ופתחו שעריך תמיד
יומם ולילה לא יסגרו

ספר

עין יעקב

עם

כל המפרשים הנקובים בשער השני

מסכת

בבא קמא ב"מ ב"ב וסנהדרין

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראָם

שנת תרמ"ד לפ"ק

ЕНЪ-ЯКОВЪ.
Легендарная часть талмуда. Составлено изъ Виленскихъ изданiи 1875 и 1876 г. и Варшав. изданiя 1874 г., съ прибавленiемъ рукописныхъ комментарiевъ.
Томъ V.

ВИЛЬНА.
Типографiя Вдовы и братьевъ Роммъ. Жмуд. пер. дома №№ 328 и 2631.
1883 г.

Дозволено цензурою. — 13 Сентября и 17 Октября 1883 г. Вильна.

ספר

עין יעקב

מאסף

לכל האגדות והמדרשים המפוזרים בש״ס תלמוד בבלי, ואגדות מתלמוד ירושלמי
עם פירוש רש״י, ותוספות, וחדושי הרמב״ן, הרשב״א, הריטב״א, והר״ן, וחדושי
הכותב (מאת הרב המאסף), כל אלה יתנו על האגדות מש״ס בבלי. ועל אגדות ירושלמי באור הרב הכותב.

את כל אלה אסף וחיבר יחד, איש צדיק תמים הגאון החכם הכולל

מרנא **יעקב בר שלמה ן׳ חביב** זצ״ל

ועליהם נוספו

א) **חדושי אגדות** להרב הגאון האמתי נר ישראל מרנא **שמואל אליעזר** ב״ר **יהודה הלוי אידלש** ז״ל (מהרש״א). ב) **מאור עינים** [הריא״ף], חדושי הרב המוסמך הגאון מוהר״ר **יאשיהו** ב״ר **יוסף פינטו** ז״ל. ג) **בית יהודה** כולל **הוספות אגדות** שהשמיטן הרב המחבר ז״ל, אספן והוסיפן הרב הכולל מוהר״ר יהודה אריה די מודינא ז״ל רב בווייניציא, ועל כל מאמר מהאגדות שנוסף נלוו חדושי הרב ז״ל, ויזכיר אותם בשם **אמר הבונה**. ד) **חדושים** מהגאון הגדול כו׳ מוהר״ר **יונה תאומים** ז״ל (בעהמ״ס קיקיון דיונה). ה) **קהלת שלמה**, חדושים מאת הדיין המצוין הרב **שלמה יקותיאל זלמן** ז״ל דיין דק״ק גלוגא רבתי. ו) **באור** מלות חמורות שבאגדות ירושלמי מס׳ **הערוך**.

ועוד נוסף בו הספר הנפלא

עיון יעקב מאת הרב הגאון הגדול המובהק כו׳ מוהר״ר **יעקב ריישר** ז״ל (בעהמ״ס חק יעקב ושו״ת שבות יעקב וכו׳)

עם כל **שאר ההוספות** וכל המעלות בקודש **שבכל ספרי עין יעקב** שיצאו לאור עד כה, דבר לא נעדר:

ועל כל אלה הוספנו בו עתה

ארבע עשרה הוספות נכבדות, חדשות ומועילות

רובן לא שזפתן עוד עין הדפוס. הלא המה הפירושים

ענף יוסף. עץ יוסף. יד יוסף

ועוד **עשתי עשרה הוספות** המפורשות מעל״ד.

ווילנא

בדפוס והוצאות האלמנה והאחים ראם

שנת יבחר לנו את נחלתנו **את גאון יעקב א**שר אהב סלה לפ״ק

ואלה הן ארבע עשרה ההוספות החדשות

שנוספו עתה בספר עין יעקב הזה :

א) **תוספות אגדות** עם **פרש"י ותוספות**, האגדות הרבות שנשמטו מעין יעקב (ולא נוספו בו גם ע"פ ס' בית יהודה) ונמצאים עליהם חדושים ובאורים בספר **חדושי אגדות**, **בהריא"ף**, **ועיון יעקב**, יען שחוברו בתחלה על הש"ס, ויהי כי נלוו אח"כ על הע"י הציגו המדפיסים בתוכם ציונים על החדושים שבהם להמאמרים הנשמטים מע"י, והציבו עליהם ציון תבנית יד או ככב או מלת „בגמרא" להראות שמקום המאמר נפקד פה והנהו בגמרא, הנה עתה הוספנו ואספנו את **כל המאמרים ההם** אל הע"י ועליהם **פרש"י ותוספות**. וכל אלה הקפנו בחצאי רבוע [ ] .

ב) (כ"י) **עץ יוסף** (או **הליכות חנוך**) כולל באור מספיק להאגדות, ע"ד הפשט הנכון מלוקט מראשי מפרשי האגדות וממפרשי הש"ס הראשונים והאחרונים וממפרשי המדרשים ימהרבה ספרי דרוש ושארי ספרים .

ג) (כ"י) **ענף יוסף** (או **פורת יוסף**) ירחיב הבאור למאמרים העמוקים והסתומים, ע"פ הצעות והקדמות חקרי לב ודרושים קצרים, ע"פ מבחרי המפרשים וספרי הדרוש .

ד) (כ"י) **יד יוסף** מראה מקומות המאמרים בש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים וילקוט, פסיקתא רבתי ומכילתא ופדר"א ובזהר ותקוני זהר .

כל אלה חוברו יחדיו ע"י הג"מ מוהר"ר **חנוך זונדל** במוהר"ר **יוסף** ז"ל (בעה"מ פי' עץ יוסף וענף יוסף על המדרש רבה ותנחומא וכו').

ה) (כ"י) **חדושי גאונים** נלקטו ונאספו מן **שנים ושבעים ספרים** מספרי גאוני ישראל (ונקבו למטה בשם ע"ס א"ב*) :

ו) (כ"י) **גאון יעקב** (לא נודע שם מחברו) העלה רב פנינים ומרגליות טובות ממצולות ספרי חכמי ישראל וממבחרי פירושיהם לאגדות הש"ס, ויענדם עטרת גאון תפארת לספר הזה .

ז) (כ"י) **אוצר בלום** כולל מראה מקומות, חלופי גרסאות, הערות ותקונים בע"י ובמפרשיו, מאת הגאון המובהק מוהר"ר **ישעיה** (פיק) **ברלין** זצ"ל.

ח) (כ"י) **אהבת איתן** באורים וחדושים מאת הגאון הגדול כו' מוהר"ר **אברהם** ז"ל ממינסק (בעהמ"ס משכיל לאיתן וכו').

ט) (כ"י) **נמוקי הגרי"ב** מהרב הגאון הגדול כו' מוהר"ר **יהודה בכרך** ז"ל אבד"ק סייני (בעה"מ נמוקי הגרי"ב על ש"ס וכו') .

י) **מאמר** על דרשת חז"ל בכלל, מאת רבינו **אברהם בן הרמב"ם** ז"ל .

יא) **כללי** הדרושים והאגדות מאת רבינו **ישעיה הלוי הורוויץ** ז"ל בעל **השל"ה** הק' .

יב) **מאמר** על האגדות מהגאון החסיד כו' מוהר"ר **משה חיים לוצאטו** ז"ל (בעהמ"ס מסלת ישרים וכו').

יג) **מבוא האגדות** מאת הרב הגאון החכם כו' מהור"ר צבי הירש חיות ז"ל (בעהמ"ס מבוא התלמוד וכו') .

יד) (כ"י) **המתורגמן** יתרגם ללשון יהודית־אשכנזית את המלות החמורות שבאגדה .

פירש"י הדפסנו **בשלמות** וכן השבנו למקומותיהן גם את **ההשמטות** שנשמטו בהרבה ע"י מחדושי **הרב הכותב** ז"ל, והדפסנום בשלמותם כפי שנדפסו בחיי הרב ז"ל.גם את הספר **חדושי אגדות** הדפסנו **בשלמות** כפי שנדפס בחיי המחבר ז"ל, וכן השבנו למקומותיהן גם את ההשמטות שנשמטו **מחדושי הריא"ף** ז"ל והדפסנום בשלמותם לכל חלקי הע"י. ויתר המעלות בקדש שנוספו בע"י הזה הנן נזכרות בהקדמתנו לספר הזה .

---

*ואלה הם **השנים ושבעים ספרים** שנלקטו מהם **חדושי גאונים** הנ"ל :

א) אלשיך, אברבנאל, אמונת חכמים, ארח מישור, אהל יעקב, איי הים, אמת ליעקב . **ב)** בחיי, באר הגולה (למהר"ל מפראג), בינה לעתים, באר רחובות, **ג)** גבורות ה', גבורת ארי . **ד)** דרשות הר"ן, דרש משה (להג"מ משה פיזענץ ז"ל), דברי חכמים וחידותם, דרך הישר . **ה)** התורה והמצוה. **ז)** זהב שיבה (להר"ש אלגאזי) . **ח)** חדושי הרמב"ן, חדושי הרשב"א, חדושי בעל עטרת ראש (כ"י), חדושי הגר"א ז"ל, חדושי הג"מ שאול קאצענעלענבאגען ז"ל מווילנא, חתם סופר, חדושי מהר"ץ חיות, חדושי הג"מ יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן ז"ל. **ט)** טורי אבן . **י)** יבין שמועה, יתר הבז, יערות דבש . **כ)** כלי יקר, כלי פז, כבוד הבית . **ל)** לחם שלמה, לחם סתרים, לקוטי חבר בן חיים, **מ)** מעשי ה', משאת משה, מהר"ם שי"ף, מראית העין (להרחיד"א), מצודת דוד, מדרש שמואל, מלחמת חובה, מיני תרגימא . **נ)** נצח ישראל (למהר"ל מפראג), נפוצות יהודה, נוה שלום, נצח ישראל (להג"מ ישראל הלוי ז"ל מזאמושטש) . **ע)** עקידה, עקרים, עוללות אפרים, עולת אהרן, ערוך לנר, עטרת צבי, עין אליהו, עיני יצחק, (להדרשן המפואר הג"מ יצחק אהרן שליט"א מ"מ מווילקאמיר) . **פ)** פנים מסבירות, פני יהושע, פני יצחק, פתח עינים . **צ)** צל"ח . **ק)** קהלת משה . **ר)** ראש יוסף . **ש)** שיטה מקובצת, שיורי המדות . **ת)** תשובת הרשב"א, תוספות ר' יהודה חסיד, תורת העולה, תפארת ישראל, תורת חיים, תאוה לעינים .

דף ב

ת"ר

(שמות כא) כי יגח אין נגיחה אלא בקרן שנא' (מ"א כב) ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל ויאמר כה אמר ה' באלה תנגח את ארם וגו' ואומר (דברים לג) בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח מאי ואומר וכ"ת ד"ת מדברי קבלה לא ילפינן ת"ש בכור שורו הדר לו:

שם [תולדה דקרן מאי היא נגיפה [נשיכה רביצה ובעיטה] מאי שנא נגיחה דקרי ליה אב דכתיב (שמות כא) כי יגח נגיפה נמי כתיב (שם) כי יגוף האי נגיפה נגיחה היא דתניא] פתח בנגיפה וסיים בנגיחה לומר לך זו היא נגיפה זו היא נגיחה · מ"ש גבי אדם דכתיב כי יגח ומ"ש גבי בהמה דכתיב כי יגוף. אדם דאית ליה מזלא כתיב כי יגח בהמה דלית לה מזלא כתיב כי יגוף:

דף ג ע"ב [פיסקא] ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער וכו'.

מאי מבעה רב אמר מבעה זה אדם ושמואל אמר מבעה זה השן · רב אמר מבעה זה אדם דכתיב (ישעי' כא) אמר שומר אתא בקר וגם לילה אם תבעיון בעיו ושמואל אמר מבעה זה השן דכתיב (עובדיה א) איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו מאי משמע כדמתרגם רב יוסף איכדין איתבליש עשו אתגליין מטמרוהי:

דף ט' ע"ב א"ר זירא אמר רב הונא במצוה עד שליש מאי שליש [שם ע"ב] אילימא שליש ביתו אלא מעתה אי אתרמי ליה תלתא מצותא

רש"י

דברי קבלה · נביאים וכתובים: [נגיפה· שדחפה בגופה והזיקה בכוונה: רביצה · שראתה כלים בדרך והלכה ורבצה עליהן כדי לשברן: בעיטה · שבעטה ברגליה ושברה את הכלים ואהכי הוו תולדה דקרן דכוונתן להזיק כי קרן ואין הנאה להזיקה כי קרן ואין הזיקו מצוי ותדיר והלכך הוו כי קרן דכל אימת דלא הועדה בב"ד ג' פעמים בכך אינה משלמת נזק שלם: מאי שנא נגיחה דקרי ליה אב דכתיב כי יגח נגיפה נמי כתיב כי יגוף שור איש את שור רעהו. וכיון דנגיפה כתיב תיהוי נמי א"ב הך נגיפה נגיחה היא · ולא דחיפת הגוף]: פתח הכתוב בנגיפה · כי יגוף שור איש את שור רעהו: וסיים בנגיחה · או נודע כי שור נגח הוא ולא כתיב כי שור נגף הוא אלא (שור) נגח: לומר לך · דהך נגיפה לאו דחיפת הגוף הוא אלא נגיחת קרן וליכא למימר דהכתי נגיפה הוי [אב] ונגיחה זו היא נגיפה דהיינו דחיפת הגוף דהא נגיחה אשכחן דבקרן היא: גבי אדם. כשהשור נגח אדם כתיב כי יגח שור את איש וגבי נגיחת שור בשור כתיב כי יגוף שור איש את שור רעהו: אדם דאית ליה מזלא· שיש לו דעת לשמור את גופו: כתיב כי יגח. דודאי נתכוון השור להרע ובא עליו בכח אבל נגיפה הוי משמע שמלאו עומד ודחפו בקרניו·ל"א אית ליה מזלא ואינו נוח להמיתו בנגיפה דהיא (נגיפת) [דחיפת] קרן מעט אלא בנגיחה בכח בכוונה ובתחיבת קרן בגוף: אמר שומר· אמר הקב"ה: אתא בקר· גאולה לצדיקים: וגם לילה · חושך לרשעים: אם· תשובו בתשובה ותבקשו מחילה בעיו אלמא באדם כתיב בעיו: איגליין · תרגומו של נבעו אלמא נבעו לשון גלוי הילכך אמר מבעה זה השן דמבעה לשון מגולה הוא דהיינו שן שפעמי' מגולה ופעמים מכוסה: שליש ביתו· שחייב אדם לבזבז במצות לולב או

תוספות

אילימא שליש ביתו . משמע דאין צריך לבזבז כל ממונו לקנות אתרוג אפילו לא ימצא בפחות והויא מצוה עוברת ואפילו שליש ביתו משמע דלא מחייב ואמרינן נמי (כתובות נ') המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ובסוכה חשיב ליה רבותא דר"ג שקנה אתרוג באלף זוז: ואילו אתרמי ליה· אפילו מיירי בעשורייתא דרבי כדאשכחן בפרק מציאת האשה מ"מ ידוע שלא

מהרש"א

מאי מבעה רב אמר זה אדם דכתיב אם תבעיון כו'. המאמר הזה אומר דרשני וכי משום דכתיב בעיו גבי אדם קרי ליה הכא לאדם גבי נזקין מבעה וכן לשמואל משום דכתיב לשון נבעו שהוא גילוי גבי שן קרי ליה מבעה ואמאי שינה שמם המיוחד להם אדם או שן לזה השם שהוא ברמז רחוק מאד. הוא מבואר כי הפורעניות בעולם הכוללים נחלקים לד' חלקים והם ג' דבר וחרב ורעב שנזכרו במקום אחד בפורעניות איזו לחרב ואיזו לרעב ואיזו לדבר ובאלו יש רחמי שמיא להיות שריד ופליט אבל על כלם פורענות הבא בחמה באש שעושה כליון גמור ועפ"ז אמר לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום וגו' כי סדום נידון באש ונעשה כלה גמור כמפורש וה' המטיר וגו' גפרית ואש וגו' ויהפוך ה' וגו' וע"פ מ"ש פ"ק דקידושין שדרש מזמור לאסף וגו' קינה מבעי ליה וקאמר אלא שאמר שירה על שכילה ה' חמתו על עצים ואבנים והותיר לנו שריד שנאמר וילת אש בציון והיינו לולי ה' ברחמיו שכילה חמתו על עצים ואבנים והותיר לנו שריד ופליט כמעט היינו ח"ו כליה כסדום וגו' והוא הרמז במתני' דריש המסכת דחשיב ארבע אבות נזיקין בדיני אדם בדמיון ארבעה אבות נזיקין ופורענות דבדיני שמים כמ"ש כי שור הוא דמיון לנזקי רעב כמ"ש ורב תבואות בכח שור ונזקי שן ורגל שנכללו בשור הם ממש על נזק התבואה ובור הוא רמז למיתת הדבר כמ"ש נמשלתי עם יורדי בור חייתני מירדי בור והרבה כמוהו ומבעה שהוא למר נזקי אדם הוא כחו של עשו ע"ש אדום כמה שכתוב ואתן אדם תחתיך ואתן אדום תחתיך וכן למר נזקי שן הוא רמז לנזקי חרב כחו של עשו שנאמר בו ועל חרבך תחיה וגו' וע"כ הביאו תרווייהו מקראי דכתיבי גבי עשו והסתירו הדבר ברמז למר מבעה זה אדם ומייתי קרא דכתיב בעשו אלי קורא משעיר וגו' דהיינו בגלות אדום שהוא כח החרב, ואמר להנצל מן חרב של עשו אם תבעיון בעיו על ידי תפלה ובקשה כמ"ש הקול קול יעקב והידים וגו' וע"ש זה קראו מבעה ולמר זה השן הוא כחו של עשו שנמשל לחזיר היער דאין כחו אלא בשיניו שע"ז רמז בדניאל במראה חיה רביעית אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה דהיינו שתהיה כחה על כל האומות לאכול ולכלות בשיניה אך לגבי ישראל שהיא נקראת שארית לא תהיה כחה לכלותם בשיניה בכח הטומאה שלה ממקום שאינה מעלה גרה אלא שיהיה כחה על ישראל ברגלה רפסה ממקום שיש לה סימן טהרה שהיא מפרסת פרסה וע"ז נאמר בקום עלינו אדם וגו' ודרשו זה אדום ומסיים ברוך ה' שלא נתננו טרף לשיניהם דהיינו שלא ניתן כחה על ישראל לאכול בשיניו מקום טומאה וע"ז מייתי הכא קרא דגבי עשו נבעו מצפוניו דהיינו נגלו שיניו שלא יהיה לו בהם כח לגבי ישראל וחשיב בסוף ההבער שהוא פורענות האש הקשה מכולם שמכלה הכל וע"כ קראו הבער שמכלה ומבער כל דבר מן העולם והש"י ישמרנו מד' פורענות אלה ודו"ק: אילימא שליש ביתו כו'. יש לפרש למאי דס"ד השתא שליש ביתו טעם הדבר ע"פ מ"ש פרק המפקיד לעולם ישלש אדם מעותיו שליש בקרקע ושליש בפרקמטיא ושליש תחת ידו וקאמר הכא דחלק א' מג'

חדושי גאונים

אדם דאית ליה מזלא כתיב ביה כי יגח כו'. עיין רש"י שני פירושים. וז"ל רבינו בחיי אדם דאית ליה מזלא כלומ' שעשה במתכוין ובהשגחה פרטית. בהמה דלית לה מזלא הזכיר בה נגיפה כלומר בדרך מקרה ע"כ. ואין דבריו אלו מבוארים לי · שאם נאמר דקאמר מלד ההשגחה העליונה האלהית והודיע לנו בזה כי הבהמה אין לה השגחה פרטית מלמעלה (רק השגחה מינייה) ולכך נאמר בה נגיפה. כי זה הלשון מורה על מכה מקריית בלתי השגחה. מה יעשה במקראות הרבה המדברים מהשגחה עליונה ונאמר בה לשון נגיפה (ישעי' י"ט) ונגף ה' את מצרים (דה"ב י"ג) והאלהים נגף את ירבעם וגו' (ש"א כ"ה) ויגוף ה' את נבל וגו'. ואם נאמר דקאמר מלד ההשגחה כוונייה ומהשור הנוגח ושל אדם מתכוין השור בפרטית לנגחו ואת שור רעהו אין מתכוין לנגחו רק ההכאה באה אליו דרך מקרה אין בזה משמעות דבריהם ז"ל אדם דאית ליה מזלא כו'. אמנם הרב המאירי ז"ל כתב באדם קראו נגיחה הואיל ואימתו עליו ואי אפשר לנגחו פתאום כ"כ אלא שהיא צריכה כוונה ואומד בשעת נגיחה בו. ואף הוא יש לו צד להשתדל בהצלה כאדם המכוין למלחמה שהנגיחה לשון מלחמה הוא. כדמתרגם אונקלוס ה' ילחם לכם יגיח לכון קרב. אבל בבהמה אחרת הואיל ואינה צריכה אומד אלא שנוגחה פתאום ואין לו שכנגדה צד או טבע להשתדל בהצלה הוא קוראה נגיפה כו'. ע"ש בשמ"ק. (חיי היים):

א"ר אסי א"ר זירא כו' המעיין בגמ' יראה כי השם דבי אסי נמשך על המאמר שלפניו על מה דאמר אימא וכן אמר רב אסי ואח"ז מתחיל המימרא א"ר זירא אמר רב הונא במצוה כו'. ובשיבוש נמשך השם של א"ר אסי

אמר הבונה [ת"ר כי יגח וכו']. לא יבא שום אחד ליגח את רעהו ולהרע לו אם לא מגאות לבו כי רמה קרנו לפי דעתו להיות מעולה ממנו וזהו הבדל נגיחה ונגיפה האמור במאמר שאחר זה: [ארבעה אבות נזיקין כו'] · מן הנזקין שמנו חכמים במסכתא זו וכל דיניה אפשר ללמוד בכל הדרכים אשר בהם רשע מכתיר את הצדיק צופה ומבקש להזיקו ומה יעשה לו וברא"ש ד' אבות נזיקין הן הם שבהם יזיקוהו או בגופו או בממונו או בכבודו או בסתר או בגלוי · השור הוא כאשר יזיק את רעהו בגופו לעין כל כשור נגח בלי מסוה פנים. הבור בטמון לו מוקשים להפילו כמתגלגל כד"א בור כרה ויחפרהו כרו לפני שוחה או בעצות עלמו כבאר ושוחה לבלוע אותו כמ"ש נבלעם כשאול חיים ותמימים כיורדי בור. המבעה אליבא דרב זה אדם לעשוק אהב ממונו במרמות ותוך במזימות זו תבא או אליבא דשמואל זה השן לאכול את שלו בגזל והמס פעמים מגולה פעמים מכוסה כמו שפרש"י ז"ל. וההבער כאשר יהיה האדם לבער בלה"ר נגדו ומוציא דבה על כבודו כמו שסלינו הקדמונים על לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת שלהיות אז האדם יושב ובטל הזהיר שלא יתאספו יחד במושב לצים לדבר סרה בכבוד חבריהם יקד יקוד כיקוד אש. אלו הן האבות. ותולדותיהן כיוצא בהם יאמר בם. אמנם דאיית רב על אמרו מבעה זה אדם מן תבעיון בעיו רחוקה הוא מאדם מאד לולי טורת רש"י שפירש דברשעים שחוזרים בתשובה מאתעי קרא ויהיה מבעה שבא לבקש מחילה על שהיה מזיק ורע לבריות:

ליתיב לכוליה ביתיה אלא א"ר זירא בהידור מצוה עד שליש במצוה. בעי רב אשי שליש מלגיו או שליש מלבר תיקו. במערבא אמרי משום דר' זירא עד שליש משלו מכאן ואילך משל הקדוש ברוך הוא:

א דף טו ע"ב תניא ר' נתן אומר א מנין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו ואל יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו (שנא')[ת"ל] (דברים כב) ולא תשים דמים בביתך. (דף טז) תניא צבוע זכר לאחר ז' שנים נעשה עטלף. עטלף לאחר ז' שנים נעשה ערפד. ערפד לאחר ז' שנים נעשה קימוש. קימוש לאחר ז' שנים נעשה חוח. חוח לאחר ז' שנים נעשה שד. שדרו של אדם לאחר ז' שנים נעשה נחש (והוא) [וה"מ] דלא כרע במודים:

ב שם ע"ב וישכב חזקיהו עם אבותיו ויקברהו במעלה קברי בני דויד (ד"ה ב לב) ב ואמר רבי אלעזר במעלה אצל מעולים שבמשפחה ומאן נינהו דוד ושלמה. (שם טז) [ויקברהו בקברתיו אשר כרה לו בעיר דויד] וישכיבהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מאי בשמים וזנים רבי אליעזר אומר זני זני. ר'

רש"י

לילית או ס"ת שלים מה שיש לו: בהידור מצוה עד שליש במצוה. שאם מולא ב' ס"ת לקנות וא' הדור מחבירו יוסיף שליש הדמים ויקח את ההדור דתניא(שבת קל"ג:) זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות עשה לך ס"ת נאה לולב נאה [טלית נאה] לילית נאה: שליש מלגיו. כגון אם הקטן נמכר בשם יוסיף ב' דינרים דהיינו שליש מלגיו שליש שבתוך הדמים ויקח את ההדור: או שליש מלבר. הדמים יחלוק לב' ויוסיף חלק שלישי משלו דהיינו אם קטן נמכר בו' יוסיף ג' דינרין ויקח את הגדול בט': עד שליש משלו. דהיינו אותו שליש שיוסיף בהידור מצוה משלו הוא שאינו נפרע לו בחייו כדאמרינן (עבודת כוכבים ג'.) היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם: מכאן ואילך. מה שיוסיף בהידור יותר על שליש יפרע לו הקדוש ב"ה בחייו: (צבוע זכר. פי' בערוך [ערך אפא] אפעה. (ס"א י"ג) גיא הצבועים מתרגמינן מישר אפעיא: ערפד. תרגום ירושלמי את העטלף ית ערפדא): ויקברהו במעלה וגו'. בחזקיה כתיב בספר דה"י: וישכיבהו במשכב. באסא מלך יהודה: זני זני. מיני מיני בשמים הרבה כדמתרגמינן

תוספות

היה חייב [לבזבז] כ"כ: עד שליש במצוה. פי' שאם מלא אדם אתרוג כאגוז כמו ששיערו חכמים ואחד גדול ממנו שליש יקנהו: משל הקב"ה. אוכל פירות בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב: והוא דלא כרע במודים. לפי שמלוה לכרוע וכי זקיף זקיף כחויא כדאמרינן במס' ברכות מדה כנגד מדה ונעשה נחש זהו עונשו שנגלי הוא לו במה שנעשה נחש [ויש מפרשים משום דאיתא במדרש שיש עלם בשדרו של אדם שממנו נולר לעתיד לבא ואותו עלם חזק וקשה כל כך שאין האש יכול לשורפו והשתא כשאותו עלם נעשה נחש אינו חי לע"ל. ואין סברא לומר שיהא עונש גדול כ"כ בשביל עון זה דהא כל ישראל

מהרש"א

חלקי' הללו שהם שליש ביתו יוליא לצורך מלוה ובב' חלקים האחרים יתפרנס עלמו ופריך אי איתרמי כו' ליתיב ליה גם שני חלקים אחרים ובמה יתפרנס. ומסיק בהידור מלוה עד שליש כפירוש התוספ' לענין אתרוג בא' גדול ממנו שליש יקנהו דהיינו הידור דמלינו כה"ג פ' לולב הגזול שהלולב גדול מן ההדס שליש כדי לנענע בו דהיינו הדרו. וקאמר עד שליש משלו דנתנו שיעור לגדלו בהידור עד שליש יותר משיעורו שהוא כאגוז למר וכביצה למר אבל משל הקב"ה להדרו ביותר משליש כדתנן שם באתרוג אפי' א' בב' ידיו וק"ל: מנין שלא יגדל[אדם]כלב רע כו' ושלא יעמיד סולם כו'. הוסיף בזה אף שכבר הזהיר הכתוב על המעקה הוא מפני דרי בני ביתו שלא יפלו מן הגג אבל לגדל כלב רע דודאי לא יגיע היזק לבני ביתו שהורגל כלב הרע עמהם אבל הוא מגדלו לשמירתו מן הגנבים בלילה וכן בסולם רעוע ידעו בו בני ביתו ואעפ"כ קאמר לא תשים וגו' וק"ל: צבוע זכר לאחר ז' שנים כו'. והיינו דווקא לבוע זכר הוא משתנה לכמה מינין בכל ז' שנים כדמסיק אבל לבוע נקבה אינה משתנה למין אחר עד ע' שנין כדמוכח פ"ק דבכורות אפעה לע' שנים אחר שנולד הוא מתעבר ואפעה הוא תרגומו של לבוע כמ"ש הערוך ובס' ישעיה פרש"י אפעה ושרף מעופף וגו' מין נחש רע ואין בעולם כ"א שנים זכר ונקבה והם יולדים לשבעים כו' ע"ש אבל מתוך שמעתין אינו מוכח כן אלא דהזכר משתנה לשבע שנים ואפשר דאפעה דקרא לאו היינו אפעה דתלמודא ואיך שיהיה הוא מבואר כל המוליד מוליד בדומה לו וכמו שהאפעה הוא רע שבנחשים והוא מין חיה משתנה הוא ומוליד בדומה לו דבר רע בעופות לעטלף וערפד ואח"כ לאילנות הגרועים ורעים לקימוש וחוח עד שאח"כ נעשה שד המזיק ומייתי דומיא דהכי שדרו של אדם הרע שאינו כורע במודים מוליד בדומה לו נחש לאחר שבעה דכן הוא עיבורו של נחש לז' שנין כדאמרינן פ"ק דבכורות ועניינו כמה שכתבו התוס' לפי שמלוה לכרוע וכי זקיף זקיף כחויא כו' ע"ש דענין הכריעה לשם ה' היא הכנעה והשפלה היפך מעשה הנחש כדאי' פ"ק דסוטה אמרתי יהלך בקומה זקופה ולא יתגאה ועתה על גחונך תלך ולזה אמרו שיהי' אדם נכנע בכריעה דכי כרע כרע כחיזרא דהיינו היפך טבעו שדרכו של חיזרא להיות זקוף וכי זקיף זקיף כחויא דהיינו נמי היפך טבעו אחר שנאמר בו על גחונך תלך ודרכו בכריעה ולקחו לסימן ה' זוקף כפופים שגם בזקיפה יהא נזהר שלא תהיה דרך גאוה כדרכו אלא היפך טבעו והשתא מי שאינו כורע ועומד בזקיפה כדרכו הרי שדרו עושה מעשה נחש הראשון כשהי' מהלך זקוף וראוי להיות נענש כנחש וע"כ נעשה נחש לאחר ז' שנים כתולדתו כמ"ש ודו"ק: ומאן נינהו דוד ושלמה. לא נעשה כן לא' משאר מלכי בית דוד כלפי מה שאמרו פ"ק דסנהדרין שבא שבנא להסירו מכבוד מלוכה וחלב לעלמו קבר במקום שהיה ראוי להיות קבור חזקיהו כי היה מבקש להיות מולך במקומו וע"כ נהרג שבנא בקלון גדול ולא בא לידי קבורה בירושלים כלל כמפורש שם וע"כ שוב כשמת חזקיהו בכבודו לא רלו להניחו באותו קבר שנחלב לשם הרשע ומשום כבודו העלוהו לקברו אצל המעולים דהיינו דוד ושלמה וזה שדקדק בקברי בני דוד ולא בקבר ההוא שנחלב לשם שבנא שלא הי' מתייחס לבני דוד וק"ל: וישכיבהו כו'. גם בזה סיפר

עין משפט נר מצוה

א בבא קמא דף מ"ו ע"א ודף ע"ט ע"ב: ב נדרים דף כ"ו מנחות ק"ח:

חדושי גאונים

אל המאמר הזה. מהרה"ג מוהר"ר חיים ברלין נ"י אב"ד דמאסקווא: במצוה עד שליש. קשיא לי וכי יש דמים למצות ואיך יכול לומר שלא יקנה לולב ואתרוג אלא כדי כך וכך ומי שם להם דמים והלא מצות ה' חשוב כל ממונו וי"ל עד כדי שלא יבא לידי עוני ויצטרך לבריות כמו שאמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש. הראב"ד ז"ל. ולא אמרו אלא במצות עשה בשב ואל תעשה אבל במצות לא תעשה אפילו כל ממונו. הרשב"א ז"ל. (שיטה מקובצת). במצוה עד שליש. הטעם נראה משום דמדה גדושה יתירה על מדה מחוקה תילתא כדאי' בפ"ק דעירובין ולכך ראוי הוא שיוסיף אדם במצוה על השיעור המחויב תילתא כדי שימדוד להקדוש ב"ה במדה יפה דהיינו גדושה וכבר המשילו חכמים כל מעשה בני אדם למדידה כמו שאמרו במדה שאדם מודד מודדין לו שנא' בסאסאה בשלחה וגומר ואמרו שהקב"ה משלם מדה במדה והא דבעי שליש מלגאו וכו' משום דמספקא ליה דלמא איכא נמי טעמי אחרינא. (תורת חיים): עד שליש משלו. פי' בהידור מצוה עד שליש במצוה לקנות לו לולב נאה אם יש לו מעט או הרבה אבל יותר משליש לפי מה שיתן לו הבורא עושר ונכסים. הראב"ד ז"ל. (שיטה מקובצת): עד שליש משלו וכו'. שכל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה כדאמר במס' ביצה ופירש שם רש"י ז"ל כל מה שעתיד להשתכר בשנה קצוב לו כך וכך ישתכר בשנה זו ויש לו ליזהר מלעשות יציאה מרובה' שלא יוסיפו לו על מה שפסקו ולכך קאמר עד שליש משלו דמה שמוסיף עד שליש מקצבתו הוא מוסיף

עיון יעקב

שנאמר ולא תשים דמים בביתך. אפשר דלמד כן מדרישא דקרא כתיב ועשית מעקה לגגך ולמה מתנה בסיפא הל"ל ולא תשים דמים בגגך אלא ודאי דלא המעקה להודיע קאי אלא להרחיק מכל מיני מזיקין שבביתו כגון כלב רע וכל הכלבים אם אינו קשור בשלשלת כדאיתא לקמן דף פ"ג וכן סולם רעוע כדאמרינן בפ"ק דקדושין דקביע הזיקא ע"ש וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפש עיין ברמב"ם פי"א מהל' רולח ושמירת נפש: צבוע זכר לאחר ז' שנים. נראה דכל זה מיירי לאחר שמתו וכלו ואבדו נשתנה גופם לדמות אחר וכדקאמר שדרו של אדם לאחר ז' שנים נעשה נחש בא זה ולימד על זה דלאחר מיתה קאי ולפ"ז אין אנו לריכין לחילוק של מהרש"א בין לבוע זכר ללבוע נקבה והוא נגד פרש"י בישעיה: והוא דלא כרע במודים. עיין בטור א"ח סימן קכ"א שכתב שהוא מדה כנגד מדה שהיה לו לכרוע ולזקוף כנחש והוא לא עשה כן לכן נעשה שדרו כנחש עכ"ל [וכ"ה בתוס'] ואכתי קשה דלמה לא קאמר כן על ברכות אבות תחלה וסוף שלריכין לשחות ג"כ שם כמו בהודאה ואפשר משום דלכך בעינן לשחות בהודאה תחלה וסוף משום דאיתא בב"ר פ"כ אמר הקב"ה לנחש אתה גרמת לבריותי שיהא מהלכין גחונין על מיתיכן אף אתה על גחונך תלך ע"כ וא"כ כיון דעיקר הודאה היא על חיינו המסורים בידך ועל נשמותנו וכו' לכך לריכין לשחות ולהראות שהוא הגורם שלא יהלך גחון על המת ואם אינו שוחה עונשו שילך גחון כמו הנחש: אצל מעולים שבמשפחה. אע"ג דאסא ויהושפט עשו ג"כ הישר והטוב מ"מ נקברו אצל אבותם ממש לקיים בהם ושכבתי עם אבותי משא"כ אביו של יחזקיה שלא נקבר בקבר של שאר מלכים כדאי' בד"ה ב' כ"ח ועיין בש"ס סוף מכות דיחזקיה גרר עלמות אביו במטה של חבלים לכך הולרכו לקברו אצל מעולים שבמשפחתו: אשר מלא בשמים. הא דעשו כן לאסא ולא לשאר מלכי יהודה עיין במהרש"א ועי"ל

ענף יוסף

שדרו של אדם כו' נעשה נחש כו'. יש מפרשים משום דאמרינן במדרש שיש עלם בשדרו של אדם שממנו נולר לעתיד לבא ולוז שמה. ולכן כשלא כרע במודים דטעם הכריעה להכניע עלמו לפני הקב"ה וישוח לעפר נפשו. ולכך יהיה שדרתו לנחש. ונחש עפר לחמו והכל מתרפאים לעתיד לבא חוץ מנחש. וכן לא יתרפא ממכת המות ולא יעמוד בתחיית המתים. ולכן נעשה דוקא לנחש ולא לשום בריה אחרת. והיינו טעמא דמלוה ברכית אינו עומד בתחיית המתים כמו שהוא לקה נשך הנושך לכך שדרתו נעשה

עץ יוסף

א שדרו של אדם לאחר ז' שנים כו'. ר"ל שדרו של אדם רע שאינו כורע במודים מוליד בדומה לו נחש לאחר שבע שנים דכן הוא עיבורו של נחש לשבע שנין כדאמרינן בבכורות דף ח':

ב ומאן נינהו דוד ושלמה. משום שעסק בתורה הרבה. ומפני זכותו נפל סנחריב ועמו בלא חרב איש כדכתיב (ישעי' י') וחובל עול מפני שמן. ופרש"י עפ"י

רש"י

למינהו (בראשית א') לזנותי: כי כרו שוחה ללכדני · בירמיה הנביא כתיב : עצתם עלי למות · דאשת איש אית בה חיוב מיתה אבל בזונה פנויה ליכא מיתה : וכבוד עשו לו במותו · בחזקיה כתיב : ישיבה · תלמידים לעסוק בתור' שם : ג' · ימים הושיבו שם ישיבה : וחד אמר ז' · ימים : זה חזקיה מלך יהודה · לישנא דתלמודא הוא ולא (אילטריך) לאשמועינן דזהו חזקיה דהאי קרא בחזקיה כתיב אלא אגב אורחיה דמפרש מאי כבוד עשו לו במותו נקט ואמר הכי : חלוצי כתף · כמו וחללה נעלו (דברים כ"ה) שקרעו בגדיהם עד שנראו

גמרא

שמואל בר נחמני אומר בשמים שכל המריח בהם בא לידי זמה:

ג שם כי כרו שוחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (ירמיה יח). א רבי אלעזר אומר שחשדוהו מזונה רבי שמואל בר נחמני אומר שחשדוהו מאשת איש בשלמא למ"ד שחשדוהו מזונה היינו דכתיב (משלי כג) כי שוחה עמוקה זונה אלא למ"ד שחשדוהו מאשת איש מאי שוחה. אטו אשת איש מי נפקא מכלל זונה · בשלמא למאן דאמר שחשדוהו מאשת איש היינו דכתיב (ירמי' יח) ואתה ה' ידעת את כל עצתם עלי למות אלא למ"ד שחשדוהו מזונה מאי למות שהשליכוהו לבאר טיט. ב דרש רבא מ"ד (שם) ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהם שכר:

ד שם וכבוד עשו לו במותו (ד"ה ב לב) ג מלמד שהושיבו ישיבה על קברו. פליגי בה ר' נתן ורבנן חד אמר ג' [דף יז] וחד אמר ז' ואמרי לה ל'. ת"ר וכבוד עשו לו במותו זה חזקיה מלך יהודה שיצאו לפניו ל"ו אלף חלוצי

תוספות

יש להם חלק לעולם הבא] : שחשדוהו בזונה · דירמיה כהן הוה וזונה אסורה לכהן : אפילו בשעה שעושין צדקה · ול"ג ישראל דאאנשי ענתות קאי : לפניך זו צדקה · שנא' והלך לפניך צדקך (ישעיה נ"ח): שהושיבו ישיבה על קברו · לפי שהרבה תורה בישראל כדאמרינן בחלק שבדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו אים ואשה תינוק ותינוקת שלא היו בקיאין בטומא' וטהרה ולא על קברו ממש אלא ברחוק ד' אמות דליכא לועג לרש : (ובספר נמוקי יוסף כתוב בשם הרמ"ה דדוקא היכא דעביד לנפשיה כאדם שקורא בתורה איכא משום לועג לרש אבל היכא

מהרש"א

הכתוב בדבר שלא נזכר בשאר מלכי יהודה ואפשר מפני שחלה ברגליו כמעט שנתיים קודם מיתתו והכין לו קבר בחייו והולך למרקחת ולמיני בשמים כמפורש בקרא וק"ל: כי כרו שוחה וגו' שחשדוהו מא"א כו'. וכן אמרו בפרק חלק גבי מרע"ה וישמע משה וגו' שמע שחשדוהו מא"א כו' יש לפרש בזה שמשה וירמיה שניהם שוים היו מוכנים לנבואה לזמן רב כמ"ש מרחם הקדשתיך עליך אמרתי למשה נביא אקים להם כמוך

זה הוכיחם מ' שנה וזה הוכיחם מ' שנה והוצרכו לפרוש מנשותיהם כמ"ש במשה ואתה פה עמוד וגו' ומזה היו נחשדים בעיני ליצני הדור שאמרו אי אפשר לילוד אשה לפרוש מן האשה זמן רב כ"כ וק"ל: מאי למות שהשליכוהו לבאר טיט. ויש לדקדק דאימא דקרא דלעיל מיניה כי כרו שוחה נמי בהכי קמיירי שהשליכוהו לבור שהוא שוחה ומנא ליה למימר שחשדוהו מזונה וי"ל כיון דכתיב שוחה ללכדני ופחים וגו' שאינו אלא כלד דבר מחיים במצודה משמע ליה דלא קאי אבור טיט שהיה בו כדי להמית כדכתיב עלי למות אבל לענין זונה וא"א שפיר קאמר ללכדני ופחים כדכתיב אשר היא מצודים וחרמים וגו' ודו"ק: אפילו בשעה שעושין צדקה כו'. עיין פירוש התוספות ונראה לפרש עוד כמ"ש בפ"ק דב"ב דבעושה צדקה כתיב מתן בסתר יכפה אף וע"כ בקש ירמיה שיהיו מוכשלים באותו האף בנתינתן הצדקה לבני אדם שאינן מהוגנים שלא יקבלו עליה שכר ולא יכפה צדקה שלהן את האף והאי דמייתי ליה נמי התם בפ"ק דב"ב ע"ש: שהושיבו ישיבה כו' ח"א ג' וח"א ז' וכו'. כל הני שיעורא אבילות הן כדאמרינן ג' לבכי ז' לאבילות כו' ואפשר

הרי"ף

בשלמא למ"ד זונה היינו דכתיב שוחה וגו'. יש לדקדק דלמ"ד א"א ניחא נמי דכתיב ופחים טמנו לרגלי כי בא"א איכא פחים מה שאין כן בזונה שהיא פנויה · ואפשר דלהכי פירשו התוס' דירמיה כהן היה וזונה אסורה לכהן והשתא ניחא דאמר ופחים טמנו לרגלי כי הכהן הבא על הזונה הולד יוצא ממנו הוא חלל ונתחלל מכהונה והיינו פחים לפסול בניו של ירמיה שהיו בניו בני זונה: אלא למ"ד א"א מאי שוחה. תימא מאי פריך הלא א"א שיש בו מיתה אין שוחה גדולה הימנה הו"ל להקשות מאי זונה דכתיב בפסוק ונראה דעיקר הקושיא היא למ"ד א"א מנ"ל דא"א אקרי שוחה והאי דקאמר מאי שוחה הוא כלומר היכן נרמזה א"א במלת שוחה ומשני כיון דא"א לא נפקא מכלל זונה האי כי כרו שוחה הוא כי הביא דשוחה עמוקה זונה ומיירי בזונה שהיא א"א: מ"ד ויהיו מוכשלים לפניך. נראה שהוקשה לרבא בכתוב דמאחר שקללם קללת מות תהיינה נשיהם שכולות ואלמנות ואנשיהם יהיו הרוגי מות וכו' מה מקום יש לקללה זו שיהיו מוכשלים דמשמע כשלון בעלמא והרי קים להו במיתה דרבה מיניה. וע"ק דהול"ל ויהיו לפניך מוכשלים ולמה הפסיק במלת לפניך בין מוכשלים לבין בעת אפך עשה בהם · ועוד דהול"ל ובעת אפך עשה בהם כיון שהם ב' דברים · לכך פירש שהכוונה לומר שיהיו מוכשלים בענין הצדקה שנרמזה במלת לפניך שנא' והלך לפניך צדקך התפלל ירמיה שלא תגין הצדקה שהיא מצלת ממות רק כשיבאו לעשות צדקה יהיו מוכשלים בב"א שאינם מהוגנים כי אותה צדקה אינה מצלת ממות שאף ע"פ שכתוב מתן בסתר יכפה אף לאלו שצדקתם היא בבני אדם שאינם מהוגנים לא מיבעיא שאינה יכפה אף אלא בעת אפך חרון אף עשה בהם נקמת מות והיינו כמ"ש בתחלה אנשיהם יהיו הרוגי מות וכו' · וי"מ ברמז הכתוב הזה מ"ש בגמ' ...יתו אעשה א"ל בעידן ריתחא ענשינן וז"ש כאן בעת אפך שהיא עידן ריתחא אפילו איסור עשה עושה רושם בהם :

וכבוד עשו לו במותו מלמד שהושיבו ישיבה על קברו · הא דלא מקשי הכא כדמקשי לקמן גבי הניחו לו ס"ת על מטתו והאידנא נמי עבדינן הכי וליכא לשנויי הכא כדמשני התם אפשר דלא היו רגילים בימיהם להושיב ישיבה על קבר גברא רבה כמו שהיו

עיון יעקב

לפי שגם בחייו כתיב שם וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים וגו' לכך אף לאחר מותו נתגנו ע"י הרופאים מילתא דס"ל בחייו מש"כ שאר צדיקי שא"ל תגיעה כדאי' במדרש אל תיראי תולעת יעקב יכול אני לשמור את צדיקי : שחשדוהו מזונה ר"ש בר נחמני אמר שחשדוהו מאשת איש. גם במרע"ה מלינו וישמע משה ויפול על פניו שחשדוהו מא"א. אפשר הטעם דשני נביאים אלו המה שוים בנביאות ובתוכחות כדאי' במדרש ילקוט דף כ"ט ע"ג ובמשה מלינו שאמרו לא ה' שלא אותך כדאי' בתנחומא פ' קרח ולהכי אמר משה לא ה' שלחני וגו' וכן מלינו בירמיה שהמרידו בנבואותיו ותוכחותיו ואמרו שקר אתה מדבר לא שלחך ה' אלהינו לכך קאמר שחשדוהו מאשת איש כי כל מקום שאתה מוצא קדושה גדר מן העריות והם אמרו שאין הקדושה שורה עליהם לפי שחשדוהו מאשת איש : דרש רבא מ"ד ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך וכו'. אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים · עיין במהרש"א ונראה דלכך התפלל ירמיה עליהם בעונש זה ולא על שאר מנות שיכשלו בהם לפי שרבא סובר כר' שמואל בר נחמני שחשדוהו מא"א וכדאי' בפ"ק דסוטה דף ד' ע"ב כל הבא על אשת איש אפילו עשה צדקה בסתר דכתיב מתן בסתר יכפה אף אפ"ה לא ינצל מדינה של גיהנם לכך התפלל גם עליהם מדה כנגד מדה יענשו:ת"ר וכבוד עשו לו במותו זה חזקיה מלך יהודה · הלשון דקאמר זה חזקיה הוא תמוה וכבר הרגיש רש"י בזה ועוד קשה במה דקאמר מלך יהודה והלא אין שלטון ביום המות וכדאי' במ"ר ריש פ' ויחי וכדכתיב ויקרבו ימי דוד למות ע"ש ותו קשה דלמה באמת לא נאמר וכבוד עשו לו במותו במלכים אחרים רק בחזקיה וכ"ל ע"ד דאיתא בסוף מכות נבזה בעיניו נמאס זה חזקיה מלך יהודה שגירר עצמות של אביו על מטה של חבלים ע"ש ומלינו מאן דקבר יקברוניה ודספד יספדוניה ובשביל שזה זלזל בקבורת אביו תעלה על דעתך שגם בקבורתו יזלזלו לכך אשמועינן דת"מ וכבוד עשו לו במותו לפי שעשה לכבוד השי"י וזה שאמר זה חזקיה מלך יהודה שנבזה בעיניו נמאס כלשון הש"ס לשם ועי"ל דלכך קאמר זה חזקיה מלך יהודה לתרץ דלא תקשה לך אמאי לא פסיק הש"ס בפ' נגמר הדין דהספדא יקרא דמותא מדכתיב וכבוד עשו לו במותו כפירוש (וליכא למימר דלו בא להראות הגימטריא כמו שכתבו

עץ יוסף

עפ"י דרשות חז"ל וחובל עולו של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שהשיאום לעסוק בתורה·ובזה הוא דומה לדוד ושלמה שהם בנו את בית המקדש והוא קיים את בית המקדש שלא נחרב על יד סנחריב בזכותו :

ענף יוסף

לנתם הנוסך · וכשאותו עלם נעשה נתם אינו חי לע"ל דממנו נוצר לע"ל (רמת שמואל). בטור א"ח סימן קכ"א כתב שהוא מדה כנגד מדה שהיה לו לכרוע ולזקוף כנחש והוא לא עשה כן לכן נעשה שדרו כנחש עכ"ל :

ג היינו דכתיב כי שוחה עמוקה זונה · וכן הא דאמר ירמיה ופחים טמנו לרגלי היינו חטא זונה כדכתיב אשר היא מצודים וחרמים : אלא למ"ד שחשדוהו מאשת איש מאי שוחה · בילקוט אי' מאי זונה:מ"ד ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם·קשה ליה דאמרו ביומא שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך הרי עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול · הרי ילפינן מזה דהתשובה מועילה למזדונות נעשות כשגגות · לזה אמר מ"ד ויהיו מוכשלים לפניך דמשמע שהם שוגגים · ואיך יהיו עושים בעת אפך עשה בהם·מש"ה דרשוהו הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים שלא יקבלו שכר ועי"ז בעת אפך עשה בהם (שבות יעקב):אפילו בשעה שהם עושין צדקה כו' · עי' פי' תוס' · רצו בזה ליישב היכן נזכר צדקה בפסוק זה · ואמרו שבמלת לפניך נרמז הצדקה ממה שנאמר במקום אחר והלך לפניך צדקך · והוי כעין ג"ש :

ד שהושיבו ישיבה על קברו · משמע ליה כבוד סתם · משום דכתיב כבוד התורה כמה שאחז"ל אין כבוד אלא תורה שנא' כבוד חכמים ינחלו · וכתבו התוס' דעשו

דעשו

יד יוסף

א ילקוט ירמיה רמז ש' : ב ב"ב דף כ"ו פ"ב ושם אי' רבה ילקוט ירמיה רמז ש' : ג עי' פתיחתא דאיכה רבתי :

חדושי גאונים

שבכלל קצבתו הוא ואין מוסיפין לו בשביל זה אבל מה שמוסיף על שליש אינו בכלל הקצבה אלא משל הקב"ה היא ואם מוסיף מוסיפין לו (תורת חיים) :

שהושיבו ישיבה על קברו. וא"ת והא הוה לועג לרש י"ל כיון שהוא הרבה תורה ליכא משום לועג לרש כדאמרי' שבדקו מדן עד באר שבע וכו' א"נ בריחוק ד' אמות איירי וכו' תלמיד הר' פרץ ז"ל : ובתשובות הר' יהוסף הלוי ז"ל אבן מיגש ושאלת הא דאמרי' אין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת דאוקימ' ה"מ לד"ת אבל מילי דעלמא לא אלמא אסור לדבר בפני המת בד"ת. וקשי' לנהא דאמרי' וכבוד עשה לו במותו שהושיבו ישיבה על קברו הכי תזינא דהא דאמרינן שהושיבו ישיבה על קברו ה"מ בהכנסתי' לו ישיבה

אהבת איתן

בי כרו שוחה ללכדני. רבי אלעזר אומר שחשדוהו מזונה כו' מאי למות. פרש"י דבזונה פנויה ליכא מיתה. וקשה דמ"מ כיון דאיכא מלקות נמי בזונה פנויה לכהן שהרי ירמיה כהן היה שפיר קרי לי' מיתה דקיי"ל דמלקות תחת מיתה עומדת כמ"ש הרמב"ם בה' סנהדרין.וי"ל לשיטת הרמב"ם בפע"ו מה' איסורי ביאה ופי"ע מה' סנהדרין דליכא מלקות בהייבו לאוין בלא קדושין וכ"כ בפי"ז מה' א"ב גבי זונה לכהן דלא לקי עלה בבעולה לתודא בלא קדושין. וא"כ א"ש דכתחד שחשדוהו לירמיה מזונה הי' בבעילה בלא קדושין ולא היה בזה אף חיוב מלקות:רבש"ע אפי' בשעה שעושים צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים שלא יקבלו עליהם שכר. וצריך ביאור

כתף דברי רבי יהודה א"ל רבי נחמיה והלא גם לפני אחאב עשו כן אלא שהניחו (לו) ס"ת על מטתו ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה. והאידנא נמי עבדינן הכי אפוקי מפקינן אנוחי לא מנחינן. ואב"א אנוחי נמי מנחינן קיים לא אמרינן. אמר רבה בר בר חנה הוה אזילנא בהדיה דר' יוחנן למשאל שמעתא א כי הוה עאל לבית הכסא והוה בעינא מיני' מילתא לא פשיט לן עד דמשי ידיה ומנח תפילין ומברך והדר אמר לן אפילו קיים אמרינן לימד לא אמרינן. ב והאמר מר גדול תלמוד תורה (שהתלמוד) [שהלמוד] מביא לידי מעשה לא קשיא הא למיגמר הא לאגמורי:

ה שם א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי ג מ"ד (ישעיה לב) אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור. כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת שני שבטים שנאמר אשריכם זורעי ואין זריעה אלא צדקה שנאמר (הושע י) זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד ד ואין מים אלא תורה שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים. זוכה לנחלת שני שבטים זוכה לכילה כיוסף

רש"י

שגרלו כתפיהם: והאידנא מפקינן ס"ת קמי גברא רבא: אנוחי. על מטתו לא מנחינן: כי הוה עייל לבית הכסא. כלומר זימנא חדא כי הוה עייל לבית הכסא אמר לן הכי קיים אמרינן לימד לא אמרינן ולימד אמרו לחזקיה והאידנא לא משום כבודו דחזקיה דלימד עדיף מקיים: מביא לידי מעשה. אלמא מעשה עדיף: למגמר. לעצמו מעשה עדיף אבל לאגמורי לאחריני עדיף ממעשה הלכך לימד לא אמרינן: זורעי. היינו צדקה וחסד כדמפרש לקמיה: לנחלת שני שבטים. דהכי משמע רגליהם ישולחו בנחלת השור והחמור יוסף

תוספות

דקא עביד ליקרא דהכי כגון בני ישיבה לכבוד רבנן' משום לועג לרש. ע"כ): ל"ו אלף. לו בגימ' הכי הוו: והלא [גם] לפני אחאב עשו כן. שעשו לו הספד גדול כדאמרינן במגילה כמספד הדדרימון בן טברימון ומתרגמינן כמספד אחאב בר עמרי דקטיל יתיה הדדרימון בן טברימון ובמלחמה היה שהיו שם עם רב וכלם ספדו עליו ואע"ג דכתיב ויעבור הרנה במחנה ואמרינן באבוד רשעים רנה באבוד אחאב בן עמרי רנה היינו לצדיקים שבדור אבל עבדיו ואוהביו היו מספידים אותו: שהניחו ס"ת על מטתו. ואע"ג דבפ"ב דמ"ק גבי רב הונא משמע שאסור לעשות כן משום דאסור לישב על גבי מטה שס"ת מונח עליה וכו' שאני חזקיה דהוה גדול בתור' ובמעשים טובים ביותר: והאמר מר גדול ת"ת שמביא לידי מעשה. פירש בקונטרס אלמא מעשה עדיף וקשה לר"ת דאדרבה מהכא דייק סוף פ"ק דקדושין תלמוד גדול ממעשה גבי זקנים שהיו מסובין וכו' ונשאל בפניהם תלמוד גדול או מעשה ונמנו כלם ואמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה ואומר ר"ת דה"פ

מהרש"א

דהושיבו ישיבה שם לספר בכבודו ולהספידו שם והשתא ניחא דהושיבו ממש על קברו משמע וק"ל: [כל העוסק בתורה ובג"ח כו'. קרוב לזה אמרו פ"ק דע"ז ועיין בחידושינו שם]: זוכה לכילה כיוסף כו'. יש לדקדק מה ענין כילה לנחלה ולמה קראו אותה נחלת יוסף וי"ל לפרש שהבנים חשובים נקראו נחלה שנא' הנה נחלת ה' בנים והבנים נקראו ע"ש המטה כמ"ש מטתו של יעקב שלמה ודרש פורת מלשון הושיבה באפריון בפרק קמא דסוטה שהוא מטה לכילת חתנים ואפשר שהוא מלשון פוריא כמ"ש שנקראת המטה כך ע"ש פריה ורביה ואמר שזכה לכילה ומלינו בבניו שהיו מרובין באוכלסין בזכות ג"ח ולדקה שעשה עם אחיו במצרים וזן ופרנס אותן עד שפרו ורבו במאד ובזכות התורה זוכה לנחלת יששכר שהיה עתיר בנכסין שיכול ללמוד תורה כדפרש"י בחומש וירא מנוחה כי טוב וגו' ע"ש:

עיון יעקב

התוס' דלו בגימטריא הכי הוי מ"מ אין המקרא יוצא מידי פשוטו ועוד לר' נחמיה מאי איכא למימר) והתוספות כתבו שם בפרק נגמר הדין ד"ה הספדא יקרא דחיי תימה דאמרינן על שאול שלא נספד כהלכה ואם יקרא דחיי הרי מחלו ישראל על כבודן ותירצו התוס' דאפי' הוי יקרא דחיי שאני מלך דאיכא בזיון טפי עכ"ל וזה שאמר זה חזקיה מלך יהודה וכיון שהוא מלך ליכא למיפטר מידי: והלא גם לפני אחאב עשו כן. עיין בתוס' דלמה נקט אחאב יותר משאר מלכים ועי"ל דודאי בקרא לא מצינו שום רמז שעשו כן לאחאב או לשאר מלכים אלא שגמר גמירי ליה להש"ס שכן היה נימוס וטכסיסי מלכות לעשות כן לפני מטתם ולא שינה בה' מהם אך דלכך נקט הש"ס והלא לפני אחאב עשו כן כלומר שהוא היה הגרוע שבמלכים שאין להם חלק לעוה"ב כדאיתא בחלק דף ק"ב קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם אם כן מה רבותא דחזקיה אם עשו כן אפילו לפני הגרוע אלא שהניחו וכו': בתוס' ד"ה שלשים ושש אלף לו בגימטריא הכי הוי. שמעתי בשם גדול אחד דקשה להוס' איך קאמר ר' יהודה מספר מרובה קודם הלא ר' יהודה ס"ל ביומא דף נ"ה ע"א באחריה דר' יהודה מונין מנין הפרט תחלה כפרש"י שם שתים ועשרים שלש ועשרים להכי פי' תוספות לו גימטריא הכי אי וכן נדפס קלת מזה בבית יהודה קטן אבל מ"מ עוד שם לפרש בדרך אחר כבר דחיתי לעיל שאינו כן דעת התוס' ע"ש ולמ"ד לימד וקיים אמרי' הוא (כגימטריא) [נ"ל בר"ת] ל"ו. ועי"ל דלכך מכוון מספר ל"ו שהוא ב' פעמים ח"י לרמוז שירש חי עוה"ז וחי עוה"ב וכן אמרינן בסוטה ל"ו כתרים תלוי בארונו של יעקב לרמוז על זה: והאמר מר גדול ת"ת. עיין בתוס' מה שמקשים כאן על פרש"י וכבר ישבתי בפ"ק דקדושין דף מ' דעת רש"י על נכון בענין שלק"מ ע"ש: כל העוסק בתורה וג"ח. תיבת כל אפשר דאתיא לרבויי אפילו אינו עושה ג"ח מממון עצמו כיוסף שזן ופרנס לאחיו מאוצרות של פרעה וזה נקרא רק עוסק בג"ח דהיינו ג"ח בגופו ולא נקט עושה ג"ח וכן התורה מיירי בתחלת למודו שנקרא התורה על שם הקב"ה כדכתיב כי אם בתורת ה' חפצו וכדקאמר זוכה לבינה משמע שעדיין לא הגיע למדרגה זו אפ"ה זוכה בעוה"ז לנחלת שני שבטים והקרן קיימת לעוה"ב: זוכה לנחלת שני שבטים. כלומר אע"ג דבעלמא אמרי' לאו כל אדם זוכה לשתי שלחנות מ"מ בזה שעוסק בשתי מצות גדולות כאלו זוכה לנחלת שני שבטים ועיין בחידושינו בע"ז דף ס':

הרי"ף

רגילים להניח ס"ת על מטתו. ובתוס' שהושיבו ישיבה על קברו לפי שהרבין תורה בישראל וכו' ולא על קברו ממש וכו'. יש לתת סמך לקשר הא דקאמר ולא על קברו משום דקי"ל דמותר לומר על קברו מילי דידיה ותידושיו שחידש אבל השתא דפי' שהושיבו ישיבה על קברו לפי שבימיו לא נמצא תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בטומאה וטהרה ממה שהיה מספיק להם שמן ולא היה לימוד דבריו של חזקיה וא"כ איך היו לומדים על קברו לכך פירשו ולא על קברו ממש:

מ"ד אשריכם זורעי על כל מים. יש לדקדק למה הוציא הכתוב מידי פשוטו שהזורעים ברנה יקצורו וישלחו רגל שור לחרוש ולקצור והחמור לשאת אלומותיו. ונראה שהוקשה לו מ"ש זורעי על כל מים דהיל"ל כל זורעי על מים ומהו על כל מים. ועוד כיון שבכתוב של מעלה כתיב וישב עמי בנוה שלום ולא כתיב וישבתם בנוה שלום למה אמר בכתוב הזה אשריכם כמדבר לנוכח ולא כתיב אשרי זורעי על כל מים ועוד שרגל השור לחרוש הוא קודם הזריעה ולמה אמר זורעי על כל מים ואח"כ משלחי רגל השור לזה דרשו שלא נתרצה בתורה לבד אלא גם בג"ח ובצדקה לכך מדבר לנוכח אשריכם זורעי צדקה על כל מים היא התורה שלמדתם ובזה משלחי רגל היצה"ר שנקרא הולך דבזכות התורה אם אבן נימוח וכן מעשה צדקה שלום שלא יקטרג בכם ואז אתם זוכין לנחלת ב' שבטים וכו'. ועוד יש לרמוז עם מ"ש בפ"ק דתעניות ר"ח רמי כתיב לקראת צמא התיו מים וכתיב הוי כל צמא לכו למים אם ת"ח הגון הוא לקראת צמא התיו מים ואם לאו הוי כל צמא לכו למים וכאן אמר שהעוסק בצדקה שנמשלה לזרע יכול לעסוק בלימוד התורה גם לת"ח שאינו הגון דכתיב ביה הוי כל צמא לכו למים ולא ילך הרב אצלו ללמדו מ"מ כיון שזה הרב זרע צדקה כדאי הוא ללמד לת"ח שאינו הגון דהיינו על כל מים ואשריו ולכך הביא כאן פסוק אשריכם זורעי על כל מים שהוא מדבר בת"ח:

עין יוסף

דעשו לו כן לפי שהרבין תורה בישראל כדאמרינן בחלק שבדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו איש ואשה תינוק ותינוקת שלא היו בקיאין בטומאה וטהרה. ולא על קברו ממש. אלא ברחוק ד"א משום לועג לרש. אבל הנימוקי יוסף כתב דליכא משום לועג לרש אלא בדעביד לנפשיה כאדם שקורא בתורה. אבל היכא דעביד ליקרי דשכבי ליכא משום לועג לרש:

ה מאי דכתיב אשריכם זורעי כו'. דלפי פשטא דקרא משלחי רגל השור לחרוש. וחמור לשאת אלומותיו קשה דהא רגל השור לחרוש הוא קודם הזריעה ולמה אמר זורעי על כל מים ואח"כ משלחי רגל השור. לזה דרשו שהכ"ק קרא אשריכם זורעי צדקה על כל מים היא התורה שנמשלה כמים. ר"ל שנותן צדקה ע"פ התורה שמוליך הצדקה לביתו של המקבל כמו שאמרו אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד. דהיינו שהנתינה היא צדקה. והטורח היא החסד כגון מוליכה לביתו כדפרש"י שם וצדקה כזו לא יוכל לבוא אלא א"כ כשעוסק בתורה. ויודע שצריכין ליתן צדקה באופן זה. ולפי שהיצה"ר מרחיק דבר זה ליתן ממונו צדקה לעני ולהטריח עוד עמו להביאו לביתו ובשאר טרחות. לכן אמר כשמתגבר על יצרו ועושה כך יזכה לנחלת שני שבטים כו': זוכה לכילה כיוסף. לשון כילה הוא מלשון נכספה וגם כלתה נפשי. שהכל מתאוין ותאבין לו מחמת חינו הנטוי עליו כמו על יוסף דכתיב בן פורת יוסף וגו' ופרש"י בחומש בן פורת בן חן כו' בן פורת עלי עין חינו נטוי על העין הרואה אותו. בנות צעדה עלי שור בנות מצרים היו צועדות על החומה להסתכל ביפיו. דבר אחר עלי שור על ראייתו כמו אשורנו ולא קרוב. וקאמר שמי שיתן צדקה

מסורת הש"ס

א בשאלתות פ' נ"ל גריס כי הוה נפיק: ב מגילה דף כ"ו ע"א קדושין דף מ' ע"ב: ג עבודת כוכבים דף ה' ע"ב ע"ש ספרי סדר עקב ילקוט ישעיה רמז ש"כ: ד ב"ק דף פ"ב ע"א:

חדושי גאונים

בחייו ומתכוונים עכשיו בני ישיבתו לכבדו ולישב לפניו כדרך שהיו יושבין לפניו בחייו ולומר שמועות מפיו דד"ת שלמדו ממנו וכיון שהדבר ידוע שהכוונה כבוד גדול יש לו בכך אין בזה משום לועג לרש וגו' והכי דאמרי' אין אומרים לפני המת אלא דבריו של מת ואוקימנא בדברי תורה דשמעת מינה דאסור לדבר לפני המת בדברי תורה וכן הא דתניא לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין וכו' ויקרא ויתפלל במת שלא היה חכם ולא בעל ישיבה עסקי' א"נ שהיה חכם אלא שאותם העוסקים בד"ת בפניו אינם מתכוונים לעשות לו כבוד אלא לעסוק בד"ת להנאת עצמן הוא שמתכוונים. א"נ איכא לאוקומה בא' או שנים שמתעסקים בפניו שהכבוד אינו אלא כהושבת ישיבה על קברו דמשמע ישיבה ישיבת תלמידי חכמים מרובין אבל א' או ב' אין קורין להם ישיבה ואין בעסיקתן בד"ת בפניו דרך כבוד אלא בזיון הוא לו דכיון דכתיב במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות נמצא האוחז תפילין בפני המת

אהבת איתן

דמאי מדה במדה הוא על שחשדוהו בזנות. וי"ל ע"פ מ"ש בס' יד יוסף פ' ויקרא בענין צדקה שנמשלה לזריעה כמ"ש זרעו לכם לצדקה והוא דכמו שהזורע ראוי לו לבקש מקום טוב כדי שתצמח זריעתו כך הנותן צדקה צריך לבקש עני הגון כדי שיקבל עליו שכר. וז"ש ירמי' על אנשי ענתות שחשדוהו מזונה ונמצא שלא בקש לזרוע זרעו במקום הראוי. ע"כ מדה במד' לא יזרעו הצדק' שלהם במקום הראוי:

יוסף ויששכר : בנות לעדה עלי שור · היינו כילה : חמור גרס · מתרגמינן עתיר בנכסין:יוסף· איקרי שור בכור שורו הדר לו (דברים ל"ג): הדר בחלר חבירו · דלא קיימא לאגרא : שלא מדעתו א"צ להעלות לו שכר שנאמר ושאיה יוכת שער · שד ששמו שאיה מכתת שערי בית שאין בני אדם דרין בו והולך זה שעמד בו הסכהו . נ"א בית שהוא שאוי ויחיד מאין אדם יוכת שער מזיקין מכתתין אותו (שער שדים) : בירה · בית גדול: בנר חנוכה פטור· שמלוה להניח ברשות הרבים לפרסומי ניסא : דגלת · חדקל : והזגגין · מוכרי כלי זכוכית : רץ חייב

והאמר מר שתלמוד מביא לידי מעשה וכיון שאנו אומרים קיים הרי אנו אומרי' שלמד דאי לא שלמד היאך קיים שהתלמוד מביא לידי מעשה ולא מסיק אדעתיה השתא לחלק בין למד ללימד ומשני הא לאגמורי דלימד ודאי לא אמרינן דהא ודאי עדיף שמביא את הרבי' לידי מעשה כשמלמדם.ובשאלתות דרב אחאי גאון לא גרים קיים אמרינן לימד לא אמרינן אלא גרס ומנח תפילין והדר אמר לן ותו לא ופריך תלמודא והיאך הוה מנח תפילין תחלה קודם שהיה אומר להם השמועה והלא תלמוד גדול ממעשה ומשני הא למגמר הא לאגמורי דליגמר נפשיה תלמוד גדול שמביא לידי מעשה אבל לאגמורי לאחרים לא עדיף ולפיכך היה מניח תפילין תחלה : **כדי** שלא יעכב המחרישה · בירושלמי מפרש כדי שלא תעלה המחרישה:

דכתיב (בראשית מט) בן פורת יוסף וגו' בנות צעדה עלי שור וזוכה לנחלת יששכר דכתיב (שם) יששכר חמור גרם . איכא דאמרי אויביו נופלין לפניו כיוסף דכתיב (דברים לג) בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ . וזוכה לבינה כיששכר דכתיב (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל :

ביצד הרגל פרק שני

ו דף כא **אמר** רב סחורה אמר רב הונא אמר רב הדר בחצר חבירו שלא מדעתו אין צריך להעלות לו שכר משום שנאמר (ישעיה כד) ושאיה יוכת שער א אמר מר בר רב אשי לדידי חזי לי ומנגח כתורא :

דף כב **תא** שמע גמל טעון פשתן ועבר ברשות הרבים נכנסה פשתנו לתוך החנות ודלקו בנרו של חנוני והדליק את הבירה בעל גמל חייב הניח חנוני נרו מבחוץ חנוני חייב רבי יהודה אומר בנר חנוכה פטור :

המניח פרק שלישי

ז דף ל **תנו** רבנן חסידים הראשונים היו מצניעין קוצותיהם וזכוכיותיהן בתוך שדותיהם ומעמיקים להם שלש טפחים כדי שלא יעכב המחרישה רב ששת שדי להו בנורא רבא שדי להו בדגלת . אמר רב יהודה האי מאן דבעי למיהוי חסידא ליקיים מילי דנזיקין רבא אמר מילי דאבות ואמרי לה מילי דברכות :

דף לא **ת"ש** הקדרין והזגגין שהיו מהלכין זה אחר זה נתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון והג' (נתקל) בשני הראשון חייב בנזקי שני והשני חייב בנזקי שלישי ואם מחמת הראשון נפלו הראשון חייב בנזקי כלם ואם הזהירו זה את זה פטורין :

ח דף לב [**תניא** איסי בן יהודה אומר רץ חייב מפני שהוא משונה] ומודה איסי

מהרש"א

וא"ד אויביו נופלין לפניו כו' עמים ינגח יחדו אפסי ארץ . ר"ל יפילם בנגיחה אחת כנגיחת שור התם כמפורש בספר יהושע ויתקבלו יחדיו להלחם עם יהושע וגו' ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת כי ה' וגו' וזה זכה יוסף וגבר באחיו שע"י זרעו יהושע נפלו האויבים בכבוש שעשה בזכות הארץ ג"ח ולדקה עם אחיו ובזכות התורה זוכה לבינה שהיא מעלה עליונה לאגמורי שמביא הרבים לידי מעשה כדאמרינן לעיל וז"ש שנא' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לקבוע עתים לתורה ובזה הביאו את הרבים לידי מעשה כדכתיב לדעת מה יעשה ישראל : **ושאיה** וגו'. פרש"י שד כו' מכתת שער כו' עכ"ל ותלה חורבן הבית בשער כי שם מתחיל החורבה כדאמרי' פ' עגלה ערופה כי מתחיל חורבה בסיפא מתחיל כו' ע"ש ועי"ל לפי הסוגיא דהכא דשער נאמר על מקום הפתוח וקאמר שהשד יכה במקום סתום מן הבית להיות פרוץ מקום פתוח כשער ודו"ק : **לקיים** מילי דנזיקין כו'. ירלה כי חסיד נאמר על מי שעושה מעשיו על לד היותר טוב כמאמרם פ"ק דעבודת כוכבי' במעלות הטוב עשרה זהירות מביאה לידי זריזות כו' וחשיב במעלה עליונה חסידות מביאה לידי רוה"ק ולפי שיש לאדם במעשיו הטובות ג' חלקים דהיינו טוב לשמים וטוב לבריות

יד יוסף

א סוטה ד' מ"ח ע"א:

חדושי גאונים

והמתעסק בפניו כד"ת שהוא מלוה כאלו לועג על המת לפי שמראה שהוא חייב במלות והמת אינו חייב במלות דנעש' רש מהן ועובר משום לועג לרש חרף עושהו ע"כ. (שיטה מקובלת) :

(שייך לעיל)

וזוכה לנחלת שני שבטים . פי' לנחלה מבורכת בשני שבטים יוסף הוא השור ויששכר הוא החמור ובנחלת שניהם היתה ברכה יותר מכלם ביוסף כתיב בן פורת יוסף בן פורת עלי עין שהיתה הארץ מעיינות וארץ תבואה ופרדסות וכן כתיב כאן פורת מל' פארות ובברכת משה כתיב כן ואין צריך לפרש וביששכר כתיב וירא מנחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה והוא כלל לכל נעימות הארץ. הראב"ד ז"ל. והרב המאירי ז"ל כתב וזה לשונו זוכה לנחלת שני שבטים רול' לומר שני שלמיות שנא' אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור והשור רומז על אשר רב תבואות בכחו והחמור על נושא האדם ומשרתו ואין זריעה אלא לדקה שנא' זרעו לכם לצדקה ע"כ . (שם) :

האי מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין כו'. עי' מסכת שבת דף ל"א מצויין י"ט. מ"ש שם לייסב הרגשת המרגישים איך יפול לשון קיים על שלילה. כי הזרוז לבל יזיק את חבירו נזכר בשב ואל תעשה. ועל מה אמרו לקיים מילי דנזיקין לכן מפרש ומעמיקים להם ג"ע כו' ורבא שדי להו . ורב ששת שדי להו כו' א"כ לא היה די להם שב וא"ת. אבל היה עושי' מעשה בפועל לבלתי יומשך מהם גרם היזק וזה הוא מעלת החסידים יתר על שאר בני אדם . אשר המה בלתי מקיימים מילי דנזיקין.בא"ז' פעולה מעשיית . וק"ל . (אי' הים) :

עיון יעקב

(בגמ') **אמר** ליה לכי תשמש לי . [רב חסדא אמר לרמב"ת כי איבעיא לן מילי מעלייתא ורמב"ת השיב לו כי מתניתין היא ויאמר לו המשנה לכי תשמש לו]. אפשר לומר ע"ד הדרש לפי שיש שני פשטים על דאשתמש בתגא חלף פי' אחד דאין להשתמש במי ששונה הלכות פי' אחר שאין ליהנות מכבוד תורה וזה דוקא אי אמרינן זה נהנה וזה לא חסר חייב אבל אי אמרינן זה נהנה וזה לא חסר פטור א"כ מותר ליהנות מכבוד תורה כיון דאין חסר כלום מן התורה וצריך לומר הפי' דאשתמש בתגא דאין להשתמש במי ששונה הלכות לכך אמר לכי תשמש לי א"כ מוכח דאשתמש בתגא חלף פי' שני הוא אמת דאסור ליהנות מכבוד תורה א"כ מוכח זה נהנה וזה לא חסר חייב ודו"ק : **שנאמר** ושאיה יוכת שער · ובגמרא איתא עוד רב יוסף אמר בית מיתבא יתיב מאי בינייהו דקמשתמש בי ליבי ותבנא פרש"י בעל הבית · בימי חרפי הקשו לי למה לא פרש"י דנ"מ אם משתמש בו השני בליבי ותבנא דלמ"ד משום שאיה א"צ להעלות לו שכר ולמ"ד שני צריך להעלות שכר ולק"מ דודאי גם מ"ד שני ג"כ ס"ל דאיכא נמי משום שאיה דודאי לא יחלוק על המקרא וא"כ לכ"ע א"צ להעלות לו שכר כה"ג : **אמר** מר בר רב אשי לדידי חזי לי . אפשר לפי שהיה בעל קבלה מעשיות שהיה יכול לראותן וכה"ג מלינו בחולין דף ק"ה שמתים לשידא אתי לקמיה לדינא ע"ש משא"כ שאר בני אדם לא ניתן רשות לעין לראותן : **מילי** דנזיקין . כתב הר"ן תלתא בבי דשייך בהו נזיקין וגזל ומשיב אבידה ואונאה וריבית עכ"ל והיינו ליזהר בעבירות שבין אדם לחבירו ורבינא אמר מילי דאבות שהם ע"פ רוב אזהרות שבין אדם למקום ואמרי ליה מילי דברכות שהוא תרווייהו בין אדם למקום ובין

עץ יוסף

לדקה כיוסף שעשה עם אחיו במצרים שזן ופרנס אותם יזכה לחנו של יוסף · ומי שילמוד תורה יזכה לנחלת יששכר דכתיב ביה יששכר חמור גרס ומתרגמינן עתיר בנכסין על שם שהיה עוסק בתורה · יוסף איקרי שור שנא' בכור שורו הדר לו: וזוכה לבינה כיששכר · ומעלת הבינה היא מעלה גדולה ועליונה :

ז **למהוי** חסידא · חסיד נאמר על מי שעושה מעשיו על לד היותר טוב · ולפי שיש לאדם במעשיו הטובים ג' חלקים · דהיינו טוב לשמים · וטוב לבריות · וטוב לעצמו· וקאמר רב יהודה מאן דבעי למהוי חסידא ליקיים מילי דנזיקין דאז יוכל לתקן מעשיו שיהיה טוב לבריות · ורבא דקאמר ליקיים מילי דאבות דאז יתקן מעשיו שיהיה טוב לעצמו במדות · ואמרי לה ליקיים מילי דברכות דאז יתקן שיהיה טוב לשמים · וכל אחד מהני אמוראי נקט כלל אחד מהני ג' חלוקים במעשים טובים של אדם (רש"א והגר"א ישעיה א' ב') :

ח **ומודה** איסי בן יהודה · ברייתא שם תניא איסי בן יהודה אומר רץ חייב

אמר הבונה גמל טעון פשתן כו'. המשים אלבעו בין שיני חבירו לא יזעק אם ישכנו כן הוא המתחיל בקלקלה תחלה כמכניס הפשתן לחנות ודלק בנר או משים הנר מבחוץ אבל בנר חנוכה פטור כי המכוין לדבר מלוה נאמנים פלעי אוהב : ת"ש הקדרין כו'. גדולה אזהרה שהזהיר הקב"ה על מי שיש בידו למחות ואינו מוחה להרים מכשול ומניחו עד שאיש ברעהו יכשלו כאז"ל ואשימם בראשיכם אשמם כתיב והוא הדין שלפנינו שהראשון חייב בנזקי שני והשני לשלישי או בנזק כולם. אך אמר שאם הזהירו זה את זה פטורין כמ"ש הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא וכה"א בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל וגו' ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנו ולא שב מדרכו הרשע הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת :

א שבת ד' קי"ט ע"א:
ב בכורות ד' נ' ע"ב :

חדושי גאונים

רב שמואל בר יהודה שכיבא ליה ברתיה כו' נשא משה ק"ו בעצמו ומה מדינים כו' מואבים עצמן לא כ"ש . ולענ"ד מהא דאמרינן בשבת פרק רבי עקיבא שלשה דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה על ידו הוסיף יום א' מדעתו וכו' שיבר את הלוחות שלמד ק"ו מפסח כידוע וא"כ תגב הקב"ה מכיון שעשה דבר גדול כזה שיבר את הלוחות בלא שאלתי ועלתה לו שהסכמתי על ידו מכ"ש שיעשה דבר זה מקל וחומר וילחום עם שונאי ה' לפיכך הזהירו הקב"ה ובזה סרו תלונות התוספת וז"ל והומר ר"ת דלאו דוקא אלא כלומר עתיד משה לישא ק"ו אם לא שהזהירו הכתוב תחילה ויש לומר שהגמרא מרמז בזה נשא משה ק"ו בעצמו כלומר שדרכו כך הוא ללמוד ק"ו מדעתו ככ"ל וכ"ל משום הכי לזה שמואל את שאול בשעת מלחמות עמלק עתה לך והכיתה את עמלק והחרמתם את כל אשר לו ולא תחמול עליו וגו' ולכאור' היה שפת יתר משמואל מהיכי תיתי יחמול שאול עליו הלא מפורש בקרא מחה תמחה את זכר עמלק ובפרט במצות הנביא אלא מהא דאמרינן ביומא שאול למד ק"ו ומה בשביל נפש אחת אמר' תורה הביא עגלה ערופה וכו' ושמואל ירא מזה הק"ו ולפיכך הזהירו מפורש שלא יטעה ורד"ק פי' ולא תחמול לפי שסופם לחמול הזהירו ולא תחמול שלא יהיה לו פתחון פה וזה ראיה לדברי ואלו לא אמר לו הנביא כך היה שאול לדן מכח הק"ו כמו משה לולי שאמר לו הקב"ה וק"ל . (מגדת דוד) :

מאי אית לי גבי נחמתא דבבלאי דגידופי הוא כו' אזיל הוא לחודיה לגביה א"ל כו' . נ"ל הא דלא רצה לילך עמהם ולנחמו נחמתא הראוי ולא כנחמת' דבבלאי. היינו מפני שאין זה

נשא משה ק"ו· אומר ר"ת דלאו דוקא אלא כלומר עתיד משה לישא ק"ו אם לא שהזהירו הכתוב תחלה דקודם נאמר אל תצר את מואב ממה שנאמר צרור את המדינים והכיתם אותם כדדרשינן עתה ילחכו הקהל שלא הי' מתיירא בלק אלא מלחיכה בעלמא שלא היו מותרים אלא באנגריא וקרא דמדינים אחר מעשה דבלק הוה והאי דקאמר נמי הקב"ה למשה לא כשעלתה על דעתך לאו דוקא : מואבים עצמם לא כ"ש . וא"ת תינח מואב אדום

מהרש"א

וטוב לעצמו קאמר רב יהודא מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין דאז יוכל לתקן מעשיו שיהיה טוב לבריות ורבא קאמר דלקיים מילי דאבות דאז יתקן מעשיו שיהיה טוב לעצמו במדות ואמרי לה דלקיים מילי דברכות דאז יתקן שיהיה טוב לשמים וכ"א מהני אמוראי נקט כלל אחד מהני ג' מיני חלוקים במעשים טובים של אדם וק"ל : לקראת כלה כו' . קרא השבת כלה ע"פ מ"ש לכל יש בן זוג ולי לא נתת בן זוג א"ל כנסת ישראל יהיה בן זוגך כו' ובשבת גופיה היא כנשואה לישראל אבל בפניא דמעלי שבתא הוא כהכנסת כלה לחופה וכמו שעל ידי הקדושין בהכנסתה לחופה נעשית הכלה נשואה כן השבת בהכנסתו בקידוש היום נעשית כנשואה לישראל וקראה מלכתא שהיא כלת המלך דכל ישראל בני שרים הן ולזה אמר ר"ח בפניא דמעלי שבתא דהיינו בע"ש קודם כניסתה בואו ונצא לקראת כו' דדרך החתן לצאת לקראת הכלה כמ"ש ה' מסיני בא יצא לקראתם כו' כחתן היוצא להקביל פני הכלה כו' כפרש"י בפ' וזאת הברכה ואמר דר' ינאי מדה אחרת היתה לו שלא אמר נצא לקראתה ואדרבה הוה קאי ועומד במקומו והיינו דבכניסתה אמר בואי כלה כו' שהכלה באה אליך כדרך הכלה אחר כניסתה לחופה שתבא מבית אביה לבית בעלה ולזה כפל הענין בואי כלה בואי כלה דר"ל בואי כלה לחופה ואחר כך בואי כלה לבית בעלך וק"ל :

(בן יהודה) בע"ש בין השמשות שהוא פטור מפני שרץ ברשות וכו' בע"ש מאי ברשות איכא כדרבי חנינא א דא"ר חנינא [שם ע"ב] בואו ונצא לקראת כלה מלכתא ואמרי לה לקראת שבת [כלה] מלכתא . רבי ינאי מתעטף [וקאי] ואמר בואי כלה בואי כלה :

שור שנגח ארבעה וחמשה פרק רביעי

דף לו ע"ב תנן התם התוקע לחבירו נותן לו סלע וכו' [דף לז] ב חנן בישא תקע ליה להוא גברא אתא לקמיה דרב הונא א"ל זיל הב ליה פלגא דזוזא הוה ליה זוזא מכא בעי למיתבה ליה מיניה פלגא דזוזא לא הוה משתקיל ליה תקע ליה אחרינא ויהביה ניהליה :

ט דף לח רב שמואל בר יהודה שכיבא ליה ברתיה אמרי ליה רבנן לעולא קום ניזל נינחמיה אמר להו מאי אית לי גבי נחמתא דבבלאי דגידופא הוא דאמרי מאי אפשר (ליה) למיעבד הא אפשר (להו) למיעבד עבדי אזיל הוא לחודיה גביה א"ל (דברים ב) ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה וכי [מה] עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות אלא נשא משה ק"ו בעצמו אמר ומה מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב אמרה תורה (במדבר כה) צרור את המדינים והכיתם אותם [שם ע"ב] מואבים עצמם לא כ"ש א"ל הקב"ה לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעתי שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהם רות המואביה ונעמה העמונית והלא דברים ק"ו ומה בשביל שתי פרידות טובות חס הקב"ה על ב' אומות גדולות ולא החריבן בתו של רבי

מפני שהוא משונה · אם אחד רץ ואחד מהלך הזיקו זה את זה הרץ חייב : בואו ונצא · כאדם המקבל פני המלך :

התוקע . המכהו כנגד אזנו לשון מורי. נ"א תקיעה ממש: נותן לו סלע· דמי בושתו לבד לער וכזק ורפוי אם ישנם שם (בגמ' מסיק דהוא סלע מדינה והוא פלגא דזוזא שמינית של סלע צורי) : זוזא מכא · פחותה צורתו : ולא הוה משתקיל ליה · לא היה יכול להוציאו : (דגידופא הוא · כלפי מעלה) : מואבים עצמם.· שהתחילו בקלקול ושכרו את בלעם : פרידות · גוזלות : בתו של רבי . אם ראויה לזרע כשר על אחת כמה וכמה שתחיה :

ומה בשביל ב' פרידות כו' . ונ"ל לפ"ז דבימי עגלון מלך מואב שהותר לעשות מלחמה במואב כמ"ש התוס' כבר נולדה רות והכי אמרינן במס' הוריות רות בתו של עגלון היתה וכן בימי דוד שעשו מלחמה בעמון נ"ל שכבר נולדה אז נעמה אשת שלמה ולדברי התוס' שכתבו דנקט ב'

עיון יעקב

אדם לחבירו כדאמרינן בברכות דף ל"ה הנהנה בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל : בואו ונצא לקראת כלה מלכתא . מדמה שבת לכלה כדאי' במדרש בראשית פר' יו"ד גניבא אמר משל למלך שעשה חופה וציירה מה היתה חסירה כלה שתכנס לתוכה כך מה היה העולם חסר שבת ואפשר דמה"ט כתיב ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כדין כלה שאסורה בלא ברכה וכדאיתא בא"ע סימן ל"ה שמברכין תחלה ברכת אירוסין ואח"כ מקדשין לכך כתיב תחלה ויברך וגו' ואח"כ ויקדש אותו לכך עיקר עונת ת"ח ושעת הזיווג מליל שבת

הרי"ף

אמרו רבנן לעולא ניזיל ננחמיה אמר נחמתא דבבלאי גדופא היא . ותימה דהיה לו לילך ולנחמו נחמה ראויה ולא כנחמת בבלאי ומי הכריחו לנחם נחמת בבלאי ולעביד כדעבד אח"כ כד אזיל לחודיה . ונראה דאם היה הולך בהנהו רבנן היה כל אחד מהם רוצה לנחמו והם רגילים בנחמות בבלאי דגידופא היא ולכך הלך הוא לבדו כי הוא היה מנחמו כהוגן וכשורה ולא ישמעו אזניו דבר שלא כהוגן : וכי עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה

לליל שבת כידוע ליודעי חן והא דרבי ינאי שאמר בואי כלה לא פליג אדרבי חנינא אלא לרמוז על מה דאיתא במדרש יש שהולך אצל זיווגו ויש שזיווגו הולך אצלו :

שכיבא ליה ברתיה . מדקאמר הלשון שכיבה ולא לשון מיתה אלא ודאי שהניחה בת כמותה לכן לא הרע לו כ"כ על העדרה רק שהיתה ראויה לצאת דבר טוב ממנה ולהכי נחמיה עולא על דבר זה : וכי עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות . שהרי הוצרך הקב"ה לצוות לו לאמר צרור את המדינים : אמר לו הקב"ה לא כשעלתה על דעתך עלתה על דעתי שתי פרידות טובות . וא"ל לפמ"ש תוס' דבימי עגלון מלך מואב שהותר לעשות מלחמה כבר נולדה רות וא"כ תקשה למה צריך התרה שהם פרצו תחלה י"ל דמ"מ

עין יוסף

מפני שהוא משונה · פי' אם אחד רץ ואחד מהלך והזיקו זה את זה · הרץ חייב ועל זה קאי ומודה וכו' : בואו ונצא לקראת כלה · כתוב בסידור שער השמים יש רבים שדימו מכאן שצריך לצאת החוצה השדה לקבל שבת · ותמיהא לי מלתא טובא שהרי השבת אינו בא מדרך השדה אלא מדרך עליון מלמעלה למטה· לכך נראה דהאי ונצא אין הכוונה לצאת בפועל · אלא ה"ק בואו ונצא כלומר לא נמתין עד שהיא תבוא מאליה אלינו ואז נקבל אותה · אלא בואו נקדים מחול על הקודש שזהו שאנו יוצאים מהחול לקראתה קודם בואה · בענין שאין שבת באה אלא לזמן בואה· אמנם אנו מקדימים מה שמוסיפין מחול על הקודש כמי שמקדים לקראת המלך קודם בואו שמתחילין חייליו לבא · וכך חיילי שבת באים ואנו מקדימים לקראתה והיינו ונצא לקראת כו' כדפרשתי : רבי ינאי מתעטף וקאי ואמר בואי כלה כו' · ס"ל קדושת שבת מקדמת ובאה ולכך מיד היה אומר בואי כלה· והרי השבת כענין הכלה המצפה לבעלה לעת שיקרא אותה· וכיון שקורא אותה מיד היא באה לכך אמר בואי כלה מיד (סידור שער השמים) ולפי שהכלה מקודם באה מבית אביה לחופה ומן החופה באה לבית בעלה· לכך אמר כפול בואי כלה בואי כלה (רש"א)· אבל בקונטרס האר"י ז"ל אי' וז"ל ויצא השדה כדי להקביל שבת ויאמר לכה דודי נצא השדה כו'· ולפ"ז י"ל דר' חנינא ס"ל דצריך לצאת השדה לקבל שבת·אבל ר'ינאי ס"ל דאין צריך ולזה קאמר ר' ינאי מתעטף וקאי כו':

ט דגידופא הוא · כלפי מעלה ולכן לא רצה לילך עמהם· משום שידע שכל אחד מהם ירצה לנחמו·והם רגילים בנחמות בבלאי דגידופא הוא·ולא רצה שישמעו אזניו דבר שלא כהוגן · ולכך הלך הוא לבדו : יש לי להוציא מהם כו' · ולכאורה קשה היד ה' תקצר לעשות מלחמה עם המואבים ועמונים וישארו אותן האנשים שיצאו מהם השתי פרידות טובות · אך יש לומר דזכותן של שתי הפרידות טובות

אמר הבונה תקע ליה אחרינא כו' . יש רשע מוסיף על חטאתו פשע ונותן ממונו להכות באגרוף רשע ;

ועמון מאי איכא למימר וי"ל דאיצטריך לאסור בהם אנגרי שהיו מותרין דאנגריא היה עושה שלא ברשות ואע"פ שמזכיר שתי פרידות על עמון לא איצטריך אלא משום מואב: לעולם יקדים אדם לדבר מצוה · לשם מצוה נתכוונו כדאיתא במס' נזיר בפרק מי שאמר הריני נזיר ושמע חבירו ואמר ואני: כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש · אע"ג דבפ"ק דקידושין דרש נאמר איש אמו ואביו תיראו ונאמר את ה' אלהיך תירא השוה הכתוב מורא אב ואם למורא שמים לא הוה ניחא ליה למדרשיה לאוקמיה לעשה יתירא:

דקאמרה מואב. לשון פרילות שהוא מאביה: אנגריא · להשתעבד בהם להביא להם מים ומזון: אתין · וגמין רבוין: כשהגיע לאת ה' אלהיך

אם כשרה היא וראויה היא לצאת ממנה דבר טוב על אחת כמה וכמה דהוה חיה:

י שם אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אפילו שכר שיחה נאה א דאילו בכירה דקאמרה מואב א"ל הקב"ה למשה (דברים ב) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה מלחמה הוא דלא הא אנגריא עביד בהו. צעירה דקאמרה בן עמי א"ל הקב"ה למשה (שם) וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר בם כלל דאפי' אנגריא לא תעביד בהו. ב וא"ר חייא בר אבא א"ר יהושע בן קרחה לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשביל לילה אחת שקדמתה בכירה לצעירה קדמתה ד' דורות לישראל עובד ישי ודוד ושלמה ואילו צעירה עד רחבעם דכתיב (מלכים א יד) ושם אמו נעמה העמונית:

יא דף מ"א ע"ב תניא ג שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע (דברים ו) לאת ה' אלהיך תירא פירש אמרו לו תלמידיו רבי כל אתין שדרשת מה תהא עליהן אמר להם כשם

מהרש"א

פרידות טובות משום מואב ניחא בעמון טפי וק"ל. אבל התוס' בפ"ד דנזיר כתבו דבתו של עגלון לאו דוקא אלא הרבה דורות היתה אחר עגלון כו' ע"ש וזה סותר דברי התוספות דהכא שכתבו דהותר לעשות מלחמה בימי עגלון גם הראיה שכתבו שם מפרק החולץ דרות קטנה היתה כשנתגיירה בזמן אבצן שהיה שני מאות שנה אחר עגלון קשה דא"כ איך הותר לעשות מלחמה בזמן עגלון כיון שלא נולדה אז רות עדיין: שכר שיחה נאה כו' ואמר ר' חייא כו' לעולם יקדים כו'. הני שני מאמרים ר' חייא בר אבא אמרן בשם אמרם וי"ל שאינן סותרין דבדבר א' זכתה הצעירה לפני הבכירה ובדבר א' זכתה הבכירה לפני הצעירה והיה השכר והעונש לשתיהן לפי מעשיהן לפי שהקדימה הבכירה במצוה לקיום העולם לפי דעתה דלמצוה נתכוונה כמשמעות הכתוב ואיש אין בארץ וגו' וכדאיתא בנזיר זכתה להקדים במלכות שהוא קיום העולם שאלמלא מוראה של מלכות כו' ולפי שלא חסה על כבוד אביה וקראה אותו מואב ופרסמה שבזנות בא לה בן זה מאביה שהוא ודאי לשם זנות נתכוין כדאיתא בנזיר אמר הכתוב שלא לחוס על כבודם דאנגריא עביד בהו דהיינו להשתעבד בהם כפרש"י ובמסכת נזיר הוסיף רש"י בזה בשינוי הכתובים דבכירה דקריתיה אב פרסמה הכתוב ותשכב את אביה ובצעירה דקריתיה בן עמי כתיב ותשכב עמו עכ"ל. אבל רש"י בחומש כתב בזה בל"א בבכירה כתיב ותשכב את אביה ובצעירה כתיב ותשכב עמו לצעירה לפי שלא פתחה בזנות כו' ע"ש וזה נראה כסותר סוגיא דהכא דקאמר דהבכירה עשתה כהוגן שהקדימה עצמה ועיין ברא"ם שפירושו בחומש ע"פ ב"ר ודו"ק: דאילו בכירה דקריתיה מואב כו'. ועד"ז י"ל מש"ה ויגר מואב מפני העם כי רב הוא ר"ל דלכך היה מואב ירא טפי מעמון לפי שמואב היה בן הרב וגדול של לוט הנולד לו מן הבכירה שלא חסה על כבוד אביה לקרות בנה מואב שע"כ הותר לעשות בו אנגריא טפי מבעמון וק"ל: כיון שהגיע כו'. בפרק האיש מקדש פרש"י שהיה ירא לרבות שום דבר להשוותם למורא המקום עכ"ל ור"ל דאזהרת את ה' אלהיך תירא היא גופה מביאו להיות ירא מהמקום שלא להשוות לו שום דבר ולכך פירש וז"ש כך אני מקבל שכר על הפרישה דמתוך מצות מורא מהמקום גופיה היה פורש

הרי"ף

מלחמה שלא ברשות. ותימה לדברי התוס' שהקשו וא"ת תינח מואב אדום ועמון מאי איכא למימר ויש לומר דאיצטריך לאסור בהם אנגריא שהיו מותרין וכיון דבאנגריא היה עושה שלא ברשות א"כ מאי קשיא במואב וכי עלתה על דעתו לעשות מלחמה שלא ברשות דילמא רצה לעשות אנגריא דאנגריא יש לעשות שלא ברשות ומנ"ל דנשא משה ק"ו וכו' וי"ל דדייק לישנא דקרא דכתיב אל תתגר בם מלחמה מה שלא נאמר בעמון ואדום משמע דהיה רוצה להלחם ממש ולא היה מכוין לאנגריא ואמר לו הקב"ה אל תתגר בם מלחמה והכי דרשינן בסמוך מלחמה הוא דלא הא אנגריא עביד בהו ועל זה אמר וכי עלתה על דעתו של משה להלחם שלא ברשות ומשני שנשא ק"ו בעצמו . ויש להקשות למה לא אמר דרצה משה להלחם עם מואב בשביל עזות פנים שהיתה בה לקרותו מואב מאב ואמר הקב"ה אל תתגר בם מלחמה בשביל שעתיד לצאת ממנה רות המואביה · ומיהו נראה דאין טעם זה מספיק למשה לילך להלחם שלא ברשות אלא מגד שנשא ק"ו מפה בעצמו . ובתוס' איצטריך לאסור אנגריא שהיו מותרין ואע"פ שמזכיר שתי פרידות על עמון לא איצטריך אלא משום מואב וק"ק דלמא דאיצטריך בה לאסור אנגריא על בני עמון מהאי טעמא דב' פרידות היינו על עמון ויש לדחות דאין טעם הפרידות מועיל לאסור האנגריא דמואב יוכיח דעתיד לצאת ממנו רות ואפ"ה אנגריא עביד בהו ולא אסיר ואת"ל דשאני מואב משום שהם עצמם שצררו והחטיאו לישראל מ"מ אדום יוכיח שלא יצא ממנו פרידה ואפ"ה נאסר האנגריא ולהכי קאמרי התוס' דלא איצטריך הא דב' פרידות על עמון אלא משום מואב נקטיה: אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה וכו' תימא מנ"ל דבשביל שיחה נאה שלא אמרה הבכירה כתיב אל תתגר בם מלחמה הא אנגריא עביד בהו דילמא משום שהם עצמם צררו לישראל התיר להם למעבד בהו אנגריא וצ"ל דאם אותו עון גרם היה להתיר להלחם בם לגמרי ואם נמחל בזכות הפרידות טובות שעתידות לצאת א"כ תהא במחילה לגמרי וגם האנגריא תאסר. אלא משום שלא דברה כהוגן ואמרה מואב לכך התיר למעבד בהו אנגריא. ונלע"ד שפסוק אל תתגר בם היה קודם שצרו מואב לישראל כמ"ש התוס' במואב נשא משה ק"ו ע"ש וא"כ הכא צוה ה' למשה בבני עמון אל תצורם ואל תתגר בם ובמואב ואל תתגר בם מלחמה בודאי שהיה בשכר שיחה נאה כי הלא עמון ומואב בזמן שצוה ה' זה הצווי היו כולם שוים כאחד ואם נאמר שנענשו על מה שעתידין לעשות לא כן הדין כי הלא אינו שופט אלא באשר הוא שם וא"כ מפני מה בבני עמון אל תתגר בם כלל ובמואב מלחמה הוא דליכא הא גרוי איכא אלא ודאי בשכר שיחה נאה ונכון הדבר:

עין יעקב

סוגרתו התרה דדבר שנאסר אע"פ שבטל הטעם צריך היתר ועוד כיון דעיקר הק"ו הוא כיון שהמואבים התחילו בקלקול עם ישראל ואין הקב"ה פוקד עון אבות על בנים אם לא כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהם וזה שאמר הם פרצו תחלה שאחזו מעשה אבותיהם בידיהם ובילקוט דברים איתא עוד טעם אחר לפי שנקבר משה בגבול מואב לכך ניצולו ואפשר לומר שזה כוונת הרמז בקרא נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ולא מאת המואבים וקשה למה ע"ז מתרן ואחר תאסף על עמיך לכך ניצולו:

דאילו בכירה דקאמרה מואב. פרש"י לשון פרילות שהוא מאביה ועיין בחידושינו בנזיר דף כ"ג ובמדרש איתא שזלזלה בכבוד אביה ועיין ביפה תואר שם שהניח בצ"ע מה מדה כנגד מדה אית כאן ולעד"נ לומר כיון שהשכר כיבוד אב למען ייטב לך וזו שזלזלה באביה לכך עונשה לעשות בהם אנגריא דהיינו נעורי נעריהו כדאיתא הלשון בנזיר ע"ש בחידושינו: צעירה דקאמרה בן עמי. אע"פ שהיתה מוכרחת לשנות שם בנה משם בן אחותה לבכירה מכל מקום היתה יכולה לקרותו בן אב ומדחסה על כבוד אביה אמרה בן עמי: היה דורש כל אתין שבתורה. עיין בחידושינו בקדושין דף נ"ז מ"ש שם:

עד

תניא שמעון העמסוני וכו'. איתא בתוס' לרבות ת"ח וא"ת מפני שיבה תקום ל"ל וכו'. יש להקשות דדילמא לרבות עליו עשה וכו' וי"ל דתוס' אזדו לטעמייהו דכתבו בסמוך אף על גב דבפ"ק דקדושין דריש איש אמו ואביו תיראו וכו' לא הוה ניחא למדרשיה לאוקמיה לעשה יתירה ולזה הקשו הכא כיון דלא סבירא ליה לאוקמא לעשה יתירא מפני שיבה תקום ל"ל ואע"ג דמפני שיבה תקום הוא לכיבוד להדרו והכא מיירי במורא מ"מ יש בכלל מורא גם הכיבוד שאם ירא ממנו בודאי שעושה לו הידור וכיבוד מפני היראה · ואין להקשות לתירוץ התוס' שאמרו דהכא ברבו מובהק דמשמע דמפני שיבה תקום הוא בת"ח שאינו רבו אם כן האי קרא דאת ה' אלהיך תירא שהוא ברבו מובהק למאי איצטריך כיון דאפילו באשר ת"ח כתיב מפני שיבה תקום כ"ש רבו מובהק הא ל"ק דהתם מיירי לקום מפני ת"ח ולכבדו אבל מורא לא שמענו אלא ברבו מובהק. ומיהו קשה לדברי התוספות דמיירי ברב מובהק היכי אמר

עין יוסף

עמדה להם. אך אח"כ שפרצו המואבים גדר תחלה. ושוב לא עמדה להם זכותן והותר לעשות מלחמה עם עגלון מלך מואב. ובימי דוד עם עמון. והקדוש ברוך הוא השאיר אותן האנשים שילאו מהם השתי פרידות טובות (רמת שמואל): דבר טוב. זרע כשר:

י הא אנגריא. להשתעבד בהן להביא להם מים ומזון. ובמדרש ב"ר סוף פ' כ"א אי' מלחמה אי אתה עושה אבל אתה מפתק (פי' שותם) הנהרות שלהם שורף גדישין שלהן באש: בן עמי. בן מי שהיה עמי (מדרש) פי' שאינו מאיש זר רק ממי שהיה עמו תמיד והוא האב. ומכל מקום לא אמרה בפירוש שהוא מאביה. ולכן קבלה שכרה: שבשביל לילה אחת שקדמה בכירה לצעירה כו'. ואגדה זו אינה חולקת על האגדה שלפני זה. שאף על פי שבענין קדימתה

א סוטה דף כ"ג ע"ב הוריות דף י': ב הוריות דף י"א ע"ב: ג קידושין דף נ"ו בכורות דף ו' ע"א פסחים דף כ"ב ע"ב ועיין חגיגה דף י"ב ע"ב:

חדושי גאונים

כבוד לגבי רב שמואל בר יהודה שיאמר לו בפני רבים שבתו לא היתה כשירה ולא היתה ראויה לצאת ממנה דבר טוב. והרי"ף ז"ל נדחק בזה ואין צורך לענ"ד. (דרך הישר): כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש וכו' אבל מואהבת את ה' אלהיך לא פירש דמאת דכתוב אצל מורא שב"ה לא היה נראה לו לדרוש מורא בשר ודם. הרא"ש ז"ל. והר' ישעיה ז"ל תירץ וז"ל ומה שלא פירש מכי הגיע לואהבת את ה' אלהיך שהוא קודם דאיכ' למדרש ואהבת את עבודת ה' אלהיך. ע"כ. ועל קושיות התוס' שהקשו מהאי דפ"ק דקידושין תירץ הרא"ש ז"ל דלא ניחא ליה לרבויי מאת הסמוך לשם אלא כעין יראת ה'. ע"כ. והר' ישעיה ז"ל כתב וז"ל אע"ג דבפ"ק דקידושין דרשינן כתיב את ה' אלהיך תירא וכתיב איש אמו ואביו תיראו השוה הכתוב מורא דאביו ואמו למורא של מקום התם לא השוה ממש קאמר דאינן סמוכין זה לזה אבל הכא אי הוה דריש את ה' לרבות הוה משמע שמשוהו למורא של מקום. ע"כ. ותלמידי הר"פ ז"ל כתבו וז"ל כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש לא ה"ל למדרש לאתויי אביו ואמו דהא נפקא לן מאיש אמו ואביו תיראו ועוד דלא משמע לי' לרבות מאת הסמוך לשם אלא כעין יראת ה' ולכך דריש מהא לרבות ת"ח משום דאמר מר מורא רבך כמורא שמים אבל מורא אביו ואמו לא דגבי דסוקה כבודם לכבוד המקום מ"מ מורא לא איתקשי. ע"כ: כל אתים שדרשת מה תהא עליהם דכיון דמהכא לא נפקא לן מידי א"כ מאתריני נמי ליכא למדרש מידי. תלמיד הר"פ ז"ל. (שיטה מקובצת):

שקבלתי שכר על הדרישה כך קבלתי שכר על הפרישה עד שבא רבי עקיבא ולימד את ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים :

דף מו [פיסקא] ר' אליעזר אומר אין לו שמירה אלא סכין וכו' · אמר רבה מאי טעמא דר"א דאמר קרא (שמות כא) ולא ישמרנו שוב אין לו שמירה לזה א"ל אביי אלא מעתה דכתיב (שם) ולא יכסנו נמי שוב אין לו כסוי לזה וכ"ת ה"נ והתנן כיסהו כראוי ונפל לתוכו שור או חמור ומת פטור אלא אמר אביי היינו טעמא דרבי אליעזר כדתניא רבי נתן אומר א מנין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו ואל יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו שנאמר (דברים כב) ולא תשים דמים בביתך :

שור שנגח את הפרה פרק חמישי

שם ע"ב **אמר** רבי שמואל בר נחמני ב מנין להמוציא מחבירו עליו הראיה שנא' (שמות כב) מי בעל דברים יגש אלהם יגיש ראיה אליהם מתקיף לה רב אשי הא ל"ל קרא סברא הוא דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא אלא קרא לכדר"נ אמר רבה בר אבוה דאמר [ר"נ אמר רבה בר אבהו] מנין שאין נזקקין אלא לתובע תחלה שנא' מי בעל דברים יגש אלהם יגיש דבריו אליהם אמרי נהרדעי פעמים שנזקקין לנתבע תחלה וה"ד דקא זילי נכסיה :

דף מח ע"ב [משנה אדם שהיה מתכוין לחבירו והכה את האשה ויצאו ילדיה משלם דמי ולדות כיצד משלם דמי ולדות] שמין את האשה כמה היא יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה אמר רשב"ג [דף מט] א"כ משהאשה יולדת משבחת [אלא שמין את הולדות [כמה הן יפין] ונותן לבעל וכו' . גמ'] מאי קאמר אמר (רב) [רבה] הכי קאמר וכי אשה משבחת קודם שתלד [יותר מלאחר שתלד] והלא אשה משבחת לאחר שתלד יותר מקודם שתלד אלא שמין את הולדות ונותנין לבעל :

יב דף נ **ת"ר** ג מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור גדול באו והודיעו את רבי חנינא בן דוסא שעה ראשונה אמר להם שלום שניה אמר להם שלום שלישית אמר להם עלתה. אמרו לה מי העלוך אמרה להם זכר של רחלים נזדמן לי וזקן א' מנהיגו . אמרו לו נביא אתה אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך אמרתי דבר שאותו צדיק מצטער בו יכשל בו זרעו א"ר אחא אעפ"כ (מתה בתו) [מת בנו]

רש"י

תירא · לא ידע מה לרבות : **שלא יגדל אדם וכו'** · הכי נמי האי לא ישמרנו לא יקיימנו הוא :

שאין נזקקין אלא לתובע תחלה · כגון ראובן תובע משמעון מנה שהלוהו בעדים או בשטר ושמעון משיבו תפסת משלי החזר לי מה שתפסת או משכון היה בידך ונפחת מדמיו שנשתמשת בו בתחלה נזקקין לטענת ראובן ומוציאין לו המנה משמעון ואחר כך נזקקין לו לטענת שמעון לדון על דבר התפוס והמשכון : **דקא זילי נכסיה** . שיש כאן תגרים שיקנוהו בדמים יקרים ומחר ילכו להם א"נ שקרקעותיו זלות ע"י תביעה זו שרואין אותו דחוק ואם יוציאו לו תפיסתו או משכונו ימכרם וישלם לו מהם : **מאי קאמר** · דמשמע דהכי קאמר ליה דא"כ לדידך אית לך דמשהאשה יולדת משבחת ות"ק הא קאמר דמפחתא:**והלא אשה משבחת** · בדמים לאחר שתלד דמתחלה דמיה פחותין לימכר שמסוכנת היא למות בצער לידה והכי משמע מתני' א"כ דכך שמין כדקאמרת אשתכח דלא יהיב ליה מידי דמשהאשה יולדת משבחת : **חופר** · ומוסר הבורות לרבים עולי רגלים שיהנו מהם : **שעה ראשונה** . שעדיין היא ראויה להיות חיה בתוך המים : **אמר להם שלום** · תעלה וכן שניה : **שלישית** . דהוה לה שהות שתלא נפשה אם ישנה שם : **אמר להם כבר עלתה**. ודאי כדאמרי' לקמן דפשיטא ליה דלא תמות שם : **זכר של רחלים** · אילו של יצחק: **וזקן מנהיגו**· זה אברהם : **מצטער בו** . לחפור בורות ומערות לעולי

תוספות

לרבות ת"ח . וא"ת מפני שיבה תקום ל"ל תיפוק ליה מהכא וי"ל דהכא ברבו מובהק כדתנן מורא רבך כמורא שמים או ברב מופלג דהוי כעין רבו : **אלא טעמא דר' אליעזר כדתניא** · תימא מהאי טעמא נמי לא תהני בור בכסוי משום דרבי נתן וי"ל דבור אית ליה תקנתא טפי כשמכסהו כראוי משור נגחן וכו' : **דבר שמצטער בו** · וא"ת אכתי מנ"ל הא

מהרש"א

והגני אקבל שכר על מצוה זו שקיימתי ור"ע שבא ולימד לרבות ת"ח ס"ל דאין זה משום מורא ת"ח למורא מקום כי המורא מהם הוא מוראו כי מתוך שהוא ירא מהם הוא נשמע להם לקבל עליו יראת ה' ומצותיו וזה שאמר ומורא רבך כמורא שמים כי המורא מרבו היא בעצמה מורא השמים וק"ל :

[**זכר** של רחלים נזדמן לי כו' . הוא

עין משפט

א כתובות דף מ"א ע"ב : ב סנהדרין ד' ל' : ג יבמות דף קכ"א ע"ב שקלים דף ח' ע"א :

חדושי גאונים

(עוי"ל) **את** ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח דבכל מקום את לרבויי אתא דבר הדומה לאותו דבר שכתוב בהדיא או דבר הטפל ודבוק בו כמו ורחץ את בשרו לרבות שערו ותלמידי חכמים אשר לא טעמו טעם חטא ומשלימין אבריהם בתרי"ג מצות שהן נגד רמ"ח אברים ושס"ה גידין נמי יש להן כביכול דמיון למרכבה העליונה כי בצלם אלהים עשה את האדם והיינו מה שאמרו האבות הן הן המרכבה שכשם שהקדוש ב"ה מתיחד במרכבה העליונה ועושה פעולתו ע"י מרכבתו קרוא משרה שכינתו על נביאיו וחסידיו קדושי עליון ועוש' נפלאות גדולות על ידיהן ע"י שפע ניצוץ היורד מאתו ית' על הנביא הסוא כי אז נעשה פי הנביא כפיהו ית' ע"י דביקות השפע הבא

אהבת איתן

רבי אליעזר אומר אין לו שמירה כו' . א"ל אביי אלא מעתה דכתיב ולא יכסנו נמי שוב אין לו כסוי לזה והתנן כסהו כראוי פטור · אליבא דרבה הוא דפריך דאמר לקמן (דף מ"ט)דבור לר"ה לכ"ע חייב דאמר קרא כי יפתח וכי יכרה אם על פתיחה לא חייב על כריה לא כ"ש אלא שעל עסקי פתיח' ועל עסקי כריה בא לו . דאלו לרב יוסף דאמר לקמן (דף נ) אליבא דר"ע דלא מחייב בבור כר"ה וסבר דמצרך צריכי דאי כתב רחמנא כי יפתח ה"א פותח הוא דסגי ליה בכסוי כורה לא סגי לי' בכסוי עד דטאים לי' כו'. ליכא למפרך מידי דהא ע"כ מדכתבי' כלל ללא ש"מ דאין לומר ולא יכסנו שוב אינו כסוי ודלמא ר"א נמי הכי ס"ל א"ו כדכתיבנא דלא פריך הכי אלא לרבה: **והתנן** כסהו כראוי ונפל לתוכו שור או חמור פטור.

עיון יעקב

עד שבא רבי עקיבא ולימד . ולא קאמר ודרש כמו שאמר לעיל היה דורש אפשר דמ"מ בפירקא לא דריש כן שלא יטעה העם"ה לומר שיש דמיון להקדוש ברוך הוא ממש :

מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין . עיין ביבמות דף קכ"א בחידושינו שם : **זכר** של רחלים נזדמן לי וזקן א' מנהיגו . פרש"י אילו של יצחק וזקן מנהיגו זה אברהם וצריך טעם מה ענין הזכרת אילו של יצחק ואברהם כאן וגם יש לדקדק מה האי דקאמר יכשל בו זרעו ולא קאמר יכשל בו בתו ואפשר משום דמצינו באברהם שניצל שהקב"ה הראה לו האיל משא"כ שרה מתה מחמת חרדה שסברה שנעקד בנה יצחק לפי שסרה לא רחמה על בנה של הגר ואמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה לכך מתה בצער של בנה יצחק משא"כ אברהם שהרע לו על אודות בנו מהשפחה זה ישמעאל שלא נקרא זרעו וריחם עליו לכך לא נכשל בזרעו דכתיב ביה ביצחק יקרא לך זרע ונראה לו האיל לעולה לכך זה ג"כ שניצל בשביל דבר שנצטער בו אל יכשל בו זרעו נזדמן לה איל של יצחק ואברהם להראות שבשביל זו

הרי"ף

הבא לרבות ת"ח דמשמע כל ת"ח הי"ל לרבות רבו ועיין במה שכתבתי במס' פסחים :

מעשה בבתו של נחוניא כו' . כתבו בתוספות דבר שנצטער בו אותו צדיק וכו' וא"ת אכתי הא מת בנו בצמא וי"ל דמ"מ וכו' . ולעד"נ שכיון שהיה חופר בורות ושיחין להזמין בהם מים לא היה ראוי זרעו ליכשל וליחנק במים שבבור אבל כשמת בצמא לא היה בדבר שהיה מצטער אותו צדיק שהוא נצטער להזמין רבוי מים ומת בנו בחסרון מים שמת בצמא ושמא לא המציא מים ככל הצורך וחסרו מים לעולי רגלים ולכן מת בנו בחוסר

עין יוסף

קדימתה למצוה קיבלה שכר · מכל מקום בענין דבורה נעשה (יפ"ת) :

יא אין לו שמירה · לשור המועד אלא סכין · ואפי' שמרו שמירה מעולה והפיל הכותל ויצא והזיק חייב :

יב שעה ראשונה אמר להם שלום · שעדיין יכולה לחיות · וכן בשניה · אבל שלישית שאינה יכולה לחיות אמר להן עלתה לה · שידוע היה לו שלא תמות שם כדלקמן דבר שהיה מתעסק בו אותו צדיק אביה לא יכשל בו זרעו : **דבר** שאותו צדיק מצטער בו כו'· דהא ראינו דהקב"ה שלח לאברהם איל אחד להעלותו לעולה לשרפו כולה כליל · משום דנצטער בו אותו צדיק אברהם שהולך לכבשן האש לשרפו · לא יכשל בו זרעו יצחק לשרפו · ולכך פרש"י דזכר רחלות זהו אילו של יצחק · וזקן מנהיגו הוא אברהם · שהעלוה להורות דכמו דאברהם לא נכשל בזרעו זה יצחק לשרפו משום דבר שנצטער בו · כן היא ניצלת מחמת זה · ובזה הראהו הקב"ה דמפני זה ניצל (רמת שמואל) : **אעפ"כ** מת בנו בצמא · שכך דרכו של מקום לדקדק עם החסידים (רש"י יבמות) והקשו תוס' הא קאמר לעיל דבר שנצטער בו אותו צדיק יכשל בו זרעו · ומתרץ דמ"מ באותו דבר עצמו שעשה ר' נחוניה שהיה חופר בורות לא נכשל בנו · אבל בתו שנפלה לבור היה בטוח ר' חנינא ב"ד שלא תמות שם משום דבר שמצטער בו אותו צדיק כו' · וביבמות כתבו התוס' וז"ל אעפ"כ מת בנו בצמא מ"מ לא הוי דבר שנצטער בו הצדיק · שלא עשה הבור ע"כ · וכתב בהגהות הב"ח וז"ל כלומר שאין הבור עשתה · זה שמת בצמא עכ"ל

רש"י

לעולי רגלים : עם סביביו · לדיקים הדבקים בו : נשערה מאד . לשון חוט השערה : ונורא על כל סביביו . מטיל אימת משפטו עליהם : ותרן. לעבור על כל פשעים : יותרו חייו · יופקרו חייו וגופו שמורה אל הבריות לחטוא : ארך אף . משמע מאריך רוגז וממתין מליפרע : ארך אפים · משמע שני רלונים אחד של טובה וא' של רעה : לצדיקים · מלשלם שכר טוב לאלתר : ולרשעים · מליפרע מהם לאלתר : לא יסקל · לפנות אבנים : מרשות שאינה שלך. שמא עתיד אתה למוכרה : לרשות שלך · רה"ר כל ימי חייו הוא שלו : לגלג עליו · לא היה מכיר טעמו של דבר : עביד לנגידא סמייתא · לעז המושכת מנקר עיניה ונכשלת ונופלת בבורות

תוספות

מת בנו בלמא וי"ל דמכל מקום באותו דבר עלמו לא היה ראוי ליכשל . בירושלמי (שקלים פ"ה) מלאך בדמות רבי חנינא נזדמן לה : ארך אפים לצדיקים וכו' . בפרק עושין פסין משמע לרשעים להאבידם מן העולם הבא ובחלק משמע לטובה וי"ל כשאין סופו לעשות תשובה הוא לרעה אבל בסופו לעשות תשובה הוא לטובה :

מהרש"א

מבואר בחידושינו פרק בתרא דיבמות ע"ש]: לא נאמר בהן טוב הואיל כו' וסופן כו' . ירא"ה מלשונו שאמר עד שאתה שואלני למה כו' דעיקר הקושיא היא למה בדברות הראשונות לא נאמר טוב ובכלל זה למה לא נאמר אות הט' בכל הדברות הראשונות כמ"ש המפרשים אבל על מה שנאמר בדברות האחרונות טוב לא קשיא ליה דידע למדרש מיניה כדדרשינן בספ"ק דקידושין אמתני' דאלו דברים שאדם אוכל מפירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כיבוד אב ואם כו' למען יאריכון ימיך בעולם הזה ולמען ייטב לך בעוה"ב שכולו טוב ומסיק הואיל וסופן להשתבר שהוא רמז שיהיה לפירותיהם

עין יעקב

בצמא שנא' (תהלי' נ) וסביביו נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם חסידיו אפילו כחוט השערה. רבי נחוניא אמר מהכא (שם פט) אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו א"ר חנינא א כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו שנאמר (דברים לב) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט ב א"ר חנא ואי תימא ר' שמואל בר נחמני מ"ד [שם ע"ב] (שמות לד) ארך אפים ולא כתיב ארך אף ארך אפים לצדיקים ולרשעים :

יג שם **ת"ר** לא יסקל אד' מרשותו לרה"ר ג מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים ומצאו חסיד אחד א"ל ריקה מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך לגלג עליו לימים נצרך למכור שדהו והיה מהלך באותו רשות הרבים ונכשל באותן אבנים אמר יפה אמר לי אותו חסיד מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך :

יד דף נב **דרש** ההוא גלילאה עליה דרב חסדא כד רגיז רעיא על ענא עביד לנגידא סמייתא :

טו דף נד ע"ב **שאל** רבי חנינא בן עגיל לר' חייא בר' אבא מפני מה בדברות הראשונים לא נאמר בהם טוב ובדברות האחרונים [דף נ"ה] נאמר בהם טוב א"ל עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב

הרי"ף

בחוסר מים בלמא : מ"ד ארך אפים ולא כתיב ארך אף וכו' . נראה דהוקשה לו כשם שבמדת הטוב אמר ורב חסד ולא רב חסדים כן הי"ל במדת הפורענות ארך אף והוא דארך אף משמע על חרון אף של הקב"ה שמאריך אפו וארך אפים אינו מענין חרון אף אלא הוא כדכתיב מנה אחת אפים שהוא לשון פנים כלומר יתן מנה אחת בפנים לטובות וה"נ אמר ארך אפים הפנים שוחקות שעתיד הקב"ה להראות לצדיקים מאריך אותם עד עוה"ב כדי לגבות מהם מיעוט מעשים רעים שעשו בעוה"ז ויהיה שכרם לעוה"ב והפנים זעומות הראויות לרשעים מאריך אותם עד עוה"ב כדי לגמול להם בעוה"ז קצת מצות שעשו בעוה"ז ועוד שמא יחזרו בתשובה :

שאל ר' חנינא בן עגיל לר' חייא בר אבא מפני מה כו' שאלני אם נאמר בהם כי טוב אם לאו כו' . וקשה טובא היתכן שלא היה יודע ר' חייא אם נאמר כי טוב אם לאו וזיל קרי בי רב הוא למען ייטב לך . ונראה לפרש דרבי חייא נסתפק אם הדברות הכתובים בפרשת ואתחנן הם עצמם הנאמרים בפרשת יתרו כי לא נשתנו זה מזה כלל ואינם נקראים ראשונים ואחרונים אלא נקראו ראשונים ע"ש שהם כתובים ראשונה בשעת מ"ת וחזרו ונשנו בערבות מואב ונקראו אלו אחרונים ואם כן הוא יש לנו לומר בפרשת יתרו נאמר בהם

דעשה מה דסני ליה לרבים להכי קרי ליה ריקה שהוא ריק מכל התורה : **עביד** לנגידא סמיתא . עיין פרש"י שכתב וז"ל כך כשהמקום נפרע משונאי ישראל ממנה להם פרנסים שאינם מהוגנים . והוא דומה לנמשל דאמר כד רגיז רעיא וכו' אבל כשאין הקב"ה רוצה ליפרע מהם עדיין אף שהם רעים וחטאים הוא מאריך להם אף אז אף הפרנס הוא צדיק להגין עליהם כדאיתא בערוכין דף י"ז הא איכא צדיק דהוי מעלי ודריה לא הוי מעלי ע"ש ובחנם טרח בזה היפה תואר פ' ויצא דף תמ"ח ע"ב ליישב שלא יסתרו הסוגיות אהדדי כי

עין יעקב (פירוש)

ניצולה : מדקדק עם חסידיו אפילו כחוט השערה . ע"ש ביבמות בחידושינו הטעם : כל האומר הקב"ה ותרן . ואין להקשות לפ"ז מהא דאיתא בירושלמי פ"ק דחגיגה מלינו שויתר הקב"ה על עבודת כוכבים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל מאסם בתורה לא ויתר וכן במדרש ויקרא רבה פ' כ"ב שויתר הקב"ה על עבודת כוכבים ולא על חילול השם כדכתיב ביחזקאל כ' ואיש את גלוליו עבדו ואת שם קדשי לא תחללו גם מהא דאי' במדרש וכדאיתא בפוסקים בא"ח בער"ה מותר להם שליח י"ל דה"ק מי שהוא אומר שהקב"ה מוותר על כולם אפילו בלא שום תשובה ותפלה ועי"ל והוא עיקר דה"ק מי שאומר הקב"ה וותרן וסומך על זה לעבור איזה עבירות לזה יוותרו חייו : ת"ב' ד"ה ארך אפים . בפ' עושין פסין משמע לרשעים לרעה להאבידם ובחלק משמע לטובה בימי חרפי אמרתי שהתוס' הרגישו כאן בקושיא עצומה על סוגיא דהכא דקאמר ארך אפים ולא כתיב ארך אף אלא לצדיקים ולרשעים א"כ מה היה פלפול משה עם הקב"ה כדאי' שם בפרק חלק כשהיה הקב"ה כותב ארך אפים אם הוא לצדיקים או אף לרשעים הרי הקב"ה היה כותב אפים משמע שניהם לכך כתבו תוס' שברשעים יש ארך אפים לטובה ולרעה לזה היה פלפול משה ואמר רשעים יאבדו שלא יהיה רק לרעה : **א"ל** ריקה מפני מה אתה מסקל . נראה דלכך קרי ליה ריקה כדאי' בשבת דף ל"א דאמר הלל דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואם כן זה שעבר על זה

עין יוסף

ט עכ"ל : שנאמר וסביביו נשערה כו' כחוט השערה · מדכתיב נשערה בשי"ן דריש ליה מלשון שער. והיינו שמדקדק עמהם כחוט השערה כדאמרינן דמשלם לצדיקים עונש על מיעוט עונות בעוה"ז כדי לזכות אותם שכר משלם בעוה"ב· וכה"ג דריש ונורא על כל סביביו כפרש"י בפרשת שמיני כשהקב"ה עושה דין בצדיקים הוא מתירא ומתעלה כו' · (מהרש"א במס' יבמות) : כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו · פרש"י כל האומר הקב"ה ותרן הוא לעבור על כל פשעים יוותר חייו יופקרו חייו וגופו · שמורה אל הבריות לחטוא · אלא מאריך אפו וגובה שלו אם לא שב בתשובה · ולכאורה יפלא הלא אפי' אדם איש חסד מתנהג במדת ותרנית · אמנם הוא שאינו ע"ד העונש ונקימה ח"ו· רק חטאים תרדף רעה שהחטא עצמו הוא עונשו · שכמו שמטבע האדם שאם יאכל מאכל שמטבעו הוא מקלקל ומזיק לגופו יזיק לו אותו המאכל · או גם יחלה ממנו · ואם סם הוא ימות ממנו · ובעצמו נתחייב בנפשו · כן הוא בענין העונות של הנפש החוטאת ח"ו · כיון שכן קבע הוא יתברך ברצונו טבע סידור מצבם ועניניהם של העולמות שיהיו תלוים כפי התעוררות מעשי האדם הטובים ואם רעים ח"ו שכל מעשיו ועניניו נרשמים מאליהם כל אחד במקורו ושרשו · ועושה פעולתו שם · משום שמעשי האדם הטובים או רעים ח"ו הם כענין מאכל ומזון להם · והוא מוכרח לקבל דינו ע"י אותן כחות הטומאה שהגביר במעשיו·כפי ערך וענין הפגם · ובזה ממילא יתוקן הפגם של העולמות ושל נפשו · או ע"י כח התשובה שמגעת עד שרשה העליון עולם התשובה· עלמא דחירו ונהירו דכלא· ומשם מתאצל ונשפע תוספות קדושה עליונה ואור מבהיק· להתם ולכלות כל טומאה · ולתקן העולמות כמקדם·וביתרון אור חדש מעולם התשובה המופיע עליהם· לזאת אין שייך ותרנות בזה · והוא מוכרח להריק לכלוך הטומאה שהגביר בעוני בהעולמות ובנפשו · וז"ש באבות וכל מעשיך בספר נכתבים·היינו שמעצמן נכתבים ונרשמים למעלה (ספר נפש החיים):ולא כתיב ארך אף·ארך אף משמע מאריך רוגז וממתין מליפרע·ארך אפים משמע שני רצונים אחת של טובה ואחת של רעה· לצדיקים מלשלם שכר טוב לאלתר · ולרשעים מליפרע מהם לאלתר (רר"ם) ר"ל לצדיקים להאריך שכרם לעולם שכלו ארוך· ולרשעים שמאחר פורענותם עד לעוה"ב·וגם זאת אינו רעה בהחלט שיש להם שהות להזור בתשובה·אך כשאינם עושים תשובה הוא לרעה: **טז** ובדברות האחרונים נאמר בהם טוב·

ענף יוסף

טו שאל ר"ח בן עגול לרבי חייא מפני מה בדברות הראשונים לא נאמר כו' . קשה איך אפשר שלא ידע פסוק ערוך . ועוד מפני מה הם על כי טוב יותר מעל אריכות ימים דכתיב שם ואע"פ שנשתברו . לכן נראה דודאי לא שאל על הלשון דהרבה נשתנו . אלא על הענין שלא נאמר העוה"ז בראשונים. דפי' למען ייטב הוא בעוה"ז ולמען יאריכון ימיך הוא בעוה"ב . ועי"ז שאל דלמה לא נאמר הבטחה דעולם הזה . וא"ל איני יודע פי' איני יודע אם נאמר כלל הבטחה לעוה"ז בתורה. דאיהו סבר כרבי יעקב דדרש הכל לעוה"ב . ור"י א"ל דקאי על עוה"ז ולכן לא נאמר בראשונות כיון שנשתברו ופרחו האותיות למעלה לא היה נשאר הטוב בעוה"ז . אבל אריכות ימים קאי ודאי בעוה"ב · ואף שפרחו נשארו במקומם למעלה (הגר"א) : **מפני** מה בדברות הראשונים לא נאמר בהם טוב כו' . כתב המהרש"א וז"ל דעיקר הקושיא היא למה בדברות הראשונות לא קאמר טוב . אבל מה שנא' בדברות האחרונות טוב לא קשיא ליה דידע למדרש מיניה כדדרשינן בספ"ק דקדושין אמתני' דאלו דברים שאדם אוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כבוד אב ואם כו' למען יאריכון ימיך בעוה"ז ולמען ייטב לך בעוה"ב שכולו טוב . ומסיק הואיל וסופן להשתבר שהוא רומז שיהיה לפירותיהם שהוא אריכות ימים על האדמה (דכתיב בלוחות הראשונים)

יד יוסף

א ב"ר פ' ס"ז. לסתר רבה פ"ו. תנחומ' סדר כי תשא. ירושלמי ביצה פ"ג. תענית פ"ב. שקלים פ"ה סוט"ע : ב ערוכין דף כ"ב : ג תוספתא פרק ב' :

חדושי גאונים

מאתו ית' וזה טעם גזירת כל הנביאים שנתקיימו מיד כגון נמי אלישע ואליהו ויהושע שאמר שמש בגבעון דום לפי שגזירת מאמרו היה כמאמרו של הקב"ה על ידי דבקות השפע הבא עליו ממנו ית' וזה טעם ברכת יצחק ליעקב וברכת משה ליהושע כי הוא ית' היה המברך . ומהאי טעמא היה כח ביד ת"ח הראשונים לענש בעיניהם כרשב"י ור' יוחנן בשורייני דעיני בלבא תלייןולבם היה דבוק בו ית' . כתבתי זאת לפרש בזה חטאו של משה רבינו במי מריבה ולמה זה הכה פעמים · ונראה לפי שמשה רבינו ע"ה אדון הנביאים היה דוגמת המרכבה ובכל עת היה מוכן אל הנבואה ושרתה עליו השכינה כמ"ש עמדו ואשמעה מה יצוה ה' ובכל עת היה נמשך עליו השפע מאיתו ית' לכך כל מה שגזר נתקיים כי פי ה' דבר בו וכל מעשיו אשר עשה מעשה ה' היו אבל כאותה שעה נטה אל צד החומר ואחז במדת הכעס שכעס ואמר שמעו נא המורים כמ"ש חז"ל

אהבת איתן

אבל הא לא קשיא דהאי איירי' דלא שגיליי' בבור בכסוי אמאי חייבי' רחמנא כ"ל לפותח . לחייב הכורה בנזק אע"ג דכסי לה. דלרב יוסף דלקמן דלדידי' ע"כ איירי שהוא ברשות של הפותח ולא של הכורה וכגון שלקח ממנו דהשתא ה"ל איהו בעלים דידיה וכדאי' בירושלמי פ"ה הלכה ו' וברמב"ם פי"ב מה' נזקי ממון ואפילו אליבי' דרבה דאיירי ברה"ר ול"ל הכי י"ל כמ"ש התוס' לקמן (סוף ד' מז) כגון דהכורה הוי חש"ו דלאו בני תשלומין נינהו א"כ זה יתבע מהפותחיהוא מהכור' כיון דלא טאם ליה עדיין תיובי עלי' הוא:

שאלני אם נאמר בהם טוב אם לאו שאיני יודע אם נאמר בהם טוב אם לאו כלך אצל ר' תנחום בר חנילאי שהיה רגיל אצל ריב"ל שהיה בקי באגדה אזל לגביה. א"ל ממנו לא שמעתי אלא כך אמר לי שמואל בר נחום אחי אמו של רבי אחא בר חנינא ואמרי לה (אחי) [אבי] אמו של ר' אחי בר ר' חנינא הואיל וסופן להשתבר [וכי סופן להשתבר] מאי הוי א"ר אשי ח"ו פסקה טובה מישראל· א"ר יהושע (בן לוי) הרואה טי"ת בחלומו סימן יפה לו מ"ט אילימא משום דכתיב טוב אימא (ישעיה יד) וטאטאתיה במטאטא השמד חד טי"ת קאמרינן אימא (איכה א) טומאתה בשוליה טי"ת בי"ת קאמרינן אימא (שם ב) טבעו בארץ שעריה אלא הואיל ופתח בו הכתוב לטובה תחלה שמבראשית עד (בראשית א) וירא אלהים את האור לא כתיב טי"ת וא"ר יהושע ב"ל [כל] הרואה הספד בחלומו חסו עליו מן השמים ופראוהו וה"מ בכתבא: שם אמר שמואל אווז ואווז הבר כלאים זה בזה מתקיף לה רבא בר רב חנן מאי טעמא אילימא משום דהאי אריך קועיה והאי זוטר קועיה אלא מעתה גמלא פרסא וגמלא טייעא דהאי אלים קועיה והאי קטין קועיה הכי נמי דהוו כלאים זה בזה אלא אמר אביי זה ביציו מן החוץ וזה ביציו מבפנים רב פפא אמר הא טעונה חדא ביעתא בשיחלא והא טעונה כמה ביעתא בשיחלא:

הכונס פרק ששי

שם ע"ב **תניא** א"ר יהושע ד' דברים העושה אותם א פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים ואלו הן הפורץ גדר בפני בהמת חבירו והכופף קמתו של חבירו בפני הדליקה והשוכר עדי שקר להעיד והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו:

בבורות והעדר אחריה כך כשהמקום נפרע מסונאי ישראל ממנה לסס פרנסים שאינם מהוגנים: נאמר בהן טוב· גבי כבוד אב ואם דכתיב בהן למען ייטב לך: ופתח בו· טי"ת שכתובה ראשונה בתורה נאמרה לטובה: הספד· תיבה זו לבדה הראוהו: קועיה. חרטומו בי"ק בלע"ז: טייעא· ערבי: אלים קועיה· צוארו עב: קטין· דק: ביציו מבחוץ· בילי הזכרות נכרין באווז הבר מבחוץ: בשיחלא· בטעינה אחת אווז הבר אינו טוען בילה שניה עד שהלד את הראשונה:

פטור מדיני אדם· קסבר גרמא בנזקין פטור: הפורץ גדר· ויצאת הבהמה וברחה: הכופף קמתו·

לפירותיהם שהוא אריכות ימים על האדמה דבעוה"ז הפסק שיענשו בעוה"ז על עבירות שבידם ולא יאריכו על האדמה לעולם אבל הקרן אינו כלה דבהבטחת הטוב לעולם שכולו טוב לנפש יהיה נלחי בלא הפסק כמו הלוחות האחרונות שלא נשתברו שהיו קיימים לעולם ודו"ק: הרואה טי"ת כו' חד ט' כו'. יש לדקדק כיון דלא הראו לו אלא חד טי"ת שהוא הר"ת מטומאתה אכתי לא יצאנו מידי ספק דמעיקרא דאימר וטאטאתיה והראו לו חד ט' שהוא הר"ת ממנו וע"ק כדמשני ט' ב' קאמרי' אם כן מהראוי לנו לומר שהראו לו כל התיבה שהוא ט"ב מלשון טוב' משהראו לו ב' אותיות מתיבת טבעו שהראו לו מקלת התיבה ולא כולו. ונראה אחר אשר נעיין בס' קינות יש דברים בגו שסרף יהויקים אוהן והיו ג' א"ב איכה ישבה איכה יעיב איכה יועם הוסיף עליהם ירמיה אני הגבר ג' א"ב כנגד ג' א"ב וא"כ מפני מה הקדים אני הגבר לאיכה יועם והפסיק בין ג' הראשונות והוא מבואר כי בעונינו נחרב הבית פעמים ביום ט"ב וניטל מאתנו הטוב הגמור שנקרא ע"ש ההר הטוב הזה ונשתנה הט' אשר הוא רמז לטוב האמיתי כמ"ש לעיל מטובה לרעה בב' איכה הראשונים שהתחיל בראשונה טומאתה וגו' ובשניה טבעו וגו' יורו על ב' חורבנות שהיו ביום ט"ב דמיון ב' לוחות שנשתברו ושמא תאמר פסקה ח"ו טובה מישראל על כן הזכיר באיכה השלישי הט' בלשון טוב טובים היו וגו' כי שם שסיים בגאולה תם עונך וגו' יורה כי אחר שני החורבנות לא תשתנה הט' עוד כי אם לטוב לנו כל הימים ויום ט"ב יהפוך לנו לששון ולשמחה לבנין ההר הטוב ולזה כששרף יהויקים הג' איכה ח"ו פסקה טובה מישראל הנרמז באיכה יועם ע"כ הוסיף ירמיה למלאות זה והתחיל באני הגבר בכל הג' טיתי"ן בלשון טוב ע"ש שיהיו ישראל טוב לשמים ולבריות ולעלמם והפסיק בו בין שניה הראשונים המורים בו על ב' החורבנות ובין האחרונות המורה אשר לא ישתנה הטוב ולא יבא רעה ולזה מעיקרא הבין המקשה דהראו לו ר"ת מטוב ולכך הקשה ודילמא ר"ת מטאטאתיה ומשני חד ט' קאמרינן דלא הראו לו ר"ת אלא הט' הא' והוא הרמז על הט' האחת מאיכה יועם שנאמר בלשון טוב ופריך ודילמא להכי הראו לו חד ט' שהראו לו חורבן בית ראשון שהתחיל בו באיכה הראשון טומאתה וגו' ומשני ט"ב קאמרינן שהוא מלשון טוב ופריך ט"ב הראו לו חורבן בית שני שהתחיל בא"ב השני טבעו וגו' ומשני אלא כדס"ד מעיקרא דלא הראו לו אלא חד ט' וכיון דחד טי"ת הראשונה שבמקרא הוא טוב ודאי אותה הטי"ת הראו לו שהוא שהוזכרה בא"ב הג' טובים היו וגו' אשר לא תשתנה עוד לרעה ח"ו וק"ל. והוא כוונת הכתוב שאמר דוד עשה עמי אות לטובה וגו' דהיינו אות הט' שהוא מרמז בחלום על הטיבה עשה וקיים בי ואמר יראו שונאי ויבושו וגו' ע"ד שאמרו בפרק הרואה מעולם לא ראה דוד חלום טוב ואחיתופל לא ראה חלום רע ולזה אמר אני ודאי לא אראה אותה הט' לטובה אבל יראו בחלום אותה הט' לי לטובה שונאי שהוא אחיתופל ושאר שונאיו וק"ל: הספד בחלום חסו עליו ופדאוהו כו' וה"מ בכתבא.

עיון יעקב

לעד"נ דלק"מ: **שאלני** אם נאמר בהן טוב. לא ולמד מדורות הראשונים שלא היו מתגדרים ומתפארים במה שאין בהם עד שאמר על עצמו שאינו בעל הגדה שאפילו בדברי תורה אינו בקי כל כך וכה"ג מצינו בסוטה דף מ' דר' אבהו ור' חייא בר אבא איקלעו להאי אתרא רבי חייא בר אבא דריש שמעתתא ורבי אבהו דריש אגדתא וכו' חלש דעתיה הרי דלא היה בקי כלל במילתא דאגדתא עיין שם: **א"ל** חס ושלום פסקה טובה מישראל. אבל באריכות ימים לא שייך זה כיון דלא פסקה הטובה וכי ישיב הקב"ה לחיי סוף דיהב:

הרי"ף

בהם כי טוב אלא שלא נכתב שם בפירוש כמו שנכתב בסדר ואתחנן אבל הם הם עצמם בלי שינוי כלל ועכשיו חזר ושנה בערבות מואב כל מה שנאמר בסיני ואין כאן שאלה מפני מה לא נאמר כי טוב בדברות הראשונים אלא באחרונים כי האחרונים הם שנשנו וחזרו בערבות מואב

ענף יוסף

דבעולם הזה הפסק שיענשו בעוה"ז על עבירות שבידם ולא יאריכו על האדמה לעולם· אבל הקרן אינו כלה דבהבטחת הטוב לעולם שכולו טוב לנפש יהיה נלחי בלא הפסק (ולכן אלו הוה כתיב בלוחות הראשונות טוב שמרמז על עוה"ב היה ח"ו נפסק גם הטובה של עוה"ב אחר שבירתם. לכך האריכות ימים על האדמה שנפסק נכתב בלוחות הראשונים· אבל טוב שהוא נצחית הנפש בעוה"ב לא נכתב בלוחות הראשונים רק נכתב בלוחות השניים (רמוז) שיהיה נלחי בלי הפסק כמו הלוחות השניים שלא נשתברו שהיו קיימין לעולם עכ"ל בתוספת ביאור קצת. אבל קשה כיון שבשבירת לוחות הראשונים פסקה הפירות שהוא האריכות ימים א"כ למה נכתבה בלוחות השניים· ויש לומר שבאמת ס"ל שמואל בר נחום כמו שס"ל לרבי יעקב (קדושין דף ל"ט ע"ב) למען יאריכון ימיך בעולם שכולו ארוך ולמען ייטב לך בעולם שכולו טוב. ונמצא הכל קאי על עוה"ב אבל בלוחות הראשונים דכתיב למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך ע"כ קאי על אריכות של עוה"ז. וזה פסקה בשבירות הלוחות: **כלך** אצל רבי תנחום בר חנילאי שהיה רגיל אצל ר' יהושע בן לוי שהיה בקי באגדה. מזה נראה שהיה רבי יהושע ב"ל בקי באגדה. וזה סותר למה דאי' מס' סופרים אמר ריב"ל אנא מן ימי לא הסכלתי בספרי דאגדתא אלא חד זמן הסתכלית כו'. וי"ל דהאי

עין יוסף

עיין מ"ש בענף: **שאיני** יודע אם נאמר בהם טוב· כתבו התו' בב"ב ד' קי"ג ע"א ד"ה תרוייהו וז"ל פעמים שלא היו בקיאין בפסוקים וכן מצינו בסוף שור שנגח את הפרה א"ל עד שאתה שואלני כו' שאיני יודע אם נאמר בהן טוב או לאו ע"כ: **ביציו** מבחוץ· בילי הזכרות נכרין באווז הבר מבחוץ: **בשיחלא**· בטעינה אחת· אווז הבר אינו טוען בילה שניה עד שתלד הראשונה:

והשוכר עדי שקר להעיד· לחבריה· כמסקנת הגמרא· ופרש"י לחבריה שכר עדי שקר להוציא מנה מראובן לשמעון· אבל אם שכר עדי שקר להעיד להוציא ממון מחבירו לעצמו· אותו ממון שהוציא חייב להחזיר: והיודע עדות לחברו· יחיד היודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו· חייב

אמר הבונה שוכר עדי שקר להעיד. פירשו [בגמרא] לחבריה ופירש רש"י להוציא ממון מראובן לשמעון ושם הקשה ותו ליכא והאיכא העושה מלאכה במי חטאת כו' והנותן סם

א תוספתא שבועות פ"א:

חדושי גאונים

וידוע כי הכעס נמשך מן החומר ויצר הרע וכיון שכעס עליהם נפסק אזונסתלק ממנו שפעו ית' אשר השפיע ונח עליו תמיד לכך הכאה ראשונה שהכה על הסלע בכעסו היית' כהכאת אדם דעלמא לא מאתו יתברך כיון שנסתלקה ממנו השכינה וכשראה זאת בהל וידע כי כעסו גרמה לו זאת ומיד הסיר כעסו מלבו והכין לבבו ונחה עליו רוח ה' כבראשונה לכך בהכותו הפעם השנית יצאו מים כי יד ה' עשתה זאת ולא ידו ומ"מ כיון שלא יצאו מים בראשונה היה מקום לבעלי תלונה לומר התבולה היא זאת שכן דרך התחבולות פעמים שאין כהן ממש וזהו שנא' יענלא האמנתם בי להקדישני. (תורת חיים):

הראה הספד בחלומו חסו עליו מן השמים וכו' דכיון דלאו הספד ממש הראוהו אלא תיבת הספד על כרחך לאו לרעה אלא לטובה הראוהו ומה שלא הראוהו הספד בחי"ת להודיעו שהיה נגזר עליו הספד ממש אלא שנתבטל' ממנו הגזיר' ע"י איזה זכות ונהפך הספסד להספד כי לא היה אל ויכזב ובן אדם ויתנחם וכל מה שגוז' מתקיים אלא שהגזיר' יש לה פני' וע"י התשובה הקדוש ב"ה מהפך הגזירה ומתקן אותה ועושה מנהרעה טובה כהיא דאיתא במדרש ראו כי רעה נגד פניכם כוכב אחד שמו רעה והוא סימן דם והריגה וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם אמר משה למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם מיד וינחם ה' על הרעה והפך את הדם לדם מילה נמצא שהגזירה מתקיימת אלא שמתקן ומהפך אותה לטוב והיינו מה שיסדו חז"ל לומר ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה ולא תיקנו לומר מעבירין את הגזירה לפי שהגזירה מתקיימת על כל פנים אלא שמעביר את הרעה מן הגזירה ומהפך ועושה מן

דהוה סיים מסאני אוכמי · משמע שלא היו רגילין במנעלים שחורים וכן משמע בפ' סדר תעניות אלו דקאמר אדהכי אתא ההוא גברא דמסיים מסאני אוכמי ולא רמי חוטי כדי שלא יכירו בו שהוא יהודי · ותימה דבפ"ק דבילה (ד' ט"ו) תנן אין משלחין מנעל לבן ביו"ט ט' משמע שלא היו נועלים אלא שחור. ואומר ר"ת דהמנעל ודאי היה שחור אבל הרצועות היו לבנות ומסאני אוכמי דהכא ודמס' תענית היינו המנעל והרצועות הכל היה שחור והיינו דאמרי' בפרק בן סורר ומורה בשעת השמד אפי' לשנויי ערקתא דמסאני אסור שהרצועות היו משונות משל עובדי כוכבי' ואבילות דאלעזר היה בזה שהיה לובש שחורים ומתכסה שחורים והי' רוצה שאפילו הרצועות יהיו שחורות שלא יהיה עליו כלל לד לבנינות מפני חבתה של ירושלים:

לצד הדליקה כדי שתבער בה האש: מסאני אוכמי · [מנעלים שחורים] מנהג אבלים: כופרא. בתמרים כבוסר בענבים: דמי כופרא · אינו כלום למכור עכשיו: והא הוו תמרי · לאחר זמן: בס' · עם הקרקע דהכל בכלל שהקונה קרקע בפירותיה נותן עיניו קלת בשבח

טז דף נט ע"ב (אליעזר) [אליעזר] זעירא הוה סיים מסאני אוכמי (והוה אזיל) [וקאי] בשוקא דנהרדעא אשכחוה דבי ריש גלותא ואמרי ליה מאי שנא הני מסאני אמר להו דקא מאבילנא אירושלם א"ל את חשיבת לאתאבולי אירושלם סבור יוהרא הוא אתיוה וחבשוה א אמר להו גברא רבה אנא אמרו ליה מנא ידעינן אמר להו או אתון בעו מינאי מלתא או אנא איבעי מינייכו מלתא אמרו ליה בעי את אמר להו האי מאן דקץ כופרא מאי משלם אמרו ליה משלם דמי כופרא והא הוו תמרי (אלא) [אמרו ליה] משלם דמי תמרא אמר להו והא לאו תמרי שקיל מיניה אמרו ליה אימר לן את אמר להו בששים אמרו ליה מאן אמר כוותיך אמר להו הא שמואל חי ובית דינו קיים שדרו קמיה דשמואל אמר להו שפיר קאמר לכו בששים ושבקוה:

יז דף ס א"ר שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן ב אין פורענות באה לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה שנאמר (שמות כב) כי תצא אש ומצאה קוצים אימתי אש יוצאה בזמן (שהעצי') [שהקוצי'] מצויין לה ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה שנא' (שם) ונאכל גדיש ואכל גדיש לא נאמר אלא ונאכל גדיש שנאכל גדיש כבר. תני רב יוסף מאי דכתיב (שם יב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקי' לרשעים ולא עוד אלא שמתחיל מן הצדיקי' תחלה שנא' והכרתי

מהרש"א

שהה"א במקום הח' דאין חלוס בלא דברים בטלים ואז יהיה הספד וק"ל: סבור יוהרא כו'. בההיא דס"פ היה קורא בחתן דרוצה לקרות ק"ש כו' דפליגי אי חיישינן ליוהרא וכן בההוא דפרק מקום שנהגו דבט' באב בכל מקום ת"ח בטלים דפליגי נמי אי חיישי' ליוהרא לא דמיא להך דהכא דלכ"ע הוה יוהרא ע"ש בסוגיא. ואמר דאתיוהו וחבשוהו א"ל גברא רבא אנא כו' והא דאמרינן דרבי טרפון היה מצטער על שהציל עצמו בכתרה של תורה י"ל דהכא לאו הצלה הוה אלא דחבשוהו עד ששאלו עליו אם ת"ח הוא וראוי להאבל ומה דבעו לידע הודיע להם ועוד הא אמרי' התם דשאני ר"ט דעשיר גדול היה והוה ליה לפיוסי בדמים ודו"ק: בזמן שהקוצי' מצויין כו'. לפי ששינה והתחיל במלאה קוצים וסיים בנאכל גדיש דרשו ומלאה לשון מצויין שע"י קוצים האש נסרך מהר שנא' דעכו כאש קוצים כך ע"י הרשעים שנמשלו לקוצים כדכתיב ובליעל כקוץ מונד וגו' האש שנמשל לפורענות נסרך ע"י ונאכל כבר הגדיש שנמשלו בו הצדיקים שעושים פירות: משניתן רשות וט'. ופרש"י בחומש מגיד שמאחר שניתן וכו' והלילה רשות למחבלים כו' וטען הרמב"ן וכי אסור לאדם בכל לילה לצאת כו' ע"ש עכ"ל אבל דברי המכילתא מפורש כפרש"י דקאמר מגיד משניתן רשות כו' ללמדך שתהא נכנס בכי טוב כו' וכה"א תשת חשך ויהי לילה וגו' וכן מוכח מתוך שמעתין דתרתי ש"מ חדא דבעת הדבר אל יצא משום דניתן רשות כו' וכדאמר דבר בעיר כנס כו' שנא' ואתם לא תצאו וגו' ומדכתיב עד בקר ומכת בכורות לא היה רק עד חצות ילפינן מיניה ד"א לדעלמא דלילה רשות למחבלים ולעולם יצא בכי טוב כו' והרא"ס כ' בזה דברים דחוקים ואין להאריך: אלא שמתחיל מן הצדיקים כו'.גם

הרי"ף

מוטב ובזה ובזה נאמר כי טוב כי לא יתכן להיות ביניהם שום שינוי כלל וגם יש לומר שדברות האחרונים הם הכתובים בלוחות הראשונים ואלו הכתובים כאן הם שנכתבו בלוחות האחרונות וכפי זה בלוחות הראשונות לא נכתב כי טוב ובאחרונות נכתב כי טוב. ויש כאן שאלה מפני מה לא נאמרו בדברות הראשונות. ולכך אמר עד שאתה שואלני למה לא נאמר בהם כי טוב כי : י יודע מה שהיה כתוב בלוחות הראשונות ואולי נאמר בהם כי טוב ואלו הנכתבות בסדר יתרו הם הדברות של הלוחות אחרונות וגם אלה של סדר ואתחנן הם הם עצמן אלא שחזרו ונשנו בערבות מואב ובודאי שלא היה שום שינוי בין הדברות שנאמרו בהר סיני לדברות שנשנו בערבות מואב אלא שלא תם הכתוב להאריך ולכתוב שם למען ייטב לך · ואפשר בלוחות ראשונות שהיה כתוב בהם כי טוב אי לאו וא"ל ר' תנחום שכך הוא שאותן שנכתבו בסדר יתרו הם הלשון של הלוחות ראשונות ולא נכתב בהם טובה שהואיל וסופן להשתבר ובלוחות שניות שנתקיים שכתוב בהם כי טוב ולפ"ז בין כשנאמרו בהר סיני נאמר בהם כי טוב וכן כשחזרו ונשנו בערבות מואב נאמר בהם כי טוב כי אלו ואלו דברות האחרונים איקרי כיון שהם הכתובים בלוחות השניות:

אין פורענות באה וכו'. נראה דדריש להאי קרא משום דלפום פשטיה קשה מ"ש כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש שעיקר הדבר הוא שאם יצאה אש ואכלה גדיש שלם ישלם המבעיר את הבערה וא"כ למה הזכיר הפסוק שמצאה קוצים והלא בין אם מצאה קוצים או לא מצאה קוצים אלא גדיש הדין שוה לשלם הבערה לזה דרש שרמז על אש הפורענות שלא יצאה מאת ה' אלא בשביל שמצוים רשעים קוצים סביב לישראל הם הבעירו הבערה ואינה מתחלת אלא בצדיקים ונאכל גדיש. ועם זה אבאר מה שדרש לקמן ר' יצחק נפחא כי תצא אש תצא מעצמה אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שיקשה כיון שאין הפורענות באה אלא בשביל הרשעים איך הוא אומר כי תצא אש מעצמה אמנם להיות שלקו בהם הצדיקים תחלה והם לא גרמו האש ההוא כלל ויש להם לצדיקים להתרעם מה פשעינו מה חטאתינו ללקות בהם הזה אמר הקב"ה אע"פ שלגבי הצדיקים הוי אש זו כאילו יצאה מעצמה בלי גרמא שגם אני לא הבערתי האש הרי הרשעים הבעירו האש ונאכל גדיש שלקו הצדיקים והיו נספים בלא משפט כי לא חטאו מ"מ מעלה אני עליהם כאילו אני הבערתי האש ולקו בו הצדיקים בחנם ושלם אשלם להם טובה בכפלים שכר לעולם הבא: מ"ד ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וכו'. ונראה דהוקשה לו בפסוק זה שנכתב שלא במקומו שהוא מצוה על שחטו הפסח וטבלתם בדם

עין יעקב

א"ל חשיב את לאתאבולי אירושלים. פי' לפי שיוסיף דעת יוסיף מכאוב להתאבל בתמידות אירושלים משא"כ שאר כל אדם באבילות ישנה עושה רק זכר דבר מועט כדאמרינן בונה אדם ביתו ומשייר בו דבר מועט ועיין בא"ח סי' תק"ס:א"ל גברא רבה אנא.כי באתרא דלא ידעי שרי לאודועי נפשיה משום הכלה מצוים כאשר כתבנו בחדושינו בנדרים דף ס"ב ע"ש: אין פורענות בא לעולם אלא בזמן שהרשעים בעולם. הנה בודאי אין הקב"ה עביד דינא בלא דינא ומלת פורענות הוא ג"כ מלשון פרעון על חטאותיהם אלא דלא תימא דלפעמים אף הצדיקים נפרעין ביחידות על מיעוט עונותיהם בעוה"ז כדי שירשו עוה"ב כדאי' בקדושין דף מ' ע"ב להכי אשמועינן מ"מ אין פורענות בא לכלל העולם אלא בזמן שהרשעים בעולם ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים שנענשו על מיעוט עונותיהם להכי מדמה לגדיש וקמה שיש בו ג"כ פסולת הגורן קש וקשמין לפי שבסביביו נשערה מאד לכן מתחיל מן הצדיקים להכי לא קאמר כאן דבכי רב יוסף רק על זה דלקמן דאמר כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע משמע דאפילו שאינם ראוים כלל לעונש נענשו תחלה על זה תמה רב יוסף כולי האי נמי לאין דומין עד שאמר ליה אביי טיבותא הוא וכו': ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר כיון שניתן רשות למשחית. ואע"ג דכתיב ועבר ה' לנגוף כי מכת בכורים נעשה ע"י הקב"ה בעצמו מ"מ כיון דכתיב ולא יתן

עין יוסף

חייב בדיני שמים. דאע"ג דעד אחד לא היה מחייב ממון בעדותו. מכל מקום היה מחייבו שבועה לכן חייב בדיני שמים. משום דאם הוה מסהיד מחייב ליה שבועה ודילמא לא הוה משתבע בשיקרא ומשלם: בששים. עם הקרקע דהכל בכלל שהקונה קרקע בפירותיה נותן עיניו קצת בשבח שלאחר זמן: יז אין פורענות באה כו' שנאמר כי תצא אש כו'. נראה דדריש להאי קרא. משום דלפי פשטיה קשה מ"ש כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש. שעיקר

ענף יוסף

במסכת סופרים אמר בזמן שהיה עוסק בתלמוד ובפלפול לא היה עוסק באגדה. ואחר שמילא כריסו מהם היה לומד באגדה והיה ג"כ בקי באגדה (מטה משה):

הגהה בפני בהמת חבירו ברבים ותירצו אין מיחה איכא טובא והני איצטריכו ליה דמהו דתימא בדיני שמים נמי לא ליתייבו קמשמע לן והביא הס"ד לכל אחד מן הד' האלה הטונה לומר שיש בה בעקיפין להזיק את חבירו באופן שהאדם יראה לעינים שלא נתכוון להרע וה' יראה ללבב רוע רצונו ועניינו. וזהו שנקרא לב חורש מחשבות און שמתקן מחשבות און ורעות כאשר יחרוש החורש ליפות את האדמה באופן שנראות טובות והוא מאוס אשר שנא ה' ותועבת נפשו:

יד יוסף

א כי באתרי דלא ידעי שרי לאודועי נפשי' משום הכלה: ב ילקוט סדר בא:

חדושי גאונים

הרעה טוב' והכא נמי שהספד ממש שהיה נגזר עליו הפך הקדוש ב"ה ותיקנו להיות לו לטובה הספד וזהו שנא' הפכת מספדי למחול לי ונראה דהיינו הא דאיתא בפרק הרואה האי מאן דחזי חלמ' ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידייהו ולימא הכי רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי וכו' אם טובים הם חזקם וכו' ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה רבינו וכו' דלכאורה קשה דמאי רפואה שייכא בחלום אלא לפי שבחלום אחד משנים בנבואה הוא כדאית' בפרק הרואה שמודיעין אותו מה שנגזר עליו מן השמים לעשות תשובה ולפי שגזרתו ית' מתקיימת על כל פנים אלא שמספכה לטובה לכך יסדו לומר ואם צריכים רפואה רפאם כי התיקון שהוא ית' מתקן הגזירה ועושה ממנה פנים חדשות לטובה זהו רפואת החלום. ואפשר דהיינו דנקט כמי מרה על ידי משה רבינו וכמי יריחו על ידי אלישע וכחזקיהו מחליו לפי שרפואתן וטובתן של

אהבת איתן

כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע. בספר תפארת יוסף כתב דאף בצדיקים גמורים צריך שמירה וכ"ר מפ' כמה בהמה דהיה צריך לרבות על מלתן של צדיקים גמורים. ואינה ראיה דלא נחתנו לגמורים אלא כעין גמורים כיון שלא מיחו ברשעים וכדאי' בריש ע"ז. ואם אי' דע"ג אינם נתפסים בעון רשעים ואפשר דמ"מ רוחם בעי מפני שמשחית שאינו מבחין מעלמו אף בצ"ג. ועוד הכי איתא מעובדא דר"ח ב"ד בפ' ע"ש וגם זה י"ל דר"ח היה לו חטא בגלגול הקודם. ולכך היה צדיק ורע לו כמו צדיק שאינו גמור וכמ"ש

א פסחים ד' ב' ע"א. תענית דף י' ע"ב. ב"ר פ' ל"ב סי' ו':

מהרש"א

שא"א להוציא ב' שמות כאחד מדלא כתיב צדיק עם רשע כדכתיב להמית צדיק עם רשע גבי אברהם דהיינו בכליון א' שלא יבחין מי הוא צדיק ומי הוא רשע אבל צדיק ורשע משמע שלא ימות עמהם אלא קודם להם שיהיה ניכר שהוא צדיק וז"ש טיבותא הוא לגבייהו שלא ימות הצדיק בכללן וליסנא דולא עוד דקאמר היינו לפי הנראה למראית בני האדם ובהסבר מעיקרא רב יוסף, אבל לפי האמת טיבותא הוא לגבייהו וק"ל: דבר בעיר כנס רגליך כו'. נראה לומר דלא בא לומר לאפוקי שלא יפזר רגליו דה"נ משמע דומיא מ"ש ל, מן רעב בעיר פזר רגליך דהוי לאפוקי כנס רגליך וא"א לומר כן דהא ודאי דבר בעיר נמי טוב לפזר רגליו ולהמלט על נפשו אלא דהכי פירושו כל זמן שאינו מפזר רגליו מן העיר יכנס רגליו לביתו ולא יצא ברחובות וק"ל: שנאמר לך עמי וגו'. ומיירי בשעת הדבר דכתיב בסיפא דהאי קרא עד יעבר זעם וגו': וכ"ת ה"מ בלילה כו'. לשיטתו דלעיל ניחא דבמכת מצרים שהיה בלילה והיו שם ב' שבנות אחד מן המחבל של לילה כנהוג גם בשאר לילות ומן המחבל של אותה לילה שניתן רשות למשחית לחבל ולכך הזהיר הכתוב שלא יצא מחוץ לבית אבל ביממא בדבר בעיר דליכא רק אותו מחבל א' אימא לא ת"ש לך עמי בא וגו' אבל לשיטת הרא"ש דבמכת מצרים לא היה רק מחבל א' קשה מה לי לילה מה לי דבר בעיר וק"ל: אע"ג דמחדרים אימה כו'. ק"ק כיון דמהסברא כי נפיק איניש ויתיב בצוותא טפי מעלי אימא דהכי מפרש קרא אף על גב דמחוץ תשכל חרב מחדרים אימה וי"ל דמחוץ תשכל חרב משמע ליה דאיירי בחרב של מלאך המות דקאי אדלעיל מיניה ולחומי רשף וקטב מרירי ומסתמא דהנזק היותר קשה הבא מהן נקט קרא ברישא ודו"ק: [כי עלה מות בחלונינו כו'. וסיפא דקרא בא בארמנותינו]: היכא דאיכא ספק נפשות. וא"ת ומאי רבותיה דאיכא ספק נפשות הא אם

גמרא

(יחזקאל כא) והכרתי ממך צדיק ורשע. בכי רב יוסף כולי האי נמי לאין דומין א"ל אביי טיבותא הוא לגבייהו דכתיב (ישעיה נז) כי מפני הרעה נאסף הצדיק. א א"ר יהודה א"ר [שם ע"ב] לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב שנאמר (שמות יב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. ת"ר דבר בעיר כנס רגליך שנאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר ואומר (ישעיה כו) לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך ואומר (דברים לב) מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה מאי ואומר וכ"ת הני מילי בליליא אבל בימא לא ת"ש לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך וכ"ת ה"מ [היכא] דליכא אימה מגואי אבל היכא דאיכא אימה מגואי כי נפיק יתיב ביני אינשי בצוותא דעלמא טפי מעלי תא שמע מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה אע"ג דמחדרים אימה מחוץ תשכל חרב. רבא בעידן ריתחא הוה סכר כוי דכתיב (ירמיה ט) כי עלה מות בחלונינו. ת"ר רעב בעיר פזר רגליך שנא' (בראשית יב) ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם ואומר (מ"ב ז) אם אמרנו נבא העיר והרעב בעיר ומתנו שם מאי ואומר וכ"ת ה"מ היכא דליכא ספק נפשות אבל היכ' דאיכ' ספק נפשות לא ת"ש (שם) לכו ונפלה אל מחנה ארם

ים

רש"י

שלאחר זמן: ה"ג כולי האי נמי לאין דומין · כלומר להכל חשובים הצדיקים שקודמין לפורענות: טיבותא הוא. שלא יראו ברעה העתידה לבא דכתיב וכו': בכי טוב. בעוד חמה זורחת ילין במלון ולא ימתין עד שתחשך ולבקר לא ישכים לצאת עד שיאיר: כי טוב · ליסנא מעליא האור כי טוב כלו' טוב הוא לצאת בו ולהכנס בו מפני המזיקים והלסטים · (ובתוס' האריכו בזה וכתבו דלדעת ר"ת דוקא בנכנס מעיר אחרת אבל ביציאה מביתו לא מדקדקים בכניסה ויציאה וקרא דואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר כיון דהוא סכנה חשוב כמו לעיר אחרת ור"י אומר שאין לדקדק וכו'): חרב. חרבו של מלאך המות: אימה · אימת מות של מלאך ולא בגלוי כל כך: ריתחא· דבר: סכר כוי · סתם חלונות: אם אמרנו וגו'· בארבעה אנשים מצורעים: דליכא ספק נפשות · במקום שיגלה שם: תא שמע. סיפיה דקרא ועתה לכו ונפלה אל מחנה ארם [אם יחינו נחיה] וגו':

חדושי גאונים

אלו באה מן הרעה שנהפך הרעה לטובה דאותו ען שהשליך משה אל המים אמרו הז"ל דהרדופני הוה והוא ען מר וכן מי יריחו נתרפאו על ידי המלח שהשליך שם אלישע וידוע כי אדרבה המלח מקלקל את המים וכן דבלת תאנים שהניחו על שחין יחזקיהו כמ"ש הז"ל שהדבלת קשה לשחין כך מבקשין על גזירת החלום שירפאהו השם ויעשה מן הרעה טובה והיינו נמי מ"ש וכשם שהפכת את קללת בלעם הרשע מקללה לברכה וכו'. וטעם הענין שהחלום הרע מתבטל ומתהפך לטובה בשעת ברכת כהני' כשאומר רבש"ע אני שלך וכו' נראה לפי שהחלום הוא אחד מששים בנבואה וידוע שכל דבר רע בטל בששים וברכת כהנים כדמות נבואה היא שהכהן העולה לדוכן לברך את ישראל הרי הוא כמתנבא דענין הנבואה הוא שמכריז ומשמיע לעם מה שטהו השם מגזרת ניב שפתים אף הכהן מכריז ומשמיע מה שצוהו השם לאמר לישראל הברכות הללו ולהכי כשם שבשעה שהנבי' מתנבא השכינ' שורה עליו ואינו רואה

אהבת איתן

המקובלים: רעב בעיר פזר רגליך כו'. והקשה הפ"י דמאי צריך ראיה לזה דפשיט' דסכנת רעבון גרע מסכנת חרב כדאי' בפ' השותפין. ואיסתמיטתי' הסוגי' דע"ז (דף כז ע"ב) דיליף מהאי קרא דלחיי שעה לא חיישי' ופרש"י דמשום רעב יכולים היו לחיות יום או יומים וכשיפלו למחנה ארם אפשר שימיתו אותם מיד. ולפ"ז א"ש הסוגיא דהכא דס"א דכיון דאיכא ספק נפשות שימיתו אותם מיד לא יפלו בידם משום רעבון דאיכא מיהא חיי שעה. וכן א"ש ונסתלק מה שהקשה המהרש"א דמאי רבותא דאיכא ספק נפשות הא אם יבואו

עיון יעקב

יתן המשחית לבא אל בתיכם היינו לפי שהשטן והמשחית מקטרג בשעת הסכנה שהיה אז במכת בכורים ובפרט בלילה שיש רשות למשחיתים לכך כתיב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר והזהיר יותר בלילה זו אף שהוא ליל שמורים מ"מ כיון שבלילה רשות למחבלים לאותן שיוצאין לחוץ ואם יוזקו ישראל יאמרו המצרים כשם שאנו לוקין כך הם לוקים ויאמרו משם בדאי הוא ובזה מיושבים כל הקושיות ועיין במהרש"א: דבר בעיר כנס רגליך.

הרי"ף

וכגעתם אל המשקוף וסמוך לזה היה לסיים ענין הדם שהוא ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם וגו' ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף ואח"כ י"ל ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר אבל למה הפסיק בין וטבלתם בדם ובין ועבר ה' וראה את הדם בפסוק ואתם לא תצאו איש וגו' לזה דרש שבא לומר שכיון שניתן רשות למשחית וכו' שנתינת הדם במשקוף הוא סימן השחתה למצריים שהם מחוץ בתיהם של ישראל ולזה סמך כיון שניתן רשות למשחית דהיינו סימן דם מחוץ בתי ישראל שוב אינו מבחין ולכן לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר

וכי תחוטו שלא יכנס המשחית לפנים אל הבתים אשר אתם שם לז"א ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם ולא יתן המשחית וגו': לעולם יכנס אדם בכי טוב וכו' · בתוס' דקדק ר"ת הא דמקדים כניסה ליציאה ולעד"נ שדקדק לומר לעולם יכנס אדם בכי טוב לפי שמצינו ביוצא לדבר מצוה שמזרזין עצמן להשכים קודם אור היום כי שלוחי מצוה אינם ניזוקין וכן מצינו באברהם וישכם אברהם בבקר שהזריזין מקדימין למצות ובא רב יהודה להזהיר לאותו שהשכים בבקר לדבר מצוה שכשהוא חוזר אל ביתו אל יאמר כשם שיצאתי בהשכמה קודם אור היום כך אכנס בעיר משתחשך כיון שהלית מצוה אני לזה אמר לעולם אע"פ שהותר לו לצאת לדבר מצוה קודם אור היום מ"מ כשיכנס לביתו יהיה בכי טוב בעוד נכון היום ואם רצה לצאת גם כן לעסקיו יהיה ג"כ בכי טוב: ת"ש מחוץ תשכל חרב וכו' · צריך להבין היכי משמע מהכא דאע"ג דמחדרים אימת מות שיכנס רגליו לביתו ולא יצא לחוץ ודילמא שתי קללות הם שמחוץ תשכל חרב המות וגם מחדרים יהיה אימת מות ואוי לו אם יצא אוי לו אם יכנס · וביאור הענין לפי דעתי הוא שכיון שבקללת חוץ אמר תשכל חרב ובקללת פנים אמר אימה הרי לך שאימה היא פחותה מגזרת חרב לפי שהחרב היא ודאי מות אבל באימה יש בה ספק ומוטב לתפוס הספק ולהניח הודאי: ואומר אם אמרנו נבא העיר

ענף יוסף

יז כולי האי נמי לאין דומין. הנה מה שבכה רב יוסף על מה שקרא בנביאים ביחזקאל בפסוק והכרתי ממך צדיק ורשע. ולא בכי במקרא כי תצא אש ומצאה קוצים אלו הרשעים. ונאכל גדיש שנאכל גדיש כבר שהם הצדיקים הדומים לגדיש שבהם מתחלת הפורענות. ונראה לתרץ. בהקדם אשר עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי על מה אשר נמצא בפי כל כי הצדיק מכפר על בני דורו כקרבן אשם לה'. ומעולם לא מצינו שיהיה המזיד מתכפר בקרבן. ואם אנחנו פשענו ומרינו במזיד. מה יתכפר בקרבן הצדיק. אבל זאת אשיב אל לבי. אחרי כי מצינו לפעמים מפני הרעה נאסף הצדיק לכפרת בני דורו. ולפעמים מתחלת מן הצדיקים וגומרת ברשעים. כמאמר הכתוב והכרתי ממך צדיק ורשע · וצריכין אנו לומר. כי בודאי

ע"ן יוסף

הדבר הוא שאם יצאה אש ואכלה גדיש שלם ישלם המבעיר את הבערה · וא"כ למה הזכיר הפסוק שמצאה קוצים · והלא בין אם מצא קוצים או לא מצא קוצים אלא גדיש · הדין שוה לשלם הבערה · לזה דרש שרמז על אש של פורענות · ודרשינן ומצאה לשון מצויה · שכמו שע"י קוצים האש נסרך מהר שנאמר דעכו כאש קוצים · כך ע"י הרשעים שנמשלו לקוצים כדכתיב ובליעל כקוץ מונד · והפורענות שנמשל לאש נסרך על ידי הרשעים ונאכל כבר הגדיש שנמשלו בו

אם לא מיתה הצדיק בבני דורו ולכל העם בשגגה. אז מתכפרים הם בקרבן. שהוא הצדיק שמת לכפרת בני דורו. אך אם מיתה הצדיק בבני דורו. וה"ל מזידים. אז הם אינם מתכפרים בקרבן. והרשע בעונו ימות. רק מה שמתחילין מן הצדיקים הוא כפרש"י שלא יראו באבדן מולדתם ודורם. והנה כד דייקת בלישנא דקרא כי תצא אש ומצאה קוצים ונאכל גדיש. לא נאמר ונאכל גדיש וקוצים. רק ונאכל גדיש. ש"מ דמדבר במיתת הצדיק לבדו. ועי"ז לא בכי רב יוסף. כי הדין הוא כן. כי לכל העם בשגגה. והם מתכפרים בקרבן זה הצדיק. וגם הצדיק יאשם על שלא מיתה בבני דורו. אך כשהגיע לפסוק והכרתי ממך צדיק ורשע ע"כ צריך לומר שגם הרשע בעונו ימות ואינו מתכפר בקרבן הצדיק ש"מ שהרשע הוא מזיד ולכך אינו מתכפר לפי שמיתה הצדיק בו. על זה ודאי קא בכי רב יוסף כולי האי לאין דומים. כי אחרי שמיתה בו הצדיק ואינו אשם כלל ומיתתו אינה באה לשום כפרה שהרי אינו מתכפר במיתתו כמאמר הכתוב והכרתי ממך צדיק ורשע לכך בכי ואמר כולי האי לאין דומים ולכך השיבו אביי דמ"מ טובות הוא לגבייהו בדבר זה דכתיב כי מפני הרעה נאסף הצדיק וכדפרש"י ז"ל שלא יראה באבדן דורו. לכך הפורענות מתחלת בהם אף שאין הרשעים מתכפרים בהם. וגם לא יאשמו כי הוכיחו את בני דורם מ"מ הפורענות מתחלת בהם לפי דטיבותא הוא לגבייהו שלא יראו באבדן דורם וכמ"ל (עיר בנימן): לעולם יכנס אדם בכי טוב כו'. דע דבפסחים פרש"י טעמא דלעולם יכנס אדם בכי טוב שהאור טוב מפני החיות ומפני הלסטים. ובתענית פרש"י מפני הלסטים. אי נמי שלא יפול בבורות ובבקעים שבעיר ושלא יעלילו עליו עלילות מרגל אתה או גנב. וכאן פרש"י מפני המזיקים והלסטים. ועיין בתוס' כאן. ומהך עובדא דמייתי בב"ר פ' ל"ב על פסוק הבקר אור וגו' משמע דטעמא דהבקר אור משום לסטים ע"ש. ואפשר שהטעם ג"כ מפני הפחתים וחיה רעה דכולהו איתנהו בלילות וכדאמר בפרק היה נוטל משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפלה ומתירא מן הקוצים ומן הברקנים ומן הפחתים ומחיה רעה ומן הלסטים. אלא דאשכח שם במדרש עובדא לראיה ללסטים ומייתי לה. אבל משום מזיקין לא ילפינן מן פסוק הבוקר אור וגו' משום דאחי יוסף י"א הוו · אבל ילפינן כאן מאתם לא תצאו: ואומר אם אמרנו נבא העיר והרעב שם ומתנו שם מאי ואומר כו'. אבל היכא דאיכא ספק נפשות כו'. הקשה המהרש"א בחדא"ג הלא ראי' מאברהם תקיפה יותר

רש"י

[וה"מ] דלית בהו נקבה. דהתם משום נקבה הוא דעבדי: דשויא לתרווייכו. אגדתא ושמעתא בדבר אחד ושניכם שוים בה שתתרצו ותתפלו בה: כי תצא מעצמה. אנחנו גרמנו לו שקלקלנו והבטיח הקדוש ברוך הוא לשלם כאילו הוא הבעירה: אשר בשער · סנהדרין זקני השער: טמון בהם קא מיבעיא ליה · מעשה בא לפניו במחנה ששרפו אנשיו גדיש של ישראל והוצרך לשאול הלכה אם חייבים לשלם כלים הטמונים בתוכו כר' יהודה

אם יחינו נחיה. ת"ר דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך מפני שמלאך המות מהלך באמצע הדרכים דכיון דיהיבא ליה רשותא מסגי להדיא. שלום בעיר אל יהלך אדם בצידי דרכים דכיון דלית ליה רשותא מחבא חבויי ומסגי. תנו רבנן דבר בעיר אל יכנס אדם יחידי לבהכ"נ שמלאך המות מפקיד שם כליו. וה"מ היכא דלא קרו ביה דרדקי ולא מצלו ביה עשרה. תנו רבנן כלבים בוכים מלאך המות (בעיר) [בא לעיר] כלבים משחקים אליהו [הנביא] בא לעיר. וה"מ דלית בהו נקבה:

יח שם יתיב רב אמי ורב אסי קמיה דר' יצחק נפחא מר א"ל לימא מר שמעתתא ומר א"ל לימא מר אגדתא פתח למימר אגדתא ולא שביק מר פתח למימר שמעתתא ולא שביק מר אמר להם אמשול לכם משל למה"ד לאדם שיש לו שתי נשים אחת ילדה ואחת זקנה ילדה מלקטת לו לבנות זקנה מלקטת לו שחורות נמצא קרח מכאן ומכאן אמר להם אי א הכי אימא לכו מילתא דשויא לתרווייכו (שמות כב) כי תצא אש ומצאה קוצים תצא מעצמה שלם ישלם המבעיר את הבערה אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שהבערתי אני הצתי אש בציון שנא' (איכה ד) ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה ואני עתיד לבנותה באש שנא' (זכרי' ב) ואני אהיה לה [נאם ה'] חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה. שמעתתא פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו לומר לך אשו משום חציו:

יט שם ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער ויבקעו שלשת הגבורים [במחנה פלשתים וישאבו מים מבור מבית לחם אשר בשער וגו'] (ש"ב כג) מאי קא מיבעיא ליה ב אמר רבא [אמר רב נחמן] טמון באש קא מיבעיא ליה אי כרבי יהודה אי כרבנן ופשטו ליה מאי דפשטו

מהרש"א

יבואו בעיר ודאי ימותו וספק נפשות פשיטא דמוליא מידי ודאי נפשות וטפי ה"ל רבותא דאברהם וי"ל הא דכתיב נבוא בעיר ומתנו איננו אלא קרוב לודאי שהיה שם רעב של כליה ודומיא דהכי איירי פזר רגליך וכן הך דאברהם רעב של כליה הוה דאל"כ היה אסור לילך מא"י לח"ל כדאמרינן פרק הספינה ובמדרש דאלימלך לא נענש אלא משום שהפיל לבן של ישראל כו' ע"ש: אמר הקב"ה עלי לשלם כו'. מבואר כי ממנו ית' ב"ה לא הלא הרע כי הוא הטוב הגמור ולא יתייחס הרע אליו אבל החטא גורם להביא הרע וממילא בסילוק ההשגחה וטובתו ית' ב"ה והיינו כי תצא אש מעצמה אבל לענין הטוב לגבי תשלומין אמר הקב"ה אני הוא המבעיר לשלם כאילו הוא המבעיר וק"ל: ואני עתיד לבנותה באש כו'. רמזו בזה שלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה ובו בדבר שמכה הוא מרפא וכן יסד הפייט וממכה עצמה מתקן רטיה ושוב ראיתי שכן פי' רש"י בפ' בן סורר ע"ש: מי ישקני מים מבור כו'. דלפי פשוטו דחוק שדקדק לשתות מים דוקא מבור מבית לחם אשר בשער ועוד בתחלה מאי סבור שהרי ידע שהיה שם מלב פלשתים כמפורש בקרא ואעפ"כ אמר מי ישקני מים וגו' ולבסוף מאי סבר דלא אבה לשתותם ולפי הדרשות ניחא שהרי הסנהדרין אסרו הדבר לאחרי' אלא למלך משום דפורץ וכו' והוא החמיר על עצמו ולא אבה לשתותם כיון דאיכא איסורא לאינש אחרינא כדלקמן וק"ל. ומה שיש לדקדק בסוגיא זו בדברי התוס' עיין בחי' הלכות: טמון

יד יוסף

א סנהדרין דף ל"ט ע"א: ב ועיין במדרש רות ריש פרשה ה':

חדושי גאונים

מדבר אלא הקב"ה אף שכהן בשעה שעולה לדוכן השכינה שורה עליו דמהאי טעמא אמרו חכמים ז"ל דאסור להסתכל בכהני' בשעה שעולין לדוכן ואין הכהנים מברכין אלא הוא ית' כמ"ש ואני אברכם. וכיון שהחלום אחד מששים בנבואה הוא לכך מי שרואה חלום רע ורוצה שתתבטל נבואה קטנה אשר ראה בחלומו בששים חלקים נבואה טובה ליקום קמי כהני בעידנ' דפרסו ידייהו ומתנבאים נבואה גמורה כדפירשתי ויפרש חלומו לפני השם בסוף כל ברכה בשעה שחלה עליו נבואת הכהני' ויאמר אני שלך וחלומותי שלך וכו' כדי שתתערב נבואתו הקטנה בתוך נבואה גמורה של הכהנים ותתבטל בששי' ותתהפך להיות ברכה כמו ברכת כהנים וזהו מהו שיש ששים אותיות בברכת כהנים רמז לחלום רע נבוא' קטנה שמתבטל בששים חלקים נבואה שבברכת כהני' ונראה דמה"ט נהגו כל העולם לומר רבש"ע אני שלך וכו' חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא וכו' בכל יום טוב ויום טוב בשעה שהכהנים עולין לדוכן לאו שפיר עבדי דאטו כולי עלמא רואי חלומות ביום טוב ניכהו דלא אמרו בפרק הרואה אלא האי מאן דחזי חלמא ליקום קמי כהני וכו' לפי שבימיהם הוו כהני

הרשב"א

מאי קא מיבעי ליה · דלא משמע שהיה תאב למים ממש שהרבה מים היה לו אלא מים זו תורה ומאשר בשער סנהדרין קאמר:

הרי"ף

וכו' · פרש"י ז"ל אם אמרנו בארבעה אנשים מצורעים וכו' ואפשר שרמז הרב ז"ל להודיע בארבעה אנשים מצורעים שהדבר ידוע לכל קורא ספר אמנם לפי שיש להקשות בזה דהאי התם לפי שהיו בפתח השער ולכך בחרו לפזר רגלם וללכת אל מחנה ארם ולא ליכנס לעיר אבל מנ"ל לעומד בתוך העיר ויש רעב בעיר שיהיה נודד ממקומו לפזר רגליו לז"א רש"י ז"ל בארבעה אנשים מצורעים כלומר שהאנשים האלו להיותם מצורעים היה מקומם ומושבם פתח שער העיר כמו בית מושב לאנשי העיר ואע"פ כן אמרו ואם ישבנו פה ומתנו ובחרו ללכת אל מחנה ארם והטעם כי כאן יש מיתה בודאי ושם בספק אם ימיתונו ואם יחיונו וראוי להניח ודאי של מיתה ולתפוס ספק של חיים:

אמר הקב"ה אני הצתי אש בציון וכו'. נראה דה"ק שהקב"ה הצית אש בציון לטובתן של ישראל כמו שדרשו חז"ל כלה ה' חמתו ששפך חרון אפו ע"י שהצית אש בציון בעצים ואבנים נצולו ישראל וכלה חמתו הראויה לבא על ישראל וכפי זה מה שהצית אש בציון רחמים לישראל אף על פי כן אמר הקב"ה אע"פ שכוונתי היתה לטובתן של ישראל מ"מ כיון שאני הצתי האש אני עתיד לבנותה באש ואני אהיה לה חומת אש להגין ולכבוד אהיה

אי הכי אימא לכו מלתא דשויא לתרווייכו כי תצא אש ומצאה קוצים וכו'. הנה צ"ע אי הוה בעי למימר להו מלתא דאגדתא ומלתא דשמעתתא היה יכול לומר לו הרבה מלתא דאגדתא ומילי דשמעתתא מ"מ אלו שני דברים אלא ודאי דאלו שני דברים תלוין זה בזה דלכאורה קשיא דאיך דרש אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שבערתי והלא רש"י פי' ריש פ' בראשית למה התחיל התורה בבראשית לתת להם נחלת גוים שלא יאמרו העובדי כוכבים ליסטים אתם וכו' לומר שברצונו נתנה וברצונו נטלה וא"כ אף כאן ברצונו נתנה להם ציון וברצונו נטלה מהם אך על זה מקשה בשל"ה פ' בראשית וכי דינא הכי שיתן אדם מתנה לחברו ויחזור ויטול ממנו וי"ל בדבר ה' שמים נעשו באמירה בעלמא והוי כדבר שאין בו ממש ויכול לחזור בו ואיתא בש"ס פ' כילד הרגל דף כ"ב אתמר ר' יוחנן אמר אשו משום חציו וריש לקיש אמר אשו משום ממונו ור' יוחנן מ"ט לא אמר כריש לקיש אמר לך ממונא אית ביה ממשא הא לית ביה ממשא וא"כ צ"ל דריש לקיש ס"ל דגם הגחלת ושלהבת אית ביה ממשא אבל לפי דעת השל"ה גבי הקב"ה הכל לית ביה ממשא אם כן ע"כ צ"ל דאשו משום חציו לכך דרש שני דרשות אלו שמעתתא ואגדתא דשניהם צריכין זה לזה דאי לאו הכי הייתי אומר דעל כרחך בלא"ה אשו משום חציו דהא גבי הקב"ה הכל לית ביה ממשא אבל עכשיו דקאמר עלי לשלם וקשה הא ברצונו נטלה אלא צ"ל שאין יכול לחזור בו כיון שכבר נתן להם קשה הא לית ביה ממשא אלא צ"ל דמקרי אית ביה ממשא לכך הוצרך לדרוש להם מקרא דאשו משום חציו: שמעתתא פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו לומר לך אשו משום חציו. וצ"ל הא דפתח בנזקי ממונו היינו כפי מה דאיתא לעיל בפ"ב דף כ"ג ע"א

עיון יעקב

עיין במהרש"א דה"פ כל זמן שאינו מפזר רגליו מן העיר יכנס רגליו ועיין בתשו' מהרי"ל סימן נ"ן דתחלת הדבר יברח מן העיר משא"כ כשכבר נתחזק הדבר ע"ש וכן ראיתי בנסיון בשנת ת"מ ותע"ג כשברחו אחרי שכבר נתחזק הדבר גם הדבר ברח עמהם ומתו ע"פ הרוב ועיין בי"ד סימן קט"ז ובד"מ כתב שם וכ"ש כשיברח מן העיר ע"ש: ת"ר דבר בעיר אל יכנס אדם יחידי לב"ה. זה ג"כ כדלעיל דהיכא דאיכא שלום בעיר אל יהלך אדם בצדי דרכים וכשדבר בעיר הוא להיפך וה"ה לענין זה דהיכא דאיכא שלום בעיר כשמשכים בבית הכנסת מאריך ימים כדאי' בברכות חזי דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאסני ליה משא"כ כשיש דבר בעיר אל יכנס בהשכמה יחידי לב"ה לפי שמלאך המות מפקיד שם כליו:
כלבים בוכים מלאך המות בא לעיר. אפשר לומר סמך לדבר קצת לפי שהכלבים יש להם מדות ממזרות כדכתיב והכלבים עזי נפש המה וכפרש"י בקדושין תשעה קבין עזות ופרש"י ממזרות וכן דרכם של כלבים לשמש עם כולם שאינם בת זוגו ומינו דמה"ט אמרינן ריש פ' אין מעמידין ארמלתא לא תרבי כלבא ואיתא בירושל' (קדושין) [יבמות] אחת לע' שנה דבר בא לעיר לכלות הממזרים לכן כשרואין המלאך המות בא לעיר המה בוכים משא"כ כשרואין אליהו הנביא שעתיד לטהר הממזרים כלבים שוחקים:

ענף יוסף

מן של אם אמרנו נבא העיר והרעב שם ומתנו שם. ששם היה בעיר ודאי נפשות כמאמרם והרעב בעיר ומתנו שם. לכך נפלו למחנה ארם כי אין ספק מוציא מידי ודאי. וא"כ טפי הו"ל רבותא מאברהם. והירץ במה שאמרו ומתנו שם כוונתם היה שקרוב לודאי ומתנו שם ולא ודאי ממש. וכן הך דאברהם היה קרוב לודאי. מפני שהיה רעב של כליה. דאל"כ היה אסור לילך מא"י לחו"ל כדאמרינן בפרק הספינה. ולכאורה מנין לו במה שאמרו ומתנו שם היה כוונתם שקרוב לודאי ולא ודאי ממש נראה כי זה ידוע כי אותן המצורעים היו בגלותן מחוץ למחנה ישראל. ובודאי מה ראו על ככה לומר שיבואו בעיר. הלא לא יניחום לבא העיר. אם לא שתאמר שיהיה להם הצלה פורתא בעיר. כי אם ישבו שם ימותו בודאי. ומשום הצלת ספק נפשות יניחו אותם לבא העיר. שמע מינה שלא היה ודאי שימותו בעיר. כי אם היה ודאי לא יניחו אותם ליכנס למחנה ישראל. ואין לומר שכבר נרפו מצרעתם. הלא היו גיחזי ושלשה בניו שקללם אלישע וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך עד עולם. ואם כן כשאמרו נבא העיר צריך לומר משום פקוח נפש יניחום לבא העיר. ואף על פי כן אמרו לכו ונפלה אל מחנה ארם. מזה מוכח שפיר רעב בעיר פזר רגליך (עיר בנימין):

אהבת איתן

בעיר וודאי ימותו וא"כ פשיטא דספק נפשות דיליהם מן העיר מוציא מידי ודאי נפשות שיהיה ברעב בעיר ע"כ. ולפי הסוגיא דע"ז הנזכר לק"מ דה"א דספק נפשות דיליהם מהעיר אינו מוציא מידי ודאי נפשות שיהיה ברעב דעיר משום דהתם איכא מיתה ודאי חיי שעה וכשיוציאו אפשר שימותו מיד וקיימא לן דלחיי שעה לא חיישינן:

ליה רב הונא אמר גדישים דשעורים דישראל הוו דהוו מטמרי פלשתים בהו וקא מיבעיא ליה מהו להציל עצמו בממון חבירו שלחו ליה א אסור להציל עצמו בממון חבירו אבל אתה מלך אתה ב [ומלך] פורץ לעשות (לך) [לו] דרך ואין מוחין בידך · ורבנן ואיתימא רבה בר מרי אמר גדישי' דשעורי' דישראל הוו וגדישים דעדשים דפלשתי' וקא מיבעיא להו מהו ליטול גדישים של שעורים דישראל ליתן לפני בהמתו על מנת לשלם גדישים של עדשים דפלשתים שלחו ליה (יחזקאל לג) חבול ישיב רשע גזילה ישלם אע"פ שגזילה משלם רשע הוא אבל אתה מלך אתה[ומלך] פורץ לעשות (לך) [לו] דרך ואין מוחין (בידך) [בידו]:

כ דף סא [בשלמא למ"ד הני תרתי היינו דכתיב (ש"ב כג) ולא אבה דוד לשתותם אמר כיון דאיכא איסורא לא ניחא לי אלא למאן דאמר] טמון באש קא מיבעיא ליה מכדי גמרא הוא דשלחו ליה מאי לא אבה דוד לשתותם ג דלא אמרינהו משמייהו אמר כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי כל המוסר עצמו למות על דברי תורה אין אומרים דבר הלכה משמו:

דף סב א"ל רב אדא בריה דרב אויא לרב אשי מה בין גזלן לחמסן א"ל חמסן יהיב דמי גזלן לא יהיב דמי א"ל אי יהיב דמי חמסן קרית לי

ד והא אמר רב הונא תליוה וזבין זביניה זבינא לא קשיא הא דאמר רוצה אני הא דלא אמר רוצה אני:

מרובה פרק שביעי

דף סה ע"ב אמר רבא שור בן יומו קרוי שור איל בן יומו קרוי איל שור בן יומו קרוי שור דכתיב (ויקרא כב) שור או כשב או עז כי יולד איל בן יומו קרוי איל דכתיב (בראשית לא) ואילי צאנך לא אכלתי אילים הוא דלא אכל אבל כבשים אכל אלא לאו שמע מיניה איל בן יומו קרוי איל:

כא דף סז ע"ב תניא א"ר עקיבא מפני מה אמרה תורה טבח ומכר משלם תשלומי ארבעה וחמשה מפני שנשתרש בחטא כו' [דף סח] כדאמר רבא מפני ששנה בחטא:

כב דף סט תנן ה כרם רבעי היו מציינין אותו בקוזות אדמה סימנא כי אדמה מה אדמה איכא הנאה מינה

רש"י

או פטורים כרבנן: גדישין דשעורין הוו · אקרא סמיך דכתיב ותהי חלקת השדה מלאה שעורים (דה"א י"א): מלך פורץ · גדר שדה אחרים לעשות לו דרך ולאוכלוסיו דאמרינן (בב"מ) [ב"ב דף ק':] דרך המלך אין לה שיעור: גמרא שלחו ליה · לא נצרך אלא ללמוד הלכה כמו ששלחו לו · ומאי ולא אבה:

שנשתרש. עשה שרשים כלומר נתחזק בחטא שקנאו ומהני מעשיו: בקוזות · מוט"ש נוקן פיסת רגבים סביבות הגבולים להודיע שהוא כרם רבעי ואסור בלא פדיון: דאיכא הנאה מיניה · לאחר

תוספות

מהו להציל עצמו בממון חבירו · איבעיא ליה אי חייב לשלם כשהציל עצמו מפני פקוח נפש: איל בן יומו קרוי איל. מיהו ודאי לענין קרבן אמרינן דאיל בן שתי שנים מדכתיב במקום אחר (ויקרא י"ב) כבש בן שנתו:

מהרש"א

בהא קא מיבעיא ליה. יש לדקדק דהני תרתי דלקמן להציל עצמו בממון חבירו או לאחליפי שעורים בעדשים רמיזא בהני קראי דמייתי כדלקמן אבל טמון בהא דמיבעיא ליה היכא רמיזא ויש לומר דמשמע ליה הני תרי קראי דקאמר בדה"י דחלקת שעורים היו ובספר שמואל קאמר דחלקת עדשים היו כדי לקיים שניהם נימא דגדיש שעורים היה ובתוכו היה טמון גדיש של עדשים ומיבעיא ליה אם לשלם עדשים כר' יודא או לשלם שעורים במקום עדשים כרבנן דלקמן וגרסינן לקמן אלא למאן דאמר טמון בהא תרתי קראי למה לי כמ"ש התוס' והא ודאי דצריכי תרי קראי הא דעדשים היו והא דשעורים היו דהיינו טמון אלא דפריך בתרתי קראי כתיב ויצילה ל"ל דלמ"ד להציל עצמו בממון חברו קא מיבעיא ליה בין דהוו מטמרי פלשתים בעדשים ובין דהוו מטמרי בשעורים כתיב בתרווייהו ויצילה כמ"ש התוס' וכן למ"ד לאחלופי מיבעיא ליה בתרווייהו כתיב ויצילה של שעורים שלא נטלוה כו' ושל עדשים שלא לקחוה ממי שזכה בה כמ"ש התוס' אבל למ"ד טמון בהא קא מיבעיא ליה בהך דעדשים כתיב שפיר ויצילה שלא הניחו לשרוף כדי שלא יתחייב בטמון ולרבנן שהציל את המזיק מלחייב לשלם עדשים אבל בהך דשעורים שלא היו טמונים מאי ויצילה שייך ביה דהא לא מיבעיא ליה דלכ"ע חייב בגלוי ודו"ק: כל המוסר עצמו כו'. נראה בזה

יד יוסף

א כ"ק קי"ז ע"ב: ב ב"ב דף ק' ע"ב סנהדרין דף כ' ע"ב יבמות דף ע"ו ע"ב פסחים דף ק"י ע"א: ג עיין במדרש רות ריש פ"ה: ד ב"ב דף מ"ז ע"ב: ה מעשר שני פ"ה משנה א':

חדושי גאונים

פרסי ידייהו בכל יום ויום לכך אמרו שהרואה חלום בלילה יעמוד לפני הכהנים בשחרית בשע' שעולין לדוכן אומר רבונו של עולמים וכו' אבל במדינותנו דלא פרסי כהני ידייהו אלא ביום טוב לכך הרואה חלום רע ביום טוב יאמר רבונו של עולמים וכו' ומי שלא ראה לא יאמר אותו וליכא למימר דמה שנהגו כל העולם לאומרו משום דמסתמא כל אדם רואין חלומות רעות בשאר כל ימות השנה לכך מבטלין אותן בי"ט דהא ודאי דאין הביטול מועיל אלא בו ביום כשראה החלום כדאשכחן בתענית חלום דאין התענית מבטלו אלא כשמתענה בו ביום · ועוד דליכא דחלום חלמתי ואיני יודע מה הוא משמע דיודע בבירור שחלם לו חלום ולא קאי אסתם חלומות שהאד' רואה בשאר ימות השנה לכך נראה שאין לאומרו אלא מי שראה חלום רע ביום טוב או יאמר רבונו של עולמים אני שלך וחלומותי שלך יהי רצון מלפניך וכו' וידלג חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא וגם בזה יש לגמגם. ובהג"ת ש"ע סימן קכ"ח כתב סתמא ואומרים רבון משמע שהכל אומרים אותו והנרא' בעיני כתבתי. (תורת חיים):

בלבים מסתקים אליהו בא לעיר כו'. כמה אלו הדברים מעורים עיני הכסילים. אבל כמה הם נכוחים למביניהם עד אשר יבין מהם החכם גודל מעלת רבותינו ז"ל ורוב ידיעתם הנסתרות. והנה אני מבאר לך לאמת דברי רז"ל לאמתתם עד אשר לא יהיו עוד כמתק בעיני שומעיהם: תחלה נשים לפניך מאמר רז"ל שאמרו אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה ומכהו ואומר לו גדל. ופירושו המכה אותו שמשפיע אליו כחו. ואם כן במיני הגופניים ק"ו למיני בעלי חיים הרוחניים בערך אל הגופניים שיהיה לכל אחד משפיע מלמעלה המשפיע עליו כחו ומקיים התמדת מינו. אמנם יקרא למשפיע על מין בעלי חיים שר או מלאך. ו... על מיני הצמחים יקרא מזל או כוכב. וכן ראוי גופני לגופני. רוחני לרוחני. ואחר זה תדע שהשר או המלאך המשפיע כחו על מין ממיני הנמצאות בעלי חיים. גם הוא צריך שיהיה לו משפיע אחר לקיים התמדתו. ואותו אחר גם הוא משתלשל מאחר המשפיע כחו עליו. ואותו אחר מאחר עד מעלה מעלה. וכבר אמר החכם כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם. כי כאשר משתלשלים המושלים והשלטונים זה מזה עד הגיע כחם מן המלך. כך משתלשלים המלאכים המשפיעים כחם אל זה העולם השפל זה מזה עד הגיע כחם מסבה העליונה. וכבר אחז"ל מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע. ואיני צריך להאריך בדבר

הרי"ף

אסיה בתוכה כדכתיב כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא · ואע"פ שאני עתיד לבנותה וגם הבערה היתה לטובתן מ"מ שלם ישלם המבעיר שנלטערו בהבערה:

תניא ר"ע אמר שנשתרש רבא אמר ששנה. נראה דאיכא בינייהו למ"ד שנשתרש בחטא הוא מבום ממון ומבום חגיו וא"כ שפיר תלה הא דקאמר בתר הכי ויתאוה דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אמר רבא טמון בהא קא מיבעי ליה כי בל"ז הייתי אומר ... ואי מ... שנשתרש בחטא רבא אמר מפני ששנה בחטא. ואי תקשה לך לתרווייהו א"כ בכל גניבות שבעולם מה"ט אם מכרו אותם ישלם ד' וה' מ...

עין יעקב

אמר רבא קשיא ליה לאביי למ"ד אמו משום חגיו טמון בהא דפטר רחמנא היכא לה וניחא ליה כגון שנפלה דליקה לאותו חצר ונפלה גדר שלא מחמת הדליקה והלכה בחצר אחרת דכלו ליה חגיו אי הכי לענין גלוי נמי אלא מאן דאית ליה משום ליה משום ממונו וא"כ שפיר פתח הכתוב בנזקי ממונו וסיים בנזקי גופו לומר לך דפטר רחמנא היכי משכחת ליה:

עין יוסף

חבול ישיב רשע · לפי מ"ש תוספות גיטין דף ס"ח ע"א ד"ה וכתיב כו' דאף על פי שהפסוק לא נכתב עדיין היו יודעין ניחא גם כן הכא · ועיין סנהדרין דף פ"ב ע"א: כבשים אכיל · בתמיה · הרי גזלן הוא:

כא שנשתרש בחטא · עשה שרשין · כלומר נתחזק בחטא שקנאו ומהני הגזלים שעושים פירות: מעשיו (רש"י) ובגמרא שם פריך אימת אילימא לפני יאוש מכרו מי נשתרש · ופרש"י הא לא אהני מעשיו · דשינוי רשות שינהו מרשותו לוקח בלא יאוש · ליכא מ"ד דקני ע"כ · אלא לאחר יאוש · ופרש"י מעשיו דהשתא קני לוקח בתרתי יאוש ושנוי רשות:

כב בקוזות · עפרש"י והערוך פי' קוזות אדמה עפר אדום ובלע"ז ...

אמר הבונה מלך אתה ופורץ לעשות לך דרך ואין מוחין בידך. ופירש רש"י מלך פורץ גדר שדה אחרים לעשות לו דרך ולאוכלוסיו דאמרי' בב"ב דרך המלך אין לה שיעור כשבלת מטה מלאכים אל מלך אדום ואל סיחון דרך המלך נלך עד אשר נעבור גבולך צריך להבין שם דרך שעשה כבר מלך אותו הגבול לו ולאוכלוסיו ולא לפרוץ גדר שדה כמו שעושה המלך עצמו במדינת מלכותו כדמשמע הכא: אמר רבא שור בן יומו כו'. להגיד לאדם ישרו. שהב"ח בלתי מדבר נולד בשלימותו ועליו אין להוסיף והאדם נולד חסר ועליו הולך ומשלים את עצמו כמ"ש הן לא בידם טובם וכי אין ביד האדם להטיב לעצמו. כן הוא ודאי וא"כ עלת רשעים רחקה מני שמתרעמים על חסרון מולדתם ומתגללים בכך על

אף האי נמי כי מפרקא שרי לאיתהנויי מינה ושל ערלה בחרסית סימנא כחרסית מה חרסית שאין הנאה מינה אף האי לית ביה הנאה מיניה. ושל קברות בסיד סימנ' דחיור כעצמות וממחה ושופך כי היכי דניחוור טפיי אמר רשב"ג במה דברים אמורים בשביעית דהפקר נינהו אבל בשאר שני שבוע הלעיטהו לרשע וימות והצנועים מניחין את המעות ואומרי' כל הנלקט מזה מחולל על המעות הללו:

דף עג ע"ב [וסבר ר' יוסי תוך כדי דבור כדבור דמי והתנן ה"ז תמורת עולה תמורת שלמים הרי זו תמורת עולה דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר אם לכך נתכוין מתחלה הואיל ואי אפשר לקרות ב' שמות כאחד דבריו קיימין ואם אמר תמורת עולה ונמלך ואמר תמורת שלמים הרי זו תמורת עולה והוינן בה נמלך פשיטא] ואמר רב פפא נמלך בתוך כדי דבור קאמרינן. אמרי תרי תכ"ד הוו חד כדי שאילת תלמיד לרב וחד כדי שאילת הרב לתלמיד כי לית ליה לרבי יוסי כדי שאילת תלמיד לרב שלום עליך רבי ומרי דנפיש כדי שאילת הרב לתלמיד שלום עליך אית ליה:

דף עד ע"ב מעשה ברבי גמליאל שסימא את עין טבי עבדו והיה שמח שמחה גדולה מצאו לרבי יהושע אמר ליה אי אתה יודע שטבי עבדי יצא לחירות אמר לו למה אמר לו שסימיתי את עינו אמר לו אין בדבריך כלום שכבר אין לו עדים:

דף עט ע"ב [א"ר אלעזר ראוהו שהטמין בחורשין וטבח ומכר משלם תשלומי ד' וה' אמאי הא לא משך אמר רב חסדא שהכישה במקל אמרי וכיון דראוהו גזלן הוא כיון דקא מטמרי מנייהו גנב הוא] ואלא גזלן ה"ד א"ר אבהו כגון בניהו בן יהוידע שנאמר (ש"ב כג) ויגזול את החנית מיד המצרי ויהרגהו בחניתו ר' יוחנן אומר כגון בעלי שכם שנאמר (שופטים ט) וישימו לו בעלי שכם מארבים על ראשי ההרים ויגזלו את כל אשר יעבור עליהם בדרך ורבי אבהו מאי טעמא לא אמר מהאי אמר לך דכיון דמיטמרי איטמורי לאו גזלני נינהו ורבי יוחנן הא דקא מיטמרי דלא נחזינהו אינשי וניערקו מינייהו:

כג, שם שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי א מפני מה החמירה תורה בגנב יותר מגזלן אמר להם זה

רש"י

הזמן בחרישה וזריעה וקצירה: אף האי נמי. אילנא הנאה מיניה בפדיון: חרסית. כתותי רעפים טיבל"ש בלע"ז: וממחה ושופך. ממחה את הסיד במים ושופך סביבות הקבר: בד"א. דעבדינן להו היכרא לעוברים ושבים: בשביעית. שהוא הפקר ובהיתר הם באים לאכול: אבל בשאר שני שבוע. שהם באים לגזול יניחום ויאכלו דבר האסור והלעיטהו לרשע וימות: [הרי זו תמורת עולה דברי ר"מ. דאית ליה לר"מ תפוס לשון ראשון: דבריו קיימין. ותרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמי חציה עולה ובדמי חציה שלמים]: טבי. שם העבד: והיה שמח. לפי שעבד כשר היה והיה מתאוה לשחררו אלא שהמשחרר עבדו עובר בעשה: שכבר אין לך עדים. וע"פ עצמך לא תשלם קנס: [שהטמין בחורשין. שנטמן ביער לגנוב בהמות הרועות שם: וכיון דראוהו גזלן הוא. ולא דומה לגנב בפני שנים דהתם אע"ג דחזו ליה שאר אינשי לא מסתפי מינייהו דמימר אמר לא מינייהו שקילנא מידי אבל חורשין מרעה לכל הוא ולא ידע דמאן ניהו הך בהמה וכיון דלא מיסתפי מכו"ע גזלן הוא]: החמירה תורה. לשלם

תוספות

כדי שאילת תלמיד לרב. והא דאמר בפרק תפלת השחר הנותן שלום ומחזיר שלום לרבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל היינו כשנותן שלום לרבו כמו לחברו כמו שא"ל שלום עליך ולא אמר רבי והא דאמרינן בפרק ר"ע כלום יש עבד שנותן שלום לרבו עבד שאני שאימת רבו עליו ובשום ענין אין ליתן לו שלום: [שהטמין בחורשין. פירש הטמין עצמו וס"ד שהלך בחשאי וטבח הבהמה במקום שהוא ומשום הכי פריך והא לא משך]: ורבי יוחנן הא דמטמרי וכו'. למ"ד בהשוכר דלרבי יוחנן לסטים מזויין כיון דמטמר מאינשי גנב הוא איצטריך להאי טעמא דלמאן דאמר דגזלן הוא לרבי יוחנן לא צריך להאי טעמא כלל:

מהרש"א

דכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאול' לעולם ואלו שסמכו על הנס לילך במקום סכנת נפשות אין ראוי לעשות נס וגאולה על ידיהן ואע"ג דשלוחי מצוה אינן ניזוקין היכא דשכיחא היזיקא שאני כדאמרי' פ"ק דפסחים וק"ל: מפני מה החמירה תורה בגנב כו'. הגנב כיון שירא מדין של מטה ואינו ירא מדין של מעלה הרי הוא כופר בהשגחה ובשכר ועונש של מעלה אבל הגזלן אינו כופר בכל זה שהרי גם מדין של מטה שהוא רואה בחוש אינו ירא אלא שהוא מחשיב לו מה שהוא נשכר בגזילו יות' ממה שהוא מפסיד בעונש של מעלה ושל מטה ודו"ק: סור

הרי"ף

הוא לאחר יאוש ושינוי רשות או מעשה ולמ"ד שהנה בחטא הוא אפילו לפני יאוש [א"ה כן הוא בפירוש בש"ס וע"ש ברש"י וצ"ע]:

שאלו תלמידיו את ריב"ז מפני מה החמירה תורה בגנב וכו'. פרש"י שהחמירה תורה לשלם כפל ד' וה' וקשה דטעם זה נודק לגנב לשלם כפל לפי שלא השוה כבוד קונו לכבוד ב"ו שהוא עבד משלם כפל והגזלן שהשוה אינו משלם אלא קרן אבל כיון שעל שלא השוה הגנב כבוד עבד לכבוד קונו נשא עונו בתשלומי כפל א"כ מה לו עוד לשלם מפני זה ד' וה' בטביחה ומכירה שהטביחה והמכירה היא בפני בני אדם ואין פחות מב' שאם טבח ומכר ע"פ אחד אינו משלם אלא כפל בלבד וע"ק לפרש"י שאם תשלומי ד' וה' הוא על שלא השוה כבוד עבד לקונו א"כ למה אין תשלומי ד' וה' שוה אלא בשור ושה בלבד ואילו גנב דבר אחר שלא השוה עבד לקונו אינו משלם ד' וה' וע"כ משמע שאין טעם זה אלא לתשלומי כפל בלבד שהוא נוהג בכל דבר. ועוד צריך לבאר מהו זה המשל של רבי מאיר היאך מתייחס אל הנמשל. ואפשר לפרש דה"ק מפני מה החמירה תורה בגנב בין כשהגניבה בעין שנתחייב לשלם כפל ובין בגונב וטבח ומכר שמשלם ד' וה' ואילו גזל וטבח ומכר אינו משלם כלום והיה ראוי להחמיר על הגזלן בטבח ומכר לשלם כפל על הפחות ונתן טעם בדבר לפי שהגזלן השוה כבוד עבד לקונו ולפיכך אינו משלם כלום אלא הקרן ואע"פ שטבח ומכר אבל בגנב שלא השוה כבוד עבד לקונו בשעת הגניבה אע"פ שאח"כ טבח ומכר בפני

עיון יעקב

בחטא או נשתרש בחטא וכבר מתורץ זה כדאיתא במכילתא הובא בילקוט פ' משפטים דדוקא שור ושה שקריבין ע"ג מזבח והא דנתמעטו תורים ובני יונה עיין בש"ס דידן דף ס"כ:

מה חרסית שאין הנאה מינה. וצ"ע גדול על הרמב"ם שבפי' המשניות פ"ה דמעשר שני ובהלכותיו פ"ט דמעשר שני ונטע רבעי כתב וז"ל ערלה מציינין אותו בחרסים כדי שיפרשו ממנו שהם ציינו בקזוזות אדמה שמא יתפררו ולא ידעתי למה לא כתב טעם זה שהיתא בש"ס וצ"ע:

מפני מה החמירה התורה בגנב יותר מבגזלן. פי' דהכי מצד סברא חיצונה יותר יש להחמיר בעובר עבירה בפרהסיא מבצנעא כדאיתא בעבירות שבין אדם למקום דאיכא בפרהסיא חלול השם יותר ולא קמקשה מפני מה הקילה תורה בגזלן יותר מבגנב משום דבאמת בגזלן אין כאן קולא כלל כיון שצריך להחזיר עכ"פ כעין שגזל והוא שורת הדין משא"כ בגנב שצריך לשלם יותר ממה שגנב הוא מצד החומרא לזה מתרץ שזה השוה כבוד עבד לכבוד קונו ואף שעובר עבירה בפרהסיא ליכא חלול השם כולי האי כי לא ילמדו ממנו הבריות כיון שהוא מן המצות המושכלות רק שהוא גוזל למלאות נפשו משא"כ בשאר עבירות בפרהסיא איכא

עין יוסף

חרסית. עיין פירוש רש"י. ותוס' הקשה על זה דבפרק כסוי הדם דף פ"ח ע"א חשיב חרסית ולבינה כתושה: מה חרסית דלית ביה הנאה. דחרסית זורעים בו ומצמיח. אבל אין מוציאה יותר מכדי נפילה (כלומר יותר מכדי זריעה) לכך קרי דלית ביה הנאה. ואפילו מוציאה יותר מכדי נפילה הואיל ופירותיה מועטים חשיב לית ביה הנאה (תוס'): ושל קברות. שלא יכנס שם כהן ונזיר: בסיד. סימנא שהסיד לבן כעצמות: והצניעים. המדקדקים על עצמם כשהיה להם כרם רבעי בשביעית היו מניחים המעות קודם לקיטה ואומרים כל הנלקט לכשיהיה נלקט יהא מחולל על זה

יד יוסף

א תנחומא סדר נח סימן ד':

הדושי גאונים

בדבר זה. רק באתי להודיעך שאין לך מין מן כבעלי חיים שאין לו מלאך המשפיע עליו כחו והוא אחר מאחר עד מעלה מעלה. ועוד תדע שכל מין בעלי חיים לפי מה שתראה כח מעלתו על מין אחר ממיני בעלי חיים. תדע כי מקורו אשר תחלת השפעתו ממנו יותר נכבד מאותו המקור האחר אשר נשפע ממנו המין ממיני בעלי חיים האחר שאינו כל כך נכבד במעלה כמוהו: וביאור זה כי הכלב יש לו אמונה. והוא עבד נאמן לאדונו. תדע שתחלת השפעתו ממקור נאמן מקור הנאמנות ג"כ. והאנס התהול או שאר בריות שאין להם נאמנות כ"א השקר הם נשפעים ג"כ ממקור שקרות כמו שאמ"ל והנשפעים ממנו. וכן בדרך זה נדע כי השדים ומלאכי חבלה הם נשפעים מסמא"ל. ומאות' מלאכי חבלה נשפעים מהם הנחשי' והעקרבים וכל בריה רעה. ועוד תוכל לידע כי היונה אשר גדלה מעלתה משאר עופות כמו שאמרו רז"ל למדנו איסור עריות מן היונה. כי היונה אינה נזקקת כ"א לבן זוגה ואינה מחלפת בן זוגה. א"כ תוכל לידע שתחלת השפעת' נקי וזך יותר ממקור אחר וע"פ זה תוכל להבין שאר ענינים. כי אין צורך לנו מהם למאמר זה: ונחזור לדברינו ונאמר. אחרי שאמנו לפניך זאת הקדמה שיהיה לכל מין ומין ממיני בעלי חיים שר או מלאך המשפיע עליו כח התמדת מינו. נשים לפניך הקדמה אחרת ותהי רחוקה מזאת כרחוק מזרח ממערב עד שיפלא בעיניך. איך יצטרפו אלו שתי ההקדמות יחד טרם תשמענו וזהו ההקדמ' השנייה: דע שכל צדיק וצדיק הזוכה להיות לו חלק טוב לעוה"ב שיהיה לו מעין מדתו ומעין מעשיו וגם שיתחבר אל כת מן המלאכים שהם מוטבעים במדה שהיה מוטבע הצדיק ההוא בחייו. וביאור זה אם היה אדם בעל חסד בזה העולם יתחבר עם מלאכי חסד לעוה"ב ויהיה מופקד להם שיהיה הוא נקשר עמהם כאותו העולם קשר חזק ולא יפרד מהם. וכן אם היה רחמן יתחבר עם מלאכי רחמים. וכן אם היה מקנא לאלהים בחייו יתחבר עם המלאכים שהם מאותו המעלה: ואחר זאת ההקדמה תדע שאליהו ז"ל היה במעלה העליונ' מזאת המדה

השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו כביכול עשה א עין של מטה כאילו אינה רואה ואוזן של מטה כאילו אינה שומעת שנאמר (ישעיה כט) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם וגו' וכתיב (תהלים צד) ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב וכתיב (יחזקאל ט) [כי אמרו] עזב ה' את הארץ ואין ה' רואה תניא א"ר מאיר משלו משל משום ר"ג למה"ד לב' בני אדם שהיו בעיר ועשו משתה אחד זימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך ואחד לא זימן את בני העיר ולא זימן את בני המלך אי זה מהם ענשו מרובה הוי אומר זה שזימן את בני העיר ולא [זימן] את בני המלך. א"ר מאיר בא וראה כמה גדול כחה של מלאכה שור שביטלו ממלאכתו חמשה שה שלא ביטלו ממלאכתו ד'. אמר רבי יוחנן בן זכאי בא וראה כמה גדול כבוד הבריות שור שהולך ברגליו חמשה שה שהרכיבו על כתפו ארבעה:

שם **מתני'** אין מגדלין בהמה דקה בא"י אבל מגדלין בסוריא ובמדברות שבא"י אין מגדלין תרנגולים בירושלים מפני הקדשים ולא כהנים בא"י מפני הטהרות אין מגדלים חזירים בכל מקום לא יגדל את הכלב אא"כ היה קשור בשלשלת אין פורסין נישובין ליונים אא"כ היה רחוק מן הישוב ל' ריס:

[דף פ] [**גמ'** ת"ר מעשה בחסיד אחד שהיה גונח מלבו ושאלו לרופאים ואמרו אין לו תקנה עד שינק חלב רותח משחרית לשחרית והביאו לו עז וקשרו לו בכרעי המטה והיה יונק ממנה משחרית לשחרית לימים נכנסו חבריו לבקרו כיון שראו אותו העז קשורה בכרעי המטה חזרו לאחוריהם ואמרו לסטים מזויין בביתו של זה ואנו נכנסין אצלו ישבו ובדקו ולא מצאו בו אלא אותו עון של אותה העז ואף הוא בשעת מיתתו אמר יודע אני שאין בי עון אלא עון אותו העז שעברתי על דברי חברי]:

שם **א"ר** ישמעאל מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא ומפני מה חרבו שהיו מרעין בחורשים ודנין דיני ממונות ביחיד ואע"פ שהיו להם חורשים סמוך לבתיהם שדה קטנה היתה ומעבירין דרך עליה:

שור שבטלו כו'. דאף אם גנב עגל הרי ראוי הוא לגדל מיהו לטעמא דגדול כבוד הבריות שור שהולך ברגליו ה' כו' מי לא עסקינן שגנב עגל שראוי להרכיבו על כתיפו כמו שה אלא דלא פלוג כיון שהוא מין שור ההולך ברגליו וק"ל: מעשה בחסיד כו' ואף הוא בשעת מיתתו אמר יודע כו'. אפשר דבוידוי שקודם מיתתו כדרך כל הארץ אמר שלא הודה רק על עון זה ויש לדקדק מה היה עון זה כ"כ עד שהחזירו המבקרים מלבקרו כיון שלא עשה כן אלא משום רפואה ואפשר שהיה תולה שאין

כפל ד' וה': השוה כבוד עבד. לא ירא מבני אדם כדרך שלא ירא מהקב"ה אבל גנב לא השוה עבד לקונו אלא כיבד העבד יותר מקונו שהוא ירא מבני אדם ומעין של מעלה לא נזהר: לסתיר עצה. כמו להסתיר יועץ במסתרים לגנוב להרע: שה שהרכיבו. הגנב על כתפו וזלזל את עצמו בו לפיכך היקל הקב"ה עליו בתשלומיו: אין מגדלין בהמה דקה בא"י. משום ישוב א"י שמבעיר את השדות וכל שדות א"י שהמן דישראל: אבל מגדלים בסוריא. ארם צובה דדוד כיבשה וקסבר דלא שמיה כיבוש והויא כחו"ל ובחו"ל מותר לגדל דלא חיישינן ליישוב ואם יפסידו שדות אחרים ישלמנה: אין מגדלים תרנגולים בירושלים. אפילו ישראל: [מפני הקדשים. שישראל אוכלי' שם בשר שלמי' ותודה ומעשר בהמה ודרך התרנגולים לנקר באשפה שמא יביאו עלם כעדשה מן השרץ ויטמאו את הקדשים: ולא. יגדלו כהנים תרנגולים בכל א"י]: מפני הטהרות. שהכהנים אוכלים תרומה הן צריכין ליזהר בטהרתן: חזירים. טעמא מפרש בגמ': את הכלב. מפני שנושך ומנבח ומפלת אשה מיראתו: נישבים. פחים שלא ילכדו בהם יונים בני הישוב: ל' ריס. ד' מילין: [גונח. פלידר"א לועק מפני כאב הלב שלא היה יכול להשיב רוחו: לסטים מזויין. רועה בשדות אחרי' וגוזל את הרבים]: שהיו מרעין. בהמה דקה שהיו להם בחורשים: ואע"פ שהיו חורשין סמוך לבתיהן. ולא היו רועים בשדות אחרים ומשום חורשין ליכא גזל דאמרינן לעיל אבל מגדלים בחורשים ולקמן נמי בתקנת יהושע תיקן שלא יקפיד בעל היער על קרא"פ"ה נכנסו מפני שסדה קטנה היתה ביניהם ושל אחרים

א מפני הכבוד אמר של מטה ובהנחותא אי' של מעלה:

הדרושי גאונים

כמדס. כמבואר בעניניו. וא"כ לפי הדרך שביארנו היה אליהו נקשר ומחובר עם אותם המלאכים שבין מזאת המעלה לקנאות לאלהיו עד אשר הופקד אתו ללוותו מלאך אחד מזאת המעלה בכל מקום שילך. ואחר זה תדע שאין מין מכל מיני בעלי חיים שהוא מקנא לאדונו בברית נאמנה כמו הכלב: ומעתה שים לבך למה שהקדמנו לך בתחלה שכל מין מבעלי חיים יש לו מלאך המשפיע עליו ממה שהוא. ומעתה נבוא לקשור אלו שני ההקדמות הרחוקות אשר הקדמנו לך והוא שתדע בבוא אליהו ז"ל לעיר אחת בשליחות אדונו ברוך הוא אשר ישלחנו אליו ילווה אליו המלאך אשר הוא מופקד עליו. ואין זה רחוק כי יעקב אבינו ע"ה אפילו בחייו לווהו מלאכים שנא' ויפגעו בו מלאכי אלהים. וא"כ כשיבוא אליהו ז"ל לעיר יבא עמו המלאך שהוא במעלה העליונ' מזאת המד' לקנאות לאלהיו. ואח"ז תדע שכשיבא שר אחד מאצא מעלה בשליחות במקום אחד בלווי בורא. יבואו המשתלשלים ממנו: ומעתה תבין דברי שאומר אני שהשר או המלאך שהכלבים נשפעי' ממנו משתלשל השפעתו מאותו המלאך המופק' ללוות את אליהו ז"ל כי הוא ממעלות אותם המעלה. וא"כ בבוא אליהו ז"ל בשבת שליחות אשר נלווה עליו יבא עמו שר הכלבים ועל כן יתוסף לו שפע כלביי לפי ענינם והם המשחקי': ואמנם בכייתם בבוא מלאך המות בעיר הוא הפך זה. כי כבר ידעת כי המלאך המות הוא סמא"ל והוא הוא בפחיתות העליון ממפירי ברית אדוניהם כמבואר בעניניו (אמר המגיה עיין במ"ש המחבר למעל' בענין הסמא"ל רכב על הנחש). וכבואו לעיר יבואו עמו המשתלשלים ממנו ויבא עמו שר

עיון יעקב

איכא תלול השם יותר: וזה לא השוה כבוד עבד לכבוד קונו. אע"ג דדרכן של בני אדם כן הוא כדאיתא בברכות פ"ד דף כ"ח תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם לכן אמר יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם מ"מ הוא דוקא בדבר המסור ללב ואינו דבר מפורסם כל כך כמו בגנב שנתפרסם אח"כ גניבתו שלא השוה כבוד עבד לכבוד קונו והוא דומה למשל זה שזימן את כל בני עירו ולא זימן את בני המלך שעשה כן בפרהסיא: כמה גדול כח של מלאכה שור שביטלו ממלאכתו. אפילו בשור נגחן שעומד רק לטביחה ולא למלאכה מ"מ אזלינן בתר רובא ורובא לרדיא הוא עומד אע"ג דר"מ חייש נמי למיעוטא מ"מ מוכח דאזלינן נמי בתר רובא רק לחומרא חייש למיעוטא ואפשר דמה"ט קאמר ריב"ז טעמא אחרינא כי בממונא לא אזלינן בתר רובא כי הלכתא כשמואל בדיגא דאמר הכי בפרק המוכר פירות: ישבו ובדקו ולא מצאו בו אלא אותו עון של אותו העז. לכאורה קשה מהא דאיכא בשבת דף נ"ה ע"ב אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון וא"כ חסיד זה שבא עליו יסורין שהיה גונח מלבו איך קאמר ולא מצאו בו אלא אותו עון ודוחק לומר שלא היה בו אלא אותו עון לפי שיסורין היו מכפרין על עונות שעשה מקודם שהרי אמר בדקו משמע שבדקו על כל ימי חייו אם עשה עון אכן לפמ"ש תוספות שם וז"ל ואין יסורין בלא עון של מזיד כדאמר ביומא עונות אלו זדונות אע"ג דגבי שעיר של יום כפור משמע דיסורין באין על שוגג הכא מיירי ביסורי נגעים שהם מכוערים עכ"ל א"כ לק"מ דכאן לא היו יסורין מכוערין והן באין רק על חטא שוגג ואין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לכן דקדק הש"ס וקאמר ולא מצאו בו עון אבל חטאים נמצא בו דהיינו שוגג: אלא עון של אותו עז. ואע"ג דעשה כן לרפואה כתב מהרש"א ואפשר שהיה תולה שאין

הרי"ף

שנים ענשו מרובה: א"ר מאיר משלו משל לב' בני אדם שהיו בעיר וכו'. הכוונה שמלינו שהגנב יכול לבא לידי אשם כגון אם נשבע והודה מעצמו משלם קרן וחומש ואשם והגנב הזה שלא הודה מעצמו זימן את בני העיר דהיינו שמזומן לשלם כפל לחבירו וזהו זימן לבני עירו ולא זימן לבני המלך דהיינו להודות ולתת אשם שהוא לכהנים שהם בני המלך והגזלן לא זימן לא בני העיר ולא בני המלך דהיינו שלא נתחייב לפרוע לו כפל לחבירו שהוא מבני העיר וגם לא לפרוע בהודאתו אשם לכהנים שהם בני המלך איזה מהם ענשו מרובה ולכך בגנב שהוא מתחייב בכפל לבני העיר נתחייב בתשלומי ד' וה' כשטבחו או מכרו ולא הודה בו לפי שלא זימן לבני המלך: כמה גדול כחה של מלאכה וכו'. ותימה שהרי כשגנב ולא טבח ומכר נתחייב בכפל בין לשור שביטלו ממלאכה ובין לשה שלא ביטלו ממלאכה ולמה לא החמיר בשור שביטלו ממלאכה. ושמא לא איקרי ביטלו ממלאכה אלא כשטבח את השור או מכרו אבל כשעדיין הוא עומד אין כאן ביטול מלאכה כי אם לשעה ולא מיקרי ביטלו ממלאכתו: כמה גדול כבוד הבריות שור שהולך ברגליו חמשה. ואין לומר דכפי זה היה ראוי להפריש בין שור לשה גם בתשלומי הכפל לפי שחיוב הכפל בא לו משום ועשיתם לו כאשר זמם לעשות שהוא בקש לכפול ממונו משל חבירו לפיכך יכפיל ממון חבירו אבל בתשלומי ד' וה' שהוא יותר ממה שבקש לעצמו יש להקל יותר בתשלומי השה שזלזל את עצמו וכו' כן י"ל נמי בהסיא דלעיל גדול כחה של מלאכה:

ענף יוסף

כג אין מגדלים חזירים בכל מקום. וא"ת תיפוק ליה דאסור לעשות סחורה בכל דברים טמאים כדתנן במס' שביעית (פ"ז מ"ג) אין עושין סחורה בנבלות וטרפות כו'. ותירץ ר"ת דהיינו דוקא בדברים העומדים לאכילה. אם מגדלן למכור עורות בשומנן או למוכרן לישראל שימשה בהן שרי. וכל חלב מותר למכור היכא דלא קאי לאכילה. ובירושלמי נמי מפרש בהאי פירקא דסוסים ותמורים שרי לעשות בהן סחורה משום דשתם למלאכה (תוס' ב"ק דף פ"ב ע"ב ד"ה לא):

ע"ן יוסף

כג כביכול. לפי שדבר קשה הוא לומר כן. אמר כביכול. כלומר על כרחינו יאמר כן כאילו אפשר לומר כן. וכן כל כביכול שבהש"ס (רש"י יומא דף ג' ריש ע"ב וע"ש): חזירים. מפרש טעמא בגמרא כשצרו מלכי חשמונאי זה: **לא** יגדל אדם את הכלב. בטור סי' ת"ע וכן בש"ע

אמר הבונה שהיו מרעין בחורשין וכו'. כל דרך איש ישר בעיניו ואין אדם רואה חובה לא לעצמו ולא לדעותיו כן היה נראה להם לאבותיו של ר' ישמעאל שהיה מותר להעביר מקניהם לרעות דרך שדה קטנה של אחרים והיו דנין דיני ממונות ביחיד כמדומה להם סברתם יחידה נכונה וכבר אמר התנא אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד כלומר אל תהי חכם בעיניך לדון יחידי שהרי אפילו תהיה יודע ונבון סוף סוף אין דן יחידי אלא אחד אין אתה אלא דעת אחד בלבד ואפשר שתטעה בשקול דעתך לא כן אם יהיו הדיינים ב' או ג' או יותר שמתוך הויכוח יתברר האמת:

שם כשם שאמרו אין מגדלין בהמה דקה כך אמרו אין מגדלין חיה דקה ר' ישמעאל אומר מגדלים כלבים כופרין וחתולים א וקופין וחולדות סנאים מפני שעשויים לנקר את הבית . מאי חולדות סנאים אמר רב יהודה שירצא חרצא וא"ד (חרזא) [חרצא] דקטיני שקי ורעיא ביני וורדיני ומאי שרצא דמתתאי שקיה · [אמר רב יהודה אמר רב עשינו עצמינו בבבל כא"י לבהמה דקה א"ל רב אדא בר אהבה לרב הונא דידך מאי א"ל דידן קא מנטרא להו חובה א"ל חובה תקברינהו לבנה כולה שניה דרב אדא בר אהבה לא אקיים זרעא לרב הונא מחובה] :
שם רב ושמואל ורב אסי איקלעו לבי שבוע הבן ואמרי לה לבי ישוע הבן רב לא עייל קמיה דשמואל [שם ע"ב] שמואל לא עייל קמיה דרב אסי רב אסי לא עייל קמיה דרב אמרי מאן נתרח נתרח שמואל וניתי רב ורב אסי ונתרח רב או רב אסי רב מילתא בעלמא הוא דעבד ליה לשמואל משום ההוא מעשה דלטייה אדבריה רב עליה אדהכי והכי אתא שונרא קטעיה לידא דינוקא נפק רב ודרש חתול מותר להרגו ואסור לקיימו ואין בו משום גזל ואין בו משום השבת אבדה לבעלים :
שם אמר רבי אבא בר פפא משום רבי אחא בר פפא משום רבי חנינא בר פפא מתריעין על החיכוך בשבת ודלת הננעלת לא במהרה תפתח והלוקח בית בא"י כותבין עליו אונו אפי' בשבת ב מיתיבי ושאר פורעניות המתרגשות ובאות על הצבור כגון חיכוך חגב זבוב צרעה ויתוש ושילוח נחשים ועקרבים לא היו מתריעין אלא צועקים ל"ק כאן בלח כאן ביבש ג דאריב"ל שחין שהביא הקב"ה על המצריים לח מבחוץ ויבש מבפני' שנא' (שמות ט) ויהי שחין אבעבועות פורח באדם ובבהמה ודלת הננעלת לא במהרה תפתח מאי היא מר זוטרא

רש"י

חיה דקה . צביים ושועלים : כלבים כופריים · קטנים ונכנסים הם ל"א כלבים גדולים של ציידים ואין מזיקין : חולדות סנאים . גדילות בסנה: לנקר את הבית . מן העכברים : ווירדיני · סנה : דקטיני · דקים : דמתתאי שקיה . שוקיה גולין : שבוע הבן · ברית מילה ע"ש שעברו עליו ז' ימים : [ישוע הבן . משתה שעושין לפדיון הבן בכור · ישוע מתרגמינן פורקן כמו פדיון : רב לא עייל קמיה דשמואל. טעמא אמרינן לקמן: שמואל לא עייל קמיה דרב אסי . שהיה גדול ממנו ורב אסי תלמיד של רב הוה : מאן נתרח. מי יתאחר מבחוץ ויבא באחרונה יחידי : נתרח שמואל · בחוץ ויבאו רב ורב אסי רב ואחר כך תלמידו : מילתא בעלמא הוא דעבד לשמואל · שמואל קטן שבכולם היה וזה שאין רב נכנס לפניו טיבותא ויקרא הוא דקעביד ליה משום מעשה דלטייה לשמואל בשמונה שרצים (שבת דקח:): אדבריה עליה. הטעינו עליו לנהוג בו כבוד : אדהכי והכי · דהוו מסרבי אתא שונרא וקטעיה לידא דהאי ינוקא : מתריעין . בצבור בתחינה ובשופרות ובחצוצרות במסכת תענית : חיכוך · שחין שמתחכך האדם עליה פרוטי"ר בלע"ז : ודלת הננעלת · על האדם מהיות מצליח : לא במהרה תפתח · וכ"מ לאפוסי ברחמים : [והלוקח בית · מעובד כוכבים : אונו. שטר מכירה: לא היו מתריעין . בשבת: צועקים · ביחיד : יבש · קשה מלח : אבעבועות פורח · בפריחתו דהיינו

תוספות

דקטיני שוקיה . פי' שוקיו דקים ולהכי נקרא חרצא שהחרצין ניכר בין השוקים מתוך שהן דקים ונראים גבוהים ומשום הכי תנן בפ' א' דאהלות חולדות הסנאים רבי יוסי אומר ב"ש מטמא כזית במשא וכעדשה במגע שמתוך שרגליה גבוהים ודקין מספקא להו שמא לאו היינו חולדה דקרא ויש לה תורת נבלה או שמא היינו היא ויש לה תורת שרץ והאי דמסיים ומאי שרצא דמתתאי שקיה ה"ק ומאי שרצא חולדה דכתיב בקרא שאין ספק דמתתאי שקיה שהיו רגליה קצרות ושורצת על הארץ וכן נראה לר"ת : [חובה תקברינהו לבנה · פר"ח בהמיה וכי דרכה לקבור בניה שאין עוסקת לגדלן אלא עוסקת לגדל צאן והוי כשגגה היוצאת מלפני השליט ומיהו בפ' ב' נזירים גבי הקפת הראש וכו' אין שייך לפרש כן אלא לשון קללה א"נ י"ל אין יראה שתענש בקבורת בניה] : נפק רב ודרש · לא עתה על זה המעשה תיקן דהא פריך עליה מברייתא אלא דרש דמקודם נתקן : מתריעין על החיכוך בשבת . ע"כ לאו היינו התרעה בשופר דשופר בשבת מי איכא כדדייק בספ"ק דתענית אלא התרעה בפה בעננו וסבר כמ"ד התם דעננו קרי ליה התרעה ותימא דמאי פריך מהאי וכו' : על החגב · ל"ג ועל הגובאי דהא במתני' דסדר תעניות אלו תנן שמתריעין על הארבה ועל החסיל ועל הגובאי וי"ל דהתם בפה ועי"ל דשפיר גרסינן ליה והתם בגובאי המזיק לשדות דומיא דארבה וחסיל דקתני התם וגובאי דהכא

מהרש"א

שאין בו סכנה ולא הי' לו להתירו לעצמו וק"ל: חובה תקברינה לבנה כו' · ובפ' ב' נזירים איתא משום שהקיפה ראש בנה קללה כך ואפשר דהא והא גרמא דמשום הך דהקפת ראש בנה תלה קללתה בבנה כמי הכא ומיהו לא הוה מתקיים הקללה בשביל הך דהתם לחוד דהא לרב אדא נמי שרי התם אפילו בגדול המקיף קטן ולא קאמר התם הכי אלא לפי סברת רב הונא אבל משום הך דהכא דעבדה איסורא נתקיימה הקללה כולהו שני כו' וק"ל: איקלעו לבי שבוע הבן כו' · הכא פרש"י ברית מילה דהיינו למצות ברית מילה גופה אבל גבי ישוע הבן פרש"י משתה לפדיון הבן וכן משמע בסנהדרין פרק ד"מ דמצות ברית מילה גופיה קרי שבוע הבן ואין מכאן ראיה לעשות סעודה בברית מילה אלא בפדיון הבן וק"ל: ודלת הננעלת כו' זו סמיכה רב אשי אמר כל המריעים כו' · מצינו בכמה מקומות שהיו הת"ח בורחין מן השררה ולא היה רע בעיניהם שנדחו מהשררה ולזה אמר רב אשי כל המריעין לו כו' דהיינו שמצטער

עיון יעקב

בו סכנה ולא היה לו להתירו לעצמו עכ"ל ועוד יש לומר כיון דביערים של ארץ ישראל מותר לגדל אותה היה לו לעשות כן ולא לעבור על דברי חכמים שאסרו לגדל אפילו בבית: אמר להו חובה תקברינהו לבנה . והוא מדה כנגד מדה כיון שאסור לגדל בהמה דקה משום ישוב הארץ והיא אינה מקפדת בכך תקברינהו לבניה שהוא עיקר מצות פ"ו לקיום המין משום ישוב העולם כדכתיב לא תהו בראה לשבת יצרה : ודלת הננעלת לא במהרה תפתח זו סמיכה . כדאיתא בבא מציעא דף פ"ה גבי שמואל

עץ יוסף

על זה היו רגילין בכל יום שהיו אלו בחוץ מעלים להם תמידים לאלו שבפנים · יום אחד העלו להם חזיר · כיון שהגיע לחצי חומה · נעץ צפרניו בחומה ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה · באותה שעה אמרו ארור המגדל חזירים · ועיין בענף יוסף : כלבים כופריים · במס' כלאים פ"ח מ"ו כלב הכופרי · פי' הברטנורא כלב שמגדלים בני הכפרים והוא קטן ודומה לשועל : וחולדת הסנאים · חולדה הגדלה בסנה (רש"י וברטנורא כלאים פ"ח מ"ה) ובב"ר פרשה כ"א אי' כתנות עור ריש לקיש אמר ג' אנקסינון ובהם היו הבכורות משתמשין · וכתב המוסיף הערוך פי' בלשון יוני עור בעוד שערו עליו של מין חולדה יקרה וחשובה הנגדלת במדינות צפון · ואולי היא חולדת הסנאים הנזכרת במשנת דכלאים · פי' גלא חולדה · פי' כסנאי דבר נחמד בא מארץ אחרת · בלשון יוני ע"כ : ישוע הבן · פירש ר"ת שנולד שם בן · ועל שם שהולד נושע ונמלט ממעי אמו כדכתיב (ישעיה ס"ו) והמליטה זכר · נקט לשון ישועה והיו רגילין לעשות סעודה · ועיין בענף יוסף · ויש לפרש כפירש"י פדיון הבן · ונקרא ישוע הבן ע"ש שנושע ויצא מדין נפל לאחר שלשים ימים · וכן דוד אמר דחה דחיתני לנפול דראה אדם הראשון שיהיה דוד נופל · וה' עזרני מנפל וניתן לי שבעים שנים מאדה"ר : חתול מותר להרגו כו' · לפי שאין יודעים אם היה

ענף יוסף

שעתיקו כלב רע . ונראה דמדרבי נתן סוליא דהכי גרסינן לה בגמרא פ"ק ד' ט"ו (לעיל סי' א') וסוף פ"ד דף מ"ו תניא אמר רבי נתן מנין שלא יגדל אדם כלב רע כו' . וכן העתיק שם הרי"ף. וליסנא דמתני' דתנן הכלב בה"א דייקא כ"ס. ועוד בברייתא דגמ' ד' פ' רשב"א אומר מגדלין כלבים כופרים (תוי"ט) : ואמרי לה לבי ישוע הבן . ופירש ר"ת שנולד שם בן וע"ש

יד יוסף

א וקשה הא אין מדרך הקופים לאכול העכברים ובלתי ספק הוא ט"ס וצ"ל לקופדין (איגעלין) כי כן דרכם לנקות הבית מן העכברים (מצאתי) : ב תענית דף י"ד ע"ב : ג בכורות מ"א ע"ב:

חדושי גאונים

החתולים והוא נגד הכלבים כי אני אומר שמו חתול לשון אל יוסף פרעה התל בי . והוא לשון בגידה · אמנם הכלב נקרא כלב ע"ש נאמנותו כי כלב ר"ל כולו לב . פירוש כולו אמונה כי הוא נשפע ממקור הנאמנות . אמנם החתול נשפע ממקור השקר כי מן השדים הוא נשפע · והשדים נשפעים מסמא"ל . (מלכיאל) : (שייך לדף ח')

דבר בעיר כנס רגליך וכו' רבא בעידן ריתחא הוה סכר כוי דכתיב כי עלה מות בחלונינו . הענין הוא שדבר הוא מחמת שנתעפש האויר ומחמת זה הוא הדבר ועיין בב"מ (ד' ק"ז ע"ב) ושמואל אמר הכל ברוח ר"ל באויר כי הכל תלוי באויר ולכן אמר שמואל דליגזר תענית (תעני' ד' כ"א ע"ב) ע"ש · והנה אמרו חז"ל ומבואר בכל' תענית היה דבר במדינה ושיירות הולכות ובאות מינה למדינה אחרת שתיקן מתענות אעפ"י שהם רחוקות זו מזו . חזינא מחמת שמהלכות ממדינה זו למדינה זו מחמת זה הוא הדבר שנתעפש האויר והנה בעת שאדם הולך ממדינה זו שנתעפש האויר למדינה אחרת כ"ז שלא נתפשט האויר הרע בכל המדינה אזי לפעמים בשוק מחמת שהכל הולכים בה כבר נתעפש האויר אבל בבית שלא באו בבית האנשים שבאו מהמדינה ששם הדבר שנתעפש שם האויר שם האויר במקומו עומד ואינו עדיין רע ולכן ע"ז אמרו דבר בעיר כנס רגליך שבשוק האויר נתעפש אבל בבית לא נתעפש האויר ורבא ג"כ סכר החלון שלא יבא המות בבית דרך החלון ר"ל שהמות

אמר סמיכה רב אשי אמר א כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו רב אחא מדפתי אמר לעולם אין מטיבין לו ולא היא רב אחא מדפתי מילתא דנפשיה הוא דאמר. והלוקח בית בא"י כותבין עליו אונו אפי' בשבת בשבת ס"ד אלא [כדאמר רבא התם אומר לעובד כוכבים ועושה הכי נמי אומר לעובד כוכבי' ועושה ואף על גב דאמירה לעובד כוכבים שבות הוא משום ישוב א"י לא גזרו ביה רבנן]:

שם ב ת"ר עשרה תנאי' התנה יהושע(דף פא)שיהו מרעין בחורשין ומלקטין עצי' בשדותיהם ומלקטין עשבים בכל מקום חוץ מתלתן וקוטמין נטיעות בכל מקום חוץ מגרופיות של זית ומעין היוצא בתחלה בני העיר מסתפקין ממנו ומחכין בימה של טברי' ובלבד שלא יפרוס קלע ויעמיד את הספינה ונפנין לאחורי הגדר אפילו בשדה מלאה כרכום ג ומהלכין בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שני' ומסתלקין לצדי הדרכי' מפני יתדות הדרכים והתועה בין הכרמים מפסיג ועולה מפסיג ויורד ד ומת מצוה קונה מקומו:

שם ע"ב ת"ר ימה של טבריה בחלקו של נפתלי היתה ולא עוד אלא שנטל מלא חבל חרם בדרומה לקיים מה שנא' (דברים לג) ים ודרום ירשה. תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר תלושי' שבהרים בחזקת כל השבטי' הן עומדים ומחוברים בחזקת אותו השבט ואין לך כל שבט ושבט מישראל שאין לו בהר ובשפלה ובנגב ובעמק שנא'(שם א) פנו וסעו לכם ובאו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים וגו' וכן אתה מוצא בכנעניים ובפרזים ובאמוריים שלפניהם שנאמר (שם) ואל כל שכניו אלמא שכניו הכי הוו:

שם רבי ורבי חייא הוו שקלי ואזלי באורחא איסתלקו לצידי הדרכים הוה קא מפסיע ואזיל ר' יהודה בן קנוסא קמייהו א"ל ר' לר' חייא מי הוא זה שמראה גדולה בפנינו א"ל רבי חייא שמא רבי יהודה בן קנוסא תלמידי הוא

רש"י

מבחוץ הוא מבעבע דהיינו לא מכלל דבפנים הוי יבש] : (מילתא דנפשיה. בב"ב בהשותפין (ד' י"ב:) דאימנוה לאותביה ברישא ולא אסתייעא מילתא): שיהו מרעין · בהמות בחורשין ושלא יקפיד בעל היער על כך : ומלקטין עלים . משדה חברו וכן עשבים למאכל בהמה : חוץ משדה תלתן · דמעלו לה עשבים הגדלות עמה והתולשן מפסיד את התלתן · תלתן מין קטנית ושמו פנגרי"א : וקוטמין נטיעות · מן האילן קוטם בד ליטע או להרכיב ולא יקפיד בעל האילן : חוץ מגרופיות של זית . הקוצץ זיתיו לשרוף מניח שתי גרופיות מלא שני אגרופים כדאמרינן פ' הספינה (דף פ"ו) והן מחליפות ומוליאות בדין ומשם אין לקטם נטיעה מפני שמפסיד את הגרופיות : בתחלה · מחדש וכ"ש מעיינות ישנים שהיו בימי יהושע : ומחכין · מטילין חכה לצוד דגים : בימה של טבריה · ואף על פי שבחלק נפתלי הית' כולה כדאמרי' לקמן : שלא יפרוס קלע · דרך צדים לתקוע יתדות ולעשות גדרי קנים במים ללכוד שם דגים וקורין לו במקומנו גו"ר ובאשכנז קורין לו ווכ"א (שלא יפרוס קלע) מפני שמעכב ומעמיד את הספינה : לאחורי הגדר · לקמן מפרש לה לא נצרכה אלא ליטול הימנה צרור לקנח ואף על פי שפורץ את הגדר : ומהלכין בשבילי הרשות . סתם בני אדם משהכניסו תבואתם עד שעת הזריעה מפקירים שדותיהם ליכנס בהם כל אדם לקצר את הדרך שלא יקיף והן נקראין שבילי הרשות לפי שברשות עושים והתנה יהושע שלא יקפידו על כך : עד שתרד רביעה שניה. זמנה בי"ז במרחשון כדאמרינן בתענית (דף ו':) ומאז והלאה הזרעים לומחות וקשה להם דריסת הרגל: ומסתלקים לצדי הדרכי'. בכל עת ואפילו בזמן שהתבואה בשדות הפקיר לכל אדם להסתלק מן הדרך מפני היתדות וליכנס לגבול שדה חבירו ולילך על המיצר אצל הדרך : מפני יתדות הדרכים. בימות החמה יבש הטיט ונעשה כיתדות מקום דריסת האדם והבהמה שדרסו שם בימות החורף ונעש' כשחיתות: מפסיג . מנתק זמורות הנשרו' המעכבות אותו ועולה ויורד עד שמוצא את הדרך : מקומו. מקום שנפל שם בעת מותו קנאו ליקבר ואין בעל השדה מעכב עליו : מלא חבל חרם . מלא חבל של מצודה היה לו בדרומה מן היבשה למשוך רשתו . חרם כמו מצודים וחרמים (קהלת ז') : בחזקת כל השבטים . כל מי שרוצה יטול דהא כמטלטלים ושאר השלל והמלקוח הוו : וכן אתה מוצא בכנענים . אע"פ שכתוב כאן הר האמורי [אף] כנעני ופרזי כך היו להם וישראל שירשו היה להם לכל אחד הר ושפלה ונגב ועמק [ארץ שדות ובקעות שקורין כנפיי"ה לכן נקראת נגב שכל שעה היא נגובה שאין שם צל אילנות וחמה זורחת ומנגבתה] : מפסיע ואזיל . מיתד ליתד פסיעות גסות ולא היה רוצה להסתלק אל מצר השדה : גדולה . שהוא מראה לנו שהוא ירא שמים מאד ואינו חושש לתנאים שהתנה

תוספות

במזיק לבני אדם דומיא דלרעת ושילוח נחשים · פירוש ר"י : לעולם אין מטיבין לו · והא דקאמר איהו גופיה בעובדא דידיה לא במהרה מטיבין לו בפ"ק דב"ב זה אמר בשעה שהיה סבור עדיין שיחזירו וימנו אותו ראש ישיבה אבל לבסוף שלא החזירוהו אמר לעולם אין מטיבין לו : חוץ מגרופיות של זית · פי' בקונט' מלא שני אגרופיות ובערוך פי' מגרופיים ענפים וענפי הזית קרוים גרופיים כמו ייתור בתאנה וזמורה בגפנים שכ"א יש לו שם לבדו והביא הא דאמר בב"ר ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל זמורות לנטיעות ייחורים לתאנים גרופיות לזיתים : ואין לך כל שבט ושבט מישראל גרסינן ובפרק יש נוחלין גבי חלוקת העוה"ב גרסינן אין לך כל אחד ואחד מישראל כן נראה לר"ת:

מהרש"א

על כך ויחשוב לו שהוא רעה לו שמדחה מן השררה לא במהרה מטיבין לו ע"ד שאמרו כל הרודף אחר השררה היא בורחת ממנו וק"ל : שנאמר ים ודרום ירשה כו'· מפרש"י בחומש הוא ים כנרת אבל ים הגדול במערב א"י הוא ופירוש הכתוב ים כנרת שנפל בחלקו וגם מלדו לדרום כדי צורך להם מלא חבל של מצודה היה להם ירושה וק"ל : שאין לו בהר ובשפלה ובנגב ובעמק שנאמר פנו וגו' · בעמק לא נזכר בקרא מפורש ואפשר דהיינו חוף הים דכתי' בקרא וע' בפרש"י בחומש : וכן אתה מוצא בכנענים כו' . פרש"י אע"פ שכתוב כאן הר האמורי כנעני ופרזי כך היו כו' ע"ש ולפי זה ל"ג ובאמוריים שלפניהם כו' וק"ל :

יד יוסף

א ב"ב דף י"ב ע"ב: ב עירובין דף י"ז ע"א : ג תענית דף ו' ע"ב : ד עירובין דף י"ז ע"א. סוטה דף מ"ה ע"ב . סנהדרין דף מ"ז :

חדושי גאונים

הוא מחמת עיפוש האויר שלא יבא אויר הרע שהוא המות בבית ולכן סכר הכוי שלא יעלה המות דרך חלון.ועיין במהרש"א אףכדבר מוטב שיפזר הוא מהטעם הנ"ל דהכא נתעפש האויר ולא במקום אחר . (עין אליאו): דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך מפני שמלאך המות מהלך באמצע הדרך . הוא כנ"ל שדבר בא מחמת עיפוש האויר וזה גופא מלאך הממונה על המות הוא עושה זאת וכאשר בארנו שינוי האויר בוא יבא מחמת שנסע אדם ממדינה זו שיש שם שינוי אויר ונוסע למדינה אחרת מחמת זה יתערבו האוירים והנה באמצע הדרך אשר נוסעים שם הרבה אנשים שם נשתנה האויר מהרה יותר מצדי הדרכים ששם אינם נוסעים כ"כ אנשים ממדינה אחרת אשר נתקלקל האויר ולכן אמרו שאל יהלך באמצע הדרך בעת הדבר אלא בצדי דרכים כי מלאךהמות הוא באמצע הדרך וכנ"ל ששם מצויים עיפוש האויר שהוא המלאך המות יותר מצדי הדרך. (שם): שלום בעיר אל יהלך אדם בצדי דרכים וכו'. הפנין ג"כ כי העיקר הוא באויר.ובאמצע הדרך אזי האויר זך ומזוכך ושם ליכא המלאך המות אבל בצדי דרכי' דשם איןהאויר זך כ"כ ושם טמון המלאך המות מחמת שהאויר אינו זך ולכן יהלך בעת השלום באמצע הדרך ששם אין מלאך המות מחמת שהאויר שם נא ומגונא(עין אליהו): ובלבד שלא יפרוס וכו' פרש"י דקלע היינו שדרך הציידין לתקוע יתדות וכו' ויעמיד ספינה הוי נתינת טעם וקשה לפירושו שהי' לו לומר ובלבד שלא יפרוסכדי שלא יעמיד ספינה ועוד היה לו לומר

עיון יעקב

ירתינאה חכים יתקרי ובסנהדרין דף י"ד גבי רבי חנינא ור' אושעיא דלא הוי מסתייעא מלתא לסמכיה : כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו . וכדאמרינן נמי בשבת דף ל"ב לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר אף הדין הכא שייך גם כן האי טעמא :

עץ יוסף

בר אוכמא או בר חיורא שאין מכירין באבותיהם · ולכן אין יודעים להזהר מהם על כן מותר להרגו כו' (ועיין בתוס') :

ענף יוסף

וע"ש שהולד נושע ונמלט ממעי אמו כדכתיב והמליטה זכר נקט ישועה . והיו רגילין לעשות סעודה . ואחד מן הגדולים הוכיח מכאן דסעודת מצוה היא . מדאיקלע רב לשם . דהא אמרינן בפרק גיד הנשה דרב לא הוי מתהני מסעודת הרשות . והיה רוצה לומר דאם שאנו נוהגים עכשיו לאחר שנולד זכר נכנסים לשם לטעום בלילי שבת הסמוך ללידה דהיא סעודת מצוה והיינו אותה סעודה דפירש ר"ת וקבעה בלילי שבת בשעה שהכל מצויין בבתיהם (מטה משה):

אמר הבונה ת"ר עשרה תנאים כו'. כתיב ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר דבר ה' אל משה ויתנה יהושע לנחלה לישראל כמחלקותיהם לשבטיהם וגו' ויקח ויתנה כאדם שלוקח בידו דבר המטלטל ונותנו לאחר להורות על היותו הטובה ואדון עליה וכמו שהמורים נחלה מפרש כל התנאים שהוא רוצה בה ליורשיו כן באה הקבלה שהתנה ובזר יהושע שהחלוקה לשבטיהם תהיה ע"מ שישמרו כל אלה להרבות שלום ביניהם ושלא להקפיד בדקדוקים כל א' על חברו . ועם זה נשמע גם כן מהם כמה דברים ללמד על עצמם ודומהם שלא ישגיח בהם אלא כילי ומאנשי סדום לא מבני ישראל כי אנשים אחים הם : מי הוא זה שמראה גדולה בפנינו כו' יש ליזהר מלהסתראות בדברי חסידות לפני גדולים וטובים

רש"י

יהושע ומחזיא כיוהרא: בגיזרא דפרזלא· כלומר נידוי: [מכבסין בגדיהם. לכבוד שבת: ואוכלין שום· משום שמאות עונה בליל שבת כדרב יהודה והשום מרבה את הזרע כדלקמן: ושתהא אשה משכמת. ביום שהיא צריכה לאפות ואופה שחרית כדמפרש כדי שתהא פת מצויה לעני המחזר: סינר. דוגמת מכנסים קטנים: האשה חופפת. במסרק ביום טבילתה משום חצילה ולקמן פריך הא דאורייתא היא: רוכלין. מביאין בשמים לנשים להתקשט בהם: מחזירין בעיירות. ולא יוכלו בני העיירות לעכב עליהם: משום יושבי קרנות· יושבי חנויות כל ימות החול עוסקין בסחורה ואין קורין בב' ובחמישי תיקן בגינייהו קריאה יתירה:] דורשי רשומות. דורשי מקראות: [עשרה בטלנין. בני אדם כשרי' בטלי' ממלאכתן לעסוק בצרכי צבור ולבא קודמין לבית הכנסת כדי שיהו מצויין עשרה (לבית) [לעת] התפלה ומתפרנסים משל צבור]: משחין. מחמם את הגוף: מכנים את האהבה. מתוך שמשמח את הלב: אין הבית חלוט בה. כדין בתי ערי חומה אלא גאולה תהיה לו אם ירצה לגאול ואם יגיע יובל יוצא ביובל כבתי ערי חצרים: זיזין. קורות יוצאין מן הכתלים גזוזטראות אולדויי"ר בלע"ז על פני העליה מבחוץ: כבשונות. משרפות סיד

תוספות

כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה · וא"ת ומ"ש שתקנו ב' וה' וי"ל משום דאמרינן במדרש מרע"ה עלה בה' לקבל לוחות אחרונות וירד בב' ונתרצה לו המקום ולפי שהיה עת רצון באותה עלייה וירידה קבעו בב' ובה' ולכך נמי נהגו להתענות בב' וה' ואע"פ שעלה בהשכמה כדכתיב ועלית בבקר שדומה שכל העליות היו בבקר ולא בלילה ולא תמלא כי אם מ' יום חסרים לילה אחת אין להקפיד בכך ולפי סדר עולם נמי כן הוא דתניא בס"ע כמלא עלה בז' בסיון וכו':

וכל מעשיו לשם שמים כי מטו לגביה חזייה א"ל אי לאו יהודה בן קנוסא את גזרתינהו לשקך בגיזרא דפרזלא:

שם אמרי [עשרה הני חד סרי הויין] מהלכין בשבילי הרשות שלמה אמרה כדתניא הרי שכלו פירותיו מן השדה ואינו מניח בני אדם ליכנס בתוך שדהו מה הבריות אומרות עליו מה הנאה יש לפלוני ומה הבריות מזיקות לו עליו הכתוב אומר (משלי ג) מהיות טוב אל תקרי רע. ומי כתיב מהיות טוב אל תקרי רע אין כתיב כה"ג (שם) אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות:

כד דף פב עשר תקנות תיקן עזרא שיהיו קורין (בתורה) במנחה בשבת וקורין בשני ובחמישי [ודנין בשני ובחמישי ומכבסין בחמישי בשבת ואוכלין שום בע"ש ושתהא אשה משכמת ואופה ושתהא אשה חוגרת א בסינר ושתהא אשה חופפת וטובלת ושיהו רוכלין מחזירין בעיירות ב ותיקן טבילה לבעלי קריין. שיהו קורין במנחה בשבת משום יושבי קרנות. ושיהו קורין בשני ובחמישי] עזרא תיקן. והא מעיקרא הוה מיתקנה ג דתניא (שמות טו) וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים דורשי רשומות אמרו ד אין מים אלא תורה שנאמר (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים כיון שהלכו ג' ימים בלא תורה (מיד) נלאו עמדו נביאים שביניהם ותקנו להם שיהו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורין בשני ומפסיקין בשלישי וברביעי וקורין בחמישי ומפסיקים ע"ש כדי שלא ילינו בלא תורה שלשה ימים · מעיקרא תקנו חד גברא תלתא פסוקי א"נ תלתא גברי תלתא פסוקי כנגד כהנים לוים וישראלים אתא הוא תקן תלתא גברי ועשרה פסוקי כנגד עשרה בטלנין:

שם ת"ר חמשה דברים נאמרו בשום משביע ומשחין ומצהיל פנים ומרבה הזרע והורג כנים שבבני מעים ויש אומרים מכנים אהבה ומוציא את הקנאה:

שם ע"ב עשרה דברים נאמרו בירושלים ה אין הבית חלוט בה. ואין מביאה עגלה ערופה ואינה נעשית עיר הנדחת ואינה מטמא' בנגעים ואין מוציאין בה זיזין וגזוזטראות ואין עושין בה אשפתות ואין עושין בה כבשונות

מהרש"א

גזרתינהו לשקך בגיזרא כו. עיין פי' רש"י ובערוך בערך גזר ועוד כ"ל לפרש על פי מה שאמרו פ' במה בהמה גבי ולא ברצועה שברגליה דעבדו לה לגיזרא ופירש רש"י בהמה שפסיעותיה קצרין עושין לה כו' ולזה אמר בדרך משל ממש לזה שהייתי עושה לך לגיזרא דפרזלא שהייתי מרחיב לך פסיעות שוקייך וק"ל: שבילי הרשות כו' מה הבריות מזיקות לו כו' · הא דפשיטא לן פרק כילד הרגל בדר בחצר חבירו שלא מדעתו אם הוא חצר דלא קיימא לאגרא וגברא דלא עביד למיגר דא"ל להעלות לו שכר היינו מהך דהכא מיהו משמע התם שלא מדעתו דוקא אבל אם הוא מוחה יכול למחות ואין כופין אותו על כך כי הכא ויש לחלק כיון דדרך החצירות להשכיר גם אם זה הוא לא קיימא לאגרא יכול הוא למחות ולא מקרי רע משא"כ הכא דאין דרך למחות לילך בשדות פנויות וכופין אותו על כך מקרא דאל תמנע טוב וגו' וק"ל: אין מים אלא תורה כו' · דרשינן ליה משום דמה ענין שם שם לו חק וגו' ויאמר אם שמוע וגו' לענין שהלכו ג' ימים ולא מצאו מים וע"כ דרשו שהלכו ג' ימים בלא תורה ונתחזק להם ביטול התורה והיו צמאו לשתות מי התורה כי היו מרים להם כמאמר אם תעזבני יום וכו' עד שהורה להם ה' עץ וגו' שהתור' היא עץ חיים למחזיקים בה וחזקה הוא בכל דבר בג' פעמים ועל כן בהפך זה קאמר שלא יתחזק להן חזקת ליה שלשה ימים בלא תורה ובזה ימתקו להן מי התורה ויאמר אם שמוע תשמע וגו' כמ"ש אם שמעת בישן תשמע בחדש דהיינו אם שמעת בשבת שחרית בפרשה הישנה תשמע במנחה בפ' חדשה ואם שמעת כו' במנחה בשבת תשמע עוד

עיון יעקב

דורשי רשומות אמרו. נראה דלהכי מקרי דורשי רשומות כלומר שהוא רק דרך דרש רמז וסמך בעלמא ולא דרשה גמורה ואמתית וראיה לזה מצאתי ביבמות וברכה פ' ויצלח פ' פ"א אם רשום למה אמת ואם אמת למה רשום הכוונה דרשום הוא רק רשימה בעלמא ולא דבר אמתי שהרי עדיין לא ניתנה התורה ללמדה שהרי זו היה תחלת נסיעתם ממצרים למדבר ואח"כ במרה ניתנו להם איזה מצות וחקים כדכתיב שם שם לו חק ומשפט לכ"ק דורשי רשומות בעלמא: בתוספות ד"ה כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה.. וא"ת מ"ש שתקנו ב' וה' כוונת תוספות דלמה להם לתקן תקנה קבועה בב' וה' דוקא היה להם לתקן רק שלא יבטלו ג' ימים ויקראו לפעמים בג' ובד' או בו"ו וכה"ג ועי"ל דיותר היה להם לתקן לקרות בג' וד' לפי שבג' נאמר בו ב' פעמים כי טוב ובד' שבו נתלו המאורות רמז לאור תורה ועיין ברצוף אהבה:

עץ יוסף

כד דורשי רשומות· פירוש דורשי מקראות (רש"י) סתומות כלאי' בפרק אלו מציאות מתניתין ברשום · פי' שהכתביות סתומה והתומה ומהודק יפה (תורת חיים): ומרבה הזרע· וכתב הא"ר בסי' ר"פ מצאתי בספר חסידים סימן ש"ך דשומים מבטלין תאוה רק שומים לצוים מרבים זרע: כבשונות.

הבונה וטובים ממנו כי הוא כמעיל דופי בהם שאינם נזהרים כל כך ועושה עצמו טוב ויסר מהם והוא שאמר שלמה אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד ולכן כעס רבי על בן קנוסא שהיה מתהדר לפניו ליראת שמים ואמר לו אי לאו יהודה בן קנוסא את כלומר שלולי מה שהעיד עליו רבי חייא שלשם שמים היה כל מעשיו היה מנדהו: עשרה דברים נאמרו בירושלים כו'. כל אלה המעלות שהיו לירושלים להיותה מובחר כל עיירות א"י ומקום השראת שכינה ונכון הדבר שעיר המלוכה יעשה לה יקר וגדולה על כל האחרות וז"ש דוד גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו ירושלים מפני הר קדשו בהמ"ק שהם יפה נוף משוש כל הארץ היתה מחמת הר ציון ירכתי צפון שבתוכה וסוף דבר קרית מלך רב לומר שהיא היתה העיר שדר בה המלך רב ודי בכך להודיע תפארתה:

יד יוסף

א סינר בלשון יווני חגורה מוסיף הערוך: ב ברכות דף כ"ב ע"ב: ג מכילתא סדר יתרו ובתנחומא שם סי' י"ט זוהר סדר יתרו דף ס': ד בבא קמא י"ז ע"א עבודה כוכבים דף ס' ע"ב: ה יומא דף כ"ג ע"א עירובין דף ל"ב ע"א אדר"נ פרק ל"ה תוספתא דנגעי' פ"ו: ו חגיגה ד' כ"ו ע"א. זבחים דף נ"ו ע"א:

חדושי גאונים

ושלא יעמיד הספינות והראב"ד ז"ל פי' שלא יפרוס קלע לנוד ויעמיד ספינה של ציידין שלו שאין בו את הקלע וזה יותר נכון. הרשב"א ז"ל. וגאון ז"ל פי' דפרש"י ז"ל וז"ל. ובלבד שלא יפרוס קלע שתוקעין רתבות יתדות באמצע המים ומקלעין בקנים מזו לזו ואח"כ מביאין קופות שהן באמצעיתן רחבות ובשני ראשיהן קצרות אבל במקום שעשוי פיהן מראש האחד מתחיל להרחיב עד כדי שהדגים נכנסין לשם ולאחר שנכנסו שוב אינן יכולין לצאת ולא התירו להעמידקלעים הללו לכל אדם אלא לאותו שבט בלבד שלא להעמיד את הספינה אבל צדין הן ברשתות ובמכמורות. ע"כ: שיהו מכבסין בחמישי בשבת לכבוד שבת ולא ימתינו עד ע"ש מפני שיהיו ערב כלו לצרכי הכנת שבת. הרב המאירי ז"ל. והר"ר יונתן ז"ל כתב וז"ל ומכבסין בה' בשבת כל ישראל ואפי' משמר של אותה שבת שאסורין לספר ולכבס כל ימות השבוע כדי שלא יכנסו למשמרתן כשהן מנוולין אפ"ה בחמישי מותרין מפני כבוד השבת ובפחות מכאי ימים לא סגי דבע"ש יש להם להתעסק בצרכי שבת כדכתיב והיה ביום הששי והכינו וגו': משום יושבי קרנות שהולכי' ומשתכרים באותה שעה על הקרנות ואותה שעה שעת שכרותהיא וכדאמרי' במס' תענית ומ"ה הוא דתקון להו דנהוו קורים בתורה כי היכי דניתו לבית הכנסת ועל שם כך תקנו לומר ואני תפלתי וגו' שלמעלה הימנו כתוב

ואין עושין בה גנות ופרדסות חוץ מגינת וורדין שהיו מימות [נביאים] ראשונים . ואין מגדלין בה תרנגולים ואין מלינין בה את המת . אין הבית חלוט בה דכתיב (ויקרא כה) וקם הבית אשר בעיר אשר לו חומה לצמיתות לקונה אותו לדורותיו וקסבר לא נתחלקה ירושלים לשבטים׃ א ואינה מביאה עגלה ערופה דכתיב (דברים כא) כי ימצא חלל באדמה אשר ה' אלהיך נותן לך לרשתה וירושלים לא נתחלקה לשבטים . ואינה נעשית עיר הנדחת דכתי' (שם יג) עריך וירושלים לא נתחלקה לשבטים ׃ ב ואינה מטמאה בנגעים דכתיב (ויקרא יד) ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם וירושלים לא נתחלקה לשבטים . ואין מוציאין בה זיזין וגזוזטראות מפני אהל הטומאה ומשום דלא ליתזקו עולי רגלים ואין עושין בה אשפתות משום שקצים . ואין עושין בה כבשונות משום קוטרא ואין עושין בה גנות ופרדסין משום סירחא ואין מגדלין בה תרנגולים משום קדשים ואין מלינים בה את המת גמרא : כה שם ת"ר כשצרו בית חשמונאי זה על זה היה הורקנוס מבפנים ואריסטובלוס מבחוץ ובכל יום היו משלשלים להם בקופה דינרין והיו מעלים להם תמידים היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית אמר להם כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרים בידכם למחר שלשלו דינרין בקופה והעלו להם חזיר כיון שהגיע לחצי החומה נעץ צפרניו בחומה נזדעזעה א"י ארבע מאות פרסה על ד' מאות פרסה באותה שעה אמרו ארור האיש שיגדל חזירים ג וארור האדם שילמד את בנו חכמת יונית ועל אותה שעה שנינו מעשה שבא עומר מגגות הצריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר . וחכמת יונית מי אסירא והתני' אמר רבי בא"י [דף פג] לשון סורסי למה או לשון הקדש או לשון יונית וא"ר יוסי בבבל לשון ארמי למה או לשון הקדש או לשון פרסי . אמרי לשון יונית לחוד חכמת יונית לחוד . וחכמת יונית מי אסירא והאמר רב יהודה אמר שמואל משום רשב"ג (איכה ג) עיני עוללה לנפשי מכל בנות עירי אלף ילדי' היו בבית אבא חמש מאות מהם למדו תורה וחמש מאות מהם למדו חכמת יונית ולא נשתייר מהם אלא אני כאן ובן אחי אבא בעסיא ׃ אמרי שאני בית רבן גמליאל שהיו קרובים למלכות וכדתניא המספר קומי הרי זה מדרכי האמורי אבטולמוס בר ראובן התירו לו לספר קומי מפני שהוא קרוב למלכות . של בית ר"ג התירו להם לספר בחכמת יונית מפני שקרובים למלכות :

שם ת"ר לא יגדל אדם את הכלב אלא אם כן קשור בשלשלת אבל מגדל הוא בעיר הסמוכה לספר וקושרו ביום ומתירו בלילה וכו' :

תוספות

ואסור לאדם שילמד את בנו וכו' . וא"ת והלא בפולמוס של טיטוס גזרו כדאמרי' בפ' בתרא דסוטה וטיטוס היה בשעת החורבן כדאמרינן בהניזקין ומלכות בית חשמונאי קדמי טובא כדאמרי' בפ"ק דעבודת כוכבים וי"ל דמעיקרא גזרו ולא קבלו מינייהו אי נמי אי הוה בעי למיקם באורו לא מקרי עברייננא אבל לבסוף איכא גזירה דרבנן : לשון סורסי ׃ נראה דלשון סורסי הוא לשון ארמי כדאמרינן [בב"ר פ' ע"ה] אל יהי לשון סורסי קל בעיניך שהרי בתורה בנביאים וכתובים חלק לו הכתוב כבוד ׃ בתורה דכתיב יגר שהדותא ׃ בנביאים דכתיב [בירמיה] כדנה תימרון להון . בכתובים דניאל ועזרא ולבן היה מארם נהרי' ודניאל נמי קורהו לשון סורסי [אע"ג דכתיב ביה וידברו הכשדים למלך ארמית] והא דנקט הכא בא"י לשון סורסי ובבבל נקט לשון ארמי אור"ת לפי שמעט משתנה כעין לשון לעז שמדברי' אותו לשון לא במדינה אחת יותר מבאחרת כי אונקלוס הגר תרגם עד הגל הזה שהיה דגורא סהדין ולבן קרא לו יגר שהדותא וי"ל לשון שדיבר לבן הוא לשון סורסי ועל שם סוריא נקרא סורסי דסוריא היא ארם נהרים וארם צובה שכבש דוד ועל שם שקרובה לא"י אין לשון ארמי שלה לא כל כך : התירו לספר קומי . מתחלה לא גזרו על קרובים למלכות והוא היה רגיל כדאשכחן במעילה שהלך אבטולמוס בן ראובן וספר קומי שלא יכירו שהוא יהודי והטעה אותם :

רש"י

סיד לקדירות : גינת וורדין . כך שמה והיא היתה צריכה לקטורת והייתו כיפת הירדן (כריתות ו'.) ע"ש שדרך הורד לגדל על שפת הירדן : אין מלינים בה מת. מת בו אדם באותו היום קוברין אותו מיד : עריך . משמע שאתה יודע למי מיוחדת היא : אהל הטומאה. שמא יהא כזית מן המת מוטל בארץ והגזוזטראות מאהילות עליו ועל אנשים הרבה וגמלאת מרבה את הטומאה : משום שרצים ׃ דרכן ליגדל באשפה ומרבים טומא' לפי שמתים שם ומטמאים הקדשים שבירושלים : קוטרא. עשן שמשחיר את החומה וגנאי הוא : סירחון . עשבים רעים הגדלים שם וזורקן בחוץ ועוד דרך גנות לזבלן ויש סירחון : משום קדשים . שתרנגולים מנקרים באשפה ומביאים בשר שרצים בפיהם ומטמאים את הקדשים : גמרא. מסורת היא בידינו ואין טעם לדבר : הורקנוס ואריסטובלוס. אחין היו ומריבין על דבר המלוכה: היו משלשלין. אותן שבפנים מורידין מעל החומה דינרין מתרומת הלשכה בקופה לאותן שבחוץ לקנות תמידין : נעץ צפרניו . תקע שכן דרך חזיר כשגוררין אותו : ועל אותה שעה שנינו . במנחות (דף ס"ד:): מעשה שבא העומר. שהיה רגיל לבוא מן הקרוב לירושלים אותה שעה בא מגגות צריפין רחוק מירושלים לפי שהחריבו בני המצור את תבואת השדה : מבקעת עין סוכר ׃ שם מקום : לשון סורסי למה אלא או לשון הקדש או לשון יונית ׃ הוא לשון לא וסורסי לשון נלעג הוא : פרסי . לשון נאה מארמי בארץ ישראל הסמוכה ליון נקט יוני ובבבל הסמוך לפרס נקט לשון פרסי : חכמת יונית ׃ בני פלטין הקרובים למלכות מספרין בה : עיני עוללה לנפשי ׃ ל"ג מאי דכתיב כלומר כך א"ר שמעון קורא אני על עצמי המקרא הזה שיש עלי לעולל עיני בבכי ודמעה מכל משפחות העיר : ילדים.בחורים: המספר קומי . לפנים במלח: מדרכי האמורי.שמספרים מלפניהם ומשיירין בלורית מאחריהן ל"א דרך רומיים לגלח שער למעלה מן האוזן

בתשובת

מהרש"א

בב' וה' וק"ל : [כשצרו בית חשמונאי כו' . עיין בחידושי אגדות דסוף מס' סוטה] : וחכמת יונית מי אסירא כו' . וליכא למימר הכא שלא עשו כהוגן וחזי מאי סליק בהו דכהאי גוונא אמרינן פ' א"ל הממונה גבי דואג בן יוסף דמשמע שאר"ג שיש לו להתאונעל מעלת בני בית אביו יות' מכל שאר בני העיר ועוד דבית אביו של ר"ג שהיו נשיאים ודאי לא היו מניחים את בניהם ללמוד בחכמת יונית אם היה בו חשש איסור וק"ל :

א סוטה ד' מ"ט ע"ב: ב יומא דף י"ב מגילה דף כ"ו ע"א: ג מנחות דף ס"ד ע"ב :

חדושי גאונים

ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר וכא דוד ואמר הן יושבין ומשתכרין על הקרנות ואני בא לבית הכנסת ומתפלל לפניך בשעת המנחה שהיא עת רצון שאף אליהו הנביא לא נענה אלא בתפלת המנחה . ומורי ה"ר יעקב שונה משום יושבי קרנות שמוכרין עסקיהן ואין נכנסין לב"ה כל ימות החול עמדו ותקנו קריאה במנחה ׃ דורשי רשומות דורשים מה שרשום בכתב כמו שנאמר ואת הרשום בכתב אמת. גאון ז"ל: (שיטה מקובלת)

שלא ילינו שלשה ימים בלא תורה לפי שיצרו של אדםמתחדש ומתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו כדאי' בפ"ק דקדושין והתורה תבלין ליצר הרע כדאיתא התם לכך כ"ז שלא נתגבר עליו היצר הרע אלא יום או יומים עדיין כח ביד האדם לבטלו כשעוסק בתורה אבל כשנתגבר עליו שלשה ימים זה אחר זה הרי הוא כחוט המשולש אשר לא במהרה ינתק דכיון דדש דש ותלת זימנין הוי חזק' דלהכי כתיב הוי מושכי העון בחבלי שוא בחבלי שיש בו שלשה גדילין שזורין ואחוזין יחד זה בזה לכך תיקנו שלא ילינו שלשה ימים רצופין בלא תורה . ונראה כי זהו נמי טעם זבה דמדאורייי' אינה צריכה לשבת שבעה נקיים ולהביא קרבן אלא אם כן ראתה שלשה ימים רצופין זה אחר זה אבל כל שלא ראתה אלא יום או יומים אינה אלא שומרת יום כנגד יום כמו שדרשו מן המקראות לפי שטומאת הזיבה נמשכת מטומאת נחש הקדמוני כשבא על

אהבת איתן

אמר רבי בא"י לשון סורסי למה . פי' התוס' דלשון סורסי הוא לשון ארמי ׃ ויש לי לפ"ר מפסחים (דף סא) רבי אומר תכוסו לשון סורסי כאדם שאומר לחבירו כוס לי טלה זה :

עיון יעקב

ונזדעזעה ארץ ישראל ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה . כי ירושלים היא באמצע של ארץ ישראל דוגמת הטבור שבגוף והמכה על הטבור נזדעזע כל הגוף כך כשנזדעזעה ירושלים נזדעזעה כל א"י שהוא אורך ורוחב ד' מאות על ד' מאות פרסה : וארור אדם שילמד את בנו חכמת יוונית . במנחות דף ס"ד ע"ב בתוספות מקשים מהא

עץ יוסף

משרפות סיד לקדרות (אפשר שצ"ל ולקדרות ור"ל לשרוף שם אבנים לסיד ולשרוף שם קדרות): גמרא׃ מסורת היא בידינו ואין טעם לדבר (רש"י) ועיין הטעם בזו הר נשא (גליון הש"ס): לא יגדל אדם את הכלב. ר"ל אפילו אינו כלב רע ׃ או אפילו דשקילי ניביה משום שהאדם שבא שם כשהכלב נבח ביה אינו יודע

אם

כו שם דרש רבי דוסתאי דמן בירי (במדבר י) ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל ללמדך שאין שכינה שורה על ישראל פחות משני אלפים ושני רבבות. חסר אחד והיתה אשה עוברה ביניהם וראויה להשלים ונבח בה כלב והפילה נמצא זה גרם לשכינה שתסתלק מישראל:

שם ההיא אתתא דעאלת למיפא בההוא ביתא נבח בה כלבא אמר לה מאריה לא תסתפי מיניה שקילי ניביה אמרה ליה שקילא (טיבותיה דההוא גברא) [טיבותיך] ושדיא אחיזרי כבר נד ולד:

החובל פרק שמיני

דף פה [ת"ר מנין שאם עלו בו צמחים מחמת המכה ונסתרה המכה שחייב לרפאותו וחייב ליתן לו שבתו ת"ל (שמות כא) רק שבתו יתן ורפא ירפא יכול אפילו שלא מחמת המכה ת"ל רק]. אמר מר יכול אפי' שלא מחמת המכה ת"ל רק שלא מחמת המכה בעי קרא. אמרי מאי שלא מחמת המכה כדתני' הרי שעבר על דברי רופא ואכל דבש או כל מיני מתיקה מפני שדבש וכל מיני מתיקה קשין למכה והעלה מכתו גרגותני יכול יהא חייב לרפאותו ת"ל רק· מאי גרגותני אמר אביי נאתא כריכתא מאי אסותיה אהלא וקירא וקלבא ואי א"ל אסייך אנא א"ל דמית עלי כאריא ארבא ואי א"ל אייתינא א אסיא דמגן במגן א"ל אסיא דמגן במגן מגן שוה ואי אמר מייתינא לך אסיא רחיקא א"ל אסיא רחיקא עינא עוירא ואי א"ל הך הב לי לדידי ואנא מסינא נפשאי אמר ליה פשעת בנפשך ושקלת מינאי טפי ואי א"ל קוץ לי מקץ א"ל כל שכן דפשעת בנפשך וקרו לי שור המזיק:

דף פו [פיסקא] בשת הכל לפי המבייש והמתבייש. מני מתניתין לא רבי מאיר ולא ר' יהודה אלא רבי שמעון היא דתנן וכולן רואין אותן כאילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב דברי ר' מאיר רבי יהודה אומר הגדול לפי גודלו והקטן לפי קטנו רבי שמעון אומר עשירים רואין אותם כאילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם עניים כפחותין שבהם:

כז דף פז תניא [אידך] רבי יהודה אומר סומא אין לו בושת וכן היה רבי יהודה פוטרו מכל מצות האמורות בתורה אמר רב שישא בריה דרב אידי מ"ט דר' יהודה אמר קרא (דברים ד) אלה המצות והחקים והמשפטים א) כל שישנו במשפטים ישנו במצות וחוקים וכל שאינו במשפטים אינו במצות וחוקים ב א"ר יוסף מריש הוה אמינא מ"ד הלכה כר"י דאמר סומא פטור מן המצות קא עבידנא יומא טבא לרבנן מ"ט דלא מפקדנא וקא עבידנא מצות והשתא דשמעיתא להא דרבי חנינא ג דא"ר חנינא גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה מאן דאמר לי אין הלכה כרבי יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן מ"ט כי מפקידנא אית לי אגרא טפי:

דף צ ע"ב משנה ד מעשה בא' שפרע ראש האשה בשוק באת לפני ר' עקיבא וחייבו ליתן לה ת' זוז א"ל רבי תן

א) לא נמצא שם זה הפסוק ולפי הגהת הרוו"ב ז"ל צ"ל וזאת המצוה החקים והמשפטים והוא בדברים ו'.

בתשובת הגאונים: ניביה · יינאשב"י בלע"ז ל"א ד' שיני הכלב הארוכות שבהן נושך כך שמעתי (בבכורות) [חולין נ"ט.]: [שקילא טיבותיך וכו'. נטולה היא טובתך ומוטלת על הקוצים מה שאתה מנחמני הבל: כבר נד · ונעקר ממקומו]:

[ת"ל שבתו יתן ורפא ירפא · שינה הכתוב בריפוי לחייב אף על הצמחים והקים שבת לריפוי]: נאתא כריכתא · בשר מת: אהלא · אהלמ"י בלע"ז: וקירא · שעוה: וקלבא · רי"שינא שבחביות של יין: ואי א"ל · מזיק: אסייך אנא · אני מרפא אותך ולאי נותן דמי אסייך: אסיא רחיקא · ומוזיל גבי: עינא עוירא. שעתיד לילך לדרכו ואין חושש אם עיור עיני של זה: אסיא דמגן. שירפא בחנם וקרובו הוא: כ"ש · דלא ניחא לי בהכי דאי פשעת בנפשך גנאי גדול הוא לי דקרו לי שור המזיק: וכולן · עניים ועשירים: רואין אותם · אפילו את העשירים: כאילו ירדו כו' · ואין שמין העני לפי עניותו להקל ולא את העשיר לפי עשרו שהרי אין לדמי בושתו סוף אלא כולן שוין בכך: כפחותים שבהם. פחותים שבעניים להקל דכיון דעני הוא בושתו קלה: [סומא אין לו בושת · אם בייש הוא את חבירו פטור]: כל שישנו במשפטים · דהא אפיקתיה מכלל ושפטו: רב יוסף. (מאור עיניים) [סגי נהור] הוה:

שני אלפים וב' רבבות גרסינן · ול"ג שני אלפי רבבות דבמדבר לא היו כי אם ס' רבוא ושרתה שכינה ולא שייך כאן הא דאחד דיני ממונות דכל בי י' שכינ' שריא דהכא אנביאים ומשכן קאמר: באילו הם בני חורין שירדו מנכסיהם · כי יש עשירים שאין מתביישין יותר מבני חורין שירדו וכן עניים ואין יכולין לדקדק עליהם כ"כ איזה מהם מתבייש כאילו ירד ואיזה מתבייש יותר או פחות וכיוצא בזה מלינו במתניתין גבי העביר עליתו ופרע ראש

א ב"מ דף ק"א ע"ב. ב"ב דף קס"ח ע"א: ב קידושין דף ל"א ע"א: ג ב"ק דף ל"ח ע"א. עבודת כוכבים דף ג' ע"א. קדושין ד' ל"א ע"א: ד אדר"נ פרק ג':

חדושי גאונים

חוה והטיל בה זוהמא דהיינו כח סמאל שהוא היצר הרע דלהכי בשעה שקבלו ישראל את התורה קודם שחטאו בעגל לא היו בכן לא זכין ולא מגורעין כדאיתא במדרש לפי שכשעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן כדאית' במס' שבת ולכן כל שלא ראתה אלא יום או יומים עדיין לא נשתרש בה כח טומאת הנחש דהיינו היצר הרע ולהכי לא הויא אלא שומרת יום כנגד יום ובטבילה בעלמא סגי לה לבטל הכח הטוא אבל כשראתה שלשה ימים רצופין כיון שנשתרש בה כח טומאת הנחש כחוט המשולש לא במהרה ינתק אלא בשבעה נקיים וטבילה וקרבן. והיינו נמי טעמא דהא דתנן בפרק ג' דתענית איזהו דבר עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים הרי זה דבר ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר שכל שהוחזק הדבר ג' ימים רצופין זה אחר זה אז נשתרש בעיר כח מלאך המות הוא השטן הוא היצר הרע והולך ומתגבר כחוט המשולש לא במהרה ינתק וכל שלא הוחזק ג' ימים רצופין לא נשתרש ותש כחו ומתבטל ואין זה דבר (תורת חיים):

אמר מר יכול אף שלא מחמת המכה ת"ל וכו' קס ליה אדעתא דהאי תנא דפריך הכי דקא בעי למימר תנא ואפילו במקום שנתרפא לגמרי ואח"כ פרחה עליו מכה מאליו. ע"כ: שהדבש וכל מיני מתיקה קשים למכה כלומר קשים לאכלם למי שיש לו מכה לפי שמחממין את הגוף ימעלה החום למכה. גרגותני מין חולי הנודע לבא במכה · ה"ר יהונתן ז"ל: אהלא כעין מר ואהלות. קירא שעוה. קלבא זפת. גאון ז"ל: אסיא רחיקא עינא

עיון יעקב

דמשמע לקמן בפ' שתי הלחם דמי שלמד כל התורה כגון בן דמה בן אחותו של רבי ישמעאל שרי אי לא משום דכתיב לא ימוש ולמ"ד אפילו לא קרא אדם אלא ק"ש שחרית וערבית קיים מצות לא ימוש משמע דשרי היינו היכא דאיכא צורך דשמא היה קרוב למלכות עכ"ל ועי"ל דהא מדקדק הש"ס וקאמר ארור שילמוד בנו חכמת יוונית ולא ארור מי שילמוד חכמת יוונית אלא ודאי דדוקא בנו אסור ללמוד חכמת יוונית כי חייב אדם לגדל את בנו לתורה ולמצות לדעת חכמה ומוסר וחייב אדם ללמוד את בנו תורה כדכתיב ולמדתם את בניכם אבל גדול אחר שלמד כל התורה מותר ללמוד חכמת יוונית אי לאו משום לא ימוש לכך דוקא בנו אסור ללמוד חכמת יוונית אבל בתו שרי:

שאין השכינה שורה על פחות משני אלפים ושני רבבות. עיין בחידושינו ביבמות דף

ס"ד הטעם בזה: בתוספות ד"ה ב' אלפים וב' רבבות גרסינן ולא גרסינן שני אלפי רבבות דבמדבר לא היו כי אם ס' רבוא ושרתה שכינה ולא שייך כאן הא דא' דיני ממונות כל בי עשרה שכינתא שריא דהכא אנביאים ומשכן קאמר ע"כ ולכאורה מה שכתבו התוספות ולא שייך כאן וכו' אין לו דביקות מקודם ואפשר דהתוספות כתבו כן דלא תקשה לך ולומר דלמא לעולם גרסינן שני אלפי רבבות והא דבמדבר שרתה שכינה על ס' רבוא היינו על כולם יחד משא"כ אם ישראל הם שני אלפי רבבות אז שורה שכינה על כל בי עשרה להכי כתבו תוספות ולא שייך כאן:

וכן היה רבי יהודה פוטרו מכל המצות האמורות בתורה. ונראה דמה"ט אמרינן סומא חשוב כמת שנאמר במחשכים הושיבני כמתי עולם כי במתים חפשי כיון שמת אדם

עין יוסף

אם יכשיר אם לאו ומתבהל ומסתכן כמו המעשה שהביא לקמן מהאשה שנד ולדה:

כך אמר מר יכול אפילו שלא מחמת המכה · ר"ל דאיתא לעיל מינה ת"ר מנין שאם עלו בו צמחים מחמת המכה ונסתרה המכה שחייב לרפאותו וחייב ליתן לו שבתו · תלמוד לומר רק שבתו יתן ורפא ירפא · יכול אפילו שלא מחמת המכה תלמוד לומר רק ע"כ · ועל זה קאמר אמר מר יכול כו':

כז גדול המצווה ועושה כו' · נראה דהיינו טעמא דמי שנצטווה ועושה עדיף לפי שדואג ומצטער יותר פן יעבור ממי שאינו מצווה שיש לו פת בסלו שאם

ענף יוסף

כז אמר רב יוסף מריש הוה אמינא מ"ד הלכה כו' סומא פטור מן המצות כו' והשתא כו'. הכוונה בזה דלענין להכיר באדם רוב גודל אמתת אהבתו לה' יותר גדול אינו מצווה ועושה כי בזה ניכר התלהבות האהבה לבוראו אשר עושה מצותיו מחשק נפשו בלבד בלי

אמר הבונה כאילו הם בני חורין כו'. יפה קרא לבני ישראל בני חורין שירדו מנכסיהם כי מימי קדם היה להם עושר וכבוד ארץ טובה ורחבה ועכשיו גלתה יהודה בעוני והן המה כל אחד עשיר שנורש ועני שהיה חשוב ונכבד שעכשיו ריא כמת:

לי זמן ונתקלו זמן שמרה עומדת על פתח חצרה ושיבר את הכד בפניה ובו כאיסר שמן גילתה את ראשה והית' מטפחת ומנחת ידה על ראש' העמיד עליה עדים ובא לפני ר"ע א"ל לזו אני נותן ד' מאות זוז א"ל לא אמרת כלום החובל בעצמו אף על פי שאינו רשאי פטור אחרים שחבלו בו חייבים :

דף צא ע"ב מאן תנא דשמעת ליה דאמר אין אדם רשאי לחבל בעצמו אילימא האי תנא הוא דתניא (בראשית ט) ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש ר"א אומר מיד נפשותיכם אדרוש את דמכם ודלמא קטלא שאני אלא האי תנא הוא דתניא מקרעין על המת ולא מדרכי האמורי א"ר אלעזר שמעתי שהמקרע על המת יותר מדאי לוקה משום בל תשחית וכ"ש גופו ודלמא בגדים שאני דפסידא דלא הדר הוא כי הא דר' יוחנן קרי למאני מכבדותיה ורב חסדא כד הוה מסגי ביני א היזמי והיגי מדלי להו למאניה אמר זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה אלא האי תנא הוא דתניא א"ר אלעזר הקפר ברבי מה ת"ל (במדבר ו) וכפר עליו מאשר חטא על הנפש [ב וכי באיזה נפש חטא זה אלא שציער עצמו מן היין והלא דברים קל וחומר ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא המצער עצמו מכל דבר עאכ"ו] :

שם אמר רב דיקלא דטעין קבא אסור למקציה מיתיבי כמה יהא בזית ולא יקצצנו רובעי שאני זיתים דחשיבי . א"ר חנינא ג לא שכיב שיבחא ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה אמר רבינא ואם היה מעולה בדמים מותר תנ"ה (דברים כ) רק עץ אשר תדע זה אילן מאכל . כי לא עץ מאכל הוא זה אילן סרק וכי מאחר שסופו לרבות כל דבר מה ת"ל כי לא עץ מאכל הוא להקדים סרק למאכל [דף צב] יכול אפילו מעולה בדמים ת"ל רק . שמואל אייתי ליה אריסיה תמרי אכיל טעים בהו טעמא דחמרא א"ל מאי האי א"ל ביני גופני קיימי אמר מכחשי בחמרא כולי האי למחר אייתי לי מקורייהו · רב חסדא חזא תאלי בי גופני א"ל לאריסיה עקרינהו גופני קני דיקלי דיקלי לא קני גופני :

כח שם משנה אע"פ שהוא נותן לו אין נמחל לו עד שיבקש ממנו שנאמר (בראש' כ) ועתה השב אשת האיש וגו'

רש"י

[שמרה . המתין לה עד שראתה עומדת על פתח חצרה]: ובו כאיסר שמן: שמן קנוי באיסר : אע"פ שאינו רשאי כדמפרש טעמא בגמרא וכן קוצץ בנטיעות אין רשאי דעובר בבל תשחית (דברים כ') : חייבין . נטיעה בת שנה שתי כסף כדאמרינן בהגוזל (דף כ"ח:) : [לנפשותיכם אדרוש . מיד עצמיכם אדרוש : וכפר עליו . בנזיר כתיב : על הנפש . משמע שחטא בנפש אדם : מכל דבר . המסגף עצמו בתענית] : רובע . הקב : ואם היה מעולה בדמים . דמיו יקרים לבנין יותר משבח פירותיו: רק עץ אשר תדע . קרא יתירא הוא דה"ל למיכתב רק אשר לא הוא מאכל : זה עץ מאכל . וה"ק רק עץ אשר תדע אם איקדיודע קרוב למצור אלא הוא קחנו ואפילו הוא של מאכל : יכול אפי' מעולה בדמים . לקורה יותר מפירות יהא סרק קודם לו : ת"ל רק . מיעט הקדמה : מקורייהו . מקור שלהן ועיקרן . ל"א הבא לי קור שהוא רך לאכול וגדל סביב שרשיו כלומר כלה עיקרם מפני שמפסיד ונאכל את הקור : גופני קני דקלי . מדמי היין יכולין אנו לקנות קרקעות ואילו דקלי לא קני גופני אין שבחן עולה אלא לדבר מועט :

תוספות

אשה בשוק דאין מדקדקין בדבר אם היו שם בני אדם שרגיל להתבייש יותר מפניהם כגון בני אדם חשובים או לא אלא שוין לשומא אחת : למחר אייתי לי מקורייהו. משמע דגופני עדיפי מדיקלי ותימא דבהאשה שנפלו לה נכסים אמר גבי נפלו לה כספים ילקח בהם קרקע דיקלי ואילני דיקלי אילני וגופני אילני אלמא גופני גריעי אפילו מאילני דגריעי מדיקלי וי"ל דבגפנים כשאדם טורח לזמור ולתקן הכרם יש בהן ריוח גדול אבל בנכסי אשתו אם היה קונה

מהרש"א

לא שכיב שיבחא ברי אלא דקץ תאינתא כו'. ע"פ הדברי' האלה יל"פ בענין הנחש שהסית את חוה לאכול מפרי עץ הגן שינה לשונו באמרו אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן ולא אמר מכל פרי עץ הגן וע"פ מ"ש [בב"ר] עץ שאכל אדם הראשון אתרוג היה ואמרינן פ' לולב הגזול דאתרוג טעם פריו ועצו שוה וז"ש הנחש אף כי אמר אלהים לא תאכלו היינו מכל עץ הגן דהיינו עץ האתרוג ותאמר האשה וגו' ומפרי העץ אשר בתוך הגן וגו' שאף על הפרי הזהיר אותנו ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותון על אכילת הפרי רק על אכילת העץ מטעם דקץ אילן בלא זמנו כו' ודו"ק : כל אלו שאמרו דמי בושתו אבל צערו כו' . כפירוש רש"י צער שדואג על בושתו אבל צער של חבלה הוא בתוך הה' דברים וצער דנקט הכא דומיא דאברהם דמייתי שלא היה שם רק צער של בושת וכן מצאתי בקצת נוסחות טור ח"מ סי' תכ"ב אין מתכפר מן צער של בושת עד שיפייסנו כו' וק"ל : השב אשת וגו' . הוציאו מהכתוב הזה בקשת המחילה כי מהראוי שיאמר הקב"ה לאברהם שיתפלל בעד אבימלך אבל אמר זה לאבימלך שיפייס לאברהם עד שימחול לו ויתפלל בעדו וכן נאמר ויקח אבימלך צאן וגו'

מסורת הש"ס

א (היזמי) סנה (היגי) קוצים. תרגום ותחת שעורה באשה ותלף סעורתא הזמי (ערוך) : ב נזיר דף י"ט ע"א שם דף כ"ב ע"א נדרים דף י' ע"א תענית דף י"א שבועות דף ח' ע"ב סוטה דף ט"ו ע"א כריתות דף כ"ו ע"א: ג שביעית פ"ד מ"י ב"ב דף כ"ו ע"א :

חדושי גאונים

עוירא פירש שהוא מרמה העולם ומחזיק עצמו כמומחה ואינו ומעוור העולם בדבריו. הרב המאירי ז"ל ׃ ושבר את הכד בפניה ובו כאיסר שמן י"מ דהספק שלו היה ומרוב כילות שלה גלתה את ראשה והיתה מטפחת ידיה בשמן והיתה מנחת על ראשה שתשאב השמן בשערה ובביתה תלניענו וזה היה בקי בכילות וזולות שלה וכיון להראות שאינה חוששת לבושת . וי"מ שהספק שלה היה ולצער הסביר' ושפיכת השמן היתה מצטערת וגלתה את ראשה וטפחה עליו מלשון נשים מטפחות ומ"מ לשון מנחת על ראשה יורה כפי' הראשון ובא לפני ר' עקיבא ואמר לו לזו אני נותן ת' זוז ואמר לו ר' עקיבא לא אמרת כלום שהחובל בעצמו אף על פי שאינו רשאי פטור מן המלקות ואפי' התרו בו ואין צריך לומר שפטור מן הממון ואחרים שחבלו בו חייבין וכן הקוצץ נטיעותיו וכו' ואף לענין בשת כן שאם הוא מבייש בעצמו לא נתמעט דין מביי' בכך . הרב המאירי ז"ל.(שיטה מקובצת): קרי למאנימכבדותי' פירש הבגדים מכבדין אותו וכבודו תלוי בבגדיו אלמא חשיב לי' בגדיו מגופו דמי נתלה במי הוי אומר קטן נתלה בגדול : אלא שציער עצמו מן היין וכו' לפי שהאדם נברא גוף ונפש דהיינו נשמה ואין אדם חוטא אלא מצד הגוף אשר יסודו מעפר אבל הנשמה כיון שהיא באה מלמעלה טהורה היא ורוב החטאים באים בסיבת מילוי הכרס כמו שאמרו מילוי כרסא זיני ביישא ולפיכך מצד הגוף יפה לו לאדם לענות גופו

עיון יעקב

נעשה חפשי מן התורה והמצות כדאיתא בשבת דף ל' וכן הסומא כי נר מצוה ותורה אור וזה במחשכים הושיבני : לא שכיב שיבחא ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה . וי"ל רמז וסימן לדבר נוצר תאנה יאכל פריה וזה שלא נצר בתאנה וקצצו גם פריו קקצץ וזרע אברהם נמשלו לתאנה כדאיתא במדרש ילקוט הושע ט' על פסוק כבכורה בתאנה בראשיתה : אע"פ שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו שנאמר ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא וגו' . אפשר דלמד כן מדכתיב כי נביא הוא ממלת כי משמע שהוא

ענף יוסף

שום צווי ומראה כחוש שאינו עובד על מנת לקבל פרס כי אם למען שמו באהבה . אבל לענין קיבול שכר גדול המצוה ועושה כמ"ש בעץ יוסף מפני שיצרו גדול במצווה ועושה ומקטרג עליו שלא לעשותו ולכן כשכופה ליצרו ומקיים הצווי ראוי לו לקבל שכר גדול ע"ז כי לפום צערא אגרא . אבל אינו מצווה אין יצרו מקטרגו :

עץ יוסף

ירצה יניח (תוס' קדושין דף ל"א ע"א ד"ה גדול) ועוד לפי שהיצר הרע מתגבר יותר על המצווה ממי שאינו מצווה: ונתן לו זמן והני מילי לבושת דלא חסריה ממונא יהבינן זמן · אבל לנזקין דחסריה ממונא לא יהבינן זמן (ברטנורה) : והיתה מטפחת כו' · כלומר היתה מאספת השמן בטפח שלה והניחה ידה על ראשה לסוך (תוספת י"ט) : לזו אני נותן ארבע מאות זוז · שעל כאיסר שמן זלזלה בעצמה לגלות ראשה · ומראה היא שאינה מקפדת על הבושת (ברטנורה) כלומר שאע"פ שזה השמן אם ילך לאיבוד אינו שוה אלא איסר · והיתה יכולה לקנות בכאיסר ותסוך בה בצנעא : לוקה משום כו' . וגירסת תוס' עובר · והוא הנכון (גליון הש"ס) : דרבי יוחנן קרי למאני מכבדותי' · למאני פי' לבגדיו · אבל בשאלתות הוסיף למאניה דהוה לביש בשבתא מכבדותיה · לפ"ז פירושו בגדים חשובים שהיה לובש בשבת הוי קרי מכבדותי' ולא לבגדים אחרים הפחותים שלובש בהן בחול · ובזה יובן דלמדין ממלת וכבדתו (שם במס' שבת) שלא יהיה כו' (שאילת שלום): תאלי בי גופני · בב"ב דף כ"ב ע"ב פרש"י תאלי דקלים קטנים :

כח אע"פ שהוא נותן · סלע מנה ומאתים וארבע מאות · דמי בושת הן · אבל צער שדואג על בושתו אינו נמחל לו · ועיין בטור ח"מ סי' תכ"ב : שנא' ואתה

אמר הבונה ודלמא בגדים שאני כו'. מן התימה לכל אשר בעל שכל הוא שיהא נדחה הכ"ש מן הבגדים לגופו וכאומרו במקום אחר בל תשחית דגופי עדיף מפני הא דרב חסדא דאמר זה מעלה ארוכה וכו' עד דאיצטריך המסדר להביא ראיה אחרת וכפר עליו וגו' ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין כו' כי הוה פועל חכם וסברא נכונה לקרוע בשרו ולא בגדיו מטעם זה ומעלה ארוכה וזה וכו' וכהסיא דאבא חלקיה גם הוא פ' ג' דתעניות שהיה אומר כן אם לא שיהיה ע"ד אומרם לעולם יעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות שצדיקים החסים על ממונם שאין נהנין מן הגזל ורוצים להזיק גופם ולא ממונם כל עוד שיהיה בדבר שלא נאמר עליו ממונו חביב עליו מגופו לענין מיתה אלא דבר שישוב לאיתנו אחר מעט צער וז"א זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה :

רש"י

כל אלו שאמרו. סלע מנה ומאתים וארבע מאות דמי בושת הם : אבל צער. שדואג על בושתו אינו נמחל לו : שהיה לו ללמוד. דרך ארץ ולא למד מדקאמר ליה רחמנא נביא הוא דמשמע אין ממש בדבריך וראוי אתה ליהרג : שכבת זרע. שבמעי אשה לא יכולה לפלוט : פי טבעת. נקב הגדולים לפנות : פקד. מדלא כתיב ויפקוד את שרה וכתיב פקד משמע פקד

תוספות

גפנים מתוך שצריכים הולאה מרובה לא היה הבעל חושש להוליא על נכסיה והיו הולכים לאיבוד לפיכך טוב לקנות דקלים שאין צריכין יציאה וממילא אתי בהו שבחא וטוב הוא לשניהם ועוד מפרש ר"ת בהמוכר את הספינה דפירי דדיקלא מתקיימין טפי מאילני וגופני ובנכסי מלוג של אשה בעינן דבר המתקיים יותר: כאשר אמר אברהם אל אבימלך. לא בהריון משתעי שהרי המלאכים בשרו את שרה מפסח שלפניו אלא ילדה בריוח כמו שהתפלל על אבימלך :

מהרש"א

ויתפלל וגו' וכפרש"י שם : [דאשת נביא בעי אהדורי כו'. מילתא באנפי נפשיה הוא ויבא הביאור בזה בחידושי מכות פ"ב:] ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל וגו'. שנחשב לאברהם המחילה לו למדת רחמנות כמ"ש פ' המביא כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של א"א: שתי עצירות הללו כו'· ופרש"י בחומש לפי מדרש זה וילדו כתרגומו ואתרווחו כו' בעד כל רחם כנגד כל פתח עכ"ל ולא רחם ולידה ממש וע' בזה דברי הרמב"ן והרא"ש ואין כאן להאריך אך התימה לדבריהם שלא זכרו סוגיא דהכא דבהדיא דריש לרבות עצירת שאר נקבים מכפל העצירה ולא מלשון וילדו כמ"ש הרא"ש וע"ש: והוא צריך לאותו דבר כו'. למדו לומר כן ממה שאמר הכתוב ויאמר ה' אל אליפז וגו' חרה אפי בך ובשני רעיך וגו' שהיו ראוין ליסורין שהיו באיוב כדרך שאמרו החושד בכשרים לוקה בגופו ומדתלה את שבות איוב בתפלתו בעד רעהו משמע שהוא נענה בתפלתו בעדם ומדכתיב ושב ולא כתיב והשיב משמע שהוא שב כבר תחלה לריעיו אי כמי בהתפללו משמע מיד קודם שהיה נענה על ריעיו : כאשר אמר אל אבימלך. כתבו התוס' לאו בהריון משתעי שהרי כו' ודבריהם אלו סותרין מה שכתבו פ"ק דר"ה שאברהם נימול ביוה"כ ואחר כך ביום ג' באו המלאכים לבשר את שרה ושפיר מלינן לאוקמא דפקידת שרה בר"ה היה בהריון ממש משתעי והבשורה היה אחר זה והרא"ש שכתב ויש לתמוה שכבר בישר השם לאברהם שבניסן תלד ובהכרח שיפקדנה בר"ה כו' עכ"ל ע"ש באורך ונעלם ממנו תירוץ התו' שכתבו כאן גם דבריו בעלמא תמוהים שהרכיב קושייתו אתרי ריכשי כי במה שכ' שכבר בישר לשרה שבניסן כו' הם דברי הב"ר והסוגיא דגמרא דפריך ובשיתא מי קא ילדא כו' פליג אב"ר וס"ל דלא בישר לשרה אלא שתי ימים קודם החג כשיטת התוס' פ"ק דר"ה כמ"ש הרא"ש בעצמו כל זה בפסוק כעת חיה וגו' וא"כ אין מקום לתמיהתו כמ"ש דכבר קודם ר"ה התפלל על אבימלך ובר"ה נפקדה שרה ואבימלך אחר ר"ה נתרפא וביוה"כ נימול אברהם ואח"כ ביום ג' באו המלאכים לבשר שרה ודו"ק : כאשר אמר אברהם וגו'. ובחומש פרש"י וה'

גמרא

ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי שנא' (בראשי' כ) ויתפלל אברהם אל האלהים וגו' : **גמ'** תנו רבנן כל אלו שאמרו דמי בשתו אבל צערו אפילו הביא כל אילי נביות שבעולם אין נמחל לו עד שיבקש ממנו שנאמ' (שם) השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך [א] אשת נביא בעי אהדורי אשת אחר לא בעי אהדורי א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן השב אשת האיש מכ"מ ודקא אמרת (שם) הגוי גם צדיק תהרוג הלא הוא אמר לי אחותי היא והיא גם היא אמרה אחי הוא נביא הוא וכבר למד אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו שואלין אותו. אשתך היא אחותך היא מכאן לבן נח שנהרג שהיה לו ללמוד ולא למד · (שם) כי עצור עצר ה' א"ר אלעזר ב' עצירות הללו למה אחת באיש שכבת זרע ב' באשה שכבת זרע ולידה· במתניתא תנא ב' באיש שכבת זרע וקטנים ג' באשה שכבת זרע וקטנים ולידה רבינא אמר שלשה באיש שכבת זרע וקטנים ופי הטבעת [ב] ארבעה באשה שכבת זרע ולידה וקטנים ופי הטבעת · (שם) בעד כל רחם אמרי דבי ר' ינאי אפי' תרנגולת של בית אבימלך לא הטילה ביצתה · א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמור רבנן כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה· א"ל דכתיב (איוב מב) וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו · א"ל את אמרת מהתם ואנא אמינא מהכא (בראשית כ) ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וגו' וכתיב (שם כג) וה' פקד את שרה כאשר אמר וגו' כאשר אמר אברהם (אל) [על] אבימלך :

עיון יעקב

נתינת טעם כדמקשה הש"ס אשת נביא בעי הדורי אלא ודאי דכששבה לאוד אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו שימחול לו ואולי לא ימחול על בושתו לזה קאמר כי נביא ומדת הנביאים להיות ענוים כדאמרינן אין השכינה שורה אלא על ענוו וכו' :

ומנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים. ומדרתם אברהם כ"כ עד שהתפלל עליו ראוי לכל אחד לאחוז במדת אבותיו כדכתיב שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך ומי שאינו עושה כן תופש במדת האכזרי : **וכבר** למד אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו · ונראה לפרש דס"ק וכבר למד דסיינו שנגע ה' את פרעה ג"כ על דבר שרה אף שאמרה אחותו היא והיה לך ללמוד ממנו לכך דינך מסור לשמים כמו התם כי הלכתא כרב חסדא דאומר מותר אינו נהרג ואינו גולה רק דינו מסור לשמים כדאי' בפ"ב דמכות דף ט' ע"א וכן מבואר ברמב"ם פ"ו מהלכות רוצח אבל הם במכות מתרץ הש"ס אליבא דרבא דס"ל דאומר מותר מזיד הוא ודינו דין מיתה מסור

לאדם א"כ ליכא למימר וכבר לימד דהא התם היה רק דין שמים שנגע ה' את פרעה לכן גרסינן התם וממך למד : **כי** עצור עצר ה' א"ר אלעזר שתי עצירות הללו למה אחד באיש שכבת זרע שתים באשה שכבת זרע ולידה . מה שהיה עצירה באיש ואשה זה יש ללמוד מדכתיב וירפא ה' את אבימלך ואשתו וגו' מכלל שהיו עצורים מעיקרא והכי פרש"י בעד כל רחם כנגד כל פתח כיון שהיה עצירה ג"כ באיש דלא שייך רחם ממש ללידה אך הש"ס בעי למימר מנלן שהיו שתי עצירות באשה או לאיך דס"ל שהיה בכל אחד ואחד מהם עצירות הרבה זה נלמד מדכתיב כפל עצור עצר וגם כתיב בעד כל רחם מרבינן עצירות הרבה ועיין במהרש"א : **א"ל** דכתיב וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד וגו' · הא באמת דלא יליף ממקרא שבתורה דגבי אברהם משום דיי"ל דלכך הוא נענה תחלה משום דלאברהם זכותו גדול שקיים כל התורה כדכתיב עקב אשר שמע מצותי חקותי ותורתי משא"כ באבימלך שהיה רשע מא"ה לכך מייתי מאיוב שחביריו היו ג"כ צדיקים מישראל ובפרטות אליהו בן ברכאל שהיה

עין יוסף

השב אשת וגו' ויתפלל בעדך · וממילא שיפייסנו כדי שיתפלל · כי מי פתי יסור הנה לבקש מאדם שיתפלל עליו שלא ימות על חטאו אשר כנגד זה האדם עצמו ולא יפייסנו תחלה (תוי"ט) : **נביא** הוא וכבר למד כו' · הא דצריך לומר נביא הוא כיון דתלייה בלימוד · וי"ל דהכי קאמר נביא הוא והא דאמר אחותי היא היינו אחותי בנביאות · והיא אמרה אחי הוא היינו בנביאות · ולא היו משקרים בדבריהם (רמת שמואל) והא דאמר לך בזה הלשון שאתה יכול לטעות ולפרש כפשוטו שהיא אחותו ממש · אתה גרמת לו שכבר למד דרך ארץ אכסנאי שבא לעיר כו' · ואם כן כדי להציל את אשתו היה מוכרח לומר אחותי היא והיא מוכרחת לומר אחי הוא : ש"ז וקטנים ולידה כו' · ולפ"ז הא דכתיב וילדו פירושו כתרגומו ואתרווחו כו' בעד כל רחם כנגד כל פתח : **כל** המבקש רחמים על חברו כו' הוא נענה תחלה · משום שכשאדם זוכה בהתפלל לפני ה' להמתיק הדין מלמעלה ולהוריד ישועה ורחמים וחסדי ה' · אז בהכרח שתרד הישועה והברכה דרך לנור שורש נשמתו אשר למעלה ומשם אל שורש נשמתו למטה ומשם תתחלק לכל שארי נשמות על ידי הצנורות היורדים מנשמה לנשמה · וכיון שבא הישועה קודם לשורש נשמתו למעלה ולמטה · לכן כשהוא צריך לאותו דבר הרי תיכף נשרש בו הישועה לאותו דבר · ואח"כ מתחלק לחבירו : **וה'** שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו · ומדתלה את שבות איוב בתפלתו בעד רעהו · משמע שהוא נענה בתפלתו בעדם :

ענף יוסף

כח כי עצור עצר כו' שתי עצירות למה כו'. רבי אליעזר דרש עצור עצר א' זכר וא' נקבה. ובעד כל רחם הוא לידה. ותנא דמתני' דרש שניהם לאיש ושניהם לנקבה ובעד כל רחם הוא לידה. ורבינא ג"כ כמתני' אבל חשיב ב' נקבים ש"ז וקטנים לחד. ובעד כל רחם הוא לידה (הגר"א) :

הגהות הב"ח

יד יוסף

א מכות דף ט' ע"ב: ב עיין בב"ר פ' נ"ב סימן י"ד :

חדושי גאונים

בתעניות ולצער עצמו מן היין להתיש חומרו שלא יחטא אבל מצד הנשמה אדרבה א"א לו לאדם להשלים פעולתה לעסוק בתור' ובמצות אא"כ אוכל ושותה כראוי כדאמר בפ"ק דתענית אין ת"ח רשאי לישב בתעני' מפני שממעט במלאכת שמים וזהו שנאמר גומל נפשו איש חסיד נמצא שבתענית הוא מצוה מצד שמיגע את הגוף שלא יחטא ועבירה קצת מצד שמונע קצת את הנשמה מלעסוק יפה במלאכת שמים וזהו שאמר הכתוב וכפר עליו מאשר חטא על הנפש פי' דנהי דמצוה קעביד מצד הגוף מצד הנפש דהיינו הנשמה חטא ובעי כפרה . (תורת חיים) : **כל** המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה כו'. יש לי בו מקושי מלבד מה שהוא מבואר. שאם רבא ידע ראיה זו מאברה' עם אבימלך. איך שאל מנא הא מלתא וכו'. כי דוחק הוא שאמר כן לחדודי. עוד קשה איך מוכיח רבה בר מרי ענין זה מהסיא דאיוב. כי הנה ה' אמר לאליפז חרה אפי בך ובשלשת רעיך כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב וגו'. ואיוב עבדי יתפלל בעדכם כי אם פניו אשא וגו' · אשר נראה בפי' כי מה שיתפלל איוב בעדם הוא על דבר שהם לא דברו נכונה. ובפיו אמר ה' לאליפז שאיוב דבר נכונה והם לא דברו נכונה כמוהו. ואם כן מוכרח הוא לומר שמה ששב ה' את שבות איוב הוא מה שפירש שהוסיף את כל אשר לו למשנה אבל לא על שלא דבר נכונה. כי כבר העיד עליו ה' שדבר נכונה. וכיון שכן הוא. היאך יוכיח מכאן שכל המתפלל בעד חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה. הרי איוב לא היה צריך לאותו דבר שהיו צריכים חבריו שהוא על שלא דברו נכונה

כט שם א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי בהדי הוצא לקי כרבא א"ל דכתיב (ירמי' ב) למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי נאם ה' א"ל את אמרת מהתם ואנא אמינא מהכא (שמות טז) עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי · א"ל רבא לרבה בר מרי כתיב (בראשית מז) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים מאן נינהו חמשה א"ל הכי אמר רבי יוחנן אותם שהוכפלו בשמות · יהודה נמי איכפולי מיכפל א"ל למלתיה הוא דאיכפל דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן א מ"ד (דברים לג) יחי ראובן ואל ימות [ויהי מתיו מספר וזאת ליהודה כל אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מגולגלין בארון עד שבא משה וביקש רחמים אמר לפניו רבש"ע ב מי גרם לראובן שיודה יהודה מיד שמע ה' קול יהודה על אבריה לשפא לא הוו קא מסקי למתיבתא דרקיעא (שם) ואל עמו תביאנו לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן ולמשקל ומיטרח בהדי רבנן (שם) ידיו רב לו לא הוה סליק ליה שמעתתא אליבא דהלכתא (שם) ועזר מצריו תהיה]:

ל שם א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי בתר עניא אזלא עניותא א"ל ג דתנן עשירים מביאים ביכורים בקלתות של זהב ושל כסף עניים בסלי נצרים של ערבה קלופה הסלים והבכורים (נתונים) [נותנים] לכהנים אמר ליה את אמרת מהתם ואנא אמינא מהכא [שם ע"ב] (ויקרא יג) וטמא טמא יקרא: א"ל

רש"י

כבר תחלה לאבימלך : בהדי הולא לקי כרבא. קוץ הגדל אצל הכרוב כשבא לעוקרו פעמים שנעקר הכרוב עמו ונמצא לוקה בשבילו כלומר שכיני רשע לוקין עמו: כלכם פשעתם · אף הנביא במשמע : עד אנה מאנתם. ומשה ואהרן בכלל : אותן שהוכפלו שמותם . בברכת משה (יהודה) דן גד זבולון נפתלי ואשר והודיעך הכתוב שחלשים שבכולם היו וצריכין חיזוק לפיכך כפל את שמם להחזיקם (שלא ישלוט בהם עין הרע) ואותם הביא יוסף לפני פרעה כדי שלא יברור אותם להיות ראשי גייסות ולהטריחן : (וכתבו התו' בב"ר יש איפכא שהנכפלים גבורים היו כמו יהודה שנכפל) : [כל השבטים יצאו עצמותיהם ממצרים ונקברו בא"י שנאמר והעלית' את עצמותי מזה אתכם (בראש' נ') משמע שאף עצמותם העלו ולא נכתב יוסף אלא להודיעך שבחו של משה שכל ישראל נתעסקו בביזה והוא עוסק במצוה: מגולגלין בארון . לא היה שלדו קיימת ומחוברת מפני נידוי דקאמר ליה ליעקב אם לא הביאנו אליך וחטאתי לך כל הימים (בראשית מ"ג) ואף על פי שנתקיים התנאי נפקא לן במסכת מכות (דף י"א.) קללת חכם אפי' על תנאי היא באה : מי גרם לראובן כו' . מדרש אגדה היא בתנחומא מכיון שהודה יהודה ואמר צדקה ממני עמד ראובן ואמר אני בלבלתי יצועי אבי : לשפא . נכנס כל עצם ונתחבר למקומו שסף משם לשפא אשלוייה שדומה בלע"ז כמו שף מדוכתיה חולין (דף מב:) : אליבא דהלכתא . לא הוה מסתייעא מלתא למימר מלתא דתהוי הלכתא כוותיה : לא הוה סלקא ליה . כלומר לא היה עולה בידו למימר שמעתא אליבא דהלכתא] : הסלים והבכורים ניתנין לכהן . והעשירים לא היו נותנין (סליהם)[קלתותיהם] לכהן : נצרים . שבטים : וטמא טמא . לא די לו נגעו אלא שמביים את עצמו על כרחו הטיל עליו הכתוב חובה שיהין

מהרש"א

פקד את שרה סמך פרשה זו ללמדך כל המבקש כו' עכ"ל וכ' הרא"ש דמהכא משמע דאין כאן מקומו כו' הרי שכל הספורים האלו נמשכים זה אחר זה כו' אבל בפ"ח דב"ק מייתי לה להאי דרשה ואינו מזכיר שם סמיכות כו' עכ"ל וכ"ל לייטב דתלמודא נמי אסמיכות הפרשיות קסמיך דאי לאו סמיכות הפרשיות ה"א דלא קאי כאשר דבר על אבימלך והיה נצרך לאותו דבר אלא דקאי אבקשת רחמים של אברהם על סדום ולאו היינו אותו דבר אבל מדסמיך ליה פ' אבימלך אית לן למימר דקאי אלפניו דהיינו בקשת רחמים דאבימלך שהיה נצרך לאותו דבר ולא קאי אלפני פניו אבקשת רחמים דסדום ודו"ק : כלכם פשעתם בי וגו' . פרש"י אף הנביא במשמע עכ"ל אבל בס' ירמיה פרש"י אף הצדיקים במשמע כו' ע"כ והוא מחוור יותר מכאן כיון דדברי הנביא הם לא שייך למימר הנביא בכלל וכן באנה מאנתם א"כ לא הוו משה ואהרן בכלל מ"מ שאר צדיקים שבישראל הם בכלל דלא יצאו כולם ללקוט כדכתיב מן העם וכפרש"י בהדיא פ"ק דסנהדרין גבי ההוא וכי דילטור אני כו' ע"ש ונראה דלרבה בר מרי לא דייק ליה האי קרא דאורייתא מדלא כתיב ביה כולכם אינו במשמע אף הצדיקים ודו"ק : ומקצה אחיו לקח חמשה כו' . מדלא כתיב ומאחיו לקח חמשה וגו' דרשו דמקצה אחיו משמע הפחותים והמוקצים לגבורה שבהם כמ"ש ג"כ ותאכל בקצה העם מן המוקצים שבעם ומאמר יוסף מוכיח ע"ז שיתראו בפני פרעה לחלשים שאינן ראויין רק למקנה כמ"ש והאנשים רועי צאן וגו' ואמרתם אנשי מקנה וגו' ולז"א שהן היו אותן שנכפלו בשמות שהיו צריכין חיזוק בברכתן ועי"ל דלכך נכפל שם שמותן שה' שמות שהיה ראוי לקרותן כאן בשמם ולא נקראו כאן בשמם ונכפל שם שמם ומה שלא זכרן בשמותן להורות חלישותן כאילו אינן וכן הוא בב"ר : [מ"ד יחי ראובן כו' . יבואר במס' מכות פ"ב ע"ש] : הסלים והבכורים כו' . אפשר שהוא נלמד מקרא דכתיב ולקח הכהן הטנא מידך וגו' דמשמע שהכהן נוטל הסל לעצמו עם הפירות שבזה הוא מחשיב הבכורים שהסל בטל לגבייהו ומדשינה קרא לכתוב טנא ולא כתב כלי סתם משמע דבכלי שהוא חשוב שכבר עטרו הבכורים בו ואף אם הוא אינו בטל לגבי הבכורים אין זה פחיתות להם ולכך אין הכהן נוטל אותו וק"ל : מהכא וטמא טמא יקרא · פרש"י לא די לו נגעו אלא שמביים כו' בכמה דוכתין אמרי הכי וטמא טמא יקרא שיודיע לערו לרבים ומיהו טעמא אחרינא אית ביה והוא לטובתו כדי שיהו רבים מבקשים עליו ברחמים ויותר נראה לפרש דמהאי קרא ילפינן נמי פ"ק דמ"ק שעושין ציון לקברות דכתיב טמא טמא יקרא טומאה קוראה לו ואומרת לו

יד יוסף

א מכות דף י"א ע"ב סוטה דף ז' ע"ב : ב ספרי סדר ברכה פיסקא שמ"ח : ג בכורים פרק ג' ערכין דף כ"ג ע"א ספרי סדר תבא פסקי ש' וע"ש בזרע אברהם :

חדושי גאונים

והוא לא נענה על מה שיתפלל עליהם . כי הם לא היו צריכים לממון או לשום דבר אחר ממה שנתן ה' לאיוב . ואגב ארחין נדייק לשון זה אתה אמרת מהתם ואנא אמינא מהכא. שנראה כי הוכא ואטלולא יאמר בסתם אנא אמינא מהכא : על כן אני אומר כי רבא מעיקרא היה דעתו להוכיח ענין זה מפ' וה' פקד את שרה מפני הסמוכות . כי תכף אחרי אומרו ויתפלל אברהם וגו'. כי עצור עצר וגו' . אמר וה' פקד את שרה וגו' . נראה שתפלת אברהם על אבימלך גרמה שהוא עצמו נענה במה שהתפלל על זולתו . אך היה מגומגם בראיה זו . כי לא תספיק להוכיח מכאן מה שאמרו שהוא נענה תחלה. ודוק דלא קאמר יענה תחלה או יהיה נענה תחלה . אבל אמר נענה תחלה המורה על העבר . והכוונה כי מי שיש לו מדה זו הטובה להתפלל בעד חברו וגם הוא עצמו צריך לאותו דבר . יזכה שהקב"ה יקיים בו בעצמו מהשאמר טרם יקראו ואני אענה. כי גם זה תגדל מעלתו בכפלים שיהיה זוכה בהתפללו . שכבר ה' ענהו לעצמו תחלה קודם התפללו . כיון שהוא הדבר עצמו שהוא צריך . כיון בראותו ית' ובידעו טוב כוונתו שהוא עתיד להתפלל בעד רעהו על מה שהוא צריך. מקדים לענות אותו תחלה . וזה לא יתבאר מתפלת אברה'

עין יעקב

ממשפחת רם רק אינבויי איתנבאי לא"ה כדאיתא בפ"ק דב"ב דף ט"ו ובפרטות למ"ד איוב ג"כ מא"ה ומאן דיליף מאברהם ס"ל דמאיוב ליכא למילף דלמא מש"ה נשמע תפלתו ונענה תחלה בשביל יסורים גדולים שהיו עליו מזבח כפרה ג"כ להכי מייתי מאברהם :

א"ל דכתיב למה תריבו אלי כלכם . ורבה בר מרי לא יליף ממקרא שבתורה דכתיב עד אנה מאנתם די"ל דמשה אמר כן כדי ללמוד שלא לבייש את העוברי עבירה כדאי' בסנהדרין דף י"א גבי מעשה דשמואל הקטן אבל בירמיה ב' דכתיב שם כבושת גנב כי ימצא כן הובישו בית ישראל ש"מ שלא השגיח על הבושה ע"ש ברד"ק מזה מוכח דבהדי הולא לקי

כרבא: אותן שהוכפלו בשמות · פרש"י דהיינו החלשים ובב"ר איתא איפכא כ"כ התוס' ונראה יותר כדאי' בש"ס דידן דהחלשים הם שנכפלו בשמות ורמז לדבר באיוב י"א כי כפלים לתושיה ותושיה פירושו מתשת כח כדאי' בסנהדרין דף כ"ו ע"ב למה נקרא שמה תושיה וכו' :

ואנא אמינא מהכא וטמא טמא יקרא · עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל דדרים יקרא לשון מקרה וטמא טמא כלומר מי שהוא טמא עוד טומאה יקרה לו להוסיף טומאה על טומאתו דוגמא דאמרינן בתר עניא אזל עניותא וכה"ג אמרינן דתולין בטומאה הקלקול במקולקלת לענין כתם כמבואר בי"ד סימן ק"ל :

עין יוסף

כט אותם שהוכפלו בשמות· וכתבו התוס' דבראשית רבה (פרשה צ"ה סי' ג') יש איפכא שהנכפלים היו גבורים כמו יהודה שנכפל · ולקח לראובן לוי ובנימין שמעון יששכר · ובין המדרש ובין הגמרא מפרשים ומקצה אחיו פירושו במוקצין שבהן ר"ל השפלים שבהם לגבורה כדדרים בספרי ותאכל בקצה המחנה במוקצין שבהם לשפלות· אלא שפליגי אי השפלים בגבורה היו אותם שנכפלו שמותם

או אותם שלא הוכפלו שמותם : בקלתות של כסף ושל זהב · קופות מצופות כסף וזהב : הסלים והבכורים ניתנים לכהנים · סלי העניים ניתנים לכהנים · ואית' בספרי ולקח הכהן הטנא מידך מכאן אמרו העשירים מביאים בכורים בקלתות של כסף ושל זהב · ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה · והסלים נתנו לכהן בשביל לזכות מתנה לכהן ע"כ · שהעניים מביאין מעט ועם הסל יהיה

אהבת איתן

ואנא אמינא מהכא מדכתיב טמא טמא יקרא עי' בפרש"י . ותמה בס' ת"ח דאמאי לא יליף מכל מילי דכתיב בהאי קרא דהמצורע חייב בהם כגון פריעה ופרימה ועטוף וישיבת בדד

ואי"ל דש"ה שאינן עסקין באשה וע"כ גוס"כ כן וישיבת בדד הטעם הוא מדה כמדה . ואה"כ לאו משום בתר עניא הוא אלא מטמאה טמא יקרא הטוב . גם כן באשה לאו גוס"כ הוא

לא שם אמר ליה רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמור רבנן א השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה ואמרי אינשי שיתין רהוטי רהוט ולא מטו לגברא דמצפרא כריך. (א) דכתיב (ישעיה מט) לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש א"ל את אמרת מהתם ואנא אמינא מהכא (שמות כג) ועבדתם את ה' אלהיכם זו ק"ש ותפלה וברך את לחמך ואת מימיך זו פת במלח וקיתון של מים מכאן ואילך (שם) והסירותי מחלה מקרבך ותניא מחלה זו מרה ולמה נקרא שמה מחלה ששמונים ושלשה חלאים יש בה מחל"ה בגימטריא הכי הוו וכולן פת במלח שחרית וקיתון של מים מבטלתן:

לב שם א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא (דאמרי אינשי)[דאמור רבנן]חבריך קרייך חמרא אוכפא לגביך מוש א"ל דכתיב (בראשית טז) ויאמר הגר שפחת שרי וגו' ותאמר מפני שרי גברתי וגו':

לג שם אמר ליה רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי מלתא דמיגניא דאית בך קדים אמרה אמר ליה דכתיב (בראשית כד) ויאמר עבד אברהם אנכי. אמר ליה רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי ב שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפי אמר ליה דכתיב (ש"א כה) והיטב ה' לאדוני וזכרת את אמתך וגו':

לד שם א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי שיתין תכלי מטיוה ג לככא דקל חבריה שמע ולא אכל. א"ל דכתיב (מ"א א) ולי אני עבדך ולצדוק הכהן ולבניהו בן יהוידע ולשלמה עבדך לא קרא א"ל את אמרת מהתם ואנא אמינא מהכא (בראשית כד) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה וינחם יצחק אחרי אמו וכתיב בתריה (שם כה) ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה:

(א) אמר ליה כצ"ל.

רש"י

שיתין רהוטי רהוט. ששים איש רצו ולא הגיעו לאוכל שחרית: אוכפא [לגביך מוש] וכו'. כלומר טול אוכף של חמור והסירהו אליך ושים אותו על גבך כלומר הודה לדבריו ואל תענהו. מוש לשון לא ימיש (שמות י"ד) כלומר הסירהו אליך כמו סורו נא (בראשית י"ט): שפחת שרי. אמר לה המלאך והיא ענתה שרי גברתי:
ועינוהי מטייפי. עיניו מלפות למעלה למרחוק למזונותיו וחברו בכתובות (דף ס"ו.) נטוף עיניך: שפיל ואזיל. כלומר מחמת ענותנותו של אדם לא יהא בוש מלשאול דבר הצריך לו בין לתורה בין לפרנסתו ולתבוע חובו: כאשר ייטב וגו'. באביגיל כתיב שהיתה מתנבאה שימות נבל בעלה ובתוך דבריה מרמזת לדוד שיזכור את יופיה: תכלי. אבילות ומכאובות: ולי אני עבדך. אלמא קובל היה עליו שלא זימנו למשתה. שיתין לאו מקרא נפקי אלא מלתא בעלמא הוא דקאמרי אינשי ולאו דוקא הוא: ויוסף אברהם. נתקנא ביצחק:

תוספות

שיתין רהוטי רהוט. פי' ה"ר משולם שיש בשנה ו' עתים זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ומפרש בפרק המקבל שכל א' ב' חדשים והם ששים יום ונחנם דנקט דאורחא דתלמודא בהכי כמו שתין תכלי מטו לככא דבסמוך ובאלו טרפות שתין מאני דפרזלא תלו ליה בקורנסיה:

מהרש"א

פרוש דהשתא ניחא לפי ענינו דעניא בתר עניותא אזלא לא די לו בטומאתו אלא שצריך להוליא הולאות לעשות סימן וק"ל: [אכול בקיץ כו' ועבדתם זו ק"ש כו'. יבואר פ' המקבל ע"ש]: חבריך קרייך חמרא וכו'. ובאידך דבסמוך דקאמר גנאי דאית בך קדים ואמר דמשמע בלאו קריית חמרא יקדים להודות גנותו אין זה סותר דהכא מסום דבסמוך איירי דבדבר שהוא אמת לפי דעתו כמו אליעזר דרצה בעבודת אברהם וכיון דע"כ לבסוף הוצרך להזכיר שהוא עבד לאדוניו ראוי לו להקדים גנותו אבל הכא איירי במי שלפי דעתו אינו אמת שאין בו עתה זה הגנות כמו הגר שהיתה עתה בורחת מגבירתה שלא להיות עוד משועבדת לשרה ואף עפ"כ כיון שהמלאך קראה שפחה הודית לדבריו ולזה במשל דלקמן קאמר דאמרי אינשי וכו' ובמשל דהכא אמר דאמור רבנן כו' משום דרובא אינשי דעלמא לא יודו בגנות שאינו אמת לפי דעתו אלא דמדת רבנן וחסידות הוא וק"ל: ויקח את רבקה וגו' וכתיב בתריה ויוסף אברהם וגו'. לכאור' מסמיכות דריש ליה וא"כ הך דרשה דלא כר"י דלא דריש סמוכים בעלמא כדאמרינן בפ"ק דיבמות ויש

יד יוסף

א ילקוט ישעיה רמז של"א. ב"מ דף ק"ז ע"ב פסחים דף קי"ב ע"א. ילקוט סדר משפטים רמז שנ"ט: ב מגילה ד' י"ד ע"ב: ג (ככה) כס שינים גדולות מישאלי"ס בלע"ז. ושיני הם האחרונות (תוספות עבודת כוכבים דף כ"ח ע"א):

חדושי גאונים

כי אדרבא מכאן נראה שתחלה התפלל אברהם על אבימלך ונענה אבימלך כאומרו ויתפלל אברהם וירפא אלהים וגו'. ואח"כ וה' פקד וגו'. לפיכך שאל לרבה מנא הא מלתא וכו'. והוא פשיט כי זה הוא מוכרח מתפלת איוב. וזה כי כבר נודע הקושי המפורסם שיש בדברי ה' כי לא דברתם נכונה כעבדי איוב. וכל הדברים מראים להפך. כי איוב כמעט היה מחרף ומגדף ומכחיש ההשגחה והם דברו להפך. וכבר דברנו בישוב קושי זה במקום אחר: אבל כפי דרכם ז"ל. הכוונה היא ממש להפך כי אמר ה' לאליפז. דע כי תרה אפי בכם לפי שחשבתם היות איוב בלבד שבלתי מדבר נכונה ואתם דברתם כהוגן וכנים אתם. ואין הדבר כן. כי שוים אתם עמו בדבר זה ולא דברתם אלי נכונה כלל כאשר ג"כ לא דבר נכונה עבדי איוב. כי כמוהו דומים בדבר זה ותרופתכם לא תהיה אלא ע"י איוב. כי הוא מטוב תכונתו יתפלל בעדכם ובזה אשא פניו לכפר עליכ'

אהבת איתן

ומש"ה א"ל משום עניא הוא. ועוד הקשה בס' הנזכר דאיך יליף מזה הא הך מילתא טבא לי' כדי שיודיע צערו לרבים ומבקשים עליו רחמים. ולדידי קשה לפמ"ש הרמב"ם הטעם כדי שיפרשו ממנו וה"ה לכל הטמאים שמטמאים אדם. וי"ל דמ"מ מנ"ל מדלא כתב רחמנא בעלמא דידיע צערו לרבים וידיע שהוא טמא רק במצורע ש"מ דמשום בתר עניא אזלי עניותא וכה"ג בתוספות דזבחים (דף מ"ט ע"ב):

הרי"ף

ולשלמה עבדך לא קרא. נראה דאי משום מלוכה שנתחדש שם היה קובל ראוי להזכירה בתחלה ואח"כ ולי אני עבדך לא קרא אלא מוכח שקובל על שלא זימנו: דכתיב

עין יעקב

שיתין רהוטי רהוט. עיין בתוספות מ"ש בזה בשם הר"ר משולם ועי"ל ע"ד דאיתא בברכות דף נ"ז ע"ב שינה אחד מס' במיתה לכן בקומו שחרית רהוט אחריו אותו חלק ס' ונתבטל ע"י אכילתו שחרית פת במלח וקיתון של מים והסירותי מחלה מקרבך כי אני ה' רופאך על תנאי שיעסק עבודה בק"ש ותפלה בכוונה יסיר ה' המחלה מקרבו נגד טבעו של הרופאים שאמרו ששתיית מים והלחם שחרית מזיק על פי הרפואה: **חבריך** קרייך חמרא. קאמר דוקא שקרי ליה חמור לפי שהעבדים ג"כ בשר חמורים הם כשרם כדכתיב שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור: **אוכפא** לגביך מוש. ואין זה סותר למה דאמר בסמוך גנאי דאית בך קדים ואמר משום דהכא אשמועינן אע"ג שקדמו כבר חברא להקרות כן וא"כ אין מן הצורך להכפל גנותו עוד הפעם אפ"ה יאמר כן כמו בהגר ואין צורך בזה למ"ש מהרש"א: **מלתא** גנאי דאית בך קדים ואמרה. הטעם משום דאינו דומה מתבייש מאחרים למתביים מעצמו כדאיתא בתענית דף ט"ז ע"א ע"ש: **שפיל** ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפי א"ל דכתיב וכו'. אתי לאפוקי ממאן דאמר שם במדרש וזכרת את אמתך א"ר יצחק פסוק זה הזכיר פגם של אביגיל אביגיל חסר כתיב מפני שנתנה בו עיניה כשהיא אשת איש ע"כ קמ"ל רבה בר מרי שהוא מילתא דאמרי אינשי וליכא פגם לאותה צדקת: **א"ל** את אמרת מהתם והנא אמינא מהכא ויביאה יצחק וגו' ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה. ונראה דרבה בר מרי אזיל לטעמיה דה"א לו ללמוד מאברהם דמשמע דלולי שנשא יצחק לא נשא אברהם כפירש"י ומהרש"א ובאמת היה מוכרח אברהם לישא עוד

עץ יוסף

יהיה נחשב מתנה. אבל העשירים לא היו נותנין קלתותיהון לכהן: **לא** שיתין רהיטי רהוט. ששים איש רצו ולא הגיעו לאוכל שחרית (רש"י) וקאמר שיתין משום דאורחא דתלמודא בהכי. כמו שיתין תכלין מטו לככא לקמן ובאלו טרפות שיתין מאני דפרזלי תלו ליה בקורנסיה: **לא ירעב** כו' ולא יכם שרב ושמש. אייתי ראיה מזה בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה. כי בחורף בבקר בעת עליית השמש אז הקור גדול מאד לפי הטבע (מהרש"א בפרק המקבל):

ענף יוסף

לב חבריך קרייך חמרא כו' לגביך מוש. הענין כמ"ש כי ה' אמר לו קלל. כי אין כאדם מחרף לחבירו. אלא עונותיו מחרפין אותו. וצריך שיקבל עליו. ובזה יסתלק המקטרג. כמ"ש אם תשים אשם נפשו כו'. וכמ"ש שלכי יבמות אם כאו רשעים על אדם ינענע להן ראשו. ולכן צריך לשום עליו אוכף. ובזה נוטל חלקו ויסתלק (הגר"א): חבריך קרייך חמרא כו'. עיין במהרש"א שחלק בין הך דהכא להך דלקמן. ולי נראה לחלק ע"פ מ"ש הזוהר הקודש בב"ר פ' מ"ה סי' ד' על זה דאמר שם במדרש ותתן אותה לאברם אישה ולא לאחר ולא לפילגש. וז"ל דבשעה שמסרה שרה את הגר שפחתה אל אברהם לאשה מאז הוציאה אותה מרשותה מתורת שפחות לאישות ונעשית כמשוחררת ולא היה לה עוד רשות עליה. ולפיכך התרעמה על אברהם על מה ששמע בעלבונה מהגר ושתק. ולא יסרה אותה בעצמה לפי שכבר הוציאה אותה מתחת יד רשותה אל תחת יד רשות אברהם להיות לו לאשה ועל זה אמרה הנה אנכי נתתי שפחתי בחיקך וגו' כלומר ואין לי עוד רשות עליה. ומוטל הדבר עליך להוכיחה וליסרה. ואתה שומע בעלבוני ושותק לפיכך ישפוט ה' ביני וביניך. ובכן היה עולה על הדעת לומר כי כאשר הוציאה אותה מתחת רשותה נעשית כמשוחררת גמורה אף לאחר שתצא מרשות אברהם בגירושין או במיתה. ותוכל מאז להנשא לאחר כחפצה ורצונה. ולכך אמר ותתן אותה לאברם אישה לו ולא לאחר כלומר שמתחלה לא הוציאה אותה מרשותה אלא על מנת שתהיה לאברם לאשה אבל לא לאחר. שאם תצא מתחת רשות אברהם בגירושין וכיוצא בו. מאז שוב תחזור לעבדות תחת יד שרה כבראשונה. ולכן היה שוב רשות ביד אברהם למוסרה לעבדות תחת יד שרה כמ"ש הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך. וזהו פירוש הכתוב ותתן אותה לאברם אישה לו ולא לאחר ללמדך שלא נעשית מבוחררת גמורה אלא רק כלפי אברהם מהלה זכותה. וכאשר אברהם הסתיר פניו ממנה חזרה לעבדותה. וזהו שאמר לה המלאך הגר שפחת שרה וגו' והיא הודה לדבריו ואמרה מפני שרי גברתי וגו'. וזהו שאמר לה המלאך שובי והתעני תחת גברתך עכ"ל. וא"כ לפי דברי הזוה"ק אין זה סותר לדלקמן. משום דלקמן דאליעזר שהיה יודע בעצמו שהוא עבד אברהם הקדים גנותו. אבל הכא בהגר היא סברה שכיון שניתנה לאברהם נשתחררה. ואעפ"כ כיון שהמלאך קראה שפחה הודית לדבריו:

לג מלתא דמגניא כו'. הוא רמז למ"ש בר"מ פרשת בא שיש לאדם להתוודות מחטאיו כדי שלא יתן פ"פ לאחרים. וכן בעניני ב"א צריך להקדים המום שבו ג"כ מטעם זה שלא יתן מקום להכניס בלבו של חבירו כנ"ל (הגר"א): **לד מנא** הא מלתא דאמרי אינשי ס' תכלי מטיוה לככא כו' א"ל דכתיב ולי אני עבדך ולצדוק הכהן ולבניהו בן יהוידע

לה שם אמר ליה רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי חמרא דמריה וטיבותא לשקייה א"ל דכתיב (במדבר כז) וסמכת את ידך עליו וגו׳ למען ישמעו (וייראו) כל עדת בני ישראל וכתיב (דברים לד) ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל וגו׳ :

לו שם א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי מטייל ואזיל דקלא בישא גבי קינא דשרכי א"ל דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים ותנן במתניתין ותנינא בברייתא. כתוב בתורה דכתיב (בראשית כח) וילך עשו אל ישמעאל. שנוי בנביאים דכתיב (שופטים יא) ויתלקטו אל יפתח אנשים רקים ויצאו עמו. ומשולש בכתובים דכתיב (בן סירא י"ג) כל עוף למינו ישכון (ובן) [ובני] אדם לדומה לו. תנן במתניתין כל המחובר לטמא טמא א כל המחובר לטהור טהור. ותנינא בברייתא רבי אליעזר אומר ב לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו :

לז שם א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי אי דלית דורא דלינא ואי לא לא דלינא א"ל דכתיב (שופטים ד) ויאמר אליה ברק אם תלכי

תוספות

חמרא דמריה וכו׳ · כלומר המשקה נותן בעין יפה למי שהוא רוצה כדאמרינן במדרש טוב עין הוא יבורך זה מרע"ה שא"ל הקב"ה וסמכת את ידך והוא סמך בב׳ ידיו כדכתיב ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו ובקונטרס פירש בע"א: קינא דשרכי. כלומר מקום הבצלים ופי׳ קינא היינו מקום כמו תלתא תאלי בחד קינא בהשוכה [דשרכי.בצלים כמו] יודע ציד מתרגמינן גברא נחשירכן [ומפרש ר"ת נח ובצל] ובערוך גורס שידכן בדלי"ת ומפרש לשון שקט והשקט הארץ תרגומו ושדוכת ארעא: משולש בכתובים כל עוף וכו׳ · אין זה מקרא בכל התורה ושמא בס׳ בן סירא הוא וכן [ברכות מ"ח.] סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך:

רש"י

חמרא [למרא וטיבותא לשקיא]. היין של מלך הוא והשותין אותו מחזיקין טובה לשר המשקה ולא למלך: ויסמוך את ידיו · תלה החכמה והגדולה במשה כאילו הוא נתנה ליהושע והיא אינה אלא מפי הקב"ה: קינא דשרכי. אילנות בצלים ואין עושין פרי כמו גברא שרכא בצלן כלומר דרך דקל רע ליגדל בצד אילן סרק: המחובר לטמא טמא. במסכת כלים [היא בפרק טבעת אדם דקתני אונקלי של דרגש ושל שולחן טמאה ושל מנורת עץ טהורה זה הכלל המחובר לטמא טמא לטהור טהור אונקלי מסמר של מתכת עשוי כמזלג לתלות שם בהמה בשעת הפשטה ותחוב בכותל כדאמרינן בתמיד נשחט (דף ס"ד.) אונקליות של ברזל היו תחובין בעמודים כו׳ ואם תחבו במנורת עץ דפשוטי כלי עץ בעל מסמר לגבה ואינה מקבלת טומאה ואפילו נגעה בו טומאה אבל בדרגש ובשולחן שמקבלין טומאה כן אף הוא מקבל טומאה]: לא לחנם הלך זרזיר. ר"א סבר זרזיר עוף טמא הוא ורבנן פליגי עליה [בשחיטת חולין] באלו טרפות (דף ס"ה:): זרזיר. איסטורני"ל: אי דלית · אם תדלה ותגביה המשוי עמי דלינא. דורא · משוי משל הוא שאין אדם רוצה ליכנס בסכנת היזק ממון ותחת עול דבר אא"כ משתתף

מהרש"א

לייסב דהכא מדכתיב ויוסף דריש ליה דמשמע שהוספה היתה לו קיחת אשה זו ולמדו שהוי"ו של ויוסף מוסיף על ענין ראשון שויקח את רבקה וגו׳ גרם לו לאברהם להוסיף לו אשה ולישא קטורה ולולי ויקח יצחק וגו׳ לא נשא אברהם את קטורה וק"ל: כי סמך משה וגו׳. לפי׳ התוס׳ לא הוי איצטריך ליה לאתויי האי קרא דפרשת וזאת הברכה דבהך פרשה גופה בפינחס כתיב ויסמוך את ידיו עליו בלשון רבים וכ"ה במדרש ילקוט והוא מבואר ענין סמיכות ידי משה כי מצינו במשה לשון יד אחת למלחמה כדכתיב במטה אשר בידי וגו׳ והיה כאשר ירים משה את ידו וגו׳ומצינו שתי ידיו לתורה ולחכמה כדכתיב ושני לוחות הברית על שתי ידי וגו׳ והנה משה בקש יפקוד וגו׳ אשר יצא לפניהם וגו׳ ואשר יביאם וגו׳ שהיא היד למלחמה ונענה לו הקב"ה על זה ואמר לו קח את יהושע וגו׳ וסמכת את ידך וגו׳ יד א׳ שהיא למלחמה ומשה הוסיף לו דבר התלוי בשתי ידיו שהיא החכמה והתורה ולפי זה לפי׳ התוס׳ כמי ניחא שהביא האי קרא דוזאת הברכה דכתיב ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה ידיו וגו׳ שאילו לא סמך עליו רק ידו אחת לא היה זוכה לחכמה רק ליד הגבורה וק"ל: מטייל ואזיל דקלא כו׳. הענין מבואר כי האדם עץ השדה הוא לישא פירות אם טובים אם רעים כדכתיב כי פרי מעלליהם יאכלו ויאכלו מפרי דרכם והנה האיש אף אם לפי גזעו ושרשו הוא טוב כמו תולדתו של עשו שנולד מיצחק ורבקה בבטן אחד עם יעקב שהיו צדיקים והוא כמשל לדקלא בישא שגזעו גם כן ממין הטוב יותר מכל האילנות כדאמרינן פ׳ האשה שנפלו ואם הוא דקל ביש דהיינו שאינו נושא פירות כן היה עשו שהיה גזעו טוב כמ"ש והיה מגדל מעשים ופירות רעים הלך אל ישמעאל שלא היה גזעו ושרשו טוב כמו קינא דשרכי שהיה בן שפחה וכן יפתח היה בן פלגש ולא היה גזעו טוב והוא קינא דשרכי ויתלקטו אליו אנשים ריקים ופוחזים שהיו רעים במעשיהם כמו הדקלא בישא ולזה לא הביא קרא דלעיל מיניה שנא׳ ויהי עשו וגו׳ ויקח אשה יהודית וגו׳ החתי כמו שהוא בבראשית רבה ויהי עשו בן ארבעים שנה ויקח וגו׳ יהודית בת וגו׳ החתי וגו׳ כל עורב למינו וגו׳ לפי שכתוב כי החרס וגו׳ ייתי דין מחיקא ויסב הדין מחיקא שמא אבל תלמודנו דקדק לאתויי האי קרא דוילך עשו אל ישמעאל לפי שהוא קרוב אל המשל דאמרי אינשי מטייל ואזיל דקלא כו׳ וכן ענין כל המחובר כו׳ כי האונקליות אין להם טומאה מצד עצמן כדתנן התם אלא שהטומאה נתודע להן בחיבורן לכלי טומאה כמו עשו שמצד גזעו לא נודע לו טומאה רק מצד חבורו לישמעאל שהיה בן שפחה וכן הוא הענין כל עוף וגו׳ ולא לחנם הלך זרזיר כו׳ הזרזיר הזה מצד גזעו יש לו סימני טהרה שיש לו זפק ואין זה מב׳ סימנים שיש בעורב כדאיתא פרק אלו טרפות לרבנן אבל ר"א סבר שנודע לו טומאה בחבורו לעורב שיש בו סימני טומאה וק"ל:

עיון יעקב

דבר אשה שהרי קיים אברהם כל התורה ועדיין לא קיים מצות פ"ו שהרי לא היה לו בת אם לא שצ"ל כמ"ד וה׳ ברך את אברהם בכל שהיה לו בת אכן רבה בר מרי דאזיל לשטתו דס"ל בב"ב פ"ק דף ט"ז ע"ב לימוד אחר על וה׳ ברך את אברהם בכל דבר אחר שלא מרד עשו בימיו מנלן דכתיב ויבא עשו מן השדה והוא עיף ותנא אותו היום נפטר אברהם ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי מה עדשה אין לו פה אף אבל אין לו פה עכ"ל אלמא דרבה בר מרי אזיל לשטתו אכן רבה ס"ל דוה׳ ברך את אברהם בכל שהיה לו בת והא דנסיב אשה היינו בשביל שנשא בנו וכדאמרי אינשי וכו׳ :

וכתיב ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו כל בני ישראל. עיין בתוס׳ ומהרש"א ועי"ל דמדייק כן מדכתיב וישמעו אליו כל בני ישראל כאשר צוה ה׳ את משה והי׳ די אם הי׳ כתוב וישמעו אליו כל ב"י כאשר צוה ה׳ אלא שתולה הגדולה במשה כי חמרא למריה וטיבותא לשקיה: דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים ותנן במתניתין וכו׳ · ואין זה כיסודה ויסוד לקרא כי מהא דכתיב וילך עשו אל ישמעאל אין ראיה כ"כ אם אירע כן פעם אחת דרך מקרה לומר שכן דרכן בכל מקום להכי מייתי כל הני :

ואי לא לא דלינא. הכוונה בזה אי מותר לומר כן אפילו לדבר מצוה אי יש לחוש לחשש סכנה כמו דמייתי מברק אף שהיה מלחמת מצוה אפ"ה היה מפחד לילך לבדו :

הרי"ף

דכתיב וסמכת את ידך. פירש"י שתלה החכמה והגדולה במשה וכו׳ וקשה לפירושו למה הביא פסוק דכתיב וסמכת את ידך עליו דהא עיקר הראיה היא מדכתיב ויהושע מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו הרי שתלה הגדולה והחכמה במשה ובהאי קרא דוסמכת את ידך לא הזכיר שחכמת יהושע וגדולתו היתה מאת משה ולפי׳ התוס׳ ניחא שהרי הקב"ה א"ל וסמכת את ידך ומשה היה טוב עין ויסמוך ב׳ ידיו. ואפשר לומר שרש"י ז"ל לא בחר בדרך התוס׳ לפי שלא היה צריך להביא כאן קרא דויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי

ענף יוסף

ולשלמה עבדך לא קרא. קשה דמנ"ל דס׳ תלוי מטו. דלמא מעשה שהיה סיפר שלא זימן לא לו ולא לצדוק כו׳. והכלי יקר כתב דדייק תיבת אני דמיותר. לכן דרשוהו לשון אניות. ויש מתרצים ע"פ מ"ש פ"ג דהוריות כ"ג קודם לנביא שנאמר וימשחו אותו צדוק הכהן ונתן הנביא. ולפ"ז הכא הו"ל לאקדומי ולומר ולצדוק הכהן ולי עבדך כו׳ ומדהקדים עצמו לצדוק ילפינן דס׳ תלוי מטו לככא כו׳ :

לז אי דלית דלינא כו׳. שכל מעשה אינו נגמר רק ע"פ ב׳. וכן הפועל והנפעל. והקב"ה לעולם השלישי. וכמו איש ואשה בנגמר הולד והקב"ה נותן נשמה. ולכן צריכין לעולם ב׳ גואלים. ולעתיד לבא תרין משיחין. וגם יש עוד סבה הנפעלת ועל זה אמר בגמרא מנין למרדכי מה"ת מנין להסתר מה"ת מנין למשה כו׳ מנין להמן כו׳. שמרדכי ואסתר הן הפועלים ומשה פועל העליון כמבואר במדרש אסתר רבה. והמן הנפעל. והמג׳ באסתר

יד יוסף

א כלי׳ פרק י"ב מ"ב:
ב חולין דף ס"ה ע"א ועיין בראשית רבה פ׳ ס"ה סימן ל"ה :

חדושי גאונים

על מה שאתם שוים לו לבלתי דבר נכונה. ועכשיו הפסוק נותן הטעם. כיון שכלם שוים לרעה שלא דברו נכונה. איך אמר ה׳ שישא פני איוב ויכפר להם בעבורו כאלו הוא דבר נכונה. על זה אמר וה׳ שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו מדלא קאמר וישב ה׳ את שבות איוב. נתכוון לומר דע כי כבר מעיקרא קודם זה ה׳ שב את שבות איוב ונעתר אליו על מה שלא דבר נכונה. בעבור התפללו בעד רעהו כי ידע ה׳ היותו עתיד להתפלל עליהם. ולפיכך הקדים להשיב את שבותו בכך. וזה גרם שאמר לאליפז מה שאמר אז כשהבין רבא ע"ה דיוק זה מוס׳ שב אמר עתה העירותני על פי דיוקך. שכיון שאתה אומר ענין זה מפסוק איוב. יש לי מקום עתה להוכיחו ע"פ מפסוקי אברהם. כי כאן ג"כ אמר וה׳ פקד ומדלא קאמר ויפקוד ה׳ כדפירש רש"י ז"ל. משמע שהכוונה וכבר פקד ה׳ מעיקרא וכו׳. ובזה אני מבין אומרו: כי עצור עצר ה׳ בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם. שהוא מבואר היתור מ"ש על דבר שרה וגו׳. כיון שהוא נודע. אמנם בא הכתוב לתת טעם. מה היה שגזרה חכמתו יתברך לייסר את אבימלך בצער זה של עצירה יותר מזולתו מהעונשים. ואומר כי היה זה כן. בשביל שרה אשת אברהם ולתועלתה. כי בראותו ית׳ היא היתה עצורה מלדת וידע טוב תכונתו של אברהם על אבימלך ע"כ הביא על אבימלך הדבר עצמו שהיה מצטער בו אברהם. כי כאשר יתפלל אברהם על כהם. יהיה הוא נענה תחלה. כיון שהוא צריך לאותו דבר. (בינה לעתים דרוש ס"ב עת הזמיר) : מנא הא מלתא כו׳. חמרא למרא

תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך. א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי כלבא בכפניה גללי מבלע דכתיב (משלי כז) נפש שבעה תבוס נופת א ונפש רעבה כל מר מתוק. אמר ליה רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי קרית חברך ולא ענך רמי גודא [נ"א דחי גודא] רבה שדי ביה א"ל דכתיב (יחזקאל כד) יען טהרתיך ולא טהרת מטומאתך לא תטהרי עוד. א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי בירא דשתית מיניה (מיא) לא תשדי ביה קלא אמר ליה דכתיב (דברים כג) לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו:

לח שם א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי כד הוינן זוטרי לגברי השתא דקשישנא לדרדקי·א"ל מעיקרא כתי' (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ולבסוף כתיב [דף צג] (שם כג) הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך:

לט שם א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי בתר מרי נכסי ציבי משוך. א"ל דכתיב (בראשית יג) וגם ללוט ההולך את אברם היה צאן ובקר ואהלים. אמר רב חנין (כל) ב המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה שנא' (שם טז) ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וגו' וכתיב (שם כג) ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה והני מילי דאית ליה דיינא בארעא. אמר רבי יצחק אוי לו לצועק יותר מלנצעק. תניא נמי הכי אחד הצועק ואחד הנצעק במשמע אלא שממהרים לצועק יותר מן הנצעק:

מ שם וא"ר יצחק לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך ג שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה שנא' (בראשית כ) הנה הוא לך כסות

חבירו עמו: גללי. אבנים לשון מורי נ"א גללים ממש ורחשון יסר דגללים ממש אורחיה הוא: קרית חברך. להוכיחו ולא ענך: דחי גודא. כותל הנפל עליו כלומר הניחהו ויפול ברשעתו דההו בידים [ובפסקי הרא"ש ז"ל מוכיח מכאן שמותר להביאו לפני הערכאות של עובדי כוכבים כדי להוציא את שלו מתחת ידו אם מסרב לבא עמו לדין]: דשתית מיניה. ששתית ממנו כבר בגמא: לא תשדי ביה קלא. מוט"א בלע"ז כלומר דבר הנצרך לך פעם אחת שוב לא תבזהו: כד הוינן זוטרי לגברי· כששהיינו קטנים היינו חשובים כגברי השתא דקשישנא עכשיו שהוזקננו הננו כתינוקות: אחד הצועק ואחד הנצעק [במשמע]. וחרה אפי והרגתי אתכם (שמות כ"ב) שניהם במשמע:אלא שממהרין לצועק·תחלה כדאשכחן בשרה:

ובולע

דאית ליה דיינא· ובימי שרה היה ב"ד של שם קיים: אחד הצועק וא' הנצעק. אומר רבינו שמואל דבספרי מיתניא בע"א אחד הצועק ואחד שאין צועק במשמע פירוש (בין) אותו שהעני צועק עליו בין אותו שאין העני צועק עליו שניהם נענשים עליו מסברא כיון שאינו מחזיר עבוטו זה כמו זה אלא להכי כתיב (שמוע אשמע וחרה אפי) [והיה כי יצעק אלי ושמעתי] שממהרין לצועק יותר ממי שאינו צועק ולפי גרסא זו לא נפקא משרה כמו שפי' בקונטרס לפי גרסת

מהרש"א

נפש שבעה וגו'. יש לפרש על פי מה שאמרו בפרק מי שהחשיך אהא דאמרינן בכלב שמזונותיו מועטין לפיכך שוהה אכילתו במעיו ג' ימים אמר לית עניא מכלבא ולית עתיר מחזירא ועל זה אמר כלבא בכפנא גללא ואבן ר"ל דבר קשה להתעכל הוא בולע דכתיב נפש שבעה כמו החזיר שכל מאכל ראוי לו ומצוי תבוס נופת ונפש רעבה שהוא הכלב שאין מזונותיו מצויין לו ואוכל כל מר וקשה להתעכל ומתוק לו וק"ל: א"ל יען טהרתיך כו'. כ"ל דמסיפיה דקרא קדרים ליה דמסיים ביה עד הניחי את חמתי וגו' דהיינו הניחו ויפול כו' כפרש"י וק"ל: לא תתעב מצרי כי גר וגו'. שהי' ראוי לתעבם לגמרי שזרקו זכוריכם ליס ומה טעם לא תתעב לפי שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק כו' כפירוש רש"י בחומש והיינו בירא דשתית מיניה ע"ש: מעיקרא כתיב וה' הולך לפניהם יומם וגו'. מבואר במכילתא המלך היה על הבימה והיה מחשיך והיו בניו מחשיכים אצלו כו' נוטל את הפנס ומאיר לבניו היו גדולי מלכות א"ל אנו נוטלין הפנס כו' והוא אומר לא כו' הרי אני מודיע לכם חבתכם כו' ע"ש והוא משל שהקדוש ברוך הוא בעצמו היה דן למצרים והיה מחשיך להם והיה מאיר לישראל שהם בניו ולבסוף לא היה מאיר להם אלא ע"פ גדולי מלכות שנאמר הנה אנכי שולח וגו' ועיין מזה בארוך בפי' הרמב"ן בפסוק הנה אנכי שולח וגו' ויבא מזה עוד בפ' אחד ד"מ ע"ש: בתר מרי נכסי ליבי משוך שנאמר וגם ללוט וגו'. מדלא כתיב וגם ללוט היה לו בקר וצאן וגו' כמו ויסע לוט ויבחר וגו' ותלה הדבר בהליכתו עם אברהם דרשו שהיא גרמה לו שהיה לו כל זה· ופי' ליבי מלשון סומן כמו הנוגע בליב היוצא ממנו פרק הטור והרוטב וע"ד שאמרו קרב לגבי דהינא ואידהן ודו"ק: המוסר דין כו' וכתיב ויבא אברהם לספוד וגו'. לא היה לריך להביא ראיה מהאי קרא דכמה פרשיות בתורה שנאמרו בהן שהיה אברהם חי אחר מיתת שרה אבל הביא מהאי קרא שהיתה שרה ראויה להגיע לשני אברהם לולי מסרה דין עליו דלא ה"ל למיכתב רק ואברהם בכה וספד על שרה אבל כתב ויבא אברהם וגו' ירלה כדלקמן שממהרין לצועק יותר מן הנצעק שודאי גם אברהם שהוא הנצעק גם הוא נענש במה שמתה שרה דאין אשה מתה אלא לבעלה אבל היא נענשה תחלה שהיה כבר מתה ואברהם לא נצטער ולא ידע במיתתה עד שבא ונתוודע לו שמתה. ומ"ש דאית ליה דיינא כתבו התוס' ובימי שרה היה ב"ד של שם קיים עכ"ל והר"ן פ"ק דר"ה כתב א"כ דהכ"ל לאברהם מקמי הכי כו' מקמי דלשויא להקב"ה דינא עליה ע"ש: קלל את שרה כו'. אין זה מדוקדק שאמר יהיו לך בני

הרי"ף

כי סמך משה את ידיו עליו דהא בהשוא קרא דכתיב וסמכת את ידך עליו כתיב סמוך לו ויסמוך את ידיו הרי שהמשקה נתן בעין יפה ולכך פרש"י שתלה כאן החכמה והגדולה במשה ומה שהביא קרא דוסמכת את ידך אפשר לומר דאילו כתיב התם וסמכת ידך עליו למלאת אותו רוח חכמה היינו אומרים שלכך אמר כאן מלא רוח חכמה כדי לומר מה שאוה הש"י ולא בא הכתוב לתלות הגדולה במשה אבל כאן דבדברי הקב"ה לא נאמר אלא וסמכת וכאן כתיב ויהושע מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו הרי לך שבא לתלות הגדולה והחכמה במשה ולא בהקב"ה:

עין יעקב

מנא הא מילתא דאמרי אינשי כלבא בכפני גללי מבלע· והנ"מ בזה בשעת הרעב דמותר לאדם אפילו לאכול דבר המאוס ולית ביה איסור דבל תשקצו: ונפש רעבה זו הכלב. כדכתיב והכלבים עזי נפש המה לא ידעו שבעה: קרית לחברך ולא ענך רמי גודא רבה שדי ביה. לכאורה משמע דלענין תוכחה קאמר שאם אינו רוצה לקבל תוכחה וכפרש"י ונ"ע דהא אמרינן בערוכין דף י"ו ע"ב הוכיחו ולא קבל מנין שיחזור ויוכיחנו ת"ל תוכיח מ"מ ובב"מ אמרינן אפילו מאה פעמים להכי כתב הרא"ש בפסקיו דקאי אם מסרב לבא לדין דמותר לילך בערכאות כדי להוציא את שלו מתחת ידו: השתא דקשישנא. פי' והשתא לדרדקי וכפרש"י בחומש וק"ק דלמה מש"ה קודם מ"ת שתורתו דיליה יכול למחול כדאיתא

מסורת

בפ"ב דקידושין תשא"פ לאחר מתן תורה שנתנה לנו אינו יכול למחול וצ"ע: בתר מרי נכסי ליבי משיך. והנ"מ לחבר ולהשתתף עם מי שהוא עשיר וכדאמרינן בפרק ערבי פסחים מישתתף עם מי שהשעה משחקת לו: אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל את שרה ונתקיים בזרעה· עיין בפ"ק דמגילה דף ט"ו ע"א ועיין כאן במהרש"א וגם בזה מדה טובה מרובה ממדת פורענות שהרי בברכות דף ז' ושם במגילה אמרינן אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור ברכו שני הדיוטות ונתקיימה בהם

ענף יוסף

באסתר ואנכי הסתר אסתיר. שכל הנס היה בהסתר כידוע. שלכן לא נזכר בכל המגילה שם. ועל הפועל ועל הנפעל אמר אי דלית כו' (הגר"א): קרית להברך כו' גודא כו'. הוא מ"ש בזוהר בענין תוכחה שפעם אחד צריך להוכיחו בסתר ובשני מפני קרוביו. ובבליעי בשוק. וברביעי הנח לו כמ"ש על ארבעה לא אשיבנו. ועל האי פעם גודא שדי עליו (הגר"א): בירא דשתית כו'. כמ"ש הרמב"ם במורה על הסגולה דבר אחד טוב בספר אחד. שלא ילעיג עליו בשאר דברים שמוגלה בו (הגר"א):

לח כד הוינן זוטרי כו'. כמ"ש במדרש נויק"ר פ' כ"ח משל שתרנגולת כשהיא קטנה אמה זנה אותה ונותנת בפיה. וכשמתגדלת ובאה לאכול עמה מכה אותה. לפי שכבר

אונפש רעבה זה הכלב כדכתיב והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה:
ב ר"ה ד' ע"ו ע"ב:
ג ב"ר פרשה נ"ב סימן י"ב:

חדושי גאונים

וטיבותא לשקייה. דכתיב (פירש"י והשותין אותו מחזיקין טובה לשר המשקים כו') והתוס' כתבו שהמשקה נותן בעין יפה למי שהוא רוצה כו' שא"ל הקב"ה וסמכת את ידך עליו והוא סמך בב' ידיו דכתיב ויסמוך את ידיו עליו. ע"כ.והנה אם היה כוונת הש"ס כפי' התוס'. למה מביא הפסוק (דברי' ל"ד) כי סמך משה את ידיו וגו'. עיין מהרש"א וקד"י הרגישו ולפירש"י קשה לאיזה תכלית הביא פסוק דפנחס. כיון שעיקר הראיה הוא ממ"ש הכתוב. כי סמך משה את ידיו עליו. שתלה החכמה והגדולה במשה כו' ושיא אינה אלא מפי הקב"ה. ע"כ. והסרגשה הכוללת על שני הפירושי' הנזכר.למה הביאו בש"ס מפ' פנחס מאמר. למען ישמעו כל עדת בני ישראל. ומפ' ברכה מאמר וישמעו אליו בני ישראל. ע"כ נולי פיות קדושים אמרו (שמשה שר המשקים במה שהחכמ' והתורה אינה שלו) הייתי אומר כי משה אשר נאמר עליו. ממאמר למאמר (ע"ד מים קדושים כ"ג ביאורו) מתואר הוא בשם המרא דמריה. כי התורה נקראת על שמו. זכרו תורת משה עבדי. (וכ"ה בב"ר פ"ל) ויהושע מתואר בזה בשם שר המשקים(במה שקיבל את התורה מפי משה. כמ"ש (יהושע א') רק חזק ואמץ לשמור וגו' ככל התורה אשר צוך משה עבדי וגו'. ע"ד חז"ל באליעזר עבד אברהם) שהיה דולה ממשה ומשקה לישראל. ואמרו בתמורה ע"ז בשעה שנפטר מרע"ה א"ל ליהושע שאל ממני כו' ונשתכחו ממנו ש' הלכות כו' ועמדו כל ישראל עליו להרגו כו'.ע"ש.הרי שיהושע

א סנהדרין דף ו' ע"ב טוש"ע חו"מ סימן ד'. ב תוספתא שביעית פ"ח: ג ב"ר פרשה ל"ט סימן ט"ז:

מהרש"א

כסות עינים כו' דמשמע שהיתה הקללה מתחלה על בנה וא"כ מאי קאמר טוב ונתקיים בזרעה דמשמע שהיה קלל ולא נתקיים בה אלא בזרעה דאל"כ לא הל"ל אלא ונתקיים דהא ודאי אבנה קאי דביה משתעי ויותר מכוין נוסח מאמר זה בפ"א ופ"ד דמגילה ע"ש: לעולם יהא אדם מן הנרדפין כו'. לא קאמר לעולם יהא אדם נרדף דמיירי אף באדם שאינו נרדף אלא דקאמר שיהא עם הנרדפין ומלמד להלין מן הרודפים א"כ דקאמר הכי דאף שיוכל האדם להציל עצמו ולעמוד כנגד הרודף עד שיהיה הרודף נרדף ממנו לא יעשה כן ויהא מן הנרדפים וק"ל: הרי שגזל סאה כו'. פרש"י בולע מלשון גזילה וק"ק דאמאי לא מייתי האי קרא כמי בריש פרק לולב הגזול דמייתי שם כמה דרשות במצוה הבאה בגזילה ונראה לפרש בולע מלשון הפרשה כמו הבולע בפת והיינו בולע שמפריש חלה בדבר הגזול ובירך ואחר כך בולע ומברך המוציא אין זה אלא מנאץ ומשמע ליה דמיירי בגזילה דכתיב לעיל מיניה בגאות רשע ידלק עני וגו' דהיינו לגזלו וק"ל: ריקה אם כו' אפילו אבנט כו'. נ"ל דאבנט היא החגורה והיה דרכם לתת בו מעות כדאמרי' פ' הרואה באפונדתו [פרש"י] חגור חלול שנותנין בו מעות עכ"ל וקראו ריקה דגם בריקות המעות מן האבנט עם האבנט לא סגי לך לשלם לכל הנגזלים וק"ל: אין רוח כו'. פרש"י אין רוח חכמה וחסידות בקרבו עכ"ל לא ידענא אמאי לא מפרש לי' כפשטיה אין דעת חכמים נוחה עליהם כו' דכן פרש"י גופיה בפ' הזהב גבי מי שאינו עומד בדבורו ובפ"ק דקדושין גבי גר דלא יחזיר לבניו ואם החזיר אין רוח חכמים נוחה הימנו ולשון המשנה כן הוא כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו ויש ליישב ודו"ק: זקן וזקנה מצד אחד כו'. עיין פרש"י ויותר נראה לפרש כולה ע"ש הכם שאחר שנעשו זקנים כמ"ש ואדכי

עינים א"ל הואיל וכסית ממני ולא גלית שהוא אישך וגרמת (לי) [אלי] הצער הזה יהי רצון שיהיו לך בנים כהויי עינים ונתקיים בזרעה דכתיב (שם כז) ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות. א"ר אבהו לעולם יהא אדם מן הנרדפין ולא מן הרודפין שאין לך נרדף בעופות יותר מתורים ובני יונה והכשירן הכתוב לגבי המזבח:

הגוזל עצים פרק תשיעי

מא דף צד **תניא** ר"א בן יעקב אומר א הרי שגזל סאה של חטין טחנה לשה ואפאה והפריש ממנה חלה כיצד מברך אין זה מברך אלא מנאץ ועל זה נאמר (תהלים י) ובוצע ברך נאץ ה':

מב שם ע"ב **תנו רבנן** ב הגזלנין ומלוי ברבית שהחזירו אין מקבלין מהם והמקבל מהם אין רוח חכמים נוחה הימנו. א"ר יוחנן בימי רבי נשנית משנה זו דתניא מעשה באדם אחד שבקש לעשות תשובה אמרה לו אשתו ריקה אם אתה עושה תשובה אפילו אבנט אינו שלך ונמנע ולא עשה תשובה באותה שעה אמרו הגזלנין ומלוי ברבית שהחזירו אין מקבלים מהם והמקבל מהם אין רוח חכמים נוחה הימנו:

מג דף צז ע"ב **ת"ר** ג איזהו מטבע של ירושלים דוד ושלמה מצד אחד וירושלים [עיר הקדש] מצד אחר ואיזהו מטבע של אברהם [אבינו] זקן וזקנה מצד אחד ובחור ובתולה מצד אחד:

רש"י

ובוצע ברך. גוזל ומברך נאץ ה'. בולע כמו כל בולע בלע (משלי א'): **אין** רוח חכמים נוחה הימנו. אין רוח חכמה וחסידות בקרבו: **דוד** ושלמה. כתוב מלך א' ומלך שני כתוב ירושלים עיר הקדש: **זקן** וזקנה. אברהם ושרה: **בחור** ובתולה. יצחק ורבקה:

תוספות

הספרים: אפאה והריש ממנה חלה. משעת גלגול מתחייב בחלה אלא רבותא קמ"ל דאע"פ שעשה כל השנויים הללו אין זה אלא מנאץ א"כ משום דהיכא דאין תחלתו עיסה אין מתחייב בחלה עד אחר אפייה נקט הכי:

מטבע של אברהם אבינו זקן וזקנה מצד אחד. בב"ר דרש ואגדלה שמך שיצא לו מוניטין בעולם ומהו מוניטין זקן וזקנה מכאן בחור ובחורה מכאן ונראה לא שהיתה בו צורת זקן וזקנה מכאן ובחור ובחורה מכאן שאסור לעשות צורת אדם אלא כך היה כתוב מצד אחד זקן וזקנה ומצד אחר בחור ובתולה וכן פי' בקונט' גבי דוד ושלמה וירושלים עיה"ק שכך הי' כתוב במטבע:

חדושי גאונים

היה דולה ממרע"ה ומשקה (מימיו) יינו של תורה לכל ישראל בשם משה ע"ה והנה בפרשה פנחס נאמר וסמכת את ידך עליו וגו' למען ישמעו כל בני ישראל. והמ"ס העתיק למען ישמעו ויראו כל בני וגו' והיינו כי בזה פירשו. כי מאמר למען ישמעו כו' אין הכוונה למען יקבלו דבריו (ויהיה מאמר וישמעו כמו שמע ישראל וגו') כי א"כ הל"ל למען ישמעו אליו (וכמ"ש בפ' ברכה) אבל הכוונה כי סמיכת ידך יהיה לעיניהם. וכמ"ש וציוית אותו לעיניהם. ונתינת ההוד יהיה לאזניהם. למען ישמעו גם יראו. כי החכמה והכח והממשלה שלך היא ולא שלו. ובזה יכבדוהו לערך המדרגות כאז"ל פני משה כפני חמה (ר"ל משפיע אור שלעצמה) פני יהושע כפני לבנה (מושפעות מהחמה) עם כל זה נאמר ויהושע ב"נ מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו וישמעו אליו בני ישראל. כלומר הוסיפ' התורה מלת אליו. ללמד כי שמעו אליו כאילו רוח החכמה והתורה אשר השמיע יהושע להם. הוא שלו. והיינו דאמרי אינשי המרא דמריה (של משה אדון התורה) וטיבותא לשקיא. הוא יהושע. שהיה דולה ומשקה להם. לו היו מחזיקין טובה: (אי' היס):

ת"ר איזה מטבע של ירושלים כו'. בחור ובתול' מצד אחד. והנה ענין מטבע של א"א אין להבינו"ד הפשוט לכן אענה גם אני את חלקי בזה הנראה בעיני להבין דברי חכמי' וחדותם כאשר אבאר ע"ד מליצה. כי הנה כבר הארכתי בזה בספרי ע"ה ולמעלה בראשית הכרך הזה כי בהשנות ימי האדם כן ישתנו עליו עניניו בין בענין הנפש בין בעניני הגוף כי ידוע

עיון יעקב

וכקללה לא מתקיימה בהם רק בזרעם: **לעולם** יהא אדם מן הנרדפים. אף דיש בני אדם שהם נח לבריות ואינם נרדפים משום אדם ואין לך מדה טובה גדולה מזו מ"מ אין לך אדם שאינו נרדף מפני השטן זו יצה"ר כדאמרינן יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו כדכתיב צופה רשע לצדיק והא דקאמר שלא יהיה מן הרודפין היינו שלא יאמר גירא בעינא דשטנא כדאי' בקדושין ובמנחות דף ס"ב ע"א דדלמא אתי לאתגרויי ביה ועיין במהרש"א מ"ש ליישב בזה ולפי ישוב שני שכתב מהרש"א מבואר דאפילו אדם נרדף מפני אחד יראה להציל את עצמו ולא יחזור וירדוף אותו כי לא תקום ולא תטור כתיב וכן דרך של בעלי מחלוקת ומסורים שרודפים את חבריהם ואומרים אמתלא שהשני היה המתחיל ושומר נפשו ירחק מהם ומתחברתם:

הרי שגזל סאה של חטים טחנה ואפאה. לכאורה קשה דלמה נקט דוקא שגזל סאה דהיינו שיעור חלה הרי אפילו פחות משיעור ג"כ משכחת ליה לענין אכילה לברך לפניה ולאחריה דאין זה מברך אלא מנאץ אלא צ"ל דמ"מ לענין אכילה צריך לברך לפניה ולאחריה כיון שנהנה ולמה יוסיף חטא על פשע דהא כל הנהנה בלא ברכה כאילו גזל להקב"ה וכנסת ישראל כדאי' בברכות דף ל"ה וזה נראה דעת הראב"ד בהשגות פ"א מהל' ברכות אבן דעת הרמב"ם ושאר פוסקים אינו כן וכן משמע בירושלמי ועיין בב"י בא"ח סימן קצ"ו ולפי דבריהם הא דנקט הש"ס דידן הדין דוקא גבי חלה לפי שלשון בולע פי' הפרשה וכפי שפי' מהרש"א כאן: **הגזלנים** ומלוי ברבית. לפי התירוץ שמחלק ר"י בתוספות דהא דאין מקבלין מהם היינו אותן בני אדם שרוב עסקם ומחייתם בכך להיות ניזונים בגזל ורבית א"כ אפשר לומר דלכך נקט גזל ודיבר בהווה כי גניבה בתשאי אינו שכיח להיות כל כך ניזונים תמיד מהם אבן בטור ח"מ סימן שס"ו מבואר דה"ה בגנב דינא הכי: **אין** רוח חכמים נוחה הימנו. פרש"י אין רוח חכמה וחסידות בקרבו כי אין לפרש שאין דעת חכמים נוחה עליהם כיון שאלו הוא נוטל אלא שאין זה מדת חסידות שנועל דלת בפני השבים ועיין במהרש"א: **בתוס'** ד"ה מטבע של אברהם אבינו כו' בבראשית רבה דריש ואגדלה שמך שיצא לו מוניטין כו' אלא כך היה כתוב כו'

הרי"ף

מטבע של אברהם וכו'. פירשו התוס' לא שהיתה צורת זקן וכו' אלא כך היה כתוב מצד אחד זקן וכו' ויש להביא עוד ראיה לזה מב"ר למרדכי יצא מוניטין עטרת זהב מכאן שק ואפר מכאן ואין לפרש בזה צורת עטרת זהב וצורת שק ואפר כי אין בשק ואפר שייך צורה אלא ודאי כתוב מצד אחד עטרת זהב ומצד אחד כתוב שק ואפר:

ענף יוסף

שככר יכולה לזון א"ע. כן כשאדם קטן בוטח על בוראו מאד. ומנהיגו הקב"ה בהשגחה עצומה פרטית. וכשמתגדל בוטח בעצמו. וכמו כן ההשגחה נמעטת מעליו. וע"ז היה במקדש הכרובים כרביא להיות הקטנים הם כרוב עם השכינה (הגר"א):

עין יוסף

מ הואיל וכסית ממני ולא גלית לי שהוא אישך. וכסיתם עיני בחינתי לכן יהי רצון שיהיה לך בנים כהויי עינים שיכהו עיניו מראות. דגנבת דעת חשיב כעוורון עינים (יפ"ת):

מב אמר ר"י בימי רבי נשנית משנה זו. בא לתרץ מה שהוא מילתא דתמיהא למעבד תקנתא להרמאים שעושים תשובה של רמאות. כי אלו היו מקבלים ממנו לא היה שם כלל. ועכשיו מה מועיל תשובתו. הלא קמי שמיא גליא כי תשובתו רק לפנים. אבל זאת תדע כי לכולהו תנאי ואמוראי ס"ל דתשובה צריך עם הכל. רק רבי ס"ל על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה יום הכפורים מכפר. חוץ מעבירות שבין אדם לחברו. והנה לרבי בודאי אם ישוב הגזילה ולא יהיה בידו עוד זו העבירה שבין אדם לחבירו. ואף אם לא ישוב על עון הגזל מהני. כי אחרי השבת הגזל הרי הוא כשאר עבירותי ואף אם אינו שב בתשובה רק השיב את הגזילה אחר גזל יוה"כ מכפר לכן יפה. א"ר יוחנן בימי רבי נשנית משנה זו שתשו חכמים לתקנת הרשע שלא יהיה בידו העבירה שבין אדם לחברו. ואף אם התשובה לפנים לא יהא כאלו לא שב לגמרי. ומ"מ יכפר עליו יוה"כ. ורק זאת תקנו שלא יהיה חוטא בינו לבין חברו. מה שאין כן לחכמים דס"ל שהכל צריך תשובה וא"כ אף אם לא יקבלו ממנו ולא יהי' בידו עבירה שבין אדם לחברו. מ"מ עון עצמו אינו נמחק ובעי תשובה. וכאן התשובה היא לפנים (עיר חכמים): **מג** זקן וזקנה מצד אחד. בחור ובתולה יצחק ורבקה. זקן וזקנה אברהם ושרה (רש"י). והוזקקו לפרש כן אע"ג דכתיב בשרה אחרי

[רב. שומר גנזיו של ר' חייא דודו הוה: דין עסק ביש · סחורה רעה היא שעל עסקי אנס אני מפסיד שלא היה לי לראותה: דנכו ואיסור. שולחנין אומנין היו: בית חייהם. תלמוד תורה: ביקור חולים וקבורה · פרכינן באלו מליאות הייתו גמילות חסדים ומוקי לה ביקור חולים בבן גילו ונוטל אחד מששים מחליו וקבורה בזקן ואינו לפי כבודו ואפ"ה חייב]: בכלל פרט וכלל · לכל קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה כלל וזה יהיה לך מקדשי הקדשים מן האש פרט כל מתנה בפני עצמו וכל תרומת הקדשים חזר וכלל והדר כתיב ברית מלח עולם הוא וגו' בסוף הפרשה (במדבר י"ח): וכל המקיימן כאילו מקיים. כל התורה כולה שניתנה לדרוש בכלל ופרט וכלל וכאילו קייסכל הקרבנו' שנכתב בהם ברית מלח: עשר במקדש · נאכלים לפנים מן הקלעים: וד' בירושלים. בכל העיר: וי' בגבולין · בערי א"י: אשם ודאי · חמשה הן גזילות מעילות שפחה חרופה נזיר ומצורע וחד חשיב להו: אשם תלויי בא על ספק כרת שלא נודע לו שעבר ודאי שיביא חטאת: וזבחי שלמי צבור. כבשי עצרת שנקראו שלמים כדכתיב (ויקרא כ"ג) ושני כבשים בני שנה וקדשי קדשים הן כדכתיב (שם) קדש יהיו לה' לכהן ונאכלים לפנים מן הקלעים: ולוג שמן של מצורע. מה שנשאר בלוג מיליקה לכף הכהן של השמאלית נאכל לכהנים דתניא במנחות (דף ע"ג·) ובזבחים (דף מ"ד·) לכל קרבנם לרבות לוג שמן של מצורע דההוא נמי קרוי קרבן דכתיב והקריב אותו לאשם ואת לוג השמן וסמיך ליה לקרא קמא בקדשי הקדשים תאכלנו בויקח קרח: מותר העומר · מנחת העומר נקמלת ושיריה נאכלים וכל המנחות קדשי הקדשים הם כי כתיב לא תאכל עליו חמץ וגו': ושירי מנחות · כל מנחות הנקמלות מנחת נדבה ומנחת חוטא ומנחת סוטה: הבכורה · בכור תם נאכל בכל העיר וכן הבכורים לריכים חומה כדכתיב (דברים י"ב) ואכלתם לפני ה' אלהיך וגו' ואמר מר ותרומת ידך אלו בכורים

(בגמרא) **לפנים** משורת הדין עבד כדתני [רב יוסף] והודעת להם וגו'. והך ברייתא מייתי נמי בפרק אלו מליאות (דף ל:) גבי זקן ואינו לפי כבודו ור' ישמעאל בר' יוסי לפנים משורת הדין עבד כדתניא כו' אבל בסוף פרק האומנים (דף פג.) גבי רבה בר רב הונא דשקלינהו לגלימייהו דהנהו שקולאי לא מייתי לה אלא מייתי למען תלך בדרך טובים ומפרש הר"י מאורליינ"ש דלא שייך לפנים משורת הדין אלא בדבר שאחרים חייבין וזה פטור כמו רבי חייא דהכא ור' ישמעאל ברבי יוסי באלו מליאות (ד' ל:) אבל בההיא דרבה בר רב הונא אין חילוק בינו לבין אחרים ואין נראה דבפרק אלו מליאות (ד' כד: ושם) אמר דעבד לפנים משורת הדין גבי הא [דאבוה] דשמואל אשכחינהו להנך חמרי במדברא אהדרינהו למרייהו לבתר תריסר ירחי שתא ובההיא פטרי כ"ע וי"ל דבהנהו שקולאי לא שייך לפני' משורת הדין כיון שעשו לו היזק גדול בפשיעה שיברו לו חבית של יין:

דף צט ע"ב [ההיא איתתא דאחזיא דינרא לרבי חייא אמר לה מעליא הוא
למחר אתאי לקמיה ואמרה לי' אחזיתיה ואמרו לי בישא הוא ולא קא נפיק לי א"ל לרב זיל חלפיה ניהלה וכתוב אפנקסי דין עסק ביש ומאי שנא דנכו ואיסור דפטירי משום דלא צריכי למיגמר ר' חייא נמי לאו למיגמר קא בעי רבי חייא א לפנים משורת הדין הוא דעבד ב כדתני רב יוסף (שמות י"ח) והודעת להם זה [דף ק'] בית חייהם את הדרך זו גמילות חסדים ילכו זו ביקור חולים בה זו קבורה את המעשה זה הדין אשר יעשון זו לפנים משורת הדין]:
דף קי ע"ב ת"ש כ"ד מתנות כהונה ניתנו לאהרן ולבניו וכולן נתנו בכלל ופרט וכלל וברית מלח כל המקיימן כאילו מקיים כלל ופרט וכלל וברית מלח כל העובר עליהן כאילו עובר על כלל ופרט וכלל וברית מלח ואלו הן י' במקדש וד' בירושלים וי' בגבולין · י' במקדש חטאת בהמה וחטאת העוף ואשם ודאי ואשם תלוי וזבחי שלמי צבור ולוג שמן של מצורע ומותר העומר ושתי הלחם ולחם הפנים ושירי מנחות. וד' בירושלים הבכורה והביכורים והמורם מן התודה ואיל נזיר ועורות קדשים · וי' בגבולין תרומה ותרומת מעשר וחלה וראשית הגז והמתנות ופדיון הבן ופדיון פטר חמור ושדה אחוזה ושדה חרמים וגזל הגר:

מהרש"א

ואדני זקן ואני זקנתי חזרו לימי נעורים דהיינו שנעשו הם בחור ובתולה כמ"ש אחרי בלותי היתה לי עדנה וק"ל: (בגמ' דף ק') [והודעת להם זה בית חייהם כו'. יבואר בפ' אלו מליאות ע"ש]: בזמן שהם מסורין בידך כו'. לפי פשוטה בז' עממין קמשתעי קרא וביה איירי כל הענין דבתר הכי אלא משום דכתיב כל העמים משמע ליה דאיירי גם בשאר אומות ועוד בז' עממין לא סגי בואכלת

הגוזל בתרא פרק עשירי

מד דף קיג ע"ב **אמר** רב ביבי בר גידל אמר רבי שמעון חסידא גזל הגוי אסור דאמר רבי הונא מנין לגזל הגוי שהוא אסור שנאמר (דברים ז) ואכלת את כל העמים אשר ה' אלהיך נותן לך בזמן שהם מסורים בידך ולא בזמן שאינם מסורים בידך:

(מכות דף י"ז·): והמורם מתודה· חזה ושוק וד' חלות מד' מינים שבה חלות ורקיקים חמץ ורבוכה וכתיב(ויקרא ו')והקריב ממנו אחד מכל קרבן תרומה לה' לכהן הזורק וגו': והמורם מאיל נזיר · זרוע בשלה וחלה ורקיק וחזה ושוק של שלמים בגלל תודה הוא דתודה שלמים אקרי והנך תרתי תודה ואיל נזיר משום דדמיין להדדי חשיב להו כחדא כדקאמר בשחיטת חולין בפרק הזרוע: ועורות קדשים · עורות עולה וחטאות ואשמות אבל קדשים קלים עורותיהן לבעלים כדאמרינן בזבחים פרק טבול יום (דף ק"ג·) ומ"ה [קא] חשיב להו בהדי הנך דירושלים למעוטי דאין נחשבין בהדי הנך דגבולין דהני עורות לא מתיהיב להו אלא בירושלים ובהדי הנך דבמקדש לא חשיב אלא הנהו דאי נפקי חוץ לקלעים מפסלי ביוצא:ושדה אחוזה · שהקדישה בעלים ולא גאלה ומכרה גזבר כשהלוקה מחזירה ביובל מתחלקת לכהנים: ושדה חרמים· ישראל שהחרימו שדיהן: וגזל הגר · נמי קרי ליה מתנות גבולים שאם נתנו

אברכות ז' ע"א וש"נ: ב אלו מליאות דף ל':

חדושי גאונים

אשר האדם אשר טבעו קר בלתי יתאווה ולא ישתוקק מהר מרוב עצלותו נלאה להשיב ידו אל פיו וכן לא יתאווה לדבר שהוא נגד רצונו ית"ש כאשר לא יחם לבבו. אכן גם נגד המצות יהיה כן גם הוא כי לא ירוץ לדבר מצוה ואם יעשנה לא יעשנה בנפש חפילה ובתשוק' כאשר יאות. אכן האיש אשר טבעו חם ודמו תוסס ישתוקק לכל אשר יחפוץ בתשוקה רבה ונפש חפילה וכאשר יעשה א' ממצות ה' ירוץ אלי' בעולם תשוקתו ובכל לבבו אכן ילא שכרו בהפסדו כי כן יהיה כי יחם לבבו להשתוקק לדבר עבירה ימהר ויחיש מעשו ואין מעצור לרוחו וכן הוא באדם בעצמו כאשר עידנים יחלפו לו כי בעת הבחרות ובכל עת אשר הוא בכחו תהי' מעשיו ברוב אומן וזריזות ובכל אשר הוא עושה חיה יחיש ואז בעניני מצות עשה טוב הוא לו כי יעשה אותם ותי בהם חיי' שתשוקה ולא בעצלה אכן גם נגד העבירות יהיה כן בתשוקה ובחפילה כאמור ולא בנקל יכבוש את ילרו אשר לא כן בימי הזקנה כי מעטה שלג יעטה ודמו הקר אזי בנין גופו ינהגהו · בכבדות וטרם יבלע מעשה הרע יקיץ שכלו והוא ימשל בו. אכן כמו כן יתעצל ויתמהמה מעשות מצות ה' כי הפועלים עצלים לכן להשלים עבודת הי"ת צריך האד' להרכיב טבעים הפכים האלו להיות זקן בעת ילדותו נגד העבירות ולהיות ילד בעת זקנתו להיות רץ כצבי לעשות רצון אביו שבשמים וזה הדרך הטוב המבוקש מאתנו כאמור. והנה כאלה מצינו אצל אבותינו הקדושים ע"ה אצל אברהם אמר הכתוב ואברהם זקן בא בימים והפי' לפ"ד כאשר רק בא בימים שהיה עוד בימי ילדותו כבר הי' בבחי' זקן בטבעו נגד

עיון יעקב

וכן פי' הקונטרס גבי דוד ושלמה וירושלים עיר הקודש עכ"ל תוספות. ולכאורה יש לתמוה בתוס' דלאיזה ענין מעתיק תוס' הברא שית רבה שאין שם חידוש יותר מש"ס דידן וה"ל לפרש כן הש"ס דידן גם לאיזה נפקותא כתבו תוס' שכן פירש"י גבי ירושלים עיר הקודש ותרלתי דכך כוונת התוס' דאיתא בש"ך ביו"ד סימן קמ"א סוף סעיף קטן כ"ה וז"ל ונראה דכל הצורות דאסרינן אינן אסורות אלא בצורה שלמה ממש כגון צורת אדם בשתי עיניים ואוטס שלמה וכל הגוף אבל לא חצי ציור כדרך קצת בני אדם המציירים צד אחד של צורה עכ"ל ואח"כ בש"ס דנקט הלשון זקן וזקנה מצד אחד לא היה צריך תוס' לפרש כן דו"ל דצורה ממש היו ואפ"ה אין כאן איסור כיון שלא היה מצויר רק מצד אחד כמו רוב מטבעות שלנו אבל בב"ר לא נזכר הלשון מצד אחד רק זקן וזקנה מכאן א"כ י"ל דלאו מצד אחד היו מצויירים א"כ פי' תוספות שפיר לא שהיה בו צורת זקן וזקנה מכאן ובתור ובתולה מכאן דאסור לעשות צורת אדם אלא כך היה כתוב מצד אחד זקן וזקנה ומצד אחד בתור ובתולה וזה שסיימו תוס' וכן פי' בקונטרס גבי דוד ושלמה וירושלים עיר הקודש שכך היה כתוב במטבע משום דהתם ודאי אין הפירוש לד אחד של הצורה דהא בירושלים אין נפקותא אם היה מצויר כלו או מצד אחד וא"כ ה"ה דוד ושלמה דהא בחדא מחתא מתנינהו:

עין יוסף

אחרי בלותי היתה לי עדנה שחזרה לנערותה · מכל מקום לא כתיב הכי באברהם · ולהכי לא מצי לפרש בחור ובתולה נמי באברהם ושרה · אבל מכיון דאשכחן מ"ד בבראשית רבה פרשה מ"ח דאברהם נמי החזירו הקדוש ברוך הוא לימי נערותו · ניחא לן לפרש דבחור ובתולה נמי באברהם ושרה לרמוז

מה דף קיז ההוא גברא דהוה בעי אחויי אתיבנא דחבריה אתא לקמיה דרב א"ל לא תחוי ולא תחוי א"ל מחוינא ומחוינא יתיב רב כהנא קמיה דרב שמטיה לקועיה מיניה קרי רב עילויה (ישעיה נא) בניך עולפו שכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר מה תוא זה כיון שנפל במכמר אין מרחמין עליו אף ממונם של ישראל כיון שנפל ביד עובדי כוכבים אין מרחמין עליו א"ל (רב) לרב כהנא עד האידנא הוו פרסאי דלא קפדי אשפיכות דמים והשתא איכא יוונאי דקפדי אשפיכות דמים ואמרי מרדין מרדין קום סק לארעא דישראל וקביל עליך דלא תיקשי לרבי יוחנן שבע שנין אזל אשכחיה לריש לקיש דיתיב וקא מסיים מתיבתא דיומא לרבנן · אמר להו ר"ל היכא.אמרו ליה אמאי· א"ל האי קושיא והאי קושיא האי פירוקא והאי פירוקא אמרו ליה לריש לקיש אזל ר"ל א"ל לרבי יוחנן ארי עלה מבבל לעיין מר במתיבתא דלמחר · למחר אותבוה בדרא קמא קמיה דר' יוחנן אמר שמעתתא ולא אקשי שמעתתא ולא אקשי אנחתיה אחורי שבע דרי עד דאותביה בדרא בתרא . א"ל ר' יוחנן לר"ש בן לקיש ארי שאמרת נעשה שועל . אמר [רב כהנא] יהא רעוא דהני שבע דרי ליהוו חילוף שבע שנין דאמר לי רב . קם אכרעיה א"ל נהדר מר ברישא אמר שמעתתא ואקשיה [אמר שמעתתא ואקשיה עד ד] אוקמוה בדרא קמא (אמר שמעתתא ואקשי') רבי יוחנן הוה יתיב אשבע בסתרקי שלפי ליה חדא ביסתרקא מתותיה אמר שמעתתא ואקשי לי' עד דשלפי ליה כולי ביסתרקי מתותיה עד דיתיב אארעא. רבי יוחנן גברא סבא הוה ומסרחי גביניה א"ל דלו לי עיני ואחזיה דלו ליה במכחלתא דכספא חזא דפריטא שפוותיה סבר אחוכי קמחייך ביה חלשא דעתיה ונח נפשיה . למחר א"ל ר' יוחנן לרבנן חזיתו לבבלאה היכי עביד אמרו לי' דרכיה הכי על לגבי מערתא חזא דהוה [שם ע"ב] הדרא לי' עכנא א"ל עכנא עכנא פתח פומיך ויכנס הרב אצל תלמיד ולא פתח יכנס חבר אצל חבר ולא פתח יכנס תלמיד אצל הרב פתח ליה בעא רחמי ואוקמיה א"ל אי הוה ידענא דדרכיה דמר הכי לא חלשא דעתאי השתא ליתי מר בהדן א"ל אי מצית למיבעי רחמי דתו לא שכיבנא אזלינא ואי לא לא אזלינא הואיל וחליף שעתא חליף

רש"י לכהן המשמר חוץ לירושלים ילא ואיל אשמו יעלה לירושלים להקריב : (בעי אחויי · ר"ל שלא גזלה לעצמו אלא להראות לעובדי כוכבים על תיבנא של חבירו שיגזול) : לקועיה · לצואריה שבר מפרקתו : תוא · חיה הוא והוא שור הבר כדמתרגמינן (דברים י"ד) ותוא וזמר תורבלא · תור שור . בלא יער : אין מרחמין עליו . ושפיר עבדת דקטלתיה:מסיים מתיבתא דיומא לרבנן · היה מחזר ושונה להם מה שדרש ר' יוחנן אותו היום לפי שר"ל חכם גדול היה ולאחר ששמעו כולם (מפי הרב) היה חוזר ומכוונם בידם : בדרא קמא·שבע שורות תלמידים יושבים לפניו זו לפנים מזו : ביסתרקא · (כרים תפי"ד בלע"ז) : מסרחי גביניה · גבות עיניו גדולים ומכסים עיניו : פריטא שפוותיה · נקרעה שפתו על ידי מכה : הדרא ליה עכנא· נחש גדול עשה עצמו כגלגל ומקיף את פי המערה ונותן זנבו לתוך פיו ואין אדם יכול ליכנס : פתח פיך · הרחיבי פתחיך להסיר זנביך מפיך ועשה פתח ליכנס : אי מצית למיבעי רחמי דתו לא שכיבנא · אי אקשינא לך אזלינא בהדך ואעמוד אצלך בבית המדרש: ואי לא הואיל וחליף שעתא · ואיתרחים

מהרש"א אלא בלא תחיה כל נשמה וק"ל : מה תוא זה וכו' . ירצה דהא דנקט קרא תוא שהוא שור הבר יותר מכל שאר מיני חיות הנצודים במכמר משום דבתוא ליכא רחמנות כלל דנשחט בלא כסוי דם כדעת רוב הפוסקים משא"כ כל שאר הנצודים דבעי כסוי בדמם וכסוי הדם הוא ממדת רחמנות כמ"ש באיכה רבתי בדמו של זכריה שלא נהגו בדמו לא כדם צבי ואיל דכתיב ושפך את דמו וכסהו כו' ע"ש וק"ל : קום סק לא"י כו' . שא"ל קום סק לא"י מאימת יוונאי דקפדי אש"ד ושא"ל וקבל עליך כו' אין לפרש שיקבל תשובה על הריגתו דהא כבר א"ל רב דשפיר עביד שהרגו כדין מסור ואין לפרש נמי שא"ל כן לטובת רב כהנא שלא יענשו ר' יוחנן בהקשותו לו כמו שעלתה לו דא"כ לא הוי קאמר יהא רעוא דהני ז' דרי ליהוי חלוף ז' שני ואפשר לפרש לפי שרב כהנא הרגו בלי רשות ב"ד ולא נטל רשות מרב וכאילו הורה הלכה למעשה בפני רבו שהוא חייב מיתה ולכך א"ל קביל עליך אף במותר לך לפני רבך דהיינו דלא תקשי לר' יוחנן ז' שנין שהן מעשר שנותיו של אדם שהן ע' שנים וכאילו מהיום קטן שנולד דמי עד ז' שנין שיגיע לשנות הפעוטות שיבואו הקטנים אז לכלל דעת ולכלל לימוד כמ"ש בפרק קמא דב"ב כבר שבע ספי ליה כתורא והוא ענין שבע דרי שהיה בבה"מ שהיו התלמידים יושבי' שם שורות כפי מדרגות הזקנה והלמוד כמו ששנינו בן עשר למשנה בן כו' שהם ז' מדרגות לפי הזקנה והלמוד עד בן ע' לשיבה שהיא המדרגה העליונה שהיו יושבי' בדרא קמא ולכך כדאותביה בדרא בתרא שהוא מדרגת השפלים הקטנים אמר זה שהושיבני מדרא לדרא ז' פעמי' עד דרא בתרא במדרגת הקטנים יהיה חילוף הז' שנים דא"ל רב שאחזיק עצמי במדרגת הקטנים עד ז' שנין והיינו דמסיק יכנס תלמיד אצל הרב פתח ליה כו' שהראו לו שלא היה ראוי ליענש על ידו לולי שכבר קבל עליו מרב כך שלא להקשותו בשביל שלא נטל רשות ממנו להרגו שהיה רב כהנא לרב תלמיד חבר כמ"ש פרק אחד דיני ממונות ואסור להורות תוך י"ב מיל אבל לגבי ר' יוחנן לא היה רב כהנא תלמיד ורש"י ז"ל שהביא מירושלמי דברכות אהך עובדא דאתא לקמי' דר"י וא"ל בר איגש דאמיה מבסר ליה ואנתתיה דאבוה מיקרא ליה להן ייזל שזה היה נטילת רשות מר' יוחנן לילך מא"י לבבל דר"ל אם יהיה אצל אמו דהיינו א"י שהיו מבזין אותו שם או ילך אצל אשת אביו שהיא בבל שמכבדין אותו שם לאו משום שהיה רב כהנא תלמידו של רבי יוחנן שהרי קאמר הכא יכנס תלמיד אצל הרב אלא דמ"מ היה צריך ליטול רשות מרבי יוחנן שהיה ראש בא"י בזמן ההוא . גם מ"ש שם בירושלמי שחזר רב כהנא אחר נטילת רשות מר' יוחנן מא"י לבבל והקשה בעל יפה מראה לפרש"י דהכא דאם היה זה בתר עובדא דהכא היאך חזר לבבל ולא היה ירא לנפשו שיתפס על הריגתו די"ל דאפשר שהיה ידע שכבר נשכח ענין הריגתו שם או שלא נתוודע הריגתו ולא יהיה לו עוד סכנה שם ועיין בזה עוד ביפה מראה : א"ל דלו לי עיני כו' · אין לפרש דלכך אמר לדלות עיניו שרצה לענשו בראייה על שהקשה לו כ"כ וכדאמרינן כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או עוני או מיתה דהא משמע דלא ענשו אלא משום דהוה סבר דמחייך ביה כשראה אותו ואפשר לומר דהאדם מבין יותר

עין יעקב

קום סק לארעא דישראל . אפילו למ"ד העולה מבבל לא"י עובר בעשה מ"מ מחמת אונס כזה שרי : וקביל עליך שלא תקשי לר' יוחנן שבע שנין . אפשר דכוון למספר זה דחשש אולי יש בו לאו דשפיכות דמים בשביל שהרג למסור הזה שהיה יכול להצילו באחד מאבריו ומצינו בשפיכות דמים שנידון לשבע דורות כדמצינו ברוצח ראשון שבעתים יוקם קין לכך נתכוין ג"כ למנין המספר הזה לתשובתו להצילו מז' מדורי גיהנם ועיין במהרש"א : שלא תקשי לר"י שבע שנין . הזהיר בזה לפי שהתלמידים שבבבל נקראים מחבלים שמחבלים זה לזה בהלכה משא"כ תלמידים שבא"י נוחים זה לזה בהלכה כדאיתא בסנהדרין דף כ"ד ואזיל לקרתא הלך בנימוסי' לכך הזהיר אותו על כך תחלת ביאתו לשם :

עין יוסף

לרמוז שנהפכו מזקנים לבחורים (יפ"ת ונזה"ק ומהרש"א) : מה מרדין · היא רציחה בלשון פרסי (רש"י בבבא מציעא דף נ"ט ע"א ד"ה מחמת מרדין) :

חדושי גאונים העבירה יקר רוח איש תבונות כבימי זקנתו . ועי"ז אחז"ל ג' נכתרו בזה אברהם ודוד כתיב והמלך דוד זקן בא בימים כאשר ידוע לנו אשר בימי ילדותו צלחה עליו רוח ה' ושם מעצור לרוחו בכמה עבירות אשר הזכירם הכתוב כענין הנקימה בשאול וכדומה מהכתובים ובשמואל כתיב ושמואל זקן בא בימים והוא בעת ילדותו הוקדש לה' והנער נער ותהי עליו שם יד ה' ועל אמנו שרה ע"ה ביארם לפ"ד רש"י ז"ל בפ' חיי שרה הדברים האלה וז"ל שם ברה"פ.ויהיו ימי חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים למה נכתב שנה בכל פרט לומר לך שהיתה בת ק' כבת כ' לחטא ובת כ' כבת ז' ליופי ע"כ וכן אי' במ"ר שם . וזה אינו מובן ומ"ש המפרשים שבשמים אין עונשין אלא למעלה מכ' אבל החטא במקומו עומד אפי' מבת י"ב . ועוד מה ענין השבח שהית' בת כ' כבת ז' ליופי. אכן הוא הדבר אשר דברנו כי שרה אמנו ע"ה היתה במדרגת הנעלה אשר הבאנו כי באמת האדם אשר הוא בילדותו עלול הוא לחטא ובעת זקנתו תסור תאוותו ממנו . והנה כבר הבאנו למעלה בענין יוסף הצדיק כי היופי אצל האיש או אצל האשה הוא מעורר את יצרו ויביאהו לחטוא לה' כמ"ש במס' נזיר נסתכלתי בבואה שלי ופחז עלי יצרי אכן ידוע כי אין זה רק באיש אשר הגיע בשנים אשר יש לו בהם חפץ ותשוקה אכן לא נאמר על ילד או על ילדה בת ז' שנים שהיופי יעורר אותם לחטא כי אין בהם דעת עוד ואין בה תשוקה כמובן . וז"ש רש"י ז"ל דהנה שרה אמנו ע"ה אחרי בלותה היתה לה עדנה ואמר בת ק' כבת כ' לחטא ר"ל שהיתה עלולה לחטא כשהיתה בת ק' כבת כ' כי שבה אז לימי נערותה ועכ"ז בת כ' כבת ז' ליופי שלא היה פועל בה גם היופי כשהיתה בת כ' בתוקף נערותה כמו שאינו פועל בבת ז' כאמור וזה נכון :

חליף תיריה אוקמיה שייליה כל ספיקא דהוה ליה ופשטינהו ניהליה א והיינו דאמר רבי יוחנן דילכון אמרי דילהון היא:

מו דף קיט רב חסדא הוה ליה ההוא אריסא דהוה תקיל ויהיב תקיל ושקיל סלקיה קרא אנפשיה (משלי יג) וצפון לצדיק חיל חוטא. (איוב כז) כי מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו. ב רב הונא ורב חסדא חד אמר נפשו דנגזל וחד אמר נפשו של גזלן. מאן דאמר נפשו של נגזל דכתי' (משלי א) כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח. מ"ד נפשו של גזלן דכתי' (שם כב) אל תגזול דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש. ואידך נמי הכתיב נפש בעליו יקח מאי בעליו בעליו דהשתא. ואידך נמי הכתיב וקבע את קובעיהם נפש מה טעם קאמר מה טעם וקבע את קובעיהם משום דקבעי נפש. א"ר יוחנן כל הגוזל את חבירו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו ממנו שנאמ' כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח. ואומר (ירמיה ה) ואכל קצירך ולחמך יאכלו בניך ובנותיך ואומר (יואל ד) מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם ואומר (ש"ב כא) אל שאול ואל בית הדמי' על אשר המית הגבעונים. מאי ואומר וכ"ת נפש דידיה אין אבל נפש בניו ובנותיו לא תא שמע בשר בניו ובנותיו וכ"ת ה"מ היכא דלא יהיב דמי אבל היכא דיהיב דמי לא ת"ש מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם וכ"ת הני מילי היכא דקעביד בידים אבל גרמא לא ג ת"ש אל שאול ואל בית הדמים אשר המית את הגבעונים וכי היכן מצינו שהרג שאול את

ניסא חליף ולא אלך עוד עמך שמא תכעוס עלי ואמות עוד פעם אחרת אלא אלך לביתי חי ולא אעמוד עוד אלך פן אמות פעם אחרת. ואית דמפרשי הואיל וחליף שעתא וקבלתי צער מיתה לא אקבל עוד פעם אחרת ליך מכאן ובפסחים (דף מ"ט) מוכח שהלך לביתו דאמר רב כהנא אי לאו דנסיבנא כהנתא לאו הכא גלאי אמרי ליה והא למקום תורה גלית א"ל לאו אנא גלאי כדגלו שאר אינשי שהרי לא בעבור מקום תורה גליתי אלא מאימת מלכות ברחתי אלמא בתר הכי חי היה ועוד אמרינן בברכות ירושלמי דפגע ביה ההוא גברא א"ל מאי עבדי בשמיא כלומר שליעג עליו שהיה מת וחיה א"ל גזר דיניה דההוא גברא מחתם חתים ומית ההוא גברא פגע ביה אחרינא א"ל ה"נ ומית אתו לקמיה דרבי יוחנן א"ל בר אינש דאמיה מבסרא ליה ואינתתיה דאביה מייקרא כו': תיריה. הקילו משנתו: דילכון אמרי. שלכם הייתי אומר תורה של בני א"י (היא): דילהון היא. של בני בבל: תקיל ויהיב. לרב חסדא: תקיל ושקיל. לנפשיה מדקדק בחלוקה ואינו מוותר מחלקו כלום ל"א מחלה היה נוטל ודרך שאר אריסים ליטול שליש: [קרא אנפשיה]. רב חסדא לדיק והאריס חוטא וגלפן חילו לרב חסדא דסלקו ונטל חלקו: [כי ישל אלוה נפשו. משליך הקב"ה נשמתו ומאבד ממנו נשמה אחת]: אל תגזול דל כי דל הוא. אע"פ שדל הוא ואינלו מה לגוזלו: אל תדכא עני בשער. מעשר עני ולקט שכחה ופאה המתחלקין בשעריך אל תדכאהו בם: וקבע את קובעיהם נפש. גוזל נפש גוזליהם: בעלים דהשתא. גזלן שנעשה עכשיו בעלים לממון: ואכל קצירך ולחמך. ודומה לך כאוכל בניך ובנותיך לפי שאין לך שוב במה לפרנסם: מחמס בני יהודה. מגזל שעשו מעלה אני עליהם כאילו שפכו דם נקי: המית הגבעונים. כדמפרש לקמיה שהמית כהני נוב [שהיו מספקין מים ומזון לגבעונים] שהגבעונים היו משמשים למזבח [חוטבי עלים] ושואבי מים ומעלה עליו כאילו המית הגבעונים: [אבל נפש בניו ובנותיו לא. הא] מאת נפש בעליו יקח לא נפקא לן אלא נפש הגוזל אבל בניו ובנותיו לא נענש גזלן אנפשות בני הנגזל: [דלא יהיב

מהרש"א

מחברו ומרבו כשרואה אותו בפניס כדכתיב וראית את מוריך וגו' וק"ל: תקיל ויהיב כו'. פירוש קמא שפרש"י הוא דחוק וכי משום שהיה מדקדק בחלוקה נקרא חוטא וע"ק מאי קאמר לפון לצדיק וגו' שנטל חלקו כפרש"י שהרי ודאי היה לריך לאריס אחר ואם האריס האחר לא היה מדקדק כל כך ולא היה תקיל ויהיב אם כן גם לא היה תקיל ושקיל ומה היה מרויח רב חסדא ולפי' שני קשה אם ירד בתחלה לפלגא למה סלקו ואם ירד בסתם לא היה לריך ליתן לו אלא שליש כדרך שאר אריסין ויש לפרש דהי' לו לאריס אבן ואבן גדול' וקטנה ותקיל ויהיב בקטנה לרב חסדא ותקיל ושקיל בגדולה לנפשיה וק"ל: ח"א נפשו כו'. למ"ד נפשו של גזלן יתפרש הקרא בפשיטות כי מה תקות הרשע הגוזל ליהנות מן הגזילה שהרי ישל אלוה נפשו ממנו מהרה בעבור הגזילה ולא יהנה ממנו וכפי' רש"י ולמ"ד נפשו של נגזל יש לפרש דה"ק מה תקות רשע החונף ומראה עלמו בפני הבריות כאילו לא גזל מעולם וגם הגזילה ישנו בהשבה אבל הרי ישל אלוה נפשו כי האלהים יודע ויראה כי גדול עונו שהוא נוטל נפש הנגזל דאינו בהשבה וק"ל: נפשו של נגזל כו' דכתיב כן ארחות וגו'. דהכי משמע פשטיה דקרא כן דרך כל בולע ומלסטם את הבריות שהוא נוטל נפשו של נגזל והורגו שהוא ירא שיעמוד נגדו בעל הממון או שיפרסם אותו ויודיע גזילו לב"ד ומ"ד נפשו של גזלן דכתיב אל תגזול דל כי דל הוא ואל וגו' ופירש"י כי דל אע"פ שהוא דל כו' ועוד נראה לפרש יותר כפשטיה אל תגזול דל שיש בו נטילת נשמה כי דל הוא ואין לו שוב במה להתפרנס עוד משא"כ בגוזל העשיר שאפשר לו להתפרנס שוב במה שנשאר בידו. עוד פירש"י אל תדכא עני בשער וגו' מעשר עני כו' המתחלקים בשעריך וכו' ועוד יש לפרש אל תדכא וגו' ר"ל בעני שנלרך ודחוק למכור או לקנות דבר אל תדחוק אותו למכור בפחות או לקנות ביותר משער היולא בשוק כי ה' יריב ריבם כדאמרינן בפרק הקורא המגילה ברכת השנים בהשיעית כנגד מפקיעי שערים דכתיב שבור זרוע רשע וגו' ופירש"י שם במפקיעי שערים כתיב יארוב לחטוף עני וגו' שרוב דעתם לעניים הוא וקא בעי דוד רחמי עלה דמלתא שבור זרוע רשע תן שובע בעולם ובכך זרועו שבור ורע וגו' עכ"ל באורך ול"כ לפרש דשבר חסר כתיב מל' יש שבר במצרים וזרוע מלשון זריעה והכי פירושו דקבעי דוד רחמי דרעתו ורשעו של הרשע בל תמלא דהיינו שיהיה שבר ותבואה הרבה בזריעה ולא יוכל להפקיע שערים וק"ל: ואומר ואכל קצירך וגו'. פסוק הוא בירמיה ה' ולכאורה מאין ילא להם לדרוש דואכל קצירך ולחמך כאילו אוכל בניך וגו' הא ע"כ יאכל לאך וגו' ויאכל גפנך וגו' כמשמעו ואין לומר דמשמע להו לדרוש כן משום דלא שייך אכילה בבנים ובנות הא כתיב כה"ג ואכלת את כל העמים ואפשר לומר מדשינה הכתוב לכתוב כל האכילות בכתוב הזה בלשון יחיד ואכל קצירך וגו' ואכל גפנך וגו' דקאי אעובד כוכבים דכתיב לעיל מיניה וגבי בניך ובנותיך כתב בלשון רבים יאכלו בניך וגו' דרשו בו דאכילת קצירך וגו' נעשה כאילו האוכלים רבים כ"כ שיאכלו גם בניך ובנותיך מתוך שאין להם במה להתפרנס ודו"ק: אבל היכא דיהיב דמי לא ת"ש מחמס בני וגו'. דאפשר דאף בדיהב דמי יש בו משום נטילת נשמה

עין יעקב

חד אמר נפשו דנגזל וחד אמר נפשו של גזלן. וכה"ג פליגי בב"מ פ' המקבל ופרש"י שם במשמעות דקרא פליגי ע"ש ועי"ל דכ"ע דלמ"ד נפשו דנגזל היה מותר לנדותו משא"כ נפש דגזלן אסור לנדותו ד"ס ממון נתחייב לו נידוי מי נתחייב לו וכדאי' במ"ק דף ט"ז ע"א ועי"ש בתוס': כל הגוזל ש"פ כאילו נוטל נשמתו וכו' אבל נפש בניו ובנותיו לא ת"ש. ונראה דהוי כאילו נוטל נשמתו ונשמת בניו ובנותיו משום דבלשתן אלו בסגנון אחד הם כדאמרינן בני חיי ומזוני לאו בזכות' תליא מילתא אלא במזלא לכן שלשתן שקולים הם: ת"ר

יד יוסף

א סוכה דף מ"ד ע"ב: ב ב"מ דף קי"ב ע"א: ג יבמות דף ע"ח ע"ב:

חדושי גאונים

ויש להעמים כזאת במדרש אסתר שאמר ר"ע היה יושב ודורש וכל העם מתנמנמים ביקש לעוררם אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינות מפני שהיתה בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנים וזה פלא: אבן הוא הדבר אשר דברנו כי באמת לא היה כל אדם ראוי לזה להגיע למלכות לבלע על ידו מעשי ה' להאמית ישועה לישראל כי אולי בהגיעה למלכות פרוס ותשכח את ארץ מולדתה אכן העיד הכתוב שהיה בה מדת שרה אמנו שחיתה קכ"ז שנים שלא היו רגשי הגוף פועלים בה לכן זכתה למלכות כאשר באמת עשתה כמו כן כי לא הועם אלה כבוד ישראל מהוד מלכותה כאמור. ובזה היה ר"ע מעורר אוזן השומעים אשר ראוי כל אדם לאחוז במדה הזאת כי רק עי"ז זכתה אסתר למלכות כאשר גם פה לא פעלה היופי והדר מלכותה לשכוח את ה' ואת עמה והבן. וז"ש ז"ל בנועם מליצתם מטבע של א"א זקן וזקנה מכאן בתור ובתולה מכאן וידוע כי בלשון חז"ל כל מדותיו נקרא מטבע כגון מטבע שטבעו חכמים בברכות ואמר שהיה זה טבעו של א"א שהיה תמיד בכל שנותיו מורכב מעניינים הספכים האלו שהיה הוא ואשתו זקן וזקינה מכאן היה בחור ובתול' מכאן כי כאיל רלו לקראת מצות ה' לעשות ברצונם השלם ובנפש חפילה וזאת מליצה יקרה ראוי לשלמים האלו והבן. ובתכלית עצלות הזקנה נתעצלו נגד עבירת רצונו ב"ה. (באר רחובות):

כי מה תקות חנף וגו' כי ישל אלוה נפשו ת"א נפשו דנגזל. ע' מהרש"א דה"ק. החונף ומראה עצמו כי האלהים יודע כו' כי גדול עונו שהוא נוטל נפש כו'. ודוחק. ול"נ דה"ק שהגוזל מתחייב לעכבו נפש לא היה נגזל מאחיז גזלן. וא"כ זה הגזלן עשה שליחותו של מקום מקווס לשלם לו הש"י גמולו. אולם שמעורר כרוז קרא בחיל השומר אמת לעולם עושה משפט לעשוקים וגו' כ' לומר זה העשוק והנגזל הוא מבמירתו ית' את האמת. ויפה כן ויפה חייבוהו לשלם. אולם עכ"ז עושה משפט לעשוקים. אוי לרשע הגזלן רע. כי גמול ידיו יעשה לו. והוא שאמר איוב מה תקות חנף כי יבצע כי ישל אלוה נפשו. כלומר זה החונף שבולע וגוזל את הנגזל. מה תקוותו במה שעל ידו ישל אלוה נפשו של הנגזל (כי מי זה אמר ותהי ה' לא צוה) אחר שהשי"ת עושה משפט לעשוקים לתת לעושק גמולו בראשו. ועי"ז מביאו אח"כ ראיה ממאמר כן ארחות כל בוצע בלע את נפש בעליו יקח. כלומר דרכו

הגבעונים אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן :

שם ת"ר לוקחין מן הנשים כלי צמר [ביהודה וכלי פשתן בגליל אבל לא יינות ושמני' וסלתות ולא מן העבדים ולא מן התינוקות] אבא שאול אומר מוכרת אשה בארבעה וה' דינר [כדי לעשות כפה לראשה וכולן שאמרו להטמין אסור] גבאי צדקה לוקחין מהן דבר מועט אבל לא דבר מרובה [והבדדין לוקחין מהן זיתים במדה ושמן במדה אבל לא זיתים במועט ושמן במועט רשב"ג אומר לוקחין מנשים זיתים במועד [נ"א במועט] בגליל העליון שפעמים אדם בוש למכור על פתח ביתו ונותן לאשתו ומוכרת] רבינא איקלע לבי מחוזא אתו נשי דבי מחוזא רמו קמיה כבלי ושירי קביל מינייהו אמר ליה רבה תוספאה לרבינא והתניא גבאי צדקה מקבלים מהן דבר מועט אבל לא דבר מרובה א"ל הני לבני מחוזא דבר מועט נינהו : (שם ע"ב) [ת"ר מסתתי אבנים אין בהן משום גזל מפסגי אילנות מפסגי גפנים מנקפי היגי מנכשי זרעים ועודרי ירקות בזמן שבעה"ב מקפיד עליהם יש בהן משום גזל אין בעה"ב מקפיד עליהן הרי אלו שלו אמר רב יהודה כשות וחזיז אין בהן משום גזל באתרא דקפדי יש בהן משום גזל אמר רבינא ומתא מחסיא אתרא דקפדי הוא] : סליקא מסכת בבא קמא

רש"י

יהיב דמי] · חמסן יהיב דמי (ולזה) [וזה] לא היה רוצה למכור : [אבל לא יינות ושמנים וסלתות · שדרך האיש למוכרן ואין עושה אשתו שליח לכך ושמא גנבתו מבעלה : כפה · לעיף ואין הבעל מקפיד : והבדדין · בעלי בית הבד שתגרין הן בשמן לוקחין מן נשיהם זיתים ושמן במדה כלומר דרך מכירה בפרהסיא ודבר מרובה דאין יכולה לגנוב כל זאת ולעשות בצינעא אבל לא במועט דגנבתו ויכולה לעשות בצינעא ולא ירגיש בעלה נ"א במועט במעטן שנטלתן מן המעטן ואין דרך למוכרן כך : בגליל העליון · שהשמן שם ביוקר ומקפיד על דבר מועט] : רבינא · גבאי לדקה היה : כבלי · שרשרות זהב : ושירי · צמידים : בני מחוזא · עשירים הם : [מסתתי אבנים · מרבע אותן ומחליק אותן : מפסגי אילנות · כשיש בהן ענפים יותר מדאי קוצץ אחת מבינתיים והיינו פיסוג לשון דילוג והרחבה : ניקוף · שייך בהיגא כמו ונקף סבכי היער בברזל (ישעיה י') : היגא · סנה : ומנכשי זרעים · נוטלים ירקות מביניהם : ועודרי ירקות · כשהן הכופות יותר מדאי נוטל א' מבינתיים כדי שיהא מקום להרחיב ולהתפשט : חזיז · שחת של תבואה חטין ושעורין בעודן ירק : מתא מחסיא · מקום בהמות הוא וצריכין למרעה טוב] :

מהרש"א

בצריך לאותו דבר כגון שהוא מזונות דמקרבי הנייתנטפי מדמים וק"ל: שהיו מספיקים להם מים ומזון וכו'. משמע שהכהנים היו מספיקים מים לגבעוני' דומיא דמזון אף על גב דכל עצמן של הגבעונים היו שואבים מים וקאמר דהכהנים היו מספיקים להם מים דאפשר שלא היה להם לגבעונים מקום מוצא מים להסתפק ממנו כיון שלא היה להם חלק ונחלה בארץ. ועי' מה שכתבנו בזה בחידושי אגדות במסכת יבמות : (בגמ') בסיום המסכתא פרש"י מתא מחסיא מקום בהמות הוא וצריכין למרעה טוב עכ"ל לא הו"ל אלא למרעה ומלת טוב הוא מיותר ועוד אמלתא דרב יהודה באתרא דקפדי הו"ל פירושו כן ואפשר שנתכוין ע"פ מ"ש לסיים בדבר טוב והכא כולה מסכתא בנזיקין מד' אבות וכמ"ש בריש המסכתא בהך דרשה דמבעה זה אדם שהוא רמז גם לנזקי שמים מידו של עשו ומפרק מרובה עד סופה איירי בנזקי אדם וראה רש"י שלא סיים בהך מסכתא בדברי אגדה לפי שב"ק וב"מ וב"ב כעין מסכתא אחת הם שכולם דינים וכדי שלא יהיה חסר לסיים מסכתא זו בדבר טוב כי למרעה אותיות אחרונות רעה ע"כ הוסיף מלת טוב לסיים. וכן התלמוד בתר דסיים דקפיד סיים באותיות הא"ת המורה שמותיו הוי"ה שם של ד' וי"ה ואהיה אשר עמנו בגלות והטו"ב הוא אותיות זוגות ממנו ודו"ק:

חדושי גאונים

דרכו של הבוצע יקחת את נפש הנגזל ומקווה שבעבור זה ישולם לו שכר פעולתו (פן יפתוהו חטאים. שם משלי בראש הענין ע"ז אמר אל תבוא לפתוייהם). (אי' היס) : אתו נשי דבי מחוזא רמו קמיה כבלי ושירי קביל מינייהו. לכאור' קשה לפי דעת התוספות בב"מ (דף כ"ב ע"א) דאם אדם נותן לחבירו לאכול דבר שאינו שלו אלא של חבירו אף על פי שיודע שחבירו שיתרצ' אסור לאכלו דהלכה כאביי דאמר יאוש שלא מדעת לא הוי יאוש ואע"ג דבשתא ניחא ליה מעיקרא לא הוי ניחא ליה א"כ קשה למה נטל מהם כי אף לבסוף ניחא להו הא מתחלה לא ידעו וא"כ אי יאוש שלא מדעת בשלמא לדעת הש"ך בחו"מ סימן שנ"ח ס"ק א' דפוסק דמותר א"ש אבל לדעת התוספות קשה. והנה לפי הדעה שצדקה נתינן לנכסיו אף שלא בפניו ג"כ לא קשה דלהכי קיבל מהם מטעם דנתינן לנכסיו אבל למאן דאמר שלא בפניו לא נתינן לנכסיו הקושיא במקומה עומדת. והנראה לי לתרץ דהנה הקצות החושן בסי' שנ"ח מקשה על התוס' מהא דאיתא בפרק נערה (דף מ"ח) מי שנשתטה ב"ד יורדין לנכסיו וזנין ומפרנסין אשתו ובניו ובנותיו ודבר אחר א"ל ולא שאני לך בין יואש מדעת ליואש שלא מדעת פי' רש"י דנשתטה דבלא לדעת יצא מן העולם מסתמא ניחא ליה שיזונו בניו ובנותיו משלו. ולפי דעת התוס' קשה דאפי' אם ידוע לנו שיתרצה הא יאוש שלא מדעת לא הוי יאוש. והנראה לי לחלק דמצינו בשבת דהמוציא מת פטור משום דאינה צריכה לגופה דמוטב היה לו שלא ימות ולא יוציא אותו ואף עתה כשמת רוצה להוציא אבל מוטב היה שלא ימות ולא היה צריך להמלאכה הזאת ה"נ יש לחלק דאם דבר שרוצה שיבא הדבר בודאי אז גם לדעת התוספות מותר דהא רוצה שיבא הדבר אבל אם אינו רוצה שיבא הדבר למשל אם לקח איש שלא מדעת הלא הוא אינו רוצה שיבא איש ויקח ממנו זה מקרי שפיר לדעת התוס' יאוש שלא מדעת ואסור. ולכן התם אצל בניו ובנותיו הוא ירצה שיקחו ויפרנסו בזה גם התוספות מודים דמותרים ליקח מאתו אף שהוא אינו יודע עתה ומתורץ היטב הקושיא של הקצוה"ח וגם קושיתנו כי נשי דבני מחוזא הם היו עשירים ורוצים שנשותיהם יתנו צדקה ואין זה בגדר יאוש שלא מדעת וכן נ"ל לדינא דעת התוס' (עין אליהו) :

עיון יעקב

(בגמ') ת"ר מסתתי אבנים אין בהם משום גזל וכו' באתרא דקפדי יש בהם משום גזל אמר רבינא ומתא מחסיא אתרא דקפדי הוא · נראה דאתיא לומר שלא תימא הא אמרינן מסתתי אבנים אין בהם משום גזל א"כ אמאי איצטריך התורה לומר פסל לך הפסולת יהיה שלך הא הדין פשוט הוא כך בכל מסתתי אבנים לה"ק בזמן שבעל הבית מקפיד עליו יש בהן משום גזל וא"כ בדבר חשוב כמו אבנים טובות היו ישראל מקפידים להכי איצטריך הקב"ה לומר פסל לך הפסולת יהיה שלך מטעם לפי שישראל נטלו חלקו בביזה אך ע"ז קשה הלא ישראל מוכרחים ליטול חלקו בביזה לפי שהביזה היה שכר שעבוד מצרים ומשה לא עסק שום עבודה ותדע שכן הוא דהא גבי גביהא בן פסיסא שבאו בני מצרים לדון על הביזה השיבו להן כן תנו לי שכר עבודה כדאי' בפ' חלק לס"ק הדרן עלך פ' הגוזל ומאכיל את בניו פטורים מלשלם הא"כ היה להם אביהם אחריות נכסים וא"כ בלא"ה אין לבני מצרים טענה על ישראל שהם פטורים מלשלם הביזה כי לא הניח אביהם אחריות נכסים כי ארץ ישראל אינה מוחזקת מאבות העולם וע"ל בחידושינו בסנהדרין דף צ"א · ואפשר ג"כ דתליא בזה הא דאמר רבינא ומתא מחסיא אתרא דקפדי נינהו כדאמרינן בברכות דף י"ח שמעו אלי אבירי לב הנהו מתא מחסיא אבירי לב נינהו וכו' אך קשה דלמא תפי' כמ"ד התם דקאי על ר"ח בן דוסא שכל עולם כולו ניזון בזכותו והן אפילו בזכות עצמן אין ניזונין ותדע שכן הוא המדה שהרי במשה רבינו עליו השלום שהוא היה המוציא את ישראל מארץ מצרים בזכותו והוא לא נטל כלום אבל עכשיו מוכח שלכך נטל משה הפסולת של לוחות אם כן שפיר קאי אבירי לב אמתא מחסיא :

אמר הבונה גבאי צדקה מקבלים מהן כו'. יש לנותן לשער הטוב בנתינת הצדקה פן יעני את עצמו וכמה שכתוב פתוח מערך עשרו הוא חוטא כאמרם על נקדימון בן גוריון מאי דהוה ליה למעבד לא עבד כן אמרו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ע"כ באו סמוכים תמיד בכתוב משפט וצדקה שיש לעשות הצדקה במשפט כמו שאמר טוב איש חונן ומלוה בתנאי שיכלכל דבריו במשפט כי לעולם לא ימוט לא יתמוטטו נכסיו ולזכר עולם יהיה צדיק יוכל להתמיד בצדקתו. ולהיות דרך הנשים לתת לצדקה ברוחב לב יותר מן האנשים ודעתן קלה ע"כ אמרו שיש לגבאי צדקה ליזהר לקחת מהן לבד דבר מועט אבל לא מרובה אלא שרבינא קבל מהן שרשרות וצמידי זהב כי ידע שבערך עשרן לא היה דבר מרובה :

השמטות מחדושי גאונים

(סי' י"ז) רבא בעידן ריתחא הוי ספר כוי דכתיב כי עלה מות בחלונינו. אין ספק בביאור זה המאמר היותו כי כאשר החל הנגף בעם יצא הקצף מלפני ה' היה עולם עיניו מראות ברע עד מנעו חוש הראות ונשמר מכל דבר רע פן יגיעו כל עון אשר חטא וזה ודאי אמרו ספר כוי כי הנה העינים יקראו חלונות כמו שכתוב וחשכו הרואות בארובות וזה שיבא ראיה כי עלה מות בחלונינו ירצה בשביל מעשה חלונינו כי העין הוא גרמא בניזקין וגורם להזיק כאמרם עין רואה ולב חומד וכלי המעשה גומרין וזה פשוט וברור. כי אין ספק שלא יועיל סתימת החלונות כלל כי אם הדבר הוא סיבת המלאך המשחית המכה בעם כמו שמפורש בשמואל בסופו ויאמר דוד אל ה' בראותו המלאך המכה בעם וגו' ושם מפורש היות זה ענין הדבר כמו שכ' אם שלשת ימים דבר בארצך. הנה אין ספק שלא יועיל לו סתימת החלונות כי המלאך המשחית הוא דק רוחני וידו נטויה מגעת לבדוק בחורין ובסדקין בכל סידקי הבית בר מינן וב"מ וזה ידוע וברור. ואם הדבר כפי הסברא שהאויר ישתנה ויתעפש וכפי חוזק העיפוש יהיו המתים במגפה הנה כל שכן שבסתימת החלונות יתעשק עיפוש האויר באשר הוא שם ולא יועילנו סתימת החלונות אבל יזיקנו. אמנם הביאור הפשוט האמיתי הברור הוא אשר ביארנוהו (דרש משה) :

(שם) ת"ר דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרכים מפני שמה"מ מתהלך באמצע הדרכים דכיון דיהיבא ליה רשותא מסגי להדיא. שלום בעיר אל יהלך אדם בצדי דרכים וכו'. זאת הברייתא היא באה לדעת מוסר השכל צדק ומשפט ומישרים לתת דעת ומזימה ולהורות שבעת יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף בעם הנה ראוי לו לאדם שירא את ה' וקצפו ולהשמר מכעסו שיטה עצמו מעט אל הקצוות עם שהדרכים הטובים והישרים הם הדרכים הממוצעים כמו שאומר ויבאר אח"כ בעצמו בעל זאת הברייתא ואמר שלום בעיר אל יהלך אדם בצדי דרכים כלומר שלא יטה אחרי שום אחד מהצדדין לנטות אחרי הקצה ראשון או אחרון וזה דבר ביארוהו הרמב"ם במדע בהלכות דעות וברביעי לשמונת פרקיו. הנה אמנם הזהירה זאת הברייתא שאמנם בזמן כי קצף ה' בקומו לפרוץ בארץ ח"ו הנה צריך האדם שיפריז על המדה בין בצדקה בין בגמילות חסדים וכל מדות דרכי האדם כמו בתעניות וכל כיוצא בזה מעט אל הקצה האחרון לסגף גופו בתענית ולבזבז יותר מחומש ממונו וכל כיוצא בזה ויבאר הטעם שאחר שניתנה רשות למשחית לחבל הנה יש לו רשות אף בהולכי דרך הממוצע והוא הדרך ומעשה הטוב כפי סידור מכל הסנה מזולת שיהיה דבר ולזה יטה עצמו לקצה האחרון בתשובה ותפלה וצדקה אולי יחנן ה' צבאות לשמרו מכל פגע ונגע ותולי. כולי האי ואולי (שם):

ותיפוק ליה דה"ל רועה . אדאביי קמתמה דקשה ליה והא גזלן הוא ותיפוק ליה דבלאו הך גזילה פסול לשבועה: דאר"י סתם רועה · אפילו לא הועד עליו שגזל : פסול · לעדות דסתמיה גזלן הוא שמרעה בהמותיו בשדות של אחרים : דידיה . רועה בהמות שלו פסול דבשביל הנאתו רועה אותן בשדות אחרים אבל רועה בהמות העיר בשכר בשביל הנאת אחרים אינו חוטא להרעות עד שיגיע למרעה המופקר לכל : דאלת"ה . דלא אמרינן על רועה בהמות דעלמא שהוא גזלן אנן חיותא לרועה היכי מסרינן : כי הדר ביה טעמא אחרינא הוא . הא דאמר דכי הדר ביה הרשות בידו לאו משום דעד השתא לאו כיד בעה"ב הוא אלא טעמא אחרינא הוא שאינו שלו כעבד שאם בא לעזוב לו שכרו מכאן ואילך ולחזור בו יחזור בו : הא גברא והא תיובתא · הרי אדם גדול וכמוהו תשובתו דקתני לא אמר כלום וכו' : אינה צריכה לפנים · אינה צריכה כדי לתרצה להכניסה לפני בני הישיבה שאין בהם יודע לפרקה ותשובת הגאונים מפרשים לגנאי דליכא קושיא מעליא אל תעלוה לגיו : [הטוען אחר מעשה ב"ד · דבר שהוא תנאי ב"ד כגון כתובה ומזון האשה והבנות הטוען ואמר פרעתי [שלא] בעדים לא אמר כלום : דאשתכח בי דינא . מקויים בהנפק והשליח המביאו אומר ממנו נפל : חיישינן לשני שוירי . אע"פ שבשוירי הידוע לנו אין בה שני יוסף בן שמעון שמא יש שוירי אחרת שיש שם יוסף בן שמעון ושם נכתב ומשליח אחר נפל : הרי זה יחזיר · דכיון דלא הוחזקו שני יוסף בן שמעון בעיר אחת לעיר אחרת שאינה ידועה לנו לא חיישינן] : תרדא . משועמם : פקע ארזא · נשבר העמוד שבבהמ"ד נשען עליו:[מר אמר] משום לתאי דידי פקעי בשביל מזלי שקינא על שגדפתני: ומר אמר משום לתאי דידי פקע .

שנים אוחזין פרק ראשון

דף ה [ההוא רעיא דהוו מסרי ליה כל יומי חיותא בסהדי יומא חד מסרו ליה בלא סהדי לסוף אמר להו לא היו דברים מעולם אתו סהדי אסהידו ביה דאכל תרתי מינייהו א"ר זירא [אם איתא לדרבי חייא קמייתא] משתבע אשארא א"ל אביי [אי איתא משתבעי]והא גזלן הוא וכו'] [שם ע"ב] ותיפוק ליה דה"ל רועה וא"ר יהודה א סתם רועה פסול לא קשיא הא דידיה הא דעלמא דאי לא תימא הכי אנן חיותא לרועה היכי מסרינן והכתי' (ויקרא יט) ולפני עור לא תתן מכשול אלא חזקה אין אדם חוטא ולא לו :

דף י והא אמר רב פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום א"ל כל כמה דלא הדר ביה כיד בעל הבית הוא כי הדר ביה טעמא אחרינא הוא דכתיב (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים :

דף טז אמר רמי בר חמא הא גברא והא תיובתא אמר רבא גברא [קא] חזינא ותיובתא לא [קא] חזינא כו' שלחוה קמיה דר' אבא בר זבדא אמר ליה זו אינה צריכה לפנים אמר רבא זו צריכה לפנים ולפני לפנים :

דף יז ע"ב [א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן הטוען אחר מעשה ב"ד [שם ע"ב] [לא אמר כלום מאי טעמא כל מעשה בית דין] כמאן דנקיט שטרא בידיה דמי] א"ל רבי חייא בר אבא לרבי יוחנן ולא משנתינו היא זו הוציאה גט ואין עמו כתובה גובה כתובתה א"ל אי לאו דדלאי לך חספא לא משכחת מרגניתא תותה :

א דף כ ההוא גיטא ב דאשתכח [בי דינא דרב הונא דהוה כתיב ביה בשוירי מתא דעל רכים נהרא א"ר הונא [שם ע"ב] חיישינן לב' שוירי א"ל רב חסדא לרבה פוק עיין דלאורתא בעי לה ר"ה מינך נפק דק ואשכח דתנן כל מעשה ב"ד ה"ז יחזיר] א"ל רב עמרם לרבה היכי פשיט מר ג איסורא מממונא א"ל תרדא שטרי חליצה ומיאונין תנן . פקע ארזא דבי רב מר אמר משום לתאי דידי פקע ומר אמר משום לתאי דידי פקע :

כי לי בני ישראל עבדים · כ"ל דמ"מ מותר אדם להשכיר עלמו דדוקא עבד עברי שאינו יכול לחזור בו ואינו יולא קודם זמנו אלא בשטר שחרור עובר משום עבדי הם : אי לאו דדלאי לך חספא כו' . וא"ת וכי דרך למלוא מרגליות תחת חרסים ופר"ת דבקרקעי' היס אבנים רחבות ונראות כחרסים ותחתיהם נמלאים המרגליות ובהשובל נמי אמרינן לללת במים אדירים יהעלית בידך חרס :

מהרש"א

מר אמר משום לתאי דידי כו' . כה"ג איתא בפרק לא יחפור בההוא דנח נפשיה דרב אדא בר אהבה שכ"א מרבנן אמר אנא ענישתיה וכתבו התוס' שם שכ"א היה מתאונן שעל ידו מת כו' ע"ש והיינו דודאי לא הי' כל אחד משתבח

א סנהדרין כ"ה : ב גיטין כ"ז ע"ב : ג ברכות ד' י"ט ע"ב כתובות מ' ע"ב ומ"ו ע"ב.קידושין ג' ע"ב:

חדושי גאונים

זו אינה צריכה לפנים פירש"י ז"ל בלשון ראשון אינה צריכה כדי לתרצה להכניס' לפני בני הישיב' שאין בהן יודע לפרקה ולשון אינה צריכה לא משמע כן ועוד קשה בין ללשון ראשון בין ללשון שני אמאי קאמר רבא זו צריכה לפנים ולפני לפנים דכיון דידע שינוי דהכא שמכה דעתו כו' א"כ אמאי צריכה לפני ולפנים ובערוך פנם גרס רבא אמר אינה צריכה לפנים ולא לפני פנים פירש אין צריך לדקדק יותר כלומר לא מיבעיא דאינה צריכה פנים דהיינו דקדוק גמור אלא אפי' לפני פנים דהיינו בתוך אינה צריכה משום דהכא סמכה דעתיה וכו' . (תורת חיים) : אי לאו דדלאי לך חספא לא משכחת מרגניתא תותא דאי לאו דאמרי הטוען אחר מעשה ב"ד לא אמר כלום איכא למימר דמתני' במקום שאין כותבין כתובה איירי והוליאה גט גט ממש קאמר דגט היינו כתובה וגבית בשטר גט וכותבין בגט שטרא דנן וכו' כדסבר רב בפרק הכותב אבל השתא כיון דאמרי הטוען אחר מעשה בית דין וכולי אשכחת מרגניתא ופירשת מתניתין דהוליאה גט אפילו עדי גט ומשום דהטוען אחר מעשה בית דין לא אמר כלום וקאמר אביי מאי מרגניתא דלמא אין הכי נמי במקום שאין כותבין עסקינן דגט היינו כתובה וכולי כדסבר רב בפ' הכותב ומסיק דלא שייך למימר הכי משום דלאו כל דמגבי כתובה בבי דינא מגבי.(תורת חיים): אי לאו דדלאי לך חספא מי משכחת מרגניתא תותה . בקרקעות הים יש אבנים רחבות וחדודות ודקות כעין חרסים והיינו חספא

עיון יעקב

א"ל שטרי חליצה ומיאונין תנן . ודאי דהיה יכול להשיב עוד על דבריו היאך פשיט איסור חמור ק"ו דאורייתא מאיסור תלוי לשוק דהוא כלאו בעלמא ומיאון דהוא רק קדושי קטנה דרבנן אך כשפקע ארזא אישתיק שלא להשיב עוד על דבריו וזה שאמר מר אמר בשביל לתאי דידי פקע ומר אמר בשביל לתאי דידי דהיינו בשביל שגדפני או בשביל שלא ישוב

עץ יוסף

א תרדא · משועמם (רש"י) והמוסיף הערוך פי' תרדא בלשון רומי טפש · והערוך גרס תרלא ופירש שוטה מוריד ריר :

אמר הבונה אלא חזקה אין אדם חוטא כו'. לא לבד למדנו דרועה בהמות אחרים כפירש"י בשביל הנאה שאינה שלו אינו חוטא להרעות בשדות אחרים עד שיגיע למרעה המופקר לכל מהרועה הנאמן מרע"ה שכתוב בו ומשה היה רועה את לאן יתרו חותנו וינהג את הלאן אחר המדבר מקום מרעה הפקר לכל שגם כן אם היו שלו ודאי לא היה רועה אותם בשדות אחרים אלא אפילו מרועי לוט שכתב רש"י בחומש על פסוק ויהי ריב בין רועי מקנה אברם וגו' לפי שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בהמתם בשדות אחרים וכו' והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל וכו' הרי שעם היותם רשעים אי לאו האי טעמא שהיו מראים לפנים שלכן לא היה גזל לא היו מעיזים לרעות בשדות אחרים לחטוא ולא להם · ועי"י הנביא יחזקאל אמר ה' יתברך והולאתים מן העמים ורעיתים אל הרי ישראל במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל ומרעה שמן תרענה אל הרי ישראל כלומר שלא ירעה אותם בשדות אחרים: מר אמר כו' · בשבע מדות שמנו חכמים באבות לחכם וחילופיהן בגולם אמרו שואל כענין ומשיב כהלכה ונראה שלא כענין וכהלכה למנות זה בתכם שהרי השואל חוץ מהענין והמשיב שלא כהלכה פשוט הוא לא לבד שיש לקראו גולם אלא כסיל וחסר דעת ולכן אפשר שרלו שהחכם יוכל כאשר ישאל כענין באופן נאות כפי שהאדם והזמן והדבר וגם ישיב כהלכה וכראוי ולא בדברים קשים לשואל · והנה רב עמרם ורבה כל א' מהם עברו חוק המוסר זה לשאול שלא כענין להקשות מדבר פשוט לגדול ממנו בבהמ"ד בפרסום שאם היתה קושיתו קושיא היה נשאר בבושה . וזה להשיב שלא כהלכה בדברי גדוף לומר לו תרדא משועמם ולזה כשנתנו אות על הדבר ממרומים שנשבר עמוד בית המדרש כל א' הוכית על פניו לחבירו שהיה ללמד לו שלא טוב עשה כנגדו . ולכאורה נראה היפך מבואר בדברי רש"י ז"ל שהרי רב עמרם יצא ראשונה להרע שהשיב על דברי רבה לביישו ומזה חם לבבו של רבה והשיבו בדבר עלב יעלה אף לומר לו תרדא ואם כן בפירוש דברי הגמרא מר אמר ומר אמר היה לו לפרש מר אמר הראשון על רבה שאמר שבשביל מזלו פקע שבקש לביישו תחלה ומר אמר השני על רב עמרם שאמר שקנא על שגדפו כסדר מעשה שהיה . אלא שלהיות הגדוף שאמר רבה לרב עמרם גלוי ומורגש תיכף שנשבר העמוד סברא היא שרב עמרם קפץ בראש ואמר ראה גם ראה סימנא דמוכח שמזלי קינא על שגדפתני . ורבה השיב הסימן הוא בשבילי שבקשת לביישני ונמצאו דברי רש"י ז"ל כסדרן כמשפטו תמיד אשר ברוב דעת ידבר וכל דבריו בהשכל . וראיתי מי שרלה לפרש ע"ד מה שפי' התוס' פרק לא יחפור בההיא דנח נפשיה דרב אדא בר אהבה שכל א' היה מתאונן שעל ידו מת וכו' לענוה ולא לגאוה וכן כאן אמרו משום לתאי דידי מפני מזלי ולא לחשיבותי אבל אינו מחוור וא"א לפרש כך כאן לא מיבעיא לפירוש רש"י אלא כי גם בלתו אין לו שחר והנכון כמו שכתבתי ללמד לשאול כענין ולהשיב כהלכה . אחרי כתבי מצאתי שהביא מאמר זה בע"י וכתב עליו מה שיראה הרואה משם ולא ראיתי להסירו מכאן שלא למנוע גם טוב פי' זה מבעליו :

והיינו דכתיב בלויתן תחתיו חדודי חרש ירפד חרוץ עלי טיט כלומר עורו קשה ושוכב על אבנים מחודדות בקרקעית הים ואינו ניזוק.ירפד לשון רפידתו. חרוץ כמו מורג חרוץ וכפל מלה הוא.תוספות שאנץ.(שיטה מקובלת): ההוא גיטא דאשתכח וכו' שטרי חליצה ומיאונין תנן פקע ארזא דבי רב . ופרש"י נשבר העמוד שבבהמ"ד נשען עליו מר אמר משום לתאי דידי פקע ומר אמר משום לתאי דידע פקע ופי' רש"י לתאי מזלי שקינא

אלו מציאות פרק שני

דף כב ע"ב **א"ר** יוחנן משום רבי ישמעאל בן יהוצדק מנין לאבדה ששטפה נהר שהיא מותרת דכתיב (דברים כב) כן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה מי שאבודה ממנו ומצויה אצל כל אדם יצאתה זו שאבודה ממנו ואינה מצויה אצל כל אדם:

דף כג **אמר** לך רבה התם היינו טעמא משום דאין מעבירין על האוכלין:

ב שם ע"ב **אמר** רב יהודה [אמר שמואל] בהני תלת מלי עבידי רבנן דמשנו (בדבורייהו) [במלייהו] א במסכתא בפוריא [דף כ"ד] ובאושפיזא. מר זוטרא חסידא אגניב ליה כסא דכספא מאושפיזא חזייה להההוא בר בי רב דמשי ידיה ונגיב בגלימא דחבריה אמר היינו האי דלא איכפת ליה אממונא דחבריה ב כפתיה ואודי:

שם ע"ב **אבוה** דשמואל אשכח הני חמרי במדברא ואהדרינהו למרייהו לבתר תריסר ירחי שתא לפנים משורת הדין:

דף כז ע"ב **והיה** עמך עד דרוש אחיך אותו (דברים כב) וכי תעלה על דעתך שיתננו לו קודם שידרשנו אלא דרשהו אם רמאי הוא (אם לאו) [או אינו רמאי]:

דף כח **מתני'** ועד מתי חייב להכריז עד כדי שידעו בו שכניו דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר ג' רגלים ואחר הרגל האחרון ז' ימים כדי שילך לביתו שלשה ויחזור שלשה ויכריז יום אחד: **גמ'** תנא שכני אבדה [מאי שכני אבדה

אין מעבירין על האוכלין. פי' אינו רשאי לעבור מעליהן כדפי' רש"י אלא צריך להגביהן אבל אין לפר' דאין מעבירין היינו אין דורסין עליהם כדאמר פ' הדר דא"ל ר"ג לר' אלעאי טול גלוסקא משום דאין מעבירין הרי משמע דצריך להגביהם ועוד דקאמר התם אבל בדורות אחרונים שפרולות בכספים מעבירין ואי אין מעבירין היינו אין דורסין א"כ האי דקאמר נמי שפרולות בכספים היינו דורסין כו': במסכתא והא דאמרינן שנכנס שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם אל תגמגם ותאמר לו אלא אמור מיד וי"ל דהיינו דוקא באדם הבא לשאול דין או הוראה או להתלמד אבל הכא שבא לנסותו אם יודע מותר לשנות ולומר לא למדתי זה: בפוריא. אין רגילין שישאלוהו כפרש"י אם שמש מטתו אלא אם בעל קרי היה ולא בא לביהמ"ד ושאלוהו למה לא בא ישנה ויאמר שחולה היה או שאר אונס אירע לו· א"כ שאלוהו שכבת על מטה זו לא יאמר לו כן פן ירא בה קרי ויתגנה: באושפיזא· כדפרש"י כדאמר כן בערכין מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו וא"ת והא אמרינן בברכות אורח טוב אומר כל מה שטרח בעל הבית לא טרח אלא בשבילי וי"ל דהתם איירי בין בני אדם מהוגנים והכא בין בני אדם שאינם מהוגנים והא דלא חשיב הכא מותר לשנות מפני דרכי שלום כדאמרי' פ' הבע"י משום דהכי נמי משום דרכי שלום הם ורגילים יותר מאחרים להכי נקט הני:

שהסבת על דברי לביישני בבית המדרש: [ממנו · קרא יתירא הוא לאשמועינן שאינו אבוד אלא הימנו]: אין מעבירין על האוכלין. המולא אוכלין בדרך אין רשאי לעבור עליהם ולהניחם שם: מעבירין. לאו לשון דריסה הוא אלא כמו אין מעבירין על המלות (יומא ל"ג·): במסכתא · יש בידך מסכתא פלוני סדורה בגרסא או לאו ואע"פ שסדורה היא לו יאמר לו לאו ומדת ענוה היא: בפוריא · שימשת מטתך יאמר לו לאו ומדת לניעותא היא: באושפיזא· שאלוהו על אושפיזו אם קבלו בסבר פנים יפות יאמר לאו ומדה טובה היא כדי שלא יקפצו בו בני אדם שאינן מהוגנין לבא תמיד אליו ויכלו את ממונו: אגניב ליה כסא דכספא · כלי של אושפיזו היה: לבתר תריסר ירחי שתא · מלאם· (ובתוס' פי' הן עלמן החזיר אע"ג דלא היה לריך ליתן רק דמיהם כדתנן כל דבר שעושה ואוכל מטפל בו י"ב חדש מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן): דורשהו · והכי משמע עד דרוש אחיך אותו [עד דרשך את אחיך]: [שכניו· מפרש בגמ']: כדי שילך · כל אחד לביתו: שלשה . משישמע ההכרזה ולידע אם אבד לו כלום ואם יבין שאבד יחזור שלשה: ויכריז יום א'. אני אבדתי ואלו סימנים ובגמ' פריך דבג' ימים אין שהות לחזור לסוף א"י:

מהרש"א

ומתפאר בכך וה"נ הכא איכא לפרושי דלא היה כ"א משתבח משום זכותו וחשיבותו נעשה כך שפקע הארזא אלא משום לתאי דהיינו מזלי הוא גדול יותר ממזלו וק"ל: בהני ג' מילי כו'. פרש"י יש בידך מסכתא כו' אבל מדברי הערוך נראה לפרש עבידי רבנן דמשני במסכתא עפמ"ש למד לשונך לומר איני יודע פן התבדה: בפוריא · עיין פרש"י ותוס' עוד י"ל עפמ"ש פ"ק דמגילה דחייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן כו' עבידי רבנן דמשנין לומר דלא ידע גם אם הוא אינו מבוסם כ"כ וידע: ובאושפיזא. עיין פירש רש"י ותוספות עוד י"ל ע"פ מ"ש פרק העור והרוטב פומבדיתא לוייך אשני אושפיזך דהיינו שלא יודיע להם אושפיזו שלא יגנבו ממנו שום דבר כפרש"י שם והיינו דעבידי רבנן לשנות בהא והשתא הוו שלשה דברים שמשנין מענין לומר איני יודע גם בדבר

הכותב

פקע ארזא דבי רב כו'. למדנו ממאמר זה תועלת גדול והוא גודל אמונת חכמי התלמוד כי בראותם איזה שינוי במעשיהם לא היו אומרים אולי מקרה הוא רק היו מאמינים כי הכל בהשגחתו ית' לתת לאיש כדרכיו ובפרט בצדיקים באלה הקב"ה ממהר ליפרע מהם מהרה כדי שישארו זכים וטהורים וגם להראות השגחתו ית':

עיון יעקב

עוד על דבריו ועיין במהרש"א: **אמר** ר"י בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו בדבורייהו במסכתא בפוריא ובאושפיזא. עיין פרש"י ותוספות ושאר מפרשים ועוד אפשר לפרש דקאי על אותן רבנן שמכתתין רגליהן מעיר לעיר ללמוד תורה וכך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי לער תחיה ליסא עליו עול תורה השמורה עמוק עמוק מי ימלאנו (כי אותן הלומדים בביתן הם בכלל טיילין כדאי' בכתובות) דקאי על אותן רבנן שמכתתין רגליהן ללמוד וכשחוזרין לביתם אם שואלין אותם אם מסכתא זו

ענף יוסף

ב בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנין מלייהו כו'. דקדקו לומר משנין מלייהו ולא אמרו עבידי דמשקרי. כי ח"ו לומר שמשום איזה טעם וסבה יוליאו שקר מפיהם כי שארית ישראל לא ידברו כזב. וחותמו של הקב"ה אמת. והמשקר משקר ח"ו בחותם המלך כנודע

עץ יוסף

ממנו · קרא יתירא הוא לאשמועינן שאינו אבוד אלא הימנו: **אין** מעבירין על האוכלין · המולא אוכלין בדרך אין רשאי לעבור עליהן ולהניחם שם · אלא לריך להגביהם · אבל אין לפרש דאין מעבירין היינו אין דורסין עליהם · כדאמר בפרק הדר דא"ל ר"ג לרבי אלעאי טול גלוסקא משום דאין מעבירין · הרי משמע דלריך להגביהם · ואין מעבירין כמו אין מעבירין על המלות (ועיין במהרש"א): ב במסכתא · אם שואלין לו יש בידך מסכתא פלוני סדורה בגרסא או לאו · ואע"פ שסדורה היא לו יאמר לו לאו · ומדת ענוה היא (רש"י) בפי' זה יש לומר שני פירושים· הא' שיאמר גמירנא ושכחנא· וב' שיאמר דלא גמירנא כלל · ובערוך משמע שפי' עבידי רבנן דמשני במסכתא עפמ"ש למד לשונך לומר איני יודע פן תתבדה: בפתיה· ויתן אותו אל המהפכת תרגומו ויהב יתיה לכופתא · או הוא לשון קשירה כדאמרינן בתמיד לא היו כופתין את הטלה · ובריש פ"ג דפרה כפתוה בחבל של מגג · שפי' קשרוה · כדכתיב לגו אתון נורא מכפתין: בתר תריסר ירחי שתא · מלאם (רש"י) ועיין רש"י ברכות דף כ"ח ע"ב ד"ה ככלי אובד · והקשו תוספו' מנ"ל שיהא בשביל כך למולא כו' · על כן פירשו הם שלפנים משורת הדין היה שהחזיר הן עלמן אף על גב דלא היה לריך ליתן רק דמיהם כו' ע"ש: דרשהו· והכי משמע עד דרוש אחיך אותו עד דרשך את אחיך (רש"י) ומלת אותו שב לאחיך כלומר שתדרוש את אחיך שהוא בעל אבידה

אמר הבונה משום דאין מעבירין על האוכלין. אם נוטו חז"ל לברך על האוכלים כי גם בתר ה' לקיים אותנו בחיים במזון וכלכלה אין לבזותם ולא להניחם במקום נמאס ועל פת לאם לא יפסע גבר פן יגעה על בליו ויאמר בו לדבר יתבל לו ועיין בזה במסכת ברכות פרק שלשה שאכלו סי' קי"ד:

א ועיין קידושין דף ל' ע"א תוספות ד"ה אל: ב כ"ב דף קס"ז ע"א:

חדושי גאונים

שקינא על שגדפתני ומפרשמהרש"א כהאי גוונא איתא בפרק לא יחפור בההוא דנח נפשיה דרב אדא בר אהב' שכל אתדמרבנן אמר אנא ענישתיה וכתבו התוס' שם שכל אחד היה מתאונשעל ידו מת ע"ש והיינו דודאי לא הי' כל אחד משתבח ומתפאר בכך והכי נמי הכא איכא לפרושי דלא היה כל אחד משתבח משום זכותו וחשיבותו נעש' כך שפקע הארזא אלא משום לתאי דהיינו מזלי הוא גדול יותר ממזלו עכ"ל ולכאורה לריך פי' · לפירושו דהרי מלינו בתנור של עכנאי שאמר ר' אליעזר כותלי ב"ה יוכיחו הטו כותלי בי' המדרש ליפול וכו' ומזה מוכרח להיות שאין בזה יוהרא ח"ו ואין לדמות זה למעשה דרב אדא בר אהבה שבם היה להם לער שאבד חסיד מן הארץ על ידם אבל בכאן לא היה שום לער על קלקול עלים ואבנים ולענ"ד לפי' דעת מהרש"א ע"פ הא דאמרו רז"ל דאסור לילך תחת כותל רעוע דאם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו ובכאן פקע העמוד שבית המדרש עליו ונעשה להם נס שלא נפל הבית המדרש עליהם ונלטערו על שנכו להם מזכיותיהם וזה משמעות מהרש"א ואם כן שפיר מה שאמר זה שהוא חייב בזה וזה אמר שהוא חייב בזה ודו"ק.
(מלודת דוד):

בהני תלת מילי עביד רבנן דמשני בדיבורייהו. במסכת. בפוריא. באושפיזא. עיי' מוהרש"א במ"ש בפי' דאושפיזא ע"פ מ"ש (חולין מנויין כ"ו) פומבדיתיך לוויך אשני אושפיזך שלא יודיע להם אושפיזא. כלומר שיאמר איני יודע כו'. דומיא דאיכך י"ג דברים לפי' הערוך. אבל לשון משני בדיבורייהו משמע שאומרים כן ומשנים במה שאינם עושים כמו שאמרו. עכ"ל

גמרא

אילימא שכני דבעל אבדה אי ידע ליה ליזל ולהדריה נהליה אלא שכני מקום שנמצאה בו אבדה · פיסקא רבי יהודה אומר וכו'] ורמינהו א בג' במרחשון שואלין את הגשמים ר"ג אומר בז' בו שהוא ט"ו יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבארץ ישראל לנהר פרת א"ר יוסף לא קשיא כאן במקדש ראשון כאן במקדש שני במקדש ראשון דנפישי ישראל טובא דכתיב (מ"א ד) יהודה וישראל רבים כחול אשר על (שפת) הים לרוב בעינן כולי האי. במקדש שני דלא נפישי ישראל טובא דכתיב בהו (עזרא ב) כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים לא בעינן כולי האי :

שם ע"ב [**משחרב** בית המקדש שיבנה בב"י התקינו שיהו מכריזין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ומשרבו האנסין התקינו שיהיו מודיעין לשכיניו ולמיודעיו ודיו] מאי משרבו האנסין דאמרי אבדתא למלכא. ר' אמי אשכח אודיא דדינרי חזייה ההוא רומאה דקא מירתת א"ל זילי שקול לנפשך דלאו פרסאי אנן דאמרי אבדתא למלכא. ת"ר אבן טוען היתה בירושלים כל מי (שאבד) [שאבדה לו] אבדה נפנה לשם וכל מי שמוצא אבדה נפנה לשם זה עומד ומכריז וזה עומד ונותן סימנים ונוטלה וזו היא ששנינו צאו וראו אם נמחת אבן (הטועים) [הטוען] :

שם **אבוה** דרב פפא אירכס ליה חמרא ואשכחוה אתא לקמיה דרבה בר רב הונא א"ל זיל אייתי סהדי דלאו רמאי את וטול אזל אייתי סהדי א"ל ידעיתון ביה דרמאי הוא א"ל אין א"ל אנא רמאה אנא א"ל אנן לאו רמאי את קאמרינן אמר רבה בר רב הונא מסתברא לא מייתי איניש חובתא לנפשיה :

דף כ"ט ע"ב **אמר** מר השואל ס"ת מחבירו הרי זה לא ישאילנו (לאחרים) [לאחר] מאי איריא ס"ת אפי' כל מילי נמי דאמר ר"ש בן לקיש ב כאן שנה רבי אין השואל רשאי להשאיל ואין השוכר רשאי להשכיר. ס"ת איצטריכא ליה מהו דתימא ג ניחא ליה לאיניש דתעביד מצוה בממוניה קמ"ל :

שם **מצא** כסות מנערה אחת לל' יום. למימרא דניעור מעלי לה והא"ר יוחנן מי שיש לו גרדי אומן בתוך ביתו ינער כסותו בכל יום. אמרי בכל יום קשי לה א' לשלשים יום מעלי לה אבע"א לא קשיא הא בחד והא בתרי אי בעית אימא לא קשיא הא בידא והא בחוטרא אי בעית אימא לא קשיא הא בדעמרא הא בדכיתנא :

שם **א"ר** יוחנן ד כסא דחרשין ולא כסא דפשרין ולא אמרן אלא בכלי מתכות אבל בכלי חרש לית לן בה ובכלי מתכות נמי לא אמרן אלא דלא צויץ אבל דצויץ לית לן בה ולא אמרן אלא דלא שדא ביה ציבי אבל שדא ביה ציבי לית לן בה :

ג שם **א"ר** יוחנן ה מי שהניח לו אביו מעות הרבה ורוצה לאבדן ילבש(בבלי) [בגדי]פשתן וישתמש בכלי זכוכית

רש"י

שכני מקום. שנמצא בו אבידה · שמא שלהן היא] : כדי שיגיע וכו' · ולא ידביקוהו הגשמים אלמא כולי האי בעינן ומתני' תני ג' : אודיא דדינרי · מלא זהובים : וזו היא ששנינו . במס' תענית בחוני המעגל : צאו וראו אם נמחת [אבן טוען] · אם נכסת בגשמים שגבהו הגשמים למעלה הימנה יש גשמים יותר מדאי והתפלל עליהם שילכו: א"ל אין · כשבורים שא"ל ידעיתון ביה דלאו רמאי הוא שכך היה לו לשואלן : מסתברא · שזה היה דעתן מתחלה ואין כאן משום מגיד וחוזר ומגיד: לא מייתי איניש חובה לנפשיה · וכשהביאן לב"ד בטוח היה שלא יעידו חובתו: מאי איריא ס"ת · שהוא נוח להתקלקל בטשטוש וקריעה : כאן שנה רבי · במסכת גיטין תנן השולח גט [בארץ ישראל ה"ז משלחו ביד אחר ואם אמר לו טול הימנו חפץ פלוני הימנה לא ישלחנו ביד אחר שאין רצונו שיהא פקדונו ביד אחר ואמר ר"ל עלה כאן שנה רבי במשנה זו למדנו רבי שסתם המשניות אין השואל כו'] דבכולהו שייך למימר אין אדם רוצה שיהא פקדונו ביד אחר : [מי שיש לו] גרדי אומן בביתו · שאורג לו טליתות חדשות תמיד : ינער כסותו בכל יום · ולמדנו דרך ארץ דניעור קשה לה : בחד · באדם א' אין ניעורו קורע : שנים · האוחזין בב' ראשיה ומנערין ממתחין אותה יותר מדאי וקשה לה : דעמרא · קשה לה שנמתחת ונקרעת : כסא דחרשין · נוח לשתות כוס של מכשפים מכוס של מים פושרין ואיידי דאיירי במיליה דר' יוחנן בהלכות ד"א נקט הני שמעתתא: צויץ . רותח : ציבי · כל דבר שנותנין לתוך המשקה או עשבים או תבלין או עקרי בשמים קרי ציבי : ורוצה לאבדן · ללמדנו בא שלא ירגיל אדם בכך שהעושה אלה מאבד מהר הון רב :

כיתנא

תוספות

ט"ו יום · וא"ת והלא א"י היא ת' פרסה על ת' פרסה ומהלך אדם עשרה פרסאות ביום הוי מ' יום באורך וירושלים מן הירדן שהוא תחום א"י מהלך יום א' כדאי' בבילה נשאר מצד א' ט"ל ימים וי"ל דעם כרמים ויערים היה ת' פרסה אבל מיישוב לא היה כל כך : אבן טוען · מפרש בירושלמי כשם שאבן אינה יכולה לימחת כך אין יכולין להתפלל על רוב טובה :

מהרש"א

שיודע וק"ל : [מי שהניח לו אביו מעות כו'. מפורש בחולין פרק כסוי הדם] :

יד יוסף

א תענית דף י' :
ב גיטין ד' כ"ט ע"א:
ג פסחים דף ד' ע"ב בכורות דף י"ח ע"א ודף כ"ח ע"א :
ד חולין דף פ"ד ע"ב:
ה חולין דף פ"ד ע"ב:

חדושי גאונים

פי' בהני תלת מילי משני בדיבורייהו . היינו שאינם עושים כמו שאמרו' במסכת אם אמרו שילמדו אותה מסכת ונשתנה דעתו אח"כ . וחפץ הוא ללמוד מסכת אחרית' אינמקפידין לומר דבהא"ג יומלך ח"ו מאמר מדבר שקר תרחק . ובזה מחוייבים לקיים דבריהם הקדומים וללמוד דוקא אותה מסכתא אשר אמרו בראשונה. אבל משנים בדיבורייהו והיינו לפי שאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ . וכיון שעכשיו נפשם ולבם קשורים במס' אחריתא לומדים אותה מה שלבם חפץ וכן ע"ד זה בפוריא . והיינו אם שאלוהו באיזו' מטה רוצה לישן ולשכב. ואח"כ התבונן כי באותה מטה יש לו מקום סכנה (ע"ד מאמרם ז"ל תענית מגוין כ"ה שני דוכתיך למחר אשכחיה לפוריא דמירפס בסכינא עי' פירש"י שם) ועומדת עליו להזיקו . משנים למט' אחרת. כדי שלא ידעו מקום החנותו . וכן באושפיזא . וכפירש"י שם בחולין שלא ידע היכן ישכב וק"ל . (אייי היים) :

אהבת איתן

ר"ג אומר בז' בו שהוא ט"ו יום אחר החג . הקשו התוס' הלא א"י היא ת' פרסה על ת' פרסה וירושלים מן הירדן שהוא תחום א"י מהלך יום אחד נשאר מצד א' ל"ט יום . וכתב בס' פ"י דאימו יודע מנ"ל דהני ת' פרסה קחשיב לבר מעבר הירדן דילמא בין הכל לא הוי אלא ת' פרסה דעבר הירדן בכלל ארץ ישראל הוא. וכ"כ הזית רענן ס"פ פנחס . ונראה דפסיקא להו כן מהירושלמי דפרקין אהא דתניא וכן ירדן שנטל מזה ונתן לזה מה שנטל נטל ומה

עיון יעקב

שלמדה היא תמורה כל כך משנין ואומרין שהיא בנקל כדי שירבו עוד תלמידים לילך ללמוד וכן בענין הפוריא כששואלין אותו אם שכב על המטה ולא על הארץ יאמר ששכב על המטה וכן בענין האושפיזא משנה ואמר שהיה לו אושפיזא טוב לענין אכילה ושתיה אף על פי שלא היה לו לאכול רק פת במלח ומים במשורה וכל זה כוונתו לטובה כדי שלא למנוע רבים מלילך ללמוד תורה לפ"ק עבידי רבנן דוקא רבנן משנו בהני מילי דשייך לדידהו ועפ"ז מיושבים קושיות התוספות :

עץ יוסף

מה סימנים היו לדבר שנאבד ממנו · ומתחלה היה סבור דמלת אותו קאי על האבד לכן הקשה וכי תעלה על דעתך כו' (מנחת יהודה) ועיין במזרחי : כדי שיגיע כו' · עיין ברש"י שלא פסוק וישובו מתור הארץ וצ"ע :

ענף יוסף

לחכמי לב . ורק משנין מלייהו לומר דבר שמשתמע לתרי אפי ובלבבו יכוין על האמת. ואם השומעו שמע וטעה אין לו בכך . ועל אופן זה אמרו (ביבמות דף ס"ה) מותר לשנות מפני דרכי שלום כו' דוקא לשנות ולא לשקר כאמור. וגם זאת דוקא לשם מצוה על דבר שלום וכדומה. אבל בלא זה גם לשנות אסור . כי דוקא בהני תלת עבידי רבנן ולא בדברים אחרים (כמ"ח) :

אמר הבונה חזייה ההוא רומאה כו'. אפילו מאז היו רומיים אנשי מדות ובעלי צדק ומשפט בדת טבעית מכל האומות אשר בזמנם ולכן היו קוראים ליתר האומות עם לועז בלשונם כאברבנ"י דהיינו פרא אדם בלי מעלות המדות ושכליות וכמה פעמים אמרו בגמרא האי דינא פרסאי הוא בסדי דייני דדאין דינא דפרסאי למה לי וז"ש ההוא רומאה לאו פרסאי אנן דאמרי אבידתא למלכא ואין להם יושר והין צדק כי דרך אנשים לנו : צאו וראו אם נמחת כו'. אמרו ז"ל בפ"ק דתענית א"ר אמי אין גשמים יורדים אלא בשביל בעלי אמנה שנאמר אמת מארץ תצמח פשים אמונה משא ומתן אז צדק משמים נשקף . דהיינו גשמים שהם צדקה . ולכן אפשר שחוני המעגל אמר צאו וראו אם נמחת אבן הטוען כלומר אם נמחה זכות השבת אבידה הנעשה אצל האבן הסיא מבעלי אמנה המחזירים שלהן לבעליהן שהוא סבה לגשמי ברכה אז אדע כי של קללה הם ואתפלל עליהם שילכו להם אבל זאו דבר בלתי אפשר וכן אין להתפלל על רוב טובה :

פתר

תוספות

בזכוכית לבנה · וא"ת והא אמרינן בפ' עגלה ערופה דמשחרב בהמ"ק בטלה זכוכית לבנה וי"ל דלא בטלה לגמרי קאמר אלא דלא שכיחא דהא רב הונא תבר זוגיתא חיורתא בחופת בנו בפרק אין עומדין : בתורי דנפיש פסידייהו · ר"ח גריס בתוורי פי' פועלים שמוליכין השוורים לחרישה ואין מעמיקין המחרישה שלשה טפחים ואין הזרע נקלט היטב : אפקרה . שלא יכשלו בני אדם בלא הגזול וא"ת האמר פרק אין בין המודר אין הפקר אלא בפני ג' וי"ל דה"נ הוו ג' א"נ דאורייתא בלא ג' נמי הוי הפקר והא דאמר שילהי פ"ק דשבת גיגית נר וקדרה אפקורי מפקר להו אע"ג דליכא ג' התם אגן סהדי דמפקר להו בלבו שלא יעשה איסור שביתת כלים :

רש"י

ביתנא רומיתא · דמיהם יקרים וממהרים לכלות : תרגומה· להך שכירות דפועלים : בתורי . בפועלים המנהיגים בשוורים של בע"ה : דנפיש פסידייהו . שרוב עבודת קרקעות שלהם בשוורים היתה אף חרישת הכרמים ובצירתם מנהיגים כלי המחרישה בעגלה בין שורות הכרם עם הבוצרים ונותנין שם הענבים לפיכך אם אין הבעלים עליהם יש הפסד גדול שאין דרך הפועלים לחוס על הכרם ועל השוורים ומנהיגים אותם על הגפנים ועל הנטיעות והם מתקלקלי' והשוורי' נתקלים ונשברים: משתמש בהן בחמין . וכ"ש בצונן : אבל לא ע"י האור . לא יתן הכלי על האור: מגריפות · וודילי"ש עשוין לגרוף הכירות ולהפריד תאנים המדובקות : שמפחיתן · פוגמן : מאי עבידתיה גבי . מה לו להשתמש בו יבא בעליו וישתמש בו : והתעלמת מהם · וללמדך בא שמותר להתעלם : ופעמים שאי אתה מתעלם· דכתיב לא תוכל להתעלם : והיא בבית הקברות · האבדה בבית הקברות : ואינה לפי כבודו · שהיתה : או שהיה בטל ממלאכה שלו שיבטל (מדמי השבתה) מרובה על דמי האבידה : פתכא דאופי · משאוי של עצים : וקא מתפח · כעומד לפוש : דלי לי · הטעינני : הדר זכה בהו · חזר אותו האיש והחזיק בהן מן ההפקר : זה בית חייהם . ללמוד להם אומנות

גמרא

ויִשכור פועלים ואל ישב עמהם · ילבש (בכלי) [בגדי] פשתן בביתנא רומיתא · וישתמש בכלי זכוכית בזוגיתא חיורתא · וישכור פועלים ואל ישב עמהם תרגומה [דף ל] בתוריה דנפיש פסידייהו : שם ת"ר המוצא כלי עץ משתמש בהם בשביל שלא ירקבו כלי נחשת משתמש בהם בחמין אבל לא על ידי האור מפני שמשחקן כלי כסף משתמש בהם בצונן אבל לא בחמין מפני שמשחירן מגריפות וקרדומות משתמש בהם ברך אבל לא בקשה מפני שמפחיתן כלי זהב וכלי זכוכית לא יגע בהם עד שיבא אליהו וכדרך שאמרו באבדה. כך אמרו בפקדון פקדון מאי עבידתיה גביה [אמר רב אדא בר חמא] א"ר ששת בפקדון שהלכו בעליהן למדינת הים: שם [פיסקא] מצא שק או קופה [וכל דבר] שאין דרכו ליטול ה"ז לא יטול כו' מנא ה"מ א דת"ר (דברים כב) והתעלמת פעמים שאתה מתעלם ופעמים שאי אתה מתעלם הא כיצד היה כהן והיא בבה"ק או שהיה זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חבירו לכך נאמר והתעלמת מהם : שם ע"ב רבי ישמעאל ברבי יוסי הוה קאזיל באורחא פגע ביה ההוא גברא דהוה דרי פתכא דאופי אותבינהו וקא מיתפח א"ל דלי לי א"ל כמה שוין א"ל פלגא דזוזא יהיב לי' פלגא דזוזא ואפקרה הדר זכה בהו הדר יהיב ליה פלגא דזוזא ואפקרה חזייה דהוה בעי למיהדר למזכה בהו א"ל לכולי עלמא אפקרינהו ולך לא אפקרינהו : ד שם תני רב יוסף (שמות יח) ב והודעת להם זה בית חייהם . את הדרך זה גמ"ח (א) (אשר) ילכו זה ביקור חולים.

מהרש"א

זו בית חייהם . כאן פרש"י ללמוד להם כו' שא"ל יתרו למשה אחר שתזהיר אותם ברישא אחקים ותורות והודעת להם כלו' תודיע להם דבר הצריך להם ולגופם דהיינו מחייתם ואומנתם דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה אבל בפ' הגוזל קמא פרש"י והודעת להם קאי נמי אתלמוד תורה וזו היא בית חייהם ע"ש כי היא חייך וגו' ואפשר שהוא דבר נוסף ארישא דקרא וזו בית חייהם משמע דהיינו לקבוע להם בתי מדרשות לת"ת · ואמר את הדרך זו ג"ח · דכתיב הדרך בה' שידיעה הוא הדרך הידוע דרך ה' להלך אחר מדותיו כמו שאמרו בסוטה פ"ק אחרי ה' תלכו וכי אפשר כו' אלא להלך אחר מדותיו מה הוא מלביש כו' : **אשר ילכו** זו ביקור חולים · דבהליכתו

הרי"ף

והודעת להם זה בית חייהם וכו' . נראה בשכבר אמר והזהרת אתהם את החוקים ואת התורות מה צריך לומר והודעת להם הדרך אשר ילכו בה דהיינו החוקים והתורות הכתובים בתחלת המקרא ולזה כוון רש"י ז"ל שכתב החוקים והתורות כתיבי ברישיה דקרא ומכח זה קדריש הני דרשות . ועי"ל שדקדק בכתוב מאי והודעת להם והודעתם הדרך אשר ילכו בה מיבעי ליה כמד"א והודעתם לבניך מאי והודעת להם אלא ה"ק והודעת הדבר שצריכין להם להחיות נפשם כגון אומנות להתפרנס בו ודריש את הדרך זו ג"ח כדכתיב ושמרו דרך ה' לעשות צדקה : **ילכו** זו ביקור חולים . שהמבקר הולך מביתו לביתו של חולה : בה

והודעת להם זה בית חייהם . פרש"י ללמוד בהם אומנות וחוקים ותורות כתיבי ברישא דקרא ועיין בפרש"י בב"ק דף ק' ע"א שפירש קצת בענין אחר י"מ נראה דקאי אכולהו להודיע להם שכל זה הוא בית חייהם וכן כל הני גמילות חסדים דקתיב והזיל כדאמרינן ביבמות דף ק"ס אביי דעסיק בתורה וג"ח חי שיתין שנין וכן הא דלפניס

עיון יעקב (א) תיבת אשר מיותר :

אמר ר"י מי שהגיע לו אביו מעות הרבה ורוצה לאבדן . דבר בהווה שאם הוא ממון עצמו שקבץ ואסף למה יאבדם דא"כ לא היה לו לקבץ תחלה לה"ק שבא לו בלי יגיעה בירושה וכדאמרינן מאכל יורשים שדרכם לפזר ממונם לפי שבא להם בלי יגיע ולהכי כתיב יגיע כפיך כי תאכל דאז אינו זולל וסובא כל כך רק צדיק אוכל לשובע נפשו אצריך וטוב לך משא"כ באוכל כמאכל יורשין : **ורוצה** לאבדן . עיין פרש"י ועי"ל דנ"מ למי שחלם לו חלום שמראה אבדת ממון על כן רוצה לבחור הרע במעוטו שלא לאבד ממון בענין רע בחולי או ע"י בהלה וכה"ג (וגם אין לו עניים לחלק כדאי' פ"ק דבתרא) יעשה בענין זה שהוא אבדת ממון ומ"מ יש לו בו הנאה קצת ועיין בחדושינו בחולין דפ"ד ועיין בחידושינו בברכות דף ל"א:

עץ יוסף

פתבא דאופי· פי' חבילה של חריות של דקל (ערוך):הדר זכה בהו· חזר האיש ההוא והחזיק בהן מן ההפקר · יהיב ליה פלגא דזוזא ואפקריה · ומסיק הגמרא ר' ישמעאל בר'יוסי לפנים משורת הדיןהוא דעבד דכתי' והודעת להם כו' אשר יעשון זו לפנים משורת הדין·הקש' הבעל בית יהודה היאך מרומז בקרא דמחויב לעשות כמה פעמים לפנים משורת הדין·וכיון דיהב ליה פלגא דזוזא לפמ"ה אע"ג דהדר זכי בי' פטור ממנו לעשות עוד עמו לפמ"ה· ותירץ בה' רמת שמואל דפלגא דזוזא אחריני היה לפני ולפנים· כמו לקמן בפרק האומנין גבי הני שקולאי דתברי חביתא דחמרא דהדרי לגלימייהו דהוא לפנים מ"ה · ואמר ז"ל הב להו אגרייהו דהוא לפני ולפנים דכתיב למען תלך בדרך טובים דהוא לפנים מ"ה וכתיב ארחות צדיקים תשמור דהוא לפני ולפנים·ולכך היה צריך לעשות לפני ולפנים ליתן להם גם כן אגרייהו : ד והודעת להם את הדרך זה בית חייהם · ופרש"י ללמוד להם אומנות להתפרנס בו · והקשו המפרשים דהא בפרק הגוזל פירש רש"י בית חייהם זו תלמוד תורה · ומהרלנ"ח תירץ דלא ודא אחת היא שהאומנות קיום התורה · כמ"ש פ"ק דקדושין ראה חיים עם האשה אשר אהבת אי אשה היא כשם שחייב להשיאו אשה חייב ללמדו אומנות · אי תורה היא כשם שחייב ללמדו תורה חייב ללמדו אומנות ע"כ. הרי שהאומנות קיום התורה ע"כ:

יד יוסף

א סנהדרין דף י"ח ע"ב ברכות דף י"ט ע"ב : ב ב"ק דף נ"ט ע"ב :

תני רב יוסף והודעת להם זה בית חייהם כו' . והקשה הקדוש של"ה בדף מ' אם נצטוינו מפי הקב"ה לעשות לפנים משורת הדין א"כ היא גופא דין הוא . ויש לומר שבנוהג שבעולם נמצא שני מיני עבדים. בבחינת הכרת אדונם . האחד הוא טוב לב מאד . וחושב כאשר הוא בטוב ובשמחת לבב נגד בני אדם . כן אדוניו הטה בעלי רחמים מאד . ואם יצוה לו האדון דרך משל לקצוץ שני עצים. יאמר העבד בלבו . ודאי אדוני רוצה יותר . אבל הוא טוב לב ולא ירצה להכביד עלי את העבודה . לכן מקיל עלי . ומצוה רק שני עצים . וכיון שכן עושה העבד טובה כנגדו וקוצץ לו הרבה יותר מאשר צוה לו האדון . אולם העבד השני אשר יש לו רע לב . והוא עצל מלעשות יותר

אהבת איתן

שנתן נתן דהיינו דוקא ירדן ממש ולענין קדושת הארץ כי הוא תחום בין א"י לארץ סיחון ועוג ופעמים שהוא מתפשט והולך והגבול תלוי בו שנאמר הירדן וגבול. וכ"ה דעת הר"ן פ"ג דנדרים דעבר הירדן לא נתקדש כמו קדושת שאר א"י ע"ש . ועי' מכות (סוף דף ט') דמשמע נמי דעבר הירדן אינו בכלל א"י וכ"מ בספרי הובא בכ"מ רפ"ח מה' רוצח . וכן בילקוט שמואל . וא"כ מש"ה פשיטא להתוס' כאן דעבר הירדן אינו בכלל ת' פרסה דא"י כיון שהוא גבול הארץ לענין כמה דברים . ובמדרש רבה ס"פ מטות איתא בהדיא דעה"י הוא חוץ לא"י ולכך גלו יושביה תחלה . ועי' מ"ש עוד בחי' לר"ה (דף כ"ג ע"ב) :

בכלי זכוכית בזוגיתא היורתא . הקשו התוס' דאיתא בסוט' דבטלה זכוכית לבנה משחרב בהמ"ק.

אמר הבונה ת"ר המוצא כלי עץ כו' . בפרק זה בגמ' לעיל מזה ואחר כך באו כמה אזהרות כאלה כדת מה לעשות בהיות אלו ממון חברו מפני אז"ל יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך . וגם אופן השמוש שאמר פה בכלים אלו אפשר להצילו ע"ד ההשתמש או התוכחת הראוי לאב או לחבר לעשות כפי הכנת הכלי המשמש או הנוכח ואיש דעת יאמן כח:
פעמים שאתה מתעלם כו' . כבר למדו מכאן כמה גדול כבוד הבריות שדוחה ממש דתתה את לא תעשה שבתורה ואת לא תוכל להתעלם באומרם והתעלמת וגם שאדם קרוב אצל עצמו תחלה ואין לו להפסיד שלו להגן בעד של חבירו וכל זה וכיוצא בו מודיע ומעיד כי פקודי ה' ישרים :

בה זו קבורה. ואת המעשה זה הדין. אשר יעשון זו לפנים משורת הדין · אמר מר אשר ילכו זה ביקור חולים היינו גמ"ח לא נצרכה אלא לבן גילו דאמר מר בן גילו א נוטל אחד מששים מחליו ואפ"ה מיבעי ליה למיזל לגביה · בה זו קבורה היינו גמ"ח לא נצרכה אלא לזקן ואינה לפי כבודו · אשר יעשון זו לפנים משורת הדין דא"ר יוחנן לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה אלא דייני דמגיזתא לדיינו אלא אימא ב שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין:

דף ל"א א"ל ההוא מדרבנן לרבא ואימא (ויקרא יט) הוכח חדא זימנא תוכיח תרי זימני א"ל הוכח אפי' מאה פעמים משמע תוכיח אין לי אלא הרב לתלמיד תלמיד לרב מנין תלמוד לומר הוכח תוכיח מכל מקום:

ה שם ע"ב פתוח תפתח (דברים טו). אין לי אלא לעניי עירך לעניי עיר אחרת מנין ת"ל פתוח תפתח מ"מ. נתון תתן אין לי אלא מתנה מרובה מתנה מועטת מנין ת"ל נתון תתן מ"מ. העניק תעניק ג אין לי אלא שנתברך הבית בגללו מעניקים (לו) לא נתברך הבית בגללו מנין ת"ל העניק תעניק מ"מ ולר' אלעזר בן עזריה דאמר נתברך הבית בגללו מעניקים לו לא נתברך הבית בגללו אין מעניקים (לו) תעניק למה לי דברה תורה כלשון בני אדם. (שם) העבט תעביטנו דאין לי אלא שאין לו ואינו רוצה להתפרנס אמר רחמנא תן לו דרך הלואה יש לו ואינו רוצה להתפרנס מנין ת"ל תעביטנו מ"מ [ולרבי שמעון דאמר יש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נזקקין לו תעביטנו למה לי דברה תורה כלשון בני אדם]:

דף לב ת"ר מנין שאם א"ל אביו היטמא או שא"ל אל תחזיר שלא ישמע לו שנאמר (ויקרא יט) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אני ה' כלכם חייבים בכבודי טעמא דכתב רחמנא את שבתותי תשמורו הא לאו הכי הוה אמינא ציית לי' ואמאי האי עשה והאי לא תעשה ועשה ולא אתי עשה ודחי את לא תעשה ועשה איצטריך סד"א הואיל ה והוקש כבוד אב ואם לכבודו של מקום שנאמר כאן (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך ונאמר להלן (משלי ג) כבד את ה' מהונך הלכך לציית ליה קא משמע לן דלא לישמע ליה:

שם [ת"ר פריקה בחנם טעינה בשכר ר"ש אומר זו וזו בחנם מ"ט כו'] אמר רבא [שם ע"ב] מדברי שניהם נלמד

רש"י

אומנות להתפרנס בו וחוקים ותורות כתיבי ברישיה דקרא: דייני דמגיזתא לדיינו · בתמיה דמגיזתא גוזאי הדנין ביסורין ובחזקה [וחבירו בב"ק (דף קי"ד) דדיינו בגיזתא]: מתנה מועטת מנין · הכי קאמר אי אפשר לך ליתן מתנה מרובה: אין לי אלא שנתברך הבית בגללו · דהכי כתיב קרא אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו: לרבי אלעזר בן עזריה · בקידושין: שאין לו. ממה שיתפרנס: ואינו רוצה להתפרנס · משלך במתנה אמר רחמנא העבט דרך הלואה: יש לו ואינו רוצה להתפרנס. משלו אלא משלך: מנין · שאתה חייב להעביטו וליפרע ממנו אחר מיתה: ת"ל תעביטנו · והכי מפרש בכתובות פרק מציאת האשה (דף ס"ז:): אני ה'. אף ע"פ שאמרתי לך ירא את אביך אני אדון לשניהם ואם אמר לך אביך עבור על דברי לחלל שבת אל תשמע לו: הוה אמינא ציית ליה · דאתי עשה דכיבוד ודחי לא תעשה דלא תוכל להתעלם: אבדה עשה ולא תעשה היא. השב תשיבם ולא תוכל להתעלם: הוקש כבודם. בגזירה שוה כבד את אביך כבד את ה' מהונך: מדברי שניהם.

תוספות

לא חרבה ירושלים כו'. וא"ת דביומא אמרינן מפני שנאת חנם ויש לומר דהא והא גרמא: כבד את ה' מהונך · הא דנקט קרא דדברי קבלה ולא נקיט קרא דאיש אמו ואביו תיראו וכתיב את ה' אלהיך תירא משום דניחא ליה לאתויי קרא דכבוד: מדברי שניהם נלמד לער בע"ח דאורייתא' · וא"ת אם כן אמאי עוקרין על המלכים (ע"ז דף י"א·) ולא מדרכי האמורי וי"ל משום דכבוד מלך וגשיא עדיף כמו בל תשחית דנדחה מפני כבודן דאונקלוס שרף על ר"ג ע' מנה צורי פ"ק דע"ז ועוד דכיון דכתיב את סוסיהם תעקר קל לדחות מפני המלך:

מהרש"א

שם בלחוד בלי שום מעשה מקיימה כדמסיק בבן גילו דנוטל א' מס' מחליו · ואמר בה זו קבורה כו'. כי המתעסק במלות קבורת המת אין תכלית עשייתה רק בה כי אינו מלפה להשלום גמול והוא חסד של אמת משא"כ בשאר ג"ח · ואמר ואת המעשה זו הדין. כי הנעשה ע"פ הדין הוא המעשה הראוי ליעשות · ואמר אשר יעשון · הוא ענין נוסף נאמר לב' בעלי דינין שכ"א מהם יתרלה בו לפנים משורת הדין שהדבר תלוי בהם דהדיין לא יעשה לפנים משורת הדין בעל כרחם וק"ל: [פתוח תפתח אין לי כו'. דהוה משמע כן משום דכתיב לעיל מיניה כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך וגו' דמשמע עניי עירך וק"ל: נתן תתן אין לי כו'. משום דלשון נתינה משמע דבר חשוב דמקרי נתינה כדאמרינן בראשית הגז תתנוגו' שיעור נתינה וק"ל: אין לי אלא שאין לו כו' · מבואר פרק מציאת

הרי"ף

בה זו קבורה. יליף לה דהל"ל אשר ילכו עליה מאי בה אלא זו קבורה שאינו עליה אלא בה בקרב הארץ: לא נצרכה אלא לזקן ואינה לפי כבודו. והא דלא משני הכי גבי ביקור חולים היינו ג"ח לא נצרכה אלא לזקן ואינו לפי כבודו משום דאמרינן במס' נדרים ביקור חולים אין לו שיעור אפי' גדול לקטן ומינה הוה מצי לגימר דמדכתיב אשר ילכו זה ב"ח למדנו זה שב"ח אין לו שיעור אפילו גדול לקטן דהיינו זקן ואינו לפי כבודו ושמא י"ל דבהאי מיתרצא דנצרכה לזקן ואינו לפי כבודו מיתרצא נמי ההיא דביקור חולים דנצרכה לזקן ואינו לפי כבודו. ועי"ל דכיון שלמדנו בענין הקבורה שאפילו זקן ואינו לפי כבודו ה"ה דילפינן נמי לביקור חולים דלא שאני לן אפי' זקן ואינו לפי כבודו ולהכי מוקי לה דנצרכה לבן גילו:

עין יעקב

משורת הדין הוא בכלל כל המעביר על מדותיו מעבירין על כל פשעיו גם הקב"ה עושה עמו לפנים משורת הדין ויאריך ימיו: לא נצרכה אלא לזקן ואינה לפי כבודו. כי לעולם ילמוד אדם מדעת קונו דהא הקב"ה בעצמו קבר מתים כדאיתא בסוף פ"ק דסוטה ע"ש: שהעמידו דבריהם על דין תורה. ובמדה שאדם מודד מודדין לו גם הקב"ה נהג עמהם בקו הדין להחריב ירושלים בתעאם וכדאמרינן כל המעביר על מדותיו וכו':

כל

עץ יוסף

לא חרבה ירושלים כו'. וא"ת דביומא אמרינן מפני שנאת חנם. ויש לומר דהא והא גרמא. (תוס') · ודוחק דהא א"ר יוחנן לא חרבה ירושלים אלא כו'. ולהכי לומר דה"פ דהא והא גרמה · דלפנים משורת הדין הוא פשרה ומתוך שהיה אצלם שנאת חנם לא רצו לבוא לפשרה הבעלי דינים:

ה אין לי אלא מתנה מרובה · דלשון נתינה דבר חשוב משמע כדאי' בראשית הגז: ת"ל תעביטנו · עיין בכתובות דף ס"ז ע"ב: אי שאמר לו אל תחזיר יכול ישמע לו · פי' שאמר לו אל תחזיר אלא עסוק בכבודי · דאל תחזיר בחנם לא איצטריך קרא. תוס' קדושין ד' ל"ב ע"א ד"ה רב יהודה: כבד את ה' מהונך · הא דנקט קרא דדברי קבלה ולא נקט קרא דאיש אמו ואביו תיראו וכתיב את ה' אלהיך תירא משום דניחא ליה לאתויי קרא דכבוד (תוס') ודוחק הוא דמשום זה מביא קרא דדברי קבלה · אבל רש"י מתרץ שפיר דפירש דהוקש כבודם בג"ש כו' וזה ג"ש גמור להו · משא"כ מאיש אמו ואביו תיראו וכתיב את ה' אלהיך תירא

ענף יוסף

ד לא חרבה ירושלים אלא על כו' שהעמידו דיניהם על דין תורה. ולכאורה הוא קשה להבין. אך טעמא דמלתא לפי שכל זמן שהשחתה אינה באה אלא מחמת תאוות גופניות. אז בנקל אפשר לחוטא לשוב כאשר ימותו וישקטו תאוות הגוף. כי הנפש עדיין עומדת על אמונתה הצודקת. אבל אם הושחתה הנפש עד אשר יגלה פנים בתורה שלא כהלכה. מחמת לימוד מעוקם. אז אי אפשר לשוב. כי במה ישים אל לבו חטאו. בהיותו חושב כי לא חטא וכל דבריו דברי תורה המה. ובזה מבואר מאמר הנ"ל כי אלו חטאו בגופם היה אפשר להם לשוב. אבל הם העמידו דבריהם על דין תורה פירוש שאמרו שכל מה שהם אומרים (והוא היה השקר) המה דברי תורה וא"כ נשחתה הנפש וחרבה ירושלים. כי אי אפשר לשוב לפי שהם סוברים שהדין עמהם (מצאתי בספר אחד ושכחתי שמו):

יד יוסף

א נדרים דף ל"ט ע"ב: ב בבא מציעא פ"ח ע"ב: ג קידושין דף י"ז ע"ב: ד כתובות דף פ"ז ע"ב: ה קידושין דף ל' ע"ב:

מתחשב בנפשו אל נפש אדוניו. יאמר כן אדוני אם היה ברצונו לקצון יותר היה מצוה עלי. כי למה לו לבוש מפני והוא אכזרי כמוני. ולכן בודאי אינני עושה יותר במקצת מאשר צוה לי האדון. אמנם כאשר יבואו על שכרם אם האדון מכיר זכות לב עבדו הנאמן. ומשלם לו ג"כ כמעשיהו. לא בלבד על תוספת הקצינה במעשה. אבל גם בעבור מחשבתו הטובה. שהוא חשב על אדוניו זכות. כי לא ירצה להכביד עליו. והנה היטב מכל הזה. והנה האדון הוא ה' צבאות בעל הרחמים. ורצה להכפיל שכר לעבדו הנאמן. בעבור זה שמחשב בעצמו כי ראוי ונכון הוא לעבוד עבודה יתירה. אלא שבעל הרחמים לא רצה להכביד. לכן לא גילה אלא השורת הדין. אבל ברמיזה בעלמא אמר אשר יעשון פי' שהם יעשו מעצמן לפנים משורת הדין מזה הוא הכתנה גדולה לאדם שלם. שיודע לחשוב עד היכן החכמה מחייבת לעשותו אלא שהתורה הניחה לו הרשות לקבל עי"ז שכר. וכן להפרע לפרוע מן הרשעים גם כן. שמחשבים בדעתם אלו היה הקב"ה רוצה יותר. היה מצוה עוד יותר. ועושים עצמם למשל על הבלתי בעל תכלית. והבן:

אהבת איתן

ותי' דחוק. וי"ל עפ"י דאיתא פ"ק דמגילה (ו') וספוני טמוני חול זו זכוכית לבנה. ומשמע דלאותו זכוכית לבנה שנעשו מאותו חול שבחלק זבולון עדיף מהנעשה מאחר חול. וי"ל י"ל דהא דקאמר בסוט' דבעלה בתוכו כהמ"ק היינו אותו שבחלק זבולון אבל מאחר לא כעלה ובהכי איירי כאן ובברכות (ל"ח) דר"ס סבר זכוכית היוצאת כתופס בנו:

בתופס בנו:

צער בעלי חיים דאורייתא • ת"ש אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו ואי ס"ד צער בעלי חיים דאורייתא הא עדיף ליה אפ"ה כדי לכוף את יצרו עדיף:

ו דף לג. **משנה** א אבידתו ואבידת אביו אבידתו קודמת אבידתו ואבידת רבו שלו קודם אבידת אביו ואבידת רבו של רבו קודמת שאביו הביאו לעוה"ז ורבו שלמדו חכמ' מביאו לחיי העוה"ב ואם אביו חכם של אביו קודמת היה אביו ורבו נושאין משאוי מניח את של רבו ואחר כך מניח את של אביו היה אביו ורבו בבית השבי פודה את רבו ואח"כ פודה את אביו ואם אביו חכם פודה את אביו ואח"כ פודה את רבו: **גמ'** מנא הני מילי אמר [רב יהודה אמר] רב אמר קרא (דברים טו) אפס כי לא יהיה בך אביון שלך קודם לשל כל אדם ואמר רב יהודה אמר רב כל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך • ת"ר ב רבו שאמרו רבו שלמדו חכמה ולא רבו שלמדו מקרא ומשנה דברי ר"מ רבי יהודה אומר כל שרוב חכמתו הימנו . רבי יוסי אומר אפי' לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זה הוא רבו אמר רבא כגון רב סחורה דאסברן [זוהמא ליסטרון שמואל קרע מאניה עליה ההוא מרבנן דאסבריה אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כיון] . אמר עולא תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה וקורעין זה על זה [ולענין אבידה במקום אביו אינן חוזרין אלא לרבו מובהק] קבעי מיניה רב חסדא מרב הונא תלמיד וצריך לו רבו מאי א"ל חסדא חסדא לא צריכנא לך את צריכת ליי עד מ' שנין איקפדי אהדדי ולא עיילי לגבי הדדי יתיב רב חסדא ארבעין תעניתא משום דחלש דעתי' דרב הונא יתיב רב הונא ארבעין תעניתא משום דחשדיה לרב חסדא:

ז שם **ת"ר** העוסקים במקרא ג מדה ואינה מדה במשנה מדה ונוטל עליה שכר

רש"י

מדקאמרי תרוייהו פריקה עדיפא: מנא ה"מ . דשלו קודם: **לא יהיה בך אביון** • הזהר מן העניות: **כל המקיים בעצמו כך** • אע"פ שלא הטיל עליו הכתוב יש לאדם ליכנס לפנים משורת הדין ולא לדקדק שלי קודם אם לא בהפסד מוכיח ואם תמיד מדקדק פורק מעליו עול גמילות חסדים ולדקה וסוף שילטרך לבריות: **שלמדו חכמה** . סברת טעמי המשנה ולהבין שלא יהו סותרות זו את זו וטעמי איסור והיתר והחיוב והפטור והוא נקרא תלמוד: **מקרא** • תורה נביאים וכתובים: **משנה** • כמו שהן שנויות ואין טעמן מפורש בהן: **כל שרוב חכמתו הימנו**. אם מקרא אם משנה אם גמרא: **האיר עיניו** . שהודיעו טעם משנה אחת שלא יכול להבין: **דאסברן זוהמא ליסטרון** . בסדר טהרות (כלים פכ"ה מ"ג) היא שנויה ולא הייתי יודע מה כלי הוא ולמדני שהוא כף גדולה שמסלקין בו זוהם הקדירה והקלחת לצדדין: [**קרע מאניה** • קרע שאין מתאחה כדין תלמיד על הרב: **אחד יורד לאמת השחי** • משנה היא במסכת תמיד (פ"ג משנה ו') אלל הנכנסים שחרית לפתוח דלתות ההיכל מי שזכה בדישון מזבח הפנימי כו' ושני מפתחות בידו אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח כיון אחד מן המפתחות הללו פותח פשפש הלפוני שאלל פתח ההיכל בקרן מזרחית לפונית של אולם והיכל כדתנן התם שני פשפשים היה לו לשער הגדול אחד לצפון ההיכל והאולם ואחד לדרומו ואותו שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם כדמפרש התם ואותו פשפש שבלפון והוא לפתח שבזוית האולם שאלל חמש אמות של כותל ההיכל שבלפון פתח ההיכל ודלת סובבת בו ואותו מפתח של אותו הפתח יורד לאמת השחי • פשפשים פתחים קטנים כמין כיפות קטנות אורכו כעובי רוחב הכותל ודלת סובבת בו פוסטי"ר בלע"ז אחד יורד לאמת השחי הבא לפתוח בו שחרית [פשפש שבזוית האולם] עומד מבחוץ בתוך האולם ומכניס ידו בחור שבכותל עד בית שחיו ופותח: **ואחד פותח כיון** • לאחר שנכנס בזה ובא לו לתא אשר על פני אחד עשר אמה של אולם וקלא מן ההיכל ופותח במפתח ב' דלת אחד שמן התא להיכל מהר בלא טורח כשאר פתחים ונכנס להיכל לפתוח דלתות ההיכל: **כיון** • כמו (פסחים דף לז.) יעשנה בדפוס ויקבענה כיון מהר בלא טורח והאי שער הגדול הוא פתח ההיכל שבין אולם להיכל]: **עומדין זה מפני זה**. כדין תלמיד לרב לפי שהיו יושבין תמיד בבהמ"ד יחד ומקשין ומפרקין וכולם למידין זה מזה: [**לרבו מובהק** . שרוב חכמתו ממנו כר"י]: [**וצריך לו רבו** • ששמע שמועות שיש בידו מפי אחרים: **מאי** • [כלומר] קודם לאביו לענין אבידה]: **מדה** • היא קלת: **ואינה מדה** • שהמשנה והתלמוד יפים ממנה מפני שתלויס בגירסא ומשתכחין שבימיהם לא היה תלמוד בכתב וגם לא

מהרש"א

מליאת האשה]: **כל המקיים בעלמו כך כו'** . עיין פרש"י ועוד נראה לדקדק מדלא קאמר כל העושה כן וקאמר כל המקיים דר"ל שמי שאומר דלכך מחזיר אבידתו ולא אבידת אביו לקיים מקרא זה אפס כי לא יהיה וגו' שלא יתעני הנה הוא פותח פיו לשטן וסופו נבא לידי כך וק"ל: **ת"ח שבבבל עומדין זה כו'** • מפני חכם ודאי מדינא עומדין דקי"ל דעומדין מפני זקן וחכם אפילו אינו רבו ול"ל דהכא איירי באינו מופלג בחכמה ולישנא דת"ח הכי משמע וכמ"ש התוספות בשם ר"י דזקן וחכם היינו דוקא מופלג בחכמה ונראה לפרש דקאמר ת"ח שבבבל שאין שם סמיכות ואפשר שכבר הגיע ההוא ת"ח למעלת זקן וחכם אבל בא"י שיש שם סמיכות מפני ת"ח דהיינו שלא נסמך עדיין אין עומדין שלא הגיע עדיין למעלת זקן וחכם שא"כ היה נסמך כבר ודו"ק: **עד ארבעין שנין אקפדי כו'**. משום דאמרינן פרק חלק כל המהרהר אחר רבו כאילו מהרהר אחר שכינה ומלינו בשכינה שהיו ישראל נזופין ארבעים שנה במדבר על שהרהרו אחר השכינה ומזה יתבי מ' התעניתים יום לשנה וק"ל: **העוסקין במקרא מדה כו'**. מלת מדה הוכח שיתנהג בה האדם במדה זו והוא מבואר

עין משפט נר מצוה / מסורת הש"ס

א סנהדרין דף ס"ד ע"ב : ב מסכת כלה תוספתא הוריות פ"ב: ג מדה ואינה מדה מידה היא קלת (רש"י) ר"ל חלק מדוד מלומדי דעת קדושים :

חדושי גאונים

תנו רבנן העוסק ג מקרא פי' במקרא בלבד ואינו מתעסק גם בתלמוד מדה שאינו מדה הוא שהרי לא נתעסק גםבפתרון המלות במשנה מדה ונותנין עליה שכר פי' המתעסק בפתרון המשנה שיש עליה הרבה מעניני המלות שהן קבלה והנתלויות במשניות החלוניות וכשהוא מתעסק במשנה לריך לעיין באותם הברייתות כולםופתרוני החכמי' יש לו בזה שכר מלוה אבל המתעסק בתלמוד ומור' ומבאר המלות כתיקונן ומבאר הלכה למעשה אין לך מדה גדולה מזו כי בתלמוד פתרון התורה והמשנה והמלות שהן בקבלה הל"מ . ולעולם הוי רץ וכו' פי' הוי רץ למשנה שהוא מדה ונוטלין עליה שכר והשוגג אינו נדון כה כמזיד כל המתעסק בתלמוד תשובות עליו שגגות כזדונות שהי' לו לדקדק על עלמו שלא יכשל אפילו בשגגה לפי שמדקדקי' עליו אפילו כחוט השערה שנ' וסביביו

אהבת איתן

מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו. הקשו התוספות דבפ' ע"פ מוקי לה בישראל שמותר לשנאתו כגון שראה בו דבר ערוה מה שייך בו לכוף יצרו . ותירצו דלא מיירי בשונא דקרא . ול"נ דשפיר יש לומר דבברייתא איירי נמי בשונא דקרא וכגון שהיה עז פנים דאמר בפ"ק דתענית (דף ז' ע"ב) דמותר לשנאותו וז"ש שמצוה לטעון עמו כדי לכוף את יצרו פי' שעי"ז שטוען עמו ועושה לו טובה נכנע מפניך וכופה את יצרו של עזות פניו . ועוד דעי"י כן נעשה שלום והשכנה ביניהם כדאיתא בילקוט תהלים נ"ע. ובמכילתא נמצא שגורם שחבירו יכוף את יצרו :

עיון יעקב

כל המקיים בעלמו כך סוף בא לידי כך . עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל דס"ק מי שמקיים כן להקדים אבידתו לאבידת אביו ורבו ע"פ שורת הדין סוף בא לידי כך שגם בנו ותלמידו יקדימו אבידתם לאבידתו ועל דרך דאמרינן על דאטפת אטפוך וכו' : **אמר** עולא תלמידי חכמים שבבבל עומדין זה מפני זה . מדנקט דוקא ת"ח שבבבל נראה משום דאיתא פ"ג דסנהדרין דף כ"ד חובלים אלו ת"ח שבבבל שמחבלים זה לזה בהלכה פירש"י שמקשים זה לזה והטעם נ"ל כדי לחדד זה את זה ולהתחכם הרבה משא"כ ת"ח שבא"י כי אוירא דא"י בעלמו מחכים אין לריכין לזה להכי אמרינן בפ' המדיר דף ע"ה וחד מינייהו כי סליק עדיף כתרי מינייהו משום דיש לו תריפות כבני בבל דמחדדי אהדדי ע"י פלפול גם אוירא דא"י להכי עדיף כתרי מינייהו ולפי שע"י פלפול מחדדים זה את זה לכך עומדין זה מפני זה כי כל אחד לומד מחברו רוב חכמתו : **עד** ארבעין שנין קפדי • כתב מהרש"א משום דאמרי' פ' חלק כל המהרהר כו' ואפשר נמי משום דאמרי' פ"ק דעבודת כוכבים לא קאי איניש אדעתיה דרביה עד ארבעין שנין גם הוא נגד מ' יום של קבלת התורה ונגד הנשמה שנולרה לארבעים: **העוסקים** במקרא מדה ואינה מדה. אפשר לומר דהוא מדה שמתעסק בה כדי ללמוד אח"כ המשנה והתלמוד להבינם שפיר כשדורשין המקראות משא"כ אם לומד המקרא ואינו חפץ ללמוד המשנה והגמרא הוא אינה מדה כדאמרינן מנעו בניכם מן ההגיון כי יש לחוש שיבוא לידי המינות כדרך הקראים אבל העוסקים במקרא ע"מ ללמוד משנה ותלמוד זה הוא מדה גמורה וכדאיתא במסכת סופרים פי"ד הלכה ה' שסיים וז"ל העוסק בהש"ס אין לך מדה גדולה מזו על מנת שקרא ושנה וכן הוא שם בהלכה ט' אבל אשרי אדם שעמלו בהש"ס ולא שיהא דולג במקרא ומשנה ויבא להש"ס ע"כ ומש"ע איתא שם במסכת סופרים הלכה ז' נמשלה המקרא למים והמשנה כיין והש"ס כקונדיטין וכו' ובהלכה ח' ועוד

עין יוסף

תירא לא גמיר • וג"ש אין אדם דן מעלמו: **לכוף את יצרו** • וא"ת כיון דבערבי פסחים (דף קי"ג ע"ב) מוקי לה בישראל שמותר לשנאתו כגון שראה בו דבר ערוה מה שייך בו לכוף יצרו • וי"ל דלא מיירי בשונא דק רא (תוס') :

אמר הבונה כדי לכוף את יצרו עדיף . כל שלימות האדם תלוי ועומד להגביר השכל על החומר שהיא אמרם פה לכוף את יצרו . ורוא כמה גדול שלימוד הזה טעם הסנהה שלער בעלי חיים דאורייתא עם כל זה אמרו אפ"ה כדי לכוף את יצרו עדיף וכן אמר דוד נטיתי לבי לעשות חקיך לעולם עקב השתדלתי תמיד לנטות לב האדם רע ולכוף יצרי לעשות חקיך בתכלית שאפשר לעולם עקב עד קלה האחרון :

בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד · הא גופא קשיא אמרת בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו והדר אמרת ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד א"ר יוחנן [שם ע"ב] א בימי רבי נשנית משנה זו שבקי כולי עלמא מתני' ואזלו בתר תלמודא הדר דרש להו ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. מאי דרוש כדדריש ר' יהודה ברבי אילעאי מ"ד (ישעיה נח) הגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם הגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים ב ששגגות נעשות להם כזדונות ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שזדונות נעשות להם כשגגות והיינו דתנן ג ר' יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון. דרש ר' יהודה בר' אילעאי מ"ד (שם סו) שמעו דבר ה' החרדים אל דברו אלו ת"ח [אמרו] אחיכם אלו בעלי מקרא שונאיכם אלו בעלי משנה

רש"י

היה ניתן ליכתב אלא לפי שנתמעטו הלבבות התחילו (דורותינו) [דורות אחרונים] לכותבו: בתלמוד. כבר פירשתי למעלה שהוא לתת לב להבין סתימות טעמי המשנה מה הם וכששתים סותרות זו את זו יבין לתרץ שיהיו שתיהן קיימות או לדעת דברי התנאים החלוקים בדבר ונימא הא מני פלוני חכם היא: בימי רבי נשנית משנה זו. הא דקתני תלמוד אין לך מדה גדולה מזו לפי שמשרבו תלמידי שמאי והלל שהיו לפניו ג' דורות רבו מחלוקות בתורה ונעשית כשתי תורות מתוך עול שעבוד מלכיות מלכות יון ורומי וגזרות שהיו גוזרין עליהם ומתוך כך לא היו יכולין לתת לב לברר דברי החלוקים עד ימיו של רבי שנתן הקדוש ב"ה לו חן בעיני אנטונינוס מלך רומי כדאמרינן בעבודת כוכבים (דף י:) ונחו מצרה ושלח וקבץ כל תלמידי א"י ועד ימיו לא היו מסכתות (ברורות) [סדורות] אלא כל תלמיד ששמע דבר מפי גדול הימנו גרסה ונתן סימנין הלכה פלוני ופלוני שמעתי משם פלוני וכשנתקבצו אמר כל אחד מה ששמע ונתנו לב לברר טעמי המחלוקת דברי מי ראוין לקיים וסדרו המסכתות דברי נזיקין לבדם ודברי יבמות לבדם ודברי קדשים לבדם וסתם [נמי] במשנה דברי יחידים שראה רבי את דבריהם ושנאן סתם כדי לקבוע הלכה כמותם לפיכך אמרו בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו שיתנו לב לטעמי המשנה: שבקו כולי עלמא מתניתין. מלחזור על גרסת משנתם: ואזלו בתר תלמודא. לחשוב בסברא: הדר דרש להו הוי רץ למשנה. לפי שירא פן ישתכחו המשניות ויחליפו שמות החכמים ובמקום חייב יאמרו פטור ובמקום אסור יאמרו מותר: מאי דרוש · מתחלה כשדרש שתלמוד גדול: לעמי פשעם · עמי דהיינו ת"ח את חטאתם אני קורא פשע שהיה להם לתת לב בטעמי משנתם שיבררו להם על העיקר ולא יורו הלכה מתוך משנה שאינה עיקר: ולבית יעקב · שאר העם: חטאתם · אפילו פשע שלהם אני קורא חטאת: הוי זהיר בתלמוד · גמרא שהוא תירוץ טעמי המשניות או אם תשמע דבר משנה מרבך הזהר לשאול טעמיו ומי שנאה: ששגגת תלמוד. אם שגית בהוראה בשגגת תלמודך שלא ידעת טעם המשנה ונתת אתה בה טעם אחר ומתוך כך דמית לה דין או הוראה שבאת לידך ולימדתו הימנו שלא כדת שאין הטעם כמו שהיית סבור שאילו ידעת טעם המשנה לא דמית לה מעשה הבא לידך: עולה זדון · ענוש אתה עליה כמזיד שזדון הוא בידך שלא שאלת טעם מרבך: אלו ת"ח · ששימשו חכמים הרבה ללמדם טעמי משנתם זה בזו וזה בזו שאין הכל בקיאין (בכולן) [בשוין]: שונאיכם אלו בעלי משנה · ששונאים

בעלי

תוספות

אחיכם אלו בעלי מקרא · שאינם יודעים דינין והוראות כי אם ע"פ בעלי תלמוד. שונאיכם אלו בעלי משנה שסוברין לידע כמו בעלי תלמוד ואינם יודעים בירור הדבר · מנדיכם אלו עמי הארץ ששונאין ת"ח ושמא תאמר אבד שברן ת"ל ונראה בשמחתכם ישראל ישמחו ועובדי כוכבי' יבושו:

מהרש"א

על פי מה שכתב הרמב"ם בפרק א' מהלכות ת"ת אהא דאמרינן שישלש אדם לימודו בתורה ומשנה ותלמוד בד"א בתחלת למודו של אדם אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לו ללמוד תורה שבכתב כו' יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב כו' ויפנה כל ימיו להלמוד לפי רוחב לבו ויישוב דעתו עכ"ל ולזה אמר דמקרא מדה ואינה מדה שאינה נוהגת במדה רק זמן מועט משנות האדם דהיינו עד עשרה למשנה ואמר להוסיף במשנה שהיא מדה נוהגת יותר זמן ארוך בגדלות האדם אבל לא כתלמוד וע"כ אמר במשנה שנוטלין עליה שכר לפי שעיקר לימוד המקר' בקטנות עד י' שאין לקטן שכר לימוד כגדול המצווה בה משא"כ במשנה שהיא בגדלות עד ט"ו שנים להלמוד. ואמר בתלמוד שאין לך מדה גדולה מזו · שהיא נוהגת כל ימי חיי האדם וכמ"ש הרמב"ם וכן שנינו באבות אמר בתחלה בן חמש למקרא בן עשר למשנה עד בן ט"ו לתלמוד כו' ובתר הכי תני בן בג בג אומר הפך בה כו' וסיב ובלה בה ומינה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה דהיינו שהיא נוהגת כל ימי חייו וע"פ הדברים האלה אמר הא גופה קשיא אמרת בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו שנוהגת כל ימי חיי האדם ואמרת ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד ומשני בימי רבי נשנית משנה זו דהתלמוד אין לך מדה גדולה מזו והיו סוברין דמדה זו הנוהגת אף בנערות ושבקו כולי עלמא כו' דהיינו אף הנערים שלא הגיעו עדיין לט"ו שנים ולרוחב לב לתלמוד כמ"ש הרמב"ם שבקו המשניות ואזלי ללמוד בתחלה תלמוד הדר דרש להו הוי רץ למשנה כו'. הלימוד של הקטני' שהוא במרוצה כדאמרי' בפ' נערה כל המכניס את בנו פחות מבן שש חבריו רצין אחריו להיות פקחין בתורה כמותו ואינן מגיעין למעלתו וכן הוא גם לימוד הנערות שהוא יותר במרוצה מלימוד הזקנה דבקטנות ונערות נראה במהרה ובזמן מועט שבח הקטן והנער והצלחתו בלימודו גם הלימוד בעצמו הוא אז במרוצה שאין צריך למקרא ולמשניות ישוב דעת כל כך כמ"ש הרמב"ם וע"כ אמר הוי רץ למשנה דכל זמן לימוד הריצה דהיינו בנערות יהיה במשנה ולא בתלמוד שעדיין לא הגיע אז למעלה זו שצריך בה ישוב דעת ודו"ק: אלו ת"ח ששגגות נעשות וכו' · לכאורה לפי המובן מכוונת המאמר שיהיה כל ע"ה פורק ממנו עול תורה ופוטר עצמו מדין ת"ת כי טוב לו כן שיהיו זדונות נעשות לו כשגגות משילמוד ויהיו נעשות לו השגגות כזדונות גם קשה למה יהיו נעשות הזדונות כשגגות בע"ה לענין עונש כיון שהוא עושה בזדון · ונראה לומר דלמעלת הלמוד אמר כן וה"ק דשגגות דבר הראוי להיות סתם בן אדם נכשל בה בשוגג שאינו יודע שהיא עבירה כגון זדון שבת ושגגת מלאכה שאין כל אדם יודע כל המלאכות האסורות בו נעשות לת"ח כזדונות שהוא יודע באיסורם והוא נזהר בהם כמו שנזהר כל אדם בזדונות כמו זדון שבת שכל העולם יודע איסור מלאכה בו והוא שאמר ששגגת הלמוד עולה לו זדון שיהיה נזהר ממנו אבל בע"ה אמר שזדונות כו' דהיינו דבר הראוי להיות זדון בסתם בן אדם כגון זדון שבת וכל הדברים הידועים באיסורם הנה מתוך שאינו לומד אינו נזהר בהם וגם הזדונות קרובים לו לעבור כמו השגגות לשאר בני אדם ומזה נסמך לזה המאמר החרדים אל דברו אלו ת"ח שהם חרדים במצות ה' להזהר בהם אף בשגגות כמו בזדונות: ואמר אחיכם אלו בעלי מקרא. הם הקטנים אף שלא הגיעו עדיין למעלתכם אחיכם הם כי אפשר בגדולתם יגיעו למעלתכם: ושונאיכם הם בעלי משנה · ושונאיכם מלשון משנה ומליצו בתוספתא אם רבי לא שנאה וכו' וגם הם אפשר בגדולתם יגיעו למעלתכם:

יד יוסף

א פי' דלא נשנית אלא לבסוף דהא (תוס' ב"ק דף נ"ד ע"ב ד"ה בימי רבי וע"ש) : ב דוגמתו סנהדרין דף ק"ג ע"ב : ג אבות פ"ד מ' י"ג :

חדושי גאונים

נשערה מאד מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה ומי יוכל להשמר מזה וכבר פירשו הוי זהיר בתלמוד ששגגת התלמוד עולה זדון. ר"ח ז"ל. העוסק במקרא מדה ואינה מדה ואמרי' במדרש ולא שידלג ממקרא למשנה וממשנה לתלמוד אלא שילמוד מקרא ואח"כ משנה ואח"כ תלמוד ולא יעסוק כל ימיו במקרא או במשנה בלבד. תוס' שאנץ: אחיכם אלו בעלי מקרא. פירוש להכי קרי להו אחיכם לפי שאינם יודעים לפסוק הלכה מתוך מקרא ומתוך כך הם כפופים לתלמידי חכמים. תלמיד הר"פ ז"ל. הגד לעמי פשעם. תלמידי חכמי' קרויים עמי ומדכתיב פשעם דדרשי' פשעים אלו המרדים נפקא לן דשגגות נעשות להם כזדונות והוא הדין דהוה ליה למימר כמרדים אלא אגב שגגות נקט זדונות. תוספות שאנץ. (שיטה מקובצת): הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון. שכוונה כי יש שני מיני שגגות. ד"מ במלאכות שבת יש שגגת מלאכה וזדון שבת. ויש זדון מלאכה

אהבת איתן

הדר דריש להו הוי רץ למשנה. פרש"י שירא פן ישתכחו המשניות כו' ובמקום חייב יאמרו פטור. והוא דחוק דכיון שיתעסקו בגמ' וידעו סברת טעמי המשניות לא יחליפו הדין. אלא יש לומר ע"פ דגמ' דסנהדרין (דף מב) במי אתה מוצא מלחמתה של תורה במי שיש בידו חבילו' של משנה ובתענית (ריש דף ח) דתלמודו קשה עליו כשאין משנתו סדורה לו. וא"כ אף לגמרא צריך לימוד משנה ולכך

הרי"ף

מ"ד והגד לעמי פשעם וכו'. נראה דהוקשה לו דלערבינהו והגד לעמי בית יעקב פשעם וחטאתם ועוד כיון דהקפיד על החטאות שהם השגגות כ"ש הפשעים והזדונות לזה דרשו לעמי אלו ת"ח שאפילו השגגות שלהם נחשבים כזדונות ולבית יעקב אלו עמי הארץ שהכל נחשב להם לשגגות: מ"ד שמעו דבר ה' וגו' אמרו אחיכם. יראה דהוקשה לו דהיה לו לכלול את כולם כאחד שמעו דבר ה' החרדים אל דברו אל אחיכם שונאיכם מנדיכם ולמה הפסיק בנתים לומר אמרו אחיכם וגו' וע"ק מאי אל דברו היל"ל החרדים אחיכם וגו' לזה דרש החרדים אל דברו הם הת"ח שחרדים ונותנים לב בטעמי משנתם שלא יורו הלכה מתוך משנה שאינה עיקר והם חרדים בדברו להורות את בני ישראל כהלכה: אמרו אחיכם אלו בעלי מקרא. נראה לי ליישב כך שהבעלי מקרא אומר לת"ח הננו אנחנו נקראים אחיכם אע"פ שלא קרינו משנה ותלמוד אלא מקרא לבד מ"מ אחיכם אנו לפי שהבעלי משנה הם שונאיכם

עיון יעקב

נמשלה התורה כמלח והמשנה כפלפלין והש"ס כבשמים וכו' מטעם זה כדאיתא בברכות דף מ"ד אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים בא לידי ריח הפה ה"ה שאין ללמוד ש"ס אם לא למד מקרא. ועי"ל דס"פ ע"ד דאמרינן אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב וכו' וא' מהם תלמוד תורה ועל זה קאמר העוסקים במקרא הוא מדה שיש לו שכר בעוה"ב ואינה מדה להיות לו גם הפירות בעוה"ז והעוסק במשנה הוא מדה ונוטלין עליה שכר בעוה"ז שהוא דבר והפוכו בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו להיות לו שכר טוב בעוה"ז ובעוה"ב: הגד לעמי פשעם אלו ת"ח. ולכך קאמר לשון

הגיד

א אדר"נ פרק ל"ח :

חדושי גאונים

ושגגת שבת. ואמר התנא כי שגגת המלאכה והוא שגגת הלמוד הוא שעולה כמו זדון. ולכך צריך שיהיה זהיר בתלמודו שלא ישכחנו. אבל שגגת השבת אינו שגגת תלמוד. כי כבר יודע הוא כל המלאכות האסורות בשבת. אלא ששכח שהיום שבת. והשכחה מצוי' ולא היה בזדון. אבל מי שהוא שוגג במלאכה שלא למדה. או למדה ושכחה על ידי הסח דעת בלי מתכוין זהו קרוב לזדון.(בית אלהים): היורד לנכסי רטושים וכו'. יצא לדעת קרי רטושים ונראה דבשמעו בו שמת אין חילוק בין יצא לדעת ליצא שלא לדעת. הקשה ר"מ לעיל דפריך מבניהן מבקשין לירד לנכסי אביהן אמאי לא שני אפילו לירד ולאכול דומיא דנשיהם וברטושים שאין ידוע להיכן הלכו והרגו דבהא מודו כ"ע דאין מורידין ויש לומר כיון דקרא מיותר הוא דמשמע שמאחר שנכתב והרגתי אתכם בחרב לא היה צריך למכתב והיו נשיכם אלמנות וגו' אלא לדרשה לומר דאין מורידין קרוב כלל וכלל לאקושי בניכם לנשיכם מה התם כלל כלל לא אף בניכם כלל כלל לא אע"ג דמסברא הל"ל אע"ג דלא שמעו בו שמת דמורידים כיון דנשבה לבין עובדי כוכבים דבשבי כולהו איתנהו ביה והוי קרוב לודאי שיהרגוהו איצטריך קרא למימר אפ"ה דאין מורידין אבל ברטושין שלא שמעו בו שמת מאי איצטריך

אהבת איתן

סדר דריש להו ולעולם הוי רק למשנה גם אחר הגמרא דעי"ז כן יהיה לו יותר תועלת בלימוד הגמרא. וא"ל למ"ש בת"א דלעולם הוי רק למשנה איירי רק קודם זמן לימוד הגמרא דהיינו ט"ו שנה. דלשון לעולם לא משמע כן אלא גם לאחר למוד הגמרא כמ"ש :

ואמר מנדיכם אלו ע"ה. שאין רצונם להגיע למעלתכם וע"כ קראם מנודים ומרוחקים הם לכם כדאמרינן בפרק אלו עוברין לא ישא בת ע"ה שהם שקץ כו' · ויש לדקדק שאמר. ונראה בשמחתכם· משמע שאלו הג' כתות בעלי מקרא ובעלי משנה וע"ה והנביא עמהם יראו בשמחת הת"ח אבל הם עצמם לא יהיו בכלל שמחה ולבסוף קאמר כו' :

וישראל ישמחו · דמשמע דכל ישראל ישמחו וע"ק לפרש"י יהיה ונראה בשמחתכם למדבר בעדם כולנו נראה בשמחתכם מאי מייתי מיני ראיה דלא פסק סברם דאדרבה משמע שהם יראו בשמחת הת"ח ולא יהיו בכלל השמחה. ויש לפרש דה"פ אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם דאלו הג' כתות שהולכים אחר פשוטו ונגלה של התורה ואין להם עסק בנסתרות כמו בעלי התלמוד שהולכים בעמקי ההלכה ודרכים הנסתרים הם אומרים שזה שלא הגיעו להשגה זו יחשבו להם הג' כתות למעלה וזה שאמרו למען שמי פירוש בשבילם שאין דורשין במופלא יכובד ה' כמ"ש כבוד אלהים הסתר דבר וע"כ אמר שמא ע"י שיאמרו כן להחזיק זה להם למעלה אף אם ירצו אחר כך להגיע למעלת הת"ח פסק סברם שא"א להם להגיע למעלת הת"ח ואמר ונראה בשמחתכם שהנביא עם הג' כתות יתראו בכלל שמחת הת"ח ונו"ן ונראה היא נו"ן הנפעל וכמו ונראה ונשתחוה לפניך כו' הנביא כלל עצמו עמהם לפי שחכם עדיף מנביא שאמר שהוא עם הג' כתות אם ירצו יגיעו למעלת החכם שאף לע"ה אם יתן לבו ללמוד אפשר לו להגיע למעלת ת"ח כמו שמצינו בר"ע פרק אלו עוברין שהיה ע"ה ונעשה ת"ח וכינה לימוד ת"ח לשמחה לפי שהוא עומד בהלכה על בוריו משא"כ בעלי מקרא ומשנה כדאמרינן בסוטה· ואמר שמא תאמר ישראל יבושו כו' · ר"ל שמא תאמר שלא לפרש כן נו"ן ונראה נו"ן הנפעל רק נו"ן הרבים מדברים בעדם שאלו הג' כתות יראו הת"ח בשמחתם והם יבושו שלא יהיה להם שמחה זו ויאבד סברם כענין שנאמ' יראו שונאי ויבושו וע"ז אמר ת"ל בסיפיה דקרא והם יבושו דהיינו כאן לומר לשון נסתר דלא קאי אשלוש כתות דלעיל מיניה רק קאי אעובדי כוכבים שיבושו וישראל ישמחו ואם כן ע"כ לא תפרש ונראה בשמחתכם אלא שיהיה ישראל בכלל שמחת הת"ח ונו"ן ונראה נו"ן הנפעל ודו"ק : יודע אני שנשותיהן כו'· עיין פרש"י דב' קללות הן ועוד נראה דה"פ וחרה אפי והרגתי גם אם

(בעלי משנה) בעלי התלמוד לפי שבעלי התלמוד אומרים על בעלי משנה שהן מבלי עולם כדאמרי' במסכת סוטה(דכ"ב:) התנאים מבלי עולם שמורים הלכה מתוך משנתם : מנדיכם אלו עמי הארץ. שתלמידי חכמים שונאין ומתועבין להם כנדה : שמא תאמר אבד סברם. של אלו שהרי כתיב למען שמי יכבד ה' דמשמע שהם אומרין אבל אין הדבר כן : ת"ל ונראה בשמחתכם. ולא נאמר ונראה כך אמר הנביא אני ואחיכם שונאיכם מנדיכם כלנו נראה בשמחתכם : והם יבושו. אותם שהם עובדי כוכבים שאין ממנו ואינן נקראים על שם ישראל הם יבושו וישראל ישמחו : לוה מקיים במלוה. מקרא זה תומת ישרים תנחם אם לא שאדם ישר ונאמן הוא לא היו מעשירים אותו מן השמים שנאמר תומת ישרים תנחם : שנשותיהן מבקשות כו'. כגון שילכו בשבי ולא ידעו בניהם אם חיים אם מתים ויהיו נשיהם אלמנות לעולם שאין ב"ד מניחין אותם לינשא ובניהם יתומי' שלא ירשו נכסיהם וב' קללות הם אחד של חרב ואחד של שבי : [שהנטושין כשבוין · ואין מוציאין מידו] : רטושין. משמע שעזבום בעלים מדעתם והלכו להם דכיון דהיה לו לצוות הורידו יורשי לנכסי ולא צוה ש"מ לא ניחא ליה ונטושים משמע שנטשום בעליהם בעל כרחן כגון שנשבו כדמפרש לקמן בגמרא : ה"ג נטושין על כרחן דכתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה. היינו על כרחו : אפקעתא דמלכא · מצות המלך : רטושים מדעתן דכתיב אם על בנים רוטשה. היינו מדעתו ולא שביה דכתיב רישיה דקרא וקאם שאון בעמך היו יראים שלא יבואו אויבים עליה' וכל מבצרך יושד יגלו בגולה מאליהם ויפלו העיירות שודדים מאין איש כשוד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה כשודדין הבאים למלחמה ע"י מארב על עם היושב בשלום שלא נזהרו בהם לברוח מפניהם ושודדים את הכל וכמוהו (ירמיה י"ג)

מנדיכם אלו עמי הארץ שמא תאמר (פסק) [אבד] סברם ובטל סיכויים ת"ל ונראה בשמחתכם שמא תאמר ישראל יבושו תלמוד לומר והם יבושו עובדי כוכבים יבושו וישראל ישמחו :

המפקיד פרק שלישי

דף לה [מ"ש לוה דמהימן ליה למלוה] ומ"ש מלוה דלא מהימן ליה ללוה לוה מקיים ביה במלוה (משלי יא) תומת ישרים תנחם מלוה מקיים ביה בלוה (שם) וסלף בוגדים ישדם: ח דף לה ע"ב וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים (שמות כב) (א"ר אלעזר) א ממשמע שנא' וחרה אפי והרגתי אתכם יודע אני שנשותיהם אלמנות ובניהם יתומים אלא מה ת"ל והיו נשיכם וגו' מלמד שנשותיהם מבקשות לינשא ואין מניחין אותן ובניהם רוצים לירד לנכסי אביהם ואין מניחין אותם :

שם [היורד לנכסי נטושין מוציאין אותו מידו ואלו הן נכסי נטושין הרי שהי' אביו או אחיו או אחד מן המורישין הלכו להם למדינת הים ולא שמעו בהן שמת וארשב"ג [שמעתי שהנטושין כשבויין] היורד לנכסי רטושין מוציאין אותן מידו ואלו הן נכסי רטושין הרי שהיה אביו או אחיו או אחד מן המורישין כאן ואינו יודע להיכן הלכו] מ"ש הנך דקרי להו נטושים ומאי שנא הני דקרי להו רטושים [דף לט] נטושים דבעל כרחו דכתיב (שמות כג) והשביעית תשמטנה ונטשתה אפקעתא דמלכא. רטושים דמדעתן דכתיב (הושע י) אם על בנים רוטשה :

עיון יעקב

הגיד דברים שקשים כגידים ולבית יעקב תאמר אלו עמי הארצים כי בית יעקב אלו הנשים כי גם העמי הארצים תשש כחם כנקבה וכה"ג פרש"י בפ' יתרו על פסוק כה תאמר לבית יעקב וכדאיתא בשבת ע"ש והא דלא פי' התם בית יעקב אלו עמי הארצים לפי שאז היה שעת נתינת התורה והיו כולם בסוג אחד :

מלמד שנשותיהם מבקשים לינשא ואין מניחים אותם. אע"פ שאין זה צער למת כשלא ינשא אלמנתו ואדרבה זו כבודו של מת כידוע מ"מ זה עונשו שנשותיהן מבקשים להנשא ואין מניחין אותם וכבר אמרינן אין אדם רוצה שתתבזה אשתו בב"ד ואין לך ביזוי גדול מזה וגם כשהיא רדופה להנשא ואין מניחין אותה ותשב עגונה כל ימי חייה הוא צערה : ובניהם רוצים לירד לנכסי אביהם ואין מניחים אותם. ואין כאן כ"ש אם אין מניחין

הרי"ף

שונאיכם של ת"ח בעלי התלמוד והעמי הארץ הם מנדיכם מתעבים את הת"ח כנדה כיון שכן אנחנו בעלי המקרא שאין אנו לא מהשונאים ולא מהמנדים אתכם אנו ולמען שמי יכבד מתוך קריאת המקרא ועם זה ידוקדק מלת אחיכם ושונאיכם ומלת תאמר אבד סברם כלומר של בעלי המקרא כיון דכתיב אמרו אחיכם למען שמי יכבד ה' משמע שאומרים אבל שאין הדבר כן ת"ל ונראה בשמחתכם מדלא כתיב כדבר ה' ונראה בשמחתכם דהוה משמע ונראה בשמחת החרדים אל דברו שהם הת"ח וכתיב ונראה בשמחתכם הם דברי הנביא שאמר אני ואחיכם שונאיכם וכו' כולנו נראה בשמחתכם זה כ"ל מיושב ע"פ פי' רש"י ז"ל. וצריך עדיין לייסב לפי' זה מ"ש שמא תאמר ישראל יבושו היכי ס"ד לומר כך שישראל יבושו כיון דאמר ונראה בשמחתכם על אחיכם שונאיכם מנדיכם ואפשר דס"ק ונראה כלנו בשמחתכם

עין יוסף

ח יודע אני שנשותיהם אלמנות · וכלומר ולמה לי לכתוב עוד בפירוש והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים : לינשא ואין מניחים אותם. וז"ל אבות דר"נ אלא אלמנות ולא אלמנות שלא ימצא להם עדים להתירם להנשא. כגון ביתר שלא נמלט ממנה נשמה להתיר אשת איש : לנכסי אביהם ואין מניחים אותם.

אמר הבונה מ"ש הנך דקרי להו נטושים כו'. מלבד פירוש והבדל בין נטושים ורטושים עוד בדברי רש"י ז"ל הבנתי פסוק קשה מאד בהושע י' וקאם שאון וגו' שמשמע אין לו משמעות וחדוש שיעשו את יזרעאל אינו לשון עיר אלא לשון זריעה :

רש"י

הגלת יהודה כולה הגלת שלומים מתוך ישיבת שלום באין מחריד הגלם כ"כ בית ארבאל ת"י בית מארב אל"ף למ"ד יתירים בו כמו (הושע ב') יענו את יזרעאל שהוא לשון זריעה ולא לשון עיר ומדקאמר יוסד כשוד שלמן בית ארבאל מכלל דהוא יומא לאו בית ארבאל ביום מלחמה הוה אלא מורך בא בלבם והמה עוזבים אם על בנים והולכים להם מדאגת האויב שמא יבא עליהם · רוטשה נעזבה: **אתא ליה אחא** מבי חוזאה: שהלך אביו לבי חוזאה ונשא [שם] אשה וילדה לו את זה וחזר מרי לכאן וירד לנכסי אביו ובא זה אחריו לזמן מרובה ותבע חלקו : **שפיר קאמר** לך·שאינו מכירך ואין זה רמאות שכשילא מאצלך לא היה לך חתימת זקן ועכשיו באת בחתימת זקן : **ויכר יוסף את** אחיו · שכשילא מהם היו כולם חתומי זקן והם לא הכירוהו שילא מאצלם בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן : **דלאו** אחיך הוא. אותם עדים שיש לו לזה שבאו מהם ומכירין בו מי הוא הביאם אתה ויעידו שאינו בן אביך או בקש עדים אחרים : **מצוי בידו** · לא יפקידנו לאחרים במקום אחר שאם תזדמן לו סחורה לשכר יהא מזומן לו : **תחת ידו** · להיות מזומן לו לצורך היום הבא פתאום : אינקברכה.שמתברך ורבה מאליו פוים"ן בלע"ז : **באסמיך**. דריש ליה לשון דבר הסמוי מן העין : **שאין העין** שולטת

גמרא

שם ע"ב מרי א בר איסק אתא ליה אחא מבי חוזאה א"ל פלוג לי א"ל לא ידענא לך אתא לקמיה דרב חסדא א"ל שפיר קא"ל שנא' (בראשית מב) ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו ב מלמד שיצא בלא חתימת זקן ובא בחתימת זקן אמר לו זיל אייתי סהדי דאחוה את א"ל אית לי סהדי ודחלי מיניה דגברא אלמא הוא אמר ליה לדידיה זיל אנת אייתי סהדי דלאו אחוך הוא א"ל דינא הכי המע"ה א"ל הכי דיינינן לך ולכל אלמי דחברך :

ט דף מב א"ר יצחק לעולם יהא כספו של אדם מצוי בידו שנאמר (דברים יד) וצרת הכסף בידך . וא"ר יצחק לעולם ישליש אדם מעותיו שליש בקרקע ושליש בפרקמטיא ושליש תחת ידו. ג וא"ר יצחק אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמ' (שם כח) יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. תנא דבי רבי ישמעאל אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו שנא' יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. ת"ר ההולך למוד את גורנו אומר יהי רצון מלפניך ה'אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידינו התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה מדד ואח"כ בירך הרי זו תפלת שוא לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך :

תוספות

שיצא בלא חתימת זקן . ה"ה אם ילא בחתימת זקן דאין נאמן לומר שהוא אחיו דא"כ לא שבקת חיי לכל בריה העשירי' שכל אחד יאמר אני אחיך ועוד דהא תנן בפרק יש נוחלין (דף קל"ד) האומר זה אחי אינו נאמן אלא הכא מרי בר איסק לא היה טוען ברי אלא לא ידענא לך ולכך אם ילא בחתימת זקן אינו נאמן כיון שאינו מכחישו אלא אמר לא ידענא (לך) [ליה] :

מהרש"א

יהיו עדים שנהרג במלחמה בחרב אין משיאין אשתו דאמרי בדדמי כדאמרינן ביבמות ונמלא שישארו נשותיהן אלמנות לעולם וכן בניהם יתומים לעולם וק"ל : לעולם ישליש כו'· יש לפרש שליש בקרקע דהיינו שיניח השליש בקרקע כדלקמן כספים אין להם שמירה אלא בקרקע וי"ל עוד דר"ל השליש ממה שיש לו יקנה לו קרקע וכל אחד מהג'חלקים יש לו יתר שאת על חבריו ולא ראי זה כראי זה דהיינו שליש בקרקע שהן לו נכסים שיש להם אחריות דשאר נכסים אפשר שיאבדו ברגע אחד על ידי לסטים וגייסות אבל הארץ לעולם עומדת א"נ כדאמרינן פרק הבא על יבמתו זרע ולא תזבין כו' דהכי מתברכין ע"ש פרש"י ושליש פרקמטיא יש לו מעלה שיש יותר ריוח בפרקמטיא כדאמרינן נמי התם ק' זוזי בעסקא כל יומא בשרא וחמרא ק' זוזי בארעא מלחא כו' ושליש תחת ידו יש לו מעלה להיות מזומן לו כל שעה לצורך הבא לאדם פתאום כדאמרינן בשמעתין וק"ל: **אלא** בדבר הסמוי כו' ואין הברכה כו'· כוונת הענין הוא אחד אבל משמעות דורשין איכא בינייהו מ"ד אלא בדבר הסמוי כו' דריש באסמיך מלשון סימוי עין ומ"ד אלא בדבר שאין העין כו' משמע ליה באסמיך כפשוטו מלשון אולר דבדבר המונח באולר ואין העין שולט בו הברכה מלויה ועי"ל דדריש ליה ממלת אתך שהוא מיוחד דבר שהוא אתך ואין אחר שולט בו הברכה מלויה בו וק"ל : בדבר הסמוי כו' . משום עין הרע של אדם כדאמרינן פרק המקבל הכל בעין ה"נ שלא יהא יד השד שולט בו כדאמרינן פרק כ"ה מלהא דלייר והתים כו' לית לן רשותא והיינו דמייתי ליה הכא אהא דקאמר לעיל וצרת הכסף בידך אע"פ שצרורין יהיו בידך דר"ל אע"פ שצרורין ואין יד השד שולט בו יהיו בידך שלא יאבד ע"י בני אדם וק"ל : [אין הברכה מלויה בדבר השקול כו' · מה שיש לדקדק בזה עי' פ' כל הבשר] : ההולך למוד כו' · יבקש כן קודם המדידה שאז תחול הברכה שאח"כ תפלתו שוא כדמסיק ומה שבא למדוד אפשר כדי למכרו או משום מעשרות דלא ניתן במאומד ובשם הרמב"ן כתב הכסף משנה שלא חייבו ברכה אלא בהולך להפריש תרומה ומעשרות כו' שנאמר והביאו

הרי"ף

של את"ה ואי"ה אפשר לומר כמה ירא' כשמחת הת"ח ומ"מ יבושו כמה מהת"ח שגדלה מעלתם יותר מהם לזה אמר והם יבושו עובדי כוכבים שאינם נקראים על שם ישראל וישראל ישמחו ומדברי התוס' משמע דשמא אבד סברן הוא על מנדיכם שהם ע"ה אבד סברן לזה אמר והם יבושו דוקא אמר ה' אבל ישראל אפילו עמי הארץ וריקנין שבהם ישמחו : הן

עיון יעקב

האשה ליכא אף דבעגונה הקילו מכ"ש שאין מניחים לבניה לירד לנכסים דהרי מלינו ג"כ לפעמים להיפך כמבואר בח"מ סימן רפ"ד ע"ש ומ"מ נראה דכל א' לפי עונשו אם הנה האלמנה אז יהרג בענין זה שאלמנתו לא תנשא אף שהבנים ירדו לנחלה ואם הנה יתום יהרג בדרך זה שאלמנתו תנשא והיתומים לא יוכלו לירד לנכסיו עיין שם בח"מ : **כספו** של אדם מצוי בידו . עי' פרש"י ואפשר עוד לומר שיהא מצוי בידו כדי שאם יבוא עני שיתן לו בגל אתמר וכדאיתא בשבת דף קנ"א עשה עד שאתה מולא ומצוי לך ועודך בידך : **לעולם** ישליש אדם מעותיו . וכה"ג אמרינן לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא וכו' ועל ג' דברים העולם קיים והעולם עומד כי הטוב המשולש לא במהרה ינתק : **אין** הברכה מצויה . הלשון קצת אינו מדוקדק מדקאמר אינה מצויה משמע שהוא מלתא דלא שכיח ומצוי אבל מ"מ אפשר לבא הברכה בו לפעמים ובברייתא בסמוך קאמר מדד ואח"כ בירך הרי זה תפלת שוא משמע שהוא דבר שאינו כלל וצ"ע : **אלא** בדבר שאין העין שולטת בו . עיין בהרי"ף פ"ק דתענית במדרשו שם לדף ח' שכתב האיכא בינייהו לר"י ולתנא דבי ר' ישמעאל ועי"ל דלישנא הסמוי מן העין משמע כסומא שלא ראה מאורות מימיו שלא ידע מעולם המנין והסכום אבל לתנא דבי ר' ישמעאל אף שידע פעם אחת המנין והסכום כל שעכשיו לא ידע ולא שלט בה העין אפשר הברכה לבא :

עין יוסף

וי"ל אדר"נ אלא יתומים ואינם יתומים שיהיו נכסיהן עומדין בחזקת אבותם ולא יהיו מניחים אותם לירש ולישא וליתן בהם : **אתא** ליה אחא מבי חוזאה · שהלך אביו לבי חוזאה ונשא אשה וילדה לו את זה וחזר מרי לכאן וירד לנכסי אביו · ובא זה אחריו לזמן מרובה ותבע חלקו (רש"י)·ובכתובות פרש"י אחא מבי חוזאה שהלך אביו שם והוליכו עמו וגדלו שם ומת אביו וחזר לעירו ותבע חלקו בנכסי אביו : **שפיר** קאמר לך · שאינו מכירך ואין זה רמאות שכשילא מאצלך לא היה לך חתימת זקן ועכשיו באת בחתימת זקן · והם בכתובות פרש"י אמר ליה רב חסדא להוא אחא שפיר קאמר לך שאינו מכירך לפי שילאת בלא חתימת זקן ובאת בחתימת זקן : **ויכר** יוסף את אחיו · שכשילא מהם היו כולם חתומי זקן (רש"י)והנה הרמב"ן כתב וז"ל והנה יששכר וזבולן אינם גדולים מיוסף רק מעט אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כולם ע"כ· ודבריו סותרים לפרש"י שפי' שהיו כולם חתומי זקן ואפשר שמ"ש רש"י כולם לאו דוקא אלא רובם ככולם. וזהו שלא כתב רש"י בכתובות כולם רק כתב שכשפירש מהם כבר היו חתומי זקן·אבל היפ"ת כתב וז"ל ואין דברי הרמב"ן מוכרחים כי לא יחל שער הזקן לצמוח בכל האנשים בימים שוים · כי יש מקדימים ויש מאחרים· ויתכן שיששכר וזבולן היה להם חתימת זקן בבחרותם· מאא"כ יוסף עכ"ל · א"כ אפשר שכן ס"ל לרש"י : אחרי

יד יוסף

א יבמות דף פ"ח ע"א כתובות דף כ"ז ע"ב : ב יבמות דף פ"ח ע"א ב"ר פ' צ"א סי' ז' : ג תענית דף ח' ע"ב :

חדושי גאונים

קרא למימר דאין מורידין פשיטא מאי ריעותא אתיליד דהל"ל דמורידין . הרא"ש. והגליון כתב וזה לשונו . ובניהן מנקפין לירד וכו' לא בעי לאוקומיה ברעותי'משום דאורח' דמילתא שתם רעותין כיון שיוצאין לדעת מצוין להורידם ולא תתקיים קללה זו ע"כ. (שיטה מקובצת) : **ויכר** יוסף את אחיו פירש"י ז"ל שכשילא מהם היו כולם חתומי זקן וקשה דהא כל השבטים זולת בנימין נולדו כאותן שבעה שנים אחרות של עבודת יעקב אבינו נמלא דיששכר וזבולן לא היו גדולים מיוסף יותר משנה או שנתי'. ומסתמא לא היו חתומי זקן כמוהו ונראה דש"ס לא יהיב טעמא אלא מה שהאחים לא הכירו את יוסף אבל מה שיוסף הכיר את אחיו לא איצטריך טעמא דבמדרש רבה קאמר דיוסף גזר שכל מי שנכנס לשבור יכתוב שמו ושם אביו וכיון שבאו בני יעקב כל אחד נכנס בשער שלו לכתבו את שמותם לערב הביאו לו את הפתקים זה קורא ראובן בן יעקב וכו'. ועוד כיון שקלתם חתומי זקן היו בשעה שילא יוסף מאתם הכיר גם האחרים מסברא . (תורת חיים) : **אלא** בדבר הסמוי מן העין אין לפרש משום עין הרע דבסמוך גבי הולך למוד את גרנו נמי קאמר הכי ופשיטא דלא יהיב אינים עין הרע לנפשיה אלא טעמא משום דאין דקן ובכוד הנס והברכה לבא אלא בסתר כדאשכחן גבי אלישע דאמ' לה ובאת וסגרת הדלת בעדך וגו'. (תורת חיים) : **ההולך** למוד את גורנו אומר כו' . שאין הברכה מצויה לא בדבר המדוד ולא

א קידושין דף מ"ב ע"ב: ב ב"מ דף ס"ב ע"א ב"ק דף נ"ד ע"ב סנהדרין ד' פ"ה ע"א יבמות דף כ"ב ע"ב ב"ב דף ד' ע"א מכות דף ח' ע"ב : ג בכורות דף י"ג ע"א : ד ב"מ דף ע"ד ע"ב :

חדושי גאונים

בדבר הסמוי כו'. כוונו חכמים לומר בזה שהנסים הנסתרי' הם בכל יום ויום והוא בדבר שאינו מנוי ומדוד כי אם היתה הברכה הלה במנוי לא היה נס נסתר אלא מפורסם ואין כל אדם זוכה לנס מפורסם . ועל מכוון זה אמר מדד ואח"כ ברך הרי זו תפלת שוא שכיון שנמדד אי אפשר בזה נס נסתר ועין הרע שולטת בעלם הדבר המדוד וכן בעלם הדבר השקול והמנוי. ומטעם זה לותה התורה שלא ימנו ישראל לגלגלותם אלא בשקלים כדי שתהיה הברכה חלה עליהם ברבוי זרעם בנס נסתר ושלא ישלוט בהם עין הרע השולטת בעלם הדבר המנוי ומתוך שכל אחד ואחד מישראל יתן כופר נפשו מחלית השקל ידע מנינם בחשבון חלאי השקלים (רבינו בחיי) :

(שייך לעמוד שלפ"ז) התחיל למד אומר וכו'. פי' ברכה שלמה בשם ומלכות דאי לא לאו ברכה היא כדכתיבנא בפרק הרואה ודעת הרמב"ן שלא חייבו ברכה זו אלא בהולך להפריש תרומה ומעשרות שהבטיח הקדוש ב"ה בברכתו עליהן שנא' את כל המעשר וגו' והריקותי עליכם וגו' וע"כ תקנו בו ברכה זו לומר שהבטחתו של הקדוש ברוך הוא קיימת ואין זו ברכה לבטלה. הריטב"א : (שיטה מקובלת) :

מי שפרע מדור המבול. שהיו מלאי חמס ולא היו עומדין בדיבוריהם ודור הפלגה נקט אגב דור המבול ומגרים לא עמדו בדיבוריהם שבכל שעה היו אומרי' לשלח את ישראל וחוזרו בהם. הרא"ש : (שיטה מקובלת)

החושב לשלוח יד · הך מחשבה הוי דבור כדיליף מעל כל דבר פשע וכן מחשבת פגול נמי הוי בדבור ולא בלב כדמוכח פ"ב דזבחים (דף ל׳) ובפ"ק דמנחות (דף כ׳:) ופרק תמיד נשחט (דף ס"ג׳) ופרק הנזקין (דף כ"ד׳) ובמקומות אחרים [פרשתי]: בעושה מעשה עמך · לאו מיקרי הלאי אינו עושה מעשה עמך לענין שיהא מותר לקללו בחנס כי אם לקללו על המקח הזה במי שפרע :

מהרש"א

את המעשר וגו' והריקותי לכם ברכה וגו' וע"כ תקנו ברכה זו לומר שהבטחתו קיימת כו' עכ"ל ע"ש אבל מדמייתי הכא קרא דיצו ה' אתך את הברכה באסמיך וגו' לא משמע דבמעשר דוקא קאיירי ואיכא למימר דמשום מדידה אחרת כגון למכור כיון דלא חייב בה לא תקנו בקשה זו דהא אם לא היה מודד היתה הברכה חלה אף לעולם בכרי הזה אבל במעשרות כיון דע"כ חייב במדידה משום מצות מעשר כדי שלא תבא תקלה על ידי מדידתה תקנו הבקשה והברכה שתחול הברכה קודם המדידה ודו"ק : **והלא** הין בכלל איפה כו'· לפי פשוטו פירש רש"י בחומש דאיפה היא מדת היבש והין מדת הלח וכן מוכח בכמה מקומות בתלמוד אבל מ"מ ההין בכלל איפה היא חלק ששית ממנה דהין י"ב לוגין ואיפה ע"ב לוגין כפירוש רש"י בשמעתין ואין להקשות דתקשי ליה כמי במשורה שהיא מדה קטנה בלח למה לי והלא בכלל איפה היא די"ל כדאמרינן פ' הספינה במשורה שלא ירתיח וק"ו מה משורה שהיא א' מל"ו בלוג הקפידה כו' וק"ל : מי שפרע מדור כו'· קללו בפורענות רשעי עובדי כוכבי' שזה עושה כמעשיהם אשר פיהם דבר שוא ואינם עומדין בדיבורם משא"כ בני ישראל שנא'

דף מג ע"ב א **מתני'** החושב לשלוח יד בפקדון בית שמאי אומרים חייב וב"ה אומרים אינו חייב עד שישלח בו יד שנאמר (שמות כב) אם לא שלח ידו במלאכת רעהו וגו' :
דף מד **גמ'** מנא ה"מ דת"ר (שם) על כל דבר פשע בש"א מלמד שחייב על המחשבה כמעשה ובה"א אינו חייב עד שישלח בו יד שנא' אם לא שלח ידו במלאכת רעהו אמרו להן ב"ש לב"ה והלא כבר נאמר על כל דבר פשע א"ל ב"ה לבית שמאי והלא כבר נאמר אם לא שלח ידו [במלאכת רעהו] אם כן מה תלמוד לומר על כל דבר פשע שיכול אין לי אלא הוא אמר לעבדו ולשלוחו מנין תלמוד לומר על כל דבר פשע :

סולטת בו . שנאמר באסמיך לשון גנזים : החושב לשלוח יד · אמר בפני עדים אטול פקדונו של פלוני לעצמי:חייב·באונסיה מהיום ההוא והלאה אם נאנס חייב באחריות: אמר לעבדו· שישלח יד וכן עשה: מנין. שהוא חייב: **מודעינן** ליה. דע שאם תחזור סופו להפרע ממך : בעושה מעשה עמך . בעמך דרשינן הכי והכי לאו עושה מעשה עמך הוא דכתיב (צפניה ג') שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב: דברים · בלא מעות : הין בכלל איפה . שההין י"ב לוגין והאיפה ג' סאין שהן ע"ב לוגין : אלא שיהא הן שלך כו'. כלומר כשאתה מדבר הן או לאו קיים דבריך והצדק אותם : שלא ידבר אחד בפה כו'· בשעה שהוא אומר הדבור לא יהא בדעתו לשנות אבל אם נשתנה השער לאחר זמן והוא חוזר בו לפי שינוי השער אין כאן חסרון אמנה: אבל אמרו חכמים כו'. סיפא קתני החוזר בו אין רוח חכמים נוחה הימנו אלמא יש בכן

הזהב פרק רביעי

דף מח ע"ב **משנה** [משך הימנו פירות ולא נתן לו מעות אינו יכול לחזור בו . נתן לו ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו] . אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצריים בים הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו : **גמ'** איתמר אביי אמר אודועי מודעינן ליה רבא אמר מילט לייטינן ליה אביי אמר אודועי מודעינן ליה דכתיב (שם) ונשיא בעמך לא תאור רבא אמר מילט לייטינן ליה דכתיב בעמך ב בעושה מעשה עמך :
י דף מט **איתמר** דברים רב אמר אין בהם משום מחוסרי אמנה ורבי יוחנן אמר ג יש בהם משום מחוסרי אמנה מיתיבי רבי יוסי ברבי יהודה אומר מה ת"ל (ויקרא יט) הין צדק והלא הין בכלל איפה (הוא) [היה] אלא לומר לך שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק . אמר אביי ההוא שלא ידבר אחד בפה ואחד בלב · מיתיבי ד ר' שמעון אומר אע"פ שאמרו טלית קונה דינר זהב ואין דינר זהב קונה טלית מ"מ כך הלכה אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה הוא עתיד ליפרע ממי שאינו

עיון יעקב

אלא לומר לך שיהא הן שלך צדק . זה נלמד מלשון הין אבל לאו שלך צדק מנלן וצ"ל דלאו הוא כהן ומהיכי תיתי לחלק ועי"ל דנלמד מיתורא דקרא דהו"ל למיכתב איפה והין צדק כיון דתרוייהו מדות נינהו ותדא בכלל חברתה ומ"מ נלמד שהן שלך צדק מיתורא דהין שהוא בכלל איפה ומדכתיב צדק יתירא ללמד שיהא לאו שלך צדק ומ"מ לא כתיב לאו בפירוש י"ל כדאיתא בעמודי שש דף ל' ע"ב שהרי בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו לא ודו"ק : **אבל** אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול וכו' . הא דתלה עונשו דוקא במי שפרע מדורות אלו כ"ל ע"ד דאיתא בפרק אחד דיני ממונות דף ל"ח ע"ב אר"י

הרי"ף

הן שלך צדק ולאו שלך צדק. אף דכתיב רק הין צדק מ"מ מכלל הן אתה שומע לאו שיהא ג"כ צדק ועי"ל דדרש מלשון איפה אי פה כלומר אי הוא לאו של פה יהי שלום : הם

עין יוסף

ט החושב לשלוח יד בפקדון · הך מחשבה הוי דבור היינו שאמר בפני עדים אטול פקדונו של פלוני לעצמי כדיליף מעל כל דבר פשע (רש"י ותוספות) ובקדושין דף מ"ב ע"ב רש"י ד"ה על כל דבר פירש לחייב על המחשבה או על הדיבור · שאם אמר או חשב לשלוח יד בפקדון הרי הוא ברשותו להתחייב בכל אונסין שיעלו בו אפילו הוי שומר חנם שלא היה חייב עד פשיעה אלא בפשיעה ע"כ: נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו · זה וזה ותקנת חכמים היא דדבר תורה מעות קונות כדאשכחן גבי הקדש דכתיב ונתן הכסף וקם לו · ומה טעם אמרו משיכה קונה ולא מעות · גזירה שמא יאמר לוקח מקחו בבית המוכר זמן מרובה ותפול דליקה בשכונת המוכר ולא יחוש לטרוח ולהציל · לפיכך העמידום ברשותו לחזור בו אם ירצה· דכיון דאם יתייקרו ברשותו יתיקר ויחזור בו מן המכר ויהיה השכר שלו · כדידי' חשיב להו וטרח ומציל (ברטנורה) : אבל אמרו מי שפרע כו' · אף על פי שיכול לחזור בו · אוררין אותו:ומאנשי סדום ועמורה וממצריים בים · זה ליתא במשנה שבמשניות ושבגמרא · אבל זה איתא בשאלתות פרשת ויחי סי' ל"ו · וכן בפירוש המשניות להרמב"ם : הוא עתיד ליפרע ממי שאינו עומד בדיבורו · ואח"כ מחזיר לו מעותיו : מודעינן ליה · דע שאם תחזור סופך להתפרע מיך :

אמר הבונה ב"ה אומרים אינו חייב עד כו' . נמצא וגמרו חז"ל שנחסד ה' על ישראל מחשבה רעה אינו מצרפה למעשה כבירושלמי דפאה דכתיב און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' ומורה על זה מה שתקנו הדין בשומר שלא יהא חייב אפילו במחשבה ובדבור אם לא שלח ידו בפועל ועשה מעשה · ואמרם ז"ל הרהורי עבירה קשה מעבירה מכמה פירושים שבאו על דבריהם אלו הנכון הדיוק בהרהורי לשון רבים שמחמדה ומחשבה רעה העולה על לב פתאום שאין ברשות האדם להמנע ממנה אין נענשין עליה אלא כאשר יהרהר וחוזר ומהרהר ומתיישב בדעתו ומסכים לעשות העבירה אז יענש וזש"ה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם ירצה דעינא ולבא תרי סרסורי דחטאה נינהו ומה שהעין רואה והלב חומד בתחלה איני מצוה אתכם עליהם כי לא ימשול השכל בכך אלא מה שתהרהרו אחרי הראייה והחמדה אחרי עיניכם ואחרי לבבכם יען אני קורא זנות וחטא מה שאתם קובעים עצמכם גם אחרי כן אשר אתם זונים אחריהם : מי שפרע כו' יש להבין יחס קללה זו כמי שאינו עומד בדבורו שהרי עבירות רבות ותמורות

רש"י

משום מחוסרי אמנה : תנאי היא . דהשכחן רבי יוחנן בן מתיא דפליג : מעשה ברבי יוחנן כו' · משנה היא בהשוכר את הפועלים שלוה לבנו לחזור בתנאו עד שלא יתחילו המלאכה ולפסוק להם מזונות קלים: לא סמכא דעתייהו . על דברי הבן : ואפילו בירושלים. שאין מעשר טהור נפדה שם דכתיב(דברי' י"ד) כי ירחק ממך המקום ונתתה בכסף וגו' ולא כשהוא בירושלים:

תוספות

הא מה אני מקיים לא תונו וגו' · דכל היכא דאיכא למדרש דרשינן ולא מוקמינן בלאוי יתירי: אם הוא בן גרים כו'. הייע זו אף זו דאפילו מעשה אבותיו אין לו להזכיר: הלא יראתך כסלתך· פי' לשון בטחון כמו שמתי זהב כסלי (איוב ל"א) וכמו אשר יקוט כסלו וגו' (שם ח') כלומר היה לך לירא מהקב"ה וזה היה בטחונך ותום דרכיך היא תקותך זכור נא מי הוא נקי ואבד אם היית נקי לא היית אובד וסוף פרק הנחנקין (דף פ"ע:) יש לפרש כמו כך לשון בטחון ולא לשון סכלות דא"ל לאברהם הלא יראתך כסלתך כלומר מה שאתה ירא מהקב"ה היה לך להיות בטחונך והרי אתה מפסיד בדבר שאתה בוטח בך :

עומד בדבורו.תנאי היא דתנן [א] מעשה בר' יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלי' הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו א"ל בני אפי' אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם ע"מ שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד ואי ס"ד דברים יש בהם משום מחוסרי אמנה היכי אמר ליה זיל הדר בך שאני התם דפועלים גופייהו לא סמכא דעתייהו מאי טעמא מידע ידעי דעל אבוה סמך :

שם **אמר** [ב] רב פפי אמר לי רבינא לדידי אמר לי ההוא מרבנן ורב טבות שמיה ואמרי לה רב שמואל בר זוטרא שמיה דאי(הוו) יהבי ליה כל חללא דעלמא לא הוה [קא] משני בדבוריה וכו' :

זה

דף נג **אמר** רבי אלעזר מנין למעשר שני שנטמא שפודין אותו [שם ע"ב] אפילו בירושלים שנאמר (דברים יד) כי לא תוכל שאתו ואין שאת אלא אכילה שנאמר (בראשית מג) וישא משאת מאת פניו :

יא דף נח ע"ב **תנו** רבנן (ויקרא כה) [ג] לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר אתה אומר באונאת דברים או אינו אלא באונאת ממון כשהוא אומר (שם) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך הרי אונאת ממון אמור הא מה אני מקיים לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הא כיצד אם היה בעל תשובה אל יאמר לו [ד] זכור מעשיך הראשונים אם היה בן גרים אל יאמר לו זכור מעשה אבותיך אם הי' גר ובא ללמוד תורה אל יאמר לו (מי שלא האמין באל חי) [פה שאכל נבילות וטריפות שקצים ורמשים] יבא ללמוד תורה שנאמרה מפי הגבורה אם היו יסורין באים עליו (או) אם היו חולאים באים עליו או שהיה מקבר את בניו אל יאמר לו כדרך שאמרו לו חביריו לאיוב (איוב ד) הלא יראתך כסלתך תקותך ותום דרכיך זכור נא מי הוא נקי אבד . אם היו חמרים מבקשים תבואה ממנו לא יאמר להם לכו אצל פלוני שהוא מוכר תבואה ויודע בו שלא מכר מעולם . ר' יהודה אומר אף לא יתלה עיניו על המקח [ה] בשעה שאין

מהרש"א

בהו שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב וק"ל: אם היה גר כו'. [עיין בזה דברי התוס' ומ"ש בזה בחי' הלכות מיהו] ק"ק בזה דמ"מ ה"ל למתני כולה בגר ולמתני ברישא היה גר לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים אם היה בן גו' ונראה טמר דבגר אין כאן אונאה שיאמר לו זכור מעשיך הראשונים דמה"ט הוא עדיף טפי אפילו מישראל כשר שפירש ממעשיו הראשונים ובא לחסות תחת כנפי השכינה ויל"א הפסדו בשכרו זה משא"כ בבעל תשובה שכבר נלטוה וחטא וכן בן גרים הוא לא בא להתגייר רק אביו אבל דבר זה אונאה לו היה גר ובא ללמוד תורה אל יאמר פה שאכל כו' ולא נקט שאכל שאר איסורין משום דהני גריעי טפי שאכל דבר שנפש קצה בהם דמה"ט אמרינן בפ"ג דהוריות דאוכל נבלה וטרפה כו' סתמו מין הוא משא"כ באוכל שאר איסורין ודו"ק: תקותך ותום וגו'. לפי' התוס' וי"ו ותום דרכיך אינו מיושב וצריך לסרס המקרא ותום דרכיך תקותך ונראה לפרש דודאי היה איוב מוחזק ומפורסם לכל לירא ולתם בדרכיו אלא שא"ל חביריו שלא היית ירא לש"ש רק לקבל פרס ויהיה כסלתך מלשון מזל כמו כוכבי השמים וכסיליהם ע"ש כסיל וכימה וא"ל ראינו עתה בך כי יראתך שהיית ירא בשביל כסלתך ומזלך שהיה טוב הוא תקותך ותום דרכיך הכל היה ע"ש מזלך ורוב הטובה שהיה לך ולא לש"ש זכור נא מי הוא נקי לאלהים כמ"ש והייתם נקיים מה' וגו' ואבד אבל אתה לא היית נקי מה' כי כל מעשיך לא היו רק לכסלתך ולרוב הטובה וע"כ היית

אבד

הרי"ף

אם היה בן גרים כו' . פי' בתוס' לא זו אף זו דאפילו מעשה אבותיו וצריך ליישב לפי זה מה שחזר לומר ובא ללמוד תורה תיפוק ליה אפילו מעשה אבותיו הוזהר בו כ"ש במעשה עצמו ועוד שכבר הוזהר למעלה במעשה עצמו שלא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. ואפשר לומר דרבותא היא שאפי' לזכור לו מעשים שעשה בימי גיותו שאינו כ"כ מגונה כמו לזכור מעשים שעשה בהיותו ישראל מ"מ לא יזכירנו לומר פה שאכל נבילות וטריפות והוי כמי רבותא יותר מלומר לבן גרים זכור מעשה אבותיך דהיינו מה שחטא לאחר שנתגייר ובגר אומר לו פה שאכל נבילות קודם שנתגייר והוי לא זו אף זו בכל החלוקות :

דפס

עין יעקב

שבקש הקב"ה לברוא את האדם ברא כת של מלאכי השרת אמר להם רצונכם נעשה אדם אמרו לפניו רבש"ע מה אנוש כי תזכרנו וכו' כיון שהגיע לדור המבול ואנשי דור הפלגה שמעשיהם מקולקלים אמרו לפניו לא יפה אמרו ראשונים לפניך וכו' ואיתא בבראשית רבה פ"ח אמת אמר אל יברא דכולו שקר נמצא שזה שדבר שקר היה ראוי לעכב בבריאת האדם כמו אנשי דור המבול ואינך לכך ראוי להיות עונשם שוה לפי שרצה לסתור כוונת הקב"ה שאמר נעשה אדם : ע"מ שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד. עיקר ההוכחה הוא מדצוה לאמר להם שאין נותן להם רק פת וקטניות בלבד דאי לאו הכי לק"מ דודאי גם בנו לא עלה על דעתו לעשות להם סעודה כסעודת שלמה בשעתו רק ליתן להם מזונות כמו שאר בני ביתו או פועלים אחרים ואינו חוזר כלל מדבריו הראשונים אלא משום שצוה לאמר שלא יתן רק פת וקטניות זו הוי הוכחה גמורה דהוי חזרה ודברים אין בהם משום מחוסרי אמנה :

או אינו אלא באונאת ממון . ואף לר"א ור"ש בר נחמני דאמרי בסמוך דמצד הסברא גדול אונאת דברים מאונאת ממון שזה בגופו ולא ניתן להשבון וזה בממונו וניתן להשבון מ"מ נימא שפסוק זה מיירי בהונאת ממון וגם בו נאמר ויראת מאלהיך לה"ק כשהוא אומר וכו' : **אל** יאמר לו זכור מעשיך הראשונים . ואף למ"ד במקום שבעלי תשובה עומדים אין לדיקים גמורים יכולין לעמוד מ"מ קאמר כן כלומר שלא עשה תשובה לפי חטאים גדולים שעשה בראשונה : **אם** היה גר ובא ללמוד תורה . אבל לא קאמר גם בזה זכור מעשה אבותיך כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי : **אל** יאמר כדרך שאמרו חביריו לאיוב · ולמ"ד שאיוב מאוה"ע היה לא חטאו בזה כי לא תונו את עמיתו כתיב ולמ"ד מישראל היה לכן באמת אמר

עין יוסף

יא אם היה גר כו' אל יאמר לו פה שאכל כו' · והא דלא אמר בגר אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים · משום דזה אין אונאה · דאדרבה מה"ט הוא עדיף טפי אפילו מישראל כשר שפירש ממעשיו הראשונים ובא לחסות תחת כנפי השכינה ולא הפסדו בשכרו זו (ונראה שזהו כוונת מדרש רות רבה ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' א"ר חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו ע"כ · ר"ל שהיה קשה לרב חסא דלפי פשוטו שהני תיבות אשר באת לחסות תחת

הבונה היו לאלו שנתפרשו בתורה ולא שהחלו דורש אמנם בטוב העיון נראה שכל אלו חטאו בהשחתת הקנין כמדיני בדבר כזב . דור המבול והשחתת הארץ ותמלא הארץ חמס . דור הפלגה לאסוף עצמם לבדם במקום אחד פן נפוץ על פני כל הארץ . אנשי סדום ועמורה לכלות רגל מן השוק שלהם . מצריים לשעבד בני ישראל על לא חמס עשו ובפרך פפה רך . ומי שאינו שמד בדבורו הרי הוא משחית אמונת המשא ומתן בהיותו מבטיח ואינו עושה לכן אמרו להתרות בו או לקללו שיענש כמו שנענשו אלו : אמר רב פפי כו' . היה קורא החסיד הזה לכל כל הון העולם אללה דבר אמל וכזב או ריק או דבר מת והלל שבשבועתו לא יחלל דברו אלא ככל היוצא מפיו יעשה :

יד יוסף

א ב"מ ד' פ"ג ע"א : ב סנהדרין דף ל"ז ע"ב : ג ילקוט סדר משפטים רמז שמ"ט : ד ואף למ"ד במקום שבעלי תשובה עומדים אין לדיקים גמורים יכולים לעמוד . מ"מ קאמר כן כלומר שלא עשה תשובה לפני חטאים גדולים שעשה בראשונה : ה פסחים ד' קי"ב ע"ב קידושין דף ל"ב ע"א :

חדושי גאונים

מאי טעמא מידע ידעי דעל אבוה סמך. ופי' רש"י לא סמכא דעתייהו על דברי הבן קו' למה הי' לאביו לצוות לו שיחזור ויהדר בדבורו והלא לא סמכו על דבריו מתחילה וא"כ לא יתרעמו אם יתן להם פת וקטניות ונלע"ד שכך פירושו שאביו ידע שהפועלי' לא יסמכו על דברי הבן רק שיסברו שאביו צוה לבנו שידבר כך וא"כ אח"כ יתרעמו על אביו לפיכך שלח אותו אביו שיאמר להם מפורש בשביל אביו שלא יתן להם יותר מפת וקטניות וא"כ לא יתרעמו על האב שידעו שבנו אמר זאת בלתי ידיעתו ועל דברי הבן לא סמכו כפי' רש"י וא"כ יהי' נקי מה' ומישראל ולעולם רבי יוחנן סבירא ליה שאונאת דברים יש בהם משום מחוסרי אמנה אבל לפי פי' רש"י לעיל אחד בפה ואחד בלב בשעה שהוא אומר הדבור לא יהא בדעתו לשנות א"כ בכאן לא דבר הבן אחד בפה ואחד בלב שהוא סבר כשפסק להם מזונות על פת וקטניות אבל אביו גילה לו רז זה ולמד אותו שלא יעשה כזה פעם אחרת אף שהוא סובר בלב כמו שהוא מדבר אעפ"כ לא ידבר סתם אלא יפרש שיהיה נקי מה' ומישראל שלא יחשדו אותו וזהו היה מדות חסידות מרבי יוחנן בן מתיא ובנו לא חטא כלום כי פיו ולבו היו שוים בשעת שפסק להם מזונות ודו"ק.(מאדת דוד):

לו דמים (מפני) שהרי הדבר מסור ללב וכל דבר המסור ללב נאמר בו (ויקרא יט) ויראת מאלהיך. אמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחאי גדול אונאת דברים מאונאת ממון שזה נאמר בו (שם כה) ויראת מאלהיך וזה לא נאמר בו ויראת מאלהיך ורבי אלעזר אמר זה בגופו וזה בממונו רבי שמואל בר נחמני אמר זה ניתן להשבון וזה לא ניתן להשבון:

יב שם תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים א"ל שפיר קאמרת דחזינא ליה דאזיל סומקא ואתי חיורא א"ל אביי לרב דימי במערבא במאי זהירי א"ל באחוורי אפי דא"ר חנינא הכל יורדין לגיהנם חוץ מג' הכל ס"ד אלא אימא כל היורדין לגיהנם עולין חוץ משלשה שיורדים ואינם עולים ואלו הן הבא על אשת איש והמלבין פני חבירו ברבים והמכנה שם רע לחבירו. מכנה היינו מלבין אע"ג דדש ביה בשמיה. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן [דף נט] נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבי' מנא לן מדדרש רבא

רש"י

שהרי הדבר מסור ללב. ולפיכך נאמר בו ויראת מאלהיך. האי שהרי ליתן טעם למה שנאמר בו יראה נקט ליה וה"ק שהרי כל הדברי' הללו אין טובתן ורעתן מסורות להכיר אלא ללבו של עושהו הוא יודע אם לעקל אם לעקלקלות ויכול הוא לומר לא עשיתי כי אם לטובה הייתי סבור שיש לך תבואה למכור (והייתי) [או הייתי] חפץ לקנות מקח זה: וכל דבר המסור ללב. של אדם נאמר בו הוי ירא מן היודע מחשבות אם לטובה אם לאונאה: הכל ס"ד. וכי הכל יורדין: ה"ג כל היורדין לגיהנם עולים: דדש ביה. כבר הורגל בכך שמכנין אותו כן ואין פניו מתלבנות

תוספות

זה בגופו וזה בממונו. והא דאמרינן פ' הגוזל בתרא (דף קי"ט) הגוזל מחבירו שוה פרוטה כאילו גזל נשמתו היינו משום דפעמים רעב כבד ואין לו במה לקנות אבל יש הרבה בני אדם שאינם חסרים כל כך: דאזיל סומקא ואתי חיורא. ומה שמאדים בתחלה לפי שהדמים מתאספים לברוח: חוץ מג' שיורדין ואין עולין. אין לפרש דאין עולין לעולם דהא אמרינן בסמוך הבא על אשת איש יש לו חלק לעוה"ב אלא הכי פירושו כל היורדין עולין מיד ואין אור של גיהנם שולט בהם כדאי' בפר' עושין פסין (דף י"ח.) ק"ו ממזבח הזהב ובפ' בתרא דחגיגה (דף כ"ז) עביד ק"ו מסלמנדריא חוץ מג' דאין עולין מיד אבל יש מהם נידונין לעולם המלבין פני חבירו ברבים דאמרינן בסמוך אין לו חלק לעוה"ב ויש שעולין לאחר י"ב חדש כגון הבא על אשת איש דמשפט רשעי ישראל בגיהנם י"ב חדש א"כ מלבין כמי נהי דאין לו חלק לעוה"ב איכא נידונים יותר מי"ב חדש אלא לאחר י"ב חדש לא חיים ולא נדונים ושרויין בלא טובה ובלא רעה וניחא השתא דלא חשיב מינים שכופרים באל חי שאותן נידונין לדורי דורות כדאי' בפ"ק דר"ה (דף ע"ז. ושם) דגיהנם כלה והם אינם כלים. ומיהו תימה דלא חשיב פושעי ישראל בגופן כגון קרקפתא דלא מנח תפילין דאמרינן בר"ה (דף י"ז.) שיורדין ונידונין בה י"ב חדש ואחר כך גופן ונשמתן נשרפת ונעשים אפר תחת כפות רגליהם של צדיקים ונראה דלא רצה למנות אותם ששוים בברייתא דלא היה משמיענו שום חידוש והא דחשיב מלבין אע"ג דתנא ליה במס' אבות (פ"ג) אגב מכנה נקט ליה ומכנה איצטריך לאשמועינן אף ע"ג דדש בשמיה והא דלא חשיב הבא על ארמית דאמר בעושין פסין (דף י"ט. ושם) דלא מסיק ליה אברהם אבינו דממשכא ערלתיה ולא מנכר ליה דלא חשיב אלא הני דבשביל עבירה זו לבדה אין עולין כדתניא אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אבל הבא על העובדת כוכבים בשביל עבירה זו לבדה אינו נענש אם לא שיש בידו עבירה אחרת שראוי בשבילה לירד לגיהנם אלא שעבירה זו גורמת לו דאין אברהם אבינו מעלהו מיד אלא שיהא שם י"ב חדש. וכלהו כשלא עשה תשובה דתשובה מועילה לכל דבר ואיכא למ"ד (ברכות ל"ד:) דבעלי תשובה גדולים מאותם שהיו צדיקים לעולם: נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש כו'. נקט הכי משום דבת שבע ספק אשת איש הואי ופי' בקונטרס משום דכל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט לאשתו ע"מ וכו' וקשה לר"ת דאם כן אין זה כל היוצא אלא דווקא יש להם אחים ואין להם בנים מיהו בקונטרס לאו דוקא נקט יבם אלא שלא תתעגן ועוד האריך בקושיות בשם ר"ת וכתב לבסוף פירש ר"ת דבמלחמת בית דוד היו עושים הדבר בלגעה כדי שלא יהו קופלים על נשותיהם

מהרש"א

אבד וק"ל: גדול אונאת דברים כו'. יראה דבלאו הני טעמי דלקמן דזה בגופו כו' וזה לא ניתן להשבון כו' קאמר הכא דגדול אונאת דברים מדכתי' ביה ויראת מאלהיך ויש לפרש מדכתיב ביה ויראת והוה דבר המסור לבוחן לבבות לבד ה"ל גדול מאונאת ממון דה"ל דבר המסור להכיר גם לבריות דזה השוה כבוד עבד לכבוד קונו וזה לא השוה כבוד כו' כדאמרי' בפרק מרובה דמהאי טעמא שהחמירה תורה בגנב יותר מבגזלן וק"ל: דאזיל סומקא כו'. פירשו התו' שמאדים בתחלה כו' עכ"ל ולא ניחא להו כפשטיה דהאדמומית שהי' שם כבר בפני אדם אזיל והולך ומתלבן פניו דאם כן אליבא דמתניתין דפ"ג דאבות דתני המלבין פני חבירו כו' המ"ל נמי הכי דמ"ה קרי מלבין אלא דהכא מדמדמה ליה לשופך דמים קאמר שהדם מתאסף לברוח כמו שמתאסף לברוח ע"י שפיכת דם ולשון אזיל שהולך ומתאסף לברוח ודו"ק: באחוורי אפי כו'. עדיפא ה"ל למנקט למזהר אפילו במכנה שם רע והדש בשמיה כדמסיק דה"ל נמי מג' שיורדין ואין עולין אבל נקט דזהירי באחוורי אפי שאין רוב העולם נזהרין בו בכל יום ע"ש וק"ל: דדש ביה כו'. פרש"י ואין פניו מתלבנות כו' והוא דחוק קלת שיהא זה נענש כ"כ על כוונתו כיון שאין חבירו נכלם ולולי פירושו היה נראה דנקט המכנה שם רע דה"ל כמוציא ש"ר אף אם אין חבירו מתביים מיהו הרמב"ם בפ"ג מהלכות תשובה לא כתב אלא המכנה סתם ע"ש וק"ל:

ובלעי

עיון יעקב

הקב"ה לריעיו כי לא דברתם נכונה ועיין בפ"ק דב"ב: **זה** בגופו וזה בממונו. וכתבו תוספות והא דאמרינן בפרק הגוזל בתרא הגוזל מחבירו ש"פ כאלו גוזל נשמתו היינו וכו' ועי"ל דבאמת הוא רק כ"ף הדמיון וקטן נתלה בגדול ואינו כנוטל נשמתו ממש ועי"ל דבאמת ר' יוחנן דאמר הכי בפ' הגוזל בתרא אזיל כאן לשטתו להכי באמת לא קאמר טעם זה דר"ח אלא שזה נאמר בו ויראת וזה לא נאמר בו ויראת:

במערבא במאי זהירי א"ל באחוורי אפיה. ולכך נותין זה לזה בהלכה. הא דמזהרים כן במערבא ולא בשאר ארצות משום דאית ביה תרתי דהא הוי כאילו שופך דמים ובשפיכת דמים הזהירה התורה מאד בארץ ישראל כדאיתא בפ' אלה מסעי פ' ל"ה ולא תחניפו את הארץ וגו' כי הדם הוא יחניף את הארץ ולארץ לא יכופר לדם אשר שפך וגו' ולא תטמא את הארץ ואיתא בספרי מגיד ששפיכות דמים מטמא את הארץ הקדושה ומסלקת את השכינה גם המלבין הוא מאותן שיורדין ואין עולין שאין לו חלק לעוה"ב עיין בתוספות ואמרינן בפסחים דף קי"ג שלשה מנוחלי עוה"ב הדר בא"י להכי נזהרים בזה עפי שלא לאבד טובתן: **אמר** רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים. עיין בתוספות שהאריכו כאן והביאו כמה פירושים ולבסוף מסיק וז"ל ולכל הפירושים קשה דאפילו בא על אשת איש ודאי כו' ולולי דברי התוס' ורש"י הייתי מפרש דלעולם בדוד היה ודאי אשת איש והא דאמר נוח לאדם שיבא על ספק אשת

עץ יוסף

כנפיו הוא סימן על ה' מעם ה' אשר באת לחסות תחת כנפיו. וכי סימן לריך על ה'. אע"כ הכי קאמר לה ותהיה משכורתך שלמה מעם ה' אע"פ שמעשיך הראשונים לא טוב היו משום אשר באת לחסות תחת כנפיו ועזבת מעשיך הראשונים אשר הורגלת בהם שבזה אתה עדיף טפי אפי' מישראל כשר) משא"כ בבעל תשובה שכבר נלטוה וחטא. וכן בן גרים הוא לא בא לנתגייר רק אביו. אבל דבר זה אונאה לו שהיה גר ובא ללמוד תורה. ולכן אמר שאל יאמר פה שאכל כו' (מהרש"א):

יב דאזיל סומקא ואתי חיורא. שכשמתביים פניו מאדימות תחלה ואחר כך מתלבנות שהנפש יש לה שתי תנועות אחת לחוץ ואחת לפנים. וכשמביישים את האדם. בתחלה הרוח מתנענע לצד חוץ כמי שמתמלא חימה. ופניו מאדימות וכשאינו מוצא טענה כילד יסיר הבושת ההוא מעל פניו הוא דואג בקרבו ונכנס הרוח לצד פנים מפני הצער ופניו מתכרמים ומתלבנות. וזהו שאמרו דאזיל סומקא ואתי חיורא (מדרש שמואל): במחוורי אפי. אבל בבבל אינם זהירים משום דונתן לך לב רגז בבבל כתיב. ולכך לא יוכלו ליזהר בזה דמתוך כעס בא לידי טעות ולידי הלבנה (רמת שמואל): הכל יורדין לגיהנם. כדי למרק ולעלות לעוה"ב חוץ מג': נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש כו'. נקט בבי משום דבמלחמת

חדושי גאונים

א"ר יוחנן משום רשב"י גדולה אונאת דברים מאונאת ממון. שאונאת ממון נער הגוף ועוד ממון ניתן להשבון אבל אונאת דברים לא ניתנה להשבון שאע"פ שאחר כדמרלהו בדברים מה שהיה היה. דאזיל סומקא ואתי חיורא פי' כיון שמקפידו מת הדם שבלבו והוא האדמימות מעל פניו כי הדם הוא המאדים את הפנים וכיון שנעתק מלבין הפנים כגון גוון המת. ר"ת. (שיטה מקובלת):

נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש. ואם תאמר אפילו בא על ודאי אשת איש נמי טוב ממלבין מדקאמר דוד הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב אבל מלבין כו' כמ"ש התוס' ויש לומר דהבא על אשת איש אין לו חלק לעולם הבא אא"כ נידון כמיתתו הכתוב' בתורה ע"פ סנהדרין ומתודה תחלה דאז מיתתו מכפרת כדתנן בפרק נגמר הדין היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומר לו התודה וכו' שכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא וכו' עד אמור תהא מיתתי כפרה כו' ומהאי טעמא כעס דוד כשהרגו לאבשלום לפי שרצה לדונו בסנהדרין במיתה הכתובה בו כדי שיהא לו חלק לעוה"ב ורבי יוחנן בזמנו איירי שכבר בטלו ארבע מיתות בית דין והבא על ודאי אשת איש אין לו חלק לעוה"ב כיון שאין דנין אותו אבל ספק אשת איש יליף שפיר מדוד דיש לו חלק לעוה"ב ועדיף ממלבין שהרי דוד לא נידון על כך ואפילו הכי הסיב דמיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב אלמא סבר דספק אשת איש לא גרע מודאי וכיון דבודאי יש לו חלק לעוה"ב כשנידון ספק נמי כיון דלא חייבו רחמנא מיתה לכפר עונו יש לו חלק אף על גב שאינו נידון ולפי מה שפירשתי הא דקאמר לעיל חוץ משלשה שיורדין ואינן עולין יש לפרש דאין עולין לעולם ואיירי בבא על אשת איש ולא נידון במיתתו

ומ"מ זה להכלימו מתכוין : ובצלעי . בשביל אשתי זו שמתחלה חטאתי בה כמו ויבן ה' את הצלע (בראשית ב') : שמחו ונאספו קרעו ולא דמו . אם קרעוני לא מצאו דם : כדדרש רבא · דעובה מעשה של דוד ובת שבע מסלהן וספק אשת איש היא שהיוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו על מנת שאם ימות שתהא מגורשת מעכשיו ולא תזקק ליבם וכל אותן הימים היא ספק מגורשת אם מת מגורשת מתחל' ואם לא מת לא נתגרשה: היא מוצאת והיא שלחה . אע"פ שהיו מוציאין אותה לשריפה לא אמרה להן ליהודה נבעלתי אלא שלחה לו למי שאלה לו אנכי הרה ואם יודה הוא מעצמו יודה : עמיתו · עם אתו : באונאת אשתו . באונאת דברים לצערה:אונאתה קרובה . לבא פורענות אונאתה ממהר לבא

לנושאם לכך קרי להו ספק אשת איש ולכל הפירושים קשה דאפי' בא על אשת איש ודאי טוב מהמלבין מדקאמר דוד הבא על אשת איש מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב אבל מלבין וכו' : ולא עוד אלא בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות . כלומר לא מיבעיא בשעה שהן בטלין אלא אפי' עסוקים בהלכות חמורות וגם אין ענינם לאשת איש . ויש ספרים דגרסי בשעה שעוסקין בארבע מיתות בית דין :

א דדריש רבא מ"ד (תהלי' לה) ובצלעי שמחו ונאספו וגו' קרעו ולא דמו אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע גלוי וידוע לפניך שאם היו מקרעין בשרי לא היה דמי שותת לארץ ולא עוד אלא אפי' בשעה שעוסקים בנגעים ואהלות אומרים לי דוד הבא על אשת איש מיתתו במה ואני אומר להם מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב · אבל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב . ב ואמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא ואמרי לה א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי ג נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנ"ל מתמר דכתיב (בראשית לח) היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה: יג שם א"ר חנינא בריה דרב אידי מ"ד (ויקרא כה) לא תונו איש את עמיתו ד עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו . אמר רב לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה :

מהרש"א

ובצלעי שמחו וגו' . פירוש הכתובים לפי דרשה זו ע"י צלעי שחטאתי מן הספק שמחו ונאספו על שחטאתי בדבר נכים הנהרגים במלחמת בני עמון ונהרג אוריה עמהם ואנכי לא ידעתי שיהרג עמהם ונשאתי אשתו קודם שנהרג דה"ל ספק א"א למפרע ואמר בחנפי לעגי וגו' שאמרו דרך לעגה הבא על א"א כו' ועלי חרקו שינימו שבונתם בזה היה עלי ואפשר שאמר . שעוסקין בנגעים כו' . והיה להם ליזהר בלשונם הרע עלי שהנגעים באים על לה"ר כדאמרינן בערכין ואגב דנקט נגעים נקט נמי אהלות דבכל מקום הוזכרו בהדדי כדאמרינן כלך אצל נגעים ואהלות ואמר אדמי כמה וגו' אמר כן דרך תשובה להם ואמר השיבה נפשי וגו' הגם שהייתי חייב מיתת הגוף דהבא על אשת איש מיתתו בחנק הנה נפשי וכמתי כללת ממשואיהם מחושך ומדינה של גיהנם שנתחייבו הם על הלבנת פני ויתיישב בזה דשפיר איכא למימר דהבא על אשת איש הוה מסלשה שיורדין ואין עולין ממש והכא לא קאמר דיש לו חלק לעוה"ב אלא במיתתו בחנק כדאמרינן פרק נ"ה דמיתת בית דין היא כפרתו והשתא נמי שפיר קאמר נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש כו' דהיינו אפילו באינו נהרג בבית דין דומיא דמעשה דוד אבל ודאי אשת איש אם אינו נידון בבית דין אינו טוב ממלבין דהתוועיהו יורדין ואין עולין והתוספות פירשו בע"א ע"ש : [מתמר דכתיב היא מוצאת כו' . עיין בזה בחידושי אגדות דפ"ק דסוטה]: עם שאתך בתורה כו'. נראה לפרש מדסיכה כאן באונאת דברים לכתוב עמיתו ובאונאת ממון כתיב אחיו דרשו באונאת דברים מלת עמיתו עם שאתך בתורה ובמצות אבל לבעל עבירה מצוה לביישו ולהונו בדברים אבל מאחיו דכתיב גבי אונאת ממון לא אימעט בעל עבירה אלא עובד כוכבים כדאמרינן באחיך דכתיב גבי

הרי"ף

דריש רבא מ"ד ובצלעי שמחו אמר דוד כו' . וצריך להבין מאי ולא עוד דקאמר והתוס' פירש לא מיבעיא וכו' ואני שמעתי אומרים אפי' כשעוסקים בנגעים שזאת תורת המעלה שם רע ללקות בנגעים והם אינם יראים ואומרים לי דוד הבא על א"א מיתתו במה וכו' . ואפשר לי לומר עם מ"ש חז"ל שדוד נצטרע על עון זה ופירשו ממנו סנהדרין י"א חדש שהתפלל ואמר השיבה לי ששון וגו' ולז"א ולא עוד שמלבינים פני אלא גם כשעוסקים בנגעים הם מכוונים להלבין פני כפלים באמור שראוים הנגעים לי על עון זה ואומרים הבא על א"א מיתתו במה . והתוס' הביאו גירסא אחרת בשעה שעוסקים בד' מיתות ב"ד וצריך לדקדק כפי גירסא זו מהו ולא עוד אלא אפי' דקאמר . ונלע"ד דה"ק לא מיבעיא שהעם אומרים הבא על א"א מיתתו במה אלא גם בשעה שעוסקים בארבע מיתות והם קורין ואלו הם הנחנקין הבא על א"א וכיון שהם עוסקין בדין זה ובקיאים בו מה להם עוד לשאול אותי מיתתו במה הוא כי הרי גמרא ערוכה בידם ואין ללמוד עליהם זכות שמא באו ללמוד דין זה מפני שאינם בקיאים בו כיון שהם עוסקין בדיני ארבע מיתות אלו הן הנסקלין אלו הן הנחנקין כי זו שאינם באים אלא להלבין פני ואני משיבם הבא על א"א מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב מתוך ד"ת שהוא עוסק בה ומתוך התשובה שעושה :

מ"ד לא תונו איש את עמיתו וכו' . הוקשה לו דהל"ל לא תונו איש את אחיו כדכתיב במקום אחר אל תונו איש את אחיו לזה דרש עם שאתך בתורה ובמצות וסמך דאמר רב לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו לפי שלדרשת עם שאתך בתורה ובמצות היה נראה שאין אשה בכלל עמיתו לפי שאינה בחיוב תורה וגם לא בחיוב קצת מצות דהיינו שהזמן גרמא ולמען בנות האנשים לזה אמר לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו דלעולם נשים ישנן בתורה ובמצות ונקראו עמיתו ואדרבה צריך זירוז יותר באשה שאע"פ שאינה בחיוב תורה

עין יעקב

אים נ"ל דהא על כרחך נ"ל מאי אתא ר' יוחנן למימר בזה הלא ודאי שניהם כאחד לא טובים מזה ומזה תנח ידך שלא יבא לידי עבירה חמורה אפילו בדרך ספק ספיקא ויש להרחיק אפילו מן הכיעור וכדומה אלא ודאי דאתי למימר שאם יבוא לאדם אנס שרוצה להרוג אותו שיעבור אחד מן שני עבירות אלו יבחור הרע במיעוטו שיבוא על ספק אשת איש ואל ילבין וא"כ מש"ה ליכא למימר שיבא על ודאי אשת איש דהא בגילוי עריות קיי"ל יהרג ואל יעבור כי ר' יוחנן אזיל לטעמו דאמר הכי בסנהדרין דף ע"ד אבל בספק מותר לעבור ולא יהרג ואל ילבין משום דבא"א אפילו אם ודאי עובר יש לו חלק לעוה"ב משא"כ מלבין : ואני אומר להם מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב . הכוונה שהם לומדים נגעים ואהלות שהם חמורים בעוה"ז וקפוים לעולם הבא כדאיתא בפסחים דף נ' ה"ס לענין אשת איש שחמור בעוה"ז וקל לעוה"ב ולהיפך המלבין דחמיר בעוה"ב: מיתתו בחנק ויש לו חלק לעולם הבא . הע"ג דאשת איש חמיר שהרי יהרג ואל יעבור משא"כ במלבין רק שאמרינן בסמוך נוח שיפיל עצמו ולא שיהא מחוייב להרוג עצמו מ"מ עונש דא"א לעוה"ב אינו חמור כל כך לפי שבא"א שמים גנובים ימתקו שיצרו תקפו עליו שיצר אנסהו משא"כ במלבין אין יצרו תקפהו כ"כ ועובר לכך חמיר ואין לו חלק לעולם הבא :

עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו . אתי לאפוקי נמי עבד כנעני שאינו אתך בתורה ובמצות אינו חייב על אונאתו אע"ג דהחובל עבד כנעני של חבירו חייב לשלם לחבירו הבושת דאין הלכה כר' יהודה דאמר בפ' החובל אין לעבדים בושת מ"מ אין עובר על לאו דלא תונו אך ורק הרמב"ם סוף הל' עבדים כתב דמדת חסידות שלא יבזה ביד ולא בדברים לעבדות מסרן הכתוב ולא לבושה ע"ש : באונאת אשתו . ק"ו באשה אחרת ג"כ מהאי טעמא שדמעתה מצויה ובאשתו בלא"ה יש ליזהר שהרי חייב לכבד את אשתו יותר מגופו:

עין יוסף

דבמלחמת בית דוד היו מגרשין לגמרי בלי שום תנאי · אלא היו עושים הדבר בענין כדי שלא יהיו קופצים על נשותיהם לנושאם · לכך קרי להו ספק אשת איש · ובצלעי · כשבאתי על אשתי בת שבע (כמו ויבן ה' את הצלע) שבשעת יצירתי נגזרו בת שבע תהיה אשתי כדאי' בזוהר · שמחו ונאספו · קרעו ולא דמו אם קרעוני לא מצאו דם :

ענף יוסף

יב אלא אפילו בשעה שעוסקים בנגעים ואהלות כו' . כתב בספר נפלות יהודה ונראה שמאמרו נאספו עלי נכים יצא להם ז"ל מה שכתבו שאפי' הם עוסקים בנגעים ואהלות כו' כי עשאו נכים מענין מכת נגעים . ונאספו מלשון אסיפת המצורע : דוד שבא על א"א מיתתו במה . ואני אומר להן מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב אבל המלבין את פני חברו ברבים אין לו חלק לעוה"ב . ויש להבין מה יסכין לדוד להקל ענשו . במה שהם אין להם חלק לעוה"ב . ואולם הועיל בזה הרבה כי אחר שהמלבין את חברו אין לו חלק בעוה"ב ע"כ עלבון שקיבל הנעלב חמור לו מאלו הרגו . שהסורגו מיתתו היה בסייף ויש לו חלק לעוה"ב . והמלבין אין לו חלק לעוה"ב . א"כ ממילא אתר שעונש חנק מכפר על עון אשת איש . א"כ העלבון שמקבל הנעלב שחמור מחנק ואפילו מסייף כש"כ שיכופר עונו בזה . ובזה יגוקה הוא מן הענין וכראה המלבין (מלא העומר) : דכתיב היא מוצאת . כתב ר"ח וז"ל גרסינן היא מוצת בלי אל"ף תמו ויצת אש בציון (איכה ד' י"א) ר"ל משום שקשה איך למדו מקרא זה שיפיל האדם בתוך כבשן אש ולא יבוש את חברו . והלא עתה עדן יצאה . ואולי כבואם במקום שריפתה היתה מביטתו תמר ליהודה . לכן פי' ר"ח שהיה קשה להם במסקל מוצאת בלמ"ד הגרונית נחה . ה"ל למימר מוצאת בפלס מודעת זאת (ישעי' י"ב ה') לכן חשבו שהאל"ף נחה אינה מן השורש . ודרשו יצת . והוא לשון שריפה כמו ויצת אש . ור"ל שהסיבה קיובה לאש כבר . ובכל זאת לא שלחה ליהודה זולת ברמז . והאל"ף נחה נוספת . כמו ראמות לאויל (משלי כ"ד) במקום רמות (ספר העוין) :

א"ל

א סנהדרין דף ק"ז ע"ב : ב נ"ל אמר : ג סוטה דף י' ע"ב כתובות דף ס"ו ע"ב ברכות דף מ"ג ע"ב : ד שבועות ד' ל' ע"א:

חדושי גאונים

ובהא איירי כשנידון כדפירשתי . (תורת חיים) :

עם שאתך בתורה ובמצות כלומר או במצות אע"פ שאינו תכם אל תונהו וכיון דמבני ישראל הוא . רבינו יהונתן ז"ל . והריטב"א פי' עם שאתך אל תונה פירוש אשתך ע"כ . (שיטה מקובצת) :

עם שאתך בתורה ובמצות אל תונהו אמר רב לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו וכו'. לפי דברי הריטב"א יהיה השני מאמרים סמוך אחד לחברו וגם יבואר למה דוקא רב אמר לעולם הוי ליה למימר יהא אדם זהיר באונאת אשתו דהש"מ מביא בשם הריטב"א עם שאתך אל תונה פי' אשתך . ופירש לפירושו דאיתא בברכות פ' שני אמר ליה רב לרבי חייא נשים במאי זכיין באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן . א"כ חזינן דגם הן מסייעות לבעליהם שיהגו בתורה ויעשו מצות . ועיין ביבמות פ' הבא על יבמתו דרב ור' חייא הוי להו נשים שהוי מצערי להו . א"ל דיינו שמגדלות בנינו ומצילות אותנו מן החטא . ובזה יבואר עם שאתך בתורה ובמצות ר"ל שהן מסייעות אותך לתורה ולמצות וזו אשתך . ולכן אמר רב לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו אשר אמר לעולם ר"ל אפילו אשה שמצערת ליה עכ"ז יהא זהיר באונאתה שדמעתה מצויה.(עין אליהו) :

יד שם א"ר א אלעזר מיום שחרב ביהמ"ק ננעלו שערי תפלה שנאמר (איכה ג) גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ואע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעות לא ננעלו שנאמר (תהלים לט) שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש . ואמר רב כל ההולך אחר עצת אשתו נופל בגיהנם שנאמר (מ"א כא) רק לא היה כאחאב וגו' אמר ליה רב פפא לאביי והא אמרי אינשי אתתך גוצא גחין ותלחוש לה לא קשיא הא במילי דעלמא והא במילי דביתא . ל"א הא במילי דשמיא והא במילי דעלמא :

טו שם אמר רב חסדא כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה שנא' (עמוס ז) הנה ה' נצב על חומת אנך ובידו אנך . אמר ר' אלעזר הכל נפרע בידי שליח חוץ מאונאה שנא' ובידו אנך . א"ר אבהו ג' אין הפרגוד ננעל בפניהם אונאה וגזל ועבודת כוכבים. אונאה דכתיב ובידו אנך. גזל דכתיב (ירמיה ו) חמס

רש"י

לבא : שמעה תפלתי. אין לשונו מלשון בקשה שמבקש מהקב"ה שישמע תפלתו אבל אל תחרש יש לשונו מלשון בקשה ולומר בזו אני בוטח שאין דרכך לשתוק ולא להחריש. אל תחרש אל תעשה אל תתן משמשים לשון בקשה ומשמשין לשון עתיד כגון (תהלים קכ"א) אל יתן למוט הרי לשון בקשה. ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה (בראשית ל') הוא לשון עתיד : רק לא היה כאחאב. סיפיה דקרא אשר הסתה אותו איזבל אשתו : אתתך גוצא. אשתך קטנה כפוף עצמך ושמע דבריה : כל השערים · של תפלה ננעלו: חוץ משערי אונאה. הצועק על אונאת דברים אין השער ננעל בפניו : הכל על ידי שליח. נפרעין על כל עבירות ע"י שליח: ובידו. לא מסרה לשליח : פרגוד. מחילה שבין שכינה לצבא מרום : אינו ננעל · להפסיק ראייתן מן המקום אלא תמיד רואה אותם עד שיפרע : ובידו אנך. משמע שהיא תמיד אצלו (וממשמש)

מהרש"א

רבית ודו"ק : גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי וכו'. והוא מבואר בענין שלמה אף בארץ אויביהם והתפללו אליך דרך ארצם כי שם פתוח היה שער שמים מקום תפלה לעלות כו' כפי' רש"י בפ' ויצא ומשנחרב המקום ההוא ננעל השער אשר שם דוגמת מלך ב"ו שכועס וטועל שער חצרו בפני עבדיו ובעי תפלה ורחמים מרובים לפני המקום שיפתח מנעול השער ההוא ומזה נראה לפרש דבכ"מ שתם בשי"ן הוא לשון פתיחה ולא לשון סתימה כמו שתום העין דבלעם ויגוב וישתום ויסתום כו' דפרק ב' דעבודת כוכבים והכא נמי איכא לפרושי הכי שאמר גם כי אזעק ואשוע על צרותי אין אני נענה בשועה וזעקה בעלמא אך שתם ופתח השער הוא תפלתי לאל ומדקאמר דבעי פתיחה שמעינן מיניה דננעל השער של תפלה ודו"ק. ואמר אע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא וכו' אל דמעתי אל תחרש וגו'. פי' פרש"י והוא דחוק ונרא' לפרש שסמך אסיפא דקרא שאמר ואל דמעתי אל תחרש כי גר וגו' שנתן טעם למה אין אני נענה בתפלה כמו בדמעה גר נאמר הדר בארץ נכריה כמו גרים הייתם בארץ מצרים וגו' וע"כ כי גר אנכי עמך ששערי חצר ממ"ה נעולים ממני ואי אפשר לי לבא בנקל לפניו בתפלה וצרותי מרובים כי תושב אני ככל אבותי שהם היו רגילים בחצר ממ"ה בא"י ולא כן אני גר בארץ נכריה אבל תושב אני ככל אבותי כשבא להיות יושב בשלוה יבאו לי צרותי כמו באבותי כמ"ש בפ' חלק כ"מ שנאמר וישב אינו אלא לשון צער שנאמר וישב יעקב וגו' ויבא יוסף את דבתם וישב ישראל בארץ וגו' ויקרבו ימי ישראל וגו' וישב ישראל בשטים וישב יהודה וגו' כמבואר בב"ר כשישראל מבקשים לישב בשלוה בעוה"ז בא השטן ומקטרג כו' ע"ש : שנאמר רק וגו' · פי' הכתוב לא היה כאחאב בגודל העון כדאמרינן בחלק קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם וכו' אשר התמכר לגיהנם ע"י עונו שהוא א' מג' מלכים שאין להם חלק לעוה"ב וזה ע"י אשר הסתה וגו' וק"ל : חוץ משערי אונאה כו'. אף אם נאמר דלמדין מן הכללות במקום שנאמר בו חוץ אין זה סותר הא דאמר לעיל שערי דמעה לא ננעלו דהיינו אונאה היינו דמעה דמתוך שאדם קובל על אונאתו יבא לידי דמעה כדאמרינן לעיל יהא זהיר באונאת אשתו דמתוך שדמעתה כו' וכדפרש"י לקמן גבי מקובלני מבית אבי אבא מבית דוד כו' חוץ משערי אונאה וכו' וקרובה להוריד דמעה עכ"ל ויליף לה מדכתיב הנה ה' נצב על חומת אנך וכו' דרך משל כששער העיר ננעל אין רואה מתוך העיר לחוצה לה כי השער מפסיק אבל נצב על החומה רואה לחוץ ואין השער הננעל מפסיקו מלראות חוצה וק"ל: ג' אין הפרגוד ננעל כו'. הכא איירי אף בזמן שבהמ"ק קיים שהשער עדיין לא היה ננעל אך הפרגוד שהוא מחילת וילון בעלמא נגד הפתח לצניעות בעלמא היה ננעל ואמר דמפני שלשה אלו לא היה ננעל ומשום הכי גבי אונאה לא יליף ליה מנצב על חומת וגו' שכתבנו לעיל דהשער אינו ננעל בפני אונאה ודמעה בזמן שאינבהמ"ק קיים אלא יליף ליה הכא מתיבת אנך שלא היה הפרגוד ננעל

עין יעקב

נגעלו שערי תפלה . ומס"ע אמרינן בב"ב דף כ"ה שמיום שחרב בית המקדש אין הגשמים יורדין מאוצר הטוב ואפשר דהקב"ה עשה כן שאל"כ לא יהא ישראל מצטערים על חורבן בית המקדש שבטלה הקרבת קרבנות שהרי גדולה תפלה יותר מכל הקרבנות כדאי' בברכות דף ל"ג להכי ננעלו שערי תפלה עד שמצטערים ובוכים ועי"ל לפי שאין עומדים להתפלל אלא מתוך שמחה כדאיתא בברכות דף ל"ב ושיהא דעתו מיושבת עליו כדאיתא בעירובין דף ס"ד ועכשיו מתחרב המקדש ערבה כל שמחה ואין דעתנו מיושבת עלינו לכך אין תפלתנו נשמעת : אמר רב פפא לאביי והא אמרי אינשי אתתך גוצא גחין ולחיש לה . ק"ק אמאי מקשה מדאמרי אינשי ולא מקשה מהא דאיתא בברכות דף ס"א ע"א גבי מנוח דכתיב וילך אחר אשתו וכן גבי אלקנה דכתיב וילך אחר אשתו פירושו אחר דבריה ועצתה ולא מצינו שחטאו בזה ובאחאב שנענש היינו לפי שהסיתה אותו לעבירות חמורות וכה"ג אסור לילך אפילו אחר עצת כל אנשים וצ"ע :

כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה . פרש"י כל השערים של תפלה משמע דקאי אהא דקאמר לעיל שמשחרב בהמ"ק ננעלו שערי תפלה ולה"ק לעיל באשה שדמעתה מצויה אונאתה יותר קרובה לפי ששערי דמעות לא ננעלו כלל אך ק"ק דהא דאמרינן לעיל דננעלו [illegible]

הרי"ף

מ"מ כיון שדמעתה מצויה פורענות אונאתה קרובה ליפרע : א"ר אלעזר מיום שחרב בהמ"ק ננעלו שערי תפלה כו' . וקשה והא כתיב כה' אלהינו בכל קראנו אליו ואין קריאה אלא תפלה ודוחק לומר דהאי קרא דבכל קראנו הוא דוקא בזמן בה"מ וי"ל דהכא מיירי בתפלת יחיד כדיליף ליה מדכתיב גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי שהיא תפלת יחיד ובזמן שהיה בה"מ תפלת היחיד היתה מתקבלת בכלל תמידי צבור והקרבנות ובכלל תפלת הצבור היתה עולה לרצון גם תפלת היחיד כמ"ש להיות עיניך פקוחות אל הבית הזה לשמוע אל התפלה אשר יתפלל עבדך ושמעת אל תחנת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה ויש להקשות בהאי קרא דלא רישיה סיפיה פתח תפלת יחיד אשר יתפלל עבדך ויצא בתפלת צבור אשר יתפללו עמך ישראל ואני כתבתי בזה בספר כסף מזוקק שרמז לנו כאן שתפלת היחיד נשמעת בזמן שיש תפלת צבור שהיא נשמעת בכל שעה ובכל זמן כדכתיב בכל קראנו אליו ואגב תפלת הצבור תקובל ג"כ תפלת היחיד אע"פ שתפלת היחיד אינה רצויה אלא בי' הימים שבין ר"ה ליוה"כ מ"מ אגב תפלת הצבור מתקבלת ג"כ תפלת היחיד בכל עת והיינו בזמן שב"ה קיים הים דכתיב ביה והתפללו אל הבית הזה ומיום שחרב בה"מ ואין הבית הזה ננעלו שערי תפלה של יחיד עד עשרת הימים של תשובה שאז נפתחים וזהו שאחז"ל שתפלה נמשלת למקוה [illegible]

[illegible]

חדושי גאונים

כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה כו'. והטעם לפי שהמתאנה מצטער ביותר ומחליש דעתו ולבו נכנע על צרתו ומתפלל מתוך דאגת לבו בכוונה ונשמע ואם הוא אומר ומי ידע אם נתכוונתי לרעה לכך נאמר ויראת מאלהיך . (רבינו בחיי) : כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה לאו' שאין שתפלות נכנסות כלל דרך השערים כיון שהן סגורות חלילה לומר כן דודאי הן נכנסות אלא שצריך האדם לאפושי ברחמי הרבה ולכוין דעתו בכל לבו עד שיפתחו השערים ואינו נענה מיד כשמתפלל אלא כאדם הדופק על שער הבית ואין פותחין לו מיד עד שהוא דופק בכל כחו וכדאמרי' בפרק מרובה דלת הננעלת לא במהרה תפתח אבל שערי אונאה פתוחין הן והצועק על אונאת דברים נענה מיד כדבר שנא' עוד הם מדברים ואני אשמע וכן משמע בעובדא דר' אליעזר בסמוך דקאמר אשכחתיה דנפל על אנפיה א"ל קום קטלת לאחי אדם כי נפק שיפורא פ' מדקאמר אדהכי משמע דמיד תוך כדי דבור יצתה נשמתו של ר"ג והיינו לפי ששערי אונאה פתוחין לכך נענה מיד כשנפל על אפיה. ונראה דהיינו דנקט נפק שיפורא ולא קאמר אדהכי שכיב ר"ג לאשמעינן כי בעוד שהיתה מדברת אליו שמעו הקול שמת ר"ג שכל כך מיד נענה וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפרק י"ד מהלכות מכירה שכתב וכל הצועק מאונאת דברים נענה מיד שנא' כי אני ה' . וכן משמע קצת לעיל דקאמר שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה פי' הפורענות ממהר' לבא כיון דגם שערי דמעות פתוחין מיד . (תורת חיים) : הכל ע"י שליח וכו'. כלומר שאין הנקמה נעשית אלא ע"י שליח

א ברכות ד' ל"ב ע"ב טוש"ע מזמור ד' :

עין יוסף

יד אל דמעתי אל תחרש . בברכות דף ל"ב ע"ב כתבו רש"י ותוספות דדייק מדיוקא מלא קאמר ודמעתי תרדה ש"מ שהיא נראית בכל פעם ואין לאתפלל רק שתתקבל : אתתך גוצא . אשתך קטנה . תרגום קצר ימים גוץ ימין :

[ומשמש] בה : על פני . לפני ואין מחילה בינו לבין העבירה : [אימתי] גבולך שלום . אימתי כשחלב חטים ישביעך הקב"ה : מכדא . כד שנותנים בו שעורים : נקיש ואתי תיגרא . השגר מקשקש ובא ואני שמעתי הכד מקשקש כדרך כלי ריקם שנשמע בו קול הברה כשמקשקשין עליו : וידל ישראל . לעיל מיניה כתיב ויחנו עליהם וישחיתו את יבול הארץ : אוקירו לנשייכו . כבדו נשותיכם : מחוזא . עיר שהיה רבא דר בתוכה כך שמה : חתכו חוליות . תנור העשוי חוליות מצרפו בכבשן כדרך כלי חרס ואחר כך צורף החוליות ונותן חול בין חוליא לחוליא : רבי אליעזר מטהר שאינו כלי חרס אלא בנין כעין כלי גללים וכלי אדמה שאין מקבלין טומאה : וחכמים מטמאין דאזלי בתר חוליות · שאר תנורים שלהם היו עשוין כעין קדרות גדולות ופיו למעלה וצורף בכבשן כשאר קדרות ומטלטלין אלא שהיה מושיבו על הארץ או על הדף ומדביק את [טפילות] הטיט סביב על (שוליו) [כולו] לעשותו עב שיקלוט ויחזיק את חומו : עכנאי · נחש דרכו לעשות כעגולה להכניס זנבו

אף בזמן שבהמ"ק קיים : בתבואה בתוך ביתו וכו' · ר"ל לפרנסת ביתו דאפילו בשנת בצורת שאסור לאדם לאצור תבואתו כדאמרינן בפרק הספינה מיהא כדי הוצאתו לשנה שרי כדפי' רשב"ם שם וק"ל : שנאמר וידל וגו' . פרש"י וידל ישראל לעיל מיניה כו' אבל קשה דבהאי קרא כתיב נמי ולא ישאירו מחיה בישראל ושה ושור וחמור ואימא דמשום הכי קראם דלים וגל"פ דמשמע ליה וידל ישראל אקרא דלקמיה בסמוך קאי שנאמר כי הם ומקניהם יעלו וגו' ויבאו בארץ לשחתה שבאו עם מקניהם לשחת התבוא' כפרש"י שם ועלה קאי וידל ישראל והוא מבואר כי שאר דברים אינן הכרחיים כל כך לאדם כמו הלחם והתבואה ולכך לא קראם דלים אלא על עסקי חסרון התבואה וק"ל : שנאמר ולאברם היטיב בעבורה . דלפי פשוטו הוא מקרא חסר וכאילו אמר ולאברם היטיב פרעה בעבורה כפרש"י בחומש ולכך דרשו היטיב מי שבידו הטובה והברכה שהוא הש"י הטיב לו בעבורה וק"ל : חרוב זה יוכיח וכו' . יראה בזה כלפי מ"ש בפ"ק דחגיגה דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות וכו' מה נטיעה זו פרה ורבה אף ד"ת פרה ורבה בעלי אסופות אלו ת"ח שיושבין ועוסקים בתורה הללו

ושוד ישמע בה על פני תמיד . עבודת כוכבים דכתיב (ישעיה סה) העם המכעיסים אותי על פני תמיד :

טז שם אמר רב יהודה לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה שנא' (תהלים קמז) השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך · אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי כד משלם שערי מכדא נקיש ואתי תיגרא בביתא. *) ואמר רב חיננא בר פפא לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שלא נקראו ישראל דלים אלא על עסקי תבואה שנא' (שופטים ו) והיה אם זרע ישראל וגו' וכתיב (שם) ויחנו עליהם וכתיב (שם) וידל ישראל מאד מפני מדין . *) וא"ר חלבו לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו שנא' (בראשית יב) ולאברם היטיב בעבורה והיינו דא"ל רבא לבני מחוזא אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו:

יז שם תנן התם א חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא רבי אליעזר מטהר וחכמים מטמאים [שם ע"ב] וזה הוא תנור של עכנאי מאי עכנאי א"ר יהודה אמר שמואל שהקיפו דברים כעכנא זו וטמאוהו . תנא באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו א"ל אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח

תוספות

זה תנורו של עכנאי. י"ס דגרסי' חכנאי וכן בירושלמי וחכן זה נחש ושמא בעל התנור שהיה עושה שמו כן :

א כלים פרק ה' מ"י עדיות פ"ז מ"ז ברכות דף י"ט ע"א:

חדושי גאונים

וכיון שנעשית ע"י שליח פעמי' שהשליח הוא רחוק ואינו יכול להנק' מיד כדאמרינן במסכת ברכות שיש מלאך שאינו יכול לילך כל העולם אלא בג' או בד' טיסות ועומד לפוש בין כל אחד ואחד כדאמרינן אליהו בד' וכו' א"כ פעמים שהוא שליח להנקם מהרבה בני אדם וזה בסוף העולם והוא הולך ומקדים מי שנאמר לו ראשון ראשון כלומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ובין כך פורענות שוהה לבא אבל בשערי הונאה הקדוש ב"ה בכבודו ובעצמו הפורענות ממסרת לבא לפי שברגע א' הוא דן כל העולם. ה"ר יהונתן. (שיטה מקובצת) : תנן חתכו חוליות כו' . וז"ל ה"ר נסים גאון בספר מפתח התלמוד שחיבר הועתק מלשון ערבי חתכו חוליות ונתן חול וכו' אפרש ענין זה בקוצר כפי מה שלמדתי מדברי רבינו האיי המחלוקת שנפל בין רבי אליעזר וחביריו הוא בתנור שנעשה מחוליות טיט בעיקר עשייתו ואחר כך נתחברו אותם חוליות קצתם אל קצתם באופן שעשו בין כל חוליא וחוליא חול ואח"כ נגמרה מלאכת התנור כראוי והיה סובר ר"א שתשמר זה להיות שהי' חול בין חוליותיו וכשרצה לפרקו ולהסיר הרכבתו ולהחזירו כאשר היה בתחלה יעלה בידו זה לפי שהחול מונע החוליות מלהדבק קצתם את קצתם ואם

הרי"ף

*) נ"ל אמר

דרשה זו הא דכתיב תומת אך שהוא נדרש כמו חימת אך כלומר שחימה עזה יש על ענין אונאת דברים כיון שהקב"ה בעצמו הוא נדרש אל האונאה ובידו אנך ואינו נפרע ע"י שליח : שאין ברכה מצויה כו' שנאמר ולאברם היטיב בעבורה . וקשה לפרש"י ז"ל שכתב בפי' התורה ולאברם היטיב פרעה בעבורה של שרה א"כ מנין לכל הנשים היושבות בתוך בתיהם שילוה ה' ברכתו בתוך הבית בשביל הנשים ויש לנו לפרש לדברי רבי חלבו שמה שאמר ולאברם היטיב הוא הקב"ה היטיב לאברם בעבור שרה וכוונת הכתובים לומר ששרה גרמה ברכה לאברהם בעלה וגרמה נגעים לפרעה על דבר שרי : והיינו דאמר רבא אוקירו לנשייכו כו' . צריך ליישב דקודם אמר שבשביל הברכה שנתברכה ביתו צריך להיות זהיר בכבוד אשתו באופן שהכבוד נמשך מחמת הברכה ואח"כ הוא אומר אוקירו לנשייכו וכו' שהברכה נמשכת מחמת הכבוד וביאור הענין הוא שכיון שאין הברכה מצויה בביתו אלא בשביל אשתו דהיינו שיכבד את אשתו א"כ יהא זהיר להחזיק בכבודה ואל ירף כדי שיעמוד לו כבוד ביתו וממונו והיינו אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו שינוח ברכה בבתיכם מחמת הכיבוד וכפי זה צריך לומר ולאברם היטיב בעבורה אינו בשביל מעשיה של שרה אלא בעבורם שהיה אברהם מכבד אותה שהרי אמר לה אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי ואין לך כבוד גדול מזה שהיה ממעיט עצמו לפניה ועושה אותה עיקר . ויש לדקדק קצת במ"ש וא"ר חלבו כיון שפי המדבר למעלה הוא רב חנינא בר פפא מה ענין זה לזה לומר וא"ר חלבו . וגם הענינים הם חלוקים זה מדבר בענין תבואה וזהו מדבר בכבוד אשתו ואפשר שחוזר למ"ש רב יהודה שיהא זהיר בתבואה שאין מריבה מצויה בין איש לאשתו אלא על עסקי תבואה ושמא באותה מריבה שעושה לו אשתו יזלזל אותה לזה סמך וא"ר חלבו לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו אמר לעולם לרמוז שאפילו בזמן שהיא עושה מריבה עמו יהא זהיר בכבוד אשתו כדאמרן והפסיק בדברי רבי חנינא שמדבר גם הוא בענין התבואה ואח"כ הביא לעולם יהא זהיר בכבוד אשתו כדאמרן :

עיון יעקב

שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה . כי אין כלי מחזיק ברכה אלא שלום ולהיפך בשעה שאין ברכה בתוך ביתו מריבה רבה כי והיו חייך תלואים לך מנגד זה שקונה פת מפלטר ולהכי אמרי' בנדה פ"ג דף ל"א כיון שבא זכר בעולם בא שלום זכר זה כר והיא היא לפי שככרו בידו לכך בא שלום עמו נקבה אין עמה כלום נקבה נקיה באה להכי תקנו חכמים מזונות תחת מעשה ידיה משום איבה וקטטה וזה דנקט בתוך ביתו דהיינו ביתו זו אשתו : כד משלם שערי מכדא נקיש ואתי תיגרא. הא דאמר על שערי ולא על חיטי כדכתיב קרא והוא מאכל אדם משא"כ שעורים הוא מאכל בהמה כדאיתא בפסחים דף ג' ע"ב י"ל משום דהקרבת עומר היה מן השעורים ואמרינן בפ"ק דר"ה הקריבו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות וזה שמשלם אפילו השעורים שהביאו ממנו העומר לכך נקיש ואתי תיגרא וגם הא אמרינן בברכות דף מ"א אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו וא"כ כיון שכבר משלם שערי שהוא מאכל בהמה גם הוא אין לו מה לאכול לכך נקיש ואתי תיגרא : שאין הברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו . והיינו דקרי רבי יוסי לאשתו ביתו וביבמות דף ס"ב אמרי' כל השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה : שנאמר ולאברם היטיב בעבורה . מיתורא דקרא קדריש ופשטיה דקרא לאו בהכי איירי : והיינו דאמר רבא לבני מחוזא אוקירו לנשייכו כי היכי דתתעתרו . הטעם י"ל כדאיתא בשבת פ"ו דף ס"ב שלשה דברים מביאין את האדם לידי עניות וחד מנהון שאשתו מקללתו בפניו אמר רבא על עסקי תכשיטיה דאית ליה ולא עביד להכי אזיל רבא לשטתו והזהיר לכבד את אשתו בתכשיטיה כדי שלא לבוא לידי עניות ותתעתרו והזהיר כן יותר לבני מחוזא שהיה ספק בידם לקנות כדקאמר דאית ליה ולא עביד כדאיתא סוף ב"ק הני לבני מחוזא דבר מועט ניהו :

שהקיפו דברים כעכנא וטמאוהו . אפשר דרך מפני הספק טמאוהו והא דשרפו כל הטהרות ולא אמרו תולין לא אוכלין ולא שורפין י"ל למגדר מילתא עשו כן

ענף יוסף

יז א"ל אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח כו' . כוונת המאמר איך בש"ת רצה לגלות שבשביל יראיו הוא משדד כל הד' יסודות שהם רמוזים בזה המאמר בד' דברים שהזכיר שהם חרוב שהם יסוד האש ויסוד האויר . שהאש בכח בעצים . והרוח ג"כ מצוי בהן . ויסוד המים רמוז באוירי המים . ויסוד העפר בכותל . ואלו החכמים היה זכותם כל כך גדול שהיה הקב"ה משבר כח ד' יסודות בעבורם וגם הדברים שהן למעלה מהיסודות כמו שאמר

עין יוסף

טז דכתיב ויחנו עליהם. י"ל דלמד שכאן כתיב וידל ישראל וגבי פרות פרעה כתיב דלות ורעות · מה התם דלות מפני התבואה אף כאן וידל ישראל מפני התבואה (רמת שמואל) :

יז חתכו חוליות · תנור של חרס שהוא עשוי ככלי ומטלטל ותחלת ברייתו מן הטיט ומצרפו בכבשן כשאר קדרות ואם נטמא הצריכו הכתוב נתיצה · ואם נתצו בענין זה שחתכו סביב סביב כחוליות עגולות וחזר וחברו בטיט של חול בין חוליא לחוליא רבי אליעזר מטהר שאין זה כלי חרס אלא בנין כעין כלי גללים וכלי אדמה שאין מקבלין טומאה · וחכמים מטמאין דאזיל בתר חוליות שאר תנורים שלהם שהיו עשוים כעין קדרות גדולות ופיו למעלה וצורף בכבשן כשאר קדירות ומטלטלים · אלא שהיה מושיבו על הארץ או על הדף ומדביק את טפילות הטיט סביב על כולו לעשותו עב שיקלוט ויחזיק את חומו : של עכנאי · נחש דרכו לעשות כעגולה להכניס זנבו אצל פיו · וכתבו תוס' יש ספרים דגרסי חכנאי · וכן בירושלמי וחכן זה נחש · ושמא בעל התנור שהיה עושה שמו כן ע"כ · ור"ל דלעולם עכן זה נחש · והא דגרס חכנאי שמא לפי שכן היה שמו של בעל התנור (ועיין תוי"ט כלים פרק ה' משנה י') : חרוב זה יוכיח · אמר חרוב לפי שממנו

עיני יצחק

תנן התם חתכו חוליות וכו' א"ל אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח. נראה שלכך תפס דוקא אילן של חרוב הוא ע"י שדרכם של עניי א"י הדחוקים למזונות שהיו מתפרנסים רק בחרובים על ידי שהחרובים מצוי שם יותר ונמכרים בזול וכמאו"ל (ברכות י"ז)

א ברכות ד' כ"ב ע"א עירובין דף ז' ע"א פסחים דף קי"ד ע"ב יבמות דף י"ד ע"ב חולין דף מ"ד ע"ב : ב ברכות דף י"ט :

נעקר חרוב ממקומו מאה אמה ואמרי לה ד' מאות אמה אמרו לו אין מביאין ראיה מן החרוב חזר ואמר להם אם הלכה כמותי אמת המים יוכיחו חזרו אמת המים לאחוריהם אמרו לו אין מביאין ראיה מאמת המים חזר ואמר [להם] אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו הטו כותלי בית המדרש ליפול גער בהם רבי יהושע אמר להם אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה אתם מה טיבכם לא נפלו מפני כבודו של ר' יהושע ולא זקפו מפני כבודו של ר"א ועדיין מטין ועומדים חזר ואמר להם אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו יצאתה בת קול ואמרה מה לכם אצל ר"א שהלכה כמותו בכל מקום עמד רבי יהושע על רגליו ואמר (דברים ל) לא בשמים היא מאי לא בשמים היא א"ר ירמיה [שכבר נתנה תורה מהר סיני] א אין אנו משגיחין בבת קול שכבר כתבת בתורה בהר סיני (שמות יח) אחרי רבים להטות · אשכחיה רבי נתן לאליהו א"ל מאי עביד קוב"ה בההוא שעתא א"ל קא חייך ואמר נצחוני בני נצחוני בני אמרו אותו ב היום הביאו כל טהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפום באש ונמנו עליו וברכוהו ואמרו מי ילך ויודיעו אמר להם רבי

אגל פיו : כל טהרות שטיהר ר' אליעזר· ע"י מעשה שאירע נשאלה הלכה זו בבהמ"ד שנפלה טומאה לאויר תנור זה וחזרו ועשו על גביו טהרות וטיהרם רבי אליעזר והביאום ושרפום לפניו :

תוספות

לא בשמים היא. והא דאמרינן פ"ק דיבמות דהלכה כב"ה משום דיצאה ב"ק שאני הכא שבא לחלוק על (שתם) ד"ת דכתיב אחרי רבים להטות אבל התם אדרבה ב"ה רובא אי לאו דהוה מספקא לן אי אזלינן בתר רובא משום דב"ש הוו חריפי טובא ועוד דכאן לא יצאה ב"ק אלא משום כבודו של רבי אליעזר דאמר מן השמים יוכיחו והא דאמר התם רבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול ולא שמעינן ליה לרבי יהושע אלא ב"ק דהאי מעשה דרבי אליעזר דהכא התם דייק מדקאמר לא בשמים היא כבר נתנה לנו תורה מסיני משמע דבשום מקום אין משגיחין :

מהרש"א

מטהרין והללו מטמאין שמא יאמר היאך אני לומד תורה מעכשיו ת"ל כולם נתנו מרועה אחד כו' אמרן מפי אדון כל המעשים כו' אף אתה עשה אזנך כאפרכסת לשמוע וקנה לך לב מבין וכו' העולה מדבריהם אלו דדברי המטמאין והמטהרין כולם דברי אלהים חיים הם דאיכא צד לטמא וצד לטהר אלא שהתורה נתנה למטה להכריע על פי הרוב דכתיב אחרי רבים להטות וע"כ היים קנה לך לב מבין לשמוע כו' שאין לאדם להכריע בלי נטיית והכרעת הלב אך ישקול הדבר בדעתו לפי הבנתו ושכלו טרם שיטה לאחד מן הצדדים וע"כ א"ל ר"א אף שאתם הרבים להכריע הנה אמרו בתגאי אחרי וגו' הרבי' כנטיעה זו שהיא פרה ורבה והוא דרך משל שיש לו לב מבין לפרות ולרבות בחכמה אבל הכרעת הרבים שלכם נגדי היא כנטיעת החרוב שאין בו פריה ורביה רק לע' שנה הוא עושה פירות ודבריכם עקורים הם כחרוב הזה שאינו עושה הרבה פירות וא"ל אין מביאין ראיה מן החרוב כי אפשר שעקירתו הוראתו הוא בהיפוך לפי שאתה מהמועט ואין לך פריה ורביה בחכמה ובדעת וא"ל אמת המים יוכיח וכו' לפי שאמר להם כפי התשובה שהשיב להם שיש בכם הרבה אשר להם לב להבין להודות לדברי אבל מפני הגאוה כי כל א' מכם מתביים לחזור מדבריו אשר כבר היו עמו הרבים וע"פ מ"ש בפ"ק דתענית למה נמשלו ד"ת למים לומר לך מה מים מניחין מקום גבוה כו' וע"כ א"ל הנה אמת המים יוכיח שהוא הולך באמת כפי דרך התורה ממקום גבוה לנמוך אבל אמת המים הזה יחזור לילך לאחוריו למקום גבוה כמו שאתם עושים לילך בדרך התורה לאחוריו אחרי גאותכם וא"ל אין מביאין כו' שאפשר שהוראת חזרתו עליך שאתה המועט ואין לילך אחריך כמו שאין האמה הולכת כדרכה רק לאחור . וא"ל כותלי בה"מ וכו' הוא כי מהידוע כי הבתי מדרשות הוא דבר הכרחי לתורה כמ"ש בלעם דכולן הזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות וע"כ אמר להם לפי דעת הרבים הנפולה והדחויה שלכם שאינה רק בדרך הקנטור ונצוח שאינו אמיתי ראוי שגם הבתי מדרשות אין בהם צורך והכרח וראויים ליפול וא"ל אם ת"ח מנצחין כו' כי הנצוח אמיתי כאמר לפי דעת אמיתת הלב של בעל הנצוח וע"כ אתם מה טיבכם כי הבתי מדרשות יעמדו ללמוד בהם תורה להכריע לפי דעת הרבים . ואמר ועדיין מטין כו' אפשר שאמר כן כי בכל דור ודור יש הלומדים בדרך הנצוח וקנטור כמו שחשב ר"א עליהם ויש לומדים לפי הנצוח האמיתי כדעת ר"י ושאמר לא בשמים היא כו' ואין משגיחין בב"ק כו' הוא כפי מ"ש לא נתנה התורה למלאכי השרת וע"כ אין להכריע עליה רק העוסק בה ושאמרו מנין שמשתמשין בב"ק כו' הוא בדבר שאינו נגד התורה וכמ"ש התוס' ושאמר גם כן נצחוני בני נצחוני בני בלשון כפל אמר כן על ב' הצדדין הן המטמאין הן המטהרין שכ"א היה

חדושי גאונים

יפורקו התוליות חזרו לעיקרן שהדין הנוהג בהם עתה בדינם הקודם שהם תוליות בלתי מרכבות ואם נכנס שרץ באויר תנור זה לא יטמא כדין התנור שתוליותיו מדובקות קאתן אל קאתן שאמר בו הכתוב תנור וכירים יותץ אבל לא יקרא אצלו תנור ולא נדון בו כדין כלי שמקבל טומאה שהוא אצלו כאלו הוא מתפרק החלקים לשבת החול המבדיל בין תוליותיו ואפילו שנופל השרץ באוירו טהור וחכמי' אין הפרש אצלם בין אם נתחברה תוליותיו בחול ובינאם נתחברו בזולת החול הכל אצלם טמא כדין כלי חרס שמטמ' מאוירו ע"כ. וז"ל הריטב"א בכל הספרים כאן ובמקומו במשנת מס' כלים פ"ה גורסים חתכו חוליות והתם משמע דלא מיירי אלא בתנור שהי' שלם

אהבת איתן

קא חייך ואמר נצחוני בני נצחוני בני . יתכן דחייך משום דאיתא בס"פ ע"פ דהקב"ה שמח כשמנצחין אותו . ובילקוט תהלים ד' שהוא מבקש להנצח אמר הקב"ה כשאני מנצח אני מפסיד כמו דור המבול והפלגה. משה נצחני ונשכרתי כל אותן אוכלסין . ובס' חסידים כתב דכך צריך להיות במדת ת"ח שישמח כשמנצחן אותו דא"כ יודע מה שלא ידע :

עיני יצחק

וחנינא בני די לו בקב חרובים (ובשבת ל"ג) ברשב"י איברי להו חרובא וכו' וכן במדרש איכה בגין דלא נצטרך לחרובא כיהודאי (עי' מת"כ) ולכך ניחן למשל בפיהם של חז"ל לכל מי שמתפרנס בדוחק שהוא אוכל חרובים ומציט בפירקא דר"א בתחלתו שבתחלה

חדושי הרמב"ן(*)

ברכוהו. פירוש הוא כינוי לחרם וראיה לדבר שחלץ מנעליו ואילו מנודה בעיא היא ולא איפשיטא ולא פשטה מהכא ולקולא נמי נקטינן לה ואין צריך לחלוץ מנעליו וכדברי רבינו הגדול ז"ל ועוד שנשמט וישב לו על גבי קרקע משום כפיית המטה ששנו באבלות ואילו מנודה אינו חייב לכפות וי"ס שכתוב בהם וקרע בגדיו וכן גירסת רש"י ז"ל והא נמי ראיה היא שלא היה מנודה סתם בלבד שהוא אינו צריך קריעה וכן מצינו שלא היו רוצים לבא אצלו ללמוד תורה כדאמרינן בשלהי ד' מיתות למה באתם ללמוד תורה באנו ועד עכשיו למה לא באתם לא היה לנו פנאי שהיו דוחין אותו בדברים שלא יאמרו מפיהם ברכוהו ואילו לא ברכוהו ח"ו שלא יפנו עצמן לבא אצלו ללמוד תורה וזו ראיה שמבורך היה שאילו היה מנודה סתם הרי אמרו מנודה שונה ושונין לו ואמרו מוחרם לא שונה ולא שונין לו ולפיכך לא באו לפניו . וכיון שהוכחנו שר' אליעזר לא מנודה בלבד היה אלא מבורך נדחית הראיה שיש מביאים ראיה מכאן לומר שהמנודה סתם אסור לישב בתוך ד' אמות שלו ולישב עמו ולדבר עמו ושיהא אסור בנעילת הסנדל שלא כדברי רבינו הגדול ז"ל שא"כ אמאי לא פשטוה מהא לבעיין דכפ"ב דמ"ק ומיהו אע"פ שאין זו ראיה מודה אני שאסור לישב בתוך ד' אמות שלו שכל עיקר לשון נידוי אינו אלא לשון רחוק כדאמרינן פ"ק דנדרים נדינא ממך דלא יתיבנא בד"א דילך אלמא הנדוי והרחוק הוא לומר שאין יושבין בתוך ד"א שלו ובזה שוין המנודה והמוחרם כמו שצריך לשנות מקומו בבהכ"נ שלא ישב במקומו כאבל משום רחוק כענין ששנינו במס' מדות פ"ב מה לך מקיף לשמאל שאני מנודה אומרים לו המקום יתן בלבבך שתשמע לדברי חבריך ויקרבוך. ותמהני למה ברכוהו לר' אליעזר הרי לא היה חייב אלא נידוי בלבד שמנדין על כבוד הרב כמו שמצינו בעקביא בן מהללאל וי"ל שכיון שלא רצה לחזור ואמר חרוב ואמת המים וכותלי בה"מ ומן השמים יוכיחו מיחזי להו כאפקרותא שהיה מחזיק במחלוקת יותר מדאי ולפיכך ברכוהו ואפשר שהיו אומרים מפי השמועה והוא אומר כך הוא בעיני לפיכך לא קבלו ממנו כל ראיות שבעולם ואילו הורה למעשה בזמן הבית היה נעשה זקן ממרא לפיכך החמירו עליו וברכוהו ע"כ :

(*) באור דברי הרמב"ן לאהורס ימצא המבקש בקונטרס עמק הברכה להגאון האמיתי ר' דוד לוריא זצ"ל הנספח לביאורו אשר חבר על ספר פרקי דרבי אליעזר .

עיון יעקב

שלא ירבו מחלוקת בישראל וכיון שמצד הספק עמאוהו להכי משום כבודו דר"א באו אותות אלו להעטר כי לא יהיב הקדוש ברוך הוא ניסא לשקרי :

ענף יוסף

שאמר מן השמים יוכיחו (שלמה מלכו) : יצאת בת קול ואמרה מה לכם אצל ר"א שהלכה כמותו בכל מקום עמד רבי יהושע על רגליו כו' אין אנו משגיחין בבת קול כו' קא חייך ואמר נצחוני בני . המאמר הזה תמוה שבהיות שנעשה בשביל ר' אליעזר כל שכתוב במאמר עד שיצאה בת קול . היה ראוי שתהיה הלכה כמותו . וכיון שאין הלכה כמותו למה נעשה כל זה בעבורו . שאין נעשים דברים כאלו שהם הפך הטבע אלא במשפט . ועוד כיון שהקב"ה אמר שהלכה כמותו איך לא היתה הלכה כמותו שאין שקר יוצא מפיו ית' ח"ו . אלא הכוונה הוא זאת . שדע במה שאמר כאן אחרי רבים להטות אין הכוונה שבשביל שהחולקים היו רבים והוא יחיד היתה הלכה כמותם אלא שהתנור זה היה באמת טהור כדברי אליעזר . אך מה שהיו מטמאין היה משום דאזלי בתר חוליות דעלמא כמ"ש רש"י . דמשום תנורים דעלמא שהם רבים גזרו אף על תנור זה מפני הסמון שאין יודעין החילוק שיש בין תנור זה לתנורים אחרים כמו שחילק ר"א לפיכך הסכימו וגזרו גם על אותו תנור . שעם היותו

עין יוסף

שממנו מספיקין ת"ח דאי' בגמרא גבי רבי חנינא בן דוסא דהיה מספיק לו קב חרובין כל שבוע: נעקר חרוב ממקומו ק' אמה· לרמוז להם שהוא כאדם הראשון דאחר החטא נעשה מאה אמה וכיון דנפיק מיניה רבים כרבים דמי · וכן רבי אליעזר אע"פ דיחידאי הוא כרבים דמי : ואמרי לה ד' מאות אמה· לרמוז דדינו כאברהם דנמי כרבים דמי דקנה המערה בת' שקלים : אין מביאין ראיה מן החרוב . שדלמא לקיים ותגזר אומר ויקם גבי צדיק לכך נעקר : אמת המים . שהולך לגווי המקום דכל הנחלים הולכים אל הים ואפילו הכי יחזור לאחוריו להראות שהלכה כמותי : אין מביאין ראיה מאמת המים· דצדיק מושל ביראת אלהים ויוכל לבטל גווי וגזירת של הקב"ה ;

עקיבא אני אלך שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו ונמצא מחריב את כל העולם כולו מה עשה רע"ק לבש שחורים ונתעטף שחורים וישב לפניו ברחוק ד' אמות א"ל רבי אליעזר עקיבא מה יום מימים א"ל רבי כמדומה לי שחבריך בדילין ממך אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו ונשמט וישב ע"ג קרקע זלגו עיניו דמעות לקה העולם שליש בזיתים ושליש בחטים ושליש בשעורים וי"א אף בצק שבידי אשה טפח · תנא (אך) [ס"א אף] גדול היה באותו היום שבכל מקום שנתן בו עיניו רבי אליעזר נשרף ואף ר"ג היה בא בספינה עמד עליו נחשול לטבעו אמר כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אליעזר בן הורקנוס עמד על רגליו ואמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך שלא ירבו מחלוקות בישראל נח הים מזעפו · אימא שלום דביתהו דר"א אחתיה דר"ג הואי מההוא מעשה ואילך לא הות שבקת ליה לר"א למיפל על אפיה ההוא יומא ריש ירחא הוה ואיחלף לה בין מלא לחסר א"ד [אתא] עניא וקאי אבבא אפיקה ליה ריפתא אשכחתיה דנפל על אנפיה א"ל קום קטלתיה לאחי אדהכי נפק שיפורא מבי ר"ג דשכיב אמר לה מנא ידעת א"ל כך מקובלני מבית אבי אבא כל השערים ננעלין חוץ משערי אונאה :

יח שם ת"ר המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין והלוחצו עובר בב' מאי שנא מאנה דכתיבי שלשה לאוין (שמות כב) וגר לא תונה (ויקרא יט) וכי יגור אתכם גר בארצכם לא תונו אותו (שם כה) ולא תונו איש את עמיתו וגר בכלל עמיתו הוא . לוחצו נמי ג' כתיבי (שמות כב) ולא תלחצנו (שם כג) וגר לא תלחץ (שם כב) ולא תהיה לו כנושה וגר בכלל הוא אלא אחד זה ואחד זה בג'. תניא ר"א הגדול אומר מפני מה הזהירה תורה בל"ו מקומות ואמרי לה במ"ו מקומות בגר א מפני שסורו רע . מאי דכתיב וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם תנא (משום) ר' נתן [אומר] מום שבך אל תאמר לחברך והיינו דאמרי אינשי דזקיף ליה זקיפא בדיותקיה לא נימא ליה לחבריה זקיף בניתא :

דף ס מתני' רבי יהודה אומר ב לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות מפני שהוא מרגילן לבא אצלו וחכמים מתירי' ולא יפחות את השער וחכ"א זכור לטוב לאיבור את הגריסין דברי אבא שאול וחכמי' מתירי'

רש"י

לבש שחורים · ענין צער ואבל: אף הוא קרע בגדיו . שהמנודה חייב בקריעה : וחלץ מנעליו · שהמנודה אסור בנעילת הסנדל במ"ק (דף ט"ו): ונשמט · מן הכסא: טפח . נתקלקל : אך גדול · מכה גדולה : ר"ג · נשיא היה ועל פיו נעשה : שלא ירבו מחלוקות · שלא ירגיל היחיד לחלוק על הרבים : אימא שלום · כך שמה : בין מלא לחסר . סבורה היתה שיהא החדש חסר וקבוע ביום ל' ולא יפול ביום החדש על פניו והיה מלא ולא נקבע עד יום ל' ואחד ולא נזהר' בו ביום ל' ונפל על פניו: מבית אבי אבא . מביתך (דוד) אבי המשפחה שבת נשיאים היתה והם מבית דוד : חוץ משערי אונאה · לפי שצער הלב הוא וקרוב להוריד דמעות:המאנה את הגר · אונאת דברים : הלוחצו . דוחקו : לא תהיה לו כנושה . לחץ הוא שדוחקו לתבוע חובו : ה"ג מאי שנא מאנה דכתיב ביה תלתא וגר לא תונה לא תונו אותו ולא תונו איש את עמיתו וגר בכלל עמיתו הוא לוחצו נמי [תלתא כתיב ביה· וגר לא תלחץ ולא תלחצנו ולא תהיה לו כנושה] : מום שבך אל תאמר לחברך · דכיון דגרים הייתם גנאי הוא לכם להזכיר שם גירות : מאן דאית ליה זקיפא וכו' . מי שיש לו תלוי במשפחתו לא יאמר לעבדו או לבן ביתו תלה לי דג זה שכל שם תליה גנאי הוא לו : ולא יפחות את השער . למכור בזול מפני שמרגיל לבא אצלו ומקפח מזונות חבירו: זכור לטוב · שמתוך כך אוצרי פירות מוכרים בזול : גריסין · פולין גרוסות בריחים אחת לשתים : לא יבור את הפסולת · שמתוך שנראין יפות הוא מעלה בדמיהן יותר מן הפסולת שנטל מהם : וחכמים מתירין . טעמא מפרש

תוספות

ואמרי לה במ"ו . יש מפרשים משום דחשיב כי גרים הייתם וכיוצא בו:

מהרש"א

בידו התשובות ונלחם לדבריו : לבש שחורים כו' . היינו שהודיע לו דרך כבוד ועי"כ לבש שחורים כו' כאילו הם מנודים ממנו כו' וז"ש כמדומה לי כו' לא שהם נידו והבדילו אותך אלא כאילו הם מנודים ומובדלים ממך ואמר שלקה העולם שליש בזיתים כו' . כי ג' אלו הם עקרי חיי נפש אדם כמ"ש פרק הספינה ופ' אלו נאמרין ולא לקה אלא שליש מהם שהוא המיעוט ע"ש שגם הוא היה המיעוט ורבים חולקים עליו וק"ל : ההוא יומא ריש ירחא כו'. פרש"י סבורה היתה כו' ע"ש ואפשר זה בזמנם שהיו מקדשין על פי הראיה ולא היו מחזיקין ר"ח גם ביום ל' במלא אלא ביום ל"א אבל אנו נוהגים גם במלא לנהוג ר"ח גם ביום ל' וק"ק לפירושו דההוא יומא ריש ירחא הוה משמע שהיה באמת ר"ח בו ביום ונראה לפרש בהיפך דההוא יומא ביום ל' ריש ירחא הוה ואחלף לה בין מלא לחסר שהיתה סבורה דמלא יהיה ויהיה למחר ביום ל"א ג"כ ר"ח ולא יפול והחדש חסר היה וביום ל"א נפל על פניו ודו"ק :

יד יוסף

א שסורו פי' יצה"ר. שסר שלו רע הוא (רש"י הריות דף י"ג ע"א ע"ש) : ב כש"ע דף כ"א ה"ב :

חדושי גאונים

מתחלתו ונטמא ובא בע"ה והתקדכלו חליות לרחבו וחזר ולרף החוליות ומפני ספגימות שנפגמו נתן חול בין חוליא לחוליא רבי אליעזר מטהר לחתוכו זהו טהרתו דה"ל כאלו נתון רובו כיון שא"א להשתמש בו אלא כשנתן חול בין חוליא לחוליא וחכמים מטמאין כיון דאפשר להשתמש בו כה"ג ולא חשוב חתוך זה נתילה וכל היכא שלא הוצרך לתת חול בין חוליא לחוליא לכ"ע טמא וכל בחתכו לארכו ד"ה טהור ומתני' הכי איתא בפ"ה דכלים תנור שבא מתותך מבית האומן חוליות חוליות לארכו וכו' חתכו חוליות ונתנחול וכו' וריבא איירי כשהיה מחותך מבית האומן שסולק כלמודין הוא טהרתו והשתא איירי כשהיה שלם מבית האומן ונטמא והתכן בע"ה כדי לטהרו וכן פי' בתוס' ע"כ : וזהו תנורו של עכנאי ובירושלמי נמי יש הכנא ושמא בעל התנור הי' שמו חכינאי כדתנן נמי וזהו תנורו של בן דינאי והוא שם אדם כדאשכחן בסוטה משבא בן דינא בטלה עגלה ערופה.הרא"ש ז"ל : א"ל אם הלכה כמותי חרוב וכו' . זה הענין המפורש בשמועה זו כגון אמת המים תוכיח וכיוצא בה שהם כמו אותות ומופתים ויש מי שאומר כי הקב"ה מראה כגון אלו הדברים ע"י הצדיקי'

עיני יצחק

למד ר"א תורה מתוך דוחק גדול וכן איתא במדרש מעשה בר"א בן הורקנוס וכו' והיה אוכל קוזית אדמה עד שנעשה פיו ריח רע והלכו ואמרו לריב"ז ע"ש ואיתא במדרש קהלת אף חכמתי עמדה לי החכמה שלמדתי באף היא שעמדה לי וזה כוונתו במ"ש (חרוב

עין יעקב

תניא ר' אליעזר הגדול אומר . נראה דהש"ס סידר התניא כאן לתרץ שלא תיקשי גיורא בשמי שמיא ודיירי בארעא דהגר כשמאנה עובר בג' לאוין וישראל עובר בלאו אחד לה"ק תניא ר"א הגדול אומר וכו' מפני שסורו רע לכך עונשו חמור ותנא דבי ר' נתן מתרץ בענין אחר מום שבך אל תאמר לחברך לכן עונשו חמור :

עץ יוסף

יח ואמרי לה במ"ו מקומות · יש מפרשים משום דחשיב כי גרים הייתם וכיוצא בו (תוס') ור"ל דקשה לתוס' כייתי ספר ונחזי·ע"כ אמרו יש מפרשים משום דחשיב כו' : מפני שסורו רע · ועבר על ל"ו כריתות · או במ"ו דחשיב נמי עשרת הדברות עם הל"ו כריתות הרי מ"ו ולכן הזהירה במ"ו מקומות : שהוא מרגילן לבא אצלו · ומקפח מזונות חבריו : וחכמים מתירין · דאמר ליה אנא מפלגינא אמגוזאי · ואת פליג שיסקי (גמרא) : וחכמים מתירין . שיכול הלוקח לראות ולהבחין כמה דמי הפסולת שנברר מאלו שישנן באחרים · וטוב לו להעלות בדמיהן של אלו שהן מבוררים מפני הטורח · והלכה כחכמים :

לדיק

ענף יוסף

טהור כדברי ר"א דהכריזו עליו מן שמיא דהלכה כמותו בכל מקום ועם כל זה ביהיה טמא משום דאחרי רבים להטות . ואין לנו לחוש לתנור זה מאחר דשאר תנורים אינם כן והם טמאים אף לסברת ר"א לכן ראוי לגזור שיהיה גם זה טמא כדי שידעו ההמון מה יעשו . ואם לא היו חולקים עליו היה נמשך מזה שההמון יבואו לטהר תנורים אחרים שהם באמת טמאים . וז"ש אחרי רבים להטות . ירצה לא תאמר דבר שימשך ממנו שיבואו רבים לטעות בדין ולהטות . שהרבה דברים יש שמן הדין היו מותרים וגזרו בהם חכמים כדי שלא יבואו לטעות ולהתיר דברים האסורים . א"כ כוונת רבי יהושע וחביריו היתה שאע"פ שמן הדין היה טהור כמה שאמר ר"א עם כל זה לא היו רוצים לטהר בסבה שאמרנו . וזה שאמר הקב"ה נצחוני בני כו' ירצה שאע"פ שהלכה כר"א כיון שכוונתם לעשות סייג לתורה . ולזה אמר נצחוני בני . והא ראי' שהודו שהדין הוא כר"א באותו תנור שהוא רק שטמאו משום סייג בכ"ל שאמר המאמר שהשיב ר"א כל תשובות שבעולם . שנראה מזה שאין עוד מה להשיב על דברי ר"א א"כ היה ראוי שתהיה הלכה כמותו . אלא הטעם הוא כמו שאמרנו (ספר ר' שלמה מלכו): **לקה** העולם שליש בזיתים . להורות דביטלו התורה דנמשלו לשמן . וגם דלומדים אגל שמן כדאי' בגמרא העלו ש' גרבי שמן . וכן בגמרא הוכל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיה . ושליש בחטים ושליש בשעורים . להורות דגרע להם ממאכרים

אמר הבונה ר"י אומר לא יחלק כו' . כמה וכמה מן הלנשים המתראים בהמלאת מהגים לחבריהם והוא לתועלת עצמן וכמה גונבים את העין להראות המגורה ליפה :

ומודים שלא יבור מע"פ מגורה שאינו אלא כגונב את העין אין מפרכסין לא את האדם ולא את הבהמה ולא את הכלים :

יט שם ההוא עבדא סבא דאזיל צבעיה לרישיה ולדקניה אתא לקמיה דרבא א"ל זבנן א"ל א ויהיו עניים בני ביתך אתא לקמיה דרב פפא בר שמואל זבניה יומא חד א"ל אשקיין מיא אזל חווריה לרישיה ולדקניה אמר ליה חזי דאנא קשיש מאבוך קרי אנפשי' (משלי יא) צדיק מצרה נחלץ [ויבא *) אחר תחתיו] :

איזהו נשך פרק חמישי

כ דף סא ע"ב לא תגנובו (ויקרא יט) דכתב רחמנא למה לי לכדתניא לא ב תגנובו על מנת למקט לא תגנובו ע"מ לשלם תשלומי כפל א"ל רב יימר לרב אשי לאו דכתב רחמנא במשקלות למה לי א"ל לטומן משקלותיו במלח האי גזל מעליא הוא לעבור עליו משעת עשייה · ת"ר (ויקרא יט) לא תעשו עול [במשפט במדה במשקל ובמשורה] (במשפט כמשמעו) במדה זו מדידת קרקע שלא ימדוד לאחד בימות החמה ולאחר בימות הגשמים במשקל שלא יטמין משקלותיו במלח ובמשורה שלא ירתיח והלא דברים ק"ו ומה משורה שהיא אחד משלשים (ושלשה) [וששה] בלוג הקפידה עליו תורה ק"ו להין וחצי הין ושלישית ההין ורביעית ההין ולוג וחצי לוג ורביעית הלוג · אמר רבא למה לי דכתב רחמנא יציאת מצרים ברבית · יציאת מצרים גבי ציצית . יציאת מצרים במשקלות · אמר הקב"ה אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אני [הוא] שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בעובד כוכבים ומלוה אותן לישראל ברבית וממי שטומן משקלותיו במלח וממי

*) בקרא כתיב רשע

רש"י

בגמ' : [ומודים שלא יבור מע"פ] המגורה . למעלה להראות יפות ולא הפסולת שבתוכו לא בירר : לפי שאינו אלא כגונב את העין . בברירה זו : אין מפרכסין · מפרש בגמ' : לא את האדם · עבד כנעני העומד לימכר : צבעיה . שהיה זקנו לבן ולבעו שחור ונראה כבחור : זבנן · קנה אותי לעבד וכנעני היה דעבד עברי אסור לאחר חורבן (קדושין ס"ט) שאין היובל נוהג : ויהיו עניים · משנה היא [אבות פ"א מ"ה] טוב לי לפרנס עניי ישראל וישמשוני : דקניה . זקנו : צדיק מצרה נחלץ · זה רבא :

לא תגנובו דכתב רחמנא למה לי · נילף מרבית ואונאה שהרי מחסרו ממון לא תגנוב דעשרת הדברות לא קמיבעיא ליה דאזהרה לגונב נפשות הוא כדאמרינן בסנהדרין (דף פ"ו·) : למקט · לצער : ע"מ לשלם [תשלומי] כפל . שרוצה לההנותו ויודע בו שלא יקבל : לאו דמשקלות · לא תעשו עול וגו' (ויקרא י"ט) : לטומן משקלותיו . המנה או הפרס טומן במלח להכבידו וכשהוא לוקח במשקל לוקח באלו : משעת עשייה · משעת הטמנה ואפילו לא שקל בהן : לא ימדוד לאחד בימות החמה כו' · אחין הבאין לחלוק את השדה לא ימדוד המודד לאחד בימות החמה ולאחד בימות הגשמים באותו החבל מפני שהחבל לח בימות הגשמים ומתפשט כל אורכו ובימות החמה מתוך יובשו הוא נגמד וכווץ : משורה . מדת הלח היא : ירתיח · אשקומ"א בלע"ז שממלא את המדה כשמוליא את היין ולאחר זמן נמלאת חסרה:יציאת מצרים גבי רבית. בפרשת בהר סיני : גבי משקלות . בקדושים תהיו : שהבחנתי במצרים · הרי שבאו עשרה רווקים על מצרית אחת ונתעברה מהן בעשר עיבורים עשר בכורות שהן בכורות של אביהן כלם מתו : תולה מעותיו בעובד כוכבים · מלוה מעותיו לישראל ברבית ואומר

מהרש"א

[חזי דאנא קשיש מאבוך כו' . משום הדור זקנים כדאמרינן פ"ק דקדושין ר"י הוה קאים מקמי סבי דארמאי ולכך נקט אשקיין מיא דאפילו שמוש קל כזה שאין בו טורח והיה אפשר לו לעשות לא ירצה בו משום מצות הידור זקנים וק"ל] :

במדה זו מדידת קרקע כו'. דלמדידת מקח וממכר באמה לא איצטריך דהיינו גזל בעלמא . וכן במשקל שלא יטמין כו' כדאמרינן לעיל וכן במשורה שלא ירתיח כו' וכמ"ש בפרק הזהב ע"ש וק"ל : ל"ל דכתב רחמנא יציאת מצרים ברבית . לפי שאלו הם מרבים מעותיהן בעול ע"כ אמר בהו אני הוא שהבחנתי כו' בין טפה של בכור כו' לפי שהן שעבדו

עין משפט נר מצוה

א אבות פ"א מ"ה :

ב ילקוט קדושים רמז תר"ס :

חדושי גאונים

בדרך תפלה ובקשה ולפי שאין נביאים ואין זה רחוק מן הדעת ויש אומר כי חכם מחכמי מדרש נתנמנם במדרש וראה בחלום שהיו חולקים החכמים על רבי אליעזר וא"ל ר"א למה אתם חולקי' עלי אמת המים תוכיח וכל הענין וכי רבי יהושע מתרים כנגדו וכי נתנה בת קול מן השמים וא"ר יהושע לא בשמים היא ומפני מה לא פי' כי דברי חלומות הם מפני שהיו בידם החלומות קרובים לנבואה אבל סמכו בזה הענין והחלומות שוא ידברו וקיימו אחרי רבים להטות . ר"ח ז"ל . וז"ל ה"ר נסים גאון ז"ל שם ואירע שנעזר רבי אליעזר מנסים ומופתי' ולא נתאמתו אצל חכמים שכבר קדם בכדומה לזה ועל זה אמרו אין מביאין ראיה מן החרוב וכו' רצו לומר שאין בזה דבר יוצא ממנהג הטבע ואמנם מה שאמרו יצתה בת קול וכו' ראיתי בו שתי תשובות האחת שבת קול לא אמרה הלכה כמותו כדבר זה אמנם בא הקול סתום ואפשר שכוון בכל מקום זולת זה וכדומה לו שאין הלכה כמותו ויהיו דברי בת קול אמתיים בזה . והב' שהכוונה בזה לנסות את החכמים אם זה הקול יעתיקום ממה שמקובל בידם אם לאו וכמו שאמר כי מנסה ה' אלהיכם אתכם וגו' והורה בזה אמיתות קבלתם ואמר ר' יהושע לא בשמים היא לפי שתורת השם תמימה וכבר נתנה לנו בסיני והודיענו שלא ישונה ממנה דבר ולא נשאר בתורתנו לא דבר

עיני יצחק

זה יוכיח) לרמוז בזה שהוא למד התורה מתוך דוחק גדול כרחב"ד שנסתפק בחרובים ומסתמא זכה שתלמודו תתקיים בידו להלכה ברורה יותר מכל חביריו . (נעקר החרוב ק' אמה וי"א ת' אמות) נראה שהוא ע"ד מחז"ל אינו דומה מי ששונה פרקו ק' פעמים לשונה ק"א ופירשו המפרשים שעד ק' פעמים הוא מועיל לזכרון ולכך לא יחשב ללימוד לשמה גמור עד שלומד פעם אחת יותר מה שאין צריך עוד לזכרונו ואותו הפעם לבדה היא הלימוד לשמה גמור עכ"ד . ובזה מבואר במה שנעקר ק' אמה לרמוז שר"א היה חוזר כל תלמודו ק' פעמים ובוודאי לא נשכח ממנו (וי"א ת' פעמים) והוא כמו דאיתא ברבי פרידא (עירובין סי' כח) שהיה לומד עם תלמידו ת' פעמים ורמז בזה שבתחלת לימודו היה קשה עליו להבין

עיון יעקב

ויהיו עניים . פרש"י משנה היא רש"י בא לתרץ שלא תקשי למה לא אמר ויהא עניים בני ביתי כיון דעל עצמו אמר לכן מתרץ משנה היא ואמר לשון המשנה : קרי אנפשיה צדיק מצרה נחלץ . כלומר בדבר זה היה צדיק יותר ממני שהוא היה רוצה להיות עניים בני ביתו והוא לקח תוך ביתו עבד כנעני :

לא תגנובו ע"מ לשלם תשלומי כפל לא תגנובו ע"מ למיקט . ואי תקשה לך ולאו כל שכן הוא אם אפילו לשלם תשלומי כפל שעושה לו לטובתו לההנותו אפ"ה אסור מכ"ש ע"מ למיקט י"ל דע"מ למיקט נמי לטובתו קאמר שיתכפר הצער על חטאיו : לאו דכתב רחמנא במשקלות ל"ל . והא דלא קאמר לאו דכתב רחמנא במדות ל"ל דכתיב קודם י"ל דלאו במדות הא קאי שלא ימדוד לאחד בימות החמה ולאחר בימות הגשמים דהיינו אחים שבאו לחלוק השדה כפרש"י בסמוך וא"כ המודד אינו גוזל להנאת עצמו כלום והא דכתיב לאו במשורה שלא ירתיח

אע"ג דגזל גמור הוא כבר תירצו תוספות בב"ב דף פ"ט להתחייב משעת הרתיחה אע"ג שלא מדד ע"ש ועי"ל אע"ג שמדד כשיעור עושה הרתיחה כדי להראות שעושה גדיבה במדתו אפ"ה לא יעשה כן שגונב דעת הבריות : אמר רבא ל"ל דכתב רחמנא יציאת מצרים ברבית . דליכא למימר כפרש"י בחומש אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ע"מ שתקבלו עליכם מצותי דא"כ ה"ל למכתב בקצור ושמרתם את מצותי אני ה' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וקאי על כל המצות שהכל בכלל אלא דקאי דוקא על אלו מצות מיוחדות שבאלו הקב"ה פורע בעצמו וכדאמרי' בסנהדרין דף צ"ד פרעה שחירף בעצמו נפרע הקב"ה ממנו בעצמו וא"כ ה"ה בחטאים אלו שאינם נעשים ע"י אמצעים רק ע"י עצמם כדי שלא ידעו הכל מעבירות שעושה נפרע ממנו ע"י הקב"ה בעצמו:יציאת מצרים בציצית.אע"ג דאיכא למימר דלהכי נכתב יציאת מצרים ברבית דהטעם שאין ליקח נשך ותרבית כי די במה שנקרא לך לעבד כי עבד לוה לאיש

ענף יוסף

ממצרים דחטה ושעורה לא נכו דאפילו המה בשביל דביזו לת"ח . כמו ר' אליעזר נלקו נמי החיטים והשעורים (רמת שמואל) :

כ לא תגנובו ע"מ למיקט . עיין בעץ יוסף . ולכאורה למה כתיב בזה לשון רבים לא תגנובו. ושמעתי משום שמי שירצה לגנוב רק למיקט לחברו או לשלם לו כפל . אינו רוצה להעלים הדבר מכל אדם כדי שלא יאמרו עליו אח"כ שהוא גנב לשם גניבה ממש . לכן מתחלה מודיע הדבר לחברו שהוא רוצה לגנוב מזה כדי לצערו או כדי לשלם לו כפל · כדי שאח"כ יפרסם חברו מפני הבריות שהודיע לו זאת מקודם שיגנוב רק כדי לצערו או לשלם לו כפל . וקאמר בגם זה עובר על לא תגנוב וזהו שאמר לא תגנובו בלשון רבים . אחר זה מצאתי בתורת חיים : וממי שתולה קלא אילן בבגדו . הנה הרא"ש כתב דהאי שתולה קלא אילן בבגדו היינו שמוכרו לאחרים בחזקת תכלת . ופירושו נ"ל מוכרת שהוא אליבא דהלכתא . דהא קי"ל תכלת אינו מעכב את הלבן ובדיעבד יוצא בלבן לחוד . ותכלת דכתיב באורייתא היינו למצוה מן המובחר . וא"כ לפ"ז קשה למה לי קרא ביציאת מצרים בציצית דהאי קלא אילן לא גרע מיהא מלבן כדאי' להדיא בפרק התכלת אי לאו משום גזירה ע"ש. וא"כ מדאורייתא שרי לכתחלה לעשות קלא אילן אלא שאינו מצוה מן המובחר כמו תכלת . וא"כ לא שייך שוב רמאות בזה . אע"כ דמיירי במי שמכרו לאחרים (פני יהושע) ועיין בתוס'

עץ יוסף

צדיק מצרה נחלץ · זה רבא · ואף דכתיב בסוף פסוק ויבא רשע תחתיו · משום דגם הוא לא שפיר עביד בזה דעבר על ויהיו עניים בני ביתך · א"כ לא עשה טוב בעמיו (רמת שמואל) :

ב לא תגנובו דכתב רחמנא למה לי · נילף מרבית ואונאה · שהרי מחסרו ממון · לא תגנוב דעשרת הדברות לא קמיבעיא ליה דאזהרה לגונב נפשות הוא כדאמרינן בסנהדרין דף פ"ו ע"א : לא תגנוב ע"מ למיקט לא תגנוב ע"מ כו' · צריך להיות לא תגנובו ע"מ למיקט לא תגנובו ע"מ כו' · וכן הוא בילקוט סדר קדושים רמז תר"ס · ועיין בגליון הש"ס בשם הגאון רבי ישעיה ברלין :

וחי

רש"י

של עובד כוכבים הם: קלא אילן. לבע הדומה לתכלת ורחמנא אמר (במדבר טו) פתיל תכלת ותכלת דמיו יקרים שלבוע בדם חלזון שאינו עולה מן הים אלא אחת לשבעים שנה: סורא דפרת · סורא היושבת על נהר פרת ואין זו סורא סתם: גבי שרלים · בויהי ביום השמיני כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מלרים: אלא בשביל דבר זה. כדמפרש לקמיה שהן מעולים ונאים ואינן נמאסים כשקלים הללו להכי כתיב לשון עילוי שמעלה גדולה היא אללם: של תורה · דרך הלואה: עד כאן יכין רשע ולדיק ילבש · שאם מת והניח לבניו מעות של רבית אין חייבים להחזיר וע"ז נאמר יכין וגו' והכי תניא לה בתוספתא: עד כאן ותו לא. בתמיה כ"ש דרבית דרבנן אין הבן חייב להחזיר: אפילו עד כאן · דרבית דאורייתא הוא: יכין · הכא שהוא רשע וימות ולא יהנה והבן שהוא לדיק אינו חייב להחזיר: אם ישתו שניהם ימותו · בלמא שאין מספיקין לשניהם: ואם ישתה האחד מגיע ליישוב: וימלא מים: עמך. חייך קודמין:

גמרא

שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא: כא שם רבינא איקלע לסורא דפרת א"ל רב חנינא מסורא דפרת לרבינא יציאת מצרים דכתב רחמנא גבי שרצים למה לי א"ל אמר הקב"ה אני הוא שהבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור אני עתיד ליפרע ממי שמערב קרבי דגים טמאים בקרבי דגים טהורים ומוכרן לישראל א"ל אנא המעלה קא קשיא לי מאי שנא הכא המעלה דכתב רחמנא א"ל לכדתנא דבי ר' ישמעאל דתנא דבי ר' ישמעאל אמר הקב"ה אלמלא (לא) העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאינן מיטמאין בשרצים דיי אמר ליה ומי נפיש אגרייהו טפי מרבית ומציצית וממשקלות א"ל אע"ג דלא נפיש אגרייהו טפי מאיסי למיכלינהו:

שם [פיסקא] איזהו תרבית המרבה בפירות וכו' [אטו כל הני דאמרינן עד השתא לאו רבית הוא א"ר אבהו עד כאן של תורה מבאן ואילך של דבריהם] וכן אמר רבא עד כאן של תורה מכאן ואילך של דבריהם עד כאן (איוב כז) יכין רשע וצדיק ילבש עד כאן ותו לא אלא אפילו עד כאן יכין רשע וצדיק ילבש:

כב דף סב תניא שנים שהיו מהלכין בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים אם שותים שניהם מתים ואם שותה אחד מהם מגיע ליישוב דרש בן פטורא א מוטב שישתו שניהם וימותו ואל יראה אחד מהם במיתת חבירו עד שבא רבי עקיבא ולימד (ויקרא כה) וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך:

תוספות

שתולה קלא אילן כו'. ואע"ג דעובר על מלות ליצית מ"מ אילטריך קרא לעבור עליו משעת תלייה: יכין רשע ולדיק ילבש · אפי' למ"ד רשות יורש לאו כרשות לוקח וליכא שינוי רשות ואפילו הניח קרקעות ומלוה על פה גובה מן היורשין אפילו הכי ילבש לדיק כדאמרינן בריש הגוזל בתרא וחי אחיך לדידיה אזהר רחמנא דניהדר לבריה לא אזהר רחמנא:

מהרש"א

בישראל שנאמר בהם בני בכורי ישראל כדי לרבות נכסיהם כדי לבנות את פיתום ורעמסס ע"כ הכה הקב"ה בכוריהם מאב כפרש"י הרי שבאו עשרה רווקים כו' שהיה בדין לרבות נכסי בני אשה אחת להיות כפול פי שנים מנכסי אביהם ונתמעטו בהכותם כן זה שחושב לרבות נכסיו בדברים אלו בעול והקב"ה מבטל מחשבותיו ומבחין במעשיו וממעט מעותיו כמ"ש לקמן לגבי רבית נכסיו מתמוטט וילמוד שתום מן המפורש ודו"ק: חייך קודמין כו'. דמלת עמך משמע שיהא הוא טפל לך ונראה לפי הדרש דרבי עקיבא דאם היה הקיתון של מים של שניהם דמודה רע"ק לבן פטורא דשניהם ימותו ואל יראה כו' ואפשר דהיינו טעמא כדאמרינן דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי מדמא

יד יוסף

א ומ"מ קצת תקוה יש בשתיית שניהם לחיי שעה. לכן קאמר מוטב שישתו שניהם:

חדושי גאונים

סותר זה את זה ולא שוספק כדי שנלטרך בו למופת מן השמים וכל מקום שתמלא בתלמוד ורבי יהושע הוא דאמר אין משגיחין בבת קול זהו עיקרן ע"כ. (שיטה מקובלת): (ע"א) תנא באותו היום השיב ר' אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קבלו הימנו כו'. את אשר ישנו פה מן הספיקות החזקות כראי מולקות בלא כמה גלוים לנו וידועים. ואמנם ביאור זאת המאמר הוא כפי מה שאומר בלי שום ספק כלל. ר"א השיב כל תשובות שבעולם ודבריו לדקו יחדיו על פי האמת לפי סברתו. ואמנם חכמים לא קבלו הימנו כי לא ישרו בעיניהם וזה פשוט. ואמר ר"א חרוב זה יוכיח דבר זה כנגד רבן גמליאל גיסו ראש ונשיא החולקים עליו ודימה אותו לחרוב שהוא מין ממיני התמר כדבר שנאמר לדיק כתמר יפרח כמו שביארנו

אהבת איתן

וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך. ודע דבתוס' דעבודת כוכבים (דף ו) משמע דלשון עמך גופיה משמע שיהא טפל לך. ומיהו ז"א רק לפי' ר"ת שכתבו התוס' ישנים ביומא (דף פה) אהא דתנן יפה ת"ת עם ד"א דת"ת טפל לגבי ד"א והביא ראי' מדאמר ביבמות גבי יחלוקו יורשי הבעל עם יורשי האב דהם עיקר. אך התוס' חלקו עליו וכתבו דשאני ההיא דיבמות

עיני יצחק

והוצרך לשקידה גדולה ולחזור עד ה' פעמים. ועל ידי שיגע בתורה הרבה בודאי תורת אמת בפיו והלכה כמותו (א"ל אין מביאין ראיה מן

עיון יעקב

מצוה וא"כ ה"ק אשר הוצאתי אותך מארץ מצרים מבית עבדים וידעת פחיתות העבדים על כן לא תקח מהם נשך ותרבית מ"מ הש"ס רוצה לומר הטעם דכולהו בחדא מחתא מחתינהו: אמר הקב"ה אלמלא לא העליתי את ישראל ממצרים אלא בשביל דבר זה שאין מטמאין בשרצים די. אפשר לומר הטעם משום דע"י יציאת מצרים בחר ה' בעמו ישראל להיות לו לעם שלא ישבו תחת המלאכים והשרים שלמעלה וכדכתיב קרא להדיא המעלה אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים והבדיל אתכם מכל העמים להיות לי לעם על כן אם אינם מטמאין עצמן בשרצים די להיות היכר והבדלה בין ישראל לעמים וכדכתיב בפ' שרצים בפרשת שמיני כי אני ה' וגו' והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני וכמדרש כשם שאני קדוש כך תהיו אתם קדושים ע"כ ואפשר דמה"ט לעתיד יהיו שקצים ורמשים מותרים שלא יה' הבדלה בין העמים ושרים שלהם כי אז יהיו כולם שפה אחת וה' אחד ושמו אחד להיות כולם עבדי ה' ולא ישבו תחת שרים של מעלה כלל ואפשר דמה"ט אמרינן במדרש ילקוט פרשת שמיני דף קמ"ה ע"א דלעתיד לבא אמר הקב"ה כל מי שלא אכל בשר חזיר ושקצים ורמשים יבא ויטול שכר כ"ל גם כן הטעם דמצינו בישראל אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא ובעובדי כוכבים מצינו איפכא כדאיתא בפ"ק דב"ב גבי איוב חסיד היה בא"ה וכפל הקב"ה שכרו בעוה"ז הטעם לפי שישראל הם יושבי תחת ממשלת הקב"ה שהוא מלך מלכי עולמים וחי וקיים לעולמי עולמים לשלם שכר עוה"ב משא"כ היושבים תחת שרים ומלאכי מעלה משלם להם כל שכרם בעוה"ז לה"ק מי שלא אכל שקצים ורמשים לפי שאני קדוש גם אתם תהיו קדושים הם יטלו שכרם משא"כ מי שאוכל דברים אלו מוכח שיושב תחת שרים של מעלה כבר נטל שכרו: אם שותים שניהם מתים. ומ"מ קצת תקוה יש בשתיית שניהם לחיי שעה לכך קאמר מוטב שישתו שניהם: וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך. הרא"ש כתב וז"ל אע"ג דהאי קרא דריש ליה ר"א לרבית קולה שיוצאה בדיינים הך דרשה שמעינן מעמך דמשמע שחיי אחיך טפלים לך ושלך קודם ותימא לפמ"ש תוספות בקדושין דף כ' ע"א ד"ה כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו וקשה מאי אדון די לו להיות כאדונו וי"ל כדאיתא בירושלמי דפעמים אין לו אלא כר אחד אם שוכב עליו בעצמו אינו מקיים כי טוב לו עמך ואם אינו שוכב עליו וגם אינו מוסרו לעבדו זו מדת סדום נמצא שע"כ צריך למסור לעבדו עכ"ל וכאן אמרינן דפירוש של עמך טפול הוא לך ואמאי לא אמרינן התם ג"כ הכי ובאין לו אלא כר אחד שהוא עצמו קודם ואולי י"ל דהתם גזירת חכמים הוא מפני הרואים שיאמרו כיון שעבדו שוכב על הארץ

עץ יוסף

כב וחי אחיך עמך · דמלת עמך משמע שיהא טפל לך (ועיין בתוספות מסכת עבודת כוכבים דף ו' ע"א ד"ה והשתא) לכן חייך קודמין·כתב במלא עומר סדר בחקתי שבזה בודאי מותר שיתרצו שעל פי הגורל יהיה מי יחיה ומי ימות:

ענף יוסף

בתוס' ובמפרשי הש"ס שהאריכו בכוונת דיבור תוס' זה: אני הוא שהבחנתי כו' ממי שתולה קלא אילן כו'. ופרש"י ז"ל גוונו של קלא אילן דומה למראה התכלת. ולהבין דברי חכמים וחידותם הוא זה. כי שני טעמים נמצא בדברי חז"ל למה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים. לדעת הגמרא מפני שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע כו'. וא"כ לפ"ז דתלוי בגוון הדומה לים ורקיע יפלא למה הרחיק הכתוב קלא אילן. הלא מראהו וצבעו ג"כ דומה לים ורקיע. אך כפלים לתושיה מה שהביא רש"י ז"ל בסדר שלח פתיל תכלת על שם שכול בכורות. תרגומו של שכול תיכלא. אמר הקב"ה אני שיכלתי בכורי מצרים וכו' וכדי להיות לאות הנס הגדול מכת בכורות ואשר פסח על בתי בני ישראל. א"כ שמא גרים כי תרגום של משכלה תיכלא. ולכך בחר הקב"ה בתכלת דתרווייהו איתנהו ביה. בחזותא ושמא. לכך בצדק דברי חז"ל אני הוא שהבחנתי בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור במצרים אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא כי מה נשתנה קלא אילן מתכלת הלא מראהו ג"כ דומה לים ורקיע. אבל באמת הטעם הוא לפי שהבחנתי בין טפה של בכור וכו' ותרגום של משכלה תיכלא (עיר בנימין):

אמר הבונה וכן אמר רבא ע"ב כו'. כאשר בא איוב (סימן כ"ז) לספר חלק אדם רשע עם אל ונחלת עריצים משדי יקחו אמר יכין וצדיק ילבש שכמה רשעים יש מתיגעים להעשיר בעושק ובגזל להניח לבניהם הצדיקים שנהגים בו באמונה וע"כ יאמרו המושלים בלשונם. אשרי הבן שאביו בגיהנם. וכאן יישבו זה ז"ל על מלוה ברבית כיון שאין בנו חייב להחזיר כמ"ש לפנים בגמרא אפילו בעצמו למיתה ניתן ולא להשבון והבא אחריו נהנה בו בהיתר נמצא שהכין הרשע לבנו הצדיק. ואמרו יכין רשע וילבש צדיק הגם שאין זה ליהנות דקרא אלא יכין וצדיק ילבש לפרושי מלתא טפי:

שהרוב) ר"ל שאין פסק הלכה תלויה במה שרוב כזה שכמו שאותו אמת המים יוכיחו מתוך דוחק יותר מכולם (חזר וא"ל אם הלכה כמותי אמת המים יוכיחו חזרו אמת המים לאחוריהם) רמז להם בזה שכמו שאותו אמת המים הנובע ממקורו ומימיו משכים לכלל לאחוריהם שכמו שאותו אמת המים ולא לחלוק עלי (חזר ואמר אם וכו' וכו' ואמרו לו יוכיחו שכותלי בית המדרש יוכיחו) ... (חזר וא"ל וכו' מן השמים יוכיחו

דף סד אמר רב כהנא הוה יתיבנא בשילהי פרקי דרב ושמעית דקאמר קרי קרי ולא ידענא מאי קאמר בתר דקם רב אמרי להו מאי קרי קרי דקאמר רב אמרי לי הכי קאמר רב האי מאן דיהיב זוזי לגינאה אקרי וקא אזלי עשרה קרי בני זרתא וא"ל יהיבנא לך בני גרמידא איתנהו שרי ליתנהו אסור פשיטא מהו דתימא כיון דממילא קא רבו שפיר דמי קמ"ל:

שם ע"ב רב יוסף בר חמא תקיף עבדי דאנשי דמסיק בהו זוזי ועביד בהו עבידתא א"ל (רבה) [רבא] בריה מאי טעמא עביד מר הכי א"ל אנא כרב נחמן סבירא לי דאמר ר"נ עבדא נהום כריסיה לא שוו א"ל אימור דאמר ר"נ כגון דארו עבדיה דמרקיד בי כובי עבדי אחריני מי אמר א"ל אנא כי הא דרב דניאל בר [רב] קטינא אמר רב סבירא לי דאמר התוקף עבדו של חבירו ועושה בו מלאכה פטור [דף סה] דניחא ליה דלא נסתרי עבדיה א"ל ה"מ היכא דלא מסיק ביה זוזי מר כיון דמסיק בהו זוזי מיחזי כרבית:

כג דף ע ע"ב מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו (משלי כח) א מאי לחונן דלים אמר רב כגון שבור מלכא:

כד דף עא תני רב יוסף (שמות כב) אם כסף תלוה את עמי [את העני עמך] ב עמי ועובד כוכבים עמי קודם עני ועשיר עני קודם ענייך ועניי עירך ענייך קודמין עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין [אמר מר עמי ועובד כוכבים עמי קודם פשיטא אר"נ אמר לי הונא לא נצרכה דאפילו לעובד כוכבים ברבית ולישראל בחנם]. תניא א"ר יוסי בא וראה [כמה] סמיות עיניהם של מלוי ברבית ג אדם קורא לחבירו רשע יורד עמו (עד) לחייו

רש"י

בשילהי פרקי · כשהיה לדרוש באתי ולא שמעתי תחלת דבריו: שמעית דקאמר קרי קרי · שמעתי דורש ומזכיר דלועין תמיד: יהבינא לך · לאחר זמן: בני גרמידא · אמה אמה: איתנהו. אם יש לו בגנו גדולות בני אמה: ליתנהו · ועודן קטנות אסור: תקיף עבדי דאינשי דמסיק בהו זוזי · מחזיק בעבדים של בעלי חובות שלו וכופה לעשות מלאכתו: נהום כריסיה. לחם מאכלו והריני זנו ביום מלאכתו: דארו עבדיה. כך שמו: דמרקד בי כובי · ליצן היה ומרקד בחניות לשתות יין: דלא נסתרי עבדיה · שלא ירגיל להיות בטל ויתעצל · נסתרי התי"ו משמשת כדרך המתפעלים בתיבת שי"ן וסמ"ך כאשר יתפעל שר ויאמר הסתרר שהתי"ו מתמלטת להפסיק אותיות השורש וכאשר יאמר בגזרת ספ הסתופף מגזרת שח הסתוחח וכן בלשון גמרא מסתרי מסתמיך אסתוי אסתקיל: שבור מלכא · מלך פרס היה ונוטל ממון מישראל וחונן בהם דלים עובדי כוכבים שהם דלים מן המצות: עמי ועובד כוכבים · באין ללוות עמי קודם: ענייך ועניי עירך · עניים שהם קרוביך וממשפחתך: ענייך קודמין. דכתיב עמך הקרובים לך: עניי עירך קודמין · לעניי עיר אחרת דהכך הוי עמך טפי: יורד עמו לחייו · רגיל להתקוטט עמו כאילו הכהו וכאילו בא להורגו ואני שמעתי רשאי לירד לתוך אומנותו של חבירו ולמעט מזונותיו של חבירו וקשה בעיני שיתירו חכמים לישראל להנקם ולגמול רעה ועוד דאמרינן בכתובות (דף נ׳) עד י"ב שנה מתגלגל אדם עם בנו מכאן ואילך יורד עמו לחייו ומאי יורד לתוך אומנות איכא הא לייסרו ולכופו לתורה קאמר:

תוספות

אדם קורא לחבירו רשע יורד עמו לחייו. כתוב בתשובות הגאונים בשם רב לדוק גאון יורד עמו לחייו רשאי לשרוף שלוש תבואתו *) ותימה גדול מנין לו זה: והא

*) עי׳ תשובת הריב"ש סימן שע"ד.

מהרש"א

דחבך וק"ל: כגון שבור מלכא כו׳. עי׳ פרש"י ובס׳ משלי פרש"י לחונן דלים הרשות כו׳ נוטלין ממונו ובונין בו גשרים כו׳ וזהו חנינת דלים כך דרשו רבי תנחומא עכ"ל ולפ"ז לכך נקט הכא שבור מלכא שהוא מלך פרס ואמרינן במלכי פרס בריש פ"ק דעבודת כוכבי׳ הרבה גשרים גשרנו כו׳ ע"ש וק"ל: כמה סמיות כו׳ כל מי שיש לו מעות כו׳ · יש לדקדק מאי כפר באלהי ישראל איכ׳ בחותם על הרבית וע"ק מאי אשמעינן רשב"א כל מי שיש כו׳ וכי קרא אתא לאשמעינן ונראה לומר דקאי אדלעיל דקאמר עמי ועובד כוכבים עמי קודם בחנם וקאמר רבי יוסי על התולה מעותיו בעובד כוכבים שהוא מסמא עיני העולם לומר שהם של עובד כוכבים ואינו רוצה להלוותן חנם כמלא עושה את עצמו עובד כוכבים הכופר באלהי ישראל וזה שדקדק לומר ישראל שהם עמי הם קודם והוא כופר בזה ועושה עצמו עובד כוכבים ורשב"א בא לומר בענין זה ודקדק בקרא שאמר עושה אלה במלות שב ואל תעשה ואמר דמשתעי קרא במי שיש לו מעות והיה לו אפשר להלוותן לעובד כוכבים ברבית ומלוה אותן לישראל שלא ברבית עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך דהיינו שהיה אפשר לו ליתן בנשך לעובד כוכבים ונתן לישראל בחנם והא למדת שכל המלוה לעובד כוכבים ברבית ולא רצה להלוותן לישראל בחנם נכסיו מתמוטטין והכי מוכח הסוגיא דסוף פ"ב דמכות דמוקי להאי קרא כספו לא נתן בנשך אפי׳ ברבית דעובד כוכבים והשתא דאיירי בכה"ג אין זה סותר מה שפסק הרמב"ם שמלוה ליטול רבית מעובד כוכבים ודו"ק: עד לחייו. פי׳ אם היה בעל מלאכה קובע לו חנות בצדו כמ"ש פ׳ לא יחפור בר מבואה דאוקי ריחיא וכו׳ קמפסקת לחיותאי וכי קרי ליה רשע בלא דינא פסקינן דינא דמוקי עליה ריחיא

א ועיין בתנחומא סדר משפטים סימן י"ד וסדר ראה סימן י׳ וש"ר פרשה ל"א:
ב תנחומא סדר משפטים סי׳ ט"ו:
ג קידושין דף כ"ח ע"ב:

חדושי גאונים

בסדר תענית אלו כי על פיו היה כל ריב וכל נגע הזה ולכן אמר שהקב"ה יוכיח במעשיו בו כי על חנם ושלא בצדק חולק עליו כענין שנא׳ ישפוט ה׳ ביני וביניך. והנה ספר שנעקר החרוב ד׳ מאות אמה ממקומו ירצה כפי מה שבא מפורש בגמרא שבו ביום בא ר"ג בספינה ועמד עליו נחשול שבים לטובעו ואמר כמדומה לי שאין זה אלא בשביל רבי אלעזר בן הורקנוס וזה ודאי אמרו נעקר חרוב ממקומו להורות שהנחשול שבים זרקו והשליכו ועקרו ממקומו ומהלכו ודרכו ד׳ מאות אמה. ועם כל זה לא הודו לו על דבריו ואמרו אין מביאין ראיה מזה כי מקרה הוא לו כדרך יורדי הים באניות שיעמוד עליהם נחשול שבים ואין בזה ראיה

אהבת איתן

דעם הוא יתור לשון דהמל"ל יהלוקו יורשי שבעל ויורשי האב ע"כ דייקינן דיורשי האב הם עיקר אבל גבי יפה ת"ת עם ד"א לא הוי ד"א עיקר דלא הוי יתור לשון שלא היה יכול לכתוב יפה ת"ת ודרך ארץ דהוי משמע זה או זה ע"כ. ולפ"ז י"ל דהכא נמי גבי חי אחיך עמך דרשינן חייך קודמין היינו מני משום דלשון עמך מיותר דהמל"ל וחי אחיך ודו"ק:

עיני יצחק

יוכיחו) ר"ל שכן הלכה המוסכמת בשמי מרום. אלהי׳ רבי נתן לאלי׳ וכו׳ נצחוני בני ר"ל שבני עשוני לנצחי ואיני משתנה מרצון אל רצון שמאחר שכתבתי בתורה לא בשמים היא ומסרתיה שכרעה לחכמי הדורות לא תשתנה עוד רצוני

עין יעקב

שאינו מקיים כי טוב לו עמך מאח"כ כאן שהוא במדבר ואין כאן רואים גם לא נחשדו ישראל על כך במדות אכזריות להמית חבירו ברעב או בצמא ויש לו כי ישראל רחמנים הם ובודאי לא היה לו ספוק שניהם:

מאי לחונן דלים. דאין לומר דהממון בא ליד מי שחונן לדלים ישראל ועושה צדקות בממונו וכגוונא דכתיב יכין רשע וצדיק ילבש וכן צפון לצדיק חיל חוטא וכן פירש הרד"ק כיון שהממון עצמו אינו ממון של יושר ואין עבירה עצמה נעשה מצוה כי עבירה גוררת עבירה ועיין לעיל בגמרא דף ס"א ע"ב אלא דחונן דלים קאי כגון שבור מלכא ונקט שבור מלכא כדאיתא בחגיגה דף ו׳ אדהכי סדר דבי שבור מלכא וגרבוהו הרי שדרכו בכך: **עמי** ועובד כוכבים עמי קודם · וקאמר בש"ס פשיטא לא נצרכא אלא אפילו לעובד כוכבים ברבית ואף דלכאורה גם זה פשיטא מסברא וכדאיתא בש"ס דפסחים דף כ"א ע"ב דאפילו להקדים נתינה לגר למכירה דעובד כוכבים לא צריך קרא דסברא הוא כיון דגר אתה מצווה להחיותו א"כ כ"ש בישראל אכן לדעת הרמב"ם שפסק דמצוה ליטול רבית כו׳

ענף יוסף

כד בא וראה סמיות עיניהם כו׳ פלוני כפר באלהי ישראל. הא דכפר בעבירה זו באלהי ישראל. כדאי׳ בחלק דשאל ההוא מינא לגביה אמריתו דמתים חיים מה דהוי לא הוי כלו׳ החיים מתים ומכ"ש דלאו הוי לא הוי כלו׳ דמתים איגם חיים. והשיב לו גביה אמריתו דמתים לא חיים מה דלא הוי דהיינו ולד הנולד חי ומכ"ש מה דהוי הוי דמתים חיים. וע"כ דהמין סובר ב׳ רשויות הן כדאי׳ בגמרא מי שברא טוב לא ברא רע. הטוב מוליד והרע ממית. וא"כ אין ראיה מולד הנולד כיון שהוא ביד הרע אחר שהמית אותו · וזה הלוקח רבית הא יודע דהעונש הוא דלא יעמוד בתחיית המתים. אע"כ דכפר בתחיית

עץ יוסף

כג שבור מלכא · עי׳ מהרש"א מ"ש שמלך פרס היה כו׳ · כדאי׳ בחגיגה ד"ו אדהכי סדר שבור מלכא וגרבוהו הרי שדרכו בכך:

אמר הבונה אמר רב כהנא הוה יתיבנא כו׳. מכמה מקומות בגמרא ידענו שהדרשות שהיו עושים אז הנקראות פרקא היו מלמדים בהם מצות ודינים בפרטיהם אבל לא אאמין כי יסופר מהם הדין גרידא בלי הקדמה והתפשטות בדברים בהגדות ומדרשים בדעות ובמדות מענין הדין שהיו רוצים לדרוש וכן משמע ממה שכתב רש"י ז"ל במסכת שבת על משנת כל כתבי הקדש וכו׳ ז"ל מפני ביטול בית המדרש דמשכי דרשה לבעלי בתים שעסוקים במלאכה כל ימות החול ובתוך הדרשה היו מורים להם הלכות איסור והיתר כו׳ אמר שהיו דורשים ובתוך הדרשה מורים להם וכו׳ א"כ זולת הדין והסלכה היו דורשים דברים אחרים כאילו תאמר שכל פירקים דרב הלזה ששמע רב כהנא אין לומר שלא היה שום דבר בו כי אם דין זה של דלועין האי מאן דיהיב זוזי לגנאה כו׳ אלא שהרחיב דבריו ללמד דעת את העם להתרחק מן האונאה גזל ורבית בפסוקים וסברא עד שבא לפרט דיוק ותריפות דין זה להזהיר שאפילו בדבר שוה מעט וזול כדלועין קטנים או גדולים יש לדקדק באופן המשא ומתן בו שלא יונה את חבירו ולא יקח מאתו תרבית והוא הדבר שהקפיד רב כהנא לדעת מה אמר בשילהי פירקים להיותו דוקא בסוף הדרש שממנו ידע תמלית כל מאי דאמר מקדמת דנא: רב יוסף בר חמא תקיף עבדי כו׳. דרך העבד השקוי או

והם מביאים עדים ולבלר וקולמוס ודיו וכותבין והותמין פלוני זה כפר באלהי ישראל תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא ברבית עליו הכתוב אומר (תהלים טו) כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם הא למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין . והא קא חזינן דלא מוזפי ברבית וקא מתמוטטין· א"ר אלעזר הללו מתמוטטין ועולים והללו מתמוטטין ואינם עולים . (חבקוק א) למה תביט בוגדים תחריש כבלע רשע צדיק ממנו א אמר רב הונא צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע :

דף עג ע"ב רב סעורם אחוה דרבא הוה תקיף אנשי דלא מעלי ומעייל להו בגוהרקא דרבא אמר ליה רבא שפיר קעבדת דתנינא ראית שאינו נוהג כשורה מנין שאתה רשאי להשתעבד בו ת"ל (ויקרא כה) לעולם בהם תעבודו ובאחיכם יכול אפילו נוהג כשורה ת"ל ובאחיכם בני ישראל איש באחיו וגו' :

דף עה ע"ב תניא רשב"י אומר מנין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום תלמוד לומר (דברים כג) נשך כל דבר אשר ישך אפילו דבור אסור :

כה שם תניא ר"ש אומר מלוי ברבית יותר ממה שמרויחין ב מפסידין ולא עוד אלא שמשימין משה רבינו חכם

רש"י

פלוני כפר · שהלוה לישראל ברבית : מתמוטטין · דוק הכי עושה אלה לא ימוט הא אם נתן בנשך ימוט : הללו מתמוטטין ועולין והללו כו'. והכי משמע קרא כל עושה אלה לא ימוט לעולם כלו' ואם ימוט אין מוטתו מוטת עולם אבל הנותן בנשך ימוט לעולם : צדיק גמור אינו בולע · ואע"פ שמתמוטט עולה ואינו נבלע לעולם :
תקיף · כופה : גוהרקא . עגלה מוכנת למרכבת אדם ובלשון אשכנז רייטוואגו"ן: בהם תעבודו ובאחיכם . נמי תעבודו : מפסידין . כדאמרינן בפירקין (דף ע"א) מתמוטטין לעולם : משה חכם .

תוספות

הא חזינן דלא עבדי הכי כו'. וא"ת דלמא משום שאר עבירות הכתובים באותו פסוק ושוחד על נקי וגו'. וי"ל דפרי' דחזינן לדיקים גמורים נמי מתמוטטין א"כ לר"ע פריך דדרים בסוף מכות עושה אלה עושה אחת מכל אלה לא ימוט :

מגבת

מהרש"א

ריחיא לכתחלה עכ"ל הערוך בערך חי ע"ש: יותר ממה שמרויחין מפסידין כו' · אמר כי טעות הוא בעיני מלוי ברבית והוא שהם חשבין כי המקבל מהם הנה הוא מרויח במעותיו וריוח הוא מקבל ממנו ולא רבית ואינו כן כי יותר שמרויחים לפעמים הם מפסידין לפעמים ועוד אף בשטר עיסקא כיון שאינו נותן לו שכר טירחא הרי זה מפסיד שטורח בחנם ואם כן רבית נוטל ממנו ולא ריוח : ואמר ולא עוד אלא שמשימין מרע"ה חכם כו'. לפי שאמר

הרי"ף

תניא ר"ש בן אלעזר אומר כל מי שיש לו מעות וכו'. וקשה למה הוצרך לומר הא למדת דהא מגופיה דקרא משמע כספו לא נתן לא ימוט הא נתן ימוט . ועוד ר"א דאמר המלוה שלא ברבית אינו מתמוטט ועלה אקשי והא קא חזינא דלא מוזפי ומתמוטטין וא"כ מה ענין לקושיא זאת עם מ"ש הא למדת ובזה י"ל דהא למדת הם דברי הברייתא וסיומא וא"כ אקשי ביה . ונראה לומר דבקרא איכא למימר דהוי תרתי לטיבותא שאינו מלוה ברבית ואינו לוקח שוחד לא ימוט הא איכא חדא מהני ימוט ובהכי ניחא דחזינא דלא מוזפי ברבית ומתמוטטין משום דלית בהו תרתי לטיבותא דהיינו נמי שוחד לא לקח אבל כיון דאמר ר"א כל מי שאינו מלוה ברבית עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך לא ימוט משמע דבהא להודא אע"פ שיהיו בידיו שאר עבירות לא ימוט דאל"כ הרי אע"פ שלא הלוה ברבית עדיין הדבר שקול בלקיחת שוחד שאם לקח שוחד ימוט ומדקאמר ר' אלעזר הכי ותלה הכתוב שאמר לא ימוט שתלויה במלוה שלא ברבית הא למדת מדבריו שאם הלוה ברבית אע"פ ששוחד על נקי לא לקח ימוט שהכל תלוי ברבית ומי שלא הלוה בריבית אע"פ שיש בידו עבירה אחרת כגון לקח שוחד אפ"ה לא ימוט וכיון שכן יקשה דהא חזינן שלא הלוו ברבית ומתמוטטין והשתא אתי שפיר מה שהוקשה בזה להתוספות דבקרא איכא לאוקמי עושה א' מכל אלה כר"ע דהיינו מי שלא הלוה ברבית אע"פ שלקח שוחד או לא לקח שוחד אע"פ שהלוה ברבית לא ימוט ור' אלעזר רצה ללמדנו שהמלוה ברבית אע"פ שיש בידו דבר טוב ששוחד על נקי לא לקח עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך עושה אלה כלומר עיקר לא ימוט הוא תלוי בכספו לא נתן בנשך ואינו תלוי בשוחד על נקי לא לקח

עיון יעקב

קא משמע לן דאפ"ה מלוה א להלוות לישראל עני בחנם קודם וכן הא דקאמר עני ועשיר עני קודם אפילו העשיר הוא קרובך ובן עירך אפ"ה עני קודם : פלוני זה כפר באלהי ישראל . זה קאי על שטר שיש בו רבית מפורש ודימו אותו לכופר באלהי ישראל עיין במהרש"א ועי"ל בהא דאמרינן כל המעלים עין מן הצדקה כאילו עובד עבודת כוכבים כדכתיב פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וזה לא זו שאינו נותן צדקה ואינו מלוה להם בחנם אלא נושך מהם רבית על כן הוי ממש ככופר באלהי ישראל : כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא ברבית · מדקדק לומר כל מי שיש לו מעות כלומר שיש לו מעות מזומן ואינו סוחר שיכול להסתחר ולהרויח במעותיו דכשיכול להרויח חייו קודמים ואינו חייב ללוות לאחר ומ"מ מלוה אותם שלא ברבית סד"א דמתמוטט כאוכל ואינו עושה אפ"ה עושה אלה לא ימוט לעולם אבל אם מלוה ברבית כדי להרויח פרנסתו נכסיו מתמוטטין וא"כ שפיר מקשה והא קחזינן דאותן אנשים שיש להם מעות ואינן יודעין להסתחר אם אינן מלוים ברבית נכסיהן ג"כ מתמוטטין כאוכל ואינו עושה וע"ז מתרץ הללו מתמוטטין ועולין וכו' : הא למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין . הא דלא קאמר כן ג"כ על שוחד דסמיך ליה י"ל מדכתיב עושה אלה משמע דקאי אקום ועשה שהיינו שמלוה אותם שלא ברבית מפא"כ על שוחד לא לקח שהוא שב ואל תעשה :
ולא עוד אלא שמשימין . שייך לומר לשון ולא עוד כלומר ראה מה שעושין בשביל חמוד הממון לפי שעה יותר שהם מרוויחין באמת הם מפסידין לבסוף ולא עוד שבשביל חמוד זה של ממון משימין מרע"ה חכם וכו' אומרין אילו היה יודע משה שיש ריוח בדבר

עין יוסף

כד עליו הכתוב אומר כספו כו' · מקשים מה חידש רבי שמעון ב"א הא קרא מפורש הוא · וי"ל דאי מקרא ה"א דעושה אלה לא ימוט לעולם קאי אכל האמור למעלה דהיינו הולך תמים ופועל צדק · לכן חידש רבי שמעון ב"א דע"כ עושה אלה פירושו אחת מאלה · ע"ד אל תטמאו בכל אלה דפירושו מאחת מכל אלה · דאי כולהו בעי לא היה צריך לומר עושה אלה · אלא ושוחד על נקי לא לקח ולא ימוט לעולם · וזהו שאמר ר"ש בן אלעזר כל מי שיש לו כו' עליו הכתוב אומר כו' · עוד י"ל דאי מקרא כספו לא נתן בנשך איכא למשמע דאפילו לא תלוה נמי בכלל עושה אלה לא ימוט לעולם · לכן חידש רבי שמעון ב"א ואמר כל מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא ברבית עליו הכתוב אומר כספו כו' לא ימוט לעולם · ודייק זה מדכתיב עושה אלה ובכספו לא נתן בנשך ליכא מעשה הלכך ע"כ שפי' שמלוה אלא שאינו נוטל רבית וכן באידך דלא כתיב בהו מעשה צריך לומר דאית נמי בהו מעשה קצת כגון שוחד על נקי לא לקח · היינו שטורח להצדיקו : הא למדת שכל כו' נכסיו מתמוטטים · ר"ל כדי שלא יאמר אדם שהא שהזהירה התורה על נשך ותרבית הוא רק לטובת האדם שלא ימוט לעולם · וזהו שנאמר אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלהיך ר"ל שלא תבא עליך מדת הדין שאם לא תקח נשך לא תהיה מתמוטט · אבל תקח נשך יכול להיות שתחול עליך מדת הדין ולא יהיה מתמוטט · לזה אמר הא למדת שכל כו' נכסיו מתמוטטים בדוקא כדי לטעמו איסור הרבית כי היא כנחש ישך · באמרם אלו היה יודע משה שיש ריוח בדבר שיותר מרויחין בממון מכדי הניתנה ברבית לא היה כותבו · לכך הקב"ה השופט כל הארץ מטעימו איסור רבית · שהוא יבא לידי מדה זו ללוות לעצמו ברבית ואז יבין מדעתו את חטאתו אשר חטא · כמו שכתבו הראשונים ז"ל : גוהרקא · פי' כסא של זהב (ערוך) :

ענף יוסף

השמים . וקשה הא נלמוד מן מה דלא הוי הוי כו' . אע"כ דסובר דשני רשויות הם ח"ו הטוב והרע . א"כ כפר בזה באלהי ישראל דסבר דאיכא ב' רשויות (רמת שמואל) :
כה תניא ר"ש אומר מלוי ברבית יותר ממה שמרויחים מפסידין . ולא עוד אלא שמשימים משה רבינו חכם ותורתו אמת . ופרש"י משה חכם לישנא מעליא נקט . ואומרין, אילו היה יודע משה רבינו שהיה ריוח בדבר לא היה כותבו . וקשה לפרש"י ה"ל למימר מלוי ברבית משימים משה רבינו חכם ותורתו אמת . ויותר ממה שמרויחים מפסידין . שכן הוא הסדר שלפי שאומרים שמשה לא היה חכם ולא ידע שיש ריוח בדבר הזהיר שלא להלוות

הבונה או הנכנס בחזקת היד לעבוד בלב רע לאדוניו כי מה יקום מפעלו והוא רודה בו בפרך עד שיבקש בכל אופן לעמוד בטל כל מה שיוכל ומה שיעשה שלא יהא בו סימן ברכה . וע"כ היה אר"כ שלא היה שוה לחם מאכלו ורב דניאל אומר שגם האדון שולחו ונוח לו שיעבוד בו אחר משיעמוד בטל . זהו שאמר ה' יתברך לישראל כי אם שמוע תשמע בקולי ועשית את כל אשר אדבר וגו'. אם תהיו לי לעבדים מאהבה שומעים ועושים מצותי לא תשתחוה לאלהיהם וגו' ותתרחקו מעבודת אלהי האמורי והפרזי ותבריהם שהגביר שם בהיותכם נאמנים לי ועבדתם את ה' אלהיכם . וברך את לחמך ואת מימיך לא תסכול שתעבדו לאחרים מטעם ניחא ליה דלא נסתרי עבדיה אלא ועבדתם את ה' אלהיכם אדוניכם לבדו ולא אומר עליכם עבדא נהום כרסיה לא שוי אפילו לחם אשר הוא אוכל כי אם וברך את לחמך ואת מימיך את מאכלכם לברכה עד שיערב לכם בבריאות והסירותי מחלה מקרבך :

יד יוסף

א ברכות דף ז' ע"ב מגילה דף ו' ע"ב : ב נראה פי' שהפסד העבירה יותר גדול משכר שמרויחין מהרווחים שנוטלין והוא ע"ד והוי מחשב שכר עבירה כנגד הפסדה וקאמר שלא זו שיהיה ההפסד של הלאו יותר ממה שהרויח אלא שנעשה כופר בעיקר שאומר שמשה היה טועה והתורה אינה אמת כמו שפרש"י וכן היא בתוספתא סוף פ"ו דמציעא :

חדושי גאונים

שדבריו צדקו יחדיו. חזר ואמר להם שמפאת תורתו וגדולת חכמתו ושמע גבורת קולו בתורה כקול מים רבים אדירים יוכר ויובחן האמת למי כהותמת ולמי האמת כהלכה מה שזה ודאי אמרו אמת המים יוכיחו וזכר שחזרו אמת המים לאחוריהם דקדק לומר חזרו לא חזר לאחוריו מה שיורה שהם בחכמתם הלכו לאחוריהם וילכו לאחור ולא לפנים כי היו בחכמתם כאין נגדו כמו שאח"כ יצתה בת קול ואמרה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום ויאמרו הם שאין מזה ראיה אף כי הוא גדול בחכמה שגיאות מי יבין כי עם כל זה שגה בזה הדין כשגגה היוצאת מלפני השליט . חזר ואמר להם כותלי ב"ה יוכיחו רצה בזה

עיני יצחק

לבטל הכרעתם בדין כי אני (נצחי) וקיים מבלי שינוי כלל ואינו כב"ו שנשתנה מרצון אל רצון לפי הזמן וכפי הנוסח ודבריך אמת וקיים לעד שלכך נקראת תורת אמת וכמו שבארתי בריש ברכות בד"ה מאימתי קורין את שמע ועי' בסמוך פרק איזה נשך עמהז"ל שעושים משרע"ה חכם ותורתו אמת (לקה העולם שליש בחטים ושליש וכו') הטעם בזה למה דוקא שליש שעל ידי זכותו של ר"א היה נשלא ברכה בכל מיני תבואה והברכה הוא כעין גודש שנותן

ותורתו אמת ואומרים אילו היה יודע משה רבינו שהיה ריוח בדבר לא היה כותבו. כי אתא רב דימי אמר מנין לנושה בחבירו מנה ויודע שאין לו שאסור לעבור לפניו תלמוד לומר (שמות כב) לא תהיה לו כנושה רבי אמי ורבי אסי דאמרי תרוייהו כאילו דנו בשני דינין שנאמר (תהלים סו) הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים · אמר רב יהודה אמר רב כל מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא בעדים עובר משום (ויקרא יט) ולפני עור לא תתן מכשול וריש לקיש אמר גורם קללה לעצמו שנאמר (תהלים לא) תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק. אמרו ליה רבנן לרב אשי קא מקיים רבינא כל מה דאמור רבנן שלח ליה בהדי פניא דמעלי שבתא לישדר לי מר עשרה זוזי דאתרמי לי קטינא דארעא למזבן שלח ליה ניתי מר סהדי ונכתב כתבא שלח ליה אפי' אנא נמי שלח ליה כ"ש מר דטריד בגירסא ומשתלי וגורם קללה לעצמו · ת"ר ג' צועקים ואינם נענים ואלו הן מי שיש לו מעות ומלוה אותם שלא בעדים והקונה אדון לעצמו ומי שאשתו מושלת עליו · הקונה אדון לעצמו מאי היא א"ד תולה נכסיו בעובד כוכבים א"ד הכותב נכסיו לבניו בחייו א"ד דביש ליה בהא מתא ולא אזיל למתא אחריתי :

האומנין פרק ששי

דף עח ע"א [משנה השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה [בבקעה והוליכה בהר אפילו זו עשר מילין וזו עשר מילין] ומתה חייב

יאמרו בגמ' הא מני ר"מ היא דאמר כל המעביר על דעת של בעה"ב [שם ע"ב] נקרא גזלן ואמרינן בגמ' הי ר"מ וכו' [אלא הא ר"מ דמגבת פורים דתניא א מגבת פורים לפורים מגבת העיר לאותה העיר ואין מדקדקין בדבר אבל לוקחין את העגלים ושוחטין ואוכלים אותן והמותר יפול לכיס של צדקה רבי אליעזר אומר מגבת פורים

תוספות

מגבת פורים לפורים . ואם תאמר דאמרינן בערכין (דף ו':) מעות של צדקה מותר לשנותן בכל מה שירצה ואפילו באו לידי גבאי ואפי' אמר מנורה זו לב"ה מותר לשנות למצוה אחרת וי"ל דדוקא בפורים אמרינן הכא דאין לשנות ומגבת העיר לאותה העיר נמי דפורים דוקא: רבי אליעזר אומר מגבת פורים לפורים. ת"ק לא איירי אלא בגבאי דלא ישנה ור' אליעזר איירי בעני שנתנו לו מעות לצורך סעודת פורים שאינו רשאי העני לשנות :

רש"י

לישנא מעליא נקט : לא תהיה לו כנושה · לא תראה בעיניו כנושה בו שיראה ויבוש : לראשנו · לשון נושה כדמתרגם כרשיא הרי אנו באים באש ובמים : עובר משום לפני עור · שעולה על רוחו של לוה לכפור : קללה · כשתובעו וזה כופר הכל מקללין אותו ואומרים שהוא דובר על צדיק עתק : ומשתלי · ישכח הלואתי ואגרום קללה לעצמי : צועקים · בבית דין של מטה : ואינן נענין · שהרי הם גרמו לעצמן : קונה אדון לעצמו . מפרש לקמן : תולה מעותיו בעובד כוכבים · אמר מעות שאני משתמש בהן של פלוני עובד כוכבים הם שלא להשביע את עצמו ופעמים שהעובד כוכבים שומע ומעמיד עדים ותובעו בדיניהם :

[מגבת פורים לפורים · מעות שגובין הגבאין מבני העיר לחלק לעניים לסעודת פורים : לפורים · כולה יתנוה לעניים דפורים : ואין מדקדקין . לומר דיים בפחות והמותר יפול לכיס של צדקה : אבל לוקחין את העגלים · לרוב בכל המעות : והמותר . שלא יספיקו לאכול בפורים ימכור ויפול לכיס של צדקה

מהרש"א

בעלי עבירה אין מכחישים על עבירתו אבל זה מתגלגל על עצמו כי משה חכם ותורתו אמת שלא ליטול רבית וזה שאמר נוטל הוא ריוח ואילו היה משה יודע כן לא היה סותם דבריו שלא ליטול רבית ומלשון הזה משה חכם הוא מכחיש בנבואתו שאומר שאינו אלא חכם ולא נביא שהרי לא ידע וכו' : כאילו דנו בשני דינין· מבואר כי בעברו לפניו נכלם ומתביים ממנו הלוה ואז"ל סומקא ואתי חיורא והם ב' דינין של תולדות האש והמים הסומק מתולדות האש והחיורא מתולדות מים וק"ל : דוברות על צדיק עתק · שאין להוציא אדם מחזקתו על פי דבורו של זה כיון שהוא נוגע בדבר שכל אדם בחזקת צדיק וכשר הוא וק"ל: קונה אדון לעצמו כו' . ולא בעי למימר קונה אדון לעצמו היינו קונה עבד עברי כדאמרינן פ"ק דקידושין דלא הוי דומיא דהכך שאין להם הנאה כלל משא"כ בקונה ע"ע שיש לו מיהת הנאה בעבודתו גם לא שייך לומר צועק ואינו נענה ודו"ק : בהאי מתא כו' . לא ידעתי לכוון אמאי קרי ליה קונה אדון לעצמו וי"ל דקאי הצועקין

א תוספתא מגילה פ"א ב"מ ק"ו ע"ב :

חדושי גאונים

בתלמידים שיושבין סביב סביב והם כותלי בית המדרש בודאי לפי שיושבין בכל שטחם ועל סביבותם ובקשו התלמידים ליפול על פני הסכמ' ר"א מפני שראו דבריו וגער בהם ר' יהושע שאין להם להכניס ראשם בין ההרים הרמים וזה ממה שאין ראוי להם כלל שיכריעו וזה ודאי אמרו אם ת"ח מנצחים זה את זה בהלכה אתם מה טיבכם כלומר עדיין לא הגעתם להכרעה להכריע בין המנצחים התלמידי חכמי' הגדולים ומפני גערתו עמדו לא עמו עוד ליפול אל הסכמת ר"א מפני כבודו של רבי יהושע ואמנם לא חזרו מהסכמתם ג"כ אלא שעדיין מטין לדברי ר"א ועומדין נוטין להסכמתו. ומה שלא השגיחו בב"ק הוא פשוט . ואמרו איך קוב"ה הוא פשוט וברור כי ידוע שהתורה וכן החכמים ז"ל דברה כלשון בני אדם ולזה יאמר בזה האופן כאלו הקב"ה עושה מתשובת ר"י זה חוכא ואיטלולא שחוק עשה אלהים על כי טעה טעות גדול כי לא נאמר בתורה אחרי רבים להטות בלתי כי אם לבן אדם שאינו יודע על אמיתת הענין ובירורו ואליו נוה אחרי רבים להטות וזה לא שייך

עיני יצחק

המוכר בעין יפה ללוקח ואמרי' (בשבת ל"ה) האי גודשא הילתא הוי ולכך עתה שנתרחק מהם ניטל ברכתו מן העולם ולקח אותו גודש שהוא שלים (אלא לכבודך עשיתי שלא ירבו מחלוקת בישראל) ר"ל הגם שהוא גדול יותר ממנו וראוי לחלוק עליו ועכ"פ שאינו ראוי שיברכוהו ח"ו אך חששו שמא ממנו יראו גם קטני הדעת וירהיבו עוז להעיז ולחלוק נגד החכמים ויכוונו רק כדי לבטל דבריהם וזהו שלא ירבו כו'. או הכוונה

עיון יעקב

לא היה כותבו ובאמת הם מפסידין יותר : שאסור לעבור לפניו . אפשר שלמד כן מתיבת כ' דכנושה דס"ל למיכתב לא תהיה לו נושה מה כנושה אלא דהוא כ"ף הדמיון כלומר שהוא כנושה ולא נושה ממש רק שעובר לפניו : כאילו דנו בשני דינים . מדכתיב קודם לאו דלא תשימון עליך נשך אלא שזה בגופו וזה בממונו שדנו בשני דינים לכך אקדמיה קרא ללאו דידיה : עובר משום לפני עור לא תתן מכשול . ושמעתי בשם מוה"ז הגאון מהר"ש שפירא שאמר שזה כוונת הפסוק אם כסף תלוה את עמי כלומר בפני עדים ואת העני עמך להיות מתן בסתר : וריש לקיש אמר גורם קללה לעצמו . אע"ג דקללת חנם לא תבוא ואדא באמת חייב לו מ"מ הא אמרינן בריש חלק ובפ"ב דמכות דקללת חכם אפילו בחנם היא תבא ואף לפי מ"ש הבאר שבע בפ' חלק דאף קללת חכם לא באה בחנם אם לא שעבר איזה עבירה מ"מ זה ג"כ עבר עבירה שעבר על לפני עור לא תתן מכשול לכן סדר דברי ריש לקיש אחר דברי ר"י אמר רב כי לא פליג עליו רק אוסופי הוא דקמוסיף : מאן דביש ליה בהאי מתא ולא אזיל למתא אחריתי . דהוי קונה אדון לעצמו שמרגיל על עצמו מזל הרע שמושלת עליו

והא

הרי"ף

וכפי זה הא למדת כל המלוה ברבית אע"פ שוחד לא לקח נכסיו מתמוטטין ולפי שלדברי ר' אלעזר יקשה למה אמר הכתוב כאן ושוחד על נקי לא לקח כיון שלא ימוט הוא תלוי בכספו לא נתן בנשך לזה סמך ואמר והא חזינן דלא מוזפי ומתמוטטין ומשני הללו מתמוטטין ועולין והללו וכו' דהיינו הנותנים בנשך מתמוטטין לעולם וכספו לא נתן בנשך מתמוטטין ועולין ומעתה גם אנו נאמר מי שכספו לא נתן בנשך ולקח שוחד אינו מתמוטט לעולם ואעפ"כ מתמוטט לפי שעה אבל כשמתיקן בידו כספו לא נתן בנשך ושוחד לא לקח אפילו לפי שעה אינו מתמוטט כלל וכפי זה יהיה לדיק ממנו בולע דהיינו כספו לא נתן בנשך אבל יש עבירה בידו שלקח שוחד בולע ועולה אבל לדיק גמור שלא נתן בנשך וגם לא לקח שוחד אינו בולע כלל . ובתוספות א"כ לר"ע פריך וצריך ליישב לדבריהם הא דמשני רבי אלעזר הללו מתמוטטין ועולין דה"ק מי שעשה אחת מכל אלה מתמוטטין ועולין אבל שאין בידם אפי' אחת מאלה ימוט לעולם מתמוטט ואינו עולה וק' דהא לר"ע דקאמר אחד מכל אלה לא ימוט מי שלא לקח שוחד שהוא א' מאלה אע"פ שהלוה ברבית לא ימוט והכא אמרינן הא למדת כל המלוה ברבית מתמוטט ואי איירי במי שיש בידו א' מאלה מתמוטט ועולה

ה"ה נמי במי שלא נתן בנשך ויש בידו עבירות שמתמוטט ועולה ואי איירי שאין בידו אפילו א' מאלה שמתמוטט ואינו עולה למה פרט הא למדת כל המלוה ברבית כיון שלא גרס לו לימוט ואינו עולה אלא שלא נמצא בו דבר טוב אחת מאלה ושמא לדברי התוס' דפריך והא חזינן לא קאי אדר' אלעזר אלא לדברי ר"ע דלא ס"ל האי דהא למדת ואע"ג דלא הוזכר הא דר"ע הכא פריך עלה ודוחק הוא ואפשר לפרש בפשט ההלכה כל מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא ברבית כו' וקשה דקרא לא קאמר כספו נתן שלא בנשך ונראה דדייק בקרא דכיון דמיירי דלא נתן בנשך ושוחד לא לקח איך הוא אומר עושה אלה לא ימוט דהול"ל מי שלא יעשה אלה לא ימוט ומדנקט עושה אלה הוא עושה ונותן כספו שלא בנשך לא ימוט לעולם ואתי שפיר דיוקא דהא למדת מדמלינו המלוה שלא בנשך לא ימוט מכאן למלוה בנשך דימוט ומיהו קשה מ"ש והא חזינא דלא מוזפי ברבית והיל"ל והא קחזינן דמוזפי שלא ברבית ומתמוטטין לכך אני אומר דהא דאקשי והא חזינן אינו אלא דברי ר' שמעון בן אלעזר למ"ש הא למדת שהמלוה ברבית מתמוטט אבל המלוה שלא ברבית לא ראינו בו שמתמוטט אקשי והא חזינן דלא מוזפי כלום ברבית ומתמוטטין ומשני הללו מתמוטטים ועולין : שנאמר הרכבת אנוש וכו' . צריך לדקדק מנ"ל דמיירי במי שאין לו ואפשר דדרים

ענף יוסף

ברבית . ולא היה הליווי מהקב"ה . לכן הם מלוים ברבית אבל יותר ממה שמרויחים מפסידים . ועוד איך שייך ע"ז לומר שלא היה חכם בזה שאסר הרבית . שמי לא ידע כשגובים יותר ממה שנותנין שהוא טוב . ושמעתי בשם הרב מוהר"ר משה בעל המחבר באר שבע שכך כוונת הגמרא אחת שיותר ממה שמרויחים הם מפסידים ולא עוד אלא שמוכרחים להודות שמשה היה חכם ויורד לסופו שסופו של מלוה ברבית להפסיד גם הקרן . והתורה אמת שמשה לא כתב שום דבר מדעת עצמו אלא הכל מפי הקב"ה שמע . ועיין בתוספתא בבא מציעא סוף פרק ו' שמפורש כרש"י : ור"ל אמר גורם קללה לעצמו . קשה למה יפה כח הנתבע מן התובע . שלא יכולים לומר גם על הנתבע שהוא כופר ממון,

עין יוסף

כה ואי"ד דביש ליה בהאי מתא. וצריך להכניע עצמו כעבד לאדונו מחמת

לדקה: אדרעתא דמידי אחרינא לא יהיב ליה · וכיון דלאו אדעתא דהכי יהיב נמצא מעות בחזקת בעלים חוץ מן היוצאין בסעודת פורים]: דאתי למחשדיה · לבעה"ב בנודר ואינו מקיים שסמעו עליו שאמר ליקח טלית לפלוני עני ולא קנה לו : נהוריתא · מוליי"א בלע"ז היוצא בשחור סעין : אבזקת · התולעים התליעו רגליה : אבזקת במילתא דמלכא · ראיתי עם שאוכל שיראים של אוצר המלך : בטלי כסף . כלי פשתן : בטלי דהב . כלי למר לבועים אדום: וקטלוה· שאין עם אוכל כלי פשתן : ואשה בין גדולה בין קטנה· פסק לרכוב עליה אשה מרכיב עליה כל אשה שירצה בין שהיא גדולה בין שהיא קטנה: השתא מניקה· שהיא ב' גופים והולד כבד אמרת תרכב עם וולדה : מעוברת · דחד גופא היא מיבעיא : ש"מ· מדקתני אפי' מעוברת דמשמע שהמעוברת כבדה מן הריקנית: האי בניתא · דג הנמכר בשוק במשקל : אכריסה תקלא . לפי כריסה כובדה אם כריסה גדול משקלה יותר : למקח וממכר · אם ראית דג שכריסו גדול אל תקנהו במשקל אלא א"כ יוציא את מעיו: שקולאי · נושאי משאות : תברי ליה · שלא במקום מדרון ובפשיעה : בדרך טובים . לפנים משורת הדין : וארחות צדיקים תשמור · סיפיה דקרא הוא :

אלו

במילתא דמלכא . אית דגרסי במולתא פי' היינו פרדות כמו מולאות של בית רבי בטלי דהב או בטלי כסף כלומר פרדות אדומות או לבנות ואין נראה לר"י דבלשון ארמי לא קרי אלא כודנייתא : [אשה בין גדולה ובין קטנה · באיש לא רצה לשנות בין קטן בין גדול משום דגברי שכיח שהם גדולים ופשיטא דאדעתא דגדול נמי אגריה ניהליה]:

מהרש"א

אלוטקין ואינן נענין דאפשר דבמקום אחר יהא נענה כדאמרינן פ"ק דר"ה שינוי מקום מקרע גזר דינו של אדם שנאמר לך לך מארצך והו"ק : א"ל אין וארחות וגו'. פרש"י סיפיה דקרא הוא עכ"ל דאי קרא אחרינא הוא מלינן למימר דארחות צדיקי' תשמור היינו ליתן להם גלימייהו שלא יפסידו ממון עצמם אבל ליתן להם עוד שכר טרחא מכיסו לא הוה משמע אבל השתא כיון דרישא דקרא למען תלך בדרך טובים נמי משמע שלא יפסידו ממון עצמם ע"כ סיפא דקרא וארחות צדיקים וגו' לאוסופי בא דליתן להם גם שכר טרחם ועוד נרא' בזה דלאו בפשיעה הוו תברי לחבית ורבה דשקל גלימייהו סבר

דנתקל

לפורים ואין העני רשאי ליקח מהן רצועה לסנדלו אלא אם כן התנה במעמד אנשי העיר דברי רבי יעקב שאמר משום ר"מ ורשב"ג מיקל דלמא התם נמי דאדעתא דפורים הוא דיהב ליה אדעתא דמידי אחרינא לא יהב ליה אלא הא ר' מאיר דתניא] ר"ש בן אלעזר אומר משום רבי מאיר הנותן דינר לעני ליקח לו חלוק לא יקח בו טלית טלית לא יקח בו חלוק מפני שמעביר על דעתו של בעה"ב ודלמא שאני התם דאתי למחשדיה דאמרי אינשי אמר פלניא זבנינא ליה לבושא לפלוני עניא ולא זבן ליה א"נ זבנינא ליה גלימא ולא זבן ליה אם כן ליתני מפני החשד מאי מפני שמעביר על דעתו של בעה"ב ש"מ משום דשני היא וכל המעביר על דעת בעה"ב נקרא גזלן :

שם [פיסקא] השוכר את החמור והבריקה או שנעשית אנגריא אומר לו וכו' · מאי והבריקה הכא תרגימו נהוריתא [א] רבא אמר אבזקת ההוא דא"ל אבזקת במילתא דמלכא אמר להו במאי בטלי כסף או בטלי דהב איכא דאמרי בטלי כסף אמר וקטלוה איכא דאמרי בטלי דהב אמר ושבקוה :

דף עט ע"ב תנו רבנן השוכר את החמור לרכוב עליה איש לא תרכוב עליה אשה אשה רוכב עליה איש ואשה בין גדולה ובין קטנה אפי' מעוברת ואפילו מניקה השתא מניקה אמרת מעוברת מבעיא א"ר פפא מעוברת והיא מניקה קאמר אמר אביי ש"מ בניתא אכרסא תקלא למאי נפקא מיניה למקח וממכר :

כו דף פג רבה בר בר חנה תברו ליה הנהו שקולאי חביתא דחמרא שקל לגלימייהו אתו אמרו לרב א"ל הב להו גלימייהו א"ל דינא הכי א"ל אין (משלי ב) למען תלך בדרך טובים יהיב להו גלימייהו אמרו ליה עניי אנן וטרחינן כולא יומי וכפינן ולית לן מידי א"ל זיל הב להו אגרייהו א"ל דינא הכי אמר ליה אין (שם) וארחות צדיקים תשמור :

הרי"ף

לראשונו כמו שפירש רש"י מלשון נושה וגם דרשינן ליה מלשון ריש דהיינו כשהוא רש ואין בידו וגם יש לו נושה אותו שתובעו כאילו באנו בב' דינים באש ובמים : רבה בב"ח תברו ליה הנהו שקולאי כו'. וקשה למה בנתינת שכרם לא אמר לו ג"כ למען תלך בדרך טובים כדאמר בתחלה שיעשה לפנים משורת הדין למה הוצרך לומר לו מהכא וארחות צדיקים תשמור ואפשר שלזה כוון רש"י ז"ל שפירש וארחות צדיקים תשמור סיפיה דקרא הוא ומה בא רש"י ז"ל ללמדנו אמנם הוקשה לרש"י מה שהקשיתי וי"ל דתחלה ליכנס לפנים משה"ד ופטרם מדמי החבית והיינו אבל אין לו להכנס לפני ולפנים משורת הדין ולתת להם שכרם לז"א לו אחר כך וארחות צדיקים תשמור והאי קרא סיפיה דלמען תלך בדרך טובים ואילו לא היה סיפיה דהאי קרא אלא קרא אחרינא הוה דרשינן בתרווייהו להכנס לפנים משה"ד אבל לא לפני לפנים משה"ד וכיון דבסיפיה דקרא דאמר תלך בדרך טובים להכנס לפנים משה"ד חזר באותו פסוק לומר וארחות צדיקים תשמור הוא להכנס לפני ולפנים משורת הדין :

עיון יעקב

והא דלא קאמר זה הקונה עבד עברי כדאיתא בפ"ק דקידושין דהוי כקונה אדון לעצמו יש לומר דהוא רק כף הדמיון ולא ממש קונה אדון לעצמו ועיין במהרש"א : א"ל הב להו גלימייהו . אע"ג שפרש"י שעשו כן בפשיעה מ"מ כיון שבין פשיעת כולם נעשה א"כ כל א' אמר שחברו עשה הפשיעה לכך הורה שבשביל ספק זה כולם פטורים ולעשות עמהם לפנים משורת הדין ליתן להם אפילו השכירות :

מה

עץ יוסף

עניינו · ולא אזיל למתא אחריתא לשנות המקום . כדאמרינן פ"ק דר"ה שינוי מקום מקרע גזר דינו של אדם שנאמר לך לך מארצך (רמת שמואל) : אפילו מעוברת ואפילו מניקה אתי לאשמועינן אף ע"ג דרוב נשים לא מעוברת ולא מניקות ניכהו · ולהכי נקט בהו לשון אפילו · אבל גבי גדולה לא שייך למיתני אפילו גדולה משום דרוב נשים לאו קטנות ניכהו · דיש גדולות ויש קטנות · לכן קאמר בין קטנה בין גדולה (תורת חיים) : כו אין למען תלך בדרך טובים כו' אין וארחות צדיקים תשמור · לכאורה אינו מובן שמתחלה א"ל מלמען תלך בדרך טובים ואח"כ השכר א"ל וארחות צדיקים תשמור · אך תדע שטובים הם הנקראים המטיבים עם הבריות . וצדיק הוא

ענף יוסף

חבירו . ונראה דר"ל אזיל לשיטתו דפסק הלכתא כרבי יוחנן רביה אם אמר מנה לי בידך והלה אומר איני יודע פטור הנתבע כדמצינו בגמרא דב"מ ותוס' ע"ש . ולכך בוודאי אם יכפור הנתבע ויאמר ברי איני חייב לך יגרום התובע קללה לעצמו שהכל יהיו מקללים התובע שתבעו שלא כדין . שאלו רצה לכפור היה משיבו איני יודע אם חייב אני לך שלא היה מעיז פניו בפני ב"ת שיאמר התובע פן נשכח ממנו הדבר . ומזה שמשיבו דברי ודאי קושטא קאמר ובזה יגרום קללה לעצמו . לכך אין איסור רק להלוות שלא בעדים . דאם מלוהו בעדים אף שנאמן לומר פרעתי. הדרן לקמא דמאי אולמי' דהאי מהאי דגם כאן אין לו מיגו איני יודע אם פרעתיך שאם הפרעון ספק מחויב לשלם. ואחרי אשר אין לו מיגו לא יקללוהו (עיר בנימין) : כו רבה בר בר חנה תברו ליה הנהו שקולאי חביתא כו' . האלשיך סדר שופטים הקשה על זה המאמר כי הלא יותר חסידות היה תת להם שכר מהחזרת טליתם ואיך על הא' קרא דרך טובים שהוא חסידות כי טוב והישר הוא לפנים משורת הדין . ועל הב' אמר וארחות צדיקים תשמור שהוא אורח לצדיק ולא לחסיד . ותירץ כי החסידות הוא משמרת לצדקות שהמתנהג בחסידות אפילו כשיבגה לא יגע בצדקות . וידוע כי העושה חסידות פעם אחת עדיין אינו משמרת לצדקות . כי פעם אחת אינה חזקה עד לפעם שניה כי בתרתי הויא חזקה . ועל כן על הא' אמר למען תלך בדרך טובים שהוא חסידות לפנים משורת הדין כד"א ועשית הטוב והישר ואחז"ל זו לפנים משורת הדין . אך עדיין בפעם ראשונה אין בה כדי להיות מדה זו משמרת אל מדת צדקות עד בא חסידות פעם שנית . ומה גם בהיות גדולה מהראשונה . כי כן דרך מדה זו להיות בכל פעם הולך ומוסיף באיכות בשנית . אז יש בה כח להיות משמרת אל מדת הצדיק . ועל כן על השני אמר וארחות צדיקים תשמור שעל ידה ארחות צדיקים ישמור כי יהיה לו בחסידות חזקה להיות משמרת אל ארחות צדיקים הוא הצדקות עכ"ל : וארחות צדיקים תשמור . סיפיה דקרא הוא (רש"י) . ועיין במהדורא בתרא למהרש"א מה שכתב הוא על זה :

[א] אויגען שטאהר . שעיניה יפות ואינה רואה ועל ידי רוח יבוא זה החולי :

חדושי גאונים

לפה לדבר מול הכבוד הגדול ית' היודע אמיתת כל דבר וזהו ודאי אחיך קוב"ה שבניו רוצים לנצחו בדמיונות וטענות מדומות בלתי אמיתיות וכל זה ברור מאד לכל מבין ויודע ספר . (דרש משה) : רבה בר בר חנה תברו ליה שקולאי חביתא דחמר' פרש"י תברוה שלא במקום מדרון ובפשיעה א"נ בריגלא ונכון הוא. ובירושלמי פי' כי בענין הזה דבשבועה היו פטורין אלא שעשה כן כדי להביאן לבית השבוע'. הריטב"א . וז"ל הרמ"ך הנהו שקולאי דתברו חביתא דחמר' במקום שיש רואין ואמרי איהו דנתקלו באונס ושקליה מרי חביתא לגלימיהו ואסיקנא דהכי דינא דלישלמו או ליתו ראיה דלא פשעו ובשבועה לא להימנו כלל כיון דהוה במקום שיש רואין ולמען תלך בדרך טובים הוא דא"ל רב לרבה בר בר חנה דהוא מרי חביתא דליהדר להו גלימיהו ולישלם להו אגריהו מיהו שבועה לא רמיא עליהו מן דינא ומצינו למימר דמאי אמר מרי חביתא נהי נמי דלית לי להימנך בשבועה אי לא בעינא אבל השתא כיון דאנא בעינא למיעבד טיבות' בהדך להימנך אשתבע ותפטר . כן נראה . ע"כ . (שיטה מקובצת) :

עיני יצחק

שלכך נרכוהו שהלו"כ היו כמה אנשים פוסקים כדבריו ולא היו שומעים לדברי חכמים בזה כי היה מפורסם ברוב חכמתו ותתחלק התורה לשתי תורות חס ושלום ע"כ הוכרחו לברכו ולהרחיקו אמנם באמת היה יקר וקדוש אצלם רק כוונתם שלא יפסקו להלכה כדבריו :

אספסים דף ב' ע"ב חגיגה דף י"ג ע"ב מסכת ע"ז דף ג' ע"ב : ב שבת דף קנ"ב ע"ב : גוכדאי' בפ"ק דקידושין דף מ' אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד כו' : ד סנהדרין דף פ"ב ע"א ודף נ"ו ע"ב :

חדושי גאונים

דרש ר' זירא מאי דכתיב תשת חשך ויהי לילה כו'. פי' דהוקשה לו בקרא הכפל לשון והכי קול"ל שמש ידע מבואו ויהי לילה בו תרמוש כו'. וכפרש דאיכא למ"ד דחשך אין זה בריאה כלל אלא העדר האור היינו חשך וא"כ מאי תשת דקאמר. ועוד הוקשה לו מאי כל חיתו יער דקאמר. וגם הול"ל תזרח השמש יאספון אל מעונותם ותו לא. וגם מהו לפעלו ולעבודתו תרתי למ"ל. ומש"ה דרש תשת חשך ויהי לילה זה העוה"ז. ועד"ה אך חשך ישופני ולילה אור בעדני ודרשו רז"ל ברים פסחים שאמר דוד הנה אמרתי אך חשך. שאפי' בעוה"ב שהוא דומה ליום יתחשך לי אבל ולילה דהיינו עוה"ז שהוא דומה ללילה האיר בעדני שהודיע הקדוש ב"ה לשונאי דוד בימי שלמה שמחל לו הקב"ה על אותו עון וה"נ ה"ק תשת חשך פי' שאפי' העוה"ב שהוא אור לצדיקים אבל לרשעים תשת חשך. משום דויהי לילה בו תרמוש. פי' לפי שבעוה"ז הם גוזלין ומומסין את

עיני יצחק

ר"א בר"ש אשכח להוא פרהגונא וכו' ואי לא גנבא הוא ותפסי'. נראה שלא יען להחליטו בגנב בבירור רק יתפוס אותו ויחקור ממנו מה היסמעשיו בליל' שבדד שנתו ובזה יבוא לידי בירור אם גנב הוא (שלא לי' ריב"ק מ"מ אתה מוסר עמו של אלקינו להריגה) פירש מאחר שבדיננו אין לגנב משפט מות רק לשלם כפל (שלח ליה קוצים אני מכלה מן הכרם) ר"ל ע"י שהם מחמירים בגניבה ביותר ואם נמצא

דנתקל פושע הוא כר"מ וא"ל רב למען תלך בדרך טובים ואתה הולכת אותה בדרך לא טוב במקום מדרון ונתקל לאו פושע הוא כדלעיל וא"ל נמי הב להו אגרייהו של טורח הדרך כיון דלאו פושעים הם והיינו וארחות וגו' שהוא היפך פושעים כדכתיב צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם ודו"ק :

בו תרמוש וגו' תזרח השמש וגו'. והמקרא הבא תוך הכתובים אלו הכפירים שואגים וגו' התלמוד קיצר בו והוא נדרש גם כן בענין זה שהרשעים שואגים במסתר ולטרוף העניי' וכדמייתי בעובדא דרשב"ש יארוב במסתר כאריה וגו' ואמר ולבקש מאל אכלם שהצדיקים לא בקשו רק על אכלם שכל עצמו של יעקב לא בקש רק ונתן לי לחם לאכול וגו' וק"ל : [עדי ערב · יום המיתה נקרא ערב אף לגבי צדיקים לפי הדמיון או מלשון ערב ותענוג עש"ה ושכבת וערבה שנתך וגו' וק"ל] : לאו כחיותא מתילי. ר"ל דהיום מסתירים עצמם כפרש"י ולפי זה לא הוה איצטריך למדרש לעיל ויהי לילה העוה"ז שדומה ללילה אלא לילה ממש קאמר שבלילה מראים עצמם : עד מתי כו'. אע"ג שכוונתו היה לטובה דלא להפום צדיקים כדקאמר דלמא שקלת צדיקים

הפועלים פרק שביעי

כז שם ע"ב **דרש** רבי זירא ואמרי לה תנא רב יוסף מ"ד (תהלים קד) **תשת חשך** ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער תשת חשך ויהי לילה זה [א] העולם הזה שדומה ללילה בו תרמוש כל חיתו יער אלו רשעים שבו שדומין לחיה שביער תזרח השמש יאספון ואל מעונותם ירבצון תזרח השמש לצדיקים ויאספון רשעים לגיהנם ואל מעונותם ירבצון [ב] אין לך כל צדיק וצדיק שאין לו מדור לפי כבודו יצא אדם לפעלו יצאו צדיקים לקבל שכרן ולעבודתו עדי ערב [ג] במי שהשלים עבודתו עדי ערב :

כח שם **רבי אלעזר** ברבי שמעון אשכח להההוא פרהגונא דקא תפיס גנבי א"ל היכי יכלת להו לאו כחיותא מתילי דכתיב בהו בו תרמוש כל חיתו יער א"ד מהאי קרא קאמר ליה (שם י) יארוב במסתר כאריה בסוכו דלמא שקלת צדיקי ושבקת רשיעי א"ל ומאי אעביד הורמנא דמלכא הוא א"ל תא אגמרך היכי תעביד עול בארבע שעי לחנותא כי חזית איניש דקא שתי חמרא וקא נקיט כסא בידיה וקא מנמנם שאיל עילויה אי צורבא מרבנן הוא וניים אקדומי קדים לגירסיה. אי פועל הוא קדים קא עביד עבידתיה אי עבידתיה בליליא רדודי רדיד ואי לא גנבא הוא ותפסיה אשתמע מילתא בי מלכא אמרו [ד] קריינא דאגרתא איהו ליהוי פרונקא אתיוה לר' אלעזר ברבי שמעון וקא תפיס גנבי ואזיל שלח ליה ר' יהושע בן קרחה חומץ בן יין עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה שלח ליה קוצים אני מכלה מן הכרם · שלח ליה יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו · יומא חד פגע ביה ההוא כובס קרייה חומץ בן יין אמר מדחציף כולי האי שמע

אלו רשעים שבו · שמניחין להם יכולת להלך ברשעם ואין נפרעין מהם : תזרח השמש. לעוה"ב : ואל מעונותם ירבצון · הצדיקים : עדי ערב · עד יום מותם : פרהגונא · ממונה של מלך : תפיס גנבי · רודף אחריהם ותופסן:היכי יכלת להו · להבין תחבולותם : לאו כחיותא מתילין · וכי לא כחיות נמשלו שמתחבאות ביום במסתריהם : דלמא · הני דשקלת צדיקי נינהו : הורמנא דמלכא הוא · מלות המלך היא : בארבע שעי · שהיא שעת סעודה והכל נכנסים בחנויות וסועדין : אקדומי אקדים לגירסיה. השכים בעוד לילה ולכך הוא מתנמנם : ואי פועל הוא· שכיר יום : ואי עבידתיה בליליא · אומן שמלאכתו בלילה : רדודי רדיד·תרגום וירקעו את פחי (שמות ל"ח) ורדידו מותח חוטי נחשת וברזל לעשות מחטים ואומנותו בלילה לפי שמושכן בכלי אומנותו המנוקב בנקבים דקים זה דק מזה ואין קולו נשמע בלילה ואפילו לא נשמע קול פטיש בביתו באותו לילה אין לך להופסו על כך דלמא רדודי רדיד: גנבא הוא. ולכך הוא ישן שניעור בלילה לארוב עוברי דרכים או לחתור בתים : קריינא דאגרתא· משל הוא : פרונקא. שליח : חומץ בן יין. רשע בן צדיק : יבא בעל הכרם · הקב"ה כי כרם ה' צבאות בית ישראל : ויכלה · ויטול את

עין יעקב

מה דכתיב תשת חושך. נראה קשה דהוא כפל לשון דפשיטא דאם תשת חושך שהוא לילה כדכתיב בתחלת הבריאה ולחשך קרא לילה אלא ודאי לאו אחושך לילה ממש קאמר אלא על עוה"ז קאמר שדומה ללילה ורשעים שעושין במחשך מעשיהם ולא ידעו ויבינו כי לו הסיכה כאורה : **תזרח** השמש יאספון תזרח השמש לצדיקים. סמיך עצמו ארישא דקרא דכתיב הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם שהם הצדיקים שמתגברים כארי לעשות רצון קונם וצועקים ומתפללים לבקש מאל אכלם ולא כרשעים שגונבים בלילה ועיין במהרש"א : **במי** שהשלים עבודתו עדי ערב. וכדאיתא בפרק קמא דקדושין דף מ' אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבד את הראשונות וע"ש :

דלמא שקלת צדיקי ושבקת רשיעי. לפי שסימן שלך אינו סימן מובהק שלפעמים גם הצדיקים מסתתרים ויש רשעים שעוברי עבירה בפרהסיא והם ליסטים מזויינים והא דקאמר ושבקת רשיעי תשוב זה ג"כ למעשה רע כי ע"י יקנס המלך כיון שאין עושה ציויו על נכון : **עול** בארבע שעות להנותא. פרש"י שהוא שעת סעודה והכל נכנסין בחנויות וקשה לכאורה דא"כ איך קאמר אי צורבא מרבנן הוא אי פועל הוא הא אמרינן פ"ק דשבת דף י"ד חמישית מאכל פועלים ששית מאכל ת"ח וי"ל דמ"מ יש פועלים וכן ת"ח שאוכלין בשעה ד' שהוא מאכל כל אדם ולכן מתורץ שפיר דקאמר שעה ד' מאכל כל אדם אף דתשיב זמנים הרבה להרבה בני אדם אלא ודאי דשעה ד' הוא זמן קבוע לכל לענין שיש בעלי אומנות ות"ח שאוכלין לפעמים בשעה ד' משא"כ שאר קביעות זמנים הוא רק לאותו אומנות : **וקתפים** גנבי ואזיל. האי תיבת ואזל מיותר ואפשר דאתי למימר דבאמת המלך דאמר קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרונקא היה רק לפי שעה כדי להראות איך ינהוג הפרגונא בעסק זה והוא תפים ואזיל נהג כן ואזיל לכך שלח ליה ר' יהושע חומץ עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה כיון שלא עשה כן כהורמנא דמלכא ועיין במהרש"א : **חומץ** בן יין. קראו כן כדאמרינן בעלמא חמרא אכתפיה דמריה שוור וזה ג"כ לפי שעשה כן כי מגלגלין חובה ע"י חייב כי מרשעים יצא רשע לכך קראו חומץ בן

הרי"ף

שלח ליה קוצים אני מכלה מן הכרם וכו'. הא דלא שלח ליה הורמנא דמלכא הוא. כרבי ישמעאל ב"ר יוסי שאמר לו אליהו עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה ואמר ליה מאי איעבד הורמנא דמלכא הוא לפי שר"א ב"ר שמעון חשש שלא ישיבנו ר' יהושע בן קרחה ערוק מקמייהו דהכי א"ל אליהו לר' ישמעאל אבוך ערק לאסיא את ערוק ללודקיא ולכך השיב לו קוצים אני מכלה מן הכרם. ויש לדקדק בזה דלמא ר"א רוצה לכלות הקוצים כדי שלא תצא אש מלפני ה' ויפגע בצדיקים כדכתיב כי תצא אש ומצאה קוצים ודרשינן שהפורענות יוצאה בשביל רשעים ופוגעת תחלה בצדיקים. ויש לדחות משום הכי לוקח הקב"ה הצדיקים תחלה להיותם כפרה על הדור ומתוך כך שמא יראו במיתת הצדיקים ויחזרו הרשעים וישובו אבל

ענף יוסף

כז תשת חשך ויהי לילה זה העוה"ז שדומה ללילה. והבן כמה נפלא מאמר זה למי שמעמיק להבין בו. כי הנה חשך הלילה שני מיני טעיות אפשר לו שיגרום לעין האדם. או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל. או שיטעה אותו עד שיראה לו עמוד כאלו הוא אדם. ואדם כאלו הוא עמוד. כן חומריות וגשמיות העוה"ז הנה הוא חשך הלילה לעין השכל וגורם לו שתי טעיות. אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחלה. והוא מה שאה"כ (משלי ד') דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. ואומר (שם י"ד) וכסיל

עץ יוסף

העושה צדקות ונותן מעלו לבריות בחנם אף שלא היה ראוי אף להיטיב עמהם והוא עושה עוד צדקה עמהם · זהו נקרא צדיק · והוא יותר מן הטובים · לכן אותן הם מועטים כי זה יותר קשה על האדם לעשות גם צדקה עם הבריות · אבל להיטיב לבריות דהיינו שלא לעשות רע · זהו דרכן של רוב בני אדם אף למי שהיה ראוי לעשות רע לפי הדין · לכן כתיב אצל הטובים דרך שהוא דרך רחב · אבל אצל הצדיקים כתיב אורחות וגם אמר תשמור לפי שאין דרכן של רוב בני אדם לעשות כן לכן זו צריך שמירה · ובזה אתי שפיר המאמר הנ"ל דלמחול ההיזק הוא דרך טובים המטיב לבריות לעשות להם טובה אף שנתחייבו בדין למחול להם. אבל ליתן להם עוד משלו אינו אפילו דרך הטובים · לכן אמר שזהו ואורחות צדיקים לתת להם משלו אף שהם נתחייבו ליתן לו מן הדין ומה שא"ל דינא הכי א"ל אין פירושו נגדך הדינכן שזהו אורחות לצדיקים (הגר"א משלי ב' ד') : **כז** מאי דכתיב תשת חשך כו' · ודאי ידע רבי זירא לפרש תשת חשך ויהי לילה זה העוה"ז כו' בו תרמוש כל חיתו יער אלו רשעים כו' · אבל היה קשה ליה אחרי דקאי חיתו יער על הרשעים לא יתכן לומר תזרח השמש יאספון · שהם תרי מילי דסתרי אהדדי · לכך בא לתרץ תזרח השמש לצדיקים ויאספון הרשעים לגיהנם (עיר בנימין) :

כח פרהגונא · ממונה של מלך · ספרים אחרים פרהגמנא · ופי' בלשון יוני שר גדול ממונה על מדינה (מוסף הערוך) : קריינא דאגרתא · משל הוא : פרונקא · בלשון יוני ליר רץ ומהיר בשליחותו (מוסף הערוך) :

קורי

מיניה רשיעא הוא אמר להו תפסוה תפסוה לבתר דנח דעתיה אזל בתריה לפרוקיה ולא מצי קרי עליה (משלי כא) שומר פיו ולשונו שומר (מצרה) [מצרות] נפשו זקפוה קם תותי זקיפא וקא בכי אמרו ליה רבי אל ירע בעיניך שהוא ובנו בעלו נערה מאורסה ביום הכפורים הניח ידו על בני מעיו ואמר שישו בני מעי שישו ומה ספקות שלכם כך ודאות שלכם עאכ"ו מובטח אני בכם שאין רמה ותולעה שולטת בכם ואפ"ה לא מייתבא דעתיה אשקיוה סמא דשינתא ועיילוה לביתא דשישא וקרעו לכריסיה הוו מפקי מיניה דיקולי דתרבא ומותבי בשמשא בתמוז ובאב ולא מסרחי · כל תרבי נמי לא סריח כל תרבי לא סריח שורייקי סומקי מסריח הכא אע"ג דאיכא שורייקי סומקי לא מסריח קרי אנפשיה (תהלים טז) אף בשרי ישכון לבטח · ואף רבי ישמעאל ברבי יוסי מטא [דף פד] כי האי מעשה לידיה פגע ביה אליהו א"ל עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה אמר ליה מאי איעביד הורמנא דמלכא הוא א"ל אבוך ערק לאסיא את ערוק ללודקיא :

כט שם כי הוו מקלעי רבי ישמעאל ברבי יוסי ור' אלעזר בר' שמעון בהדי הדדי הוה עייל בקרא דתורי בינייהו ולא הוה נגען בהו אמרה להו ההיא מטרוניתא בניכם אינם שלכם אמרו לה שלהן גדול משלנו . כל שכן . א"ד הכי אמרו לה (שופטים ח) כי כאיש גבורתו · א"ד הכי אמרו לה אהבה דוחקת את הבשר ולמה להו לאהדורי לה והכתיב (משלי כו) אל תען כסיל כאולתו שלא להוציא לעז על בניהם · א"ר יוחנן אבריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי כחמת בת תשעה קבין · אמר רב פפא אבריה דרבי יוחנן כחמת בת חמשת קבין ואמרי לה בת שלש קבין דרב פפא גופיה כי דקורי דהרפנאי :

ל שם **א"ר** יוחנן אנא אישתיירי משפירי ירושלם האי מאן דבעי מיחזי שופריה דר"י נייתי כסא דכספא מבי סילקי ונימלייה פרצידי דרומנ' סומקא וניהדר ליה כלילא דורדא סומקא לפומיה ונותביה בין שמשא לטולא

רש"י

קוליו של כרס : קרי עליה . על הכובס : זקפוה · תלאוהו : קם · רבי אלעזר : תותי זקיפא · תחת העץ : על נערה המאורסה · שהיא בסקילה וכל הנסקלין נתלין : ודאות שלכם · מקום שיש טעם בדבר כגון הנך דניימי בחנותא : דיקולי דתרבא . סלים מלאים שומן לפי שבעל בשר היה מאד : בשמשא · לנסות אם יסריח וירום תולעים : כל תרבא לא מסרח · אלא אם כן יש בשר עמו : שורייקי סומקי · גוונים אדומים והם מן הבשר : כי האי מעשה לידיה . מינהו המלך לתפוס גנבים ולסטים : לגבי הדדי · פנים אל פנים : בקרא דתורי · למד בקר : ביניהו. בין שניהם מתחת כריסן מתוך שכריסן גדול : מטרוניתא· שרית עובדת כוכבים : אינם שלכם · שאינכם יכולין להזקק לנשותיכם : שלהן גדול משלנו . כרסן של נשותינו גדול משלנו : כי כאיש גבורתו . אבר תשמיש ל"א שלהן גדול תאוה של אשה מרובה משל איש : כל שכן . שתאותם מרובה ואיככם מזקקין להם ונבעלות לאחרים : אהבה דוחקת את הבשר · ומתוך שתאותם מרובה על תאותינו בשר שלנו נדחק : כי דקורי דהרפנאי · סלים שעושין בהרפניא : אשתיירי . נותרתי : שופריה · זיהרורי תוארו וקירון עור פניו : מבי סלקי · כשיוצא מבית האומן שהוא להוב ממראה להב האש שבו : סילקי · בעלותו מן האש : פרצידי · גרעינין : ונהדר ליה כלילא . יסובבנהו

תוספות

א"ר יוחנן אבריה דר' ישמעאל כו' . ואלו דברים נכתבו שלא להוציא לעז על בני אדם שהם כך : א"ר יוחנן אנא אשתיירי משפירי ירושלים · ר' יוחנן אחר חורבן זמן הרבה היה אלא כלומר אישתיירי ממשפחתם ולפי שהזכיר שרבי יוחנן היה משונה משאר בני אדם בדבר אחד הזכיר גם שהיה משונה ביופי : יתיב

מהרש"א

לצדיקים ושבקת רשיעי מ"מ קאמר לו ריב"ק שהיה לך למשוך ידך אפילו מן הרשעים כדמסיק יבא בעל הכרם כו' · ושהשיב לו קוצים אני מכלה · לפי שקראו חומץ בן יין השיב לו חומץ נעשה מיין על ידי הקוצים שבכרם שנתקלקלו הגפנים ע"י קוצים אבל כשיכלו הקוצים יתוקן הכרם ויחזור היין למוטב שלא יהא נעשה חומץ ודו"ק : [קרי עליה שומר פיו וגו' · פרש"י על הכובס וקרוב לפרש יותר שהיה מצטער על נפשו שאמר תפסוה וכו' וק"ל] : בעלו נערה כו' · הזכיר לו גם בנו להגדיל עונו ועי"ל לפי שמדרך כל הרוגי מלכות גם נכסיהם למלכות ואם היה לו זרע מעליא וטוב עדיין היה ראב"ש מצטער על אבוד ממונו למלכות משום דכתיב יכין רשע וצדיק ילבש כדאיתא בסוף ב"ק לגבי מסור ודו"ק : ספקות שלכם כך כו' · ודקאמר מדאליף כולי האי כו' היינו אלא ספיקא בעלמא ולא הוה ודאי כהנהו דניימי בחנותא : אף בשרי ישכון וגו'. לענין רקב וסרחון מייתי האי קרא אבל רמה שלטה בו כדלקמן דנפיק ריחשא מאודניה דאל"כ אמאי לא חשיב ראב"ש נמי בהנהו ז' דלא שלטה בהן רמה בספ"ק דב"ב כמ"ש התוס' שם ומיהו ק"ק למ"ד התם דמייתי האי קרא על דוד דלא שלטה ביה רמה ודו"ק : הורמנא דמלכא כו'. וכן השיב ההוא פרהגונא דלעיל שהיה אפשר ג"כ ישראל ואפשר שהם נתמנו מפי המלך בעל כרחם אבל ראב"ש לא השיב כך מפני שהוא נתמנה ע"י גרמא שאמר תא

חדושי גאונים

הצדיקי'. תורת השמש לצדיקים ויאספון רשעים ואל מעונותם ירבצון אין לך כל צדיק וצדיק וכו' . (דרך הישר) :

אמרה להו ההיא מטרונית' בניכם אינן שלכם א"ל שלהם גדול משלנו. כל שכן. אמרו ליה הכי אמרו לה כי כאיש גבורתו . זה המאמר נכון וכשר הדבר בעיני לפרשו ולבארו לפי שהוא קשה הציור וביחוד כי לאיזו תועלת השיבוה שלהן גדול משלנו . ואומר שהנה הם הבינו כוונת שאלתה ואמרה בניכ' אינן שלכם כלומר איככם יכולין להיזקק לנשותיכן כביכול הם דבריה לסיבת רוב עוביים וכובדם אשר לזאת הסיבה מבלתי יכולת נשותיהם לסבול לבא אליהם כדרך כל הארץ כי לא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם ולזה השיבוה שלהם גדול משלנו וכזה נחה שקטה שאילתה זאת. וק"ל . ואמנם היא להיות דבריה וכונתה מחמת עצמם לא מחמת מניעת נשותיהם כפי שהבינו הם בלתי כי אם בעבור כי שמנו עבו דשנו כסו בשרם כסל למו. ולזה שאלה לפי דבריה' כ"ש וכדי שלא להוציא לעז על בניהם ענו אותה על כל שתי אלו השאלות ולפי ה"א דהראשון ענו ואמרו לה כי כאיש גבורתו כלומר אם דעתך כפי הבנתינו בראשונה כבר ענינו על זה בראשונה

עיני יצחק

בישראל איזה גנב הוא גורם שנאה גדולה על כלל ישראל וכקוצים אנו נחשבים בעיניהם עי"ז ועי"י כן נחשבו הגנבים כרודפים לכל ישראל וכבר אחז"ל הבא להרגך וכו' ובפרט יחידים נגד הכלל כולו (שלא ליה יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו) ר"ל שדין זה אינו מסור בידינו רק לשמים) קרי אנפשיה אף בשרי ישכון לבטח. הנה איתא בזוה"ק שאחר שהגוף נרקב וכלה בקבר אז כבר הוקל דין הנפש בעיקר חומר העונש והדין הוא רק בעת שהגוף בקיומו ע"ש .

הכותב

כתבו התוספות אבריה וכו' . אלו דברים נכתבו שלא להוציא לעז על בני אדם שהם כך ודברי התוס' ז"ל ותורתם אמת ומי יוכל לבא אחריהם·האמנם לעד"נ כי כוונת מסדר התלמוד להודיע שהיו כובשים את יצרם אע"פ שהיה להם גבורת אנשים ותאוות נשים כאמרם במקו' אחר כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ועם היות שדברו קצת גוזמא והפלגה באמרם הוה עייל בקרא דתורי כי כן מנהגם בתלמוד פעמים רבות עם כל זה כוונת מאמר זה בכלל הוא מה שכתבתי:

הרי"ף

אבל ר' אלעזר היה מכלה קוצים וגם אפשר בתוכם איזה צדיק שיהיה טוב לשמים : קרי עליה כו' . פי' רש"י על הכובס ולפי זה הל"ל בתר תפסוהו ולמה המתין וקרא מקרא זה לבתר דנח דעתיה אזל לפרוקי' ולא מצי קרי עליה שומר פיו וכו' ואפשר לומר דמעיקרא לא קרא כן על התפיסה דתפסוהו לפי שהיה חושב שבידו היה להצילו ולית כאן שומר מצרות נפשו עד דחזה דלא מצי לפרוקיה קרי עליה שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו וזהו הנראה לרש"י ז"ל : עכ"ה

עיון יעקב

יין כדאמר ליה יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו : **אמרו** ליה רבי אל ירע בעיניך שהוא ובנו בעלו נערה מאורסה ביום כפור . עיין במהרש"א דלמה אמרו לו שגם בנו בעל נערה מאורסה מה נפקא ליה מיניה ואפשר לומר דרך דרש לפי שיש שני פשטים על מרשעים יצא רשע פשט אחד שמגלגלין חובה ע"י חייב וכדאיתא במכות פ"ב אחד שהרג בשוגג ואחד שהרג במזיד בלי עדים זה נופל על זה ועי"ל מרשעים יצא רשע כפשוטו על פי הרוב רשע מוליד רשע אך לפי"ז מדה טובה מרובה ממדת פורענות א"כ כ"ש שצדיק ראוי להיות מוליד צדיק ור"י בן קרחה דקאמר ליה חומץ בן יין ס"ל דמרשעים יצא רשע היינו שמגלגלין חובה ע"י חייב לכן לצער עצמו עד שאמרו לו שהוא ובנו בעלו נערה מאורסה א"כ מוכח שמרשעים יצא רשע כפשוטו שרשע מוליד רשע ומדה טובה מרובה הוא ג"כ צדיק בן צדיק ועשה שפיר שתפסוהו : **שישו** בני מעי . כוונתו על לב וכליות כדאמרי' בסוף ברכות לב מבין וכליות יועצות ולב וכליות הם נקראים בני מעים כדאי' בי"ד סימן נ"ב : **מובטח** אני בכם ש[אין] רמה ותולעה שולטת בכם . וכפרש"י כרשת בשלא על פסוק וירם תולעים ויבאש שכן דרך כל המתגיעים שבתחלה הבאיש ולבסוף התליע אע"ג שלבסוף יצא רמה מאודניה זה לא היתה מחמת שהבאיש בשרו רק מחמת נדנוד חטא שעשה כמו שאמר לא מידי הוא וכו' וכל רמה שלא בא מחמת הבאשה לא מקרי שולטות בו בבשר ומתורץ בזה מה שמקשה מהרש"א כאן ועיין בתוספות סוף פ"ק דב"ב :

כי הוו מקלעי ר' ישמעאל בר' יוסי ור' אלעזר ברבי שמעון בהדי הדדי. אפשר דאתי לאשמועינן כיון דאמר לעיל ואף ר' ישמעאל ברבי יוסי מטא כי האי מעשה לידו לה"ק

עין יוסף

כט כי דקורי דהרפנאי· סלים שעושין בהרפניא (רש"י)·ובשבת דף קכ"ו ע"א

ענף יוסף

מתעבר ובושת כי לבם בריא להם כאולם ונופלים טרם ידעו מהמכשול כלל . והטעות השני והוא קשה מהראשון הוא שמטעה הראייה' עד שרואים הרע כאלו הוא ממש טוב והטוב כאלו הוא רע . ומתוך כך מתחזקים ומחזקים מעשיהם הרעים כי אין די שחסר מהם הראייה האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם . אלא שגרם להם למצוא ראיות גדולות ונסיונות מוכיחים

ההוא זהרורי מעין שופריה דר' יוחנן · איני והאמר מר שופריה דרב כהנא מעין שופריה דר' אבהו ושופריה דרבי אבהו מעין שופריה דיעקב אבינו ויעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון ואילו רבי יוחנן לא קחשיב ליה שאני ר' יוחנן דהדרת פנים לא הויא ליה · ב רבי יוחנן הוי אזיל ויתיב אשערי טבילה אמר כי סלקן בנות ישראל מטבילת מצוה לפגעו בי כי היכי דלהוו להו בני שפירי כוותי גמירי אוריית' כוותי אמרי ליה רבנן לא מסתפי מר מעינא בישא א"ל אנא מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלט ביה עינא בישא דכתיב (בראשית מט) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין וא"ר אבהו אל תקרי עלי עין [אלא עולי עין]. ר' יוסי ברבי חנינא אמר מהכא (שם מח) וידגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסים אותם ואין העין שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין העין שולטת בהם יומא חד הוה קא סחי ר' יוחנן בירדנא חזייה ריש לקיש ושוור לירדנא אבתריה א"ל חילך לאורייתא א"ל שופרך לנשי א"ל אי הדרת בך יהיבנא לך אחותי דשפירא מינאי קביל עליה בעי למיהדר לאתויי מאניה ולא מצי הדר אקרייה ואתנייה ושוייה גברא רבא יומא חד הוו מפלגי בי מדרשא הסייף והסכין והפיגיון [א] והרומח ומגל יד [ב] ומגל קציר מאימתי מקבלין טומאה משעת גמר מלאכתן ומאימתי גמר מלאכתן ר' יוחנן אמר משיצרפן בכבשן ריש לקיש אמר משיצחצחן במים אמר ליה לסטאה בליסטיותיה ידע אמר ליה ומאי אהנית לי התם רבי קרו לי הכא רבי קרו לי אמר ליה אהנאי לך דאקרבינך

תחת

שפה לפיו סביב של ורד אדום : זיהרורי דנפקי מיניה · על פני הארץ : מעין · ולא הכל : הדרת פנים · זקן : עולי עין · עולים למעלה מן העין והיא מלמטה שהיא אינה יכולה לשלוט בהן : חזייה ר"ל · שהיה לסטים : שוור · קפץ : א"ל · רבי יוחנן : חילך לאורייתא · כמה כחך יפה לסבול עול תורה : שופרך . יופיך : לנשי · ראוי לנשים : ולא מצי . לקפוץ כבראשונה דמשקבל עליו עול תורה תשש כחו : הסייף והסכין · משנה היא (בסדר טהרות) [במסכת כלים פי"ד מ"ח:] : הפגיון . אשפי"ד : ומגל יד ומגל קציר . פלציל"א בלע"ז : ליסטאה בליסטיותיה ידע · לפי שהיית ליסטים אתה בקי באותן כלי אומנות ליסטיות : רבי קרו לי · רבן של ליסטים וראש להם הייתי :

יתיב אשערי טבילה · והא דאמרינן בע"פ האי מאן דפגע באתתא בעידן דסלקא מטבילת מצוה וכו' אחזה ליה רוח זנונים היינו כשפוגע בה אבל רבי יוחנן שהיה יושב שם בקבע אין זו פגיעה א"נ התם שפוגע כשעולה בעודה ערומה מן הנהר : אי הדרת בך כו' · מכאן אר"ת דר"ל מתחלה ידע הרבה אלא שפרק עול תורה ונעשה עם הארץ ועוסק בלסטיות מדקאמר אי הדרת בך משמע להיות כבתחלה ולא תפרוק עוד עול תורה מעליך וקאמר נמי מאי אהנית לי התם קרו לי רבי כלומר מעיקרא נמי הוו קרו לי רבי אלא ששכחתי ומה שפי' בקונטרס רבי היינו רבן של לסטים אין נראה אע"ג דאשכחן [בעבודת כוכבים דף י"ז] מ"מ קרו לך רבי רבן של טרסיים אני והיינו דאמרינן בפרק כל כתבי אמר ליה ר"ל לר' יודא נשיאה כך מקובלני מאבותי ואמרי לה מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן כו' משמע שקודם שלימדו רבי יוחנן למד מאחרים: אי הדרת בך · לקמן מוכח דנסבה דקאמר אתיא אחתיה וקא בכיא קמיה ולא חש לשמא יאמרו בשביל זו חזר זה כדחיים לקמן (דף פ"ה) :

מהרש"א

אגמרך כו' ודו"ק : [שאני ר"י דהדרת פנים לא ה"ל כו' · פירש"י הדרת פנים זקן עכ"ל ויותר נראה לפרש דיפה תואר לא ה"ל אלא יפה מראה הוה ששני דברים הם כפירש"י פ' וילא וק"ל] : [שופריה דיעקב כו' · מפו' פ' ח"ה ע"ש] : יתיב אשערי טבילה כו'. עי' בתוס' ובתוספות דע"פ תירצו יעוד א"כ ר"י הי' אומר שופך בוז על גו' עכ"ל וק"ק דהא באיסי קדמה ומשמע אחזה לידה רוח זנונים וכי כל אשה דפגעה בה ר"י היתה יודעת לומר כן ואין סברא דבאמירתו גם היא מתקנה וק"ל : זרעא דשפירין כו' · ביאורו כענין המקלות אשר פ"ל יעקב לפי שהטבע מוליד בהזדקקם לפי הציור בדמיונם בעת הריון כדאיתא במדרשות ור"י אזיל לשיעתיה בפרק המפלת דאין אשה מתעברת אלא סמוך לטבילה וק"ל : אלא עולי עין · [עי' בזה פירש"י הכא ובפ' א"כ ובפ' הרואה ובפ' מי שמתו וכן עי' בערוך ערך על פירושים שונים ואענה חלקי גם אני] לפי הדרש הוא לשון רפאות ותעלה שיש לזרע יוסף רפואה לעין רעה ויראה לפי הדרש יהיה פורת מלשון פרו ורבו כדברי המתרגם ופירוש הכתוב כי זרע יוסף פרו ורבו שלא היה באחד מהשבטים פ"ה אלפים כמו שהיה באפרים ומנשה וכמ"ש בני יוסף ליהושע ואני עם רב וגו' לפי ששם עולי עין ואינן מתים בעין הרע וק"ל : חילך לאורייתא · ר"ל חילך וכח זה של יצר הרע לאורייתא כשתעסוק בה היא מתשת חילך וכח זה וכדמסיק דדקביל עליה בעלמא התיש כחו ולא מלי הדר דהתורה נקראת עש"ז תושיה: התם רבי קרו כו' · כ"ל דר"ל ודאי לא היה כוונתו כמו שהבין ממנו ר"י ולפי שא"ל ר"י לסטים בלסטיותא ידע דע"י שהיית לסטים ראית שהאלות של הסייף הוא גמר מלאכתו כי החרבות

א ב"ב דף נ"ח ע"א :
ב ברכות ד' כ' ע"א:

חדושי גאונים

שלהם גדול משלנו וזהו כי כאיש גבורתו מה שיורה על גודל כריסת נשותיהם וק"ל . ואמנם על השאלה השניה ענו אהבה דוחקת את הבשר והוא הא"ד האחרון . ומר אמר הדא ומר אמר הדא ולא פליגי וכל זה כדי שלא להוציא לעז על בניהם ענו אותה כן ולכן פירשנו זה המאמר (דרש משה): שלא להוציא לעז כו'. אבל קשה קשה מה תועלת בזה שהשיבו לה שלהן גדול משלנו ונרא' שהיו מתיראין דילמא אח"כ תראה נשותיקון שאמרבו דאי ממזרים ולא תקבל פירוצים שלהן לכך הקדימו בדבר וק"ל (רש"ל):אבריה דר' ישמעאל כו' . ואולי ע"ד הכוונה על גודל שתאוה קאמר וע"ד כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו ואפ"ה משלו ברותן ולא פחדו מהיצר ולאפוקי מעובדיה דרבא במסכת סוכה מ"ה קאמר כחמת בת תשעה קבין ע"ד עשרה קבין זנות ירדו לעולם ט' נטלו ערביים כו'.(רש"ל): אבריה דרבי יוחנן כו'.רבינו ברוקפירש

עיני יצחק

מבואר מזה שבאדם חוטא הוא יותר טוב לו שגופו יתרקב ויכלה במהר' כדי שיקל דינו אבל לדיק גמור נראה שלא די שנפשו קיים לנלח ומתענג על רב טוב בג"ע אלא שגם גופו בקברו ישכון לבטח בנחת ועונג וכמחז"ל (ביבמות סי' מ"ח) כשמזכירים הלכה בשמו שפתותיו דובבות בקבר ובירושל' שקליםאיתא שמתענג מזה כהדין דשתה קונדיטין. לפי זה מבואר שהובטח ר"א בר"ש בזה שגם גופו הקדוש יזכה להתקיים בקברו ככל הקדושים אשר בארץ המה :

עיון יעקב

שהוא ג"כ בעל בשר כמו ר"א ובדק גם כן את עלמו בדרך זה שמספקי מניה דיקולי דתרביה והניח בשמחה ולא מסרתי :

אמר ר' יוחנן אנא אשתיירי משפירא ירושלים . אע"ג דקאמר בסמוך יהיבנא לך אחותי דשפירא מינאי י"ל דרבותא הוא יותר באנשים מבנשים שדרכם להיות יפות על ידי קישוטיה ועי"ל דבאשה שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל משא"כ באנשים תכמת אדם תאיר פניו ועיין בסוטה מאמת רבי יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה ע"ש פרש"י שלא ידע פירושו ואי גרסינן שם ר' יוחנן אתי שפיר דכוונתו על רבי יוחנן שהיה שפירי וגמירי וזה זיו החכמה : בני שפירא כוותי גמירא אורייתא כוותי · אע"ג דהורה מפואר בכלי מכוער ואי הוי סני גמירי טפי מ"מ ר' יוחנן היה מעלה יתירה לו שהיה שפירי וגמירי לכן התפלל על בני דורו שיהיה להם שפיר וגמירי דכוותי' : אמר להו אנא מזרעא דיוסף

ענף יוסף

לסברותיהם הרעות ולידיעותיהם הכוזבות . וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת (מסלות ישרים) :

ל מה דגים שבים מים מכסין אותן ואין העין שולטת בהן . לכאורה משמע לפי שהמים מכסין אותן ואין נראין . קאמר שאין העין שולטת בהן ואין נראה . דהא נראה . דמשמע דהוי דומיא דאין העין שולטת בהן דזרעו של יוסף . דהתם אע"ג שהן נראין אין העין שולטת בהן . ונראה לפי שעין הרע הוא ניצוץ ושפע רע ומזיק היוצא מן העין ומגיע בדבר הנראה אליו ונדבק בו . כענין אשה נדה כשתראה במראה מגואלות נראה על המראה ההוא נקודות אדומות . והוא נמי ע"י רוח מסאבא בישא דשריא עליה כשמבטת בכח יוצא ממנה שפע רוח מסאבת ונדבק במראה ההוא . וכל כמה שיש הפסק בין העין לבין הדבר הנראה לו אין השפע רע יכול להגיע אליו ולהדבק בו . ולכך לא שלטה עינא בישא בדגים שבים אע"ג שהן נראין תוך המים . וכיון שהמים מכסין אותן ומפסיקין בין העין לביניהם אין שפע המזיק יכול להגיע אליהם ולהדבק בהן . וזה טעם מה שאסר הכתוב למנות את ישראל לפי שהמנין שולט בו עין הרע גוה לקבל מחצית השקל מכל אחד ולמנות השקלים . אע"ג לפי ששם עולי עין ואינם מתים בעין הרע : וידגו לרוב בקרב הארץ · דקשה מ"ט נלשון דגים בארץ · שלענין הרבוי מחול ירבון או כעפר ה"ל לומר · אע"כ קא אמר מה דגים כו' (יפ"ת) : לסטאה בלסטיותא ידע · דע"י שהיית לסטים ראית שהאלות של הסייף הוא גמר מלאכתו · כי החרבות ביד הלסטים הוא ליראם ולהפחיד הנגזלים שלא יעמדו נגדו כי נלחות חרב הוא דבר המבהיל ומפחיד · ור' יוחנן לא היה מכוין בזה לקנטרו ולזכור לו מעשיו הראשונים ·

עץ יוסף

פרש"י ככדין של הרפניא ובחולין דף ד' ע"א כתבו תוספות דקורא של כמו דקוריא דפרק השוכר את הפועלים דף פ"ד ע"א · ודמפגין דף קכ"ו :

ך לא מסתפא מר מעינא בישא · והא דלא אמרו ליה לא מסתפא מר מילה"ר · משום שאמרו דרבי יוחנן היו שערות גבות עיניו סוכבות : אלא עולי עין · פי' עולים למעלה מן העין והיא מלמטה שהיא אינה יכולה לשלוט בהן · והטעם בזה · משום דטעם דעינא בישא שליט הוא משום דבני חיי ומזונא במזלא תליא ויוכל להשתנות המזל ע"י עינא בישא · משא"כ גבי יוסף דהשמש וירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי דהמה נגד הי"ב מזלות והיו נכנעים ומסורים ביד יוסף ולא יוכלו להשתנות · ולפי הדרש דהכא יהיה פורת מלשון פרו ורבו כדברי המתרגם · ופי' הכתוב כי זרע יוסף פרו ורבו שלא היה באחד מן השבטים פ"ה אלפים כמו שהיה באפרים ומנשה . וכמ"ש בני יוסף ליהושע ואני עם רב וגו' ·

א) איין קורצער דאלך . פי' מין חנית קטן . ב) איין סערב . והוא עשוי שינים שינים ומגל יד הוא חד לסכין וחסר שינים :

תחת כנפי השכינה חלש דעתיה דר' יוחנן חלש ריש לקיש אתאי אחתיה קא בכיא אמרה ליה עשה בשביל בני אמר לה (ירמיה מט) עזבה יתומיך ואני אחיה עשה בשביל אלמנותי אמר לה (שם) ואלמנותיך עלי תבטחו נח נפשיה דרבי שמעון בן לקיש והוה קא מצטער ר' יוחנן בתריה טובא אמרו רבנן מאן ליזיל ליתביה לדעתיה ניזיל ר' אלעזר בן פדת דמחדדין שמעתתיה אזיל יתיב קמיה כל מילתא דהוה אמר רבי יוחנן א"ל תניא דמסייעא לך אמר את כבר לקישא בר לקישא כי הוה אמינא מילתא הוה מקשי לי כ"ד קושייתא ופריקנא ליה כ"ד פירוקא וממילא רווחא שמעתא ואת אמרת תניא דמסייעא לך אטו לא ידענא דשפיר קאמינא הוה קאזיל וקרע מאניה וקא בכי ואמר היכא את בר לקישא היכא את בר לקישא והוה קא צווח עד דשף דעתיה מיניה בעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה:

לא שם ע"ב **ואפילו** הכי לא סמך רבי אלעזר בר' שמעון אדעתיה קביל עליה ייסורי באורתא הוו מייכין ליה שיתין נמטי [א] לצפרא נגדי מתותיה שיתין משכלי [ב] דמא [וכיבא] למחר עבדה ליה דביתהו שיתין מיני לפדא [ג] ואכיל להו וברי ולא הוה שבקה ליה דביתהו למיפק לבי מדרשא כי היכי דלא לדחקוה רבנן · באורתא אמר להו אחיי ורעיי בואו בצפרא אמר להו זילו מפני ביטול תורה יומא חד שמעה דביתהו אמרה ליה את קא מייתית להו עילווך כלית ממון של בית אבא אימרדה אזלה לבי נשא סליקו ואתו הנך שיתין ספונאי עיילו ליה שיתין עבדי כי נקיטי שיתין ארנקי ועבדו ליה שיתין מיני לפדא ואכיל להו . יומא חד א"ל לברתא זיל בקי באבוך מאי קעביד האידנא אתיא א"ל זיל אמרי לאמך שלנו גדול משלהם קרי אנפשיה (משלי לא) היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה

רש"י

אתאי אחתיה . דרבי יוחנן אשתו דר"ל : וקא בכיא . קמיה דרבי יוחנן להתפלל על בעלה : עזבה יתומיך ואני אחיה ואלמנותיך עלי תבטחו · פסוק הוא בירמיה : מצטער · מתחרט על שהמיתו שלא היה מוצא תלמיד וותיק כמותו : דשף דעתיה · נעקרה ממנו דעתו ונשתטה : ואפיל' דאמר ר' אלעזר בר' שמעון לעיל ספקות שלכם כך : לא סמיך . דעתיה אהכי מלבקש רחמים ומחילה ביסורין שמא חטא באחד מן הצדיקים : באורתא הוו מייכין ליה שיתין נמטי · בערב היו מקפלין תחתיו במשכבו ששים לבדים שקורין פלטע"ר : משיכלי · כמין ערבות· קטנות שמשתמשים בהם מים ושופכין ובלשון לע"ז קונקרי"ן : ונגדי מתותיה שיתין משיכלי דמא וכיבא· ומושכים (מגופו) מתחתיו ששים עריבות מלאות דם וכאב דם לקוי שהלבין שזבו ממנו משחין שבא עליו : מיני לפדא · מיני מאכל שעושים מתאנים : אמר להו · למכאובים : ביטול תורה · שהיה עוסק בגרסתו תמיד בביתו : את מייתת להו עלך · אתה מביאן עליך : כלית ממון. במאכל ורקבות בגדים: ספונאי. יורדי הים באניות : עיילו ליה שיתין עבדי · לפי שעמד עליהם נחשול של ים והתפללו לה' להנצל בזכותו של רבי אלעזר וניצלו בזכותו ובשעלו מן הים שלחו לו דורון . (ובתוספות כתבו שכך הוא במדרש) : אמרה לה · אשתו לברתה : בקי באבוך . בדקי באביך מהו עושה · בקי לשון בקיאות וידיעה : אמר · ר"א לבתו זילי אמרי : שלנו · עושר גדול משלהם : היתה כאניות סוחר · על

מהרש"א

ביד הלסטים הוא לייראם ולהפחיד הנגזלים שלא יעמדו נגדו כי לאלות חרב הוא דבר המבהיל ומפחיד והשיב ליה ר"ל דמאי אהנית לי בזה להודות על דברי שאני יודע בזה יותר ממך מטעם זה שהייתי לסטים ואינו כן כי כבר התם רבי קרו לי כו' כמו שפירשו התוס' ונזכרתי עתה שאז קודם שנעשיתי לסטים ג"כ למדתי כן שלאלות הוא גמר מלאכתן ור"י הבין דבריו כפשטן כפרש"י וע"כ חרה לו כ"כ עליו ועגשו וק"ל : וקרע מאניה כו' · משום דהשתא ראה דמתוך אלו כ"ד קושיות ופירוקים הוה רווחא שמעתא וה"ל כאילו למד ממנו וחייב לקרוע עליו דמה"ט אמרינן בפרק אלו מציאות ת"ח שבבבל עומדין זה מפני זה כפרש"י שם ועניין כ"ד קושיין וכ"ד פירוקים אחדא מילתא דהשתא בההיא מלתא נתחדשו כ"ד קושיין וכ"ד פירוקים שהן מ"ח פנים וה"ל עם המלתא גופא מ"ט פנים שיש לתורה כמ"ש וכמ"ט מונים תחפשנה וגו' וק"ל: שיתין נמטי כו' . כן דרך התלמוד למינקט שיתין בכל מקום כמ"ש התוספו' פרק המקבל ועי"ל הכא שיתין נמטי וכו' משיכלי כו' שקבל עליו יסורין מלמעלה כפי ענשו ומלקות של מעלה ששיעורו שיתין כמפורש לקמן גבי אליהו דמחיוהו שיתין פולסי כו' ע"ש וק"ל : אחי ורעי כו' · קראם אחי ורעי ע"ש שקבלם מאהבה . ולכך בצפרא א"ל זילו מפני ביטול תורה שהן יסורין של אהבה כדאמרינן פ' קמא דברכות איזה יסורים של אהבה כל שאין בהם ביטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך וגו' ע"ש ועל כוונה זו אמר הכתוב ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים וק"ל: הנך [שיתין] ספונאי כו' · אפשר לפרש דבסוף קידושין אמרינן לא ילמד אדם את בנו חמר גמל קדר כו' שאומנותן אומנות לסטים ר"י אומר משמו כו' הספנין רובן חסידים ולהכי רמב"ם שהיה מכלה הלסטים מכל

חדושי גאונים

אברים שיעור זרועו כדאמרי' ברים ברכות גלי אבריה ונפל נהורא דרבי יוחנן ולא גרים דרעיה . (יוחסין) :

אבריה דרבי ישמעאל י"מ דאברים ר"ל אצילתו תלמיד הר"פ . והריטב"א כתב אבריה וכו' הוא מקום הקיבורת של הזרוע או הירך שהוא עגול ושם בודקין האדם שהוא שמן ועב ופרש"י אינו נכון ע"כ. יתיב אשערי טבילה והא דאמרינן בפסחים הא מאן דפגע באתתא בעדנא דסליק מטבילה אחזתו וכו' ה"מ באינש דעלמא ולא כר"י שיצרו בידו ודמיין עליה כקאקי חיוורי וזה פשוט . הריטב"א. יהיבנא לך אחתאי לקמן מוכח שנשאה ולא תם לומר לשמא יאמרו בשביל זו הזר זה ולפי מה שפירשתי שמתחלה היה אדם גדול ניחא . הרא"ש . (שיטה מקובצת) :

אמר ליה ליסטאה בליסטיותי' ידע א"ל ומאי אהנית לי כו' אמר ליה אהנית לך דאקרבינך תחת כנפי השכינה כו' . הענין הוא תמוה מאד. הדא אמאי חרה אפו עליו כ"כ עד שהזכירו מעשיו הראשונים שהי' ליסטי ולעיל גבי אונאת דברים בפ' הזהב אמרו שאם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. ועוד קשי' אר"ל דקאמר ומאי אהנית לי דהו"ל כאלו תופס תם ושלום על מעשים טובים עד עכשיו . ונל"ת דר"י דקאמר מפילרפו בככשן לא מסברא אמר כן אלא דכך

הרי"ף

עשה בשביל אלמנותי אמר לה ואלמנותיך עלי תבטחי . כתב רש"י ז"ל עזבה יתומיך וגו' ואלמנותיך פסוק הוא בירמיה הכוונה לרש"י ז"ל דכיון שאחותו של ר' יוחנן מדברת עמו עשה למעני שלא אהיה אלמנה מה השיב ואלמנותיך עלי תבטחי היאך קורא לאחותו אלמנותיך הלשון שמדבר לבעלה לז"א רש"י ז"ל עזבה יתומיך ואלמנותיך פסוק הוא בירמיה ושם צודק לומר יתומיך ואלמנותיך והכא אע"פ שאינו צודק ליישנא דקרא נקט כיון דאמר לה יתומיך ואמר לה גם כן ואלמנותיך עלי תבטחי כלומר אם תהא אלמנה עלי תבטחי :

ואפילו הכי לא סמך ר"א בר' שמעון אנפשיה · פירש"י לא סמיך דעתיה וכו' ותימה שכבר בדק עצמו בדיקולי דתרבא דמנחי בשמשא ולא מסרחי וקרא אנפשיה אף בשרי ישכון לבטח ואיך היה חושש שמא חטא באחד מהצדיקים והיה אפשר לומר שאע"פ בגופו לא ישלוט בו רמה עדיין היה חושש על נשמתו שלא תהיה נידונית בגיהנם על שפיכת דם צדיק ולכן קיבל יסורין . ומה שפירש"י לקמן גבי רבי שאמר חביבין יסורין ופי' שם חביבין שראה שהועילו יסורין של ר' אלעזר שלא שלטה בו רימה וקשה שקודם שבאו יסורין

עיון יעקב

קאתינא · עיין בחידושינו בסוטה פ"ז מ"ש בזה : **הוה** מקשי ליה עשרים וארבע קושיא ופריקנא להו עשרים וארבע פירוקי · אפשר דמכוון למספר הזה כדאיתא במדרש ככלותו שת"ת צריך להיות מקושט בעשרים וארבע מיני קישוטין ככלה ועיין במהרש"א : א"ל

עץ יוסף

אלא שר"י אמר לבני הישיבה שבזה צודק ריש לקיש על כי הוא בקי בזה יותר ממני · וריש לקיש היה סבור שמכוין להנאותו ולקנטרו שלפי שהיה לסטים בקי באותן כלי אומנות של לסטים · ולכן א"ל ריש לקיש ומאי אהנית לי ר"ל מלשון הנאה כמו אל תונה· ר"ל למה את אומר לי אונאת דברים שאף כשהייתי לסטים היו נותנין לי כבוד כמו עכשיו·שהיו קורין לי רבי כשהייתי לסטים כמו עכשיו וזה שחזרתי לא בשביל כבוד חזרתי רק לשם שמים וא"כ אסור לומר לי זכור מעשיך הראשונים· ורבי יוחנן הבין דבריו מאי אהנית לי מה טובה והנאה עשית לי לכן אמר ליה אהנאי לך דקרבינך תחת כנפי השכינה : **חלש דעתי' דר"י** · על מאי דאמר ומאי אהנית לי לפי הבנת ר"י שהוא כאלו מראה בעצמו שאינו חביב התורה עליו ולא זה שנכנס תחת כנפי השכינה :

ענף יוסף

דמנין השקלים נמי כשהן מרובין עושין עין . אלא לפי שאין השפע היוצא מן העין מגיע לאותן האגשים עצמן ונדבק בהן . אין העין מזיק להם . וזה טעם בלק שאמר לבלעם אפס קצהו תראה לפי שרצה להכנים בהן עינו הרעה אמר לו שלא יוכל שפעו הרע להגיע ולהדבק אלא במקצתן בלבד (תורת חיים) : **הוה** מקשה לי עשרים וארבעה קושייתא כו'. לאו דוקא. אלא גוזמא נקט . והכי אורחא דש"ס כדאי' בסוף פרק המדיר עשרים וארבעה מוכי שחין היו בירושלים . ובפרק ב"מ נמי קאמר מעיקרא כי הוה מקשה רבי שמעון בן יוחאי קושיא הוה מפרק ליה רבי פנחס בן יאיר תריסר פירוקי לסוף כי הוה מקשה ר"פ בן יאיר קושיא הוה מפרק ליה רשב"י כ"ד פירוקי . והא דנקט מתחלה תריסר פירוקי לאשמועינן דלבסוף נעשה רשב"י גדול ממנו כפליים . דאורחא דש"ס למימר הכי כדאי' בפרק המדיר אמר אביי וחד מינייהו עדיף כתרי מינן . ואמר רבא וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו . ובמדרש איכה רבה נמי נקיט מספר עשרים וארבעה גבי העיר רבתי עם . דקאמר כ"ד פלטיות היו בירושלים. וכל פלטיא כ"ד מבואות. וכל מבוי כ"ד שווקים וכל שוק כ"ד שקקות כו' (תורת חיים):

אהבת איתן

הוה מקשה כ"ד קושיא ופרוקי כו' . וכתב בס' תו"ח דלאו דוקא כ"ד וכן הא דאיתא בשבת גבי רשב"י שהיה מפרק כ"ד פירוקי הוה גוזמא בעלמא . ול"נ דהוא מדוייק נגד כ"ד ספרים וכדאמר בתענית (דף ח) דרב אדא ב"א בסדר מתניתין כ"ד זמנין כנגד תנ"ך. ויש לכוון בזה מ"ש במדרש סוף קהלת בפ' וכמשמרות

המתורגמן א) פילצ־צייג · והוא מין בגד נמר חבוט ונדבק ע"י דבק (לייס) . ב) בעקען . הוא ספל וכלי שרוחצין בו כל דבר . ג) פייגען געקאכטע . והוא מיני מאכל תאנים .

אכל ושתי וברי נפק לבית מדרשא אייתו לקמיה שיתין מיני דמא טהרינהו הוו קא מרנני רבנן ואמרי ס"ד לית בהו חד ספק אמר להו אם כמותי הוא יהיו כלם זכרים ואם לאו תהא נקבה אחת בניהם היו כולם זכרים ואסיקו להו[רבי] אלעזר על שמיה. תניא אמר רבי כמה פריה ורביה ביטלה רשעה זו מישראל כי הוה קא ניחא נפשיה אמר לה לדביתהו ידענא ברבנן דרתיחי עלי ולא מיעסקי בי שפיר אוגנין בעיליתא ולא תדחלין מינאי. א"ר שמואל בר נחמני אישתעיא לי אימיה דרבי (יוחנן) [יונתן] דאישתעיא לה דביתהו דרבי אלעזר בר"ש לא פחות מתמני סרי ולא טפי מעשרין ותרין שנין אוגניתיה בעיליתא כי הוה סליקנא מעיינא ליה במזייה כי הוה משתמטא ביניתא מיניה הוה אתא דמא יומא חד חזאי ריחשא דקא נפיק מאודניה חלש דעתאי איתחזי לי בחלמא אמר לי לא מידי הוא יומא חד שמעי בזילותא דצורבא מרבנן ולא מחאי כדאבעי ליי כי הוו אתו בי תרי לדינא הוו קיימי אבבא אמר מר מלתיה ומר מלתיה נפיק קלא מעיליתיה ואמר איש פלוני אתה חייב איש פלוני אתה זכאי יומא חד הוה קא מינציא דביתהו בהדי שיבבתא אמרה לה תהא כבעליך שלא ניתן לקבורה אמרי רבנן כולי האי ודאי לאו אורח ארעא א"ד ר' שמעון בן יוחאי אתחזי להו בחלמא אמר להו פרידה אחת יש לי ביניכם ואי אתם רוצים להביאה אצלי אזול רבנן לאיעסוקי ביה לא שבקו בני עכבריא דכל שני דהוה ניים ר"א בר שמעון בעיליתיה לא סליק חיה רעה למתייהו יומא חד מעלי יומא דכפורי הוה הוו טרידי שדרוה רבנן לבני בירי ואסקוה לערסיה ואמטיוה למערתא דאבוה אשכחוה לעכנא דהדרא ליה למערתא אמרו לה עכנא עכנא פתחי פיך ויכנס בן אצל אביו פתח להו:

לב שם שלח רבי לדבר באשתו שלחה ליה כלי שנשתמש בו קדש ישתמש בו חול תמן אמרין באתר דמרי ביתא תלא זייניה א כולבא רעיא קולתיה[א] תלא שלח לה נהי דבתור' גדול ממני אבל במע"ט מי גדול ממני שלחה ליה בתורה מיהא גדול ממך לא ידענא (אבל) במעשים ידענא דהוה קביל עליה ייסורי. בתורה מאי היא דכי ב הוו יתבי רשב"ג ור' יהושע בן קרחה אספסלי יתבי קמייהו רבי אלעזר בר' שמעון ורבי אארעא מקשו ומפרקו אמרו מימיהם אנו שותים והם יושבים על גבי קרקע עבדו להו ספסלי אסקינהו אמר להם רשב"ג

רש"י

התורה נאמר: וברי. נתחזק: נפק לבי מדרשא. אותו היום שלא עכבתו אשתו: שיתין מיני דמא. שהראו לו הנשים לראות אם דם נדה הוא או אם דם טוהר דקיימא לן (נדה דף י"ט) חמשה דמים הן טמאים באשה ושאר מראה דמים טהורים: טהרינהו. להזקק לבעליהן בלא טבילה: יהיו כלן זכרים. יתעברו כולן הלילה זכרים: רשעה. זו מלכות הרשעה שמינתהו תופש גנבים ולא בא לבהמ"ד תמיד ולהראות לו הנשים את דמן. ל"א על אשתו שעכבתו מלבא לבהמ"ד שנים רבות: דרתיחי עלי. על שנלקחו גנבים על ידי והוו להו קרובים: אוגנין בעליתי. השכיבני בעלייתי: במזייה. בשערו: ביניתא. שער: ריחשא. תולעת: חלש דעתאי. דאגתי שמא מעתה יסריח וירקיב: כולי האי. משנודע לבריות שאינו חי ולא נקבר אין זה כבודו: פרידה. גוזל א' יש לי ביניכם: אביו היה: עכבריא. שם מקום שסמוך לעירו: לבני בירי. שם כפר אחד שהיו (קוברים) [קרובים]: עכנא. נחש: דהדרא ליה למערה. הקיפה את המערה כעין גלגל וזנבה אצל פיה: פתחי פיך. הרחיבי זנבך מעל פיך ליתן מקום ליכנס: לדבר באשתו. שתנשא לו: תמן אמרי. בא"י אומרים המשל הזה כנגד זה: באתרא דמרא הלא זייניה כלבא רעיא קולתיה הלא. יתד שהיה הגבור רגיל לתלות בו כלי זיינו הנבל הרועה תרמילו הלה בולז"א בלע"ז: בתורה מיהא. לדבריך הוא גדול ממך בתורה אבל לא ידענא אלא שפיך ענה בך: אבל במעשים טובים. אני יודעת שהוא גדול ממך דהא קביל עליה יסורין: רבן שמעון בן גמליאל. אביו של רבי: ורבי יהושע בן קרחה. ורבנן טובא בהדייהו אלא שהניהם גדולי הדור: אמרי. רבנן דבי מדרשא דיתבי אספסלי:

פרידה

מהרש"א

שאר בעלי אומנות ולא באומנותן שרובן חסידים לכך נדרו לו וק"ל: כלם זכרים ואם כו'. ר"ל אם כמותי שכולם דם טהור יהיו כולם זכרים שאין בהם דם נדה ואם לאו שתהיה חד ספק טומאה ביניהם כדאמריתו תהא נקבה אחת ביניהם שיהיה בה דם נדה והשאר זכרים ע"ש דם הטהור וק"ל: אוגנין בעליתא כו'. אע"ג דקבורת המת מלוה היא ועובר בל"ת כדאמרינן בפ' נ"ה מ"מ לא היה חס ר"א על הקבורה דאיבעיא להו התם קבורה משום בזיונא או משום כפרה והוא כבר בא לידי נסיון שאין רמה ותולעה ישלוט בו ולא יבא לידי בזיון וכפרה נמי לא הוה צריך דיסורין שהיה לו היו ממרקין ומכפרין עליו ועי"ל דמשום כבוד המת שרי להלין והוא משום כבודו עשה כדקאמר ולא מעסקי בי כו' ודו"ק: אתה חייב כו'. שהיה מכוון האמת מי הוא זכאי ומי הוא חייב ולא פסק ביניהם שבועה ולא באו לידי שבועת שוא ולכך לא סליק חיה רעה למתייהו כדתנן בפרקי אבות חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא: אשכחוה לעכנא כו'. הכוונה בזה דהדרא ליה עכנא לרמוז שלא מת זה אלא בעטיו של נחש ולא בעונו דכבר בחייו

יד יוסף

א סנהדרין דף ק"ב ע"ב: ב וקשה שא אמרינן פרק ג' במגילה מנין לרב שלא ישב ע"ג מטה וישנה לתלמידיו על גבי קרקע. תירץ שם הר"ן דהתם איירי בתלמידים שהגיעו לכלל סמיכה ואלו לא הגיעו לכלל סמיכה:

חדושי גאונים

קיבל מרבותיו. וריש לקיש בא לחלוק על רבותיו ואמר שכיון שדרך העולם לנהוג ברבותיהם בכדי לאיים על שכנגדם א"כ לא הוי גמר מלאכה עד שינהגו. ומש"ה כעס עליו ר"י דמגדין על כבוד הרב ואמר ליסטאה בליסטיותי' ידע פי' התינח בסייף ופגין וכומח אבל מגל יד ומגל קציר מאי א"ל דאינם צריכי' לנאות שלהם וזהו מדוקדק לשון רש"י ז"ל מתוך שהיית ליסטי בקי באותן כלי אומנות ליסטי' אבל לא בשאר כלים ולא היה לך לחלוק על קבלת רבותי. וא"ל א"כ ומאי אהנית לי במה שלמדתני תורה כיון שלא הותר לו לאדם לחוות סברת דעתו וכח חכמתו רק על קבלת רבותיו מאי רבותא דתורה כ"כ כיון שלא ניתן רשות לאדם לפלפל בה. ואי משום כבוד עוה"ז התם קרי לי נמי רבי. ואמר ליה אהנית לך דאקרבינך תחת כנפי השכינה להאיר באור התורה אבל לא לסמוך על חכמת שכל אנושי ולחלוק על קבלת רבותינו שהיה לבם פתוח כפתחו של אולם. ולא"כ התרעם

אהבת איתן

מה הספרים כ"ד אף משמרות כ"ד ומה משמרות כ"ד אף מסמרות כ"ד. ולכאורה מאי שייכות מספרים כ"ד לדברי חכמי' לכתוב מתחלה ולפמ"ש א"ש. ויש לכוון עפ"ז ג"כ מ"ש בסוף המקרא נטועים דאיתא בחגיגה מה נטיעה פ"ו אף ד"ת פ"ו והיינו על ידי כ"ד קושיות ופירוקי כמשמרות שהן כ"ד הן פ"ו דבזה רווחא שמעתא כדאמר הכא:

עיון יעקב

א"ל אם כמותי הוא יהיו כולם זכרים ואם לאו תהיה נקבה. אפשר ע"ד דאיתא במדרש ריש פרשת תזריע אם שמרת שבעת ימי נדה הקב"ה נותן לך בן ואתה מלו לשמונה לכן שפיר קאמר אם כמותי הוא א"כ שמרו כתקונו ימי נדה יהיו כולם בנים זכרים ואם לאו יהיה ביניהם נקבה כיון שלא שמרו ימי נדתם:

שלח רבי לדבר באשתו. וכדאמרינן בפ"ק דקידושין מי מחזר על מי בעל אבידה מחזר על אבידתו: כלי שנשתמש בו קודש ישתמש בו חול. כי נחות דרגא ונסיב איתתא:

עץ

לא יהיו כולן זכרים. יתעברו כולן הלילה זכרים. ויבואר ע"פ דכתב בספר כתנות אור פ' וישלח פסוק ויהי בהקשותה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן. וז"ל יש לדקדק מה נחמה היא זו על צערה שהקשתה בלדתה שגם זה לך בן. ונראה דאיתא בפרק במה מדליקין על ג' עבירות נשים מתות בשעת לידתן. וחדא מינייהו נדה משום דהיא קלקלה בחדרי בטנה ולפיכך תלקה בחדרי בטנה. ואי' במדרש שאמר הקב"ה אם שמרת ימי נדה אני אתן לך בן שאתה מל אותו לשמנה. וא"כ שכר של משמרי נדה שנותן לו הקב"ה בן זכר. ורחל ראתה שהיא מסוכנת למות בצער לידה ויראה שלא יחשדוה הבריות

הרי"ף

על ר"א נודע שלא היה שולט בו רימה מדיקולי תרבא וכו'. והיה אפשר לפרש שעל ששכב כ"ב שנה בעלייה ולא שלטה בו רימה קאמר שראה רבי שלא שלטה בו רימה ועי"ל דבתחלה תבע ר"א היסורין ואחר כך בדק עצמו בדיקולי תרבא בשמשא ואף על פי שבתלמוד הובא הכי דאפיק דיקולי תרבא בתחלה ואחר כך הביא ענין היסורין שקיבל אין מוקדם ומאוחר בגמרא והשתא ניחא דתבע יסורין לכפר עליו אם חטא באחד מן הצדיקים ואחר כך עשה המבחן לידע אם נתכפר לו ואפיק דיקולי תרבא בשמשא וקרא אנפשיה אף בשרי ישכון לבטח

יוסף

לומר שהיא קלקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקי בחדרי בטנה. ולכך אמרה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן א"כ לא יחשדוך שלא שמרת ז' ימי נדה ע"כ. וזהו שאמר אם כמותי הוא יהיו כולם זכרים שמזה יהיה ראיה שלא נכשלת אחת מהן בספק נדה: רשעה. שמינתהו תופס גנבים ולא בא לבית המדרש תמיד להראות לו הנשים את דמן. ליסנא אחרינא על אשתו שעכבתו מלבא לבית המדרש שנים רבות (רש"י) ועל פי' שני של רש"י קשה דכיון דרבי קראה רשעה איך שלח אח"כ לדבר באשתו דאיך יכנס רשעה לתוך ביתו:

לב קביל עליה כו'. אע"ג דבסמוך קאמר דיסורי רבי ע"י מעשה באו וע"י מעשה

המתורגמן א) קארב. פי' סל.

פרידה אחת יש לי ביניכם ואתם מבקשים לאבדה הימני אחתוה לרבי אמר להם ר' יהושע בן קרחה מי שיש לו אב יחיה ומי שאין לו אב ימות אחתוה נמי לר"א בר"ש חלש דעתיה אמר קא חשביתו ליה כוותי עד ההוא יומא כי הוה אמר רבי מלתא הוה מסייע ליה ר"א בר"ש מכאן ואילך כי הוה א"ל רבי יש לי להשיב א"ל ר"א בר"ש כך וכך יש לך להשיב זו היא תשובתך השתא היקפתנו תשובות חבילות שאין בהם ממש חלש דעתיה דרבי אתא א"ל לאבוה א"ל בני אל ירע לך שהוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל והיינו דאמר רבי ג' ענותנין הן ואלו הם אבא [דף פה] ובני בתירה ויונתן בן שאול רשב"ג הא דאמרינן א בני בתירה דאמר מר הושיבוהו בראש ומינוהו לנשיא עליהם יונתן בן שאול דקאמר ליה לדוד (ש"א כג) ואתה תמלוך על ישראל ואני אהיה לך למשנה ממאי דלמא יונתן בן שאול דחזא דגריר עלמא בתר דוד בני בתירה נמי דחזו להלל דעדיף מינייהו אלא רשב"ג ודאי הוה ענותן . אמר רבי חביבין יסורין קביל עליה תליסר שני שית בצמירתא (א) ושבע (בצפדינא (ב))[בצפירנא]ואמרי לה שבע בצמירתא ושית(בצפדינא) [בצפירנא] ב אהורייריה דבי רבי הוה עתיר משבור מלכא כד הוה רמי כיסתא לחיותא הוה אזיל קלא בתלתא מילי הוה מכוין דרמי בההיא שעתא דעייל רבי לבית הכסא ואפ"ה מעבר ליה קליה לקלייהו ושמעי ליה נחותי ימא ואפ"ה יסורי דר' אלעזר ברבי שמעון עדיפי מדרבי דאילו ר' אלעזר בר' שמעון מאהבה באו ומאהבה הלכו דרבי על ידי מעשה באו ועל ידי מעשה הלכו . ע"י מעשה באו מאי היא דההוא עגלא דהוו קא ממטו לי' לשחיטה אזל תליא לרישיה בכנפיה דרבי וקא בכי א"ל זיל לכך נוצרת אמרי הואיל ולא קא מרחם ליתו עליה יסורין . על ידי מעשה הלכו יומא חד הוה קא כנשא אמתיה דרבי ביתא הוה שדיא בני כרכושתא וקא כנשא להו אמר לה שבקינהו כתיב (תהלים קמה) ורחמיו על כל מעשיו אמרי הואיל ומרחם (רחימן) נרחם עליה . כולהו שני ייסורי דר' אלעזר לא שכיב איניש בלא זמניה כולהו שני ייסורי דרבי לא איצטריך עלמא למטרא

רש"י
פרידה אחת · בן אחד : לאבדה הימני · שמא השלוט בו עין רעה: שאין לו אב : דנח נפשיה דר"ש ב"י : רשב"ג הא דאמרן · דקאמר אתה ארי בן שועל : בני בתירה · במסכת פסחים (דף ס"ו:) שהיו נשיאים ובשביל שראו להלל שהיה גדול בתורה ועלה אלין מבבל עזבו נשיאותן ומינוהו נשיא עליהם : דחזי להלל דעדיף מינייהו · והלכות שהיו נשאלין מהם בבהמ"ד נעלמות מהם ובושין בדבר : חביבין יסורין . שראה שהועילו יסורים של ר"א שלא שלטה בו רמה : בצמירתא · אבן שבמקום קטנים: (צפדינא) [צפירנא]· חולי שבתוך הפה ושמו מיסנ"א : אהורייריה · שומר סוסים : כיסתא · מספוא : עבר קליה· דרבי : לקלייהו · דמיותא : תליא לרישיה בכנפי דרבי · החביא ראשו תחת כנפי כסותו: אמרי . ברקיע : כנשא ביתא · מכבדת הבית : שדיין בני כרכושתא · היו מוטלין שם בני חולדה : ואפ"ה . דלא אתא מיטרא

תוספות
הוה עתיר משבור מלכא · פי' מזבל בהמותיו של רבי כדאשכחן נמי בב"ר זבל בהמותיו של יצחק ולא כספו וזהבו של אבימלך :

ואיתסאי

מהרש"א
היה לו צער מערה ונתמרקו עונותיו כדאמרינן בפ"ק דברכות ברית האמור ביסורין ממרקין כל עונותיו של אדם ולזה היה ראוי ר"א ליכנס אצל אביו שהיה לו עמו צער מערה ומת ג"כ בעטיו של נחש ולזה לקמן כשמת רבי יוסי בן אלעזר דלא פתחה להן העכנא וילתה בת קול דזה לא היה לו צער מערה ולא עלה למדרגת אבותיו : חשביתו ליה כוותי כו' · משום דעין הרע שולט יותר בחשובים ולכך מעיקרא דקאמר דאסיקו ראב"ש עמיה לא חרה לו וק"ל : הוה מסייע ליה כו' · ירצה לפרש דמעיקרא כמי הוה מקשי ומפרקי אהדדי כדאמר לעיל אלא דראב"ש הוה מסייע ליה לרבי בין בקושיא דהוה הקשה רבי אמר זו הקושיא יש בה ממש וכן בפירוקא דהוה אמר רבי הוה מסייע ליה ראב"ש שהוא תירוץ נכון ועשה זה משום כבוד וזה הטעה אותו לומר דקחשביתו ליה כוותי ואז מכאן ואילך כשאמר רבי יש לי להשיב ועדיין לא פירש הקושיא הקדים אותו ראב"ש דכך וכך יש לך להשיב ולהקשות בזה אבל אין בה ממש וזו היא תשובתו ותירוצה · ועל זה חלש דעתיה דרבי שהיה מיצר על שהיה ראב"ש מכוין קושייתו והוא לא היה מכוין תירוצו של ראב"ש ואמר לו אביו בענותנותיה שאל ירע בעיניך דבר זה שאין זה חסרון אצלך אבל הוא ארי בן ארי ואפשר ששמע הקושיא ותירוצה מאביו ולכך היה מכוין בהן במהירות ואתה ארי בן שועל ולא היה לך ממי לשמוע ועוד י"ל על דרך דאמרינן לקמן בלב נבון תנוח חכמה זה ת"ח בן ת"ח ובקרב כסילים תודע זה ת"ח בן ע"ה שהוא ארי בן ארי ואינו מקשה בכל דבר אבל אתה ארי בן שועל ומקשה להתפאר בכתרה של תורה וק"ל : בתר דוד כו' · אבל מה שמשחהו שמואל למלך לא הוה ידעו ביה כולי עלמא אבל דבר זה הוה מפורסם דגריר עלמא בתר דוד כדכתיב וכל ישראל ויהודה אוהבים את דוד וגו' וק"ל: תליסר שנין כו' דאילו רבי אלעזר בר' שמעון מאהבה באו כו'· ירצה לפרש דלא נתקבלה תפלתו לבא אלא ביום יבואו יסיו י"ג שנין וכן היו ו' בצמירתא כו'

אבל דראב"ש מאהבה באו כו' כדאמרינן לעיל באורתא אמר בואו כו' בצפרא אמר זילו מפני ביטול תורה וכדאמרינן פ"ק דברכות איזה הן יסורין של אהבה שאין בהן ביטול תורה אבל דרבי לא באו אלא ע"י מעשה עגלה ולא הלכו בכל יום כשאמר להן זילו שלא היו יסורין של אהבה אלא על ידי מעשה דבני כרכושתא הוו אזלי והוא מבואר שאמר לעגלה דהוו קא ממטי לה לשחיטה לכך נוצרת דזה ממדת אכזריות שהעגל הוא מובחר שבמינין ועגל בן יומו קרוי שור ורוב עגלים לאו להכי קיימי אלא רובן לרדיא קיימי כדאמרינן בפרק הפרה ולא אמרו אלא סוף בהמה לשחיטה והיינו בסופה אבל בתחלתה לרדיא קיימא ועל כן אמר ליתו עליה יסורין דגם סוף אדם למות בזמניה ולא בתחלתו אלא דיסורין ממרקין וע"י מעשה הלכו בכל לפרא ונעשו יסורין של אהבה על ידי כרכושתא שהם בני החולדה שהוא המין השפל שבכל המינין שנבראו מיסוד התחתון כדאמרינן בפרק הטור והרוטב כל המינין שיש ביבשה יש בים חוץ מחולדה שנאמר האזינו כל יושבי חלד ואפילו הכי אמר עליהן ורחמיו על כל מעשיו אף על מעשיו שהיותר שפלים : ואמר דכולי שני יסוריה דר' אלעזר לא שכיב איניש בלא זמניה · דהיינו שלא היה מת על מטתו שום אדם בידי שמים בלא זמניה שהצדיקים נתכפרו ביסורין והרשעים

יד יוסף
א פסחים דף ס"ו ע"א : ב שבת דף קי"ג ע"א :

חדושי גאונים
ואמר דמכח פלפול יתירה ממיל' נתרווחו שמעתת' ושפיר קאמר ר"ל דשרי לי' לאינש לפלפל בתורה ולא לסמוך על קבלת רבותינו אלא לענין דינא אבל לפלפל שרי אפילו נגד קבלתם . דזהו רצון ה' והוא חדי בפילפולי . וגם ר"ל לא היה כוונתו לחלוק לענין דינא אלא כדי שיגדיל תורה ויאדיר לתוד וה"ק אם קבלה נקבל ואם לדין יש תשובה . (דרך הישר) :

שיתין נמטי שיתין משיכלי דמא שיתן מיני לפד' שיתין עבדא וכו' . הכי אורחא דש"ס כל היכא דבעי למינקט מספר גדולנקט שיתין כדאיתא בהספינה ותרוב מיניה שיתין מחוזי ומלחו מיניה שיתין מחוזי וכן שיתין רהוט ולא מטו לגברא שיתין תיכלי מטו לגברא שיתין מאני דפרזלא דפ' המוכל ועוד הרבה וטעמא נראה לפי שכל דבר בטל בששים דהכי ילפינן מזרוע בשלה והיינו דאיתא בפרק הרואה חמשה אחד מששים אש אחד מששים לגיהנם דבש אחד מששים למן וכו' כלומר מתיקות הדבש המצוי לפנינו בטל לגבי מתיקות המן ואינו נחשב לכלום וכן חום אש שלנו בטל לגבי חום אש של גיהנם ולכך נקט שכן אחד מששים דכל דבר בטל בששים ולכך נקט הכא דהוו נגדי מיניה שיתין משיכלי דמא כלומר שכל כך הרבה דם זב מהותיה עד דהדא משיכלא מליא דמא הוה בטל לגביה וכן כל כך הרבה נמטו הוו מייכי ליה עד דחד נמטא שרגילין להציע הוה בטל לגבייהו וכן כולן וכן בהמוכל נמי קאמר דפת שחרית מעלי לסהוא גברא כל כך שאינו בטל לגבי ששים אנשים שאינן יכולין להגיעו ושיתין תיכלי מטי לככי נמי אשמעי' שכל כקהרב' מכאובות מגיעין אותו עד דחד תיכלא המצוי ורגיל להיות בטל

הרי"ף
ולכך פרש"י ראה רבי שהועילו היסורין של רבי אלעזר שלא שלטה בו רימה : א"ר חביבין יסורין וכו' · פירש"י ראה שהועילו היסורין של רבי אלעזר וכו' משמע שבראותו שבח היסורין תבע רבי יסורין וקשה דלקמן אמרינן שע"י מעשה באו דההוא עגלא וכו' וא"כ שלא מרצונו באו עליו היסורין ושמא אע"פ שבאו מעצמן ע"י מעשה מ"מ לא עמדו י"ג שנה אלא מדעתו של רבי כיון שראה תועלת היסורין לר' אלעזר אז רצה רבי לסתייסר י"ג שנה : כולהו שני דיסורי דרבי לא איצטריך עלמא למטרא . והא דאמרינן

עיון יעקב
כולהו שני יסוריה דרבי אלעזר לא שכיב איניש בלא זמניה · אפשר לומר דמטעם אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון ורבי אלעזר שהיה לו יסורין של אהבה בלא עון כפר על חטאים שעשו אחרים ולא שכיב איניש בלא זמניה והא דבכל שני יסורין דרבי לא אצטריך עלמא

עין יוסף
מעשה הלכו · שמא מעיקרא כי קביל עליה לא אתו עד אחר זמן על ידי מעשה דההוא עגלא · ולא הלכו להם עד ההוא עובדא דבני כרכושתא (תורת חיים) :

תליסר שני · שלפי שקבל עליו יסורים של אהבה לכן קיבל עליו מספר י"ג כמספר אהבה (תורת חיים) :

המתורגמן א) שטיינקראנקהייט . פי' אבן שבמקום זכרות ואינו יכול להטיל מים אלא בצער . ב) צאהן שמערצען . פי' כאב שיניים .

א דאמר רבה בר רב שילא קשה יומא דמטרא כיומא דדינא ואמר אמימר אי לאו צריך לעלמא בעו רבנן רחמו עלייהו ומבטלינן ליה אפילו הכי כי הוו עקרי פוגלא [א] ממשרא הוה קיימא בירא מליא מיא:

לג שם איקלע רבי לאתריה דרבי אלעזר ברבי שמעון אמר להו יש [לו] בן לאותו צדיק א"ל יש לו בן וכל זונה שנשכרת ב בב' שוכרתו (בד') [בח'] אתייה אסמכיה [ברבי] ואשלמיה לר' שמעון בן איסי בן לקוניא אחוה דאימיה כל יומא הוה אמר לקרייתי אנא איזיל אמר להו חכים עבדו יתך ג וגולתא [ג] דדהבא פרסו עלך ורבי קרו לך ואת אמרת לקרייתי אנא איזיל אמר להו ד מומי עזובא דא. כי גדל אתא יתיב במתיבתא דרבי שמעיה לקליה אמר הא קלא דמי לקליה דרבי אלעזר ברבי שמעון אמרו ליה בריה הוא קרי עליה (משלי יא) פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם פרי צדיק עץ חיים זה ר' יוסי בר' אלעזר ברבי שמעון ולוקח נפשות חכם זה רבי שמעון בן איסי בן לקוניא כי נח נפשיה אמטיוה למערתא דאבוה הוה הדירא לה עכנא למערתא אמרו לה עכנא עכנא פתח פיך ויכנס בן אצל אביו לא פתחה להם כסבורין העם לומר שזה גדול מזה יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה אלא זה היה בצער מערה וזה לא היה בצער מערה:

לד שם איקלע רבי לאתריה דרבי טרפון אמר להו יש [לו] בן לאותו צדיק שהיה מקפח [ג] את בניו אמרו לו בן אין לו בת יש לו וכל זונה שנשכרת בשנים שוכרתו (בד') [בח'] אתיוה לקמיה א"ל אי הדרת בך יהיבנא לך ברתאי הדר ביה א"ד נסבה וגרשה א"ד לא נסבה כלל כדי שלא יאמרו בשביל זו חזר זה ולמה ליה כולי האי דאמר רב יהודה אמר רב ואמרי לה א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן ואמרי לה א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל המלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר (ירמיה טו) אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד וכל המלמד את בן עם הארץ תורה ה אפי' הקב"ה גוזר גזירה מבטלה בשבילו שנא' (שם) ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה:

רש"י

בהנהו שני: כי הוו עקרי פוגלא · לנון: ממשרא · מן הערוגה: הוה קיימא בירא מלאה מיא · היתה הגומא עומדת מלאה מים: שוכרתו (באַרבע) [בשמונה] · מחמת יופיו: אסמכיה ברבי · שהיו קורין אותו רבי כדי שיקנא וישים לבו על ת"ת: ואשלמיה · מסרו לר"ש ללמדו תורה: כל יומא הוה אמר · אותו הבן: לקרייתי אנא איזיל · לעירי אני חפץ לילך: מומי עזובה דא. בשבועה הנחתי זאת ולא אשאל עוד לילך: ולוקח נפשות חכם · המלמדו תורה קונהו לבן: צער מערה · שנתחבאו שם רשב"י ורבי אלעזר בנו י"ג שנה במסכת שבת [פ' ב"מ דף ל"ג:]: שמקפח את בניו · שהיה רגיל לומר אקפח את בני כשנשבע: ורבי למה ליה כולי האי · לחזור על בני אחרים לשאול אם יש לו בן: אם תשוב · ישראל למוטב בתוכחתי: ואשיבך · אני ולפני תעמוד הקב"ה אמר לי שאעמוד ואתקיים לפניו אם אוכל להשיבכם: יקר מזולל ·

מהרש"א

הרי כלו על ידו אבל בשני יסורי דרבי הרשעים שבהם ודאי מתו בלא זמנם דאין יסורין אלא בצדיקים ובבעלי תשובה אבל לא אצטריך עלמא למטרא שלא היה דינא בעלמא ולא היה מדת הדין שולט בעולם שלא להבחין בין צדיק לרשע ואפ"ה כי הוה כו' הוה קיימא בירא מליא מיא וזו הברכה היא מן התהום כדאמרינן סוף פ' סדר תעניות אין לך טפח מלמעלה כו' שאין התהום עולה מלמטה טפחיים ועוד י"ל משום דרשב"ם הפיס גנבא והמיתם בלא זמנן וע"ז קבל יסורין ע"כ אח"כ כשנתכפר לו זכה שלא ימותו בלא זמנם ורבי שתפס מדת אכזריות וע"ז קבל יסורין אח"כ כשנתכפר לו זכה למדת הרחמים שיהיה בעלמא ולא יומא דדינא וק"ל: פרי צדיק עץ חיים · בזכות הצדיק פריו שהיה עץ יבש מתחלה נעשה עץ חיים שנעשה בעל תורה עש"ה כי הוא חייך וגו': ולוקח נפשות וגו' וט' · אמר נפשות בלשון רבים כי ע"י שנעשה בעל תורה נתקיים לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך גם נפשות שיבואו ממנו יהיו כמותם כדלקמן מכאן ואילך מחזרת התורה על אכסניא שלה: כל המלמד בן חבירו כו' · הזכות הוא מן הדומה למעשה דכל המלמד בן חברו תורה ומביאו לישב בישיבה כדקאמר הכא כי גדל אתא יתיב במתיבתא כו' זוכה הוא לישב בישיבה של מעלה והמלמד בן ע"ה תורה שלפי גזרתו לא יהיה בעל תורה דכל המוליד בדומה הוא מוליד אבל הלומד עמו מבטל טבעו וגזרתו זוכה גם כן שהקב"ה מבטל גזירתו בשבילו כמ"ש

יד יוסף

א תענית דף מ' ע"ב: ב פי' זונה חשובה שהיא נשכרת בכפל מאחרת לרוב יופיה. אפי' הכי היא שוכרתו בכפל כפליים מאלה דהיינו בשמנה (רש"ל): ג וגולתא כו' פי' בגד תרגום ירושלמי בגד גולתא (רש"ל): ד מימי תרגום של שבועה מומתא: ה שבת דף ס"ג ע"א:

חדושי גאונים

לגבי הכך תיכלי וקיום לפרש בכולי דוכתי. (תורת חיים): עכנא עכנא פתח פיך פתח להו ובסמוך בעובדא דבריה קאמ' דלא פתח להו כו' לכאורה קשה וכי נתא בר דעת הוה לידע בזה היה בצער מערה וזה לא היה וכן קשה בעובד' דהכוא עגלא דבסמוך דאזל ותלי לרישיה בכנפיה דר' וככי וא"ל זיל לכך נוצרת וכי עגלא בר דע' הוא ונראה לפרש כדאיתא בפ' המוצא תפילין מאי דכתיב מלפנו מבהמות הארץ ומעוףהשמים יתחכמנו מלפנו מבהמות זו פירדה שכורעת ומשתנת מים ומעוף השמים יתחכמנו זה תרנגול שמפיי' ואחר כך בועל א"ר יוחנן אלמלא ניתנה תורה היינו למדין צניעות מחתול גזל מנמלה עריות מיונה ד"א מתרנגול שמפיים כו' מה מפיים הכי קאמר לה זבינא ליך זיגא דמטו ליך עד כרעך לבתר הכי קאמר לה לשמיטתי' לכרבלותיה דהוה גברא אי אית ליה ולא זבינא לך לכאורה תמוה וכי התרנגולת צריכה למלבוש ועוד כיון דהתרנגול משקר לה פעם ושתים לא היה לה להתרצות עוד וצריך לומר דודאי אין התרנגול מפייס את התרנגולת ולא אמר לה ולא מידי אלא שהקב"ה נתן טבע זו לתרנגול שיפשוט כנפיו עד לארץ קודם תשמיש ויכנע בראשו אחר התשמיש כדפי' רש"י ז"ל שם והוא דרך פיוס כאלו הוא מפייס אותה כדי שילמדו ממנו בני אדם לפייס את נשותיהן בשעת תשמיש וכן הפירדה לאו משום צניעות היא כורעת

עיון יעקב

עלמא למטרא אפשר לומר מטעם כדאי' בפרק הנושא שאמר רבי על עצמו גלוי וידוע שיגעתי בעשר אצבעותי ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה לכך נהנו מהם הבריות ע"ד דאמרינן כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני ודי לו בקב חרובין ועי"ל ע"ד דאמרינן פ"ב דתענית שגוזרין י"ג תעניות על הציבור בשביל גשמים לכך רבי שקיבל עליו י"ג שנה יסורין היו נגד י"ג התעניות אלו ועי"ל דלכך קבל על עצמו י"ג שנים יסורין דאמרינן בנדרים דף מ"א רבי הוה גמיר תלת עשרי אפי הלכה וג' דברים נקנין ע"י יסורין לכך קבל עליו י"ג שנה יסורין: אשלמיה לר"ש בן לקוניא אחוה דאימיה · עשה כן לפי שהוא אחוה דאימיה צריך ליתן עליו השגחה יותר לגדל לטובה כי רוב בנים הולכין אחר אחי האם וזה שאמר לוקח נפשות חכם נפשות תרתי משמע שע"י שהחזירו למוטב נמצא לוקח שני נפשות נפשו ונפש עצמו שלא יוציא לעז עליו: זוכה ויושב בישיבה של מעלה להכי אמרינן בפרק הנושא באשכבתיה דרבי עליונים מבקשים את רבי וכו' נצחו העליוני' את התחתונים וכו' ע"ש: וכל המלמד את בן עם הארץ תורה · מייתי הא דבן עם הארץ לפי שבן הבת של ר' טרפון אביו לא היה מפורסם לת"ת וצדיק דאל"כ במ"כ אם היה בחיים היה הוא מגדלו לת"ת ואילו כבר מת למה לא שאל עליו אם יש בן לאותו צדיק וגם מדהחזירו למוטב ע"י שאמר שרוצה לתת לו בתו ולא הוצרך לומר כן לר' יוסי בר' אלעזר אלא לפי שהיה מצד התולדה בן תלמיד חכם לא מן הצורך לזה משא"כ בבן הבת של ר' טרפון להכי מייתי הא דמלמד את בן עם הארץ:

טוב

דכתיב מושל יראת אלהים וע"ק דהא בכל הצדיקים מיירי אע"פ שאינו מלמד בן ע"ה תורה ולכן נלע"ד דהכא ה"ק אפילו הקב"ה גוזר גזרה של פורעניות הקב"ה מבטלה בשביל זה שלימד בן ע"ה תורה אע"פ שלא התפלל זה עליה לבטלה מכל מקום הקב"ה ישא פניו לבטל הגזירה בשבילו וז"ש אם תוציא יקר מזולל כפי תהיה כמו שבפי הצדיק תלוי ביטול הגזירה כך תהיה גורם לבטל הגזירה אע"פ שלא שאלת בפיך לבטלה וזהו שבח למלמד בן ע"ה תורה יותר מאשר הצדיקים שאין מבטל הקב"ה הגזירה אלא אם שאלו בפיהם לבטלה אז צדיק מושל יראת אלהים ודוק ליישב דאמר אפילו הקב"ה גוזר גזרה מבטלה בשבילו דמשמע שהקב"ה מבטלה בשביל זה שלמד בן ע"ה תורה והתם קאמר צדיק מושל אפילו הקב"ה גוזר גזרה הצדיק

הרי"ף

לקמן גזר רבי תעניתא אחתינהו לרבי חייא ובניו אמר משיב הרוח ונשיב זיקא מוריד הגשם אתא מטרא דמשמע דהוו צריכי למטרא היכא למימר דהוה בתר שהלכו ממנו היסורין שע"י מעשה הלכו כדאי' התם א"כ י"ל דאע"פ דלא הוו צריכי למטרא גזר תעניתא כדי לקרב תחיית המתים ואיגהו כד הוו מצלו ואמרו משיב הרוח ומוריד הגשם נשיב זיקא ואתא מטרא אע"פ שאין העולם צריך לו כי תפלתם עשתה רושם וכן כד אמרו מחיה המתים רגיש עלמא כו': וא"ד לא נסבה כלל כו' · והא דאמרינן לעיל גבי ר' יוחנן דאמר לר"ל אי הדרת בך יהיבנא לך אחותי דשפירא מינאי ואע"פ כן נשאה ר"ל שמא האי דהיה שעוף בזמה ובניאוף היכא למיחש טפי בשביל זנות לישא בתו חזר בו משא"כ בר"ל שהיה לסטים ואין בנשואי אחותו חשש גזל אין לחוש שיאמרו בשביל כך חוזר בו כיון שמעולם לא נחשד על הניאוף ולמעלה דקדקו כן התוס' ולא תירצו כלום: כל המלמד בן חבירו תורה וכו'. נראה דדרים ואשיבך כשישיבנו ה' לעוה"ב יעמוד לפני הקב"ה בקיום והעמדה בישיבה של מעלה כיון שהשיבו בלימוד תורה שלימדו שאין לך תשובה יפה הימנה כי מתוך לימוד התורה ישוב אל ה': והמלמד את בן ע"ה תורה אפילו הקב"ה גוזר גזרה מבטלה. דהיינו מעלה יתירה גם בעוה"ז מה שאין במלמד בן חברו שכל שכרו הוא לעוה"ב להיות מהיושבים לפני ה' בישיבה ודרים הקב"ה גוזר גזירה מדכתיב כפי תהיה כמו שפי ה' דבר לגזור ולבטל הגזירה כך הוא יבטל הגזירה ומ"מ צריך לבאר מנ"ל שיבטל מה שגזר השי"ת דילמא כפי תהיה הוא שיש לו כח לגזור כמו שגוזר הקב"ה אבל מנ"ל לבטל מה שגזר הקב"ה. כן אמת דרבותינו ז"ל ילפי מדכתיב צדיק מושל יראת אלהים שהקב"ה גוזר גזרה והוא מבטלה והתם ניחא

ענף יוסף

לד כל המלמד את בן חברו תורה זוכה לישב בישיבה של מעלה. קשה מה בין המלמד לבן חברו תורה לצדיק לבן ע"ה שבכהן חלוקים זה מזה ותירץ בספר א"ע דף ס' ע"פ מ"ש פרק הנושא וכן פסק הרמב"ם פ"א דמלכים דלכל השררות בנו קודם וילפינן לה ממשה"כ ובניו לא היו להם שאילו היו להם בנים גם שאינם שקולים כאלעזר ואיתמר היו הם קודמין לכן

המתורגמן א) רעטטיך. והוא מין שורש ידוע עז הטעם. ב) קלייד. והוא כעין סדין. ג) בערויבט זיין. פערלירין. ענינו אבדה וחסרון.

כפי תהיה כפרש"י בס' ירמיה שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה ע"ש: מאי מעתה ועד עולם כו'· הקושיות וכי עד השתא לא ידע מאי מעתה ועד עולם ולמאן הוא ערב ולישנא דמחזרת ולא קאמר חוזרת והנראה כלפי מה שאמרו בפרקי אבות והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך דלבן ת"ח קאמר הכי שיתקן עצמו ללמוד תורה אז אפשר לו לבא למקום אבותיו אבל בלי שיזדרז עצמו מצד ירושה לא ימלא מקום אבותיו וע"ז קאמר ואני ערב בדבר שהטרב בכל מקום למלוה בעבור הלוה והכא מי הוא הלוה אלא האדם עצמו חייב ללמוד התורה ולתקן עצמו והקב"ה ערב לו שישתלם לו דהיינו שיבא לידי מעלת מקום אבותיו והשתא שפיר קאמר מאי מעתה

לה שם א"ר פרנך א"ר יוחנן כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב א אין תורה פוסקת מזרעו לעולם שנאמר (ישעיה נט) ואני זאת בריתי אותם אמר ה' וגו' לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם. מאי אמר ה' אמר הקב"ה אני ערב לך בדבר זה. מאי מעתה ועד עולם א"ר ירמיה מכאן ואילך התורה מחזרת על אכסניא שלה:

לו שם רב יוסף יתיב ארבעין תעניתא ואקריוה לא ימושו מפיך יתיב מ' תעניתא אחרינא ואקריוה לא ימושו מפיך ומפי זרעך ב יתיב (מ')[מאה] תעניתא אחרינא ואקריוהו לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר מכאן ואילך לא צריכנא תורה מחזרת על אכסניא שלה:

לז שם רבי זירא כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה תעניתא דלשכח תלמודא בבלאה מיניה כי היכי דלא נטרדיה יתיב מאה תעניתא אחרנייתא דלא לישכוב רבי אלעזר בשניה ונופלין עילויה מילי דצבורא ויתיב מאה אחריני דלא נשלוט ביה נורא דגיהנם כל תלתין יומין הוה בדיק נפשיה שגר [א] תנורא סליק ויתיב בגויה ולא הוה שלטא בי' נורא יומא חד יהבו בי' רבנן עינא ואיחרכו [ב] שקיה [ג] וקרו ליה ג קטינא חריך שקיה:

תלמיד חכם מעם הארץ: מפיך ומפי וגו' אמר ה' וגו'· הקב"ה אמר כן אני ערב מעתה שלא ימוש עד עולם: ארבעין תעניתא. שלא תפסוק תורה מזרעו: תלמודא דבבלאי. גמרא שלנו: דלא נטרדיה· כשעלה לא"י ללמוד מפי רבי יוחנן. והאמוראים שבא"י לא היו בני מחלוקת וטוחין זה לזה כשמן כדאמרינן בסנהדרין (דף כ"ד) ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוקין: קטינא חריך שקיה· דאינס גוצא הוה:

דבר

ועי"ע דהא בן ע"ה נמי כך הוא דבלמוד תורה תליא מלתא ומאי אולמיה בן ת"ח של בן ת"ח מבן ע"ה ואמר דבהכי עדיף בן ת"ח של בן ת"ח מבן ע"ה שהתורה שלומד מחזרת ומסייעתו להגיע ולמלא מקום אבותיו שהיא אכסניא שלה דהיינו בית אבותיו וק"ל: יתיב מ' יום כו'. שכנקבלת התורה למשה היה מ' יום לחם לא אכל וגו' אבל בפעם ג' שיהיה זוכה כן לדורות הוה בעי מאה יום בתענית [לפי גי' הס"ס] שהוא שיעור הגדול שבשיעורים ורבי זירא דהוה יתיב נ"פ מאה להיות נענה בג' דברים שבקש עליהם ואפשר מטעם כי נ"פ מאה בתענית כולל שנה תמימה חוץ משבתות וי"ט וק"ל: דלשתכח תלמוד בבלאה כו'· פרש"י דלא נטרדיה וכו' הא ודאי דגם בני א"י הוו מקשין ומפרקין אהדדי כדאמרינן לעיל ברבי יוחנן גופיה דאמר על ר"ל דהוה מקשי ליה כ"ד קושיות ומפרקינן ליה כ"ד פירוקי אלא דהיינו שהיו מעיינין ומתקנין כל דבר על בוריו והשמועה יוצאה לאור על ידי פלפולם דאהכי מייתי ליה התם דר"ל עוקר הרים וחריף טובא הוה והיה מחבב ומיישב דברי ר"מ כדאמרינן נמי לעיל דע"י פלפולם רווחא שמעתתא משא"כ בני בבל דאפשר שהיו מפלפלים דוגמת חילוקים שבדור הזה אשר כל מי אשר יודע לכוין על צד היותר בפלפול של הבל הרי זה משובח וכל אחד מכוין לדחות דברי חבירו כדקרי להו מחבלים שאין נוחין זה לזה בהלכה וע"י כך לא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא כדקרי להו נמי התם במחשכים הושיבני והוא שאמר דלא נטרדיה כי פלפול כזה מטריד את האדם מן האמת ואין מגיעו לתכליתו המבוקש וק"ל: כל תלתין כו'. משום דכל ל' יומא נורא דגיהנם מתחדש כדאמרינן פ' הספינה כל תלתין יומא מהדרא גיהנם להכא כו' ע"ש: וקרו ליה קטינא. פרש"י דאינים גוצא הוה עכ"ל ולכך קרו ליה קטינא וכתוב בספר יוחסין דלכך נקרא נמי זעירא בתלמוד

הרי"ף

מבטלה וכפי זה מ"ש כפי תהיה אינו ר"ל כפי שלי אלא כפי של הצדיק המבטל בפיו גזירת הקב"ה ויהיה פי כמו פי צדיק יהגה חכמה שהוא לשון פה וה"ג כפה של צדיק מושל יראת אלהים כן הקב"ה מבטל הגזירה בשבילו אע"פ שלא דבר בפיו:

מאי אמר ה' אמר הקב"ה וכו'· נראה דקא בעי מאי אמר ה' שכיון שבתחלת הפסוק הוא אומר ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי ודברי לא ימושו וכו' מה צורך לומר עוד אמר ה' ועוד הו"ל לא ימושו מפיך ומפי זרעך וזרע זרעך מעתה ועד עולם אמר ה' ולמה הפסיק באמצע לומר עוד אמר ה' אלא שאם לא ימושו ד"ת מפיך ובנך ובן בנך אמר ה' אני ערב שלא תמוש עד עולם שאינה פוסקת מזרעך עד עולם וכפי זה חזר לשאול מאי מעתה ועד עולם שלענין הערבות אין להזכיר מעתה אלא לא ימושו מפי זרע זרעך אמר ה' עד עולם מאי מעתה א"ר ירמיה מכאן ואילך תורה מחזרת וכו' והאי מעתה דכתיב בקרא היא כלומר מעתה והלאה ומכאן ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה שהיא עד עולם אכסניא בבית כזה:

סתם

עין יעקב

שוב אין התורה פוסקת מזרעו. ונראה דמס"ט אמרינן בפ"ק דקדושין דף ל' עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה אמר רב יהודה אמר שמואל כזבולן בן דן שלמדו אבי אביו וכדכתי' והודעתם לבניך ולבני בניך מכאן ואילך לא צריך וכדאמר רב יוסף בסמוך כיון שבוב אין התורה פוסקת מזרעו לעולם: מאי מעתה ועד עולם· נראה דעל תיבת עתה שואל דמה צורך לומר מעתה הל"ל אמר ה' לעולם ואנו ידענו שאין התורה פוסקת לעולם מה הוצרך לכתוב מעתה ועד וגו' ומתרץ ר"י מכאן ואילך תורה מחזרת וכו' מתיבת מחזרת משמע דבר שחוזר להיות כבראשונה כלומר שאף לפעמים פוסק לפי שעה ע"י אחד שפורק ממנו עול תורה וכדאמרינן בפרקי אבות התקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך אפ"ה היא חוזרת לאכסניא ראשונה לבסוף לה"ק מעתה ועד עולם אף דיש הפסק לפי שעה מ"מ היא מעתה ועד עולם עיין בחידושינו מסכת שבת דף פ"ג:

יתיב ארבעין תעניתא אחריני· לפי הגרסא שלפנינו יתיב ג"פ מ' יום נגד שלשה פעמים ארבעים יום שעלה משה בהר עיין בפרש"י בחומש פרשת כי תשא ופ' עקב ועיין במהרש"א שכתב שפעם ג' לס מאה תעניתים:

דלא נשלט ביה נורא דגיהנם. והא דאיתא בסוף חגיגה דאר"ש בן לקיש פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן ק"ו ממזבח הזהב וכו' פושעי ישראל שמלאים מצות כרמון שנאמר כפלח הרמון רקתך ריקנין שבך מלאים מצות כרמון על אחת כמה וכמה שאין האור של גיהנם שולטת בם י"ל דר' זירא אזיל לשיטתו כדאיתא פ"ד דסנהדרין דאמר האי מילה לרב כהנא אמריתו נדה שרי ליהודי בהדי גברא אפשר אם בנעורת ואינה מהבהבת א"ל התורה העידה עליו שאפילו סוגה בשושנים לא יפרצו פרצות ריש לקיש אמר מהכא כפלח הרמון רקתך שאפילו רקתך מלאין מצות כרמון ר' זירא אמר מהכא וירח את ריח בגדיו א"ת בגדיו אלא בוגדיו ע"ש בפרש"י מכלל דר' זירא לא ס"ל האי דרשא דפלח רמון דאפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון וצ"ל דס"ל כדעת המפרשים דפירשו כפלח הרמון אלו ת"ח שהם מלאים תורה ומצות כרמון מספילים עצמם כריקנין שבך ואיתא בגמרא ודוד הוא הקטן שהקטין את עצמו ומצינו ברבי זירא שמטמר נפשו מלסמיכה דאמר ר"א סוי קבל וקיים וא"כ הכי קאמר קטינא לפי שהיה מקטין עצמו כ"כ א"כ מוכח דסבירא ליה כפלח הרמון רקתך מראה על ענוה לכך חריך שקא דאל"כ לא היה צריך לזה שהרי אפי' בפושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהם:

עין יוסף

לה שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם כו'· התורה מחזרת על אכסניא שלה. הנה ר' יוסי אמר (אבות פ"ב מי"ז) והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך· ואמר הגאון דוואלאזין דר"ל שאף שאתה דור רביעי מת"ח שהבטיח הכתוב על זה שהתורה מחזרת על אכסניא שלה כמו שפי' חז"ל בפסוק לא ימושו מפיך וגו' מעתה ועד עולם. וא"כ תאמר שהיא תבוא אחריך ואינך צריך להתקן עצמך לכך· כי זה טעות· כי בוודאי תורה מחזרת על אכסניא שלה· אבל כיון שאתה מבריח עצמך ממנה אינה מאכסניא שלך ולא תוכל לדור עמך באכסניא אחת· רק אתה עכ"פ צריך להתקן עצמך לכך ולהתקרב אליה. ואם היא תתקיים בידך יותר קל מבאחרים:

ענף יוסף

כשמלמד לבן חברו תורה ולא חשש שישימוהו לראש ויפסיד הוא גדולתו ושכרו מדה כנגד מדה לייחב בישיבה של מעלה. משא"כ במלמד לבן ע"ה תורה דאין חשש שישימוהו לראש תחתיו שכרו לבטל גזירות המקום:

יד יוסף

א עוה"ט מזמור נ"ט התוס' בכתובות דף ס"ב ע"ב ד"ה והשוא המשולש וכ"כ דף נ"ט ע"א ד"ה והשוא המשולש כתבו דוקא כשרואים זה את זה. ולזה יעד להם הקדוש ב"ה (דברים ד' ט') והודעתם לבניך ולבני בניך. שיזכו שהם עצמם יודיעו לבניהם ולבני בניהם ויהיו כולם בחיים (מלא הטומר): ב בגמרא איתא מאה וכתב הרש"ל דכל הני מאה דכתב כאן הוא ט"ס וצ"ל ארבעים: ג סנהדרין דף ל"ז ע"א:

חדושי גאונים

ומשתנת שהרי אין לה דעת אלא שהקדוש ב"ה ברוא בטבע זו כדי ללמד ממנה בני אדם לעשות כן וזהו שאמר הכתוב מלפנו מבהמות הארץ שהקב"ה מלמד אותנו מוסר מבהמות הארץ שלכך ברא' בטבעים הללו וכן הרחקת גזל דנמלה ועריות דיונה לאו משום איסור עושין כן אלא הקב"ה נתן להן טבע זו ללמד אותנו והא דקאמר מאי מפייס לה כלומר מנא ידעינן דמפייס לה וקאמר ה"ק לה זבינגא לך זיגא כו' פירוש דלהכי נברא התרנגול בטבע זו שיפשוט כנפיו עד לארץ קודם תשמיש להורות לנו כאלו אומר לה זבינגא ליך זיגא שיגיע עד לארץ ולכך נתן לו גם כן טבע זו לנענע ראשו אחר התשמיש להורות לנו כאלו אומר ליה לשתמיטתיה לכרבלתיה וכו'. וכן הא דאיתא בפ"ק דחולין דתמריה דר' פנחס בן יאיר לא רצה לאכול בלתי מעושר הא פשיטא דהחמור

אהבת איתן

כל שהוא ת"ח ובנו וכ"ב ת"ח שוב אין תורה פוסקת כו'. ועיין בתה"א דמ"מ צריך ללמוד תורה ולא סגי במה שהיא ירושה מאבותיו וכדתנן באבות. ומעליותא שהוא בן ת"ח הוא שמגיע למלא מקום אבותיו והוא דתוק. אלא י"ל ע"ש מבדאי'

המתורגמן. א) הייטצען. ב) פערבראנט. ג) לענדען.

לה שם **אמר** רב יהודה אמר רב א מ"ד (ירמי' ט) מי האיש החכם ויבן את זאת [ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה] על מה אבדה הארץ דבר זה [שם ע"ב] אמרו חכמים ולא פירשוהו אמרו נביאים ולא פירשוהו עד שפרשו הקב"ה בעצמו שנאמר (שם) ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם אמר רב יהודה אמר רב שלא בירכו בתורה תחלה . אמר רב (נחמן) [חמא] מ"ד (משלי יד) בלב נבון תנוח חכמה ובקרב כסילים תודע בלב נבון תנוח חכמה זה תלמיד חכם בן ת"ח . ובקרב כסילים תודע זה ת"ח בן עם הארץ . אמר עולא היינו דאמרי אינשי אסתירא בלגינא [א] קיש קיש קריא. א"ל רבי ירמיה לרבי זירא מ"ד (איוב ג) קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו . אטו לא ידעינן דקטן וגדול שם הוא אלא כל המקטין עצמו על דברי תורה בעולם הזה נעשה גדול לעוה"ב ב וכל המשים עצמו כעבד על ד"ת בעולם הזה נעשה חפשי לעולם הבא :

לט שם ר"ל הוה מציין מערתא דרבנן כי מטא למערתיה דר' חייא איעלמא מיניה חלשא דעתיה אמר רבש"ע לא פלפלתי תורה כמותו יצתה בת קול ואמרה לו תורה כמותו פלפלת תורה כמותו לא ריבצת ג כי הוו מינצו [ב] ר' חנינא ור' חייא א"ל ר' חנינא לרבי חייא בהדי דידי קא מינצית חס ושלום אי משתכחה תורה מישראל מהדרנא לה מפלפולי א"ל רבי חייא לר' חנינא בהדי דידי קא מינצית דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל מאי עבידנא אזלינא ושדינא כיתנא וגדלינא נישבי וציידנא טביי ומאכילנא בשריידו ליתמי (ועבדנא) [ואריכנא] מגילתא וכתיבנא חמשה חומשי וסליקנא למתא ומקרינא חמשה ינוקי בחמשה חומשי ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סדרי ואמרנא להו עד דהדרנא ואתינא אקרו אהדדי ואתנו אהדדי ועבדי לה לתורה דלא תשתכח מישראל והיינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חייא אמר להו רבי ישמעאל ברבי יוסי אפילו ממר אמר להו אין אפילו מאבא אמר ליה חס ושלום לא תהא כזאת בישראל . אמר רבי זירא

רש"י

דבר זה· על מה אבדה הארץ : אמרו חכמים · מי האיש החכם: אמרו הנביאים· אשר דבר פי ה' אליו: שלא בירכו בתורה תחלה · כשהיו עוסקין בתורה לא היו מברכין לפניה וקרא יתירא דאשר נתתי לפניהם קא דריש ברכת *) אשר נתן לנו תורת אמת שהיא לפניהם של דברי תורה וכיון דלא מברכין גליא דעתייהו שאינה מתנה חשובה להם: תודע . מודיע לכל ומתפאר בהרה: בן עם הארץ . היינו בקרב כסילים משפחת כסילים:אסתירא בלגינא · סלע אחד בלגינא : קיש קיש קריא · מתקשקש ומשמיע קול ואם היה מלא סלעים לא היה משמיע קול · (ופירשו בתוס' בשם ריב"א לפי שאין דרך זוז להניח בלגין הוא מקשקש ואילו היה מונח בארנקי כדרכו להיות שם לא היה מקשקש) : מציין מערתא דרבנן · שלא יכשלו כהנים לעבור עליהם ולהאהיל שלא תארע תקלה ע"י לדיקים : איעלמא מיניה . לא יכול למצוא מקומה : ריבצת . לאחרים לשון המרבין שדהו ומשקה [מ"ק ו':] : רבי חנינא · ברבי חמא : שדינא כיתנא · זורע אני זרעוני פשתן : שדינא · משליך : וגדלינא נישבי · וקולע אני ממנו רשתות ומכמורות : וציידנא טביי · ואני לד לביים : ואריכנא מגילתא· ומתקן אני בעורותיהם קלפים: וסליקנא למתא · למקום שאין מלמדי תינוקות : לחמשה ינוקי · לכל אחד ספרו : ומתנינא . על פה שיתא סדרי משנה לשיתא ינוקי : אקרו אהדדי · למדו זה את זה מקראות : ואתנו אהדדי . למדו זה את זה סדרו : לא תהא כזאת בישראל · לא תאמר זאת בישראל:

*) אולי צ"ל אשר בחר בנו מכל העמים ועי' מ"מ פי"ג ס"ח :

אמם

מהרש"א

ירושלמי ובבבלי נבלע הע' עכ"ל : [על שלא ברכו בתורה כו' · עי' הפירוש שכתבנו בזה בחידושינו לאגדות במסכת נדרים] : נעשה גדול לעוה"ב כו' . אפשר שרמזו בכאן על דוד המלך שהרהרו אחריו שבא על א"א אחד מג' שיורדין לגיהנם ואינן עולין ע"ז אמר קטן המקטין כו' והוא דוד שדרשו עליו בפ"ק דמגילה שנאמר בו הוא הקטן וגו' דכשם שבקטנותו היה מקטין עלמו אלל מי שגדול ממנו בתורה כך במלכותו כו' נעשה גדול לעוה"ב שהוא יהיה המברך בסעודה דלעוה"ב כדאמרינן בפ' ע"פ אמר דוד לי נאה לברך כו' ובזה נעשה גדול דהגדול מברך ברכת המזון וכן בעבד חפשי וגו' אפשר שרמזו על משה רבינו ע"ה דאמרי' בפ' חלק וישמע משה ששמע שחשדוהו בא"א וע"ז אמר כל המשים עלמו כעבד כו' שהוא משה שנאמר בו תורת משה עבדי לפי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו נעשה חפשי מאדוניו שלא שלט גם מלאך המות במותו כדאמרינן במדרשות וק"ל : בהדי דידי כו' · יראה בזה שהשיב לו רבי חייא דדידי עדיפא מדידך דאי משתכחת תורה ח"ו ודאי דהוה דידך עדיפא שעל ידי פלפולך תחזירה אבל אנא עבידנא שלא תשתכח ואם כן דידך אינה אלא בכח ודידי הוא בפועל ויותר משובח דבר שהוא בפועל מאשר הוא בכח:ואמר מאי עבידנא אזלינא ושדינא כתנא כו' . שכל מעשה הזה לתורה הוא התחילה לשם שמים ולא היה בו שום שיתוף ד"א וכוונה אחרת שלא לש"ש כי אילו קנה בהמה לעורה היה בו מלד המוכר שיתוף ד"א אבל מתחלת גידול הכתנא הי' לשם תורה ולמלוה כדמסיים ומאכילנא לבשרייהו ליתמי ואריכנא מגלתא כו' עד דאתינא אקרו ואתנו אהדדי כו' שכל אחד נעשה לומד ומלמד שהוא מעלה העליונה בתורה ועי"ז לא תשתכח תורה מישראל ומסיק ודקדק דאמר רבי גדולים מעשה חייא שהם עדיפים וגדולים מדר"ח מפני דרבי חייא הם במעשה ובפועל ודר' חנינא אינן אלא בכח : אין אפילו מאבא כו' . אפשר שא"ל אין על לד הענוה דאמרינן בסוף סוטה משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא דהא מלינו ברבי עדיפא אפילו מדר' יוסי דאמרינן בפ' כל כתבי א"ר יוסי מימי לא הסתכלתי במילה שלי

יד יוסף

א נדרים דף פ"א ע"א : ב רות רבה ריש פרשה ג' : ג כתובות דף ק"ג :

חדושי גאונים

לאו נביא הוה ועוד דלאו בר מצוה הוא שלא יאכל בלתי מעושר אלא לפי שהי' חמורו של אותו הצדיק נתן הקדוש ב"ה טבע לחמור באותה שעה שלא יאכל עד שיעשרו אותן דאע"ג דלאו בר מצוה הוא אפ"ה כיון דאסור להאכיל את הבהמה אלא אם כן עישר כדאמר התם גנאי הוא קלת לצדיק כשמאכילין את בהמתו דבר האיסור להאכילו' וכן משמע דחמור זה כחמור דעלמא הוה דקאמר התם השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן מדנקט אין הקב"ה מביא וכו' משמע דהחמור לא הוה ידע מידי אלא שהקב"ה מנעו והא דאמר במס' שקלים ובב"ר דמחמרה אנפשה הוה י"ל נמי דכיון דהיתה בהמתו של צדיק גמור מנעה הקב"ה שלא תאכל בלתי מעושר אע"ג דמן הדין היו מותרין להאכיל' בלתי מעושר אפילו הכי לגבי רבי פנחס בן יאיר שהיה צדיק גמור ראוי היה להחמיר שלא להאכיל את בהמתו בלתי

אהבת איתן

במגיל' דיגעת ומצאת כו' וה"מ בסברא אבל לאוקמא גירסא סייעתא דשמי' והיינו דקאמר כאנדמי שהוא ת"ח ובנו ובן בנו אין התורה פוסקת מזרעו לומר דאוקמא הגירסא דצריך סייעתא דשמי' והיינו דאולמא דאי לאו זכות אבותיו אין לו סייעתא דשמיא ולא מהני יגיעתו וכפרש"י שם.אבל כיון דהתורה מחזרת על האכסניא שלה אינה משתכחת ממנו בס"ד.ועיין ס' חסידים סי' תקנ"ז ורמ"ג דלפעמים פוסקת אלא שחוזרת כשהיו ג' דורות ת"ח וכ"מ ברבה נשא פי"ב דאם אינו שומר יתושו אין התורה משתמרת וז"ל לא נתן הקב"ה התורה אלא למי שמשמר יתושו :

עיון יעקב

אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב מי האיש . מה שפירשנו בזה עיין בחדושינו סוף נדרים דף פ"א ע"א: **איעלמא** מיניה . מדקאמר לשון העלמה מכלל דס"ל ידיעה מתחלה רק שנשכח ממנו והוא מדה כנגד מדה כיון שלא היה בו מדתו לגרום שלא תשתכח תורה מישראל לכן חלשה דעתו וסבר שלא פלפל תורה כמותו הוא הגורם להדר ע"י פלפולא יצאה בת

ענף יוסף

לח **על** מה אבדה הארץ דבר זה כו' עד שפירשו הקב"ה כו' על עזבם את תורתי כו' שלא ברכו בתורה תחלה . ביאורו ששאלו על מה אבדה ונתקלקל הארץ . שאם בשביל עונות ישראל אשר הרבו להרשיע . אדרבה ראוים לעונש שיגלו מארץ זבת חלב ודבש . שזה יותר פורעניות שלאדמתם זבת חלב ודבש זרים יאכלו אותה . והיה העונש יותר לישראל . עד שהשיב הקב"ה בעצמו על עזבם את תורתי . וכדמפרש שלא ברכו בתורה תחלה שחשבו שלימוד התורה עצמה אינה מצוה שהלימוד אינה רק הכנה לידע איך לעשות המצות . ועל הכנה למצוה אינה צריכה ברכה . וכיון שלא היה נחשב להם לימוד למצוה ולא למדו אותה לשם מצוה פסקה השפע . כי לא שפע בא"י מצד המזל . רק מצד התורה . שלימוד התורה עצמה היא מצוה ונוהגת בכל שעה ובכל זמן . אבל המצות אינם נוהגות בכל שעה ובכל זמן אלא כל מצוה ומצוה בשעתה ובזמנה . ולכן כאשר אין תורה . לא התעורר השפע כלל בארץ ישראל . (מלא העומר) :

עץ יוסף

לח **שלא** ברכו בתורה תחלה · כשמשכימין לתלמוד תורה לא היו מברכין עליה לפניה ברכת אשר בחר בנו · ולעסוק בדברי תורה כו' והערב נא כו' (תוס' יש:יס) וכתב הר"ן בנדרים ז"ל ומלאתי במגילת סתרים של ה"ר יונה ז"ל דקרא הכי דייק שעל שלא ברכו בתורה תחלה אבדה הארץ · דאם אי' על עזבתם את תורתי כפשטא משמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה · כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פרשוהו · והלא דבר גלוי היה וקל לפרש . אלא ודאי עוסקין

א

המתורגמן . א) קרוג , פי' כד קטן . ב) צאנקען , פי' מריבים .

אמש נראה לי רבי יוסי (בר רבי) [בר'] חנינא א אמרתי לו אצל מי אתה תקוע אמר לי אצל ר' יוחנן ורבי יוחנן אצל מי אצל רבי ינאי ורבי ינאי אצל מי אצל ר' חנינא ורבי חנינא אצל מי אצל רבי חייא אמרתי לו ור' יוחנן אצל רבי חייא לא. אמר לי באתר דזקוקין [א] דנורא ובעורין דאשא מאן מעייל בר נפחא לתמן. א"ר חביבא אשתעי לי רב חביבא בר סורמקי חזי לי ההוא מרבנן דהוה שכיח אליהו גביה דלצפרא הוה שפירין עיניה ולאורתא דמיין כד מיקליין בנורא ואמרי ליה מאי האי אמר לי דאמרי ליה לאליהו אחוי לי רבנן כי סלקי במתיבתא דרקיעא א"ל בכולהו מצית בהו לאיסתכולי לבר מגוהרקא [ב] דרבי חייא דלא תסתכל ביה מאי סימניהו בכולהו אזלי מלאכי כי סלקי ונחתי לבר ב מגוהרקא דרבי חייא דמנפשיה סליק ונחית ולא מצאי לאוקמי אנפשאי אסתכלי ביה אתו תרי בוטיטי דנורא ומחייה להוא גברא וסמינהו לעיניה למחר אזלי אשתטחי אמערתיה אמינא מתניתא דמר מתנינא ואתסאי [ג]. אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי יומא חד ריש ירחא הוה נגה [ד] ליה ולא אתא א"ל מ"ט נגה ליה למר א"ל אדאוקמינא לאברהם (ומשי) [ומשינא] ידיה ומצלי ומגנינא [ה] ליה וכן ליצחק וכן ליעקב ולוקמינהו בהדי הדדי סברי תקפי ברחמי ומייתי ליה למשיח בלא זמניה א"ל ויש דוגמתן בעה"ז א"ל איכא ר' חייא ובניו גזר רבי תעניתא אחתינהו לר' חייא ובניו ג אמר משיב הרוח ונשב זיקא [ו] אמר מוריד הגשם ואתא מטרא מטא למימר מחיה המתים רגש עלמא אמרי ברקיע מאן גלי רזיא בעלמא אמרי אליהו אתיוה לאליהו מחיוה [ז] שתין פולסי דנורא אתא אידמי להו כדובא דנורא על בינייהו וטרדינהו :

רש"י

אמש נראה לי · בחלום : תקוע · ויושב בישיבה של מעלה : ורבי יוחנן אצל רבי חייא לא · אמרתי אני וכי אין רבי יוחנן ראוי לישב אצל ר' חייא : ובעורין · תרגום דלפידים : דמצפרא הוו שפירין עיניה · בבקר ראיתי את עיניו יפות ולערב ראיתיו דומות כאילו נשרפו באור : אמרי ליה · אמרתי לו : דאמרי · אמרתי לאליהו : גוהרקא · קתדרא : בוטיטי · גילוגות סונטליא"ש בלע"ז : מתניתא דמר קא מתנינא · תוספתא של אדוני שסידר לשנה סדרים אני שונה תמיד דרבי חייא סדרא לתוספתא כדאמרינן בעלמא רבי לא שנאה רבי חייא מנא ליה ואמרינן כל מתניתא דלא מיתניא בי רבי חייא ור' אושעיא לא תותבו מינה בבי מדרשא : תקפי ברחמי · מרבין בתפלה : ומייתי למשיח בלא זמניה · לכך אוניתן לי רשות להעמידן יחד : יש דוגמתן · שתהא כשמעת תפלתן : פולסי · חבטת מלקות :

תוספות

ואיתסאי · והא דחזי להו לעיניה דהוו מחרכן לפני שעדיין היה ניכר א"נ לאחר זמן אמר ליה כך : אוקמינהו · לפני התיבה שלשתם כדדרים במדרש דת"ל יורדין לפני התיבה ג' כדכתיב וידי משה וגו' ואהרן וחור וגו': אחתינהו לר' חייא ובניו · (לפני התיבה) ואע"ג דתניא במגילה אין מורידין לפני התיבה לא מאנשי חיפה ולא מאנשי בית שאן שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין ורבי חייא לא היה יכול לומר וחכיתי כדאמרי' התם ה"מ היכא דאפשר באחר הכא לא הוה אפשר באחר : כי מטא למחיה המתים רגש עלמא · אף על גב דאיכא נמי מחיה המתים מקמי משיב הרוח אומר ר"ת משום דתחיית המתים לא הויא אלא ע"י טל ועי"ל דמשיב הרוח ומוריד הגשם נשב זיקא ואתא מיטרא משום שזהו עיקר התפלה הרוח והגשם בברכה זו אבל תחיית המתים עיקר היא בחתימה :

בר נפחא בפרק חלק ובספר יוחסין פירש טעמים אחרים דחוקים ע"ש ודו"ק : מתניתא דמר מתנינא ואתסאי · שעי"ז המת דר בב' עולמות כדאמרינן בפ' האשה רבה אגורה באהלך עולמים כו' כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעוה"ז אפילו שפתותיו דובבות כו' וק"ל : ריש ירחא הוה כו' · כי זה היום אשר בו חידוש הלבנה הוא רמוז על התחדש מלכות ישראל לעתיד ויום מוכן להתפלל על דבר זה כמאמר נוסחו וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה כו' והוא שאמר דאי תקפי היום בר"ח ברחמי הוה מייתי ליה למשיח כו' : ומשי ידיה ומצלי כו' · הוא מבואר שהצדיקים במיתתם קרויין חיים והמיתה אינה אלא כשינה כאמור לישני עפר והוא שאמר אדאוקימנא לאברהם שהעמידו מתוך השינה ומשי ידיה לתפלה כדין הישן על מטתו שצריך נטילה לתפלה וכו' וק"ל: רגש עלמא כו' · אפשר שזהו התחלת התחיה כי כן מצינו במתים שהחיה יחזקאל ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות גו' : [ס' פולסי דנורא . והטעם כשם שמלקות של מטה ל"ט שהוא ג' פעמים י"ג שנות בר עוגשין דב"ד שלמטה כן מלקות דלמעלה ס' שהוא ג"פ כ' שנות בר עונשין דב"ד שלמעלה] : כדובא כו' · ירלה שהוא שר מלך פרס של מעלה שהוא נקרא דוביא"ל דאוקמוהו

מהרש"א

איני והא אמרו ליה לרבי מאי טעמא קרו לך רבינו הקדוש כו' ברבי מלתא אחריתא הוה ביה שלא הכניס ידו תחת אבנטו : באתר דזקוקין דנורא כו' · המשל בזה הנפח שהוא המנפח הגחלים להבעירן ובידו הוא בכח אבל באתרא דכבר יש שם זקוקין דנורא ובעורין דאש א"ל לעייל נפחא תמנשים שם הבל והמשל בזה את ר' חנינא המשיל לנפח שיש בידו להבעיר האש ולהחזיר התורה ליושנה אבל לגבי רבי חייא אין צורך לו שהרי יש שם בעורין וזקוקין דעבד לה בפועל שלא תשתכח וא"כ מאן מעייל בר נפחא שהוא רבי יוחנן שהיה תלמיד רבי ינאי ורבי חנינא לתמן שהרי אין צורך לו ואפשר שמזה המשל קראו לו לר' יוחנן

עין יעקב

קול ואמרה לו תורה כמותו פלפלת תורה כמותו לא רבנא שהוא הגורס שלא תשתכח תורה מישראל לזה מייתי כי הוו מגלי וכו' : א"ל באתר דזוקקין דנורא ובעורין דאש . קרי כן ע"ש שילא מגוהרקא שלו שני בוטיטי דנורא ומחים לההוא גברא כדמייתי האי מעשה

בסמוך : אוקמינהו לפני התיבה . וכתבו התוספות שלשתן כדדרים במדרש. בימי חרפי אמרתי שהרגישו תוספות דליכא למימר דדוקא תלתא בעינן כמו אברהם יצחק ויעקב דבעינן דוקא שלשה דא"כ אמאי לא אוקמיה לתרתי מניה בהדי הדדי אלא ודאי דאפי' תרתי מייתו

עץ יוסף

היו בתורה תמיד ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ עד שפרשו הקב"ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא היו מברכין בתורה תחלה · כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כ"כ שיהא ראוי לברך עליה · שלא היו עוסקים בה לשמה · ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה והיינו לא הלכו בה כלומר בכוונתה ולשמה · אלה דברי הרב החסיד ז"ל והם נאים ראוין למי שאמרם · ע"כ לשון הר"ן ז"ל :

לבר מגוהרקא דר' חייא דמנפשיה סליק ונחית · פי' כבוד השכינה עצמה סליקא ונחתא בהדי גוהרקא דרבי חייא מרוב חשיבותו . כלומר על ידי דבורו וכבודו יתברך לא על ידי שליח · וכבודו יתברך לא יראהו האדם וחי · והשתא ניחא דכיון דהוה מסתכל אתו תרי בוטיטא (פי' גילוגות) דנורא וסמינהו לעיניה . דכל מי שאינו חס על כבוד קונו ומסתכל בכבוד השכינה עיניו כהות ·

כמו שאמרו המסתכל בקשת עיניו כהות · שהקשת הוא דמות המוקש לו יתברך · וכן המסתכל בכהנים בשעה שעולין לדוכן עיניו כהות משום דשכינתא שריא על ידייהו (תורת חיים) : ריש ירחא היה כו' · כתב בספר תורת חיים וז"ל דבשבת וראש חדש אורחא הוא לקבולי אפיה דשכינתא ומגלי דכתיב והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני אמר ה' · וכתיב מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת · מכלל דבחדש ושבת אורחא הוא · ומה ששאל רבי לאליהו בר"ח ולא שאלו בשבת · י"ל דבשבת לא הוה אפשר ליה לאליהו לבא ממקומו שהוא חונה שם למתיבתא דרבי · דקי"ל יש תחומים למעלה מעשרה ואסור לו לצאת בשבת חוץ לתחום כדאמרינן בריש פרק מי שהוציאוהו עכ"ל : פולסי · הערוך כתב כגון השוטין שמכין בהן הפלטונים והמוסיף הערוך כתב פולסין בלשון רומי מכה בכח :

תריסר

המתורגמן . א) פונקען . ב) שטוהל , מקום גבוהה למושב . ג) אויסקורירט , התרפא . ד) שפעט , התאחר לבוא . ה) שלאפען לעגען , השכב . ו) ווינד , רוח . ז) שלאגען .

א קהל' רבה פ"ט סי' ט' : ב דלא אסתכל ביה מאי סימנייהו בכולהו אזלי מלאכי כי סלקא ונחתי לבר מגוהרקא דר' חייא דמנפשא סליק ונחית כצ"ל : ג תענית ד' כ"ד ע"א ושם דף כ"ה ע"ב :

חדושי גאונים

מעושר לפניס מסורת הדין. וכן נראה לפרש הא דאיתא במדרש רבה גבי אותן שני פריס שהקריבו אליהו ועובדי הבעל שלא רצה הפר ללכת אמר אני וחברי תאומים אנחנו ועל איבוס אחד היינו גדילים חברי נבחר לקב"ה ואני לעבודת כוכבים עד שמסרו להן אליהו אמר לו פר פר אל תחוש כשם שיתקדש שמו של מקום על ידי חברך וכו' לאו שהפר היה מדבר כן בפיו שאין כל חדש תחת השמש שהרי אמרו על פי התנא שנבראת בין השמשות אלא הקב"ה נתן אז טבע בלב הפר שלא ילך משם כאלו איננו רוצה ללכת מחמת שנבחר לעבודת כוכבים וכשאמר לו אליהו פר פר אל תחוש וכולי אז ביטל הקב"ה הטבע והלך והכל כדי ללמד אותנו מוסר מזה הפר. וכן הא דתניא בפרק הכונס כלבים בוכים מלאך המות בא לעיר כלבים שוחקים אליהו בא לעיר נראה שהכלבי' אינן יודעים מאומה אלא שהקדוש ב"ה ברא בטבע זו לבכות כשיה מלאך המות בעיר ולשחוק כשיה אליהו בעיר כדי שידעו הכל לפזר רגליהן כשבא אליהו לעיר ולכנס רגליהן כשבא מלאך המות לעיר וכשמעתין נמי יש לפרש כן שהקב"ה נתן בלב העכו' טבע שתפחת אתפיס בשעה דאסקוה לערסיה דר' אליעזר ובשעה דאסקוה לרבי יוסי

אהבת איתן

גזר רבי תעניתא ואחתינהו לר"ח ובניו כו' . נס' זהב שיבה הקשה דמשמע דאוקמא רבי לר"ח ובניו להתפלל אתרתי על עצירת גשמים

מ שם שמואל ירחינאה אסייה דרבי הוה חלש רבי בעיניה א"ל אימלי לך סמא א"ל לא יכילנא אשטר לך משטר אמר להו לא יכילנא הוה מותיב ליה בגובתא דסמני תותי בי סדייה ואיתסי הוה קא מצטער רבי למסמכיה ולא הוה מסתייעא מלתא א"ל לא לצטער מר לדידי חזי לי סיפרא דאדם הראשון וכתיב ביה שמואל ירחינאה [דף פו] חכים יתקרי רבי לא יתקרי ואסו דרבי על ידו תהא . ר׳ ורבי נתן סוף משנה רב אשי ורבינא סוף הוראה וסימניך (תהלים עג) עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם:

מא שם אמר רב כהנא אשתעי לי רב חמא בר ברתיה (דחמא) [דחסא] רבה בר נחמני אגב שמדא נח נפשיה אכלו ביה קורצא[א] בי מלכא אמרו איכא חד גברא ביהודאי דקא מבטל תריסר אלפי גברא מישראל ירחא בקייטא וירחא בסיתוא מכרגא דמלכא שדרו פריסתקא דמלכא אבתריה ולא אשכחיה ערק ואזיל [מפומבדיתא לאקרא] מאקרא לאגמא ומאגמא לשחין ומשחין (לצריבא ומצריבא) [לצריפה ומצריפה] לעינא דמיא ומעינא דמיא לפומבדיתא בפומבדיתא אשכחיה איקלע פריסתקא דמלכא לההוא אושפיזא דרבה קריבו תכא קמיה ואשקוה תרי כסי ודליוה לתכא מקמיה הדר פרצופיה לאחוריה אמרו ליה מאי נעביד ליה גברא דמלכא הוא אמר להו קריבו תכא לקמיה ואשקיוה חד כסא ודליוה לתכא מקמיה וליתסי עבדו ליה הכי ואיתסי אמר מידע ידענא דגברא דקא בעינא הכא הוא בחיש[ב] אבתריה ואשכחיה אמר אזילנא מהא אי מקטל קטלו להוא גברא לא מגלינא ואי נגודי מנגדי ליה מגלינא אתיוה לקמיה עייליה לאדרונא[ג] וטרקיה לבבא באנפיה בעא רחמי פרק אשיתא ערק ואזל לאגמא הוה יתיב אגירדא

שמואל ירחינאה · הוא שמואל בר אבא חבירו של רב ועל שהיה בקי בסוד העיבור כדאמרינן במסכת ר"ה (דף כ׳.) אמר שמואל יכילנא לתקוני כולה גלותא קרי ליה ירחינאה: אימלי לך סמא · בתוך העין: אשטר לך משטר. אמשח לך על גב העין · משטר מטפח מולי"ר בלע"ז כדאמרינן גבי כותח הבבלי [חומץ האדומי] בפסחי׳ (ד׳ כ"ד) משטר קסטר מטבל פתו: גובתא · קנה חלול: תותי בי סדיא · תחת מראשותיו ובוקע כח חוזק הסם והולך דרך עלם גולגלתו ומוחו עד עיניו: הוה מצטער רבי למסמכיה · טרח ומתעסק לסומכו לפי שחכם בקי היה כל כך: ולא הוה מסתייעא מלתא. שהיתה השעה נטרפת או לא היו החכמים נאספים: ה"ג חכים אתקרי רבי לא אתקרי: ספרא דאדם הראשון. שהראהו הקב"ה דור דור וסופריו דור ודור ודורשיו דור ודור וחכמיו: רבי ורבי נתן סוף המשנה · כל זה כתוב לשם: סוף משנה · סוף הנאים עד ימיהן אמרו איש את דבריו בבהמ"ד והיו תלמידים גורסין שמועה שמועה לבדה ולא היו מסכתות סדורות וסדר וקבץ על הסדר והם כללו האמור בדורות שלפניהם וסדרו את המסכתות ואחריהם לא יוסיפו אלא מעט: סוף הוראה · סוף כל האמוראין עד ימיהם לא היתה גמרא על הסדר אלא כשהיתה שאלה נשאלת בטעם המשנה בבהמ"ד או שאלה על מעשה המאורע בדין ממון או איסור והיתר כל אחד ואחד אומר טעמו ורב אשי ורבינא סדרו שמועות אמוראים שלפניהם וקבעו על סדר המסכתות כל אחד ואחד אצל המשנה הראויה השנויה לה והקשו קושיות שיש להשיב ופירוקין שראוין לתרץ הם והאמוראים שעמהם וקבעו הכל בגמרא כגון איתיביה מותיב ורמינהו איבעיא להו והתירוצין שעליהם ומה שיירו אותם שלפניהם ואותם שאמרו לפניהם הקושיות והתירוצין [שעליהם] לא קבעום בגמרא על סדר המסכתות והמשנה שסידר [רבי] ובאו רב אשי ורבינא וקבעום: וסימניך עד אבא אל מקדשי אל. מקדשי סימנא דרב אשי: אבינה · סימנא דרבינא: לאחריתם · סימן סוף הוראה: רבה בר נחמני · בר פלוגתיה דרב יוסף:

אגב שמדא נח נפשיה · מחמת אימת מלכות מת: דקא מבטל כו׳ · שנקבצין אליו בניסן ותשרי לשמוע דרשות של פסח ושל חגים וכשמבקשין שלוחי המלך לגבות המס גולגולת של כל חדש וחדש אינם נמלאין בבתיהם: פריסתקא. שליח: איקלע פריסתקא · ללון באותו פונדק שהיה רבה נחבא בו: אשקיוה תרי כסא ודליוה לתכא · ושדים הממונים על הזוגות מזיקים את השותה זוגות ובני הבית לא נתכוונו לכך: אמרו לו · בני הפונדק לרבה מה נעביד: נגודי מנגדי לי · ואם ייסרוני ביסורים אגלה: וטרקיה לבבא · סגר הדלת: פרק אשיתא · נפלה החומה:

במקום גבריאל וכתבו ליה לישראל ולרבנן באגרתא כדאמרינן בפ׳ י"ה והוא אתא לטרדינהו לומר דלא אתי עדיין זמן המשיח ועדיין נתנו ישראל להיות משועבדים תחת יד מלך פרס: רבי לא יתקרי · יש לספק בזה ומה היה חסר שלא נסמך שהרי היה ראש ישיבה בנהרדעא בלי סמיכות ואפשר לומר בענין הסמיכות הא׳ שיש לו רשות לטף ולדון ופטור מלשלם אם טעה והב׳ שיש לו רשות להורות באיסור והיתר כדאמרינן בפ"ק דסנהדרין כי הוה נחית רב לבבל א"ל רבי חייא לרבי בן אחותי יורד לבבל יורה יורה ידין ידין יתיר בכורות אל יתיר והרי אף רב שלא נסמך להתיר בכורות נעשה ראש ישיבת סורא והכי נמי שמואל נמי בלא רשות נעשה ראש דכיון דנטילת רשות לדון אינו אלא שיהיה פטור מלשלם סמך על עלמו דחכים יתקרי בספרא דאדם ואמרינן הרולה להתחכם יעסוק בדיני ממונות וע"כ היה דן כי היה חכם בדינין ולכך הלכתא כוותיה בדינא ולא טעה מעולם בדין אבל באיסור לית הלכתא כוותיה ואפשר שהוא עלמו לא סמך על עלמו להורות דבר איסור כיון שלא נסמך ורבי לא יתקרי ודו"ק: עד אבא אל מקדשי כו׳. עי׳ פרש"י עוד יש לפרש מקדשי אל הוא סימן לרבי שנקרא רבינו הקדוש שהיה סוף המשנה שהיה רבי נתן קלת לפני רבי שהיה חבירו של ר"מ בסוף הוריות וכן אבינה סימן לרבינא דרב אשי היה קלת קשיש מרבינא והיינו בכ"א לאחריתם וק"ל: לא מגלינא כו׳. נראה לפרש גם אם נאמר דעובד כוכבים הוה ממה שאמר דמידע ידענא דגברא דקא בעינא הכא כו׳ היינו לפי שהלך אחריו כאן ממקום למקום וזו הסיבה שבאה לו וניצל ממנו באשקיוהו עוד חד כסא אין המון עם יודעים בזה ובודאי זה החכם סברה מפני בכאן הוא ועל פיו עשו כן ולפי שהציל אותו אמר להצילו בנפשו וגם לא מקטלי

בר׳ נתן בלבם שלא תפתח את פיה למען ידעו הכל הספרש שביניהן שזה היה בנער מערה וזה לא היה בנער מערה וכן השוא עגלא נתן הקב"ה בלבו לתלות רישים בכנפיה דרבי כאלו הוא בוכה כדי לנשותו אם ירחם עליו וכיון דהוא אמר זיל לכך נוצרת אמרו הואיל ולא קא מרחם וכו׳. (תורת חיים): ואמרו כולהו שני יסורי דרבי אלעזר לא שכיב איניש בלא זמניה , וכולהו שני יסורי דרבי לא איצטריך עלמא למטרא. נראה שכולם היו יסורין של אהבה להרבות שכרם בעוה"ז להועיל לבני דורם . גם כי הם היו מקבלי׳ וסובלים אותם ג"כ לתשלום כפרה איזה ספק עון שלא היה ידוע להם. והאל ית׳ שהכל גלוי לפניו ראה וידע שלא היה בהם שמץ פיסול עון והביא עליה׳ היסורין מ א ה ב ה להרבות שכרם לתועלת הדור ותועלתם בעוה"ב . ולכך הראה האל ית׳ השקפתו והשגחתו על הצדיקים שבזכותם העולם ניזון . ומפני כי רבי אלעזר חשב עלמו שאולי נכשל בנפש איזה צדיק . היו היסורים שבאו עליו כדם שהיה זב מגופו כמו שאמר נגדימתותיה כל יומא שתין ספלי דמא . והאל יתברך הראה שלא חטא כלל במה שחשד וספק בעלמו . ולכך היה שכר אותם היסורים שלא מת איש בלא עתו בזכות יסורי רבי אלעזר . להורות שלא המית שום אדם צדיק . כי אם הרשעים אשר הם חייבים ובחייהם קרוים מתים . ושכר יסורי דרבי היה דלא

אהבת איתן

ועל הגאולה והיכי עביד הכי והוא קי"ל בתענית דלא מצלינן אתרתי. ונעלם ממנו הא דאיתא במדרש רבה איכה דאמר רחב"א על עירת גשמים וגלות מתענין עליהן ופירש שהוא כדבר א׳ . והטעם אי׳ בס׳ נפתלי שבע רצון פ׳ בחוקותי:

עיון יעקב

ג"כ מבית בלא זמנו וא"כ למה אוקמינהו לשלשתן אלא כדדריש במדרש: ואסו דרבי תהא על ידו. כדאמרינן בע"א חלאים רעים ונאמנים בשבועתן שמשביעין אותן שלא יצאו אלא ע"י פלוני:

עץ יוסף

מא תריסר אלפי גברא. הא דקאמר חשבון של תריסר אלפי גברי · משום דאמר רבי שמעון בן יוחאי ראיתי בני עליה והם מועטין אם אלף הם כו׳ · משמע דבמדינה אחת אינם יותר מאלף לדיקים דנקראים בני עליה · ודרכם היה לגבות הכרגא בניסן ובתשרי מה שבא בכל חדש כרגא · ואותן אלף לדיקים בודאי הולכים לשמוע הדרשה הלכות חג כתג · ולכך מבטלי כרגא מתליסר אלפי גברא דנותנין הכרגא כל חדש וכן י"ב חדשים (רמת שמואל): פריסתקא · הערוך פי׳ כתב: לאדרונא · תרגום ויבא החדרה לאדרון בית משכביה בחדר המקרה באדרון בית קייטא · ובלשון יוני קורין לחדר אנדרון · וכן כתוב בפרק הקומץ דף ל"ג אכסדרה דבי רב באנדרונא מעלייתא היא (ערוך): וטרקיה לבבא. סגר הדלת · גדר

המתורגמן . א) אנקלאגען שווערצען . ב) זובען . האט געזובט . ג) צימער .

אגירדא[א] דדקולא וקא גריס קא מיפלגי במתיבתא דרקיעא א אם בהרת קודמת לשער לבן טמא ואם שער לבן קודמת לבהרת טהור. ספק הקב"ה אומר טהור וכולהו מתיבתא דרקיעא אמרי טמא מאן נוכח[ב] נוכח רבה בר נחמני דאמר רבה בר נחמני אני יחיד בנגעים אני יחיד באהלות שדרו שליח בתריה ולא הוה מצי מלאך המות למקרב ליה מדלא הוה קא פסיק פומיה מגרסיה אדהכי נשיב זיקא ואוושי[ג] ביני קניא סבר גונדא דפרשי הוא אמר תינח נפשיה דההוא גברא ולא ימסר בידא דמלכותא כי הוה קא ניחא נפשיה אמר טהור טהור יצאת בת קול ואמרה אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור ויצאת נשמתך בטהור ב נפל פיתקא[ד] מרקיעא בפומבדיתא רבה בר נחמני נתבקש בישיבה של מעלה נפקו אביי וכולהו רבנן לאיעסוקיה ביה לא הוה ידעי דוכתיה אזלו לאגמא[ה] חזו צפרי דמטללי וקיימי אמרי ש"מ התם הוא ספדוה תלתא יומא ותלתא לילותא נפל פיתקא כל הפורש יהא בנדוי ספדוה שבעה יומי נפל פיתקא לכו לבתיכם לשלום. ההוא יומא דנח נפשיה דלייה זעפא ודריה[ו] להוא טייעא כי רכיב גמלא מהאי גיסא דנהר פפא ושדייה בהך גיסא אמר מאי האי אמרו ליה נח נפשיה דרבה בר נחמני אמר לפניו רבש"ע כולי עלמא דידך הוא ורבה בר נחמני דידך את דרבה ורבה דידך אמאי קא מחרבת ליה לעלמא נח זעפא:

מב שם רבי שמעון בן חלפתא בעל בשר הוה יומא חד הוה חמימא ליה הוה סליק ויתיב אשינא דטורא[ז] אמר לה לברתיה בתי הניפי[ח] עלי במניפא ואני אתן ליך ככרין דנרד אדהכי נשיב זיקא אמר כמה ככרים דנרד למאריה דיכי:

מג שם משנה מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלים הלך ופסק להם מזונות כשבא אצל אביו א"ל בני אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב וכו':

שם ע"ב גמ' למימרא דסעודתא דאברהם אבינו עדיפא מדשלמה והכתיב (מ"א ה) ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור סלת וששים כור קמח עשרה בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים ואמר גוריון בן אסטיון משמיה דרב הללו לעמילן של טבחים ורבי יצחק אמר הללו לציקי קדרה[ט] גוא"ר יצחק אלף נשים היו לשלמה כל אחת ואחת עשתה לו בביתה כך מ"ט זו סבורה שמא אצלה סועד היום וזו סבורה [שמא] אצלה סועד היום ואילו גבי אברהם כתיב (בראשית יח) ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן

רש"י

אגירדא דדיקלא· על גזע דקל קצוץ: אם בהרת קדמה לשער לבן טמא· דשער לבן שפרח בו הוא סימן לטומאה כדכתיב (ויקרא י"ג) והנה נהפך שער לבן בבהרת: טהור· לפי מה שכתוב בתורה: גונדא· גדוד של פרשים שמחפשים אחריו: בפומבדיתא· והוא ראש ישיבה (הוה) [בה]: מטללי. עושין צל בכנפיהם: דלי זעפא· גבה רוח סערה: את דרבה. אתה אוהבו של רבה: רבי שמעון בן חלפתא וכו'. משום דאיירי בריש דאגדתא בבעלי בשר נקט לה: ככרין דנרד· אגודות של נרד והוא עשוי כשבולין: למארי דיכי· לבעליו של רוח זה: בשעתו· בעת מלכותו דמלך והדיוט היה: שהם בני אברהם וגו'· וסעודתו של אברהם גדולה משל שלמה כדמפרש בגמ': הללו· הקמח והסלת: לעמילן של טבחים· חלות עשויות לכסות פי הקדרות לשאוב זוהמת התבשיל: הללו. הבקר והצאן המנויים בזה הפסוק: לציקי קדרה· אינו אלא למין מאכל ששמו ליקי קדרה אשדו"ר בלע"ז:

תוספות

ר"ש בן חלפתא בעל בשר הוה· משום ר"ח בר"ש דהיה בעל בשר נקט כמי האי עובדא ומה שהמתין עד כאן לפי שכל דבר דבוק לחבירו עד כאן:

מהרש"א

מקטלי לי לא מגלינא וק"ל: וכולהו מתיבתא דרקיעא כו'· בפ"ד דנגעים איכא פלוגתא דתנאי בהא דהכי תנן ואם ספק טמא ור"י אומר קיהה ומייתי לה בפרק הנחנקין ובפרק כל היד ומפרש לה רבה קיהה וטיהר וע"ש בתוס' דגרסינן רבה כדקאמר הכא מאן מוכח רבה ומשום דאיכא לפרש קיהה לאסוף למנין לטמא קאתי רבה לפרושי דאינו כן אלא דבא רבי יהושע למנין וטיהר ובשלהי נזיר יליף לה מקרא ובאגדה זו קאמר דנתבקש על כך בישיבה של מעלה להכריע בדבר דקיהה וטיהר והיינו כדקא ניחא נפשיה אמר טהור ודקאמר ספק הקב"ה אמר טהור גם דליכא ספיקא קמי שמיא לדידן דאיכא ספיקא קאמר ואקרא דמייתי בנזיר לטהר קסמיך וק"ל: [חזו לפרי דמטללי וקיימי כו'· דאין דרך העופות להיות עומדים באויר במקום אחד ובזה חזו דעומדין כן שם לכבודו להיות לצל שהיה רבה מוגח בחמה וק"ל: דלייה זעפא כו'· אפשר משום שלא נספד בו ביום כראוי כדאמרינן פ' האורג גבי יהושע שרגש עליהן ההר כו' על שלא נספד כראוי וק"ל]: הללו לציקי קדרה כו'· מייתי להו להחזיק הקושיא ונראה דלמדו לומר כן דאי כפשטיה לאכילתן מאי רבותיה דהא כתיב ישראל ויהודה רבים כחול הים וגו' אבל לעמילן ולציקי אין הכל צריכין לו ומייתי כמי אלף נשים היו לשלמה כו' להפליג הקושיא ואפשר שלמד כן מקרא דכתיב ויהי לו נשים ז' מאות ופילגשים ג' מאות ויטו נשיו את לבו דהיינו להיכן שיהא סועד בכל יום דלפשטיה לא איצטריך דמפרש ביה ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו וגו': ואמר

עיון יעקב

הקב"ה אומר טהור וכולהו מתיבתא דרקיעא אמרי טמא. אע"ג דאחרי רבים להטות כתיב והקב"ה בעצמו משמר את התורה מ"מ אע"ג דמתיבתא הוי רוב מנין מ"מ הקב"ה הוא רוב בנין לכן הוצרכו הכרעה שלישית: אמר טהור טהור. הא דאמר כפל תיבת טהור שמעתי בשם גדול לרמוז אל מ"ש תוספות בסנהדרין פ' אלו הן הנחנקין גבי בין נגע לנגע דהתילוק הוא מסוזקק לטומאה אז מעמידין בספק לחזקת טומאה אבל משלא נזקק לטומאה אזי בספק בחזקת טהרה וכ"כ הר"ש הזקן פ"ד ממסכת נגעים והובא שם בתי"ט דמיירי שהיה בו מתחלה כתגי גריס בהרת לכן מעמידין בחזקת טומאה א"כ יפה אמר רבה טהור טהור אם מתחלה בחזקת טהרה הוא טהור מש"כ אם הוא בחזקת טמא, טמא וזה שאמר

עין יוסף

גדר בעדי ולא אלא תרגומו סגר בתראי בגין דלא איפוק· פי' ענין סגירה: מג כל אחת ואחת עשתה כו'· אפשר שדורש יתור תיבת אחד דמפסיק שיאמר ויהי לחם שלמה ליום אימר אחד רמז שהי' כן בכל בית מנשיו· וז"ש ליום אחד ר"ל לכל יום ולכל בית אחד מנשיו (כלי יקר):

ענף יוסף

מג שהם בני אברהם יצחק ויעקב. ובספר תורת חיים הקשה על רש"י ע"ש· וכתב לכך נראה דהא דקאמר שהן בני אברהם יצחק ויעקב לא אסעודת אברהם שהיה למלאכים סמיך. אלא הכי קאמר שהן בני אברהם יצחק ויעקב שנתברכו מפי השכינה בעושר וכבוד וגדולה. וכל אחד מהם גדול בדורו היה כדאשכחן בכמה דוכתיה. וא"כ מסתמא הוה סעודתייהו שבכל יום ויומ עדיפא מדשלמה כדמסיק. ופריך נהי דביצחק ויעקב

המתורגמן. א) ווארציל. שטאם. ב) בעווייזען, ופי' מכריע. ג) גערוישט. ד) שריפט. צעטעל. ה) פעלד. ו) האט געטראגען, פי' כי הסערה הרימה את הסוחר אשר רכב על הגמל ונשאתהו מעבר אחד לנהר והשליכתהו לעבר השני. ז) שפיטץ בערג. ח) פאך אויף מיר מיט דעם פאכער. ט) איינגום, ופי' רוטב מבושם שילק לקדירה להטעימה יותר.

יד יוסף

א נדה דף י"ט ע"א נזיר דף ס"ה ע"ב כתובות דף ע"ה ע"ב הנחנקין דף פ"ז ע"ב נגעים פ"ד מ"א: ב קשה מה עלה בדעתם לפרוש אחר ג' ימים ולא חשו לתקנת חכמים שלשה לבכי ז' להספד כו'. ובת"ל תירץ משום שאין מספידין על הרוגי מלכות לכן מאחר שרב"נ אגב שמדא נח נפשיה חשבו לפרוש אחר ג' שלא ישמע למלכות ויסתכנו ויש מתרצין שחשבו שיעלו תלת לילותא דספדוהו במקום ימים ויום הז' מקלתו ככולו לזה רצו לפרוש אחר ג' חדית לון הב"ק דיום ולילה כיום אחד חשוב: ג שו"ע ילקוט מלכים א' רמז קע"ו:

חדושי גאונים

איצטריך עלמא למטרא דותא ליסורין שקבל עליו. שהם בפה. ואכן שבמקום קטנים. כי הוא נלעטר במאכלו ובמשקיו. ולכך נתברכו בזכותו המאכלים והמשקים בלי מטר. דיומא דמיטרא כיומא דדינא כמו שאמרו שם. ואפי' הכי אמרו דעדיפי יסורי דרבי אלעזר מדרבי. דאלו רבי אלעזר מאהבה באו ומאהבה הלכו. דרבי על ידי מעשה באו. הוראתם בזה כי גם שיסורי רבי היו ג"כ של אהבה לא היו שלמים באהבתם כיסורי רבי אלעזר שמיד שאל קבלת היסורין באו עליו. וכשרצה שיסתלקו מעליו נסתלקו. אבל יסורי רבי לא באו עליו מיד כשקבלם. עד אשר בא אותם מעשה לידו שלאריתם על העגל שנחבא תחת כנפיו שלא ישחטוהו. ואמר ז"ל דלכך נוצרת אמרו הואיל ולא ריחם ליתו עליה יסורין. ונחשב בידו דבור הקל לחטא עד שבאו עליו היסורין על החטא ההוא. ואולי כי בשעה אחת שהתמידו בו אותם היסורין נתכפר לו החטא הקל. אלא כיון שבאו עליו כבר ע"י המעשה לא נסתלקו מעליו. לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו בכל הזמן

בקר רך וטוב וא"ר יהודה אמר רב בן בקר אחד
רך ב' וטוב ג' · התם תלת תורי לתלתא גברי
הכא לכל ישראל ויהודה שנאמר (מ"א ד) יהודה
וישראל רבים כחול אשר על (שפת) הים · מאי
ברבורים אבוסים אמר רב שאובסים אותן בע"כ ושמואל אמר שאובסים ועומדי'
מאליהם ור' יוחנן אמר מביאים תור ממרעיתו בדלא אנים ותרנגולת מאשפתה
בדלא אניסא אמר ר"י מובחר שבבהמות שור מובחר שבעופות תרנגולת אמר
אמימר זגתא אוכמתא בי בטניתא דמשתבחא ביני עצרי דלא מציא פסיא קניא(א)·
(בראשי' יח) ואל הבקר רץ אברהם א"ר יהודה אמר רב א בן בקר אחד רך ב' וטוב ג'
ואימא חד כדאמרי אינשי רכיך וטב א"כ לכתוב רךטוב מאי וטוב ש"מ לדרשה
ואימא תרי מדוטוב לדרשה רך נמי לדרשה מתיב רבה בר עולא ואי תימא רב
הושעיא ואי תימא רבי נתן בר' אושעיא ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו. כל
חד וחד יהביה לנער חד · ויקח חמאה וחלב ובן הבקר וגו' דקמא קמא דמטיא
אייתי לקמייהו ולמה לי תלתא תסגי בחד א"ר חנן בר רבא כדי להאכילן שלש
לשונות בחרדל :

מד שם אמר ר' תנחום בר חנילאי לעולם אל ישנה אדם מן המנהג שהרי
משה עלה למרום ולא אכל לחם ומה"ש ירדו למטה ואכלו לחם
אכלו ס"ד ב אלא אימא נראו כמי שאכלו ושתו · א"ר יהודה אמר רב ג כל מה
שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו עשה הקב"ה לבניו בעצמו וכל מה
שעשה אברהם ע"י שליח עשה הקב"ה לבניו על ידי שליח (בראשית יח) ואל
הבקר רץ אברהם (במדבר יא) ורוח נסע מאת ה' . ויקח חמאה וחלב (שמות טז) הנני
ממטיר לכם לחם מן השמים · והוא עומד עליהם תחת העץ (שם יז) הנני עומד

רש"י

ברבורים · תרנגולים : שאובסים אותם בע"כ · תוחבין להם מאכל בפיהם בחזקה : תור · שור : בדלא אנים · שלא עשה מלאכה : בדלא אניסא · בגידול אפרוחים: זוגתא.תרנגולת : פטניתא · המפוטמת בבית. ל"א בטניתא בעלת כרס : דמשתבחי ביני עצרי · בין הגיתות ואוכלת החרצנים:דלא מציא פסיא קניא· שאינה יכולה לפסוע הקנה מרוב שמנה : קמא קמא דמטיא · ראשון שמגיע לאכול שנגמר בישולו: לשונות בחרדל· מעדן מלכים ושרים הוא: מאת ה' · (כגון) ויגז

מהרש"א

ואמר רב יהודה בן בקר רך וטוב כו' · ויש לדקדק דבלאו רב יהודה הוה עדיפא להקשות דבן בקר משמע חד כדפריך בסמוך וי"ל דבלאו רב יודא איכא למימר מין בן בקר והרבה היו דהוא אדם על שוורים הרבה שור כדכתיב ויהי לי שור וגו' אבל מדרב יודא דאמר ג' הוה פריך שפיר דבשלמה הוו טפי בקרים וק"ל : הכא לכל ישראל כו' · ויש להקשות דהא כן מאי רבותיה דאפילו כסעודת שלמה דהא אפשר דלא בא לכ"א מישראל כ"א דבר מועט וי"ל דה"ק דאפילו אם אתה עושה לפועלים הללו שאינם מרובין כסעודת שלמה שנעשית לכל ישראל והוא דחוק דלפ"ז היו אלו הפועלים מרובים כל כך שאילו היה עושה להן כסעודת שלמה לא היה בא לכל אחד מהפועלים בקר אחד ודו"ק: מאי אבוסין כו' . הא ודאי לענין שיהיו שמנין הא חזינן דאבוסין בע"כ הם יותר שמנין אלא דשמואל פליג וקאמר לענין בריאות למאכל אדם יותר טוב שאבוסין מאליהן דשמואל רופא היה כדלעיל וק"ל: תור ממרעיתו כו' · אהאי קרא ודאי נמי קאי ומשמע ליה דאבוסים דסיפיה דקרא קאי נמי אבקר דקרא ובמלת אבוס ודאי דלא פליג אי כמר ואי כמר שהוא מקום שמשמנין הבהמה אלא שהוסיף לומר דאין אובסין אלא שור ותרנגולת דלא אניסא וק"ל: רך נמי כו' · ר"ל דתו לא הוה כדאמרי אינשי דלא אמרי רכיך לחוד בלא טוב וע"כ רך נמי לדרשה וק"ל: יהביה לנער חד . כתב הרא"ש אבל גבי ובן הבקר אשר עשה דקאי אאברהם כו' אין לפרש אלא קמא קמא דמטיא אייתי קמייהו עכ"ל דנראה דה"כ גבי ויתן אל הנער אין לפרש קמא קמא נתן אל הנער לעשותו וחד נער היה דא"כ מאי אשמיענו קרא בזה דהכא אשמעינן קרא דאברהם זריז היה ולא המתין עד שתגמור בישול כלם אלא קמא כו' ודו"ק : ג' לשונות כו' · נראה שלמדו לומר כן דלישנא דרך וטוב נופל בפרט על הלשון כההיא דויקרא רבה רבי הוה עשה סעודה לתלמידיו הביא לפניהם לשונות רכים ולשונות קשים כו' דכד הוא טבא לית טב מינה וכד הוא בישא לית ביש מינה וחרדל נמי דרים מרך וטוב חוטבניה דדין כחוטבניה דדין ולדרש זה נמי שפיר אתיא נוסף הוא"ו בוטוב וק"ל : שהרי משה עלה וכו' . אליהו נמי [הלך למטה במדבר מ' יום] ולא אכל איכא למימר דאקראי נעשה שהלך במדבר דרך יום א' וישאל את נפשו למות עד שהזמין לו הקב"ה עוגת רצפים וצפחת מים וילך בכח האכילה ההיא מ' יום וגו' אבל משה שהיה ג' פעמים מ' יום בלא אכילה כיון שראה בראשונה שנעשה לו נס שהוצרך לעמוד שם מ' יום בלא אכילה לא היה לו בעליה שנית ושלישית לסמוך על הנס והיה לו ליטול עמו לחם ומים אי לאו משום דאל ישנה כו' ודקאמר עלה משה למרום אין זה סותר מה שאמרו פ"ק דסוכה מעולם לא עלה משה למרום דמ"מ עלה למטה מי' ולא אכל שם משום דאל ישנה כו' ומה שהקדים מעשה משה המאוחר למעשה מלאכים המוקדם נראה משום דהא דאין אוכלין לחם המלאכים במרום לא פסיקא ליה אלא מדלא אכל משה שם לחם ועוד נראה דעיקר הראיה ממשה דלא אכל שם לחם אבל המלאכים לא אכלו אלא לפי הדמיון כמ"ש נראה כמי שאכלו ודו"ק : ע"י שליח ואל הבקר וגו' · השכר

עין יעקב

אצריך רבה בר נחמני שילא נשמתך בטהרה שהיה יכול לומר בהיפך טמא טמא וכזה יש ליישב ג"כ דעת הרמב"ם על שפסק טמא שלא כדעת הקב"ה ועי' בכ"מ וי"ל דמיירי משנזקק לטומאה : ואמר רב יהודה אמר רב בן בקר אחד . הא דהוצרך להביא הא דאמר רב יהודה עיין במהרש"א ועי"ל דאי לאו דר"י אמר רב הייתי אומר דלעולם סעודת אברהם היה גדולה משלמה והא דלא חשיב גבי אברהם רק אחד שהיה מיוחד שבעדרו שהוא רך וטוב אבל לעולם היה הרבה מאד אבל מדר"י אמר רב שאמר שרך וטוב לדרשה מקשה שפיר : מדוטוב לדרשה רך נמי לדרשה . עיין במהרש"א ועי"ל דודאי קשה קושית הש"ס למה לי תלתא תסגי בחד אלא צ"ל כדי להאכיל ג' לשונות א"כ ע"כ צ"ל דרך נמי לדרשה והיה ג' דאל"כ לא היו רק שנים ותקשי תסגי בחד :

הרי"ף

התם תלתא תורי לתלתא גברי הכא לכל ישראל ויהודה . אע"ג דאמרינן לקמן תסגי בחד אלא כדי להאכילן ג' לשונות מ"מ כיון דהטע ג' הוי נפישי משלמה :
יוקח

לעולם אל ישנה אדם מן המנהג שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם ומלאכי השרת ירדו למטה ואכלו לחם· נראה דעיקר ראיה הוא מאדם מן משה אך מן משה לבד י"ל דמשה לא אכל לפי שלא היה לו מה לאכול למעלה ואם הי' לו מה לאכול למעלה היה אוכל לה"ק מ"ה ירדו למטה ואכלו למה אכלו למטה אלא הלך בקרתא אזיל בנימוסו אך י"ל דלמא מש"ה אכלו מ"ה למטה

ענף יוסף

איכא למימר הכי . אבל כאברהם אי אפשר לומר כן דסעודתו דכולי יומי הוה עדיפא מדשלמה דהא אפילו בשעה שהכניס אורחים לא הוו ליה אלא תלתא תורי . ואלו גבי שלמה כתיב ויהי לחם שלמה ליום אחד וגו' . ומשני התם תלתא תורי לתלתא גברי ולעולם סעודתיה דאברהם שהיה עושה בכל יום על שולחנו מסתמא הוה עדיף מדשלמה לפי ערך . וכן סעודתייהו דיצחק ויעקב כיון דברכתן וגדולתן הוה יותר מגדולת שלמה עכ"ל :
ומניקתה

עץ יוסף

מד ולא אכל לחם · אע"פ שמטבעו להחליף תמורת התכתו במזון · לפי שנדבק בעליונים היה כאחד מהם ליזון מזיו השכינה . וכן כל הולך למקום אחר יתנהג במנהגם מפני כבודם : אכלו ס"ד . הלא הם שכל פשוט ולא יתכן בהם אכילה גשמית · ואין הכי נמי שאכלו אכלו ממש יוכיח שפיר שפי שאין לשנות מהמנהג · אלא קושטא דמלתיה קאמר : נראו כמי שאכלו ושתו . ראשון ראשון מסתלק · כן הוא בב"ר פ' מ"ח · פי' ראשון ראשון מסתלק מן השולחן שהמלאכים מעבירין אותו למרחוק או שרפוהו לאברהם נדמה שאכלוהו . אבל בתד"א פליג על זה הגמרא וס"ל שאוכלין ושותין ממש מפני כבוד אברהם : כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת כו' . משום שקשה מ"ט שהאריך בפרטים אלו דהוה הגי לכתוב שזימנם והאכילם והשקם · לכן קאמר דאשמועינן לדקות ה' שנתן שכר לאברהם כפי כל פרטי מעשיו בגמילות חסדיו לאורחים · ומדה כנגד מדה שכל מה שעשה בעצמו להמלאכים שנדמו לו לאורחים עשה הקב"ה ג"כ בעצמו כו' : ואל הבקר רץ אברהם ורוח נסע כו' · ר"ל ואל הבקר רץ אברהם והוא בשר ·

יד יוסף

א אדר"נ פ' י"ג ע"ש וצ"ע תנחומא סדר וירא סי' ד': ב ב"ר פ' מ"ח סי' ע"ז : ג ב"ר פ' מ"ח סי' י' קהלת רבה פסוק שלח לחמך ש"ר פרשה כ"ה במדבר פ' י"ד תנחומא סדר וירא סימן ד':

חדושי גאונים

שקבלם מאהבה . ובזמן הסתלקותם גם כן הוצרך שיבא לידו דבר זכות ורחמים . שאמר על בני כרכושתא דקא כנשא להו אמתיה שבקינהו דכתיב (תהלים קמה) ורחמיו על כל מעשיו.ואז רחמו עליו ונסתלקו היסורין . (בית אלהים) :
ערק ואזל לאגמא הוה יתיב אגירדא דדקולא וקא גריס קא מיפלגי במתיבתא דרקיעא כו' . המאמר הזה אשר היה לצחוק וללעג בפי כל הדוברים עתק על אגדות חז"ל הוא כולו חידה נפלאה אצור בתוכו משל ומליצה והון יקר ונעים . ספר כי רבב"נ אחר שנרדף מן המלכות ולא יכול עוד ללמוד עם המון תלמידים ערק ואזל לאגמא . המליצה שפירש א"ע מכל עניני החומר והעולם עד שהיתה נפשו מופרדת מגופו בלתי מרגשת בעניניו כלל. וכזה אזיל לאגמא .

אהבת איתן

כל מה שעשה אברה' למלאכי השרת בעצמו עשה הקב"ה לבניו בעצמו כו' ויקח חמאה וחלב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. בס' פרשת דרכים הקשה דת"ל דמן היינו פרנסה ואמרי' בריש תענית דלא נמסרה לשליח ואיך אמר הכא דבשביל א"א נתנו הקב"ה בעצמו ובספר אגודת אזוב תי' עפ"י מ"ש בתענית (דף י') א"י משקה אותה הקב"ה בעצמו וכל העולם ע"י שליח. וא"כ ה"ה פרנסה ומש"ה המן שהיה בחו"ל הוה נמסר לשליח אי לאו משום א"א כדאמר הכא . ואין זה נכון דודאי הא דאמר ר"י דמפתח של פרנסה לא נמסר לשליח היינו

המתורגמן. א) אויסציהען , ופי' תרנגולת שחורה השוכנת בין הגתים ומרוב שמנה לא תוכל לפסוע צוארה

[ויגז] שלוים הגיז בעצמו : יוקח נא מעט מים. ע"י שליח : זכו לשלש · מתנות שניתנו להם במדבר ע"י משה ואהרן : זכו לעמוד הענן · עומד עליהם תמיד כדכתיב (במדבר י"ד) וענגך עומד עליהם : לבארה של מרים. היינו נמי והכית בצור ובעמוד ענן פליגי : ורחצו רגליכם · והשענו תחת העץ שלא יכניס עבודת כוכבים בתוך ביתו שהערביים רגילים להשתחוות לאבק רגליהם והן כדמו לו כערביים : כבר יצא ממנו ישמעאל · (ממנו) [ממך] יצא הרגיל לעשות כן : הוציא חמה מנרתקה. להזריח חמה בכח שלא יהיו עוברי דרכים מצויין : תמן אמרי · בארץ ישראל :

לפניך שם על הצור בחורב· ואברהם הולך עמם לשלחם (שמות יג) וה' הולך לפניהם יומם. יוקח נא מעט מים (שם יז) והכית בצור ויצא ממנו מים ושתה העם. ופליגא דרב חמא ברבי חנינא דאמר ר' חמא ברבי חנינא וכן תנא דבי רבי ישמעאל בשכר ג' זכו לג' בשכר חמאה וחלב זכו למן· בשכר והוא עומד עליהם זכו לעמוד הענן. בשכר יוקח נא מעט מים זכו לבארה של מרים· (בראשית יח) יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם אמר ר' ינאי ברבי ישמעאל אמרו לו וכי בערביים חשדתנו שהם משתחוים לאבק רגליהם כבר יצא ממנו ישמעאל :

מה (שם) וירא אליו ה' וגו' כחום היום (שם יח) מאי כחום היום אמר רבי חמא בר חנינא אותו היום יום שלישי של מילה של אברהם היה ובא הקדוש ברוך הוא לשאול באברהם א הוציא הקב"ה חמה מנרתקה[א] כדי שלא יטריח אותו צדיק באורחים שדריה לאליעזר למיפק לבראי נפק ולא אשכח אמר לא מהימנינא לך היינו דאמרי תמן לית הימנותא בעבדי נפק איהו

הוא מעין המעשה ואל הבקר רץ וגו' הוא בשר ורוח נסע והגיז שלוים שהוא בשר ויקח חמאה וחלב היה השכר המן שהוא מעין החלב כדדרשינן ביומא לשד השמן מלשון שדים כמו שהתינוק טועם כו' והא דלא קאמר בשכר ולקחה פת לחם הנני ממטיר לכם לחם שהוא קרוב יותר מעניינו וכן הוא בב"ר נראה לפי שהוא אינו אלא סיפור דברי אברהם עם המלאכים ולא בא הלחם לסעודה כדאמרינן לקמן ולחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה ודו"ק : בשכר ג' כו' זכו למן כו' · יש לדקדק דבפ"ק דתענית אמרו המן בזכות משה והבאר בזכות מרים והענן בזכות אהרן ומהך דהכא גופא קשה דאמאי קרא לה בארה של מרים וי"ל דבזכות אברהם לא היו זוכין בהן אלא לפי שעה אבל בזכות משה ואהרן ומרים היו נמשכים המן והענן והבאר כך זמן רב מ' שנה ולכך כשמת אהרן נסתלק הענן וכשמת מרים נסתלק הבאר וכשמת משה נסתלק המן : כבר יצא ממנו ישמעאל כו'· מבואר [ברא"ם] מדהקדים הרחיצה ללינה שלא כמנהג שהרי לוט ולבן הקדימו הלינה לרחיצה דרשו שהקפיד על האבק שהוא עבודת כוכבים לערביים ותשובת מלאכים זו שאמרו וכי בערביים כו' ודאי לא הוזכרה בכתוב ולא למדוה אלא מדלקה אברהם בזה שיצא ממנו ישמעאל אשר הערביים הם זרעו העובדים בזה ואמרינן החושד בכשרים לוקה בגופו וק"ע : אותו היום ג' למילתו כו' . מבואר ברא"ם וכתב דאית מפרשי מדלא הוזכר בזאת המראה שום דבור משמע שלא נראה אליו אלא כדי לבקרו והוא דחה פי' זה מההיא דפ' מפנין ומדשמעתין שאמר הקב"ה להמתין לו דכתיב אל נא תעבור כו' אם כן מצינו שדבר עמו השם אחר שהכניס האורחים עכ"ל ע"ש והנראה לקיים דבריהם דכיון דלא הוזכר שום דבור כאן לא היתה המראה על דעת הדבור שהיה אחר הכנסת אורחים וכן משמע מתוך הכתובים : ביום ג' למילתו היה כו' . דברי הרא"ם בזה באורך אין להם עיקר ודחוקים מאד עלמם אבל הוא מבואר בדברי הר"ן בפר"א דמילה ע"ש באורך דלפרש"י אע"ג דביום א' וב' איכא סכנה יותר מביום ג' מ"מ ביום ג' החולשה גוברת יותר כדכתיב ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים ומ"ה קאמר רבי חמא בר' חנינא דביום ג' בא הקב"ה לבקרו דהוא עיקר מצות הביקור שהוא חלוש ביותר וצריך לבקרו לעשות צרכיו כמ"ש הר"ן וכן אמרו דאין מבקרין החולה עד אחר ג' ימים ולדברי הרמב"ם ניחא טפי שיום הג' יותר מסוכן ויותר חלוש ובזה יבואו דברי המתרגם על נכון בין לפרש"י בין לרמב"ם בלי גמגום

הרי"ף

יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם וכו'. ואפשר מדכתיב ויאמרו כן תעשה להסיר בנך ישמעאל כאשר דברת לנו :

ויאמר

עין יעקב

לפי שגם למעלה אכלו כדאיתא ביומא לחד מ"ד לחם אבירים אכל איש לחם שמ"ש אוכלין אותו לכך מייתי ממשה מדלא אכל למעלה מכלל דאין אכילה כלל למעלה : בשכר שלשה זכו לשלשה בשכר חמאה וחלב זכו למן וכו'. כתב מהרש"א יש לדקדק דבפ"ק דתענית אמרו המן בזכות משה והבאר בזכות מרים והענן בזכות אהרן ול"נ דאע"ג דהכל היו בזכות אברהם מ"מ היה אפשר להיות אלו דברים קודם דור המדבר או אח"כ שלא אב אחד לכלנו והיו שלשתן דוקא בזמן דור המדבר בזכות שלשה פרנסים אלו וכולו בשביל אברהם שהוא אב לכלם : אמרו לו וכי בערביים חשדתנו כבר יצא ממנו ישמעאל שהם משתחוים לאבק שעל גבי רגליהן כו' ומאי כחום היום וכו'. ע"ד הדרש אמרתי ע"פ מה דאיתא בעשרה מאמרות שמלאכים באו אצל אברהם לברך ברכת המזון ועיין בזרע ברך שני שפי' הטעם בע"י כן יזכו לתורה ואברהם דחה אותם לברך ברכת המזון רק שהוא יברך וע' בש"ך על התורה שפי' יוקח נא מעט מים קאי על התורה שיוקח על ידי משה וזהו ורחצו רגליכם כמו שפרש"י וכל העם אשר ברגליך בעלתך ה"נ אמר אברהם למלאכים שיבטלו עצמם וזהו ורחצו רגליכם ואיתא בש"ס דפסחים לעתיד יאמר אברהם אני איני מברך שכבר יצא ממני ישמעאל ע"כ ואח"כ בזה מתורץ תחלת הגמרא וכי בערביי' חשדתנו שמשתחוים וכו' אלא נ"ל ורחצו רגליכם קאי להפר עצמם שלא יברכו בה"מ כדי שלא יזכו לתורה לכן אמרו כבר יצא ממנו ישמעאל ואח"כ הוא א"א לברכו ואיתא בזרע ברך כחום היום דהיינו עד ו' שעות שהוא זמן סעודה שיושבין בדין ואיתא בש"ס דשבת פ"ק עד מתי יושבין בדין עד זמן סעודה מאי קרא דכתיב אי לך ארץ שמלכך נער וגו' ושריך בעת יאכלו וכתב מהרש"א היינו זמן סעודה לכל אדם דהיינו שעה רביעית כדאיתא בתרגום יונתן וריבוק בתר דמקרבה תמידא ע"ש דבריו בתריכות ובאמת הוא נגד משמעות כל הפוסקים דמשמע עד זמן סעודה דהיינו סעודת ת"ח שהיא שש שעות ונראה דפליגי בפלוגתא דהני תנאי בברכות דף כ"ז אי תמיד של שחר קרב בד' שעות או בשש שעות ומקשה שם בש"ס למ"ד בשש שעות ש"מ דעד שש שעות נפרא הוא והא כתיב וחם השמש ונמס עד ארבע שעות וכתיב וילקטו אותו בבוקר בבוקר ומתרץ הש"ס מדכתיב שתי פעמים בבוקר בבוקר חלקהו לשני בקרים ואיתא בספתי כהן בבוקר כפל לומר שבזכות בבוקר לקטו דהיינו אברהם שנאמר גביה וישכם אברהם בבוקר ואיתא שם בפ' הפועלים כל מה שעשה אברהם ע"י שליח נעשה לבניו על ידי שליח ומה שעשה אברהם ע"י עצמו בשכר חמאה וחלב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ע"ש ונראה דפליגי בהא אי אברהם היה יודע שהם מלאכים או לא וכדאיתא במעשה ה' דלמ"ד שידע שהם מלאכים ולא האכילם בשר וחלב רק כדי להכשילם ולא לכבוד אם כן אין לומר שממעט זה זכו למן אלא נ"ל בזכות בבוקר ובזה מתורץ עכשיו קשה מאי כחום היום בל"ז הייתי אומר להראות עד מתי יושבין בדין עד זמן סעודת תלמידי חכמים דהיינו שש שעות אע"ג דבתרגום כתיב עד זמן דקרב תמידא י"ל דתמיד קרב עד חצות היום והא דכתיב ותם השמש י"ל שאני התם דכתיב שתי פעמים בבוקר חלקהו לשני בקרים וא"ל דבבוקר בזכות בוקר י"ל דבכר זכו מכח חמאה וחלב ולא ידע שהם מלאכים ובקש לבטל עצמם כדעת הזרע ברך אם כן מקשה שפיר מה כחום היום ודו"ק : שדריה לאליעזר למיפק לבראי נפק ולא אשכח. נראה דקדרים מתיבת אליו דאליו משמע למעט את אהרן לפכי קדרים דשדר לאליעזר למיפק לבראי ולא חזיה לקב"ה עד דנפיק איהו בעצמו : נפק איהו חזיה לקב"ה דקאי אבבא · אע"ג שמתחלה כתיב וירא אליו ה' י"ל כיון שהלך אליו לבקר את החולה ודרך

עין יוסף

והיה מדה כנגד מדה ורוח נסע וגו' והגיז שלוים שהוא בשר (מהרש"א) אבל קשה איך יהיה בשר זה שהיה להם לזרא חלף שכר אברהם. וי"ל דאות על השלו בעי למימר · ומשום דויגז שלוים היינו ע"י הקב"ה מדכתיב ביה ורוח נסע מאת ה' נקט ליה דמיניה ילפינן דותעל השלו נמי ע"י הרוח מאת ה' דמסתמא כל מיני השלו בענין אחד היו אלא שהשני נהפך להם לקללה · או דמכ"ש ילפינן דאחר דההוא הוה מהקב"ה עצמו כ"ש זה שהיה לברכה דמדה טובה מרובה משל פורעניות (יפ"ת) : יוקח נא · משמע ע"י שליח · והיה השכר ע"י שליח זה משה שאמר לו הקב"ה והכית בצור וגו' : בשכר שלשה כו'· ומה שלא זכו כלום בשכר פת ובשר שהאכילן · י"ל משום דשורת המנהג כך הוא להאכיל לאורחים פת ובשר אבל שלשה דברים הללו עשה לפנים משורת המנהג (תורת חיים) : זכו לשלשה כו' זכו למן כו' זכו לעמוד ענן כו' זכו לבארה של מרים · יש לומר דה"ק בשכר שלשה זכו שיצאו מהם שלשה משה אהרן ומרים שבזכותן זכו למן וענן ובאר (רמת שמואל) : מה הוציא הקב"ה חמה מנרתקה· להזריח חמה בכח שלא יהו עוברי דרכים מצוין

המתורגמן. א) פֿאָן איהר שייד, שאַבטיל .

א תנחומא סדר וירא סימן ג' :

חדושי גאונים

אם כפשוטו על הפרישות מן הישוב אל המדבר כמתי מדבר הנ"ל שהם הפורשים א"ע מן הישוב . ואם לפי המליצה שנפשו יצאה מן העיר אל המדבר ר"ל שפרשה א"ע מן הגוף שהוא העיר הקטנה שבספר קהלת שאנשים בה מעט . שהיא הגויה וכחותי'. אל האגם שהוא חוץ לעיר . כמו שתמצא מליצה זו בכל ספר שיר השירים שבכל עת שנפרדה הנפש מן החומר והוכנה אל הכבוד ימליץ שיצאה הרעיה הקדושה מן העיר אל המדבר כמו שכתבתי בפירושי לשיר הזה בספר שירי הנפש. יתיב אגירדא דדקולא וקא גריס . עתה מתחיל לספר ענין נפלא אשר ראו ברבה בר נחמני בעת מיתתו. הנה כשהגיע זמנו לפטור מן העולם וחכמי ישראל התאספו ועמדו סביב מטתו . ראו בו דבר חדש ונפלא מאד . שמגד אחד ראו שכל חלקי הגויה כבר מתו ופסק כח חיותם ולא נשאר חיות הגוף רק בלב ובאברים הקרובים אליו. ורבה

אהבת איתן

אף נמו"ל כדמוכח בע"פ (קי"ח) דאר"י קשין מזונותיו ש"א יותר מגאולה דאלו בגאולה כתיב המלאך הגואל וגו' ובפרנסה כתי' האלהים הרועה אותי וגו'.אלמא דאף בחו"ל הוא על ידי הקב"ה דהא יעקב בחו"ל הוה כשאמר מקרא זה . והיא דתענית (דף י')אינה ראיה כלל דשאני גשמים דחו"ל דהוי על ידי שליח משום דאמר התם א"י שותה מי גשמים וכל העולם כלו מתמצית . א"י שותה תחלה וכל העולם כלו לבסוף שנאמר הנותן מטר על פני הארץ ושולח מים על פני חוצות . וכיון דא"י משקה הקב"ה בתחלה בעצמו שולח אח"כ התמצית לכל העולם על ידי שליח . וגם זה אינו

חזייה לחקב"ה דקאי אבבא והיינו דכתיב אל נא תעבור מעל עבדך . הכא משמע שהשכינה היתה רוצה להסתלק מעל אברהם ובמפנין משמע שלפי שרלה אברהם לילך לקראת אורחים ולהכניסן אמר להקב"ה להמתין עד שיכנים אותן דדרשינן מיניה גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה וקאמר נמי התם בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו . מדת ב"ו אין קטן יכול לומר לגדול המתן עד שאבא אלך ואילו בהקב"ה כתיב אל נא תעבור : ההוא דאתא לשזביה ללוט · ותימה דאמרינן בב"ר דאין מלאך אחד עושה שתי שליחות וי"ל דכאן לא עשה מיכאל בשליחות אחת כי אם מעשה אחד שבישר את שרה וכשהלך משם לסדום אז הותחלה שליחות אחרת ודווקא במקום אחד אין עושה שתי שליחות ובב"ר יש שרפאל בא להציל את לוט ורפואת אברהם אינה נזכרת ואפילו בא כמו כן לרפאות אברהם חשיב הכל שליחות אחד דרפואה והצלה ענין אחד הוא · הקשה הר"ר אלחנן הא משמע ליפנא דקרא שניהם הצילוהו כדכתיב ויחזיקו האנשים בידו וכתיב ויוליאוהו ויניחוהו מחוץ לעיר וכתיב

חזייה להקדוש ב"ה דקאי אבבא[א]) היינו דכתיב (בראשי' יח) אל נא תעבור מעל עבדך כיון דחזא דקא אסר ושרי [ב]) אמר לאו אורח ארעא למיקם הכא היינו דכתיב (שם) וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מעיקרא אתו קמו עליה כי חזיוה דהוה ליה צערא אמרו לאו אורח ארעא למיקם הכא · מאן נינהו ג' אנשים מיכאל וגבריאל ורפאל · מיכאל שבא לבשר את שרה רפאל שבא לרפאות את אברהם גבריאל דאזיל למהפכיה לסדום והכתיב (שם יט) ויבאו שני המלאכים סדומה בערב דאזל מיכאל בהדיה לשזביה [ג]) ללוט דיקא נמי דכתיב (שם) ויהפוך את הערים האל ולא כתיב ויהפכו ש"מ. מאי שנא לגבי אברהם דכתי' (שם יח) כן תעשה כאשר דברת ומאי שנא לגבי לוט דכתיב (שם יט) [דף פז] ויפצר בם מאד א"ר אלעזר א מכאן שמסרבין [ד]) לקטן ואין מסרבין לגדול:

כיון דחזא · הקב"ה : דקא אסר · אברהם את מילתו ושרי אמר לאו אורח ארעא למיקם הכא : היינו דכתיב . דמעיקרא כתיב נלבים עליו ולבסוף כתיב וירץ לקראתם : דיקא נמי . דחד הוא

מהרש"א

ודו"ק : אל נא תעבור וכו' . כתבו התו' הכא משמע שהשכינה הית' רול' להסתלק כו' ובפ' מפנין משמע כו' ע"ש ונראה ליישב דהא פשיטא ליה לתלמודא דמה שאמר אברהם להקב"ה אל נא תעבור היינו משום שראה שרולה השכינה להסתלק כדאמרינן הכא דאי משום שרלה אברהם לילך אל האורחים להכניסם ה"ל להקדים האי קרא קודם וירא וירץ לקראתם ומ"ש רש"י בחומש דדרך המקראות לדבר כן הוא דחוק דאמרינן פ"ק דפסחים דבחד ענינא לא אמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה וכן מ"ש החזקוני דדייקינן ליה הכא במקרא מסורס אינו כנון דבתרי פסוקי כי הכא לא אמרינן מקרא מסורס והכיא דרשה דפ' מפנין לאו משום דא"ל אברהם להקב"ה אל נא תעבור וגו' אלא מהאי ענינא נדרש מדהלך מהקב"ה להכניס האורחים והמתין לו הקב"ה הדבור עד אחר כל מעשה המלאכים שאז א"ל הקב"ה זעקת סדום וגו' והיינו ע"כ משום דגדול הכנסת אורחים כו' ודו"ק : היינו דכתיב כו' · בפירש"י בחומש כתיב נלבים עליו וכתיב וירץ לקראתם כד חזיוה כו' ועוד יש לפרש מדכתיב וירא וירא ב' פעמים שבתחלה ראה אותם נלבים עליו ואח"כ כשראה אותם שפירשו הימנו מיד וירץ לקראתם ונראה לפי דרש זה לא יתכן לפרש לקראתם כמשמעו דהא אחריהם היה רץ שפירשו הימנו אלא דמלת לקראתם פירושו כמו לקרא אותם שהיה רץ אחריהם להחזירם וק"ל : דאזיל מיכאל לשזביה ללוט · כתבו התוס' תימה דאמרינן בב"ר דאין מלאך אחד עושה שתי שליחות כו' י"ל וכו' עכ"ל ע"ש וכתב הסמ"ס כיון דבב' מקומות עושה ב' שליחות א"כ בתרי סני ול"ע עכ"ל ואין כאן קושיא דאין זה מוכרח שיהיה כן לעולם אלא בב' מקומות ה"ל כ"א שליחות אחרת ולפעמים עושה מלאך אחד ב' שליחות בב' מקומות ופעמים ע"י ב' מלאכים כפי רלון הש"י דאל"כ כל השליחות בב' מקומות יעשו ע"י מלאך א' אלא בב' מעשים במקום אחד קאמר כיון שלא הותחל עדיין שליחות שני ע"כ אין מלאך א' עושה אותן דאל"כ למה לא עשה מלאך אחד הבשורה והרפואה או ההפיכה וההלה וזה ברור בלשון התוס' ויש לחכמי הקבלה דרך אחרת בזה עיין בספר בחיי וברקאנטי וק"ל : דכתיב ויהפוך ולא כתיב ויהפכו · וא"ת והא כתיב כי משחיתים אנחנו וגו' והחזקוני תירץ כיון שבהפיכה מלינו לשון יחיד לבלתי הפכי מלי נמי למנקט בלשון רבים עכ"ל אבל התוס' ע"כ לית להו האי סברא דאם לא כן מאי מקשה הר"א בתוספות מדכתיב ויוליאוהו ויניחוהו דהא כיון דכתיב נמי ויהי כהוליאם אותם החולה ויאמר המלט שהוא לשון יחיד מלי למנקט נמי ויוליאוהו וגו' בלשון רבים ונראה כיון דהמשחית לא היה יכול להשחית עד אחר שיליל המליל את לוט כדכתיב כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך וגו' תלה הכתוב ההשחתה נמי במלאך המליל וק"ל: מכאן שמסרבין לקטן כו' · ואיכא למידק אמאי לא הביא קרא דלעיל מיניה גבי לוט ויאמר לא כי ברחוב נלין וכ"כ בב"ר וברש"י בחומש וי"ל למאי דאמרינן בפרק אין עומדין שלשה דברים רובן קשה ומיעוטן יפה והן שאור ומלח וסירוב והשתא קאמר הכא דלקטן מסרבין אפילו יותר מדאי כדכתיב ויפלר בם מאד מיהו בפ' כילד לולין משמע דאין מסרבין לגדול כלל ואם כן על כרחך הא דמיעוטו יפה בקטן קא איירי ואולי דבאדם בינוני קמיירי ודו"ק :

עיון יעקב·

המבקרים שלא נילך אל החולה בתוך הבית כי אולי הכביד עליו החולי עד דדחיק ליה עלמא לכך מבקרין מבחוץ על פתח הבית מבחוץ כדאיתא בי"ד סימן של"ס והא דכתיב אליו למעוטי אליעזר כדלעיל : היינו דכתיב אל נא תעבור מעל עבדך כיון דחזא . כלומר דלכך רלה לעבור לפי שחזא דשרי ואסר ולאו אורח ארעא למיקם הכי לכן אמר אל נא תעבור : דיקא נמי דכתיב ויהפוך את הערים האל ולא כתיב ויהפכו . והא דכתיב משחיתים אנחנו י"ל דלכך אמרו לשון רבים ליטול עלה זו מזה כילד יוסף כדכתיב נעשה אדם אע"פ שהקב"ה לבד ברא את הכל אלא ללמוד שהגדול יטול רשות מהקטן כדאיתא במדרש ה"ה כאן : דכתיב ויפלר בם מאד . הא דלא הביא קרא דלעיל דכתיב לא כי ברחוב נלין י"ל שלא היו רוצים לילך לביתו של לוט שהיה בו עבודת כוכבים והיה רשע בעיניהם להכי מייתי האי קרא דויפלר בם מאד ויסורו אליו מכלל דמתחלה סרבו מטעם כי מסרבין לקטן :

ען יוסף

מלוין · ואין להקשות דאברהם נמי יצטער מהחום · דהצדיקים מתעדנים בו כדאמר בבראשית רבה : היינו דכתיב אל נא תעבור כו' · ר"ל בזה דאמרינן שהקב"ה היה קאי אבבא שמראה כאלו רלה ללכת מעל אברהם ניחא מאי דכתיב אל נא תעבור וגו' שלריך היה לבקש מאת הקב"ה אל נא תעבור מעל עבדך עד שאכניס את האורחים כדאמרינן בפרק מפנין אך למה לא נכנס הקב"ה לביתו של לדיק אברהם לבקרו · על זה קאמר הגמרא כיון דחזא דקא אסר ושרי באהל אמר לאו אורח ארעא למיקם הכא · ולכך קאי קמי בבא ושם לא היה אברהם אסר ושרי נגד הבריות . ובזה יתורץ קושית התוס' ע"ש : היינו דכתיב כו' · ר"ל דבזה מתורץ נמי מאי דכתיב מקודם נלבים עליו · ואח"כ כתיב וירץ לקראתם דמשמע שהיו רחוקים ממנו · אלא שכיון שראו המלאכים דהוה ליה לערא וקא אסר ושרי אמרו לאו אורח ארעא למיקם הכא ופירשו ממנו· מיד וירץ לקראתם. והא דכתיב וירץ לקראתם ולא כתיב וירץ אחריהם · משום שהמלאך אינו לריך לחזור לאחור כשרולה לחזור לאחריו כדאיתא בב"ר פרשה מ"ט : מיכאל שבא לבשר את שרה · דמיכאל הוא שר ישראל ומסתמא הוא בא לבשר את שרה : גבריאל · שהוא שר האש מסתמא הוא שבא להפך את סדום (יפ"ת) : דאזל מיכאל בהדיה לשזביה · סבירי ליה להגמרא דבשורה והצלה כמו כי הדדי ניגהו שהכל להיטיב · או שגם ענין לוט בשורה מיקרי שבישרוהו שה' שלחו להצילו · אבל בב"ר אמרו שרפאל הלך עם גבריאל להציל את לוט · שרפאל שממונה על הרפואה לו יאות להציל גם כן · והגמרא לא סבירי ליה הכי אפשר משום דשני המלאכים משמע הגדולים דהיינו מיכאל וגבריאל ועוד דמסתמא לא ילך בחברת גבריאל אלא מיכאל שכמותו · ועוד שכמו שגבריאל שהוא של אש הולך לאבד סדום באש יאות שמיכאל שהוא של שלג ילך להציל מהאש (יפ"ת) : דיקא נמי · דחד הוא דאזיל להפוך סדום : ואין מסרבין לגדול · שיש לקיים דבריו כגזרת שלטון (יפ"ת) :

א פסחי' ד' פ"ו ע"ב:

חדושי גאונים

בר נחמני העקרי שהוא נפשו [שהוא עקר אשר נקרא בשם רבה ב"נ כי הגויה אינו האדם העלמי רק הלבוש אליו או המקום או הכסא שעליו תעמוד או תשב הנפש הפנימית שהיא נקראת בשם רבה ב"נ].ע"ז יספר שרבה ב"נ הפנימי ר"ל נפשו האלהית יתיב אגירד' דדקולא · ר"ל שהגוף לפי כח הלומח שבו שמגדו נמשל לדקל ולעץ השדה.כבר מת. והדקל שלו . ר"ל גופו . כבר נקללו סעיפיו וענפיו , וכל הדקל היינו שכל גופו כבר מת ונקלץ . ולא נשאר בו רק הגזע והשרש שהוא הלב הריאה והכבד שהיה בם עוד חיות ויתר כחות הלומח שלו כמו כח הזן והמגדל ודומיהם כבר חדלו מלחיות . ועל הגזע של הדקל הקלוץ הזה יתיב רבב"נ.ר"ל שעל מעט חיות שהיה בו עוד בשרש גופו שהוא הלב ישבה נפשו והיתה עוד בגוי'.ובכ"ז קא גריס היה עוסק עדיין בתורה ולא הפסיק מלמודו . עד שמזה

אהבת איתן

מוסכם דברים נזיר (דף ג') היכא מאן דמפרש שולא לשון רבוי ולאו לשון שליחות.אבל ודאי לא מלינו מתחיל בה"ל על ידי שליח ולפ"ז פרנסה אינו נותן אף בה"ל על ידי שליח וכדמוכח בפ' ע"פ וא"כ הדרא קושיית הפ"ד לדוכתא דבלאו א"א היאך הוה נותן המן שהוא , פרנסה ובתחלה ע"י שליח . אך י"ל ע"פ מ"ש הרי"ף בע"י דהטעם דפרנסה לא מסרו לשליח לפי שאם היה ע"י מלאך לא היה מותר כלום להזמין מזון לרשעים אבל הקב"ה זן ומפרנס נפש כל חי רעים וטובים עכ"ד. ולפ"ז א"ש דגבי מן אי לאו א"א שעשה בעצמו היה נותן ע"י שליח דכאן מצד הדין נותנת שיהא נותן גם לרעים כמו א"א שהיה מפרנס כל העוברים:

מן שם כתיב (בראשית יח) ואקחה פת לחם וכתיב ואל הבקר רץ אברהם א א"ר אלעזר מכאן שצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה רשעים אומרים הרבה ואפילו מעט אינם עושין מנלן מעפרון מעיקרא כתי' (שם כג) ארץ ד' מאות שקל כסף ולבסוף כתיב (שם) וישמע אברהם לעפרון וישקול אברהם לעפרון וגו' עובר לסוחר דלא שקיל מיניה אלא ב קנטרי(א) דאיכא [דוכתא] דקרו ליה לתיקלא קנטירא · כתיב (שם יח) קמח וכתיב סלת א"ר יצחק ג מכאן שהאשה צרה עיניה באורחים יותר מן האיש · כתיב (שם) לושי ועשי עוגות וכתיב ויקח חמאה וחלב [ובן הבקר] ואילו לחם לא אייתי לקמייהו אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משמיה דר"מ ד אברהם אבינו אוכל חוליו בטהרה היה ושרה אמנו אותו היום פירסה נדה. (שם) ויאמרו אליו איה שרה [אשתך] ויאמר הנה באהל להודיע ששרה אמנו צנועה היתה. א"ר יהודה אמר רב

רש"י

מכאן שהצדיקים אומרים מעט כו'. מילי דאבות הוא ושניה במסכת אבות והטעם מפני שלפעמים ימנע האורח מלהכנס והמקבל מלקבל כדי שלא ירבה לטרוח את המקבל והנותן וזהו פי' הכתוב שאמר אברהם לא תרבו לטרוח עלי רק שתסעדו עמי פת לחם ואח"כ תעבורו וק"ל: דקרו לתיקלא קנטירא · רש"י הביאו בהיפך דאיכא דוכתא דקרו לקנטירא תיקלא וכ"ה בפ' יש בכור והוא נכון לפרש כי שקל סתם הוא סלע· כדאמרינן התם ואיכא דוכתא דקרו לקנטרא שהוא משקל הגדול תיקלא סתם ואברהם א"ל שקל סתם הולרך לתת לו קנטרין מאותן מקומות דקרו לקנטרא תיקלא סתם אבל לפי גירסת ספרים דהכא אינו מתפרש

הוא דאזל להפוך סדום: קנטרא · משקל גדול שקורין ליטיי"ר מאה מנה: עובר לסוחר · מלמד שבכל מקום היה מתקבל בשקל ואיכא דוכתא דקרו לקנטרין תיקלא: סולת · עדיף מקמח: מכאן שהאשה עיניה צרה באורחין · היא אמרה קמח והוא סלת: פירסה נדה · חזר

תוספות

בתריה שא"ל מלאך שבא להפוך את סדום כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך שמה וי"ל שהניחם הוליאוהו חוץ לעיר ומיכאל הלך עמו עד לוער וגבריאל היה מלוה אותו למהר:

למה

מהרש"א

יפה וק"ל: כתיב קמח וכתיב סלת כו'· דקמח אינו סולת כדאמרינן באבות ולא משמע להו דאתרוייהו אמר למהר כדאמרינן בב"ר סולת לעוגות וקמח לעמילן כו' דא"כ לכתוב וסלת בוי"ו וה"ק כתיב קמח וכתיב סלת בלא וי"ו לפי ששרה הביאה קמח תחת סלת שאמר אברהם דודאי אברהם לא היה עינו צרה שהרי אמר מעט ועשה הרבה כדאמרינן לעיל וק"ל: [אברהם אבינו אוכל חוליו כו'. עי' בזה בח"א בפ"ק דמס' נדה]:

יודעים

יד יוסף

א אדר"נ פרק י"ג תנחומא סדר וירא סימן ד' נדרים דף כ"א ע"ב: ב בכורות דף נ' ע"א: ג עיין מ"ש בעץ יוסף עוד י"ל שאברהם אמר מסרי בלש סאין קמח. והיא אמרה סולת מכאן שאשה עיניה צרה באורחין דהא קשה אברהםהיה עינו יפה באורחין ולמה לא אמר הוא סולת. אלא דאברה' היה ירא מסרה שמא תמאן. אבל שרה באמת היתה לדיקת ונתנה סולת. והא תינח בשרה. אבל נשים אחרות עיניה' לרה באורחין: דב"ר פמ"ח סי' ע"ו:

חדושי גאונים

ראו שנפשו הפנימית איננה מרגשת כלל במיתת הגויה. כי כבר היא מופשטת ונפרדת מחברתו עד שאינה מרגשת בחליו וצרתו ואבדונו כלל. ואחרי שראו בו זה התדוש איך הגיע למדרגה כזאת שהנפש תהיה מופרדת מן הגוף לגמרי עד שלא תתפעל ולא תרגיש כלל במיתתו. הלבישו דבריהם במשל ומליצה. וישאו משלם שיש פלוגת' במתיבתא דרקיעא בספק אם בהרת קודמת לשער לבן או שער לבן קודם לבהרת. וכוונת המליצה הזאת כי הטעם מה שבהרת קודמת לשער לבן טמא ובהפך טהור. כי הנגעים הם באים על ידי חטא כמ"ש ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם שרושם החטא בוקע ועולה דרך העור ועושה רושם בגוף החוטא. וכמ"ש בספרא תזריע (סימן מ"א) והיה בעור בשרו נגע מלמד שהוא מלטער ממנו. ועל ידי הנגעים והיסורים יתעורר לשוב בתשובה וישוב אל ה' וירחמהו. ואם אחרי ההסגר היסוריו לא פשה הנגע ולא נמת בו שער לבן זה סימן שהיטיב מעשיו ועשה תשובה. שאל"כ הרי הוא עומד במרדו אחרי היסורים וזה מגדיל חטאו שלא נכנע גם אחרי נגעים ויסורי' וראוי שיפשה הנגע כפי שהגדיל את פשעיו. ואם לא פשה הרי שב בתשובה וטהר. אבל אם פשה הנגע טמא. כי זה

הרי"ף

ויאמר הנה באוהל להודיע ששרה אמנו לנועה היתה. וראוי לדקדק כי במאי פליגי רב יהודה ורבי יוסי ומה גם שמ"ש להודיע ששרה אמנו היתה לנועה הם הם דברי רב יהודה שאמר לחבבה על בעלה ומאי בינייהו ועוד למה הולרך רב יהודה לומר יודעים היו המלאכים וכו' מספיק לומר רב יהודה אמר לחבבה על בעלה. ועוד קשה טובא שפתח רב יהודה בשאלת יודעים היו שנראה כשואל ענין בדברי המלאך שאמר איה שרה אשתך כי למה נלרכה שאלה זו כיון שהיו יודעים היכן היתה וילא רב יהודה בשאלת אלא מאי באהל ולא הילי"ל כי אם אלא מאי איה שרה אשתך. ועוד קשה שתירון לחבבה על בעלה לא שייך בתשובת אברהם שאמר הנה באהל אלא בדברי המלאכים שאמרו איה שרה לחבבה בפני בעלה ואיך הוא שואל אלא מאי הנה באהל שהם דברי אברהם ומתרץ לחבבה בפני בעלה שהם דברי המלאכים וע"ק בברייתא שאמר למה נקוד על אי"ו למדה תורה ד"א שישאל אדם באכסניא והרי אי"ו לשרה על אברהם וישאל אדם באכסניא שהוא על האשה כמו שפרש"י ז"ל באכסניא אשת אושפיזו זהו מה ששאלו לבעלה איה שרה אשתך ואיך דרשו זה במלת אי"ו. וע"ק שזה מעלמו הוא למד מאיה שרה אשתך הרי שאלת אכסניא ולמה נקוד על אי"ו ורש"י ז"ל כתב לימדה תורה והיינו נקוד אי"ו דלא היו לריכין לשאול דיודעים שהיא באהל דכל נקודה עוקרת התיבה שאינה אלא לדרשה ודרוש מינה דרך ארץ עכ"ל ודברים אלו תמוהים הם שא"כ היה ראוי לינקד על איה שרה אשתך שאינו כפשוטו כיון שיודעים היו היכן היתה אלא בא הניקוד שהוא לדרשה לדרוש דרך ארץ אבל הנקודה שבאי"ו איננה ענין לדרשה והנה התוספות פירשו לקמן לרש"י כך ולריך לתת סברא לפרש"י ז"ל. וגם נשאר מי הכניסו לרש"י ז"ל לפרש בשלום אכסניא אשת אכסניא וגם לפי' התוס' שפי' עם מ"ש בב"ר א"ריש כ"מ שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב וכאן שהנקודה רבה אתה דורש הנקודה אי"ו אברהם א"ר עזריה כשם שאמרו לאברהם איה שרה אשתך כן אמרו לשרה אי"ו אברהם וה"נ הוי פירושא הכא ולריך להבין פי' דבריהם איך מתייחס דרשה של ישאל אדם באכסניא שלו בנקודת אי"ו שהוא נדרש אי"ו אברהם וכמעט אין לזה הבנה. ועוד נבאר איך למדה התורה דרך ארץ לשאול באכסניא שלא שאלו בשלום אכסניא אלא אמרו איה שרה שפירושו היכן היא הן אמת דכפי פירוש התוס' דאין שואלין בשלום אשה אפילו ע"י בעלה רק לומר לבעלה איה פלונית ניחא דהכי נמי אמרו המלאכים לבעלה איה שרה וזהו שאלת שלום באכסניא אבל מ"מ ק' לדברי התוס' איך נמשכה קושית והאמר שמואל אין שואלים בשלום אשה מתוך מה שא"ר יוסי דרך ארץ שישאל אדם באכסניא והרי בהדיא כתיב איה שרה יש להקשות לשמואל · ולרש"י שפי' בשלום אכסניא בשלום אשה יש לומר דהקרא לא קשיא מידי דאיה שרה לא הוי שאלת שלום אבל לרבי יוסי דאמר למדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא קשה מה שאמר שמואל אין שואלים בשלום אשה · ונראה לפי עניות דעתי שדקדקו בפסוק שאם כוונת המלאכים לשאול איה שרה אשתך היה לדבר עמה איך את"כ כשהשיב אברהם ואמר הנה באהל לא חזרו לקרות אותה אלא אמרו הבשורה עם שלא היתה

עיון יעקב

כתיב ואקחה פת לחם וכתיב ואל הבקר רץ אברהם. ק"ק דלמא עיקר הסעודה הוא נקרא על שם הלחם כדכתיב בנ"נ עבד לחם רב ול"ע: כתיב קמח וכתיב סולת. וכתב מהרש"א ול"ל דתרווייהו אמר סולת לעוגות וכו' דאם כן לכתוב וסולת בוי"ו עכ"ל ועוד יש לומר דאם כן כיון דעיקר הסעודה היה סולת ה"ל לכתוב תחלה אך קלת קשה לפי מה דאיתא לעיל בדף פ"ו גבי סעודת שלמה לעמילן של טבחים ופירש רש"י לעיל הקמח והסולת היה לעמילן של' טבחים אם כן גם כאן נימא הכי וי"ל דאם כן ה"ל לכתוב המדה של כל אחד ואחד כמו דכתיב התם אגל סעודת שלמה ומשמעתי לפרש שאברהם אמר שלש סאים סתם ושאלה שרה קמח והשיב אברהם סלת וא"כ שפיר קאמר הש"ס אשה עיניה לרה באורחין: יותר מן האיש. משמע שגם האיש מסתמא עינו לרה אע"פ שאברהם היה מכניס כל האורחים ומלפה עליהם מ"מ בשאר אנשים כן הוא מסתמא לכן נקט הש"ס הכי: ושרה אמנו אותו יום פרסה נדה. ופי' מהרש"א פ"ק דנדה אע"ג דעדיין היה קודם הבשורה ולא ראתה עדיין שהרי אמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה מ"מ כיון שמלאכים ידעו שבאותו יום תפרוס נדה והגידו כן לאברהם ממילא נטמאה העיסה במעלה שבנדה ע"כ תוכן דבריו שם ונ"ל לפ"ז דאברהם קיים אפי' מלות דרבנן דהא מעלה שבנדה דרבנן וכדאמרינן קיים א"א אפי' ע"ת: להודיע שרה אמנו לנועה היתה. הא דהולרך להודיע היינו לפי שליצני הדור אמרו שמאבימלך נתעברה שרה והם בשרו שתלד לכך הודיעו שלנועה היא שלא זנתה עם אבימלך וזה שדקדק ואמר שרה אמנו שלא יוליאו לעז על בניה ואף אם באונס כיון שלנועה היתה פורשת מן בעלה כדי להבחין ועוד

כיון

עץ יוסף

מן ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא · כלומר מה היא חשובה בין שני אנשים גדולים ועשירים ואהובים כמונו· ועל כן לא אטול ממך כלום שום תשלומין רק נתתי לך במתנה גמורה: מכאן שהאשה עיניה לרה באורחים כו' · ופרש"י היא אמרה קמח והוא אמר סלת·משמע שמפרש קרא הכי · דאברהם לא אמר לשרה אלא מהרי שלש סאים סתמא ותו לא · והא דנקט קרא קמח סלת משום דשרה היתה שואלת לאברהם אם שלש סאין קמח קאמר · והשיב לה סלת קאמינא · ש"מ דאשה עיניה לרה באורחים' כיון דלא נפלה סלת בעלמה: ואלו לחם לא אייתי לקמייהו · נראה דאין קושייתו על הלחם שאמר אברהם ואקחה פת לחם וגו' דעל זה יש לומר מה אם דברים שלא אמר הביא לפניהם · דברים שאמר היינו מים ופת עאכ"ו שהביא לפניהם · ולהכי לא איצטריך למכתביה · ועוד דאם לא אכלו לחם היאך נתחייבו בברכת המזון וא"כ איך אמר לקמן כדי לשגר לה כוס של ברכה·אלא דבוודאי הביא לפניהם פת · אלא דקושית הגמרא למה לא כתיב שהביא לפניהם הלחם מסולת שאמר לשרה לושי ועשי עוגות שהיא פת חמה ומסלת · וע"ז משני שפירסה שרה נדה ונטמאת העיסה · ששרה לשה אותן כמ"ש לושי וגו' (ועיין בב"ר פ' מ"ח סי' ע"ו · ואפשר דס"ל לרבנן שם דגם זה בכלל לחם שאמר אברהם ואקחה פת לחם ודו"ק): אברהם אבינו אוכל חוליו בטהרה היה·פי' שמרגיל בעצמו להבדל מהטומאה בחולין כבמוקדשים שלא יכשל כשיאכל מוקדשים · אבל קשה הא אמר לעיל סוף סימן מ"ד שחשדם בערביים· וא"כ איקפא אברהם להחמיר בכך על אורחים כי אולי הם לא הורגלו בכך·וי"ל דמסתמא גם אברהם עצמו הי' אוכל עם האורחים לכבודם כפי הדרך ארץ · והא דכתיב והוא עומד עליהם לאו היינו עמידה כמשמעו· אלא כתרגומו והוא משמש עליהם · אבל מ"מ גם הוא ישב עמהם לאכול אלא שבישיבתו עמהם היה ג"כ משמש לפניהם באכילה לכל לרכם או שלפרקים היה עומד ג"כ עליהם ממש לשמשם · ואחר שעשה להם כפי לרכו שוב ישב עמהם לאכול · ולפיכך לא הביא לפניהם שמה אותו הפת חמה מסלת· שנטמא ע"י שרה כשפירסה נדה לפי שהוא היה אוכל חוליו בטהרה וגם הוא היה אוכל עמהם· ולא היה מדרך ארץ שיאכל הוא פת אחר · ולפיכך לא הביא כלל אותו הפת על השולחן: אותו היום פירסה נדה · שחזר להיות לה אורח כנשים · והא דכתיב בתר הכי חדל להיות לשרה אורח כנשים · לאו על ההיא שעתא קאמר · אלא מאי דהוה עד יום ההוא · ומ"ש בתר בשורת המלאך אחרי בלותי היתה לי עדנה · פירושו בניחותא שכבר בא לה הווסת ולא ירחק העבור מלדה רק מאברהם · וזהו שאמרה ואדוני זקן: להודיע ששרה אמנו לנועה היתה · ר"ל דע"כ שאלת המלאכים איה שרה אשתך

לא

א בראשית רבה פ' מ"ח סי' י"ז ירושלמי פ' מי שהיה טמא. הזית פסוק נואלך: ב קידושין ע' ע"ב:

ואיתימא רבי יצחק יודעים היו מ"ה ששרה אמנו באהל היתה אלא מאי באהל כדי לחבבה על בעלה ר' יוסי בר' חנינא אמר כדי לשגר א) לה כוס של ברכה · א תניא משום רבי יוסי למה נקוד על איו שבאליו לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו והאמר שמואל ב אין שואלין בשלום אשה כלל על ידי בעלה (קאמר) [שאני]:

רש"י

להיות לה אורח כנסים: כדי לחבבה על בעלה · להודיעו שהיא צנועה משאר חברותיה שאינה נראית וצריך לשאול אחריה: נקוד על איו שבאליו. איו שלו נקוד והלמ"ד אינה נקודה: למדה תורה וכו' · והיינו נקוד איו דלא היו צריכין לשאול דיודעין היו שהיא באהל דכל נקודה עוקרת התיבה שאינה אלא לדרשה ודרוש מינה דקאמרן: באכסניא. אשת אושפיזו: ע"י בעלה. לא שישאל לה לשלום אלא לבעלה ישאל

תוספות

למה נקוד על איו שבאליו · בב"ר איו נקוד למ"ד אינו נקוד אמר ר"ש כל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב וכאן שהנקודה רבה אתה דורש את הנקודה איו אברהם א"ר עזריה כשם שאמרו לו לאברהם איה שרה כך אמרו לה לשרה איו אברהם וה"נ הוה פי' הכא אבל לפי' הקונטרס דפי' דמש"ה נקוד דעל חנם שאלו לו קשה דהיה לו לנקוד על איה שרה דהיא עיקר השאלה ששאלו עליה: ע"י בעלה · היינו דווקא לשאול

מהרש"א

יודעים היו מ"ה ששרה וכו' · ירלה לפרש למ"ד להודיע כו' לא היו יודעים המלאכים היכןהיא אלא שאמר כי הכתוב לא סיפר כל זה ולא נכתב אלא להודיע לנו שצנועה היתה ולא באת במקום האורחים עד שהוצרכו לשאול עליה כי באהל היתה ומ"ד יודעים היו כו' שהמלאכים עצמם לא שאלו עליה אלא להודיע לבעלה שצנועה היא ולחבבה עליו ומ"ד כדי לשגר לה כוס של ברכה כדאמרי' בפרק שלשה שאכלו ומשגר כו' כי היכי דתתברך דביתהו עיין בזה שם וראיתי מי שהקשה וכי לא היה לו לאברהם לשגר כוס של ברכה והאריך בזה בדרכים דחוקים לאין צורך כי גדול במלאכים היה המברך כדאמרינן האורח הוא מברך והוא המשגר כוס של ברכה כדאמרינן התם בההיא עובדא דעולא כריך ריפתא בריך כו' א"ל רב נחמן לישדר [לה] מר כסא דברכתא לילתא כו' וק"ל: למדה תורה ד"א כו'. עיין בדברי ג"י בזה והרא"ם כתב על פירש"י שבחומש ולאשה על האיש הוא שיבוש ורלאיותיו שם בארוכה ותוכן דבריו שבאו הנקודות לעקור התיבה לדרוש מיניה שישאל אדם באושפיזו היינו דוקא לאיש על האשה אבל לאשה על האיש אסור ומה ששאלו לשרה איו אברהם שאני מלאכים דלית בהו יצה"ר ואין אלו אלא דברי נביאות ותמוהין הן דאכתי קושית התוספות דבשמעתין במקומה עומדת דלמה באו הנקודות על תיבת אליו טפי הוה ליה למנקד על איה שרה שהיא עיקר השאלה ששאלו עליה ונלמד מיניה דלא היו צריכין לשאול עליה אלא ללמוד דרך ארץ שישאל אדם לאיש על האשה אבל נקודות אי"ו משמע ללמוד דרך ארץ לשאול לאשה על האיש והנראה לקיים כל פירושי רש"י שלפנינו שבכלם כתוב ולאשה על האיש והשתא שפיר באו הנקודות על אי"ו ומיהו ה"ה דדרך ארץ לשאול לאיש על האשה דעיקר קרא בהם קמיירי ומה שהביא הרא"ם ראיה לדבריו לאסור לשאול לאשה על האיש משום דקול באשה ערוה לאו ראיה היא דודאי לצורך דבר מה מותר לדבר עם האשה דהא עלי דבר עם חנה ואלישע עם השונמית ולא קאמר דבור באשה אלא קול בנהנה מקולה וכדקאמר בפרק עשרה יוחסין לישדר שלמא לילתא משום דקאמר שמואל קול באשה ערוה היינו דמדמה שילוח שלום לאשה לקול אשה שמביא גם כן לידי חיבה כדמסיק דאפילו ע"י בעלה אסור אבל לשאול באכסניא לאשה על האיש כיון דד"א הוא מקרי לצורך ג"כ ומ"ש דשאני מלאכים דלית בהו יצה"ר דאם לא כן הא דהקשו בגמרא על התוספתא דלמדה ד"א כו' מהא דאמר אין שואלין בשלום אשה למה לא הקשו על המקרא עצמו דכתיב ויאמרו אליו איה גו' אלא ע"כ לומר דשאני מלאכים כו' עכ"ל אין כאן מקום קושיא דהמקרא אפשר לפרשו ששאלו איה שרה כדי לבשרה שיהיה לה בן אבל על התוספתא שאמרה ד"א לשאול באכסניא שאינו אלא שאלת שלום פריך שפיר מדאמר שמואל כו'. גם מ"ש הרא"ם מדברי התוס' דשמעתין כיון דשלא ע"י בעלה (אלא) אפילו לשאול איה פלונית אסור וכ"ש שישאל לה איה בעלך

עיון יעקב

כיון שצנועה היתה ודאי לא אירע לה מקרה רעה כזו: יודעין היו מלאכי השרת ששרה אמנו באהל היתה. היינו שהרי כל זמן שהיתה באהל היה ענן השכינה קשור על אוהלה כפרש"י בחומש בפ' חיי שרה על פסוק ויביאה יצחק האהלה שרה אמו כדאיתא בב"ר: כדי לחבבה על בעלה. פרש"י להודיע שהיא צנועה אך לפי מה דאיתא בפרש"י בחומש פ' לך לך על פסוק הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם א"כ ידע אברהם מעיקרא שצנועה היתה א"כ נ"ל כדי לחבבה היינו להזכיר שבחה מה שנעשה בזכותה באהלה שענן קשור על האהל ונר דלוק מע"ש לע"ש וברכה מצויה בעיסה: רבי יוסי אומר כדי לשגר לה כוס של ברכה. ופליג אמ"ד דס"ל בפ' ג' שאכלו דאין פרי בטנה של אשה מתברכת אלא מפרי בטן של איש וכ"כ מהרש"א ובזה מתורץ מה שמקשה מהרש"א כאן וז"ל וראיתי מי שהקשה וכי לא היה לו לאברהם לשגר לה כוס של ברכה ע"ש ובאמת לק"מ דאברהם לא היה צריך לשלוח לה שהרי היה סבור שהיא עקרה שאינו מוליד א"כ מה צורך לברך פרי בטנה משא"כ המלאכים שאלו אחריה לשגר לה כוס של ברכה ותוך כדי דבור בשרו אותו על אודות בנים כדכתיב ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך כדי שלא יקשה לו למה שגרו לה כוס של ברכה: למה נקוד על אי"ו שבאליו. עיין בתוספות ומהרש"א ול"נ דס"פ דלכך נקוד על איו שבאליו ולא על הלמ"ד של אליו להראות שלא תימא דרק אליו שאלו כדי לחבבה או לשגר לה כוס של ברכה אבל אין הדרך כן בכל אכסניא לכך נקוד על איו שבאליו להראות דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו א"כ ה"ה אם נשים הם באכסניא אצל האשה שואלין על בעל הבית לכך נקוד על איו ובזה מיושב הכל עיין במהרש"א:

הרי"ף

בפניה וכיון שכן מתחלה היה להם לומר הבשורה שהוא שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך ולמה להם לשאול בראשונה איה שרה אשתך כיון שעתידים לומר הבשורה שלא בפניה. לזה דרשו שכוונתם להודיע ששרה צנועה היתה ולכך שאלו איה שרה אשתך שאין אנו רואים אותה בודאי שנסתרה מפנינו מגד צניעות שיש בה ותושבים אנו עליה באיזה אהל נסתרה מפנינו והיא בנער לכן נמהר ללכת מכאן כדי שלא תצטער שרה הצנועה שכל זמן שאנחנו יושבים כאן היא בנער ויאמר הנה באהל · כלומר הרחק לא תרחיקו ללכת בעבור הדבר הזה כי הנה באהל היא ואין לשרה טלטול בשבילכם אמר ר"י יודעים היו המלאכים היכן היתה שרה שהיא באהל ולא שאלו איה שרה אשתך אלא דרך חיבה שבאים לברך אותה ועכשיו שאל אלא מאי באהל כלומר א"כ מה השיב אברהם הנה באהל שהרי לא נעלם מהם שהיא באהל ואפ"ה שאלו איה שרה אשתך כדי לברך אותה לז"א אלא כדי לחבבה על בעלה שכוונתם היתה לחבב שרה על אברהם וכך אמרו לו ראה כמה היא צנועה שרה אשתך שאנחנו יושבים נגד פתח האהל ואינה נראית אלינו כי איה שרה אשתך שאינה עומדת לפנינו ויאמר הנה באהל כי מעולם זה דרכה להיות תמיד באהל ואין זה מפניכם בלבד אלא כך הוא מנהגה תמיד להיות באהל ורבי יוסי אומר לא שאלו איה שרה אלא כדי לשגר לה כוס של ברכה ויאמר הנה באהל כי קרובה היא לנו ותשגרו לה כוס של ברכה:

תניא למה נקוד על אי"ו למדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו · ורש"י ז"ל פירש בשלום הגברת מדפריך עלה והא אין שואלין בשלום אשה משמע בשלום אכסניא דקאמר שלום הגברת ונראה שלכך סמכו לזה קושיית והא אין שואלין בשלום אשה ומשני ע"י בעלה שאני לפי טעם זה יתבאר מה שהוא נקוד על איו כי לפי המובן נראה שאמרו לשרה איו אברהם ולאברהם אמרו איה שרה אשתך וזה א"א לדבר עם שרה ולומר איו אברהם דהא

כתיב

אין לשאול בשלום אשה כי אם ע"י בעלה וכ"ש לשאול בשלום בעלה ע"י האשה שאין רשות לדבר עם האשה כלל ולכך נקוד על אי"ו שבאליו כדי שתדרוש איו ותעקור הדרשה ומעתה נחזה אנן דמאחר שהוא נקוד כדי לעקור את דרשת איו אם כן מעיקרו לא יהיה נקוד כלל כי בזה יש לנו לדרשו כפשוטו ולומר ויאמרו אליו אל אברהם איה שרה אשתך זאת ועוד שאם הכונה לדרוש אי"ו אברהם א"כ היה ראוי לינקד הלמ"ד שבאליו ויהיה הכתב רבה שהוא אי"ו ומדנקוט אי"ו שבאליו הוא לדרוש אי"ו וגם נקד לעקור הדרשה וכך תדרשנו ויאמרו לאברהם איה שרה וגם בשאלת שלום זו של אשה הוא דוקא ע"י בעלה ולכך אמרו המלאכים אי"ו אברהם כדי שנאמר לו איה שרה שאם אין אברהם עומד א"א לומר לאחר איה שרה שאין שואלים בשלום אשה אלא ע"י בעלה וכפ"ז אין לומר שלשרה אמרו איו אברהם אלא הם אמרו לעומדים שם איו אברהם כדי שנשאל על ידו שהוא בעלה של שרה איה שרה אשתך וכוונת המלאכים ללמד דרך ארץ שישאל אדם באכסניא ע"י בעלה וכשרוצים לשאול בשלום הגברת לא ישאלו ע"י אחר רק יאמרו איה הבעל כדי שנשאלהו אחר אשתו איה היא · ובזה נתיישבו כל הדקדוקים של מעלה ודייק רש"י שפי' בשלום האכסניא שלום הגברת דמשמע שאין לשאול באשה בשלום אכסניא שהוא שלום הבעל ולסברת התוס' דדרשו מה שאמרו במ"ר שלאברהם אמרו איה שרה ולשרה אמרו איו אברהם דהיינו שואלים בשלום אכסניא שלום האיש ושלום האשה ונקוד על איו לומר שאע"פ שכתוב איו קודם איה שרה מכל מקום שרה המקרא לדרוש בתחלה איה שרה ואח"כ איו אברהם שאינו דרך ארץ לדבר עם האשה בתחלה אלא קודם דברו עם אברהם לומר איה שרה ואח"כ דברו עם שרה לאמר איו אברהם וכמו שהארכתי והרחבתי הביאור בזה בכסף נבחר פרשת וירא ע"ש. והשתא דדרש רבי יוסי שואלים בשלום אכסניא מקרא דאיה שרה אשתך קשיא ליה הא דשמואל דאין שואלים בשלום אשה דמעיקרא סבירא לן דאיה

עין יוסף

לא היתה שתעמיד לפניהם לבשר לה בשורת הזרע שהרי אח"כ כשאמר להם אברהם הנה באהל לא חזרו לקרות אותה · אלא אמרו הבשורה אם שלא היתה בפניה · וא"כ למה שאלו המלאכים עליה · אלא כוונתם היתה כדי שישיב אברהם הנה באהל ולהודיע לכל ששרה אמנו צנועה היתה אבל אברהם מעצמו ידע שהיא צנועה · ואברהם סבר ששאלו עליה משום דרך ארץ כדאמר לקמן: אלא מאי באהל · ר"ל אלא למאי שאלו עליה כדי שיאמר אברהם להשיב להם הנה באהל · כדי לחבבה על בעלה · וכך אמרו לו איה שרה אשתך שמפורסמת לג"ח ולמכנסת אורחים וא"כ איה היא · שהיה לה לעסוק בהכנסת אורחים · ויאמר הנה באהל

שבע

חדושי גאונים

סימןשלא עשה תשובה שלכן פשה הנגע. וכן אם נמת בה שער לבן בזה מורה שנסתרש בו הנגע עד שהזקינה וגם שיבה זרקה בו ג"כ טמא. אבל אם שער לבןקודם לבהרת אין ראיה שעמד ברשעו. אחר שלא נתחדש סימן טומאה אחר ההסגר. עפ"ז אמרו במליצתםשעתה לפי מה שראו ברבה ב"כ ימצא מציאות שיהיה ספק אם בהרת קודמת לשער לבן או שער לבן קודם לבהרת. והוא אם ימצא איש כרבב"כ אשר הפשיט את נפשו מגופו עד שנפשו לא תרגיש ולא תדע כלל מיסורי הגוף. ובכ"ז באו עליו נגעים בעבור חטא קל. כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא והקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ולדעת הז"ל בברכות (דף ה') ימצאו נגעים שהם יסורים של אהבה כמש"ש הא לן והא להו ואבעי"א הא בצנעא הא בפרהסיא. ובכ"ז הוא אינו משים על לבו לשוב בעבור הנגעים אחר שאינו מרגיש בנגעי הגוף כלל. ובזה יפול ספק אם שער לבן קודם לבהרת או אח"כ · כי יוכל להיות שלא הרגיש ביסוריו כלל ולאידעינןאם נתחדש השער לבן אחרי הרגישו בנגעיםשיהי' טמא מגד שלא נכנע מן הנגעים. כי הלא לא הרגיש אותם ולא ידע בהם. אולם כלל מציאות זה שיוכל אדם להפשיט את נפשו מגופו באופן זה עד שיהיה ספק אם קדמו השער לבן או קדמה הבהרת דהיינו שנפשו לא תרגיש כלל בנגעי גופו. יש בזה חילוק ביןהקב"ה ובין מתיבתא דרקיעא. ר"ל מגד הנהגת הטבע ומערכת השמים הפועלים בעולם השפל שזה נקרא מתיבת' דרקיע' הוא דבר שאי אפשר. כי כפי הטבע הרכבו המתמריים והצורות

המתורגמן. א) צו שיקקען.

רש"י

בו עובדי כוכבים לגיהנם : לתרטיאות . פלטין וכל דבריהם כשהם נאספין לשחוק ולצון : קניגיון · לידת חיות ע"י כלבים וכל מעשיהם לשום שמחה ושחוק ודוגמתו בשחיטת חולין (דף ס) וכי מסה קניגי היה : אברהם·אבינו בימי דור הפלגה היה בסוף ימי פלג נפלגה הארץ כדתניא בס"ע א"ר יוסי נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג (שאם תאמר בתחלת ימיו הרי יקטן אחיו צעיר ממנו והוליד משפחות קודם שנתפלגו שנאמר ויקטן ילד וגו' ואח"כ ויהי כל הארץ שפה אחת ואם תאמר באמצעיתו לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש וללמד שבשנת מות פלג נתפלגו) ופלג ראה את אברהם כמה שנים דהא [לקמ"ח] [לקנ"א] דפלג נולד אברהם [וחיה פלג אחר כך כמה שנים] : במושב אנשי פלשתים · כשגר ביניהם דכתיב ויגר אברהם [בארץ פלשתים] : כשהוא איש. כשהוא בחור בכחו כלומר ממהר להכיר את בוראו קודם ימי

גמרא

הלך וגו') אשרי מי שלא הלך לתרטיאות ולקרקסיאות ובדרך חטאים לא עמד [זה שלא עמד] בקנגיון ובמושב לצים לא ישב [שלא ישב] בתחבולות שמא יאמר אדם הואיל ולא הלכתי לתרטיאות וקרקסיאות ולא עמדתי בקנגיון אלך ואגרה בשינה ת"ל כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה :

מ שם א"ר שמואל בר (נחמן) [נחמני] אמר ר' (יוחנן) [יונתן] א מ"ד (תהלים א) אשרי האיש אשר לא הלך וגו' אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים זה [דף יט] אברהם [אבינו] שלא הלך בעצת אנשי דור הפלגה מפני שאנשי דור הפלגה רשעים היו שנא' (בראשית יא) הבה נבנה לנו עיר (תהלים א) ובדרך חטאים לא עמד [שלא עמד] במעמד אנשי סדום מפני שאנשי סדום חטאים היו שנאמר (בראשית יג) ואנשי סדום רעים וחטאים ובמושב לצים לא ישב שלא ישב במושב אנשי פלשתים שאנשי פלשתים ליצנים היו שנאמר (שופטים טז) ויהי כטוב לבם ויאמרו קראו לשמשון וישחק וגו' :

מא שם אשרי איש ירא [את] ה' (תהלים קיב) אשרי איש ולא [אשרי] אשה אמר רב עמרם אמר רב אשרי מי שעושה תשובה ב כשהוא איש

מהרש"א

כליה על מי שהיה יכול למחות ולא מיחה בו א"כ ששומע ממנו דהיינו מושב לצים שנהנים ומשמחים וק"ל: לתרטיאות וכו' ולא עמד בקניגיון וכו' ולא ישב בתחבולות וכו'· מפירש"י נראה דכולם מיני ליצנות ושחוק הם אבל לפי הענין ושינוי הלשונות יש לחלק ביניהם וטרטיאות הוא השחוק שעושין בפלטין של מלכים כפירש רש"י בפ"ק דכתובות [א] וקרקסיאות שעושין בבתי משתאות כפי' הערוך וקניגין לידת חיות על ידי כלבים ביערות ותחבולות הם תחבולות חכמה שלהם והם מיני ליצנות בוקיון וכו' שזכר לעיל במושב לצים וק"ל: אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים זה אברהם . ובילקוט האיש זה אברהם שנאמר ועתה השב אשת האיש וגו' ושינוי הלשונות לפי הדרש הזה נראה שבדור הפלגה אמר שלא הלך כי באמת בתחלה עמד וישב עמהם כי היה כל הארץ שפה אחת אמנם כאשר הלכו ונסעו מקדם למצוא להם בקעה וגו' ויאמרו הבה נבנה לנו עיר וגו' להמריד על הקב"ה אברהם לא הלך עמהם ובעצתם רק נשאר במקומו ובילקוט ביאר אין הבה אלא עצה שנא' הבו לכם עצה וגו' ושאמר באנשי סדום שלא עמד עמהם שאף במקום שהיה ראוי לעמוד עמהם דהיינו במעמד המלחמה של מלכי סדום עם הארבע מלכים כדי להציל את לוט אחיו לא עמד עמהם לפי שחטאים היו וע"כ נפלו במלחמה עד שהוצרך אחר כך אברהם לרדוף אחרי הארבעה מלכים להציל את לוט ובעצת אנשי פלשתים אמר שלא ישב כי באמת מצינו שהלך לגור שם דכתיב ויסע משם אברהם וגו' ויגר בגרר שלא היו רשעים כל כך ברשעתם מ"מ לא רצה להתיישב עמהם כאחד מאנשי העיר אלא דרך גירות דכתי' ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים לפי שליצנים היו לא היה דר אצלם רק דרך גירות ומייתי הכא דפלשתים ליצנים היו מדכתיב בשמשון קראו לשמשון וישחק וגו' אבל בילקוט מייתי מאבימלך שאמר לאברהם הנה ארצי לפניך ולא קיבל עכ"ל ונראה דה"פ ממה שאמר לאברהם הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב ואברהם לא קיבל לישב שם בגרר והלך לבאר שבע כנראה מן הכתובים והיינו משום שליצנים היו כדמוכחי קראי דשמשון דמייתי תלמודא וק"ל : [שעושה תשובה כשהוא איש וכו'. עיין בזה בספר אורחות צדיקים

הרי"ף

יהיה לאדם בשביל שלא הלך באלו המקומות כיון שאין שום דבר עבירה שם לזה סמך שמא תאמר אלך ואגרה בשינה ת"ל כי אם בתורת ה' חפצו ונמצא שמה שאמר אשרי האיש אשר לא הלך אינו על מניעתו מהליכת אותם המקומות אלא על היותו חפץ בתורת ה' והרי הוא כאילו כתוב אשרי האיש אשר בתורת ה' חפצו :

[מהרש"א בד"ה **אשרי** האיש] הבה נבנה לנו עיר שמעתי שאמרו נבנה לנו עיר ונעשה לנו שם ובמלת רשעים יש אותיות עי"ר ש"ם :

אשרי איש ולא אשרי אשה כו'. נראה דלרב דאמר אשרי שעושה תשובה ס"ל דבעלי תשובה גדולים מהצדיקים וריב"ל סבר דגדולים צדיקים מבעלי תשובה ולכך אמר אשרי מי שמתגבר על יצרו שלא יחטא דהיינו צדיק גמור ועוד יש לפרש מתגבר על יצרו כמו שפירש פ' חלק גבי רודה את יצרו ומתגבר על יצרו שרודה את יצרו הוא מבטע בו שלא יחטא ומתגבר על יצרו הוא שעושה מעשה הטוב והמצות וכן נבאר כאן מ"ש מתגבר על יצרו הוא שעושה מצות ומעשים טובים וביאור שאר המאמר כתבתי בספר כסף מזוקק פ' שמיני דף קט"ז וכסף נבחר סדר קדושים :

עיון יעקב

התורה וכתיב לא מאסתים וגו' לכלותם להפר בריתי אתם זו התורה : **אלך** ואתגרה בשינה . וכדאיתא בסוטה דף מ"ח כשהם בנחת וברווחה וישראל בצער כביכול כאילו יש שינה לפניו א"כ כשאני לא אלך עמהם כשהם ברווחה ובשמחה ואפי' בצער הגלות שלי אתפוס אומנתו של הקב"ה ואגרה בשינה ת"ל כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה ותורת ה' משמחי לב שלא יהיה שינה כלל אבל הקדוש ברוך הוא כביכול ואין להקדוש ברוך הוא אלא ד' אמות של הלכה :

זה אברהם שלא הלך בעצת אנשי דור הפלגה . ונראה דלכך נרמז אצל אברהם ג' לשונות אלו לטובה לפי שלא הלך בעצת דור הפלגה לכך כתיב לך לך מארצך וגו' ולפי שלא עמד במעמד אנשי סדום לכך כתיב אלו ואברהם עודנו עומד לפני ה' ולפי שלא ישב עם אנשי פלשתים לכך כתיב אלו ואברהם ישב פתח האהל :

אשרי איש ירא ה' אשרי איש ולא אשרי אשה . הא דלא מקשה כן על אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים י"ל דלכך נקט איש שאין דרכו של אשה להיות בעצה וכדאיתא בב"מ דף נ"ט כל ההולך אחר עצת אשתו נופל בגיהנם משא"כ בענין היראה

ענף יוסף

מא אשרי איש ירא את ה' אשרי איש ולא אשה . אמר רב עמרם אמר רב אשרי שעושה תשובה כשהוא איש . ויש מקום דקדוק בזה למה לא דקדקו דקדוק זה על פסוק אשרי האיש אשר לא הלך וגו' (שהוא הראשון שבספר תהלים) אשרי האיש ולא אשה . ויש ליישב שהם כתיב אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה . הרי שהפליג בגדלות אושר האדם אשר התרחק מן העבירות ורק כל ישעו וכל חפצו שם בלימוד ועסק התורה בהתמדה ושקידה רבה יומם ולילה . ואלו לא היה מדבר אלא בענין ההתרחק מן העונות . היה כולל בזה כל מין האדם בין איש בין אשה שהשוה הכתוב אשה לאיש בכלל מצות לא תעשה . אבל כיון שעיקר גזרתו על הודעת האושר הוא במה שתמה על ההתעסקות התמידי בלמוד התורה . שזהו לא יתכן לאשה

עץ יוסף

מ (ספר סנ"ל):אשרי מי שלא הלך לתרטיאות·בלשון גרמטקא קורין תיאטרון למקום שיושבין שם בגובה ורואין השחוק שעושין למטה· בין בבני אדם בין בחיות רעות . כי באותן המעלות היו יושבין שם בני אדם זה על גב זה ולא היו מוגעין הראשים אחד מחברו והיו רואין השחוק שעושין למטה (ערוך) : ולקרקסיאות · בתי משתאות של יין בלשון יון קורין ליין קרסי· ונגינות שותי שכר תרגום וזמריהן דמזלין למשתי מרוות בבית קרקסון (ערוך) וכתב המוסיף הערוך שהוא בנין עגול ומיוחד למיני שחוק · ובזמן קדמון היו בעיר רומי שלשה בניינים מפוארים אשר נקראו כן : בקנגיון·בלשון יוני לידת חיות מדבריות (ערוך):בתחבולות. פי' שמתקבצין ויושבין ברחוב העיר ועומדין שנים שנים מהן ועושין מלחמה לשחוק בתחבולות (ערוך): **אלך** ואגרה · בשינה שהשם יתברך ברא עולמו שינהג לפי הטבע·והטבע ומנהגו של עולם שיהיה ישן· ועל זה אמר שאין לעשות כך כי האדם לא נברא על דבר זה כלל רק כי אם בתורת ה' חפצו וגו' (נתיבות העולם) :

מ שאנשי דור הפלגה רשעים היו · שאלו שחוטאים בכח מעשיהם נקראים רשעים . כי הרשע נקרא בשביל כח מעשיו שנאמר שבור זרוע רשע כלומר גודל זרוע מעשיו ופעולותיו · ולכך אנשי דור הפלגה שהיו בונין מגדל ראשו בשמים לעשות מלחמה עם הקב"ה כדאי' במדרשות · ראויים שיקראו רשעים באשר הם מוסיפים לעשות מה שאין ראוי לעשות : **שאנשי** סדום חטאים היו · שאותם שמחסרים לעשות ממה שראוי להם · נקראים חוטאים כי חטא הוא מלשון חסרון כדכתיב אנכי אחטנו שפירושו אנכי אחסרנו · והסדומיים אשר היו מחסרים שלא לתת לדקה ולא רצו לעשות דבר טוב לשום אדם עד שהיו מחסרים ממה שראוי להם לעשות (נתיבות עולם) :

[א]מהרש"א ד"ה לתרטיאות . פ"ק דכתובות (דף ס:) :

יד יוסף

א ב"ר פרשה ס"א :
ב עיין רש"י . ולכאורה הקושיא אינה מתורצת ופירשו

חדושי גאונים

מן השמים ירחמו . ר"ל שלא אמר שכהיום שחרב בית המקדש אין בנו השגחה נסיית וא"ל תמהני אם לא ישרפו וכו' אמר לו ר"ח מה אני לעוה"ב שהשם אולי עבר עבירה גדולה . א' שלא לא היה עוסק בג"ח וא"כ דומה שאין לו אלוה. והב' שלא הוא אינו עושה כדין כמה שמסכן רבים ושאלו כלום מעשה בא לידך ר"ל כהיום והשיב לו מעות של פורים וכו' וא"כ מן השמים סייעוהו שיקיים המצוה של צדקה קודם מיתתו וכיון שהמציאו לו מן השמים שקודם פטירתו יעשה המצוה הזאת הרי הוא צדיק. וראיה מזה שלא חסר כלום בחייו ויבוא שיש בכל המצות דהלא חסר לו מצוה של צדקה והמציאו לו שיעשה המצוה הזאת גם כן ולכן אמר אם כן מחלקך יהיה חלקי ומגורלך יהיה גורלי והא דכפל ואמר מחלקך ומגורלך . הוא כמו שאנו אומרים אשרינו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו ומה יפה ירושתנו. והכוונה בזה דכל המאמינים הם חלק אלוה ממעל ולכן מברכים אשר חלק מכבודו לבשר ודם עיין במ"א סימן רכ"ד ס"ק ד' . והנה מבואר בילקוט לך לך קרא הקדוש ב"ה למלאכים הסובבים את כסא כבודו ואמר להם בואו ונבלבל את לשונם לע' גוים ולע' לשון והפילו גורלות שנאמר בהנחל עליון גוים ונפל גורלו של הקב"ה על אברהם ועל זרעו. והיוצא מזה שגורלנו הוא שה' יהיה מסייענו והנה התורה היא ירושה מאבותינו וכו' ובאמר אשרינו מה טוב חלקנו זה קאי על הכהנים שלנו שהיא חלק אלוה ממעל . ומה נעים גורלנו שגלגל

רבי יהושע ב"ל אמר אשרי מי שמתגבר על יצרו כאיש. במצותיו חפץ מאד א"ר אלעזר במצותיו ולא בשכר מצותיו כדתנן הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס [אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס]:

מב שם כי אם בתורת ה' חפצו (תהלים א) (תניא) [אמר רבי] אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו לוי ור"ש ברבי הוו יתבי קמיה דרבי וקא פסקי[א] סדרא (שלים) [סליק] סיפרא לוי אמר לייתו לן משלי ור"ש [ברבי] אמר לייתו לן תילים כפיוה[ג] ללוי ואתיוה לתילים כי מטו הכא כי אם בתורת ה' חפצו פריש רבי ואמר אין אדם לומד תורה אלא ממקום שלבו חפץ (שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו וגו') א"ל לוי לרבי נתת לנו רשות לעמוד א"ר אבדימי בר חמא (בר חסא) כל העוסק בתורה הקב"ה עושה לו חפציו שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו [אמר רבא לעולם ילמוד אדם תורה במקום שלבו חפץ שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו] ואמר רבא בתחלה נקראת התורה על שמו של הקב"ה א ולבסוף נקראת על שם שלו [א] שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו וגו':

ואמר

רש"י

הזקנה: כאיש. גבור: ולא בשכר מצותיו· שעובד את יוצרו מאהבת שמו ומאהבת מצות פיו לא לשום קבול שכר: ע"מ שלא לקבל פרס· יהא לבך עמו לומר אפילו אין סופו לקבל שכר אוהב אני את בוראי וחפץ במצותיו: ממקום שלבו חפץ. לא ישנה לו רבו אלא מסכתא שהוא מבקש ממנו שאם ישנה לו מסכתא אחרת אינה מתקיימת לפי שלבו אחר תאותו: חפצו. באותה שאדם חפץ מדלא כתיב חפץ: פסקי סדרי. פרשיות של מקרא: שלים ספרא. סיימו את אחד מהספרים: תילים· ספר תהלים: עושה לו חפציו. הכי אמר קרא כי אם בתורת ה' [עושה] חפצו: נקראת על שמו. של אותו

מהרש"א

שבשביל ז' דברים יקדים אדם לשוב בבחרותו כשהוא בגודל כחו כו' ע"ש בארוך]: שמתגבר על יצרו כאיש. כמו ששנינו איזהו גבור הכובש את יצרו והיינו דנקט איש ע"פ מ"ש וכבשה חסר כתיב [ג] איש דרכו לכבוש ואין אשה וכו' וק"ל: אל תהיו כעבדים וכו'. כבר האריכו במאמר הזה המפרשים ואענה חלקי גם אני במה שהקשה בזה ר"י אברבנאל בספר נחלת אבות כי הנה ייעודי התורה כו' נאמר בעשרת הדברים למען ייטב וגו' למען יאריכון ימיך ושמרת חקיו וגו' למען ייטב לך ולבניך אחריך וגו' וכן בכמה מקומות וכו' עכ"ל ועוד האריך בענין ע"ש ונראה לפי הפשט ליישב זה דאין מלת למען במקומות הללו מפורש שיעשה האדם מצות הש"י למען שיתן לו הש"י אריכת ימים טובים אבל הכי מתפרש דלמען שתעשה כן יתן לך הש"י בחסדו אריכת ימים טובים אבל האדם לא יעשה אותם ע"מ כן רק מאהבה. ויש לדקדק בדברים אלו ממ"ש אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס ואיזהו עבד הוא שאינו מקבל פרס מרבו שהרי אף עבד כנעני מקבל פרס מרבו דהיינו מזונות ונראה שאמר אל תהיו כעבדים וכו' ע"מ לקבל פרס דהיינו עבד עברי שאינו משמש לרבו רק לקבל פרס ושכר עבודתו מרבו והוא שלו אלא תהיו כעבדים וכו' שלא ע"מ לקבל פרס דהיינו עבד כנעני שאינו משמש לרבו לקבל שום פרס מרבו שיהיה שלו דכל מה שקנה עבד קנה רבו וגם המזונות שנותן לו רבו אינו שלו רק של רבו כמ"ש שיכול לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך ומלך החסד נותן לו רבו מזונות משלו כן הוא הענין שלא יעבוד להש"י ע"מ לקבל פרס ושכר שהוא שלו כעבד עברי רק שהפרס והשכר ההוא של הקב"ה כי כל העולם ומלואו שלו הוא ומלך החסד הוא ב"ה נותן לאדם גם מזונותיו ושאר ייעודי התורה בטוב ובאריכות ימים וק"ל: שלים ספרא לוי אמר לייתי משלי ר' שמעון ברבי אומר לייתי תלים כפיוה ללוי וכו'· מדנקט לה בכי האי גוונא דשלים ספרא נראה דאשמועינן שבשעה שמסיימין ס' יהושע יש להתחיל ספר האחר כמו שאנו עושים בשמחת תורה ע"פ מאמרם מפני קטרוג השטן. ודקאמר דכפיוה ללוי וכו'. שהם מאיזו טעם כפייה ללוי ויש לפרש משום דסדרן של כתובים כך הוא תהלים ואח"כ משלי כדאמרינן בפ"ק דב"ב [ג] ועי"ל לפי שספר תהלים כולו יראת שמים וס' משלי כולו דברי חכמה ומשל ואמרינן כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכו': אמר לוי רבי נתת לי רשות וכו'. כצ"ל וכן הוא בילקוט: עושה לו חפציו שנאמר כי אם בתורת ה' חפצו. בסיפא דהאי ענינא מפורש ביה וכל אשר יעשה יצליח כדלקמן דבר זה כתוב וכו' ומשולש בכתובים כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין וכו' היינו ע"י מעשה שלו אבל הכא בדרש הזה הוסיף לומר דברצונו וחפצו של עוסק בתורה בעלמא בזולת מעשה כלל הקב"ה עושה לו חפצו ומשמע ליה לפי דרש זה דכינוי חפצו לא קאי אתורה דלהכי לא איצטריך דסגי ליה למימר כי אם בתורת ה' דמשמע כי אם בתורת ה' יהא הולך ועומד ויושב אבל מיירי ברצונו וחפציו של לומדי תורה וק"ל: במקום שלבו חפץ וכו'. כבר אמר רבי לעיל ממקום שלבו חפץ דהיינו מאיזה מסכתא וספר כדמסיק אבל הכא אמר במקום בבי"ת היינו אלל איזה רב שלבו חפץ וכן הוא בילקוט בדברי רבא ממי שלבו חפץ ויהיה המכוון דחפצו לרבי על המקום ולרבא על הרב וק"ל: בתחלה נקראת ע"ש הקב"ה וכו'. מפורש בפ"ק דקידושין [ד] דת"ח תורתו דיליה היא דכתיב ובתורתו יהגה וגו' ופרש"י שם דבתחלת

[הגהות]

[א] גמ' ולבסוף נקראת על שם שלו (כעין זה בקדושין דף לב:): [ב] שם ד"ה שמתגבר. עפמ"ש וכבשה חסר כתיב (יבמות דף סה:): [ג] שם ד"ה שלים ספרא. בפ"ק דב"ב (דף יד:): [ד] שם ד"ה בתחלה. בפ"ק דקדושין (דף לב:):

יד יוסף

שמפרשים כשהוא שב מחמת עצמו. שהוא היה המשפיע לעצמו. ולא אשרי האשה שבא אחר שקיבל מוסר הדברים מזולתו: א קידושין דף ל"ב ע"ב:

חדושי גאונים

הגורל שה' יהיה מנהיגנו ומה יפה ירושתנו זה קאי על התורה שהיא ירושה מאבותינו. קצת מזה מבואר בפנים יפות. והנה מבואר בזוהר משפטים ל"ה ע"ב כד בר נש אתיליד יהבין ליה רוחא מסטרא דבעירא וכו' מסטרא דאתקרין אופנים זכה יתיר יהבין ליה נשמתא מסטרא דכרסיא וכו' מסטרא דאצילות וכו' זכה יתיר יהבין הויה בשלימה ע"ש. וא"כ מי שהוא צדיק יהיה לו חלק גדול כנ"ל ולכן אמר מחלקך יהיה חלקי. והנה מבואר בסוכה פ' ד' דיש מדרגות שהם אצל הקב"ה תמני סרי אלפי פרסי הוי בדרא קמא דקב"ה ויש צדיקים דמסתכלי באספקלריא שאינה מאירה ויש שמסתכלין באספקלרי' המאירה. ואם כן שה' יהיה מנהיגנו ג"כ יש כמה מדרגות ולכן אמר מגורלך יהיה גורלי (עין אליהו):
הוא היה אומר אל תהיו כעבדים כו' לקבל פרס כו'. בדברי התנא הזה נתחבטו כל המפרשים ובפרט הר' בעל העקידה והרב ר' יצחק אברבנאל בספר נחלת אבות וז"ל האמנם בדברי התנא אנטיגנוס איש סוכו יראה ספק גדול באמרו שלא יעבוד האדם את בוראו על מנת לקבל פרס אלא על מנת שלא לקבל כי הנה ייעודי התורה

עיון יעקב

כתיב אשה יראת ה' היא תתהלל מקשה שפיר אשרי האיש ולא אשרי אשה: ריב"ל אמר מי שמתגבר על יצרו כאיש. נראה דריב"ל סובר כמ"ד בברכות ובסנהדרין דף צ"ט דגדולים צדיקים יותר מבעלי תשובה ורב עמרם א"ר ס"ל כמ"ד מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד לכך ניחא לאוקמה להאי קרא בבעלי תשובה: שלא על מנת לקבל פרס. אלא שכבר קבל שכרו. ע"ד דאיתא במדרש על פסוק מי הקדימני ואשלם וכגוונא דכתבנו לעיל דף ז' לעולם ישא אדם כשור לעול ועיין בחדושינו סוף פ"ק דסוטה:
אין אדם לומד תורה אלא במקום שלבו חפץ. פירש"י לפי שלבו אחר תאותו עכ"ל וכ"ל דלפ"ז י"ל בזה חיבור הפסוקים ע"ד דאמרינן ביצר הרע דלעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת והנה יצר לב האדם רע מנעוריו לילך אחר תאות לבו והנה הזהיר אותך לומר אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים ובמושב לצים שהכל הוא תאות ושמחת לב של יצה"ר הכל הוא בדחיות שמאל וימין מקרבת זו התורה שניתנה בימין בזה יקרב היצה"ר וימלא תאותו ללמוד במקום שלבו חפץ וק"ל: כל העוסק בתורה הקב"ה עושה לו חפציו. והוא מדה כנגד מדה כי אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה וזה שעוסק בתורה כפי חפצו של הקב"ה לכך עושה לו ג"כ חפציו: ילמד אדם במקום שלבו חפץ. דהיינו אצל רב שלבו חפץ וכן פירש מהרש"א ונראה דהאי טעמא דרבא אזיל לטעמו בסמוך דהא דקרי תורתו היינו בתחלת למודו שעדיין לומד אצל הרב וק"ל: בתחלה נקרא על שמו של הקב"ה. ואפשר עוד לחלק בין תורה שבכתב שהיא של הקב"ה משא"כ תורה שבע"פ ניתנה

ענף יוסף

לאשה שכל המלמד בתו תורה כאלו מלמדה תפלות. על כן באו דבריו על צד הדקדוק הגמור אשרי האיש וגו' דוקא לאיש ולא לאשה. כי לא יצדק ולא יתכן עליה לומר אשרי אשה שלא הלכה וגו' כי אם בתורת ה' חפצה ובתורתו תהגה יומם ולילה. כי לא יאות לנו להלהיבן על זה דהא נפיק מינה חורבא. אך במה שאמר אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד שאינו מדבר בלמוד התורה כי אם ביראת ה' כל היום ובשמירת מצותיו. תפול התמיהה בענין זה. וכי ביראת ה' ושמירת מצותיו הרק אך באנשים דבר ה' בהיותם זכרים הלא גם בנשים דבר. כי עם היות יש במקצת מצות שהן פטורות כגון מצות שהזמן גרמא מ"מ במה שנוגע אל היראה וגם ברוב מצות עשה וכל מצות לא תעשה אנשים ונשים שוים ולמה אמר אשרי איש ירא וגו'. והשיב שאין הכונה בשלילה המשככת ממלת איש לשלול את הנשים אלא להזכיר את האדם על הזמן המובחר אשר יגדיל אשרו ומעלתו בהתעסקו בם בדרכי השלמות והוא בזמן הבחרות כשהוא איש בתוקף כחו אשר יטהו לבלתי סבול עול ההשתעבדות אל העבודה וההכנעה. וזהו מאושר בעולם ושכרו כפול ומכופל כי טעם זקנים יש בו. ואין זמן הבחרות עושה שום רושם אצלו (בינה לעתים דרוש א'): ריב"ל אמר אשרי מי שמתגבר על יצרו כאיש. והחילוק שבין ריב"ל לרב הוא זה. לריב"ל אפילו זקן שעושה תשובה ומתגבר כאיש שהוא בחור אשריו ולרב דוקא כשהוא בחור. וטעם כי ראוי שהתועלת עצמו ישוב והזקן כאלו הוא איש אחר. והבעל ראשית חכמה כתב בשם הזוהר על פסוק מפני שיבה תקום קודם שיבה דידך. ר"ל קודם השיבה בהיותך נער תקום לעסוק בתורה ולהיות איש. ובזה והדרת פני זקן דכתיב גם כי יזקין לא יסור ממנו (עמק ברכה): במצותיו חפץ מאד במצותיו ולא בשכר מצותיו. דייקו זה דאל"כ היה לו לומר אשרי איש ירא את ה' וחפץ במצותיו· שכמו שהקדים היראה לה' כך היה ראוי לו להקדים החפץ לנחפץ. גם למה מזכיר החפץ והיה לו לומר עושה מצותיו. אלא ודאי מפני שכוונתו להורות שכל חפצו ומגמת כוונתו הוא המצוה בעצמה ולא השכר. ולפי שהדיוק במלת במצותיו לכן הקדימו (פת לחם בהקדמת חובת הלבבות):
מב בתחלה נקרא התורה על שמו של הקב"ה. יש לפרש ע"ד שאמרו במס' ברכות רבי לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם. ומשני כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. ובדרך זה נפרש מאמר הנ"ל בתחלה היינו קודם שברכה נקראת

תמ תורגמן. א) בעשטיממט, געטהיילט. ג) געצוואונגען.

תלמיד שטרח בה דכתיב ובתורתו דמשמע של כל אדם : ילמד אדם . מרבו תורה עד שתהא גרסת התלמוד ופירושו שגורה לו בפיו : ואח"כ יהגה . יעיין בתלמודו לדמות מלתא למלתא להקשות ולתרץ ובראשונה לא יעשה כן שמא יבטל והרב לא ימצא לו בכל שעה . ועוד דלאחר ששנה הרבה הוא מתיישב בתלמודו ומתרץ לעצמו דבר קשה והכי אמרינן בפ' הרואה (דס"ג) הסכת הס ואח"כ כתת ומייתינן להא דרבא התם : דלא ידע מאי קאמר . שאין רבו יודע לפרש לו כלום : גרסה . לשון גרש כרמל (ויקרא ב) שלא היה טוחן הדק אלא כריחים של גרוסות המחלקים את החטה לשנים או לארבע לצורך מאכל : גרסה נפשי לתאבה . מרוב תאותי לתורה הייתי (גורסה) [שובר] לפי היכולת אע"פ שאינה טוחנה הדק ליכנס בעומקה : כתיב על גפי . בתורה משתעי שלחה נערותיה תקרא תלמידים העוסקים בה על גפי משמע על כנפים מושב שאינו קבוע וכתיב קרא אחרינא על כסא (מרומי קרת) מקום כבוד קבוע כמו רק הכסא אגדל ממך (בראשית מא) · ל"א מתחלה על גפי יחידי בלא תלמידים כמו אם בגפו יבא בגפו יצא (שמות כא) : בראש מרומים. מסתלק במחבואות : ולבסוף עלי דרך. מורה הוראות לעין כל : בורך . מים המכונסין וסופן כלים : בארך . מים חיים ואין פוסקין : חבילות . הגורס הרבה יחד אינו יכול לחזור עליו פעמים רבות ומשכח : על יד . מעט מעט : (אנא עבידתה . עשיתיה קבלתיה על יד) : יחרוך · נוטריקון יחיה ויאריך : צייד הרמאי · שמרמה אנשים להראות כמה אני חכם להעמיד גרסות הרבה והוא משתכח ומקצר חייו דכתי' (דברי' ל) כי הוא חייך ואורך ימיך : ורב ששת אמר צייד הרמאי הוא יחרוך . לשון (שבת דף כ) אחרוכי איחרוך כלומר יש עופות לחרוך ולאכול כך מי שלומד וגורס מעט מעט ומחזר עליו פעמים הרבה עד שיסגור בפיו ואח"כ חוזר ולומד תלמודו מתקיים וקרא אתמוהי מתמה וכי לא יחרוך מי שלידו ברמיה : כנפיה . שלא תברח : שתול

מג שם ואמר רבא א לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה שנאמר בתורת ה' והדר ובתורתו יהגה ב ואמר רבא לעולם ליגרס[א] איניש ואע"ג דמשכח ואע"ג דלא ידע מאי קאמר שנאמר (תהלים קיט) גרסה נפשי לתאבה גרסה כתיב ולא כתיב טחנה· ג רבא רמי כתיב (משלי ט) על גפי ד וכתיב (שם) על כסא בתחלה על גפי ולבסוף על כסא. (רבא רמי) כתיב (שם ח) בראש מרומים וכתיב עלי (קרת) [דרך] בתחלה בראש מרומים ולבסוף עלי (קרת) [דרך] · עולא רמי כתיב (שם ה) שתה מים מבורך וכתיב (שם) ונוזלים מתוך בארך בתחלה [שתה] מבורך ולבסוף [ונוזלים] מתוך בארך · ה אמר רבא אמר רב סחורה א"ר הונא מ"ד (שם יג) הון מהבל ימעט וקובץ על יד ירבה אם עושה אדם תורתו חבילות[ג] חבילות מתמעט ואם קובץ על יד ירבה · אמר רבא ידעי רבנן להאי מלתא ועברי עלה א"ר נחמן בר יצחק אנא עבידתה ואיקיימה בידי · א"ר שיזבי משום ר"א בן עזריה מ"ד (שם יב) לא יחרוך רמיה צידו צייד הרמאי לא יחיה ולא יאריך ימים ורב ששת אמר צייד הרמאי יחרוך כי אתא רב דימי אמר משל לצייד שצד צפרים אם משבר כנפיה של ראשונה (מתקיימת) [כולם מתקיימות] בידו ואם לאו אינה מתקיימת בידו :

הלמוד נקראת תורת ה' ומשלמדה וגרסה נקראת תורתו והוא ע"פ מ"ש במס' נדרים[א] בתחלה היה משה למד תורה ומשכחה עד שנתנה לו במתנה שנא' ויתן אל משה ככלותו וגו' דפירושו דבתחלת למודו היה לומד ומשכחה עד שלמדה מרבו כ"כ עד שנעשית קנין בנפשו והיינו במתנה דקאמר דמקריא תורתו של ת"ח והוא הענין שהוסיף רבא לומר לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה וכו' שילמוד התורה מרבו ועד שתהא שגורה לו בפיו אינה תורתו עד שאח"כ יהגה בה לעיין בה הוא עצמו שהיא נעשית תורתו במתנה וק"ל : לעולם ילמוד אדם תורה וכו' . עיין פרש"י ויותר מדוקדק פרש"י בסוף פרק הרואה בהך דהס ואח"כ כתת וכו' הס וכו' עד שתהא שגורה בפיו ואע"פ שאינה מיושבת לך ואח"כ וכו' עכ"ל . ולפי זה יש לפרש הא דסמיך כה"ג קאמר לעולם ליגרס איניש וכו' ואע"ג דלא ידע מאי קאמר היינו שלומד מבלי עיון רק שתהא שגורה בפיו ואף שרבו יודע לפרש לו כל צורך הענין כדלעיל ורש"י לא פירש כן בשמעתין. ודקאמר ליגרוס איניש ואע"ג דמשכח ואף על גב דלא ידע וכו' נראה הא דאע"ג דמשכח יליף ליה מסיפיה דהאי קרא גופיה גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת ר"ל בכל עת לפי אותה שעה אף על גב דמשכח לעתיד וכן הוא בילקוט דמשכח לעתיד ודקאמר ואף ע"ג דלא ידע מאי קאמר יליף ליה מדכתיב גרסה ולא כתיב טחנה כפירש"י ובילקוט מדכתיב גרסה ולא כתיב טחנה וק"ל : כתיב על גפי וכתיב על כסא וכו' . עיין פרש"י ולכל הפירושים כסא עדיף מגפי אבל בפ' אחד דיני ממונות [ג] לגבי אדם הראשון דריש ליה בהיפך לפי פירש"י שם וע"ש בתוספ' ועוד נראה לפרש הכא לענין קושי הלמוד והעיון דבתחלת הלמוד הוא קשה כאילו התורה על גפי מרומי קרת שקשה הוא להגיע שם ולבסוף על כסא דהיינו קרוב לו במקום שהוא יושב ולומד ובענין זה אמר נ"כ בתחלת הלמוד בראש מרומים להגיע שם ולבסוף עלי דרך קרוב להגיע למקומו שהיא עלי דרך שילך האדם בה ובענין זה בתחלה שתה מים מבורך ר"ל שהלמוד קשה לך ואתה בעצמך צריך ללמוד דהיינו שתה מים מבורך ולבסוף כשבא אדם לכלל עיון זוכה גם ללמד לאחרים דכתיב ונוזלים מתוך בארך דהיינו ונוזלים מתוך בארך לאחרים וק"ל : מ"ד הון מהבל ימעט וכו'. ה"א של הבל מתחלפת בחי"ת באותיות אחה"ע וכהאי גוונא דרשו כבד[ג]ה' מהונך ממחוננך ודקאמר אנא עבידתה כתבו התוספות עבידתה בדלי"ת פירוש עשיתיה וכו' ויש גורסין ברי"ש עברתיה ולא נהירא דא"כ בא לסתור וכו' עכ"ל . אבל אכתי קשה לי דקאמר דידעי רבנן להא מלתא ועברי עלה כיון דידעי אמאי קעברי עלה גם מאי רבותיה נמי דרב נחמן ב"י שהתפאר שעשיתיה וע"כ נראה דהנך דרשות דלעיל לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה וכו' ולעולם ליגרוס איניש ואע"ג דמשכח כו' כמ"ש לעיל וכפירש"י בפ' הרואה [ד] סותר כל זה הא דקאמר הכא אם אדם עושה תורתו חבילות מתמעט ולז"א רבנן ידעי הך דרשה דאם אדם עושה תורתו חבילות מתמעט ועברי עליה ועבדי כהנך דרשות דלעיל דיש ללמוד לאדם הרבה ואף על גב דלא (יתן) [ידע] וכו' ואח"כ יהגה ויעיין בה ולפ"ז יש לקיים הגירסא עבריתה ברי"ש דעבריתה להך דרשה דהון מהבל וכו' ולמדתי כעין חבילות וקיים בידי כהנך דרשות דלעיל וק"ל : לא יחיה ולא יאריך ימים . לפי שנאמר בלומדי תורה לשמה כי הוא חייך ואורך וגו' אמר ליד הרמאי שלומדה שלא לשמה רק להראות כמה אני חכם וכו' כפרש"י ועל כן לא יחיה וכו' . ודקאמר משל לאדם שלד לפרים אם משבר כנפיה של ראשונה וכו' . יותר נכון בזה גרסת פ' כילד מעברין אם ראשון ראשון משבר גפיה

עיון יעקב

לחכמים לחדש בה כדאמרינן אפילו מה שתלמיד וותיק עתיד לחדש נקרא על שמו לכך כתיב ובתורתו יהגה לשון עיון וחידוש כדבסמוך :

לעולם ילמד אדם ואח"כ יהגה . כדאמרינן ליגמר איניש והדר ליסבר כי ע"י שמייגע בלימודה של תורה סייעתא דשמיא הוא להבין דבר מתוך דבר כדאמרינן יגעתי ומצאתי תאמין וכן כל הני דרשות רבא הו הכל טעם א' הוא דע"י יגיעתו מביא ממעלה למעלה : משל לצייד שצד צפרים אם משבר כנפיה של ראשונה . ועל פי זה אמרתי שזה רמז יצחק כמה שאמר לעשו בא אחיך במרמה פירש"י בחכמת תורתו ואוכל מכל בטרם תבא דאיתא במדרש ר' תנחומא שם שעשו היה צד ובא השטן ומתירן לכך אחר לבא אבל אילו היה עושה בחכמת תורה שהיה משבר כנפים של ראשונים לא איחר כל כך וזה שאמר יצחק בא אחיך במרמה בחכמת תורתו שהוא שיבר כנפים של ראשונה לכך ואוכל מכל בטרם תבא :

עין יוסף

מג ואע"ג דלא ידע מאי קאמר · שאין רבו יודע לפרש לו כלום (רש"י) · פי' אע"פ שקשה לו ממקום אחר · אבל כאן צריך לידע פשט הברור (הגר"א) :

ענף יוסף

תורת ה' . ובסוף כשמברך היא נקראת תורתו . ובזה ניתן מעט תבלין שכמה פעמים לא יכול האדם לעסוק בתורה בפה מלא כגון שמקומו לא טהר אז כדין בעל קרי שהוא מהרהר בלבו שהדין שאינו מברך . ואם אינו מברך אז לא קנה לה ונקראת תורת ה' . ואז בתורת ה' חפצו . הוא חפץ המחשבה שבלב כי אין נקראת תורתו . אבל אמר ובתורתו יהגה כאשר יהגה בגרונו וקולו נשמע אז הוא תורת אדם (ספר שפת אמת) :

[א]מהרש"א ד"ה בתחלה . עפמ"ש במסכת נדרים (דף לח.): [ג] שם ד"ה כתיב . בפאר"מ (דף לח.): [ג] שם ד"ה מאי דכתיב וכה"ג דרשו כבד כו' (ירושלמי הביאו תוס' קדושין לא . ד"ה כבד): [ד] שם (שם) בפ' הרואה (דף סג.) :

יד יוסף

א עיין רש"י פרק הרואה : ב ברכות דף ס"ג ע"ב : ג סנהדרין דף ל"ח ע"א : ד נראה דצ"ל וכתיב מרומי קרת . והוא סוף פסוק של על גפי . אבל על כסא כתיב שם אצל אשת כסילות וכן תשמעמפרש"י בע"י: ה עירובין דף נ"ד ע"ב :

חדושי גאונים

תמיד לא ימשו מלקרות בני אדם לעבודת המצוה מפני שכר שנאמר בעשרת הדברות למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך . ואמר ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום למען ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים וכן במקומות רבים ולא עוד אלא שהקדוש ב"ה בעצמו אמר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים למען ייטב להם וגו' ואם הוא יתברך רוצה וחפץ שתהיה עבודתנו מכוונת להנאתנו ולתועלתנו איך יאמר התנא שהיא עבודה פסולה ושאין ראוי לעשותה והנה חז"ל אמרו רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות עכ"ל . ועוד האריך ודרך הראשון שלו אפשר שכוון אליו רש"י ז"ל בקצור לשונו שכתבו ז"ל ע"מ שלא לקבל פרס שלא תאמר אקיים מצות בוראי כדי שיספיק לי כל צרכי אלא עבוד מאהבה ויהי מורא שמים עליכם לפי שאין שכר מצות בעוה"ז שנאמר אשר אנכי מצוך היום. היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם עכ"ל . הרי שפירש דברי התנא על הגמול הגשמי בעוה"ז ולא

מד שם והיה כעץ שתול על פלגי מים (תהלים א) אמרי דבי רבי ינאי כעץ שתול ולא כעץ נטוע כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם אמר להו רב חסדא לרבנן בעינא דאימא לכו מלתא ואנא מסתפינא[א] דשבקיתו לי ואזליתו כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם שבקוה ואזול קמי (דרבא) [דרבה] אמר להו הני מילי בסברא אבל בגמרא (מחד רבה מעלי) [מרב אחד עדיף] כי היכי [שם ע"ב] דלא ליפלוג לישני. על פלגי מים א"ר תנחום בר חנילאי א לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא ושליש במשנה ושליש בתלמוד ומי ידע [איניש] כמה חיי כי קאמרינן ביומי. (תהלים א) אשר פריו יתן בעתו אמר רבא אם פריו יתן בעתו עלהו לא יבול ואם לאו על הלומד ועל המלמד עליהם הכתוב אומר לא כן הרשעים כי אם וגו':

מה שם א"ר אבא אמר רב הונא [אמר רב] ב מאי דכתיב (משלי ז) כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה. כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. ועצומים כל הרוגיה זה תלמיד שהגיע להוראה ואינו מורה. ועד כמה א"ר זירא עד ארבעין שנין והא רבא אורי התם בשוין. (תהלים א) ועלהו לא יבול אמר רבי אחא בר [אדא אמר רב ואמרי לה אמר רב אחא בר] אבא אמר רב המנונא אמר רב ג מנין שאפילו שיחת [חולין של] ת"ח צריכה תלמוד שנאמר ועלהו לא יבול:

רש"י

שתול. משמע עקור מכאן וחוזר ונשתל במקום אחר: נטוע. מעיקרו ולא זז משם לעולם כלומר כעץ שתול יעשה התלמיד את עצמו לילך וללמוד מכל אדם ולא כעץ נטוע להשתקע לפני רב אחד: סברא. ללמוד חריפות וחדוד הלב לאחר שלמד ושגורה בפיו גרסת התלמוד: דלא ליפלוג לישני. שלא יתחלקו הלשונות דהאי גרים שמעתא בהאי לישנא והאי גרים לה בלישנא אחרינא וחדא מילתא הוא ומיהו תלמידא דגרים (מפומייהו) [מהרוייהו] משתבש בגירסיה משום דמבלבלי לישני: ביומי. שני ימים מקרא ושני ימים משנה וכו' וכן כל שבוע ושבוע: אם פריו יתן בעתו. שיקבע עתים לתורה: רשעים. תרי משמע לומד ומלמדו. ל"א פריו יתן בעתו שלמד ועושה פרי כלומר מקיים מה שכתוב בתורה וזהו עיקר: על הלומד ועל המלמד. שאסור ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון: הפילה. לשון נפל שלא מלאו ימיו כלומר תלמיד שלא מלאו ימיו רבים חלליו: ועצומים. המתעלמים ומחרישים ומתאפקים מלהורות הורגים את דורן. ועצומים לשון ועוצם עיניו (ישעיה לג). ועד כמה. הוי ראוי להוראה: עד ארבעים שנים. משנולד: והא רבא אורי. וכל ימיו לא היו אלא ארבעים שנה בפ"ק דר"ה (די"ח): התם בשוין. שאין בעירו גדול ממנו: שיחת חולין של חכמי' צריכ' תלמוד. כדי להתלמד לדבר בלשונם שהוא לשון נקיה ועושר ומרפא: ועלהו. הוי דבר קל שבאילן

מהרש"א

מסתמרים וכו' והוא מבואר לפי הנמשל אם ראשון ראשון שלמד מסבר ועושה בו רושם נעשה [הדבר] קנין בנפשו ומתקיים וכו' וכענין שאמר שם בסמוך אין התורה נקנית אלא בסימנים וכו' שהוא דבר רושם העושה קנין בנפשו וק"ל: כעץ שתול ולא כעץ נטוע כל הלומד מרב אחד אינו רואה וכו'. ועל זה רמז הכתוב בניך כשתלי זתים ולא כנטועים סביב לשלחנך של ת"ח כי כן יבורך גבר שרואה סימן ברכה וק"ל: לעולם ישלש אדם וכו' שליש במקרא וכו'. על פלגי מים לשון רבים משמע ליה ג' פלגי מים שהם מקרא משנה תלמוד ומוקי ליה ליומי לפירש"י ב' ימים מקרא וב' ימים משנה וכו' קשה ממה ששנינו בן חמש למקרא בן עשר למשנה ובן חמשה עשר לתלמוד שיהיה למודו לפי הזמנים הללו וכשיגיע לט"ו יבלה ימיו בתלמוד וכמ"ש בס"פ אלו מציאות ע"ש ולפירוש התוס' ליומי היינו בכל יום ניחא שאף שעיקר למודו מט"ו שנים ואילך יהיה בתלמוד מ"מ ילמוד גם בכל יום קצת מקרא ומשנה כמ"ש פסוקי הקרבנות ומשנת איזהו מקומן. ודקאמר אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול. עיין פירש"י ותוס' ועי"ל ע"פ אותה ששנינו בן חמש למקרא וכו' שילמוד הרב עם התלמיד לפי זמן שנותיו ואז ועלהו לא יבול ואם לאו על הלומד וכו'. לפי שלא הגיע התלמיד עדיין למעלה זו ע"ז סמך לו רבים חללים וגו' תלמיד שלא הגיע להוראה והוא מפורש בפרק ג' דסוטה: שאפילו שיחת חולין וכו'. פירש"י כדי להתלמד לדבר בלשונם וכו' אבל בפרק הישן[א] נראה לפרש דצריכה תלמוד דמתוך שיחתן תבין דבר מה מדברי תורה וק"ל:

[א] מהרש"א ד"ה שאפילו. בפ' הישן (דף כא:):

יד יוסף

א קידושין דף ל' ע"א: ב סוטה דף כ"ב ע"א: ג סוכה דף כ"א ע"ב:

חדושי גאונים

יעבדו על מנת לקבל פרס כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא אמנם על השכר וגמול הנפשיי לא דבר בו התנא כלל ואפילו שיעבוד ע"מ לקבלו אין בו גנאי על זה וטעם דברי התנא לפי פירוש זה אפשר לפי שאם יעבוד האדם את בוראו כדי שיספיק לו צרכיו בעוה"ז נפיק מניה תורבה כי פעמים שלא יספיק הוא יתברך צרכיו לענותו ולנסותו הילך בתורתו אם לאו והאדם לא יחשוב כי מנסה ה' אותו אלא יבעט במלכו ובאלהיו בראותו שהוא מקיים מצותיו יתברך כדי שיספיק לו כל צרכיו ובראותו ילדיו מעשה ידיו מתים ברעב יהיה תוהה על הראשונות ויאמר ח"ו כי שוא עבוד אלהים ולכן הזהיר לאדם שמעיקרא לא יעבוד על מנת שכר גשמי כלל ועם זה לעולם יהיה שלם בעבודת בוראו אפילו שלא ייטב אליו זהו תורף פירושהר"י אברבנאל ז"ל: ולי נראה דמעיקרא קושיא ליתא כי אם ראינו ייעודי התורה תמיד לא יחשו מלהבטיח שכר המצות האמת הוא שכשם שאליו ית' אשר הוא המצוה לנו המצות נאה לו להבטיח הבטחות נמרצות כך לנו המקיימים אותם נאה לנו לקיים על מנת שלא לקבל פרס ומאי קושיא היא ממה שנא' במצוה אל הנאמר במצווין ואף שנראה סותר לזה מ"ש כמס' פסחים תניא האומר אתן סלע לצדקה כדי שיחיו בני כדי שיהיה לי חלק לעוה"ב הרי זה צדיק גמור הרי שאף האדם המצווה ועושה על מנת לקבל פרס נקרא צדיק גמור. שתי תשובות בדבר חדא דשאני מצות צדקה שהיא מחולקת מכל שאר המצות בזה שבשאר מצות כתיב לא תנסו את ה' וגו' ובמצות הצדקה כתיב ובחנוני נא בזאת וגו' ועלי' אמר דוד המלך ע"ה פזר נתן לאביונים ולכן בשאר כל המצות צריך לעבוד על מנת שלא לקבל פרס. ועוד בהסיא דבפסחים קאמר הרי זה צדיק גמור וצדיק מתקרי חסיד לא מתקרי ומאמר התנא הוי ממדת חסידות כדי שיקרא חסיד וכן כל שאר מילי דאבות הם מילי דחסידותא וכן ידויק מדברי רז"ל שאמרו האי מאן דבעי למהוי חסידא לעיין במילי דאבות. ואם נודה שקושית הר"י אברבנאל קושיה היא אומר

עיון יעקב

כל הלומד תורה מרב א' אינו רואה סימן ברכה לעולם. וזה שאמרו הרבה תורה למדתי מרבותי לשון רבים: לעולם ישלש אדם. עיין בחדושינו בקידושין דף למ"ד: אלא ליומי. עיין בתוספות שהשיגו על פירש"י וז"ל אכתי איכא לאקשויי מי ידע כמה חיי לכך נראה ליומי בכל יום וצ"ל דל"ק אכתי מי ידע כמה חיי אפילו לחיי שעה די"ל דמיתה פתאום ביום א' לא שכיחא וכמ"ש הרמב"ם בפי' המשניות ריש יומא ע"ש ועיין בתשובת שבות יעקב סימן כ"ט: אם פריו יתן בעתו ועליהו לא יבול. עיין פרש"י ועי"ל דקאי זה שלומד דבר בעתו הלכות פסח בפסח הלכות חג בחג אזי לומד לשמה ודבר בעתו מה טוב ועליהו לא יבול ואם לא שלמד שלא לשמה אז על הלומד והמלמד הוא אומר לא כן הרשעים וכו': כי רבים חללים הפילה. עיין בחדושינו בסוטה דף כ"ב:

הרי"ף

(מהרש"א בד"ה) כתיב על גפי בתחלה שתה מים מבורך. ונראה דרומיא הוא דהל"ל שתה נוזלים מבורך ומים מתוך בארך דבבור הם מים מכונסין שייך בהו נוזלים לתוכו ובבאר שנובע ממקומו לא שייך ביה נוזלים אלא לדרשה בתחלה וכו': על פלגי מים. נראה דדריש פלגי מלשון חילוק ודריש מים כאילו כתיב ימים שיחלק הימים במקרא במשנה וכו': כי רבים חללים הפילה. נראה דהוקשה לו מאי ועצומים שאם הכוונה על הרבוי הל"ל ורבים כל הרוגיה ועוד דלערבינהו כי רבים חללים והרוגים הפילה ועוד מאי הרוגיה הל"ל הרגה ואם עצומים הוא חזקים הל"ל חללים עצומים הרגה והפילה לכך דרש בתלמיד שלא הגיע להוראה שהוא כמו נפל ועצומים לשון העוצם פיו מלהורות שהוא גורם הריגה לכל דורו וזהו כל הרוגיה:

ענף יוסף

מה ועלהו לא יבול אפילו שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד. ולכאורה מאי תלמודא וכתב הגר"א הובא בספר מעלת התורה וז"ל ונראה דידוע שהאדם נמשל לעץ כמ"ש כי האדם עץ השדה והדיבור שלו הוא הפרי. וע"כ נקרא ניב שפתים מלשון תנובות השדה כי זה הוא עיקר חיות האדם כדמתרגמינן ע"פ ויהי האדם לנפש חיה לרוח ממללא. אך כל זה הוא כשהאדם מדבר בתורה. אבל כשהדבור הוא בעניני העולם הזה הם לחיזוק ולקיום הגוף בעבודת הבורא ית"ש. ואיתא במדרש ע"פ וכל שיח השדה טרם יצמח הם אילני סרק שעליהן מסריקין זה על זה ומטריפין נמצא הקול היוצא מן העלין נקרא שיח. ולכן אצל הת"ח נקרא שיחת חולין שלו הדיבור בעניני העוה"ז עלין. ולכן אמרו אפילו שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד שבוודאי אין משיחים אפילו צרכי גופם אלא ע"פ התורה. וזה הוא ועלהו לתרופה להתיר פה איך לדבר עכ"ל:

כגוסו

עץ יוסף

מד שתול. משמע עקור מכאן וחזר ונשתל במקום אחר. נטוע מעיקרו ולא זז משם לעולם. כלומר כעץ שתול יעשה תלמיד את עצמו לילך וללמוד מכל אדם. ולא כעץ נטוע להשתקע לפני רב אחד. כדאיתא בפ"ק דבתרא והם תכו לרגלך תני רב יוסף אלו ת"ח שמכתתין רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. ישא מדברותיך לישא וליתן בדברותיו של מקום. פי' דבשביל משא ומתן של תורה דהיינו הפלפול של חריפות וחידות הלב צריכין לכתת רגליהן מעיר לעיר מרב לרב. דסברא לא סגי ללמוד מרב אחד (תורת חיים):

מה מ"ד כי רבים חללים וכו'. ראיתי בספר אחד ושכחתי שמו דלכן בדברות ראשונות כתיב לא תִרְצַח בקמ"ץ שהגיע להוראה ואינו מורה שקמץ פיו מלהורות עצומים כל הרוגיו. ובדברות אחרונות כתיב לא תִרְצָח בפת"ח שהוא תלמיד שלא הגיע להוראה ופותח פיו. ומורה רבים חלליו. וזהו שאנו מתודים על חטא שחטאנו לפניך ביודעים ובלא יודעים. ביודעים להורות ואינם מורים ובלא יודעים להורות ומורים:

המתורגמן. [א] איך פירכטע.

וכתיב לא יבול כלומר לא ילך לאיבוד : ולא בבגדי צבע של אשה. שזוכר את האשה כמו שהיא מלובשת בהן שמייפין אותה ומהרהר אחריה : קרן זוית הוא׳ .כשפונה לימין או לשמאל ליכנס ממבוי למבוי ופוגעין זה את זה בקרן זוית ואינו רואה אותה מרחוק באה כנגדו שיעלם עיניו :

פרעגא

כל העוסק בתורה וכו' ושמרתם וגו' . שמירה הנאמר כאן היא לימודה דהיינו לשמור את הדברים של תורה ומתוך שימורה ולימודה תבא לידי ועשיתם וגו' וק"ל: אתגרה בשינה ת"ל וכו' . ר"ל שמא יאמר אדם אגרה בשינה מטעם דקאמר כדי שלא אבא לידי לה"ר ושפתי מרמה ת"ל ועשה טוב כי עסקך בתורה תשמור אותך שלא תבא לידי לה"ר כמ"ש מרפא לשון עץ חיים וז"ש אין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם לעסוק בה וע"י זה אל תעזובו תורתי ולא תבא לידי לה"ר ולא אתה צריך להתגרות בשינה :

מן שם א **אמר ריב"ל דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים כל** העוסק בתורה נכסיו מצליחין לו . כתוב בתורה דכתיב (דברים כט) ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון . שנוי בנביאים דכתיב (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל . משולש בכתובים דכתיב (תהלים א) כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה וגו' וכל אשר יעשה יצליח . מכריז ר' אלכסנדראי ב מאן בעי חיי מאן בעי חיי כניפו ליה[א] כולי עלמא ואתו לגביה אמרו ליה הב לן חיי אמר להו (שם לד) מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וגו' שמא יאמר אדם הואיל ונצרתי את לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה אלך ואגרה[ג] בשינה ת"ל (שם) סור מרע ועשה טוב ג ואין טוב אלא תורה שנא' (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו . [דף כ] (דברים ז) לא תחנם לא תתן להם חן מסייע ליה לרב דאמר (רב יהודה אמר) רב אסור לו לאדם שיאמר כמה נאה נכרי זה מיתיבי מעשה ברבן שמעון בן גמליאל שהיה עומד על גבי מעלה בהר הבית וראה נכרית אחת שהיתה נאה ביותר ואמר (תהלים קד) מה רבו מעשיך ה' ואף רע"ק ראה אשת טורנוסרופוס הרשע ורק ושחק ובכה . רק שהיתה [באה] מטפה סרוחה . שחק דעתידה למיגיירה ונסיב לה . בכה דהאי שופרא בלי בארעא . (רבנן) [ורב] אודויי הוא (דמודו) [דקא מודה] דאמר מר ד הרואה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו . ולאסתכולי מי שרי מיתיבי (דברים כג) ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל איש באשה נאה אפילו היא פנויה באשת איש ואפילו היא מכוערת[ג] [שם ע"ב] ולא בבגדי צבע של אשה ולא בחמור ולא בחמורתא ולא בחזיר ולא בחזירה ולא בעוף (ולא בעופפת) בשעה שנזקקין זה לזה ואפילו מלא עינים כמלאך המות . קרן זוית הואי :

הרי"ף

נכסין מצליחין לו וכו' . וכ"ת שעינינו הרואות שאין כל עוסקים בתורה הצלחה בנכסיהם דוק לישניה דריב"ל שאמר מצליחין לו לומר שאותם נכסים הצליחו להנאת נפשו דכיון שמתוכם קנה תורה וקנה חיי העוה"ב נמצא נכסיו הלכו בענין טוב . ועוד רמז שמצליחין לו שעוד יוסיף חכמה ושכל בתורה כדכתיב ושמרתם את דברי הברית הזאת למען תשכילו בתורה עם המעשה אשר תעשון דיפה ת"ת עם דרך ארץ וכן כתיב לא ימוש ספר התורה הזה מפיך כי אז תצליח את דרכיך כי אז תשכיל בתורה ותוסיף בה וכן כתיב וכל אשר יעשה יצליח דהיינו על כל המעשה אשר יעשה יצליח בתורתו והיינו נכסיו מוצלחין לו להגדיל תורתו : **מכריז** רבי אלכסנדרי מאן בעי חיי וכו' . בא רבי אלכסנדרי לדקדק הכתובים האלה שמדבר שלא לנוכח מי האיש החפץ חיים ואח"כ מדבר לנוכח נצור לשונך מרע וסי"ל מי האיש החפץ חיים ינצור לשונו מרע לכך היה מכריז ואומר מאן בעי חיי כלומר כי כן היה מכריז דוד לכל העומדים עליו כי הכא דכניפו ליה כולי עלמא ואתו לגביה אז ידבר עמהם לנוכח ואומר לכל אחד מהעומדים עליו נצור לשונך מרע ועסיק בתורה דהיינו עשה טוב ויש לדקדק דמשמע דבנצירת לשונו מרע ישיג אורחות חיים ואח"כ אמר שצריך לקנות חיים שלא יגרה בשינה אלא יעסוק בתורה וא"כ סי"ל להנהו דבעו מיניה חיי לך ועסוק בתורה ונראה שקשה לה"ר שאפילו שיהיה האדם עוסק בתורה לא ישיגו בתורתו אורחות חיים כי הלואי תועיל התורה שלו לרפאות עון לה"ר שבידו כדכתיב מרפא לשון עץ חיים לכך הזהירו להנהו דבעי חיי דינצור לשונו מרע ואח"כ יעסוק בתורה כי אז התורה נותנת לו חיים כדכתיב עץ חיים היא וגו' :

עיון יעקב

כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין . מהאי טעמא אמרינן בברכות מלאכתו נעשית על ידי אחרים מטעם לפי שכל העולם לא נברא אלא בזכות התורה וכיון שכל עולם לא נברא אלא בשביל זה לכך נכסיו מצליחין : **נכסיו** מצליחין . כלומר כי היכא דלא תימא איך אעסוק בתורה א"כ אבטל ממלאכתי משא ומתן ואיך אטול פרנסתי להכי קאמר שנכסיו מצליחין ואפשר דלכך קאמר שדבר זה ומשולש בכתובים נגד מה דאמרינן בב"מ לעולם ישלש אדם מעותיו שליש בקרקע שליש בפרגמטיא ושליש תחת ידו להכי מביא שלש פסוקים להראות שבכל שלשה חלקים אלו מצליחין : **מאן** בעי חיי מאן בעי חיי . אמר כפל לשון היינו חיי העוה"ז וחיי העוה"ב ואתו כ"ע לגביה שיש להם כבר חיי העוה"ז ובקשו עוד חיי העוה"ב כי לאו כל אדם זוכה לשתי שלחנות ואיתא בקידושין פ"ק דף ל"ט אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא ות"ת כנגד כולם ובירושלמי דפיאה איתא בזה הלשון וכנגדן ד' עבירות נפרעין מן האדם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ע"א וג"ע וש"ד ולשון הרע כנגד כלם נמצא דעיקר הוא לקנות עוה"ז ועוה"ב להזהר מלשון הרע ולעסוק בתורה לזה השיב מי האיש החפץ חיים בעולם הזה ועולם הבא נצור לשונך מרע ועשה טוב אין טוב אלא תורה : **ואין** טוב אלא תורה . דקדק לומר אלא תורה לאפוקי ממ"ד והנה טוב מאד זה שינה א"כ יאמר אתגרה בשינה להכי קאמר אין טוב אלא תורה : **לא** תחנם לא תתן להם חן . הטעם לפי שקר החן והבל היופי ואשה יראת ה' היא תתהלל אפילו באשה שאינה אלא ליופי מכ"ש באיש במקום שאין כאן יראת ה' וק"ל : **אפילו** מלא עינים כמלאך המות . אף שהוא דבר שאי אפשר אתי לאשמעינן אפילו היכא שהוא תוך נשים

עין יוסף

מן שמא יאמר אדם וכו' אלך ואגרה בשינה. ר"ל שיאמר אדם מאחר שצריך ליזהר כ"כ בשמירת הלשון כי סכנתא מרובה . א"כ טוב לשום לפיו מחסום שלא לדבר כלל כמו שאמר התנא ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. ולזה אמר שזה טעות שבהכרח צריך להתיר לשונו לדבור התוריי (יפ"ת) : רק שהיתה באה מטפה סרוחה . פי' והרוק דומה לאותה טפה סרוחה כמ"ש בהגהת מיימו' טעם החליצה וז"ל א"ל הקב"ה למשה אמור אל היבם שאינו רוצה ליבם רשע בגופך היית יכול לקיים מצות יבום ומאנת . לפיכך תחלוץ מנעליך כאבל ומנודה שדרכן להיות יחפים . וגם מטפה סרוחה שבגופך היית יכול לקיים לאחיך זרע . לכך וירקה בפניך טפה סרוחה כו' . וכתב בשבילי אמונה נתיב רביעי כי הזרע הוא דמיון הקצף שנעשה בפיות הסוסים הרצים (תורת חיים):ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל וכו' . מדסמיך ליה כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה דריש הכי . א"כ משום דהמוציא שכבת זרע לבטלה איקרי רע שנאמר ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' . וכמ"ש בזוהר :

ענף יוסף

מן כניפו לו כולי עלמא ואתו לגביה כו' . בוודאי ידעו מהכתוב מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך וגו' . אלא דהיה קשה להם מאי חידש לנו דוד בזה . דמי לא ידע זה דאם איש שומר לשונו מרע והוא סור מרע ועושה טוב שיהיה לו חיים . ע"כ סברו דפי' הכתוב הוא ע"ד דאיתא במדרש משלי בשעה שהחכם יושב ודורש והעם שומעים מוחלים להם כל עונותיהם שנאמר שמעו ותחי נפשכם . ולכן סברו שפי' הקרא כך הוא לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב . ר"ל מי שהוא איש שחפץ חיים ישמע לי ע"ד שמעו ותחי נפשכם . לכן כניפו ליה כולי עלמא ואתו לגביה לשמוע ממנו דברי תורה ומוסר . וזהו שאמרו לו הב לן חיי כלומר דרוש לנו דברי תורה ומוסר אמר להו שכך פי' הכתוב מי האיש החפץ חיים וגו' נצור לשונך מרע וגו' . שהחיים שכתוב כאן הוא בשביל שישמור לשונו וגו' . ויבואר ע"ד דאי' במפרשים שדרשו חז"ל על פסוק כל הנשמה תהלל יה שעל כל נשימה ונשימה רוצה הנשמה לצאת מן הגוף . אך מחמת שרואה שהשכינה שורה אתו כדכתיב השוכן אתם בתוך טומאתם אפילו כשהם טמאים שוכן השכינה עמהם . על כן גם הנשמה שוכן בו. אך זהו בכל העבירות אבל בגאוה ולשה"ר מסלקים השכינה כמ"ש גבה עינים וגו' אתו לא אוכל ודרשו חז"ל אתו לא אוכל אין אני והוא יכולין לדור במחיצה אחת . וכן בלשה"ר שכתוב בה מלשני בסתר רעהו וגו' אותו לא אוכל אמר מר עוקבא(ערכין יד) כל המספר לשה"ר אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם כו'. וכתב המהרש"א בחדא"ג דאלו ב' עבירות גבה רוח ולשה"ר שותפים הם שכללן בכתוב מלשני בסתר וגו' גבה עינים וגו' . כי הגאוה שבו מביאו שמדבר לשה"ר על חבירו עכ"ל . א"כ כשמדבר לשה"ר פורש השכינה וא"כ גם הנשמה הקדושה פורש ממנו ונשאר לו רק חיי בהמיות . ובודאי בחיים כזה לא יזכה לראות רב טוב הצפון לצדיקים . וזהו שחידש רבי אלכסנדראי מי האיש החפץ חיים הוא חיים הנצחי בתלוי בחפץ האדם . אבל חיים פשוט אינו ביד אדם ליטול לו . ולא שייך בו תיבת חפץ . אוהב ימים ואינו רוצה לבלות ימיו בהבלי העולם כדי שלא יאבד מימיו כלום . וכמו שנאמר ביעקב ויקרבו ימי ישראל למות ר"ל

המתורגמן . א) האבען זיך פֿערזאממעלט . ב) איך ווערדע זיך רייטצען, פי' אתעורר ואתענג בשינה . ג) אבשייליך .

יד יוסף

א מגילה ל"א ע"ב . ב עיין ברכה סדר מצורע : ג ברכות ה' ע"א ודף מ"ח ע"ב מנחות דף כ"ג ע"ב אבות פ"ו : ד ברכות דף נ"ח ע"א :

חדושי גאונים

אומר אני שיתורץ בשנדקדק דקדוק קטן בדברי התנא וזה דפתח בלשון עבדים וסיים בלשון משמשין דהל"ל כעבדים העובדים או כשמשים המשמשין והנה יש הפרש בין לשון עבודה ללשון שימוש כי עבודה יקרא כל דבר הקשה כענין עבודת הארץ חרישה וזריעה שהיא עבודה קשה ולשון עבודה נגזר מלשון עבד אשר הוא קנוי לעבוד כל עבודתו וכל עבודת אדוניו עליו. המעט הוא אם רב וכענין שאמר הכתוב בעבוד' קשה בחומר ובלבנים. אמנם לשון שמוש הוא שמוש הקל וכן מצינו שרז"ל אמרו גדולה שמישה יותר מלמודה והביאו ראיה ממ"ש הכתוב אשר יצק מים ע"י אליהו הרי שדבר קל כזה יקרא שמוש כתלמיד המשמש לפני רבו לכבדו ובזה נבא אל תכונת כוונת דברי התנא כי בהיות שאנחנו עם בני ישראל עבדים נרצעים אליו יתברך ילידי ביתו ומקנת כספו שהוציאנו מארץ מצרים ועשה עמנו נסים ונפלאות להיות לו לעבדים וכמו שאמר הכתוב כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים וכיון שכן היה ראוי אלינו לעבוד עבודת עבודה ועבודת משא כל תרי"ג מצות ויומם ולילה לא נשבות מלעבוד כל עבודת אדונינו המלך . ואנחנו בעונותינו לא כן אנחנו עושים וכמו שאמר הפייטן תמידיהם השלת וצדקתם שגיאות ופי' דבריו כי במקום עבודת תמידין ומוספין עושים חטאת ובמקום עבות צדקה עושים שגיאות : או יהיה כוונתו כי מה שעושים בהתמדה הם החטאות ואמנם הצדקה אינם עושים אותה כי אם בדרך שגיאות כמו מי שנפלו ממנו מעות ומצא עני אותם

ת"ר ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר וכו'. תורה מביאה וכו' כך היא הנוסח האמיתי בשקלים ומביא שם קראי לראיה לכ"א ע"ש. וקשה מה ענין מדרגות הללו שיבואו בהדרגה זו בזה אחר זה. גם קשה מקרא דמייתי שלא יהרהר וכו' מונשמרת מכל דבר רע וגו' דדבור אינו משמע הרהור כמ"ש התוספות בפ' המפקיד [ב]גבי על כל דבר פשע שב"ש שאמרו החושב לשלוח יד חייב היינו דבור גם למה אמר שלא יהרהר אדם ביום וכו' שהרי אפשר שיהרהר בלילה ויבא לידי קרהוא מבואר דאמרי' בסוף לולב וערבה [ג] כל העושה משפט וצדקה כאילו הוא מלא העולם כלו חסד שנאמר אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה וגו' שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ ת"ל מה יקר חסדך וגו' יכול אף ירא שמים כן ת"ל וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וגו' ועיין פירש"י שם שהוא דחוק והנראה דמעלות המדות לא יבואו כי אם בהדרגה ממעלה למעלה כדאמרינן בכמה דוכתין ולא עם הארץ חסיד ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול [ד] ולז"א כל העושה משפט וצדקה שאינו גוזל מאחרים ואדרבה הוא נותן משלו לאחרים שהוא ממדת החסידים שאמרו בו שלי שלך ושלך שלך חסיד וע"ש שמלא כל העולם במדת חסד נקרא חסיד וא"ת כל הבא לקפוץ וכו' ר"ל שמבלתי ההדרגה ממעלה למעלה יוכל אדם לקפוץ על המדרגות ויבא לידי מדת חסידות ת"ל מה יקר חסדך וגו' כי מה יקר וקשה לבא לידי מדת חסידות כ"א בהדרגה ממעלה למעלה וכמה מעלות ומדרגות הם טרם שיבא לידי מדה זו ואמר יכול אף ירא שמים כן שלא יבא לידי מדת חסידות כ"א בהדרגה שיש שום מעלה ומדה אחרת בין יראת שמים בין מדת חסידות דהכי איכא לפי נוסחת שמעתין ודסוף סוטה דאיכא מעלות במדות בין יראת שמים ובין חסידות ואמר דאינו כן אלא דליכא שום מדה מפסיק ביניהם וכנוסחא אמתית דשקלים דיראת חטא מביא לידי חסידות ומביא ראיה מדכתיב וחסד ה' מעולם וגו' על יראיו דמשמע ממדת יראה יבא לידי מדת חסידות ובשקלים מייתי ליה כמי מהאי קרא דיראת חטא מביא לידי חסידות ולזה נתכוין רבי פנחס שחשב כאן עשר מדרגות במעלות המדות כי כן הוא מדותיו יתברך ב"ה כמאמר ספר יצירה עשר ולא פחות כו' ועשרה מדרגות יש במלאכיו רוחות ולז"א כי התורה היא ראשית דרכי ה' ומדותיו יתעלה ב"ה לבא ממנה בהדרגה ממעלה למעלה עד מעלה העשירית העליונה. ולז"א תורה מביאה לידי זהירות. שהן אזהרות שבה וסיפר המדרגות ממעלה למעלה מתחלת קומו בבוקר וכל מעשה היום עד שכבו בלילה ומתוך זהירות שאדם נזהר באזהרות ומצות התורה מביא לידי זריזות בתחלת היום בעמדו בבקר שיקום בזריזות ולא יהיה עצל בקומו. ואמר כי זריזות מביא לידי נקיות. שהוא נקיות הגוף ונטילת ידים שחרית כי המאחר לקום בשחרית מתוך שהוא נמהר אח"כ לקום ולילך לבהכ"נ אינו יכול לנקות גופו ולא ליטול ידיו יפה וע"ז אמר שלמה הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו טמן עצל ידו בצלחת נלאה להשיבה אל פיו ר"ל הדלת תסוב על צירה בבית ע"י בני הבית המהלכים משם לבהכ"נ והוא עדיין על מטתו והנה בקומו ממהר ליטול ידו בצלחת שהוא כלי גדול שיש בו מים חמין ואינו יוצא ידי נטילה ונלאה להשיב ידו אל פיו לרחוץ פיו מן הריר מפני שהוא ממהר כ"כ או שהוא ע"ד יד לפה תקצץ [ה] שע"י שלא נטל יפה נלאה ואסור לו להשיבה אל פיו ואפשר שע"ז רמז ג"כ ולחם עצלות לא תאכל ר"ל שודאי לא נזהר ליטול יפה כדין נטילה ושיבא שורה בפת שנגע בו בלא נטילה. ואמר נקיות מביאה לידי פרישות. היא התפלה ע"ש וכפיו פרושות השמים כמו שפרש"י שיהיה האדם פרוש

מז שם **אמרו עליו על מלאך המות שכולו** א **מלא עינים ובשעת פטירתו של (אדם) [חולה] עומד למעלה מראשותיו וחרבו שלופה בידו וטפה של מרה תלויה (בה) [בו] כיון שרואה אותו החולה מזדעזע ופותח את פיו וזורק טפה של מרה לתוך פיו ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות ממנה מת נימא פליגא אדאבוה דשמואל דאמר אבוה דשמואל אמר לי מלאך המות אי לאו דחיישינא ליקרא דברייתא[א] הוה פרענא[ג] להו בית השחיטה כבהמה דילמא ההיא טפה מחתכת להו לסימנין. ממנה מסריח מסייע ליה לרב חנינא בר כהנא דא"ר חנינא בר כהנא אמרי בי רב הרוצה שלא יסריח מתו יהפכנו על פניו:**

מח שם **ת"ר** (דברים כג) ב **ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה מכאן** [א] ג **א"ר פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות. זהירות מביאה לידי זריזות. זריזות מביאה לידי נקיות. נקיות**

פרענא בית השחיטה. לראות מבחוץ כבהמה אלמא מחתך ממש הוא: ונשמרת. וסמיך ליה כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה וקרא מזהר ליה להשמר שלא יבוא לידי כך: תורה. ע"י שיעסוק בה ועוד שרואה ומבין אזהרות שבה ונזהר: זריזות. זריז ונשמר קודם לכן שלא תבא עבירה לידו כי הבא דאינו מהרהר לבא לידי טומאה: זהירות. כשהעבירה באה לידו זהיר להשמר שלא יכשל והכי אמרי' בכל הבשר בשחיטת חולין (דף ק"ז:) מאי לאו דזהיר ולא נגע לא דזריז וקדים ומשי ידיה מעיקרא: נקיות. נקי באין חטא: פרישות. אף מדבר המותר פורש להחמיר על עצמו:

טהור

[א] גמ' אמר רפב"י. (במשנה שבמשניות סוף סוטה איתא וע"ש תוי"ט): [ב] מהרש"א ד"ה ת"ר ונשמרת בפ' המפקיד (דף מג:): [ג] שם בסוף לולב וערבה (דף מט:): [ד] שם ד"ה ולא כל הרוצה כו' (ברכות דף טז:): [ה] שם ד"ה זריזות מביאה. ע"ד יד לפה תקצץ (שבת דף קח:):

יד יוסף

א ר"ל מלא ניצוצי אש המתנוצצים ממנו. ועיין זוהר ויצא דף קנ"ח ע"ב ובדרך אמת שם על הגליון: ב כתובות דף מ"ו ע"ב: ג מדרש שה"ש פ"א סימן ט' מדרש משלי פ' ט"ו ירושלמי פ"ק דשבת שקלים דף ו' ע"ב:

חדושי גאונים

וכיוצא בזה. וכן כתיב ונהי כטמא כולנו וכבגד עדים כל צדקותינו ושאור שבעסה מעכב בידינו שלא לעבדו עבודה שלימה שיצדק בה לשון עבודה ואין אנו עובדים אלא מה שהוא קל מאד לעשותו כי הלואי שיצדק בו לשון שימוש. ולכן אמר התנא כיון שאתם עבדים ואין אתם עושין רק השמוש הקל א"כ ראוי לכם שלא תעשו זה השמוש על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין כלומר שאותו השמוש הקל שאתם עושים על הפחות עשו אותו על מנת שלא לקבל פרס כי די לכם שלא יהיה הוא ית' תובע אתכם תשלום עבודתכם על הפחות זה השמועט שאתם עושים יהיה על מנת שלא לקבל פרס אבל מי שיהיה עבד נאמן ומקיים כל התורה מאל"ף ועד תי"ו בזה לא דבר התנא כי איש כזה לא ימצא אחד בעיר ושנים במשפחה ואיש כזה אפשר שהוא ראוי לעבוד כדי לקבל פרס וכל ייעודי התורה ראויים אליו ולא דבר התנא לא לכללות העם לכן דבר בלשון רבים אל תהיו (מדרש שמואל): אמרו עליו על מלאך המות שכלו

הכותב

הר"ן ז"ל כתב לשון רש"י בד"ה זהירות עד לא דזריז וקדים ומשי ידיה מעיקרא וכתב אח"כ וז"ל ומתוך כך בא לידי נקיות אפילו במחשבה ומתוך כך בא לידי פרישות שגודר עצמו אפילו במותר לו ומתוך כך בא לידי ענוה מתוך שהוא מבזה ענייני העולם וממנה בא לידי יראת חטא שבו ירא ממנו כירא מן האויב ומתוך כך בא לידי חסידות שכל מעשיו לש"ש. הא למדת שענוה גדולה מכולם משום דר' יהושע ב"ל משמע ליה דענוה היינו מאי דפרישנא בחסידות. והר"י אלפסי ז"ל כתב על זה וז"ל ופירשוה בירושלמי זריזות מביאה לידי נקיות דכתיב וכלה וכפר. נקיות מביאה לידי טהרה שנא' וכפר עליה הכהן וטהרה. טהרה מביאה לידי קדושה שנאמר וטהרו וקדשו. קדושה לידי ענוה דכתיב כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. ענוה ליראת חטא דכתיב עקב ענוה יראת ה' א"ר יצחק בן אלעזר מה שעשאתו החכמה עטרה לראשה עשאתו ענוה עקב לסוליתה דכתיב ראשית חכמה יראת ה' וכתיב עקב ענוה יראת ה'. יראת חטא לידי רוה"ק דכתיב אז תבין יראת ה' ודעת קדושים תמצא. רוה"ק לידי תחיית

עיון יעקב

ודומיהן הרבה שאי אפשר שלא יביט באחת מהן כמו מי שמלא עינים שהולך להביט אפילו הכי יעלים עיניו מאד שלא יביט בהם:

אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עינים. אפשר כמו דכתיב עיני ה' משוטטות בכל הארץ כן הוא הולך לשוטט בכל הארץ לראות להשגיח על הבריות כדכתיב באיוב שאמר השטן משוט בארץ ומהתהלך בה: **עומד** למעלה מראשותיו. שיש לו ממשלה ושליטה עליו וכנגדם בצדיקים שמתו ע"י נשיקה של הקב"ה השכינה למעלה מראשותם כדאיתא ביעקב וישתחו ישראל על ראש המטה פירש"י מכאן שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה עיין שם: **ונשמרת** מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום. והא דכתיב מכל דבר עיין במהרש"א ולי נראה דהכי קאמר שלא ירבה שיחה עם האשה שמביא לידי הסתכלות והרהור וכמ"ש בחידושינו דף כ' בנדרים ע"ש והא דנקט ביום י"ל לרבותא מכ"ש אם מהרהר באותו לילה שבא לידי טומאה ועוד דאין דרך לבוא לידי הרהור אלא ע"י הסתכלות ביום או בלילה אלא אגב אורחא נקט כעין יממא: **זהירות** מביאה לידי ט'. עיין בחידושינו סופסוטה בזה:

ענף יוסף

ר"ל שבאו כל הימים להעיד עליו מה שתיקן בהם ולא נחסר לו מכל הימים אפילו יום אחד וזהו אוהב ימים לראות טוב בעולם הבא על ידם. נצור לשונך מרע וגו' שזה שמספר לשה"ר הוא מהמינים והאפיקורסים כדאיתא בערכין פ"ג שכל האומר לשה"ר כאילו כופר בעיקר שנאמר שפתינו אתנו מי אדון לנו. וגם כפי שכתבתי לעיל שפורש ממנו השכינה והנשמה ואין נשאר לו רק חיי בהמיות. ובחיים כזה בודאי לא יזכה לראות טוב עוה"ב. והזהיר על לשה"ר יותר מעל שאר עבירות משום דהכל באבק לשה"ר. ועוד שבשאר עבירות יכול לבא לידי תשובה כמו שכתבו המפרשים הטעם שרשעים מלאים חרטה הוא מפני שכל זמן שעושה עבירה אין לנשמה מקום והיא פורשת ממנו מחמת רוב קדושתה. ואח"כ כשעשה כבר אז השטן עולה ומקטרג בא הנשמה למקומה בהכרח מפאת שהשכינה אתו עמו ומעורר הנשמה לו. לכן מלאים חרטה ויכולין לבא לידי תשובה. אבל בלשה"ר פורשת הנשמה לעולם ממנו. וא"כ לעולם הוא בלא חרטה ועיין מ"ש עוד בזכרון לנפש חיה נדפס עם מדרש שה"ש:

עץ יוסף

מז וטפה של מרה. פי' טפה של ארס. כדתנן במסכת תרומות פ"ח שיעור מים המגולים כדי שתאבד בהן המרה. ופירשו שם דהיינו ארס של נחש.

מז אמרו עליו על מלאך המות שהוא כולו מלא עינים כו'. ותמוה שהוא מלאך רוחני ואין שייך בו עינים גשמיים. ונראה לפרש דענין הוא שם מושאל והושאל שם זה למי שמסתכל בכל איזה דבר אומרים שהוא נותן עין לדבר כענין שנאמר שאמר איוב עינים הייתי לעור. ולזה אמר שקודם מותו בא מלאך המות מלא עינים פי' שמראים לו פנקסו הטעם וסיבת מותו. ומחמת שהאדם הוא מלא חטאים ופשעים לזה אמר שהוא מלא עינים. והיינו שמראים לו באלף טעמים לסיבת מותו (נחלת יעקב):

ימחיב

מכל עסקיו בשעת תפלה כמ"ש בחסידים הראשונים שהיו שוהין שעה אחת ובלשון הזה מלינו במס' סוטה [א] אשה פרושה בתולה צליינית ואמרו אל תתיראי מן הפרושים אלא וכו' ומבקשי' שכר כפינחס ר"ל שמבקשים לקבל שכר בתפלתן כפינחס שנא' בו ויעמוד פינחס ויפלל וגו' וז"ש נקיות מביאה לידי פרישות שהיא התפלה הרצויה לפניו יתעלה ברוך הוא וכמו שאמרו כל הנפנה [ב] ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל כאילו בנה מזבח והקריב וכו' שנא' ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך וגו' ויש לעיין מהיכן קאתיא ליה התפלה מהאי קרא דלא כתיב ביה רק קרבן והיא ודאי בעי נטילה ורחילה כדכתיב בתורה ויש לפרש שסמך עלמו

במה שיש במסורת שני ארחץ בנקיון כפי האחד הא דאמרן והשני אדריך זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי וההוא איירי בתפלה ר"ל זכיתי לבבי לתפלה ולק"ש כמ"ש איזהו עבודה [ג] שהיא בלב הוי אומר זו תפלה וכן התפילין מלוה עיונית וצריך כונת הלב שלא יסיח דעתו מהם ומשום דבעי למילף רחילה ונטילה קודם תפלה וק"ש ותפילין ובהאי קרא לא כתי' וארחץ רק בתר זכיתי לבבי הולרך למדרש המסורות דכמו דהתם וארחץ דגבי מזבח הוא קודם הקרבה הכא נמי לגבי תפלה וארחץ קודם תפלה והכי קאמר קרא וארחץ בנקיון כבר קודם נאלו בנקיון כפי. ואמר פרישות מביאה לידי טהרה. הוא עיון התורה שלריך האדם

טהור. לא ומלובן ועדיף מנקי: לידי רוח הקדש · להשרות עליו שכינה: אז דברת בחזון לחסידך. ולא נאמר לירא"ך

מביאה לידי פרישות · פרישות מביאה לידי טהרה. טהרה מביאה לידי *) קדושה · קדושה מביאה לידי ענוה. ענוה מביאה לידי יראת חטא. יראת חטא מביאה לידי חסידות · חסידות מביאה לידי רוח הקודש · רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים וחסידות גדולה מכלם שנאמר (תהלים פט) אז דברת בחזון לחסידך ופליגא דריב"ל דאמר ריב"ל ענוה גדולה מכולן שנאמר (ישעיה סא) [רוח ה' אלהים עלי] יען משח ה' אותי לבשר ענוים חסידים (וצדיקים) לא נאמר כאן אלא ענוים הא למדת א שענוה גדולה מכלם:

אין מעמידין פרק שני

מט דף כב ע"ב [אמר מר חביבה עליהן בהמתן של ישראל יותר מנשותיהן] א"ר יוחנן ב בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא[א] א

*) עי' הגי' בגמרא.

לטהר עלמו ללמוד תורה כמ"ש יראת ה' [ד] היא טהורה ואמרו זה הנושא אשה ואח"כ לומד תורה שהוא טהור ממקרה לילה שהוא טומאת רומינודין ואמרו אסור ללמוד במבואות המטונפות אפי' ע"י הרהור וכו' וע"ז אמר פרישות שהיא התפלה מביאו לידי לימוד תורה בטהרה וכמ"ש[ה]כל היולא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר ילכו מחיל וגו' וזהו שדקדק לומר ועוסק בתורה אחר שנכנס לבית המדרש דבהליכתו לא יעסוק לעיין בתורה משום הליכתו במבואות מטונפות ובזה יתיישב מ"ש בפ"ק דברכות [ו] א"ר הונא היולא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה ואמר אביי לא שנו אלא למיפק אבל למיעל מלוה למרהט שנאמר ונדעה נרדפה וגו' ומקשינן מאי קאמר אביי [ז] לא אמרן הא רב פפא נמי לא אמר אלא היולא מבית הכנסת וי"ל לפי דרכנו דה"ק לא אמרן אלא למיפק מבית הכנסת לר"ה ולשוק אבל למיעל לבית הכנסת אף כשיולא מב"ה מלוה למרהט שנאמר ונדעה וגו' שהיא ידיעת התורה. ואמר טהרה מביאה לידי קדושה. והיא הסעודה שלריך האדם לקדש באכילתו דכן כתיב באיסורי מאכלות והתקדשתם והייתם קדושים וגו' וס"פ אלו דברים [ח] דרשינן ליה בקדושת הסעודה והתקדשתם אלו מים הראשונים שלריך האדם לאכול חוליו בקדושה על טהרת תרומה ורמזו בזה קדש עלמך במותר לך ולא אמרו במותר שהם שכיונו בו קדש עלמך במותר לך ואסור לאחרים כגון לכהנים אבל המותר לכל אין לאדם לאסור על עלמו וז"ש טהרה שהיא לימוד תורה בטהרה כמ"ש מביאה לידי קדושה דסעודת ת"ח הוא אחר לימוד תורה בשעה חמישית. ואמר קדושה מביאה לידי ענוה. שיהא אדם נוח לבריות לאחר סעודתו בעת שיעסוק עמהם בדרך ארץ כי ע"י אכילה אפשר שיתגאה האדם כמ"ש פן תשבע ורם לבבך וגו' כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם וגו' והמקדש עלמו מן המותרות יהיה נכנע ולא יתגאה כמ"ש [ט] ואותי השלכת אחרי גוך אחר שנתגאה זה וכו'. ואמר ענוה מביאה לידי יראת חטא. הוא הענין בכל היום במשאו ומתנו עם חבריו וכן בשאר מעשיו בינו לשמים שהוא ירא מלחטוא שזה מביאה לו הענוה שקודמת שהוא נכנע לפני בוראו ומביאה לידי יראת חטא כי הגאוה אמרו בה בפ"ק דסוטה [י] כאילו כפר בעיקר שאין כאן יראת שמים ואחר כל המעשים שביום ממדרגה למדרגה שזכר. ואמר שמיראת חטא בא לידי חסידות. שהיא המעלה העליונה המביאה לידי רוח הקדש וכמ"ש במעשה הירא"ים והחסידים כמו רבינו הקדוש ודורו והחסידות הוא שאחר כל המעשים שזכר מחשב עם נפשו בלילה על כל מעשיו שעשה ביום הן לזכות הן לחובה גם שהוא מוחל לכל מי שפשע נגדו ביום כמו שנזכר כן בחסידים ואחר כל זה מקבל עליו עול יחוד ומלכות שמים בק"ש של לילה והוא מכלל חסידות כמ"ש בברכות [כ] יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם וחרב פיפיות בידם וגו' זו ק"ש של לילה. ואמר חסידות מביאה לידי רוח הקודש. כי ע"י הק"ש שהוא החרב פיפיות שאין מקום לרוח הטומאה לשלוט בהם בשום לד רק רה"ק בא עליהם בלילה ואמרו שם שמרה נפשי כי חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות ואני חלות לילה וגו' הרי שזה מכלל החסידות והא מייתי שם שנאמר אז דברת בחזון לחסידך. ואמר רוה"ק מביאה לידי תחיית המתים. שהקב"ה מחזיר לו נשמתו בבקר וה"ל כאילו הוא תחיית המתים וממנו לאליהו שהיא המעלה העליונה בעיוני וסמך כל מדרגות אלו על פסוק ונשמרת מכל דבר רע לפי שאמר מתוך שעוסק בתורה שהוא דבור הטוב ואינו עוסק בדברים בטלים ונבול פה הוא בא בהדרגה מלמוד התורה ממעלה למעלה עד רה"ק בלילה בשינה אמר הכתוב בהיפך זה שאם אינו עוסק בדברי תורה רק בדברים בטלים ונבול פה עם חבירו ביום שהוא הדבור הרע יבא לידי הרהור בלילה ומביא עליו רוח הטומאה וקרי הפך שמביא עליו דבור התורה את רה"ק וק"ל:

[בשעה שבא נחש על חוה כו'. מפרש"י בפרק חבית כשנתן לה עלה לאכול מן העץ בא עליה דכתיב הנחש השיאני לשון נשואין עכ"ל ובנזיר הוסיף הכותב

המתים ת"ה לידי אליהו ז"ל דכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' הר"ן ז"ל. ירושלמי · זריזות מביאה לידי נקיות דכתיב וכלה וכפר כלומר וכלת מכפר את הקודש ואת אהל מועד ואת המזבח ולשון וכלה משמע זריזות דלשון כלוי משמע מהירות דהיינו זריזות וכתיב קרא אחרינא וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח כלומר כשהוא עושה בזריזות חשובה כפרה והיינו נקיות. חסידות לידי ת"ה דכתיב ונתתי רוחי בכם דהיינו חסידות ובתר הכי וחייתם. ת"ה לידי אליהו כלומר דאליהו בא בשביל ת"ה והוא מקדים לבא דכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא דהיינו ת"ה וכיון דבשביל אותו יום אתי אליהו נמצא שת"ה גורמת לאליהו שיבא ע"כ. ובנמוקי יוסף האריך בפירוש זה הירושלמי וז"ל וכלה וכפר כשכלה מחטא כלומר כשמנע עצמו מחטא תכף וכפר כלומר ימחול לו מה שעבר וכפר עליה הכהן וטהרה ש"מ שהכפרה מביאה לידי טהרה כלומר טהרת הלב כשימנע עצמו מעבירות ויבקש כפרה זה יגרום לו שאפילו במחשבתו לא יחטא ואחר שימנע מלחשוב דבר אסור יצטרך לחשוב דברים של קדושה לפי שאין יכול לעמוד רגע אחד בלי מחשבה של היתר או של איסור וכיון שלא יחשוב אלא דברים של קדושה יכיר עצמו שהוא רמה ותולעה והוא הבל וריק נגד מלאכי עליון המלוין את האדם. עקב ענוה כלומר יראת ה' היא עקב לענוה הא למדת שהענוה גדולה מן היראה. אז תבין וגו' כאשר תבין לדעת יראי ה' תזכה לדעת חכמה דהיינו הנבואה שתמצאנה בכל עת · אז דברת בחזון כלומר כשתזכה לדבר חזון תזכה מיד למעלה גדולה מזו דהיינו חסידיך וכיון שיהיה חסיד יזכה להחיות מתים בתפלתו כמו שהיו הצדיקים והנביאים וחכמי המשנה עושין · ונתתי רוחי בכם שרוה"ק נדבקת בהם · וחייתם כלומר תחיו אחרים קרינא ביה וחייתם כדכתיב והחכמה תחיה את בעליה וכיון שזוכה יזכה בנחמת ציון שהמזומן לבשורה זו הוא אליהו ז"ל:

עין יוסף

מט בשעה שבא נחש על חוה· כשנתן לה עלה לאכול מן העץ בא עליה דכתיב הנחש השיאני לשון נשואין (רש"י שבת דף קמ"ו ע"א):

ושמא הוא רמז לארס נחש הקדמוני אשר גרם המיתה לעולם כי מלאך המות הוא סמאל אשר רכב על הנחש (תורת חיים):

הגהות ורגמן. א) שמוטץ.

[א] מהרש"א ד"ה נקיות במס' סוטה (דף כב.): [ב] שם ד"ה וכמ"ש כל הנפנה (ברכות דף טו.): [ג] שם ד"ה כמ"ש איזהו עבודה (תענית דף ב.): (ד) שם ד"ה כמ"ש יראת ה' (יומא דף עב:): [ה] שם ד"ה וכמ"ש כל היוצא מב"ה (ברכות דף סד.): [ו] שם ד"ה מ"ש בפ"ק דברכות (דף ו:): [ז] שם ד"ה אמקשינן מאי קאמר אביי כו'. הא רב [הונא] נמי לא אמר: [ח] שם ד"ה טהרה וס"פ אלו דברים (דף נג:): [ט] שם ד"ה קדושה כמ"ש ואותי השלכת (ברכות דף י"ד:): [י] שם ד"ה ענוה בפ"ק דסוטה (דף ד:): [כ] שם ד"ה שמיראת חטא כמ"ש ברכות (דף ה:):

יד יוסף

א ערכין דף ט"ו ע"א: ב שבת דף קמ"ו ע"א יבמות דף ק"ג ע"א:

חדושי גאונים

מלא עינים ובשעת פטירתו של אדם עומד מעל ראשותיו וחרבו שלופה בידו וכו'. וכן אי' בזוהר פרשת נשא עמוד ר"מ וז"ל. סנטירא דמלכא נחית וקאים קמיה לרגלוי וחד סייפא שננא בידיה. זקיף בר נש עינוי וחמי כתלי ביתא דמתלהטן באשא דזיוא מניה. אדהכי חמי ליה קמיה כליה מלי עיינין לבושי אשא דלהיט קמיה דבר נש. הכי הוא ודאי דהא כמה בני נשא חמו מלאכא בשוקא קמיה ושאר בני נשא לא חמאן ליה. ואיתימא הא כתיב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט(תהלי' ק"ד ד') היך יכיל לאתחזאה בארעא. אלא מלה דא הא אוקמוה דכיון דנחית אתלבש בגופא ואתחזי למאן דאתחזי בהוא לבושא דאתלבש ביה ואי לאו לא יכיל למסבל ליה

הכי ישראל נמי ישראל שעמדו על הר סיני פסקה[א] זוהמתן עובדי כוכבים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן (מהן):

[דף כג ע"ב *)] [שאלו את ר"א א עד היכן כבוד אב אמר להם צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו פעם אחת בקשו ממנו אבנים לאפוד בס' רבוא שכר רב כהנא מתני בשמונים רבוא והיו מפתחות מונחות תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו אבני שהם הפסיק הענין והא ואבני מלואים כתיב דהדר ערביה ועוד קתני סיפא ב לשנה אחרת נולדה לו פרה אדומה בעדרו נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי עכשיו איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל אבא]:

ג שם יתיב ר' אמי (ורבי אסי) ור' יצחק נפחא אקילעא[ג] דר' יצחק נפחא פתח חד מינייהו ואמר וכן היה רבי אליעזר פוסל בכל הקרבנות כולן פתח אידך [מינייהו] ואמר מאי אהדרו ליה [חברוהי לר"א] (ישעיה ס) כל צאן קדר יקבצו לך וגו' אמר להם רבי אליעזר כלם גרים גרורים הם לעתיד לבא אמר רב יוסף מאי קראה (צפניה ג) כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה [לקרא כלם בשם ה'] א"ל אביי ודלמא מעבודת כוכבים הוא דהדרי בה אמר להו רב יוסף (שם) לעבדו שכם אחד כתיב:

*) בגמ' מקשה מזה על ר"א דדרים בני ישראל ויקחו ואין העובדי כוכבים יקחו.

ולענין: ישראל שעמדו על הר סיני. ונתקנו מכל מום דכתיב (שיר ד) כלך יפה רעיתי ומום אין בך: (וכתבו בתוס' דגרים נמי דפסקה זוהמתן היינו משום דאע"ג דאינהו לא הוו מזלייהו הוו): [עד היכן כבוד אב ואם. כמה אדם מצווה להזהר בכבוד אב ואם: מה עשה עובד כוכבים. וכ"ש ישראל שמצווה על כך: בששים רבוא שכר. ששים רבוא דינר היו רוצין ליתן לו ריוח: לא ציערו. להקילו משנתו: אבני שהם הפסיק הענין. מדלא כתיב ואבני שהם כדכתיב בכולהו וכסף ונחשת ותכלת וארגמן ועורות הפסיק הענין ולא קאי אויקחו: והא ואבני מלואים כתיב והדר ערבינהו למילתא קמייתא וליתסרו: ועוד. הא קתני עלה דהיא לר"א: לשנה הבאה נולדה וכו'. אלמא לית ליה קיהה לר"א]: [אקילעא: פורק"ה לפני הטרקלין]: וכן היה ר' אליעזר פוסל וכו'. משום דחיים לרביעה (שכל העובדי כוכבים היו נחשדו עליה ולכן היה פוסל בכל הקרבנות): מאי אהדרו ליה חברוהי. חכמים דמכשירים פרת חטאת הנלקחת מן העובד כוכבים: כל צאן קדר. קדר הוא ישמעאל וכתיב יעלו רצון על מזבחי אלמא בשאר קרבנות נמי שרי: גרים גרורים. מעצמם נגררים להתגייר אע"פ שאין מקבלין אותן: מעבודת כוכבים הדרי בה. כדכתיב לקרוא כלם בשם ה' אבל מרביעה לא הדרי: שכם אחד. משמע אין חילוק בעבודתן ישראל והאומות ותהא עבודתן שוה בכל מצותיו:

[ואבני מלואים כתיב דהדר ערביה. לפ"ה משמע דזה הפסוק בויקחו לי תרומה ומתחלה היה דוחה אבני שהם הפסיק הענין והדר מקשה והא ואבני מלואים כתיב דהדר ערביה שגם אבני שהם נקרא בהם ויקחו ותימא דאטו בתר דכתיב אבני שהם להפסיק הענין לא יכתוב שום וי"ו בפסוקים עוד קשה אי חשבי' עירוב מקראות בכי האי גוונא א"כ פ"ק דשבועות (דף י) דתנן ר"מ אומר כל השעירים כפרתן שוה ומפיק ליה בגמרא מדכתיב ושעיר ופריך עצרת וי"ה דלא כתיב בהו ושעיר מאי איכא למימר ומאי פריך הא כיון דבסוכות דבתריה כתיב ושעיר נמי הדר ערביה לכך נראה דהאי מעשה דדמא בן נתינא לאו באבני שהם הוה אלא באבני החושן ואע"ג דאמר בגמרא בקשו ממנו אבנים לאפוד י"ל כיון שחושן מחובר לאפוד קרי אפוד וכן משמע בירושלמי דפאה דמייתי האי עובדא דדמא בן נתינא גבי פעם אחת אבדה ישפה מבנימין והכי פריך הכא והא כתיב אבני מלואים והדר ערביה ובאבני מלואים מיהא דכתיב וי"ו לדרוש בהו ויקחו וניחא כמי ההיא דפ"ק דשבועות (דף י) דכיון דכתיב ושעיר בסוכות נימא דבההוא מרביה *) קרא ור"ת גרס והא ואבני הדר ערביה וקאי אההוא דפ' ויקהל דכתיב קחו מאתכם תרומה וכתיב ואבני שהם ואבני מלואים הכל בווי"ן בלא שום הפסק]:

*) נ"ל ערביה

מהרש"א

ביאור והיינו דקאמר לנחם כי עשית זאת איזה מעשה עשה אלא שבא על חוה עכ"ל ע"ש והכי אמרינן בפ"ק דסוטה נחש הקדמוני נתן עיניו במי שאין ראוי לו כו' ע"ש וענין הטלת זוהמא עיין במורה ח"ב פ"ל וכלבו פירש הגדות: עובדי כוכבים שלא עמדו וכו'. וכתבו התוספות דגרים נמי דפסקה כו' עכ"ל לאו מפיהן אנו חיים דגמרא ערוכה היא בפ' חבית ע"ש]: (בגמ') והא אבני מלואים דהדר ערביה כו'. ועיין בתוס' לפירושם דלאבן ישפה היו צריכין לחושן כדאי' בירוש' ולישנא דתלמודנו דקאמר אבנים לאפוד בלשון רבים לא משמע כן ועוד כיון דפסיקא ליה לתלמודא דאבן ישפה הוה עובדא מאי קס"ד לשנויי אבני שוהם הפסיק הענין ונראה לשטת תלמוד שלנו דלאבני שוהם בין דאפוד בין דחושן היו צריכין היינו שני אבני שוהם דאפוד ואחד אבן שוהם דחושן והשתא משני מעיקרא אבני שוהם דכתיב בלא וי"ו הפסיק הענין דכל אבני שוהם בין דאפוד בין דחושן לא קאי אויקחו ופריך כיון דכתיב ואבני מלואים בוי"ו הדר ערביה מיהת לאבני שהם דחושן דקאי אויקחו ודו"ק: (שם) לשנה אחרת נולדה לו פרה אדומה וכו'. לפי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה בעוה"ז ובישראל המצווה על כבוד אב ואם נאמר למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך למען יאריכון ימיך בעוה"ז ולמען ייטב לך בעוה"ב אבל עובד כוכבים שאינו מצווה נותן לו הקב"ה שכרו משלם בעוה"ז כדי לטורדו בעוה"ב ועובד כוכבים זה מחסידי עובדי כוכבים היה ולא היה חפץ לקבל שכרו משלם בעוה"ז וע"כ אמר יודע אני וכו' כל ממון שבעולם אתם נותנים לי אבל איני רוצה בכך לקבל שכר מצות כבוד אב בעוה"ז וע"כ אמר איני מבקש עכשיו דהיינו בעוה"ז רק אותו ממון שהפסדתי אבל שכר המצוה גופה שקיימתיה איני מבקש עכשיו בעוה"ז. ועוד נראה לדקדק מלשון שאמר אותו ממון שהפסדתי שהעובדי כוכבים קנה את אבני השוהם יותר משויה לצורך דבר אחר חוץ מלצורך האפוד והחושן דמעיקרא לא קנה אותם ביותר משויה רק כדי להרויח בהם למוכרם לצורך האפוד והחושן וע"י שלא רצה לצער אביו קם הם אבנים במקום אחר ולא נצטרכו שוב לאותן אבנים של עובדי כוכבים זה והוצרך להפסיד ממה שקנה אותן שלא היו שוים כך לצורך דבר אחר כפי סך שקנאן וע"כ אמר איני מבקש מכם בפרה זו הריוח שאתם היו נותנים לי לצורך האפוד והחושן רק אבקש ממון שלי בעצמו שהפסדתי בשביל אבא וק"ל: לעבדו שכם אחד כתיב. עיין פרש"י ומיהו לשון שכם אחד משמע חלק אחד מן המצות ונראה לפרש כיון שלא יקבלו את הגרים לעתיד א"א להם לעובדו בכל מצותיו כישראל אבל הגרים יעבדוהו חלק אחד מן התורה שאפשר להם לקיים ואיסור רביעה בכלל החלק ההוא שכבר נצטוו עליה בני נח ויהיה פי' הכתוב כי אז אהפוך וגו' לפי שבתחלת ישובו של עולם במעשה דור הפלגה שהיה להם שפה אחת בלה"ק ובאו למרוד על ה' בלבל להם אותו לה"ק אמר בכאן כי אז שיחזרו העובדי כוכבים למוטב לעבוד ה' יהפך להם שפה ברורה שהוא לה"ק כי כל הלשונות אינם שפה ברורה נקראו לעז לגבי לה"ק · ואמר לקרוא בשם ה' שהוא שם של ד' שם של י"ה במלואו שאסור לקרות בו בעוה"ז רק בעוה"ב כדאמרינן זה שמי לעלם [א] וגו' לא כשאני נקרא בעוה"ז אני נקרא בעוה"ב וגו' וסיים לעבדו

עיון יעקב

ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. האי על הר סיני לאו על ממש שהרי נאסר להם לעלות על ההר אלא מאי על בסמוך ורמז לדבר שפסקה זוהמתן במה שאמר הקב"ה והייתם לי סגולה וגומר ממלכת כהנים וגוי קדוש וכן והתקדשתם והייתם קדושים ואילו נאמר אללם הזוהמא אינה קדושתם ועיין בחידושינו ביבמות דף ק"ג: (בגמ') והא ואבני מלואים כתיב דהדר ערביה. עיין בתוספות מה שמקשים בזה ועיין במהרש"א ולי נראה לתרץ דעיקר קושית הש"ס הוא מדכתיב אבני שוהם ואבני מלואים לאפוד ולחושן דקשה דהוה ליה למכתב אבני שוהם לאפוד ואבני מלואים לחושן כמעשיהו בפרשת תצוה באמת אלא ודאי דלכך לא רצה להפסיק בתיבת לאפוד וכוללם יחד לנראות דהדר ערביה ושוים בדיניהם ותו לק"מ קושיות התוספות: יודע אני בכם. עיין בחידושינו בקידושין דף ל"א: לעבדו שכם אחד. עיין במהרש"א ועיי"ל ע"ד דאיתא ברבה פרשת נח

[א] מהרש"א ד"ה לעבדו כדאמרינן זה שמי לעולם (פסחים דף נ.).

יד יוסף

א קדושין דף ל"א · ב שם:

חדושי גאונים

עלמא ולאהזאה. כ"ש וכ"ש האי דכל בני עלמא צריכין ליה. ותלת טפין בחרביה וכו'. והא אוקמה תבריא כיון דחמי ליה אזדעזע כל גופיה ורוחיה ולביה לא שכיך כגון דאיהו מלכא דכל גופא ורוחא דיליה אזלא בכל שייפי גופא. ואשתאיל מנייהו ככר גם דאשתאיל מתברים למהך לאתר אחרא. כדין הוא אומר ווי עלמא דעבר ולא מהנייה ליה אלא אי אקדים אסוותא דתשובה. עד לא מטא ההיא שעתא דחיל בר נש ובעי לאתטמרא ולא יכיל. כיון דחמי דלא יכיל הוא פתח עינוי ואית ליה לאסתכלא ביה עיינין פקיחין וכדין הוא מסיר גרמיה ונפשיה. וההוא שעתא הוא עידן דדינא רבתא דבר נש אתדן ביה בהאי עלמא. ועם כל דא רוחא אזלא ושאט בכל שייפין ואזדעזע לכל סטרין וכל שייפי גופא כלהו מזדעזען. כד מטא רוחא לכל שייפא ושייפא ואשתאיל מניה נפיל זיעא על ההוא שייפא ורוחא אסתליק מיניה ומיד מית ההוא שייפא וכן בכלהו. כיון דמטא רוחא למיפק דהא אשתאיל מכל גופא כדין שכינתא קיימא עליה ומיד פרחא מן גופא עכ"ד. ולמדנו מזה בטעם הזיעה הנופלת על האדם והשארת עיניו פקוחות היא ראיית פני מלאך המות. אולם רואה אני סתירה בין דברי רבותינו ז"ל. כי הם אמרו במאמר הקודם שבשעת פטירתו של אדם המלאך המות עומד מעל מראשותיו. ובמקום אחר אמרו שהשכינה הוא מעל מראשותיו של חולה. דתניא בפרק קמא דשבת ובפרק אין בין

רגיל לבא חיש קל מהרה אליו בעיוניו. וזכר כי נתפלא לבבו עמד משתאה מחריש על זה וכאלו בדרך משל הגיעו השאילה והתמיהה והפליאה על מדוע לא בא זה הכת מהרות הקדש המותמד עמו בכל יום תמיד ויותר מן המועד אשר יעדו כפי הרגלו · והנה כאלו תכמות מחשבותיו תעניהו כי הירעו זה לסיבה שהיה מתבודד בעניני האבות וחילוקי קדושתם לא ראי זה כראי זה. כי הנה אברהם אבינו היה גר צדק נתנסה בעשרה נסיונות אחד היה אברהם · ויצחק אבינו היה עולה תמימה קרבן לה'. ויעקב אבינו היה בחיר שבאבות והעמיד י"ב שבטים כמספר המזלות ועניינו וסודו רמזנו מעט בראש השנה ירושלמי מאמר קע"ו. והנה נתבודד על מה נחלקו בקדושתם שהקדושה שהיה באחד לא היה לשני וזה רצה באמרו אדאוקימנא ליה לאברהם ומגיננא ליה וכן ליצחק וכן ליעקב ואמנם אמרו ומשי ידיה ומצלי הוא רמז לטהרת נפשם ונקיותם וקדושתם וזה מהתימה על בלי כי היה לכלם או לפחות באחד בהם שלש אלה הקדושות כמו ביצחק או ביעקב שנתנסה בעשרה נסיונות נוסף על היותו עולה תמימה גם יעמיד י"ב שבטים ויהיה בחיר שבאבות וזה רצונו באמרו ולוקמינהו בהדי הדדי כמובן. אשר על כן ולזאת הסיבה נתאחר מלבא הכת המצוי אצלו בעיונו לגודל קדושת זה הענין עד שלסוף השיג האמת והוא אמרו תקפי ברחמי ומייתי ליה למשיח בלא זמניה. ירצה כי אם היה הדבר כן לא נמשך מאמר במה אדע הגלות והיה כל זה בטל כי לא יאמר זה אם יצורפו כל השלש קדושות כאחד בו ויבטל גזירת יה חכם הרזים בסוד בין הבתרים ולא היה ליצחק עשו ולא לאהוב אותו עד שמזה נמשך הגלות כל ימי הארץ עד העת האחרון וכן בכל זה נתבטל ביאת המשיח כמובן שלא יצטרך לבא וכל זה מובן · אשר על כן גזר יה חכם הרזים בחכמתו הקדומה שימשך הדבר כן מדור דור וכמו שאנו עתיד לבאר זה הענין והודו לכל דבריו ולכל משפטיו בספר שאני מייעד לחברו הוא ספר **נשמת אדם** ואמנם אמרו מחיוה לאליהו ס' פולסי דנורא רצה כי כשנסתלק הימנו ידיעת זה הכת בזה הענין כאשר הוריד ר' חייא ובניו ולזה יחסו שהכוהו ס' מכות מה שזה הלשון מורגל בענין כת הנבואה והקרוב אליו ושפל ממנו כמו שאמרו א' משמים בנבואה. ולר' חייא ובניו בלבל השטן בדמות דוב כי דוב אורב הוא ודרכו להתראות באש כמו שבא בסוף קדושין במעשה דרב עמרם נפק מיניה כי עמודא דנורא. וזהו שיעור ביאור האמיתי הברור לזה צדק יקראהו לרגליו. ונראה להכ"ר עליו. (דרש משה):

(לעיל סימן כ"א) **והסיר** ה' ממך כל חולי כו'. ממה שראוי שנתעורר עליו אופני החכמה בהסתכלות יפה ועיון דק בהשקפה מעולה נכבדת. טהורה עומדת. דקה מן הדקה. אמרתי אחכמה והנה רחוקה. ראשונה ראוי שנראה שנמשל וכי איזו מן ההכרח יגזור לאלו החכמים להגיד כי ישר בעיניהם דרושם בזה המקרא כרצון איש ואיש על בלי כי יניחוהו על פשוטו ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם שידרשוהו לכמה פנים שונים. שהיה לה כי כבר יקשו דברי רב בעיני כל חכם לב כי אם יונת שהאל ברוך הוא ישלח דברו וענין השחתת העולם ביד וכח בני האדם באופן שימותו צ"ט בני אדם בעין רעה וא' בדרך ארץ לא שבקת חיי לכל בריה כי רבה רעת האדם איש באחיו ואיש ברעהו יתעיף עיניו בו ואיננו וזה ממה שאין השכל מודה בו כלל כפי נגלהו. שלישי' והוא מה שיאמר דרב כי סליק לבי קברי עבד מאי דעבד ופרש"י שהיה לוחש על הקברות וזה זר מאד שנראה קרוב למעשה אוב וכדומה לו ואף גם כי הוא חשבה לטובה עם כל זה טובה היתה לו השתיקה וההרחקה מזה פן מתוכו ילמדו אחרים לעשות מעשים לא טובים ודורשים אל המתים. ועל ארבעה לא אשיבנה מאופני השערה והוא בדברי שמואל שאומר זה הרוח שדבריו אלה מאד נפלאו כי הנה בשכבר ידוע כי הרוח והאויר הם חי האדם כי אם ישוב הרוח מעט מעופש מאשר הטביעו יה חכם הרזים בחכמתו הקדומה וישוב מעט לשינוי מהשנוי הראוי הנה ישובו פרי הארץ למלחה מרעת שנוי האויר ואז המים רעים והארץ משכלת וכמו שכתב הרמב"ן בפסוק וברך את לחמך ואת מימיך וזה לו שאומר שיהיה מעופש תכלית העיפוש וימותו משינויו כמעט רגע בני האדם רק אך במעט השתנותו יהיה זה סיבה לכל נגעים. וכל מדוי מצרים הרעים. ואמנם הרוח אשר הטביעו האל הוא חיי האדם כי ידוע שאם יארע מעט קלקול בריאה שלא תוכל לשאוף האויר והרוח דרך הגרון אי אפשר להתקיים ולעמוד ואיך באיזה כח יובנו דברי שמואל שאומר כפי פרש"י הכל ברוח כל החולאים ותוצאות מיתה ע"י נשיבת הרוח באין הכל לפי שעה וכו'. וחמישית אוסיף עליו בדברי ר"ח שאומר זו צינה דאר"ח הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים והוא פלא שלא יגיע מזה ראיה אמנם הוא רחב הסתירה לדבריו ודבריו סותרין זה את זה שכאן אומר והסיר ה' ממך כל חולי זה צינה ש"מ שבידי שמים הוא ומביא ראיה דאר"ח הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים מה שהוא סותר זה שאמר שבידי שמים הוא · ואת השש דהא אמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים גם זה ראיתי שבעלי התוספות העירו על זה ויתבאר אמנם על פי דרכינו רחב טוב ויפה. ואתן חלק לשבעה בזה הדרוש בעצמו כי למה ימות אדם בלא עתו מחמת הצינה והוא יכול להזהר במלבושים ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו אפשר שיפין עלים ויבעיר ויצא אש ויאמר האח האח חמותי ראיתי אור. וכבר ראיתי במדרש הרבות א"ל אנטונינוס לרבי צלי עלי א"ל רחמנא לישזבך מציניתא אמר ליה דא צלותא יתיר חד כסו וציניתא אזלא. וגם לשמונה והוא סברת רבי יוסי בר חנינא דאמר זו צואה דאמר מר צואת האוזן כו' וזה תמוה ומתמיה אם אמרו לענין רפואה ושיווי המזג וטבע הצכונה האם בשביל זה יצדק שנדרוש זה על והסיר ה' ממך כל חולי אשר כפי דעת רב ושמואל לענין מיתה נדרש. התשיעית הוא כדברי ר' אלעזר דאמר זו מרה ולמה נקרא שמה מחלה כו' יאות לדקדק כי הנה החכמים שקודם אליו לא באו בזה הסגנון רצוני לומר שיקשה רב שאומר זו עין רעה ולמה נקרא שמו חולי וכן כלם כאשר עשתה זאת הברייתא אשר הביאה ר"א. ועוד בה עשיריה ושבה אל מאמרם וכולם פת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן שזה נראה כמעט סתירה לדברי עצמה שהנה אם יונת שפת של מלח וכו' מבטלתן כבר ימשך סתירה לזה הדעת שדרש כל חולי זו מרה כי הנה ביטול אלו החולאים קל מאד על בלי כי לא יצדק לאמר עליהם והסיר ה' ממך כל חולי וזה מובן:

ואמנם אחר העיון היושר וההבטה הנאותה נראה כי מזולת מה שרצו אלו החכמים בדבריהם המסולאים בהרחקת הניזקין וקירוב התועלת להיות כל איש נזהר ונשמר מכל דבר רע שפירסמו בהגדותיהם המחודות. עוד כוונו בזולת מזה כל א' וא' תועליות גדולות במדות התוריות במה יזכה את ארחו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם להתהלך לפני אלהים בארצות החיים בזה ובבא והכריחם לדרוש זה המקרא שהוקשה להם אמרו והסיר ה' ממך כל חולי שידוע שלשון הסרה יבא אמנם על העברת ענין שהיה וכן יהיה הנראה מזה שהחולי יהיה עובר ומה טיבו של עוב"ר זה כי מה טוב ומה נעים כשיברך את עמו ולא יהיה להם חולי כלל ולא יצטרכו להסרה. ולזה ביארו שזה המקרא סתום כנאמו. עקב היתה רוח אחרת עמו. בשנותו את טעמו. ופתח רב הדרוש ואמר שהוא ממה שיורה זולת חלי הגוף על חלי הנפש כי בשכבר ידוע שכשם שיש חולאים בגוף כן ישנם חולאים בנפש וכשם שדרכי הרפואה רפואת הגוף הוא על פי רופאי הגוף הנה על אחת כמה וכמה כפולה ומכפלת למקום דרך רפואת הנפש עלינו לחקור אותה מרופאי הנפשות והם חכמי ישראל אשר בכל עיר ועיר מדינה ומדינה להודיע את המעשה אשר נעשה מראשית השנה ועד אחרית השנה וכבר דברו זה המדברים בכל מקום הרב הגדול הרמב"ם ז"ל בהלכות דעות ובשמונה פרקיו. ולזה ירצו חכמי ישראל הללו לבאר דרכי רפואת חלי הנפשות ולהוליד זה ולהצמיח מזה המקרא ויאמרו שמשה אדונינו אמר לישראל שבאמצעות התורה והמצוה אשר כתב ה' להורותם בזה יסיר מהם חלי הנפשות והם הדרכים הרעים והטאים אבל יתמידו על ידיהם לאהבה את ה' וליראה את השם הנכבד והנורא. על פי התורה. ולהרחיק מעל אהלי האנשים החטאים בנפשותם וימנע רגליו מנתיבותם. אשר יעשה האדם אותם. ולזה יבארו המה בחידה מה הנה כמשפט דברי חכמים וחידותם. ויאמר רב שרמז חלי הנפשות שנרמז במקרא זה הוא עין רעה ירצה אל ביתרחק האדם מן העין הרעה עין רואה ולב חומד כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם כי העין הוא גרמא בניזקין לעלות ולראות מכל דבר רע כמו בתואר אשה יפה ברה אדומה תמימה ובכל מחמדי עין והלב חומד וכלי המעשה גומרין. וכבר ביארנו בזה החיבור בכמה מקומות שזהו העין רעה הנזכר בדברי חכמים. וימשך בזה ביאור יפה לרש"י ז"ל שפי' כל חלי דבר שכל החלאים תלוין בו וזהו העין רעה עכ"ל. ואמת הדבר שכן הוא כי הוא גורם להזיק בכל חלקי האדם כמו שזכרנו. וזהו מה שאומר רב לטעמיה דכי סליק לבי קברי עבד מאי דעבד ופרש"י יודע היה ללחוש על הקברות ולהבין על כל קבר וקבר באיזו מיתה מת וכו' ירצה בלי שום ספק שהנה כי כאשר הלך רב ללות המת היה מתבונן אם מת בזמנו מיתה טבעית כדרך טבע העולם ובזה נשמתו היא מוצאת כדרכה או שלא כדרכה בלתי כי אם בחטאו מת בזה העין הרעה אשר בארנו. או ירצה שכשהלך בשכלו ולבו הלך הנה והנה מתבודד בעיון הזה של בית הקברות ומיתת בני אדם היה מתבונן כאלו לוחש עם עצמו בזה הדבר וזה העיון. ובזה האופן אמר רב צ"ט בעין רעה וא' בדרך ארץ כי בתואר אשה יפה רבים הושחתו וכ"ש של בהצטרף אליו כל שאר מחמדי עין אשר יראה הרואה וראה ושמח בלבו מן רדיפת הקנאה והתאוה והכבוד המוציאין את האדם מן שני העולמות וכל זה ברור אשר ע"כ יאמר רב שיהא לאדם חוזק השמירה ותוקף אזהרה והשתמדה בריחוק רב המקום כדרך רחוקה מן זה העין הרעה אשר בארנוהו:

ואולם שמואל אומר זה הרוח שמואל לטעמיה דאמר הכל ברוח. מה נכבד מה יקר מה טוב ומה נעים מאמרו זה. כי הנה כאשר שמע שמואל דברי רב והשגיח והסתכל בהם שלא ביאר כי אם ההתרחקות מעין רעה ויובן אמנם מדבריו שהטוב המופלג הוא ההיפך וכמו שזכרנו והוא בעצמו מאמר רבי אליעזר באבות עין טובה. ולזה הנה שמואל לא הסכים עמו בזה. וזה ודאי אמרו שמואל לטעמיה פירש לסברתו דאמר הכל ברוח וכפרש"י שכל החלאים ותוצאות מיתה על הרוח מה שזה היפך דעת רב ולגזור שעם היות שמפאת התולדה יחויב לו לאדם היותו בעל תאוה ביותר או בעל זימה וחמדן ובעל עין רעה הנה אם ירגיל נפשו ורוחו בנחת רוח לא נמשל נבהל בלתי כי אם מתנהג במתון לא קופץ ונשבע תאותו מיד וירגיל נפשו עד שיהא שקט הרוח רוח חכמה ויראת ה' רוח בני האדם העולה למעלה לא רוח הבהמה בצורת אדם היורדת למטה עד שירגיל עניניו שלא בלבד שלא יהיה הוא סיבה והגורם להיות אחרים אבל יהיה מי שרוח הבריות נוחה הימנו ורוח אלהים מרחפת על פניו כל היום תמיד הנה יושלם לו זה כי הכל ברוח רצונו לומר בהרגל הרוח · ורמז עוד כי כל זה יושלם לו לאדם והתי כי יתן אל לבו שהוא רוח הולך ולא ישוב. תצא רוחו ישוב לאדמתו וזהו הכל ברוח: **רבי** חנינא אומר זו צינה וכו'. להיות כל דברי שמואל סתומים ותתומים על בלי כי הגיד לנו בלתי כי אם שהכל תלוי בהרגל הרוח והנפש כפי מה שזכרנו וזה מבלי אשר ידע האדם את המעשה אשר יעשה ובאיזו דרך ישכון אור יאחז דרכו הנה ביאור הוא וכאלו אמר אליכם אישים אקרא. והוריתי אתכם הדרך הטובה והישרה. וזה ודאי אמרו זה צינה · ביאר בזה שצריך האדם לצנן עצמו ולהשקיט נפשו מרתיחת המיית תאות העולם לסור מעין הרעה הנזכר בדברי רב ולזכך הנפש כמאמר שמואל כי כל עוד יהיה האדם בעל חימום הנה הוא בעל תאות שטף הזימה בעל העין רעה כמו שזכרנו ביומא פרק אמר להם הממונה ולרוב תמימותו יהיה נבהל להון רודף אחרי הממון חומד ומתאוה שאינו שלו ויהיה עם זה בעל המדות הרעות בכלל בעל חימה וכעס עניינו איש ריב איש מדון ועל פיו יהיה כל ריב וכל נגע בעל שופך דם הנקי על העושק ועל המרוצה לעשות · ולזה צריך שיהיה לצון שקט מזה זך הרוח נקי הרעיון טהור המחשבות בעל המדות הטובות מתון יתחשב לא מהיר נבהל בלתי כי אם חכם הרואה את הנולד לא יכעוס כי אם על הדבר הראוי לכעוס לא יעורר כחותיו על הדבר הבלתי ראוי וכן בכל שאר מדות על זה הדקם ורמז עוד באמרו שנא' צינים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם להורות כנן שאל יעשה בדבריו ומתוכו ילמדם לשקר הבלתי מבינים שאם אולי יביא האדם עצמו בזה הצינון להרחקה יתירה עד שיהיה זה דבר הגורם להזיק לו כגון שיאסור על עצמו דבר המותר לו או שלא ילבש כי אם השק והצמר וכן כל כיוצא בזה לזה אמר צינים פחים כי הנה הצינה הוא הקור גדול ופחים הוא החום הגדול כמו שפירשו התוספות ומוכח כן כאן ובע"ז. ועל זה אמר שומר נפשו ירחק מהם ירצה שאין ראוי כלל להתקרב אל אחד מאלו הקצוות רצוני לומר אל שיהיה בעל חימום שתארנו או ירחיק עצמו לקצה האחרון לצד הצינה כמו שביארנו בלתי כי אם הדרך הממוצע בין שתי אלו הקצוות כי שניהם הם מפתיתות הנפש וגרועי המעלות והמדות וזהו שומר נפשו ירחק מהם ירצה שהאיש הנלבב ירחיק משתי אלו הקצוות אל הדרך המיצוע עמק שוה עמק המלך מלכו של עולם יאכל בעת שצריך לו לאכול וראוי לו וכן יסתפק במלבושים הראוים לפי כבודו לא כמו טפשי הערביים הלובשים השק והצמר הקשה ובזה האופן יהיה הצינון בשיווי הישר אל כל שאר המדות ויהיו נשקלים בשקל הקדש מלאים סולת כענין שנא' פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכונו. ואומר בכל דרכיך דעהו והוא ייסר ארחותיך. ולהיות במאמר ר' חנינא הולך סובב על זה הקוטב והוא להורות דרך ה' דרך הקדש הנה הושוו מאמרו עם מאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים להיות דרך א' לשניהם שניהם מלאים סולת ודברים אחדים עם מאמר עצמו כמובן ונסתלקו כל הקושיות אשר הערנו בדבריו:

רבי יוסי בר ר' חנינא אומר זו צואה דאמר מר צואת החוטם וצואת האוזן רובן קשה ומיעוטן יפה. ביאר בזה ענין יפה אף נעים והוא כי הנה עם היות שרבי ביאר שבכל המדות ראוי שיאחוז האדם וידרוך הדרך הממוצע הנה בא הוא לבאר שאמנם בשני אלו הדברים יודה רבי חנינא אביו שעם שאחד משני הקצוות רצוני לומר רובן קשה אבל הקצה השני והוא מיעוטן כל מה שימעט בזה עד הקצה האחרון מה טוב ומה נעים ואשרי לו · והוא צואת החוטם ירצה כבר ידענו שהמעשים הבלתי טובים וישרים הבלתי מטוהרים המשוקצים המתועבים הנעלבים המלוכלכים המזוהמים המטונפים יקרא במקרא בלשון צואה כמו שכתוב אם רחץ ה' את צואת בנות ציון וגו' ואת דמי ירושלים ידיח מקרבה. וכן הסר מעליו הבגדים הצואים שפירשנו בשני משבת · ובדברי החכמים הרבה וכבר זכרנו מזה בהניזקין בגיטין. ובזה האופן יאמר ר' יוסי כי צואת החוטם ירמז על מדת הגאוה וגסות הרוח ונפש רחבה הנכרת בחוטם האדם וכמו שדרשו ז"ל חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא שהוא רמז על שראוי להדול מן האדם גס הרוח גאה וגאון ודרך רע גאות לבם והגאוה נכרת בו כאלו הנשמה היא באפו ותוצאו דרך הילוכו בגאוה וגודל לבב כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה כלומר שנחשב כבמה נבזה נמאס נתעב כדבר שנאמר תועבת ה' כל גבה לב וודאי כל מה שימעט בזה הוא יפה יפה והוא מאמרם ז"ל מאד מאד הוי שפל רוח וכן הלכה כרב נחמן בראשון מסוטה דאמר לא מינה ולא מקצתה ודלא כרב חייא בר אשי דאמר שם ת"ח שיהא בו א' משמונה בשמינית ולא כרבא שם. וכן הוא אומר ומשה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה. ובזה האופן רמז בצואת האוזן שלא יטה אדם אזנו לשמוע אל הריגו"ן והרכילות ותולדותיהן כיוצא בהן עם היותם נראים בעיניו אמתיים ויתבאר בהמשך מאמרינו זה וביארו מדרש הרבות מספר במדבר פי"ת אמרו שם מפני מה מי אזנים שמגים מפני מה מי החוטם סרוחו' ובמקומו יתבאר באי"ה בחיים. או ירצה שאל ירגיל אדם עצמו לשמוע שיחות בטלות ודברים והבלים הרבה שרובן קשה פי' רוב אלו הדברים הם מיושבי קרנות ושיחת עמי הארצות שרובן קשה כידוע שיש בהן איבוד זמן ומתוכם ילמדו לשקר דברים כתשים כזבים בדויים ובתוכם מיני הלשון הרע ונבול הפה. אך מיעוטן יפה ירצה כל מה שימעט בזה יפה הוא לו. ואמנם ירצה עם זה שמיעוטן יפה לעתות והוא לקבל תועלת להזהר ולישמר מכל דבר רע נזכרים ונעשים משוט הארץ ומתהלך בה ובזה מיעוטן יפה: **רבי** אלעזר אומר זו מרה וכו' רצה בזה כפי פשיטותו מה ששנינו בברכות בברואה

בברייתא

בברייתא ת"ר כליות יועצות וכו' עד כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו וירצה ר"ל להורות שהרפואה הכוונה אל זה הענין הכללי שעם היות שבא לו אם אולי מפאת גאות האוזן איזו חימה וכעס על רעהו לא יקום ולא יטור להדפו באיבה אבל יקח רפואות המרה וזה פשוט. ואמר תניא נמי הכי מחלה זו מרה ולמה נקרא שמה מרה וכו' פי' שירצה להקשות לפי דבריו אלה שהיא רפואות הנפש ולנוה תקרא בא"כ בשם חולי לזה אמר מפני שהיא מחלה גופו של אדם להורות כי מזה הטעם בעצמו ולזאת הסיבה בעינה תקרא מחלה כפי מה שידוע שאם יהיה האדם בחוזק הכעס ורדיפת הנקמה ותוקף הטירה ובחזקתו כי גבה לבו באופני הקצף שנף ויתאפק על כל זה ויגוח ויסקיט המיית רתיחת נקמת לבבו וכעס עיניו ויסיר בחוזק האיבה מלבו הנה בלי ספק שאז ישבר כל עצמותיו והראה זרוע עם גבורה ובלתי שום ספק לזאת הסיבה היא מחלה כל גופו של אדם וזה פשוט וברור מאד וגלוי עינים לא יסתפק בזה כי אם הנבהל הניעור מן החכמה ונעדר הדעת והוכה בסנורות הפתיות כי נכוחים הם למבין וישרים למוצאי דעת. ואחר שאמר זה כפי רמיזות במשל וחידה וכמו שזכרנו ברפואת הנפש הנה אמר ד"א כפי פשיטות המאמר וכפי דברי ביאורינו גם יחד וכל זה מבואר למבין. ואמר וכולם פת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן שזה עם היותו ברור כפי פשיטות המאמר הוא ג"כ נאות ואמיתי כפי המשך ביאורינו ברפואת הנפש וכדרך שאמרו כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה מה שיורה למניעת התענוגים המבקש חכמה ויראת ה' ובזה יבטל כל המדות הרעות כמבואר. ואמנם לאהבת הביאור למי שהגנו האל אהבת מדע וקריאה אומר שהנה לא ימשך כפי ביאורינו סתירה מפרש"י שפירש וקיתון של מים למי שאין לו יין שהנה מלבד מה שידוע שרש"י פירש זה כפי פשיטות המאמר אבל יתכן כי קרוב הוא שיורה על ענינינו להורות שזה אזהרה ביותר וביותר למי שאין לו יין כלומר מי שלא מילא כריסו ולא שתה יין התורה היין הטוב שלא יבקש תענוגי העולם כלל וכלל כי אם שיסתפק בהכרחי וידרוש החכמה ואליה תשוקתו ובאהבתה ישגה תמיד ושיחה עמו. ויזהיר ביותר וביותר על זה באמרו פת שחרית ר"ל בהיותו אז בימי נעוריו בימי בחרותיו והוא מלשון הילדות והשחרות שבעת ההיא עדיין לא מילא כריסו ממעדני התורה ולזה בימים ההם עליו להשתדל בכל עוז ואומץ בכל דברי התורה לא יסורו ממנו. וע"ד לחות המליצה נאמר שיתכן שכוון באמרו פת שחרית להורות שבימי בחרותיו יהיה כל עיקר לימודו פ"ת שמספרו תלמוד לא לתור ולדרוש אחר ספרים הרבה אפי' שהן בדברי חכמה וזה ממה שהשכל גוזרו שראוי לו לידע האסור והמותר הטמא והטהור יחדיו הכשר והפסול לא לעלות במעלות ולירחות חכם לידע עד שמים בטרם ידע המוכרח והראוי לו לידע בארץ מתחת. וזה מה שהסכים על זה הרב הראקנטי וזולתו ממנו. זהו מה שרציתי בביאור מאמרי חז"ל אלו ודברותם. דברי חכמים וחידותם. לטובים ולישרים בלבותם. בא יבא ברנה נושא אלומותם ונמצא אמנם התועליות היוצאים לנו מדרושי אלו החכמים שהם עשרה והם אלו:

התועלת הא' הוא במדות שצריך כל איש הירא את דבר ה' הכיס עצמו ועינו מכל דבר רע עוצם עיניו מראות ברע ואל עמל לא יביט בין כפי פשט מאמר רב שאומר זו עין רעה בין בביאור רמזי דבריו כפי מה שביארנוהו לבלתי היותו נגלה וגלוי עינים כהגלות נגלות אחד הרקים הגורם להזיק לבני האדם וכמו שביארנו בדברי רב זה כתב הביאור:

התועלת הב' והוא במדות וזה שעם היות שמפאת התולדה יחויב לו לאדם היותו בעל זימה וחמדן ובעל עין הרעה הנה עתה הראית לדעת כי אם ירגיל נפשו וסופו רוח בני האדם העולה למעלה לכל אשר יחפוץ ממנו אל אשר יהיה שמה הרוח ורגלו ללכת לא יסבו בני אדם בלכתן מוכרחים ע"פ המערכה או התולדה כפי מה שגזרו הוברי שמים החוזים בכוכבים כי שקר נחלו בזה אך הבל המה וכמו שביאר הרמב"ם בשמיני מהל' תשובה וברביעי משמונת פרקיו ואמת הדבר בראיות תוריות אלהית גם בדרכי המופת נתברר כל זה כמו שביארנו בדברי שמואל:

התועלת הג' והוא בדעות שראוי לאדם לשקול מעשיו ולהיות על פי מדותיו שקול בשקל הקדש ולאחוז דרך הממוצע תחת השיווי היושר מבלי אשר יטה אחרי הקצוות שהניהם רע גמור מפחיתות הנפש רצוני לומר או בעל חימה וכעס עינינו או בלתי מרגיש כלל או כילי או פזרן ביותר ועל זה הקש על כל המדות כמו שזכרנו זה בדברי רב חנינא:

התועלת הד' והוא במדות ובדעות ובמצות וזה שהנאות לו לאדם דרך ישרה שיבור לו לבלתי רום לבבו מאחיו ולא יהיה מגסי הרוח רגל גאוה גאה וגאון ודרך רע כי לפני שבר גאון ולפני כשלון גובה רוח ומוציא האדם משתי העולמות תועבת ה' כל גבה לב נתעב בעיני הבריות נבזה נמאס קטן ובזוי כאמרם כל הרודף אחרי הכבוד בורח ממנו ואמר מסברא והשכל הוא תוכו ומאמתו בלי שום ספק וכמו שביארנו בדברי רבי יוסי בר חנינא:

התועלת הה' במדות ובדעות ובמצות והוא שיהיה לו לאדם תוקף השמירה וחוזק האזהרה לבלתי יטה אזנו לקול מלחשים דוברי רעה מרעיהם מוציאי דבה אל יאבה ואל ישמע להם עם היותם נראים דברים של אמת ואמתיים על אוזן שומעת כי האדם יראה לעינים ולכן לא למראה עיניו ישפוט כי יש אשר יהיה בעיני האדם שמועה קרובה והנה רחוקה כי הענינים משתנים בקלות נפלא ואפילו מן הפה לאוזן וכ"ש הדברים הנעתקים מפה אל פה שבהן יפול ההשתנות ויפלו הספקות וירבו ויעצמו המבוכות ויתחדשו התמורות ולזה קרוב הוא שעם היות הדבר נראה כן. שהדבר יהיה בהיפך ולזה יחויב שלא יאבה ולא ישמע אפילו מפאת השכל וכ"ש בהצטרף אל זה כי הוא עון פלילי ובעיני ה' רע כמו שביארנו בדברי רבי יוסי בר חנינא:

התועלת הו' והוא במצות שאם היה שלא היה לו לאדם שמירה מעולה בזה הענין גם נתברר לו דבר רע מרעהו לכל עון אשר חטא כי יחטא איש לאיש. הנה אמנם מהנאות והדעת הטוב וכל מדה נכונה לבלתי שישטמנו ולא יקום ולא יטור להדפו באיבה כי אין זה כי אם רוע לב ופחיתות הנפש והוא מרועי הלבב מחוסרי השלימות גרועי המדות אבל זכי הרעיון זך השכל בעל המדות הטובות ומדרכי השלמים יגמול לו חסד על זה וטובה וכמו שזכר דוד אדונינו ע"ה אם גמלתי שולמי רע וגו'. ובזה יגמלנו ה' כצדקו שכן כתוב ע"י דוד מלך ישראל בקלל אותו שמעי בן גרא אמר ויהא ה' לי טובה תחת קללתו היום הזה. מה שיראה ביארו כלומר בקירוב זמן ובתכיפות וזה ודאי אמרו היום הזה וזה פירוש נכון. וכן הוא אומר יקללו המה ואתה תברך קמו ויבושו ועבדך ישמח. ובא זה בדברינו מבואר בדברי רבי אליעזר:

התועלת הז' והוא בהקדמות פני הלימוד כדרך שאמרו כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה והוא הוראה למניעת תענוגי העולם ודברים הבלים הרבה וכמו שזכרנו וביארנו בדברי רבי אליעזר המביא כפי הנראה הברייתא:

התועלת הח' והוא בהקדמות זמני אופני הלימוד באיזו לד יגשאו ויתרון הכשר טוב וכשר כהתכם יודע פשר על לד היותר טוב ובאיזו מהאופן יעלה ויבא ויגיע לו לאדם הלימוד התכליתי היותר מועיל והם ימי הנעורים הן בעוד היום גדול ככחו אז גדול ויש שכמו לסבול עול התורה וכמו שביארנו בדברי רבי אליעזר את הכל יפה אמרת אלוה נרופה:

התועלת הט' הוא ממה שיורה הלימוד האמיתי התכליתי ונתיבות החכמה אל איזה מהן נזקקין לתובען בתחלה וללמדם שזה יכשר או זה רצוני לומר איזו מהן הקודמות בלימוד ועיון. וביארנו שהכשר וטוב ונכון ללמוד חכמת התלמוד ראשית כל דבר בימי עלומיו ורוב ימיו ואין פרקיו ומעריכהם לצבאותם לדגליהם ראשונה יסעו גם זכרנו דברי ר' מנחם הראקנטי ירצה שהם מסכימים לזה הענין לכל דבריו ולכל משפטיו:

התועלת העשירי קדש הוא לה' למ"ד למטה וה' בראשו למעלה שיחייב גם מפאת השכל וכו' הותך אל שלא יעלה האדם לעלות להרוס אל ה' ולא יעלה במעלות על מזבח ה' לעלות בגבהי מרומים ללמוד חכמות חיצוניות לדוניות או זולתי מהחכמה קטנה או גדולה. וכ"ש קדושת חכמת הקבלה. היא העולה למעלה. למעלה מראשי החיות וקול המולה כמסילה. עד שיזכה להיות מושל מגבור"ה לגדול"ה. וזה יושלם כי יזקין בארץ שרשו ממט"ה למעל"ה. אמנם בעוונותינו הן עתה רבים ע"ס הארץ ורבים מעמי הארץ מתיהדי"ם מתכסים בשמלה. בטלית שאינו שלהם ועליהם להביא קרבן מעילה. ויש אשר יהיה עליו השכן וימשש כאשר ימשש העור באפילה. ולא ידעו לא יבינו כל מאומה עד כי יבא שילה. עד עולם סלה. ולא קרב זה אל זה כל הלילה. ולזה ראיתי ונתון אל לבי לכתוב להם זה לפקוח עינים עורות. בראיות ברורות. אמרות טהורות. והיו למאורות. וישתבח האל הנאמן. האב הרחמן. וברוך שם כבודו לעולם אמן ואמן. (דרש משה):

(לעיל סימן כ"ב) **תנו** רבנן י"ג דברים נאמרו בפת שחרית וכו'. זאת הברייתא מלבנת מבררת גם כל דברי ביאורינו אשר ביארנו למעלה והיא שעמדה מכרזת ואומרת שמי שעוסק בתורה בפרט בחכמת התלמוד בבקר בימי עלומיו וראשית ימיו הנה אותו הלימוד יועילנו מאד להתנהג מדותיו שלא לנטות אחרי הקצוות שביארנום ברמז חמה ולנה שהם הקצוות האחרונים ההפכיים. שזכרנו בדברי ר' חנינא. ויועילנו עוד שעם היות שיולד בתחלת בריאתו ויצירתו והיותו בטבעו נוטה אל היובש ביותר או אל הקור ביותר ויגא רב הליחה הלבנה ורוב הליחות כמות מה שכפי משפט יצירתו זה יהיה נפסד המדות והלימוד במשל כי יהיה איש הירא ורך הלבב עצל במלאכתו נעדר ההתבונה מפחד ממראה עיניו אשר יראה ולימודו יכבד מאד קשה לשמוע ומסר לאבד זה חלק רע. וכן בהיפך אם יהיה נוטה מאד אל היובש לא יהיה בעל מעלה כי אם בעל חסרון קפדן ולא הקפדן מלמד. קנאי. חמדן. וכעס עינינו הנה עם כל זה בהתמדת הלימוד והרגל הלימוד יומם ולילה בפרט בימי השחרות יועיל על זה עד שישוב אל השיווי היושר תחת הקו הממוצע וזה ודאי אמרו שמצלת מן החמה ומן הצנה ודי בזה ויאמר מן המזיקין והיינו דברי ביאורינו שביארנו בדברי רב הדברים המזיקים לו לאדם בכל חלקי הגוף והוא העין הרעה שביארנוהו. ואמר מן הזיקין והוא בעצמו מה שביארנו בדברי שמואל וכמה הפליג רש"י ז"ל בפירושו הנה והעמוק להורות על זה ברור שפירש ומן הזיקין היינו הרוח דאמר שמואל אמור מעתה כמה הפליג הרב ז"ל להורות שאמר זה בזאת הברייתא על מרכז כונת שמואל הולך סובב וכמו שזכרנו. ואמר אין בשרו מעלה הבל ופרש"י זיעה וזוהם והוא בעצמו מאמר דבריו שהמעשים המגולגלים המזוהמים הבלתי טובים יקראו בשם זוהם וקיא וצואה וכל כיוצא מלבושות הללו וזה פשוט וברור. ואמר ונזקק לאשתו ואינו נזקק לאשה אחרת להורות אשר בתורת ה' חפצו והיא האשה הנזכרת בדברי שלמה שכבר זכרנו ענינה בברכות וכמה מקומות ובביאור אמרו ביבמות מה טובה אשה שהתורה נמשלה אליה והיא אשתו וארוסתו כמו שדרשו בסנהדרין וכמה מקומות אל תקרי מורשה אלא מאורסה ולזה תבאר זאת הברייתא כי הוא מתאוה להלימוד הקדוש התכליתי אשר ממנו תוצאות חיים לא לזולת מזה אפי' שהן חכמות לא יתאוה לאותן חכמות נכריות חיצוניות לידוניות מואביות יווניות וכבר זכרנו מזה בהרבה מקומות ואמר והורגת כינה שבבני מעים והוא ממש מה שזכרנו למעלה בדברי ר"א שהאדם הרוצה לרדוף אחרי התכמות חכמת התורה ולימודה צריך שיסתפק בפת ומלח ומים במשורה ולעזוב המותרות בכח הדוחה למותרות ולדחות הבלים הרבה ותענוגות בני האדם כמו לאכול ולשתות ולשמוח וזה רמזה הברייתא באמרה והורגת כינה שבבני מעים שכבר ידוע שהכינה שבבני מעים מן רוב המאכל והמשתה היא גדילה ובאה ולזה ברור הוא כי במניעת התענוגים נהרגת זו הכינה ופשוט. כלומר שלא תגדל בתוך מעיו. וכבר ביארנו זה בערובין פ' כילד מעברין במאמר תם בבני מעיו יעסוק בתורה ויש שאמרו אף מוציא את הקנאה ומכניס את האהבה הוא ברור ואמת הדבר שהתורה מוציאה כל קנאה ולב האדם כמו שביארנו בערובין שם. ומכניס האהבה ידוע וברור וכבר דרשו ודגלו עלי אהבה אלו תלמידי חכמים שמדגילין בהלכה באהבה והפליגו בזאת האהבה עד שדרשו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה על התורה ולומדיה המופלגת הנאמנת. ודרשו עוד את והב בסופה כמושכל זה ידוע. ונתבארה זאת הברייתא ביאור מוספק אמיתי מה שאין בזה שום ספק כלל לכל רואה ויותר לרואי השמש הרואים במראות הנובאות בתורת ה' לנאות. (דרש משה):

(עוד בזה המאמר) **והסיר** ה' ממך כל חולי כו'. הנה דברי המאמר הלז היטב אשר ביאר בו המהרש"א ז"ל בחידושיו ואני אבוא אחריו ומלאתי את דבריו להוסיף בה דברים מה ענין חולי העין ופת של שחרית אשר הם עושים גדולות. והנ"ל בזה כי ענין חולי העין שמתים בו האנשים אין זה כי אם חולי רע עין. אשר הוא האיש אשר עינו רעה בשל אחרים בראותו קנין לזולתו תרע עינו כאילו נשלל מאתו. והוא מתגודד כמשפטו לידע הסיבות איך יסב אליו קנין רעהו. לכן שתי החכמים אשר שבחם ריב"ז ר"א בן הורקנוס ור"א בן ערך בשאלו אותם איזה דרך הרע כי יתרחק האדם ממנו אמר ר"א עין רע ור' אלעזר אמר לב רע. ואמר ריב"ז רואה אני את דברי ראב"ע מדבריכם כאשר בכלל דבריו דבריכם והנה העין הרע הוא יצא ראשונה אשר יומם לא ישקוט ולילה לא ינוח למען בצוע בצע ואח"כ יבוא מזה לב רע. כי העין רואה והלב חומד מה שאינו שלו. והוא תכלול כל המעשים הרעים אין נקי. לכן אמר ריב"ז רואה אני את דברי ראב"ע מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם כי מי שהוא בעל לב רע כבר לבוש תכונות רעות ע"כ מדותיו. והיא המדה הרעה שיתרחק ממנה האדם כי תומס נפשו בכפו ותוציאנו מן העולם כי אוכל את בשרו וזו רעה חולי אשר רוב בני האדם חולים בה ואין תרופה למכתם כי לבם השמן משמוע מוסר כי רק לקול הכסף יטו אזנם וגם אלהי זהב יעשו למו. והיא מגמתם אשרם ותהלתם ועד מות לא ימלאו תשוקתם כמובן. וזה שאמר רב על מה שאמר הכתוב והסיר ה' ממך כל חולי אמר רב זו העין שכאשר ישמעו לקול ה' ויאכלו לשובע לחמם קודם אשר אז יסיר ה' מהם את חולי העין לקנאות בשל אחרים ואמר רב לטעמיה דאמר רב תשעים ותשעה מתים בעין רע ר"ל שהם מתים ע"י עינם הצרה אשר יתאוו תמיד לחמודי אחרים ואחד מת כדרך הטבע כאמור: **והנה ידוע** כי ההיפך מן מדת הקנאה היא מדת ההסתפקות ואמר ע"ז שלשה ושמונים חלאים תלוים במרה כי הם תלוים זה בזה כי העין רואה והלב חומד ואינו מגיע לקרבולי תאוותיו והכבד כועס ומרה זורקת בה טפה כי ידוע האנשים בעלי החמודות כולם מרה ועל פניהם תשפוך זעמה. והם פ"ג חלאים התלוים בה. ובזה פת של שחרית וקיתון של מים מבטלתן והיא מדת ההסתפקות. אשר האדם בשחרית ימיו יסתפק בפת לחם וקיתון של מים ולא יתאוה למטעמים של שרים וסגנים כי פת במלח יאכל ומים במשורה ישתה. אזי ינצל מן המחלה והתלוים בה שהם מסתעפים ממנה. (באר רחובות):

מסכת בבא בתרא פרק ראשון

א דף ג גדול יהיה כבוד הבית [הזה] האחרון מן הראשון (חגי ב) רב ושמואל ואמרי לה ר' אלעזר ור' יוחנן חד אמר בבנין וחד אמר [שם ע"ב] בשנים ואיתא להא ואיתא להא :
ב שם הורדוס עבדא דבית חשמונאי הוה נתן עיניו באותה תינוקת יומא חד שמע [ההוא גברא] בת קלא דהוה קאמרה כל עבדא דמריד השתא מצלח קם קטלינהו לכולהו מרוותיה [א] ושיירה לאותה תינוקת כד חזת ההיא [ינוקתא] דקא בעי למינסבה סליקא (לה) לאיגרא [ב] [ורמא קלא] ואמרה א כל מאן דייתי ויימר מדבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא דלא אשתייר מינייהו אלא ההיא ינוקתא וההיא ינוקתא (תיפול ותימות השתא ו) נפלה (לה ומתה) [מאיגרא לארעא] טמנה בדובשא שבע שנים א"ד בא עליה וא"ד לא בא עליה · מ"ד בא עליה [הא דטמנה] ליתובי ליצריה למ"ד לא בא עליה (למה ליה למעבד הכי) [האי דטמנה] כי היכי (דניפוק ליה שם דנסיב בת מלכא) [דנאמרו בת מלך נסב] אמר מאן דריש (דברים יז) מקרב אחיך תשים עליך מלך רבנן קם קטלינהו לכולהו רבנן (שייריה) [שבקיה] לבבא בן בוטא (למיסב) [למשקל] עצה מיניה [דף ד] אהדר ליה כלילא דיאלי [ג] ונקרינהו לעיניה . יומא חד אתא ויתיב קמיה א"ל חזי מר האי עבדא בישא מאי [קא] עבד (קם קטלינהו לכולהו רבנן וקטלינהו לכולהו מרוותיה) א"ל מאי איעביד ליה א"ל נילטייה מר א"ל כתיב (קהלת י) גם במדעך מלך אל תקלל א"ל האי לאו מלך הוא א"ל ולא יהא (אלא) עשיר [בעלמא] דכתיב (שם) ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר א"ל ולא יהא אלא נשיא וכתיב (שמות כב) ונשיא בעמך לא תאור. א"ל ב בעושה מעשה עמך והאי לאו עושה מעשה עמך. א"ל מסתפינא [ד] [מיניה א"ל] (איכא איניש דשמע מילתא ואזיל ומודע ליה א"ל השתא מיהא) ליכא איניש גבן [דאנא ואת יתיבנא] א"ל

רש"י

בבנין · שהיה גובהו מאה *) אמות כדתנן במס' מדות (פ"ד מ"ז) : בשנים · בית ראשון עמד ת"י שנים ובית שני ת"ך שנה: אהדר ליה כלילא דיאלי · האנקה (ויקרא י"א) מתרגמינן ילא והוא שרץ שקורין הריצו"ן ושערו קשה כמחטין ועשה לו עטרה מעורו סביב עיניו : השתא מיהא כו' דאנא ואת · שנינו (לבדנו) [כאן] ואין שומע :

*) עי' תוי"ט רפ"ה דיומא ד"ה לבין שתי דגרס מ' אמות וכתב שנתחלף בין מ' למאה ע"ש :

תוספות

כל דאמר מבית חשמונאי אתינא עבדא הוא · וכן הוא דה"נ אמר שמואל בפרק י' יוחסין (דף ע') ומכאן קשה על פי' הקונטרס באלו נאמרין (דף מ"א) דאמר אמרו לו לאגריפס אחינו אתה ופי' הקונטרס התם שא"ל אחינו לפי שאמו היתה מישראל ואם כן כיון דבני הורדוס נשאו ישראלי' אמאי עבדא הוא הא שמואל גופיה אית ליה שעבד כוכבים ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר בהחולץ (דף מ"ה) וי"ל שלא נשאו ישראלית וקראוהו אחינו אתה לפי שעבד אחינו הוא במצות *) : מאן דריש מקרב אחיך רבנן · דפשטיה דקרא לא משמע למעוטי עבד שהוא אחיך במצות [אלא מי שאינו מאמין באלהים חיים] ורבנן (ב"ק פ"ז) דרשו ממובחר שבאחיך : קטלינהו לכולהו רבנן · לאו דוקא לכולהו דהא הוו בני בתירא שהיו נשיאים כשעלה הלל מבבל כדאמרינן בפסחים בפ' אלו דברים (דף ס"ו) והלל היה בפני הבית ק' שנה כדאמרינן פ"ק דשבת (דף ט"ו) ומלכות הורדוס היה בפני הבית ק"ג שנה כדאמרינן פ"ק דע"ז (דף ט') :

*) וע"ע תוס' יבמות מ"ס : ד"ה כיון דאמו .

מהרש"א

ושיירה להאי ינוקתא כד חזת דקא בעי למנסבה כו' · נראה שדקדק למנסבה לפי שעבד של בית חשמונאי היה ולא נשתחרר עדיין וכיון דקטל כולם נמצא שנשאר עבד של האי ינוקתא ואם נשאה הוה נשתחרר ממילא כדאמרינן בפ' השולח באדון שנושא שפחתו וה"ה בהפך באשה שנושאת לעבדה וק"ל : נלטייה מר כו' · יראה בזה לפי שמדת העבד בקללה וארור כמ"ש ארור כנען עבד עבדים יהיה וגו' ולזה כיון שהרבנן חשבו אותו לעבד ואינו ראוי למלך היה חושש לקללתם וקם וקטלינהו והיה בא לנסות בזה אח"כ את בבא בן בוטא וא"ל חזי עבדא בישא כו' נלטייה מר שכן הוא מדתו של עבד עד דא"ל אי הוה ידענא דזהירי רבנן כולי האי שלא יקללוני אף אם חשבו אותי לעבד לא הוה קטילנא להו וק"ל : א"ל בעושה מעשה עמך כו' · וקרא דעושה מעשה עמך היינו דאינו עובר בלאו באינו עושה מעשה עמך אבל עלה טובה קמ"ל דגם באינו עושה מעשה עמך משום יראה שיוודע למלך ולעשיר אין לקללם והיינו קרא גם במדעך מלך וגו' ולאו דוקא במדעך במחשבותיך דא"כ מאי קמ"ל דאנא ואת יתיבנא אלא במדעך היינו בדבור כדמוכח בסיפא דקרא כי עוף השמים יוליך את הקול וגו' ואע"ג דכבר א"ל ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר דהיינו אפילו בסתר מ"מ קאמר ליה דאנא ואת יתיבנא כו' משום דאיכא למימר בחדרי משכבך וגו' דאיכא חשש שישמעו אחרים כדאמרינן אזנים לכותל אבל בשדה דליכא חשש כלל כיון דליכא שם רק אני ואתה וא"ל ואעפ"כ כי עוף השמים יוליך את הקול וגו' ודו"ק :

יד יוסף

א קידושין דף ע' ע"ב : ב יבמות דף כ"ב ע"ב ב"ק דף צ"ד ע"ב ב"מ דף מ"ח ע"ב ודף ס"ב ע"א . וסנהדרין דף מ"ז ודף פ"ס מכות דף ח' ע"א ילקוט קהלת סימן י' :

חדושי גאונים

הורדוס עבדא דבית חשמונאי כו' א"ל נלטייה מר א"ל כתיב גם במדעך מלך אל תקלל כו' · ויש לדקדק לאיזה צורך השיב בבא בן בוטא מקרא . באשר שהורדוס לא בקש ממנו ראי' רק שאלתו היתה שיקלל את המלך. וא"כ לא היה צריך להשיב רק שאינו חפץ בדבר . ובזה היתה די לתשובת שאלתו . ויודמה לומר באשר שבבא בן בוטא ניטל ממנו הראות כנ"ל חשב בלבו פן ואולי השואל הוא הורדוס בעצמו [כאשר היה הענין באמת] . ואם לא ישיב לו מלתא בטעמי' יחשוב הורדוס בלבו שהוא אינו מתרצה לאלות שאלתו רק מחמת יראה. ר"ל שמתיירא פן ואולי השואל הוא הורדוס בעצמו. אבל כפי האמת אין פיו ולבו שוים בענין זה. גלל כן השיב לו בבא בן בוטא מן המקרא ותפס בכוון בלשונו מאמר המלך החכם גם במדעך מלך אל תקלל שהוא מאמר סתמי נאמר על כל מלך ושר יהיה מי שיהיה . מסכים עם דברי חז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות . שהוא מאמר פוסק דרך כלל . ראיה לדבר הטעם שנתנו חז"ל לדבריהם . וכאשר אמר ליה והא כתיב ונשיא בעמך לא תאור וכו' השיב לו מסתפינא איכא איגש וכו' הודיע לו בזה שאף אמנם באופן זה אין המקלל עובר בלאו. עכ"פ הוא דבר סכנה וחמירא לן כפי דין תורה סכנתא מאיסורא . הנה להורות נתן בלבו שענין כזה אסור לנו בכל אופן שימצא . וזהו פשוט לע"ד בכונת בבא בן בוטא. דוק ותשכח האמת לאמתו . והותרו כל הספקות . (דברי חכמים וחידותם) :

הרי"ף

גדול יהיה כבוד הבית הזה וכו'. יש לבאר שאמר הבית הזה וחזר לומר האחרון מן הראשון דמספיק לומר גדול יהיה כבוד הבית הזה מן הראשון או שיאמר האחרון מן הראשון אמנם כאן רמז שגדול יהיה כבוד הבית הזה בבנין וכן בשנים ומ"מ היה הבית הראשון גדול מזה בבחינת חמשה דברים שחסרו בבית שני דכתיב ואכבדה חסר ה' כנגד ה' דברים שחסרו בבית שני ארון וכפורת וכרובים ואורים ושמן המשחה כמ"ש רז"ל ולכך חזר לומר

עיון יעקב

חד אמר בבנין וחד אמר בשנים ואיתא להא ואיתא להא . וצ"ל דמ"מ פליגי אי רוב מנין בשנים עדיף או רוב בנין עדיף ולפי מה דאיתא בריש ברכות דף י' שאין גבהות לפני המקום צ"ל גם כן דמעלה הוא בשנים : שמע בת קול . משמע דהוא לבדו שמע לכך אמר לדידיה קם ליה שעתא כדאיתא בס"ג בעלמא לכך קם קטלינהו : וההיא ינוקתא תיפול ותימות . ולא הוי כמאבד עצמו לדעת כיון שעשתה כן שבת כהן לא יתחללה וישא לעבד שהרג כל בני משפחתה ועיין ביו"ד סימן שמ"ה סעיף ג' :

אמר מאן דריש מקרב אחיך תשים עליך מלך . קודם שהפילה האי רביתא מאיגרא היה סבור שישא האי רביתא וא"כ יהא בניו נקראים מקרב אחיך וכפרש"י בפ' אלו נאמרים כיון דאמו מישראל הוא מקרי מקרב אחיך אבל כיון דחזיא שמונעים מלישא עבד קם קטלינהו לכולהו רבנן כיון שאף זרעו אחריו לא יהו ראוין למלוכה לדעת רבנן ועיין בתוספות כאן ושם בסוגיה : קטלינהו לכולהו מרוותיה · דהוי כאילו קטיל כהן ונביא כי חכם עדיף מנביא ואע"ג דקטלינהו למרוותיה תחלה מ"מ במה דהיה פתח

ען יוסף

ב מרוותיה · לשון מרות · ר"ל שהרג לכולהו בית חשמונאי שהיו אדוניו : קם קטלינהו לכולהו רבנן · לפי שהיה חושש שלא יזהרו בו ויסלקוהו או יקטלוהו כיון דמובחר שבאחיך בעינן (תורת חיים) : א"ל ולא יהא אלא עשיר בעלמא · וכתיב ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר · ולא יהא אלא נשיא וכתיב ונשיא בעמך לא תאור · א"ל בעושה מעשה עמך והאי לאו עושה מעשה עמך · א"ל מסתפינא כו' · כן הוא הנוסחא בגמרא · ובעל עין יעקב גרס גירסא אחרת כמו שהוא לפנינו בפנים · משום דקשה על נוסחת הגמרא למה לא הקדים בבא בנבוטא קרא לתורה ואח"כ קרא לדברי קבלה · ועוד דמתחלה קאמר ולא יהא אלא עשיר שהוא קטן במעלה מנשיא ואח"כ אמר ולא יהא אלא נשיא · ואדרבה מתחלה היה לומר ולא יהא אלא נשיא שהוא קטן ממלך אסור לקלל לו . ואח"כ היה לומר ולא יהא אלא עשיר שהוא קטן מנשיא אעפ"כ אסור לקללו · אבל לפי נוסחת העין יעקב ניחא שבבא בן בוטא ידע שפי' ונשיא בעמך לא תאור דוקא בעושה מעשה עמך לכן לא אמר לו מקרא זה ונשיא בעמך לא תאור · ואמר לא יהא אלא עשיר דאסור לקללו · והורדוס השיב לו לא יהא אלא נשיא שהוא קטן ממלך וגדול מעשיר מותר לקללו כשאינו עושה מעשה עמך כ"ש עשיר כשאינו עושה מעשה עמך · וא"כ תוכל לקללו · וע"ז השיב לו בעל כנפים יגיד דבר : בעושה מעשה

המתורגמן . א) מעננער . ב) דאַך . ג) פאַן איגעלפעלל . ד) איך פירכטע .

[כתיב] (קהלת י) כי עוף השמים יוליך את הקול וגו'. א"ל אנא הוא אי הוה ידענא (דצניעיתון) [דזהרי רבנן] כולי האי לא הוה קטלינא לכו השתא מאי תקנתיה דההוא גברא א"ל (הוא כבה אורו של עולם ילך ויעסוק באורו של עולם) הוא כבה אורו של עולם (רבנן) דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור ילך ויעסוק באורו של עולם (בהמ"ק) דכתיב (ישעיה ב) ונהרו אליו כל הגוים א"ד הכי א"ל הוא סימא עינו של עולם (רבנן) דכתיב (במדבר טו) והיה אם מעיני העדה. ילך ויעסוק בעינו של עולם (בהמ"ק) דכתיב (יחזקאל כד) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם א"ל מסתפינא ממלכותא א"ל שדר שליחא ליזיל שתא (באורחא) וליעכב שתא וליהדר שתא אדהכי והכי סתרת ליה ובנית ליה עבד הכי (כי אתא) שלחו ליה אם לא סתרת אל תסתור אם סתרת אל תבנה אם סתרת ובנית עבדא בישא בתר דעבדין מתמלכין אם זיינך עלך ספרך כאן לא רכא ולא בר רכא הורדוס עבדא קלניא מתעביד ומנא לן דהאי רכא לישנא דמלכותא הוא דכתיב (ש"ב ג) ואנכי היום רך ומשוח מלך. ואבע"א מהכא (בראשי' מא) ויקראו לפניו אברך. א אמרו מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין נאה [מימיו] במאי בנייה אמר רבה ב באבני שישא ומרמרא א"ד באבני כוחלא שישא ומרמרא אפיק שפה ג ומעייל שפה [א] כי היכי דלקביל סידא סבר למישעיה [ב] בדהבא אמרי ליה רבנן שבקיה דהכי שפיר טפי דמחזי כי אדוותא דימא :

ג שם ובבא בן בוטא היכי (משיא [ג]) ליה עצה להורדוס) [עבד הכי] והאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא רבי יהושע בן לוי ד מפני מה נענש דניאל מפני שהשיא עצה לנ"נ דכתיב (דניאל ד) להן מלכא מלכי ישפר עליך וחטיך בצדקה פרוק [ועויתך במיחן עניין הן תהוה ארכא לשלותך וגו' וכתיב (שם ה) כולא מטא על נבוכדנצר מלכא] וכתיב (שם) ולקצת ירחין תרי עשר וגו'. אבע"א שאני עבדא דאיחייב במצות ואבע"א שאני בהמ"ק (דלא סגיא ליה בלא מלכא) [דאי לא מלכות לא מתבני. ודניאל] מנ"ל דאיענש אילימא משום דכתיב (אסתר ד) ותקרא אסתר להתך ואמר רב התך זה דניאל הא ניחא

למ"ד

רש"י

הנני מחלל את מקדשי וגו' · סיפיה דקרא מחמד עיניכם : מסתפינא ממלכותא · כפופים היו למלכי רומיים : מתמלכין · נוטלין רשות : אי זיינך עלך ספרך כאן · אם נתגאית על כלי מלחמתך שהרגת את בית אדוניך ספר יוחסין שלך בידינו הוא ידענו שאתה עבד : לא רכא ולא בר רכא . לא מלך ולא בן מלך : קלניא מתעביד . נעשה בן חורין מאליו : שישא · הם ירוק שקורין בי"ש : ומרמרא · הם לבן : כוחלא · הם צבוע כעין כחול : אדוותא דימא . גלי הים שהם נעים ונדים והעין מתעששת בראייתן : נענש דניאל . לקמן מפרש עונשו : מלכי ישפר עלך · עצתי תיטב בעיניך: במיחן עניין · בחנינת עניים: בכן תהוה ארכא לשלותך. יהא אורך לשלומך : כולא מטא · כל פורענות החלום בא עליו : לקצת ירחין תרי עשר · ובשביל עצתו של

דניאל

מהרש"א

הוא כבה נרו כו' · נראה לפרש דה"ק דודאי אפשר למצוא העדר האור ולא עינים כגון אדם פקח בלילה והעדר עינים ולא האור כגון סומא ביום אבל כאן היה העדר שניהם התורה שהיא האור והת"ח שהם העינים ולזה א"ל שא"א לך לתקן שניהם וזה ללשון ראשון א"ל שתתקן האור כי גם בהמ"ק הוא אורו של עולם כדאמר כי מציון תצא תורה וגו' אבל העדר עינים וגופות של ת"ח א"א לך להחזיר וללשון שני א"ל שהעדר עינים אתה תתקן כי המקדש שתבנה הוא העינים תחת הת"ח שקטלת אבל העדר האור שהיא התורה שבטלת במיתת הת"ח א"א לך להאיר בבנינו וק"ל: אל תסתור כו'· מה שהוסיפו בזה לפי ענינו לומר לו אל תסתור דלא ה"ל למימר אלא אל תבנהו יראה בזה לפי שסתירת בהמ"ק ובנינו אינו רק על ידי מלך סתירתו כמ"ש בפרק הניזקין על והלבנון באדיר יפול כו' וכן בנינו כדלקמן שאני בהמ"ק דאי לאו מלכותא לא מתבני וכמ"ש פ' כ"ג ג' מצות כו' להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות בהמ"ק כו' וכן בדוד הוא אומר וה' הניח לו מסביב וכתיב ויאמר המלך וגו' אנכי יושב וגו' ולזה לפי שהם לא חשבו אותו למלך רק לעבד וע"כ א"ל אל תסתור להחשב למלך ואם סתרת בלא דעתנו אל תבנהו כו' להחשב למלך בבנינו אם זיינך עלך שנתקיים בך התנאי הזה שהכרת אויבי ה' מסביב כמ"ש בספר יוסיפון הגה התנאי הא' שיבנה על ידי מלך לא נתקיים בך כי ספרך כאן ולא ריכא כו' ולזה גזמו לו קלניא תתעביד אפקירך ואת רכושך לבני החיל כי עבד אתה ועיין בערוך ערך זין : [כי אנכי היום רך וגו'· גם בשלמה נאמר בני נער ורך וגו' ופי' רך בשנים לפי שלא היה לו אז רק י"ב שנים אבל דוד היה יותר מל' שנים אז ואין לומר בו רך בשנים וק"ל : דמחזי כאדוותא דימא · אפשר שכוונו בזה כמ"ש פ' כיסוי הדם גבי תכלת דומה לים והים לרקיע כו' ועי' בחידושינו שם : מפני מה נענש דניאל כו'. מפורש פרק היה נוטל] :

עין משפט

א סוכה דף נ"א ע"ב : ב שם איתא רבא : ג שורה של אבנים נכנסה ושורה יוצאה (רש"י שם) : ד ילקוט דניאל רמז אלף ס"ג :

חדושי גאונים

מאי תקנתיה דההוא גברא א"ל הוא כבה נרו של עולם ילך ויעסוק באורו של עולם כו'. א"ד הוא סימא עינו ש"ע ילך ויעסוק בעינו של עולם. נ"ל ביאור הענין בכללו. (ומזה נדע הבדל בפרטי שינוי הלשונות) כי הסגולה בזה נמשך למ"ש פ"ק דברכות א"ל לר"י איכא סבי בבבל תמה למען ירבו ימיכם כתיב ולא בח"ל כו'. כיון דא"ל מקדמו לבי כנישתא. אמר היינו דאהני להו מאי קרא כו' לשמור מזוזות פתחי וכתיב בתריה כי מוצאי מצא חיים ע"כ ולכאורה יקשה מאי אהני להו בי כנישתא אם הכתוב נוח ע"ל האדמ"ה (עי' רי"ף שם) ונ"ל כי זה נמשך למ"ש. אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב כו' וגמילות חסדים והשכמת בהמ"ד מבואר כי

אהבת איתן

עינו של עולם זה ביהמ"ק דכתי' מחמד עיניכם. י"ל ע"פ מ"ש במסכת ד"א עוה"ז דומה לגלגל עינו של אדם. לבן שבו זה אוקיינוס שמקיף העולם. שחור שבו זה העול'. קמוט שבשחור זה ירושלים פרצוף שבקומט זה בהמ"ק ע"כ. הרי דמחמד העין של האדם דהיינו הפרצוף שממנו האור יוצא רומז לביהמ"ק והוא מקרי ג"כ עין בעולם. ובזוהר פ' פקודי רכ"ב ופרשה ויקרא ושלא לך אי' דהפרצוף רמז לקדשי קדשים שממנו אור יוצא לעולם. וז"ש עינו של עולם זה ביהמ"ק והוא נגד מחמד העין של אדם כנ"ל :

שאני עבדא דאיחייב במצות . משמע דמצוה זו דבנין ביהמ"ק עבד חייב בה וה"ה נשים וכמ"ש הרמב"ם ריש הל' בית

עיון יעקב

וגם רבנן הם הטובים יותר כי אפילו ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול ע"ה ועוד שילא קול שימחד באדוניו ועיקר המעשה רע שהרג רבנן ולכך לא הורו לו תשובה רק על זה : איבא דאמרי הכי א"ל הוא סימא עינו של עולם. נראה דקשה ללשון שני איך מדמה בהמ"ק לאורו של עולם הא אמרינן בסוטה דף כ"א מה אור מגינה לעולם אף התורה מגינה לעולם ובית המקדש אינה מגינה לעולם כי קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא להכי מדמה לעין :

ובבא בן בוטא היכי משיא ליה עצה להורדוס והאמר רב יהודה וכו' מפני שהשיא עצה לנ"נ. אע"ג דאפשר לחלק דנ"נ היה מלך רשע וכל מה שהוסיף חיותו הרע לישראל לכך נענש דניאל משא"כ הורדוס שהרע על מעשיו ואמר אי הוה ידענא וכו' ובקש להטיב לישראל לכך היה ראוי ליתן לו עצה מ"מ כיון שהיה רוצח נתחייב מיתה ב"ד ודאי דהוי רשע ולא

הרי"ף

לומר האחרון מן הראשון שהאחרון שהוא הבית השלישי שעתיד לבנות ב"ב שיחזרו להיות בו כל החמשה דברים הנזכרים אותו אחרון יהיה גדול מהראשון אבל זה שהוא השני הוא גדול בשנים ובבנין אבל לא לגמרי בכל פרטיו : הנני מחלל מקדשי . פרש"י סיפיה דקרא מחמד עיניכם וצריך לבאר מה מלמדנו שהוא סיפיה דקרא ונראה דהוקשה לרש"י היכי קאמר ליה יתעסק בבנין המקדש שהוא עיניו של עולם כיון דהא נאמר הנני מחלל מקדשי ונגזרה גזרה ליחרב איך מוכיח מכאן בנינו לזה פירש רש"י סיפיה דקרא מחמד עיניכם כלומר שלא סגיה תחלת המקרא אלא סיפיה דקרא שבית המקדש הוא נקרא מחמד עין :

אלו

עין יוסף

עמך · בעמך דרשינן הכי (רש"י פ' הזהב) : אי זיינך עלך ספרך כאן · ובערוך פי' אע"פ שכלי זיינך עליך כמלכים ומדמה אתה בעצמך שאתה מלך · הרי ספר יחוסך כאן ידוע שאתה עבד בן עבד ולא רך בן רך : הורדוס עבדא קלניא מתעבד· נעשה בן חורין מאליו (רש"י) בריש גמרא דעבודת כוכבי' דף ו' בעינא דתתעביד עבריא קלניא · פי' שלא יתנו הדרים שם מס · ובערוך פי' משום גאון קלניא ותעביד בתמיה הנעשה הורדוס חפשי · ובשם ר"ח פי' קלניא מתעבד כלומר אפקירך ואת רכושך לבני החיל כי עבד אתה : אדוותא דימא · גלי הים שהם נעים ונדים והעין מתעששת בראייתן (רש"י)· או הכוונה דמיחזי כי אדוותא דימא · והים דומה לרקיע ורקיע לאבן ספיר · וספיר לכסא הכבוד · וכשהקב"ה מסתכל בכסא הוא זוכר בבית המקדש · כדאמר גבי חוט של תכלת בפרק כיסוי הדם · ועוד שעל ידי כן כשהוא יתברך מסתכל בבית המקדש כמו שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים · והוא זוכר בזכותן של האבות שנמשלו לגלי הים כדאי' בפרק חלק צהלי קולך בת גלים בתו של אברהם יצחק ויעקב שעשו מצות כגלי הים (אורח חיים) :

כרגא

המתורגמן. א) איין צייל העכער און איין צייל נידעריגער, ופי' שורה אחת לחוץ ושורה אחת לפנים. ב) בעשמירען, גלאטט מאכען. ג) פארגעלעגט.

למ"ד שחתכוהו מגדולתו אלא למ"ד שכל דברי מלכות נחתכין על פיו מאי איכא למימר . שהשליכוהו לגוב אריות . [דף ג ע"ב] ובבא בן בוטא היכי אסביה א) [ליה] עצה להורדוס למסתריה לבהמ"ק והאמר רב חסדא לא לסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי אבע"א שאני מלכותא דלא הדרה ביה דאמר שמואל אי אמרה מלכותא עקרנא טורא ב) עקרוה ולא הדרה ביה. אבע"א תיוהא ג) חזא ביה:
ד דף ז ע"ב ההוא חסידא דהוה רגיל דקא משתעי ד) אליהו בהדיה בנה בית שער ולא אשתעי בהדיה :
ה שם רבי יהודה נשיאה רמא דשורא ארבנן א"ל רשב"ל רבנן א לא צריכי נטירותא דכתי' (תהלים קלט) אספרם מחול ירבון ב [אספרם למאן אילימא לצדיקים דנפישין מחלא] (מאי אספרם מחול ירבון אי נימא צדיקים) השתא כולהו ישראל כתיב בהו (בראשית כב) כחול אשר על שפת הים צדיקים (דאית בהו נפישי מחלא) [צדיקים עצמם מחול ירבון] אלא [ה"ק אספרם] אלו מעשיהם של צדיקים שאספרם מחול ירבון וק"ו ומה חול שמועט מגין על הים מעשיהם של צדיקים שהם מרובים עאכ"ו . כי אתא לקמיה דרבי יוחנן א"ל אמאי לא תימא ליה מהאי קרא (שה"ש ח) אני חומה ושדי כמגדלות אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות [דף ח] אלו תלמידי חכמים (והוא) [ור"ל] סבר לה ג כדדרש רבא אני חומה זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות . ד (רב הונא) [רב נחמן] בריה דרב חסדא שדא כרגא ה) ארבנן א"ל ר"נ בר יצחק עברת אדאוריית' אדנביאי אדכתובי. אדאורייתא דכתי' (דברים לג) אף חובב עמים כל קדושיו בידך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שאתה מחבב אומות העולם יהיו כל קדושיו בידך . והם תכו לרגלך תני רב יוסף אלו תלמידי חכמים שמכתתין ו) (את) רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה · ישא מדברותיך לישא וליתן בדבריו של מקום . אדנביאי דכתיב

רש"י

דניאל תלה לו י"ב חודש : תיוהא · ביקוע שהיה מזומן ליפול : ולא אשתעי בהדיה · לפי שמפסיק בין העניים הצועקים ואין קולם נשמע (ובגמ' חלקו בין אם בית שער הוא מגוואי לאבראי פי' מגוואי לחצר אגוא לגריעותא לפי שדלת החצר נעול והעני צועק ובית שער שהוא בפנים מפסיק בפני קול העניים ובהכי מתוקמא עובדא דההוא חסידא אבל אם בית שער הוא מאבראי אינו מפסיק בפני העניים שהרי נכנס לתוכו ובשאין לו דלת עסקינן ובית שער כזה מעליותא הוא) : רמא דשורא ארבנן · הטיל יציאת חומת העיר על החכמים כמו [על] שאר בני העיר : חול שהוא מועט · ממעשיהם של צדיקים : מגין על הים . והוא לו חומה כדכתיב אשר שמתי חול גבול לים (ירמיה ה') : אלו ת"ח · אלמא אין צריכין חומה : זו כנסת ישראל · שכולן שוין לענין חומה וגודרין עצמן מליטמע באומות: שאתה מחבב העמים · [שאתה] מראה להם פנים להמשילם על בניך : כל קדושיו · של ישראל

תוספות

שכל דברי מלכות נחתכין על פיו · לפי תרגום של אחשורוש נענש הרבה שנהרג דכתיב ויגידו למרדכי את דברי אסתר ולא כתב התם התך לפי שהרגו המן על שהיה משיב דברים בין אסתר למרדכי ומיהו תלמוד שלנו אינו תופס כן דדרשינן במגילה (דף ט"ו·) והתך להיכן הלך ומפרש לפי שאין משיבין על הקלקלה : אילימא לצדיקים · דבהכי איירי קרא דלעיל מיניה כתיב ולי מה יקרו רעיך אל ומה עצמו ראשיהם וכתיב בתריה אספרם

מהרש"א

שחתכוהו מגדולתו כו' . פירש"י בפ"ק דמגילה בימי אחשורוש שהרי בלשצר השליטו תלתא במלכותו כו' ע"ש ויותר היה לו לפרש שנבוכדנאצר השליטו על כל מלכות בית בבל ובלשצר חתכו מגדולתו ולא השליטו רק על תלתא דמלכות וכן דריוש וניחא השתא לפי שהי' נחשב בעיני נבוכדנאצר להשליטו על כל מלכותו על שהשיא לו עצה זו נענש להיות אח"כ בימי בלשצר ודריוש נחתך מגדולתו וכן למ"ד דנענש השדיה לגובא דאריוותא היינו אח"כ בימי דריוש: ומה חול שמועט כו' . דימה הצרות מרשעים בעוה"ז למים כמ"ש בקום עלינו אדם וגו' אזי המים שטפונו וגו' וכמו שהחול מגין משטיפת הים כמ"ש כן מעשיהם של צדיקים מגינים מהרשעים [ודבר זה יבואר לקמן פרק הספינה וק"ל] : אני חומה כו' . דלפי דרש זה יש ללמוד לפוערס בין באו על עסקי ממון בין באו על עסקי נפשות שאמר אני חומה זו תורה שהת"ח עיקר חפליו היא התורה דאין לחוש בה מפני גזלנים ולסטים כמו שיש לחוש בשאר נכסיו כדאמרינן בפסוק כי טוב סחרה וגו' ואם על עסקי נפשות באו אמר ושדי כמגדלות אלו ת"ח כי שם ה' מגדול עוז ושדי ע"ש שם שד"י הוא מגדול עוז סביב להם ע"ד דאמרינן בהתכלת חביבין ישראל שסיבבן הקב"ה במצות תפילין בראשיהן ואומר חונה מלאך ה' סביב וגו' ע"ש : אני חומה זו כנסת ישראל כו' · שאף גזירות שהעובדי כוכבים מחדשין על כלל כנ"י אני חומה ועיקר כונתן אינו רק על הממון וגובין הכל לפי הממון כמ"ש הרא"ש וכן אמר ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות ובתי המדרשות כו' שאם ח"ו באו האנסים לעקרן אין דעתן רק על ממונינו וק"ל : ת"ח שמכתתים רגליהם כו' · ר"ל דמן הדין הם פטורים ממסים למאי דתנן כמה יהא בעיר ויהא כאנשי עיר למסים י"ב חודש והכי

הרי"ף

אלו מעשיהם של צדיקים . אפשר לרמוז מעשי הצדיקים מקרא דלעיל דסמיך ליה דכתיב ולי מה יקרו רעיך אל שהם הצדיקים מה עצמו ראשיהם שהצדיקים יש להם קרן קיים והקרן קרוי ראש כדכתיב ושלם אותו בראשו שהוא הקרן וז"ש מה עצמו ראשיהם שהקרן שלהם

ולבסוף יילל : והאמר רב חסדא לא ליסתור איניש בי כנישתא עד דבני בי כנישתא אחריתי . ק"ק היאך מדמה בנין בית המקדש לבנין דבי כנישתא דבשלמא בי כנישתא כיון דאפשר לבנות בכל מקום להכי חיישינן לפשיעתו ובונין תחלה בי כנישתא במקום אחר משא"כ בבית המקדש שצריך לבנות דוקא באותו מקום המיוחד לכך לכן היכן שרוצה לבנותו יפה או כה"ג שא"א לעשות אלא אם כן שיסתור תחלה לא חיישינן לפשיעתא כיון דא"א בענין אחר וצ"ע : בנה בית השער ולא אשתעי בהדיה . פירש"י לפי שהפסיק בין העניים הצועקים וכו' נראה לפי שמדתו של אליהו לרחם על העניים ולשלוח ברכה במזונותיהם כאשר עשה לאשה צרפתית כדאיתא במלכים ב י"ז ולכך נקרא מלאך השלום מבשר ומשמיע שלום כי כד מצלים שערי מכדא נקים ואתי תגרא בביתיה כדאיתא בב"מ דף נ"ט וזה שהתאכזר על עניים לא אשתעי אליהו בהדיה :

רמא דשורא ארבנן . אפשר שטעם בזה דאמרינן בברכות פ"ט דף נ"ב ג' צריכין שימור י"א אף ת"ח וקאי לענין מזיקין והיה סבור דס"ה לענין שונאי א"כ צריכין שימור טפי כי התורה מתשת כחם ואינם גבורים להיות יושבים בערי פרזות להכי א"ל ריש לקיש דרבנן לא צריכין נטירותא וכו' : ומה חול שמועט מגין על הים . עיין במהרש"א ועי"ל ע"ד דדרשינן במדרש מים רבים אלו א"ה לא יוכלו לכבות את האהבה זו התורה כי אם יתן איש את כל הון ביתו בוז יבוזו לו באהבת התורה : א"ל רב נחמן בר יצחק עברת אדאורייתא וכו' . לפמ"ש תוספות דאם אמר המלך שיתן כל אחד ואחד כסף גולגלתא ומעשר תבואתו אין עמי הארצים פורעין בשביל ת"ח לפ"ז אפשר ליישב הא דאיתא ביומא היינו דאיכא במלוכות פרס איכא רבנן דיהיב כרגא וכו' ע"ש ומה שהוכיחו תוספות כן מכח הא דסנהדרין דבר תמה קבל כרגא דרב פפא כולהו שנים אבן לפי מ"ש הרא"ש פרק זה בורר והובא ג"כ

עין יעקב

שהיה לו להשיאו עצה להצלתו כמו נ"נ : למ"ד שחתכו מגדולתו . והוא מדה כנגד מדה שעשה כן בעצתו כדי שיהיה תשוב לפני מלך נ"נ לכך נענש שחתכו מגדולתו ומ"ד שהשליכו לגוב האריות לפי שנתן עצה לנ"נ שנמשל כאריה כדכתיב עלה אריה מסבכו ולפי בעצתו לא היה רק לפי שעה כדכתיב ולקצת ירחין תרי עשר לכך הוא ג"כ היה בגולה לפי שעה

עץ יוסף

ה כרגא · בלשון יוני כרגא מין מס הוא · היתה למס תרגומו הות לכרגא (ערוך) :

המתורגמן . א) געגעבען . ב) איין בערג . ג) פעהלער , אונגעוועהנליכעס פי' דבר היוצא מן הסרגל . ד) רעדען פי' לדבר עמו . ה) קאָפף געלד · פי' מס מכל אדם . ו) בעוועגען .

יד יוסף

א ב"מ דף ק"ח ע"א: ב ילקוט תהלים רמז תתפ"א : ג פסחים פ"ז ע"א ילקוט שה"ש רמז תתקנ"ד: ד ילקוט הושע רמז תקכ"ה ושם הגי' רב נחמן :

חדושי גאונים

נמשך מזה לבעליהן דארותהם ארותת תמיד נתנה לו מאת ה' מן השמים אמנם הפזור על כה"כ יש בו נתינה נוספת על הצדקה כי שוקדי דלתותיהם יוסיפו שנות חיים אף כי גם בצדקה נאמר וצדקה תציל ממות . כבר ארז"ל שר"ל ממיתה משונה. רצו בזה שלא ימות בעליו בלא עתו. אולם הוספת חיים לא מצאנוהו שגיא כח יוסיף אומן לא כן חנת הקודש של בית הכנסת . וזהו שא"ל לר"י איכא סבי בבבל תמה.עי' רי"ף הקשה אטו סבר ר"י דליכא זקנים בכל העולם . וע"ק הימא דנתנו לצקה דכתיב ביה וצדקה תציל ממות . זולת מהאמר האדמה ולדעתינו הודיעוהו דאיכא סבי ר"ל יותר מגבול החיים הקצובים ט וע"ז תמה כי מנין היה להם הוספת חיים אם הינן על האדמה כו' רוצה בזה כי הוספת חיים א"א זולת מהשפעת שכל הנקנה המגודר משם אור כד"א נר ה' נשמת אדם . הדבקים בה' אלהים חיים כד"א כי עמך מקור חיים באורך נראה אור . וא"כ אין מי שימשיך זה האור למטה להיותו אתנו אחוזת נחלתינו החיים המוספים מאין ימצאו כיון דא"ל דמקדמי ומחשכי לבי כנשתא אמר היינו דאהני להו · דבה"כ נקרא ביהמ"ק מעט .

אהבת איתן

סבתירס . וק"ל דהא אמרי' בסוכה(דף מ) ובשבועות (דף טו) דאין בנין ביהמ"ק בלילה שנאמר וביום הקים את המשכן ביום אתה מקימו ואי אתה מקימו בלילה וה"ל לפטור נשים ועבדים משום דהוי מ"ע שהזמן גרמא . ועיין מה שכתבתי בזה בחידושי הלכות :

(הושע ח) גם כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים אמר א (רבא) [עולא] פסוק זה בלשון ארמית נאמר אם (כלם יתנו בגוים) [תנו כולהו] עתה אקבצם ואם מעט מהם ויחלו ממשא מלך ושרים: אדכתובי דכתיב (עזרא ז) מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם ואמר רב יהודה מנדה זו מנת המלך בלו זה כסף גולגלתא והלך זה ארנונא:

ו שם רבי פתח אוצרות בשני בצורת ואמר יכנסו בעלי מקרא בעלי משנה בעלי תלמוד [בעלי הלכה] בעלי הגדות אבל עמי הארץ אל יכנסו דחק יונתן בן עמרם ונכנס א"ל ר' פרנסני א"ל [בני] קרית א"ל לאו א"ל שנית א"ל לאו א"ל א"כ במה אפרנסך א"ל ג פרנסני ככלב פרנסני כעורב פרנסו לאחר שיצא יתיב רבי וקא מצטער אמר אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ אמר לפניו ר"ש בר רבי שמא יונתן בן עמרם תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות בכבוד תורה [מימיו] בדקו אחריו (ומצאו) אמר רבי יכנסו הכל. רבי לטעמיה דאמר רבי אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ כי ההוא דמי כלילא דשדו אטבריא אתו לקמיה דרבי ואמרו ליה ליתבו רבנן בהדן א"ל לא · אמרו ליה ערוקינן א) א"ל

רש"י

ישראל בידך הם לשומרם : בלשון ארמי נאמר . יתנו תרגום של ושננתם (דברים ו') ותניינון : אם [תנו] כולם · וכן רובם יהיו שונים ועוסקים בתורה כשיגלו בגוים : עתה אקבצם · בקרוב אקבצם : ויחלו מעט ממשא וגו' . ואף אם מועטים הם השונים בעמים יחלו ממשא מלך ושרים יהיו בטלים מלשאת משא מלך ושרים · יחלו כמו לא יחל דברו (במדבר ל') : מנדה בלו והלך . דריוש צוה את פחת עבר הנהר (כשעלו) על אנשי כנסת הגדולה : מנת המלך · מגבת מסים שהם מטילין תמיד על בני המדינה: ארנונא· עשורי תבואות ובהמות מדי שנה בשנה : ככלב וכעורב · שחס הקב"ה עליהם שנאמר יודע צדיק דין דלים (משלי כ"ט) לפי שהכלב מזונותיו מועטין לפיכך שוהה אכילתו במעיו שלשה ימים וגבי עורב כתיב לבני עורב אשר יקראו (תהלים קמ"ז) לפי שהעורב אכזרי על בניו והקב"ה מזמין להם יתושין מתוך צואתם ואוכלים: דמי כלילא· עטרה למלך קיסר: אתו · עמי הארץ לקמיה דרבי :

דליוה

תוספות

מחול ירבון : לא שליט למרמא עליהון . לפי שהיו עסוקין במלאכת שמים בבנין בהמ"ק ה"נ אין להטיל מס על לומדי התורה : והלך זו ארנונא · פי' בקונטרס עישור בהמות ותבואה וכו' ור"ח פי' ארוחת דורון לשלטון העובר ממקום למקום שנותנין לו כל עיר ועיר ארוחה ופירושו מל' ויבא הלך לאיש עשיר (ש"ב י"ב) : ככלב וכעורב · כמו שפירש הקונטרס והיינו דכתיב נותן

מהרש"א

רבנן מכתתין רגליהם מעיר כו' ואינם מעכבים בעיר כ"כ וק"ל : עתה אקבצם כו' · פי' רש"י וכן רובם יהיו וכו' ע"ש דבקרא אינו מפורש כולו ולא מיעט בסיפא דקרא ויחלו מעט וגו' אלא במועט וק"ל : ע"ה לא יכנסו כו'. אף שאפילו עניי עובדי כוכבים מפרנסים עם עניי ישראל הכא בשני רעבון שהיה כל העולם שרוי בצער ואמרינן פ"ק דתענית שיש לאדם לצער עצמו עם הצבור וכל המרעיב עצמו כו' ואסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון ולפי שע"ה אינן עושין כן שאוכלין כדי שבען ואין מצערין בצער עולם כמו שעושין הת"ח שאין אוכלין כדי שבען כדאמרינן שם לכך לא רצה ליתן להם כדי להרעיבן ולצערן ג"כ ·וא"ל פרנסני כעורב וככלב כו'· נקט אלו שגם בתיבה היו כולם אסורין לשמש מטעם זה שהעולם היה שרוי בצער והעורב והכלב לא צערו עצמן ושמשו מטתן בתיבה כדאמרינן פרק חלק ואעפ"כ פרנסן נח גם אתה אל תחוש לזה ותפרנסני ומהם שגם הוא שימש בתיבה לא הביא לו ראיה שאפשר שהוא פרנס עצמו ועוד שהיה נח חס על בנו ושוב ראיתי בב"י י"ד סימן רנ"א בשם הריטב"א אהך עובדא שהיה מצטער על שנתן פתו לעם הארץ מסתברא בכהאי גוונא שהיה שני בצורת ומה שהיה אוכל עם הארץ יחסר לתלמיד חכם אבל בלאו כו'

יד יוסף

א בע"י הגירסא אמר רבא . אבל בילקוט הושע רמז תקכ"ה הג ירסא עולא: ב אף שנצטער שיתן פתו לע"ה כדלקמן מ"מ נכמרו רחמיו עליו . וזה כיון אמת שצריך האדם לבקש לתת צדקתו להגונים ולא לבלתי הגוני'. אבל לא שבעבור זה יתאכזר אם יבוא אצלו מי שהוא מוצרך ואנו רואים אותו נודד ללחם שימנע מהתחסד עמו ויניחהו שימות ברעב לבלתי היותו בן תורה. כי צריך להדמות אליו ית' הנותן לחם לכל בשר ליודעים ולבלתי יודעים . (בינה לעתים) :

חדושי גאונים

כד"א ואהי להם למקדש מעט. ואף כי האדמה אשר נשבע ה' לתת לנו גו' כוללת בענין שפעת מיפעת אור העליון . עכ"ז אחר כי מחלקת שלג לאגפים. והם המקדש מעט . בתי כנסיות יכולים בני אדם להשיג תוספת חיים. מה שקידה על דלתותיהם. כי שם אדיר ה' לנו . וזהו ראיתי אברי גו' כי מוצאי מצא חיים . כלומר שם אני. וזהו דעת בבא בן בוטא שאלו הורדוס מאי תקנתיה. כלומר כבר הגיעו ימיו למלון קיצו . ובמה יאריך ימיו השיבו הוא כבה נרו של עולם בהריגת ת"ח המושכים אותו משמים ארץ . וא"כ במה יאריך ימים כי אם אין שמן יכבה הפתילה והלהב ילך אל המקום אשר היה שם אצלו בתחלה . יעסוק באורו של עולם . והוא בהמ"ק כד"א אשר אור לו בציון גו' ואמרו ירושלים אורו של עולם . כלומר ומזה יהיה לך מקום להוספת החיים. ובזה נזכה להבין דבריהם ז"ל בהבדל משמעות דורשין באגדתין בלשון ראשון במ"ש ילך ויעסוק באור"ו של עולם . והא"ד אמרו הוא סימא עינו של עולם יעסוק בעינו של עולם . וזה נמשך למ"ש שבת קכ"ב ד"ה ותכהו הרואות בארובות אלו עיני"ם . ואמרו שם בביאור הענין כי מיעת הראות שתים

חדושי הר"ן

מנדה בלו והלך לא שליט למרמא עליהם· פי' באותן שהיו מתעסקין בעסקי בית המקדש : מנת המלך זו ארנונא . פירש הרי"ף ז"ל שלא כפי' רש"י ואמר דארנונא זו היא תשורה ארוחה שעושין למלך כשעובר עליהם והיינו דכתיב והלך : בלו זו גולגלתא . ומסתברא דכי אמרינן הכא דרבנן פטירי מכסף גולגלתא ומעשורי תבואותיהם דוקא כגון שהמלך הטיל על בני העיר ליתן כך וכך מחמת מעשר תבואותיהם . או מחמת מנין גולגלתם שיכולין תלמידי חכמים לומר לא הטיל המלך עלינו כלום אלא בשבילכם אבל אם אמר המלך שיתן כל אחד ואחד כסף גולגלתו ומעשר תבואתו אין ע"ה פורעין בשביל ת"ח והיינו דאשכחן דאיכא מרבנן דיהבו כרגא כדאמרינן בסנהדרין דבר חמא קטל נפשא ואתא רב פפא וזכייה ואתא בר חמא ונשקיה אכרעיה וקביל עליה כרגא דכולהי שני והיכי משכחת לה דרב פפא יהיב כרגא אלא ש"מ כדכתיבנא וכן נראה מרבינו חננאל ז"ל וכן כתב הרמב"ן ז"ל :

עיון יעקב

בי"ד סימן רמ"ג בשם תשובת רבינו מאיר לא מוכח מידי משם ע"ש : א"ל קרית א"ל לאו א"ל שנית א"ל לאו . על שניהם השניים לא שאל דאי היה בעל תלמוד או בעל הגדה ס"ל למימר אני למדתי גמרא או הגדה דהא משאל ליה על שני דברים ממילא ידע דא"ל למידע כולם כן מתרצים העולם ועי"ל דאי לא שנה משניות ודאי לא למד הגמרא כי כן סדר המשנה וא"כ תלמוד כי אם משניות דרבי לא שנה גמרא מנ"ל וכה"ג א"א ללמוד דברי אגדה או לא למד פסוק : פרנסני ככלב וכעורב . עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל דשניהם אלו הדרך להתאכזר עליהם וכדאמרינן ריש פ"ב דעבודת כוכבים שדא אומנא לכלבא ואוטרא אבתריה שלא ירגילו אצלו ה"ה לע"ה שצוה רבי שאל יכנסו מהאי טעמא שלא יהא רגיל אצלו אפ"ה פרנסו ככלב שאתה מרחק ואפ"ה מפרנסו וכן העורב שהוא אכזר על בניו אפי' וכל מי שאינו מרחם על אחרים אין מרחמין עליו אפ"ה מפרנסין אותו או י"ל דלכך קאמר כעורב דלא תימא דלכך מפרנסין הכלב לפי שאין להם פרנסה זה מזה שהכלבים שונאים זה את זה כדאיתא בפסחים דף קי"ג משא"כ עמי הארצים אינם שונאים זה את זה רק לת"ח וא"כ יכולין להתפרנס זה מזה לזה קאמר וכעורבים כי העורבים אוהבין זה את זה כדאיתא שם בפסחים אפ"ה מפרנסין אותן : אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ . הא דהצטער על שפרנסו הא מחויב לפרנס ככלב וכעורב כמו שאמר לו תחלה י"ל דכלב ועורב נותנין לו הגרוע שאינו ראוי למאכל אדם אך על זה דאג שנתן פתו ולא קאמר סתם פת אלא מדייק פתי ר"ל הראוי למאכל שהיה פת נקי על זה התרעם וזה נ"ל כוונת בעל הגדה שמתחיל ואמר כהא לחמא עניא די אכלו אבותינו בארעא דמצרים שלא היה פת נקי כל דכפין אפילו עם הארץ ייתי ויכול ככלב וכעורב :

הרי"ף

שלהם לצדיקים במעשיהם שאספרם למעשה הצדיקים מחול ירבון : א"ל אמאי לא תימא ליה מהאי אני חומה . ותיפשט מאי נ"מ אי יליף מהאי קרא או מהאי ואפשר דהאי ק"ו אית ביה פירכא מה לחול שכן גזר הקב"ה ואמר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ודרשו חז"ל שנשבע הקב"ה על כך וזהו שכתוב ולא יעברנהו ולא יעברנהו שתי פעמים ולאו לאו היא שבועה וא"כ זהו הגורם לחול שמגין על הים אבל כפי הטבע לא היה בו כדאי להגין וכיון שכן מנין לנו במעשיהם של צדיקים שיגינו עליהם כי אע"פ שהיו מרובים על חול הים אינו מן ההכרח שיגינו עליהם לזה א"ר יוחנן אמאי לא תימא מהכא שהיה ראיה מפורשת ומה שהצריך לדרוש ושדי כמגדלות אלו ת"ח ולא הביא הראיה מדכתיב אני חומה זו תורה הרי שהתורה היא חומה ואינה צריכה לשמירת החומה וגם לדקדק מ"ש רש"י אלו ת"ח אלמא אינם צריכין חומה ואמאי לא יליף מאני חומה שאינם צריכין חומה וי"ל דאע"ג דהתורה נקראת חומה כיון שהיא חומה לכל ישראל א"כ צ"ל שזהו בשעה שישראל עוסקים בתורה אבל כשאין כל ישראל עוסקים בתורה הרי נפרצה החומה ואפשר שאפילו לומדי תורה צריכין שימור כחומה מפורצת לכך הביא דרשה ושדי כמגדלות שהם אלו הת"ח וכשם שהמגדל אינו צריך לשמירת חומה כך הת"ח אינם צריכים חומה : והוא סבר אני חומה אלו ישראל וכו' . הכוונה שאם אנו דורשים זו תורה ושדי כמגדלות משמע שפיר דגם לאחר שהם בגלות התורה מגינה עליהם והת"ח הם המגדלות שאינם צריכים שמירה והם בתורתם מגינים על אחרים ושומרים אותם אבל אם אנו דורשים אני חומה אלו ישראל ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות צריך לומר שזהו קודם שגלו אבל לאחר שגלו כולם שוים לענין חומה שגודרין עצמן מליטמע בעובדי כוכבים כמו שפירש רש"י ז"ל : אם כולם יתנו בגוים וכו' . פי' רש"י אם מועטים כו' נריך לבאר דכפי דרשה זו היל"ל ומעט ויחלו ומהו ויחלו מעט אמנם רמז

פדיון

שזה שאמר שיהיו בטלים ממשא אינו לכללות ישראל רק מעט ששנו וזכותם עומד לעצמן בלבד וז"ש ויחלו מעט אותם השונים יתבטלו ממשא מלך ושרים :

עין יוסף

ארנונא · עישורי תבואות ובהמות מדי שנה בשנה (רש"י) והמוסיף הערוך כ' פי' בלשון יוני מה שקובלים אנשי העיר לתת ארוחה או מתנה לשלטון ושר :

ן דמי כלילא דשדו אטבריא · פי' שנגנב נזר המלך · אמר המלך הואיל ופשעו היהודים בשמירת העיר ישלמו דמי הנזר (ערוך) :

איפרא

המתורגמן . א) וויר ווערדען ענטלויפען פי' נרוץ .

א"ל ערוקו. ערוק פלגא דליוה לפלגא אתו הנהו פלגא קמיה דרבי אמרו ליה ליתבו רבנן בהדן אמר להו לא · אמרו ליה ערוקינן אמר להו ערוקו · ערוק כלהון פש [א] [ההוא] כובס שדיוה אכובס ערק כובס פקע[ב] כלילא אמר רבי ראיתם שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל ע"ה :
ז שם איפרא א הורמיז אימיה דשבור מלכא שדרה ארנקא [ג] דדינרי קמיה דרב יוסף אמרה ליה תהוי דא למצוה רבה יתיב רב יוסף וקא מעיין בה מצוה רבה מאי הוי א"ל אביי מדתני רב שמואל בר יהודה אין פוסקין צדקה על היתומים אפילו לפדיון שבוים ש"מ [שם ע"ב] מצוה רבה פדיון שבוים הוא · א"ל רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמור רבנן מצוה רבה פדיון שבוים הוא [א"ל] דכתיב (ירמיה טו) והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי וא"ר יוחנן כל המאוחר בפסוק זה קשה מחברו חרב קשה ממות . אבע"א סברא ואבע"א קרא · אבע"א סברא האי [קא] מנוול[ד] והאי לא קא מנוול . אבע"א קרא (תהלים קטז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו · רעב קשה מחרב (אבע"א סברא ואבע"א קרא) אבע"א סברא האי קא מצטער האי לא קא מצטער . ואבע"א קרא (איכה ד) טובים היו חללי חרב מחללי רעב . שבי קשה מכולם דכולהו איתנהו ביה :
ח שם [ת"ר קופה של צדקה ב נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה נגבית בשנים שאין עושים שררות על הצבור פחות משנים ומתחלקת בשלשה כדיני ממונות תמחוי נגבית בשלשה ומתחלקת בשלשה שגבויה וחלוקה שוים תמחוי בכל יום קופה מערב שבת לערב שבת תמחוי לעניי עולם קופה לעניי העיר ורשאים בני העיר לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה ולשנותה לכל מה שירצו ורשאין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים ועל שכר פועלים ולהסיע על קיצתן[ה]] · אמר מר ג אין עושין שררות על הצבור פחות משנים. מנא ה"מ אמר רב נחמן אמר קרא (שמות כח) והם יקחו את הזהב וגו' שררות הוא דלא עבדי הא הימוני מהימן · מסייעא ליה לרבי חנינא דאמר ר"ח מעשה ומינה רבי שני אחין על הקופה · מאי שררותא דאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה ד לפי שממשכנים על הצדקה ואפילו בע"ש · איני והכתיב (ירמיה ל) ופקדתי על כל לוחציו ואמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב אפילו

רש"י

דליוה לפלגא · מחל המלך דמי החלי וסלקה מעליהם : שדיוה אכובס · הטילה פחת המלך על הכובס : שבי כולהו איתנהו ביה · שהוא ביד העובד כוכבים לעשות בו כל חפצו אם למות אם לחרב אם לרעב : [מפני שהוא כדיני ממונות · לעיין ולתת לכל אחד כפי טפלים התלוין בו : שגבויה וחלוקה שוה · בכל יום מדי יום ביום כדקתני לקמיה לפיכך אין גבויו בשנים שלא יצטרכו לטרוח ולבקש את השלישי לחלק : לעשות קופה תמחוי · לחלק לעניי עולם אם ירבו עליהן : להתנות על המדות · להגדיל סאת העיר או להקטין: ועל השערים. שער חטין ויין שלא ימכרנה שנה זו יותר מכך וכך דמים : להסיע על קילתן · לקנוס את העובר על קיצת דבריהם להסיעם מדת דין תורה] : הא הימוני מהימן · יחיד להיות גזבר : שני אחין · לגבי הימנותא כחד דמי : מאי שררותיה · דקופה דקאמרת עלה לפי שאין עושין שררה על הצבור וכו' : [אפילו בע"ש · שיש פתחון פה לבעל הבית לומר טרוד אני] : ופקדתי על וגו' . אלמא אסור למשכן :
אמיד

תוספות

לבהמה לחמה בהמה בגימטריא כלב : איפרא הורמיז . פר"ת דמשמעות הלשון חן מאת המקום איפרא כמו אפריון נמטייה לר' שמעון (ב"מ קי"ט.) הורמיז שם המקום כי ההוא דס"פ אחד דיני ממונות (דף ל"ט · ושם) מפלגא דידך דלעיל דהורמיז בזיי"ן מפלגא ולתתא דהורמין בנו"ן כמו הורמין בר לילתא : פדיון שבוים מצוה רבה . והא דאמרינן פרק בני העיר (דף כ"ז·) אין מוכרין ס"ת אלא ללמוד תורה ולישא אשה ולא קתני פדיון שבוים שמא מלתא דפשיטא היא ולא אילטריך למיתני :

מהרש"א

ע"ש עכ"ל: דליוה לפלגא · פרש"י שמחל להם החלי והקשה במרדכי בשם ר"ת דהא ערקו השאר שדיוה אכובס ולא מחל לו כלום וגרס ר"ת דליוה אפלגא כו' עכ"ל ע"ש וכ"ל ליישב פרש"י דודאי המלך מתחלה הטיל מס על כולם אלא שרבי פטר את הת"ח שע"ה יתנו גם חלק הת"ח לפי שהפורענות באה מהם שאלולי הם לא הטיל המלך כלום על הת"ח ואפשר שא"ל מטעם דלעיל שהת"ח אינן מבני העיר ופטורין ממסים ואמרו הם אף אנו נעשה כן ונערוקין כו' וערקו ושאל המלך למה ערקו והגידו לו כי אינן רוצין לתת מס בשביל הת"ח ומחל להם פלגא שהוא חלק הת"ח כי כן גם דריוש פטר להם כדכתיב מנדה בלו והלך וגו' ואפשר שלזה כוון לומר לעיל שהפסוק הזה יתנו בלשון תרגום נאמר שהיא מלוה למלך אוה"ע שיפטור אותן ואתו הנהו פלגא כו' בקשו שיתנו גם הת"ח לאותו פלגא בטענה שהם שהפסידו בשביל הת"ח שברחו מקלתן וא"ל לא כו' ושדיוה אכובס אותו פלגא שאותו חלק שע"ה חייב לא מחל כלל עד שערק גם הוא ודו"ק : שבי כולהו איתנהו ביה· פרש"י שביד עובד כוכבי' כו' ר"ל דיכול להרעיבו או להרגו בחרב אבל שימות כך ודאי דאינזה ביד עובד כוכבים אבל הוא בכלל שבי דיש אדם שאינו הורגל בטבע מקומות ומדינות אחרות ומת שם במיתה טבעית וק"ל : ואבע"א שנאמר יקר בעיני ה' וגו' · ר"ל כבוד הוא לחסידים בעיני ה' שימותו על מטתם דהיינו למות ולא ברעב וחרב ומסיים בהאי ענינא אנא ה' וגו' פתחת למוסרי דהיינו שבי דכולהו איתנהו ביה כדמסיק

יד יוסף

א ילקוט ירמיה רמז רל"ג : ב פאה פ"ח מ"ז . סנהדרין י"ז: ג ירושלמי שקלים פ"ה תנחומא סדר פקודי סי' ה' : ד קדושין ע"ו ע"ב:

חדושי גאונים

הנה אם שהאיר עצמו אשר הוא סבת הראיה נעשה כהה בלתי לטושה . כאשר מטבעה או שהבשר המקיפאת תפוח העין הוא מקולקל. כמבואר שם הטבה והטעם בזה ע"ש והבאתי שם לשון ת"כ לכל מראה עיני הכהן גו' מכאן אמרו כהן שחשך מאור עיניו כו' או שכהה מאור עיניו לא יראה את הנגעים ירצו בכפל לשונה הוא כמ"ש כי אם הבשר המקיף מכאיב ומחשי"ך את הראות מתואר בשם תוס"ך מלשון מניעה. והמאור עצמו אפשר שלא כהה . ואמר עוד אף שכהה מאור עיניו אף שהבשר אשר סביבה אין בו כל מום רע. וזהו שקיבל שלמה המלך על הבאה בימים כי קמה הנרה פעמים והוא כי שבים העבים אחר הגשם . רמז על מאמר עיניו של אדם שנחלש וכהה. ועוד נוסף חשכ"ו הרואות בארובו"ת אלו העינים . כלומר גם הדפנות המקיפות את תפוח הראות ומתוארים בארובות התקלקלו ג"כ . וזהו שתאר לשון ראשון את המקדש אל המאור עצמו אשר באורו נראה אור . כאז"ל ירושלים אורו של עולם.ולליטנא בתרא דימה אותם אל העינים והיינו הב"כ וב"מ המתוארים מקדש מעט אשר גם שם אדיר ה' לנו · ודו"ק (איי היס) : פרנסני ככלב כו'· עי' פירש"י.ולכאורה תמוה וכי זה דרך ע"ה שלא קרא ולא שנה. ותו למה נצטער רבי אח"כ מעיקרא מאי סבר שנתן ולבסוף מ"ס . אלא ודאי פירש ככלב וכעורב שהיה בתאר רבי לשמור התאר ולנקות מצרלים כדרך העורב . ואמר ר"י שיהיה גם הוא עושה מלאכת הכלב ועורב ופרנסו . ואח"כ תלף הלך לו ר"י ללימודו מש"ה נצטער רבי שפרנסו בחנם . ורש"י יישב דברי ר"י איך הוציא שקר מפיו ח"ו מש"ה פי' שכוון לאגדה. אבל רבי הבין כמשמעו . (הרב הגאון מו"ה נפתלי צבי יהודה ברלין נ"י בספרו הרחב דבר) : איפרא הורמיז . כתבו התוספות דמשמעות הלשון חן מאת המקום נראה דלהכי כשוף מגיעא כי קלסיה שבור מלכא להא דרבי שמעון אמר אפריון נמטי ליה לרבי

עיון יעקב

פדיון שבוים מצוה רבה . וכתבו תוספות והא דאמרינן פ' ב"ה אין מוכרין ס"ת אלא ללמוד ולישא אשה ולא קתני פדיון שבוים שמא מילתא דפשיטא היא ועי"ל דתני בשוה ורגיל משא"כ פדיון שבוים דהא לא שכיח ובזה מיושב ומתורץ הא דאיתא ביו"ד סימן רמ"ט סעיף ט"ו גבאי צדקה שיש בידו מעות צדקה ישיא בהם בתולות עניות שאין צדקה גדולה מזו ע"כ וקשה דהא פדיון שבוים גדולה מזו לפי דעת התוספות אלא צ"ל כמ"ש דנקט השוה ורגיל להיות :

עין יוסף

ז איפרא הורמיז · פר"ח איפרא כמו אפיריון נמטייה לר"ש (ב"מ דף קי"ט) הוא לשון חן · הורמיז שם שכינה · וא"כ משמעות הלשון כאן חן מאת המקום ובנידה דף כ' ע"ב פרש"י איפרא הורמיז כותית היתה וכן שמה · ולשון יופי איפרא חן · הורמיז כמו (ב"ב דף ע"ג) הורמיז בר ליליתא· כלומר יופי שדים היה לה עכ"ל וכן פרש"י בתענית דף כ"ד ע"ב · ועיין תוס' גיטין י"א ע"א ד"ה הורמין כו' הקשו על פרש"י :

המתורגמן . א) איזט געבליבען . ב) אויף געהערט . ג) איין בייטיל , פי' כיס מלא זהב . ד) בעשמוצט , פֿעראַכטעט . ה) אויסשליססען דיא יעניגע וועלכע וויכֿען אב פֿאַן אַבמאַך (בעשטיממונג) ·

א כתובות מ"ט ע"ב:
ב ילקוט שופטים רמז נ"ט :

חדושי גאונים

לרבי שמעון ופירש"י ז"ל חן שלנו לפי שבמלכותו היה נקרא על שם החן כדאמרי' הכא לכך אמר חן שלנו נמטייה לר"ש. אי נמי לכך נקט אפריון לשון רבים שכן דרך הנכבדים כשמדברים בעדם כמו שאמר לבן ונתנה לך גם את זאת ודניאל אמר דנא חלמא ופשריה נאמר קדם מלכא. (תורת חיים) :

והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וכו'. עי' מ"ש בתוס' והוא דחוק דהא עינינו רואות שהכוכבים מאירים והרקיע אינו מזהיר. ועוד מה שייכות דגבאי צדקה לדיין שדן דין אמת איזה יותר יש ביניהם ומה ענין לדמותם לזוהר הרקיע וקמה ענין מלמדי תנוקות לכוכבים לכן נראה דלשון זוהר נאמר על דבר שאין לו שום גוון כמו הזכוכית שקוראין אותו המתקרים סיולי לקבל כל הגוונים שעומדים לנגדו אם שחור מראים בחור אם ירוק ירוק מה שאין כן דבר שיש לו איזה גוון שוב לא יכול לקבל איזה גוון אחר ולזה מדמה הדיינים וגבאי צדקה לזוהר הרקיע כי הדיין מלבד שצריך לדקדק שלא יהיה נגד הד"ת צריך גם כן לדקדק שלא יהיה דין מרומה ולכך צריך לחקור אחר כל דבור הבע"ד להכיר

מהרש"א

ודו"ק:והמשכילים יזהירו כו' · הדמיון בזה כי הרקיע אף שהוא משתנה לכמה מראות משינוי הטבעיים ההווים בעולם התחתון הנה מראיתו האמיתית לספיר דומה והספיר דומה לכסא הכבוד כדאמרינן בפרק כסוי הדם כן הדיין המשכיל כשיראה הדין משונה בדין מרומה אין ליגך אחריו לומר אין לדיין אלא מה שעיניו רואות לפי העדות אך ידין אותו לפי אמתת הענין וזהו דין אמת לאמתו כי לא יאמר לדון אותו דין אמת לפי עדות אך כשיראה בו דין מרומה יחתוך את האמת לפי אמתת הענין ובזה יתדמה ג"כ לבוראו שהוא דיין אמת לפי אמתת הענין כי הוא יראה ללבב ולזה כוונו פ"ק דשבת כל דיין שדן דין אמת לאמתו נעשה שותף להקב"ה והוא הפירוש שכתבו התוס' שם לאפוקי דין מרומה גם בשמעתין דקדקו לפרש לשון אמת לאמתו דאמת לאפוקי דין מרומה כו' ולאמתו שלא יטו כו' עכ"ל ובזה יפול קושיית מהר"י קאר"ו בב"י טור ח"מ לפי' התוספו' דתיבת אמת הוי סגי להאי עכ"ל ונעלם מעיניו דברי התוספות דבשמעתין גם מה שהוא פירש שם דאף ע"פ שידון הדיין דין אמת אם מלטרף לזה אהבת הדיין לזכאי או שנאת החייב לא הוי לאמתו עכ"ל וא"א לומר כן דבפ' קמא דסנהדרין אמרינן כל דיין שאינו דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר משוד עניים מאנקת אביונים וגו' ולפירוש מהר"י קאר"ו אף כשאין דן דין אמת לאמתו ליכא ביה משוד עניים וגו' ולפירוש התוס' ניחא ודו"ק : ומצדיקי הרבים וגו' אלו גבאי כו' · הגבאים הם המעשים הרבים לצדקה יהיו מעשיהם ככוכבים וגו' שהכוכבים משמשין בין ביום ובין בלילה אבל אינן מאירין רק באפילה בלילה כן יהיו גבאי הצדקה שיפקחו בעסקי העניים בין ביום ובין בלילה אך לא יתנו לעניים הצדקה בפרהסיא כביום רק יאירו עיניהם בסתר כבלילה כדי שלא יתביישו כדלקמן ולמאי דתנא והמשכילים כו' וגבאי צדקה הוא בכלל המשכילים כמ"ש אשרי משכיל אל דל שיזהירו להם כזוהר הרקיע כמ"ש לגבי דיין שיראה גם הגבאי לכל עני לפי אמתת הענין כי יש עני מרומה שיש לו כדאמרינן לקמן כשיראה לך שאינו רמאי וכמ"ש נחזיק טובה לרמאין מיהו ק"ק גבאי צדקה אינן מחלקי צדקה כדאמרינן פ' כל כתבי . ואמר ומצדיקי הרבים גו' אלו מלמדי תינוקות.שכ"א ממלמדי תינוקות הוא מצדיק הרבים בתינוקות כדאמרי' לקמן פ' לא יחפור והם ככוכבים לעולם ועד שהכוכבים גם ביום רואין ומשמשים לעולם אבל אינן נראין כן יהיו המלמדי תינוקות אף בשאינו נראה להם יהיה מפקח ורואה להיות דעתו עליהן כדמסיק ומייתי תליסר שנין דלא חזיא לי

גמרא

על גבאי צדקה לא קשיא הא דאמיד הא דלא אמיד כי הא דרבא א אכפיה לרב נתן בר אמי ושקיל מיניה ארבעה מאה זוזי לצדקה. (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמתו.(שם) [ב ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו גבאי צדקה · במתניתא תנא והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמתו] וגבאי צדקה. ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות כגון מאן [אמר רב] כגון רב שמואל בר שילת דרב אשכחיה לרב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתיה א) א"ל שבקתיה להימנותך ג) א"ל הא תליסר שנין דלא חזאי [לי] והשתא נמי דעתאי להתם

רש"י

אמיד · עשיר *) : וגבאי צדקה · המשכילים אל דל מהו צריך : מלמדי תינוקות . מצדיקי רבים הם שמלמדין ומחנכין אותן בדרך טובה : שבקתיה להימנותך · שהיית רגיל ללמדם באמונה ליסב על גבן תמיד : דעתאי להתם ·

*) מבואר היטב בפירש"י גיטין נ"ב . ד"ה ולא אמיד .

תוספות

כי הא דרבא אכפייה . אחר היה עמו דאין עושין שררה על הצבור פחות מב' ולא חשיב ליה מפני כבודו של רבא: אכפייה לרב נתן . וא"ת והא בפרק כל הבשר (דף ק"י.) אמרינן כל מצות עשה שמתן שכרה כתוב בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין עליה וגבי צדקה כתיב כי פתוח תפתח את ידך לו וכתיב כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך (דברים ט"ו) ואר"ת דהאי כפייה בדברים כמו כפייה *)ועל בפ' נערה שנתפתתה (דף נ"ג·) ועוד תירץ דהכא קבלו עליהם שיכופו אותו הגבאין ולר"י נראה דבצדקה כופין משום דאית ביה לאו דכתיב ביה לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ וגו' ולריצב"א נראה דהא דאין בית דין מוזהרין על מצות עשה שמתן שכרן בצדה היינו דאין נענשין וכן משמע בירושלמי דהמוכר את הספינה והיא דכל הבשר (שם) דלא הוה מוקיר אבוה וכפתוה ואמר להו שבקוה הכי פירושא אינכם מוזהרין להכריחו עד שיעשה כשאר מצות עשה דהם אמרו ליה עשה סוכה ולולב ואינו עושה היו מכין אותו עד שתצא נפשו כדאמרינן בהכותב (דף פ"ו · ושם) : דין אמת לאמתו · [אמת] לאפוקי דין מרומה אף על גב שהעדים מעידין אותו אין מחתכין אותו כיון שיודעין שמשקרין בסנהדרין (דף ז') [לאמתו שלא יטו את הדין] : ומצדיקי הרבים וגו' אלו מלמדי וכו' · אמר ר"י דל"ל דרקיע מזהיר עפי מכוכבים דהא בס"פ אלו עוברין(דף מ"ט · ושם משמע)

*) גירסת הב"ח רב פפא לרב יהודא בפרק נערה וכו' .

הריטב"א

זה דיין שדן דין אמת לאמתו . פי' להוציא דין מרומה לאמתו ובמשפט יכון כסא הכבוד שדומה לרקיע ולכן יזהיר כרקיע מדה כנגד מדה ואליבא

עיון יעקב

הא דאמיד . הא דלא קאמר בעשיר י"ל משום דאין אדם יודע מה במטמוניות של חבירו כי יש מתרושש והון רב וכן לפעמים להיפך שיש מחזיק עצמו לעושר אע"פ שאינו כן לכן קאמר לשון אמיד שלפי אומד הדעת הוא עשיר : כי הא דרבא אכפיה לר' נתן בר אמי . וכתבו תוספות וא"ת והא בפ' כ"ה אמרינן כל מ"ע שמתן שכרה כתוב בצדה אין ב"ד של מטה מוזהרין עליה וכו' וקשה דלמה לא מקשים תוספות קושיא זו מיד על ר' נתן דאמר ממשכנין על הצדקה הא אין ב"ד של מטה מוזהרין עליה אלא צ"ל דהא דאין ב"ד מוזהרין עליה היינו בשוטים אבל ממשכנין עליה אבל לשון כופה יותר משמע בשוטים אם כן מאי מקשה מפסוק ופקדתי על כל לוחציו דלמא התם מיירי בשוטים ואולי יש לומר דלעיל הייתי אומר דהא דממשכנין על הצדקה היינו בעם הארץ שאינו יודע מתן שכר של צדקה כופין מה שאין כן מי שיודע מתן שכרה אין צריך לכפות מה שאין כן זה שאכפיה לרבי נתן שהיה אמורא מקשה שפיר ועיין בתוספות שתירצו כמה תירוצים ול"נ דדוקא בכבוד אב ואם זה שאינו מכבד אביו אף שמאמין במתן שכרה שבצדה אפילו הכי אינו מכבד לאביו משום שממון חביב עליו מגופו או מפני רוע לבבו לכך אין כופין כיון שמתן שכרה בצדה משא"כ זה שאינו נותן צדקה מפני קמצנותו שירא שיתחסר ממונו ממילא אינו מאמין במתן שכרה שהוא יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך כי יש מפזר ונוסף עוד מלא ממון חסר וכיון שאינו מאמין במתן שכרה לכך כופין אותו כאילו אינו כאן מתן שכר : בתוספות שם ואר"ת דהאי כפייה בדברים ועוד תירץ דהכא קבלו עליהם שיכופו וכו' . עי' בקיקיון דיונה שקושיא מפורסמת א"כ מה מייתי ראיה מרבא ע"ש ול"נ דר"ת סובר דס"ק הש"ס כי הא דרבא אכפיה וקשה הא אין עושין שררה על הצבור פחות מב' ואיך כפה ביחידי אלא ודאי היכא דאמיד מותר לכפות אף במקום שאין הדין כן ש"ה כאן שכפה אע"ג דכתיב ופקדתי על כל לוחציו : והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמתו וגבאי צדקה . עיין בחדושי הריטב"א לפי שצדקה ומשפט מכון כסא וכסא דומה לרקיע לכן יזהירו כזוהר הרקיע ועי"ל לפמ"ש תוספות בשם פרקי דרבי אליעזר דרקיע דהאי קרא דמשכילים וגו' היינו ברקיע שעל גלגל ראשי החיות עכ"ל ואיתא בחגיגה דף י"ג ואמר רב אחא בר יעקב עוד רקיע אחד יש למעלה מראשי החיות שנאמר דמות על ראשי החיות רקיע וגו' עד כאן יש לך רשות לדבר מכאן ואילך אין לך רשות לדבר עכ"ל ואמרינן לקמן אין מחשבין עם גבאי צדקה וכן אמרינן בתר כי דינא לא דייקי להכי מדמי הדיין שופט צדק והגבאי צדקה שאין לך רשות לדבר ולהרהר אחריהם והוא כמו זוהר הרקיע שעל ראשי החיות שאין לך רשות לדבר : ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות . נלע"ד דאיתא במדרש פ' בראשית אמר הקב"ה סוהיל ומיעטת את עצמך גוזרני עליך בשעה שתהא יוצאת תהא הכוכבים יוצאין עמך ובשעה שתהא נכנס הכוכבים נכנסין עמך וא"כ בהא מילתא מדמי המלמד תינוקות לכוכבים שיהיו תמיד התלמידים נכנסין ויוצאין עמו כמו הכוכבים שיוצאין ונכנסין עם הלבנה תמיד כן לא יסיר מחשבתו תמיד מן התלמידים ועל זה שפיר קאמר כגון מאן כגון רב שמואל בר שילת וכו' והשתא נמי דעתאי עילייהו וכו' וכה"ג למ"ד זו גבאי צדקה ג"כ הכוונה שיהא מחשבתו תמיד אל העניים ועי"ל דכמו שהכוכבים מקבלים אורם מאור הלבנה והם הם ניצוצות שיוצאין ממנה ואפ"ה לא חסר ממנה כלום כן הוא ג"כ אצל מלמדי תינוקות שהתינוקות הם ניצוצית שיוצאין ממנו ואינו חסר כלום והדרבה מתלמידי יותר מכולם וכן אצל גבאי צדקה כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'. עי"ל דלכך מדמה מלמד תינוקות לכוכבים כמו שהספנים נמשכים אחר הכוכבים שלא ילכו בדרך תועה כדאיתא בהוריות פר' כהן משוח מלחמה רק שפעם אחת לשבעים שנה עולה כוכב שמתעה את הספינה כדאיתא שם וכן המלמדי תינוקות התלמידים נמשכין אחריהם בתורה ובמצות אך לפעמים אם הרב הוא אינו הגון ולא דייק מטעה את התלמידים אחריו ועי"ל דלכך מדמה לכוכבים כי ומספרם הלבנה

הרי"ף

רבא אכפייה לרב נתן וכו' . בתוס' וא"ת והא כל מצות עשה שמתן שכרה וכו' ואומר ר"ת דכפייה בדברים . וקשה לפירושו דהא אמרינן ממשכנין על הצדקה ומשכון אינו כפיית דברים וליקשי לן התם כל מצות עשה וכו' ולא שייכא התם תירוצא דר"ת ובמאי הא דממשכנים הוא על הקופה דחייבים כל ישראל ליתן ביד הגבאים וכבר נתחייבו בם והיו כופין על תקנת הצבור וממשכנים :

גדול

אהבת איתן

דין אמת לאמיתו . מ"ש התוס' דלאמיתו פי' שלא יטה הדין אינו מחוור דהוא בכלל אמת . אלא י"ל עפ"י מה שכתב בזוהר רות שיש שדן דין אמת ונתפס כגון בזמן שצריך לעשות סייג לתורה ולענוש שלא מה"ת והדיין מזכה הרשע כפי הדין בדקדוק ואינו מענישו וז"ש לאמיתו דהיינו לפי האמת שלו שצריך לפי הזמן והסייג ולא סגי באמת לחוד לפי הדין של תורה :

המתורגמן . א) אין גארטען · ג) דיינע טרייע .

(להתם) [עלויהו] ורבנן מאי אמר רבינא (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו : שם ת"ר גבאי צדקה אינן רשאין לפרוש זה מזה אבל פורש זה לשער וזה לחנות מצא מעות בשוק לא יתנם בתוך כיסו אלא נותנם לתוך ארנקי של צדקה ולכשיבא לביתו יטלם כיוצא בו היה נושה בחברו מנה ופרעו בשוק לא יתנם בתוך כיסו אלא נותנן לתוך ארנקי של צדקה וכשיבא לביתו יטלם · ת"ר גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק פורטין [א] לאחרים ואין פורטין לעצמן גבאי תמחוי [ב] שאין להם עניים לחלק מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמן מעות של צדקה אין מונין אותם שתים (שתים) אלא אחת אחת :

דף ט ת"ר אין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה ולא בהקדש עם הגזברין ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנא' (מ"ב יב) ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים א"ר אלעזר אע"פ שיש לו לאדם גזבר נאמן בתוך ביתו יצור וימנה שנאמר (שם) ויצורו וימנו : שם אמר רב הונא א בודקין למזונות ואין בודקין לכסות אבע"א קרא ואבע"א סברא אבע"א סברא האי קא מבזי והאי לא קא מבזי אבע"א קרא (ישעיה נח) הלא פרוס לרעב לחמך בשי"ן כתיב *) פרוש והדר הב ליה והתם כתיב (שם) כי תראה ערום וכסיתו [כי תראה] לאלתר [ג] ורב יהודה אמר בודקין לכסות ואין בודקין למזונות אבע"א קרא ואבע"א סברא אבע"א סברא האי קא מצערא ליה והאי לא קא מצערא ליה אבע"א קרא הכא כתיב הלא פרוס לרעב לחמך פרוס לאלתר וכדקרינן והתם כתיב כי תראה ערום וכסיתו כשיראה לך תניא כותיה דרב יהודה אמר כסוני בודקין אחריו פרנסוני אין בודקין : שם תניא אם היה מחזר על הפתחים אין נזקקין [ד] לו ההוא עניא דהוה מחזר על הפתחים דאתא לקמיה דרב פפא לא מזדקיק ליה א"ל רב סמא בריה דרב ייבא לרב פפא אי מר לא מזדקיק ליה אינש אחרינא לא מזדקיק ליה לימות

*) בכל הספרים מדויקים כתיב פרוס בסמ"ך ולכאורה הוא פליאה וצריכין ליישב עפמ"ש תוס' שבת נ"ה : ד"ה מעבירים כתיב . ועי' במהרש"א .

רש"י

לתינוקות : ורבנן מאי · ת"ח העוסקין בתורה תמיד מאי כתיב בהו : לפרוש זה מזה · מפני החשד שלא יאמרו זה הגובה יחידי דעתו לגנוב : אבל זה פורש לחנות וזה לשער · זה לגבות מיושבי השער וזה לגבות מיושבי החנות ובלבד שיראו שניהם כאחד : לא יתנם לתוך כיסו · שלא יאמרו מעות של צדקה הוא גונב : פורטין · פרוטות שגבו לוקחין דינרי כסף לפי שהפרוטות של נחשת מחלידות : ואין פורטין לעצמן · פן יחשדום שפורטים בזול: אין מונין אותם שתים שתים · פן יאמרו שנים הוא נוטל ואינו מונה אלא אחת : אין מחשבין · לומר היכן נתתם מעות שגביתם : שאין ראיה לדבר · דלאו בגבאי צדקה כתיב אלא בגזברי הקדש הנותנים לבם לעושי המלאכה שהפועלים מרובים למלאכות הרבה לגודרים לחוצבי האבן לכתפים ולחמרים ולקנות עצים ואבני מחצב ואי אפשר לעמוד על החשבון כדאמרינן בעלמא (שבועות דף מ"ח·) בעל הבית טרוד בפועליו הוא ואינשי : יצור וימנה . הכסף שהוא מוסר בידו ואע"פ שאינו בא עמו לחשבון לאחר מכאן יצור וימנה שנאמר ויצורו וימנו וגו' והדר ונתנו את הכסף המתוכן המנוי ע"י עושי המלאכה וגו' : בודקין למזונות . אם בא עני ואמר פרנסוני בודקין שלא יהיה רמאי : ואין בודקין לכסות · בא ערום ואמר כסוני לוקחים (לו) כסות מיד : פרוש . דרוש וחקור תחלה : לכשיראה לך · שאינו רמאי: אין נזקקין לו· לתת מעות מן הקופה אחרי שלמד לחזר על הפתחים דיו בכך : ולא אזדקיק ליה . אפילו לפרנסה

תוספות

דגבאי צדקה עדיפי ממלמדי תינוקות דאמרינן לא מלא בת ת"ח ישא בת גבאי צדקה לא מלא בת גבאי צדקה ישא בת מלמדי תינוקות ואריב"א כי מלא בפרקי דר' אליעזר דרקיע דהאי קרא דהמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע היינו רקיע (גלגל) שעל ראשי החיות שמזהיר מכוכבים שאורו כאור החמה והאי דקאמר ורבנן מאי אמר רבינא ואוהביו כצאת השמש היינו שמש שלעתיד לבוא דההוא שבעתים כאור שבעת הימים ואור שבעת ימי בראשית היא שבעתי' מאור החמה של עכשיו כדמפרש תרגום של רני ושמחי(זכריה ג'): ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר . ראיה גמורה אינה דשאני התם שהיו לדיקים גמורים : לא אזדקיק ליה · רב פפא גבאי היה ולא נתן לו מן הקופה כדתניא אין נותנין לו מן הקופה כיון שמחזר על הפתחים וא"ל רב סמא אי מר לא מזדקיק ליה לתת לו מן הקופה היינו כדי סעודה כ"ש שגם אחרים לא יתנו לו ומסיק הא דתניא אין נזקקין לו מן הקופה היינו כדי סעודה אבל דבר מועט יתנו לו :

מהרש"א

והשתא כמי דעתאי עלייהו וק"ל: [ורבנן מאי אמר רבינא כו' · מפורש פרק השולח] : אין מחשבין כו' אע"פ שאין ראיה לדבר זכר וכו' · כתבו התוספות דראיה גמורה אינה דשאני התם כו' לא ניחא להו דקאי זכר לדבר אדלעיל מיניה אגבאי צדקה כפירש"י אלא דקאי נמי אולא בהקדש כו' דסליק מיניה ומשום שהיו לדיקים גמורים ור"ל כי הכתוב מעיד עליהן דלכך לא יחשבו עמהם כי לדיקים גמורים היו ובודאי באמונה היו עושין וק"ל : אע"פ שיש לאדם גזבר נאמן כו' ילור וימנה שנאמר ויצורו וימנו כו'. אפשר שהוא מטעם שלא יהיה רשות למזיקין עליהם כדאמרינן בפ' כל הבשר כל מילי דצייר וחתים ומני כו' וק"ל : הלא פרוס לרעב לחמך בשי"ן כתיב פרוש וגו'· בכל הספרים שלנו אינו כתוב בשי"ן רק פרוס בסמ"ך גם בילקוט כל זה אינו ואי גרסינן הכא פרוס לרעב לחמך בשי"ן קרי פרוש כו' ולקמן גרסי' פרוס לאלתר כדכתיב והתם כו' ניחא ודו"ק : לא אזדקיק ליה רב פפא כו' · פירשו בתוס' רב פפא גבאי היה כו' משום דבכמה

יד יוסף

א ילקוט ישעיה רמז שנ"א :

חדושי גאונים

מדבריו אם שקר אמר או אמת ולזה לריך שלא יהא בדמיונו שום גוון לנטות על איזה לד שאז יכול להכיר תוכו של כל אחד ואחד וכן הגבאי לריך לדקדק על החלוקה למי לריך ליתן יותר בלי שום נטיה . וכיון שאין שום גוון בשכלו מדמה אותו לזוהר הרקיע וקורא אותן משכילים שלריכין להשכיל מה שבלב חבירו ומלדיקי הרבים ככוכבים וכו' קורא למלמדי תינוקת וממשיל אותן לכוכבי' שהן מאירים לאחרים ובזה מיושב הכל ושוב לא קשה קושית התוספות ג"כ ודו"ק.(אמת ליעקב):

והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע זה הדן דין אמת לאמתו. וכתבו התוס' לאפוקי דין מרומה . ועי' טור ח"מ סימן א' היינו לאמתתו של דין לאפוקי דין מרומה ומלדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד זה מלמדי תינוקת . וביאור הדבר נ"ל דלשון משכילים היינו משכילים לאחרים . וידענו שרקיע הוא אויר שעל פני השמי'. ואינו מאיר מעלמו רק פושט לורה ולובש לורה . כפי המאורות אשר יאירו בו. ובעת אשר השמש תזרח ביפיה והדרה אזי דכך הרקיע יבואו לנו ניצוצי השמש . וראה מ"ש מורה פכ"ח לראשון ופ"ד לשלישי.בבאורהכתוב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר כי לבנת הנאמר בכאן אינכו מראה לבן.רק מראה לובן ספירית נעדרת מכל המראות.ומפ"ז היא עלולה לקבל כל המראות אשר יאירו. כן השיגו ענין החומר הראשון שהוא נעדר מכל לורה ומפני זה נתאחדו בו הצורות כלם ע"ש.והדיין הדן לאמתתו של דין. אינו דן מעלמו מאומה רק כפי אשר מקבל מאור התורה אותו המשפט מגיד להאנשים אשר ישימו מבטם בו . כי המשפט לאלהים הוא . ויולדק עליו המשכילים לאחרים

הריטב"א

כצאת השמש בגבורתו. פי' כמו שנאמר עליו ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים ותרגם יונתן בן עוזיאל על חד תלת מאה ארבעין ותלת והחשבון ידוע הוא [ועי' במס' פסחים סימן י"ג ותמצא שהר"ן ז"ל הביא שם ענין מאמר זה ופירש בו דבר מחודש] : דמתניתא אף גבאי צדקה כי בצדקה יכון כסא:

עיון יעקב

לדקתו עומדת לעד זה הלומד תורה ומלמדה וכס"ג בפ' חלק דף ל"ב המלמד תורה בעולם הזה זוכה ומלמדו לעוה"ב : לעולם וכן המלמד תורה לאחרים וכדאיתא בכתובות דף נ' הלבנה וכוכבים החמה משא"כ הכוכבים נלבין ועומדין

עין יוסף

ח ואוהביו כצאת השמש בגבורתו · פי' כמו שנאמר עליו ואור החמה יהיה שבעתים כאור ז' הימים ותרגם יונתן ורחמוהי יהון עתידין לאזהרא כזיהור

ענף יוסף

ח פרוס לרעב לחמך כו' בשי"ן כתיב . הנה בכל הספרים שלנו כתוב בסמ"ך . אך הכוונה שר"ל בשי"ן כתיב במקום אחר דבאיכה ד' כתיב עוללים שאלו לחם פרש אין להם . ולכן דרשינן כאלו כאן ג"כ כתיב עם שי"ן וראי' לזה מדלא אמר רב הונא כתיב הכא הלא פרוס כו' כמו שאמר אח"כ רב יהודה כתיב הכא הלא פרוס כו' · והוא משום שבאמת לא כתיב הכא פרוש בשי"ן אלא במקום אחר . ולכן רב יהודה מיאן בזה ואמר כתיב הכא

אמר הבונה בודקין למזונות כו'. האמנם יעקב אבינו שאל מה' ית' שתיכן לאחת ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש כי הוא היודע לבות ב"א ולא היה לריך לבדוק אם הוא רמאי :

המתורגמן . א) אבוועכסלען . ב) שפייזע . ג) באלד אויף דער שטעללע . ד) זיך נייגין ופי' כאן כי אין דואגים עליו .

ליה והא תניא אם היה עני המחזר על הפתחים אין נזקקין לו א"ל אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נזקקין לו למתנה מועטת :

ט שם **אמר** רב אסי לעולם אל ימנע אדם (את) עצמו מלתת שלישית השקל בשנה שנא' (נחמיה י) והעמדנו עלינו מצות לתת עלינו שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלהינו · ואמר רב אסי שקולה צדקה כנגד כל המצות שנא' והעמדנו עלינו מצות וגו' מצוה אין כתיב כאן אלא מצות . אמר רבי אלעזר א גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר (ישעיה לב) *) והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם [זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית] · אמר להו רבא לבני מחוזא [במטותא א) מינייכו] עושו ב) אהדדי כי היכי דתיהוי [לכו] שלמא במלכותא · וא"ר אלעזר בזמן שבהמ"ק קיים אדם נותן שקלו ומתכפר לו ב ועכשיו שאין בהמ"ק קיים (זכה (שם נח) הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה) [אם עושין צדקה מוטב ואם לאו] באין עובדי כוכבים ונוטלין (אותה) בזרוע (שנא'

*) כלומר עשיית הצדקה יגרום שלום בקבוץ המדיני שלא יגזל העני את העשיר אבל כוונת נתינת הצדקה אם היא מצד שלום גם הש"י שזהו נקרא עבודת הצדקה יגרום השקט ובטח עד עולם שזהו ההשארות הנפשי הנצחי . (עקרים) :

לפרנסה *): מעשה הצדקה · טורח המעשים את חבריהם מדלא כתיב והיתה הצדקה שלום : (והריטב"א כתב השקט ובטח הוא הרווחה קלת אבל השלום הוא דבר של טובה גמור ועד עולם דקרא אתרווייהו קאי ע"כ): זכה · למזל טוב : עניים מרודים . זו הרשות שלועקים תמיד הבו הבו שאנו לריכים : מרודים · קונפליי"ט בלע"ז ג) כמו אריד בשיחי

*) ס"א לפרוסה · רפ"ל .

דוכתין אשכחן עניים שחזרו על הפתחים והיינו שכל בעל בית נותן לו משלו ורב פפא שלא היה נותן לו היינו מן הקופה כדרך שנותנין לשאר בני העיר כדאמרינן לעיל לא היה נותן לו כיו שהוא מחזר על הפתחים ולא בא לגבאים שיתנו לו מן הקופה ואמר ליה רב שמא שאחרים לא ידעו בו שמן הקופה לא נתן לו אלא שיסברו שאף משלו לא נתן לו ולא יתנו לו גם הם משלהם וימות ברעב אלא שדבר מועט יתן לו גם מן הקופה ואז יתנו לו גם אחרים משלהם וק"ל : אל ימנע א"ע משליש השקל כו' · אע"ג דלענין קרבנות בעי חלי שקל בכל שנה קאמר הכא דלדקה דמיא טפי לקדושת בדק הבית דהוי קדושת דמים וסגי בשליש השקל : שקולה לדקה כנגד כו' . על פי מה שאמרו לקמן כל המעלים עינו מן הלדקה כאלו עובד עבודת כוכבים שהיא שקולה כנגד כל המלות והוא שהנותן לדקה הקב"ה משלם לו כמ"ש מלוה ה' חונן דל וגו' והמעלים מליתנה יש לו לב בליעל לאמר שאין מי שישלם לו והרי הוא ככופר בה' ומודה באלהי זהב וכסף : לא זכה ועניים מרודים כו' · והיינו חיל המלך הרודים בעם תכנים לבית מס שהטיל המלך עליך לתת להם מזונות ורש"י פי' בע"א וק"ל : [אם עושין לדקה מוטב כו' · דאכילת עניים הוא תחת אכילת מזבח כמ"ש פתח במזבח וסיים בשלחן בזמן שבהמ"ק קיים מזבח מכפר ועכשיו השלחן מכפר כמפורש בפרק ח"ה ע"ש] : והיה מעשה הלדקה גו' · דלגבי הנותן לא קאמר אלא השקט ובטח ולגבי מעשה קאמר שמביא שלום וגדול השלום כדאמרינן בעלמא ועניין השלום הוא שלמא ממלכותא דאי לאו באין עובדי כוכבים ונוטלין כדמסיק בעובדא דריב"ז ועי"ל דמעשה הלדקה אין כאן רק שלום ממלכותא כיון שאינו נותן רק ע"י כפייה ותלה זה במעשה ולא בעושה לפי שגדול המעשה יותר מן העושה אבל עבודת הלדקה הגמורה שנותנין

עין יעקב

מלתת שלישית השקל בשנה . אפשר טעם השלישית שקל לפי שבשלשה שותפין יש באדם ונגד חלק הקב"ה שהוא חלק שלישית לריך ליתן פדיון נפש בכל שנה שלישית השקל כי מלוה ה' חונן דל : **שקולה** לדקה כנגד כל המלות . ושכרן ג"כ שוה דהרי כתיב ריש פ' ראה את הברכה אשר תשמעו אל מלות ה' אלהיכם אשר אנכי מלוה אתכם היום ובמלות לדקה כתיב כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וכו' : **אמר** להו רבא לבני מחוזא עושו אהדדי כי היכי דתיהוי לכו שלמא במלכותא . הא דקאמר כן לבני מחוזא היינו כדאיתא לעיל ופקדתי על כל לוחציו אפילו גבאי לדקה אסור לכפות על הלדקה אם לא דאמיד מותר לכפות להכי אמר רבא כן לבני מחוזא שהיו עשירים כדאיתא סוף ב"ק על כן מותרין הן לכפות זה לזה : **כי** היכי דתיהוי לכו שלמא במלכותא . כי אדם לעמל יולד או עול מלכות או עול של הגבאי לדקה וכהאי גוונא אמרינן בפרקי אבות כל הפורק ממנו עול תורה וכו' וע"ד דאיתא בסוכה דף מ"ט גדול העושה לדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר עשות משפט ולדקה נבחר לה' מזבח ע"ש וכה"ג קאמר בסמוך וא"ר א' בזמן שבהמ"ק קיים וכו' ובב"ר פרשת לך לך פ' מ"ד ר' יוחנן אמר ד' דברים הראה הקב"ה לאברהם גיהנם ומלכיות ומתן תורה ובית המקדש א"ל כל זמן שבניך עוסקין בשתים ניצולין משתים וכו' ועתיד בהמ"ק להרוב וקרבנות לבטל במה אתה רוצה בגיהנם או במלכיות ר' חוניא בר פפא אמר בחר לו את המלכיות וא"כ שפיר קאמר דע"י לדקה שהוא כקרבנות ניצול משעבוד מלכות והוי לכו שלמא

הרי"ף

גדול המעשה יותר מהעושה . עיין פרש"י ואפשר לומר עוד דאם מדבר על הלדקה איך הוא אומר אח"כ ועבודת הלדקה השקט ובטח ליערבינהו והיל"ל והיה מעשה עבודת הלדקה שלום והשקט ובטח ומדפלגינהו משמע דעבודת הלדקה לחוד שהוא הלדקה עלמה ומעשה הלדקה הוא המעשה לחברו שיתן הלדקה . ומאי דקאמר גדול המעשה עיין פי' הריטב"א ז"ל . ואפשר לומר עוד דבהאי קרא מיירי ממעשה לחבירו שיתן לדקה וה"ק והיה המעשה לחבירו לנדקה עושה שלום או שלמא דמלכותא כדקאמר קרא או שלום בין העני ובין הקב"ה שלא יקרא העני תגר ובעבודת הלדקה אם המעשה הזה הוא גם כן עושה לדקה והיה למעשה הלדקה שהוא מעשה ועושה השקט ובטח עד עולם לפי שהנותן לדקה אינו מובטח של זרעו עד עולם שאם לא בא הוא בא בנו או בן בנו וזה שעשה עבודת הלדקה וגם מעשה לאחרים ליתן לדקה יהיה השקט ובטח עד עולם יהיה זרעו נכון שלא ילטרכו ליטול ואינם באים לאותה מדה : **וא"ר** אלעזר בזמן שבהמ"ק קיים זכה הלא פרוס לרעב לחמך וכו' . פרש"י ז"ל זכה למזל טוב ויש לדקדק למה שינה ממשמעותו דזכה במעשיו להיות לדיק ואפשר שאין הקב"ה מעניש למי שאין בידו מעשים שלא יעשה לדקה בממונו להטיב לעניים כי זכו תלוי בבחירתו של אדם ואין כאן אלא זכה למזל טוב וכו' ועוד נראה שאי אפשר לומר שאם לא זכה האדם במעשיו באים עובדי כוכבים ונוטלים כיון דאמרינן בסמוך אעפ"כ נחשב לו כלדקה נמלא שאינו מדבר ברשעים אלא בלדיקים ומ"מ אמר אם זכה האדם הלדיק במזל טוב הולכים מעותיו מידו ללדקה ואם לא היה לו מזל טוב נוטלים וכו' ואעפ"כ כיון שהוא לדיק נחשב לו ללדקה . ועדיין יש לדקדק מנ"ל למדרש אם זכה אם לא זכה וע"ק היכי רמיזא הכא שהעובדי כוכבים נוטלין אותו הן אמת שבמ"ר דרשו גבי הסוא שובדא דבני אחתיה דרבי יוחנן בן זכאי שמינה אותם גבאי לדקה ועביד חושבנא ופשו י"ז דינרים וכו' כמבואר שם באורך במ"ר פרשת בהר סיני ודרשו שם על פסוק ותפק לרעב נפשך זכה לרעבו של יעקב לא זכה לשבעו של עשו וא"כ כפי זה נאמר דהכא נמי יליף מהלא פרוס לרעב לרעבו של יעקב אבל עדיין קשה מהיכא דריש אם לא זכה ועניים מרודים וכו' ופ"ק דהיכן מלינו שעניים מרודים הוא מדבר בעניי עשו ואדרבה שם אמרו לשבעו של עשו . וגם במ"ר קשה מהיכא דרש תפק לרעב זכה לרעבו של יעקב לא זכה לשבעו של עשו . ונ"ל דהכי דרשי קראי דהלא פרוס לרעב שיש לדקדק בו מאי הלא פרוס לרעב אמנם הכוונה לדרוש בב' פנים הלא באמת כי לריך האדם לפרוס לרעב שהוא רעבו של יעקב לחמך ואם לא עשית כן אז ועניים מרודים וגו' ויהיה פירוש הלא כמו התשמור מלותיו אם לא וה"ק הלא אם לא פרוס לרעב לחמך אז ועניים מרודים תביא בית שמלינו שילחק הנחיל לעשו שבזמן שאין קולו של יעקב מלפלף בדברי תורה יהיו הידים ידי עשו שולטות על ישראל וזהו והיה כאשר תריד שהוא מלשון רידוי שימשול ביעקב ופרקת עולו מלוארך וז"ש מרודים כלומר מאותם הרודים בעולם מכח ברכת אביהם שהם שבעו של עשו תביא בית וה"ק אם לא פרסת לחמך לרעבו של יעקב לתת להם לדקה אז לאותם עניים שבאים מאותם הרודים בעולם שהם זרעו של עשו תביא בית ובההוא קרא דותפק לרעב נפשך גרמזו עובדי כוכבים בקרא דלעיל ואמר אם תסיר מתוכך מוטה שלח אלבע ודבר און דפשטיה דקרא קאמר אם תסיר מתוכך מוטה שלח האלבע על חבירו וכל שכן להרים יד על חבירו וגם שלא לדבר און ומרמה . אמנם חז"ל במדרש דרשו אם ראית חבירך שבורח מן אנס עובד כוכבים אין הוא אזיל בדא אמור הא אזיל בדא וכונתם לדרוש שתהיה מורה באלבע את הדרך שלא הלך בה ותאמר כי בה הלך ואעפ"י שהדבר שקר סותר לך לדבר און כדי שלא יהיה נלכד חבירך . ונ"ל דרמיזא במה שאמר אם תסיר מתוכך מוטה דהיינו מטה שבט מושלים דהיינו גרזיפטי עובדי כוכבים אנסים ואם ראית אותם מבקשים איש יהודי תסירם מעליו כי סותר לשלוח לך אלבע להורות הדרך

ענף יוסף

ר"ל בעיקר הפסוק שממנו אנו למדין כתיב בסמ"ך ובדקרינן · שמעתי מפי הרב המופלג מוה' גרשון במוהר"ר מרדכי מסלאנים :

עץ יוסף

יקריה על חד תלת מאה וארבעין ותלתא כו' · ופי' הערוך משום דשבעתים היינו שבעה פעמים שבעה הרי מ"ע · ומדכתיב כאור שבעת ימים שבעה פעמים מ"ע הרי שמ"ג · משמע דס"ל דכאור שבעת ימים מספר שבעה ימים קאמר : **מן המעשה** · פי' שכופה את חברו שיתן לדקה · כי יותר ממה שבעל הבית עושה עם העני · העני עושה עם בעל הבית · כי זה מחייהו בעולם הזה וזה נותן לו חיות בהשארת הנפש בעוה"ב · ויש באחד מה שאין בחברו · אמנם המעשה שהוא מזכה לשניהם לעשיר ולעני כי על ידו ניתן לשניהם עוה"ז ועוה"ב · ועל כן לו משפט פי שנים מהעושה : **שנאמר** והיה מעשה הלדקה כו' · משום דקשה ליערובינהו ולומר והיה מעשה עבודת הלדקה שלום והשקט ובטח . ומדפלגינהו משמע דעבודת הלדקה לחוד שהיא הלדקה עלמה · ומעשה הלדקה הוא המעשה

א במדבר רבה פ' י"ד סימן כ"ב : ב ילקוט ישעיה רמז שנ"ב :

חדושי גאונים

יזהירו בזוהר התורה כזוהר הרקיע . שהם אינם מאירים מעלמם. רק מריקים עלינו אור אשר מקבלים מאורות העליונים . כן הדן דין אמת לאמתתו של דין . כפי החקים הקבועים לנו בתורת משה. הנה אינו אומר דעת עלמו כלל . רק מגיד מה שעלה במלודתו להבין בתור' ואת אשר קיבל מאורה הוא מורה לב"א בלי גרעון ובלי העדפה· וזה רק בדן דין אמת לאמתתו של דין . אולם בדין מרומה אשר הרשות נתונה ג"כ ביד הדיין לדון שלא ע"פ ד"ת רק בהוראת שעה . ואם אמנם כי הרשה הדיין מפי התורה לדון כרלונו וכפי הכרעת דעתו . הנה עם כל זה בזה האופן הוא דן ומורה כפי דעתו ולא כפי אשר מקבל מאור התורה . ואינו דומה לזוהר הרקיע שהרקיע בטבעו אינו מזהיר כלל מעלמו . וכאן עיקר המשפט

אהבת איתן

גדול המעשה יותר מן העושה . וקשה דבחלק (דף לט) א"ר אבהו כל המעשה את חבירו לדבר מלוה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה שנאמר ומטך אשר הכית וגו' וכי משה הכהו והלא אהרן הכהו אלא לומר לך כל המעשה כו' ואמאי אמר הכא דמעשה גדול.וראיתי בס' יד יוסף פרשה תרומה שהקשה כה"ג מהא דאיתא במדרש דשכר מעשה כעושה ועדיפא ה"ל להקשות מהך דחלק ומלאתיהם ביפ"ת שהרגיש בזה. מיהו א"ש לפמ"ש שם בס' הנ"ל דכאן איירי במי שאינו רולה לעשות לדקה ובא אחר והכריח אותו לכך גדול המעשה שהוא בחירי מהעושה שהוא מוכרח.משא"כ היכא שהעושה ג"כ בחירי ואינו מוכרח במעשיו רק שהמעשה למד אותו לעשות די שיהיה המעשה כעושה כהך דחלק :

בסימי (תהלים כ"ה): [עולא משגש ארחתיה דאימיה · לרב ששת קרו ליה הכי עולא המשגש דרכי אמו שגרם לטעותה מדרך שאר נשים כדלקמן · משגש לשון מהומה ושגעון]: קליפה · מאליי"א בלע"ז: וכבגד עדים כל צדקותינו· כלומר [אף] כל צדקותינו נמאסו מחמת רשענו כבגד מאוס שאדם מסירו מעליו · עדים · כדמתרגמינן ויסר ואעדי וכן מעדה בגד ביום קרה (משלי כ"ה) מ"מ מקים צדקה לבגד וצדקת הצדיקים לבגד הגון: [ביום ספורו . בשבעת ימים שבין עזרת הצפורים להבאת קרבנותיו בשלמא בימי חלוטו איתקש למת לטמא אף באוהל: הואיל ומטמא בגדים. דהא ביום השביעי כתיב וכבס בגדיו: טומאה בחבורין · כגון בגדי לבושו הרי הן כמוהו אבל שאר בגדים הנוגע בהן וכן אם יגע באדם לא מטמא תדע שהרי המסיט נבילה כתיב ביה והנושא את נבלתה יכבס בגדיו (ויקרא י"א) ולא אשכחן דלהוי אב הטומא' לטמא אדם ושאר בגדים: שכבת זרע מטמאה בגדים. וכל בגד וכל עור אשר יהיה עליו שכבת זרע וגו': בהדיא כתיב ביה. הוא הדין כמי דהוה מצי למיפרך דהא טומאת בגדים לא דמיא לבגדים דבימי ספורו דהא בגדים דהכא לאו בגדי לבוש שרץ הן וטומאת מגע הוא אלא דעדיפא מיניה קא מותיב ליה: או לרבות הנוגע · דהכי תניא במסכת נדה (דף מג:) מנין לרבות הנוגע בשכבת זרע ת"ל או איש]: הוה קא מהדר ליה. רב אחדבוי לרב ששת בבדיחותא לפי שהיה רב ששת נכשל בתשובותיו:

ועניים מרודים תביא בית אמר מר עוקבא) ואף על פי כן נחשב לנו כצדקה שנאמר (ישעיה ס) ונוגשיך צדקה · אמר (רב) [רבא האי מילתא אישתעיא לי עולא [שם ע"ב] משגש ארחתיה דאימיה] משמיה דרבי אלעזר מ"ד (שם נט) וילבש צדקה כשרין לומר לך מה שריון זה כל קליפה וקליפה[א] מצטרפת לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול ר' חנינא אמר מהכא (שם סד) וכבגד עדים כל צדקותינו מה בגד זה כל נימא ונימא[ב] מצטרפת לבגד גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול· אמאי קרו ליה עולא משגש ארחתיה דאימיה דבעא מיניה רב אחדבוי בר אמי מרב ששת מנין למצורע בימי ספורו שמטמא אדם א"ל [הואיל ומטמא בגדים מטמא אדם א"ל דלמא טומא' בחיבורים שאני דהא הסיט נבילה דמטמא בגדים ואינו מטמא אדם אמר ליה ואלא שרץ דמטמא אדם מנלן לאו משום דמטמא בגדים א"ל שרץ בהדיא כתיב ביה (ויקרא כב) או איש אשר יגע בכל שרץ אלא שכבת זרע דמטמא אדם מנלן לאו משום דהואיל ומטמא בגדים מטמא אדם א"ל שכבת זרע נמי בהדיא כתיב בו (שם) או איש לרבות את הנוגע] אהדר ליה בבדיחותא[ג] חלש דעתיה

[אתיא אימיה וקא בכיא קמיה. פר"ח דהיינו אימיה דרב אחדבוי ולדידיה קרי עולא משגש אורחא דאימיה שגרם לאמו להתבזות לפני רב ששת והיא היתה מנקתו של רב ששת לכך אמרה חזי הני חדיי דקא מלית מינייהו]:

מהרש"א

מדעת ורצון בלי כפייה יש לו דבר נוסף דהיינו השקט ממלכותא וגם בטחון טוב שיש לו מי שישלם לו וק"ל: ואעפ"כ נחשב לנו לצדקה כו' · מפני שהעובדי כוכבים נוטלין מן העשיר תחת העני וק"ל: כל קליפה כו' · דימה הצדקה השלימה שעושה הקב"ה עם כל חי לשריון שצרופו לירוף גמור וחזק אבל אנו וכהי כטמא כלנו נחשב לבני אדם שאינם מהוגנין וע"כ כל צדקותינו שאנו עושים אינה שלימה והוא כבגד עדים שהוא כבגד בלוי שצרופו קלוש וחלוש וק"ל:

חדושי גאונים

יוצא מפי החכם ולפי תות דעתו לבד הענין נתתך. ומפ"ז אמרו דהמשכילים אשר כזהר הרקיע מזהירים. הם אלו אשר דנין דין אמת לאמתתו של דין. ודנין רק כפי התורה. ולכן הדיין והשופט אינו רק בבחינת מורה ומלמד מה שקבל ולמד מהתורה. ונצוצי התורה יביאו לנו דרך איש זה. וכן כלנו חז"ל ג"כ בזה הענין גם גבאי צדקה. כי הוא גם כן אינו רק מחלק המעות שנתנו לו האנשים המתנדבים. ואסור לשנות מדעת הנותנים לתת לצדקה אחרת: ומה שדרשו ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. אלו מלמדי תינוקות כגון ר"ש בר שילא. לדעתי הכוונה כאן ענין מושכל. כי לפי ההשקפה הראשונה נראה שהמלמד לתינוקות ולילדים הרכים אשר שכלם אינו שלם עדיין. ואינו מבושל כל צרכו. הנה יזיק לחינוכם אם המחנך הזה הוא איש חכם ונבון. כי יוכל לחשוב על הרבה ענינים קשים מאד לפי ערך הילדים לקבלם. ולדעתו הם קלי העיון ויעבור עליהם במהירות ובחפזון רב. ויחשוב שגם הילדים אשר ישמעו לקולו מבינים ג"כ ככל הצורך. אחר שהדברים קלים הם אצלו. ובין כך יהיו הילדי' האמונים מבוללי ראשית דרכי הלימודים. נעורים וריקים מכל. אולם מצד השנית חכמת חינוך נערים היא חכמה מפוארה להבין ולמצוא דרך ישר ונאות לפי השגת הנער המתחנך. ולפי מזגו והרכבתו ולפי ערך כחותיו. ובאיזה דרך ישכון אור להבינו בנקל ולהעלות אותו מעלה מעלה. לנטוע על תלמי לבבו פרי תבונה. ועל איזה אופן יחכיל ויצליח בלימודו. וכשם שאין פרצופיהן ודעתן של בני אדם דומים זה לזה. כן ענין החינוך איכו שוה לכל הילדים. להוציא יקר מזולל הלא המה הכחות הנטועות בו להוציאם אל הפועל. ולכל ילד וילד ולכל

הרי"ף

כאמר שלא הלך בה ולדבר און. וכפי דרך זה יש לנו לדרוש ג"כ בקרא דהלא פרוס לרעב לחמך דכתיב לעיל והלא רצוים חפשי וכל מוטה תנתקו שמדבר במטה שהם שבט מושלים עובדי כוכבים אנסים שאינם מתנתקים אלא בפרוס לרעב לחמך. ובזה נדקדק האי דנקט קרא ותפק לרעב נפשך כי למה לא אמר ותתן לרעב וחז"ל דרשו מכאן שהמפייסו בדברים ואומר לו תלא נפשי עליך וכו' אבל כאן דרשו ותפק כלומר אם תתפוך לספק ולסלק עצמך שלא תהא נלכד בידם של מטה רשעים זו היא תקנתך שלרעב יהיה נפשך שהוא רעבו של יעקב כי אין לך תיקון להפיק עצמך מתחת ידם אלא בצדקה שתתן לרעבון של יעקב כי אז הקב"ה הוא מרחם עליך וקורא לך גודר פרץ משובב נתיבות לשבת: מ"ד וילבש צדקה כשרין וכו'. ראוי לעורר מה הוקשה להם בפסוק שאמר מאי דכתיב וכו'. וע"ק מאי אשמעינן פשיטא וכי מי שאין בידו לעשות צדקה כי אם דבר מועט יעלה על לב שהורע כחו והרי אחד המרבה ואחד הממעיט. וע"ק רבי חנינא למה לא יליף ג"כ מהאי קרא גם להבין כוונת דבריו כל נימא מצטרפת דהא פשיטא כדאמרן. הביאור דקשה בכתוב דהיל"ל וילבש שריון צדקה וכובע ישועה בראשו או יאמר וילבש צדקה כשריון וישועה ככובע בראשו אבל השתא לאו רישיה סיפיה ולאו סיפיה רישיה לכן ביארו וילבש צדקה עשה לבוש אחד שלם מהצדקה שנתן אפילו דבר מועט ואל יקשה לך איך מדבר קל יוכל לעשות מלבוש אחד שלם לזה המשיל כשריון מה השריון כל קליפה מצטרפת וכו' נמצא שאם תחסר קליפה אחת אין השריון שלם והרי הוא יחשב מי שעשה אותה הקליפה כאילו עושה כל השריון מאחר שבו תלוי גמר השריון ג"כ הנותן צדקה לעני אפילו פרוטה אותה פרוטה מצטרפת כאילו נתן לעני כל אותו הסום של הצדקה מאחר שאלמלא נתן אותה היה מעכב בידו לקנות אותו ככר שיאכל א"כ כל פרוטה מצטרפת לחשבון גדול פירוש לחשבון כל סך הגדול שקבץ כי כל פרוטה של כל אחד הוא מעלה עליו כאילו נתן גם את הכל והנה רבי חנינא לא דריש מהכא משום דנכי דמי שנתן הפרוטה אחרונה של כדי הככר נחשבת כאילו נתן כל דמי הככר משום שהכל תלוי בו כדמיון השריון שאם לא תהיה הקליפה אחרונה הרי השריון כאילו אינו כי באותו נקב יוכל לעבור חנית ותן אבל הקליפה ראשונה של השריון אין בה תועלת כי עדיין הוא כבתחלה שלא הועיל במעשיו וא"כ גם מי שנתן הפרוטה ראשונה או שניה הלואי תחשב בערך פרוטה ולא בערך כל דמי הככר מאחר שגם אחרי נתינתה לא הועיל שאין באותם מעות כדי לגימה לזה הביא משל הבגד שכל נימא ונימא והכי אריגת הבגד אינו כשריון שנעשה מעט מעט אבל בבגד צריך שיהיו קשורות כל נימות הערב לעשות טלית אחד וא"כ הראשונה והאחרונה מצטרפות יחד ואין להם תקומה זו בלא זו כי כל נימא מצטרפת להעשות אותו בגד גם כל פרוטה אפילו הראשונה היא מצטרפת לחשבון גדול כאילו נתן כל אותו חשבון :

עיון יעקב

שלמא ממלכותא ועי' במהרש"א: מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול. מדמה הצדקה לשריון לומר לך מה שריון מגין במלחמה אף הצדקה מגינה משעבוד גלות דהיינו שלמא במלכותא כדלעיל:

ופליגא

עץ יוסף

לחברו שיתן צדקה · וקאמר שכר הצדקה הוא רק השקט ובטח שהוא הרווחה קלת · אבל שכר המעשה הוא השלום שהוא דבר של טובה גמור · ועד עולם דקרא אתרוייהו קאי · וטעם הדבר שגדול המעשה יותר מן העושה · שלעולם יש לשבה יתרון על המסובב · ועיין בביגה לעתים דרוש עת לחננה דרוש ע"א: מה בגד זה מצטרפות כו'. כוונת הש"ס במשלים אלו דהנותן צדקה לשמה מדמין אותו לשריון שכמו שהשריון הוא דבר המגין כמו כן צדקה כזו מגין מן היסורין כדכתיב וצדקה תציל ממות ואמרינן לקמן שצריך דוקא נותנה ואינו יודע למי נתנה · נוטלה ואינו

ענף יוסף

ט אף צדקה כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. לפי שהקב"ה נקרא זורע צדקות. ויבואר ע"פ דאיתא בדברים רבה פ"ג רבנן אמרין מאמונתו של ב"ו אתה יודע אמונתו של הקב"ה. מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום. והלכו אנשים להתפרנס שם והיו בידם שתי סאין של שעורים והפקידו אצלו ושכחו אותן והלכו להן. והיה ר"פ בן יאיר זורע אותן בכל שנה ועושה אותן גורן וכונסן. אחר ז' שנים הלכו אותן החברים לשם לתבוע אותן ליתן להם. מיד הכיר אותן ר"פ בן יאיר. אמר להן בואו וטלו אוצרותיכם. הרי מאמונתו של ב"ו אתה יודע אמונתו של הקב"ה ע"כ. א"כ לפ"ז בודאי הקב"ה זורע כל צדקות שישראל נותנין. ד"מ שהנותן מנה לצדקה מעלה עליו הקב"ה כאלו היה עושה פירות בכל שנה ושנה ומשלם לאדם שכרו בעולם הבא הקרן והפירות ופירות פירותיהן לפי רוב השנים. וטעמא דמלתא משום דהנותן מנה לצדקה אלו לא נתנה היה יכול להרויח ולהשתכר בה בפרקמטיא ועשתה פירות בכל שנה ושנה לכך שורת הדין הוא שהקב"ה זורע ומשלם קרן ופירות. והך טעמא לא שייך אלא בנותן מנה או חצי מנה בבת אחת דיכול אדם לעשות סחורה. אבל בנותן פרוטה פרוטה לא שייך הך טעמא. וס"א דאין הקב"ה זורעה ולא יקבל אלא שכר הקרן שנתן בלבד. ואשמעינן הכתוב שהקב"ה מצרף הפרוטות להדדי לחשבון גדול כאלו זורע כל פרוטה ופרוטה ונעשה מהם חשבון גדול קרן עם פירות (נל"ח) :

אמר הבונה אמאי קרי ליה עולא משגש כו'. טוב דבר התנא אשר דבר באבות והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה כו' וכל דבריהם כגחלי אש שכמו שהאש טוב ומועיל וערב ליודע להשתמש בו ומזיק למתקרב לו אשר לא כדת כן הם דברי חכמים רב אחדבוי היה כלועג על דברי רב ששת בדין ששאל ממנו נענש באיבוד הדבור ושכחת תלמודו עד שהוצרכה אמו לבקש ברחמים מרב ששת על רפואתו. האמנם מה מקום לקרוא לו משגש ארחתיה דאימיה ופירוש לפרש"י ז"ל שאמר שגרם להטותה מדרך שאר נשים לדעתי הוא לפי שדרך הנשים בעולם לבקש להנקם מן המבזים או מן המריעים לבניהם וזאת נכמרו רחמיה כ"כ על העונש הרב שנענש רב אחדבוי בסבת בנה שגרם לה להפיל תחנוניה לפניו להתפלל בעדו ויחיה :

המתורגמן. א) שופפע, פי' קשקשת. ב) פאדען. ג) מיט שפאַט.

ופליגא דר"י דאמר אף כופה כו' • יראה בזה דתלמודא סמך עלמו אמאי דאמרינן בפ' ארבעה נדרים דמשה הרגו לחימה והשתא ע"כ לר"א דאמר גדול העושה כו' היינו דעושה צדקה כופה תרווייהו אף ואימה ומשה לא כפה רק חימה אבל אי הצדקה אינו כופה רק אף ולא חימה אין כאן גדול העושה צדקה דאם בצדקה כופה האף ומשה לא כפה אותו הרי גם משה גדול מעושה צדקה שהוא כפה החימה משא"כ עושה הצדקה והשתא קאמר שפיר ופליגא כו' דלר"י דאמר בצדקה דאינו כופה חימה אין כאן גדול עושה צדקה כו' כיון דמשה כפה חימה וק"ל: ובתוס' ד"ה חמה אינו כופה • תימא דבשלהי פרק ד' נדרים אמרינן דחימה משה הרגו עכ"ל מהאי קרא דכי יגורתי מפני האף והחמה פריך התם אהך דחימה משה הרגו ומשני לה תרי חימה הוו אבל ר"ל דתמיהא להו לר"י דקאמר הכא יותר יש לכפות האף מן החימה ולגבי משה אמרינן התם בהיפך דחימה הרגו ולא האף וק"ל ויותר נראה לי שטעות נפל בדבריהם תי' במקום פי' וכוונתם דסמך תלמודא אהך דנדרים דחימה משה הרגו וע"כ הא דר"י פליגא

דרב ששת אישתיק רב אחדבוי בר אמי ואיתיקר א) תלמודיה אתיא אימיה וקא בכיא קמיה צווחא ולא אשגח בה אמרה ליה חזי להני חדיי דמצית מינייהו בעא רחמי עליה ואיתסי ג) :

י שם א"ר אלעזר א גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו דאילו במשה רבינו כתיב (דברים ט) כי יגורתי מפני האף והחמה ואילו בעושה צדקה כתיב (משלי כא) מתן בסתר יכפה אף *) ופליגא דרבי יצחק דאמר רבי יצחק אף כופה חמה אינו כופה שנאמר (שם) ושחד בחיק חמה

*) גי' רש"ל ושוחד בחיק חמה עזה •

רש"י

אישתתק רב אחדבוי • נעשה אלם: אתיא אימיה • דרב ששת: צווחא קמיה • שיתפלל עליו: להני חדיי • הדדים הללו • חדיי תרגום של חזה: דמצית מינייהו • שינקת מהן: אף וחימה • ב' לגיונות קשים הם ליפרע

תוספות

גדול העושה וכו' • פירוש יותר משכך חמה ממשה רבינו בתפלתו ואע"ג דמשה נמי עשה צדקה בסתר שמא אותה שעה כבר פסק אותו זכות: חמה אינו כופה • תימה דבשלהי ד' נדרים (ד' ל"ב•)

הרי"ף

עיון יעקב

ופליגא דר"י דאר"י • נראה משום דהא דאמר משה כי יגורתי מפני האף והחמה היינו משניהם ביחד אבל באחד מהן היה יכול לעמוד כדאיתא במדרש ילקוט פ' עקב דף רס"ט ע"ד כי יגורתי מפני האף והחמה א"ל רבש"ע לית אנא יכול למיקם בתרווייהו קום אתה בחד ואנא בחד הד"ד קומה ה' באפך עכ"ל ומדקאמר גדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו מכלל דס"ל דצדקה בסתר כופה אף ותימה שניהם יחד א"כ שפיר קאמר ופליגא דר' יצחק דאר"י אף כופה חימה אינו כופה ולפ"ז שפיר מיושב כוונת התוספות כאן ד"ה חימה אינו כופה תימה דבשלהי פ' ד' נדרים אמרינן דחימה משה הרגו כוונת התוס' על הא דקאמר שם בפ' ד' נדרים חימה משה הרגו שנאמר חימה אין לי והכתיב כי יגורתי מפני האף והחימה ומתרץ ואם איתא כפי שעולה על הדעת הש"ס כאן דקאמר משה כי יגורתי מפני האף והחימה היינו בשניהם אבל בא' יכול לעמוד וכדאיתא במדרש שאמר קום את בחד ואנא בחד כדכתיב קומה ה' באפך א"כ שפיר קאמר דחימה משה הרגו נמצא כוונת התוספות נכון בלי פקפוק רק שקילרו קצת במקום שהיה לו להאריך ועיין במהרש"א:

ושחד בחיק כל הנוטל שוחד. וקישור הפסוקים כן הוא מתן בסתר יכפה אף ואם כן יאמר דהא הוי כמו שוחד שאתן ג"כ בסתר לזה מזהיר מ"מ ושוחד בחיק תימה עזה כי שאני הקב"ה דמותר לקבל שוחד מישראל שהם בניו וזה אפשר כוונת הפסוק לעשות לדקה

גדול העושה לדקה בסתר יותר ממשה רבינו כו'. וקשה היכי ס"ד דר' אלעזר לומר גדול ממשה והרי גם משה שנתיירא מהאף והחמה סוף דבר שמע הקב"ה בתפלתו ולא יכלו לו כדכתיב ואתנפל לפני ה' כי יגורתי כלומר התפללתי לסבת שיגורתי מהאף והחמה וישמע ה' אלי הרי שהתפלה ביטלה כח האף והחמה ואין לומר שהעושה לדקה אפילו מורא אינו ירא דהא לא משמע מקרא אלא שכפה האף אבל לעולם שעמד בפניו ונתיירא. ועוד קשה לפרש"י ז"ל שפירש אף וחמה לגיונות קשים הם ליפרע מהחוטאים וכפי זה לא באו על משה אלא היו באים ליפרע מהחוטאים בעגל ועליהם נתיירא משה וא"כ גם העושה לדקה בסתר שכופה אף וחמה הוא שלא יזיקו לעצמו מגד חטאיו אבל אינו מועיל לאחרים וכיון שנתיירא מאף וחמה שלא יזיקו לישראל אם כן שקולים הם והיך שוא אומר גדול ממשה. וע"ק שפירשו התוספות יותר משכך חמה דמשמע שגם משה משכך מקלת חמה אלא שעושה לדקה משכך יותר וקשה דהרי כתיב כי יגורתי מפני האף והחימה ואם זה היה קודם התפלה מנ"ל דלאחר התפלה לא שיכך אלא מקלת דלמא שיכך לגמרי ואם אחר התפלה אמר יגורתי הרי שלא נשתככו לא מיניה ולא מקלתה ומי הכריח לתוספות לומר פירוש זה. ועוד נכאר שאמרו ואע"ג דמשה נמי עשה לדקה בסתר היכי שייך לפי' שאמרו יותר משכך חימה. וע"ק מה קושיא דלמא העושה לדקה בסתר כופה אף ותימה לעצמו וגם משה שעשה לדקה בסתר כפה אף ותימה לעצמו אבל התפלה שהתפלל משה בעד ישראל לא הגינה עליהם לכפות אף ותימה מעליהם. ועוד נדקדק מנ"ל שעשה משה לדקה שאם הוא על הסתם שהאיש משה גדול מאוד בודאי שעשה לדקה א"כ היל"ל ואע"ג דא"א שמשה לא עשה לדקה בסתר. וע"ק שלא הביאו כלום ושמא אותה שעה כבר פסק אותו זכות והרי מלינו שהלדקה בסתר שהוא נותנה ואינו יודע למי נותנה מללת ממיתה מגונה שהיא עד עולם גם עד זקנה ושיבה ולא פסק אותו זכות. וע"ק מ"ש ופליגא דר' ילחק דמנ"ל דפליגא דאפילו הכי גדול הוא ממשה שמשה נתיירא אף מהאף והעושה לדקה בסתר גדול כחו שכופה האף מה שלא כפה משה הן אמת שרש"י ז"ל רלה ליישב זה במ"ש ר' אלעזר סבר דהאי ושוחד בחיק ארישא קאי כלומר בפירושא דהאי קרא פליגי דר"א דריש ארישא קאי יכפה חימה עזה ור' ילחק דריש אע"פ שוחד בחיק חימה עזה אבל מ"מ: קשה כיון שבענין הדרשה שגדול העושה לדקה ממשה שוים הם אין לומר פליגא בענין הפסוק אי מדריש הכי או הכי. ועוד ל"ע במ"ש התוס' חימה אינו כופה תימה דבשלהי ד' נדרים אמרינן חימה משה הרגו וקשה טובא דקושיא זו היא בגמרא מסכת נדרים על מ"ש משה הרגו לחימה ותירלו תרי חימה הוו ולבע"א גונדא דחימה הוא ואין דרך התוס' להקשות קושיית הגמרא שהניחו בתימה. וע"ק למה לא הקשו כן בדברי ר' אלעזר שהביא הפסוק כי יגורתי מפני האף והחימה ותימא והא חימה משה הרגו שכך הקשו בגמרא על דברי הפסוק כי יגורתי מפני האף והחימה. וע"ק דבשלמא בדברי הפסוקים יש להקשות אבל לר' חנינא נימא בלא ספק שהרגו משה לחימה. ונלע"ד עם מ"ש חז"ל באותה שעה בא משה לירד וראה מלאכי חבלה ונתיירא מהם שנאמר כי יגורתי מפני האף והחימה מה עשה הלך ואחז את הכסא שנאמר מאחז פני כסא והגין עליו הקב"ה ופירש מזיו שכינתו עליו כו' ה' מלאכי חבלה הם אף וקלף ותימה ומשביר ומשחית הזכיר משה ג' אבות והלכו שלשה ונשתייר אף ותימה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עמוד אתה באחד ואני באחד שנאמר קומה ה' באפך ומנין שעמד משה בתימה שנאמר ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית וכפי זה משמע שלא הגינה תפלתו של משה לכפות אף ותימה עד שהוצרך לאחוז פני כסא והגין עליו וזהו להצלת עצמו מפניהם ואח"כ להצלת ישראל השיב משה חמתו מהשחית בכח התפלה וכיון שלא היה בו כח להנצל מהם לולא שאחז פני כסא ומצינו בעושה לדקה בסתר שכופה אף ותימה הבאים להמית מיתה מגונה לאדם והוא נצול ע"י מתן בסתר שנותנה ואינה יודע למי נותנה הרי שגדול העושה לדקה בסתר יותר ממשה רבינו ואע"פ שסוף כל דבר השיב תימה כדכתיב להשיב חמתו וכפי זה נכי דגדול העושה לדקה שיכפה אף ומשה לא עמד בפניו אלא אמר להקב"ה קומה ה' באפך אבל בחימה שהשיב משה מגין לנו שהוא גדול ממשה לזה פירשו התוס' יותר משכך חימה כלומר אע"פ שגם משה השיב חימה מ"מ זהו יותר משכך חימה שמשה השיב החימה שלא תשלוט אבל לא כפה אותה וזה יכפה אף ויכפה תימה וא"כ הוא גדול משני לדדין אם מלד האף שלא יכול לו משה כלל גם אחר תפלתו וגם מלד החימה שלא כפהו לגמרי רק השיב חמתו מהשחית וזה העושה לדקה בסתר יכפה תימה עזה הגיע לארץ. ונמלא לפי המדרש הזה שאמר משה יגורתי מפני האף והחימה בבחינת עלמו שראה אותם באים להזיקו ואחז פני כסא והגין עליו וגם אחרי התפלה שמע ה' אליו לעמוד באף אבל בחימה השיב חמתו ולא כפה אותה אפילו בכח התפלה ועכשיו שדרשנו שמשה בתפלתו העביר חימה אבל יותר משכך העושה לדקה בסתר הקשו אע"ג דמשה נמי עשה לדקה בסתר דנכי דזכות מעשה לדקה בסתר אינו מגין על אחרים רק לעלמו וכאן משה בא להגין על ישראל אבל מ"מ כיון שבתפלתו השיב חמתו מהשחית היה להצטרף עם התפלה זכות מעשה הלדקה שעשה ויככך החימה ויכפה אותה כמו העושה לדקה בסתר שכופה האף שלא יזיקהו וגם שאיש משה בתפלתו עם כח הלדקה יכפה אף אשר על ישראל ותירלו שמא אותה שעה פסק אותו זכות וביאור הענין כי במסכת נדרים אמרו בשעה שנתרשל משה מהמילה באו אף ותימה ובלעוהו ולא שיירו ממנו אלא רגליו מיד ותקח לפורה לור ותכרות ויתך ממנו באותה שעה בקש משה להרגן שנאמר הרף מאף ועזוב חימה וי"א לחימה הרג שנאמר חימה אין לי והא כתיב יגורתי מפני האף והחימה תרי חימה הוו ולבע"א גונדא דחימה ופרש"י שנאמר הרף מאף ועזוב חימה כלומר הקב"ה א"ל שיעזבם אלמא רוצה היה להרגם וקשה דגם לסברא ראשונה שהיה משה הורגם לולי שאמר לו הקב"ה הרף מאף ועזוב חימה שלא להרגם יש להקשות א"כ איך נתיירא אח"כ מפני האף והחימה גם לי"א דהרגו לחימה מאי אולמיה דחימה שבנית או גונדא דחימה שנתיירא ממנה כיון שכבר הרג לחימה הראשונה. ונראה שבאותה שעה כשנתקן דבר המילה בקש משה להרגם מכח מעשה הלדקה בסתר שעשה משה והיא מללת ממיתה מגונה הבא ע"י אף ותימה ומעשה הלדקה יכפה אף ותימה כדכתיב מתן בסתר יכפה אף וכשרלה משה להרגם לא הניחו הקב"ה להרגם דכתיב הרף מאף ועזוב חימה וי"א לחימה הרגו וקשו והא כתיב כי יגורתי דבשלמא לסברא ראשונה שלא הרג משה לאחד מהם ניחא שבמעשה העגל שבאו לקטרג לישראל לא היה מעשה הלדקה שבידו מגינה על ישראל

עין יוסף

י ואלו בעושה לדקה כתיב מתן בסתר יכפה אף• לפי שאף וחמה הם ב' לגיונות קשים • רוגז ותוקף הדין• ליפרע מן החוטאים והרחמנות משכך הרוגז כמ"ש ברוגז רחם תזכור • לכך כשהאדם עושה לדקה ומרחם על חברו למטה • גם הקב"ה מעורר רחמנותו למעלה • ולהכי הלדקה כופה את האף • ודוקא כשעושה

יודע ממי נוטלה•אבל הנותן לדקה שלא כדינו שאינה מללת כדמשמע התם מדמה אותה לבגד עדים • דכמו שבגד עדים מ"מ מלבוש הוא • הכי נמי לדקה כזו חשוב עכ"פ כבגד עדים • וכשאין עושה כלל נחשב כערטילאי ממצות לדקה (ספר נחלת יעקב) :

א ילקוט משלי רמז תתקנ"ט :

חדושי גאונים

נער ונער ענין החינוך. לריך להיות על פי דרך מיוחד וכמו שאמר הכתוב חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו. ור"ל שיחנך את הנער לאט לאט על פי טבעו ומזגו. ואז יפעל החינוך הזה כי אותן הקניינים שהקנה בנפשו עד זקנה ושיבה ישארו אצלו. ואותו השלימות שהשלים נפשו בימי ילדותו לא ישעו לגלות ממנו. רק נשארו קנין נפשו לעולם. (דרכי משה):

ורבנן מאי כתיב בהו ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. נ"ל ג"כ לבאר ע"פ מה שאמרו חז"ל פני משה כפני חמה. פני יהושע כפני לבנה. וידועים הם דברי רבינו בפ"ע מה' יסה"ת. על שכתוב לך אמור להם שובו לכם לאהליכם. ואתה פה עמוד עמדי. שמשם אע"פ שהיה במעמד הנבואה נביאים ומשיגים. עכ"ז אחר עבור ימי הנבואה שבו לאהליהם ולצרכי גופם. ואז כלם להם מעמדם מתעלה. אבל משה רבינו ע"ה היה תמיד עם ה'. וגם בעת שעסק בצרכי גופו עסק בהם על דרך החכמה. כמו שביאר רבינו ז"ל בפ"ד מה' דעות. ורלה מורה פע"ו לראשון כביאור ומלאכי אלהים עולים ויורדים. כי הסולם הוא סולם ההשגה. ומלאכי אלהים הם הנביאי' עולים מעלה עלי סולם ההשגה. אולם אח"כ תבא הירידה. כי הם שבים אל המורגל כי קרוצי חומר המה. ולכן אף יהושע נדמה ללבנה כמו שהלבנה אחר שאין לה אור מעלמה. רק מה שמקבלת מהשמש. הנה הלד מהלבנה אשר תקבל נגוהי השמש תזהיר בשחקים. והלד השני הוא עכור ואפל. וכן היתה גם השגת יהושע ונבואתו. אף ע"פ שבזמן שהיה עולה בסולם הנבואה והשגה. היה אור מאיר. בכל זאת בזמן שעסק בצרכי גופו שב לאופל הגוף והחומר. ולהנהגת כלל אנשים אשר בעפר יסודם. ולא כן משה עבד ה' אף בעת שעסק בצרכי גופו. היה תמיד עם ה' והיה תמיד במדרגת עולה לא במדרגות יורד. ולכן כאמר אלו גם אז בעת שב כל העם לאוהלם. ואתה פה עמוד עמדי. ולכן נדמה לשמש כיון שהוא אור מעלמו ונוגה לו מסביב. ולא לבד בשעת ההשגה. אך גם בעת שעסק בצרכי גופו היה אור לו ועמד בסוד ה'. ומפ"ז אמרו כאן ורבנן. היינו המורים המלמדים בעם והוקמו על בישראל לתורה ולתעודה. אשלם לא תספיק המעלה כמעלת

ולא ס"ל גדול העושה צדקה כו' כמ"ש לעיל ודו"ק : אע"פ ששחד בחיק כו' · פרש"י שהוא עושה צדקה בסתר כו' עכ"ל כי הצדקה היא כעין השחד שנותן להקב"ה ובחיק הוא מקום סתר וכן לדרוש כל דיין שנוטל שחד כו' יהיה בחיק לשון סתר שדרך נותן שחד לדיין אינו נותן בפרהסיא רק בסתר וק"ל: מתברך בי"א ברכות כו' · כפי מה שפירשו התוס' דלא איירי קרא בנותן צדקה צ"ל דמיירי באין לו ליתן לו והכי מפורש בילקוט ותפק לרעב נפשך אר"ל אם אין לך ליתנלו נחמו בדברים אמור לו תלא נפשי עליך שאין לי כו' דהיינו לנפשך בגופו אבל מי שיש לו ממון ליתן פשיטא דלא סגי ליה בפיוס בדברים ועובר על לא תקפוץ ידך והענין כי גדול המפייסו בדברים מנותן ואינו מפייסו לפי שזהו בגופו וזהו בממונו דמה"ט גדול ג"ח יותר מן הצדקה כדאמרינן במסכת סוכה

מן החוטאים : אע"פ ששחד בחיק. שהוא עושה צדקה בסתר : חמה עזה · עדיין היא בתוקפה ורבי אלעזר סבר דהאי ושחד בחיק ארישא קאי ושחד בחיק יכפה חמה עזה : ותפק לרעב נפשך · הוא פיוס דברי ניחומין :

תוספות

אמרינן דחמה משה הרגו : והמפייסו בדברים מתברך בי"א · יש מגיהים והנותן פרוטה לעני והמפייסו משום דמשמע להו דקראי איירי בנותן צדקה דכתיב ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע ולאו מילתא היא דנפש נענה תשביע

עזה אע"פ ששחד בחיק חמה עזה · א וא"ר א"ר יצחק כל דיין הנוטל שחד מביא חמה עזה לעולם שנאמר ושחד בחיק חמה עזה · ואמר ר' יצחק ב כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות. הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות דכתיב (ישעיה נח) הלא פרוס (לרעב לחמך) וגו' [ועניים מרודים תביא בית וגו' כי תראה ערום וגו'] (שם) (אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני וגו') והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות דכתיב (שם) ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע וזרח בחשך אורך ואפלתך כצהרים ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך וגו' *) ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם [וגו'] (וקורא לך גודר פרץ משובב נתיבות לשבת) וא"ר יצחק ג מ"ד (משלי כא) רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד משום דרודף

*) גי' הכ"ח נפשך ובנו כצ"ל .

הרי"ף

לכפותה דלעצמו בלבד היא מצלת אבל לי"א דהרגו משה לחימה יקשה איך הוא אומר במעשה העגל כי יגורתי מפני האף והחימה ותירצו תרי חימה הוו וכשהיה להציל עצמו הרגה וכשבא החימה השנית להזיק לישראל לא יכול לו בכח הצדקה שעשה לעצמו ובכח התפלה השיב חמתו ולא שכך וכפה לגמרי וזהו שאמרו כאן שמא באותה שעה פסק אותו זכות שאע"פ שהצדקה מצלת עד עולם ממיתה משונה היינו כשעדיין לא בא לידי מיתה משונה הצדקה מגינה אע"פ שהיתה מקודם לכן אבל כיון שבא לידי מיתה משונה וניצול בכח הצדקה אם ישוב עוד לבא לידי מיתה משונה צריך לצדקה אחרת וכיון שמשה ניצול לשעבר בכח הצדקה עכשיו אינה מגינה עוד פעם אחרת ולפיכך השיב חימה בתפלתו ולא נצטרף זכות מעשה הצדקה עם התפלה לשכך החימה לגמרי כמו שעושה היחיד במעשה הצדקה שמשכך ויכפה לגמרי ולר"א מצינו שאף הוא גדול מחימה ולא יכול משה את האף רק השיב את החימה ופליגא דרבי יצחק דאמר אף כופה שאינו כ"כ חזק כחימה עזה וכפי זה גדול כחו של משה שהשיב החימה עזה מה שאין העושה צדקה יכול להשיבה ואע"פ שמשה לא עמד באף אינו מפני שהוא קשה אלא שלא היה יכול לעמוד כנגד השנים יחד ולכך נקט היותר חזק ועז לעמוד בפניו ולהשיבו ונמצא גדול משה בתפלתו יותר מהעושה צדקה ופליגא דר' יצחק כו' ולכך הקשו התוספות בדברי ר' יצחק שאיך הוא דורש שחימה הוא הגדול שבשניהם ולכך לא שלט עליו עושה הצדקה והא אמרינן דחימה משה הרגו ומדהרגו לחימה ולא לאף נראה שהוא הקטן שבשניהם ולא יכול לאף שגדול ועל כרחך לא פליג על י"א אלא בענין השריגה אבל שניהם מודים שחימה הוא קטן מאף וכיון שהאף הוא הגדול ומתן בסתר יכפה אף חזר הדין לומר שגדול העושה צדקה יותר ממשה שלא יכול עם האף הגדול ואיך הוא אומר ופליגא דרבי יצחק ולכך ליכא לתרוצי הכא תרי חימה הוו דאעפ"כ נלמוד שחימה הוא קטן מהאף שלא יכול לו ולכך הקשה לדברי רבי יצחק ולא לדברי הכתוב כי יגורתי לדברי ר"א וק"ל: **והמפייסו** מתברך בי"א ברכות כו' . נראה דדריש נפש נענה תשביע בדברים ואינו משביע בלחם דא"כ אין בדברי מוצאות בשביל הפיוס אלא ה' ברכות שהרי בשביל הצדקה שהשביע נפש נענה מתברך בשש ברכות מסי"א ברכות ונשארו ה' ברכות ע"ד הפיוס אלא כולה קרא מיירי במפייסו ותפק לרעב נפשך ונפש נענה תשביע בדברי תנחומין הוא מתברך בי"א ברכות : מ"ד רודף צדקה וחסד וגו' . ויש לדקדק מה הוקשה לו שאמר מ"ד ואם מה שהוקשה לו הוא מ"ש א"כ וכי משום דרודף צדקה ימצא צדקה וכו' אם כן כך היה ראוי לומר כתיב רודף צדקה וכו' משום דרודף כו' ומהו זה שאומר מ"ד דמשמע שהוקשה לו קושיא אחרת במאי דכתיב בהאי קרא . וע"ק דהני ג' אמוראי אמאי ניידי כל חד מדרשה דחבריה . וע"ק מנ"ל לרב נחמן שהקב"ה ממציא לו בני אדם המהוגנים והיכא רמיזא אנשים מהוגנים בהאי קרא דבשלמא לדרשת רבי יצחק ניחא דדריש הכי ימצא צדקה שהקב"ה ממציא לו וכו' דהיינו המעות שנתן צדקה לעשות בהן צדקה פעם אחרת אבל לדרשה זו אין שום רמז וע"ק מ"ש לאפוקי מדדרש רבא מ"ד ויהיו מוכשלים לפניך וכו' דדילמא רבא ורב נחמן לא פליגי וכולי עלמא מודו בההיא דרשה שקלל אותם ירמיה ואמר הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים וכן הל"ל לאפוקי מקללת ירמיה שקלל להכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים כי לא יעשה ה' אלהים כן לרודף צדקה וחסד ועוד יש לדקדק מ"ש ריב"ל כל הרגיל לעשות צדקה ולא אמר כל הרודף צדקה כמ"ש רבי יצחק . ועוד למה חזר לומר כל הרגיל ומספיק לומר כמ"ש רב נחמן הקב"ה ממציא וכו' ולא חזר לומר כל הרודף צדקה ממציא כך הל"ל ריב"ל אמר הויין ליה בנים וכו' ועוד אנו צריכין לבאר היכא רמיזא בקרא דהויין ליה בנים . ונלע"ד דר' יצחק הוקשה לו מאי לכתוב רודף צדקה דנקט. דהל"ל עושה צדקה וחסד כדכתיב עשה צדקה ומשפט וגו' וכתיב ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט ולתרץ זה בא בדקדוק אחר שיש בכתוב דאטו משום דרודף צדקה ימצא צדקה ובביאורו יתורץ גם הדקדוק הראשון שכוונת הכתוב לומר כל הרודף ומחזר לבקש מעות אע"פ שאינם מזומנות לו כדי לזכות עם העני בצדקה ואינו ממתין לעשות הצדקה לכשיזדמנו לו מעות בריות הקדוש ב"ה יגמלהו כצדקו וממציא לו המעות בנקל בלי שום טורח ויעשה כרצונו לתת מהם הצדקה כי הבא לטהר מסייעין אותו ולזה אמר רודף שבשכר מה שרדף לבקש המעות ימצא צדקה דהיינו מעות לעשות צדקה בלי טורח ויגיעה משא"כ במי שאינו רודף לבקש המעות כדי לעשות צדקה אלא הוא ממתין לכשיזדמנו לו מעות שהקב"ה אינו ממציא לו מעות לעשות צדקה אלא מה שנגזר עליו מראש השנה . ורב נחמן נייד מהאי דרשה דרבי יצחק משום דהיל"ל שרודף צדקה וחסד ימצא צדקה וחיים כיון שעיקר השכר הוא שהקב"ה ממציא לו מעות והוא נרמז במלת צדקה היה ראוי לומר ימצא צדקה ואח"כ חיים וכבוד לכך דרש שהקב"ה ממציא לו בני אדם מהוגנים וזה נרמז במ"ש ימצא חיים שרוצה לומר ימצא אנשים צדיקים שנקראים חיים כדכתיב ובניהו בן יהוידע בן איש חי ודרשו בגמ' אטו כולי עלמא בני מתי ניהו אלא בן הצדיק שאפילו במיתתו נקרא חי וז"ש כאן רודף צדקה כלומר הרודף ומחזר בענין הצדקה לבקש אנשים הגונים לזכות עמם ואינו ממתין עד שיבואו אצלו אלא הוא מחפש לבקש מקום העניים ההגונים כדי לתת להם צדקה גם ה' יתן לו במדת טובו שהוא ממציאם לו בלא טורח וימצא חיים אנשים צדיקים ומהוגנים וכפי זה פירשו המפרשים אני בצדק אחזה פניך שהכוונה לומר אני באופן העני שאתה מזמין לפני לזכות עמו בו אני אחזה פניך אם הם פנים של זעם או של רצון שאם אני נכשל באדם שאינו הגון הוא סימן שאיך רצוי עמי ואם יזדמן לי אדם הגון הוא סימן שאני מרוצה לפניו יתברך . וז"ש לאפוקי מדדרש רבה הוא מבואר כי לפי דרשת רב נחמן דדריש הכי שהרודף צדקה הנה שכרו אתו שהקב"ה ממציא לו בני אדם מהוגנים א"כ אין לומר שירמיה היה מקלל את המבקשים את נפשו שיכשילם הקב"ה בבני אדם שאינם מהוגנים שהרי אפשר שיהיה בהם רודפי צדק והקב"ה הבטיחם שהוא ממציא להם בני אדם מהוגנים וא"א שתחול קללתו של ירמיה לפי שאין הקב"ה עושה תורתו פלסתר ח"ו אלא ודאי פליגא דרב נחמן אדרבא דרבא דרש קרא כרבי יצחק שבשכר הרודף צדקה הוא להמציא לו מעות ולכך התפלל ירמיה על המבקשים את נפשו שאפילו הם רודפי צדק ויזמין להם הקב"ה מעות לעשות צדקה מ"מ יכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים וריב"ל דריש הכי כל הרגיל לעשות צדקה וכו' שאין פירוש רודף צדקה על המחזר ורודף ברגליו לבקש מעות לצדקה או רודף ומחפש לבקש עניים לתת להם צדקה אלא ה"ק הרגיל בנתינת הצדקה תמיד ואינה נותנה באקראי אלא הוא רודף אחריה תמיד ואינו מתיישב דעתו בנתינת הצדקה פעם א' או ב' אלא רודף אחר עשיית הצדקה ולא יעזבנה לעולם באופן שהוא רגיל הנה שכרו אתו מדה כנגד מדה שגם בניו יהיו בעלי עושר ויתמידו במעשה הצדקה לעולם כשם שהוא הרגיל עצמו והתמיד פעם אחר פעם וז"ש זוכה והויין ליה בנים כלומר הוא זוכה לעושר וגם הויין ליה בנים בעלי עושר ואפשר דרמיזי הבנים במאי דקאמר ימצא חיים שידוע שמי שאין לו בנים חשיב כמת כדכתיב

עיון יעקב

צדקה ומשפט שהם לכאורה שנים סותרים זה את זה : כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש . דהיינו נגד שש מעלות לצדקה כדאיתא לקמן דף י"א גבי מונבז המלך ונגד ס' אצבעות שביד והפרוטה הוא השם והמפייסו בדברים ג"כ מוסיף עליו הה"א שמוציא מתוך פיו והוא אות קלילא וזה הוא לדעת היש גורסין שבתוספות שם אכן לדעת התוספות דלכך המפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות נגד י"א ארורים שבפ' כי תבא שמהפך ע"י הפיוס מקללה לברכה וע"ד דאיתא במדרש אתוכחה שבתורת כהנים שהם מוי"ו עד ה"א מוהיה אם לא תשמעו עד ואין קונה ולפמ"ש המקובלים דע"י הצדקה כהוגן נעשה השם שלם כי הידים הם שני ה"א שהם עשרה אצבעות והיד הוא הוי"ו והפרוטה הוא יו"ד ובאמת בעוה"ז אין משתמשין רק בשני אותיות שהוא שם של י"ה וע"י הצדקה גמורה מוסיף עליו ו"ה שהם י"א לכך שכרו כנגד מדתו : **והמפייסו** בדברים . וראוי לפייסו בדברים שהרי בסמוך קאמר שאלהיכם אוהב עניים וראוי לפרנסם בעצמו אלא כדי להציל אנו בהם מדינה של גיהנם א"כ ראוי לפייסו בדברים כיון שע"י ניצול מדינה של גיהנם והוא נענש בעונו וכמעט כפול שכרו דהא בפרק הזהב דף נ"ח אמרינן גדול אונאת דברים מאונאת ממון שזה בגופו וזה בממונו א"כ ה"ה לענין השכר אפייסו בדברים שהוא בגופו עדיף מנותן ממונו : **אז תקרא וה'**

עין יוסף

צדקה כתקנה בסתר ובצנעא שלא לשם יוהרא · ולע"ג דמשה נמי עשה צדקה בסתר כתבו תוס' ושמא אותה שעה כבר פסק אותה זכות : וזרח כו' · יש כאן י"א ברכות וזרח בחשך אורך · ואפלתך כצהרים · ונחך ה' תמיד · והשביע בצחצחות נפשך · ועצמותיך יחליץ · והיית כגן רוה · וכמוצא מים אשר לא יכזבו

א בילקוט משלי הגי' וא"ר יצחק : ב ילקוט ישעיה רמז שנ"א : ג ילקוט משלי רמז תתקנ"ט :

חדושי גאונים

כמעלת הרקיע וכוכבים . שיהיו רק מקבלים ואמצעיים אשר על ידם יבואו זהרי האור לנו . ויתראו לפני העם קטנים . רק צריכים להיות בעצמם גדולים. מלאים זיו החכמה ומפיקים נוגה תבונה מכל עבריהם . ואור חכמתם יאיר על כל פני תבל ויתראו כן גם לפני העם. ושפטו העם משפט צדק בכל פעם . כפי הצורך ונחיצת הזמן . כפי הנראה להם מחכמתם והכרע דעתם ולפי הוראת השעה . של אלה לא נאמר כזהר הרקי' כאשר הוכחתי. רק צאת השמש בגבורתו . נוגה להם מסביב מכל צד ועבר לעשות לטוב להעם המתנהלים לרגלם (דרכי משה) :

א"ר יצחק הנותן פרוסה *) לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו מתברך בי"א ברכות וכו' . והנה מנין השש כך הוא שמונה פסוק והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך בשתים ופסוק אז תקרא בשתים ופסוק אז יבקע כשחר אורך פשוט שהם שתים הרי שש אמנם הי"א ברכות של המפייסו מניינם ברור אמנם טעם כוון הברכות שש של הנותן פרוסה לעני הוא כי כמו שהנותן פרוסה לעני בטבע מקיים נפשו כך שכרו מכוון קרוב אל הטבע הוא מ"ש אז יבקע כשחר אורך כמו שהשחר בטבע יאיר אורו בהגיע עתו כך הצלתך והוא הנמשל באורך יבקע כשחר . ולפי שמי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים עד שיאירו עיניו כן הרעב הזה אור עיניו גם הם אין אתו מצד הרעב לכך ראוי שהמאכילו פרוסה מאיר עיניו ראוי שאורו יבקע כשחר . וכן ארוכתך יהיה ג"כ טבעית כצמח הזה הצומח בטבע ע"י

*) כנראה שלפניו היה הגירסא בגמרא פרוסה .

א ילקוט משלי רמז תתקנ"ט :

חדושי גאונים

המים והלחות כן רפואתך מהרה תצמח וזה ג"כ מכוון כמו שהוא רפא את הרעב מבולמוסו ותשוב כחו כתולה הזה כן גם אתה ארוכתך מהרה תצמח ותהיה מהרה כמו שאת' מיהרה להכין הפרוסה לעני כדפרשתי במ"ש הלא פרוס שתהיה פרוסה ועומדת מוכנת לעני וכמו שאתה נזדרת לשלות לעני קודם הקבלת פניו הנה כי כן והלך לפניך צדקך ואחר כך כבוד ה' יאספך מכוון למה שאתה מקדים לעני צדקך ואחר כך אתה מקביל פניו וכן אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני כמו שאתה לא הסבת פניו ריקם כן הקדוש ב"ה יענך בקריאתך אמנם המפייסו בדברים טובים והוא ותפק לרעב נפשך שעל ידי הפיוס נפש נענה תשביע והפיוס סיבה שהאירה הנפש שהיא נר ה' נשמת אדם לזה אמר שהשכר גם כן יהיה וזרח בחושך אורך שלא כטבע וכמו שאמר בסמוך שבעוד תוקף החושך יאיר שלא כדרך טבע העולם ונחך ה' תמיד והשביע בצחצחות נפשך כמו שגם אתה נפש נענה תשביע וכמו שהשתדלת בנפש נענה הקיימת ונצחית כן הקדוש ב"ה יעסוק בעצמות שהם קיימים לעולם כי הקנאה מרקבת אותם וכשאין קנאה הם מתמידים וזהו שאמר ועצמותיך יחליץ יזרוז וכמו שריוית נפש הרעב בפיוסך כן גם אתה והיית כגן רוה וכמו שאתה פייסתו שהוא דבר שתוכל להתמידו כן השכר שלך יהיה כמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו אלא מתמיד ולפי שאמרת תמות נפשי החתיך ותצא ממני נפשי אחר שראיתיך בצער ודוחק כזה כמו שפירשו חז"ל ולזה אמר ובנו ממך חרבות עולם כמו שבנית חורבות האיש הרעב הזה בפיוסך הנה כי כן ובנו ממך חרבות עולם ולפי שאמרת לו

מהרש"א

וק"ל: הקב"ה ממציא לו פי' מיירי במי שאין לו ליתן ורודף אחרים ומעשה אותן לצדקה זוכה שהקב"ה ממציא לו מעות שיתן הוא ממונו לצדקה וכן משמע לקמן דרודף צדקה איירי במעשה דקאמר כל הרגיל לעשות כו' ומייתי ליה מהאי קרא וק"ל : [ויהיו מוכשלים לפניך וגו'. עיין בחידושינו ספ"ק דב"ק] : דכתיב ימצא חיים כו'. היינו קרא דמייתי לעיל ורודף צדקה היינו שאין לו אבל רגיל לעשות אחרים לצדקה ימצא חיים שזוכה לבעלי חכמה שנאמר והחכמה תחיה בעליה ובעלי עושר דהיינו שזוכין ליתן צדקה ובעלי אגדה דכתיב וכבוד כו' כי בעלי אגדה דורשין בכבוד התורה וכדאמרינן ואין כבוד אלא תורה כו' וק"ל:[כדי להנצל אנו כו'. כדאמרינן לקמן וא' שמצלת מדינה של גיהנם וק"ל] : שמחייבתן לגיהנם כו'· ירצה שהודה המין הזה כשישראל על אדמתן שמצות צדקה עלינו ומה שהקב"ה אינו מפרנסן כדי שנצול אנו כו' כמו שהשיב לו ר"ע אבל אמר כשישראל במאסר הגלות נמשלו לעבד החבוש בבית האסורין וגזה עליו שלא להאכילו ולהשקותו כדכתיב ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ה' בך ברעב ובצמא וגו' וע"ז השיב לו ר"ע דאע"פ שכעס עליהן נמשלו לבנים כדאמרינן בנים משחיתים אף בזמן שהם משחיתים מעשיהם נקראים בנים לה' ולפי שהמין הזה לא הודה לו ואמר שאינן קרוין בנים רק

רש"י

ימצא צדקה · משמע יבא לידי עניות וימצא בבני אדם שיעשו לו צדקה : ויהיו מוכשלים לפניך . את אנשי ענתות היה מקלל שהיו מבקשים (את) נפשו : ימצא חיים · וכתיב גבי חכמה כי מוצאי מצא חיים : בעלי הגדה . מתוך שהם דרשנים ומושכין (לבו של אדם) [את הלב] הכל מכבדים אותם: לבעל הדין · רשע או עובד כוכבים : להנצל אנו בהם · שהצדקה מצלת

צדקה ימצא צדקה אלא לומר לך כל הרודף צדקה הקב"ה ממציא לו מעות (לעשות מהן) [ועושה בהן] צדקה · רב נחמן בר יצחק אמר הקב"ה ממציא לו בני אדם המהוגנים[א] לעשות להן צדקה כדי לקבל עליהם שכרו לאפוקי מדדרש (רבא) [רבה] דדרש (רבא) [רבה] מ"ד (ירמיה יח) ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שכובשים את יצרם ומבקשים לעשות צדקה [לפניך] הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו שכר עליהם · רבי יהושע [בן לוי] אומר [כל הרגיל לעשות צדקה] (זוכה לבנים) [הויין לו] בעלי חכמה בעלי עושר בעלי הגדה. בעלי חכמה דכתיב [דף י] ימצא חיים · בעלי עושר דכתיב צדקה. בעלי הגדה דכתיב וכבוד · כתיב הכא וכבוד וכתיב התם (משלי ג) כבוד חכמים ינחלו :

יא שם תניא א היה ר' מאיר אומר יש (פתחון פה) [לו] לבעל הדין להשיבך ולומר לך אם אלהיכם אוהב עניים [הוא] מפני מה אינו מפרנסן אמור לו כדי (להנצל) [שניצול] אנו בהם מדינה של גיהנם וזו שאלה שאל טורנוסרופוס (הרשע) את רבי עקיבא אם אלהיכם אוהב עניים [הוא] מפני מה אינו מפרנסן א"ל כדי (להנצל) [שניצול] אנו בהם מדינה של גיהנם א"ל אדרבה זו שמחייבתן לגיהנם אמשול לך משל למה"ד למלך ב"ו שכעס על עבדו וחבשו[ג]

תוספות

תשביע היינו השביע בדברים שהפייסו בדברים וע"כ לא גרים ליה דלההיא גירסא הוה ליה למימר מתברך בי"ו הנך ו' דלעיל והני י"א :

עין יעקב

וה' יענה . עמ"ש ביבמות דף ס"ג טעם נכון על זה : ממציא לו מעות . משמע שאין לו מעות אלא שרודף צדקה כלומר שרודף אחר משא ומתן ולא משום פרנסתו רק לעשות מהם צדקה או שרודף לחקור מי הוא הגון וראוי לקבל הקב"ה ממציא לו מעות או עניים מהוגנים לעשות להן צדקה כפי חפצו לפי שכונתו לשם שמים הקב"ה ממלא לו רצונו וחפצו : דדריש רבה מאי דכתיב ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך . עיין בחידושינו סוף פ"ק דב"ק טעם נכון לדבר : רבי יהושע אומר זוכה לבנים . לשון זוכה כלומר שזוכה לראות כן בשמחה בניו בחייו ועי"ל דנקט לשון זוכה כפרש"י לעיל על זכה הלא פרוס לרעב לחמך פרש"י זכה למזל טוב משום דבני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא וכיון שבשכר הצדקה הוא בנים לכך פרש"י זכה למזל טוב ושמעתי שיש אומרים שטעות נפל שהיה כתוב זכה למ"ט שהיא ראשי תיבות למעשים טובים וטעה המדפיס וכתב מזל טוב : בעלי הגדה דכתיב וכבוד . עיין פרש"י ועי"ל דכמה מקראות שאין להם הבנה כפשוטו וכמו דמצינו כמה פעמים מקרא זה צריכין להדרש אלא דצ"ל פי' הכתוב ע"פ הדרש או ע"פ הסוד ובאמת אין לנו עסק בנסתרות כי כבוד אלהים הסתר דבר וכיון שבעל הגדה חס על כבוד קונו שלא לגלות הסוד לכך הוא ג"כ נתכבד וזה כי מכבדי אכבד :

יש פתחון פה לבעל דין להשיבך . עי' פי' רש"י ואפשר דלכך נקרא בע"ד ע"ד דקאמר זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית א"כ כשנותן צדקה הוא מונע מעניים מרודים לכך הן הן הבע"ד: אם אלהיכם אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסן . דהא כתיב ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה וגו' : כדי להנצל אנו בהם מדינה של גיהנם . שהרי כבר כתבתי לעיל במה"ע מציל משעבוד גליות לפי שאברהם בירר גליות וגיהנם הרי שגייהם שקולים וניצול ע"י הקרבנות מכ"ש צדקה שגדולה יותר מכל הקרבנות וע"ל ואם נפשך לומר דאין לך עוולה גדולה מזו כדי להציל אנו מדינה של גיהנם יענו אחרים בשבילם ובאמת לק"מ דודאי זה שיורד מנכסיו חטא לכך הקב"ה כועס עליו וכדקאמר למלך שכעס על בנו אלא שמקשה שמ"מ ה"ל להקב"ה לפרנסו בצמצום ולמה נמסרו מזונותיו ביד בשר ודם כדי להציל אנו מדינה של גיהנם או י"ל דה"ק דבאמת אין הקב"ה אוהב העניים והא דצוה לנו לפרנס היינו כדי להציל אותנו מדינה של גיהנם וזה הוא נכון שאמר שכעס כו'

הרי"ף

הנה לי בנים ואם אין מתה אנכי וכתיב הכא ימצא חיים הרי שיהיה לו בנים כדי שיהיו נקראים לו חיים ואותם בנים יהיו בעלי עושר שיוכלו לעשות צדקה וגם בעלי חכמה כדכתיב כבוד ואין כבוד אלא תורה שנאמר כבוד חכמים ינחלו :

תניא היה רבי מאיר אומר יש פתחון פה וכו'. וקשה למה לא השיבו דשאני התם גבי עבד שכעס המלך וגזר עליו שלא להאכילו אבל בעניים גזר הקב"ה להאכילם דכתיב פתוח תפתח ידך לענייך וגו' וצוה כמה פעמים בתורה לתת צדקה לעניים וייעד להם שכר למען יברכך ה' בכל משלח ידך . וע"ק למה השיבו כדי להנצל אנו בהם מגיהנם ולא השיבו כדי להתברך בהם במעשה ידינו ולזכות לחיי העוה"ב וע"ק דהיה לו להשיבו מיד משל למלך שכעס על בנו וכו' ולמה הוצרך להשיב לו תחלה כדי להנצל אנו בהם מגיהנם שמתוך זה חזר ואמר אדרבה זו מחייבתן וכו'. ונראה שלא נעלם מבעל הדין ומטורנוסרופוס שהקב"ה רוצה שיזכו עם העניים לבלתי ידח נדח ולא ימות נפש אחת מישראל אלא כך אמר כיון שלא פרנס הקב"ה לעניים מידו ותלה פרנסתם ביד בני אדם הוא יורה שאינו אוהבם כי לאוהביו הוא מפרנס מידו ולמי שאינו אוהב תלה פרנסתם ביד בני האדם שהעניים הם יצוריו יתברך ורוצה בקיומם אבל אינו אוהבם ולכך השיבו כדי להנצל אנו בהם מגיהנם כלומר מאהבה היתה העניות להם לפי שאם נתחייבו לירד לגיהנם יתלך עני בעניו מדינה של גיהנם וגם אנו ניצולין מגיהנם בנתינת הצדקה להם הרי כאן יש אהבה שאהב הקב"ה לעניים ובזה היתה תשובה שלימה להורות שהקב"ה אוהב עניים וכשחזר וערער שאדרבה זו מחייבת לגיהנם לפי שהמלך כעס על עבדו וגזר שלא להאכילו כלומר שא' מבני היכל המלך לא יאכילוהו ואע"פ שאינו חפץ להמיתו רוצה שיאכילוהו אחרים אבל לא מבני פלטרין שלו ובא אחד מבני הפלטרין והאכילהו שלא הוא כועס לפי שרוצה שכל בני היכלו ישנאו למי שהוא שונאו וכן זה שהאכילו לעני שהוא היה ראוי לירד לגיהנם בעון נפשו איך ינצל מגיהנם בעבור שפרנסו לעני אשר שנאו ה' ואע"פ שרוצה הקב"ה שלא ימות בחוסר לחם אבל אפשר להתפרנס ע"י אדם זכאי שאין בידו חטא נפש לירד לגיהנם בעונו ואיך ינצל עכשיו בשביל שפרנסו לזה והלא אדרבה זו מחייבת לגיהנם א"ל משל לבן מלך וכו' שגזר שלא להאכילו כלומר שלא היתה גזרת עונש לבן אלא צווי לשר בית הסוהר כדי לזרזו ומי שיאכילהו לבן המלך הוא מחזיק לו טובה כן המפרנס לעניים שהם בני המלך הקב"ה מצילם מגיהנם שאע"פ שנתחייבו בעונם לירד לגיהנם הם ניצולים מגיהנם בזכות מה שפירנסו לעניים בני המלך ודוק ליתנא דנקט גזר שלא להאכילו בעבד ונקט גזה שלא להאכילו בבן המלך שהוא צווי של תוכחה כאב את בן ירצה

ענף יוסף

יא היה ר"מ אומר יש לבעל דין לחלוק כו' אם הקב"ה אוהב עניים למה אינו מפרנסו א"ל כדי להנצל אנו בהם מדינה של גיהנם . ענין השאלה הזאת . משום שבאמת מה שמזמין הקב"ה להעניים הגונים את מזונותם ע"י הצדקה שנותנין להם קשה הדבר מאד . וכדאמרו בפ"ק דברכות כרום זולת לבני אדם . ואמרו שמהראוי להתפלל שיהיו המזונות מרווים

עין יוסף

מימיו · ובנו ממך חרבות עולם · מוסדי דור ודור תקומם · וקורא לך גדר פרץ · משובב נתיבות לשבת : הכשילם בבני אדם כו' · את אנשי ענתות היה מקלל על שהיו מבקשים את נפשו · ובפ"ב דב"ק כתבו תוס' דיליף הכי מדכתיב לפניך דהיינו לצדקה שנאמר והלך לפניך צדקך · ועוד נראה דדרים הכי מדכתיב בעת אפך עשה בהם כלומר שלא תועיל צדקתם לכוף את האף אפילו הצדקה שעושין לפנים פי' בסתר (תורת חיים) :

יא לבעל דין · לרשע : אם אלהיכם אוהב עניים · אהבה גמורה מפני מה אינו מפרנסן מידו · ותלה פרנסתם ביד בני אדם : אמור לו כדי להנצל אנו בהם מדינה של גיהנם · כלומר מאהבה היתה העניות להם · לפי שאם נתחייבו לירד לגיהנם יתלך עני בעניו מדינה של גיהנם · וגם אנו ניצולים מגיהנם בנתינת הצדקה

המתורגמן . א) ערליכע פאססענדע . ג) געבונדען .

מגיהנס כדאמרינן לקמן בשמעתין : שמזונותיו של אדם · שכר שיתפרנס ממנו : חסרונותיו . הפסד שעתיד להפסיד : זכה · למזל טוב יתן אותו חסרון לעניים : חזא להו בחלמא . במוצאי (ר"ה) [יה"כ] : דבעו מיחסר ז' מאה דינרין . באותה שנה : שקל מנייהו לצדקה · כל השנה היה כופן בדברים וגובה מהם לצדקה: פוש גבייהו· ערב ר"ה שיבסר דינרי שלא נתנו לצדקה משבע מאה דינרים : לא תדחלו· למפסד יותר : אמאי לא אמרת לן · מתחלה שכך חלמת והיינו נותנין (הכל) [טלן] : הסתא

בבית האסורים(וגזר)[וצוה] עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילהו והשקהו לכששמע המלך (הלא) [לא] כועס עליו ואתם קרוים עבדים דכתיב (ויקרא כה) כי לי בני ישראל עבדים א"ל ר' עקיבא אמשול לך משל למה"ד למלך שכעס על בנו וחבשו בבית האסורים וצוה עליו שלא להאכילו ושלא להשקותו והלך אדם אחד והאכילהו והשקהו לכששמע המלך משגר לו דורון[א] ואנו קרוים בנים שנא' (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם א"ל אתם קרוים בנים (ואתם) [ו] קרוים עבדים בזמן שאתם עושים רצונו של מקום [אתם] קרוים בנים ובזמן שאין אתם עושים רצונו של מקום [אתם] קרוים עבדים ועכשיו אין אתם עושין רצונו של מקום א"ל הרי הוא אומר (ישעיה נח) הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית אימתי ועניים מרודים תביא בית (בזמן הזה) [האידנא] וקאמר הלא פרוס לרעב לחמך :

יב שם דרש רבי יהודה בר שלום כשם שמזונותיו של אדם קצובים[ב] לו מראש השנה כך חסרונותיו [של אדם] קצובים לו מר"ה זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית כי[א] הא דבני אחתיה דריב"ז חזא להו בחלמא דבעו למיחסר שבעה מאה דינרין עשינהו[ג] ושקל מינייהו לצדקה פוש[ד] גבייהו שיבסר[ה] דינרי כי מטא מעלי יומא דכפורי שדרו דבי קיסר (שקלינהו) [נקטינהו] אמר להו רבן יוחנן בן זכאי לא תדחלו שיבסר דינרי גבייכו שקלינהו מינייכו אמרי ליה מנא ידעת אמר להו (הכי) חזאי לכו בחלמא אמרו ליה אמאי לא אמרת לן דניתבינהו א"ל אמינא כי היכי דתעבדו מצוה לשמה . רב פפא הוה קא סליק בדרגא[ו] אישתמיט כרעיה[ז] בעי למיפל (חלש דעתיה

כשעושין רצונו של מקום הביא לו ר"ע ראיה לדבריו דאימתי עניים מרודים כו' דהיינו חיל המלך עובדי כוכבים הרודים בישראל כמ"ש לעיל ודו"ק: כשם שמזונותיו כו' מר"ה כך חסרונו של אדם כו' · תלה חסרונו במזונותיו דלגבי מזונותיו של אדם אמרינן פרק שני דביצה מפורש בקרא בכסה ליום חגנו זה ר"ה וכתיב כי חוק לישראל הוא וגו' ומאי משמע דהאי חוק ליהנא דמזוני הוא דכתיב ואכלו את חקם וכתיב הטריפני לחם חקי ואמר דחסרונו שמחסר אדם מממונו כמ"ש מלא ממון חסר נמי קצובין לו מאז כי הם קצובין מר"ה אם לזכות למזונות של עני כדקאמר הכא זכה הלא פרוס כו' ואם לחובה לעניים מרודים חיל המלך ואפשר שע"ז רמז האי קרא רש ועושר אל תתן וגו' אל תתן לי רש ועוני שיהיו מזונותי קצובין בחסרונו של אחר וכן עושר שיהיו מזונות אחרים קצובין בחסרוני אך הטריפני לחם חקי וגו' וק"ל : חזאי בחלמא · פרש"י במוצאי יוה"כ עכ"ל דקדק לפרש כן דמסתמא הנהו בני אחתיה דריב"ז לאו רשעים היו שנגמר דינן בר"ה אלא בינונים דהוה דין חסרונם נגמר ביו"כ ואח"כ במוצאי יו"כ חזא ההוא חלמא דבעו למחסר בשנה זו ז' מאה דיכרי עשינהו כו' כדי לקיים בהו זכו הלא פרוס וגו' · ואמר פש גבייהו י"ז פרש"י ער"ה שיבסר דיכרי שלא נתנו לצדקה עכ"ל נראה דה"כ דקדק לפרש ער"ה משום דמר"ה ואילך מתחיל דין אחר וזה החסרון כבר נידון משנה שעברה בר"ה ונגמר ביוה"כ שעבר כמו שחזא אז בחלמא אבל מה שאמר בגמרא כי מטא מעלי יומא דכפורי שדור בי קיסר כו' נראה דפש בהו בעיו"ה בשנה שניה והשתא דינא דיו"כ נמשך עד יו"כ הבא וכמ"ד פ"ק דר"ה אדם שאירע בו קרי או אונס קודם יו"כ נידון לשעבר לאחר יו"כ נידון להבא ולפי זה נראה להגיה בפירש"י פש גבייהו ע"כ י"ז דינרי שלא כו' והו"ק: [א"ל אמינא כי היכי דתעבדו מצוה כו' · ועשינהו דקאמר לאו בכפייה אלא

דעתיה) אמר השתא כן איחייב מאן דסני לן כמחללי שבתות וכעובדי עבודת כוכבים אמר ליה חייא בר רב מדפתי לרב פפא שמא עני בא לידך ולא פרנסתו דתניא רבי יהושע בן קרחה אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד עבודת כוכבים כתיב הכא (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וכתיב התם (שם יג) יצאו אנשים בני בליעל מה להלן עבודת כוכבים אף כאן עבודת כוכבים:

יג שם **תניא** אמר ר' אלעזר ברבי יוסי כל צדקה וחסד שישראל עושים בעוה"ז שלום גדול ופרקליטין גדולים בין ישראל לאביהם שבשמים שנאמר (ירמיה טז) כה אמר ה' אל תבא בית מרזח ואל תלך לספוד ואל תנוד להם כי אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם ה' את החסד ואת הרחמים. חסד זו גמילות חסדים. רחמים זו צדקה· תניא ר' יהודה אומר א גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה שנאמר (ישעיה נו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות· הוא היה אומר י' דברים קשים נבראו בעולם· הר קשה ברזל מחתכו· ברזל קשה (אש) [אור] מפעפעו· (אש) [אור] קשה מים מכבין אותו· מים קשים עבים סובלים אותן· עבים קשים רוח מפזרתן· רוח קשה גוף סובלו· גוף קשה פחד שוברו· פחד קשה יין מפיגו[א]· יין קשה שינה מפכחתו[ב] ומיתה קשה מכולם· וצדקה מצלת מן המיתה שנאמר (משלי י) וצדקה תציל ממות:

יד שם **דרש** רבי דוסתאי ברבי ינאי ב בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם· מדת בשר ודם אדם מביא דורון[ג] [גדול] למלך ספק מקבלים אותו ממנו [ספק אין מקבלים אותו ממנו] ואם תמצא לומר מקבלים אותו ממנו ספק רואה פני המלך ספק אינו רואה [פני המלך] והקב"ה אינו כן אדם נותן פרוטה לעני זוכה

רש"י

השתא קי"אס נפלתי: איחייב מאן דסני לן· כאדם שתולה קללתו בחברו: מחללי שבתות ועובדי עבודת כוכבים· בסקילה ואמר מר (כתובות דף ל') מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו דדמי לסקילה דתנן (סנהדרין דף מ"ה) בית הסקילה היה גבוה ב' קומות: פרקליטין· מליצי יושר של מלאכי השרת: כי אספתי את שלומי מאת העם הזה· ומהו השלום את החסד ואת הרחמים שהיו רגילין לעשות (ואינם עושין): מפעפעו· מרככו: הגוף סובלו· כל הגוף מלא רוח

מהרש"א

בדברים מלוה לשמה וק"ל: איחייב מאן דסני לן כמחללי שבתות כו'. עי' פירש"י ועוד כ"ל לפרש השתא אילו נפלתי דמאן דסני לן הסוגא לי הוה מחייב לי שהייתי מחלל שבת ועובד עבודת כוכבים וחייב סקילה וק"ל: שמא עני בא לידך כו'. אפשר שרמז לו אעובדא דמייתי לעיל ההוא עניא דהוה מחזר על הפתחים ולא אזדקק ליה רב פפא וק"ל: כתיב הכא כו' עם לבבך וכתיב התם יצאו כו'· הרבה כתובים לשון בליעל במקרא גם בשאר עבירות אבל בתורה אינכתובים רק אלו שנים ויש לנו ללמוד זה מזה וק"ל]: שנאמר כה אמר ה' אל תבוא וגו' את החסד והרחמים וכו'· לפי פשוטו החסד והרחמים שלו שהיה לו עם ישראל שנא' ושמר לך ה' את הברית ואת החסד וגו' ונתן לך רחמים אמר לאסוף מהם אבל את שלומי דריש דמשמע דבר שהיה עושה שלום אלא שהם החסד והרחמים שהיו הם עושין היו פרקליטין ושלום הגדול אלא כדאמרינן כל המרחם מרחמין עליו שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך וגו' וע"פ דרך זה אמר גם כן שמקרבת הגאולה שנאמר ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות כי ע"י הצדקה שיהיו עושין יהיו זוכין לעשות עמהם צדקה בנגלה בעת הישועה כי הצדקה שעושה הקב"ה עמנו בגלות היא בסתר וק"ל: [ומיתה קשה מכולם כו'· כי השינה הקשה מהם היא אינה אלא

א ילקוט ישעיה רמז נמ"ה: ב ילקוט תהלים רמז תרע"א:

חדושי גאונים

מנ"ל לפרש דברא השנה נדונים רשעים גמורים בחסרון ממון וביכוניים ביום הכיפורים כמו בדיני נפשות והלא אמרינן סתם בגמרא בר"ה צדיקי' נכתבין לאלתר לחיים ובינוניםתלויים ועומדים מר"ה עד יום הכיפורים זכו נכתבין לחיים וכו' אם כן משמע מזה

אהבת איתן

כל המעלים עין מן הצדקה כאלו עובד עבודת כוכבים. יתכן הטעם על פי מ"ש המפרשי' בעניןויכוח רבי עקיבא עם טורנוסרופוס איזו מעשיו נאים של הקב"ה או של ב"ו. דטענות הרשעים דמעשה הקב"ה נאים משל ב"ו וא"כ א"צ למול את עצמו דס"ל להקב"ה לבראו מהול וכן אם אינו חפץ בעבודת כוכבים ה"ל להקב"ה לבטלה. והתשובה ע"ז דמעשה ב"ו עדיף ולכך לוה הקדוש ב"ה אותנו על המילה ועל בטול עבודת כוכבים. והנה ויכוח זה גופא תליא במצות צדקה וכדאי' בסמוך דאמר הרשע לר"ע אם הקב"ה אוהב עניים למה אינו מפרנסן והיינו משום דסבר דמעשה הקדוש ב"ה עדיף אבל לפי דברי ר"ע דמעשה ב"ו עדיף שפיר דלוה לנו ה' לפרנס אותן. וז"ש דמעלין עין מן הצדקה מחמת טענת הרשע היא כאלו עובד עבודת כוכבים. דמחמת טענת הרשע גבי צדקה איכא ג"כ טענה בעבודת כוכבים כנ"ל: גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה וגו'. והקשה הרי"ף דמנ"ל דבצדקה לחוד דילמא דוקא עם משפט דכתיב ברישא קאמר. וי"ל לפמ"ש תוספות ביומא (דף נז) דר"י לא בעי קרא לחלק דמשמע ליה כל א' בפני עצמו כר' יונתן וא"כ א"ש הך דהכא דר"י קאמר לה ואזיל לטעמיה ומש"ה משמע ליה או משפט או צדקה:

עיון יעקב

מרודים אלא שע"י פעולת אדם נשתנה המזל שהרי ע"י שעשינהו בדברים נתן סך רב ממנו לצדקה: א"ל חייא בר רב מדפתי לרב פפא שמא עני בא לידך ולא פרנסתו. ואי תקשה לך מ"מ איך היה מיישב דעתו בזה דמ"מ עשה עבירה ששקול כע"א י"ל דמ"מ כיון שאמר כאלו עובד עבודת כוכבים הוא רק כמו כ"ף הדמיון ואינו ממש לכן באמת רק בעי למיפל ולא נפל ממש: **כל** המעלים עין מן הצדקה כאלו עובד עבודת כוכבים. עיין בחדושינו בכתובות דף ס"ח מה שכתבנו על זה:

כל צדקה וחסד שישראל עושין בעוה"ז. מתיבת כל משמע בין עושין בסתר או בפרהסיא או דר"ל בין עושין צדקה הרבה או מעט כי כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול שלום גדול ופרקליטין גדולים וכ"מ להא דאיתא בשבת דף ל"ב עלה למטה ונפל יהיה דומה בעיניו כמי שהעלהו לגרדום לידון שכל העולה לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים ניצול אם לאו אינו ניצול נמצא דע"י צדקה וחסד נמלט מחליו שנחלה וזהו צדקה תציל ממות: **אש** קשה מים מכבין אותו. ואפשר דמה"ט נמשלה התורה למים דהא איתא בביצה דף כ"ה ע"ב תנא משמיה דר"מ מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שעזין הן שנאמר מימינו אש דת למו דתיכן של אלו אש הוא לכך נתנה התורה להתיש עזותן וכיון שמים מכבין אש לכך נמשלה התורה למים ולכך מקרי עוז לפי שמתיש את האש וכדקאמר בש"ס כאן מים קשים ואפשר שזה כוונת הפסוק ה' עוז לעמו יתן כדי להתיש עזותן ותקשי לך כקושיות מהרש"א שם בביצה דא"כ הוא לרעה נתינת התורה שמתיש כחם וישלוט בהם יד האומות במלחמה על זה קאמר ה' יברך את עמו בשלום כדי שלא יהיה יד האומות תקיפה עליהם במלחמה רק שלום יהיה להם: **ומיתה** קשה מכולם· אע"ג דהם י"א בצירוף המיתה מ"מ חשיב רק יו"ד דברים קשים תי' מהרש"א דשינה ג"כ אחד מסמ"ך במיתה ועי"ל דהא קאמר עשרה דברים קשים נבראו בעולם היינו מה שהוא קיום וצורך העולם לענין בריאה ופחד י"ל ג"כ שהוא צורך עולם כדכתיב אשרי אדם מפחד תמיד משא"כ המיתה לא היה מצד הבריאה שאלולי לא חטא אדם היינו חיים לעולם וכפרטות למ"ד אין מיתה בלא חטא:

אדם מביא דורון גדול למלך. הנה מדמה כאן כאילו מביא דורון להקב"ה בעצמו ולעיל קאמר כאילו נותן לבן המלך אפשר לומר דלעיל מיירי בנותן צדקה בפרהסיא וכאן מיירי בנותן מתן בסתר שאינו מכיר בה אלא ה' זה חשוב כאילו נותן דורון להקדוש ב"ה בעצמו וזה כוונת הכתוב אני בצדק וכו' שאינו מכיר בה אלא אני: **זוכה** ומקבל פני

הרי"ף

שהוא רוצה אלא כל אשר יחפוץ ה' לעשות להם לזה פרש"י שגם מזונותיו אינם לפי רצונו אלא לפי רצונו ית' קוצב לו שכר שיתפרנס ממנו וכן לרצונו ית' גוזר מה שיפסיד בשנה ומה שפרש"י זכה למזל טוב לפי שאם זכה הוא במעשים טובים מעיקרא לא יגזרו עליו חסרון ועוד שאת"ל כשזוכה למעשים טובים הקב"ה מזמין לפניו עניים שיזכה עמהם ואם לא זכה במעשים הקב"ה מזמין לו עובדי כוכבים שיאכלו חלקו היכי אמר פי הא דבני אחתיה דריב"ז דעשינהו ושקל מינייהו לצדקה והלא אע"פ שלא יעשה אותם ריב"ז כיון שזכו למע"ט היו מזדמנים להם עניים ועושים עמהם צדקה אלא ודאי שזכה הוא למע"ט ותשש ריב"ז שלא יזכו למע"ט ולכך עשינהו:

כי אספתי את שלומי וגו'. פרש"י את החסד וכו' וכ"ת מנ"ל דלא קאמר שהקב"ה אסף השלום והחסד והרחמים מלרחם על ישראל נראה דא"כ למה צוה שלא לנוד להם ולספדם דקינה מיבעי להו כיון שאסף הקב"ה שלומיו ולא יוסיף לרחמם ולעשות חסד עמהם ועוד דהיל"ל אספתי את שלומי ואת החסד ואת הרחמים אלא ה"ק אספתי את שלומי מאת העם הזה הסבה גרמו הם שמנעו את החסד ואת הרחמים מלרחם על הבריות ומלתת צדקה וכיון שהם גרמו אל תנוד להם ואל תלך לספוד כי כל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו ובזה ידוקדק דהיל"ל אספתי את שלומי ואת החסד ואת הרחמים נאם ה' ולמה הפסיק באמצע לומר נאם ה' ולכך דרשו נאם ה' כי אספתי את שלומי הטעם הוא את החסד ואת הרחמים שפסקו מהם ואינם מרחמים: **גדולה** צדקה שמקרבת את הגאולה וכו'. וקשה כיון דכתיב שמרו משפט ועשו צדקה דלמא מ"ש קרובה ישועתי לבא הוא על דבר שמירת המשפט או דלמא על שתיהן כאחד אבל מנ"ל דגדולה הצדקה לחודה שמקרבת את הגאולה ואפשר לומר שהמשפט הוא מקיים העוה"ז כדתנן על ג' דברים העולם עומד על הדין וכו' ומה שמקרב הגאולה הוא הצדקה כי קרובה ישועתי לבא קאי לדסמיך ליה שמרו משפט לקיים העולם ועשו צדקה כדי שתקרבו הגאולה:

מאי

ענף יוסף

והכי גרים שם שלא פרוס לרעב לחמך. הלא תפרוס אין כתיב כאן. אלא הלא פרוס כבר היא פרוסה שמר"ה כבר היא נגזור על האדם מה שהוא משתכר ומה שהוא מתחסר ע"ש. ובודאי שגם כוונת הגמרא ג"כ על האי קרא ומהאי דווקא. וה"ק קרא הלא פרוס כלומר כבר פרוסה מה שהאדם מתחסר. לכן טוב שתתן זה החסרון לרעב לחמך ואם לאו עניים מרודים יבואו ויחסרו. וע"ז מייתי המעשה דבני אחתיה כו'. וז"ש אם זכה הלא פרוס. מה שנפרס ונחסר לך בגזירה. תתן לרעב לחמך. ואם לאו כו'. ואפשר שצ"ל בגמרא

עין יוסף

יב כל המעלים כו' כאלו עובד כו'· לפי שהצדקה היא קבלת עול מלכות שמים· וכן כל ההפרשות שחייב האדם להפריש מנכסיו כגון לקט שכחה ופאה ביכורים תרומות ומעשרות שמיטות ויובלות טעם כולם הוא כדי שידע האדם ויעלה על לבו כי לה' הארץ ומלואה וכל מה שיש לו אינו שלו ויקבל עליו עול מלכות שמים· וכל מי שאינו עושה כן ואומר בלבו כחי ועוצם ידי עשה לי את

אחר מס' במיתה וק"ל : יהיב פרוטה לעני והדר מצלי כו' · ע"פ המשל דלעיל כמדת בו"ד שמביא האדם דורון למלך ואח"כ מבקש על נפשו וק"ל] : אלו ת"ח שמנדדין שינה כו' · יש לפרש בזה ע"ד וקוי ה' יחליפו כח שאמרו בסוף קדושין שהתורה נותנת כח ללומדי תורה ולפי שמיעוט השינה מחליש את האדם אמר בת"ח המנדדין שינה בעוה"ז בלמוד תורתם הקב"ה נותן להם כח ללמוד תורה ומשביען בעוה"ז שכינתו דלעוה"ב דאין שם שינה וחלשות האדם כדאמרינן אלא שהצדיקים יושבין ונהנין מזיו השכינה וק"ל : מלוה ה' חונן דל אלמלא כו' . כי מלת מלוה בכל מקום הוא שם התואר לאיש המלוה מעותיו

רות: אני בצדק · תחלה ואחר כך אחזה פניך בתפלה: אשבעה בהקיץ תמונתך· בשכר הקילה אשבעה תמונתך : מלוה ה' חונן דל . החונן דלים נעשה מלוה להקב"ה וכתיב עבד לוה לאיש מלוה (משלי כ"ב) : ואיזו היא צדקה המצלת מדינה של גיהנם · כלומר איזו מן המקראות הללו מדבר מדין [של] גיהנם אותו שכתוב בו לא יועיל הון ביום

ומקבל פני שכינה שנאמר (תהלים יז) אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך · ר"א יהיב פרוטה לעני והדר מצלי אמר (כתיב) [דכתיב] אני בצדק אחזה פניך · מאי אשבעה בהקיץ תמונתך אמר רב נחמן בר יצחק אלו תלמידי חכמים שמנדדין שינה מעיניהם בעולם הזה והקב"ה משביען מזיו השכינה לעולם הבא. א"ר יוחנן א מאי דכתיב (משלי יט) מלוה ה' חונן דל אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול [א] עבד לוה לאיש מלוה : טו שם אמר רב חייא בר אבא (אמר) רבי יוחנן [רמי] כתיב (משלי יא) לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות וכתיב (שם י) לא יועילו אוצרות רשע וצדקה תציל ממות ־ב' צדקות הללו למה אחת שמצלת מדינה של גיהנם ואחת שמצלת ממיתה משונה ואיזו היא שמצלת מדינה של גיהנם ההוא דכתיב ביה עברה דכתיב (צפניה א) יום עברה היום ההוא

לאחר כמו לאיש מלוה ובישעיה כמלוה כלוה ולזה פירשו בו בכאן כי החונן דל נעשה הוא מלוה לה' וכביכול שהקב"ה נעשה לוה לשלם לו ולא מדין ערב אלא שנשתעבד כדין לוה כאומר תלוה לזה ואני פורע וכמפורש בסיפא דקרא וגמולו ישלם לו ר"ל גם כי העני זה אין לו במה לשלם הקב"ה שהוא נעשה כלוה הוא משלם לו גמולו וק"ל : ב' צדקות הללו למה כו' · כ"ע דתרתי קאמר חדא דרמי קראי אהדדי דכתיב לא יועיל הון וגו' דמשמע דאין אדם יכול להציל עצמו בממונו ולא יועיל לו ההון אפילו לעשות אז צדקה ובקרא אחרינא קאמר לא יועילו אוצרות רשע דהיינו ממון הגזול משמע אבל בממונו יכול להציל ולעשות צדקה ועוד ב' צדקות הללו דכתיב ב"פ וצדקה תציל וגו' למה ואמר דאחת שמצילתו ממית' משונה ואחת מדינה של גיהנם והוא קרא דביום

עברה איירי מדינה של גיהנם דהיינו בעוה"ב לאחר מותו אפילו ממונו קאמר דלא יועיל לו לעשות צדקה בעוה"ב אם לא עשה בעוה"ז אבל קרא אחרינא

הרי"ף

מאי אשבעה בהקיץ תמונתך . תימה דלא קאמר אשבעה בהקיץ לעוה"ב דכתיב הקיצו ורננו שוכני עפר באותו זמן אשבעה מזיו השכינה . ונראה דא"כ הי"ל אני בצדק אחזה פניך בהקיץ אשבעה תמונתך מאי אשבעה בהקיץ אלא לדרוש ענין אחר בשכר הקלה שמנדדים ת"ח שינה כו' ומ"מ עדיין הדבר קשה גם לדרשה זו הי"ל אשבעה תמונתך בהקיץ אלא אם נאמר שינה הכתוב כדי לדרוש כך יש לנו לדקדק עוד שלא שאל מאי אשבעה בהקיץ סמוך לדרשת רבי דוסתאי שאמר אדם נותן פרוטה לעני זוכה ומקבל פני שכינה אלא סמוך למ"ש ר"א יהיב פרוטה לעני והדר מצלי אמר וכו' וסמך ושאל מאי אשבעה בהקיץ וכו' ונראה דלרבי דוסתאי דדרש אני בצדק אחזה פניך דהיינו הקבלת פני שכינה אין כאן שאלה מאי אשבעה בהקיץ לפי שאמר שבהקיץ לעוה"ב דכתיב הקיצו וגו' ישבעו מזיו השכינה כי בעוה"ז מקבל פני שכינה ואינו שבע כדכתיב כי לא יראני האדם וחי אבל לעוה"ב ישבעו . ורבי אלעזר דריש כפירש"י אני בצדק תחלה ואחר כך אחזה פניך בתפלה ולכך סמך ושאל מהו אשבעה בהקיץ כיון שעדיין לא קיבל פני שכינה מהו זה שאמר אשבעה בהקיץ הי"ל אחזה בהקיץ תמונתך על הקבלת פני שכינה לזה אמר שמדבר בענין אחר בת"ח שמנדדים שינה מעיניהם בעוה"ז שהקב"ה משביען מזיו השכינה בשכר ההקלה : מ"ד מלוה ה' חונן דל וכו' . נראה דהוקשה לו דהי"ל מלוה לה' ולזה אמר אלמלא מקרא כתוב וכו' שכיון שכתוב עבד לוה לאיש מלוה לכך לא יכול הכתוב לומר מלוה לה' דאיכא זילותא ח"ו כיון שהלוה הוא עבד לאיש מלוה . ולכך כתיב מלוה ה' לומר שהקב"ה נקרא מלוה אע"פ שהחונן דל מעלה עליו הקב"ה כאילו הוא מלוה לה' מ"מ לא יכלו הכתובים לקרות אלא מלוה ה' וכזה ביארתי מתז"ל בספר כסף נבחר סדר בהר סיני וז"ל א"ר תנחומא דרכו של לוה להיות עבד למלוה סה"ד עבד לוה לאיש מלוה וצריך להבין דברי רבי תנחומא מה בא ללמדנו כי מקרא מלא הוא ולא חידש בו כלום ושמעתי בזה שדקדק בפסוק דכך הי"ל עבד איש לוה למלוה ולמה אמר עבד לוה ואח"כ אמר לאיש מלוה לפי שמדבר באיש המלוה להקב"ה ונרמז ברמז כי לא יכלו הכתובים לפרש מפני הכבוד של מעלה והוא מתייחס למה שביארתי : אמר רבי חייא בר אבא וכו' כתיב לא יועיל הון וכו' . ראוי לעורר מה שאמר רבי יוחנן רמי דמשמע דקשו קראי אהדדי ואחר כך דריש יתורא דקראי שתי הצדקות הללו למה . ועוד קשה כיון שפסוק לא יועילו אוצרות רשע הוא במשלי קודם פסוק לא יועיל הון וגו' למה היפך סדר המקראות ועוד יש לדקדק הי"ל שני פסוקים הללו למה ומאי האי דקאמר ב' צדקות הללו למה . ועוד קשה ששאל למה כתב ב' פעמים וצדקה תציל ממות ולא תירץ כלום במ"ש אחת מצלת וכו' דהא תינח דאיכא ב' אופני צדקה אבל אכתי קשה למה כפל שהע"ה יאמר הגדולה שבהם שמצלת מגיהנם וכ"ש שמצלת ממיתה משונה או לדעת התוס' דסברי שמצלת ממיתה משונה היא גדולה יותר יאמר התביב ותרתי למה לי . כן אמת שאפשר לתרץ בזה דאי כתב קרא שמצלת ממיתה משונה ואנן ילפינן מק"ו שמצלת גם מגיהנם הוה אמינא שאינה מצלת מגיהנם אלא אותו אופן צדקה שמצלת ממיתה משונה דהיינו נותנה ואינו יודע למי נותנה לכך בא הכתוב האחר לומר שכל אופן צדקה מצלת מגיהנם ואי כתיב קרא דמצלת מגיהנם הוה אמינא דמציל ממיתה משונה כל אופן צדקה כמו שמצלת מעונש של גיהנם והא ליתא דאיזו היא שמצלת ממיתה משונה נותנה ואינו יודע למי נותנה דווקא לכך הוצרכו שניהם וזהו שאמרו שם ואיזו היא שמצלת ממיתה משונה נותנה ואינו יודע למי נותנה ואינו יודע למי נותנה שאם הוא מכח יתור המקראות אימא אנא דילמא איצטריכו תרווייהו משום דלא מסיימי קראי ואי כתיב קרא דיום עברה הוה מוקמינן ליה בגיהנם ואי כתיב קרא אחרינא לחוד הוה מוקמינן ליה בגיהנם והוה אמינא דלהגין ממיתה משונה שהוא בעוה"ז אינה מגינה שצריך זכות יותר כמו שכתבו התוס' ולכך הוצרכו שניהם וגם לדעת רש"י ז"ל קשה איך יתכן שלהציל מעונש גיהנם החמור מצלת כל אופן צדקה ולהציל ממיתה משונה צריך תנאי זה דנותנה ואינו יודע למי נותנה ודלמא בסתם צדקה דברו הכתובים וע"ק מ"ש ואיזו שמצלת מגיהנם ופרש"י ז"ל איזו מהמקראות דמאי נפקא לן אי הוי האי קרא או קרא אחרינא . ונלע"ד דר' יוחנן הוקשה בב' כתובים אלו כיון שאמר שע"ה שלא יועיל הון ביום עברה דמשמע אפילו הון צדק ומישרים איך אמר הוא בעצמו לא יועילו אוצרות רשע שנראה שאוצרות רשע ועולה לא יועילו הא אוצרות יושר יועיל וא"כ קשיא דידיה אדידיה וזהו שא"ר יוחנן רמי כתיב לא יועיל הון ותפס זה הפסוק המאוחר לקודם לפי שמכח פסוק זה דאמר לא יועיל הון דהיינו כל מציאות ממון בין ביושר בין בכושר קשיא דיוקא דהסוא קרא דקאמר לא יועילו אוצרות רשע והנה לתירוץ קושיא זו אפשר לומר דלעולם האי קרא דלא יועיל שום הון וממון ביום עברה ומאי דנקט התם לא יועילו אוצרות רשע משום סיפיה דקרא נקטיה דקאמר וצדקה תציל ממות ללמדנו

עיון יעקב

שכינה . כלומר כשהקב"ה נגלה אליו כדכתיב אחזה פניך ולא כתיב תחזה פני לפי שאמר בסמוך כביכול עבד לוה לאיש מלוה ומה"ט קי"ל הנתבע הולך אחר התובע כדאיתא במ"מ ע"ש ועיין בחדושינו ביבמות דף ס"ג וסוף פ"ק דסוטה דף י"ג ע"ש : שמנדדין שינה מעיניהם בעוה"ז . ועי"י כן מרעיבין את עצמן כי השינה גורם עכול אכילה ושתיה וכדאיתא בסמוך שינה מפיגתו ומי שאינו ישן אינו תאב לאכול ולשתות לכך מדה כנגד מדה הקב"ה משביען מזיו שכינה לעוה"ב וכה"ג איתא לקמן פ' חלק דף ק' המרעיב עצמו על דברי תורה בעוה"ז הקב"ה משביעו לעוה"ב ועי"ל ע"ד דאיתא בעירובין דף ס"ה א"ל בנתיה דרב חסדא לא בעי מר ניטום פורתא א"ל השתא אתו יומי דאריכי וקטיני וניטום טובא וא"כ זה שמונע השינה בעוה"ז זוכה לישבע בהקיץ בעוה"ב ושלא ליישן שם ולכך צדיקים במיתתן קרויים חיים : כתיב לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות וכתיב לא יועילו אוצרות רשע . הנה יש לדקדק למה מהפך הכתובים דהא פסוק ראשון הוא במשלי י"א ולא יועילו אוצרות רשע כתיב במשלי יו"ד ואפשר דלכך מהפך הפסוקים כאילו נכתב להיפך לומר השני מוסיף על הראשון דהנותן צדקה בפרהסיא מציל מדינה של גיהנם והנותן צדקה בסתר מציל מדינה

עין יוסף

את החיל הזה הרי הוא פורק עול . ולכך כתיב יצאו אנשים בני בליעל בלי עול כדפרש"י (תורת חיים) :

טז כתיב לא יועיל הון ביום עברה וצדקה כו' · שפירושו שלא יועיל אפילו הון שאסף וקיבץ ביושר · ביום עברה · אבל אם נתן מהסון ההוא צדקה יועיל לו להצילו ממות · וכתיב לא יועילו אוצרות רשע וצדקה כו' שליכא למימר שפירושו שלא יועילו אוצרות רשע אם לא נתן מהם צדקה אבל אם נתן מהם צדקה יועיל לו להצילו ממות . חדא שבלא צדקה לא יועיל אפילו אוצרות שאינו של רשע · שנית שצדקה שנותן מאוצרות רשע גם כן יועיל בודאי כמד"א שונא גזל בעולה · אע"כ שהכי פירושו לא יועילו אוצרות רשע אפילו אם יתן מהם צדקה · ומה שסיים הכתוב וצדקה תציל ממות פי' מה שאדם נותן מאוצרות הצדק לצדקה · וא"כ קשה ב' צדקות הללו למה · ר"ל ב' פסוקים וצדקה תציל ממות למה לי · ומתרץ אחת שמצלת מדינה של גיהנם כו'. שהגיהנם נקרא מות כמה שאמר מות ואבדון אמרו באזנינו וגו' · והסוא קרא דביום עברה איירי מדינה של גיהנם· דהיינו בעוה"ב לאחר מותו אפילו ממונו קאמר דלא יועיל לו לעשות צדקה

ענף יוסף

בגמרא דריש ר"י בר' שלום כתיב הלא פרוס לרעב לחמך וגו' כשם שמזונותיו כו' . (ועיין בגליא מסכתא ח"ב דף כ"ט ע"ב) :

המתורגמן. א) אלס קאננטע מאן זאגען ·

א ילקוט משלי רמז תתקנ"ט : ב ילקוט משלי רמז תתקמ"ס :

חדושי גאונים

דלענין חיים ומות יש נפקותא בין רשעים לצדיקים אבל מנ"ל שלענין חסרון מעות יש נפקותא בזה ועוד דבכאן משמעות הגמרא שלענין חסרון מעות כולם שוים ונידונין בראש השנה מדאמר דרש רבי יהודה ב"ר שלום כשם שמזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה כך חסרונותיו קצובות לו מראש השנה ולא מפליג בין צדיק לרשע מוכרח להיות כנ"ל ונלענ"ד שפי' ברש"י כך סוא דקשה בלאו הכי על רבי יוחנן מכיון דעשינהו והוציא כל

אהבת איתן

מאי אשבעה בהקיץ תמונתך אמר רנב"י אלו ת"ח שמנדדין שינה מעיניהם בעולם הזה והקדוש ב"ה משביען מזיו השכינה לעולם הבא. עיין במהרש"א מ"ש בטעמא של דבר ודבריו דחוקים. אבל הוא מבואר בטוב טעם עפ"י מ"ש בסוף פ"ד דתמיד כלהעוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר קומי רוני בלילה וגו' נוכח פני אדני וכ"ס בתרגום . ולפ"ז הוי שפיר מדה במדה : ב' צדקות הללו למה אחת שמצילתו ממיתה משונה ואחת שמצילתו מדינה של גיהנם . וכתב התו"ת דמשמע דרק שלא ימות מיתה משונה היא שמצילתו כגון מיתה חטופה או ע"י חיה ונחש אבל מי שאינו ממלא שנותיו לאו בכלל מיתה משונה הוא ואין צדקה מצילתו לר"י. ופליג אשמואל ור"ע דדרשו בפ' מי שהשיך וצדקה תציל ממות ממיתה משונה ולא ממיתה עצמה : א"ר יוחנן צדקה שמצלת מדינה של גיהנם . וקשה דר"י גופיה אמר בפ' חלק על הכתוב ופערה פיה לבלי חק למי שלא למד אפי' חוק א' ואם כן מאי אריא דצדקה שמצלת מגיהנם דתיפוק לי' דכל שלמד אפי' חוק

ואיזו היא שמצלת ממיתה משונה[שם ע"ב]נותנה ואינו יודע למי נותנה נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה . נותנה ואינו יודע למי נותנה לאפוקי מדמר עוקבא . נוטלה ואינו יודע ממי נוטלה לאפוקי מדרבי אבא ואלא היכי ליעביד ליתבה לארנקי של צדקה מיתיבי מה יעשה אדם ויהיו לו בנים [זכרים] ר' אליעזר אומר יפזר מעותיו לעניים ר' יהושע (בן קרחה) אומר ישמח את אשתו בדבר מצוה רבי אליעזר בן יעקב אומר לא יתן אדם פרוטה לתוך ארנקי של צדקה אלא אם כן ממונה עליה כרבי חנינא בן תרדיון כי קאמרינן דממונה עליה כרבי חנינא בן תרדיון . אמר רבי אבהו אמר משה לפני הקדוש ב"ה רבש"ע במה תרומם קרן ישראל א"ל בכי תשא .

רש"י

עברה : נותנה ואינו יודע למי נותנה . כדמסיים בסיפא יתננה לכיס של [גבאי] צדקה : דמר עוקבא ודרבי אבא . במס' כתובות (דף ס"ז:) מר עוקבא הוה שדי לחד עניא בשבבותיה כל יומא ד' זוזי בצנורא דדשא [הרי] שהעני אינו יודע מי נותנה והוא יודע מי נוטלה ורבי אבא הוה צייר בסודריה ושדי לאחוריה וממציא נפשיה ביני עניי והעני נוטלה ויודע ממי נוטלה והוא אינו יודע למי נותנה : בדבר מצוה . לפני השמים : א"ל בכי תשא . אם באת לשאת את ראשם בהגבהה קח מהם כופר לצדקה :

תוספות

אי זו שמצלת ממיתה משונה נותנה ואינו יודע למי נותנה . וא"ת אדרבה זו שהיא מצוה רבה היה לה להציל מדינה של גיהנם שהוא רע ביותר ואומר ר"י דרוב דברים אין עומדין לאדם בעוה"ז אלא לאחר מיתה ובעוה"ז אין עומדין לאדם אלא מצות גדולות כדתנן קדושין (דף ל"ט:) אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב לכך קאמר דאפילו ממיתה משונה דהוי בעוה"ז מצלת : אלא א"כ ממונה עליה כרבי חנינא בן תרדיון . פי' נאמן כמותו אבל צדיק כמותו לא דהא גבאים דבימי אמוראי לא היו צדיקים כמותו והכי נקט רבי חנינא בן תרדיון משום מעשה שבא לידו דאמרי' פ"ק דע"ז (ד' י"ז:) מעות פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים וכן בפרק במה טומנין (ד' מ"ט. ושם) דאמרינן תפילין צריכים גוף נקי כאלישע לא צריך כאלישע קאמר אלא גוף נקי שידע להזהר שלא יישן בהם ושלא יפיח בהם [קאמר] ולא נקט אלישע אלא משום דאיתרחיש ליה ניסא :

מהרש"א

איירי שמצילתו ממיתה משונה דהיינו בעוה"ז ואז ממונו יועיל לו לעשות צדקה אבל ממונו הגזול אפי' בעוה"ז לא יועיל לעשות בו צדקה וק"ל : [נותנה ואינו יודע למי כו' . מפורש פ' מציאת האשה]: מה יעשה אדם ויהיו לו בנים ר"א אומר יפזר כו' . אפשר שסמך עצמו על מה שפירש דוד במזמור דמייתי בסמוך אשרי איש ירא ה' וגו' גבור בארץ יהיה זרעו דור וגו' וסיים בו שלכל זה זכה לפי שפזר נתן לאביונים וגו' וק"ל : במה תרומם קרן כו' . לפי שבחומש הפקודים נאמר בלשון לווי לרבים שאו את ראש וגו' אתה ואהרן ואתכם יהיו איש וגו' וכאן שינה לומר בלשון יחיד למשה לבד ולא נאמר בלשון לווי וע"כ דרשו שזה הכתוב הוא תשובה לשאלת משה במה תרום קרן ישראל וא"ל הקב"ה בכי תשא אם באת לשאת ראשם וכו' כפרש"י כי ע"י נדבתן למשכן נתרוממו ישראל מכל האומות שירדה השכינה בישראל וכן אמרו במדרש וצדקה תרומם גוי בנדבה שהביאו ישראל למלאכת המשכן נתן להם תלוי ראש ע"י משה

עיון יעקב

מדינה של גיהנם וממיתה משונה ועפ"ז יש לתרץ קושיות התוספות : מה יעשה אדם ויהיו לו בנים רבי אלעזר אומר יפזר מעותיו לעניים . ואפשר דר"א אזיל לשטתו דאמר לעיל זכה שלא פרוס לרעב לחמך ופרש"י זכה למז"ט כי בנים לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא לכן אם רוצה להיות לו בנים צריך ליזכה למז"ט לכן יפזר מעותיו לעניים א"כ זכה למז"ט ויזכה לבנים ואם לאו עניים מרודים תביא בית כי לא זכה למזל טוב ואין לו בנים : במה תרומם קרן ישראל א"ל בכי תשא את ראש . פרש"י קח מהם כופר לצדקה לפי פשוטו י"ל דה"ק במה תרומם קרן ישראל אם הם בנים או עבדים א"ל בכי תשא כשיתנו צדקה מוכח שהם בנים וכדקאמר לעיל משל למלך שכעס על בנו ועי"ל ע"ד דאיתא במדרש פרשת ויצא שעשו לקח לעצמו העוה"ז ויעקב העוה"ב לכך שואל במה תרום קרן ישראל שיהיה להם שליטה אף בעוה"ז וע"ז קאמר בכי תשא כי ע"י הצדקה זוכה גם בעוה"ז וכדכתיב רודף צדקה ימצא חיים צדקה וכבוד וכדדריש בסמוך צדקה תרומם גוי אלו ישראל כי הוא מדברים שאוכלין פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא ועי"ל ע"ד פשוטו דכי תשא את בני ישראל דוקא אבל עובדי כוכבים תוכל לספור בלא שקלים כי אין ע"ה שולט אלא בדבר חשוב ודו"ק :

שאלו

הרי"ף

שהצדקה אפילו שתהיה משורש אוצרות רשע יפה כח הצדקה שמצלת מהמות . וראיה לדבר מנבוכדנאצר שנתן לו עצה דניאל לפדות נפשו ממות ואמר לו מלכי ישפר עלך וחטאך בצדקה פרוק וכן עשה וניצול בזכות הצדקה לקצת ירחי תרי עשר עד שחזר מצדקתו הרי שהצדקה אפילו שהיא מאוצרות רשע היא מצלת ממות וא"כ לא קשו קראי לזה אמר ב' צדקות הללו למה כלומר מ"מ עדיין קשה למה אמר ב' פעמים וצדקה תציל ממות שכך הי"ל לא יועיל הון ואוצרות רשע ביום עברה וצדקה תציל ממות . וז"ש שתי צדקות הללו למה כלומר אחת שהיא מהון יקר בלי פשע ואחת שהיא מאוצרות רשע למה הוצרכו יאמר המחודשת שהיא צדקה מאוצרות רשע וסגי בהכי לזה תירץ אחת שמצלת מגיהנם ואחת שמצלת ממיתה משונה ויש חילוק ביניהם שלהציל מגיהנם צריכה הצדקה שתהיה מאוצרות צדק והון יקר וצא ולמד כי איזו היא צדקה שמצלת מגיהנם הסוף דכתיב ביה עברה והתם לא כתיב אוצרות רשע אלא הון לומר שהצדקה שהיא מהון וממון של יושר תציל ממות של גיהנם ומ"ש שצדקה מאוצרות רשע תציל ממות היא ממיתה משונה . ויש סעד לזה שדרשו חז"ל מפ"ס יד ליד לא ינקה רע אם גזל בידו אחת ונתן צדקה בידו אחרת לא ינקה מגיהנם הרי שהצדקה שהיא משורש גזל ורשע אינה מצלת מדינה של גיהנם וכפי זה הוצרכו השני כתובים האחד ללמד שלא יועיל הון של יושר ביום עברה כ"א הצדקה והכתוב בא אחר להודיע כח צדקה של אוצרות רשע שמצלת ממיתה משונה והשתא כ"מ לידע איזו שמצלת מגיהנם הסוף דכתיב ביה עברה דאי הוי האי דכתיב ביה אוצרות רשע הדרא קושיא לדוכתין כיון שצדקה מאוצרות רשע מצלת מגיהנם החמור וכ"ש שמצלת ממיתה משונה ושתי צדקות הללו למה כמו שכתבנו . ואמר עוד ואיזו שמצלת ממיתה משונה לפי שהוקשה לו איך יתכן לומר שהצדקה מאוצרות רשע ותמם תציל והרי הקב"ה שונא גזל בעולה והוה ליה כטובל ושרץ בידו כיון שהוא מלוכלך בגזל שבידו לזה פי' דבריו ואמר ואיזו שמצלת ממיתה כלומר באיזה אופן אמרתי שמצלת דוקא כשהוא נותנה ואינו יודע וכו' שבזה יורה שחזר בתשובה ובא לתקן את אשר עוותו והוציא הממון שגזל מתחת ידו ולכך לא נתן הצדקה ביד העני כדי שלא להחזיק עצמו כבעל ממון כי הוא הכיר בפשעו שאותו ממון אינו שלו וגנוב הוא אתו ולפך כשנתן לא ידע למי נתן וגם מי שנטלה לא ידע ממי נטלה כי רצה להורות שלא לקחו מידו מאומה כיון שאין הממון שלו כיון שכן הוא כח באותה צדקה להציל ממיתה משונה אבל מגיהנם לא . ואפשר דרמיזא בקרא נותנה ואינו יודע וכו' דקאמר אוצרות רשע ולא קאמר לא יועיל הון רשע שהכוונה לרמוז בסיפיה דקרא וצדקה שהיא כדמיון האוצר שהוא דבר סמוי מן עין כך הצדקה היא נתונה באוצר מכוסה ואינו מידו ליד העני שהוא נותנה ואינו יודע וכו' היא תציל ממיתה משונה וכפי דרך זה מתורץ מה שהקשו התוס' ז"ל דאדרבה זו היא מצוה רבה תציל מגיהנם די"ל שמאחר שהיא מאוצרות רשע אע"ג דאית בה חדא לטיבותא שהוא נותנה ואינו יודע אין בה כח להציל מגיהנם ובזה יפה כח הצדקה שמתנה ויודע למי נותנה כיון שהיא מאוצרות יושר וצדקה . זה נ"ל כפי הפשט רש"י דיותר זכות צריך להציל מגיהנם מלהציל ממיתה משונה וכפי שיטת תוס' ז"ל דסברי שיותר זכות צריך להגין בעוה"ז ממיתה משונה אמר ואיזו שמצלת ממיתה משונה כיון בצדקה של הון יושר מוקמת ליה בגיהנם א"כ איך יתכן שלהציל ממיתה משונה שצריך זכות יותר תציל צדקה שהיא מאוצרות רשע לזה אמר ואיזו שמצלת ממיתה משונה נותנה ואינו יודע למי נותנה וכיון שיש בה תנאי זה יש לה כח להציל : במה תרום קרן ישראל א"ל בכי תשא . ויש לדקדק מה זו שאלה שהרי הראהו הקב"ה למשה מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש בתורה ונגלו אליו דברי דוד שאמר פזר נתן לאביונים קרנו תרום . וע"ק למה לא השיבו הקב"ה בצדקה כדכתיב צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד . וע"ק הי"ל בכופר נפשו ומהו בכי תשא וע"ק מה קשר לדרשת ר' אבהו שדרש שאלו את שלמה היאך מתייחסת דרשה זו עם האמור קודם . וע"ק למה לא השיב שלמה תשובתו של הקב"ה מכי תשא ונדקדק מ"ש לאו וראו מה פירש דוד דהל"ל מה אמר דוד ועוד למה הוצרך להביא ראיה מדוד אביו כיון ששלמה עצמו אמר צדקה תרומם גוי . וע"ק מה זו שאלה ששאלו עד היכן כחה של צדקה דיש להשיב שמצלת ממיתה משונה וממיתה עצמה וגיהנם כדכתיב וצדקה תציל ממות ועוד נראה מ"ש רבא מהכא הוא מרומים ישכון מה טעם משום דלחמו נתן למה הוצרך לפרש מה טעם . ונלע"ד שהיות דכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב שהם ב' עטרות שנתנו להם במ"ת א' כנגד נעשה וא' כנגד נשמע ובעגל חטאו בעשיה עשו להם עגל מסכה וחטאו בנשמע שהיו שומעים לערב רב אומרים אלה אלהיך ישראל ושומעים קול תרועת העם במחולות לפני העגל ולא מיחו ולפיכך ניטלו עטרותיהם מראשיהם ונגדע קרן ישראל אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע הן ידעתי שהצדקה תרומם גוי וכתיב צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד אמנם הדור של המדבר לא היו צריכין לצדקה שהמן היה יורד לכל אחד במספר נפשות ביתו ושמלתם לא בלתה מעליהם וכן כל צרכי עמו ישראל סיפק הקב"ה במדבר ואינם צריכים לפרנסה זה לזה וכיון שכן במה תרום קרן ישראל בזמן הזה שאין צדקה מצויה אצלם ומה גם לדעת חז"ל שכל א' מישראל הוציא אתו ממצרים צ' חמורים טעונים כסף וזהב לרוב לזה השיבו הקב"ה בכי תשא כלומר כבר רמזתי לך בפסוק כי תשא כי שם נאמר להרים קרן ישראל ונתנו איש כופר נפשו ובהם יעשו אדני המשכן והאזור לשכן שמי בתוכם וזהו נשיאות ראשם והרמתם . עתה הוקשה לרבי אבהו מה שהפליגו לספר דוד ושלמה במעלת הצדקה ולומר שבזכות נתינת הצדקה לעניים קרנו תרום וכן אמר שלמה צדקה תרומם גוי וכן אמר דוד אשרי שומרי משפט עושי צדקה בכל עת זה המגדל יתום בביתו והרי מצינו בכי תשא שאין צורך בכל זה כי אם בנתינת כופר נפש להעמיד משכן או בהכ"נ שהוא למקדש מעט או לקנות קרבנות התמידים בזה תרום קרן ישראל וא"כ עד היכן כחה של צדקה הניתנת לעניים מה יפה כחה יותר מכופר נפש הניתן כנ"ל ולזה אמר שאלו את שלמה בן דוד להיות שלמה ודוד אביו

עין יוסף

צדקה בעולם הבא אם לא עשה בעולם הזה . אבל קרא אחרינא איירי שמצילתו ממיתה משונה דהיינו בעולם הזה ואז ממונו יועיל לו לעשות צדקה . אבל ממונו הגזול אפילו בעולם הזה לא יועיל לעשות בו צדקה :

חדושי גאונים

הסך למה לא הוציא גם כן י"ז דינרי הנותרים מהם אלא מוכרח להיות שרבי יוחנן טעה בזה שהוא ראה בחלמא במוצאי יום הכיפורים דבעו מיחסר הני שתא שבעה מאה דינרין וטעה ריב"ז וסבר שיש להם שהות עד יום הכיפורים לשנה הבא שהיה חושב השנה במלואה מיום הכיפורים ליום הכיפורים אבל האמת לא היה כן שהשנה עברה בערב ראש השנה כדקי"ל בכמה דוכתא שאנו מונין לשנות עולם ולפיכך לא עשינהו ריב"ז על הי"ז דינרי דפש גבייהו דסבר דיש עוד שהות עד מעלי יומא דכיפורי ובפרט בימי תשובה אפשר שיתנו מעצמן ויהיה שכרם יותר גדול אבל המה לא נתנו מעצמם ולפיכך נתנו לזרים וזהו שפירש רש"י פש להו י"ז דינרי בער"ה דמערב ראש השנה היה הצליחם כנותר עד מעלי יומא דכיפורי ומה שהסתינו להם מן השמים עד מעלי יומא דכיפורי דסברו שר"י יכפינהו בזה הזמן או לפחות בערב יוה"כ משום שידעו למעלה שר"י שגג בזה אבל כשהגיע מעלי יומא דכיפורי ועדיין לא דבר להם ריב"ז כלום משום שסבר שנתנו כבר בכתר בימי תשובה

אהבת איתן

א' מצלת . וי"ל דר"י אזיל לטעמיה דאמר בשלהי סוטה השותה בד' מיני זמר מביא פורעניות לעולם ומה כתיב אחריו לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה כו' דהשותה גורם לתורה שתשתכח מישראל . ואם כן י"ל דהיינו דאמר בחלק שלא למד אפילו חוק א' דהיינו השותים בד' מיני זמר דאיירי בהו קרא שגורם לתורה שתשתכח מישראל וכאלו לא למד אפילו חוק א' כנ"ל אבל לא בעי למימר דלימוד של חוק א' מצלת מגיהנם וא"ש דקאמר הכא דצדקה מצלת . ובתענית (דף ה) אמר ר"י דאתת שמבערת רשעים בגיהנם מאי הוא עבודת כוכבים :

א ואמר ר' אבהו שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה של צדקה אמר להם צאו וראו מה פירש דוד אבא (תהלים קיב) פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד. (רבא) [רבי אבא] אמר מהכא (ישעיה לג) הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים מ"ט מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו משום דלחמו ניתן ומימיו נאמנים:

טז שם ואמר ר' אבהו שאלו את שלמה בן דוד אי זהו בן העוה"ב אמר להם כל (ישעיה כד) שכנגד זקניו כבוד כי הא ב דיוסף בריה דר' יהושע (בן לוי) חליש ואיתנגיד[א] א"ל אבוה מאי חזית א"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה א"ל עולם ברור ראית (א"ל) ואנן היכי (איתנן) [חזיתינן] א"ל כי היכי (דאיתנן) [דחשבינן] הכא (איתנן) [חשבינן] התם ושמעתי שהיו אומרים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ג ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן מאן נינהו אילימא ר"ע וחביריו משום הרוגי מלכות ותו לא פשיטא (דהא איכא מעשים טובים) בלאו הכי נמי · אלא הרוגי לוד:

רש"י

בנגד זקניו כבוד · אותם שחולקים להם כבוד בעוה"ז מחמת חכמת זקנתם: עליונים למטה · אותם שהם עליונים כאן מחמת עשרם ראיתי שם [שהם] למטה: ותחתונים למעלה · ראיתי עניים שהם בינינו שפלים ושם ראיתים חשובים: ואנן · בני תורה היכי איתנן היאך יש חשיבותינו: כי היכי דאיתנן הכא · חשובים ונכבדים הכי איתינן התם: הרוגי מלכות ותו לא · כלומר קך מילתא לחודיה הוא דהואי בהו שנהרגו על קדושת השם ותו לא הואי בהו: הרוגי לוד · לוליינוס ופפוס אחים שהרגן טורנוסרופוס *) הרשע בלודקיא כדאמרינן במסכת תענית (דף י"ח:) וע"י גזרה (שגזרו) [שנגזרה] על ישראל להשמיד על שנמצאת בת המלך הרוגה וחשדו את ישראל עליה ועמדו האחין

*) נ"ל טוריינוס ·

מהרש"א

וק"ל: שאלו את שלמה כו' · שלמה גופיה אמר נמי הכי צדקה תרומם גוי אלא שאפשר לומר דוקא בגוי וממלכה שעושין צדקה כדלקמן אבל שאלו לו על היחיד ועוד נראה לפרש דמהאי קרא צדקה תרומם וגו' למדו ששאלו על כך לשלמה והשיב להם צדקה תרומם וגו' שזה הוא שפירש דוד אבא אבל אם שסיפר באותו מזמור כמה הצלחות זמניות לירא ה' וטוב ממנו איש חונן ומלוה וגו' וסיים להוסיף עוד בצדקה עד היכן כחה שאמר פזר נתן וגו' קרנו תרום וגו' דהיינו צדקה תרומם שאמר שלמה: הוא מרומים ישכון וגו' · ניחא ליה לאתויי מהכא מדברי נביאים ויש לפרש האי קרא לפי הדרש ע"פ מ"ש בתענית פ"ג דאתתא שכיחא בביתא ויהבא ריפתא לעניים ומקרבת הנייתא ואגא יהיבנא זוזים ולזה אמר מה טעם מרומים ישכון כי מצודות שעושה לו בסלעים מלשון מטבע וזוזים וסלעים שנותן לעני הוא משגבו ויותר מזה כי לחמו נתן ומימיו כי הם נאמנים ושלמים דמקרב הנייתן לעניים לאכול ולשתות טפי מנותן סלעים ומעות שצריך לטרוח ולקנות ודקדק לומר ניתן בלחם ולא נותן כי הלחם ומים ניתן על ידי האשה דשכיחא בביתא ודקדק לומר לחמו ומימיו שיתן מלחמו ולא מלחם אחר בפחות ממנו וכן ממימיו אם גם הוא שותה מים וק"ל: איזהו בן עוה"ב כו' · יש לפרש ע"פ מ"ש פ' החליל חסידים ואנשי מעשה היו אומרים אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנתנו והוא פי' הכתוב וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו' אבל הימים שהם נגד זקניו שהוא הילדות יהיה כבוד שלא יתביים ממנו בזקנותו ומייתי כי הא כו' עליונים למטה כו' · שהיו נכבדים בעוה"ז יתביישו כשיהיו למטה בעוה"ב ביום תוכחה אבל אנן כי היכי דחשבינן הכא חשבינן נמי התם ולא נתביים ועוד יש לפרש ונגד זקניו כבוד שלא יתביים ממעשה בני בניו שהולכים בדרך טובה כי בני אדם הרי הם כבנים ויהיה לו שיבה טובה כמו באברהם שמת ה' שנים קודם זמנו שלא יראה עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה ודבר זה מפורש בדברי שלמה עטרת זקנים בני בנים וגו': [שבא לכאן ותלמודו בידו · יש לפרש כי עיקר הלימוד ושנעשה בו רושם הוא הלימוד הבא בכתיבת יד אשר ע"כ נקראו החכמים סופרים]: ותו לא כו' · ר"ל משום הרוגי מלכות שיש להם מחילה ביחד מפני עצמן ותו לא והרי יש לצדיקים מעלה יתירה

הכותב

רבי יוסף בריה דריב"ל חלש כו'. הרב בעל הערוך ז"ל הביא מאמר זה בערך נגד ופי' וזה לשונו חלש ואיתנגיד. פי' נראה לו כאילו פרחה נשמתו וחזרה ואמר לאביו ראיתי עליונים למטה בעלי השררה והעושר שהיו עליונים בעולם הזה מושפלים למטה והשפלים ראיתי שם עליונים עליהם א"ל אביו מה שראית הוא הברור כי שם העיקר והגאונים פירשו כי קבלה בידם רב מפי רב בפירוש עולם הפוך ראיתי דראה שמואל דהוה יתיב קמיה דרב יהודה תלמידו משום דמיחה בשמואל גבי ההיא אתתא דאתיא וצווחה קמיה דשמואל ולא אשגח בה אמר לו רב יהודה לית ליה למר אוטם אזנו מזעקת דל במפורש בפ' במה בהמה · וכן כתוב בתוספות:

אע"פ

הרי"ף

מפליגים לדבר במעלת הצדקה לא ידענו מה היא כחה של צדקה יותר מכופר נפש האמור בכי תשא כיון שזה וזה מרומם קרן ישראל לזה אמר שלמה צאו וראו מה פירש דוד אבא אם הדקדקו שם תמצאו מפורש הכח הגדול שיש לצדקה יותר מהכופר נפש לפי ששם אמר פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד ובאומרו בכבוד פי' ענין מעלת הצדקה שניתנת לאביונים וצדקתו עומדת לעד דהיינו עושה צדקה בכל עת לגדל יתום בביתו כי אז תרום קרנו בכבוד אבל בנתינת הכופר נפש אחר העגל נתרומם קרן ישראל אבל לא היה בכבוד שכן כתיב קודם העגל ומראה כבוד ה' כאש אוכלת לעיני בני ישראל ואחר שחטאו ונתנו כופר נפש ונעשה המשכן לא יכלו להביט פני הסרסור כדכתיב והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו ויתן על פניו מסוה א"כ אע"פ שנתרומם קרנם של ישראל לא נשאר בידם אותו כבוד לראות מראה כבוד ה' אבל פזר נתן לאביונים וגו' אז קרנו תרום בכבוד כמו שרמזו חז"ל על פסוק אני בצדק אחזה פניך בזכות הצדקה מתעדן מזיו השכינה לחזות בנועם ה' אשבעה בהקיץ תמונתך ותמונת ה' יביט הרי לך כחה של צדקה רבא אמר מהכא הוא מרומים ישכון וגו' הכוונה אע"פ שכתוב קודם לזה הולך צדקות ודובר מישרים וגו' הוא מרומים ישכון רצו חז"ל לדרוש מ"ש הוא מרומים שהוא נדרש לאחריו ולא נדרש לפניו לפי שאם הוא נדרש למה שאמר קודם הולך צדקות וגו' הל"ל מרומים ישכון מאי הוא מרומים אלא ה"ק הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו מי הוא זה אותו שלחמו נתן שנתן צדקה בהתמדה ומימיו נאמנים לא יכזבו סלה שאינם נפסקים לעד הוא מרומים ישכון וסמיך ליה מלך ביפיו תחזינה עיניך שזוכה להיות שוכן מרומים ורואה פני שכינה שהוא מראה כבוד ה': אלא הרוגי לוד. נראה אף על פי שאין תלמודו בידו: ברש"י מחמת זקנתם. לאפוקי מחמת עושר דא"ל כי היכי דאיתנן הכא פי' חשיבי מחמת חכמה:

עין יעקב

שאלו את שלמה בן דוד איזהו בן עולם הבא. אפשר דשאלה זו היה לשלמה בן דוד דוקא שהרי בקשו למנותו תוך אותן שאין להם חלק לעולם הבא כדאיתא בסנהדרין פ' חלק וכה"ג אמרינן פלוני מהו לעוה"ב היינו אשלמה ע"ש לפי שנאמר כשיו הטו את לבבו וגו' אכן בשבת פ"ה איתא כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה אלא לפי שלא מיחה בנשיו אך קשה באמת למה לא מיחה בנשיו ואולי י"ל שחלק כבוד לזקנים שהיו באותו הדור כגון ירבעם ושאר זקנים שהם ימחו בדבר (אבל באמת לא עשה כדין כי במקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב או לזקן לכך כתב עליו שהטו לבבו) וכן היה דרכו לחלק כבוד לזקנים כמשמעות המקרא ברחבעם שלא רצה לשמוע לעצת זקנים כמו אביו שלמה כי חלק כבוד לזקנים שהרי קללה גדולה שקילל ישעיה סימן ג' ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד מכלל שלהיפך שכרו גדול והיה נזהר בזה וכדאיתא בספרי הובא בילקוט ישעיה סימן כ' על פסוק זה ונגד זקניו כבוד מצינו בהרבה מקומות שהקב"ה חלק כבוד לזקנים וא"כ לזה השיב שלמה כל שכנגד זקניו כבוד להראות שלא חטא ויש לו חלק לעוה"ב ולזה מייתי שפיר ראיה כי הא דיוסף בריה דרבי יהושע בן לוי וכו' להראות שלא כעוה"ז עוה"ב שבעולם הזה ירהב נער בזקן ונקלה בנכבד משא"כ לעוה"ב הוא להיפך לכך מי שמהדר פני זקן הוא בן עוה"ב שגם בעולם הבא מהדרין פני זקן ולא הנקלה ודוק שהוא מדוקדק מדלא קאמר יש לו חלק עוה"ב כדאמרינן בעלמא אלא דהכוונה כמ"ש וע"ל בפ' הנחנקין דף פ"ח בחדושינו שם: אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. עיין בחדושינו בסוטה דף י"ג ד"ה אר"ש בר נחמני לצאת

עין יוסף

טז הרוגי לוד · פי' אין יכולין לעמוד במחיצתן שכל העומד במחיצתן נכוה כדאמרינן בפרק הספינה שצדיק קטן נכוה מחופת צדיק הגדול ממנו· והיינו נמי הא דאמרינן מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד (תורת חיים):

הוסיפו

המתורגמן. א) שיינטווידט. פי' נראה לו כאלו פרחה נשמתו וחזרה (ערוך):

יד יוסף

א ילקוט תהלים רמז תתע"ב: ב פסחים נ' ע"א: ג כתובות ע"ז ע"ב מו"ק כ"ח ע"א:

חדושי גאונים

אבל קמיה רקיע ליכא ספיקא לפיכך שדר הקב"ה עניים מרודי' עליהם ולפי זה נכון פי' רש"י ואין צריך להגיה' אף אות א' והשתא נכון ומתורץ מה שפי' רש"י דחזי בחלמא במוצאי יום הכיפורים דאי הוה חזא הכוא חלמא במוצאי ראש השנה לא המתין ר' יוחנן כל כך עד מפלי יומא דכפורי לשנה הבאה רק שהיה כופה אותן קודם ר"ה אבל עכשיו טעה ריב"ז בכך משום שראה החלום במוצאי י"כ כנ"ל ואם כן סרו תלונות מהרש"א ודוק היטב כי נכון הוא: ומה שיש עוד לדקדק מפני מה חזי רבי יוחנן האי חלמא היה להקדוש ב"ה להראות החלום לנפשייהו י"ל משום דאי הוי חזו הם בעצמם לא היה שום שכר על זה כדמסיים בגמרא כששאלו את ריב"ז מפני מה לא אמר להם אמר להם ריב"ז אמינא כי היכי דתעבדו מצוה לשמה ותסתמא צדיקים היו משום שהיו בני אחתיה דר' יוחנן ב"ז וסתם בנים הולכין אחר אחי האם ונכון הוא לכל משכיל ודוק. (מצודת דוד):

שאלו לשלמה ב"ד עד היכן כחה של צדקה אמר להם צאו וראו מה פירש דוד אבא פזר נתן לאביוני' כו'. משום דלחמו ניתן מימיו נאמנים ע"כ. ההבדל בין משמעות דורשין אלו נ"ל הוא שנתכוין רבא לדקדק מאמר ישעיה לחמו נתן גו' מהנפעל. ודוד אמר פזר נתן מהקל הפועל. ונ"ל כי ישעי' ע"ה רמז למ"ש (כתובות ס"ז) מר עוקבא הוי עני בשבבותיה דהוי רגיל כל יומא דשדי ליה ד' זוזא בצנורא דדשא יום אחד אמר איזיל ואחזי מאן קא עביד כי ההוא טיבותא ההוא יומא נגהי ליה למר עוקבא כו' רהיט

יד יוסף

א ילקוט משלי רמז תתקכ"ב :

חדושי גאונים

מקמים עיילים להאי אתונא דהוי גריפא נורא כו' ושאל הש"ס ומאי שולי הא י (פירש"י למה היה להם לברוח וליכנס לתנור) דאמר מר זוטרא ב"ע נוח לו לאדם שימסור עלמו לתוך כבשן אש ואל ילבין פני חבירו כו' ע"ש. והנה דוד ע"ה באמרו פזר נתן לאביונים משמעו שהנותן עומד מכח פני האביונים ונתן להם מיד ליד. אולם רבא ראה לרמז כי באופן זה אשר האביון יודע מי הוא המתן אין שכרו גדול כ"כ. לכן מביא דברי ישעיה ע"ה. וביאר דבריו מ"ע סוף מרומים ישכון גו' משום דלשמו נתן ר"ל הנתינה נעשה מאליו אל מקבלו. ולא שהמתן נותן לו מיד ליד. וק"ל. עוד כ"ל כי השואל שאל עד היכן כחה של צדקה. הוא כי למ"ש ר"א (סוכה מ"ח) אין הצדקה משתלמת אלא לפי החסד שבה. ולפירש"י שם עיקר מצות הצדקה הוא הלחם אשר כבר אפוי ואין בו חסרון מעשה. רק לשומו תוך פיהו. אולם יש ויש הסוברים היפך מזה כי עיקר הצדקה הוא בדמים מעולי' ומטבע היוצא עובר לסוחר. כי בזה יכול המקבל להפיק רצונו אשר יחפוץ לא כן אם יתנו לחם יבש והיה נקודים. והוא ערום בלי לבוש ותשופי שת או מחוסר שאר עינים שגופניים ונפשיים. ובאמת שני הדעות הם אמתיות. והתחלפות זה ימשך להתחלפות המקבלים וכפי מה שהם (וכמ"ש רז"ל די מחסורו אשר יחסר לו. אפי' סוס לרכוב עליו) והוא אשר שאל ועד היכן כחה של צדקה גו' כלומר עיקר מצות צדקה. מה הוא להמשיך על בעליה השכר המקווה מאתו ית' והשיב ר' אבוה לאו וראו מה פירש דוד אבא. פזר נתן לאביונים. כלומר לאנשים המתוארים אביונים. מצד שהם בעלי תשוקה ואביונ"ה

מהרש"א

לכ"א וא' מחילה בפני עלמו לפי כבודו כמ"ש פ' הספינה כי על כל כבוד כו' וק"ל : [שאין עושין אלא להתגדל כו' · אין זה מלשון גדולה וחשיבות דא"כ הייתו להתיהר דלקמן אלא מלשון גדולה בשנים שיאריכו ימים וכדמייתי ומצליין לחיי מלכא וגו' ומייתי נמי עלה סלע זו לצדקה ע"מ שיחיה בני כו' וק"ל : ל"ק כאן בישראל כאן בעובד כוכבים. יש להקשות בזה מי איכא מידי דלישראל שרי ולעובד כוכבים אסור כדאמרינן פרק השוחט ופרק ד' מיתות ויש ליישב ודו"ק : וכתיב לקצת ירחין י"ב כו' וכתיב כולא מטא כו'. מייתי להני קראי דמשמע כולא מטא על כ"ב הייתו גם מה שיעשה ליתן צדקה לעניים כדי ליתן לו ארכא וזה הועיל לו ליתן לו ארכא י"ב חודש וק"ל] : אנו לריכין למודעי כו' · ירלה דר"ג לא הביא בדבריו קרא על מה שאין עושין אלא להתיהר כמו שהביאו תנאי אחריני ראיה לדבריהם אלא שאמר על דברי ר"א ור"י שאמרו שאין עושין אלא להתגדל ולהמשך מלכותן דבישראל שרי כה"ג ובעובד כוכבים הוא חוטא לפי שאין מבקשין גידול שנים והמשך מלכות אלא להתיהר באותן שנים ומלכות לכך אמר ר"ג אנו לריכין למודעי דמתוך דבריו למדנו שהעובד כוכבים אינו עושה אלא להתיהר ולקנטר כמ"ש אלא לקנטר לחרף אותנו ולהתיהר עלינו כדמייתי קרא זד יהיר מתוך גאותו מחרף ומתלוצץ אותנו וק"ל : צדקה וחסד לישראל כו' · ירלה דלדקה וחסד הם ב' מדות קרובים לענין אחד אלא שזה בממון וזה בגופו ולתנאי דלעיל נ"ל דנקט קרא לדקה לגבי ישראל לרבותא דאפילו הלדקה שהיא פחותה מג"ח כדאמרינן בסוכה דמרומם אותם ונקט קרא חסד במקום לדקה בעובדי כוכבים דאפילו חסד שהיא גדולה שבמדות חטאת היא להם ולדברי ריב"ז נמי לדקה וחסד קאי כולה על עובדי כוכבים ולזה אמר ריב"ז נראין דברי רנב"ה שהוא נותן לדקה וחסד לישראל שהוא א' מן הסימנים שיש באומה הישראלית כדאמרינן פרק הערל אבל אין בהם בעובדי כוכבים מדת חסד כלל ולכך לא קאי חסד אלאומים כמו שדרשו כל הני תנאי לעיל אלא כר' נחוניא דקאי חסד על ישראל : כך לדקה וחסד מכפרים על עובדי כוכבים · לפי דרש זה קאי גם לדקה תרומם גוי על עובדי כוכבים דנחשב לעובדי כוכבים הלדקה וחסד שעושין במקום חטאת לישראל ולהכי לא מייתי בדרש דהכא גוי אלו

רש"י

הללו ואמרו מה לכם על ישראל אנחנו הרגנוה : הרי זה לדיק גמור · בדבר זה ובמחשבה זו : כאן בישראל כאן בעובדי כוכבים · ישראל שדעתם לשמים בין יחיו בין לא יחיו אין מהרהרין אחר מדת הדין אבל עובדי כוכבים אינו נותן אלא על מנת כן ואם לא מתחרט : יום עברה היום ההוא · ביום הדין משתעי בנבואת לפניה : המודעי. מהר המודעי היה : ויבא ויעש ה' כאשר דבר וגו' · נבוזראדן קאמר ליה לירמיה כשהיה מגלה את ישראל לבבל :

תוספות

ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם וגו' · ובאותה שעה עשה לדקה שהיה מקנא להקב"ה א"כ שהיה מתיר את ירמיה מן הזיקים כדכתיב התם :

גמרא

יז שם א **תניא** אמר להן רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו בני מהו שאמר הכתוב (משלי יד) צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת נענה רבי אליעזר ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב (דה"א יז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ · וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שהעובדי כוכבים עושין חטאת הוא להם שאין עושין אלא להתגדל בו שנאמר (עזרא ו) די להוון מהקרבין ניחוחין לאלהא שמיא ומצליין לחיי מלכא ובנוהי · ומאן דעביד הכי (לאו מעליותא) [לאו צדקה גמורה] היא והתניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני או בשביל שאזכה לחיי העוה"ב הרי זה צדיק גמור ל"ק כאן בישראל כאן בעובד כוכבים · נענה ר' יהושע ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתי' ומי כעמך ישראל גוי אחד (בארץ) וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שהעובדי כוכבים עושין חטאת הוא להם לפי שאין עושין אלא כדי שתמשך מלכותן שנאמר (דניאל ד) להן מלכא מלכי ישפר עלך [וחטיך בצדקה פרוק ועויתך במיחן עניין הן תהוי ארכא לשלותך [וגו'] · נענה רבן גמליאל ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שהעובדי כוכבי' עושין חטאת הוא להם לפי שאין עושין אלא להתייהר (א) בו וכל המתייהר נופל בגיהנם שנא' (משלי כא) זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם שנא' (צפניה א) יום עברה היום ההוא אמר ר"ג עדיין צריכין אנו למודעי רבי אליעזר המודעי אומר צדקה תרומם גוי אלו ישראל דכתיב ומי כעמך וגו' וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שהעובדי כוכבים עושים חטא הוא להם לפי שאין עושין אלא לחרף אותנו [בו] שנאמר (ירמיה מ) ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו והיה לכם הדבר הזה · [נענה] ר' נחוניא בן הקנה (אומר) [ואמר] צדקה תרומם גוי (אלו ישראל) וחסד [לישראל] (נמי) ולאומים חטאת אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו נראין דברי ר' נחוניא בן הקנה מדברי ומדבריכם שהוא נותן צדקה וחסד לישראל ולאומים חטאת · (מדקאמר מדברי) מכלל דהוא נמי אמר מאי היא דתניא אמר [להם] ריב"ז כשם שחטאת מכפרת על ישראל (לעוה"ב) כך צדקה (וחסד מכפרין) [מכפרת] על עובדי כוכבים (בעולם הזה) :

עיון יעקב

לצאת ולבוא כדברי תורה : שאין עושין אלא להתגדל בו. עיין במהרש"א שכתב הפי' דלהתגדל בו לשון גידול שנים ועי"ל דרמז ג"כ בזה גידול בנים כדאמר לחייא מלכא ובנוהי : עדיין אנו לריכין למודעי. נראה דלכך מסתבר דברי ר"א המודעי מדבריהם דלכולם קשה הא כל המלות אלו הינם ממלות בני נח שנלטוו עליהם משא"כ במה שמחרפין אותנו הוא כאילו חרף להקב"ה כדכתיב עם ה' אלה ומארצו יצאו וכפרש"י בחומש על פסוק ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך ובני נח נלטוו על ברכת השם:כל לדקה וחסד שהעובדי כוכבים עושין. מדקאמר כל לדקה נמלת כל משמע דאפילו לדקה שנותן לישראל הוא להם לחטאת ואפשר לרמוז ג"כ דבר זה בפסוק ישעיה סימן נ"ז כגוי אשר לדקה עשה ומשפט אלהיו לא עזב עיין שם והא דקאמר בסמוך דף י"א בימוס קלירה תשברנה משמע שיש להם זכות בלדקה שמתלקים י"ל היינו בעוה"ז והכל כדי להאבידם בעוה"ב ומזה ולאומים חטאת : אתה

הרי"ף

מהו שאמר הכתוב לדקה תרומם גוי וכו'. נראה דהוקשה לו דלערבינהו לדקה וחסד תרומם גוי ולאומים ומהו שאמר חטאת ויש לדקדק במאי פליגי רבי אליעזר ורבן גמליאל הלא מתיהר ומתגדל הכל דבר אחד. ונראה שרבי אליעזר אמר שעושים להתגדל בו שירבו שני חייו ושני בניו ויתגדלו לעיני העמים והצלחיהם לעיניהם ורבן גמליאל אמר להתיהר בו לא לקבל שכר אלא שיצא להם שם בגוים שהם גומלים חסדים והמתיהר שלא בשביל פניית שכר נופל בגיהנם כי תועבת ה' כל גבה לב ולרבי אליעזר המודעי יש לדרוש ג"כ חטאת מלשון חסרון כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים דהיינו מחסרים ומתרפים לישראל וזהו חטא להם ולר' נחוניא בן הקנה שדרש תרומם גוי אלו ישראל וחסד נמי ולאומים חטאת לריך לבאר מהו חטאת זה של לאומים כי לא זכר חסד שלהם וכן קשה מה שהפסיק הכתוב ואמר תרומם גוי בין לדקה וחסד כיון ששניהם הם בישראל דהיל"ל לדקה וחסד תרומם גוי ולאומים חטאת ואפשר לומר בדוחק עם מה שדרשו בפסיקתא וחסד עושין ישראל עם האומות כשישראל חוטאים כי בזה הם מתקיימים וחוזרים ומשתעבדים בישראל וכפי זה אמר לדקה תרומם גוי אלו ישראל וחסד נמי תרומם לישראל ועם לאומים עושים ישראל חסד בזמן שחטאת בידיהם של ישראל : וחסד לאומים שאינם עושים אלא להתיהר. יש לבאר היכן נרמז שהחסד שעושים כדי להתיהר חטא הוא ודלמא מה שכתוב זד יהיר וגו' אינו בשביל הלדקה או אינו מדבר בנותן לדקה כי אם בעושי גאוה ואפשר דדריש מ"ש עושה בעברת זדון דהיל"ל לץ שמו מדבר בעברת זדון לכך דורש עושה מלשון עושה לדקה דכתיב והיה מעשה הלדקה וקאמר שאותו עושה להתיהר בפני הבריות נופל בעברה שהוא גיהנם. וכתב רש"י ז"ל יום עברה ביום הדין משתעי בנבואת לפניה כוונת רש"י ז"ל לומר שהם בנבואת לפניה תמלא רמז ענין הנותן לדקה להתיהר שנופל בגיהנם דכתיב התם יום עברה היום ההוא וסמיך ליה גם כספם גם זהבם לא יוכל להצילם לרמוז שגם לדקתם שנתנו כסף וזהב לא יוכל להצילם : חסד שהרשעים עושים חטא הוא להם שאינם עושים אלא לחרף אותנו שנאמר כי חטאתם לה' אלהיכם. יש לי לבאר מ"ש כאן חטא הוא להם

המתורגמן. א) צו שטאלצירען פי' להתגאה.

יח שם איפרא הורמיז אימיה דשבור מלכא שדרה ד' מאה (ארנקי[א]) ד) דינרי לקמיה דרבי אמי ולא קבלינהו (שדרתינהו) [שדרינהו] לקמיה דרבא וקבלינהו [משום שלום מלכות שמע רבי אמי ואיקפד אמר לית ליה (ישעיה כז) ביבוש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה ורבא משום שלום מלכות ורבי אמי נמי משום שלום מלכות דאיבעי ליה למפלגינהו[ב] לעניי עובדי כוכבים ורבא נמי לעניי עובדי כוכבים יהבינהו ורבי אמי דאיקפד הוא [דף יא] דלא סיימוה קמיה] תניא אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה פעם אחת באתה אשה (אחת ועמדה) לפניו בשני בצורת אמרה לו רבי פרנסני אמר לה העבודה אין בקופה של צדקה כלום אמרה לו רבי אם אין אתה מפרנסני הרי אשה ושבעה בניה מתים עמד ופרנסה משלו לימים חלה (בנימין הצדיק) ונטה למות אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע אתה אמרת א כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא ובנימין הצדיק שהחיה אשה ושבעה בניה ימות בשנים מועטות [הללו מיד קרעו לו גזר דינו] תנא הוסיפו לו על שנותיו כ"ב שנים:

יט שם ת"ר ב מעשה במונבז המלך שבזבז אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורת וחברו עליו אחיו ובית אביו א"ל אבותיך גנזו[ג] (אוצרות) והוסיפו על של אבותם ואתה (בזבזת)[ד] אוצרותיך ואוצרות אבותיך [מבזבזם] א"ל אבותי גנזו (אוצרות) למטה ואני גנזתי (אוצרות) למעלה שנאמר (תהלים פה) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף. אבותי גנזו במקום שהיד שולטת בו ואני גנזתי במקום שאין היד שולטת בו שנאמר (שם פט) צדק ומשפט מכון כסאך. אבותי גנזו דבר שאין עושה פירות ואני גנזתי דבר שעושה פירות

[ביבוש קצירה תשברנה. כשתכלה זכות שבידם וייבש לחלוחית מעשה צדקה שלהם אז ישברו: דלא סיימוה קמיה · דרב אמי דלעניי עובדי כוכבים חלקן רבא והנך דאמרן לעיל (דף ח') דשדרא נמי איפרא הורמיז למלוה רבה משום שלום מלכות נמי קבלינהו ולא אפשר ליה לחלקן לעניי עובדי כוכבים דאסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של עובד כוכבי' אבל במעות המתחלקות לעניים אין גניבת דעת דאיכהו נמי ידעי שישראל רגילין לפרנס עניי עובדי כוכבי' כדאמרי' במס' גיטין (דף סא') מפרנסין עניי עובד כוכבים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום]: אתה אמרת וכו' · מתורגם למדתו לפניך נברא אדם יחידי לומר לך כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא וכתיב (בראשית ד) קול דמי אחיך דמו ודם זרעותיו אף כשאתה מקיים (וחי) [דמי] אחיך עמך הן מעלים על ידך חייו וחיי זרעותיו שמדה טובה מרובה ממדת פורענות (לעולם): מונבז המלך · בנה של הילני המלכה מזרע חשמונאים: כשאמת מארץ תצמח · אף משמים נשקף הצדק לשלם גמול: נשקף. מביט כמו (שופטים ה') נשקפה ותיבב' כלומר זכות צדקה מביט ומסתכל למעלה: מכון כסאך . גניזתן תחת מכון הכסא: דבר שעושה פירות. והקרן קיים לעוה"ב

ישראל דכתיב ומי כעמך וגו' כמו שהביאו התנאים דלעיל וק"ל: לעניי עובדי כוכבים כו' · יק"ק דרבי אמי נמי אמאי לא קבלינהו משום שלום מלכות וה"ל למפלגינהו לעניי עובדי כוכבים וי"ל דלא היו במקומו עניי עובדי כוכבים וק"ל: שאין בקופה של צדקה כלום כו' · יראה דמעיקרא לא ידע שיש לה ולבניה סכנת מיתה ולא נתן לה משלו שהי' נצרך לו ואמרינן חייך קודמין דאל"כ ודאי עפי הוה לו לתלות מעותיו בקופה של צדקה כדי שלא תתבייש כדאמרינן לעיל ואינו יודע ממי נוטלה דהיינו ליתן לארנקי של צדקה וק"ל: מיד קרעו לו גזר דינו כו' . הצדקה היא אחד ממעבירי הגזרה כדאמרינן פ"ק דר"ה והוסיפו לו כ"ב שני' דמצינו שהם נקראי' שנים מועטות ברבקה שאמרה ליעקב וישבת עמו ימים אחדים וגו' דהיינו מועטים כפרש"י והוא נתעכב שם עד בואו לאביו כ"ב שנים וק"ל: [מעשה במונבז המלך כו' · עיין פרש"י אבל בס' יוחסין מפורש בשם גוריון הארוך שהיה מלך גר וכן בב"ר פ' לך ומעשה במונבז ובזטות בניו של תלמי ע"ש]: שנאמר צדק ומשפט מכון וגו' · מה שלא אמר כן אקרא דמייתי לעיל וצדק משמים נשקף אני גנזתי במקום שאין היד שולטת די"ל דהשמים שהם כוללים כל הגלגלים אפשר לומר בהם יד שולטת שם כדאמרינן בפ' הספינה בעובדא דרבה בב"ח דשקל סלו והניח אותו בגלגל דרקיעא אבל בהאי קרא צדק ומשפט מכון כסאך שהוא ברקיע השביעי שנקרא ערבות אין היד שולטת בו והכי אמרינן פרק אין דורשין ערבות שבו צדק ומשפט וצדקה כו' שנא' צדק ומשפט מכון כסאך ע"ש: דבר שעושה פירות כו' · כפרש"י הפירות אוכל בעוה"ז כו' והא דלא חשיב ליה נמי בכל הנהו דריש מסכת פאה אלו דברים שאדם אוכל כו' יש לפרש דה"ל צדקה בכלל ג"ח דקחשיב התם ובפ"ק דקדושין מייתי נמי ג"ח מדכתיב רודף צדקה

הרי"ף

לפי שבשעה שהיה עושה נבוזראדן חסד עם ירמיהו להתירו ונהוציאו מבית כלא חטא עם ירמיהו באמור לו ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו שכללו לירמיה עם ישראל החוטאים ואמר כי חטאתם לה' ולא שמעתם והיל"ל כי חטאו לה' ולא שמעו בקולו וזה חטא בידו של נבוזראדן בשעת החסד שעשה:

אבותי גנזו אוצרות כו' . עיין פרש"י ולא עמדתי על ביאורו כי מה ענין כשאמת מארץ תצמח כאן וכפי פשוטו צ"ל לבאר מדבר על ממון שגנזו אבותיו למטה בארץ שאמת מארץ תצמח לכונן כסא מלכותם והרבו עושר וכבוד לגנוז אוצרות ואני גנזתי למעלה שאמר וצדק משמים שהצדקה שעשיתי היא למעלה בשמים ומשם נשקף להשכיל להיטיב עמם . ויש לדקדק מה שחזר לומר אבותי גנזו לעוה"ז דהיינו מ"ש קודם אבותי גנזו למטה דהיינו בעוה"ז כי לא ירד אחריו כבודו ואני גנזתי למעלה היינו גנזתי לעוה"ב וי"ל לפי שיש גונז למעלה להשכיל ולהיטיב עמו בעת צרתו בעוה"ז אבל מונבז חזר ואמר שזה שגנז למעלה אינו רוצה ליהנות ממנו בעוה"ז אלא יהיה מתוקן לפניו לעוה"ב . וכ"ת היינו מ"ש אני גנזתי דבר שעושה פירות דהיינו הקרן קיים לעוה"ב כמו שפרש"י ז"ל י"ל שבנתינת הצדקה כשיעור דהיינו אל יבזבז יותר מחומש זוכה לפירות בעוה"ז והקרן קיים לעוה"ב וזה שבזבז כל

עיון יעקב

אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא . כדאיתא בסנהדרין דף ל"ז שלכך נברא אדם יחידי : ימות בשנים מועטות תנא הוסיפו על שנותיו כ"ב שנים . אפשר דכוונו למספר שזה דמסתמא חיה בנימין הצדיק ל"ה שנים שהוא תני שנותיו של אדם כי רשעים לא יחצו ימיהם ואם כן אם מוסיפין על ל"ה שנים עוד כ"ב שנה הוא ביחד בן נ"ז שנה שהוא כמנין ז"ן ועוד דכ"ב שנה הם ביחד עם שמונה עיבורין שהם שמונה חדשים עולה ביחד רע"ב חדשים שהוא כמנין רעב לפי שהיה זן ומפרנס בימי רעבון ובצורת :

שבזבז אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורת . ואע"ג דקי"ל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ודוחק לומר דבאמת לא בזבז רק החומש או דבשני בצורת שאני ועי"ל והוא עיקר דמלך שאני שהרי מוזהר על כסף וזהב לא ירבה רק כדי רכבו ופרשיו כדאיתא בפ' כהן גדול דהא עיקר הטעם שלא יבזבז יותר מדאי שלא יבוא לידי דוחק ועניות כי חייך קודמין ובמלך אין לחוש לכל זה כדאיתא בהוריות יצא מלך וכהן גדול שאינן באין לידי עניות: אבותי גנזו למטה . קחשיב ששה מעלות נגד ששה ברכות שמתברך הנותן לעני כדאיתא לעיל :

עץ יוסף

יח הוסיפו לו עשרים ושתים שנה · כמנין אותיות התורה · רמז שהוסיפו לו בשביל התורה לקיים מה שנאמר בתורה כל המקיים נפש אחת כאלו קיים עולם מלא · וכי האי גוונא איתא בזוהר פרשת בלק שהוסיפו לו לרבי יוסי על שנותיו עשרים ושתים שנה רמז נמי שבזכות התורה הוסיפו לקיים מה שנא' כי יקרא קן צפור לפניך כדאיתא התם (תורת חיים) :

ענף יוסף

יח מיד קרעו כו' גזר דינו . ולפי שמעלת הצדקה רבה היא לכן אציג לפניך שנים ושלשה מאמרים ממעלת הצדקה . כתיב וצדקה תציל ממות . שיש בשני תיבות ב' פעמים מות . אחד בכתב מפורש . ואחד בר"ת . לרמוז לזה שאחז"ל לעיל סימן ט"ו שמצלת ממיתה משונה . ומדינה של גיהנם שהיא מיתה שניה . גם מרמז שהצדקה מצלת שני אנשים ממיתה . אחד לעני שחשוב כמת . שני לנותנה . כמעשה בנימין הצדיק . והוא מדה כנגד מדה . כדאי' במדרש יכול נתן פרוסה לעני הקב"ה משלם לו פרוסה . לא אלא אמר הקב"ה נפשו

של

יד יוסף

א סנהדרין דף לז :
ב תוספתא פאה פרק ד' ילקוט תהלים רמז תתל"ד :

חדושי גאונים

לדבר שימלא מחסורם נתן פזור . כלומר כסף ומעות הראוים לפזר ולמלאות מחסורם . רבא אמר מהכא מ"ע מרומים ישכון גו' משום דלחמו נתן מימיו נאמנים . כלומר הראוים ומתוקנים כבר למאכל ולמשתה. מושיט לנצרכים לו . ומר אמר חדא כו' . (אריי הים) :

אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה כו' . מבואר ע"ד הנעם זו בשכר ידוע ומפורסם בכל הנמצאים עליונים ותחתונים כולם קשורין ותלוין זה בזה וכל נמצא מקבל ומשפיע כאחד וזה"ש כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה

אהבת איתן

אני גנזתי דבר שעושה פירות כו' . וכתב מהרש"א דהא דלא חשיב לה במתני' דאלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה כו' משום דצדקה הוא בכלל גמ"ח דתני התם . ואין זה מחוור דהא תניא בספ"ד דסוכה (דף מ"ט) בשלשה דברים גדולה גמ"ח יותר מן הצדקה פי' במעשה דצדקה אינה אלא לעניים וגמ"ח בין לעניים בין לעשירים וכו' ולפ"ז אין ללמוד שכר הפירות בעוה"ז לצדקה מגמ"ח וא"כ ה"ל למיתני לצדקה בהדיא ולא לסמוך אג"ח דתני . ועוד דר' יוחנן בפ' מפנין דקחשיב ששה דברים שהן בכלל הני דמתניתין ה"ל למחשב נמי צדקה אלא ש"מ דקושטא דאינה בכלל כמ"ש . גם דברי מהרש"א שכתב שם בסוכה הן תמוהין ע"ש דנראה מדבריו שאין בצדקה פירות בעולם הזה וזהו נגד סוגיא דגמ' ופרש"י כאן. והא דלא חשיב לה במתניתין דאלו דברים י"ל דה"ט משום דאי' שם בסוכה אמר ר"א מאי דכתיב זרעו לכם לצדקה

המתורגמן. א) בייטעל . ב) צו טהיילען . ג) בעהאלטען . ד) פערשווענדעט , אויסגעבראכט .

שנאמר (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. אבותי גנזו אוצרות ממון ואני גנזתי [אוצרות] נפשות שנא' (משלי יא) פרי צדיק עץ חיים ולוקח נפשות חכם. אבותי גנזו לאחרים ואני גנזתי לעצמי שנאמר (דברים כד) ולך תהיה צדקה. אבותי גנזו לעוה"ז ואני גנזתי לעוה"ב שנאמר (ישעיה נח) והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך :

ב דף י"ב **א"ר** אבדימי דמן חיפה מיום שחרב בהמ"ק ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים אטו חכם לאו נביא הוא ה"ק אף על פי שניטלה מן הנביאים מן החכמים לא ניטלה. אמר אמימר וחכם עדיף מנביא שנאמר (תהלים צ) ונביא לבב חכמה מי נתלה במי הוי אומר קטן נתלה בגדול. אמר אביי תדע דהא אמר גברא רבה מילתא ומתאמרא משמיה דגברא רבא אחרינא כותיה אמר רבא מאי קושיא דלמא תרוייהו בני חד מזלא נינהו אלא אמר רבא תדע דאמר גברא רבה מילתא ומתאמרא [שם ע"ב] משמיה דר' עקיבא (בן) [בר] יוסף כותיה אמר רב אשי מאי קושיא דלמא להא מילתא בר מזליה (דרע"ק) הוא אלא אמר רב אשי תדע דאמר גברא רבה מילתא ומתאמרא הלכה למשה מסיני כותיה. ודילמא כסומא בארובה א) ולאו טעמא (קאמר בה

רש"י

לעוה"ב והפירות אוכל בעוה"ז שנאמר כי פרי מעלליהם יאכלו : **אוצרות** נפשות. שנאמר ולוקח נפשות חכם בהאי קרא : **אטו** חכם לאו נביא · וכי אין חכם ראוי להיות נביא (דקאמרת) [דקאמר מר] ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים מכלל דמעיקרא לא היתה נבואה לחכמים : ה"ק אע"פ שניטלה מן הנביאים · שאינם חכמים · מן החכמים לא נטלה: ונביא· יש לו לבב חכמה: תדע· שלא ניטלה מן החכמים : משמיה דרע"ק כוותיה · וליכא למימר בני חד מזלא נינהו שהרי רע"ק חכם ממנו הרבה : ולאו טעמא קאמר. במילתיה וכיון דאמר טעמא אין זה כסומא שמכוין לירד בארובה במקרה בעלמא אלא סברת הלב היא הבאה לו בנבואה וזכה להסכים להלכה

מהרש"א

וחסד וגו' ומסיק נמי התם מהאי קרא דמייתי הכא אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו וכי יש צדיק טוב כו' אלא זה טוב לשמים ולבריות : ולוקח נפשות כו' · הכי מפורש לפי הדרש פרי צדיק שזכר לעיל אמרו צדיק כי טוב כי פרי וגו' הוא עץ חיים בעוה"ז והכי מפורש בפ"ק דקידושין [פירות בעוה"ז מדכתיב רודף צדקה וגו'] ואמר בממון הקרן שאצרו אבותיו הנה הוא לוקח נפשות חכם באותן נפשות שפרנס ימצא בהם חכם וק"ל : [כבוד ה' יאספך · שהאסיפה היא בכ"מ מיתת צדיקים ואמר כבוד ה' יאספך להציל מדינה של גיהנם כדאמרינן לעיל וק"ל] : אע"פ שניטלה מן הנביאים כו' · כפרש"י אע"פ שניטלה כו' יש מקשים היאך היתה הנבואה קודם שחרב בהמ"ק באינם חכמים הא אמרינן פרק המצניע ופ"ד דנדרים אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על עשיר גבור וחכם כו' וכולהו יליף להו ממשה ולפי מה שפירש הרא"ש שם פ"ד דנדרים אין הקב"ה משרה שכינתו היינו בקביעות ניחא ובהכי ניחא נמי מה שמקשים דיליף שם עשיר ממשה שנאמר פסל לך והלא דברה עמו שכינה כמה זמנין קודם לכן אלא שלא היה בקביעות ועיין בחידושי הרמב"ן ועי' גם בחידושינו שם : תדע דאמר גברא רבה כו'. לכאורה קשה אם חכם הראשון אמרו בסברת הלב בלא נבואה למה לא נאמר כן גם על חכם הב'

ואפילו לאו בר מזליה הוא ונראה לפרש דה"ק דאמר גברא רבה מלתא שמעו אותו מפיו ומתאמרה משמיה דגברא רבה אחרינא שקדם לו ולא שמעו אותו מפיו כגון א"ר אלעזר ואיתימא ר' יוחנן אמר רב פפא ואיתימא רבא שהב' ודאי אמרה ומתאמרה משמיה דראשון אף שלא שמעו אותו מפיו אלא שנפלה

הכותב

אע"פ שניטלה מן הנביאים כו'. עיין פירש"י והרמב"ן ז"ל הקשה על פרש"י וז"ל ויש להשיב בה דהא אמרינן במסכת נדרים אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על חכם גבור ועשיר. ויש שהשיבו שאין הקב"ה משרה שכינתו בלא הפסק אלא על חכם אבל נביא של שליחות כגון נבואת יונה בן אמיתי בשליחות נינוה שהוא לפי שעה משרה הוא שכינתו אף על החסידים שאינן חכמים דאמרינן התם מנא לן ממשה ואילו משה לא פסק ממנו נבואתו וזהו לשון משרה ואף על גב דמייתי נמי עשיר מיונה נביא בלא הפסק היה ולא נשתלח אלא לנינוה ואין דעתי נוחה אלא ה"ק אף על פי שניטלה נבואה מן הנביאים שהוא המראה והחזון נבואת החכמים שהוא בדרך החכמה לא ניטלה אלא יודעין האמת ברוח הקודש שבקרבם. וגם הריטב"א ז"ל כתב בפירוש מאמר זה וז"ל וניתנה לחכמים פירושו שישיגו בשכלם דברים הרבה שאין כח בשכל הטבעי להשיגם · וחכם עדיף מנביא פי' מאותו נביא שיש לו כח לראות עתידות ואין לו דרכי הנבואה שהם מצד החכמה שרוח שכינה עליו וכמו שביאר הרמב"ם ז"ל בספרו הידוע כי הנבואה ההיא אינה שורה אלא על חכם ע"כ :

עין יעקב

אטו חכם לאו נביא הוא. והא מצינו נביאים שהיו חכמים גדולים לה"ק אע"פ שניטלה : **אמר** אמימר חכם עדיף מנביא. וכה"ג איתא בירושלמי פ"א דברכות ר' חנינא אומר חביבין דברי זקנים מדברי נביאים בנביא כתיב ונתן אליך אות או מופת ובזקן כתיב על פי התורה אשר יורוך : **ומתאמרה** הלכה למשה מסיני כוותיה. ולהכי לא יוכל לומר דלהא מילתא בר מזליה דהא לא קם כמשה עוד ולה"ק מתחלה ג"כ ומתאמרה משמיה דעקיבא בן יוסף שהוא שקול ג"כ קצת כמשה כדאיתא במנחות דף כ"ט בשעה שעלה משה למרום וכה"ג איתא במדרש ולא קם כמשה עוד נביא אבל בחכמים קם ומנו ר"ע ע"ש כי על ידי החכמה

יש לי לבאר המאמר הזה שהוא כפול הם גנזו במקום שהיד שולטת דהיינו גנוז למטה ואני גנזתי למעלה הוא מקום שאין היד שולטת והכל נראה דבר אחד. ולבאר לשון רש"י שכתב כשאמת מארץ תצמח כי מה ענין אמת כאן אמנם כוון רש"י לדרוש הכתוב הזה עם מקרא שלפניו דכתיב חסד ואמת נפגשו וסמיך ליה אמת מארץ תצמח כלומר חסד ואמת הנזכר מארץ תצמח ואף משמים מביט הצדק הגנוז שם להשכיל להיטיב ולשלם גמול מהפירות למטה וחזר ואמר שאף שישלמו לו גמול למטה עכ"ז עדיין הקרן גנוז למעלה במכון כסא ה' שאין היד שולטת בקרן ליהנות ממנו בעוה"ז אבל אבותי גנזו למטה והוא מקום שהיד שולטת בו צריכין ליהנות ממנו ואינה גניזה קיימת וחזר ואמר מעלה אחרת שיש לו מלבד שהוא נהנה כאן מפירות הצדקה גם הצדק שלו עושה למעלה פירות שאוכלים ממנו בני עולם שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו בני עולם ולא עוד אלא אבותי גנזו ליהנות מהממון בעולם הזה כי לא יועיל הון בעולם הבא והצדקה מועילה בעס"ב שכל הנפשות שהחיה בצדקתו הולכות לפניו ומלמדת זכות עליו :

מיום שחרב בהמ"ק ניטלה נבואה כו'. עיין פרש"י אטו חכם לאו נביא וכו'. ותימא מאי קושיא ליפני דילמא ה"ק קודם החרבן היתה הנבואה בנביאים בין שאינם חכמים ובין חכמים אבל גם היו חכמים שאינם נביאים ומשחרב בהמ"ק ניטלה מן הנביאים שאינם חכמים וניתנה לכל החכמים שכולם הם נביאים אחר החורבן וי"ל דאין לפרש כן

הרי"ף

אוצרותיו ואוצרות אבותיו דהיינו יותר מהשיעור גנז מאותו שנתן יותר מדאי גם קרן וגם פירות לעוה"ב. עוד יש לדקדק מה שפרש"י אני גנזתי נפשות שנאמר ולוקח נפשות חכם בהאי קרא ע"כ ואיני יודע מה מלמדנו ואפשר דהוקשה לרש"י ז"ל מנ"ל דמדבר בצדקה ודלמא האי דכתיב ולוקח נפשות חכם היינו בחכמת התורה שהוא מלמדם כדכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן לז"א רש"י בהאי קרא כלומר כיון דקרא כתיב פרי צדיק עץ חיים דהיינו צדיק עושה צדקה המשתדל להחיות העניים ברעב וסמיך ליה ולוקח נפש מדרים על הצדיק העושה צדקה ובזה מדוקדק הכתוב דהיל"ל וחכם לוקח נפשות ומדשני קרא וסמך ולוקח נפשות לפרי צדיק עץ חיים הרי לך שהעושה צדקה להחיות רעבים הוא לוקח נפשות. ועוד

ענף יוסף

ב של עני היתה מפרכסת לצאת מפני הרעב ונתת לו פרוסה והחייתה אוא· חייך שאני מחזיר לך נפש תחת נפש. למחר בנך או בתך באים לידי חולה או לידי מיתה זוכר אני להם המצוה שעשית ומציל אותו מן המיתה. וכתב בספר מעיל צדקה. צדקה ר"ת צעקת דלים קירוב הצרות. רומז כשהדלים צועקים שאין משגיחים עליהם צרות רבות מתקרבות לבא. עוד ר"ת צדקות דלים קיום העולם. רומז שעל מצות הצדקה העולם קיים. עוד ר"ת צמח דוד קרובה לבא רומז שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא. עוד ר"ת צופה דלים קדוש הוא. רומז שכל מי שנותן עיני השגחתו על הדלים קדוש יתקרי ע"כ. ובמקום אחר הארכתי יותר :

עץ יוסף

ב ה"ק אע"פ שנטלה מן הנביאים כו' · הכוונה משום שיש תרתי גווני נבואה. נבואה ממש כמשה ושאר נביאים ששמעו התורה והמצוה מפי הגבורה · ואיכא נבואה אחריתי שאין המתנבא שמע דבר מפי הגבורה · אלא שמרוב חכמתו מחדש ואומר דינים והלכות ומכוין אל האמת כאלו נמסר מסיני · כמו חכמי המשנה והתלמוד · והיינו דמשני אע"פ שניטלה מן הנביאים מן החכמים לא ניטלה אותה הנבואה שאדם מחדש ואומר ע"י חכמתו לא ניטלה (תורת חיים) :

אמר אמימר וחכם עדיף מנביא · אמימר אתי לשנויי דלא תיקשי וכי מה ענין דברי חכמים לדברי נבואה ממש וכי דברי חכמים · נבואה ניהו שמדמה אותן

חדושי גאונים

בראש כו' וזה שכל הנמצאות נקראו זכר ונקבה כאחד דהיינו משפיע ומושפע כיצד העולם העליון מקבל השפע בעצם וראשונה מסיבה ראשונה ית' ומשפיע מה שקבל אל העולם התיכון נמצא שמצד קבלת השפע הרי הוא כנקבה המקבלת השפע ומצד השפעה לזולתו הרי הוא כזכר המשפיע וכן התיכון מקבל השפע מן העליון וחוזר ומשפיע לתחתון נמצא שגם התיכון זכר ונקבה וכן התחתון מקבל מן התיכון וחוזר ומשפיע לעליון ונמצא הדבר חוזר בסיבוב לעולם וכיצד התחתון משפיע לעליון הוא ע"ד שאז"ל כל

אהבת איתן

וקצרו לפי חסד אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה וא"כ הרי קתני ג"ח במתני' והוי חסד דצדקה בכלל ג"ח והיא היא דכל חסד במשמע. ומיהו מדברי התוס' לעיל (דף י') משמע דלא בכל צדקה איכא פירות אלא כשא"י למי נותנה כו'. אך קשה משלהי שבת (דף קנ"ו) בעובדא דברתי' דר"ע. ועוד י"ל דלא קחשיב אלא דברים שאדם עושה אותן אוכל פירותיהן כו' ומש"ה לא חשיב צדקה דאף דמי שאינו עושה אותה הוא גדול מעושה :

מיום שחרב בית המקדש נטלה נבואה מהנביאים וניתנה לחכמים. נראה דהא דקאמר לקמן בסמוך דניתנה לשוטים ולתינוקת לא פליגי ומר אמר חדא ומר אמר חדא. והוא ע"פ מ"ש בזוהר שמות (דף ו' ע"ב) דאם העם זכאין הראשים יודעים נבואה כדי שישובו ותתבטל הגזירה אבל כשאינן זכאין הנבואה בשוטים ותינוקת :

מן החכמים לא נטלה ומסיק דהיינו מה שמכוונים להלכה למשה מסיני. וז"ש במדרש רבה פ' יתרו דהחכמים קבלו חלקם גם כן בסיני כמו הנביאים והטעם מבואר בספר ב"ש דשורש הנשמות כל א' וא' שורשה מבחי'

____

המתורגמן. א) אין פענצטער.

רש"י

למשה מסיני : בריסתקא · שוק רשות הרבים : דמליך השתא במתא מחסיא · שעתיד להיות ראש ישיבה עכשיו : טביומי חתים . כשחותם באגרת אותם שמו טביומי : קיימא לי שעתא · מזל : שדרו זוגא דרבנן לגביה · דמר בר רב אשי : לאמלוכי ביה · ליטול עצה [ורשות] להמליך את רב אחא : פתח ותנא . [דרשה] ונעשה ראש ישיבה: כל המריעין לו כו'· כלומר הואיל ונדחית השעה לא ימליכוני עוד : איש נבוב · כשהוא חלול בלא כריסו מלאה: ילבב· כמה לבבות שאינו מסכים לדעת שלמה : ינובב בתולות · את לב אטום כבתולה עושה נבוב וחלול:

גמרא

בה) [יהיב].א"ר יוחנןמיום שחרב בהמ"ק ניטלה נבואה מןהנביאים וניתנה לשוטים ולתינוקות . לשוטים מאי היא כי הא דמר בר רב אשי הוה קאי בריסתקא דמחוזא שמעיה לההוא שוטה דקאמר ריש מתיבתא דמליך במתא מחסיא טביומי חתים אמר מאן חתים בכולהו רבנן טביומי אנא ש"מ לדידי קיימא לי שעתא קם אתא אדאתא *) אימנו רבנן (עליה) [לאותביה] דרב אחא מדפתי (לאותוביה) ברישא (כד) [כיון ד] שמעי דאתא (בעי למיפתח רב אחא מדפתי) שדרו זוגא דרבנן לגביה לאמלוכי ביה עכבינהו [א] [הדר] שדרו זוגא [דרבנן] אחרינא עכבינהו עד דמלו בי עשרה ופתח איהו ותנא [ודרש] לפי שאין פותחין בכלה פחות מעשרה קרי רב אחא (מדפתי) אנפשיה כל המריעין לו לא במהרה מטיבין לו וכל המטיבין לו לא במהרה מריעין לו (ולאו מילתא היא אגב צערא דנפשיה קאמר) · תינוקות מאי היא כי הא דברתיה דרב חסדא הוה יתבא בכנפיה [ב] דאביה [והוו] יתבי קמיה רבא ורמי בר חמא אמר לה מאן בעית מינייהו אמרה ליה תרוייהו אמר רבא ואנא בתרא : כא שם אמר רב אבדימי דמן חיפה קודם שאכל אדם ושתה יש לו א שני לבבות לאחר שאכל ושתה אין לו אלא לב אחד שנא' (איוב יא) ואיש נבוב ילבב וכתיב (שמות כז) נבוב לוחות ומתרגמינן חליל לוחין.אמר רב הונא בריה דר' יהושע הרגיל ביין אפילו לבו אטום[ג] כבתולה יין מפקחו[ד] שנאמר (זכריה ט) ותירוש ינובב בתולות :

דף יג ע"ב ת"ר מדביק אדם תורה נביאים וכתובי' כאחד דברי ר"מ ר' יהודה אומר תורה

*) עי' הגי' בגמרא .

תוספות

כל המריעין לו לא במהרה וכו' · ובשלהי מרובה (דף פ:) דקאמר רב אחא גופיה דלעולם אין מטיבין לו איכא למימר דמתחלה אמר לא במהרה מטיבין שהיה מצפה שיחזירוהו לגדולתו וכשראה שלא החזירוהו שוב אמר לעולם אין מטיבין לו : מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחד · אע"פ שה"א שלא יתן נביאים וכתובים ע"ג תורה ובמגילה פרק בתרא (דף כ"ז) משמע דאסור להניח ה"מ בב' כריכות אבל כשהן מדובקין יחד אינו נגאי : רבי יהודה אומר תורה בפני עצמה · ולא מפני שאסור להניח זה ע"ג זה מצריך שיהא כ"א בפני עצמו דלא אשכחן שיהא אסור להניח אלא נביאים

מהרש"א

נבואה זו בפי האומרים שגם הראשון אמרה וכן יש לפרש לקמן וק"ל : מיום שחרב כו' · מיום שחרב בהמ"ק ראשון קאמר דבבית שני לא היו נביאים אלא בתחלת בנינו היו חגי זכריה ומלאכי ולא בא למעט הכא אלא מקדש שני אבל בע' שנים שחרב הבית עדיין היו נביאים וענין שנטלה מן הנביאים ונתנה לשוטים אין הנבואות שוות דנבואות נביאים ע"י הש"י או ע"י מלאכיו אבל נבואות השוטי' ותינוקות אינו אלא ע"י שד דהכי מחלק בפרק הרואה בין החלומות שיש מהן ע"י מלאך ויש מהן שע"י שד ועי' בחידושינו פ"ד דנדרים וק"ל : טביומי חתים כו'. בספר יוחסין על שם כי כל ימיו היה טוב לישראל עכ"ל ועי"ל על שם דקיימא ליה שעתיה דהיינו טב יומי דמזל טבא ליומא גריס ליה ועי"ל דאמר עליה רב

אתה כל המטיבין לו לא במהרה כו' ולכל הפירושים קשה דהא כבר הוה חתים שמו קך קודם שידע כל זה : [עד דמלו עשרה כו' · ובס' יוחסין כתב ודע כי הסמיכה היא בג' אבל למנותו ראש ישיבה צריך עשרה כמו מר בר רב אשי כו' ע"ש] : ואנא בתרא כו' · לא קללו שימות רמי בר חמא לפניו אלא שיגרשה רמי בר חמא ואח"כ ישא אותה רבא אבל רמי בר חמא היה חם מליסא גרושה כדאמרינן פרק ע"פ לא תבשל בקדירה שבשל בה חבירך ומאי ניהו גרושה בחיי בעלה כו' ומ"ה לא אמר ואנא בתרא דא"כ הוה קלל לרבא שימות לפניו דהא א"א לו שישאנה בענין אחר וק"ל : יש לו ב' לבבות כו' · לכאורה לשבח ולמעלה קאמר כאילו יש לו ב' לבבות דומיא דנביבה דמייתי ותירוש ינובב וגו' דנדרש לשון ינובב לשבח אבל רש"י פי' לגריעותא וכההיא דפ' המקבל

הרי"ף

דא"כ איך הוא אומר תדע דהא אמר גברא רבה וכו' והרי אין משם הכרח לכל החכמים שהיו נביאים דילמא אותו חכם היה נביא ואחריני לא ולזה פרש"י תדע שלא ניטלה מהחכמים: כל המריעין לו וכו' . כתבו התוס' בשלהי מרובה כו' וצריך ליישב מ"ש בגמ' ולאו מלתא היא אגב צערא דנפשיה קאמר דהא חזינן דהכי סלקא ליה דלא החזירוהו אמנם הכוונה שאין כ"כ גמור לומר כל המריעין לו לא מטיבין לו ואע"ג דהכי הוה ברב אחא מ"מ אינו דבר כולל לכל בני עולם אלא אע"פ שמריעין לאדם מטיבין לו : ותירוש ינובב בתולות . עיין פרש"י וצריך לבאר כיון שהוא נעשה נבוב שאינו מסכים לדעת שלמה א"כ מאי רבותיה שהיין מפקחו ועושהו נבוב אמנם הכוונה שכל אדם שיש לו לב קודם שיאכל וישתה יש לו ב' לבבות דהיינו איש נבוב בלא כרס מליאה שאינו מסכים לדעת שלימה ואימתי מתמלא בלב שלם לאחר שיאכל וישתה אבל אם הוא אדם שלבו אטום ואין בו סכנה לבא לידי שלימות אפילו לאחר שיאכל וישתה לכך אמר מתוך היין

עין יעקב

החכמה אפשר לכוון אפילו כמשה שהרי מהאמרה הל"מ טותיה : ניטלה הנבואה מן הנביאים וניתנה לשוטים . וצ"ל הטעם דניטלת וצ"ל מפני החטא דא"כ למה ניתנה לשוטים ולתינוקות ואולי י"ל משום דאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה וע"י החרבן ערבה כל שמחה ואסור למלא פיו שחוק משא"כ שוטה אינו נפגע וכן הקטנים : מאן חתים בכולהו רבנן טביומי אנא וכו' . נראה דלכך אמרי' בעלמא לאו מר בר רב אשי חתים עלה לפי שבחתימתו היה מובהק יותר מכולהו רבנן : קודם שאכל אדם ושתה יש לו שני לבבות · עיין פרש"י ובמהרש"א ועי"ל דאיצר טוב ויצר הרע קאי שהם שני לבבות כדאיתא בברכות דף נ"ג בכל לבבך בשני יצרך א"כ ה"נ קודם שאכל ושתה יש לו שני לבבות בשוה משא"כ לאחר אכילה ושתיה התגבר היצה"ר עליו כי רבוי האכילה נותן כח ליצה"ר כדכתיב ואכל ושבע ודשן וכדאיתא בברכות דף ל"ב מליא כריסא זני בישא ע"ש לכן דומה כאילו יש לו לב אחר שהוא היצה"ר : אטום כבתולה . פירוש שיש לה מעין החתום ואטום במקום בתולים :

עץ יוסף

לדידי · לכך קאמר דאדרבה דברי חכמים יש בהן נבואה יותר ממה שיש בנבואת הנביא שהרי נביא ממש תלוי בנבואת חכמים (ת"ח) שנאמר ונביא יש לו לבב חכמה: ונתנה לשוטים ולתינוקות · לפי שהקב"ה הוא וותרן ומלדו לא יבצר · ואפילו לאחר החורבן הוא משפיע רוחו על ישראל · אלא לפי שאין עושין רצונו אין שורת תורה אלא על אותן שאינן מהוגנים כשוטים ותינוקות . משל למלך ב"ו שעשה סעודה לעבדיו · סרחו עליו . כעס המלך וצוה להשליך את הסעודה לכלבים (תורת חיים) : לפי שאין פותחין כו' · דלסמיכה צריכין שלשה ולמנותו ראש ישיבה צריכין עשרה (ספר יוחסין) :

ענף יוסף

כ א"ר יוחנן מיום שחרב בהמ"ק נטלה הנבואה מן הנביאים ונתנה לשוטים ולתינוקות . הכוונה בזה ע"פ מה שכתבו גדולי המחברים שהרוצה לקחת מוסר השכל ישתוק מן הדבור שאין צריך וימעט בדבור אפילו בדבור הצריך ויעשה עצמו בזה כשוטה ותינוק כאלו לא יוכל לדבר דבר בעסקי עניני עולם וכאלו לא יבין מאומה כמו שוטה ותינוק . ובזה התורה שילמוד תתקיים בידו כמו שאמרו שהתורה נקנית במיעוט שיחה. וזהו שכוונו חז"ל במה שאמרו מיום שחרב כו' ונתנה לשוטים ולתינוקות . והנבואה ירצה בזה תורפט הקדושה

כא ת"ר מדביק אדם תורה נביאים כו' דברי ר"מ · ר"ל מדביקן בגלילה ואע"פ שיגלגל תורה ונביאים בחנם כשירצה לקרות בכתובים לפירוש ר"י · או איפכא שלא יגלול כתובים ונביאים בחנם כשירצה לקרות בתורה לרשב"א · מ"מ ר"מ לא חייש להכי . ורבי יהודה חייש · ורבנן סברי דמהאי טעמא צריך להיות אפילו כל נביא בפני עצמו שלא יגלול כל הנביאים כשירצה לקרות בנביא האחרון · ולפי טעם זה ספרים שלנו שעשויין קונטריסין מותר לכרוך תורה ונביאים וכתובים כאחד אפילו לרבנן דלא שייך האי טעמא · והשתא ניחא מה שהקשה במרדכי תימא על מה סמכו להדביק הכל יחד · והא קי"ל רבי מאיר ור"י

(עי' ח"ג) יד

יד יוסף

א ילקוט איוב רמז תתק"ו :

חדושי גאונים

בריותיו של הקב"ה לווין זה מזה היום לוה מן הלילה כו' ואין מדיינין זה עם זה ובני אדם לווין זה מזה ומבקש לבלעו ברבית ע"כ . הורה שכל הנתינות שבין העליונים לתחתונים הם דרך הלוואה שכל נותן חוזר ומקבל . ואפפ"י שעל דרך האמת כלפי מעלה אין מקום לומר שהקב"ה מקבל איזו קבלה מזולתו כביכול שהרי הכל צריכין אליו והוא יתב' אינו צריך לזולתו כלל ועל זה הדרך מצינו בכל מקום במדרשים אין איש אלא הקדוש ב"ה כי תואר האיש להיות משפיע ובלתי מושפע כלל אין לייחס בלתי לה' לבדו. מ"מ כבר וויתר הקדוש ב"ה על כבודו והכתיב נתינה לעצמו כאלו הוא מקבל איזו קבלה שנא' הבו לה' משפחות עמים וגומר ונתינה זו אי אפשר לציירה כי אם בשני דרכים. הדרך הא' הוא ע"ד שאז"ל גדול כחן של צדיקים שמוסיפין כח בגבורה של מעלה שנא' ועתה יגדל נא כח ה' גו' וזה מצד שהם מסכנים במעשיהם הטובים שהקדוש ב"ה מוריד השפע דרך השתלשלות הסיבות אל התחתוני' בזה ניכר ונראה לכל גבורתו ית' והרשעים מפסיקין כח השפע ובזה נראה כאלו תש כח של מעלה הלילה שנא' צור ילדך תשי

אהבת איתן

שורש התורה בכל חוקיה.ונלא' דמטעם זה מצינו דהקב"ה אומר הלכה בשם חכם אף קודם שבא לעולם כר"פ חקות כיון דאותה הלכה היא שורש וחלק של נשמת אותו אדם.ובזה א"ש דמליט בזוהר שאות אמוראי'.ומיהו דלאו דוקא שמפוונים להלכה למשה מסיני אלא דכל מהשמסיקים אליבא דהלכתא א"א מסוד ה' ליראיו כדאמרת בפ' חלק (דף קו ע"ב) ואף שמכוון בזה לדעת חכמים שקדמוהו הוא

תורה בפני עצמה נביאים בפני עצמן וכתובים בפני עצמן וחכמים אומרים כל אחד ואחד בפני עצמו ואמר רב יהודה מעשה בבייתוס בן זונין שהיו לו א שמונה נביאים מדובקין כאחד ע"פ ראב"ע וי"א לא היו לו אלא אחד אחד בפני עצמו אמר רבי מעשה והביאו לפנינו תורה נביאים וכתובים מדובקין כאחד והכשרנום :

דף יד ת"ר אין עושין ספר תורה לא ארכו יותר על הקיפו ולא הקיפו יותר על ארכו שאלו את רבי שיעור ס"ת בכמה א"ל בגויל ששה בקלף בכמה איני יודע רב הונא כתב שבעין ספרי דאורייתא ולא אתרמי ליה אלא חד רב אחא בר יעקב כתב חד אמשכא[א] דעגלי ואיתרמי ליה יהבו ביה רבנן עינייהו ונח נפשיה אמרו ליה רבנן לרב המנונא כתב רב אמי ת' ס"ת א"ל דילמא (דברים לג) תורה צוה לנו משה כתב א"ל רבא לר' זירא נטע ר' ינאי ת' כרמי א"ל דילמא שתים כנגד שתים וא' יוצא זנב :

כב שם (תניא) [מיתיבי] ב ארון שעשה משה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו באמה (של) [בת]ששה טפחים והלוחות ארכן ששה ג ורחבן ששה ועביין שלשה ומונחות [כנגד] (ל) אורכו של ארון וכמה לוחות אוכלות[ב] בארון שנים עשר טפחים נשתיירו שם שלשה טפחים צא מהם טפח מחצה לכותל זה ומחצה לכותל זה נשתיירו שם שני טפחים שבהם ס"ת מונח שנא' (מ"א ח) אין בארון רק שני לוחות האבנים אשר הניח שם משה בחורב מאי אין בארון רק מיעוט אחר מיעוט ד ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ס"ת המונח (שם) [בארון] פירנסתה ארון לארכו צא ופרנס ארון לרחבו כמה לוחות אוכלות בארון ששה טפחים נשתיירו שם ג' טפחים צא מהם טפח מחצה לכותל זה ומחצה לכותל זה נשתיירו שם שני טפחים שלא יהא ס"ת נכנס

רש"י

כל אחד ואחד בפני עצמו · כל ספר וספר של נביאים וכתובים צריך להיות כרך לעצמו : בבייתוס כו' ח' נביאים · כל ספרי נביאים ח' הן : שיעור ספר תורה בכמה . ארכו מיבעיא להו : בגויל . שהוא עב והקיפו גדול צריך ו' טפחים זו היא מדה להיותה גומרת בששה טפחים [היקף בכתב בינוני] : ולא אתרמי ליה . ארכו כהיקפו : [אתרמי ליה . ארכו כהיקפו] : דילמא תורה צוה לנו משה [מורשה] כתב · ת' פעמים אבל ת' ספרים אין פנאי לאדם אחד לכתוב: ב' כנגד ב'· ב' גפנים כנגד ב' ואחד יוצא זנב בכך קרוי כרם [לגבי לחזור עליו מעורכי המלחמה במסכת סוטה (דף מג:) : באמה בת ששה טפחים . ר"מ לטעמיה דאמר (סוכה ה:) כל האמות היו בינונית] : לאורכו של ארון · זו אצל זו : אוכלות · תופסות כך לשון המשנה (מדות פ"ג מ"א) אוכל בדרום אמה אחת גבי יסוד מזבח ולקף בלשון מקרא כי יוכלו אתיקים מהנה בס' יחזקאל (מ"ב) : צא מהם טפח · לעובי הכתלים שהרי מבחוץ נמדד אמתים וחצי ארכו : ספר תורה . שכתב משה כמו שנאמר ויכתוב משה את התורה וגו' (דברים ל"א): אין [מיעוט אחר מיעוט· אך] ורק · שני מיעוטין הם : שבהם ס"ת מונח · ארכו לרחבו של ארון : פרנסתה ארון לארכו . כלומר מלאת כל חללו לארכו ופירשת לרכי מדתו : ששה טפחים · כמדת רחבן : כדי שלא יהא ס"ת כו' · כלומר לא היה צריך להיות רחבו כל כך אלא בשביל ס"ת המונח ארכו לרוחב הארון שלא יהא נכנס ויוצא

תוספות

וכתובים ע"ג תורה אבל נביאים ע"ג כתובים או איפכא לא אלא היינו טעמא שלא יראה הכל כמו תורה או הכל נביאים כי היכי דאמרי חכמים בתר הכי דבעו שיהא כל נביא ונביא בפני עצמו ועל כרחך טעמא שלא יהא נראה הכל כמו נביא אחד כן נראה לרשב"א : דילמא תורה צוה · ואומר ר"ת דאותו פסוק קרוי תורה כדאמרינן בפ"ג דסוכה (דף מ"ב·) קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה מאי תורה תורה צוה לנו משה :

מהרש"א

שלשה עשר דברים נאמרו בפת שחרית כו' ומחכימת פתי כו' וק"ל : אין עושין ס"ת לא אורכו יותר על הקיפו וכו' א"ל בגויל ו' כו' . נראה דנתנו לתורה האי שיעורא כעין הלוחות שהיו אורכן ו' ורוחבן ו' כדלקמן וה"נ אורך ס"ת והקיפו ו' דהיינו כעין רוחב הלוחות מיהו עביו של ס"ת לא היה ג' כעין הלוחות דזה א"א כיון דהקיפו ו' ע"כ בעובי לא הוה רק שני טפחים וק"ל: רב הונא כתב ע' ס"ת ולא אתרמי כו'· הכא איכא לפרושי דלעלמו כתבן עד דאתרמי ליה דאשכחן דעשיר היה כדאמרינן בתענית ביומא דעיבא מפקי ליה בגוהרקא דדהבא וע"ש אבל מה שהפליגו דרבי אמי כתב ד' מאה ס"ת אע"ג דגם הוא עשיר הוה כדאמרינן פ' אלו מציאות דמלא אוריא דדיכרי מ"מ איכו דומה דלעלמו כתב כ"כ ס"ת דהא לא הוזכר לגביה עד דאתרמי ליה ויש לפרש שכתבן לאחרים קאמרי ורב המנונא א"ל דזה א"א לאדם א' לכתוב ד' מאות ס"ת ודילמא מה ששמעתם שכתב ד' מאות ס"ת היינו לתינוקות תורה לוה לנו משה

יד יוסף

א ע' בפיוט דשבועות מוסף יום שני דחשיב נביאים ח':ב במדבר רבה פ"ד וירושלמי שקלים פרק ו' : ג וכן הוא במדבר רבה פ"ד. ובב"ר פ' מ"ז . אבל בתנחומא סדר כי תשא סימן ל"ז.ובילקוט סדר כי תשא.ובירושלמי פ"ד דתענית איתא ורחבן שלשה : ד עיין ירושלמי פ"ו דשקלים:

חדושי גאונים

ובאמת שתשות זה אינו מצד עצמו חלילה כ"א מצד המקבלים כשאינן ראוין לקבלת השפע נראה כאלו תש כו'.ומטעם זה נאמר ואם ככה את עושה לי ואחז"ל שתשש כחו כנקבה וכי בשביל שכחו של משה תשש הזכיר לשון נקבה כלפי מעלה כביכול אלא לפי שתשש כחו של משה מצד עונותיהם נראה תשות זה בכח של מעלה כביכול והוא מבואר היטב בדרך זה.שדרך השני הוא ע"ד שנא' מלוה ה' חונן דל כמצא הנותן מלחמו לדל כאלו הוא נותן אליו ית' נתינה דרך הלואה שהרי על כל פנים ישלם לו הקב"ה כפלי כפלים שנאמר יש מפזר ונוסף עוד נמצא שהנתינה לדל היא בעצם הנתינה למעלה עד שבסיבה זו ירד השפע מלמעלה ויחזור הדבר בסיבוב כמו שאמרנו וזהו שאמר מוכבז אבותי גנזו למטה ואני גנזתי למעלה שנא' אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה צדק לפניו יהלך וגו'. הורה בפסוקים שהנותן צדקה נקרא

אהבת איתן

מסודס' ליראיו וכעין נבואה . ובזה א"ש דלא תקשי מחגיגה (דף ד' ע"ב) דשם משמע דאף מה שאינו הלכה למשה מסיני ממש כל שמכוון כהלכה לדעת חכמים ראשונים הוא סוד ה' כל שאומר טעם . ובב"ר פ"א איתא דזהו מתמת יגיעם . וברכה בחוקותי הלומד ע"מ לעשות זוכה לרוה"ק :

עין יעקב

מאי אין בארון רק . ואולי ר' יהודה ס"ל כדאיתא פרק ו' דשקלים בשם ר"י בר אלעאי שהיו שני ארונות אחד שהיו בו לוחות ואחד שהיו בו שברי לוחות לכן מייתי להאי

הרי"ף

שהוא רגיל בו הוא דומה למי שעדיין לא אכל שהוא בלב נבוב שיש לו ב' לבבות והוכן לבא אל השלימות וכשיאכל אח"כ נשלם דעתו ולבו :

ענף יוסף

הקדושה שמי שלמד אותה הוא במדרגת הנבואה כדאמרינן הכא חכם עדיף מנביא ואותה נבואה נתנה למי שעושה עצמו כתינוק ושוטה (מטה משה) :

עץ יוסף

ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה · ותו הא קיימא לן הלכה כרבים אם כן כחכמים היה לנו לפסוק (תורת חיים) :

כב שלא יהא ס"ת נכנס כו' · כלומר לא היה צריך להיות רחבו כל כך אלא בשביל ס"ת המונח ארכו לרוחב הארון שלא יהא נכנס ויוצא בדוחק · וא"ת לרבי מאיר אמאי לא הניחו ארכו של ס"ת לארכו של ארון באותן שני טפחים שנשארו ברחבו והיה יוצא ונכנס שם שלא בדוחק · וי"ל משום דכתיב ושמתם אותו מצד ארון ולצדי הארון לא הוי אלא לשני כותלי ארכו של ארון לאו לצדי הארון הוא אלא מעלה ומטה הוי לפי ששני הלוחות היו מונחות בארון זו אצל זו כסדרן דהיינו כסדרן של עשרת הדברות זו אחר זו · נמצא דשני כותלי רחבו לצדין ניכהו ושני כותלי ארכו מעלה ומטה ניכהו · ולהכי בשעה שהיו נושאין את הארון לא היו נושאין אותו לארכו כדרך שנושאין ארונות של חול . אלא לרחבו היו נושאין אותו · לפי שהיו נושאין אותו כסדר מלמעלה למטה · ומהאי טעמא נמי כל הכלים שבמקדש ארכן לארכו של בית היו נתונין חוץ מן הארון שארכו לרחבו של בית כדאיתא בפרק שתי הלחם (תורת חיים) : שלא יהיה ס"ת נכנס ויוצא כשהוא דחוק · והא דבעי שני טפחים ולא סגי בבציר מהכי · שמא י"ל דבעינן טפח מכאן וטפח מכאן שיכנים

אמר הבונה ת"ר אין עושין ס"ת כו' . לרמוז על כי תורת ה' תמימה היה דברי חז"ל שיהיה ספר התורה ארכו כהקיפו דהיינו שלמה שוה ומדוקדקת מכל צדדיה אכן כשם שא"א לשכל האנושי להגיע עד התמימות והשווי אשר לה כך קשה מאד לעשות לה דמות תבניתה באופן זה ומכמה ס"ת שעשה רב הונא לא יצא לו מהם רק א' ורב אחא שנזדמן לו א' בפעם הראשונה שלט בו העין ומת . ויש שפירש שנתנו שיעור זה כעין שלוחות שהיה ארכן ורחבן ו' כדבסמוך בגמרא גם שעובי הלוחות היה ג' . ומה שנתגלגלו אח"כ הדברים עד שבאו לומר שכתב ר' אמי ת' ס"ת אולי היה לפי שאמר האומר שבשבעים ס"ת כתב רב הונא לאו דוקא ע' היו אלא לקחו למספר מרובה א"ל רבנן וכי דבר בלתי אפשר הוא זה והכי ר' אמי כתב ד' מאות ס"ת ורב המנונא שתק על זה שא"א לחיי אדם לעשות כך אלא גוזמא קתני כמו ת' כרמים שנטע ר' ינאי או שכתבן לתינוקות ע"פ מה שכתבו התוס' ואגב למדנו שפסוק תורה צוה לנו משה נקרא תורה ושתים גפנים כנגד שתים קרוי כרם לחזור עליהם מעורכי המלחמה :

המתורגמן . א) פעלל , הויט , פי' עור . ב) פערנאממען , ופי' מחזיק מקום .

ויוצא כשהוא דחוק דברי ר"מ רבי יהודה אומר באמה בת חמשה טפחים והלוחות ארכן ששה ורחבן ששה ועביין שלשה מונחות בארכו של ארון כמה לוחות אוכלות בארון י"ב טפחים נשתייר שם חצי טפח אצבע לכותל זה ואצבע לכותל זה פירנסתה ארון לארכו צא ופרנס[ארון] לרחבו כמה לוחות (אוכלות) [אוגדות][א] בארון ששה טפחים נשתייר שם טפח ומחצה צא מהן חצי טפח אצבע ומחצה לכותל זה ואצבע ומחצה לכותל זה נשתייר שם טפח א ששם עמודים עומדים שנאמר (ש"ה ג) אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון (וכתיב) (שם) עמודיו עשה כסף וגו' וארגז ששיגרו [בו] פלשתים דורון לאלהי ישראל מונח (שם) בצדו שנאמר (ש"א ו) ואת כלי הזהב אשר השיבותם לו אשם תשימו בארגז מצדו [וגו'] ועליו ס"ת מונח שנאמר (דברים לא) [לקוח את ספר התורה הזה] ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' מצדו מונח ולא בתוכו הא מה אני מקיים אין בארון רק לרבות [שם ע"ב] שברי לוחות שמונחות בארון [ואי ס"ד ס"ת הקיפו ו' טפחים מכדי כל שיש בהקיפו ג"ט יש בו רוחב טפח וכיון דלאמצעיתו נגלל נפיש ליה מתרי טפחא רווחא דביני ביני בתרי פושכי][ג] היכי יתיב אמר רב אחא בר יעקב ספר עזרא לתחלתו הוא נגלל ואכתי תרי בתרי היכי יתיב אמר רב אשי דכריך ביה פורתא וכרכיה לעיל ורבי יהודה מקמי דליתי ארגז ספר תורה היכי הוה יתיב דפא הוה נפיק מיניה ויתיב עילוה ספר תורה ור"מ האי מצד ארון מאי עביד ליה ההוא מבעי ליה דמתנח ליה מצד ולא מתנח ביני לוחי ולעולם בגויה מן הצד ור"מ עמודים היכא הוו קיימי מבראי . ור"מ שברי לוחות דמונחים בארון מנ"ל נפקא ליה] (מנ"ל) מדרב הונא דאמר רב הונא מ"ד (ש"ב ו) אשר נקרא שם שם ה' צבאות יושב הכרובים עליו ב מלמד שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון ואידך ההוא מיבעי ליה לכדרבי יוחנן דא"ר יוחנן א"ר שמעון בן יוחאי ג מלמד שהשם וכל כנוייו מונחים בארון ואידך נמי מיבעי ליה להכי אין ה"נ אלא שברי לוחות מונחים בארון מנ"ל נפקא ליה מדתני רב יוסף דתני רב יוסף (דברים י) אשר שברת ושמתם בארון מלמד שהלוחות ושברי לוחות מונחים בארון ואידך ההוא מיבעי ליה לכדר"ל דאר"ל אשר שברת א"ל הקב"ה למשה יישר כחך ששברת :

כג שם ת"ר סדרן של נביאים יהושע שופטים שמואל מלכים ירמיה יחזקאל ישעיה ושנים עשר · מכדי הושע קדים דכתיב (הושע א) תחלת דבר ה' בהושע וכי עם הושע דבר תחלה והלא ממשה ועד הושע כמה נביאים

רש"י

בדוחק : [ר"י אומר · מדת הארון באמה של ה' טפחים היתה. ר"י לטעמיה דקאמר אמת כלים באמה בת ה' : מונחות לארכו של ארון · מוטלת על רחבן ולא על חודן] : אצבע לכותל זה · שהטפח ד' אצבעות ולמאן דגרים אצבע ומחצה באצבע קטנה קאמר שהטפח ד' אצבעות בגודל וחמש באצבע ושם בקטנה : שבו עמודים עומדים · שתי עמודי כסף כמין עמודי ס"ת שוכבים לארכו והלוחות ביניהם שנאמר עמודיו עשה כסף : מונח שם בצדו · של ארון : ועליו ס"ת מונח · ואמרינן לקמן דמעיקרא היה מונח בדף היוצא מן הארון: שברי לוחות מונחים· תחת הלוחות : [יש בו רוחב טפח · וזה שהקיפו ששה נמצא עובי רחבו שני טפחים : רווחא דביני וביני · אויר שבין עמוד לעמוד : ובתרי פושכי היכי יתיב · דקתני נשתיירו שם שני טפחים ששם ספר תורה מונח : ספר עזרה · ספר שכתב משה בו קורין בעזרה פרשת המלך בהקהל וכהן גדול ביוה"כ : לתחלתו הוא נגלל · אין לו אלא עמוד אחד ונגלל מתחלתו לסופו : דכריך ביה פורתא · שאינו גוללו כולו ומניח בו מקצת וכורכו לעצמו ומניח אותו הכרך על הספר מלמעלה : וכורכיה לעיל · וכורכו למעלה על ההיקף : דמנח ליה מצד . אצל הכותל ולא בין שני הלוחות : היכא הוו קיימי. כיון דמצריך טפח מכאן וטפח מכאן ברוחב הארון שלא יהא ס"ת יוצא ונכנס בדוחק העמודין היכא מנחי הלא ימעטו את החלל] : שם שם · תרי זימני כתיבי ללוחות ולשברי לוחות: אשר שברת · קרא יתירא הוא למסמכיה לושמתם לדרשה: יישר כחך· ללמדך שהוא מן הדברים שעשה משה [רבינו ע"ה] מדעתו והסכימה דעתו לדעת המקום :

מהרש"א

וגו' כדאמרינן פרק לולב הגזול משיתחיל הקטן לדבר אביו מלמדו תורה צוה וגו' וק"ל : שבו עמודין כו' · כתבו התוספות נראה לר"ת דסימן להעמדת ישראל היה כו' עכ"ל ואני מוסיף בזה דהני ב' עמודים רמז לב' עמודי ישראל שהן בית יהודה ובית יוסף כמפורש בכמה מקראות וע"כ תלה בתבנית אות יוסף לפי שהא' מהעמודים הוא לתבנית אות יוסף שנקרא שור לכך עשה כסף ולא זהב שלא להזכיר עגל ואפשר עוד שלא להזכיר מעשה ירבעם שבא מיוסף שעשה שני עגלי זהב שבדן ובית אל וק"ל : מלמד שהלוחות ושברי לוחות כו' · כי הלוחות הם מעשה ידיו והן אותיות של שמו יתברך שהיתה לפניו כתובה טרם שנתנה באש שחורה ע"ג אש לבנה ואמר ה' צבאות ע"ש ב' צבאות עליונים ותחתונים לוחות הקיימים כמו צבא של מעלה והשבורים כמו צבא של מטה ההווה והנפסד ואמר יושב הכרובי' הן שני הכרובים שעל הכפורת לרמז שהוא יושב בכסא כבודו למעלה מב' הצבאות וכן לפי הדרש שהשם וכל כנוייו מונחים כו' ע"ש הב' צבאות כי צבא של מעלה משתמשים בשמו הגדול וצבא של מטה משתמשים בכנוייו לפי מדותיו ודרכיו שמתנהג עמהם וכמ"ש בעוה"ז אני נקרא באל"ף דל"ת ואמר יושב הכרובי' כפי הכוונה זו כמ"ש לעיל וק"ל: אשר שברת ושמתם מלמד כו' . לפי פשוטו ושמתם בארון ארישא דעניינא קאי דכתיב פסל לך ב' לוחות אבנים כראשונים וגו' ואכתוב וגו' דהיינו לוחות השניים ואם נאמר דמדשינה הענין וסמך ושמתם בארון לאשר שברת דריש ליה דקאי נמי אשברי לוחות א"כ מאי קאמר ואידך כו' אר"ל אשר שברת יישר כחך כו' דאכתי תקשי ליה לפום הך דרשה שינוי הענין וסמיכות ושמתם בארון לאשר שברת ואם נאמר דמשמע ליה אשר שברת יתורא דקרא הוא דלא ה"ל למכתב אלא אשר היו על הלוחות הראשונים ואנא ידענא דהיינו הם אשר שבר משה ומנ"ה דרש ליה דלכך נכתב למדרש מיניה אשר שברת ושמתם מלמד כו' דאם כן אליביה נמי דמקשי מה ידרוש באשר שברת דכתיב בפרשת כי תשא דלא כתיב גביה ושמתם ואם נאמר דההוא קרא דפ' כי תשא אילטריך לגופיה וליכא יתורא א"כ ההוא קרא דמשנה תורה נמי לאו יתירא הוא דכמה דברים נשנו במ"ת ולא דרשינן בהו מידי מיהו למסקנא ניחא דמההוא קרא דפ' כי תשא נמי מדלא כתיב גביה ושמתם דריש מיניה יישר כחך ששברת ואפשר דאליביה נמי פריך ואידך ר"ל קרא אידך דהיינו קרא דפ' כי תשא כיון דלא כתיב גביה ושמתם מאי דרש ביה ומסיק כדר"ל ודו"ק : תחלת דבר ה' בהושע וכו וכו' · ולא ניחא להו לפרש כפרש"י בחומש [על פסוק בראשית] כמו תחלת דבורו כו' דא"כ למאי

עיון יעקב

קרא לס"ת שהיה מונח בו ולא כר"מ דמוקי ליה לשברי לוחות : אמר הקב"ה למשה יישר כחך ששברת . ולכך סמיך ליה לושמתם לומר כמו שושמתם היה ע"פ ציווי הקב"ה כך השבירה

עין יוסף

חד ידא מהאי גיסא וחד ידא מהאי גיסא ויכניסו יפה ויוציאו יפה שלא בדוחק (תורת חיים) : לרבות שברי לוחות · הא דלא קאמר לרבות עמודין דכל

המתורגמן . א) איינגעמאכען . ג) האנדבריט , פי' טפח .

א שה"ש רבה פ"ג סי' ט"ו ושה"ש רבה פ"א סימן כ"ד : ב תנחומא סדר ויקהל סי' ז' במדבר רבה פ"ד מנחות ד' צ"ט: ג במדבר רבה פ"ד. ושם איתא דאמר ר' יוחנן בשם רשב"י וכן צ"ל גם כאן בשם משום שר"י בעצמו לא למד ולא שמע תורה מפי רשב"י כי היה זמן רב אחר רשב"י. אלא היה תלמיד תלמידו :

הדושי גאונים

גונז למעלה וממשיך השפע מלמעלה למטה לכך אמר כשאמת מארץ תצמח והיינו צדקה שנאמר וזורע צדקה שכר אמת והוא החסד של אמת גורם שהצדק נשקף משמים וישפיע זש"ה גם ה' יתן הטוב ויחזור וישלם לזה שהלווה לו עד שארצנו תתן יבולה ואז הצדק שעשה יהלך לפניו . (עוללות אפרים) : נפיש ליה משני טפחים. ק"לי דילמא על צדו הוא מונח שנמצא חצי ההיקף מונח על חציו ואינו שני טפחים אלא פחות . ותו קשיא לי דילמא כי קא אמרינן ארכו כשיקפו מונח לא אחר שנגלל לאמצעיתו קאמרינן והאי לאו מילתא היא שאין זה היקפו דהא איכא רווחא דביני ביני דלאו היקיפו הוא ועוד דאין עושין ספר תורה משמע דבספר עצמו קאמר שהוא נגלל לתחלתו וקמ"ל לימא ליה ספר תורה שעשה משה רבינו של קלף היה ואינו ששה טפחים . י"ל דכיון שר' אומר איני יודע שמא ששה טפחים הוא כמו גויל אבל בפר"ח ז"ל

אהבת איתן

אשר שברת א"ל הקב"ה למשה יישר כחך ששברת . וקשה דא"כ ר"מ דדריש ליה לומר אשר שברת ושמתם דלוחות ושברי לוחות מונחים בארון מנ"ל הא דר"ל. וי"ל דר"מ לשיטתו לא אילטריך הא דר"ל דהא אמר באבות דר"ן והובא בילקוט ס"פ בהעלותך דר"מ אומר ויהיו שם כאשר לוחות שלימות ושברי לוחות :

א ילקוט הושע סימן א' :

היו ואמר רבי יוחנן א שהיה תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הם הושע ישעיה עמוס ומיכה וליקדמיה להושע ברישא כיון דכתיב נבואתיה גבי חגי זכריה ומלאכי (ואינהו) [וחגי זכריה ומלאכי] סוף נביאים הוו חשיב ליה בהדייהו ולכתביה לחודיה ולקדמיה איידי דזוטר מירכס[א] מכדי ישעיה קדים לירמיה [ויחזקאל] לקדים לישעיה ברישא כיון דמלכים סיפיה חרבנא וירמיה כוליה חרבנא ויחזקאל רישיה חרבנא וסיפיה נחמתא וישעיה כוליה נחמתא סמכינן חורבנא לחורבנא ונחמתא לנחמתא :

כד שם (ת"ר) סדרן של כתובים רות [וספר] תהלים · איוב · משלי · קהלת · שיר השירים · קינות · דניאל . ומגלת אסתר · עזרא ודברי הימים · ולמ"ד איוב בימי משה היה ליקדמיה לאיוב ברישא אתחולי פורענותא לא מתחלינן · רות נמי פורענותא הוה . פורענותא דאית ליה אחרית דא"ר יוחנן למה נקרא שמה רות שיצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ובתושבחות · ומי כתבן משה כתב

רש"י

שנתנבאו באותו הפרק · בימי אותם המלכי' עוזיה יותם אחז יחזקיה בארבעה נביאים הללו כתיב כן חוץ ממיכה שלא היה בימי עוזיהו אבל היה בימי יותם אחז יחזקיה : חגי זכריה ומלאכי · סופן של נביאים שהם היו בבית שני בשנת שתים לדריוש האחרון : ישעיה קדים לירמיה ויחזקאל · שהרי ישעיה בימי עוזיה וירמיה בימי יאשיהו ובניו נתנבא בירושלים ויחזקאל בגולה בימי צדקיהו: רות תהלים ואיוב כו'· רות קדמה בימי שפוט השופטים תהלים דוד אמרו והוא קדם לאיוב כמ"ד בימי מלכת שבא היה ואח"כ שלשה ספרי שלמה משלי קהלת · שניהם ספרי חכמה : שיר השירים · נראה בעיני שאמרו לעת זקנתו : קינות· ירמיה אמרן שהיה אחר שלמה : דניאל · אחר ירמיה בימי נ"נ בגולה : אסתר. אחריו בימי אחשורוש: עזרא · אחריו בימי דריוש השני שעמד אחר אחשורוש : ולמ"ד איוב בימי משה היה · לקמן : רות נמי פורענותא היא· רעב וגלות ומיתת אלימלך ובניו: דאית

תוספות

ולמאן דאמר איוב בימי משה היה · וא"ת מאי קאמר ולמאן דאמר והאי תנא גופיה סבר דבימי משה היה דקתני סיפא משה כתב ספר איוב וי"ל דהכתי לא ידע סיפא דברייתא : בפורענותא לא מתחלינן · וא"ת וכתביה מיג אחר רות ואומר ר"י משום דאחרית של רות היה אחרית שילא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות לכך כתב אח"כ מיד אותן שירות והוא אחרית שלה וא"ת ולמ"ד מעולי גולה היה לכתביה לאיוב לבסוף ואור"י דמשום הכי כתביה בהדי תהלים ומשלי לפי שהוא מענין א' כתובים מעין שירה ומקראות קצרים וניגון אחד דבימיהם היה ניגון כדאמרינן (מגילה דף ג') ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל *) מאי ושום שכל פסוקי טעמא והא דלא כתבו אחר משלי משום דלא להפסיק בדברי שלמה ור"ת מפרש דלכן כתבו בהדי תהלים משום דאמרינן לקמן דוד כתב ספרו ע"י עשרה זקנים ואיוב נמי נכתב ע"י ד' זקנים צופר ובלדד ואליפז ואליהוא והשתא אתי שפיר שלא כתבו אחר משלי : פורענות דאית ביה אחרית · וא"ת איוב נמי אית ביה

*) (ובמגילה שם ובנדרים ל"ז : איתא ויבינו במקרא אלו פסוקי טעמים).

מהרש"א

אילטריך לאשמועינן דמסתמא זה היה תחלת דבורו וק"ל : לארבעה נביאים שנתנבאו באותו פרק כו'.וג' מלינו דבפ' א' נתנבאו בימי מלך עוזיהו אבל מיכה לא מלינו שנתנבא אלא בימי יותם ויש ליישב ודו"ק : ולקדמיה להושע ברישא כו'· דמי שניבא תחלה לקדמיה ויש לעיין בסדרן של תרי עשר כפי סדרן לפנינו אמאי הפסיק בספר יואל בין הושע ובין עמוס שהיו בפרק אחד ורש"י בספר יואל פי' שהיה יואל בן שמואל וא"כ לקדמיה ובשם ה"ג כתב שהיה בזמן מנשה וא"כ לאחריה וכן קשה למה הפסיק בין ספר עמוס ובין ספר מיכה בס' עובדיה וספר יונה דעובדיה לקדמיה שהיה בימי אחאב וק"ל : ירמיה כוליה חורבנא כו' · לאו דווקא כוליה אלא רוביה כוליה דהא אשכחן כמה נבואות ונחמות בירמיה וכן ישעיה כוליה נחמתא לאו דוקא דכמה נביאות דחרבנא איכא התם אלא רובא ככוליה נחמתא וק"ל : איידי דזוטרא מירכס כו' · ומטעם זה חשיב תרי עשר נביאים כחדא כדמוכח סוגיא דמעתין והפייטן במוסף יום שני דשבועות חשיב נביאים ח' וכתובים י"א ועם חמשה חומשי תורה הוו כ"ד ספרים וכן עיקר ודו"ק : לקדמיה כו'. ה"נ ה"מ למפרך למ"ד איוב בימי אחשורוש היה ולמ"ד בימי כשדים היה לאחריה אלא דקושטא קא מסיק הכא תלמודא דמשה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב והיינו כמ"ד בימי משה היה ואתחולי פורענות כו' ועיין בתוס' דרך אחרת וק"ל : פורענות דאית ליה אחרית כו'. באיוב נמי כתיב וה' ברך את אחרית איוב מראשיתו וגו' וי"ל דההוא אחרית מדומה הוא בעוה"ז משא"כ ההוא אחרית דרות שהוא דוד שהוא אחרית ותכלית הגמור שריוהו להקב"ה בשירות כו' ולכך מייתי הך ולא סגי ליה בפשיטות אחרית דדוד וכעין זה כתבו התוס' וק"ל : למה נקרא שמה רות כו'. לפי שהרבה שמות טעמם מפורש בתורה לזה ראו רז"ל במדרשות לתת טעם גם לשמות שאינן מפורשים וכדאמרינן פ"ק דברכות מנלן דשמא גרם דכתיב אשר שם שמות וגו' ומיהו בשם כזה שילא בגיותה לא מלינו שדרשו בו אלא במי שיש בו עוד שמות כגון ביתרו ובלעם ויש לפרש דהכא לא על שמה שאלו למה הוא רות אלא על ספר רות למה נקרא שמה רות ולא נעמי דתחלת הענין ועיקרו מדבר בה ואף שמלת ספר הוא לשון זכר קאמר הכא שמה בלשון נקבה ע"ש שנקרא [מגלת] רות וקאמר דלכך נקרא הספר רות שזה הוא עיקר וענינו שילא ממנה דוד

עין יעקב

הסכים הקב"ה עמו על ידי שאמר יישר כחך ששברת : ולקדמיה להושע ברישא . ואפי' למ"ד אין מוקדם ומאוחר בתרי ענינא ס"מ בתורה וכדאי' במדרש אבכיר הובא בילקוט בראשית דף ס"ה ע"ד וז"ל ולמה עשה הקב"ה מוקדם ומאוחר בתורה מפני גסי הרוח שלא יקרא כהן בבראשית ויאמר אני התחלתי התורה עכ"ל וזה הטעם לא שייך כלל בנביאים :

הרי"ף

בפירש"י שיר השירים נראה בעיני שאמרו לעת זקנתו . הכוונה דלא נימא סדרן של סיפא עיקר דקתני חזקיהו כתב משלי שיר השירים וקהלת לכך כתב רש"י מסברא דנפשיה דרישא דווקא שאמרו לעת זקנתו :

קהלת שיר השירים . פרש"י נראה בעיני שאמרו לעת זקנותו ועיין בילקוט ריש קהלת דפליגי תנאי בזה והכל מודים קהלת בסוף אמרו ע"ש שכן הוא בפסיקתא : פורענות דאית להו אחרית . ואע"ג דאיוב ג"כ אית ליה אחרית טוב עיין בתוספות ומהרש"א ועי"ל דה"ק פורענות דאית להו אחרית שע"י פורענות זה שהיה רעב ומת אלימלך ושני בניו נתגיירה רות ונשאה לבועז והולידה דוד נמצא שמפורענות נתגלגל הדבר ונעשה טובה משא"כ באיוב אע"פ שיוסף ה' כל אשר לו למשנה מ"מ לא נתגלגל הדבר ע"י פורענות דוקא שפורענות שלו נעשה ע"י קטרוג השטן והיה יכול להיטיב עמו בלא הפסקה פורענות זו : שיצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות . דליכא למימר שלכך קראה שמה רות לפי שקודם שגיירה נתחייבה בשבע מצות ועכשיו שנתגיירה נתחייבה בתרי"ג מצות נמצא שנתוסף לה כמנין רו"ת זה פיט חדא דא"כ רחב הזונה שנתגיירה היה לה לקרות כן ועוד דהא הכתים

ענף יוסף

כד משה כתב ספרו ופרשת בלעם . והוא תמוה דהא פרשת בלעם גוף התורה הוא וכל התורה כולה משה כתבה . לכן נראה הכוונה דהנה מה שאמר בלעם לבלק וודאי לא בלשון הכתובה בתורה אמרה . דא"כ לא היה משיג בלק מה שאומר בלעם · דמנין היה יודע בלק לדבר בלשון הקודש ובלשון כתים . אך משה כתב כוונת ההשגה שהשיג בלעם בלשון זה הכתוב בתורה שיש על קוץ וקוץ תילי תילים של רמזי סודות (נחלת יעקב) : ומשה

עץ יוסף

רבויין שבתורה לא מרבינן מנייהו אלא דבר הדומה ושייך לאותו דבר שכתוב בפירוש לכך ה"נ לריך לרבות מיניה שברי לוחות או ס"ת שדומין ללוחות (ת"ח) : כד שיר השירים·נראה בעיני שאמרו לעת זקנתו (רש"י)·ובשה"ש רבה סימן י' איתא הכל מודים שקהלת בסוף אמרה וצ"ע ע"ש : פורענותא דאית ליה אחרית דאמר ר"י למה נקרא שמה רות כו'· קשה אמאי אצטריך לאתויי הא

דאמר ר' יוחנן והא קרא בהדיא כתיב דדוד יצא מרות וידוע נמי דאיהו יסד ספר תהלים כדקתני בסמוך · וי"ל דהא דמשני פורעניות דאית ליה אחרית פי' היינו שהפורענות עצמו נסבב לאחרית . ר"ל דהפורעניות היה סיבת האחרית ואי לאו הא דרבי יוחנן איכא למימר דהך פורענות לאו סיבת יציאת דוד הוה דאפילו אי הוה נסיב בועז איתתא אחריתי נמי הוה נפיק מיניה דוד בזכותו או בזכות אבותיו או באקראי בעלמא · לכך מייתי דרבי יוחנן דאמר שעל שם דוד נקראת

חדושי גאונים

מצאתי שכתב ואע"ג דגרסינן בירושלמי ובקלפים לא נתנו חכמים ז"ל שיעור וכו' . ורבי אמר כששאלו אותו שיעור ס"ת בכמה בקלף בכמה איני יודע דמשמע שכותבים בספר תורה על הקלף כיון דלא אשכחן בתלמוד שעשה כך אין מתירין לכתחלה לעשות בקלף ומ"מ מצוה מן המובחר אינה אלא בגויל אלו דברי ר"ח ז"ל ויש להם על מה שיסמוכו ממה שכתבנו מדלא אמרינן ספר תורה שעשה משה של קלף היה ולא נתנו בו שיעור משמע שנגלל הספר כהלכתו בגויל. (חידושי הרמב"ן) : אמר לו הקדוש ב"ה למשה יישר כחך ששברת . פירוש סמוכין קא דריש משום דכתיב שברת ושמתם אלמא שברי לוחות חביבין לפני המקום ואלו היתה שבירתן קשה לפניו לא היה אומר לשומם בארון שאין קטיגור נעשה סניגור ומשום סמוכין דריש האי אשר לי אשרי (שם): משה כתב ספרו כו' . דע שיסודות התורה ארבעה והם היותו יתברך מחויב המציאות גמול ועונש השגחה חדוש העולם ואלו הארבעה נרמזו באמרו אנכי ה' אלהיך שהם יאות להורות יסודות הדת כמה שהם אמרו אנכי ה' יורה היסוד הראשון להיות שם ה' מורה על

אהבת איתן

ארבעה נביאים שנתנבאו באותו פרק. מה שהקשה המהרש"א ממיכה כבר תירצו התוספות בריש פ"ח דפסחים ע"ש : ולקדמיה להושע ברישא. הקשה המהרש"א דהוי ליה לאקדומי לעובדיה מקמי עמוס שהיה קודם לו בזמן . וי"ל ע"פ מ"ש בדבה איכה יועץ זהב בפ' תם עוכך דסמיך עובדיה לעמוס דסיום פירשו שארית אדום ולכך סמיך ליה פורעניות דאדום וירשו הנגב את הר עשו :

המתורגמן. א) געהט פערלארען , סי' יאכד.

ספרו ופרשת בלעם ואיוב · ויהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה · שמואל כתב ספרו וספר שופטים ורות. דוד כתב ספר תהלים א ע"י עשרה זקנים ע"י אדם הראשון וע"י מלכי צדק וע"י אברהם ועל ידי משה וע"י הימן וע"י ידותון ועל ידי אסף [דף טו] ועל ידי שלשה בני קרח. ירמיה כתב ספרו וספר מלכים וקינות · חזקיהו וסיעתו כתבו ישעיה משלי ושיר השירים וקהלת · אנשי כנסת הגדולה כתבו יחזקאל תרי עשר דניאל ומגלת אסתר · עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים עד לו. מסייע ליה לרב דאמר רב יהודה אמר רב לא עלה עזרא מבבל עד שיחס עצמו ועלה · ומאן אסקיה[א] נחמיה בן חכליה :

כה שם אמר מר יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה תניא כמ"ד שמונה פסוקים שבתורה יהושע כתבן דתניא (דברים לד) וימת שם משה עבד ה' אפשר משה מת וכתב וימת [שם משה] אלא עד כאן כתב משה ב מכאן ואילך כתב יהושע דברי ר"י ואמרי

ליה אחרית: סוף הפורענות נהפך לאחרית ותקוה שילא דוד מהם : ופרשת בלעם · נבואתו ומשליו אף על פי שאין לרכי משה ותורתו וסדר מעשיו : ושמונה פסוקים · מן וימת שם משה עד סוף הספר : שמואל כתב ספרו ושופטים · שכולן קדמו לו ועמד וכתב ספרן ומה שעלתה לישראל בימיהם וכן רות שהיתה בימי השופטים : ע"י עשרה זקנים · כתב בו דברים שאמרו זקנים הללו שהיו לפניו ויש שהיו בימיו כגון אסף והימן וידותון מן הלוים המשוררים : ע"י אדם הראשון · כגון גלמי ראו עיניך ולי מה יקרו רעיך אל (תהלים קל"ט) אדם הראשון אמרו : ע"י מלכי צדק · נאם ה' לאדוני שב לימיני (שם ק"י) וכל המזמור : וע"י אברהם · כדאמרינן לקמן איתן האזרחי זה אברהם · וע"י משה · תפלה למשה איש האלהים (שם צ') וכל אחד עשר מזמורים כסדרן : וע"י הימן · משכיל להימן : וע"י ידותון · למנצח לידותון : חזקיה וסיעתו · בני דורו שהאריכו ימים אחריו : כתבו ישעיה · שהרגו מנשה לא כתב ספרו שלא היו הנביאים כותבין ספריהם אלא לפני מיתתן : משלי וקהלת · דכתיב בספר משלי (כ"ה) אשר העתיקו אנשי חזקיה וגו' ועל שם שחזקיה גרם להם לעסוק בתורה כדאמרינן בפ' חלק (דף צ"ד) נעץ חרב על פתח בהמ"ד וכו' נקרא [הדבר] על שמו : אנשי כנסת הגדולה · חגי זכריה ומלאכי ומרדכי וזרובבל וחבריהם : כתבו ספר יחזקאל · שנתנבא בגולה ולא ידענא למה לא כתבו יחזקאל בעצמו אם לא מפני שלא ניתנה נבואה ליכתב בחולה לארץ וכתבוה אלו לאחר שבאו לארץ · וכן ספר דניאל שהיה בגולה וכן מגלת אסתר ושנים עשר נביאים מתוך שהיו נבואותיהן קטנות לא כתבו הנביאים עצמן איש איש ספרו ובאו חגי זכריה ומלאכי וראו שרוה"ק מסתלקת שהם היו נביאים האחרונים ועמדו וכתבו נבואותיהם וצרפו נבואות הקטנות עמם ועשאום ספר גדול שלא יאבדו מתוך קטנם : עד לו · עד שייחס לעצמו : מסייע ליה כו' עד שייחס עצמו · שכתב דברי הימים עד שייחס בו את עצמו : ומאן אסקיה · מי סיימו : תניא כמ"ד שמונה וכו' · הך דקתני לעיל יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה אתיא כי האי תנא דלקמיה דאמר נמי יהושע כתבן : דתניא · פלוגתא דתנאי

אחרית י"ל דהאי אחרית דרות אחרית דכל ישראל ועוד דאיכא מ"ד (לקמן ט"ו:) דלא כפל לו הקב"ה שכרו אלא לטורדו מן העולם : ע"י שלמה וע"י בני קרח . לפי הספרים דגרסי שלמה צ"ל דאסף הוא מג' בני קרח והוא אביאסף ולספרים דל"ג שלמה לא הוי אסף אביאסף אלא אסף הוא מן הלוים המשוררים · וא"ת ולהנהו דלא גרסי ליה [אמאי לא חשיב ליה] הא כתיב (תהלים ע"ב) לשלמה אלהים משפטיך וגו' וי"ל דדוד אמרו והתפלל על שלמה תדע דכתיב בסוף המזמור כלו תפלות דוד וא"ת לדגר' שלמה הא כתיב כלו תפלות דוד וי"ל לפי שסיימו דוד והא דכתיב נמי שיר המעלות לשלמה דוד כמו כן אמרו דכל חמש עשרה מעלות דוד אמרן ויש ספרים דקא חשיב אברהם וקא חשיב איתן האזרחי וגרס לקמן קא חשיב אברהם וקא חשיב איתן והאמר רב איתן האזרחי הוא אברהם ומשני איתן האזרחי דקא חשיב הכא יעקב וקשה להאי גירסא דמנ"ל דדוד כתב ספרו ע"י אברהם כיון דאיתן האזרחי לאו היינו אברהם : ירמיה כתב ספרו וספר מלכים · והא דלא כתב ישעיה שהיה קודם ירמיה ספר מלכים לפי שנהרג ולא הוה בסוף מלכים ממנשה ואילך ואפילו ספרו לא כתב : חזקיה וסיעתו כתבו ישעיה · לפי שחזקיה גרם להם לעסוק בתורה נקרא הדבר על שמן אבל הוא לא כתבו שהרי מת קודם לישעיה דמנשה בן *) בתו הרג לישעיה: עד לו · פי' ר"ח עד פסוק ולו אחים בני יהושפט (דה"ב כ"א) ומסייע לרב שייחס עצמו ועלה שייחוס עצמו כתב לפני זה הפסוק וקשה לפי' דהול"ל עד ולו בוי"ו · ופי' הקונטרס דיחזקאל לא כתב ספרו לפי שהיה בח"ל וקשה דהא ירמיה נמי בח"ל היה שהלך למצרים ונתנבא שם כמה נבואות ולא מצינו שחזר יותר לארץ ישראל :

*) נ"ל בנו · וכ"ה בס' יראים ·

מהרש"א

שהוא האחרית ותכלית הגמור שריוהו כו' וק"ל : ע"י עשרה זקנים כו' . לא חשיב דוד שכתבו בהדייהו אבל בפרש"י בריש ספר תהלים לקח לו דרך אחרת וחשיב דוד ושלמה בהדייהו ומפיק הימן וידותון ואפשר דמפרש הימן זה משה כדפריך לקמן וכתב אין ידותון שבס' זה אלא ע"ש הדתות כו' ולפי זה לגירסא שכתבו התוס' דגרסינן שלמה י"ל דגרסינן שפיר אסף אלא דל"ג ידותון וק"ל:

[ע"י מלכי צדק · עיין פרש"י ובפ' חלק אמרינן דאליעזר אמר לשם כן והיינו מלכי צדק והיינו שם כי הוא חבר ויסד מזמור זה כמו שא"ל אליעזר ודו"ק : ירמיה כתב ספרו כו' · עי' כל הסוגיא בתוספות ובחידושינו בהלכות] : עד לו מסייע ליה כו' · עיין פרש"י והוא דחוק דהא בד"ה לא נזכר יחוס

הריטב"א

ופרשת בלעם כו' . נראין דברי האומרים שאין זו פרשת בלעם שכתובה בתורה דההיא הקב"ה כתבה כשאר התורה אלא פרשה בפני עצמו הוא שכתב והאריך בה ביותר והיתה מצויה להם . [עוד כתב הריטב"א ז"ל יש שגורסים וייחס בד"ה עד לו כלומר עד יחס עצמו וי"ג עד ולו והוא

עיון יעקב

פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא וגם דוחק לומר לפי שנקראת כן קודם שנתגיירה מ"מ ה"ל לכנות שמה אחר שנתגיירה ועיין במהרש"א להכי מתרץ שילא ממנה דוד וכו' ונראה דזה כוונה של רות שאמרה לבועז אנכי רות אמתך ופרשת כנפיך וגו' כלומר כיון שאני נקראת רות ע"ש שילא ממני דוד ע"כ תפרוש עלי כנפיך : משה כתב ספרו ופ' בלעם · וז"ל הריטב"א נראים דברי האומרים שאין זו פ' בלעם שכתוב בתורה דהא הקב"ה כתבה כשאר תורה וכו' עי"ש ונראה דדעת רש"י דהא דמשה כתב ספרו היינו ספר משנה תורה שזה נקרא ע"ש משה כדכתיב זכרו תורת משה משא"כ שאר התורה קדומה אלפים שנה וכדמסיים ספר במדבר אלה המצות והמשפטים אשר צוה ה' ביד משה ומשנה תורה כתוב אלה הדברים אשר דבר משה (ובזה מתורץ קושית הפסיקתא הובא בילקוט סוף מלאכי זכרו תורת משה עבדי והלא תורת ה' היא כדכתיב תורת ה' תמימה) ופרשת בלעם אע"פ שכתובה בתורת ה' מ"מ נכתבה ע"י משה כיון שהיה מנביאי א"ה לא נכתבה ע"י הקב"ה בעצמו : מכאן ואילך כתב יהושע . והואיל שהיה תלמידו ה"ל כאילו משה עצמו כתב וראיה לזה מהא דאיתא בתמורה דף ט"ז גבי שלש מאות הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה א"ל ליהושע שאל א"ל לא בשמים היא ולא חשיב לו אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה אלא ודאי צ"ל כיון שיהושע הוא

עץ יוסף

נקראת שמה רות . אלמא דזכותא של רות גרמה שילא ממנה דוד · נמצא כי הרעב ומיתת אלימלך ובניו מאת ה' היתה זאת כדי שילא לשדי מואב ותתגייר רות על ידיהן כדי שילא ממנה דוד · וא"כ הפורעניות גופיה סיבת האחרית הוה (ת"ח) · ובזה מתורץ קושית המהרש"א שהקשה באיוב נמי כתיב וה' ברך את אחרית איוב מראשיתו וגו' · דהא באיוב לא היה הפורעניות סיבת האחרית . ואדרבה הא חז"ל פירשו מראשיתו בזכות מצות ומעשים טובים שהיה בידו קודם היסורים : ופרשת בלעם · נראה דלאו אשלש נבואות הראשונות קאמר . דאינהו כיון דלישראל הוה קא מתנבא ודאי לרכי משה ותורתו ניינהו . אלא

א עיין שה"ש רבה פ"ד סי' ג' . וקהלת רבה פ"ז סימן ל"ת ובוח"ט מזמור א' : ב מכות ד' י"א ילקוט יהושע רמז ל"ה :

חדושי גאונים

טוב המלאות אליך יורה השני אשר הוצאתיך השלישי מבית עבדים הרביעי והכוונה שהיתה הוראה שליט הבית שתהיו עבדים אם לא בכחי הגדול וכבר ידעת מאמר הר"מ בחלק שני פרק כ"ז וזה לשונו כבר באתי לך שהאמנת חדוש העולם יסוד לתורה כלה בהכרח ואמר בפרק כ"ח מזה החלק ודע כי עם האמנת חדוש העולם יהיו האותיות כלם אפשריות וכו' עד אמרו וכן אם תאמת להם מופת הקדמות תפול התורה ויעתק הענין לדעות אחרות אם כן אמר הודיעך יסודות התורה שהם ארבע כיסודות המורכבי' גאחד מהם ההשגחה אם כן האמנת ההשגחה הוא ממה שיצטרך בשלמתו המדינית והמדעית וידוע שמעלת ההשגחה תהיה כפי מעלת המושגחים ותתחלף בסבת זה בפחות ויתר עד שתמצא אומה לא תמצא בה ההשגחה האלהית רק ההשגחה המינית ותמצא אומה לרוב מעלתה תמצא בה ההשגחה האלהית וזו היתה נמצאת בשלמות באומתנו כמו שאמר כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' וגומ' וזו ההשגחה תחול במצוות התורה ולזה אמר אחריו ומי גוי גדול אשר לו חוקים וגו' ואמר רז"ל אין מזל לישראל כ"ז שעושין רצונו של מקום ולפי שבלעם היה קוסם והיה יודע לכוין השעה ע"פ משפטי הכוכבים לקלל או לברך כמו שידוע זה לחכמי התכונה חשב שיוכל לקלל לישראל גם כן ע"פ אותה החכמה בקסם ואצטגנינות כי לא

המתורגמן. א) בעענדיגט.

עזרא עצמו גם קשה באמרו לא עלה עזרא כו' שתלה הדבר בעלייתו והתוס' גם מהרש"ל גם בפי' ע"י נדחקו במה שאמר עד לו ונראה לפרש דבדה"י קחשיב היחוס מאהרן עד שריה שהוא אביו של עזרא ועזרא גופיה לא נתייחס שם בשמו וז"ש עד לו ולא עד בכלל ואמר מסייע ליה שלא ייחס את עצמו עד שעלה דבספר עזרא כתיב עזרא בן שריה כו' וחשיב יחוסו עד אהרן הכהן וסיים הוא עזרא עלה וגו' דהיינו שיחס עצמו ועלה ודו"ק: **אפשר ס"ת חסר** אות אחת כו' · ר"ש נמי הא לקושית רבי יהודה אפשר משה מת וכתיב וימת משה דבחייו ודאי לא היה טותב כך דמיחזי כשקרא שטותב וימת משה ועדיין לא מת וכן הגירסא בפרק הקומץ אפשר משה חי וכותב וימת משה עבד ה' אלא כו' ור"ש קאמר דודאי ס"ת של משה לא חסרה אפי' אות אחת וכולה הוא כתבה בחייו ומיהו לא מיחזי כשקרא דכולה ס"ת עד וימת משה הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב וכאן מן וימת שינה שהקב"ה אמר ומשה כותב ולא היה משה אומר ומ"ה לא מיחזי כשקרא שהרי לא היה אומרה בשעת כתיבה כמו בשאר כל התורה והוסיף עוד לומר דגם הכתיבה מוימת משה נשתנה משאר הכתיבה שהי' בדיו וכאן בדמע דלא הוה כתב גמור כההיא דפרק המביא רוסם להם ברוק ולכך לא מיחזי כשקרא כלל לא האמירה ולא הכתיבה והאי מייתי טולה מלתא מברוך דכתיב מפיו יקרא אלי דמשמע שגם ברוך הכותב היה קורא והיה הכתיבה בדיו וכיון דבמשה שינה שלא היה הכותב קורא גם שלא היה בדיו רק בדמע לא מיחזי כשקרא לא הקריאה ולא הכתיבה ורש"י בפ' הקומץ פירשו בע"א דלהכי מייתי ראיה מברוך דקאמר מכאן ואילך משה כותב בדמע ולא היה אומר אחריו מרוב צערו כן בברוך מפיו יקרא ולא היה אומר אחריו משום דקינות הוו עכ"ל ע"ש ועיין בע"י בפי' הריטב"א שכתב בזה שתי גרסות: **איתן האזרחי הוא אברהם** · ויש לדקדק מנ"ל דאיתן האזרחי הוא אברהם מהך דרשה גופא אימא הימן האזרחי הוא אברהם ואפשר שסמך עצמו דאיתן הוא אברהם ע"ש ירח האיתנים דדרשינן ירח שנולדו בו איתני העולם שהן האבות ומיהו משמע ליה אברהם ולא יצחק ויעקב מדרשה דאזרחי וק"ל: **איוב בימי משה היה כו'** · ירצה שהוא נדרש כן ממשמעות לשון הכתוב

לה רבי נחמיה אמר ליה ר' שמעון אפשר ס"ת חסר אות אחת וכתיב (דברים לא) לקוח את ספר התורה הזה אלא עד כאן הקדוש ב"ה אומר ומשה אומר וכותב מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע כמה שנאמר להלן (ירמיה לו) ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו כמאן אזלא הא דא"ר יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב ח' פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן נימא [רבי יהודה היא ו] דלא כר' שמעון אפילו תימא רבי שמעון הואיל ואישתני אישתני · יהושע כתב ספרו והכתיב (יהושע כד) וימת יהושע וגו' דאסקיה אלעזר והכתיב (שם) ואלעזר בן אהרן מת דאסקיה פינחס · שמואל כתב ספרו והכתיב (ש"א כח) ושמואל מת דאסקיה גד החוזה ונתן הנביא · דוד כתב (ספרו) [ספר תהלים] ע"י עשרה זקנים וליחשוב נמי איתן האזרחי אמר רב א איתן האזרחי זה הוא אברהם כתיב הכא (תהלים פט) איתן האזרחי וכתיב התם (ישעיה מא) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו (ואימא יעקב דכתיב ביה (בראשית לב) ויזרח לו השמש ההוא מיבעי ליה שמש ב שבאה בעבורו זרחה בעבורו) יקא חשיב משה וקא חשיב הימן והאמר רב ג הימן זה משה כתיב הכא הימן וכתיב התם (במדבר יב) בכל ביתי נאמן הוא תרי הימן הוו · ד משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב · מסייע ליה לרבי לוי בר לחמא דאמר רבי לוי בר לחמא ה איוב בימי משה היה כתיב הכא

דתגלי בהאי וימת שם משה וגו' : כמו שנאמר להלן וכו' · אכולה מלתא קאי דקאמר הקב"ה אומר ומשה כותב כמו שמצינו שהנביאים כותבין מפי רבם: יחיד קורא אותם · כלומר אין מפסיקין בהם : לימא רבי יהודה היא · דאמר לא כתבן משה לפיכך נשתנו משאר התורה ודלא כר"ש : הואיל ואשתני · לכתוב בדמע אשתני : ואימא יעקב וכו' . לא גרסינן לה · לא"א ה"ג במתניתא דלעיל במנייהא דעשרה זקנים קא חשיב אברהם ואיהן האזרחי ולא חשיב אסף דקסבר מג' בני קרח הוא : אמר רב איתן זה אברהם · גבי ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי וגו' (מ"א ד) [איתמר וכן הך דהימן זה משה אהימן דההוא קרא איתמר דכתיב ביה והימן וכלכל וגו'] : תרי הימן הוו · מסכיל להימן האזרחי הימן אחרינא הוה : ששנותיו

הריטב"א

ראש פסוק ולו שני אחים והכל ענין אחד כי באותו פסוק הוא ייחוסו ע"כ : **ומשה** כותב כו' . יש שגורסין הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב ומכאן ואילך הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב בדמע פי' וההפרש שביניהם כי הראשונים נכתבים בדיו ואחרונים נכתבים בדמע וכן כתב רבינו מאיר ז"ל ויש שגורסין עד כאן הקדוש ברוך הוא אומר ומשה אומר וכותב כלומר שהיה חוזר הפסוק קודם שיכתבנו מרוב חבה כדי שלא יטעה בה מכאן ואילך

עיון יעקב

תלמידו הוי כאילו עשה עצמו אמרו ה"ה כאן : **מכאן** ואילך הקב"ה] אומר ומשה טותב . והחילוק לפי גרסא זו שבשמנה פסוקים לא היה משה אומר ואע"ג דקי"ל בי"ד סימן רע"ד סעיף ב' צריך שיקרא כל תיבה בפיו קודם שיכתבנה מ"מ כיון שאחר אומרה לפניו מותר לכתוב כאילו הוא עצמו אמרה בפיו ועל זה שפיר מביא ראיה מהפסוק ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו ועיין במהרש"א : **איתן** האזרחי הוא אברהם.ולפי זה אתי שפיר הא דאיתא במדרש ילקוט תילים סי' פ"ט שאלו לאיתן האזרחי על מה העולם עומד על החסד ע"ש כי אברהם הוא מדת החסד כדכתיב תתן אמת ליעקב חסד לאברהם : **האי** מבעי ליה שמש שבאה בעבורו זרחה בעבורו . אע"ג דהאי

ענף יוסף

כה ומשה כותב בדמע . הגר"א כתב הכוונה משום שלכאורה קשה שלא כל התורה כולה היתה נכתבת אלפים שנה קודם בריאת העולם . וא"כ לא היה עדיין השמים והארץ וכל אשר בם ודור המבול ודור הפלגה ויציאת מצרים ודומיהם . ואיך נכתבו בתורה קודם שהיו בעולם . אמנם זה ידוע כי כל התורה שמותיו של הקב"ה והיינו ע"י צירופים של אותיות ותיבות . ולפני בריאת העולם היתה התורה אמון אצל הקב"ה ע"פ צירופים וסודות נעלמים . ולא היתה נקראת כמו עתה רק ע"פ שמותיו של הקב"ה . ואחר שברא הקב"ה את העולם ונתן את התורה לישראל וסיבבן במצות הצריכין לעשות בגבולי מקום וזמן . כתב את התורה באר היטב איך לעשות כל המצות . וחלק כל התורה לתיבות ואותיות לגלות ולפרש את כל דברי התורה הזאת . וסודות התורה ע"פ צירופים ניתנה ליודעי חן . מה שאין מודיעין אלא לחכם ומבין מדעתו . ובזה מבואר דברי ר"ש שהקשה איך אפשר להיות ס"ת חסר אפילו אות אחת וגם שלא להיות שקר ח"ו . ולכך אמר שעד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב ר"ל שאמר משה כל תיבה ותיבה כאשר היא כתובה בידינו בגילוי המצות . אבל מכאן ואילך לא היה יכול לכתוב בגילוי וימת שם משה דמיחזי כשקרא . וגם לא היה יכול לגמור ע"י יהושע . כי אפשר ס"ת חסר אות אחת . לכך הוא אומר שהיה כותב בדמע . והפי' הוא מלשון מלאתך ודמעך . ולשון מדומע וערבוב אותיות . שהיה כותב מכאן ואילך ע"פ צירופי תיבות והם שמותיו של הקב"ה ולא היה נקרא כלל וימת שם משה רק תיבות אחרות ע"פ סודות התורה . ולאחר מיתתו כתבן יהושע כפי שניתן לו רשות לגלות את התורה . וא"כ באמת כתבן משה ולא חסר אפילו אות אחת . רק כי ח' פסוקים אלו לא היה יכול לכתוב את הנגלה וכתב כפי הצירופים. וזהו בדמע . ויהושע כתבן כפי הנגלה : **שמונה** פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן . כתב הרמב"ם ז"ל בפרק עשירי מהלכות תפלה

עין יוסף

אנבואה רביעית קאמר דכתיב ועתה הנני הולך לעמי לכה איעצך וגו' דעיקר נבואתיה לעובדי כוכבים הוה דכתיב והיה אדום ירשה והיה ירשה שעיר וירא את עמלק וציס מיד כתים וענו אשור וגו' דהך פרשתא הוה דומיא דספר איוב דאיכהו נמי עיקר נבואותיהו לעובדי כוכבים הוה כדקאמר לקמן (ת"ח) :

כה חסר אות אחת · ומ"ש מהרש"א שלא היה אומר אחריו מחמת צער משום דקינות היה · ומ"ה לא מיחזי כשקרא שהרי לא היה אומרה בשעת כתיבה כמו בשאר כל התורה (ועיין בטור א"ח סי' ל"ב ובא"ח דלא יכתוב הסופר על פה כשמקרה אותו אחר אלא א"כ יחזור הוא ויקרא בפיו) : **יחיד** קורא אותם כלומר אין מפסיקין בהם · וכן פסק בש"ע טור א"ח סי' תכ"ח שמנה פסוקים אחרונים שבתורה אין מפסיקין בהן ועיין בגל"ח : **השמש** שבאה בעבורו . כשילא מבית אביו כדכתיב שם וילן שם כי בא השמש וכדאיתא בב"ר פרשה ס"ח רבנן אמרי כי בא השמש מלמד ששקיע הקב"ה גלגל חמה שלא בעונתה בשביל לדבר עם יעקב אבינו בלגעה · ודייק כן מדה"ל למימר ויבא השמש וילן שם · לכך דרשינן מיני' ששקעה השמש שלא בעונתה ודרים כי בא השמש כאילו אמר כיבה השמש ללמד שהשקיע הקב"ה גלגל חמה שלא בעונתה והוא נקרא כיבוי : זרחה בעבורו· וכדאיתא בב"ר פרש' ס"ח אותן שתי שעות שהשקיע לו הקב"ה חמה

יד יוסף

א עיין ויק"ר פ"ט זוהר חדש דף ל"ז ע"א תנחומא סדר חקת סי' ו' : ב ב"ר פרשה ס"ח חולין דף צ"א ע"ב יונתן כ"ע פסוק ויזרח לו השמש.אג"ב פ' מ"ס : ג סנהדרין דף ל"ט ע"א ועיין קהלת רבה פסוק והאלהי' עשה שייראו מלפניו. ותרגום יב"ע וירושלמי פסוק כי בא השמש וילקוט סדר ויצא : ד ילקוט מלכים א' רמז קע"ח תנחומא סדר חקת סי' ו' : ה ילקוט איוב רמז תתנ"ב :

חדושי גאונים

ידע שה' שומר ישראל יוכל להצילם מאותות השמים עד שהתבאר לו היות זו האומה מושגחת מאתו יתברך ואין מזל מזיק או מטיב להם ורצה הקדום ב"ה שיודה זה הרשע זה הדבר בפיו לכבוד ישראל וכן היה שהודה בע"כ ופ כ' אמן והורה שאין לו שום יכולת לקלל זו האומה להיותם מושגחים מאתו יתברך ולפי שיסוד זה מההשגחה מיסודות התורה ונתפרסם על ידי איש שאינו מאומתנו וידוע שזה כבוד ישראל צוה השם ית' למרע"ה שיכתוב זה בתורה בשמו של בלעם להראות כבודו בעיני הש"י על שאר האומות וזהו שיחסו רבותינו ז"ל זה למשה ואמרו משה כתב ספרו וספר איוב ופרשת בלעם ולהיות זה העיקר נחקר בשלמות בספר איוב למה שהם נמצא כל חלקי הסותר אמרו ג"כ וספר איוב כאלו הורו שספר איוב ופרשת בלעם מצד מה שיאמתו דרוש ההשגחה יש להם יחס עם התורה ומזה הצד יחסו כתיבתם למשה רבינו עליו השלום להיות התורה בנויה על זה היסוד צריך שיאומת מצד העיון ומצד הנבואה בדרכים למעלה מדרכי התקירה ולחזק יותר נתפרסם זה הדרוש ע"י אנשים שאינם

שאמר מי יתן ואיה פה הוא הכותב שיכתוב מלי עתה ולפי שראינו שנתקיימה מחשבתו ונתנו דבריו ליכתב ולא הוזכר מי הכותב אמרו שעל הכותב משה אמר כך שעל אותו כותב נרמז שהיה משתמש בלשון זה שאמר ובמה יודע איפה ופריך ואימא בימי יצחק כו' ואימא בימי יעקב כו' שהיו ג"כ סופרים ויושבים בישיבה כדאמרינן בפ"ב דיומא מימיהן של אבותינו לא פירשה ישיבה מהן היו במצרים ישיבה עמהן כו' והיו ג"כ משתמשין בלשון זה ומסיק מסיפא דהאי קרא דכתיב ויוחקו בספר משמע דעל הנקרא מחוקק בתורה קאמר הכי ואע"ג דכתיב בתהלים יהודה מחוקקי איננו אלא מדברי קבלה ועוד דהכתוב לא בא לסתום אלא לפרש ואי אשבט קאי לא ידענו מי היה המחוקק משבט ההוא ודו"ק: מי דמי הכא עוץ כו'· דימה בכ"מ שנות רשעים הקצרים לעשב כי כחציר מהרה ימלו ושנות לדיקים הארוכות לעץ ולאילן שהוא קיים לשנים רבות וכמו שכתוב בפרוח רשעים כמו עשב וגו' לדיק כתמר יפרח כארז וגו' גם שהוא מגין לדורו כמו שמגין האילן בללו וכמו שכתוב בענין סר ללם מעליהם שמת איוב שהיה מגין עליהם אך יש לדקדק כיון דהג"ש ליתא מגליה דבאיוב משתעי קראי ומנלן דאיוב בימי מרגלים היה וכפרש"י בחומש שסתם דבריו היש בה עץ אם יש בהם אדם כשר שיגין כו' וע"כ נראה לפרש במה שהוסיף הכא לומר ששנותיו ארוכות כעץ הוא רמז לאיוב כי כמו שהעץ אחר שעמד שנים רבות אם יקללו אותו עם ענפיו שוב גזעו מחליף לעמוד עוד שנים רבות כדאמרינן פרק הספינה לדיק כתמר יפרח כארז אם נאמר תמר למה נאמר ארז כו' דלכך נאמר ארז מה ארז גזעו מחליף אף לדיק גזעו מחליף ע"ש וזהו הענין נתקיים באיוב אחר שנכרת זרעו ובני ביתו שהם רמז לענפי אילן ועליו וכמעט שאף הוא נכרת ולא נשאר רק גזעו היה שוב מחליף בכפליים מברא שונה וק"ל : ולרש אין כל כו' מי הוה · ופרש"י וסיפיה דקרא כו' אבל מרישא דקרא ב' אנשים היו כו' לעשיר היה וגו' דודאי נמי היינו אלא משל ומיהו ליכא לאקשויי ביה מי הוה דאפשר דנקט קרא למשל בדבר שהיה ונברא אבל ותהי לו לבת ודאי איננו אלא משל שלא היה ולא נברא וק"ל : איוב מעולי הגולה היה כו' · ודכתיב איש היה בארץ עוץ הוא

(איוב יט) מי יתן אפוא ויכתבון מלי וכתיב התם (שמות לג) ובמה יודע איפו . ואימא בימי יצחק דכתיב ביה (בראשית כז) מי אפוא הוא הצד ציד . ואימא בימי יעקב דכתיב ביה (שם מג) א"כ אפוא זאת עשו. ואימא [בימי] יוסף דכתיב ביה (שם לז) איפה הם רועים לא ס"ד דכתיב (איוב יט) מי יתן בספר ויוחקו ומשה [הוא ד] איקרי מחוקק דכתי' (דברים לג) וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון · רבא אמר איוב בימי מרגלים היה כתיב הכא (איוב א) איש היה בארץ עוץ איוב שמו וכתיב התם (במדבר יג) היש בה עץ מי דמי התם עץ הכא עוץ הכי קאמר (אמר) [להו] משה (למרגלים ראו אם) [לישראל] ישנו לאותו אדם ששנותיו ארוכות כעץ ומגין על דורו כעץ : כן שם יתיב ההוא מרבנן קמיה דרב שמואל בר נחמני ויתיב וקאמר איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה א"ל עליך אמר קרא (איוב א) איש היה בארץ עוץ איוב שמו(א"ל) אלא מעתה (ש"ב יב) ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה וגו' מי הוה אלא משל בעלמא הוא הכא נמי משל בעלמא (א"ל) א"כ שמו ושם עירו למה (לי) רבי יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרווייהו א איוב מעולי גולה היה(ומדרשו)[ובית מדרשו] בטבריה היה · מיתיבי ימי שנותיו של איוב ב משעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שעה שיצאו [שם ע"ב] אימא כמשעה שנכנסו ועד שעה שיצאו · מיתיבי שבעה נביאים נתנבאו לעובדי כוכבים ואלו הן בלעם ואביו ואיוב ואליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי

ששנותיו כעץ . איוב שהאריך ימים רבים : משל היה. ללמוד הימנו תשובה (למקנתרים) [למקטרגים] על מדת הדין ושאין אדם נתפס על לערו : איש היה. אלמא הוה : אלא מעתה ולרש אין כל וגו' · וסיפיה דקרא ותהי לו לבת : מי הוה . משום דכתיב ותהי : אימא כמשעה שנכנסו וכו' · ר"י שנה דכתיב ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה (איוב מ"ב) אף שנותיו הוכפלו דכתיב ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה למדנו שהיה בן ע' כשבאו יסורין עליו הרי ר"י ולעולם מעולי גולה היה :

תוספות

איוב לא היה ולא נברא · האי לא סבר כרים לקיש דאמר בב"ר איוב לא היה שבאו עליו יסורין ולמה אמר הכתוב שבאו עליו להודיעך כחו של איוב שאילו באו עליו היה יכול לעמוד בהן דאי סבר האי אמורא דאיוב היה בעולם א"כ מאי קאמר שמו ושם עירו למה טובא איצטריך לאשמעינן מי היה אותו לדיק שהיה יכול לעמוד באותן יסורין : אימא כמשעה שנכנסו ישראל למצרים · וא"ת ומאי קמ"ל קרא כתיב ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה ואחר אותו מעשה חיה ק"מ שנה וא"כ היה בן שבעים קודם וי"ל דס"ד דלא כפל אלא בעושר ויופי של בנות אבל בשנים לא : בלעם ואביו · כדאמרינן במגילה כל ששמו ושם אביו בנביאות בידוע שהוא נביא בן נביא :

קודם שעלה מן הגולה וכן למ"ד לעיל בימי המרגלים היה בא"י כדכתיב סר צלם מעליהם היינו אחר כל המעשה דאיוב שהיה בארץ עוץ נתיישב בא"י עד יום מותו וק"ל: שבעה נביאים כו' בלעם ואביו כו' . בתוס' כדאמרינן במגילה כל ששמו ושם אביו בנביאות בידוע שהוא נביא בן נביא עכ"ל וקשה דא"כ למאי דס"ד דאליהוא עובד כוכבי' הוה אמאי לא חשיב נמי ברכאל אביו וה"ל ח' נביאים בעובדי כוכבים וע"כ נראה דההוא כללא דמס' מגילה לא נאמר אלא

הריטב"א

הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב בדמע כלומר שהיה כותב ובוכה ולא היה חוזר הפסוק מרוב צער והיינו דאמרינן כמו דכתיב להלן מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר כי מפני הצער לא היה אומר וכותב ולפירוש הראשון מסתייען מן הכתוב לענין מה שאמרו כי הקדוש ברוך הוא אומר ומשה כותב בדיו כענין שאומר בפסוק הזה ואין לזה טעם עד כאן :

הרי"ף

ברש"י אף שנותיו הוכפלו · נראה דקשה לרש"י קושית תוספות מאי קמ"ל לכך פירש רש"י דאשמעינן שאף שנותיו הוכפלו כתירוץ של תוספות דס"ד דכפל בעושר אבל בשנים לא :

עיון יעקב

קרא נדרש ג"כ בשבת דף קנ"ו הא דקאי צדק במערב וכו' וכן בפרק חלק דף ק"ח י"ל דמ"מ עכ"פ נקרא אזרחי משא"כ יעקב כיון דכתיב ויזרח לו השמש בשביל שמש שבאת בעבורו א"כ ה"ל לקרות איתן סבאה ע"ש שבאה בעבורו שזה הנס נעשה התלה אלא ודאי דקאי אאברהם : **איוב** לא היה ולא נברא · לכאורה הוא כפל לשון ואפשר לומר ע"ד דאיתא במדרש הובא

בילקוט מגילה על פסוק איש יהודי היה והוא מב"ר פ"ל כל מי שנאמר בו היה ראה עולם חדש איוב אתמול ישפוך לארץ מרירתו ועכשיו ויוסף ה' כל אשר לו למשנה אלא ראה

עין יוסף

חמה בלאתו מבית אביו אימתי החזירן בחזירתו לבית אביו הה"ד ויזרח לו השמש · ודייק כן משום דקשה וכי לו לבדו זרחה השמש . אלא שפירושו שמש ששקעה בשבילו חזרה וזרחה בשבילו : מי יתן בספר ויוחקו · סיפא דקרא דמי יתן אפוא ויכתבון מלי הוא וחד עניינא ניהו אלא שכפל דבריו במלות שונות ולהכי מסתבר לאוקמי ג"ש דאפוא במשה דכתיב ויוחקו ולא כתיב ויכתבו משמע דבמשה איירי דאיקרי מחוקק · והקשה בספר ת"ח למה לי ג"ש דאפוא מויוחקו לחוד איכא · ובמהרש"א הקשה הא כתיב גבי יהודה ג"כ יהודה מחוקקי ואני אומר שבקושי' חדא מתורלת חברת' דאי מויוחקו לחוד הא ביהודה גם כן יהודה

ענף יוסף

תפלה שמנה פסוקים שבסוף התורה מותר לקרות אותם בבית הכנסת בפחות מעשרה אע"פ שבכל תורה היא כו' . משמע דמפרש הא דקאמר יחיד קורא אותן היינו אפילו אין שם עשרה קורין אותה כדין קורא בלבור בברכה תחלה וסוף . דאע"ג דתורה ניתנו ומשה מפי הגבורה אמרן . הו"ל ואישתני אישתני ואין קדושתן תמורה כל כך ומותר ליחיד לקרותן : איוב

א ב"ר פרשה נ"ז :
ב סדר עולם רבה פרק ג' :

חדושי גאונים

מבני עמנו והם איוב ובלעם בנבואה נודע לו ואיוב מגד העיון ולהיות בזה הדרוש נסתפקו הרב' מהקודמים וגם האחרונים למה שראו רוע הסדור ולכן לא די לנו זה הדעת בנבואת משה לבדה רק על פי שני עדים שאין להם יחס עמנו רלה משה רבינו עליו השלום לאמתו וזה יורה היות היסוד אמתי וראוי להשען משענת התורה עליו זה הוא פירושי במאמר והבינהו : (נוה שלום)

(ענין אחר) משה כ'ספרו וספר בלעם. תמהו המפרשים שהרי פרשת בלעם הוא בתורה ואיכך דקדוק אחד שלא אמרו משה מפי השם יתברך . והנ"ל פי' חדש ואמת בזה . דהנה אמרינן בירושלמי סוטה סוף פ"ה דמשה כתב חמשה חומשי תורה . וחזר וכתב פרשת בלעם. וכ' הריטב"א דע"כ קך פרשת בלעם איננה בכלל תורה . שהרי אמר חזר וכ' פרשת בלעם . והרי היא כתובה כבר בתורה ומה זה שחזר וכתבה . לכן נראה דאמרינן סוף פ"ק דבבא בתרא ובירושל' פרק קמא ה' דסוטה דמשה כתב גם ספר איוב . ועיין במ"ע חלק אמרי בינה פרק ד' . ועוד אמרו בירושלמי דסוטה דרש ר"ע אליהוא בן ברכאל זה בלעם שבא לקלל את ישראל וברכם . הנה ראינו דבלעם היינו אליהוא בן ברכאל . וא"כ תתפרש ותתבאר לנו כוונת חז"ל על נכון. שמשה רבינו כ' ספר איוב וקפרשת בלעם היינו פ' אליהוא בן ברכאל אשר הוא ג"כ כספר איוב ונראה בספר מיוחד . וגם חלק זה כתב משה רבינו עליו השלום . (דרכי משה) :

וכתיב התם מי העיר ממזרח לדק . לספרים דגרסי איתן האזרחי דקא חשיב הכא יעקב נראה דקרי ליה הכי מדכתיב גביה ויזרח לו השמש. (תורת חיים) :

ששנותיו ארוכות

הנעמתי. ואליהוא בן ברכאל הבוזי [א"ל] וליטעמיך אליהוא בן ברכאל (הבוזי הכא נמי) דלאו מישראל הוה [והא כתיב ממשפחת רם] אלא איתנבויי איתנבי לעובדי כוכבים הכא נמי איוב איתנבויי איתנבי לעובדי כוכבים אטו כולהו נביאי מי לא אתנביאו לעובדי כוכבים כולהו נביאי עיקר נביאותייהו בישראל הני עיקר נביאותייהו בעובדי כוכבים · מיתיבי חסיד היה בעובדי כוכבים ואיוב שמו ולא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו (באו) [הביא הקב"ה] עליו יסורין התחיל מחרף ומגדף כפל לו הקב"ה שכרו בעוה"ז כדי לטורדו מן העוה"ב · תנאי היא דתניא רבי אליעזר אומר איוב בימי שפוט השופטי' היה שנא' (איוב כז) הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו אי זהו דור שכולו הבל הוי אומר זה דורו של שפוט השופטים רבי יהושע בן קרחה אומר איוב בימי אחשורוש היה שנאמר (שם מב) ולא נמצא נשים יפות כבנות איוב בכל הארץ איזו דור שנתבקשו נשים יפות הוי אומר זה דורו של אחשורוש · ואימא בימי דוד דכתיב ביה (מ"א א) ויבקשו נערה יפה התם (שם) בכל גבול ישראל הכא בכל הארץ. ר' נתן אומר איוב בימי מלכת שבא היה שנאמר (איוב א) ותפול שבא ותקחם וחכמים אומרים איוב בימי כשדים היה שנאמ' (שם) כשדים שמו שלשה ראשים וי"א איוב בימי יעקב היה ודינה בת יעקב נשא כתיב הכא (שם ב) כדבר אחת הנבלות תדברי וכתיב התם (בראשית לד) כי נבלה עשה בישראל וכולהו תנאי סבירא להו דאיוב מישראל הוה לבר מי"א. דאי סלקא דעתך מעובדי כוכבים הוה בתר דשכיב משה מי

רש"י

נתנבאו לעובדי כוכבים · אלמא עובד כוכבים היה : אליהוא . על כרחך מדיחסיה קרא בשמו ובשם אביו ובשם משפחתו ישראל הוה וא"ד ממשפחת רם היה היינו אברהם : שכולו הבל · הטובים שבהן לא היו כלום כדאמרינן לקמן שהנשפט היה לו פתחון פה לשפוט את שופטיו ומוכיחו : בימי מלכת שבא היה · ובא נס גדול משבאים עליו : בימי מלכות כשדים . בימי נבוכדנאצר היה ובא גם משבא גדול עליו : וכלהו הני תנאי כו' · מסקנא דתירוצא הוא דתריץ לעיל תנאי היא הסיא מתניתא דלעיל ס"ל דעובד כוכבי' הוה והני תנאי דהא מתניתא כלהו סבירא להו דישראל הוה בר מי"א דאמרי

תוספות

אליהוא לא מישראל הוה · משמע דפשיטא דאליהוא בן ברכאל הבוזי מישראל הוה לכך נראה דבפ"ק דע"ז דאמרינן יבא בלדד השוחי וצופר הנעמתי ויעידו בהן בישראל שקיימו כל התורה כולה ל"ג התם ואליהוא בן ברכאל הבוזי ונראה דשמעתתא דהתם סברה כמאן דאמר איוב בימי יעקב הוה דהא אמר לקמן דממשה ואילך לא שרתה שכינה על עובדי כוכבים :

מהרש"א

בנביאי ישראל ואפשר דהכא סמיך שהיה אביו של בלעם נביא כדאמרינן במדרש מדכתיב בנו בעור בנו הוא בנביאות מכלל שהיה מיהת נביא וק"ל : [וליטעמיך אליהוא כו' . עי' פרש"י ועי"ל דשמות אליהוא ושם אביו על שם שמים דבו קורין ישראל שמותן ולא עובדי כוכבים וק"ל] חסיד היה ואיוב שמו כו'. יש לפרש בזה לפי שחסידי ישראל אינן באין לעולם כדי לקבל שכרן בעוה"ז עולם העובר רק לעבוד עבודת ה' בעוה"ז כדאמרינן היום לעשותן ולא היום ליטול שכרן מה שאין כן בעובדי כוכבים כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו ואמר כי איוב אף שהעיד עליו המקרא שאין חסיד כמותו לא נעשה בו כמדת האמור בחסידי ישראל אלא כאחד מבני שאר עובדי כוכבים ולא בא לעולם אלא כדי לקבל שכרו בעוה"ז ולפי שיש לבעל דין להרהר בזה וע"כ אמר כי הנה תראה במדת לדיקים שבישראל שהקב"ה מביא עליהן יסורין בעוה"ז כדי למרק עונותיהן כאמור באברהם שעמד בעשר ולא הרהר אחר מדותיו כדלקמן וכן בשאר לדיקי ישראל אבל באיוב הביא הקב"ה עליו יסורין למרק עונותיו בעוה"ז כדי לתת לו שכר טוב לעוה"ב התחיל הוא מחרף ומגדף והרהר אחר מדותיו וע"כ כפל לו הקב"ה שכרו כדי לתת לו שכרו משלם בעוה"ז לטורדו כו' כדאמרינן פרק אין דורשין הלדיק והרשע כ"א יש לו שני חלקים אחד בג"ע וא' בגיהנם זכה לדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע כו' נתחייב רשע נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם כו' ואין הקב"ה מקפח שכר הרשע ונותן לו שכרו כפול בעוה"ז שהוא חלק לדיק שבעוה"ז ודו"ק: איזה דור שכולו הבל וכו' · לפי שעד כאן כל הענין שבאו ג' רעיו להוכיחו כמפורש במקרא השיב להם כי זה הדור כולו הבל ואין מי הראוי להוכיח כדלקמן דור ששופט את שופטיו וק"ל : זה דורו של אחשורוש וכו' · וא"ת כיון דלא נמלאו יפות כבנות איוב למה לא לקחו אותן למלך וי"ל כדאמרינן בפ"ק דמגילה וכסיל יפרוש אולת זה אחשורוש דכתיב ויפקד המלך פקידים מאן דה"ל ברתא איטמרא מיניה ודאיוב נמי הוה מטמרן מיניה ומיהו כדמקשי ואימא בימי דוד כו' המ"ל הכי דא"כ אמאי לא הביאו מבנותיו למלך כיון שלא נמלא כמותן דמיניה לא הוו מטמרן כדאמרינן נמי התם כל ערום יעשה בדעת זה דוד אלא דבלא"ה דחי ליה שפיר וק"ל: בימי מלכת שבא כו' · ר"ל בימי מלכת שבא שהיתה בימי שלמה ומאן דאמר בימי כשדיים היינו בימי נבוכדנאלר כפי' רש"י ונראה לומר דכמה פעמים כתיב שבא וכשדים במקרא שלא בזמנים הללו אבל לפי שנאמר ותפול שבא ותקחם וגו' בלשון נקבה מה שלא נאמר כן בשום מקום רק במלכת דשבא דגבי שלמה שכל הענין נאמר בלשון נקבה וכדמפרש לקמן מלכותא דשבא וכן בכשדיים מעולם לא היו עם רק בימי נ"נ שנאמר הן כשדים זה עם לא היה וכאן זכרם לעם ששמו שלשה ראשים וגו' וע"כ אמרו דבזמן נ"נ היה זה שנעשו לעם וק"ל : ודינה בת יעקב נשא כו' · כי על הרוב נמלא שם נבלה במקרא לגבי נקבה הנבעלת בזנות ולפי

חדושי גאונים

כען . דכתיב כי כימי העץ ימי עמי . (תורת חיים) : ודינה בת יעקב נשא. תמוה הוא איך אמרה לאיוב עודך מחזיק בתומתך ברך אלהים ומת(איוב ב') האם דינה שנתגדלה בבית יעקב תסית לבעלה שלא יחזיק בתמימות . והנראה הכוונה של המקרא דאיתא בש"ך ביו"ד בסימן קנ"ו דאותן קדושים שמסרו את עצמן משום שלא סמכו דעתן לעמוד בנסיון קדושים גמורים הם וראיה משאול . וכן אמרה לו דינה עודך מחזיק בתומתך ר"ל שעודך מאמין בה' ברך אלהים כמו שמפרשים ברך ה' ותאמר וידוי ותן לו שבח ומת כי אם לא תמות כעת אולי אחר כך מחמת היסורים תסורנה ממך התמימות והאמונה ותחרף לה' . והשיב לה איוב כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל מאת אלהים ר"ל לא כמו שתדמה בנפשך שהרע ימשך לעולם ותפחד אולי תסור ממני התמימות ואחרף לה'. כי גם את הטוב נקבל לבסוף מאת ה' והרעה לא תמשך לעד ויבוא יום כי את הרע לא נקבל ולמה לא נקבל לע"ע הרע כיון דלבסוף טוב יהיה לנו . (עין אליהו) :

אהבת איתן

אליהוא כו' הכי נמי דלא מישראל הוה והכתיב כו' . כתבו התוספות דאין לגרוס בפ"ק דע"ז אליהוא בן ברכאל. אין דבריהם מחוורין דהא בירושלמי דסוטה איכא דסבר דאליהוא הוא בלעם . ובהכי תיתו שפיר מה שהקשה מהרש"א גם בע"ז דלא קאמר בלעם ע"ש :

עין יעקב

עולם חדש ולכך קאמר לא היה שלא ראה עולם חדש וא"כ קשה קושית המדרש אתמול יספוק לארץ מריעתו לה"ק ולא נכרא : איזהו דור שכולו הבל הוי אומר זה דורו של שפוט השופטים · עיין פרש"י ועי"ל ע"ד דאיתא בקהלת ח' יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש לדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה רשעים וכן הוא באלימלך ובניו וזה דור שכלו הבל : ר"י בן קרחה אומר איוב בימי אחשורוש היה שנאמר ולא נמלא נשים יפות כבנות איוב · וכתב מהרש"א וז"ל וא"ת כיון דלא נמלא יפות כבנות איוב למה לא לקחו אותן למלך ובאמת לק"מ דר' יהושע בן קרחה אזיל לטעמו דאמר נמי בפ"ק דמגילה אסתר ירקרקת היתה אלא שנמלאה חן ודו"ק :

הרי"ף

וי"א איוב בימי יעקב · תימה כיון שהיה בימי יעקב איך אומר יבא בלדד השוחי ויעיד הא בימי יעקב עדיין לא ניתנה תורה ושמא י"ל דהאריכו ימים עד לאחר קבלה וקיום או דאו בנבואה שקיימו ישראל את התורה: וכולהו תנאי סבירא להו דאיוב מישראל לבר מיש אומרים וכו'. עיין פרש"י אבל קשה דאליפז ובלדד יוכיחו שהיו מעובדי כוכבי' ונתנבאו ועוד קשה לדברי י"א הוה מעובדי כוכבים א"כ גם אליהוא בן ברכאל היה מעובדי כוכבים כי בימי יעקב לא נקראו ישראל אלא בניו של יעקב בלבד קשה למה ייחסו הכתוב אליהוא בן ברכאל הבוזי וא"ת דאפילו שהיה מעובדי כוכבים מיחסו היכי אמרינן לעיל וליטעמיך אליהוא בן ברכאל הבוזי ס"ג דלאו מישראל הוה ופרש"י ע"כ ישראל הוה מדיחסיה קרא דדילמא ס"ג דלאו מישראל הוה וכדאמרינן · וי"ל דאי בימי יעקב הוה לא קשיא לן אמאי יחסיה לפי שבא ליחסו שהוא

מזרע שם שהוא אברהם אבל אם היה בשאר דורות מעובדי כוכבים אמאי יחסיה כי אין לעובדי כוכבים יחוס : דאי ס"ד איוב מעובדי כוכבים הוה כו' · תימה דלעיל דאקשי מיתיבי ז' נביאים נתנבאו לעובדי כוכבים איוב וכו' ומשני נתנבאו לעובדי כוכבים שם היה ראוי לומר ולטעמיך אי מעובדי כוכבים הוה היכי אתנבאי הא ממשה ואילך מי שרתה שכינה . ונראה דלעיל ליכא למימר הכי משום דדילמא האי תנא דז' נביאים ס"ל כמ"ד איוב בימי יעקב הוה ומעובדי כוכבים היה ונתנבא לפי שעדיין באותו הזמן היתה נבואה בעובדי כוכבים עד שהתפלל משה במתן תורה אבל השתא דאמרינן דכולהו תנאי סברי דבימי אחשורוש הוה או בימי שפט השופטים או בימי כשדים וליכא מאן דסבר בימי יעקב אלא י"א בלבד אם

עץ יוסף

יסודה מתוקקי כתיב · ואי מאפוא לחוד הא בילחק וביעקב וביוסף גם כן כתיב אפוא להכי אלטריך אפוא ויוחקו לגלות שהיה בימי משה שכתיב גם כן אפוא ויוחקו :

בן ולא נמלא נשים יפות כו' · דלא נמלא משמע אחר הבקשה. דהיינו בימי אחשורוש שבקשו נשים יפות ולא נמלא כבנות איוב · ואין להקשות אם כן איך לא נשא אחשורוש מאלה דאסתר נשאה חן בעיניו · ולפעמים יחשוק האדם באשה שאינה כ"כ יפה עם היות לפניו יפה ממנה · וכ"ש כי מאת ה' היתה לו (יפ"ת) : וח"א בימי הכשדים היה· היינו בימי נבוכדנלר שהיתה מלכות כשדים

נתקפה

שרתה שכינה על עובדי כוכבים והא אמר מר בקש משה שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבי' ונתן לו שנאמר (שמות לג) ונפלינו אני ועמך : כז שם א"ר יוחנן דורו של איוב שטוף[א] בזמה היה שנאמר (איוב כז) הן אתם כלכם חזיתם ולמה זה הבל תהבלו וכתיב (ש"ה ז) שובי שובי [השולמית שובי שובי] ונחזה בך · אימא בנבואה דכתיב (ישעיה א) חזון ישעיהו בן אמוץ א"כ למה זה הבל תהבלו (אמאי) [ל"ל] · ואמר רבי יוחנן מ"ד (רות א) ויהי בימי שפוט השופטים א דור ששופט את שופטיו א"ל טול קיסם[ג] מבין (שיניך) [עיניך] א"ל טול קורה מבין עיניך א"ל (ישעיה א) כספך היה לסיגים א"ל (שם) סבאך מהול במים · א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר מלכת שבא אשה היתה אינו אלא טועה מאי מלכת שבא מלכותא דשבא · (איוב א) ויהי

רש"י

בימי יעקב הוה : והא אמר מר בפ"ק דברכות (דף ז:) : ונפלינו ונבדלנו בלכתך עמנו מכל העובדי כוכבים : ונחזה בך · לשון זימה הוא זה להסתכל בנשים שהעובדי כוכבים אומרים לישראל שובי לתורתנו ותזני עמנו : ששופט את שופטיו · שהיו השופטים עצמם מקולקלין והיה פתחון פה לנשפט להוכיחו את מוכיחו שאם אומר לו השופט טול קיסם מבין שיניך (הסתכל) [הסתלק] ופרוש מעבירה קטנה פלונית שבידך יכול [זה] לומר לו טול קורה מבין עיניך פרוש מעבירה חמורה שבידך : סבאך · ייך כמו אל תהי בסובאי יין (משלי כ"ג) : מהול · מעורב וכן כל לשון הוללות שבתורה

מהרש"א

שכתוב הנבלות בה' ידוע אמרו שהכתוב בא לפרש ולא לסתום והיא הראשונה הנזכרת תחלה בתורה שנבעלת בזנות והיא עדיין בבית אביה וכן ת"י היכמא די ממללן חדא מן נשיא דעבדן קלנא בבית אבהותהון כו' ע"ש : וס"ל דמישראל הוה לבר מי"א כו'. גם דאיכא למימר דמבני בניו של יעקב הוה ונשא דינה בת יעקב מ"מ קודם מ"ת לאו ישראל מקרי אלא בני נח דעובד כוכבים הוא ועי"ל דאין סברא דאחד מיואלי חלציו דיעקב ישא בתו וק"ל: בקש משה שלא תשרה כו': בפ"ק דברכות שזה אחד מג' דברים שבקש משה ונתן לו ופרש"י שם שהרי לסוף שאלתו כתיב גם את הדבר אשר דברת אעשה וגו' ובחומש פירש"י על מימרא דשמעתין ואין דבריו של בלעם ע"י שריית שכינה אלא נופל וגלוי עינים כגון ואלי דבר יגונב כו' עכ"ל ובפירושו לאיוב הוסיף בזה דכל הנבואות לעובדי כוכבים לא היו אלא כעין זה בסתר ובגניבה ע"ש וכ"ה במדרש בבלעם כאמר נופל וגלוי עינים אלולי שהיה נופל לא היה רואה וכן איוב בשעה שבאו ג' ריעיו א"ל לא נופל אנכי מכם כמותכם כו' אבל אלו דבריו סותרים סוגיא דשמעתין דא"כ מגליה דאיוב מישראל הוה דהא אחר בקשת משה נמי היה להם הנבואה בסתר שלא ע"י שריית השכינה כמו בבלעם ובעיקר הקושיא מבלעם נ"ל דלאו קושיא דה"ק תלמודא בתר דשכיב משה מי שרתה כו' דלא בקש אלא עד אחר מותו וכולהו תנאי לבר מי"א לבתר דשכיב משה היה איוב אבל נבואת בלעם היה בחיי משה ודו"ק: אימא בנבואה כו' · לכאורה דבנבואות אמת קא מיירי דומיא דחזון ישעיהו וגו' אבל ליסנא דל"ל שהוא קושית הייתור אינו מדוקדק דלא הל"ל אלא א"כ למה זה הבל וגו' שהוא קושיות הסותר וע"כ נראה לומר דודאי למאי דבעי למימר נמי דאימא בנבואה כו' נמי איוב לנבאי קא"ל ובנבואת שקר קאמר דכתיב חזון שקר וגו' ולא מייתי מחזון ישעיה וגו' אלא שהוא לשון נבואה וכיון שסתם בקרא לכתוב חזיתם ע"כ הכי מפורש חזיתם קראתם כולכם להנבא אלי בהבל ושקר וא"כ מלת למה ל"ל דהכי ה"ל למכתב כולכם חזיתם הבל תהבלו אבל אם תפרש חזיתם מלשון שטוף בזמה ניחא דה"ק להו כולכם חזיתם ושטופים בזמה ולמה זה הבל תהבלו להוכיחני בהבליכם כי אין אתם ראוים להוכחה כדלעיל דור שכולו הבל ואפשר שא"ל כן לפי שחשדם מאשתו ולזה נסמך זה המאמר לדלעיל וק"ל : א"ל טול קיסם כו' . ובגרסת הילקוט [והע"י] טול קיסם מבין שיניך כו' ומלינו בלשון הזה קיסם לחלוץ בו שיניו ויתיישב בזה המשל שהאחד גזל מריש ותיקנו במעלד ובכשיל ובנאו בבירה והב' גזל ממנו הקסמים ושפאם ותקנם לחלוץ בו שיניו הנה הראשון אומר לשני טול קיסם מבין שיניך שגזלת ממני והשיב לו הב' טול קורה גופה שבנית בבירה שהוא תמיד מבין עיניך ותשובתך קשה דאף אם אין אתה חייב לקעקע כל הבירה ותשלם בדמים מפני תקנת השבים כדתנן פרק הניזקין מ"מ הגזילה בבירתך תמיד בין עיניך וק"ל: א"ל כספך היה כו' . האי קרא ישעיה קא"ל ומייתי ליה אדור ששפטו את שופטיו דמשמע נמי דבכה"ג קא מיירי דכתיב בתריה דהאי קרא שריך סוררים וגו' דמשמע דעם השרים והשופטים מדבר ושינה הלשון בכסף היה לסיגים ובסבאיה לא כתב היה כי לשון כספך היה לסיגים משמע שהיה כסף מעיקרא ונתהווה אח"כ לסיגים כי הלוקח היה מזייף סיגים שלו שיהא נרא' למוכר ככסף ויתן לו המוכר יין טוב וכשהוא בא ליד המוכר הוא נראה ככסף ואחר שנתן ומודד ללוקח היין נשתנה ונראה ביד המוכר לסיגים שאם היה נותנו לוקח ליד המוכר והיה נראה מעיקרא כסיגים היה לו למוכר טענה גמורה שע"כ נתן לו היין מהול במים אבל השתא שבא לידו נראה ממש ככסף אף הוא אין לו טענה על שנתן לו היין מהול במים כיון דלפי דעתו היה נותן לו כסף גמור וק"ל: מלכותא דשבא · לכאורה קשה דכל הענין הנאמר שם במלכות שבא בלשון נקבה עד שמסיים ותפן ותלך לארצה היא ועבדיה משמע כפשטיה דקרא דנקבה היתה ולמה לא נאמר כן בשאר מן המלכיות על שם מלכותא ויש לפרש דה"ק כל האומר מלכת שבא אשה היתה שאין היא מולכת אלא שהיא אשת המלך וע"כ נקראת מלכת שבא שפי' מלכת אשת מלך שבא כדרך

הרי"ף

כן גם תנא דר' נביאים שאינו י"א סבר דלא הוה בימי יעקב אלא באחד הזמנים שאמרו שאר התנאים וכיון דהוי בתר משה איך אפשר שהיה מעובדי כוכבים ונתנבאו הלא בקש משה שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים והשתא הוי הכרח גמור דמישראל הוה ונתנבא על עובדי כוכבים · ועדיין יל"ד להאי דקאמר אי ס"ד איוב מעובדי כוכבים היה וכו' היכי קאמר בברייתא ז' נביאים נתנבאו לעובדי כוכבים בלעם ואביו ואיוב ואליפז התימני וכו' והלא בלעם עובד כוכבים הוה ואיך היה מתנבא כיון שמשה בקש שלא תשרה שכינה בשלמא בצופר הנעמתי ובלדד י"ל כדכתבו התוספות דשמעתא דהתם סברה כמ"ד איוב בימי יעקב הוה אבל מ"מ קשה מבלעם ואין לומר שכיון שבלעם היה נביא בימי משה שוב לא פסקה ממנו נבואתו אפי' לאחר בקשתו של משה שלא שמע הקב"ה בקול משה אלא שלא תשרה שכינה מחדש אבל מי שכבר שרתה עליו לא נתבטלה הימנו לפי שתפלתו של משה היתה כשעשו העגל אמר ונפלינו אני ועמך הלא נבואת בלעם היתה בסוף הארבעים שנה אחר מלחמת סיחון ועוג וכל שניו של בלעם היו ל"ג שנים כדדרשי חז"ל על פסוק לא יחצו ימיהם הרי שנתנבא אחר תפלתו של משה ומיהו כפי הגירסא שמצאתי בגרסת הגמרא לשון זה דאי ס"ד וכו' בתר דשכיב משה מי שריא וכו' מתישב שבלעם שהיה בימי משה היה מתנבא לפי שבתר דשכיב משה דוקא לא שרתה שכינה על עובדי כוכבים אבל בעודנו חי שרתה אבל קשה לגירסא זו שהפסוק שאמר ונפלינו אני ועמך משמע מאותו היום ואילך וע"ק לפי גרסא ז הא דקאמר אי ס"ד איוב מעובדי כוכבים הוה וכו' מאי קושיא דהא אמרינן לעיל איוב בימי משה הוה דכתיב מי יתן בספר ויתקו ומשה הוא דאקרי מחוקק וכיון שעדיין לא שכיב משה לכך שרתה עליו שכינה . ויש לתרץ בזה דהא דקאמר דאי ס"ד איוב לא אקשי למ"ד איוב הוה בימי משה אלא קאי אהנהו תנאי דאמרי איוב בימי כשדים הוה או בימי אחשורוש או בימי מלכת שבא וכיון דהוה בתר דשכיב משה א"א דתשרה עליו שכינה :

ויהי בימי שפוט השופטים . ע"ש פירש"י עוד אפשר לפרש דקשה לרבי יוחנן מ"ד ויהי משמע לשון צרה ואם היה הרעב הל"ל ויהי רעב בימי השופטים ולא היה צריך

עיון יעקב

דורו של איוב שטוף בזמה היה . אפשר דאתי למימר שלכך נענש איוב לפי שלא מיחה באנשי דורו וכן איתא במס' דרך ארץ מי שאינו מוחה נענש בנגעים ואע"ג דבאיוב סימן ד' איתא הנה יסרת רבים מ"מ הא ברש"י ובמדרש שם איתא פירוש אחר ע"ש : א"כ למה זה הבל תהבלו ל"ל . אבל אי קאי אשטוף בזמה אתי שפיר דהא כתיב איש איש כי תשטה אשתו אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות : ואמר ר' יוחנן מ"ד ויהי בימי שפוט השופטים דור ששופט את שופטיו . וצ"ל איך תליא דרשה זו בהא דאר"י מקודם נ"ל ע"ד דרש דהנה תקשה לך דלמא מש"ה קאמר למה זה הבל תהבלו לפי שאיוב היה בימי שפוט השופטים כדאמר לעיל לפי שהיה הכל הבל לפיכך היה צריך להיות שופטים הרבה לזה קאמר ואמר ר"י ויהי בימי שפוט השופטים דור ששופט את שופטיהם ואם כן ליכא למימר שהיה בימי איוב שהרי היה מתפאר ומשבר מתלעות עול כדאיתא שם סימן כ"ט ופ"ש בילקוט דף קנ"ג

עין יוסף

בתקפה · ודייק לה מדכתיב שמו ג' ראשים דמשמע שהוא מלכות גדולה · והא דכתיב ותבוא מלכת שבא ותקחם פירושו שגם גדול משבא בא עליו (יפ"ת) : והא אמר מר · בפ"ק דברכות · וע"ש בפרש"י ובפרש"י בחומש · ובפרש"י באיוב וצ"ע :

כז מאי דכתיב ויהי בימי שפוט השופטים · דמלת שפוט מיותר · דהל"ל למימר ויהי בימי השופטים · אע"כ דה"ק ויהי בימי הדור שפוט ששפטו השופטים שלהם · שהיו השופטים עצמם מקולקלים והיה פתחון פה לנשפט להוכיח את מוכיחו

א רות רבה פ"א :

חדושי גאונים

אמר ליה טול קיסם מבין שיניך וכו' . הא דאמר לו השופט טול קיסם וכו' והוא השיב טול קורה מבין עיניך . גם השופט אמר כספך ה"ה לסיגים והוא השיב לו סבאך מהול במים נ"ל דמצינו במדרש איכה (פ' ג') מעשה בבנו של ר' חנינא בן תרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את רזן והרגוהו ומלאו פיו עפר וצרורות ומסיק המדרש אותו קראה עליו ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ . והיוצא מזה שאם אנו אומרים שיש גזל בהלחם אנו אומרים שיש בו קיסם והשיניי' הם בטוחנים את המאכל . והנה השופט לא היה גזלן אבל מחמת התנופה אשר בו לא הוכיח ולא ראה שאחרים לא יגזלו ובאמת הוא נקרא עין העדה ומחויב להשגיח עליהם ואם הוא מעלים עין מהם הקולר תלוי בו . ומבואר בחו"מ סימן רכ"ח מי שנתערב מים ביינו מותר למכור בחנותו ולהודיע אבל לא ימכרנו לתגר אע"פ שמודיע שמא ירמה אחרים . והנה כשהשופט מוכר היין המהול במים ואינו משגיח שהקונה מאתו לא ימכור לאחרים הוא ישים מסוה על עיניו וכוסה עינו בקורה שלא להשגיח על הרע שיעשו אחרים . ומה מאד יבואר בזה השופט אומר טול קיסם מבין שיניך ר"ל שאתה אוכל דבר הגזול והוא בחינת קיסם והוא משיב לו טול קורה מבין עיניך ר"ל למה כסית עיניך בקורה ואין אתה משגיח על הרע שעושים אחרים ולכן מביא ע"ז את הכתוב למשל כספך היה לסיגים ר"ל שהשופט מוכיח לו למה כספך הוא עם סיגים ותמכור לו כסף טוב מעורב בנחושת וא"כ תאכל לחם גזל וגזל הוא בחינת קיסם והוא משיב לו סבאך מהול במים ר"ל שמכרת לאחרים

ה מ ת ו ר ג מ ן . א) אויסגעלאססען . ג) אין שפאן .

כל המלכיות אינו אלא טועה ומאי מלכת שבא שהיא בעצמה מלכתא דשבא והיא בעצמה מולכת וכן עוד היום מלכיות שאשה מולכת שם וק"ל: קום התהלך בארץ וגו'·מדכתיב משוט בארץ ומהתהלך וגו' אמרו שרמז על אברהם שנאמר בו האי לישנא קום התהלך וגו' ולזה לא מייתי קרא דלעיל מיניה באותה נבואה עצמה דכתיב כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה וגו' ועוד נראה משום דמהאי קרא דמייתי יליף ר"א בפ' המוכר פירות דקני קרקע בהילוכה לארכה ולרחבה והשתא מהאי קרא דלעיל כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה וגו' אין ראוי לאברהם להרהר כי אף שאמר הקב"ה ליתן לו הרי עדיין לא קנה אותה אברהם באחד מהקניינים ולו א"א בחזקה שהכנענים לא יניחו אותו ויועיל המתנה לזרעו שיהיה אפשר להם בחזקה ולכך הוצרך לקנותה בכסף אבל מהאי קרא שיכול לקנות בקל בהילוכו לאורך ולרוחב וכשלא מלא לקבור אשתו הוצרך לקנות בכסף מלא ואף על פי כן לא הרהר וק"ל: איוב ותרן בממונו היה כו' נותן חצי פרוטה (לעני) [לחנוני] ואיוב ויתרה משלו· כפרש"י למ"ד איוב עובד כוכבים הוה אמר דאיוב ותרן היה בחצי פרוטה דמקרי ממון לגבי עובדי כוכבים כדאמרינן עובד כוכבים נהרג על פחות משוה פרוטה ולמ"ד ישראל הוה הרי נביא ות"ח היה ומקרי ממון לגביה כדאמרי' ת"ח מדקדק על פחות משוה פרוטה ויראה עוד בזה דממונו המועט של צדיק מתברך כאילו הוא הרבה ומיהו אפחות מפרוטה אין כאן ממון שיחול עליו שום ברכה וכדאמר לקמן באיוב כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך ולזה ברכת אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כדלקמן מעין עוה"ב ע"ש שלא חסר מהם שום דבר כי המועט ופרוטה מתברך והיה כל בלא חסרון וכן באיוב היה ברכתו מעין עוה"ב כדלקמן ולזה יעקב שבקש ונתן לי לחם לאכול ובגד וגו' וכל אשר תתן לי עשר וגו' אף כי לא תתן לי רק לחם לאכול וגו' הנה מברכת כל שנתת לי להתברך הנה אף מן המועט אוכל לעשר וליתן לעני כי הפרוטה שאתן לו מתברך ולזה אמר באיוב שהיה ותרן והיה נותן חצי פרוטה לפועלו כדי להשלים לו פרוטה שיהיה מקרי ממון ויחול עליו ברכתו: יותר ממה שנאמר באברהם כו'· יש לדקדק אמאי לא הביא קרא דריש הפרשה

היום ויבאו בני האלהים להתיצב על ה' ויבא גם השטן בתוכם וגו' ויאמר ה' אל השטן מאין תבא וגו' משוט בארץ ומהתהלך בה אמר לפניו רבש"ע שטתי בכל העולם כולו ולא מצאתי נאמן כאברהם עבדך שאמרת לו (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה (ובשעה) [ואפ"ה בשעה] שבקש לקבור את שרה לא מצא מקום לקבורה עד שקנה בארבע מאות שקל כסף ולא הרהר אחר מדותיך (איוב א) ויאמר ה' אל השטן השמת לבך (על) עבדי איוב כי אין כמוהו בארץ איש תם וישר וגו' מאי וסר מרע אמר (רבה) [רבי אבא] בר שמואל א איוב וותרן[א] בממונו היה מנהגו של עולם אדם נותן חצי פרוטה לחנוני ואיוב ויתרה משלו:

כח שם א"ר יוחנן גדול שנאמר באיוב יותר ממה שנא' באברהם דאילו באברהם כתיב

לשון ערבוב: קום התהלך· היינו דקאמר ומהתהלך בה מאותו שאמרת לו התהלך בארץ אני בא: ה"ג מנהג עולם אדם נותן חצי פרוטה לחנוני· מי שיש לו מלאכה מועטת לעשות אומר לפועל חצי פרוטה אני נותן לך ולך אצל חנוני וקנה בפרוטה ככר או ביצים ונחלוק ואיוב ויתרה לחצי השני משלו ונותן לו

א מגילה דף כ"ח ע"א:

חדושי גאונים

שהלך מהול במים ואף שהודעת לו אבל לא תשגית עליו כי לא ימכור לאחרים ויונה אותם. (עין אליהו):

ויהי היום וכו'. אמרו רבותינו ז"ל כי יום ר"ה היה ולפי דבריהם יהיה ויבואו בני האלהים המיימינים ללמד זכות על הבריות ויבא גם השטן הם המשמאילים שבאומרו גם ריבה כל כתות המיוחדים ללמד קטיגוריא עם השטן הוא הראש כי כן הוא משפט היום ההוא וילמדנו גודל חסידותו יתברך כי דרך מלכי הארץ ביום מועד לעשות משפט ורוגז ישמחו במשמאילים למען הראות כח משפטו להעמיד ארץ אמר כי הוא יתברך לא כן כי חפץ חסד הוא ושמח במיימינים למען הצדיק את בריותיו כי על כן ביום הסליחה מנוה לשלוח שעיר לעזאזל ואינו נותן שליטה לשטן ביום ההוא כמו שאמרו ז"ל שהשטן עולה כמנין ימות החמה חסר אחד על יום הכפורים שאיננו בו ובזה יאמר כי ביום ראש השנה שהוא יום דין לכל חי שבעולם וראשונה באו להתיצב על ה' הם בני האלהים שהם המיימינים אלא שאגבן באו המנגדים וזהו ויבא גם השטן בתוכם שהוא בתוך הבאים כי במזכים הוא יתברך חפץ. עוד יתכן כי בני האלהים הם משמאילים מגד מדת אלהים והשטן וסיעתו שנתרבו במלת גם הם המטומאים ואמר כי בני האלהים לא באו ללמד סניגוריא רק להתיצב על ה' אך ויבא גם השטן לא להתיצב רק לקטרג על כן ויאמר ה' אל השטן מאין תבא לקטרג כמדובר: ויאמר כו'. שלא יקשה מה זו שאלה מאין תבא שממנו יתברך יפלא מאין יבא וגם תשובתו עפלה שלא יסיים מקום שממנו בא וגם איך ימשך מתשובתו

עין יעקב

קנ"ג ע"א ולא עוד אלא שהיה שופט ושוטר אכן לפרש"י לעיל שפי' איזה דור שכולו הכל שהיה שופט את שופטיו צ"ע: מאי וסר מרע. כיון שכתיב גביה שהיה ירא אלהים ממילא ידעינן שהיה סר מרע אלא לומר לך שסר מרע שעשה גדר ומשמרה לא די שלא רצה ליהנות

הרי"ף

לחזור ולומר ויהי רעב ולזה דרש דור שופט כו' ואין לך גרה כזו גם גרה אחרת ויהי רעב: גדול שנאמר באיוב כו'. אע"פ שבאברהם מצינו ג"כ שנקרא תמים אפשר דבאברהם נאמר

משל אחרים אלא אפילו שוויתר משלו ובזה השיב הקב"ה לשטן שאיוב גדול במעלה זו מאברהם דאילו אברהם קנה השדה מ"מ לא וויתר משלו כלום משא"כ איוב שוויתר משלו:

אמר ר' יוחנן גדול מה שנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם. ואע"ג דבערובין פ"ב דף י"ח אמרינן דמקצת שבחו אמרינן בפניו וגבי אברהם היה בפניו מכל מקום ה"ל לספר כל שבחו פעם א' שלא בפניו כדי שלא יטעה לומר שאין בו שבח יותר ולס"ק התם גבי נח מקצת שבחו בפניו וכולו שלא בפניו משא"כ אם לא סיפר מקצת בפניו אמרינן

ענף יוסף

כז איוב וותרן בממונו היה כו' חצי פרוטה כו'. ולכאורה תימה הוא להחשיב לאיוב וותרן במה שוויתר חצי פרוטה שלו לפי ערך עשרו שהיה רב מאד מאד. ואמנם כי במקום שדרך האדם לוותר כמו בנתינת צדקה לעני או בהכנסת אורחים חשובים או לא חשובים. או נתינת מתנה לאדם חשוב. ודאי שהיה וותרנותו לאין קץ בעשירות מופלג. וחז"ל הגידו כי אפילו במקום שאין דרכי בני אדם לוותר כלל. כמו בלקיחת סחורה מהחנוני שהחנוני אינו רוצה כלל בוויתורו. כי עשיר הוא ואינו חפץ משל אחרים. מ"מ איוב לפי רוב גדולתו וכבודו לא היה נאה לו לדבר מחצי פרוטה כלל ולחשוב חשבונות עד חצי פרוטה האחרונה כדרך הקמצנין שלא יניחו משלהם חלק עשירית מפרוטה. רק הוא וותרן היה שלא עמד לדקדק בשלו. ואפילו במקום שהולך הפרוטה כמו לאיבוד ממש. כי החנוני אינו נהנה שישאר בידו משל אחרים רק כבודו הוא שאף שהלך לאיבוד לא ידקדק עליה וממילא במקום אחר במקום שירצה המקבל לקבל יוותר ביד הגדולה והרחבה. כי הקמצן מקמץ בכל מתחיל מככר עד פרוטה הקטנה. והוותרן מוותר בכל מפרוטה הקטנה עד הככר. והוא סימן עין יפה שנותן מה שנותן בלב טוב באהבת נפשו. וע"כ אינו מעמיד על מעט אשר יותיר (במ"ת): מאי וסר מרע אמר רבה בר שמואל וותרן בממונו היה. קשה מאי ק"ל מאי סור מרע אימא שלא עבר על מצות לא תעשה והיה פורש מהעבירה כפשטיה. והמהרמ"ג תירץ דק"ל דה"ל למימר תחלה סור מרע תם וישר ירא אלהים והוי זו אף זו כמשה"כ סור מרע ועשה טוב. משא"כ עתה שהתחיל בתם וישר הוי זו ואין צ"ל זו. וניחא לפי שפירושו שהיה וותרן בממונו. והשתא הוי זו אף זו כמ"ש בפרק חלק סימן קנ"ו אהאב שקול היה ע"י שהיה וותרן בממונו כיפר לו מחצה. לזאת אמר איש תם וישר ירא אלהים שבלבד זו יש אחרת אף זו הוותרנות שקולה ככל המעשים דהיינו וסר מרע שהיה מוותר פרוטה לחנוני:

כח גדול שנאמר באיוב ממה שנאמר באברהם כו'. קשה מנ"ל שגדול איוב מאברהם והא אמרינן בעירובין אומרים מקצת שבחו בפניו וכולו שלא בפניו שלא יראה כמחניף ולזה באיוב שדבר שלא בפניו אומר כל שבחו. משא"כ באברהם שהמלאך היה מדבר עמו לא אמר רק מקצת שבחו. ותירצו המפרשים ע"פ מ"ש בב"ר כי ידעתי הודעתי לכל שאתה אוהבי ע"כ. ור"ל משום דלפניו נגלו כל תעלומות ואיך אומר עתה ידעתי. מש"ה דרשו הודעתי לעולם. ומאחר שהודיע לעולם שלא בפניו היה יכול לומר כל שבחיו אם היו לו יותר שבחים ע"כ. גם י"ל שמפני שבאיוב ששבחו בד' מילי ובאברהם בירא אלהים לחוד. ואי משום שהיה בפניו. לפחות לימא תרי מילי דהוי מקצת שבחיו. מהא ילפינן דגדול איוב מאברהם: ממה שנאמר באברהם כו'. וזה תימה שנאמר תם ושלום דאיוב היה גדול מאברהם. והכתוב אומר כי אחד קראתיו. ובכל יום הזכרת זכות אברהם בפינו. ובאיוב אמרו שביקש להפוך קערה על פיה. ובספר נחלת יעקב כתב וז"ל. ונראה דכללה הוא בתורתנו הקדושה כל המוסיף גורע. ולזה אמרו והנה טוב מאד זה המות. שאין לו פירוש כלל. ולזה נראה כי נתוי אכן שכל שהכתוב רוצה להפליג בטוב אמר טוב מאד. ועל א"י אומר טובה הארץ מאד מאד. ובהשי"ת אשר הוא עיקר הטוב לא נאמר רק טוב לבד כמ"ש טוב ה' לכל. ולא נאמר בו טוב מאד. וע"כ על מי שהוא טוב בשלימות נאמר בו רק טוב. ועל שאינו טוב בשלימות נאמר בו טוב מאד. לומר שהוא טוב הרבה. וממילא נשמע שיש בו קצת רעה רק שיש בו הרבה טוב. ולזה כאשר נאמר שראה השי"ת המציאות כי הוא טוב מאד על זה שיש בו ג"כ קצת רעה וחסרון. ולזה אמרו בש"ס כי הוא המות כמאמר בחיות עולם לא מצאתי בו חסרון אלא המות. והוא העדר הכרוך בעקב כל חי. וזה ג"כ כוונתם כאן גדול שנאמר באיוב כו' דבעל עקידה כתב דלכל הדברים יש לתאר על שם התכלית. ולזה סתירת זקנים בנין ע"ש התכלית. והנה אברהם אבינו ע"ה היה ביטול המציאות וכל מעשיו לא היה עושה רק בשביל יראת השם. כי וודאי שיש אדם שהוא יצרו גדול בטבע ושונא גזל. ואפילו בין העובדי כוכבים ימצא כך. אבל אברהם לא היה עושה רק מיראת ה' כי תמיד היה יראת ה' על פניו כמ"ש הארי"י ז"ל בהא דעתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת וכו' כי אפילו הפריש משחיטת בנו שהוא דבר טבעי לא עשה רק מיראה. וכיון שכל הדברים נקראין על שם התכלית ע"כ לא היה

עין יוסף

מוכיחו. שאם אמר ליה השופט טול קיסם מבין שניך· ר"ל הסתלק ופרוש מעבירה קטנה פלונית שבידך· יכול לומר טול קורה מבין עיניך פי' פרוש מעבירה חמורה שבידך·וכתב הגזה"ק בב"ר פ' כ"ה שזה שאמר שלא היו השופטים הגונים ברובא קאמרינן· אבל נמצא בהם ג"כ שופטים הגונים כאבצן זה בועז שהיה באותו הפרק והיה צדיק מפורסם· וכן אחרים כיוצא בו. עכ"ל· וכן כתב בתורת חיים וז"ל ע"כ צ"ל דלאו בשופטים שנתמנו פרנסים על ישראל קאמר דאיכהו ודאי צדיקים הוה· אלא בדייני קאמר כמו שופטים ושוטרים תתן לך עכ"ל: ויהי היום· יום טוב של ר"ה היה כדאי' בזוהר: אמר לפניו רבש"ע שטתי כו'· הכוונה דאי' בב"ר ואברהם היו יהיה רבי תנחום בשם רבי ברכיה בשרו שאין העולם חסר משלשים צדיקים כאברהם יהיה בגימטריא הכי הוי· והיה השטן מקטרג על שלא מצא בעת ההיא בכל העולם כולו אפילו צדיק אחד כאברהם· ודייקו כן מדאמר השטן משוט בארץ ומתהלך ע"כ דרמיז על אברהם שנאמר בו האי לישנא קום התהלך: ויאמר ה' אל השטן השמת לבך אל עבדי איוב וגו'· ואע"ג דלא הוו שלשים· מ"מ זימנין דבחדא סגי כדכתיב וצדיק יסוד

כתיב (בראשית כב) כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ואילו באיוב כתיב (איוב א) איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע · (שם) ויען השטן את ה' ויאמר החנם ירא איוב אלהים הלא אתה שכת בעדו ובעד ביתו ובעד כל אשר לו מסביב מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ א מאי מעשה ידיו ברכת א"ר שמואל בר רב יצחק כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך · מאי ומקנהו פרץ בארץ א"ר יוסי בר חנינא מקנהו של איוב פרץ גדרו של עולם מנהגו של עולם זאבים הורגים את העזים ומקנהו של איוב העזים הורגים את הזאבים . (שם) ואולם שלח נא ידך וגו' ויאמר ה' אל השטן הנה כל אשר לו בידך רק אליו אל תשלח ידך וגו' ויהי היום ובניו ובנותיו אוכלים ושותים יין בבית אחיהם הבכור ומלאך בא אל איוב ויאמר הבקר היו חורשות והאתונות רועות על ידיהם מאי הבקר היו חורשות והאתונות רועות על ידיהם א"ר יוחנן מלמד שהטעימו הקב"ה לאיוב מעין [דף טז] העוה"ב · (שם) [עוד זה מדבר וזה בא ויאמר אש אלהים וגו' עוד זה מדבר וזה בא ויאמר כשדים שמו שלשה ראשים ויפשטו על הגמלים ויקחום וגו' עוד זה מדבר

כל הפרוטה שהיה רע בעיניו לדקדק בדבר קל שאינו ממון : והאתונות רועות וגו' . ע"י הבקר דריש ליה לקרא שאוכלות חזיז מתלם המענה שהזרע צומח בשעתו : מעין העוה"ב · כדכתיב (ירמיה ל"א) הרה ויולדת יחדו הריון

דכתיב כהאי גוונא באיוב והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים וסר מרע ונרא' לומר דודאי מי לנו גדול מאברהם שנאמר בו אברהם אוהבי ובאיוב שנינו בפרק כשם דלא עבד אלא מיראה ואפילו למ"ד התם דאיוב נמי עבד מאהבה אינו אלא מג"ש מאברהם אבל מאי שהפליג בקרא בשבחו של איוב יותר מבאברהם היינו משום שהיה שלא בפניו משא"כ באברהם שהיה בפניו וכמ"ש מקצת שבחו בפניו וכולו שלא בפניו והכא ה"ק ויאמר ה' אל השטן וגו' מה ראה השטן לקנאות באיוב מבשאר כל צדיקים ואמר ר"י שהיה טעותו לקנאות בו משום דגדול הנאמר באיוב יותר מבאברהם וכו' שהפליג הקב"ה בשבחו יותר מבאברהם והוא לא ידע לומר דמקצת שבחו בפניו כו' והוא שנאמר ויען השטן את ה' ויאמר החנם ירא איוב את האלהים דאקיראה שנאמר באברהם שהיה לש"ש ובחנם שלא לקבל שכר באיוב אינו לש"ש רק לקבל שכר עליהם בעוה"ז כדאמרינן לעיל ולזה השיב לו הקב"ה אחרי המכות הראשונות השמת לבך אל עבדי איוב כי הוא ירא לש"ש ולא כאשר אמרת והרי יש בו כל השבח הזה שאמרתי איש תם וגו' והרי אתה רואה כי מחזיק בתומתו וק"ל: מקנהו של איוב פרץ גדרו כו'. כי לא נמצא במקרא לשון פרץ המורה על הריבוי רק במקום שנא' לגביה לשון ריבוי כמו ויפרוץ לרוב ויברך וגו' וכן ירבה וכן יפרוץ וע"כ דרשוהו כאן מלשון הנאמר בו בכל מקום פרצה והריסת גדר ממנהגו של עולם וק"ל : [מעין עוה"ב כו' שנאמר ונגש חורש בקוצר כ"ה בגי'

א פסחים דף קי"ב :

הרי"ף

נאמר ירא אלהים שאינה יראת הרוממות אלא יראת העונש אבל באיוב כתיב ירא אלהים וסר מרע לומר שסר ממחשבתו הרע ומכל מקום היה ירא מאהבה : כל הנוטל פרוטה מאיוב כו' . תימה מאי קשיא ליה דלמא הוי כדכתיב למען יברכך ה' בכל מעשה ידך דהא לא דרשינן התם כל הנוטל פרוטה ממנו מתברך אלא שיתברך במעשה ידיו והכי נמי הכי הוה ויש לומר דהוה ליה למימר וברכתו במעשה ידיו וקאמר מעשה ידיו ברכת קשה מה ענין הברכה במעשה ידיו לזה אמר שכל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך ולכך אמר ברכת כלומר לאחרים מפרוטות מעשה ידיו ואע"פ שכתוב לתת מטר וגו' לברך את כל מעשה ידך ולא כתיב התם לברך אותך בכל מעשה ידך שאני התם דכתיב לתת את מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך דהיינו הזרע אשר תזרע בשדה שיתברך הזרע שהוא מעשה ידך : מאי ומקנהו פרץ בארץ . צריך לבאר מאי קבעי דהא כתיב כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב וה"נ הוי פרץ מלשון ויפרוץ לרוב ונראה דהוקשה לו דבכלל שכת בעדו ובעד כל אשר לו ומה גם שאמר מעשה ידיו ברכת לברך כל הנוטל פרוטה ויש בכלל מאתים מנה שנתברך מקנהו . ועוד מאי פרץ בארץ למה לא כתיב כי התם ויפרוץ לרוב בארץ לזה דרשו פרץ גדרו של עולם וזהו פרץ מה שהוא מנהג העולם בארץ : מלמד שהטעימו מעין העוה"ב . נראה מה שלא אמר שהטעימו מה שהוא עתיד להיות לעוה"ב לפי שבעוה"ב כתיב ונגש חורש בקוצר דהיינו שיצמחו החטים ויקצרו אותם מיד סמוך

עיון יעקב

שאין בו יותר דאל"כ ה"ל לספר שלא בפניו כל שבחו ולפי מ"ש שם מהרש"א בעירובין הטעם שבפניו מספרין רק מקצת שבחו שלא יתגאה אפשר שלא שייך זה באברהם שהיה עניו גדול שאמר אנכי עפר ואפר ועיין במהרש"א כאן : ואילו באיוב כתיב איש תם וישר ירא אלהים וגו' . כתב מהרש"א יש לדקדק אמאי לא הביא קרא דריש הפרשה דכתיב כה"ג והיה האיש ההוא תם וישר וגו' ע"ש והאמת לק"מ דרוצה להביא דברי ה' עצמו בספר בשבחו יותר מאברהם שג"כ ספר הקב"ה בשבחו : מאי מעשה ידיו ברכת . אע"ג דכתיב כמה פעמים וברך ה' את מעשה ידיך היינו שהקדים הברכה למעשה ידיו וכדאיתא בב"מ ההולך למוד את גרנו אומר ברוך אף כאן כיון שכתיב הברכה אחר מעשה ידיו על כן צ"ל דקאי הנוטל פרוטה מאיוב מתברך כי טוב עין הוא יברך שנתן בטוב עין ולא היה עינו צרה בנתינה ע"כ מתברך המקבלו : מאי ומקנהו פרץ בארץ . דליכא למימר דקאי על הריבוי והצלחה כמו ויפרוץ לרוב כיון שאפילו המקבל פרוטה ממנו מתברך והצליח מכ"ש שהוא עצמו הצליח במעשה ידיו אלא ודאי דקאי על שפרץ גדרו של עולם וקאמר כן דוקא על העזים שהרגו הזאבים לפי שמצינו מעשה כזה כדאיתא בתענית דף כ"ה גבי ר' חנינא בן דוסא דעיזי אייתי דובא בקרנייהו ע"ש בפירש"י ועיין מ"ש מהרש"א : שהטעימו הקב"ה מעין עוה"ב . וקאמר זה תוך הבשורה רעה כדי להגדיל הכאב מאיגרא רמא לבירא עמיקתא שניטל ממנו עכשיו אפילו המדת עוה"ז ועכ"ז לא חטא איוב :

עין יוסף

עולם כדאי'. בזהר חדש פרשת וירא ע"ש · מיהו שטן על כרחך לש"ש נתכוין מדקאמר ומהתהלך בה והזכיר זכותו של אברהם שעמד בנסיון ולא הרהר אחר מדותיו · ש"מ דכוונתו היה כדי שינסה הקב"ה את איוב . וכשלא יעמוד בנסיון יזכור חביבותיה דאברהם (תורת חיים) :

כה מעין העולם הבא · דכתיב הרה ויולדת יחדו · הריון ולידה ביום אחד · וכתיב ונשא ענף ועשה פרי מה ענף בכל יום אף פרי בכל יום · הכי אי' במסכת שבת · ועכ"פ משמע מזה דעוה"ב דנקט ש"ס היינו תחיית המתים דבעולם הנשמות לא שייך למימר הכי · ועיין מ"ש בסדר תפלות בתפלת יוצר של שבת אין כערכך כו' :

ענף יוסף

נקרא רק ירא ה' . משא"כ איוב היה תם וישר בטבע ולא מחמת יראת ה' רק דברים שטבעו היה לסיפך פירש עצמו מיראת השם וא"כ היה לאיוב הרבה דברים שתכליתן לא היה רק יראת ה' . ולזה אמרו כאן אף שנאמר באיוב ירא ה' כמו באברהם אל תשוה אותן. יחד . כי גדול מה שנאמר באיוב וכל המוסיף גורע . כי היה באיוב הרבה דברים שלא היה תכליתם יראת ה' לכן קראום בהרבה דברים . משא"כ אברהם כי אחד קראתיו כי כל דבריו היה תכלית יראת השם . לכן לא נאמר בו כי אם ירא אלהים בלבד עכ"ל : גדול הנאמר כו' . הנה הדברים עומדים מנגד לאיש מבין . כי מי לנו גדול מאברהם ע"ה . אך דע כי כל הדברים ותשמישים הנעשים בעולם הפנים מלבושים כלים המה על ב' סוגים . מהם הנעשים רק מגולם אחד . ונקובים בשמותם הנאותים לפעולתם . איש איש על שמו . ומהם דברים מורכבים מחלקים רבים . כמו בית מלבוש וכאלה ולהם ב' סוגי שמות . אחד שם הכולל כמו בית בגד פלוני כלי פלוני . והשם הלז כולל כל פרטי החלקים כולהם . והשני שמות הפרטיים כי כל חלק וחלק נקוב בשם לבד כמו כותל חלון גג דלת וכאלה רבים . אבל ב' סוגי השמות האלו להם עתות מוגבלות . אשר בזמן שישמש האחד לא ישמש הב' והוא כי הדבר אשר בנינו הוא ע"ד ההרכבה מחלקים פרטיים . ועדיין לא בא לכלל שלמותו ולא נגמר מעשהו כמו אז רבים השמות אשר לו רצוני הוא נקרא על שמות חלקי הרכבתו . כמו איש כי יבנה בית . וישאלו אחד על אודות מעשהו ישיב אחריו לו . הנה יריתי אבן למוסדות הבנין ומדת כותליו נסמן נטיתי עליהם קו ואחרי כי יכיל מעשה הכותלים והחלונות. יפריע עוד יותר ויאמר כבר בניתי גם כותלי הבנין וקבעתי לו חלוניו . ועד כי יעמוד על גמר מעשהו כמשפט שלימותו . לא ישמש כי אם בשמות החלקים הפרטיים הכלולים בהרכבתו . כפי יתרון העושה באשר הוא עמל . כן ירבו השמות אבל אחר כלותו מעשהו מכל וכל אזי שמות הפרטיים יחליפם ויחלופו . כי יהיו כל חלקי הפרטיים כלולים בשם הכולל הכל . ויהיו נשואים בתואר בית ומעתה נחזה אם המוחלט הוא . כי הדבר הקרוא והנקוב בשמות רבות הוא מחוסר השלמות בהחלט . אף אנו נאמר כי מה שהכתוב מונה באיוב כמה תוארים מעולים מתם וישר יר"א כו' . הוא לעד כי עדן לא בא לכלל השלמות שהיה לאברהם ע"ה . והוא כי הנה האיש אשר נדבה רוחו אותו לבחור בטוב לפני האלהים . לא קל מהרה ידאה כנשר ויגביה עוף לעלות במעלות הצדיקים השלמים . אבל יעלה ויבא בהדרגה לאט לאט . וע"כ בהחילו לדבק במדות טובות עדן לא יקרא צדיק ושלם . אבל יתארוהו ע"פ פרטי המדות אשר בו . וכל עוד שירבה בהם כן ירבו תואריו וכן יתוספו עד כי יבוא למדרגת הצדיק השלם . או אז תואריו הרבים כליל יעבורו . ויהיה מתואר ע"ש הכולל צדיק או ירא אלהים . והוא הדבר באיוב כי אללו רבו התוארים והשלולים . וע"כ המליצו ז"ל גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם . דאלו באברהם כתיב עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה . שהוא תואר הכללי אל כל השלימות הצדיק . ובאיוב כתיב איש תם וישר ירא אלהים . וסר מרע . ומזה יבחן שלא הגיע עדיין אל שלימותן . וכי ישאלך לבבך הלא גם באיוב נאמר ירא אלהים . שהוא תואר שלימות אברהם ע"ה . דע לך כי באמת יקרה לפעמים . גם בטרם ישלם מעשה הבית יתארוהו בעליו ע"ש בית . ע"ד המקרה והזדמן כמו כשירצה למכרו בחצי מלאכתו . יהיה דבריו אל הקונה קנה לך ביתי וזה ישאלנו מה לך בביתך ישיב ויאמר הן לי בביתי הכותלים ארבעתם . גם חלונות דלתים ובריח וכמוהם והוא כי ההכרח אתו לתת לו תואר ושם . על כן יתארהו בשם המושאל המעותד לו כי יקרא בית . אבל מההכרח אתו לפרוט לו עוד חלקיו הפרטיים . משא"כ בהיותו עומד על גמרו בשלימותו אין נגרע דבר לא יפרט אל הקונה . גם לא יזכיר שום חלק ממנו . אך אמר קנה לך ביתי והוא הענין באיוב כי הנה בהחיל האדם לאחוז בסנסני מדות התרומיות והמעילות גם הוא יתואר יר"א . יען היות לו חלק ממנה . אבל מהצורך עוד להזכיר יהרבות ולהפריט חלקי מדותיו הפרטיים . אולם בבואו אל תכלית שלימותו בלי מחסור דבר אזי די לו תואר יר"א לבד . ויהיה נושא כל חלקי מדותיו הפרטיים (אהל יעקב) :

חדושי גאונים

אמור לו שמת לבך כו' כאלו מגלי ישוט בכל הארץ לא ידע מעבדו איוב . והוא כי שנה היתה כונתו יתברך למרק להת מקום לשטן לקטרג על איוב בעבור עמו ישראל על כן שאל מאין תבא והוא כי כל מקום עבירה שם מושב השטן כענין מאמרם ז"ל על רבי מאיר שעשה שלום בין שכניו שהיו מריבים תמיד ששמע שהשטן אומר ווי דאפקיה ר' מאיר מביתיה דההוא גברא ע"כ אמר מאין תבא כלומר היכן יש עבירה שקנית שם מושב לשבתך ביאתך משם והשיב משוט בארץ כו' לומר הנני שט ומתהלך בכל מקום ואין דוחה אותי כי אם מאספים אותי הביתה כי אין בית אשר אין שם עון אשר חטא ובזה היטב אשר דבר ומהתהלך ולא אמר ומהלוך בה לומר מלטייל בה לארכה ולרחבה ואין מחריד: והשיב לו הוא ית' השמת לבך באמרך משוט בארץ על עבדי איוב גם כן לכוללו בכלל כל יושבי ארץ ואפשר שגם הוא בכלל החוטאים והוא פליאה כי שלא אין כמוהו כו' . ולהבין בדבר נשית לב אל אומרו כי אין כמוהו בארץ כי אחר היותו תם וישר כו' מה יתן ומה יוסיף אם יש כמוהו בארץ אם אין וגם למעלה באומרו תאריו הלא לא אמר כי אין כמוהו רק תם וישר כו' אך יאמר כי הנה שני דברים מהטיאים את האדם אחד העושר ב' הבחרות והילדות אמר כי הנה איוב אין כמוהו בארץ כי היה גדול מכל בני קדם בעושר וגם מבחרותו היה צדיק וזהו איש תם כו' כי מהיותו איש שהוא מבבחרות הוא תם וישר כו' על דרך מאמרם ז"ל על אשרי איש ירא את ה' מהיותו איש ושיעור הכתוב שעם שאין כמוהו בארץ וגם מהיותו איש הוא תם כו' שהוא תכלית הכשרון כמפורש

הילקוט ומייתי מיניה מענין עוה"ב ובספרים שלנו גם מדברי רש"י נראה דלא הוה גרס ליה מדהולרך לאתויי מדכתיב הרה ויולדת וגו'] : כאדם שניסת כו' · אבל הכתוב אמרו כדרך שאמרו בכיולא בדברים אלו שאינן אלא לשבר את האוזן ואין לפרש הדברים כפשטן כי אין עולה לפניו ולא עביד דינא באיוב בלא דינא ואין בידינו מיסורי הלדיקים אבל אמר לפי כוונת השטן כי הנה ותסיתני בו לבלעו חנם על שאמר החנם ירא איוב וגו' ודו"ק : (בגמ') ויאמר ה' אל השטן אי מזה כו' · כל ענין זה נדרש גם ממקרא דלעיל אלא דאשמעינן הכא שגם אחר כל המעשים ופורענות שזכר לא חטא איוב לא חזר השטן מדבריו הראשונים להפליג בשבחו של אברהם וכדלקמן דשטן לש"ש נתכוון ולזה סיים קלא בהאך קראי דהכא שהוסיף לומר כאן ויבוא גם השטן להתיצב וגו' דהיינו שנתן נפשו על הדבר כמו שאר בני אלהים גם לעיל כתי' מאין באת ובכאן כתיב אי מזה וגו' דהיינו שרמז לו על איוב דודאי ממנו באת וק"ל : שבור חבית זה ושמור יינה כו' · דימו חומר הגוף לכלי חרס והנשמה השכלית להיין אשר בו כמ"ש אל תסתכל בקנקן כו' ויש קנקן חדש כו' והנה העבד יש לו לער לשבור החבית מבחוץ ולנמלם שלא יצא השבירה עד החלל כדי שיהא היין שמור בתוכה כך השטן היה לו לער לנמלם והכה את איוב מכות שלא באו עד חלל הגוף רק מבחוץ בשחין רע מכף רגלו כו' כי מכות החלל מסוכנות פן תלא נפשו : דכתיב רק את נפשו שמור וגו' וכתיב רק רע כו' · טעות נפל בספרים [בגמ'] דבקרא כתי' אך את נפשו שמור ומיהו באת הג"ה מרק וגו' לאך את נפשו לפי שעניינם אחד דאכין ורקין מיעוטין הן כיולא בזה אמרינן בעלמא ושב הכהן ובא הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה וע"כ הרמז הכא באך ורק מעוטין שאמר רק רע וגו' שימעט האדם הילה"ר ויתגבר עליו ואז אך את נפשו וגו' שימעט הס"י כחו של מלאך המות שלא ישלוט בנפשו והענין מבואר שאמר שהוא השטן הוא הילה"ר שהוא מלאך המות כו' כמ"ש בפסוק לופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו שקשה הוא להנצל ממנו ובעי לאפוסי ברחמי טפי ומפרש ומסיים בזה תנא יורד ומתעה שהוא ילה"ר מתעה את האדם מדרך טובה לרעה ואח"כ עולה ומרגיז ומשטין פני ה' אל התועה ואח"כ נוטל רשות ונוטל ממנו נשמה ולא קאמר נמי הכא יורד ונוטל נשמה כמ"ש עולה ומתעה לפי שהנשמה אף בחיי אדם היא מהדבקת בעליונים ע"י המושכלות ומלאך המות מפרידם שם מן הגוף ודי למבין : [דחזיה להקב"ה דקא נטה דעתיה בתר איוב כו' . פי' כדלעיל דחזא ליה שהפליג בשבחו בקרא יותר מבאברהם אמר ח"ו כו' והיינו לש"ש שכל מעשה אברהם היה לש"ש שלא לקבל פרס אבל באיוב התנס ירא איוב וגו' וק"ל] : פנינה דכתיב וכעסתה לרתה גם כעס כו' · מפורש ע"פ המדרש מכעסת וחוזרת ומכעסת אמרה לה זבנת לברך סודר כתונת וחלוק למה אין אתה מרחלת פניהם של בניך כו' וכל זה דברים של גידול בנים בעבור הרעימה אין רעמים שאין אחריהם מטר ומיד אני פוקדה שנאמר וה' פקד וגו' וק"ל : בשפתיו לא חטא כו' · דמעיקרא קודם שבאו המכות עליו לא כתיב בשפתיו אלא בכל זאת לא חטא איוב אבל אחר

וזה בא ויאמר בניך ובנותיך אוכלים ושותים יין בבית אחיהם הבכור והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית ויפול על הנערים וגו' ויקם איוב ויקרע את מעילו ויגז את ראשו וגו' ויאמר ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך בכל זאת לא חטא איוב ולא נתן תיפלה לאלהים ויהי היום ויבואו בני האלהים להתיצב וגו' ויאמר ה' אל השטן אי מזה תבא ויען השטן את ה' ויאמר משוט בארץ [וגו'] אמר לפניו רבש"ע שטתי בכל העולם ולא מצאתי כעבדך אברהם שאמרת לו (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ובשעה שבקש לקבור שרה א לא מצא מקום לקוברה ולא הרהר אחר מדותיך] : כמ שם ויאמר ה' אל השטן השמת לבך (אל) [על] עבדי איוב וגו' ותסיתני בו לבלעו חנם (איוב ב) א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו (כביכול) כאדם שמסיתין אותו וניסת · [במתניתא] תנא יורד (ומסית) [ומתעה] עולה (ומשטין) [ומרגיז] נוטל רשות ונוטל נשמה· (שם) ויען השטן את ה' ויאמר עור בעד עור וגו' ויאמר ה' אל השטן וגו' אך את נפשו שמור וגו' א"ר יצחק קשה צערו של שטן יותר משל איוב משל לאדם שאומר לעבדו שבור את החבית ושמור את יינה א"ר שמעון בן לקיש הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות · הוא שטן דכתיב (שם) ויצא השטן · הוא יצר הרע דכתיב (שם) רק אליו אל תשלח ידך וכתיב התם (בראשית ו) רק רע כל היום · הוא מלאך המות דכתיב אך את נפשו שמור אלמא ביה קיימא מלתא*) :

ל שם א"ר לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו שטן [כיון] דחזייה להקב"ה דקא נטה [דעתיה] בתר איוב אמר (דלמא) ח"ו מנשייא א) ליה לרחמותיה דאברהם · פנינה דכתיב (ש"א א) וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה · דרשה רב אחא בר יעקב בפפוניא ואתא שטן ונשקיה אכרעיה · (איוב א) בבכל זאת לא חטא איוב בשפתיו אמר רבא בשפתיו לא חטא (אבל)

*) עי' הגירסא בגמרא .

ולידה ביום אחד הכי דריש ליה במסכת שבת (ד' ל:) : ה"ג במתניתא תנא יורד ומתעה ועולה ומרגיז נוטל רשות ונוטל נשמה · [וה"פ] יורד למטה ומתעה את הבריות לחטוא ועולה למעלה ומרגיז את המת המלך בהסטנתו נוטל הימנו רשות להרוג את החוטא · (מכאן) [מכיון] שנתנה רשות דכתיב ותסיתני בו : צערו של שטן · שהוזקק לשמור את נפש איוב שלא תלא : אלמא בדידיה קיימא . ליטול את הנפש והזהירו שלא ליטלה : בעבור הרעימה · שתתרעם על שהיא עקרה ותתפלל :

א סנהדרין קי"א א':

חדושי גאונים

תאריו למעלה: ויען כו' . הנה מטעם זקקקטן שבמלת החנם יתכן ישיב על שני הדברים על אומרו איש תם וישר שהוא בעשה טוב אמר החנם לומר שעל רוב טובה הוא עושה ועל סור מרע שאמרת ירא אלהים וסר מרע אמר אם ירא איוב הוא את אלהים הוא מדת הדין מיראת העונש ולא מאהבה ופירש מה שאמרתי החנם הוא כי הלא את שכת בעדו ולא על ידי מלאך וגם בעלמך אל ביתו ועל כל אשר לו גם הם שלא על ידי שליח מסביב שאין להחזיק לו טובו על בלתיחשוב שמא לו או כחו גרם כי הלא המולאחים יקרה שבאחד הפרטים קרובים או רחוקים יפסיד וברוב נכסיו יצלית אך אתה שכת שעשית לו כמשוכה וגדר מסביב שאין גד פרלה בשום לד באופן שאין לייחס רק אל מעשה ה' וכן יכיר במה שמעשה ידיו

אהבת איתן

ותסיתני בו לבלעו חנם א"ר יוחנן כו' כאדם שמסיתין אותו וניסת. ופי' מהרש"א שהוא כדרך שאמרו בכיולא בדברים אלו שאינן אלא לשבר האוזן ואין לפרש הדברים כפשוטן כי אין עולה לפניו ולא עביד דינא בלא דינא ואין בידינו אלא מיסורי הלדיקים . אבל אמר ותסיתני בו לבלעו חנם לפי כוונת השטן שאמר החנם ירא איוב את אלהים וגו' עכ"ד . והוא נגד הסוגיא דאי' בפ"ק דחגיגה (דף ה') ר' יוחנן כי הוה מטי להאי קרא הוי בכי ותסיתני בו לבלעו חנם עבד שרבו מסיתין אותו וניסת תקנה יש לו מוכח בהדיא דרבי יוחנן מפרש להאי קרא דבחנם ממש קאמר ולא לפי כוונת השטן כמ"ש מהרש"א . ובעורי אבן שם הקשה אהא דבכי ר' יוחנן כי הוי מטי להאי קרא דמשמע דבחנם היו יסורי איוב ובסוטה ד' י"א אמר

עיון יעקב

אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו כאדם שמסיתין אותו וניסת . ובאמת הקב"ה עשה כן כדי ללמוד ממנו כהאי דאמרינן האי ליטא בישא אע"ג דלקבלי' לא מיבעי מיחוש מיהו בעי ה"נ יש לחוש אם אמרינן על אדם שאינו עושה דבר זה בשלימות ובאמונות להבחין אותו אע"ג דקמי שמיא גליא והא דקאמר אלמלא מקרא כתוב י"ל להכי מייתי תנא יורד ומסית עולה ומסטין נוטל רשות ונוטל נשמה כיון שבני מדות אחרונות אינם שייכים בהקב"ה א"כ גם מדה ראשונה לא שייך לאומרו על הקב"ה לה"ק אלמלא : הוא שטן הוא יצה"ר הוא מלאך המות · ואפשר דר"ש בן לקיש מוסיף על הא דתנא יורד ומסית לומר דלא תימא דלפי ענין שליחותו מתלבש בענין אחר לה"ק הוא שטן הוא יצה"ר הוא מלאך המות דהרי הכל נאמר בענין אחד הרי שהכל א' הוא בלי התלבשות כלל : א"ר לוי שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו . אפשר לומר ע"ד הדרש דלהכי נקט הני תרתי משום דעל שטן לבד ליכא למימר שנתכוון לשם שמים דהא איתא במדרש ילקוט פ' לך לך אחר הדברים האלה הרהורי דברים היו שם מי הרהר אברהם הרהר אמר רבש"ע כרת ברית עם נח שאין אתה מכלה את העולם עמדתי וסגלתי מצות ומעשים טובים יותר ממנו ודחה בריתי לבריתו תאמר שאחד עומד ומסגל מצות ומעשים טובים יותר ממני ותדחה בריתו לבריתי א"ל הקב"ה וכו' לפ"ז א"א לומר שהשטן לשם שמים נתכוון שהרי הבטיח הקב"ה לאברהם על זה ואמר לו אנכי מגן לך אלא צ"ל כדעה אחרת דאיתא במדרש שהיה אברהם מתפחד על כל אוכלסין שהרג שיהא נענש וכתבו המפרשים שהיה סבור כי לא הוכו כראוי לשבת יצרם ולפי שהרג כל אוכלסין היה מתיירא ועי' בתוס' בב"ב פ"ק דף י"ג דלמ"ד דאיכא מצות לשבת יצרה אף האשה מצווה על פ"ו ובזה מתורץ דבל"ז לא הייתי יכול לומר דפנינה לש"ש נתכוונה כלומר שעשתה עבירה לשמה בעבור הרעימה תקשה הלא הנשים אינם מצווים על פ"ו אבל עכשיו דאמרינן שהשטן לש"ש נתכוון כדי שלא ישכח זכות דאברהם קשה הלא כבר הבטיח על זה כדכתיב אחר הדברים האלה וגו' אלא צ"ל דזה היה הבטחה על שהרג כל האוכלסין כי לא הוכו כראוי לשבת יצרא וא"כ אף הנשים מצווים על פ"ו לכך גם פנינה לשם שמים נתכוונה : אמר רבא בשפתיו לא חטא אבל בלבו חטא · אף על גב דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה מ"מ הא אמרינן שם בקידושין מחשבה דע"א מצטרף

הרי"ף

לחרישתם ובאיוב אינו כן אלא הפרות היו חורשות והאתונות רועות דהיינו יעלו עשבם לרעות האתונות אבל לא הגמיתו תנים הראוים לקצור לזה הטעימו מעין עולם הבא ולא מה שהוא לעוה"ב ממש : רק רע כל היום . יצר הרע נקרא רק רע והכא כתיב רק קאי על יצר הרע שאליו אל תשלח ידך : אמר דילמא ח"ו מנשייא רחמותיה דאברהם וכו' · ותימה דבשלמא למ"ד איוב מעובדי כוכבים הוה ניחא דהשטינו אבל לכולהו תנאי דסברי דאיוב מישראל הוה וכי בשביל

המתורגמן . א) פערגעססען .

בלבו חטא. [מאי קאמר] (איוב ט) ארץ נתנה ביד רשע וגו' אמר רבא בקש איוב להפוך קערה על פיה א"ל אביי לא דבר איוב אלא כנגד השטן כתנאי ארץ נתנה ביד רשע רבי אליעזר אומר בקש איוב להפוך קערה על פיה א"ל ר' יהושע לא דבר איוב אלא (כנגד) [כלפי] שטן: לא (שם) על דעתך כי לא ארשע ואין מידך מציל (שם י) אמר רבא בקש איוב לפטור את [כל] העולם כולו מן הדין אמר [לפניו] רבש"ע בראת שור פרסותיו סדוקות[א] בראת חמור פרסותיו קלוטות[ג] בראת גן עדן בראת גיהנם בראת צדיקים בראת רשעים מי מעכב על ידך ומאי אהדרו ליה חבריה לאיוב (שם טו) אף אתה תפר יראה ותגרע שיחה לפני אל ברא הקב"ה יצר הרע א ברא לו תורה תבלין · דרש רבא מ"ד (שם כט) ברכת אובד עלי תבא ולב אלמנה ארנין ברכת אובד עלי תבא [מלמד] שהיה גוזל שדה יתומים ומשביחה ומחזירה להם ולב אלמנה ארנין כל היכא דהוה איכא אלמנה דלא

רש"י

להפוך קערה על פיה · כלומר לעקור כל כבוד שחירף וגידף: לפטור את כל העולם כולו · מדינו של הקב"ה לומר שאנוסים הם ע"י הקב"ה שברא (להם) יצה"ר וה"ק על דעתך כי לא ארשע אם היית חפץ לא הייתי רשע: בראת שור בפרסות סדוקות וחמור בפרסות קלוטות · את זה טהרת ואת זה טמאת הכל בא על ידך אתה בראת בו (את) סימני הטומאה: בראת צדיקים · ע"י יצה"ט: בראת הרשעים · ע"י יצה"ר לפיכך אין ניצול מידך כי מי יעכב אנוסים הם החוטאים: ברא לו תורה · הן תבלין שהיא מבטלת את הרהורי [העבירה] כדאמרינן בעלמא (קדושין דף ל') אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד אם אבן הוא נמוח וכו' הלכך לאו אנוסים ניהו שהרי יכולין (הם) להציל (את) עצמן: ברכת אובד. שהיה

מהרש"א

שבאו המכות גם עליו ואשתו אמרה לו ברך אלהים ומות. גם הוא אמר קרא בשפתיו ודוקא שבשפתיו לא חטא אבל בלבו חטא וק"ל: בלבו חטא מאי קאמר ארץ ניתנה ביד רשע וגו' · יראה דהאי קרא ודאי לא נאמר בלב אלא בפה אלא שהיה איוב אחד בפה ואחד בלבו ובודאי לרבא נמי לא דבר איוב בפה אלא כנגד השטן ארץ נתנה וגו' אבל מדכתיב לא חטא בשפתיו למדנו דבלב היה לו כוונה אחרת דהיינו להפוך הקערה על פיה והענין שחירף וכפר בהשגחה הפרטית והיינו לעקור הקערה שהעוה"ז דומה לקערה להפכה על פיה שאין מי שמשגיח על מה שיש בה ופני שופטיה הוא מכסה דלית דין ולית דיין רק נתנה הארץ ביד רשע דהיינו ביד השטן ולפ"ז גם לפי הכפירה אמר ארץ ניתנה ביד רשע על השטן והוא חטאו שבלב על שכפר בהשגחה העליונה ודו"ק: בקש איוב לפטור כו' · [בראת צדיקים בראת רשעים בראת גיהנם בראת ג"ע מי כו' כ"ה בילקוט] והוא מבואר שהאדם בעל בחירה ואינו מוכרח על מעשיו לטוב ולרע כמ"ש המלאך הממונה על הריון מעמיד הטפה לפניו יתברך ואומר טפה זו כו' גבור או חלש או עני כו' אבל צדיק ורשע לא קאמר כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים והנה איוב כפר בזה ואמר שהאדם הוא מוכרח על מעשיו בתולדתו ובטבעו ולזה אמר ולקח הדמיון מב' בריאות הפכיים בראת שור שהוא מובחר שבמינים שפתח בו הכתוב תחלה בטהורים ובראת חמור שהוא השפל שבמינים הטמאים מצד חומרו שע"כ נקרא חמור והשור לא ישובח והחמור לא יגונה לקבל שכר או עונש כיון שכ"א מוכרח על טבעו מצד הבריאה כמ"ש הפילוסוף ההכרח לא ישובח ולא יגונה וכמו שהשיב ההוא סבה לרשב"א לך לאומן שעשאני והנה אמר כמו כן בראת צדיקים ובראת רשעים שכך יהיו מצד בריאתם והם מוכרחים על מעשיהם מצד הבריאה ואין ראוי שיקבל הצדיק שכר ולא הרשע עונש ואתה בראת גיהנם לרשעים וגן עדן לצדיקים ומי מעכב על ידך והוא שאמר לפטור את עולם כולו מן הדין כיון שהוא מוכרח וז"ש על דעתך וגו' אם היית חפץ בבריאתי לא הייתי רשע ולא הייתי ראוי לעונש אבל אין מידך מציל כמ"ש ומי מעכב כו' · ואמר כי אהדרו ליה חבריה שהשיבו לו לחזק אמונת הבחירה וא"ל שהדבר תלוי בך שברא הקב"ה יצה"ר באדם שע"י נעשה רשע אבל נתן ביד האדם תבלין שהיא התורה לבחור בטוב והוא פירוש הפסוק שהביא במענה אליפז אתה עצמך תפר יראה כי בידך הוא והגרע שיחה עם אל כי היא מניעה עם אל שהכל בידו חוץ מן יראה ואמר כי יאלף עוקך פיך וגו' שהוא יצה"ר אבל יש בידך הבחירה ותבחר לשון ערומים שהיא התורה כמ"ש אני חכמה שכנתי ערמה שהיא התבלין ליצה"ר כמו שאמרו בפ"ק דקידושין ושמתם סם תם כו' ע"ש ובמענה אליהוא הוסיף בזה שאמר אתה תבחר ולא אני ר"ל שא"ל מפי הקב"ה שאתה תבחר שהבחירה בידך ולא אני בוחר לך ודו"ק: מלמד שהיה גוזל שדה כו'. יש לפרש דנכסי יתומים קרוים נכסי אובד לפי שמאבדין ומפסידין נכסיהן כדאמרינן פרק כסוי הדם מי שהניח לו אביו מעות ורוצה לאבדן כו' ולזה אמר כי איוב היה גוזל שדותיהן להיות עובד בהן ומלאכת לרכן נעשית על ידו כאילו הן שלו והיה

הרי"ף

בשביל שיהיה הקב"ה אוהב לאיוב הישראלי ישכח אהבת אברהם שהרי גם הוא מזרע אברהם וכולא דכיון דחזא שטן להקב"ה דנטה בתר איוב אמר מעתה לא יתפון הקב"ה לתת איוב למסרם על ישראל כדכתיב יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים ירטני. משל לרועה שראה זאבא שבא ליקח שה מהעדר וגירה בו תיש אחד עד שיעברו כל הצאן כך בקשה מה"ד לפגוע בישראל א"כ שאהבת הקב"ה לאיוב מביאה תקלה לישראל וישכח הקב"ה ברית אברהם אוהבו ולזה השטין וקטרג על איוב כדי שיהא נמסר ביד מדת הדין ויגאלו ישראל בני אברהם:

בקש איוב לפטור העולם מהדין וכו'. נראה דנקט בראת ג"ע וגיהנם קודם בראת צדיקים ורשעים אע"פ שבריאת צדיקים ורשעים הוא בעולם הזה ובריאת ג"ע וגיהנם הוא לעוה"ב לפי שבריאת ג"ע וגיהנם מוכיח שברא צדיקים ורשעים ואע"פ שהבחירה היא ביד האדם להרע או להיטיב כי אין ידיעתו של הקב"ה מכרעת וצדיק ורשע לא קאמר מ"מ איוב היה אומר שאילו רצה הקב"ה לא היה בורא יצה"ר ולא היו רשעים בעולם. וצריכין אנו לנקט המכתא לדרשה זו ואפשר לדרוש שמצינו שקודם מענה זו של אליפז שאמר אף אתה תפר יראה ענה איוב במענה מקודם לו ישליו אוהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו ואולם שאל נא בהמות ותורך וגו' או שיח לארץ וגו' מי לא ידע בכל אלה וגו' וה"ק שאין ראוי לעונש לחייבים השודדים הרשעים ומרגיזי אל אלא ישליו אוהלים לשודדים בטוחות ולא עונש כיון שהביא אלוה בידו שברא הקב"ה ליצה"ר בידו וא"כ מה פשע של מרגיזי אל להענישם ואולם שאל נא בהמות שבראת טמאים וטהורים חמור פרסותיו וכו' וכן העופות מה"ם ברא הקב"ה בסימני טהרה ומהם בסימני טומאה וזה תורך שהכל הוא מידו ית' ומרגיזי אל שרצה לבראות ומי לא ידע בכל אלה הדברים שבראם יד ה' עשתה זאת ורצה שיהיו אלו טהורים ואלו טמאים וכן רצה הקב"ה שיהיו אלו רשעים ואלו צדיקים. ומאי אהדרו ליה וכו' נ"ל דה"ק הלף אתה בכלל כפירותיך בהשגחה באת להפר ולבטל יראת ה' מבני אדם לומר שהוא מוכרח במעשיו והגרע שיחה לפני אל שאתה מגלה בריאת יצה"ר וגורע ומכסה בריאת התורה שהיא שיחתו של הקב"ה שהוא מתעסק בה שהיא תבלין של היצה"ר המונעת לאדם שלא יחטא וכפי זה שדרשו חז"ל בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין הבנתי מדברי הזוהר שיצה"ר נקרא חמץ שעולה במספר לק"ח שלקח טוב שהיא התורה מבטלת החמץ שהוא יצה"ר: מ"ד ברכת אובד עלי תבא וגו'. נראה שהוקשה לו מה שייכות יש בין ב' דברים אלו ברכת אובד עם לב אלמנה וע"ק מה היה ברכת אובד

עיון יעקב

למעשה וזה שהרהר לגדף הקב"ה ולהפוך קערה על פיה מצטרף למעשה וע"ז שפיר קאמר מאי קאמר על שצירף מחשבתו למעשה לה"ק ארץ נתנה ביד רשע אר"י בקש להפוך קערה על פיה ודו"ק:

אמר רבש"ע בראת שור פרסותיו סדוקות בראת חמור פרסותיו קלוטות. אך י"ל דמש"ה נולד סימן טמא בחמור להראות כי ביעקב בחר לו יה מש"ה כל הם עם הדומה לחמור והטעם שהם עובדים ע"מ לקבל פרס כמו החמור כי החמור נושא משא כדי לחמם גופו כי חמור בתקופת תמוז קרירא ליה לזה קאמר בראת גן עדן בראת גיהנם וצ"ל כדי שיהא עובד ע"מ לקבל פרס כדאמרינן לעולם יהא אדם עוסק בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וליכא למימר דלמא מש"ה נברא גיהנם וג"ע כדי למנוע הרשעים מעבירות וכדאמרינן הוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסד עבירה לזה קאמר בראת רשעים בראת צדיקים מי מעכב על ידך: **ברא** לו תורה תבלין. ומש"ע צותה התורה לא תוסיפו ולא תגרעו כדאיתא פ' בתרא דעבודת כוכבים דאם מוסיף תבלין או מגרע נעשה התבשיל לפגם ומה"ט כתיב והיה תמים והשתמר מעוני וזה הכוונה סוף פ' בראשית וירא ה' כי רבה רעת האדם וכל יצר מחשבות כי נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן לפי שלמד נח תורה ונקרא איש תמים והארכתי בזה בדרוש שבת תשובה בפרשת האזינו: מ"ד ברכת אובד עלי תבא. נראה דהרגיש בקושיא זו מדקאמר ברכת משמע שהיה ברכה ואיך קאמר אובד

עין יוסף

שהיה גוזל שדה יתומים כו' · תימא היכי עביד הכי · והא אמרינן בריש פרק איזהו נשך לא תגנובו דכתב רחמנא למה לי לכדתניא לא תגנובו על מנת לשלם תשלומי כפל (ת"ח):

ענף יוסף

לא בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין. והנה פשוט הוא שאם סבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו אי אפשר בשום פנים שירפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה. ומי שיחשוב לינצל זולתה אינו אלא טועה. ויראה טעותו לבסוף כשימות בחטאו.

המתורגמן · א) געשפאלטען. ג) צו זאממען.

יד יוסף

א קידושין דף ל' ע"ב:

חדושי גאונים

ברכת שעני שמעל פרוטה מידו מתעשר כמ"ש ז"ל וכן ומקנהו פרץ בארץ פרצו גדרו של עולם ואיך תחזיק לו טובה על שלא ייחס ההצלחה אל המזל: ועל אשר אמרתי ירא איוב אלהים שאין יראתו אלא מהעונש לכן עתה לעומת מה שבקום עשה הטבת לו עתה לא בלבד הסתר פנים רק בקום עשה ע"י עצמך שלח נא ידך באופן שיכיר כי ידך זאת והוא מחזיק בעצמו לצדיק גמור שיבעט. ועוד שנית שתגע בכל אשר לו כל ישאר לו כמה ינחם או שליראת אבד השאר יעבדך או להכיר כי לא המזל עשה שאינו מסבב ומפיל רק מעט מעט ואמר על פניך יברכך הוא כי חשש פן ישמור לפיו מחסום לדבר סרה וימצא בדאי על כן אמר מה שאפשר שיחטא הוא בהרהור שהוא על פניך מה שאינו על פני אדם כי יראה לעינים רק במה שהוא על פני ה' הרואה ללבב כי שם פני ה' צופות (חלקת מחוקק):

אמר רבש"ע בראת שור פרסותיו סדוקות בראת חמור פרסותיו קלוטות כו'. כפי הנראות יראה זה המאמר תמוה ומתמיה כי אך רגל

אהבת איתן

רבי סימאי ג' היו באותה עצה של פרעה איוב ששתק נידון ביסורים הרי שלא היו בחנם. ותירץ דיסורי איוב לא היו בחנם רק מה שנידון ביסורים קשים זה היה בחנם. וגם זה דחוק בכוונת ר' יוחנן. אלא נראה דרבי יוחנן אזיל לטעמיה דאמר לעיל במכילתין (דף טו) איוב מעולי גולה היה כו' ולפ"ז לא היה כלל מיועצי פרעה ושפיר מצ"ל לשיטתו דיסוריו היו בחנם כפשטיה דהיינו בלא חטא כלל. ומ"ש בתא"ג דאין לפרש כפשטי' כי אין לפניו עולה לק"מ דכך היא המדה וכדמסיק

[הוה] נסבי לה הוה [אזיל] שדי שמיה עלה [והוו] (ו) אתו ונסבי לה · (איוב ו) לו שקול ישקל כעסי וגו' אמר (רבא) [רב] עפרא לפומיה דאיוב חברותא כלפי שמיא.(שם ט) לא יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו אמר (רבא) [רב] עפרא לפומיה דאיוב כלום יש עבד שמוכיח את רבו · (שם לא) ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה אמר רבא (איוב בלא דידיה לא מסתכל אבל) [עפרא לפומיה דאיוב איהו באחרניתא] אברהם אפילו בדידיה לא מסתכל דכתיב (בראשית יב) הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מכלל דמעיקרא לא הוה ידע לה . (איוב ז) כלה ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה אמר (רבא) [רבה] מלמד שכפר איוב בתחיית המתים :

לב שם אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם (שם ט) אמר (רבא) [רבה] א איוב בסערה חירף ובסערה השיבוהו·בסערה חירף דכתי' אשר בסערה ישופני אמר לפניו רבש"ע ב שמא רוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב · בסערה השיבוהו דכתיב (שם לח) ויען ה' את איוב מן הסערה וגו' ויאמר אזר נא כגבר חלציך אשאלך והודיעני א"ל הרבה נימין[א] בראתי (בראשו של אדם) [באדם] וכל (אחד ואחד) [נימא ונימא] בראתי לה גומא[ג] בפני עצמו

רש"י

שהיה סבור (שאיבד) [שהיה אובד] ואת שדהו : שדי שמיה עילוה · אומר שהיא קרובתו או מדבר בה לישאנה : חברותא כלפי שמיא · מדבר לפני שכינה כאדם המתוכח עם חבירו בא ונשקל מי חייב (למי) [לחבירו] : מן הסערה . לשון שיער כדקתני הרבה

מהרש"א

השדה נתברך על ידו כדאמרינן מעשה ידיו ברכת ולזה אמר ברכת וגו' מה שנתברך קרקע של האובד והיתום עלי ובשבילי תבא כי מעשה ידי ברכת וק"ל : חברותא כלפי שמיא כו' · פי' הפסוק כעסי הם הכעסים והעונשים שבאו עלי מן שמים על ההוות והעיות שעשיתי אם ישקל זה כנגד זה במאזנים נראה איזה מהם יכריע על חבירו וק"ל: עפרא לפומיה דאיוב איהו באחריני כו' : הא ודאי משום דאסתכל בדידיה ולא היה חסיד כאברהם אין ראוי לומר עליו עפרא לפומיה אבל פירושו ככל איך עפרא לפומיה שהזכירו בשמעתין על שהטיח דברים כלפי שמיא ואמר על מה עשה ה' לי ככה הלא ברית כרתי לעיני וגו' ולזה אמר רבא עפרא לפומיה על שהרהר אחר מדותיו יתברך בזה דהא אברהם אפילו בדידיה לא נסתכל ואפ"ה לא הרהר אחר מדותיו יתברך בענין זה עצמו שהיה נסיון אחר נסיון שקרא לו לרעב שבשיבה זו ירד למצרים ולוקחה שרה לבית פרעה · ויש לדקדק היאך לא היה מסתכל אברהם בשרה מעולם כדקאמר הכא מדכתיב הנה נא ידעתי וגו' והרי אמרו בפרק שני דקדושין אסור לאדם שיקדש אשה עד שיראנה שמא יראה בה כו' ואברהם אבינו קיים מילי דרבנן ואפילו עירובי תבשילין כדאמרינן ביומא וי"ל דודאי ראה אותה בנעוריה קודם שנשאה מדרב יודא שמא תתגנה כו' אלא דאחר שהיתה נשואה לו לא ראה אותה מתוך צניעותו והוא חשב כי לא עמד ביפיה בזקנתה כי היתה בעת הזאת לפי הכתובים יותר מס' שנה ולפי שע"י מעשה נסתכל בה עתה כדאיתא בתנחומא וראה שעמדה ביפיה מהפלא שנעשה בה בת כ' כבת ז' ליופי כו' וע"כ אמר עתה לפי זמן זקנתך ידעתי כי יפת מראה את ולפי מה שפירשנו אהא דאמר פרק נושאין גבי אברהם דכתיב יהיה לך ולזרעך אחריך וגו' ה"ק דלא תנסב שפחה כו' דלא קיים אברהם כל התורה אלא עד אחר שימול לק"מ דכשנשא שרה לא קיים אברהם כל התורה ולא היה חש להא דרב יודא ודו"ק : מלמד שכפר איוב בתחה"מ · ורש"י בספר איוב לקח לו דרך אחרת ודרש לה מקרא דלעיל מיניה לא תשוב עיני לראות טוב : ובסערה השיבוהו כו' · יראה שסמך עלמו בהך דרשה במה שאמר באיוב סימן י"ג למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך כפי מה שבארנו כי איוב היה כופר בהשגחה פרטית וז"ש שמא רוח סערה עברה לפניך שהם מלאכי משחית שנקראים רוחות המסערים את העולם ועוד ע"ש השטן שנדמה לרשעים לסער והם עוברים לפניך ומפסיקין ההשגחה בינך לבין העולם כמ"ש לעיל בפסוק ארץ נתנה ביד רשע שהוא השטן שאינו משגיח במעשה הטוב ופני שופטיה שהוא הבורא יתברך יכסה מלהשגיח והוא שאמר כי ע"י שאין אתה עצמך משגיח נתחלף לך בין איוב לאויב כההוא עובדא דריש חגיגה דא"ל מלאך המות לשלוחיה אייתי לי מרים מגדלת שיער כו' כי גם השטן גופיה לא יטעה כדלעיל שהוא המתעה ומרגיז ונוטל נשמה אבל שלוחו טעה ולא ידע את מי התעה השטן וז"ש אשר ע"י סערת השטן ישופני והרבה פצעי חנם כי נתחלף לו בין איוב לאויב והם בעצמם דברי איוב שאמר למה פניך תסתיר מלהשגיח במעשי ותחשבני חילוף איוב לאויב לך וחושבנא דדין כמו דין וע"פ שאמרו פ"ק דסוטה ג' היו בעצת פרעה בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נידון ביסורין יתרו כו' ולזה אמר שבשביל ששתק לא היה ראוי ליסורין כאלו רק פרעה הנקרא סתם אויב כדכתיב אמר אויב וגו' תרעץ אויב וגו' הוא ראוי ליסורין ואפשר שע"ז אמר לעיל בשפתיו לא חטא ששתק אבל בלבו חטא שהיה בלבו רע על ישראל והקב"ה מצרף מחשבות העובדי כוכבים למעשה ולזה אמר לדעתו שלא חטא שנתחלף לך בין איוב לאויב לפרעה שנקרא סתם אויב לאיוב ששתק ולא

עיון יעקב

אובד משמע שיש אבוד להכי דריש שהיה גוזל שדה יתומים ושדה נקרא ברכה כדאיתא בשופטים סימן א' ותסיתהו לשאול מאת אביה השדה וגו' ותאמר הבה לי ברכה ועיין במהרש"א והאובד קאי על יתומים : לו שקול ישקל כעסי וגו' אמר רבא עפרא לפומיה דאיוב חברותא כלפי שמיא . נראה שמה שאמר שקול ישקל כפל לשון לומר שישקול הרבה פעמים וכיון שא"א לנמנם יתן בכל פעם הכרע לזכיותיו כיון שא"א לנמנם כדאיתא ברמב"ם פ"ה מהל' גניבה ובח"מ סימן רל"א סעיף י"ד וע"ש בסמ"ע סעיף כ"ה ולהכי שפיר קאמר חברותא כלפי שמיא דאע"ג דבידי אדם א"א לנמנם מ"מ בידי שמים אפשר לנמנם וזה שאמר חברותא כלפי שמיא : עפרא לפומיה דאיוב . קאמר לשון זה ע"ש דכתיב באיכה ג' יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה וכן היה באיוב תקוה שהיה הכל לו למשנה : אבל אברהם אפילו בדידיה לא מסתכל . אף על גב דקי"ל אסור לאדם שיקדש אשה עד שיראנה מ"מ כיון דהטעם שמא ימצא בה דבר מגונה וזה כיון שלא חפץ לראותה לכן מותר לקדש בלי ראותה ועי' במהרש"א : מלמד שכפר בתחיית המתים . ואע"ג דהכופר בתחיית המתים הוא מאותן שאין לו חלק לעוה"ב כדאיתא ריש פ' חלק מ"מ רבא אזיל לטעמיה דקאמר בסמוך שלא נענש איוב על זה כי לא בדעת ידבר ואין אדם נתפס על צערו ולמ"ד לעיל איוב מאה"ע ולא נכפל שכרו אלא כדי להאבידו מעולם הבא לק"מ :

אשר בסערה ישופני אמר לפניו רבש"ע וכו' נתחלף לך בין איוב לאויב . אפשר דדרש לשון ישופני מלשון שפופה מים שמריק המים מכלי אל כלי ומשפך הכלי כן היפך הש"י איוב לאויב : ויען ה' את איוב מן הסערה וכו' . מביא תמשה ראיות נגד העוה"ז שנברא

הרי"ף

שבקש איוב לזה דרש שהיה גוזל שדה יתומים ומשביחה והוא נתכוון שהיה נוטל השדה מהיתומים בזרוע והיה שולח לדבר להאלמנה אם היתומים וכל העם היו חושבים שהיה לוקח השדה של שמת וגם את אשת המת קונה אותה לו לאשה והיו קופצים עליה הרבה בני אדם לישא אותה וביני ביני היה משביח שדה היתומים מחמת הוצאות שהוציא על השדה וביני וביני נשאת האלמנה והיה מחזיר השדה שתשוב לאבודה והיו מברכין את איוב היינו ברכת אובד עלי תבא וגם לב האלמנה ארנין שקפצו עליה מגד מאי דשדי שמיה עלה ואתו ונסבי לה והכל נמשך מלקיחת השדה של היתומים כנזכר : לו שקול ישקל כעסי וגו' חברותא כלפי שמיא כו' . פירוש דדריש כעסי על מה שהיה מכעיס למקום והיה אומר שאם במאזנים ישקלו העון והעונש היה העונש יותר מדאי וע"כ עפרא בפומיה דאיוב חברותא כלפי שמיא לומר כא ונשקול : כלום יש עבד שמוכיח לרבו . וקשה דילמא הכי קאמר לא יש בינינו מוכיח לפי שאין העבד ראוי להוכיח את רבו ולכך אין מי שיהיה בינינו מוכיח מפני שכלנו עבדים ומי יוכיח לרבו וא"כ מנ"ל שאמר איוב שהיה רוצה להוכיח לרבו ונראה דיליף ליה מדקאמר בתריה יסר מעלי שבטו ואימתו אל תבעתני אדברה ולא איראנו דמשמע שאמר לא יש בינינו מוכיח מפני היראה ואילו יסלק השבט מעליו יהיה מוכיח לרבו וידבר בלי פחד ועל זה אמר עפרא לפומיה דאיוב : הנה נא ידעתי מכלל דמעיקרא לא הוה ידע לה . מכאן קשיא לפרש"י בחומש שפירש הנה נא הגיע השעה שיש לי לדאוג על יופיך ידעתי זה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו נכנסים בין אנשים שחורים ומכוערים והכא אמר רבא אברהם אפילו בדידיה לא מסתכל . וצ"ל דרש"י ז"ל אזיל לשיטת ב"ר שדרשו הנה נא ידעתי שע"י שדרך אדם מתבזה וזו עומדת ביפיה ורבי עזריה אמר הלכנו לארם נהרים וצובה ולא מצינו אשה נאה כמותך עכשיו שאנו נכנסים למקום כעורים ובחורים עאכ"ו וע"פ דרשה זו פירש"י כך : מלמד שכפר בתחיית המתים . וא"ת דלמא אמר' לא יעלה מעצמו אלא הקב"ה

ענף יוסף

כי הנה יאס"ר באמת חזק הוא באדם מאד ומבלי ידיעתו של האדם שולט הוא ומתגבר בו ושולט עליו . ואם יעשה כל התחבולות שבעולם ולא יקח הרפואה שנבראת לו שהוא התורה כמו שכתבתי לא ידע ולא ירגיש בהתגברות חליו . אלא בשימות בחטאו ויאבד נשמתו (מסלת ישרים פ"ה) :

יד יוסף

א נדה דף כ"ב ע"א:

ב הרמז בזה כי שם איוב מראשו לסופו נוטריקון אשר בשערה ישופני והרבה. לכן דרשו שמא בשביל חלוף איוב הרבה פצעי (מרגליות התורה) :

חדושי גאונים

על לשונו לחשוב שור וחמור יחדו בזה המשל . וכן בריאתם אל בריאת גן עדן וצדיקים ורשעים וגיהנם . אבל אחר העיון היטב נדע שדבריו עמוקים לדקו יחדו . וזה שרמז כי הנה השור שהוא הבהמה הטהורה הנה ברא פרסותיו סדוקו' מה שענין בריאתו יורה על סימני טהרה וקדושה על הגן עדן וצדיקים אשר לפניהם את הטוב ואת הרע ויבחרו בחיים ולפיכך פרסותיו סדוקות יחלקו לחצי אתת הנה ואחת הנה להורות ולהבדיל בין הקדש ובין החול בין הטמא ובין הטהור . והמנם החמור הבהמה אשר איננה טהור' פרסותיו קלוטות . מה שיורה ענין בריאתו על הרשעים וגיהנם כי הם אשר לא ישומו אל לבם הבדל זה הסידוק אשר יחלק לחצי כמו שזכרנו וזה ביאור יפה אף נעים לאשר נתן לו ה' עינים לראות ולב לשמוע.(דרש משה): הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את. ודעת רז"ל שלא נסתכל בה מעולם עד

אהבת איתן

תלמודא בפרק במה בהמה (דף נה) דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון.ואין בזה עולה כי הוא לטובתם כדי להרבות שכרן בעוה"ב ע"ד כי את אשר יאהב ה' יוכיח או כדי לכפר עון הדור . ומיהו ר' סימאי דאמר דאיוב היה מיועצי פרעה ועל ששתק נידון ביסורים ע"כ דלא ס"ל הא דרבי יוחנן דמפרש הנם ממש אלא כמ"ש מהרש"א כאן שהוא לפ"ד השטן שאמר החנם ירא איוב אלהים . וה"נ צ"ל לר' אמי דס"ל בפ' במה בהמה שם דאין יסורין בלא עון וע"כ ס"ל דאיוב היה בו עון והנם דקרא

המתורגמן . א) האָארע . ג) גרובע .

חטא · ואמר מן הסערה השיבוהו הרבה נימין כו' · שהשיבוהו מחכמת היצירה שהוא יתברך משגיח בפרטי הדברים אפילו הוא כחוט השערה והנך נימי מוקמינן ליה בפ' בא סימן דהיינו דווקא בראש אדם אבל בשערות בגופו יש ב' נימין בגומא אחת וזו מחכמת היצירה פרטית שבאדם דאין לך מין שמגדל ומצמיח בראש שער תמיד כמו אדם והוא כי הנשמה אשר בראשו יותר מבשאר ב"ח דוחה למותרות החומר תמיד וע"כ הוא מגדלם לעולם וצריך לכל אחד ואחד שיעור יניקה דוגמת האילנות המגדלין דבעי לכל אחד ואחד שיעור יניקה שאם היו רצופין יותר ממטע עשרה לבית סאה היו מכחישין כח הקרקע כן נימין הללו שאם היו יותר רצופין משיעורן דהיינו ב' נימין בגומא אחת היו מכחישין כח החיוני והחושים שיוצאים ממנו ונזכר מאור עיניו של אדם שהוא ראש החוש · ואמר אם הוא משגיח שלא נתחלף לו בין גומא לגומא כו' שהוא פרטי יצירה בדבר קטן כ"כ כחוט השערה בין איוב כו' · והוסיף עוד בזה במה שהש"י משגיח בהויה הטבעית בדבר קטן כ"כ כטפה וז"ש מי פלג לשטף תעלה הרבה טיפין כו' · ולא דרש ליה הכא האי קרא אלא לענין שכל טפה וטפה יש לה תעלה ודפוס בפני עצמה אבל בפי' רש"י באיוב דרש מהאי קרא כמי קדרשה דלעיל שפירש מי פלג לשטף תעלה בערביא קורין לשערה שיטפא כל שער שבראש פלגתי לו תעלה גומא לינק כו' ד"א לשטף טפת כו' עכ"ל ע"ש ולא ידעתי מנין לו והוסיף עוד בהשגחה פרטית בקול הרעמים שהם ממעשה בראשית כדאמר בפרק הרואה : וז"ש שאלמלא ב' קולות יוצאות כו' · אשר נוסח הברכה שם שכח גבורתו מלא עולם שכח קול אחד מגבורתו כמ"ש קול ה' בכח וגו' מלא כל העולם אבל ב' כחות משני קולות בשביל אחד לא יכילם כל העולם והוסיפו עוד לבאר מחכמת היצירה כי היעלה זו בעת לידתה היא עולה בגבול הנשר אשר במרום הרים קנו מכל המינים והוא העוף הידוע בודאי דורס מינים אחרים ואעפ"כ היתה בו חכמת היצירה בהשגחה פרטית להציל שם בגבולו את בני היעלה ע"י הנשר וכן אמר בחכמת היצירה והשגחה פרטית באילה זו כי רפואתה ע"י נשיכת דרקון שהוא נחש הממית בנשיכתה כל שאר המינים ונזכר ענין זה מחכמת היצירה שהאילה מרחיקה ארס הנחש כמ"ש במדרש ילקוט באילת השחר בית שיש בו נחשים מביא קרן של אילה ומעשנין בתוכו ומיד הנחשים בורחים כו' ע"ש : איוב לא בדעת ידבר וגו' וכתיב כי לא דברתם אלי נכונה וגו' מהרש"ל מוחק האי קרא דכי לא דברתם אלי וע"ש אבל בילקוט ובפרש"י [בס' איוב] הביאו הך דרשה דמכאן שאין אדם נתפס כו' מקרא דכי לא דברתם וגו' ומהרש"ל הבין דלפי גירסא זו מרמיות ב' המקראות קדרים ואינו כן אלא דמתוך כל אחד משני הכתובים קאמר דלמדנו דאין אדם נתפס כו' דאליהו בא כמתגלגל בעד איוב נגד פני ג' רעיו כי לא בדעת וברשע ידבר אלא מחמת צער ויסורין כפרש"י בשמעתין וכן בא הקב"ה להתגלגל עליו כי לא דברתם אלי נכונה וגו' כפרש"י בספר איוב ואם הוסיף לדבר מפני קושי ויסורין כו' וק"ל : שנכנסו כולם בשער א' וכו' · דקדקו כן מלשון ויועדו יחדיו שהשער הנזכר ברוב המקרא הוא מקום הועד כמו בשעריך שתרגומו לתרע בית דינך ואמר שנזדמנו בבואם למקום שהיה איוב שם ברגע אחד למקום הועד כאילו ג' ריעיו נעשו ביחד ב"ד ובית הועד שם : ואמרו בין כל או"א ג' מאות פרסה · לבא לנוד לו ולנחמו גימטריא הכי הוה :

נימין בראתי באדם : משמשות את הארץ: עושות את הארץ כטיט: דרקון · נחש: מבישה · נושכה : ומתרפה · לשון רפיון: שאין אדם נתפס. להתחייב על שהוא מדבר קשה מחמת צער ויסורין דקאמר לא בדעת ידבר ולא אמר ברשע ידבר אלא לא בדעת ידבר :

עצמה שלא יהו שתים יונקות בגומא אחת שאלמלא ב' יונקות בגומא אחת מחשיכות מאור עיניו של אדם בין גומא לגומא לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי · (איוב לח) מי פלג לשטף תעלה[וגו']הרבה טיפין בראתי בעבים וכל טפה וטפה בראתי לה דפוס[א] בפני עצמה[כדי] שלא יהו (שתים בדפוס) [שתי טיפין יוצאות מדפוס] אחד שאלמלא (שתים בדפוס) [שתי טיפין יוצאות מדפוס] אחד מטשטשות את הארץ ואינה (עושה) [מוציאה] פירות בין טפה לטפה לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי · ומאי משמע דהאי תעלה לישנא דדפוס הוא אמר רבה בר (עולא) [שילא] דכתי'(מ"א יח) ויעש תעלה כבית סאתים זרעי (איוב לח) ודרך לחזיז קולות הרבה קולות בראתי בעבים וכל קול וקול בראתי לו שביל בפני עצמו [כדי] שלא יהו שני קולות יוצאות משביל אחד (שאם יהיו) [שאלמלי] שני קולות יוצאין משביל אחד מחריבין את כל העולם. בין קול לקול לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי · (שם לט) הידעת עת לדת יעלי סלע חולל אילות תשמור יעלה זו אכזרית על בניה ובשעה שכורעת [שם ע"ב] ללדת עולה לראש ההר כדי (שתפול ממנו ותמות) [שיפול ממנה וימות] ואני מזמין לה נשר שמקבלו בכנפיה ומניחו לפניה (ואינו מקדים ואינו מאחר אפילו רגע אחד שאם מאחר אפילו רגע אחד מיד מתה) [ואלמלי מקדים רגע אחד או מתאחר רגע אחד מיד מת] בין רגע לרגע לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי · (שם) חולל אילות תשמור אילה זו רחמה צר ובשעה שכורעת לילד אני מזמין לה דרקון שמכישה בבית הרחם ומתרפה ויולדת (ואינו מקדים רגע ואינו מאחר רגע שאם) [ואלמלי] מקדים רגע אחד או מאחר רגע אחד מיד מתה בין רגע לרגע לא נתחלף לי בין איוב לאויב נתחלף לי · (שם לד) איוב לא בדעת ידבר ודבריו לא בהשכל (וכתיב (שם מב) כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב) אמר רבא מכאן שאין אדם נתפס (על) [בשעת] צערו : לג שם וישמעו שלשת רעי איוב וגו' (איוב ב) מאי ויועדו יחדיו אמר רב יהודה אמר רב מלמד שנכנסו כלם בשער אחד ותנא בין כל אחד ואחד שלש

הרי"ף

מוריד שאול ויעל שהקב"ה מעלה משאול נפשו וכן פי' בס' הזוהר . ואפשר דדריש הכא מדסמיך לכלה ענן וילך והענן כשהוא כלה הוא הולך לגמרי אלא שהקב"ה מעלה נשיאים ועננים אחרים כן יורד שאול לא יעלה שוב לגמרי :

וישמעו שלשת ריעי איוב וגו' מנא ידעי וכו' . וצריך לפרש מניין להו לרז"ל כן דדילמא היו יושבים כל אחד בעירו זה מרחוק ומקרוב ונשמע לרחוקים השמועה בתחלה ונסעו ללכת ואח"כ שמעו הקרובים ונפגשו שניהם לבא גם יחד . וע"ק מהו זו שאלה שאלו מנא ידעי ודילמא מפני השמועה שמעו . וכ"ל שדקדקו בכתוב שאמר וישמעו שלשת ריעי איוב ולא הזכיר שמותם ואח"כ כשהזכיר ביאתם אז הזכיר השמות כו' . וכך היל"ל וישמעו שלשת ריעי איוב כו' ויבואו לנוד לו ולנחמו . ועוד יש לדקדק שאמר איש ממקומו כי פשוט הוא שלא באו ממקום אחר כי אם ממקומם . ועוד דהיל"ל ויבואו ממקומם מאי איש ממקומו ולכך דרשו שאלו הג' אנשים היו אוהבים זה לזה ביותר עד שכ"א מהם היה לו במקומו כלילא כו' או אילנות כשם כולם וא"כ איש אחד ממקומו שלא היו אלו ברגע א' ידעו כולם רעתו וצערו של איוב ואם היו כ"א מקלתו זה במקום רחוק וזה במקום קרוב איך נתוועדו יחדיו לבא זה עם זה ולא בא האחד קודם לחבירו ולזה דרשו שהיה ג' מאות פרסה בין כל אחד ואחד ולכן ויועדו יחדיו בבת א' לבא כולם בשעה א' כי בשעה שנסע הא' נסע גם הב' והג' ולכך שאל מנא ידעי לבא כולם בפעם א' והשיב מהכלילי או מהאילנות ובזה נרמז יפה מ"ש איש ממקומו היו אתו דמות פניהם של אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ויבואו לנוד לו ולבכות על צערו של איוב ונהו לנוד לו ולנחמו על מיתת בניו ואבדן נכסיו ומרוב צערם של חביריו שהיו מצטערים במוהו לא דברו אליו דבר כי הכאב גדול להם מאד

עיון יעקב

שנברא בה"א להראות שהקב"ה משגיח בעוה"ז ונגד חמשה חושים שאפשר לטעות בהם והם חוש הראיה וחוש השמיעה וחוש הטעם וחוש הריח וחוש המישוש :

ותנא בין כל אחד ואחד שלש מאות פרסה . שמעתי לפרש שאחד מהם היה דר על ראש ההר ושלשה רעיו כמין גאם בענין שהיו רחוקים זה מזה בשוה : **או חברא** כחברי

חדושי גאונים

אותם שעה. כי אברהם לענותנותו הגדולה היה כורת ברית לעיניו וכענין שאמר איוב (איוב ל) ברית כרתי לעיני . כי הצדיקים כורתים ברית עם אבריהם שלא יזיקו אותם כאדם הכורת ברית עם אויביו שלא יזיקוהו . וכד"א (שמות כג) לא תכרות להם ולאלהיהם ברית. שאין לך אויב שיריע לאדם כרוע פעולותיו (רבינו בחיי) :

אהבת איתן

מפרש כמ"ש לרבי סימאי . אבל הקשה המהרש"א שם לרבי אמי דאינו דומה שהיה עון באיוב שנא' באיוב איש תם וישר גו' וקושיא זו תקשי ג"כ על רבי סימאי . אלא י"ל כמ"ש בחידושי לשבת דגם ר' אמי מודה דעון זה שאדם נידון עליו ביסורים אינו שוה בכל אדם רק לפי ערך האיש דגבי צדיק הקב"ה מדקדק עמו כחוט השערה ומייסרו גם על עון קל שלא היה נחשב לעון לאדם אחר . ולפ"ז י"ל דמה ששתק איוב בעצת פרעה לא נחשב לעון רק לגבי דאיוב ע"ל הדקדוק וא"כ אינו סותר למאי דכתיב עליו איש תם וישר וגו' שהוא ע"ל האמת. וזהו ותסיתהו בו לבלעו חנם היינו מצד הדין אבל על צד הדקדוק לשומת צדקתו של איוב היה בו מחמת הסתת וקטרוג של השטן :

ברית כרתי לעיני וגו' אמר רבא עפרא לפומיה כו' אברהם אפילו בדידיה לא מסתכל . והקשה המהרש"א דמשמע שלא ראה אותה כלל אם כן איך קידש אברהם לשרה הא קיי"ל דאסור לקדש אשה עד שיראנה וכ"ה בס' לחם לדרך. ומ"ש מהרש"א דקודם שנימול לא קיים א"א את התורה ז"א כמ"ש בחי' . אך י"ל עפ"י דאמרינן לקמן (דף קס"ח) האי צורבא מרבנן דאזיל לקדש איתתא לדברי' ע"ש בהדי' פירש רש"י שמסתכל ומכיר בנשים אבל צורבא מרבנן לאו אורחיה למידק ולהסתכל

המתורגמן. א) פרעססע, פארעם.

כבוחלא דרישקא במיניה · אע"ג דכחול הוא שחור כדפירש בה"ג אוכמי
אוכמי (חולין מו:) היינו דמיא לבוחלא ה"פ כי היכי דבוחלא
דרישקא מקרין ומאיר משאר כחול כך היא היתה נאה משאר נשים וקרן
הפוך לשון כי קרן עור פני משה (שמות ל"ד) והשתא אתי שפיר הא
דמייתי ותקרעי בפוך עיניך דכחול דומה
לפוך שנותנין [כחול] בעין אבל לפי'
הקונט' דגרס כי כורכמא דרישקא קשה
לרשב"א אם כן מה מייתי מכי תקרעי
בפוך עיניך ויונתן תרגם נרד וכרכום
רשק וכרכום כפרים עם נרדים עם
ריסקא (שיר ד') :

כלילי הוו להו · כתרים ובכל כתר ג' פרצופין ואיש את שמו מחוקק על
הפרצוף וכשבאין יסורין על א' מהם פרצופו משתנה וכן אילני : דכמשא .
לגד"א : או חברא כחברי דאיוב · אם אין לו לאדם אוהבים נוח לו שימות :
לרוב על פני האדמה · ובנות יולדו להם : רבייה באה לעולם · כשנולדה בת
לפי שממהרת (להזריע) [להיות לה
זרע] : הוכפלו ביופיין · ואין לך כפל
טוב ממנו : שדומה ליום . ברה כחמה:
קציעה. מין בושם הוא: קרנא דקרש .
מין חיה וקרניה משחירין כמין צבע :
כורכמא דרישקא· כרכום [של גן] הגדל
בגינה : במיניה · שהוא משלה משאר

א שלש מאות פרסה מנא הוו ידעי איכא דאמרי כלילי הוו להו וא"ד אילני הוו להו כיון דכמשי(א) הוו ידעי . אמר רבא היינו דאמרי אינשי או חברא כחברי דאיוב ב או מיתותא. (בראשית ו) ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה [ובנות יולדו להם] רבי יוחנן אמר רבייה באה לעולם רשב"ל אמר מריבה באה לעולם א"ל רשב"ל לדידך דאמרת רבייה באה לעולם מפני מה לא נכפלו בנותיו של איוב א"ל (אף על פי) [נהי] דלא נכפלו בשמות [אבל] נכפלו ביופיין דכתיב (איוב מב) ויהי לו שבענה בנים ושלש בנות ויקרא שם האחת ימימה ושם השנית קציעה ושם השלישית קרן הפוך . ימימה [שהיתה] דומה ליום . קציעה [שהיה] ריחה נודף כקציעה . קרן הפוך אמרי דבי רבי שילא שדומה לקרנא דקרש . מחכו עלה במערבא קרנא דקרש לקותא היא אלא אמר רב חסדא כבורכמא (ג) דרישקא במיניה כדכתיב (ירמיה ד) כי תקרעי בפוך עיניך . ג ר' שמעון ברבי איתילידא ליה ברתא הוה קא חלשא דעתיה א"ל אבוה רבייה (נולדה לך) [באה לעולם] אמר ליה בר קפרא תנחומין של הבל נחמך אבוך דתניא ד אי אפשר

מהרש"א

א"ד כלילי הו"ל כו' · אם היה מעשה כישוף אתי כמ"ד בפרק ד' מיתות דלא נאסר כישוף לבני נח ויהיה מלת וישמעו לפ"ז לאו לשון שמיעת אוזן ממש אלא מלשון שמיעה וידיעה שכלית ע"י הכלילי ואילני דהו"ל דאל"כ אף שהיה הדרך שוה ביניהם ג' מאות פרסה לא היה אפשר להם להזדמן ביחד דא"א שיזדמן להם השמועה מפי המגידים ברגע אחת מלומלם אי לאו ע"י כלילי או ע"י אילני ויש לכוין בזה ברמז כדאמרינן לעיל היה בה עץ שעתיו ארוכות כעץ דהיינו ע"י אילן זה ניכרים שנותיו לטובה : [אי חברי כחברי דאיוב וכו' · ע"פ מה שאמרו במס' תענית גבי חוני המעגל היינו דאמרי אינשי או חברותא או מיתותא אמר בכאן דלאו בחברי דעלמא קאמרינן אלא כחברי דאיוב דבאו וגדו כ"כ פרסאות כדי לנחמו] : רבייה באה לעולם כו' · פרש"י שממהרת להיות לה זרע עכ"ל הכי אמרינן בפרק בן סורר ממאי דילמא תרווייהו בט' אוליד ובת שבע בו' אוליד משום דאתתא בריא תדע כו' אבל יותר נ"ל לפרש דיותר מתרבה העולם ברוב נקבות מברוב זכרים כדאמרי' בסוטה א"ל הקב"ה לפרעה רשע מי שנתן עצה טפש היה לך להרוג את הנקבות אם אין נקבות זכרים מהיכן ישאו נשים אשה אחת אינה יכולה ליטול ב' אנשים אבל איש אחד יכול לישא מאה נשים ולהוליד מהם כו' ומ"ד מריבה באה לעולם כמ"ש בפרק הבא על יבמתו לא זכה מנגדתו : מפני מה לא נכפלו בנותיו כו' א"ל נהי דלא נכפלו בשמות כו' · ויש לדקדק בזה דמה שטענו לא הודה שהוא שאל לו למה לא נכפלו בנותיו דהיינו שלא היה לו ו' כמו שנכפלו כל שאר הדברים והוא השיב לו נהי דלא נכפלו בשמות ואכתי תקשי למה לא היו לו ו' בנות ויש לפרש דלפי הנראה מהכתוב שכל מה שנכפל כאן היינו שלא נשארו מן הראשונים כלל וכל הכפל נתוסף דבהמות כתיב ותפול שבא ותקחם וגו' ותבער בצאן וגו' ויפשטו על הגמלים וגו' אבל במעשה הבנים והבנות לא נזכרו שם שמתו ואפשר שנצולו וע"כ לא נתוסף לו כאן רק הכפל שהוא ג' ועם ג' הראשונות הרי הם ו' . אבל הא קשיא ליה דא"כ למה נזכרו רק הג' כאן בשמות ולא ג' הראשונות אבל אם נאמר שכבר מתו הראשונות ניחא שלא חש להזכירן בשמותן כיון שמתו בנערותן וא"כ הוא תקשי ולמה לא נכפלו הבנות והשיב לו דקושטא שלא מתו הראשונות ודקשיא לך למה לא נזכרו בשמותן שלא נזכרו כאן גם שמות הראשונות נהי דלא נכפלו בשמותן נכפלו ביופי דגם אותן שנזכרו בשמותן כאן לא נזכרו אלא ע"ש שמותן שנכפלו ביופי כדמסיק ימימה כיום כו' · ולפי דרך זה יתיישב דמאן דלית ליה נמי רבייה באה לעולם ואית ליה אשרי מי שבניו זכרים כו' כדלקמן וא"כ תקשי ליה למה לא נכפלו בניו של איוב ואפשר שהוא מפרש עד"ז ויפול על הנערים וימותו הם הנערים שהיו אצלם לשמש להם אבל הבנים עצמם לא מתו ומדלא כתיב ויפול על הבנים וימותו וכן מוכח בקרא דכתיב בניך ובנותיך אוכלים וגו' ויפול על הנערים וגו' ואם על הבנים קאי א"כ ג"כ על הבנות קאי וה"ל למכתב ויפול על הנערים והנערות שהם בניו ובנותיו אבל אי קאי על הנערים שהיו אצלם לשמש ניחא דבין בניו ובין בנותיו נשארו בחיים וכן ותקחם ולא

עיון יעקב

כחברי דאיוב או מיתותא . לפי פרש"י הדבר תמוה מה כולי האי שאין לו חבר נאמן לכך יבחר המות מחיים ואפשר לפרש דה"ק או חברא כחברי דאיוב שראינו שהלכו ועלעלו עצמם שלש מאות פרסה בשביל לנוד לו ולנחם ראינו שהיו בשלימות עמו או מיתותא כלומר או ע"י מיתה ניכר שהיה בשלימות עמו וכדאמרינן מת אחד מן החבורה ידאגו כל החבורה ועי"ל ע"ד דאיתא בב"מ פ"ה דף ס"ב שנים שהיו מהלכין בדרך מועט שיעתו שניהם וימותו ולא יראה אחד במיתת חבירו עד שבא ר"ע ולימד חייך קודמין לחיי חבירך לס"ק או חברא כחברי דאיוב שהיו אוהבים ונפש אחת או מיתותא שחייו קודמין לחיי חבירו כיון שאינו אוהבו כנפשו כמו חברא דאיוב : ר' יוחנן אמר רבייה בא לעולם . עי' פירש"י ומהרש"א ועי"ל דהפי' רבייה לשון מגדלת וכדאיתא לקמן פ' מי שמת דף קמ"א בת בתחלה סימן יפה לבנים א"ד דמרביא אחי פרש"י מגדלת ע"ש ומ"ד מריבה ע"ד דאיתא בכתובות דף נ' וראה בנים לבניך שלום על ישראל דלא ליתו לאנצויי ע"ש ועיין ספ"ג דנדה בא זכר בעולם בא שלום בעולם ע"ש : הוכפלו ביופיין . כי אין אשה אלא ליופי ואף על גב דכתיב אשה יראת ה' היא תתהלל מ"מ הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ועיין במהרש"א למה לא תקשה על הבנים ובאמת על הבנים י"ל כפשוטו שאוכפל בתורה ובמעשים טובים :

הרי"ף

מאד ואין חבוש מתיר עצמו לנחם עצמו . אחרי כן פתח איוב את פיהו אז עמו גם הם לו דברי נחומים : הוכפלו ביופיין כו' · נראה דדריש ליה מדמצינו שהזכיר עכשיו שמות הבנות מה שלא הזכירן בתחלה לומר שעכשיו שהוכפלו בנוי נקראו ימימה קציעה ע"ש אבל בתחלה שלא היו יפות כ"כ לא נקראו בשמות אלו : כבורכמי דרישקא כו' · ועיין בתוס' והקשה מרשב"א כו' ואפשר לתרץ שהיה מן כרכום שכוחלים בו העינים :

ענף יוסף

לג רבי שמעון ברבי איתיליד ליה ברתא הוה קא חלש דעתיה כו'. ונראה להסביר את הדבר שיותר טובה לעולם כשנולדה נקבה יותר משנולד זכר שלמשל אם יש עשרה זכרים ומאה נקבות יכול ליקח כל זכר עשרה נקבות . ואם יולד עוד זכר לא נולד רביה בעולם רק מה שהוא נולד . דהא הזכרים שהיו כבר בעולם יכלו ליקח כל הנקבות . ואין העולם צריכין להזכר שנולד מעכשיו . אבל אם נולדה נקבה עוד באה רביה לעולם מה שלא היה מתחלה . אבל למי הוא הטובה להעולם יש יותר טובה כשנולדה נקבה . אבל למי שנולד לו יותר טובה כשנולד לו זכר משום דזכר אחד יכול ליקח כמה נקבות ויהיה לו זרע מכל אחת ואחת . לאפוקי כשנולדה לו נקבה אין לו זרע רק מהנקבה אחת ותו לא . וזהו הניחום שניחמו אביו רביה בא לעולם פי' שלעולם יותר טובה כשבאה לעולם נקבה דרביה מחודש בא לעולם מה שלא היה מתחלה . ובר קפרא אמר לו תנחומים של הבל ניחמך אביך . שהטובה היא לעולם . אבל לך היה הטובה יותר כשהיה נולד זכר והזכר ישא נקבות רבות ויהיה לו בנים מרובים (שנות אליהו בליקוטים) :

עץ יוסף

לג רבייה באה לעולם · כשנולדה בת · ודייק כן משום דקשה מאי קמ"ל דאטו עד השתא לא נולדו בנות · אע"כ ה"ק שברכת הרבייה היה ע"י לידת בנות הרבה שאיש אחד יכול לישא נשים הרבה · ורשב"ל אמר דבא לומר שמריבה באה לעולם ע"י לידת בנות הרבה · כמ"ש בפרק הבע"י לא זכה מנגדתו . או אפשר כשנושא אדם נשים הרבה מריבה בביתם שהם צרות ומנאות זו את זו : לקרנא דקרש· מין חיה וקרניה משחירין כמין צבע·והערוך פי' קרן של חיה שהיא קרש. ואמחכו עלה במערבא קרנא דקרש לקותא הוא כלומר אינו יפה מפני שיש בו גוונים · אלא אמר ר"ח כבורכמא דרישקא במיניה כלומר קרן כרכום שהוא חשוב במינו מכל מיני שאר כרכום עכ"ל הערוך ערך קרן : הוה קא חלשא דעתיה · פי' שהיה מצטער · ועיין ב"ר פ' כ"ו · ומ"ש שם :

יד יוסף

א היינו שהיה הר והעיגול מלמטה היה ט' מאה פרסה ומלמטה עד הראש היה ג' מאות פרסה וא' היה דר בראש ההר : ב תענית דף כ"ג ע"א ע"ש ברש"י: ג ב"ר פרשה כ"ו ילקוט סדר בראשית: ד סנהדרין דף ק' ע"ב קידושין דף פ"ב ע"ב פסחים דף ס"ה ע"א:

חדושי גאונים

ותנא בין כל אחד ואחד שלש מאות פרסה. ועיין בפירוש מהרש"א שמניא גימטריא ואינו אלא דברי נביאות ולענ"ד נראה שכן דרך הגמרא לומר בדרך גוזמא וכמו דאמרינן בבבא בתרא בהספינה גבי מעשה דרבה בר בר חנה בין גלא לגלא תלת מאות פרסי ורומא דגלא ג' מאות פרסי ואף שיש לו פירוש ע"פ הסוד הנגלות לנו וכו' ודאיה לדברי מפרק התוכל וזה לשונו ואמרי אינשי שיתן רהוטי רהוט ולא מטו לגברא דמלפריס כרידומלייניך תוספות שיתין רהיטין פי' הר"ר מבולם שיש בשנה שבה עתים וכו' ובתגם דתק דאורתא דתלמודא בהכי כמו שיתין תכלין וכו' ובאלו טרפות שיתין מאני דפרזלא תלו ליה בקורנסי' וא"כ אף כאן יש לומר כן וק"ל (מגודת דוד) :

אהבת איתן

בנשים כל כך שיכירה ודלמא מתלפא לה . וא"כ י"ל דא"א ע"ה נמי דבר ע"ה בהדי' ואי"ו לא הסתכל בה כמו דאורחיה דצורבא מרבנן . והיא דאסור לקדש אשה עד שיראנה לאו הסתכלות הוא אלא ראי' בעלמא וזה היה נמי גבי אברהם וז"ש בדידיה לא הסתכל היינו עד שיכירה אבל מ"מ ראה אותה . ולפמ"ש בחי' ליבמות וקידושין דאיכא מ"ד בב"ר דלא קיים אברהם מה שאינו מפורש בתורה י"ל דרבא נמי הכי ס"ל . ומ"ד דס"ל דקיים הכל אפשר דלא דריש קרא דגבי אברהם כדרבא אלא כאידך דאי' במ"ר ופרש"י בחומש והובא ברי"ף כאן ע"ש :

המתורגמן. א) וועלקען ופי' ימולל ויבש • ג) זאפראן :

לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אוי לו למי שבניו נקבות אשרי מי שבניו זכרים אי אפשר לעולם בלא בסם[א] ובלא בורסקי[ב] אוי למי שאומנותו בורסקי אשרי למי שאומנותו בסם:

לד שם [כתנאי] וה' ברך את אברהם בכל (בראשית כד) א מאי בכל רבי מאיר אומר שלא היתה לו בת ר' יהודה אומר שהיתה לו בת אחרים *) אומרים בת היתה לו לאברהם ובכל שמה (לקמן בפרק מי שמת הביאו מאמר זה ואמרו אימור דשמעת ליה לרבי יהודה (דאפילו) ברתא [נמי] לא חסריה רחמנא לאברהם דעדיפא מברא מי שמעת ליה). רבי ב אלעזר המודעי אומר אצטגנינות (גדולה) היתה (לו לאברהם) [בלבו של אברהם אבינו] שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו. רשב"י אומר (מרגלית) [אבן] טובה היתה (לאברהם) תלויה בצוארו [של אברהם אבינו] שכל חולה שרואה אותה מיד נתרפא ובשעה שנפטר [אברהם אבינו] מןהעולם נטלה הקב"ה ותלאה בגלגל חמה (והיינו) [אמר אביי היינו] דאמרי אינשי אידלי יומא אידלי קצירא. ד"א שלא מרד עשו בימיו. ד"א שעשה ישמעאל תשובה בימיו. שלא מרד עשו בימיו [מנלן] דכתיב

*) לפי מ"ש תוספות ברכות ע'. ובסוטה י"ב. ובע"ז ס"ד. ד"ס אחרים יתיישב גם הכא.

רש"י

ברסמין: אצטגנינות. חוזה בכוכבים: משכימין לפתחו. ליטול עלה ממנו: אידלי יומא. הוגבה השמש כשהחמה זורחת: אידלי קצירא.

תוספות

שכל חולה שרואה אותה וכו'. וא"ת והא בימי אברהם אכתי לא היה חולה בעולם כדאמרי' בהשוכר את הפועלים (ד' פז:) דעד יעקב לא הוה חולשא ועד אלישע לא הוה דאיחלש ואיתפח ומלינו למימר דהכא בחולי של מכה איירי ור"ת [ור"י] מפרשי דעד יעקב לא הוה דאיחלש היינו חולי של מיתה מכאן ואילך הוה דאיחלש חולי של מיתה ולא (הוה) דאיתפח עד אלישע:

מהרש"א

הנערים ע"כ דהיינו המשרתים כפירש"י שם ועי"ל דמלת שבענה בא בתוספת נו"ן שאין כן בכל המקרא להורות על שבעתים וכן ראיתי אח"כ בפירש"י שם ודו"ק: תנחומין של הבל נחמך כו'. ירלה בזה דבר קפרא לא בא למחלק דעתיה טפי אבל למאי דקי"ל כב"ה במצות פ"ו דבעי זכר ונקבה והוא לשון כפל פרו ורבו אמרו פרו ע"ש הזכר שממנו הזרע כמו גרעין הפרי כמ"ש בפסוק הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן וגו' ורבו ע"ש הנקבה שמרבת ומגדלת אח"כ הבנים וז"ש לו אבוה כי הוה חזא ביה דחליש דעתיה רבייה באה לעולם כי בה אתה מקיים מצות רבו ובא בר קפרא לפרש דברי רבי בדרך לחות דכעין תנחומין של אדם שהיה לו על הבל בנו דהיינו שאמר לו כי שת לי [אלהים] זרע אחר תחת הבל שפיר' למ"ד דסגי בזכר ונקבה בפרק הבע"י לפי שקין ותאומתו לא היו מתולדות אדם אבל הבל ותאומתו היו מתולדות אדם כדאיתא בפדר"א וכשנהרג הבל לא היה אדם עדיין קיים פ"ו שלא היה לו רק בת א' שהיא תאומת הבל עד שנולד שת שאז קיים פ"ו והוא שאמר בשת כי שת לי [אלהים] זרע אחר תחת הבל והרגו קין והייתי בטל פ"ו וא"ל בר קפרא דבאותן הנחומין עלמן שהוא במלות פ"ו נחמך אביך בבת זו שנולדה לך אבל לא הפרש כפשטיה דרבייה באה לעולם שיהיה אפילו הרבה לאדם דה"א לעולם בלא זכרים ובלא נקבות משום מלות פ"ו בנות ברכה אבל אשרי מי שבניו הרבה שיהיו לו בנים זכרים ואוי לו למי שבניו הרבה שיהיו נקבות דסגי לו בבת אחת לקיים מלות פ"ו ודו"ק: מאי בכל ר"מ אומר שלא היתה לו בת ר"י כו'. כבר האריכו המפרשים בכוונת הדרוש הזה אבל הנראה להעמיד הדברים כפשטן והוא שאמר ר"מ מאי בכל שלא היתה לו בת כי הזכר זה הוא כל אדם כי בתחלת הבריאה לא נברא רק אדם בלבד והאשה אינה אלא חלק ממנו אחד מצלעותיו ודעת ר"י שאמר בכל שהיתה לו בת לפי שהזכר אינו אלא חלק לקיום המין ובצירוף הנקבה נקרא כל אדם כמ"ש כל אדם שאין לו אשה אינו נקרא אדם שנאמר ויקרא את שמם אדם והוא כי כל המוליד הוא מוליד בדומה וכל שאין לו אשה מוליד רוחין ושידין כדאמרי' גבי אדם נמצא שגם הוא אינו אדם ואחרים שאמרו בכל שמה כי כשמה כן היא כדאמרי' לעיל רבייה באה לעולם ויותר מתרבה העולם בנקבות מבזכרים דזכר אחד יכול לישא כמה נקבות. ומ"ד מאי בכל אילטגנינות כו' ענין דאלטגניות הוא החוזים בכוכבים וכבר אפשר שיפול טעות ושבוש בחזיונם אמנם אברהם אילטגניות גדולה היתה בלבו שהיה יודע בחכמה א במופת ונסיון כמ"ש ויוצא אותו החוצה שאחוי ליה שקקי שמיא כו' והעלה אותו למעלה מכיפת הרקיע שנאמר הבט נא ואין הבטה אלא מלמעלה למטה ולז"א שהאמינו לאילטגניותו כל מלכי מזרח ומערב שלא יפול בו שבוש וטעות כמו בשאר אילטגניות ואמר כל מלכי מזרח ומערב וכיוצא בזה אמרו בפ"ק דברכות שכל מלכי מזרח ומערב ישנים כו' לפי שכל יישוב העולם הוא מקצה המזרח עד קצה המערב אבל מצפון ומדרום מסוף היישוב מקליהם מקצה הקיילי עד חוג העגלי והוא כמו מ"ד מעלות לדעת התוכניים. ואולי מה שאמר משכימין לפתחו כו' לפי שלגבי דוד אמרו במלכי מזרח ומערב שהיו ישנים כו' ולא היו לייתו ליה להשכים ללמוד עמו בדרכי

הרשב"א

אבן טובה היתה תלויה בצוארו של אאע"ה. כבר ידעת שחכמים ז"ל כינו החכמה ודמוה לאבנים טובות ומרגליות וקראוה ג"כ דברי חפץ. וז"ש כאן אבן טובה היתה תלויה בצוארו ענינו כי אברהם אבינו היה החכם השלם בידיעתו ונדבק שכלו בחכמה הטבעית ובחכמה האלהית ובזה מסכים למאמר שלפניו שאמר ר"א המודעי אצטגנינות גדולה היתה לו לאברהם אבינו כו'. שרצונו שהיה לו אצטגנינות בשכלו ובדעתו והנהיג מנהגיו ועניניו במדות אלהיות מכל אשר לפניו ולז"א שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו רצונו התלמידים שלמדו לפניו בהשכם ובהערב ולכך אמר מזרח ומערב ולא צפון ודרום ומלכי כענין שאמרו ז"ל מאן מלכי כו' ועל זה בא ר' שמעון במאמרו אחריו מרגלית טובה תלויה בצוארו כלומר שהנהיג והרגיל והמשיך אליו תלמידים הרבה בצוארו רצונו בדבורו ואומר כל חולה שהיה רואה בה מיד נתרפא כי כשלמדם אלו הענינים ואמתותם גיירן כאמרם ז"ל ואת הנפש אשר בחרן מלמד שגיירן והביאן תחת כנפי השכינה ומ"ש וכשמת נטלה הקדוש ברוך הוא ותלאה בגלגל חמה רמז לנו הענין בדרך קצר על הכלל כי בעודו בחיים למד הוא את זרעו והנמשכים אחריו דרכים האמתיים כמו שהעיד עליו הכתוב כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' אבל כשמת שלא היה אדם בארץ כמותו נטל הקדוש ברוך הוא החכמה הזאת ותלאה בגלגל חמה רצונו בזה כי כשידע האדם תכונת הגלגלים ותנועתם ומהלכתם ומספרם וישים כל מחשבתו להתבונן בהם אז יגיע אל תכלית החכמה שהוא ידיעת האל ית' כמו שעשה אברהם אבינו כי הם כסולם להגיע למעלה. ומה שאמר אביי היינו דאמרי אינשי וכו' זהו לקשור בו המשל יפה ולא לענין אחר עכ"ל:

עיון יעקב

רבי מאיר אומר שלא היתה לו בת. ומתיבת בכל קדריש כפרש"י בחומש בכל בגימטריא בן ור' יהודה נמי קדריש בכל שקיים כל מצות פ"ו בבן ובת וכה"ג לאחרים שבכל שמה ור"א המודעי דריש מתיבת בכל שכל מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו וכן ר"ש בן יוחאי שכל החולה שרואה אותה מיד נתרפא וד"א שלא מרד עשו בימיו וזהו הפי' שהיה יעקב ועשו כולם צדיקים וכן לפי הד"א שעשה ישמעאל תשובה לרמוז שכל יוצאי מעיו חזרו למוטב ואפשר דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כי תיבת בכל סובל כל הפירושים לבד מג' מ"ד ראשונים דודאי פליגי ולפי שכילתק מרד עשו בימיו לכך לא כתיב ביה בכל רק מכל משמע מקצת כל ולא בכל: שכל חולה שרואה אותה מיד נתרפא. ועפ"ז ישבתי בדרוש המדרש ויזד יעקב נזיד אמר עשו מה טיבו של נזיד זה א"ל שמת אותו זקן וקשה הא אין התשובה שייך לאתו קושיא דהם ידע עשו שמבשלין עדשים לאבל א"כ ה"ל לשאול מי מת

עץ יוסף

לד מאי בכל. דק"ל דה"ל למימר סתם וה' ברך את אברהם. ולמה דקדק לומר בכל. לכך מתרץ ר"מ שאתא לרבות תוספת ברכה היינו שלא היתה לו בת. כדכתב בן סירא בת לאביה מטמונת שוא. מפחדה לא יישן בלילה. בקטנותה שמא תתפתה. בנערותה שמא תזנה. בגרה שמא לא תנשא. נשאת שמא לא יהיה לה בנים. הזקינה שמא תעשה כשפים. ואע"פ שהבת צורך לקיים פו"ר. ס"ל דכיון דהא עסק בפו"ר ולא עלתה בת בגורלו אונס רחמנא פטרי והקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה (יפ"ת): רבי יהודה אומר שהיתה לו בת. ס"ל דבלשון בכל בא לרבות עוד תוספת ברכה לענין ברכת הזרע כי אע"פ שכבר ואמר (ע"י ח"ג)

הסתורגמן. א) געווירץ הענדלער. ב) גערבער.

יד יוסף

א ב"ר פרשה נ"ט וילקוט סדר חיי שרה תוספתא סוף קידושין זוהר סדר ויחי דף רי"ט ע"א. וזוהר סדר תלא דף רע"ו ב"ב דף קמ"א ע"א ביומא דף כ"ח ע"ב:

חדושי גאונים

וה' ברך כו' אחרים אומרים בת היתה לו ובכל שמה. כוון רבי מאיר לומר כי שברכה היא שלא היתה לו בת מפני שלא היה יכול להשיאה כי אם לבני כנען הזרע המקולל ואף אם יתחתן עם אנשי ארץ מולדתו גם שם היתה עובדת עבודת כוכבי' בכללם כי האשה ברשות בעלה. וכוון ר' יהודה לומר כי בת היתה לו ואפילו בת לא חסריה רחמנא והיא הברכה בכל. כי היה לו כל מה שיש בטבע בני אדם להתאוות להם בנים ובנות. וכוונת אחרים באמרו בת היתה לו ובכל שמה. גלה לנו במאמר זה סוד גדול ובאר שאין הכוונה בברכה זאת במה שהיתה לו בת או לא היתה לו בת אין הכוונה בברכת עסקי הגוף כלל כי אם בברכה בעסקי הנפש. וע"ד הקבלה באור הענין שזכה אברהם ע"ה והשיג המדה ששמה כל. אשר כל המתברך בה מתברך בשמים ובארץ. ומזה אמרו אחרים בת היתה לו. כלו' מדה היתה לו מלשון (מלכים א ז) אלפים בת יכיל ואמרו ובכל שמה מפני שהיא בתוךמדת הכל נאצלת מן המדה ששמה כל. והנאצלת הזאת תקרא בת והיא בית דינו של הקב"ה. ולכך אמר וה' ברך ולא אמר ויברך ה'. והבן הכלל הזה כי הענין נסתר (רבינו בחיי): מאי בכל ר' מאיר אומר שלא היתה לו בת כו' מרגליות טובה היתה לאברהם תלויה בצוארו וכל חולה שרואה אותה מיד נתרפא כו'. אין ספק לכל מבין יודע ספר שאלו החכמים יספרו שברכת ה' לאברהם תהיה בשהיה לו בת או לא היה וכן שיהיה בכל שמה. וכל שכן שהם פתחו בבת ורב

א ב"ר פרשה ס"ג פסיקתא רבתי פרק י"ב פדר"א פרשה ל"ה ילקוט סדר תולדות זוהר סדר תולדות דף ק"ט : ב במורים שלא הגיעו לשברא (רש"י שבת דף קמ"ה ע"ב) : ג ב"ר פרשה ס"ב : ד סנהדרין דף ס"ט ע"ב :

סהכמה כדכתיב אעירה שחר כמפורש שם אבל אברהם היה מופלג כ"כ בחכמה זו עד שכולם היו לייתי ליה להשכים על פתחי בתי מדרשות שלו לשאול ממנו עלה ורוב התבונה והתבונה ומ"ש רשב"י אבן טובה כו' לפי שיש בענין רפואות הגופות לחליים דברים סגוליים ויש רפואות טבעיות לפי החולה אם קר ואם חם ולח ויבש ואברהם אבינו ידע בכל גם רפואות סגוליים וזו היא האבן טובה שהוא דבר סגוליי שכל חולה היה מתרפא ממנו בדברים הסגוליים וכשמת אברהם נגנזו עמו אותן הדברים הסגוליים ואפשר שהוא כדי שיהא לב האדם נכנע לבקש רחמים ממנו יתברך כענין שאמרו פ' מקום שנהגו בחזקיהו שהודו לו על שגנז ספר הרפואות ואמר אבל עדיין הניח חכמת הרפואה זו על הטבע והוא שאמר שתלאה בגלגל החמה׃ כי בחמה תלוים המקריים הטבעיים שהם קר וחם ולח ויבש לפי ריחוקה וקירובה לנו בד' עתי השנה אשר מזה יעלו ויבואו חולי ורפואת האדם כדמסיים אידלא יומא אידלא קלירא ועי' הכוונה בזה בע"י בשם הרשב"א · ויש מקשים בזה לפי התירוץ של התוס' דהכא בחולה של מכה איירי למה לא היה אברהם מתרפא באבן טוב זה כשנחלה מן המילה ובעל-אמרי נועם הירך דמילה הוה כחולשא בידי שמים וכו' עכ"ל והוא דחוק ונראה דאע"ג דניתן רשות לאדם להתרפאות ממדת המימנות לבקש רחמי שמיא לא הוה דרשינן כלל וה' ברך את אברהם בכל לדרשה זו אלא כאיך תנאי מדרשות אחרנייתא וק"ל : אלא מעתה ויקברו אותו עשו ויעקב כו' · וא"ת הא בפרק בן סורר גבי שם ואברהם מסיק דהם הכתוב לחשבינהו דרך חכמתן כו' וי"ל דהתם בהנהו קראי ויולד נח את שם וגו' וכתיב תרח הוליד את אברם וגו' שהכתובים באו לייחס לידתן אמרינן שפיר דלפי דרך חכמתן יחסינהו משא"כ הכא דלא איירי קראי ביחוס לידתן ועי"ל דאי הוה כתיב הכא ויקברו אותו יעקב ועשו כדרך חכמתן לא הוה ידעינן בישמעאל שעשה תשובה שהיינו אומרים ביה נמי דחשבינהו דרך חכמתן אבל מדכתיב גבי קבורת יצחק עשו ויעקב בניו ולא חשיב להו דרך חכמתן אית לן למימר נמי בקבורת אברהם דלאו דרך חכמתן

(בראשית כה) ויזד יעקב נזיד ויבא עשו מן השדה וגו' א ותנא אותו היום נפטר אברהם אבינו (מן העולם) ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו ומ"ש של עדשים (אמר רבא בר מרי ו) אמרי (לה) במערבא משמיה דרבה בר מרי מה עדשה זו מגולגלת אף אבלות מגולגלת [ומחזרת על באי עולם] א"ד מה עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה מאי בינייהו איכא בינייהו לנחומי בביעי[א] :
לה שם [א"ר יוחנן חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום בא על נערה מאורסה [והרג את הנפש וכפר בעיקר וכפר בתחיית המתים ושט את הבכורה · בא על נערה מאורסה] כתיב הכא ויבא עשו מן השדה וכתיב התם (דברים כב) כי בשדה מצאה . והרג את הנפש כתי' הכא עיף וכתיב התם (ירמיה ד) אוי נא לי כי עיפה נפשי להורגים . וכפר בעיקר כתיב הכא למה זה לי וכתיב התם (שמות טו) זה אלי ואנוהו . וכפר בתחיית המתים דכתיב הנה אנכי הולך למות . ושט את הבכורה דכתיב ויבז עשו את הבכורה] ושעשה ישמעאל תשובה בימיו מנ"ל כי הא דרבינא ורב חמא בר (ביזנא) [בוזי] הוו יתבי קמיה דרבא וקא מנמנם[ב] רבא א"ל רבינא לרב חמא בר (ביזנא) [בוזי] ודאי דאמריתו (משמיה דרבי יוחנן) כל מיתה (שנאמר) [שיש] בה גויעה (אינה אלא מיתה) [זו היא מיתתן] של צדיקים א"ל אין והא דור המבול (דכתיב בהו גויעה) א"ל [אנן] גויעה ואסיפה קאמרינן והא ישמעאל דכתי' ביה גויעה ואסיפה אדהכי איתער[ג] בהו [רבו] רבא אמר להו ב דרדקי הכי א"ר יוחנן ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו · מנ"ל דכתיב (בראשית כה) ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו (מכדי ישמעאל קשיש[ד]) מיצחק מ"ש דקחשיב ליה ברישא ג אלא ש"מ תשובה עבד ואדבריה[ה] ליצחק מקמיה) ד ודלמא דרך חכמתן קא חשיב[להו] אלא מעתה (שם לה) ויקבר אותו עשו ויעקב בניו (הכי נמי) [מאי טעמא לא חשיב להו דרך חכמתן] אלא (ש"מ) מדאקדמיה (מקמיה) ומדאדבריה אדבורי אדבריה ש"מ תשובה עבד [בימיו] :

מיקל החולה : אבל אין לו פה . שיושב ודומם : עדשים אין להם פה׳ כמו שיש לפולין ולשאר מיני קטניות כמין סדק : לנחומי בביעי · אין להם פה אבל אינן מגלגלים כגלגל : [ושט את הבכורה · וביזה את העבודה שהיתה בבכורות · שט תרגום של בזיון ומדוע הקילתני (ש"ב י"ט) תרגום יונתן אשטתני] :

תוספות

[בא על נערה מאורסה · וא"ת והלא לא נלטוו בני נח על נערה המאורסה כדאמרינן בפ' ד' מיתות (דף נ"ז ושם) בעולת בעל יש להן נכנסת לחופה ולא נבעלה אין להן ואומר ר"י דאע"פ שלא נלטוו מ"מ מכוער הדבר כמו ושט את הבכורה אע"פ אינו מצווה על קך] :

הרי"ף

עשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים כו'. הכוונה לרז"ל שסקשו איך נתאכזר יעקב על אחיו שלא רצה לתת לו מעט עדשים עד שמכר לו בהם בכורתו לזה אמר שאותו היום וכו' והיה עוסק במצוה ולא רצה ליבטל מן המצוה עד שראה שהרויח ג"כ מצוה אחרת שהיא קניית הבכורה ועכשיו הקשו ולמה עדשים כי מאחר שהתבשיל ההוא לא היה לסעודת עראי ואקראי אלא להברות את אביו היה ראוי להברותו סעודה ראויים מבשר ויין לז"א שהעדשים הם לסימן מה עדשה מגולגלת ושמעתי באומרים משם הראשונים ז"ל שבאו שני הטעמים הללו להיות שני מיתות בעולם אחת היא מיתה טבעית כי יצא בכלח אלי קבר ועל אופן מיתה זו הוא מתייחס לנחם ולומר גלגל הוא שחוזר כי זו היא הדך לכל העולם וסוף אדם למות. עוד יש אופן אחר מיתות כריתות כמיתת הבחורים ח"ו ולנחם על מיתה כזאת צריך לנחם בבחינה שהעדשה אין לה פה כך כל דרכיו משפט וצדיק וישר הוא : **והא** דור המבול. הא דלא אקשי מיד והא ישמעאל דכתיב ביה גויעה הוא משום דאיכא למדחי דילמא היכא דכתיבא גויעה לחודיה היא מיתה של צדיקים והיכא דכתיבא גויעה ואסיפה לא אבל השתא דאקשי מדור המבול ומשני דאדרבה גויעה ואסיפה היא בצדיקים אקשי שפיר והא ישמעאל דכתיב ביה גויעה ואסיפה ומשני עשה תשובה שהוא גדול מצדיק :

עיון יעקב

אלא ודאי שלא ידע עשו שהוא מאכל אבלים ה"ל להשיב עיקר שבשל המזיד לנחם אבלים וגם מאי קאמר אותו זקן משמע שדברו ממנו תחלה ואמרתי לתרץ ע"פ מה דאיתא בברכות עדשים אחת לשלשים יום מעלי לחולה אסכרה אך ורק כיון שאברהם היה לו מרגליות על כן שאל מה טיבו של נזיד זו כיון שכל חולה רואה אותה מיד מתרפא ולזה השיב לו שמת אותו זקן לכך צריך לעשות כן בשביל חולי אסכרה : **מה** עדשה זו אין לה פה . ואפשר דמס"ע ג"כ יפה לחולי האסכרה כי אותו חולי מתחלת בפה עי"ש ואף דלא קאמר איכא בינייהו קטניות יש לומר משום דע"י בישול נחלקים וגימותים אם כן אינם מגולגלים ועיין פרש"י : **ודלמא** דרך חכמתן קחשיב. הא דלא קאמר שמקדים בן הגבירה לבן האמה י"ל דמיתורא דבניו קדרים אטו עד השתא לא ידענו שהיו בניו אלא נ"ל להראות שעיקר היחוס אחר אביהם ולא אחר האם : **דרך** חכמתן קחשיב · ק"ק דא"כ אמאי קחשיב אלה תולדות ישמעאל קודם התולדות של יצחק אלא ודאי דישמעאל עשה תשובה ואדבריה מקמיה משא"כ בניו שלא עשו תשובה ועיין בבראשית רבה סוף פרשה חיי שרה וריש פ' תולדות ובילקוט שם מתורץ הכל ע"ש ודו"ק :

עין יוסף

אמר שהוליד את יצחק מ"מ בא פה לרבות עוד תוספת ברכה בזרע ללמד שנתן לו נקבה ולא נחסר לו דבר מברכתו (יפ"ת) : אותו היום נפטר כו' · וכדאיתא בב"ר פרשה ס"ג את מוצא אברהם חיה קע"ה שנה ויצחק ק"פ · אלא אותן חמש שנים שמנע הקב"ה מחייו מפני שעבר עשו שתי עבירות כו' אמר הקב"ה כך הבטחתי את אברהם ואמרתי לו ואתה תבוא אל אבותיך בשלום זו היא שיבה טובה והוא רואה לבן בנו עובד עבודת כוכבי' ומג"ע וש"ד מוטב לו שיפטור בשלום ע"כ· וכתב הש"ך על התורה לא שנחסר לו ה' שנים מהנגזר · אלא ר"ל שקודם שנולד אברהם לפה הקב"ה שעתיד לצאת ממנו עשו · וכשיהיה בן ס"ו שנה יעבור על כמה

חדושי גאונים

אליעזר המודעי סיים באצטגנינות ור"ש בן יוחאי במרגלית אבל הענין הוא שהנה אלו החכמים חכמי ישראל הגדולים ראו בחכמתם שדבר ברור הוא שלא יהיה ברכת ה' לאברהם אבינו בלתי כי אם רוחני אלוהי בשכל וחכמה יראת ה' לא בעניני העולם הגשמיים ואף גם זאת כי כבר סיפר לנו הכתוב כבוד עושרו כדבר שכתוב ואברהם כבד מאד במקנה בכסף וזהב . ולזה יסכימו כלם כאחד שברכת ה' זאת רוכלת תחת איזו השקפה ובחינה דקה ועל זה נחלקו . ויאמר ר"מ שברכתו זאת היתה שלא היה לו בת ירלה שהחכמה אשר לקחה לו לבת ובחיקו תשכב ותהי לו כבת הנה אותה החכמה היתה חכמת אלהים לא חכמת הטבע וזה ודאי אמרו שלא היתה לו בת

אהבת איתן

ישמעאל עשה תשובה . בסורי אבן בספ"ק דמגילה תמה מכאן אמ"ש רש"י שם הא דאמר למה נמנו שנותיו של ישמעאל כו' מה לנו למנות שנות הרשעים כו' דאיך הרשיע את הצדיק הלא עשה תשובה . ונעלם ממנו דכפירש"י ז"ל איתא בהדיא במדרש רבה שלהי פ' ח"ש ולמה נמנו שנותיו של רשע . אך כבר הרגיש המהרש"א במגילה ותירץ דכיון שהוא רשע מעיקרא אין למנות שנותיו. ומיהו בעלמא אי' בסנהדרין (קד) וכ"ה בספרי פ' האזינו ובילקוט תהלים סימן מ"ט . דאין אברהם מציל את ישמעאל וע"כ

המתורגמן. א) מיט אייער . ב) געשלומערט . ג) אויף געוואכט . ד) עלטער . ה) געפיהרט .

לו שם ת"ר שלשה הטעימן הקב"ה בעולם הזה [דף יז] מעין העוה"ב ואלו הם אברהם יצחק ויעקב. אברהם דכתי' ביה (בראשית כד) בכל. יצחק דכתי' ביה (שם כז) מכל. יעקב דכתי' ביה (שם לג) כל. שלשה לא שלט בהם יצה"ר אלו הם אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל. וי"א אף דוד דכתיב (תהלים קט) ולבי חלל בקרבי (ות"ק ההוא) [ואידך] צעריה הוא דקא מדכר[א]. ת"ר ששה לא שלט בהם מלאך המות אלו הם אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים. אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל. א משה אהרן ומרים דכתיב בהו (במדבר לג) על פי ה' והא מרים לא כתב בה על פי ה' אמר רבי אלעזר אף מרים בנשיקה מתה דאתיא (במדבר כ) שם (דברים לד) שם ממשה אלא מפני מה לא נאמר בה על פי ה' שגנאי הדבר לומר. ת"ר שבעה לא שלטה בהן רמה ותולעה אלו הם אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים ובנימין בן יעקב.

רש"י

מכל כל · באברהם כתיב וה' ברך את אברהם בכל ביצחק כתיב ואוכל מכל ביעקב [וכי] יש לי כל כלומר לא חסרו שום טובה: ולבי חלל בקרבי · יצרי הרע מת בקרבי: צעריה קא מדכר · על לבו ממש הוא מתרעם ואומר שמת בקרבו מרוב צרות: שלא שלט בהם מלאך המות · אלא בנשיקה מתו ע"פ השכינה: בבכל מכל כל · שלא חסרו שום כבוד ומצינו כבוד זה למשה ולאהרן שנאמר בהם על פי ה' ואילו מתו על ידי מלאך המות נמצא שחסרו כבוד:

תוספות

שלשה וכו' מעין העוה"ב · תימה לרשב"א אמאי לא חשיב נמי איוב דאמרינן לעיל (דף טו:) והאתונות רועות על ידיהם מלמד שהטעימו הקב"ה מעין עוה"ב וי"ל דאיוב לא היה אלא בחד מילתא ואברהם ויצחק ויעקב (טעמו) [נהנו] מעין עוה"ב מכל וכל: שלא שלטה בהם יצה"ר. אין לפרש שלא שלטה כלל דאם כן היכי קבלו עליה אגרא אלא כדאמרינן (יומא דף לח:) מ"ד רגלי חסידיו ישמור כיון שעבר אדם רוב שנותיו ולא חטא שוב אינו חוטא ה"נ כיון שראה הקב"ה שהיו דוחקין עצמן כ"כ להתרחק מן העבירה סייעם הקב"ה מכאן ואילך שלא שלט בהן יצה"ר: שבעה שלא שלטה בהם רמה · תימה לרשב"א דכולהו צדיקי נמי דאמרינן בשבת בפרק שואל (דף קנ"ב:) ורקב עצמות קנאה מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו נרקבין ושאין קנאה בלבו אין עצמותיו נרקבין וי"ל דיכול להיות שלא ירקב וישלוט בו רמה כדאמרינן במעשה דר"א ברבי שמעון בהשוכר את הפועלים (דף פד:) דנפיק ריחשא מאודניה:

שים

מהרש"א

חכמתקחשיב להו אלא דאדבוריה אדבריה כו' וק"ל: ג' הטעימן הקב"ה כו'. מבואר כי העוה"ז הוא עולם ההויה וההפסד ואין לומר על ברכותיו וטובותיו כל כ"א בברכות שהם מעין עוה"ב שכולו טוב ואינו חסר מכל טוב ומטעם זה אמר כמי שלא שלט בהן יצה"ר מעין עוה"ב שאינבו יצה"ר וכן מ"ש לקמן שלא שלט בהן מלאך המות הוא מעין עוה"ב כדכתיב בלע המות לנצח וגו' וכן הך דלא שלטה בהן רמה שלא נתהוה בהן ההפסד ההוה בעולם הזה והכל בכלל ברכת כל ומשום הכי בהדדי מתניין הכא. וכתבו התוס' שלא שלטה בהן יצה"ר אין לפרש כו' כיון שעבר אדם רוב שנותיו כו' ה"נ כיון שראה הקב"ה כו' סייעם הקב"ה מכאן ואילך שלא ישלוט בהן יצה"ר עכ"ל ואין להקשות מדוד במעשה דבת שבע ואוריה דמסיק פ' במה בהמה דלא חטא בזה מיהו מהא דקאמר בפ' במה בהמה שקבל דוד לה"ר וזה היה אחר רוב שנותיו קשה וי"ל דיצה"ר שאמר כאן היינו יצרא דעבודת כוכבים וערוה כההיא דפ' ד' מיתות דבעי רחמי איצרא דעבודת כוכבים ואח"כ איצרא דעבירה: אתיא שם כו' · כתב הרא"ם פ' חקת דאתיא שם שם מאהרן כדאיתא בשילהי דמ"ק דאל"כ תרי זימני שם במרים למה לי עכ"ל התימה ממה שינה לשון הגמרא דקאמר הכא ובמ"ק דאתיא שם שם ממשה ולא אמרו מאהרן [ות"ש] כדאיתא בשילהי דמ"ק דאל"כ תרי זימני שם דמרים למה לי זה אינו דהא ר"א דהוא גופא מרא דשמעתא קאמר התם במ"ק דתרי זימני שם במרים איצטריך לסמוך למיתה קבורה גבי נסים וע"כ הנראה אע"ג דשם גבי אהרן מוקדם בקרא לא נקט לה משום דלא הוה ג"ש מופנה אפילו מצד אחד ואין למדין ממנה דהם גבי אהרן איצטריך לגופיה דקאי אהר ההר דכתיב בההוא עניכא ואי לאו הכי לא הוה ידעינן דמת בהר ההר וכן גבי מרים דכתיב וישב העם בקדש ותמת שם איצטריך לגופיה דאי לא הוה כתיב שם לא הוה ידעינן דמתה בקדש דבקדש דקרא על ישיבת העם קאי ושם בתרא איצטריך לסמוך למיתה קבורה אבל שם דמשה מופנה הוא דכתיב וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב וגו' דא"כ דלא הוה כתב שם שפיר הוה ידעינן דבארץ מואב אוימת קאי ודו"ק: שבעה לא שלטה בהם רמה כו' · ופי' רש"י כדאמרינן שמתו ע"פ השכינה ואין רמה כו' ע"ש אע"ג דבנימין לא חשיב ליה לעיל בהנהו דלא שלט מ"ה מ"מ ידידות השכינה היתה מגלת עליו מן הרמה וכתבו התוספות תימה לרשב"א דכולהו צדיקי נמי כו' ע"ש ולא נראה לו לחלק בין ריקוב בשר דהכא כתיב אף בשרי ישכון ובין ריקוב עצמות דהתם משמע בהך עובדא דפרק שואל באחי בר

הרי"ף

שלשה הטעימן הקב"ה בעוה"ז מעין העוה"ב · בתוס' הקשה הרשב"א אמאי לא חשיב נמי איוב וכו' ולע"ד י"ל דאיוב הטעימו מעין עוה"ב פעם אחד דהיינו הבקר חורשות והאתונות רועות ואלו השלשה הטעימן כל ימי חייהם ודייק לישנא דהכא קאמר בעוה"ז כלומר כל ימי היותם בעוה"ז ובאיוב קאמר הטעימו מעין העוה"ב ולא אמר בעוה"ז · עוד יש לפרש לד רמז היכן נרמז עוה"ב במלת בכל או מכל כל · ואפשר שכתוב באדם הראשון ויצו עליו לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל וה' ברך את אברהם בכל הוא שהטעימו מעין העוה"ב שכתוב בו מכל עץ הגן וכן ביצחק ויעקב · ועוד יש לדרוש הא דהטעימן מעין העוה"ב שהוא שלשה שלא שלט בהם יצה"ר דלעוה"ב אין יצה"ר בעולם שנאמר והסירותי את לב האבן ומצינו באדם הראשון כשהיה בג"ע קודם שאכל מעץ הדעת טוב ורע לא היה בו רע שהוא יצה"ר ושם נאמר לו מכל עץ הגן אכול תאכל חוץ מעץ הדעת טוב ורע שיש בו יצה"ר ובאברהם כתיב ברך את אברהם בכל שהוא כל עץ הגן זולת עץ הדעת טוב ורע שבו יצה"ר וכן יצחק וכן יעקב הם בחלק כל עץ הגן שאין בהם רע זה יצה"ר · והתוס' כתבו אין לפרש שלא שלט כלל אלא כדאמרינן רגלי חסידיו ישמור · וקשה דא"כ ליחשוב נמי כל מי שעברו רוב שנותיו ולא חטא שאין שולט בו יצה"ר והרי כמה צדיקים שעברו רוב שנותם ולא חטאו ודוחק לומר כי לא נמצא מי שעברו רוב שנותיו בלא חטא ונתרחקו מהעבירה אלא הני תלתא: ששה לא שלט בהם מלאך המות · פירש"י ואלו מתו ע"י מ"ה נמצא שחסרו שום כבוד ותמיהא לי כיון דכתיב בהו מכל כל שלא חסרו שום טובה איך כהו עיני יצחק מראות וחסר האורה שהסומא חשוב כמת וגם חסר טובה שראה לעשו עובר חמשה עבירות וכן יעקב חסרו לו כמה טובות כי לא שליו ולא שקט ולא נח ויבא רוגז וכ"ל דה"ק שלא חסרו טובה בשעת מיתתם שלא שלט בהם מ"ה וגם אחר מיתתם לא שלטה בהם רימה וגם מה שלא שלט בהם יצה"ר הוא לשלמות נפשם אחר מיתתם: ת"ר שבעה לא שלטה בהם רימה · פירש"י כדאמרינן שמתו ע"פ השכינה ואין רימה וכו' וקשה דא"כ לעיל גבי לא שלט מ"ה הוה ליה למיחשב נמי לבנימין בן יעקב כיון דחשביה גבי לא שלטה בהם רימה לא היה בו מיתת מ"ה לזרוק בו מרה וי"ל דלא הא בהא תליא נהי דמי שלא שלט בו מ"ה לא ישלוט בו רימה אבל יש ששולט בו מ"ה ואעפ"כ אין שולט בו רימה כגון שלא יזרוק לו אותה טיפה של מרה שממנה באה הרימה ובנימין מת ע"י מ"ה בעטיו של נחש כדמסיק · וצ"ל שגם אותם

עיון יעקב

הטעימן הקב"ה מעין שלם הכא. משמע רק טעימה בעלמא כי בעוה"ב גופא עין לא ראתה אלהים זולתך:

וי"א אף דוד. כי הוא היה רגל רביעי במרכבה ואתיא כמ"ד דדוד לא חטא: דאתיא שם שם ממשה · הא דלא קאמר שם שם מאהרן דכתיב מקודם בפ' אלה מסעי עיין במהרש"א ול"נ דבאהרן גופא לא כתיב בפי' במיתה על פי ה' די"ל דפ"ק ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' ולא דרשינן המקרא לפניו ולאחריו לכך ילפינן ממשה דכתיב כן בהדיא: אלא מפני מה לא נאמר בה על פי ה' · אע"ג דנלמד כן מג"ש י"ל דהקושיא היא כיון דמיתת מרים קודם ה"ל לכתוב בה על פי ה' בפירוש ומשם ילמוד אהרן ומשה שמתו אחריה להכי לא מקשה כן בכל ג"ש דלכתוב כן בהדיא:

שאלמלא

עץ יוסף

כמה עבירות · לזה לא נגזר לו חיים אלא מאה ושבעים וחמשה שנה עכ"ל: לך דכתיב בהו בכל מכל כל · שלא חסרו שום כבוד · ומצינו כבוד זה למשה ולאהרן שנאמר בהם על פי ה' · ואלו מתו ע"י מלאך המות נמצאו שחסרו כבוד בשלימות נפשם בשעת מיתתם · וענין מיתת נשיקה היא דבקות החושק בחשוק · ומתוך כך הנפש נפרדת מן העוה"ז שלא בהרגיש טעם מיתה ושלא ע"י כח המשחית הוא המלאך המות · ואין טומאה במת אלא מצד מלאך המות · אבל מי שמיתתו בנשיקה ע"י שכינה הרי גופו טהור ונשמתו טהורה · ואשרי מי שזוכה להשבע מטובו של הקב"ה שנאמר אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך נשבעה בטוב ביתך קדוש היכלך (כד הקמח): לא שלט בהם יצה"ר כו' · כי שברו והכניעו וכתתו כל כוחי מורשי תאוות לבבם וגופם במסירת נפשם לה' תמיד בשבירת כל

כוחי

המתורגמן. א) עראיננערן, פי' מזכיר.

יד יוסף

א שם"ש רבה פ"א סי' ע"ז דברים רבה סוף זאת הברכה תנחומא סדר ואתחנן אדר"נ פ' י"ב זוהר ספר שמות דף קי"א מ"ק דף כ"ח ע"א:

חדושי גאונים

שמה שאמר הטבע יקרא בשם בת להיות הטבע עם האדם תמיד מפיתו תאכל ומכוסו תשתה ותהי לו כבת. ואמנם ר' יהודה חולק עליו ואומר שהיה אברהם אביו חכם בחכמת הטבע לטעמי' שונים. וזה כי כבר ידוע כי החכמה האלהית לא יאיר עיניה כי אם בשקדם לו העיון בחכמת הטבע וזה כחור גלוי וידוע בספרי החכמים בערבי. שהנה הם הסכימו שהחכמה מתחלקת לג' חלקים. החלק הראשון קורין לה בלשון ערב אלעלי"ם אלט"בעי והיא חכמת הטבע. והשני קורין לה אלעל"ם ריאצ"יי והיא חכמת השימוש והם חכמת המנין

אהבת איתן

ס"ל דלא עשה ישמעאל תשובה.וכ"כ התו"י ביומא. ונראה דזהו דעת רבי יצחק שאמר במדרש רבה ג' נקרא בשמם עד שלא נולדו ותמה במשנת דר"א דאמאי לא חשיב רבי יצחק לישמעאל שהוא בהדיא בכתוב ואיך שייך לפלוגי בזה. אמנם י"ל דבהכי פליגי דר"י ס"ל דישמעאל לא עשה תשובה ולא חשיב רק צדיקים וי"א ס"ל דישמעאל עשה תשובה וראוי לחושבו בהדי צדיקים. ולפ"ז מעיקרא לק"מ דהכיא דמגיל' ומדרש דפ' ס"ש אפשר דס"ל כמ"ד דלא עשה תשובה. ובהכי א"ש דלא פרש"י כן ביבמות (דף ס"ד) אמימרא דר' יוחנן: שלשה לא שלט בהן יצה"ר כו'. וכתבו התוספות אין לפרש דלא שלט בהן כלל דא"כ היאך קבלו עליה אגרא אלא כו' כיון שראה הקב"ה שהיו דוחקים עצמן כל כך להתרחק

אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים כדאמרן בנימין בן יעקב דכתיב ביה (דברים לג) ולבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו וי"א אף דוד דכתיב (תהלים טז) אף בשרי ישכון לבטח. (ות"ק) [ואידך ההוא] רחמים הוא דקא בעי. א ת"ר ארבעה מתו בעטיו של נחש אלו הם בנימין בן יעקב ועמרם אבי משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד. וכלהו גמרא לבר מישי [אבי דוד] דמפרש ביה קרא דכתיב (ש"ב יז) ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב וכי בת נחש היא והלא בת ישי היא דכתיב (דה"א ב) ואחיותיהם צרויה וגו' אלא בת מי שמת בעטיו של נחש:

לא יחפור פרק שני

לז דף כא אמר רב יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב ויהושע בן גמלא שמו שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל שבתחלה מי (שהיה) [שיש] לו אב מלמדו תורה מי (שלא היה) [שאין] לו אב לא היה למד תורה מאי דרוש (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם ולמדתם אתם התקינו שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים מאי דרוש (ישעיה ב ומיכה ד) כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים ועדיין מי (שהיה) [שיש] לו אב היה מעלהו ולומד ומי (שלא היה) [שאין] לו אב לא היה עולה ולומד התקינו שיהיו מושיבין (מלמדי תינוקות) בכל פלך [א] ופלך ומכניסין אותן כבן ט"ז וכבן י"ז (וכשרבו) [ומי שהיה רבו] כועס עליו בועט בו[ג] ויוצא עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן שש וכבן שבע. ב אמר ליה רב לרב שמואל בר שילת

רש"י

כדאמרן · שמתו על פי השכינה ואין רמה ראויה לשלוט במי שנשוק (מפי השכינה) [משכינה] שאין הרמה באה אלא מטיפה מרה המטפטפת מסכינו של מלאך המות דאמר מר (עבודת כוכבים דף כ:) ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות: ישכון לבטח עליו · הכי דריש ליה ישכון בנימין לבטח על סמיכת ידידות השכינה: בעטיו של נחש · בעצתו של נחש כלומר לא היו ראוין למות אלא שנגזרה גזרת מיתה על כל תולדותיו של אדם הראשון בעצת נחש · בעטיו תרגום של בעצתו כדכתיב (דניאל י) אתיעטו כל סרכי וגו' (וכתוב) [וכן] התיב עטא וטעם: ואחיותיהם. בבני ישי כתיב: יהושע בן גמלא· אחד מן הכהנים גדולים (שמשו) [שעמדו] בבית שני כדאמרינן ביבמות (דף סא): ולמדתם אתם · האב עצמו מצווה ללמדו: פלך. הרבה מדינות בפלך אחד והוא לשון אפרכיא: רב שמואל בר שילת·

תוספות

יהושע בן גמלא שמו·יהוא אותו [הוא] דאמר רב יוסף ביבמות (דף ס"א) תרקבא דדינרי עיילא ליה מרתא בת בייתוס לינאי המלך עד דאוקים ליהושע בן גמלא בכהני רברבי ולדיק גמור היה כדאשכחן הכא והא דקאמר התם (שם) קטיר קא חזינא הכא לפי שהיו אחרים חשובים ממנו: ולמדתם אותם ולמדתם אתם. יש ספרים דל"ג ולמדתם אתם ודריש מדכתיב ולמדתם משמע מעצמכם: כי מציון תצא תורה· לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקין בעבודה הי' מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה כדדרשינן בספרי למען תלמד ליראה וגו' גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקין במלאכת שמי' ובעבודה היה גם הוא מכוין ליראת שמים ועוסק בתורה: כבן שש כבן שבע· כבן שש בבריא כבן שבע בכחוש:

מהרש"א

יאשיה דא"ל ליקום מר לגויה דביתא כו' שנס הבשר לא היה נרקב לפי שלא היה בו קנאה וק"ל: וכי בת נחש היא כו'. ונראה שנרמז דמהאי קרא דבר זה בכאן קדרשינן ביבמות יתרא הישמעאלי מלמד שחגר חרבו כישמעאל ואמר כו' מואבי ולא מואבית ורמז לנו בהאי קרא דיתרא ישראלי היה ומה ראה בתחלה להכנס עצמו בספק זה ליקח בת ישי כדקאמר התם מי זה העלם הלכ' זו נתעלמה מהם ואמר כי ראה בו ובמעלתו שלשלת יוחסין כמו שהעיד עליו המקרא שלא מת אלא בעטיו של נחש וק"ל: שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל כו'· ולרבי שמעון דאמר פ' תולין [א] ח"ו שתשתכח תורה מישראל שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו צ"ל הכא שתשתכח תורה ממי שאין לו אב קאמר וק"ל: [מאי דרש ולמדתם אותם כו' · עי' בחידושינו פי' לדברי התוס' בזה]: מאי דרוש כי מציון תצא כו' · דאי לאו להושיב בירושלים מלמדי תינוקות מאי רבותיה דציון וירושלים משאר מקומות דא"י וק"ל: שהיו מושיבין בכל פלך כו' כבן ט"ז כבן י"ז כו' · נראה דהא בהא תליא דכיון דלא היו מושיבין אלא בכל פלך ופלך לא היו מכניסים הקטנים פחותים מבן ט"ז וי"ז מפני סכנה בדרך לקטנים כדלקמן לא ממטינן ינוקא ממתא למתא אבל מתקנת יהושע בן גמלא דהיו מושיבין בכל עיר ועיר היו מכניסים גם הקטנים

עיון יעקב

שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל. לאו שכחה ממש קאמר כי שכחה שייך במי שלמד ושכח אבל לא במי שפושע ולא למד כלום כי הכא ע"י שלא ילמוד עם היתומים וכן הן עם בניהם ובני בניהם עד סוף כל הדורות אך ורק נגד כלל ישראל שלמדו תחלה ודורות אחרים שיהיו עם הארצים נקרא כמו שכחה ובזה מתורץ מה שמקשה מהרש"א לדעת ר"ש דאמר בפ' תולין ח"ו שלא תשתכח תורה מישראל שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו ומתרץ בדוחק ולפמ"ש לק"מ דהתם בשכחה ממש קאמר ועי"ל דהתם באמת מה"ט לא נשתכחה התורה כי הקב"ה גלגל זכות ע"י זכאי שהוא יהושע בן גמלא שגלגל על ידו שלא נשתכחה התורה וכה"ג עושה בכל הדורות לקיים כי לא תשכח:

מותבינן

ולמדתם אתם כלומר לעצמכם א"כ כתיב ולמדתם בלא יו"ד משמע לעצמכם והאי דרשה לא שייכא לקמיה יהושע בן גמלא הא לא למד אלא מי שיש לו אב וצריך לפרש לדברי התוס' דהאי מאי דרוש הוא לבתר יהושע בן גמלא דדרוש ולמדתם אתם מצוה ללמוד לעצמו אף על פי שאין לו אב שילמדהו ולכן התקין יהושע בן גמלא שיהיו מושיבים מלמדי תינוקות כדי שילמדו כל ישראל כי הוא עצמו מצווה ללמוד ומי ילמדהו לכך התקין מלמדי תינוקות: כבן שש וכבן שבע · עיין בתוספות כבן שש וכו' כדקאמרינן בכתובות הלמד בנו פחות מבן שש וכו' ולא נתברר הראיה שהביאו מכתובות דהתם לא קאמר אלא הא בכחוש הא בבריא ולא חילק בין בריא לבריא לגמרי וביאור הענין הוא דמהתם משמע שהלמד פחות מבן שש והוא בריא רדיף אחריו ואין מגיעין אותו לרוב חכמתו הא אמרינן בגיר משית לא תקבל והוא בבריא לפי שבכחוש הוא למד מבן שבע ואילך אלא ודאי דאף על גב

הרי"ף

שמתו בעטיו של נחש מתו ע"י מ"ה אלא שלא היו ראויים למות ובעטיו של נחש מתו ותימה הוא לומר שמשה ואהרן והאבות מתו בחטאתם ולא מתו בעטיו של נחש מדלא חשיב הכא אלא הני ארבעה בלבד:

מאי דרוש ולמדתם אותם כו' · צריכין אנו לבאר מ"ש רש"י ז"ל ולמדתם אתם האב עצמו מצווה ללמדו וא"כ הוא קשה למה הוצרכו לדרוש כן מדכתיב ולמדתם אתם והרי כתוב בפירוש את בניכם דמשמע דאינו מצווה אלא לבנו וכ"ת דה"א דדרשינן לבניכם אלו התלמידים גם עכשיו דכתיב אתם נימא לתלמידיכם וי"ל השתא דכתיב אתם את בניכם אתי למעוטי ולומר שהאב בעצמו מצווה ללמדו לבנו ואי לא כתיב אתם הוי דרשינן בניכם אלו תלמידים · מתוך דברי התוספות משמע דדריש ולמדתם אתם דמצוה ללמוד לעצמו דיליף לה מדכתיב

עין יוסף

כותי הגוף · והגוף אלא כבחינת הנשמה · כי הפכו אותו לרוחניות ממש (במ"ח):

לז ומכניסין אותם כבן שש וכבן שבע · פי' כבן שש בבריא כבן שבע בכחוש · והא דתנן בן חמש שנים למקרא בבריא לגמרי (תוס') וא"כ תרי גווני בריא איכא · ולא משמע כן בטור י"ד סימן רמ"ה שכתב מכניסין התינוקות להתלמד כבן שש כבן שבע כל אחד לפי כחו · ולא הזכיר בן חמש · לכך נראה דבן שש קרוי כל שנה ששית · ובן שבע קרוי כל שנה שביעית · והא דתנן בן חמש שנים למקרא · איירי שכבר עברו עליו חמש שנים והיינו בן שש · וליכא אלא חד גוונא בריא (ת"ח):

[א] מהרש"א ד"ה שאלמלא כו' דאמר פרק תולין (דף קל"ח):

יד יוסף

א שבת דף כ"ס ע"ב: ב כתובות דף כ':

חדושי גאונים

והשיעורים וחכמת הכוכבים וחכמת הניגון שאקראים מוזיק"א. והחלק השלישי קורין לה אלעל"ס אלה"י והיא חכמת האלהות והיא דעת האל ברוך הוא ודעת תורתו. ועוד שאדרבה מכת חכמת הטבע נשלמה לו החכמה האלהית והכירו ביראת ה' בהבינו בפלאי היצורים וטבעי הנבראים ובזה האופן יסבור רבי יהודה שהיתה לו בת וכמו שביארנו. ואחרים סוברים שהיה אברהם שלם בכל שתי אלו החכמות ויוכיח זה מן המקרא שירצה שמלת בכל יורה שהיה ידו בכל בכל שתי אלו החכמות והיה רגיל ומותמד בעניהם והוסיף אחרים על דברי ר' יהודה שהוכיח זה כפי דעתו מן המקרא. גם הוכיח שהיה רגיל בכל כמו שזכרנו. ור"א המודעי ביאר שהיה חכם גם כן נוסף על שתי אלו החכמות בהילמגניטו' במבטים העליונים הגרמים השמיימים ומסטרי מזרות חקות שמים והיה שמו גדול בגוים ממזרח שמש ועד מבואו והיו מלכי מזרח ומערב משכימין לפתחו לשמוע חכמתו כמו

אהבת איתן

מעבירה שייען הקדוש ב"ה מילה"ר. ואין דבריהם מוכרחים דודאי איכא למימר דלא שלט בהן כלל קאמר · ומיהו ע"כ ז"א רק לענין לחטוא בשוגג לא שלט בהו יצה"ר אבל להחטיאם במזיד ודאי שהיה שולט בהם והיתה הבחירה בידם לעשות רע כמו ביד כל אדם. וע"כ דגם לפי' תוס' צ"ל כן דהא איתא בתנחומא פרשה תולדות דגבי אבות דלא ייחד

המתורגמן · א) געגענד · ג) האט איהן הערויס געשטאססען ·

שילת עד שית לא תקביל מכאן ואילך קביל ואספי ליה כתורא וא"ל רב לרב שמואל בר שילת כי מחית [א] לינוקא לא תמחי ליה אלא בערקתא דמסנא דקרי קרי דלא קרי ליהוי צוותא [ב] לחבריה [ואמר רבא סך מקרי דרדקי עשרין וחמשה ינוקי ואי איכא חמשין מותבינן תרי אי איכא ארבעין מוקמינן ריש דוכנא [ג] ומסייעין ליה ממתא] :

לח שם [ואמר רבא האי מקרי ינוקי דגרים ואיכא אחרינא דגרים טפי מיניה לא מסלקינן ליה דילמא אתי לאיתרשולי [ד] רב דימי מנהרדעא אמר כ"ש דגרים טפי קנאת סופרים תרבה חכמה . ו] אמר רבא הני תרי מקרי דרדקי חד גריס ולא דייק וחד דייק ולא גריס מותבינן ההוא דגריס ולא דייק (מ"ט) שבשתא ממילא נפקא ורב דימי מנהרדעא אמר מותבינן (ההוא) דדייק ולא גריס (מ"ט) א שבשתא כיון דעל על דכתי' (מ"א יא) כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום כי אתא (לגבי) [לקמיה ד] דוד א"ל [שם ע"ב] מ"ט עבדת הכי א"ל דכתיב (דברים כה) תמחה את זכר עמלק א"ל והא אנן זכר קרינן א"ל לדידי זכר אקריון אזל שייליה לרביה א"ל היכי אקריתון אמר להו (תמחה את זכר עמלק) [זכר] שקל ספסירא [ה] (ובעא) למקטליה א"ל אמאי אמר ליה

רש"י

מלמד תינוקות היה : ואספי [ליה] · האכילהו והשקהו תורה בע"כ כשור שנותנין [עליו] עול על צוארו : לא תימחי אלא בערקתא דמסנא · ברצועות [של] מנעלים כלומר מכה קלה שלא יזוק: ליהוי צוותא לחבריה · אינך זקוק (לא) ליסרו יותר מדאי ולא לסלקו מלפניך אלא ישב עם האחרים בצוותא וסופו לתת לב: [סך מקרי דרדקי · מנין תינוקות הראוין למלמד אחד : ריש דוכנא · שומע עם התינוקות מפי המלמד וחוזר ומשגירו בפי התינוקות ואותו ריש דוכנא נוטל שכר : ומסייעין ליה ממתא · לשכור לו אותו ריש דוכנא] : דגרים ולא דייק · (שגרס) [שלמד] הרבה ולא דייק בלימוד התינוקות שלא ישתבשו : מ"ט עבדת הכי · שלא הרגת את הנקבות : את זכר

תוספות

בבציר מבר שית לא תקבל . והא דתנן במס' אבות (פ"ה) בן חמש שנים למקרא בבריא לגמרי כדאמרי' בכתובות (ד' נ.) הלומד בנו פחות מבן שש רץ אחריו ואינו מגיעו וא"ד חביריו רצין אחריו ואין מגיעין אותו ותרווייהו איתנהו דחלש וגמיר ואי בעית אימא הא בכחוש והא בבריא :

מהרש"א

מבן ו' וז' וק"ל : ואספי ליה כתורא · הכא פרש"י כשור לעול וקרוב יותר לענינו פרש"י בפרק נערה כתורא כשור שאתה מלעיטו כו' ע"ש ונראה עוד דקאמר דספי ליה כו' שילמוד עמו בנחת כמו שמאכילין השור בידים ולא יכנו וירדנו בכח ללמוד כמו שאובסין הגמל ומאמירין העגלים שמאכילים אותם בעל כרחם כדאמרינן בפ' מי שהחשיך והכי מסיק שם בפ' נערה כבר שית וז' ספי ליה כתורא מיהו אינו יורד עמו לחייו עד י"ב שנין דהיינו לרדותו בכח ברצועה ובחוסר לחם כפרש"י שם והא מייתי הכא כי מחית לינוקא כו' דהיינו לבר ו' וז' לא מחית בכח אלא ברצועה קטנה בערקתא דמסאנא ולא יכנו בכח כמו לבן י"ב ועיין במ"ש בזה בפ' נערה וק"ל : צוותא לחבריה · פרש"י אינך זקוק ליסרו וכו' ולישנא לא משמע הכי אלא ההוא דלא קרי יהיה צוותא לחבריה דקרי שיותר יתן ההוא דקרי לבו ע"י צוותא ואם לא יהיה ההוא דלא קרי עמו שם ישים גם ההוא דקרי ללבו להיות הולך ובטל כמו חבירו וק"ל: (בגמ') [סך מקרי דרדקי כ"ה ינוקי כו'. וסימנך כ"ה תברכו את בני ישראל אמור להם] : דקנאת סופרים תרבה כו' . לא אמר קנאת חכמים תרבה חכמה כי המגיע כבר למעלת החכם לא יתקנא בחבירו והחכמה נוספת לו ממילא כמו שכתוב ישמע חכם ויוסיף לקח אבל הסופרים דנקט הם שעדיין לא הגיעו למעלת החכמה כמו המקרי דרדקי קנאתם בחבריהם תרבה להם החכמה להגיען למעלת חכם וק"ל : כל זכר באדום · יש לדקדק אם יואב הטעהו רבו כל ישראל שהיו עמו במאי טעו ועוד וכי לא ידע אחד מישראל מעשה שאול שלא השאיר רק מיטב הצאן ונענש גם דוד אחרי זאת שהיה לו ממשלה באדום והושיב בהם נציבים כאמור שם ולמה לא החרימם כמו שנצטוה שאול מאיש ועד אשה וגו' משור ועד שה וגו' ונראה לפי ענינו שלא נצטוו בהקים להם מלך בעוה"ז אלא על הכרתת של עמלק כדאמרי' פרק כ"ג [א] אבל על של אומות אדום לא נלטוו בעוה"ז עד ביאת המשיח בב"י שנאמר ולא יהיה שריד לבית עשו ונאמר ועלו מושיעים וא"כ זאת המלחמה שהיה לו באדום לא היה אלא מלחמת רשות ולכך לא חשו כל ישראל להרוג גם הנקבות אבל דוד שאל ליואב שהיה שר הצבא מאיזה טעם הקפיד הוא להרוג רק הזכרים והשיב המחה את זכר עמלק כתיב ואם במלחמת מצוה בעמלק הקפיד קרא על הזכרים ק"ו לעשות כן במלחמת רשות בעוה"ז באדום שלא להרוג רק הזכרים והשיב דוד אנן זכר קרינן ואין חילוק גם בעמלק בין זכר ובין נקבה וק"ל : א"ל היכי אקריתון כו' · בע"י בפי' הרשב"א א"ל זכר בסגול וכו' ע"ש מיהו האי לישנא דהיכי אקריתון משמע דבכונתו היה

[א] מהרש"א ד"ה כל זכר כו'. פ' כ"ג סנהדרין (דף כ) :

יד יוסף

א פסחים דף קי"ב ע"ב :

חדושי גאונים

בשלמה ע"ס . וידמה עם זה לומר שכוכית להם במופת שיש עליהם מנהיג ומגיע והפר עצת הוברי שמים ותוזים בכוכבים וביטל דעת הכופרים ופירסם מלכות שמים וקרא בקול גדול שיש אלהי עולם יוצר הכל כמו שנאמר ויקרא שם אברם בשם ה' אל עולם וביאר ר"ש בן יוחאי שמרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו הורה בזה שלא מפאת אותן התכמה היה אברהם אבינו מסובח אבל להיות בצוארו המרגלית והיא שהכיר את בוראו בן ג' שנים ואותה המרגלית היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו מראש אמנה עד שכל חולה חולי הנפש היה מבין ומשגיח ורואה באותה המרגלית שהיתה על ידיו ועל תלקת צואריו נתרפא. וזה כפי אשר כבר ביארנו שכששהחולה חולי הגוף אם הוא פיקח ישתדל לשאול לדרוש ולחקור על חליו לרופא המובהק כן ראוי על אחת כמה וכמה לחוליחולי הנפש לדרוש לרופא הנפש בעד חוליו ולזה הורה רשב"י שכל מי שהיה פיקח ורואה והבין והשגיח ברפואות הנפש והיא המרגלית הנזכרת

אהבת איתן

הקב"ה במו עליהן בחייהן משום שנאמר הן בקדושיו לא יאמין. וה"מ דלחטוא במזיד היתה הבחירה בידם. ועוד איתא שם דגם האבות לא נקראו קדושים עד שנקברו ונסתם הגולל בפניהם שנאמר לקדושים אשר בארץ המה והוא ג"כ משום שאינו מאמין בהן דאפשר שיחטאו. וכ"כ הטורי אבן בפ"א דחגיגה. וא"כ ש"מ כמ"ש דהא דתני

הכותב

כתב הרשב"א ז"ל א"ל היכי אקריתון א"ל זכר בסגול כך פירשו המפרשים שהמלמד לא פשע בקריאתו אלא בהשגחתו שלא השגיח עליו כשהוא טועה ומחליף קריאתו ע"כ . וכן כתב הר"ן וז"ל א"ל היכי אקריתון אמר זכר בסגול מש"ה בעא למקטליה דכיון דהוה גמיר ולא אשגח מלאכת השם רמיה הוא דעבד אבל בדלא גמיר מאי הוה ליה למעבד ע"כ . ולפי זאת הכוונה פי' הריטב"א במאי דאמר חד גריס ולא דייק לאו למימרא שמלמדם טעות דבהא כ"ע מודו שבשתא כיון דעל על אלא שאינו מדקדק בהם לעיין אם לומדים אם לאו והא דמייתי ראיה מיואב משום דכי אתא לשייליה לרבו אהדר ליה רביה זכר עמלק כדקרי' והכיר בו כי למד יואב הטעות מעצמו ולא דקדק עליו . עוד כתב הריטב"א וז"ל א"ל שבקיה להההוא גברא וליקום בארור וא"ל וארור מונע חרבו מדם אין הפי' בזה כדמשמע להו לאינשי שיהא בארור אם לא יהרגנו חדא דא"כ היכי א"ד דלא קטליה וליקום בארור ועוד דקרא גבי מלחמת ז' עממים כתיב אלא פירושו כי כלפי שאמר לו מה אתה מקפיד אם אני עומד בארור א"ל דין עליך שהעברתני על מה שאמר הכתוב במלחמת מצוה וארור מונע חרבו מדם וא"ד קטליה מהאי טעמא וא"ד דלא קטליה כיון דשוגג הוא ומאי דהוות הוה :

הרי"ף

דבבריא אין מקבלין בציר משית מ"מ בבריא לגמרי מקבלין והיינו נמי דתנן בן חמש שנים למקרא בבריא לגמרי : היכי אקריתון ואמר תמחה את זכר עמלק וכו' . עיין בתוספות ודבר תימה הוא דבעא למקטליה על טעות אחד שאע"פ שכתוב ארור עושה מלאכת ה' רמיה לא נתחייב מיתה על כך ואע"פ שכתוב ארור מונע חרבו מדם אינו על העושה מלאכת ה' רמיה אלא על המונע עצמו מהריגת מי שנתחייב מיתה או על מואב עיין בפסוק דעליה קאי ארור מונע חרבו מדם ואפשר לומר דרך דרש דרביה דיואב אקרייה כמו שאנו קורין תמחה את זכר עמלק בסגול אבל כשהיה מקרהו פירש לו טעמו של דבר שהוא מפני שבא עמלק להלחם עם ישראל ודריש ליה המסורת זכר שהוא על הזכרים שבאו להלחם עם ישראל נוס למחות את זכרונם ולא הנקבות שאינן יוצאות להלחם ולכך כשאמר לו דוד ליואב מ"ט עבדת הכי אמר דכתיב תמחה את זכר כלומר אע"פ שהקרי הוא בסגו"ל הכתיב הוא זכר בקמ"ץ על הזכרים וא"ל והא אנן זכר קרינן שהעיקר הוא המקרא מלשון זכרון א"ל לדידי זכר אקריין כלומר נתן לי טעם לעשות עיקר שהם על הזכרים בלבד וכשהלך ושאל מרבו וא"ל אע"פ שאנו קורין זכר בסגול מ"מ עיקרה של מצוה זו היא על הזכרים לכך בעא למקטליה ואינו

עיון יעקב

מותבינן האי דגרים ולא דייק . משמע אבל אם כבר מותיב מי דדייק ולא גרים לא מסדרינן משום האי דגרים ולא דייק כיון שעניהם אינם מושלמים וכל אחד יש לו חסרון : א"ל היכי אקריתון א"ל תמחה את זכר עמלק . עיין בע"י מ"ש בשם הרשב"א והר"ן והריטב"א ועיין במהרש"א ועיין בתשובת ריב"ש סי' רפ"ד ול"נ דהכי הוא שיטת הש"ס דיש להסתפק אי משום דרביה גופיה לא היה גמיר שפיר והיה קורא זכר בקמ"ץ או שהיה גמיר אך שעשה מלאכת ה' רמיה שלא השגיח על התלמיד שפיר ולפי שדוד שמע שאמר שקרא לו בקמ"ץ לפי שלא גמיר להכי היה רוצה למקטליה בסייף על דרך דאמרינן הסייף והספר נתנו כרוכין מן השמים וכיון שלא גמיר שפיר ראוי להרגו בסייף להכי א"ל: אמאי דלמא הדבר בא שלא השגחתי על לימוד התלמיד ולעולם הייתי גמיר א"ל כתיב ארור עושה מלאכת ה' רמיה מסתמא לא עבר על ארור זה אלא שלא גמיר להכי א"ל א"כ מסתייה דליקום בארור ולמה אתה רוצה למקטל מספק א"ל משום דכתיב ארור מונע חרבו מדם לס"ק א"ד קטליה דלא ליקום בארור מונע וגו' וא"ד לא קטליה כיון דעל צד הספק הוא וספק נפשות להקל ובזה מיושב הכל :

המתורגמן . א) שלאגסט . ב) פיר געזעלשאַפט . ג) געהילפע , בעהעלפער . ד) נאכלעסיג צו זיין , פי' מתרפס . ה) איין שווערדט .

דכתיב (ירמיה מח) א ארור עושה מלאכת ה' רמיה א"ל שבקיה להחוא גברא וליקום בארור א"ל (הא) כתיב (שם) וארור מונע חרבו מדם א"ד קטליה וא"ד לא קטליה:

לט דף כב רב דימי מנהרדעא אייתי גרוגרות[א] בספינה א"ל ריש גלותא לרבא פוק חזי אי צורבא מרבנן הוא נקיט ליה שוקא אמר להו רבא לרב אדא בר אהבה (זיל) [פוק] תהי ליה אקנקניה [נפק] אזל בעא מיניה ב פיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי מהו לא הוה בידיה א"ל מר ניהו רבא ג טפח ליה בסנדליה א"ל בין דידי לרבא טובא איכא מיהו על כרחך אנא רבך ורבא רבה דרבך (לסוף) לא נקטו ליה שוקא פסיד גרוגרות דידיה אתא לקמיה דרב יוסף א"ל חזי מר מאי עבדו (בי) [לי] א"ל מאן דלא שהייה לאוניתיה דמלכא דאדום לא לישהייה לאוניתיך דכתיב (עמוס ב) כה אמר ה' על שלשה פשעי מואב ועל ארבעה לא אשיבנו על שרפו עצמות מלך אדום לשיד נח נפשיה דרב אדא בר אהבה רב יוסף אמר אנא ענישתיה[ב] דאנא לטיתיה רב דימי אמר אנא ענישתיה דאפסיד גרוגרות דידי אביי אמר אנא ענישתיה (דהוי) [ד] אמר להו לרבנן (עד דמגרריתו) [אדמגרמיתו] גרמי[ג] בי אביי אתו ואכלו בשרא שמינא בי רבא. רבא אמר אנא ענישתיה דכי הוה אזיל לבי טבחא למשקל אומצא[ד] (הוה) אמר להו לטבחי

רש"י

עמלק: וארור מונע חרבו מדם · סופיה דהאי קרא הוא: נקיט ליה שוקא · הכרז שלא ימכור איש בעיר גרוגרות אלא הוא: תהי ליה אקנקניה · הריח לו בקנקנו אם יין הוא או חומץ כלומר בדקהו בהלכות אם ת"ח הוא אם לאו · ריח היין כשמריחין אותו אם טוב הוא קרי תהייה [כדאמרינן בת תיהא במסכת עבודת כוכבים (דף ס"ו:) וכן בכתובות (דף ק"ה·) קרנא הוה תהי באמברא דחמרא]: כפיפה מצרית · סל (של) נצרים של ערבה: מהו. מי חשוב כמו מעוכל והוה ליה ככלי גללים ואינו מקבל טומאה עוד: א"ל. רב דימי לרב אדא: מר ניהו רבא · אתה הוא רבא לפי ששמע על רבא שהוא גדול העיר וסבור שהוא (הוא) [זה]: טפח ליה בסנדליה · הכהו על סנדלו במקל דרך שחוק כמי שמכה למי שאינו חשוב: דלא שהייה · שלא נמנע מליפרע: לאוניתיה · אונאת בשתו: דמלכא דאדום · אע"פ שהוא אדומי: על שרפו · מחמת בזיון: דאמר להו לרבנן עד דמגרריתו גרמא בי אביי. שהיה רגיל לומר לתלמידים עד שאתם הולכים אצל אביי לגרר עצמות כלומר ללמוד שלא לשובע: אתו ואכלו [כו'] · בואו ולמדו הלכות להובות

תוספות

[א"ל רבא לרב אדא בר אבא · כן גרים ר"ח ולא גרסינן בר אהבה דאותו היה בימי רבי כדאמרינן בקדושין (דף ע"ב) היום יסב רב אדא בר אהבה בחיקו של אברהם אבינו]: אנא ענישתיה · כל אחד מהם היה מצטער על עצמו שמא ח"ו נענש על ידו [משום] דאמרינן בשבת פ' שואל (דף קמ"ט:) כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה שנאמר גם ענוש לצדיק לא טוב וכתיב לא יגורך רע · ר"י:

מהרש"א

קורהו כך ומה שקשיא להו דאי בדלא גמיר מאי ה"ל למעבד י"ל דבהא פשע כיון דלא גמיר שפיר לא ה"ל לקבל על עצמו להיות מקרי דרדקי ומקרי מלאכת רמיה שהרי הוא היה יודע בעצמו דלא הוה גמיר שפיר ודו"ק: א"ל כתיב וארור מונע חרבו מדם קטליה. בילקוט פרשת כי תצא ובס' מלכים ל"ג וקטליה ויש לפרש דה"ק ליה יואב כי עוד אתה קם בארור שני דכתיב וארור מונע כו' ואתה מנעת חרבי מדם שלא להרוג גם הנקבות ועי' בזה בע"י בשם הריטב"א ז"ל וק"ל: אנא רבך ורבא רבה דרבך כו'. לכאורה הוא סותר דבריו במה שאמר כבר לשמעיה דרבא דאנא עדיפנא מיני' והכא הא קאמר שרבא הוא רבו כמ"ש ורבא רבה דרבך ונראה לפרש דלפי מה שהבינו ממנו דאמר דאנא עדיפנא ארבא גופיה קאמר ודאי דליכא לפרושי ורבא רבה דרבך על עצמו קאמר ולכך בא רב דימי לקמיה דרב יוסף שהיה הרב של כולם דגם אביי ורבא תלמידים של רב יוסף הוו ואמר שזלזל רב אדא גם בכבוד רב יוסף דכיון דמחשיב לעצמו טפי מרבא כדקאמר לשמעיה אנא עדיפנא ע"כ הא דקאמר ורבא רבה דרבך על רב יוסף קאמר שהוא היה רבו של רב דימי שהוא היה הרלם בזמן ההוא וכ"ש דזלזל גם בכבוד אביי שהרי רבא היה חשוב בעיניו טפי מאביי כדקאמר אדגרמיתו גרמי כו' והוא היה מחשיב עצמו אפילו טפי מרבא והשיב לו רב יוסף לא לשהייה לאוניתך כו' דלא זלזל אלא בכבודך דיש לדונו לכף זכות ואיכא לפרושי הא דקאמר לשמעיה דרבא אנא עדיפנא לא זלזל בכבוד רבא ולא ארבא קאמר אלא אשמעיה דרבא קאמר שהוא עדיף שאני עלמי בכאן ואתה שמש ויותר ראוי שימתין שמש דרבא כאן משאתעכב אני בכאן בשביל הבשר והשתא יתפרש ורבא רבה דרבך כפשוטו דעל עצמו קאמר ורבא חשוב ממנו דהשתא גם לא זלזל בכבוד רב יוסף כלל וגם בכבוד אביי י"ל דהשתא לא זלזל כ"כ אלא משום דבהלכות מועטות הלכה כאביי לגבי דרבא ביע"ל קג"ם אמר כן אדגרמיתו גרמי בי כו' ואושביניה דדין כאושביניה דדין [א"ס ר"ל גרמי בגימ' יע"ל קג"ם] וק"ל: מאן דלא שהייה כו' · בהרבה מקומות כתיב כה"ג לעיל מיניה שם שאמר לענשם על שעשו מעשה אכזר באחרים ע"ש היינו אונייתא באומה אחרת בכללה אבל אונייתא דיחיד כהך דרב דימי הכא שיתבע הקב"ה לא מלינו אלא במלך אדום שעשו בו מואב מעשה אכזר לשורפו באש ובבזיון גדול לערב עפרו בסיד לטחותו בקיר הבית כפרש"י שם והיינו כי הכא שרבא לא אמר אלא דלא לנקטיה ליה שוקא והוא הוסיף לו בזיון גדול

הריטב"א

טפח ליה בסנדליה ולא נקט ליה שוקא. והקשו בתוספות למה זלזלו מפני שלא ידע דבר זה דהא כהאי גוונא איבעי' לן במס' מנחות ולא איפשטא התם דאיבעיא פיל שבלע הוצין והקיאן דרך בית הרעי ועשה מהם כלים מי הוו בגללים ולא מקבלי טומאה או לא ויש שתירצו וכו' והנכון כמו שתירץ ר"י ז"ל דלהכי זלזל עליה משום דגבי בעיא דהתם איתמרו כמה מתניתא וכמה מימרא ולא אייתי ליה חדא מינייהו: לא לשהייה לאוניתך. פי' דמשום דלא ידע בסדר טהרות לא הוה ליה לזלזולי ביה ודלא למנקט שוקא וכדאמרינן התם [א] בתלתא לא מצינא בארבעה מצינא:

עיון יעקב

תהי ליה אקנקניה. לפי שבני נהרדעא אינם בני תורה כדאיתא בע"א דף כ"ו עיין שם לפיכך צריך בדיקה אחריהם ואם הוא בעל תורה ראוי לנקוט לו שוקא כדי להנהות הת"ח מנכסיו ולעשות פרגמטיא לת"ח כדאיתא בכתובות: מי שלא שהה לאוניתא דמלכא דאדום. תלה הדבר באדום כיון דכתיב על שלשה פשעי וזה ג"כ פשע ג"פ נגד רב דימי דאפסיד גרוגרות דידיה ונגד אביי דאמר עד דמגרמי גרמי בי וכו' ונגד רבא שאמר אנא עדיפנא וכו' עיין במהרש"א: עד דמגרמו גרמי בי אביי. אפשר שאמר כן בלשון זה לפי שאביי היה מקמץ כדאמרינן ידעינן בנחמני דמכפין נפשו:

הרי"ף

על דלא דייק אלא לפי שעושה מלאכת ה' רמיה לגלות פנים בתורה שלא כהלכה: א"ל הא כתיב וארור מונע חרבו מדם ופירש"י סיפיה דהאי קרא הוא וצריך ליישב מה בא ללמדנו. אמנם לסיות סופיה דהאי קרא י"ל דקטליה שאע"פ דקרא דארור מונע חרבו מדם נאמר על בני מואב שלא ימנעו מהריגתם מ"מ מדכתביה בתר ארור עושה מלאכת ה' רמיה הוא לדרוש שהעושה מלאכת ה' רמיה צריך להרגו:

רבא אמר אנא ענישתיה וכו'. אין לתמוה דלעיל אמרינן דאמר רב אדא בר אהבה לרב דימי בין דידי לרבא טובא איכא ותו אמרינן לעיל דהוה אמר לרבנן זילו ואכלו בשרא שמינא בי רבא משמע שהיה מחשיבו לרבא טובא והיכי הוה אמר אנא עדיפנא מיניה די"ל שלא אמר על רבא אלא הוה אמר על שמעיה דרבא דאתא למשקל אומצא ושמא לוקח לעצמו ולהכי אמר דהוא עדיף משמעיה וכ"ת א"כ למה הענישו רבא י"ל דאף על פי שמעיה דרבא הוה נוטלה מ"מ ידוע היה שאותה הבשר היתה לרבא ולא נכון ליטול התלה ולכך נענש. ובזה מדוקדק לשון רש"י ז"ל שפירש שמעיה דרבא שלוחו לקנות בשר שהכוונה להיות שלוחו של רבא פגע בכבוד רבא משלחו כי שלוחו של אדם כמותו:

עין יוסף

לסוף לא נקיט שוקא. עי' ריטב"א והא דקאמר רב דימי לקמן אנא ענישתיה דאפסיד גרוגרת דידי· משמע דלאו שפיר עבד דלא הוה נקט ליה שוקא · י"ל משום דלא הוה למבדקיה בדיני טומאה וטהרה · שאין הכל בקיאין בדבר · כדאמר בב"מ בארבעה לא מצינא בשית מצינא (תורת חיים):

[א] הריטב"א ד"ה לא וכדאמרי' התם · עי' ב"ם (דף קיד):

יד יוסף

א עיין תוס' גיטין דף ס"ח ע"א ד"ה וכתיב ובתשובת הריב"ש סי' רפ"ד:
ב מנחות דף ס"ט:
ג ב"ק דף ל"ב ע"ב מ"ק דף כ"ה:

חדושי גאונים

שסיתה לאברהם בנואו כמו שביארנו נתרפא מיד וההכרור. ואמר וכשנפטר נטלה הקב"ה ותלאה בגלגל חמה. ירצה שמסרה הקדוש ב"ה לאותה המרגלית ואותה הרפואה לרופאי הנפשות והם הצדיקי' בכל דור ודור אהבי ה' זרע אברהם אוהבו המתדמים כמעשיהם אליו וזהו ותלאה בגלגל חמה וכן הוא אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (דרשמ"ה): פיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי מהו לא הוה בידיה טפח ליה בסנדליה. יש מי שפי' דדוקא שבלע הכפיפה

אהבת איתן

כאן שלא שלט באבות יצר הרע היינו להתעיאם בשוגג בלא דעת אבל היה בו שליטה להתעיאם בדעת וברצון. ולפ"ז א"ש מ"ש התוספות דהיכי קבלו עליה אגרא דקבלו שכר על שלא חטאו במזיד. שזה היה בידם וכן מחלק בהדיא בירושלמי דפאה גבי מי שבא לידו כו' ועיין מ"ש בחידושי לשבת אמימר' דעברו רוב שנותיו של אדם שהביאו כאן. וכן הא דאמר בשלהי יומא (דף פו) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו ע"כ היינו בשוגג אבל במזיד אפשר שיחטא שהרי אברהם אבינו זיכה רבים ואעפ"כ לא ייחד הקדוש ב"ה שמו עליו בחייו כנ"ל. ובזה נסתלק מה שהקשו התוספות ביבמות (דף ק"ט ע"ב) מהאי דיומא אהא דאמר כל האומר אין לו אלא תורה אין לו אלא תורה דאיירי

המתורגמן. א) געטריקענטע פייגען. ב) בעשטראפט. ג) ברעכען קנאכען, פי' לשבור עצמות מאכלם. ד) רויהע פלייש.

[לטבחי] אנא אשקול בשרא מקמי שמעיה דרבא דאנא עדיפנא מיניה · רב נחמן בר יצחק אמר אנא ענישתיה דרב נחמן בר יצחק ריש כלה הוה כל יומא קמי דניעול לכלה הוה א מרהיט[א] בהדיה רב אדא בר אהבה לשמעתיה והדר עייל לכלה ההוא יומא (עכבוה) [נקטוה] רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע [לרב אדא בר אהבה] משום דלא הוו בסיומא אמרו ליה אימא לן הני שמעתתא דמעשר בהמה היכי אמרינהו רבא אמר להו הכי [אמר רבא] והכי אמר רבא אדהכי נגה[ב] ליה לרב נחמן בר יצחק אתי רבנן אמרו ליה קום דנגה לן למה יתיב מר אמר להו [יתיבנא ו]קא מנטרא לערסיה דרב אדא בר אהבה אדהכי נפק קלא דנח נפשיה דרב אדא בר אהבה · ומסתברא דרב נחמן בר יצחק ענשיה :

דף כה [אמר רב חנן בר אבא אמר רב ב ד' רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כולן שאילמלא כן אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת ורוח דרומית קשה מכולן ואילמלא בן נץ שמעמידה מחרבת את העולם שנאמר (איוב לט) המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן] :

מ שם א"ר יהושע בן לוי בואו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעונו מקום תפלה שנא' (נחמיה ט) וצבא השמים לך משתחוים . מתקיף לך רב אחא בר יעקב (אימא) [ודילמא] כעבד שנוטל פרס[ג] מרבו וחוזר לאחוריו ומשתחוה קשיא (ואף ר') [ור'] הושעיא סבר שכינה בכל מקום דאמר רבי הושעיא (מנין שהשכינה בכ"מ שנאמר) [מאי דכתיב] (שם) אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים וגו' שלוחיך לא כשלוחי בשר ודם שלוחי בו"ד ממקום שמשתלחין לשם מחזירין שליחותם אבל שלוחיך למקום שמשתלחין (שם) [משם] מחזירין

רש"י

ומרווחות אלל רבא : שמעיה דרבא · שלוחו לקנות בשר : ריש כלה . דורש ברכים בשבתות : דלא הוו בסיומא . י"א שלא היו בעלה כשנעשה רב נחמן ראש כלה וי"א דלא היו בסיומא דפרקיה דרבא שדרש בשבת הרגל הלכות האמורות בפ' אחרון של בכורות : שמעתתא דמעשר בהמה · פרק אחרון דבכורות ורבא אמרינהו בסופיה דפרקא : אתו רבנן · תלמידי הישיבה הבאים לשמוע : נטרנא לערסיה דרב אדא · אני מלפה כאן שיביאו את מטת רב אדא שמת: [רוח צפונית מנשבת עם כל אחד · מהרוחות לפי שהיא רכה ומתוקה ולגולה כדאמר ביבמות (ד' עב·) וממתקתן : בן נץ · מלאך העשוי בדמות נץ : מעמידה · בכנפיו] : לאבותינו . אנשי כנסת הגדולה שאמרו מקרא זה בספר עזרא : וצבא השמים · השמש והירח העומדים במזרח : לך משתחוים · למערב : ודילמא · הם למזרח משתחוים וכ"ת אין דרך להשתחוות סמוך לרב הם עושין כעבד שנטל פרס מרבו וחוזר לאחוריו ומשתחוה כשהוא הולך לאחוריו משנטל פרס מתרחק תמיד בהשתחואה · פרס מתן : אתה הוא ה' לבדך · בתר וצבא השמים כתיב ועל עסקי שליחות צבא השמים הוא משבח ואומר אתה הוא לבדך במדה זו : לשם מחזירין שליחותן · כשבאין לומר עשינו שליחותך צריכין לשוב אל מקום שהשולחם עומד שם : למקום שמשתלחין · [פי'] באותו

תוספות

וצבא השמים לך משתחוים · וא"ת בלילה כמי במזרח משתחוים וי"ל דאין לנו ללמוד אלא ממה שאנו רואים וא"ת ואמאי לא נדע מקום תפלה מבהמ"ק שהיתה שם שכינה במערב וי"ל דמשם אין ללמוד דאע"ג דשכינה בכ"מ א"א להשים ארון וכפרת אלא בצד אחד וריצב"א אומר דמשם אין ללמוד דשכינה במערב דנהי דבית קדשי הקדשים היה במערב המקדש מ"מ הארון שהשכינה שם כדכתיב ונועדתי לך שם היה במזרח בית קדשי הקדשים :

השתחויה דרך מערב דעיקר מהלכם הוא ממערב למזרח כמ"ש התוכניים וע"כ אמר נחזיק טובה כו' שאמרו כי כן הוא מהלכם הנראה לנו ממזרח למערב דרך השתחויה הוא ולהודיע לנו מקום תפלה שהשכינה במערב אבל עיקר מהלכם של ז' כוכבי לכת שאינו נראה לנו אינו כך אלא ממערב למזרח אלא גלגל המקיף הוא מוליך אותם בכל יום ממזרח למערב שהוא מהלכם הנראה לנו כדי שיהו משתחוים בכל יום למערב כי שם היא השכינה וענין דרך השתחויה ממזרח למערב משעה שפנה הגלגל למערב וחמה הולכת ויורדת למטה הוא ממש כעבד המקבל פני רבו דביותר שהוא מתקרב לרבו משתחוה ומוריד פניו למטה · והמקשה דפריך דלמא כעבד שנוטל פרס כו' אף על פי שהחמה ממזרח למערב הולכת ועולה כן הוא גם דרך המשתחוה וחוזר לאחוריו ביותר שהוא מתרחק מרבו הוא מריס ראשו ועוד נראה לפרש ע"פ מה שאמרו במדרש עושה שלום במרומיו שהמזלות כ"א סובר אני עולה ראשון לפי שאינו רואה מה שלפניו כו' דהשתא שפיר קאמר דמהלכם הנראה לעינינו ממזרח למערב ע"י גלגל המקיף הוא הולך לאחוריו כעבד הנוטל פרס כו' אבל עיקר מהלכם לפניו ממערב למזרח ואפשר שמשתחוים ממש ממערב למזרח ודו"ק : אתה הוא ה' לבדך כו' · פרש"י בתריה וצבא השמים וכו'

מהרש"א

במעשה ובדבור שפפח ליה בסנדליה וא"ל אנא רבך כו' וק"ל: דלא הוו בסיומא כו' · ע"פ פירש"י בלשון שני נראה לפרש דר"ל דלא הוו בסעודת סיום מסכתא של בכורות דהיא המסכת הנוהגת בזמן הזה חוץ מפ' אחרון דהיינו פ' מעשר בהמה אבל רבא הוסיף בו בסוף פרק מעשר בהמה כמה מימרות מדיני מעשר בהמה ע"ש והם לא היו שם ולכך שאלו עליהם וק"ל : (בגמ') ד' רוחות מנשבות כו' . מפרש"י בפ"ק דברכות דו' שעות הראשונות בכל יום מנשבת רוח מזרחית מהילוך חמה ו' אחרונות רוח דרומית ובתחלת הלילה רוח מערבית ובחצות הלילה רוח צפונית עכ"ל וסימניך לרוח היום כי הרוח הולך ע"פ מהלך השמש והוא שרוח דרומית קשה מכולם שהוא תחלת ירידת השמש ורוח צפונית יפה מכולם כי היא תחלת עליית השמש וכמ"ש אילי יומא[א] אילי קלירא ואמרי' בפ' הערל[ב] ביומא דשותא שהוא רוח דרומית כפרש"י שם לא מהלינן ביה ולא מלו ישראל במדבר מפני שלא נשבה רוח צפונית והדבר תולה בגלגל חמה כמו שאמרו בנדרים פ"ק [ג] אירגא דיומא מסי ופי' הרא"ש שם שהוא בשביל האבן שהית' לאברהם אבינו ותלאה בגלגל חמה כמ"ש בזה בפ"ק ע"ש : שהודיעו לנו מקום תפלה דכתיב וצבא וגו' · לפי הנראה כמו שאנו רואים כי מהלך החמה ושאר הגלגלים ממזרח למערב והוא על ידי גלגל המקיף אין כאן

הרי"ף

שנאמר אתה הוא ה' לבדך וכו' . עי' פרש"י וצריך ביאור היכי משמע שעל עסק שליחות צבא השמים הוא משבח ואומר אתה הוא ה' לבדך ונראה דאם כן הול"ל אתה הוא ה' לבדך עשית את השמים מאי אתה עשית משמע שהם ב' דברים על עסקי השליחות שצבא השמים וכו' אבל קשה שפרש"י אתה הוא ה' לבדך בתר וצבא השמים כתיב ואיני כן דהא כתיב קודם

עיון יעקב

באו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעונו מקום תפלה . דאילו לא הודיעונו מקום תפלה א"כ מי שאין יכול לכוין הרוחות יכוון לבו לשמים כדאיתא בא"ח סימן צ"ד ס"ג ועכשיו אין אנו מכוונים כ"כ בתפלה כדאיתא בסימן צ"ח סעיף ב' לכך אנו צריכין להחזקת טובה : בתוספות ד"ה וצבא השמים וכו' אע"ג דשכינה בכל מקום אי אפשר לשים

עין יוסף

מן וצבא השמים לך משתחוים · פי' השמש והירח שהולכים בכל יום ממזרח למערב לך משתחוים כל זמן שהולכין·וכיון דהליכתן ממזרח למערב על כרחך פניהם כלפי מערב הוא·וכיון שמשתחוים לשכינה בעת הליכתן צריך לומר דשכינה במערב הוא (תורת חייב) : אימא כעבד שנוטל פרס כו' · ר"ל דלמא למזרח משתחוים ופניהם למזרח הוא · וכ"ת והלא ממזרח למערב הולכין ואין דרך לילך לאחוריו · דלמא הם עושים כעבד שנטל פרס מרבו שחוזר לאחוריו ופניו כלפי רבו נתרחק תמיד בהשתחואה (שם) : קשיא · ואע"ג דמסתבר טפי למימר שהולכים לפניהם כדרך כל הארץ ממה שנאמר שהולכים לאחוריהם · וא"כ מאי

[א]מהרש"א ד"ה ד' רוחות . אדלי יומא (לעיל ט"ז) : [ב] בפ' הערל (ע"ב): [ג]בנדרים פ"ק (דף ח') :

יד יוסף

א פי' שהיה חוזר גרסיתא שמעתא דכלה לפניו כדי שתהא שגורה בפיו (תורת חיים) : ב גיטין ל"א ע"א:

חדושי גאונים

בעא מיניה ומש"ס כי לא אהדר ליה אקפיד עליה דהל"ל דאינה עולה מידי טומאתה דתנן כל הכלים יורדים לידי טומאתן ואין עולים מידי טומאתן אלא בשינוי מעשה אבל בסולין ועבדינה כפיפה לא איבעיא ליה דהיא בעיא היא במנחות פ' ר' ישמעאל ולא איפשיטא וקא אתינן למפשטיה ממעשה דשני זאבים שבלעו שני תנוקות בעבר הירדן וקיאום דרך בית הרעי ובא מעשה לפני חכמים וטיהרו את הבשר וטמאו את העצמות ודחינן דלא דמו סולין לבשר דהאי בשר דרכיך טפי ולעצמות נמי לא דמי דהאי עצמות דאקושי טפי וכיון דלא איפשיטא להו התם מאי קא קפיד רב אדא בר אהבה על רב דימי דלא הוה בידיה . וי"א דסולין ועבדינהו כפיפה קמי

אהבת איתן

דקמגמר לאחריני ואזלי ועבדי מהו דתימא אית ליה אגרא לדידי' קמ"ל . והרי ביומא אמרינן דמזכה רבים אין חטא בא על ידו . ולפמ"ש א"ש דמ"מ במזיד הבחירה בידו לחטוא ובכה"ג איירי התם ביבמות דאמר דאין לו אלא תורה ואינו מקיים ומבטל מצות במזיד . דזה אפשר אע"ג דקמגמר לאחריני ועבדי . והיא דמזכה רבים אין חטא בא על ידו היינו דוקא בשוגג . וכה"ג מצאתי שפי' היפ"ת פ' ח"ש אהא דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים היינו בשוגג דוקא .

המתורגמן. א) שנעלל ענדיגען . ב) שפעט געווארין . ג) טהייל , לאָהן .

מחזירין שליחותן שנא' (איוב לח) התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו יבאו ויאמרו לא נאמר אלא וילכו ויאמרו מלמד שהשכינה בכ"מ · ואף ר' ישמעאל סבר שהשכינה בכ"מ דתנא דבי ר' ישמעאל מניין שהשכינה בכ"מ שנאמר (זכריה ב) והנה המלאך הדובר בי יוצא ומלאך אחר יוצא לקראתו אחריו לא נאמר אלא לקראתו מלמד שהשכינה בכ"מ ואף רב ששת סבר שכינה בכל מקום דאמר ליה רב ששת לשמעיה לכל רוחתא[א] אוקמן לבר (ממדינחא)[ב] [ממזרח] ולאו משום דלית ביה שכינה אלא משום דמורו ביה מינאי ורבי אבהו (סבר) [אמר] שכינה במערב דא"ר אבהו מאי אוריה אויר יה:

מאי שם אמר רב יהודה (אמר רב) מ"ד (דברים לב) יערוף כמטר לקחי זו רוח מערבית הבאה מערפו *) של עולם. (שם) תזל כטל אמרתי זו רוח צפונית שמזלת [את] הזהב וכן הוא אומר (ישעיה מו) הזלים זהב מכיס · כשעירים עלי דשא זו רוח מזרחית שמסערת את כל העולם כשעיר · וכרביבים עלי עשב זו רוח דרומית א (שמעלת) [שהיא מעלת] רביבים ומגדלת עשבים. א תניא ר' אליעזר אומר **) עולם [שם ע"ב] לאכסדרה[ג] הוא דומה ורוח צפונית אינה (מסוככת) [מסובבת] וכשחמה מגעת לקרן מערבית צפונית נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע רבי יהושע אומר עולם לקובה הוא דומה

*) עי' בערוך ערך ערף שכ' בשם רבינו גרשום פי' נכון על זה. **) עי' סוף ב"ב בהשמטות מש"ש.

תוספות

לכל רוחתא אוקמן · כל הני אמוראי לית להו הא דתניא בברכות (דף ל·) שחייב אדם להתפלל נגד ירושלים משום דכתיב והתפללו אליך דרך ארצם אלא סברי כר' ישמעאל דאמר בכ"מ שכינה ומ"ד שכינה במערב סבר כר"ע דאמר מפני שהיא תדירה ורבי חנינא דשמעתין דאמר כגון אתון דיתבון לצפונא דארעא דישראל אדרומי אדרומי סבר לה כברייתא דברכות: רוח מערבית שבא מערפו של עולם · כדפי' בקונטרס מאחוריו של עולם דמערב קרוי אחור דכתיב (תהלים קל"ט) אחור וקדם צרתני ודרשינן (במגילה) [בחגיגה] לענין מזרח ומערב וכתיב נמי ארם מקדם ופלשתים מאחור (ישעי' ט') וקרי נמי דרום ימין ולצפון שמאל כדאמרינן בשמעתין והיינו משום דשכינה במערב ופני השכינה למזרח לכך קרוי מערב אחור ומזרח קדם ודרום ימין ולפון שמאל ולמ"ד שכינה בכ"מ צ"ל דהאי דקרי מזרח קדם ומערב אחור ודרום ימין ולפון שמאל משום שכינה בבהמ"ק שהיה במערב ופני השכינה כלפי ישראל שהיו במזרח ומשתחוים שם. ורבינו יצחק בר יהודה פירש דכשעמד אדה"ר כשנברא היה פניו למזרח ואין נראה שהיה ערפו כלפי שכינה למ"ד שכינה במערב: רוח מזרחית שמסערת כל העולם כולו · והא

רש"י

בלותו מקום שנשתלחו שם אף שם השכינה מלויה ואומרים לו עשינו שליחותן: והנה המלאך הדובר בי יוצא · בנבואת זכריה למוד את ירושלים כמה ארכה וגו' ומלאך אחר יוצא לסתור שליחותו של הראשון שחזר בו המקום מליתן בה מדה ואומר פרזות תשב ירושלים והרי שניהם מאת השכינה באים ואחריו לא נאמר אלא לקראתו זה בא מכאן וזה בא מכאן: רב ששת · מאור עינים היה: לכל רוחתא אוקמן · העמידני להתפלל: דמורו בה מינאי · תלמידי עובדי עבודת כוכבים מורים הוראה להתפלל במזרח: אוריה · אני שמעתי כך קורין למערב בלשון פרסי · ולי נראה שכך קורין למזרח בלשון לעז (והאי דאמרינן) [והיינו דקאמר] אויר יה שהשכינה במערב ופניו למזרח נמלא המזרח אוירו: יערוף כמטר לקחי · משה רבינו דימה את התורה לד' רוחות כשם שא"א (לעולם) בלא הם כך א"א לעולם בלא תורה: מערפו של עולם · אני שמעתי מחזקו של עולם על שם שהשכינה במערב ס"ל ואני אומר מאחוריו של עולם שהמערב קרוי אחור שנא' (איוב כ"ג) הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין וגו': שמזלת את הזהב. שמחממת ומביאה שרב והרעבון בא והזהב זל: וכה"א · דכתיב זילותא לגבי זהב: כשעיר. שד: לאכסדרה. שאין לה דופן רביעית: אינה (מסוככת) [מסובבת] · במחילה: למעלה מן הרקיע. ומהלכת את רוחו של לפון בגגו של רקיע: לקובה · אהל שכולו מוקף:

מהרש"א

ועל עסקי שליחות ע"ש והוא דחוק דלא הוזכר בהאי קרא שליחות אלא בקרא דמייתי התשלח ברקים וגו' ונראה לפרש דה"ק דר"א סבר שכינה בכ"מ ולבא השמים לך משתחוים דכתיב בהאי קרא לאו דוקא לפי הנראה לנו שהגלגל הולך ממזרח למערב כדקאמר לעיל אלא גם הגלגלים ההולכים ממערב למזרח והנוטים לצד אחר כולם לך משתחוים דשכינה בכ"מ ובכל צד איכא והיינו דכתיב בתחלת הקרא אתה הוא ה' לבדך במדה זו דכל הארץ מקום כבודו והשכינה בכ"מ והא מייתי נמי קרא דהתשלח ברקים וילכו וגו' דלענין שליחות של מקום נמי כן הוא ודו"ק: זו רוח מערבית כו'. מפורש במדרש ילקוט שכשם שהעיד משה לישראל שמים וארץ כך העיד עליהם רוחות דכתיב יערוף כמטר והם בכלל השמים קלות כי בהם נכלל כל העולם וזכר כאן ברוחות הללו שיש בידם להועיל ולהזיק כמ"ש בשמים ובארץ שאם יזכו הארץ תתן יבולה והשמים יתנו טלם ואם יתחייבו כתיב ועצר את השמים ולא וגו' וז"ש רוח מערבית שבאה מעורפו וכו' ומסיים ביה במדרש שמטר הבא מן המערב הוא כולו לברכה ע"ש השכינה שהיא שם שע"כ נקרא אוריה וכפי' הערוך [בערך ערף] ובהיפך אמר תזל כטל שהשמים נעצר ממטר ע"י רוח צפונית אבל הטל אין נעצר כדאמרינן בתענית [א] והיא תזל הזהב כפירש"י: ואמר כשעירים עלי כו'. שמסערת את כל העולם כולו כשעיר המזיק וע"כ אמרו ברוח מזרחית שדיא נשיב בפ' כל הגט [ב] על שם היזיקו כמפורש שם והערוך בערך איסתנא פי' דשדיא הוא רוח דרומית ושותא הוא רוח מזרחית אבל רש"י בפרק הערל פי' שותא היא רוח דרומית והכי מוכח נמי ההיא דפרק כל הגט רוח מזרחית נקרא שדיא ומ"ה נמי קרא ליה הכא שעיר ע"ש ושעירים ירקדו שם דהיינו שדים וק"ל: העולם דומה לאכסדרה כו'. נ"ל דפלוגתייהו במאי דפליגי פרק מי שהיה טמא [ג] חכמי אומות העולם וחכמי ישראל חכמי אומות העולם אומרים דביום חמה מהלכת למעלה מהרקיע ובלילה למטה מהרקיע וחכמי ישראל אומרים דבלילה עולה החמה למעלה

עיון יעקב

ארון וכפורת אלא בצד אחד · ואי תקשה דא"כ עכ"פ במקדש שני דאמאי לא שם אותם בצד אחר י"ל משום דקדושה ראשונה קדשה לעת"ל ומעלין בקודש ולא מורידין לכן שם אותם בצד מערב לעולם:

מאי דכתיב יערוף כמטר לקחי זו רוח מערבית. וי"ל קישור הפסוקים ע"ד הדרש דאיתא במדרש וברש"י האזינו השמים ותשמע הארץ למה העיד בהם שמים וארץ שאם לא יעשו רצונו ועצר את השמים והארץ לא תתן יבולה אך קשה אם לא יעשו רצונו יכלה אותם כרגע לגמרי מן העולם לזה קאמר כתירוץ קטיעא בר שלום בפ"ק דעבודת כוכבים כי כד' רוחות השמים פרשתי אתכם וגו' כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא

הרי"ף

ולבא השמים וכיון שכן אין להוכיח מעל פסקי השליחות של לבא השמים. ואי איישר חילי הוית אמר שבתר ולבא השמים כתיב אתה הוא ה' האלהים אשר וגו' ומהכא יליף דלבא השמים משתחוים למקום שהולכים שגם שם אתה הוא ה' האלהים שהשכינה בכל מקום וצמח י"ל גם אתה הוא ה' לבדך רמז על מה שנאמר לבסוף ולבא השמים לך משתחוים ולשון רש"י ז"ל לריך ישוב ואי גרסינן בלשון רש"י אתה הוא ה' לבדך ובתריה לבא השמים כתיב ניחא:

עץ יוסף

קשיא יש לומר לפי ששנים עשר מזלות הולכין ברקיע לאחוריהם כדאי' במדרש סדר נשא אמר רבי יוחנן לית מזל חמי במה דלעיל מיניה אלא במה דלרע מיניה כהדין בר נש דהוא סליק בסולמא הפוך לאחוריו · ולהכי מסתבר ליה למימר דחמה ולבנה נמי הולכין לאחוריהם (שם):

מא שמזלת את הזהב · שמחממת ומביאה שרב והרעבון בא והזהב זלה (רש"י) ואע"ג דאמר לעיל שאין העולם מתקיים בלא רוח צפונית לפי שהיא רכה ומתוקה וצלולה · ומ"מ רעבון בא לפי שמפזרת את העננים ואין הגשמים יורדים · ולהכי כתיב מצפון זהב יאתה שהרוח מפזרת את העננים ומטהרת פני רקיע

המתורגמן. א) זייט. ב) מזרח זייט. ג) פארהויז.

מהרש"א

[א] מהרש"א סד"ה זו רוח. בתענית (ד'): [ב] ד"ה כשעירים בפ' כל הגט (ל"א): [ג] ד"ה העולם דומה. פ' מי שהי' טמא (דף נ"ד):

יד יוסף

א עיין בספר תורת העולם ח"א פ"ב ביאור רחב ע"ז המאמר

חדושי גאונים

נעי ליה כו' ככתוב בתוס'. הרשב"א ז"ל. (שיטה מקובצת): שהשכינה בכל מקום שנאמר אתה הוא ה' לבדך וכו'. והנראה דיליף מן אתה עשית וגו' ואתה מחיה את כולם וא"כ כיון שהוא עצמו מחיה את כולם השמים והארץ וכל אשר בה מזה מוכח דהשכינה בכ"מ ומאי דאמר שלוחיך כו' מבואר גם כן בסקרא ולבא השמים לך משתחוים עיין במש"ע תהלים קמ"ח הללוהו כל צבאיו כשם שיש צבאות ברבה בארץ כך הם בשמים. הכוונה שצבאיו הם המלאכים שממונים על כל עם ועם ככתוב יפקוד ה' על צבא מרום במרום וכן אמרו רז"ל כי לכל עם ועם יש שר בשמים. וא"כ צבא נקרא הממונים על העששעל ידיהם ארד השפעם על העם וכמו שמבואר במ"ר בפ' ואתחנן ב' למלך שנכנס למדינה וכו'. ובזה יבואר כמו שיש

אהבת איתן

ואף לאביי בברכות (דף כ"ט) דגדיק מעיקרו אינו חוטא ומשמע דגם במזיד נראה דהיינו דוקא בעברו רוב שנותיו וכמ"ש בתי' לקדושין. ועפ"ז הנ"ל מיושב מ"ש מהרש"א אהא דאמר בשבת דקבל דוד לשון הרע וזה היה אחר רוב שנותיו דבמזיד אפשר להטות. אבל מ"ש בס' ש"ש פ' ח"ש דשלטו בילרם רק במה שגדול על אדם גדול דכל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו אבל במה ששולט על אדם פשוט שלט גם באבות לא משמע כן בספ"ג דנדרים:

ורוח צפונית (מסוככת) [מסובבת] וכשחמה מגעת לקרן מערבית צפונית מקפת [וחוזרת] אחורי הכיפה[א] שנאמר (קהלת א) הולך אל דרום וסובב אל צפון [וגו'] · א הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה סובב סובב הולך הרוח [ועל סביבותיו שב הרוח] אלו פני מזרח ומערב שפעמים מסבבתן ופעמים מהלכתן · הוא היה אומר אתאן לרבי אליעזר (איוב לז) מןהחדר תבוא סופה זו רוח דרומית וממזרים קרה זו רוח צפוני' מנשמת אל יתן קרח זו רוח מערבית ורחב מים במוצק זו רוח מזרחית והאמר מר רוח דרומית מעלת רביבים ומגדלת עשבים לא קשיא הא דאתיא מטרא בניחותא[ג] הא בשפיכותא[ד]. אמר רב חסדא מ"ד (שם) מצפון זהב יאתה זו רוח צפונית שמזלת את הזהב וכן הוא אומר (ישעיה מו) הזלים זהב מכיס. אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא מיום שחרב בהמ"ק לא הוגשמה רוח דרומית דכתיב (שם ט) ויגזור על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו וכתיב (תהלים פט) צפון וימין אתה בראתם · ואמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא מיום שחרב בהמ"ק (לא ירדו גשמים) [אין הגשמים יורדין] מאוצר טוב שנא' (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב בזמן שישראל עושים רצונו של מקום (ושרוים בארצם) [וישראל שרוין על אדמתם] גשמים יורדים מאוצר טוב ובזמן שאין (שרוים בארצם) [ישראל שרוין על אדמתם] אין[גשמים] יורדים מאוצר טוב :

א"ר

רש"י

לקרן מערבית לפונית · בלילה שהחמה מהלכת לעולם רוח לפונית בלילה ומן המערב הוא פונה ללפון שכך הילוכה מן המזרח לדרום ומדרום למערב וממערב ללפון : וחוזרת אחורי כיפה · דרך חלון : הולך אל דרום · (את) היקף היום קרי הילוך שהוא בתוך החלל ואת היקף הלילה קרי סיבוב שהוא מקיף מבחוץ וביום לעולם מהלכת בדרום אפי' ביום קצר אינו מהלך פחות מרוח דרומית : וסובב אל לפון בלילה. אף בלילה קצרה של תקופת תמוז אינו סובב פחות מרוח לפונית : פעמים מהלכתן · ביום ארוך של תקופת תמוז שהיא יולאה מקרן לפונית מזרחית ושוקעת בקרן מערבית לפונית:ופעמים מסבבתן · ביום קצר (שחמה) [שהיא] יולאה בקרן מזרחית דרומית ושוקעת בקרן מערבית דרומית ומהלכת בלילה ג' הרוחות : אתאן לר"א · שאמר לאכסדרה דומה: וממזרים קרה זו רוח לפונית. שהדופן מוזרת ופרולה : והאמרת רוח דרומית מעלת רביבים · וכאן אתה אומר רוח מזרחית מביאה מים : הא דאתיא מטרא בניחותא · בא מן הדרום וכי אתא בשפיכותא בא מן המזרח כדכתיב מים במולק : לא הוגשמה רוח דרומית · שהיתה רגילה להביא רביבים טובים : וכתיב לפון וימין · אלמא ימין הוא דרום וכתיב ביה ורעב : את אולרו הטוב . וסיפיה לתת

תוספות

דמשמע במתניתין שהיא נוחה מכל הרוחות היינו כשהיא באה כדרכה אבל כשבא לפורענות היא מסערת כדפירש הקונטרס במתני': וממזרים · פי' רוח לפונית שכותל שלה מופלך כלומר שאינה מסוככת לר"א : וכתיב לפון וימין וגו'· דמיגזר על ימין איכא למימר דבימין ושמאל של אדם מיירי (ועוד נראה שמא מקרא קמא אין להוכיח שבדרום ימין ולא נאמר איפכא) :

הטומדות

אין הגשמים יורדין מאולר טוב כו' · יש לדקדק דגבי יורדין מאולר טוב תלה הדברים בשתים בעושין רלונו של מקום ובשרוין ישראל על אדמתן ובהיפך באין יורדין מאולר טוב לא תלה הדבר אלא בא' מהן דהיינו באין שרוין על אדמתן וי"ל דיורדין מאולר טוב תולה בשניהם דכתיב יפתח ה' לך וגו' דקאי אריבה דעניינא דכתיב והיה אם שמוע תשמע וגו' דהיינו עושין רלונו של מקום ומסיים בהאי קרא לתת מטר ארלך וגו' דהיינו כששרוין על אדמתן אבל באין עושין רלונו של מקום לא דין דאין יורדין מאולר טוב אלא דאין יורדין כלל שנאמר ועלר את השמים ולא יהיה מטר וגו' אלא שאמר דאף אם עושין רלונו של מקום אם אין שרוין על אדמתם ומתפללין שם בארלות אויביהם על המטר והם נענין מ"מ אינו בא מאולר טוב כדכתיב בהאי קרא מטר ארלך

מהרש"א

מהרקיע והשתא ר"א כחכמי ישראל ור"י כחכמי אומות העולם שהודו חכמי ישראל לחכמי אומות העולם כדאמרינן פר' מי שהיה טמא (צ"ד:) ודו"ק : מקפת וחוזרת אחורי כיפה שנא' הולך וגו'·נראה דראייתו של ר' יהושע מהאי קרא שגם רוח לפון יש לו מחילה אלא שחוזרת החמה אחורי כיפה כיון דגם גבי מזרח ומערב כתיב סובב שפעמים סובבתן כו' ביום קצר ועל כרחך ההוא סובב פירושו אחורי כיפה שהרי יש שם מחילה שבו מהלכת ביום ארוך יש לנו לומר נמי דסובב דכתיב גבי לפון נמי מיירי בכה"ג שיש בו מחילה אלא שמקפת בו אחורי כיפה וק"ל : רוח דרומית מעלה כו'· עי' פירש"י ויותר נראה לפרש דארוח דרומית גופה פריך דקתני הכא דממנה תבא סופה דהיינו רוח סערה כמו סופה וסערה וגו' דישעיה והאמר מר דמעלה רביבים דמשמע דנוחה היא ומשני הא דאתי מטרא בניחותא מעלה רביבים וכי אתיא מטרא בשפיכותא היא באה בסופה וסערה וק"ל : שמזלת הזהב כו' . דהיינו שע"י אותו הרוח בא הזהב שהוא זל בעיני הבריות ומלוי ביד רבים ונקט לשון זל כדנקט בברייתא ע"ש תזל כטל וגו' והא דמייתי וכן הוא אומר הזלים זהב וגו' אינו אלא לראיה שנמלא האי לישנא דזילותא גבי זהב וק"ל: לא הוגשמה רוח דרומית שנאמר ויגזור וגו'· יש לפרש בזה מאמר שמעתי דרדלחות בקרא אוהב כסף לא ישבע כסף כי היה איש א' אוהב כסף ביותר ובקש מהאל ית' שבכל מה שיגע בו הוא בידו יהיה נעשה כסף והקב"ה מלא שאלתו והנה הוא כשבא לאכול לחם נגע בו ידו ונעשה כסף ולא היה לו מה לאכול וז"ש לא ישבע כסף וכן תפרש בהאי קרא כשהקב"ה גוזר על ימין ורוח דרום שלא יבא מטר יהיה רעב וזה בעלי כיסים והעשירים באו לאכול על שמאל ורוח לפון שהוא הזהב שבא ע"י רוח לפון שמזלת הזהב כדאמרינן ולא שבעו בו וק"ל : מיום שחרב בהמ"ק

עץ יוסף

רקיע כזהב · ולפי פירוש זה מה שאמר הגמרא וכן הוא אומר הזלים זהב מכיס ר"ל וכן כתיב זילותא לגביה זהב· ועוד יש לפרש דמזלות לשון יזל מים דלפי שרוח לפונית מתוקה הפירות מתברכין והזהב זב לבעלי הפירות וכדפרש"י ז"ל גבי וכימיך דבאך · והזלים זהב מכיס נמי לשון דבה הוא (תורת חיים) : הולך אל דרום ביום כו'·להסביר לך הענין לריך להאריך קלת· והוא שהחמה לעולם ביום ממזרח לדרום מהלכת כדאמר קרא הולך אל דרום · והליכת החמה ביום הוא · שהוא בתוך החלל אבל בלילה אינו הולך אלא סובב מחוץ לכיפה · וביום הארוך עומדת בקרן מזרחית לפונית·ומהלכת מזרח דרום מערב · ושוקעת בקרן לפונית מערבית · ובלילה סובבת פני לפון · ולמחרת היום יקלר מעט · ואינה יולאה בקרן · אלא נמשכת מן הקרן למזרח מעט ויולאה ובערב שוקעת בתוך המערב מתוך מן הקרן מעט · ובלילה סובבת אותו מעט וכל הלפון ומעט במזרח יותר מליל של אמש · וכן בכל יום עד שיולאה בתקופת תשרי באמלע המזרח ושוקעת באמלע המערב · לפיכך היום והלילה שוין · ועדיין בכל יום נמשכת ללד דרום ויולאה ובשקיעתה נמשכת ללד דרום ושוקעת · עד שיולאה ביום בתקופת טבת בקרן מזרחית דרומית · ומהלכת דרום לבדו ושוקעת בקרן מערבית דרומית · וע"פ הדברים האלו מובן מה שאמר הולך אל דרום ביום · שלד דרום הוא הולך תמיד ביום · בין בימים ארוכים ובין בקלרים · וסובב אל לפון בלילה שלעולם מסובב לד לפון בלילה בין בלילות ארוכות ובין בקלרות · סובב סובב הולך הרוח וגו' אלו פני מזרח ומערב · פי' הא דאמר סובב סובב הולך היינו על פני מזרח ומערב שפעמים מהלכתן ופעמים מסבבתן כדלעיל · ולהכי אית בהו למימר סובב והולך · ומ"ש ועל סביבותיו שב הרוח פירושו כמו שפרש"י בקהלת גם מחר כל היקף וסובב שסובב אתמול הוא מקיף וסובב היום · וא"ת ומה טעם רוח בענין זה·כבר פרש"י שם הרוח רוחו של שמש כמו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת · ועיין בירושלמי פרק ה' דעירובין : שמזלת את הזהב וכן הוא אומר הזלים זהב מכים·עיין מ"ש לעיל · אבל קשה בשלמא לעיל אלטריך למינקט לישנא דמזלת משום דדרים הרא דתזל ולהכי אילטריך לאתויי ראיה דכתיב זילותא גבי

זהב

יד יוסף

א קהלת רבה פ"א סימן י"ב עירובין דף נ"ו ע"א :

חדושי גאונים

לבאות בארץ כן הוא בשמי' כי הם ממונים על כל עם ועם וכמה שלוחים מאת ה' להשפיע על האומות שהם ממונים עליהם. ולכן מסיים המקרא ואתה מחיה את כולם ולבא השמים לך משתחוים ר"ל משתחוים ואומרים פניו שלוחך מה שבלחת על ידי השפעה על האומה. (עין אליהו) :

תניא ר"א אומר כו' ועלה למעלה מן הרקיע כו' . דע כי מי שסובר כי שם הרקיע הנאמר כאן הוא הגלגל לא הבין דברי הכמים ולא ידע מאומה כי הרקיע הזה הוא מבדיל בין עליונים ובין התחתונים כי אין ספק כי יש גבול בין העליונים לתחתונים שנבדלים העליונים מן התחתונים והרקיע הזה מבדיל בין עליונים לתחתוני' ולדברי הכל החמה מהלכת ומסבבת למטה מתחת לארץ ומחלוקת ר"א ור"י כי לדעת ר"א אין רקיע שהיה המבדיל בין עליונים ותחתוני' בלד לפון לטעם שנבאר ואין הרקיע הזה הוא הגלגל רק שהרקיע הוא המבדיל בין עליונים ותחתוני' ולפי דברי הכל החמה הולכת למעלה מן הרקיע כלומר שיש הבדל הוא הרקיע בין החמה ובין הארץ וז"ש שהולכת למעלה מן הרקיע שכך דעת חכמי ישראל לפיכך לפי דברי הכל בלילה החמה למעלה מן הרקיע ומפני כי לר"א אין רקיע בלד לפון והחמה מהלכת בלד לפון אי אפשר לומר שמהלכת אחורי

אהבת איתן

מיום שחרב ביהמ"ק לא ירדו גשמים מאולר טוב.י"ל עפ"י דאיתא פ"ק דתענית דאין הגשמים יורדין אלא בשביל בעל אמנה ואיתא בשלהי סוטה דמשחרב ביהמ"ק פסקו אנשי אמנה :

מב שם א"ר יצחק א הרוצה*) (להתחכם) [שיחכים] ידרים ושיתעשר יצפין · ב וסימניך שלחן בצפון ומנורה בדרום ריב"ל אמר לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר שנא' (משלי ג) אורך ימים בימינה בשמאולה עושר וכבוד . והאמר ריב"ל שכינה במערב (לא צריכא דמצלי אצלויי) א) [דמצדד אצדודי] א"ל רב חנינא לרב אשי כגון אתון דיתביתו ב לצפונא דארעא דישראל אדרימו אדרומי ומנ"ל דבבל לצפונא דארעא דישראל קיימא דכתיב (ירמיה א) מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ :

דף כו רבא בר רב חנין הוו ליה הנהו דקלי אמיצרא א) דפרדיסא דרב יוסף הוו אתו צפורי יתבי בדקלי ונחתי בפרדיסא ומפסדי ליה א"ל זיל קוץ א"ל והא ארחיקי לי אמר להו הני מילי לאילנות אבל לגפנים בעינן טפי והא אנן תנן אחד גפנים ואחד כל האילן אמר להו הני מילי אילן לאילן וגפנים לגפנים אבל אילן לגפנים בעינן טפי אמר להו אנא לא קייצנא ג דאמר רב האי דיקלא דטעין קבא אסור למקצייה ואמר רבי חנינא לא שכיב שכחת ברי אלא דקץ תאנתא בלא זימניה מר אי ניחא ליה ליקוץ :

חזקת הבתים פרק שלישי

דף נו [יתיב רב אחא בר עויא קמיה דרבי אסי ויתיב וקאמר משמיה דרבי אסי ברבי חנינא] חצובא ג) מפסיק בנכסי הגר מאי חצובא אמר רב יהודה אמר רב שבו תיחם יהושע לישראל את הארץ ואמר רבי יהודה אמר רב לא מנה יהושע אלא עיירות העומדות על הגבולין אמר רב יהודה אמר שמואל

*) רצו באמרם ידרים שיתבודד וילך שפי במקום שאין שם ישוב בני אדם כמו שהוא הדרום . ובאמרו יצפין שיתעסק בעניני העולם כי הצפון הוא מקום רובו של ישוב ומצפון זהב יאתה . (נפוצות יהודה) :

רש"י

מטר ארלך : ידרים · בתפלתו יחזיר פניו לדרום : וסימניך · שלא תחליף : דמצדד אצדודי · מעט לצד דרום : אדרימו · שתהיו פונים לצד ירושלים משום דכתיב (מ"א ח) והתפללו אליך דרך ארצם וגו' : פרדיסא · כרם : והא ארחיקי לי . ד' אמות : שכחת ברי · כך שמו :

רשב"ם

(מפסיק בנכסי הגר · ב' שדות של גר וחצב נטוע בינתיים החזיק באחת מהן לא קנה את חברתה אלא האי דאחזיק בה לבדה קנה) : מאי חצובא · איזה דבר הוא ומאי חשיבותו להחשב כמיצר : שבו תיחם · בין שבט לשבט בין איש לאיש לפי שאינו יונק לא מכאן ולא מכאן : לא מנה יהושע כו' . כדאמרי' בפ"ק (דף י"ד) יהושע כתב ספרו : על הגבולין · כדי להראות התחומין

תוספות

העומדות על הגבולין . אין לפרש על הגבולין של א"י דכמה עיירות חשיב שהם באמצע א"י אלא בגבולין דכל שבט ושבט :

מהרש"א

וכדאמרינן פ"ק דתענית [א] א"י שותה מי גשמים וכל העולם כולו מהמלית ע"ש ודו"ק: הרוצה להתחכם ידרים והרוצה כו' · הכוונה בו כדלעיל כי הלחם אשר בו יחיה האדם הוא מרוח דרום והרוצה שלא להרבות הון רק כדי חייו שיחכים בתורה יתן פניו לאותה צד אשר הלחם בא ממנו ולא הזהב שהוא דרום אבל בהיפך הרוצה להעשיר יצפין יתן פניו לאותה צד אשר הזהב בא ממנו שהוא צפון כדלעיל : ואמר וסימנך שלחן בצפון כו' · שהוא שלחן מלכים ועשירים ולא היה עליו רק לחם הפנים רמז שלא יסמכו על ריבוי הונם כי לא ישבעו ממנו רק מן הלחם הבא מצד השני שהוא דרום ומנורה היתה בדרום שהיו מסתפקין בה בשמן לנר כן הרוצה להחכים לא יבקש ממון רב רק שיסתפק במעט כדי לקיים נפשו ונשמתו הקרוייס נר אלהים נשמת אדם : ודאמר מתוך שמתחכם מתעשר כו' · כי החכם הוא המסתפק במה שיש לו כמ"ש הוא בעושר האמיתי שאמרו איזהו עשיר השמח בחלקו ומייתי מקרא בשמאולה עושר וכבוד דהאי בשמאלה קאי אדלעיל דכתיב אשרי אדם מצא חכמה וגו' כי טוב סחרה וגו' ר"ל שאין העושר תלוי בשמאל שיעשיר ויצפין אלא שהעושר תלוי בשמאלה של חכמה שזכר לעיל והיינו המסתפק במה שיש לו א"נ כדאמרינן למשמאילים[ב] בחכמה דהיינו שלא לשמה זוכה לעושר וכבוד וקרוב לענינו דלעיל ראיתי כתוב שוב בתרגום יונתן פ' פקודי וז"ל והנעל ית פתורא לסטר צפונא מטול דמתמנמתיהב עותרא דמתמן זלחן רסיסין כו' ותהנעל ית מנרתא בסטר דרומא מטול דמתמן שבילי כו' מתמן גנזי חכמה דמתילין לנהורא כו' עכ"ל ע"ש באורך מיהו מ"ש על צד צפון דמתמן זלחן רסיסין כו' לכאורה הוא סותר סוגיא דשמעתין דקאמר הרביבים

[א] מהרש"א סד"ה מיום בפ"ק דתענית (דף י') :
[ב] ד"ה הרוצה כדאמרינן למשמאילים שבת (דף ס"ג) :

יד יוסף

א ב"ב דף קמ"ז ע"א יומא דף כ"א ע"ב מנחות דף פ"ו ע"ב :
ב גיטין דף ו' ע"א:
ג ב"ק דף ל"א ע"ב :

חדושי גאונים

הכפה שאין רקיע בצד צפון ולכך אמר כשהיא לקרן מערבית צפונית נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע והרקיע מפסיק בין החמה ובין הארץ לר"י גם הרקיע בצפון ואין צריך לומר שהחמה נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע רק שהולכת אחורי הרקיע ובודאי היה סובבת כאבן המשחזת מן הארץ לתחתיה מכל מקום על כל פנים סובבת ברוח צפונית ולרבי אליעזר אין רקיע בצד צפון ומפני כי החמה הולכת בצד צפון לכך אמר שהיא נכפפת למעלה כלומר שאין נחשבה הליכתה בצד צפון כיון שאין רקיע בצד צפון רק נחשב כי החמה היא נכפפת למעלה מן הרקיע כי אףשהחמה הולכת למטה מן הארץ נחשב העיגול שהחמה סובב בו למעלה מצד צפוןכיון שאין רקיע מצד צפון נחשב שהחמה סובב למעלה וצד צפון נחשב למטה מן העיגול שהחמה סובב בו עד למטה מן הארץ עד הנקודה התחתונה למטה מן הארץ זה נחשב צד צפון כי העיגול שסובב בו החמה למטה מן הארץ אין העיגול הזה למטה מן הארץ לגמרי שהיא הנקודה התחתונה זה אינו אבל צד צפון נחשב למטה מן העיגול שהחמה סובב בו עד למטה מן הארץ לגמרי . והנה מה שאמרו שהחמה נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע אין הכונה רק שהעיגול שהחמה סובב למטה מן הארץ אין זה נחשב שהולכת בצד צפון רק צד

עיון יעקב

ישראל וזש"ה תזל כטל וגו' דקאי על ד' רוחות העולם : וסימניך שלחן בצפון ומנורה בדרום . כי העשירות משלחן גבוה קזכי וכדאיתא בזוהר הובא בילקוט ראובני פ' תצוה שע"י השלחן ירד מזונות לכל העולם וכדאיתא בשבת דף קי"ח עשירים שבבבל במה הם זוכין שמכבדין את השבת עד פעם אחת נתארחתי וכו' ע"ש וע"י הנר זוכה לחכמה ולתורה כדאיתא בפ' במה מדליקין ד' כ"ב דהרגיל בנר הוויין ליה בנין רבנן כי נר מצוה ותורה אור: שנאמר אורך ימים בימינה בשמאולה עושר וכבוד . וכתיב בגלל החכמה בגלל הכסף וכן מצינו במלכים ג' גבי שלמה ששאל החכמה ונתן לו גם העושר והכבוד ודדא קנה מה חסר : זה

הרי"ף

הרוצה להחכים כו' . וקשה איך נמשכת החכמה כשידרים והעושר כשיצפין ועוד סימנא ל"ל וכ"ל שרוצה להחכים שיתקיים ת"ת ידרים כלומר יעשה תורתו קבע ועיקר כימין שהוא עיקר של אדם והרוצה להעשיר יצפין יעשה מלאכתו עראי וטפילה כיד שמאל שהיא יד כהה כי ימין הוא דרום וצפון הוא שמאל ואז זה וזה יתקיים בידו ויחכים ויעשיר וזהו הסימן שאמר שלחן בצפון ומנורה בדרום רמז כלומר אם את הדבר הזה תעשה להשמאיל בעושר ולהימין בתורה אז יהיה לך שלחן ומנורה שהוא שניהם עושר ותורה ושניהם כאחד עומדים אבל אם תיגע להעשיר ותשים הולך ונוטה אחר השמאל ולתבונה שהוא הימין לא תטה אזנך א"א לך כלל להשיג לא זה ולא זה וסימן שלחן בצפון ומנורה בדרום שאינם מתקיימות שניהם אלא בזמן שידרים ויעשה עיקר בימין מן התורה וכל זמן שנתקיימה המנורה במקדש נתקיים השלחן :

עין יוסף

זהב · אבל הכא לינקט ליסנא אחריתי ולא לייתי ראיה (תורת חיים) :

מב שכחת ברי · פרש"י כך שמו · ושמעתי אומר שכוונת רש"י לומר שלאו בנו היה ושמו שכחת דבנו ודאי היה יודע הדין שאסור לקצות אילן מאכל אלא איש אחר היה ושמו שכחת ברי · ולכן לא כתב רש"י שכחת כך שמו · ונעלם ממנו מה שכתב הרשב"ם ב"ב דף קכ"ו ע"ב ד"ה שכחת ברי ע"ש : מר אי ניחא ליה ליקוץ · תימא כיון דאיסורא וסכנתא הוא אמאי א"ל לרב יוסף מר אי ניחא ליה ליקוץ · וכי שרי ליה ליקוץ למיעבד איסורא או מילתא דסכנתא דחמירא מאיסורא · וי"ל דודאי כל היכא שהאילן מזיק לית ביה משום בל תשחית ומותר לקוצצו · מיהו בהך עובדא דרבא בר רב חנן כיון שהרחיק הדקלים כשיעור השנוי במתני' ס"ל דלאו מזיקים ניהו · אלא דרב יוסף ס"ל דמתני' איירי באילן לאילן וגפנים לגפנים אבל אילן לגפנים בעינן ספי · ואיהו לא מסתבר ליה פירושא דרב יוסף כיון דמתני' סתמא קתני משמע דאפילו באילן לגפנים סגי בהכי ולהכי קאמר אנא לא קיילינא דס"ל דהו לא מזקי וסגי בהכי אפילו באילן לגפנים · ולכך אסור לי למקצייה כדרב מר אי ניחא ליה ואית לך הך סברא

אמר הבונה אמר רב האי דיקלא דטעון קבא כו' . על מה שאמרה תורה כי תצור אל עיר לא תשחית את עצה כי האדם עץ השדה עם שרבים פירשוהו בתמיה וכי האדם הוא עץ השדה שילחם עמך ואתה עמו יש גם כן שפירשו בו בניחותא כי ממנו תאכל כמו כי נפש הוא אוכל ועץ השדה הוא כמו אדם וכשם שאסור להרוג אדם כך אין לכרות אילן מאכל קודם זמנו :

המתורגמן . א) זיך נייגען באיים זייט . ב) גרענעץ , פי' גבול . ג) איין ארט בוים .

כל שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה חייב במעשר לאפוקי מאי לאפוקי קיני קניזי וקדמוני תניא ר"מ אומר נפתוחא ערבאה ושלמאה רבי יהודה אומר [א] הר שעיר עמון ומואב ר"ש אומר ערדיסקום אסיא ואספמיא:

מג דף נז ע"ב ועוצם עיניו מראות ברע (ישעיה לג) [ב] א"ר חייא בר אבא זה שאין מסתכל בנשים בשעה שהן עומדות על הכביסה[א] היכי דמי אי דאיכא דרכא אחרינא (ואזיל) רשע הוא אי דליכא דרכא אחרינא אנוס הוא לעולם דליכא דרכא אחרינא ואפ"ה איבעי [ליה] למינס נפשיה[ב]. בעא מיניה ר' יוחנן מר' בנאה חלוקי[ג] של תלמיד חכם כיצד כל שאין בשרו נראה מתחתיו. טלית של ת"ח כיצד כל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח. שלחן של ת"ח כיצד שני שלישי גדיל ושליש גלאי שעליו (כוסות וקערות מונחות) [קערות וירק] וטבעתו מבחוץ והא תניא טבעתו מבפנים לא קשיא הא דאיכא ינוקא הא דליכא ינוקא ואבע"א הא והא דליכא ינוקא (והא) [ולא קשיא הא] דאיכא שמעא והא דליכא שמעא ואבע"א הא והא דאיכא שמעא ולא קשיא הא בלילא הא בימּמא ושל עם הארץ דומה [דף נח] למדורה וקדרות מקיפות אותה. מטה של תלמיד חכם כיצד כל שאין תחתיה אלא סנדלין בימות החמה ומנעלים בימות

רשב"ם ופשטיה דקרא אתא לאשמעינן מה טעם חשב אותן עיירות : כל שהראה הקב"ה למשה · בשעת מיתתו שנאמר (דברים ל"ד) ויראהו ה' את כל הארץ (את) [מן] הגלעד עד דן : חייב במעשר · דהנהו ז' עממים הכתובים בכ"מ אבל קיני קנזי וקדמוני שנתנו לאברהם [אבינו] בברית בין הבתרים לא יתחייבו במעשר לעתיד לבא כשיחזירם לנו לעתיד כדאמרינן בב"ר א"נ אם כבשו ישראל מהם אחרי מות יהושע כלן פטורין מן המעשר [דכתיב התם זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' (שם) זאת למעוטי הני שנתוספו לאברהם על השבועה כן נראה בעיני ואע"ג דרפאים נמי כתיב באברהם לא ממעטינן ליה דהיינו חוי דלא כתיב התם ומלינו שכבשם משה דכתיב (דברים ג') ההוא יקרא ארץ רפאים כלומר היינו רפאים שניתן לאברהם בין הבתרים] : תניא ר"מ אומר כו' · כולהו [הני] תנאי בפי' דקיני קנזי וקדמוני פליגי : שאינו מסתכל· כשהוא הולך (לשפת) [על שפת] הנהר : היכי דמי· דמשבח ליה קרא אם עוצם עיניו דמשמע שאם לא יעצים עיניו אינו לא צדיק ולא רשע : אי דאיכא דרכא אחרינא ואזיל · בהך : רשע הוא· ואע"פ שעוצם עיניו שלא הי' לו להתקרב אלא להתרחק מן עבירה דקי"ל (חולין דף מ"ד) הרחק מן הכיעור : אנוס הוא · אם מסתכל דרך הליכה ואנוס רחמנא פטריה ולמה מזקיקו הכתוב להעצים עיניו דמדמשבח ליה קרא ש"מ שצריך לעצום עיניו : למינס נפשיה · להטות עיניו לצד אחר והיינו דמשבח ביה קרא דאי אניס נפשיה חסיד הוא : כל שאין בשרו נראית מתחתיו · שיהא ארוך עד פיסת רגלו שלא יראה כשהוא הולך יחף : טלית . מקטורן שמתכסה בו על כל הבגדים שהוא לבוש : שאין חלוקו נראה כו' · וכ"ש דאי קאי עד להדי חלוק דאיכא לניעות טפי : שני שלישי גדיל וכו' · שני שלישי רוחב השלחן מכוסה במפה מצד האוכלין לקנח את פיהם ולתת עליה את הפת ושליש החיצון מגולה להניח עליו קערות וכוסות שלא ילכלכו המפה ויתבזו האוכלין ואית דמפרשי שליש גלאי באמצע שני שלישי גדיל דהיינו מפה מבחוץ ומבפנים כל סביב השלחן ומאמצעיתו מגולה · גדיל קרי המפה על שם שארוגה ולשון לח הוא : וטבעתו · של שלחן שהיו רגילין לעשות בשפתו לתלותו בו יהיה מבחוץ ולא מבפנים מצד האוכלין כדמפרש ואזיל : מבפנים · מצד הסמוך לו : היכא דאיכא ינוקא · שיושב אצל אביו לאכול צריך להושיב השלחן שיהא צד [שבו קבוע] הטבעת מבחוץ פן ישחק (בו) התינוק [בטבעת] ויגענע השלחן: ואי ליכא ינוקא· יעשה מבפנים ולא יהפכנה לחוץ פן יכשל בה השמש שהולך ובא סביב השלחן : הא דאיכא שמעא · שמש יעשה מבפנים (ולא יהפכנה מבחוץ) פן יכשל השמש : הא דליכא שמעא. יעשה מבחוץ ולא מבפנים מצד היושבין ולא מבחוץ שיכולין ליזהר מן הטבעת יותר מן השמש שהוא הולך והם יושבין : הא בימּמא · יהיה מבחוץ שיכול השמש להשמר ולא מבפנים דמזיק לאוכלים שצר להם המקום: למדורה. שמוקפת קדרות והאש באמצע ואף כאן המפה והלחם באמצע והקערות סביב: כל שאין תחתיה כו'· כדאמרי' בפסחים (ד' קי"ב) אוכלין תחת המטה אפי' מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהם · דרך לנעול מנעלים בימות החמה וסנדלין בימות הגשמים בשביל הטיט: אלא סנדלים בימות החמה · שמניחין

תוספות כל שהראהו כו'· תימה ה"ל למינקט מה שתיחשב באלה מסעי שמונה עיירות של המיצר ושם מפורש היטב תחום של א"י :

מהרש"א

באים מדרום ואדרבה רוח לפון מונע הרביבים ואפשר לומר דטל רסיסי טל קאמר דבאים מצפון כדדרים לעיל תזל כטל זו רוח לפונית כי לעת השחר יעלה הטל שאז רוח לפון שולט והטל אינו נעצר לעולם כמו רוח לפון כדלעיל ודו"ק : ה"ד אי דאיכא וכו' . ואגופא דקרא לא תקשי ליה הכי דאיכא לאוקמא דאיירי ביושב ודבר ערוה הולך לפניו דאע"ג דאינו מתכוין לכך יש לו לעצום עיניו אבל למאי דמוקי ליה בהולך על שפת הנהר תקשי שפיר אי דאיכא דרכא אחרינא הרי הוא מתכוין לעבירה ורשע מקרי על הלוכו שם כלל ולא סגי ליה בעוצם עיניו וק"ל: [כל שאין בשרו כו'. פרשב"ם שלא יראה בשרו כשהולך יחף עכ"ל אבל אין דרך חכמים לילך יחף ואין זה מוכרח אלא דאיכא לפרושי בנעול במנעלין אלא שיגיע חלוקו עד מקום ראש המנעל וק"ל] : שלחן של ת"ח כיצד ב' שלישים גדיל כו'· אמר כמו שניכר הת"ח במלבושיו כך הוא ניכר גם במאכלו בנקיות ובהסתפקות דהיינו שאינו עורך כל השולחן רק שני שלישים ממנו ועליו קערות שאינם מאוסים כמו הקדרות גם עליו ירק שמסתפק לו בזה משא"כ שלחן של ע"ה שהקדרות שהם מאוסים רבים מקיפים אותו והם חמים כלי ראשון וקאמר דאינו דומה כלל לשלחן אלא דומה למדורה שהקדרות רותחין עליו ואמר כמו כן ניכר הת"ח במטתו שמקפיד על מאיסת אוכלין תחת המטה שרוח רעה שורה עליהם וק"ל :
אשכחיה

הרי"ף

אי דליכא דרכא אחרינא . כתב רש"י אנוס רחמנא פטריה כו' וקשה דהא נמי כתיב אוטם אזנו משמוע והא נמי אנוס הוא דהאזן ועין אינם ברשותו ואעפ"כ שבחיה קרא לאוטם אזנו משמוע דמים וה"נ שבחי ליה לעוצם עיניו מראות ברע ונראה בדקדוק לשון רש"י שאמר אנוס הוא אם מסתכל דרך הליכה שלעולם אם פגע בנשים ויסתכל דרך הלוכו אין בידו עון ואם יעצים עיניו ה"ז משובח ואינו צריך להפך עיניו לצד האחר שאין הנשים בו

עיון יעקב

זה שאינו מסתכל בנשים . ולהי"ק ועוצם עיניו מראות ברע כי יצר לב אדם רע מנעוריו וכל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורפה וגם האשה עצמה שאינה צנועה ועומדת על הכביסה בגילוי נקראת אשה רעה ואשה בכל אלה לא מצאתי : רשע הוא . וא"כ איך מברכו הכתוב הוא מרומים ישכון וגו' ועי' פרש"י : טלית של תלמיד חכם כיצד כל שאין חלוקו נראה מתחתיו טפח . והוא משום צניעות כדי שאם יתגלה אף חלוקו לא יהא נראה בשרו טפח וכה"ג אמרינן טפח מגולה באשה ערוה וכדאיתא בא"ח ריש סי' ע"ה ע"ש ולפי שטלית של ת"ח ארוך כל כך לנכי אמרינן ת"ח מאפיל בטליתו לפי שהוא ארוך מאד ויכול להאפיל : שלחן של תלמיד חכם כיצד שני שלישי גדיל ושליש גלאי.

עץ יוסף

דבאילן לגפנים בעי טפי · קוץ · דלפי סברתך ליכא לא איסורא ולא סכנתא (תורת חיים) : חייב במעשר · והוא הדין בתרומה וביכורים ובשאר כל המצות התלויות בארץ · והדא מינייהו נקט (תורת חיים) :
מג אלא סנדלין דאמר בפסחים אוכלין תחת המטה רוח רעה שריא עליהן·ומעם

ענף יוסף

מג ושל עם הארץ דומה למדורה . נראה דלהכי גינה הכתוב שולחנות של רשעים ואמר כי כל שולחנות של רשעים מלאו קיא צואה בלי מקום כלומר נוי דשולחן של ת"ח נמי מתלכלך קצת . מכל מקום אין בכך כלום כיון שמניח מקום פנוי שליש ושם הוא מלוכלך ואין זה שייך לשולחנו שהרי אינו פורס מפה שם . אבל שולחנות רשעים מלאים קיא צואה פירוש ששם מלאים לכלוך כיון שאין מניחין מקום פנוי לסדר עליו

יד יוסף

א ב"ר סוף פרשה מ"ד ע"ש : ב מכות ד' כ"ד ע"א :

חדושי גאונים

לפון נחשב למטה מן העיגול עד הנקודה התחתונה והעיגול שסובב בו החמה נחשב למעלה מצד לפון וזה שאמר שהחמה נחשב שהיא הולכת למעלה מן הרקיע כלומר הרקיע נחשב שהוא למעלה ושם הולכת ומה שאמרו שהולכת אחורי הכפה אין זה נאמר כלל על הגלגל כי אין דבר שייך לזה רק נאמר על הרקיע שהוא מבדיל בין המעלה והמטה ועוד יתבאר בסמוך טעות זה ומה שסבר ר' אליעזר כי הרקיע דומה לאכסדרא שפאן מדופן רביעי וזה כי לחסרון העלול אי אפשר שיהיה העולם שלם לגמרי מבלי חסרון כלל אבל העולם חסר נברא כלפונאי אפשר שיהי' העולם שלם לגמרי כי העלול אינו בשלימות לכך אף הרקיע שהוא התחלת העולם אשר הוא מבדיל בין עליונים לתחתונים הוא חסר וזה דעת ר' אליעזר שצד לפון שהוא מתיחס לשמאל והשמאל הוא פחות וחסר מן הימין וזהו חסרון העלול שכל עלול אינו שלם לגמרי ולפיכך סבר כי הרקיע אינו בשלימות וזאת היא הפרצה ולפיכך אמרו במדרש רוח לפונית שלג וברד וממנו גשמים יוצאים ושם מדור המזיקים שנא' מצפון תפתח הרעה הרי בארו כי אפשר שיהיה העולם בשלימות מפני חסרון העלול ולכך יש פרצה בצד לפון ר"ל שאין שם שלימות העולם וזה שאמר שעולם דומה לאכסדרא שאינו שלם רק בג' רוחות וברוח אחד אינו שלם ולפיכך שם מדור המזיקים שהם בריות חסירות וכמו שרמזו חכמים עליהם שקדש עליהם היום ולא נגמרו למי שיודע בסודי התורה וכבר אמרנו לך הטעם למה דוקא רוח לפונית

המתורגמן . א) ווא מאן וואשט . ב) זיך צווינגען . ג) איין העמד .

הגשמים ושל עם הארץ דומה לאוצר בלום : מד שם רבי בנאה הוה [קא] מציין מערתא (דרבנן) כי מטא למערתא דאברהם (אבינו) אשכחיה לאליעזר עבד אברהם דקאי קמי בבא א"ל מאי קעביד אברהם א"ל גאני[א] בכנפה דשרה ומעיינא ליה ברישיה א"ל זיל אימא ליה בנאה קאי אבבא (אזל) א"ל ליעול (וליתי) מידע ידע דיצה"ר בהאי עלמא ליכא על עייןונפק כי מטא למערתא דאדם הראשוןיצתה ב"ק (וא"ל) [ואמרה] נסתכלת בדמות דיוקני בדיוקני עצמה אל תסתכל והא בעינא לציוני מערתא כמדת החיצונה כך מדת הפנימית ולמ"ד א ב' בתים זה למעלה מזה (קיימן) כמדת העליונה כך מדת התחתונה. אמר רבי בנאה נסתכלתי בשני עקביו(של אדם הראשון)ודומים לשני גלגלי חמה. הכל בפני שרה כקוף בפני

רשב"ם

סם עד ימות הגשמים שילטרך להם : לאוצר בלום · בסמ"ך כמו עיסה בלוסה במסכת שבת בפ' כלל גדול (דף ע"ג) עיסה מעורבבת ממינים הרבה וכןאולר בלום(גטין ס"ז:) מינים הרבה מעורבבים בתוכו יחד וכן מטת עם הארץ כל דבר מניח תחת מטתו [אוכלין וכלים] : רבי בנאה . אדם גדול וחשוב היה לפיכך ניתן לו רשות ליכנס (במערת)[בקברי] לדיקים אבל אחר לא כדאמרינן (חולין דף ז') גדולים לדיקים במיתתן יותר מבחייהם והיה נכנס במערה ומודד מדת ארכו מבפני' ואח"כ מודד מבחוץ כנגדו ועשה שם ליון סיד כדי להכיר מקום הטומאה ולא יביאו טהרות דרך כאן שלא יאהיל על הקבר : אשכחיה לאליעזר · דתניא במס' דרך ארץ דשבעה לדיקים קיימין שלא מתו וקא חשיב בהדייהו אליעזר עבד אברהם: בכנפהי (תחת) [בין] זרועותיה:א"ל· רבי בנאה לאליעזר : זיל אימא ליה · לאברהם בנאה קאי אבבא ותן לו רשות ליכנס : א"ל ליעול · דאין כאן חולפא דאיגנינא באפיה בכנפה דשרה:דמידע ידע דילה"ר בהאי עלמא ליכא · ולא לריכנא לאלטנועי מיניה:[ה"ג] על עיין ונפק · נכנס רבי בנאה ונסתכל מדת אורך המערה וילא ואחר כך ליין מבחוץ: למערתא דאדה"ר·כדדרשינן בעירובין בפ' כילד מעברין (ד' נ"ג) ממרא קרית ארבע א"ר ילחק ארבע על שם ארבע זוגות שנקברו שם אדם וחוה אברהם ושרה ילחק ורבקה יעקב ולאה: בדמות דיוקני · יעקב דאמרינן בסמוך שופריה דיעקב מעין שופריה דאדם הראשון : בדיוקני עלמה · דהיינו אדם הראשון דכתיב גביה (בראשית א) בללם אלהים ברא אותו : הא בעינא לליוני מבחוץ · ולפיכך לריך אני תחלה למדוד מבפנים : כמדת החילונה · שבה ג' אבות ואמהות כן מדת הפנימית וכמאן דדריש מכפלה ב' בתים זה לפנים מזה ופלוגתא דרב ושמואל בכילד מעברין (דף נ"ג): כן מדת התחתונה · ודי לך בליון העליונה : בשני עקביו של אדם הראשון והיו דומין וכו'· והאי דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב הא פרכינן לה במס' שבת בפרק שואל (דף קנ"ב) ומוקמינן לה דההוא שעה אחת הכותב

מהרש"א

אשכחיה לאליעזר כו' · משום דהוה קאי אליעזר אבבא הוה קסבר רבי בנאה דעביד אברהם מידי דלניעותא ולכך העמיד לאליעזר שם דלא ליתי אינשי התם ואפשר דהוה סבר רבי בנאה דאברהם היה מתפלל אז כדאמרינן פרק הפועלים [א] דאבותינו מתפללים על גלות ישראל ולכך קאי אליעזר שם דלא ליתי איניש התם לאפסוקיה מתפלתו מיהו קושטא הוא דלא היה מתפלל כדקאמר גאני כו' ומשום לניעותא נמי לא היה חש למיקם לאליעזר שם כדקאמר דילר בהאי עלמא ליכא אלא דיש לומר דהעמידו לאליעזר שם דלא ליתי איניש דלא מעלי התם דלא ניתן רשות ליכנס בקברי לדיקים אלא לאדם גדול וחשוב כפירוש רשב"ם לעיל : וענין דגאני בכנפי כו' · דהלדיקים במיתתן קרוין חיים והמיתה אינה אלא כשינה לגביהן כמ"ש ומקיים אמונתו לישני עפר ודרך ארןלעיין ברישא דהישנים וכעין זה אמרו בפרק הפועלים [ג] בר"א בר"ש שאשתו היתה מעיינת בראשו אחר מותו כאילו הוא חי ורמז בזה בכנפה דשרה שהיתה קבורה שם וע"ש שהיא עקרת הבית אף שהיו לו עוד נשים אחרים הגר וקטורה לא היו אלא פילגשים וק"ל : כי מטא למערתא דאדם כו'· היא מערה הפנימית למר ותחתונה למר ומה שלא היה שוכב אדם ג"כ במערת ג' אבות היינו משום כדמסיק בדיוקני עלמה אל תסתכל וע"כ החילונה בעי למדודי משום ליוני אבל הפנימית לא בעי דכמדת החילונה כך מדת הפנימית. וענין בדיוקני עלמה אל תסתכל אף שכמה בני אדם ראו את אדה"ר בחייו אפשר דלא הותר להסתכל בדיוקני עלמה אלא לדורו בחייו אבל במותו אסור כענין כי קללת אלהים תלוי גם בשאר בן אדם והבן זה : הכל בפני

הגהות הב"ח

הוה מציין כו' . ובתוס' ובחידושין כתבו על ענין זה וכוונה אחד לכולם וזה לשון הריטב"א ז"ל הוה מציין מערתא . פי' לשמור עושי טהרות וכהנים שלא יאהילו על הקברות . ויש מקשים למה מציין מערה דאברהם ואדה"ר דהא בני נח הוו ואפילו שלפני הדבור אין מטמאין באהל כדאיתא ביבמות תירצו בתוס' דאברהם אבינו שהיה נביא וקיים כל התורה דינו כישראל וכן אדם הראשון נביא היה ולא עוד אלא דעובדי כוכבים לא מיטמו באהל משום דלא אקרו אדם והא אקרו האי אדם ע"כ . והר"ן ז"ל כתב כיוצא בזה אלא שהוסיף בסוף דבריו וכתב לשון זה ולדברי ר"ת שחולק בדבר ואומר דלא קי"ל כרבי שמעון בן יוחאי אלא כרבנן דאמרי אף קברי עובדי כוכבים מטמאין באהל הא דהכא ניחא :

עיון יעקב

אפשר הטעם לרמוז אל הא דאמרינן בעלמא אכול שליש ושתה שליש שאם תכעוס תעמוד על מילואך לכך מכסה כך שני שלישים ושליש מגולה :

רבי בנאה הוי מציין מערתא דרבנן . אפשר ע"ש זה נקרא בנאה לפי שהיה בונה ליון דרבנן כדכתיב ורמה עלם אדם ובנה אצלו ליון : כי מטא למערתא דאברהם . מזה יש לסביא ראיה שאף המת שלא ע"י מלאך המות רק ע"י הקב"ה ג"כ יש בו דין טומאה דלא כמקצת המפרשים שהרי בסוף פרקין אמרינן באברהם שלא שלט בו מלאך המות אפ"ה הולרך לציין קברו משום טומאה עיין בספר תשובת בית יעקב ס"ס פ"ה : בדיוקני עלמה אל תסתכל . כתב מהרש"א אף שכמה בני אדם ראו את אדם הראשון בחייו וכו' ובאמת לפי פרש"י בשיטה זו לק"מ דגדולים לדיקים במיתתן יותר מבחייהן ועי"ל לפי מה דאיתא במפרשים בילקוט דף ו' שזיוו נשתנה אחר החטא וכן הוא בילקוט ראובני דף כ' ע"ג וע"ד שאדם אחר החטא לא היה זיוו בללם אלהים רק נמשל כבהמות נדמו ובמיתתו נתכפר לו חטאו וחזר זיוו בללם אלהים לכך בדיוקני עלמו אל תסתכל כי לא יראני האדם וחי : לא נסתכל בדמות אדם ואיך אמר הוה בפני אדם אדם בפני שכינה והא לא הוא פני אדם

הרי"ף

בו כי אין בזה לורך אפילו לדרך החסידות והרי קרא דכתיב עולם עיניו מראות ברע ולא כתב מראות רע דהוה משמע שבדרך הלוכו אם נסתכל באשה שפגע בה יעלים עיניו ולא יסתכל עוד והשתא דכתיב מראות ברע דהיינו שלא יסתכל בלד שיש בו רע שהם הנשים ויהפוך עלמו ללד אחר ויעלום עיניו מהלד שבו הנשים ולמה מזקיקו הכתוב לכך ומשני לעולם דליכא דרכא אחרינא ואפ"ה אבעי למינס נפשיה וכתב רש"י למינס נפשיה להטות עיניו ללד אחר והיינו דמשכח ביה קרא דאי אניס נפשיה חסיד הוא ע"כ והנך רואה שרש"י כוון לפרש שעיקר השבח הוא להטות עיניו ללד אחר והוא מכוון לדרוש שכתבתי :

עיין ונפק כו' למ"ד שתי בתים זו לפנים מזו וכמדת החילונה וכו'.ק"ק כיון דר' בנאה נפק מהחילונה היכי אמר כי מטא למערתא דאדם ואי לא גרים נפק אתי שפיר אלא אם נפרש דהדר ועאל : ודומים לשני גלגלי חמה . והא דלא חשיב בפרק (לא יחפור) [השותפין] לאדם שלא שלטה בו רמה בהנהו ז' דחשיב דהכא אמרינן אפילו עקבותיו של אדם היו דומים לגלגלי חמה וכ"ש שאר גופו ושמא אין זו ראיה לומר שלא שלט בו רמה ודוחק : הכל בפני שרה כו'. הם דברי הגמרא ואינם דברי רבי בנאה לפי שרבי בנאה תפסים ולא פני שכינה כדכתיב כי לא יראני האדם וחי אלא כולהו דברי הגמרא דגמירי הכי :

ענף יוסף

התכשילין . וזה שאמר כלי מקום שאין מניחין מקום פנוי אל הלכלוך (תורת חיים) :

מד אשכחיה לאלעזר דקאי אבבא כו' אברהם גאני בכנפא דשרה ומעיינת ליה ברישא כו' . ז"ל ספר שפתי דעת סדר חיי שרה רבים תמהו על מאמר זה ואומר אני שהוא כפשוטו שכך היו קבורים שאברהם גאני בכנפא דשרה ר"ל היה שוכב על זרועותיה · ר"ל לכך נקברו כך בזה האופן לומר לך שהוא סמך על זכות לדקתה דמקרבא הנייתא והיתה עושה ג"ח בידיה ממש כי ג"ח בגופו עדיף . ולכך כינה הזרוע בלשון כנף . כי שהם כנף בעוף לעוף בו למעלה כך הולך לדקות הוא מרומים ישכון ושם אבר לעוף למעלה . ובענין הלדקה סמך אברהם על לדקת שרה שבזכות לדקתם יבואו שלום ינוחו על משכבותם וז"ש גאני בכנפא דשרה . אבל אברהם היה יותר שלום בתלמוד תורה שתלויה בראש מקום המחשבה והעיון . על כן הונחה יד שרה בראשו של אברהם ונראה כאלו מעיינות ליה ברישא ר"ל מחוי כלפי זכות תורתו שבזה סמכה היא על זכותו דאברהם . ומבין שניהם מקויים אשריכם זורעי על כל מים אין זריעה אלא לדקה ואין מים אלא תורה כו'. וכן ילחק ורבקה כי ליצחק נעשה נס בזריעה שנאמר ויזרע בשנה ההיא וגו' . ולרבקה במים שעלו לקראתה . ואליעזר קאי אפתחא דמערתא כי הוא היה דמשק אליעזר דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים . גם בג"ח היה דולה ומשקה דולה וטרח בגופו ומשקה בממונו עכ"ל : אמר רבי בנאה נסתכלתי בשני עקביו של אדם הראשון ודומין לשני גלגלי חמה ע"כ. רלה בזה לבאר מה

עץ יוסף

הדבר נראה שהשינה אחד מששים במיתה היא · דבשעת שינה נשמתו של אדם הטהורה יולאת · ולהכי רוח מסאבא שריא עליה דאיניש · וזה הטעם נטילת ידים שחרית · וכשהוא מאהיל בשעת שינה על האוכלין הרי הן כאלו היו באהל המת ושריא עליהן ההוא רוח מסאבא (תורת חיים) :

ההוא

[א] מהרש"א ד"ה אשכחיה פרק הפועלים (דפ"ה): [ג] בפ' הפועלים (דף פ"ד) :

יד יוסף

א עירובין דף נ"ג ע"א :

חדושי גאונים

מפני כי השמאל הוא חסר מן סימין ולד דרום נקרא ימין אבל מערב שנקרא אחור אף על גב שאינו במדריגת הפנים שהוא מזרח מ"מ אין חסרון בו אבל לד שמאל חסר כמו שידוע שהוא חסירה ודבר זה ידוע ודעת רבי יהושע שרוח לפונית אינו חסר אף כי יש חסרון בעולם שהוא העלול אין לריך לומר כי הוא חסר בענין זה עד שנחשב שלד לפון מן הרקיע פרוץ לגמרי רק החסרון הוא מלד אחר ואין בהתחלת העולם שהוא הרקיע חסרון(באר הגולה): רבי בנאה הוה מליין מערתא דרבנן כי מטא למערתא דאברהם אבינו כו'. הזרות הנמלאות בזה שמאמר כפי נגליהו הם ידועים ומפורסמי' ומעלמו מכריז ואומר דרשני. והקרוב אליו הוא מה שאומר. כי כאשר ליין רבי בנאה מערתא דרבנן התבודד ובא לו העיון בכבוד חכמים ינחלו בקברם כמו שנאמר יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם ועלה ההסכמה לפניו לליין ולהליב יד גם להעמיד ליון בכל מעלות הלדיקים החסידים והתמימים אשר היו לפניו ויתרונם והבדלם ובהגיע העיון לכבוד אברהם אבינו ואת יקר תפארת גדולתו מלא בעיונו כל כבוד עבדו אשר זכה להיות קיים והוא משבעה לדיקים אשר המה חיים עדנה וכמו שפירש"י להדי'. וזה ודאי אמרו אשכחיה לאלעזר עבד אברהם דקאי אבבא ירלה שבא לקראתו בטרם הגיעו בעיונו לסמור מזוזות פתחי נעיון בכבוד אברהם עלמו.וכאשר התבונן

אדם · שרה בפני חוה כקוף בפני אדם . חוה בפני אדם כקוף בפני אדם . אדם בפני שכינה כקוף בפני אדם . א שופריה[א] דרב כהנא (מעין שופריה דרב. ודרב) מעין [שופריה] דר' אבהו. [שופריה] דרבי אבהו מעין [שופריה] דיעקב אבינו · [שופריה] דיעקב אבינו מעין [שופריה] דאדם הראשון. (דאדם הראשון מעין דשכינה). ההוא אמגושא דהוה מחטט שכבי כי מטא למערתא דרב טובי בר מתנה תפסיה בדיקניה אתא אביי א"ל במטותא (מינייכו) [מינך] שבקוהו לשנה [אחריתי] הדר אתא תפסיה בדיקנא (הדר) אתא אביי ולא שבקיה עד דאייתי (מסערתא) [מספרא][ג] וגזייה לדיקניה :

מה שם ההוא (גברא) דא"ל חביתא דעפרא לחד בראי . חביתא דגרמא לחד בראי . חביתא דאודרא[ג] לחד בראי · לא הוו ידעי מאי קאמר להו אתו לקמיה דרבי בנאה אמר להו אית לכו ארעא אמרו ליה אין (אמר להו) אית לכו חיותא אין אית לכו בסתרקי[ד] אין אי הכי הכי קאמר לכו :

מו שם ההוא גברא דשמעא לדביתהו דקא אמרה לברתה אמאי לא צניעת באיסורא הך אתתא עשרה בני אית לה ולית לי מאבוך אלא חד כי שכיב אמר [להו] כל נכסי לחד ברא ולא ידעי להי מינייהו (פקיד) אתו לקמיה דר' בנאה א"ל זילי חבוטו קיבורא דאבוכון עד דקאי ומגלי לכו להי מינייכו שבקא

רשב"ם

קודם תחיית המתים : שופריה דרבי אבהו מעין שופריה דיעקב אבינו · בהשוכר את הפועלים פריך וליחשוב נמי רבי יוחנן ומשני הדרת פנים לא הוה ליה: אמגושא· מכשף: מחטט שכבי · חופר (קברי) מתים להפשיטן מבגדיהם : אתא אביי כו' . בשביל שהיה אוהבו של העובד כוכבים : ההוא דאמר להו · מלוה מחמת מיתה היה ומחלק נכסיו [לבניו] על פיו : חביתא דעפרא . אני מניח לאחד מבני ודרך חכמה אמר שלא יבינו הכל שהוא עשיר ובעל נכסים : חביתא דגרמי · חבית מלאה עצמות : אודרא · מוכין : אית לכו ארעא . נשתייר לכם קרקע מאביכם דאם כן היינו חביתא דעפרא והבהמות שיש בהן עצמות זהו חביתא דגרמי : בסתרקי . כל מיני בגדים עשוין ממוכין : (אמאי לא צניעת באיסורא · כלומר תעביד איסורך בצינעא) : לחד ברא · לאחד מבניו אותו שיבררו ב"ד : חבוטו · הכו הכאות על קברו ולנסותן מתכוון שאותן שהם ממזרים עזי פנים הם וילכו (על קברו) לחבוט

מהרש"א

בפני שרה כקוף כו' · משמע אפילו יעקב ודקאמר דיעקב אבינו מעין שופריה דאדם הראשון והוא דמות דיוקנו וי"ל דהתם היינו לענין הצורה והתואר אבל הכא לענין זיו קלסתר פנים קאמר הכל בפני שרה כו' כדכתיב בשרה כי אשה יפת מראה את דהיינו זיו וקלסתר פנים כפירש"י בחומש גבי רחל וכה"ג אמרינן בפ' הפועלים[א] דלהכי לא חשיב לר' יוחנן בהני מעין שופריה משום דהדרת פנים לא הוה ליה דהיינו תואר וצורה וק"ל : [אמגושא דהוה מחטט כו'· עיין פי' רשב"ם ומדקט אמגושא שהוא שם מכשף נראה לפרש שהיו מחטטין שכבי שכן דרכן של אותן מכשפין ע"ש מעשה אוב או דורש אל המתים וכן יש לפרש בפרק הבע"י גבי חברי אתי לבבל כו'] : חביתא דעפרא כו'. פי' רשב"ם שאמר כן שלא יבינו הכל שהוא עשיר כו' עכ"ל וקצת קשה למ"ד בסנהדרין[ג] דאין אדם עשוי שלא להשביע בשעת מיתה ועוד קשה אם אמר כן שלא יבינו העדים השומעים לצוואתו א"כ גם בניו לא יבינו ולא ידעו לחלוק ואם חשב דע"י החכמים יבינו הדבר אם כן מהם יותר יתפרסם הדבר בב"ד שהוא עשיר ויש לפרש שעשה כן שאם יעמוד חוזר בכל צוואתו כדינש"מ ולא ידעו גם הבנים מה צוה לזה ומה לזה וכדי שלא יהיה קנאה ביניהם שאפשר שחלק אחד יהיה טובה מחלק הבא לחבירו או אפשר לפרש כדי שלא יצטערו במיתתו רמז להם כי העולם הזה כולו הוא עולם ההפסד אך יש בזה שארית ואמר לאחד חביתא דעפרא כי הכל הולך אל העפר וחביתא דגרמי כי כל בשר ודם יכלה ולא ישאר רק העצם לזמן התחיה שהוא עצם אחד שנקרא נסכוי וחביתא דאודרא כי גם בגדי ומלבושי האדם יכלו והבסתרקי יהיו עשוין ממוכין אשר לזמן התחיה אמרו שיעמדו הצדיקים בלבושן כאלו יש אתם מוכין לארוג בגדים אחר הריקוב ודו"ק :

[א] מהרש"א ד"ה כקוף בפרק הפועלים (פ"ד) : [ג] ד"ה חביתא בסנהדרין (כ"ט) :

יד יוסף

א ב"מ דף פ"ד ע"א :

חדושי גאונים

בכבוד אברהם ועניינו הנה הבין והתבונן שאברהם יושב בסתר עליון בצל כנפי השכינה והנה ה' נצב עליו תופף כל היום ובין כתפיו שכן ועל ראשו שכינת אל. וזה ודאי אמרו דקא גני בכנפים דשרם ומעיינא ליה ברישים כי ידענו כי שם שרה הוא מורה על שררה וגדולה כענין שנאמר כי שרית עם אלהים ולזה כינה השכינה בזה הלשון כמסתיר פנים בהסתרת הניד' כמתק לשון ולהמתיק הענין ביפוי הלשון היותר נאה ומתקבל. ואמנם שלא ירחיק זה המתחיל שמבוהל אומר כי זה מפורסם בספרי הקבלה כי השכינה נרמזת בשם שרה ונקראת כן כמו שזכרנו. והנה להיותו ירא מלהסתכל ומהתבונן בכבוד אברהם אבינו הנה בעמדו על פתח בעיון שקל בפלם שכלו הבוא יבוא חדריו פנימה וכאלו חכמות מחשבותיו הענינה ליעול ילס"ר בהאי עלמא ליתא כלומר יבא רשאי ומורשה כי לא יקפיד אבינו על זה כי אין קנאה באותו העולם הלא והסבירו לה קפיד על זה. ואמנם כאשר נתן אל לבו ענין שסותר מקנתו סותר כולו ועלה על רוחו להתבונן גם בכבוד אשר לאדם הראשון וזיוו והודו והדרו ויצתה בת קול כי אין לו להתבונן בזה כלל כי כבוד ה' בראשו כאש אוכלת כאשר הוא שם . וזה ודאי אומרו בדמות דיוקני עצמה אל תסתכל כי כבר ביארנו ביחזקאל בביאורים הארוך הנקרא ספר תורת משה כי כבוד ה' אינו ה' והבאנו דעת הרב המורה ופסוקים מוכיחים זה ואין זה מקומו להאריך בו . ונפלא ר' בנאה ותמה על זה שמנעוהו מלחקור אחר כבודו וגדלו לסיבת השבו שהרשות ניתנה לו לעיין בכבוד גדולת כל אדם כי בגלל הדבר הזה ישתדל גם הוא בכל כחו להשיג מאותו הכבוד כפי האפשר ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו וזה אמרו והא בעיא לגיוני . ובאם התשובה על זה כי בעבור זאת הסיבה אינו צריך כי כפי הכבוד שהשיג עד אבות העולם אשר ערכם וערך מעלתם יקרא לערך אדם אילונם או תחתונם יוכל להאריך ולציירר האור העליון ומעלה העליונה הפנימית אשר לאדם והיה ערכו קדם . וזה אמרו נסתכלתי בשתי עקיביו של אדם הראשון כלומר בקצה תחתית הכבוד והגדולה אשר עליו מהאור והטוגס והיה דומה לגלגלי חמה וזה ביאור זה המאמר הנ"ל לע"ד (דרש משה) : האי גברא דשמעא לדביתהו דקא אמרה לברתה כו' . עיין רשב"ם . ולכאורה יש להקשות שדברי רשב"ם סותרים זה את זה דלעיל מפרש רשב"ם ולנסותן מתכוין שאותן

עיון יעקב

תפסיה בדיקנא . הא דתפסיה בדיקנא י"ל שהעלו אותו כדרך בעל אוב כמו שפירש מהרש"א על תטועי שכבי דאיתא בש"ס חגיגה דף ד' ע"ב ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי שהיה מתיירא מיום הדין ואמר דלמא ח"ו לדינא מתבעינא ע"ש ואיתא במקובלים הטעם שאסור להשחית שער הזקן לפי שהם רחמים מש"כ שערת הראש לפי שהם רומזים אל הדין ולפי שהרגיז את רב טובי בר מתנה לעלות והיה מתיירא מיה"ד לכך תפסיה בדיקנא לספר ממנו הזקן הרומז אל הרחמים :

האי גברא דאמר להו חביתא דעפרא לחד ברא חביתא דגרמי כו' . הא דאמר כן בדרך רמז עי' פרש"י ובמהרש"א ואפשר לומר כפשוטו לפי שלא היה אלא צוואתו רק בניו אולי יכחיש מי מהם את הצוואה מה שצוה לזה או לזה לכן צוה הכל דרך רמז עד שפירשו צוואתו לפני הבית דין ואז יבינו מה שצוה לזה או לזה :

כי שכיב אמר כל נכסי לחד ברא . כי אילו לא צוה כן לא היתה אשתו נאמנת לשוות בניה ממזרים אלא שהוא היה מסימן לה כבי תרי ואולי ידע רגלים לדבר :

עץ יוסף

מה ההוא דאמר להו · מצוה מחמת מיתה · ומחלק נכסיו על פיו · ואמר דרך חכמה שלא יבינו הכל שהוא עשיר · וחשב שאם יעמוד מחליו יחזור בכל צוואתו כדין שכיב מרע · ולא ידעו הכל שהוא עשיר · ואם ימות מחליו ובניו לא ידעו ולא יבינו כוונת צוואתו · יבינו הדבר על ידי חכמים · ואף שיתפרסם עושרו אז · אינו חושש על בניו : חביתא דעפרא · אני מניח לאחד מבני :

ענף יוסף

שנאמר באדם הראשון שנבראה בצלם פירושו כי האדם הוא על הגלגל החמה עד שגלגל החמה הוא תחת האדם . לפיכך אמר נסתכלתי בשני עקבי אדה"ר כו' ר"ל כי האיר מציאות של עקביו דהיינו תכלית שפלות מדרגת מציאותו של אדה"ר . הוא כמו מעלות המציאות שיש לגלגלים הוא גלגל החמה . ולכך אמר כי האור והזיו המורה על המציאות של עקביו שהוא שפלות מציאת האדם. הוא כמו מעלות המציאות של הגלגלים הוא גלגל חמה. וזה כי האדם הוא מושל על הגלגלים ולכך אור מציאותו יותר מן אור גלגלים כי הם תחת האדם ומדמה שני עקביו לגלגל החמה כי גם עקביו הם תחת האדם . וכן בעצמו הגלגלים תחת האדם (דרך חיים) :

כון זילו חבוטו קברא כו' . עיין ברשב"ם ולכאורה דבריו סותרין זה את זה כי תחלה פירש שהנסיון היה לדעת מי שאינו ממזר . כי הממזרים לעזותם יחבטו . אלמא אין הדבר תלוי בהאהבת האב לזה יותר מזה אלא במי שאינו ממזר . ואחר כך אמר שדן בשודא דדייני כי שער בנפשו שלהיותו לנוע אביו אהבו יותר . וא"כ לאו שפיפי רישיה . ונראה כי רשב"ם ע"ה בעומק חכמתו ירד לסוף כוונת הדברים . כי האב הזה היה מסופק בבניו איזה מהם היה בנו וכל השאר ממזרים . אך לא רצה לפרסם הדבר . ולהוציא לעז על כל שאר הבנים אלא בדרך חכמה אמר נכסי לחד ברא . כי ידע שיבא הדבר להגמר ע"י ב"ד חשוב והדיין החכם יבין מאד כי כיון שסלק כל הבנים מהירושה והעבירה לאחד מהם בלבד ולא פירש מי הוא . ודאי מפני לד ממזרות עשה כן . אלא שלא ידע מי הוא הבן האמתי . ולא גלה הדבר משום כבודו על כן רבי בנאה דנחית לעמקו של דברים עשה הנסיון הזה . ובאמת כוונתו היתה לדעת מי הוא נקי מחשש ממזרות . כי העזי הפנים הממזרים ילכו לחבוט . ושמר בלבו דבר זה לתת הממון לבן האמתי . אמנם בשעת מעשה לא גלה להם כלום ולא אמר בפירוש שנותן כל הממון לזה להיותו בן ודאי והם ממזרים . אלא אמר להם שהוא עושה שודא דדיינא דמסתברא שלזה כוון האב יותר להיותו לנוע . ולא יוכלו לערער על זה כלל אפילו לפי דעתם . כי יפה דן לפי ההוראה המיוחדת דלא שייך הכא אלא שודא דדיינא . אך לפי האמת כוונתו היתה לגנות אותו הוא בנו ומי הם הממזרים . שהבן האמתי לא יערב אל לבו לשלוח ידו אפילו אל קבר אביו (בינה לעתים דרוש ס') : בריש

אזלו כולהו ההוא דבריה הוה לא אזל אמר להו כולהו נכסי דהאי · אזלו אכלו קורצא בי מלכא אמרי איכא גברא חד ביהודאי דקא מפיק ממונא מאינשי בלא סהדי ובלא מידי אתיוה חבשוה אזלא דביתהו אמרה להו (לבי מלכא) עבדא חד הוה לי פסקו לרישיה ופשטוה למשכיה[א] ואכלו בשריה וקא מלו ביה מיא ומשקו ביה לחבריא ולא קא יהבי לי דמיה ולא אגריה לא ידעי מאי קאמרה להו אמרי ניתי לחכימא דיהודאי ולימא קריוה לרבי בנאה א"ל זרונקא אמרה לכו אמרי הואיל וחכים כולי האי ליתיב אבבא ונידון דינא חזא דהוה כתיב (אבבא דאבולא) [באבולא] כל דיין דמתקרי לדין לא שמיה דיין א"ל אלא מעתה (אי) אתא איניש מעלמא [שם ע"ב] ומזמין ליה לדינא (לאו שמיה דיין) [פסליה] אלא כל דיין דמתקרי לדין ומפקין מיניה ממונא בדין לאו שמיה דיין כתבו הכי ברם סבי דיהודאי אמרי כל דיין דמתקרי לדין ומפקין מיניה ממונא בדין לאו שמיה דיין. חזא דכתיב (ביה) בראש כל מותא אנא דם בריש כל חיין אנא חמר אמר להו אלא מעתה דנפל מאיגרא ומית דנפל מדיקלא ומית דמא קטליה ותו מאן דדרכיה למימת ומשקו ליה חמרא חיי אלא הכי בעי למיכתב בריש כל מרעין אנא דם בריש כל אסוון אנא חמר כתבו הכי ברם סבי דיהודאי אמרי בריש כל מרעין אנא דם בריש כל אסוון אנא חמר באתר דלית חמר תמן מיתבעי סמנין :

דף נט [אמר רב יהודה אמר שמואל צינורי[ג] המקלח[ג] מים לחצר חבירו ובא בעל הגג לסותמו בעל החצר מעכב עליו דא"ל כי היכי דאת קניית לך חצר דידי למשדא ביה

לחבוט : א"ל כולהו נכסי דהאי · שלא רצה לחבוט על קברו [של] אביו והוא הלנוע שבכם ומסתברא דלזה אהב יותר ויפה דן ר' בנאה דלא שייך הכא אלא שודא דדייני [והיינו שודא שלא רצה לחבוט] דומיא דההוא דאמר נכסי לטוביה (כתובות דף כ"ה) : אזלו · ע' האחים : אכלו ביה קורצא · הלשינו עליו : אזלא דביתהו · דרבי בנאה לצעוק אל [בית] המלך בלשון חכמה כדי שלא יבינו הם אלא ע"י בעלה : ואכלו בשריה · של עבד : וקא מלו ביה מיא · שואבין מים בעורו : ומשקו ביה (מיא) · בעורו : לחבריא · לבני הישיבה : לחכימיא דיהודאי · רבי בנאה : זרונקא · נאד [של עור] וכך אמרה תיש היה לי וגזלוהו ממני ושחטוהו ואכלו הבשר ומן העור עשו חמת ושואבין בו מים ושותין בו : באבולא · על דלתות השער היה כתוב בו כדי שילמדו מהם בני אדם : כל דיין · המיוחד לדון דיני העיר וזמנין דמתקרי לדינא שתובעין אותו לדין על ממון שתובעין ממנו : לאו שמיה דיין · ופסול לדין דכיון דאוהב בצע [הוא] יקבל שוחד : ומזמין ליה לדינא · שלא כדין ויצא מן הדין זכאי : ומפקין מיניה ממונא בדינא לאו שמיה דיין · דגזלן פסול לדון שיעוות הדין בשביל שוחד : בריש כל מותא אנא דם · ראש לכל המיתות הוא הדם שאין אדם מת אלא ע"י רוב דם שלא הקיז בזמן הראוי לו : בריש כל חיין אנא חמר · שהיין מחייה כל שותיו : דדרכיה למימת · כגון גוסס : בריש כל מרעין אנא דם · כל תחלואי האדם ע"י הדם הם באים (שלא הקיז) [שמתרבה עליו]: בריש כל אסוון כו' · שאם שתאו כמדתו וכראוי לו לא יבא לידי חולי : תמן מתבען סמנין · [שם מבקשין סמנים לרפואה שבמקום שאין יין מצוין תחלואים : [צינור · של שופכין :

תוספות

כל דיין דמתקרי לדינא ומפקי מיניה וכו' · כגון אם כפר והוציא ממנו בעדים אבל אם חייבוהו שבועה ולא רצה לישבע ושילם משום הכי לא מיפסל לדינא:

והחוט

אזלא דביתהו אמרה כו'. לכאורה אין כאן לשון חכמה כי כל דבריה מפורשים על הנאד חוץ ממה שדימה התיש לעבד ולא ידעתי על מה ויש לפרש כי באמת כן דרך קובלנא לפני בי מלכא על אישה רבי בנאה שהיה חבוש ואמרה כן להוציאו מבית האסורין ואמרה עבדא חד הוה לי הוא אישה רבי בנאה שהית' מתפרנסת ממנו כי כל איש חייב לעשות מלאכה ולהשכיר עצמו משום מזונות אשתו לדעת ר"א ופסקו לרישיה ר"ל שפסקו אותו ע"י תפיסתו מהיות להם לראש ולדיין ופשטו למשכיה ואכלו לבשריה הוא כי בעת שתפסו אותו גרבו ושללו ממנו בגדיו וכל אשר לו כדאמרי' נמי בפ"ק דחגיגה[א] גבי רבא דשדור בי שבור מלכא וגרבוהו בגזירות והיה לאכול וקא מלו ביה מיא כו' הוא רמז כי גם בתפיסתו הבריות צריכין לו כי לומדים החברים תורתו ע"ד שאמרו[ב] דולה ומשקה מתורתו לאחרים ולא יהבי ליה אגרא אבל אין לו שכר מזה ואין לו במה להתפרנס ואמר דלא ידעי כו' שהמשל ודאי הבינו כפשוטו אבל הנמשל ממנו לא הבינו ופי' להם רבי בנאה זרונקא אמרה לכו כי אותי שהוא עבד שלה עשו לזרונקא וסא"ל: ליתיב אבבא לידון יש לפרש כפי מה שהי' כתוב בשער כל דיין דמתקרי לדין לא שמיה דיין חשבו אף כי חכם הוא אינו ראוי להיות דיין כי כבר נתבע הוא לדין והיה חבוש שם בבי מלכא וע"כ הושיבו אותו שם בפתח השער לדון כי שם יראה כתוב הדבר הזה כל דיין כו' וימנע עצמו מלהיות דיין להם וא"ל אלא מעתה כו' לפי דעת זו כל איניש מעלמא שיהיה לו שנאה עם הדיין יפסיל אותו בהזמנתו : אלא כו' כל דיין דמפקין מיניה ממונא כו' · עי' פירש"י בחומש בזה בפרשת יתרו ובשאר מפרשים ובתו' כאן ודו"ק : בריש כל מרעין אנא דם כו' · יש לדקדק דלפי כתבו נמי תקשי אלא מעתה דנפל מן איגרא כו' ונעשה חולה וכי דמא מרעיה ונראה לומר לפי שינוי כתבו שלא נתכוון על חולי הגוף רק על חולי הנפש שאמר בראש כל מרעין של הנפש אנא דם כמ"ש כי הדם הוא הנפש והוא כי רוב מדות הרעות תלוים בריבוי דם כמו הכעס והקנאה והשנאה וכיוצא בהם שהם כולם חולי הנפש הם. ואמר ובראש כל אסוון שהוא רפואות הנפש אנא חמר כמ"ש בפי"ה [ג]ויין ישמח לבב אנוש וגו' זכה משמחו כדאמר רבא חמרא וריחני פקחין[א]ו שהוא רמז על חכמת וסו"ד התורה כמ"ש הביאני אל בית היין ואמר באתר דלית ביה חמר ועיקר חכמת וסוד התורה שנמשלה ליין לפקח החכמים תמן מתבעו סימנין לתורה כמ"ש בפ' כילד מעברין[ד] אין התורה ניקנית אלא בסימנים כי אלו שאינם חריפין ופקחין כל כך בחכמת הפלפול עושים לימודם ע"י סימנים שעל ידיהם יזכרו בעיקר למודם כמ"ש בפרק עושין פסין[ה] לימד

עיון יעקב

אמרי הואיל וחכים כולי האי. עיין במהרש"א ועי"ל אף שלא היה בדבר זה חכמה כולי האי מ"מ כיון שלא היו מבינים הדבר עד שאמרו יועצי המלך שניתי לחכימא דיהודאי מדקרי ליה כן שמע מיניה חכים כולי האי : אלא מעתה דנפל מאיגרא ומת דנפל מדיקלא ומת. ק"ק אמאי לא מתרץ כאן כדמתרץ בב"מ פ' המקבל דף ק"ז הכך נמי אי לאו זיקא עבדי להו סמתרי והוי ה"נ יוכל לתרץ אי לאו דמא וליכא למימר דבנפילה א"א למיעבד סמתרי אם כן קשה אמאי לא מקשה סתם גם כן מהאי דנפל וצ"ע :

הרי"ף

בפי' רשב"ם ד"ה א"ל כולהו כו' דלזה אהב יותר. הכונה לרשב"ם אי משום דאביו צוה לתת ברא ושאר היו ממזרים מטעם דהיו עזי פנים לא היה ראוי לסוליא ממון מהזקת יורשין לכך פי' דלזה אהב יותר אם כן אע"פ שיהא כולם בניו מסר לדיינים לעשות שודא : ראה

ענף יוסף

בריש כל מרעין אנא דם. הענין שאיזה ת"ח המקפיד על חלוקו כו' היינו שמדותיו של אדם הן חלוקו. ולכן נקרא מדו כמ"ש ולקח הכהן מדו בד ואחז"ל מדו כמדתו והיינו במדה שהוא מודד כו'. והנה אין לדיק באהרן וגו'. אבל הת"ח אם רואה שנכשל באיזה דבר מגונה מיד הוא רואה להפכה כי התורה כרכה דכלא בה. לכן מסיים בן בג בג סוף אבות שאם תקוני המדות הפוך בה והפוך בה דכלא בה ומנה לא תזוע. והיינו שרפואות הנפש הוא דוגמת רפואות הגוף שצריך לרפאותה בהפכה. כן המדות צריך להפכן לטובה. השיכרים העובדים את ה' בשכל ובאמוד דעתם ומדותם אם יקרה שהם יצאו מן הדרך הממוצע כאשר רוצים לשבור אותה טבע ומדה. אי אפשר לשבור אלא בהרחקה עד קצה האחרון שבאותה מדה וטבע. ואח"כ כאשר הורגלו בהן יחזור לממוצע כמ"ש הרמב"ם בהלכות דעות. והנה ראש כל מדות הרעות הוא מדות התאוה שהיא מביאתו לכל מדות הרעות שבעולם. ובזה יובן כל מרעין אנא דם כי הדם הוא הנפש שמתאוה כי תאוה נפשך כו'. ובריש כל אסוון אנא חמר יינא דאורייתא כמ"ש רפאות תהי לשרך וכל בשרו מרפא והוא הם

[א]מהרש"א ד"ה דביתהו בפ"ק דחגיגה (ה') :
[ב] דולה ומשקה יומא (כ"ח) :
[ג] ד"ה בריש בפי"ה (ע"ו) :
[ד] בפרק כיצד מעברין (כ"ה) :
[ה] בפרק עושין פסין (דף כ"א) :

חדושי גאונים

שהם ממזרים עזי פנים הם א"כ משמע לי' לרשב"ם שר' בנאה ידע שתשעה ממזרים הם ואפשר שידע שאביהם אמר לו קודם מותו מה ששמע מאשתו לפי שהוא היה גדול העיר וגם אביו בעצמו לא ידע מי הוא בנו אבל ר' בנאה בא על האמת בחכמתו דאי לא תימא הכי מנין איס רבי בנאה יודע שתשעה המה ממזרים דילמא כולם בניו הם והעביר נחלה מהם שהיה שונאם. ואח"כ פי' רשב"ם דמחמת שודא דדייני נתן כל הנכסים לזה משום שאביו אהבו ובלא הכי אף שהיה אביו שונאו מגיע לו כל הנכסים משום שהוא בנו והוא אמר כל נכסי לחד ברא ודוק היטב. ונראה ליישב דהאמת שרבי בנאה ידע שהם ממזרים כמו שכתבתי לעיל אבל לא רצה לגלות בפני הבריות יראה מהם כדמסיק שמסרו אותו ומכ"ש אלו הכריז עליהם שהם ממזרים כדמצינן בעזרא יוחסין שרצו לסקל וכו' ע"ש וא"כ היה רבי בנאה רוצה לצאת ידי הבריות שמפני מה לקח מכולם ונתן דוקא לחד מינייהו ומפרש רש"י משום שודא דדייני כלומר בפני העולם אמר כן אבל הוא ידע האמת ודו"ק (מלודת דוד) :

אהבת איתן

בריש כל מרעין אנא דם בריש כל אסוון אנא חמר. יש לומר עפ"י הגמ' בשבת (דף קכ"ט) גבי הקזה דרפואתו שתיית יין :

המתורגמן. א) פעלל, הויט. ב) איינע רינע. ג) גיסט. רינט.

מיא לדידי נמי קני לי מיא דאיגרך] איתמר רבי אושעיא אמר מעכב רב חמא אמר אינו מעכב אזל שייליה לרבי ביסא א"ל מעכב א קרי עליה רמי בר חמא (קהלת ד) והחוט המשולש לא במהרה ינתק זה רבי אושעיא בנו של רבי חמא בנו של רבי ביסא:

מז דף ס [משנה לא יפתח אדם לחצר השותפין פתח כנגד פתח וכו': גמ' מנהני מילי א"ר יוחנן דאמר קרא] (במדבר כד) וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו מה ראה ראה שאין פתחי אהליהם מכוונין זה לזה אמר ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה:

שם ב רבי ינאי הוה ליה אילן הנוטה לרה"ר הוה ההוא גברא דהוה ליה נמי אילן הנוטה לרה"ר אתו בני רה"ר הוו קא מעכבי עילויה אתא לקמיה דר' ינאי א"ל [שם ע"ב] זיל האידנא ותא למחר בליליא שדר קצייה להההוא דידיה למחר אתא לקמיה אמר ליה זיל קוץ אמר ליה הא מר נמי אית ליה א"ל זיל חזי אי קוץ דידי קוץ דידך אי לא קוץ דידי לא תקוץ את. מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר מעיקרא סבר ניחא להו לבני רשות הרבים דיתבי בטוליה[א] כיון דחזא דקא מעכבי שדר קצייה ולימא ליה זיל קוץ דידך והדר איקוץ דידי משום דר"ל דאמר (צפניה ב) התקוששו וקושו קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים:

מח שם ג ת"ר כשחרב הבית (באחרונה) [בשניה] רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין נטפל[ב] להם ר' יהושע אמר להן בני מפני מה אין אתם אוכלים בשר ואין אתם שותים יין אמרו לו נאכל בשר שממנו מקריבין

לדידי נמי קני לי מיא דאיגרך · להשקות בהמותי שעל מנת כן נתרליתי לך ודמי למקח וממכר שאני שיעבדתי לך חלירי בשביל מימיך ואם אתה חוזר בך אני לא אחזיר בי]: מעכב · על בעל הגג: אינו מעכב · דלא שיעבד לו מימיו אלא כל ימי שיהיו יורדין לחלרו: אזל שייליה לרבי ביסא · אביו של רבי חמא וזקנו של רבי אושעיא: לא במהרה ינתק · כדדרשינן נמי (יומא דף פ"ו) מפי זרעך ומפי זרע זרעך וגו' מדור שלישי ואילך תורה מחזרת על אכסניא שלה: זה רבי אושעיא · שאמר כזקינו: וירא את ישראל שוכן · ראה (היכן) [היאך] שוכנים לפיכך אמר מה טובו אהליך [וגו'] שאין פתחי אהליהם מכוונין [ומחנה ישראל כחלר השותפין דמי דלא היה רשות הרבים אלא מחנה לויה כדאמרינן במס' שבת (דף נ"ו)]: אמר ראויין הללו · מדכתיב התם מה טובו אהליך קא דייק: (ובתוס' כתבו מסיפיה דקרא דרים דכתיב ותהי עליו רוח אלהים): [הוו מעכבי עלויה · בני רה"ר שמופיו מזיקין לגמל ורוכבו]: זיל האידנא · שהיה רולה לקשט עלמו תחלה כדלקמן: אי קוץ דידי · אם שלי קלוץ כבר: כיון דחזא דמעכבי·הבין שבשביל כבודו שותקין על שלו: ולימא ליה זיל קוץ וכו' · ואמאי אמר ליה זיל האידנא וכו' התקוששו · הסר קש מבין עיניך תחלה [כמו לקושש קש (שמות ה)] כלו' קשוט

והחוט המשולש וכו' · כמה היו שהן ואבותיהם ואבות אבותיהם היו ת"ח ולא קאמרינן עליהם החוט המשולש אלא הכא היינו טעמא לפי שבלשתן ראו זה את זה והא דמזכיר רבי אושעיא קודם רבי חמא אביו במחלוקת לפי שהיה גדול יותר מדאי כדאמרינן (עירובין דף כ"ג) לבן של (ראשונים) [אחרונים] כפתחו של (אולם) [היכל] זה ר' אושעיא ואמרינן נמי רבי אושעיא בדורו כר' מאיר בדורו שלא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו:

במקרה בעלמא ונטפל להם רבי יהושע כו' ור"י נמי הוי ידע שפיר דבדבר שאי אפשר בלאו הכי ודאי דלאי אפשר לפרוש וכולה מדברי ר"י שא"ל א"כ לחם נמי לא נאכל דאפשר בפירות ופירות דשבעה מינין נמי כיון דאפשר בפירות אחרים ומים לא נשתה דאפשר נמי במי פירות ולפי שהוא פשוט לא הולרך לאסוקי במלתא ובזה יתיישב קושיית התוס' וע"כ שתקו שלא יכלו להשיב על אכילתם לחם וז' מינים ושתיית מי נהר וא"ל שלא להתאבל כל עיקר א"א שכבר נגזרה גזירה שהיה החורבן בגזרת שמים ולא במקרה וראוי לתת לב לזה וליתן זכרון כמ"ש ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר כו' אא"כ רוב כו' דכתיב במארה אתם נארים ואותי וגו' והכי פירושא דקרא במארה וקללה שאתם גוזרים ודאי שאתם נארים ומתקללים כיון שאין רוב הלבור יכולים לעמיד בה יש מהם שעוברים על האיסור והגזירה וכיון שכן הוא הגזירה נעשית כדינא אתם קובעים אותו מן

מהרש"א

דעת את העם דאגמריה בסימנין ודו"ק: [קשוט עלמך כו' · ביאורו ספ"ב דמליעא ע"ש]: ת"ר כשחרב הבית באחרונה רבו פרושים כו' · ויש לדקדק דמה הקשה להם א"כ לחם לא נאכל כו' ומים לא נשתה כו' דאימא כיון דאי אפשר לאדם להיות חי זולתם לא היה אפשר להם לפרוש גם מהם משא"כ בבשר ויין דאפשר לחיות בזולתם דהיינו בלחם ומים גם מה שפירש רשב"ם דאפשר בפירות השיבו הפרושים שנפרוש גם מן הלחם הוא דחוק שהרי לא השיבו כלום דלמה לא הפרישו מתחלה רק מבשר ויין ולא פירשו גם מלחם וע"ק שאמר להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזירה ופי' רשב"ם גזירת חורבן והנ"ל שכבר נחרב הבית וע"ק פירוש המקרא במארה אתם נארים וגו' לפי דרש זה וע"ק דהכי שיורי מעט שאמר הוא והביא ממה שאמר אם אשכחך וכי מי שאין לו בית לסוד ולעשות סעודה ותכשיטין ישכח ירושלים גם מי הכריחם להוציא זה הכתוב אם אשכחך וגו' מפשוטו שלא נאמר על כלל ישראל בגלותן רק על הלוים בשירם שנאמר איך נשיר את שיר וגו' ועלה קאמר אם אשכחך וגו' כמ"ש התוס' בריש עבודת כוכבים · ונראה שהפרושים ודאי ראו לעשות זכר לכל דבר הנחסר לנו בהשגחה מאתו יתברך ולא

הרי"ף

ראה שאין פתחי אהליהם מכוונין זה לזה. דאי ראה ששוכנים כל שבט בפני עלמו הוה ליה למכתב וירא שבטי ישראל שוכנים מאי שוכן לשון יחיד אלא שראה כל אחד מישראל שוכן לבדו דאין פתחיהם כו' ומדלא כתיב ומשכנותיך לומר מה טובו אוהליך ראויים משכנותיך שישכון עליהם שכינה:

עין יעקב

ראוין הללו שתשרה שכינה עליהם. מ"ש תוספות מסיפא דקרא קדרים דכתיב ותהי עליו רוח אלהים י"ל ע"ד דאמרינן המתפלל בעד חבירו הוא נענה תחלה לכך שרוי עליו השכינה כיון שהתפלל על ישראל שתשרה עליהם השכינה:

אמרו לו נאכל בשר. ק"ק אמאי לא השיבו לפי שאין שמחה אלא בבשר ויין כדאיתא

ענף יוסף

סם חיים. וא"ת למה מנו חכמים כל מדות טובות באבות הייני למי שאינו בעל תורה · וזהו באתר דלית תמן חמר סממנים מתבעין אבל הבעלי תורה אינן לריכין כי התורה היא בכל הכל. מאח"כ במדות טובות אם הוא מוחזק במדה טובה אחת כגון שיש לו ענוה אינו בטות רק מהגאוה. ואינו בטוח מהתאוה וכדומה בשאר המדות. אבל התורה הוא בטוח בכל המדות רעות (הגר"א משלי ל"א פסוק בטח בה לב בעלה):

רבי ינאי הוה ליה אילן הנוטה לרשות הרבים כו' ע"ש. ואיכא למידק למה ליה לאורכי כולי האי זיל האידנא ותא למחר לימא תא למחר. ופשיטא שאם יבא למחר יצטרך ללכת עקביו. ונראה כי רב ינאי הבין מזה הא"ש שהוא מורה היתר לעצמו לבלתי קוץ האילן בהיותו סומך על רבי ינאי שגם הוא היה לו אילן כיולא בזה. וכיון שראה רבי ינאי שמעשיו גרמו לזה שיקיים אילנו היה רולה שגם ע"י מעשה שלו יתקן האחר עותותו מבלי

שיאמר לו כלום. ולכן אמר לו זיל השתא ותא למחר. לסורות לו שאין תכלית כוונתו הגדרה למחר אלא העיקר המבוקש הוא שילך עתה לחוץ ולא יתעכב כאן שהוא רומז לו שמהסליכה לחוץ תתברר לו שאלתו וישים לב על זה לומר למה זה ישלחנו בלי שום תשובה ומעכב דינו בלי התגלגות בדבר שהוא בלי ספק פשוט אללו. והוא מקפיד בפרטות על ההליכה הלא דבר הוא ומתוך כך יבין שוודאי כוונתו שילך עקביו לראות מה יעשה רבי ינאי לעשות בשלו ויעשה כן גם הוא וכשחזר אליו עדיין עם השאלה חשב שמא כשבא זה לשאול מעיקרא לא ידע כלום מאילנו של רבי ינאי ולפיכך לא נתן לב על דבריו לראות מה עשה בשלו ומפני זה השיב לו מיד זיל קוץ. אך כשאמר לו הא מר נמי אית ליה. אז נכנס בלבו ספק והוא אחת מהתים אם שזה לא הבין כוונתו ולא הלך לראות מה היה מאילנו של רבי ינאי ואם שהבין והלך ולא מלאו קלוץ כי אע"פ שהוא שלה לקללו אולי השליח לא עשה שליחותו. ועל כן

חדושי גאונים

כשחרב הבית באחרונה רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין וכו'. ר"ל הפרושין היו אומרים כי ראוי שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מפני שהיו קרבין על גבי המזבח וזה בשביל להודיע כי הכל הוא בשביל הש"י ולא בשביל האדם כי שבשר נכרא שיהיה קרב על המזבח והיין לנסך אותו על המזבח ולכן עתה שאין מנסכין היין ואין מקריבין הבשר על המזבח ראוי הוא שיתבטל האדם מאכילת בשר ומשתיית יין אחר שבטל הקרבתו על המזבח רק שאין גוזרין גזירה על הלבור רק אם רוב הלבור יכולים לעמוד בו שאם אין רוב הלבור יכולים להתקיים אין כאן כלל קבלת הגזירה שלריך שיהיו מקבלים הגזירה הרוב וכאשר אין רוב הלבור יכולים לעמוד אע"ג שרולים איזה אדם לקבל דבר שהוא קשה אין כאן קבלה כי כן כל דרכי התורה ראוים לקבלה ואין דבר בתורה שהוא כנגד האדם ולפיכך אי אפשר לגזור דבר שאין לו קבלה אל הרוב אלא שכך לריך להיות שלא ישכח ירושלים כלל כמו שאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני כי ירושלים הוא עלם ועיקר מעלת העולם ודבר שאינו עיקר ועלם יש בו הסרה והסתלקות אבל דבר שהוא עיקר אין שכחה בדבר שהוא עיקר. ולכך אמר תשכח ימיני שאי אפשר לשכוח באדם דבר שהוא עיקר כמו הימין כי דבר שאינו עיקר אין האדם משגיח עליו ויש בו השכחה לא דבר שהוא עיקר וירושלים הוא עיקר העולם. ולפיכך אין ראוי לשכוח ולעשות כל לרכיו

המתורגמן. א) אין שאטען. ב) אנגעשלאָססען, ופי' שנתחבר להם.

מקריבין על גבי המזבח ועכשיו בטל ונשתה יין (שממנו) [ש] מנסכים על גבי המזבח ועכשיו בטל אמר להם אם כן לחם לא נאכל שכבר בטלו מנחות . אפשר בפירות . פירות לא נאכל שכבר בטלו בכורים . אפשר בפירות אחרים · מים לא נשתה שכבר בטל נסוך המים שתקו אמר להם בני בואו ואומר לכם שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר א שאין גוזרין גזרה על הצבור אלא א"כ יכולים רוב הצבור לעמוד בה (אמר רב אדא בר אהבה מאי קראה) דכתיב (מלאכי ג) במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו (אי איכא גוי כולו אין אי לא לא) אלא כך אמרו חכמים ב סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בה דבר מועט וכמה א"ר יוסף ג אמה על אמה א"ר חסדא וכנגד הפתח . עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר בה דבר מועט מאי היא אמר רב פפא כסא דהרסנא ועושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט מאי היא אמר רב (פפא) בת צידעא[א] שנאמר (תהלים קלז) אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני תדבק לשוני

רשב"ם

קטוע עלמך : אפשר בפירות· ויפה אמרת ונפרוש גם מן הלחם:בפירות אחרים . שאין מביאים בכורים אלא משבעת המינים: שכבר נגזרה גזרה· חורבן ונתחייבנו להתאבל כדכתיב (ישעיה ס"ו) שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה: במארה אתם נארים · קבלתם עליכם בגזירת ארור להביא המעשר אל בית האולר כדכתיב במלאכי (ג') הביאו את כל המעשר אל בית האולר וגו' ואעפ"כ אותי אתם קובעים אתם גוזלין את המעשר והתרומה כדכתיב התם ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה: הגוי כולו · [כלומר] כל הקהל כולו קבלו זאת הגזרה ומסתמא אם לא היו כולם יכולין לעמוד בה לא היו מסכימים ורובו ככולו אלמא לא חשיבא גזרה אלא אם כרובם יכולים לעמוד בה: אלא כך אמרו כו'. מסקנא דמלתא דרבי יהושע היא : כסא דהרסנא· קערה של מאכל דגים מטוגנים בשמן בסלת : בת צידעא . טיכפל"א שרגילות (הנשים) לסוד שם כדי להסיר את השער : [שנאמר] אם אשכחך

תוספות

מים לא נשתה [וכו'] שתקו · וא"ת אמאי לא מהדרי דאפשר במי בורות דפסולים לניסוך כדמשמע בסוכה (דף מ"א) ואומר ר"י דמ"מ הוי ממין שעושין בו ניסוך והן שוה כמו אותו דבר עצמו דאל"ה תיקשי דישתו יין מבושל דפסול לנסכים ואין להקשות דאפשר במי תותים ויין הפוחים שלא היו יכולים לסבול בלא שתיית מים :

מהרש"א

הברכה כדאמרינן בפרק כילד מברכין כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו גוזל להקב"ה ומסיים דבעי הגוי כולו שיוכלו כולם לעמוד בה ורובו ככולו ואמר כך אמרו חכמים סד כו' וסמך את כולם על קרא אם אשכחך וגו' דבפ"ק דעבודת כוכבים נמי דרשוהו שהש"י ב"ה אמרו ואינו מחובר למעלה שאמרו שם אין שחוק להקב"ה אלא כו' דכתיב אם אשכחך ירושלים וגו' וכתבו התוספות שם פשטיה דקרא כך הוא אם אשכחך ירושלים וגו' תשכח ימיני מלנגן בכנור תדבק לשוני וגו' אם ארצה לשורר בפה וכו' והדרש ימאן זה משום דעד כאן מדבר בלשון רבים כי שם שאלונו וגו' איך נשיר וגו' וכאן כתב בלשון יחיד אם אשכחך וגו' ומטעם זה דרשוהו נמי הכא דאינו מחובר למעלה אבל הוא מדבר לכל יחיד מישראל שלא נשכח החורבן דודאי ענין השיר הוא אסור בגלותנו לכל ישראל בשוה כדאמרינן בגיטין בשיר לא ישתו יין אבל בדירת בית וסעודה ותכשיטי אשה אינן אמורין אלא לכ"א מישראל לפי דורו שיחסר מדירת ביתו וסעודתו ותכשיטיו זכר להשגחתו ית' ב"ה ולא שהי' במקרה: ואמר סד את ביתו · אמרינן בפרק שני שעירי בהנהו דשאלו לר"א מהו לסוד את ביתו אמר להו מהו לסוד את קברו לא מפני שהפליגן בדברים אלא שלא אמר דבר שלא שמע מרבו לעולם פירש"י לא שהפליגן כאדם המתכוין לדחות כשאינו יודע כו' אלא יודע היה אבל לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם וקשה מ"מ תשובה זו אין ענין לשאלה ואין לך הפלגה גדולה מזה וכ"ל לומר לפי שיש דעות חלוקות בשמעתין שאמרו אין מסיידין ומכיידין כו' ות"ר לא יסוד אדם ביתו כו' ולדעת ר"י אדם סד ביתו ומשייר כו' ור"א לא שמע בזה מרבו להכריע ואף שהוא בעצמו ידע לא רצה לאומרו וע"כ אמר בזה שיש להבין מדבריו כדברי זה וכדברי זה דלדעת מי שאמר אין מסיידין כלל א"ל מהו לסוד את קברו דאמרינן פרק מרובה מליינין את הקברות בסיד מפני אהל הטומאה והשתא קא"ל כשם שאין אדם מסייד קברו שיש לו בחייו כדאמרינן פ' המוכר פירות דבחייו אין שם אהל טומאה כך אין לאדם לסייד ביתו בחייו ונמצא שאין הבית מסויד לעולם דכשמת ביתו של בנו הוא ואסור לסיידו גם הוא בחייו וכן לעולם ולמ"ד לשייר דבר מועט אמה על אמה כנגד הפתח דשם הוא נראה יותר לייפות כדאמרינן לעיל בנכסי הגר דבעי קנין אמה כנגד הפתח גם מטעם זה ישייר אותה אמה כאילו אין לו קנין בחו"ל ואינדעתו להיות תושב רק דרך גירות וזאת האמה היא עיקר הקנין והכי אבל קראו דבר מועט בערך זכר לחורבן שהיה ראוי שנגזור על עצמנו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין כו' אלא לפי שאין רוב הצבור כו' וכן בענין הסעודה אמר דמשייר בה דבר מועט דהיינו כסא דהרסנא אין זה דבר מועט דרב פפא גופיה משמע פרק הדר דמחשיב ליה דיש לו ריח טוב אלא דגבי זכר לחורבן מחשיב ליה דבר מועט כמ"ש לעיל. ואמרינן פרק הרואה המאריך על שלחנו מאריכין לו ימיו ושנותיו דילמא אתי עניא ויהיב ליה דכתיב המזבח ג' אמות וכתיב וידבר אלי זה השלחן וגו' פתח במזבח וסיים בשלחן ר"י ור"ל דאמרי תרווייהו כל זמן שבהמ"ק קיים מזבח מכפר על ישראל ועכשיו שלחנו של אדם מכפר הקושיא דהך קושיא דמקשה אקרא פתח במזבח וכו' הא איכא לאקשויי כמי אדשני וקאמרי ועכשיו שלחנו של אדם מכפר מה טעם יהיה שהשלחן מכפר במקום מזבח שהיה בזמן שבהמ"ק קיים וע"ק בשינוי לשון דקאמר במזבח מכפר על ישראל ובשלחן מכפר על האדם וה"ל לומר נמי מכפר עליהם וע"ק ליסנא דהמאריך על שלחנו כו' ולא קאמר מאריך בסעודתו ויש לפרש לדעת ר"י מה שמשייר כל איש ואיש לפי מעלתו ועשרו ומחסר משלחנו הוא תחת הקרבת המזבח כמו שבאו הפרושים לימנע מטעם זה מכל דבר כמ"ש ולפי שיש לבעל דין לחלוק ולומר שילא שכרו בהפסדו דמה שממעט בסעודתו ומכפר בו כמזבח הרי מפסיד שממעט מתנות עניים שהיו באים אם היה מאריך בסעודה וע"כ אמר המאריך על שולחנו אף שלא אוכל ומחסר מסעודתו אלא שיושב בלא אכילה ומאריך בישיבה כאילו לא היה משייר דהשתא אין כאן הפסד העניים : ואמר בתכשיטין דמשייר לידעא · ההוא

הריטב"א

הא דאמרינן שאין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה . פי' ואם גזרו אינה גזירה כלל וכדמוכח מקרא דמייתי למעלה שנארו בחרם בגזירתא וקבעו להקב"ה כשעברו על הגזירה ונהנו מן החרם ואפילו הכי אי איכא כולו אין אי לא לא ורובו ככולו כדאיתא בהוריות וכבר ברירנא להא שפיר במסכת עבודת כוכבים בס"ד ע"ב :

עיון יעקב

בערבי פסחים דף ק"ט ע"א ומהאי טעמא בשבוע שחל ט' באב אסור בבשר ויין וא"כ לא יוכל לסקות לחם לא נאכל וכו' וצ"ע : שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזירה . עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל דס"ק שכבר נגזרה גזירה להתאבל על חורבן ירושלים כדכתיב אם אשכחך ירושלים וגו' וכדאיתא בסמוך ובא"ח סימן תק"ס סעיף ב'

ענף יוסף

אמר ז"ל חזי כו' למען ישוב להגיד לו שאם לא נקצץ ישוב לשלות לקוצצן עכ"פ (כינה לעתים): **מה אלא** כך אמרו חכמים סד אדם כו' . וא"ת אמאי נקט הנך תלת מילי דוקא . ויש לומר לפי שכל אדם מוכרח להנך תלת מילי . דהיינו לחם לאכול ובגד ללבוש ובית לדור בו . וכן אמר הנביא הלא פרוס לרעב לחמך כי תראה ערום וכסיתו ועניים מרודים תביא בית . ואתי לאשמועינן שחייב אדם לעשות זכר לירושלים בכל מיני צרכיו . ועושה אשה כל תכשיטיה דקאמר כלומר כל מיני מלבושים ותכשיטין דמלבושים בכלל תכשיטים . ולפי

עין יוסף

מה אלא כך אמרו חכמים סד אדם כו' · נקט הנך תלת מילי דוקא · לפי שסעודה צריכה ג' דברים · בית המקדש · ובגדי כהונה · וגוף הקרבן · לכן הצריכו חכמים לעשות זכר לשלשתן · כשבונה בית · ועושה בגד · וכשעושה

יד יוסף

א ע"ז דף ל"ו ע"ב הוריות דף ג' ע"ב ב"ק דף ע"ט ע"ב: ב תוספתא פ"ב סוט"ע מזמור קל"ח: ג רב יוסף אזיל לשיטתו דאמר בזבחים דף פ"ב שיעור מדת המזבח לא פחות מאמה על אמה (בשם הגאון מוה' דוד אופנהיים זצ"ל) :

חדושי גאונים

כשלימות כאלו היה ב"ה קיים שאם כן עושה עצמו שלם אחר שהוא באמת חסר כמו שהתבאר. ולפיכך אדם סד ביתו בסיד ומניח אמה על אמה שאינו סד וכנגד הפתח הטעם שהוא כנגד הפתח כי אם לא כן ויהיה במקום אחר הרי בטל אותו מקצת אבל השאר ואין כאן חסרון אבל כנגד הפתח שראוי ששם יהיה יפה ביותר וגם כאשר נכנס אין רואה רק זה המקום בלבד אין לומר בזה שהוא בטל אצל השאר. ועוד כי הנוי שהוא כנגד הפתח הוא נוי ביותר ואם יהיה כשאר הנוי אשר הוא נגד הפתח יהיה כאן נוי ביותר והנוי היותר אין ספק שבטל ולכך משייר אמה על אמה נגד הפתח וכן כולם דמשייר דבר מועט והוא כסא דהרסנא והוא מאכל חשוב ביותר וראוי שלא יהיה כאן חשיבות ביותר . וכן לדעא ובת לדעא הוא נוי ביותר ראוי שלא יהיה כך נראה ומ"ש דמשייר דבר מועט היינו דהוא מועט בכמות אבל הוא חשוב יותר ובזה לא נשכח ירושלים שהוא מקום אחד חשוב . וקאמר מאי על ראש שמחתי זהו אפר מקלה וכו' . ופירוש שכתוב אומר כאשר יש לחתן שמחה יש להזכיר השמחה שהיה לו ונתבטל . ולכך נותנין אפר מקלה בראש חתנים כי האפר מקלה שבראש חתנים מורה על בטול הפאר שהיה ראוי ונעשה מזה אפר כי אפר אותיות פאר שנתבטל הפאר ונעשה לאפר. וקאמר כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה כבר אמרנו

המתורגמן. א) שלייף.

רשב"ם

[וגו'] · אכולהו קאי : אפר מקלה · אפר כירה השרופה באש קרוי כן ומשום דאיכא נמי אפר פרה הוצרך לפרש כן : פאר תחת אפר · מכלל שהיו רגילין ליתן אפר במקום פאר דהיינו תפילין כדכתיב (יחזקאל כ"ד) פארך חבוש עליך : לשבוע הבן · מילה שהוא לסוף שבעה : ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה מאליו · בענין טוב ולא ע"י עובדי כוכבים ומלות לא יבטלו [עוד] : אלא הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין · כמה שלוקחים נשים שאינם סבורים שיש איסור בדבר : ואל יהו מזידין · דמשום דלא יוכלו לעמוד בה יבטלוה ונמצאו מזידין הלכך לא גזרינן :

מה"מ · דחרוב המורכב וסדן השקמה אין נמכרין בכלל שדה וכיון דמשכחינן דאינן בכלל שדה ממילא ידעינן דאפילו אם אמר כל מה שבתוכה אינן נמכרין כדקתני מתניתין בין כך ובין כך לא מכר כו' דכל מה שבתוכה לא מהני אלא לטפויי תשמישי השדה [שאינן קבועין כל כך כגון קנים ואבנים שאינן מתוקנין לצורכה ומיהו להכי קיימי אבל חרוב המורכב וסדן השקמה אשמועינן קרא דחשיבי שדה בפ"ע ומי שיש לו ג' שדות ומכר שנים החיצונים ואמר לו כל מה שבתוכן אני מוכר לך דלא מכר שדה השלישי שביניהן אף כאן לא מכר חרוב המורכב וסדן השקמה] : דכתיב ויקם שדה עפרון וגו' · עפרון מכר לו השדה לאברהם בסתמא כדכתיב נתתי כסף השדה וגו' וקא מהדר ליה עפרון ארץ ארבע מאות וגו' ואפ"ה קנה אברהם כל האילנות כדכתיב ויקם שדה עפרון וגו' וכל העץ אשר בכל גבולו סביב על ידי קניית השדה סתם קנה [גם את] כל האילנות [והאי אשר בכל גבולו קרא יתירא הוא דמלי למיכתב וכל העץ אשר בשדה דהיינו בתוך גבולי השדה ולמידרש אתי

גמרא

לחכי וגו' מאי על ראש שמחתי א"ר יצחק זה אפר מקלה שבראש חתנים א"ל רב פפא לאביי א היכא מנח לה (א"ל) במקום תפילין שנאמר (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון [לתת להם] פאר תחת אפר. ב וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה שנא' (שם סו) [שמחו את ירושלים וגו'] (שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה). תניא אמר רבי ישמעאל בן אלישע מיום שחרב בית המקדש דין הוא שנגזור על עצמנו שלא נאכל בשר ולא נשתה יין ג אלא שאין גוזרין גזרה על הצבור אלא אם כן רוב הצבור יכולים לעמוד בה ומיום שפשטה מלכות (אדום) שגוזרת עלינו גזירות קשות ומבטלת ממנו תורה ומצות ואין מנחת אותנו ליכנס ד לשבוע הבן ואמרי לה ליהושע הבן דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים ונמצא זרעו של אברהם אבינו כלה [מאליו] אלא הנח להם לישראל ה מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין :

המוכר את הבית פרק רביעי

דף סט [משנה המוכר את השדה מכר את האבנים שהן לצורכה כו'] ולא את החרוב המורכב[א] ולא את סדן השקמה[ג] :

גמ' [שם ע"ב] מה"מ א"ר יהודה אמר רב דאמר קרא (בראשית כג) ויקם שדה עפרון אשר במכפלה וגו' מי שצריך לגבול סביב [יצאו אלו שאין

תוספות

דין הוא שנגזור עלינו שלא לישא נשים · תימה הכתיב פרו ורבו ושמא על אותן שכבר קיימו פריה ורביה קאמר והיינו זרעו של אברהם כלה שלא יוליד אלא בן ובת: מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין · בדבר שאין ידוע אם יקבלו כשנמחה בהם אם לאו צרי' למחות כדמוכח בפ' במה (אשה)[בהמה] (דף נ"ה) דאמרה מדת הדין אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי ונענשו אבל בדבר שאנו יודעים בברור שלא יקבלו אמרינן מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין :

מהרש"א

דבר מועט היה כפי עירו ובפ"ק דגיטין אמרינן דגזרו על עטרות חתנים בזה ע"ש ובסוף סוטה אמרו דגזרו על עטרות כלות בפולמוס של טיטוס ע"ש ומסיים מדכתיב אם אשכחך וגו' בלשון יחיד דמשמע דלא איירי בשיר שהוזכר למעלה בלשון רבים אבל איירי בזכר לחורבן בכל עניני מעשים שזכר לכל איש ישראל לפי זמנו וערכו כמ"ש הרמב"ם שתם שהאשה תשייר מין מתכשיטי הנשים של כסף ועורך השלחן מחסר מעט כו' ע"ש · ופי' הכתוב הגם אם אשכחך ירושלים וגו' כי ידוע שאין אדם יכול לאמן ידיו רק בימין וכמ"ש וקשרתם וכתבתם מה קשירה בימין אף כתיבה בימין והיינו מעשה זה אלי ואנוהו דאין המעשה נאה בשמאל כמו בימין וקאמר אם אשכחך וגו' בכל המעשים ולא אשייר הדבר מועט דהיינו האמה כנגד פתח ודבר אחד לצורך סעודה ודבר אחד מתכשיטי נשים תשכח ימיני בעשייתן ושיהיה נעשה ע"י שמאל שלא תהיה המלאכה נאה ויהיה כאן זכר לחורבן במה שנעשה בשמאל ואמר תדבק לשוני וגו' שאפשר שיזהר אדם בכל זה ואין כאן זכר שלא ירגיש האדם בזה ויתלה בדבר אחר וע"כ אמר תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי בלשוני בכל המעשים הללו שאני עושה ומשייר זה זכר לחורבן כו' · ואמר מאי על ראש שמחתי והוא ענין שגזרו על עטרות חתנים וכלות כדאמרינן סוף מס' סוטה ע"ש דהיינו ירושלים דדהבא · ואמר אפר תחת פאר במקום תפילין· על שם שהתפילין הוא כתר תורה כמ"ש בקידושין פ' האומר [א] ובחורבן הבית ניטל כבוד תורה כדאמרינן בסוטה ע"ש: ואמר זוכה ורואה בשמחתה כו' · דודאי זכות גדול הוא למי שבא גם בדור הזה לא"י במותו וכ"ש בחייו כדאמרינן סוף כתובות אבל אמר המתאבל זוכה לדבר נוסף דהיינו לראותה בשמחתה דהיינו בבנינה ובכן בב"י :

[א] מהרש"א ד"ה בקדושין פ' האומר (דף ס"ו) :

יד יוסף

א תענית דף כ"ז ע"א : ב פסיקתא רבתי סוף פרשה כ"ח תענית דף ל' ע"ב : ג ע"ז ל"ו וס"ב : ד ב"ק פ' מרובה דף ס"ב : ה שבת קכ"ח ע"ב ביצה דף ל' ע"א:

חדושי גאונים

לך שהחסר הוא שמתהוה ומקבל הויה והדבר שהוא שלם אין עומד לקבל הויה באשר הוא שלם קודם זה ואיך יתהוה ודבר זה ענין ברור מאד ונתבאר ג"כ בחבור הזה והמתאבל על ירושלים והרי הוא חסר בשביל ירושלים ובשביל שמתאבל זוכה לראות בנחמתה כי החסר הוא ראוי אל קבלת ההויה כי ההעדר הוא סבת ההויה ודבר זה ידוע אבל מי שאינו מתאבל על ירושלים והנה הוא כאלו הוא שלם וכבר אמרנו כי השלם לא יתהוה ולכן אין רואה בנחמת ציון ודבר זה ברור מאד למי שמבין דבר זה (מהר"ל מפראג בס' נצח ישראל) : ומיום שפשטה מלכות כו' דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא כו' . עי' תירוץ התוס' שכתב ושמא על אותן שכבר קיימו פ"ו קאמר והיינו זרע של אברהם כלה שלא יוליד אלא בן ובת ונלע"ד ראיה לדברי התוס' מהא דאמרי' בסוטה פרק המקנא אלא עמרם שגירש את אשתו וכבר היה לו בן ובת דהיינו מרים ואהרן לפיכך הי' יכול לגרשה דגם בן נח נצטווה על פ"ו ולולי דברי מרים שאמרה גזירתך קשה משל פרעה לא החזיר' ושוב שנית שכל העולם למדו ממנו וגרשו כולן נשותיהן והיה מהם כמה אנשים שלא קיימו עדיין פ"ו לפיכך הוצרך עמרם להחזיר' ומה שיש לדקדק והלא שם אלא עמרם אמר' מרים לאביה פרעה לא גזר כ"א בעוה"ז ואתה גזרת בעוה"ז ובעוה"ב ופי' רש"י שהנולדים מתים וחיים לעוה"ב ואתה גזרת בעוה"ז ובעה"ב שמכיון שאינו נולד אין בה לעוה"ב א"כ קשה לכאורה מפני מה אמר ר"י בן אלישע דין הוא שנגזור עלינו שלא לישא אשה אבל לפי האמת לא קשה מידי שעוה"ב תלוי בקיום המצות ומכיון שאינו מקיים המצות אין לו חלק לעוה"ב ועוב

הרי"ף

א"ר ישמעאל בן אלישע מיום שחרב בהמ"ק וכו' . וקשה למה אמר אלו הב' דברים בלבד ולא הזכיר כל הדברים כמ"ש ר' יהושע לעיל ושמא שהבשר והיין הוא קרב בכל יום בתמידין אבל ניסוך המים לא היה תמיד בכל יום לכך אמר על אלו שדין הוא שנגזור עלינו לכל הפחות אלא שאין גוזרין גזירה על הצבור וכו' : ונמצא זרעו של אברהם כלה וכו' . כתב רש"י ז"ל כלה מאליו בענין טוב וכו' הכונה לרש"י איך הוא אומר דין הוא שנגזור ונמצא זרעו של אברהם והדרבה זהו טעם צדק לבטל הגזירה ולא נגזור כדי שלא יכלה זרעו של אברהם אלא לומר דין הוא שנגזור שלא לישא אשה ולהוליד מפני שעכשיו אנו מבטלין המצות בקום עשה בהיותינו מבטלין המילה אין אנו ניכרים שמזרעו של אברהם אנחנו ומוטב לנו שלא לישא אשה ולא להוליד בנים כי אע"פ שאם לא נוליד נהיה נקראים זרעו של אברהם ונמצינו כלים מאלינו בענין טוב שלא להפר ברית של אברהם במקום עשה . ולפירש התוס' אותם שכבר קיימו פ"ו בבן ובת קשה כך היה צריך לומר זרעו של אברהם מתמעט ומה זה שמסיימו והיינו זרעו של אברהם כלה שלא יוליד אלא בן ובת דמשמע דאתי שפיר להו דהכי משתמע מלתא דהיינו ואדרבה האי מלתא דנמלא כלה לא אתי שפיר להו ובדוחק

עיון יעקב

בהגה"ה ע"ש: דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה ולהוליד בנים וכתבו תוספות תימה הכתיב פרו ורבו וכו' . ק"ק מאי מקשים תוספות לפי מה דאיתא ביבמות דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה א"כ לק"מ ואולי י"ל ע"ד דאיתא בפ"ק דכתובות גזירה עבידא דבטלה ותקנתא דרבנן מקמי גזירה לא מבטלינן וכ"ש שאין לבטל מצוה דאורייתא ודו"ק וזה שאמרה מרים אבא קשה גזירתך משל פרעה בפ"ק דסוטה ע"ש ועיין בפ' ד' מיתות מ"ש תוספות בהא דקום ועשה לא קחשיב פ"ו ע"ש ודו"ק : תנא רב יוסף אמה על אמה. שמעתי מגיסי הרב הגאון מהור"ר דוד אופנהיים אב"ד ור"מ דק"ק פראג שרב יוסף אזיל לטעמו דאמר בזבחים דף ס"ב שעיעור מדת המזבח לא פחות מאמה על אמה ע"ש:

עץ יוסף

צרכי סעודה · דגוף הקרבן סעודת המזבח הוא (תורת חיים) : זה אפר מקלה · אפר כירה השרופה באש קרוי כן · ומשום דאיכא נמי עפר דאיקרי אפר הוצרך לפרש כן · והטעם בזה כיון דבזמן הבית היו נותנין על ראש חתנים וכלות עטרות זכר לשמחת ירושלים ובנינה כדאי' בסוף מסכת סוטה · ועיין נמי בפ"ק דגיטין כלילא מנלן לאסור · וע"ש בפרש"י · לכך אחר שנחרב הבית נותנין שם אפר מקלה זכר לשריפת ירושלים וחורבנה כמו שנאמר וילת אש בציון · להכי נותנין אפר מקלה ולא עפר כדאשכחן גבי שלשת רעי איוב דכתיב ויזרקו עפר על ראשיהם (תורת חיים) : שבראש חתנים · ס"ל דראש שמחתי לאו דוקא

ענף יוסף

שאין דרך האנשים להרבות בקשוטי בגדים כמו נשים. לכך נקט עושה אשה לרבותא דאפילו אשה שדרכה להרבות בקישוטי בגדים יכולה לעשות הכל רק שתשייר דבר מועט (תורת חיים) : דין הוא שנגזור על עצמנו שלא לישא אשה כו' . תימה והא כתיב פ"ו (תוס') ונראה דלאו קושיא היא דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה כדאשכחן בשופר של ר"ה שאם חל ר"ה בשבת אין תוקעין בו אע"ג דלאו מלאכה היא אלא דגזרינן שמא יעבירנו ד"א בר"ה . וכן גבי נטילת לולב שאין נוטלין כשחל יום ראשון בשבת משום הך גזירה (תורת חיים) :

המתורגמן · א) איין אלטער באקסהארנבוים · ג) איין אלטער וואלדבוים ·

[א] מהרש"א ד"ה אישתעו לי בסוף יבמות (דף קכ"א) :

חדושי גאונים

לו שלא נכרא וזאו שדקדק בכאן ריב"א בדבריו ומבטלין אותנו מקיימות מלת מן המלות דייק אבל אלא פרעה היה להם להנולדים אף שלא קיימו המלות משום שנסרגו וחשב להם הקב"ה כאלו קיימו כל המלות ובכאן היו כמה שעברו על המלות כדי שישארו בחיים כי אם לדיקים גמורי' שמסרו נפשם על קדוש השם ודו"ק (מצודת דוד) :

פתיחה כוללת על רבבב"ח

אף אמנם שכל המפרשים עושים צורות במאמרים דרבה בב"ח מ"מ מודים הם שאין הדברים יוצאים מפשטם . אשר כפי האמת נמצאו בריות גדולות כהנה וכהנה עוד בים וביבשה . ומי שקרא בספרים המחוברים בעניני הטבע. ובפרט בחלק ממנה הנקרא [בל"א די נאטור געשיכטע] לא יפלא על ענינים כאלה . גם בעינינו ראינו כמה דברים מהם . וביותר יש להפלא על הברואים הקטנים אשר לקטנותם אי אפשר לראותם בעין אדם . אמנם כאשר נשקיף עליהם על ידי כלי זכוכית שהמציא החכם א"ה [לעווענהעג] וחכמים אחרים עוד מא"ה. שהגדיל הדבר אלף אלפים פעמים ככה מאשר הי' מאז אזי נתגלו לעינינו נפלאות תמים דעים· איך שכל אבר ואבר בבריה קטנה מסודר נכון ועל אופן שישתמש בו כפי צרכו ומפני שמצויים הם אצלנו ואנחנו רגילים בהם אין אנו משתוממים על כך. כמו שלא יפלא בעינינו שהשמש והירח מאירים לארץ ולדרים עליה בכלל. האף אמנם שיתומם כל אדם בראותו נר אחד העשוים בידי אדם שיהיה מאיר רק במשך פרסה אחת. כן הענין בכל הדברים אשר אנחנו רגילים בהם (ועי' בריטב"א): ואני בתומי אלך. ואומר הנך רואה שכל החכמים הנ"ל האף אמנם שאפשר קרוב לודאי שלא קראו בספרי חכמי הטבע המחוברים בעניינים כאלה . מ"מ טבע האמת הניעם לאמר שעניינים כאלה נמצאו בטבע המציאות. אמנם אני שמצאו בדברי חז"ל דברים מחוסרים הבנה על פשטן . גלל כן עשה כל אחד מהם רמזים וציורים בדבריהם. כפי העולה על רוחו. וכפי אשר יסבול טבע נושא המאמר: אבל האמת עד לעצמו שכל הדברים שלנו הם במציאות. ובאשר שבימיהם השם לא נתפרסמו עניינים כאלה בספר בדפוס כנודע. מפני כך סיפרו חז"ל דברים אלו להודיע לבני אדם גבורות ה' אשר עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר . ומה שבא שתום בדבריהם הוא מחסרון ידיעתנו בתיבות ומליצות שהיו משתמשין בהן בזמן ההוא . כי המליצה ואותות הלשון משתנה בכל אומה מזמן לזמן . כנודע . וביותר באומה הישראלית אשר הלכה בגולה מדחי אל דחי מפוזר ומפורד בארבע כנפות הארץ . וענין זה היה סיבה קרובה לבלבול הלשונות . וגלות בבל יוכיח שהיתה רק שבעים שנה . והיה ביניהם החרש והמסגר . בכל זאת נתבלבל הלשון ברובם . כמבואר להדיא בכתוב . וענין זה היה הסיבה עצמית לכמה דברים שאין אנו יכולים לעמוד על אמתתן בתלמוד : זהו כלל דעתי בעניינים כאלה . ומי שיחפוץ בדרוש ורמז ירוה צמאונו בספרי דורשים ומפרשים (דברי חכמים וחידותם) : ואלה הם דברי הגאון הצדיק מו"ה אברהם זוטרא זצ"ל בספרו מלחמות ה' וז"ל: דע אם המגלה תמלא איזו הגדתא אשר לא נדע לפרשה לא נתלה החסרון בידיעתנו . אלא בידיעתם . כי הרבה המקום והזמן גורם כי בלי ספק כמה דברים אשר היו פשוטים בימים ההם כאשר נכתב הש"ס . נעלמו עתה ממנו כאשר נתרחק ממנו המקום אשר ישבו שם החכמים והזמן . ועתה אל תתלוננו פן יחזקו מוסרותיכם . וכמו מה שמספר הגמרא בענין רבה בר בר חנה איזו דברים מדגים גדולים אשר גם עליהם מתלוצצים האפיקורסים . אבל כל מי שידע שמץ דבר מחכמת הטבע . (נאטור געשיכטע) יראה היטב כי רבה בב"ח לא דבר תפלה דברי הוללות אלא מספר לנו טבע הדג הגדול שקורין וואללפיש. ולהבין דבריו היטב אעתיק קצת מה שכתבו מחקרי הטבע בזה וזה לשונם . עיני הוואללפיש גדולות הנה כעיני השור . ומאחוריו בערפו ממול ראשו נמצאים שני נקבים כשתי צינורות גדולים . מן הצינורות האלה יפיח ברוחו הכביר ויריק את המים אשר ישאף בקרבו ויזרקם מעלה מעלה גבוה מאד . ואם יתאספו שם דגי הוואללפיש רבים יחד והם יזרקו המים למעלה אז נראה מרחוק כמו עיר גדולה וארובות המעלות עשן ממעל על הגגות . והם הם דברי ר' יוחנן דאיתא התם דף ע"ד ר' יוחנן מסתעי זימנא חדא הוה קאזלינן בספינתא וחזינן ההוא כוורא דאפקיה לרישא מימא ודמיין עייניה כתרי סהרי ונפוץ מיא מתרתי זימיה (מנחיריו) כתרי מברי דסורא (נהרות שבסורא) . ובאמת זה פלא גדול שתמצא דג שיש לו עינים גדולות כל כך . וזורק מים מנחיריו כי דבר זה איננו מצוי כלל בדגים הנמצאים בנהרות . ומשום הכי אתיכו עליה שמלעיגים

אישתעו לי נחותי ימא האי גלא כו' · אף כי באמת כי אין להכחיש פשטי הדברים כמ"ש יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים המה ראו מעשה ה' וגו' ותרומם גליו יעלו וגו' מ"מ יש כאן דברים בגו בענין צוציתא דנורא וטעם להצלת הספינה אלו השמות דנקט וטעם לג' מאה פרסי גם רחוק מעניינו שיאמר גל לחבירו למשטף לעלמא ותשובת גל השני פוק חזי גבורתא כו' שאין להן רצון ובחירה . והנראה כלפי שאמרו בסוף יבמות [א] דא"ר עקיבא דף של ספינה נזדמן לי וכל גל וגל שבא עלי נענתי לו ראשי מכאן אמרו חכמים אם יבואו רשעים על אדם ינענע לו ראשו ויש לעיין מאי מכאן אמרו וכו' מה ענין זה לזה וביאורו שאמר הכתוב כל משבריך וגליך עלי עברו וגו' דימה הכתוב הצרות והגלות שבאו עלינו מן הרשעים לגלי הים ואמרו בילמדנו נמשלו ישראל לחול שנאמר והיה מספר ישראל וגו' ונמשלו האומות לים שנאמר הוי עמים רבים כהמות ימים והם מתייעצים על ישראל והקב"ה מתיש כחם וע"כ אמר ישעיה והרשעים כים נגרש מה הים הגל הא' אומר אני עולה ומציף כל העולם כולו כיון שהוא בא לחול הוא כורע לפניו ואין הגל השני לומד מן הראשון כך פרעה נתגלגל על ישראל והפילו הקב"ה וכן עמלק וכן סיחון כו' ואין אחד למד מן הראשון ולזה ע"פ דמיון זה אמר מכאן אמרו כו' דנותנין לו לרשע דין גל להיות האדם נכנע מלפניו בהכנעת ראש וע"ז אמר אישתעו לי נחותי ימא שהם יורדי הים הגלות כמ"ש שהדמיון בגלות כספינה המטורפת בים והגלים עבר עליו והיינו האי גלא הרשע שבכל דור שבא להטביע לספינה דהיינו ישראל המטורפים

צריכין לגבול סביב] אמר רב משרשיא מכאן למצרים מן התורה :

המוכר את הספינה פרק חמישי

דף עג **מתני'** המוכר את הספינה מכר את התורן[א] ואת הנס[ב] ואת העוגין[ג] ואת כל המנהיגין אותה וכו' : **גמ'** תורן איסקריא וכן הוא אומר (יחזקאל כז) ארז מלבנון לקחו לעשות תורן עליך . נס אדרא וכה"א (שם) שש ברקמה ממצרים היה מפרשך להיות לך לנס . עוגין תני ר' חייא אלו עוגינין שלה וכה"א (רות א) הלהן תשברנה עד אשר יגדלו הלהן תעגנה לבלתי היות לאיש . מנהיגין אמר רבי אבא [אלו] המשוטין[ד] שלה וכן הוא אומר (יחזקאל כז) אלונים מבשן עשו משוטיך ואי בעית אימא מהכא (שם) וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט :

מט שם **אמר רבה** אשתעו לי נחותי ימא[ה] האי גלא דמטבע לספינתא מתחזי כי

אתי מי שצריך לגבול אותן אילנות קנה שצריכין להיות להן גבול סביב שלא יערער אדם עליהם לומר בתוך שלי נטועים ושלי הם דהיינו כגון אילנות דקין שאין להם שם והדבר שכוח מי נטעם לפיכך צריך לעשות להם גבול סביב אבל כל חרוב המורכב וסדן השקמה גדולים וחשובים ואוושא מילתייהו וידוע של מי הן ובקרקע מי הן נטועין ואין צריכין גבול הילכך אינן בכלל השדה סביב] : [מכאן למצרים מן התורה · שהקונה את השדה קנה את המצרים עצמן וכל האילנות הנטועים במיצר דמצרים בכלל שדה דהכי משמע סביב כל האילנות הנטועין בקרקע המיצר שהוא סביב השדה קנה אברהם · כן נראה בעיני] :

המוכר את הספינה · סתם: תורן ונס ועוגין וכל המנהיגין . בגמ' מפרש : איסקריא . מס"ע שפורסין עליו את הוילון בראש הספינה : וכה"א ארז מלבנון וגו' · ראיה לדבר דתורן דמתניתין היינו אסקריא שהאיסקריא מארז או מאילן גבוה עושין אותה: אדרא· הוא הוילון שפורסין על התורן להוליך את הספינה ברוח וויי"ל בלע"ז : וכה"א · דהיינו אדרא שעשוי מפשתים וקנבוס מין בגד: עוגינין· אנקר"ש של ברזל ומשליכין במים להעמיד הספינה במקום אחד : וכה"א · דעיגון דמתני' [לשון] עיכוב הוא כדכתיב הלהן תעגנה כמו תעשנה התעכבו מלהנשא לבעל אלמא עוגין דמתני' היינו (עוגנין) [עיגון] : משוטות · שקורין רימ"א שמשוטטין בהן את הספינה : וכה"א אלונים מבשן עשו משוטיך· בספינה מיירי ביחזקאל וקחשיב [תשמישי הספינה וכליה ומדקחשיב] המשוטות ש"מ דעיקר תשמישי הספינה הן ונמכרין בכלל הספינה והילכך אמרינן דכל המנהיגין דמתני' אתא לרבוייהו : כל תופשי משוט · אלמא עיקר הספינה על ידי שתופסין משוטות דסד"א חבלים המושכין את הספינה ליהוי עיקר מנהיגין אבל משוטות לא מזדבני קמ"ל : **אמר רבה** [אשתעו לי] וכו' · כל הני עובדי דקא חשיב משום מה רבו מעשיך ה' ויש מהן להודיע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא או לפרש מקראות האמורים בספר איוב המדברים בעופות גדולות ובהמות ודגים גדולים שכל שיחת ת"ח צריכה תלמוד : **דמטבע** · שרוצה לטבוע :

עיון יעקב

מתחזי כי צוציתא דנורא . ואפשר שזה כוונת הפסוק באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה ולפי שאש ומים הם שתי לגיונות קשים וכדאיתא לעיל בפ"ק דקחשיב עשרה דברים קשים לכך כופלין השמות לאציל מתרווייהו ובמטה כזו בקע משה את הים וגליו :

הרי"ף

מתרצי לה . ומה שלא אמר כאן דין הוא אלא שאין גוזרין גזירה על ציבור כדאמר לעיל י"ל שכיון שהדין היה לגזור משום שלא לבטל המצות בקום עשה היה לנו לגזור בין אם יכולים לעמוד בה או לא אלא הנח לישראל שלא יהיו מזידים לעבור על הגזירה :

עץ יוסף

מט האי גלא דמטבע לספינתא כו' · ידוע שבן אדם דומה לספינה המטורפת בים · כי כל יום ויום שטף מים רבים אליו יגיע מיצה"ר · ועליו יעברו לטבוע · ואמר (דהאי גלא דמטבע לספינה · מתחזי כי צוציתא דנורא הוא היצה"ר הדולק בבן אדם · כמעשה דרב עמרם חסידא בפרק עשרה יוחסין שאמר הוא והוי כאלו כתיב על ראש בשמחתי · ועוד נראה לדבוק הוא לפי שאמרו חכמים כל השרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה · נמצא כי תחלת שמחתו של אדם הוא יום חתונתו · לכך קאמר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי כי בתחלת שמחתו דהיינו יום חתונתו יעשה זכר לירושלים (תורת חיים) :

אמר הבונה המוכר את הספינה וכו' . מדברי הנביא נראה שלאת הדבור בכל כלי תשמישי הספינה ולא זו בלבד כי גם מהם אנו למדים לענין דינא דקנייה ומכירה :

המתורגמן . א) מאסטבוים . ב) זעגעל . ג) אנקער, וזה כלי ברזל כבד שמעמידין בו את הספינה . ד) רודערער . ה) זעעפאהרער .

אית ליה בריסא · שהולך לפניה : צוציתא דנורא חיורתי · אש לבנה ומלאך מזיק הוא : אלוותא · מקלות כמו לא באלה ולא ברומח בשבת (דף ס"ג.) : אמן אמן סלה · גרסינן : ונייחה · מזעפו : בין גלא לגלא כו'. משום דאמרינן בסמוך ורמא [ליה] גלא קלא לחבריה איצטריך לאשמועינן דמשלש מאות פרסה שמע קולו של חבירו : דלינן גלא · יותר משיעור גבהו השליכנו למעלה עד לרקיע א"ע הבלא דרקיע כפים עד מהלך קרוב

המטורפין בגלות כספינה המטורפת בים · ואמר דמתחזי בגל ההוא כי נוליתא כו' הוא הראש והשר של מעלה של אותה אומה דדמיונו כאש היסודי שהוא לבן כמ"ש פ' הפועלים[א] בעובדא דרבי חייא דמתחזייא ליה מלאך כדובא דנורא · ואמר מחינן ליה כו' דאין לנו להשטן כ"א על אבינו שבשמים והיינו אלוותא דחקיק כו' כי זאת ההבטחה הכתובה בספר תורת משה בגל הראשון שעבר עלינו שהוא פרעה שאמר הש"י אהיה אשר אהיה שהבטיח לנו אהיה עמכם בצרה זו ואשר אהיה עמכם בכל צרה וי"ה הוא השם אשר עמנו בגלות כמ"ש כי יד על כס יה שאין הכסא והשם שלם עד לעוה"ב וה' צבאות הוא השם

צוציתא דנורא חיורתי ברישא ומחינן לה באלוותא דחקיק עלה אהיה אשר אהיה יה (יה) ה' צבאות אמן אמן סלה ונייח. אמר רבה (בר חנה) אשתעו לי נחותי ימא א בין גלא לגלא תלת מאה פרסי ורומא דגלא תלת מאה פרסי זימנא חדא הוה אזלינן באורחא ודלינן גלא עד דחזינא

הגואל מכל צרה כמו שכתוב גואלנו ה' צבאות שמו וגו' והזכיר שם ב' החורבנות שבי דומם ובואי בחשך בת כשדים ועתה שמעי זאת עדינה היושבת לבטח · ואמר אמן בזכות האמונה שעמדה לנו בגלות ואמן בזכות אמן יהא שמיה רבה כדאמרי' בסוטה[ב] אמאי קאי עלמא כו' ונייח לנו בזה הגלות וק"ל:

ועוד אמר רבה בב"ח אישתעו לי נחותי ימא · הם יורדי ים הגלות בין גלא לגלא היינו בין צרה לצרה וכל רשע שנתגלגל על ישראל עד בוא שני אחריו נתן שיעורו כפי מזלו ששיעור המזל ל' יום שהוא ג' מאות פרסי מהלך אדם בינוני כל יום כמו שמלינו בגל ראשון פרעה שהיה מזלו טלה ומזל כ"נ אריה :

ואמר רומא דגלא ג' מאה פרסי · רמז למלכות אדום שיש לו ג"כ מזל בשמים ושר של עשו ונמשכו מלכותם הרבה מכל הגליות : ואמר חדא זימנא הוה אזלינא כו'· ע"פ מ"ש פ"ק דעבודת כוכבים[ג] ל"ב קרבי עבדי רומאי בהדי יונאי ולא יכלינהו להו עד דשתפינהו לישראל בהדייהו והכי אתני בהדייהו אי מינן מלכי מנייכו אפרכי כו' כפו להו כ"ו שנין קמו בהימנותייהו מכאן ואילך אישתעבדי בהו מעיקרא דרוש נשעה ונלכה ואלכה לנגדך ולבסוף דרוש יעבר נא אדוני לפני עבדו ביאורו כי מלכות רומי שהיא אדום אין לה ממשלה כ"א לפי זכות וחובת ישראל כמ"ש והיה כאשר תריד וגו' ולאום מלאם וגו' ולזה אתני בהדייהו אי מינן מלכי וכו' ששתיהן שוה במעלה א"א ולכך הוצרכו להשתתף בהדייהו ישראל לנצח היוונים וע"פ מ"ש כי מעשה אבות סימן לבנים שאמר עשו ואלכה לנגדכא להשתתף עם יעקב לנצח היוונים אך יעקב ראה שא"א כן ואסור להשתתף עם העובדי כוכבים אלא כ"א ישעבד בחבירו שיעבוד גמור כדכתי' ורב יעבוד לצעיר שאין לו הכרע וע"כ אמר לעשו יעבר נא אדוני לפני עבדו לפני בזמן שיהיה עשו קודם האדון ויעקב העבד ואח"כ יהיה יעקב האדון ועשו

[א] מהרש"א בפ' הפועלים (פה:) [ב] כדאמרינן בסוטה (מ"ט) : [ג] פ"ק דע"ז (ח:) עיין שם :

יד יוסף

א כל ענין סיפור שמאמר הזה הוא על מדת הגאוה וסופו מדת הכעס :

עץ יוסף

נורא בי עמרס · והוא חיורתא ברישא · פי' לבן בתחלה · דלבן מורה על שלום · והיצה"ר בתחלה כמסית אומר לו בשרירות לבך תלך כי שלום יהיה לך ומראה לו חמשים סימני טהרה שמותר כמ"ש (משלי ה') כי נופת תטופנה שפתי זרה·גם אומר לו מה לך עסק בנסתרות לעולם הבא כי מי יודע מה עתיד להיות· ומכחים לו בעוה"ב · ולכן אמר ומחינן ליה באלוותא דחקיק עלה אהיה אשר אהיה · על דרך מדרש רבה פרשת שמות פ"ג אמר ליה הקב"ה למשה שמי אתה מבקש לידע · לפי מעשי אני נקרא כו' וכשאני עושה מלחמה עם הרשעים אני נקרא צבאות כו' רבי יצחק אמר א"ל הקב"ה למשה אמור להם אני הוא שהייתי ואני הוא עכשיו ואני הוא לעתיד לבא לכך כתיב אהיה כו' לכן אמר (ומחינן ליה באלוותא) פי' במקל(דחקיק עליה אהיה אשר אהיה) ורמז שהוא יהיה גם בעולם הבא : יה יה · שם יה מורה על עוה"ז ועוה"ב · ומקדים היו"ד לה"א שעוה"ב עיקר : ה' צבאות · מרמז שיעשה מלחמות ברשעים ואם אמר יאמר מי יאמר זאת · ואמר אמן אמן סלה · אמן בעוה"ז · אמן בעוה"ב סלה · ע"ד אל אמונה שלום לעולם הבא לצדיק כצדקתו ולרשע רע כרשעתו · ובזה הענין : ונייחה · הגל · הוא היצה"ר · מאליו (ספר קיקיון דיונה) : אשתעו לי נחותי ימא · העוה"ז נקרא ים·והגוף נקרא אניה · ועל ידה הנשמה יורדת בים בעוה"ז ואותן שכל מעשיהן תמיד בעסקי עוה"ז נקראין יורדי הים· מפני שמתבוננים בתהפוכות עוה"ז· שרואים תמיד האיך זן כל אחד ואחד לפי מעשיו מדה במדה כמדתו:בין גלא לגלא ש' פרסה כו'·דע כי כל הגלים הם צרות המתרגשות לבוא בעולם ·כמו כל משבריך וגליך עלי עברו · והם שלוחי השטן · וראשיהם הם י"ב נשיאים כל אחד מושל חודש אחד · ובכל יום ויום הולך ומתגבר תמיד· שאין לך כל יום ויום שאין קללתו מרובה מחברו · ושיעור הילוכו הוא ג' מאות פרסה · בכל יום עשרה פרסאות·ובחודש שהן שלשים יום גומר מהלכו תלת מאה פרסי · כי הילוכו אינו אלא כפי הילוך בני אדם בעונותיהם כך הם מתגברים ומתרוממים בעוה"ר למעלה·וזהו אמרו בין גלא לגלא תלת מאה פרסי·כלומר משיתחיל ממשלת האחד עד תחלת ממשלת הגל השני · ורומא דגלא תלת מאה פרסי : זימנא חדא הוה אזלינן באורחא ודלינן (פי' והגביהנו) גלא כו' · פי' ענין התרוממות הגלים והצרות באים מגאוה · שמתחלה היצר מגביה את לב האדם· ואח"כ שוברו כמ"ש (משלי י"ו) לפני שבר גאון · והענין הוא כשמתחיל האדם לילך בדרך הטוב והמסלה העולה בית אל · אז יתרומם ויתגאה לבו מיד · ואמרו בזוהר על פסוק (שם ד) וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום ודרך רשעים באפילה לא ידעו במה יכשלו מה שהזכיר אצל רשעים דרך ואצל צדיקים אורח · מפני שדרך רשעים כבושה ליסטים כמותם כבשוה · לא כך אורח צדיקים אי אפשר להשיג דרך חיים ברגע אחד אלא כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום . וזהו אמרו זמנא חדא סיפרו לי נחותי ימא שכל ימיהם היו בים ומלוכלות עוה"ז · פעם אחת התחיל לילך בדרך הטוב· והגביהו אותו שלוחי השטן בגאות לבבו· עד דחזינן בי מרבעתא (פי' שכיבו) דכוכבי זוטא· מפני שישראל נמשלו לכוכבים שכשהם עולין עולין עד לרקיע כמ"ש במגילה דף ע"ז · וכ"ש הצדיקים ונדמה לנחות ימא הקטן

חדושי גאונים

ואומרים כי ר"י יספר דבר שהוא נמנע בטבע . אבל חלילה לנו מחשב כזאת . כי אמת ספר לנו וכאשר מעידים עתה מחקרי הטבע . כי זהו טבע דג הגדול וואללפיש.גסמה שספ' רבה בר בר חנה מדג גדול הוא אמת אלא דדבר לשון הבאי שאינו מדקדק בדבריו ומוציא בפיו דבר שאינו ולא שיתכוין לשקר חלילה וכדאמרי' בחולין צ' על מה דתנן תפוח היה באמצע המזבח פעמים היה עליו כשלש מאות כור . ואמר רבא גוזמא . דלאו דוקא דמעולם לא הגיע לשלש מאות כור . ולשון הבאי הוא כאשר מצינו בתורה ערים גדולות ובצורות בשמים . ועתה שמע מה שמספרים לנו מחקרי הטבע מדג הגדול הנ"ל ותבין : הדג וואללפיש הוא היותר גדול מכל החיות הידועות לנו. משקלו הוא יותר ממאת אלף פונד והנילודים כיום בימינו רק מעט מהם המה ארוכים יותר משבעים רגל . יען כי ירדפו אחריהם לצודם ולעשות מסחר בשמנם ובעצמותם ויומתו לרוב בנעוריהם. אמנם לפנים בטרם הרבו לרדוף אחריהם והגיעו לימי הזקנה אז היה ארכם יותר ממאה ועשרים רגל . דהיינו ששים אמה. ובהיות כי זה יותר מאלף וחמש מאות שנה אשר נסדר הש"ס . ובלי ספק לא נצודו אז עדיין כלל דגים גדולים האלו . איננה גוזמא אם נאמר כי הוואללפיש אשר ראה רבה בב"ח היה ארכו יותר ממאה ועשרים אמה. פה הדג הזה גדול ורחב כ"כ כי במות הדג יוכלו לבוא שם בספינה ושמונה אנשים עובדים שם עבודתם ברווחה יען כי לשונו הוא מולק מהלב ושמן. משקלו כחמשה אלפים פונד . ולפעמים עשרים חביות עיטרן יוציאו ממנו · מן עורו יעשו מנעלים ובתי הרגל . משתי העצמות אשר בלחיו התחתון יבנו שערים לערים וגם יעשו מהם ספסלים וכסאות ויש " עוד מין וואללפיש הנקרא רחב פה יען פיו רחב כ"כ כי יעמדו שם ברחבה ארבעה עשר אנשים בקומה זקופה . וגם אניה בשטף המים תוכל לבוא בו . ועתה תא שמע מה שאמר רבה בב"ח זימנא חדא הוה קאזלינן בספינתא וחזינן ההוא כוורא דיתבא ליה חלתא לגביה . שהיה חול נקבץ על גבו מקדת אגמה עלויה . היינו עשבי ימים . זעעגראזז . סברינן יבשתא היא . וסלקינן ואפינן ובשלינן אגביה וכד חם גביה אתהפיך ואי לאו דהוה מקרבא ספינתא הוה טבעינן . וגם על מאמר זה צחקו ולעגו המלעיגים . ונראה תמוה מאד . אבל הבשתא אשר זכינו לידע כי וואללפיש גדול כל כך נראים דברי רבה בב"ח כנים ואמתים . גם מה שספר מההוא כוורא דשדיהו מיא לגודא (לשפת הים) ואכול מניה שתין מחוזי ומלחו מניה שתין מחוזא. וכהו קמנסרי מגרמיה מטללתא. כלהו איתנהו בדג הגדול וואללפיש. א"כ רחוק הוא מרבב"ח לומר ולהאמין דבר הנמנע. ורק מה דקאמר שתין הוא גוזמא . עוד איתא התם רב ספרא משתעי זימנא חדא הוה קאזלינן בספינתא וחזינן ההוא כוורא דאפקיה לרישיה מימא והוה ליה קרני אמר רב אשי ההוא עיזא דימא הוא דבחישא ואית לה קרני וגם זה תמוה מאד לומר כי ישנו דג אשר יש לו קרנים ובכלל זאת אמת הוא . מה רבו מעשי ה' והים גדול ורחב ידים שם רמש ואין מספר חיות קטנות עם גדולות" ודג זה הוא גם כן מין וואללפיש ונקרא קרן אחת הימי (דאס זעעאייגהארען) ארכו הוא בלבים אמה ויש לו שתי שינים אשר ארכם הוא תשע אמות שיוצאות מלחיים העליונים כמו שתי קרנים עקומות אשר האחת לפעמים תשבר בגבתם למלחמה נגד קמיהם . ומה דקאמר רב ספרא ותקיק עליה אנא בריה קלה שבים זה ודאי אי אפשר לפרשו כפשוטו כי איך אפשר לומר על דג גדול מאד כדקאמר בדרך גוזמא דהוה תלת מאה פרסי . כי הוא מבריות קטנות שבים הלא כתיב שם רמש ואין מספר . וגם אנחנו רואים כי יש בים גם דגים קטנים אבל קאמר זה דרך משל כאלו הדג אמר אל תתמה על ארכי ורחבי כי ישנם בים דגים גדולים ממני . ולפ"ז אין לתמוה אמה דבעי רחבא בב"ק ד' נ"ה המנהיג בעיזא ובבועא מהו . קשר קרון לעז ודג זה נף על המים וזה מושך עמו על שפת הים · דמיירי במין דגים גדולים כעין אלו אשר אמרנו . עוד איתא בב"ב ואמר רבה בב"ח זימנא חדא הוה קאזלינן במדברא ואתלוי בהדן ההוא טייעא דהוה שקל עפרא ומורח ליה ואמר הא אורחא לדוכתא פלן והא אורחא לדוכתא פלן אמרי ליה כמה מרחקינן ואמר לן הבו לי עפרא יהיבנן ליה ואמר לן תמני פרסי. ואם כי גם זה תמוה מאד בכל זה הוא אמת ובלי גוזמא כי נוסעי משעות ועוברי ארחות ימים מספרים לנו כעין זה מהטעמים סדרים באמעריקא . ואלולי היינו יודעים טבע חיות ועופות השוכנים במדברות. בלי ספק גם שאר דברי רבה בב"ח לא יהיו עוד סתומים ותמוהים לפנינו אלא מבוארים היטב . כללו של דבר כל דברי חכמינו ז"ל כדרבונות וכמסמרות נטועים :

אמר רבה בר בר חנה אישתעו לי נחותי ימא האי גלא דמטבע לספינתא וכו' . בענין האגדות הזרות שיגאלות מסיקם השכלי הנמצאות בהש"ס . ככר נתעורר בהם עשרה תפארת החכמים ומרכבת השכל ב"ה הרמב"ם ז"ל . וכרוזא נפיק בחיל הקיצו והעירו שוכני עפר הסכלות . בנפול תרדמות האולת על האנשים אשר יצאו לחשוב . שכל אגדות שבש"ס נאמרות על פשוטיהן מבלתי נתכוונו בהם בסוד או בעיון עמוק . והוא ז"ל גלה עפר הסכלות מעיני האנשים האלה כמו שדיבר בזה באמרו נופת בהקדמה לפ' חלק בסנהדרין . וגם במאמרו הנכבד מורה הנבוכים ביאר הענין ביותר שלימות . והעיר על האגדות רבות והסיר מסוה הזרות מעל פניהם עד כי נתמלאו בתי הכנסיות המעיינים אורה . ורבים מישני אדמת עפר האולת הקיצו ועמדו על מאמריו הנכבדים . ויש שלא הקיצו עדיין כי תרדמת האולת נפלה עליהם . ואין דברינו עתה עם הבלתי מאמין תוכיות האגדות . אמנם דברינו עם המשכיל המאמין התוכיות . והנה יש לשאול ע"ז השכתה איזה שאלות'. א' על איזה כונה כונו בדברי העיון ללבוש אותו בדברי האגדות הזרות. שנית שאם כן מדוע לא הזכירו בעלי התלמוד בעצמם מזה כלום לכסות על זרות האגדותיהם . שלישית אם נודה בזה שהוא כן האיך אם כן הותר לנו לפרש האגדות ולגלות זה שהעלימו הם כי יאמרו אלינו התורה מכסה ואתם מגלים . תשובה לשאלה ראשונה . זה היה בעבור ב' סבות הא' הוא בעבור אהבם את החכמה אהבה גדולה אשר ע"ב לא רצו לשלחה לנפשם מכל

דחזינא בי מרבעתא דכוכבא זוטא דהויא כמבזר ארבעין גריוי ביזרא דחרדלא ואי דלינן טפי הוה מקלינן מהבלא ורמיא לה גלא קלא לחברתה (ואמרה לה) חברתי מי שבקת מידי בעלמא דלא שטפתיה (וניתי אנן ונחרביה) [דניתי אנא ונאבדיה] אמר לה פוק חזי גבורתיה דמריך (דאפי') כמלא חוטא דחלא לית דעבר שנאמר (ירמיה ה) האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו : אמר

לת"ק שנה שיש מן הרקיע [עד] לארץ : מרבעתיה: (שכובו) [שכינו] : דכוכבא זוטא . כוכב קטן שבקטנים: ביזרא · בית זרע ארבעים כור של חרדל דנפישי (מכל) [משל] שאר זרעים: מקלינן מהבליה · נשרפים מחום הכוכב : ורמא ליה גלא· נתן קולו כלומר לעק כדוגמת תהום אל תהום קורא (לקול וגו') ושמא המלאכים הממונים עליהם הם : שבקת מידי בעלמא וכו' · מפני שהגביה כ"כ היה סבור שילא חוץ לשפת הים ושטף את העולם : ונחרביה · מפני עון הדור : א"ל גלא לחבריה : פוק חזי גבורתא דמרך וכו'· כלומר אין לי רשות לצאת : כמלא חוטא דחלא· כמלא רוחב החוט איני יכול לצאת (חוץ) מן החול : שנאמר האותי לא תיראו · תלמודא

[א] מהרש"א וכמ"ש בריב"ז גיטין (דף נ"ו:)

הטבע כדאמרינן בב"ר מי הופס אחרינו א"ל ואח"כ יצא אחיו והוא שאמר דמעיקרא אזליגא באורחא בשוה כמ"ש ואלכה לנגדך ודלינן גלא של רומי לומר לנו אי מינייכו דהיינו כדברי עשו עד דחזינן הוא כפי שראה יעקב הגלות ואמר לו יעבר נא אדוני לפני וגו' ולא רצה לשתף עם העובדי כוכבים כי מרבעתיה דכוכבא זוטא · כי מזלו קטן שבקטנים כדכתיב הנה קטן בגוים נתתיך אבל לפי חובות ישראל ראה מלכותו נמשכת והוה כי מבזר כו'· דימה הצרות והגלות המפוזרין בכל דור ודור לאין מספר לפיזור מ' גריוי דחרדלא שהוא דבר מר לאכול כמו שהצדיקים זורעין לדקה כן הרשעים זורעין דבר מר בעולם כמ"ש זורע עולה יקצר [און] ואי הוה דלינן טפי לשתף עמהן הוה מקלינן מהבליה ח"ו היינו כליה בגלות כמ"ש בחורבן בית שני שלא היו רוצין להיות ככנע ולהיות עבדים עי"ז נחרב הבית אבל בהיותנו אח"כ ככנע לעשו לעבד כדברי יעקב אבינו וכמ"ש בריב"ז[א] והרבה מחכמי ישראל שנתרצו להיות נכנעים לטיטוס ובזה היה הצלה וריוח מעט בגלותינו זה המר : ואמר רמא ליה גלא קלא לחברתיה כו'· כמ"ש תהום אל תהום קורא כו' בכל דור ודור עמדו עלינו וכו' והוא כמ"ש במדרש ילמדנו דלעיל שאין גל שני עומד מן הראשון כך הרשעים אין למדין משלפניהם ובאים כל אחד לכלות ולשטוף את העולם וישראל : ואמר פוק חזי גבורתא כו'· כדאמרינן האל הגדול הגבור הרי גבורתו שמציל שה א' בין ע' זאבים. ולז"א:מלא חוט חלא כו'· הם הצדיקים שנמשלו לחול והם מצילין את הדור כדאמרינן

עין יוסף

שבנו גדול מאד : דהוי ביזרא כמבזר ארבעין גריויא דחרדלא · כמ"ש (בב"ק די"ז) א"ר יוחנן משום רשב"י מאי דכתי' (ישעיה ל"ב) אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור·כל העוסק בתורה וג"ח זוכה לנחלת שני שבטים כו' · ולכאורה בפשטא דקרא וכנדרשה מלת כל הוא מיותר דה"ל למימר זורעי על מים· ונראה שהתורה נמשלה למים מפני שמטהרת את האדם כמים כמ"ש (בברכות דט"ז) ואמר רב חמא בר חנינא למה נסמכו אהלים לנחלים דכתי' (במדבר כ"ד) כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע ה'·לומר לך מה נחלים מעלים את האדם מטומאה לטהרה אף אהלים מעלים את האדם מכף חובה לכף זכות · ולפעמים עולה בדעתו של אדם תיכף כשמתחיל האדם ללמוד הוא נטהר · והילה"ר כבר נפרד ממנו · לכך נאמר על כל מים כמו שמים אינן מטהרים אלא בארבעים סאה מים שכל גופו עולה בהם · כך בתורה עד שכל גופו יוכחש · כאמרם נמשל לחרדל מה חרדל מר ואינו יכול לאכול אלא על ידי כתישה · כך התורה מתשת כחו של אדם כמ"ש חז"ל למה נקרא שמה תושיה שמתשת כחו של אדם·וכן דרשו על שמן זית זך כתית · וזהו אמרם כמבזר ארבעין גריוי ביזרא (פי' בית זרע) דחרדלא· חרדל רמזו על כתישת מרירת היצר בעול התורה וחובל שמן של היצר מפני עול התור'·וארבעים גריוי הוא שיעור של מי טהרה והתורה נמשלה למים: ואי דלינן טפי הוה מקלינן מהבלא · כי סופו ומדריגה העליונה של הגאוה היא מדת הכעס · ואמרו כל הכועס שכינה מסתלקת ממנו· וזה שאמר אי דלינן טפי במדת הגאוה היינו נשרפין מאת הכעס : ורמי ליה גלי קלא כו' מי שבקת מידי דלא שטפתיה וניתי אנא ונחריבה· פי' כשמתחיל הגל למשול א"ל לגל שעבר כלום הנחת לשום אדם שלא הפכתו לרעה · ויבא אני ונחריבה: א"ל פוק חזי גבורתיה דמריך דאפילו כמלא חוטא דחלא לית דעבר · מפני שהצדיקים נמשלים לחול שעל שפת הים· וכדאמרו (בב"ב דף ז') ומה חול שמועט מגין על הים · מעשיהם של צדיקים שהן מרובים עאכ"ו·ואמרו (בסוכה דף נ"ב) א"ר אסא יצה"ר בתחלה דומה לחוט של בוכיא וכו' · אבל הצדיקים אינם מניחים להתפשטות מהיצר אפי' כהוט · ואמרו בברכות יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום והקדוש ברוך הוא עוזרו . וזה אמרו פוק חזי גבורתיה דמריך : שנאמר האותי לא תיראו כו' · פי' מדוע לא תיראו ממני · וא"ת יצה"ר אינו מניח אותנו · והלא שמתי

חדושי גאונים

כסות ושלמה פן יתעוללו בה השעלים ערלי לב הבלתי ראוים אליה . לכן הלבישום מחלצות גסות ובגדים צואים לבלתי יכירוהו כל עוברי דרך כי בת מלך היא זולתי בני אדם העומדים בחצר המלך . והמה יכירוה ויסורו בגדים הצואים מעליה ויבואו אליה . לפנים בחכמים היה זה הענין נוהג מאד לא בין חכמי ישראל בלבד כי אפילו בין חכמי האומות ג"כ כמ"ש הרמב"ם במ"נ. על ספרי חכמה שהם מלאים משלים וחידות ואפי' עניני התכונה השתדלו גם כן להעלים . הלא נראה שכ' אברכ"ם התוכן הראשון בזה הלשון . הזכרו בספינ' התלויה באויר וחוזרת לפנים ולאחור בד' מאות שנה . אשר נתכוין בזה על גלגל המזלות שהוא הולך ושב למזרח ולמערב בכדי ד' מאות שנה · והדבר הזה לא הבינו האחרונים עד בכדי ד' מאות שנה אחר אברכו"ם הנ"ל שעמדו היהודיים והכושיים על זה הענין · ראה איך היו מלומדים לכסות דבריהם · ואף אתה אל תתמה על חז"ל שביותר היו צריך לכסות דבריהם שהם דברי אלהים חיים · ב' שלפעמים לקחו ג"כ האגדה למשל על איזה ענין עמוק · והיה העיון העמוק נמשל לו · דמיון לדבר תגר אשר הביא מיני אבנים טובות אשר מלבד חשיבות ובהירות גוף האבן · היה פתוח בו צורה בחקיקה נפלאה בתואר ובדקות הציור . והתבונן התגר ההוא שהמסתכל בהאבן הנזכר לא יוכל לעמוד עד תוכן חשיבותו מחמת ב' סבות · הא' בזוהר האבן· מנע מהביט להגיע על חשיבות החקיקה . ב' מפני שהחקיקה דקה מאוד עד שלא ישלוט בו העין בהבטתה בשלימות · ע"כ העריס התגר והביא דמות עץ או אבן פתוח בו תמונת הצורה ההיא בגסות החקיקה · ומראה לבני אדם את הצורה שעל העץ בתחלה עד אשר יבינו אותה ויציירו תכונתה בדמיונם ומחמת זה יוכלו גם כן להבין איך הצורה ההוא חקוקה באבן הטוב על מקום קטן והנה החריתה היא נפלאה · ויביטו ג"כ על האבן הטוב ויבינו לעמוד מה שחרת עליו · ועתה הבן זה המשל מאוד והתבונן איך זה הענין ממש נהוג בדברים עמוקים ודקים שא"א לעמוד עליהם מצד בהירות הנושא אשר להם גם מצד ההבנה הדקה אשר צריך להם · הוצרכו חכמים להראות עניין העיון משל לגב חומר לדבר גס עד אשר מהוכם יעמוד המשכיל ויצייר תכונתו · וז"ש להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם · ונאמר עוד במדרש · למה דברי תורה דומים לבאר שהיו מימיה עמוקים וכו' מה עשו החכם היה קושר חבל בחבל ונימא בנימא עד שהיה דולה מים כך עניין החכם ממשיל משלים עד שעומד על בורייה של תורה הבט וראה איך המדרש הזה נאות לדברינו בכל צד ונוסף לכל זה שתבנו שהחכמה בעיניה כמות שהיא מזקת לחלושי השכל כי משבשת שכלם ביותר כמו שיזיק הנופך הבהיר מאוד לחלוש הראות · אשר עץ הרקוב נוח לו ממנו כי הוא מאיר בחשך בלילה מעט כמו כן יועיל מעט לחלוש הראות כמבואר בטבע · אשר מפני זה ידמו חלושי הראיה שהעץ המורקב יותר חשוב וטוב מן הנופך · הנה החכם אם יעשה לנופך מכסה עץ רקוב יהיה יוצא בזה ידי פקח וחלוש הראות יחדיו שהפקח הראות יראה זוהר הנופך דרך נקבי העץ הרקוב להחלוש הראות לא יראה הנופך כלל ויהנה מן העץ הרקוב כנ"ל · דומה לזה הענין ממש הלבישוהו את הסוד אמרים גסים וזרים והוא טוב לחכם ובער יחד שהחכם יביט דרך הדברים ויעמוד על תוכייתם · והכסיל יסתפק בפשטי הדברים ובסיפורם ויהנה מן הסיפורים והמעשיות ההם יותר ממה שיהנה מן דבר עיוני · ודע שכפי אשר נראה בש"ס היו היסודים בימים ההם נחלקים לב' חלקים . אשר החלק הא' מהם היו תלמידי חכמים גמורים אשר תורתם היתה אומנתם · והחלק הב' האנשים עובדי אדמה והם הנקראים עמי הארצות היו נעדרים מכל תושיה תכלית ההעדר . ובעבור זה נאמרו אזי עניני הנסתר על הדרך הנ"ל בתושבם שהחכם יעמוד על תוכן העיון והעם יערב להם פשט המעשים ויגוחו בזה · מפני שלא היה בזמנם כ"א או חכם גמור או עם הארץ גמור ומפני כן לא רצו לגלות בפני המון עם שיש תוכיות אל האגדות פן יהיה לבוז בפני עם הארץ כי יצאו מן הפשוט ואל התוך לא הגיעו · ובזה הותר השאלה הב' · ואולם בדורות האחרונים שאחר חכמי התלמוד שנתמעטה החכמה וגם נתמעטו החכמים גם ע"ה אכשירו מעט · ושבו כולם כמעט דומים אלו אל אלו עד שנמצא מעט הבדל בין חכם לעם הארץ כמ"ש הוא בזמנינו שלא נמצא לא חכם גמור ולא עם הארץ גמור . ולכן האנשים האלו אשר יצאו מכלל עם הארץ ולכלל חכם גמור לא באו התחילו להיות בוזים את האגדות · כי נמצא בהם הבחנה מעט להבין שפשט האגדה רחוק וזר ועדיין לא הגיעו להבין אותה על בורייה ואפשר היה שיגיע מזה שיהיו האנשים ההם בוזים את דברי התלמוד אשר ע"כ החכמים הגדולים שבכל דור ודור מזמן הגאונים התחילו לפרסם אלו דברים לע"ה שהאגדות ההם אינם מובנים על פשוטיהם · אפס שאין ראוי לגלותן בפני כל · ועדיין המון הלומדים הקטנים לא האמינו לדבריהם זה כי אמרו הרוצה לשקר ירחיק וכו' אשר ע"כ התעוררו החכמים ההם הגדולים לפרש קצת מן האגדות כדי שיוסיפו לקח להקים על כל האגדות · והרבה מן האגדות פירשו הגאונים כמו רבינו ניסים ורבינו סעדיה גאון ורב שמואל בן חפני גאון · וזולתם מן הגאונים כנודע למי שבקי בספרי הקדמונים . ואעפ"כ היו נזהרים מלגלות שום אגדה אם לא ע"פ הכרח גדול כנ"ל . ובדרך זה היו דורכים כל הקדמונים לפרש קצת האגדות · והחרון הכביד ה"ה הרמב"ם ז"ל · גם המקובל האלהי האר"י זלה"ה הפליא בכתביו בפירוש מהאגדות הזרות ואלו ואלו דברי אלהים חיים · אשר הבהיקו זיו נוגה האגדות מסוף העולם ועד סופו אשר עד היום ילכו חכמים לאורם הרב · ונספחו עליהם כל בית יעקב · ובזה אותר השאלה הג' והותרו כל השאלות · ויצא לנו מזה שניתן רשות לפרש קצת האגדות ולא כולן ואף אני אענה חלקי לפרש ב' אגדות הראשונות מהאגדות שבפרק הזה · ואני איני גוזר עם זה שפירושי הכרחי בפירוש חז"ל כי אפשר כיוונו לדברים עמוקים ונעלמים ממני אמנם כוונתי להראות שאפשר לפרש דבריהם מבלי דחק כלל : **אמר** רבה בר בר חנה אשתעו לי נחותי ימא בין גלא לגלא וכו' · דע שמושלי משלים הקדמונים המשילו את העולם הזה לים זועף רב מזולה רחב ידים · והמקרים הרעים המתרגשים ובאים לעולם לנתוץ ולהפסיד ולהרוס מגלגלי הטבע דימו לגלי ים· ודמו הגוף הנגוף ההויה המורכב שבאדם לאניה שבלב ים· ונשמת רוח חיים אשר באף האדם למלח מנהיג הספינה ורב החובל · והוא המנהיג את הספינה להגיעה למחוז חפצו ומשגיח עליה לבלתי ישטפוה הגלים גלי המקריים · וע"ז אמר וכוון במ"ש אישתעו לי נחותי ימא והוא כינוי על האנשים הפורשים לים החקירות לעמוד על טבע המציאות · ואמרו האי גלא דמטבע לספינתא הוא להיות היסוד האויר הוא יותר הכרחי אל קיום מין האנושי . ואל העדרו בעבור שהחי שואף תמיד רוח תאנתו וא"א להתקיים ולעמוד מבלעדו אפילו שעה א' · ואם חלילה נשתנה האויר לרוע שנוי מועט מכלה תיכף מן האנושי בהגיעו אל חדרי בטנם · והוא בריה כל מרעין וכתבו יודעי חן ה"ה המקובלים · שאלמלא השגחת ה' במין אדם בכל עת ובכל שעה למזג ולפשר האויר כבר היה האויר מכלה מן האדם כרגע · וע"ז כוון החכם באומרו האי גלא דמטבע לספינתא וכו' . ר"ל המקרה הרעה המפסדת את הגוף שהוא הכוונה על יסוד אויר שהוא הגל המטבע את הגוף והוא הספינה · וכוונתו שרוב המקריים הרעים המגיעים לאדם הוא מחמת אויר כנודע לחכמי הטבע · והנה ידוע שהחלק התחתון מן האויר הוא ממוזג מהיסודות ומעורב מניצוצי השמש והחלק העליון ממנו הוא אויר פשוט בלתי עירוב קראו אותו קצת חכמי הטבע אויר האיתי"רי רצוני אויר ספירי ובהירי וע"ז אמר החכם פכ"ל שהאי גלא דמטבע לספינתא חיוורא בריש"א ומחו ליה בחלוא"א דחקיק ביה י"ה וכו' אמר על צד המליצה שהשגחת ה' ויכלתו רודה

נ שם **אמר** רבה (בר בר חנה) א לדידי חזי לי הורמין בר ליליתא (דהוה) [כי] קא רהיט אקופיה דשורא דמחוזא ורהיט פרשא[א] כי רכיב (סוסיא)[חיותא] מתתאי ולא יכיל ליה זמנא חדא הוה מסרגאן ליה[ב] תרתי (חיותא) [כודנייתי][ג] וקיימן אתרי גשרי (דדונג)

רשב"ם

קאמר ליה: הורמין· בנו"ן גרסינן בשמועת אבא מרי ואני שמעתי הורמיז בזיי"ן ושד הוא כדאמרינן בסנהדרין (דף ל"ט·) מפלגך לתתאי דהורמיז : אקופי דשורא · על שיני החומה והאי עובדא להודיע לדקותיו של הקב"ה שמרחם על בריותיו ואינו נותן רשות לאלו להזיקו וגם שלא לצאת בדרך יחידי : ורהיט פרסא · לפי תומו : ולא יכיל ליה · שהיה השד רץ ביותר ומיהו הפרש לא היה מתכוין לכך : (מסרגן) [סריגי] · שהיה אוכף וסרגא נתונה על הפרדות : אתרי גישרי דדונג · שם (של

מהרש"א

בפ"ק אספרס מחול וגו' אלא ה"ק אספרם מעשיהם של צדיקים מרובין עאכ"ו שמגינים וק"ל: חזי לי הורמין בר ליליתא כו'. עיין פי' רשב"ם שהוא להודיע לדקתו כו' והוא דחוק דא"כ כל הסיפור מלתא דלא צריכי דלא הל"ל אלא דחזי ליה בין הבריות ויראה שהכוונה בזה כלפי מ"ש שהשטן הוא היצה"ר הוא מלאך המות ואמרו בפ"ק [א] יורד ומתעה ועולה ומסטין ויורד ונוטל נשמה וזה הורמין הוא מגודל של שטן ומתחלה הוא מתגרה ביותר טובים כמ"ש כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו[ב] והוא שאמר שמתחלה הוא מתגרה באומה הישראלית להתעותם וז"ש דהוה קא רהיט אקופיה דשורא כו' · חומה הוא רמז על ההור' או על כ"י וכמ"ש פ'הא"ה [ג] (וביומא) על פסוק אני חומה וז"ש שהי' מתגרה בשיני החומה דהיינו במקום שאינה חזקה כ"כ כי יסוד החומה הוא יותר חזקה והיינו אי תורה קאמר שהיה מתגרה בד"ת בדבר שאין בו טעם מפורש כגון שעטנז ופרה אדומה[ד] שעובדי כוכבים והשטן מונין כו'ואי פי' חומה כ"י היה מתגרה בבני אדם שאין חזקים הרבה באמונה ובדקי השכל: ואמר דרהיט פרסא כו' · והוא רמז על צדיקי ישראל שרצו במצות הקב"ה כסוסים הללו כדאמרינן בפ' חלק [ה] שא"ה את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים וגו': וז"ש דלא יכיל ליה: האי הורמין להתעות את ישראל כי המצות והתורה מגינין עליהם שלא ישלוט בהם יצה"ר ואמר כיון שלא יכול הלך להתגרות באומות העולם : וז"ש דהוה מסרגין תרתי חיותא . פר"ש ב' פרדות הוא רמז על ב' מלכיות אדום ויון שהיו מושלים ומתגרות זו בזו ע"י השטן וע"ש שהפרד הוא פסול דימה היוונים לפרדה כמ"ש באגדות דסבי דבי אתונא וכמ"ש בדניאל לעת קץ יתגרה מלך הנגב ומלך הצפון זה בזה וזה שאמר שהיו מסרגין מוכנין למלחמה זע"ז וקאמר דקיימין אתרי גשרי דדונג

[א] מהרש"א ואמרו בפ"ק (נעי' ע"ז·) : [ב] כל הגדול כו'. (סוכה נ"ב) : [ג] פרק האשה (פ"ז· ולעיל ז'·) : [ד] ופרה אדומה,כו'. (יומא ס"ז·) : [ה] בפ' חלק · (דף צ"ו·) :

יד יוסף

א כל ענין סיפור שמאמר הזה הוא על מדת התאוה והכבוד שעליו נאמר יעלו שמים ירדו תהומות שעוסק בתורה ומצות שיכבדו אותו ויעלה לשמים

הכותב

גלוי וידוע לעיני כל תלמיד שכל אחד מהמאמרים האלה שבפרק זה אומר דורשני כי רוב דבריהם צריך להוציאם מפשטם ואע"פ שרבינו שמואל כתב בתחלתם כל הני עובדי חשיב משום מה רבו מעשיך וכו' ויש מהם להודיע וכו' עדיין אין זה מספיק לכל הפרטים הכתובים בהם בעבור זה בקשתי ספרי המפרשים ובעלי החדושים אשר מצאתי אולי ימצא בהם דבר מחודש להשקיט תשוקת הנפש לידיעת אמיתת כוונתם ע"כ העתקתי כבר מה שמצאתי כתוב בשם הרשב"א ז"ל בפי' מאמרי לויתן ובהמות בהררי אלף . ועוד מצאתי בחידושי הריטב"א ז"ל דרך קצרה וארוכה שכתב בפי' המאמרים האלה יתכן לכתבו כאן וז"ל יש במעשיות שבפ' זה ענינים זרים לבני אדם לפי שלא הורגלו בהם והם דברים קרובים מאד ליודעים בטבעם כענין גודל הדגים שבים וגודל סערת גלי הים ויש גם במעשיות אלו ענינים נרמזים שלא היו נראים להם במראית העין אלא במראה החלום וזה כי כשהחכמים הולכים בים אוקיינוס ורואין שם נפלאות השם ית' וגם שהם שם מתבודדין ומחשבים בענינים נוראים ונפלאות ובעת השינה יראה להם כענין הרהורים ענינים נפלאים מורים על ענין והגאונים כתבו כי כל היכא דאמרינן הכא לדידי חזי לי במראה החלום היה כשהיה מהלך בים אוקיינוס . ומפני שיש טופלי שקר מלגלגים על דברי חכמים ז"ל נרמוז בקצת הענינים האלו קצת רמזיהם הקרובים יותר לפשט וישמע חכם ויוסף לקח וכללא דהאי סוגיא דכל נחותי ימא דאמרינן הוא ים אוקיינוס והא דאמרינן בין גלא לגלא ד' מאה פרסא שנראה למראית העין שיש מרחק זה ביניהם ופרסאות הם מפרסאות שבים שיש עשרים פרסאות בפרס' של יבשה ורומא דגלא שהוא עולה ונגבה בים שיעור זה קודם שישקוט וזה קרוב מאד . וזימנא חדא דלינן גלא תלת מאה פרסי כלומר שדחפם לפנים בים שיעור זה וכל שנכנס יותר בים הוא חושב עולה ונגבה כי הים באמצעיתו הולך ונגבה וסמוך לים הוא שפל ולכן נקראים יורדי הים באניות ואלו השליכם הגל הרבה לפנים עד שקרבו מאד לכוכב הקוטב הצפוני עד שהיה נראה להם גדול כשיעור שהזכירו והרגישו ברומו כי רום גדול יש לו . ורמי ליה קלא גלא פי' השר שלו וכל הענין הזה להזכיר נפלאות השם שבים שהוא גבוה באמצעיתו ואינו יורד לשפתיו לשטוף העולם :

הורמין בר ליליתא · י"א שהיה שד ולצד צפון השדים נגלים לבני אדם מאד וי"א שהוא שם אדם שהיה יודע מאד במעשה שדים ואחיזת עינים :

עיון יעקב

אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי הורמיז בר ליליתא . הא דכתב האי עובדא עיין פר"ש ומהרש"א ועי"ל דבא להראות שאף אם יעשה אדם כאלו אל תחזיקו לשמוע

עץ יוסף

חול גבול לים · בצדיקים אינגו שולט אפילו כחוט של בוקיא (מהגר"א) :

נ לדידי חזי לי הורמיז בר ליליתא · ענינו שנאמר והבדילה הפרוכת לכם בין הקודש ובין ק"ק · ואמרו בזוהר שהוא אור הככב שהוא מבדיל בין כלי הקול שהוא ק"ק מיוחד לתורה ולתפלה · ובין כלי המאכל שהמה ג"כ קודש כמאמר הילל בואו ונגמול חסד להדא עלובתא · ולכן אמר ההוא מינא מפלגא ולתתאי דאהורמיז· נראה שר"ל מפלגא ולעילא תודה שהוא מיוחד להקב"ה · אבל מפלגא ולתתא דאהורמיז (שד הוא) כמ"ש בזכריה וכי תאכלו וכי תשתו וגו' · אמר ליה אי אפשר דא"כ לא שביק ליה לעבוריה מיכלי ומשתי·והנה האכילה והשתיה מונחין מפלגא ולמטה·אלא ש"מ שגם הוא קודש·אבל יש בני אדם שגם תורתם ומעשיהם אינו אלא להתפאר · ואמרו בזוהר שהם מס"ט דערב רב מבני נלית האומרים נעשה לנו שם · ואלו המה כולו של הורמיז · אף מפלגא ולעילא דאהורמיז · וזהו הורמיז בר ליליתא דהוה קא רהיט אקופיא דשורא דמחוזא ע"ד שאמרו בר"ה דף י"ז דשפירי שפירי דבני מחוזא מקריין בני גיהנם · פירוש שפירי שכל מעשיהם אינו אלא להתנאות בהן וקרדום לחפור בהם · ואמרו (ב"ב דף ח) אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו ת"ח · וזה אומרו דרהיט אקופיא דשורא דמחוזא (פי' על שיני החומה דמחוזא) ר"ל את"ח של מחוזא בני גיהנם העוסקים בתורה להתנאות בהם : ורהיט פרשא כי רכיב חיותא מתותיה ולא יכיל ליה · שהצדיקים ות"ח נקראים רוכבים· כדאמרו (בעירובין דף כ"ג) תנא דבי רב ענן מ"ד רוכבי אתונות צחורות אלו ת"ח שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה ומבארין אותה כצהרים · ואמר (איוב ל"ה) מלפנו מבהמות הארץ פי' שילמוד שאדם מן הרשעים שדומין במעשיהם לבהמה . כמו שהם לומדים תמיד שלא לש"ש בשקידה רבה ככה תלמוד בלבב שלם לשם שמים · כי קשה לאדם מאד ללמוד בחפץ וחשק לשם שמים · וזהו אמרו ורהיט פרשא כו' ולא יכיל ליה· שהלומד לשמה קשה לו ללמוד כ"כ בשקידה רבה : זמנא חדא הוה מסרגא ליה · (פי' שהיה אוכף וסרגא נותנין על הפרדות) והכוונה שהיצה"ר וכל שלוחיו נקראין על פי מדותיו סריסים כמ"ש בזוהר שסרס לויתן את הזכר כו' · וכן מדותיו נקראין כודנייתא דלא מולידין· וזה ענין בנות לוט כמש"כ בזוהר·ועקרו של הורמיז על ב' מדות הללו שהן מפלגא ולמטה באדם · ומפלגא לעילא יש רוח גבוה שהוא תאות הכבוד כמו שפירש הרמב"ם על עין רעה הוא הקנאה · ונפש רחבה הוא התאוה · ורוח גבוה הוא הכבוד · וכל ענינו של הורמיז רק על נפש ורוח הבהמית של האדם כמ"ש במדרש על כליון וערפה שגיהם עתידין למחות מן העולם כמ"ש כדונג מפני האש·ועומדים על ים העוה"ז כמו גשר · וזה אמרו אגשרא

חדושי גאונים

בו באויר שהוא הגל ומכה אותו במקל ההשגחה על קדקד ההעדר שטמון בחיקו כמ"ש למעלה בשם המקובלים : **עוד** שם אמר רבב"ח אישתעו לי נחותי ימא בין גלא לגלא ש' פרסה וכו' עד סוף האגדה זו יובן גם כן ע"פ דרכינו הנ"ל · הנה נודע לחכמי המחקר שהרעות שמשיגות את הנמצאות השפלות יגיעו מב' צדדים · מצד חומר היולי אשר אוהב צורה חדשה תמיד · ולא ישבע צורה מעולם · אשר תמיד ילבש צורה חדשה ומפני כן יפשיט בהכרח הצורה שישנה שעליו לכן ההעדר כרוך בעקבו תמיד והוא ההעדר העצמיי המשיג לגופי ההוים · השניה מצד מבט הכוכבים אשר לפי מסלול תנועתם ולפי מצבם זה לעומת זה פועלים בעולם השפל שנוים הרבה כנודע לחכמי האיצטיגנינות · לא שהם פועלים בעולם השפל מצד בחירתם חלילה. רק מצד החק והטבע שהטביע בהם יוצר בראשית · ונתבאר ג"כ בדברי חז"ל שארץ ישראל הי' אלהינו דורש אותה תמיד בעצמו·ולא תעבור תחת שבט מושל מקרי החומר ולא יעלה עליה קול נוגש תרועות רעות הכוכבים· וכל פרטי עניניהם ע"פ השגחת השי"ת לבדו · וע"ז כוונתכם הנ"ל בין גלא לגלא רצונו בין שני הפועלים ההעדר שהוא היולי והכוכבים יש מקום מוגל מהם שהוא ארץ ישראל שהוא כפי האמור בתענית שמן אמצעי שהוא ירושלים עד הקצה מהלך ט"ו ימים והוא ק"ן פרסאות וכולו שנב מאות פרסה · וזהו אומרו שבין הגלים כשיעור שלש מאות פרסה הנגול מהם וכוונתו על ארץ ישראל ואומרו בין גלא וכו' אינה כוונתו בבחינת מקומם רק בבחינת פעולתם · ואמר עוד ורומא דגלא תלת מאה פרסה הכוונה גם כן על מ"ש קצת המתקרים שקוטר הלבנה הוא שבית מקוטר הארץ · והוא לפי החשבון שית אלפי פרסי הוה עלמא אשר קוטר הארץ ב' אלפים בקרוב וכן דעת התוכניים · ויגיע לקוטר הלבנה קרוב לג' מאות פרסה . ונודע גם כן לחכמי האיצטגניות שהלבנה היא מן הכוכבים הפועלים רעות בעולם והיא פועלת יותר מכולם מחמת שהיא יותר קרובה אל הארץ מכולם · והוא אמרו ורומא דגלא וכו' ואמר זמנא חדא הוה אזלינן באורחא ודלינן גלא עד דחזי לן מרבעתא דכוכבא זוטי ודמי וכו' הכוונה בזה שפעם אחת בהיותם הולכים בדרך העולם הרימה אותם המקרה הרעה והגיע להם צרות רבות ורעות מאד הככב עד שאם היותו קטן במראית העין נדמה להם לפי גודל צרתם גדול כמבזר ארבעים גריווא דחרדלא והוא עד"מ ואי דלי לן טפי וכו' ר"ל אלמלי נתגברה הצרה עליהם מעט קט היו נשרפין מהבלם ר"ל שהיו כוכב בהשפעתו הרעה מחזירם אל ההעדר · ורמי גלא חדא קלא לחברתה אי איכא מידי שלא שטיפיתו איזיל אנא ואשטפיא וכו' פוק חזי גבורתא דמרך וכו' הוא שהוסיף עוד החכם הנ"ל להמתיק המשל הנ"ל כאילו הגל הא' שהוא מערכת הכוכבים כנ"ל אמר אל הגל השני שהוא החומר שמה יש איזה דבר שלא נעדר מהמתיה ויעדר הוא · וכאילו השיב החומר פוק חזי והכוונה בזה על מ"ש הטבעיים שהחומר מצד עצמו יתשוק להתפשט עד בלי די לולי שהצורה נותנת לו גבול ומדה ועז"ה אפילו מלא חוטא דחלא והוא רמז אל הצורה האנושית שהיא קטנה מאד בערך החומר ועכ"ז היא מעכבת החומר מלהתפשט עוד (מהרב הגאון ישראל במהור"ר משה סג"ל זצ"ל בספרו גלה ישראל): לדידי חזי לי הורמין בר לילתא דהוה קא רהיט אקופא דשורא כו' וביאור המאמר שיאמר על מאספי הממון

המתורגמן · א) איין רייטער . ב) אנגעזאטטעלט . ג) מוילעזעלן .

דרוגנג] ושוור(א) מהאי להאי ומהאי להאי ונקיט תרי (כסי) [מזגי] דחמרא בידיה ומוריק מהאי להאי [ומהאי להאי] ולא נטפא (מינייהו ניטפא) [נטופתא] לארעא ואותו היום (תהלים קז) יעלו שמים ירדו תהומות הוה (ושמעת מלכותא) [עד דשמעו בי מלכותא] וקטליה:
נא שם אמר רבה (בר בר חנה) א [ב]לדידי חזי לי אורזילא בר יומיה דהוה כהר תבור והר תבור כמה הוי (ארבעין) [ארבע] פרסי (ובי משבא)(ב) [ומשאכה] דצואריה תלתא פרסי ובי מרבעתא דרישיה פרסא ופלגא רמא כופתא וסכריה לירדנא:

רשב"ם

אותו נהר והיו רחוקים זה מזה (והשד) [והיה] מדלג מפרדה זו לפרדה זו: תרתי כסי דחמרא · שניהם מלאים יין והוה מוריק תרוייהו ביחד זה בתוך זה בהדי דקא משוור ואין נשפך אפילו טפה אחת ואע"פ שהיה אותו היום רוח סערה שהיו עולים יורדי הים באניות עד (לב השמים) [לשמים] ויורדים עד תהומות מכח הרוח ואף על פי כן לא נפלה טפה לארץ: יעלו שמים וגו' · פסוק הוא גבי יורדי הים בתהלים: [ה"ג] שמעו בי מלכא וקטליה · בי מלכא דשידי שאין דרכו של שד להראות לבני אדם והרגוהו מפני שהיה מגלה סודם ואית דאמרי בי מלכא קיסר שהיה ירא שלא יטול המלכות ממנו שהיה אותו שד מאדם שבא על שדה והיה דר בין האנשים: אורזילא בר יומא · ראם בן יום אחד דאותו היום נולד: כהר תבור · כן (נולד) [היה] גדול: בי מרבעתא דרישיה · מקום הנחת ראשו כשטוכב על הקרקע: רמא כופתא · הטיל רעי: וסכריה · הרעי לירדנא לפי שעה

מהרש"א

כו' הוא רמז שמקום עמידתן לכלייה כמ"ש כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים: ואמר דשוור מהאי להאי · דהיינו להתגרות זה בזה ולפעמים ינלח זה ופעמים זה כמפורש בדניאל: ואמר דהוה נקיט תרי כסי דחמרא כו' ·הוא רמז לכוס התרעלה שישתו העובדי כוכבי' לעתיד כמו שהעיד ישעיה הנביא וכדאמרינן פ"ק דסוטה [א] וז"ש לב' מלכיות ואומות הללו שיהיו שולטין לימות המשיח כמו שהעיד דניאל נקיט השטן הזה תרי כסי דחמרא של כוס התרעלה שיהיו כלין לימות המשיח: ואמר שלא נטפה מהן לארעא · הוא רמז על כליון ופורענות גמורה שיבא עליהן ע"ד ימצו ישתו כל רשעי ארץ דהיינו שלא ישאר בה כלום: ואמר דאז יעלו שמים · דהיינו כמה שכתוב שיהיו שמים חדשים וארץ חדשה: ואמר דאז שמעי בי מלכא · דשמיא מה שהוא מתגרה בצדיקים להטעותן ולא יכיל להו: וקטליה · לשטן כדאמרינן בפרק החליל שלעתיד נדמה לצדיקים כהר וגם בעיניו יפלא היאך היה אפשר לצדיקים לנלחו ויהרוג אותו הקב"ה דהיינו שלא ישלוט עוד יצה"ר וכמ"ש ואת הצפוני ארחיק וגו' בב"י א"ס: לדידי חזי לי אורזילא כו'. יש לפרש הרמז על יהושע שנמשל לראם וקרני ראם קרניו ואמר בר יומיה כי בתחלת מלכותו נתגדל לכבוש ל"א מלכים ולנגחם בקרניו ואמר כהר תבור והר תבור ארבעין פרסי כו' כך היא הגירסא הנכונה וכ"ה בזבחים פ' ולד חטאת [ג] והוא רמז על הנס הגדול הנעשה על ידו שעמדה החמה כיום תמים והיה נראה גם זה אף במקומות רחוקות כהר תבור שהוא נראה בכל א"י בראש ההרים ורמז מ' פרסי הר עלייתו וירידתו מגד אחד מהלך עשרים פרסי כן היה שיעור גם זה מהלך כ' פרסי דהיינו מ"ח שעות כדאמרי' בפרק אין מעמידין[ד] לרשב"נ ואמר ומשכיה דצואריה כו'·צואר נאמר על העיקר והחוזק והוא רמז על חילי ישראל שהיו ג' פרסי על ג' פרסי או על ירושלים הנקרא צואר בישעיה עד צואר יגיע כמגדל דויד צוארך וכדלקמן ירושלים קמייתא ג' פרסי כו'ואמר ובי מרבעתא דרישיה פרסה ופלגא כו' · הוא רמז על דגלו שהיה מחזיק פרסה ופלגא כי כל דגל היה מחזיק כן מראשיתו עד מחנה שכינה שהיה באמצע והיינו רמא כופתא כו' · הוא הכותב

[א] מהרש"א פ"ק דסוטה (ט'): [ב] גמ' לדידי חזי לי כו' (זבחי' קי"ג· עיין שם): [ג] מהרש"א ולד חטאת · (זבחים קי"ג): [ד] בפ' אין מעמידין (כ"ס·):

יד יוסף

שיאו. ואח"כ ירד תהומות במגולת התאוה ובאכזרות חומרי היצר שממדת הגאוה דאיירי במאמר הקודם בא אל הכבוד והתאוה: א ענין המאמר הזה על קנאה שהוא אחד מג' מדות של בלעם הרשע שהוא עין רעה וסדרן כמו שחשב כאן·מתחלה יתרומם נפש האדם על זולתו בגאותו ואח"כ יתאו' לכבוד ואח"כ יקנא לכל אדם:

חדושי גאונים

של"א ישליטנו האלהים לאכול ממנו בהיות שאינו בידו וברשותו כי השד ממונה עליו והוא יתעם בתוכו לא דרך וכבר מרגלא בפומים דאינשי לאמר שיש שד ממונה על ממונם של החסרים אשר מאנה נפשם לנגוע בו ומחסרים נפשם מטובם כנודע מזה דרכם כסל למו וכמ"ש רז"ל אין האדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו יש לו מנה הוא מתאוה למאתים כו' ויש לשאול הלא יש בידו החצי שהרי כשיש לו מנה איט מתאוה כ"א עוד מנה אחרת וא"כ יש לו חצי תאותו אלא הנכון הוא אצלי שאיש אשר אלה בקרבו שכל עוד שירבה ממון הוא מתאוה ליותר אם כן לעולם זה שיש לו אינו בידו וברשותו כי אם ביד השד הממונה עליו וז"ש וחצי תאותו בידו שזה החצי אינו בידו כאמור. ונראה שזהו כוונת ארז"ל מרבה נכסים מרבה דאגה כי זה שיש לו מנה אינו דואג כ"א על מנה וזה שיש לו ב' מאות דואג על ב' מנה וקו"ל· וז"ש רבה בב"ח שהוא ראה השד ההוא ושמו הורמין על שם מינויו ולזה יורה שינוי הלשון שיש גורסין הורמין

ארזילא דימא דהוי כהר תבור. פי' עופר של ראם והכתוב אמר בד"מ ותועפות ראם לו וזה היה משל שראה אמונה שקמה מהרה כמעט וראמה וגבהה ובצואתם קלקלו הירדן שהוא אמונת ישראל:

עיון יעקב

אליו כאליהו בהר הכרמל כי כבר נעשו דברים כאלו ע"י הורמיז בר לילת גם כן והוא מעשה שדים: **אמר** רבה בר בר חנה לדידי חזי לי אורזילא בר יומיה. עיין בפירשב"ס תחלת פ' זה ועיין במהרש"א ועי"ל דאתי לאשמועינן הני בריות גדולות ומשונות כזה כי כ"מ להא דאמרי' במסכתא שבועות איזה שבועת שוא הנשבע אם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד או גמל הפורח באויר דהוי שבועת שוא קמ"ל דהנשבע שראה בריות גדולות כאלו דלא הוי שבועת שוא כיון שנמצאו באמת כן ועיין במהרש"א שפי' כל אגדות על צד הדמיון והיא רחוקה ממני דודאי יש בכל ענינים אלו וגידוליהם סודות רמזים ונפלאות על מה עשה ה' ככה אבל באמת רוב ספור דברים אלו הם ג"כ על צד הפשוט כי כל דברי חכמים כעין דאורייתא שאין מקרא יוצא מידי פשוטו ואל תתמה על הדבר כי גדולים מעשה ה' וכן שמעתי מעוברים ושבים מאיי הים הרחוקים שמספרים תהלות ונפלאות שראו באיי הים הרחוקים וכדכתיב המה ראו מעשה ה' ועיין בספר נשמת חיים וטוב הארץ ושאר ספרים כדומה שכתבו ג"כ דברים נוראים כאלה שקשה להאמין למי שלא ראה הדבר במותש ואין אומרים למי שלא ראה וגם מהרש"א סוף אגדות אלו סיים וז"ל אין הדברים יוצאין ממשמען

הרי"ף

יעלו שמים גו' פירשב"ם פסוק הוא כו'. כוונתו כי לדברי רבב"ח הל"ל עלו שמים ולא יעלו לשון עתיד לכך פירש פסוק הוא כלומר תפס לשון הפסוק: איבעי

עץ יוסף

אגשרא דדונג: ושוור מהאי גישא להאי גישא ומהאי גישא להאי גישא · פי' קופץ ומשנה מדתו מכבוד לתאוה ומתאוה לכבוד: ונקיט תרי מזגי כו' · ענינו כמ"ש בזוהר על שתי בנות לוט שאמרו לכה נשקה את אבינו יין כו' שהם ב' כתות והן התאוה והמתעורר שהן מסייעין זו לזו · התאוה בא מן המעורר והמעורר לבדו בלא תאוה לשוא יעורר: ולא נטפא נטיפא לארעא · שלא עשו אחת מעשה שלא מדעת חברתה · וזה אמרו תרי מזגי דחמרא · ואמר נטיפא לארעא פי' שלא נתן להם ה' לב לדעת שסופו לעפר:וההוא יומא יעלו שמים ירדו תהומות· פי' יום הידוע· שהנפש ורוח המשכילים יעלו למעלה השמים· ונפש ורוח הבהמית ירדו תהומות כמ"ש מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת וגו' · ואעפ"כ לא חזר ממעשיו הרעים עד ששמע בי מלכא · פי' מלכותא דרקיע וקטלוהו מפני שכל הימים מה"ד מקטרגת ואין שומעין עד ההוא יומא שלכן נקרא הקב"ה נושא עון שסובל אותו עד ההוא יומא (הגר"א):
נא אורזילא בר יומיה · כמ"ש חז"ל חמרא אזיל למבעי קרני אודני דהוה ליה גזיזי מיניה · וענינו כי אמרו לגמיר איניש והדר לסבור שנאמר שתה מים מבורך ואח"כ מבארך · שמתחלה צריך אדם לשמוע באזניו מרבו מקרא משנה גמרא בבלי ירושלמי תוספתא מכילתא ספרא וספרי וכל הברייתות ולמלאות כריסו מהם · ואח"כ לעסוק בשמוש ת"ח להסביר קראי בפלפול חברים כמ"ש בעלי קרניים שמנגחים בתורה · ועל המשנה סדר הלימוד ולומד בתחילה לידע היאך לפלפל ואינו יודע משנה אחת כצורתה אחז"ל חמרא אזיל למבעי ליה קרנא לידע היאך לנגח בקרני הברזל מחמת קנאה · אודני דהוי ליה גזיזא מיניה פי' גם מקצת תורה ששמע בנערותו ·אבד ג"כ וזה אמרו האי אורזילא בר יומיה הוא הראש שעליו נאמר קרני ראם קרניו· בר יומא פי' ביום הראשון שהתחיל ללמוד הוא לועק ומפרכס כמו הגדולים אשר בארץ: דהוי כהר תבור · שרוצה להגדיל עצמו כהר תבור שעבר את הים לתת עליו התורה · ועיין מגילה דף כ"ט: והר תבור כמה הוי ארבעה פרסא · שאחז"ל בן שלשים לכח כמ"ש ורב תבואות בכח שור שיחזור תמיד מה ששמע מרבותיו · ואח"כ בן ארבעים לבינה להבין ולפלפל עד שבעים שאז הוא ראוי לישיבה כמ"ש חז"ל זקן ויושב בישיבה וזה אורזילא בר יומא ביום א' הוא הולך מהלך ד' ימים לפי דעתו·וזה אמר הר תבור כמה הוי ארבעין פרסא שהוא מהלך ד' ימים: ומ'שבי דצואריה תלתא פרסא · כמ"ש (יומא דף פ"ו וסנהדרין דף פ"ז)·רב כי הוה חזי אמבוהא דאזיל אבתריה אמר הכי אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד רואיו יאמרו איו · ואמרו (ב"ב דף ע"ה) אמר רב פפא ש"מ האי עיבא תלתא פרסי מדלי · ור"ל שנדמה לו כאלו כבר עלה לתכלית הגדולה: ובי מרבעתא דרישיה · (פי' מקום הנחת ראשו): פרסא ופלגא · פי' שמניח ראשו בין הגדולים אף שיהיו גדולים כמרע"ה שהיה חנייתו לפני המשכן באמצע מחנה ישראל · ומחנה ישראל היה ג' פרסא · נמצא מסוף מחנה ישראל עד האמצע · פרסא ופלגא · והאי אורזילא הוא מערב רב ועומד חוץ למחנה ישראל · אמנם מניח ראשו במקום גדולים: וסכריה לירדנא · פירש כאשר הוא רואה שאינו יכול לנצח את תלמידי חכמים הוא מבאיש ריחם . כי כן דרכי הקנאה כשאינו יכול להגביה את עצמו · אז הוא מבאיש ומטנף את חברו · ואמרו כל הפוסל כו' · וזה כוונת איוב כגללו לנצח יאבד כמו שחשב הוא על ת"ח כן יאבד בעצמו · וזהו רמא כופתא וסכר לירדנא כי הת"ח נקרא ירדן · או ר"ל ורמא כופתא כי נהר דינור שם מטבילין הנשמות לעלות אל ארץ החיים ארעא קדישא·והוא נגד הירדן המפסיק בין א"י לחו"ל · אבל הרשעים מתוך שזוהמתן מרובה נשארים שם ואינן

המתורגמן. א) האט געשפרונגגען. ב) די לענג.

נב שם **ואמר** רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אאקרוקתא דהוה כי אקרא דהגרוניא ואקרא דהגרוניא כמה הוי שיתין בתי אתא תנינא בלעה אתא פושקנצא ובלעה לתנינא וסליק יתיב באילנא תא חזי כמה נפיש חיליה דאילנא א"ר פפא בר שמואל אי לאו דהואי התם לא הימני :

נג שם **ואמר** רבה בר בר חנה בזימנא חדא הוה [קא] אזלינא בספינתא וחזינא ההוא כוורא דיתבא ליה אכלא טינא באוסייה ואדחוהי מיא ושדיוה לגודא[א] וחרוב מיניה שיתין מחוזי [ואכלו מיניה שיתין מחוזי] ומלחו מיניה שיתין מחוזי (וקריבו) [ומלאו] מחד גלגלא דעיניה תלת מאה גרבי[ב] משחא וכי הדרן לבתר תריסר ירחי שתא חזינן דהוה קא מנסריי[ג] מגרמיה מטללתאי[ד] ויתבי למבנינה הנך מחוזי . ואמר גרבב"ח זימנא חדא הוה קאזלינן

שטה עד שמיסמסוהו המים מעט מעט : **אקרוקתא** · לפרדע : **כאקרא** דהגרוניא · גדול היה כאותו כרך : **ואקרא** דהגרוניא כמה הוי שיתין בתי · תלמודא קא"ל : **אתא** תנינא · רבה קא"ל : **פושקנצא** · עורב נקבה : באילנא· (על) ענף אחד כדרך העופות : **לא** הימני · לא האמנתי: **כוורא**· דג : **אכלה** טינא · שרץ קטן: **באוסיה**· בנחיריו של דג נכנס השרץ וכ"ע דהיינו כלבית כדאמרינן במסכת שבת (דף ע"ז) ג' אימות הן אימת חלש על גבור אימת כלבית על לויתן : **ואדחיוה** מיא . הדחוהו המים והשליכוהו (ליבשה) כדרך יש שאינו סובל דבר מת : **חרבו** מיניה שיתין מחוזי · שהשליכוהו (המים) על שלש כרכים ושיברן כולן שהיה גדול כל כך : **ואכלו** מיניה שיתין מחוזי · בעודנו לח : **ומלחו** מיניה שיתין מחוזי. אחרים שהיו רחוקים משם מלחו מיניה ונשאוהו למקומן : **מחד** גלגלא דעיניה · מגלגל עינו לקחו שמן תלת מאה גרבי: **לשנה** · לשנה אחרת: **הוו** מנסריי· לבנות מעלמות

רמז לגס הנאמר ביהושע והיה כנוח כפות רגלי הכהנים וגו' מי הירדן יכרתון וקי"ל : **לדידי** חזי לי שהוא אקרוקתא כו' · יש לפרש בזה כמו שראה דניאל המלכיות המושלות בעולם כחיות רעות כדוגמא זו ראה רבב"ח המלכיות מבית שני עד ביאת גואלנו בב"י ואמר דחזי אקרוקתא רמז על מלכיות יון וע"ש חכמה יונית נקראת לפרד"ע וכמה הוה שיתין בתי כמו שפי' התרגום ששים המה מלכות וגו' והוא מלכות אלכסנדרוס מוקדון · ואמר דאתא תנינא ובלעה הוא מלכות אדום שבלעה מלכות יון ומוקדון וקראה תנין ע"ש נחש הקדמוני וע"ש כעסו עמנו שהחריבו בהמ"ק וכתיב כי חמת תנינים יינם · ואמר דאתא פושקנצא כו' · הוא עורב נקבה והוא מלכות ישמעאל שהוא טמא מצד אמו הגר ובפ' החובל [א] אמרו לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב דהיינו ישמעאל· ואמר דסליק לא"י וכבשה ויתיב שם באילנא · דהיינו בזכות אברהם שהבטיחו והפריתי אותו וגו' ונתתיו לגוי גדול שאברהם הוא אילנא דחיי ע"ש אם יש בה עץ וע"ש ויטע אשל בבאר שבע · ואמר חזי כמה נפיש זכותיה וחיליה דהוא אילנא דויטע אשל דעוד זכותיה והבטחתו נטויה ובידו א"י ורוב הגולה עד בוא יום הגאולה בב"י א"ס : **הוה** קא אזלינן בספינתא חזינן ההוא כוורא כו' · הוא מבואר על מעשה המן שאמר דקאזלינן ר"ל שהלכנו במקום סכנה כדלעיל וחזינן ההוא כוורא כו' המן שהפיל גורל על החדשים עד מזל אדר שהוא מזל דגים שרצה לבלוע ישראל כדג הזה כדאמרינן בתרגום דמגילה ואמר דאכלא טינא באוסייה הוא משל ורמז על מרדכי שהיה שפל בעיניו שנאמר ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי וגו' ועל ידי תפלת מרדכי דחוהו מיא דהיינו שנדחה ממקום רביתיה וגדולתו עד שנעשה כלה : **וחרוב** מיניה שיתין מחוזי הן כל חיל עם ומדינה הצרים עליכו · **ואכלו** מיניה שיש מחוזי · הן עם יהודים שם שנקמו במבקשי נפשם ושללם בזזו ע"ד ואכלת את כל העמים ונקט ששים כך דרך התלמוד כמו שכתבו התוספות פרק החובל גבי שיתין תיכלי מטו כו' : ואמר ומלאו מחד גלגלא דעיניה כו' · ר"ל כמ"ש התרגום שנתן עינו בחד גלגל המזלות למלוא לישראל מזל רע שהוא הדר אבל נהפך המזל ההוא שמלאו ממנו ג' מאה גרבי דמשחא הוא רמז על ריבוי השמחה אשר באדר וע"ד ליהודים היתה אורה וגו' וששון וגו' : ואמר וכי הדרן לבתר י"ב ירחי כו' · ר"ל כי בכל שנה ושנה מנסרי מגרמיה כו' · ר"ל בגרמתו שנעשה נס זה לישראל קיימו וקבלו עליהם בכל שנה למבני הנך מחוזי הכותב

[א] מהרש"א ובפרק החובל (צ"ב:) :

יד יוסף

א כוונת מאמר זה על מחוסרי אמנה שאין יכולין ללמוד מחמת עניות כמו שאמרו בעירובין (דף ס"ד) יכול אני לפטור את כל העולם כלו מן הדין כו' · וזה גרס בליעת תנין את הצפרדע כש"א בסוטה דף מ"ח מי גרם לצדיקים שיתבזבז שלחנן לע"ל קטנות שהיה בהן שלא האמינו בהקב"ה עיין פרש"י שם· וכן אמרו בחגיגה בא חבקוק והעמידו על אחת וצדיק באמונתו יחיה: ב ענין המאמר הזה לבטוח תמיד בהש"י כמו שהבטיחו אבותינו בהקב"ה בימי מרדכי ואסתר אף שיצאה הגזירה להשמיד כו' והצילם ה' ונהפך הוא כו' : ג זה המאמר מורה לנו איך שצריכין להשמר מלהתערב מין בשאינו מינו ואנו למדים זה ממעשה גזירת המן כמו שמבואר במהרש"א :

חדושי גאונים

ויש גורסין הורמיז כי באמת הממון הוא רמיז שהוא כמו רמז בעלמא על ד"א זולתו ואין שלימות בעצמותו וההולאה בו טוב מהקיבוץ אך שטועין בו הבריות ואומרים הוא רמין רמה קרן כל מאספיו בהשגם שקנה בו מעלה רמה ביתר שאת ויתר עז . בר לילתא כי הוא בן לילה דווקא שאין תשמישו כי אם בעוה"ז שנמשל ללילה וכמ"ש כי בן לילה היה ובן לילה אבד · דהוה קא רהיט אקופא דשורא דמחוזא כי פני הארץ אלו העשירים חושבי' כי המה מוקפים חומה מצד עשרם שמגין עליהם כמ"ש הון עשיר קרית עזו וכחומה נשגבה במשכיתו ולא ידע כי יש גבוהים ממונה עליו והוא הסד כאמור הרוכב על ביני חומה זו של האדם שנמשל כעיר ומחוז קטנה · ורהיט פרשא כי רכיב סוסיא מתתאי ולא

עין יעקב

עובדא דאקרוקתא כו' . יהיה המשל על מלכות בני ערב והם המושלים בישראל אחר שנתערבו בהם כמה אומות : ופושקנצא הוא עורב גדול כחו של אילן ונפלאות השם יתברך שיכולין ישראל לחיות עמהם ולקיים תורתם ביניהם ואלמלא שאנו רואין לא היינו מאמינים והמעשה הסמוך לו הוא משל להענין כזה כי הזומה קמה ושטפה אומות אחרות ואחר כך כד אטפא ליטפי לה :

עיון יעקב

אף שמספרים האריכו בדרוש : **ואקרא** דהגרוניא כמה הוי שתין בתי . פרש"ס תלמודא קא"ל עיין בקיקיון דיונה שמקשה למה לא פרש"ס כן לעיל על והר תבור כמה הוי ארבעה פרסי וע"ש ול"נ דלכך פרש"ס כן כאן משום דאם רבה בר בר חנה הוי אמר כן ה"ל לפרש יותר כי דרכו של אמורא לפרש דאמר ששים בתי ואינו מפרש כמה מחזיק הבית אחד ואכתי לא ידעינן גדולתו . להכי פרש"ס סתמא דתלמודא קאמר עכשיו שהיה מחזיק ששים בתי ונראה דע"ש כן נקרא אקרא ע"ש אקרוקתא : **וחרוב** מיניה שיתין מחוזי . פי' ר"ש ששים כרכים ולא ידעתי מנ"ל ואפשר לומר ששים בתים קאמר במחוזא והא דמכווין מספרם כולם לששים כן דרך התלמוד כמ"ש תוס' בבבא מציעא פ' המקבל דף ק"ז ד"ס שיתין רהוטי רהוט :

עין יוסף

יכולין לעלות מתוכה · וזה אמרו כגללו לנלח יאבד ונשלם לו במדה שהיה רמא כופתא ומבאים ריח ת"ח · ועליהם אמר דוד נפשם ברעה שלהם תתמוגג שם דנהר דינור (הגר"א) :

נב ההוא אקרוקתא · פי' לפרדע · ויבואר ע"פ דאי' בש"ר למה לקו המצרים בצפרדעים בשביל שבטלו את ישראל מלעסוק בתורה כהדין לפרדע דלא שכיך יממא ולילה · ולכן נקרא הת"ח לפרדע · ועוד דאי' במדרש לפרדע לפור שיש בו דעה וידוע מאמר הזוהר דת"ח קרואים לפור כדדרשינן על פסוק כי יקרא קן לפור כו' וז"ש לדידי חזי לי ההיא אקרוקתא פי' האי לפרדע ר"ל לפור שיש בו דעה היינו ת"ח גדול : דהוה כי אקרא דהגרוניא · נקט כרך זה משום דהוא לשון קריאת בגרון · ר"ל שקרא ולמד בגרון שלו: ואקרא דהגרוניא כמה הוי · פי' כמה למד בגרון שלו : ואמר שיתין בתי · פי' ששים מסכתות · שהיה בקי בכל הש"ס : אתא תנינא· זה היצה"ר שנקרא תנין ע"ד דכתיב (ישעיה כ"ז) והכרע את התנין אשר בים · הוא היצה"ר הנקרא תנין השורה בים סביב הת"ח שהולכין בים התלמוד ובמעיני החכמה לבטלן מעסק התורה מצד חסרון המזונות· וזה שאמר : בלעה · וכמו שאמרו בפסחים שנה ופירש קשה מכולן : ובלע לתנינא · עניינו כמה שכתוב בעירובין שחורות כעורב במי אתה מוצאן במי שנעשה אכזרי על בניו כעורב · ועל זה אמר איוב מי מכין לעורב צידו כי ילדיו אל אל ישועו וכן (תהלים) נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו · והוא על דעת שאחז"ל בחולין אדם ובהמה תושיע ה' אלו בני אדם שערומין בדעת ומשימין עצמם כבהמה · ולפי שפיתויי היצה"ר מצד חסרון המזונות ע"ד שדרשו בזוהר על ארץ הנגב נתתני· לכן אמר לבני עורב אשר יקראו למי שנעשה אכזרי כעורב הקב"ה נותן להם לחם : וזה אמרו אתא פושקנצא ובלע לתנינא . וזה מדויק מה שפי' רשב"ם פושקנצא עורב נקבה כי מסוגה היא בטבעה נגד אם הבנים לכל בעל חי· והוא מליצה על ת"ח שנעשה אכזרי על בניו ועוסק בתורה יום ולילה : וסליק ויתיב באילנא· פי' מה עושה לו הקב"ה מזמן לו אדם להחזיקו כיששכר וזבולן · וכן אמר ויבואו מרתה וגו' פי' שבא בעוה"ז במזל רע כי מזוגא לאו בזכותא תליא אלא במזלא תליא· ולא יכלו לשתות מים ממרה מחמת דוחקם · ויורהו ה' עץ שהוא אחד ממחזיקי תורה וכמו שאמר עץ חיים היא למחזיקים בה ללומדיה לא נאמר אלא למחזיקים בה· וזהו כוונת אומרו סליק יתיב באילנא: תא חזי כמה נפיש חילא דאילנא· פי' מה גדול כחו של המחזיק ידי לומדי תורה לפי שמצינו שיעקב ומשה רבינו הקדימו ברכות זבולון ליששכר על שמעלת המחזיק גדול אשר יוכל לכבוש את יצרו לחלק נכסיו : אי לאו דהואי התם לא הימני · פי' התם בא"י כמה שאמר מהתם להכא · לא הימני לפי שבבבל לא ראה כלל מחזיקי תורה (הגר"א) :

נג זמנא חדא הוה אזלינן בספינתא כו' · יבואר ע"פ דאי' בפסוק וילכו שלשה ימים ולא מצאו מים דורשי רשומות אומרים אין מים אלא תורה · וכן אי'

המתורגמן. א) אופער פי' חוף הים. ב) קריג פי' כדים. ג) געזעגט. ד) צעלטען פי' אוהלים וסוכות.

בספינתא וחזינן ההוא כוורא דיתבא ליה חלתא אגביה וקדח[א] אגמא עילויה סברינן[ב] יבשתא היא וסלקינן ואפינן ובשלינן אגביה וכד חם גביה איתהפיך ואי לאו דהוה מקרבא ספינתא הוה טבעינן. ואמר רבה בר בר חנה א זימנא חדא הוה אזלינן בספינתא וסגאי ספינתא[ג] בין שיצא לשיצא דכוורא תלתא יומא ותלתא לילותא איהו בזקיפא ואנן בשיפולא וכ"ת לא מסגיא ספינתא טובא כי אתא רב דימי אמר כמיחם קומקומסא דמיא מסגיא שיתין פרסי ושדי פרשא גירא וקדמא ליה(איהו) וא"ר אשי ההוא גילדנא דימא הואי דאית ליה תרי שיצי:
נד שם ואמר רבה בר בר חנה: זימנא חדא הוה אזלינן בספינתא (וחזאי) [וחזינן] ההיא ציפרתא (דהוה קאי) [דקאים] עד קרסוליה במיא ורישיה ברקיעא ואמרינן לית מיא (ניחות) [ובעינן למיחות] לאקורי נפשין

רשב"ם

הדג אותן מחוזי שהפיל: (דיתבא) חלתא אגביה · שהיה חול נקבץ על גבו: וקדחו · עשבים על החול: וסברינן יבשתא היא · איי הים הוא: שיצא. סנפיר: בין שילא לשילא · סנפירין בגב הדג אחד לצד הראש ואחד לצד הזנב: איהו בזקיפה · שהיה הולך כנגד הרוח: ואנן · אזלינן בשיפולא כמו שהרוח הולך דמים של ים אינן נובעין אלא ע"י רוח הולכין בהם: כמיחם קומקומסא דמיא· כשיעור שמחממין קומקומוס של [מים] חמים: ושדא פרשא גירא · כשהיה שום אדם יורה בחץ ובקשת על שפת הים לארץ הוה חזינן דקדמא לה ספינתא (לחץ) [לגירא]: גילדנא · שם דג קטן הוא כלומר דג זה הוי מדגים קטנים שבים: דאית ליה תרי שילי · אבל שאר דגים (גדולים) שבים אין להם אלא סנפיר אחד באמצע הגב: וחזינא להאוא ליפרא כו'· גרסינן: ואמרינן ליכא מיא · היינו סבורין

מהרש"א

שרלה להחריב ולשמות בו ביום בכל שנה וק"ל: חזינן ההוא כורא דיתבא ליה חלתא אגביה וקדחא כו' · יש לפרש קרוב לענין דלעיל וכבר ביארנו כי ימי הגלות דומין להוליך בספינה בעמקי מצולות ים הגלות ואנו נצולין כספינה המטורפת בים שהיא נצולת בתפלה וברחמי שמיא כדאמריגן הספנין רובן חסידים: ואמר חזינן ההוא כוורא כו' · הוא מזל דגים חדש אדר כי פניו לימי הגשמים שעברו ואחוריו לימות החמה לימי ניסן לימי הגאולה ובדמיונו במלכות מדי שגהו ישראל בגלותא: ויתבא ליה חלתא אגביה וקדחא וכו' · ר"ל דצמח לנו הסוא מזלא שהוא סמוך לגאולת ניסן אגביו וע"כ הוה סברינן דיבשתא הוא וליכא גלות וסלקינן ואפינן כו' שנתערבו ישראל בין האומות כאילו אינן בגלות ונהנו מסעודתו של אחשורוש: וכד חם גביה אתהפיך כו'· כי ימי ניסן שהוא גב של אדר אתהפיך לחמה עזה עד שנתחייבו ח"ו ישראל כלייה בו שנאמר ויקראו סופרי המלך בחדש הראשון וגו': ואי לאו דמקרבא ספינתא כו' · שחזרנו לשוב לספינתא ולגלות ולשוב בתשובה שלימה כמו שעשו מרדכי וסייעתו הוה טבעינן ח"ו אז בים הגלות וק"ל: [וסגאי ספינתא בין שילא כו'. נ"ז בענין דלעיל שהיתה הולכת ספינתנו בגלות בימי המן במזל אדר שהוא דגים בין שילא כו' שהוא סנפיר המכרית המים או ע"ש כליון דשילי הוא תרגום של כליון דהיינו בין כליון לכליון ונקט ב' שילי אם להאביד הספינה ולהכרית ח"ו אם להגלל ישראל ולהכרית עמלק וזרעו ואמר שהיתה הספינה הולכת ומטורפת בסכנה זו דרך ג' ימים ולילה כנאמר ולומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו ג' ימים לילה ויום וגו' איהו בזקיפא רמז להמן שעלה למעלה אז ואנן בירידה וזה לסימן לרע לו לבסוף איהו בזקיפא שנתלה המן על העץ ע"ד מאן דאית ליה זקיפא כו' ואנן בשיפולא כי מרדכי נילל מן הזקיפא ודו"ק]: חזינן האי ליפרתא דקאים כו' · הכוונה בזה שיש לתורתנו נגלה ונסתר והתורה נקראת ליפרתא שהוא עוף טהור כמ"ש בפ' שתי הלחם השמר לך ושמור נפשך וגו' כל המשמר תורתו נשמתו משתמרת תנא דבי ר"י משל לאדם שמסר לפור דרור לעבדו אמר כמדומה את שאני נוטל איסר בדמיה נשמתך אני נוטל ממך וע"ש פטפוט קול חכמת התורה כמו שכתוב במצורע שהביא קולנין לפריס על קול מצורע לומר שיבא קול הורה ויכפר על עון ל"ה ואמר שהיה עד קרסוליה במיא היא חכמה הנגלה שהיא לתחתונים שדימה אותה למים בכ"מ ורישיה דהוא הנסתר מגיע לחכמה עליונה עד לשמים שהיא מעשה מרכבה ואמר דליכא מיא בהך חכמה עליונה כמ"ש בד' שנכנסו לפרדס כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים ואמר ובעינן למיחות לחכמה התחתונה לאקורי נפשין כי היא נמשלה למים כמו שכתוב ואמר שאל תהא חכמה ההיא קלה בעיניך דנפק ב"ק ואמר אל

הכותב

עובדא דההוא כוורא דיתיב חלתא אגבה וכו'. המשל כי ראו שיבואו ימים לישראל שיהו בגלות בשלוה וזו לשמור תורתם יותר כי הרוח קל מהרה עובר. המעשה הסמוך לו בא לומר כי לא בכח יגבר איש ולא לקלים המרוץ ולפעמים הימים משחקים לו וגם בזה רמוז השמד שאירע בגלות והספירים הם המלכים ואע"פ שהיו בהם צדיקים גמורים לא הועיל להם כי גזרה היתה מן השמים דרדיפו מיא וכענין בעשרה הרוגי מלכות: מעשה ציפרתא דקרסוליה במיא ברור הוא שהוא על ישראל דאף על גב דאיכא שיעבוד גליות עוסקים בתורה ופעמים שרוצים לשמוח אל גיל כעמים ונזוקים ועיין במ"ש ההוא זיז שדי היא:

ההוא

ענף יוסף

נד ואמר רבב"ח זימנא חדא הוה אזלינן בספינתא וחזינן האי ליפרא כו'. בא לרמז מה דאיתא במדרש שבעיקבא דמשיחא יתרבו האפיקורסים בישראל ויסיתו לישראל אחיהם לדעתם הנכוזבה. ואחז"ל שאין מבינין לאפיקורוס כי ידוע שמי שיש לו שכל משובש לא יועיל לו שום טענה כמ"ש כל באיה לא ישובון וגו'. ועי"ז אמר ע"ד המליצה כי מבואר בזוהר שת"ת מכונה בשם צפור. חזאי ההוא ליפרא היינו לחכם אחד דקאי עד קרסולי' במיא היינו שעומד במי החכמה רק עד קרסוליה. ורישיה עד בשמים כלומר שהיה מגדל עצמו עד לשמים. שהיה חושב עצמו לחכם שבחכמים ואמרינן לית מיא כלומר כיון שאין כאן באדם זה מי התורה והחכמה ובעינן לאקורי נפשין היינו שרצה לפלפל עמו ולהורות לו סכלותו והאיך הוא משובש בדעתו נפק בת קלא ואמר ליה לא תחותי להכא כלומר לא תשיב לו מאומה דנפל ליה תליגא לבר נגרא כלומר שכבר פלפל עמו חכם גדול שהוא נגר ובר נגר. ולא

עין יוסף

במדרש אין רפידים אלא שרפו ידיהם מן התורה ולפיכך עמלק בא עליהם. שכאשר רפו ידינו מן התורה מיד מתגבר כח הס"מ למעלה ובא ישראל בתכלית השפלות בעלמא הדין ובעלמא דאתי · וידוע דכוורא הוא ת"ח · וסנפיריו דשט בו · הוא אשר אדם שט בתורה בשכלו להשכיל עליו פיהו · וזהו שאמר רבה ב"ב חנה בין שילא לשילא (בין סנפיר לסנפיר) שלשה ימים · ר"ל האי ספינתא דהיינו הגוף אזיל ושט בלתי תורה ג' ימים · וזהו גרס איהו (הס"מ וכת דיליה בזקיפא (הולכין) · ואנו (ישראל) בשיפולי (הולכין ח"ו) : ובי תימא לא מסגי ספינתא טובא · ר"ל דאין לה רק עונש זה: ושדא פרשא גירא · כשהיה שום אדם יורה בחץ ובקשת על שפת הים לארץ · הוה חזינן דקדמה לה ספינתא לחץ · ויבואר דאיתא בזוהר וברעיא חכמה שער הירא' או כי מצא אבדה וכחש בה ונשבע לשקר דקאי אגלגול נשמה ע"ש באריכות · ותוכן הענין נקוט בידך קודם שבא הנשמה אל הגלגול אז נידונית בכמה דינים מתחלה בכמה מדורי גיהנם בזה אחר זה · ואיתא בספר תורת האדם להרמב"ן גהובא בעין יעקב בפ"ב דעירובין כל גיהנם רווח עפי מחברא על חד ס' ע"ש · וידוע דלצער הגלגול גדול מאד · וזהו שאמר וכ"ת דאין לה רק עונש זה שהס"מ מתגבר · לכן אמר רב דימי כמיחם מיא שיתין פרסי ר"ל דחד גיהנם רחב מחבריה ס' פרסי ויש שבעה מדורין קודם שיבא האדם אל הגלגול · וז"ש ושדו גירא וקדמי לה ר"ל דהגלגול הוא כף הקלע וזהו גירא · וקדמא ליה ר"ל מקודם הגירא שהוא הגלגול · הוא הגיהנם לכן אמר קדמא ליה ר"ל שמקודם הגלגול יבא לגיהנם: ואמר רב אשי ההוא גילדנא דימא הוא · מפורש גילדנא לתרי תיבות גיל דנא. וגיל הוא לשון קש שנקרא גילה. ור"ל קל (כמו קש) דין זה. דימא פי' דגיהנם. דיש עוד גיהנם אחרים יותר המורים כדאיתא בזוהר ויקהל ע"ש:
דאית ליה תרי שילא · ר"ל שילא לשון כליון מלשון ושילא ביתא דנא · ר"ל דזהו שני דינים אבן יש דינים אחרים יותר המורים:
נד זימנא חדא הוה אזלינן בספינתא · פי' על פני המים התורניים שהתורה נמשלה למים כידוע: וחזינא ההיא ליפרא · ראינו אחד קדוש וטהור כמ"ש כל צפור טהורה: דקאים עד קרסוליה במיא ורישא ברקיע · פי' וראינו אותו נוזל במים אדירים ועומד על קרסוליה במיא בתורה הנגלה · וראשו בשמים בסתרי תורה שהיא מעשה מרכבה: ואמרינן לית מיא. בחכמה התחתונה ר"ל שבקל נוכל להשיגה לכך חכמה התחתונה: ובעינן למיחות לאקורי נפשין · ר"ל מה

יד יוסף

א מזה המאמר תראה גודל עונש המבטל תלמוד תורה ע"כ צריך כל אדם לקבוע עתים לתורה בכל יום: ב מזה המאמר תלמוד איך גדול מעלת חכמת הנסתר ושצריך מתחלה למלאות כריסו בגמ' ופוסקים ואיך יכול האדם לבא למדרגה זאת:

חדושי גאונים

יכיל ליה המה האנשים שתחת רשותו הרודפים אחר הממון ומרוצתם קלה כרוכב על סוס מזוין ומכורכר ואעפ"כ לא יכיל ליה ר"ל לא יבא לעולם עד סוף תכליתו כי לא ישבע לעולם לכך נאמר אצל קין ויהי בונה עיר וגו' כי מי שאוהב קניני האדמה כקין וחביריו תמיד הוא בונה בהוה כל ימיו כי לעולם לא יגמור מלאכתו לכך נאמר בונה ולא בנה אלא שתמיד הוא בונה והולך כאמור· זימנא חדא הוה מסרגן תרי כודנייתא היינו פרדה הנולד מסוס וחמור כי מקצתם תמימים בממונם לצורך החומר לאכול ולשתות וזולתם · וקצתם מקמצין ותכליתם בו ליזון עיניהם הענים אחריו כמ"ש ועיני האדם לא תשבענה וכמ"ש ומה כשרון לבעליו כי אם ראות עיניו וגו' לפיכך תאר שני מיני חומר אילו לסוס וחמור כי החמור הוא כנגד התמימים החומרי והסוס הוא כנגד ראות העין כי כן דקהסוס דוהר מפזז ומכרכר ואין לו הנאה מזה כלל כ"א ראות עיניו כנודע וקראו פרדה לנרכב ולרוכב פרשא כי באמת זה הקנין הוא הפחות שבכל ד' המעלות אשר הגיה הרמב"ם בשמונה פרקיו מצד היות קנין הממון פרוש ונפרד מן האדם ואינו מתעצם בו כלל ואין בו כ"א הדמיון לבד וז"ש וקיימי אתרי גשרי דדונג כי זה העולם תארו המליץ הגדול כים זועף והזמן כגשר רעוע כו' לפיכך תיאר שני מיני תשמישי החומר כאלו הם עומדים על

המתורגמן. א) וואכסען. ב) וויר גלויבטען. ג) דער שיף איזט געגאנגען.

סבורין שאין עמוקין הואיל ולא קאי במיא אלא עד קרסוליה : (חצינא) [חלילא] · גרזן או מעצד : לבר נגרא · חרש עצים : ולאו משום דעמיקי מיא · מהלך שבע שנים לא הגיע (החלינא) [החלילא] לקרקע : אלא משום דרדיפי מיא · מתוך חריפות הנהר לא היה נלאל עדיין ולא מחמת העומק בלבד : וזיז שדי עמדי · ראשו מגיע לרקיע: דשמיטן גדפייהו · נופלות נוצה שלהן מרוב שומן : דליא לי גדפא · הגביה לי הכנף רמז זהו חלקך לעתיד לבא: ליתן עליהם את הדין . שבשבילם משיח מתעכב

ונפק בת קלא [א] ואמ לן לא תיחותו להכא דנפלה ליה (חצינא) [חציצא] לבר נגרא (הכא) הא שבע שנין ולא מטיא לארעא ולאו משום דנפישי מיא אלא משום דרדיפי מיא אמר רב אשי ההוא זיז שדי הוא דכתיב (תהלים נ) וזיז שדי עמדי :

נה שם ואמר רבה בר בר חנה א זימנא חדא הוה [קא] אזלינן במדברא וחזינן הני אווזי דשמיטן גדפייהו משמנייהו וקא נגדי[א] נחלי דמשחא מתותייהו ואמינא להו אית (לי מנייכו) [לן מגבייכו] חלקא לעלמא דאתי חדא דליא לי אטמא וחדא דליא לי גדפא כי אתאי לקמיה דרבי אלעזר אמר לי עתידין ישראל ליתן עליהם את הדין :

נו שם ואמר רבה בר בר חנה ב זימנא חדא הוה קאזלינן במדברא ואתלוי בהדן

תחותו הכא בלי קבלת רב ומלמד אתכם : דנפלה חלילא לבר נגרא כו' · הת"ח הוא הנקרא נגרא ובר נגרא וכדאמרינן בעלמא וכדאמרינן נמי דמחו ליה מאה עוכלא ור"ל דנפלה ליה ספיקא וקושיא במילתא זה ז' שנין ואמר דלא מטי אכתי אארעא שלא יוכל להגיע על אמיתת הענין לא משום נפישות מיא ר"ל ריבוי הענין אלא משום חריפות ועומק הענין שלא יוכל לבא לשורש הענין האדם אשר אינו בקי בו והיינו משום דרדיפי מיא והענין רמז על יהושע כמ"ש בתמורה שאמר לו משה בשעה שנפטר שאל ממני כל הספיקות כו' ומסיק תשש כחו של יהושע ונשתכחו ממנו ג' מאות הלכות ונולדו לו ז' מאות ספיקות והוא כמו שאמרו בנדרים דפלפול של תורה לא ניתן רק למשה לחוד אבל הוא בעין טוב נתן לישראל גם פלפול החכמה לקבל ממנו וע"כ לא יבא אדם לשורש ועומק הענין בלי רב המלמדו פלפול כמו משה ליהושע וק"ל : הוה קאזלינן במדברא וחזינן הנהו אווזי כו' · אין להכחיש הדברים כפשטן דכבר ניבא יחזקאל כי לעתיד ילכו ישראל ג"כ במדבר ויכלה הש"י ב"ה הפושעים מהם דכתי' והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם וגו' כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר וגו' וברותי מכם המורדים וגו' אך יש לעיין בפרטי הדברים שפרט בעופות אווזי ומה ענין דלי לי גדפא כו' גם מה שפי' רשב"ם עתידין ליתן עליהם את הדין שבשבילם מתעכב משיח ויש להם לצער בע"ח הוא דחוק והנראה כלפי מה שאמרו פרק הרואה הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנא' חכמות בחוץ תרונה מזה למדנו שיש לקול ולפצוף אווז דבר חכמה ואמרינן נמי בסוטה רב הונא בטיל זמרא קם מאה אווזי בזוזא ולא מיבעי רב חסדא זלזל בה איבעי אווז בזוזא ולא אשתכח תלה אווז בשיעור הזוז כמו שאמרו בחולין אווז בזוזא ריאה דידה בד' כוונתם בזה דאין לקנות האווז יותר משויה וזוזא ואווזא חושבן דדין כחושבן דדין והריאה אשר שם מקום שהקול יוצא ממנו שוה ארבע כי הוא מקום ומקור קול החכמה והפצפוץ כמ"ש ולזה אמר רב הונא בטיל זמרא שהוא קול האיסור כי הקול יהיה לאדם ללמוד החכמה וע"כ זכה לקול החכמה דקאי אווזא בזוזא והיפך רב חסדא זלזל בזה וקיים קול האיסור וע"כ נתייקר האווז יותר מכדי שוויה דאפילו בזוז לא משתכח ולזה לעתיד שתרבה הדעת והחכמה כי כולם ידעו דעת ה' מקטנם ועד גדולם וילכו במדבר כמו אבותינו להשיג שם במושכלות ואמר שיתן להם הש"י אווזים לאכול בהם דבר רוחני ושכלי ע"ש החכמה למי שזכה כמו שניתן לצדיקים השליו במדבר לאבותינו שהפליגו בו בפי"ה בשומנן דהוו כלפורתא ומותבינקלה בתגורא ותפח והוה מלא כו' ע"ש : נהרא דמשחא דחזא מתותייהו · הוא רמז לתענוג נפשי ורוחני כמו שאמרו בתענית דהראו לו לר"א בן פדת י"ג נהרי דמשחא כו' וה"נ נהרא דמשחא של אווז הוא רמז למושכלות ותענוג נפשי ואמר רבב"ח שהיה מן החכמים אית לי זכייה נמי בגווייכו ליהנות ולזכות מהרוחני ההוא : ואמר דחדא דלי לי כו' . ר"ל דהראו לו דאין הדבר תלוי בחכמה בלבד רק גם במעשה כמה שאמרו כי לא המדרש עיקר אלא המעשה העיקרים הם הידים והרגלים וע"כ חד דלי גדפא שאלה ידי במע"ט וחד דלי לי אטמא שאלה רגלי להלוך בדרך טובים כי אתא לקמיה דר"א אמר עתידים ישראל ליתן עליהם הדין · כמו שניבא יחזקאל ונשפטתי אתכם וגו' כי רבים מישראל שלא יזכו למעשים טובים והם הפושעים והמורדים שזכר והקב"ה ישפוט אותן על אכילתן האווזים לתאותן כמו ששפט את אבותינו בשליו אותן שאכלו אותו לשם תאוה יתירה וק"ל : ואתלוי בהדן ההוא טייעא כו' · הקושיא בכלל הענין לפי פשוטו למה לא נתגייר זה הטייעא אחר שראה כל המעשים וידע מהם כבר גם שהנראה רחוק שיטעה רבב"ח בזה שלא ראה הלילית גם קשה מ"מ לא הוה מסתגי ליה במה דשקיל מידי מינייהו וענין ספור שראה סיני בלורה זו ושמע קול כל ל' יום משה כו' גם מה שפירש רשב"ם שנשבעתי על הגלות הוא דחוק שלא מלינו שבועה על הגלות שיהיה לעולם ובהאי קרא אדרבה מפורש בהיפך שאמר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי וגו' כן נשבעתי מקצוף עליך וגו' הכותב

ההוא אווזי דשמטי גדפייהו משמנייהו מלכות אדום וישמעאל ועתידות לחזור לקרוא בשם ה' לימות המשיח בסופו הנשארים מהם ומפני שגלותנו מעכב תשובתם אנו עתידין ליתן עליהם את הדין :

עין יוסף

מה לן ליגע נפשינו בקושיות ובפרוקים בעמקות נגלה· טוב לן לאקורי נפשין ר"ל להשיב נפשינו בנסתר : נפק בת קלא ואמר לן לא תחותו להכא . לא תלכו לחכמת הקבלה אם לא מילאו כריסכם בנגלה כי לא דבר קל היא חכמת הנגלה : דנפלא ליה חלילא לבר נגרא הכא הא שבע שנין ולא מטיא לארעא· ר"ל שהת"ח נקראים בונים שעוסקים בבנין של עולם · ונקראים נגרים כמ"ש לית נגר ובר נגר דיפרקינ' ור"ל דנפלה ליה ספיקא וקושיא במילתא זה ז' שנין : ולא מטיא לארעא · שלא יכול להגיע על אמתת הענין : ולא משום דנפישי מיא · ר"ל רבוי הענין : אלא משום דרדיפי מיא . פי' אלא משום חריפות ועומק הענין · והענין רומז על יהושע כמ"ש בתמורה שאמר לו משה ליהושע בשעה שנפטר מן העולם כל הספיקות כו' ומסיק תשש כחו של יהושע ונשתכחו ממנו ג' מאות הלכות ונולדו לו ז' מאות ספיקות עד שבא עתניאל בן קנז והחזירם בפלפולו · ולכן צריך האדם להיות בקי בתחלה בש"ס ובפוסקים ואח"כ ילמוד חכמת האמת וזה וזה יתקיים בידו · וכדי שלא תקשי א"כ איך נוכל לבא למדרגה זו של האי ליפרא . ע"ז אמר רב אשי ההוא · ליפרא : זיז שדי הוא · פי' שזז וסר מן השדה ר"ל מכל גשמיות ותאוות העוה"ז מופרש ומובדל מבני אדם · ומסיים רב אשי : דכתיב וזיז שדי עמדי · פי' מי שזז מן הגשמיות הוא עמדי ראוי שישתמש בכבודי · כמו רבינו הקדוש האר"י ז"ל שבנה ביתו על נהר נילוס במקום טהור כמוזכר בספר כתבי שבחי האר"י ז"ל: נך זימנא חדא הוה קא אזלינן במדברא. פי' היינו מתבודדים במדבר לפרוש ולהתרחק מיישוב בני אדם לעסוק בתורה: ואיתלוי בהדן ההוא טייעא · פירש רשב"ם סוחר ישמעאל . ור"ל שזה הוא היצה"ר · והוא הסוחר הגדול המחזר בעיירות והולך סחור סחור לכל העולם ואין נמלט ממנס כדכתיב כי אדם אין צדיק בארץ וגו' ובני עליה הם מועטים . שמביא לכל אחד ואחד הסחורה האהוב לו יש בממון של איסור ויש בעריות ורובם ככולו בלשה"ר · וכן בכל עבירות פרטית מביא לכל אחד ואחד הסחורה שרוצה בה כמוזכר במדרש הנעלם פרשה וירא דף קי"א ע"ב עיין שם · וכינה אותו בשם

ענף יוסף

ולא מטיא עד לארעא כלומר שלא הגיע עד תכליתו . ולא משום דנפישי מיא כלומר לא משום שחכמתו מרובה אלא משום דרדיפי מיא . כלומר מי שיש לו שכל מתוכב ומעוקם ואם עוסקים עמו בדבר אחד הולך מעוקם ומדמין לאיזה דברים אחרים שאין דומין כלל רק הולך בעיקום ושיבוש ואי אפשר להגיע עמו עד תכליתו מחמת רדיפתו לדברי היתול ומשובש לכך ראוי ונכון שלא להשיב לאפיקורוס רק לילך בתומו (נחלת יעקב) אמר רב אשי ההוא זיז שדי . ר"ל שמזיז עצמו מדרך האמת :

המתורגמן . א) געפלאססען , פי' מזלו נחלי שמן .

יד יוסף

א מזה המאמר למדנו איך שיזכו הצדיקים והת"ח לעתיד בביאת מש"ח כשיתבודדו במדבר לתענוג נפשי ורוחני כמו שזכו ישראל במדבר כשיצאו ממצרים : ב מזה המאמר מבואר איך שהיצה"ר נכנע לצדיק ומסייע אותו· אבל אם הצדיק יסיר עיניו ממנו רגע אחד הוא מפילו· לכן צריך אפילו הצדיק להשגיח בכל רגע על היצה"ר שלא להטעיאו :

[א] גמרא נפק (ברת)בת קלא*):

חדושי גאונים

הזמן הדומה לגשר רעוע העשוי מעשוה העומד תדיר מוכן אל ההפסד כדוגג מפני כאש נהיותם תלוין בזמן כנודע מגדרם·ואח"כ סיפר שתחת דרכם על הארץ שאין משתמשי' בממונם שום תשמיש רותני כ"א תשמיש גשמי או לצורך החומר או ליזון ראות עיניו ובין כך ובין כך הוא מזון החומר זה"ש ונקט תרי כסי דחמרי בידיה ומריק מהאי להאי שהוא קופץ ומדלג מזן אל זן להשקות בכוס שבידו או לחומר זה או לזה דהיינו או למלאות רסן בטנו ושילוח תאותו או למלאות עיניו של אותו רשע. אך לא נטף לארעא אפילו טיפה אחת להוציאו על הצדקה שנמשלה לזורע בקרקע כמ"ש זרעו לכם לצדקה וגו' · ולא א שבשעת אדוה וביום טובה אינו זוכר ימי הרעה שזה אינו מן התימה כ"כ אע"פ שכבר אמר שלמה ביום טובה הי' בטוב וביוםרעה ראה מ"מ לא רבים יחכמו ולהיות שלמים בדבר לזכור ימי הרעה בימי השלוה אלא אפי' אותו היום יעלו שמים ירדו תהומות היס ר"ל שרוח סערה מנשב בעולם והוא רמז למקרי הזמן המנשבים בעולם כמ"ש יעלו שמים ירדו תהומות נפשם ברעה תתמוגג וביאר כאן שאפילו בימי הרעה

עלמא אינן עותנין אל לבם לשוב אע"פ שרואים כי רעה נגד פניהם היא מ"מ לא יטפו לארעא לעשות צדקה מממונם אע"פ שכבר הזהיר שלמה תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ ופירשו המפרשים ידוע שמקרא זה מדבר בצדקה · או יהיה אומרו ואותו היום יעלו שמים ירדו תהומות היה מדבר ביום המיתה שרוח בני האדם העולה היא למעלה ורוח הבהמה היורדת היא למטה ותהם דבריו לאמר שאפילו ביום המיתה לא יגתם האיש לידור נדר ממונו לצדקה או לתלמוד תורה כמו שאמרנו ולמדנו זה מפסוק לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו ושני מיני חומר שנזכרו כאן הם רמזי רמזי שנזכרו

(ע"י ה"ג)

ההוא טייעא דהוה שקיל עפרא ומורח ליה ואמר הא אורחא לדוכתא פלן והא אורחא לדוכתא פלן אמרינן ליה כמה מרחקינן ממיא ואמר לן הבו לי עפרא יהבינן ליה ואמר לן תמניא פרסי תנינן ויהבינן ליה אמר לן דמרחקינן תלתא פרסי אפכית ליה ולא יכילית ליה (ואמר רבה בר בר חנה) אמר לי (ההוא טייעא) אתא ואחוי לך מתי מדבר אזלי וחזיתינהו ודמו כמאן דמיבסמי [דף עד] וגנו אפרקיד והוה זקיפא בירכיה דחד מינייהו ועייל טייעא תותי

מתעכב משיח ויש נהן לער בעלי חיים לאותן אווזים מחמת שומנן: טייעא: סוחר ישמעאל: והפכינן: האי עפרא בהאי עפרא לנסותו אם יהיה בקי כל כך: אמר לי · ההוא טייעא תא ואחוי לך (וכו'): ה"ג אזלינן וחזיתינהו ודמו כמאן דמיבסמי·שהיו שוכבין בפנים להובות כשתויי יין:[גנו] אפרקידי פניהם למעלה שוכב"ש בלע"ז: ועייל טייעא תותי בירכיה כו' · כלומר ראיתי שטייעא היה הולך תחת בירכי המת רכוב על הגמל ורומחו בידו ולא נגע ביה בברכים וליכא לפרושי דגובה הברכים כשיעור שיכול טייעא ללכת תחת בירכי המת ורומחו בידו ולא יהיה נוגע בו דאי שיעורא קאמר ולאו חזא ממש מעשה הכי ה"ל למימר ועייל פרשא

תוספות

ודמו כמאן דמבסמי · משמע מכאן כמ"ד בחלק (ד' ק"י) מתי מדבר יש להם חלק לעולם הבא :

והתוס' בכך דועכשיו נשבעתי מי מיפר שכתבו ותימה דאמאי אין הקב"ה מיפר לעצמו כו' ודרשינן באפי נשבעתי וחוזרני בי אלמא שהוא מיפר לעצמו ואההיא קשה היאך מיפר לעצמו כו' עכ"ל אין מקום לתמיהתם דלא קאמר ובאפי נשבעתי וחוזרני אלא שמתחרט אני ושואל אני על נדרי להתירו וכן פירש"י בחגיגה אההיא דהיתר נדרים · גם עוד פרטי הדברים במאמר הזה הם תמוהים ואין להאריך בהם ויבואו בביאור הענין · והכוונה שאמר רבב"ח דאזלינן במדברא היינו בדרך התבודדות ואיתלוי לן ההוא טייעא לפי הנמשל הוא חכם בחכמת התורה ולפי המשל הוא חכם בחכמת הטבע כמו הטייעא ואמר דהוה שקיל ומורח כו'כי המעלה העליונ' בחכמה הנאמר במשיחנו הוא שנאמר בו והריחו בירא'ת ה' ולא למראה וגו' ואמרי' בפרק חלק דמורח ודאין דאינו בריח ממש אבל מעלה יתירה יהיה בו כאילו יבין הדברים בריח והוא שאמרו לפי שמעלות הדיינין בז' מדות שאמר יתרו למשה ולא מלא בהן רק ג' שהן לדיקים חכמים וידועים אמר שיתר על הז' מדות יהיה במשיח ה' מדה שמינית שהוא דמורח ודאין כמ"ש בו ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עלה וגבורה רוח דעת ויראת ה' והריחו בירא'ת ה' וגו' הוא מדה שמינית וסיים שם כי מלאה הארץ דעה כמים ליס מכסים וע"ז אמר כי זה החכם היה קרוב בחכמה למעלת משיח והוא שקיל עפרא דהיינו בן אדם שמעפר וחומר הוא קרוץ והיה מורח בו מה טבעו וכענין שאמרו גם בשאר חכמים תהי ליה בקנקניה שדימה הגוף כחומר הקנקן והתבמה במה שיש בו ואמר בתחלת לימודו עמנו כמה מרחקינן ממיא שהוא המעלה העליונה מדה הח' דמורח ודאין גבי משיח כמו שכתוב בענינו כמים ליס מכסים : ואמר ח' פרסי · ע"ש ח' המדרגות שמרוחק האדם בתחלת למודו עד שיבא למדרגה עליונה שהוא דמורח ודאין : ואמר תנינן · בסדרי משנה ובתלמוד ויהבי ליה לתהות שוב בקנקניתו א"ל דמרחקין השתא רק ג' פרסי · דהיינו ג' מדרגות שאמרנו כי כבר הגענו לה' מהם ע"י הלימוד : ואמר אפבית ליה · מלשון הפוך בה כו' שהפכתי בתורה ללמוד לפניו ולא יכילת ליה · לבא למדרגתו או שאמר אפכית ליה הענין שלא יבין בדברי היטב ולא יכילת ליה כי גם בזה היה דן בריח : וא"ל אחוי לך מתי מדבר כו' · הוא ע"פ מ"ש בפ' חלק מרגלים אין להם חלק לעוה"ב שנאמר וימותו בעוה"ז במגפה לעוה"ב דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב שנאמר אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי דברי ר"ע רבי אלעזר אומר הם באים לעוה"ב שנאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח וגו' אלא מה אני מקיים אשר נשבעתי באפי וגו' נשבעתי וחוזרני בי ואמר רבב"ח א"ר יוחן שבקיה ר"ע לחסידותיה שנאמר וזכרתי לך חסד נעוריך וגו' והנה בזה אפשר דההוא טייעא משל לר' יוחנן רבו ובשיטתיה אמר לכולם ואחוי לך מתי מדבר כדעת ר"י דשבקיה ר"ע לחסידותיה שחשב הכתוב כל מעשיהם עד מעשה מרגלים שהיה בשנה השנית ליציאת מצרים שאינו רק מעשה ולימוד נערים שעדיין לא עמדו על דעת רבן אז שלא למדו בתורה כ"א שנה אחת וא"א לעמוד על דעת רבן עד מ' שנה ולזה אמר ג"כ דדמו במעשיהם אז כמאן דמבסמי · דהיינו כאנוסים וכשיכורים שאינם נידונים על מעשיהם כדאמרינן בפ' הדר יכולני לפטור כו' וכן אמר דגנו כישן שהוא אנוס במעשיו ופטור אם הזיק ואמר בכל זה אפרקיד שהיו פניהם למעלה שכל מעשיהם אף כשחטאו ולא עמדו בו' הכותב

א ב ז ה המאמר מבואר מעלת דור המדבר ושיש להם חלק לעולם הבא דלא כר"ע שאמר בפרק חלק שדור המדבר אין להם חלק לעולם הבא :

חדושי גאונים

שנזכר במאמרו של חוני המעגל וביאור שניהם א' כי שני הידיעות הנפסדות האילו חלום א' הוא כי האיש אשר הלך כל ימיו חשכים לקמץ בממונו הוא קשי הסהרים מדרכו אפי' ביום המות כי ככר ילד רמכי רמכי והרגל נעשה בו טבע שלא לעשות טוב בממונו כי אם לשתי מיני חומר אילו כאמור זהו שמסיים שם ואמר ושמעי מלכותא וקטלינן ר"ל אחרי שאפילו ביום רעה לא ינחם מרעתו ושמע במלכותא דרקיע וקטלוהו דומה ממש לפסוק ויקרא ה' ביום ההוא למספד וגו' והנה הרוג בקר ושחוט צאן ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון · או אם ידבר יעלו שמים ביום המיתה אז יהיה מאמר עד דשמעיה ביה מלכות וקטלינן כפשוטו ממש שעד יום המות ועד בכלל לא ינחם להוציא ממונו על איזו דבר רוחני באופן שסכרו יהיה גנוז לו ולא לאחרים כי אם את הכל יניח ביד זולתו והוא יצא מן העולם ערום מכל כי בגפו יבא ובגפו יצא וכל עומת שבא ערום כן ילך · וזה"ש בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים כי באמת כל שבעים שנה של גלות בבל היו ישינים תרדימת הזמן לפיכך לא היו ישראל ראוין לגאולה עד אשר קמו משנת תרדמתם ככה אילו הא נ ש י ם העוזבים לאחרים חיל וחומה אשר בנה ואשר נטע הם הישני' תרדמת הזמן לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו :

(עוללות אפרים)

זימנא חדא הוה אזלינא במדברא וחזינן הנהו אווזי דמשמטי להו גדפייהו כו' · והכוונה לפי הנראה כי פעם אחת היה פונה מחשבתו

עובדא דטייעא דמורח ארעא דבר טבעי הוא ואעפ"כ יש בו משל כי השם אורחותיו זוכה ומקבל פני שכינה: **ענין** מתי מדבר דזקיפא ברכיה

ענף יוסף

נו אזלי וחזיתינהו ודמו כמאן דמיבסמי כו' . עי' מ"ש בעץ . עוד י"ל כי לכאורה קשה דמלינו במלאכי מעלה חטא עד שנאמר באיוב הן במלאכיו ישים תהלה וכנתנה

עץ יוסף

סוחר ישמעאל לפי שמלינו בישמעאל פעם אחד נאמר בו על פני כל אחיו ישכון · ופעם אחד נאמר על פני כל אחיו נפל · כמו כן הוא השטן הוא היצר הרע פעם אחד הוא נוצח את האדם ולפעמים האדם מנצח אותו הוא נופל : **דהוה** שקיל עפרא · דהיינו בן אדם שמעפר וחומר הוא קרוץ : **ומורח** ליה . מה טבעו ר"ל שתהי ליה בקנקניה : **ואמר הא** אורחא לדוכתא פלן כו' · שכתב האלשיך על פסוק ויקחו להם איש שה לבית אבות · שאלו האדם בהתחיל היצה"ר להסכים לפתחו כעני ודל לא היה נותן לו יד לעולם היה תחתיו ואדרבה יהיה לו מעיר לעזור לעבוד את ה' בשני הלבבות הם שני היצרים . וזהו שאמר הא אורחא לדוכתא פלן לג"ע · והא אורחא לדוכתא פלן לגיהנם : **אמרינן** ליה כמה מרחקינן ממיא · ר"ל ממדת אברהם שמדתו מדת החסד ומדת המים כדאיתא בזוה"ק פרשה וירא דף ק"ב · ושאלו זה מפני שאחז"ל אין לך דור שלא יהיה בו שלשים לדיקים כאברהם אבינו ע"ה · ע"ז השיב להם הבו לי עפרא · להריח ולתהי על קנקנכם · **יהבינן** ליה : **ואמר** לן תמניא פרסי · הכוונה על מה דאיתא במתניתין סוף מסכת סוטה · וז"ל ר"פ בן יאיר אומר זריזות מביאה לידי נקיות ונקיות מביאה לידי טהרה · וטהרה מביאה לידי פרישות ופרישות מביאה לידי קדושה · וקדושה מביאה לידי ענוה . וענוה מביאה לידי יראת חטא . ויראת חטא מביאה לידי חסידות · ובהיות שהיה תחלת פרישותם מעסקי העוה"ז לדקו דבריו באמרו דמרחקי ממיא תמניא פרסי · פי' שמונה מעלות . ואחר שהתחלנו להתנהג בקדושה רבה : **תנינן** ויהבינן ליה . למורח לן כמה מרוחקים ממיא : **אמר** לן דמרחקינן תלתא פרסי · פירוש שלשה מעלות שכשהגיע האדם למדת הפרישות עדיין הוא רחוק שלשה מעלות למדת חסידות כנ"ל : **אפבית** ליה · כשהפכנו מעט את עלמנו מלפרש בדרכי החסידות : **ולא יכלית** ליה · ולא יכולנו לעמוד כנגדו שנהפך לנו להיות אחריתו מגון להשתרר עלינו · וכמו שאחז"ל אל תאמין בעצמך עד יום מותך ועיין מ"ש האלשיך על המשנה הוי רץ כלבי כו' (גבולת בנימן) וע"ש באריכות : **אמר** לי ההוא טייעא . אליהו : **תא** ואחוי לך · מעלת מתי מדבר . שהיו כולם לדיקים ונביאים : **אזלי** וחזיתנהו ודמו כמאן דמיבסמי · ויבואר ע"פ מאי דאיתא בב"ר פרשה חיי שרה כתיב עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון כל מתן שכרן של לדיקים מתוקן להם לעוה"ב ומראה להם הקב"ה עד שהם בעוה"ז מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם בעוה"ב ונפשם שבעה והם ישנים כו' · וכתב האלשיך וז"ל כי הנה אין ספק כי בלאת נפש הלדיק לא יבלר מהליב לנפש מלד עלמה ונפשו עליו תאבל באמור אוי לי כי אפסיד מלסגל מלות ומע"ט להתעגג בדשן נפשי עד בלי די . וגם בשרו עליו תאבל באמור אוי לי כי אני עניתי מאד ביסורים ועבוד את ה' ועתה הנפש תעלה לאכול מפריי ואני לקברות אובל למקום עפר רמה ותולעה · על כן למען העלות ארוכת שניהם · מה הוא יתברך עושה · מראה להם מתן שכרן טרם לאת הנפש מהגוף באופן שבאמלעות הנפש אשר בו עדיין אז גם הגוף קונה שפע מאותה האורה של מתן שכר . כי שבעה בעריבות האור התענוגי . באופן שבאותו הערבות הראיה הנפש תשבע ובלתי מאירה על מה שלא תסגל עוד מלות · וגם החומר לא ירקב בקבר רק ישאר כישן ע"כ · וז"ש כאן ודמו כמאן דמבסמי פירש מחמת עריבות הראיה הנ"ל שראו קודם מותן הם שוכבים ופניהם להובים כישנים משתיית היין הרקח ייגה של תורה שמתו מתוך לדברי תורה · ונהפך הוא אותם שמתים על ידי מלאך המות שמאותן שלש טפות שבחרבו אחז"ל ממנו פניו מוריקות וממנו מסריח · והללו היו פניהם להובים כמאן למבסמי ושלדן קיימת ולא שלט בהן רמה ותולעה · זהו ראיה גדולה שלא שלט בם מה"מ · רק מיתתם היתה כעין מיתת נשיקה ממש · הרי ראה בחוש שנתקבלה תשובתם ויש להם חלק לעולם הבא (גבולת בנימן) ועיין בענף : **וגנו** אפרקיד · פניהם כלפי מעלה מבלי סור לשום לד ונטיה כלל וכלל רק כל עיניהם היה בחכמת התורה שקבלו מלפני ה' : **והוה** זקיפיה בירכיה דחד מינייהו · רלה לומר ראה כמה לדקת הדור אחד היה שזקף ירך ר"ל שחטא בזנות ע"ד דאמרו בסוטה היא פשטה לו ירכה לפיכך ירכה נופלת : **ועייל** טייעא · ר"ל אליהו שהוא פנחס: **תותיה** בירכיה ·

בירכיה כי רכיב גמלא וזקיפא רומחיה ולא נגע ביה פסקי חדא קרנא דתכלתא דחד מינייהו ולא הוה מסתגי לן אמר לי דילמא שקלת מידי מינייהו אהדריה דגמירי דמאן דשקיל מידי מינייהו לא מסתגי ליה אזלי אהדרתיהו והדר מסתגי לן כי אתאי לקמיה דרבנן אמרו לי כל אבא חמרא וכל בר בר חנה סיכסא למאי הלכתא [עבדית הכי למידע] אי כבית שמאי איבעי לך למימני חוטין אי כבית הלל איבעי לך למימני חוליות:

רשב"ם

תותי בירכיה כו' א"כ ועייל גברא: שקלי חדא קרנא . כנף הטלית להביאו לחכמים ללמוד ממנו דין ציצית אי כב"ש אי כב"ה כדלקמן: ולא הוה קא מסתגי לן · בהמות שהיינו רוכבין לא היו יכולין להלך: כל אבא חמרא . רבב"ח הייני ר' אבא בר בר חנה וכמו כן רבינא כמו רב אבינא · חמרא כלומר שוטה כחמור: סיכסא · שוטה כדאמרינן בסנהדרין (דף ק') עבדקן סכסן: למאי הלכתא · פסקה ליה משום דבעי למחזי אי הלכה כב"ש דפליגי במס' מנחות (דף מ"א) דת"ר כמה חוטים הוא נותן ב"ש אומרים ד' וב"ה אומרים ג' [וכמה תהא משולשת וכו']: איבעי לך למימני חוטין וחוליות · מקמי דתהדריה ותיתי ותימא לן: חוליות ג' חוטין גדיל

מהרש"א

נסיונות לפני הש"י לא היה שם כפירה אבל פניהם היה למעלה כההוא דפ' ראוהו ב"ד וראה אותו וחי אם ישראל מסתכלין כלפי מעלה כו' וכלפי שאמרו עוד שם עדת קרח אינם עתידים לעלות שנאמר ותכס עליהם הארץ בעוה"ז ויאבדו מתוך הקהל לעוה"ב דברי ר"ע ר"א אומר עליהם אומר כו' וגזה לא פסק ר"י רבו דהלכה כר"א כמו שפסק בדור המדבר ומסתמא הלכה כר"ע דאין להם חלק לעוה"ב ובקרח גופיה אמר ר"י גם כן שם דקרח לא מן הבלועים ולא מןהשרופים היה כו' שהוא סובר שאף שעדתו אין להם חלק לעוה"ב כר"ע קרח גופיה מכלל דור המדבר היה ויש לו חלק לעוה"ב אבל הטעה אותו הנבואה שראה בו שלשלת יוחסין שמואל וכ"ד משמרות מתנבאים ברוה"ק משא"כ עדתו שלא עשו רק מלד הקנאה וחשבו העושר לאוצר של אדם כדעת המינים וכמ"ש ויקנאו למשה במחנה לאהרן וגו' שחשבו שקרח יותר גדול בעושר וראוי למעלה יותר מהם והוא כמו הדור הזה בעוה"ר שרואים למנות עליהן רבנין בשביל עושר וממון שראו בהן ועל ב' דעתם אלו הרעות אמר הכתוב ולא יהיה כקרח וכעדתו וגו' שלא יהיה כקרח שבא לבקש מעלה לו מלד הייחוס גם לא כעדתו שבאו לבקש המעלה מלד העושר כאשר דבר ה' ביד משה לו ר"ל למשה גופיה נאמר כן שלא רצה בבני משה להמנות ראשים תחת משה אף שהיו מלד הייחוס והעושר בני משה תורה וגדולה במקום אחד אבל חפץ הוא ית' ב"ה ביהושע וע"ז אמר דקרח גופיה יש לו חלק לעוה"ב דחזא במעלתו דזקיפא בירכא כרעא דאבוה כו' · דהיינו זרעו של קרח דמקרי הזרע ירך וכרעא דאבוה דר"ל דהיו זקופין במעלתן ומדרגתן וכמ"ש במגילה ממאתים לופים שעומדים ברומו של עולם מלד מעלות יחס שלהן ואמר בדרך משל שהוא חכסהוה מעייל תותיה ברכיה דהיינו תחת מעלת ומדרגת זרעו כל הייחוסים שנאמרו בתורה שמלינו שלשלת יוחסין בבני יעקב כמו שכתוב ויהיו בני יעקב שנים עשר וגו' מאז שפרשו עלמן מאבי אמן לבן שהוא לד פסול שלהן וכתיב שם וישא יעקב בניו על הגמלים כשהלך ליפרד מאבי אמן לבן ובאו ליחסם שם במקרא בפרשת וישלח וכן מלינו שלשלת יוחסין בפינחס שיחסו עד אהרן ע"י מעשה זקיפת הרומח ואמר בד"מ אף שתעלה יחוס של פינחס במעלת הרומח בזקיפה ותשימהו על הגמל דהיינו במה שכבר נתייחס בבני יעקב כשנפרדו מאבי אמן עדיין לא יגיעו לשלשלת יוחסין דבני קרח שאילו בני יעקב היה להן פסול אבי אמן לבן וכן פינחס אבי אמו שפיטס כו' אבל אלו עד כל הדורות לא נפסק מהן שלשלת היחוס וזה היה טעותו של קרח: פסקי חד קרנא כו' · לפי שקרח היה לובש טלית כולה תכלת והיה פוטרו מלילית וע"כ כשראה רבב"ח ומלא באחד מהם טלית שכולה תכלת חשב שהוא קרח ולטובתו היה פוסק לו חד קרנא דהיינו חד כנף דהוה ליה בגד בת ג' כנפים ופטור מלילית אבל אם לא יפסוק לו הכנף יעמוד לעתיד בטלית של ד' כנפים והרי הינה מלויילת כהלכתה לפי האמת לדעת מרע"ה דבעי ביה כמי חוט של תכלת וא"ל ההוא טייעא והחכם דלמא אין זה קרח דשקלת מחד מנייהו ושמא הוא אחד מעדתו שהיו גם כן לבושים תכלת ואותם אין להם חלק לעוה"ב: ודשקל מידי מינייהו לא מסתגי ליה כו'· והוא מטעם שבהם נתקיים אשר נשבעתי וגו' דהיינו לפי פשוטו שלא יבאו לא"י שעליהם לא נתחרט על שבועתן ובגדיה' כגופן שהרי בגדיהם נתגדלו במדבר כחומט הזה שהסבב כגופו: ואמר למאי הילכתא · שהם לא הבינו דעת רבב"ח: ואמרו אי לממני חוטין · דודאי קרח לא היה פוטר טליתו רק מתכלת דמלבן ודאי לא

הכותב

דחד מינייהו וכו' . בא לומר כי לא כהתה עינם והיו דומים כאדום מיין ואע"פ שהם יושבים בהר והם עוברים בעמק כשיעור שהטייעא עובר רוכב גמל וחניתו בידו ולא היה משיג לארכובתם עם כל זה היה נראה מראה פניהם אדום כל כך וכ"ש אם היו עומדים בקרוב ובשוה להם:

הרי"ף

איבעי לך למימני חוטין והחוליות. כתב רשב"ם מקמי דתהדר ותיתי. כוונת רשב"ם לפרש דלא הוכיחו על שמתחלה התך את הכנף ולא מנה החוטין לפי שהוא עשה בחכמה להראות לעיני החכמים ולא יהיו סומכים על פיו אבל הוכיחוהו שכיון שראה שלא עלתה בידו להביא הכנף והוכרח להחזירו לפחות היה לו למנותם שהוא מאי דאפשר ליה למעבד:

עין יוסף

ר"ל שקידש השם בעת כי רכב· זמרי: אגמלא · ר"ל כשבעל את כזבי אשר בשר חמורים בשרה: וזקיפא ברומחא · ר"ל שדקר לשניהם ברומח והגביהן למעלה ברומחו כדאיתא במדרש: ולא נגע ביה . שום אדם מישראל בפנחס · אף שהיה זמרי נשיא שבט מישראל . וכדאיתא דישראל נתחייבו כליה על שלא מיחו בשטים אכן מאחר שלא מיחו ג"כ בפנחס ראה הקב"ה שכך מנהגם לזה השיב חמה · ואם כן מוכח שהיו כשרים ואין להקב"ה ליקח מהם חלק עולם הבא (ספר רפדוני בתפוחים):

ענף יוסף

תוקף לרב אמנון אמר הנה יום הדין לפקוד על לבא מרום בדין . וכן אמרו בגמרא כמה פעמים דמתי' בשתין פולסא דנורא . ואם יש עונש על כרחך יש חטא . וקשה כיון שאין ילה"ר ביניהם מנין החטא . אך התירון בזה כי החטא בשני אופנים . החטא המורגל כמו חמדה ותאוה להבלי עולם וכדומה שהוא הכל מילה"ר . אמנם יש אופן אחר והוא להיות כל חשקם ותכלית שלימותם להשיג ולראות מראות אלהים ומקום כבודו . ויש להם מדרגה מזמן לזמן · ואם הם ממהרים לרוב עולם תשוקת העלול להעילה שלא להביט ולעלות מהר יותר כפי המדרגה הראויים להם בזמן ולאט לאט זהו אלה עון ובזו מקבלים עונשם וזהו חטא נדב ואביהוא שהרסו לעלות אל ה' יותר מהראוי ובקרבתם לפני ה' וימותו . וזהו שאז"ל שתויי יין היו שהכוונה שהרבו להשיג ולהבין ולהסתכל כפי חלקם המגיע . והרי זה כמו ששותה יין יותר מכפי המדה שלרב חום ישכב וירדם ופוגם בעצמו . ואלו שתה לאט לאט היה לו לעזר וסעד בבריאות ובהשכל וחמרא וריחנא פקחין . וכן הדבר בקבלת שפעת השגת אלהים אין לעלות מהר מהר כי אז ישתה וישכר וירדם . ולכן אמרו עליהם במגילה שתויי יין נכנסו (ובזה ניחא מה דאיתא במדרש משלי ובפדר"א שכל המועדים יהיו בטלים לעתיד חוץ מיום הכפורים . והקשו המפרשים כיון שאז יבוטל היצה"ר ומלאה הארץ דעה את ה' א"כ לא יחטאו ולמה צריך יוה"כ . אבל לפי הנ"ל ניחא שילטרך יוה"כ על חטא זה שיהיו ממהרים להשיג יותר מן הראוי לפי מדרגתו) ומזה תבין חטא דור המדבר כי כל פגם שלהם היה בזה כי היו כולם זכאי קשוט . ואמרו בזוהר שלא יהא כלהלה דא עד דרא דמשיחא · והלא היו כולם נביאים כי ראו כבוד ה' בים ובמ"ת ובאהל מועד . רק כל פגמה ג"כ בחטא מלאכים הנ"ל שהרבו להשיג יותר מכפי הראוי להם לזמן . ומ"ב מסעות היה הכל מ"ב מדרגות כאשר חיבר בעל ברית מנוחה כל ספרו על זה הענין כי כל מסע ומסע מדריגה עליונה למאד והיה מסעיהם ע"פ ה' · אבל הם הרסו לעלות ויעפילו לעלות ההרה וכו' . ועי' ברית מנוחה בקברות התאוה שפי' ששם התאוו למראות אלהים ורב השפעת עד שלתאוה נפסק נשמתם כמו נדב ואביהוא בקרבתם לפני ה' ושם נקברו ולכן אל תחשבו כי אבותינו דור המדבר אוכלי להם שמים ושותי מי בארו של מרים וכבוד ה' עליהם חופה הוה חוטאים בחטא גשמי ללכת אחרי הבל כאנשים ערכנו . וזהו מאמר רבה בר בר חנה שאמר שראו למתי מדבר והם לא פנו עורף לה' ללכת בתר עניני עולם הזה הפונים מעם ה' . כי אם כל עניניהם כלפי מעלה ומגמתם לראות כבוד ה' אכלו ולא ישבעו מטעם עליון · וזהו דהוי גני פרקדן פניהם כלפי מעלה . וכל ענינם דהרבו לשתות יין קודם זמנו . לכך אמר דגני כמאן דמבסמי ונתפתו ביינם ופניהם לשוכים לרב אור עליון . (יערות דבש חלק א' דרוש ד'):

מכם שאוכם לעלמא דאתי ונחלק בינינו לעוה"ב כיששכר וזבולון · חדא דלי לי גדפא כו' רמזו לו שאין הדבר כמו שחשבת שאתו רקים מכל מלוה שהרי אנו מחזיקין במלות המילה ותפילין · זס"ש חדא דלי לי גדפא רמז לתפילין וראיה שנמשלו לכנפי יונה מאלישע בעל כנפים · חדא דלי לי אטמא הירך רמז למילה שבמקום הירך ולספרים דגרסי אית לי בגווייכו חלקא לעלמא כו' ר"ל אית לנו בכם אנשים רשומים נותלי שעוה"ב הראו לו שלשה אותיות אלו שבת מילה ותפילין ששם יסוד האמונה ורמזו לו שבקיום שורש האילן יש תקוה גם לענפים שיחזרו לקדמותן כך התורה עץ חיים היא ובקיום שרשם ויסודם יש תקוה גם לשאר המלות אע"פ שרקים נעדרים מהם לפי שעה עד מהרה ישובו אל ה' ויש שכם א' לעבוד את ה' זס"ש חדא דלי לי גדפא רמז לתפילין כאמור ורמז לשבת שביתת כלי המלאכה דהיינו ידיהם · והעטמא הייני אמילה כאמור · אמר רבי אלעזר עתידין ישראל ליתן עליהם את הדין על שלא הוכיחום והיו מחזירין אותן למוטב: ובדרך אחר נוכל לפרשו והוא שהמשיל החכמים לאווזי כי הם הספך התרנגולים שהספותים נמשלו בהם כי כל תרנגול כחוש על בטנו כי הוא מתיירא מתחתיו והאווזים הם בהפך זה לפיכך בטנם שמן וגבם כחוש והוא משל

חדושי גאונים

מלמודו אל עסקי העולם דרך המדבר וקניני האדמה ותזה הנאו איגשי דדמיאן לקאקי חיוואזרי דלי הדעת ושמני הבשר ונכסים וכבוד עד שרפו ידיהם לעסקי נפשם לערופם וערדתם אחרי ממונם · עוד ראה כי לא נשאר בידם טובם אבל שהכל נמשדוויזא מהם דרך נחלה וירושה לבאים תחתם ולזה היתה שאלתו היתכן לקחת במן מדרכם להזות בנועם ה' לעולם הבא · והאחד מהם הרים הכנף לאורות איך נשמטו ממנו כלי המעשה בעקר מלאכתו לשבת שמנוכיתו והשני הרי' רגלו להורות לו הנתל היורד תחתיו וללמד כי לא נשאר בידו מאומה מכל עמלו והרי הם עדים נאמנים על שתי החסרונות אשר עליהם נאמר ולא ממדבר הרים וכאשר הלין דברי הידתו לפני ר' אלעזר א"ל עתידין ישראל לתת עליהם את הדין · (עקידה): עוד נוכל לפרש שרבב"ח ראה בעין שכלו בכתות הפחותים שהמשילו לאווזי ע"ד קאקאי חיורי מבלתי גלימא דאינשי · דשמיטן גדפייהו משמייהו ע"ד וישמן ישורון ויבעט ור"ל שמרוב שמנם ותענוגיהם היו ערומים מכל מלוה כאווזא ערומה זו מכל נולה זס"ש דשמיטי גדפייהו רמז למלבוש לדקה שהיו ערומים מהם וכסיבת שמנייהו וקא נגדי נתלי משחא מתותייהו ר"ל אף ע"פ שהיו ערומים מכל מלוה היו מלאים כל טוב בהללחת העוה"ז זס"ש נתלי משחא כד"א וטובל בשמן רגלו · ואמינא להו אית לי מנייכו חולקא לעלמא דאתי ר"ל שאחר שאתם רקים מכל מלוה מאין זכיתם לכל הכבוד הזה אם לא שאתם מחזיקים לפחות ידי אחרים שיעסקו בתורה ומלוה לפיכך אית לי מנייכו אם יהיה גם לי חלק

היה פוטרו משום דהיה הטלית כולה תכלת וא"כ בההוא חד קרנא של בגד תכלת של קרח לפי דעתו שהיה לו לבן הוה ליה לממני החוטין אם ג׳ של לבן כב"ה או ד׳ לבן כב"ש לפי׳ התוס׳ שם: תא אחוי לך טורא דסיני חזאי דהדרן ליה עקרבי כו׳ · הוא הרמז שהתורה הנתנה לנו בהר סיני אין לגרוע ואין להוסיף עליה וע"כ אמר הדרן ליה עקרבי שהם דברי חכמים שעושים משמרת לתורה שעקיצתן עקיצת עקרב וקיימי בשמירתן כי חמרי חיורתא כמו שאמרו בעירובין רוכבי אתונות לחורות אלו ת"ח שהולכים מעיר לעיר ועושים אותה כצהרים דהיינו שמעמידים אותה על בוריה והוא שמירת התורה: ואמר שמעתי ב"ק שאומרת אוי לי כי נשבעתי וכו׳ · היא השבועה בעלמה דקיימינן בה הכא בדור המדבר שלא יהי׳ להם חלק לעוה"ב שאמר אשר נשבעתי באפי דהיינו בכעס וחוזרני בי דהיינו חרטה ומי מפר לי דאף המתחרט צריך התרה ואין כאן מקום לקושיית התוס׳ לפ"ז: תא אחוי לך בלועי דקרח כו׳ · בפרק חלק מייתי לה אבני קרח לא מתו דמקום נתבלר להם בגיהנם וישבו שם ואמרו שירה וא"ל אחוי לך אותם דבמה נגלו והראה לו: תרי ביזעי כו׳ · בקוע נאמר על דבר עבירה כמו בקעה מלא וגדר כו׳ דהיינו שתי עבירות דהיינו שנתקנאו בכבוד משה ואהרן ולא במעשיהם הטובים כמ"ש ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה׳ לפי שמשה היה אהלו של תורה מחוץ למחנה כמפורש בפרשת כי תשא ושם היה תמיד ואהרן היה דר בתוך המחנה ורדף שלום בין איש לרעהו ובין איש לאשתו ואמר על עדת קרח לא קנאו למשה בלמוד תורתו שמחוץ למחנה אבל קנאוהו במעלת כבודו כשבא למחנה שהיה חשוב מכולם ובהיפך באהרן לא קנאוהו על הטוב שעשה במחנה ישראל עשות שלום אבל קנאוהו על כבוד שמחוץ למחנה ישראל שהיה קדוש ה׳ במחנה שכינה לעבוד עבודת ה׳ שע"כ חלקו על הכהונה · ואמר שע"י זה קא מפיק קוטרא׳ שעלה חרון אף ה׳ בהם אבל הם שקלי גבבא ומשייה כו׳ · הוא הרמז שע"י התורה שנמשלה למים ושהרהרו תשובה בלבם שנאמר שפכי לבך כמים וגו׳ לא שלט בהם אש של גיהנם כמו שלא שלט האש בגבבא הסרויה במים ועומד למעלה ברומח כן נשארו הם שם הכותב

נז שם (ואמר רבה בר בר חנה) אמר לי (ההוא טייעא) אתא אחוי לך טורא דסיני אזלי וחזאי דהדרן ליה עקרבי וקיימן כי חמרי חיורתי שמעתי בת קול שאומרת אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי מפר לי כי אתאי לקמייהו דרבנן אמרו לי כל אבא חמרא וכל בר בר חנה סיכסא הוה לך למימר מופר לך (מופר לך) (ורבב"ח) [והוא] סבר דלמא משבועתא דמבול קאמר ורבנן אם כן אוי לי למה:

נח שם (ואמר רבה בר בר חנה) אמר לי (ההוא טייעא) תא אחוי לך בלועי דקרח (אזלי) וחזאי תרי ביזעי דהוה נפיק מינייהו קוטרא (שקל) [שקלי] גבבא דעמרא (ומשייה) [ואמשינה] במיא (ואנחיה) [ודעציתה] ברישא דרומחא ועייליה התם וכי אפיק הוה איחרך איחרוכי אמר לי אצית מאי שמעת ושמעית דהוו אמרין משה ותורתו אמת והן בדאין אמר לי כל ל׳ יומי מהדרא להו גיהנם להכא כבשר בקלחת ואמרי הבי משה ותורתו אמת והן בדאין:

קרי (ליה) חוליא במסכת מנחות: שנשבעתי. מן הגלות כדכתיב קראי טובא בנביאים: והוא· רבב"ח סבר דלמא משבועתא דמבול · דכתי׳ (ישעי׳ נ"ד) אשר נשבעתי מעבור מי נח אותה שבועה היה רוצה להפר ויחריב את העולם במבול ולפיכך לא רצה להפר: ורבנן · דקרו ליה סיכסא אמרי א"כ לא הוה אמר אוי לי אלא משום דבכל לרתם לו לר: ביזעי · בקעים דכתיב (במדבר ט"ז) ותבקע האדמה וגו׳: קוטרא · עשן: שקל גבבא דעמרא · לקח גיזת למר ושראה במים: איחרוך איחרוכי · הנהו גבבי ואע"פ ששרויין במים: אצית · הסכת ושמע: שמעית דקאמרי. שהרי ירדו חיים שאולה: כל ל׳ יומי · כל ר"ח: כבשר בקלחת·

אוי לי שנשבעתי ומי מיפר לי. פירוש שאילו חזרו ישראל בתשובה היתה שבועת זמן הגלות מותרת שלא נשבע אלא אם יהיו ישראל חייבים: היה לך לומר לו מופר לך יכלומר יהר"מ שתפר שבועתך להחזירנו בתשובה: כל שלשים ימים מהדרא להו גיהנם וכו׳. פי׳ כי בכל סוף שלשים ימים הם נדונים בגיהנם:

עיון יעקב

והזאי לי דהדרי עקרבי וקיימי כי חמרי חורתי שמעתי בת קול וכו׳. אפשר להסמיך שני ענינים אלו ע"ד דאיתא בילקוט ראובני פ׳ יתרו בשם עמק המלך וז"ל מקדושת הר סיני משך משה כוונתו לטהר המדבר מקום נחש שרף ועקרב להחליש כל כח הטומאה אבל בעון העגל משכו שם בני הקליפות שור וחמור ומאחר שלא זכינו לתקן אותו במדבר מחויבים אנו לתקן בעונות בגלות וזה"ה ויאשא ידו להם להפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות עכ"ל ע"ש וא"כ שפיר קאמר כיון דחזאי שלא נתקן ע"י סיני הנחשים ועקרבים והוצרך ע"י כן לשבע לזרותם בארצות ע"כ שמעתי בת קול וכו׳: כל שלשים יום מהדר ליה גיהנם להכא. פרש"י כל ר"ח כמי הרב מוסר"ש דרשן דק"ק פראג אמר דלכך אמרו כן כל ר"ח לפי שקרח חלק לומר שיהיה הרבה כהנים גדולים כל ר"ן איש כדאיתא במדרשים אך אי אמרינן אי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד א"כ שלא כדין חלק קרח וכל ר"ח שמביא הקב"ה הקרבן על שמיעט את הירח לפי שאמרה הלבנה דבר הגון כדאיתא בפרק אלו טריפות שאי אפשר לשני מלכים להשתמש בכתר אחד א"כ משה אמת ותורתו אמת [ול"נ] דלכך פרש"י כל ר"ח דס"ל כמ"ש תוספות פ׳ אלו מגלחין דבר"ח אין לומר צידוק הדין רק דרך הליכה וקרח שלידק הדין כד מסדר הגיהנם להכי פרש"י שהיה בר"ח ועוד

עיון יוסף

נז כי חמרא חיורתא · עי׳ מ"ש מהרש"א גם י"ל הכוונה ע"ד דאיתא במסכת חולין דף ד׳ אמר יהושע בן לוי למה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות · דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה · והא קחזינא דחיי·אימא וחיית כו׳ נמלא מי שמוכה מחמורים הנ"ל אין לו רפואה למכתו כך מי שמוכה מת"ח אין לו רפואה כמו שאמרו כל מקום שנתנו חכמים בו עיניהם או מיתה או עוני · ולכן נקראו חמרא חיורתא: שמעתי בת קול שאומר אוי שנשבעתי· לבא ישראל לגלות כדכתיב כמה קראי בנביאים: ועכשיו שנשבעתי מי מפר לי · נקט לשון הפרה ולא נקט לשון התרה אע"ג דקי"ל דבעל בלשון הפרה וחכם בלשון התרה · יש לומר דהוא יתברך שמו לגבי לדיק וחכם כביכול כאשה לגבי בעלה דמיא · דלהכי נקרא משה רבינו וכמה נביאים איש האלהים · לפי שהוא יתברך גוזר גזירה והלדיק מבטלה בזכותו ותפלתו · וכמו אשה שהבעל מפר נדריה ודבריה · וכן דרשו חז"ל מושל באדם לדיק מושל יראת אלהים מי מושל בי לדיק · וגבי אשה נמי כתיב והוא ימשול בך·ולכך קאמר דהוה ליה למימר מופר לך (תורת חיים):

נח משה אמת ותורתו אמת · כלומר שאין להרהר בדבריו אף אם לא יבינהו שכל אנוש · כנודע משאלתם בית מלא ספרים מהו שחייב במזוזה · טלית

יד יוסף

א מזה שמאמר תרלה מעלת התורה ומעלת תלמידי חכמים: ב סנהדרין דף ק"י ע"א רבה ותנחומא סדר קרח · מזה שמאמר תרלה גודל העונש של מי שכופר בתורת משה ע"ה:

חדושי גאונים

משל על כת הלדיקים שהם יראים תמיד פן יהיו נעדרים מן ההללחה הרוחנית העליונות· והפחותים יראים מהעדר הגלחות העוה"ז אשר מן הארץ מולאם לפיכךהמשיל השלמי׳ לאווזות · וז"ש במס׳ ברכות הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנא׳ חכמות בחוץ תרונה וק"ל ואמר שראה אותם במדבר כי מדרכם להיות מתבודד במדברות כי יראו כי אזלת ידם ואין בהם כח להשיב רבים מעון כמו שעשה אליהו ושלימים וכן רבים וכמ"ש מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי כי כלם מנאפים וגו׳ · וז"ש דשמיטי גדפייהו היינו כי אזלת יד כחם למחות בהם מפני ויבמן יפורון ויבעט וזה"ש מבמנייהו ר"ל משומן אנשי הדור כאמור ואף עפ"כ החכמים עוסקים בתורם במדברות והם כר"ש בן יוחאי וסיעתו וזה"ש וקא נגדי נחלא דמבחא מתותייהו ע"ד שנאמר יפולו מעייטותיך חולה וכן ברחובות פלגי מים וכבר ידעת שהתורה נמשלה לשמן בכמה מקומות · ואמינא אית לי עמכם חלקא בעלמא דאתי ר"ל יהי חלקי עמכם · חדא דלי לי גדפא לומר שלעתיד קווי ה׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים לומר שרמה קרנם בה׳ ויחזרו לאיתנם והדא דלי לי אטמא סיכך לומר שיזכו לעוה"ב בזכות התורה שלומדין בסתר עמידין ליתן הדין כו׳ על שלערו התכמים וק"ל: (עוללות אפרים): תא אחוי לך בגועי דקרח כו׳ · ר"ל שהראה לו שבני קרח לא מתו עדיין כי בכל דור ודור נמלאו בני גילו אנשי מחלוקת ובעלי קנאה ורודפים אחר הכבוד זהו שהראה לו תרי בזעי כי שני מדות אלו הקנאה והכבוד בוקעים בקיעות בעם ה׳ וגורם שתמיד הם מחולקים ואינן בהגודה אחת ואפי׳ השלימים שבנו נכשלים בשני מדות אלו זהו שהראה לו קוטרא דנפק מבינייהו הוא אש המחלוקת וענן הפורענות. שקל גבבא דעמרא כו׳ רמז שאפי׳ השלם שבינינו הנמשל לצמר נקי מכל חטא ומשוי במיא מלחלוחית מי התורה והמלוה. וכשהוא נכנס בשני בקיעים אלו הוא נכווה ומתרך כי כולם נכשלים בשני מדות אלו ולא עוד אלא שמודים בעלמם שמשה אמת כו׳ והם בדאים כי כן טבע המריבה שאפי׳ מי שיודע שלא בלדק ידבר מ"מ טבע הנלחון מביאו לידי זה שחולק על כל פנים על האמת וק"ל (עוללות אפרים):

אהבת איתן

שמעתי ב"ק שאומרת אוי לי שנשבעתי (פי׳ רשב"ם מן הגלות) כו׳ היה לך לומר מופר לך · ודע שכתבו התוס׳ בבכורות (ריש דף ל"ז) דכאן הוי שייך לשון התרה דשייך גבי חכם אלא דנקט ליישנא דקרא והוא דחוק. ועוד קשה על אגדה זו מה שהקשה המשנה למלך בפ"ז דנדרים מהא דאי׳ בירושלמי הנודר הנאה מבני העיר אסור לשאול לחכם שבה · ולפ"ז לא היה יכול רבה להתיר שבועה זו מפני שהיה נוגע בדבר. ועוד תקשה המ"ל בפ"ו דשבועות דאיך היה יכול רבה להתיר השבועה הא קי"ל דצריך לפרט הנדר והסכימו הראשונים דאם לא פרט אף בדיעבד לא עשה ולא כלום ואינו מותר · וגם׳ קרבן נתנאל בפ"ד דגיטין הקשה זה מדנפשיה. ונראה בהיתר כל הג׳ קושיות הנ"ל ע"פ מ"ש בס׳ תו"ח אהא דרבה במעשין דלאו מתורת התרת חכם נגעו בו אלא מתורת הפרת בעל לאשתו נגע בו דהקב"ה לגבי לדיק הוא כאשה לגבי בעלה דלכן נקרא הלדיק איש האלהים והוא מבטל גזירת הקב"ה ומש"ה היה יכול רבה להתיר בלא פתח ותרטה עכ"ד. וכוון בזה לייבש קושיית ה׳ אליה רבה כאן ובסה"ת פ׳ יתרו · ומצאתי און לזה במדרש שוחר טוב בפסוק תפלה למשה איש האלהים וז"ל למה נקרא איש האלהים מה איש אם מבקש להפר נדרי אשתו מפר ואם מבקש לקיום מקיים שנאמר אישה יקימנו ואישה יפירנו כך כביכול משה אומר להקב"ה קומה ה׳ שובה ה׳ ע"כ · וכם׳ ברכת שמואל כתב דזה לא היה רק קודם מיתת משה ולא משמע כן מדברי הס"ס · ולפ"ז נסתלק מה שהקשה המ"ל שם בס׳ נדרים אהא דאמרו גבי ויחל משה מלמד שהפר לו נדרו ויאמר נוגע בדבר היה ולפ"ד שירושלמי לא היה יכול להתיר ולפ"ד המדרש שזכרתי לק"מ דמשה היה הפרתו מדין הפרת בעל לאשתו וכי קאמר בירושלמי שנוגע בדבר אינו

כתורן וכנס במקום גבוה ולא שלט בהם אש של גיהנם רק שהיו אחרוכי כמ"ש ביהושע בן יהוצדק כהן גדול · ואמר ששמע מכת דתן ואבירם שנשתיירו שם חיים שאמרו משה שנתקנאו בו בכבודו אמת הוא שראוי לכבוד הזה ובתורתו שלא נתקנאו בו הוא אמת כו' · ואמר שכן הוא בכל ר"ח אפשר לפי שהם אמרו כי כל העדה כולם קדושים ראנס ורואי מכל י"ב שבטים מכל אחד להיות כהן גדול בחודש אחד שיהיה מקריב כל אחד בחדשו כעין הנציבים בימי שלמה ודעתם לכהונה לי"ב שבטים כנגד י"ב מזלות אבל הש"י ב"ה בחר לו כהן אחד כי הוא אחד אמתי : אחוי לך היכי דנשקי ארעא כו' · הכוונה בו ע"ד הכתוב חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו וכשיטת ר"י רבו שאמר בסוף מסכת שבת [א] דאין מזל לישראל וכתבו התוס' שם ואף דאמר רבא במ"ק [ב] בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא מ"מ ע"י זכות גדול משתנה כו' ע"ש וכדאמרינן פ' מי שהחשיך [ג] גבי אברהם מאי דעתך דקאי צדק במערב אוקמיה ליה במזרח דכתיב מי העיר ממזרח צדק שהיה הקב"ה מזלו על ידי מעשים טובים שלו כפרש"י שם ועיין בעיקרים מ"ד פ"ד וע"ז אמר קרא חסד הבא לאדם מןהשמים ואמת שעושה אדם בארץ נפגשו וצדק שהוא מזל צדק בשמים ושלום שעושה אדם בארץ נשקו שנתחברו ונדבקו ע"י מע"ט ופי' הדבר אמת מארץ וגו' ע"י שאמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף לטוב דהיינו מזל הטוב גם ה'יתן הטוב אף שהמזל אינו מורה כן ע"י הזכות המזל משתנה וארצתתן יבולה הם המזונות שתלוים במזל וע"ז אמר אחוי לך היכי דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי דהיינו כמ"ש שעל ידי זכות שבארץ ינשק הרקיע למזל שבו שישתנה ע"י מע"ע ותפלה דרחמי כמ"ש ואמר רבב"ח גם אני שהיה דרכי לילך למרחוק במדברות וימים להשיג מזונותי ואמרתי שלא אעשה עוד כן ושקלתי לסלתאי . שהוא רמז למזונות בכ"מ ואנחתיה ג"כ בכוותא דרקיע · דהיינו בחלון הרקיע שמשם יבואו מזוני בריוח ע"י התפלה שאפשר שישתנה מזלי לטוב אדמצלינא שעשיתי כן · ולא אשכחתיה למזונותי בריוח · אמינא ליה איכא גנבי הכא · שגנבו מה שנתנו לי מן השמים או שרמז שגנבו וטרפו לתפלתי שלא עלתה לשמים שהרי לא נעשתה לי בקשתי וא"ל האי גלגלא דרקיע הוא · דמזל הרקיע הוא מעכב עד דהדר ממערב למזרח שישתנה לטובה כמו באברהם ועדיין לא הגיע זמן השינוי · נטר עד למחר · עד שישתנה בריבוי זכיות ותפלה ומשכחת לה שישתנה מזלך לטוב וק"ל : חזינן ההוא כוורא דאפקי רישיה וכו' · נאמר על מזל אדר דאפיק רישיה ממיא שהוא סוף ימי הגשמים הכותב

שמהפכין אותה כדי שתתבשל : היכי דנשקי ארעא ורקיעא · מקום גבוה היה שם שנושקין יחד זה לזה ולאו היינו סוף העולם דהא מהלך (העולם) חמש מאות שנה הוי וא"י אמצעיתו של עולם הוא דכתיב (יחזקאל ל"ח) יושבי על טבור הארץ והיינו מקומו של רבב"ח : סילתאי · סל לחם שלי : דהדר . חוזר כדאמרינן בפסחים (ד' צ"ד) גלגל חוזר ומזלות קבועים : (ונפוץ · ושפך) :

גמ׳ שם (ואמר רבה בר בר חנה) אמר לי (ההוא טייעא)[א]תא ואחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי (אזלי וחזאי דעביד כוי כוי[א]) שקליתא לסלתאי ואנחתה בכוותא[ב] דרקיע אדמצלינא בעיתה ולא אשכחיתה (אמרי) [אמינא] ליה איכא גנבי הכא אמר לי [האי] גלגלא דרקיעא הוא דהדר נטר עד למחר כי השתא [הכא] ומשכחת לה :

ס שם רבי יוחנן משתעי [ג]זימנא חדא הוה קאזלינן בספינתא וחזינא ההוא כוורא דאפיק רישיה (ממא) [מימא] ודמיא עיניה כתרי סיהרי[ג] ונפוץ מיא

היכא דנשקי ארעא ורקיעא · כתוב הוא בספרים החיצונים כי הרמז מלך [אלכסנדריא] עשה בצורת כל הגלגלים וצבא השמים להראות לעולם מהלכם ותנועותיהם ועלייתם וירידתם והיאך חוזרין לזמנם למחזור שלהם וזה המקום הראה לו . וכן כתב הרמב"ם ז"ל באגרת אחד :

עיון יעקב

נ"ל לתרץ ע"ד דאיתא במדרש ובירושלמי דסנהדרין קרח עמד ועשה טליתות שכולו תכלת א"ל חייבת בציצית א"ל חייב בית מלא ספרים חייבת במזוזה א"ל חייב וכו' פרחה בכולו מהו א"ל טהור באותה שעה אמר אין תורה מן השמים ולא משה נביא הרי שעיקר מחלוקת של קרח היה כיון שמצות התורה אינם על דרך השכל והסברא והטעם כי ה' בחכמה יסד הכל ובתבונה לכך חלק ואמר אין תורה מן השמים ואפשר דזה כוונת המדרש לפי קצת נוסחאות מה ראה קרח לחלוק פ' פרה אדומה ראה שג"כ אין לה טעם שמטהר טמאים ומטמא טהורים אכן לפי קצת נוסחאות איתא אלמלא היה יודע קרח פ' פרה אדומה לא היה נחלק שמשם כתיב זאת חקת התורה חקה חקקתי גזירה גזרתי אין לך רשות להרהר אחרים א"כ גם בציצית ובמזוזה ובנגעים יש לומר כן שאין להרהר אחריהם ומכת הלבנה שמיעטה הקב"ה אף שאמרה דבר הגון נ"ל ג"כ שאין להם רשות להרהר אחר חקות של הקב"ה (כי השמש והלבנה נקראים חקה כדאיתא בירמיה סימן ל"א נותן שמש לאור יומם חקת ירח וכוכבים לאור לילה וכן הוא בילקוט ריש פ' בחקותי ע"ש) לכך נענשה וא"כ לכך בכל ר"ח שאז הלבנה תחלת המולד בקטנותה מאד ואף שאמרה דבר הגון הייתי מטעם שאין לך רשות להרהר אחריה לכך אמר משה אמת ותורתו אמת :

היכא דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי . פרשב"ם ולאו היינו סוף עולם דהא מהלך העולם חמש מאות שנה וא"י אמציעותו של עולם והייט מקומו של רבה ב"ב חנה ואפשר

עץ יוסף

שכולה תכלת מהו שחייב בציצית · וכאשר הסיבם משה חייב התחילו ללעוג מלך קוצר שכלם · אבל אח"כ כשירדו חיים שאולה אמרו משה אמת ותורתו אמת וכן בדאין שהודו שאין להרהר בדבריו אף אם לא יבינהו שכל אנוש וכמו שאמרו בב"ר פ"א כי לא דבר רק הוא מכם·אם רק הוא·מכם הוא·רצונם שיש לכל מצוה טעם מתוק לנפש · אבל לקוצר השגתנו לא נשיגם · כאשר לא ישיג העטלף אור השמש · והוא לחולשת כחו וחושו · לא לחסרון אור השמש :

גמ׳ אמר לי ההוא טייעא · הוא היצה"ר · כי היצר נקרא סוחר דאסחר לגופא בזיכין בישין כמ"ש בזוהר · והוא מסיתו לפרוש מד"ת מפאת שמראה לאדם טוב העולם ומנוחה · והאדם בהשקפה ראשונה לא יאבה שמוע אליו בזכרו יפה שעה אחת קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז· אף הוא היצר ישוב אמריו לו הלא אמרו חז"ל גדול הנהנה מיגיע כפו יותר מירא שמים ואז תזכה לשתי שולחנות של עוה"ז ועוה"ב · וזה אמרו תא אחוי לך היכי דנשקי ארעא ורקיע אהדדי · פי' תא קום מן עסק התורה ואחוי לך מקום שתזכה לשניהם הנה · וזה היכא דנשקא ארעא ורקיע אהדדי ר"ל שתזכה לשתי שולחנות · הלכתי ופרשתי מן התורה ושמעתי לעצתו · וז"ש אזלית . פי' הלכתי אחר עצתו : וחזאי · פי' וראיתי כי לא לאדם דרכו · לא לכל אדם מועיל יגיע כפו בעולם הזה כמ"ש לא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר · ונראה זאת לעין כי לא ביד האדם להתעשר ולא לשבוע מיגיע כפו רק ה' נותן לחם לכל בשר כמ"ש דלתי שמים פתח וגו' · וכן יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך · וכן אנחנו מתפללים שערי שמים פתח ואוצרך הטוב לנו תפתח כי חלונות יש ברקיע שמשם הקב"ה מקבל תפלות ישראל ומשם משפיע להם מזונות בכל יום וזה אומרו וחזאי דעביד כוי כוי שקליתא לסלתאי ואנחתי בכוותא דרקיע · פירוש שהתפללתי לה' שיתן לי מזונותי : אדמצלינא בעיתא ולא אשכחיתא · פי' אע"פ שהתפללתי מ"מ לא היה לי די מחסורי : אמינא ליה איכא גנבי הכא · היינו כי מזונות האדם הולך דרך כל העולמות ובכל עולם הוא נידון אם ראוי לזה ולפעמים לרדהילוכו בסיבת חטאיו קליפת נוגה גונבת השפע· וניתן לאחר : אמר לי האי גלגלא דרקיע הוא להדר · כי בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא אלא במזלא וגלגל הוא החוזר בעולם · ע"כ לא תשמע לעצתו של היצה"ר לבטל מהתורה ושכר מעשיך נשמר עד למחר· וזהו נטר למחר הכא· פי' המתן עד שתבא לכאן : ומשכחת לה · ותמצא כל שכרך מוכן (הגר"א וגם בביאורי הגר"א על משלי י"ב) :

ס זימנא חדא הוה קא אזלינן בספינתא כו' · יבואר ע"פ מה דאיתא במסכת סנהדרין דף י"ב וז"ל ת"ר אין מעברין את השנה לפני ראש השנה כו' אבל מפני הדחק מעברין אחר ר"ה מיד אעפ"כ אין מעברין אלא אדר · ויש לומר דרבי יוחנן דהכא טעמא אתא לאשמועינן מה ראו על ככה לעבר דווקא חדש אדר ולא חדש זולתו · ועל זה פתח ואמר זימנא חדא הוה אזלינן בספינתא פי' שהיה משוטט בשכל הזך וקל כמו ספינה שהיא קלה על פני המים : וחזינן ההוא כוורא · הידוע דהיינו על מזל חדש אדר שהוא מזל דגים (וכן כתב המהרש"א) והיה קשה לן מפני מה זכה מזל זה להיות שולט בשני חדשים·ולא מזל זולתו מי"ב מזלות· וזה אמרו וחזינן ההוא כוורא הידוע דהיינו מזל דגים : דאפיק רישיה ממיא· פי' שהיה מרים ראש על כל שאר המזלות וזכה לנשיאת ראש להיות שולט בשני חדשים וזהו דקאמר ודמיא עיניה כתרי סיהרי · פירוש שעיני השגחתו וממשלתו הוא בתרי סיהרי בשני חדשים שחידושה של לבנה הוא בכל חדש זה היה קשה לו וגמר אומר אכן נודע הדבר איזה זכות גרמה לו : ונפוץ מיא

יד יוסף

א מזה המאמר תראה איך שלא יפרוש אדם מהתורה ולא ישמע לעצת היצר הרע : ב ממאמר זה תראה מעלת התורה :

חדושי גאונים

תא ואחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיע אהדדי אזלי וחזאי דעביד כוי כוי כו' · ועל מאמר זה ישתומם כל משכיל איך הגיע לאותו מקום הלא הוא מהלך ת"ק שנה ועוד איך לא נשרף מהבלא . על כן לבי אומר שבמאמר זה בא הרמז בדרך נפלא איך שהאדם עיקר המציאות ועל ידו יתקשרו עליונים והתחתונים והנהגתו על פי ההשגחה והמערכה · וזה בשכבר ידוע שהעליוני' והתחתוני' הם שני הפכיים . אלו שכל פשוט. ואלו חומר פשוט · ולפי שכל הנמצאים היו צריכין לאיזו נמצא אמצעי המשותף משניהם ויש בו חלק משני קצוות אלו כדי לאחוז בכנפות שני קצוות אלו ולחברם ולצרפם ולקשרם על כן חייבה חכמתו ית' לברוא את האדם ונתן בו חלק מן העליונים דהיינו הנשמה וחלק מן התחתונים דהיינו החומר ובדרך זה הוא מקשר העליונים עם התחתונים והיה המשכן אחד וכבר ידוע שהיתוף זה מחייב שני דברים . האחד הוא שמצד היות האדם מורכב מחומר וצורה הוא נעשה בעל בחירה לבחור בטוב ולמאוס

אהבת איתן

אינו יכול להתיר דוקא גבי חכם אבל בעל ודאי מפר נוגע שהרי הוא מפר דברים שבינו לבינה. וכן א"ש הא דרבה בשמעתין דגם כן מתורת הפרת בעל נגעו בו כמ"ש בתו"ח· ונסתלקו שני הקושיות הראשונים· גם מה שהקשו מהא דצריך לפרוע הנדר א"ש לפ"ז דכי בעינן פריטה גבי התרת חכם אבל בעל מפר בלא פריטה וכמ"ש הש"ך ביו"ד סי' רל"ד ס"ק מ"ח · ובס' בית לוי בברכות ,זירך ,גבי משה היינו טעמא שהתיר אף שהיה נוגע

[א] מהרש"א ד"ה אחוי לך כו' מס' שבת (ד' קנ"ו): [ב] במ"ק (דכ"ח). [ג] פ' מי שהחשיך (דף קנ"ו) :

המתורגמן . א) פענסטער . ב) אין פענסטער . ג) מאנדען, פי' לבנות .

אבל דמיין עיניה כתרי סיהרי · כמו שטבע הלבנה להוסיף מים כן באדר נתוספו מים מהפשרת שלגים כדאמרינן באבוה דשמואל דעביד לבנתיה מקוואות ביומי ניסן מטעם זה · וז"ש שנפוץ בו מים כו' · כי בחדש ומזל טבת ושבט אשר לפניו נקרשו המים כקרח ולא נפוץ המים : וחזינן ההוא כוורא דאפיק כו' ואית ליה קרני כו' · גם זה בדרך שכתבנו לעיל על מזל אדר שהוא בסוף ימי גשמים ואית ליה קרני כו' ע"ש מעשיו כי בהם עמים ינגח בימי המן : וחקוק עליה אנא בריה קלה שבים · ע"ש שהוא סוף י"ב מזלות כולם · והוינא ג' מאות פרסה · ע"ש מהלך כל מזל ל' יום שהוא מהלך ג' מאות פרסי כשיעור מהלך אדם בכל יום י' פרסאות ואזלינא לפומיה כו' · שזנב מזל זה הולך לפומיה כו' ר"ל לפומיה דראש המזלות דהיינו מזל טלה וע"ש שדומה מזל אדר לדג קטן שהוא סוף המזלות דימה ראש המזלות לדג גדול שהוא לויתן ושניהם מזלות של הגאולה גם דימה כן על שם שסוף מזל דגים הוא מוסיף מים בעולם כמ"ש לעיל ואמר שמוסיף כל כך עד שהוא די לפומיה דלויתן כי גם בניסן שמתחילין ימי החמה נתוספו בו המים כדלעיל בההוא דאבוה דשמואל ודו"ק : חזינן האי קרטליתא כו' · כדמסיק שזאת הקרטליתא היה שכר טוב הגנוז לצדקת זו לע"ל לאשת ר' חנינא בן דוסא ליתן בו תכלת וע"כ הוה שדיא וגנוז בים ע"פ הכוונה דפ' גיד הנשה(*) תכלת דומה לים וים כו' וזכר שהיא זכתה לשכר של עוה"ב כזה ע"פ מ"ש בתענית שלא רצתה ליהנות משכר של עוה"ב בכך עובדא דיהבי ליה לר"ח בן דוסא חד כרעא מפתורא דדהבא ואמרה ליה כ"ע אפתורא דמשלם ואנן אפתורא דמחסר בעי רחמי ושקלוהו והוא ענין שאמר דבעי דנישמתיה לאטמא · לרמוז להם שזכתה לזה על שלא רצתה בעולם הזה משכר עולם הבא להיות חסר שם שלחן שלהם רגל א' אבל הם לא הבינו ברמז זה ושדא זיקא דחלא כו' עד דנפק בת קול והודיע להם דבר זה מפורש ואמר דעתידא דשדיא תכלתא כו' הוא המכון לצדיקים לעתיד לבא שיגיע השגתם עד כסא הכבוד כמ"ש תכלת דומה לים כמפורש פרק כסוי הדם עיין שם :

הכותב (*) נ"ל כסוי הדם דף פ"ע ע"א :

מתרתי (אוסייה) [זימיה] כתרי מברי דסורא · רב ספרא משתעי [א] זימנא חדא הוה קא אזלינא בספינתא וחזינן ההוא כוורא דאפיק רישיה (ממיא ואית) [מימא והוה] ליה קרני וחקיק עלייהו אנא בריה קלה שבים והוינא תלת מאה פרסי ואזלינא לפומיה דלויתן א"ר אשי ההוא עיזא דימא הוא דבחישא ואית לה קרני :

סא שם רבי (יונתן) [יוחנן] משתעי [ב] זימנא חדא הוה קאזלינן בספינתא וחזינן ההיא קרטליתא דהוו מקבעי בה אבנים טובות ומרגליות והדרי לה מיני דכוורי דמקרי (בירשא) [כרשא] נחית [שם ע"ב] בר אמוראי לאתויי ורגש ובעי דנשמטיה

אוסייה· נחיריו· [נ"א מתרתי זימי מיא והיינו נמי נחירי]:מברי דסורא· נהרות שבסוריא : בריה קלה · מבריות קטנות שבים: לפומיה דלויתן . שיאכלני היום: עיזא דימא· שכל מה שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה בשחיטת חולין (דף קכ"ז): דבחישא · חופרת בים בקרניה לבקש אחר מזונותיה : קרטליתא · ארגז : דמיקרא (בירשא)[כרשא] · כך שמו : בר אמוראי · אדם שיודע לשוט במים : בעא דנישמטיה לאטמא· שבקש

עובדא דכוורא דאפיק רישיה . קרוב הוא מאד לפשוטו וגם רמז הוא שראה איזה מלכות שהיה עתיד לעמוד וסופה נופלת ביד אדום כי לויתן הנזכר בכאן רמז הוא להם מפני שהיה מקובצת ממלכות ונלוו לאמונתם רוב האומות : **עובדא** דקרטליתא . משל לחכמה ושאינה נשגת אלא אחר

עץ יוסף

מתרתי אוסייה· פי' הם מים התורניים כמעין הנובע אחד שבחדש זה נולד משה רבינו ע"ה שקיבל את התורה מסיני ולמדה לכל ישראל · שנית דאיתא במס' שבת דף פ"ח ע"א שהדר קבלוה התורה בימי אחשורוש דכתיב קימו וקבלו היהודים קימו מה שקבלו כבר · נמצא כי זכות התורה שהיה בחדש זה גרמה לו לנשיאת ראש על כל י"ב מזלות · ומה שאמר מתרתי אוסייה ופי' רשב"ם מתרתי נחיריו אמר על תורה שבכתב ועל תורה שבע"פ · וכל העוסקים בה לשמה יזכו גם כן לנשיאת ראש במהרה בימינו (גבולת בנימן) : רב ספרא משתעי . סיבת חטא ירבעם בן נבט : זימנא חדא קא אזלינא בספינתא · פי' הייתי משוטט והולך ומעיין בחכמה את אשר נעשה תחת השמש ומה שהגיע אליהם בדורות הראשונים באומה ישראלית הנקרא ספינה ההולכת בים ע"ד הוי המון וגו' כהמות ימים יהמיון : וחזינא ההוא כוורא · פי' שר גדול שיש בידו כח לרדות העם ולשופטם דוגמת הדג הגדול הבולע את הקטן ממנו והוא ירבעם בן נבט שהיה שר אצל המלך שלמה : דאפיק רישיה ממיה· שמרד במלכות בית דוד הנקרא מי השילוח כמ"ש יען כי מאס העם הזה את מי השילוח ההולכים לאט · ותרגם יב"ע חלף דקץ עמא הדין במלכותא דבית דוד דמדבר להון בנייחא כמי השילוח כו' . שאחז"ל שהוכיח ברבים · ועוד שחלץ תפיליו בפניו ואח"כ בימי רחבעם בנו מלך על עשרת השבטים והוציא א"ע מכל וכל מתחת בית דוד : ואית ליה קרני · הוא לשון גאוה כמו אל תרימו למרום קרניכם ורמז לזה שאחז"ל גסות הרוח שהיה בירבעם טרדתו מן העולם · ומה הוא גאותו ואמר וחקיק עלייהו· כלומר מחמת גאותו היה חקוק בלבו כמ"ש ויאמר ירבעם בלבו וגו' שהיה חושש לשני דברים או לבזיון שלא היה רוצה לעמוד בעזרה במקום שרחבעם יושב· או למיתה אם ישב שם כדאיתא בפרק חלק · וזהו שאמר אנא בריה קלה שבים · כלומר מבוזה כמו ואקל בעיניה דשרה · וכבר הקדמתיך שהמלכות נקרא ימים ורוצה לומר שאם אעמוד שם הרי רחבעם מתכבד ואנכי אתבזה לעיני בני עמי לומר הא מלכא והא עבדא . ובאמת אני חשוב ממנו שמלוכה שלי גדולה משלו · וז"ש והוינא ש' פרסי · כלומר מדינות ממשלתי רמה היא מאד · ולשון שלש מאות הוא מורה על הפלגת הרבוי כמו שכתבו רש"י ורשב"ם גבי שלש מאות משאוי פרדות של קרח דאורחא דגמרא למנקט הכי ע"ש.ואמר ואזילנא לפומי' דלויתן· הוא כנגד חטא השני שאמר ואי יתיבנא מורד במלכות הואי וקטלו לי כפירוש המהרש"א וזה אומרו ואזילנא לפומי' דלויתן ר"ל או אני הולך שם לפיו של לויתן שהוא מלך יהודה שאכלני כלומר שימיתני אם אשב שם וא"כ בהכרח לא אמלט מאחד משתי אלה או בזיון או מיתה וגאוה זו טרדתו מן העולם : **אמר** רב אשי ההוא עיזי דימא הוה כו' · רמז על מרז"ל בפרק חלק אמר רבי יוחנן קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם . ומ"מ תלה הכתוב בירבעם פירש רש"י דבכמה מקומות כתב לא סר מכל חטאת ירבעם ולא כתיב אחאב אף על פי שהי' רשע ממנו מפני שהיה תחלה לקלקלה פרש"י שהיה מלך ראשון שהקדיח תבשילו ולזה כוון רב אשי ג"כ באומרו ההוא עיזא דימא הוה עיזא לשון העזה שהעיז לפני המקום ר"ל שהוא היה המקולקל שבמלכים שנקראו ימים כנודע שבו תלה הכתוב בכל מקום ושלא תקשה הרי אחאב היה רשע יותר ממנו כנ"ל · לזה בא הטעם **דבחישא** ואית לה קרני · ר"ל שע"י קרנים שהוא הגיאות שלו בהם חפר בור כלומר שהוא היה תחלה לקלקלה והוא הראשון שחפר בור להדיח את ישראל ולהפילם בשחת יפעל משא"כ אחאב מצא כבר הבור חפור לכן תלה הכתוב בו ולא באחאב (ספר דרכי נועם) :

סא רבי יונתן משתעי · סיפר : זימנא חדא הוה קאזלינא בספינתא · היינו משוטטים ומעיינין בחכמה : **וחזינא** ההוא קרטליתא דהיו מקבעי בה אבנים טובות ומרגליות · הקרטליתא הוא כינוי אל התורה הקדושה ע"ש שכל כללות ופרטות ודקדוקי מצות כלולים בה · הרי שהיא נדמית לארגז שבה גנוז כל יקר וכל הון . וקאמר דהוו מקבעי בה אבנים טובות ומרגליות הכוונה בזה למה דכתיב אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד : **והדרי** לה מיני דכוורי · כבר נודע שהתלמידי חכמים נקראים דגים כמשל דר"ע אל פפוס בן יהודה . ולפי שגם שאינם ת"ח נקראים דגים כמו שנאמר ותעשה אדם כדגי הים לכן נתן סימן דמקרי כרשא · וכן העיד בעל גבולות בנימין שמצא כן בכמה דפוסי ש"ס שכתוב כחשא בכ"ף ור"ל הם הת"ח שכחושים ודלים וכדלקמן ור"ל שהת"ח שהם עניים ודלים רצו ליהנות מהתורה דכתיב בה עושר וכבוד: **נחית** בר אמוראי לאתויי ורגיש · ונחית ת"ח אחד לשון אמורא שהיה יודע לשוט דהיינו שיודע להתפלל ולעשות פעולה בשמות התורה ורגיש בתפלתו ופעל ועשה (ע"ד שמצינו שתלמידי ר"ע רצו לפרוש מן התורה לצאת לסחורה מרוב עניות ודלות והלך לבקעה ואמר בקעה בקעה התמלא דינרין ונתמלא) : **ובעי** דנישמטיה לאטמיה·

א מאמר זה מראה לנו איך שצריך האדם להרחיק עצמו ממדת הגאוה : ב ממאמר הזה נמשך מוסר איך שלא יבטל אדם מן התורה הקדושה בשביל עושר וכבוד:

חדושי גאונים

ברע או כהפך זה כי העליונים הם שכל פשוט אין יודעין לעשות רע והתחתוני' בהפך זה ומצד הבחירה ראוי האדם לשכר ועונש כי העליונים או התחתוני' מצד היותם מוכרחים במעשיהם אינן ראוין לשכר ועונש כלל נמצא שמצד ההרכבה היא והבחירה פתח ה' למין האדם שני חלונות האחד לשכר ואחד לעונש·א' לשכר שנאמר אם לא אפתח לכם ארבות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די· ב' לעונש שנא' במבול וארבות השמים נפתחו· הדבר השני שהשיתוף מחייב זהו שאמר שיש בו חלק מהעליונים א"כ מן הראוי שלא יהיה למשפט המערכיי שום חלק לפעול בו כנודע מגדר העליוני' שהם למעלה מן המערכה ואין המערכה שולטת בהם כלל ולא יהיו כל מעשיו מסורים כי אם לה' אלהינו כאחד מצבא המרום במרום ומאחר שיש בו חלק מן התחתונים אם כן מן הראוי שיהיו כל מעשיו מסורים תחת ממשלת המערכה כנודע מגדר התחתונים כבהמות וחיתו ארץ· אך מאחר שנמצאו באדם שני חלקים אלו כאחד על כן בהכרח גם הנהגתו משותפת על פי שניהם דהיינו על פי ההשגחה ועל פי

אהבת איתן

משום דשבועת הקב"ה לא שייך להתיר על ידי פתח אלא בחרטה ובזה ס"ד אף שהוא נוגע כמו שמותר בקרובים שא"צ ישוב דעת: וע"פ האמור יש לייצב מה שהקשה הקו"ה בסנהדרין על אגדה זו דרבה דאמאי לא התירו ב"ד של מעלה להקב"ה מה שנשבע על הגלות כמו שמצינו שהתירו לו שבועת דור המדבר בפ' חלק ושבועת זרובבל בן שאלתיאל בפ' א' ד"מ · ומה שתירץ שם דס"ע שלא היו יכולין ב"ד של מעלה להתיר הקב"ה שבועת הגלות משום דליכא ביה פתח וע"י חרטה נמי אין להתירו דלא שייך לעקרו מעיקרו דודאי ניחא ליה יתברך שהגלה אותנו בין העובדי כוכבים לכפר עונותינו ואינו מתחרט אלא על אריכות הזמן עכ"ד · לא משמע הכי בסוכה (דף נ"ב) גבי הא דאמר ארבעה הקב"ה מתחרט עליהן שבראן וקחשיב גלות ודריש ליה מקרא שנאמר ועתה מה לי פה נאום ה' כי כי לוקח עמי חנם·משמע דמתחרט על תחילת לקיחתן ועל מה שברא הגלות כלל·אלא י"ל דהא שאין פמליא של מעלה יכולין להתיר להקב"ה שבועת הגלות הוא מטעם הירושל' הנ"ל שאין חכם יכול להתיר כשהוא נוגע בדבר והגאולה בודאי נוגע גם לפמליא ש"מ שהם עמנו בגלות כנודע מס' הזוהר משא"כ שבועת דור המדבר ודזרובבל שלא היה נוגע לפמליא ש"מ היו יכולין להתירו·וזה דלא כמ"ש היפ"ת בסוף מדרש שה"ש דנוחה לפמליא ש"מ במה שישראל הם בגלות ולא רצו להתיר להקב"ה שבועת הגלות משום דלא יקבע הקב"ה שכינתו בביהמ"ק וגם מחילת ישראל יגדל ויהיה לפנים ממחיצתם · אך לפ"ד הזוהר אין דבריו מוכרחין :

לתתוך ירכו: זריק ליה חלא · חומץ וברח מריחו (ליס): למישדייא ביהי להצניע בו: וחזינא ההוא אבן טבא. לתוך המים והדרא ליה תנינא · ה"ג אתא ההוא תנינא רגש וקא בעי למבלע לספינתא אתא [פושקנצא] עורב נקבה וקטעיה לרישיה דתנינא: איתהפיכו מיא והוו דמא · מרוב דם שהיה גדול הרבה: הדר קא בעי לטבועי לספינתא· אתא ההוא פושקנצא וקטליניהו ואזל בר אמוראי ושקלה לההיא אבן טבא ותלינהו להנהו ציפרי לנסות אם יחיו

לאטמיה (ודרא) [ושרא] זיקא דחלא ונחת נפק בת קלא ואמר [לן] מאי אית לכו בהדי קרטליתא דדביתהו דרבי חנינא בן דוסא דעתידא דשדיא תכלתא בה לצדיקי לעלמא דאתי · א רב יהודה הינדואה משתעי זימנא חדא הוה אזלינא בספינתא וחזינא ההוא אבן טבא (ד) [דהוה הדיר] ליה תנינא ונחת בר אמוראי לאתויה אתא תנינא קא (בלע לה) [בעי למיבלע] לספינתא אתא (ציפרא) [פושקנצא] פסקיה לרישיה אתהפיכו מיא והוו דמא אתא תנינא חבריה שקליה ותלייה (ואחייה) [וחיה] הדר אתא קא [בעי] בלעה לספינתא הדר אתא ציפרא פסקיה לרישיה שקלה להיא אבן טבא שדיוה לספינתא הוה הני ציפרי מליחי בהדן אותבינהו (בהדייהו)

וחזינן ההוא אבן טבא כו' · הביאור הנה אבותינו ראו בכל דור גם אנו מיום שעמדה מלכות הרשעה גזרו עלינו שלא יעסקו בתורה ובמצות כדאמרי' בברכות ובמגילה ובכמה דוכתין אבל הוא אלהינו יתברך ב"ה עזרנו בעלתו בסבות רחוקים ע"י מלכיות המתגרות בהם בכל דור ודור אשר ע"י זה יתבטל גזרתם הרעה וכההיא דקטיעא בר שלום דלא יכלת להו לכולהו והנה רבב"ח ראה מלכיות המתגרות זו בזו בכלל הם נחלקים לב' מחנות ואמונות עד ביאת גואלנו בב"ו והם מלכות הרשעה ומלכות ישמעאל · וע"ז אמר הוה אזלינן בספינה כו' הוא בגלות מלכות הרשעה כמ"ש לעיל וחזינא ההוא אבן טבא · שהוא רמז לתורה מפנינים היא יקרה וכל חפציך לא ישוו בה והדרא ליה תנינא שהוא מלכות הרשעה שהוא נחש הקדמוני שנקרא כן ע"ש אכזריותו עם אומה הישראלית כמ"ש לעיל בכוונת ההיא אקרוקתא כו' וי"ל דהדר לההוא אבן טבא התנין ועשה לו גדר שלא יגע לו בן ישראל ושלא יעסוק בתורה·ואמר נחית בר אמוראי · הם הת"ח שהם משיטים בים התורה: אתא תנינא וקא בעי למבלע ספינתא · שגזרו עלינו גזירות רעות על כל מי שיעסוק בתורה כדאיתא פרק הרואה בעובדא דר"ע · ואמר עד דאתא פושקנצא כו' · שהיא מלכות ישמעאל שנקרא ע"ש עורב נקבה כמ"ש ג"כ לעיל ופסקיה לרישיה במלחמות ההם כו' והוה דמא ע"י ש"ד שנעשה במלחמות ההם כו' או רמז על ש"ד שעשו האומות באומה הישראלית במלחמות בבעלי התורה כמפורש בשבט יהודה . ואמר · דאתא תנינא חבריה שקליה ותליא לה ואחיה כו' · הוא רמז למלכי חסד שיהי' בו כמו אנטונינוס וחביריו דשקל לההוא אבן טוב ותליא ליה כו' שמצינו בו שהוא גופיה עסק בתורה וזכה בו לחיי עוה"ב. ואמר הדר אתא תנין אחר שעמדה מלכות אחרת ממלכי הרשעה אתא קא בעי ליטבע לספינתא דהיינו שרצה שוב לגזור עלינו גזירות רעות·הדר אתא ההוא פושקנצא שהוא מלכות ישמעאל ופסקיה לרישיה דההוא תנין במלחמות ההם עד שנתבטל גזירתם הרעה עלינו ושקליה לההוא אבן טבא · כמו שראינו בכל דור על הרוב במלכי ישמעאל שהיו מלכי חסד נתנו הרשות לנו בכל מלכותם לכל אדם לקבל עול תורה ומצותיה · ואמר דהוה ציפרי מליחי בהדן כו' · הם

הכותב

הפרישות הגדול ושכרה לעוה"ב וכיו"ב עובדא דרב יהודה הנדואה: אבן טבא · היא חכמה ונחש מקיף אותה שלא יקרב אדם אליה עד שימית הנחש ויהפוך מימיו לדם ובשתולה בצוארו חיה ופעמים ישראל מתרשלים ממנה ולסוף ישובו אליה ויחיו:

עיון יעקב

דהלך שם בקפילת הארץ ולעולם בסוף עולם הוי קיימא: דשדיא תכלתא לצדיקים לעלמא דאתי . זה על כרחיך אתי' דלא כמ"ד מצות בטלות לעתיד לבא דאל"כ תכלת למאי מבעי

עץ יוסף

פי' לירכא כידוע ויגע בכף ירך יעקב באנשים העושין סמוכין לאורייתא ובעי לעקור את זאת ולעשות שיהיה לת"ח עושר וכבוד: זיקא דחלא · ר"ל הרשעים נדמו לחומץ ושדי הרשעים להשתנות מזלם ולהיות לצדיקים עושר כהדא בקעה מלאה דינרין: נפק ב"ק ואמר מאי אית לכו בהדי קרטליתא . ר"ל מה לכם בעושר וכבוד · וכדאיתא בתלמידי ר"ע שהתחילו התלמידים להיות בוררים הדינרין אמר להם חזו דינוכה לכם שהרכם בעלמא דאתי וחזרו והשליכו הדינרין ולא נטלו כלום וזהו שאמר הב"ק מה לכם בעושר וכבוד · וכדאיתא בילקוט משלי אמרה תורה לפני הקב"ה כתיב אורך ימים בימינה ובשמאולה עושר וכבוד מפני מה בני עניים (פי' למה אתה מסיב הכל לעוה"ב ולמה לא יקבלו קצת גם בעוה"ז) אמר לה להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא · וזהו שאמר הב"ק מה לך אצל הקרטליתא הנזכר שאתה סובר שהעושר והכבוד המיועד לה הוא בעוה"ז לא כן הוא רק על שכר הנפשיי וקחו לכם ראיה מאשת רבי חנינא בן דוסא שניתן לה מן השמים והחזירה כדי שלא יבא לבושת ולכלימה לעתיד לבא · ואם תקחו לא יהיה לכם כ"כ חלק בעלמא דאתי לכן אמרה הב"ק דעתידה לשדיא תכלתא לצדיקא לעלמא דאתי· תכלתא לשון תכלית שיהי' לצדיקי' לתכלית גדול אם לא יקחו בעוה"ז: זימנא חדא הוה אזלינן בספינתא · היינו משוטטים ומעיינין בחכמה: וחזינא ההוא אבן טבא דהדר ליה תנינא · פי' ההוא אבן טבא הוא ישראל כד"א והייתם לי סגולה ופרש"י כמו סגולת מלכים כלי יקר ואבנים טובות כו' · דהדר ליה תנינא הוא פרעה התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו שהיה כובש אותם תחת ידו בשעבוד קשה: ונחית בר אמוראי לאתויה · הוא אהרן שהלך אל פרעה בשליחותו של מקום להוציאם ממצרים שנאמר הוא יהיה לך לפה וגו' ולזה נקרא בר אמוראי מלשון אמירה כלומר בעל דברן כמ"ש ידעתי כי דבר ידבר הוא: אתא ההוא תנינא · זה פרעה שנתרגש נגדם ואמר מי ה': קא בעי בלע לספינתא · שהקשה עי"ז את השעבוד יותר על ישראל כמ"ש תכבד העבודה על האנשים· ורצה לבלוע הספינה כולה שהיא כל סטרא דקדושה בכללה שתהא כבושה תחת ידו לעולם כדאיתא בזוהר: אתא ציפרא · זה משה רבינו בעל ציפורה · ולפי הגירסא אתא פושקנצא ופי' רשב"ם עורב נקבה פי' ג"כ זה משה שבא מצד שהיה מבתיה בת פרעה: פסקיה לרישיה · כמה שאמר הכתוב אתה רצצת ראשי לויתן ופרש"י דקאי על פרעה שנקרא לויתן: אתהפיכו מיא והוו דמא· שהפך הנילום לדם ובזה לקה פרעה ועמו ועבודתם שעבדו ליאור: אתא תנינא חבריה· פי' שאח"כ בא מלכות אחרת ושעבדה בישראל · זה יניחנו וזה יקחנו בבל מדי מקדוני: שקליה ותלייה ליה ואחייה · שאותה אומה ששולטת בישראל באותו זמן היא מקבלת עיקר השפע שהיה ראוי לירד לישראל כידוע במדרשים ובזוהר וז"ש שקליה ותלייה ליה ואחייה כלומר שע"י אותה אומה ששעבדה בישראל וקבלה חיותה מהך תלתא קצת מאותו החיות של ישראל גם למצרים להחיות אותם . שכל זמן שאר אומות עדיין שולטים בישראל כל אחד בזמנו אף אותה אומה שנטרדה כבר ממלכותה יש לה מעט יניקה משאר האומות השליטים אז · אף שבפרטי היא נעשית אומה שפלה מאד:הדר קא בעא בלע לספינתא · ר"ל שנמשך חיותו כן ע"ד הנזכר עד עת קץ בביאת משיח בן יוסף שאז נאמר ואספתי כל הגוים לירושלים למלחמה שבכללם יהיה גם מצרים: הדר אתא ציפרא · וגירסת רשב"ם הדר אתא פושקנצא· וזה מלך המשיח שהוא גלגול משה כמשה עד כי יבא שילה גימטריא משה נדרש על משיח: פסקיה לרישיה · ורשב"ם גרס וקטליה · פי' אז המית לגמרי את התנין הגדול שהוא פרעה · שבפעם ראשונה בגאולת מצרים לא היתה בו מיתה ממש כי עדיין נשארה רק שהיתה שפלה · אבל בפעם האחרונה תהיה מיתה ממש כשתפול ביד המשיח · כדאי' במס' חולין שלש כוסות האמורים במצרים למה · אחת שהתה בימי משה ואחת בימי פרעה נכה · ואחת שעתידה ליפול בימי משיח: שקלה לההיא אבן טבא· וגירס' רשב"ם ואזל בר אמוראי ושקלית כו'·פי' אזל בר אמוראי הנזכר הוא אהרן הוא אליהו כי פינחס בן בנו של אהרן זה אליהו יהיה למשיח בן דוד לפה ולעזר בקיבוץ גליות שקליה לההיא אבן טבא הם ישראל: שדייה לספינתא · זה מרמז על קיבוץ גליות לא"י שנקראת ספינה · שכל הארצות שסביב א"י שיושבים בהם האומות נקראים ימים כדכתי' הוי המון וגו' כהמות ימים יהמיון ונמצא א"י בתוכם כספינה ההולכת בים: והוה ציפרי מליחי בהדן · הם הפסולים שנתחברו עמנו · וקראם ציפרי ע"ש צאתם מן הגליות שעליו נאמר נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים · ואמר מליחי ע"ש הכתוב בעזרא המדבר מפסולי משפחות אלה העולים מתל מלח וגו' ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם · ודרשו חז"ל אלו בני אדם שדומים מעשיהם למעשה סדום שנהפכה לתל מלח ופרש"י למעשה סדום שהיו מגלי עריות כו' והוו ממזרים לגבי ישראל: אותבינהו עלייהו· כלומר שנתחברו גם הם עם ישראל

יד יוסף

א במאמר הזה מרומז מגלות מצרים עד משיח צדקינו :

חדושי גאונים

המשפט אשר יאמרו מערכת הגלגלים . וכל הענין הלזה נרמז באר היטב במאמר זה אמר ליה ההוא טייעא תא ואחוי לך היכא דנשקי ארעא ורקיע הראה לו מקום חיבור ארץ לשמים ורצה בזה ליתן לו סיבה לדביקתם אע"פ שנראו הפכים רצה להודיע לו הדבר המצרפם ומקשרם . וחזאי דעבד כוי כוי הראה לו מין האדם בכללו כי הוא המקום המקשרם ומצד הקישור ההוא הראה לו כוי כוי דהיינו שני חלונות אלו ההשפעה לטובה וההשפעה לרעה כמתוייבת מצד השיתוף כאמור והוא הדבר הראשון המחוייב מתוך הקישור ההוא לפתוח שני ארבות אלו כאמור שקלתא לסילתאי ואנחתא בכוותא דרקיע רצה בזה שחשבתי שכל עניני האדם תלוין בהשגחתו ית' לבד ואין למערכה שום חלק בו זה שאמר שקלתא לסילתאי היינו מזונותי ואנחתא בכוותא כמ"ש משגיח מן החלונות וגו' כי מאחר שאני מושגח מסיבה ראשונה ית' א"כ אניח כל מזונותי בחלון ההשגחה אשר בתפלה והתחנונים ואלו מזונותי אסמוך על הנס מכל וכל . ואמר אדמצלינא בעיתיה ולא אשכחתיה ר"ל שודאי מדבר בתפלה ותפלה לעני כי יבקש על טרפו ולא אשכחתיה כי לא נתקבלה תפלתי על זה האופן כלל ומה שבקשתי לא מצאתי . אמרי ליה איכא גנבי הכא שאם אני מושגח מסיבה ראשונה יתברך מי הוא זה אשר קיפח פרנסתי שמא איכא גנבי אמר דרך תימה אמר לי גלגלא דרקיע הוא הורה לו הסיבה שאין הדבר תלוי בתפלה ותחנונים לבד כי אם גם בגלגלי דרקיע במשפט המערכת כמו שמצינו במעשה דרבי אלעזר

[עלייהו] שקלוה ופרחו [להו בהדיה] :
סב שם ת"ר מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע שהיו באין בספינה והיה ר' אליעזר ישן ור' יהושע נעור נזדעזע ר' יהושע ונינער ר' אליעזר א"ל מה זה יהושע מפני מה נזדעזעת א"ל מאור גדול ראיתי בים א"ל שמא עיניו של לויתן ראית דכתיב (איוב מא) עיניו כעפעפי שחר. אמר רב אשי אמר לי הונא בר נתן זימנא חדא הוה אזלינן במדברא והואי אטמא דבשרא[א] בהדן פתחנא ונקירנא ואנחנא אעישבי אדמייתינן ציבי חלם [אטמא] וטויניה· כי הדרן לבתר תריסר ירחי שתא חזינהו להנהו גומרי[ב] דהוו קא (מחממי) [מלחשי[ג]] כי אתאי לקמיה דאמימר אמר לי ההוא עישבא סמתרי הוה הנהו גומרי דריתמא הוו· (בראשית א) ויברא אלהים את התנינים הגדולים הכא תרגימו ארזילי דימא רבי יוחנן אמר זה לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון דכתיב (ישעיה כז) ביום ההוא יפקד ה' בחרבו הקשה וגו' (על לויתן וגו') :
סג שם א"ר יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם ואף לויתן [נחש בריח ולויתן נחש עקלתון] זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין[ד] זה לזה מחריבין (את) כל העולם [כולו] מה עשה הקב"ה סירס את הזכר והרג (את) הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (ישעיה כז) והרג את התנין אשר בים· ואף בהמות בהררי אלף זכר ונקבה בראם ואלמלא נזקקין

רשב"ם

וחיו ופרחו להו : בהדיה . בהדי ההיא אבן : נזדעזע . חרד חרדה : פתחנא ונקירנא· מיניה חלב וגיד הנשה : חלם · שנתחברה יחד כמתחלה: דסמתרי · עשב שמחבר כדאמרינן בהמקבל בב"מ (ד' ק"ז): ובאלו טרפות (דף נ"ד.) דעביד ליה סמתרי וחיי : דריתמא · רותם שאין גחליו כבין מהרה : ארזילא דימא· ראמים שבים : נחש בריח· [הוא] לויתן זכר וזקוף הוא כבריח : עקלתון · לויתן נקבה שמקיף את כל העולם : זכר ונקבה בראם · כדכתיב (ישעיה כ"ז) נחש בריח ונחש עקלתון : מחריבין את העולם · שיהו להן ולדות הרבה גדולים שמחריבין את העולם: סירס את הזכר · שלא יזקק לשאר דגים אי נמי דלא ליהוי ליה לער תאוה : שנאמר והרג את התנין · סיפיה דהאי קרא דיפקוד ה' בחרבו הקשה הוא ומדלא כתיב (יפקוד בחרבו והרג את התנין) [יהרוג וכתיב יפקוד] קא דריש הכי · והכי משמע ליה קרא יפקוד ה' בחרבו הקשה על לויתן נחש בריח לעתיד לבא כאשר עשה את לויתן נחש עקלתון שהרי הרג את התנין אשר בים משׁשת ימי בראשית : בהררי אלף · פסוק הוא בספר תהלים במזמור לאסף כי לי כל חיתו יער בהמות בהררי אלף

מהרש"א

שליפי השמד וליפרי הוא רמז לת"ח העוסקים ומפטפטין בתורה כמפורש לעיל בההיא דחזינן ההוא ליפרא כו' והוה כאילו כבר מתו בגלות ההוא המר והוה מליחי דר"ל שלא הסריחו לעבור על דת ועמדו בנסיון עד כי מהת"ח ההם אותביניהו · שלקחו להההוא אבן טבא שהיא התורה בהדן ופרחו בכמה גרושים שעברו עלינו בארצות מלכי הרשעה ובאו בארצות ישמעאל הטובים להיות לנו שם הצלה ותשועה מגזירות רעות ההם והאל יעזרנו במהרה בימינו א"ס : א"ל מאור גדול ראיתי · אמר מאור גדול ולא אמר אור גדול יש לפרש שרבי יהושע חשב כדעת חכמי האומות דאמרינן בפ' מי שהיה דביום חמה מהלכת למעלה מן הרקיע ובלילה למטה מן הרקיע ונראין דבריהם שביום מעיינות צוננות ובלילה רותחין והיה זה המעשה בלילה כדמשמע שהיה ר"א ישן והוא שא"ר יהושע החמה שהיא מאור הגדול ראיתי בים שהיא מהלכת תחת התהום בלילה ור"א א"ל לפי דעתו בפ' לא יחפור דהעולם דומה לאכסדרה כו' וכיון שהגיע חמה אצל קרן מערבית צפונית נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע והוא כדעת חכמי ישראל בפרק מי שהיה דבלילה עולה למעלה מן הרקיע ולזה א"ל ר"א שא"א לראות החמה בים אבל עיניו של לויתן ראית בים דכתיב ועיניו כעפעפי שחר וע"ש זיכוך בריאותו כעצם השמים לטוהר כי הוא יהיה מאכל ותענוג נפשיי לצדיקים לעוה"ב כדלקמן וק"ל : ההוא עיסבא סמתרי כו' · יש לפרש שנקרא כן שזה סם דבעי ליה לתרי לעשותו חד וק"ל : את התנינים כו' אורזילי דימא כו' . יראה לפי שכל מה שיש ביבשה יש בים כדאמרינן בחולין והמין היותר גדול הנזכר ביבשה הוא הראם כדלעיל יש לומר לנו שהניכר בים בבריאה ממין היותר גדול דהיינו תנינים הגדולים הוא ג"כ מין ראם ומה שפרט אותן התורה בבריאת רמש המים טפי מבריאת רמש האדמה שלא פרט בהן ראם י"ל שאלו במים יותר גדולים בהפלגה יותר מאותן ביבשה אף על גב שהפליגו ג"כ בהם הרבה לעיל בגדולתן ולמ"ד נמי שהם לויתן נחש כו' פרט בהן יותר בבריאה לפי שהן תענוג ומאכיל נפשיי לצדיקים לעתיד ומה שלא פרט ג"כ ברמש האדמה בהמות בהררי אלף ה"נ לפי שאינן גדולים כ"כ בהפלגה כמו הלויתן שמקיף כל העולם וק"ל : אף לויתן נחש בריח כו' זכר ונקבה בראם כו' · ר"ל אע"ג דלא נבראו לקיום המין כדמסיק אלמלא נזקקים כו' אפ"ה נבראו זכר ונקבה וכן ואף בהמות כו' . ואפשר שניתן להם מתחלה כח ההולדה כפי טבע הבריאה כי כל הנולד מסורס הוא תם כח בטבע אבל המסורס אח"כ הוא טוב למאכל וע"כ הוא מזומן לסעודה לע"ל וסירס את הזכר · בלויתן אינו

חדושי גאונים

בן פדת שאמר קמא דשכינה עד מתי אידכר ואיזל בהאי דוחקא אמרה ליה ניחא לך דאחרביה לעלמא והדר אברייה אפשר דמתיליד בשעתא דמזוני כו' הרי בבירור שלא הועילה לו תפלתו נגד משפט המערכת וז"ש גלגלא דרקיע הוא דהדר נטר עד למחר כי השתא ומשכחת ליה ר"ל שגלגל הוא שחוזר בעולם היום ליתנהו ומחר איתנהו כי בחזרת הגלגל בנקודה אחרת ימלא מזונותיו ובזה הראה לו הדבר השני המחויב מפאת השיתוף ההוא והוא היות כל הנהגתו מסורה לשניהם דהיינו למשפט המערכת ועל פי השגחתו ית' ואין לסמוך על הנס להיות יושב ובטל ולסמוך על השגחתו ית' לבד כמ"ש יכול אפי' יושב ובטל ת"ל בכל משלח ידיך אשר תעשה וזה"ש יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך אשר תעשה (עוללות אפרים) :

כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקב' בראם ואף לויתן זכר ונקבה בראם . זה המאמר כבר דברו בו הראשונים וכל לשון בו תשבע וכבר ראיתי מה שכתב בזה הרשב"א ז"ל וכל דבריו אמת וצדק הנסתרות והנגלות לנו ולבנינו עד עולם עם כל אלה לא מנעתי קסת הסופר אשר במתני להיות כי מאוה להביא מן הסדיוט ולהוסיף מחול על הקדש לזה אתוה דעי אף אני הנני יוסיף על הראשונים ועל האחרונים חולין שנעשו על טהרת הקדש · כבר ידעת שהדבר השלם אשר הוא משמים ממעל יקרא בדברי חכמים בשם זכר ואשר בארץ מתחת אשר הוא מחוסר השלימות קרא בשם נקבה וזכרו זה בפרקי רבי אליעזר בענין המים אשר בשמים ממעל וקרא בשם זכרות מים ואשר בארץ מתחת יקרא נקבות מים · ובזה האופן אמר רב יהודה שבשכל האנושי שבאדם הוא מחוסר ואינו שלם לזאת הסיבה בעצמה להיות שכל האדם נברא באופן זכר ונקבה כלומר מבלי אשר ידע האדם את מעשה האלהים מראש ועד סוף ולא יקיף שכל האדם במדעיים האלהיים וזה

הכותב

ואף לויתן זכר ונקבה בראם . פי' אין אומה נופלת אלא ביד מלכות הקמה עליה ונבלעת בה כזכרות בנקבות וכן היו ד' מלכיות המושלים בישראל שלא ימשלו ב' מלכיות בישראל : לויתן זה אדום ובהמות בהררי אלף זה מלכות ישמעאל ודו"ק . ויש מפרשים לויתן זה כינוי לחכמה שהיא לוית חן והנקבה החומר והתאוות ואלמלא נזקקים זה לזה לגמרי שלא היה האדם נגרר אחר כח הגוף ונגרר אחר השכל לגמרי חרב העולם וכ"ש אם נגרר אחר הגוף ודו"ק . והענין יפה הוא אבל אינו ענין לכאן ולא על מה שאמר הנביא על לויתן נחש בריח דאיירינן בהו השתא ולא על התנינים הגדולים שנבראו

עיון יעקב

ודוחק לומר ללבוש אחר : והיה ר' אליעזר ישן ורבי יהושע נעור . אתי לאשמועינן דרך ארץ שאם שני ישראלים הולכים בספינה מקום סכנה כהולכי ימים לא ישנו שניהם רק אחד נעור שיכול לשמור זה את זה : מאור גדול ראיתי בים . לכך נזדעזע דאולי היא גלא דמטבע לספינה שבראשו מתחזיא כי נוציתא דנורא חיוורתי כדאיתא לעיל ריש פרקין ע"ד שא"ל ר"י שמא עיניו של לויתן הוא : כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה . אפילו באילנות ופירות וכן שמעתי מבקיאין בדברים אלו שיש להם סימנים בזה שיא דנקבא והיא דדוכרא : נזקקין זה לזה . שינה כאן ולא נקט זה עם זה לפי שאין משמשין זה עם זה כדרך שאר בעלי חיים :

ענף יוסף

סג ומלחה לצדיקים לעתיד לבא כו' ושמרה לצדיקים לע"ל . זה לשון השל"ה בש"ר פרשה כ"ה וכל מאמין אמונה שלימה יאמין הדברים כמשמען כי עשה יעשה ה' בזמן התחיה שהצדיקים עומדים בגוף ונפש סעודה גופנית מבשר בהמות ולויתן ופירות גן עדן (כדאי' גם בש"ר פ' מ"ל) ויתענגו על רוב שלום וראה דברי הרשב"א ז"ל כו' ע"ש שהאריך בזה . וזה לשון רבינו בחיי בספרו כד הקמח יש לנו להאמין אותה סעודה ממש גופנית כי המאכלים הם מאכלים זכים מוכנים מששת ימי בראשית והם מן הדגים ומן העופות בר יוכני ומן הבהמות בהררי אלף . ואולי יהיו מתולדות האור העליון כענין המן במדבר ע"כ וכן הוא ברבינו בחיי סדר בראשית וסדר בשלח . ובש"ר פרשה מ"ה איתא אמר רבי אסי הסעודה של גן עדן ראו הנביאים ומתן שכרן לא ראו שנאמר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו וכן דוד אומר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך . וכתב שם השל"ה וז"ל הסעודה של ג"ע שאף שהיא תענוג נפלא מכל מקום אחר שהיא אכילה גשמית דהיינו לויתן ובהמות כדלקמן ספר ג' פ' י"ג וקבלה בידינו שהדברים כמשמען וזה בתחיית המתים יושב עינינו לנביאים שיעברו מדרגת התענוג ההוא . אבל מתן שכרן שהוא בעולם הנשמות לא ראו

עץ יוסף

ישראל שהוא האבן טוב · ונכללו יחד הכשרים והפסולים שכל משפחה שנטמעו נטמעו כדאי' במס' הוריות ובמס' קידושין: שקלוה ופרחו להו בהדיה · ע"ד הפסוק מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבותיהם (דרכי נועם) :
סג סירם את הזכר · שלא יזקק לשאר דגים (רשב"ם) והת"ח סתר זה הפי' וכתב שפירוש שני של' רשב"ם א"כ סירם את הזכר דלא ליהוי ליה לער תאוה הוא

המתורגמן. א) איין זייט פֿלייש. ב) קאַהלען. ג) גליהען, פי' כי בערו והוציאו קול קל. ד) נייגען, ציהען, פי' אם נמשכו זה לזה.

מפורש אבל ילמוד סתום דהיינו בלויתן מן המפורש דהיינו מן הבהמות : ופי' הנה נא כחו במתניו כי הבנים הנולדי' לזכר הם כחו כמו כחי וראשית אוני גם נקראים יוצאי חלציו וע"כ אמר בו כחו נשאר במתניו ולא יצא לחוץ ורש"י באיוב פי' בע"א וז"ל כחו במתניו בילוי מכוסים ונסתרים כו' עיין שם : וליעבד איפכא כו'· לאו אקרא פריך דאימא דקושטא הכי הוא דלינן הנקבה והרג הזכר אבל אדרב יהודה שאמר שהרג הנקבה וסירס הזכר פריך דאימא איפכא ועוד י"ל דאקרא נמי פריך דמדכתי' תנין בו"ן ולא תנים כמו ותנים בהיכלי עונג בנוה תנים למעון תנים והרבה כמוהו משמע ליה דהרג הנקבה שהו"ן תבא לנקבות במקום המ"ם לזכרים

נזקקין זה עם זה מחריבין (את) כל העולם [כולן] מה עשה הקב"ה סירס את הזכר וצינן (את) הנקבה ושמרה לצדיקי' לע"ל שנא'(איוב מ) הנה נא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו · הנה נא כחו במתניו זה זכר · ואונו בשרירי בטנו זו נקבה · התם נמי ליסרסיה לזכר וליצננה לנקבה דגים פריצי · וליעביד איפכא אבע"א (מלחה דנוקבתא עדיף)

על הם שרועה אלף הרים בכל יום : כחו במתניו · שלא הטיל זרע מימיו : ואונו בשרירי בטנו · שלא ילדה (מימיה) ולעיל מיניה כתיב באיוב הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך וגו' : התם נמי · גבי לויתן : וליצננה · ללויתן נקבה ואמאי הרגה: דגים פריצי · ולא מהני בהו צינון:

אמר הכותב

ראיתי פירוש קצת אגדות מהרשב"א ז"ל ובתוכם האריך בפירוש זאת האגדה יאות להעתיקו בכאן וז"ל אל תרחיק להיות לצדיקים לעוה"ב סעודה כפשטי הדברים שבא להם ז"ל במקצת ההגדות בתלמוד ובמדרשות שאין תכלית להם ז"ל באותן הסעודות כוונת המאכל לצד מילוי הכרס ולהנאת הגרון שאין זה ענין העוה"ב אלא שכבר נודע שבקצת המאכל והמשתה יעוררו כחות הגוף ובהתעורר כחות הגופניות יתעוררו ויתחזקו ג"כ כחות הנפש לאיזה ענין שיכוון אליו האוכל להמשיכם ולהישירם אליו לפי שהמאכל והמשתה סבות גדולות לשמחת הלב ולהרחיק העצבון והדאגה ומן הידוע כי ברבות השמחה יתחזק הכח השכלי שיש בנפש ויהיה יותר מוכן להשיג מושכלות וכענין מה שאמור באלישע קחו לי מנגן ואמרו רבותינו ז"ל אין הנבואה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות אלא מתוך שמחה והיא הכוונה בעצמה שמנעו ז"ל התפלה בעתות העצבון והדאגה ואולי גם היתה הכוונה בענין יצחק אע"ה בבקשת המטעמים כשבא לברך את בניו וביאר הכוונה באומרו תברכך נפשי ולא אמר בעבור אברכך מצורף לזה עוד מה שנתנה התורה במצות התורה הקרבנות וצותה בהם באכילת המזבח והבעלים והכהנים וכולן משלחן גבוה הם זוכים וכבר ידעת מ"ש ואכלו אותם אשר כופר בהם ובא בקבלה האמיתית בפירושו מלמד שהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרין · ועוד תראה כתוב ויקח יתרו עולה וזבחים לאלהים ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים וידוע מסעודת אהרן וזקני ישראל גם מסעודת שמואל וכת בני הנביאים שלא היתה תכלית הכוונה בהם לתענוג המאכל וקבוץ בני אדם לאכול ולשתות עמהם רק לכוין הלב ולהמשיך המשכה לידיעת המושכלות כמפורסם בענין שמואל ולהקת בני הנביאים העומדים עליו והוא עומד עליהם ומתנבא ויורה עוד על זה אמרו בענין יתרו לפני האלהים · ועל הצדדים האלה ויותר חזקים בהיות המעמדות ההם ר"ל לעוה"ב יותר נכבדים יתכן להיות הסעודות ההם לצדיקים מבשר ודגים נבראו מששת ימי בראשית לתכלית הזה ובתכלית העונג שאין העולם ראוי להשיג אליו זולתי לעוה"ב ואותם שהם מזומנים לאותה הסעודה שהם תכלית המבוקש במין האנושי ואפשר שאותן המאכלים זכי השבע מאד בתחלת הבריאה להיותם מרבים השכל בטבעם כענין שכתוב ונחמד העץ להשכיל גם ידוע היום במקצת הסמים והמסעדים שהם בטבעם מועילים לזה כ"ש אותן שנבראו מששת ימי בראשית אולי לכוונה זו וברוך אל אמת היודע האמת · והנה ניתן המן בזמן שניתנה התורה ושנשפע שפע הנבואה על הדור ההוא לפי כי מן הנראה מענינו היה ראוי ונאות מאד לעם מעותדים לדעת האמיתות ולהתבונן במושכלות ובמחקרי התורה השלמה שהיא כוללת את הכל ולהיותם שכלים הנפרדים עד שהיה דוד ע"ה מספר חסדי הש"י ומתמיה איך היה באפשר לזון איש מצד שהוא איש במזון כמוהו המיישר השכל להשיג המושכלות כשכלים הנפרדים והוא אמרו לחם אבירים אכל איש לומר כאלו פרנסן מדבר ראוי להיות לחם אבירים למלאכים ויורה עליו אומרו אכל איש וע"כ אמרו ז"ל שהיו טועמים בו כל המטעמים ומן שכולל כל המטעמים נאות לעם מתעסקים בענינים כוללים כל הדעות וע"כ שמוהו רז"ל רמז למזון הצדיקים לעוה"ב אמרם בחגיגה שטוחנין ברקיע פלוני מן לצדיקים ועם היותינו לוקחים הדברים כפשטן אל תקשה עלינו ממה שאמרו רבותינו ז"ל העוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה לפי שאנו מאמינים שעוה"ב יכנסו בו הצדיקים בגופותיהם ויהיה בו כענין משה בסיני ואם תרצה לומר כענין אליהו וחנוך שאמרו רבותינו ז"ל שנעשה בשרן כלפידי אש יוכל [להיות] שפעולות הגוף מתחלפות מענין לענין להפכו עכ"פ רגע יפריד בין הפעולה ראשונה לשניה וא"כ עכ"פ היה לפעולה הראשונה רגע בו ישלם נהוגם ואחר יתחיל הניהוג השני התרש ואולי אותה הסעודה המעותדת לצדיקים תהיה סוף הזמן שנוהג בו ענין פעולות גופנית במאכל ובמשתה ואחריה יתבטל מהם במעמד ההוא ויהיו יושבים ועטרותיהם בראשיהם מתעדנים מזיו השכינה ותהיה להם סעודה ההיא כענין העצרת אלא שזה תשלום הקודש וזה תשלום החול עוד תדע כי נבראו בתחתונים ענינים גופניים שהם צורות לצורות רוחניות כגן עדן שהודיענו הש"י בתורתו השלימה סימניו ומצרניו ונהרותיו והארצות שהם סובבין אותו להיות אדם הראשון עומד בתוכו אוכל פירותיו ומתעדן בעניניו הגופנים והתכלית בגן ונהרותיו ועניניו ואילניו להתבונן מהם במושכלות שהם צורות להם גם אנחנו נצטוינו במלאכות הגופניות להיותם תבנית לתבנית ולתבונות המושכלות כענין המקדש וכליו והמשכן וכל כליו והרי אמור במשכן וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר ואמרו ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו [וכן תעשו] ולא אמר כן תעשו ואמר במקדש הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל התבנית ואפשר גם לבהמות ולויתן שהם בגוף ורמיזתם במושכלות גם בסיפורם רמזו לנו ז"ל ענינים דקים כאשר אפרש בעזרת האל ואקדים לך הקדמה דע כי מפני שהקיום הגופני בבני האדם במאכל ובמשתה גם עקרי תענוגות בני האדם בהם כינו בדברי חכמים גם בנביאים קיום הנפשות ותענוגם במאכל ובמשתה גם עקרי תענוגות בני האדם אמר הכתוב ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו וכבר ידעת שתרגם אונקלוס ע"ה והוו חדן בקרבניהון דאיתקבלו ברעוא כאילו הוו אכלין ושתין ועוד אמרינן במדרש ויאכלו וישתו אכילה ודאית ואמרו יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית לצדיקים וכאלו רבים . גם ידעת שהמיתה וההריגה בהעדר החיים ולפיכך כינו אפיסת דבר והעדרו מדבר למיתה ולהריגה . גם ידעת שהדבר המעמיד כינו אותה במליחה כאמרם מלח ממון חסר וממנו ברית מלח עולם מפני שהמלח מעמיד מלקבל הפסד . ודע כי מפני שהחום והצינון מקרים משיגים את הגוף ובסור זה יפעל זה גם בסבת החום יתפעל ויגמור בישול כל המתבשל לפיכך כינו מקרה התמורה בחום וצינה וקראו לפועל חום ולאפס והעדר צינון גם הסירוס רמז להעדר הדבר לפי שהסירוס העדר כח התולדה וכבר פירשתי במקצת האגדות שהפועל יקרא בכתובים ובדברי חכמים זכר ומקבל הפעולה ושהפועל מראה פעולותיו בו יקרא נקבה לפי שהזכר פועל והנקבה כלי שהוא מראה פעולותיו בה . ומעתה שמע מה שרמזו בעניני לויתן ובהמות שנבראו זכר ונקבה והריגת נקבת לויתן וצינון נקבת בהמות וסירוס שני זכרים רוצה לומר לויתן ובהמות דע כי בהגדה זו ובהגדות שבאו למטה בענין לויתן גם במדרשים בענין בהמות ולויתן רמזו לנו ז"ל ענין הנפש והשכל גם ענין החומר והצורה ר"ל התבנית וענין תחיית המתים והעוה"ב והשכר לצדיקים ולרשעים ומפני שהיו מקצת מן המתחכמים בדורות כופרין לענין תחיית המתים והעוה"ב גם המודים בהם חלוקים בעניניהם ונשתנו בהם הדעות גלו לנו האמת בהגדות אלו גם רמזו לנו למה לא יהיה האדם מוכרח על מעשיו עד שיהיה מתדמה לשכלים הנפרדים להתמיד על הכוונה שנברא בעבורה שהיא עבודת הש"י וידיעת אמתתו שהיא פעולת השכל ודע כי נפש האדם בכח חכמה ומוכנת לקבל השכל בכח השכלי שבה וכשהיא נגררת אחר השכל ונזקקה לו הוא המראה פעולותיו בה והנפש כחומר והשכל לה צורה ע"כ יקרא השכל זכר והנפש נקבה וענין לויתן ענין חיבור מלשון ילוה אישי אלי גם הוא ענין פאר מלשון כי לוית חן הם לראשך ומפני שמתלוה אל הנפש וכשהיא נגררת אחריו הוא לה לוית חן נקרא לויתן וכשהיא נזקקת לו ומתאוה אליו חוזרת להיות כמוהו יקרא זכר ונקבה כאילו הם מין א' וענין א' זולתי שזה זכר פועל וזו נקבה מקבלת הפעולה וע"כ אמרו כי לוית חן נבראו זכר ונקבה

עין יעקב

דגים פריצי . משמע דכל מיני דגים פריצים הם ועשה הקב"ה כן בטבע בריאתם שלא יהיו בהון צינון לפי שהם תמיד במים המקררין ומצננין בטבע להכי פריצי שלא מהני בהו צינון אפי' צינון גמור וצ"ל דהיינו דוקא במינייהו אבל דג עם שאינו מינו אינם פריצים כל כך אם מצננין צינון גמור להכי מקשה שפיר וליעביד אפכא להרוג את הזכר ולצנן הנקבה דאז ליכא למיחש שיהא נזקק לשאר דגים כיון שהם אינו מינו לא פריצי כל כך אם הם מצוננין צינון גמור ועיין בקיקיון דיונה : ה"נ למלחה לנקבה . עיקר הקושיא שלא יטיל קנאה במעשה

ענף יוסף

כי מי שהוא בגוף לא יוכל לשער מהות התענוג הנבדל מגשם שהוא תענוג רוחני ע"כ . ועי' עוד לקמן מה שכתבתי בשם התורת חיים ובספר מחיר יין פסוק ושאר סיהודים אשר במדינות המלך :

עץ יוסף

העיקר : דגים פריצי · ר"ל וכיון דפריצי אכתי איכא למיחש שמא יזקק לויתן זכר עם לויתן נקבה לפי שלא נסתרס ממש אלא שניטל ממנו תאותו כמו צינון דנקבה אלא דגבי זכר שייך לשון סירוס וגבי נקבה לשון צינון· דליכא למימר דר"ל דכיון דפריצי איכא למיחש שיזקקו לה שאר דגים · דא"כ מאי פריך בתר הכי וליעבד איפכא פי' שיצנן הנקבה ויהרוג את הזכר · הא לא מצי למיעבד הכי כיון דאיכא למיחש שיזקקו לה שאר דגים·ואין לפרש דהא דפריך וליעבד איפכא היינו שיסרס הנקבה ויהרוג הזכר דתו ליכא למיחש לשאר דגים · חדא דלינון וסירוס נראה דחד מילתא נינהו כדפי' · ועוד דאי סירוס מילתא אחריתי היא ושייך נמי גבי נקבה א"כ תיקשי לפי המסקנא אמאי לא סירס תרווייהו הזכר והנקבה דתו ליכא למיחש למידי· אלא ודאי למיעבד איפכא דקאמר היינו שילנן הנקבה ויהרוג הזכר דלשאר דגים לא חיישינן שיזקקו לה · א"כ הא דמשני דגים פריצי ע"כ היינו דחיישינן שיזקק לויתן זכר עם לויתן נקבה קאמר · ומלינו לשון סירוס אע"ג דאינו נוטל כלי הזרע כדאמרינן בסוף פרק שמנה שרצים לסרס תרנגול יטול כרבלותו

(ע"י ח"ג)

חדושי גאונים

ביארו במדרש ראה הקב"ה שאין העולם כדאי להשתמש באורו וגנזו הקב"ה לצדיקי' לעתיד לבא שכבר ביארנו פנינו בסוטה מה שיורה שראה הקב"ה שהאור הגדול כלומר השכל הכללי האמיתי הקדוש הזך הנכסיר המגואנא ואור יקרות אין העולם כדאי להשתמש בו בהיותו גוף ונפש גם יחד וכמו שביאר זה הרמב"ם בראש ספר המדע ולכן גנזו הקב"ה לצדיקים לעתיד לבא כלומר כשתפרד הנפש מהגוף וזה ברור . וזה ודאי ירצה באמרו כאן סירס את הזכר ירצה סלק והסיר השכל השלם האמיתי הכללי התכליתי מן האדם והיה לשלמותו יקרא בשם זכר כמו שזכרנו גם הרג את הנקבה ירצה שלא נתן בכח שכל האדם שכל האנושי הנשאר בו להיותו מקיף כל חלקי החכמות אפילו מה שתחת גלגל הירח שאלמלא שהיו שניה' יחד שלמים באדם יחריבו עולמות וזה ברור כי יקללו בנטיעות ויחריבו עולמות וזה ברור מאד ולזה מלחה הקב"ה לעתיד לבא כלומ' גנז זה לצדיקי' לעתיד לבא כמו שזכרנו·ואמרם מלחה ידוע כי הוא ממה שיורה על קיום הדבר ימים רבים ולעתות רחוקים כענין שנא' ויזרעה מלח תל עולם לא תבנה עוד ברית מלח עולם · ומה שכינה השכל בשם לויתן הוא לטעם שהוא דבוק ומחובר עם האדם מלשון לוית חן· ועוד כי הוא תואר כמו גויתן עותתן וכן לויתן פירושו מחבר כי כבר ביארנו בברכות ובנדרים וסוטה והרבה מקומות כי השכל מחבר ומשתף גוף ונפש האדם וכוללם יחד · ועיין ביומא בביאור הגדות תמן יתבאר לך עוד דבר הלויתן לכל דבריו (דרש משה) :

סרס את הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא . כי לפי הנראה ענין לויתן במאמר זה להם הוא חבור השכל והחומר בבריאת האדם וכם

וק"ל : ה"נ למלחה לנקבה כו' · ופי' רשב"ם מה בלע לחיותה וק"ק דא"כ מאי פריך מעיקרא גבי דגים ולצננה לנקבה ומסיק נמי אי לאו משום פריצות דדגים הוה נמי הנקבה ואפשר לפרש ולקיים פירוש רשב"ם למאי דמסיק נקבה מליחא מעלי פירושו דמליחא מעלי ויותר טוב מלצננה ולהחיות לא אצטריך לן טעמא דפריצות בדגים ותו לא מידי וק"ל: ודע כי יש לנו להאמין בכל הדברים האלה בפשטן ואף שהמפרשים האריכו בדרוש הזה לפי כוונתם יעוין שם אין הדברים יוצאים ממשמען ודו"ק : בשעה שבקש הקב"ה לברוא העולם א"ל לשר של ים כו' · גם זה המאמר שנסמך למאמר לויתן דלעיל יש לפרשו כפשטיה השר של ים היה בריה גדולה בים דוגמת לויתן והוא מבואר כי לפי הטבע שיהיו המים עולים על הארץ בהיקף כ"א מהיסודות הפשוטים לחברו וכפי אותו הטבע היה שר של ים ממונה על המימות ורצה הקב"ה לבטל אותו הטבע שתראה היבשה לישוב העולם ועל כן א"ל לשר של ים שיבלע כל מימות שבעולם לבטל הטבע והוא השיב די שאעמוד בשלי כפי טבע הבריאה ואמר דבעט בו והרגו וביטל אותו הטבע ובמאמרו ית' ב"ה כינס המים למקום א' היפך הטבע כדאי' במס' תענית אפסוק נותן באוצרות תהומות חול וגו' וז"ש בכחו ובמאמרו רגע והשקיט כל המימות תוך הים היפך הטבע ובתבונתו מחץ וביטל כח וטבע הרהב שלא עשה רצונו ית' בזה · וע"ז אמר ר"י ש"מ שר של ים רהב שמו דלפי פשוטו קאי על המצריים והוא שם התואר מלשון מתגאה כמו שהם הרהיבוני ירהבו הנער בזקן אבל לפי דרש זה אינו שם התואר אבל שרו של ים כשמו ולא על שם הגאוה נקרא כך דמה שהשיב די שאעמוד בשלי אינו ממדת הגאוה והוא קרוב לענין ענוה·ושאמר אין כל בריה יכולה לעמוד מריחו · כי בריאה גדולה כזו ודאי היה מסריח במקום מגולה ביבשה כיון שלא נמלח לקיום כמו הלויתן שאמרו לעיל שנמלח לקיום לעתיד לסעודה לצדיקים אבל במים אינו מסריח כדאמרינן בעלמא דמיא מטרשי ליה . ושאמר אל תקרי ליה מכסים כו' · דלפי פשוטו מאי כמים לים וגו' דים היינו מים כפירוש רשב"ם ולא ניחא להו למימר דים היינו הגומא וקרקע המקום כפירוש הרמב"ן בפרשת בראשית דלמקוה המים קרא ימים לא משמע כן אלא

[נקבה מלחה מעלי] אבע"א כיון דכתי' (תהלים קד) לויתן זה יצרת לשחק בו בהדי נקבה לאו אורח ארעא. הכא נמי למלחה לנקבה כוורא מליחא מעלי בשרא מליחא לא מעלי·וא"ר יהודה אמר רב בשעה שבקש הקב"ה לבראות את העולם אמר לו לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימות שבעולם אמר לפניו רבש"ע דיי שאעמוד בשלי [מיד] בעט בו והרגו שנאמר (איוב כו) בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב · א"ר יצחק ש"מ שר של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסים אותו אין כל בריה יכולה לעמוד מפני ריחו שנאמר (ישעיה יא) לא

ה"ג אבע"א כיון דכתיב לויתן זה יצרת לשחק בו · כדאמרינן במס' ע"ז (דף ג:) בשעה רביעית הקב"ה יושב ומשחק עם לויתן : הכא נמי למלחה · לבהמה לנקבה ומה בלע לחיותה ולצננה : ובלע כל מימות. כדי שתראה היבשה : די שאבלע. מים שלי דלהכי כתיב והים איננו מלא שבולע אותם : רוגע הים. לשון שבירה: מפני ריחו · שהוא מוסרח

הרשב"א

ופעמים יקראו אותו לויתן מפני שהם מתלוין ומתחברין לגוף וכמו שאני עתיד לבאר באגדה של מטה מזו בענין ירדן המתגלגל לפיו של לויתן ואחזור אל הענין שאמרו כי מן הידוע שהכוונה בבריאת המין האנושי להיות עובד מכיר ואחר שנתהוה על הכוונה הזו למה לא נברא ישר מתדמה לשכלי ושלא יהיה לנפש האדם כח המתעורר שממנו מתאוה פעם לדבר ופעם תמאסהו לבחירה ממנה כדי שתהיה נפשו ושכלו נזקקין זה לזה תמיד ויהיו כשכלים הנפרדים והיתה התשובה בזה כדי שלא יהיו מחריבין את העולם ר"ל שיבטל מן המין האנושי כח ההולדה לפי שאין ענין ההולדה מפעולות השכל רק מפעולות הנפש המתאוה וע"כ אמרו רז"ל שפירש משה מן האשה שנאמר לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי מפני שדבקה נפשו תמיד למעלה . גם אמרו בבן עזאי מה אעשה שדבקה נפשי בתורה ולוי שבטל ממנו כח המתאוה מצד זה והוא הנקרא בדברי רז"ל יצה"ר ואילו היה בטל יבטל העולם ויחרב והוא שאמרו רז"ל יצר תינוק ואשה שמאל דוחה וימין מקרבת . ואמרו באנשי כנסת הגדולה שבקשו רחמים על הסתלקות יצה"ר ולא נמצאת ביצה בת יומא והוצרכו לבקש רחמים עליו שיחזור שאין קיום הגופות בבעלי חיים הגופניים זולתי עמו ובסבתו והארץ לא תהו בראה לשבת יצרה ומספר הדורות לפניו כי כן חייבה חכמתו יתברך ואמרינן בפ"ק דעבודת כוכבים באו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא הם לא חטאו לא באנו לעולם . וא"כ היה הענין השכל מתמיד על הנפש ונזקק לה תמיד תהיה דבקה למעלה בלי שתתפרד ותתקיים בכח הגוף לעוה"ב כענין אליהו והוא אמרם ז"ל אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון גם אמרו ברבה שלא היה פוסק מגירסא ולא היה מלאך המות שולט בו עד שנדמה לו כשד שמפחידו ונתפרדה מחשבתו ומת והרמז להם בזה מה שאמרתי ואמרו שאלמלא שעשו ישראל את העגל לא מתו שנאמר אלהים אתם ובני עליון כלכם . ע"כ אמר כאן שסירס את הזכר והרג את הנקבה וכבר אמרתי לך שהסירוס השחתת כלי ההולדה והעדר הכח מהם והוא סבת ריחוק הזכר מן הנקבה וסבת הפסד בעלי חיים וזהו סירוס הזכר והריגת הנקבה שאמרו · ואמרו ומלחה לצדיקים לעתיד לבא רצו בו שיש לנפש הצדיקים השארות והוא קיימת לזמן התחייה ולעוה"ב ומפני שנפש האדם והשכל לקוחים מים החכמה ובם דברים נעלמים ותפול בהם חקירת חכמה דִמו אותה לדגים שנבראו מן המים . ומ"ש דליעבד איפכא לומר שיהרוג את הזכר ויסרס את הנקבה ומ"ש דמלחא דנקבתא עדיפא וכלל כל הענין אפשר כי מפני שלקח ענין העוה"ב בדרך משל זה המשיל בענינים נאותים למשל כאילו הענין בו בלי חילוף דבר ויקרה זה גם במשלים הבאים בספרי הנביאים . גם יש לי ענין והוא שאחר שעיקר המשל לומר שיש השארות לנפש והשכל האנושי והנפש יש לה קיום המשל בעצמו היה נופל בהם ג"כ בהפך שאם סרס הנפש לומר שאינה נפעלת מהשכל תמיד הוא הסירוס שיש לשכל שאינו פועל בנפש וגם היא יש לה מליחה והיתה התשובה שהמשל נאות יותר בזה לפי שיש נפש שאין לה מליחה שהוא נפש הרשעים שהוא יפה שהוא לה דבר קנוי ובקנינה היא נמלחת והוא השכל כלה ונעשית אפר תחת רגלי הצדיקים ולפיכך אמר שמליחתה המעשים הטובים שהיא קונה בו . ועוד כי אחר שכינו השכל בזכר והנפש בנקבה ולויתן הוא שאמר הכתוב שמשחק לפניו יתברך כלומר שכינו אותו כן מפני שדבק למעלה לאו אורח ארעא לכנות הענין בנקבה . עוד אמרו כי בהמות זכר ונקבה נבראו כאן רמזו לחומרי הגופות וצורות תבניתם ועשו החומר נקבה צורת התבנית זכר כדרך המשל בעצמו שאמרנו למעלה וכינו החומר לבהמה לפי שהוא באמת מתראה לחומר הבהמה וכמוהו צורת תבניתו שאין להם חלק בבינה · ואמרם שאלמלא נזקקין זה לזה מחריבין רצו בו שאם היה ענינם בכה על תכונה אחת ועל תבנית אחד בלי שיפסד היה העולם חרב שכבר נודע שאין הוויה בהווים הנפסדים רק בסבת ההפסד ולפי שאין חומר נפסד לגמרי אלא פושט צורה ולובש צורה אחרת ומתגלגל מצורה לצורה לא קראו העדר צורתו מיתה ולא הריגה אלא צינון ואמרו בצורה שהיא משורשת מן החומר ולפי שהצורה עומדת בכח אמרו הנה נא כחו במתניו זה הזכר ולפי שהחומר פושט צורה ולובש צורה והוא כמשלח פארות אמרו ואונו בשרירי בטנו הם הגידים שמתפשטים ונמשכים מבטנו ואמרו שהם מעותדים לסעודת הצדיקים לעוה"ב לומר שהתחייה באותן גופים בעצמם שמתו ולא שיפסידו אלו ויבאו אחרים בזמן התחייה לצדיקים שיעמדו . והטענה בזה שכל חלקי הצדיקים ר"ל הגופות בנפשות עבדו את ה' יתברך ואם יתבטל הגוף יפסיד זכות תשלום מעשיו ואין הש"י מקפח שכר שום דבר · ועוד כי נפש האדם עם היות אצילותה מלמעלה חייבה חכמתו יתברך להיות הגוף היכלה ומשכנה על התבנית הזה והוא התבנית הנאות לה וכל היעודים המפורסמים בתורה על גמול קיום המצות וביטולן אינן רק יעודים גופניים בין יעודים טבעיים בין משפטים לב"ד ואין בכולן אצל הנפש רע או טוב רק אצל הגוף לבד ומהידוע שהתכלית הזה מכוון וראוי לעונש ושכר והנה יש בעוה"ז צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ומהם מתים על יחוד השם ועל קיום המצות ואם הם נאבדים וכלים הנה שקבלו מן הנזקין והצערים לשמו יתעלה ויתחדש אחר תחתיו לראות בטובה ועוד מראה מה שאמר הכתוב יחיו מתיך ואין הנפש הנשארת מתה כדי שיאמרו שתחיה גם הלשון המפורסם בעמינו גם בספרי החכמה בכל מקום תחיית המתים ואין מת כי אם הגוף גם זה בא להם ז"ל בכמה מקומות כמו שידעת שאמרו במדרש אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים גם מ"ש במתי יחזקאל גם הכתוב מעיד שאמר ותקרבו עצמות עצם אל עצמו. ואל תטעון עלינו מן האומרים לא היה אלא משל היה כי מדברי האומר היה יש לנו ראיה ולא יחלוק החולק מן הצדיקים והדבר מפורסם עמנו ומקובל מן האבות ומוכרע מן הדעת גם נודע ידיעה אמיתית שזו דעת חכמי ישראל ממה שאמרו הלך חגר בא חגר הלך סומא בא סומא ואח"כ מתרפאין כדי שלא יאמרו אותן הראשונים הלכו ואלו אחרים הם ועוד בכ"מ מפורשים מפורסם להם ז"ל שהוא כן · ע"כ אמרו ז"ל כאן שגם בהמות מעותדים להם לזמן התחייה וליום הסעודה עומדים קיימים כן לעולם הבא כענין חנוך ואליהו והאלהים יזכנו להיות מן המזומנים לה. ע"כ מהרשב"א ז"ל :

עיון יעקב

בראשית או לסרס ולכן בלויתן כמו בבהמות או למלוח בבהמות כמו בלויתן לס"ק בלשון המקנן הזה נמי כו' הכא נמי וכו' וע' במהרש"א ובקיקיון דיונה ולפמ"ש לק"מ : ואלמלא מים מכסים אותו . לפי שלא רצה לבלוע כל המימות שבעולם הוצרכו המים כולם לילך אל הים ולכסותו כדי שיכולין לעמוד מפני ריחו וזה"ש כל הנחלים הולכים אל הים :

עץ יוסף

כרבלותו והוא מסתרס מאליו (תורת חיים) : בעט בו והרגו · וא"ת כי הרגו מאי תקנתיה הוה אכתי כל מימות שבעולם להיכן אזלי · וי"ל דבס"ר פרשה ט"ו מפורש הענין והכי אי' התם בשעה שאמר הקב"ה ותראה היבשה אמרו המים הרי העולם אנו מלאים ועד עכשיו צר לנו המקום להיכן אנו הולכים·בעט הקב"ה

חדושי גאונים

הנבראים זכר ונקבה כי צוית תקויו ליוצרם שנא' (בראשית ה') זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם. ואפשר כי לזה כיון המשורר באומרו (תהלים ק"ד) לויתן זה יצרת לשחק בו כי קרוב הוא · ואמרו שראם שאם היו נזקקין זה לזה היו מחריבין את העולם וזה מבואר שאם יזקק הכח השכלי לגמרי להשלים תאוות הכח המתעורר הנה יפסד הענין השכלי ויתבטל לגמרי . וכן אם יוזקק הכח המתעורר אל עבודת השכל לגמרי יתבטל הענין הגשמי והזמני בהחלט ובכל אחד משני אלו הענינים לא יתקיים רצונו יתברך בענין בריאת האדם על אופן בריאתו · לזה ראתה חכמתו שיהיה זה החבור בענין שיתקיימו שניהם ובמה שימצא אצלו מהם יושלם ענינו . וזה במה שנתן כח אל השכל לכבוש את הכח התאוני כמו שאמר (בראשית ד') ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו עד שמה שימנע בעבורו מפעולות השכל לא יהיה ביטול גמור רק עכוב לבד והנה עם זה יקבל שירות ממנו ויטול שכר על כבישתו וזהו יופי מליצתם באומרם סרס את הזכר והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים · וכן במה שאמרו שם בבהמות בהררי אלף שנבראו זכר ונקבה סרס את הזכר וצנן את הנקבה כי הענינים קרובים והיו לאחדים· להגיד כי אם בחבור הזה עצמו סרס את השכל מהיותו שלם ושכל בפועל כאחד השכלים הנבדלים · הנה ג"כ חבורו זה יספיק להרוג את הנקבה כלומ' להתקומם עליה לכבשה ולרדתה עד שלא ישאר דבר שלא יועיל לחלק השכלי כמו שאמר המשורר (תהלים ק"ט) ולבי חלל בקרבי או לצננה במקום שיספיק הגנון והנה הכבוש והרדוי הזה הוא השמור לצדיקים לעתיד לבא ברית מלח עולם שלא יפסד כלל הוי טלר תאנה יאכל פריה (עקידה) :

ועוד אפשר לומר ע"ד שביארנו

לפי שמת ולכך היה מסריח: אל תקרי לים מכסים· שהרי הים עצמו מים הוא: אימתי בהמות בהררי אלף בוטחות . שלא ימותו כל שעה שיגיח הירדן אל פיו של לויתן דכל זמן שהוא חי בטוחים הם כמו כן : כי הוא · הקב"ה על ימים יסדה לא"י : קניגיא · צידת חיות בקשת ורומח כל מיני צידה קרוי כן וכן בשמעתא חולין (דף ס') וכי משה רבינו קניגי היה או בלסטירי היה : התמשוך וגו' · וכי אתה יכול לעשות (אותה) קניגיא עם לויתן מכלל דעתידה [לקניג]: העושו יגש חרבו · בבהמות כתיב באיוב והוא הדין ללויתן :

תוספות

שמגיע לפיו של לויתן· ואינו מתערב בכל אותן מים כדמוכח בב"ר דקאמר וכי מעשה נסים הוא א"ר יוחנן אל תתמה הדין ירדנא עבר במי טבריא ולא מתערב :

ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים אל תקרי לים מכסים אלא לשרה של ים מכסים :
סד שם ואמר רב יהודה אמר רב א ירדן יוצא ממערת פמיאס · תניא נמי הכי ירדן יוצא ממערת פמיאס ומהלך בימה של סיבכי ובימה של טבריה ומתגלגל ויורד לים הגדול ומתגלגל ויורד עד שמגיע לפיו של לויתן שנאמר (איוב מ) יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו מתקיף לה רבא בר עולא האי בבהמות (תהלים ג) בהררי אלף כתיב אלא אמר רבא בר עולא אימתי בהמות בהררי אלף בטוחות (בשעה) [בזמן] שמגיח ירדן לפיו של לויתן . כי אתא רב דימי א"ר (יונתן) [יוחנן] מ"ד (שם כד) כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה אלו שבע ימים וארבע נהרות שמקיפין את א"י · ואלו הן שבע ימים ימה של טבריה וימה של סדום וימה של חילת וימה של סבכי וים אספמיא וים הגדול ואלו הן ארבע נהרות ירדן וירמוך ג וקירמיון ופוגא · כי אתא רב דימי א"ר יונתן עתיד גבריאל לעשות [דף ע"ה] קניגיא עם לויתן שנא' (איוב מ) תמשוך לויתן בחכה ובחבל תשקיע לשונו ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר (שם) העושו יגש חרבו . כי אתא רב דימי א"ר (יונתן) [יוחנן] בשעה שלויתן רעב מוציא הבל מפיו ומרתיח כל מימות שבמצולה שנאמר (שם מא) ירתיח

דכינוס המים הם עצמם קרויים ימים ודו"ק : אימתי בהמות בהררי אלף בטוחות כו' · דכל זמן שהוא חי בטוחין הן כמו כן כפי' רשב"ם ויש לשאול למה תלה בטחונן בחיות הלויתן ולמה הן מובטחין בראותם בחיי הלויתן טפי מבחיותן ויש לפרש דאיתא במדרשות על פסוק אחד באחד יגשו איש באחיו ידבקו וגו' כי לעתיד הלויתן ובהמות בהררי אלף ילחמו זה בזה ויהרוג זה לזה שהבהמות יגנחו אותו בקרניו וימיתו אותו בזנבו והוא ישחוט אותן בסנפיריו וע"ז אמר הכא שרמז הכתוב אימתי בהמות בהררי אלף בטוחים להיות חי כי יגיח ירדן לפיו של לויתן ולא כשהם יגנחו את הלויתן בקרנם שאז גם הם אינן בטוחים שישחוט אותן הלויתן בסנפיריו כדאי' במדרשות וק"ל : [מ"ד כי הוא על ימים כו' שמקיפין א"י כו' · משמע ליה דהאי מזמורא כי לה' הארץ ומלואה וגו' בא"י הכתוב מדבר וכמפורש בקרא דבתר הכי דכתיב מי יעלה בהר ה' ומי יקום וגו' וק"ל] : ואלמלא הקב"ה עוזרו כו' שנאמר העושו יגש חרבו · פי' רשב"ם בבהמות כתיב כו' וה"ה עם לויתן עכ"ל ק"ק דהא לעיל גבי יבטח כי יגיח ירדן אל וגו' פריך האי בבהמות כתיב ולא אמר דה"ה בלויתן וי"ל דלענין גבורת הלויתן שלא יהיה יכול לו גבריאל ודאי דיש ללמוד לויתן מבהמות בהררי אלף במכ"ש שהרי הלויתן יותר גדול בהפלגה בבריאתו מבהמות בהררי אלף כמ"ש לעיל שפרט הלויתן בבריאה ולא פרט בהמות ועוד נראה לפי המדרשים שכתבנו שבהמות בהררי אלף יהרגו הלויתן בקרניו והוא יהרוג אותן בסנפיריו יש לפרש שאינו סותר דרשה דהכא אלא שבהמות בהררי אלף הן עצמן חרבו של הקב"ה להמית הלויתן וה"פ דקרא העושו של לויתן יגיש אל חרבו דהיינו בהמות שיגיחו בקרניו ובזנבו וכן בהיפך שהוא הלויתן יגיש ויהיה חרבו של הבהמות לשחוט בסנפיריו וניחא הספא דכתיב בבהמות וקאי גם אלויתן ודו"ק : מוציא הבל מפיו ומרתיח המים כו' · כ"ע דמרתיח הכא אינו מלשון רותח וחימום ממש אלא מלשון מנין שלא ירתיח כו' כדלקמן בפרקין שהוא מלשון קלף העולה כי מתוך הבל שמוציא מפיו במים

הרשב"א

סמוך למה שכתב למעלה כבר הגדתי לך ענין לויתן שהוא רמז לשכל והנפש . וענין בהמות שהוא רמז לחומר הגופות ועתה גלו לנו מקום עיקר אצילות הנפש ואיך מתהווה באדם לנפש חיה ועתה מפרש מתי ינהג מנהג הזמן הזה הגופני . ואקדים לך מזה הקדמה: דע כי נפש האדם הוא אצילות הנאצל ממקום צרור החיים ומשתלשל מאצילות לאצילות עד הגיעו אל המקום אשר ממנו הוה באדם לנפש . ודע כי כל מקום קבול יקראו ים כאמרו כמים לים מכסים . עוד תדע שדעת אנשי תורתנו והמקובל מן הנביאים (והקדימו) [והסכימו] עליו מבואר מחכמי התלמוד כי יש לעוה"ז זמן יבא אל תכלית כאמרם שיתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב וכאלה רבים . ומעתה דע כי הירדן נהר ממש ויוצא באמת מן המעיין שהוא במערת פמיים ומתגלגל משם לימא של טבריא ומשם לים הגדול ולקחוהו ז"ל במשל לרמוז לנו בו ענין הנפש וציירו לנו בציור הזה הענין אצילות מאיזה מקום ולאיזה מקום פורחת · אצילותה מערת פמיים ששם עיקר מקום אצילותה והוה באדם מקום עיקר המעיין ומשם משולשלת ויורדת ממקום הראשון שמשתלשל שם הנפשות מן המעיין ים טבריא . המקום שמשתלשלת משם עוד ושמשם פורחת והוה באדם ים הגדול והענין כאלו תאמר בדרך משל שאצילות הנפש (כן) [מן] השכל הראשון והוא ומימיו משתלשלות משכל לשכל עד השכל הפועל בדרך משל ושהשכל הפועל יקרא ים הגדול לפי שהים הגדול כל הנהרות נמשכים אליו כינה לשכל הפועל בדרך משל ים השכל שכל נהרי השכל נמשכין אליו ומקום מעמד הנפשות יקרא ים הגדול שהוא ים החכמה ומשם הווה לנפש . והוא מ"ש יוצא מן המערה ומתגלגל לימא של טבריא ומשם לפיו של לויתן רוצה בו הווה באדם לנפש חיה שהוא מתהוה לגוף ולשכל וזהו יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו · והקשו עליו שהמקרא הזה כתיב בבהמות והשיב אימתי בהמות בהררי אלף בטוחות בזמן שיגיח ירדן אל פיו של לויתן רוצה בו עד מתי יהיה בטוח מנהג העולם האומרים להיות נוהג דור ההולך ודור בא כל זמן שיגיח וישתלשל אצילות זה כי מעת התחלת העוה"ב יפסוק השתלשלות אצילות זה וממנו והלאה לא ינהג עוד המנהג הבהמיי החמריי אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה . ועל הצד הזה הוא שאמרו עתיד גבריאל לעשות מלחמה עם לויתן ואלמלא שהקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר העושו יגש חרבו לפי שכל

הכותב

משחת ימי בראשית . מעשה שר של ים וכו'. רמז לחכמה הנעלמת מעיני כל חי עד לעתיד לבא והיא הכוללת כל מימות שבעולם :

אימתי בהמות בהררי אלף בטוחות . שאינה יראה משום דין וגזירה שתבא עליהם בזמן שיגיח ירדן בפיהו של לויתן כל זמן שישראל בגלות אדום אין פחד לשום אומה כי דינם לימות המשיח : ועתיד גבריאל לעשות קניגיא · דהיינו מלחמה עם לויתן עם שר אדום כדכתיב מי זה בא מאדום והקב"ה עתיד להפיל שרו וכו' : וענין לויתן שמרתיח כו'. לג"ע וכי יעשו ממנו ישראל סעודה הכל מובן מדברינו כמו שנא' יאכל גוים צריו וגו' : איפליגו

עיון יעקב

אימתי בהמות בהררי אלף בטוחות בשעה שמגיח ירדן לפיו של לויתן . תלה בהמות בהררי אלף במיתתו של לויתן כי מסתמא מתחלה ממיתין הלויתן כיון דדג מליח מעלי משא"כ בשר מלוח כדאיתא לעיל בסמוך : שמקיפין את ארץ ישראל . לפי השכינה בארץ ישראל יותר משאר ארצות כיון שמוקף עם נהרות שהוא מקום טהרה להשראת השכינה

עץ יוסף

באוקינוס והרגו שנאמר בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב · ולמה הרג אותו שהבית שמחזיק מאה חיים מחזיק אלף מתים· ולכך נקרא אוקינוס ים המות · ועתיד הקב"ה לרפאותו שנאמר אל הימה המוצאים ונרפאו המים ע"כ · וכתב היפ"ת ענין ההריגה· עצירת המים והוצאת הרוח המעורב בתוכן שע"י זה יתמעט כמותן כענבים הדרוכים שיצא היין מתוכן · ויתמעט כמותן ויכנה הוצאת הרוח בהריגה כי נפש כל בשר תלוי ברוח · ובהוצאתו יהרג · וייחד ענין זה באוקינוס כי מימיו יותר עבים וגקפאים · וכן מה שאמר בפרק הספינה שהרג לשרו של ים · גם שם הכוונה על שנוי טבען הראשון שהוא כשר שלהן· והכל עולה לענין אחד עכ"ל: סד ירדן יוצא ממערת כו' · עיין בב"ר פ' ע"ח ובאיכה רבתי פ"ב פסוק חלשים לבקרים . ובב"ר פ' ע"ו אי' אתר הוא תמן מלווח ירדן בחמי טבריא :

ענף יוסף

סד ירדן יוצא ממערת פמיאס ומהלך כו' אלו שבע ימים כו' שמקיפין כו' . לכאורה קשה למה לא חשיב נמי ים המלח שהרי הירדן נופל בים המלח שכתוב בהדיא בפרשה מסעי והיו תוצאותיו ים המלח ולמה לא חשיב רב דימי נמי ים סוף ויהיה יותר מז' ימים שמקיפין את א"י . ויש לומר שים סוף וים המלח וימה של סדום הוא אחד (ספר קנוי ארץ

עין משפט

א בכורות דף כ"ה ע"א : ב ירושלמי כלאים פ"ט· טוח"ט מזמור כ"ד ילקוט תהלים רמז תרנ"ז : ג סנהדרין ד' ס' פרס פ"ח מ"י :

חדושי גאונים

במאמר שקודם לזה כי הנה עתה יבאר בתוספות ביאור אל מה שהזכרוה חכמי הרזים וגזרה חכמתו הקדומה להיות שכל האדם נקרא זכר ונקבה כפי שביארנו וזה אמרו ואף בהמות כלומר אף השכל הנשאר באדם הנקרא בשם בהמות כדבר שנאמר נמשל כבהמות נדמו . והאומר על דברת בני האדם שהם בהמה המה להם חיוב כן שנשאר בבהמיותו עם שכלו עד שאין שכלו שלם להיותו מקיף בהררי אלף כלומר בתורה אשר הליכותיה ודקדוקיה תלויים כהררים בשערה וזהו הררי . ואמר אלף כדבר שנאמר דבר צוה לאלף דור · שאלמלא היה שכל האדם מקיף בחכמת התורה וסודותיה מה שיש בה מן הסודות הגדולים הנסתרות העליונים האלהיים בלי ספק יהריבו את העולם וזה פשוט וברור · מה עשה הקב"ה סילק והסיר השכל השלם הנסיר הקדוש הנקרא בשם זכר כמו שביארנו גם האלים וליכן כלומר השסיר כח השכל הנשאר באדם עמו על בלי כי הגיד לו היות שכלו מקיף איזו דרך ישכון אור והותו כאור ראה הקדוש ברוך הוא שאין העולם כדאי להשתמש באורו כמו שביארנו ושמרו וגנזו לצדיקים לעתיד לבא (דרש משה) :

כסיר מצולה ואלמלא מכנים ראשו לגן עדן אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו שנא' (איוב מא) ים ישים כמרקחה · ובשעה שצמא עושה תלמים תלמים בים שנאמר (שם) אחריו יאיר נתיב · ואמר רב אחא בר יעקב אין תהום חוזר לאיתנו עד שבעים שנה שנא' (שם) יחשוב תהום לשיבה ואין[א] שיבה פחותה משבעי' (שנה) · אמר רבה (בר בר חנה) א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן שנאמר (שם מ) יכרו עליו חברים ואין כירה אלא סעודה שנא' (מ"ב ו) ויכרה להם כרה גדולה ויאכלו וישתו ואין חברים אלא ת"ח שנא' (שה"ש ח) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני והשאר חולקין אותו ועושין בו סחורה [בשוקי ירושלים] שנאמר (איוב מ) יחצוהו בין כנענים ואין כנענים אלא תגרים[א] שנאמר (הושע יב) כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב ואבע"א מהכא (ישעיה כג) אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ · ואמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקב"ה לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן שנאמר (איוב מ) התמלא בסכות עורו זכה עושין לו סוכה לא זכה עושין לו צלצל שנאמר (שם) ובצלצל דגים ראשו זכה עושין לו צלצל לא זכה עושין לו ענק שנאמר (משלי א) וענקים לגרגרותיך זכה עושין לו ענק לא זכה עושין לו קמיע שנא' (איוב מ) ותקשרנו לנערותיך והשאר פורסו הקב"ה על חומות ירושלם וזיוו (הולך) [מבהיק[ב]] מסוף העולם ועד סופו שנא' (ישעיה ס) והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך :

ושמתי

רשב"ם

מפני ריחו · שמתוך שיש לו הבל וחמימות הרבה יוצא ריח קשה: כמרקחה · כבשמים כמו רוקח מרקחת (שמות ל') מתוך שהכניס ראשו לג"ע: תלמים תלמים · שנראין חפירות עמוקים בים כתלמים של מחרישה : אחריו · כששתה יאיר נתיב הים : איננו חוזר לאיתנו · מרוב המים שחסרו : סוכה · היינו מלמעלה גג וד' דפנות מד' רוחות : צלצל · היינו סכך בלא מחיצות : ותקשרנו · היינו דבר מועט שקושרו לתלות בצוארו כמין קמיע :

מהרש"א

מעלין המים קצף והוא דמדמה לסיר המרתיח שמעלה קצף והסקומ"א ברתיחתו · ואמר עושה תלמים כו' שנאמר אחריו יאיר וגו' כ"ל דיאיר הוא מלשון ביקוע כמו מאורת לפעוני ובאורים כבדו וגו' שפירשו בו מלשון בקוע והוא שבשתייתו הוא עושה תלמים ובקועים בנתיב הים · ואמר איננו חוזר לאיתנו עד ע' שנין כו' · הוא כמו שפירש רש"י בריש פרקין להפליג הבריאה ע"ש מה רבו מעשיך ה' כי כל שנותיו של אדם אינן אלא שבעים שנין והלויתן בשתיה אחת הוא עושה רושם בים כשיעור הזה ואעפ"כ לא נברא רק בשביל האדם ולזה נסמך לו מאמרם עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים כו' וק"ל : ואין חברים אלא ת"ח שנא' כו' · בפ"ב דדמאי פירש הרמב"ם חבר נקרא ת"ח כו' נקרא בזה השם כי חברתם זה לזה חברה נאמנה כי היא חברה לש"ש כו' ע"ש : בשוקי ירושלים כו' · דקדק לומר בשוקי ירושלים כו' כי לא יהיו אוכלין בשרו רק במקום קדוש תוך חומות ירושלים כשאר קדשים קלים ורוב הקונים שם בשוקי ירושלים דבר מאכל הוא ממעות מעשר שני שהוא קודש שא"א להוציא רק בדבר מאכל תוך חומות ירושלים ואמר שאף עורו לא יבא רק לשימוש מצוה דהיינו לסוכה · ואמר זכה כו' · לפי שיש בענין לימוד ועשיית המצות ארבע מעלות יש העושה לשמה ויש עושה שלא לשמה רק לשם גמול מאתו יתברך ויש שלא לשמה רק גמול מאדם ויש העושה כדי שיהיה נקרא רב וחשוב וכדי לקנתר כמ"ש כל זה בחידושינו בסוף נדרים ולז"א זכה שעושה לשמה עושין לו סוכה שהוא מצות סוכה לשמה לא זכה רק לשלם גמול מאתו יתברך אין עושין לו רק צלצל להגין על ראשו מיום הדין שלעתיד ולא סוכה לשמה ואמר עוד כשלא זכה גם לזאת המדרגה רק שעושה לשם גאוה ותפארת לו שהוא נקרא רב נעשה לו ענק לגרגרותיו שאינו עשוי רק לתפארת ולחשיבות כפי כונתו ומחשבתו ואמר עוד לא זכה גם בזה רק למדרגה היותר פחות דהיינו לקבל גמול מאדם נעשה לו קמיע בעלמא שאין בו שום צורך לפי הדמיון כדאמרינן לענין שבת ולא בקמיע כו' והאי קרא וענקים לגרגרותיך לא כתיב בהאי ענינא וקרא הוא בספר משלי ורישיה דקרא כי לוית חן הם לראשך דריש ליה תחת ובצלצל דגים ראשו אלא שהתלמוד קצר הכא ולא הזכיר רק סיפא דקרא וענקים לגרגרותיך והוא כונת הפייטן לקשור לוית צלצל דגתו כו' שהרכיב ב' הכתובים שנדרשו על הגנת הראש שהוא המדרגה שניה · ואמר אחד שהד' כתות שזכר יהיו נהנים מן האור של לויתן הנה גם הגוים יהיו נהנים ממנו כי השאר פורסו הקב"ה כו' שנא' והלכו גוים לאורך וגו' · כמו לעורך בעי"ן שהוא מתהלף אל"ף בעי"ן באחה"ע וכמ"ש שהם קרובים בלשון לגבי רבי

א אבות סוף פ' ס':

חדושי גאונים

אין תהום חוזר לאיתנו עד ע' שנה · כלומר כשלויתן צמא ושותה מי הים ועושה בו תלמים תלמים אין אותם תלמים מתמלאין וחוזרים לאיתנם כמו שהיו אלא עד ע' שנה : פי' צלצל מנעקה · זכה נעשה לו מעורו של דג סוכה לא זכה נעשה לו צלצל שהוא קטן ועדיין אם זכה מעט עושין לו ממנו צלצל לא זכה עושין לו ממנו ענק שהוא קטן יותר מצלצל · הרא"ש ז"ל · וכתב הר' דוד בן ר' יהודה החסיד ז"ל בספר לבנת הספיר שחבר וז"ל . לויתן הוא המועד את הצדיקים ומתחברם חבור גמור חבור הנפש עם הגוף כדתני דבי אליהו צדיקי' שעתיד לחיות אינם חוזרים לעפרן וזהו יכרו עליו חברים יחצוהו בין כנענים קורא לצדיקים חברים ע"ש החבור הגמור שמתחבר בשר לויתן כשמתן לגופן לשון ילוה אישי אלי וזהו יחצוהו בין כנענים ממש לא אפשר דהא כתי' ולא יהי' כנעני עוד בבית ה' אלא מלשון כנעניה נכבדי ארץ להודיע כי אין החילוק ביניהם שוה אלא כל צדיק לפי מעלתו ולפי רבוי זכיותיו יש ליחלק בו כמנין הסוחרים בים לפי רבוי ממונו בסחורה יטול חלקו בריות וזהו שאמרו זכה עושים לו סוכה לא זכה עושין לו צלצל פי' צל מעט כו' וזהו כ"א לפי עלויו ע"כ והם דברים נכונים וטובים שלא להוציא מאמרי' אלו מפשוטן שלא כדברי מי שפי' בענין לויתן שזכר הוא זוגו ענין הנפש והשכל גם ענין החומר והצורה · גליון . (ביטה מקובלת) :

עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סעודה לצדיקים כו'. בענין הסעוד' שתהי' לצדיקים נע"ל ראינו בזה להביא מאמר

הרשב"א

חבור העוה"ז השפל ולויו יש לו קצב ובא אל תכלית ועתיד ליחרב כמו שאמרו רז"ל שיתא אלפא שנין וחד חרוב ע"כ אמר כאן שעתיד גבריאל לעשות מלחמה עמו ר"ל שינצח הסידור הזה ויבטלנו ולפי שהם ז"ל כינו בכל מקום מדת הדין לגבריאל כאמרם בא גבריאל וחבטן בקרקע בא גבריאל להפוך את סדום בא גבריאל ועשה לה זנב והמלה גזורה מגבורה לפיכך כינו הענין הזה בגבריאל ואמרם אלמלא שהקב"ה עוזרו אינו יכול לו לפי שהעולם השפל הזה עם היותו פרטיו הווין ונפסדין כלליו נשמרים וא"א למין אחד מן המינין שיפסד ויבטל כולו כמו שאי אפשר שיפסדו ויתבטלו הגלגלים כי אם ברצונו יתברך שעשאן ולא יתבטל בכח מזל או גלגל ולא בכח אחד מן השרים ואף בכח הראשונים לפי שהוא יתברך עשאן ענין חזק שאי אפשר שיבטל עד הגיע הקץ שחייבה חכמתו לבטלו ואין הכל אלא מרצונו המתכוון יתברך שעשאו ורוצה בקיומו עד קצב א' ורוצה בביטולו בהגיעו אל הקצב ההוא · עכ"ל הרשב"א ז"ל :

עין יעקב

וכדאיתא בילקוט ריש יחזקאל על הפסוק ואני הייתי על נהר אוכל : **ובשעה** שצמא עושה תלמים תלמים בים · ודת של תורה אכילה מרובה משהיה ממילא משתייתו תדע ג"כ אכילתו הגדולה וכדאיתא לעיל דאמר אזלינא לפומיה דלויתן : **והשאר** חולקים אותו ועושין בו סחורה . ואע"ג דכתיב ולא יהיה עוד כנעני בקרב הארץ נ"ל דהאי לעוה"ב הוא דכתיב אבל לימות המשיח כתיב כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ועיין בשבת דף ס"ג ע"א וברש"י שם ובברכות דף ל"ו והתם ג"כ ר' יוחנן קאמר ול"ע בגוף המקרא ולא יהיה כנעני ומה שנדרש עליה : **והשאר** פורסו הקב"ה על חומות ירושלים . כי גם הצדיקים נקראים חומה כדאיתא לעיל בפ"ק אני חומה זו כנסת ישראל ע"ש :

הרי"ף

והשאר חולקין אותו ועושין בו סחורה . צריך ליישב מה סחורה היא זו שעושים התכמים הלא אין שם משא ומתן ולא סחורה · ונ"ל שלהיות סעודה זו של לויתן לאכול לשבעה לת"ח שהם חברים מקשיבים ומהנשאר שחולקים אותו החכמים כל אחד נוטל חלקו הנוגע לו ונותנו לאותו עשיר שהיה עוסק בעוה"ז בפרקמטיא והאכילו ומהנהו לת"ח ג"כ עכשיו ניתן מבשרו של לויתן שיאכל גם הוא וזו היא הסחורה של ת"ח : **עתיד** הקב"ה לעשות סוכה וכו' . נ"ל שסוכה זו נקרא לסגול מחמה מגרתקס שמוליאה הקב"ה לע"ל והיושב בצל סוכה נצול לגמרי ויש שזוכה לצלצל לבד שהוא סכך בלא מחיצות שנכנס החמה ממקום המחיצות ויש שזוכה לענק ולקמיע שהוא סכוך מועט והכל לפי מה שהוא אדם

ענף

ארץ דף ג' ע"א וע"ש שמביא כמה ראיות לזה : **עתיד** הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן כו' . הסעודה תהיה בעדן גן אלהים שמה יאכלו תלמידי חכמים הצדיקים לפני האלהים מגופו של לויתן דהיינו בשרו שהוא אור לא אור בהיר יותר מעורו . אבל הסוחרים בעלי מעשים טובים אשר החזיקו בלומדי תורה לא יזכו למדרגה הגדולה הזאת לאכול מבשר לויתן לפני האלהים בג"ע אבל יזכו לאכול ממנו בשוק ירושלים של עולם הבא . דהיינו מה שישאירו תלמידי חכמים מסעודתן יחלקו הת"ח המותר ההוא בין הסוחרים אשר החזיקו בלומדי תורה ויאכלו חלקם בשוק ירושלים של עוה"ב והיינו דקאמר והשאר חולקין אותו ועושין בו סחורה בשוק ירושלים לעתיד שדרך הסוחרים קן הוא לפעמים

יוסף

מקבלים דמי הסחורה מיד על מנת להעמיד הסחורה ללוקח לזמן ידוע פלוני ככה הסוחרים שהחזיקו בלומדי תורה והוציאו ממונם בעוה"ז על מנת לקבל שכרן בעוה"ב עם ת"ח . צריכין ת"ח להעמיד ולהשלים להן סחורתן משכר העוה"ב ויחלקו להם ממותר בשר לויתן . לכך קאמר ועושין בו סחורה מיהו עיקר הסעודה לת"ח דוקא היא כמו שאמר בהדיא ואין חברים אלא ת"ח . והא דאמרינן המטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה מטיל מלאי שאני שעיקר למודו של ת"ח על ידו הוא והוה ליה כיששכר וזבולון שעשו שותפות בהדי הדדי ולכך אוכלין חלק כחלק הכל מסייע בעלמא לא יזכה לסעודה גופה כי אם אל המותר ממנה (תורת חיים) וע"ש שמביא ראיה לדבריו אלו :

המתורגמן . א) קויפלייטע . ב) גלענצט .

והי"ק וז"ל : אמר רבי יהודה לרבי חייא הא דתנינן דעתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים לעתיד לבא מאי היא אמר ליה עד לא אזלית קמי איטון מלאכין קדישין מארי מתני' הכי שמיע לי כיון דשמעית

סה שם ושמתי כדכד שמשותיך (ישעיה נד) א א"ר שמואל בר נחמני פליגי (ביה תרי אמוראי בארעא יהודה וחזקיה בניו של ר' חייא ותרי מלאכי ברקיעא מיכאל וגבריאל)[תרי מלאכי ברקיעא גבריאל ומיכאל ואמרי לה תרי אמוראי במערבא ומאן אינון יהודה וחזקיה] חד אמר דשוהם וחד אמר דישפה אמר להם הקב"ה להוי כדין וכדין· (שם) ושעריך לאבני אקדח[א] בכי הא דיתיב רבי יוחנן וקא דריש עתיד הקדוש ברוך הוא להביא אבנים טובות ומרגליות שהן שלשים על שלשים וחוקק בהן עשר (ברום) [על] עשרים ומעמידם בשערי ירושלים ליגלג[ב] עליו אותו תלמיד השתא כביעתא (דצלצלתא) [דציצלא]לא משכחינן כולי האי משכחינן לימים הפליגה ספינתו בים חזא מלאכי השרת (דקא) [דיתבי וקא] מנסרי[ג] אבנים טובות ומרגליות שהם שלשים על שלשים וחקוק בהם עשר ברום עשרים אמר להו הני למאי אמרו ליה שעתיד הקב"ה להעמידן בשערי ירושלים אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל דרוש רבי ולך נאה לדרוש כאשר אמרת כן ראיתי א"ל ריקא אלמלא לא ראית לא האמנת מלגלג על דברי חכמים אתה נתן עיניו בו ג ונעשה גל של עצמות :

סו שם מיתיבי (ויקרא כו) ואולך אתכם קוממיות ד ר"מ אומר מאתים אמה כשתי קומות של אדם הראשון ר' יהודה אומר מאה אמה כנגד היכל וכותליו שנאמר (תהלים קמד) אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל· כי קאמר רבי יוחנן לכוי דבי זיקא· ה ואמר רבה (בר בר חנה) אמר רבי יוחנן עתיד הקב"ה לעשות שבע חופות לכל צדיק

שמשותיך· חומותיך : פליגי בה באבנים של חומות ירושלים ממה יהיו אלו אבנים שעתידין להיות (כדכד) : כדין וכדין · כדברי זה וכדברי זה [והיינו כדכד] משוהם וישפה תבנה ואע"פ שמקרא זה קדם לבני רבי חייא טובא יש (לו) לומר שכן נתנבא ישעיה שכדברי כל המפרשים עתידה ליבנות : וחוקק עשר· של רוחב ברום עשרים והיינו אקדח לשון קודח שחוקק בהן ומשמע נמי אבן טובה שמאירה כאש קודחת כמו קודחי אש (ישעיה נ'): אקדח . קרבונ"קלא בלע"ז ובתרגום יונתן אבני גומרי : כביעתא דצלצלתא· בילת עוף קטן ששמו תאליל: קוממיות· ב' קומות שתי ממי"ן דריש : כב' קומות של אדם הראשון· שמיעטו עד מאה אמה במס' חגיגה (דף י"ב) : כנגד היכל· של בית שני שהיה רום מאה אמה ולפי קומתו צריך שערים גבוהים וקשיא לר' יוחנן דאמר רום עשרים : לכוי דבי זיקא· לחלונות העשויות לאויר והיינו

תוספות

פליגי בה תרי מלאכי ברקיע· ואליהו אמר להם כדאמרינן בפ' מי שהוציאוהו (דף מ"ג) לאו אליהו אמרינהו : חד אמר ישפה וח"א שוהם ואמר הקב"ה כדין וכדין· ר"ת לא גרים לה· ואית דגרסי ומפרשי דקאי אכתוב דלעיל הכני מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים פי' כדין וכדין היינו פוך וספיר דלעיל יהיו שמשותיך וכן מוכח בפסיקתא דמפרש התם מאי כדכד רבי אבא אמר כדין וכדין והתם לא איירי לעיל לא מלאכי ולא אמוראי אלא ודאי קאי אפוך וספיר כדכתיב לעיל :

חייא והיינו לעור של לויתן וק"ל : ושמתי כדכד שמשותיך אמר רשב"ג ט' · פי' רשב"ם שמשותיך חומותיך ועיין עוד פירושים אחרים בפרש"י בספר ישעיה ולי נראה לפרש כלפי שאמר ישעיה לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם אמר עוד ושמתי כדכד שהוא אבן טוב המאיר לך תחת שמשותיך שלא תהיה צריך עוד לאור השמש והחלונות נמי אינם לאור אלא לאויר בעלמא כדאמרי' לקמן לזיקא דבי כוי ופליגי ביה אמוראי בההוא אבן טוב אם הוא שוהם או ישפה והם שני אבנים אחרונים שהם בחושן בטור הד' ע"ש אור בגאולה הרביעי שלעתיד שהיא גאולה הרביעית ובשוהם היה מפותח שם יוסף ובישפה בנימין ע"פ כונה זו דבגאולה הרביעית יהיה תחלת אור ישראל ע"י משיח בן יוסף ואורו של ירושלים שהוא בחלקו של בנימין וז"ש להוי כדין וכדין על פי שתי הכוונות שאמרנו וק"ל : וחוקק בהן י' ט' · פי' רשב"ם דתרוייהו דריש כו' והוא [דחוק] גם יש לדקדק אדרשה דשלשים וחוקק בהם י' כו' ונראה לומר למאי דמייתי בפרק חלק בהך דרשה נמי רישא דקרא ושמתי כדכד שמשותיך שאמר שאבן כדכד המאיר לך לעתיד יהי' כשמשותיך בעוה"ז כמש"ל ומייתי' נמי בדמיון השמש בעוה"ז שיש לו שלשים מעלות גם ל' יום חדש החמה כן יהיה גוף הכדכד בעוה"ב ל' על ל' כמ"ש בפרק חלק ואמר ושעריך יהיו חקוקין ומוקדחין באמצע גוף אותו האבן טוב ולדדי האבן יהיו מזוזות ומשקוף וסף של אותו שער כמפורש במדרשות ואמר שתהי' לעתיד החקיקות י' רוחב ברום כ' כמפורש בפ' חלק והוא כשיעור שערי ההיכל שהיו במקדש בעוה"ז דהיינו שער ההיכל ועל זה רמז במקרא דמייתי לקמן אשר בנינו וגו' מלשון בנין דהבנין דלעתיד יהיו האבנים טובות כנטיעים המגודלים כן בנעוריהם כתחילה ועלם אחד המזוזות והמשקוף והסף כזויות יהיו מחוטבות וחקוק בהם כתבנית שער היכל שבעוה"ז שהיה רום עשרים ברוחב י' ובמדרש ילקוט אמר שעל שער המזרחי שלעתיד אמר ר"י כן והוא סותר את המסקנא דהכא דמוקי ליה דווקא לכוי דבי זיקא גם אמר שם שהיה זה התלמיד אפיקורוס עד ששקעה ספינתו בעמקי התהום וראה שם כו' ע"ש באורך : ושאמר שנעשה גל של עצמות· פירש רש"י בפרק במה מדליקין כמת שנתרקב בשרו ונפל מזמן רב עכ"ל . והוא כענין שאמרו בר"פ מי שמתו הרשעים בחייהם קרוים מתים שנאמר יומת המת חי הוא אלא מת הוא דמעיקרא וע"כ נרקב בשרו מיד כאילו מת כבר בחייו וק"ל : קוממיות כו' · דלפי פשוטו הוה ליה למימר קוממית בלא וי"ו המורה על הרבים דהיינו ב' קומות כדדריש ב' קומות של אדם הראשון דלא ניחא ליה לומר על קומתו של כל אדם דהיינו ג' אמות ויהיה ב' קומות לעתיד ו' אמות דכיון דבריאת האדם לעתיד יהיה בריאה חדשה על ידו יתברך ודאי דשני קומותיו נמי יהיו בקומת אדם הראשון שהיה הבריאה בעולם הזה על ידו יתברך דהבריאה בעוה"ב לא תגרע מהבריאה שהיה על ידו יתברך בעוה"ז · ושאמר מאה אמה כנגד היכל כו' במדרש ילקוט הביאו קצת בלשון אחר מאה אמה כאדם הראשון אין לי אלא אנשים נשים מנין ת"ל בנותינו וגו' תבנית היכל כמה הוא היכל מאה אמה והוא כמו שאמרנו דלאנשים שיהיו מאה אמה לא איצטריך ליה קרא דהבריאה דאדם לעתיד ודאי לא תגרע מהבריאה דאדם הראשון שבעוה"ז ותבנית היכל מאה אמה פי' רשב"ם בבית שני שהיה רום מאה אמה וכן פירש רש"י בפרק חלק דהכי קים לן ועוד פירש שם פירוש אחר שאורך כל ההיכל היה כך ובמסכת מדות תנן ההיכל מאה אמה על מאה ברום מאה : שבע חופות כו' · דהחופות יהיו בזכות מצות סוכה שקיימו בעוה"ז כמ"ש במדרשות ובפ"ק דע"ז וע"כ יהיו שבעה שמצות סוכה כל שבעה·

הכותב

איפליגו בה תרי מלאכי ברקיע. פי' בשעה שבא מראה הנבואה ההיא לנביא זה אומר כדין וזה אומר כדין אמר הקב"ה תהוי כדין וכדין אז אמר הנביא ושמתי כדכד שמשותיך כלומר כדין וכדין וכן נחלקו שני אמוראים מה הם שני דברים אלו שעליהם אמר כדכד : הפליגה ספינתו בים וראה מלאכי השרת. פי' שנראה לו במראות החלום וי"א שהעמיק בחכמת והשיג הענין :

הרי"ף

הוא ניצול מהחמה כפי צדקתו : ברשב"ם בד"ה כדין כו'. ואע"פ שמקרא זה קודם

עיון יעקב

להוי כדין וכדין. כי אלו ואלו דברי אלהים חיים : **שבע** חופות לכל צדיק וצדיק.

עץ יוסף

סו של אדה"ר. לאחר החטא· אבל לקומת אדה"ר שקודם החטא לא היה ראוי אלא אדם הראשון מחמת שהוא יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא (נזה"ק) :

א פסיקתא רבתי. שוח"ט מזמור כ"ז : ב חלק דף ק' : ג ברכות דף נ"ה ע"א שבת דל"ד ע"א: ד ב"ר פרשה י"ב תנחומא בראשית. סנהדרין דף ק' : ה ילקוט ישעיה רמז רס"ז.

חדושי גאונים

הא דאמר ר' אלעזר אתיסנא בלבאי דאמר רבי אלעזר סעודת הצדיקי' לע"ל כהאי דכתיב (שמות כ"ד) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ודא הוא דתנן ניזונין ואמר רבי אלעזר באתר חד תנינן נהנין ובאתר אחרא תנינן נזונין מאי בין האי להאי אלא הכי אמר אבוי הצדיקים שלא זכו כל כך נהנין מאותו זיו שלא ישיגו כ"כ אבל הצדיקים שזכו נזונין עד שישיגו השגה שלמה ואין אכילה ושתיה אלא זו וזו היא הסעודה והאכילה ומנא לן הא ממשה דכתיב (שמות ל"ד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעי' לילה לחם לא אכל ומים לא שתה מ"ט לחם לא אכל ומים לא שתה מפני שהיה נזון מסעודה אחרת מאותו זיו של מעלה וכהאי גוונא סעודתן של צדיקים לעתיד לבא . א"ר יהודה סעודת הצדיקים לעתיד לבא לשמוח בשמחתו הה"ד (תהלים ל"ד) ישמעו ענוים וישמחו · רב הונא אמר מהכא (שם ה') וישמחו כל חוסי בךלעולם ירננו· אמר רבי יצחק האי והאי איתא לעתיד לבא ותאנא אמר רבי יוסי יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית אלו דברים עתיקים שלא נגלו לאדם מיום שנברא העולם ועתידים להתגלות לצדיקים לעתיד לבא וזו היא השתיה ואכילה (ושתיה) ודאי דא היא· אמר רבי יהודה ברבי שלום א"כ מהו לויתן ומהו השור דכתיב (איוב מ') כי בול הרים ישאו לו אמר רבי יוסי והא כתיב (ישעיה כ"ו) בעת

המתורגמן .א) בערינשטיין . ב) געלאבט · ג) זעגען.

צדיק וצדיק שנא' (ישעיה ד) וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה (וגו' מאי) כי על כל כבוד חופה מלמד שכל אחד ואחד עושה לו הקב"ה חופה לפי כבודו ועשן בחופה למה א"ר חנינא כל מי שעיניו צרות בת"ח בעולם הזה מתמלאות עיניו עשן לעוה"ב · ואש בחופה למה א"ר חנינא מלמד שכל אחד ואחד אנכוה מחופתו של חבירו אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה כיוצא בדבר אתה אומר (במדבר כז) ונתתה מהודך עליו ולא כל הודך זקנים שבאותו הדור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה· אמר ר' חמא בר' חנינא בעשר חופות עשה הקב"ה

שעריך דקרא חלונות (החמה) [החומה]: ענן יומם א' · עשן ב' ונוגה ג' אש ד' להבה ה' כי על כל כבוד ו' חופה ז' · ול"נ כי על כל כבוד אינו מן החשבון אבל וסוכה תהיה לצל יומם דסמיך ליה לסיפיה דהאי קרא הוא הז' והאי על כל כבוד לכדמפרש בסמוך אתא: שעיניו צרות · שלא להגהותו מנכסיו: נכוה · חופתו של קטן מחופתו של חבירו הגדול הימנו: שבאותו הדור · שראו משה ויהושע: אוי לה לאותה בושה · שבזמן מועט נתמעט הכבוד כל כך שהרי יהושע היה

ושאמר עושה לו הקב"ה חופה לפי כבודו כו' · יש לפרש כינוי דכבודו על הקב"ה כי הת"ח הם העוסקים בעוה"ז בכבוד שמים יתברך כמ"ש כל הנקרא בשמי לכבודי וגו' ואמר כי כפי מה שנתגדל כבוד שמים ע"י ת"ח בעוה"ז תהיה החופה לאותו ת"ח לעתיד: ואמר עשן בחופה למה כו' · כי הענן הוא דבר המגין כמ"ש ביוצאי מצרים פרש ענן למסך אבל חופה מעשן שהוא דבר המזיק למה אע"ג דאשכחן נמי במצרים ואש להאיר לילה וגו' הרי מפורש בו שם שהוא מועיל להאיר בלילה אבל כאן לא כתב בלילה גם הרי יש בעוה"ב בשאר חופות להאיר מנוגה ולהבה·ועניין שכל אחד נכוה מחופתו של חבירו אוי לאותה בושה כו' · הקושיא בזה לומר בכל אדם שכל אחד נכוה מחופתו של חבירו גם קשה הכפל אוי לאותה בושה ואוי לאותה כלימה · ונראה לומר לפי שיש לכל צדיק וצדיק שום מעלה ומדרגה בשום מצוה שאין כן לחבירו דוגמא דרבי חנינא ורבי חייא דפרק הפועלים [א] ועל זה אמרו לפיכך הרבה להן תורה ומצות כדי לזכותם ועל כן כל אחד מן הצדיקים אין מתביישים מחבירו לפי שכל אחד יש לו שום מדרגה בשום מצוה שאין בחבירו וכל אחד מהן נכוה מחופתו של חבירו ר"ל נכוה בשום דבר מצוה מה שאין בו ויש לחבירו אבל אמר אוי לה לאותה בושה ואוי לאותה כלימה לאותו איש שאין לו שום מעלה ומדרגה וכיוצא בו ביהושע שאמר ליה מהודך ולא כל הודך דהיינו שלא היה לו מדרגת משה בחכמת התורה שהוא רמז לפני משה כפני חמה אבל זכה למדרגה אחרת גדולה דהיינו ליכנס לא"י ולכבוש ל"א מלכים אבל מי שאין לו שום מעלה ומדרגה אוי לה כו' ועיין קרוב לענין זה בפרק החובל בחידושינו גבי המרא למריה וטיבותיה כו' וק"ל: עשר חופות כו' . כי קודם שחטא היה אדם למטה כמלאכי אלהים של מעלה שנתעלו בעשר מעלות כמ"ש במדרשות ע"כ אז נתעלה ג"כ אדם למטה הכותב

ענין עשר חופות שעשה הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן הוא בנגלה ורומז בנסתר לענין עמוק והעמיק יותר ויותר מי שאמר שהיו י"א ופי' בתחלת הרי"ף

עיון יעקב

את זה לעומת זה נגד שבעה מדורי גיהנם : זקנים שבאותו דור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה · לכן נ"ל מה"ע איתא בפ"ק דסנהדרין שאמר משה אתה והזקנים שבדור עמך לפי דאיתא במדרש פ' בראשית ואת הכוכבים גזר הקב"ה כשיוצאת הלבנה יהיו הכוכבים יוצאין עמה וכשהן נכנסין יהיו נכנסין עמה לכך ראה משה שיהיו הזקנים עמו (והפסר דמס"ע שהיה ליהושע מדת הלבנה לכך כשנתנבאו אלדד ומידד קנא בם על שיהיו במדריגה אחת עם משה ומשה היה לו מדת החמה אמר המקנא אתה לי מי יתן והיה כל עם ה' נביאים) לכך זקנים שבאותו הדור אמרו לטובת עצמן פני יהושע כפני הלבנה

קשה דלמא מקרא זה נאמר על סברת מיכאל וגבריאל ואם נאמר דקושית רשב"ם הוא למה נחלקו בני ר"ח כיון דכבר ראו המקרא שכתיב כדין וכדין א"כ לפי זה אינו מהוכן : כי על כל כבוד חופה מלמד כו' · הכוונה שמנין החופות הם ז' לכל צדיק ואין הפרש במנין החופות אבל באופן החופות יש הפרש הכל לפי כבודו של כל אחד ודקדקו זה הז"ל דהי"ל כי על חופה כל כבוד ומדקאמר כל כבוד חופה משמע שלפי כבוד הצדיק מתהוית החופה : ואש בחופה למה שכל אחד וכו' . עיין בר"ש ול"נ כי על כל כבוד אינו מהחשבון וכו' וק'

ועי"ל דזקנים ליערו עצמן על שנות משה שהוא כפני חמה והקב"ה משלים שנותיהם מיום ליום ושנות החמה הוא י"א יום יותר משנות לבנה ממילא נתקצרו וק"ל : אוי לאותו בושה · לא שהתרפה ובושה הוא ליהושע רק אל דור ההוא וכדאמרינן בפ"ק דסנהדרין יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו אלא שאין דורו זכה לכך ה"נ אין דורו של יהושע זכה לכך : עשר חופות · נגד עשר מלות שנצטוה אדה"ר כדאיתא בפ' ד' מיתות ולר"א דאמר שם אף על הכלאים הוי י"א לה"ק מר זוטרא אמר אתת עשרה ע"ש :

ענף יוסף

פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה אוי לה לאותה בושה. קצת תימא וכי בזו בלבד היה משה גדול מיהושע והלא כמה מעלות טובות היו למשה שלא היה ביהושע שנא' ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים ולא אמר עליה אוי לאותה בושה כו'. וי"ל דקרני הוד של משה ויהושע עיקר גדול היה להנהיג בהן את ישראל שע"י קרני ההוד יכולין היו לסבול כל אחד ואחד מישראל לפי דעתו . לפי שקרני הוד של משה משל ישראל היו מאותן כתרי הוד שנתקשרו להן לישראל בסיני כשהקדימו נעשה לנשמע כדאי' בפרק ר"ע בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד מישראל קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע . וכיון שחטאו ישראל ירדו ק"ך רבוא מלאכי חבלה ופרקום שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב . א"ר יוחנן וכולן זכה משה ונטלן דסמיך ליה ומשה יקח את האהל . וכתבו שם רש"י ותוס' דשתי כתרים של הוד היו לפיכך כשנטלן משה קרן עור פניו . וכיון דמשה נטל מכל אחד מישראל כתרי הוד שלו שהוא אור בהיר אור השכל וזיו דעתו לכך היה יכולת בידו לסבול כל אחד מישראל ולכוין את דעתו לפי נשמתו ואור פניו היתה כלולה מכל ישראל ע"י זיו הוד שלהן ולהכי שקול היה משה ככל ישראל . ובזה ניחא מה שלוה הקב"ה למשה שיתן מהודו על יהושע · ולא האציל עליו מהוד זיו שכינתו אלא מהוס דבריאה דקרא כתיב וידבר משה אל ה' לאמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה . ופרש"י שם אמר לפניו רבש"ע גלוי לפניך דעתו של כל אחד ואחד ואינן דומין זה לזה מנה עליהן מנהיג שיהא סובל כל אחד ואחד לפי דעתו כלומר צריך אתה למנות עליהם איש כמוני שיהא שיכיר דעת של כל אחד ואחד ויכניעו לפי דעתו . לזה השיב לו הקב"ה קח לך את יהושע ונתתה מהודך עליו דכיון דקרני הוד שלך מכל ישראל הוא בא ועל ידי כן אתה מכיר דעתו של כל אחד ואחד כשתתן מקרני הוד שלך על יהושע גם הוא ידע ויכיר דעתו של כל אחד ואחד על ידי כן . וזה שאמר הכתוב ונתתה מהודך עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל שעל ידי שיכוין דעתן ישמעו לו : ונראה כי זהו נמי טעם דגבי שבעים זקנים שנתמנו עם משה להנהיג ולשאת במשא העם כתיב וירדתי ודברתי עמך שם ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם . לכך האציל עליהם מרוחו של משה לפי שמנהיגן של ישראל צריך שיהא היכולת בידו לכוין דעתו של כל אחד מישראל כמו שאמר משה יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר . וכיון דרוחו של משה היתה כלולה מכל ישראל לכך כשהאציל ממנו על הזקנים גם המה ידעו לסבול דעת כל אחד . והשתא ניחא מה שאמרו אוי לאותה בושה כו' דכיון דפני משה כפני חמה הוה ופני יהושע כפני לבנה ולא זכה יהושע לקבל כל הוד הכתרים שהיה להן לישראל מהר סיני אלא חלק מהם נמצא שלא היתה היכולת בידו כל כך לכוין דעתו של כל אחד ואחד מישראל כמשה רבו ולא היה ראוי להנהיג את ישראל כמשה רבו . לכך אמרו עליו אוי לה לאותה בושה וכלמה (תורת חיים) : זקנים שבדור אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה אוי לאותו בושה כו'. ויש להבין מה לאותו בושה מקרא מלא הוא לא קם בישראל כמשה. אבל הענין הוא אמה שאמרו אל תאמר ימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת זאת . והפי' הוא כך כי המחקרים אמרו כי ראינו בדורות אחרונים בכל התבולות ועשית אומנות ומחקרי מתאבים וכדומה וכן בידיעות הכוכבים כולם מלאו עשר ידות יותר מראשונים כנראה בכל דברים ואין הטעם שכח הדור הזה יפה מראשונים כי זה אינו כי הם נגדם כפרעוש נגד ארי רק הכל הוא כננס על גבי ענק כי הם ראו דברי ראשונים ובעיונם הוסיפו דבר והגדילו מראשונים וטובים שנים מאחד . ולכך נאמר כי לא מחכמה שאלת כי ימים ראשונים היו טובים כי הסוף הוא כי תמיד אחרון מוסיף אומץ בחכמה כי גם הדעת ורוח ראשונים עמם : ובזה נבין בשאלת אלישע לאליהו ויהי נא פי שנים מרוחך אלי . ויאמר אליו הקשית לשאול וגו' . ויש לדקדק איך אפשר שיתן אליהו לאלישע יותר ממה שיש לו . וגם הוא מקצת העזה לומר לרבו שיהיה הוא יותר גדול ממנו אבל לפי הנ"ל ניחא להיות כי אליהו היה מאציל מן שפע נבואתו ורוח קדשו על אלישע כטבע המשפיע אשר כל חלקו להשפיע זולתו אף לאלישע שהיה תלמידו וכהסתלקות אליהו היה אלישע נביא נאמן לה' ורוח הקודש שורה עליו לפעמו . ואם יהיה השפעת אליהו מרמ"ק שלו ג"כ נאצל הכל עליו וגבר חילו כננס על גבי ענק והיה כחו יפה כפלים מה שמקבל מעצמו ליקר נשמתו לקבל שפע וסי' רוח קדשו יערה עליו ומה שקיבל מאליהו . וזה בקשת אלישע מאליהו שאליהו לא יגרע תמיד להשפיע עליו להאציל מרוחו כאשר עשה בהיותו על האדמה כן לא יעזוב טובו מהעלותו לשמים וא"כ יהיה פי שנים מפאת עצמו ומפאת אליהו וזהו פי שנים ו"י ; יהיה כן כרוחך כאשר גם אתה תשוב רוחך עליו ויהיה כפליים לתושיה . וזהו מאמר הנ"ל זקנים שבדור כו'

עץ יוסף

אוי לה לאותה בושה כו' · כלומר כמה גדולה תהיה אותה בושה דאע"ג דזה לצדיק וזה לצדיק זה זכה לחופה וזה זכה לחופה אפ"ה מדרגות החופות רחוקות זו מזו כל כך במעלה עד שהאחד נכוה מחופתו של חבירו · וזה בושה גדולה מאד · לאפוקי אם היו מדרגות החופות קרובות זו לזו במעלה לא היתה אז הבושה כל כך גדולה (ת"ח) : כיוצא בדבר אתה אומר ונתתה מהודך כו' ·

[א] מהרש"א בד"ה עשן כו' דפרק הפועלים (דף פ"ה:) :

יד יוסף

א אין זה מטעם הקנאה · אשר תפול רק בחסרי דעת · אלא מפני ראותו עצמו חסר מן השלימות מדרגה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חבירו (מסלת ישרים פ"ד)· ועיין ברכה סדר פנחס סי' כ' מש"ש: ב ב"ר פרשה י"ח :

חדושי גאונים

הסיא יפקוד ה' בחרבו הקשה והגדול' והחזקה על לויתן נחש בריח ועל לויתן נחש עקלתון והרג את התנין אשר בים הא הכא תלתא אלא רמז הוא דקא רמז על מלכוותא · אמר רבי תנחום ל"ת למימר על מה דאמרו רבנן ודאי כך היא · אמר רבי יצחק אנא הוינא קמיה דרבי יהושע ושאילנא האי מלה אמרנא האי סעודתא דצדיקיא לעתיד לבא אי כך הוא לא אתייהבא בלבאי דהא אמר רבי אלעזר סעודת הצדיקים לעתיד לבא כהאי גוונא דכתיב (שמות כ"ד) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו · אמר רבי יהושע שפיר קאמר רבי אלעזר וכך הוא עוד אמר רבי יהושע האי מהימנותא דאמרו רבנן לרווחא בעלמא דזמינין איינון בהאי סעודתא דלויתן והכוא תורא ולמשתי חמרא טב דאתנטר מכד אתברי עלמא קרא אשכחו ודרשו דכתיב (ויקרא כ"ו) ואכלתם לחמכם לשובע · דאמר רבי זירא כל מיני פיתוי פתה הקב"ה לישראל להחזירם למוטב ולא הוא יתיר מכלהון דאמר להו ואכלתם לחמכם לשובע ובקללות ואכלתם ולא תשבעו ולא קשיא להו מכלהו מ"ט דכתיב (שמות ט"ז) מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים וגו' אמר רבי זירא מלמד דמשום האכילה מסרו נפשם למות ...ידם . כיון שראה הקב"ה תאותם אמר להם אם תשמעו לקול המצות ואכלתם לשי... די להכית דעתם . הס"ג תאו רבנן דגלותא אתמשך אסתמכו על קראי דאורייתא ואמרו דזמנין למיכל ולמהדי

לאדם הראשון בגן עדן שנא' (יחזקאל כח) בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה (מסוכתך אודם פטדה) וגו' מר זוטרא אמר אחת עשרה שנאמ' כל אבן יקרה (מסוכתך) אמר רבי יוחנן וגרוע שבכולם זהב דקא חשיב ליה לבסוף · מאי (שם) מלאכת תופיך ונקביך [בך] א"ר יהודה (אמר רב) א"ל הקב"ה לחירם מלך צור בך נסתכלתי ובראתי נקבים נקבים באדם וא"ד [ה"ק] בך נסתכלתי [שם ע"ב] וקנסתי מיתה על אדם הראשון · מאי (ישעיה ד) ועל מקראיה אמר רבה א"ר יוחנן לא כירושלים של עוה"ז ירושלים של עוה"ב ירושלים של עולם הזה כל הרוצה לעלות עולה של עולם הבא אין עולין (לה) אלא המזומנין [לה] :

סז שם ואמר רבה אמר ר' יוחנן אעתידין צדיקים שנקראו על שמו של הקדוש ב"ה שנאמ' (שם מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו · אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי (יונתן) [יוחנן] שלשה נקראו על שמו של הקב"ה ואלו הן צדיקים · ומשיח · וירושלים · צדיקים הא דאמרן · משיח דכתיב (ירמיה כג) וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו · ירושלים דכתיב (יחזקאל מח) סביב

[נביא] ומלך כמשה ולא יכול להגיע לכבודו: בעדן גן אלהים היית · בחירם מלך צור כתיב וכי סבורי אתה להיות כאדה"ר שהיה בג"ע והיה לו כל החופות הללו : אודם פטדה וגו' · עד זהב הרי י' אבל כל אבן יקרה לא קחשיב דכולל ואח"כ מפרש מאי כל אבן יקרה אודם פטדה וגו' : וזהב אר"י גרוע שבכולן זהב וכו' · וזהב אקרא קא מהדר לפרושי גרוע שבכולן זהב מכלל דחשיבי יותר מדאי : בך נסתכלתי · כשבראתי עולמי שאתה עתיד למרוד בי ולעשות עצמך אלוה ובראתי באדם נקבים שמולאין רעי · תוף חלול הוא וגם מנוקב ביום הבראך כוננו ביום שנתתי (את) [אל] לבי שתהא נברא בו [ביום] כוננו הנקבים באדם : וקנסתי (לו) מיתה · והיינו תופיך הקבר שהוא חלול כמו תוף : נקראו על שמו · שיהא שמם ה' :

בעשר חופות של כבוד ומ"ד י"א חופות ע"פ טונה זו שהמלאכים הם למעלה מי"א דברים אשר זה למעלה מזה והם ארבע יסודות ושבעה רקיעים נתעלה גם אדם למטה בי"א חופות של כבוד ולפי שחירם אמר לעשות כלורה זאת עולם עם שבעה רקיעים והוא נתגאה עליהם אמר לו כן כמ"ש במדרשות ופרש"י בספר יחזקאל : ושאמר גרוע מכולן זהב כו' · להפליג הענין כי קודם חטאו היה הגרוע בעשר מעלות כבודו הזהב ומשחטא נחסר אף מכבודו הזהב כדאמרי' לא היה ראוי העולם להשתמש בזהב לולי בנין בהמ"ק והמשכן : ובראתי נקבים כו' . עיין פי' רשב"ם ול"נ דדרים סיפיה דקרא ביום הבראך כוננו על פי מ"ש פ' א"ט[א] הוא עשך ויכוננך מלמד שברא הקב"ה כונניות באדם שאם נהפך אחד מהם אינו יכול לחיות גם מה שפי' רשב"ם בא"ד כו' וקנסתי מיתה כו' והיינו תופיך הקבר שהוא חלול כו' עכ"ל הוא דחוק ויש לפרשו דה"ק בחלולים ונקבים שברא בו הוא בעצמו קנס המיתה שהוא עלול מהם לקבל המיתה וכדאמרי' שאם יפתח אחד מהם או יסתם כו' גם אם יתהפך כמ"ש וק"ל : לא כירושלים של עוה"ז כו' . לא אמר לא כמו שעולין לירושלים בעולם הזה כו' אבל אמר לא כירושלים של עוה"ז כו' כאילו הוא ירושלים אחר וע"פ מה שאמרינן לקמן עתיד הקב"ה להגביה לירושלים ג' פרסאות כו' ולא יוכל כל הרוצה לעלות להיות עולה מפני הגבהתה אלא המזומנין לה יהיו עולין כדלקמן שמא יש לכן לער לעלות ת"ל מי אלה כעב וק"ל : עתידין לדיקים שנקראים על שמו כו'. הקושיא היכן נזכר בקרא לדיקים והיכן נזכר כאן עתידין והוא מבואר כי האדם אינו ראוי למדת הכבוד שהוא מדתו של הקב"ה שנאמר וכבודי לאחר לא אתן ואמרו כל מה שברא הקב"ה לא בראו אלא לכבודו כו' אבל יגיע לאדם כבוד מצד תורתו שהיא כבודו ית' ב"ה כמ"ש באבות ואין כבוד אלא תורה שנאמר כבוד חכמים ינחלו וגו' דאין כבוד לאדם רק מצד תורתו והתורה בעלמה אי אפשר להנחיל כי לא נתנה ירושה לך אבל כבוד התורה ינחלו שבנים מאביהם החכמים ואמרינן בפ' אחד ד"מ [ב] אדה"ר בלשון ארמי סיפר שנאמר ולי מה יקרו רעיך והיינו דאר"ל מ"ד זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו הקב"ה דור כו' כיון שהגיע לר"ע שמח בתורתו ונתעלב במיתתו שנאמר ולי מה יקרו רעיך וגו' וקשה מה ענין סיפר בלשון ארמי במקום הזה ומה ענין ראיה מכך דר"ל אכך דסיפר בלשון ארמי והנראה כלפי מה שאמרו שהתרעמו המלאכים בילירת האדם גם בנתינת התורה לו כמ"ש בפ' ר"ע [ג] ובפ' אד"מ [ד] מפני שהאדם אינו ראוי לכבוד וז"ש מה אנוש כי תזכרנו וגו' וכבוד והדר תעטרהו ולפי מה שהיה לר"ע כבוד תורה כמ"ש בסוף סוטה משמת ר"ע בטל כבוד תורה ולזה אמר כשהגיע לר"ע שמח בתורתו שהגיע מהראוי לכבוד ונתעלב במיתתו שנתבטל כבוד תורה כמ"ש בסוטה ולי מה יקרו רעיך אל שאמר יקר מלשון תרגום וארמי במקום כבוד בלה"ק בשביל המלאכים שלא יבינו בו שכבר התרעמו על ילירת אדם ונתינת התורה לו מפני הכבוד כי המלאכים אינם מבינים בלשון ארמי וז"ש הכתוב ואדם ביקר וגו' ולא יבין וגו' אדם שאמר ביקר בל' ארמי ולא אמר כבוד בלה"ק הוא מפני שלא יבין המלאך שהתרעם כבר בזה והוא שאמר שהלדיקים נקראים על שמו כו' לפי שכל מעשיהם אינם אלא לכבודו יתברך ועיין בזה עוד פ' אד"מ וזהו כל הנקרא בשמי בכל מעשיו דהיינו הלדיקים לכבודי בראתיו דהיינו בעוה"ז שיפול בו לשון בריאה יש מאין דלא נברא לכבוד עלמו רק לכבודו יתברך בכל מעשיו ואמר אף עשיתיו ר"ל דהיינו אף בעולם הבא שהוא העשייה יש מיש כדאמרינן מאי דלא הוה הוה כו' גם אז יהיה נקרא בשמי על שם כל מעשיו שהיו בעוה"ז לכבודו וק"ל : ג' דברים נקראים על שמו של הכותב

ספר יצירה : בך נסתכלתי . פירוש על חירם מלך צור שעשה עצמו אלוה כי להראות חסרונו וכל כיוצא בו ברא הקדוש ברוך הוא באדם הרבה טינופות שאין כמותם בשאר בעלי חי ולכן קנסתי מיתה עליו כי כן גבה הוא כמותך כשהכנסתיו בגן עדן :

הרי"ף

וק' לדברי ר"ח דדרים אש שנכוה בחופת חבירו א"כ אש נמי אינו מהמנין ומיהו אפשר דבהא פליגי דר"י דריש מעל כל כבוד מלמד שכל אחד וכו' ואוי אש במנין החופות ור"ח דריש על כל כבוד במנין החופות ואש אתא לומר שנכוה מחופת חבירו דהיינו שאין החופות שוות שהיא יותר גדולה מחופתו של עלמו :

שלשה נקראו על שמו של הקב"ה וכו' . יש ליישב כפי הפשט בענין שנא' צופה רשע זה יצה"ר לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו ולכך נקרא בשם ה' כי הוא המעמידו וכן משיח כל האומות מבקשים להרגו ואינו ניצול אלא בעזרו ית' כי שם ה' נקרא עליו וכן ירושלים אינה חוזרת למכונה

עין יוסף

דהתם נמי כמה גדולה הבושה דאע"ג דזה נביא ומלך וזה נביא ומלך זה זכה לקרני הוד וזה זכה לקרני הוד אפילו הכי היו מדרגות קרני ההוד רחוקות זו מזו כל כך במעלה עד שזה היה דומה לחמה וזה ללבנה שהוא כיתרון האור מן החשך (ת"ח) : שנאמר בעדן גן כו'.דאע"ג דהאי קרא בחירם מלך צור משתעי מ"מ קאי קרא אאדם ובא לומר שחירם גרם מיתה לאדה"ר שהיה בג"ע ועשה לו הקב"ה חופות · כדלקמן ובב"ר פ"ט : וקנסתי מיתה על אדה"ר · והיינו תופיך הקבר שהוא חלול כמו תוף (רשב"ם) וכתב המהרש"א והוא דחוק · וכתב ויש לפרשו דה"ק בחלולים ונקבים שברא בו הוא בעצמו קנס המיתה שהוא עלול לקבל מהם המיתה כדאמרינן שאם יפתח אחד מהם או יסתם כו' ע"כ. ולי אפשר שלא למד זה מקרא מלאכת תופיך וגו' · אלא מקרא דלעיל בעדן גן אלהים היית ·

ענף יוסף

ט' להיות בעלם שמשה האציל מרוחו על יהושע ולא מנע ממנו דבר כטבע הטוב להשפיע לזולתו בלי מחסור . ואף בהסתלקות משה תמיד רוח קדשו שופע על נביאים וחכמי הדור כנודע וזהו שאמרו משה לא מת . ואף ליהושע נאמן ביתו ואם כן אלו היה ליהושע הארת רוח הקודש מפאת עלמו לקבל שפע מה' וכי יתן ה' רוחו עליו והיה ראוי להיות כפליים לתוסיף כמו אלישע הנ"ל . אבל באמת יהושע לא היה מקבל מפאת עלמו כלל רק ממה שהאציל משה עליו והיה הבדל כהבדל עילה לעלולים . וכאור לקי שאור היולא ממנו שהם פחות למאור בטבע . וזהו ידוע כי הלבנה לית ליה מגרמיה כלום רק ממה שקבלה מהחמה וזהו שזקנים שבדור הרגישו מדרגת יהושע ולא מלאו בו כפליים לתוסיף כפי שמחויב להיות מכח זה שפטו כי לית ליה מגרמיה כלום כי אם מאצילות רוח הקודש . ולכך אומרים פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה דלית ליה מגרמי כלום וזה אוי לאותו בושה דלא היה הדור זכאי לכך שיערה ה' רוחו ממרום על יהושע . וזולת אצילות משה יהיה כחו עז וחזק ועון הדור היה גורם זה (יערות דבש) :

[א] מהרש"א בד"ה פרק אלו טריפות (חולין נ"ו) [ב] פרק אד"מ (ל"ח:) [ג] בפרק ר"ע (פ"ח) : [ד] בפרק אד"מ (ל"ח) :

יד יוסף

א ילקוט ישעיה רמז ש"ו · וילקוט ירמיה כ"ג רמז ד"ש וע"ש:

חדושי גאונים

בסעודתא רבה דזמין קודשא בריך הוא למעבד להו ועל דא רובא דעלמא סבלו גלותא בגין ההיא סעודתא . אמר רבי יוחנן לית לן לסחור מסימנותא דכלא אלא לקיימא ליה דהא אורייתא אסהידת עלוי דהא אנן ידעין מסימנותא דלדיקיא וכסופא דלסון מאי היא דכתי' (שיר א') נגילה ונשמחה בך ולא באכילה· נזכירה דודיך מיין והסיא סעודתא דזמינין כה יהא לן חולק למהני מנה וזו היא השמחה והשחוק ואלה תולדות ילחק שילחקו הלדיקי' לע"ל ע"כ ועי' מה שהאריך בזה בספר מעשי ה' חלק א' פרק ע' :

(לעיל) פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה זקנים שבאותו הדור אמרו אוי לה לאותה בושה ואוי לה לאותה כלימה כלומר יהושע מלד עלמו לא היה ראוי שיגיע למדרגה שיגיע אליה אלא באמלעות משה הוא שהשיג מה שהשיג ולזה היה משה במדרגת החמה שחולקת האור לירח ויהושע במדרגת הלבנה שמקבלת אור מהשמש ואין לה אור מעלמה ולזה אמר אוי לה לאותה בושה ולאותה כלימה כי לא היה ראוי יהושע לנבואה מעלמו אלא מלד מרע"ה · (עקרים) :

עוד אפשר לומר מה שדימו זקנים שבאותו הדור פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה · כי בעת שהלבנה דבוקה עם החמה וקרובה לה אין אורה נראית כלל ובשהיא

שמונה עשר אלף ושם העיר מיום ה' שמה אל
תקרי ה' שמה אלא ה' שמה·א"ר אלעזר עתידין
צדיקים שאומרים לפניהם קדוש כדרך שאומרי'
לפני הקב"ה שנאמר (ישעיה ד) והיה הנשאר בציון
והנותר בירושלים קדוש יאמר לו · ואמר רבה
א"ר יוחנן (עתידה ירושלים שתגבה) [עתיד
הקב"ה להגביה את ירושלים] שלשה פרסאות
למעלה שנאמר (זכריה יד) וראמה וישבה תחתיה
מאי תחתיה כתחתיה · וממאי דהאי תחתיה תלתא פרסי הויא אמר (רבא)
[רבה] אמר לי ההוא סבא [לדידי חזי לי] ירושלים קמייתא ותלתא פרסאי הואי
ושמא תאמר יש צער לעלות ת"ל (ישעיה ס) מי אלה כעב תעופינה [וכיונים אל
ארובותיהם] · א"ר פפא ש"מ האי עיבא תלתא פרסי מידלי · א"ר חנינא בר
פפא בקש הקב"ה לתת את ירושלים במדה שנאמר (זכריה ב) ואומר (אל המלאך
הדובר בי) אנה אתה הולך ויאמר אלי למוד את ירושלים לראות כמה ארכה
וכמה רחבה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע הרבה כרכים בראת
בעולמך של אוה"ע ולא נתת מדת ארכן ומדת רחבן וירושלים ששמך בתוכה
ומקדשך בתוכה וצדיקים בתוכה אתה נותן בה מדה מיד (שם) ויאמר אליו רוץ
דבר אל הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלים מרוב אדם ובהמה [בתוכה] ·
א"ר שמעון בן לקיש עתיד הקדוש ברוך הוא א להוסיף על ירושלים אלף טפף
גינואות אלף קפל מגדלים אלף ליצוי בירניות[א] אלף ולשני [שילה]
טטרפאות[ג] וכל אחד ואחד הואי כצפורי בשלותה תניא א"ר יוסי אני ראיתי

אל תקרי. ה' שמה אלא ה' שמה: לומר לפניהם· מלאכים יאמרו: ש"מ · מדקרא מדמה עיבא להעלאות ירושלים דהאי עיבא תלתא פרסי: מדלי · מן ארעא: למוד את ירושלים · לעשותה קטנה: פרזות תשב ירושלים · מה פרצות הללו אין להם שיעור בבנין ישובן אלא כמה שרולין בונין אף ירושלים כן: אמר ר"ל · ירושלים דהויא ג' פרסי עתיד הקב"ה להוסיף בה מגדלים כאלף פעמים בחשבון קפ"ל וגינאות כאלף פעמים טפ"ף כל הני גימטריאות הם והאי דהאריך בסימנים כה"ג היינו משום דלשונהגון הוא בעירס בלא חשבון ויסד החשבון בתיבה המתפעלת: אלף ולשני שילה · שנים ואלף פעמים בחשבון בגימטריא שיל"ה: ליצוי · גימטריא הוא: טטרפאות ·

הקב"ה · ירצה מדלא קאמר נקראו בשמו של הקב"ה אלא נקראו על שמו של הקב"ה משמע ד"ס של הקב"ה יהיה בהם שם לויי במשיח משיח ה' בירושלים עיר ה' וכן בלדיק לדיק לה' וכן במשיח שאמר יקראו לו ה' לדקנו רלה לומר שהוא לדיק לה' וכמו שכתבנו לעיל בלדיקים שיקראו להם כן על שם שכל מעשיהם לשם שמים וכן הוא במשיח על שם שכל מעשיו יהיו לשם שמים וכן בירושלים לעתיד שלא יהיו מזומנין לה אלא אותם שכל מעשיהם לשם שמים כמ"ש לעיל ופי' הכתוב ושם העיר יהיה מיום בנינה לעתיד יהיה ה' שמה: [עתידין לדיקים שיאמרו לפניהם קדוש כו' · והוא כענין שאמרו ביומא פ' א"ל הממונה והתקדשתם והייתם קדושים המקדש עלמו בעולם הזה מקדשין אותו בעוה"ב דהיינו שיאמרו לפניו קדוש]: שלשה פרסאות למעלה כו'. כל הגבהה ודאי למעלה הוא אבל אמר שהגבהה ע לא יהי' לה לירושלים לגריעותא כדקאמר שמא יש לער לעלות כו' אלא למעלת ירושלים יהי' ההגבהה ואמר ג' פרסאות כתחתית דירושלים קמייתא ג'פרסי שהוא שיעור מחנה ישראל במדבר שגם בירושלים היה קיבוץ כל מחנה ישראל בדגלים והוא י"ב מיל לכל שבט ושבט מיל בין באורך בין ברוחב וע"ש מעלת ישראל תהיה ג"כ לעתיד הגבהה כשיעור הזה לטין הגבהה מיל לכל שבט ושבט כי תחתיה דלעתיד לא יהיה לה שיעור ומדה כדמסיק לקמן ע"כ גובהה כשיעור הזה לעתיד על רמז זה: ירושלים ששמך בתוכה כו' · יש לפרש בזה ע"פ המדרש שירושלים דלעתיד יהיה גדול כל כך כמו ערי כל א"י דהשתא ובהמ"ק שבתוכה יהיה גדול כל כך כמו ירושלים דהשתא ולזה אמרו ירושלים שמקדשך בתוכה ר"ל עומד בתוך כל ירושלים דהשתא שיהיה גדול כמוה ולזה אמר ג"כ שמך בתוכה שהשם המפורש אסור להזכיר בפירוש רק בבהמ"ק וכיון שבהמ"ק לעתיד יהיה גדול כירושלים דהשתא הרי לעתיד שמך נזכר מפורש בתוך ירושלים דהשתא · ועד"ז ג"כ הלדיקים בתוכה כאכילת קדשים בבהמ"ק ולזה אמר פרזות תשב ירושלים וגו' ולא אמר פרזה תשב לשון יחיד לרמוז שירושלים בישובה לעתיד תהיה גדולה ככל פרזות א"י דהשתא כמ"ש לעיל: ואמר מרוב אדם ובהמה בתוכה וגו'· נקט אדם ובהמה מרוב אדם המביאים עמהם בהמות לקרבנות כמ"ש כלאן קדשים אשר במועדיה וגו' וסיים בקרא ואני אהיה לה חומת אש וגו' כי מרוב גודלה אי אפשר לה חומת בנין של אדם וק"ל: [אלף טפף כו' · עי' כל זה באורך בערוך ערך טפף וטטפראות]:

הכותב

אלף טפ"ף וקפ"ל פרש"י ז"ל שהם אותיות חשבון והנכון שהם מגרשים ותחומין וכל אחד מאלו השמות נופל על ענינו והוא מגודל הרחבת

עיון יעקב

עתידין לדיקים שאומרים לפניהם קדוש. ע"פ דאיתא במדרש אתה אמרת קדושים תהיו הסר ממנו המות ולפי שלעתיד יהיה בלע מות לנלח לכך יקראו לפניהם קדוש: **פרזות** תשב ירושלים. נראה לי הטעם ע"ד דאמרינן בגמרא אין הברכה מלויה אלא בדבר הסמוי מן העין ולא בדבר המדוד לכך תרבה ירושלים ומקדש ראשון ומקדש שני לפי שנעשה הכל במדה במשקל אבל לעתיד כדי שלא יחרוב עוד לריך להיות בלי מדה ומשקל:

הרי"ף

אלא המה יראו את שם ה' נקרא עליה וירושלים תשב לבטח: **עתידים** לדיקים שיאמרו לפניהם קדוש · אפשר לומר הכוונה שאין הלדיקים בעוה"ז נקראים קדושים שנאמר הן בקדושיו לא יאמין ולפיכך בעוה"ב שאין עוד חשש אז אומרים המלאכים ומשבחים אותם לפני הקב"ה שהם קדושים שנאמר והיה הנשאר בציון בעוה"ב אותם המלויינים בלדקתם קדוש יאמר להם:

עץ יוסף

וכדאי' בב"ר פ"ט וז"ל בעדן גן אלהים היית וכי בג"ע היה חירם אתמהא · אלא אמר ליה הקב"ה אתה הוא שגרמת לאותו שבעדן שימות ע"כ וכתב היפ"ת דריש היית מגזרת ושנתו נהיתה עליו ופירושו אתה הכנעת את אותו שבג"ע שמת בשבילך: **סז** עתידים לדיקים כו' · כי האדם אינו ראוי למדת הכבוד · שהוא מדתו של הקב"ה שנאמר וכבודי לאחר לא אתן · ואמרו כל מה שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו כו' · אבל יגיע לאדם כבוד מלד תורתו שהיא כבודו יתברך כמ"ש באבות ואין כבוד אלא תורה שנא' כבוד חכמים ינחלו·ולכן קאמר עתידים לדיקים דוקא שנקראו על שמו של הקב"ה לפי שעסקו בתורתו של הקב"ה לשמה: שאומרים לפניהם·מלאכים יאמרו לפניהם קדוש · והטעם בזה משום שלעתיד יהיה להם ללדיקים זיהרא עילאה כמו שהיה לאדם הראשון קודם החטא · שהוא שורש הנשמה העליונה חלק אלוה ממעל·וגופן יהיה כתגות אור בלא לד גשמיות כמו שהיה לאדם הראשון קודם החטא · ויהיו חיים וקיימים כדאמרינן בגמרא לדיקים בתחיית המתים אינם חוזרים לעפרם שנאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו · מה קדוש חי וקיים לעולם אף המה חיים וקיימים · הרי מי שהוא חי וקייםנקרא קדוש·וכדאי' ברבה סדר תלוה רבש"ע אתה אמרת קדושים תהיו הסר ממנו המות · הרי ש"מ דאם לא ימות קדוש יאמר לו · ולכך לעתיד יקראו המלאכים להם קדוש: עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים אלף טפף גינאות כו'·כתב בספר מרגליות התורה דלריך להיות כדאי'בילקוט תהלים מ"ח על פסוק ספרו מגדליה עתיד הקב"ה להוסיףעל ירושלים אלף קפ"ד גינאות אלף וקפ"ד מגדלות · אלף לילוי בירניות · אלף וב' שילה טטפראות · פי' גינאות גנות · מגדלות הם בניינים גבוהים · בירנאות שכיות החמדה תרגום בירניות שפירן · וכן תרגום ארמנות בן הדד · בלע כל ארמנותיה תרגום שילי כל בירנייתא · וכן בערוך מביא הנוסחא כמו שהיא לפנינו אלף לילוי בירניות ומפרש לילוי לשון מלילה כלומר באר היטב · אלף וב' שילה טטרפאות · וכתב טטרפאות לשון יוני הוא·ומלינו בכלאים ירושל'אמר רב אבא בר ממל טטפראות שבכרם אסור לטלטל תחתיהם מפני שהן סף התקרה·ונראה שהנזיזין שהן עשוין כסנפירין וכנפים לקורות אחד מפה ואחד מפה · ועוד לשון עט שנים · פראות סנפירין וכנפים בלשון פרסי · ויש מקום שקורין לעירות שילות וע"ש :

המתורגמן · א) בורג, פי' מגדלים. ג) קליינע פעסטונגען ·

יד יוסף

א שוח"ט וילקוט תהלים מזמור מ"ח:

חדושי גאונים

מתרחקת ממנה אח אורה נראית מדי יום ביום עד עמדה לנכחו במלואה. וכן היה ענין יהושע כי בהיותו אצל משה רבינו בחייו לא היתה ניכרת מעלתו לעיני כל ישראל· וגם האיש משה רבינו לא היה מכיר כל מה שהיה בו מן החכמה שהרי א"ל שאל אם יש בידך שום ספק· והשיב לו כלום הנחתיך יום וכו' כמו שדרשו חז"ל· ולכך נתחדש לו ענין מעלת יהושע ושיהיה במקומו כשאמר לו האל ית' קח לך את יהושע וגו'· שהוא היה חושב כי אולי א' מבניו יזכה לגדולתו· כל שכן מעיני כל ישראל שהיה נעלם מעלת חכמת יהושע מגד כי היה קרוב למשה וכשנעלם משה מהם ונתעלה בישיבה של מעלה אז נראית זוהר ואור פני יהושע ששמש את משה ולא מש מתוך האהל· ולאט לאט היה מתגדל בעיני כל ישראל עד שנתמלא אורו כאשר נתקיים על ידו כל הטוב אשר דבר ה' אל ישראל ולא נפל דבר ארצה· ולכן אמרו זקנים שבאותו הדור פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה· כי כבר היה לו ליהושע רוב סוד משה וחכמתו אלא שלא היתה ניכרת בו כי לא היה מוחזק אלא כשמשו ונערו של משה. ולכן אמר לו האל ית' למשה לא תצטרך עתה לתת בו כל סוד חכמתך אלא מה שנשאר שלא הגיע למעלת חכמתךכתור' תשלים לו· וזהו הנרצה מהודך ולא כל הודך· וזקנים שבדור ההוא שראו את משה ויהושע ולא היה יהושע מוחזק אצלם אמרו פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה· כי כמו שהלבנה מקבלת כל אור החמה בגופה מעט מעט מדי יום

קטנים מבירניות: ה"ג מאה ושמונים אלף שווקים של מוכרי ציקי קדרה · מין מאכל: שלש ושלשים פעמים · פשטיה דקרא בתאים איירי והכא יתורא (דקרא) [דכתיב] פעמים קא דריש דמשמע שלשה ירושלים ובכל אחת שלשים פעמים זו למעלה מזו אי נמי פעמים אשלש קאי והכי קאמר שלש פעמים זה על גב זה בשלשים: אם ירושלים. דלעוה"ב (הויא) גדולה באורך כשלש ירושלים שהיתה כבר: כל אחד ואחד יהיה בה · בכל בית ובית ל' מדורות למעלה זה ע"ג זה: מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים. פשטיה דקרא איירי שכשנלחם סיחון במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו נתנבאו בלעם וחבריו שיגלח סיחון למואב ומיהו פרשה יתירה היא דמה צריך לכתוב זה אם להשמיענו דעמון ומואב טהרו בסיחון הרי כבר כתיב והוא נלחם במלך מואב הראשון וא"נ יותר הלכך לדרשה כתבה משה רבינו: המושלים ביצרם · צדיקים כדכתיב ומושל ברוחו מלוכד

ציפורי בשלותה והיו בה מאה שמונים אלף [שווקים של] מוכרי ציקי קדרה · (יחזקאל מא) והצלעות צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים מאי שלש ושלשים פעמים [א"ר לוי] א"ר פפי משום רבי יהושע דסיכני אם שלש ירושלים הן כל אחד ואחד יש בה שלשים מדורים למעלה אם שלשים ירושלים הן כל אחד ואחד יש בה שלשה מדורים למעלה:

סח דף עח ע"ב **א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן** מאי דכתיב (במדבר כא) על כן יאמרו המושלים בואו חשבון וגו' המושלים אלו המושלים ביצרם בואו חשבון בואו ונחשב

אם שלש ירושלים הם כל אחד ואחד יש בהם שלשים מדורין כו' · אולי החשבון הזה למעלת בנין ירושלים דלעתיד וגדולתה שיהיה עיר ירושלים נחלקת לשלשה מקומות וכל אחת ואחת נקראת ירושלים האחת נגד ירושלים דלעתיד ועוד ב' ירושלים שנחרבו בעוה"ז ול' מדורין למעלה שיהיו נחשבין כמזלות דלמעלה שיש להם ל' מעלות כדאמרינן בפ' אין עומדין [א]לכל מזל בראתי ל' חיל ול' קרטון ול' רהטון כו' וכולם בראתי בשבילך ושמא תאמר בזה יש צער לעלות לשלשים מדורין זה ע"ג זה לכך נאמר בסיפיה דקרא דמייתי לעיל בעניא וכיונים אל ארובותיהם שאין להם צער לעלות לשוב בו ולמדורין הגבוה עד כמה מעלות: על כן יאמרו המושלים אלו המושלים ביצרם כו' · וקשה בענין שדרש שלשה הפסוקים בענין סיפור זה ושבק אחד מהם מלדרוש בו דהיינו פסוק אוי לך מואב וגו' שהוא מחובר בין אלו ג' פסוקים שדרש וע"ק שינוי לשון תבנה בעוה"ז ותכונן לעוה"ב וע"ק כפל הענין בשינוי לשון שדרש מעיר סיחון אם משים אדם את עצמו כעיר כו' ומאכלה ער מואב דרש בכה"ג בשינוי לשון זה המהלך אחר יצרו כעיר כו' גם מלת מואב לא יתפרש לפי הדרש וע"ק מה ענין הכפל עד דיבון שיבוא דין כו' ושתבא אש כו' ועד שתדאיב כו' שנראה שהכל ענין אחד ומה ענין דעביד מאי דבעי כפי' רשב"ם · והנראה כלפי מה שאמרו בפ"ה דאבות כל מי שיש בו ג' דברים הללו מתלמידיו של א"א וג' דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע ומה בין תלמידיו של א"א לתלמידיו של בלעם הרשע תלמידיו של א"א אוכלין בעוה"ז ונוחלין לעוה"ב שנאמר להנחיל אוהבי יש וגו' אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנם ויורדין לבאר שחת שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך · הקושיות שאמר כל מי שיש בו שלשה דברים כו' ושלשה דברים כו' דמשמע באיש אחד קא איירי שיש בו כל אלו הששה מדות דזכר ג' הטובות וג' הרעות ולכאורה אינן שייכין באיש אחד כיון שהם הפכיים והכי הל"ל וכל מי שיש בו ג' דברים מתלמידיו של בלעם כו' · גם קשה לשון וג' דברים אחרים כו' · וע"ק שאמר בלשון שאלה ומה בין כו' כי הוא פשוט · וע"ק דגבי צדיקים אמר אוכלין בעוה"ז ונוחלין לעוה"ב כו' מה מביא מן הפסוק להנחיל אוהבי כו' ומה ענין נחלה גבי צדיקים בעוה"ב וירושה לרשעים בעוה"ב מאי נוחלין ומאי יורשין · הוא מבואר במדות האדם אלו ג' מדות הכוללות עין טובה הוא מצד המועיל ונפש שפלה מצד הערב ורוח נמוכה מצד הטוב והם כוללים כל מדות האדם לטוב ולרע בהיפך ואי אפשר לאדם לילך אחרי מדות הללו ולהתנהג בהם בקצה האחרון הזה שלא לאחוז גם מקצת בקצה האחר כי לא נתנה תורה למלאכי השרת כגון במדת עין טוב שאם מוותר אדם כל אשר לו לא יהי' לו מה לאכול וכמ"ש[ג] המבזבז אל יבזבז יותר מחומש ות"ח מקפיד כו' וכל תורה שאין עמה מלאכה כו' וכן במדת נפש שפלה למעט כח התאוה צריך ג"כ לאחוז בקצה אחר כמ"ש [ג] יצה"ר שמאל דוחה וימין מקרבת וכמה דברים במלות בכח המתאוה ובמדת רוח נמוכה שאמרו בה להתרחק בה מן הקצה אל הקצה השני כמ"ש הרמב"ם ממה ששנינו מאד מאד הוי שפל רוח מ"מ אמרו בה [ד] ת"ח צריך להיות בו א' משמונה בח' וע"ז אמר כל מי שיש בו ג' דברים הללו כו' שיהיו לו ג' המדות הטובות בעצמות לילך אחריהם וגם יהיה לו ג' דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע שיאחז בהם האדם במקצת כמ"ש אך לא בעצמות רק יהיו לו אחרים כו' ר"ל שלא ילך אחריהם רק במקרה ואמר עין טובה כו' עין רעה כו' כי הג' אלו הם כוללים כל המדות כמ"ש ואמר מה בין כו' כיון דע"כ שיש לאדם לאחוז במדות גם בקצה הב'

[א] מהרש"א בד"ה אם שלש בפר' אין עומדין (ד' ל"ב):[ב] ד"ה על כן וכמ"ש כתובות (דף ס'): [ג] כמ"ש סוטה (מז.) וסנהדרין (ק"ז): [ד] אמרו בה (סוטה ה'):

חדושי גאונים

ביום כן היה ענין יהושע ממשה רבינו · כי עתה לא הולך לתת לו מהוד אלא מה שנאמר להשלים הוד חכמת משה ביהושע · ומפני שכל אחד מהם היה מצפה שמא יתמנה תחת משה רבינו שלא היה יהושע מוחזק בעיניהם · נאמר עתה עליהם או הם אמרו על עצמם · אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה אוי לה לאותה בושה שלא השיגו ולא ידעו מעלת יהושע בימי משה · אוי לה לאותה כלימה שחשבו שאחד מהם יתמנה תחת משה רבינו ונתמנה יהושע משרתו · שהם היו בעיניהם לפני משה כשרים לפני המלך ויהושע לא היה אלא כעבד לפני המלך · וכמ"ש חז"ל על רבן יוחנן בן זכאי ור' חנינא בן דוסא (בית אלהים):

מ"ד על כן יאמרו המושלים בואו חשבון וגו' המושלים אלו המושלים ביצרם וכו' · פירוש זה ודרש זה נראה זר מאד מה שלא נמצא כך בכל דברי חכמי' הן מצד הענין שאין שייך דבר זה במקום שהכתוב מדבר מה שכבש סיחון את חשבון ומכ"ש דרש המלות שהם רחוקים מאד מאד מפשוטו · ועתה דע כי כאשר יש חכמה לחכמים בכתוב אע"ג שלא נמשך אליו כל הפסוק בפירוש פשוט לא הקפידו בזה כי בודאי נמשך כל הכתוב לאותו הענין שנגלה בכתוב ואף אם הוא נמשך אחריו בדרך רחוק אין להקפיד בזה שעל זה וכיוצא בזה אמרו שבקיה לקרא דדחיק ואוקי אנפשי' כלומר אע"ג שנדרש כך בדרך רחוק הכתוב הוא מיישב עצמו אל

הכותב

הלשון: אם שלשים ירושלים הן. כלומר שיהיו לה למטה שלשים מגרשים גדולים יהיה באחד מהם למעלה שלשה מדורין. ע"כ להריטב"א ז"ל:

ע"ב יאמרו המושלים כו' · הרשב"א ז"ל כתב בפי' אגדות במס' ברכות בפרק אין עומדין ובפרק הרואה שכוונת חכמים ז"ל בדרשות כאלה להסמיכם אל הפסוקים בלצונות שלא תשכח זכרונם ולא שהיתה כוונתם כלל לפרש הפסוק כן:

הרי"ף

מ"ד על כן יאמרו המושלים וכו'. עיין בר"ש מ"מ קשה מנ"ל רמזים אלו · ועוד נבאר שהמושלים ביצרם הם צדיקים גמורים כמו שפי' ר"ש ז"ל והיינו עובד אלהים מאהבה ולא כן הוא דרך מחשבים הפסד מצוה כנגד שכרה שהוא ע"מ לקבל פרס · ועוד מה שדרשו עיר סיחון וער מואב בשינוי פירושיהם ועוד מה ראו על ככה לומר אין רם · וכן נבאר מהו אש שאינו צריך ניפוח · ואפשר שהוקשה לו כיון שהזכיר ענינו של דבר שאמרו המושלים זה בלעם ובנו באו חשבון שהיתה עיר מואב תחיה נקראת עיר סיחון מ"ד על כן ומאי יאמרו הל"ל אמרו המושלים · ועוד בלעם ובנו נקראים מושלי משלים הל"ל הממשלים אבל המושלים מלשון מושל ארץ ומהדקדוקים האלה דרשו זאת לומר כמו שאירע לישראל שלא היו רשאים ליטול ממואב אלא ע"י אמצעי שהוא סיחון כן לא יקרבו הרשעים אלא ע"י אמצעי הם הכובשים את יצרם יאמרו לרשעי ישראל כדי לקרב אותם בואו ונחשוב הפסד מצוה כנגד שכרה ואף גם שיתפלו וכוונתם לעבוד אלהים מאהבה לא יאמרו לכתחלה שיהיו צדיקים כמותם כי זאת לא יוכלו לעשות על כן יאמרו המושלים ביצרם אם לא תהיו צדיקים גמורים כמותו מאהבת המקום לפתות באו ונחשוב חשבון הפסד מצוה וכו' ואם אתה עושה כן תבנה בעוה"ז ותכונן לעוה"ב לפי שאם לא יחשוב הפסד מצוה וכו' אלא שכר העבירה וכו' אזי הוא נכון לעוה"ב כיון שלא נכשל בחטא אבל אין לו בנין בעוה"ז אבל בחשבון הפסד מצוה כנגד שכרה שהיא נתינת הצדקה שאינו מחשיב הפסדה שהוא המעות שנותן לצדקה בערך נגד שכרה לעוה"ב אז תבנה בעוה"ז כי צדקתו עומדת לעד בעוה"ב ואוכל פירות בעוה"ז וכן בחשבון שכר עבירה כנגד הפסדה הוא סור מרע ניצול מגיהנם אינו נקרא נכון בעוה"ב כי אין לו שכר אלא מעשה הטוב לכך אמר אם אתה עושה כן השני דברים הפסד מצוה כו' שהוא עושה טוב ושכר עבירה כו' הוא סור מרע אז תבנה בעוה"ז ותכונן לעוה"ב זאת העצה שיאמר המושל ביצרו העובד מאהבה להבריות כי בזה מקרבן מעט מעט. ומ"ש עיר סיחון מדבר במי שאין בידו השני דברים לחשוב הפסד כו' אלא הולך אחר שיחה נאה לבקש שכר המצות לעוה"ב מה שעשה וגם עושה עבירה והנאתה בעוה"ז כעיר זה שמהלך אחר שיח ועשב נאה לרעות את עצמו מה כתיב אחריו כי אש יצאה מהמחשבים כלומר אותו האש מה שכן נכוין מחופת צדיקים גמורים המושלים ביצרם תצא מכן ותאכל את אלו שאינם מחשבים להבה מקרית סיחון מלשון קריאה שנקראו צדיקים שהם אותם המחשבים · אכלה ער מואב היינו שהלכו אחר יצרם שנתכנו בשם מואב כמו שהבכירה העיזה פניה ופתחה בזנות ואמרה מאב

עיון יעקב

אם שלש ירושלים הם כל א' וא' יש בה שלשים מדורים. המספר של שלש מכוון נגד שלש אבות העולם והצדיקים שהשלימו שנותם שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד ונגד כהנים לוים וישראלים ותורה ונביאים וכתובים כדאיתא בפ"ק דקדושין ופ"ק דעבודת כוכבים לעולם ישלש אדם וכו' והמספר של שלשים נגד שלשים צדיקים שהם בארץ ישראל כדאיתא בחולין דף צ"ב ע"ב עיין שם:

חשבונו של עולם · להכי קרי חשבונו של כל עולם אתי' כהא דאמר ר"א ב"ר שמעון פ"ק דקדושין דף מ' לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות וכן להיפך ע"ש:

תבנה

ענף יוסף

סח על כן יאמרו המושלים באו חשבון ע"כ יאמרו המושלים ביצרם באו ונחשב חשבונו של עולם הפסד מצות כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה · כי העצה האמיתית הזאת לא יוכלו לתת אותה ולא לראות אמיתה אלא אותם שכבר יצאו מתחת יד יצרם ומשלו בו. כי מי שהוא עדיין תפוש במאסר יצרו אין עיניו רואות האמת הזאת ואינו יכול להכירם כי היצר מסמא את עיניו ממש והנה הוא דומה להולך בחשך שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם (מסילות ישרים פ"ג):

(ע"י ח"ג)

[א] מהרש"א פ' אין דורשין (ד' ע"ו): [ב] בחלק (דף ק"ה):

חשבונות של עולם א **הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה · תבנה ותכונן אם אתה עושה כן תבנה בעוה"ז ותכונן לעולם הבא · עיר סיחון אם משים אדם עצמו כעיר**[א] **זה שמהלך אחר שיחה נאה מה כתיב אחריו כי אש יצאה מחשבון וגו' תצא אש מן המחשבים**

מלוכד עיר (משלי ט"ז) וכתי' לדיק מושל בירלת אלהים (ש"ב כ"ג): הפסד מלוה · שמתבטל מריוח בשביל שעוסק במלוה או נתן לדקה ומחסר ממונו: כנגד שכרה · המרובה לעתיד (לבא): ושכר עבירה · שא"א להשתכר בעבירה עכשיו: כנגד הפסדה · שיפסיד יותר לעתיד (לבא): אם אתה עושה כן · לחשוב הפסד כנגד שכר וכו': בעיר זה כו' · שמתפתה בילרו ובדברי המינים ואיו מושל בילרו: תצא אש מן המחשבין · הלדיקים ותאכל שאין

א"כ מה בין תלמידיו כו' כי מי יגיד לאדם לאחוז בעלמות המדות הטובות ורק במקרה ילך קלת לאחוז בקלה הב' ושמא אדרבה ילך אדם באותן מדות הרעות ויאחוז גם בקלה השני בטובות ואמר הלא הראה תלמידיו של אברהם כו' ובהיפך תלמידיו של בלעם כו' וא"כ ראוי לך לילך בעלמות במדות הטובות של א"א ולא תלך אחרי הרעות רק במקרה כמ"ש ואמר תלמידיו של אברהם אוכלין בעוה"ז כו' על אכילתם בעוה"ז אינו לרי' ראיה כי ראינו בהם שאכלו בעוה"ז ודרך אכילה בעלמא קאמר כדי חיי הנפש ולא להשיג המותרות וכמו שמלינו בא"א ובתלמידיו ובזה הם נוחלין עוה"ב שנא' להנחיל וגו' ע"פ מ"ש פ' אין דורשין[א] גם את זה לעומת זה כו' ברא לדיקים ברא רשעים ברא ג"ע ברא גיהנם כל או"א יש לו ב' חלקים א' בג"ע וא' בגיהנם זכה הלדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע נתחייב הרשע נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם ומאי קרא גבי לדיקים כתיב לכן בארלם משנה יירשו וברשעים כתיב משנה שברון שברם וז"ש ונוחלין לעוה"ב דהיינו שינחלו חלק הרשעים שבג"ע שנאמר להנחיל אוהבי שהם תלמידיו של א"א שנא' בו אוהבי הם ינחלו הרשעים חלק שיש להם בג"ע וכענין שאמרו כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב· ואמר שאל תאמר בהנחילם חלק הרשע שיהיה להם חסרון בחלקם וע"כ אמר ואולרותיהם אמלא ר"ל אולרותיהם הגנוז להם לעוה"ב כמ"ש מה רב טובך אשר לפנת וגו' אמלא ג"כ ולא אחסר להם כלום נמלא שמשנה וכפל ירשו ע"י חלק הרשעים שבג"ע ובהיפך אמר בתלמידיו של בלעם יורשין גיהנם כו' שהוא חלק הלדיקים שיש להם בגיהנם והביא שנא' ואתה אלהים תורידם לבאר שחת וגו' כפל הענין ע"ש כפל העונש שלהם בגיהנם כמ"ש וסיים לפי שהם אנשי דמים בעלי אוהבי ממון כבלעם שהיה רע עין גם מרמה שהי' אוהב זימה שנתן עלה ומרמה ע"ז כמו שמפורש בחלק[ב] וע"כ לא יחלו ימיהם שלא יהיה להם לעתיד קלת ימים בחלק גיהנם וקלת ימים בחלק גן עדן רק כל ימיהם חלקם בגיהנם כמ"ש כי משנה שברון שברם וסיים ואני אבטח בך ליטול חלקם בג"ע שהם יטלו חלקי בגיהנם ואותיות בך הם רמז לזה שהם כפולים מאותיות שלפניהם א' ב' י' ך' ע"ש שהרשע נוטל שני חלקים בגיהנם והלדיק נוטל כ' חלקים בג"ע כי בפשיטות נוטל הלדיק עשרה חלקים בעוה"ב מבעוה"ז שאינו רק עישור נכסים כמ"ש המדרשות וממילא בכפל בעוה"ב נוטל עשרים חלקים· וע"פ הדברים האלה שביארנו בענין ג' מדות הטובות הכוללות ומיוחסות לא"א ובהיפוך בג' מדות הרעות הכוללות ומיוחסות לבלעם כמ"ש וע"פ המדרש לא הניח הקב"ה פתחון פה לאומות לעתיד שאתה רחקתנו ולא נתת לנו נביאים וחכמים לכך נתן להם בלעם והוא העמיד פרלה לאבד הבריות וע"כ נתייחסו מדות הרשעים על שמו כי הוא נביאם ועל פיו עשו כל המעשים וההולך בדרכיו נקרא מתלמידיו וע"כ בפסוקים אלו שנתייחס לנבואת בלעם שאמר ע"כ יאמרו המושלים בא הדרש והרמז על זה שאמר כן בנבואה על מדת הרשעים ועונשם ועליו ועל תלמידיו· ואמר מ"ד על כן יאמרו המושלים וגו' שכל הסיפור זה מג' פסוקים אינו לצורך ישראל אבל כתוב הבא בתוכם אוי לך כמוש וגו' שאמר נתן בניו פליטים ובנותיו בשבית הולרך להודיע שהשביות הנמלאות בחשבון מבנות מואב והותרו בכבוש ישראל לבא בקהל שאינם משבעה עממים וע"פ מ"ש מואבי ולא מואבית ואמרו המושלים בילרם בואו ונחשוב הפסד מלוה כו' כמ"ש גם את זה לעומת זה וגו' שמה שמפסיד הרשע במלוה שאינו עושה שמקבל חלק הלדיקים בגיהנם הוא כנגד שכר הלדיק שעושה המלוה ומקבל כנגד זה חלק הרשע בג"ע ואמר שע"י חשבון זה הלדיק בונה לו בית בעולם הזה כדי שיהיה לו מוכן בג"ע בעוה"ב חלקו וע"ד מי שטרח בע"ש יאכל בשבת אבל בעוה"ז עדיין אין ביתו מוכן כי עיקר שכר מלוה בהאי עלמא ליכא· ואמר במדות הרשעים שנתייחסו על בלעם עיר סיחון אם משים אדם עלמו כעיר כו' הוא בעלמו ענין מעשה בלעם שעשה עלמו כעיר לילך אחר שיחה נאה שאמר ליה בלק בקריאה ואולי שרמז זה בעיר ואתון שעיקר עון בלעם היה באתונו וכבר ביארנו בדרשות פ' בלק שיש לשאול בענין בלעם אחר שאמר לו הקב"ה קום לך אתם וגו' למה חרה לו על הליכתו שאמר ויחר אף ה' כי הולך הוא גם המלאך למה בא לשטן לו ושוב נתן לו רשות לילך ומה הוסיף על דבר הש"י שכבר נתן לו ג"כ רשות ויש להשיב בזה לפי שינוי לשון ענין שבפרשה זו כי בלעם בתחלה סתם דבריו מאן ה' לתתי להלוך עמכם וגו' לפי שבתחלה אמר הכתוב לקרוא לו לפי שידע בו שהוא בעל נפש רחבה ותאוה ע"כ אמר לקרוא לו שהבטיחו לו לכבדו בסעודות גדולות כמ"ש בראש הקרואים ויקרא להם בזבח וכמ"ש ויזבח בלק בקר ולאן וישלח לבלעם אבל בלעם היה בעיניו מעט הכבוד הזה של קריאה וסעודה שא"ל כי היה בלעם רע עין בממון אחרים ורלה בשכר ממון ועל כן הוסיף לו בשליחות שנית כי כבד אכבדך וגו' כי כבד היינו בסעודה שאמרתי ועוד אכבדך במאד דהיינו ממון מלשון ובכל מאודך כמפורש ואשר שכר עליך את בלעם וגו' וע"כ השיב לו עתה אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב וגו' וא"ל הש"י אם לקרוא לך באו האנשים וגו' יש לפרש בזה שא"ל ב' תנאים אם לקרוא לך לבד דהיינו בכבוד סעודה להבטיחך באו האנשים קום לך אתם ברגליך בשוה להם ולא תרכוב על אתונך וא"ל הקב"ה כך שימנע מלהלוך עמהם ברגל כי כן היה דרך גם בימי חכמי התלמוד שהגדולים היו רוכבים על החמור ושאר העם הלכו עמהם ברגל וכדי שהוא יתבייש מלפני זקני מדין ומואב מלכת ברגל שהוא בעל גאוה כמ"ש בו רוח גבוה א"ל כן וא"ל הקב"ה ואשר אדבר אליך אותו תעשה לברך אותם ואם לא באו לקרוא לבד אלא גם להבטיחך בשכר ממון לא אתן לך רשות לילך כי לא תברך אותם בלב שלם כי עיקר הברכה תלה כפי לב המברך ולא יהיה לבך עמהם בברכתם כשתפסיד בברכתם את שכרך שהבטיח לך בלק אבל בלעם לא היה חש לכל זה ואף שכבר הובטח בשכר ממון הלך לשם גם ברכיבה על אתונו ועל כן אמר ויחר אף ה' כי הולך הוא וגו' והוא רוכב על אתונו וגו' שהוא הולך בהבטחת שכירות כמ"ש גם בעבור שהוא רוכב על אתונו וכבר הוזהר על זה ולזה א"ל המלאך כי עתה גם אותך הרגתי שכבר נגזר עליך ההריגה על שעברת על דברי הש"י לילך בשביל שכר וכמ"ש ואת בלעם בן בעור הרגו על חלליהם וגו' וא"ל מפני הליכתו ירט הדרך לנגדי שלא נתתי לך רשות רק לילך ברגל וע"כ הרגתיך ואילו לא נטתה מפני גם עתה אותך הרגתי עתה על שהלכת לקבל שכר ולא הייתי ממתין הריגתך עד מלחמת מדין זה שביאר לו המלאך אחר שנהרג אתונך קום לך אתם עם האנשים כאשר ניתן לך רשות ואפס בכל זה את הדבר אשר אדבר אותו תדבר כי מה שכבר א"ל הקב"ה אותו תעשה שעשיית הברכה בידך הוא על דעת זה שלא תלך ליטול שכר רק לקרוא לך לכבדך בסעודה אבל אתה שהלכת ע"ד ליטול שכר אין הברכות מסורות בידך רק אותו תדבר דהיינו הדבור בעלמא ניתן בידך לפי שלא תברך אותם בלב שלם שתפסיד על ידיהן ממון השכירות וז"ש בכאן על מדתו בעין הרע שרלה להזיק את ישראל בעין הרע והוא יקבל ממון רב שכירות עשה עלמו כעיר ואתון להלוך אחר שיחה נאה. ואמר כי אש ילאה מחשבון הוא חלק אש של גיהנם שיש למחשבין בגיהנם ותאכל את שאינם מחשבין דהיינו בלעם ותלמידיו. ואמר על מדתו הרעה שנית של בלעם כי להבה תלא מקרית לדיקים ותאכל ער מואב זה המהלך אחר ילרו וכו' ילה"ר נאמר בכל מקום על רוב התאוה וע"כ רמז בעיר ואתון ששכב עם אתונו כמ"ש בחלק ומואב על שיען להם על תאות הזימה ואמר על מדתו הרעה שהיא רוח גבוהה

יד יוסף

א אבות פ"ב מ"ב:

חדושי גאונים

דבר זה כיון שעכ"פ דבר זה נגלה קלת בכתוב ואל זה נמשך הכל כמו שיתבאר ודבר זה הוא יסוד מוסד מאד מאד עליו נבנה כמה וכמה דברים למי שיש בו עינים לראות ולב להבין והנה פשוק הזה על כרחך אומר דרשני שאל"כ מה אמרו המושלים בואו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון כל אדם יכול לדבר בזה למה תולה הדבר במושלי משל שמה החכמים אשר מעולם אנשי שם אבל פירוש הכתוב כי אלו מושלים אמרו דרך משל ומליצה בואו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון כלומר כאשר תבא חשבון דהיינו לחשוב אם ראוי הוא כבישת העיר שתהיה עיר הזאת עיר סיחון אז תמצא לפי החשבון כי ראוי שתהיה עיר סיחון וזהו תבנה ותכונן עיר סיחון כי אש ילאה מחשבון להבה מקרית סיחון אכלה ער מואב בעלי במות ארנון פי' כי אש ילאה מן הדין הזה שכל חשבון הוא דין שמשמשו חכמים בלשון זה בכל מקום עתיד ליתן דין וחשבון ומן החשבון שלהם שהוא הדין והמשפט על פי החשבון המדוקדק אבד מלכות שלהם ולכך סר הממשלה של מואב מן דיבון עד מידבא ונשים אותו עד נופח וכל הענין נמשך אל דבר זה וכן הוא פשט הכתוב אמנם אין הכתוב בא להגיד דבר זה מה שכבש סיחון את חשבון שהרי אינו דבר מקוים כי ישראל כבשו אח"כ הכל ואם כן מה שנכתב בתורה בואו חשבון לא בא להגיד רק שראוי שיבא האדם אל חשבון כלומר שיעשה כל מעשיו עד שהם לפי החשבון

עיון יעקב

תבנה בעוה"ז ותכונן לעוה"ב · לפי שהעיקר שכר הוא בעוה"ב ע"ד דאמרינן הפירות בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב לס"ק תבנה בעוה"ז שהוא בנין ערא' ותכונן בעוה"ב שהוא בנין

הרי"ף

כן אלו הרשעים נכבלו בזנות מחמת גאותן כמ"ש ואשת איש נפש יקרה תצוד בעלי במות אלו גסי הרוח · וגירס אבד חשבון אמר רשע כו' · גרסותו אם ילאת אף שמתחשבים אין רס וכי אין המתחשבים רס מה זה שבולע האש כמונו כמוהו אבד חשבון שהם מחשבין חשבון של עולם

הפסד מלוה כו' לית דין ולית דיין · אמר הקב"ה המתן עד שתבא אש שאינה לריכה ניפוח שאינו דומה אש של המתחשבים לאש הרשעים שיולא מגופן כדכתיב תאכלהו אש לא נופח :

המתורגמן: א) יונגער עזעל

מחשבין כדאמרינן בפירקין לעיל (דף ע"ה·) מי שגדול מחבירו חופתו של קטן נכוית מחופתו של חבירו גדול הימנו : שנקראו שיחין · אילנות כדכתיב צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה (תהלים צ"ב) וכתיב והוא עומד בין ההדסים (זכריה א') וא"ר יוחנן אין הדסים אלא צדיקים כדכתיב ויהי אומן את הדסה (אסתר ב') וכתיב אמרתי אעלה בתמר אוחזה בסנסניו (שיר ז') ואמור רבנן (סנהדרין דף צ"ג) אני אמרתי אעלה בתמר ולא עלתה בידי אלא סנסן (אחד) ומנו (דניאל) חנניה מישאל ועזריה · תחת אחד השיחים (בראשית כ"א) מתרגמינן תחות חד אילנא וכתיב [כמי] וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ (שם ב') מתרגמינן וכל אילני חקלא : עד מואב · כעיר שמהלך אחר תאותו ואכלה כמי האש גסי הרוח המגביהין דעתן כבמות ארנון הללו : בעלי במות· (כמו) בעלי גסות : דאמר מר כל אדם וכו' · בפ"ק דע"ז (דף י"ח : ע"ש) אמר ר"ל כל [המתלוצץ נופל בגיהנם שנאמר זד יהיר לץ שמו וגו' וכל] המתיהר נופל בגיהנם שנאמר זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם שנאמר יום עברה היום ההוא : אבד חשבונו של עולם · כלומר לית דין ולית דיין : עד נפח · כלומר אש שמנופח מעלמו דכתיב תאכלהו אש לא נופח (איוב כ') : שתדאיב נשמתן · כמו לדאבון נפש (דברים כ"ח) · ולאדיב נפשך (ש"א ב') : עד דעבדי קודשא בריך הוא מאי דבעי למיעבד לרשעים לעוה"ב דאילו בעוה"ז דרכם ללחה כדי לטרדן לעוה"ב עד דרים ליה עד דעבד · מידבא דרים ליה מאי דבעי ובלשון קלר : מהאש יצאו · מן התורה פרשו דכתיב (כה) הלא כה דברי כאש נאם ה' (ירמיה כ"ג) וכתיב מימינו אש דת למו (דברים ל"ג) : רפאים בעמקי שאול · כפל לשון הוא : אם נאמר תמר · שעושה פירות ואין גזעו מחליף : למה נאמר ארז · שגזעו מחליף ואין עושה פירות קשו קראי אהדדי אם מדמהו לתמר וארז מכל וכל : אף צדיק אין עושה פירות · שאוכל לדקותיו בעוה"ז ואין לו לעוה"ב אי נמי שאין מאכילין

ותאכל את שאינם מחשבים·להבה מקרית סיחון מקרית צדיקים שנקראו שיחין · אכלה ער מואב זה המהלך אחר יצרו כעיר זה שמהלך אחר שיחה נאה · בעלי במות ארנון אלו גסי הרוח א דאמר מר כל אדם שיש בו גסות הרוח נופל בגיהנם · ונירם אמר רשע אין רם · אבד חשבון אבד חשבונו של עולם עד דיבון אמר הקב"ה המתן עד שיבא דין· ונשים עד נפח [דף ע"ט] עד שתבא אש שאינה צריכה נפוח · עד מידבא עד שתדאיב נשמתן ואמרי לה עד דעביד מאי דבעי · א"ר יהודה אמר רב כל הפורש מדברי תורה אש אוכלתו שנאמר (יחזקאל טו) ונתתי את פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם · כי אתא רב דימי א"ר יונתן כל המרפה עצמו מדברי תורה נופל בגיהנם שנאמר (משלי כא) אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח ואין רפאים אלא (יורדי) גיהנם שנאמר (שם ט) ולא ידע כי רפאים שם בעמקי שאול קרואיה :

סט דף פ ע"ב וארז אין גזעו מחליף והא דרש ר' חייא בר לוליני (אפיתחא דבי נשיאה) מאי דכתיב (תהלים צב) צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה אם נאמר תמר למה נאמר ארז ואם נאמר ארז למה נאמר תמר אם נאמר ארז ולא נאמר תמר הייתי אומר אי מה ארז אין עושה פירות אף צדיק אין עושה פירות

בעלי במות ארנון אלו גסי הרוח ואמר ונירם אמר רשע אין רם כי מתוך הגאוה הוא כאילו כפר בעיקר כמ"ש בפ"ק דסוטה[א] אפסוק ורם לבבך ושכחת את ה' וגו' ואמר אותו הרשע שאבד אותו החשבון שאמרו הצדיקים שיטלו הרשעים חלק הצדיקים בגיהנם והם יקחו כנגד זה חלק הרשעים בג"ע כדאמרי' בחגיגה [ב] ואמר המתן עד כו' זכר כאן ג' דינים ברשעים והוא דין הגוף במיתתו רימה וחבוט הקבר ודין שעושין בנשמת הרשעים בגיהנם ועוד דין לעתיד שמביא הנשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד כדאמרינן בפ' חלק[ג] וע"ז אמר הכתוב תמות נפשי מות ישרי' ותהי אחריתי כמוהו פתח ברבים וסיים ביחיד דר"ל תמות נפשי כאחד מישראל שמתים הגוף והנשמה כשפירשו אחד מחבירו וכל אחד מקבל עונש זה בקבר וזה בגיהנם ואמר ותהי אחריתי שהוא בדין לעתיד שיהיו הנשמה והגוף כא' כמוהו לקבל שכר בגוף ונשמה ביחד ולא לדין עונש ביחד ולז"א בכאן המתן עד שיבא דין הגוף בקבר כשפירש מהנשמה : ונשים עד נפח . שהוא דין לנשמה באש גיהנם שאינה צריכה נפוח : ועד מידבא. עד דאבון לנשמה על טענתה כדברי אנטונינוס פ' חלק [ג] דאמרי ליה ועביד כל מה דבעי הנשמה כמו שבקשה דהיינו שאין לדון כל אחד לבד רק לדונם יחד הגוף והנשמה וק"ל : כל הפורש מד"ת אש כו' . ובמאמר שני שיכה לומר כל הפורש עלמו מד"ת כו' ונראה לומר דבמאמר קמא הוי כל הפורש פועל יוצא דמיירי בשנים שכל א' פורש ומבטל את חבירו מד"ת דאש אוכלתן ומייתי מקרא דאיירי נמי בל' רבים ונתתי פני בהם דהיינו שכ"א פירש את חבירו מד"ת כי מהאש יצאו וגו' כי כל זמן שעוסקים בתורה ומחדדים זה את זה בפלפול מחממים זה את זה כאילו הם באש כמ"ש באליטע ועי"כ היא להם כחומת אש דמגנא ומצלא ואין אש אחר שולטת בהם דאין אש אוכל אש ומשפירשו ויצאו מן חומת האש הזה הרי אש אחר שהוא אש של או"ה שולטת בהם וכן ת"י על פתגמי אורייתא דיהיבן מגו אשתא עברו ועממי דתקיפין כאשתא ישליטון אבל במאמר בתרא אמר כל הפורש עלמו שהוא מצד עלמו בוטל מד"ת ה"ז נופל בגיהנם ומייתי נמי קרא דאיירי בלשון יחיד אדם תועה מדרך השכל וגו' והוא כי שכלו של אדם תועה ויסכל בכמה דברים אבל התורה הוא דרך השכל שלא יכשל בו ואמר אף היחיד בעוה"ז תועה ופורש עלמו מן התורה שהוא דרך השכל הנה ישיג בגיהנם הרבה שותפין לו כמ"ש בקהל רפאים ינוח . ושאמר אין רפאים אלא גיהנם כו' אפשר ע"ש עמק רפאים שנאמר בישעיה ובד"ה שנקרא הגיהנם עמק כדמייתי מקרא בעמקי שאול קרואיה ואותו העמק שהי' מקום הפתח היה נקרא בשם רפאים והי' קרוב לירושלים וכה"ג אמרינן פ' עושין פסין [ד] פתחה של גיהנם בגי בן הנם בין ב' תמרות וכו' ובמקום אחר דרים מרפאים כל המרפה עלמו מד"ת וכו' : [מ"ד צדיק כתמר יפרח וגו'. עי' פי' רשב"ם ועי"ל קרוב לענינו ע"פ מ"ש בפ"ק דקדושין שהצדיקי' אוכלין פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא וז"ש שעושה פירות כתמר בעולם הזה וגזעו ועקרו מחליף לעולם הבא גם רמז על השארת הנפש

עיון יעקב

בנין קבוע שיש לו יסוד יהיה בעוה"ב : מהאש יצאו והאש תאכלם. הכוונה ע"ד דאיתא בגילה דף כ"ה מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שדתיהן של אלו אש הוא לכך ניתנה התורה להתיש את עזותן ולהכי כתבתי לעיל בפ"ק דף ע' בהא דמים מכבין אש דלכך נמשלה התורה למים שמכבה אש ע"ש ולהכי זה שלמד תורה ויצא מהאש ועכשיו שפירש מן התורה שנקרא מים והאש תאכלם כיון שאין לו מים לכבות : כל המרפה עלמו מד"ת נופל בגיהנם . כדאי' במדרש פ' לך לך פ' מ"ד ר' יוחנן אמר ד' דברים הראה הקב"ה לאברהם גיהנם ומלכיות ומתן תורה ובית המקדש ע"ש ולפי שרפה מד"ת נופל בגיהנם ומדקאמר לשון נופל משמע בדיוטא התחתונה כי יש שבעה מדורי גיהנם זה למעלה מזה וזה שביטל מד"ת נופל למטה :

עיון יוסף

סח עד שתבא אש שאינה צריכה ניפוח · כלומר אש שמנופחת מעלמו כדכתיב תאכלהו אש לא נופח (איוב כ') והיינו יסוד האש שהוא הגיהנם כמו שכתב הראב"ד ז"ל בהקדמתו לספר יצירה שנשמותיהן של רשעים לאחר מיתתן נדבקות באש היסודי דלהכי כתיב ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע · לפי שהאש היסודי הולך וסובב תמיד עם הגלגל כדמות כף הקלע עכ"ל · ואפשר דלהכי קרי לה אש שאינה צריכה ניפוח · דכיון שהולך וסובב תמיד מתלהט האש מעלמו ואין צריך ניפוח·והיינו דקאמר עד שתדאיב נשמתן · לפי שנשמותיהן של רשעים נדבקות באש היסודי כמ"ש הראב"ד (תורת חיים) : כל הפורש עלמו מד"ת אש אוכלתו · פי' האש שולט בנשמתו ואוכלתה ומקלקלת אותה כשיורדת לגיהנם · לפי שהנשמות יורדות בההוא עלמא לנהר דינור לרחוץ ולהעביר מהם כתם חלודת העונות · כדאי' בזוהר פרשת ויקהל מההיא זיעה דחיות איתעביד נהר דינור ונשמתין כדסלקין אתסחיין בההוא נהר דינור וסלקין לקורבנא ולא אתוקדון אלא אתסחיין

[א] מהרש"א בפ"ק דסוטה (דף ד') : [ב] בחגיגה (דף ט"ו·): [ג] פ' חלק (דף צ"א·) : [ד] פרק עושין פסין (דף י"ט·) :

יד יוסף

א ב"ב דף י' ע"ב ע"ז דף י"ח ע"ב ועיין סוטה דף ד' ע"ב : ב תענית דף כ"ס ע"א :

חדושי גאונים

מדוקדקים כמו שהוא ג"כ לפי פשט הכתוב שפירש בואו חשבון שדבר זה הוא לפי חשבון הראוי בלא פחות ויתר ומפני שהכתוב ר"ל שיהיה מעשה האדם על פי החשבון וזה עיקר הכתוב ויסוד הזה נגלה ונראה כמו שהתבאר שדבר זה נרמז בכתוב ומעתה הנה קרא הוא דדחיק ומוקי אנפשיה שיש להמשיך אל זה כל הכתוב אף אם הוא בדרך רחוק אין בזה תמיה כי העיקר הוא נגלה בכתוב מפורש שהעיקר בכתוב שהכל נעשה על פי החשבון המדוקדק ומעלמו נמשך הכל אף אם הוא רחוק מאד ודבר זה הוא יסוד גדול מאוד בפירוש חכמים לתורה והוא דבר הגון ומקובל מאד מאד (באר הגולה): עד מידבא עד שתדאיב נשמתן ואמרי לה עד דעביד מאי דבעי עי' רשב"ם ע"ז שפי' עד דעביד קוב"ה מאי דבעי למיעבד לרשעים לעוה"ב כו'· ופי' דחוק כמה שאמר את העונש לרשעים בעוה"ב ברלונו · מורה כי מה שמשיגי' בעוה"ז אינו ח"ו ברלונו · בשגם כי הרשב"ם מסיים כי דרכם ללחה כדי לטרדן לעוה"ז וא"כ מבואר כי הללחתם בעוה"ז הוא גם כן ברלונו · וכמו שייחסה התורה זה הענין לפעולותיו ית' ומשלם לשונאיו אל פניו וגו' כתרגומו שם . אולם לדעתי דבר גדול השמיענו האלשי שלום והוא בשנעיין עוד מה הוא שחידש בתיבת ונירם אמר רשע אי"ן ר"ם

לכך נאמר תמר · ואם נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר מה תמר אין גזעו מחליף אף צדיק אין גזעו מחליף לכך נאמר ארז · (התם) [אלא הב"ע] בשאר מיני ארזים כדרבה בר רב הונא דאמר רבה בר רב הונא אמרי בבי רב א עשרה מיני ארזים הם שנאמר (ישעיה מא) אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן אשים בערבה ברוש תדהר ותאשור יחדיו (תנא) ארז ארזא [שיטה תורניתא הדס אסא עץ שמן אפרסמא ברוש ברתי תדהר שאגא ותאשור שורבינא הני ז' הוי כי אתא רב דימי אמר הוסיפו עליהן אלונים אלמונים אלמוגים אלונים בוטני אלמונים בלוטי אלמוגים [דף פ"א] כסיתא איכא דאמרי ערונים ערמונים אלמוגים ערונים ערי ערמונים דולבי אלמוגים כסיתא]:

שם [הקונה שני אילנות בתוך (שדה) [של] חבירו מביא ואינו קורא ר' מאיר אומר מביא וקורא וכו' ומסיק הגמרא דלהאי תנא ספוקי מספקא אי קנה קרקע או לא וכו' ודלמא ביכורים נינהו ובעי קרייה וכו']·[שם ע"ב] דעביד להו כרבי יוסי בר' חנינא בדאמר בצרן ושגרן ביד שליח ומת שליח בדרך מביא ואינו קורא מאי טעמא דכתיב (דברים כו) ולקחת והבאת [דף פב] עד שתהא לקיחה והבאה באחד והא ליכא · אמר ליה רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי מכדי פסוקי נינהו ליקרי א"ל משום דמחזי כשיקרא רב משרשיא בריה דרב חייא אמר דילמא אתי לאפקועינהו מתרומה ומעשר:

ע דף פד [פיסקא שחמתית [א] ונמצאת לבנה לבנה ונמצאת שחמתית שניהם יכולים לחזור בהן] א"ר פפא מדקתני לבנה ש"מ הא שמשא סומקתי[א] היא תדע ג דקא סמקא צפרא ופניא[ג] והאי דלא חזינן ליה כולי יומא נהורין [הוא] דלא ברי · מיתיבי (ויקרא יג) ומראה עמוק מן העור יכמראה חמה

מאכילין אותו פרי מעלליו: לכך נאמר תמר · כדכתיב נמי קרא אחרינא אמרו לצדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעיה ג'): אין גזעו מחליף · אם נקצץ: אף צדיק אין גזעו מחליף · אם מת שלא יוליד בן כמותו א"נ אם יפול לא יקום: לכך נאמר ארז · כדכתיב (משלי כ"ד) כי שבע יפול צדיק וקם: [ארזא · קידא בלע"ז: תורניתא · ופין · כל שמות הללו הם היו בקיאים בהם: אפרסמא · עץ שממנו עושין הזפת כן נראה בעיני: ברתי · בווי"ש: שאגא · היכא דאמר עץ וא"כ אפרסמא הוא שממנו יוצא שמן אפרסמון: שורבינא · לא אתפרש: ומקשינן הני שבעה הוו: הוסיפו עליהן חכמים על אותן שבאותן פסוק: אלונים · בוטמי כדמתרגמא תחת האלה בוטמא (בראשית ל"ה): בלוטי · קייסנ"א שטעון גלנץ: כסיתא · אילן שגדל בים ויקר הרבה וקורין קוריי"ל: ערי · אילן שגדילין בו בים וקורין לדיי"ר: ודולבי · קייסט"ניר]: [בצרן ושגרן ביד שליח · או שמת שליח בדרך שהשליח עצמו בצרן ומת בחצי הדרך ומינה שליח אחר תחתיו עד לירושלים או שהביאוהו הבעלים עצמן משם ואילך: מביא ואינו קורא · אין הבעלים קורין כדמפרש טעמא: ולקחת והבאת · דכתיב ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא והאי ולקחת קרא יתירא הוא דמצי למיכתב והבאת מארצך ודרשינן ביה מי שלוקח דהיינו בוצר הוא מביא דבעינן הבצירה והבאה כולה עד לירושלים באדם אחד הילכך היכא דבצרו איהו והשליח הביאן לא הויא לקיחה והבאה באחד אלא בשנים וכן היכא דמית בדרך לא הויא לקיחה וגמר הבאה באחד אבל היכא דבצרן שליח והביאן לירושלים אז קורין הבעלים דשלוחו של אדם כמותו ויכול לקרות הנה הבאתי וגו' ומיהו שליח עצמו לא בר קרייה הוא כדתנן במסכת ביכורים שאין יכול לומר אשר נתת לי ה' והכא נמי בצרן ושלחן על ידי שליח דפטר להו מקרייה והא ליכא למיפרך דמהבאה נמי ליפטר שהרי בקרקע קדשו כדתנן במסכת ביכורים]: מכדי פסוקי ניהו ליקרי · ואמאי עביד להו כדר' יוסי כמו שמביא מספק יהא קורא מספק כאדם שקורא בתורה: משום דמיחזי כשיקרא · שהרי בשביל הבאת ביכורים קא קרי ושמא לאו בקרקע שלו גדלו וקא משקר וכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (תהלים ק"א) [אבל כשקורא בתורה לא מיחזי כשיקרא]: דילמא אתי לאפקועינהו · מאן דחזי דקרו עלייהו כביכורים ודאים כשיהיו לו ביכורים כאלו לא יפריש מהן תרומה דקסבר ביכורים ודאין הן אי נמי האי גברא גופיה הילכך עבוד בהו היכרא שלא לקרות: [מדקתני לבנה ש"מ · שחמתית אדומה ולא שחורה דהא שני מראות יש בחיטין ולא יותר לבנות ואדומות ומדקרי לחדא לבנה ולאידך שחמתית ש"מ שחמתית אדומה וע"ש חמה שהיא אדומה קרי לחיטין אדומות שחמתית]: נהורין הוא דלא בריא · מאור עינינו אינו ברור כ"כ מתוך אור היום שמכהה עינינו אבל לצפרא ופניא (שהוא) [שהיום] חשוך ניכר אדמומית שבחמה [ורב פפא לפרש מתניתין בא אמאי מקרי שחמתית]: עמוק · הלבן נראה

לעוה"ב דאף לאחר שיהיה נקצץ דהיינו אף לאחר שימות בעולם הזה יהיה גזעו מחליף להיות צומח וקיים בעוה"ב וק"ל]: עשרה מיני ארז הם שנאמר אתן במדבר ארז שטה וכו' · מהאי קרא אינו מוכח דכל הני דנקט בקרא מיני ארזים הן דשמא כל א' מין בפני עצמו הוא אלא דכבר כל הני שמות דמפרש להו ידוע היה לו דמיני ארזים הן וקאמר דהן הנה דנזכרו בהך קרא ולפרש קרא קאתי וכ"מ כדאמרינן בעלמא למקח ולממכר דמי שמוכר

עיון יעקב

ואם נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר מה תמר אין גזעו מחליף. עיין בחדושי הרי"ף פ"ג דתענית שהקשה דלמה לא המשיל לאחר מין אילן שגזעו מחליף ועושה פירות ע"ש ועי"ל דאתי לאשמועינן הסיפך ברשע נמשל ג"כ לתמר וארז במדות רעות שבשניהם שאין גזעו מחליף כתמר ואין עושה פירות כארז ועיין בילקוט תהלים סי' צ"ב עוד הרבה טעמים שנמשלו לתמר וארז ע"ש מה דאיתא שם בשם התנחומא מה תמרה וארז אין גזעם מחליף אלא לזמן מרובה אף חלופי צדיק אינו אלא לזמן מרובה משמע דגם תמרה גזעו מחליף כמו ארז וצ"ע וע"ש בחידושינו: ש"מ האי שמשא סומקתי היא · וכ"מ לנודר מן האדום שאסור לראות בחמה כמבואר בתוס' ובי"ד סימן רי"ז סעיף ל"ז בהגה"ה וכן כ"מ לעושה או מולא צורת חמה כמבואר בי"ד סימן קמ"א עיין שם הייט דוקא אם עושה העגול אדום ולא לבן ולכך עשו שהוא האדום מונה לחמה אדומה: תדע דקא סמקא צפרא ופניא · היינו כשהחמה זורחת מאח"כ ביום המעונן שאין נראה כלל לא אדום ולא לבן: נהורין

עץ יוסף

אתסחיין תא חזי מסלמנדרא דעבדון מינה לבושא ומנו דאיהו מנורה כו' ע"ש:
שם שנאמר אתן במדבר ארז כו' · אע"פ שמלשון המקרא אפשר לומר דאינן אלא ששה · דארז הוא שם המין וסדר מפרש פרטיו שטה והדס כו' · מ"מ קים לן לרז"ל דמין מיוחד נקרא ארז · וכדאמרו בר"ה ארז ארזא שטה תורניתא כו' · הרי שהיה ידוע להם מין שנקרא ארז אע"פ שהוא שם כולל כי פעמים יקרא הפרטי בשם המין (יפ"ת): ועץ שמן · קשה הא עץ שמן לא מין ארז אלא עץ זית כדכתיב ויעש כרובים עץ שמן ומתרגמינן אע דזיתא · וי"ל שסבר כתבו התוס' שם דתרי גווני עץ שמן הן עץ שמן דאפרסמון הוא מין ארז ולא עץ זית (יפ"ת):

אמר הבונה בצרן ושגרן ביד שליח כו' · כל עוד שיעסוק אדם בגופו ועצמו במצות ואף אם יהיה גדול שמעלה יכשר לפניו יתב' כי אין גבהות לפני המקום כמו שאמר אל תהדר לפני מלך אמרו אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס ובמצות הבכורים נאמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה ושמת בטנא והלכת אל המקום ובאת אל הכהן וכל הפרשה מצוה לבעל הבית שיעשה הכל בעצמו ממש ולכן הבוצרן ומשגרן על ידי שליח שאין לקיחה והבאה כאחד אינו קורא יאע"פ ששאל רב אחא פסוקי ניהו ליקרי הנך ויהא כקורא בתורה השיב לו רב אשי דמיחזי כשיקרא כלומר כמעיד עדות שקר. בעצמו שלא עשה המצוה כולה על ידו ממש כמו שהיה לו לעשות לכבוד ה':

המתורגמן. א) רויטליך. ג) פערנאכט.

א ר"ה דף כ"ג ע"א תענית דף כ"ה ע"ב סוכה דף ל"ז ע"א ועיין בב"ר פ' ע"ו ושם נסמן: בגיטין ד' פ"ז ע"ב: ג היינו כשהחמה זורחת מאח"כ ביום המעונן שאינו נראה כלל: ד שבועות דף ו' ע"ב בכורות דף מ"א ע"א חולין דף ס"ג ע"א:

חדושי גאונים

כו' אבד חשבונו של עולם כו' מה לימד אותנו בזה יאמר הרשע מה שיאמר עכ"פ אחת דתו להמית · ומה שנ"ל בביאור זה המאמר שהעיר לנו בזה למ"ש הר"מ פ"ח מפרקיו · בזה"ל שהשי"ת אפשר יענים את שימנעהו בחירת פעולה אחת שלא יוכל להמשיך נפשו ולהשיבה אל הבחירה כו' · וכבר ביאר הש"י על ידי ישעיה הנביא שהוא ית' יענים קצת המורדים שימנע מהם התשובה · ולא יעזוב הבחירה בידם באמרו השמ"ן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע כו' ע"ש מבואר מזה כי מ"ש רז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · הוא באדם הבינוני הבחירה מחולקת וכמ"ש הכל בידי שמים אבל בי"ש הבחירה התפשטית הוא ביד האדם אל כל אשר יחפוץ יטה את עצמו · אבל הרשע הכופר בהשגחה נלקחה הבחירה מידו להטות א"ע אל התשובה והתחיה. אבל תתייאש הבחירה אליו ית' בכל עניינו מעתה נאמר כי האלהי הנו' הבדיל מין הרשע הכופר במציאותו ית' ובשכר ועונש על כן זכר בראשונה הקל קל תחלה והוא המומר לתאבון ותארו בשם הולך אחר שיחה נאה או הולך אחר יצרו או שיש בו גסות הרוח · ועליהם וכיוצא בהם אמר תנא אם מן המחשבה ותאכל כו' · ר"ל יענשו בעונש המוכן להם ע"פ התורה · והמוכיחים והאומרים להם כי הש"י לא יוותר להם אי לואת שובו שובו וגו' ולמה תמותו וגו' החפץ אחפוץ במות המת · כי אם בשובו מדרכו וחיה. אמנם הרשע הכופר המרומז במאמר ונירס וביארו רז"ל שר"ל שזה

עמוקה מן הצל והתם לבן הוא · כמראה חמה ולא כמראה חמה כמראה חמה דעמוקה [מן הצל] ולא כמראה חמה דאילו התם לבן והכא אדום · ולמאי דסליק אדעתין מעיקרא הא קא סמקא צפרא ופניא בפניא דחלפא אפיתחא דגיהנם בצפרא דחלפא אוורדי דגן עדן ואיכא דאמרי איפכא :

דף פח ע"ב **מתני'** וחייב להכריע לו טפח היה שוקל לו עין בעין נותן לו גירומין : **גמ'** מנה"מ אמר ר"ל דאמר קרא (דברים כה) אבן שלמה וצדק צדק משלך ותן לו אי הכי אימא סיפא היה שוקל לו עין בעין נותן לו גירומין ואי הכרעה דאורייתא היכי יהיב ליה עין בעין אלא רישא במקום שנהגו וכי איתמר דר"ל אסיפא איתמר היה שוקל לו עין בעין נותן לו גירומין מנה"מ אמר ר"ל דאמר קרא וצדק צדק משלך ותן לו [וכמה גירומין א"ר אבא בר ממל אמר רב אחד מעשרה בליטרא בלח לעשרה ליטרין] :

עא שם **א"ר לוי** א קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות שזה נאמר בהן (ויקרא יח) אל וזה נאמר בהן (דברים כה) אלה ומאי משמע דהאי אל קשה הוא דכתיב (יחזקאל יז) ואת אילי הארץ לקח (ואלה קשה מאל) גבי עריות נמי הכתיב (ויקרא יח) אלה · ההוא למעוטי מדות

רשב"ם עמוק אלא השחור : לבן הוא · כדכתיב ואם בהרת לבנה היא (ויקרא י"ג) ומדמדמי ליה לחמה ש"מ לבנה היא : ולמאי דסליק אדעתין מעיקרא · דהוה פרכינן לרב פפא מברייתא דלבנה היא אמאי לא הוה קשיא לן הא דסמקא לצפרא ופניא מה היינו יכולין לפרש אמאי סמקא אם לבנה היא : בפניא · ששוקעת במערב : דחלפא אפתחא דגיהנם · ומתאדמת מכח אש גיהנם: בצפרא דחלפא· במזרח אוורדי דג"ע שהוא במזרח כדכתיב גן בעדן מקדם (בראשית ב') : וא"ד איפכא · בצפרא סומקא משום דעומדת במזרח ומאירה החמה כנגדה [במערב] ומתאדמת מכח גיהנם שבמערב לפי שעמוד של אור החמה מכה כנגד (אש) גיהנם ומתאדמת החמה מכחה בפניא דחלפא במערב ועמוד שלה הולך לצד המזרח ומכה בגן עדן ומאדים מכח אדמומית וורדי ג"ע : וחייב להכריע · המאזנים מצד הבשר טפח שיהא הבשר שוקל יותר מן הליטרא ובגמרא מוקי לה במקום שנהגו להכריע וה"ה לעשרה ליטרות ביחד להכריע טפח [כדאמרינן בברייתא בגמרא ונותן הכרע אחד לכולן] ונראה בעיני דלפחות מליטרא לא בעי הכרעה טפח [דנפיש יותר מדאי הכרע טפח בדבר קל] : היה שוקל [לו] עין בעין · בצמצום כגון במקום שאין מכריעין נותנו לבד המשקל את גירומיו הכריעו כדקתני אחד מעשרה בלח כו' [ובגמ' מפרש לה ובגמ' נפקא לן מקראי דחייב ליתן או מוכר משלו לבד המשקל וגירומיו לשון הכרעה הוא וכן הגרמה דשחיטה נמי לשון הכרעה והטייה הוא שמכריע ומטה את הסכין חוץ למקום שחיטה] : מנה"מ · קס"ד דבעי הא דצריך להכריע טפח: וצדק· מיותר הוא למדרש אע"פ שאיפה שלימה מדדת צדק משלך ותן לו והיינו הכרע ובמדה נמי למדוד בריוח כדי שיהא יתר על מדתו: היכי יהיב ליה עין בעין · האמרת דגזירת הכתוב הוא שיכריע בשעת המשקל: אלא רישא במקום שנהגו· כלו' אין גזירת הכתוב להכריע בשעת המשקל אלא במנהגא תליא מלתא דאם רוצה להכריע בשעת המשקל תחת גירומיו דאחר מדידה הרשות בידו ואותה הכרע צריך טפח דאין הכתוב מקפיד אלא שיוסיף על המשקל או בשעת המשקל או לאחר כך : קשה עונשן של מדות · (כשמודד במדה שאינה ישרה או) כשעושה בה שום עול (ולקמן מפרש משום דלא אפשר בתשובה ומקראי יליף לה כדמפרש ואזיל) : (עריות) [שזה] נאמר בהן אל · [עריות דכתיב] (כי) את כל התועבות האל ובמדות כתיב [אלה דכתיב] כל עושה אלה כל עושה עול (אלה משמע לשון רבים) : [ואלה קשה מאל · דמש"ה הוסיף בהן הכתוב ה' לרבות ולהגדיל הקישוי] : בעריות נמי הכתיב · כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו וגו': למעוטי מדות מכרת · (דסד"א נילף תועבות תועבת לגזרה שוה) [דס"ד-אמינא כיון דעול מדות נקרא תועבות ה"א הרי הן בכלל כל אשר יעשה מכל התועבות אי לא כתב אלה דמשמע מיעוט ולא משום ג"ש דאפילו לא כתב אלה לא

מהרש"א שמוכר לחברו אינו יכול ליתן לו מהני מינים וק"ל : אחד מעשרה בליטרא כו' · והוא א' מק' והטעם בזה כמ"ש במדרש בפסוק עשר תעשר והביאו התוס' בפ"ק דתענית [א] היוצא השדה שנה שנה וגו' כלומר לא יעשה שדקאלא כפי המעשרות וכו' ומעשה שם באורך באחד שלוה לבנו כו' א"ל קרוביו לשעבר היית בע"ה והקב"ה כהן ועכשיו שלא הפרשת חלקו הקב"ה בע"ה ואתה הכהן כו' וקשה מה ענין כהן למעשר שהוא של לוי ונראה כלפי מ"ש ביצחק ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא מאה שערים אומד זה למעשרות היה אמר למעשרות בלשון רבים לפי שהפרים מתחלה מעשר ללוי ואח"כ הפרים מעשר מן המעשר לכהן שהיה בימיו דהשתא חלק הכהן היה ראוי לצאת מן השדה לפי האומד ונתוספו בברכה צ"ט חלקים כנגד מה שהיה ראוי להיות גדל בשדה והוא ענין המקרא עשר תעשר תן המעשר מן המעשר כי הוא היוצא מן השדה שנה בשנה והצ"ט חלקים הנשארים הן נתוספו בברכתו ית' ב"ה וז"ש בכאן צדק משלך ותן לו דהיינו חלק המאה שהוא הראוי להיות שלך והשאר הוא נתוסף לך בברכתו ממנו יתברך ב"ה והראוי להיות שלך שהוא חלק הק' תהא מוותר נגד חברך וז"ש לקמן אבן שלמה וצדק יהיה לך ממון הרבה שתתברך בשביל הוויתור כאילו אתה נותן צדקה ומעשר שהוא ראוי להיות שלך שתתברך בנתינתך משלך ובזה יתיישב דלא קתני במתני' א' ממאה כמו שהקשו התוס' לרמוז על מעשרות אלו והוא שכוונו באמרם פ' בני העיר [ג] במה הארכת ימים א"ל מימי לא קבלתי מתנות ולא עמדתי על מדותי ותרן בממוני הייתי יל"ד בממוני ולא אמר בממון דר"ל מימי לא קבלתי מתנות ולא עמדתי על מדותי לפיים אותי בממון ובליטרא דדהבא כדין ת"ח ובזה ותרן בממוני הייתי דהיינו בממון שלי הייתי דאילו הייתי מקבל מתנות או שלא עברתי על מדותי רק ברילוי כסף אף כשהייתי וותרן לא וותרן בממוני הייתי רק בממון אחרים וק"ל : אר"ל קשה עונשן של מדות כו' · רמז גודל הקושי בעונש המדות בתוספת ה' כדמסיק שהתשובה היא קשה והיולא

הרי"ף

למעוטי מדות מכרת · וקשה דהיל"ל בעריות האל ובהא נמי יש למעט המדות מכרת ועוד דאדרבא מדכתיב הכא אלה וכתיב במדות אלה יש לדרוש ג"ש דאלה אלה להביא כרת למדות וזה יש לתרץ עם פרש"י דאמר דסד"א נילף תועבות תועבות לג"ש

עין יעקב

נהורין דלא בריא · פרש"י אבל לצפרא ופניא שהיום חסך ניכר אדמומית שבחמה ולפי מה דמסיק י"ל דמש"ה חזינן לצפרא ופניא מכח אדמומית הרבה שבה לפי דחלפא אפתחא דגיהנם ואבי וורדי דג"ע להכי מתחזיא ספיר :

ענף יוסף

עא וזה נאמר בהן אלה . נראה דהתוספת ה"א רמז שהמשקר במדה גורם לחמשה דברים שאמורים בדיין מטמא את הארץ ומחלל את השם ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם . ויש לו חמשה שמות עול שנוי ומשוקץ חרם תועבה כדפרש"י ז"ל בפרשת קדושים גבי לא תעשו עול במשפט במדה וגו' . ובמדרש רות פ"א ע"ש ובת"כ : **ההוא** למעוטי מדות מכרת . נראה דלכך כתיב אלה בה"א לומר דלית להו אלא שלשים ושש כריתות כמנין אלה . לאפוקי מדות דלא :

עץ יוסף

ע וחייב להכריע לו טפח . אם מכר לו דבר שנשקל במאזנים . חייב להכריע המאזנים מצד הבשר טפח שיהא הבשר שוקל יותר מן הליטרא . ובגמרא מוקי לה במקום שנהגו להכריע . וה"ה לעשרה לטרות ביחד להכריע טפח · ונראה בעיני דלפחות מליטרא לא בעינן הכרעה טפח דנפיש יותר מדאי הכרע טפח בדבר קל (רשב"ס) · ותימא דמי קתני מתניתין ליטרא סתמי קתני וחייב להכריע לו טפח משמע דלעולם צריך להכריע לו טפח · ועוד דאי הכל לפי המשקל אם כן בעשרה ליטרין ביחד ליבעי עשרה טפחים הכרעה · לכך נראה דלעולם חייב להכריע לו טפח בין בעשר ליטרין בין בליטרא בין בחצי ליטרא ואפילו ברביעי ליטרא · משום דלפי ערך · כולהו חד שיעורא ניהו דבעשרה ליטרין כשרוצה להכריע לו טפח · כיון שכפות המאזנים כבדים אי אפשר להכריע טפח אלא אם כן יניח בה הרבה יותר מבכף שנייה כגון שמניח בה יותר משקל יו"ד דינרין · אבל כששוקל לו ה' ליטרין כיון שאין הכפות כבדות כל כך הוא מכריע טפח כשאינו מניח בה יותר מבשניה רק משקל ה' דינרין · וכששוקל לו רק ליטרא אחת הוא מכריע טפח בדינר אחד וכשאינו שוקל לו אלא חצי ליטרא הוא מכריע טפח בחצי דינר · וכן לעולם כל כמה שהכפות קלות הוא מכריע בדבר קל · ודבר זה נראה לעינים הוא ונבחן בנסיון · וכן כתבו הפוסקים סתמא דמכריע לו טפח משמע דלעולם מכריע לו טפח (תורת חיים) :

[א] מהרש"א ד"ה אחד · בפ"ק דתענית (דף ט') [ג] פרק בני העיר (דף כ"ח) :

יד יוסף

א יבמות דף כ"א : והנה הרז"ה בספרו זוהר התיבה תיבת התנועות אות י"ח הסביר לנו הדרש הזה וז"ל ונראה לי הטעם כי מה שאמרו המדקדקים הראשונים שאחרי ת"ג שוא בה נגינה יהיה שו"א נח או דגש איננו ענין אלא כאשר תהיה עוד ת"ג אחרת אחרי הנגינה לפי שאז אנו צריכין להאריך בנגינת טעם יותר

חדושי גאונים

שזה הרשע אומר אין רע וכופר גם כן בשכר ועונש · ואומר אבד תשבותו של עולם לרשע הלז אין הש"י חפץ בתשובתו וכמ"ש הר"מ · וכן ביאר משה אדונינו פן יש בכם שורש פורה ראש וגו' אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו · והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי לא יאבה ה' סלוח לו · כלומר אין רצונו ית' לשיבו עדי יסלח לו · אבל יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא וגו' והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל החוטאים בתוקף היצר ויומלץ פלטיטתו לרשע וימות · והוא שסיים הדרשן על הרשע הלז עד שיבא דין וכו' וא"ל עד דעביד קוב"ה מאי דבעי למיעבד כו' · שוב אין המתנה נופלת ושייכת אל התשובה הלזו לאמר אולי ישוב · רק שהמתנה נופלת . עד שיבא דין ויעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא · ואמרו ליה עד דעביד קוב"ה מאי דבעי · ר"ל שוב לא נשאר הבחירה ביד הרשע הלז לשייטיב מעשיו (וכמאמר חוץ מי"ש) אבל הבחירה בזה בידו · של הקב"ה למעטו לשיפשע וימותו מיתת עולם ודו"ק (אי הים) : ואי הכרעה דאורייי' היכי יהיב ליה עין בעין · ואפילו שהכבד שקל לי'

מכרת ואלא מאי (חומרייהו) [עודפייהו] דהתם אפשר בתשובה [והכא לא אפשר בתשובה] וא"ר לוי קשה גזל הדיוט יותר מגזל גבוה שזה הקדים חטא למעילה וזה הקדים מעילה לחטא:

עב שם וא"ר לוי בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו הקב"ה ברך את ישראל בכ"ב וקללן בח' ברכם בכ"ב (ויקרא כו) מאם בחקתי עד קוממיות וקללם בח' (שם) מואם בחקתי תמאסו עד ואת חקתי געלה נפשם ואילו משה רבינו ברכן בח' וקללם בכ"ב ברכן בח' [דף פט] (דברים כח) מוהיה אם שמוע תשמע עד לעבדם וקללם בכ"ב מן (שם) והיה אם לא תשמע עד ואין קונה:

עג שם תנו רבנן מנין שאין מוחקין[א] במקום שגודשין[ב] ואין גודשין במקום שמוחקין ת"ל (דברים כה) איפה שלמה ומנין שאם אמר הריני מוחק במקום שגודשין ולפחות [לו] מן הדמים והריני גודש במקום שמוחקין להוסיף לו על הדמים שאין שומעין לו ת"ל (שם) איפה שלמה וצדק יהיה לך · ת"ר מנין שאין מעיינין במקום שמכריעין ואין מכריעין במקום שמעיינין ת"ל (שם) אבן שלמה ומנין שאם אמר הריני מעיין

דייניכן דאין אדם דן ג"ש מעצמו אא"כ למדו מרבותיו ולא מק"ו דהאי אפשר בתשובה והאי לא אפשר בתשובה דאין עונשין מן הדין אלא ממשמעותו כדפרישית: ואלא מה עודפייהו · דמדות [דמדות] כיון דבעריות איכא כרת ובמדות ליכא כרת: (מאי חומרייהו . [דמדות] מעריות והאמאי כתיב בהו אלה): אפשר בתשובה *) · דכל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתם א"כ בלא מלקות תשובה מועילה בכל מקום כדכתיב (הושע י"ד) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם אי עביד תשובה מעליא אבל מדות דגזל רבים דאינו יודע למי ישיב ותשובה תלויה בו שנא' והשיב את הגזילה (ויקרא ה') ואינו יכול לקיים מקרא זה הילכך א"א בתשובה מעליא דכל ימיו בוהשיב את הגזילה קאי [ואע"ג דאמרינן יעשה בהן צרכי רבים אין זו תשובה מעליא מאחר שאינו משיב לבעלים]: גזל הדיוט הקדים בו חטא [למעילה· דכתיב ונפש כי תחטא (שם)] כי תחטא ומעלה מעל וכחש וגו' דמיד בתחלת הגזל קרי ליה חוטא [משעת כפירה] וגבי הקדש כתיב [כי] תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה' לא מקרי חוטא עד שנהנה: שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו·שהקב"ה רחמן וברכתו מרובה מקללתו אבל אדם קללתו מרובה מברכתו: בכ"ב · אותיות כדמפרש לקמיה: מאם בחקותי עד קוממיות · אל"ף שבתחלת הפרשה ותי"ו שבסופה הרי כ"ב אותיות: מואם בחקותי תמאסו עד געלה נפשם · מוא"ו עד מ' ח' אותיות **): והיה אם שמוע · בפרשת כי תבוא: והיה אם לא תשמע עד ואין קונה · תשוב אלפא ביתא מוא"ו דוהיה אם לא תשמע ועד סופו וחוזר תלילה עד ה"א דאין קונה הרי כ"ב: מנין שאין מוחקין במקום שגודשין · ואפילו מחיל קונה: ואין גודשין במקום שמוחקין · ואפילו מחיל מוכר: [ת"ל איפה שלמה וצדק · משמע דלא גרסינן הכי וצדק אלא משלמה נפקא לן שצריך שיהא האיפה שלמה שלא יבא לידי רמאות] דאם עושין כן שמא יראו אותן אחרים ויאמרו כך המנהג וירמה הלוקח את המוכר או המוכר את הלוקח והא ליכא למימר דבלא מחיל מיירי ברייתא דההוא מלא תעשו עול נפקא שגוזל לו את שלו בידים:[ולפחות לו מן הדמים · תילתא דגודשא תילתא דהשתא לא אתי לרמות כיון דפחת לו משער היוצא כולי עלמא ידעו דבשביל כך פחת לו דאין מנהג בעיר למחוק וכן כשמוסיף יודעין שבשביל כך מוסיף דאין הקלגדום]:(ת"ל איפה שלמה:

*) עי' הגי' ברשב"ם בגמרא · **) עי' הגי' ברשב"ם בגמרא ·

התם אפשר בתשובה · ודוקא בעריות שאין בהם ממזרות אבל הבא על אשת איש והוליד ממנה בן או שאר עריות שיש בהו ממזרות זהו מעוות לא יוכל לתקון כדאמרינן ביבמות*) (דף כ"א) וא"א בתשובה ורבינו חיים אומר אע"ג שהוא מעוות לא יוכל לתקון מ"מ אפשר בתשובה שטוב לו הקב"ה דלא נוח לו אלא לעשות תשובה אבל גזלן תשובתו הוא שיחזיר הגזלה כדכתיב והשיב את הגזלה אשר גזל וגו' והיכא דגזל לרבים אינו יודע למי ישיב אע"ג דאמרינן דיעשה בהם צרכי רבים מ"מ לאו תשובה מעליותא הוא: מנין שאין מוחקין במקום שגודשין · שאם הקנה לו סאה חטין אינו רשאי לומר לו מחוקה הקניתי לך ואין גודשין במקום שמוחקין אפילו הלוקח מוחזק לא יאמר הריני לוקחה גדושה:

*) צ"ל בחגיגה ט.

מהרש"א

והיולא בעבירה זו מן הה'קשה בתשובה ליכנס בה ע"פ מ"ש פ' הקומץ[א] עולם הזה נברא בה' מפני שדומה לאכסדרה שכל הרוצ' לצאת יוצא ומ"ע תליא כרעיה דה' דאי הדר בתשובה מעייל ליה ולעיילה בהך לא מסתייעא מלתא כדר"ל מ"ד כו' וק"ל: ואר"ל קשה גזל הדיוט כו' · ירלה הטעם קרוב לפשוטו דבהדיוט מיד שגזל ילא הגזילה מרשותו של נגזל ומקרי גזול אבל בהקדש כל זמן שהוא בעין ביד הנגזל כל היכא דאיתא בי גזא דרחמנא איתא ולכדלא הוי חוטא עד שנהנה ממנו: ברך ישראל בכ"ב כו' · יש לדקדק בהאי עניגא למה אמר משה קללות דמשנה תורה טפי מאותן שבת"כ דהא ודאי כולהו מפי הגבורה נאמרו וע"ק מ"ט אמרן משה בלשון יחיד והנהו דת"כ נאמרו בלשון רבים כמ"ש בסוף מס'מגילה[ב] וי"ל בזה דאותן שבת"כ נאמרו בלשון רבים שהם על חטא רבים שעדיין במלות הר סיני לא נתחייבו רבים על חטא יחיד עד ערבות מואב בשנת הארבעים שהיה להם לעבור הירדן·ומטעם דאז הוי כערב בשעת מתן מעות שכבר התחילו בכבוש א"י קלת ארץ סיחון ועוג ולכך נאמרו בל' יחיד דאף על חטא יחיד נתחייבו רבים וכן מפורש בזוהר דקללות (שבת"כ) [שבמשנה תורה] נאמרו על בית שני שהיו כיחידים שלא עלו עשרת השבטים גם לא כל הלוים ולפי שנאמרו בלשון יחיד הולרך משה לאמרם דאם יאמרם הקב"ה בלשון יחיד יאמרו דעם משה לחוד ידבר לכרות ברית כיון דכבר הם עברו ברית ראשון כשעשו את העגל כמ"ש ואכלה אותם וגו' ואעשה אותך לגוי גדול וגו' כמ"ש במדרשות וע"כ הולרך משה לאמרן להם ודווקא בל' יחיד משום הערבות כמ"ש והשתא הא וודאי בשניהם בין בברכות ובין בקללות יש בהן כל כ"ב אותיות אבל אמר שבא הרמז באותיות שבהתחלתן וסופן שבאו בכוון בברכות וקללות דת"כ היפך שבאו בברכות וקללות דמשנה תורה לרמז על מדתן דמדת הקב"ה מדה טובה מרובה על מדת פורענות ולכך בברכות מאל"ף ועד תי"ו שהן כ"ב אותיות לרמז שברכן בכל מה שהפה יוכל לדבר בכ"ב אותיות והברכות הנזכרים מאלף דאם בחקותי עד תי"ו דקוממיות אינן אלא ברכות כלליות אבל הפרטים לא נזכרו כי א"א להזכיר בפרט מה שהפה יוכל לדבר בברכות מכ"ב אותיות אבל הקללות אינן אלא בח' אותיות מוי"ו ועד מ"ם דוודאי הפה יוכל לדבר כל הקללות שבח' אותיות הללו אבל מדת ב"ו הוא היפוך שמדתו רעה מרובה

עין יעקב

קשה גזל הדיוט יותר מגזל גבוה · אע"ג דלענין גוף עונש חמיר טפי הזיד במעילה במיתה מכל מקום קאמר קשה לענין זה (וכן הא דקשה עונשין של מדות משל עריות אע"ג דעריות בכרת) ועיין בחדושינו ביבמות דף כ"ב והטעם עיין במהרש"א ועי"ל שמיד שגוזל מצער לחבירו ואוי כאילו גוזל את נפשו כדכתיב נפש בעליו יקח לכך הקדים חטא משא"כ בגזל גבוה שאין כאן צער כלל שהוא רק חטא בין אדם למקום:

שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו · עיין בחדושי מהרש"א דהיינו בהקב"ה מדה טובה מרובה ממדת פורענות ובב"ו הוא להיפך מדה רעה מרובה ממדת טובה ע"ש דבריו בארוכות ובאמת לפמ"ש תוספות בפ"ק דסוטה דף י"א התבונן מה שמדה טובה מרובה אינו עולה סוגיא זו ועי"ל דודאי מספר שמונה הוא מכוון נגד מה שספרו ברית המילה ומש"ע ג"כ שכהן משמש בשמונה בגדים לכן ראוין להתקלל בשמונה וכן לסיפך שברכות הם מכוין אם מקיימין ברית המילה לשמונה כי גדולה מילה כדאיתא בנדרים אך שהקב"ה לפי מדתו שהם י"ג מדות הרחמים וגם ברית וזכות אבות ג"כ א' נתוסף י"ד לכך ברכם בכ"ב אותיות להכי בקללות שבת"כ כתיב וזכרתי את בריתי משא"כ משה שמדתו מדת ב"ו האכזר לכן מלינו בחלק שאמר ארך אפים לצדיקים נמלא שהוסיף י"ג מדות אכזריות ובשביל שחטאו בעגל דכתיב ביום פקדי פקדתי הוסיף ג"כ אחד להכי קללם בכ"ב:

הרי"ף

ולפ"ז ליכא למימר דאלה אלה לג"ש א"כ למה נלרכה כיון דאיכא ג"ש דתועבות תועבות ומדכתיב נמי האלה הוא למעוטי דלא נילף ג"ש דתועבות וכאה נמי י"ל דאי כתיב האל לא הוינא ממעטי ג"ש דתועבות תועבות דאמינא האל לא אתא למעוטי אלא לתת טעם לכרת לפי שהוא דבר קשה ומדכינה ואמר האלה ודאי למעוטי כג"ש דתועבות אתא לומר אלה הם בכרת ומדות אינם בכרת · ומיהו הוה מלי לשנויי נמי דנקט אלה שהוא קשה עבור בחינת הכרת אבל בלא בחינת הכרת כתב האל שאינו כל כך קשה כמדות דכתיב בהו האלה אף ע"פ שאין בהם כרת להיותם קשים מאד בבחינתם:

למס

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה אר"ל פרק הקומץ (דף כ"ט): [ב] (שם) ד"ה ברך מגילה (דף ל"א):

יד יוסף

ממה שאנו מאריכין בת"ג שאחרים כדי להכיר מקום הנחת הטעם (שלא יחשוב השומע שהנגינה היא מלרע כמו רוב המלות שבלשון הקודש שהן מלרע ומפני זה גם אות או"י הנמשכת מת"ג שיש בה נגינת טעם היא מקבלת בת קול החוזר ממנה שהוא כמדרגת ת"ק על כן נכון הוא מה שיבא אחרים בו"א מה או דגם כמו שביארתי באות ט"ו משא"כ כאשר תכים אחרים ת"ק שאז אינלורך להאריך בת"ג שיש בה נגינת טעם יותר ממה

חדושי גאונים

גירומין כיון שעות המאזנים לריך לשקלו פעם אחרת בהכרעה ואין לו תקנה ע"י נתינת הגירומין אלא רישא במקום שנהגו ולכתחלה לריך להכריע אפילו לעיין ע"מ ליתן גירומין אסור כדאמרינן לקמן שאם אמר הריני מעיין במקום שמכריעין לפחות מן הדמים אסור אבל דיעבד אם שקל עין בעין נותנין גירומין (שיטה מקובלת): וקללן בכ"ב מוהיה כו'. פי' ר"ן הא דמפלגינן ויגך מואתם גלבים כו' ככתוב בתוס' ונראה שאין נקראין קללות מה שבואתם גלבים אלא דוקא דבאם בחוקותי ודוהיה כי תבא כדאמרינן הכא משה קללן והיה אם לא תשמעו עד ואין קונה אבל הנך דאתם נלבים לא חשיב כקללות אלא שעברת ברית שמעביר ישראל בברית. תוספות הרא"ש ז"ל (שיטה מקובלת):

ת"ר מנין שאין מוחקין במקום שגודשין.פי' מי שלקח סתם ולא התנה עמו לא לגדוש ולא למחוק מנין שאין המוכר רשאי לגדוש במקום שמוחקין ולא למחוק במקום שגודשין ת"ל

המתירגמן. א) גלאט מאכען דיא מאאס. ב) אנהייפען.

במקום שמבריעין לפחות לו מן הדמים והריני מכריע במקום שמעיינין להוסיף לו על הדמים שאין שומעין לו ת"ל אבן שלמה וצדק (יהיה לך) א"ר יהודה מסורא (דברים כה) לא יהיה (לו בביתו) [לך בביתך] מה טעם משום איפה ואיפה לא יהיה (לו בכיסוי) [לך בכיסך] מה טעם משום אבן ואבן · [אבל] אבן שלמה וצדק יהיה לך איפה שלמה וצדק יהיה לך :

עד שם ת"ר (שם) יהיה לך מלמד שמעמידין א אגרדמים[א] למדות ואין מעמידין אגרדמים לשערים[ג] דבי נשיאה אוקימו אגרדמי' בין למדות בין לשערים א"ל שמואל לקרנא פוק תני להו מעמידין אגרדמים למדות ואין מעמידין [אגרדמים] לשערים נפק דרש להו מעמידין אגרדמים בין למדות ובין לשערים א"ל מה שמך קרנא (תיפוק) [נפקא] ליה קרנא בעיניה · והוא כמאן סברא כי הא דאמר רמי בר (אבא) [חמא] א"ר יצחק מעמידים אגרדמים בין למדות ובין לשערים מפני הרמאים :

עה שם ע"ב ת"ר אין עושין את המחק[ג] צדו אחד עבה וצדו אחד קצר ולא ימחוק בבת אחת שהמוחק בבת אחת רע למוכר ויפה ללוקח ולא ימחוק מעט מעט (מפני) שרע ללוקח ויפה למוכר ב ועל כלן אמר ריב"ז אוי לי אם אומר ואוי לי אם לא אומר · אוי לי אם אומר שמא ילמדו (ממנו) הרמאים (ואוי לי) [ו] אם לא אומר שמא יאמרו הרמאים אין תלמידי חכמים בקיאין במעשה ידינו [איבעיא להו] אמרה או לא אמרה א"ר שמואל בר רב יצחק אמרה ומהאי קרא אמרה (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם :

ביוצא

רשב"ם: כמו שמודדין בעיר: לפחות · תילתא דקיימא לן גודשא תילתא והלכך יפחות שליש הדמים): ת"ל וצדק · לטפויי אתא וצדק מכ"מ [דאף זה יכול לבא לידי רמאות דהיכא דחזי במדידה ולא ידע לא בפחות ולא בתוספת] ובספרי יליף לכולהו מוצדק שהוא מיותר (אה"כ וכן נראה בעיני דמשלימה לא ילפינן אלא שלא יעשנה חסירה אבל מחוקה או גדושה שלימה קרינא ביה): מעיינין · לשקול עין בעין: במקום שמכריעין · טפח: (לא יהיה לו בביתו · ממון מה טעם משום איפה ואיפה שלוקח בגדולה ומוכר בקטנה בביתך יתירה קדרים): [אבל] אבן שלמה וצדק יהיה לך · ממון [כדאמרינן בעלמא (נדה דף ע') מה יעשה אדם ויתעשר ישא ויתן באמונה]: ת"ר יהיה לך · לבית דין קא מזהיר (רחמנא) וקרא יתירא קא דריש דמלי למכתב לא יהיה לך (בביתך) אבן ואבן גדולה וקטנה כי אם (אבן) [איפה] שלמה וצדק: אגרדמים · שהוא ממונה (על המדות) להלקות ולענוש (על) מעוותי המדות: ואין מעמידין אגרדמים לשערים · שלא ימכרו ביוקר מלתא באפיה נפשיה היא ולא מקרא יליף אלא סברא הוא שאם זה ימכור ביוקר יהיו נמנעים מלקנות ממנו: נפק ליה קרנא בעיניה · ל"ג דלא הוה ליה הכי: [נפקא ליה קרנא בעיניה · ואע"ג דאמרינן במסכת שבת (דף ק"ח) דרב לטייה כשבא מבבל ותהא ליה קרנא אקנקניה איכא למימר דגרמא ליה הא והא]: מפני הרמאים · [שממתינין עד שימכור אותו המוכר בזול ואח"כ מוכרים ביוקר ל"א] שמוכרים ביוקר ואומרים שהוסיפו במדה או שנתן חטים יפות למעלה ורעות מלמטה או בכל מיני רמאות וכדאשכחן שהיו מעמידין פרהדרין שהיו מכין בעלי חנויות והיו אומרים להם מכרו בזול במסכת יומא (דף ט'): המחק · שמוחקין בו את המדה: צדו אחד עבה · אינו מוחק כל כך שאינו נכנס בדוחק: צדו אחד קצר · גרסינן בתוספתא שמוחק יפה וכשלוקח מוחק בלדו עבה וכשמוכר מוחק בקצר אלא שניהם שוים כמנהג המדינה אם בקצר אם בעבה: בבת אחת · בפעם אחת ובמהרה שאינו מוחק יפה: מעט מעט · כגון שמוחק רוחב טפח לבדו ומגביה את המחק וחוזר וכובש את המחק ומוחק טפח (אחר) אלא בפעם אחת ובנחת א"נ בשתי פעמים כגון מוחק עד חלי מדה ומגביה המחק וחוזר ומוחק חלי המדה השני: על כולן · על כל מיני עוולות הללו: שמא יאמרו וכו'. ומתוך כך יבאו לרמות יותר · וקבעי תלמודא אמרה רבי יוחנן לבסוף או לא אמרה דמעיקרא הוה מספקא ליה אם יאמר או לא ולבסוף מי אפסיקא ליה: ישרים דרכי ה' · דברי תורה: צדיקים ילכו בם · יזהרו בם שלא לרמות את הבריות: יכשלו בם · ילמדו לרמות:

מהרש"א: מטובה ולקבקללות כ"ב אותיות מוי"ו עד ה"א כל מה שהפה יוכל לדבר בהן אף שלא נזכרו בקרא שא"א להזכיר כל מה שהפה יוכל לדבר בכ"ב אותיות וכמ"ש בקללות דמ"ת גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתובה וגו' דהיינו שאין הפה יוכל לדבר אבל הברכות אינן אלא בח' מוי"ו ועד מ"ס דודאי שהפה יוכל לדבר כל הברכות שבח' אותיות הללו · בא הרמז בקללות דת"כ באלו הח' אותיות המבדילין בין הס' והנו"ן שהם ב' אותיות מיחידות ומעשיריות שאין להם זוג כמ"ש בדרשות רש"מ ובבחיי והוא לרמז כי לא יבאו לקללות רק חלי הזוגיים דהיינו ו"ז ח"ט שהם זוגיים לא"ב ג"ד וכן חלי העשיריות דהיינו י"כ ל"ס שהם זוגיים לס"ע פ"ן אבל לברכות יבאו כל הזוגות וגם אותן שאין להם זוג כגון אותיות ה"ן גם המאיות שהם ק"ר ש"ת שגם להם אין זוג דהיינו כ"ב אותיות ובהפך בהנהו דמ"ת. גם מה שבא הרמז בברכות דת"כ האותיות כ"ב כסדרן מאל"ף ועד תי"ו ובקללות דמ"ת לא באו הכ"ב אותיות כסדרן מוי"ו עד ה"א יש לפרש בו כי הברכות אשר ממדת הקב"ה יבאו כסדרן ולתכלית אמיתי כמו שבאו האותיות כ"ב כסדרן מאל"ף ועד תי"ו שהוא תכלית וסוף אמיתי שלהם משא"כ הקללות ממדת ב"ו אפשהן בכ"ב אותיות לא יהיה לאן סדר ותכלית אמיתי כמו שאין סדר ותכלית לאותיות כ"ב מוי"ו ועד ה"א ושוב מלאתי בוי"ר חשבתי דרכי וגו' חשבתי ברכות מא' ועד תי"ו חשבתי קללות מוי"ו ועד ה"א ולא עוד אלא שכן הפשוט שאם זכיתם הריני הופך לכם קללות לברכות אימתי כשתשמרו תורתי כו' וק"ל: על כולן אריב"ז כו'. ר"ל שלא יאמרו שאם הם היו בקיאין גם הם היו עושין רמאות כמעשה ידינו וקלת קשה דל"ל למימר אם לא אומר שמא יאמרו הרמאין כו' הא בלאו רמאים נמי מי שלא ידע באלו דברים יעשה לחבירו עול שלא מדעת וגם חבירו לא ידע ולא ירגיש שהוא חסר דבר מה ולכך ראוי לאומרו ואפשר דהיינו דמסיק דמהאי קרא אמרה כי ישרים דרכי ה' לדיקים ילכו בם דהיינו טעמא שאמרה כדי שהלדיקים ידעו וירגישו שלא יעשו עול לחבירו שלא מדעת ולא קאמר דאמרה מהאי

יד יוסף: שמאריכין בת"ג כיון שבלאו הכי ניכר שהנגינה מלעיל כיון שמשך הכרת ת"ג לבדו גדול הוא מסברת ת"ק והדבר ניכר מפאת הפכו וא"כ גם אות או"י הנמשכת מת"ג בי"ם בם נגינת טעם המקבלת בת קול החוזר ממנה אין בם אלא כח הנוטה קלם על כן נכון הוא שלא יהיה אחריה שו"א נח או דגש כי לא יהיה כח הנגינה הסיה אלא ככח מתג וכאשר הקרתי אחרי הכלל

א פי' אגרדמין שוטר ממונה להקן המדות איפה והין וכיולא בהן ולתת בהן חותם במטבע ולגוות שלא יהא אדם רשאי למכור ולקנות אלא בהם ואם יעבור אדם על גזירתו יעשה בו כפי מה שיראה אם לענוש אם להלקות ולא יהי' מי שימחה בידו (ערוך):

ב כלים פרק י"ז מ' ט"ז תוספתא דכלים פ"ז :

חדושי גאונים

איפה שלמה כו' ומנין שאם אמר המוכר לאחר שקנה ממנו שלוקח סתם הריני מוחק במקום שגודשין לפחות מן הדמים שמכרתי לך בהם או הריני גודש במקום שמוחקים להוסיף לו על הדמים שמכרתי לו בהם ת"ל איפה שלמה וצדק כלומר אל תשנה עלמך אלא איפה שהיה שלמה וצדק של אותו מקום תן לו (שיטה מקובלת): ת"ר והיה לך מלמד שמעמידין אגרדמין למדות. פי'

אהבת איתן

אוי לי אם לא אומר שמא יאמרו אין ת"ח בקיאין כו' · י"ל דאם יאמרו כך יוליאו לעז על מ"ש אני חכמה שכנתי ערמה ודרשינן בסוטה כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה בו ערמומית ומינה יליף ר"א התם שלא ללמד לבתו תורה ומסתמא ר"א מריב"ז רביה שמעה דהא לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו :

עיון יעקב

אמר רב יהודה מסורא לא יהיה לו בביתו מ"ט משום איפה ואיפה · אע"ג דבקרא לא יהיה לו בכיסו כתיב מקודם מ"מ עיקר דרשה מסיפא דקרא דבביתו מיותר כמו שפרש"י כי ה"מ למכתב לא יהיה לו בכיסו אבן ואבן ולא יהיה לו איפה ואיפה דידענא דברשותו קאמר כמו באבן אלא ודאי דביתו לדרשה וא"כ מדביתו לדרשה בכיסו ג"כ לדרשה והיפך יהיה לך ממון הרבה ולהכי מסמיך והארכת ימים דכי יהיב רחמנא לחיי הוא דיהב :

תיפוק ליה קרנא בעיניה נפיק ליה קרנא בעיניה. פרש"י ל"ג דלא הו"ל הכי ונראה דלהכי מקשה והוא כמאן סבר כי בודאי אין כדאי שקרנא · יעבד עובדא דלא כשמואל לס"ק כי הא דאמר רמי בר אבא אמר רבי יצחק להכי שפיר עבד ולא נפיק קרנא בעיניה והא דקלל בקללה זו שמעתי מגיסי הרב הגאון מוהר"ר דוד אב"ד דק"ק פראג לפי שקבל כמו שוחד כדאי' בפרק שני דייני גזירות שקבל איסתרי מזכאי ואסתרי מחייב :

ועל כולם אמר ר' יוחנן בן זכאי אוי לי אם אומר · כי דרכו של ר' יוחנן כן לתקן את העם ולא לעוותן כדאיתא בפ"ד דר"ה כמה תקנות שהתקין רבי יוחנן בן זכאי :

ענף יוסף

עה ועל כולם אמר רבי יוחנן אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר. ולכאורה יש להפליא למה דווקא רבי יוחנן אמר דבר זה ולא התעורר א"ע זולתו מהשלמים לומר דבר זה ובדרך פשוט יש לומר ע"פ מאמרם ז"ל (סוכה דף כ"ח וכ"ב דף קל"ד) שרבי יוחנן לא שח שיחת חולין מימיו על כן יתכן שמפני זה היה שוקל וסופר כל הדברים אשר הוציא מפיו כי ילכון לא ילכו ריקם. עוד אפשר לומר ע"פ מה שאמרו סוף קדושין תניא רשב"א אומר מימי לא ראיתי כו' ושועל חנוני כו' פי' שהשועל הוא פקח שבחיות ותריף לרמות היה ראוי

המתורגמן. א) אויפזעהער. ב) פיר דיא פרייזען. ג) גלאַט שטאַב, פי' מקל אשר בו משוים את המדות ·

שלא יטמין משקלותיו במלח · פ"ה מפני שהוא מכביד ואין נראה לר"ת דמשמע דבמוכר איירי דומיא דבמשורה שלא ירתיח ומפרש ר"ת לפי שהמלח מיקל המשקולת ושואב כדאמרינן בירושל' דמלח שואב את המשקולת: במשורה שלא ירתיח · וא"ת פשיטא דגזל גמור הוא ותיפוק ליה משום דלא תגזול וי"ל דאתא קרא להתחייב משעת הרתחה ואע"פ שעדיין לא מדד וכי האי גוונא אמרינן בריש איזהו נשך (דף ס"א:) דלאו דכתיב במשקולת ל"ל לטומן משקלותיו במלח האי גזלה מעלייתא היא לעבור עליו משעת עשייה:

זו מדת קרקע · שהרי מדת כלי כתוב לקמיה דהיינו משורה כדכתיב ומים במשורה תשתה (יחזקאל ד'): שלא ימדוד לאחד · מב' לקוחות שלקחו קרקע בשותפות או לאחד מב' אחין שחלקו שדה: לאחד בימות החמה · ולאחד באותו חבל עצמו בימות הגשמים שבימות החמה החבל יבש וקלר יותר מבימות הגשמים. ור"ת פי' בימות הגשמים הקרקע כווץ ובימות החמה [הקרקע] מתבקעת בפתיחה ומוסיף במדתו: במלח · שמכביד: שלא ירתיח · שלא יספוך המוכר את היין בחזקה ומגובה לתוך משורתו של לוקח מפני שעולה הקלף אישקומ"א בלעז ונראה כמלא: ומה משורה · שהיא קטנה כל כך שלשים ושש יש מהן בלוג הקפידה תורה ברתיחה שלה שהיא פחותה ממאה בלוג: ק"ו · ברתיחת כלי גדול כגון הין כו' או אפי' שלישית ההין וכו': [וחצי] תומן ועוכלא · גרסינן בתוספתא תומן ועוכלא פחותים הן מרביעית הלוג: תומן · שמינית [הקב הוי] לוג: עוכלא · לקמן מפרש: שישהה · דזמנין דאתי למדוד ומיהו קרא לא אזהר גדולה וקטנה אלא כשיתקנס לו על מנת למוד בהן דאי לא תימא הכי אמאי אילטריך ליה למימר: ואפילו היא עביט · דאיכא למיחש פעמים שרוחצו ומעביר טנופו ומודד בו הילכך אין לו תקנה אלא שבירה: דלא חתימי · שאין ממונה של מלך עושה חותם במדות הילכך אסור דאתי לרמות:

עו כיוצא בזה שנינו פי"ז ממסכת כלים א קנה מאזנים והמחק שיש בהם בית קבול מתכת והאסל[א] שיש בו בית קבול מעות וקנה של עני שיש בו בית קבול (שמן) [מים] ומקל שיש בו בית קבול מזוזה ומרגלית הרי אלו טמאין ועל כלם אמר רבן יוחנן בן זכאי אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר:

עז שם **ת"ר** (ויקרא יט) לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה · במדה זו מדידת קרקע שלא ימדוד לאחד בימות החמה ולאחד בימות הגשמים · במשקל שלא יטמין משקלותיו במלח · במשורה שלא ירתיח וק"ו ומה משורה שהיא א' מל"ו בלוג הקפידה עליו תורה ק"ו להין וחצי הין ושלישית ההין ורביעית ההין ולוג וחצי לוג ורביעית (הלוג) [וחצי] תומן ועוכלא · אמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שישהה מדה חסרה או יתירה בתוך ביתו ואפילו היא עביט[ב] של מימי רגלים · אמר רב פפא לא אמרן אלא באתרא דלא חתימי אבל באתרא דחתימי אי לא חזי חותמה לא שקיל ובאתרא דלא חתימי נמי לא אמרן אלא דלא מהנדסי[ג] אבל מהנדסי לית לן בה · ולא היא זמנין (דמתרמי) [דמיקרי] בין השמשות ומיקרי ושקיל:

עח דף צ ע"ב **ת"ר** אוצרי פירות ומלוי ברבית ומקטיני איפה ומפקיעי שערי' עליהם הכתוב אומר (עמוס ח) לאמר מתי יעבור החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעוות מאזני מרמה

לא שקיל · לוקח ומותר לשתות: מהנדסי · הולכין ובאין ממונים של מלך לבדוק את המדות [כמו זמנין דמהנדסי בהדי הדדי באלו טרפות (דף מג·)]: דמתרמי בין השמשות · שהכל טרודין ואין רואהו א"נ הלוקח עצמו מתוך טרדו אינו נותן אל לבו ומקרי ושקיל הילכך יבא המוכר לרמות בו: אוצרי פירות · שקונין בשוק לאוצרם למכור ביוקר וגורמין שמתייקר השער ואיכא הפסד עניים וה"ל דבעיר שרובה ישראל מיירי: מפקיעי שערים · מוסיפין על השער: מתי יעבור החדש ונשבירה שבר · כלומר נמכור ביוקר לסוף חדש אחר ימות הגורן והיינו מפקיעי שערים דלחדש (אחד) לא מיקרי אוצרי פירות: והשבת ונפתחה בר · כלומר מתי תגיע שנת שמיטה ונפתחה אוצרות בר והיינו אוצרי פירות: להקטין איפה · והיינו מקטיני איפה: להגדיל שקל · נראה לי דהיינו מלוי ברבית שמגדיל שקלו ע"י [הלואת] רבית ואי משום להגדיל שקל ממש ממקטיני איפה שמעת ליה וממאזני מרמה נמי שמעת הכותב

קנה מאזנים · עושין אותו חלול ומשימין בו חתיכות קטנות של מתכת ומגלגלו למקום שירצה להכריע הכף: **והמחק** · אמרינן בפ' המוכר את הספינה אין עושין מחק של דלעת מפני שמיקל פירוש ורע למוכר ולא של מתכת מפני שהוא מכביד ורע ללוקח הרמאי עושה אותו חלול וכשהוא מוכר מכניס בו מתכת וכשהוא קונה מוציאו: **אסל** · מוט שנושאין בו בכתף וכשיש פועלים מרובים ובעה"ב טרוד בפועליו אחר שקבל שכרו נותנו בבית קבול של מוט ותובע שכרו שנית ואין בעה"ב נותן לב לחפש במוט: **קנה** של עני · כשעושה מלאכה אצל בעה"ב גונב שמן ונותן לתוכו: **בית** קבול מזוזה ומרגלית · לגנוב בו המכס: **אוי** לי אם אומר וכו' · מהטעם שכתוב בברייתא הכתובה למעלה שלא ילמדו הרמאים וכו' כן פירש הרב רבינו אשר ז"ל ובפירוש הרמב"ם ז"ל יש קצת שינוי והוא זה אסל עץ יעשה על הכתף ויתלו בו הדבר אשר ימכור ויערום החנוני שיעשה בתוכו בית קבול מעות עד שישים שם מה שיגנוב מכסף הסחורה ולא יודע: וקנה של עני שיש בו בית קבול מים · פי' שיעשה אותה חלולה וישים בתוכו מים לשתות ממנו ויאמר לאנשים שהוא בתענית כדי שיחמלו עליו · הנה אלה כולם אע"פ שהם פשוטי כלי עץ אשר לא יקבלו טומאה מדאורייתא כיון שנעשה להם בית קבול מ"מ הנה הם טמאים וא"ר יוחנן וכו':

עיון יעקב

ולא היא זמנא דמתרמי בין השמשות ומקרי ושקיל · משמע דלפ"ז אפילו באתרא דחתימי ג"כ אסור לשהות תוך ביתו אכן משמעות הפוסקים אינו כן וכן מבואר בב"י בח"מ ר"ס רל"א:

ענף יוסף

להיות תמוני הרי שלמו"מ צריך לב חריף ולידע לרמות ומכ"ש מי שעוסק בזה עליו יהיה ראשו וכל חכמתו. ואמנם מי שהוא חכם לאמיתו ישמור דרכיו ושאא ונותן באמונה ואלל רבי יוחנן בן זכאי מצינו (ר"ה ד' כ"א סנהדרין ד' מ"א) מ' שנה עסק בפרקמטיא כו' ובלתי ספק גם בעת שהיה עוסק בפרקמטיא היה בותן ובודק גנזי נסתרות כל הרמאים למנוע א"ע מנתיבתם ואליו נגלו כל תעלומותיהם. ע"כ לא היה נאה לומר אוי לי אם אומר כו' אלא הוא כי הוא ידע בכל אלה לא זולתו:

עח מתי יעבור החדש ונשבירה שבר · עיין רשב"ם וקשה דהס"ג ודאי לאו בכלל מפקיעי שערים הוא כיון דהכי אורחא דבימות הגורן התבואה בזול ואחר ימות הגורן היא ביוקר דהכא משמע קרא דמתי יעבור החדש לפירש רשב"ם ז"ל שמצפה מתי יעברו ימות הגורן כיון שהיה בזול ויתחילו ימות היוקר · ויונתן תרגם מתי יעבור החדש אימתי ימטי ירח עיבורא ופרש"י ז"ל שם מתי תתעבר השנה ויבא חדש העיבור · ולפי שדוחין את הקרבת העומר והשנה נמשכת הישן מתייקר · ונראה דאוצרי פירות ומלוי ברבית דקתני חד מילתא נינהו וילפינן להו מדכתיב מתי יעבור החדש ונשבירה שבר והשבת ונפתחה בר דהכך נמי חד מלתא הוא ואריישא דקרא קאי רישא דקרא שמעו זאת השואפים אביון ולשבית עניי ארץ לאמר מתי יעבור החדש וגו' ופרש"י ז"ל שם זו היא השאיפה מצפים עת תייקר התבואה וימכרו לעניים ברבית ויטלו שדותיהם · וכן מקטיני איפה ומפקיע שערים נראה דחד

המתורגמן. א) שטאנג. ברעט · ב) נאכט קאן · ג) נאך זעהען דיא מאאסען.

הכלל הזה והפשתי אחריו בחפש מחופש לא מצאתי רק מלה אחת יוצאת מזה הכלל והיא מלת אֱלֶה שנגינת הטעם היא בת"ג ואות שאחריה היא בת"ק והיא דגושה ומצאתי בה דרש בדרז"ל כמשפט הזרים היוצאים מן הכלל שיש בהם דרש. דא"ר לוי קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות שזה נאמר בהן אל וזה נאמר בהן אלה אל קשה ואלה קשה מאל ע"כ· ולכאורה משמע איפכא שהרי הש"א היא מאותיות האמנתי"ו שנוספות לפעמים להקטין הענין כמו שהתבאר בתיבת האותיות אות י' · וא"כ לכאורה לא משמע שמלת אלה קשה ממלת אל ע"כ החכים מניח לשון הקודש להשים כבדות הדגש במלת אלה להורות על הפלגתה שהיא קשה ממלת אל וזהו מה שרצינו לבאר:

חדושי גאונים

לבית דין קא מזהר רחמנא כלומר יהיה לך אדם ממונה על המדות שיתקן אותם ויחתום עליהם בחותמו כדי שלא ימצא הרמאי מקום לרמות וכל מי שנמצא שהוא מודד במדה שאין עליה חותם מכין אותו ועונשין אותו וסוגיא דשמעתא דמעמידין אגרדמין בין למדות בין לשערים כלומר שגוזר על בעלי החנויות שלא יהיו מוכרין אלא בכך וכך כדי שלא יפקיעו את השערים וכדאמרינן בפ"ק דמס' יומא שהיו מעמידין פלהדרין כו' (שיטה מקובצת):

ת"ר לא תעשו עול במשפט · כבר הזהיר הכתוב לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל · אבל המשפט אשר שם הוא דיני התורה הכתובים בסדר משפטים ושבאן הוא משפטי המדינות והוקיהם וסדוריהם בעניני המשקלות והמדות ובענין שכתוב (שמות טו) שם שם לו חק ומשפט שהוא על דרך הפשט משפטי המדבר ותקיו · במדה זו חלוקת קרקע כגון שאחין שחלקו קרקע ומדדו לאחד מהם בימות הגשמים אין מודדין לשני בימות החמה באותו חבל לפי שהחבל הוא לח בימות הגשמים לרבוי ליחות הזמן והוא מתארך ומתרכך כל צרכו אבל בימות החמה הוא כווץ ומתקצר והרי השני מתאנה. במשקל שלא יטמין משקלותיו במלח וזו אזהרה למוכר שלא יחסר מדותיו ולא יפסיד ללוקח ולפי שהמלח שואב ומוציא את בלעו המשקל מיקל · וכן אמרו בירושלמי מפני שהמלח שואב את המשקל · ובמשורה דרשו רז"ל שלא ירתיח · משורה זו מדת הלח וכשהמוכר ממלא את המדה ומרתיח נמלאת המדה חסרה לאחר זמן והרתחה זו היא אופיא שעל פני המדה הנקראת אשקומ"א בלע"ז · ועל כן יש להשהות המדה מעט עד שתחסר כל צרכה ויחזור וימלאנה כראוי · ועוד יכלול ובמשורה שדרשו רז"ל שלא ירתיח שיש לו להזהיר שיתן המשקה בנחת כדי שתתמלא כראוי שאם הוא נותן מדת היין או השמן בחפזה ובמהירות יתכנס האויר בתוך המדה ויתכנסה המשקה ונראית המדה מלאה לשעתה ויהיה החסרון נכר לאחר זמן · ודרשו רז"ל שהמשורה הוא מדה קטנה מאד והוא שאמרו ק"ו ומה משורה שהיא אחד מל"ו בלוג הקפידה עליו

מרמה (מה כתוב אחריו)[וכתיב] (שם) נשבע ה' בגאון יעקב אם אשכח לנצח כל מעשיהם · אוצרי פירות כגון מאן אמר רבי יוחנן כגון שבתאי אוצר פירי :

עט שם אבוה דשמואל מזבין להו לפירי בתרעא[א] חריפא[ב] כתרעא חריפא שמואל בריה משהי לפירי ומזבין להו בתרעא אפלא[ג] כתרעא חריפא שלחו מתם טבא דאבא מדברא [מ"ט] תרעא (כיון) דרווח רווח :

שם ת"ר א אין מוציאין פירות מא"י דברים שיש בהם חיי נפש כגון יינות שמנים וסלתות ר' יהודה בן בתירא מתיר ביין מפני שממעט את התיפלה[ד] :

פ דף צא ת"ר ב אין יוצאין מארץ לחו"ל אא"כ עמדו סאתים בסלע א"ר שמעון אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח אבל בזמן שמוצא ליקח אפילו עמדו סאה בסלע לא יצא וכן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר ג אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו ומפני מה נענשו מפני שיצאו מארץ לחו"ל שנאמר (רות א) ותהום כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי [מאי הזאת נעמי] א"ר יצחק אמרו חזיתם נעמי שיצאה מהארץ לחו"ל מה עלתה לה · ואמר רבי יצחק ד אותו היום שבאת רות המואביה לארץ ישראל מתה אשתו של בועז והיינו דאמרי אינשי עד דלא שכיב שכבא קיימא מנו ביתיה · אמר רבה בר רב (יצחק) [הונא] אמר רב אבצן זה בועז מאי קא משמע לן כאידך דרבה בר רב (יצחק) [הונא] דאמר רבה בר רב (יצחק) [הונא] אמר רב

רשב"ם

אוגלת משקלות : וכתיב · בתריה נשבע ה' בגאון יעקב וגו':כגון שבתאי אוצר פירי. כדי למכור לעניים ביוקר אבל כגון דאלר פרי בשעת הזול ומוכרן בזול לעניים בשעת היוקר כדלקמן אע"פ שגורם יוקר השער מותר:בתרעא חריפא · בשער המוקדם דהיינו בשעת הגורן : כי חריפא · בזול כדי שימכרו גם הכל ויזלזל השער כל השנה:שמואל· מאחר להו לפירות שדותיו : ומזבין להו בתרעא אפלא · בעת היוקר : בתרעא חריפא · כשער הזול ומיהו מן השוק לא היה מאלר בשעת הגורן דמ"מ מוקיר השער קלת וילא שכרו בהפסדו : טבא דאבא מדברא . טובים מעשה האב ממעשה הבן שהאב גורם מתחלה שלא יוקר השער דכיון דרווח והוזל השער רווח עוד כל השנה אבל משהוקר השער אינו יכול להזלזל מהרה : מפני שממעט כו' · דנכנס יין יצא סוד : אין יולאין · שמפקיע עלמו מן המלות : מתה אשתו של בועז · ולאשמעינן אתא שהקב"ה מקדים רפואה למכה ויש לאדם לבטוח בהקב"ה : עד דלא שכיב שכבא· קודם שימות המת: קיימא מנו ביתיה · עומד ומזומן כבר הממונה על ביתו ועומד במקומו : אבצן · מן השופטים הוא בספר שופטים (י"ב ח) : מאי קמ"ל · מה ריוח יש בדבר ומה אנו למדין שום מלוה מכאן : כדרבה בר רב יצחק וכו' · דקאמר שכל בניו של אבצן מתו בחייו ומדקאמר אבצן זה בועז וכתיב בבועז שנשא רות ואע"פ

מהרש"א

מהאי ספיקא דקאמר דשמא יאמרו הרמאים כו' ודו"ק : אין מוציאין פירות מא"י כו' · בזה יש ליישב מה שנתקשו המפרשים במרגלים במה הוציאו דבת הארץ שהרי אמרו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה ומ"ש וכשם שפירותיה משונים כך כו' הוא דרך דרש אבל לפי שנשתבחה א"י בז' מינים ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש סיפר הכתוב במה שהוציאו דבה ויכרתו וגו' מן הרמונים ומן התאנים ואמרו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה לדיוקא שאלו הפירות הם בא"י שאינן חיי נפש אבל שאר דברי' שחיי נפש תלוי בהן כגון חיטין וזית אין בה וכבר העיד הכתוב על דבתם רעה כמ"ש[א]ארץ חטה וגו' ארץ זית דקדמה חטה לארץ קמא וקדמה זית לארץ בתרא כדאמר בברכות שהן עיקר שבחה של א"י שחיי נפש תלוי בהן ולר"י ב"ב ניחא טפי ויכרתו גם משם זמורה ואשכול ענבים להוציא דבה שיש בה דבר המביא תיפלה ולזה אמרו ארץ אוכלת יושביה כי אין הארץ מספיק חיי נפש ואוכל ליושביה אבל היא מכלה את יושביה ברעב אשר תמיד מלוי בה באברהם נאמר ויהי רעב וגו' וירד אברם מצרימה ביעקב וישב יעקב בקש לישב בשלוה כו' ולבסוף על ידי הרעב הורד מצרימה עם בני ביתו זו הטיכא היה בלבם כי באמת באברהם הי' בנסיון גם ביעקב לקיים ברית בין הבתרים וק"ל : שנאמר ותהום כל העיר עליהן וגו' · מלת שנאמר לכאורה הוא טעות דאין זה ראיה אדלעיל אלא ותהום כל וגו' הוא מלתא באפיה נפשיה וכן מצאתי בקצת ספרים מחק על מלת שנאמר אבל יש לקיימו כפי מה שפירש"י בספר רות שפרנסי הדור היו ויצאו מא"י לחו"ל שהיה עינם צרה בעניים כו' ואמרו במדרש ילקוט ושם אשתו נעמי וגו' מה צריך הכתוב להכריז עליו ועל אשתו ועל בניו לפי שלא היו מעכבין זא"ז מצרות עין שהיה בכולן כו' והשתא מייתי שפיר אדלעיל שנא' ותהום כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי מאי הזאת נעמי כגרסת הילקוט וכמ"ש מהרש"ל ור"ל ה"א הזאת במקום ח' כמו חזאת חזיתם נעמי שע"י שהיתה עינה צרה ולכך יצאת לחו"ל חזי מה עלתה לה שמתו אישה ובניה שאילו לא יצאו לא מתו וכדאמרינן פרק בתרא דכתובות בההוא גברא דנפלה ליה יבמה בחוזאה ורצה לילך שם ליבמה וקאמר אחיו נשא עובדת כוכבים ברוך המקום שהרגו והוא מבואר שאמר שנשא עובדת כוכבים כי כל הדר בחו"ל כאילו עובד עבודת כוכבים כדאי' התם ודו"ק : אותו היום שבאתה רות כו' · וברבתי אמרו קצת בלשון אחר וי"א אשתו של בועז מתה ונתכנסו לג"ח ונכנסה רות עם נעמי והיתה זו יוצאת וזו נכנסת ותהום

[א] מהרש"א ד"ה אין . כמ"ש ברכות(מ"א ע"ב) :

יד יוסף

א תוספתא ע"ז פ"ה:
ב תוספתא שם רות רבה סוף פ"א ב"ר פרשה כ"ה ופרשה מ'. ופרשה ס"ד :
ג ועיין רות רבה סוף פרשה א' :
ד רות רבה פסוק ותלכנה שתיהם :

חדושי גאונים

עליו תורה ק"ו להין וחצי הין ושלישית הין ולוג וחצי לוג ושלישית לוג . ולא נכתב אזהרה אלא לעבור עליה משעת הרתחה ואע"פ שלא מכר לו כמו שאמרו במשקל לעבור עליו משעת עשיה ואע"פ שלא נשתמש בו . וכן מצינו שהזכיר שלמה המע"ה על מדות הלב הרעות וסמך והזהיר מיד על מדות עץ ואבן הוא שאמר (משלי כ) מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי וסמך לו מיד אבן ואבן איפה ואיפה תועבת ה' גם שניהם . לאמר כי כשם שיענש האדם על המחשבה הרעה ואע"פ שלא הוציאה לפועל כן יענש על עשיית מדות השקר והעול ואע"פ שלא שקל ולא הונה בהן הרי הוא עובר משעת עשיה וכמו שדרשו רז"ל בענין ע"ז משעת עשיה קם ליה בארור שנא' (דברים כז) ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וכן עוד משעת עשיה קם ליה בחטא שנא' (שמע)ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל ולכך נכתב אזהרה שהרי בודאי אם יש באזהרה זו שוה פרוטה תיפוק ליה משום לא תגזול אם אין שם שוה פרוטה אינו עובר בלאו שהרי אין גופו ממון ואם כן למה נכתב לחייבו משעת הרתחה. ודרשו רז"ל א"ר לוי קשה עונשן של מדות מעונשן של עריות משום דעריות אפשר בתשובה כל זמן שלא הוליד אבל אם הוליד ממזר הרי זה מעוות לא יוכל לתקן . וכמו שדרשו רז"ל ביבמות אבל עכשיו של מדות שגזול סברות אי אפשר [illegible]

עיון יעקב

אם אשכח לנצח כל מעשיהם · לפי שהוא על הרוב גזל עניים וכתיב וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא כי גדול צעקת עניים :

שלחו לים טבא דאבא מדברא · והא דלא נהג בנו אחריו כן להיות מנהג אבותיו בידו דכתיב שמע בני מוסר אביך ואל תטוש י"ל כיון שנהג אביו כן לזלזל התבואה בתרעא חריפא תו לא הוה צריכי לדידיה אלא בתרעא אפלא לכן שניהם כאחד טובים וברא כרעא דאבוה אך שאביו עשה היותר טוב :

היה ר"ש בן יוחאי אומר אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו ומפני מה נענשו · דאלמלא היו גדולי הדור לבד הייתי אומר שנענשו בעון הדור · לכך קאמר ופרנסי הדור היו ודור לפי פרנס ופרנס לפי הדור ואם היה רגיז על ענא היה עביד לנגידא סמותא כדאי' בב"ק דף נ"ב ע"א בתדוביתו ואף לפי מה דמסיק בש"ס דערכין דף י"ח משמע שהקב"ה מגין על הדור בשביל הפרנס הטוב א"כ שפיר מקשה מפני מה נענשו :

אמר ר"י אותו יום שבאת רות המואביה לארץ ישראל · נראה שר' יצחק אזיל לשטתו

עין יוסף

עה כגון שבתאי אוצר פרי · והפקיע שערים · ותניא (ב"ב דף צ' ע"ב) אין מוציאין פירות מארץ ישראל וכל דבר שהוא חיי נפש לפי שמפקיעין את השערים (לשון רש"י יומא דף פ"ג ריש עמוד א') :

ענף יוסף

דחד עניינא ניהו ילפינן לה מדכתיב להקטין איפה ולהגדיל שקל דחד מילתא הוא כדפרש"י ז"ל שם להקטין איפה למכור במדה קטנה ואת כספינו נקבל בשקל גדול · וכ"כ הרד"ק ז"ל שם ועל ידי כן מפקיעין השערים (תורת חיים) :

פ אלא אם כן עמדו סאתים בסלע · פי' שהתבואה נתייקרה על חד תרין · לפי שהיו רגילין למכור ד' סאין בסלע כדתנן במס' פאה ומייתי לה בפ"ק אין פוחתין לעני מככר לפונדיון מד' סאין בסלע · וכן משמע נמי בסמוך דקאמר אבל מעות ביוקר אפילו עמדו ד' סאין בסלע יוצאין דאמר רבי יוחנן כו' · וכן משמע בהדיא מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהלכות מלכים שכתב אסור לצאת מא"י לחו"ל כו' אלא א"כ חזק הרעב שם עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין (תורת חיים): אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח · שאפילו סאתים בסלע אינו מצוי ליקח בכל זמן כי אם ע"י הדחק דאיכא תרתי יוקר וגם התבואה אינה מצויה · אי נמי שאינו מוצא לקנות כלל קאמר אלא פת מן הפלטר ואמרו חכמים ולא תאמין בחייך זה הסומך על הפלטר · כך נראה ליישב מ"ש התוס' (תורת חיים): מתה אשתו של בועז · דרש מלת ויהי כבואנה בית לחם · ר"ל שהיה נהי ונהי כבואנה בית לחם · מלשון נהי ונהי · וזה במה שמתה אשתו של בועז · שהיה שופט

המתורגמן . א) פרייזע, פי' מקח. ב) פריהצייטיג פי' מיד אחר הקציר דאז הוא בזול. ג) שפעט פי' אחר הקציר זמן רב דאז הוא ביוקר. ד) דומהייט ופי' שכרות.
(עי' ח"ג)

א קידושין דף כ"ג ע"ב : ב גירסת ערוך כרדו :

חדושי גאונים

בתשובה שאינו יודע למי יטיב . (רבינו בחיי) : אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו כו' . ולמה נענשו בעבור שהיה להם לבקש רחמים על בני דורם ולא בקשו וזה שהצדיק ראוי לו שילך בדרכי השם ויהפוך בקיום העולם כמו שהוא ית' חפץ בקיומו אמר הכתוב כי לא אחפוץ במות המת נאם ה' כי אם בשובו מדרכיו וחיה (יחזקאל י"ח ל"ב) וכשלא יעשה כן הוא נענש על כך (עקרים) : אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו ומפני מה נענשו מפני שיצאו מארץ לחוץ לארץ . ולכאורה יש לדקדק עלשון רשב"י משמע דאם היו אנשים פשוטים היו ראויים לעונש אבל משום שהיו גדולי הדור וכו' לא היו ראויים לעונש ותמוה הוא שלא אין לפני הקב"ה משוא פנים כי הוא המשוה קטן וגדול בדין ונלענ"ד משום דאמרינן בסנהדרין אמר ר' אליעזר אין אדם עולה לגדולה אא"כ מוחלין לו כל עונותיו וזה שרמז רשב"י בלשונו הקדוש גדולי הדור היו ופרנסי הדור ונמצא היו צדיקים גמורים א"כ מפני מה נענשו וק"ל : ועוד נלענ"ד לדקדק דלכאורה רשב"י סותר את עצמו שאמר אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור ופרנסי הדור היו ומפני מה נענשו והא אמרו חכמינו ז"ל ביומא פ' ב' אמר ר"י אמר שמואל מפני מה לא נמשכו מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי דאר"י משום רשב"י אין מעמידין פרנס על הצבור אלא א"כ קופה של שרצים תלוי' לו מאחוריו ופירש רש"י כדי שלא יתגאה וכאן משמע מלשון גדולי הדור היו שהיו מגדולי יחוס בישראל ומגדולי עשירים וחכמים וכדמסיק בסים להם זכות אבות ופי' מהרש"א מאב ואם ע"ש וא"כ לא היה להם קופה של שרצים והיו ראוים שלא יתמכך פרנסתם וא"כ מאי מקשה רשב"י מפני מה נענשו ודי למבין.ולענ"ד דיש טעם אחר שנענש אאול משום

כל העיר כו' וכ"ל דלמדו לומר כן מהאי קרא ששינה לומר ותהום כל העיר עליהן בלשון רבים ושיים ותאמרנה הזאת נעמי וע"כ דרשו דותהום כל העיר הוא מלתא באנפיה נפשה ולא קאי על נעמי דסיפא דקרא אלא דקאי על אשת בועז שמתה ועל רות שכל העיר כשהיו רואים זו יוצאת וזו נכנסת היו הומים הא דאמרי אינשי כו' וק"ל: אמר כודניא כו' · יש מקשים איש חסיד מפורסם כבועז היאך יאמר כן וי"ל דהצדיקים דרכם שלא ליהנות משל חבריהם ובסעודת חתנים היו נהגים בדרך שושביניות כדלקמן בפ' מי שמת דהוה כעין הלואה כדאמרינן שם דשושביניות נגבית בב"ד ומנוח אם היה זימנו בועז ודאי לא היה נהנה אם לא שהיה נותן לו לבועז מתנה כדרך שושביניות ולפי שלא היה לו למנוח זרע ולא היה אפשר לבועז לשלם לו לכך לא רצה בועז לזמנו כדי שלא ליהנות ממנו בחנם וז"ש במאי פרע לי כלומר במאי פרע לי עתה כיון שא"א שאתחייב לו על ידי שושביניות שאתן לו כיון שאין לו זרע וק"ל : דילדת בחיין כו' איכפל ואוליד חד כו' · הכא לא קאמר איכפל ואוליד בחייך חד כו' כדאמרי' גבי דילדת כו' ואפשר שכוונו למ"ש במדרש כי מיד שנתעברה רות ממנו מת בועז ולא נולד עובד בחייו וק"ל : מאי קמ"ל שאפילו מי שיש לו זכות אבות כו' · ר"ל אלימלך ואבי נעמה אחים היו ואעפ"כ לא עמדה זכות אבות שהיה בין מלך הצאה בין מלך השם למחלון וכליון וק"ל : [ואחתיה נשין · לא הוזכר במקרא שהיה לו לשמשון אחות ואדרבה משמע שלא ילדה אשת מנוח רק זה הבן כמו שאמר לה המלאך והמינין ודאי לא ישאלו על שמה אלא דאגב גררא דאימיה נקטה כפי' רשב"ם] : עשר שנים נחבש אברהם כו' · אפשר שהיה נחבש מספר י' שנים לפי שבן ג' שנים היה אברהם כשהכיר את בוראו שנאמר עקב אשר

שהיו לו עדיין בנים הרבה אשמועינן דאם נשא אדם אשה בבחרותו ישא אשה בזקנותו כמו שעשה אבצן דהיינו בועז לפי שהיה ירא שמא ימותו בניו מאשה ראשונה בחייו ולא יהיה לו זכר וכתיב בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך (קהלת י"א) דמהכא נמי דרשינן ליה וכדמפרש קרא טעמא (לקמיה) כי אינך יודע איזה יכשר הזה או זה [וגו'] אבל אם לא אמר אבצן זה בועז הוה אמינא אבצן לא נשא אשה אחרת ובועז נמי לא היה לו מעולם אשה ובנים עד שלקח את רות : מאה ועשרים משתאות · לששים בנים ובנות : לכל אחד שני סעודות· סעודת אירוסין שהיא מלוה כדאמרינן בפסחים (דף מ"ט) וסעודת נשואין כל שבעת ימי המשתה קרוי סעודה אחת יש לשונות אחרים ואין בהם ממש : כודניתא עקרה . פרדה עקרה : במאי פרע לי · אין לו בנים שיזמינני לסעודתם : וכולם מתו בחייו · ול"נ תנא ומסקנא דמלתא דרבה בר רב יצחק הוא והכי הוה קים להו : בחייך דילדת שיתין · ששופן למות : למה ליך · מה בלע בלידתן : איכפל · ונסב אשה אחרת : ואוליד חד (דשמא) מפיתין זריז · והיינו עובד שהוליד בועז מרות ויצא ממנו דוד מלך ישראל ואיכא דמפרש ליה בשמשון דזריז מפיתין דאבצן ולא נהירא כלל : שלמון· אבי בועז דכתיב ושלמון הוליד את בועז (רות ד) : ופלוני אלמוני . משמע ליה שם הגואל כדכתי' סורה שבה פה פלוני אלמוני (שם) : בני נחשון . כדכתיב ונחשון הוליד את שלמון ושלמון הוליד וגו' : זכות אבות· אלימלך בן נחשון שהיה נשיא וחסיד: אמיה דאברהם · לפי שאמותן של יצחק ושל יעקב הוזכרו צריכים אנו לידע שם אם אברהם ואגב גררא נקט אמיה דהמן לפי שמותיהן שוות : כר נבו · כרים מלאן טהורים הם ואברהם טהור עורב טמא הוא והמן נמי טמא הוא : אמיה דדוד · לפי שכל אמהות של מלכים כתובות בנביאים הוצרך לפרש גם אם דוד : ואמיה דשמשון · משום דאיירי בה קרא טובא וכתיב נמי לאביו ולאמו לא הגיד הוצרך לפרש שכל דברים הללו שואלין המינין מ"ט אין אנו יודעים שמותם : ואחתיה נשיק· כך שמה ואגב גררא דאמו נסבה : לתשובת המינין·ששואלין לנו באלו יותר מנשים אחרות כדמפרש לעיל ואנו משיבין להם שמסרו לנו נביאים על פה : נחבש. שחבשו נמרוד ובהגדה ראיתי דתרח אביו חבשו בשביל שהיה מאבד צלמיו : כותא וקדרו · מקומות הם והכל להודיע

ק"כ משתאות עשה בועז לבניו שנאמר (שופטים יב) ויהי לו שלשים בנים ושלשים בנות שלח החוצה ושלשים בנות הביא לבניו מן החוץ וגו' ולכל אחד ואחד עשה שני משתאות אחד בבית אביו ואחד בבית חמיו ובכולן לא זימן את מנוח אמר כודניא[א] עקרה במאי פרע לי תנא וכולן מתו בחייו והיינו דאמרי אינשי בחייך דילדת שיתין שיתין למה ליך (דילדת) איכפל ואוליד חד דמן שיתין זריז[ב]·אמר רב חנן בר רבא אמר רב אלימלך ושלמון ופלוני אלמוני ואבי נעמי כולם בני נחשון בן עמינדב הם מאי קמ"ל שאפילו מי שיש לו זכות אבות אינה עומדת לו בשעה שיוצא מן הארץ לחוצה לארץ:

פא שם·ואמר רב חנן בר רבא אמר רב אימיה דאברהם אמתלאי בת כרנבו אימיה דהמן אמתלאי בת עורבתא א וסימניך טמא טמא טהור טהור אימיה דדוד נצבת בת עדאל שמה אימיה דשמשון צללפונית ואחתיה (נשיק) [נשין] למאי נ"מ לתשובת המינין · ואמר רב חנן בר רבא אמר רב עשר שנין נחבש[ג] אברהם אבינו שלשה בכותא ושבעה בקדרו ·רב דימי

עיון יעקב

דלעיל וכולא בחדא שטה סייעי דקשה ליה דקאמר ותהם כל העיר עליהם מתיבת עליהם דמשמע דהתמיהא על שניהם היא על רות ונעמי ואח"כ כתיב ותאמרנה הזאת נעמי לה"ק דמ"מ התמיהא היה על שניהם בשוה על רות היתה התמיהא אותו יום שבאת רות המואביה לארץ ישראל דייקא מתה אשתו של בועז לזה ג"כ זכתה בשביל עלייתה מחו"ל לארץ לארץ שישאנה בועז וקיימא מני ביתיה תחתיה ועל נעמי היתה התמיהא להיפך חזי מה עלתה לה : ובבולן לא זימן את מנוח · עיין במהרש"א ולמ"ד בברכות דף ס"א מנוח עם הארץ היה שפיר עביד שלא רצה ליתן פתו לעם הארץ בחנם ולה"ק במה פרע לי : דמשיתין זריז · פירש רש"י דהכוונה הוא על דוד ולה"ק דמשיתין זריז לרמוז על דוד שהיה זריז שלא ישן יותר משיתין נשמי שהוא שינת הסוס וכדאיתא ריש פ"ק דברכות שהיה מתנמנם כסוס : שאפילו מי שיש לו זכות אבות אינו עומדת לו · ולפמ"ש לעיל ה"ה להיפך ברות שלא היתה לה זכות אבות ואפילו הכי כיון שעלתה מחו"ל לארץזכתה שנשאה לבועז ויצא ממנה דוד: טמא טמא טהור טהור · כי עורב הוא ראש לכל עוף טמא כדכתיב כל עורב למינו ועורב אכזר על בניו וכן המן נעשה אכזר על בניו שנתלו כולם עבורו ואכלום עורבים וכר נבו ששם היו אילים מובחרים כדאמרינן כל אילי נביות שבעולם וכן אברהם היה ראש לכל אבות העולם : נחבש אברהם אבינו שלשה בכותא ושבעה בקדרו · ושם היה מתוכשי בית המדרש ולמד כל החכמה וכן הוא בפיוט ביום ב' דר"ה ע"ש וזה כוונת פירש"י כאן

ענף יוסף

פ מאה ועשרים משתאות עשה בעז לבניו · הא דנקט עשה בעז לבניו ולא קאמר עשה אבצן לבניו משום סיפא דמלתא דקאמר איכפל ואוליד חד דמשתין זריז וסיומא דמלתא דרבה בר יצחק הוא והיינו עובד שהוליד בועז מרות·ולהכי נקט בריש דהקדשלשים בנים ושלשים בנות של בועז שנשא רות הוו דאבצן היינו בועז · ואשמועינן שישא אדם אשה בזקנותו אע"ג שכבר יש לו בנים הרבה שמא ימותו כמו שנעשה לבועז והיינו דקאמר כי אידך דרבה דכי היכי דאידך דרבה אשמעינן שישא אדם אשה אע"ג שיש לו בנים הרבה הכי נמי קמייתא דרבה אשמועינן הך מילתא דלה"ק אבצן זה בועז לאשמועינן דאע"ג דבנים הרבה היו לו לאבצן כדמפרש קרא אפ"ה נשא רות ומפי' רשב"ם ז"ל משמע דהך דרבה דאמר אבצן זה בועז אתי לגלויי אאידך דרבה וכתב דהי לא אמר אבצן זה בועז הוה אמרינן אבצן לא נשא אחרת ובעז נמי מעולם לא היה לו אשה וכו' וקשה דהא בהדיא קאמר מאה ועשרים משתאות עשה בעז לבניו א"כ מאידך דרבה נמי שמעינן דאבצן היינו בעז · ועוד דאם כן מאי איצטריך למימר כי אידך דרבה בלא אידך דרבה מצי למימר דנפקא מינה דאבצן זהו בעז שישא אדם אשה אע"ג שיש לו בנים הרבה שמא ימותו כמו שעשה אבצן דהיינו בעז שנשא את רות אע"ג שהיו לו בנים רבים כדאשכחן מפורש בקרא לפי שהיה חושש שמא ימותו דאפילו אם לא מתו בחייו אכתי שמעינן מיניה שיש לחוש ולישא אשה · ונראה דהפיר גרסינן תנא וכולן מתו כו' ומדברי דרבה הוא (תורת חיים) :

דכתיב

לאמו

עין יוסף

סופם וגדול הדור · ויצאו כל בני העיר לגמול חסד עמה· ובראותם הנשים הללו באות אז ותהום כל העיר עליהן (אג"ם) :

פא נחבש · ועיין בפיוט בסילוק של ר"ה של יום ב' דאי' שם ונחבא בארץ שלש עשרה שנים :

המתורגמן. א) מוילעזעל . ב) אים לעבען האסט דו זעבציג קינדער געבאָהרען (אונד זיא שטערבען) וואש האסט דוא פאָן דען זעבציג וואש דו האסט געבאהרען, הייראַטהע נאך איינמאל אונד געבעהרע איינען דיזער איזט ווערטהער אלס אללע זעבציג . ג) וואר געבונדען , פי' הי' אסור בבית האסורים .

חבתו של אברהם אבינו : עיברא זעירא · כך שמו : זה אור כשדים · שהולך שם א"א והרואה צריך לברך ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה כדתנן בהרואה (דף ס"ד) : קברניטא · מנהיגו המוליך את הספינה : ריש גרגותא· שר הממונה על הבורות מי ידלה ממנו היום להשקות שדותיו ומי למחר ושררה קטנה היא ומדכתיב לך ה' הממלכה והמתנשא יליף לה כלומר על ידך המתנשא לכל דבר אפי' לגרגותא לראש הוא על פיך : בזעקך יילוך קבוליך · ע"י שתצעק לקבץ הנדחים הגלל:אבל מעות ביוקר · שהפרקמטיא זלה מאד יוצאין כדמפרש טעמיה לקמיה: נהירנא · זכורני : מדלית איסר · לקנות בו לחם : מריח פיתא מייתין · שרוח מערבית מנשבת ומביאה ריח הפת שהוא טוב מאד למזרח העיר ומייתין מתוך ריח טוב מרובה כן נראה בעיני פירוש זה לספר שבח א"י כדלקמן ויש לפרש מתוך תאות רעבון : מטיילים · משחקים : טליא וטליתא· נער ונערה: דמודי להון · לרשעים מתרצה להם במה שאומרים נפיל בידיהם אלא כל דבריהם יסתור : דמתרחיץ . בוטח שע"י שמתגלה להם לוקחים כל מה שיודעים משלו כדכתי' בחזקיה ויראם את

מנהרדעא מתני איפכא א"ר חסדא עיברא זעירא דכותא זהו אור כשדים · וא"ר חנן בר רבא אמר רב אותו היום שנפטר אברהם אבינו מן העולם עמדו כל גדולי הדור [בשורה] ואמרו אוי לו לעולם שאבד [שם ע"ב] מנהיגו ואוי לה לספינה שאבד קברניטה[א] · (דה"א כט) א והמתנשא לכל לראש א"ר חנן בר רבא אמר רב אפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמי ליה :

פב שם א"ר חייא בר אבין א"ר יהושע בן קרחה חס ושלום שאפילו מצאו סובין לא יצאו ואלא מפני מה נענשו שהיה להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו שנא' (ישעיה נז) בזעקך יצילוך קבוציך · אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן לא שנו אלא מעות בזול ופירות ביוקר אבל מעות ביוקר אפילו עמדו ארבעה סאין בסלע יוצאין דאמר רבי יוחנן ב נהירנא[ב] כד הוו קיימין ארבעה סאין בסלע והוו נפישי נפיחי כפן[ג] בטבריא מדלית איסרי ואמר רבי יוחנן נהירנא *) כד לא הוו מתגרין פועליא[ד] למדנח קרתא[ה] מריח פיתא [מיתין] ואמר רבי יוחנן נהירנא כד הוה בצעי[ו] ינוקא חרובא והוה נגיד[ז] חוטא דדובשא[ח] על תרין דרעוהי[ט] · וא"ר אלעזר נהירנא כד הוה נטיל עורבא בשרא נגיד חוטא דמשחא[י] מריש שורא[כ] ועד לארעא · ואמר רבי יוחנן נהירנא כד הוו מטיילין טליא וטליתא[ל] בשוקא כבר שית עשרה וכבר שבע עשרה ולא הוו חטאן · ואמר רבי יוחנן נהירנא כד הוו אמרין בי מדרשא דמודי להון נפל בידיהון · דמתרחיץ עליהון דיליה דילהון :

*) כד לא הוו מתגרין וכו' י"מ לא רצו להשכר משום שהיה להם די בריח הפת :

אשר שמע וגו' כדאמרי' בנדרים[א] וכיון שהיה קטן חבשו אותו ולא דנו אותו למיתה עד אחר י' שנים שהיה נעשה בן י"ג שנים שבא לכלל איש ואז דנו אותו למיתה והפילו לכבשן האש והצילו הקב"ה כדאיתא במדרש והפייטן בסילוק ר"ה של יום ב' יסד ונחבא בארץ י"ג שנה כו' ולאחר י"ג יצא מחוכם כו' איכו ע"פ ההלכה דשמעתין דקאמרי' שלא היה חבוש רק עשרה שנים ויש ליישב ע"פ ההלכה דה"ק ונחבא היה בארץ עד שהיו לו י"ג שנים יצא כו' וק"ל : ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי כו' · כפל הענין ויש לפרש בזה שהיה אברהם שלם במעלות השכליות ומדות והיה מודיע לבריות מציאותו ב"ה גם מורה להם דרך ישרה במדות כמ"ש בפסוק ואת הנפש אשר עשו בחרן והוא אשר ספרו בהספדו מעלתו במעלות השכליות אוי להשעולם דהיינו הבריות שאבד מהם המורה להם על מנהיגו של עולם שיש לעולם מנהיג ואין העולם נוהג כמנהגו ועוד ספרו במעלת מדותיו אוי לה לספינה כו' שדימה העולם הזה לספינה כמ"ש לעיל בריש הפרק וכמו שאוי לה לספינה שאבד קברניטה המדריכה דרך ישרה שלא תכשל כך אוי להם לבריות שאבד מהם מי שהיה מדריך להם דרך הישר במדות וק"ל : אפילו ריש גרגותא כו' · הא ודאי דיותר חידוש ורבותא טפי שיש בידו יתברך היכולת אפי' מלכים גדולים מוקמינן משמים אלא דלענין השגחה קאמר דמשגיח הש"י אף בשפלים ולא כמאמרי הרשעים עזב ה' את הארץ מתוך שפלותם גם השמיענו בזה מוסר דמשמיא מוקמי להו וכל ראש וראש באומנות צריך להשגיח על אנשי כתתו להדריכם דרך ישרה ולהוכיחם לשם שמים וע"ז רמז הכתוב אתם נצבים היום כלכם ראשיכם וגו' עד שואב מימיך דהיינו ריש גרגותא וק"ל : שנאמר בזעקך יילוך קבוליך עיין פירוש רשב"ם ולפי הענין נראה לפרש בע"א בזעקך על צרת הקבוץ והרבים כי הרבים נקראים קבוץ בכל מקום יילוך מן השמים על דרך שאמרו [ב] המבקש רחמים על חבירו הוא נענה תחלה וק"ל : נהירנא כד הוה בלע ינוקא חרובא כו' . ר"ל שאני זוכר שהיה כן בדורות הראשונים הקרוב לזמן הבית וכדאמרינן סוף סוטה מיום שחרב בהמ"ק אין יום שאין בו קללה כו' וניטל שומן הפירות ובגמ' שם אמר רבא וכל יום ויום קללתו מרובה משל חבירו וכן הא דאמר נהירנא כד הוו מטיילין טליא כו' ולא הוו חטאן כו' ר"ל שנתקלקלו הדורות מימי החורבן מיום ליום וכדאמרינן [ג] אכשר דרי בתמיה וקאמר כבר ע"ז וכבר י"ז אבל בני י"ח כבר הגיעו לזמן נשואין כמו ששנינו בן י"ח לחופה וק"ל:דמודי להון נפל בידיהון כו' · ביאורו דמודה להן דמחניף להון כדאמרינן בפרק אלו נאמרים [ד] כל המחניף לרשע סופו נופל בידו שנאמר ויאמר ירמיה לחנניה וגו' · ודמתרחיץ עליהון · שהוא מובטח שיש לו שלום עמהן וע"י זה מראה עצמו בבגדי תפארת ובניינים חשובים · דיליה דילהון . שהם מקנאין אותו ונוטלין ממנו ממונו אבל יש לאדם להיות בטחונו בה' והוא ענין המשנה דאבות כל שחכמתו מרובה ממעשיו כו' שנאמר והיה כערער וגו' וכל שענפיו מועטין כו' שנאמר והיה כעץ וגו' כי הענין קשה לפי פשוטיה מאי מייתי מהני קראי דלפי הנראה לא איירי הכתובים כ"א בבטחון ונראה שפירוש חכמתו שזכר כאן לאו בחכמת התורה קמשתעי כמו אל יתהלל חכם בחכמתו שפירשו בו דלא בחכמת התורה קמיירי אלא חכם במילי דעלמא ואמר המשתדל בגלותינו וחכמתו מרובה בהשתדלותו נגד המלך והשרים ואינו בעל מעשים אך הוא בוטח על חכמתו נגדם ושהבטיחו לו לשלום על זה אמר ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו' ומדמה ליה לאילן שענפיו מרובין כו' כי ענפיו עצמן מתוך שהן מרובין עוקרין האילן ע"י הרוח כן הדבר הזה שע"י בטחונו בעצמן מתקנאין בו ונוטלין ממונו ועוקרין אותו אבל כל שמעשיו מרובין כו'כגון נחום איש גם זו וחבריו שהיו בעלי מעשים טפי מבחכמתם בהשתדלות ולא נסמכו על השתדלות כלל רק בטחו בה' אמר אשרי הגבר אשר יבטח בה' וגו' ודימה אותו לאילןשענפיו מועטין

עין יעקב

דלא כיש מגיהין תיבתו : **אוי לעולם שאבד מנהיגו ואוי לו לספינה שאבד קברניטה** · אפשר דקאמר כן ע"ד דאיתא בב"ר פ' ל"ט והובא בילקוט דף י"ז ע"ד וז"ל אברהם היה מתפלל על העקרות והיו נפקדות ועל החולים והם מתרווחים א"ר הונא ספינות שהיו מתפרשות בים הגדול היו ניצולות בזכותו של אברהם להי"ק אוי לו לעולם שאבד מנהיגו פי' על העקרות וחולים שנתרפאו ולספינה שאבד קברניטה : **אפילו ריש גרגותא** מן שמיא מוקמי · עיין במהרש"א דהשמיענו שהקדוש ברוך הוא משגיח אפילו בשפלים ונבזים מאוד ע"ש ונראה דזה אמר ג"כ מן הכתובים שבמקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו והכי כתיב לך ה' הגדולה והגבורה וגו' והמתנשא לכל לראש : **בזעקך** יצילך קבוציך · עיין ברש"י ומהרש"א ועי"ל דרא"ה הוא מפסוק שלא תימא דמנ"ל בתפלת יחידים מהני בגזירה כללות כמו רעב כי אם בתענית ותפלת צבור להכי מביא קרא בזעקך שהוא לשון יחיד וכן קבוציך : **והוי נפישי נפיחי כפן בטבריא** מדלית איסר · לפי שטבריא הוא מקום גדל תבואה הרבה כדאי' בירושלמי דשקלים דף יו"ד שנהרות הסובבים את טבריא גורמת לגידול תבואה שבו ע"ש לכן הרעב שבו היה מדלית איסר ור' יוחנן היה בטבריא כדאי' בברכות דף ל"א ע"ש לכן היה יכול להעיד בדבר :

המתורגמן · א) רודערער . שיפס קאפיטאן . ב) איך געדענק . ג) מעהר געשוואללענע פאן הונגער . ד) מיטהען ארבייטער · פי' לשכור פועלים . ה) אין שטאדט צו אסטען · פי' עיר במזרח .ו) געשניטטען . ז) געפלאססען . ח) פאדען האניג · ט) ארעמס · י) אעהל . פי' שמן · כ) פאם שפיטץ מויער. ל) געשפאצירט קנאבען אונד מעדכען. פי' נערים ונערות.

[א] מהרש"א ד"ה עשר. בנדרים (ל"ב) : [ב] (שם) ד"ה שנאמר. ע"ד שאמרו ב"ק (צ"ב): [ג] (שם) ד"ה נהירנא. וכדאמרי' (יבמות דף ל"ט) : [ד] (שם) ד"ה דמודי בפ' אלו נאמרין (דף מ"א. ע"ש) :

יד יוסף

א ברכות דף נ"ח ע"א ע"ש : ב תענית דף י"ט ע"ב :

חדושי גאונים

שרדף אחר דוד עד שאפרת לברוח לחוץ לארץ כדמפורש בקרא בשמואל א' ד"ו וכל היוצא מארץ לחוץ לארץ כאילו עובד עבודת כוכבים וא"כ הוא היה הגרם אשר גרם לדוד מלהסתפח בנחלת ה' ולפיכך נענש והשתא שפיר מה שאמר רשב"י מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ופרנסי הדור וא"כ נמחלו עונותיהם וא"כ מפני מה נענשו וא"ת משום שהיו גדולי הדור ולא היה בהם שום דופי לפיכך נענשו שלא נמשך פרנסתם מנא לך הא וא"ת מאחר שמלך במה נענש שאול משו' שגירש את דוד לחוץ לארץ וגרם לו ממש לעבוד עבודת כוכבי' כנ"ל ומתרץ רשב"י משום שהלכו מא"י לחוצה לארץ וא"כ למדו שמותר לילך מא"י לחוצה לארץ וא"כ מפני מה נענש שאול אלא משום שלא היה בו שום דופי א"כ נענשו גם הם ודוק היטב כי נכון הוא : ואגב שאיטע עסוקין בהאי ענין נראה לתרץ מפני מה לא מתה נעמי ג"כ ונלענ"ד דהחטא היה באלימלך מפני שהיה עינו צרה בעניים ובבכח מציאה אמרי' בהפועלים אצל אברהם עם המלאכי' אשה עיניה צרה באורחים א"כ היה החטא גדול מאלימלך יותר מאשתו שהיא דרכה בכך וק"ל (מצודת דוד) : אותו היום שנפטר אברהם אבינו . עמדו כל גדולי הדור ואמרו אוי לעולם שאבד מנהיגו ואוי

פג שם **כתיב** (רות א) מחלון וכליון וכתיב (דה"א ד) יואש ושרף רב ושמואל חד אמר מחלון וכליון שמם ולמה נקרא שמם יואש ושרף יואש שנתייאשו מן הגאולה שרף שנתחייבו שריפה למקום. וחד אמר יואש ושרף שמם ולמה נקרא שמם מחלון וכליון מחלון שעשו גופם חולין כליון שנתחייבו כלייה למקום. תניא כמ"ד מחלון וכליון שמם דתניא מאי דכתיב (שם) ויוקים ואנשי כוזיבא ויואש ושרף אשר בעלו למואב וישבי לחם והדברים עתיקים· יוקים זה יהושע שהקים שבועה לאנשי גבעון· ואנשי כוזיבא אלו אנשי גבעון שכזבו ביהושע· ויואש ושרף אלו מחלון וכליון· למה נקרא שמן יואש ושרף· יואש שנתיאשו מן הגאולה שרף שנתחייבו שריפה למקום· אשר בעלו למואב אשר נשאו נשים מואביות· וישבי לחם זו רות המואביה ששבה ונדבקה בבית לחם יהודה· והדברים עתיקים דברים הללו עתיק יומיא אמרן דכתיב (תהלים פט) מצאתי דוד עבדי וכתיב (בראשית יט) שתי בנותיך הנמצאות· (ד"ה א ד) המה היוצרים ויושבי נטעים וגדרה עם המלך במלאכתו ישבו שם. המה היוצרים אלו בני יהונדב בן רכב שנצרו[א] שבועת אביהם· יושבי נטעים זה שלמה שדומה לנטיעה במלכותו· וגדרה זה סנהדרין שגדרו פרצותיהן של ישראל· עם המלך במלאכתו ישבו שם זו רות המואביה שראתה מלכות שלמה בן בנו של בן בנה שנאמר (מ"א ב) וישם כסא לאם המלך וא"ר אלעזר לאמה של מלכות:

רשב"ם

בית נכאתו וגו' (מ"ב כ): יואש ושרף· בדברי הימים: שנתחייבו כליה· על שילאו מא"י: חולין· חו"ל אדמה טמאה היא: מ"ד ויוקים ואנשי כוזיבא וגו'· בני יהודה קא חשיב ואזיל בדה"י ואיכא למימר דכל הני דקא חשיב משבט יהודה היו מלד האב או מלד האם: זה יהושע· ושמא אמו מיהודה כדכתיב [נמי] איש יהודי אמו מיהודה (מגילה דף י"ב): ואנשי כוזיבא· ה"ק מי שהקים שבועה לאנשי כוזיבא דהיינו יהושע אבל אנשי כוזיבא לאו משבט יהודה הם שהרי כנענים היו: שכזבו ביהושע· כדכתיב ביהושע: אלו מחלון וכליון· שהיו משבט יהודה בני אלימלך בן נחשון: שנתיאשו מן הגאולה· שיגאלם הקב"ה מהרעב דכתי' כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם (רות א) סבורים היו שלא יפקדם: זו רות המואביה· שנקראת על שבט יהודה כלו' בניה שילאו ממנה: דברים הללו· שילאו מחלון וכליון לחו"ל ועי"י כן באה רות ונשאת לבועז ונולדו מלכי בית דוד: עתיק יומיא אמרן· מאתו ילאו כבושים: שבועת אביהם· שלא לשתות יין ולא לבנות בתים כדכתיב בירמיה (ל"ה): לנטיעה· הגוך וגדל כדכתיב על כסא ה' למלך: שגדרו פרצותיהם· לעשות תקנות וסייג לתורה: ה"נ במלכותו של שלמה בן בנו של בן בנה· כלומר שלמה בן דוד שהוא בנו של ישי [שהוא] בן עובד בנה: לאמה של מלכות· שילאו ממנה כל המלכים:

מהרש"א

ובדפיו מרובין כי הוא יתברך ב"ה הוא המקור ושורש לכל להיות קיים כל הסומך עליו וק"ל: יואש שנתיאשו מן הגאולה· אביהם לא היה בכלל זה אבל הם אחרי מות אביהם נתייסבו שם כמ"ש שנשאו להם נשים מואביות וישבו שם כעשר שנים שנתייאשו מן הגאולה· ושאמר שנתחייבו שריפה למקום יש לפרש ע"פ מ"ש לעיל שהיה להן לבקש רחמים על דורם כו' דהיינו לבקש רחמים על דורם בימי שנות הרעב שיפקוד ה' עמו ויתן הקב"ה מי מטר כדרך שמתפללים חסידי כל דור כמפורש בפ' תעניות אלו והם לא בקשו זה וע"כ מדה כנגד מדה נתחייבו בשריפת אש ודו"ק: מחלון שעשו גופן חולין. עיין פי' רשב"ם אבל א"כ יהיה אביהם ג"כ בכלל ויותר נראה לפרש שעשו גופן חולין במה שנשאו להם נשים מואביות נכריות אחרי מות אביהן שעדיין אף רות לא נתגיירה עד שהלכה לא"י עם נעמי כמפורש בהחולץ[א] וגם ע"ז אמר שנתחייבו כלייה כמ"ש לא תתחתן בם וגו' כי יסיר את בנך וגו' והשמידך מהר וק"ל: ויוקים זה יהושע כו'· גם לפי מה שפי' רשב"ם דאיכא למימר דכל הני משבט יהודה היו כו' קשה מה ענין זה לזה וי"ל שסיפר כל הני שדבקו בשכינה והיפך מחלון וכליון שהיה להם ממי ללמוד ולא למדו שהרי יהושע הקים השבועה אף לאותן שכזבו בו והיינו משום שבאו לידבק בשכינה והם עשו היפך זה שעברו על שבועת הר סיני ועברו על התורה לידבק בע"א ונשאו להם נשים נכריות כמ"ש אשר בעלו למואב אמר מואב במקום מואביות להורות כי בגיותן נשאו אותן שאז המואביות כמואב לאיסור ומזה סיפר ג"כ וישבי לחם זה רות ששבה לידבק באלהי ישראל היפך שעשו הם ועי"ז זכתה שכבר עתיק יומיא אמרן שתי בנותיך הנמצאות שהוא רמז על מלכות בית דוד שבא משתי הבנות רות ממואב ונעמה מעמון כדכתיב מצאתי דוד עבדי וגו' היכן מצאתיו בסדום הכי מפורש בב"ר וקראם מציאה לפי שהיו קרובים להאבד עם אנשי סדום או ע"ש שבאו לאבדם מתוך הקהל והקב"ה מצא אותם להתירם בקהל מדכתיב עמוני ולא עמונית כו' כדאמרי' ביבמות [ב]ע"ש· גם נסמך לזה ענין בני יונדב בן רכב שהם מבני יתרו ובאו לדבק בשכינה וגם במותר נאסר להם דהייט שתיית יין ויסיבת בתים דהיינו שנצרו שבועת אביהן והיא הוכחה לעובר על מצות ה' כמ"ש בירמיה כה אמר ה' הלא תקחו מוסר לשמוע אל דברי וגו' הוקם את דברי יהונדב וגו' וכל הענין שם ואמרו במכילתא גדול הברית שנאמר ביונדב מהברית שנא' בדוד על תנאי אם ישמרו בניך בריתי וגו' ועם יהונדב לא נכרת על תנאי שנאמר לא יכרת איש וגו' עומד לפני כל הימים· ואמר יושבי נטעים זה שלמה כו'· זכר גם זה על שזכתה רות בזה למלכות שלמה ודימה ליה לנטיעה ע"ש שנתמנה שלמה למלך בילדותו כמ"ש שלמה בני נער ורך שלא היה לו אז רק י"ב שנים ונטיעה בכ"מ נאמר על אילן ילדה כמו עשר נטיעות לבית סאה וג' אילנות ועוד ע"פ מ"ש פ' הבע"י [ג] ונברכו בך כל גויי וגו' שני בריכות טובים יש לי להבריך בך זו רות המואביה ונעמה העמונית שהנטיעה החשובה מהבריכות אלו היא מלכות שלמה בגדולתו· ואמר וגדרה זו סנהדרין כי במלכותו נתמנו סנהדרי גדולה ליסב בלשכת הגזית ועל ידם נגדר הפרצה שלא האסר רות בקהל ואמר שזכתה להיות חיה כמה שנים ולראות בכבוד מלכות שנאמר עם המלך במלאכתו ישבו· נראה מדכתיב ישבו בלשון רבים דרש לה ארות ובת שבע והכי מפורש במדרש ילקוט מניין אתה אומר שלא מתה רות עד שראתה שלמה בן בנו של בן בנה דן דינין של זונות שנאמר עם

[א] מהרש"א ד"ה מחלון. בהחולץ (מ"ז): [ג] (שם) ד"ה ויוקים. ביבמות (ע"ז): [ג] (שם) ד"ה ויושבי. בפרק הבע"י (דף ס"ג):

חדושי גאונים

לס לספינה שאבדה קברניטה. נ"ל לבאר כפל הדברים. למה שמבואר כי המנהיג ומורה דרך לעוברים ושבי'. בנכסו בי.בשה. ישית בעיניו לנטות בארץ איזה דרך ישכון לו לדרוך במסלה שכבושה בנתיבות התסלוכות בו יתהלך כאשר יתהלך. וילכו אתו עמו המונהגים ממנו ג"כ אמנם שמנהיג המיימי א ש ר מושבו על המעברות או באני שיט אשר במים עזים נתיבה ודרך כבושה וסלולה אין שם. עדי יודעו אורחותיו ספונים קדמה מזרחה לפונה וימה ישא מרום עיניו אל הכוכבים ומסילתם על פיהם יחנו ועל פיהם יסעו ואחר אשר ידענו כי אברהם אבינו ע"ה ארחו ושבתו וקומו ולכתו לשים בארץ שתים שנה מגמותיו אחד היה אברהם יושב פתח האוהל אם יש עובר ושב יאספם אל ביתו ויטע אש"ל בבאר שבע באכילה ושתיה ולויה היא לפי אכלו וגרשו ולשום לפניו מטה כבודם ושולחן כו' וזאת שנית צירי מגמתו היה שולח על פני תבל להכנים בלב שומעיו המקשיבים לקולו דעות צודקות ואמונות אלקיות ואל האוכלים על שולחנו לאמר ברכו למי שאכלנו משלו.כי מיד ה' נתנו לנו ומידו הכל וכל אשר אתם רואים לו הוא כו' לו הגדולה והתפארת כי כל בשמים ובארץ מידו ית' זאת לנו ולבנינו ומוצא מהמאמרים צודקים אשר אל הש"י ישאו פעמם ותהלתו יספרו. מבואר מזה כי היה פי שנים ברוח מבינתו א' נחינת המנהיג ביבשה בהשגיתו על בני אדם יושבי חלד בצרכי הגוף אשר בעפר יסודם הלא פרוס לרעב לחמו ועניים מרודים יביא

הרי"ף

למה נקרא שמם מחלון וכליון מחלון שעשו גופם חולין· נראה דהא פליגי למ"ד שעשו גופם חולין ס"ל שנענשו על שילאו מא"י לחו"ל· אבל לאידך נענשו על שנתייאשו מהגאולה שהיו סבורים שלא יפקוד ה' את עמו לתת להם לחם:

עיון יעקב

שנתייאשו הגאולה· שהרי ישבו שם כעשר שנים מעשו תושבים ולא היה דעתם לחזור לארץ ישראל שיפסוק שם הרעב והוא גאולה שלהם שרף שנתחייבו שריפה למקום כדאמרינן לעיל דף ע"ט כל הפורש מדברי תורה אש אוכלתו והם ג"כ פרשו מדברי תורה כדאי' ברבה ובילקוט ריש רות כפל ויהי שהיה רעב ללחם ורעב מדברי תורה שהיו מבטלין התורה ע"ש ועי"ל ע"ד דאיתא בפ"כ דסוטה איש ואשה זכו שכינה ביניהם לא זכו אש אוכלתן והם פיו לא זכו לכך אש אוכלתן ומ"ד שעשו חולין היינו לפי שנשאו נשים מואביות ולכך נתחייבו

ענף יוסף

פג לאמו של מלכות· וברות רבה פ"א איתא לא מתה רות המואביה עד שראתה שלמה בן בנה יושב ודן דינין של אנות הכ"ד (מלכים ב' ב') וישם כסא לאם המלך א בת שבע ותשב לימינו זו רות המואביה· וכתב המהרש"א דהגמרא משמע להו דלא קאי וישם כסא לאם המלך אבת שבע דכתיב בההוא קרא· דא"כ לא ה"ל למימר אלא וישם לה כסא כמו וישתחו לה דכתיב לעיל מיניה· ע"כ דרשו לאם המלך לא קאי על בת שבע אלא על רות שהיא אם המלוכה שהיא בת מלכים בת בנו של עגלון מלך מואב עכ"ל וס"ל להגמרא דוודאי

עץ יוסף

פג דכתיב מצאתי דוד עבדי· ומסיים בב"ר פ' מ"א ופרשה נ' היכן מצאתיו בסדום· פי' שמאז שם ה' עינו עליו שנתן פליטה בעבורו לבת לוט·וכתיב שתי בנותיך הנמצאות· ומסיים בב"ר שם שתי מציאות רות המואביה ונעמה העמונית· אמו של רחבעם בן שלמה· ודרשו כן משום דאי כפשוטו הנמצאות המזומנות לו בבית לאפוקי הנשואות שלא יתמהמה עליהן· שד' בנות היו לו ב' ארוסות

פד שם ת"ר (ויקרא כה) ואכלתם מן התבואה ישן בלא סלמנטון מאי בלא סלמנטון רב נחמן אמר בלא רצינאתא ורב ששת אמר בלא (שריפה) [שדיפא] · תניא כותיה [דרב ששת תניא כותיה דרב נחמן · תניא כותיה] דר"נ ואכלתם (מן התבואה) ישן יכול יהו ישראל מצפין לחדש מפני ישן שכלה ת"ל (שם) עד בא תבואתה עד שתבא תבואה מאליה · תניא כותיה דרב ששת ואכלתם מן התבואה ישן יכול יהו ישראל מצפין לחדש מפני שישן רע ת"ל עד בא תבואתה עד שתבא [תבואה] מאליה . ת"ר (ויקרא כו) ואכלתם ישן נושן מלמד שכל המיושן מחברו הוא מעולה[א] מחברו ואין לי אלא דברים שדרכן לישנן (אבל) דברים שאין דרכן לישנן מנין ת"ל ישן נושן מ"מ· וישן מפני חדש תוציאו מלמד שהיו אוצרות מלאים ישן וגרנות מלאים חדש והיו ישראל אומרים היאך נוציא זה מפני זה אמר רב פפא לכל מילי מעלי עתיקא לבר מתמרי ושיכרי והרסנא :

המוכר פירות פרק ששי

דף צג ע"ב היה רשב"ג אומר מנהג גדול היה בירושלים אהמוסר סעודה לחבירו וקילקלה נותן לו דמי בושתו ודמי בושת אורחיו עוד מנהג גדול היה בירושלים מפה פרוסה על גבי הפתח כ"ז שהמפה פרוסה אורחין נכנסין · נסתלקה המפה אין האורחין נכנסין :

דף צז אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב ב אין אומרים קידוש היום אלא על יין הראוי לנסך על גבי המזבח למעוטי מאי אילימא למעוטי יין מגיתו וכו' [שם ע"ב] [אי למעוטי מגולה סכנה הוא וכו'] אי בעית אימא לעולם למעוטי

בלא סלמנטון. הסלמנטון אין מניח לישן התבואה אלא מרקיבה:רצינאתא· תולעת המרקיב את התבואה:שריפה.מתחממת התבואה ואינה יכולה להתיישן: מצפין לחדש כו'·דה"ק קרא ואכלתם מן התבואה ישן עד קרוב לימות הקציר ולא עד בכלל: שכלה · היינו ע"י רצינאתא שמרקיבה ומכלה אותה : עד שתבא מאליה · שתתבשל התבואה יפה ולא היו צריכין להקדים קציר ולעשות קליות: שישן רע · היינו שריפה אבל שלה הוא הגרעין אלא שמתחמם : ה"ג ואכלתם ישן מלמד שכל המיושן כו' דמשמע הישן יאכלו ויניחו החדש להתיישן : דרכן לישנן · חטה ויין : אין דרכן ליישנן · כגון מיני פירות שמרקיבין : ת"ל ישן נושן מ"מ · שינה הכתוב להודיע שבח א"י שאפי' אותן שאין דרכן ליישנן יתיישנו ויתקיימו : היאך נוציא כו' · דהכי משמע וישן מפני חדש תוציאו בעל כרחכם שלא יהיה לכם מקום להצניע החדש ואע"פ שהישן מעלי טפי יוציאוהו מפני החדש שהחדש ראוי להתיישן טפי מן הישן שכבר נתיישן : עתיקא · ישן : הרסנא· דגים קטנים: [דמי בשתו · שזימן אורחים ואין לו מה להאכילם וכ"ש יציאה דחסריה ממונא] : אורחין נכנסין· ותקנה טובה

המלך במלאכתו ישבו ואמר וישם כסא לאם המלך ותשב לימינו וישם כסא לאם המלך זו בת שבע ותשב לימינו זו רות דהכי משמע ליה למדרש דלא קאי אבת שבע דכתיב בההוא קרא דא"כ לא הל"ל אלא וישם לה כסא כמו וישתחו לה דכתיב לעיל מיניה על כן דרש לאם המלך לא קאי אבת שבע אלא על רות שהיא אם המלוכה שהיא בת מלכים בת בנו של עגלון מלך מואב וזכה בזה כמ"ש ויקם מעל הכסא זכה שבת בנו תשב בכסא המלוכה של ישראל : [ואכלתם מן התבואה ישן בלא סלמנטון כו' · אסיפא דקרא עד בא תבואתה סמיך כדמסיק יכול יהו ישראל מלפין לחדש כו' ורש"י בחומש הביא דרש דהכא אקרא דפ' בחקותי ואכלתם ישן נושן שהפירות יהו משתמרין וטובין כו' עכ"ל והוא ע"פ ת"כ]: ישן נושן מלמד שכל המיושן כו' · כ"ה בכל הנוסחאות גם בילקוט אבל ר"ש פירש דה"ג ואכלתם ישן מלמד כו' עכ"ל ור"ל דהכא לאו מיתורא דנושן דריש ליה אלא ממשמעות דישן דהא לקמן דריש מיתורא דנושן מכל מקום ונראה לקיים כל הנוסחאות דמיתורא דנושן דריש מלמד שכל המיושן כו' וכפרש"י בחומש שיהא ישן הנושן של ג' שנים יפה למאכל משל אשתקד עכ"ל ודדרש מיניה נמי ישן נושן מ"מ היינו משום דשינה לכתוב נושן דה"ל למיכתב ישן ישן וכה"ג דריש בכמה דוכתין ודו"ק: והיו ישראל אומרים היאך נוציא זה כו' · וכה"ג אמרו בתורת כהנים והרא"ם כתב ע"ז ולא הבנתי כי א"א לומר כו' דא"כ וישן מפני חדש נוציא מיבעי ליה לכן נ"ל שטעות נפל כו' וצ"ל במקום היאך היכן ובמקום נוציא נניח כו' עכ"ל ועוד האריך ע"ש ואולי נעלם ממנו סוגיא דשמעתין דגרסינן בהדיא כהך דת"כ ומה שהקשה הרא"ם דאם כן נוציא מיבעי ליה כבר הרגיש ר"ש ז"ל בשמעתין בזה וז"ל דהכי משמע וישן מפני חדש תוציאו בעל כרחכם כו' עכ"ל ר"ל דהכי אומר לכם שתוציאו ישן מפני חדש בעל כרחכם אף שלא יהיה רצונכם בכך מפני שהישן מעלי שנאמר ואכלתם ישן נושן מ"מ תוציאו הישן מפני שהחדש ראוי להתיישן טפי וכו' ודו"ק :

רשב"ג אומר נותן לו דמי בושתו כו' · וקשה דהא רשב"ג מחייבו מדינא דגרמי ומאי קאמר מנהג כו' דמשמע איכו אלא מנהג וע"ק מאת גדול ומה ענין מפה הפרוסה ויש לפרש דרשב"ג לא קאמר דינא אלא בנושא שכר אבל בחנם לא מחייבו משום גרמא וקאמר דאף על פי כן היה מנהג בירושלים המוסר כו' אף לתקן בחנם דהיינו דנקט לחברו היו נוהגים מנהג גדול משום דגדולה מלוה זו כדאמרינן דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני

א מדרש איכה פסוק בני ציון היקרים . הוספתא דברכות פרק ד' : ב מנחות דף כ"ט :

חדושי גאונים

בית ג' בחינת רב החובל אשר למרום ישא עיניו אל השמים וכוכביהם כן היה אברהם אומר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה גו' אז נדיבי עמים נאספו אליו עם אלהי אברהם . ואלהים מגיני ארץ נשאו את נפשם מאד נעלה לזה אותו יום שנפטר אברהם אבינו עמדו כל גדולי הדור (כלומר בין הגדולים במדות בין הגדולים בחכמה) ואמרו אוי לעולם שאבד מנהיגו כלומר מי הוא והיזה הוא אשר ילטוש עיניו ויביט אל הארץ העובר ושב ויאספהו אל ביתו כאברהם ואוי לה לספינה שאבדה קברניטה והוא המגהיג ע"פ הדברים העומדים ברומו של עולם . (איי היס) :

הכי גרסינן בכל הספרים ת"ר ואכלת' ישן נושן מלמד שכל המיושן מחבירו הוי יפה מחבירו ומדכתי' ישן נושן תרי זימני דריי לה דמשמע דכל הישן עפי מחבירו עדיף טפי אף על גב דתרווייהו ישנים הן וכן פירש"י ז"ל בפר' בחקתי ואכלתם ישן נושן שיהא ישן הנושן של שלש שנים יפה לאכול משל אשתקד. והא דקאמר דברים שאין דרכן ליושן מנין ת"ל ישן נושן מכל מקום יש לומר מדשינה קרא ולא כתב ישן ישן או נושן נושן קא דריש ליה וכה"ג אשכחן בריש פרק מרובה דפריך התם האי אם המצא להכי הוא דאתי האי מיבעי ליה לכדתניא ידו אין לי אלא ידו גגו וחצירו וקרקיפו מנין ת"ל אם המצא תמצא מכל מקום ומשני אם כן לימא קרא או המצא המצא או תמצא תמצא מדשני קרא ש"מ תרתי ובפ' החובל נמי גבי הא דיליף ליתן רפואה במקום נזק קאמר אם כן לימא קרא או רפא רפא או ירפא ירפא

עיון יעקב

כליה כיון שבעלו בת אל נכר כדאיתא בסנהדרין דף פ"ב ובמגילה בפ"ק מפני מה נתחייבו שונאי ישראל כליה מפני שהשתחוו לצלם וא"כ ה"ס הלוקח בת אל נכר כדכתיב יכרת לאיש הוא ע"ש בסנהדרין : בלא סלמנטון . נראה דמתיבת מן קדריש דמן מיותר דהמ"ל ואכלתם תבואה ישן לה"ק דמן למעט קאי שלא יאכל כשהם סלמנטון :

ענף יוסף

דוודאי לא ישב שלמה עד אשר ישבה אמו תחלה כי זה כבודו של מלך ישראל לבלתי רום לבבו מאחיו ולסור ממצות כיבוד אם ולא מזולתו מהמצות וא"כ לא צריך שכתוב לכתוב שישבה לה בת שבע שמכיון שכתיב ויקם המלך לקראתה וישתחו לה וישב על כסאו מסתמא ישבה היא תחלה כחיוב כבוד אם · אך אמנם בכמד זקנתו אין האדם חייב וכ"ש באם אבי אביו אמה דמלכות היא רות · שיכול לישב והיא עומדת לכן אמר הכתוב וישב על כסאו לכבוד המלכות וא"כ וישם כסא לאם המלך לאמה דמלכותא היא רות ותשב לימינו . כנ"ל :

עץ יוסף

ארוסות בבית וב' נשואות בעיר · יקשה הנמלאות למה לי פסיקא דב' בנותיך דקאמר היינו הארוסות שבביתו·שלא יתכן שיניח אותן שאצלו וילך להביא שחולה לו · אע"כ דרמיז נמי על שתי מציאות טובות· וקראם מציאות לפי שהיו קרובים להאבד עם אנשי סדום :

פד רצינאתא . הערוך פי' היא תבואה שנרקבה מלחלוחית הארץ: הרסנא. דגים קטנים · ובשבת דף קי"ח ע"ב פרש"י כסא דהרסנא דגים קטנים מטוגנים בשמן קרביהן ובקמח ע"כ : המוסר סעודה לחבירו כו' · וז"ל מדרש איכה בני ציון היקרים וגו' מה היתה יקרותן בשעה שאחד מהן עושה סעודה היו מוסרין הסעודה לטבח · אם נתקלקל דבר בסעודה היו עונשין את הטבח הכל לפי כבודו של בעל הבית · והכל לפי כבוד האורחין ע"כ · פי' שהיו מוסרין הסעודה לטבח כו' שע"י כן מתייקרים ואינם מתבזים בקלקול הסעודה לפני האורחים שהטבח נזהר מאד בתקונה שלא יבא לידי תשלומין · ואם יארע שיקלקל ויתבייש הבעל הבית בפני הרבים · הרי היה נפרע מחלול כבודו לפי מה שהוא ולפי כבוד האורחים שמתביישים מהן · ועל כן הם ביוקרם . לטבח מתקן תבשילין נקרא טבח : מפה פרוסה כו' · וכן אי' במדרש שם · אך שם מסיים נסתלקה המפה אין רשות לאורחין להכנס אלא שלש פסיעות · ופי' אין רשות לאורחים ליכנס

המתורגמן. א) בעססער . ערהאבענער .

[א] מהרש"א ד"ה חמרא כו' הפועלים(דף פ"ג): [ב] ד"ה חמרא (מ"ז): [ג] (שם) לעיל(נ"ו):[ד]ד"ה אפי' כו'(דף מ"ז):

היא לקבלת אורחין שידעו כי שם יאכלו וילכו שם לאכול: כגון דעבריה במסננת· דמותר לשתייה ואיצטריך למימר דלקדוש פסול כרבי נחמיה דאמר אדם נותן לך ועומד במקומו ויש לו תקנה בסינון במסכת סוכה בשלהי פ"ד (דף נ׳) : הקריבהו נא· גבי חולה כתיב אלמא כל דבר מגונה אסור לקרבן : חמר חיוריין מהו· לנסכים וה"מ לקידוש ולא נהירא· חמר חיוריין· נרא' בעיני דהיינו יין בורק דתניא לעיל לא יביא ואם הביא כשר ובריי‍תא לא שמיע ליה: אל תרא יין. לשתותו : כי יתאדם· שמשתכר יותר מדאי אלמא יין אדום קודם לנסכים דשכר כתיב בהו: מזלא דמריה· (בסוגיא של מעלה זוכר דין המוכר יין לחבירו והחמיץ אם האחריות על המוכר או על הלוקח ואגב הביאו מאמר רבי חייא ופי' רשב"ם) דלאו קנקנים דמוכר גרמו אלא מזליה דלוקח שהוא בעליו של יין גרים: שנאמר ואף כי היין בוגד· באדם למה משום דגבר יהיר כו' גאותו של אדם שמגיס דעתו בדבר שאין בו גורם שהיין בוגד בו דסבורים שהוא יין ונמצא חומץ מדה כנגד מדה : אאינשי ביתיה· אשתו : לא מתקבל· שמבזה אותו : כל המתגאה בטלית של ת"ח· דעביד כמ"ד בחזקת הבתים (דף נ"ז) טלית של ת"ח כיצד כל שאין חלוקו נראית מתחתיו טפח ולגיעותא יתירתא הוא וגסות הוא למי שאינו ת"ח : קל מסובין· לאו דוקא אלא דבר גרוע ולהכי נקט סובין ולא (נקט) נולה (דלאו פסולת)

למעוטי מגולה ואע"ג דעבריה במסננת[א] כרבי נחמיה אפ"ה (מלאכי א) הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך· בעא מיניה רב כהנא חמוה דרב משרשיא מרבא חמר חיוריין[ב] מהו א"ל (משלי כג) אל תרא יין כי יתאדם :

פה דף צח אמר רב חייא בר יוסף חמרא מזלא דמריה גרים שנא' (חבקוק ב) ואף כי היין בוגד גבר יהיר ולא ינוה· אמר רב מרי האי מאן דיהיר אפי' אאינשי ביתיה לא מתקבל דכתיב גבר יהיר ולא ינוה מאי לא ינוה בנוה שלו· אמר רב יהודה אמר רב כל המתגאה בטלית של ת"ח ואינו ת"ח אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה כתיב הכא לא ינוה וכתיב התם (שמות טו) אל נוה קדשך :

פו שם ע"ב כתוב בספר בן סירא הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסובין וקל מסובין חתן הדר בבית חמיו וקל

שהיה וכן קאמר עוד מנהג גדול כו' ע"ש גדולת מצוה זו ומפה פרוסה כו' דכל זמן הכנסת אורחים היה הפתח פתוח לרוחה כמ"ש במדרשות גבי אברהם אבינו ע"ה והוא יושב פתח האהל והוא היה דר במקום שאין בו היזק ראייה ולא היה צריך למפה בפני הפתח אבל בירושלים שהיה בו היזק ראייה כל זמן שהיה פתוח כדי שיכנסו האורחים היה מפה פרוסה נגד כל חלל בפנים הפתח מפני היזק ראיית בני רשות הרבים שמבחוץ ואפשר שהיה זה במפה ע"ש הסעודה כדאמרינן פורס מפה וכו' וקאמר נסתלקה המפה והיו נועלין הדלת שלא יכנסו עוד אורחים ואפשר שעשו זה לדקדק באורחים שיהיו מהוגנים כמו שיבואר לקמן אההוא דקל מחתן אורח כו' ע"ש:חמרא מזליה דמריה גרים שנא' ואף כי היין וגו'.יש לנו לפרש קרוב לפי' רשב"ם והוא כי הרשע נקרא חומץ והצדיק נקרא יין בכמה מקומות כההיא דפרק הפועלים [א] חומץ בן יין וזה האיש היהיר מראה עצמו טוב כיין ומתגאה עצמו בטלית של ת"ח כו' כדלקמן ונמצא שהוא חומץ ורע· ויהיר נאמר על המראה עצמו כחסיד כדאמרינן בסוטה פרק עגלה ערופה [ב] משרבו היהירים כו' שאין דורינו רואים אלא לפנים כו' וע"כ נענש גם יינו ממש שהיה מראה טוב ונמצא רע וחומץממש ונראה לזה נתכוין שמואל דאמר [ג] במשל חמרא אכתפיה דמריה שויר וסבר כר' חייא בר יוסף דהכא דר"ל ע"פ מ"ש בפרק היה נוטל פרוש שכמי וכו' ומפורש בירושל' שטוען מצות על כתיפו כמ"ש התוס' שם ופי' שמתייהר לטעון המצוה על שכמו ברמה שיראו הכל שהוא צדיק כמ"ש בעל יפה מראה בפרק הרואה והיינו שמראה את עצמו פרוש והוא אינו פרוש וע"כ גם היין בוגד להיות חומץ וק"ל : אפילו אאנשי ביתיה כו'.ובפרק עגלה ערופה[ד] אמרו משרבו היהירים התחילו בנות ישראל להנשא כו' ומסיק דמעיקרא קפלי עלייהו ולסוף מהזל עלייהו הטתא מהאי טעמא שתנשא לו למראות עינה שהוא חסיד ואחרי שתכירה אותו שאינו ת"ח מתזל עלייהו וק"ל : אין מכניסין אותו במחילתו כו'· הוא מדה כנגד מדה לפי שהוא מתגאה בטלית ובמחילה שאינו שלו רק של ת"ח ע"כ אין מכניסין אותו במחילתו של הקב"ה שאינו שלו ועיין מזה בחדושינו פ"ק דסנהדרין : הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי וכו'· הקושיות מה ענין זה לזה ולמה לא נקט נולה ופי' רשב"ם דחוק גם בקרא גופיה יש לדקדק דמשמע משיב דבר

תוספות

חמר חיוריין מהו· פירש ר"ש היינו בורק ולא שמיע ליה ברייתא דלעיל דקתני בורק לא יביא ואם הביא כשר ולר"י נראה דהפיר שמיע ליה וחיוריין גרוע מבורק דחיוריין לבן יותר מדאי אבל בורק אינה אלא מבהיק ומתלבן

חדושי גאונים

מאי ורפא ירפא ש"מ ליתן רפואה במקום נזק. ורשב"ם ז"ל הגיה וכתב הכי גרסינן ואכלתם ישן מלמד שכל המיושן וכו' דמשמע היכן יאכלו ויניחו החדש להתיישן ואין הלשון משמע כן דכל המיושן מחבירו משמע דשניהם ישנים אלא דחד מניהו מיושן טפי ודוחק נמי להגיה הספרים. (תורת חיים) :

אמר רב חייא בר יוסף חמרא מזלא דמרי' גרם שנאמר וכו'. עיין בפי' רשב"ם ומהרש"א. ופירושו קרוב לפי' הרשב"ם. רק שהוא מוסיף בה דברים שהענין קאי על המתגאה עצמו בטלית של ת"ח יע"ש. וכפי דבריהם יקשה למה מדמה ענין זה דוקא אל היין.וידמה לומר דהטעם הוא מפני שבכל דבר אפשר להכיר הרמאות במראות העין. חוץ מיין. שאפילו יין חדש וגרוע יכולין ליתן לו צבע טוב כנודע. ולא״א לעמוד על הרמאות עד אשר יטעימנו לחיך. וכן הוא הענין במי שמתגאה בטלית של ת"ח ומראה את עצמו עי"כ כתלמיד חכם. פא"א לעמוד עלי' עד שתתבחנו בכור בחינת השכל. עיין בספר עיון יעקב מ"ש בזה דפח"ח. (דברי חכמים וחידושים):

אמר רב מרי האי מאן דיהיר אפילו אאינשי ביתיה לא מתקבל דכתיב וכו'. ופי' רשב"ם אאינשי ביתי' על אשתו לא מתקבל שתבזה אותו ונלענ"ד משום דאמרו חז"ל סימנין לגסות הרוח עניות ואמרינן בפרק הזהב אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי כד משלם שערי מכדא נקיש ואתא תיגרא וכו' וא"כ זה המתייהר סוף שבא לידי עניות ולפיכך

הריטב"א

כתוב בספר בן סירא· פי' ואע"פ שקראוה בסנהדרין ספרים החיצונים שמעינן שלא אסרו שם אלא שלא לעשות ממנו קבע אבל מ"מ ראוי להגות בו בעתות ללמוד ממנו חכמה ומוסר מה שאין כן בספרי מינין ממש : קל מסובין· לאו דוקא כי יש דברים קלים או גרועים ממנו ומפני שהוא מאכל

עיון יעקב

חמרא מזליה דגברא גריס· ואפשר דלהכי כתיב ויין מלכות רב ולכאורה תיבת מלכות מיותר אלא להראות שע"י מלכות היה היין משובח וטוב : ואף כי היין בוגד גבר יהיר· עיין בפ"ק דתענית דלכך נמשלה התורה ליין מה יין אינו משתמר אלא בפחות שבכלים רמה במגה דכספא ודהבא ותקיף ע"ש לה"ק גבר יהיר שאם היין במגא דהבא וכספא היין בוגד ואפשר לומר דזה הכוונה בעירובין דף ס"ד בג' דברים אדם ניכר בכוסו הפי' אם יינו מחמיץ : המתגאה בטלית של תלמיד חכם· שהוא מתעטף בטלית שאינו שלו שאמר דברי תורה מה ששמע מפי אחרים כאילו מפי עצמו אמרן והוי דובר שקרים לא יכון נגד עיני לכך אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה :

ולא מצאתי קל מסובין· עיין במהרש"א ועי"ל דקאי אנותן לעני רק פת מסובין שהוא דבר קל ובזוי בעיני הבריות וקל מסובין חתן הדר בבית חמיו שמתבזה ונחסר בעיני הבריות וכן איך כולם המה בזויים בעיני הבריות מאד ועי"ל דקל מסובין דקאמר היינו שהוא קל להתעכל ונמאס מיד לכן הוא מאכל חזירים שאוכל המעוכלין ונמאסין מאד :

עץ יוסף

ליכנס שמא אין לבעל הבית סעודה מוכנת ונמצא מתבזה.והיינו בני ציון היקרים שאינן באים לידי בזיון· אלא ג' פסיעות שירגיש בהם בעה"ב· ואם סעודתו מתוקנת הוא אומר להם שיכנסו :

פה אין מכניסין אותו כו'· עי' מהרש"א· ועוד לפי שהוא משקר ומטעה את הבריות כסבורין שהוא ת"ח· לכך אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה כדאשכחן בגבות שהיה משקר ומטעה את הנביאים· ואמרו בפרק הנחנקין ויאמר תפשה וגם תוכל לא ועשה כקאמר רב יהודה מאי לא לא ממחיצתי כדכתיב דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (תורת חיים) :

פו הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי· דבר שהסברא נותנת שהוא טוב והוא אדרבה גרוע מאד· כמו סובין דמסתבר שהסובין טובים לאכילה כיון שהן באין מקמח הסוב והיפה·ובאמת גרועין הן בתכלית כדאמרינן בריש פירקין ממרי דשוותך פארי איפרע· וקל מסובין חתן הדר בבית חמיו דכיון שחמיו נתקרב אליו ונתן לו בתו ונדוניא מסתבר לומר שידור אצלו בביתו להיות קרוב לו תמיד· ובאמת דבר גרוע הוא מאד·משום חשד שחושדין אותו מחמותו בזנות· וממון שחושדין אותו שגוזלת ונותנת לו· והכתוב אומר והייתם נקיים וגו'· ולא ניחא ליה לחמיו שידור אצלו· וקל מחתן אורח מכנים אורח·דמסתבר לומר

אמר הבונה הקריבהו נא וגו'· כאשר יקפיד שר או קצין על מתנה גרועה המובאה לו לא מפאת עצמה כי אין לו צורך הימנה אלא מאשר היה לבוז בעיני הנותן אשר התחיבה ראויה לו כך היה כועס ה' ית' המקריב לו קרבן עולה או מנחה או נסך יין נמאס לא להיותו נהנה ממנו כי לא יאכל בשר אבירים אלא על כי היה המקריב מחשיבו בער"ך הדבר הקרב לו כמ"ש באמרכם שלחן ה' נבזה הוא וכי תגישון עור וגו'· והלימוד שוה בזה לכל המצות שלא יהיו בזויות על עושיהן כאז"ל זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות ולפחות להעריך הדבר כמו אם יתנהו לב"ו תשוב וז"א הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך וכ"ש שזה אמר ה' צבאות שאין לו ערך ודמיון עם הגדול שבמלכי ב"ו :

המתורגמן· א) דורך געלאססען דורך איין לייטערער · ב) ווייס

מחתן אורח מכנים אורח וקל מאורח משיב דבר בטרם ישמע שנאמר (משלי יח) משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלמה :

פז שם רבי חנינא נפק לקרייתא[א] רמו ליה קראי אהדדי כתיב (מ"א ו) והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ושלשים אמה קומתו וכתיב (שם) ולפני הדביר עשרים אמה אורך ועשרים אמה רוחב ועשרים אמה קומתו . אמר להו כי קא חשיב משפת כרובים ולמעלה (קא חשיב) מאי קמ"ל [דף צט] [הא קמ"ל] למטה כלמעלה מה למעלה אין משמש כלום אף למטה אין משמש כלום מסייע ליה לרבי לוי דא"ר לוי ואי תימא רבי יוחנן דבר זה מסורת[ג] בידינו מאבותינו מקום ארון [וכרובים] אינו מן המדה . תניא נמי הכא ארון שעשה משה יש לו עשר אמות ריוח לכל רוח ורוח :

פח ובמסכת מגילה כתוב בפרק ראשון [דף י ע"ב] מאמר בענין זה וראוי לסדרו במקום הזה א"ר לוי (ואי תימא רב פפי) דבר זה מסורת (היא) בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה תנ"ה א ארון שעשה משה יש לו (ריוח) עשר אמות לכל רוח(ורוח).וכתיב

רשב"ם

[דפסולת]היא: אורח מכנים אורח· דיו אם מכנים אותו בעה"ב: רמו ליה· בני העיירות קראי אהדדי: כתיב ששים אמה ארכו· מן המזרח למערב מן פתח ההיכל עד כותל מערבי של בית קדשי הקדשים דהיינו מ' אמה דאורך ההיכל וכ' אמה דבית קה"ק ול' אמה קומתו נמצא שגם בית קה"ק רומו ל' אמה : וכתיב· בפסוק אחר: כ' אמה קומתו· דכתיב ולפני הדביר עשרים כלומר ולפנים ממחילת בית קה"ק והיא אמה טרקסין שקרויה דביר כ' אמה אורך מן המזרח למערב וכ' אמה רוחב מצפון לדרום וכ' אמה קומתו: כי קא חשיב· כ' דקומות בית הקה"ק: משפת כרובים ולמעלה קחשיב· שהכרובים של שלמה שנים היו עומדים על הקרקע אחד מימין הארון אצל כותל מערבי ואחד משמאלו ורומן עשר כדכתיב בהדיא במלכים וכנפיהם פרושות מקיר לקיר כנף האחד נוגע בקיר צפוני וכנף חברו נוגע בקיר דרומי נמצא מראשי הכרובים ולמעלה כ' אמה עד הגג ואותן של משה על גבי הכפורת היו: מאי קמ"ל· למה לי דקא חשיב קרא כי האי גוונא משפת כרובים ולמעלה לימא שלשים אמה קומתו: ומשני הא קמ"ל למטה כלמעלה· דהכי י' אמות שהכרובים והארון עומדים בהם כמו הכ' של מעלה מה הכ' (של מעלה) כולם חלל ואין בהם דבר כך גם העשרה ונוף הכרובים בנס היו עומדין כדלקמן ומקום הארון אינו מן המדה אלא בנס היה עומד וכנפי הכרובים שהם באויר לא חיילי דהא למטה דידהו ולמעלה דידהו יכולין למדוד כ' רקיות מכותל צפוני לכותל דרומי והכי משמע קרא ועשרים אמה קומתו כלומר כל הל' אמות קומה אינן חשובים אלא כל' דמשפת כרובים ולמעלה שהם פנויים מכלום (כן) העשרה כמו הכ' : ארון שעשה משה· כשניתן בבית קה"ק שעשה שלמה שהוא כ' על כ' : יש לו עשר אמות ריוח לכל רוח ורוח· לימינו ולשמאלו הרי כ' בלא ארון ולפניו כ' עד הדביר: אינו מן המדה· אינו אוחז למעט מדת הקרקע לכל לצדיו כלום כדקתני יש

תוספות

ומתלבן קלת ודומה קלת לאדמומית ולכך אם הביא כשר :

ולפני הדביר וגו'· כלומר כל קה"ק לא הי' אלא כ' על כ' ואפ"ה קתני דארון היה לו י' אמות לכל רוח א"כ בנס היה עומד א"כ מהאי קרא גופיה יליף דבנס היה עומד דבפ' המוכר פירות פריך קראי אהדדי כתיב הבית אשר בנה שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים אמה רחבו ושלשים אמה קומתו וכתיב ולפני הדביר עשרים אמה אורך ועשרים אמה רוחב ועשרים אמה קומתו ומשני כי קא חשיב משפת כרובים ולמעלה קא חשיב מאי קמ"ל למטה כלמעלה מה למעלה אינו משמש כלום אף למטה אינו משמש כלום שמקום ארון אינו מן המדה והכא לא פריך ליה וסמיך אהך דהתם (ע"כ מתוס' במס' מגילה) : כי קא חשיב משפת כרובים ולמעלה· בפי' מקרא פרש"י תקרה דעליית היכל היתה גבוה משל קדשי הקדשים עשר אמות ולא

מהרש"א

באמת ולשון כפול אולת וכלמה הוא לריכביאור והנראה ע"פ מ"ש ר"פ זה[א] ממרי רשוותקפארי אפרע דאיל' דמפרש דאפילו באית ליה זוזי משלם סובין וע"ז קאמר דאין לך קל ומורה היתר ממשלם סובין שהן תשלומים מדיכא וה"ז משלם רעה תחת טובה שעשה לו ג"ח להלוות לו מעות בשעת צרכו ואמר דקל ממנו חתן הדר בבית חמיו שהוא גוזל ממון חמיו ומורה לו היתר לעצמו כענין שנא' ויברכני ה' בגללך והוא בעיניו לדיק כיעקב שנתברך בית לבן בעבורו.ואמר קל מחתן אורח מכנים אורח כי האורח תמיד בבית בעה"ב ונתברך הבעה"ב הוא תולה הברכות בעצמו כענין שאמרו ברות האיש אשר עשיתי עמו עמי אין כתיב כאן דיותר האורח עושה עם בעה"ב ממה שעושה הבעה"ב עם האורח והנה זה האורח מוסיף להכנים עוד אורחים הרי זה קל מחתן כי זה תולה שגם האחרים יביאו ברכה לבעל הבית אבל הכתוב אומר בזה מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו כדאמרי' בערכין [ב] שהוא מוסיף לו אורחים שאפשר שיש בהם שאין מהוגנין : ואמר קל מאורח משיב דבר כו' ר"ל כי מי שהוא משיב באמת דבר פעם אחד בטרם ישמע ענין השאלה והוא משיבו ומכוון אל האמת בלא מתכוון כסומא בארובה הנה זה האיש מתברך בעצמו בלבבו כי הוא מכיר בחכמה להשיב לשואל ומשיב גם לאחרים אח"כ בטרם שמע שואליו וע"ז אמר דאין זה נחשב לו לחכמה שכוון פ"א אל האמת שלא במתכוון אבל נחשב לו לאולת שהשיב בטרם שמע ועל שאלות האחרות שנכשל עי"ז להשיב לכל שואל יגיע לו מזה כלמה שלא ידע עוד להשיב לשואל ולכוון עוד אל האמת כמו שנעשה לו פ"א במקרה ולא בכוונה רק כסומא בארובה וק"ל : מקום ארון אינו מן המדה כו'· ול"ג כרובים בפ"ק דיומא ובפ"ק דמגילה וכן נראה דכרובים שמואל קאמר ליה דבנס היו עומדין הוא

הריטב"א

חוזרים תפש אותו : משיב דבר בטרם ישמע וגו'. פי' גסות הרוח שמחזיק עצמו כיודע : וכלמה. לבסוף שאינו משיב כהוגן וגנות החתן הדר בבית חמיו שחושדין אותו מחמותו בזנות או שגוזלת ונותנת לו והכתוב אומר והייתם נקיים וגו' :

עין יוסף

כיון דבעל הבית זה חביב עליו אורחים שהרי הזמינו והכניסו לביתו יפה עשה מה שהכנים אורח אחר עמו· ובאמת דבר גרוע הוא מאד דכיון שלא הזמין לאחר הוא מקפיד על זה האורח שהכניסו· וקל מאורח משיב דבר בטרם ישמע דמסתבר לומר כי טוב הוא כיון שהשואל חפץ שישיב לו נמצא כי יפה עשה מה שהשיב לו מיד טרם שנגמר את דבריו· ובאמת דבר גרוע הוא מאד דפל אדם מקפיד על זה הרבה דקסבר שמא לא הבין את השאלה (תורת חיים) : פז (ברשב"ם ד"ה) וכתיב בפסוק אחר כו' אחד מימין הארון אצל כותל מערבי ואחד משמאלו כו'. משמע מדבריו אלו שס"ל שהארון היה אצל כותל מערבי· והכרובים היו אחת אצל כותל מערבי מימין הארון ואחת אצל כותל מערבי משמאל הארון· וזה אי אפשר לומר· דאיתא במנחות דף צ"ח ע"א דתניא ויאריכו הבדים יכול לא היו נוגעים בפרוכת (פרש"י פרוכת היתה פרוסה בפתח בית ק"ק לצניעות בעלמא כו'· וכן פרש"י (בד"ה ב' ג' י"ד) שתלו הפרוכת על הדלת שהיה באמה טרקסין שבו נכנסין לפני ולפנים אף על גב שהיה בו דלתות· תלה עליו כדלקמן ופתח הבית לדלתותיו הפנימיות לקדש הקדשים וגו') ת"ל ויראו אי ויראו יכול יהו מקרעין בפרוכת ויוצאין ת"ל לא יראו החוצה· הא כילד דוחקין ובולטין בפרוכת ודומין כמין שני דדי אשה שנאמר כו'· ופרש"י דוחקין ובולטין בפרוכת לפי שהיה הארון כנגד הפתח כדאמרינן במגילה דף י' ארון שעשה משה כשמונח בדביר היה

ענף יוסף

פז תניא נמי הכי ארון שעשה משה יש לו עשר אמות לכל צד. כתיב בד"ה ב' ג' ח' ויעש את בית קדש הקדשים ארכו על פני רחב הבית אמות עשרים ורחבו אמות עשרים. ומקשים כיון שלא היה ארכו יותר על רחבו אמאי קרי להאי אורך ולהאי רוחב. ותירץ בספר אמתחת בנימין שעל משניות במס' יומא פ"ה שמתרץ ע"פ דאיתא במנחות דף צ"ח ת"ר כל הכלים ארכן לארכו של בית חוץ מארון שארכו לרחבו של בית. ואורך הארון היה אמתים וחצי. ורחבו אמה וחצי. נמצא אע"פ שבבנין היתה הק"ק עשרים על עשרים. מ"מ לאחר הנס שמקום ארון לא היה מן המדה היה ארכו יותר על רחבו אמה אחת מפני שכל רוחב הבית יהיה ארכו כ"ב אמות ומחצה ורחבו כ"א אמות ומחצה עכ"ל :

אוצר בלום

[א]מהרש"א ד"ה הכל כו'. ר"פ זה (דף ל"ב):[ב](שם) בערכין (דף ע"ז):

יד יוסף

א עיין בש"ר ריש פ"ח ובתנחומא סדר ואר"א ס"ז ומ"ש שם:

חדושי גאונים

לא מתקבל אפילו על אשתו כלומר הקב"ה שונאו משום דל גיא ומכיון שאין רוח המקום נוחה הימנו גם רוח הבריות לא נוחין הימנו וזהו אפי' על אשתו לא מתקבל וק"ל (מגדת דוד) : וכתיב ולפני הדביר כ' אמה אורך וכתיב כנף הכרוב הא' עשר אמות וכנף הכרוב הא' כ' אמה גופיה היכא הוה קאי א"ל ש"מ בנס היה עומד ה"ג ספרים דידן וכ"ל דגירסא משובשת היא דמשמע דמקראי מייתי לה לאה דארון בנס היה עומד מדכנפי הכרובים היו מחזיקין כ' אמה ולפני הדביר שהוא חלל ק"ק לא היה אלא כ' אמה ש"מ דמקום ארון אינו מן המדה והא ודאי ביבוש הוא דהא ארון עם הכפורת שעליו אינו גבוה מן הקרקע אלא עשרה טפחים לר"ע דאמר כל האמות היו בינונים ולרבי יהודה דא' אמות כלים בת ה' לא הי' אלא תמניא ופלגא גובהן כדאמר בפ"ק דסוכה (דף ה') וכרובים שעשה שלמה היה עומדים בשליש הבית דהיה גבוה ל' אמה וכרובים היו עומדים בארץ אצל ארון אחד לימינו וא' לשמאלו והיה גובהן עשר אמות וכנפיהן פרושות עלוי דאשייהו כדא' שהם הרי ארון נמוך הרבה מכנפיהן ואין מפסיק בין כנפיהן כלל ואם כן משום כנפיהן א"נ דארון בנס הי' עומד לפיכך אני אומר דל"ג אלא האי קרא דלפני הדביר כ' אמה אורך לחוד ולא מקרא מייתי לה אלא מברייתא דכיון דלפני הדביר שהוא חלל ק"ק אינו אורך אלא כ' אמה ותניא דארון יש לו כ' אמה ריוח לכל רוח ש"מ דארון גופיה בנס הי' עומד

יש לו י' אמות לכל רוח באמצע בית קה"ק היה יושב ויש ריוח בינו לבין הכתלים עשר אמות לכל צד וכל הבית אינו אלא כ' על כ' נמצא שאינו ממעט כלום : ולפני הדביר · חלל בית קה"ק שהוא לפנים מן הדביר היא המחילה המבדלת בין הקודש ובין קה"ק : כרובים · דשלמה : בנס היו עומדין . גופן : כנף הכרוב האחת · כנף האחת של כרוב : וחמש אמות כנף השנית . של אותו כרוב ולא בכרוב שני קא מיירי דהא כתיב בתריה ועשר באמה הכרוב השני וגו' : עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו · מהכא לא מפקינן דבנס היה עומד הגוף בין שני הכנפיים שמקצה האחד עד הקצה השני לא היו כי אם עשר אמות וא"כ הגוף שבנתיים היכן לא יתכן לומר דמהכא נפקא ליה דא"כ מאי האי דקא פריך לקמן ודילמא ביתא מעיילאי רווח וקושיות אחרות דלא שייכי הכא כלל אלא קרא הכי משמע ליה אם באת לחבר שני כנפי הכרוב זה בלד זה תמלא מקצות כנפיו עד קצות כנפיו עשר אמות ומיהו טפי מעשר אמות היו שהרי רוחב הגוף בין שני הכנפיים אלא מהכא פריכינן שרוחב בית קה"ק מצפון לדרום לא היה אלא כ' אמה ושני הכרובים היו בכנפיהם עשרים לבד הגופים כדכתי' ששני הכנפיים [היו] עשר אמות וכתיב ויפרשו את כנפי הכרובים ותגע כנף האחד בקיר וכנף הכרוב השני נוגעת בקיר השני וכנפיהם אל תוך הבית נוגעות כנף אל כנף וא"כ איכא גופייהו דכרובים היכא הוו קיימי דקסבר שהכנפיים בכרוב כידי אדם א' מצד ימין וא' מצד שמאל והגוף בנתיים : מתקיף לה אביי. מי יימר דבנס היו עומדים דלמא גופן של כרובים בולטין ויוצאין תחת הכנפיים כתרנגול שהגוף כלו [יוצא] תחת כנפיו ולא בנתיים שאין הרחקה והפרש בין הכנפיים אלא מקורבים היו והגוף יוצא מתחת הכנפיים ששני הכנפיים יוצאים ממקום אחד באמצע הגב וכן כל הנך קושיות דמקשי הנך אמוראי ואזלי אגוף הכרובים קיימי בר מהנך בתראי דגרסינן בהו ידייהו בהדיא כרב פפא ורב אשי כייפי ידייהו מסלחפי ידייהו :

עיין כאן : מתקיף לה אביי ודילמא בולטין כתרנגולין · וא"ת אכתי בנס היו עומדין דכ' בכ' היכי יתיב וי"ל דמ"מ פריך אביי שהגוף לא היה עומד בנס :

מהרש"א

מבואר שהארון והכרובים בנס היו עומדין ואינם מן המדה לפי ששם השכינה שורה כמ"ש ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים ושאינן גשם לא יכילהו מקום ומדה ומלא כל הארץ כבודו וק"ל :

(מ"א ו) ולפני הדביר עשרים אמה אורך ועשרים אמה רוחב ועשרים אמה קומתו ויצפהו זהב ארון גופיה היכא הוה מונח אלא לאו ש"מ בנס היה עומד :

פט שם אמר רבינאי אמר שמואל כרובים בנס היו עומדים שנאמר (שם) וחמש אמות כנף הכרוב האחת וחמש אמות כנף הכרוב השנית עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו גופייהו היכא הוה קיימי אלא ש"מ בנס היו עומדין. מתקיף לה אביי ודילמא בולטין כתרנגולים*) הוו קיימי מתקיף לה רבא ודילמא זה שלא כנגד זה הוו קיימי מתקיף לה רב אחא בר יעקב ודילמא באלכסונא[א] הוו קיימי · מתקיף לה רב הונא בריה דרב יהושע ודילמא ביתא מעיילאי רווח .

ודילמא זה שלא כנגד זה הוו קיימי . הכרובים שהאחד עומד מצד הארון מזה בסמוך לכותל והשני עומד מצד הארון מזה מסוך רחוק מן הכותל קצת וממלא כנף האחד נוגעת אחורי כנף חברו בין הכנף ולכותל נמצא קצת כנף הכרוב המסוך מן הכותל לפני קצת כנף הכרוב הסמוך לכותל כשיעור עובי רוחב הגופים ואע"ג דלאו בולטים כתרנגולים נינהו אפ"ה לא תיקשי מידי : מתקיף לה רב אחא בר יעקב . נהי נמי דלאו בולטים כתרנגולים נינהו וגם זה כנגד זה קיימי אפ"ה לא תקשי מידי דדילמא באלכסון הבית היו עומדים [הכרובים] זה כנגד זה דאיכא טפי מעשרים אמה כשיעור הגופים מקצות כנפיו של זה לקצות כנפיו של זה כגון שהכרוב שמימין הארון לא היו פניו ממש כנגד ההיכל וגבו לכותל מערבי אלא מצדד אלדודי כנפי החיצון (בקרן) [כנגד] דרומית מערבית נוגע בכותל בזוית וכנף (שני) [שלו] שמצד ארון פרוש בחצי הארון או חוצה לו דהיינו רחוק מן הכותל וכנף הכרוב השני מתחיל משם וכנפו השני נוגעת סמוך לדביר בקרן לפונית מזרחית (כזה) ☞ : מתקיף לה רב הונא בריה דרב יהושע · נהי [נמי] דזה כנגד זה קיימי ולא באלכסון קיימי ואפ"ה אין גופן עומד בנס דדלמא ביתא מעיילאי רווח שהבנין הולך ומתקלר מלמעלה והוי רוחב יותר מעשרים אמה במקום שבולטין הכנפיים מן הגופים והוי מקיר אל קיר כנגד כנפי הכרובים מקום

הר"ן

ודילמא זה שלא כנגד זה הוו כו' · ודילמא באלכסון קיימי וכו' . וא"ת ולכולהו קשיא מאי דאמרינן במסכת יומא בפרק הוציאו לו אמר ר"ל בשעה שנכנסו עובדי כוכבים להיכל מצאו כרובים שמעורין זה בזה ואמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יתעסקו בדברים הללו מיד הזילום שנא' כל מכבדיה הזילוה ואמרינן נמי התם אמר רב קטינא בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורין זה בזה ואומרי' להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר עם נקבה אלמא דלאו בכלהו הנך גווני קיימי אלא פניהם איש אל אחיו ותירץ הרב [יוסף] הלוי בשם [רבו] הר"י אלפסי ז"ל דמעשה נס היה בשעה שנכנסו עובדי כוכבים להיכל לרעה כדי שיזילוה ובשעה שהיו עולים לרגל לטובה להראות להם חבתו של הקב"ה לבנ"י :

עיון יעקב

כרובים בנס היו עומדין . ואפשר דמס"ע הא דאיתא בפ' הוליאו לו בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלין להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהם מעורין זה את זה ואומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר ונקבה ע"כ הרי דהוא חבה ושם קאמר ר"ל שהעובדי כוכבים הזילום על זה בשעה שנכנסו להיכל אלא נמי ודאי מס"ע כשישראל היו על אדמתן שהיו כרובים עומדין בנס ניכר שהוא רק משום חיבה ולא כהתעסקות זכר עם נקבה משא"כ כשנכנסו להיכל אז נסתלקה השכינה ולא היו עומדין שוב בנס עובדי כוכבים הזילום על זה שאיך יתעסקו בדברים הללו כיון שלא ניכר החבה שהיו עומדין בנס וזה כל מכבדיה הזילוה כיון שנסתלקה שכינה נסתלקה חבתם :

ענף יוסף

פט מתקיף לה אביי כו' מתקיף לה רבא כו' מתקיף לה רב אחא כו' מתקיף לה רב הונא כו' מתקיף לה רב פפא כו' מתקיף לה רב אשי כו' . הנך אמוראי כל חד חסר ליה מידי באתקפתא דחבריה . ולהכי כולהו לריכי . דלרבא נראה דוחק לומר דבולטין כתרנגולים הוו . דהכרובים לאו כדמות עופות עשויין אלא דמות פרצוף תינוק הוו לאו ומסתמא כנפיהם נמי כדמות ידי אדם הוי אחד מימין ואחד משמאל . ולרב אחא נראה דוחק לומר דהוו קיימי זה שלא כנגד זה דמסתמא היו עומדין בשוה . ולרב הונא נראה דוחק לומר דהוו קיימא באלכסונא דלאו אורחא למיקם הכי . ולרב פפא נראה דוחק למימר

עץ יוסף

היה לו עשר אמות ריוח ממנו לכותל לכל לד · והדביר היה עשרים על עשרים ומקום ארון אינו ממעט בדביר דבנס היה עומד · אלמא באמצע הדביר קאי · והפתח נמי באמצע בכותל מזרחי היה · והוי הבדים בולטין בפרוכת שבפתח · וכן כתבו התוס' שם ומסיים וא"כ אפילו למ"ד שהבדים נשמטים ללד אחד · היאך מגיעים עד הפרוכת · הא לא היה אורכן עשר · אלא ע"י נס האריכו והבדים עד שהיו דוחקין ובולטין ונראין כשני דדי אשה לחיבתן של ישראל עכ"ל ·

ועיין מ"ש בתנחומא סוף סדר תרומה בענף יוסף ד"ה עתידין להאריך · הרי אתה רואה שהארון והכרובים לא היו אצל כותל מערבי אלא באמצע הדביר היו עומדין · לכן נראה שט"ס הוא ברשב"ם וצ"ל אחד מימין הארון אצל כותל דרומי ואחד משמאלו · או דהכי תיבות אצל כותל מערבי מיותרות הם ודו"ק :

*) עיין רשב"ם והנה יש להתבונן על דבריו, שהיה להם לאמר ודלמא בליטי כבעופה כו', כי בענין זה ישוו כל העופות זה לזה . ומה זה „תרנגולין"? השנית, הדבר ידוע שגם בעופות יש ריוח של גוף בין כנף לכנף ואם מעט הוא, הלא נלרך לאמר שבנס הוו קיימי, אבל אם נשים לב ליתר קושיות חכמינו בענין זה והם : מתקיף לה רבי' ודלמא באלכסונא [של הבית] הוו קיימי? כו', ודלמא ביתא מעלאי רווח? כו' ודלמא מיכף הוו כייפי ידייהו? כו' ודלמא שלחופי הוו מסלחפי ידייהו כו' אשר לכל אחד מאלו האופנים אינו לריכים לנס, יש לתמוה עוד על קושיא אחת שלא שאלו, שתהיה הטובה מכולם, והוא : כי אין אנו מוכרחים לנס רק אם נאמר שפרשו כנפיהם ברוחב על קו ישר, אבל שלא יתכן לאמר, אמת הדבר שהיו הכנפיים פרושות, אבל עלו בהפרשם באלכסון ללד מעלה נוגעות זו בזו כאוהל מטופע, שאז אין אנו לריכין לנס כלל, ומדוע לא הקשו זאת? אבל לדעתי זאת היתה קושיית אביי ודלמא בליטי כתרנגולין הוו קיימי, ואין הכוונה לאין עוף הנקרא בשם זה, כ"א לתבנית אחד ידוע, בחכמת השעורים, נקרא בל"ר triangulum (א' דרייא עק), ובלשונו יקרא „מבולט" והוא שצנים מהקוים עולים באלכסון ושפוע ונוגעים ממעל זה לזה בקליהם, ואל אופן זה אין מקום לנס (מגביר) :

המתורגמן. א) שיעף, קרום.

וגם קרא לאו הכי כתיב דכתיב חמש אמות כנף הכרוב הא' ות"א כנףהכרוב השנית כ' אמה מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו ומהא יליף במואל בפ"ו דב"ב (דף ל"ע) דכרובים בנס היה עומדים משום דגופיה היכא כוי קיימא והסופרים טעו הכא וערבבו הדברים הילכך נ"ל דל"ג מוכתיב עד ש"מ בנס הי' עומד אבל אין נ"ל דגרסינן להאי קרא דכנף הכרוב בשמעתין אלא דגרסינן בדר"ל מקום ארון וכרובים אינו מן המדה דה"ג בספרים דידן בפ"ו דב"ב בדר"ל ועל ארון מייתי לה מברייתא ועל כרובי' מקרא דר"ל דגם שם בפ"ו דב"ב ט"ס הוא ול"ג כרובים בדר"ל אלא ארון לחוד תדע דבספ"ק דיומא (דף כ"א) גבי עשרה נסים שנעשו בבה"מ פריך ותו ליכא והאיכא הא דר"ל דמקום ארון אינו מן המדה והדר פריך והאיכא דא' שמואל כרובים בנס היה עומדין ואי גרסינן בדר"ל ארון וכרובי' לא היה לריך להא דשמואל ובדר"ל לחוד סגי' וגם מלדם תברא דבפ"ו דב"ב מ"ל להא דשמואל דכרובים סמוך למימרא דר"ל ואי גרסינן בדר"ל כרובים הל"ל להגמ' למימר וכן אר"ל א"נ ל"ג בדר"ל כרובים הילכך בשמעתין נמי ל"ג מוכתיב עד ש"מ בנס היו עומדין (טורי אבן) :

וחמש אמות פרש"י ז"ל עשר אמות מקצות כנפיו כו' כשהם פרושות נמלאו כנפות שניהם שהיו נוגשות זו בזו ממלאות כל החלל עשרים אמה וגוף הכרובים אינו מן המדה ועומד בנס ומהלך כנף אחד בקיר לפון וכנף הכרוב השני נוגעת בקיר דרום סוככים על הארון ועל בדיו וכנפי' מהרי"א אלא שחלק עליו כמ"ש בנס היו עומדים גופן של כרובים שאמר וגופות הכרובים תחת הכנפים הם ואין לריך להיותם בנס ע"כ ממהרי"א ז"ל. ולעד"ן שמחילה מכבודם כי ארש"י ז"ל

מתקיף לה רב פפא ודלמא מיכף הוו כייפי ידייהו · מתקיף לה רב אשי ודילמא שלחופי[א] הוו משלחפי (ידייהו) . כיצד הן עומדין ר' יוחנן ורבי אלעזר חד אמר פניהם איש אל אחיו וחד אמר פניהם לבית ולמ"ד פניהם איש אל אחיו הכתיב (ד"ה ב ג) ופניהם לבית לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום · ולמ"ד פניהם לבית הכתיב (שמות כה) ופניהם איש אל אחיו דמצדדי אצדודי . דתניא אונקלוס הגר אומר כרובים (ד"ה ב ג) מעשה צעצועים הם ומצודדין פניהם כתלמיד הנפטר מרבו :

דף ק תניא [א] הלך בה לארכה ולרחבה קנה מקום הילוכו דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אין הילוך מועיל כלום עד שיחזיק א"ר אלעזר מ"ט דרבי אליעזר דכתיב (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ורבנן התם משום חביבותא דאברהם הוא דקא"ל הכי [כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו] :

שם ע"ב ת"ר אין פותחין משבעה מעמדות ומושבות למת כנגד (קהלת א) הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי היכי עבדי א"ל כדתניא א"ר יהודה ביהודה בראשונה לא היו פותחין משבעה מעמדות ומושבות למת כגון עמדו יקרים עמודו שבו יקרים שבו אמרו לו א"כ אף בשבת מותר לעשות כן :

רשב"ם

נגיעתם במותלים יותר מעשרים אמה כרוחב הגופים : מיכף הוו כייפי ידייהו · הכנפים עצמן כפופים הן כאדם שכופף ידיו מעט והלכך ליכא אלא עשרים אמה מקצה [כנף] האחד לקצה כנף האחר : ודילמא שלחופי הוו משלחפי ידייהו · כנף על כנף כאדם שחובק את ידיו כדכתיב (בראשית מ"ח) שכל את ידיו ומתרגמינן בתרגום ארץ ישראל שלחופינון לידוהי כך פר"ח ואי משום דכתיב וכנפיהם אל תוך הבית נוגעות כנף אל כנף היינו נמי כעין נוגעות [דהוו] זו כנגד זו : ופניהם איש אל אחיו · בשל משה כתיב : ופניהם לבית · בכרובים של שלמה כתיב בדה"י דכתיב והם עומדים על רגליהם ופניהם לבית ולהיכל דאינן כאותם של משה שהם על הכפורת ואלו על הקרקע ושל עץ שמן היו ומצופין זהב כדכתיב במלכים : הכתיב ופניהם לבית · ול"ש כרובים שעל הכפורת ול"ש שעל הקרקע ראויין היו ליעשות בענין אחד : כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום · הם הופכין פניהם זה לזה דוגמת חיבת זכר ונקבה האוהבין זה את זה סימן שהקב"ה אוהב את ישראל ומתחלה כך נעשו פנים אל פנים כדי שתשרה שכינה על ישראל וישראל יעשו רצונו של מקום וכשאין ישראל עושין הופכין פניהם לבית ע"י נס : דמצדד אצדודי · קצת לבית וקצת זה לזה כאדם שמדבר עם חבירו והופך ראשו קצת לצד אחר והכא ליכא לתרוצי כדלעיל כאן בזמן שישראל עושין וכו' דכיון דעיקר עשיית כרובים פניהם לבית לא היה להם לעשותם לסימן שאין ישראל עושין רצונו של מקום : מעשה צעצועים · פסוק הוא בכרובים בד"ה והוא לשון צאצאים כלומר תינוקות כדאמרינן (סוכה ד' ה') מאי כרוב כרביא ילד כלומר כתינוק הנפטר מרבו והיינו מצדד אצדודי דאמרן לעיל: [כדי שיהא נוח וכו' · דהוו להו כיורשין ולא כגזלנין ולא יהיה רשות לשטן לקטרג ולא פתחון פה לבעל מדת הדין] : מז' מעמדות ומושבות · בחזירתן מן הקבר הולכין מעט ויושבין לנחם האבל או להרבות צער על המת שמת ולהרבות בבכי ולתת איש אל לבו לשוב בתשובה כי חיי האדם הבל ועומדין והולכין מעט וחוזרין ויושבין מעט כך עושים ז"פ כדי לתת אל לבם שחיי האדם הבל והיינו דמפרש לקמיה כנגד שבעה הבלים שכתובים בראש ספר קהלת כן נראה הטעם בעיני וראיתי כתוב מפני שהשדים מתלוים עם החוזרים מבית הקברות לכך תקנו מעמדות ומושבות כדי שמתוך כך יסתלקו השדים מעליהם ולא נהירא דא"כ יהו עושין כן בכל מקום ולקמן אמרינן דבמנהגא תליא מילתא ועוד מאי כנגד הבל הבלים : היאך עבדי · היאך היו רגילים לעשות במקום שנהגו : עמדו יקרים · לאחר שישבו מעט היה הממונה אומר להם עמדו ולכו אל מקום אחר כך נראה בעיני : אמרו לו · חכמים א"כ אף בשבת היכא דקברו את המת סמוך לחשיכה כדלקמן יהא מותר לעשות כן מאחר שלא היו עושין כי אם עמידות וישיבות ומדרבי יהודה מייתי ראיה ולא מרבנן שהם לא פירשו כלום :

תוספות

דמצדד אצדודי · לא הוה מצי לשנויי כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום דמסתמא דהעמידום תחלה לפי [מה] שהיו עושין רצונו של מקום :

מהרש"א

כאן בזמן שעושין רצונו של מקום כו' · ולכך באותן של משה כתיב ופניהם איש אל אחיו דרך חבה דלא נפרדה השכינה מישראל כל זמן שהיה המשכן קיים אבל באותן של שלמה כתיב ופניהם לבית לפי שהשכינה נפרדה מהם ונחרב הבית כשחטאו ישראל ולכך פניהם לבית כאילו דעת השכינה לילך ואזוליפרד מהם וק"ל: כרובים מעשה צעצועים הם ומצודדים כו'. מעשה צעצועים קרא הוא בד"ה ואם אונקלוס בא לומר דלכך נקראו צעצועים דדרך התינוקות להיות מצדדים כשנפטרין מרבן כנראה מפי' רשב"ם הוא דחוק דתלמיד גדול נמי ודאי מצדד עצמו כשנפטר מרבו אבל נראה לפרש דה"ק דכמו שהתלמיד הנפטר מרבו מצדד עצמו כן היו אלו הכרובים כ"א מהם מצדד לחברו ולכך היו מעשה צעצועים בצורה אחת כרובים כאילו שניהם שוים במעלה וכשנפטרים כל אחד מצדד לחבירו דרך חשיבות כמו שדרך התלמיד שהוא עצמו מצדד את עצמו לרבו כן היה כל אחד מצדד עצמו וע"כ היו בצורה זו שכל אחד מהם שוה לחברו שלא יהיה למינים מקום לטעות אם היה בא' מהם שום שינוי צורה ושום מעלה יותר מבחברו ודו"ק :

עין יוסף

פט ודלמא שלחופי הוה משלחפי · פי' כל שני דברים המונחים זה על גב זה ואינם מונחים שוה בשוה ואחד על גב חבירו אלא זה משוך לכאן וזה לכאן וכן שני דברים העומדים זה בצד זה ואינו מכוונים ממש אלא משוכין זה מזה קצת · משלחף שלחופי קרי לה · והכי פירושו ודלמא שלחופי הוו משלחפי לידייהו דוודאי דוחק הוא לומר דכרובים גופייהו הוו קיימי זה שלא כנגד זה דמסתמא עמדו בשוה לגמרי מ"מ איכא למימר דכנפי הכרובים לא היו מקבילות להדדי כנף מול כנף · אלא כל אחד היה משוך פורתא זה לצד מזרח וזה לצד מערב כשיעור עובי הכנף · ר"ל שכנף האחד פרוש ושוכב על כנף כרוב השני ששני הכנפים פרושות זו על גב זו · והיה כנף כרוב אחד משוך על גבי כנף כרוב חבירו כשיעור עובי הגופים ושם היו נוגעות ודבוקות זו בזו כנף על כנף ממש אבל הכרובים גופייהו היו עומדין שוה בשוה (תורת חיים) : משבעה מעמדות ומושבות · דכשחזרו מן הקבר והגיעו לבית המעמד היו מעמידין את הקרובים ואומרים לפניהם קינות וכיוצא בהן · ואח"כ אמר להם הממונה שבו יקרים שבו ואז ישבו באותו מקום עצמו שעמדו · ואומרים לפניהם דברים אחרים כשהן יושבין

ענף יוסף

שלא היו קירות הבית שוות מבפנים . ועוד דקרא כתיב כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה משמע דמבפנים לא הוו מגרעות . ולרב אשי נראה דוחק לומר דמיכף הוו כייפי ידייהו דמסתמא פשוטות הוו . וכן משמע קרא דהויו הכרובים פורשי כנפים . פרושות ולא כפופות (תורת חיים) : כיצד הן עומדין והיינו הכרובים . ר"י ור"א ח"א פניהם איש אל אחיו כו' דמצדדי אצדדי (ר"ל קצת לבית וקצת זה לזה) · ע"כ לא ידענא למה העמידום בתחלה כה מצודדים . ומה היה כוונת שלמה בזה . ועוד הקשה הריטב"א שלא בעת שהורבן שנחרב הבית בוודאי היו לא אין עושין רצונו של מקום ועכ"ז אמרו חז"ל בשעה שנכנסו עמון ומואב להיכל ומצאו כרובים מעורין זה בזה . והיו עומדין פניהם איש אל אחיו . ואני אחזה לי בזה . כמה שידעתי מפי סופרים . אם ייטבו העם מעשיהם לעת קץ . אז יבוא הגואל לדק איש מכר בכה אמין מאד . ואחר שיבנה הבית הקדוש . כי יהיה קיבוץ גליות קודם זה . אבל אם לא ייטיבו מעשיהם . אז יהיה בנין בית קודם קיבוץ גליות . והבית יעמוד על תילו . והמה יהיו עדיין בגלות . ואחר יחשף זרוע קדשו גם עליהם . וזה דבריהם . כיצד הן עומדין . דהכרובים היו רומזים על דביקות ה' לבני עולמו . (כמ"ש ועל דמות הכסא כמראה אדם וגו') ר"י ור"א . חד אמר פניהם איש

יד יוסף

א ועיין ב"ר סוף פ' מ"ח ומ"ש שם :

חדושי גאונים

הם דחז"ל כאן אבל דבריהם דברי קבלה כ"ש כי האמת יורה דרכו שאילו הכנפים יוצאים מצדי הכרוב ובין כנף לכנף יש הבדל מה מגוף הכרוב וגבו וז"ש בגמרא גופייהו היכי קיימי ש"מ בנס היו עומדים זאת ועוד כי דברי חז"ל מוכרחים מהכרת הכתובים כמ"ש שם בגמרא גבי רבי חייא נסק לקרייתא רמו ליה קראי אהדדי כתיב והבית אשר בנה המלך שלמה כו' ושלשים אמה קומתו וכתיב ולפני הדביר עשרים אמה כו' ועשרים אמה קומתו לא הוה בידיה אתא שאיל בי מדרשא א"ל שהוא משפת כרובים ולמעלה קחשיב ומאי קמ"ל דלמטה כלמעלה מה למעלה אינו משמש כלום אף למטה אינו משמש כלום דאמר רבי לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה ע"כ מזה הענין מוכרחים דברי רבי ינאי אמר שמואל כרובים בנס היו עומדים דהא כרובים שעשה שלמה בקרקע הדביר עומדי' וקומתם עשר אמות כנז' בפסוק וכי קחשיב ועשרים אמה קומתו משפת כרובים ולמעלה וקמ"ל דמה למעלה אינו משמש כלום אף למטה אינו משמש כלום אם כן למטה לא מעט שהארון שהיה תחת כנפי הכרובים אינו ממעט כלום כדאמר ר' לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה . וכן מקום הכרובים אינו ממעט כלום וזה סיוע למ"ש גופייהו היכי קיימי אלא ש"מ בנס היו עומדים ועל פי דבריה' אלו הנכונים אבין יתור אומרו עשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו שידוע הוא שבהיות הכנף האחד חמש אמות וחמש אמות כנף הכרוב השנית ידוע הוא שעשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות

יש נוחלין פרק שמיני

צ דף קט ע"ב **ומשפחת** אם אינה קרויה משפחה והכתיב (שופטים יז) ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם [הא גופא קשיא אמרת ממשפחת יהודה אלמא מיהודה קא אתי *) והוא לוי אלמא מלוי קאתי אלא לאו דאבוה מלוי ואמיה מיהודה וקאמר ממשפחת יהודה אמר רבא בר רב חנן לא גברא דשמיה לוי אי הכי היינו דקאמר מיכה (שם) עתה ידעתי כי ייטיב ה' לי כי היה לי הלוי לכהן.[אין]דאתרמי ליה [גברא] דשמיה לוי · וכי לוי שמו והלא יהונתן שמו דכתיב (שם יח) ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני [א"ל וליטעמיך] וכי בן מנשה הוא והלא בן משה הוא [דכתי' (ד"ה א כג) בני משה גרשום ואליעזר] אלא מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה ה"נ מתוך שעשה מעשה מנשה דאתי מיהודה תלאו הכתוב ביהודה. א"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מכאן שתולין את (הקללה) [הקלקלה] במקולקל [א] ר' יוסי ברבי חנינא אמר מהכא (מ"א א) וגם הוא טוב תואר מאד ואותו ילדה אחרי אבשלום [א] והלא אדוניה בן חגית ואבשלום בן מעכה (בת תלמי מלך גשור) אלא מתוך שעשה מעשה אבשלום שמרד (באביו) [במלכות] תלאו הכתוב באבשלום [הכא נמי מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה]:

*) עיין הגירסא בגמרא ·

רשב"ם

ויהי נער · בספר שופטים כתיב בפרשת פסלו של מיכה וקא מתמה תלמודא: ממשפחת יהודה · אלמא קאתי מיהודה וכתיב והוא לוי אלמא מלוי קאתי קשיין אהדדי: אלא לאו דאביו מלוי · להכי קרי ליה לוי שהלוים למטה אבותם נקראו לוים והאי דקאמר ממשפחת יהודה על שם שאמו משבט יהודה : ומשני לא גברא דשמיה לוי הוא . והאי דכתיב והוא לוי כלומר כך שמו ולא משבט לוי הוא אלא משבט יהוד' כדכתיב ממשפחת יהודה דמשפחת אב קרויה משפחה : היינו דקאמר מיכה כו' · בתמיהא שהיה מתגאה בעצמו על שנקרה לו איש לוי לכומר לע"ז שלו ואי משבט יהודה הוא במה היה משתבח אלא ודאי משום דמשבט לוי הוא שבהם בחר הקב"ה לשרתו ולעולם אבוה מלוי ואמיה מיהודה והדרא קשיין לדוכתיה : ומשני דאיתרמי ליה גברא דשמיה היה לוי · בכך היה משתבח כאילו הוא משבט לוי ולעולם לאו לוי הוה אלא משבט יהודה : והלא יהונתן שמו . ובע"כ האי דקרי ליה לוי היינו דמשבט לוי הוא וקרי ליה ממשפחת יהודה אלמא דמשפחת אם קרויה משפחה: בן מנשה · הנו"ן תלויה מפני שהיא יתירה דבן משה הוא · ויהונתן בן גרשום כו' בההוא פרשתא כתיב שגזלו שבט הדני פסלו של מיכה והלוי הלך עמהם להיות להם לכהן: ומשני וכי בן מנשה הוא והלא בן משה הוא · דלכך הנו"ן תלויה וגם מדקרי ליה לוי שהיה משבט לוי וכדכתיב בדברי הימים בני משה גרשום ואליעזר: אלא מתוך שעשה מעשה מנשה · בן חזקיה מלך יהודה שעבד ע"ז לכך תלאו הכתוב במנשה : ה"נ · לעולם משבט לוי הוא כדקאמרת והאי דקרי ליה ממשפחת יהודה לאו משום דאתי מיהודה לא אביו ולא אמו אלא מתוך שעשה מעשה מנשה בן חזקיה וכו' : מכאן . מדקרי ליה בן מנשה וממשפחת יהודה : הקלקלה · דבהך פרשה מיירי שנעשה כומר לעבודת כוכבים : במקולקל · מנשה : ילדה אחרי אבשלום · משמע שאמם אחת היו והלא אדוניה בן חגית הוה :

מהרש"א

כי היה לי הלוי לכהן · אף שלא נבחרו הלוים רק לשרת ולא לכהונה מ"מ בכך היה משתבח ולמאי דמסיק דההוא לוי יהונתן הוה דקאתי ממשה ניחא טפי דכבר נתנה גם הכהונה מתחלה למשה כדאמרי' בזבחים וק"ל : [והלא בן משה היה דכתיב ובני משה וגו' · בתורה נמי מפורש דגרשם בן משה היה ומייתי האי קרא דד"ה משום דבתר האי קרא כתיב בד"ה בני גרשון שבואל הראש ושבואל הוא יהונתן כדלקמן בשמעתין וק"ל] : תלאו הכתוב במנשה כו' · הנו"ן תלויה לרמז שתלאו ליהונתן בשם מנשה שהוא ע"י נו"ן התלויה ולא בשם משה הכתוב ולפי שמשם מנשה יולא שם משה נקט שם מנשה ולא שם שאר מלכים שהיו גם כן עובדי עבודת כוכבים ועי"ל שתלאו בו דכמו שעשה מנשה תשובה בכל לבו כן עשה יהונתן תשובה בכל לבו כדלקמן ועיין עוד בחידושי הלכות וק"ל: אלא מתוך שעשה מעשה אבשלום כו' · ופירוש הכתוב וגם הוא טוב תואר כאבשלום וכו' והיא גרמה להם שנתגאו כדאמרינן בפ"ק דסוטה באבשלום ואותו ילדה וגו' מלשון גידול כלומר גדלתו אמו אחר תרבות שגדלתו אמו של אבשלום כן פרש"י במלכים וק"ל: ה"נ מתוך שעשה מעשה מנשה כו' · יל"ד מאי אולמיה האי מהאי וי"ל דתולין הקלקלה במקולקל שלפניו כמו הך דאבשלום ואדוניה ניחא אבל לתלות הקלקלה במקולקל של אחריו כהך דיהונתן

הריטב"א

דאיתרמי ליה גברא דשמיה לוי . פי' שגם בזה היה שמח לפי שהיו סבורים העם שהוא לוי ממש ופריך לההוא תירוצא וכי לוי שמו אלא תריץ הכי דלעולם לוי ממש ומ"ד ממשפחת יהודה לא מפני שאמו מיהודה דמשפחת אם אינה משפחה אלא משום שעשה מעשה מנשה בן יהודה וכדרך שקראו מנשה מן הטעם הזה ומצינו שקורא הכתוב לנטפלים לעובדי עבודת כוכבים בשם משפחה כדכתיב ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו :

עיון יעקב

מתוך שעשה מעשה מנשה . וכתיב קרא לעתיד מזה מוכח דאע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ יש להקב"ה סידיעה תחלה : ה"נ מתוך שעשה מעשה מנשה. כתב מהרש"א יש לדקדק מאי אולמי' האי מהאי ע"ש ול"נ משום דהתם אין להביא ראיה יש לומר דלעולם לא תלינן הקלקלה במקולקל במקום אחר רק דהתם י"ל דאמו היתה מיהודה וממנשה ואע"ג דבעלמא משפחת אם אינה קרויה משפחה מ"מ במקולקל תולין בקלקול אף מצד אמו אבל היכא דליכא שייכות כלל לא תלינן במקולקל לסכי מביא מאדוניה בן חגית שהיתה אם אחרת אלא ודאי דבכל מקום תולין במקולקל אף שאין לו שייכות ה"נ אף שלא היתה אמו מיהודה תולין במקולקל :

פנחס

הרי"ף

אלא לאו דאבוה מלוי ואמו מיהודה . ואין לומר איפכא משום דכתיב והוא לוי ואם מצד אמו הא כתיב פקוד את בני לוי לבית אבותם למשפחותם אבל במשפחת יהודה שייך לומר שמצד אמו קרא אותו דמשפחת אם נמי קרויה משפחה : וכי בן מנשה כו' . תימה כיון דלא ידעינן שהיה בן מנשה אלא מכח זה שהיה לוי משבט לוי למאי דס"ד דגברא דשמיה לוי הוה אמינא דבן מנשה הוא ולא ממשפחת לוי א"כ מהו זה שאמר וכי בן מנשה הוא וכו' דבהא סלקינן ונחתינן אם היה בן מנשה ממשפחת יהודה או בן משה ונ"ל דהאי וכי בן מנשה הוא תירוצא הוא דתרין לעולם שהוא משבט לוי וכ"ת איך קראו בן מנשה והלא בן משה הוא מתוך שעשה מעשה מנשה . ומיהו היל"ל אלא כיון שהוא עוקר תירוץ ראשון אמנם הוא כמו וליטעמיך למאי דפריך וכי לוי שמו והלא יהונתן שמו אלא ודאי שהיה מלוי א"ל וליטעמיך שהיה משבט לוי איך קראו בן מנשה והלא בן משה אלא מאי אית לך למימר שתלה הקלקלה במנשה הכי נמי תלה הקלקלה כמי שילא ממשפחת יהודה ולעולם דמשפחת אם אינה קרויה משפחה : אי הכי היינו דאמר מיכה כו' . וקשה דלא פריך מיד והא כתיב ושמו יהונתן ושמא יש לדחות שאע"פ ששמו יהונתן ב' שמות

ענף יוסף

אחיו . היינו פני השגחתו היה לקבץ קיבוץ גליות קודם . שישראל שנקראו אחים להקב"ה . כמ"ש למען אחי ורעי וגו' . והקב"ה יקבלם והמה ישובו אליו . והד אמר פניהם לבית שהקב"ה יכנס מקודם כמו רמיה מקדשו . ואחר ישובו אלן מרעיהו לבית הקדוש . ולמ"ד פניהם איש אל אחיו הכתיב פניהם לבית . לא קושיא כאן בזמן שישראל עושים רצונו של מקום . ואז ירחם עלימו מקדש . כי יושיע להם בעלם . כאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום . ואז יהיה בנין הבית קודם לחשוף זרועו . ואחר זה יקבלם כי אין מקדש בלא עם . ולכן בעת התורבן הראה ה' . שאף שבעת תעאו העם . עד שנחרב הבית עבור עוונתם . עוד חזון למועד שירחם עליהם . אף בלא מקדשו . ולמ"ד פניהם לבית הכתיב ופניהם איש אל אחיו שנראה מזה שהמה יוושעו מקודם . (ובכאן אי אפשר לתרץ ככה . כי זה בלתי אפשר שיעמוד מתחלה הכרובים לומר על אין עושין רצונו) . דמגדדי אגדודי . שגם קצת מהם יבואו לארצם . קודם בנין הבית . ואחר זה יבנה המקדש ואחר ישובו אחיו . אבל רוב קיבוץ גליות יהיה אחר זה (ספר פרדס החכמה) :

עץ יוסף

יושבין · וחוזר ואומר עמדו יקרים עמודו אומרים לפניהם כשהן עומדין · וחוזרין ואומרים כך שבעה פעמים · וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק י"ב מהלכות אבל (תורת חיים) :

ויודע

א תנחומא סדר שמות סי' א' . ורבה שם סימן א' :

חדושי גאונים

כנפיו אלא ודאי הא קמ"ל שאע"פ שגב הכרובין וגופן היה מחייב להיות יותר מעשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו עכ"ז ע"ד הנס והפלא היה שעשר אמות מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו כמאו בדברי הז"ל כדרבנות וכמסמרות נטועים בחוט משולש מהראיות הנז' (כלי יקר) : **ממשפחת** יהודה אלמא מיהודה קאתי והוא לוי אלמא מלוי קאתי אבוה מלוי ואמיה מיהודה כו'. ולעד"נ לומר ולקיים מה שאמרו בגמרא דאבוה מלוי ואמיה מיהודה ועכ"ז לא מצינו למילף משם דמשפחת האם קרויה משפחה אלא מטעמא דמסיק דתולין הקלקלה במקולקל ולא שתהיה הקלקלה בלי שייכות אבל התליה תהיה כדרך ישרה שכיון שאמו של זה הלוי מיהודה קאתי כדקס"ד לכך נתלה יפה במנשה שכיון שמנשה בא מיהודה ועבד ע"ז וזה גם כן אמו ממשפחת יהודה זה נדמה למנשה שילא מגזע יהודה ולכך כתב הפסוק בן מנשה כדמסיק בגמ' מתוך שעשה מעשה מנשה תלאו הכתוב במנשה כמ"ש שמנשה שבא מיהודה ועבד עבודה זרה וזה גם כן שבא ממשפחת יהוד' מאמו ראוי לתלותו במנשה שבא מיהודה ולא

אהבת איתן

מכאן שתולין את הקלקלה במקולקל . וקשה אמאי קורא למנשה מקולקל הא עבד תשובה . וכ"ה בס' ברית שלום. וי"ל ע"פ דאיתא בחלק דמנשה בא בעלילה . ועפ"ז יש לתת טעם דהולרך הקדוש ב"ה לחתור חתירה ולקבלו בתשובה מפני מה"ד . והקשה בס' תורת חיים דבכל בעל תשובה יש חתירה לקבלם ולמה הולרך חתירה טפי גבי מנשה . ולפמ"ש

המתורגמן. [א] וויר הענגען אן דיא פֿערדארבענהייט אן דעם פֿערדארבענעם.

צא שם א"ר אלעזר לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה שנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן אהרן שנשא בת עמינדב יצא ממנו פנחס. ופנחס לאו מיתרו אתי והכתיב (שמות ו) ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה מאי לאו דאתי מיתרו שפיטם עגלים לעבודת כוכבים לא דאתי מיוסף שפטפט ביצרו א והלא שבטים מבזין אותו [ואומרים] ראיתם בן פוטי זה [בן] שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים והרג נשיא שבט מישראל [דף קי] אלא אי אבוה דאימיה מיוסף אימא דאימיה מיתרו ואי אבוה דאימיה מיתרו אימא דאימיה מיוסף

רשב"ם

יצא ממנו יהונתן · בן בנו של משה : פנחס · בן בנו של אהרן : ומתמה פנחס והלא מיתרו קא אתי · מבת יתרו אלמא קרוב היה ליתרו יותר מיהונתן בן גרשום ואפ"ה חסיד היה ואין ללמוד מכאן שידבק אדם בטובים שהרי אלעזר אבי פנחס לקח בת יתרו וילא ממנה פנחס ואם אהרן דבק בטובים אלעזר בנו לא דבק בטובים : מאי לאו · מבנות יתרו כלומר בת יתרו ממש אחת מבנותיו : מבנות יוסף · כלומר משבט יוסף : שפטפט · התריס ונלחם כנגד יצרו כדאמרי' לקמן בפירקין חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו : ופרכינן והלא שבטים מבזין אותו כו'. בסנהדרין בפ' אלו הן הנשרפין התחילו השבטים מבזין אותו כו' : שפיטם . דכתיב כהן און כומר לעבודת כוכבים: אלא אי אבוה דאימיה כו' · אלא לעולם לאו מבת יתרו ממש נולד פנחס שהרי גם מיוסף היה כדדרשינן לקמן פוטיאל שני פטפוטין משמע מיוסף שפטפט ביצרו ומיתרו שפיטם עגלים לעבודת כוכבים והילכך אי אפשר שתהא אמו בת יתרו ממש דמה ענין בת יתרו אצל שבט יוסף אלא ה"ק קרא ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה כלומר שאשתו נולדה מיתרו ומיוסף ומהשתא מצינו למימר שדור ד' או דור ה' היה פנחס לבת יתרו ולא היה קרוב ליתרו כיהונתן בן גרשום ולהכי אהני מה שדבק אהרן בטובים ואותו זקנו של פנחס מצד האם שדבק ביתרו ואף על פי כן יצא ממנו פנחס ליכא לאקשויי מיניה ממאי דבעינן למילף ממשה שיצא ממנו יהונתן שהרי פינחס היה רחוק מיתרו יותר מיהונתן : אי אבוה דאימיה מיוסף אימא דאימיה נפקא מיתרו . כגון מבניו של יתרו או מבני בניו וליכא למימר אימא דאימיה מיתרו בת יתרו ממש דא"כ קרוב הוא ליתרו כיהונתן ולא ילפינן ממשה ואהרן מידי : אבוה דאימיה מיתרו · מבנות יתרו : [ונראה בעיני דה"ג אלא אי אבוה דאימיה מיוסף כו' ואאימה של אם פינחס קאי וה"ק אי אבי אמה של אשת אלעזר מיוסף וכו' דהשתא הוה

תוספות

אלא אי אבוה דאימיה מיוסף אימא דאימיה מיתרו · וא"ת א"כ היאך פנחס בן טובים טפי מיהונתן שהרי אימא דאימיה דפנחס מיתרו היתה כי היכי דאימיה דאבוה דיהונתן מיתרו וי"ל דמשום דיהונתן היה מלד האב שהיה אביו בן בת יתרו ופנחס מלד האם : ומנשה לא שייך כ"כ וק"ל : שנשא בת יתרו כו' · והוא שעל הרוב ימשך הזרע אחרי הטבע ומעשה האבות כפי הקרוב שמזה היה מטתו של יעקב שלמה בלא פסול לפי שכבר נשתלשל היחוס מטובים ג' דורות ולא נאמרו דברים אלו על לד ההכרח ובהחלט דכמה לדיקים מלינו שהיו בני רשעים וכן בהיפך ועוד דבני משה ודאי קרובים יותר ליתרו והיו לדיקים אלא שהוא כן על הרוב כמו שהיה זה ביהונתן שהיה מיתרו שפיטם עגלים לעבודת כוכבים נמשך גם הוא לעבוד עבודה זרה ובהיפך פנחס שהיה מבני טובים נמשך להיות בעל מעשים טובים לבטל עבודת בית פעור וק"ל : מיתרו שפיטם כו' · בכמה מקומות באו רז"ל לדרוש ולתת טעם לשמות שלא נמלאו בהם טעם מפורש בשכבר מלאו בתור' נותנת טעם בקלת השמות ועיין עוד בזה ברא"ם : אלא אי אבוה דאימיה מיוסף כו' · עי' בחידושינו בהלכות גם עיין פי' רשב"ם בזה אבל קשה לפי' דלא הוכרח תלמודא לתרץ אלא אי אבוה דאימיה מיוסף כו' אלא דה"מ המתרץ להגיה למקשה סברתו דפוטיאל אינו משמע אלא יתרו שפיטם כו' ולא בא מיוסף כלל אלא שהי' פנחס דור אחד רחוק מיתרו יותר מיהונתן וכן לפי' התו' קשה כמו כן דלא ה"ל לתלמודא למימר אלא שהי' פנחס מלד האם ולולי דבריה' ה"ל לפרש דה"פ אי אבוה דאימיה מיוסף אימא דאימיה מיתרו כו' ומ"ה אף שהיה מלד האם מיתרו שפיטם עגלים מ"מ היה מלד אם מיוסף שהיה בעל מעשה שפטפט ביצרו וכן בהיפך וא"כ ה"ל יחוסו מלד אם שקול ולהכי אהני ליה לפנחס לד אב שדבק אהרן בטובים בבעלי מעשים משא"כ ביהונתן כי מלד אביו היה שקול מיתרו שפיטם כו' וממשה שהי' בעל מעשים אבל מלד אמו לא מלינו יחוסו שהיה מבעלי מעשים מכל לד שיהנה ליה כדמהני ליה לפנחס שהיה מלד אביו מבעלי מעשים וה"ק ר"א לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה היה ודאי בעל מעשים שאין כמוהו אעפ"כ כשנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן ואהרן כיון שנשא בת עמינדב אהני ליה לפנחס שילא ממנו אע"פ דאתא נמי מיתרו והשתא ליכא לאקשויי ה"נ בלאו אבוה דאימיה מיוסף אף שהיה פנחס מלד האם מיתרו בלחוד אהני ליה מלד האב שדבק אהרן בטובים דא"כ תקשי דה"נ ביהונתן מלד האב יהני ליה משה שהיה בעל מעשים שאין כמוהו ומלד האם לא מלינו לו פסול וא"כ ה"ל פנחס ויהונתן שקולים וע"כ הולרך למימר גבי פנחס שהיה מלד אם ג"כ מיוסף והשתא לא הוו פנחס ויהונתן שקולים ודו"ק . ומה שכתב הרא"ם פ' מטות והא דנקט הכא אבי אמו מיוסף כו' לאו דוקא דהא בסוטה ופ' י"כ ספוקי מספקא ליה אי אבוה דאימיה מיתרו אמיה דאימיה מיוסף ואי אמיה דאימיה מיתרו אבוה דאימיה מיוסף אלא חדא מינייהו נקט תדע כו' עכ"ל ע"ש ואין דבריו מובנים לן דהא לא קאמר הכא דאבי אמו היה מיוסף ויוסף אבי אמו הוא אלא דיוסף גופיה

מהרש"א

הריטב"א

אלא אי אימא דאימיה מיתרו . וא"ת והא לגבי יהונתן נמי אימא דאבוה מיתרו דהיינו צפורה אימיה דגרשום וי"ל דהכא ה"ק דמ"מ לא נשא אלעזר מבנות יתרו ממש כמשה ע"ה אלא שנשא מזרע בנות יתרו שהיו אבותיהם מישראל ולפיכ' לא נתקלקלו זרעו של אלעזר אדרבה לפי שבדק בזה יצא ממנו פנחס וזה ברור

הרי"ף

נקראו לו אחד לוי ואחד יהונתן ולהכי פריך שאם לא היה מזרע לוי איך היה משתכח בו מיכה ומשני שנשתכח על דאתרמי ליה גברא דשמיה לוי והשתא פריך דכיון שלא היה שמו המייחד לוי ליכא לאשתכח :

לאו

עיון יעקב

פנחס לאו מיתרו קאתי וכו' . לכאורה קשה מאי מקשה על פנחס הלא באמת היה פנחס טוב אף שהיה בא מבת יתרו וכן משה היה ג"כ טוב אע"ג שהיה נשא בת יתרו רק נכדו לא היה טוב א"כ ה"ל להקשות על בניו של פנחס ואולי י"ל לכך מקשה על פנחס לפי שבשעה שקינא בשיטים ונאמר לו והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם היו בניו ובני בניו כהנים גדולים עד העולם וכן פירש הרד"ק בדברי הימים ה' ע"ש : אלא אי אבוה דאימיה מיוסף אימיה דאימיה מיתרו . עיין פרשב"ם בזה וכתב מהרש"א וקשה לפירושו דלפ"ז לא הוכרח הגמ' לתרץ אבוה דאימיה מיוסף וכו' אלא דסוי מצי לתרץ כסברת המקשה דאינו משמע מפוטיאל רק שהיה מיתרו אלא שהיה דור א' רחוק מיתרו יותר מיהונתן וכה"ג קשה לדעת התוספות דסוה ליה למימר שיהונתן היה מלד אב מיתרו מה שאין כן פנחס היה מלד אם עד ולולי דבריהם ע"ש דבריו באורך אף שדבריו נראה לכאורה נכונים קרוב לזה פי' הריטב"א מ"מ כדי שלא להשוות להרשב"ם ותוספות לטועה נ"ל דהמה סברי דמ"מ מוכרח המתרץ לומר אי אבוה דאימיה מיוסף דאל"כ אכתי תקשה אהדדי דבאהרן כתיב ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב וגו' דלהראות דלכך יצאו ממנו בנים הגונים לפי שדיבק עלמו בטובים ובאלעזר כתיב מבנות פוטיאל דמשמע דבא להראות אף שלקח מבנות יתרו אפ"ה ה"ל בנים מהוגנים דאל"כ למה נכתב כלל לגנותו להכי מתרץ דעיקר כוונת הקרא שלקח מבנות יוסף שפטפט ביצרו רק אגב מרמז ג"כ שהם מיתרו ולפירש"י היה רחוק יותר ולשיטת התוספות היה רק מלד אם ותו קשה לתירוץ מהרש"א למה בא הכתוב ויחסו אחר אהרן ה"ל לייחם אחר יוסף בתירוץ הגמרא כאן עיין בתורת חיים שמקשה דאם כן וקשיא של פנחס מלד אם שדבוק ביתרו אמאי יצא ממנו פנחס וממשה יצא יהונתן לפ"ז מתורץ דבאמת פנחס יצא בשביל שהיה מאהרן ומיוסף ואבי זקנו של אמו דפנחס שדיבק ביתרו נענש שלא

עין יוסף

צא שפיטם עגלים כו' . משום דלא אשכחן בקרא פוטיאל מאן הוה · ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש לכך קאמר מאי לאו דהיינו יתרו המפורש במקרא . ומשני דהיינו יוסף שפטפט ביצרו ולהכי קרי ליה פוטיאל לפי שנאמר לא יהיה בך אל זר ואמרו חכמים דהיינו יצרו של אדם (תורת חיים) : בן שפיטם אבי אמו עגלים כו' · דחשבו לו הדבר ליוהרא לפי שאין ראוי לקנא קנאת השם ולעשות מעשה גדול כזה אא"כ מי שאבותיו גדולים חסידי עליון מקנאין קנאת ה' לצאות דאז מסתמא טבע הבנים לאחוז מעשה אבותיהן בידיהם אבל פנחס כיון שבא מיתרו שפיטם עגלים כו' היה נראה להם שלא היה ראוי לאותו מעשה · והיינו דמסיים בפרק הנשרפין דבא הכתוב ויחסו פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן פי' דודאי ראוי היה לכך אפילו מלד אבותיו שהיו קדושים חסידי עליון (תורת חיים): אי אבוה דאימיה מיוסף· עי' רשב"ם ובפרק מבוי מלחמה פרש"י ז"ל ביצרו וכבש אותו ולא חשבו לכלום ושפיטם . אי נמי מדכתיב מבנות דמשמע משתי בנות של פיטפוט ופיטום מדלא כתיב בת פוטיאל :

והד

א סנהדרין דף פ"ב ע"ב סוטה דף מ"ג ע"א :

חדושי גאונים

מלינו למילף דמשפחת האם קרויה משפחה לענין דינא דנחלות וזולת דקרא דקאמר ממשפחת יהודה לענין יוחסין קאמר שנדמה זה במעשיו למנשה וראוי לתלותו בו במנשה וכי מייתי בגמרא ראיה לתולין קלקלה במקולקל מענין ואותו ילדה אחרי אבשלום במכ"ש קא מייתי ראיה דכיון דהתם קרי ליה ילדה אחרי אבשלום עם היות שאמהות מתחלפות אבשלום בן מערת ואדניה בן חגית מכל שכן שראוי לתלות הנער הזה במנשה כיון שכא מיוסדה כמו מנשה והכן זה מאד שעולה אליבא דמסקנא דשמעתא דהכא בתר' כשתדקדק בענין מאד ובענין הזה מאמר הירושלמי פרק הרואה זה לשונו ר' הונא ושמעון קמטריא ויהונתן בן גרשון בן מנשה נו"ן תלויה אם זכה בן משה ואם לאו בן מנשה עד כאן וכתב החכם השלם כ"ע ביפה מראה זה לשונו אם זכה בן משה שבמו כתב ספר שופטים ואז היה חי יהונתן והיה לו תקוה שישוב בתשובה כדענד בימי דוד להכי קאמר אם זכה בן משה ואם לאו בן מנשה לפי שעבד עבודת כוכבי' כמותו ותולין הקלקלה במקולקל עכ"ל . ולעד"נ במה שזכרתי מבואר לפי שהיה מעורב ביהונתן ב'

אהבת איתן

א"ש דמנשה בא בעלילה בתשובה ועל כן היה לריך חתירה בשבילו . ועי"ל ע"פ המדרש בתהלים דהקב"ה אין עונה לאו"ה לעתיד שיקראו תהלה לע"ז ואח"כ לה' שעושין מטפל עיקר כו' וה"נ מנשה קרא תחילה לע"ז וא"כ לא ה"ל לקבלו . ובאגדת בראשית בתהלים י"ז האזינה בלא שפתי מרמה כשיעמוד מנשה ויעשה תשובה אפי' במרמה קבלו :

א ש"ר סוף פרשה ז': ב מסכת סופרים פט"ו: ג ילקוט שופטים רמז ע"ג:

חדושי גאונים

משפחות מצד האם ליהודה ומצד האב לוי בן גרשום לזה אמר אם זכה בן משה בזכות אביו ושרשו הקדוש שבא ממנו יופיע כו' אם זכה וכן משה הוא אמנם אם לא זכה שרש יהודה שממנו עתיד ליצא מנשה שרש נחש ולפע הוא המופיע בזה תלוי לשלא יזכה ולאוי לתלותו במנשה עם היות שעדיין לא בא לעולם ותולין קלקלה במקולקל מהטעם הנזכר והוא נכון מאד ואע"פ שהרמב"ם ז"ל כתב בהלכות תשובה שאין דבר שימשוך האדם אל הטוב או אל הרע לא מערכה ולא הולדתו וכיוצא האמת כן הוא שלא יש דבר מכריע אבל מסייע כל דהו השורש ועל כן אמר אם זכה כו' אם לא זכה בן מנשה וכמו שהוכחתי בכלי המדה מההיא דמאן דאוליד במאדים או אושיד דמא או מהלא או טבחא הרי שהוראת המערכה מורה היא שפיכות הדם ויש לה תיקון מאום ברע שפיכות דמים ובחור בטוב לשחוט ולמהול דכוותא בענין היחס הנושא אשה יבדוק באחיה שהשורש יסייע ואע"פ שלא יכריע. ודע כי בגמרא קא ס"ד לומר והוא לוי שמו לוי לא שבא משבט לוי ולעולם ממשפחת יהודה הוא וקשו על זה ממה שנאמר כי היה לי הלוי לכהן ודתו דמשם השם בעלמא אלא שהכריחו בתר הכי שזה אי אפשר דהא יהונתן שמו והוכרחו לומר תירוץ דתולין הקלקלה במקולקל כמו שזכרתי ואפשר לומר עוד דלעולם מלוי הוא בין מהאב ומהאם ומ"ש ממשפחת יהודה הפסוק עצמו מברר ואומר והוא לוי דמלוי קאתי ומה שנקרא ממשפחת יהודה על שם שנתגדל שם ביניהם ולמד מתכונותם וז"ש והוא לוי והוא גר שם כי על שגר שם נקרא ממשפחת יהודה על שם ונספחו וכו' לשון טפלה שנתטפל ליהודה ובהרגם אבל הוא לוי ואמר והוא גר שם לרמוז דאתי מגרשום בן משה ולזה בא מקף בן גרשם גר שם לומר שברית כרותה לשפתים וכיון שמשה נתנו לגרשם ליתרו כמו שאמרו חז"ל ושם האחד אליעזר נולד גרשם לע"א לשזה הנער היוצא
מטט

דיקא נמי דכתי' מבנות פוטיאל תרי ש"מ · אמר רבא הנושא אשה צריך שיבדוק באחיה שנאמ' (שמות ו) ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון א ממשמע שנא' בת עמינדב איני יודע שאחות נחשון היא מה ת"ל אחות נחשון מכאן לנושא אשה שצריך שיבדוק באחיה ב תנא רוב בנים דומים לאחי האם: צב שם ויסורו שם ויאמרו לו מי הביאך הלום ומה אתה עושה בזה ומה לך פה (שופטים יח) ג אמרו לו לאו ממשה קא אתית דכתיב ביה (שמות ג) אל תקרב הלום לאו ממשה קאתית דכתיב ביה (שם ד) מה זה בידך לאו ממשה קאתית דכתיב ביה (דברים ה) ואתה פה עמוד עמדי ועכשיו תעשה (כומר) [כהן] לעבודת כוכבים אמר להם כך מקובלני מבית אבי אבא לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה זרה ולא יצטרך לבריות והוא (אינו יודע מאי עבודה

היה אבי אמו דביה קמשתעי הכא ופירש שהיה אב משפחתו מצד אם ובין שיהיה אבי אבי אמו ובין שיהיה אבי אם אמו אבי אמו קרי ליה וכן הוא הפי' ביתרו שאמרו אבי אמו פיטם עגלים לעבודת כוכבים שהוא ודאי לא היה אבי אמו ממש אלא אבי אבי אמו או אבי אם אמו ומ"מ אבי אמו קרי ליה והו"ק: בת עמינדב כו' · לפי שכבר מצינו בכתוב כן שמייחס את האשה אחר אחיה כמו אחות תובל קין נעמה והיינו כשלא הוזכרה כבר לייחסה ע"ש אביה אבל הכא שכבר יחסה בשם אביה בת עמינדב קאמר וכי איני יודע שאחות נחשון היא מה ת"ל אחות נחשון וכן באחות נביות במגילה שכבר יחסה בת ישמעאל קאמר וכי איני יודע שאחות נביות היא כו' ובאחות אהרן שלא הוזכר ליחסה שם כבר בשם אביה הוכרחו לדרוש בפ"ק דסוטה וכי אחות אהרן היא ולא אחות משה שהרי משה נזכר שם בשירת אז ישיר וה"ל ליחסה אחר משה או אחר שניהם כמו ואת מרים אחותם ובאחות לוטן תמנע שדרשו תמנע בת מלכים הואי כו' כדאיתא בחלק כבר פירשנו בפרשת וילא בפסוק וילך ראובן בימי קציר וגו' היינו משום שלא היה לו ליחסה כלל ביחוס בני החורי כיון שלא היתה מזרע אברהם ויצחק ע"ש וליכא למדרש הכא כדדרשינן בספ"ק דמגילה גבי אחות נביות שקדשה ישמעאל ומת והשיאה נביות דהם כן מאי אשמעינן הכא שקדשה עמינדב והשיאה נחשון דהתם אשמעינן קרא ליחס בהן שנותיו של יעקב שאז מת ישמעאל והיה יעקב אז בן ס"ג שנה כדאיתא שם ועוד דהתם עיקר דרשה מוילך עשו אל ישמעאל קדרים כדפירשנו שם והתם לא שייך למדרש כדהכא שבדק עשו באחיה ועוד דוילך עשו אל ישמעאל ל"ל כדפירש' שם וגבי אחות לבן הארמי שכבר הוזכר ג"כ יחוסו של בת בתואל הארמי כתב הרא"ש דמ"מ ליכא למידרש התם כדהכא דלא שייך התם לומר שבדק בלבן ועוד שלא היה צריך לכתוב לא את אביה ולא את אחיה ולא את מקומה שכבר הוזכרו למעלה ועל כרחך לומר שכלם באו לדרשה כדי להגיד שבחה שהיתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע ולא למדה ממעשיהם עכ"ל ועי"ל דהתם נמי איכא למדרש כדהכא לפי שבא שם לספר תולדותיו של יצחק שהם עשו ויעקב אמר שהיתה אחות לבן וע"כ נולד עשו ממנה שרוב בנים אחר אחי האם וכה"ג איתא במדרשות והענין מבואר כי האחים והאחיות הנולדים בבטן אחד הם קרובים לטבע אחת והעובר הוא ירך אמו כי עיקר גופו של אדם נוצר מאמו כדאיתא פרק המפלת וע"כ הוא על רוב בטבע אחי האם להרע או להיטיב: א"ל לאו ממשה קאתית כו' · משום דשלשתם בג' ענינים מי הביאך הלום ומה אתה עושה בזה ומה לך פה קרובים לענין אחד וע"כ אמרו שבאו כולם לדרשה שאמרו לאו ממשה קאתית דכתיב ביה אל תקרב הלום וע"פ מ"ש במדרש משה אמר הנני הנני לכהונה ומלכות וא"ל אל תקרב היינו כהונה ואין הלום אלא מלכות שנאמר כי הביאתני עד הלום וכה"ג דרשו בזבחים וז"ש לו דהא למשה לא נתנה הכהונה ומלכות ואתה עשית עצמך כהן גם עשית מעשה מלכות של מנשה ועוד אמרו ליה ומה אתה עושה בזה לאו ממשה קאתית דכתיב ביה מה זה בידך שעשה כל מעשיו במטה בשליחותו של מקום כמ"ש במדרשות ואתה מה עושה בזה דהיינו ע"ז כמו שאמר גם הוא מה מועילה לך כו' לא מטיבה ולא מריעה כמו שכתוב בירושלמי והביאו רשב"ם ועוד א"ל ומה לך פה לאו ממשה קאתית דכתיב ביה ואתה פה עמוד וגו' כי הנה משה אביך נתקרב בזה הדיבור לשכינה יותר מכל אדם שע"י דיבור זה פירש מאשתו כדאמר פ' רע"ק ואיך אתה נתרחקת מן השכינה ונתקרבת כ"כ לעבודת כוכבים עד שנעשית כומר לה וע"ז אמר שהוא הודה לכל דבריהם דודאי אינו ראוי לכהונה ומלכות וגם אין ממש בעבודת כוכבים ולא היה מקרב עצמו לה רק מפני שהוא תועלת לו כדי שלא יצטרך לבריות כפי טעותו בהבנת קבלתו מבית אבי כו' גם מה שאמר שראה דוד כו' ומיכהו על האוצרות ולא נתחייב מיתה כשעבד עבודת כוכבים היינו משום שלא עבדה וכמ"ש בירושל' שהביא רשב"ם ז"ל אייתי חד פינך דסלת כו' וכיון דאזל לגון אכיל לון כו' וא"ל בגין חיי ושאמר דכיון דראה שממון חביב

הוה ליה לפנחס דור אחד רחוק מיתרו יותר מיהונתן]: פוטיאל תרי משמע. מדלא כתיב פוטאל בלא יו"ד הילכך ב' פוטיים דרשינן שפטפט ושפיטם א"נ מדכתיב מבנות דמשמע משתי בנות של פיטום ופטפוט מדלא כתיב בת פוטיאל כך נראה בעיני: שיבדוק באחיה · שהבנים דומים לאחי האם כדלקמן: מלמד שבדק באחיה. לפי שהיתה אחות נחשון שהיה נשיא למטה יהודה ומתוך חשיבותו לכך לקחה: ויסורו שמה וגו' · ביהונתן בן גרשום מיירי בפרשת מיכה ויאמרו לו שבט הדני שבאו שם: ישכיר אדם עצמו וכו'·אלא שלא יהיה לבו לעבודת כוכבים:

הריטב"א

אבל רשב"ם ז"ל פי' דה"ק אימא דאימיה מיתרו ואין צריך: פוטיאל תרי. פי' כאילו אמר פוטי אלה וי"מ משום דכתיב מבנות לשון רבים והראשון יותר נכון:

עין יעקב

נתייחס פנחס אחריו כלל וזה עונשו: **תנא** רוב בנים חופין לאחי האם. נראה דהאי תנא בא לתרץ שלא תימא דלכך צריך לבדוק באחיה משום דכל הבנים הולכין אחר אחי האם וזה ודאי אינו שהרי כמה פעמים לא נמצא כן ויעקב יוכיח אף שאחי האם היה לבן לה"ק תנא רוב בנים דומין לאחי האם:

אמרו לו לאו ממשה קאתית דכתיב ביה אל תקרב הלום וכו'. פ"ד הדרש אפשר לומר משום דיש לומר דאדרבה הואיל וקאתית ממשה ונשא אשה שאינה הוגנת לו בת יתרו לכך ראוי לצאת ממנו בנים כאלו אך באמת צריך ליתן טעם למה באמת משה אדון כל הנביאים והחכמים איך עשה כן אך י"ל שמאת ה' היתה זאת לפי שגלוי וידוע שעתיד לפרוש מן האשה ע"פ דיבור הקב"ה ואין נכון לענן בת ישראל הגוגנת לכך נשא בת יתרו (וזה נראה כוונת הפסוק ותדבר מרים ואהרן וגו' על אודות האשה הכושית אשר לקח וקשה דהא עיקר דבורם היה על פרישה ולמה קאמר אשר לקח ולפי מ"ש אתי שפיר) וזה שאמר כסדר הכתובים לאו ממשה קאתית דכתיב ביה אל תקרב הלום ופי' המפרשים שנצטוו' לו לפרוש מן האשה וא"כ היה מוכרח ליקח בת יתרו ותו קאמר לאו ממשה קאתית דכתיב מזה בידך ע"ד דאיתא בספר הישר הובא בילקוט דמטה זה היה נטוע בגן יתרו עד שכל הגבורים היו רוצים לעקור אותו כדי ליקח צפורה ולא היו יכולין עד שבא משה ועקרו וידע יתרו שהוא יקח צפורה ואם כן היה מן השמים ליקח אותה ואפשר שזה כוונת המקרא שאמר משה והן לא יאמינו לי כי יאמרו לא ישראל איך אפשר שבלתו הקב"ה בשליחותו שהרי זה משה האיש לקח בת יתרו לזה השיב לו הקב"ה מזה בידך מטה מוכח שמאת ה' היתה זאת וא"כ שפיר קאמר ליה לאו ממשה קאתית דכתיב מזה בידך מוכח שמאת ה' היתה זאת ולאו ממשה קאתית דכתיב ואתה פה עמוד עמדי היינו לפרוש מן האשה וכפרש"י בחומש כדאיתא בש"ס דשבת ובש"ס דיבמות וא"כ היה מוכרח ליקח בת יתרו מס"ע: **אמר** להם כך מקובלני מבית אבי אבא. אפשר דכוונתו היה ע"ד דאיתא במדרש שמשה עשה שבועה ליתרו ליתן בנו ראשון לעבודת כוכבים וזה היה עושה מחמת דוחק השביה שהיה בו כדאיתא במדרש ועיין בעשרה מאמרות דף ס"ז והובא ביר"ג פ' שמות שגם כן לא היתה כוונתו לע"ז ממש רק עבודה שהיא זרה לו וכו' ע"ש: **בך** מקובלני. אמר כך מקובלני כדי שלא יהא נידון כזקן ממרא שמתיר

הרי"ף

לאו ממשה קא אתית וכו'. צריך ליישב שלא כמה דברים נאמרו במשה ואמאי נקט הכא הני תלתא ועוד נבאר מה שוקשה להם להוציא מקרא מידי פשוטו ונראה דשוקשה להם שמלבד היות הדברים כפולים ומבולבלים קשה הול"ל מי הביאך הלום ומה אתה עושה הלום ומה לך הלום או יאמר בכולם בזה או בכולם יאמר פה ולמה שינה בהם. ואפשר דכיון שלקח מיכה ליהונתן להיות כהן אמרו לו לאו ממשה קא אתית דכתיב ביה אל תקרב הלום ודרשו חז"ל בזה שבקש משה כהונה ואמר הנני לכהונה הנני למלכות וא"ל הקב"ה אל תקרב הלום שהוא מענין קרבן לפי שאינה הכהונה לו אלא לאהרן וא"כ איך תבקש לך כהונה וגם אמרו לו וכו' מה זה בידך ודרשו בו על שאמר הן לא יאמינו לי שנענש על דבר קל וא"ל הקב"ה מזה שבידך אתה ראוי ללקות כו' ואתה איך מאמין בתורת משה שהזהיר על עבודת כוכבים: **לאו** ממשה וכו' ואתה פה עמוד עמדי. ואתה שומע למיכה שאמר לך שבה עמדי ותעשה כומר לעבודת כוכבים: **אמר** כך מקובלני וכו'. והוא אינו יודע מאי היא עבודה זרה עבודה שהיא זרה לו. אפשר שכשנעשה משה רועה לאן יתרו על פת לחם שאמר יתרו קראן לו ויאכל לחם והיתה עבודה שהיא זרה לאיש כמשה שנתגדל בפלטרין של מלכים ומזרע לוי להיותו רועה צאן והיה אומר מוטב שיעבוד אדם עבודה שהיא

שהיא זרה לו · הוא חשוב והמלאכה נמבזה ומכוערת אלא שאין בה איסור : נטוש · הפשט : וטול אגרא · כלומר הפשיטנה בשכר בשוק לעין כל ואין כאן חלול השם כלל ולא קרינא ביה ולמשנאי אהבו מות דדרשינן ליה במסכת שבת בת"ח שיש רבב על בגדיו אבל לעשות מלאכה להתפרנס אין כאן גנאי:

ה"ג ולא תימא גברא רבא אנא · ואית דגרסי נמי ולא תימא כהנא אנא כהן אני וחשוב וגנאי הוא לי הדבר : והלא יהונתן שמו . שלא היה לו לגרשום בנים אלא זה בלבד כדכתיב בדברי הימים ובני גרשום שבואל הראש : ששב אל ה' בכל לבבו . עכשיו שהיה לו ממון הרבה ואי משום דכתיב ויהונתן בן גרשום בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ ואמרינן בס"ע עד יום שגלה (מנשה) [מטה דן] ופסלו של מיכה עמו כן מפורש בפרק בתרא דברכות ירושלמי מתיבין ליה והכתיב עד יום גלות הארץ אמרו כיון שמת דוד עמד שלמה והחליף כל סנקליטין שלו והחליפו עמהם וחזר לקלקולו הראשון הה"ד ונביא אחד זקן יושב בבית אל אמרין הוא הוה וקא בעי התם כומר לעבודת כוכבים והאריך ימים ואמרינן ע"י שהיה עינו צרה בע"ז שלו כילד הוה בר נש מייתי ליה תור או אימר או גדי לע"ז והוא אומר ליה פייסיה עלי והוא אומר מה מועילת לך לא אוכלת ולא שותה ולא מטיבה ולא מריעה · א"ל ומה נעביד א"ל זיל אייתי ליה חדא פינך דסולת ועשר ביעין עלוי

ושבואל בן גרשום בן משה· ה"ג משה שאין לקרותו על שם מנשה שהרי כבר שב בכל לבו וי"ס דגרסי בן מנשה וטעמא לפי שחזר לקלקולו כדפ"ה : דין שיעוריה כשק · וא"ת וכי גרע ממטלניות בפרק לא יחפור (דף כ') דאוקימנא כעין ריסקא ואפ"ה שיעורייהו בג' על ג' וי"ל דהתם לא מוקי לה כמין שקא אלא לענין דלא חזי לאומנא לקנח הדם אבל האי קשה יותר מדאי:

זרה) [סבר לע"ז ממש ולא היא אלא עבודה זרה]עבודה שזרה (הימנו) [לו] אכדא"ל רב לרב כהנא נטוש נבילתא בשוקא ושקול אגרא ולא תימא (כהנא אנא) וגברא רבא אנא וזילא בי מילתא כיון שראה דוד שממון חביב עליו ביותר (שמו נגיד) [מינהו] על האוצרות שנאמ' (דה"א כו) ושבואל בן גרשום בן מנשה נגיד על האוצרות וכי שבואל שמו והלא יהונתן שמו א"ר יוחנן ששב לאל בכל לבו:

דף קיא מסתמיך [א] ואזיל רבי ינאי אכתפא[ב] דר' שמלאי שמעיה[ג] ואתי ר' יהודה נשיאה לאפייהו[ד] א"ל בר אינש דאתא לקיבלנא הוא יאי וגולתיה יאי כי מטא לגביה גששיה[ה] א"ל דין שיעוריה כשק בעא מיניה מנין לבן שקודם לבת בנכסי האם א"ל דכתיב מטות מקיש מטה האם למטה האב מה מטה האב בן קודם לבת אף מטה האם בן קודם לבת א"ל אי מה מטה האב בכור נוטל פי שנים אף מטה האם בכור נוטל פי שנים [שם ע"ב] אמר ליה לשמעיה גוד לית דין צבי למילף[ו]:

צג דף קטו [תנו רבנן בן אין לי אלא בן [בן הבן או בת הבן או בן בת הבן מנין תלמוד לומר אין לו *) עיין עליו בת אין לי אלא בת בת הבת ובן הבת ובת בן הבת מנין תלמוד לומר אין לו עיין עליו] [שם ע"ב] הא כיצד נחלה ממשמשת והולכת עד ראובן ולימא עד יעקב אמר אביי גמירא דלא

*) בערוך איתא איין ועיין מ"ש הסמ"ע סימן רע"ו ס"ק א' וע"ע בערוך ערך עין .

דהתם לא מוקי לה כמין שקא אלא לענין דלא חזי לאומנא לקנח הדם אבל האי קשה יותר מדאי:

מהרש"א

עליו כו' פי' ובודאי לא יבזבז אוצרותיו וכן דרך להימנות איש שדרכו לאצור ולא לבזבז וק"ל : גמירא דלא כלה

ואנא אפיים לה עלך וכיון דאזל ליה אכיל לון אתא חד בר פחין וא"ל כן א"ל אם אינה מועילה כלום מה את עביד הכא א"ל בגין חיי : כיון שראה דוד · שבואל : רבי ינאי · זקן היה והחלו עיניו כהות : א"ל · שמעיה דרבי ינאי : בר אינש דאתי לקבלנא הוא יאי · אדם חשוב בא כנגדנו : וגולתיה יאי · [כלומר] טליתו של ת"ח א"כ נאה ממש כדמוכח לקמיה דאמר דין שיעוריה כשק : גששיה · רבי ינאי לגולתיה דרבי יהודה נשיאה : דין שיעוריה כשק . בגד עב וגרוע ושיעורו לקבל טומאה ד' טפחים על ד' טפחים כשק כדתנן השק ד' על ד' הבגד ג' על ג' במסכת שבת (דף ע"ו) [ובמס' סוכה דף י"ז] : א"ל ר"י נשיאה לרבי ינאי בן קודם לבת כו' : א"ל. ר"י נשיאה לר' ינאי אי מה מטה האב כו' : א"ל · רבי ינאי לשמעיה : גוד · משוך אותי ואלך : לית דין רוצה למילף · אלא להקשות דברים שאין צריכים כלומר דדבר קל הוא לתרץ כדלקמן : [ובת הבן · במקום שאין שם בן הבן ובן של בת הבן והוא הדין לבת של בת הבן אבל ליסנא קלילא הוא דנקט אבל בת של בת תרי זימני רלופין לאו ליסנא קלילא הוא : אין לו עיין עליו · של מת אם יש לו בן או הבא מכחו של בן כגון יוצאי ירכו ויו"ד יתירא קא דריש דמצי למיכתב אן בלא יו"ד כדכתיב מאן בלעם והכי מפרשינן בקידושין (דף ד) גבי ויצאה חנם אין כסף : עיין עליו · דהאי מת אם יש לו בת כלל וכלל וכיון דאיכא יוצאי ירכיה עובר יורך אמו הוא : הא כיצד · כלומר ודאי כי היכי דאמרינן עיין עליו למטה הכי נמי אמרינן עיין עליו למעלה שאם כלה זרעו לגמרי העבירנה ליורשי האב למעלה הא כיצד אתה מולא בכל מקום עיין עליו : נחלה ממשמשת והולכת עד ראובן · שאם אין לו אב ולא אח ולא בן אח ולא אחות ולא בן אחות ולא בני בניהם עד עולם ולא אבי האב ולא אחי האב ולא בני אחי האב ולא אחות האב ולא בני אחות האב מחזירין למטה ולמעלה על קרובי אבותיו עד ראובן ולא יתנוה לקרובי האם שבודקין אחר (אחי) אבי אבי אביו ואם אין אבי אבי אביו לא הוא ולא בניו ולא בני בניו בודקין אחר אחי אבי אביו או הוא או יוצאי ירכו דהיינו דוד אבי אביו או בני דוד אבי אביו אבל האבות לעולם קודמין לאחי האבות כדאמרינן לקמן אבי האב ואחי האב כגון אברהם וישמעאל בנכסי עשו דאברהם קודם וכן יהא הולך ובודק עד ראובן דאבי אבי אבי אב תחלה או הוא או בניו ואם אינו יבדוק אחרי כן באחין דהיינו אחי אבי אבי האב או הוא או בניו ואם אין יבדוק באחותו או בבניה דהיינו אחות אבי אבי אביו ואם אינו עולה עוד למעלה דור אחד ויבדוק תחלה באבות ואחר כך באחיהם ואחר כך באחיותיהם וכן לעולם עד ראובן כגון בני ראובן חנוך ופלוא ובני פלוא אליאב ובני אליאב נמואל ודתן את בנו של נמואל בלא זרע נמואל יורשו ואם אין נמואל קיים אחיו בניו של נמואל דהיינו בני נמואל יורשין אותו אם אין לו אחים ונתתם את נחלתו לאחי אביו דהיינו דתן דודו או הוא או בניו כלה דתן נותנין לאליאב אבי אביו של מת או לאחי אליאב או לאחות אליאב להם ולבניהם ולבני בניהם מת אליאב בלא אחים ובני אחים חוזרין אצל פלוא ואם מת נותנין לחנוך וחצרון וכרמי או לבניהם דהוו להו בני אחי אבי אביו של מת ובענין זה אי אפשר שלא ימצא אחד בשבט הראוי לנחלה שאין השבט כלה לגמרי כללא דמילתא אבי המת קודם לאחי המת וכן אבי אבי המת קודם לאחי אבי המת אבל אחי המת קודם לאבי אבי המת וכן אחי אבי המת קודם לאבי אבי אביו של מת כדאמרינן לקמן גבי בעיות דרמי בר חמא : ולימא עד יעקב . שאם מת ראובן הוא וכל זרעו חוזרין אצל יעקב ואם אין יעקב שמעון ולוי יורשין את הראוי לראובן אחיהם דהוו להו אחי אבי אבי אביו : אמר אביי. א"כ נמצא שבט אחד כלה מישראל וגמירי דלא כלה שיבטא וראיה לדבר

הריטב"א

ולא תימא כהנא אנא. וא"ת והא לאו כהן הוא כדאמרינן בפרק הזרוע רב כהנא אכל בשביל אשתו וי"מ דתרי רב כהנא נינהו ואין צורך דכהנא אנא לשון חשיבות הוא א"נ שזה משל הוא שלא יאמר שום אדם כהן אני והנכון דלפי שהיה שמו רב כהנא אמר כן לא תאמר אני פלוני ודכוותה הא דפ' ע"פ לא תיתב במתא

הרי"ף

שהיא זרה לו ואל יצטרך לבריות : כיון שראה דוד שממון חביב וכו' . צריך לבאר והלא עשה כדי שלא יצטרך לבריות ולא מפני שחביב עליו הממון ביותר . ונראה שאילו לא היה אוסב

עיון יעקב

עבודת כוכבים מאהבת ממון פ' הנחנקין לה"ק כך מקובלני ומפי השמועה אינו נידון כזקן ממרא : שממונו חביב עליו ביותר . כלומר ע"ד דאמרי' יש לך אדם שממון חביב עליו מגופו

המתורגמן. א)געשטיצט,פי' נשען. ב) שולטערן, פי' כתף או זרוע. ג)בעדינער. ד)איהם ענטגעגען. ה)טאפפען. ו)דיזער וויל ניכט לערנען.

א פסחים דף קי"ג ע"ש :

חדושי גאונים

ממנו טעה כמו שאמרו חז"ל יעבוד אדם ע"ז ואל יצטרך לבריות ולא ידע שפירוש הנכון עבודה שהיא זרה לו מכאן שאל יפתח אדם פיו לשטן והרד"ק ז"ל כתב והוא גר שם בבית לחם יהודה היה גר ואף על פי שהוא לוי וללוים היו ערים לשבת זה נתגורר שם על פסקי מחייתו עד כאן ובדבריו אני מבין אומרו והוא גר שם שתיבת והוא מיותרת די שיאמר וגר שם אומרו והוא רוצה לומר והוא אף ע"פ שהוא מלוי והיה לו לדור בערי הלוים עכ"ז גר שם על מחייתו וכלכלתו (כלי יקר) :

אמר להם כך מקובלני מבית אבי אבא לעולם ישכיר אדם וכו' עבודה שזרה הימנו. ולכאורה מנין היה לו הקבלה הזאת . ונ"ל דאיתא במכילתא פ' (יתרו א') ר"א המודעי אומר אמר משה הואיל וכל העולם עובד ע"ג אני אעבוד לפני מי שאמר והיה העולם שבשעה שאמר משה ליתרו תן לי צפורה בתך לאשה א"ל יתרו קבל עליך דבר זה שאומר אליך ואני נותנה לך לאשה א"ל מהו א"ל בן שיהיה תחלה יהיה לע"ג . ומזה היה קבלה מבית אבי אבא ר"ל ממשה דהלא מכר בן אחד לע"ג אבל באמת טעם כי כעובד ה' יש שתי בחינות א' מי שאינו עוסק בדרך ארץ כלל כי אם הוא עובד ה' יומם ולילה ויש שהוא עובד את ה' ועוסק בדרך ארץ ג"כ וסנה יתרו היה מכיר את משה וראה שהוא עובד ה' תמיד ואינו עוסק בדרך ארץ כלל ויירא היה יתרו אולי גם בניו יתנהגו כן שיהיו עוסקים כי אם בעבודת ה' ולא בדרך ארץ ויתרו רצה שנכדיו יעסקו בד"א ג"כ אף שלפני משה שיהיה לו בן שיעסוק בד"א העבודה של ד"א הוא זר לפני משה דהלא בניו של

כלה שבטא] • א"ר הונא אמר רב כל האומר תירש בת עם בת הבן אפילו נשיא שבישראל אין שומעין לו שאינן אלא מעשה צדוקין דתניא בעשרים וארבעה (ביה) [בטבת] תבנא לדיננא שהיו צדוקים אומרים תירש הבת עם בת הבן נטפל[א] להם ר"י בן זכאי אמר להם שוטים מנין זה לכם ולא היה (בהם) אדם שהחזירו דבר חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט[ג] כנגדו ואמר ומה בת בנו הבאה מכח (כחו) [בנו] תירשנו בתו הבאה מכחו לא כ"ש וקרא עליו המקרא הזה (בראשית לו) אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ לוטן ושובל וצבעון וענה וכתיב (שם) ואלה בני צבעון ואיה וענה (הוא ענה אשר מצא) אלא מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ענה ודילמא תרי ענה הוו אמר רבה אמינא מלתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו שמואל וא"ד אמר רב פפא אמינא מלתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו רבה אמר קרא הוא ענה הוא ענה דמעיקרא • א"ל רבי בכך אתה פוטרני א"ל שוטה [דף קטז] ולא תהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטילה שלכם מה לבת בנו שכן יפה כחה במקום האחים תאמר בבתו שהורע כחה במקום אחים (ובטלום) ונצחום

מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה את ענה • וקשה לר"ת דמאי אהדר ליה מענה דלמא בן הבן הוי כבן אבל בת בנו לא תהיה כבנו אלא כבתו • ונראה לר"ת דענה אשה היתה כדמוכחי קראי דכתיב ואלה בני אהליבמה בת ענה בת צבעון אלמא אשה היתה וליכא למימר דענה אחר היה דהא אמרינן הכא דלצבעון הוליד ענה ועוד דמיד אחר קרא דמייתי הכא הוא ענה אשר מצא וגו' כתיב ואלה בני ענה דישן ואהליבמה בת ענה והשתא אהדר להו שפיר ריב"ז דבת הבן חשובה כבן לירש עם הבנים שקודמין לבת מדקרי לה יושבי הארץ וכן קודמת לבת ומכאן סותר ק"ו שלהם לבסוף והא דכתיב הוא ענה לשון זכר היינו משום שירשה עם אחיה לצבעון כזכר וא"ת והיאך ירשה עיה והלא היה לה אח כדכתיב ואלה בני צבעון ואיה וענה וי"ל דמת איה תדע מדלא חשיב בני איה כדחשיב בני ענה • ורש"י פירש בפי' החומש דאהליבמה היתה בת ענה וגם בת צבעון וכדאמר הכא מלמד שצבעון בא על אמו והוליד ממנה ענה ולכך חשיב ליה בהדי בני שעיר ה"נ בא ענה על אמו והוליד ממנה אהליבמה ולכך קרי לה אהליבמה בת ענה בת צבעון :

מהרש"א

שבטא כו' • ופי' רשב"ם ראיה לדבר אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם מבואר בגזירת פרעה שאמר כל הבן הילוד היאורה וגו' שבקש להרוג הזכרים ולכלות מהם שמות מטות אבותם כדאמרינן בשמות רבה נמית הזכרים ונקח הנקבות לנשים כו' וע"פ מ"ש נדונם במים שכבר נשבע הקדוש ברוך הוא שלא יביא מבול לעולם לזה אמר אני ה' לא שניתי דהיינו שאמרתי ב' פעמים לא אוסיף עוד וגו' בשבועה שלא אביא מבול כדאמרינן במסכת שבועות ומתוך זה חשב פרעה לכלות מהם שמות מטות אבותם ואעפ"כ הצלתי אתכם שאתם בני יעקב לא כליתם הזכרים שהם שמות אבות וכמ"ש כאשר יענו וגו' כן ירבה וגו' וק"ל : [מלמד שבא צבעון כו' • מפורש בחי' הלכות ע"ש] : כשיחה בטלה כו' • יראה לי בזה משום דהמינים והצדוקים יאמרו דהרבה דברים בתורה הם שיחה בטלה וראוים לישרף כספרי מינים שלהם וכהשיא דאמרן

במלאכי (ג') כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם בפר"ח דראובן דנקט לאו דווקא אלא מפני שהוא שבט ראובן נקטו: אמר רב הונא אמר רב כל • דיין האומר ופוסק דין שתירש הבת של מת עם בת הבן של מת מק"ו דלקמן אפילו הוה הדיין נשיא בישראל שהכל נמנין עמו לדון כמותו אין שומעין לו מפני שדין זה מעשה צדוקין הוא כדמפרש לקמן ולחזק את הדבר אמר כן כעין דאמרינן (מנחות דף לב) אם יבא אליהו ויאמר אין שומעין לו ויש מפרשין שכיב מרע שמצוה תירש הבת בנכסי עם בת בני ואליבא דרבי יוחנן בן ברוקה דאמר לקמן בפירקין אם אמר על מי שראוי ליורשו דבריו קיימין הכא אין שומעין לו משום דדמי דמכח ירושה בלא צוואה היא באה לירש עם בת הבן כדברי צדוקין הילכך אמור רבנן דאין שומעין לו ולאו מילתא היא דבלאו מעשה צדוקין נמי אין שומעין דמתנה על מה שכתוב בתורה שהרי הבת אינה ראויה לירש כלל עם בת הבן דאפילו רבי יוחנן בן ברוקה לא אמר אלא בבן בין הבנים או בת בין הבנות דבלאו הכי הוה ראוי לירש קצת הילכך ראוי גם לירש לו את הכל אבל בת בין הבנים וה"ה לבת אצל בת הבן אין בדבריו כלום והכי אמרי' לקמן בפירקין]: דתניא • במגלת תענית דקחשיב אילין יומיא דלא להתענאה בהון ומיירי בטבת וקתני : בב"ד ביה תבנא לדיננא • שבנו למשפטנו הראשון שהודו לנו הצדוקים : עם בת הבן • ומיהו עם בן הבן מודו דלא תירות • צדוק ובייתוס תלמידי אנטיגנוס איש סוכו היו והיו שונין לתלמידיהם מה שקבלו מאנטיגנוס אל תהיו כעבדים וכו' וטעו התלמידים בכך שהיו סבורים דה"ק עבדו למקום ולא תקבלו שכר ואמרו כמו שאין ממש בדבר זה כן כל דברי חכמים (מיד פקרו) [וטעו] בדברי חכמים ונקראו צדוקים על שם צדוק וביתוסים על שם ביתוס באבות דרבי נתן (פ"ה) : קרא עליו מקרא זה • שאנו למדים ממנו שענה בנו של צבעון היה וקרי ליה בן שעיר וקאמר נמי יושבי הארץ כלומר שענה ירש ארץ שעיר אבי אביו נמצא שבני בנים יורשים נחלת האב כבנים עצמן וה"ה לבת בנו והלכך לא תירש הבת עם בת הבן כי היכי דאינה יורשת עם הבן : וכתיב ואלה בני צבעון וגו'. אלמא (בניו היו) [בנו היה] ולעיל קרי ליה אחיו : והוליד ממנו ענה • נמצא שהוא אחיו ובנו ואין לומר דבנו של צבעון היה והאי דקרי ליה בן שעיר לאו משום דהיה אחיו של צבעון אלא לאשמועינן דבני בנים הרי הם כבנים (לנחלה) דא"כ לא ליכתביה גבי צבעון אלא (ודאי) מדקאמר צבעון וענה אחים הוו ומיהו מדכתיב יושבי הארץ שמעינן [מהכא] דבני בנים הרי הם כבנים לנחלה : אמר רבה אמינא כו ומנו שמואל • ולפי שהלכה כמותו בדינים קרי ליה הכי והוא שם של מלך פרס : א"ד אמר רב פפא כו'. רבה נמי קרי שבור מלכא משום דהלכתא נמי כוותיה לבד משדה ענין ומחצה דהלכתא כרב יוסף (לעיל דף קי"ד) : אתה פוטרני • בתמיה הלא גם אני מודה לך דבן הבן יורש את זקנו ואפילו במקום הבת אבל בת הבן הוא דאמרינן שתירש הבת עמה : לא תהא תורה שלימה שלנו וכו' • איני (רוצה) [צריך] לדחותך בקש ומיהו מעיקרא לא היה חפץ לגלות לו טעמו של דבר שאסור לגלות להם טעמי התורה : כשיחה בטלה שלכם • קל וחומר שאתם דנים מעצמכם שיש עליו תשובה : מה לבת בנו שיפה כחה במקום אחים • שיורשת במקום אביה כגון בנות צלפחד שירשו בנכסי חפר אבי אביהם עם בני חפר שנא' (במדבר כ"ז) נתון תתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי אביהם : תאמר בבתו שהורע כחה אצל האחים • כשם שאינה יורשת עם אחיה בנכסי אביה כך

הריטב"א

דרישה אסי כלומר שתהיה אתה ראש ששמך אסי שיבשלוך מתלמודך וכן בתוס'. אבל רשב"ם ז"ל היה מפרש שראשה רופא כי מתוך טרדתו פושע בחולים : מלמד שבא צבעון • הביא ג"כ דברי ר"ת ותוסיף לתקן וז"ל ואף על גב דכתיב הוא ענה וכתיב נמי אלוף ענה י"ל שאף על פי שהיא נקבה עשאוה אלוף שכן אהליבמה נקבה היא והיתה אלוף וע"ש האלוף קורין אותה בלשון זכר :

עין יעקב

מגופו וזה ג"כ ממונו חביב עליו שמסכיר גופו ונפשו לעבודת כוכבים בשביל ממון : נטפל להם רבי יוחנן בן זכאי. וכה"ג מצינו כמה פעמים שדוקא ר' יוחנן בן זכאי הטפיל להם משום שעיקר פלפול הצדוקים על תורה שבעל פה שהוא הל"מ ותורה בעל פה נקראת ע"ש משה כמ"ש בכל"ה ותולדות יצחק כדכתיב וזאת התורה אשר שם משה וזאת הוא תורה שבעל פה. ור"י בן זכאי היה אחז במדת מרע"ה ולכן חי ק"כ שנים כמו משה לכן היה רוצה לבטל דבריהם ולקיים דברי מרע"ה וז"ש ולא תהא תורה שלימה דהיינו שאינה נקראת שלימה אלא ע"י תורה שבעל פה ותורה שבכתב כשיחה בטילה וכו' : תוספות ד"ה מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה את ענה וכו' לירש עם הבנים. והא דקאמר בכך אתה פוטרני היינו מ"מ מנלן דאין הבת יורשת עם בת הבן עד שהשיב מה לבת בנו שכן יפה כחה

הרי"ף

אוסב ממון ביותר היה מסתפק באשר לקח מבית מיכה והיה יושב כאחד מבניו ולא היה הולך עם בני דן עם הפסל למזכיר עון. ובספר לב אהרן ראיתי כתוב בזה שכיון שראה דוד שטעה בדברי אבי אביו ושכר שיעבוד עבודת כוכבים ממש כדי שלא יצטרך לבריות בזה ראה שלא הטעהו לפרש זה אלא מפני חמדתו בממון ולזה הושיבהו על האוצרות ואז שב לאל : כל

המתורגמן. א) האט זיך אנגעשלאָססען • ג) געשטריטען, גערייצט.

א תוספתא ידים פ"ב ע"ש :

חדושי גאונים

משה ראוי הוא שלא יעסקו בד"א כלל שהיא זרה לפני משה אך משה היה מוכרח שרצה שלא יצטרך לבריות. וקיבל ע"ע והבטיח שבן אחד יהיה לע"ז ר"ל לעבודה שלפני משה היא זרה מה שעוסק בד"א וא"כ יבואר היטב המכילתא מה שאמרה המכילתא שבן אחד מכר ליתרו הוא כמו שמסיק הגמ' כי יעסוק גם בד"א ואתי שפיר כי מזה מוכח ג"כ מה שקיבל מבית אבי אבא וכו' וכנ"ל (עין אליהו) :

אלא מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה. וא"ת ומנ"להכי דלמ' משום דבני בנים הרי הם כבנים חשובי ליה לענה כבני שעיר י"ל אי הכי ה"ל למחשביה נמי לאיה ומיהו כיון דקרי ליה בני שעיר ש"מ דבני בנים הרי הם כבנים לפי שעומדין במקום בנים ומכאן נמי לבת הבן העומדת במקום בן דאף על גב דמינן גופייהו מודים היו בבן הבן שקודם אף לבת מ"מ ק"ו שלהם נתבטל דלא מיקרי בת כתו ואהדר ליה ההוא זקן לריב"ז כו' בכך פוטרני כלומר דהאי דקרי ליה לבני בנים בנים ליטנא בעלמא הוא לפי שאדם מחשב אותם כבניו אבל לא שיעמדו במקום בנים לגמרי ואין לבטל ק"ו בשביל זה ואהדר ליה ולא תהא תורה כו' ועוד דק"ו דידכו פריכ' הוא דמה לבת בנו כו' ורשב"ם ז"ל לא פירש כן ור"ת ז"ל כתב דמבת הבן גופיה פרכינהו ריב"ז למין דענה נקבה היתה כדכתיב אהליבמה כו' ככתוב בתוס' והאי דאהדר ליה בכך אתה פוטרני לפי שאף הם היו מודים שבת הבן יורשת במקום אחין ואהדר להו לא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם דמ"מ כיון דקרי ליה בני ש"מ דרכן ממש היא פר"ן ז"ל. והרשב"א ז"ל כתב

[ונצחום] ואותו היום עשאוהו יום טוב· (שופטים כא) ויאמרו ירושת פלטה לבנימן ולא ימחה שבט מישראל אמר רבי יצחק דבי רבי אמי מלמד שהתנו על שבט בנימין שלא תירש בת הבן עם האחים:

צד שם א"ר יוחנן משום רשב"י א כל (מי) שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה כתיב הכא (במדבר כז) והעברתם את נחלתו וכתיב התם (צפניה א) יום עברה היום ההוא · (תהלים נה) אשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי חד אמר כל (מי) שאינו מניח בן וחד אמר כל (מי) שאינו מניח תלמיד תסתיים דרבי יוחנן דאמר תלמיד דא"ר יוחנן ב דין גרמא דעשיראה ביר[א] תסתיים [דר' יוחנן דאמר תלמיד] ומדרבי יוחנן אמר תלמיד ריב"ל אמר בן ג והא ריב"ל לא אזיל לבי טמיא אלא למאן דשכיב בלא בני דכתי' (ירמיה כב) בכו בכה להולך ואמר רב יהודה [אמר רב] להולך בלא בן זכר אלא רבי יהושע בן לוי הוא דאמר

רשב"ם

אינה יורשת עם בת אחיה בא ורצה שבנות צלפחד ירשו בנכסי חפר ולא לקחו בני חפר ובנות חפר כל נכסי חפר נמצאת בת הבן קודמת לבת דהיינו בנות צלפחד שקדמו לבנות חפר: ואותו היום· שנצחום כ"ד בטבת היה: שלא תירש בת הבן עם האחים· של בן אלא האחים יירשו כל נכסי האב ואפילו חלק שהיה ראוי לאחיהם המת לפי שבאותו מעשה דפלגש בגבעה מתו במלחמה כל שבט בנימן ואפילו הנשים כדכתיב מה נעשה לנותרים [לנשים] כי נשמדה מבנימן אשה ולא נותר מהם (איש) כי אם שש מאות (איש) שנשאו נשים ד' מאות מבנות יבש גלעד ומאתים שחטפו מבנות שילה ונמצאת כל ארץ בנימן לשש מאות איש לפיכך באותו העת מגיע (הרבה) מאד מנחלה לאשה אחת הבאה לירש ואם תנשא לשבט אחר נמצאת נגרעת נחלת שבט בנימין לפיכך התקינו דהיכא דיש בנים יורשים את אביהם דלא מיעקרא נחלה מבני המת התנו שלא תירש בת הבן עמהם דהפקר ב"ד הפקר אבל אם לא הניח בנים אלא בנות [לשם גם הבנות] גם בת (הבן) [הבת] תירש עמהן דלא ניחא ליה למת שתעקר נחלתו מזרעו · אי נמי היכא דאיכא בנות ובת הבן תירש בת הבן את כל הנכסים ומסתמא [היו] נזהרות שלא תנשא לשבט אחר פן תסוב נחלה למטה אחר והכי משמע קרא ויאמרו לתת ירושה לפליטת בנימן כלומר לבנים הנקראים על שבט בנימין ולא לבת הבן שיכולה ליכנס לשבט אחר ונעקרה הנחלה משבט בנימן: מלא עליו עברה · [בפי' רבינו הנגהל] כלומר שונא אותו: חליפות · חליפין ממלא מקומו: דין גרמא דעשיראה ביר · נשא אלו שן (של) אחד מבניו ובו היה מנחם למרי נפש אבלים שהשן של מת אינו טמא דתנן באהלות פ"ג [מ"ג] כל שבמת טמא חוץ מן השינים והשער והצפורן ובשעת חבורן הכל טמא וכיון דרבי יוחנן לא הניח בן אם איתא דס"ל דמי שלא הניח בן נקרא לא ירא אלהים לא היה אומר לבריות דין גרמא דעשיראה ביר דאמרינן בעלמא (ברכות ל"ד) חליף איניש מאן דמפרסים חטאיה דכתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהלים ל"ב): לא הוה עייל לבי טמיא. לבית המת להתאבל עליו כדתנן (אהלות פט"ז)

דאמרן בחלק בענין זה על מנשה שהיה יושב ודורש באגדות של דופי וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא אחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש וגו' ולפי שבפרשה זו גופא השיב להם ריב"ז אלא בני שעיר וגו' דמוכח מיניה דאיצטריך למכתביה לאשמועינן דגם קודם מ"ת היה דינן הכי דבני בנים הרי הם כבנים וא"ל המין הצדוקי רבי בכך אתה פוטרני דאין כל זה ראיה לפי מינות שלהם שהם שיחה בטלה כו' וע"ז השיב ריב"ז להם וא"ל שוטה לא תהא תורה שלימה שלנו שאנו אומרים שהתורה שלימה והתמימה ואין בה שיחה לבטלה כשיחה בטלה שלכם שאתם אומרים שיש בה שיחה בטלה ח"ו וק"ל: שלא תירש בת הבן עם האחין כו' · יש לדקדק דהיה להם לתקן כעין דאורייתא הכתוב גבי בנות צלפחד שלא יכשאו לשבט אחר ואפשר משום דלא היה להם ליכנסא כאקכ"א לשבט מועט במספר לא רצו לתקן כן משא"כ בשבט מנשה שהיו רבים באוכלוסים ליכנסא להם בנות צלפחד ומיהו היכא שלא היה להם כ"א בנות או בנות ובת הבן כי היכי דלא מיעקר נחלה דאורייתא תקנו והיו נזהרו מליכנסא לשבט אחר כפי' רשב"ם ודו"ק: מלא עליו עברה כו'· מבואר כי העולם הזה הוא העולם העובר ועוה"ב הוא הנצחי וז"ש בקרא דמייתי דמיירי בעולם הבא שאמר יום עברה וגו' ר"ל עובר יהיה העוה"ז ביום ההוא דלעתיד והנה עיקר בריאת האדם הוא הזכר שלא נברא בתחלה רק הזכר שאף בהעולם הזה העובר הנה המצוה שמקיים בעוה"ז הוא מעמיד לו לעולם נצחי בעוה"ב משא"כ הנקבה שעיקר בריאתה לקיום המין בעוה"ז עולם העובר וע"כ אמר כי

הרי"ף

כל מי שאינו מניח בן וכו'. אפשר לומר שלא אמר כל מי שאין לו בן לרמוז שמדבר במי שהיה לו ומתו הבנים בעונו ולא מתו הבנות בודאי כי גדל עונו ונתמלא הקב"ה עברה וזהו והעברתם את נחלתו לבתו זהו עברה גמורה שנתמלא הקב"ה עליו. וזהו טעם מה שדרשו אשר אין חליפות למו לפי שלא יראו אבותם אלהים ובזה יש לבאר מה שאמר בסמוך תסתיים דר' יוחנן אמר תלמיד מדאר"י דין גרמא דעשיראה ביר וקשה דילמא הכא מיירי דלא הוו ליה כלל והתם איירי דהוו ליה ומתו והכי מתרצינן פ"ק דברכות גבי הא דאר"י נגעים ובנים לאו יסורים של אהבה נינהו אמנם כפי מה שביארתי ניחא. אך קשה דלא אמר תסתיים דר"י אמר אין לו בן מדאמר הכא כל שאינו מניח בן ליורשו ולא אמר כל שאינו מניח תלמיד וי"ל משום דבהסיא דלעיל אמר ר"י בשם רשב"י כל מי שאינו מניח בן כו' והכא אמר מדידיה תלמיד ולכך אמר הסתיים דסברא דנפשיה סבר ר"י כל מי שאינו מניח תלמיד מדהוא אמר ר"י דין גרמא וכו' ומסיק דלעולם תרווייהו דאר"י כל מי שאינו מניח בן ואשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים זה שאינו מניח בן כולהו מדברי רשב"י וליה לא סבירא ליה ולכך אמר דין גרמא וכו' דלדידיה ס"ל כיון דהוו ליה ומתו אינו בכלל לא ירא אלהים. ועדיין יש להקשות דלא משני התם בפ"ק דברכות הא דאמר בנים אינם יסורים של אהבה דרבים והא דאמר דין גרמא מדידיה כדמשני הכא ולוקי תרווייהו בדהוו ליה ומתו. ונראה דכיון דאר"י התם נגעים ובנים ובנגעים הוי סברא דנפשיה א"כ גם בבנים דנקט בהדים הוי דידיה ולהכי מסיק התם הא דלא הוה ליה כלל דלדידיה נמי לא הוו יסורין של אהבה וכו': א"ר יהודה להולך בלא בן זכר. קשה תמיהא לי דבשלמא בלא בנים כלל ניחא דקראו הולך לפי' שד' חשובים כמתים מי שאין לו בנים וכו' וכיון שבחייו הוא חשוב כמת א"כ אם נפטר מעה"ז ידלק לקרותו הולך מגיתם

עין יעקב

במקום אחים ועיין בתוס' בפסחים דנ"ד ע"א: מלמד שהתנו על שבט בנימין שלא תירש בת בן עם האחים. הא דלא התנו כעין דאורייתא שלא ינשאו לשבט אחר כמו בנות צלפחד עיין במהרש"א ועוד י"ל דלכך התנו כן שירבה נחלת הזכרים כדי שיקפצו עליהם להנשא להם אף שככר נדו אותם לאמר לא יתן אשה לבנימין וזה פי' הקרא ולא ימחה שבט מישראל (ולפמ"ש הכתיי סוף פ' מסעי שהמסבב נחלה היה קוראין אותה זונה ע"ש בארוכות מעיקרא לק"מ שלא רצו לעשות כן בפלגש בגבעה שהרי בשביל זונה א' נהרגו כמה וכמה נפשות מישראל וכ"ע שם היטב ועיין בילקוט ראובני סוף מסעי): כל מי שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה. נראה דר' יוחנן משם רביה לטעמו דאמר נמי רביה אשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים זה שאינו מניח בן ש"מ דמי שאינו מניח בן אינו ירא אלהים וכבר אמר ר' יוחנן נמי בפ"ב דשבת דף ל"ב אין להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים בלבד ולא ברא הקב"ה את עולמו אלא כדי שיראו מלפניו וזה שאין בו יראה הקב"ה מלא עליו עברה:

לא אזיל לבי טמיא אלא למאן דשכיב בלא בני דכתיב בכו בכה להולך ואר"י להולך בלא בן זכר. ואפשר דעיקר הקושיא היא הכא הוא דודאי אין עיקר הבכיה על הצדיק אבד לדורו אבד כי הנפש הגיע למעלה היותר גדולה אלא שעיקר הבכיה על העדר הדור שמת המגין עליהם וזה באבוד רשעים רנה ואם איתא דר"י בן לוי סבר ליה דמי שאינו מניח בן נקרא ולא ירא אלהים למה אזיל שם לסרבות הבכיה שלא אמרי' שם בשבת ואפ"ס אי יראת ה' היא אוצרו וכו' וכל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים וכו':

עין יוסף

צד וחד אמר כל שאינו מניח תלמיד · דתלמידו של אדם כשהוא ממלא את מקומו נעשה חליפתו וכאלו האדם קיים. והיינו דכתיב כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון אע"ג דכל ימות משה לא השחיתו שנאמר ויעבדו את ה' כל ימי יהושע · אלא לפי שיהושע תלמיד מובהק וממלא מקומו של משה הוה נעשה חליפתו וכאלו היה משה קיים דמי · לפיכך כל זמן שהיה יהושע חי הוי כאלו היה משה חי כדאמר בסמוך דוד שהניח בן כמותו לא נאמר בו מיתה · ורבותינו אמרו מכאן שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו לכן כל זמן שיהושע חי היה נראה למשה כאלו הוא חי: דכתיב בכו בכה להולך כו' בלא בן זכר · ר"ל אל תבכו למת ואל תנודו לו כלומר על סיבת העדרו מהעולם לפי שהבל המה חיי האדם · וסוף אדם למות אלא עיקר הבכיה על עונותיו וחטאתיו אשר הרבה לפשוע ולא זכר את יום המות שאין בית מנוס להמלט ממנה · וזו היא הבכיה הכוללת בכל בני אדם המתים מעוה"ז · אמנם להולך בלא זכר ראוי לבכות ב' בכיות · האחת הכוללת בכל האנשים הכשרים. והאחת נוספת על שלא הניח בן אחריו למלאות מקומו לקיים מצות בוראו להעמיד עולם הנצחי דלעתיד · ולכך

א ב"ב דף קמ"א ע"א : ב ברכות דף ה' ע"ב : ג מ"ק דף כ"ז ע"ב ע"ש :

חדושי גאונים

וז"ל מלמד שבא לבעון על אמו כו' וא"ת ומאי קא מייתי לאו מסכא דאינהו נמי מודו דבן הבן הרי הוא כבן ולא נחלקו אלא בבת הבן שתירש שבת עמה. פר"ש ז"ל דאם"כ והייגו דקא"ל בכך פוטרני ומיהו ריב"ז לא רצה מעיקר' לגלות לו טעמי התורה ודחה אותם בכך ולא נתכוון אלא לדחות הק"ו המבטל שהיו דורשין מעצמן ואח"כ גילה ואמר לו מה לבת בנו שייפה כחה במקום אחין. ור"ת ז"ל אמר דענה נקבה היתה וכמו שכתוב אהליבמה בת צבעון ואע"פ שכתוב הוא ענה אשר מצא מפני שהיתה היא מן האלופים קראה בלשון זכר ואהליבמה שהיתה מן האלופים נקבה היתה כדכתיב אהליבמה בת ענה ואהליבמה בת עשו וזהו שהביא לו ראיה לסבור דבריהם מכאן ומ"מ עוד צריכין אנו לומר בלשון הראשון שלא נתכוון מתחלה אלא לסבור הק"ו שלהם שהרי כאן מגאם עם הבניםממש אלמא איכה הכא כחו אלא ככחו ממש דאי לא מה הביא להם והלא אף הם מודים שבת הבן יורשת והיינו דא"ל ר' בכך פוטרני ולבסוף סבר דבריו לגמרי דמה לבת בנו שכן יפה כחה במקום האחין (שיטה מקובצת): דוד שהניח בן כמותו נאמר בו שכיבה יואב שלא הניח בן כמותו נאמרה בו מיתה.מה מאד יבואר בזהמדרש תמוה על המקרא מלכים ב' ואשה אחת צעקה אל אלישע עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה' והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים. ומבואר ע"ז במדרש צעקה ועל מה צעקה והנושה בא וגו' ולכאורה מאי חידש המדרש הלא בקרא כתיב והנושה בא וגו'.והנראה הכוונה דהנה המיתה של צדיקים אין כ"כ רעה

המתורגמן. א) דאס איזט דער צאהן פאן מיינם צעהנטען זאהן.

תלמיד ומדרבי יהושע בן לוי [הוא ד] אמר תלמיד רבי יוחנן אמר בן קשיא דר' יוחנן אדר' יוחנן לא קשיא הא דידיה הא דרביה · דרש רבי פנחס בר חמא מ"ד (מ"א יא) והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב שר הצבא מפני מה בדוד נאמרה [בו] שכיבה וביואב נאמרה בו מיתה דוד שהניח בן נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן נאמרה בו מיתה· ויואב לא הניח בן והכתיב (עזרא ח) מבני יואב עבדיה בן יחיאל אלא דוד שהניח בן כמותו נאמרה בו שכיבה יואב שלא הניח בן כמותו נאמרה בו מיתה:

צה שם דרש רבי פנחס בן חמא קשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מחמשים מכות שנאמר (איוב יט) חנוני חנוני אתם רעי כי יד אלוה נגעה בי וקאמרי ליה [חבריה] (שם לו) השמר אל תפן אל און כי על זה בחרת מעוני:

צו שם דרש ר' פנחס בן חמא כל שיש לו (צער או) חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים שנאמר (משלי טז) חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה:

תוספות

[כי על זה בחרת מעוני. טוב לך במכות הללו ממה שהיית עני דעשיר היה דלא מלינו שהפסיד איוב אלא בהמות אבל קרקעות וכסף וזהב לא הפסיד אע"ג דקאמר ערום ילאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה (איוב ג) מתנחם היה על הפסידו שלא היה לו לחוש שבמותו לא יוליך כלום עמו כדכתיב בקהלת (ה) ומאומה לא ישא בעמלו שיולך בידו והא דכתב (ריש׳ה דקרא) (איוב מ"ב) ויתנו לו איש קשיטה אחת ונזם זהב אחד לא מפני שהיה עני אלא דורון היו מביאין לו]:

רשב"ם

בית אלא עמיא מלא מתים לפי שלא היה רולה להתבטל מתלמודו: הא דידיה · דין גרמא וכו' דס"ל כריב"ל דאמר זה שלא הניח תלמיד: הא דרביה · מאי דאמר זה שלא הניח בן דרביה וליה לא ס"ל: קשה עניות וכו' · ולריך למיבעי רחמי ואגב גררא דדרשות דרבי פנחס [בר חמא] נקטי ליה הכא: כי יד אלוה וגו' · היינו נ' מכות שהרי במלרים דכתיב בהו אלבע אלהים היא (שמות ח') לקו עשר מכות נמלא ליד שיש בה ה' אלבעות נ' מכות: אל תפן אל און · אל תהרהר אחר מדת הדין כי יש מלירים יותר ממך כי טוב לך [זה] הנ' מכות מעוני והרי יש לך כסף וזהב וקרקעות הרבה ועדיין הקב"ה מרחם עליך יותר מהרבה בני אדם שהם עניים: חמת מלך. היינו לער שבאה לו חמה מאת המקום: מלאכי מות · היינו חולה שנוטה למות: יכפרנה · (יקנחנה) [יקחנה] (כתוב בנמוקי יוסף מנהג זה בלרפת שכל מי שיש לו חולה מבקש פני הרב התופס ישיבה שיברך אותו):

מהרש"א

כי מי שאין מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה דהיינו שמלא עליו עוה"ז שהוא העולם העובר שאינו אלא לקיום המין כדכתיב בירושת הנקבה והעברתם וגו' ולא מלא במקומו זכר לקיים מלות בוראו להעמיד עולם הנלחי דלעתיד ודמייתי כמי מהאי קרא דאשר אינחליפות למו וגו' שעובר מעולם הזה ואין ממלא מקומו אם למ"ד בבנלקיים מלוה בעוה"ז לעמוד עולם נלחי ואם למ"ד בתלמיד הממלא מקומו אבל הנקבה אינה ממלא מקום אביה לפי שאינה חייבת ברוב מלות ודאמר בכו בכה להולך בלא זכר הוא עד"ז וכפל בו לשון בכו תבכה שעם המספידים ידבר לבכות עם האבל להולך ועובר מן העוה"ז כמ"ש דלא הוה ריב"ל אזיל לבי טמיא כו' ועיין בשמעתין בחדושי הלכות וק"ל: [מ"ד כי שכב דוד כו' דוד שהניח בן כמותו כו' · נסמך זה המאמר להנך דרשות דלעיל דבענין זה כמי איירי דלכך נאמר בדוד שכיבה כאילו לא מת ולא עבר כלל מן העולם כיוןשהניח בן ממלא מקומו ה"ל כאילו לא מת אלא כשכב וישן בעלמא וביואב נאמר מת שלא הניח בן ממלא מקומו שמת ממש וק"ל]: בתוך ביתו כו' יותר מנ' מכות כו' דקדק לומר בתוך ביתו של אדם דהיינו אף שיש לו מזונות אבל אחרים כיון שהם תלוים באחרים ה"ל מכתן גדולה יותר מנ' מכות עיין פי' רשב"ם ובענין זה יש לפרש הקרא אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי לפי שהיו ישראל עניים ונעשו עשירים ע"י שאלת כסף וזהב מאת העם אמר פרעה ארדוף אותם ואשיג אותם ואחלק שלל המלאמו נפשי כינוי תמלאמו כפשוטו מה שתמלא אותם נפשי ורלוני שאלתי להם בזה תורישמו ידי כי יד ה' שהיה בנו בנ' מכות לא היה כ"כ כמו שידי תהיה בהם שתורישם ואעשה אותם שוב עניים שהוא יותר מנ' מכות שהיו בי ואפשר שע"ז רמז הכתוב וירא ישראל את היד הגדולה וגו' בענין העניות שנעשו המלריים עניים בביזת הים ולא הפוק מזימתם שאמרו על ישראל תורישמו ידי יותר מיד ה' שהם נ' מכות וק"ל: [ילך אצל חכם ויבקש עליו כו' · פי' שכתוב חמת מלך מלכו של עולם מלאכי וגו' בלשון רבים כדאמרינן

הריטב"א

כי יד אלוה נגעה בי. ויד חמשים מכות כדאיתא בהגדת מצרים: כי על זה בחרת מעוני . וא"ת וכי לא היה עני וי"ל שלא אבד אלא המקנה אבל לא הקרקעות ומ"ש הכתוב ערום אשוב שמה לא היה אומר אלא לענין שאינו מקפיד אפי' יאבד כל אשר לו כי יודע הוא, כי אם יהא לו כל ממון שבעולם לא ירד אחריו, לקבר:

עין יעקב

קשה עניות בתוך ביתו של אדם. דהיינו שאין לו תבואה תוך ביתו וכדאיתא בב"מ דף נ"ט לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו וכד משלם שערא מכדא נקיש ואתי תגרא שאז מריבה בתוך ביתו עם אשתו ומוצא אני מר ממות את האשה לכך קשה יותר מנו"ן מכות ועיין במהרש"א:

ילך אצל חכם. דקדק לומר שהוא ילך אצל חכם להראות אפילו הוא ראש קציני ישראל אפילו הכי כיון שהוא צריך לחכם ילך אצלו ודלא כמו שעשה יפתח שלא רצה לילך אצל פנחס: ויבקש עליו רחמים. כי תפלת צדיקים ישמע ולשון חכמים מרפא וכן מצינו במשה שהתפלל על צרעת מרים ור"ח בן דוסא שהתפלל על החולים עיין שם:

הרי"ף

שהיתה לו בעוה"ז למיתה שמת והלך לעוה"ב אבל אם יש לו בנות ולא הניח בן זכר אינו נקרא מת ולמה נקרא הולך ועוד דקאמרינן דריב"ל לא הוה מתבטל מתלמודו להתאבל אלא למאן דשכיב בלא בני דמשמע למי שלא הניח בנים כלל ואיך הביא ראיה מרב יהודה דדריש בכו בכה להולך בלא בן זכר דמשמע אע"פ שהניח בנות. ושמא אמר כרשב"י דכל מי שאינו מניח בן ליורשו אע"פ שהניח בנות הקב"ה מתמלא עליו עברה ובבחינה זו נקרא הולך מעברה שנתמלא עליו הקב"ה ליום עברה היום ההוא ועדיין דוחק וצ"ל שנפל טעות בספרים וצ"ל להולך בלא בנים וכן מצאתי במסכת מ"ק א"ר יהודה להולך בלא בנים: מ"ד והדד שמע כו'. כפי פשטן של דברים נראה שהוקשו למה שינה בכתוב א' לומר ביואב מיתה ובדוד שכיבה ותירצו. ומ"מ קשה לי כפל לשון הגמרא לומר מ"ד כו' מפני מה נאמרה בדוד כו' שנראה שהם שתי שאלות. ונראה שלכאורה הייתי יכולים לומר דהקשו בכתוב שאמר כי שכב דוד ולא אמר המלך דוד וביואב כתיב כי מת יואב שר הצבא וזהו שהקשה מ"ד ותירץ עם הקושיא האחרת מפני מה נאמרה אלא בודאי בעבור שדוד הניח בן ממלא מקומו כתיב שכיבה ולכך לא כתיב מלך ישראל שהרי כתיב ויקרבו ימי דוד ואחז"ל ויקרבו ימי המלך דוד אין כתיב כאן כי אין שלטון ביום המות ואם כן איך יאמר שכב המלך דוד כי בעת ששכב לא ילדק לקרותו מלך כי אין שום שררה. מכרת ביום המיתה אבל ביואב שלא הניח בן כמותו א"כ גם בזמן שהיו קוראים אותו שר הצבא דהיינו בעודו בחיים ילדק לומר מת יואב שר הצבא מפני שלא היה לו בן. זה הייתי יכולים לומר אמנם האמת נראה לי מ"ש ביואב שר הצבא ולא כתיב מלך דוד להיות כי הדד שברח למצרים מיראתו של דוד ויואב עכשיו שמע ששכב כי אם דוד והמלכות במקומו עומד מאחר שהניח בן לשלמה שהוא ממלא מקומו. אמנם יואב לא הניח בן ממלא מקומו א"כ מת יואב שר הצבא כלומר הכל מת גם הוא גם שררתו ממנו. ובזה מדוקדק לשון הגמרא דקאמר אלא דוד

עץ יוסף

ולכך אמר בכו שהוא ציווי על הבכיה המחודשת. ואמר בכה שהוא מקור על הבכיה הרגילה בכל המתים. ועל כן לא אמר בכו בכו. כי האחת איננה פרטית למי שמת בלא בנים כי היא כוללת לאשר הניח בנים ובנות שיש לבכותו על מה שראו כי המות הוא דבר הכרחי ויתנו לב לשוב מרשעתם. ואמר בכו שהיא בכיה מחודשת לאיש הזה שמת בלא זכר. ועכ"פ מדהלך ריב"ל להתאבל ע"ז שמת בלא בן על כרחך לא ס"ל מי שאינו מניח בן ליורשו שאם הקב"ה מלא עליו עברה למה יתאבל עליו הוא: הא דרביה. מאי דאמר זה שלא הניח בן וליה לא ס"ל. והא דלא תרלינן הכי אדריב"ל משום דסמכינן אמאי דא"ר יוחנן משום רשב"י דהיינו רביה (מהרש"א בחידושי הלכות בשם חידושי הרמב"ן): שהניח בן כמותו נאמרה בו שכיבה. כאלו לא מת אלא כשוכב וישן:

צו חמת מלך. כשהמלך מלכי המלכים בכעס על האדם מחמת עונותיו. מלאכי מות שולח שלוחים להמית את האדם ואיש חכם יכפרנה. ועל ידי איש חכם ולדיק שמתפלל להקב"ה יכפרנה לשון כפרה שמחמת אהבת הקב"ה להחכם לא יעיר כל חמתו כמ"ש בנגף ויבא אהרן ויכפר על העם:

חדושי גאונים

להם כיון דעיקר יגיעתם בעוה"ז עבור המיתה כמאמרם יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי עולם הזה וכמו שביארו הספרי מוסר. ותוסה במותו לדיק כי להלדיק המיתה מחסה הוא לו כי רק אז ישבע נחת ואמרו אוי לרשע אוי לשכינו ומקרא הוא (במשלי כ"ט) מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים ואמרו שהנושה היה אחאב שהיה רשע ואמרו הכא אם הניח בן כמותו נקרא שכיבה ואם לא הניח בן כמותו נקרא מיתה ובזה יבואר דהנה לכאורה הוי אמינא הפשט מה דכתיב לעקה אל אלישע עבדך אישי מת. שלעקת וקובלת מה שמת וקשה להמדרש לעקה ועל מה לעקה ר"ל אי אפשר לפרש שלעקה מה שמת הלא היא בעלמה מסיימת כי עבדך היה ירא את ה' וכיון שהיה ירא ה' א"כ המיתה אין חסרון אדרבה שבא אל התכלית כנ"ל יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא וכו' ולכן מפרש המדרש לעקה. ועל מה לעקה והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים. וא"כ הכוונה הוא כן שלעקה אל אלישע עבדך אישי מת. ר"ל היום יהיה עבדך בבחינת מיתה ולא בבחינת שכיבה ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה' והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים ואם יהיה עבדים לו יהיו ג"כ רשעים כנ"ל כל משרתיו רשעים וא"כ יהיו עבדך שהוא ירא בבחינת מיתה כשבניו יהיו רשעים ולא בבחינת שכיבה (עין אליהו):

קשה עניות בתוך ביתו של אדם כו'. הענין שאמרו בתוך ביתו. פי' האיש שהוא עני וטפלי לא תלוי בו אין היסורים כ"כ אבל אם טפלי תלוי בו ובני ביתו צועקים לו לחם פורש אין להם היסורים הזה הוא קשה מכל היסורים שבעולם ולכן אמר בתוך ביתו ר"ל כשיש לו בני בית בביתו (עין אליהו): חמת וגו'. כשהמלך בכעס אז חמתו

צז דף קיז **תניא** רבי יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ שנאמר (במדבר כו) לשמות מטות אבותם ינחלו אלא מה אני מקיים (שם) לאלה תחלק הארץ בנחלה לאלה כאלה להוציא את הטפלים[א] רבי יונתן אומר לבאי הארץ נתחלקה הארץ שנאמר לאלה תחלק הארץ בנחלה אלא מה אני מקיים לשמות מטות אבותם ינחלו משונה נחלה זו מכל נחלות שבעולם שכל נחלות שבעולם חיים יורשים מתים וכאן מתים יורשים חיים · אמר רבי אמשול לך משל למה הדבר דומה לשני אחים כהנים שהיו בעיר אחת לאחד יש לו בן אחד ואחד יש לו שני בנים והלכו לגורן זה שיש לו [בן] אחד נוטל חלק אחד וזה שיש לו שני בנים נוטל שני חלקים ומחזירין אצל אביהם וחוזרין וחולקין בשוה :

צח דף קיח [אמר ליה רב פפא לאביי בשלמא למאן דאמר ליוצאי מצרים היינו דקא צווחן בנות צלפחד אלא למ"ד לבאי הארץ אמאי צווחן הא ליתיה דלשקול אלא לחזרה וליטול בנכסי חפר בשלמא למאן דאמר ליוצאי מצרים היינו דקא צווחן בני יוסף דכתיב (יהושע יז) וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב עד אשר עד כה ברכני ה'. אלא למ"ד לבאי הארץ מאי קא צווחי כולהו שקול משום טפלים דהוו נפישי להו אמר אביי ש"מ לא הוה חד דלא שקיל דאי ס"ד הוה חד דלא שקיל

הרבה שלוחים למקום ואיש חכם יכפרנה ממש שהוא מבקש על כפרת עון וע"ז סמך ואמר שע"י תפלתו באור פני המלך מלכו של עולם ניתן לחולה ההוא חיים

ליוצאי מצרים · כלומר לבאי הארץ נתחלקה כפי חשבון של יוצאי מצרים שנטלוה בתורת ירושה מאבותיהם דלפי חשבון הראשון שנמנו בשנה שניה לצאתם ממצרים נתחלקה הארץ כאילו ירשוה הם עצמם ומי שהיה לו עתה בביאת הארץ בן אחד נוטל כל חלקו ומי שהיו לו י' בנים נמי לא נטלו בין כולם אלא חלק אחד : שנאמר · בפינחס בבאי הארץ באותו מנין דערבות מואב דכתיב בהו ובאלה לא היה איש מפקודי משה ואהרן וגו' : לשמות מטות אבותם · של אלו שנמנו ביציאת מצרים ינחלו אלה דלאותן יחלוקו הנחלה ואלו אשר קמו תחתיהם יירשום : לאלה תחלק · דכתיב לעיל אלה פקודי בני ישראל שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלשים וסמיך ליה וידבר ה' אל משה לאמר לאלה תחלק הארץ אלמא לבאי הארץ נתחלקה : כאלה · שהם בני כ' דלבני כ' שיצאו ממצרים נתחלקה הארץ אבל לא לטפלים שיצאו פחות מבן כ' שלא נטלו חלק בארץ לא הם ולא בניהם אלא בזכות מורישיהם ואם לא היה להם שום מורישים שיצא ממצרים כגון שלא היה להם אב ולא זקן ולא דוד ואח שמתו במדבר בלא בנים לא נטלו חלק בארץ [ובספרי כתב מה ת"ל לאלה תחלק הארץ מפני כשירים וקדושים כלומר לאפוקי רשעים שבהן שלא היה להן חלק בה ואפי' בניהן אינן זוכים בה בשביל אביהן אלא בזכות זקניהם אם היו מיוצאי מצרים כדאמרי' לקמן בני מרגלים ומתלוננים נטלו בזכות אבי אביהן ובזכות אבי אמותיהן]:לבאי הארץ נתחלקה הארץ · לא ליוצאי מצרים דאין הולכין אחר היוצאין אלא אחר הנכנסים דראובן ושמעון שיצאו ממצרים והולידו בנים במדבר זה י' וזה א' אי הוה אזלינן בתר יוצאי מצרים היה נוטל הא' כנגד כולם אבל עכשיו העשרה נוטלים עשרה חלקים והא' נוטל חלק אחד : אלא מה אני מקיים לשמות מטות אבותם · דמשמע דאחר יוצאי מצרים כמי יש לנו לחלק הנחלה · ומפרש ואזיל דלהכי אהני לשמות מטות אבותם [ינחלו] דלאחר שנטלו בני ראובן ושמעון י"א חלקים בארץ מחלקין אותה ביניהם לפי חשבון מטות אבותם כאילו ליוצאי מצרים דהיינו ראובן ושמעון אבותם נתחלקו הני י"א חלקים וכגון דהנהו יוצאי מצרים היו בני עשרים דומיא דבאי הארץ דקפיד קרא לענין נחלת א"י אבני כ' כדכתיב לאלה והבנים אינן כי אם שלוחים בעלמא להביא לשניהן י"א חלקים וחוזרים ראובן ושמעון ומורישין לבניהם בניו של ראובן נוטלין מחלה מי"א חלקים ובנו של שמעון נוטל מחלה [והכי תניא בתוספתא כילד שני אחין שהיו מיוצאי מצרים לאחד יש לו תשעה בנים ולאחד יש לו בן אחד ולפניהם בית ה' כורין דהיינו עשרה לתכין תשעה נטלו לתך לתך תשעה לתכים והאחד נטל לתך החזירום לאבותיהם וחזרו האבות והורישום לבניהם תשעה אחין נטלו מחלה שהן כוריים וחצי ואחד נטל מחלה שהן כוריים וחצי וזהו שאמרו בכל מקום חיין יורשין את המתים וכאן המתים יורשין את החיים כך היא הגעה של ברייתא בספרי שינה הכתוב נחלה זו מכל נחלות שבתורה שכל נחלות שבתורה חיין יורשין את המתים וכאן המתים יורשין את החיים אמר ר' משל למה הדבר דומה לשני אחין כהנים שהיו בעיר לזה לו בן א' ולזה לו ג' בנים ויצאו לגורן זה נטל סאה ואלו נטלו ג' סאין והוליכו אצל אביהן וחזרו וחלקו בשוה כיוצא בו אתה אומר בבאי הארץ זה נטל סאה ואלו נטלו ג' סאין והורישו את אבותיהן וירשו מתים את חיין וחזרו וחלקו בשוה כדפרישית לעיל והשתא מתוקמי שני קראי לאלה תחלק הארץ אשמועינן שיטול כל אחד חלק א' והכי לשמות מטות אבותם לענין חלוקה לחלוק ביניהן מה שנטלו כאילו ליוצאי מצרים אבותיהם נתחלקה הנהו חלקים שנטלו ונוטל בן שמעון מאלו החלקים כנגד כל בני ראובן]:[שני אחים כהנים · והתנו ביניהם לחלוק כל התרומות המתנות לבניהם בשוה] : [היינו דקא צווחו בנות צלפחד · למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו שזכה בא"י כי אין לו בן שאילו היה לו בן היה נוטל הבן חלקו של אבינו שהיה מיוצאי מצרים ועתה בשביל שאין לו בן למה לא נירש את חלקו : לא הוה · לצלפחד נחלה בא"י דלישקול לא הוא ולא יוצאי ירכו בזכותו שהרי לבאי הארץ ניתנה ואפילו אם היה לו בן לא היה נוטל כלום בשביל אביו ואפילו בשביל עצמו אם הוא פחות מכ' ומאי האי דקא צווחן בשביל שאין לו בן : אלא לחזרה וליטול בנכסי חפר · דמאן דאית ליה לבאי הארץ אית ליה חזרה שמחזירין לאבותיהן כל מה שנטלו וחוזרין ויורשין מאבותיהם כמשפט והכי אמרי למה יגרע שם אבינו לצלפחד מתוך משפחתו שהיה לו לזכות עם אחיו בנכסי חפר זקנינו אילו היה לו בן כשיטלו בני חפר שהם אחי אבינו נחלה בא"י יחזירו אותה לחפר אביהן ויוריש אותה לכל בניו ויטול אבינו שהוא בכור ב' חלקים או הוא או בנו שקם תחתיו כדכתיב ואם אין לו עיין עליו והשתא שאין בן למה לא נקום תחת אבינו לירש נחלתו הבאה לו מחפר אביו על ידי חזרה שהחזירוה בניו או בני בניו שהיו מבאי הארץ שהרי בת הבן יורשת עם האחין ולקמן נמי אמרינן דרשניות היו והיו יודעות שבת הבן תירש עם האחין שלמדו מפרשת יבמין כדלקמן (דף קי"ט) : היינו דקא צווחי בני יוסף · שהיו עכשיו מרובין וגברו יותר משאר שבטים והן לא נטלו אלא לחשבון של יוצאי מצרים והיתה נחלת כל אחד מועטת מחלק כל איש ואיש מישראל : כולהו שקול · בשוה ומיהו לקמן אמרינן דא"י לשבטים איתפלג ובדין צווחו בני יוסף שלא נטלו אלא כאחד מן השבטים אע"פ שאין גדול בכל השבטים כשבט שלהן אלא משום דמבעיא ליה לקמן לא בעי לתרולי הכי : משום טפלים · יתומים שלא היו בני עשרים בכניסתן לארץ וגם לא היה להם אב הנכנס לארץ שינחילם חלקו כשימות וגם לא היה להם שום מוריש שיצא ממצרים שיירשו ממנו על ידי חזרה : ש"מ · מצווחת בני יוסף ובנות צלפחד דלא הוה חד בכל השבטים דלא שקיל או הוא או אביו ואע"ג דהוה מצי מתרמי דאליבא דמ"ד ליוצאי מצרים כל אותן שיצאו פחות מבן עשרים בלא אב לא נטלו חלק בארץ שהרי לא הן ולא אביהן היו מיוצאי מצרים דטפלין שיצאו לא נתחלקה להם ואפ"ה לא איתרמי שלא יצא יתום

חדושי גאונים

מלאכי מות ששולח שלוחים להמית אבל החכם יכפרנה בחכמתו וכן בהקב"ס בעת יעלה חרון אפו וחמתו שוא המלאך המות אבל כשיש איש חכם יכפרנה כי מחמת אהבתו להתחכם בעת רואהו לא יעיר כל חמתו כמ"ש בנגף ויבא אהרן ויכפר על העם כמ"ש שמשלו זה לאדם בעת שכועס מכניסין בנו הקטן לפניו שמחמת אהבתו נשתכך כעסו (הגר"א במשלי) :

אמר ר' אמשול לך משל למה"ד לשני אחין כהנים שהיו בעיר אחת כו'. פירוש שני אחין ששלחו בניהן לגורן מכיריהם זה שיש לו בן א' נוטל חלק א' ע"י בנו ששלחו לגורן וזה שיש לו ב' בנים נוטל שני חלקים ע"י שני בניו ובעל הגורן מתכוין לתת לשני האחין בשוה לפי שבניהם מכיריו אלא ששולח שני חלקים ע"י שני בני הא' וחלק א' ע"י בן האחר להקל מעליו או לעשות נחת רוח לבנים שיצא כל א' מהם חלקו בידו לאחיו וידע בעל הגורן ששני האחין ששלחו בניהן לגורן יחלקו בשוה שהרי יודעים שכן בעל הגורן רצונו לפי ששני האחין מכיריו ובשבילן הוא נותן לבניהן והיינו דקאמר ומחזירן אצל אביהן וחולקים בשוה וכן הגירסא בספרי ספרד כ"כ בעיני ענין זה המשל. ולענין חלוקת הארץ ג"כ ראובן ושמעון שהיו מיוצאי מצרים לראובן יש לו בן א' מבאי הארץ ולשמעון יש לו ב' בנים נטלו בני שמעון שני חלקים ובנו של ראובן חלק א' החזירו אצל ראובן ושמעון וחולקים בשוה דגזירת הכתוב הוא שיחלקו ראובן ושמעון בשוה דכתיב לשמות מטות אבותם דהיינו שהבנים מחזירין אצל אבותיהן ואם לא שאבותיהן חולקין בשוה למה מחזירין אצלם אלא גזירת הכתוב כך הוא שהאבות חולקין בשוה כיון שהם אחין מיהו אחד מיוצאי מצרים שאינו אח כו' ככתוב בתוס' ויש"ג במשל דר' ומחזירין אצל אבי אביהן. ואיכא

הרי"ף

שהניח בן וכו' ואין דרך הגמרא לומר אלא בקושיא אחת רק כמה שאמרנו מובן דקשיא לתו"ל שינוי שר הצבא ובדוד לא כתיב מלך לכך הקשו מפני מה נאמרה וכו' אלא מאי אית לן למימר, שהטעם הוא לפי שדוד הניח בן וכו' ובזה ניחא גם כן שינוי הכתוב ונכון הוא :

ושכן

עיון יעקב

תניא ר' יאשיה אומר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ אפשר דפליגי בהא למ"ד ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ ס"ל דא"י הוא שכר השעבוד ומ"ד לבאי הארץ ס"ל דא"י ניתן בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו או שא"י מוחזקת מאבות העולם ומ"ד לזה ולזה נתחלק ס"ל דהא והא גרמא : והוזרין וחולקין בשוה. עיין פרשב"ם וצ"ע בשעת הש"ס

המתורגמן. א) קליינע קינדער.

ממלרים פחות מבן כ׳ ואם ילא א״כ מת אחד מקרוביו במדבר שהיה מיולאי מלרים להורישו חלקו דומיא דבנות ללפחד שלא היו ראויין ליטול חלק בארץ כדתניא בספרי איש לפי פקודיו להוליא את הנכנסים דדמו לטפלים ואפ״ה ירשו חלק אביהן ולמ״ד לבאי הארץ נמי כל הנכנסין לארץ פחות מבן עשרים לא נטלו חלק בארץ אלא ע״י חזרה וכגון שהיו מורישיו מיולאי מלרים ואם לאו לא יטול ואפ״ה לא הוה חד דלא שקיל לא איתרמי מילתא דכל אותן שנכנסו לארץ בני עשרים נטלו חלקם והטפלים יתומין הפחותים מבן כ׳ נטלו כולן ע״י חזרה כבנות ללפחד ואותן שהיה להן אב ואם ולא היו יכולין ליטול בחזרה לא מאבי אביהן ולא מאבי אמותיהן שהרי אביו ואמו קודמין הרי אביהן נוטל חלק בארץ משום באי הארץ וכמאן דשקיל איהו דמי ואין לו לצעוק : איבעי ליה למצוח · כבנות ללפחד ובני יוסף וגם הנביא היה לו לכתוב כדכתיב בבנות ללפחד ובני יוסף: דצווח והני · כגון בנות ללפחד : דצווח ולא הכי · שלא יכול לגזול שאר שבטים וליתן להם ומה שהשיבם עלה לך היערה וגו׳ לדרשה אילטריך כדלקמן ולא כפשטיה שנתן להם יערות להרחיב נחלתן שאם מנחלת שבט אחר הן אין הרשות בידו ואם של מטה בני יוסף היו הרשות בידם לכרות היער ולגרשם ועדיין לא נתנה להם יהושע כלום] : עצה טובה קמ״ל · בשביל שלמדין אנו ממה שהשיב להם יהושע דמיבעי ליה לאיניש להטמין עלמו לאזדהורי מעינא בישא להכי כתבו קרא לצווחת בני יוסף :ויאמר אליהם יהושע · להוסיף נחלה א״א אך עלה טובה אני נותן לכם שאם אתה עם רב עלה לך היערה ובראת וגו׳ כרות היער ותבנה לך שם בית מושבות כדכתיב וברא אותהן

מהרש״א

וק״ל] : לכו והחבאו כו׳· יש לפרש עלה מלשון עולי עין דמייתי לקמן ופרש״י פ׳ מי שמתו מלשון סילוק שתסלק עין רע ממך כשתחבא ביער שהוא מקום מחבא ואותיות היע״ר לסימן נוטריקון היער יסלק עין רע : וא״ל אנן מזרעא דיוסף כו׳· הוא ממה שאמרו לא ימלא לנו ההר כלומר כי אף בהר שהוא מקום מגולה

גמרא

שקיל איבעי ליה למצוח וכי תימא דצווח ואהני כתביה קרא דצווח ולא אהני לא כתביה קרא הא בני יוסף דצווחי ולא אהני וכתבינהו קרא התם] א עצה טובה קמשמע לן דאיבעי ליה לאיניש לאיזדהורי(א) מעינא בישא והיינו דקאמר להו יהושע דכתיב (יהושע יז) ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה אמר להו לכו והחבאו עצמכם ביערים שלא תשלוט בכם עין רע [שם ע״ב] אמרו ליה ב אנן מזרעא דיוסף דלא שלטא ביה עינא בישא דכתיב (בראשית מט) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין וא״ר אבהו אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. רבי יוסי בר׳ חנינא אמר מהכא (שם מח) וידגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים (הים) [מים] מכסה עליהם ואין העין שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין העין שולטת בהם :

צט דף קיז רבי שמעון בן אלעזר אומר לאלה ולאלה נתחלקה הארץ [כדי לקיים שני מקראות הללו הא כיצד היה מיוצאי מצרים נוטל חלקו עם יוצאי מצרים היה מבאי הארץ נוטל חלקו עם באי הארץ מכאן ומכאן נוטל חלקו מכאן ומכאן מרגלים]יהושע וכלב נטלו חלקם(של מרגלים)מתלוננים ועדת קרח לא היה להם חלק בארץ · [דף קיח ע״ב] מרגלים יהושע וכלב נטלו חלקם מנא ה״מ אמר עולא דאמר קרא (במדבר יד) ויהושע בן נון וכלב בן יפונה

רשב״ם

בהרבותם(יחזקאל כ״ג):אמרו ליה מזרעא דיוסף וכו׳·והיינו דכתיב ויאמרו בני יוסף[לא] ימלא לנו ההר כלומר אין אנו חוששין לאותו הר דהיינו יער כדכתיב התם כי הר יהיה לך כי יער הוא : עולי עין · הם עולים ושולטים על העין ואין העין עולה עליהם : [לאלו ולאלו · ליולאי מלרים ולבאי הארץ וחזרה לית ליה להאי תנא ומתניתין מיתוקמא שפיר אליביה דבנות ללפחד לדידיה נמי נטלו שלשה חלקים דהא אית ליה נמי ליולאי מלרים נתחלקה הארץ והיינו דאמרן לעיל תנן כמאן דאמר ליולאי מלרים נתחלקה הארץ ולא אמרינן מתניתין רבי יאשיה הוא משום דמיתוקמא נמי כר׳ שמעון בן אלעזר : היה מיולאי מלרים (ולא מבאי הארץ כו׳) · הכי פירש אם היה מיולאי מלרים ולא מבאי הארץ כגון ראובן שילא ממלרים והוא בן כ׳ והוליד בנים במדבר ומת ראובן ובניו היו טפלים בכניסתן לארץ ואינן יכולין ליטול בשביל עלמן לפי שאינן בני עשרים נוטלין בניהן חלק אחד בשביל ראובן שהיה מיולאי מלרים : היה מבאי הארץ · ולא מיולאי מלרים כגון ראובן שהוליד בנים במלרים ומת במלרים והבנים היו טפלים ביליאתן וכשנכנס לארץ היו בני עשרים נוטלין כל אחד חלקו עם באי הארץ א״נ כשילא ראובן ממלרים לא היה בן עשרים והוליד בנים במדבר ומת ראובן והבנים נכנסו לארץ נוטלין חלקן בשביל שהן באי הארץ אם הם י׳ נוטלין י׳ חלקים : היה מכאן ומכאן · כגון ראובן שהיה בן עשרים כשילא ממלרים והוליד בנים במדבר ומת והבנים היו בני עשרים בכניסתן לארץ נוטלין חלקן בשביל עלמן שהן באי הארץ ונוטלין נמי חלק אחד בשביל אביהן שהיה מיולאי מלרים ויש מפרשים היה מכאן ומכאן באדם אחד מיירי שהיה מיולאי מלרים ומבאי הארץ כגון שילא ממלרים יתר מבן ששים ונכנס לארץ דאמרינן לקמן לא נגזרה גזרה ביתר מבן ששים דהוה ליה האי גברא עלמו מיולאי מלרים ומבאי הארץ הלכך יטול שני חלקים ולאו מילתא היא דמשום באי הארץ לא יטול דכי כתיב לאלה תחלק הארץ אבני יולאי מלרים הוא דכתיב שלא היה בהן איש מפקודי משה ואהרן הכהן ולא איולאי מלרים עלמן קאי ומיהו יש ללמוד דנוטל שני חלקים מדתני בתוספתא וכן היה ר׳ שמעון אומר יהושע וכלב נטלו שלשה חלקים בנחלה שהיו מיולאי מלרים ומן העומדים בערבות מואב ושנטלו חלקם של מרגלים: מרגלים· אע״פ שהיה לבניהן שבאו לארץ ליטול חלק אביהן שהיו מיולאי מלרים אפילו הכי לא נטלו אלא יהושע וכלב נטלו חלקן כדכתיב חיו מן האנשים ההם לקמן בשמעתין שחיו בחלקן שאמרה תורה נתחייב רשע יבוא לדיק ויזכה בחלקו דמקרא שמעינן שלא היה למרגלים ומתלוננין ועדת קרח חלק בארץ מדקאמרי בנות ללפחד אבינו מת במדבר (במדבר כ״ז) והוא לא היה בתוך העדה אלו מרגלים הנועדים על ה׳ אלו מתלוננים עדת קרח כמשמעו למה יגרע שם אבינו מאחר דלא היה לא ממרגלים ולא ממתלוננים ועדת קרח מכלל דכל הנך לא נטלו בניהן חלק בארץ בזכות אבותיהן : מתלוננים ועדת קרח · לקמן

עין יעקב

דמאי כ״מ לפ״ז מ״מ החלקים שוים בין למ״ד לבאי הארץ ובין למ״ד ליולאי מלרים ועיין בתורת חיים ובשאר מפרשים :

עצה טובה קמ״ל. עיין בחדושינו בסוטה דל״ו מ״ש בזה : מה דגים שבים הים מכסים עליהם.ואפשר דמאן דיליף מפסוק זה ס״ל דוקא כשהם כדגי הים שעוסקין בתורה שנמשלו למים כדאי׳ בש״ס על פסוק ותעשה אדם כדגי הים מה דגים מיד שפורשין מן המים מתין מיד :

מאי חיו אילימא חיו ממש והא כתיב קרא אחרינא. וכזה מיושב הא דמשנה הקרא גבי

חיו מן האנשים נקט יהושע קודם כלב וגבי לא נותר מהם איש נקט כלב תחלה אלא ודאי דהתם קאי שנשאר חיים משארי מרגלים קחשיב כסדר מרגלים של השבטים כלב משבט יהודה והושע למטה אפרים משא״כ חיו מן האנשים קאי לענין חלוקה בארץ ישראל ושם שבט מנשה נטלו חלקם תחלה ובפרעות יהושע שהיה מנהיג וראש לחלוקת ארץ ישראל נטל חלק בראש קחשיב אותו תחלה :

ועדת קרח לא היה להם חלק בארץ. היינו אותן שהיו משבט ראובן מה שאין כן שבט לוי בלא״ה לא היו להם חלק בארץ :

עץ יוסף

צח ויאמר להם יהושע · ומה שדרשו כן ולא כפשוטו שהשיבם שיעשו באופן שתרבה נחלתם היינו דקים להו לחז״ל דלא הועילו כלום בני יוסף בתלונתם זו · כדאמרינן כאן בגמרא דצווחי ולא אהני (יפ״ת) : מה דגים שבים מים מכסים עליהם כו׳ · שענין עין הרע הוא נילוץ ושפע רע ומזיק היולא מן העין ומגיע בדבר הנראה אליו ונדבק בו · כענין אשה נדה כשתראה במראה מלוהלחת נראה על המראה ההוא נקודות דקות אדומות · והוא כמי על ידי רוח מסאבא בישא דשריא עליה כשמבטת בכח יולא ממנה שפע רוח מסאבא ונדבק במראה ההוא · וכל כמה שיש הפסק בין העין לבין הדבר הנראה לו אין השפע רע יכול להגיע אליו ולהדבק בו · ולכך לא שלטא עינא בישא בדגים שבים אע״ג שהן נראין תוך המים כיון שהמים לף על גביהן ומכסין אותן ומפסיקין בין העין לביניהן

יד יוסף

א גיטין כ״ב ע״ב וס״נ: ב ברכות כ״א ע״ב סוטה ל״ו ב׳ ב״מ פ״ד א׳ , ב״ר פרשה ל״ז :

חדושי גאונים

למימר שאפילו לפי גירס׳ זו לאו למימרא דבחלוקת הארץ לאב אביהן מחזירין ולא לאביהן אלא לענין משל דשני כהנים נקט מחזירין אצל אבי אביהן להראות דרך לחלוקתם בשוה כי היכת החלוקה בשוה מפני שמחזירין אצל אבי אביהן שאם היו מחזירין לאביהן לא היו חולקים בשוה שכל א׳ מהם היה מעכב חלקו לעצמו ולא חולק עם אחיו . ולענין חלוקת הארץ הבנים מחזירין אצל אביהן בין כשיש לאביהן אחין לחלוק בשוה עם אחיו ואחיו יורש לבניו אע״פ שהן טפלין ביציאתן לארץ בין כשאין לאביהן אחין אלא שהיו לו בנים שמתו ובניהן טפלין כניסתן לארץ כענין בני חפר שהחזיר לחפר אביהן וחפר חלק בשוה לבנים הקיימין בהחזירו לו וללפחד שמת במדבר להוריש לבנות ללפחד. ורש״י ז״ל פירש בפירוש התומש כי באי הארץ לאבי אביהן כו׳ הר״י ז״ל בעליות . והא דקשה לו לרש״י ז״ל לפרש . כיון דאין מחזירין אלא אצל אביהן למה חולקין בשוה כל אחד יחזיר כל נכסיו לבנו ולא לבן אחיו ה״נ קושי׳ לפירושו למה יש להן להחזיר אצל אבי אביהן במקום אביהן והלא אביהן קודם לאבי אביהן לירש אלא ע״כ גזרת הכתוב הוא ה״נ לפרשב״ם ז״ל איכא למימר דגזירת הכתוב הוא שהאבות יזכו למחצה זה שיש לו בן א׳ כמו אותו שיש לו בנים הרבה אף ע״פ שאין הדין כן אין לקיים ב׳ מקראות הללו.תוספות הרא״ש ז״ל(שיטה מקובצת):

בשלמא למאן דאמר ליולאי מלרים היינו דקא לווחי בני יוסף . פי׳ דאמרינן ארץ ישראל לקרקפתא איפלוג ולפיכך לווחו הם לפי שמועטים היו ונתרבו ואין

המתורגמן. א) זיך היטטען.

יפונה חיו מן האנשים ההם מאי חיו אילימא חיו ממש והא כתיב קרא אחרינא (במדבר כו) ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון אלא מאי חיו שחיו בחלקם . מתלוננים ועדת קרח לא היה להם חלק בארץ · והתניא מרגלים מתלוננים ועדת קרח יהושע וכלב נטלו חלקם ל"ק מר מקיש[א)] מתלוננים למרגלים ומר לא מקיש מתלוננים למרגלים א דתניא (שם כז) אבינו מת במדבר זה צלפחד והוא לא היה בתוך העדה זו עדת מרגלים הנועדים על ה' אלו מתלוננים בעדת קרח כמשמעו מר מקיש מתלוננים למרגלים ומר לא מקיש [מתלוננים למרגלים] וא"ל רב פפא לאביי ולמאן דמקיש מתלוננים למרגלים איכפול יהושע וכלב וירתו לכולה ארץ ישראל א"ל מתלוננים שבעדת קרח קאמרינן :

ק דף קיט ב א"ר חידקא שמעון השיקמוני היה לי חבר מתלמידי ר' עקיבא וכך היה רבי שמעון השיקמוני אומר ג יודע היה משה רבינו שבנות צלפחד יורשות הן אבל לא היה יודע אם נוטלות חלק בבורה אם לאו · וראויה היתה פרשת נחלות ליכתב ע"י משה אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן ויודע היה משה רבינו שהמקושש במיתה שנאמר (שמות לא) מחלליה מות יומת אבל לא היה יודע באיזו מיתה הוא מת ד וראויה היתה פרשת מקושש

רשב"ם

מפרש מתלוננים שבעדת קרח דהיינו חמשים ומאתים איש ולא היה להם חלק בארץ שלא נטלו בניהן את חלקן אע"פ שהיו מתלוננים מיוצאי מצרים אלא כמאן דליתנהו דמו וזכו כל השבטים בחלקם כאילו נתחלק ליוצאי מצרים בלא מתלוננים ונתרבה חלק כל אחד ואחד פורתא והאי תנא סבירא ליה ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ ואיכא למימר דמסקנא דמילתא דר' שמעון בן אלעזר היא דאמר לאלו ולאלו נתחלקה הארץ] : והכתיב קרא אחרינא · ותרי קראי למה לי · נראה בעיני דה"ג ל"ק מר מקיש מתלוננים למרגלים וכו' דתניא וכו' · ולקמן מפרש ליה : זה צלפחד · מלתא דפשיטא הוא דהא כתיב לעיל בנות צלפחד אלא אגב גררא דהנך קאמר לה ונראה בעיני שחסר מן הספרים דהכי קתני רישא דהך ברייתא בספרי אבינו מת במדבר רע"ק אומר נאמר כאן מדבר ונאמר להלן מדבר מה מדבר האמור כאן צלפחד אף מדבר האמור להלן צלפחד דמינה שמעינן דהיינו מקושש והוא לא היה בתוך העדה וגו' כי הכא : זו עדת מרגלים · דכתיב בהו עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי (במדבר י"ד) את השאר: אלו מתלוננים · כדמפרש לקמן מתלוננים שבעדת קרח דכתיב בהו לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' (שם ט"ז) והאי דקאמר עדת קרח כמשמעו מסקנא דמלתא היא: מר מקיש · הואיל ונכתבו בפסוק אחד וכי היכי דירשו (את) המרגלים ירשו נמי (את) המתלוננים : ומר לא מקיש · לא חשיב ליה להיקש כיון דלא כתיב ביה וא"ו בתוך העדה והנועדים : לכולה ארעא דישראל · לאו דווקא כולה אלא רובה דכתיב וילונו העם על משה לאמר מה נשתה דבשלמא למ"ד דלא מקיש הרי כל שבט ושבט נחלו חלק קרוביהם מתלוננים שבשבטן אלא למ"ד דמקיש נגרעה נחלת כל שבט ושבט טובא ואנן קיימא לן ומקראי איכא למילף דאפי' חלק א' מאלף לא נטלו : יודע היה משה רבינו שבנות צלפחד יורשות הן · כמו בן שהרי דינים נלטוו במרה כדאמרינן בסנהדרין (דף נ"ו) וכדכתיב שם שם לו חק ומשפט (שמות ט"ו) ומעשה דבנות צלפחד בערבות מואב (היה) בסוף המ' שנה ועוד דאיכא למילף מפרשת יבמין שהבת כבן כדכתיב ומת אחד מהם ובן אין לו (דברים כ"ה) עיין עליו דהא בנות צלפחד משם למדו כדלקמן אם כבן אנו נירש (כבן) ואם לאו תתיבם אמנו : וראויה היתה כו' · ואם תאמר אם לא דברו בנות צלפחד ולא נתחייב מקושש היו ב' פרשיות הללו חסרות מן התורה וה"נ איכא למימר שהרבה מלות חסרות מן התורה לפי שלא אירעו המעשים : שהמקושש במיתה · דאע"ג דכתיב כי

תוספות

[שנאמר מחלליה מות יומת אבל לא היה יודע באיזו מיתה נהרג· וא"ת למה היה מסתפק היה לו לדונו בחנק דכל מיתה האמורה בתורה סתם חנק וי"ל דמסברא היה נראה לו שנדון בסקילה כעובד עבודת כוכבים דבכל דוכתא (חולין ה·) אמר דדומה שבת לעבודת כוכבים דהיינו מחלל שבת בפרהסיא לעובד עבודת כוכבים וצ"ל דסבר כרבנן ולא כר"י דאי כרבי יהודה דאמר באלו הן הנשרפין (דף פ:) עד שיודיעוהו באיזו מיתה הוא נהרג לדידיה אמר התם דהוראות שעה היתה (דאם כן לא ידע משה שדינו במיתה] :

מהרש"א

לא ימלא לנו עין רע להזיק דכתיב בן פורת וגו' ועיין בזה בחדושי אגדות פ' הפועלים : מאי חיו שחיו מחלקם כו' · לפי שא"י נקראת ארץ החיים אמר שחיו בחלקם של א"י כמ"ש אתהלך לפני ה' בארצות החיים אמר בארצות לשון רבים ארץ דעוה"ז וארץ דעוה"ב אבל למרגלים לא היה להם חלק בא"י לא בעוה"ז ולא בעולם הבא כדאמרינן דאין להם חלק לעוה"ב : וראוי היתה פ' מקושש כו' · בפ' הזורק קאמר ר"ע מקושש זה צלפחד כו' ע"ש וכך אמרו במדרש שאמרו בנותיו כי בחטאו מת הוא המקושש ר"ל חטא של יחיד הנזכר בדור המדבר ואפשר לומר שאמרו בנותיו כן לחוס על זרעו וע"פ מ"ש ת"י בפרשת שלח לך בפסוק ויהיו בני ישראל וגו' קם גברא מדבית יוסף אמר במימריה איזיל ואתלוש קיסין וכו' ומשה יתבע אולפן מן קדם ה' וידון יתי בכן אשתמודע קנסא לכל בית כו' ע"ש והשתא בנותיו התנצלו בזה בעבור אביהם ואמרו כמו שאתה לא ידעת באיזה מיתה ימות גם זה היה כוונתו כדי שידע באיזה מיתה דנין המחלל שבת וז"ש בחטאו מת לא חטא רק כדי שיהיה מת וידעו באיזה מיתה דנין המחלל שבת ויש שואלים בזה בת"י היאך חטא באיסור שבת כדי לידע באיזה מיתה דנין המחלל שבת ויש לומר כיון שלא היה צריך למלאכה זו אלא לידע באיזו מיתה כו' ה"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה כמו חופר גומא ואין צריך אלא לעפרה שהוא פטור לר"ש ומיהו הוא ודאי דהיה חייב מיתה בדיני אדם שלא ידעו העדים שהתרו בו שהוא עשה על דעת זו ואינן אלא דברים שבלב ודנין היו אותו למיתה ע"פ העדות וכן יש לומר לפי המדרש שכתבו התוספות לקמן דצלפחד היינו מקושש והיה בתחלת ארבעים שנה ולשם שמים נתכוין שהיו אומרים כיון שנגזר עליהם שלא ליכנס לארץ ממעשה המרגלים שוב אין חייבים במצות עמד וחילל שבת כדי שיהרג ויראו אחרים עכ"ל דה"ל כמי מלאכה שאינה

עיון יעקב

וראויה היתה פ' נחלות ליכתב ע"י משה. ונראה דהא בהא תליא דלמ"ד בפ"ק דסנהדרין דף ח' לפי שאמר משה והדבר אשר יקשה מכם על דבר זה נענש משה וא"כ י"ל שנעלם ג"כ הכל ממשה אף ששמע הדינים במרה מ"מ בשביל עונש נעלם ממנו כל פרשה נחלות וכה"ג פ' מקושש אבל עכשיו דקאמר יודע היה מרע"ה וכו' לכך קאמר וראויה היתה וכו' ולא מטעם עונש : בתוספות ד"ה שלא היה יודע באיזה מיתה וא"ת סתם מיתה אינו אלא חנק וכו' . ל"ע מאי מקשי תוספות לפי מה דאיתא בסנהדרין דף כ"ב ע"ב ברש"י ואי אתה רשאי למושכו להחמיר עליו שמא לא נתחייב בה וא"כ משה שהיה יכול לשאול להקב"ה עצמו לא רצה לחייב על הספק :

עין יוסף

לביניהם אין שפע המזיק יכול להגיע אליהן ולהדבק בהן (תורת חיים) :

ק וראויה היתה פרשת נחלות כו'· נקט פרשת נחלות ופרשת מקושש · ולא נקט פרשת פסח שני שהיתה נמי ראויה ליאמר ע"י משה אלא שמגלגלין כו' כדפרש"י ז"ל בסדר בהעלותך · משום דהנך תרתי דמיין להדדי דבתרווייהו קאמר דיודע היה משה עיקר הדין · ואף על פי דפרשת מקושש נאמרה בתורה תחלה נקט לה בסוף משום דאתי לאשמועינן הא דמגלגלין זכות על ידי זכאי כו' וניחא ליה לפתוח בזכות תחלה (תורת חיים) :

ענף יוסף

ק יודע היה משה רבינו שהמקושש במיתה שנאמר מחלליה מות יומת אלא לא היה יודע באיזה מיתה נהרג . וקשה דאיך לא ידע משה דינו הא קיי"ל דכל התורה נאמרו פרטות מסיני . וי"ל דניתן לו למשה ע"י שהיה יכול ללמוד בהיקש או בבנין אב או בשאר . והוא לא הבין והוצרך לומר לו הדבור בפירוש וכמו שתירץ בספר גור ארי' בסוף פ' אמור על מה שהוקשה לו גבי מקלל דאיך לא ידע משה דינו הא קיי"ל דכל התורה נאמרו פרטות מסיני :

המתורגמו. א) גלייבט ·

יד יוסף

א ספרי חלק א' פיסקא קל"ג: ב ספרי חלק א' פיסקא קל"ג: ג ספרי חלק א' פיסקא קי"ד: ד ספרי חלק א' פיסקא קי"ד סנהדרין דף ח' ודף פ"ח :

חדושי גאונים

נחלתם לפי מניינם הראשון מספקת להם שנתרבו ביותר מכל השבטים אלא למאן דאמר לבאי הארץ אמאי צווחי דאפילו תימא נמי דלשבטים איפלוג ארץ ישראל בני יהודה נמי דהוו נפישי מינייהו טובא כדכתיבי קראי אמאי שתקו ולאינהו גופייהו כיון שהיה להם חלק כאחד מן השבטים אע"פ שמרובה מהם אמאי צווחו אלא ודאי ליוצאי מצרים נתחלקה ולקרקפתא וצווחו משום שהיו מועטין ונתרבו לפי חשבון יותר מכל השבטים שהרי במנין ראשון אתה מוצא שהיו בני מנשה שנים ושלשים אלף ומאתים ובמנין שני שהיו שנים וחמשים אלף ושבע מאות הרי שנתרבו עשרים ושלש מאות ואין לך בכל השבטים שנתרבה כל כך וזיל קרי בי רב ופריך משום שפלים דהוו נפישי להו שנתרבו הרבה עד שאין שבט בישראל מרובה באכלוסין כמותם אלא שלא הגיעו לכלל עשרים ומעתה לאביי יכולין אנו לומר דלשבטים איפלוג וכדתניא לקמן (רמב"ן) : ויודע היה משה רבינו שמקושש במיתה אלא שאינו יודע באיזו מיתה הוא מת פירוש לפי שלא נתפרש לו אלא יומת סתם ואי קשיא לך דהא כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק . איכא למימר יודע היה משה רבינו דהמיר שבת דאיתקש לע"ז וא"ת היאך הייבוהו בלא התראה הכיא הא איתמר בסנהדרין (דף ע"ח ע"ב) שהתרו בו סתם ולמ"ד עד שיודיעוהו באיזו מיתה הוא מת הוראת שעה היתה ומגדף לדברי הכל הוראת שעה היה (רמב"ן) : ראויה היתה פרשת נחלות ליכתב על ידי

שתכתב על ידי משה אלא שנתחייב מקושש ונכתבה על ידו ללמדך [שם ע"ב] שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב[א] :

קא שם תביאמו ותטעמו בהר נחלתך (שמות טו) א תביאנו לא נאמר אלא תביאמו מלמד שמתנבאים ואינם יודעים מה מתנבאים (במדבר כז) ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני הנשיאים וכל העדה ב אפשר עמדו לפני משה רבינו ולא אמר כלום עמדו לפני אלעזר הכהן ולא אמר כלום ועמדו לפני הנשיאים וכל העדה אלא סרס[ג] המקרא ודרשהו דברי ר' יאשיה· אבא חנן אומר משום רבי אלעזר בבהמ"ד היו יושבים והלכו ועמדו לפני כולם במאי קא מפלגי מ"ס ג חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב ומ"ס אין חולקין והלכתא חולקין והלכתא אין חולקין קשיא הלכתא אהלכתא· [הלכתא אהלכתא] לא קשיא הא דפליג ליה רביה יקרא הא דלא פליג ליה רביה יקרא . תנא ד בנות צלפחד חכמניות היו דרשניות היו צדקניות היו· חכמניות היו שלפי שעה דברו דא"ר שמואל בר' יצחק (אותו היום היה)

מהרש"א

לריכה לגופה וק"ל : מלמד שמתנבאין כו' · הכא ודאי משמע דכל ישראל אמרו השירה והן היו מתנבאין ואינן יודעים מאי קאמרי אגזירת מרגלים שלא יכנסו לארץ וכ"ה בהדיא במכילתא תביאמו ותטעמו נתנבאו אבות ולא ידעו מה נתנבאו תביאנו ותטענו לא נאמר אלא תביאמו הבנים נכנסים ואין האבות נכנסים ורש"י בחומש פירש תביאמו נתנבא משה שלאיכנס לארץ לכך לא נאמר תביאנו עכ"ל אין זה דברי אגדה דהכא אלא דלפי אותו אגדה משה דאמר ג"כ השירה מתנבא שלא יכנס לארץ והיה יודע ספיר מה מתנבא והיה יודע שלא יכנס לארץ בגזרת עתה תראה וגו' במלחמת פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת ל"א מלכים כדאיתא פרק חלק והרא"ם הבין מפרש"י שגם משה הי' מתנבא ולא ידע וכתב בזה דוחקים ואכ"מ

רשב"ם

לא פורש מה יעשה לו (במדבר ט"ו) היינו שלא היה יודע אם בסקילה החמורה אם בחנק הקל : שמגלגלין זכות· שהבנים והקרובים יירשו את קרוביהם : ע"י זכאי· בנות צלפחד : וחובה· היינו סקילה החמורה דנוח לו לאדם לידון בחנק : על ידי חייב· מקושש : תביאמו· לאחרים משמע : אפשר עמדו לפני משה· והוא לא אמר כלום והלכו אח"כ לפני אלעזר משה לא שנאה אלעזר מנין לו· ואפשר שאלעזר לא אמר כלום והלכו אח"כ לפני הנשיאים ואחר כך לפני העדה : ה"ג והלכו לפני הנשיאים וכל העדה אלא סרס המקרא וכו'· ול"ג (הכא) ולא אמרו כלום : ודרשהו· כלומר דרשהו כאילו הוא כתוב למפרע ותעמודנה לפני משה ומקמי משה עמדו לפני אלעזר [ומקמי אלעזר עמדו לפני הנשיאים ומקמי הנשיאים עמדו לפני העדה] והאי דלא כתיב ותעמודנה לפני העדה ולפני הנשיאים ולפני אלעזר ולפני משה היינו לפי שאינו רוצה להקדים בפסוק תלמיד לרב אלא ראשון ראשון חשוב : בבהמ"ד היו יושבין· משה ואלעזר ונשיאי העדה:ועמדו לפני כולם· ששאלו לכולן ביחד וחלקו כבוד לתלמידים במקום רבותיהם : אבא חנן סבר חולקין· דכל זה חשיבותו של רב הוא וניחא ליה: ורבי יאשיה סבר אין חולקין· הלכך מסרס המקרא : הא דפליג ליה רבי· לתלמיד יקרא ודאי ניחא ליה שיחלקו לו גם אחרים כבוד ומשה רבינו (ודאי) הוה פליג יקרא לכל ישראל וכן זה לזה : חכמניות· בדרך ארץ : שלפי השעה דברו· כשמצאו פתח לדבריהם באו בעלילה ובטענה מעליותא לב"ד כדמפרש ואזיל :

עין יעקב

אלא תביאמו . עיין בחדושיע בסוטה דף כ"ז ע"ב : ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר . גם פלוגתא זו הובא בילקוט פ' בהעלותך בשם ספרי על אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם דכתיב ויקרבו לפני משה ואהרן כמו פלוגתא דהכא אכן רש"י בחומש כתב כשיושבין בבית המדרש היו יושבין ולא מביא דעה שניה דסרס המקרא ודרשהו כמו בפ' פנחס גבי בנות צלפחד וי"ל דאי אמרינן סרס המקרא שבאו לכתחלה להשפל הי"ל ג"כ כמו בבנות צלפחד לבוא תחלה לפני העדה ואח"כ לפני נשיאים אלא שיושבין בב"ה ולא היו יושבין רק אלו משה ואהרן : חכמניות דרשניות לדקניות היו . כלומר בשביל שהיו חכמניות ודרשניות איכא למימר שהיו לדקניות כי אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ועי"ל דבשביל שהיו חכמניות ודרשניות איכא למימר שהיו לדקניות שלא נשאו זה זמן רב ובטלו ממצוה פ"ו ואע"ג דנשים אינם מצוות על פריה ורביה מ"מ לשבת יצרה בעינן וגורם לשכינה שתסתלק מישראל אך מצינו אפילו באנשים איך שנפשם חשקה בתורה שמותרין הם לבטל ממצות פריה ורביה כמאמר בן עזאי ביבמות מה אעשה שנפשי חשקה בתורה וא"כ מכ"ש בנשים מלומדים אך בזמן הזה כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תיפלות:

שלא

הרי"ף

חכמניות היו דרשניות היו וכו' . ויש במדרש ספרי שהיה עוסק בפרשת נחלות ומתיישב שהוזכרה בפרשת לאלה תחלק הארץ רק קשה מה זו דרשת אם לאו תתיבם אמנו היכן נרמזו דברים הללו בפסוקים . וע"ק דירושת האם תוכיח כשנתאלמנה והניחה נכסים ובנות דלא שייך התם לומר שירשו לאמש מכח היבום דלית כאן יבום ואם שם ירשוה אחי האם ולא הבנות גם באב ירשו אחי האב ולא הבנות כי איך אפשר שלא לדון דין אחד באב ובאם שהניחו בנות משום טענה זו . ועוד נבאר מהו לפי שעה דברו וכן קשה דדרשניות היו הלא אין כאן דרשה לדרוש . ועוד אילו כי יודעות לדרוש שבת הבן יורשת איך לא דרשו שהבת יורשת במקום שאין בן *) ורש"ם ז"ל פי' שהיו יודעות לדרוש שבת הבן קודמת לבת וקשה כיון שהדרשה נדרשת להקדים בת הבן לבת א"כ ממילא שהדרשה אומרת שאם אין בת בן שהבת יורשת ואם כן יאמרו הדרשה לפני משה ולא היה צריך להקריב משפטן לפני ה' . ולע"ד נראה שחז"ל דרשו חכמניות היו עם יסוד שלמדתי מהרמב"ן ז"ל שפי' מ"ש המתרגם ושם בת אשר סרח ושום בת אתת אשר סרח לפי שהוזכר בפרשה זו וכל בת יורשת נחלה ולאשר היו לו כמה בנים ישוה וישוי ובריעה ואין לסרח נחלה בקרב אחים אבל אשתו של אשר היה לה בת ושמה סרח מבעל אחר ועל שנתגדלה בבית אשר נקראת בת אשר וסרח לא היה לה אחים מאביה והיא היתה יורשת נחלה . וכן בנות צלפחד והם בכלל לאלה תחלק הארץ ועם זה אני אבאר שכתוב למעלה במנין היוחסין והם בנות צלפחד מחלה נועה וגו' וכן כתוב שם ושם בת אשר סרח וסמיך ליה לאלה תחלק הארץ במספר שמות כלומר כל המקרא בשם יהיה לו חלק בארץ ובנות צלפחד לפי טעם דברו כיון שראו דבר פי ה' לאלה תחלק הארץ במספר שמות והן גם הן נקראו בשמות ואלה שמותם מחלה וגו' אז אמרו א"כ יש לנו לשאול חלק בארץ וזש"ה ותקרבנה בנות צלפחד ואלה שמותם מחלה וגו' לומר שמגד זה נתקרבו לבא לשאול כיון שאלה שמותם שנקראו בשם וכפי זה אין לך חכמה גדולה מזו . עי"ל שנתעוררו בנות צלפחד להקרב לפני משה ואלעזר ולא היה נכון להם לקום בפני גדולים לשאול נחלת הארץ ומה גם דבר שלא היה באותו פרק נחלת הארץ לא היה ראוי עכשיו לבן לתבוע חלקן . אמנם לפי שראו בדברי הקב"ה שאמר למשה לאלה תחלק הארץ דמשמע ע"י אחרים תתחלק ולא אמר לאלה תחלוק דמשמע אתה בעצמך אז נתעוררו לומר אילו היה משה קיים בזמן החלוקה היינו ממתינים עד אותה שעה אבל כיון שמשה מת ותיחלק הארץ ע"י זולתו אם כן צריכין אנו להתקרב לפני משה שהוא בעודנו חי ידין דיננו ואמר ותקרבנה לפני משה זהו עיקר עמידתן כדי שיתברר הדבר לפני משה בעודנו חי ומה גם שהוא אמר איש לפי פקודיו להוציא את הנשים ולכך באו לפניו שהזכיר הוא שם בנות צלפחד בכלל האנשים המתיחסים מה שלא הוזכרו שאר הנשים והכוונה להיות שעליהן הוא אומר לאלה תחלק הארץ ובאים בטענה אבינו מת במדבר לפי שדרש רז"ל וחלק המרגלים והמתלוננים ועדת קרח לקחו יהושע וכלב ולכך אמרו אבינו מת במדבר קודם כי בחטאו מת והוא נענש ולא זרעו . ואם אין אנו חשובים כבנים למה יגרע שם אבינו להקים שם המת תתיבם אמנו כדכתיב להקים לאחיו שם בישראל לקימו בתורת יבום כי בן אין לו ודרשו חז"ל ביבמות אין לו עיין לו . ואם אנחנו כבן ואין כאן יבום אם כן תנה לנו אחוזה . ודרשניות היו שאמרו אילו היה בת בן לא דברנו . הכוונה כי בנות צלפחד באו לירש חלק אביהן שהיה מיוצאי מצרים וחלקו עם אחיו בנכסי חפר ועל שאלה זו י"ל לכן תינח בנכסי צלפחד שבאתם לירש מפני שלא היו לו בנים אבל איך אתם רוצים לירש בנכסי חפר שהיו לו בנים לזה דרשו ואמרו הרי מה שאלנו בנכסי צלפחד אבינו הוא לפי שבן אין לו עיין לו ואילו היה בת לבן לא היינו שואלים כלום כי בת הבן עומדת במקום הבן וכיון שכן אנו שואלים בנכסי חפר אע"פ שהיו לו בנים וכיון שכן תנה לנו נחלה בתוך אחי אבינו דהיינו חלק חפר וזהו דרשניות היו לירש חלקם בנכסי חפר עם אחי אביהן . ויקרב משה משפטן שהיה הדרשה שדרשו לירש בחלק נכסי חפר עם אחי אביהן ויאמר ה' כן בנות צלפחד דוברות בדרשה הזאת נתון תתן להם שתי נתינות אחת חלק צלפחד בארץ שהיה מיוצאי מצרים וחלק בנכסי חפר ואמר תתן להם בתוך אחי אביהם במ"ש מלשון זכר לפי שהוא דין מחודש לירש הבן הזכר בתוך אחי אביו בנכסי הזקן וכיון שזכו הבנים בזה גם הבנות כשלא הניח בן והעברת את נחלת אביהן לכן לבנות צלפחד . ועוד חדשתי לדקדק עם זה מאי ותקרבנה ותעמודנה . לזה דרשו חז"ל חכמניות היו דאמרו שהקב"ה אמר למשה איש כי ימות וגו' יקום על שם המת ולכך אם אין אנו חשובים כבן תתיבם אמנו להקים ולהעמיד שם המת ואם אנו חשובים כבן הרי קם ועמד שם לאבינו וז"ש ותעמודנה ולכך שאלו תנה לנו אחוזה. גם חכמניות שדרשו אם היה בת לבן לא דברנו לפי שבת הבן נחשבת כבן וגם אנחנו נירש כבן חפר וזהו ותקרבנה בנות צלפחד בן חפר כלומר כי הן שבן בנות צלפחד נתקרבו להיות כבן חפר וגם לדרשת לדקניות אמר ותקרבנה בנישואיהן למשפחת מנשה בן יוסף שהיה הגון להם :

*) לפי הנראה כוונתו על רשב"ם אך עי' בגמרא ותמצא הגירסא בדברי רשב"ם נכונים :

ענף יוסף

קא אלא סרס המקרא ודרשהו כו' . והא דלא פליגי הכי בפרשת פסח שני שנאמרה תחלה . דכתיב נמי ויקרבו לפני משה ולפני אהרן . משום דהתם אפילו רבי יאשיה מודה דצריך לומר כהכא חנן משום רבי אלעזר דשניהן היו יושבין בבית המדרש ובאו ושאלום . דליכא למימר התם סרסהו ודרשהו דלא יתכן לומר שהורה אהרן דבר שהוא איסור והיתר לפני משה רבו דאסור לעשות כן . אבל דין נחלות דדיני ממונות הוא היו רשאין לדון לפני משה שהרי מינה עליהם שרי אלפים ושרי מאות שידונו דיני ממונות . לכך

יד יוסף

א מכילתא שבוע תביאמו : ב ספרי פלק א' פיסקא קל"ג: ג יומא דף פ"ע ע"א סוטה דף מ' ע"ב ודף מ"א ע"ב : ד תנחומא ורבה סדר פנחס · ועיין בספרי סדר פנחס פיסקא קל"ג :

חדושי גאונים

משה וכו' . בדרושי בארתי המדרש בשיר על המקרא צואלך בתרוזים ר' לוי בשם ר' חמא בר' חנינא אמר אלו פרשיות של תורה שהם תרוזות זה בזה וכו' אמר רבי מנחמא כגון הדין דכתיב לאלה תחלק הארץ בנחלה מה כתיב תמן ותקרבנה בנות צלפחד כן בנות צלפחד דוברות וכתיב בתריה עלה אל הר העברים הזה הר נבו וכי מה ענין זה לזה כיון דאתפלג ארעא באו בנות צלפחד ליטול חלק אצל משה ונסתלק משה הס"ד ויקרב משה את משפטן אמר לו הקדוש ב"ה משה מדינן אתה מסתלק ומלפני אין אתה מסתלק עלה אל הר העברים הזה אמר לפניו רבש"ע הואיל ואתה מסלקני מן העולם הודיעני מה פרנסים אתה מעמיד לישראל א"ל הקב"ה משה על בני אתה מצויני . והמדרש תמוה מאי הכוונה מדינן אתה מסתלק ומלפני אין אתה מסתלק ויתבאר בהקדמות אלו . משה ידע אשר ה' אמר לו (חוקת כ') יען אשר לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם . וכאשר עשה ה' אחר כך נסים ונפלאות בסיחון ועוג דימה שבא תיקון האמתי ובעת תיקון האמתי יהיה ה' בעצמו המלך והשופט כמבואר בפדר"א פ' י"א י' מלכים מלכו מסוף העולם ועד סופו וכו' והמלך העשירי חוזרת המלוכה לבעלה כו' שנאמר אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים . וירעה את צאנו וירבצם כדכתיב אני ארעה צאני ואני ארביצם .

המתורגמן

המתורגמן. א) איינע גוטע זאבע קאמט הערפאר דורך איינעם גוטען מענשען , איינע שלעכטע דורך איין שלעכטען . ג) דרעהע איבער .

[מלמד שהיה] משה רבינו יושב ודורש בפרשת יבמין [שנא' (דברים כה) כי ישבו אחים יחדו] אמרו לו אם כבן אנו [חשובין] (נירש) [תנה לנו נחלה] כבן ואם לאו תתיבם אמנו מיד (במדבר כז) ויקרב משה את משפטן לפני ה' · דרשניות היו שהיו אומרות אילו היה לו בן לא דברנו והתניא בת אמר רבי ירמיה סמי מכאן[א] בת אביי אמר אפילו היה בת לבן לא דברנו · צדקניות היו שלא נישאו אלא להגון להם :

קב שם תניא רבי אליעזר בן יעקב אומר אפילו קטנה שבהן לא נשאת פחותה מארבעים שנה איני והאמר רב חסדא נשאת פחותה מעשרים יולדת עד ששים בת עשרים יולדת עד ארבעים בת ארבעים שוב אינה יולדת אלא מתוך שצדקניות היו נעשה להן נס כיוכבד דכתיב (שמות ב) וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי[דף קכ]אפשר א בת ק"ל שנה (היתה)

רשב"ם

בפרשת יבמין · ובן אין לו עיין עליו : אם כבן אנו · לפטור (את) אמנו מן הייבום : נירש · שהרי היבם קם תחת אחיו לנחלה כדדרשינן ביבמות (דף כ"ד·) והבן מונעו מליבם [את אמו] ומלירש את (אחיו) [אביו] [ופוטר הוא את אמו] ויורש (הוא) את אביו ואף הבת כן וסברא בעלמא היא : אילו היה לו בן · כדכתיב כי אין לו בן וכבר היו יודעות שהבן יורש את אביו שהרי כבר ניתנה פרשת נחלות במרה כדאמרן לעיל ולא הוה מספקא להו אלא אם נוטלות חלק בכורה אם לאו כמלא שהיו יודעות לדרוש דהאי דכתיב ובן אין לו והעברתם הא יש [לו] בן בן קודם לבת ולא כדא"ל רב פפא לאביי לעיל בפירקין [(דף קי"א) אימא בן ובת לא האי לירש בו ולא האי לירש בו]: [הגה"ה ואם לאו שאין הנקבות חשובות זרע תתייבם אמנו לאחד מאחי אבינו והוא יירש נחלת אבינו ובן היוצא ממנו לאמנו יירש אחריו נכסי אבינו ע"כ · תוס'] : והתניא אילו היתה בת לאבינו לא דברנו · והמקשה עצמו אינו יודע לפרשה : שאפילו היה בת לבן לא דברנו · שהיו יודעות *) לדרוש שבת הבן קודמת לבת : שלא נשאו אלא להגון להם · דאע"ג דהותרו ליגשא לכל מי שירצו כדאמרינן לקמן דכתיב לטוב בעיניהם תהיינה לנשים ומה אני מקיים אך למשפחת מטה וגו' עצה טובה השיאן הכתוב שלא ינשאו אלא למשפחת מטה אביהן שהיו הגונים וכן עשו דאשכחן שנישאו להם דכתיב ותהיינה מחלה ונועה וגו' לבני דודיהן לנשים [דאע"ג דהותרו לטוב בעיניהן לא רצו להדבק אלא בהגונים] : לא נשאת פחותה ממ' · שהיו מצפות להגון להן : שוב אינה יולדת · ואם נתעכבו עד ארבעים שנה לא היה אדם נושא אותן והם למה נתעכבו עד ארבעים שנה מאחר שלא ילדו עוד : ומשני מתוך שצדקניות היו · בטחו בצדקתן שיעשה להם נס כיוכבד ולכך נתעכבו עד ארבעים שנה [בשביל] ליגשא להגון · כיוכבד שילדה אחר מ' ומיהו נישואיה איכא למימר דהוו קודם מ' : אפשר בת מאה ושלשים · כדלקמן :

*) עי' הגי' ברשב"ם בגמרא · ומנא

תוספות

אפילו קטנה שבהם לא נישאת פחות מארבעים שנה · נראה לרשב"א דס"ל כמ"ד צלפחד הייגו מקושש ומעשה מקושש היה בתחלת מ' מיד אחר מעשה המרגלים דאמרינן במדרש דלשם שמים נתכוון שהיו ישראל אומרים כיון שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ ממעשה מרגלים שוב אינן מחויבין במצות ועמד וחלל שבת כדי שיהרגוהו ויראו אחרים ולא נשאו עד סוף מ' שנה כדמוכחי קראי : (הריטב"א מתוך שצדקניות כו' · וגם הבעלים שנשאום על דעת כן נשאום שסמכו על זכותם) :

מהרש"א

ואכ"מ להאריך ועיין בחא"ג פ' חלק · פי' רשב"ם בהג"ה ואם לאו שאין הנקבות כו' ובן היוצא לאמנו יירש אחריו נכסי אבינו עכ"ל מזה יש ליישב מ"ש בת"י פ' פנחס אין לית אנן חשובין כביר ואימן כמנטרא ליבם תיסב אימן חולק אבונן וחולק אחא דאבונן עכ"ל דר"ל דבן היוצא ממנו לאמנו יירש אלו ב' חלקים אחריו דהיינו כשימות היבם חלק צלפחד וחלק היבם דהוא אחי אבונן ועי"ל דר"ל דהיבם יורש ב' חלקים חלק צלפחד וחלק אחא דאבונן דחד אחא דאבא הוה להו כדאמרינן לעיל וזהו דוחק דחלק אחא דאבונן משמע כל אותו החלק דאבונן ודו"ק : והתניא בת כו' · פי' רשב"ם והמקשה עצמו אינו יודע לפרשה עכ"ל והוא דחוק ונראה דיודע לפרשה אלא שאמרו לפי שהמתינו מ' שנה ולא יזכו לבנים שלא היו מחזיקין עצמן לצדקניות כדלקמן ולזה אמרו ממדת לניעות כיון שאין אנו ראויין לבנים לא היינו מבקשים ע"כ כדי שיקפלו עלינו אנשים לינשא לנו אילו היה לאבינו בת אחרת שאין לה מ' שנים ראויה לבנים היינו מעמידין אותה לדבר ולא דברנו ממדת לניעות ומקשה דאין זה מדרשניות אלא ממדת לניעות וק"ל : ויקח את בת לוי אפשר כו' · פי' רשב"ם אשה ה"ל למכתב עכ"ל דליכא למימר שבא ליחסה כאן שהיתה בת לוי דא"כ ה"ל להזכירה בשמה וליחסה כמו שלא יחס כאן את עמרם וכתב וילך איש וגו' וכיון דכתיב בת דרשו מיניה שחזרה לנערותה דבת משמע נערה וילדה וע"ז יש לפרש הא דכתיב ויעש להם בתים דהייתו דיוכבד נעשה בת ונערה כדאמרינן הכא וכן מרים כדאמרינן פ"ק דסוטה חלאה ונערה

הרי"ף

נעשה להן נס כיוכבד. פרש"י כיוכבד שילדה אחר מ' שנה ומיהו נישואיה איכא למימר דהוו קודם מ' שנה ודבריו אלו צריכין ביאור שאע"פ שהיתה נישאת פחותה מכ' לא היה לה לילד אלא עד ס' וזו בת ק"ל שנה כשילדה למשה וזהו על ידי נס : דברי

עיון יעקב

שלא נשאו אלא להגון להם. וכדכתיב לטוב בעיניהם תהיינה להם לנשים ודרך האיש לחזור על האשה ולא האשה על האיש אלא שהם לא נשאו רק להגון להם : נעשה להן נס כיוכבד. הא דקאמר כיוכבד לפי שפרשב"ם שבטחו שיעשה להם נס מסא"כ בשרה מצינו שנאמר שרה בקרבה להכי תלה הדבר ביוכבד:בתוספות ד"ה אפי' קטנה שבהם לא נשאת וכו' ועמד וחלל שבת. עיין במהרש"א מ"ש איך חטא באיסור שבת ועי"ל למ"ד בשבת דף צ"ו מקושש היה מעביר ארבע אמות ברשות הרבים ואיתא עוד בשבת

ענף יוסף

לכך קאמר רבי יאשיה סרסהו ודרשהו . ולהכי בפרשת בהעלותך גבי פסח שני לא מייתי רש"י ז"ל אלא מלתא דהכא תנן בלבד . והא דלא פליגי הכי בפרשת מקושש דכתיב נמי ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה . משום דהתם לא באו המוצאים אותו לשאול מהם שום דין . אלא באו להודיעם ולהעיד לפניהם שחילל את השבת ואיכא למימר שהודיעום זה אחר זה מתחלה למשה ואח"כ לאהרן ואח"כ לכל העדה (תורת חיים) : מלמד שהיה משה רבינו יושב ודורש בפרשת יבמין . וא"ת מהיכא יליף לה דקאמר מלמד כו' . ויש לומר מדקאמרו בנות צלפחד למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו . ולא אמרו למה יגרע אבינו מתוך משפחתו . משמע דמכח יבום הוו קאמרי ליה הכי . דגבי יבום כתיב יקום על שם אחיו . להקים לאחיו שם בישראל . ולכך אמרו למה יגרע שם אבינו כי אין לו בן דכיון דאין לו בן תתייבם אמנו לאחיו כדי להקים שם אבינו בישראל . ואם כבן אנו חשובין תנה לנו נחלה כבן (תורת חיים) : אמרו לו אם כבן אנו חשובים נירש כבן כו' . הכוונה כי הן אמרו אבינו מת במדבר ובנים לא היו לו . וקשה מה להן לכפול עוד ולומר כי אין לו בן . וגם קשה למה תחלה אמרו בלשון עבר לא היה . ואח"כ אמרו כי אין לו בן שהוא לשון הוה . וגם למה התחילו בבנים רבים וסיימו בבן יחיד . גם מה זה שאמר ויקרב משה את משפטן . היה לו לומר את שאלתן או את דבריהם וכיוצא . לכן אמרו חז"ל שהיו חכמות ויודעות שרשי דיני התורה . שראו שהוא יתברך צוה על היבום לחשוכי בנים למען הקים שם המת על נחלתו ע"י הבן הנולד מהיבום . לזה אמרו גלוי וידוע הוא שאבינו מת ואז בשעת מיתתו לא היו לו בנים זכרים כלל . ואנו תמהות למה יסבלו בתי דיני ישראל שיגרע ויחסר הקמת שם המת ממשפחתו ע"י היבום שהבן אשר יולד יקים את שמו בישראל . וכי תאמרו זה הוא כשאין לו זרע כלל לא בן ולא בת . אבל עכשיו שהשאיר אחריו ברכה אתכן שאתם בנותיו אין עוד מקום ליבום שאתם עתה במקום הבן . על זה נאמר כי אין לו בן ר"ל אנחנו בנותיו שנשארנו ממנו אין עתה נחשבות לבן לפטור אותנו מיבום . שאם הדבר כן שאנו נחשבות כבן לענין יבום כמו שהוא האמת א"כ צריך שיועיל זה לנו לענין הירושה והנחלה ולפיכך תנה לנו אחוזה . באופן שהן לא דברו כעין בעלי דינין תובעי תביעות בסידור טענות אלא בסכינא חריפא חתיכות הדין ופסקו ההלכה במשפט קצוב כדת מה לעשות . ולפיכך מיד ויקרב משה את משפטן לפני ה' . לא הקריב טענה או תביעה אלא הקריב משפט ודין שהם שפטו ודקו בשפטו להלכה פסוקה . והסכים הקב"ה על ידן ואמר כן בנות צלפחד דוברות וגו' (ספר בינה לעתים) : צדקניות היו שלא נשאו אלא להגון להן . נראה דהיינו דקרי להו צדקניות דכל מאן דנטר אות ברית קודש דיליה כראוי ואינו מחלל זרעו להוציא שלא כהוגן צדיק איקרי ע"ד שנאמר וצדיק יסוד עולם דלהכי איקרי יוסף הצדיק לכך אינהו נמי כיון שהיו שומרות פתחיהן וזרעיהן להגון להן צדקניות איקרי (תורת חיים) : קב ואמר רב חסדא ניסת פחותה מבת עשרים שנה יולדת עד ס' . והנה איתא ברש"י בוזאת הברכה ברוך מבנים אשר ואיתא בספרי אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר . ואיני יודע כילד ע"כ . אבל מזה נלמוד דאיתא שם ברש"י ג"כ יהי רצוי אחיו שהיו בנותיו נאות והיו נשואות לכהנים גדולים ומלכים הנמשחים בשמן זית ע"כ . ומדנאות היו ע"כ היו מקדמין לישא לאיש דהכל חפצים ותאבין וקופצין לינשא להם וניסת פחות מבת עשרים ויולדת עד ס' . ולכך נתרבו יותר מאשר בנות ישראל . ובנים לאו דוקא בנים זכרים קאמר (רמת שמואל) : אפשר בת מאה ושלשים שנה וקרא לה בת . משמע דנעשה לה נס ליוכבד דקאמר היינו מה שילדה והיא בת מאה ושלשים שנה . ותימה ופה אהרן לא הוה קפיס

יד יוסף

א שמות רבה פ"א סוטה דף י"ב ע"א :

חדושי גאונים

ומבואר במ"ר בפ' וזאת הברכה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אם אין אתה מכניס אותי לא"י הניח אותי בעוה"ז ואחיה ולא אמות . א"ל הקב"ה אם לא אמיתך בעולם הזה האיך אחייך לעוה"ב. והכוונה בזה דעיקר העוה"ב הוא שצדיקי' יושבים ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה . ומבואר כי לא יראני האדם וחי ואם כן לא יחיה בעולם הבא ר"ל שלא יראה פני השכינה כשלא ימות . ומבואר בספרי סוף פ' האזינו אשר ידעו ה' פנים אל פנים. א"ל בעוה"ז אי אתה רואה שנמשל לפנים שנא' לא תוכל לראות את פני אבל אתה רואה בעוה"ב שנמשל באחורים שנאמר והסירותי את כפי וראית את אחורי . ואימתי הראהו סמוך למיתה הא למדת שהמתים רואים . ומבואר בסוטה פ"קואת דכא ושפל רוח רב הונא ורב חסדא אני את דכא שהרי הקב"ה השרה שכינתו על הר סיני ולא גבה הר סיני למעלה . ואלו ואלו דברי אלהים חיים בשעת תיקון האמתי יהיה הקב"ה עם הדכא וישרה השכינה למטה.ובעת שלא בא תיקון האמתי הדכא יהיה עם הקב"ה ואז לאחר מותו יעלה נשמתו למעלה ויזכה לראות פני השכינה . ובזה יבואר משה דימה אף שאמר לו ה' שהוא יביא אותם לא"י אך דימה שבא תיקון האמתי ולכן הסתלק מן הדין וקרב משפטן לפני ה' שהוא יהיה השופט והמלך וא"כ כשהוא יהיה השופט והמלך יהיה תיקון אמתי וישרה ה' שכינתו למטה והוא יהיה עם דכא ואמר לו הקדוש ב"ה משה מדינך אתה מסתלק ומלפני אין אתה מסתלק ר"ל לא כמו שאתה מדמה שאני הבא אצלכם ויהיה תיקון אמתי עלה אל הר העברים ר"ל לא תוכל להסתלק מלפני

המתורגמן. א) נימס אב דאפאן פי' הסר מהמקום הזה .

וקרא לה בת דא"ר חמא ברבי חנינא א זו יוכבד שהורתה בדרך ולידתה בין החומות דכתיב (במדבר כו) אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים והורתה שלא במצרים ואמאי קרי לה בת אמר רב יהודה בר (זבינא) [זבידא מלמד] שנולדו לה סימני נערות נתעדן הבשר ונפשטו הקמטים[א] וחזר היופי למקומו · ויקח ויחזור מיבעי ליה אמר רבי יהודה בר (זבינא) [זבידא מלמד] שעשה לה מעשה לקוחין[ב] הושיבה באפריון[ג] ואהרן ומרים משוררין לפניה ומלאכי השרת אומרים (תהלים קיג) אם הבנים שמחה · להלן מנאן הכתוב דרך גדולתן וכאן דרך חכמתן מסייע ליה לר' אמי דא"ר אמי בישיבה הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זקנה א"ר אשי והוא דמופלג בחכמה והוא דמופלג בזקנה

רשב"ם

וקרי לה בת. אשה הוה ליה למכתב · ומנא לן דבת ק"ל היתה: דא"ר חמא בר חנינא · לקמן בפירקין דמיבעיא לן בכללן אתה מוצא שבעים ובפרטן אי אתה מוצא אלא ע' חסר אחד וע"ז א"ר חמא בר חנינא זו יוכבד וכו' ובת לוי דקאמר קרא [היינו] בת לוי ממש בתו של לוי והאי דלא קא חשיב לה בהדיא שלא באה למצרי' אלא בבטן אמה: לידתה בין החומות · כלומר בתוך מצרי' ומשום דקאמר בדרך גבי הורתה קאמר נמי בין החומות גבי לידתה: אשר ילדה. קרא יתירא דהא כתיב כבר בת לוי וישראל עמדו במצרים ר"י שנים שכן רמז יעקב לבניו רד"ו שמה (ושברו) ובס"ע יליף לה מקראי נאמר לאברהם בברית בין הבתרים ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם איזה זרע זה יצחק שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע וביצחק הוא אומר ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה הרי ק"ץ *) ורד"ו שעמדו במצרים הרי ת' מלידת יצחק ואי אפשר לומר שכל ת' היו במצרים שהרי קהת היה מיורדי מצרים וכדכתיב ובני לוי גרשון קהת ומררי ושני חיי קהת קל"ג שנה ושני חיי עמרם קל"ז שנה ופ' של משה הרי ש"ג אם כן מה ת"ל ועבדום וענו אותם ת' שנה אלא כל זמן שזרעך בארץ לא להם ת' שנה נמצא יוכבד בת ק"ל שנה שהרי בתחלת ביאת מצרים נולדה ומשה בן שמנים שנה הי' בצאתם ממצרים כשתיירו ק"ל מר"י: נתעדן הבשר · החליק כנער קטן: ויחזור מבעי ליה · שהרי עברו ימים רבים משלקחה שהרי כבר נולדו להם אהרן ומרים אלא שפירש עמרם ממנה מפני הגזרה שהיו משליכין זכוריהם ליאור ועכשיו החזירה מפני מרים שנתנבאה לו שעתיד בן לצאת מהם שיושיע את ישראל וכו' כדנפקא לן (סוטה דף י"ב) מדכתיב מרים הנביאה אחות אהרן בעוד שהיתה אחות אהרן ולא אחות משה שעדיין לא נולד היתה היא נביאה שנתנבאת על משה שעתיד להוולד: משוררין · מתוך שמחה שעתיד משה רבינו לצאת מהם והיינו דכתיב לדעה מה יעשה לו מה יהיה בסוף נביאותה כדאיתא בסוטה (דף י"ג): להלן · כשנשאו בנות צלפחד: מנאן הכתוב דרך גדולתן · דכתיב ותהיינה מחלה תרצה וחגלה ומלכה ונועה וגו' ומסתברא דכך נולדו כדכתיב לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה (בראשית כ"ט): וכאן · כשעמדו לפני משה: דרך חכמתן · כסדר שהן חכמות זו יותר מזו הקדימן הכתוב מחלה נועה חגלה מלכה ותרצה ומסברא אמרינן הכי דלא ליקשו קראי אהדדי: בישיבה · בין לדין בין לשאר ישיבות של תורה מושיבין את החכם למעלה מן הזקן וכדמפרש (טעמיה) לקמן שהחכם מופלג מכל חביריו בחכמה שחכם הוא מאד אבל בשביל שהוא חכם מעט מן הזקן אין מכבדין אותו יותר מן הזקן החכם קצת ומבנות צלפחד איכא למילף דגבי שאלת הדין מקדים הכתוב חכמה תחלה: במסיבה. של משתה וה"ה לנישואין: והוא דמופלג · החכם בחכמה אז הלך אחר החכמה ולא אחר זקנה: והוא דמופלג בזקנה · שזקן מאד אז חולקין לו כבוד בבית המשתה יותר מן החכם ואע"ג דמופלג ההוא חכם בחכמה כגון שהזקן חכם קצת אבל אם אינו מופלג בזקנה החכם שהוא מופלג קודם לכבודו שמעינן מהכא דחכם מופלג וזקן מופלג שאינו חכם כ"כ כבחור בישיבה הלך אחר חכמה להושיב החכם בראש ולדבר תחלה ובמסיבה הלך אחר זקנה והיכא דחכם הוי מופלג בחכמה והזקן אינו מופלג בזקנה בכל מקום הלך אחר החכמה אפילו במסיבה והיכא דהזקן הוי מופלג בזקנה והחכם אינו מופלג בחכמה מ"מ הלך אחר הזקנה ואפילו בישיבה הואיל והזקן חכם קצת אע"פ שהבחור חכם יותר ממנו והיכא דלא מופלג לא האי בחכמה ולא האי בזקנה נראה בעיני דבכ"מ הלך אחר זקנה (אפילו בישיבה) מדאמר רב אשי והוא דמופלג בזקנה דהיכא דהוו תרווייהו מופלגין הולכין בישיבה אחר החכמה ובמסיבה אחר הזקנה מכלל דהיכא דלא הוו תרווייהו מופלגין לא האי ולא האי הולכין בכ"מ אחר אחד מהם ומדלא פירש איכא למימר דמסתמא הולכין אחר הזקן דבשביל שהבחור חכם קצת יותר ממנו אין לנו לבייש את הזקן והחכם אינו בוש (בדבר)

*) עי' הגי' גרשב"ם בגמרא ·

מהרש"א

בתחלה חלאה ולבסוף נערה שחזרה לנערותה וכמו שיאמר ממש מסים ומפתפתים כן יאמר מבת בתים והראב"ע טען על זה דלמה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה בהולידה את משה בת ק"ל וכבר האריך הרמב"ן להשיב על דבריו וכ"ל להשיב דודאי נזכר זה בקרא מדכתיב בת לוי ולא אשה גם לפי פשוטו שהיא בת לוי ממש ע"כ הי' הפלא ממנו שהולידה בזקנותו או שהיה פלא בה שהולידה את משה בזקנותה דהא לוי בן מ"ג שנה היה בירידתו למצרים ואם הוא הוליד כן יהיה הפלא ממנו זקן כאברהם שאליד בן ק' גם היא יוכבד הולידה את משה קצת בזקנותה בת ע"ג שנה ואין דרדאשה להוליד רק עד ס' שנה כדאמרינן בפרקין ואם הולידה בן ג' א"כ יהיה לידתה יותר בזקנתה דהיינו בת פ"ג שנה ויהיה הפלא ממנה קרוב לשרה שהיתה בת צ' שנים: מלמד שעשה בה לקוחין שניים כו' · כדי שלא תחשוב שנשאה בלא חופה וקידושין דאין קדושין תופסים בחייבי כריתות שעתידה התורה לאסור דודתו ועל כן אמר ויקח שעשה בה לקוחין שניים הושיבה באפריון שהוא חופה כי עדיין לא נאסר לו אז דודתו והיו לו קידושין תופסין בה. ואמר אהרן ומרים משוררים כו' · כי אחרים לא ידעו מהפלא שחזרה לנערותה גם מרים הודיעה הדבר לאחיה אהרן שיבא גואל ע"י לקוחין כדאמרינן בסוטה ומה"ש אמרו אם הבנים שמחה ר"ל אם עם הבנים המרקדים גם בן הנולד לה שתזכה בהם לכהונה ולויה ולמלכות וא"ש הוא רמז לגואלים א"הרן מ"שה ולמרקדים א"הרן מ"רים והוא חיבור הכתובים מושיבי עקרת וגו' שהושיב והחזיר עמרם אשתו שהיתה עקורה מביתו שכבר גירשה וע"י זה אם הבנים שמחה דהיינו בצאת ישראל ממצרים

עיון יעקב

פ' מי שהחשיך בדרך עוד אחרת היתה ולא רצו חכמים לגלותה מפום כבוד אלהים הסתר דבר גזרה שאתי לאתויי ד' אמות כר"ה וזה נמי אפשר שהביא ע"ל שהיתר שהיה מוליך פחות פחות מד' אמות אך ורק שהיו סוברים שהעביר ארבע אמות ממש והוא הניח להמיתו כדי שילמדו ממנו חומר שבת וזה אפשר כוונת הזוהר שהוא בילקוט ראובני פ' פנחס שלא חשש ליקריה דמארי דהיינו שעבר על כב"ד אלהים הסתר דבר וכן למ"ד תולש או מעמר הוי גם כן י"ל בדרך זה שלא היה תולש ומעמר ממש: ויחזיר מיבעי ליה. דל"ל לפי שחזר היופי למקומו שזה נלמד מדכתיב בת ומה שפי' הרשב"ם שהחזירה מפני שהתנבאה מרים עיין בחדושינו בסוטה דף י"ב:

עין יוסף

קב ונולדה בין החומות · פי' מיד כשבאו למצרים על שער העיר נולדה · ולהכי מנה אותה הכתוב בכלל שבעים נפש הבאים מצרימה דכיון שנולדה מיד חשובה כאלו באה עמהם · אבל אם לא נולדה מיד לא היתה נמנית בכלל שבעים נפש אע"ג דהורתה בדרך היא · וכן משמע ממה שכתב רש"י ז"ל בפרשת במדבר פקוד את בני לוי מבן חדש ומעלה אמר רבי יהודה בן שלום למוד הוא אותו שבט להיות נמנה מן הבטן שנא' אשר ילדה אותה ללוי במצרים עם כניסתה בפתח מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפשות וכן איתא במדרש רבה פ' ויגש רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן אמר יוכבד עיבורה בארץ כנען ולידתה בארץ מצרים על פיילי דמצרים נולדה · פירוש על שער של מצרים (תורת חיים): ואהרן ומרים משוררין לפניה · בשמחתם שעל ידי זה הנשואין יולד משה שיגאלו ישראל

ענף יוסף

קשיא מאשה אלא שלש שנים נמצא שילדה לאהרן והיא בת מאה ועשרים ושבע שנים. וכשילדה את מרים היתה בת מאה ועשרים וחמשה שנים. וזהו נמי חידוש גדול. ואפ"ה לא אמרינן דנולדו בדרך נס. א"כ בלידת משה מאי הוצרך הקב"ה לעשות נס טפי מבלידת אהרן ומרים (תורת חיים):

איבעיא

יד יוסף

א במדבר רבה פ"ג אבל בב"ר פרשה צ"ד איתא שלידתה בארץ מצרים ואח"ז בסמוך אי' שנולדה על פילו של מצרים:

חדושי גאונים

יען כי לא בא תיקון האמתי ותבא אלצי כי לא תוכל לראות פני דיקא לאחר מיאתך ולכן שלהוגו' ומת בהר אשר אתה עולה שמה וכו' וכיון ששמע משה שהוא ימות ולא יהיה ה' המנהיג שלא בא תיקון האמתי ולכן אמר כשאתה מסלקני מן העולם הודיעני מה פרנסים אתה מעמיד על ישראל. הארכתי קצת יען שזה מקצוע לכמה מאמרי חז"ל (עין אליהו):

מתוך שצדקניות היו נעשה להן נס כיוכבד. פירשב"ם שהיו בטוחות בצדקתן שיעשה להן נס כיוכבד ולא משמע כן מדלא קאמר מתוך שצדקניות הן בטוחות היו שיעשו להן נס וכו' ונראה דלא פריך שלא היה להן להתעכב עד ארבעים שנה דכיון דכוונתן היתה שלא ינשאו אלא להגון להן שפיר עשו דאשה לא מיפקדא אפריה ורביה אלא הכי פריך והאמר רב חסדא וכו' וכיון דלאו בת בנים הוו לא היה להן להנשא לאנשים ובני דודיהן נמי אמאי נשאו אותן כיון דלאו בנות בנים הוו ומשני דקודם שנשאו נעשה להן נס שנולדו בהן סימני נערות וכו' כיוכבד והיו הכל יודעין שהן ראויות לילד וכן משמע דיוכבד נולדו בה סימני נערות קודם שחזר עמרם ונשאה מדכתי' ויקח את בת לוי משמע דבשעת ליקוחין כבר היתה בת שחזרה לנערותה אבל קצת קשה אמאי קאמר דנעשה להן נס כיוכבד ולא קאמר שנעשה להן נס כשרה דכתיב בה בהדיא ואם שרה הבת תשעים תלד וחזרה נמי לנערותה ולפירשב"ם ז"ל ניחא דמאברהם ושרה אין ראיה דאף ע"ג דנעשה להם נס לא אשכחן דסמכו

המתורגמן. א) צארט געווארדען דער לייב אונד דיא פאלטען ווארען אויסגעדעהנט. מתוך שנתרכך בשרה התפשט העור וסרו הקמטים. ב) וויא צוא איינער האָכצייט · ג) באלדאכין פי' חופה.

תנא דבי רבי ישמעאל בנות צלפחד שקולות היו[א] שנא' (במדבר לו) ותהיינה הויה אחת לכולן: קג דף קכא א תנן התם אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות (ישראל) [ירושלים] יוצאות בכלי לבן שאולים שלא לבייש את מי שאין לה בשלמא יוה"כ ב יום סליחה ומחילה ויום שנתנו בו לוחות האחרונות אלא ט"ו באב מאי היא אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבא זה בזה מאי דרוש (במדבר לו) זה הדבר דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה · רבה בר בר חנה אמר [ר' יוחנן] יום שהותר שבט בנימן לבא בקהל דכתיב (שופטים כא) ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה מאי דרוש ממנו ולא מבנינו · רב דימי בר יוסף אמר רב נחמן ג יום שכלו בו מתי מדבר

[בכך מאחר שזקן ממנו] יודע הוא שבשביל זקנתו חולקין לו כבוד: שקולות היו. ולכך פעמים שהקדים זו לזו ופעמים איפכא כדדרשינן [נמי] *) (מגילה דף י"א) הוא אהרן ומשה הוא משה ואהרן למד ששקולין היו [ולא תסייעיה לרבי אמי]: תנן התם · במס' תענית ומשום דאמרינן לקמן יום שהותרו שבטים כו' נקט ליה: שאולים· שאפילו מי שיש לה היתה שואלת שלא לבייש את השואלת מחמת שאין לה כדמפרש במס' תענית (דף ל"א) בת מלך שואלת מבת כהן גדול כו': יום שניתנו בו לוחות אחרונות· כדתניא בס"ע משה עלה בו' *) בסיון לקבל לוחות הראשונות וירד בי"ז בתמוז דהיינו סוף מ' יום עלה [בי"ח] ובקש עליהם רחמים בשביל עון העגל שנאמר (דברים ט') ואתנפל לפני ה' כבראשונה מ' יום וארבעים לילה וגו' בכ"ח באב נתרצה המקום לישראל ואמר לו פסל לך שני לוחות וגו' [וירד ופסל ב' לוחות אבנים ועלה בכ"ט באב] ועשה עוד מ' יום מל' באב עד י' בתשרי שנאמר ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים ארבעים וגו' ואז [ביוה"כ] נתרצה המקום לישראל בשמחה והוריד משה לוחות האחרונות: יום שהותרו שבטים· הכי הוה קים להו: לבא זה בזה · שהותרו להם הסבת נחלה שפסק אותו דור של באי ארץ שנאסר להם הסבת נחלה והסתא מיהא אם נשתיירו עדיין בני אדם שהיו באותו הדור אכתי באיסורייהו קיימי אבל שאר ב"א שלא היו באותו דור מותרים וי"מ יום שהותרו שבטים שהרי בט"ו באב כלו מתי מדבר כדלקמן וטעות הוא בידם שהרי לא לדור המדבר נאמר אלא לבאי הארץ [בערבות מואב] בסוף המ' שנה: יום שהותר שבט בנימין · כל הנך אמוראי לא פליגי אלא מר גמיר הא מרביה ומר גמיר הא מרביה: שכלו בו מתי מדבר · במדרש איכה א"ר אבין יום שבטל בו החפר דא"ר לוי כל ערב תשעה באב היה כרוז יוצא כל העם יצאו

*) לא נמצא בכל הש"ס אלא בתוספתא סוף כריתות . *) ס"א בז' ·

ממצרים ועיין בחידושינו פ"ק דסוטה וק"ל: יום שהותרו השבטים לבא כו' · יש לדקדק מה שמחה היה להן כשהותר להם הסבת נחלה אם הוא טוב לזה השבט שתוסיף לו נחלה הוא רע לשני שיגרע נחלתו כמו שטענו בני יוסף ואם יהיה היובל וגו' ונוספה נחלתן וגו' ומנחלת מטה אבותינו יגרע וי"ל דלהאי טעמא ניחא דקאמר שבהן בנות ישראל יוצאות כו' דלבנות ישראל ודאי הוא דהיה להן שמחה כשהותר שהנקבות יגרעו מהזכרים ע"י שלא תסוב נחלה שהאיש שיש לו נחלה היה רשאי ליסא אשה משבט אחר והאשה לא היה לה רשות אם היה לה נחלה ליכנס איש משבט אחר עד שהותרו וכן י"ל לטעמא דיום שהותרו שבט בנימין כו' דלכך הבנות היו משמחות כשהותרו שהן לא היה להן רשות ליכנס לשבט בנימין כמ"ש איש ממנו לא יתן בתו וגו' והאנשים היה להן רשות גם ליסא מבנות שבט בנימין שלא נשבעו על כך וק"ל: [יום שכלו מתי מדבר כו' · עיין בזה

הריטב"א

לא היו יו"ט לישראל כט"ו באב וכיוה"כ כו'. ויש שואלין הלא מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו ולאו קושיא היא דשמחה דהתם בבהמ"ק בלחוד בגדולי ישראל וגדולי כהונה ולויה בלבד והיינו דפריש ואומר שבהן בנות ישראל וכו': בבלי לבן· פי' ללמד כי יצה"ר מסולק מהם ושהם נקיים מחטא כמה דכתיב בכל עת יהיו בגדיך לבנים · ובמדרש אמרו שראו ללבוש לבנים ביוה"כ על שם כך וזהו שהיו בנות ישראל אומרות בחור שא נא עיניך וכו' ולא היו חוששין ליצה"ר: בשלמא יוה"כ יום מחילה וסליחה. פי' שנמחל להם עון העגל ונקבע לכפרת גם לדורות: יום שנתנו בו לוחות האחרונות · פי' כי אחר שנשתברו הלוחות הראשונות בי"ז בתמוז עלה משה להר וישב שם מ' יום ומ' לילה עד שא"ל הקב"ה פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים וכתיב את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה אשר התנפלתי ואח"כ עלה להר וישב שם מ' יום ומ' לילה כדכתי' ואתנפל לפני ה' כבראשונה מ' יום ומ' לילה אלו מ' יום האחרונים ואלו המ' האחרונים נשלמו ביוה"כ ובס"ע מפרש כי הלוחות נשתברו בי"ז בתמוז שהרי בו' בסיון ניתנה התורה ועלה משה להר ביום ז' בהשכמה דכל ירידותיו ועליותיו של משה רבינו בהשכמה היו וכדאיתא במס' שבת פרק ר"ע ועמד שם לקבל הלוחות וללמוד תורה שבע"פ וכל פירושי התורה מ' יום ומ' לילה שלימים כדכתיב ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה לחם לא אכל ומים לא שתה סלק ששה ימים מסיון נשארו כ"ד שהחדשים אחד מלא ואחד חסר היו נשלמו המ' יום בי"ז בתמוז והמ' לילות בשחרית של י"ז ובו בשחר של י"ז ירד בלוחות ושבר אותם וכדתנן התם בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות. ואומר בס"ע כי למחרתו יום י"ח עלה משה להר כי ביום י"ז שחק את העגל והחוטאים נהרגו נשארו י"ב יום מתמוז שהוא חסר ונשלמו המ' יום כ"ח באב והמ' לילה בשחרית של כ"ט ובו בשחר ירד משה לפסול את הלוחות ולמחרתו יום ל' עלה להר ונתעכב עד יוה"כ לתשלום מ' יום. ולפ"ז לא היו המ' לילה שלימים דיום ל' שנשאר מאב וכ"ט דאלול שהוא חסר וי' דתשרי הרי מ' יום וחסר ליל י"א בתשרי לתשלום הלילה שחסרה מיום ל' באב. ויש שהיו סבורין כי הלוחות ניתנו ביה"כ אבל לא ירד משה מן ההר עד למחרתו והא ליתא כי ביה"כ בישר את ישראל שנמחלו עונותיו וכן אומר בסדר עולם בפירוש. ואחרים אמרו כי אלול דההיא שתא מעובר הוה כדי שיבא יה"כ בי' בתשרי שכן הסכים הקב"ה שלא יוכלו לקבוע תשרי אלא ביום ל"א ונכון הוא. ומיהו דבר קשה הוא לומר שעלה משה בי"ז בתמוז דהא גבי דין החוטאים כתיב ויהי ממחרת ויאמר משה אל העם גו' והיינו ביום י"ח ובו נראה שדן החוטאים והוכיח את ישראל וניצלו עדים ואח"כ עלה בי"ט בתמוז וירד משה לפסול הלוחות בשחרית של ל' באב ופסל הלוחות ועלה לשם יום אחד לאלול ולפ"ז אפילו נאמר כי אלול היה מעובר ויש מ' יום עד יוה"כ עדיין חסר הלילה שאמרנו לכך אומר ר"ת ז"ל כי הראשונים דלאחר מ"ת וגם האמצעים שהיו מיד לאחר שבירת הלוחות היו שלימים מימים ולילות אבל האחרונים חסרו לילה אחד והיה מקצת יוה"כ ככולו והא דכתיב ואתנפל לפני ה' כראשונה מ' יום ומ' לילה ה"ק כראשונים שהיו מ' יום ומ' לילה ולא בא לומר אלא שהיו אלו האחרונים ברצון כמו המ' יום הראשונים וכמו שכתב רש"י ז"ל. ומ"ש בס"ע כי בי"ח בתמוז עלה טעות סופר הוא: יום שכלו בו מתי מדבר. פירשו רש"י ז"ל ורשב"ם ז"ל וכן כתוב במדרש איכה דכל ערב ט"ב היה הכרוז יוצא

עץ יוסף

ישראל על ידו שמרים נביאה היתה אז כנ"ל · וגם אהרן אע"פ שהיה אז רק בן ג' שנים גם הוא נביא היה אז קודם שנולד משה כדאיתא בש"ר פ"ג סימן כ"ב וז"ל שם רבנן אמרי סבור אתה שהיה משה מעכב לילך · אלא כמכבד לאהרן שהיה משה אומר עד שלא עמדתי היה אהרן אחי מתנבא להם במצרים פ' שנה כו' · ופירש היפ"ת עד שלא עמדתי עד שלא נולדתי · ולכן אמר פ' שנה שבן פ' היה משה בשליחות זה כאומרו ומשה בן פ' שנה עכ"ל וע"ש עוד:

קג יום סליחה · שנמחל להם עון העגל וכתב בספר אלון בכות של הגאון רבינו יונתן שעיקר המחילה היה על שלא עבדו כל ישראל העגל כי הנשים מיאנו בהם והם הגינו עליהם: ויום שנתנו בו לוחות האחרונות · כדאי' בסדר עולם ס"ו ע"ש: יום שהותרו שבטים לבא זה בזה · משום דכתיב (במדבר ל"ו) וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל וגו' לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה · דמשמע אבל למטה אחר לא · ולאו הבא מכלל עשה עשה· וכתיב (שם) ולא תסוב נחלה מבני ישראל ממטה למטה אחר · דהיינו לאו שלא תנשא לבן שבט אחר כדי שלא תסוב נחלה · ומדאמר הכתוב וכל בת יורשת נחלה ממטות בני ישראל דמשמע שתירש שתי מטות · וכי אפשר לבת שתירש שתי מטות · דליכא למימר דממטות פירושו מאחד ממטות. דא"כ למה לי כלל ממטות·כל שהיא מבני ישראל מאחד מהמטות היא · אע"כ כוונת הכתוב לומר דאם אביה משבט אחר ואמה משבט אחר ואמה ירשה את אביה · ונמצאת זו הבת יורשת נחלה משבט אביה ומשבט אמה · לא תנשבית אלא לגברא דדמיא לה שאביו משבט אביה ואמו משבט אמה · והא דנקט קרא למשפחת מטה אביה תהיה לאשה · ה"ה למשפחת מטה אמה · ולכן לפי זה היה קשה להם להמציא בן זוג לאשה יורשת נחלה משני שבטים שיהיה הבעל ג"כ כיוצא בו· להכי כשבטלו זאת עשו י"ט · והוה קים להו שבט"ו באב הותרו · ועיין פתיחתא ל"ג באיכה רבתי: יום שכלו בו מתי מדבר · שפסקו למות באותו היום · דדור המדבר היו מתים בכל יום · אך רוב המתים היו לעולם בתשעה באב · וט"ו לאב פסקה הגזירה ולא מתו כלל לכך עשו יום טוב (תוס' סוף תענית ות"ח) ועיין בפתיחתא דאיכה הנ"ל:

המתורגמן. א) ווארען גלייך·

א פתיחתא ל"ג דאיכה רבתי תענית דף כ"ו ע"ב:
ב תענית דף ל' ע"ב:
ג ר"ש מכילתא סוף"ט מזמור כ"ג ג

חדושי גאונים

עלמן על הגס אבל עמרם שגירש את יוכבד וסמכו עלמן על הגס וחזר ונשאה מייתי מנייהו שפיר ראיה לבנות ללפחד ובני דודיהן שסמכו עלמן שיעשה להן גס כדרך שסמכו עמרם ויוכבד וי"ל דמשמע ליה דכיון דראה עמרם את יוכבד שנולדו בה סימני נערות וראוי' ללדת לכך חזר ונשאה אם כן הוי דומיא דבנות ללפחד שע"י שנולדו בהן סימני נערות נישאו לאנשים ולהכי מייתי ראיה מיוכבד ולא מערה מיהו קשה דבפרק קמא דסוטה משמע דכשהחזיר עמרם את יוכבד כבר היתה מעוברת ממשה דקאמר התם ותלפנהו שלשה ירחים דלא מנו לה אלא משעה דאהדרה והוה מיעברא ביה תלתא ירחי מעיקרא ושמא קך סוגיא ס"ל שילדתו לששה חדשים ויום אחד כדפירש"י ז"ל בפרשת שמות (תורת חיים):

לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב ויום הכפורים. וזה כי כמו שהלום הגדול והקדוש הוא וסדר עבודותיו וכפרותיו היה עמוד גדול והכרחי להשיב הנפשות הנדחות והנהרסות מתוך מלבם אל ענייכן הראשון ולהעמידם על עמדם וזולתו א"א להתקיים לפי הכרת רוע הרכבתם וכמו שאמר (תהלים ק"ל) אם עונות תשמר יה ה' מי יעמוד ככה היה היום הוא שנתן בו שארית פליטה לבנימין יום בשורה להשיב בנין האומה הזאת אשר כמעט נהרס ונותן ממלבו. אל שלימות תוכן מלבו לסקרא עליה שם ישראל שלם כבתחלה (עקידת ילחק שער ל"א):

יום שכלו מתי מדבר. לפי פי' הרב רבי שמואל ז"ל יום חמשה עשר שכלו בשנה שלפניה מתי

דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר [שם ע"ב] לא היה דבור עם משה שנאמר (דברים ב) ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם (וכתיב) [וסמיך ליה] וידבר ה' אלי לאמר אלי היה הדבור. עולא אמר א יום שביטל בו הושע בן אלה פרדסיאות[א] שהושיב ירבעם (בן נבט) על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל. רב מתנה אמר יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה ב דאמר רב מתנה אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה דתניא ר' אליעזר הגדול אומר ג כיון שהגיע ט"ו באב תשש כחה[ג] של חמה ולא היו כורתים עצים למערכה אמר רב מנשה וקרו ליה יום תבר מגל מכאן ואילך דמוסיף יוסיף ושאינו מוסיף יאסף

בא"ורך בחי' הלכות]: שביטל הושע בן אלה פרדסיאות שהושיב כו' · ק"ק דמאי שמחה איכא דהא מתוך זה נענשו ישראל שגלו כדאמרינן פ"ב דגיטין כתיב בהושע בן אלה ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל וכתיב עליו עלה שלמנאסר וגו' א"ל אותן פרדסיאות כו' ואעפ"כ לא עלו לרגל ילכו בשבי ויש ליישב וק"ל: יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה כו'. יש לנו לשמוח על קבורתם כמ"ש הרא"ש דאי' בירושלמי כשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואין עתיד לחזור עד שיבא בן דוד ולכך סמכוה אצל בונה ירושלים עכ"ל ואמר הטוב שלא וכו' הטוב משמע שהוא עושה טוב והיינו שלא הסריחו והמטיב משמע שהוא מטיב ע"י אחרים דהיינו שנתנו לקבורה ע"י אחרים שבתחלה גזרה מלכות אדום שלא יקברו עד שעמד מלכות אחרת ונתן הקב"ה בלבו שיתנו לקבורה ובתוס' סוף פ"ב דתענית כתבו דמש"ה תקנו נמי יותר על היין הטוב והמטיב כו' לפי שהיה בכרם כו' והוא במדרש איכה רבתי עכ"ל ע"ש: ולא היו כורתין כו'. זכר זמן שפסקו מלכרות ולא זכר עד אימת פסקו ושהתחילו שוב לכרות ואפשר דזמנו דומיא דהכי בט"ו בשבט שזמנו שוה בימי הגשמים כמו בט"ו באב בימות החמה אז מוסיף כח החמה באילנות דמהאי טעמא אמרינן בפ"ק דר"ה דט"ו בשבט ר"ה לאילנות לב"ה ואמרינן בגמ' שם מ"ע הואיל ויצאו רוב גשמי השנה והיפך זה כאן שתשש כח החמה ומתחילין ימי הגשמים ולחלוחית יוסיף בעלים אלא שלא זכר כאן רק זמן הפסיקה שהיו משמחין על שנגמרו מצוה גדולה כזאת ולכך קראו לו יום תבר מגל כלומר שכבר נגמרה המצוה ואין צריכין עוד אף למכשירי המצוה שהיא מגל וק"ל: מכאן ואילך דמוסיף יוסיף כו'. תלה זה בענין עצי המערכה דלעיל ע"ש שזכר שאז תשש כח החמה שמתחלת באב לילך בשיפולי הרקיע והיום מקצר והולך וצריך להוסיף מן הלילה מה שמארכת על היום למלא בלמודו בלילה מה שיחסר לו מהיום והא דאמרינן בפרק הדר לא איברי ליל אלא לשינתא כבר כתבו התוס' שם היינו לילי תקופת תמוז עכ"ל והא דאמרי' כמי התם אמר רב נחמן ב"י אנן פועלי דיממא אנן רב אחא ב"י יזיף ופרע דמשמע שהיו לומדים ביום ולא בלילה אם לא דרך הלואה ופרעון איכא

לחפור [חפרין] (ויולאין וחופרין כוכין) וישנין בהם ובשחרית הכרוז יולא הבדלו החיים מתוך המתים ובודקין עלמן וחסרים ע"ו אלף ופרוטרוט בכל שנה כך עשו מ' שנה יום לשנה הרי מ' שנה בשנה אחרונה עשו כן ובדקו עלמן ונמלאו שלמים אמרו שמא טעינו בחשבון וכן בי' בו וכן בי"א ובי"ב ובי"ג ובי"ד עד דאיתמלי סיהרא כיון דאיתמלי סיהרא אמרו ביטל הקב"ה אותה גזרה מעלינו ועשו משתה ושמחה וי"ט: דאמר מר וכו' · ולכך עשו ימי משתה ושמחה על הדבור שחזר למשה: לא היה דבור עם משה · פה אל פה כבתחלה אבל אם הולרכו לדבור כגון במעשה דקרח שהיה אחר מעשה המרגלי' היה מדבר ע"י מלאך או באורים ותומים א"נ לא היה מדבר עמו אלא ע"י [לורך] מעשה הלריך להם: אלי היה הדבור · דמלי למכתב ויאמר ה' אלי כדכתיב לעיל מיניה במואב ויאמר ה' אלי אל תלר את מואב וגו' א"נ מדסמכיה לויהי כאשר תמו קא דריש הכי ולאו ממשמעותא דקרא אלא מיתורא דויהי כאשר תמו וגו' דקרא יתירה הוא: יום שביטל הושע בן אלה פרדסיאות · שומרים כדתניא בפ"ע כשראה הושע בן אלה שגלו עגלי הזהב עמד והעביר פרדסיאות שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל שבכל מלכי ישראל הוא אומר וילך בחטאת ירבעם בן נבט וגו' אבל בהושע בן אלה כתיב רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו: הרוגי ביתר · במסכת גיטין (דף נ"ז): דאמר רב מתנה כו' · ולכך שמחו שזכו לקברם ולא הסריחו: וברכת הטוב והמטיב. שבברכת המזון תקנו אותו היום דמן התורה אינו אלא ג' ראשונות כדנפקא לן מהאי קרא וברכת את ה' אלהיך וגו': מניסן ועד ט"ו באב היו כורתים עלים לצורך המערכה לכל השנה אבל מכאן ואילך תשש כחה של חמה ויש בעלים לחלוחית ומעלים עשן ומגדלים תולעת וכדאמרינן במדרש איכה רבי יעקב בר אחא בשם ר' יוסי אומר שבו כלה זמן קלילת עלים [למזבח] שכל עץ שנמלא בו תולעת פסול למזבח וכל עצשהוא כקלך אינו עושה מאכולת ואותו היום שפסקו היו שמחים לפי שבאותו היום היו משלימין ומסיימין מלוה גדולה כזאת: יום תבר מגל · שנשברו הקרדומות שאין לורך בהן לחטוב עלים: מט"ו באב ואילך דמוסיף · מן הלילה על היום לשנות יוסיף

הריטב"א

צאו לחפור ולמחר שוכבים בקבריהם ויום עשרה באב הכרוז יוצא הבדלו החיים מתוך המתים ובשנת המ' כשהיה יום עשירי מצאו שלא מתו וחשבו שמא טעו בחשבון והיו שם עד ט"ו באב שהוא מלואה של לבנה ואז עשו שמחה גדולה שידעו שבטלה הגזירה. והקשה ר"ת ז"ל והלא כבר היו יודעין מי היה הראוי למות בגזרה ההיא שכבר נתפרש להם שימותו מבן כ' ועד בן ס' ואם כן במה נסתפקו ותירץ ז"ל שלא נתברר להם דמבן כ' שנה ולמעלה ואין כ' בכלל וסבורין היו כי אף בני כ' ממש היו בגזירה ואותן היו ראוים כי לא מת אחד מהם פחות מס' במנין הפקודים ובשניה בני נ"ט וכן על הסדר ואותם שהיו בני כ' ומעלה במנין שנה ראשונה של שקלים כשיצאו ממצרים מתו בשנת ל"ט בט"ב ועדיין היו סבורים כי ימותו בשנת המ' ממש אותם שהיו בני כ' ממש במנין יציאת מצרים ויצאו לחפור ולא מתו ולעולם תרע כי גזרת בן כ' עד ס' אינו אלא לאותם שהיו בני כ' או בני ס' במנין שנה ראשונה כדכתיב לכל פקודיכם ומשם התחיל ג"כ גזרת הארבעים שנה. ובמדרש אומר כי מעון העגל התחיל למנות כדכתיב ונשאו את זנותיכם. ועוד אומר ר"ת שאף הקב"ה לא דקדק להם זכות זה עד שנת הארבעים ממש שאל"כ למה לא היה הדבור עם משה למחרתו של ט"ב של שנת ל"ט שהרי ליכא ספיקא קמיה קודשא בריך הוא ויודע היה שנתבטלה הגזירה וא"ת וקודשא בריך הוא לא טעה בקביעא דירחא ולמה לא היה הדבור עם משה בשנת המ' בי' באב וי"ל דכיון שהיו ישראל עצבים ונדהמים אין הנבואה שורה מתוך עצבות. ומ"מ עדיין קשה שמצינו במדרש איכה שאומר כי הת"ר אלף שמתו בזה מתו ט"ו אלף ופרוטרוט בכל שנה ואילו מתו בארבעים שנה שלימים היו לכל שנה ט"ו אלף אבל עכשיו שמתו בל"ח שנה שהרי התחילה הגזירה בשנה שניה שיצאו ממצרים שהיה ענין המרגלים וכלו המתים בשנת ל"ט וא"כ יחסרו משתי שנים שלשים אלף והם הפרוטרוטות שנתוספו בכל שנה ושנה מאלו הל"ח שנים ולפי שלא הגיע העודף על הט"ו אלף לאלף שלימים קוראין אותו פרוטרוט ומ"מ זה דבר של תימה היאך מתרמי בכל שנה ט"ו אלף בני ס' לא פחות ולא יותר ולכן פירש ר"י ז"ל שלא מתו ט"ו אלף ופרוטרוט בכל שנה אלא דאשמעינן שכך עולה החשבון לכל שנה אבל יש שנים שמתו יותר ושנים שלא מתו כל כך כפי מה שהיו שנותיהם שהיו בני ס' ולא היה יוצא לחפור אלא מי שהתחיל ליכנס בשנת הס': והא דאמרינן עד שלא מתו מתי מדבר לא היה הדבור עם משה אין לומר שלא היה עמו דבור כלל אלא שלא דיבר עמו דרך חיבה כבראשונה א"נ שלא היה מדבר עמו אלא לצורך השעה כמו בעדת קרח ולשאר דברים אבל לא בכל שעה שהיה רוצה והיינו מפני שהיו ישראל נזופין ולהודיע כי חבת הקב"ה עם משה משום חיבתן של ישראל: יום שניתנה הרוגי ביתר לקבורה תקנו הטוב והמטיב. ואומרים קצת רבותינו ז"ל כי לכך תקנוה בברכת המזון מפני מעשה הכרם שאמרו באיכה רבתי כרם גדול היה לאדרינוס קיסר מהלך י"ח מיל על י"ח מיל כמן טבריה לצפורי והקיפוהו מהרוגי ביתר מלא קומה ופישוט ידים ולא הבאישו ולא הסריחו ולא גזר עליהם שיקברו עד שעמדה מלכות אחרת ונגזרה עליהם קבורה א"ר חנינא יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו חכמים הטוב והמטיב על היין בברכת המזון משום מעשה של אדרינוס קיסר זכר לדבר. ויש מרבותינו אומרים כי לפי שברכת המזון קבעו בו ענינים של הודאה על הארץ הטובה ועל מלכות בית דוד והיה זה הנס חשוב להם מאד קבעוהו עמהם לברך עליו בנפש שבעה ובלב שמח:

עיון יעקב

ושאינו מוסיף יסיף. הטעם דאיתא בעירובין דף ס"ה אמרי בנתים דרב חסדא לר"ח לא בעי מר ניגום פורתא א"ל השתא אתו יומי דאריכא וקטינא וניגום טובא ואם כן זה שאינו מוסיף מגלות על הימים לכך ימות בחצי ימיו וניגום טובא וע"ד הפשט י"ל כהא דאיתא במדרש והנה טוב מאד זו השינה וי"א זו המות וזה שאינו לומד לפי

המתורגמן. א) וועכטער. ג) ווירד דיא קראפט שוואך.

א גיטין דף פ"ח ע"א: ב ברכות דף נ' ע"א תענית דף ל"א ע"א: ג עיין תד"א ח"ב פרק ע"ז:

חדושי גאונים

מדבר בתשעה באב קבעוהו יום טוב ור"ת ז"ל הקשה א"כ למה נתעכב הדבור שנה יותר ועוד למה היו יוצאין לחפור בשנה זו ונסתפקו עד ט"ו והלא כל אחד ואחד יודע בעצמו שלא היה מפקודי משה שנגזרה עליהם גזרה והיה אומר הר"ב ז"ל שנתיחד הדבור עםמשה בחמשה עשר של אותה שנה שמתו בה ונשלמו כולן ולכך לא נתיחד מתשעה באב והילך משום שאבלותן עד ט"ו בו. וכל שהיו מתאבלין עליהן לא שרתה שכינה עליהן על ישראל ולא נתיחד הדבור עם משה שאין השכינה שורה מתוך עצבות לפיכך עשאוהו יום טוב ומה שאמרו במדרש יום שבטל הספד וכו'. טעם אחר הוא לפי שהיו סבורים שימותו אף אותן של ששים שנה ולמעלה ועכבו עד חמשה עשר בו וכיון שראו שלא מתו אמרו בטל הקב"ה הגזרה מעלינו והיה מפני שלא נגזרה גזרה אלא על פקודי משה ובשרן הקדוש ב"ה בג"ש דלמעלה מעלה מערכין ושמחו וקבעוהו יום טוב (חדושי הרמב"ן): ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וגו' וידבר ה' אלי לאמר. על דרך הפשט כאשר נודע לישראל בבירור שתמו כל אנשי המלחמה למות מבן עשרים שנה ומעלה אז נתיחד אלי הדבור וצוה הקב"ה אותנו שנעבור גבול מואב ודעת רז"ל שלא נתיחד הדבור עם משה עד שכלו מתי מדבר כי מעלתו של משה בשביל ישראל היתה ישראל היו נזופין כל ל"ח שנה והיום שנודע להם זה חמשה עשר באב היה כשנתמלאה הלבנה כדאיתא במס' תענית והיה היום ההוא גדול אצל ישראל בשמחה גדולה שבו ידעו בבטול הגזרה. גם אצל האיש משה

יאסף מאי יאסף תני רב יוסף א תקבריה אימיה:
קך שם ת"ר שבעה קפלו את כל העולם כלו מתושלח ראה (את) אדם שם ראה (את)מתושלח יעקב ראה (את) שם עמרם ראה את יעקב אחיה השילוני ראה את עמרם אליהו ראה את אחיה השילוני ועדיין (הוא) קיים · ואחיה השילוני ראה את עמרם והכתי' (במדבר כז) ולא נותר מהם איש כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון אמר רב המנונא ב לא נגזרה גזרה על שבטו של לוי דכתיב (שם יד) במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקודיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה מי שפקודיו מבן עשרים (שנה ומעלה) יצא שבטו של לוי שפקודיו מבן שלשים · ומשאר שבטים לא עייל והתניא יאיר בן מנשה ומכיר בן מנשה נולדו בימי יעקב ולא מתו עד שנכנסו ישראל לארץ שנאמר (יהושע ז) ויכו מהם אנשי העי כשלשי' וששה איש ג ותניא שלשים וששה (איש) ממש דברי ר' יהודה א"ל רבי נחמיה וכי נאמר שלשים וששה והלא לא נאמר אלא כשלשים וששה אלא זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין אלא אמר רב אחא בר יעקב לא נגזרה גזרה לא על פחות מבן עשרים ולא על יתר מבן ששים לא על פחות מבן עשרים דכתיב מבן עשרים שנה ומעלה ולא על יתר מבן ששים גמר ומעלה (ויקרא כז) ומעלה מערכין מה להלן יתר מבן ששים כפחות מבן עשרים אף כאן יתר מבן ששים כפחות מבן עשרים:
קה שם איבעיא להו ארץ ישראל לשבטים איפלוג או דילמא לקרקף

רשב"ם

ימים כדכתיב (דברים ל') כי הוא חייך ואורך ימיך וגו' וכתיב (משלי ג') כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך שמתוך שהלילות מאריכין והימים מתקצרין צריך לעסוק בתלמודו גם בלילות ודלא מוסיף יסיף: מאי יסיף תני רב יוסף תקבריה אימיה . שימות בחצי ימיו כמו (אסתר ט') וזכרם לא יסוף מזרעם לשון כליה ולא גרסינן יאסף דא"כ מאי קא בעי תלמודא הא מלתא דפשיטא היא דיאסף לשון מיתה כדכתיב (במדבר כ') יאסף אהרן אל עמיו: ת"ר כו' · ברייתא היא בס"ע ומשום דמיירי בכלב ויהושע לקמיה נקט ליה א"נ משום דאמרינן לעיל דמוסיף יוסיף ובא להודיענו שאלו שבעה מתוך שצדיקים היו ועסקו בתורה [חיו כל כך]: קפלו את כל העולם · כלומר סבבוהו והקיפוהו שנתקפל העולם ביניהם וכל אלו השבעה שמשו זה את זה כדקתני לעיל מיניה בס"ע נמצאת אומר ששימש יעקב את שם ך' שנה שם שימש את מתושלח נ"ח שנה מתושלח שימש את אדם הראשון רמ"ג שנה ומחשבון שנות הדורות הכתובים בפרשה דור אחר דור יש ללמוד כל זה מתושלח לא מת עד המבול כדאמרינן בחלק (דף ק"ח) ויהי לשבעת הימים וגו' אלו שבעה ימי אבלו של מתושלח וכבר היה שם בן נ"ח שנה כדכתיב שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול ולמך נמי ראה את אדם הראשון ואת שם אלא צדיקים גמורים קא חשיב שמשו זה את זה כדפרישית לעיל והאי תנא לא סבירא ליה חנוך זה מטטרון דהוה"ל שנים קפלו את כל העולם דהאי תנא (תנא) דס"ע הוא וס"ל דהאי ואיננו כי לקח אותו אלהים היינו שמת בחצי ימיו וכדקתני התם חנוך קבר את אדם הראשון [ואת שם] וחיה אחריו נ"ז שנה מתושלח הוציא שנותיו עד המבול: עמרם ראה את יעקב · סברא היא שהרי קהת אביו מיורדי מצרים הוה דכתיב (בראשית מ"ו) ובני לוי גרשון קהת ומררי ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ובאותן י"ז נולד עמרם לקהת שהרי בנו הראשון היה דכתיב (שמות ו') ובני קהת עמרם ויצהר: אחיה השילוני ראה את עמרם ואליהו ראה את אחיה · גמרא והאי תנא לא ס"ל אליהו זה פנחס דאם איתא לימא משה ראה את עמרם ופנחס ראה את משה ועדיין הוא קיים ולא אילטריך לאחיה כלל: והכתיב ולא נותר מהם איש · ואחיה השילוני נתנבא בימי ירבעם ואם איתא דראה את עמרם במצרים היאך יצא ממדבר ובא לו לארץ והלא כל ימי יעקב במצרים י"ז שנה ועמרם ראה את יעקב לכל הפחות יום אחד ושני חיי עמרם קל"ז הרי קנ"ד שנים ואחיה ראה את עמרם כמה פשו להו ממאתים ועשר אחרי מות עמרם נ"ו שנה הרי לכל הפחות היה אחיה השילוני בן נ"ו שנה בצאתם ממצרים ושמא יותר כגון שנולד (בימות) [בחיי] עמרם הרבה · אחיה השילוני לוי היה כדכתיב בדברי הימים (א' כ"ו) והלוים אחיה על אוצרות בית האלהים: שפקודיו מבן שלשים · יום שהרי הלוים נמנים מבן חדש ומעלה לפדות עליהם הבכורות כדכתיב [בפרשת מדבר סיני] מבן חדש ומעלה תפקדם ולא נהירא לי דאם כן הוה ליה למימר יצא שבטו של לוי שפקודיו מבן חדש אלא האי שלשים היינו שלשים שנה כדכתיב בני גרשון קהת ומררי מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן נ' שנה והשתא חשבון נקט שאותו חשבון כנגד חשבון של ישראל הוא דביוצא צבא קפיד רחמנא דבישראל כתיב כל יוצא צבא ובלוים כתיב מבן שלשים שנה וגו' כל הבא לצבא וגו': ומשאר שבטים לא עייל · מיוצאי מצרים לארץ בתמיה ואמאי דחקת לתרוצי משום דלוי היה אחיה לכך בא לארץ: בימי יעקב · גמרא: ולא מתו · לא יליף מקרא אלא חד מינייהו · סנהדרין הוו שבעים ואחד נמצא רובן ל"ו: ולא על יתר מבן ששים · וגםי נמי דאחיה ישראל היה הרי ראה את עמרם (ששה) [חמשה] שנים והוה ליה בן ששים ואחד בצאתו ממצרים: יתר על בן ששים . בערכין אינו שוה לבן עשרים שנה ומעלה שהרי ערכו מועט יותר כדכתיב בפרשת ערכין: כפחות מעשרים · שמועט ערכו [נמי] מבן עשרים שנה ומעלה דאע"ג דאין ערך פחות מבן עשרים ויותר על בן ששים שוין זה לזה מיהו בזה שוין שערך שניהם מועטין מערך יתר מבן עשרים ומוחלקין מדינו של יותר מבן עשרים וה"נ כי היכי דמוחלק פחות מבן עשרים לענין הגזרה ליתר מבן עשרים ה"ה להיותר על בן ס' ואיכא למימר [נמי] דלא כמנו בהסוה חשבון: א"י לשבטים איתפלוג · שנתחלקה לי"ב חלקים שוים ואח"כ כל שבט ושבט מתחלק לפי אנשיו שהיו מיוצאי מצרים או לפי באי הארץ למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה: לקרקף גברי . לראשי אנשים שכל אחד (ואחד

מהרש"א

למימר דהיינו נמי בתקופת תמוז ועי"ל דודאי עיקר הלימוד הוא ביום כדקאמר התם א"ל לרבי זירא מחדדן שמעתתך א"ל דיממי נינהו ולהכי קאמר רב נחמן ב"י הא דאנן לומדים בלילה מט"ו ואילך אנן פועלי דיממי דאינו אלא למלאות בלילה שמארכת מה שיחסר לנו ביום שמקצר והולך אז ורב אחא ב"י בלאו התשלומין שצריך בלילה ממה שיחסר לו ביום הוה יזיף כשטרוד במזונותיו ביום כפירוש רש"י והיה משלים ג"ז בלילה ודו"ק: מאי יסיף תקבריה אימיה · והא דלא קאמר סתם יסיף הוא מלשון כליה כמו האף תספה וגו' והרבה כמוהו וקאמר דתקבריה אימיה ע"פ מ"ש פרק בן סורר (ע':) דברי למואל וגו' אשר יסרתו אמו אר"י ארשב"י מלמד שכפתו אמו על העמוד ואומרת לו כו' עד אל למלכים מה לך אצל מלכים שפותים יין ומשתכרים כו' ע"ש ובמדרשות שנעשה על שעשתה בת פרעה סדין וקבעה בו כל מיני כוכבים ומזלות כו' והיה ישן עד ארבע שעות ביום והן הן הד' שעות שנוספת הלילה על היום בתקופת טבת בלילות הארוכין יותר מן המצוע בתקופת תשרי שהלילה והיום שוין אז ברוב האקלי' והיה לו לשלמה ללמוד אותן הד' שעות שהיה לו להשלים ולמלאות מה שיחסר לו מהיום ולא היה לו לישן וע"ז יסרתו אמו עד"ז כמו שיסרתו אם של שלמה תיענש אמו ותקברהו על שלא יסרתו וק"ל: שבעה קפלו את כל העולם כו' . והן הן שבעה עמודי העולם שאמרו בחגיגה שהעולם עומד על ז' עמודין שנא' חצבה עמודיה שבעה כי מיום בריאת עולם ועד סופו אינו חסר מאחד מז' צדיקים אלו ואין זה סותר למ"ש שם על עמוד אחד העולם עומד שנאמר וצדיק יסוד עולם דהיינו בכל אחד בזמנו אבל העולם בכללו מתחלת בריאתו ועד סופו עומד על

הרי"ף

דברי רבי יהודה . ואפשר ר' יהודה דדרש בכ"ף הדמיון שהיו כולם בעיניהם כאילו לא יצאו לעלחם עמהם אלא כשלשים וששה והרגו אותן ולא פחדו מהנשארים:

עיון יעקב

שסובר והנה טוב מאוד זו השינה לכך לסתור זה ימות בחצי ימיו להראות והנה טוב מאד זה המות:

ענף יוסף

קה איבעיא להו א"י לשבטים איפלוג . ומסקנא דמילתא דלשבטים איפלוג . ובפרשת פינחס גבי לרב תרבה נחלתו פרש"י ז"ל לשבט שהיו מרובים באוכלוסין נתנו חלק רב . ואע"פ שלא היו החלקים שוין לא עשו אלא על ידי גורל כו' . ותימא דסכא לא משמע כן כדפי' רשב"ם ז"ל . ויש לפרש דקמיבעיא ליה אי לא סגיל אלעזר ויהושע אלא י"ב גורלות

יד יוסף

א עיין מ"ש ע"ז במס' תענית מסימן כ' : ב עיין במדבר רבה פרשה ב' : ג סנהדרין דף מ"ד:

חדושי גאונים

גדול מאד כחורת הנבואה אליו שבו נתיחד לו הדבור . ומה שלא נתיחד עמו מיד כשכלתה הגזרה בעשירי לפי שהיה מתאבל משה על הגזרה שבעה ימים מן הט' עד ט"ו ואין הנבואה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה ומטעם זה לא נתייחד עמו עד ט"ו ומעתה יהיו הכל שמחים כאחד משה ובני ישראל ולכך לא מצינו לשון וידבר משבלת משה מרגלים עד כאן אלא לשון ויאמר לפי שלא הת נ ב א מתוך אספקלריא המאירה ובכאן גלו לנו חכמי האמת מעלת לשון וידבר על לשון ויאמר ומזה אמרו וידבר ה' אלי אלי היה הדבור כלומר עכשיו בדבור ולא קודם לכן אלא באמירה (רבינו בחיי) :

שבעה קפלו את העולם . מתושלח ראה אדם . שם ראה מתושלח . יעקב ראה שם . עמרם ראה יעקב . אחיה השילוני ראה עמרם . אליהו ראה אחיה ועודנו בחיים . ודרך רמז היו שבעה שקפלו את העולם כנגד שבעה ימי בראשית ואליהו שביעי כנגד יום שביעי שהוא קדוש וכנגד שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב כנגד אליהו השביעי לאדם בקיפול יהיה פנחס או זולתו . ולמ"ד פנחס זה אליהו הוא גם כן שביעי ליעקב אבינו ע"ה שכלם בבניו כולם קדושים . יעקב לוי קהת עמרם אהרן אלעזר פנחס שביעי קדוש . ואלף השביעי חרוב שלא יהיו מנהגו כשיתא אלפי שנה עם היותו נמנה בכלל זמן העולם ובשם זמן . כמו אליהו שהוא חי . ונראה בעוה"ז והוא כמלאך בעולם העליון . וענין הקיפול הוא להורות על חידוש העולם שהגיד אדם למתושלח כי היה יציר כפיו של הקב"ה . שמצא עצמו נברא ונוצר בגלביותו

גמרא

גברי איפלוג · [דף קכב] תא שמע (במדבר כז) בין רב למעט ועוד תניא עתידה ארץ ישראל שתתחלק לשלשה עשר שבטים שבתחלה לא נתחלקה אלא לשנים עשר שבטים ולא נתחלקה אלא בכסף שנאמר בין רב למעט א"ר יהודה סאה ביהודה שוה חמש סאין בגליל ולא נתחלקה אלא בגורל שנאמר (שם) אך בגורל ולא נתחלקה א אלא באורים ותומים שנא' (שם) על פי הגורל הא כיצד אלעזר מלובש אורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו וקלפי של שבטים וקלפי של תחומים מונחים לפניו והיה מכוין ברוח הקודש ואומר זבולון עולה תחום עכו עולה עמו טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו זבולון טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום עכו וחוזר ומכוין ברוח הקדש ואומר נפתלי עולה ותחום גינוסר עולה עמו טרף בקלפי של שבטים ועלה בידו נפתלי טרף בקלפי של תחומין ועלה בידו תחום גינוסר וכן כל שבט ושבט ולא כחלוקה של עולם הזה חלוקה של עולם הבא העולם הזה אדם יש לו שדה לבן[א] אין לו שדה פרדס[ג] שדה פרדס אין לו שדה לבן לעולם הבא ב אין לך כל אחד ואחד שאין לו בהר ובשפלה ובעמק שנאמר (יחזקאל מח) שער ראובן אחד שער יהודה אחד שער לוי אחד והקדוש ברוך הוא מחלק להן בעצמו שנאמר (שם) ואלה מחלקותם נאם ה' · קתני מיהת שבתחלה לא נתחלקה אלא לשנים עשר שבטים ש"מ לשבטים איפלוג שמע מינה · אמר מר עתידה ארץ ישראל שתתחלק לשלשה עשר שבטים אידך למאן אמר רב חסדא לנשיא דכתיב (שם) והעובד העיר יעבדוהו מכל שבטי ישראל · א"ל רב פפא לאביי אימא ג רונגר בעלמא לא ס"ד דכתיב (שם) והנותר לנשיא מזה

מהרש"א

שבעה עמודים ולדיקים אלו וק"ל : והקב"ה מחלק בעלמו כו' . והוא לפי שחלוקת עוה"ז היה דבר שלא היה לו קיום כאשר היה נחלק בגורל גם לא היה לכל א' דבר שלם כל הלורך לו וע"כ לא היה גם ללוים חלק בו שהם נחלת ה' אבל לעוה"ב שיהיה חלוקה נלחית תהיה ע"פ ה' והוא יחלוק חלק גם לנחלתו הלוים ויהיה לכ"א כל לרכו בהר בשפלה ובעמק וז"ש אתהלך לפני ה' בארלות החיים אמר ארלות לשון רבים כי בעוה"ז אין לכ"א כל מיני הארלות שאמר רק בעוה"ב יהיו לכ"א כל מיני הארלות ובזה יתיישב מה שהקשה' הרמב"ן בפר' פנחס במנין הלוים שם ולא ידעתי למה ימנה בני לוי ומה תועלת במנינם כו' ע"ש כי לפי דברינו יש לפרש שזכר למעלתם מלד משה ומשפחתם שזכר שם שנעשו בזה נחלת ה' וע"כ לא יהיו במפקד בני ישראל ולא ניתן להם נחלה בעוה"ז תוך בני ישראל שלא נחלק רק ע"פ גורל כמפורש באותה פרשה וק"ל : העובד העיר יעבדוהו כו' . כפי' רשב"ם כשהוא עובד להם ורואה בטובתם ליטול עול רבים עליו אז יעבדוהו ליתן לו נחלה לפרנסתו שזהו שכירות עבודות שלו וכמ"ש בפ"ב דהוריות שאמר ר"ג לר"א בן חסמא

רשב"ם

מישראל) מיואלי מלרים לר' יאשיה או לבאי הארץ לר' יונתן היה נוטל חלק בארץ בפ"ע והיו כולן שוים בחלוקה: ת"ש בין רב למעט · על פי הגורל תחלק נחלתן של ישראל שיקח כל שבט ושבט מה שיתן לו הגורל בין שהיה מגיע לו חלק מרובה כגון שבט שאנשיו מועטין בין שהי' לו חלק מועט כגון שבט שאנשיו מרובין דכיון דכל השבטים לוקחין בשוה שבט הקטן כשבט הגדול נמלאו חלקי בני שבט הקטן מרובין מחלקי בני שבט הגדול ואי לקרקף גברי מאי בין רב למעט והלא נטלו כולם בשוה ועוד תניא נמי בהדיא דלשבטים איתפליג ומשום דאיכא למדרש נמי האי בין רב למעט לכדלקמן בברייתא אילטריך נמי האי ועוד תניא וכו' שתתחלק לעתיד לבא לי"ג שבטים כלומר לי"ג חלקים שוין ולקמן מפרש מאי ניהו אותו חלק דטפי התם דאי משום לוי דנקט נחלה כשאר שבטים כדכתיב התם שער לוי אחד הא אפרים ומנשה נמי לא יטלו כי אם חלק אחד כדכתיב התם שער יוסף אחד נמלאו י"ב שבטים נוטלין י"ב חלקים והי"ג לנשיא כדלקמן : שבתחלה · כשבאו לארץ : לא נתחלקה אלא לי"ב שבטים · ששבט לוי לא היה לו חלק בארץ אלא כל שבט ושבט נתנו להם ערים לשבת בהן להיות לערי מקלט אבל מנשה ואפרים נטלו שני חלקים כדכתיב (בראשית מ"ח) אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי : בכספים · קא סלקא דעתך [השתא] מי שהיה לו חלק יפה היה נותן דמים למי שהגיע לו חלק כחוש מאי דהיכי דמי כדכתיב בין רב למעט כלומר ולריך לדקדק בין רב למעט להוסיף דמים הרב למעט שהזיבורית קרי לה מעט והעידית קרי רב שכן אמר רבי יהודה סאה ביהודה שוה חמשה סאים בגליל והיה מעלה דמים זה שנפל חלקו ביהודה לזה שנפל חלקו בגליל : ה"ג א"ר יהודה כו' · ולא בא לחלוק מדלא קתני רבי יהודה אומר : ולא נתחלקה אלא בגורל · מסקנא דמילתיה דת"ק היא : על פי · משמע ע"פ אורים ותומים : הא כיצד · אם אורים למה גורל ואם גורל למה אורים ושמא מכחישין זה את זה : אלעזר מלובש כו' · דכתיב (במדבר כ"ז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' על פיו ילאו ועל פיו יבואו וגו' : וקלפי של שבטים · ארגז שמונחין בו י"ב פיתקין שכתוב בהן י"ב שבטים : וקלפי של תחומין · ארגז שמונחין בו י"ב פתקין של י"ב חלקים של ארץ ישראל : והיה מכוין ברוה"ק · כלומר באורים ותומים ששואלין תחלה באורים ותומים קודם שיטרף הממונה בקלפי ובכך מתקררת דעתן של ישראל שרואין שהגורל היה עולה כמו שמתנבא תחלה ויודעין שחלוקה ישרה היא ולא היו מרננים בדבר שבטים המרובים ושני קלפי היו לריכים אחד לשבטים ואחד לתחומים ולא סגי בחד דתחומים ולימא עכשיו אני נוטל מה שיעלה בידי לצורך ראובן דא"כ אינכל החלוקה עשויה בגורל וקרא אמר אך בגורל וגו' בלא הולאת דבור מפיו : ואומר זבולון עולה · עכשיו יבא ליד הטורף בקלפי כתב של זבולון והא דנקטינהו שלא כסדרן לפי שאין עולה שום גורל על הסדר אלא על ידי מקרה : טרף · עירבב הממונה לכך את הפתקין יפה שלא יאמרו מדעת לקח את זה שהיה יודע הכתוב בה · טרף כמו בילים טרופות בקערה (עדיות פ"ב מ"ד) : שער ראובן אחד · שוה דכל מה שיש לזה יש לזה : נאם ה' · הוא עלמו יאמר לכל אחד ליטול חלק פלוני ופלוני: אידך למאן · חלק י"ג למאן דהא י"ב שבטים לחוד הוא דשקלי כדכתיב ביחזקאל : לנשיא · למלך המשיח : העובד העיר · דהיינו נשיא דעול רבים מוטל עליו כדכתיב גבי רחבעם (מ"א י"ב) אם היום תהיה עבד לעם הזה: יעבדוהו · יתנו לו נחלה מכל שבטי ישראל : רונגר · שכירים בעלמא לעבוד לו כתלמיד לרב אבל לא ליתן לו מנחלתם · ור"ח פי' רונגר רון בלשון פרס יום גר שכיר כלומר שכיר יום : והנותר מזה ומזה · משמע שנוטל

מסורת / גליון

א סנהדרין דף ט"ז ע"ב : ב מרובה דף פ"א ע"א ועיין שם בתוספת ד"ה אין לך : ג יבמות פרק הערל :

חדושי גאונים

ובקומתו ושכלו בשעה אחת. וידע כי כל מה שנברא נברא בששת הימים ההם. והיה לו חכמה לקרוא שמות לכל הנבראים כפי טבע כל אחד ואחד שהכיר טבע כל אחד מהנבראים בהיותם נבראים כמוהו שלא על יד זכר ונקבה. כי ידע מאלב המקום אשר נברא כל אחד מהם כי לא זזו ממקום שנולרו ממנו עד שנברא אדם וקרא להם שמות כיון שכלם לא נבראו אלא ללרכו וכבודו . וכמו שאמרו על הלמחים וכל שיח השדה וגו' כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ ואדם אין וגו' מלמד שילאו דשאים ועמדו בפתח האדמה עד שבא אדם הראשון וביקש רחמים וכו' . וכל זה וכיולא בו ממה שהשיג וידע אדם הראשון בענין חידוש העולם הכל

אהבת איתן

לעוה"ב אין לך כל אחד ואחד שאין לו בהר ובשפלה ובעמק . לכאורה קשה דמאי מעליותא איכא בשפלה שהיא ארץ מישור מן ההר דכפי' החומש בפ' עקב פרש"י דמשובח הוא ההר מן המישור משום שיכול לזרוע גם מן הלדדים ועיי' עוד תענית (דף ג). וי"ל דמ"מ איכא מעליותא בשפלה שאין בהר וכן איכא מעליותא בעמק שאין בהר ובשפלה וכדאי' בסוף כתובות (דף ק"י) ובפסחים (דף נ"ג) סי' להרים מילין סימן לעמקים דקלים סימן לשפלה שיקמה. ובהכי א"ש הא דאמר ברפ"ב דקידושין (דף מ"ב) דאיכא דניחא לי' בבקעה מבהר . ועוד י"ל משום דאי' בספרי בר"פ הנזכר שלא שוה טעם פירות של בקעה לטעם פירות של הר : שער לוי אחד . מכאן כתב הסמ"ג בביאו המ"ל סוף ס'

עיון יעקב

עתידה א"י שתתחלק לי"ג שבטים . פרשב"ם כלומר לי"ג חלקים שוין ולקמן מפרש מה ניהו אותו חלק וכו' הא אפרים ומנשה נמי לא יטלו כי אם חלק אחד כדכתיב התם שער יוסף אחד ואפשר לומר משום דלכך נתנה הבכורה ליוסף כדאיתא במפרשים כדי שלא יוכל עשו לקטרג על יעקב שנטל ממנו הבכורה וכדאיתא בש"ס פ"ק דברכות ראובן ראו מה בין בני לבן חמי ולעתיד שלא יהיה שריד לבית עשו על כן אין מן הצורך ליתן לו הבכורה ואפשר דמש"ה כתיב ויברכם ביום ההוא ההוא מיעוט הוא למעט בעה"ב ולכך

ענף יוסף

שחלקו כל א"י לי"ב חלקים ולא היו שוין אלא כל חלק לפי ערך השבט השייך לו . ועל פי הגורל ואורים ותומים עלה חלק גדול לגדול והקטן לקטן . ואח"כ חלקו כל שבט ושבט לעצמן לפי אנשיו . או דילמא לקרקף גברי איפלוג שכל אחד ואחד מישראל נטל חלקו על פי הגורל שהטילו אלעזר ויהושע . ת"ש בין רב למעט אא"ב לשבטים איפלוג היינו בין רב למעט כדפרש"י שלא היו החלקים שוין אלא כל חלק לפי ערך השבט . אלא אי אמרת לקרקפי דגברי איפלוג הרי כולן שוין ומאי בין רב למעט (תורת חיים) :

המתורגמן . א) איין געטריידע פעלד , פי' שדה שזורעין בו תבואה · ג) איין פרוכט בוים פעלד , פי' שדה שנטועים בו עצי פרי .

מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחוזת העיר · ולא נתחלקה אלא לכספים שנאמר בין רב למעט למאי אילימא לשופרא וסניא[א] אטו [ב]בשופטני[ב] עסקינן אלא לקרובה ורחוקה כתנאי ר' אלעזר אומר בכספים העלוה רבי יהושע אומר בקרקע העלוה [ולא נתחלקה אלא בגורל שנאמר (במדבר כו) אך בגורל]:

קו שם תנא (שם) אך בגורל יצאו יהושע וכלב למאי אילימא דלא שקלי כלל השתא דלאו דידהו שקול דידהו מיבעיא אלא שלא נטלו בגורל אלא על פי ה'· יהושע דכתיב (יהושע יט) על פי ה' נתנו לו את העיר אשר שאל את תמנת סרח בהר אפרים [שם ע"ב] כתיב (שם) סרח וכתיב (שופטים א) חרס אמר רבי אליעזר בתחלה פירותיה כחרס ולבסוף פירותיה מסריחין ואיכא דאמרי בתחלה מסריחין ולבסוף כחרס · כלב דכתיב (שם) ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה ויורש משם את שלשת בני הענק [ב]חברון עיר מקלט הואי אמר אביי פרוורהא[ג] דכתיב (יהושע כא) ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפונה באחוזתו:

קז דף קכג ואני נתתי לך שכם אחד וגו' בחרבי ובקשתי (בראשית מח) וכי בחרבו ובקשתו לקח והלא כבר נאמר (תהלים מד) כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני אלא [ג]חרבי זו תפלה קשתי זו בקשה:

קח שם בעא מיניה רבי חלבו מרבי שמואל בר נחמני מה ראה יעקב שנטל בכורה מראובן [ונתנה ליוסף] מה ראה (דה"א ה) ובחללו יצועי אביו [כתיב] אלא מה ראה שנתנה ליוסף אמשול לך משל למה הדבר דומה לבעה"ב שגידל יתום בתודביתו לימים העשיר אותו יתום ואמר אהניהו לבעה"ב מנכסי א"ל

רשב"ם

חלק מזה ומזה : לתרומת הקודש · לבד מקומו של בהמ"ק : ולאחוזת העיר · ולבד מקום העיר וכתיב בסיפיה לעומת חלקים : ולא נתחלקה וכו' · כעין אמר מר : למאי הלכתא קאמר שיהו מעלין כספים זה לזה : אילימא לשופרא וסניא · מה שהיתה זו יפה מזו או זו רעה מזו דמסלק ליה בדמי מאן דאית ליה שופרא למאן דאית ליה סניא : אטו בשופטני עסקינן · דמסתלקין מנחלתם בזוזי אלא ודאי בגליל נוטל חמש סאין כנגד סאה ביהודה : לקורבא ורוחקא · הקרקעות שאלו היו חולקין בשוה מי שלוקח מן הכחוש נוטל יותר (בכדי) [עד כדמי] היפה אבל מי שעלה לו גורלו בקרוב לירושלים מעלה מעות למי שעלה לו גורלו רחוק מירושלי' שהרחוק גרוע הוא מפני שני דברים אחד שרחוק מבהמ"ק וא' מפני שקרוב הוא לארץ העמים ויש לו לדאג מהם ורבי יהודה מלתא באנפי נפשיה קאמר דמי שנפל גורלו בגליל נוטל חמש סאין כנגד סאה שחבירו נוטל ביהודה א"כ משום דקאמר ת"ק קורבא ורוחקא מסלקין בכספים אתא איהו לסיועיה ולמימר דסאה ביהודה שוה חמש סאין בגליל בשביל שיהודה קרוב לירושלים וגליל רחוק יותר וצריך להעלות כספים שוה ד' סאין לסאה שבגליל: בכספים העלוה. (לקורבא ורוחקא בקרקע העלוה) להוא בינה דקורבא ורוחקא וסברא היא ומבין רב למעט לא נפקא ליה דמקרא לא שמעינן אלא העלאה לא שנא בכספים ולא שנא בקרקע : דלאו דידהו שקול · חלק מרגלים כדאמרינן בפירקין דלעיל (דף קי"ח) : כתיב סרח · ביהושע : וכתיב חרס · בשופטים : בתחלה · קודם שבאת לידי יהושע פירותיה דומין לחרס יבשים ורעים כחרס היבש בלי שומן ולבסוף כשבאת לידו פירותיה מסריחים מתוך שמנס כשמשמרין אותם יותר מדאי ומעליותא היא משום שומן וזכותו של יהושע גרס: וא"ד בתחלה · פירותיה מסריחין מרוב שומנן שלא היו משתמרין וגריעותא הוא ולבסוף פירותיה דומין לחרס כלומר שלא היו שמנים יותר מדאי אלא במדה שיכולין להכניס; לאוצר ומתקיימין טובא ומעליותא היא : כאשר דבר משה · והיכן דבר דכתיב ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו וזו היא חברון שדרך בה. כדאמרינן באגדה ויבא עד חברון מלמד שנשתטח כלב על מערת קברי צדיקים שבחברון והתפלל שם לפני המקום שיצילהו מעצת מרגלים שלא יכשל עמהם: עיר מקלט הואי · כדכתיב ביהושע ולבני אהרן הכהן נתנו את העיר מקלט את חברון ואת מגרשיה : פרוורהא · כפרים ושדות שסביב העיר חוצה למגרש : זו תפלה·שהתפלל יעקב [על בניו] וזכה לקנות את הבכורה מעשו בתפלתו : לבעל הבית · יוסף : יתום · יעקב כדכתיב (בראשית מ"ז) ויכלכל יוסף את אביו : לסוף העשיר · יעקב שבאה לידו בכורות ראובן ע"י שחילל

מהרש"א

ולר"י בן גודגדא שלא היה להם פת לאכול ובגד ללבוש ובקש למנותם בראש וא"ל וכי שררה אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם ויהיה לכם לחם לאכול ובגד ללבוש בתורת שכירות עבדות שלכם כפועל אלא ב"ה אבל מי שאינו עובד להם רק כ"א להשתרר עליהם לא יעבדוהו שאינו שכירות פעולה עמהם וק"ל : בתחלה פירותיה כחרס כו' · ורש"י בספר יהושע פי' חרס ולמה נקרא שמה סרח ע"ש שפירותיהן מסריחין כו' עכ"ל וזה שלא כדברי ב' הלשונות דבשמעתין דדרש את שניהן ונראה סברא דשמעתין דדריש שניהם משום דודאי בכמה דוכתין מלינו בב' שמות דלא דרשי רק אחד מהן והשני הוא עיקר השם היינו היכא דמוכח כן מן הכתוב אבל הכא אינו מבורר למדרש אחד מהן יותר מהשני וע"כ באו שניהם לדרשה וק"ל : [ויתנו לכלב את חברון כו'. עי' בכ"ז בחדושי הלכות] : שכם אחד כו' · פי' רש"י בחומש לפי הדרש דהכא שכם הוא מלשון חלק כמו אחלקה שכם וגו' ושאמר אשר לקחתי מיד האמורי יתפרש לפי הדרשה דהכא מיד עשו שעשה מעשה האמורי וכ"ה בב"ר וע"ש כשיו שהיו מז' האומות החתי והחוי נקראו כל מעשיהם מקולקלים מדרכי האמורי כי הוא היה העיקר בז' האומות והרמב"ן פי' בע"א ע"ש : ובקשתי זו בקשה כו' · וכן ת"א כינה הכתוב התפלה והבקשה בחרב וקשת כי התפלה תועיל ליעקב במקום ברכת החרב על חרבך תחיה שניתן לעשו וכמ"ש הקול קול יעקב וגו' והבקשה תועיל לו במקום ברכת הקשת שניתן לישמעאל ויהי רובה קשת או שיהיה מלת בקשתי לפי הדרש ממש מלשון בקשה וב' בקשתי במקום שנים כמו בבקשתי ובב"ר אמרו בל"א בחרבי ובקשתי במצות ומע"ט אבל רש"י בחומש פי' בחרבי ובקשתי היא חכמתו ותפלתו כו' עכ"ל ולא ידענו למה לקח לו דרך אחרת והניח דברי התלמוד גם הב"ר ודו"ק : מלה"ד לבעל הבית שגדל יתום כו' לימים העשיר היתום כו' · לכאורה אין המשל זה דומה ממש לנמשל דכבר קודם שכלכלו יוסף

עיון יעקב

עתידה שתתחלק לי"ג שבטים רמז לי"ג מדות הרחמים שיתנהג בהם לעתיד כי יהיה שם של הוי"ה שלם שהוא מדת הרחמים גמור : אלא שלא נטלו בגורל אלא על פי ה'. אף על גב דלפי משמעות הברייתא דלעיל לא נטל שום יחיד על פי הגורל רק שהגורל היה על השבטים וכל שבט ושבט חלקו חלק כחלק לפי אנשיו בלי גורל מ"מ יהושע וכלב שירשו חלקים של מרגלים ומתלוננים שבעדת קרח הוה אמינא שיטלו בגורל קמ"ל דעל פי ה' נטלו ולא בגורל : אמר ר"א בתחלה פירותיה כחרס . ואע"ג דתמנת סרח כתיב מקודם ביהושע י"ל מ"מ קרי תמנת סרח לכראות מיד שבאל יהושע חלק זה נעשו פירותיו שמנים עד שנסרחו ובשופטים כתיב חרס שם העיר שנקבע תפלה ע"ש שפירותיו היו כחרס ולשון זה ס"ל דיותר יש לפרש כסדר הקרא דמתחלה כתיב סרח ואח"כ חרס ורש"י בספר יהושע נראה שתופס לשון ראשון ועיין במהרש"א : קשתי זו בקשה . ובב"ר קשתי במצות ומ"ע וכינה אותם לקשת כמו שקונן דוד על שאול ללמד את בני יהודה קשת וכדאיתא בפ"ב דע"ז שקודם לכן לא היו צריכין לקשת שהיה ה' עמהם ע"ב בפרש"י : בעא מיניה רבי חלבו מר' שמואל בר נחמני . נראה מדקדק דוקא למבעי כן מר"ש בר נחמני כי בלא זה הייתי אומר לפי שחטא ראובן בזנות כדכתיב וישכב בלהה פילגש אביו ויוסף קדש שם שמים בזנות אצל פוטיפרע לכך ניתנה הבכורה לו אבל ר' שמואל בר נחמני אזיל לטעמו דאמר כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה רק שבלבל יצועי של אביו א"כ להכי מבעי ליה מה ראה שנתנה ליוסף : מה ראה שנתנה ליוסף. הי"ל ליתן לבני דינה כמו שנתנה המלכות ליהודה פי שמעון ולוי חטאו בשכם ויוסף : לימים העשיר אותו יתום . אע"ג שניטל

עין יוסף

קז חרבי זו תפלה קשתי זו בקשה · שהתפלל יעקב וזכה לקנות הבכורה מעשו בתפלתו כי התפלה והבקשה הם חרבם וקשתם של צדיקים כאומרו רוממות אל

יד יוסף

א בבא קמא דף פ"ס ע"א תרגום ושבט לגיון חסר לב ושופטא לפגרא דחסר רעיונא: ב מכות דף י' ע"א : ג בראשית רבה פרשה נ"ז :

חדושי גאונים

הגיד למתושלח שראהו ש"מ שנים . ומתושלח הגיד לנח ולשם בנו שראהו שם קרוב למאה שנה . ושם הגיד הכל ליעקב שראהו נ' שנים . ויעקב הגיד לעמרם שראהו קלא שנים פחות מי"ז שנה שחיה יעקב במצרים מפני שלא נולד עדיין כשירדו למצרים . ועמרם הגיד לאחיה השילוני שראהו שנים לא נודע מנינם. וכן אחיה לאליהו שנים לא נודע מנינם. ואם פנחס הוא אליהו לא נולד בחיי עמרם זקנו של אביו. ואחיה ראהו כפי הקבלה וראה את פנחס מקודם שיצאו ממצרים כי שניהם היו מיוצאי מצרים וראו זה את זה עד סוף שנת מלכות ירבעם יותר מתק"ן שנה. שבעה המה עדי ה' המה משוטטים בכל הארץ מתחילת בריאת העולם ועד סופו עד מפי עד כל אחד מורים לזרעו חכמת חידוש יסוד הארץ ותכונת כוננות השמים וכל צבאם אשר ברא ויצר. כי בזה תתיסד אמיתות נתינת תורתו בסיני וקיום מצותיו לעד עד תשלום אלף הששי . ואלף השביעי יהיה דמיון יום השבת שאין בו שום מלאכה ולא שום עסק משא ומתן ולא הולדה ולא מיתה לא אכילה ולא שתיה . אלא כל באי עולם בשיתא אלפי שני ישלימו אז לקבל שכרן כל אחד כפי מדרגתו יהנה מזיו השכינה ויטינו מגיאות ה'. וכמו שכתוב (ישעיה כ"ה) ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו

אהבת איתן

שמיעה דלעיל יטלו לויים חלק בארץ. וצ"ל דהיינו דוקא בארץ ז' אומות אבל ג' שיכבשו לעתיד הא מיעט להו בספרי פ' קרח וכן פרש"י בחומש פ' שופטים :

המתורגמן. א) בעססער אונד שלעכטער . ב) נארען . ג) פֿארשטאדט .

א"ל ואי לאו דחטא ראובן לא מהני ליה ליוסף ולא (מידי) [מדעם] אלא ר' יונתן רבך לא כך אמר ראויה היתה בכורה לצאת מרחל דכתיב (בראשית לז) אלה תולדות יעקב יוסף אלא שקדמתה לאה ברחמים ומתוך צניעות שהיתה בה ברחל החזירה הקב"ה לה· מאי קדמתה לאה ברחמים דכתיב (שם כט) ועיני לאה רכות מאי רכות אילימא רכות ממש אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב דכתיב (שם ז) מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה בגנות הצדיקים דבר הכתוב אלא אמר רבי אלעזר א שמתנותיה ארוכות (בכהונה ארוכות בלויה ארוכות במלכות)· (רבא) [רב] אמר לעולם רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה שהיתה שומעת [על פרשת דרכים] בני אדם ב שהיו אומרים ב' בנים יש לה לרבקה ב' בנות יש לו ללבן גדולה לגדול וקטנה לקטן היתה יושבת בפרשת דרכים ושואלת גדול מה מעשיו איש (יודע ציד) [רע הוא מלסטם בריות[א)]] קטן מה מעשיו (שם כה) איש תם יושב אוהלים היתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה[ג)] והיינו דכתיב (שם כט) וירא ה' כי שנואה לאה מאי שנואה אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב בגנות צדיקים דבר הכתוב אלא (מאי שנואה) [ראה הקב"ה

רשב"ם

ילועי אביו והיה יכול ליתנה למי שירצה: ואי לאו דחטא ראובן לא הוה מהני ליה ליוסף· בתמיה כלומר מה נתן יעקב ליוסף שהרי מחלק שאר אחיו הוסיף לו ומשלו לא נתן כלום ומשלו הו"ל להחזותו ולא משל אחרים אלא ודאי משלו נתן לו והן ברכות שברכו מכולם כגון ברכה שבירך לאפרים ומנשה וידגו לרוב שאין עין רעה שולטת בהן וכגון מאל אביך ויעזרך תהיינה לראש יוסף וגו' ומה שנתן בכורת ראובן ליוסף טעם אחר יש בדבר: אלא רבי יונתן רבך לא כך אמר. כדאמרינן בכל דוכתא א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן: עתידה בכורה לצאת מרחל· שתלד את יוסף קודם שתלד לאה את ראובן דלהוי יוסף ראשית אונו דיעקב: ברחמים· בתפלה ולקמן מפרש: צניעות דרחל· לקמן מפרש: רכות ממש· עיניה נוטפות דמעה: בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב· שהרי עקם ח' אותיות דכתיב אשר איננה טהורה דאיכא י"ב אותיות ומצי למכתב הטמאה דליכא אלא ה': אלא א"ר אלעזר וכו'· אליבא דר' אלעזר לא אשכחן שקדמתה לאה ברחמים אלא אליבא (דרבא) [דרב]: ארוכות· גדולות בכהונה ולויה דלוי יצא ממנה שממנו

מהרש"א

בביתו היה בידו זה העשירות דהיינו הבכורה דכבר הילל ראובן ילועי אביו קודם ירידתם למצרים ואפשר לומר כיון דכבר קודם שידע שיוסף חי במצרים היה הבכורה בידו ולא נתנה בכל אותן השנים לא' מאחר שבטים לא רצה ליתנה רק סמוך למיתתו וה"ל שפיר כאילו העשיר יעקב אז סמוך למיתתו אחר שכלכלו והוה שפיר דומה אל המשל ומהכא משמע דלא נתנה הבכורה ליוסף עד אחר שכלכלו במצרים וקשה הא דאמרינן פ"ק דברכות ראו בן ראו מה בין בני לבן חמי כו' אע"ג דע"כ שקליה לבכרותיה מיניה כו' אפ"ה לא אקני ביה דכתיב וישמע ראובן ויצילהו ומהכא מוכח דקודם מכירת יוסף ניתן לו הבכורה שנטלה מראובן ולמסקנא דהכא ניחא וק"ל: [ראויה בכורה לצאת מרחל כו'· מבואר בב"ר אלה תולדות יעקב ראובן וגו' הל"ל כו' והוא מבואר שכל עלמו של יעקב לא עבד אלא ברחל ועיין בזה בפרש"י בחומש ובר"אם באורך בזה ואכ"מ: דכתיב ומן הבהמה אשר איננה טהורה וכו'· מקרא דלעיל מיניה ומן הבהמה אשר לא טהורה וגו' ה"מ לאתויי אלא דניחא ליה לאתויי מהאי קרא דעיקם ביה טפי דהתם לא עיקם רק ה' אותיות והכא ח' אותיות דה"נ בפ"ק דפסחים איכא אמוראי דמייתי קראי דעיקם ביה טפי ובפ"ק דפסחים פריך עלה ובאורייתא מי לא כתיב טמא כו' ומשני לה ועיין שם הסוגיא]: ומ"ש בגנות הצדיקים דבר הכתוב כו'· כי רכות העינים גנאי גדול לאשה כדאמרינן הנושא אשה יבדוק בעיניה שנאמר הנך יפה עיניך וגו': ומ"ש שמתנותיה כו'·

כפי' רשב"ם גדולות וארוכות מלשון ארוך ממש וכה"ג דרשו בב"ר והם הקטנה רחל קטנה במתנותיה יוסף לשעה שאול לשעה שילה לשעה אבל לאה מתנותיה מלכות וכהונה הוא לדורות אבל קשה לפי הדרש הזה לומר רכות חסר אל"ף הראשונה כמ"ש אבן עזרא ונראה לפרש שנדרש לשון רכות הכא מלשון לא ריכא ולא בר ריכא דפרק השותפין[ד'·]שהוא מלשון גדולה וחשיבות שמתנותיה חשובות כהונה ולויה ומלכות וק"ל. ומ"ש ב' בנים היו לרבקה כו'. בני אדם היו אומרים כן לפי שהיה מדרכי אבותינו אברהם ויצחק לחוש שלא לישא אשה כ"א מבני משפחתם ומקרוביהם שאברהם נשא בת הרן גם השביע את אליעזר שלא ישא אשה ליצחק בנו רק ממשפחתו וע"כ אמרו שגם בני יצחק ודאי יחושו בכך שלא לישא אשה מבנות כנען רק ממשפחתם וכמו כן לוו ליעקב אביו ואמו ומהסברא אמרו שלא ימצאו רק אלו בנות לבן והגדולה לגדול והקטנה לקטן . ובב"ר אמרו שכך היו התנאים כו' ע"ש וק"ל: שנואה ממש כו'· יש לדקדק דתיפוק ליה דא"א לומר כן דא"כ איך עבר יעקב אלאו דלא תשנא גם בלידת שמעון כתיב כי שנואה אנכי וה"ל ראובן ושמעון חס ושלום מבני שנואה מבני ט' מדות שעליהן נאמר וברותי מכם הפושעים וגו' כדאמרי' בנדרים[כ"ד·]וכהאי גוונא פריך התם מבני חלופה אלידת יששכר שאמרה ליה אלי תבא וכו' וי"ל דמעיקרא קודם שראה יעקב שנפקדה בביאה ראשונה ודאי היה שונאה והיה בדעתו לגרשה כדאמרי' בב"ר כי שנואה היא שהכל שונאין בה כו' נתן

עיון יעקב

הבכורה מראובן מיד שכלכל ילועי אביו מ"מ לא העשיר יעקב לחלק למי שירצה עד סמוך למיתה שניתן לו רשות ושרתה עליו השכינה לברך למי שירצה מבניו וליתן לכל אחד גדולתו ועיין במהרש"א: שמתנותיה ארוכות. עיין במהרש"א בשם ב"ר יוסף לשעה שאול לשעה וכו' וכן הבכורה שניתן ליוסף הוא רק לשעה כי לעתיד יהיה רק יוסף שער אחד כדלעיל ומשיח ב"י יהיה ג"כ רק לשעה שיהרג ומשיח בן דוד יעמוד לדורות בבימ"א: ארוכות. לפי דעת ר"א ז"ל ועיני לאה כלומר שנתנה עיניה במתנות אלו והתפללה על זה בעיניה נשואות לשמים על זה וא"כ מייתי שפיר הא דר"א על שקדמתה ברחמים כי עבודת הכהונה היו בבכורים: אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה טומאה לא דבר הכתוב. ק"ק מה גנות יש בזה שנשאה בתחלה ובפרטות למאן דאמר שם שלא היתה שנואה ממש רק בערך רחל שאהב אותה אהבה יתירה קרא ללאה שנואה וכדכתיב ויאהב את רחל מלאה א"כ מאי גנאי איכא בזה ותו דהא זה הוא גנאי א"כ מאי מתרץ ששנואה מעשה עשו בפניה וא"כ איך אמרה לאה ותקרא שמו שמעון כי אמרה כי שמע ה' כי שנואה אנכי בודאי לא החזיקה טובה כל כך לעצמה ששנואה מעשי עשו בפניה וצ"ל דס"ם דודאי כי שמע ה' כי שנואה אנכי הוא כפשוטו כי אין זה גנות כלל כמ"ש והא דמקשה הש"ס כאן אפשר

בגנות היינו דוקא בפסוק זה הוא גנות מדכתיב וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה משמע דלא היה לה שום זכות לפתוח את רחמה רק בשביל שהיתה שנואה בעיני יעקב זה גנות גדול לה"ק בזה גם כן זכותה ששנואה מעשי עשו בפניה ובזה מיושב מה שמקשה גיסי הגאון בספר א"ו בא"ח סימן ר"מ על שהביאו בפוסקים שמקשו דאיך שמש יעקב עם לאה והיא שנואה מדכתיב כי שנואה אנכי ולא מביא וירא ה' כי שנואה לאה דכתיב קודם ולפמ"ש לק"מ דפסוק ראשון י"ל ששנואה מעשה עשו בפניה ועיין במהרש"א שכתב דראובן נתעבר מביאה ראשונה שהיה סבור שהיא רחל ואין כאן שנאה ועי"ל דמקרא ראשון י"ל שלאה לא ידעה שהיא שנואה ואין כאן איסור משא"כ בקרא שני מוכח דידעה משנאתו: שהיו אומרים שני בנים יש לרבקה וכו'. וקול המון כקול שדי וידעה כי מה' היתה זאת עשו ללאה ויעקב לרחל וכיון שלא היתה לאה הוגנת לבת זוגו מן השמים ראויה שלא להיות לה בנים ממנו כדאיתא בפ' אלו עוברין בת כהן לישראל או אלמנה או גרושה או זרע אין לה ג"כ ה"ט כיון שנשא אשה שאינה הוגנת לו לכך כשראה ה' ששנואה מעשי עשו בפניה לכך ויפתח את רחמה להראות שהיא הוגנת לו . והא דלא נענש לאה על זה כמו דינה שמנעה מנישואי עשו להחזירו בתשובה י"ל דשאני דינה שהיה זיווג שני לפי מעשיו היתה

עץ יוסף

בגרונם וחרב פיפיות בידם · ואע"פ שהבכורה לקחה בלחם ונזיד עדשים לא היה זה אלא לסתום פי עשו · אבל עיקרה מה שהסכים ה' בזה כדאיתא בב"ר פר' ס"ג · וזה לא היה אלא בזכותו (יפ"ת):

קח שני בנים יש לה לרבקה כו'· ונתיראה לאה שמא יתקיימו הדברים·

ואף על פי שכבר נשא ב' נשים מזמן היותו בן ארבעים שנה ואין ספק שנודע זה ללאה כמו שנודע לה רוע מעשיו וחשיבות יעקב מפי עוברי דרכים מ"מ פחדה שמא ישא גם אותה להדבק במשפחת אמו וגם אביה טוב תתי אותה לו מתתי אותה לאיש אחר להדבק בזרע יצחק (יפ"ת):

בכללן

המתורגמן· א) ער פלינדערט לייטען. ג) ביז עם איזט הערויס געפאללען דיא אויגענברוינען, פי' שער העפעפים.

יד יוסף

א ב"ר פרשה ע' סימן ט"ו : ב ב"ר פרשה ע' סימן ט"ז ופרשה ע"א סי' ב' :

חדושי גאונים

לו . וכתיב (שם ג') ונשגב ה' לבדו ביום ההוא . והוא אלף שביעי. ואח"כ יחליף ויחדש עולם כרצונו ית'. ואליהו הם הוא פנחס הוא עד נאמן אשלם על נתינת התורה. שהוא היה מיוצאי מצרים שהוזכר בבני הלוי כשיצאו ממצרים שאמר הכתוב ואלעזר בן אהרן וגו' ותלד לו את פנחס. ואהרן היה בן פ"ג כשיצאו ממצרים. ואפשר שאלעזר היה בן שבעים אם הוליד כמו שהיו מולידים אז בני ח' או י' שנים. ופנחס אפשר ג"כ שהיה בן ששים שנה אז. אבל אפילו שנאמר שלא נולד פנחס אלא מעט ימים קודם יציאת מצרים אפילו הכי זכה בקבלת התורה במעמד הר סיני. כי עם היותו ילד קטן השיג ושמע קול אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה. גם כי מן הכתוב נראה שהיה כבר ידוע ומפורסם ונודע בישראל שמו כמו שכתוב ותלד לו את פנחס הידוע ומפורסם והשלים הכתוב אלה ראשי אבות הלוים וגו' והוא מהראשים. ואפילו היה קטן כשיצאו ממצרים כשהרג את זמרי וקנא לאלהיו היה לפחות כמו בן ארבעים שנה בן מ' לכה שהיה זה בשנת ל"ח או ע"ל שנה ליציאת מצרים. וכל אלו מ' שנה היה לומד מפי משה מפי הגבורה וכמו שאמר כך מקובלני ממך הבועל ארמית קנאים פוגעים בו. וא"כ הוא עד כשר שליפי בראשון על קבלת התורה מעשרת הדברות עד סופה. שהיה רואה שמשה רבינו עליו השלום היה נכנס לאהל מועד והיה הענן שוכן עליו והיה אומר לישראל מה ששמע מפי הגבורה בפרטי המצות ודקדוקן והיא תורה שבעל פה. ועודנו חי נכנס

כהנים ולוים ומלכות מיהודה : ויפתח את רחמה · היינו שזכתה לבכורה : סימנין מסר לה יעקב לרחל · שתאמר לו בלילה כשתכנס : בכללן · של ישראל כשבאו למצרים : אתה מוצא ע' · דכתיב כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה שבעים : ובפרטן · כשהוא מונה אחד אחד בפרט אי אתה מוצא אלא ס"ט דכתיב כל נפש ששים ושש ויוסף ושני בניו ומבני לאה חסרים דכתיב בכלל דידה ל"ג ובפרטם שלשים ושנים: תיומה · שילדה לאה ב' בנות בכרס א' : ואת · ריבוייא הוא :

תוספות

[תיומת היתה עם בנימין · ובעלמא *) אמרינן תיומת היתה עם כל השבטים] :

*) (בפרקי דר"א פרק ל"ו ובב"ר פ' ויסב) ·

הקב"ה] ששנואין מעשי עשו (בעיניה) [בפניה] (מיד) ויפתח את רחמה · א ומאי צניעות היתה בה ברחל דכתיב (בראשית כט) ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא והלא בן אחות אביה הוא אלא אמר לה מינסבת[א] לי אמרה ליה אין מיהו (אית לי) אבא רמאה [הוא] ולא יכלת ליה אמר לה מאי רמאותיה אמרה ליה אית לי אחתא דקשישא מינאי ולא מינסיב לי *) מקמה אמר לה אחיו אנא ברמאות אמרה ליה ומי שרי להו לצדיקי לסגויי ברמאות[ב] · אין (ש"ב כב) עם נבר תתבר ועם עקש תתפל מסר לה סימנין ב כי קא מעיילי לה ללאה סברה השתא מיכספא[ג] אחתאי מסרתינהו ניהלה והיינו דכתיב (בראשית כט) ויהי בבקר והנה היא לאה מכלל דעד השתא לאו לאה הואי אלא מתוך סימנים שמסר לה יעקב לרחל ומסרתן ללאה לא הוה ידע לה עד ההיא שעתא :

קמ שם בעא מיניה אבא חליפא קרוייא מרבי חייא בר אבא בכללן אתה מוצא שבעים ובפרטן (אי) אתה מוצא (אלא) שבעים חסר אחד א"ל תיומה[ד] היתה עם דינה דכתיב (בראשית מו) ואת דינה בתו אלא מעתה תיומה היתה עם בנימן דכתיב [שם ע"ב] (שם מג) ואת בנימין אחיו בן אמו א"ל

*) מהגאון ר' חייקי נ"א לה.

דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב"ה אמר לאמן של אלו אני מגרש כו' ע"ש וכן משמע מתוך הכתוב שהיה שנואה מעיקרא טרם שילדה את ראובן מדכתיב כי עתה יאהבני אישי וגו' ובראובן מביאה ראשונה נתעברה שאז לא היה שנואה כי לא ידע אז שהיא לאה וצ"ל לפ"ז מה שאמרה לאה בלידת שמעון שנואה אנכי היינו על שהיתה שנואה ליעקב קודם שראה שנפקדה בהריון והיה דעתו לגרשה אבל אחר שנפקדה בביאה ראשונה שניכר הריונה שוב לא היה שנואה אלא דבהאי קרא לא בעי תלמודא לפרש הכי משום הך קושיא דלא דיבר הכתוב בגנות הצדיקים וזה גנות הוא לה שיעקב שונאה טרם שראה בה שנפקדה וע"כ דרשו בו שהיו שונאין מעשה כו' ובב"י בטור א"ח סי' ר"ס כ' עוד תירוצים לזו הקושיא ע"ש אבל לפי פשט הכתובים והתלמוד ודברי ב"ר שכתבנו אין לך אלא מה שאמרנו ודו"ק: וכי אחי אביה הוא כו' ויש לשאול דאימא קורבה דאחוה אית ליה בהדי אבוה דה"נ אמרינן בפ' ד' מיתות גבי וגם אמנה אחותי בת אבי היא וגו' והסברא אחותו הואי בת אחי כו' אלא ה"ק קורבא דאחיה אית לי בהדה וכה"ג פרש"י בחומש גבי לוט דכתיב כי אנשים אחים אנחנו וי"ל דהתם שפיר קא"ל אחותו משום דבני בנים הרי הן כבנים והרי היא כבת אביו כפרש"י שם וכן גבי לוט אבל הכא כיון דא"ל כי בן רבקה הוא לא הל"ל מעיקרא שהוא אחי אביה כאילו הוא בן בתואל

מרגלית

מסום דבני בנים כו' ועוד דאי מסום דבני בנים כו' א"ל יעקב שהוא אחי אביה כאיט הוא בן בתואל א"כ מטעם זה ה"ל נמי רחל כאילו היא בת בתואל וה"ל ליעקב למימר אחיה הוא כאילו הם שניהם בני בתואל ולכך דרשו בו שא"ל שאף שלפי האמת אני בן רבקה מ"מ אחי אביה אני ברמאות ובב"ר אם נרמאות כי אחי אביה ואם לצדק וכי בן רבקה הוא וע"פ הדברים האלה יש לייסב גם מה שאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם דה"ק לו הכי מה שאמרת לבתי אחי אתה ברמאות לעבדני בחנם הוא דודאי יש לך שום רמאות בזה ודו"ק : אלא מתוך סימנים כו' · דליכא למימר שבזולת סימנין היה סבר בלילה שהיא רחל עד בבקר שראה אותה לאור היום דמסתמא היה מכירה בקול כשהיה מדבר עמה וכדאמרינן בפ' [א] המביא ופרק גיד הנשה [ב] דלא הותרו סומים ופקחים בלילה בנשותיהם אלא בטביעות עינא דקלא אלא ע"כ שמסירת הסימנין שידעה לאה להודיעם ליעקב הם הטעו את יעקב שלא להכירה בקול כמו שהטעו סימני שער הידים את יצחק שלא הכיר את יעקב בקול וכהאי גוונא אמרו בב"ר בלפרא והנה היא לאה א"ל רמייתא בת רמאה לאו בלילה הוינא קרינא רחל ואת ענת כו' הרי שלא הכירה בקול מיהו ק"ק למה היה לו ליתן לרחל הנהו סימנין דהוה ליה לסמוך אטביעות עינא דקלא וי"ל שהיה עושה יעקב כן על צד היותר טוב שלא ירמה אותו ודו"ק : [בכללן אתה מוצא שבעים ובפרטן כו' · וה"ה דה"מ למיבעי בכללן של בני לאה אתה מוצא ל"ג ובפרטן אי אתה מוצא אלא ל"ב וע' פרש"י בחומש]: תאומה הית' עם בנימן כו'· כתבו התוס' ובעלמא אמרי' תאומים היו עם כל השבטים עכ"ל

הריטב"א

אין עם נבר תתבר ועם עקש תתפל . פי' דשרי להו לצדיקים למעבד מצדקי דאפשר להו לאזדהורי מרמאותא דרמאי אבל לרומיינהו במידי אחריני אסור ע"כ :

הרי"ף

והיינו דכתיב ויהי בבוקר וגו' . צריך לדקדק הא דקאמר והיינו דמשמע דבהאי דרשה דמסרה לה סימניה ניחא והלא גם אם נפרש דלא מסרה לה סימנים נמי ניחא דכל שלילה היה במחשבתו ודעתו שהיא רחל ובבקר מצאה שהיא לאה . ויש לדחות דאם לא מסר לה סימנים מי הוציאה ליעקב מדי חשש ספק שמא היא לאה ורמאו לבן ואיך אמר ויהי בבקר והנה היא לאה כיון שבלילה היה בספק אבל עכשיו שדרשנו שמסר לה סימנים היה מובטח שהיא רחל ובבקר והנה היא לאה . ועוד אפשר דדייק דהול"ל ויהי בבקר וירא והנה היא לאה ומדקאמר ויהי בבקר והנה היא לאה משמע דקאמר על הסימנים שהשיבה לו בלילה והיה בדעתו שרחל משיבה לו ויהי בבקר והנה אותה שנתנה הסימנים בעוד לילה היא לאה והייט דכתיב ויהי בבקר והנה היא לאה :

עיון יעקב

מוכרחת להדרו בתשובה משא"כ לאה שדברו כן קודם שנשא זיווג ראשון וק"ל : א"ל אחיו אנא ברמאות . ורגלא בתכרא ידע שהרי רימה עשו בבכורה ובברכה שאמר אנכי עשו בכורך וזה שאמר ומי שרי לצדיקי לסגי ברמאות אין עם נבר תתבר ועם עקש זה עשו כי מה שמסר סימנים אין כאן רמאות כלל : מסר לה סימנים . והא דלא סמך עצמו אט"ע דקלא שהרי מה"ע סומכין בני אדם בנשותיהן בלילה י"ל שעדיין לא הכיר בקולה ועוד י"ל כיון שאמרה לו שאביה רמאי וא"כ אפשר לכוון הקול ברמאות זמן מה מה שאין כן בקול לפי תומו סומכין ועיין במהרש"א ובמדרש איכה על פסוק קול ברמה נשמע איתא וז"ל ובשעת כניסה לחופה הכניס את לאה אחותי ודברתי עם יעקב כדי שלא יכיר בקול ע"כ ע"ש : בכללן אתה מוצא שבעים ובפרטן אי אתה מוצא אלא שבעים חסר א' . ופרשב"ם ומבני לאה חסרים דכתיב בכלל דידה ל"ג נראה דהרגיש רשב"ם דלא תימא דקרא קאמר שבעים שאין אעפ"י שהוא חסר אחד משום שהוא מספר שלם כמו במספר ארבעים יכנו אע"פ שהוא רק ל"ט וכן תספרו חמשים יום אע"פ שהוא רק מ"ט לה"פ רשב"ם ומבני לאה חסרים דכתיב בכלל דידה ל"ג ואינו רק ל"ב ועי"ל דקשה לרשב"ם דלמה מתרץ התרצן ואת דינה בתו ומקשה לו מאת בנימין דכתיב מקודם ה"ל לתרץ המתרץ מקרא הקודם דאת בנימין והמקשה ליקשה אלא מעתה מאת דינה לכן כתב הרשב"ם מבני לאה חסר לכך הוצרך לתרץ מאת דינה שהיא מבני לאה משא"כ בנימין היה מבני רחל והמקשה שלא הקשה על כלל דבני לאה דהיה מתרץ תיכף מאת דינה אבל עכשיו תקשי מאת בנימין : אלא מעתה תיומה היתה עם בנימין . אע"ג דמצינו כמה פעמים דכתיב בבני יעקב את ולא קמקשה רק

עין יוסף

קמ בכללן של ישראל · עי' במהרש"א אבל היפ"ת כתב דלא קאמר כך משום דאיכא לתרוצי דל"ג דקאמר היינו עם יעקב גופיה דרישא דעניגא יעקב ובניו ופירש כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש כל נפש הנזכר דהיינו יעקב ובניו ובנותיו · לכן הקשה מדכתיב בתר הכי כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו

ענף יוסף

קמ אלא מעתה תיומה היתה עם בנימין דכתיב ואת בנימין א"ל מרגלית כו' . בגמרא הגירסא דכתיב ואת בנימין אחיו בן אמו (בראשית מ"ג) וצריך להיות דכתיב את בנימין אחיו בן אמו . ולא גרסינן ואת בנימין אחיו בן אמו . דאת בנימין אחיו בן אמו כתיב . אבל תימא דמאי מייתי מהאי קרא ולא מייתי מכמה מקראות הכתובים קודם לכן גבי בנימין . כגון ואת בנימין אחי יוסף לא שלח . ואת בנימין תקחו . ושלח לכם את אחיכם אחר

[א] מהרש"א ד"ה אלא · בפ' המביא (גיטין דף כג.) : [ב] שם (שם) ופרק גיד הנשה (דף צו.) :

יד יוסף

א) מגילה ד' י"ג ע"ב: ב פתיחתא דאיכה רבתי סימן כ"ד :

חדושי גאונים

ונגלה בכל דור ודור לצדיקים הזוכים לכך. ואין לו רשות עתה להודיע ולגלות לזוכים לראותו הדברים שנסתפקו בהם החכמים הראשונים בדיני התורה והדברים הנסתרים מהם בכל דור ודור כי לא בשמים היא . וג"כ אם היה מגלה אולי היו אומרים עליו שגלה מה שלא היה והי' נופל בזה מחלוקת בין החכמים · שזה היה אומר לי אמר כך וזה היה אומר הפכו . אבל בזמן התחיה שיתגלה בפרסום בפני כל הדורות אשר יזכו בתחיה . יהיו דבריו בפרסום בפני כל דורות ישראל בבירור הספקות שנפלו בדיני התורה. וכל הדברים אשר היו נסתרים מעין כל עד עתה . יהיו גלוים אז על ידו. כי כל דור ודור מהקמים בתחיה ישאלו ממנו מה שנסתפק בדורו בדיני התורה . ודברים אחרים מה שלא נסתפק בדור אחר . ואפילו מה שנאמר עליו יהא מונח עד שיבא אליהו ז"ל. אם יהיה קיים יברר הוא למי שיהיה. ואם לא היה מונח יזכה או יתייב לזכאי או לחייב(בית אלהים): אלא מאי שנואה ששנואין מעשי עשו בעיניה כו'. לכאורה משמע דמפקא

אהבת איתן

ובי אחי אביה הוא ופלא בן אחות אביה הוא כו' . הט"א במגילה הקשה בזה דמאי מקשה והלא בן אחות אביה הוא דמ"מ שפיר מקרי בן אחות האב אחי האב כי היכא דמצינו דבן אח מקרי אחיו משום

המתורגמן. א) הויראטהע מיך· ב) איזט דען ערלויבט דען פראממען זיך צו בעהעלפען מיט טרוג· ג) פערשעממט ווערדען· ד) איין צוויללינג.

לכאורה כוונתם דקשיא להו מאי פריך דלמא אה"נ שתאומה נולדה עם בנימין ומתה קודם שבאו למצרים אבל תאומה של דינה באה בכלל השבעים למצרים ועי"ז תירצו דהכי פריך כיון דבעלמא אמרינן דתאומה נולדה עם כל השבטים ע"כ את בנימין לאו לרבות תאומה קאתי דלמאי נכתב ביה הרבוי טפי מכל שאר השבטים וכיון דאת בנימין לאו לרבות תאומה קאתי את דינה נמי לאו לרבות תאומה קאתי אבל עיקר הקושיא חסר מן התלמוד דה"ל לאתויי הסיא דתאומה נולדה עם כל השבטים דהא ליתא בכל התלמוד אלא בב"ר פר' וישב וע"כ נראה כוונתם דלפי אותו דרש דתאומה נולדה עם כל השבטים לא פריך מידי דאימא דכולן מתו קודם שבאו למצרים חוץ מאחת מהן והיא השלימה המנין של ע' מיהו גם בזה י"ל דה"ל לקרא לפרש אותה אחת שנשארה בהסוה מנייתא כמו שפרט כל ס"ט נפש ולמאי דבעי למימר את דינה לרבות ניחא שהרי פרט אותה בהך ענינא ואין להקשות דהכא דחי ליה ולא דרש מאת דינה ומאת בנימין לרבות תאומה ובפ' הבע"י [א] מרבינן מאת אחיו את הבל תאומה לקין ותאומה להבל די"ל דהתם לפי ענינו שמדבר בלידת קין והבל יש לרבות נמי מאת לידת תאומה משא"כ הכא דהא ודאי את בנימין לפי מקומו וענינו לאו לרבות תאומה קאתי מדכתיב וירא את בנימין אחיו דע"כ בנימין ראה ולא תאומתו דלמה באתה תאומתו עמו שהרי יוסף לא בקש רק ואת אחיכם הקטן וכיון דאת בנימין ודאי לאו לרבות תאומה קאתי את דינה נמי לאו לרבות תאומה קאתי דאית לן לאוקמי ריבוי שלהם בחד גוונא ודו"ק: אשר ילדה אותה ללוי לידתה וכו' · מפי' רשב"ם לעיל בפירקין אשר ילדה אותה ללוי קרא יתירא הוא דבכר כתיב בת לוי עכ"ל וא"ת א"כ מאי ידרוש בקרא דהכא אשר ילדה ליעקב בפדן ארם וכי היתה לידתה בפדן ארם ולא הורתה דאשר ילדה נמי קרא יתירא הוא דבכר כתיב ואלה שמות בני ישראל וגו' וי"ל כיון דהאי קרא בהאי ענינא דהכא כתיב מתפרש שפיר דה"ק דכל אשר נולדו ללאה בפדן ארם הן הבאים מצרימה וק"ל: זו יוכבד כו' ולידתה בין החומות · כתב הרא"ם דדוקא נקט בכה"ג שהוא בכלל הבאים מצרימה משום שנולדה בין החומות טרם בואם למצרים עכ"ל וכן נראה מפירש"י פ' פנחס שהורתה לא היה כלל במצרים שנולדה בין החומות אבל מפי' רשב"ם לעיל נראה דבין החומות היינו תוך מצרים ומשום דקאמר בדרך גבי הורתה קאמר נמי בין החומות גבי לידתה וקחשיב לה בכלל הבאים לפי שהיתה בבטן אמה אף שלא נולדה קודם שבאו למצרים וניחא טפי לפירושו דלכך לא חשיב לה בהדיא לפי שלא באה למצרים אלא בבטן אמה מיהו לפירושם נמי י"ל דכיון דנולדה בין החומות שהגיעו לארץ מצרים קלת לא חשיב לה בהדיא בכלל הבאים וק"ל: ודע לפי סוגיא דשמעתין פרש"י בחומש ובנות בניו סרח בת אשר ויוכבד בת לוי עכ"ל וטען הרמב"ן ומה ירבה בבנותיו אבל דרך הכתוב כו' עכ"ל ע"ש וכתב הרא"ם ולא זכר הרמב"ן מה שפי' רש"י ויקומו כל בניו ובנותיו לנחמו ר"י אומר אחיות תאומות כו' עכ"ל ע"ש ואין כל זה מספיק לתרץ קושית הרמב"ן דהא גבי בני בני לאה כתיב כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש ושם לא היה בכלל נפש ל"ג מבנות לאה רק דינה וכתב בנותיו בלשון רבים ומהרא"י בביאוריו ביטל טענת הרמב"ן דבנותיו היינו דינה וסרח בת אשר דבני בנים הרי הן כבנים כו' עכ"ל ולפ"ז נמי ניחא הא דכתיב גבי בני לאה בניו ובנותיו ל"ג היינו דינה ויוכבד בת לוי שהם בנותיו מלאה דבני בנים הרי הם כבנים ומה שהקשה מהר"ן על דברי מהרא"י דא"כ גבי ויקומו כל בניו ובנותיו למה לא פירש ג"כ שהם דינה וסרח כו' עכ"ל ע"ש לאו קושיא היא דהתם כיון דאיכא לפרש בנותיו ממש כר"י ניחא ליה לפרש כפשוטו משא"כ הכא דא"א לפרש בנותיו ממש כר"י דכיון דלא נמנו כאן ע"כ מתו כבר כמ"ש רש"י לקמן ועוד דכל בניו ובנותיו ל"ג א"א לפרש כן דהא לא חשיב ליה רק דינה כמ"ש לעיל מש"ה הוצרכו לפרש שם כדברי מהרא"י · גם מה שפרש"י בחומש לדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכין אנו לומר שמתו לפני ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן עכ"ל וטען עליו הרמב"ן וא"ל לזה שהרי אמר ר"י לאחיותיהם נשאו השבטים כו' אלה התאומות הם נשי בניו והכתוב אמר עליהם מלבד נשי בני יעקב כו' עכ"ל ועוד האריך ע"ש וכיוצא בזה טען הרא"ם אבל הנראה דהמקראות ודאי מוכיחין כפרש"י הא דכתיב מלבד נשי בני יעקב לאו אותן תאומות היו אלא נשים אחרות שהיו להן מבאי מצרים אבל התאומות כבר מתו מדכתיב פ' עקב בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו' ואילו היו התאומות קיימות היו טפי מע' נפש דהתם לא כתיב מלבד נשי בני יעקב והכי מתפרש קרא לפרש"י כל הנפש הבאה וגו' והיו כולן יוצאי ירכו מלבד נשי בני יעקב שלא היו יוצאי ירכו היו ס"ו וע"כ הכי מתפרש הקרא לרבי נחמיה דכלותיו אינן יוצאי ירכו וה"ק קרא מלבד נשי בני יעקב שלא היו יוצאי ירכו ולא היו בכלל ס"ו הבאים ועוד ראיה גמורה יש לפרש"י ממ"ש שדינה היתה אשת שמעון שנבעלה לכנעני ואם כן היא בכלל נשי בני יעקב ולמה פרט בה הכתוב יותר מבשאר בנותיו התאומות דהא בכלל נשי בני יעקב היא אלא על כרחך נשי בני יעקב לאו בבנותיו קא מיירי גם מה שכתב הרמב"ן דר"י מזה הכתוב אומר כן כי מה טעם מלבד נשי בני יעקב הכנעניות כו' עכ"ל אין זו הראיה מכרעת אלא מדכתיב ויקומו כל בניו וכל בנותיו וגו' משמע ליה בנותיו ממש ותאומות נולדו לו כיון דלא נזכר לידתן כמו שנזכר לידת דינה ומדלא הוזכר גם כן למי נשאו קאמר ר"י דנשאו לאחיהן וזרען הוא זרע אחיהן השבטים גם דברי הרמב"ן בפרשה וישב מטין כפרש"י דוק עליהם וק"ל: מ"ש כי אתיליד כו' · אע"ג דקושטא דמלתא דאז תמו י"ד השנים שעבד בנשיו כדאמרינן ספ"ק דמגילה שיעקב כשבא לבית לבן היה בן ע"ז שנה ואחרי זאת י"ד שנה נולד לו יוסף מ"מ לא הו"ל להזכיר כאן לידת יוסף אי לאו שלידת יוסף היא הסיבה שאמר יעקב ללבן שלחני וגו' וק"ל:

מרגלית טובה היתה בידי ואתה רוצה לאבדה ממני הכי אמר רבי חמא ברבי חנינא זו יוכבד א שהורתה בדרך ולידתה בין החומות שנאמר (במדבר כו) אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים: קי שם ב בעא מיניה ר' [חלבו מרבי] שמואל בר נחמני (מר' יונתן) כתיב (בראשית ל) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו' מאי שנא כי

מרגלית טובה · טעם יקר בעיני כמרגלית שלא הייתי רוצ' לגלות ומעיקרא לחדודי הוא דבעי: לאבדה ממני · כלומר לגלותה לאחרים ולחבב את הטעם היה אומר כן: זו יוכבד · ולכך לא פרט בה לפי שעדיין לא יצאתה לאויר העולם אלא עובר במעי אמה היתה בכניסתה למצרים: מאי שנא · דלא רצה לשוב לבית אביו עד שנולד יוסף:

ויכס

עיון יעקב

מבנימין ועוד דלמא מת קודם ירידתו למצרים י"ל דהכי קמקשה מאת בנימין כלומר והתם ודאי א"א לומר שנולד עמו תיומת שהרי כתיב שנים ילדה אשתי ונשאר לבדו לאמו ואפשר זהו כוונת התוספות שמקשים היאך ס"ד של המקשה שא"א לומר שנולד תיומת עם בנימין הלא בעלמא אמרינן תיומת היו עם כל השבטים א"כ גם בנימין ויוסף בכלל ועיין במהרש"א:

ענף יוסף

אחר ואת בנימין. וירא יוסף אתם את בנימין. וגבי יוסף נמי כתיב וישראל אהב את יוסף ויהי ה' את יוסף ועוד הרבה. ובספר עין יעקב לא גריס אחיו בן אמו. אלא ואת בנימין בלבד ונראה דהיינו הנך קראי דלעיל ואת בנימין אחי יוסף לא שלח ואת בנימין תקחו. ולא דריש את אלא ואת דמדכתיב ואת דינה בוי"ו דריש דתאומה היתה עם דינה. ופריך אלא מעתה תאומה היתה עם בנימין דכתיב ואת בנימין בוי"ו. והתם לא שייך למדרש הכי כיון דקרא לא איירי שם בלידת בנימין ופשיטא דלא אתי קרא לאשמועינן דלא שלח את בנימין ולא את תיומתו עמו דלא שייך כלל למימר הכי. ובתוספות כתבו ובעלמא אמרינן תיומת היתה עם כל השבטים. ולפי מה שפרשתי ניחא דאיהו נמי מנ' סבר הכי אלא דמקרא דואת בנימין לא מצינו למילף תיומת. וא"כ מואת דינה נמי מנ"ל למידרש תיומת (תורת חיים):

עץ יוסף

ירכו דאין יעקב בכלל לא קאמר אלא ששים וששה וקאמר אח"כ ובני יוסף אשר יולד לו במצרים נפש שנים כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים אם כן פריך שפיר הא חסר אחד משבעים:

ונלענ"ד משום דאמרינן בגמרא בברכות פרק הרואה וקראה את שמה דינה שדן דינה בעצמה וכו' ומה עשה הקב"ה מיד נתהפך הזכר שבמעי לאה לנקבה וא"כ היתה לאה מעוברת עם זכר ותאומה וא"כ שנתהפכה דינה לנקבה לא סגי בלאו הכי שתוליד שתי בנות וא"כ נולד יוסף לבדו שבת זוגו מלדה מלאה ונלענ"ד משום זה אכפיל קרא וכתב גבי דינה דוקא ולא ליתורא למדרש מיניה שגם היא נולדה עם התאומה כנ"ל ובכל השבטים לא נצרך ואת לרבות תאומה דזה מוכח מקרא מדכתיב ובכל בנותיו וכפי' רש"י הנ"ל ובזה ניחא פירוש התוספות דקשה להו בגמרא על המקשן שמקשה אלא מעתה ואת בנימין

אהבת איתן

דבני בנים כבנים וה"נ בן הבא הוא כבן כדאי' בסוף פ"ו דיבמות וא"כ בן אחות נמי דאחיו הוא ותירץ בדוחק. ולי נראה דהקושיא קאי למ"ד דאי' בירושלמי דיבמות ובמדרש רבה וישב דבן הבא אינו כבן: בעא מיניה ר"ח מרשב"נ כו' א"ל ראה יעקב אבינו כו' שנא' ובית יוסף להבה. וקשה דבתנחומא פ' ויחי אמר רשב"נ גופי' דאין עשו מפל אלא ביד זרעו של רחל מקרא שנא' ואם לא יסחבום צעירי הצאן:

[א] מהרש"א ד"ה תאומה. בפ' חבע"י (דף סב:) מרבינן וכו' וע"ש היטב הניא אידרוכי' וכן קצ"ע על הגאון המחבר:

יד יוסף

א לעיל דף ק"כ ע"א סוטה דף י"ב ע"ב ב"ר פרשה נ"ד במדבר רבה פי"ג: ב ב"ר פרשה ע"ג:

חדושי גאונים

מפשטא לגמרי דפשטא דקרא משמע שהיא בעצמה היתה שנואה. ולענ"ד דלא מפקא מפשטא לגמרי דמעשה שהיה כך הי' שהיתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה והיתה שנואה לעשו שלא רצה גם הוא לקחת אותה לאשה. וה"ק וירא ה' כי שנואים מעשי עשו בעיניה עד שגרמה לעצמה שתהי' שנואה בעיני עשו מיד ויפתח את רחמה. אבל בעיני יעקב לא היתה שנואה. ובזה מיושב נמי קושיית מהרש"א ז"ל דא"כ היאךעבר יעקבעל לא תשנא וגם היו בניה בני שנואה. דשנואה דקאמר בכל הענין היינו שהיתה שנואה לעשו. ודקאמרה כי עתה יאהבני אישי היינו אהבה יתירה מכל נשיו (דרך פיקר): אלא מעתה תיומה היתה עם בנימין דכתיב ואת בנימין אמר ליה מרגליות טובה וכו'. וכתבו התוספות ובעלמא אמרינן תאומים היו עם כל השבטים ועיין במהרש"א ולולי דבריו הקדושים נלענ"ד על פי מה שפי' רש"י בפרשת וישב וז"ל וכל בנותיו רבי יהודה אומר אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום וא"כ לפי' רש"י משמע שמשום זה נולדו התאומות כדי שלא יקחו בני יעקב כנעניות ולפי זה קשה למה נבראה תאומה אצל דינה

אתיליד יוסף· א"ל ראה יעקב אבינו אשאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף שנאמר (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וגו' . איתיביה (ש"א ל) ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם א"ל דאיקרייך נביאי לא אקרייך כתובי דכתיב (דה"א יב) בלכתו אל צקלג נפלו עליו ממנשה עדנח ויוזבד וידיעאל ומיכאל ויוזבד ואליהוא וצלתי ראשי האלפים אשר למנשה · מתיב רב יוסף (שם ד) ומהם מן בני שמעון הלכו להר שעיר אנשים חמש מאות ופלטיה ונעריה ורפיה ועוזיאל בני ישעי בראשם ויכו את שארית הפלטה לעמלק וישבו שם עד היום הזה אמר רבה בר שילא ישעי נמי ממנשה אתי דכתיב (שם ה) ובני מנשה חפר וישעי :

דף קכו ע"ב ההוא בדאתא לקמיה דר' חנינא אמר ליה מוחזקני בזה שהוא בכור א"ל מנא ידעת א"ל דכי הוו אתו לגבי אבוה א"ל זילו לגבי שכחת ברי דבכורא הוא ומסי רוקיה[א] ודלמא בוכרא דאימא הוא גמירי בוכרא דאבא מסי רוקיה בוכרא דאימא לא מסי רוקיה :

קיא דף קל ע"ב אמר להו רבא לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע כי אתי פיסקא דדינא דידי לקמייכו וחזיתו ביה פירכא [ב] לא תקרעוניה עד דאתיתו לקמאי אי אית לי טעמא אמינא לכו ואי לא הדרנא בי לאחר מיתה לא מיקרע תיקרעוניה ולא מיגמר תיגמרון מיניה מיקרע לא תיקרעוניה דאי הוינא קיים [דילמא] אמינא לכו טעמא [דף קלא] ומיגמר לא תיגמרון מיניה דאין לדיין אלא מה שעיניו רואות :

קיב דף קלג ע"ב ההוא דא"ל לחבריה נכסי לך ואחריך לפלוני וראשון ראוי ליורשו הוה בתר דשכיב ראשון

רשב"ם

ויכם דוד · בעמלק מיירי כשפשטו על צקלג ונהגו נשי דוד והלא דוד מיהודה היה ולא מיוסף ונפל זרעו של עשו בידו דעמלק היה בן אליפז בן עשו ואת אמרת שאינו נמסר אלא בזרעו של יוסף והלא גם ביד שאר השבטים נמסר ואמאי קאמר קרא ובית יוסף להבה טפי משאר שבטים : דכתיב · בד"ה : בלכתו אל צקלג · להלחם בעמלק: נפלו עליו וגו' ראשי האלפים אשר למנשה · ולפי שנשתתפו עמו ממנשה בן יוסף לכך נפלו בידו : מבני שמעון וגו' · אלמא ביד בני שמעון נפלו : מוחזק אני בזה שהוא בכור · והיה עד אחר עמו והאי בכור היה שמו שכחת כדלקמיה : דכי הוו אתו · האושפין בעיניהן : שכחת ברי · שם הבכור ולאו היינו בריה דר"ח דאמרינן בלא יחפור (דף כ"ו) אמר ר"ח לא שכיב שכחת ברי אלא דקןתאנתא בלא זמנא : מסי רוקיה · לעין : פסקא דדינא · שפסקתיו ומסרתיו לאדם להיות לראיה בידו אל תקרעוהו לבטל דברי : דאי הוה כו' · ושמא גם אתם תמלאו תירוץ לקושייתכם : לא תיגמרו · לדון מיניה אלא כפי שדעתיכם נוטה דאין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות : ההוא דאמר ליה לחבריה · הראוי ליורשו :

מהרש"א

יעקב לאם כו' · עיין פרש"י בחומש והוא מבואר כי בקנייתו הבכורה ונטילת הברכה של יעקב מעשו ניתן שיעקב יהיה מושל באחיו עשו הגדול ממנו וכל זה נתן יעקב ליוסף כדאמרינן בסוגיין מדכתיב ואני נתתי לך וגו' אשר לקחתי מיד האמורי וגו' ובזה נמסר ביד יוסף זרעו של עשו ולא נמסר כן ביד אחר אחיו וק"ל : ובני מנשה חפר וישעי · אין זה פסוק בשום מקום אלא כן כתוב בד"ה ובני חצי שבט המנשה וגו' ואלה ראשי בית אבותם עפר וישעי וצריך להגיה עפר במקום חפר גם

הריטב"א

ובני מנשה חפר וישעי . אין המקרא הזה בשום מקום אלא מקרא קצר נקטיה דהתם בד"ה מונה לישעי בתוך בני מנשה ודרך התלמוד כן לקצר בפסוקים ופעמים שמוסיף בהם לביאור כאותה שאמרו במסכת תענית לתת להם אחרית ותקוה בגולה שהוסיף בגולה על המקרא לפי שכך ענייננו למעלה מאותו מקרא אבל אין בעיקר המקרא אלא לתת להם אחרית ותקוה ותו לא מידי :

הרי"ף

שאין נמסר אלא ביד זרעו של יוסף וכו' . וקשיא לי כיון שבית יעקב הוא אש למה הוצרכה ללהבה כי יש באש די בער את הקש כדכתיב הנה היו כקש אש שרפתם וגם שם קשה שדרשו חז"ל כקש זה עשו אש שרפתם זה יעקב כדכתיב בית יעקב אש ולא יצילו נפשם מיד להבה זה יוסף שנאמר ובית יוסף להבה וכיון שבית יעקב אש שורף את הקש מה נורך עוד לבית יוסף להבה ואפשר לומר שלא נמשל יעקב לאש אלא בזמן שזרעו עוסקים בתורה שהיא אש שנאמר הלא כה דברי כאש וכתיב אש דת למו והיינו בזמן שקולו של יעקב מצפצף בד"ת אז אין הידים ידי עשו אבל בזמן שאין הקול של יעקב מצפצף בד"ת אז שולטים ידי עשו ולכך הוצרכה ללהבה של יוסף לשרוף וזהו שאמר הכתוב הנה היו כקש בית עשו שאש של יעקב שרפתם בזמן שעוסקים בית יעקב בד"ת שהם אש ולא יצילו נפש לבית עשו מיד להבה שמלהט אותם יוסף אע"פ שלא יהיו בית יעקב עוסקים בד"ת וזהו ולא יצילו נפשם מיד להבה :

הכי

ול"נ דלק"מ דהא גמרא יליף מפסוק ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף מאי שנא כי אתיליד יוסף רצה יעקב לחזור לבית אביו משום שיוסף הוא שטן של עשו ויעקב עדיין לא ידע שירדפו אחיו את יוסף והוא יעשה להם טובה אם כן מקשה שפיר : עד דאתיתו לקמאי . כי אין מבין לאדם שלא בפניו וכי אתי לקמאי כי אית לי טעמא וכו' ואי לא הדרנא בי כי כך דרכו של רבא להיות מודה על האמת ולחזור מדבריו כדמצינו הדר אוקי רבא אמורא עליה ודרש דברים שאמרתי טעות הן בידי : דאי הוינא קיים דלמא אמינא למו . ואין משיבין את הארי לאחר מותו ואולי יבא אחד כן גילי לתרץ ומגמר לא תגמורין מיניה כי טוב וגו' מן אריה מת על כן תניחהו עד שיבוא אליהו בב"א :

עיון יעקב

ראה יעקב שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף . ולפי שיוסף שטנו של עשו לכך לא היה מתיירא ממנו לשוב אל בית אביו שהרי ברח מפני עשו והטעם כיון שעיקר קטרוגו של עשו היה מחמת הבכורה וכשנולד יוסף שוב אין לו לקטרג כדאיתא פ"ק דברכות ראו מה בין בני לבן חמי ועיין בילקוט שופטים דף ע' ע"ד נאמרו הרבה טעמים ע"ש : איתביה ויכם דוד וגו' . הבית יהודה כתב ז"ל לפי המדרש ילקוט נביאים שופטים מבואר למה באמת אם לא ישתכחו צעירי הצאן משום שאם יבא הקב"ה לנקום מעשו שרדף את אחיו יעקב יאמר עשו מדוע רדפתם אתם אחיכם יוסף ומכרתם אותו לכן לא יפול אלא ביד יוסף שרדפוהו אחיו והוא גמל טוב עמהם א"כ לפ"ז יש לתמוה מאי פריך דהתם באו עמלקים ופשטו על צקלג ולקחו בשביה נשי דוד וגו' והוכרח דוד להציל את נשיו ולהכותם הכאה זו אפשר לעשות ע"י כל השבטים דוקא אותו הכאה שינקום נקמת דם עבדיו השפוך זה א"א לעשות אלא ע"י יוסף ולא שארי מלחמות ויעקב היה מתיירא מעשו שלא ירדוף אותו בחנם לכך המתין עד שנולד יוסף שלא יפול בעבור זה אלא ביד יוסף עכ"ל

ענף יוסף

קי ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף . כדאי' בפסיקתא רבתי יוסף היה קטן וזכה לבכורה . ועשו היה בכור ואבד בכורתו . יוסף הודה בתחיית המתים פקד יפקוד . ועשו כפר שאמר הנה אנכי הולך למות ועוד שם כמה חילופים אחרים ובתנחומא איתא אמר רבי שמעון בן נחמן מסורת היא בידינו שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל למה שאם באים השבטים לדון עם עשו עשו אומר לו למה רדפת את אחיך . הוא אומר להם למה רדפתם את יוסף אחיכם ואינכם מעולים ממני . וכיון שהוא בא אצל יוסף אמר לו למה רדפת את אחיך . ואינו יכול להשיבו אם תאמר שעשה לך רעה אף אני שלמו לי רעה ואני שלמתי להם טובה מיד הוא שותק כו' זה כתיב בו נער והוא נער את בני בלהה וזה כתיב בו קטן הנה קטן נתתיך בגוים יבא זה ויפול ביד זה . זה גדל בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם וזה גדל בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם . זה כתיב בו את האלהים אני ירא וזה כתיב בו ולא ירא אלהים . יבוא זה ויפול ביד זה :

אמן

אמר הבונה גמירי בוכרא דאבא מסי כו' . רבי חנינא רופא היה כדאמרינן מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה והיה יודע שרוק הבכור מרפא לעין בסגולה והבכור לאב כי הוא ראשית אונו לו משפט הרפואה : אמר להו רבא כו' . אחרי כתבי מצאתי שהביא מאמר זה בע"י ולא הביא עליו לא פרש"י ולא פי' אחר ולא נמנעתי לכתבו פה מפני הדוש שאחדש בו והוא שמכאן למחברים לתשיב ולהשיג על דברי המחברים בספרים אשר בחיים חייתם ואחריהם אל המתים ולא ישיבו אל לבם כי בטרם כתב המחבר הסברא הסיא ראה ויספרה הכינה וגם חקרה וסוף סוף אין לו אלא מה שעיני לבו ושכלו ראו ויש אשר ישלח פיו ולשונו וידו בכתב על שורה אחת נגד מחבר ספר שלם ואין אתו דעת ותבונה לחבר יריעה קטנה כי נקל למלא עילה ושחיתה בחבורי אחרים וקשה לחבר כמותם . וזה יקרה על הרוב אחרי מות המחבר כי אין לו פה להשיב כאשר הרבה עשו כן ולא הועילו נגד אוצר החכמות הרב הגדול נר ישראל ואורו הרמב"ם ז"ל . ומה יפו ומה נעמו דברי בעל ספר התשבי וז"ל אם איזה אחד ירצה להשיב על דברי או ימות גם הוא כמוני או ימתין לי עד עת שובי :

המתורגמן . א) זיין שפייבעל קורירט , פי' כי הרוק שלו הוא רפואה . ב) איהר ווירט זעהען דארין איין ווידערשפרוך , פי' סתירה לזה .

יד יוסף

א תנחומא סדר תצא סי' י' ילקוט שפטים רמז כ"א ילקוט ירמיה רמז של"ג :

חדושי גאונים

וא"כ טלד תיומה עם בנימין דילמא הכי נמי אלאשמתא תיומת בנימין ולפיכך לא חשב לה ומתרץ תוספת בעלמא אמרינן תיומה נולדה עם כל שבט ושבט וק' למה אלא מוכרח כדי להשיאן לאחיהם ואם כן כשנולדה תיומה עם דינה היה התיומה ראוי לבנימין וזה שמקשה המקשן אלא מעתה תיומה נולדה עם בנימין למה ליה תיומה והלא היה לו בת זוגו אלא מוכרח להיות שלא נשאו האחים את התיומות אם כן הדרי קשיא לדוכתיה והוכרח לתרץ תירוץ אחר ודו"ק (מצודת דוד):

מרגלית טובה היתה בידי . במ"ר בפ' במדבר ג' איתא אמר ר"ש בר נחמן למוד הוא הקב"ה למנות השבט הזה עד שהם במעי אמן לפי שהשבט הזה הוא חביב מכל השבטים ועיין שם במדרש דהקב"ה מחבב כל כך השבט שנחשב שהם עובדים לה' תיכף בעת שנולדו ולפי מה שאמרו הכא נחשב בשבט אפילו כשהוא במעי אמו והוא ע"ד שאמרו בסוף סנהדרין קטן מאימתי בא לעוה"ב רבינא אמר משעה שנזרע והוא לא רצה לגלות זאת לכל שהם חשובים כ"כ אפילו כשהן במעי אמן . ומבואר בסדר הדורות דר' חייא בר אבא היה כהן ומה מאד מבואר שאמר מרגלית טובה היתה לי ר"ל לי שאני כהן היא מרגלית טובה שאני חשוב לפני הקב"ה מחמת שאני משבט לוי והשבט הזה נחשב אפילו כשהיה במעי אמו ולא רצה להתגלות ואתם רוצה לאבדה ממני ר"ל שלא רצה לגלות זה לכל הדבר הפלא הזה ולא רצה להגלות לאחרים למען שלא יתגדלו שהוא מתגאה בכך (עין אליהו) :

[א] מהרש"א סד"ה ובני מנשה. כמ"ש התוס' (שבת דף קכח:) :

יד יוסף

א חצצתא הוא מלשון מקול מחצצים דהי' ב' פירושים שם ברש"י בשירת דבורה א' מלשון עורכי מלחמה חצן מלשון גדוד . והכי קאמר דייני דחצצתא עורכי מלחמה של תורה הכי דיינא . בלשון בתמיה . ב' מלשון חצן ואבנים ואמר בלשון ניחותא דיינא דחצצתא דיש להם לב האבן ולא לב בשר הכי דיינא (ספר רמת שמואל): ב קידושין דף פ"ח ע"ב תמורה דף כ"ט ע"ב ב"מ דף י' ע"א נדרים דף כ"ט ע"ב ע"ז דף ס"ג ע"א : ג עיין סה"ד דף מ"ט ע"א בסדר התנאים והאמוראים אות יו"ד :

חדושי גאונים

עיליתא דדינרי . היינו כלי ששואבין בו יין כמ"ש התוספות וכ"כ הערוך מיהו מה שכתבו דמדקאמר הוא הכנים אחת ובנו הכנים שש ש"מ דלאו גוזמא קאמר נראה דלאו ראיה היא דמדנקט מספר תליסר עלייתא משמע דגוזמא נקט כלומר בכמה עליות דדינרי דהכי אורחא דש"ס במקומות רבות היכא דבעי למינקט מספר גדול נקט מספר תליסר כמו תליסר גמלי ספיקי טריפתא דהולין והוא כר קפא דטרקים הויא הוו תליסר תמרי תיורתא בפומבדיתא דשבת תקפים ועיילים בתליסר בי מדרשא פסקו ליה כה"ג דחגיגה אשכחיה לרשב"י דהוה יתיב על תלת עשר תכתכי פיזא דכתובות וכי שכיב ר' אבהו אתו ליה תליסר נהרתא אפרסמונא ועוד הרבה ופשיטא דתליסר דנקט בכולהו לאו דוקא הוא דאין סברא לומר בכולהו דאיתרמי להו מלתא דהוו הכי והא דאמרי ליה שבע איכא שית ליכא לאו דוקא נקט הכי אלא

רשב"ם

שני נמי שקיל · שהרי לא נתן לראשון כי אם כל ימי חייו ומתנה אינה מתקיימת אלא לדעת הנותן : דייני דחצצתא · דייני פסרה שאין בקיאין בדין והולכין מחלה לזה ומחלה לזה כדין ממון המוטל בספק · ור"ח פי' חצצתא בית הקברות : ולאו היינו דשלח וכו' · וכיון דראשון ראוי ליורשו אין לשני אחריו כלום : איכסיף · רב עיליש מרבא פן יאמר רבא בלבו אילו לא הייתי בכאן היה דן שקר וכן כל הדיינין שהוא דן שלא בפני : קרי · רבא עליה דרב עיליש לנחמו : אני ה' בעתה אחישנה · בשעה שהצדיקים צריכים לישועה הקב"ה ממציאה להם אף אתה יודע אני בך שמעולם לא באת תקלת דין על ידך שהרי עכשיו זימנני לך הקב"ה קודם שהגעת להוראה ולא נכשלת : מה שעשה עשוי . מלתא דפשיטא הוא ומשום סיפא נקט ליה דאסור לעשות כן : אין רוח חכמים נוחה הימנו · אין לחכמים נחת רוח ממעשיו אלא חרון אף גורם להם שכועסים עליו דקא עקר נחלה דאורייתא : רבן שמעון בן גמליאל וכו'· בגמ' מפרש אם בא לחלוק או לפרש: בת גדיל כלילי דינאי · בת מי שמקלע עטרות לינאי המלך : זבין בוניתא · דג לצורך אשתו שילדה : לא המטייה לבי מלכא . למוכרו לצורך עטרות המלך : בדמי קלילי· בזול : לגזברי · של הקדש ויקחוה לאבני אפוד דהשי דבטלו אורים ותומים מלישאל בהן כדכתיב (עזרא ב') עד עמוד כהן לאורים ותומים כאדם שאומר לחברו עד שיבוא המשיח אפוד וחושן מיהא לא בטלו דאין כהן גדול משמש בלא ח' בגדים : ולא תשיימיה את · שלא תפתח לומר בכך וכך אתננה להקדש וכיון דשיימת ליה בדמי קלילי תו לא מלית למישקל מיניה טפי דאמירה לגבוה וכו' דכתיב (ויקרא כ"ז) ואיש כי יקדיש [וגו'] (דברים כ"ג) מוצא שפתיך תשמור [וגו'] אלא הגזבר שהוא בקי ישומנה לך וירא שמים הוא ולא ישום אותה בזול :

גמרא

אתא שני וקא תבע · סבר רב עיליש קמיה דרבא למימר שני נמי קא שקיל אמר ליה א דייני דחצצתא הכי דייני לאו היינו דשלח רב אחא בר רב שילא · איכסיף (א"ל) [קרי עליה] (ישעיה ס) אני ה' בעתה אחישנה :

התלמוד קילר הקרא וכן דרך התלמוד כמ"ש התוס' [א] גבי ונתן הכסף וקם לו וק"ל : [דייני דחצצתא הכי דייני כו'.

קיג שם משנה הכותב נכסיו לאחרים והניח את בניו מה שעשה עשוי אבל אין רוח חכמים נוחה הימנו רבי שמעון בן גמליאל אומר אם לא היו בניו נוהגין כשורה[א] זכור לטוב :

גמ' יוסף בן יועזר היה לו בן שלא היה נוהג כשורה הויא ליה עיליתא[ב] דדינרי קם אקדשה לשמים אזל בריה נסיב בת גדיל כלילי דינאי מלכא אולידא דביתהו אייתי לה בוניתא קרעה אשכח בה מרגליתא אמרה ליה לא תמטייה[ג] לבי מלכא דשקלי לה מינך בדמי קלילי זיל אמטייה לגזברי דבי מקדשא ולא תשיימה את ב דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט אלא לישיימוה אינהו אמטייה שיימוה בתליסרי עיליתא דדינרי אמרי ליה שבע איכא שית ליכא אמר להו שבע הבו לי שית הרי הן מקודשות לשמים עמדו וכתבו יוסף בן יועזר הכניס אחד ובנו הכניס שש ואיכא דאמרי יוסף בן יועזר הכניס אחד ובנו הוציא שבע · אמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא לא תהוי בי עבורי אחסנתא[ד] ואפילו מברא בישא לברא טבא וכ"ש מברא לברתא :

קיד שם ת"ר מעשה באדם אחד שלא היו בניו נוהגין כשורה עמד וכתב נכסיו ליונתן בן עוזיאל מה עשה יונתן בן עוזיאל מכר שליש והקדיש שליש והחזיר לבניו ג שליש בא עליו שמאי במקלו ובתרמילו[ה] א"ל שמאי אם אתה יכול להוציא מה שמכרתי ומה שהקדשתי אתה יכול להוציא מה

רשב"ם

שבע איכא · מן הי"ג יש שבע להקדש ושש חסרים : הרי הם מקודשות · כלומר מה ששוה האבן יותר אני מקדיש : עמדו וכתבו · נראה בעיני שהיו כותבין השבועות של הקדש כמה מכניסין וכמה מוציאין [ומיהו מלשון שכתבו דייקינן ואיכא למימר נמי דלמילף מינה כתבו כן] : הכנים אחד · חדא עיליתא דדינרי ובנו שהיה סבור שלא ינהוג כשורה הקדיש שש שזכות אביו שהקדיש אחד גרם לבנו שהוכשר והקדיש שם : [א"ד · לגנאי : ובנו הוציא שבע · שלא היה לו לקבל כל כך ממון ההקדש להתרוקן מכל וכל והיה לו להניח בהקדש שתים או אחת אך הוא גלה דעתו שאם היו כל הי"ג עליות בהקדש היה נוטל את כולן] : (ופירוש עיליתא כתבו בתוספות בשם ר"ת שאין פירושו עלייה ממש וגוזמא קאמר דמדקאמר הוא הכנים אחת ובנו הכנים שש ש"מ דלאו גוזמא קאמר אלא כלי ששואבין בו יין ושמן ונקראת עיליתא) : בי עבורי אחסנתא · מקום שמעביר האב נחלה מן הראוי לה ואפילו להרבות לאחד ולמעט לאחד : ה"ג וכ"ש מברא לברתא : מכר שליש · לצרכו והקדיש שליש ואיכא למימר דלהכי מכר והקדיש מעיקרא כדי להודיע דמה שמחזיר לבניו משלו הוא מחזיר כדאהדר ליה לשמאי כדלקמן : במקלו ובתרמילו · כלומר להתוכח עמו על שעבר דברי המת שנתכוין ליתן לו על מנת שלא יהנו בניו מנכסיו דאיכא אומדן דעתא דלהכי יהבינו ליה אע"פ שלא (ידעו) [פירש] והכי א"ל שמאי ליונתן חזרה שהחזרת לבניו אינו כלום דא"כ מתנה נמי אינה מתנה והרי הוא כמי שהפקיר נכסיו ע"מ שלא יהנו בניו מהם וחזור וקח אותן דקי"ל מצוה לקיים דברי המת ושמאי היה טועה במעשה דבית חורון [דלקמן] דקאמר [לא נתתי לך את שלי ע"מ שתקדישם לשמים ואמרו חכמים דלא הויא מתנה הואיל ועבר על דעת הנותן וגם ההקדש לא חל וה"נ כיון שעברת על דברי המת המתנה אינה מתנה והחזרה אינה חזרה כי התם דמתנה בטילה וגם ההקדש לא נתפס ומיהו לא דמו דהתם פריש ליה בהדיא ואינן לפניך אלא ע"מ שיבא אבא ויאכל בו אבל הכא סתמא קיהיב ליה ליונתן ולא פירש ע"מ שתהנה בהן אתה ולא בני הילך לגמרי יהב ליה לעשות בה כרצונו והיינו דקא"ל כשם שאי אתה יכול להחזיר מה שמכרתי דהתם מיהא מודית לי דהא ע"מ ליהנות אני בהן נתנם לי אי אתה יכול להחזיר מה שהחזרתי דבע"כ אין מתנה לחצאין דאם איני יכול ליתנה לבניו א"כ גם אני בעצמי איני יכול ליהנות בהן כדאמר גבי מעשה דבית חורון דכיון דנתנה לו ליהנות ע"מ שלא יקדיש

הריטב"א

איכסיף קרי עליה אני ה' גומר . כתב פירוש הרשב"ם ואמר אין פירוש זה מחוור . והנכון כדפר"ח ז"ל לא תכלם מפני שלא מצאת עדיין חכמה גדולה כאחד הגדולים כי כשתגיע לזמן שתהא ראוי לכך דהיינו ארבעים שנה יחיש לך השם יתברך באותה שעה החכמה הראויה כאחד הגדולים וזה הפירוש נכון עכ"ל :

עיון יעקב

אבל אין רוח חכמים נוחה הימנו . ומזה הטעם נ"ל כשאמרה שרה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק לא היה דעת אברהם נוחה כדכתיב וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו : יוסי בן יועזר היה לו בן . מייתי הא מעשה להראות שאין מן הראוי להעביר נחלה מבנו שהרי יוסי בן יועזר הקדיש ממונו לשמים ואפ"ה נתגלגל הדבר שקבל הממון שהקדיש ועוד יותר : א"ל דייני דחצצתא הכי דייני . פרשב"ם דייני פשרה וכו' ור"ח פירש חצצתא בית הקברות אפשר לומר דלהכי קרי דייני קברות כלומר שאינם מתונים בדין רק שפוסקין פסיעות גסות בדין וכמו שאמרו חז"ל בברכות דף כ' וג"ח מדלגין היינו ע"ג ארונות כי הדרך לפסוע פסיעות גסות בקברות כדי שלא יטמאו עצמם יותר מדאי ועי"ל דייני דחצצתא שאינם בקיאין בכל הדינים רק מחלה שיודעין מקצת הדינים וזה ג"כ ידע שאם אמר אחריך לפלוני שאם מת ראשון אחריו לפלוני ולא ידע שאם הראשון ראוי ליורשו אין לשני כלום :

מכר שליש והקדיש שליש והחזיר לבניו שליש . ע"ד דאמרינן לעולם ישלש אדם מעותיו וכו' דהיינו מה שהקדיש שליש שיהא זכות קיים לעולם כמו שליש בקרקע כי הארץ לעולם עומדת ומכר שליש דהיינו שליש בכספים ושליש בפרקמטיא דהיינו שליש שנתן לבניו דרך

עין יוסף

קיב קרי עלי' · הערוך פירש וקרא עליו כו' כלומר עדיין לא הגעת להוראה בעתה תמצאנה :

המתורגמן . א) ארדענטליך פי' כדרך הישר. ב) איין בייטעל . ג) ברינגע דאס ניכט · ד) איבער פיהרען דיא ערבשאפט, פי' להעביר נחלה . ה) זאק, רייזע טאש .

לא הוי מתנה כלל ה"נ אם איתא דלדעת כן עשה שלא יהא לי רשות ליתן לבניו או לכל מי שארצה א"כ גם אני לא אוכל למכור לאחרים או להקדיש אלא מאי אית לך למימר אמאי הויא מכירתי מכירה והקדשי הקדש משום דלא פירש מידי וה"נ גבי חזרה הא לא פירש מידי אבל גבי מעשה דבית חורון כיון דפירש פירש ושמאי לא הוה דייק מעיקרא אמכירה ואהקדש דמכר יהונתן והקדיש]: הטיח עלי · כמו הטיח דברים כלפי מעלה (תענית דף כה) כלומר השיבני דרך בזיון ונצחני ומילתא דבדיחותא היא: [ראוים שתשרה · אלא שעון הדור גורם ואין הדור ראוי לכך: שתעמוד להם חמה כיהושע· ולמשה נמי עמדה חמה דנפקא לן במס' ע"ג (דף כ"ה) אחל אחל אלא משום דאין חשובין כל כך כמשה תלאן ביהושע: גמרא · שברת המשניות כעין שאנו מפרשין עליהן לא שנו כו' חסורי מחסרא כו': הלכות · הלכה למשה מסיני: הגדות · מדרשי פסוק כגון תנחומא וב"ר ויקרא רבה: דקדוקי תורה · וי"ו דוזה לכם הטמא (ויקרא יא) דמרבינן מיניה [מעילה יז:] דם השרץ: דקדוקי סופרים· כגון גזירות שגזרו חכמים שלא יבא לידי איסור תורה: וקלים וחמורים· שאדם דן מעצמו: גזירות שוות · כגון יליף קיחה קיחה משדה עפרון (קדושין דף ב·): תקופות · מולד הלבנה: וגימטריאות · כגון אנכי אנא נפשי כתבית יהבית ירע יראה דאתה נעתה (שבת דף קה·): ומשלות כובסים · לורך יש בה ללמוד דברי תורה כדכתיב (קהלת יב) תקן משלים הרבה וכתיב להבין משל ומליצה (משלי א): שיחות שדים · להשביעם ונפקא מינה לעשות קמיע לרפואה: ושיחת דקלים · שבני אדם רגילים לדבר על הדקלים כדכתיב בשלמה וידבר על העצים (מ"א ד): ושיחת מלאכי השרת. להשביעם: מעשה מרכבה · שביחזקאל: הויות דאביי ורבא · שהקשו משניות וברייתות טובא ותירצום: להנחיל אוהבי יש · עולמות וכל כך למה כי אוצרותיהם מלאים כל טוב דברי תורה וחכמה: גדול שבכולם על אחת כמה וכמה. להבין דבר מתוך דבר יותר ויותר]: מאי קאמר · מה יפוי כח יש לזכר במזונות במקום אחר יותר מנקבה דקאמר בשביל שאני זכר וזכותי גדול הפסדתי: מאן דעסיק וכו'. כלומר מי שיש לו ב' בנים אחד עוסק בתורה ואחד אינו עוסק בתורה וכי איבד זכותו בירושתו בשביל שאינו עוסק: ויפה כחי בנכסים מרובין · שאני יורש הכל אפילו מאה מנה ואין לנקבה כי אם מזונות:

שהחזרתי [דף קלד] ואם לאו אי אתה יכול להוציא מה שהחזרתי אמר הטיח עלי[א] בן עוזיאל הטיח עלי בן עוזיאל:

שם [תנו רבנן א שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן שלשים מהן ראוים ב שתשרה עליהן שכינה כמשה רבינו שלשים מהן ראוים שתעמוד להן חמה כיהושע בן נון עשרים בינוניים גדול שבכולן יונתן בן עוזיאל קטן שבכולן רבי יוחנן בן זכאי אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות והגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וקלין וחמורין וגזירות שוות ותקופות וגמטריאות ומשלות כובסים ומשלות שועלים שיחת שדים ושיחת דקלים ושיחת מלאכי השרת ודבר גדול ודבר קטן דבר גדול מעשה מרכבה ודבר קטן הויות דאביי ורבא לקיים מה שנאמר (משלי ח) להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא וכי מאחר דקטן שבכולם כן גדול שבכולם עאכ"ו אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל בשעה שיושב ועוסק בתורה כל עוף שפורח עליו נשרף]:

מי שמת פרק תשיעי

דף קלט ע"ב [משנה מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים ירשו והבנות יזונו נכסים מועטין הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים] אדמון אומר בשביל שאני זכר הפסדתי וכו':

גמ' דף קמ ע"ב מאי קאמר אמר אביי ה"ק בשביל שאני זכר וראוי אני לעסוק בתורה הפסדתי א"ל רבא אלא מעתה מאן דעסיק בתורה הוא דירית[ג] דלא עסיק בתורה לא ירית אלא אמר רבא הכי קאמר בשביל שאני זכר וראוי אני לירש בנכסים מרובים הפסדתי בנכסים מועטים:

קטז שם [משנה האומר אם ילדה אשתי זכר יטול מנה ילדה זכר יטול מנה. נקבה מאתים ילדה נקבה נוטלת מאתים: גמ' [דף קמא] למימרא

אלא מעתה מאן דעסיק באורייתא הוא דירית · ואע"פ דאמרינן לקמן (דף קמא) מלוה לזון את הבנות וק"ו הבנים העוסקים באורייתא היינו לענין מלוה אבל לענין דינא אין לחלק בין עסקי באורייתא ללא עסקי:

מהרש"א

עיין בחידושי הלכות]: (בגמ') שמונים תלמידים כו' ל' מהם ראוים שתשרה עליהם שכינה כמשה רבינו כו' · ר"ל שהגיעו למעלת רבם הלל הזקן דהכי אמרינן בפ"ק דסנהדרין בהלל הזקן ראוי היה שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו דהוא רבן של כל ישראל אלא שהדור לא היה זכאי לכך והוא שזכה הלל לכך ממדת ענוה שהיתה בו כמו שמצינו במשה במדת ענוה שנאמר בו והאיש משה ענו מאד וגו' לא כן עבדי משה וגו' ותמונת ה' יביט וגו' דר"ל שאלילות נבואתו היה מאתו יתעלה ב"ה בזולת אמצעי כן היו ראוים אלו שתשרה עליהם שכינה בזולת אלילות אמצעי כמו שזכה הלל רבם ממדת ענוה שהיתה בו כמרע"ה אבל ל' השניים לא הגיעו למעלת רבם הלל שהגיע למעלת רבן של ישראל אבל הגיעו למעלת התלמיד של רבן של כל ישראל דהיינו יהושע שהיה תלמיד משה רבינו שנתן משה מאצילותו עליו כמ"ש ונתתה מהודך עליו ואמרינן בפ' הספינה פני משה כפני חמה פני יהושע כפני הלבנה שהשיגה אצילות אור שלה מן החמה דהיינו מרבו משה ולזה אמר ראויה שתעמוד להם חמה שהוא פני משה להאיר עליהם כיהושע שהיה פני לבנה והשיג אורו מפני משה שהוא פני חמה · ואמר עשרים בינונים דהיינו שלא הגיעו למעלת רבם מיהו ילאו מתורת תלמיד כענין תלמיד חבר שאמרו בכמה דוכתין וק"ל: (שם) ותקופות · פרשב"ם מולד הלבנה עכ"ל אבל בכ"מ תקופות על תקופת החמה אמור כההיא דפ"ק דר"ה שבע דחדשים או שבע דתקופה וכן בכמה דוכתין וק"ל: (שם) שיחת שדים ודקלים כו' דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הויות דאביי ורבא כו'. עי' כל זה באורך בחידושי הרשב"א וריטב"א בע"י במסכת סוכה פ"ב וק"ל: (שם) לקיים מה שנאמר להנחיל אוהבי יש וגו' · עי' פרשב"ם והריטב"א שם אבל לפי עניננו הכא נראה לי לפרש דה"ק מה שזכר כאן בריב"ז שהיו בו כל הדברים הכוללים כל ז' החכמות ואינו חסר כלום וא"ת כיון דקטן שבכולם היו בו כל החכמות מה היה כחו של גדול יותר ואמר להנחיל אוהבי יש כפי שיש בידו וכח שכלו ביותר בז' החכמות אוצרותיהם אמלא כלומר לפי גודל שכלו של כל אחד מהם הקב"ה ממלא לו שכר טוב בעוה"ב ועיין בחידושינו סוף מסכת עוקלין: (שם) בשעה שיושב ועוסק בתורה כל עוף כו' · עי' בתוס' פרק הישן ובספר שבט יהודה פי' לזה:

עיון יעקב

לדקס ומלא ממון אסר יש מפור ונוסף עוד: (בגמ') תנו רבנן שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן שלשים מהן ראוים שתשרה עליהן שכינה כו'. עיין במהרש"א ובחדושינו בסוכה דף כ"ח:

אמר הבונה א"ל רבא אלא מעתה כו'. לעולם יתר שאת ויתר עז לעוסק בתורה כמ"ש התוספות אלא שלענין דינא כלומר לכדי הסיפוק הצריך להחיות ראוי לתת לחם לכל בשר ולזה שוין בירושה:

המתורגמן · א) ער האט מיך בעליידיגט. ג) דיזער ערבט.

א סוכה כ"ח ע"א:
ב עי' סנהדרין י"א. שרש"ל מ"ז:

חדושי גאונים

כלומר רוב השומא איכא ומיעוטא ליכא וכיון דנחית מעיקרא למספר תליסר נקט כי האי גונא ולהכי נקט נמי כמו הכנים שם או הואיל שבע כיון דמעיקרא נקט מספר תליסר והא דקאמר עמה וכתבו לאו שהיו כותבין כן לידע השבועות של הקדש כמה מכניסין וכמה מוציאין כיון דגוזמא הוא לא למילף מינה כתבו כן כדפירש רשב"ם ז"ל (תורת חיים):

בא עליו במקלו ותרמילו. פירש הרב רבי שמואל ז"ל דהכי קאמר ליה שמא כי יהב לך ההוא גברא נכסיה אדעתיה לאכרותי מבניה יהב לך הילכך מאי דיהבת להו לאו שפיר עבדת ואמר ליה יונתן בן עוזיאל כיון שהם שלי לעשות בהם מה שארצה למכור ולהקדיש יכול אני ליתןמשלי מתנהלבניו וא"ל שמאי בטיח עלי יונתן בן עוזיאל וקשיא במאי עסקינן אי דאמר ליה ההוא גברא על מנת שלא יהיו בני מהם כלומר שלא תחזיר אלא בני אמאי אחזיר אע"פ שהיה יכול להקדיש ולמכור אינו יכול ליתן לבניו כלום ואי לא אמר ליה הכי פשיטא דיכול להחזיר להם ומה שאמר הרב ז"ל דמסתמא נמי שאמר לו על מנת שלא תחזיר ואמר לי' איכו אין מתנה לחצאין דאם אינו יכול ליתנה לבניו אם כן גם אני עצמי איני יכול ליהנות בהם כדאמרי' גבי מתנת בית חורון דכיון דלא מצי מקדיש לא הוי מתנה כלל הכא נמי אם איתא דלדעת כן עשה שלא יהא לי רשות ליתן לבניו או לכל מי שארצה א"כ ג"כ לא היה יכול למכור לאחרים או להקדיש . אלו דבריו ז"ל.ודברי תמה בעיני שאם פ"מ שלא ליתן לבניו בפי' נתן אף על פי כן הוא יכול

דבת עדיפא ליה מבן והאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי כל מי שאינו מניח בן לירשו הקדוש ברוך הוא מלא עליו עברה שנאמר (במדבר כז) והעברתם את נחלתו לבתו ואין העברה אלא עברה שנאמר (צפניה א) יום עברה היום ההוא לענין ירושה בן עדיף ליה לענין הרווחה א) בתו עדיפא ליה · ושמואל אמר הכא במבכרת ב) עסקינן וכדרב חסדא ד] אמר רב חסדא בת בתחלה סימן יפה לבנים איכא דאמרי דמרביא (אחי) [לאחאה] ואיכא דאמרי דלא שלטא (בהו) [ביה] עינא בישא ג) א"ר חסדא ולדידי בנתן עדיפין לי מבני ואבע"א הא מני רבי יהודה היא הי רבי יהודה אילימא רבי יהודה דבכל דתניא (בראשית כד) וה' ברך את אברהם בכל א ר"מ אומר שלא היתה לו בת ר' יהודה אומר שהיתה לו בת [ובכל שמה] אימור דשמעת ליה לרבי יהודה דברתא נמי לא חסריה רחמנא לאברהם דעדיפא מבן מי שמעת ליה אלא הא רבי יהודה דתניא מצוה לזון [את הבנות וק"ו לבנים דעסקי בתורה דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר מצוה לזון את הבנים וקל וחומר לבנות דלא ליתזלן ד)] :

דף קמב ע"ב [והלכתא המזכה לעובר לא קנה · ההוא דאמר לדביתהו נכסי לבני דיהוי לי מינך אתא בריה קשישא א"ל ההוא גברא מה תיהוי עליה א"ל זיל קני כחד מברא הנך ודאי לא קנו דאכתי ליתנהו האי] אית חולק לטליא ה) במקום בניא או לית [ליה חולק לטליא במקום בניא רבי אבין ורבי מיישא ורבי ירמיה דאמרי אית חולק לטליא במקום בניא ר' אבהו ור' חנינא בר פפי ור' יצחק נפחא דאמרי לית חולק לטליא במקום בניא] א"ל רבי אבהו לרבי ירמיה הלכתא כוותן או הלכתא כוותייכו א"ל פשיטא דהלכתא כוותן דקשישנא ו) מנייכו ולאו הלכתא כוותייכו דדרדקי ז) אתון א"ל מידי בקשישותא תליא מלתא בטעמא תליא מלתא וטעמא מאי זיל לגביה דר' אבין דאסברתה ח) ניהליה וכרכיש ט) ביה רישיה בי מדרשא :

קיז דף קמג ע"ב ובני דן חושים (בראשית מו) ב תנא דבי חזקיה מלמד שהיו בניו מרובים כחושים של קנה :

תוספות

אמר רב חסדא וכו'. פי' בקונטרס שלא נתקיימו לו בנים ואין נראה שהרי הרבה בנים היו לו כדאשכחן רב נחמן בר רב חסדא ומר ינוקא ומר קשישא בני רב חסדא [ורב חנן ב"ר חסדא וכן רב מרי ורב פנחס בני רב חסדא] (בהגוזל בתרא דף קיז) אלא נראה לר"י דלהכי קאמר בנתן עדיפן לי לפי שהיו חתניו גדולי הדור רבא ורמי בר חמא ומר עוקבא בר חמא : בת היתה לו · וא"ת ולמה לא השיאה ליצחק למ"ד בפרק ד' מיתות (דף נט) דבן נח מותר באחותו וי"ל דשמא קטנה היתה ולא רצה עדיין להשיאה ליצחק א"נ מהגר היתה לו ולא משרה ולכך לא רצה להשיאה ליצחק :

מהרש"א

בת תחלה סימן יפה לבנים כו' · וי"ל דלענין בכורה קאמר כשתהיה הבת תחלה לא יהיה בכור בין האחים ותרבה חלק האחין אבל כשיהיה בן תחלה הוא ממעט חלק שאר כל האחין והיינו דלא שלטה עינא בישא דכשיהיה בן תחלה ונוטל פי שנים הכל נותנין בו עין הרע וגם אחיו מתקנאין בו וק"ל : שהיו מרובים כחושים של קנה כו' · למאי דמסיק ובני פלוא אליאב וגו' דלבן אחד נמי קרו ליה בלשון רבים ובני נראה דדרש הכא כחושים של קנה מדקראו הכתוב כאן חושים ובמקום אחר קראו שוחם דרים לי' דשוחם שמו ונקרא חושים ע"ש חושים של קנה והוא מבואר כי דן לא היה לו אלא בן אחד ושבטו היה מרובין באוכלוסין יותר מכל השבטים חוץ משבט יהודה והכי אמרינן בב"ר דן נכנס בגלמוניתו אלא אביו ומתברך בשבעים אלף ובנימין נכנס בי' ומתברך במ"ס אלף ודע דבב"ר דרשו מדכתיב ובני לשון רבים כי חושים השלים המנין של ע' נפש שהיה נחשב כשנים ע"ש שהיה נעשה מרובה באוכלוסין והתימה לפי דרשה זו דא"כ למה כתיב גבי בני לאה ל"ג נפש ובבני בלהה כל נפש שבעה דהא לא היה כך אלא בני לאה היו רק ל"ב

רשב"ם

[לענין ירושה בן עדיף ליה · דיקרא שם המת על נחלתו אבל הבת מסבת נחלה ממטה אל מטה אחר : בתו עדיפא · שאינה יכולה לחזר אחר מזונותיה כזכר : ושמואל אמר · מתניתין במבכרת דבת עדיפא ליה כדמפרש טעמא לקמן ואזיל]: דמרביא · מגדלת : לדידי בנתן עדיפן לי. [נראה בעיני] שלא נתקיימו לו בנים כי אם בנות לכך היה מתאוה לבנות ולא נתיישב לי יפה דעתו של רב חסדא : [בריה קשישא · מאשתו ראשונה: יקנה כחד ברא · כאחד מן הבנים העתידים להולד מאשה זו : אית חולק לטליא במקום בניא · דאע"ג דבניא לא קני בכח מתנה זו אפילו חלק אחד דהא ליתנהו אפי' עובר דנימא דעתו של אדם קרובה אצל בנו ולא יקנו אלא בתורת ירושה במיתת אביהם אפ"ה בריה טליא קנה בכח מתנה זו חלק א' מלבד חלקו שיורש עם אחיו : אית חולק לטליא כנגד אחד מהן · אילו קני דה"ק ויקנה כחד מברא דיהוי לה מינאי ואע"פ שלא יקנו ורואין כמה בנים יהיו לה אם הן ג' בנים לבד הקשים חולקין בד' חלקים ויטול זה חלק אחד מהם וחוזרין וחולקין ג' חלקים הנותרים לד' ויטול כל אחד חלק א' בתורת ירושה] · טליא תינוק גדול כדאמרינן פ' הספינה (דף לא:) דאר"כ *) נהירנא כי הוו מטיילי טליא וטליתא כבר שבסרי בשוקא ולא הוו חטאו : במקום בניא · כשירשו הבנים את אביהם אית חולק לטליא עמהם לבד ירושתו כדפרישית: וכרכיש · הודה לדברי : כחושים של קנה · שגדלין הרבה ביחד אי נמי עלי

*) נ"ל ר' יוחנן

עיון יעקב

תוס' ד"ה בת היתה לו וא"ת ולמה לא השיאה ליצחק וכו' וי"ל דשמא קטנה היתה. העולם מקשים הלא רבקה ג"כ קטנה היתה בת ג' שנים וי"ל דהאי [דאין] דמקדשין קטנה עד שתגדיל ותאמר לפלוני אני רוצה או שמא תמאן אחר כך ואברהם לא רצה לעשות כן בבתו מאח"כ בתואל עשה כן ומה איכפת ליה לאברהם בזה ועי"ל דעיקר קושיות התוספות כן

עץ יוסף

קמז שלא היתה לו בת · כי לעולם הבת צרה לאביה כדכתב בן סירא בת לאביה מטמונת שוא מפחדה לא ייסן בלילה · בקטנותה שמא תתפתה · בנערותה שמא תזנה · בגרה שמא לא תנשא נשאת שמא לא יהיו לה בנים · הזקינה שמא תעשה כשפים : ר"י אומר שהיתה לו בת . ונחשב זה ברכה למה שמשלימות האדם היות לו גם כן בת שהרי כל שאין לו בת לא קיים פריה ורביה אע"פ שיש לו בנים · וקאמר הכתוב השתא בזקנותו שהיה לו בת היה מבורך לגמרי · כי עד עתה חסר ממנו הבת · אבל בזקנותו היה מבורך בכל מה שיחמוד האדם שיהיה לו · אבל רבי מאיר ס"ל אע"פ שהבת צורך לקיים פ"ו כיון דהא עסק בפריה ורביה ולא עלתה בת בגורלו ברכה היא לו כיון דטוב לאדם שלא יהיה לו בת כמו שכתבתי לעיל בשם ספר בן סירא אלא שהתורה חייבה עליה אף על פי שאינה טובה לו מפני ישובו של עולם · וכיון שלא עלתה בידו ברכה היא לו כמו שכתב הבן סירא · ועוד דכיון דלאברהם לא יעלה לו ממנה זרע כשר שילטרך להשיאה לאחד מבני כנען או לעובד כוכבים ברכה היא לו שלא היה לו בת ותוס' הקשו למ"ד שהיה לו בת למה לא השיאה ליצחק למאן דאמר בפרק ד"מ דב"נ מותר באחותו ותירצו דשמא קטנה היתה · ויש מקשים על תירוץ זה דהא רבקה נמי קטנה היתה בת שלש שנים כדאיתא בס"ע · ויש לומר דכוונת התוספות שהיתה קטנה בשנים ובגוף · עוד תירצו תוספות שאפשר שמהגר היתה לו ולא משרה ולכך לא רצה להשיאה ליצחק :

יד יוסף

א עיין ב"ר פ' נ"ט ב"ב דף ט"ז ע"ב : ב ועיין ב"ר בפרשה צ"ד :

חדושי גאונים

למכור ולא יתן להם וה"ה לשתם ואין למתנה בית חורון דמיון בזו ועוד עתיד אני לפ' כאן ואפשר היה לו לרב ז"ל לפרש לפי דרכו שהיה סבור שהוא כמי שאמר לו שלא יחזיר לבניו לפיכך היה ר"ל שיחזור ויטלם מהן ואמר לו יונתן אם כן הרי המתנה בטל' מעשה שהחזרתי להם ולמה אינך אומר במה שמכרתי והתקדשתי בטל ומיהו אין למתנה בית חורון ענין לכאן אלא ההוא גברא מודר הנאה מבניו היה ומ"ה יהב נכסיה ליונתן בן עוזיאל וכי אהדר לבניה ואתא עליה שמאי וא"ל הגיא מתנה דיהב לך לאו מתנה היא א ל א אדעת' דתהדר לבריה יהב לך ואסור לך להחזירם כמעשה דבית חורון א"ל יונתן בן עוזיאל הרי הקדשתי שלים ואין אתה יכול להחזיר מה שהקדשתי לפי שלא היה שם תנאי ודומה לתנאי אלא מתנה גמורה נתן לי ומשלי אני נותן לבניו ואמר שמאי הטיח עלי יונתן בן עוזיאל כך פירש הרב רבי יצחק ז"ל בר רבי ראובן אלברגלוני ז"ל ומגיהי ספרים הגיהו מעיקרא סבר גזרי' משום מעשה דבית חורון ולבסוף סבר לא גזרינן וליתא בעיקר נוסחי ובירושלמי במסכת נדרים מוכיח כן שאמרו יונתן בן עוזיאל הדירו אביו מנכסיו וכתבן לשמאי מה עשה שמאי מכר מקצתן והקדיש מקצתן במתנה את השאר אמר כל מי שיבא ויעיד על המתנה זו יוציא מיד הלקוחות והא"כ יוציא מיד זה והמעשה אחד אע"פ ששנו הענין (חדושי הרמב"ן) :

אמר רב חסדא בת תחלה סימן יפה לבנים. איכא דאמרי דמרבי אחי וכו' יע"ש. פי' ר"ש ז"ל

המתורגמן . א) גוטע ערנעהרונג . ב) ערסטלינג . ג) איין שלעכטעס אויגע , פי' עין הרע · ד) צו שאנדע ווערדען . ה) ווער עס גיבט איבער צום אייגענטהום קליינע קינדערן . ו) עלטער . ז) יונג . ח) צו ערקלערען . ט) געשיטטעלט .

שם ההוא דא"ל נכסי לבנאי הו"ל ברא ובר ברא קרו אינשי לבר ברא ברא או לא רב חביבא אמר קרו אינשי לבר ברא ברא מר בר רב אשי אמר לא קרו אינשי לבר ברא ברא תניא כותיה דמר בר רב אשי המודר הנאה מבנים מותר בבני בנים :

דף קמד ע"ב [משנה אחין השותפין שנפל אחד מהן לאומנות נפל לאמצע] חלה ונתרפא נתרפא משל עצמו : גמ' שלח רבין משמיה דרבי אלעאי ל"ש אלא שחלה בפשיעה [אבל באונס נתרפא מן האמצע היכי דמי בפשיעה] כדרבי חנינא דאמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים שנאמר (משלי כב) צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם :

קיח דף קמה ע"ב ת"ר עתיר נכסין עתיר פומבי זהו בעל הגדות · עתיר סלעין עתיר תקוע זהו בעל פלפול · עתיר משח עתיר כמס זהו בעל שמועות· הכל צריכין למרי חיטי ומאי ניהו גמרא :

קיט שם א"ר זירא [אמר רב] מ"ד (משלי טו) כל ימי עני רעים זה בעל תלמוד וטוב

רשב"ם

קניס או קשרי הקניס קרוין כן : ובר ברא · בן של אותו בן או של אחר שמת : מי קרו אינשי לבר ברא ברא · ולפיכך אמר נכסי לבני לשון רבים ויחלקו ביניהם או לא קרו להו ברא והאי דקאמר לשון רבים היינו כדאמרן לעיל ובני פלוא אליאב : מותר בבני בנים · אבל לענין פריה ורביה חשיבי כבנים בפרק הבא על יבמתו (דס"ב:) : [שנפל אחד מהן לאומנות · אומנות המלך שמחמת אביו נפל לאומנות זו שכן מנהג המלך מעמיד מבית זו מוכס חדש אחד ומבית זו חדש אחד וכן מכל בתי העיר : נפל לאמצע · הריוח שהרויח זה באומנותו] : צנים פחים · ליטנא דקרא צנים פחים בדרך עקש הצנה והקור פח ומוקש בדרך עקש כי בידו הדבר תלוי להשמר מן הצנה ויש מפרשים צנים פחים קור וחום : עתיר נכסין · עתיר מכרמים וזיתים ושדות הנראות לבריות וגם עתיר פומבי עושר הגלוי כגון בהמות שהכל יודעים בהם : זהו בעל הגדות · שדורש ברבים בכל מקום בבתי משתאות (ליום טוב)[שדורש בימים טובים] והכל נאספין לשמוע ויש לו קול חכמה ובא להשמיעו שמתוך שאין הגדות צריכות עיון יכול לדרוש בכל מקום : עתיר סלעין · שולחני שמשתכר תמיד במיני מטבעות : עתיר תקוע · י"מ שיש לו בתים הרבה ומשתכר בהן הדיר ומקרי הכי על שם ויעקב תקע את אהלו (בראשית ל"א) ולי נראה כדאמרי' במנחות (דפ"ה) תקוע אלפא לשמן עיר הוא ומשם היו מביאין שמן למנחות ודומה למטבעות ולשמן את הפלפול על שם שמרויח תמיד בפלפולו : עתיר משח · אנשי מדות (במדבר י"ג) מתרגמינן אינשין דמשחן עשיר בדבר הראוי למדוד כגון תבואה שאין משתכרין בה תמיד אלא מכניסין אותה לאוצר ולכשיגיע עת מכירה אז ימכרנה וישתכר. והיינו כמי עתיר כמס · כמו כמוס עמדי (דברים ל"ב) דבר שמכניסין לאוצר: זהו בעל שמועות · שיודע הלכות ומימרות ולכשיגיע עת הוראה יגלה שמועותיו : גמרא · סוגיות התלמוד ופירוקי משניות ובריתות והוא עיקר התלמוד שאם לא היה התלמוד אין מלמדין הלכה מתוך משנה כדאמרינן (סוטה דכ"ב) התנאים מבלי עולם : זה בעל תלמוד · שממית עצמו לכוין הלכות ולתרץ הוויות : רבא

תוספות

הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים · פי' אריא וגנבי הבאים על האדם הכל נגזר בידי שמים אבל צינים פחים מזה לא נגזר עליו (כלום) [כלומר ו] יכול לשמור אבל ודאי אם רוצה לאבד עצמו באש או בנהר יכול לאבד עצמו אפי' שלא נגזר כלום ולא דמי להא דאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ברכות (ל"ג:) דהתם איירי במדות של אדם מה יהיה גבור או חלש עשיר או עני ארוך או קצר [חכם או טפש] כדאי' בנדה פ' כל היד (דף ע"ז) אבל הכא איירי במאורעות הבאות על האדם: הר"ן צינים פחים · דהיינו קור וחום כמשמע בריש מסכת ע"ז (דף ג') והא דאמרינן בהמקבל (דף ק"ז) והסיר ה' ממך כל חולי זו צינה הכי פי' שיתן לך דעת לשמור מן הצנה ליתן לך בגד ללבוש ובירושלמי [סנהדרין פי"א] אמר שאנטונינוס היה לו לילך בדרך א"ל לרבי צלי עלי א"ל יהא רעוא דתשתזב מן צינתא א"ל דא צלותא בחמיה יתיר חד כסו וליתהא אלא א"ל יהא רעוא דתשתזב מן שרבא אמר ליה הא ודאי צלותא דכתיב ואין נסתר מחמתו :

מהרש"א

ל"ב ובני בלהה היו ח' שחושים היה נחשב לב' ול"ע : עתיר נכסין עתיר פומבי כו' · עיין פירוש רשב"ם ובערוך בערך עתיר פירוש עשיר בסחורות שיש בהן נפוח כגון למר כו' עכ"ל ור"ל שהוא עושר הגלוי וזהו בעל הגדה כמו שפירש הרשב"ם וכן יש לפרש כל אינך עתיר סלעין כו' דאינו כל כך עושר גלוי דכספים צריכין שמירה במקום מוצנע אלא דבשעת חילוף שולחנותו הן גלוים וזהו בעל פלפול שהפלפול נגלה בקול דברים אבל אינו נגלה תמיד הפלפול כמו בעל הגדה ואמר עתיר משח עתיר כמס כו' שהוא דבר שאינו נגלה כלל כמו מרגליות ואבנים טובות שאדם מניחן באוצר זהו בעל שמועות שיש עמו הלכות ושמועות ואינו מגלן רק בעת צרכן כדמסיק דהכל צריכין למרי חטיא וק"ל : כל ימי עני רעים כו'. הקושיא מאי קא קשיא להו שהוציאו הכתוב מפשוטו דליכא למימר משום דקשיא להו והאיכא שבתות ויו"ט דהא ריב"ל גופיה קאמר לקמן לייתב לפי פשוטו משום דשינוי וסת כו' וע"ק מה ענין הדמיון מסיע אבנים לבעלי משנה ובוקע עצים לבעלי תלמוד ומה ענין ג' דברים שזכרו לימי עני רעים וגו' ולא שאר מדות טובות ורעות והנראה שדרשו כן משום דאין טוב לב היפך עני והל"ל ועשיר משתה תמיד וע"כ דרשו כל ימי עני רעים זה בעל תלמוד כו' ורבא אמר איפכא ונראה דלא פליגי בפירוש המקרא אלא משמעות דורשין"ב וע"פ מ"ש פ' אלו מציאות[א] אהא דקאמרי דת"ח שגגות נעשו לו כזדונות דלמעלתו אמרו כן כמ"ש שם בחידושי האגדות דהיינו שגגות לשהם בני אדם שהוא נכשל בו לפי שאינו יודע באיסורין נעשו לו לת"ח כזדונות שיודע להזהר מהם וע"ז אמר כל ימי עני רעים זה בעל תלמוד שהוא בדאגה תמיד שמא יעבור ואף השגגות נעשו בעיניו כזדונות וטוב לב וגו' זה בעל משנה שהוא חושב תמיד שאינו עושה עבירות

עיון יעקב

היא דלמה נתן ליצחק רבקה שהיתה קטנה ה"ל להשיאה בכל ע"ז מתרצים התוספות ושמא קטנה וכו' כלומר שמא בכל ג"כ קטנה היתה : הכל צריכין למרי חיטי . אפשר לרמוז למ"ש הספתי כהן פ' עקב שהתשה אינה מסורה ביד שום שר אלא ביד הקב"ה בעצמו והכל צריכין לו : עתיר נכסין עתיר פומבי . פי' מי שהוא עתיר נכסין הוא עתיר פומבי בפרהסיא משא"כ עשיר בממון כי אין אדם יודע במטמניות של חבירו כי יש מתרושש והון רב כן בעל הגדה מפרסם לימודו עתיר סלעין עתיר תקוע כלומר מי שהוא עשיר בממון הוא עשיר תקוע כמו יתד תקועה וכדאמרינן ביבמות דף ס"ג הפוך בעיסקא טב מינה מאה זוזי בעסקא כל יומא בשרא וחמרא וכן בעל פלפול כי אי משתכח תורה מישראל מהדרנא ליה מפלפולו עתיר משח עתיר כמס כלומר שהוא עושר באוצרות תבואה ויין ושמן שהוא מידי דבעי מדידה והכל צריכין ליה בימי הרעב כן הכל צריכין למרי חיטי :

עץ יוסף

קיז חוץ מצנים פחים · עי' פי' תוס' וזה נראה דוחק לפרש דוהסיר זו צינה שיתן לו מלבושים . לכך נראה דודאי הצינה לאו בידי שמים הוא דאפשר לו לאדם להזהר ממנה כגון שילבש עצמו כראוי וישב תמיד בבית החורף · אלא לפי שאין רוב העולם ורובא דרובא נזהרין והולכין בצינה הבטיח הכתוב להסירה ממנו שלא תזיקנו דהסרת הצינה שלא תזיק ודאי בידי שמים היא (תורת חיים) : עתיר · תרגום העשרתי את אברם עתרית :

קיט מאי דכתיב כל ימי עני רעים · וגו' וטוב לב משתה תמיד · ר"ל שקשה להו דאין טוב לב היפך עני · וה"ל למימר ועשיר משתה תמיד לכן דרש כל ימי עני רעים זה בעל התלמוד שממית עצמו לכוין ההלכות ולתרץ הוויות · וטוב לב משתה תמיד זה בעל משנה שאינו צריך להמית עצמו עליה שמבין

כו' רבא אמר איפכא כו' ונראה דרב אזיל לטעמי' דאמר בספ"ק דחגיגה (דף י') אקרא וליוצא ולבא אין שלום זה הפורש מדבר הלכה ושמואל אמר מגמ' למשנה . ומשמע דרב לית לי' הא דשמואל והיינו משום דאזיל לטעמיה דס"ל הכא דהעוסק במשנה טוב לו ומשנה ליה קרא ועי"כ אין סברא דלימא עליה אין שלום . ורבא גם כן אזיל לטעמיה דאמר בס"ג דסוטה דתנאים מבלי עולם שמורין הלכה מתוך משנתם :

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה כל ימי. פרק אלו מציאות (דף ל"ג) :

חדושי גאונים

דמרכי מגדלת עכ"ל. כונתו לע"ד דרוב בנים הולכים אחר אחי האם משום כך בודאי נותנת לב לגדל אותם בטוב . והפשר שמטעם זה אמרו חז"ל לעולם ישא אדם את בת אחותו . כי אם לא יתפון בה . אזי הוא כמומו פוסל בהבר ברוב בנים הולכים אחר אחי האם (דברי חכמים ודיוקם) : צנים וגו' . צנים הם קוצים ופחים הם פחתים והמה בדרך עקש כי בדרך סלולה לא ימצאו כי מתקנים הדרכים והמסילות סיברים אבל כשהולך בדרך עקש שם צנים ופחים כי אין מי שירים המכשול מדרך עקש אשר לא ידרכו בה אנשים ולכן שומר נפשו ירחק מהם והענין הוא כמ"ש בגמרא דמס' סוטה מ"ד כי נר מצוה ותורה אור ודרכחיים וגו' תלה הכתוב מצוה בנר כו' משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפלה והיה מתירא מן הקוצים וברקנים כו' הגיע לפרשת דרכים כו' ע"כ וכל המאמר הזה תמוה דהשיב שם הני תמהים דווקא והם פחתים וקוצים וברקנים וחיה רעה ולסטים וא"י באיזה דרך מהלך וכי לא ימצא עוד בהר היזקות שתבב אותם דייקא ועוד דשינה הגלה זה ע"י נר וזה על ידי אור ושארי דקדוקים רבו מאוד והענין דדימה העבירה לפחתים כו' והמצוה לנר ותורה לאור ותוכחת מוסר לפרשת דרכים כי ידוע שהאדם מורכב מד' דברים והן גוף ונר"נ וכנגד זה יש ד' חלקי עולם והם דצח"ס והוא דומם

אהבת איתן

א"ר זירא אמר רב מ"ד כל ימי עני רעים זה בעל תלמוד

לב משתה תמיד זה בעל משנה · רבא אמר איפכא והיינו דאמר רב משרשיא משמיה (דרבי) [דרבא] מ"ד (קהלת י) מסיע אבנים יעצב בהם בקע עצים יסכן בם מסיע אבנים יעצב בהם אלו בעלי משנה בוקע עצים יסכנבם אלו בעלי תלמוד ר' חנינא אמר כל ימי עני רעים זה שיש לו אשה רעה וטוב לב משתה תמיד זה שיש לו אשה טובה ר' ינאי אמר כל ימי עני רעים זה איסטניס[א] וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו יפה · ר' יוחנן אמר כל ימי עני רעים זה רחמני וטוב לב משתה תמיד זה אכזרי וריב"ל אמר כל ימי עני רעים זה שדעתו קצרה וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו רחבה · א ואריב"ל כל ימי עני רעים והאיכא שבתות וימים טובים כדשמואל דאמר שמואל שינוי וסת תחלת חולי (מעים). כתוב בספר בן סירא כל ימי עני רעים בן סירא אומר אף לילות בשפל גגים גגו ממטר גגים לגגו במרום הרים כרמו מעפר כרמו לכרמים :

דף קמו [משנה השולח סבלונות[ב] לבית חמיו שלח שם מאה מנה [ואכל שם סעודת חתן אפילו בדינר אינן נגבין לא אכל שם סעודת חתן הרי אלו נגבין שלח סבלונות מרובין שיחזרו עמה לבית בעלה הרי אלו נגבין סבלונות מועטין שתשתמש בהקבבית אביה אין נגבין] : גמ' אמר רבא דווקא דינר [אבל פחות מדינר לא. פשיטא דינר תנן מהו דתימא הוא הדין דאפילו פחות מדינר והאי דקתני דינר אורחא דמילתא קתני קמ"ל] אבל תנן שתה מאי [הוא תנן שלוחו מאי שם תנן] שגר לו מאי ת"ש דאמר רב יהודה אמר שמואל מעשה באדם אחד ששגר לבית חמיו מאה קרנות[ג] של כדי יין ושל כדי שמן ושל כלי כסף וכלי זהב ושל כלי מילת ורכב בשמחתו והלך

רבא אמר איפכא · כל ימי עני רעים זה בעל משנה שאינו יכול להורות הלכה מתוך משנתו וגם כשחולקות זו על זו אינו יודע לתרץ וטוב לב זה בעל התלמוד שיודע משניות על העיקר ובקי (בטעמים ויודע לחלק) [בטעמיהם ויש בידו כח להורות] הלכה למעשה : יעצב · לשון בעלבון תאכלנה (בראשית ג) : זה בעל משנה · ששונה משניות כל היום ואין לו אלא צער שמתקשה בטעמיהם ואינו יודע לפרש : יסכן · לשון חמימות כמו ותהי למלך סוכנת (מ"א א) כלומר שנהנה מהם : זה איסטניס · מי שדעתו קלה ולבו מואס בכל דבר מגונה שהוא רואה : יפה · שסובל הכל ואין מזיק לו שום לכלוך ולא שום דבר מאוס : קצרה · כמו עלרן וקפדן עינו רעה בשלו ובשל אחרים : זה רחמני · כמה עניים הוא רואה שבוכה עליהם תדיר : כל ימי עני רעים והאיכא שבתות וימים טובים · שיש לו (מנוחה) [מנות] ומזונות שהיו מחלקים לעניים בכל ע"ש : אלא כדשמואל · אתא קרא לאשמועינן וכולה רבי יהושע קאמר לה : שינוי וסת · חוק כגון עני שכל ימות החול אוכל פת חריבה ובשבת אוכל בשר · ה"ג תחלת חולי מתוך כך מתחיל לחלות ולית דגרסי חולי מעים : [השולח סבלונות · מנהג חתנים לאחר קידושין למחרת שולח לבית חמיו לכבוד אשתו תכשיטין ומיני פירות וכדי יין וכדי שמן ופעמים אוכל שם עמה : אינן נגבין . אם מת הוא או שמתה היא או שחזר בו ורוצה לגרשה שמחמת חיבה שמחת אכילה שאכל ושתה ושמח עמהן מחל סבלונות העשוין ליבלות אבל אין עשוין ליבלות הדרי אע"פ שאכל ושתה עמהן כדתניא בגמ' ובסבלונות סתם איירי דהא לקמן מפליג בסבלונות ששלח כדי שיבא עמה לבית בעלה לסבלונות ששלח כדי שתשתמש בבית אביה והנהו לא תלי באכילת חתן מכלל דרישא בסתם סבלונות והנהו תלוין בסעודת חתן אם אכל עמהן מחולין ואם לאו נגבין : שלח סבלונות מרובין · ופיר' כדי שיבואו עמה לבית בעלה וה"ה למועטים אם שילחו לכך אלא אורחא דמילתא נקט מרובים רגיל לשלוח ולפרש כדי שיבאו עמה לבית בעלה ומועטין כדי שתשתמש בהן בבית אביה : אמר רבא דוקא · אכל שם סעודת חתן בדינר תנן אין נגבין אבל פחות מדינר לא מחל מידי : אורחא דמילתא קתני · שיעור אכילת אדם בדינר כדאמרן (לעיל קמה:) עד זוזא אכלי בכרסי' : הוא תנן · דקתני אם אכל שם דמשמע הוא עצמו : שיגרו לו · לחתן מן סעודתם בביתו מאי]: ורכב בשמחתו · מתוך שמחת הון רב ששלח לבית חמיו שתה על סוסו

ואינו דואג ורבא אמר איפכא לפי האמת שזה בעל משנה כל ימיו רעים שאינו כזהר אך בזדונות וטוב לב וגו' זה בעל תלמוד שיודע להזהר אף משגגות : ואמר מסיע אבנים יעצב וגו' · ע"ד שאמרו פ"ק דקדושין [א] אם פגע בך מנוול זה משכהו לבה"מ אם אבן הוא נמוח כו' ואומר אבנים שחקו מים וגו' ולזה אמר הבעל משנה אין לו תועלת בלמודו רק שהוא מסיע אבנים שהוא יצה"ר אבל יעצב בו מלהזהר אף משגגות. אבל . בוקע עצים וגו' · ע"פ מ"ש בתענית[ב]למה נמשלו ד"ת לעץ שנא' עץ חיים היא מה עץ קטן מדליק הגדול אף ת"ח הקטנים מחדדים את הגדולים והיינו כו' ומתלמידי יותר מכולם וז"ש ובוקע עצים שעושה לו עצים קטנים שהם תלמידים יש בו תועלת שיסכן בהם מתוך פלפולו עמהם לעמוד על אמתות הדברים : ואמר זה שיש לו אשה כו' וזה איסטניס כו' · נ"ל לומר כפרש"י בפרק חלק כל שדעתו קצרה כו' הוא רגזן דהשתא כל ג' דברים שזכר הם שאמרו בהם בפ' ע"פ [ג] ת"ר ג' חייהם אינם חיים הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת ולכך אמרו בהם כל ימיהם רעים ועני הוא שחשוב כמת כמ"ש דאין חייהן חיים והיפך וטוב לב וגו' ואמרי' בע"פ רבא[ד] שתי חמרא כל מעלי יומא דפסחא משום דחמרא מגרר גריר ורב ששת יתיב ביה בתעניתא משום דאיסטנים היה וז"ש רבי ינאי כל ימי עני רעים אפילו בעת שהוא קלת י"ט הוא ברע להתענות בו כדי שיאכל מלה לתיאבון וטוב לב שהוא נפש יפה כדרבא משתה תמיד גם בע"פ שיאכל עי"ז מלה לתיאבון דחמרא מגרר גריר ור"י אמר זה רחמן כמ"ש בשאול שחמל על אגג וניטל ממנו עי"ז מלכותו : וטוב לב וגו' זה אכזרי · על הרשעים כמ"ש באבוד רשעים רנה : וריב"ל אמר זה שדעתו קצרה שהוא רגזן שהוא דעתו קצרה שהוא מוסיף עפשות כמ"ש בפ"ד דנדרים [ה] כל מי שהוא כועס מוסיף עפשות שנא' כי כעס בחיק כסילים וגו' ואמרו שכל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו שנא' והסר כעס מלבך והעבר רעה וגו' והיפך שאין ממהר לכעוס : ואמר ריב"ל· עוד לפי פשוטו : והאיכא שבתות כו' ואמר בנסירא אף לילות בשפל כו' · ויש לפרש בו ב' עניים בשפל כו' לענין היזק ראיה והשנית ממטר גגים כו' וכן ברום כרמו שהולך לטרוח בעליה בראש ההר כדאמרי' פ' הספינה[ו]לגבי ירושלים : ומעפר כרמו כו' · ע"פ מ"ש בסוף ב"מ ב' גנות א עג"א וירק בנתיים ר"מ אומר של עליון כו' דרואין מהיכן ירק זה חי והר"ש כל שהעליון כו' והשאר של תחתון והלכה כותיה וז"ש מעפר כרמו וכו' לדבר שהוא חי מעפר כרמו והוא

[א] מהרש"א ד"ה פ"ק דקדושין (ל':) וסוכה (נ"ב:): [ב] בתענית (ז'·): [ג] בפרק ע"פ (קיג:): [ד] ואמרי' בע"פ רבא וכו' (ק"ז:): [ה] בפ"ד דנדרים (כ"ב:) : [ו] בפ' הספינה (דף ע"ס·) :

יד יוסף

א סנהדרין ק"א כתובות דף ק"י ע"ב נדרים דף ל"ז ע"א :

חדושי גאונים

נגד הגוף שהוא דומם וצומח הוא נגד נפש שצומחות ורוח נגד חי שהוא רוח החיוני שיש לכל חי ומדבר הוא הנשמה ונגד זה יש ג"כ ד' יסודות בעולם והם אמר"ע עפר הוא נגד הגוף ודומם מים הוא נגד נפש וצומח כי אם ישפוך מים על דבר נטוע או הנזרע אז יצמח ורוח הוא נגד רוח וחי ואש הוא נגד הנשמה והמדבר ולכל אלו הד' יש לכל ד' דבר חמישי והוא שבאדם יש דבר חמישי והוא חיה ולד' חלקי עולם החמישי הוא שכלולד' יסודות החמישי הוא השמים ופעמים שכל חמשה נחשבים לג' והוא שהד' יסודות והחמישי שהוא שמים נחשבים לג' והן שמים וארץ ואויר כי מים ועפר הם א' ואויר ואש ג"כ א' ושמים הרי ג' וז"ש בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד כי עפר ומים הם בכלל דומם ואויר ואש הם בכלל רוח ושמים והחמשה שבאדם ג"כ נחשבים לג' והם נפש נשמה חיה כי גוף ונפש א' שהנפש שתופא דגופא וכמ"ש נר אלהים וגו' והנשמה והרוח א' וכן בד' חלקי עולם והחמישי שהוא השכל נחשבים לג' כי הדומם וצומח א' וחי ומדבר א' ושכל א' ויצה"ר מזיק לאדם בג' דברים הנ"ל פעמים בגוף שמטיל יסורין על הגוףכדי שיבטל מתורה ומצות ופעמי' בנפש שמחטיאה ובנשמה שמשתוקקת לידע הדרך לילך בה

עיון יעקב

רבא אמר אפכא. נראה דפליגי במה דפליגי בויקרא רבה פרשה כ"ב וז"ל מלך לשדה נעבד ר"י ור"נ ר"י אומר מלך זה בעל תלמוד לשדה נעבד זה בעל משנה שהוא סודר הלכות לפניו ר"נ אומר מלך זה בעל משנה לשדה נעבד זה בעל תלמוד שהוא מקבל הלכה לפניו עכ"ל ועיין ביפ"ת : והאיכא שבתות ויו"ט . פי' דר"י ב"ל אזיל לטעמו דאמר כל ימי

עץ יוסף

המשניות בלא יגיעה רבה : רבא אמר איפכא · כל ימי עני רעים זה בעל משנה שאינו יכול להורות הלכה מתוך משנתו · וגם כי כשחולקות זו על זו אינו יכול לתרץ וטוב לב משתה תמיד זה בעל הגמרא שיודע משניות על עיקרם ובקי בטעמיהם ויש בידו כח להורות הלכה למעשה :

אה"ב מעשה באדם אחד. שמחת העוה"ז נוסף על היותה הבל וריק הם על הרוב גרמא בנזקין גדולים והוא שאמר קהלת לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה אמר שהשחוק כמעט העיון גזר

המתורגמן. א) שוועללינג פערצערטעלט , פי' שונג וכך . ב) געשענקע , צירונג . ג) וועגען .

ועמד על פתח בית חמיו והוציא כוס של חמין ושתה ומת וזו הלכה [העלה ר' אחא שר הבירה לפני חכמים לאושא ואמרו סבלונות העשוין ליבלות(א) אין נגבין ושאין עשוין ליבלות נגבין] [ש"מ] אפילו שתה שמעת מינה אפילו פחות מדינר א"ר אשי מאן לימא לן דלא שחקי(ב) ליה מרגליתא דשויא אלפא זוזי ואשקיה :

קב דף קמז ת"ר ג' דברים צוה אחיתופל את בניו אל תהיו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד ויום טוב של עצרת ברור(ג) זרעו חטים מר זוטרא אמר בלול איתמר אמרי נהרדעי [משמיה דר' יעקב] לא ברור ברור ממש ולא בלול בלול ממש אלא אפילו בלול ורוח צפונית מנשבתו זה הוא ברור א"ל ר' אבא לרב אשי אנן אדרב יצחק בר אבדימי מתנינן לה דא"ר יצחק בר אבדימי אמוצאי יום טוב האחרון של חג הכל צופים לעשן המערכה נטה כלפי צפון עניים שמחים ובעלי בתים עצבים מפני שגשמי שנה מרובים ופירות מרקיבים(ד) נטה כלפי דרום עניים עצבים ובעלי בתים שמחים מפני שגשמי שנה מועטים ופירות משתמרין · נטה כלפי מזרח הכל שמחים· נטה כלפי מערב הכל עצבים · ורמינהו מזרחית לעולם יפה · מערבית לעולם קשה · רוח צפונית יפה לחטים בשעה שהביאו שליש וקשה לזיתים בשעה שיניצו(ה) · ורוח דרומית קשה לחטים בשעה שהביאו שליש ויפה לזיתים בשעה שיניצו א"ר יוסף ואי תימא מר זוטרא [ואי תימא רב נחמן בר יצחק] וסימנך ב שלחן בצפון ומנורה בדרום האי מרבי דידיה והאי מרבי דידיה · לא קשיא

רשב"ם

ומת אח"כ קודם נשואין : [באושא · כשהיתה סנהדרין בשם דאושא היא אחת מעשר גליות שגלתה סנהדרין כדאיתא במס' ר"ה השנה (דף לא·) : סבלונות העשוין ליבלות · קודם נשואין אין נגבין דהנהו מחולין בסעודת חתן בדינר כדפרישית במתני' : ושאין עשוין ליבלות · כגון תכשיטי זהב וכסף] : ש"מ אפילו פחות מדינר · ותיקשי לרבא : מאן לימא לן דלא שחקי ליה מרגליתא · בכוס החמין שכן דרך השרים שותין אותו לרפואה : שלשה דברים לוה אחיתופל· הפי הוה קים להו : אל תמרדו במלכות בית דוד · ממה שאירע לו : ויום טוב של עצרת · דהיינו שבועות אם תראוהו ברור לח ולא יום המעונן זרעו חטים שמצליחין באותה שנה · כעצם השמים לטוהר (שמות כ"ד) מתרגמינן לבירו : בלול · מעורבב יום מעונן : ורוח צפונית מנשבת . שמפזרת העבים כדכתיב (איוב ל"ז) מצפון זהב יאתה רוח צפוני מטהר את היום כזהב : אנן אדרב יצחק וכו' · סימני תבואות לדעת אם יצליחו אם לאו אדרב יצחק סמכינן ולאו אסימני עצרת : (של חג · שמיני עצרת) ובשביל שבחג נידונים על המים : נטה כלפי צפון · רוח דרומית מנשבת בו ומטהו כלפי צפון: ופירותיהן מרקיבין · ומתוך שאין יכולין להשתמר נמכרין בזול : כלפי דרום · רוח צפון מנשבת בו : מפני שגשמי שנה מועטין. ובאותן הגשמים פירות הנזרעים מתברכין ושבאוצרות משתמרין ונמכרין ביוקר הרי ריוח לעשירים ועצב לעניים: למזרח כלם שמחים· שמערבית ממטרת במדה ופירות אינן ביוקר : כולם עצבים · שמזרחית מונעת מטר ומביאה בצורת ויוקר גדול ופירות אינן נמצאין אלמא מזרחית קשה ומערבית יפה : ורמינהו. מהך ברייתא דקתני איפכא : בשעה שהביאו שליש · דאין צריכין למטר : שלחן בצפון · כדכתיב (שמות כ"ו) ואת השלחן תתן על צלע צפון : והמנורה בדרום · כדכתי' (שם) ואת המנורה נכח השלחן: והאי מרבי כו' · כל אחד מגדל את שלו לכם חטים השלחן בצפון וצפונית יפה

מהרש"א

נחשב לכרמים אחרים וק"ל : במחלוקת · לא אמר אל תחלוקו לפי שלפעמים לא הוזהר אדם מלחלוק עם חבירו כשעבר עליו הדרך אבל אמר אל תהיו עושין וגורמין המחלוקת : ואמר אל תמרדו במלכות בית דוד · כמ"ש בפ' חלק[א] שטעה שראה שזרחה צרעת על אמתו וסבר איהו מלך ולכך יען שיהרוג אבשלום את דוד ושוב ע"פ ב"ד יהרוג לאבשלום כאשר שכב באשת אביו כמ"ש במדרש אך כשראה שלא נעשתה עצתו גם הוא ראה דבת שבע הוא דנפיק מיניה : ואמר ויו"ט של עצרת ברור כו' . כדאמרינן בעי שמעתתא צילותא [ב] כיומא דאיסתנא ולכך כשעצרת שהוא יום קבלת תורה ברור ורוח צפונית מנשבת בו הוא סימן יפה להלכה דאין להקב"ה בעולמו [ג] רק ד' אמות של הלכ' וע"כ אמר זרעו בו חטין שהחטין מביאין הדעת לאדם דאמרי' בפ' בן סורר[ד] עץ הדעת שאכל ממנו אדה"ר חטה היתה ואמרי' כמי פר' לולב הגזול [ה] יוסיף דעת יוסיף מכאוב תינוק האוכל כזית דגן מרהיקין כו' ואמרינן ע"ש שאין התינוק יודע [ו] לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן מדקרי ליה עץ הדעת כו' וק"ל : מוצאי יו"ט האחרון של חג כו' · דהיינו אחר גמר דין המים שהיה בחג כי הכל הולך אחר גמר דין : ואמר שהיו צופין לעשן המערכה· שהיה עדיין עשן במוצאי יו"ט דהיינו בלילה מאברים ופדרים שלא נתעכלו והכל צופין בעשן המערכה ולא בעשן אחר דהא אין סברא עשן אחר לא היה נוטה לפי הרוחות במוצאי יו"ט דחג לשנות טבעו ועוד דא"כ ליחשב נמי הך מלתא בנסים שהיו במקדש כדחשיב נמי שלא נצחה הרוח עמוד העשן דאף שבמוצאי החג דהיה נוטה לפי הרוחות הוי אזל כדיקלא ולא איבדור כדאמרינן פ"ק דיומא [ז] אלא שהגרא' דודאי בעשן אחר נמי היו יכולין להסתכל זה אלא דנקט עשן המערכה דשם היה עשן מצוי תמיד בלילה במוצאי יו"ט של חג כמ"ש ועוד נראה דעשן אחר כיון דאבדור א"א להסתכל בו שפיר לפי הרוחות משא"כ עשן מערכה גם כי הלך לפי הרוחות

הרי"ף

שלשה דברים צוה אחיתופל כו' . פי' רשב"ם הכי הוה קים להו ואפשר מדכתיב ביה וילך לביתו ולעירו ויצו לביתו מאי לביתו שנית אלא רמז ויצו לביתו בדברים שטעה הוא שיהיו בית נאמן בשלום ולא ימרדו במלכות בית דוד :

עיון יעקב

עני רעים זה שדעתו קצרה פי' עצרן וקפדן וע"ז מקשה והאיכא שבתות ויו"ט דהיינו פ"ד דאמרינן בריש פ"ב דביצה כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ויו"ט חוץ מהוצאת שבת ויו"ט נמצא שאינו עצרן מסתמא בשבת ויו"ט כיון שאם הוסיף מוסיפין לו למה לו להיות עצרן ועיין בזה בפ' חלק : שלשה דברים צוה אחיתופל את בניו אל תחזיקו במחלוקת ואל תמרדו במלכות בית דוד ויו"ט של עצרת ברור ומ' . הנה בודאי שני דברים הראשונים הם מעניינו שנענש ע"י המחלוקת ומרידות של מלכות בית דוד אבל הא די"ט של עצרת לא שייכי הכא ואפשר דהוא ג"כ מעניינו ע"ד דאיתא בב"מ דף נ"ט לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה שנאמר השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך ולפי שהזהיר אחיתופל על המחלוקת לימנע מהן הזהיר ג"כ על החטים כדי שיתרבה השלום וע"ד הדרש י"ל דלכך צוה ג' דברים

עין יוסף

קב כולן עצבין · ורש"י ביומא פי' הכל עצבים שהיא רוח מיבשת את הזריעה כדאמרינן במסכת גיטין דף ל"א ע"ב אפילו שופתא בקופינא דמרא רפיא פי' שופתא בית יד · קופינא חור שברא המרה שקורין פויישוייר :

ענף יוסף

קב אנן אדרב יצחק בר אבדימי מתנינן לה . פי' רשב"ם ז"ל אדרב יצחק סמכינן סימני תבואות אם יצליחו ולא אסימני עצרת . ותימא מידי סמכינן קאמר מתנינן קאמר והו קשה כו' . ונראה לפרש לפי שאמר דאיכא מחלוקת בצוואת אחיתופל . דאיכא למ"ד י"ט של עצרת ברור איתמר דאמר י"ט של עצרת נמשך כל השנה כולה שאם לא הוא יהיה כן רוב השנה ולא ירדו באותה שנה רק גשמים מועטים . ואם יום המעונן הוא יהיה גשמים מרובים ולדידיה דברור איתמר צריך לומר דאית ליה דגשמים מרובים קשין הן . ולמר זוטרא דאמר בלול איתמר צריך לומר דאית ליה דאדרבה גשמים מועטין קשין הן . ונהרדעי משמיה דרבי יעקב דאמרי לא ברור ברור ממש כו' משמע דאתי לשנויי דלא פליגי אהדדי דמר אמר הדא ומר אמר הדא . דמ"ד ברור לא ברור ממש אלא דברור נמי בעינן . ומ"ד בלול לא בלול ממש אלא דבלול נמי בעינן . ועל זה קא"ל רבי אבא לרבי אשי אנן אדרב יצחק בר אבדימי מתנינן לה . פי' הא דאמרינן דאיכא מ"ד דגשמים מועטין קשין ואיכא מ"ד דגשמים

הבונה גזר עליו ודאי שהוא דבר הוללות אמנם השמחה עמד על ההתבוננות בה הרבה לראות מה זו עושה כלומר כמה וכמה רעות היא מסבבת . הא קמן במעשה העשיר הזה ביום שמחת לבו בחתונתו ובעושרו ואחר כוס של חמין שוה פחות מדינר מת או אם היה שותים לרפואה נטל חייו כי כן יתרונות תבל ימיתו בעליהן . ואינו מן הרחוק מה שחשש רב אשי כי כותבי העתים העידו על כמה מלכים שעשו כאלו במשתיהם ועל קליאופטר"ה המלכה שנתנה לאהובה מרגלית אחת שוה ס' אלף זהובים מחויה נתומן עם הירקות

המתורגמן . א) פערפוילט ווערדען . ב) צו שטאססען . ג) קלאר, העלל· ד) פוילען · ה) באיים אויפשפראססען ·

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה אל תמרדו . בפרק חלק (דף ק"א:) : [ב] שם ד"ה ויו"ט . בעי שמעתתא צילותא (עירובין דף ס"ה . מגילה דף כ"ח:) : [ג] שם (שם) דאין להקב"ה בעולמו וכו' (ברכות דף ח.) : [ד] שם (שם) בפרק בן סורר (דף ע'.) : [ה] שם (שם) בפ' לולב הגזול (דף מ"ב : וע"ש) : [ו] שם (שם) ע"ש שאין התינוק יודע וכו' (ברכות דף מ'. וסנהדרין דף ע'.) : [ז] שם ד"ה שהיו . פ"ק דיומא (דף כ"א:) :

יד יוסף

א יומא דף כ"א ע"ב: ב מנחות דף פ"ו ע"ב :

חדושי גאונים

לאור כאור החיים ואינו מניחה שמוגע הדרך מהנשמה וכמ"ש עמל הכסילים תיגעגו אשר לא ידע ללכת אל עיר וע"ז אמרו משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה שהוא העדר האור שהוא יום והוא התורה שנקרא אור והיינו שאין לו תורה שאין לו אפי' נר שאין בידו לא אור ולא נר לא תורה ולא מצות ולכך הוא מתיירא ומה שהוא מתיירא הענין הוא כי כל אלו היסודות שבאדם הכלולים בג' הנ"ל כ"א מוליד פחיתות באדם ומחמתם קרוב לבוא לידי חטא ולכן נתן לנו ה' נגדם אלו ג' תורה ומצות ומדות והם שומרים ומגינים על האדם כאשר ידבק אדם בהם והנהגתם בדרך זה כי המצות הם מן הארץ כמו לולב סוכה וכ"ד והשם עליהם מושאל שהם מן הארץ כמ"ש למעלה והם מגינים על פחיתות הבא מחלקי הדומם והצומח והתורה שהיא מן השמים מגינה על פחיתות הבא מאש והויר והמדות הם מורים לאדם את

א ברכות דף ה' ע"ב ושם נסמן :

הדושי גאונים

הדרך אשר ילך בה וז"ש והיה מתיירא מן סקוצים וברקנים הוא הצומח ומן הפחתים שהוא דומם ומן החיה רעה שהוא חי ומן הלסטים הוא מדבר ומפחיתות הבא מאלו היה מתיירא ואינו יודע כו' נזדמן לו אבוקה של אור שהוא מצוה בנקרא נר כמ"ש כי נר מצוה ניצול מן הפחתים שהוא הדומם ומן קוצים וברקנים שהוא הצומח ועדיין כו' כיון שהאיר היום שהוא אור תורה ניצול מן החיה רעה שהוא החי ומן הלסטים שהוא המדבר ועדיין כו' כיון שלא הגיע עדיין ליראת ה' וכמ"ש אם אין יראה כו' וכמ"ש ראשית חכמה וגו' וכמ"ש תורה בלא יראה כו' כיון שהגיע לפרשת דרכים והוא המדות תוכחת מוסר ולהפריש דרכים הטובים מן הרעים ניצול מכולם שיודע ג"כ באיזה דרך כו' ומצא הנפש הוא נגד דומם וצומח וגדם הם המצות כמ"ש וז"ש כאן צנים שהם קוצים והוא צומח ופחים הוא דומם בדרך עקש שאינו עושה מצות והולך בדרך לא טוב אבל השומר נפשו מי שרוצה לשמור נפשו ירחק מהם על ידי שיעשה מצות וילך בדרך טוב וילך בטח ובגמרא אמרו צנים ופחים הם קר וחום פי' שמשפט רשעים בגיהנם י"ב חודש ששה חדשים בשלג וששה חדשים באש נגד מ"ע ומל"ת וזהו צנים ופחים בדרך עקש מי שעבר על מ"ע ועל ל"ת והשומר נפשו וגו' (הגר"א במשלי) :

במוצאי יו"ט הוה אזיל כדיקלא ולא איבדור היה בידם לכוון לפי הרוחות : האי יומא קמא דריש שתא אי חמימא כולא שתא כו' · משום דבר"ה כל באי עולם נידונין כדאמרינן פ"ק דר"ה והחום והקור הם הסבי מקריים אשר החיים והמיתה תלוי בהם שע"כ היה הכ"ג מתפלל עליהם ביוה"כ שתהא שנה זו שחונה וגשומה כדאמרינן פ"ה דר"ה העולם נידון בר"ה וגזר דין שלו ביוה"כ: תחת אבותיך וגו' בברכה הוא דכתיב כו'. עיין פי' רשב"ם ובדברי הכותב

לחטים שמן זית מדליקין במנורה שבדרום ודרומית יפה לזיתים : הא לן. לבני בבל השוכנים במצולה וארצנו מלוחלחת ואינה צריכה למטר כל כך לדידן מתניא בריתא בתרייתא שמערבית קשה לפי שממטרת יותר מדאי לבני בבל ומזרחית יפה · ובריתא קמייתא דמהניא איפכא : להו · לבני ארץ ישראל שארצם גבוהה וצריכה למטר הרבה: כולה שתא חמימא · כלומר רוב השנה : לתפלתו של כהן גדול · שיהא מתפלל ביוה"כ שתהא השנה הזאת גשומה ושחונה ומפרש גשומה אם שחונה ועתה לפי הענין שיראה בראש השנה יתפלל ביוה"כ : אתא לקמיה דרבא· כדי לחזור בו ולומר שאינו יודע בטיב משא ומתן : אמרי ליה קרובים · לאותו יתום : זיל אכול תמרי · והשלך גרעינים לפני רבא ויהיה סבור שאתה שוטה ויחזיר לך נכסיך : כי כתבו ליה שטרא · פסק דין שיחזירו לו נכסיו : א"ל לקוחות כו' · הורוהו דבר חכמה שיאמר בפני רבא ויחשב חכם בעיניו ויודע בטיב משא ומתן ולא יפסידו לקוחות מקחם: מגלת אסתר · שהוא דבר גדול רגיל סופר לכתוב בזוזא ובשביל שטר קטן שכותב לי שואל לי זוז בתמיה : א"ל קרובים · לרבא : לקוחות אגמרוהו · לומר כן להאי אך אינו יודע כלום : א"ל · כיון דמסברי ליה דבר חכמה ויודע להבין

א הא לן והא להו · תניא אבא שאול אומר יו"ט של עצרת ברור סימן יפה לכל השנה אמר רב זביד האי יומא קמא דריש שתא אי חמימא כולא שתא חמימא אי קרירא כולא שתא קרירא למאי נ"מ לתפלתו של כה"ג : דף קנה ע"ב ההוא פחות מבן עשרים דאזיל זבין נכסיה [דאבוה] אתא לקמיה דרבא אמרי ליה קרובים זיל אכיל תמרי ושדי ביה קשייתא[א] בי רבא עבד הכי אמר להו זביני' לאו זבינא כי כתבו ליה שטרא אמרי ליה לקוחות זיל אימא ליה לרבא מגלת אסתר בזוזא שטרא דמר בזוזא אזל א"ל א"ל זביניה זבינא א"ל קרובים לקוחות אגמרוהו[ג] אמר להו מסברי ליה וסבר כיון דמסברי ליה וסבר מידע ידע והא דעביד הכי חוצפא יתירה הוא דהוה ביה : קבא דף קנט איתמר בן שמכר בנכסי אביו בחיי אביו ומת בנו מוציא מיד הלקוחות וזו היא שקשה בדיני ממונות ולימרו ליה אבוך מזבין את מפיק[ג] מאי קושיא מצי אמר מכח אבוה דאבא קאתינא תדע דכתיב (תהלים מה) תחת אבותיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ כו' לא לעולם כדאמרינן מעיקרא ודקא קשיא לך תחת אבותיך יהיו בניך ההוא בברכה כתיב: קבב דף קנה ע"ב א"ר שמלאי הדא אמרה בן עזאי תלמיד חבר דר"ע הוה דקאמר ליה שבאת *) :

*) עיין בתולדות רבינו הקדוש בהערה אות י' בשם הגאון הגדול ישעיה ברלין זצללה"ה.

הכם הוא וממכרו ממכר והאי דשדי קשייתא חוצפא בעלמא הוא דעביד לא מתוך שטות: בן שמכר בנכסי אביו בחיי אביו ומת · הבן בחיי אביו ואח"כ מת אביו והחזיק הלוקח במה שמכר לו הבן בנו של בן מוציא מיד הלקוחות : וזו היא שקשה · שדבר תימה הוא אבוה מזבין ואיהו אמאי מצי מפיק : מאי קושיא · להכי מוציא מיד הלקוחות דמצי למימר אבא כשמכר נכסים הללו לא היה עדיין מוחזק בהן לפי שאביו היה קיים והוא מת קודם לאביו ולא באו נכסים לידו ואנו יורשים מכח אבי אבינו להכי מוציא מיד הלקוחות דאבוה לא מזבין · וממאי דמצי למימר הכי דמכח אבוה דאבא אתינא תדע דהכי כתיב קרא תחת אבותיך יהיו בניך אלמא דבמקום אבי אביו מצי למיקם דכי היכי דאבי אביו מוציא מיד לקוחות ה"נ מצי הבן : לעולם כדאמרינן מעיקרא· בן שמכר בחיי אביו ומת בנו מוציא מיד הלקוחות וזו היא קשה בדיני ממונות ודקא קשיא לך מאי קושיא וכו' ומתרץ תחת אבותיך יהיו בניך התם בברכה הוא דכתיב תשיתמו לשרים אבל לענין דינא לא דיינינן הכי: א"ר שמלאי הדא· כמו זאת אומרת מדקאמר ליה בן עזאי לר"ע במשנתינו שבאת בלשון היטוח ולא א"ל בלשון כבוד שבא רבינו ש"מ דבן עזאי תלמיד חבר של ר"ע היה משום הכי לא חלק לו כבוד כ"כ שהלכו שניהם ללמוד תורה לפני רבי אליעזר הגדול ולפי שהיה בן עזאי בחור לא היה יכול לסבור סברא כר"ע בתלמוד וגמר גמרא והדר הלך בן עזאי לפני ר"ע להסביר סברא : (אה"ב למדנו מזה

הכותב

תדע דכתיב תחת אבותיך יהיו בניך כו'. למדנו מזה פי' צח וערב בפסוק והוא זה רצה המשורר להגדיל ברכתו באומרו תחת אבותיך יהיו בניך ולא ר"ל תחתיך יהיו בניך שימשך מזה חסרון לאב כי הבן קם במקום אביו או מפני מיתת האב או מפני שהאב ירד מנכסיו ובאו ליד הבן ודקדק המשורר לברך את הבנים באופן שלא תהיה קללה לאב ואמר תחת אבותיך יהיו בניך רוצה לומר ובניך יהיו מבורכים נהם יקחו חלק אבותיך ולא חלקך כלל באופן שאתה ובניך אתך תהיו מבורכים וגדולים. וא"ת אי אפשר לב' מלכים להשתמש בכתר אחד ובחיי האב לא ימלוך הבן לתקן זה אמר תשיתמו לשרים בכל הארץ לומר כי עיניך רואות איך בניך הם שרים מנהיגי המלכות במאמרך ורק הכסא תגדל מהם שיקראו לך מלך :

עיון יעקב

אלו דמתחלה נוה אל תתזיקו במחלוקת ונפקא לן ככא דאיתא בפ' חלק דף ק"י ויקם משה וילך אל דתן ואבירם אמר ר"ל מכאן שאין מחזיקין במחלוקת אך קשה מנ"ל דמטעם זה הלך שאין מחזיקין במחלוקת דילמא לכך הלך אצל דתן ואבירם בני ראובן דוקא להראות שראובן הוא ראש לכל השבטים והוא בתוך מנין השבטים וא"כ ראוי הגדולה למשה כמ"ש המפרשים שהוא שלישי בשבטים ראובן שמעון לוי ושלישי לבטן אהרן מרים משה והשלישי חביב לזה נוה להם ואל תמרדו במלכות בית דוד מטעם שהמלכות שייך ליהודה כי הוא השלישי כי שבט ראובן נתרחק ואינו ממנין השבטים כמ"ש המפרשים וא"כ מוכח שאין מחזיקין במחלוקת אך אם יאמר האומר דלמא לכך שייך המלכות לבית דוד לפי שדוד תקן חטא אדם הראשון וכמ"ש המפרשים למ"ד אילן שאכל אדה"ר גפן היתה לכך אמר דוד כוס ישועות אשא לתקן חטא אדם הראשון לזה נוה וי"ט של עצרת ברור זרעו חטים ע"ד דאיתא בפ"ק דר"ה דף ט"ז מפני מה אמרה תורה הביאו שתי לחם בעצרת מפני שהעצרת זמן פירות אילן ופרש"י דר' יהודה לטעמיה דאמר אילן שאכל אדה"ר חטה היתה ע"ש וא"כ י"ל להכי נוה ג"כ אם י"ט של עצרת ברור זרעו חטים וא"כ מוכח דלא היתה גפן ולא תיקן דוד כלום אלא שהמלכות הוא שייך לו לפי שהוא שלישי בשבטים וראובן אינו ממנין השבטים א"כ מוכח שמטעם שאל יתזיקו במחלוקת נוה כן : סימן יפה לכל השנה. לכל השנה הוא לאו דוקא שאין כאן ר"ה כלל : ההוא בברכה כתיב. עיין ברשב"ם ומהרש"א ובילקוט תהלים סוף סימן מ"ה כתב בשם מכילתא ז"ל תחת אבותיך יהיו בניך ר"א בנו של ר"י הגלילי אומר מנין אתה יודע שכל אחד מישראל עתיד להיות לו בנים כיוצאי מצרים שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך ע"ש :

הדא אמרה. מסייע בזה בפירוש העין יעקב למדנו מזה וכו' בימי הבחרות יאות להרבות בלימוד וכן הוא להדיא בש"ס דשבת דף ס"ג כד הוה בר תמניסר שנין הוי גמירנא ליה לכולהו גמרא וכו' קא משמע לן דליגמר איניש והדר ליסבר ע"ש :

ענף יוסף

מרובים קשין. והיכא מ"ד דמתרץ להו דלא קשיין אהדדי. אך כי כך מצאת אדרב יצחק מתניק לה דאמר מוצאי יום טוב האחרון של חג כו' דמשמע דאית ליה דגשמים מרובין יותר מדאי קשין מדקתני כלפי מערב הכל עצבים כמה שכתבו התוספות. ורמינן עליה מברייתא דקתני מזרחית לעולם יפה דמשמע איפכא דגשמים מועטין קשין כן ומשנינן להו דלא פליגי אלא הא לן והא להו. וכיון שבחג נידונין על המים לכך מסתבר ליה טפי דמתני אהא דרב יצחק ולא אסימני עצרת (תורת חיים) :

אמר הבונה ההוא פחות כו'. לאו כולי עלמא חכמה גמירי מעצמה. ויודע יקרא ג"כ מי שמלמדין אותו ולומד. וכוא שאל שלמה ונתת לעבדך לב שומע לבד וה' ית' נתן לו יותר משאלתו לב חכם ונבון וזהו מ"ש רבא על היתום הלז כיון דמסברי ליה וסבר מידע ידע כמו שאמרו ושומע לעצה חכם היינו שמבין מה שיועצים אותו אף זה כיון שהבין ושמע לעצת הלקוחות וידע להביאה לפועל חכם ופקח הוא לשיהיה ממכרו ממכר אך לא ידע רבא שגם מתחלה בשעתו את טעמו בזריקת גרעיני התמרים היה בקרוביו הגמרוה שאולי לא היה אומר עליו דמידע ידע כיון דלא מקרי דמסברי ליה וסבר ושומע לעצה חכם מי שלומדין אותו לעשות דבר עתה ויעשנה ועוד מעט יבואו אחרים וילמדוהו לעשות הפכו ויעשנו דמה נפשו של יתום זה או היה רוצה לבטל ממכרו או לקיימו אלא שלא ידע רבא בעצה הראשונה ודן במה שעשה אז היה חוצפא ולא סכלות :

המתורגמן. א) ווארף פאר איהם דיא קערנער. ג) דיא קייפער האבען איהם אנגעלערינט. ג) דיין פאטער האט פערקויפט אונד דו נימסט אב צוריק.

גט פשוט פרק עשירי

דף קסד ע"ב **ההוא** שטרא דהוה כתיב ביה בשנת פלוני ארכן אמר רבי חנינא יבדק אימתי עמד ארכן בארכנותיה ודילמא דאריך מלכותיה א"ר אושעיא כך מנהגה של אומה זו שנה ראשונה קורין לו ארכן שניה קורין לו דיגון:

קכג שם **ההוא** מקושר [א] דאתא לקמיה דרבי ואמר רבי אין זמן בזה א"ל ר"ש ברבי לרבי שמא בין קשריו הוא מובלע · פלייה[ב] וחזייה · הדר חזא [ביה] רבי בבישות[ג]. א"ל לאו אנא כתבתיה אלא יהודה חייטא כתביה א"ל כלך מלשון הרע כזה. זימנא חדא הוה יתיב ר"ש בר רבי וקפסיק סדרא (וספר) [בספר] תהלים קמיה דרבי ואמר רבי כמה מיושר כתב זה א"ל לאו אנא כתבתיה אלא יהודה חייטא כתביה א"ל כלך מלה"ר כזה · בשלמא התם איכא לה"ר אלא הכא מאי לה"ר איכא משום דרב דימי דתני רב דימי אחוה דרב ספרא לעולםאל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו · אמר רב עמרם [אמר רב] שלש עבירות אין אדם ניצול מהם בכל יום · הרהור עבירה · ועיון תפלה. ולשון הרע · לה"ר ס"ד [דף קסה] אלא (אימא) אבק לשון הרע א"ר יהודה אמר רב רובן בגזל ומיעוטן בעריות והכל בלה"ר ס"ד אלא באבק לה"ר:

רשב"ם

כי ימי הזקנה מחייבים סברא ישרה ובימי הבחרות יאות להרבות בלמוד על פה כמאמרם במקום אחר הם וא"כ כתת): ההוא שטר · פשוט: דהוה כתיב ביה בשנת פלוני ארכן · לוה פלוני מפלוני ולא היה כתיב ביה כמה שנים למלכותו של אותו מלך או ראשונה או שניה או שלישית · ארכן זה מלך ובשנה ראשונה קורין לו ארכן כדלקמן לפי שעדה מתוקן הוא כמו ארוך או לא ארוך (סוכה מ"ד:) וכמו וערות מלכא לא ארוך לנא למיחזא (עזרא ד') לא נאה לנו לראות ערותו של מלך וחרפתו: יבדק אימתי עמד ארכן במלכותו. כי בשנה ראשונה למלכותו נכתב שטר זה ומשהיא שעה טרפי ב"ח ללקוחות: דאריך במלכותו. כלומר לאחר שהאריך והלך כמה שנים לוה פלוני זה מפלוני ולא יטרפו לקוחות אלא מכאן ולהבא: שנה ראשונה קורין לו ארכן · מתוקן למלכות מחדש: דיגון · לשון שנים וקרוב ללעז שלנו: (אין זמן בזה · בתמיה): חזא ביה בבישות · היה סבור שהוא כתבו וברצונו לא היו עושין מקושר אלא פשוט לפי שטועין (בשנים) [בו] א"נ שהיה מובלע בין קשריו יותר מדאי שרבי עצמו טעה בו: יהודה חייטא · כך שמו: כלך מלה"ר כזה · כלומר לא היה לך להטיל אשמה עליו אלא היה לך לומר איני כתבתיו: וקא פסיק סדרא · היה גומר אחד מה' ספרים שבתהלים: כמה מיושר כתב זה · הרבה כתוב בדקדוק: מאי לה"ר איכא · והלא בשבחו סיפר: בא לידי רעתו · מתוך שמרבין לדבר בשבחו מזכירין שום גנות שבו: עיון תפלה · יש מפרשים שלאחר שהתפלל חושב בלבו שיעשה הקב"ה בקשתו לפי שהתפלל בכוונה: אבק לה"ר · כגון דאמר נורא בי פלניא בערכין (דט"ו:): רובן בגזל · רוב בני אדם (חוטאים בגזל) [חשודים על הגזל כעין גזל] שמורין להיתירא במשא ומתן לעכב מריות

מהרש"א

ול"נ לפרש לפי הדקדוק שיש בהאי קרא דהל"ל תחת אבידיהיו וגו' אבל אמר אבותיך בלשון רבים דלברכה הוא דכתיב כלומר תחת אבותיך אברהם יצחק ויעקב שהובטחו על הברכה כמ"ש באברהם והיה ברכה בילחק ויברך אלהים את ילחק ביעקב ויברך אותו שם יהיו בניך תחתם לקבל אותם ברכות וסיים תשיתמו לשרים בכל הארץ שהיא ירושת הארץ שהובטחו לאבותינו לתת לבניהם וק"ל:

א"ל כלך מלה"ר הזה כו' · הא ודאי כיון דחזיא ביה בישות הוה הולרך ליה למימר לאו אנא כתבתיו להציל נפשו אבל הא דקאמר יהודה חייטא כתביה לא הולרך ליה למימר וזה שדקדק לומר מלה"ר הזה אף שבאת להציל נפשך לא הולרכת לומר דבר זה ודו"ק: מתוך טובתו בא לידי רעתו כו' · לכאורה קשה דבכמה דוכתין בתלמוד מלינו שהיו משתבחין במדות ומעלות החסידים והלדיקים והרמב"ם בפי' המשנה פ"ק דאבות כתוב בדבור האהוב לשבח החשובים במעלתם כדי שיטבו מנהגיהם בעיני בני אדם כו' ע"ש ואפשר כי רש"י בפרק יש בערכין הרגיש בזה שכתב שם בא לידי רעתו שכשהוא מספר בטובתו יותר מדאי הוא עלמו אומר חוץ ממדה הרעה זו כו' או אחרים שומעין כו' עכ"ל וכן יש לדקדק קלת מפירוש רשב"ם הכא שכתב מתוך שמרבין בשבחו כו' עכ"ל אבל לפי הסוגיא דהכא דמייתי ליה הכא אהך עובדא דרבי שמעון בר רבי דלא היה משבחו יותר מדאי אלא דבשבחו שהולרך לספר היה מספר דלא אנא כתבתיה יהודה חייטא כתביה לא משמע הכי ועל כן נראה לומר דה"פ שמתוך טובתו זו בעלמה שמספר הוא בא לידי רעתו דהיינו כי הך דהכא שמתוך שאמר שזה כתב מיושר הוא כתבו של יהודה חייטא היה מקיים לה"ר דלעיל דגם ההוא כתב מקושר דלעיל דחזי ביה רבי בישות ג"כ כתב יודא חייטא דכתב אחד היה שניכר שאיש אחד כתבם דה"ל השתא ההוא טובה שסיפר כתב מיושר שלו הוא בעלמו רעתו שלו בכתב המקושר דלעיל וכה"ג אין לאדם לספר בטובתו של חבירו אבל בגוונא אחריתא מלוה הוא לספר בטובתו של חבירו כפירוש הרמב"ם ודו"ק: שלש עבירות אין אדם ניצול מהם כו' · יש לדקדק דמשמע ליסנא דא"א להנלל מג' עבירות אלו וא"כ מאי עבירות שייך בהו וע"ק למאי כ"מ אילטריך ליה למימר הכי דאין אדם ניצול כו' ונראה לומר שם אדם מונח על הממולע בין העליונים ובין התחתונים כדאמרינן אברא אותו מן העליונים ומן התחתונים זכה הוא מן העליונים לא זכה הוא מן התחתונים ולכך העובדי כוכבים שלא זכו הם מן התחתונים ואין קרויין כו' כדאמרי' אדם אתם כו' [א] וישראל שזכו הם מן העליונים כמ"ש ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה ובפ' אין דורשין [ב] דרשו במעלת החכם כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' לבאות הוא אם דומה הרב למלאך ה' לבאות יבקשו תורה מפיהו כו' כלומר שיהיה אדם נמשך במעשיו שיהיה דומה למלאך ה' לבאות וז"ש כאן אין אדם ניצול מהם כו' דהיינו העומד בשם אדם המונח לו ואינו מדמה עלמו למלאך כי הוא נקרא אדם ע"ש אפר דם מרה כדאמרי' בסוטה [ג] הנה מלד שהוא מוטבע בחומר מן התחתונים שנברא מעפר ואפר א"א לו לכוון ולעיין בתפלתו ומלד שהוא בעל דם רתיחת הדם שבו מביאו לידי עבירה ומלד שהוא בעל המרה הוא בעל לה"ר ומדות רעות אבל האיש הזוכה ומדמה עלמו במעשיו למלאך ה' יוכל שפיר להנלל מכלם עבירות אלו ושייך בהו לשון עבירה וק"ל: רובן בגזל ומיעוטן בעריות כו' · קחשיב הכא ג' עבירות הללו כוללים הא' מלד ממון והא' מלד הגוף והא' מלד הנשמה הגזל עבירת הממון העריות עבירת הגוף לה"ר הוא הדיבור מעבירת הנשמה ואמר רובן בגזל ומיעוטן בעריות שחביב עליהן הממון יותר מגוף כדאמרי' [ד] אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך יש לך אדם שחביב עליהן ממונן יותר מגופן כו' ואמר הכל בלה"ר כי אין לך אדם ששומר נשמתו הטהורה כמו שנתנה לו בנקיה אבל הוא מאבקה

עין יעקב

שמתוך טובתו בא לידי רעתו. ועיין במהרש"א מה רעתו הוא בכאן ועי"ל דזה הוא רעתו שע"י שהתכוון כל כך בכתב מיושר בתהלים שהוא דבר שאין צריך כמו בס"ת ועי"ז ביטל עצמו מלימוד התורה וזה הוא רעתו שביטל מלימוד התורה: **שלש** עבירות אין אדם ניצול מהם בכל יום. פי' אם אינו מתאמץ בזה אינו ניצול מג' עבירות אלו ואפשר דלעומת זה מתפללין בכל יום ג' תפלות ועיין במהרש"א: **רובן בגזל**. עיין פרשב"ם ועוד יש לפרש רובן בגזל בעון גזל נדון העולם אחר רובו וכדכתיב כי מלאה

אמר הבונה שנה ראשונה קורין לו ארכן. פי' רשב"ם מתוקן הוא כמו לא אריך לנא לא נאה לנו כלומר מתוקן למלכותו מחדש ואפשר שהרצון בקרוא לו בראשית מלכותו נאה ומתוק לפי שכל המלכים והשרים כשמתחילים למלוך ולהשתרר הם נאים ומתוקנים וטובים אמנם כבר היו מהם כמ"ש אחד על נירון קיסר שהתחיל למלוך כשה ועוד מעט כארי ולבסוף כזאב וכן פירשו מקדם מ"ש ישעיה ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה כי אחר שהוכיח השרים באומרו שריך סוררים וחברי גנבים אמר שלעתיד יחזרו השופטים והיועצים טובים כבראשונה ובתחלה שזה דרכם להיות אז נאים ומתוקנים. גם שאולי היו קורין למלך ארכן בשנה ראשונה לסימן טוב כלומר יהי רצון שיאריך שנים רבות במלכותו:

המתורגמן. א) אין פאלטען צו זאממען געלעגטער וועכסעל. ב) האט ער געזוכט. ג) בעזע.

[א] מהרש"א ד"ה שלשה. אדם אתם כו' (יבמות דף סא.): [ב] שם (שם) אין דורשין (דף ע"ו:): [ג] שם (שם) בסוטה (דף ה.): [ד] שם ד"ה רובן. כדאמרינן (ברכות דף סא:):

חדושי גאונים

לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבירו שמתוך טובתו בא לידי רעתו. דהיינו שמתוך שבחו בא לידי גנותו: אמר רב עמרם שלש עבירות אין אדם ניצול בכל יום הרהור עבירה ועיון תפילה ולשון הרע וכו'. ולכאורה נ"ל להסמיך דרשות רב עמרם לדרשות רב דימי דבכאן יש לדקדק שרב דימי אמר לעולם אל יספר אדם בשבחו של חבירו התינח מי שיש לו מעלות טובות ומדה רעה א"כ אסור לספר בשבחו כנ"ל אבל מי שיש לו רק מדות טובות ומפורסם בחסידות למה יהיה אסור לספר בשבחו וממשמעות הלשון של רב דימי משמע שאסור לספר מכל אדם בשבחו יהיה מי שיהיה מדאמר לעולם ולכך מסיק א"ר עמרם שלש עבירות אין אדם ניצול בכל יום וא"כ אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא על כן לא ישבח שום אדם כי שתיקתו יפה מדיבורו (מגודת דוד):

לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי רעתו וכו'. הקשה המהרש"א ז"ל הא בכמה דוכתין מצינו בתלמוד שהיה משתבחין במדות ומעלות החסידים והצדיקים וכו' ע"ש במה שמתרץ. ואני אבוא אחריו ומלאתי את דבריו. דכונת רב דימי דאמר לעולם אל יספר אדם וכו' היינו דוקא באדם שנמצאו בו מדות טובות גם מדות מגונות. וז"ש לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי רעתו. ירצה באותו אדם שהוכל

דף קסז **אמר** אביי האי מאן דבעי למחוי(א) חתימות ידיה בבי דינא לא לחוי בסוף מגילתא דלמא משכח לה אחר וכתב דמסיק ביה זוזי ותנן הוציא עליו כתב ידו שהוא חייב לו גובה מנכסים בני חורין · ההוא בזבינא דאתא לקמיה דאביי א"ל נחזי לי מר חתימת ידיה דכי אתו רבנן מחוו לי מעברנא להו בלא מכסא אחוי ליה בריש מגילתא הוה קא נגיד ביה א"ל כבר קדמוך רבנן :

קכד שם **ההוא** שטרא דהוה חתים עליה רבא ורב אחא בר אדא אתא לקמיה דרבא א"ל אין חתימת ידא דידי היא מיהו קמיה דרב אחא בר אדא לא חתימי לי מעולם כפתיה(ג) ואודי א"ל בשלמא דידי זייפת אלא דרב אחא בר אדא דרתית(ג) ידיה היכי עבדת א"ל אנחי ידאי אמצרא ואמרי לה קם אזרונקא(ד) וכתב :

דף קעג ע"ב **א"ר** הונא מנין לערב דמשתעבד דכתיב (בראשית מג) אנכי אערבנו מידי תבקשנו מתקיף לה רב חסדא הא קבלנות(ה) הוא דכתיב (שם מב) תנה אותו על ידי ואני אשיבנו אלא אמר ר' יצחק מהכא (משלי כז) (לקח) [קח] בגדו כי ערב זר ובעד נכריה חבלהו ואומר (שם ו) בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ורהב רעיך אם ממון יש לו בידך התר לו פסת ידי(ו) ואם לאו הרבה עליו רעים :

רשב"ם

מריוח הראוי לחבריהם : למיתוי חתימות ידיה בבי דינא · אדם שצריך לכתוב חתימת ידו על קלף ולהשליך לב"ד כדי שיכירו ב"ד את חתימתו כי ההיא דאמרינן פרק האשה שנתארמלה [(דף כא) כגון ראובן ושמעון שהיו חתומין בשטר ומת שמעון ואין מי שיכיר חתימת שמעון אלא ראובן ואחד מן השוק ואמרינן התם שיכתוב ראובן כתב ידו וישליכהו לבית דין ובית דין מקיימין חתימת ידי ראובן הכתוב בשטר מכתב ידו שהשליך בבית דין ואין צריך ראובן להעיד על כתב ידו שבשטר זה כתב ידי ובאין ראובן ואחד מן השוק ומעידין על חתימת שמעון ואמר אביי כשיחתום ראובן להשליך לבית דין לא יחתום בסוף הקלף אלא בתחלתו שלא יהא חלק מלמעלה שמא ימצאנו אדם רע ויכתוב בחלק שלמעלה מחתימתו אני החתום לויתי מפלוני כך וכך ממון ותנן הוציא עליו כתב ידו כו' והיינו חתימת ידו כדתנן (גיטין ד' ע"א) כתב סופר ועד כשר ואמר רבי ירמיה חתם סופר שנינו] : בזבינא · מוכס ישראל הוה : כי חלפי רבנן · ותשלח כתב ידך למחול שמכס אמחול להם : הוה קא נגיד · מושך בקלף כדי שיחתום אביי מלמטה : אין חתימת ידי היא · שהיתה דומה לכתיבתו : בשלמא · חתימת ידי מלית לזיופי שפיר משום דבתור אנא וכוונת כתיבתי : דרתית ידיה · מחמת שהיה זקן היתה ידו מרתת : היכי · מלית לכוין כתיבתו : אמר ליה אנחי ידאי אמילרא · במעבר הנהר היה גשר קצר כמו גשר ובשפת הנהר מזה קבוע יתד ובעבר האחר יתד אחר וקשור חבל מזה לזה וסומכין שם ידיהם כשעוברים על גבי אותו גשר צר ומרתת מכח המים ועל אותו גשר הנחתי ידי והיה מרתת כיד של זקן וזייפתי : זרונקא · שקורין ליגו"ליא שדולין בו מים מן הבור (מרתת ועליו הנחתי ידי) : [קם אזרונקא · עלה עליה וחתם וכל גופו נע ונד וידיו רותתות]:מנין לערב דמשתעבדי באמירה בעלמא בלא קנין: קבלנות·לקמן מפרש תן [לו] ואני קבלן באמירה בעלמא הוי קבלן והכי מוכח לקמן בשמעתין אבל אם נשא ונתן ביד אמרינן לקמן דאין למלוה על הלוה כלום : תנה אותו על ידי. כלומר כאילו מקבלו בידי ואחזירנו לך: קח בגדו· למלוה קאמר קרא קח בגדו של ערב [כי ערב] בשביל איש זר דהיינו אמירה בעלמא דלא כתיב הכא קבלנות : [בני אם ערבת לרעך · ממון או נוקשת באמרי פיך · שחרפתו וגדפתו : עשה זאת אפה בני והנצל · משני דברים הללו על כי באת בכף רעיך דהיינו ממון שיש לו עליך לך התרפס התר לו פסת ידך ותן לו מעותיו · ורהב רעיך על שחרפתו הרבה עליו רעים ובקש מחילה] :

מהרש"א

בפבק לס"ר כדבסמוך לעיל ודו"ק: מנין לערב כו' האי קבלנות הוא דכתיב תנה וגו' יש לדקדק דהא האי קרא תנה אותו על ידי וגו' ראובן אמרו ויהודה לא אמר אלא אנכי אערבנו וגו' ולא הזכיר לשון קבלות בדבריו כמו שלא הוזכר קבלנות בקרא דמייתי כי ערב זר וגו' וא"כ מאי פריך ליה רב חסדא מקרא דראובן דכתיב תנה אותו וגו' וי"ל כיון דראובן בקבלנות קבל ערבותו ולא נתרצה לו יעקב אין סברא שיבקש ממנו יהודה בערבות לחוד אלא ע"כ שגם יהודה בא בערב קבלנות אלא שלא הוזכר זה כאן וסמך אקרא דראובן שזכר בו קבלנות: תנה אותו על ידי. פי' רשב"ם כלומר כאילו מקבלו בידי אחזירנו לך עכ"ל דקדק לומר שפירוש תנה לי לאו היינו תנה לי לידי ממש דא"כ לאו היינו קבלנות אלא נשא ונתן ביד ממש ומ"ה פירש דתנה לי הוא כאילו אתה נותן לי בידי דהיינו קבלנות וק"ל : בגדו וגו' · חיבור הפסוקים הכתוב ראשון מיירי מי שהוא נעשה ערב בעד זר אמר כי הוא ראוי לקחת בגדו ממנו עבור התשלומין שלא היה לו להיות ערב בעד זר שאינו אוהבו ופסוק שני מיירי במי שנעשה ערב בעד רעהו ואוהבו שהוא קלת מהראוי ואומר אף אם ערבת לרעך שהוא הלוה וכראוי עשית נגד הלוה אבל תקעת לזר כפיך שהוא המלוה כי הוא לטובתו נעשה ערב והוא זר נגדך ואמר נוקשת באמרי פיך להיות ערב בעד הלוה אבל עי"ז נלכדת למלוה באמרי פיך. ואמר והנצל כי באת בכף רעך · ראה להנצל שיתפייס המלוה ויהיה לך לריע ואוהב להרצות ליקח ממך החוב לחלקים ולזמנים שלא ידחוק עליך לשלם לו כולו בפעם אחד והיינו התר לו פס יד התר לשלם לו פס וחלק מהמשאת יד שהוא החוב וסיים ואם לאו כו' שלא יתרצה המלוה להיות לך לאוהב ולא יתפייס בזה הרבה עליו רעים לפייסו בזה כן נראה לפרש הכא הא דקאמר ואם לאו כו' והרשב"ם פי' ואם לאו כו' הדברים קשים שאמר אדם לחבירו שצריך להרבות עליו רעים לפייסו וכן פרש"י בס"פ המקבל[א] דאם לאו קאי אנוקשת באמרי פיך שהוניתו בדברים הרבה עליו רעים לבקש ממנו מחילה וכנראה לפרשו בסוף יומא[ג] לפי ענין עוד פרש"י שם ביומא הרבה עליו רעים רעיך בתרא דקרא מלא כתיב

עין יעקב

מנין לערב דמשתעבד דכתיב אנכי אערבנו . הא דלא מייתי מקרא שקודם דכתיב גבי ראובן תנה אותו על ידי י"ל משום דהתם ודאי ידע דקבלן הוא כדכתיב תנה אותו על ידי משא"כ ביהודה לא הוי סבר דקבלן הוא אך שהמקשה מקשה מדלא רצה ליתן לראובן בערבות קבלנות וליהודה נתנו מכלל דהיה קבלן וכמ"ש מהרש"א ועי"ל דראובן י"ל באמת לא נשתעבד ולכן לא נתנו ע"י משא"כ ביהודה ודאי נשתעבד שהרי אמר כי עבדך ערב את הנער וגם היה עצמותיו מגולגלין בשביל זה : **לקח** בגדו כי ערב זר. כתב המהרש"א הכתוב ראשון מיירי וכו' ומסירת הקולמוס פלט כל זה כי פסוק זה הוא במשלי כ' ואם ערבת לרעך תקעת לזר הוא במשלי ו' ע"ש :

הארץ חמס ומיעוטן בעריות שהרי אמרינן זמרי זינה ונפלו כמה רבבות מישראל וכה"ג אמרי' בסנהדרין גבי פנחס בא ותכון לפני המקום על אלו יפלו וסכל באבק לשון ארע שאינם נענשים אא"כ כולם נכשלים בזה :

מיהו קמיה דרב אחא בר אדא לא חתימי מעולם . כלומר אפי' בלימוד שהולכין אחר החכמה אפ"ה לא חתמי אבל רב אדא לא היה יכול לומר דאחר רבא לא התימי די"ל דרווחא שביק למאן דקשיש ובא רבא וחתים מקודם ומכאן יש להביא ראיה דלפעמים חותמין תינוק קודם דאל"כ בלא רבא הי"ל להרגיש בזה כיון שרב אחא היה זקן וחתים לבסוף וגם המזייפים לא היו עושין כן אלא ודאי דאין נפקותא אלא שרבא היה מדקדק בזה לחתום הקשיש תחלה :

אמר הבונה א"ל כבר קדמוך כו' . וז"ש הכתוב אני חכמה שכנתי ערמה ודעת מזמות אמצא שהחכם בחכמת התורה יודע ג"כ ערמות ומזמות העולם אף כי בערם תמחנה בדעת ההדיוטות כי אין להפליא אם התורה קדמה כמה שנים לעולם שידעו יודעים העוסקים בה ערמות ומזמות בני העולם קודם להם.עד שיפה דבר אביי כבר קדמוך רבנן :

הפתורנמן . א) צו ווייזען . ב) האט מאן איהן געבונדען · ג) ציטטערט . ד) שלויך , פי' חמת מים . ה) איבער נעהמען דיא שולד · ו) עפנע פאר איהם דיינע האנד .

[א] מהרש"א ד"ה והנצל . בס"פ המקבל (דף קטו.): [ג] שם (שם) בסוף יומא (דף פז.) :

חדושי גאונים

לבא לספר מתוך טובתו גם רעתו . וזה מפני שנמצא בו טוב ורע . ככ"ל . משא"כ השלם במדות חמודות ולא נמצא עולתה בו. אזי בודאי מן הראוי לשבחו ולהללו . כאשר מצינו באמת בכמה דוכתי בתלמוד: ומה שפי' רש"י ז"ל בפ"ג דערכין(טו:)ז"ל דאחרים השומעים יספרו בגנותו עכ"ל. כונתו לע"ד לתרץ מה שיקשה לכאורה ממ"נ למי הזהירו חז"ל אזהרה זו. אם לזריז אין מזרזין למזורז . הוא בעצמו ימנע מלספר בגנות חבירו. השתא בגנות בשמה טמאה לא דבר הכתוב . ואם לאדם שאינו הגון לא תועיל אזהרה ז . ז"ל בתר טעמא שמתוך שבחו בא לידי גנותו. הלא כל ישעו וכל חפצו לשתות לעג כמים . גלל כן פי' רש"י דאחרים השומעים מזכירים שום גנות שמו . לפ"ז הזהירו חז"ל לאדם הגון שלא יספר בטובתו של חברו . וזה מפני השומעין כנ"ל . ומעשיות שהובאו בתלמוד שספרו בשבח לא היה בפני אנשים כאלה . ובסור הסבה תסור המסובב: אמנם כפי מה שאמרו חז"ל בפ"ד דקדושין שכל הפוסל פסול . ואמר שמואל ובמומו פוסל. אפשר לומר שאזהרת חז"ל היא לאדם שאינו הגון . וא"ת הלא חפץ רשע הוא . ומה תועיל האזהרה. על זה קאמר רב דימי שמתוך שבחו בא לידי גנותו . ר"ל עצה טובה אשיאך שלא תדבר בגנות חברך. כי כל הפוסל במומו פוסל . א"כ אתה מגנה את עצמך. מפניכך איעצךשתרחק מן הכיעור . באופן שלא תספר אפילו בשבח חברך : וכפי אשר התבאר יתורץ ג"כ מה שיש לדקדק מ"מ נתן רב דימי טעם לדבריו שלא

כתיב שהוא בלשון רבים עכ"ל : **הרוצה** שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקלוע כו'.בס"פ הרואה [א] מייתי לה והכי איתא שם א"ר ינאי מ"ד כי מיץ וכו' ומיץ אף יוציא דם כל תלמיד שכועס עליו רבו פ"א ושותק זוכה להבחין בין דם טהור לדם טמא ומיץ אפים יוציא ריב כל תלמיד שכועס עליו רבו פ"א וב' ושותק זוכה להבחין בין ד"מ לד"נ דתנן ר"י אומר הרוצה שיתחכם יעסוק בד"מ שאין לך מקלוע בתורה יותר מהן שהן כמעין הנובע כו' ויש לדקדק מה הבחנה שייך בין ד"נ לד"מ גם מה ראיה מייתי מהאי דר"י דהרוצה שיתחכם יעסוק בד"מ אהך הבחנה דבין ד"מ לד"נ ונרא' לפרש דה"ק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור ר"ל מה שהוא ביניהם דהיינו דם הספק לשאר בני אדם שלא יבחינו בו אם הוא טמא אם הוא טהור ומספק הוא טמא ואין שורפין עליו תרומה וקדשים הרי זה זוכה הוא להבחין בו אם הוא טמא ודאי או הוא טהור ודאי וכן הא דאמר זוכה להבחין בין ד"מ לד"נ ר"ל מה שהוא ביניהם דהיינו דיני גזילות וחבלות דפעמים באים הגזילות וחבלות להריגת נפש ופעמים אינו רק ממון וע"פ מ"ש בריש סנהדרין דדיני ממונות לא בעי מומחין וגזילות וחבלות בעי מומחין להכי קאמר התלמוד ומי שאינו מומחה מתחלה ודן ד"מ זוכה להיות מומחה מתוך ד"מ ולהבחין מה שהוא בין ד"מ לד"נ דהיינו גזילות וחבלות דבעו מומחה ואהא מייתי ראיה מהך מתני' דהכא דר"י היה מומחה דמי שנקרא רבי כבר נסמך ושמעון בן ננס לא היה נסמך עדיין דלא קרי ליה רבי שמעון והנה ר' ישמעאל קאמר בד"מ דיערב היוצא לאחר חיתום שטרות גובה מנכסים בני חורין ושמעון בן ננס פליג עליה בד"מ והוסיף בדבריו הרי החונק את אחד בשוק כו' פטור שלא כו' הרי אף שלא היה מומחה מתוך ד"מ זכה להבחין בדין החונק הנוגע בדיני חבלות דבעי מומחה ומייתי ראיה דר"י גופיה קלסיה לשמעון וקאמר הרוצה שיתחכם להיות חכם ומומחה יעסוק בד"מ שאין לך מקלוע בתורה כו' שהוא נוגע בכמה שאר ענינים והכמעין הנובע להיות נובע חכמה לבא לדיני גזילות וחבלות דבעי מומח' · ועפ"כ הרוצה לבא למעלה זו יעסוק בד"מ וישמש את שמעון בן ננס שעשה כן לעסוק בד"מ לבא למעלה הימנה להיות חכם ומומחה ולזה הוא סדר המשנה ב"ב ואחריה סנהדרין כי מתוך ד"מ שבמסכת ב"ב יבא למעלה היותר ממנו דהיינו לדיני גזילות וחבלות דבעי מומחין וע"כ התחיל בה דיני ממונות בג' גזילות וחבלות בג' דהיינו דיני ממונות בג' הדיוטות ודיני גזילות וחבלות בג' מומחין כדמסיק ריש מס' סנהדרין וק"ל :

קכה דף קעה ע"ב משנה א"ר ישמעאל הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע[א] בתורה היותר מהן והם כמעין הנובע והרוצה שיעסוק בדיני ממונות ישמש את שמעון בן ננס :

סליקא לה מסכת בבא בתרא

עיון יעקב

הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות . לפי שצריך דרישה וחקירה לעמוד על דין מרומה ולבטל כל רמאות מעדים ובעלי דינים כמבואר בח"מ סי' ט"ו על כן נכנס בו ערמומית ומתחכם וזה כמעין הנובע דבר מתוך דבר ואפשר שזה כוונת הש"ס דברכות דף ס"ג כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשון ושני ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות דתנן ר' ישמעאל אומר הרוצה שיחכים וכו' כי בדיני נפשות ג"כ בעינן דרישה וחקירה שאם א' אומר אינו יודע נתבטל עדותו משא"כ בדיני ממונות שדורשין וחוקרין כדי לבטל הרמאות וזה שבין ד"מ לדיני נפשות ע"ש בח"מ סי' ט"ו סעיף ג' בהג"ה : ישמש את שמעון בן ננס . מדלא קאמר ילמד את שמעון בן ננס אלא ע"י השימוש ילמוד הלכה למעשה וכדאמרינן בברכות דף ח' גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה שנאמר היה פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו הגביא שיבא במהרה בימינו אמן :

המתורגמן . א) ווינקעל , פי' אבן פנה .

כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה ופירש רש"י משפטים כבד מאוד אם יבא דין שני עמים לפני ואטול מזה ואתן לזה שלא כדין אני נענש וכו' וכתיב בתריה וייטב הדבר בעיני ה' ויאמר אלהים אליו יען אשר שאלת וכו' לא שאלת לך עושר וכבוד ושאלת לך להבין משפט הנה עשיתי כדבריך הנה נתתי לך לב חכם וכו' ולכאורה יש לדקדק מפני מה השיב לו הקב"ה ונתתי לך לב חכם כי החכמה לא נזכר בשאלות שלמה רק משפט אבל לפי הדרש של רבי ישמעאל הנ"ל הרוצה להחכים יעסוק בדיני ממונות שפיר מה שהשיב לו הקב"ה על שאלתו דבקשת שלמה היה על דיני ממונות כי כל מגמתו היה על חכמה להתחכם מדיני ממונות וממה דאמרינן בפ' לא יחפור אמר ר"י הרוצה להחכים ידרים, והרוצה שיתעשר יצפין נלענ"ד משום שהוא בקש על החכמה שהיא בימין וסביב לו הקב"ה גם על עושר וכבוד שהיא בשמאל כדמסיק אורך ימים בימינה וכו' (מגודת דוד) :

[א] מהרש"א ד"ה הרוצה. בס"פ הרואה (דף סג:) :

חדושי גאונים

מצינו בתורה שנתנה טעל בשני מצות וגכלל בכס גדול החכמים . כמבואר בגמרא . אמנם כפי דבריגו אין זה טעם רק צלם טובם כנ"ל : ואירש הראשון נראה בעיני יותר מאיר . והסוגיא תסרים עמו דוק ותשכח (דברי חכמים וחידותם) : **אמר** רבי ישמעאל הרוצה שיחכים יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקלוע בתורה יותר מהם וכו' . ונלענ"ד עפ"ז להמשיך הפסוקים במלכים א' מה שאמר שלמה בתפלתו כשאמר לו הקב"ה בחלמא שאל מה אתן לך ויאמר שלמה אתה עשית עם עבדך עם דוד אבי חסד ואמת כאשר הלך לפניך באמת ובצדקה וגו' ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך וגו'

השמטות מחדושי גאונים

(בע"י סימן ט') **אמר** ר"א גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום . להבין בכוונת המאמר שאמת אם לכאורה יש טעם לדבר . שהמכריח את חברו לעשות צדקה . אם בטענות פיוסים או בכרחיות . זטתם יותר גדול מן העושה צדקה עצמה עבור כי יש לעולם יתרון לסיבה על המסובב . ואחר כי המעשה הוא הסיבה שיתן חברו צדקה . יש לו יתרון . אבל עדיין לא נתפ שקטה דעת השכל . היתכן . זה הוציא חלבו ודמו והוא ממונו יהיה לו מעט מזכות מחברו אשר לא חסר מכיסו כלום . רק הוציא דברים או טורח מה . ולו יגדל הכח יותר מהעושה צדקה בפועל . גם הראיה אינו מובן . דהקרא קאי על הפועל עצמו של הצדקה . ולא על המעשה לחברו לחוד . אבל הכוונה בזה כי באחד מב' דברים יסובב האדם ויעורר חברו לעשות פעולת טוב : (א) אם ע"י הדבור שיאמר לחברו דברים המתישבים על הלב . או יוכיח אותו · ואז יסכים חברו לעשותו : (ב) או שלא יאמר לחברו כלל רק זה האיש עושה בעצמו פעולת טוב . ומתוך מעשיו של זה יתעורר חברו לומר אעשה כן גם אני . והנה פעולת המעורר הבא ע"י המעשה שאדם עושה ועל ידי זה יתעורר חברו . הוא פעולה יותר שלימה מפעולת המעורר הבא ע"י הדבור לבד . הוא בכוונת ר"א . כי ר"א הרגיש דקדוק בקרא . כי מאשר לא אמר הכתוב והיתה הצדקה שלום . אבל נאמר והיה מעשה הצדקה כו' נתכוין הכתוב לומר על מי שמעשה ומכריח לאחרים לעשות . אבל רצה הכתוב לומר לא על המעורר ומכריח חברו בדבור בלבד . לאחרים לעשות מאתעי . אבל על מעשה הצדקה . ר"ל מי שהוא עושה צדקה בפועל ועושה בהרחבה יתירה עודפת על יכלתו . ובזה הוא מעשה ומכריח לאחרים העשירים היותר בעושר ממנו מכריח אותם שגם הם יעשו . הגם כי אין אומר ואין דברים ממנו . כי נשאו העשירים האחרים ק"ו ממנו אם זה שהוא התלש הכח כערכנו הוא פזר ממון לצדקה . אנו אעכ"ו . ובזה הוא מעשה ומכריח . ואין אומר ואין תוכחה לאחרים . רק המעשה נובע מן פעולת הצדקה . וזהו בקרא והיה מעשה הצדקה . אז יבוסר שלום יהיה בגבולו : כי להמעורר בתוכחה ודבורים ירבה חברו לפעמים שנאה עליו . אבל לזה בטוח שלום בגבולו . וזהו הנאמר במאמר ר"א גדול המעשה יותר מן העושה . ר"ל אם באמת מעלה גמלא לפעמים להמעשה אשר אינו נובע מן העושה . רק הוא מוכיח ומדבר לאחרים . אבל גדול יותר במעלה אם המעשה נובע מפעולת העושה . שאחרים מלמדים ממנו מפעולת מעשהו (גאון יעקב כ"י) :

(שם) **אמר** רבא כו' וילבש צדקה כשריון מה שריון זה כל קליפה וקליפה מצטרפין לשריון גדול אף צדקה כל פרוטה ופרוטה כו' ר' חנינא אמר כו' כבגד מה בגד . כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול אף צדקה כו' . להתבונן בכוונת המאמר חלוקי הדרשות של רבא ושל ר' חנינא . והכוונה בדמיון של כל א' וא' אם לשריון או לבגד . אבל כי כבר למדונו להועיל הרמב"ם ז"ל באבות על משנה והכל לפי רוב המעשה . שהמעלות יקנה אדם קנין חזק . אם יכפיל הענינים הטובים . פעם אחר פעם ולא יספיק אם יעשה פעם א' פעולה גדולה . כי אם החלק הגדול אשר היה עושה בפעם א' יחלקהו לחלקים קטנים . כל שיעשהו פעמים הרבה אז טוב לו יותר . לדוגמא מי שפדה עשרה שבוים כ"א בעשרה דינרים . וא' פדה שבוי א' במאה דינרים . אז לראשון טוב יותר כי הורגל בקנין הצדקה וסגלוה עשה עשרה פעמים . וידוע כי הקנין שמעלה הוא המכונה בשם לבוש . אבל אם השני מרגיל במדה הגדולה פעם אחר פעם אז ידועה כי להשני אין ערך לו במעלה . הוא הדבר בכוונת המאמר לחלק האמוראים . הראשון דרש מפסוק וילבש צדקה כשריון . ולשון כשריון הוא לבוש כלי זיין העושה להגצל ממכת חרב וחנית . יש ב' מינים . האחד עשוי מחתיכות גדולות ברזל ונחושת . והאחד מקליפות קטנות או חוליות מורכפות זו מזו . וכל מין משמש למה שהוא מתועלת . כי המין העשוי מחוליות קליפות מחוברות אלו היה עשה הכל מחתיכה אחת . לא היה מועיל לו למה שהוא תועלתו . כן ג"כ במעשה הצדקה אלו היה עושה צדקה אחת מרובה יותר ורק אחת לבד . היינו שיתן רק לעני א' בפעם א' מאה זהובים ולהשאר ינעול דלת בפניהם . אין קנין מעשה הצדקה בשלימות מאלו היה נותן למאה עניים מאה זהובים . ועפ"ז אמר מה השריון כל קליפה וקליפה מצטרפת לשריון גדול היינו שכל אחת ואחת מסייעת לחברתה . וצריך דוקא להיות על זה התכונה . מה שלא היה בו מן התועלת אם הי' נעשה ממלבוש א' כולו ברזל . כן צריך דוקא להיות במעשה הצדקה רוב המעשה פעם אחר פעם יועיל יותר מה שיתן לעני א' מתנה מרובה . אולם משום דנפיק מיניה תורבא מדרוש זה כי יתנכל האדם . כאשר יזדמן לידו מצות צדקה אשר יצטרך לתת סך גדול הלא יאמר אמתין עד כי יזדמן לי הסך הזה לכמה פעמים לחלק עני עני בפרוטרוט . וא"כ לא יתן מעולם צדקה גדולה. ־אלא פעם א' יפריש חלק מעט מממונו . ויהי' לו הממון למשמרת לתת ממנו תמיד מעט מעט ולא יותר . כעין השריון שלא יתמיד האדם ללבשו אלא פעם אחת . ואין מדרך האדם לעשות אלא שריון א' לכל ימי חייו . ע"כ אמר ר' חנינא כי לא כן הדבר אלא מה בגד זה ר"ל האמת מיזוק הקנין נעשה מעט מעט . אבל תכלית בקשת הקנין הוא כדי שיעשה אצלו טבע מוטבע עד שאח"כ יתעלה לתת לב עד שיסכים ליתן גם מתנה מרובה מקובץ מהרבה פרוטות . גם יחד בכל פעם ופעם והוא דומה להבגד הנארג שהוא מקובץ מנימין הרבה ומחובר יחד . לא כעין השריון אשר חוליותי' נפרדים זה מזה . כן הצדקה צריך שיצטרפו הפרטים בפעם אחת שיתן מנה גדולה וילבש בתמידות פעם אחר פעם והוא קנין האמתי (גאון יעקב כ"י) :

(בע"י סי' מ"א) **בענין** כוונת מאמרם ז"ל שהעולם פתוח לצפון ראינו להעתיק פה מספר תורת העולה ח"ב וז"ל.ומאמר שבא לידי אימא בה מילתא על תוכן וכוונת מאמרם שאמרו ז"ל שהעולם פתוח לצפון כמו שאמרו ז"ל פרק הקומץ רבה שהעולם נברא בה' הפתוחה לצפון ופ' לא יחפור העולם דומה לאכסדרה שיש לו ג' מחיצות וז"ל הגמרא שם תניא ר' אליעזר אומר העולם דומה לאכסדרה ורוח צפוני אינה מסובבת וכשהחמה מגיע לקרן מערבית צפונית נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע . ר' יהושע אומר העולם דומה לקובה ורוח צפונית סובבת וכשהחמה מגיע לקרן מערבית צפונית מקפת אחר הכיפה שנאמר

שנאמר (קהלת א׳) הולך אל דרום וסובב אל צפון הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה סובב סובב הולך הרוח אלו פני מזרח ומערב שפעמים מסבבתן ופעמים מהלכתן עכ״ל. ואמרו רבותינו ז״ל במדרש למה התורה מתחלת בב׳ לומר לך מה ב׳ סגורה מג׳ רוחות ופתוחה לצד צפון כך העולם כו׳. ויש להקשות והלא ידוע ומפורסם בעולם ולא מצאנו שום חכם יחלוק בזה שהעולם כולו מסובב בגלגלי העולם שהן מסבבין אותו והגלגלים הם כדוריים עגולים מכל צד ואיך נאמר בהן שהן פתוחין וקרועין לצד צפון ואף שרבי יהושע חולק בזה וסבירא ליה שרוח צפונית מסובבת והעולם דומה לקובה והוא דעת הפילוסופים שסוברים שהגלגלים כדורים אם כן חלק העליון שעל הארץ מונח על הארץ כקובה וכן נקרא בפי הפילוסופים הסוב הגלגל. מכל מקום גם דברי רבי יהושע הם תמוהים כי איך אמר שהחמה בדרום ביום ובצפון בלילה וכל זה איננו לפי דעת חכמי התכונה והפילוסופים שמבואר בדבריהם שתמיד החמה הולכת ממזרח למערב באמצע הרקיע ואינה הולכת בדרום וצפון כלל אלא בימות החמה היא במזלות הצפונים ובימות החורף הוא במזלות הדרומים אבל ביום אחד איטו לא בדרום ביום ולא בצפון בלילה והוא מבואר בדבריהם. ואם יאמר האומר שדברי חכמים ז״ל הם מקובלים אפשר שכן הוא לא אחלוק עליו כי אם קבלה היא נקבל אע״פ שהוא רחוק מן השכל אבל אם לדין יש תשובה ובכל מה שאפשר לפרש דברי חכמים ז״ל שלא יחלקו על המפורסם ולקרבן אל השכל מה טוב ומה נעים ועוד שהרי הם עצמן אמרו פרק כיצד מעברין מקום שהחמה יוצאת ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זהו פני צפון החמה יוצאת ביום קצר ושוקעת ביום קצר זהו פני דרום תקופת ניסן ותקופת תשרי חמה יוצאת בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב שנאמר (שם) הולך אל דרום וגו׳. אמר רב משרשיא ליתנהו להנהו כללי דתניא לא יצא חמה מעולם מקרן מזרחית צפונית ושקעה בקרן מערבית צפונית ולא יצאה חמה מעולם מקרן מזרחית דרומית ושקעה בקרן מערבית דרומית עכ״ל הגמרא. הרי שרב משרשיא הסכים לדעת הפילוסופים שהחמה מהלכת לעולם באמצע השמים ועוד קשה דהא במנחות פ׳ כל הקרבנות תשמע שבשבעים יום קודם הפסח החמה היא כל היום בצפון. ולכן אמרו שמביאין העומר מן השדות שהן בדרום שבהן החמה זורחת כל היום כדאיתא התם אם כן ש״מ שאין החמה סובבת כל ארבע רוחות כל יום ויום. ועוד קשה דבפסחים פרק מי שהיה טמא אמר רבא בית אלפא סוי עלמא וכו׳. ומוכח לה התם מהליכות החמה ממזרח למערב א״כ ש״מ שהחמה הולכת ממזרח למערב כדעת הפילוסופים ואינה מקפת לדרום ולצפון ולזה כתב שם רש״י ז״ל ולא נהירא לן כלל שהרי אין החמה מהלכת לארכו של עולם אלא מקיפתו הרי שהוקשה לרש״י ז״ל הקושיא שהקשיתי.

והנראה לי בזה אחר עיון הנמרץ שדבר זה מבואר ע״י ידיעת מהלך החמה שהוא דבר הנקל בחכמת התכונה וקל הוא להבינו ליודעי טעם אריכות הימים והלילות והשתנות בכל אקלים ואקלים לפי מה שהוא בכל הישוב שהוא לצפון וזה כי סבת אריכות הימים בתקופת תמוז וקצרי הלילות הוא כסבת תנועת השמש על ידי הגלגל היומי ממזרח למערב שכל יום מסבב העולם בכל יום ויום השמש הולכת וסובבת על שביל א׳ והם הנקראים שבילי או גלילי השמש אשר הם בשוה ממזרח למערב בדרך אופן השוה הנקרא קו השוה ומבואר שהשמים הם חצים למטה מן הארץ וחצים למעלה על כן כל גלילים אלו נחלקים גם כן חצין למטה וחצין למעלה והאופן המפריד בין חצי השמים שממעל לארץ ואשר מתחת נקרא אופק הארץ הכיא ולהיות הארץ כדורית יש לה אופקים מתחלפים החותכים השמים לב׳ חלקים כל מקום לפי שהוא והשמש לא ישתנה מהלכו בשינוי האופקים רק מהלכו תמיד בשוה רק כדור הארץ גורם שינוי האופקים אשר על ידי זה ישתנה שיעור הימים והלילות במדינות עד שליושבים תחת אופק השוה דהיינו באמצע העולם בין צפון לדרום תמיד יום ולילה שוה כי אופקם חולק העולם בדרך שוה. אבל המדינות הצפוניים כל עוד שיתרחב הישוב לצפון יתארכו הימים בתקופת תמוז כי אופקם לא יחתוך גלילי השמש בחלק שוה. רק ישאר קשת ארוך על הארץ מן הגלילים ההם ולכן היום ארוך כי החמה נראית זמן ארוך על הארץ וזה סבת נטיית הגלילים מצפון לדרום כי מאחר שהארץ כדורית ובני הישוב בחלק הצפוני האופק השוה נוטה להם לצד דרום עד שהיושבים על קצה צפון האופק השוה הוא להם אופקם כמו שנתבאר כל זה לחכמי התכונה. ומעכשיו יתבאר לך מאחר כי גלילי השמש נחתכים לשנים שהם פתוחים לצפון כי בביאת החמה לקצה הקשת היומי במערבית צפונית אז היא שוקעת מתחת לארץ וזה ענין אמרם שהעולם פתוח לצפון ר״ל הגלילים ההם כי מאחר שהאופקם מחלקן שם לקשת היום והלילה נראין שם כפתוחין וקראו לגלילים ההם עולם להיות כי עיקר הוויית העולם תלוי במהלך השמש כמבואר. גם הוסר מעינינו מסוה בהבנת אמרם שהחמה הולכת ביום בדרום וסובבת בלילה בצפון כי בדרך נטיית קשתותיה שביארנו עולה כהוגן והוא מבואר למבין כי על ידי זה החמה לעולם בדרום הגליל ההוא ביום ובצפון לעולם בלילה כי זהו ענין היום והלילה בעצמו ומוכרח הוא פירוש זה בגמרא פרק קמא דפסחים שאמרו שם שהחמה כשם טעות בקרניתא קאי והוא באמצע דרום ועיין שם בפירוש רש״י דף י״ב וכן כתב החכם אבן עזרא והביא בעל צפנת פענח לשונו פרשת במדבר כי הראש הוא הדרום בעבור שבזמן שהחמה באמצע הרקיע היא באמצע הדרום והוא סבת נטייה זו עיין שם. ומעתה שעמדנו על אמרם שהעולם פתוח לצפון שרצה לומר שאין החמה סובבת שם ביום יתבאר לך טעם אמרם שלעתיד הקב״ה מגנה בזה עובדי עבודת כוכבים לומר יבואו יראתכם ויסגרו העולם הפתוח לצפון בהיות כי ראש לעיקר עבודת כוכבים שהיתה מעולם היא החמה וכשהיא שוקעת בצפון נגלה שיש לה מכריח אותה לשקוע נראה שאין לה כח אלהות ואינה רק כגרזן ביד היוצר.

וידוע שהחמה בזריחתה נותנת החיים לכל המציאות ע״כ נדע ענין הפסוק שאומר שמצפון תפתח הרעה. המשיל ענין הפורענות שבא לישראל מצפון לדבר ההוה בעולם כי מאחר שהחמה שוקעת שם אין לך רעה גדולה מזו. ולפי מה שנתבאר אין מחלוקת בין רבי אליעזר לר׳ יהושע בזה ואלו ואלו דברי אלהים חיים. רק שרבי אליעזר העמיק בדבר יותר ואמר שהעולם פתוח לצפון כו׳. אמנם ענין אמרם שהחמה הולכת למעלה מן הכיפה או אחורי הכיפה זהו יתבאר לך בסמוך ורב משרשיא שאמר לית להו להנהו כללי לא בא לחלוק אלא לפרש שהנהו כללי אינן על דרך פשוטן כי לעולם לא תגיע החמה לצפון ודרום העולם על דרך האמת כפי מה שנתבאר למעלה אמרם במנחות שהחמה קודם הפסח היא בצד צפון כל היום כי שם רצה לומר בצפון העולם שאז מתקרבת אל הישוב ואל מזלות הצפוניים ולכן זורחת אל הדרום וכל זה מבואר למעיין. והנה אומר שכן הם דברי חכמינו ז״ל כלם בנויים על צד החכמה האמתית ואין בדבריהם נפתל ועקש אע״פ שלפעמים נראה לפי התחלת המחשבה שאין מסכימים לדברי החכמים הבאים על צד המופת בפרט בענין התכונה ויסמכו מקצת החכמים את עצמן במה שאמרו ונצחו חכמי האומות חכמי ישראל. גם בדברי הרב המורה שכתב שענין התכונה לא היתה נשלמת בזמן הנביאים והחכמים הראשונים ויכשל המעיין לומר כי חכמים ז״ל לא ידעו דבריהם. אבל לא יחשוב האדם התם על כבוד קונו וכבוד חכמי התורה כן אלא ידקדק בדבריהם. שבודאי נמצא תוך כל דבריהם כמו שנתבאר באלו המאמרים שידעו סוד התכונה על צד שידעו אותן חכמי הגוים ויותר מהם שידעו גם כן דרכים אחרים אשר נעלמו מכל חכמי הגוים כמו שתבין ממאמרם בבראשית רבה פרשת בראשית וזה לשונם. ויתן אלהים אותם ברקיע השמים כיצד גלגל חמה ולבנה שוקעים ברקיע ר׳ יהודה בר אילעי ורבנן. רבנן אמרין מאחורי הכיפה ולמטה ר׳ יהודה בר אילעי אומר מאחורי הכיפה ולמעלה. אמר רבי יוחנן נראין דברי ר׳ יהודה בר אילעי בימות החמה שכל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין ודברי רבנן בימות הגשמים שכל העולם כולו צונן ומעיינות פושרין א״ר שמעון בן יוחי אין אנו יודעין אם פורחין הן באויר אם שפין ברקיע ואם מהלכן כדרכן הדבר קשה מאד ואי אפשר לבריות לעמוד עליו עכ״ל. הנה בזה המאמר העמיקו דברי כל חלקי התכונה שהגיעו הפילוסופים.

וזה כי כבר כתב בעל יסוד עולם מאמר ג׳ ובעל צורת הארץ מענין גובה רום השמש ונוכח רומו. וכתבו כי בימות החורף השמש בנוכח רומו. ולהיות כי אז הוא במזלות הדרומית רחוק מן הישוב ואם לא היה קרוב לארץ היה העולם חרוב מרוב הקור ובימות החמה שהוא במזלות הצפוניית קרוב לישוב ואז הוא בגובה הרום רחוק מן הארץ כי אם היה קרוב לארץ היה העולם נשרף מרוב החום. והנך רואה שזה הדבר שאמרו רבנן ורבי יהודה בר אילעי מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כדרך שביאר רבי יוחנן וזה כי בימות החמה הוא רחוק מן הארץ למעלה מן הכיפה. ורוצה לומר בכיפה גלגל הרומה שאינו יוצא מרכז וכשהוא גובה רום היוצא מרכז אזי הוא רחוק יותר מן הכיפה ההיא. ואמר שהעולם רותח מאחר שהוא בצפון שהוא מקום הישוב. מכל מקום המעיינות צוננים מאחר שהוא רחוק מן הארץ והמעיינות נובעין מתחת לארץ כמו שנאמר (קהלת א׳) כל הנחלים הולכים אל הים ומשם הם שבים ללכת ומאחר שהים אינו צפונית נשארו המים צוננים בסיבת רחיקת השמש ובימות החורף הדבר בהפך כי החמה בגובה רומה קרובה לארץ רחוקה מן הישוב למטה מן הכיפה הנזכר ולכן העולם צונן והמעיינות רותחין בסיבת קריבת השמש לארץ שהוא מקום הימים. וראה והבן עומק חכמתם זכרונם לברכה במה שדקדקו בדבריהם ונקטו במחלוקת רבנן ור׳ יהודה בר אילעי מאחורי הכיפה ולמטה או מאחורי הכיפה ולמעלה. ובמחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע נקטו למעלה מן הרקיע או מאחורי הכיפה כי מחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע אינה רק בהליכת החמה בלילה ורבי אליעזר שהעמיק לדבר מענין השתנות האופקים בכל מקום ומקום לפי מה שהוא אמר שהחמה בלילה היא למעלה מן הרקיע והוא אמת כי יתבאר לך בח״ג פ׳ כ״ז כי גם הארץ נקראת רקיע בשתוף השם ועל כן כשהחמה שוקעת באופק א׳ עדיין הוא על האופק בחלק היותר צפוני עד כי יום ולילה לא ישבותו תמיד מעל הארץ כאשר מבואר ליודעי התכונה וזהו ענין אמרו שנכפפה ועולה למעלה מן הרקיע. אמנם רבי יהושע אשר לא דבר מהשתנות האופקים רק בא לבאר מהלך השוה של החמה אמר שנכפפה ומקפתה אחורי הכיפה ור״ל העולם כאמרם מלכו תחת הכיפה. אמנם מחלוקת רבנן ורבי יהודה בר אילעי שדברו בתכונת השמש בשנה ע״כ נקטו בדבריהם מאחורי הכיפה ולמעלה או מאחורי הכיפה ולמטה ובאשר נתבאר. ואמר אח״כ אין אנו יודעין אם פורחין הם באויר אם שפין ברקיע ואם מהלכין כדרכן. דע כי נפלו שלש דעות בעניני התכונה. האחד הוא דרך התכונה המפורסמת בספר האלמגיסטי אשר נמשכו אחריו כל חכמי התכונה הנמצאים מזמן היות בנמצא הספר הנזכר והוא בנוי על דעת חכמי האומות שאמרו מזל קבוע והגלגל חוזר. והדעת השני דעת חכמי ישראל שאמרו מזל חוזר והגלגל קבוע ואע״פ שאמרו ונצחו חכמי האומות כו׳ כבר כתבתי בזה בפי׳ המגילה שלי ובספר אגדות שאין דעתם לומר שחזרו בהן חכמי ישראל רק שבסבות הגלות נשכח מהן אותו הדרך ולא ידעו לכוין כל דרכי התכונה ע״פ התכונה ההיא והוצרכו ללמוד על פי תכונת הגוים וזהו ענין ההודאה וכמו שהוכחתי כל זה בספרים הנ״ל בראיות ברורות. הדעת הג׳ הוא דעת האיש המרעיש אשר תקן תכונה חדשה כפי שסיפר ממנו בעל יסוד עולם וכאשר הביא בעל העקידה פ׳ בראשית ודרך תכונתו שהגלגלים כולן סובבין ממזרח למערב אלא שמקצתן מסירין בתנועתם כל כך שמקדימין את האחרים ועושין סיבוב שלם בכל יום והאחרים אינן עושין סיבוב שלם ואותו סיבוב אינו נגלה. ונדמה לבני אדם שהלכו ממערב למזרח וכביא ראיה מהרבה סוסים הרצים ביחד כו׳ כמו שהאריך בעל יסוד עולם בדבריו וכתב בעל העקידה שאלו היה יודע להשלים ענין תכונתו היו כל החכמים מודים לדבריו. והנה אתה רואה שכל זה תפס ר׳ שמעון בן יוחי במאמרו אמר אם פורחין כדעת המרעיש ואם שפין כדעת חכמי ישראל שסוברין שהמזל חוזר ומשפשף עצמו בגלגל כדבר המשפשף עצמו בחבירו ואם מהלכן כדרכן כדעת חכמי האומות ואמר שבכל אחד מג׳ דרכים אלו אפשר לתקן עניני התכונה ולכן הדבר קשה לדעת איזה דרך הוא הישר והאמת בעצמו אי אפשר לעמוד עליו זהו הנ״ל לטוב. כוונתם בזה וכיוצא בזה (תורת העולה):

(בע״י סימן פ״ט) **כתיב** פינחס איש אל אחיו. וכתיב פינחס אל הבית. ל״ק כאן בזמן שעושין רצונו של מקום וכו׳. הראשונים ומכללם הריטב״א נתקשו בזה המאמר. איך נאמר בזמן שאין ישראל עושין כו׳ פניהם אל הבית. הא אמרינן בזמן החורבן נכנסו עובדי כוכבים להיכל ומצאו כרובים מעורים זה בזה. והלא באותו עת החורבן היו אין ישראל עושין רצונו של מקום. ואיך יתכן שיהיו מעורים זה בזה. ויהיה פניהם איש אל אחיו. אבל שמע הבנת המאמר על בוריו מהו הענין פניהם אל הבית או פניהם איש אל אחיו. איזה הוראת סימן לישראל יצא מזה. אבל ידוע בסוד המקובלים כי בצדיקים השלימים אין צריכים להם לתפלתם שום אמצעי כלל. כי תיכף העבודה והתפלה מהם. הולכים בדרך סלולה לה׳. כי השכינה חופפת עליהם וזהו בצדיקים גמורים הדבקים בה׳. אבל הבינונים אי אפשר לילך בדרך ישר התפלה למעלה. ולזאת נבחר מקום המקדש שם מקום השראת שכינה וכל התפלה והעבודה משם. להדבק בבית המקדש. ומשם יעלו למעלה כי שם שער השמים. ולכך נאמר והתפללו דרך ארצם. שכל התפלה יהיה למקום בהמ״ק ומשם מלאכי אלהים עולים ויורדים בסולם כחלום שראה יעקב אשר אמר וזה שער השמים. אך בעוה״ז אשר אין לנו מקדש יש תרופה אחרת. והוא כי אין דור שאין בו ל״ו צדיקים. א״כ כל התפלות סובבים לדבק בתפלות הצדיקים ועולים למעלה. וזהו אמרם ז״ל אצל הכרובים כי בזמן שישראל עושין רצונו של מקום היו פניהם איש אל אחיו להורות הסימן כי כשהם צדיקים אזי פניהם להקב״ה בעצמם. והוא נקרא אח וריע לישראל כדאיתא במדרש על פסוק למען אחי ורעי כו׳ אמנם באין עושין רצונו של מקום התפלה הולכת אל בהמ״ק ומשם יעלה למעלה. כדכתיב והתפללו דרך ארצם. לכך כתיב פניהם אל הבית להורות התדבקות ישראל תפלתם למקום בהמ״ק. אך זהו בעת קיום הבהמ״ק. אבל בעת חורבנו חוזר הדבר לדבק תפלות הבינונים לשרידי סגולה הצדיקים הנשארים בכל דור ודור. ולדבק תפלתם עמהם ועמהם יעלו למעלה. חזר הדבר להיות הסימן אצל הכרובים פניהם איש אל אחיו להיות מעורים זה בזה. להורות הדביקות שידבקו עם הצדיקים כי אין כלל בית להיות אמצעי ודוק (גאון יעקב כ״י):

עדה שופטת. עשרה מחייבים: ועדה מצלת. עשרה מזכים אשמעינן קרא דצריך עשרים שאם יחלקו יהיו עשרה מחייבים ועשרה מזכים: לעדה הרעה. במרגלים כתיב: לרעות. אם הרוב מחייבים לא תלך אחריהם (לרעות) [להרוג]: [שומע אני. דלטובה לזכות הלך אחריהן שאפי' מיעוט המזכין ורבים המחייבין כתיב לא תהיה אחרי רבים לרעות אם כן למה נאמר אחרי רבים להטות משום זכות לא איצטריך ליה אלא אפי' לחייב הלך אחריהן: לא כהטייתך. אחרי רבים לזכות אני אומר לך לנטות אחרי רבים לחובה אלא לזכות ע"פ אחד אפילו אין יתירין מזכין על המחייבין אלא אחד זכה אבל לחובה עד שיהו מחייבין עודפין על המזכין שנים והכי קאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות ע"פ אחד אבל אחרי רבים בשנים אפילו לרעות הלכך על כרחך כ"ב בעינן דבציר מעשרה מזכין ליכא למימר דהא כתיב והצילו העדה ותו לא משכחת חובה בציר מי"ב: ואין בית דין שקול. אין עושין ב"ד זוגות שאם יחלקו לחצאין הוו להו פלגא ופלגא ולא משכחת לה הטייתך לטובה ע"פ א' הלכך מוסיפין עליהן עוד אחד ובגמ' (דף י"ז) פריך כיון דאין ב"ד שקול ומלרכת עשרים ושלשה הטייה לרעה ע"פ שנים לא משכחת לה]: בדרישה וחקירה. צריך לבדוק את העדים באיזה יום באיזו שעה הלוהו: שנא' משפט אחד וכו'. ממונות כנפשות וכיון דכתיב דרישה וחקירה בדיני נפשות דכתיב (דברים י"ג) ודרשת וחקרת הוא הדין לדיני ממונות: שלא תנעול דלת. שימנעו מלהלוות שמא יכפור והעדים יטעו ולא תהא עדותן מכוונת ויפסיד [והכא נמי שמא לא ימלא מומחין לכופו לדין]: [מהכא להכא. מריש גלותא לבבל למידן דיכא בבבל: ומהתם להתם. מנשיא דא"י לדון בא"י: שבט. לשון שררה ויש להן רשות להפקיר דהפקר ב"ד היה הפקר [דכתיב (עזרא י') וכל אשר לא יבא וגו' ביבמות בהאשה רבה (דף פ"ט:)]: מחוקק. שררה מועטת: שרודין את העם. שיש להם כח ורשות מאת מלכי פרס: בני בניו של הלל. [הלל] נשיא היה כדאמרי' בפסחים באלו דברים (דף ס"ו:) הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא

דהכא שבט והתם מחוקק. הכא משמע דשבט עדיף והא דאמרי' בפ' מקום שנהגו אבל מבבל לארץ ישראל כיון דאכן כייפי להו עבדינן כוותייהו אומר ר"ת דה"מ במלתא דאיסור והיתר דבני א"י חכימי טפי דאוירא דא"י מחכים כדאמר הכא דאיקרו מחוקק שמלמדים תורה ברבים אבל לענין הפקעת ממון ליפטר דהפקר ב"ד היה הפקר עדיפי היו בני בבל דאקרו שבט שרודין את העם במקל והיינו טעמא משום דראש גולה מזכרים ונשיא שבא"י מנקבות כדאמר בירושלמי:

מהרש"א

אלו ראשי גליות שבבבל ומחוקק כו'. הכא הקדים בקרא ר"ג לנשיא לפי מעלת' בהדרגה בשולטנות וממשלה כדאמרינן דהכא שבט והתם מחוקק אבל בפרק ג"ה שדרשו עם אלהים ועם אנשים וגו' רמז לו שעתידים לצאת ממנו ר"ג ונשיא שבא"י כו' ופרש"י דעם אלהים הוא נשיא ועם אנשים הוא ר"ג עכ"ל הקדים שם בקרא נשיא לר"ג דלפי חכמתם חשיב להו התם דנשיא קודם לר"ג בחכמה כמ"ש בתוס' דבני א"י חכימי טפי ומזה הטעם שמסיים שם מכאן שרמז לו גלות דהיינו ע"י שיהיה גלות ויהיה ר"ג בבבל ונשיא בא"י יקדום הנשיא שבא"י בחכמה לר"ג שבבבל משום דאוירא דא"י מחכים ולזה שקרא לנשיא שבא"י שם אלהים על שם חכמתן דמומחין הם בחכמה אבל הכא שמקדים בקרא ר"ג לנשיא לענין ממשלה לא מסיים ביה דרמז להם גלות דאין זה תלוי בגלות אלא דר"ג הוא מזכרים ונשיא מנקבות כמ"ש בירושלמי ומיהו בפ"ג דהוריות דמייתי נמי הך דהכא שבט והתם מחוקק וכו' לענין שעיר משמע דלאו היינו טעמא כמ"ש בתוס' משום דר"ג מזכרים ונשיא מנקבות דהא התם אפילו מלכי ישראל חשיבי כמלכי בית דוד אלא דביכולת ושולטנות תליא מלתא. ולפ"ז היה נראה לומר דגם נשיא מאחר שבטים שיש לו נטילת רשות ושולטנות מן המלכות מהני אבל מדברי הטור ח"מ סי' ג' נראה דלא מהני נטילת רשות כי אם משבט יהודה ומזרע בית דוד ועיין בב"י שם. ויש ליישב דודאי לענין שעיר התם דילפינן ליה נמי מי שאין על גביו אלא ה' אלהיו סברא הוא דאין לחלק בין מלכי ישראל למלכי בית דוד ולא מייתי התם הך דהכא לא יסור שבט וכו' אלא לאתויי דר"ג יש לו יותר שולטנות מנשיא שבא"י אבל לענין נטילת רשות דהכא דלא אתיא אלא מקרא דלא יסור שבט מיהודה כו' בזרע שבט יהודה תליא מלתא ויותר מזרע דוד ודו"ק:

מסכת סנהדרין פרק ראשון

דף ב [משנה] סנהדרין גדולה היתה של ע"א ושל קטנה של כ"ג מנין לגדול' שהיא של ע"א שנא' (במדבר יא) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ומשה על גביהן רבי יהודה אומר שבעים ומנין לקטנה שהיא של כ"ג שנא' (שם לה) ושפטו העדה והצילו העדה עדה שופטת ועדה מצלת הרי כאן עשרים ומנין לעדה שהיא עשרה שנא' (שם יד) עד מתי לעדה הרעה הזאת יצאו יהושע וכלב ומנין להביא עוד שלשה ממשמע שנא' (שמות כג) לא תהיה אחרי רבים לרעות [שומע אני שאהיה עמהם לטובה א"כ למה נאמר אחרי רבים להטות לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה הטייתך לטובה ע"פ אחד הטייתך לרעה ע"פ שנים [שם ע"ב] ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהם עוד אחד הרי כאן כ"ג]:

שם ב א"ר חנינא דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה [דף ג] שנא' (ויקרא כד) משפט אחד יהיה לכם ומה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לווין:

א דף ה [פשיטא מהכא להכא ומהתם להתם מהני ומהכא להתם נמי מהני דהכא שבט והתם מחוקק] גכדתניא (בראשית מט) לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את ישראל בשבט (שם) ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים:

עיון יעקב

ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל. לפמ"ש התוס' בשם הירושלמי דריש גלותא היה מזכרים ונשיא מנקבות אפשר דמה"ט כתיב מבין רגליו כלומר שיוצא מבין רגליו דהיינו מנקבות וגם מבין רגליו מרמז על הא דאמרינן בסוף הוריות מפני נשיא הכל עומדין על רגליהם ועוד דאמרינן שם בהוריות דף ט' שנשיא אינו בא לידי עניות דאמרי' ואת כל היקום אשר ברגליהם זו הממון שמעמיד אדם על רגליו ועיין לקמן דף ל"ז בחדושינו: שמלמדין תורה ברבים. כי בני א"י יותר מסוגלים ללמד מבני בבל כי אין הקפדן מלמד ואמרינן בנדרים ונתן לך לב רגז בבבל כתיב ולא בא"י ועי' לקמן בפ"ג דאמרינן זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד ע"ש בחדושינו ובמהרש"א:

עין יוסף

לרעות. אם הרוב מחייבים לא תלך אחריהם להרוג. ומסיים שם במשנה ממשמע שנא' לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני שאהיה עמהם לטובה א"כ למה נאמר אחרי רבים להטות. לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה. הטייתך לטובה על פי עד אחד והטייתך לרעה ע"פ שנים. ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהם עוד אחד הרי כאן עשרים ושלשה. ובגמרא שם דף י"ז ע"א פריך סוף סוף לרעה ע"פ שנים לא משכחת לה אי אחד עשר מזכין ושנים עשר מחייבין אכתי חד הוא. אי עשרה מזכין ושלשה עשר מחייבין תלתא הוי. אמר רבי אבהו אי אתה מוצא אלא במוסיפין ודברי הכל. ופרש"י דתנן בהיו בודקין דף מ' אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין ואחד אומר איני יודע יוסיפו הדיינין שנים. דהשתא הוה ליה ב"ד שקול דאיני יודע כמאן דליתיה הוא. ופשי להו כ"ד. משכחת ליה ע"פ שנים י"א מזכין וי"ג מחייבין עכ"ל. אבל במדרש רבה סדר קרח סי' י"ז אי' סנהדרין שלשה ועשרים כדי שירבו מלילי זכיות אחד וירבו מלמדי חובות שנים מוטב שיבואו שנים וידחו אחד ע"כ וכן הוא בתנחומא. ופי' מוטב שנים ר"ל אע"פ שאין מטין ע"פ אחד לחובה. מ"מ מאחר דכתיב ושפטו העדה והצילו העדה שתי פעמים עדה עשרים ואין מטין ע"פ אחד לחובה הרי עוד שנים. ואין ב"ד שקול הרי עוד אחד. אע"פ שאותו האחד נוטה לדעת

א תנחומא סדר קרח סי' י"ב במדבר רבה פרשה י"ח: ב סנהד' ל"ב ע"ב. יבמות דף קכ"ב: ג הוריות דף י"א ע"ב:

חדושי גאונים

לא יסור וכו' אלו ראשי גליות וכו'. הנה משפחת האב קרויה משפחה ומשפחת אם אינה קרויה משפחה ולפי הירושלמי הריש גלותא היה ממשפחת אב והנשיא היה ממשפחת אם ולכן על ריש גלותא אמר לא יסור שבט מיהודה שהוא ממשפחת אב וקרויה משפחה ומחוקק מבין רגליו זה קאי על נשיא שבארץ ישראל דבא ממשפחת האם ואינה קרויה משפחה ולכן אין מזכיר עליו שם שבט.מהני הרב מו"ה פנחס נ"י: ועיין במהרש"א דהקשה דהכא חשיב ראש גליות קודם לנשיא ובחולין פ' גיד הנשה כי שרית עם אלהים ועם אנשים אמר רבה רמז לו שעתידים שני שרים לצאת ממנו ראש גולה שבבבל ונשיא שבא"י ופי' רש"י עם אלהים זה קאי על נשיא שבא"י ועם אנשים זה קאי על ראש גולה וא"כ לפי' רש"י מזכיר הקרא התם מתחלה נשיא שבא"י ואח"כ ראש גולה. ובאמת הגמ' מזכיר שם מתחלה ראש גולה ואח"כ נשיא שבא"י ובקרא לפי פירש"י הוא להפך מתחלה נשיא ואח"כ ראש גולה. ונראה דבזמן בית שני שהיה הנשיא בירושלים וראש גולה בבבל בוודאי הנשיא שבא"י הוא קודם לנשיא אבל אח"כ כשנחרב הבית אז הראש גולה קודם להנשיא שבא"י. ובזה יתורץ בקרא כתיב שרית עם אלהים ועם אנשים ורימז לו ששני שרים יצאו ממנו שר שגדול יותר מן הראש גולה והוא הנשיא שבא"י שבזמן הבית הוא גדול מהראש גולה אבל הכא דקאי על המקרא לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו. שאומר הקרא שלעולם לא יסור אפילו בזמן החורבן ובזמן החורבן הראש גולה גדול

שם ע"ב א **תניא תלמיד אל יורה במקום רבו אלא אם כן היה רחוק ממנו שלש פרסאות כנגד מחנה ישראל:**

ב דף ו ע"ב ב **רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר אסור לבצוע וכל הבוצע הרי זה חוטא וכל המברך את הבוצע הרי זה מנאץ ועל זה נאמר** (תהלים י) **ובוצע ברך נאץ ה'** ג**אלא יקוב הדין את ההר** דשנאמר (דברים א) **כי המשפט לאלהים הוא וכן משה היה אומר יקוב הדין את ההר אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין אדם לחבירו שנאמר** (מלאכי ב) **תורת אמת היתה בפיהו [ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון] רבי אליעזר אומר** ה**הרי שגזל סאה של חטים וטחנה ואפאה והפריש ממנה חלה כיצד מברך אין זה מברך אלא**

רש"י

נשיא עליהם: כנגד מחנה ישראל. דכל מאן דבעי מלתא אזיל לגביה דמשה דכתיב (שמות ל"ג) והיה כל מבקש ה' וגו' אע"ג שהמחנה ג' פרסאות ואתו לגבי משה רבותא דמשה שאני מחנה ישראל ג' פרסאות דכתיב (במדבר ל"ג) ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השטים ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא אתרא והוה תלתא פרסי בעירובין (דף נ"ה) וביומא (דף ע"ה): אסור לבצוע. משבאו לדין אסור לדיינים לבצוע [לעשות פשרה]: המברך. המשבח: אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום. וכיון שהיה שומע מחלוקת ביניהם קודם שיבאו לפניו לדין היה רודף אחריהם ומטיל שלום ביניהם: תורת אמת וגו'. משתעי באהרן כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' (מלאכי ב'): הרי שגזל וכו'. ובוצע לשון גזלה דכתיב (משלי א') כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו

תוספות

אבל אהרן. פי' כיון שלא היה דיין ולא היה הדין בא לפניו אלא לפני משה ודאי לדידיה שרי: טחנה ואפאה. להכי נקט אפאה לפי שיש דברים שאינם מתחייבים בחלה עד לאחר אפייה ומייתי לה בפרק כל שעה הסופגנין והדובשנין עשאן באילפס ובתנור חייבין בחמה פטורין:

מהרש"א

יקוב הדין את ההר. עיין בערך קב ב' פירושים ויש לפרשו לפי ענינו הכא שהדיין מבקש לעשות בפשרה דלעשות דין קשה בעיניו שירא מבעל דין קשה שמא יתחייב ויהיה רודפו וע"כ דימה אותו להר קשה ואמר שאל יחשוב הדיין כן אלא יקוב הדין כו' וק"ל: אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום וכו'. זכר ג' מיני שלום שהם לשמים ולעצמו ולבריות לפי שהפורש עצמו מן הדין לעשות פשרה מביא שלום בינו לבין אביו שבשמים כי הדין והמשפט לאלהים הוא וכדלקמן כל הנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה נוטל וכו' שנאמר כי ה' יריב ריבם וז"ש שע"י הפשרה אוהב שלום לאביו שבשמים ואמר ורודף שלום כי ע"י הדין אפשר שבעל דין המתחייב בורח ממנו ויהיה שונא לדיין וע"י הפשרה הרי הוא רודף השלום שיהיה לו ממנו ולא יהיה אויבו. ואמר ומשים שלום בין אדם לחבירו. הוא בין בעלי דינין לפי שהפשרה היא בהסכמת ורצון שניהם משא"כ הדין שלעולם לפי דעת המתחייב אין מוחל טענתו נגד בעל דין חבירו אף שילא חבירו זכאי בב"ד נגדו. ואמר שנאמר תורת אמת וגו'. לפי שיש דיין המונע עצמו מן הדין ומבקש לעשות פשרה לפי שאינו יודע דין תורה וגם יש שיודע דין תורה אבל מונע עצמו שאינו יודע לסדר דבריו היטב ואפשר שבדבריו ישתמע דבר לאחרי אפי ולשום עולה שמתוך דבריו ילמדו שום שקר כמאמרם ז"ל הזהרו בדבריכם שמא וכו' ולזה אמר אהרן שהיה רודף שלום לעשות פשרה אל תחשוב שעשה אהרן כן במניעה מן הדין מפני סיבה אחת מאלו דאינו כן שהרי תורת אמת שהיא תורת משה היה ג"כ בפיהו והיה יודע לפסוק דין אמת גם עולה לא נמצא בשפתיו שהיה יודע להזהר בדבריו שלא ימלא בו שום עולה שמתוכו ילמדו לשקר אבל עשה כן כי בשלום ובמישור וגו' על דרך שאמרו בריש פ' אחד ד"מ לדק לדק תרדוף א' לדין וא' לפשרה דאף בפשרה צריך הדיין לראות שיעשה בלדק ובמישור וז"ש כי בשלום שהוא הפשרה שעשה אהרן במישור ובלדק היה שלא רדף הא' יותר מחבירו וז"ש הלך אתי דאילו אף בפשרה אם לא היה בלדק והיה נותן לזה ונוטל מזה הייתי מחזיר לו כדלקמן ואין זה הולך במישור וסיים רבים השיב מעון שע"י הפשרה השיב הרבים מעון דאילו בדין אף שהדיין לא יטעה אפשר דבדין מרומה הוא מחייב את הזכאי ומזכה החייב ויש עון בבעל דין ולפעמים שלא יהיה מתון יטעה הדיין לחייב את הזכאי ולזכות החייב דחטא תלוי בו דנוטל מזה ונותן לזה וכו' מה

עיון יעקב

אסור לבצוע וכל הבוצע הרי זה חוטא. הטעם י"ל כי ע"י הדין מציל עשוק מיד עושקו ומוציא הגזילה לגמרי מתחת ידו משא"כ בפשרה עדיין נשאר קצת מהגזל תחת יד אחד מהם ועי"ל כי עיקר עמוד העולם הוא הדין וכן היה תחלת בריאות העולם כדכתיב בראשית ברא אלהים אך שאחר כך ראה שאין העולם יכול להתקיים שיתף מדת הרחמים אבל עיקר הבריאה היה בדין וזה שעושה פשרה סובר שגם עיקר הבריאה היה ברחמים גמורים לכך הוא חוטא ג"כ וסובר שהקב"ה ימחול ג"כ על חטאיו במדת הרחמים וזה כוונת הכתוב בתהלים סימן י' ובוצע ברך נאץ ה' רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזמותיו כלומר רשע כגובה אפו בל ידרוש שאמר אין אלהים כל מזמותיו שאמר שהכל הוא במדת הרחמים אף שאדם חוטא הקב"ה מוחל לו וזה דכתיב על מה נאץ רשע אלהים אמר בלבו לא תדרוש וכדאיתא כה"ג בחגיגה דף ט"ז אל תאמינו ברע שאמר חטא והקב"ה מוחל על כן אמר שהמברך את הבוצע הרי זה מנאץ וחוטא: **אלא** יקוב הדין את ההר. עי' במהרש"א ועי"ל לפי שבני אדם ירגם לשוט אחר חמדת הממון שאינו של יושר ונקרא יצה"ר הר הגדול וכדאיתא בסוכה לצדיקים נמשל להם כהר הגדול לה"ק יקוב הדין את ההר: **אבל** אהרן אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין אדם לחברו. וצ"ל דלמד כן מדהקריב אהרן ובניו קרבנות וכתבו המפרשים הטעם כי הם כמו פשר דבר כי מדת הדין מקטרג לומר נפש החוטאת תמות וע"י כהן נעשה פשר דבר להמית הבהמה במקומו ודוקא אהרן ובניו שהם ממדת חסד משא"כ שאר בני אדם אסור לעשות פשר שהוא לפנים משורת הדין ואין העולם מתקיים אלא בשיתוף דין ורחמים כדכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים לכך אם יש דין למטה אין דין למעלה כדי לקיים השיתוף אבל אם אין למטה דין צריך להיות למעלה דין לקיום השיתוף זה הפי' בוצע ברך בפשרה למטה נאץ ה' למעלה לעשות דין ומה"ט ברוגז רחם תזכור וק"ל. ואפשר עוד לומר דה"ק שלא תימא כיון שרוב בני אדם אין דרכם לוותר נגד הרוצה לגזלו וכל מגמותיו להציל עשוק מיד עשקו וא"כ זה אין יכול לפשר בין איש לחברו כי מה דסני לך לחברך לא תעביד לה"ק אהרן היה אוהב שלום ורודף שלום לעשות לפנים משורת הדין בעצמו על כן היה יכול לפשר ולעשות שלום בין אדם לחברו ועי"ל ע"ד דאיתא בפ"ק דע"א תורה דכתיב בה אמת אין הקב"ה עושה לפנים משורת הדין וגם לפעמים יש לך אדם שעושה פשר כדי שאם הוא ג"כ יעשה דבר שאינו של יושר עם חבירו יפשר ג"כ בינו לבין חבירו וז"ש תורת אמת היתה בפיהו א"כ אין לו לעשות לפנים משורת הדין וגם עולה לא נמצא בשפתיו שיהא צריך לעשות לו ג"כ פשר בינו לבין חברו אפ"ה במישור ובשלום הלך לפשור לעשות שלום בין איש לחברו ועיין ביבמות דף ק"ט בחידושינו וגם קאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת כי מלאך ה' צבאות הוא כלומר כיון שהיה אהרן דומה למלאך ה' צבאות בלי שום חטא היה יכול לפשר לפי טעם שני שכתבתי לעיל דאסור לבצוע כדי שלא יחטא ג"כ הוא: **הרי** שגזל סאה של חטים. עיין בחידושינו בב"ק דף צ"ד: **טחנה** ואפאה. בתוס' שאינם מתחייבין בחלה עד לאחר אפיה עיין בי"ד סי' שכ"ט ובש"ך

הרי"ף

רבי אליעזר אומר אסור לבצוע כו'. פירש"י משבאו לדין משמע מפירושו דאע"פ שלא שמע עדיין טענות הבעלי דינים אסור לבצוע. ונראה דהכריחו לרש"י ז"ל לפרש כן לפי שאם הוא לאחר ששמע טענותיהם וידע היכן הדין נוטה זו היא סברת רבי שמעון בן מנסיא. ועוד דכיון שהוא דורש המקרא ובוצע ברך על הבוצע לא חילק בין בוצע אחר ששמע דברי הבעלי דינים או קודם לכן לכך פרש"י משבאו לדין: וכל המברך את הבוצע ה"ז מנאץ. נ"ל לתת טעם לזה שכיון שהקב"ה גזר על זה להיות בידו מנה ובא הדיין והוציא ממנו חמישים בתורת פשרה מה שאינו חייב מהדין א"כ הוא מטריח להקב"ה להחזיר ממון זה לבעליו והרי המברך לבוצע הוא מנאץ את ה' לפי שמשבח למי שמטריח את בוראו ללא דבר: **הרי** שגזל סאה וכו' וע"ז נאמר ובוצע ברך. נ"ל דדייק האי תנא מדכתיב ובוצע וא"כ ברך דהיינו שקודם גזל וא"כ בירך כשהפרים חלה אבל לת"ק דדריש ליה על המשבח לעושה פשרה שמדבר הבוצע באדם אחד והמברך באדם אחר א"כ הל"ל וברך בוצע נאץ ה' או יאמר ובוצע וברך נאץ ה' דהיינו השני אנשים יחדיו מנאץ ה' ולכך אמר על זה נאמר ובוצע

עין יוסף

לדעת העדה המזכין ויהיו המזכין י"א מ"מ מאחר שהשנים מסכימין לדעת העדה המחייבת מוטב שידחו שנים השניים את האחד:

א תניא תלמיד אל יורה כו'. מלדברי הרמב"ם ז"ל ספ"ה מהלכות תלמוד תורה משמע דסבר דהא דקתני תלמיד אל יורה במקום רבו אא"כ היה רחוק ממנו ג' פרסאות איירי שאינו קובע עצמו להורות אלא מורה הלכה לשואלו באקראי בעלמא. וכן משמע קצת ליטנא דתלמיד אל יורה הלכה משמע הלכה אחת ולכך הרי חוץ לג' פרסאות. ואם נטל רשות מרבו כתב הרמב"ם ז"ל שם דהרי חוץ לג' פרסאות אפילו לקבוע. ועיין בתוס' כאן ובפרק הדר:

ב אלא יקוב הדין את ההר. נקט הכי. לפי שלפעמים נראה הדבר בעיני הדיין קשה כהר כשיפסוק שורת הדין לחייבו לגמרי או לפוטרו לגמרי. ולכך הוא רוצה לעשות פשרה ביניהם. ולהכי קאמר יקוב הדין את ההר. דלאו בדידיה תליא מילתא כי המשפט לאלהים הוא (תורת חיים

יד יוסף

ארבה ותנחומא סדר אחרי. תרגום יונתן במדבר פ"כ. ועיין בילקוט סדר פקודי. עירובין דף ס"ח: ב ירושלמי סנהדרין פרק א': ג יבמות דף נ"ב ע"א: ד רש"ל גורס הך שנא' אחר וכן משה כו': ה הגוזל דף נ"ד ע"ב ע"ש. שוח"ט מזמור י':

חדושי גאונים

מנשיא שנא"י כמו שכתבו התוספות ולכן קאמר הגמ' ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל ר"ל בני בניו שהיו בעת החורבן והלל עצמו היה בזמן שבית השני. וכן הגמרא בחולין מזכיר מתחלה ראש גולה וא"כ הנשיא דהגמרא מזכיר לפי ימיהם אחר חורבן ואז ראש גולה קודם לנשיא: (עין איהו) ברש"י ד"ה כנגד מחנה ישראל. אע"ג דהמחנה ג' פרסאות הוי. א"ל הרי משה חנה במחנה לויה שהיה באמצע מחנה ישראל וא"כ מכל צד לא הי' רק פרסה ותצי אל משה ולמה צריך לומר רבותא דמשה שאני די"ל שהרי הפסוק והיה כל מבקש ה' כתיב כשנטה משה אהלו הרחק מן המחנה. אבל אכתי צ"ע שהרי הרחק מן המחנה לא היה רק אלפים אמה כמש"כ רש"י בחומש שהוא שיעור מיל וא"כ כל מחנה ישראל היה תוך ג' פרסאות לאוהל משה חוץ מאשר חצ ממיל האחרון והיו צריכים לבא למשה ומה קושיא ממשה ואולי ד' רש"י הוקשה מדכתיב והיה כל מבקש ה' כל דייקא דמשמע כל מבקש מכל ישראל וגם הדרים במיל האחרון בכלל: (ערוך לנר)

יקוב הדין את ההר נ"ל משום שבהמ"ק נקרא הר ה' וככתוב (ישעי' ב') לכו ונעלה אל הר ה' אל בית יעקב ואמרו בזבחים פ' ה' אמרי כתיב וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך מלמד שבית המקדש גבוה מכל א"י וא"י גבוה מכל הארצות כי ביהמ"ק נקרא הר גם נגד א"י א"י נקרא הר נגד

מנאץ ועל זה נאמר ובוצע ברך נאץ ה'. ר' מאיר אומר לא נאמר בוצע אלא כנגד יהודה שנא' (בראשית לז) ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו וכל המברך את יהודה הרי זה מנאץ ועל זה נאמר ובוצע ברך נאץ ה'. ר' יהושע בן קרחה אומר מצוה לבצוע שנא' (זכריה ח) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם והלא במקום שיש משפט אין שלום ובמקום שיש שלום אין משפט אלא איזהו משפט שיש בו שלום הוי אומר זה ביצוע. וכן בדוד הוא אומר (ש"ב ח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה והלא כל מקום שיש משפט אין צדקה וצדקה אין משפט אלא איזהו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה ביצוע. אתאן לת"ק א דן את הדין זיכה את הזכאי וחייב את החייב וראה שנתחייב עני ממון ושילם לו מתוך ביתו זה משפט וצדקה ב משפט לזה וצדקה לזה משפט לזה שהחזיר לו ממון וצדקה לזה ששילם לו מתוך ביתו וכן בדוד הוא אומר ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו משפט לזה שהחזיר לו את ממונו וצדקה לזה ששילם לו מתוך ביתו. קשיא ליה לרבי האי לכל עמו לעניים מיבעי ליה אלא [רבי אומר] אע"פ שלא שילם לו מתוך ביתו זהו משפט וצדקה משפט לזה וצדקה לזה משפט לזה שהחזיר לו ממונו וצדקה לזה שהוציא גזילה מתחת ידו. [דף ז] ופליגא דר' תנחום בר חנילאי דא"ר תנחום בר

רש"י

יקח: כנגד יהודה. שהיה לו לומר נחזירנו לאבינו אחרי שהיו דבריו נשמעין לאחיו: אתאן לתנא קמא. [תנא קמא] דאמר אסור לבצוע דריש ליה להאי משפט וצדקה שהיה דוד דן את הדין וחייב את החייב ורואה שהיה עני מחויב [ממון] והיה משלם לבעל דינו מתוך ביתו:

תוספות

אלא כנגד יהודה. והא דכתיב מטרף בני עלית על מעשה דתמר שבחו הכתוב כדמתרגמינן את אודיתא ולא בהתיתא (ובחידושין אמרי דהיינו בשלא הניח

מהרש"א

שאין כן בפשרה שהיא ברצון שניהם ואין כאן עון לא לבעל דין ולא לדיין דהפשרה היא כמחילה וק"ל: אלא כנגד יהודה וכו'. ביפ"מ כתב בזה א"ק אמאי קרא ליה מנאץ למברכו ולא ליהודה גופיה ועוד מ"ט למנאץ ה' דמשמע ענין הכעסה או כפירה וי"ע שמפני שהמעשה ההוא נמשך טובה שנתגדל יוסף במצרים והציל העולם ברעב לכאורה ישובח יהודה במעשהו שנגמרה הכוונה האלהית על ידו כמ"ש יוסף כי למחיה שלחני וגו' לכך אמר שהחושב זה מנאץ לה' שירצה שה' סבב הדבר ע"י שנתן בלב יהודה לעשות כן וחלילה לאל מרשע אלא שמה' יצא הדבר הטוב כו' ולעולם לא תהיה תפארת יהודה על מעשהו וכו' עכ"ל ע"ש באורך. וכתבו התוס' והא דכתיב מטרף בני עלית על מעשה דתמר שבחו הכתוב כדמתרגמינן את אודיתא וכו' עכ"ל. ומ"ש המתרגם באידך קרא מטרף בני עלית וגו' מדין קטלא ברי סליקתא וכו' פי' נמי מדין הריגת תמר ובניה וכ"כ החזקוני אבל בע"י כתב ובחדושין אמרי' דהיינו בשלא הניח להרוג את יוסף עכ"ל ודבריו אינם מובנים דודאי אין עולה על דעת האומר לברך את יהודה אינו אלא על שלא הניחו להרגו והא קאמר דאין זה אינו אלא מנאץ ויש ליישב דהכי קאמר דודאי על שלא הניחו להרגו ראוי לברכו וכדכתיב מטרף בני עלית וגו' אבל הכא ה"ק מי שמברכו במה שהלה סבת מניעת הריגתו בממון ואמר מה בלע הרי זה מנאץ ה' כי היה לו לתלות סבת מניעת הריגתו ביראת חטא והוא פי' הקרא ובוצע ברך שהמברכו שהצילו יהודה ונתן סבת המניעה מהריגה בבלע ממון ה"ז מנאץ ה' כי היה ראוי לו ליתן סבת המניעה ביראתו מחטוא לה' ובזה יתיישב קצת קושית יפ"מ מהא שאמר הכתוב מנאץ ה' ולולי פירושם היה נראה לפרש דה"כ לשבח יהודה קאמר ומברך במקום זה הוא במקום קללה וגידוף כמו ברך נבות אלהים ומלך וז"ש כל המברך את יהודה ומגדפו על זאת שאמר מה בלע כי נהרוג וכו' ומכרו בממון ולא החזירו לאביו אין זה אלא מנאץ ה' שיהודה כוונתו לש"ש היה שהיה חושש שלא יהיו אחיו נשמעים לו בדבר זה להחזירו לאביו וז"ש מנאץ ה' כל שם יהודה נקרא כולו על שמו של הקב"ה כמ"ש בסוטה על שקידש ש"ש בפרהסיא ותו לא מידי וק"ל: במקום משפט אין שלום כו'. הכא ניחא דמשמע ליה דמשפט ושלום איירי במקום אחד ולא איירי בשני מקומות דמדכתיב בסיפא דקרא שפטו בשעריכם משמע דשלום נמי במקום משפט איירי אבל לקמן גבי כל מקום שיש משפט אין צדקה כו' קשה דאימא דמשפט וצדקה בשני מקומות איירי דמי שצריך למשפט עשה לו משפט ומי שנצרך לצדקה נתן לו צדקה וכמה קראי כתיב בהכ"ג בב' מצות הללו משפט וצדקה כמו כי ידעתיו וגו' לעשות משפט וצדקה וגו' וי"ל דמדכתיב משפט וצדקה לכל עמו משמע ליה דאיירי בצדקה שבמקום משפט דכל עמו צריכים למשפט אבל לצדקה ממש ודאי דלאו כל עמו הוו צריכין ליה דלאו עניים היו כולם וכדפריך לקמן אליבא דת"ק לכל עמו לעניים מבעי ליה ודו"ק: ששילם לו מתוך ביתו כו'. נראה לכאורה דאיירי בעני שאין לו ממה לשלם ואין לבעל דינו עליו דין תשלומין עד שישיג ידו ויתעשר ומ"מ קאמר דאותה צדקה שעשה לו חבירו עד היום בהלואה זו שנאמר בהשבת העבוט ולך תהיה צדקה וגו' השתא שילם לו דוד בעבורו נחשבת זו הצדקה לדוד ואמרו בזה שאמר דוד עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי שהתפלל שלא יעשו העני ובעל דינו קנוניא עלי לתבוע את העני אף אם אין העני חייב לו ואני אשלם לו בעבורו ואח"כ יחלקו ביניהם מה שעשקו ממני וק"ל: שהוציא גזילה וכו'. ומלת צדקה הנאמרת כאן אינו ממש צדקה אלא שעשה עמו צדקה וטובה והשיבו מעון הגזילה וביפ"מ הקשה וא"ת ואם כן מאי רבותא דדוד אתא לאשמעינן. דאימא דקרא לא אתיא למימר אלא דע"י שהיה דוד עושה משפט וצדקה הצליח יואב במלחמה כדאמרי' בפ' נגמר הדין ויהי דוד עושה משפט וצדקה וגו' ויואב בן צרויה על הצבא מה טעם יואב על הצבא משום דדוד עושה משפט וצדקה וק"ל:

הרי"ף

ובוצע ברך דדייק קרא כותיה ואע"ג דנקט ת"ק נמי האי לישנא מ"מ הכא דאיכא למידק דייקינן: לא נאמר ובוצע אלא כנגד יהודה. אמר בלשון שלילה לא נאמר לפי שכתוב במסורת חסר וא"ו מלשון מה בצע שהוא שם דבר כלומר המברך ליהודה שאמר מה בצע ולספרות הקודמות היה ראוי להיות בוצע מלא בוא"ו: אתאן לת"ק. עי' פרש"י וקשה דלהכי לת"ק קשיא קרא במשפט שלום דליכא למדרש ביה הכי כיון דהוי לכל ישראל וגם מאי דמסיק לדקה לזה שהוציא גזלה מתחת ידו לא שייכא האי דרשה במשפט שלום וכ"ת דליכא דרשה אחריתא לומר שהדין מביא לידי שלום כדאמרי' לקמן מאן דשקיל מיניה גלימא בדיוק ליזמר שנאמר איש על מקומו יבא בשלום אכתי קשה א"כ מה זו ראיה שהביא ריב"ק מנוה לבצוע כו' דלמא לא אתא אלא לומר שהמשפט מביא לידי שלום. ואפשר לומר דר' יהושע דריש זה קרא דאתא למצוה לבצוע מכח קרא דדוד דכתיב ויהי דוד עושה משפט וצדקה דלא כתיב התם שלום וע"כ אתא לביצוע וזה הכתוב גילה על משפט שלום שהוא ביצוע ולרבנן דדרכי ויהי דוד עושה משפט וצדקה למלתא אחריתא תו ליכא לאקשויי מדכתיב משפט שלום דהתם למלתיה אתא שהמשפט מביא לידי שלום. וצריך לדקדק עוד כיון שעל דוד אמר דן דיין וחייב וכו' למה תאר לומר וכן בדוד הוא אומר. ושמא דן את הדין דקאמר היא בריית' שאומרת שהעושה כן דין ומשפט לזה וצדקה לזה ועליה אמר וכן מצינו בדוד שהיה עושה כן: ופליגא דר' תנחום וכו'. משמע כולהו פליגי אדר' תנחום ואע"פ שר' אליעזר דדריש המברך את הבוצע ה"ז מנאץ אסבר. שיש בכלל זה גם אהרן שעשה פשרה וגתר לעשות שעגל יותר מהריגת כהן ונביא מ"מ ר' תנחום פליג עליה שאמר לא נאמר מקרא זה אלא כנגד מעשה אהרן ולא באשר עושה פשרה ועי"ל דר' אליעזר נמי פליג אהא דר' תנחום

עיון יעקב

סק"ה ובע"ז סי' ד': רמ"א לא נאמר בוצע אלא כנגד יהודה. הא דקאמר לא נאמר היינו לפי שר"מ אזיל לשיטתו דאמר לעיל פשרה בג' כמו דין דס"ל צדק צדק תרדוף אחד לדין ואחד לפשרה וא"כ ס"ל דמותר לבצוע וגם ס"ל דשינוי קונה כמבואר בש"ס דב"ק פרק הגוזל קמא לה"ק לא נאמר אלא כנגד יהודה: וכל המברך את יהודה הרי זה מנאץ. עיין במהרש"א שמקשה בשם יפה מראה אמאי קרי מנאץ למברכו ולא ליהודה גופיה ועוד מ"ט קרי מנאץ ה' ע"ש ובאמת לפי מה דאיתא בסוטה דף י"ג ע"ב המתחיל במצוה ולא גמרה מורידין אותו מגדולתו ואף קובר את אשתו ובניו שנאמר וירד יהודה וגו' ותמת בת שוע ע"ש נמצא דיהודה לא נאץ ה' רק הואיל ולא גמר המצות ע"ש וא"כ המברך את יהודה נמצא כאילו הקב"ה עביד דינא בלא דינא מה שענש את יהודה בעונשים הללו לכך נאץ את ה': ויהי דוד עושה צדקה ומשפט. הא דלא הביא מקרא דכתיב בפ' וירא למען אשר יצוה את בניו לעשות צדקה ומשפט היינו משום דלא תיפא ששילם לו מתוך ביתו אך בדוד קשה כדהקשה בסמוך האי לכל עמו לעניים מיבעי ליה ועי' במהרש"א ועי"ל דהא בפ' ארבע מיתות דף כ"ז ע"ב דריש עוד שהאי בניו לדין ביתו לצדקה ע"ש ועי' בילקוט פ' וירא דריש עוד דרשות אחרים בפסוק זה: אתאן לת"ק דן את הדין. והאי קרא דאמת ומשפט שלום שפטו אע"ג דליכא למימר כה"ג מדקאמר שפטו בשעריכם משמע דגם שלום הוא ע"ד משפט דהיינו פשרה יש לומר דמהא דאמת ומשפט שלום לק"מ דיש לומר ע"ד דאמרי' על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום דהיינו כשנעשה הדין נעשה אמת ונעשה שלום וכמבואר בסוף מס' שקלים שם דע"י הדין נעשה אמת והשלום: אלא אע"פ שלא שילם לו מתוך ביתו זהו משפט וצדקה. ואתי לאשמועינן דעשה משפט נכון לכל עמו ולא טעה פעם אחת לעוות המשפט

א ירושלמי סנהדרין פרק ב': ב ירושלמי שם:

חדושי גאונים

שארי ארצות. ומבואר בב"מ פ' שני לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין [ואף למ"ד דאסור לבצוע היינו שב"ד אינם יכולים לבצוע שהם מחויבים לומר כפי הדין אבל הבע"ד דברים היו צריכים מעצמם לעשות לפנים משורת הדין] וא"כ מה שנחרב ירושלים מחמת שהעמידו דבריהם על דין תורה ובעת שנחרב ירושלים נחרב הבית המקדש שנקרא הר וכל א"י שהוא ג"כ בחינת הר נגד ח"ל ונחרב מחמת שהעמידו על הדין וא"כ זה היה למשל שהדין נקב ההר ר"ל מחמת הדין נחרב ההר ר"ל א"י ובית המקדש ועכ"ז הדין הוא שאסור לבצוע ומחויב הדיין לשפוט כפי הדין אף שיקוב ההר ומחמת זה יחרב ירושלים דכל מי שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב כמבואר בילקוט (תהלים קל"ז) וא"כ כיון שנחרב מחמת שהעמידו על דין תור' מכ"ש שלא יבנה כשנעמיד על ד"ת וא"כ יקוב ההר כנ"ל עכ"ז אסור לבצוע: (עין אליהו)

משפט לזה שהחזיר לו ממונו וצדקה לזה שהוציא גזילה מת"י. ועיין בי"מ דהקשה מאי רבותא דדוד הלא כל הדיינים עושים כן והידי משה בפרשה שופטים מתרץ שדוד השתדל בעצמו להוציא מתחת יד הגזלן. והיה שוטר ג"כ. ולי נראה דאיתא לקמן וה' עמו שמסיק שמעת' אליבא דהלכתא ולכן על דוד שהיה מסיק שמעתא אליבא דהלכתא שפיר שייך לומר שעשה משפט לזה וכו' וצדקה לזה וכו' משא"כ בדיינים אחרים לא שייך לומר משפט לזה שהחזיר ממונו וצדקה לזה שהוציא גזילה מת"י דאולי טעה בדין וכמבואר בירו' לית מאן דתקיל לדין דיני ממונות: (עין אליהו)

חנילאי לא נאמר מקרא זה אלא כנגד מעשה העגל שנאמר (שמות לב) וירא אהרן ויבן מזבח לפניו א מה ראה א"ר בנימן בר יפת א"ר אלעזר ראה חור שזבוח לפניו אמר אי לא שמענא להו השתא עבדו לי כדעבדו בחור ומיקיים בי (איכה ב) אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ולא הויא להו תקנתא לעולם. מוטב דליעבדו לעגלא איפשר הויא להו תקנתא בתשובה:

ג דף ו ע"ב ב רבי שמעון בן מנסיא אומר שנים שבאו לפניך לדין עד שלא תשמע דבריהם או משתשמע דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם צאו ובצעו משתשמע דבריהם ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר להם צאו ובצעו שנאמר (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש קודם שנתגלע הריב אתה יכול לנטשו משנתגלע הריב אי אתה יכול לנטשו. ג וריש לקיש אמר שנים שבאו לדין אחד רך ואחד קשה עד שלא תשמע דבריהם או משתשמע דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה אתה רשאי לומר להם אין אני נזקק לכם שמא נתחייב חזק ונמצא חזק רודפו משתשמע דבריהם ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה יכול לומר להן איני נזקק לכם שנאמר (דברים א) לא תגורו מפני איש. ר' יהושע בן קרחה אומר מנין לתלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לעני וחובה לעשיר מנין שלא ישתוק שנא' לא תגורו מפני איש ד (ר' חנין

רש"י

(לא נאמר) מקרא זה. ובוצע ברך: אלא כנגד מעשה העגל. שעשה אהרן פשרה בינו לבין עצמו והורה היתר לעצמו לעשות להם את העגל: ויבן מזבח. הבין מהזבוח לפניו שהרגו את חור על שלא עשה להם: אהרן. כהן ונביא היה: ולא הויא להו תקנתא. דהא סופן לעשות כן בזכריה בן יהוידע ויחרב בית המקדש על כך: פוטר מים ראשית מדון. אם באת לפטור ולהשליך המריבה המשולה כמים כדלקמן ולשום שלום ביניהם: ראשית מדון. קודם שתשא ותתן בדין פטור אותה: נטשהו. ורדוף אחר השלום: קשה. בעל מריבה ומטריח דיינין: ה"ג שמא יתחייב חזק ונמלא (חזק) רודפו. רודף את הדיין להפך את הדין: שיושב לפני רבו. ובא דין לפני רבו ולא לפניו

תוספות

להרוג את יוסף): [כנגד מעשה העגל. אקרא דתורת אמת קאי כדכתיב בסיפא ורבים השיב מעון שיהא להם תקנה כדמסיק]: (בחדושין הקשו על פרש"י ואמרי דאינו נכון דלכאורה משמע דאהרן שפיר עביד אלא אקרא דתורת אמת היתה בפיהו קיימין כדפי' התוספות):

ונמצא חזק רודפו. פי' לדיין כדמוכח בתר הכי והא דנקט אחד רך שאם היו שניהם חזקים היה השני מסייעו:

מהרש"א

שזבוח לפניו חור כו'. ר"ל לפי פשוטו מה ראה בו דבר ממש שבנה מזבח וכו' שהרי בסיפא דקרא גלה הכתוב דעת אהרן דלשמים היה נתכוין שנאמר כי חג לה' וגו' וע"כ דרשו דהאי קרא אינו אלא התגלגלות דלכך עשה אהרן מעשה כזאת שנכר ויעשהו עגל וגו' לפי שראה את חור זבוח לפניו והבין מזה לעשות מה שעשה דלא לעבדו ליה כמו דעבדו לחור ואפשר שקבלה היה בידם כי חור היה הזבוח לפניו וקראי מוכיחים כן שהרי בכל מעשים המפורסמים נזכר הוא בפרט עם אהרן במלחמת עמלק אמר אהרן וחור תמכו בידיו ובמ"ת והנה אהרן וחור עמכם וגו' שהעמיד משה את אהרן וחור תחתיו כל זמן מ' יום שהיה בהר ולא מלינו בשום מקום אח"כ מאותו מעשה ואילך שהוזכר חור עם אהרן וע"כ אמרו שהוא ואהרן היו במקום משה באותן מ' יום וכשנתעכב היה הוא מוכיחן על כך והרגו אותו. ודקאמר ומיקיים בי אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא כו'. אף שעדיין אז לא נתנה הכהונה לאהרן ולא היה מקדש ולא משכן אהרן בכור היה והעבודה היה בבכורות בכל מקום בבמה וה"ל ככהן במקדש ופירש"י דלא הויא להו תקנתא דהא סופן לעשות כן בזכריה וכו' עכ"ל. שהרי רוה"ק מסיבו שעל כך היה עיקר החורבן כמ"ש אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ואף שזכריה נהרג כמה שנים קודם החורבן בימי המלך יואש אפשר שאז נגזר על כך והיה דמו תוסס עד זמן החורבן כדאיתא בפ' הניזקין שנהרגו כמה וכמה על דמו של זכריה ע"י נבוזראדן. ושאמר שעל עון זה דלא הויא להו תקנתא לעולם. לפי שהתורה נתנה לנו לשמוע לחכמי תורה והן כהן ונביא וענש הכתוב מיתה מי אשר לא ישמע אליהם כמ"ש בזקן ממרא ובאת אל הכהנים וגו' והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן וגו' ומת האיש וגו' ובנביא אמר נביא אקים להם וגו' והיה האיש אשר לא ישמע וגו' אנכי אדרוש מעמו וגו' והנה זכריהו שהיה כהן ונביא שמשני לדדים אלו היה להם לשמוע לו שלא לעבוד עבודת כוכבים והם לא די להם שלא שמעו לו אבל הרגוהו במקום המקדש עון כזה א"א להתכפר בתשובה משא"כ מעשה העגל שנתכפר להם בתשובה כדקאמר מוטב דליעבדו עגל וק"ל:

פוטר מים ראשית וגו' פירש"י אם באת לפטור ולהשליך כו' עכ"ל משמע ליה דדריש נמי רישא דקרא בהכי אע"ג דתלמודא לא הזכיר בדרשה רק סיפא דקרא ולפני התגלע הריב וגו' מדפריך לקמן והני תנאי ראשית מדון מאי דרשי ביה משמע דהאי תנא דריש ליה שפיר בהכי

עיון יעקב

המשפט ועי' במהרש"א: **לא** נאמר מקרא זה אלא כנגד מעשה עגל. לפי מה שפירש"י דקאי על בוצע ברך דקאי על אהרן שעשה שלא כהוגן נ"ל מטעם דאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך ובפרטות בע"א ובפרהסיא ה"ל למסור עצמו על קידוש השם שיהרג ואל יעבור ולפי מה שמפרש בעין יעקב בשם החדושים דקאי על פסוק תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו נ"ל דבדין עשה כדי להציל כלל ישראל וכדאיתא במדרש הואיל וכוונתך לטובה חייך מפלטין דידי לית את זז ומפתורא דידי את אכיל ולפי פרש"י י"ל דלס"ק ופליגא אר"א בנו של ר' יוסי לפי שהם שני הפוכים דר"א קאמר דקאי הפסוק בוצע ברך על ישראל ולא על אהרן ור' תנחום אמר להיפך וק"ל: **אם** יהרג במקדש ה' כהן ונביא. כתב מהרש"א אף שעדיין לא נתנה הכהונה לאהרן וכו' ע"ש ועי' בש"ס דזבחים דף ק"ב הלא אהרן אחיך הלוי אני אמרתי אתה כהן והוא לוי ועכשיו הוא כהן ואתה לוי הרי שכבר ניתנה הכהונה לאהרן מיד שסירב בשליחות:

ואין אתה יודע להיכן הדין נוטה. הטעם כיון שאין אתה יודע להיכן הדין נוטה לכך מותר לפשר כדי שלא יכשול ויטעה בדין משא"כ אם יודע להיכן הדין נוטה ליכא למיחש למידי אסור לבצוע דמה"ט כי המשפט לאלהים הוא דלפניו הכל גלוי להיכן הדין נוטה ומה"ט קאמר לעיל וכן במשה היה אומר יקוב הדין את ההר כי משה ידע הכל שהרי זה החילוק כמ"ש המפרשים שבין משה לשאר נביאים שניבא בכה שדבור של הקב"ה עצמו יצא מתוך גרונו וכן אמר כל דבר הקשה יביאון אל משה לכן היה אסור לו לבצוע:

הרי"ף

וידוקדק בדברי רבי אליעזר שאמר אבל אהרן היה רודף שלום לסתור סברת ר' תנחום ולזה אמר אע"פ שאני דורש מקרא זה של ובוצע ברך כנגד העושה פשרה אל תהי דן בעיניך שגם אהרן הוא בכלל זה כיון שעשה פשרה במעשה העגל אל תאמר כן לפי שזה שניאן ה' הוא על העושה פשרה בעניני ממון אבל אהרן להיותו אוהב שלום ורודף שלום על ישראל שיעשו העגל משום דאית להו תקנה. ויש לרמוז במ"ש דאית ליה תקנתא שמלבד המובן כפשוטו יש עוד רמז שמתוך מעשה העגל יצא תקנה לישראל כמ"ש חז"ל שלא היו ישראל ראוים לאותו מעשה אלא להורות תשובה וכו'. והתוס' כתבו כנגד מעשה העגל אקרא דתורת אמת קאי וכו' פי' ופליגא דר' תנחום דלעיל דרשינן ליה שהיה אהרן רודף שלום והיה עושה להם פשרה דהיינו תורת אמת ורבים השיב מעון גזל ור' תנחום אמר שלא נאמר מקרא זה אלא על מעשה העגל שרבים השיב מעון ועשה העגל שיהא להם תקנה:

ונמצא חזק רודפו. עיין פרש"י ופי' תוס' ויש לדקדק מ"ש התוס' פי' לדיין דמשמע שיש פי' אחר בזה. ועוד לתת קשר למ"ש והא דנקט אח"כ וכו'. ונראה דרש"י פליג על התוס' דרש"י פי' רודפו לדיין להפך בדין כלומר שמתוך שהוא בעל דין קשה יטריח לדיין בטענותיו כדי להפך את הדין וכפי פי' זה אם שניהם חזקים אינו מהפך את הדין אלא דן דין אמת לאמתו כיון שכל אחד משניהם הוא בעל דין קשה לא יחוש לזה יותר מזה ולהכי נקט אחד רך וכו'. והתוס' פירשו שירדוף לדיין כלומר ירדפהו בגופו כדמוכח לקמן דיליף מלא תגורו מפני איש דהיינו יראת איש מרעהו. והשתא קשה דנקט אחד רך

עין יוסף

הייס): מה ראה · בו דבר ממש שבנה מזבח לפניו שהרי בסיפא דקרא גלה הכתוב דעת אהרן דלשמים היה נתכוין שנאמר כי חג לה' מחר · ע"כ דרשו דהאי קרא אינו אלא התגלגלות אהרן דלכך עשה מעשה כזה לפי שראה את חור זבוח לפניו והבין מזה שיהרגו גם אותו ויקויים עליהם אם יהרג במקדש כו' ·

אבל לולי זה היה מסר עצמו על קידוש ה' · ופי' ויבן מזבח · נתבונן כדפי' גבי ויבן נח · דאל"כ לכתוב ויבנה מזבח (יפ"ת): ולא הויא להו תקנתא לעולם · ובויק"ר פ"י אית' אם הורגים אותי מתקיים עליהם המקרא שכתוב (איכה ב) אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא ומיד הם גולים · שהרי רוח הקדש מסיבו

א שמות רבה פ' מ"א ויק"ר פרשה י' ועיין תנחומא סדר תלוה סי' י' וסדר בהעלותך ובמדבר רבה פ' ט"ו סי' ט"ו ופדר"א פ' מ"ה · ויונתן ותרגום ירושלמי פסוק וירא אהרן: ב תנחומא משפטים סי' ו': ג וכן אי' בגמ' ובתוספתא אי' רבי יהושע בן לקיש. ובכי"ף והרא"ש אי' ר' יהודה בן לקיש וכן אי' בשאלתות פ' משפטים סי' כ"ח וכן איתא בתנחומא סדר משפטים סימן ו'. ובירושלמי פרק א' דסנהדרין: ד בגמ' איתא ר' חנין אומר והגיה הרש"ל ואמר ר' חנין. וכן העתיק הכ"מ פ' כ"ב מהל' סנהדרין דין ב': ע' בכי"ף שהגירסא נשתנה שם:

חדושי גאונים

שנאמר פוטר מים. ק"ק שהרי זה יש לדרוש מסיפא דקרא דלפני התגלע לחוד או מפוטר מים לחוד ותרתי ל"ל וכבר העיר גם המהרש"א ע"ז. ולענ"ד י"ל דלכך נקט ר"ש בן מנסיא תרתי עד שלא תשמע דבריהם או משתשמע דבריהם כו' והיה די לומר עד שאי אינו יודע להיכןהדין נוטה כו'. אבל י"ל דרצה לפרש בזה הפסוק פוטר מים וגו' דרצה לומר דמן המובחר הוא בראשית מדון דהיינו מיד כשבאו לדינתהיה פוטר מים ע"י פשרה ואם לא עשית כן [illegible] זה לפני התגלע הריב קודם שתדע להיכן הדין [illegible] וגם אידך דרשה דר"י בן לקיש דדרש על הדיין שיכול לומר איני נזקק לכם ג"כ דרש מפוטר מים ראשית מדון דהיינו בתחלה קודם שהתחיל הריב מיד כשבאו לדין תוכל להיות פוטר מים שתפטור עצמך מן הדין ואם לא עשית כן יהיה עכ"פ לפני התגלע הריב דהייא קודם שתדע להיכן הדין נוטה דאח"כ לא תוכל לומר כן דכתיב לא תגורו מפני איש ולכן נקט גם אך תנא תרתי עד שלא תשמע דבריהם או משתשמע דבריהם ואי אתם יודע כו' ובזה מתורץ מה שהקשה בתורת חיים היאך משמע

ורואה התלמיד זכות לעני וחובה לעשיר ורבו טועה בדין מנין שלא יחלוק כבוד לרבו וישתוק ת"ל וכו' ובגמ'[לקמן דף ז']מפרש דלא תגורו לשון כינוס הוא (מלשון אגרה בקציר): את מי הם מעידין. כאילו הם מעידים בהקב"ה כדאמרינן לקמן (דף ח') שמטריחין אותו להחזיר ממון לבעליו:ועמדו שני האנשים אשר להם הריב . ואמרינן במס' שבועות (דף ל') בעדים הכתוב מדבר: מה לי ולצער הזה . שאם אטעה איענש: ת"ל. ביהושפט: ועמכם בדבר משפט. לפי מה שעם לבבכם שלבבכם נוטה בדבר כלומר בטענותיהם עמכם במשפט לפי אותן דברים תשפטו ולא תענשו : דאין לו לדיין . לירא ולמנוע עצמו מן הדין : אלא לפי מה שעיניו רואות . לידון ויתכוין להוציאו לצדקו ואמתו ושוב לא יענש : תחלת דינו . לעתיד לבא: על דברי תורה . שלא עסק בתורה : פוטר מים . שפוטר התורה מעליו והוא ראשית מדונו. תורה נמשלה למים דכתיב (ישעיה נ"ה) הוי כל צמא לכו למים : לצינורא דבידקא. כשהנהר גדל פעמים שהוא יוצא לשדות שעל אגפיו כעין ניגרים וליטורות (קטלים) [קטנים] ואם אינו סותמו מיד הולך ומרחיב (ואינו) [ושוב אינו] יכול לסותמו והיינו דקאמר קרא פוטר מים ראשית מדון כלומר ראשית מדון ומריבה דומה לפוטר מים . פוטר פותח כמו פטר רחם (שמות י"ג): לגודא דגמלא . דפין של גשר בתחלה כשדורסין עליהם מנענעות וסוף מתחזקות ונקבעות במקומן והכא נמי כשאדם (מדבק) [מרבה] בקטטה מתחזקת ובאה ולא מקרא נפקא : טוביה דשמע ואדיש . אשריו ששומע חרפתו ושותק ומרגיל בכך . ואדיש כמו כיון דדש דש (גיטין נ"ו) : חלפוה בישתא מאה. הלכו להם בשתיקתו מאה רעות שהיו באות עליו ע"י התגר : פוטר מים. המתחיל (מדון) ופותח בקטטה הוא תחלת מאה דינים : ראשית מדון .

אומר) [ואמר ר' חנין] לא תכנים דבריך מפני איש ויהיו עדים יודעים את מי הם מעידים ולפני מי הם מעידים ומי עתיד ליפרע מהם שנא' (שם יט) ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' ויהיו הדיינים יודעים את מי הם דנים ולפני מי הם דנים ומי עתיד ליפרע מהם שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט וכן ביהושפט הוא אומר (דה"ב יט) ויאמר אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי (אם) לה' שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה ת"ל (שם) ועמכם בדבר המשפט אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות :

ד דף ז אמר רב המנונא א אין תחלת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה שנאמר (משלי יז) פוטר מים ראשית מדון :

ה שם א"ר הונא האי תיגרא דמיא לצינורא דבידקא דמיא כיון דרווח רווח אביי קשישא אמר דמי לגודא דגמלא כיון דקם קם . ההוא דהוה קאמר ואזיל טוביה דשמע ואדיש חלפוה בישתא מאה א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב פוטר מים ראשית מדון ריש

אל תכנים את דבריך . גבי רב ועשיר לא שייך לשון יראה שאינו ירא מפניהם אלא כלומר אל תכנים את דבריך כדי לחלוק לו כבוד :

אלא על דברי תורה . והא דאמרינן בבמה מדליקין ששואלין לו נשאת ונתת באמונה ואח"כ קבעת עתים לתורה התם באדם שעוסק בתורה מיירי אלא שלא קבע עתים על דברי תורה והכא מיירי כשלא עסק כלל א"כ שואלים לו תחלה על משא ומתן באמונה מ"מ מקבל דינו תחלה על דברי תורה והכי דריש ליה לקרא תחלת גלוי דינו במה בדברי תורה :

לגודא דגמלא . וה"ק פוטר מים דהיינו גודא דגמלא שפוטרת את האדם מן המים כך הוא ראשית מדון:

מהרש"א

כפרש"י וק"ל : שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב וגו'. כולה יליף ליה מהאי קרא לפי שזכר את העדים כאילו הם הבעל דין הגוזל את חבירו כמ"ש אשר להם הריב וגו' לפי שע"י עדות שקר או ע"י שכובשים עדותם גוזל בעל דין את חבירו והרי כאילו הם גוזלים להקב"ה שמטריחים אותו להחזיר ממון שנהן לבעליו ע"י עדות שקר וכבוש עדותן . וכן לגבי דיינין קאמר הכי יודעים את מי הם דנים כו'. שע"י שהם מטים משפט גוזל בעל דין א' את חבירו והרי כאילו הם גזלו להקב"ה שמטריחין להחזיר ממון לבעליו ועתיד ליפרע מהם אותו ממון שנתן לבעליו ע"י שהטו משפט ומייתי ליה מהאי קרא אלהים נצב בעדת אל שהוא נצב שם כאילו הוא היה בעל דין: וכן ביהושפט הוא אומר ויאמר לשופטים ראו מה אתם עושים וגו'. לפי שיחשוב הדיין כי במטהו משפט אין בו מעשה בידים וע"כ אמר ראו מה אתם עושים וגו' שע"י מטה משפט נעשה מעשה הגזילה . וז"ש כי לא לאדם תשפטו כי אם לה' דלגבי הקב"ה הדבור בו כמעשה כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו ועל זה אמרו כל הדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית כי כמו שהקב"ה קיים עולמו במעשה בראשית במאמר ובדבור כן זה הדן דין אמת לאמתו קיים את העולם בדבורו. ואמר שמא יאמר הדיין מה לי לצער הזה וכו' ת"ל ועמכם בדבר וגו'. עיין פירוש רש"י ועי"ל שמא יאמר הדיין מה לי לצער הזה שלעולם הדיין הוא בצער שמא לא כוון אל האמת ושמא טעה בשכלו ת"ל ועמכם וגו' כי ה' יהיה עמכם בדבר המשפט לכוין דעתכם אל האמת ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות לכוון דעתו אל האמת וה' יהיה עמו בזה לכוונו אמת לאמתו ובזה יתושב ג"כ מה שאמרו לקמן אמת לאמתו כי אפשר שיכוין דעתו אל האמת ויטעה בשכלו אבל הדן אמת לאמתו שלא יטעה בו שהקב"ה עמו לכוון דעתו אל האמת הוא משרה שכינה וכו' כדלקמן : אלא על דברי תורה וכו' . כתבו התוס' והא דאמרינן בבמה מדליקין ששואלין אותו נשאת ונתת באמונה כו' עיין שם ב' תירוצים ומ"ש בסוף דבריהם והכי דריש ליה לקרא וכו' הכי משמע להו דסיפא דקרא נמי בהך עניינא דריש להו כמ"ש לעיל לפירוש רש"י דתנא דלעיל לא נקט בדרשו' רק בסיפא דקרא וקאמר תלמודא הכי תנאי פוטר מים וגומר מאי דרשי ביה מוכח מזה דכוליה קרא בחד עניינא דרשינן ליה ובעיקר קושייתם מההיא דפרק במה מדליקין נ"ל לומר דלא קשה מידי דהכא איירי במי שאפשר לו ללמוד ותלמודו מוצלח ואינו למד ה"ל תחלת דינו על דברי תורה שלא למד כדבעי ליה ללמוד אבל התם מיירי במי שאי אפשר ללמוד שאינו מוצלח כדאמרינן אדם אחד מאלף מצאתי אלף נכנסין למקרא וכו' אין מצליח רק אחד מהם להוראה ועל כן

הרי"ף

דגם בכיות שניהם חזקים הוא ירא מאותו שיתחייב שירדפו ולזה אמרו התוס' שאם יהיו שניהם חזקים יהיה האחד מסייעו : ויהיו יודעים את מי הן מעידין וכו' . והוכרחו לחזור ולומר לפני מי הם מעידין לפי שאין אדם מעיז פניו בפני הקב"ה להעיד שקר עליו ואע"ג דקרא דלפני ה' אינו אומר אלא שמעידין לפני הקב"ה ומנין שמעידין בהקב"ה מ"מ יליף לה מדכתיב כי המשפט לאלהים הוא וכן בדיינים יליף לה מקרא דלא לאדם תשפוטו כי אם לה' : אין תחלת דינו של אדם וכו' עי' בתוס' . וצריך לבאר על מה זה שואלים תחלה על משא ומתן ומענישים תחלה על דברי תורה ואפשר לומר שכיון שכל אדם עוסק בתורה בבחרותו בזמן שאינו ראוי עדיין למשא ומתן לכך שואלים לו בזמן שהתחיל לשאת ולתת אם היה באמונה ע"פ התורה שלמד בתחלה וגם אחרי שהיה עס"ק במשא ומתן אם לא היה שטוף במשא ומתן אלא היה קביעות תורתו בעתו :

עיון יעקב

ומי עתיד ליפרע מהם . אע"ג דהקב"ה מצלם על כל עבירות ואינו מוותר כלום מ"מ בשאר עבירות אינו נפרע מהם בעצמו משא"כ בעבירות אלו הקב"ה נפרע מהם בעצמו כיון שנעשה הדבר לפניו ממש וכדקאמר ולפני מי הם מעידין ולפני מי הן דנין וכדאיתא בח"מ סימן רי"ג וכן הוא בתוס' דב"ב דף קי"ג ע"ב דהיכא דנעשה הדבר בפני הדיינים צריך לדון דוקא לפניהם ע"ש ועי' בתשובתי ש"י סי' ק"פ ע"ש ועי"ל בפ' חלק דף נ"ד בחידושינו : ת"ל ועמכם בדבר המשפט . עי' פרש"י ומהרש"א וכן הוא אומר והיה ה' עם השופט שאם הוא נותן דעתו וכוונתו לדון דין אמת ה' עמו לדון כהלכה וכדמצינו גבי דוד וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום וע"ז אמרו אין לדיין אלא מה שעיניו רואות: אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה . עיין בחידושינו בקידושין דף מ' ע"ש :

אביי קשישא אמר דמי לגודא דגמלא . נראה דאביי אתי לאפוקי מדרב הונא דלדבריו שמדמה לבדקא דמיא כיון דרווח רווח ומשטף גם שדות אחרים ה"ה לענין מחלוקת שמתחזק המריבה גם עם אחרים ואביי מדמה לגודא דגמלא שקאי במקומו ומתחזק וכן ה"נ במי שהתחיל במריבה מתחזק ואינו מתרווה לאנשים אחרים : דשמע ואדיש . ע"ד דאמרי' כל המעביר על מדותיו מעבירין על כל פשעיו : א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב . נראה דאתא לאשמועינן בכל הני דקאמר ואזיל שלא תימא שהוא רק שותא דאינשי ומותר לומר דברים אלו בבית הכסא ובבית המרחץ או במקום טינופת לה"ק דקרא כתיב . וא"כ הוי דברים של קודש שאסור לומר אפילו בלשון חול כדאיתא בשבת פרק כירה דף מ' ע"ש : כל הדן דין אמת לאמתו כאילו נעשה שותף להקב"ה . נ"ל ע"ד דאיתא בילקוט ראובני פ' שופטים בשם הזוהר שהדן דין אמת גורם שתשליך אמת ארצה ושכינה שורה בישראל וכ"ל

א שבת דף ל"א . קידושין דף מ' ע"ב:

חדושי גאונים

מלא תגורו דוקא קודם שתדע לסיכן סדין נוטה דזה לא מלא תגורו יליף אלא מקרא דפוטר מים . (ערוך לנר): זכות לעני וחובה לעשיר . ודאי גם ברואה חובה לעני וזכות לעשיר לא ישתוק והא דנקט זכות לעני משום דרצה לדרוש קרא דלא תגורו דע"כ לא כתיב אלא בהא דרואה חוב לעשיר שלא יתירא מפני העשיר אבל ברואה חוב לעני לא צריך הכתוב להזהיר דמפני העני בלאו הכי לא יתיירא . (ערוך לנר) :

מ"ט דליעבדו לעגל אפשר הויא להו תקנתא בתשובה . לכאורה תימה והלא עבודת כוכבים חמור' משפיכות דמים ומכל עבירות שבתור' וי"ל דאע"ג דעונשה חמירה דכל העובד עבודת כוכבים הרי הוא ככופר בכל התורה כולה מ"מ יש לה תקנה בתשובה דכשחוזר וכופר בעבודת כוכבים ומודה בהקב"ה חטאו מתוקן אבל אם ח"ו נהרג אהרן קדוש ה' כהן ונביא לא הוה אפשר לתקן החטא ההוא דאחר שנהרג אי אפשר לחזור ולהחיותו ולכך קנא הכתוב על הריגת זכריה טפי ממה שקנא על חטא עבודת כוכבים שעבדו כדאשכחן בכמה מקראות ולהכי בשעה שחטאו ישראל בעגל וחזרו בתשובה צוה הכתוב לעשות לו מקדש לכפר על מעשה העגל כדאי' במדרש חטאו בא"ל אליך ישראל ונתרצו באלה פקודי המשכן ובשעה שהרגו ישראל לזכריה הנביא אדרבה גרמו בזה שהחריב הקב"ה את מקדשו משום דלא הוה אפשר בתשובה : (תורת חיים)

אמר רב המנונא אין תחלת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה כו'. עי' תוס' הקשו מהא דפ' במה מדליקין (דף ל) דקאמר שם בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת

מאה דיני. ההוא דהוה קאמר ואזיל אתרתי תלת גנבא לא מיקטל א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב (עמוס ב) כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנה. ההוא דהוה קאמר ואזיל שב בירי לשלמנא וחד לעובד ביש א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב (משלי כד) כי שבע יפול צדיק וקם א(ורשע יפול באחת).ההוא דהוה קאמר (ואזיל ד) [דאזיל] מבי דינא שקלו גלימיה ליזמר [זמר]וליזיל באורחא.א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב (שמות יח) וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום. ההוא דהוה קאמר ואזיל היא ניימא ודיקולא שפיל. א"ל שמואל לרב יהודה קרא כתיב (קהלת י) בעצלתים ימך המקרה וגו'. ההוא דהוה קאמר ואזיל גברא ב דרחיצנא עליה גאדייה לגזיזיה וקם. אמר ליה שמואל לרב יהודה קרא כתיב (תהלים מא) גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי הגדיל עלי עקב:

ו שם ההוא דהוה קאמר ואזיל כי רחימתין הוה עזיזא אפותיא דספסירא שכבין השתא דלא עזיזא רחימתין פוריא בר שיתין גרמידי לא סגי לן אמר רב הונא קראי כתיבי מעיקרא כתיב (שמות כה) ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת ג ותניא ארון תשעה וכפורת טפח הרי כאן עשרה וכתיב (מ"א ו) והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו ולבסוף כתיב (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אי זה בית אשר תבנו לי וגו':

שם מאי משמע דהאי לא תגורו לישנא דכנושי הוא א"ר נחמן אמר קרא

רש"י

נוטריקון ריש מאה דיינים ל"א מדון בגימ' מאה: אתרתי תלת גנבא לא מיקטל. כלומר אם עובר אדם עבירה פעמים ושלש ולא בא עליו פורענות אל יתמה דאתרי תלת גנבא לא מיקטל וסופו ללקות באחרונה: שב בירי לשלמנא. שבע בורות כרויות לרגלי איש שלום ומכולם ינצל: וחד. בירא: לעובד בים. לעושה רשעה יפול בתקלה ראשונה הבאה לו: דמבי דינא שקלוה גלימיה. מי שנטלו ב"ד טליתו לפרעו לאחר: ליזמר וליזיל. הואיל ודין אמת דנו לא הפסיד כלום אלא גזילה הצילו מידו: כל העם הזה. ביתרו כתיב ומשמע ל"ש זכאי ולא שנא חייב כולן במשמע: היא ניימא ודיקולא שפיל. שכשהאשה כמנמנת הסל שעל ראשה שהיא נותנת[בו] פילכה ומלאכת ידיה בו שפיל כלומר מתוך שהיא עצלה אין מלאכתה ניכרת וכולן משלות הן: אדייה לגזיזיה וקם. הרים אגרופו עלי ועמד לנגדי: רחימתין הוה עזיזא. כשאהבתינו היתה עזה ביני לאשתי: אפותיא דספסירא שכיבנא. על רוחב הסייף היינו שוכבים שנינו: ולא סגי לן. לא די לנו: הרי כאן עשרה. גובה מן הקרקע הרי שהקב"ה משרה שכינתו בעשרה טפחים סמוך לקרקע ועוד באורך הכפורת באמתים וחצי ארכו: ולבסוף. בבהמ"ק היה גבוה שלשים אמה וארכו ששים וכשחטאו נאמר להם אי זה בית אשר תבנו לי שתוכל שכינתי להיות מצומצמת בתוכו

מהרש"א

עיקר מעשיו במשא ומתן ובשעה אחת קבועה לו חייב ללמוד וע"כ תחלת דינו על מו"מ שהם עיקר מעשיו ואח"כ שואלים לו אם קבעת עתים וכו' וק"ל:

אתרתי תלת גנבא לא מקטל וכו'. נראה דכל המשלים שזכר כאן בדין תורה קאמר ובגנב ודאי אין דין תורה דין מיתה אלא דבגנב בא במחתרת איירי דאין לו דמים ומטעמא דמפרש בפרק בן סורר ומורה דחזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו וכו' ע"ש וקאמר דאפי' הכי עד תרי ותלת וכו' דעדיין לא הוחזק בעבירה ואפשר דלמלאות נפשו כי ירעב עושה כן ואין להמיתו אבל בב' פעמים לרבי דתרתי זמני הוה חזקה ובתלתא לרשב"ג דעבירות מחזיקות אותו שלא ישוב עוד מעבירה זו שוב שלישית לרבי וברביעית לרשב"ג קטלינן ליה במחתרת כדאמרינן בפרק הנשרפים לענין מכניסים לכיפה דלרבי עבירות מחזיקות בשתי פעמים ובשלישי מכניסים אותו לכיפה ולרשב"ג בג' פעמים עבירות מחזיקות אותו ברביעית מכניסים אותו לכיפה וז"ש על שלשה פשעי ישראל שהם המחזיקות אותו בעבירה שוב על ארבעה לא אשיבנה מלענשו דודאי לא ישוב מעבירה עוד: שב בירא לשלמנא וכו'. נראה שהוא מלשון שלם ולא מל' שלום בוי"ו וכצ"ל בפירש"י איש שלם דהיינו איש שלם ותמים במעשיו שנאמר כי שבע יפול צדיק וגו' ור"ל דמצד מערכת השמים שהם שבעה כוכבי לכת יפול שבעה פעמים שכולם מנגדים לו אבל הוא קם בכלם מצד זכותו שהקב"ה משנה מזלו בכלם לטובה וכמ"ש באברהם ויוצא אותו החוצה וגו'. אבל הרשע באחת יפול שאף שהמזלות כלם הם לטובה לו הוא יפול באחת דהיינו ברשעו ואין מזלו יכול להצילו: דמבי"ד שקלו גלימא וכו'. ר"ל גלימא שהוא כסות העליון שאדם הולך בו לכבוד וכשילא חייב מבית דין שקלו ממנו הגלימא בפרעון חוב בב"ד ואין מניחין אותו לילך לביתו בגלימא אבל כסות התחתון דאי אפשר בזולתו לילך ערום ודאי דאין שוקלים מיניה דהא מסדרין לב"ח והיינו דאמרינן בעלמא אפילו מגלימא דעל כתפיה דהיינו בגד העליון שלבש לכבוד לפני ב"ד נוטלין ממנו הב"ד לפרעון מיד ואין מניחין אותו לשוב לביתו בגלימתו דעל כתפיה ואעפ"כ אמר לזימר וליזל באורחא שהולך מב"ד לביתו בלי מלבוש כבוד וז"ש וכל העם על מקומו יבא בשלום שאף המתחייב בביאתו מב"ד לביתו בלא גלימתו וכבודו שניטל ממנו וניתן לפרעון חבירו יהיה בשלום שלא יצטער ולא יתקוטט עם חבירו על כך: אדייה לגזיזיה וקם. עיין פירש"י ואין זה במשמעות מלת וקם ונ"ל לפי הקרא דאייתי דאיירי באדם השוכב וישן ובוטח באחד לשמרו והוא קם על השוכב להכותו וקרא כתיב דאיירי נמי בשוכב כמ"ש דבר בליעל יצוק בו לקלנו נומר ואשר שכב לא יוסיף לקום ואמר ואתה ה' חנני והקימני וגו' וע"ז אמר כי בשכבי גם איש שלומי אשר בטחתי בו לשמרני מידי בליעל הגדיל עלי עקב הרים את עקבו מן הארץ לדרוס עלי וק"ל:

וכתיב והבית אשר בנה המלך שלמה וגו'. עיין פירש"י שינה לשון הגמ' שאמרו ולבסוף גבי' כתיב כה אמר ה' וגו' ולא קאמרי ולבסוף גבי בהמ"ק

עיון יעקב

וכ"ל הטעם דהדובר שקרים לא יכון לנגד עיני ואיתא במדרש נעשו כתות כתות בשעת בריאת עולם אמת אמר אל יברא דכולו שקרים מה עשה הקב"ה כו' ותשלך אמת ארצה וברא העולם וידוע דכל העולם נברא בשביל אדם וא"כ שפיר קאמר כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית: [המאמר הזה כמתכונתו הוא בשבת דף י' וכאן הוא בכ"א לקמן בע"י סי' ז']

עין יוסף

משיבו לירמיה שעל כך היה עיקר החורבן: כל העם הזה. ביתרו כתיב ומשמע לא שנא זכאי ולא שנא חייב כולן במשמע. שאף המתחייב. בביאתו מב"ד לבותו בלא גלימתו וכבודו שנוטל ממנו וניתן לפרעון חבירו יהיה בשלום שלא יצטער ולא יתקוטט עם חבירו על כך: היא ניימא ודקולא שפיל. כשהאשה מנמנמת. הסל שעל ראשה שהיא נותנת פלכה ומלאכת ידיה בו שפיל. כלומר מתוך שהיא עצלה אין מלאכתה נכרת. וכולן משלים הם:

אמר הבונה מאי משמע דהאי לא תגורו כו'. מאד הזהירה תורה על דבר המשפט לבלתי הטות את הדין לשום סבה שבעולם. ומהרע"ה הזכיר זה תחלה לישראל במשנה תורה שהתרה לשופטים שמינה עליהם שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק וגו' עד אמרו לא תגורו מפני איש וכאן פירשוהו לישנא דכנושי לומר דלא מיבעיא אסר להם להצדיק רשע ולהרשיע צדיק אלא ג"כ לכבוש דיניהם ולהסתיר כדי שלא לחייב איזה אחד ולפי שהמשוא פנים יהיה לאשר יקבל ממנו או ערב או מועיל או טוב לזה הביאו שלשת החכמים האלה כל אחד פסוק אחר בלשון הזה על כל אחד מאלה. רב נחמן אמר ויין לא תשתה ולא תאגור כלומר לא תאגור ותכנוס מלחייב החייב מצד עריבת אהבתו לך כד"א כי טובים דודיך מיין. רב אחא ב"י אמר תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה מצד המועיל שתקבל ממנו לחם לאכול. רב אחא בריה דרב איקא אמר אוגר בקיץ בן משכיל מצד הטוב היינו שילמדך בינה והשכל כדלקמן לא תגורו אמר רב חנין אל תכניס דבריך מפני איש ופרש"י כגון תלמיד היושב לפני רבו ורואה זכות לעני כל אלה לא יעמדו בפניך דסיפיה דקרא כי המשפט לאלהים הוא:

יד יוסף

א אין זה בפסוק אלא כך אי' ורשעים יכשלו ברעה. ודע בילקוט ליתא לשלשה תיבות הללו ורשע יפול באחת: ב תרגום של בטח לרוחצין. ג פי' הרים כלי זיינו עלי (ערוך ערך גז): ג סוכה דף ד' ע"ב:

חדושי גאונים

ונתת באמונה(ואח"כ קבעת עתים לתורה). ע"ש נדחקו לייסב וע' מהרש"א ואני בדרושי (דרוש מי מנוחות י"ג)הרגשתי עוד בזה במאמר רב המנונא. אין תחילת דינו ש"א אלא על ד"ת. בלשון שלילה ומיעוט. והיה די לו לומר תחלת דינו ש"א על ד"ת ע"ש. כי לישב זה תקדים בשאלת נשאת ונתת באמונה. על מה היא רומזת. כי רחוק מה שיהיה כי השאלה היא אם לא שלח ידו במלאכת רעהו על כל דבר פשע אם גזל או עשק את עמיתו. דא"כ איפה למה תתלה השאלה במשא ומתן לבד. הא בלי ספק שאול ישאלוהו על כל כל המצות והאזהרות ועשה ול"ת. והש"ס שתק מזה דמלתא דפשיטא להו. אמנם אחר הצטדקו בכל מצות התורה. עוד ישאלוהו. נשאת ונתת באמונה. וזה צריך ביאור. והארכנו שם בעניינים אלו. סוףדבר ביארנו שם מאמר המשורר(תהלים ל"ז) בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ ורעה אמונה (ערש"י ורד"ק פירשו מאמר שכן ארץ כמו תשכון ארץ. ונאמר בזה ע"ל היעוד הטוב) כוונתו באלה המאמרים למ"ש רז"ל (מדרש ש"ט כ"ג)על מאמר כי ה' אלהיך ברכך גו'. יכול אפי' יושב ובטל ת"ל בכל מעשה ידיך רצונם בזה. כי העוסק בדרך ארץ. שתים הנה הצריכים לו בעת חריצות השתדלותו. א' העסק במעשים הארציים. לפי טבע המרכולת ולרגל המלאכה אשר לפניו ואשר את עושה. ב' התחברותה במדת האמונה. לדעת כי מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ. ועל זה נאמר (ירמיה ה')

(דברים כח) ויין לא תשתה ולא תאגור רב אחא בר יעקב אמר מהכא (משלי י) תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה רב אחא בריה דרב איקא אמר מהכא (שם י) אוגר בקיץ בן משכיל:

ז שם א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן א כל דיין שדן דין אמת לאמתו משרה שכינה בישראל שנא' (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט וכל [דיין] שאינו דן דין אמת לאמתו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנא' (שם יב) משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' • וא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל דיין שנוטל (ממון) מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה (גובה) [נוטל] ממנו נפשו שנא' (משלי כב) אל תגזול דל כי דל הוא [ואל תדכאו עני בשער] כי ה' יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש. וא"ר שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוח לו מתחתיו [שם ע"ב] שנאמר (שה"ש ג) הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה [מגבורי ישראל כלם אחוזי חרב מלומדי מלחמה איש חרבו על ירכו] מפחד בלילות מפחדה של גיהנם שדומה ללילה. דרש רבי יאשיה ואי תימא רב נחמן בר יצחק מאי דכתיב (ירמיה כא) בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק וכי בבקר דנין וכל היום אין דנין אלא

בתוכו: עתה אקום. אסתלק מששער ב"ד: מטתו שלשלמה. שכנו של מקום: ששים גבורים. ת"ח וששים לאו דוקא: מלומדי מלחמה. מלחמתה של תורה:

שבנה שלמה וכו' ואם כוונתו שהתלמוד שהביא קרא דשלמה דאילטריך לו לכאורה לפי המתון דבבית של שלמה נמי היה ארון של משה ולא ה"ע לאתויי מארכו ורחבו של הבית כמו שלא הביא אורך ורוחב המשכן אלא מארון שהיתה שכינה מלמלמת עליו והנראה משום דקאמר ולבסוף כתיב כה אמר ה' וגו' אי זה בית אשר תבנו וגו' הביא קרא דשלמה דהיינו הבית שבנה שלמה שהיה ארכו ששים וגו' ואעפ"כ לא הוי סגי ליה בכל הבית כמ"ש אי זה בית אשר תבנו וגו' והוא בעלמו המשל שיתין גרמידי של אורך הבהמ"ק לא הוי סגי לן ועוד נראה לומר דמייתי קרא דשלמה לומר דבבנין בהמ"ק נמי לא הוי רחימתין עזיזא כמו במשכן וזהו שהביא ראיה מקרא דמשכן ונועדתי לך שם ודברתי וגו' שהיתה השכינה מלמלמת לדבר עם משה פה אל פה מבין שני הכרובים שלא היה מחזיק רק אמה וחצי מעל הכפורת עשרה טפחים סמוך לקרקע אבל בשלמה אף שהיה שם ארונו של משה לא היתה השכינה מלמלמת לדבר עם שום נביא מעל הכפורת גם הכרובים מלאו את כל רוחב הבית בבנינו של שלמה והשכינה לא היתה מלמלמת כל כך אלא שמלא כבוד השכינה את כל הבית שנאמר כי מלא כבוד ה' את בית ה' והיינו דמייתי והבית ששים אמה ארכו ועשרים וגו' שאם היתה השכינה בכולו ולבסוף כשחטאו ביותר היתה השנאה ביותר ואף בששים גרמידי של אורך בהמ"ק לא הוה סגי ליה כמ"ש אי זה בית אשר וגו': [כל דיין שדן דין אמת לאמתו וכו'. מכאן השגה לפי' ב"י בח"מ באמת לאמתו ועיין ע"ז בחידושינו פ"ק דב"ב גבי והמשכילים יזהירו וגו']: וכל דיין שנוטל מזה ונותן כו'. לאו דוקא נוטל ונותן ממש דהיינו בחייב את הזכאי אלא אפילו בזיכה את החייב אלא דקאמר ליה בהאי לישנא דאע"ג דהדיין מטה משפט ולא עביד מעשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה מעשה ונטל ונתן ביד כמ"ש לעיל וכה"ג אמרינן פרק אחד ד"מ כיון דאמר פטור אתה כאילו נטל ונתן ביד דמי והיינו דמייתי מאל תגזול דל וגו' כי גזלה נאמר בגוזל ביד כמו ויגזול את החנית כדאמרי' פרק מרובה ובדיין מיירי קרא מדכתיב ואל תדכא עני בשער דהיינו בשער של ב"ד ובפי' הכתוב אל תגזול דל כי דל וגו' עיין בחידושינו פרק הגוזל בתרא: לעולם יראה הדיין כו' אם ברור לך הדבר כבקר כו' אם ברור הדבר כאחותך כו' שנאמר הנה מטתו שלשלמה. פרש"י שלשלמה שכנו של מקום וכו' וס' לאו דוקא וכו' והוא דחוק דלא אמרו כן רק בלשון תלמוד דדרכו למנקט ס' כמ"ש התוס' פ' החובל ומה ענין הברור כבקר ולא כאור גופיה ומה ענין הברור לאיסור אחותו ולא לשאר עריות כו' והנראה דבא לומר שאל יסמוך הדיין על שכלו אך על פי חכמת התורה וע"פ שאלת רבו דהכי אמרינן בהדיא פרק ב"ש תוקע עלמו לדבר הלכה בדיינא דאתי דינא לקמיה וגמר הלכה ומדמי מלתא למלתא ואית ליה רבה למשאל דארשב"ג לעולם ירלה כו' ומלת ירך נאמר בכ"מ על גוף האדם כמו יוצאי ירכו ועובר ירך אמו וז"ש לעולם יראה האדם הדיין וכו' שלא ידין ע"פ שכלו עליו אך יראה כאילו חרב מונחת בין ירכותיו לדין ע"פ יצירותו מחומר גופו דבקל יכשל בחרב שבין ירכותיו ואמר בין ירכותיו במקום על ירכו מפני שאמר כלם אחוזי חרב דמשמע בידו בלא נרתק ושוב קאמר חרבו על ירכו וע"כ אמר שהחרב אחוז בידו בין ירכו ועל ירכיו קרי דהיינו בין ב' ירכיו דמונח מבפנים בחודו על שתיהן ובקל יכשל בו ואמר הנה מטתו וגו' דבסנהדרין איירי קרא כמ"ש במ"ר פ' נשא על פסוק זה הנה מטתו וכו' שבטו וכו' שלשלמה של הקב"ה ס' גבורים שנאמר וששים איש מעם הארץ מגבורי ישראל להביא י"א איש הרי ע"א וכו' וסיים כולם וכו' מלומדי מלחמה מלחמתה של תורה

הרי"ף

כל דיין שדן דין אמת לאמתו וכו'. צריך לפרש היכא רמיזא בקרא ונראה דהכי דריש אלהים נצב בעדת אל שמשרה שכינתו בזמן דהדיין שנקרא אלהים ישפוט מה שהוא בקרב לבו ואינו נושא פנים לומר בפיו מה שאינו בלבו זה הדיין דן הדין לאמתו. וכל שאינו דן דין אמת ואין פיו ולבו שוים גורם לשכינה שתסתלק וכו'. ולא אמר אסלק השכינה לפי שמדה טובה מרובה והדן דין אמת משרה השכינה ממש וזה שאינו דן דין אמת גורם גרמא בעלמא ודריש קרא עתה אקום הוא קם מלישב אללו ויש לנו לדרוש סוף הפסוק אשית בישע יפיח לו אמרות ה' אמרות טהורות וגו' לפי שכתוב כה אמר ה' שמרו משפט ועשו לדקה כי קרובה ישועתי ואחז"ל גדול המשפט שמקרב הישועה וזהו שרמז כאן יאמר ה' אשית בישע שאקרב ישועתי בזמן שיפיח הדיין כי יפיח מלשון דבור כמו ויפח לקץ דהיינו ידבר לו לבעל הדין אמרות ה' אמרות טהורות ודין אמת לאמתו אז אשית בישע לקרב ישועתי: כל דיין שנוטל מזה. אפשר שר' שמואל עשאם שתי מימרות ולא כללם כאחד לומר כל דיין שאינו דן דין אמת גורם לשכינה שתסתלק וכו' והקב"ה נוטל נפשו וכו' דלמא לא מיירי הכא אלא דוקא בדיין שנוטל מזה ונותן לזה שנא' אל תגזול דל וכו'. וכ"ת דלמא האי וקבע אינו מדבר אלא על הגזלן בלבד אפשר דיליף לה מדכתיב אל תדכא עני בשער וכתיב וקבע את קובעיהם לשון רבים דהיל"ל קובעו נפש אלא משמע שיש שני קובעים והם האחד הגוזל את הדל וא' הדיין המדכאו בשער במקום המשפט: לעולם יראה הדיין כאילו חרב וכו'. צריך לפרש למה הוצרכו שתיהם גיהנם והחרב ולמה החרב בין ירכותיו ולא חרב מונחת כנגדו. ואפשר שהגזים לדיין כי בהיות גיהנם תחתיו אם יטה הדין הוא נופל תחתיו ושמא יאמר כיון שאין גיהנם אלא תחתיו ממש אם יטה אשורו הנה אין שם גיהנם לזה אמר וחרב מונחת בין ירכותיו נטוה מירך לירך שאין החרב מניחו לזוז ממקומו ולקפוץ לצד אחר כי אם יטה מעט לצד אחר יהיה החרב תחובה בו ואם ישאר שם יפול תחתיו בגיהנם באופן שאין לו מנוס להמלט כי הנה מפחד גיהנם יפול על החרב: מ"ד דינו לבקר וכו'. וקשה מה הוקשה לו שאמר מ"ד שאם הוא מ"ש וכי בבקר דנים א"כ היל"ל כתיב דינו לבקר וכי בבקר דנים. ונראה שהוקשה לו דהיל"ל דינו משפט לבקר ולמה הפסיק ואמר לבקר בין דינו ובין משפט וע"ק דהיל"ל דינו בבקר. ולתרץ זה הקשה וכי בבקר דנים אלא אם ברור הדבר כבקר והשתא נמי ניחא שאמר דינו לבקר כלומר דינו לדבר שהוא ברור כבקר תעשו משפט:

עיון יעקב

כל דיין שדן דין אמת לאמתו משרה שכינה בישראל. מתיבת כל נראה דבא לומר אף שהוא דיין שאינו מומחה כל כך לדון דין אפ"ה כוונתו לדון דין אמת לאמתו לפי חכמה שלו והיה ה' עמו לכוון כהלכה כי אין לדיין אלא מה שעיניו רואות כמו שכתבתי לעיל להי"ק משרה שכינה בישראל ועיין בפ"ק דב"ב דף ח'. מה שכתב מהרש"א שם ועיין בב"י בח"מ סי' ר"א ועיין בחידושינו בחגיגה דף ע"ז וז"ש וכל מי שאינו דן דין אמת לאמתו לפי אמיתות שלו רק שדן כן בשביל שוחד או אהבה ושנאה אע"פ שכוון לדין אמת מ"מ כיון שכוונתו לעוות הדין א"כ בעל דינו צועק עליו וז"ש מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' כיון שאין דין למטה יש דין למעלה והקב"ה דן ישראל בעמידה כדאיתא בישעיה ג' ועיי"ל כי לדק ומשפט מכון כסאו וכיון שמבטל לדקה ומשפט עתה אקום יאמר ה' כיון שאין רגל ועמידה לכסא לישב עליו ובזה מיושב מה שמקשה מהרש"א בפ"ק דב"ב על הב"י בח"מ סי' א': לעולם יראה דיין עצמו. עיין בחידושינו ביבמות דף ק"ט מ"ש ע"ז:

עין יוסף

ז שנאמר אלהים נצב כו'. הכי דריש ליה לקרא אלהים נצב בעדת אל שמשרה שכינתו בזמן דהדיין שנקרא אלהים ישפוט מה שהוא בקרב לבו ואינו נושא פנים לומר בפיו מה שאינו בלבו: שנאמר הנה מטתו שלשלמה כו'. דקרא זה בסנהדרין איירי • כמו שדרשו בשה"ש רבה פ"ג סי' י"ג הנה מטתו מטותיו ושבטי'

א סוטה דף י':

חדושי גאונים

שוטטו בחוצות ירושלים גו' ובקשו ברחובותיה גו' אם יש עושה משפט ומבקש אמונה כו'. כלומר הביטו וראו באנשים המשוטטים בחוצות וברחובות לחפש ולמצוא טרף חקם ופרנסתם. אם עושים עושר במשפט ולא ישלחו בעולתה ידיהם. לפי שהמה מבקשים אמונה. כי אז יבטח בה' וימעט בעסק. ולא הרבה יזכרנו בעניינים הארציים (כי יודע נאמנה כי אין מעצור לה' להושיע ברב העסק או במעט) ובזה ירווח לו זמן מופנה מהלדדים בעתות הפנאי לעסוק בד"ת. וזה ביאור כמאמר. בטח בה' ועשה טוב כלומר ע"י הבטחון בו ית'. יומשך לך עשירות הטוב והוא העסק בתור' ומצוה. והפליא לי עלה איך יתנהג בענייניו ואמר שכן ארץ ורעה אמונה. כלומר לא תתפשט

אהבת איתן

וכי בבקר דנין וכל היום אין דנין כו'. הקשה בס' או"ת בח"מ דמאי קושיא הא בוקר הוא ו' שעות עד חצי היום ואז הוא זמן אכיל' ומכתמא שותין יין בסעודה ומש"ה אין למלכי יהודה לדין אחר כך ומזה ה"ר לדעת התוס' דשתויי יין מותר לדון דיני ממונות. ול"נ דא"ש אף להפוסקים דשתויי יין אסורים לדון דמ"מ קשה וכי בבוקר לבד דנין דהא קיי"ל דלא נקרא בוקר רק עד ד' שעות כדמוכח בברכות (דף כח) ואז עדיין לאו זמן אכילה ואמאי לא ידוע אחר זמן הבוקר עכ"פ עד זמן אכילה וכל היום דנקט הוא לאו דוקא ועוד י"ל ע"פ המ"ר בקהלת ע"פ אשריך ארץ שמלכך בן חורין ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי אלו מלכי יהודה. הרי שהעיד הכתוב על מלכי יהודה שאינו משתכרין כשתויי יין בעת אכילתן. ומש"ה רהויין לדין כל היום;

אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו ואם לאו אל תאמרהו. ר' חייא בר אבא א"ר יונתן מהכא (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אומרהו ואם לאו אל תאמרהו. א"ר יהושע בן לוי עשרה שיושבין בדין קולר תלוי בצואר כלן פשיטא לא צריכא אלא לתלמיד היושב לפני רבו:

ח שם רב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה מכניף ומייתי עשרה רבנן מבי רב אמר כי היכי דלימטייה שיבא מכשורא רב אשי כי הוה אתי טריפתא לקמיה מכניף ומייתי להו לכולהו טבחי דמתא מחסיא אמר כי היכי דלימטייה שיבא מכשורא. כי אתא רב דימי אמר דרש רב נחמן בר כהן מ"ד (משלי כט) מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה אם דיין דומה למלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ ואם דומה לכהן שמחזר בבית הגרנות יהרסנה. דבי נשיאה אוקמי דיינא דלא הוה גמיר אמרו ליה ליהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש קום עליה באמורא קם גחין עליה ולא א"ל ולא מידי פתח ואמר (חבקוק ב) הוי אומרים לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו ועתיד הקב"ה ליפרע ממעמידן שנאמר (שם) וה' בהיכל קדשו הס מפניו כל הארץ:

ט שם אמר ר"ל א כל המעמיד דיין על הצבור שאינו הגון כאילו נוטע אשרה

רש"י

אם ברור לך הדין כבקר. שהוא מאיר: אומרהו. והכי משמע דינו לבקר (משפט) הוציאו לאור משפט: קולר תלוי. עונשה של הטייה: לתלמיד היושב לפני רבו. ובא דין לפני רבו והוא לא נזקק לדבר נענש אם שתק והיה מבין ברבו שטועה: דלימטייה שיבא מכשורא. שיגיענו נסורת קטנה מן הקורה כלומר שאם נטעה יתחלק העונש בין כלנו ויקלו מעלי: שיבא. נסורת כמו (הושע ח') כי שבבים יהיה עגל שומרון ומתרגמינן לנסרי לווחי: טבחי. בקיאין בטרפות: אם דומה הדיין למלך. שבקי בטיב דינין ומלא חכמה כמלך זה שהוא עשיר: שמחזר על הגרנות. לשאול תרומותיו ואף זה צריך לחזור לשאול בית דין. (ופי' זה מוכח מדמייתי עלה דבי נשיאה אוקמי דיינא דלא גמיר. ומיהו בפ"ק דכתובות מייתי לה על דיין שלא לקבל שוחד ומשמע שאינו צריך לכלום שהוא עשיר כן כתוב בתוספות):קום עליה באמורא. להשמיע דרשה לצבור מה שילחוש לך: וה' בהיכל קדשו. סמוך להאי קרא דהוי אומר לעץ הקיצה [עורי לאבן וגו' הוא יורה הנה הוא תפוש וגו']: הס מפניו כל הארץ. יכלה על עון הזה את

מהרש"א

ולא לדון ע"פ שכלו בלי קבלת התורה וע"ז דרש ר' יאשיה אם ברור לך וכו' כי כל הדן ע"פ שכלו אין הדבר ברור לו כבקר שהוא מאיר ובא כלאת השמש בגבורה אבל כל עוד שופט אחר שכלו יראה שהוא תועה משא"כ בדן ע"פ התורה יתברר לו הדבר בראיה אחר ראיה שדן דין אמת כבקר שהוא מאיר לבא וכענין שאמרו חז"ל זקני ע"ה כל זמן שמזקינין מטפשין כו' והם חכמים בעיניהם לפי שכלם וזקני ת"ח כל זמן שמזקינין מחכימים והם חכמי בעלי תורה. וע"ז אמר ר"י מהכא אמור לחכמה אחותי את וכו'. דבכל עריות אין אדם דן בשכלו להתיר כמו לישא את אחותו שהשכל נותן להיות מותר כי היא תחלת בנינו של עולם שקין והבל נשאו אחותם כמ"ש עולם חסד יבנה אבל הדבר ברור לך לאסור ע"פ התורה על כן אמר אם יהיו דבריך ברורים כאחותך שאסורה ע"פ התורה אומרהו כו' ואם לאו אל תאמרהו ולא תסמוך ע"פ שכלך:

שיבא מכשורא כו'. עיין פירש"י ולענין משא אמרו כי קורה גדולה שאי אפשר לאדם אחד לישא אותו ביחידי על כתפו אם עוד אחרים עמו במשאו אפשר שיכול לישא אותו שיגיע לכל אחד במשא חתיכה אחת מן הקורה והוא פירוש הכתוב עד"מ ונשאו אתך במשא העם הזה ולא תשא אתה לבדך וק"ל:

אם דיין דומה למלך כו'. רש"י פירשו לענין חכמה וכו' כמ"ש התוס' ויותר נראה לפרש כמשמעו כי המשפט מתייחס בכ"מ למלך שהוא היודע משפט ואמרו שמואל נקרא שבור מלכא ומלך אלסר על שם שהלכתא כוותיה בדינין ועש"ז אנו אומרים ביום הדין המלך הקדוש המלך המשפט והוא יעמיד ארץ במשפט כמ"ש על ג' דברים עולם עומד על הדין כו'. ואמר אם דומה לכהן כו'. אמר איש תרומות בלשון רבים כי הדיין אף שהוא צריך לקבל תורה לפעמים מרבו המכירו כמו הכהן המקבל תרומה ממכירו אין זה חסרון בחקו אבל הדיין הצריך לשאול מרבים הנה זה הוא כמו שמחזר ושואל מרבים על פתחי בית הגרנות הוא יהרסנה כי א"א לשאול בכל דבר ודבר כפי הצורך ולפעמים הוא מתביים לשאול מכל אדם ודן לפי שכלו וכבר אמרו אם ברור לך כו' ולענין ממון שדרשוהו בכתובות כמ"ש התוס' יש לפרשו ואיש תרומות וגו' בלשון רבים כי ודאי הדיין שאין לו כדי ספוקו ומקבל מתנה מאת מכירו בביתו והוא כאילו מקבל תרומה אחת אין זה כמקבל שוחד להטות משפט אבל הדיין והרב המקבל מתנות ומרבה סעודתו בכ"מ ומחזר אחר ישיבת ע"ה לקבל מהם מתנות והוא כמו הכהן שאין לו מכירים וצריך לחזר אחר התרומות ומתנות כהונה שלו מאנשים רבים בבית הגרנות הרי זה הדיין יהרס המשפט ומטהו בשביל שאלו המתנות שמקבל מהם הם כשוחד לו והכי מייתי לה התם:[פתח ואמר הוי אומרים לעץ וגו'. מפורש בירושלמי סוף מסכת בכורים הוי אומרי' לעץ וגו' הוא יורה וכי יודע הוא להורות הנה הוא תפוש זהב וכסף לא בכספא איתמני בהמיה וכל רוח אין בקרבו לא חכים כלום כו' ע"ש וסיים הכא ועתיד ליפרע הקב"ה ממעמידן שנא' וה' בהיכל קדשו וגו' שזה המעמידן גורם שה' בהיכל קדשו שלא תבא השכינה משם למושב מקום הדיינין כמ"ש לעיל כל דיין שאינו דן דין אמת גורם לשכינה שתסתלק מבית ב"ד ואמר בענשם שעתיד ליפרע מהמעמידן בהם מפניו כל הארץ מדה כנגד מדה להם שהם העמידו דיין שותק כעץ ואבן דומם] : באילו נוטע אשרה כו'. הדמיון בזה כי הדיין מומחה נקרא בשיתוף שם אלהים כמ"ש בפ' ד' מיתות אלהים לא תקלל תרתי משמע קודש וחול

יד יוסף

א ע"ז דף נ"ב ע"ב ושם ליתא הני תיבות על הצבור:

חדושי גאונים

מעסקים הארציים מכל וכל. להיותך יושב ובטל מדרך ארץ. אבל שכן ארץ. כלומר השתדל בעסק הארציי ונתת משכנך בתוכו. ורעה אמונה. ר"ל תהיה איש רעים להתרועע ולהתחבר עם מדת האמונה. בו ית'. אשר מי אמר ותהי ה' לא ציוה. מעתה נאמר. כי השאלה נשאת ונתת באמונה הרצון בזה ג"כ ע"ד זה. אם שיתף את האמונה והברה עם משאו ומתנו. או אם ח"ו נתפשט או ונעשה עירום ועריה מהתלבשות מדת האמונה. והיה סובר אז. כי כח אנושיותו ועוצם השתדלותו יעשה לו חיל. כן ירב' וכן יפרוץ כה"ס בלי מגרים ויומשך משא' זו עוד. לשיודע אם קבע עתים לתורה ולעבוד' בזמן הנשאר לפניעה. או אם שם כל מעייניו ורעיוניו לאסוף ולכנוס הון מהכל. זהו כוונת רב במכלתין במאמר השאלה. ובא אחריו רב המנונ' דסנהדרין הנז' ומלא את דבריו ואמר אין תחלת דינו ש"א אלא על דברי תורה. כלומר לא תהא סובר. כי תחלת דינו השאלה. נשאת ונתת באמונ'. בא מגד עצמו ואין בו כוונה זולתיית אינהו כן. שיהא נדון ע"ז כי למה יומת מה עשה בפועל. אמנם עיקר דינו בזה הוא כמו כי במה שלא נשא ונתן באמונה. נמשך לו מזה להיות השתדלותו בחריצות אנושיי רק רע כל היום וכל עת וכל שעה. ותורתו מתי

אהבת איתן

המעמיד דיין שאינו הגון וכו'. עיין במהרש"א דאיתא בירושלמי אותו שמתמנים בכסף הטלית שעליו כמרדעת חמור. וי"ל ע"פ דאי' בשבת (דף קיד) ע"ש דכ"מ לענין חנילה אם יש עליו רבב דאין מקפיד כמו ת"ח ולא הוי חציצה מגד א' אלא בב' צדדים:

עיון יעקב

אלא אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו. אפשר דקאמר כן ע"ד שאמר משה לקרח בקר וידע וגו' וע"ש במדרש לפי שהוא עת שכרות משא"כ בבוקר ועיין עוד שם במדרש ועי' בתשובתי ש"י סי' ק"א ועל גוף המקרא דינו לבוקר משפט י"ל ע"ד דאיתא בזוהר שמות בערב תאכלו בשר משום האי שעתא דדינא ובבוקר תשבעו לחם שהוא חסד עכ"ל ובגמרא דידן אמרי' עד מתי יושבין בדין עד זמן סעודה והכי אמרי' אם יש דין למעלה היינו בערב אין דין למטה רק בבוקר דלמעלה חסד ולמטה דין וז"ש דוד דינו לבוקר משפט: **אם** ברור לך הדבר כאחותך. הא דקאמר כאחותך שהיא אסורה לו ולא תלה הדבר בהיתר י"ל דאתי לאשמועינן רבותא דאפילו לאיסור לא יאמר להחמיר אם אינו ברור לו הדבר וכ"ש להקל ולהתיר והא דקאמר אחותו ולא אחת משאר עריות לפי שמפורש בו היסורא בהדיא בין אחותו מאביו או מאמו או מאנוסתו וכמבואר הכל בש"ס דיבמות ע"ש ועי"ל דאתי לאשמעינן ע"ד דאיתא בסנהדרין פרק ד' מיתות ובמדרש הובא בילקוט תהלים סי' פ"ט דאחותו אסורה וא"ת מפני מה נשא קין את אחותו עולם חסד יבנה לה"ק ג"כ בדין אם ברור הדבר כאחותך לברר הדין שיקוב את ההר אמרהו ואם לאו לא תאמרהו אלא עשה פשרה מגד החסד כמו שבנה הקדוש ברוך הוא את עולמו מתחלה בחסד אף שהיה נגד הדין: **מיכנף** ומייתי עשרה רבנן מבי רב. כוון למספר הזה משום שאין דבר שבקדושה פחות מעשרה כי כל בי עשרה שכינתא שריא דקדמי ואתי כדאיתא בפ"ק דברכות דף ו' ומ"מ הוצרך ליכנף עשרה בלתי דידיה כדי שלא יהא ב"ד שקול: **דרש** רב נחמן בר כהן. אפשר דמדקדק כן לומר לפי שהיה כהן מסייע כהנא שלא תימא כפשוטו דאיש תרומות יהרסנה קאי על כהן שהוא יהרס המשפט לה"ק דקאי אם דומה וכו' ועי' בחידושינו בכתובות דף ק"ה ע"ש: **הם** מפניו כל הארץ. והוא היפך ממלך במשפט יעמיד הארץ כי עיקר עמידת הארץ הוא על הדין כמ"ש שם בחידושינו בכתובות ע"ש: **כאילו** נוטע אשרה. כמו שע"י עבודת כוכבים גורם לסילוק שכינה מן הארץ כמו כן ע"י דיין שאינו הגון כדאמרי' לעיל משוד עניים עתה אקום יאמר ה' ועוד כיון שממנה דיין שאינו הגון ע"י שוחד זהב וכסף א"כ ז"ל דפי' הכתוב אלהי כסף ואלהי זהב וכו' הא דעץ פרי לכך הוי כאילו נוטע אשרה ועוד נראה דקאמר דהוי כאילו נוטע אשרה לומר שממון שקבל אסור בהנאה כמו אשרה שנטעו בתחלה לכך שאסור בהנאה כי זה הוא אשרה

עין יוסף

ח מכשורא. פי' מקורה. לענין משא אמרו כי קורה גדולה שאי אפשר לאדם אחד לישא אותו ביחידי על כתפו ואם עוד אחרים עמו במשאו אפשר שיכול לישא אותו שיגיע לכל אחד במשא חתיכה אחת מן הקורה. והכוונה כאן שאם ושבטיו. שלשלמה למלך שהשלום שלו. ששים גבורים אלו. ששים איש מעם הארץ כו' מגבורי ישראל אלו אחד עשר אנשים כו' הרי ע"א כו'. מלומדי מלחמה מלחמתה של תורה כו':

[בישראל] שנא' (דברים טז) שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וסמיך ליה לא תטע לך אשרה כל עץ א"ר אשי ובמקום שיש ת"ח כאילו נטעו אצל מזבח שנאמר (שם) אצל מזבח ה' אלהיך. כתיב (שמות כ) לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב. אלהי כסף ואלהי זהב הוא דלא עבדי הא דעץ ואבן שרי אמר רב אשי אלוה הבא בשביל כסף ואלוה הבא בשביל זהב. ארב כי הוה אתי לבי דינא אמר הכי ברעות נפשאי לקטלא נפיק וצבי ביתיה לית הוא עביד וריקן לביתיה עייל הלואי שתהא ביאה כיציאה כי הוה בחזי אמבוה דספרי אבתריה אמר (איוב כ) אם יעלה לשמים שיאו וגו' כגללו לנצח יאבד וגו'. גמר זוטרא חסידא כי הוו מכתפי ליה

רש"י

כל הארץ: כל עץ. משמע דיין דכתיב (דברים כ"ג) כי האדם עץ השדה ומוקמי' ליה בתלמיד: אצל מזבח. ות"ח מכפרים ומגינין כמזבח: אלוה הבא בשביל כסף. דיין שהעמידוהו ע"י שנתן ממון למלך על כך: לדינא. לדון: לקטלא. ליטא עליו חטא ועל עצמו היה אומר: וצבי ביתיה לית הוא עביד. לרכי ביתו אינו עושה כאן: וריקן לביתיה עייל. שאינו משתכר כאן כלום: הלואי שתהא ביאה. שאחזור לביתי כיציאה שיצאתי מביתי בלא חטא שלא אטעה ולא אענש: אמבוה. סיעת אנשים: אם יעלה לשמים וגו'. כדי שלא תזוח דעתו עליו הי' אומר כך: כגללו. גלל רעי: מכתפי להו. נושאין אותן על הכתף שהיו זקנים ואינם יכולין לרוץ ומטריחין את הצבור לעמוד בפניהם לפיכך היו עבדיהם נושאין אותם מהר:

מהרש"א

והוא שכל הדן דין אמת נעשה שותף להקב"ה ולזה הנוטע אשרה אצל מזבח הוא נותן מקום ח"ו לאלהים אחרים אצל אלהים קדושים כך המעמיד דיין שאינו הגון במקום שיש דיין הגון הוא נותן מקום לאלהי כסף וזהב המתמנין בכספא אצל אלהים שהוא דיין המומחה: אלוה הבא בשביל כסף וזהב כו'. יש לפרשו בשתים רעות שעשו כי הם מתמנין בשביל הזהב וכסף שנותנין למלך או לנשיא גם מה שעושין כן הוא בשביל הכסף וזהב שרוצין לאסוף ע"י הרבנות והדיינות ולמלאות חסרון כסף וזהב שכבר יצא מידם שנתנו לאותן שמינו אותן והוא קרדום לו לאכול ממנו ולהתעשר מרבנות והנה חטא ואשמה זו נשתרבב עתה בקרוב בימינו וכבר באו רבותינו כמה פעמים בהתחלת המוס ואשמה זו בגזירה ובעונשין חמורות חרמות וממון בדבר הזה שלא יתמנה שום רב ומורה בכסף וזהב הן ליתן ליחידים הן לרבים אבל אין איש שם על לב העונש הנזכר בשמעתין דעתיד הקב"ה ליפרע ממעמידן גם דימה העון הזה לעובדי עבודת כוכבים ויצא הדבר לנו בדור הזה למכשול ולמזכרת עון בכמה תקלות וקלקולים אשר באו לנו בדור הזה עי"ז. ואתה המעיין ראה איך ברחו חז"ל מן השררה כההיא דהוריות שהיה ר"ג רצה להושיב בראש ר"א חסמא ור"י בן גודגדא ואף שלא היה להם פת לאכול ובגד ללבוש לא רצו להתמנות עד שא"ל ר"ג וכי שררה אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם כו' גם מ"ש בסוטה פרק א"כ בענותנותיה דרבי אבהו דאימנו רבנן עליה למנייה ברישא כיון דחזייה לרבי אבא דמן עכו דנפישי עליה ב"ח א"ל איכא רבה ויש לדקדק בזה מאי ענותנותיה שלא רצה להיות ראש הרי אמרו דאינו אלא עבדות ויש להשיב בזה דלא חשיב מינוי הרשות והרבנות לעבדות אלא למי שנתמנה לצרכו כמו רבי אבא דמן עכו בשביל חובותיו וכמו ר"א חסמא ור"י בן גודגדא משום פרנסתן דה"ל מינוי ראשות שלהן כעבד וכפועל דבמלאכתו הוא עוסק שיהיה לו זה לצורך פרנסה אבל רבי אבהו שהיה עשיר כבר לא היה נחשב לו מינוי הראשות כעבדות שהרי אינו צריך לו אלא לשררה היה נחשב לו אילו היה מתרצה בכך וכשלא נתרצה נחשב לו לענוה הרי שאלו החכמים המפורסמים בורחים היו מן השררה אם לא לצורך פרנסתן שהיה נחשב להן כעבדות ועתה בדור הזה החכמים בעיניהם ולהיטיב לא ידעו רק באים להשתרר על הצבור שלא לשם שמים ורודפים אחר השררה בממונן לעבור ולהכשיל המקבל ממנו בכל עונשים המוזכר ולפי שהם אינם עושין כן אלא להתגדל ולהתכבד בתורה שאין בידם אמרו בירושלמי דבכורים דראוי לבזותן ולהקל בכבודן וז"ש ר' מנא מיקל לאילין דמתמנין בכספא רבי אמי קרא עליהן אלהי כסף וגו' אין עומדין מפניו ואין קורין אותו רבי והטלית שעליו כמרדעת של חמור ע"כ מ"ש אין עומדין מפניו ואין קורין כו' הוא מבואר דעמידה מפני הת"ח אינו אלא מפני התורה שיש בו כמ"ש בסוף מכות כמה טפשאי אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבה גם שקורין לבעל תורה רבי ע"ש בי מלכים ימלוכו ושרים וגו' וזה שנתמנה בכסף ואין לו ריח תורה אין ראוי לעמוד מפניו ולא לקראו רבי אבל מה שדימה הטלית שעליו למרדעת של חמור צריך ביאור ויש לפרש בו כי הטלית של ת"ח הוא משונה כדאמרינן פ' ח"ה טלית של ת"ח כילד כל שאין תלוקו נראית מתחתיו ובפרק המוכר פירות אמרו כל המתגאה בטלית של ת"ח אין מכניסין אותו וכו' והנה זה המתמנה בכסף וזהב ועושה לו טלית של ת"ח להתגאות בו הוא לובש אותו תמיד כדי שיהא ניכר שהוא א' מכלל החכמים ובזולת הטלית שעליו לא יהיה ניכר לת"ח והרי טליתו דומה למרדעת של חמור שהוא תמיד עליו ולא יוטל ממנו כמ"ש חמור אפי' בתקופת תמוז קרירא ליה ובעי מרדעת: ברעות נפשאי לקטלא נפיק כו'. פירש רש"י לקטלא ליטא עליו חטא כו' וכן פירש גבי ולואי שתהא ביאה כיציאה בלא חטא כו' עכ"ל וקשה שהענין כפול גם קשה למה היה חש כל כך לקטלא על חטא שהיה דן בטעות הרי אמרו לעיל ת"ל ועמכם בדבר המשפט אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות ונראה לפרש ברעות נפשאי לקטלא שהיה ירא שירדפנו חזק החייב ואמר וריקן לביתיה עייל דאסור לקבל שכר מן הדין כדתנן בבכורות הנוטל שכר על מנת לדון דיניו בטלין וקרנא דשקיל היינו דוקא שכר בטילה דמוכח כדאמרינן בריש פרק שני דייני גזילות. ואמר הלואי שתהא ביאה כו'. ר"ל שיהיה ביאתי לביתי ריקן כיציאה ולא אפסיד גם מכיסי דדיין שטעה בשיקול הדעת חייב לשלם מביתו ואע"ג דרב נטל רשות הוה ומומחה הוה ואינו משלם לא החזיק עצמו כמומחה גם לפטור עצמו משום נטילת רשות כיון דמדינא חייב וק"ל: אמר אם יעלה לשמים שיאו וכו'. כמו שהיה בבריאה שהיה אדה"ר מן הארץ עד הרקיע כדאמרינן פרק אין דורשין הרי כגללו לנצח יאבד במיתתו

יד יוסף

א יומא דף פ"ז ע"ב: ב סוכה דף נ"ה ע"א: ג יומא דף פ"ז ע"א:

חדושי גאונים

נעשית ואכן קי"ל כי על בטול תורה האדם נידון. כמצינו למדין. כי לא לבד אשר אין פרץ ואין יוצא שום סתירה מדברי הס"מ דסנהדרין לדברי רב שלפנינו. עוד נוסף איש את רעהו יעזורו על דבר כבוד שמו יבוא זה ולימד ע"ז. (איי היס):
כל המעמיד דיין על הצבור שאינו הגון כאלו נוטע אשרה כו'. ורצו בזה לפי שנא' שופטי' ושוטרי' תתן לך והיינו הסמוכים וארז"ל אין סמיכה בח"ל לכך נאמר למען תחיה וירשת את הארץ שבזכות מינוי דיינים הראוים תזכה לנחלת הארץ ולפי שארז"ל שכל מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן היישוב לכך אמרו אין סמיכה בחוצה לארץ היינו כמי שהוא חוץ ליישוב הארץ ומה שמצינו לפרקים הסמיכ' לבלתי הגוני' הוא בסבת גסות הרוח לעשות לו שם בארץ לכך נאמר לא תטע לך אשרה אצל מזבח ה' והאשרה היא הנסמך לשם אושר שיהיו רבים מאשרים ומהללים אותו ולא יאות לטעת לו מקום אצל מזבח ה' אלהיך כי הוא הפכו של מזבח זה שתכליתו להביא לידי ענוה ולפיכך נבחר המקום ההוא לישיבת הסנהדרין הסמוכים ונקט לשון אשרה ע"ד שארז"ל כל מי שיש בידו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשרה כתיב הכא ואשריהם תגדעון וכתיב התם ורמי הקומה גדועים לכך נאמר לא תטע לך אשרה כל עץ היינו הנסמך כי האדם עץ השדה הוא ואצל מזבח ה' שוא בדרך שנתבאר כי המזבח הוא היפך שבמה הוא שורש על גסות הרוח כמ"ש אין סמיכה בבמה והמזבח הוראה על גדר הענוה לכדנאמר מיד ולא תקים לך מצבה היינו בימום

עיון יעקב

שאסורה בתורה עי' בפ' כל הצלמים: הא דעץ ואבן שרי. דליכא למימר לרבותא קאמר דאפילו כסף וזהב דכתיב לא תעשה לך וכ"ש דעץ ואבן דא"כ לא ה"ל ליכתוב דכסף רק זהב דכתיב טפי וכ"ש איך אלא ודאי ללמוד אלהי הבא בשביל כסף ובשביל זהב: ברעות נפשאי לקטלא נפיק. כלומר אפילו בשביל דבר קטן שכובש פניו מתקטל כדאיתא לקמן פרק כהן

עין יוסף

ישעה ישתלם העונש בין כולם. ויקל העונש מכל אחד ואחד:
ט אלוה הבא בשביל כסף כו'. דיין שהעמידוהו ע"י שנתן ממון על כך. וכתב בספר תורת חיים נראה דהיינו דוקא בדלא גמיר ואין מעמידין אותו אלא בשביל עשרו בלבד. אבל אם הוא גמיר. אלא דאיכא נמי התם דגמיר טפי מיניה ומעמידין את זה דלא גמיר כולי האי מפני עשרו אע"ג דלאו שפיר הוא למיעבד הכי כדתניא בר"פ אחד דיני ממונות. צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד יפה מ"מ אינו עובר בלאו דלא תעשון אתי אלהי כסף. וכן משמע מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ג מהלכות סנהדרין שכתב שם וכן אמרו חכמים לא תעשון אתי אלהי כסף אלוה הבא בשביל כסף וזהב זה דיין שמינוהו מפני עשרו בלבד ע"כ.

ענף יוסף

ט רב כי הוה נפיק לדינא אמר ברעות נפשאי כו'. יבואר דהנה ארז"ל הוו מתונין בדין וכתיב כי אקח מועד אני מישרים אשפוט. ופי' במדרש שמואל דהיינו אם אקח מועד וזמן והיה מתון בדין אז אני מישרים אשפוט. אבל אני אמרתי בחפזי אזי כל אדם כוזב. ואמנם בדיני ממונות אם כי יש להיות מתון בדין עכ"פ הרשות לחתוך הדין מיד. אבל בדיני נפשות צריך הלנת הדין לחובה כמבואר במשנה דר"פ אד"מ. ועכ"פ מה טוב שגם בדיני ממונות להיות מתון בדין ואם אינו מעיין כראוי הוא הגורם לדיין לעוות ח"ו משפט גבר בריבו. הסבה השניה אהבה מקלקלת השורה. ואם אוהב לאחד מבעלי דינים דעתו קרובה לזכותו. וכדאמר מר בר רב אשי במס' שבת פרק ע"ז תיתי לי דכי אתא צורבא מרבנן קמאי לדינא פסילנא ליה לדינא דחביב עלי כנפשי. הסבה השלישית השוחד יעור עיני חכמים. הסבה הרביעית אף מי שמוהר בכ"ז אעפ"כ שגיאות מי יבין. וצריך לבקש רחמי הבורא שינחנו בדרך אמת ויציל משגיאה ח"ו. וזה שאמר רב כד הוי נפיק לדינא נגד מתינות הדין אמר ברעות נפשאי לקטלא נפיק כלומר שאני חושב בדעתי כמי שהולך לחייב מיתה בדיני נפשות דצריך מתינות רב. ונגד אהבה המקלקלת השורה אמר בטוח אני בזה שלא יטני שום אהבה לנטות הדין גם לבי ביתא לית הוא עביד ר"ל דגם אם אשתו ובני ביתו היו באים לפניו לדין עם אחר עכ"פ בטוח בעצמו כשלא היה עושה כרצון אשתו ובני ביתו רק ע"פ התורה ונגד הטיות הדין ע"י שוחד ח"ו. אמר וריקן לביתא עייל כלומר שאינו נהנה מזה כלום ועם כל זאת עדיין אינו בטוח משגיאה והוא מבקש מהבורא ב"ה והלואי שתהיה ביאה כיציאה שלא אטעה ח"ו בדין. הרי נלמוד מזה תוכחת מוסר שצריך הדיין ליזהר בכן (ספר סמא דחיי דרוש י"ג):

בשבתא דריגלא אמר הכי (משלי כז) כי לא לעולם חוסן ואם נזר לדור ודור:

י שם דרש בר קפרא מנא הא מלתא דאמור רבנן אהוו מתונין בדין דכתיב (שמות כ) ולא תעלה במעלות וסמיך ליה (שם כא) ואלה המשפטים. א"ר אלעזר מנין לדיין שלא יפסיע על ראשי עם קודש שנא' ולא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים. אשר תשים אשר תלמדם מיבעי ליה א"ר ירמיה ואיתימא ר' חייא בר אבא אלו כלי הדיינים (כי הא ד) רב הונא כי הוה נפיק לדינא אמר הכי אפיקו לי מאני חנותאי ומאי נינהו (חוטרי) [מקל] וסנדלי שיפורי ורצועי:

יא שם ואצוה את שופטיכם בעת ההוא (דברים א) א"ר יוחנן כנגד מקל ורצועה תהא זריז (שם) שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק א"ר חנינא באזהרה (לדיין)[לב"ד] שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו ואזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו קרי ביה נמי שמע בין אחיכם. ג רב כהנא אמר מהכא (שמות כג) מלא תשא לא תשיא. (דברים א) ושפטתם צדק אמר ריש לקיש צדק את הדין (בלבך) ואח"כ חתכהו (שם) בין איש ובין אחיו ובין גרו א"ר יהודה אפילו בין

רש"י

בשבתא דריגלא. שבת ששואלין בו בהלכות הרגל והיינו שלשים יום קודם הרגל: (כי לא לעולם חוסן. כבודו של אדם אינו כל הימים והיה אומר כך כדי שלא תזוח דעתו עליו): מתונין. רגילין בהמתנה כדי לעיין (בדין) [בה] יפה קודם שתחתכהו: במעלות. בחזקה במרוצה: על ראשי עם קודש. שכשהיה התורגמן דורש היו הצבור יושבים לארץ והמפסיע ביניהם לילך ולישב במקומו נראה כמפסיע על ראשן: וסמיך ליה ואלה המשפטים. כלומר אף לשופטים אני מזהיר: כלי הדיינין. דשייכא בהו שימה דבר המטלטל: רצועה. למלקות: מקל. למכת מרדות עד שיחזור בו: שופר. לשמתא ונידוי: סנדל. לחליצה: ואצוה. כל צואה לשון זירוז הוא דתניא (קדושין ל"ט:) כל מקום שנאמר בו צו אינו אלא לשון זירוז ועל מה זירז על המקל ועל הרצועה שיהו מטילין אימה על הצבור לשם שמים (וזה ל' התוספות בזה תהא זריז שלא להטיל אימה על הצבור לרדותם יותר מדאי וכן מוכח לקמן דדריש מהאי קרא אזהרה לדיין שיסבול את הצבור ע"כ): שמוע בין אחיכם. כשיהיו שניהם יחד שמע דבריהם ולא תשמע דברי זה בלא זה שמסדר דברי שקר כדברי אמת לפי שאין מכחישו ומכיון שלב הדיין נוטה לו לזכות שוב אין לבו מהפך בזכות השני כל כך: שמע. דבריך בין אחיכם כשתהיו שניכם יחד משמע: לא תשא. אל תקבל שמע שוא אזהרה לדיין וקרי ביה נמי לא תשיא אזהרה לבעל דין: בין איש ובין אחיו. שנפלה להם בית בירושה אל תאמר טול אתה בית ואחיך עלייה ומה בכך הרי כל אחד יש לו דירה אלא העלה אותם בדמים והשוה חלוקתם ע"י דמים: בין גרו. לשון מגור תשמישי דירה אל תאמר

מהרש"א

ודימה הפסדו לגללו כי אין דבר מופסד ומוסרח בנבראים כגלל של אדם שמרחיקין מלואתו כך הפסדו ומיתתו שאין לך בנבראים שמרחיקין בטומאה כמו האדם שמטמא במותו אבי אבות הטומאה במגע ובמשא ובאהל: כי לא לעולם חוסן ואם נזר וגו'. חוסן הוא מלשון קשה וחוזק כמו וחסון הוא כאלונים ור"ל ואף שהנזר ומלוכה הוא מדור ודור דהיינו מאב לבן ובן הבן כמו שהיה במלכי בית דוד מ"מ לא לעולם החוסן שיהיה גוף אדם חסן וקשה לעמוד קיים וחי לעולם כדאמרינן בפ"ק דב"ב בעשרה דברים קשים הגוף קשה וכו' ומיתה קשה מכולם: דכתיב ולא תעלה וכו'. עיין פרש"י ועי"ל שלא יעלה האדם על מחשבתו כי מעלתו גדולה לעמק הדין מהר על מילוי אבל יחשוב כי הוא במדרגה שלמטה מזה ושלא ידע לפסוק עד אחר מתון ועיון טוב וז"ש ולא תעלה במעלות וק"ל: אפיקו לי מאני דדינא וכו'. כ"ה בגירסת ילקוט ובפ' כילד מעברין אמרו מנין שחייב להראות לו פנים שנאמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וכו' ופרש"י שם דדרש ליה כמי מדלא כתיב אשר תלמדם ע"ש ונ"ל דשקולים הם הדרשות ולולא פירושו היה נראה לומר דהתם מלפניהם דריש שצריך להראות פנים ובמכילתא אמרו ערכם לפניהם כשלחן ערוך וק"ל:

[אר"י כנגד מקל ורצועה כו'. דקדק לומר בעת ההיא שבאותו הדור היה צריך לזירוז הזה על המקל ורצועה שהיו סרבנים ובעלי מריבות כמ"ש לעיל בענין איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכםשע"כ נתמנו השופטים אז וק"ל]: אזהרה לב"ד שלא ישמע כו'. והכי משמע קרא שמע לקבל מה שממולע בין טענות אחיכם שאם תשמע דברי זה בלא זה לא תקבל רק טענתו וצדיק הראשון בריבו: לא תשא לא תשיא. מפורש פרק אלו הן הלוקין: צדק הדין ואח"כ כו'. דרשה זו איננה מפורשת בפרש"י מאין יצאה ומה היא ויש לפרש דקשיא ליה מאי ושפטתם צדק מלשון צדקה ואמרינן לעיל במקום משפט אין צדקה ובמקום צדקה וכו' אלא משפט שיש בו צדקה וכו' הוי אומר זה פשרה וקאמר נמי הכא דמתחלת הדין קאמר צדק את הדין לעשות פשרה ואח"כ בסוף הדין חתכהו כדאמר לעיל דמשתמע דבריהן ואתה יודע להיכן הדין נוטה אי אתה רשאי לומר להן לאו ובלעו: בין איש ובין אחיו [ובן גרו] אר"י אפילו כו'. כ"ה בגירסת ילקוט וכן נראה דהא ובין גרו דריש בתר הכי אמר רב יודא אפילו בין תנור וכו' ונראה דדרשו כן מדלא כתיב בין אנשים או בין אחים אלא בין איש שהוא גדול ובין אחיו שהוא קטן ואמר רב יודא אפילו בין בית לעליה שאל תאמר מהראוי שהבית שהוא מעולה מעלייה יהיה לירושה לאיש והעליה יירש הקטן אלא העלה אותן.

א אבות פ"א מ"א:
ב שבועות דף ל"א:
ג שם:

חדושי גאונים

כפירש"י והוא דוגמת הכמה לכך נאמר אשר שנא ה' כמ"ש יראת ה' שנאת רע גאה וגאון וגו'. הכלל העולה מדברינו אלה שעיקר הסמיכה היה למנוע ממנו גסות הרוח. ויכול להיות שמה שניתן לסמוכים תואר הנשיאות להקרא בשם נשיא לא בעבור שיהיה הוא המתנשא לכל לראש אלא אדרבה שיהיה הוא למטה בכתר המדריג' ותואר נשיא הוא שישא במשא העם כמ"ש איכה אשא לבדי וגו' ואלהו בחיקך וכן רבים. וזה"ש כיון שנתמנה האדם פרנס מלמטה נעשה רשע מלמעלה ומאמר זה סותר מה שאחז"ל שהעולה לגדולה מוחלין לו כל עונותיו. ע"כ נראה לפרש שרצו בזה שעיקר תכלית המינוי הוא שיהיה הוא מלמטה וכל העולם מלמעלה כדרך הנושא משא שהמשא מלמעל' והוא למטה אך כמה שרבים טועים לאמר שהמינוי הוא כדי שיהיה למעלה ובסבה זו הוא נקרא רשע וזה"ש שנתמנה מלמט' בשביל היותו למטה והוא נעשה רשע בסבת היותו למעלה ובגובה אפו בל ידרוש בשלום זולתו מי שלמטה ממנו לפי דמיונו וזה"ש רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלהים כל מזימותיו שאין אלהים בארץ שאם הי' מאמין שיש שכינתו ית' בארץ היה לו לברוח מן הגאוה כי כבר נאמר אשכון את דכא ושפל רוח וק"ל.

(עוללות אפרים):
כאלו נטעו אצל מזבח וכו' כלומר כאלו הכניס האשרה לביהמ"ק ח"ו דמזבח ה' במקדש הוא ונרא' דהיינו הא דאיתא בפ"ק דגיטין כה אמר ה' הסר המצנפת והרם העטרה זאת לא זאת השפלה הגבוה והגבוה השפיל מאי זאת לא זאת דרש רב עוירא בשעה שאמר הקב"ה לישראל הסר המצנפת והרם העטרה אמרו מלאכי

הרי"ף

שנאמר ולא תעלה במעלות. וקשה האי קרא אינו אלא שילך עקב בצד גודל ולא פסיעה גסה אבל מנ"ל שלא יפסיע על ראשי עם קודש:

צדק הדין בלבך ואח"כ חתכהו. יש לדקדק שאילו נאמר צדק תשפטו כדכתיב בצדק תשפוט עמיתך היה מקום לדרוש כן צדק הדין בלבך ואח"כ שפטהו אבל כאן כתיב ושפטתם ואח"כ כתיב צדק דאינו משמע אלא שישפוט בפיו משפט צדק. ונראה דדייק מדקאמר אח"כ לא תכירו פנים במשפט לא תגורו מפני איש והרי לאחר שפסק בצדק אין עוד הכרת פנים ויראה מפני איש וכך הול"ל תחלה לא תכירו פנים לא תגורו ושפטתם צדק לזה דרשו ושפטתם צדק הוא בקרב לב וכיון שלבו ראה האמת ודאי שלא יכיר פנים ולא יגור רק מה שבלבו יאמר בפיו. עי"ל דדייק דהול"ל ושפטתם בין איש ובין אחיו צדק ומדכתיב ושפטתם צדק בין איש וגו' לדרוש ושפטתם צדק בלב תחלה ואח"כ חתכהו לאומרו בין איש ובין אחיו

עין יעקב

גדול דף י"ט בא גבריאל ותכנן בקרקע ומתו ע"ש ועי' במהרש"א תוכחה מגולה ואהבה מסותרת בענין זה בדורות שלנו: כי לא לעולם חוסן ואם נזר לדור ודור. אפשר לפי שיש שני מעלות לגדולת התורה סיני ועוקר הרים להכי קאמר כי לא לעולם חוסן נגד סיני ונזר לדור ודור נגד עוקר הרים:

מנה"מ דאמרי רבנן הוו מתונים בדין. אפשר לומר דלהכי קאמר מנה"מ משום דלא נימא דהוי עיוני הדין וגם לפי מה שפי' הרע"ב ר"פ מסכת אבות ורש"י בחומש פרשת דברים דצריך להיות מתון בדין אף שכבר בא לפניו הדין כמה פעמים לה"ק מנה"מ ומייתי סמך מקרא: מתונים בדין. לשון רבים וכ"ש בדן יחידי שצריך שיהא מתון מאד: כי הא דרב הונא כי הוי נפיק לדינא. עיין בסמ"ע ריש סי' א' ובתשובתי ש"י סימן קל"ד:

כנגד מקל ורצועה תהא זריז. וכאשר מזרז התורה על זה לא יוסיף פן יוסיף וכדאיתא בש"ס דמכות דף כ"ג ע"א ומה"ט לא שייך זירוז זה גבי שופר לשמתא: אמר ר"ל צדק את הדין בלבך. דרשה זו אינה מפורש כפרש"י מה היא ועיין במהרש"א ול"נ דקאי על הא דאמרינן בפ' שבועת העדות אם הדיין רואה שהדין מרומה שלא יאמר אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר עדים לה"ק שיצדיק הדין בלבו שאין כאן רמאות קודם שיחתכו וכמ"ש הרמב"ם והטור הובא בש"ע סעיף ג' וז"ל כל אלו הדברים וכיוצא בהם אסור לחתוך אלא יסלק עצמו מדין וידוע מי שלבו שלם כדבר והרי הדברים מסורים ללב וכו' ע"ש והוא סכל מסוגיא זו: א"ר יהודה אפילו בין בית לעליה. ואפשר דקאי אדלעיל דקאמר שלא ישמע דברי בעל דין עד שיבוא בעל דין חברו ע"ז קאמר אפילו בין בית ועליה ותנור

ענף יוסף

יא בין איש ובין אחיו ובין גרו א"ר יהודה אפילו בין בית לעליה. פי' שצריך הדיין להיות בקי במשפט הפסדת העליה על הבית כמה הוא כדי שידין כמה יש לבעל העליה בתחתון כמפורש בפרק הבית והעליה רבי נתן אומר בעל הקרקע נוטל ב' חלקים ובעל העליה נוטל

עץ יוסף

משמע דס"ל דאינו עובר אלא א"כ ממנין אותו מפני עשרו בלבד דלא גמיר. אבל אם הוא גמיר אינו עובר עכ"ל: צדק את הדין בלבך כו'. דייק דה"ל למימר ושפטתם בין איש ובין אחיו צדק. ומדכתיב ושפטתם צדק בין איש וגו' לדרוש ושפטתם צדק בלב תחלה. ואח"כ חתכהו לאומרו בין איש ובין אחיו. אבל בגמרא ליתא תיבת בלבך. ועיין במהרש"א בחדושי אגדות פירושו:

בית לעלייה ובין גרו א"ר יהודה אפילו בין תנור לכירים (שמות כג) לא תכירו פנים במשפט רבי יהודה אומר לא תכירהו ר' (אליעזר) [אלעזר] אומר לא תנכרהו. אושפיזכניה דרב אתא לקמיה לדינא א"ל לאו אושפיזכני את א"ל אין א"ל דינא אית לי א"ל [דף ח] פסילנא לך לדינא א"ל רב לרב כהנא פוק דייניה חזייה דהוה [קא] גאים [ביה] א"ל אי צייתת ואי לא מפיקנא לך רב מאונך. (דברים א) כקטן כגדול תשמעון אמר ר"ל שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה למאי הלכתא אילימא לעיוני ביה ומיפסקיה פשיטא אלא לאקדומיה. (שם) לא תגורו מפני איש א (א"ר חנין אל תכנים דבריך מפני איש). (שם) כי המשפט לאלהים הוא א"ר חמא ברבי חנינא אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שנוטלים מזה ממון ונותנים לזה שלא כדין אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו. (שם) והדבר אשר יקשה מכם א"ר חנינא ואי תימא ר' יאשיה על דבר זה נענש משה שנא' (במדבר כז) ויקרב משה את משפטן לפני ה' מתקיף לה ר"נ בר יצחק מי כתיב ואשמיעכם (דברים א) ושמעתיו כתיב אי גמירנא גמירנ' ואי לא אזילנא וגמירנא אלא כדתניא ב ראויה פרשת נחלות שתיכתב ע"י משה רבינו אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן וראויה היתה ג פרשת מקושש שתיכתב ע"י משה רבינו אלא שנתחייב מקושש ונכתבה על ידו ללמדך שמגלגלין חובה ע"י חייב וזכות ע"י זכאי. כתיב (שם) ואצוה את שופטיכם בעת ההיא וכתיב (שם) ואצוה אתכם בעת ההיא א"ר אלעזר א"ר שמלאי אזהרה לצבור שתהא אימת דיין

רש"י

יטול זה תנור וזה כירה שהרי תנור עודף על הכירה וצריך להוסיף בדמים: לא תכירהו. אם הוא אוהבך: לא תנכרהו. אם הוא שונאך לא תעשה לו נכרי לחייבו: א"ל. ההוא גברא לרב: לאו אושפיזכני את. כלומר אין אתה זכור שעשיתי עמך חסד: א"ל. רב אין: א"ל. ההוא גברא: דינא אית לי. ורוצה אני שתהא דיין: פסילנא לך. שהזכרתני טובתך: חזייה. רב כהנא להוא גברא: דהוה גאים ביה. ברב סומך ובוטח עליו ומדבר גבוהות: מפיקנא לך רב מאונך. שאודיעך שאין רב יכול לסייעך דמשמתינא לך: אילימא לעיוני ביה ומיפסקיה. לאמתו: לאקדומיה. אם בא לפניך דין של פרוטה וחזר ובא דין אחר של מנה הקודם לפניך הקדם לחתוך: (לא תכנים דבריך מפני איש. כגון תלמיד היושב לפני רבו ורואה זכות לעני וכו' כדאמרינן לעיל): כי המשפט לאלהים הוא. כאילו אתה דן ומוציא ממון מיד הקב"ה שהרי עליו להחזיר ממון לבעליו: על דבר זה. שנטל שררה לעצמו לומר תקריבון אלי(דברים א')שהיל"ל תקריבון לפני השכינה: נענש משה. שלא זכה שתאמר לו פרשת נחלות עד שבא מעשה לפניו ולא ידע מה להשיב: (מי כתיב ואשמיעכם. שהיה נוטל שררה ללמדם: אלא. הא דלא נאמרה פרשת נחלות ע"י משה כדתניא: ע"י זכאי. ע"י משה. אלא שנתחייב מקושש ונכתב על ידו): כתיב ואצוה את שופטיכם. דמשמע שצוה את חכמיהם להדריך לצבור במשפט החוקים על כרחם: וכתיב ואצוה אתכם.

מהרש"א

בדמים וכו' כפרש"י וכן בין גרו דמשמע דיורין שלא תאמר זה האח שיש לו דיורין הרבה ראוי לירש התנור שהוא צריך לאפות ולבשל הרבה והאח שאין לו דיורין די לו לאפות ולבשל בכירים אלא הטלה אותן בדמים כפרש"י וק"ל: ר"י אמר לא תכירהו רא"א לא תנכרהו וכו'. לפי שלשון הכרה והתנכרות שעניינו העדר הכרה הוא שורש אחד ומלת לא תכירו חסר בו פועל היו"ד לאחר את מי לא יכירו ובא רב יודא לומר שחסר בו ה' והוא כמו לא תכירהו דהיינו האהוב לך ורא"א שחסר בו נ' והוא כמו לא תנכרהו דהיינו השנוא לך וק"ל: שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה וכו' ומסיק לאקדומי וכו'. וקשה דאכתי מהיכא תיסק אדעתין להקדים דין של ק' כיון שבא לפניו קודם דין של פרוטה דפרוטה של העני ודאי שהיא שקולה כמו ק' מנה של העשיר ויש להשיב בזה לפי שהותר לדיין ליטול שכר בטילתו דמוכח והשתא מדין של ק' מנה יוכל ליטול שפיר שכר בטילתו אבל מדין של פרוטה לא יוכל ליטול שכר בטילתו דא"כ לא יהיה הדין בפרוטה ואין נזקקין לפחות משוה פרוטה גם אפשר שהפרוטה כולה לא תספיק לשכר בטילתו ושמא יאמר הדיין אקדים הדין של ק' מנה שאוכל ליטול ממנו שכר בטילתי וע"כ הזהיר עליו הכתוב דקטן כגדול תשמעון שאם בא קודם לפניך הדין של פרוטה הקדימהו אף שלא תטול עליו שכר וק"ל: אל תכנים דבריך וכו'. מייתי ליה הכא דמפרש הני קראי דבההוא עניינא ולעיל מייתינן לה לענין יודע זכות לעני וכו' שלא ישתוק כמ"ש התוספות שם: [לא דיין לרשעים כו' אלא שמטריחין אותי כו'. כתב בעל יפ"מ בטירחא זו שלפעמים צריך לסדר המערכה ולא ניחא ליה לקוב"ה וכמ"ש קשין מזונותיו של אדם כקי"ס ע"ש]: אי גמירנא כו'. ורש"י בחומש פירש ותקרבון אלי עד"ז נסתלק ממנו משפט בנות צלפחד כו' עכ"ל כדבעי למימר הכא מעיקרא והוא ע"פ הספרי אבל התימה ממנו שהניח תלמוד ערוך דשמעתין דדחי ליה מדכתיב ושמעתיו ויהיה פי' וחיבור הכתובים לפי שהזהיר על הדיין כי המשפט לאלהים ושמא תאמרו א"כ מי ירצה להיות דיין שאפשר שיהיה לו דבר קשה וספק ויהיה נענש ע"ז אם לא יכוין לדון ע"פ האמת וע"כ אמר אין לכם לחוש ע"כ כי הדבר הקשה וספק לכם תקריבון אלי ואם תחושו שיהיה גם הדבר קשה עלי ויהיה הקולר תלוי בי ובכם וע"כ אמר שדבר הספק לי ושמעתיו דאזילנא וגמירנא מאתו ית' ומסיים ואצוה אתכם וגו' כל הדברים אשר תעשון כי דייני דורות צריכין מתון בדין ולא יפסקו הלכה למעשה כדאמרינן בכמה דוכתין אבל אני ששמעתי מפי הגבורה אין ספק בהם וכל מה שאני מצוה אתכם בעת ההיא הם הדברים אשר תעשון שהם הלכה למעשה וק"ל: [ראויה פ' נחלות כו' ופרשת מקושש שתיכתב ע"י משה עיין בחידושינו פ' י"ג]: וכתיב ואצוה אתכם וגו'. לפי פשוטו ואצוה אתכם על כלל ישראל קאמר על קיום המצות כדמסיים את כל אשר תעשון אבל משמע להו דכמו

הרי"ף

אתיו : (גמ') בתוס' ד"ה מפיקנא לך רב מאונך. והא דקאמר במ"ק מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב היינו כשמנדה לכבוד עצמו אבל לשם שמים לא וקשה הא לא אמר שיהיה מנודה לרב אלא אם מנדה יהיה מנודה לשאר אדם ואין רב יכול לסייעו ושמא התוס' סבר מפיקנא רב מאונך פירושו שלא יוכל לעמוד ולדבר מפני רב מחמת נדוי ולכך הקשו תוספות : שיהא חביב עליך דין של פרוטה וכו'. והא דמפיק ליה מפשטיה שיהיה הקטן והגדול שוים לפניו בשעת הדין לפי שהקטן בשנים אין נזקקין על טענתו לשבועה כגדול כדתנן אין נשבעין על טענת קטן ועוד דככר נאמר שמוע בין אחיכם וקטן וגדול גם הוא בכלל לזה דרשו דין קטן שהוא של פרוטה וכו'. ויש לדרוש בפשט הפסוק שאמר כקטן כגדול לומר שבענין לא תגורו כקטן שאינך ירא ממנו כך לא תגורו מהגדול וכגדול שאתה מקדימו בדינו כך יהיה הקטן להקדימו בדינו : כתיב ואצוה את שופטיכם וכו'. צריך לבאר מאי קשיא ליה בהני קראי דאמר כתיב וכתיב דהא והא איתנהו ואצוה את שופטיכם שמוע בין אחיכם ואצוה אתכם את כל הדברים אשר תעשון . ונראה דלעיל דרש ר' יוחנן ואצוה את שופטיכם כנגד מקל ורצועה למה הוצרך לצוות את הצבור שיקבלו עליהם גזירת הדיינים הא אם לא

עיון יעקב

וכירים שדנין בינייהו והוי אמינא דמותר לשמוע אחד מהם בלא חבירו כיון שהכל יודעין החילוק שבינייהו אפ"ה לא ישמע אחד בלא חבירו: לא תכירהו ר"א אומר לא תנכרהו. היינו משום דלא יסתתם בעל דינו כשרואה שהוסב לשני או משניאו : אלא לאקדומי. ותיסק אדעתיך להקדים דין של מאה מנה שראוי להקדים העשיר בשביל עשרו שהרי רבי מכבד עשירים : לא דיין לרשעים שנוטלין מזה ממון. אפשר דלאו דוקא נוטלין וכמ"ש מהרש"א לעיל כדאמרי' פ' אחד דיני ממונות כיון דאמר פטור אתה כאילו נתן ונטל ביד דמי : על דבר זה נענש משה. בא ללמוד לדייני ישראל שלא יתגאו כשאין הדין ברור להם כל כך לפסוק הדין בלי שאלת רבותיו מי שגדול ממנו שהרי משה אמר והדבר אשר יקשה

ענף יוסף

. קסבר כמה מפסדא עליה לבית תילתא תילתא בעי למשקל : ובין גירו א"ר יהודה בין תנור לכירים. פי' צריך להיות בקי כמה הפחתת התנור מן הכותל או מן המעזיבה ופחתת התנור וכמה הרחקת הכירה וכיוצא בדינין אלו. ולא יהיו בעיניו כבזיון מפני שהן בלא שאלת ממון ובלא נתינת ממון אלא צריך להתעסק בכולן כמו שהן מפורשין בפרק לא יחפור (ערוך) :

יד יוסף

א רש"ל מוחק כל המוסגר כאן: ב יש נוחלין דף קי"ט ע"א: ג שם :

חדושי גאונים

הרת לפני הקב"ה רבש"ע זאת להם לישראל שהקדימו לפניך נעשה לנשמע כלומר שע"י כן זכו ישראל למצנפ' ועטר' דהייט כהונ' ומלכות שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ותרגם יונתן ואתון תהון קדמי מלכין קטירין כלילי וכהנין משמשין אמר להן לא זאת לישראל שהשפילו את הגבוה והגביהו את השפל והעמידו צלם בהיכל דלכאורה יש לתמוה הא דקאמר ש"ס והעמידו צלם בהיכל מנא לי' דאמר הכי דלא נזכר הך מלתא בהאי קרא דדריש ונרא' דפירושי קמפרש לה דכיון שהגביהו את השפל והבזוי והעמידוהו להיות דיין והשפילו את הגבוה שהניחו את הת"ח והשפילוהו ולא העמידוהו נמצא דהעמידו צלם בהיכל דכל המעמיד דיין שאינו הגון במקום שיש הגון הוה ליה כאלו העמיד אשרה אצל מזבח ה' דהיינו צלם בהיכל כדפירש': באלו חרב מונחת לו בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו מתחתיו כלומר שהפורענות מזומנת לפניו לבא מיד כמו שנא' עתה אקום יאמר ה' : (תורת חיים) הוו מתונים בדין. כתב רבינו יונה ז"ל כי צריך להיות מעיין בדין כדי שלא יטעה בשיקול הדעת כי גדול הדן דין אמת ועל זה אמר ירמיה ע"ה כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי והכתוב עצמו מפרש ואז"ל היאך אפשר לאדם לידע אותו יתברך כי הוא דבר נמנע ואמר כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה כי באלה חפצתי ואם כן הרוצה לידע אותי יעשה כמעשי אלה והוו הוא הדעת אותי וכמו שאמר הכתוב דן דין עני ואביון הלא הוא הדעת אותי נאם ה' עכ"ל: והרב ר' יצחק קארו ז"ל כ'

עליהם ואזהרה לדיין שיסבול את הצבור עד כמה א"ר חנין ואי תימא רבי שבתאי (במדבר יא) כאשר ישא האומן את היונק:

יב שם כתיב (דברים לא) כי אתה תבוא וכתיב (שם) כי אתה תביא א"ר יוחנן א"ל משה ליהושע אתה והזקני' שבדור עמהם א"ל הקב"ה טול מקל והך על קדקדם דבר אחד לדור ואין שני דברים לדור (וכן בדוד הוא אומר (דה"א כח) ויקם דוד על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי אם אחי למה עמי ואם עמי למה אחי א"ר אלעזר אמר להם דוד לישראל אם אתם שומעין לי אחי אתם ואם לאו עמי אתם ואני רודה אתכם במקלות):

דף ט תנן ר' עקיבא אומר לא בא שלישי אלא להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו א"כ ענש הכתוב (לנטפל) [את הנטפל] לעוברי עבירה כעוברי עבירה עאכ"ו שישלם שכר את הנטפל לעושה מצוה כעושה מצוה:

שם משנה עבור השנה בשלשה דברי ר' מאיר א רשב"ג אומר בשלשה מתחילין ובחמשה נושאין ונותנין וגומרים בשבעה:

גמ' [דף י ע"ב] הני ג' ה' וז' כנגד מי פליגי בה רבי יצחק בר נחמני וחד דעימיה ומני ר' שמעון בן פזי ואמרי לה רבי שמעון בן פזי וחד דעימיה ומני ר' יצחק בר נחמני חד אמר כנגד ברכת כהנים וחד אמר ג' כנגד שומרי הסף

רש"י

לצבור עצמו הזהיר ומה הולך להזהירם עוד: (שיסבול. בעלי דינים אם הם מדברים כנגדו: כאשר ישא האומן את היונק. כאב את בנו): כי אתה תבוא וגו'. משמע גם אתה כאחד מהם: כי אתה תביא. משמע (לשון) שררה נהוג עליהם: משה אמר לו זקנים שבדור עמהם. (גרסינן) על פיהם עשה מעשה ולא השתרר עליהם דההוא קרא דכי אתה תבוא משה אמרו כדכתיב אל הארץ אשר נשבע ה' ובקרא דכי אתה תביא כתיב אל הארץ אשר נשבעתי [לאבותיכם וגו'] אלמא הקב"ה [בעצמו] אמרו: דבר אחד. מנהיג אחד: לא בא שלישי וכו'. דממשמע שנאמר (דברים י"ט) על פי שנים עדים יקום כ"ש ג' למה נאמר או שלשה עדים: אלא להחמיר עליו. ליתן חומר בעדי שקר שלישי זה אע"פ שלא היה זה נידון על פיו למיתה שהרי בשנים [שהעידו תחלה] נמי היה נידון אפ"ה עשה הכתוב [את] דינו כיוצא באלו שאם הוזמו יהרג אף השלישי מפני שנטפל לעוברי עבירה: [עאכ"ו. שישלם שכר וכו'. דקיימא לן מדה טובה מרובה ממדת פורענות הלכך ק"ו הוא: עבור השנה. שהי' בית דין יושבין ורואין אם צריכין לעבר מפני האביב והתקופה כדאמרינן בגמרא מלתא דר' שמעון מיפרשא בגמרא בברייתא דף י']: [כנגד ברכת כהנים. בפסוק ראשון שלשה תיבות והשני חמשה תיבות ושלישי שבעה תיבות: שלשה כנגד שומרי הסף וכו'. כלומר אשכחנא דמלכותא דארעא שלשה ממונין וחמשה ממונין ושבעה ממונין]: ג' כנגד שומרי הסף. בלדקיהו (מ"ב כ"ה) גבי גלות נבוזראדן והתם נמי משכחת ה' מרואי פני המלך ובאחשורוש (אסתר א') אשכחן שבעת שרי פרס ומדי

מהרש"א

ואלוה את שופטיכם היינו ולא אתכם דומיא דהכי יש לנו לומר ואלוה אתכם ולא שופטיכם וע"כ דלאו היינו קיושהתורה קאמר דהאה השופטים נמי בכלל הלווי אלא דבר שהוא לווי אתכם ולא לשופטיכם דהיינו שתהא אימת דיין עליכם והשתא בא ללמד ונמצא למד דואלוה את שופטיכם נמי דומיא דהכא קמיירי אזהרה לדיין שיסבול וכו' ואמר עד כמה כאשר ישא האומן את היונק דכן מצינו במשה שאמר כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האומן וגו' ומסתמא לא בא משה לגרוע בזה בצווי אל השופטים שבא למנות:

אתה והזקנים שבדור עמהם וכו'. מדברי הרא"ם משמע דדברי משה ליהושע היו ע"ד עלה כו' ע"ש ולפי מה שהובא זה המאמר הכא יראה לפרש לפי שכבר אמר למשה שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את היונק על האדמה וגו' דהיינו שיסבול את הצבור כי ניתן לו למשה כח הנהגה אלהית שינהג את כולם אבל מצד המקבלים שהיו טרחנים וסרבנים בדור ההוא היה הדבר קשה בעיניו לסבול מהם כ"כ וכמ"ש ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי והסכים הקב"ה על ידו שאמר ואצלתי מן הרוח וגו' ונשאו אתך וגו' ולכך אמר משה ג"כ ליהושע כי אתה תבוא את העם הזקנים שבדור עמך שלא תוכל לישא אותם לבדך אבל הקב"ה א"ל כי אתה תביא שנתן לו כח והנהגה אלהית לפי הדור ההוא המקבלים ההנהגה אלהית שהיו בעלי תורה וזכו ליכנס לארץ טול מקל והך על קדקדן שתהא אימתך עליהן דבר אחד לדור לפי כח והנהגה אלהית ולא שני דברים ומנהיגים וק"ל:

בנגד ג' שומרי הסף ה' כו'. בפרש"י והתוס' נתנו טעם לענין כנגד ג' שומרי הסף וכו' אבל הטעם נגד ברכת הכהנים לא פירשו בו כלום ובעל יפ"ת כתב בזה דברים דחוקים והנראה שהענין זה דרשו במ"ר על ברכת כהנים הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים וגו' אלו ס' אותיות שבברכת כהנים רמז לסנהדרין שהם ס' מעמי הארץ ושלש תיבות שבפסוק ראשון נגד ג' שומרי הסף וז' שבפסוק אחרון הם ז' רואי פני המלך הרי ע' כנגד ע' סנהדרין וה' בפסוק שני רמז דהני ז' עם ב' הסופרים של דיינים כמ"ש בירושלמי ולזה לענין עיבור החודש ודאי דנטלו המופלגין בהן בסנהדרין כדמוכח מעובדא דשמואל הקטן ומהך דר"ע שלא הניח כמותו בא"י ולזה ג' הראשונים הם נגד ג' תיבות דבד"מ וגזילות נמי בעינן ג' מומחין כנגד ג' אלהים הכתובים בפרשה וכלפי שאמר רב לעיל ברעות נפשי לקטלא דהיינו שירדפנו החייב וריקן לביתיה כו' שלא יהיה לו לרכי ביתו על זה אמר יברכך ה' בממון שיהיה לך לרכי בית וישמרך מן החייב הרודפך גם רמז לג' ראשונים בעיבור בג' תיבות אלו כלפי מ"ש לקמן על ג' ארצות מעברין השנה יהודה ועבר הירדן והגליל על ב' מהן מעברין כו' ולזה נקטו ג' סנהדרין א' מכל ארץ להלוך בהן על פי הרוב לפי ארצות שלהם כפי לורך העיבור והיו בו ג' תיבות והשם הוא באמצע נגד יהודה ע"פ מ"ש בסוטה יהודה נקרא כולו ע"ש

א ירושלמי פרק קמא דסנהדרין:

חדושי גאונים

התחיל בצווי הדיינים שכן מצינו בתורה דינין לפניה ולאחרים ומיירי לממנה הדיין שיתעכב עד שיראה מה דיין ישים. וגם בדיין עצמו כשרוצין למנותו לא יהיה שש ושמח אלא לא תהיה דיין אם תוכל עד שיפצרו ממך מאד. אי נמי מדבר בדיין שלא יגזור מסרה הדין אלא פשרה תחלה. או מדבר בבעלי הדין שלא ימהרו ללכת לפני הדיין אלא הם ביניהם יתפשרו באהבה ואם לאו יבקשו את או קרוב שיפשר ביניהם כי ההולכים אל הדיין כבר הם כשונאים זה את זה. אי נמי אל הבעלי דינין שיאמרו טענותיהם במתון שאם טען טענה שהיא כנגדו לא יוכל לסתור אותה אף שלא יצא מב"ד דהודאות בעל דין כמאה עדים דמי. וגם שלא יכנס בתוך דברי חבירו בעל דין ויגביה קולו על חבירו אלא יהיה בענוה ובמתון לפני הדיין שהמגביה קולו ומקלל חבירו מיקל בכבוד הדיין. אי נמי מדבר עם הסופר שיעיין היטב הטענות שלא יכתוב במהירות ויגרום לחייב את הזכאי וכו'. אי נמי אם העדים שיזכרו היטב מה שראו קודם שיעידו דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד אי נמי שלא ילכו להעיד מעצמם עד שיקראו אותם ואם יש עדים אחרים הם ילכו ולא אתם משום איבה: והריטב"א ז"ל כתב מלשון מתנה כלומר הוו ממנין דיינין שיהיו שונאי בצע כדי שלא יקחו שוחד לעוות את הדין אלא שיתנו הדין במתנה. אי נמי הוו מתונים כמו נתונים כלומר הוו בעיניכם כאלו אתם נתונים בדין וכמו שאם אתם הייתם עומדים בדין תדקדקו בו כדי שתהיו יוצאין זכאין בדין כך אתם כשיעמדו אחרים לפניכם בדין תדקדקו בו ותזכו למי שהוא זכאי ותחייבו למי שהוא חייב ע"פ הדין וע"פ האמת ולא תגורו

עין יעקב

יקשה מכם וכו' ולרב נחמן בר יצחק אזילנא ושמעתיו ועיין בחידושינו בב"ב דף קי"ט: ואזהרה לדיין שיסבול את הצבור עד כמה. אבל באזהרה לצבור שתהא אימת הדיין עליו לא קמבעיא עד כמה כי הושוה מוראו למורא של הקב"ה כדכתיב את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח והדיין שנקרא אלהים ואין קץ למוראו:

אתה וזקנים שבדור עמך. עיין מ"ש לעיל בב"ב דף ע"ה דלכך סבור משה שפני יהושע כפני לבנה ומה הלבנה הכוכבים יוצאין עמה אף יהושע כן אך הקב"ה אמר דבר אחד לדור ולא שני דברים לדור אם אינן שומעין לו טול מקל וכו' וזה שאמר וכן בדוד הוא אומר כי דוד ג"כ נמשל ללבנה כדאיתא בא"ח סי' תכ"ו אפ"ה אמר עמי אם אין שומעין לו:

כנגד ברכת כהנים. הכוונה בזה דכמו בברכת כהנים הקב"ה מסכים על ידם כדאיתא בחולין דף מ"ט כן לענין עיבור השנה כדאיתא בירושלמי פ' הנודר מן המבושל אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי בת שלש שנים ויום אחד נמלכו ב"ד לעבר בתוליה חוזרין כי הקב"ה מסכים על ידם הוי לאל גומר עלי:

הרי"ף

יקבלו ברצונם ע"כ יקבלו מחמת מקל ורצועה ומשני אזהרה לצבור לשיות אימת דיינעליהם כלומר שלא יעשו מחמת אימת המקל והרצועה אלא מחמת אימת הדיין שגדול כבודו עליהם שלא מחמת יראת המקל והרצועה: ואזהרה לדיין וכו'. כ"ל דהא לא דרשינן לה מקרא דואלוה את שופטיכם דהא כבר דרשינן לעיל כנגד מקל ורצועה ועוד דא"כ היה להם לומר קודם אזהרה לדיין שיסבול הצבור דנפיק מקרא קמא ואלוה את שופטיכם ואח"כ יאמר אזהרה לצבור דנפיק מקרא בתרא ואלוה אתכם ולמה היפך מסדר הכתובים. אלא הכוונה לדרוש מהאי דכתיב ואלוה אתכם לנהוג אימה בדיין ועוד דרשינן ואלוה אתכם על הדיין שיסבול את הצבור והוא כמ"ש חז"ל ויצום אל בני ישראל צום לדיינים לנהוג כבוד בבני ישראל: כאשר ישא האומן את היונק. פרש"י כאב את בנו והכוונה לומר שאם הבן מבעט באביו אינו משליכו מפניו כן הדיין יסבול הצבור אע"פ שיהיו מבעטין בו:

אם אחי למה עמי. נראה דהוה קשה לו דהא מעלין ואין מורידין והל"ל עמי ואחי. ולזה דרש אם אתם שומעין וכו' ופתח בזכות:

עין יוסף

יב אתה והזקנים שבדור עמך כצ"ל. פי' על פיהם עשה מעשה ולא תשתרר עליהם. דההוא קרא דכי אתה תבוא את העם משה אמרו כדכתיב ביה אל הארץ אשר נשבע ה' וגו'. ובמקרא דכי אתה תביא את ב"י כתב אל הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם וגו' אלמא דהקב"ה בעצמו אמרו: ג' שומרי הסף. דאשכחן בסוף מלכים (ב' כ"ה) דהגלה נבוזראדן משרי ישראל ג' שומרי הסף וחמשה רואי פני המלך. ובסוף ירמיה (נ"ב) כתיב ושבעה אנשים מרואי פני המלך. ובירושלמי אי' כתוב אחד אומר ה' וכתוב אחד אומר שבעה. להביא שני סופרי הדיינין:

אלא

ועבור שנה מטכסיסי מלכות שמים הוא לייסד סדר השנים על מכון : במזומנים לה. שהזמינן הנשיא מבערב : השכימו לי . מחר לעלייה המיוחדת ליסב בה בית דין (כלומר שיבאו ו' כדי שיהיה אני והם ז' לעבר את השנה דנשיא הוה מן המנין) : לא לעבר שנה עליתי . להצטרף עמהם עכשיו : אלא ללמוד . תורה מהם הילך תעבו : מחמת כיסופא הוא דעבד . שלא יכירו מי היה עולה שלא ברשות וילבינו פניו : שציערת לאבא. שאכלת השום ונדף הריח : חס ושלום . שאוכל השום בבואי לבית מדרשו אלא כדי שלא להלבין פניו של אוכל השום יצאתי כדי שיצאו כולם ולא יבינו מי הוא :

ה' מרואי פני המלך ז' רואי פני המלך. [תני רב יוסף הני ג' וה' וז'. ג' כנגד שומרי הסף ה' מרואי פני המלך ז' רואי פני המלך] א"ל אביי לרב יוסף עד האידנא מ"ט לא פריש לן מר הכי א"ל לא הוה ידענא דצריכיתו מי בעיתו מנאי מילתא ולא אמרי לכו :

יג שם ת"ר א אין מעברין את השנה אלא [דף יא] במזומנים לה מעשה בר"ג שאמר השכימו לי ז' לעלייה השכים ומצא ח' אמר מי הוא שעלה שלא ברשות ירד. עמד שמואל הקטן ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות ולא לעבר השנה עליתי אלא ללמוד הלכה למעשה הוצרכתי א"ל שב בני שב ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך אלא אמרו חכמים אין מעברין את השנה אלא במזומנים לה. ולא שמואל הקטן הוה אלא איניש אחרינ' ומחמת כיסופא הוא דעבד כי הא דיתיב רבי וקא דריש והריח ריח שום אמר מי שאכל שום יצא עמד רבי חייא ויצא עמדו כולן ויצאו בשחר מצאו ר"ש ברבי לר' חייא א"ל אתה הוא שציערת לאבא אמר ח"ו לא תהא כזאת

שבעה רואי פני המלך. פי' בקונטרס דאחשורוש קאי ואין נראה שתקנו כנגד שרי האומות ומפר"ת דהם שרי ישראל דאשכחן בסוף מלכים דהגלה נבוזראדן ג' שומרי הסף וה' רואי פני המלך ובסוף ירמיה כתיב ושבעה אנשים מרואי פני המלך וכן מוכח בירושלמי ומוכח אותם גבי סנהדרי גדולה והכי איתא התם אית תנא תני ע"א שנאמר ויקח רב הטבחים את שלשה שומרי הסף הרי ג' וז' אנשים מרואי פני המלך הרי י' וס' איש מעמי הארץ הרי ע' ומן העיר לקח סריס א' [אשר הוא פקיד על אנשי המלחמה הרי שבעים ואחד ולמה קרא אותו סריס] שיושב ומסרס ההלכה כתוב א' אומר ה' וכתוב אחד אומר ז' להביא [שני] סופרי הדיינין :

מהרש"א

של הקב"ה וקודרך החשוב באמצע דהיינו ע"ש הדיין שהיה מיהודה שהוא היה העיקר כמ"ש שבזמן שהיה יהודה אחד מהן הכל היו שמחים גם לא היו מעברין אלא ביהודה בשכנו של מקום לפי שהיו מלטערין בשני דברים האחד מפני שהיה נתארך להן איסור חדש כשלא היה להן תבואה הרבה בשני רעבון והשני מפני תקופת תשרי שיבא החג בימי הגשמים ומלטעריס בגשמים כדאמרינן בשמעתין ולזה רמז בתיבת יברכך ה' בנכסים שיהיה לך מה לאכול כשתלך אחר הרוב לעבר ויארך לך איסור חדש וה' ישמרך מלעבר שני שיהיה תקופת תשרי אחר החג שלא תכשל בדרכים מקולקלים בימי הגשמים ולפי שאלו ב' גרות היו יותר לחוש לעבר הירדן וגליל שלעבר הגשמים לא היה ליהודה כל כך שהיה קרוב לירושלים גם שני רעבון לא היה מצוי בארץ יהודה שהיתה טובה לזה נרמז יברכך וישמרך על אלו ב' הארצות כמ"ש שהשמירה והברכה מה' שבאמצע הוא יהודה כי ביהודה ששמו נקרא ע"ש ההויה שם מקום השכינה כמ"ש וכן ב' פסוקים אחרים על כוונה זו דבה' נושאין ונותנין כו' שאל תאמר דדי לך בג' הנותנין ונושאין בדבר כי יותר טוב בה' המרובים מבג' וז"ש בה' תיבות יאר ה' פניו וגו' על דרך חכמת אדם תאיר פניו ויותר יצא הדבר לאמתו בה' מבג' ואמר בז' גומרין ולפי שאל תאמר שגם באלו ז' לא תסני לך דשמא לא יהיו מרובין אלו על אלו ושמא אחד מהן יאמר איני יודע ותצטרך להוסיף עוד כמו בשאר דינין ועל זה אמר בז' תיבות ישא ה' פניו וגו' שאני מבטיחך ע"י ז' אלו ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום שיהיה שלום ביניהם להסכים על דעת אחד :

מעשה בר"ג שאמר השכימו לי ז' וכו'. יש לדקדק במעשה הזה שאמר השכימו לי ז' ולמה לא היה ר"ג עצמו מן המנין ז' גם קשה על שמלא שמונה ואיך עלה על דעת אחד מהם לעלות שלא ברשות וע"ק כיון ששמואל הקטן ידע בעצמו שהיה מן הזמנין היאך אמר אני עליתי שלא ברשות דשמא הוא ירד ויעברו השנה בלתו וא"כ יהיה אחד מהם אינו מן המזומנים וגם אם סמך עצמו שיאמר לו שב בני שב כמו שא"ל מ"מ אין כולן מן הנמנין ומשמע שאף אם ז' הן מהנמנין אם עוד הח' עמהם אינו מן המנין אין מעברין עמו כמ"ש במלאת ח' מי שעלה שלא ברשות ירד וי"ל שהוא צוה להסכים ז' היינו עמו ודין ז' קאמר דגומרין בז' ושלוחו הבין להסכים ז' בזולת ר"ג וע"כ השכים ומלא שמונה דהיינו עמו ור"ג לא ידע ששלוחו טעה וזימן ז' בזולת ר"ג והיה סבור שאחד שלא ברשות עלה ואמר מי שעלה שלא ברשות ירד ואמר שמואל הקטן אני שעליתי שלא ברשות דהשתא אף אם הוא ירד ויתעבר השנה ע"י אחרים הרי כולן מזומנים ודקאמר לא שמואל הקטן הוה אלא אינש אחרינא וכו' י"ל לפי זה שהיו הסנהדרין יושבים מעלות כדאמרי' פרק אחד דיני ממונות והשביעי שהזמינו אותו בטעות כמ"ש היה למטה משמואל הקטן וז"ש לא שמואל הקטן הוה שהיה ראוי להיות אינו מן המזומנים אלא אחר הוה שהיה למטה ממנו והיה ראוי להיות אינו מן המזומנים אלא מחמת אותו האיש שהיה למטה ממנו והיה מכסיף שעלה בטעות ע"י שלוחו של ר"ג הוא דעבד הכי וק"ל : **אתה** שציערת לאבא כו' פירש"י שאכלת השום כו' עכ"ל וקשה כיון שכולם יצאו אחר רבי חייא ע"כ שידעו שרבי חייא לא יצא משום שהוא אכל השום אלא כדי שלא יתבייש האוכל ולכך יצאו גם הם וא"כ אינו דומה שר"ש לא ידע ולא יבין את זה דלמה יצאו כולם ונראה לפרש דודאי ידעו כלם גם ר"ש שהוא לא היה האוכל ולכך יצאו כולם וה"ק אתה שציערת את אבא במה שיצאת מבית המדרש ויצאו כולם אחריך וציערת אבא על ביטול תורה לפי אותה שעה שלא היה לך לצאת רק האוכלו היה לו לצאת לבדו וא"ל לא תהא כזאת בישראל דודאי ביטול תורה הוא עון וחטא אבל לבייש אחד מישראל לא תהא כזאת עבירה גדולה בישראל וטוב לבטל תורה מלבייש בן ישראל וק"ל :

הרי"ף

עמד שמואל הקטן וכו'. ותימה למה זה אמר רבן גמליאל מי שעלה שלא ברשות ירד ודילמא אתי להתלמד כמ"ש שמואל הקטן ואין לו לירד וסיל"ל מי שעלה להתלמד ישב מתון למעברין. ושמא מ"מ היה צריך להודיע תחלה שהוא עולה כדי להתלמד וליטול רשות ע"ז ושמואל הקטן הודה שטעה בעלייתו שלא ברשות אפילו להתלמד ועדיין קשה מה זה שאמר לו ר"ג ראויים השנים להתעבר על ידך וכו' והלא לא אמר שמואל שעלה לעבר השנה עמם כדי לומר לו כך כי גם הוא היה יודע שאין מעברים אלא במזומנים וא"כ לא היל"ל אלא שב בני שב כלומר להתלמד. ואפשר לומר דר"ג היה יודע ששמואל הקטן היה מהמעברים שהזמין מאתמול וכדי שלא לבייש את העולה שם אמר שמואל כך שעלה כדי ללמוד ולכך אמר לו וכי אפשר היה לי להזמין לעיבור השנה ולא הייתי מזמין אותך ראויות כל השנים להתעבר על ידך יותר מאחרים וזה שהקפדתי על מי שעלה שלא ברשות לפי שאין מעברין השנה אלא במזומנים לה ושמא אפי' העולה ללמוד אין להיות בשעת העיבור. וכפי מה שפירשתי לפי שיכול אדם לעלות ולהתלמד יהיה מעשה דר' חייא עדיף לפי שבהביא דשמואל ליכא כל כך כיסופא כיון שהיה יכול לומר לא באתי אלא ללמוד אבל בההיא דאכל שום איכא כיסופא יתירה ומ"מ לא הוי כדר"מ לפי שיש להתגלה אוכל השום שלא יעלה ריח שבפיו עד מקומו של רבי אבל ר' מאיר שאמר שהוא קידש בביאה ונתן גט הוי כיסופא יתירה ולא עוד אלא שאסר קרובותיה עליו והביא דשכניה גדולה על כולם כאילו עשה עבירה לבעול בת א"י נכר והביא דחטא ישראל היא גדולה שעשה הקב"ה לכל ישראל כחוטאים: יצא עמד רבי חייא ויצא. וקשה דילמא לא יצאו אחר בני הישיבה אחריו כי יאמרו בלבם שאכל ר' חייא שום יצא וי"ל שידע רבי חייא כי בצאתו בודאי יצא ג"כ אותו שאכל השום ולא תגלה חרפתו כי יש להסתפק בדבר מי האוכל השום או הוא או ר' חייא אז יתנו לב הנשארים כיון שהאוכל הוא האחד ויצא גם השני לכבודו גם אנחנו נצא לחוץ מפני הכבוד ולא נתבייש האוכלו :

עיון יעקב

עמד שמואל הקטן ואמר אני הוא שהעליתי שלא ברשות. עי' במהרש"א איך יישב סוגיא זו ועיי"ל דבאמת כולם היו מזומנים דהיינו אחד מהם זימן הנשיא ב"ד ללמוד הלכה למעשה וכה"ג מקרי ג"כ מזומן ומותר לצרף אותו להכי קאמר שב בני שב אבל לא שעשה כן

עץ יוסף

יג אלא במזומנים לה . שהזמינן הנשיא מבערב . וטעמא נראה כדי שיעיין כל אחד בינו לבין עצמו קודם שישא ויתן בדבר עם אחרים ולא יטעה לעבר שלא

א ירושלמי סנהדרין פ"ק ילקוט תורה סדר בשלח רמז רס"א :

חדושי גאונים

מפני איש אמר קרא כלומר לא תאספו דבריכם מפני איש אלשון אגרס בקליר וגו' עכ"ל : (מדרש שמואל פ"א) **אני** הוא שעליתי שלא ברשות . הקשה המהרש"א בח"א היך אמר שמואל הקטן כן ורצה לירד הלא עי"ז ימנה העולה באמת שלא ברשות עם השבע' ויתעבר השנה שלא במזומנים . ולענ"ד י"ל דשמואל הקטן ידע שאם יאמר כן גם העולה באמת שלא ברשות אלא ללמוד הלכה ג"כ יאמר אני עליתי שלא ברשות שלא לבייש שמואל הקטן או שכולם יאמרו כן וכמעשה של ר"מ לקמן ועי"ז יבטל הזימון של אותו יום. שוב ראיתי בירושלמי שכתוב כן ואפי' כן לא עברוה בהאי יומא ואפלגינהו במילי דאורייתא ועברוה ביומא דבתרא עכ"ל ולא מפרש למה לא עברוה ומסתמא היה מטעם זה מפני שלא ידעו מי נזמן או י"ל דר"ג בעצמו לא רצה לעבר כי לא האמין לשמואל הקטן שלא היה מן המזומנים וא"כ יש כאן שאינו מזומן ומה שלא שאל לשלוחו שזימן את הז' את מי זימן היה שלא לבייש את מי שעלה שלא ברשות ולא ירד כששאל מי הוא שעלה שלא ברשות שאם ענה מיד כמו שענה שמואל הקטן ללמוד תורה באתי אין זה ביוש אבל כשלא ענה כן ולא ירד ורצה להחזיק כאלו הוא מן המזומני' יהיה נתפס על דבר שקר ולא רצה ר"ג לביישו ולכן ביטל העיבור באותו יום והזמין ז' ליום אחר. וביותר י"ל כן לפי דעת הי"מ שהביא הר"ן שר"ג בעצמו זימנם וידע מי שעלה שלא ברשות ורק שלא לביישו אמר כן שירד מעצמו ע"ש ולכן כיון שלא ירד בעל כרחו היה צריך לבטל עיבור של אותו יום ומתורץ קושית המהרש"א : **אתה** הוא שצערת את אבא. המהרש"א

בישראל ורבי חייא מהיכא גמיר לה מרבי מאיר דתניא מעש' באשה אחת שבאת לבית מדרשו של ר"מ אמרה לו רבי אחד מכם קדשני בביאה עמד ר"מ וכתב לה גט כריתות ונתן לה עמדו כתבו כולם ונתנו לה ור"מ מהיכא גמיר ליה משמואל הקטן ושמואל הקטן מהיכא גמיר ליה משכניה בן יחיאל דכתיב (עזרא י) ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונושב נשים נכריות מעמי הארץ ועתה יש מקוה לישראל על זאת ושכניה בן יחיאל מהיכא גמר לה מיהושע דכתיב (יהושע ז) ויאמר ה' אל יהושע קום לך למה זה אתה נופל על פניך חטא ישראל אמר לפניו רבש"ע מי חטא אמר לו וכי דילטור אני לך הטל גורלות ואבע"א ממשה דכתיב (שמות טז) עד אנה מאנתם :

יד שם ת"ר א משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל ואעפ"כ היו משתמשים בבת קול פעם אחת היו מסובין בעליית בית גוריה ביריחו ונתנה עליהם בת קול מן השמים יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו אלא שאין דורו זכאי לכך נתנו חכמים את עיניהם בהלל הזקן וכשמת אמרו עליו הי חסיד הי עניו תלמידו של עזרא. שוב פעם אחת היו מסובין בעלייה ביבנה ונתנה עליהם בת קול מן השמים יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה אלא שאין דורו זכאי לכך נתנו חכמים את עיניהם בשמואל הקטן וכשמת אמרו עליו הי חסיד הי עניו תלמידו של הלל. אף הוא אמר בשעת מיתתו שמעון וישמעאל לחרבא וחברוהי לקטלא ושאר עמא לביזא ועקן סגיאן עתידין למיתי על עלמא. ועל יהודה בן בבא בקשו לומר כן אלא שנטרפה שעה שאין מספידין על הרוגי מלכות :

רש"י

משמואל הקטן. כדאמרן: אנחנו מעלנו. והוא לא נשא נכרית והכניס עצמו בכלל שלא להלבין פניהם: מיהושע. ממעשה דיהושע שלא רצה הקב"ה לגלות לו מי הוא החוטא והכניס את כולן בכלל שנאמר חטא ישראל במעשה דעכן: דילטור. רכיל: מאנתם. כולן בכלל והרי כולן לא יצאו ללקוט אלא מקצת דכתיב (שמות ט"ז) יצאו מן העם ללקוט וגו': משמתו נביאים וכו'. משום שמואל הקטן נקט לה הכא: אף הוא. הוכיח סופו שראתה עליו שכינה שנתנבא בשעת מיתתו: שמעון וישמעאל לחרבא. רשב"ג הנשיא ורבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול יהרגו בחרב: וחברייו. כגון ר"ע ורבי חנינא בן תרדיון: לקטלא. לשאר מיתות ר"ע במסרקות של ברזל בפרק הרואה (דף ס"א) רבי חנינא בשריפה בלפני אידיהן (דף י"ח): לומר כן. אותו הספד (הי חסיד הי עניו): אלא שאין מספידין על הרוגי מלכות. מפני יראת המלך

תוספות

בת קול. יש אומרים שלא היו שומעים קול היוצא מן השמים אלא מתוך אותו קול יוצא קול אחר כמו פעמים שאדם מכה בכח ושומע קול אחר היוצא ממנו למרחוק ואותו קול היו שומעים לכך קורין אותו בת קול: (א"ה עיין למעלה במס' סוטה בפ' אלו נאמרים ותמצא דבר מחודש בפירש"י ז"ל):

מהרש"א

ור"ח מהיכן גמר לה מר"מ ור"מ מהיכא כו' גמר לה מיהושע כו'. כתב מהרש"ל ז"ל תימה הלא הכא לא שייך הטעם משום שלא לביישו כו' גם מקשה העולם אמאי לא קאמר מתחלה למדו מיהושע כו' ומה צריך לתלות זה בזה ונראה כו' עכ"ל ע"ש בארוך. ואני מוסיף בקושיא דמי הכריחם לומר כלל דכל חד גמיר לה מאידך עובדא דלקמיה הא איכא למימר דכל חד מסברא דנפשיה קעביד הכי כדי דלא ליכסף כי ההוא דאכל שום בעובדא דר' חייא וההוא דקידש בביאה בעובדא דר"מ וכן בכל אינך וע"כ נראה לומר משום דאיכא למימר סברא דאדרבה ניזיל לאידך גיסא שלא יחזיק אדם עצמו כנגד אחרים כחוטא וכאילו הוא עשה שלא כהוגן משום כיסופא דחבריה וכ"ש שאדם א' לא יחזיק את חבירו כחוטא ויכלול אותו עם אחרים שלא עשו כהוגן משום כיסופא דההוא דחטאו אבל מדברי הש"י ליהושע חטא ישראל א"כ ממשה למד שכניה בן יחיאל כיון דלא חש הש"י מלהחזיק את אחרים כחוטאים אף כשאינם חוטאי' ומשום דילטורא גמר מיניה שכניה שיחזיק אדם עצמו כחוטא משום כיסופא דחבריה ומשום הכי תלה דכל אחד גמר ממעשה דורו שלפניו ולא מעובדא שלפני פניו כגון שמואל הקטן גמר לה משכניה דאילו הוה אזיל שכניה לאידך גיסא שלא החזיק עצמו כחוטא משום כיסופיה דחבריה ולא הוה למד מדברי השם ית' שהחזיק אחרים כחוטאים דהיינו משום דילטוריא ה"נ ודאי שמואל הקטן הוה עביד כשכניה וכן ר"מ אילו לא הוה עביד שמואל הקטן כשכניה והוה אזיל לאידך גיסא מסברא הוה עביד נמי ר"מ כשמואל הקטן שהיה דור שלפניו ולא כשכניה שהיה לפני פניו וכן ר' חייא אילו הוה אזיל ר"מ לאידך גיסא מסברא ודאי דרבי חייא נמי הוה עביד כוותיה ולא כשמואל הקטן שהיה המעשה שלפני פניו ודוק: [א"ל וכי דילטור אני וכו'. יבואר פ' כ"ה ע"ש: ואבע"א ממשה דכתיב עד אנה וכו'. מבואר פ' החובל ע"ש]: ראוי שתשרה עליו שכינה כמרע"ה. כי מצינו בהלל הזקן שחיה ק"ך שנה ופרנס את ישראל ארבעים שנה כמו משה גם שהיה הלל עניו כדאמרי' בפ' במה מדליקין שהוא מדתו של משה שנאמר בו עניו מאד אבל בשמואל הקטן לא קאמר אלא שתשרה עליו שכינה ולא קאמר כמשה שלא מצינו שפרנס ישראל מ' שנה כמשה אף שהיה עניו כמוהו. ונראה נמי מה שתלה תלמודו של הלל בעזרא לפי שהוא עלה מבבל בתלמודו שהיה בידו ונעשה נשיא כמו עזרא שעלה מבבל בתלמודו ומ"ש בהלל ובשמואל הקטן שאמרו עליהם הי חסיד הי עניו וכו' ע"ש שריית שכינה שראוי להיות עליהם דאלו ב' מדות מביאין לידי רוה"ק כדאמרינן בפ"ק דע"ז דאיכא למ"ד דחסידות גדולה מכולן ומביאה לידי רוה"ק ואיכא למאן דאמר דענוה גדולה מכולן ומביאה לידי רוה"ק: וחברוהי לקטלא וכו'. שינה הלשון בהם שהנשיא וכ"ג יהיה מיתתן בדרך כבוד אף לנגד נימוסי העובדי כוכבים שהוא מיתת הסייף והיא המיתה דאיכא למ"ד בדין ישראל נמי קלה מכולן אבל חברוהי בעשרה הרוגי מלכות לקטלא בשאר מיתות חמורות ומשונות כמו רבי

עיון יעקב

כן שעלה אחד מהן לגמרי שלא ברשות: ושכניה בן יחיאל מהיכא גמור ליה מיהושע. הא דלא קאמר דכולהו גמרי מיהושע או ממשה עי' במהרש"א ול"נ משום דכל הדורות הולכין ומתמעטין עד דאמרי אם ראשונים בני מלאכים וכו' ואנו אפילו כחמורו של ר' פנחס בן יאיר וא"כ אין ללמוד ענין הבושה מדור ראשון לדור אחרון רק שנמשך דור אחר דור הקודם שהם כמעט דומין זה לזה: ת"ר משמתו נביאים ראשונים. פירש"י משום שמואל הקטן נקיט ליה הכא ועי"ל לפמ"ש לעיל נקט לה הכא לומר שהדורות מתמעטו זה אחר זה מעט מעט שאחר נביאים אחרונים היו משתמשין בבת קול וגבי הלל היה בת קול שראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו ואצל שמואל הקטן יצא עליו קול שתשרה שכינה סתם: ועקן סגיאן עתידין למיתי על עלמא. כלומר להראות שכל אלו המיתות קשות אעפ"כ הם לטובתו כי מפני הרעה נאסף קודם שתבוא רעה גדולה נאסף הצדיק:

עין יוסף

שלא כדין (תורת חיים): ורבי חייא מהיכא גמיר לה מר"מ כו'. נראה דנקט להו על סדר הזמן שהיו זה קודם זה עד יהושע ומשה. וה"ה דהוה מצי למימר דרבי חייא מיהושע גמיר לה. אלא דעדיפא קאמר דאיכא למימר דרבי חייא מדר"מ נמי גמיר לה (תורת חיים): וכתב לה גט כריתות כו'. וזה הוי ליה כיסופא יתירא. ולא עוד אלא שאסר קרובותיה עליו: בבת קול. רש"י פ"ז דסוטה ד"ה שאני בת קול. פי' אותה מדה הממונה על כך יודעת שבעים לשון מפני שעשויה להשמיעה. והיא משתלחת לכל הלשונות עכ"ל ממילא היא מלאך ובספר הגלחון כתב פירוש של בת קול מדתו של קול כמו אלפים בת יכיל משום שנאמר קול ה' בכח וגו'. לכן לפי המדה שיכול האוזן לקבל צריך לצמצם את הקול. ועיין בערכי הכנויים אות ב"ת:

יד יוסף

א שה"ש רבה פ"ח סי' י"א :

חדושי גאונים

הקשה היאך חשדו ר"ש בכדמאמר שיצאו כולם. ולענ"ד י"ל דלעולם סבר דר"ח היה באמת מדינא תחלה ומה שיצאו האחרים סבר שעשו כן מפני כבודו של ר"ח שלא יתחדשו שהוא היה ממה שיצא לבדו: ור"ח היכי גמיר לה מר"מ. עיין במהרש"ל ומהרש"א ולענ"ד י"ל דלכאורה יש סברא שלא להעיר חשד אחרים שיכשול אותם להיות חושד בכשרים ולזה קאמר דר"ח עשה כן דגמר מר"מ דאע"ג דהיה יכול לברר מי הוא שריתו נודף ע"י שריתו בפיו עכ"ז יצא שהיה מובטח שעי"ז יצאו גשהבלתי נחשדים ולא יבוים אדם שהרי ר"מ ג"כ לא היה בכלל החשד שהרי אמרה אחד מכם קדשני בביאה ולא אמרה אתה ואעפ"כ הכניס ר"מ עצמו בחשד ע"י שכ' גט אכן גם מר"מ לא היה ברור כ"כ שלא נחשד כיון דעכ"פ אמרה אחד מכם אבל למד משמואל הקטן שזה ודאי לא היה בכלל חשד לר"ג לא בלבד לפירש הי"מ שר"ג עצמו זימנם הרי ידע שזימן לשמואל הקטן ואפילו לפירוש הר"ן שהשליח זימנם הרי ידע שיש להתברר ע"י שליח ואעפ"כ ירד וגם משמואל הקטן אין ראיה כ"כ דעכ"פ היה נחשד לשאר המזומנים אבל ביותר ראיה מיהושע שודאי בא לידי בירור ע"י גורל אעפ"כ לא רצה הקב"ה לגלות : שמעון וישמעאל להרגא מזה מוכח דר"ג דלעיל שהיה המעשה דשמואל הקטן בימיו אין זה ר"ג דיבנה כמו במעשים דר"ג שמביא לקמן כמ"ש הר"ן אלא ר"ג זה היה ר"ג הזקן שהרי שמואל הקטן שהיה בימיו ניבא בשעת מיתתו על רשב"ג שיהרג וזה היה אביו של ר"ג דיבנה והיה נשיא לפניו ואיך אפשר שר"ג בנו עיבר השנה בימיו והוא היה

דף יא ע"ב [תניא א מעשה ברבן גמליאל שהיה יושב על גב מעלה בהר הבית והיה יוחנן סופר הלז עומד לפניו ושלש איגרות חתוכות לפניו מונחות אמר לו טול איגרא חדא וכתוב לאחנא בני גלילאה עילאה ולאחנא בני גלילאה תתאה שלומכון ביסגא מהודעין אנחנא לכון דזמן ביעורא מטא לאפרושי מעשרא ממעטנא דזיתא וטול איגרתא חדא וכתוב לאחנא בני דרומא שלומכון יסגא מהודעין אנחנא לכון דזמן ביעורא מטא לאפרושי מעשרא מעומרי שיבליא וטול איגרא חדא וכתוב לאחנא בני גלוותא בבבל ולאחנא דבמדי ולשאר כל גלוותא דישראל שלומכון יסגא לעלם מהודעין אנחנא לכון דגוזליא רכיכין ואימריא גערקין וזמנא דאביבא לא מטא ושפרא מילת' באנפיי ובאנפי חביריי ואוסיפית על שתא דא יומין תלתין דילמא בתר דעברוהו] :

שם ע"ב ת"ר דאין מעברין את השנה [דף י"ב] בשני רעבון תניא רבי אומר (מ"ב ד) ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שעורים וגו' ואין לך קלה בכל א"י לבשל פירותיה יותר מבעל שלישה ואעפ"כ לא בכרה אלא מין אחד שמא תאמר חטים ת"ל שעורים שמא תאמר לפני העומר ת"ל (שם) תן לעם ויאכלו אחר העומר היה אמור מעתה ראויה היתה אותה שנה שתתעבר ומפני מה לא עיברה אלישע ששנת בצורת היתה והיו הכל רצין לבית הגרנות :

שם [ת"ר אין מעברין את השנה לפני ר"ה [ואם עברוה אינה מעוברת] אבל מפני הדחק מעברין אותה אחר ר"ה מיד ואף על פי כן] ה אין מעברין אלא אדר איני והא שלחו ליה לרבא זוג בא מרקת ותפשו נשר ובידם דברים הנעשה בלוז ומאי ניהו תכלת בזכות הרחמים ובזכותם יצאו בשלום

רש"י

ומיהרו לקברו: [דזמן ביעורא מטא. שנה שלישית או ששית לשמיטה כל מי שישנו מעשרותיו של שנה ראשונה ושניה חייב לבערו עכשיו תרומה נותן לכהן ומעשר ראשון ללוי ומעשר עני לעני ומעשר שני מתבער בכ"מ שהוא שאם לא העלהו לירושלים קודם פסח היה מבערו ערב פסח ומתודה ביערתי הקודש : ממעטני זיתא . מקום קיבוץ הזיתים להתחמם זה על זה בגליל הוי זיתים מרובין ובדרום חטים מרובין גליל ודרום מא"י הן ואין צריך להודיען על העיבור שקרובין הן לב"ד אבל לבני גולה שרחוקים מא"י צריך להודיעם על העיבור שלא יאכלו חמץ בפסח: דלמא בתר דעברוהו . לרבן גמליאל מנשיאותו כמעשה עניין]: בשני רעבון . לפי שכלה התבואה וצריכין לאכול מן החדש : לחם בכורים. לחם אביב משמע שעכשיו היה מבכר: ושמא תאמר חטים היו . שהן אפילות לכך נתאחרו לבשל עד אחר הפסח ת"ל לחם שעורים : ושמא תאמר לפני העומר היה . ובזמן ביכר: ת"ל תן לעם ויאכלו . מלמד שקרב העומר והותר החדש: אמור מעתה ראויה היתה אותה שנה שתתעבר.על האביב שכשהגיע ניסן עדיין לא היה רוב אביב דהא לאחר י"ו בניסן לא ביכרו אלא שעורים ולא קרינן ביה חודש האביב: ששנת בצורת היתה. בקראי מסכחת לה : [אין מעברין . אין יושבין ב"ד קודם ר"ה לעיין ולומר תתעבר שנה זו בשני אדרים מפני שיש שכחה בדבר קודם שיגיע ומזלזלי בחמץ : אבל מפני הדחק . שמא לא יהא שם ב"ד מופלא סמוך לאדר או שמא יבא המלך אדומי ויעכב על ידן מעברין אותה ומודיעין לגולה אחר ר"ה מיד שעברוה] : ואעפ"כ אין מעברין . אותה בב' חדשים אחרים אלא כשיגיע אדר יעשו ב' אדרים: זוג . שני ת"ח : באו מרקת . עבריא: ותפשו נשר . חיל פרסיים : דברים הנעשים בלוז. תכלת בלוז עושין [אותה]כדאמרינן בסוטה (מ"ו) היא לוז

תוספות

[מן עומרי שיבליא. והא דתניא בפ' בתרא דמעשר שני (מ"ח) א"ר יהודה בראשונה היו שולחין אצל בעלי הבתים שבמדינות מהרו והתקינו פירותיכם עד שלא הגיע שעת ביעור עד שבא ר' עקיבא ולימד כל פירות שלא באו לעונת מעשרות פטורים מן הביעור הכא ר"ג קודם לר' עקיבא היה : בתר דעברוהו . פי' והיה לו חבר ר' אלעזר בן עזריה שהיה נשיא עמו לכך אמר באנפי חברייא] :

ראויה היתה אותה שנה שתתעבר . וא"ת מנ"ל דילמא אביב הוא דלא הוה אבל פירות האילן ותקופה הוו כתקונם ואמרינן דעל אחד מהן אין מעברין וי"ל דמסתמא כיון דבעל שלישה הקלה שבא"י לא ביכרה אלא מין אחד ש"מ דפירות האילן נמי לא הוו וא"ת ודילמא ביהודה הוא דלא הוו אבל בעבר הירדן ובגליל הוו וי"ל דהא נמי שמעינן דלא מבעל שלישה שהיא הקלה שלא ביכרה : ומפני מה לא עיברה אלישע . וא"ת ומנ"ל דלא עיברה וי"ל דאם איתא דעיברה א"א שלא היו מוצאין בכמה מינין אחר העומר :

אין מעברין אלא אדר . וכל שאר החדשים אין מעברין דכתיב לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ואי מעברין אחד משאר החדשים לא הוי אדר י"ב :

מהרש"א

חנניא בן תרדיון בשריפה ור"ע במסרקות של ברזל ור"י בן בבא בג' מאות לונביאות של ברזל וק"ל : (בגמ') דזמן ביעורא מטא לאפרושי וכו'. לכאורה קשה מה היה צריך להודיען שהוא שנת ג' ושנת ו' מהשמיטה וכי לא ידעו זה בני הגליל גם נראה שלא כן להודיען בשעה שהודיע את בני הגולה על העיבור ומה שייך זה לזה ונראה דכולי עלמא ידעי שנת ג' ושנת ו' מהשמיטה אלא שהיה מודיע להם זמן שיש שהות לבער המעשרות קודם הפסח שזה תלוי ג"כ בעיבור שיש להם עוד שלשים יום שהות יותר לבער דבאותה שעה שנתוודע להם אם נתעבר השנה הודיע להם כן שיהיה להם שהות לזמן הביעור עוד שלשים יום ולא יצטרכו למהר ביאתם ודו"ק : זוג בא מרקת ותפשו נשר וכו' . הקושיות מה ענין שכתבו ושלחו כל זה ברמז ומה ענין שזכרו שהיה בידם תכלת הבא מלוז ומה לשון בזכות הרחמים ומה ענין שלא הניחן מלכות וכו' ולמה זכרו שהיה באב ואם לומר שמעברין קודם ראש השנה לא הול"ל רק שקבעו לו נשיא אחד קודם ר"ה . הוא מבואר כי נשיאי ישמעאל היו י"ב כמו שנזכרו בסוף פרשת חיי שרה אבל למעלה עליהם נשיאי ישראל כי נשיאי ישמעאל אין להם יחוס אב מאברהם רק יחוס שפחה מאמם הגר וז"ש בהם י"ב נשיאים לאמותם דר"ל מצד אם אבל נשיאי ישראל יש להם יחוס אב למשפחותם לבית אבותם וע"כ ע"פ היחוס אב שממנו נמשך הבכורה נעשה מהם י"ג נשיאים ע"י הבכורה שיש ליוסף שנחלק לשני שבטים ונשיאים וזהו סוד עיבור שישראל מחשבים י"ב חדשי הלבנה נגד י"ב שבטים ועוד חדש עיבור נגד שבטו של יוסף שנחלק לב' שבטים והם ב' אדרים שמזלו דגים כברכתו של יוסף וידגו לרוב וגו' ולזה אמרו שאין זרעו של עשו *) נמסר רק ביד זרעו של יוסף שנא' והיה בית עשו וגו' והוא לפי שבקניית הבכורה ונטילת הברכה נתן ליעקב להיות מושל באחיו עשו וכל זה נתן יעקב ליוסף שנאמר ואני נתתי לך שכם אחד כמפורש בפ' י"ג ולזה אף שישמעאל שיש לו י"ב נשיאים לאמותם ובמלחמותם לפעמים מנצחים את עשו אבל לא יעשו לו כלה עד לעתיד שיגדל זרעו של יוסף ומשיחו ועל ידו יכלתו את עשו שישראל יהיו במעלה ביותר מישמעאל שיהיו י"ג נשיאים ע"י

*) קאי על ממשלת רומי שבימיהם וכן כל עשו ואדום הנזכר בענין כוונתם על ממשלת רומי :

אמר המבונה אין מעברין אלא אדר כו' . טוב טעם ודעת למה אין מעברין אלא אדר ע"פ טבע העולם הלא אמרו בגמרא מפני כמה דברים ובפרט דזמנא דאביבא לא מטא שאז סימן לראות אם התבואה בברכה כל צרכה וכמאמר דלעיל מזה ולהשוות חדשי חמה לחדשי הלבנה כדלקמן בתוספות ומאסמכתא דקרא כתבו התוס' דכתיב לחדש שנים עשר הוא חדש אדר לעולם יהיה חדש אדר שנים עשר . אך מסברא אפשר לומר ג"כ שהיו מעברין חדש אדר לסימן טוב לכפול השמחה לישראל להיות חדש אדר זמן שמחה רשומה לכל דור ודור כדכתיב והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב . ולכן בפעם ההוא יען לא יכלו לעבר השנה בחדש אדר מפני הגזירה עברו מן הקלה אל הקלה לעיין כמו בחדש אב שהוא אבל גדול ליהודים וחדש שמת בו אהרן כדי שלא ישגיחו עליהם האויבים ומחמת היראה ג"כ שלחו ליה לרבא ספור המעשה בלשון חכמה ונסתר זוג בא מרקת וכו' דברים שאפשר ג"כ לדרוש בהם רמזים . ובכלל הסתר קרא לחדש נשיא על שם מ"ש ולשלמה שנים עשר נציבים כי שם נאמר ונציב אחד בארץ דר"ג אמר כנגד חדש העיבור :

יד יוסף

א תוספתא פ"ב : ב יסגא לעלם כצ"ל וכצ"ל בסמוך רש"ל : ג צ"ל עדקין וכן איתא בתוספתא : ד ירושלמי נדרים פ' הנודר מן המבושל וירושלמי פרק קמא דסנהדרין: התוספתא בר"ה . ור"ה דף ז':

חדושי גאונים

הגהות אע"כ ר"ג זה הוא ר"ג הזקן אביו של רשב"ג הנהרג ומזה ראיה למה שפי' הרשב"ם נדה (דף ו' ע"ב) כמעשה בשפחתו של ר"ג שהוא ר"ג הזקן והתוס' השיגו עליו שהיכא שנזכר סתם ר"ג הוא ר"ג דיבנה והרי הכא מוכח דגם סתם ר"ג לפעמים הוא ר"ג הזקן . (ערוך לנר): ומפני מה לא עברה אלישע שנת בצורת היתה. הקשה מהרש"א דלמא שביעית או מוצאי שביעית היתה שאין מעברין בו והנה לענין מו"ש י"ל דסבר רבי כבית ר"ג שהיו מעברין במו"ש . אבל לענין שביעית לכאורה קשה וי"ל ע"פ מה דאמרינן בכתובות (דף ק"ה ע"ב) וכי אלישע אוכל בכורים היה אלא כל המביא דורן לת"ח כו' ע"ש דמתיבת בכוריםדרים כן. ולפ"ז ע"כ מוכח דלא שביעית היה דאי היה שביעית לא שייך מביא דורן כיון דהפקר הוא . ועוד לפי מה דאמרינן במסכת שביעית דאין אוכלין פירות שביעית בטובה ולר' יהודה שם אפילו ב"ה סובר כן. וא"כ איך מחזיקין טובה למביא כאלו הקריב בכורים אע"כ דלאו שביעית היה ולענין קושיתו ממוצאי שביעית י"ל עוד דהא מ"ד אין מעברין ס"ע דלא יוכל להביא מחוץ לארץ מפני הגוים ועי"ז ודאי באותו פעם עדיין לא גזרו דגזירה דרבנן הוא : (ערוך לנר) : ששנת בצורת היתה . הרמב"ם ה' קה"ח (פ"ד) כתב יראה לי שזה שאמרו חכמים אין מעברין בשנת רעבון כו' מפני תקופה ומפני אביב ופירות האילן מעברין לעולם ע"ש והרמ"ה השיג עליו מסוגיא זו שהרי באלישע הי' ראוי להתעבר מפני

ועמוסי יריכי נחשון בקשו לקבוע נציב אחד ולא הניחן אדומי הלז אבל בעלי אסופות נאספו וקבעו לי' נציב אחד בירח שמת בו אהרן הכהן. חשובי מחשבי גלויי לא מגלו. מאי משמע דהאי נציב לישנא דירחא הוא שנאמר (מ"א ד) ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת אנשיו חודש בשנה והכתיב (שם) ונציב אחד בארץ רב יהודה ור"נ חד אמר אחד ממונה על כלם וחד אמר כנגד חודש העיבור:

שם ת"ר א אין מעברין את השנה מפני הטומאה רבי יהודה אומר מעברין א"ר יהודה מעשה בחזקיהו מלך יהודה שעיבר את השנה מפני הטומאה ובקש רחמים על עצמו דכתיב (דה"ב ל) כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו [שם ע"ב] כי אכלו את הפסח בלא ככתוב כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר ה' הטוב יכפר בעד. ר"ש אומר אם מפני הטומאה עיברוה מעוברת אלא מפני מה בקש רחמים על עצמו שאין מעברין אלא אדר והוא עיבר ניסן בניסן ר"ש בן יהודה אומר משום ר"ש מפני שהשיאן את ישראל לעשות פסח שני:

טו דף יג ע"ב א"ל אביי לרב יוסף מיסמך סבי בשלשה מנא לן אילימא מדכתיב (במדבר כז) ויסמוך את ידיו עליו (מבדי משה יחיד הוה) אי הכי תסגי בחד וכ"ת משה במקום שבעים וחד קאי אי הכי ליבעי שבעים וחד קשיא. א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי בידא ממש סמכינן ליה א"ל סמכינן ליה בשמא קרו ליה רבי ויהבי ליה רשותא למידן דיני קנסות. וחד לא סמיך והאמר רב יהודה [אמר רב] ב ברם זכור אותו האיש לטוב ור' יהודה בן בבא שמו שאלמלא הוא נשתכחו דיני קנסות [מישראל] נשתכחו נגרוסינהו אלא [דף יד] בטלו דיני קנסות מישראל שפעם אחת גזרה מלכות גזרה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג

רש"י

שלובעין בה תכלת: עמוסי יריכי נחשון. נשיא שבא"י שהוא מזרע נחשון בן עמינדב ראשון לנשיאים: בקשו לקבוע נציב א'. בקשו להוסיף חדש אחד על השנה לעברה: ולא הניחן אדומי הלז' המלכות גזרה גזירה עליהן: בירח שמת בו אהרן. באב אלמא מפני הדחק מעיינים בעיבור שנה (קודם [שלפני] ר"ה: גלויי לא מגלו. עד לאחר ר"ה. שלא ישכחו בני הגולה: נציבים. ממונים: חדש בשנה. יהיה על כל אחד לכלכל: כנגד חדש העיבור. בשנה מעוברת היה אותו נציב מכלכל באדר שני: [מפני הטומאה. כגון שהיה נשיא חולה ואמדוהו למות ערב הפסח או שני ימים קודם ויהיו טמאים או שהיה רובן טמאים בסוף אדר וכלתה אפר הפרה ואינן יכולין למלוא עכשיו פרה אדומה אין מעברין בכך אלא יעשו בטומאה]: שעיבר את השנה מפני הטומאה. שנטמאו בימי אחז אביו מע"ז שלא חששו לתורה והיה חזקיהו מחזירן למוטב וידע שלא יספיקו כולן לבא וליטהר עד הפסח ועיבר השנה: ובקש רחמים על עצמו. שימחל לו עון ולקמן פריך הואיל ואר"י מעברין למה בקש רחמים על עצמו: כי אכלו את הפסח בלא ככתוב. שעיבר את השנה מפני הטומאה שלא כדת: ניסן בניסן. לאחר שקדשו לשם ניסן חזר ונמלך ועשאו אדר השני: ר"ש בן יהודה אומר. לא עיברה אלא השיאן לפסח שני שלא כדין לפיכך בקש רחמים על עצמו: מיסמך סבי. לקרות להם רבי: במקום שבעים וחד קאי. לפי שהיה משה ראש להם ושקול כולם: בידא ממש סמכי ליה. בלשון בעיא גרסי' ליה כלומר מי בעי לאתנוחי ידייהו על רישיה דסבא: למידן דיני קנסות. דאלהים כתיב (שמות כ') דמשמע דיינים מומחין והיינו סמוכין ובשאר דיני ממונות לא בעינן מומחין כדאוקימנא בריש פירקין (דף ב') משום נעילת דלת והיכא דליכא נעילת דלת כגון בד' שומרים וגזילות דיינין בבבל אף על גב דליכא סמוכין דשליחותייהו קא עבדינן כדמפרש בהחובל (דף פ"ד) אבל בקנסא לא עבדינן שליחותייהו משום דלא שכיחא ולית בה חסרון כיס: בטלי דיני קנסות. דכיון דליכא סמיכה בטלו:

תוספות

שעבר השנה מפני הטומאה. פי' בקונט' שנטמאו בעבודת כוכבים דעבודת כוכבים מטמאה בפ' ר"ע כמת ואע"ג דטומאת עבודת כוכבים מדרבנן מאותה שעה שמא גזרו עליה דהא דריש ליה התם מקרא דדברי הקבלה ובירושל' אמר דגולגלתו של ארונה היבוסי מצאו תחת המזבח. ותימה שהרי (בט"ו) היו יכולין ליטהר ולמה עברוה והא סגי בהזאת ג' וז' ואפר פרה לא היו חסרי' דכל בית ראשון עמד להם אפר פרה דמשה כדאמרי' (פרה פ"ג) דשניה עשה עזרא ושמא לא היה להם הדבר מזומן ליטהר:

מהרש"א

יוסף שנחלק לב' וזהו סוד העיבור כמ"ש שיהיה שנת ישראל י"ג חדשים והוא גדול יותר משנת עשו י"ב חדשים לחמה ועל פי דברים אלה אמר זוג הבא כו' כי ישראל נמשלו לזוג יונה שאין נזקקין רק לבת זוגן ועל שם השני מלכיות המולכות שהם אדום וישמעאל אמר ודימה מלכות ישמעאל לנשר על שם רבוי ותוקף מלכותו ולפי שהוא טמא מלד אמו דמוהו לנשר שהוא עוף הדורס וטמא וכן דימהו בפ' החובל לעוף טמא ואמר שבא מרקת שהיא טבריא שנקראת רקת על שם ריקנים שבך ושם היה סוד עיבור הזה ואמר שתפסו נשר דהיינו ישמעאל שתחת ידו רוב קיבוץ נפולות ישראל ואמר ובידם דברים הנעשים בלוז כו' שאין שם מיתה כדאמרינן בסוטה ודימה לו סוד העיבור שהוא רמז על דבר עתידי וגלוי לכלות את זרעו של עשו וכחו סמאל וז"ש מאי ניהו תכלת שהוא הסוד תכלת דומה לים כו' עד דומה לכסא הכבוד דהיינו שאז יהיה הכסא שלם וז"ש בזכות הרחמים דהיינו שיהיה שם הרחמים שלם שאין הכסא והשם שלם וכו' ובזכות זה ילאו בשלום מתחת יד ישמעאל ועמוסי יריכי נחשון וכו' הוא פי' סוד העיבור דעמוסי יריכי נחשון אשר ממנו הנשיאים והמלכים ומלך המשיח בקשו לקבוע נציב הוא חדש עיבור הרומז לזרעו של יוסף שנחלק לב' שבטים כמו ב' אדרים שמזלו דגים בלשון רבים ואשר בידו יפול עשו וכחו וע"כ לא הניחו אדומי הלז שהוא מלכות אדום וכחו סמאל אבל בעלי אסופות נאספו במלכות ישמעאל לקבוע נציב אחד והוצרכו לעשות זה בסתר ובסוד שלא ירגישו אדום וכחו סמאל בזה וע"כ עשו אותו בירח שמת אהרן ושלא יבין אדום שלחדש העיבור נאספו כי בחדש הזה אשר בו היה החורבן בשמ"ק ע"י עשו וכחו ועל יסוד זה אמרו לעיל בסוד העיבור דגוזליא רכיכין ואמריא עדקין ואביב לא מטא כו' ר"ל דגוזליא שהוא כנסת ישראל דמתילין ליונה רכיכין ואין להם כח גם אמריא שהם ישראל שנמשלו לשה פזורה ישראל עדקין ואין להם כח בגלות וזימנא דאביב שהוא זמן אביב ולמיתת הגאולה עדיין לא מטא וע"כ שפירת וכו' ואוסיפת על שתא דא יומין תלתין

יד יוסף

א תוספתא פ"ב וירושלמי נדרים פרק הנודר מן המבושל וירושלמי פרק קמא דסנהדרין: ב עבודת כוכבים דף ס':

חדושי גאונים

האביב ופירות האילן ואעפ"כ לא עבר ולענ"ד לא קשה על הרמב"ם שהרי מה דתניא דעל האביב מעברין פי' הרמב"ם שם (פ"ג) כדי שיהא האביב מצוי להקריב ממנו עומר התנופה וכפי' אית דמפרשי שהביא רש"י לעיל והלא באלישע הקריבו העומר כדאמר בגמ' וא"כ לא היו צריך לעבר מפני האביב. (ערוך לנר):

חשובי מחשבי גלויי לא מגלו. תימה מאי קסלקא דעתך דמקשה דגלוי נמי מגלינן ומודיעין לגולה קודם ר"ה השנה שהשנה הבאה תהיה מעוברת והא אי אפשר לומר כן דהא אין מעברין על התקופה לחודא כדקתני לעיל על ג' מהן אין מעברין קודם ר"ה השנה וכ"ש בירח אב אי אפשר לעמוד על האביב ועל פירות האילן אם יהיו כשיגיע ניסן ועצרת אם לאו דקודם ר"ה אכתי לא הוי זמן זריעה ור"ה לאילנות לא הוי עד ט"ו שבט ונהי דעל חשבון התקופה אפשר לעמוד הא אין מעברין אלא על שנים מהן ונראה לפרש דעל תקופת ניסן לחודא מעברין שאם יודעין ב"ד ע"פ חשבון שתהא תקופת ניסן בששה עשר בניסן או אחר זמן זה מעברין את השנה ואין חוששין לסימן אחר והכי איתא בהדיא בפ"ק דר"ה דשלח ליה רב הונא בר אבין לרבא כד חזית דמשכה תקופת טבת עד שיתסר בניסן עברה לההיא שתא ולא תחוש לה דכתיב שמור את חדש האביב וכו' וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפ"ד מהלכות קדוש החדש דעל תקופת ניסן לחוד מעברין את השנה והא דקתני לעיל על שנים מהן מעברין על אחד מהן אין מעברין כבר כתבו התוספת שם

עיון יעקב

משה במקום שבעים וחד קאי. לכאורה צריך עיון למה מכוין למספר הזה לא פחות ולא יותר כ"ל דאיתא במלכים ב' סי' ב' ויאמר אלישע יהי נא פי שנים ברוחך אלי וגו' ופרש"י שם שאי אפשר לתת יותר ממה שיש בידו והשיב לו אליהו אם תראה אותי ופירש רד"ק אם יהיה בך כח רוח אלהים שתוכל לראות אותי כשאלקח מאתך ידעתי כי מאת האל יהיה שתהיה לך פי שנים ואיתא לקמן בגמרא ריש דף י"ז עמך משום שכינה ופרש"י שתשרה שכינה עליהם הוצרך להיות משה עמהן כדכתיב ואצלתי מן הרוח אשר עליך ע"כ וא"כ אם משה אצל הרוח אשר עליו על ע"א סנהדרין מכלל שהוא במקום ע"א קאי דאל"כ לא היה יכול ליתן רוחו על הע"א יותר ממה שיש בו וכ"ל זה כוונת הפסוק מי יתן והיה כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם משא"כ משה אין יכול ליתן יותר ממה שיש בידו:

קשיא. לפי הכלל בידינו דכל קשיא יש לו תירוץ י"ל דלפי מה שמתרץ לקמן ר' יהודה בן בבא אחריני הוי בהדיה והאי דלא חשיב להו משום כבודו דר' יהודה א"כ י"ל ה"ה גבי משה שהיו שני זקינים עמו אלא דלא חשיב משום כבודו של משה: א"ל בידא ממש סמכינן ליה. כלומר אי הוי ילפינן ממשה ודאי צריך לסמוך ביד ממש כמו דכתיב גבי משה אבל עכשיו דקאמר דלא ילפינן ממשה א"כ מבעיא שפיר: וחד לא סמיך. על מתני' לא היה יכול להקשות דהייתי אומר ודאי אי סומכין ממש ביד כסמיכה שבימי משה לא היה

ועיר שסומכין בה תחרב ותחומין שסומכין בהם יעקרו מה עשה רבי יהודה בן בבא הלך וישב לו בין שני הרים גדולים [ובין שתי עיירות גדולות] ובין שני תחומי שבת בין אושא לשפרעם וסמך שם ה' זקנים ואלו הן ר' מאיר ור' יהודה ור' שמעון ור' יוסי ור"א בן שמוע רב אויא מוסיף אף ר' נחמיה כיון שהכירו אויבים בהם (באו להרגם) אמר להם בני רוצו אמרו לו רבי מה תהא עליך אמר להם הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכים אמרו לא זזו משם עד שנעצו בו שלש מאות לונביאות של ברזל ועשאוהו ככברה. רבי יהודה בן בבא אחריני הוו בהדיה והאי דלא חשיב להו משום כבודו דר' יהודה בן בבא. ור"מ רבי יהודה בן בבא סמכו והאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן כל האומר על ר' מאיר שלא סמכו רבי עקיבא אינו אלא טועה סמכיה ר"ע ולא קבלו (דאכתי הוה ינוק) סמכיה ר' יהודה בן בבא וקבלו:

טז שם רבי חנינא ור' הושעיא הוה קא משתקיד רבי יוחנן למיסמכינהו לא הוה מסתייעא מילתא הוה קא מצטער טובא אמרו ליה לא נצטער מר דאנן מדבית עלי קאתינן דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין שאין נסמכים לבית עלי שנאמר (ש"א ב) לא יהיה זקן בביתך כל הימים מאי זקן אילימא זקן ממש והכתיב (שם) כל מרבית ביתך ימותו אנשים אלא סמיכה:

יז שם רבי זירא הוה מיטמר מלמסמכיה דא"ר אלעזר לעולם הוי קבל וקיים כיון דשמעה להא דא"ר אלעזר אין אדם עולה לגדולה אא"כ מוחלין לו על כל עונותיו אמצי ליה אנפשיה כי סמכוה לר' זירא שרו ליה הכי [לא כחל ולא שרק ולא פירכום ויעלת חן כי סמכוה לרבי אמי ולרבי אסי

(תחומים שסומכין בהם. כגון אם סומכין בתוך אלפים של עיר ויש לשם הר יעקר): בין שתי עיירות גדולות. ולא בתוך העיר שאם יוודע [שלא] יחריבו את העיר: (בין שני הרים גדולים. בין שני תחומי שבת כדי שלא יהיו יודעים איזה מהם לעקור אם יוודע: בין אושא לשפרעם. הם ב' עיירות: מה תהא עליך. ואתה זקן ואי אתה יכול לברוח): לונביאות. חניתות: לא הוה מסתייעא מילתא. כשהיו אלו לא היה מוצא שנים שיצטרפו עמו לסומכו ואנן תלתא בעינן: משתקיד. מחזר ומצפה לסומכו כמו (ירמיה א') כי שוקד אני: מנין שאין נסמכין לבית עלי. שאינן זוכין להיות נסמכין: זקן ממש. בא בימים: והכתיב כל מרבית ביתך ימותו אנשים. כשבאין לכלל אנשים בני י"ח שנה למה לי למיהדר ומיכתביה: אלא סמיכה. שאפילו [חכמים] הבאים שלכלל זקנה כגון ע"י תורה וגמילות חסדים כדאמרינן בר"ה (דף י"ח) בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה ובג"ח מ"מ לא תהא תורת זקנה עליהם להיות ראוין לסנהדרין: הוי קבל. אפל: וקיים. ותחיה כלומר הרחק מן הרבנות שמקברת את בעלי'. אפלה (שמות י') מתרגם קבלא: אמצי אנפשיה. דאי לסמכיה מוחלין לו עונותיו: [כחל. לעינים: שרק. לפנים: פירכום. לשער שיר הוא לכלה כאה שמעלה חן

שהוא סוד העיבור כנגד זרעו של יוסף שיכלה זרעו של עשו על ידו ואז יהיה הכסא והשם שלם בב"י א"ס:
ובין ב' תחומי שבת וכו'. נראה לפרש שהיה מדרכם לסמוך בשבת בקבוץ ישראל שכל העם שבשדות באים לעיר בשבת שידעו כל העם מי הם הנסמכים ולזה גזרו על העיר שסומכין בה שתחרב ואם יהיו חסים על העיר להצילה וילכו מהעיר בקבוץ תוך תחומה לסמוך אותו התחום יעקר ולזה נתכוון ר"י ב"ב בין ב' הרים גדולים שהעקירה קשה בהם ובין ב' עיירות גדולות ובאמצע ב' תחומין שביניהם במכוון דהשתא כ"א מהעיר תוכל להציל עצמה ותאומה לומר שלא נעשה בתחומה וק"ל: כאבן שאין לו הופכין וכו'. ר"ל שלא אהפוך עורף להם לברוח מפניהם רק הנני מוטל לפניהם לקבל המיתה מאהבה בלי הרגש לער כאבן הזה שאינו מרגיש וק"ל: אינו אלא טועה כו'. יש בכלל ה' זקנים שזכר לעיל עוד מתלמידי דרע"ק כדאמרינן פרק הנחנקין סתם משנה ר"מ סתם תוספתא ר"נ סתם ספרא ר"י סתם ספרי ר"ש וכולהו אליבא דרע"ק אפשר דלא הוה מסתייעא ליה מלתא לר"ע למסמכינהו א"נ דבזמנו של רע"ק עדיין לא הגיעו למעלה זו ולזה דברי ר"מ שנסמך ע"י ר"ע הם עיקר שסתם רבי המשניות אליביה וק"ל: לא נצטער מר דאנן מדבית עלי וכו'. ויש לדקדק כיון שלא נסמכו למה קרו להו רבי דהא מסיק לעיל סמכין ליה בשמא קרו ליה רבי וכו' דמשמע בלא סמיכות לא קרו ליה רבי וי"ל דה"ק לעיל קרו ליה סתם רבי בשמיה בלא הזכרת שם עצם ועוד נראה להגיה הכא רב חנינא ורב אושעיא בלא יו"ד דרבי ביו"ד הוא נסמך ורב בלא יו"ד אינו נסמך דאין קורין רב אלא בבבל דאין שם סמיכות ובא"י דיש סמיכות רבי וכ"ה קורין לקמן בס"פ ארבע מיתות רב חנינא ורב אושעיא מברי להו עגלא תילתא וכ"ה בספר יוחסין רב חנינא ורב אושעיא אחי רבה הוו דאתי מבית עלי: [לעולם הוי קבל וקיים וכו'. יבואר בפ' חלק ע"ש]: אא"כ מוחלין כו'. דאין פוסקין לאדם גדולה אלא מן השמים כדאמר פרק הספינה אפי' ריש גרגותני משמיא מוקמי ליה שנא' והמתנשא לכל לראש ואי לאו דמוחלין לו עונותיו לא הוה מוקמי ליה משמיא וק"ל: (בגמרא) לא כחל ולא שרק וכו'. כוונו בזה ע"פ מ"ש בפרק היה נוטל ז' פרושין הן פרוש שכמי פרוש קוזאי וכו' ואמר אל תתיראי מן הפרושים אלא מן הצבועים שדומין לפרושין שמעשיהן כמעשה זמרי וכו' הרי לך העושה עצמו כפרוש ואינו פרוש מקרי צבוע כמי שעושה עצמו יפה על ידי הצבע ואינו יפה ולז"א לא כחל כו' שאינו מן הצבועים שעושין עצמן כפרושין ככחול הזה שהוא צבע לעינים כן יש צבועין

הרי"ף

אלימא זקן ממש וכו'. עיין פרש"י וקשה דכתיב מהיות זקן בביתך והדר כתיב לא יהיה זקן בביתך ותרתי למה לי לענין סמיכה. וע"ק דילמא על אותם שהגיעו באותו זמן לכלל אנשים גזר עליהם שיהיו נענשים שלא יהיה זקן ועל אותם שהיו קטנים עדיין אמר ימותו אנשים בן י"ח שנה. ונראה לתרץ דאיצטריכי כולהו כל מרבית ביתך ימותו אנשים על הקטנים שלא יגדלו ועל האנשים שכבר גדלו שלא יהיו זקנים ועל אותם שיש בידם תורה וג"ח שיאריכו ימים לא יהיה זקן של סמיכה. ועוד אפשר האחד הוא על הדור ההוא והאחד הוא על דורות הבאים. ועי"ל על הימים שהיתה הכהונה מזרע עלי ממשפחת איתמר אמר וגדעתי מהיות זקן בביתך ועל ימי שלמה שנתן הכהונה לצדוק הכא מפיהם וניטלה מאיתמר על אותו זמן אמר ג"כ ולא יהיה זקן בביתך ותרווייהו אתו לסמיכה:

עיון יעקב

היה סומך א' רק תלתא משא"כ אגל ר' יהודה בן בבא לא הוי סמיכה גמורה רק שקרו להון ר' כחד סגיא אבל עכשיו דגם המתני' דקתני סמיכה בג' דהיינו מה שקורין לו רבי מקשה שפיר: מה עשה רבי יהודה בן בבא. הא דמסרו נפשם על זה היינו משום דשעת הגזרה היה דמחוייבין למסור נפשם על קידוש השם אפילו בערקתא דמסאני: א"ל הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לו הופכים. גם בזה זכור לטוב שלא רצה לברוח גם הוא כדי שישפכו האויבים חמתם עליו ויהא נח רוגזם שלא ירדפו אחריהם משא"כ אם היו כולם בורחים היו רודפים אחריהם עד שישיגום והא דנקבוהו ככברה אפשר פעם אחת מנע הלכה מפי תלמיד כדאיתא בסנהדרין דף צ"ב וסביביו נשערה מאד: סמכוהו ר' יהודה בן בבא וקבלוהו. היינו נמי לפי שהיה גזרה שיתבטל הסמיכה לגמרי לכך קבלו כדי שלא יתבטל: לא הוי מסתייעא מלתא. דהיינו שלא נזדמן עוד שני סומכין כיון דסמיכה בשלשה והוי מצטער דאולי איזה חטא גרם וכדאיתא בכתובות דף קי"ב כי סמכוה א"ל פלטי לי מתרתי ע"ש בחידושינו:

רבי זירא הוי מטמר נפשיה מלסמכיה דאר"א. ע"ד הדרש אמרתי לפי דיש פלוגתא אי הרב שמחל על כבודו כבודו מחול או לא ונראה דפליגי בהא דאיתא בש"ס דיומא דף כ"ב בן שנה שאול במלכו א"ר הונא כבן שנה שלא טעם טעם חטא מתקיף ליה רב נחמן בר יצחק אימא כבן שנה שמלוכלך בטיט ובצואה אחזו ליה סיומא בחלמא א"ר [illegible] אמר רב מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו ע"כ ובודאי למ"ד שמלוכלך בטיט ובצואה ליכא למימר שנענש על שמחל על כבודו ונראה דלהכי רב הונא ורב נחמן בר יצחק כל אחד אזיל לשיטתו בס"ק דסוטה דרב הונא ס"ל כבן שנה שלא טעם טעם חטא וא"כ מפני מה נענש שאול וצ"ל לפי שאסור למחול על כבודו וכתר תורה עולה על גביהן פסיעתא

עין יוסף

לונביאות. חניתות (רש"י) והערוך גרס לונכיות. וכתב המוסיף הערוך בנוסחאות שלנו כתוב לוניאות, והוא טעות. ופירוש לונכי בלשון יון רומח עכ"ל:
מסרמיטין

יד יוסף

א כתובות י"ז:

חדושי גאונים

דלעיל בתקופת תשרי איירי אבל משום תקופת ניסן לבדה מעברין. ולפי זה הא דקתני לעיל אין מעברין לא מפני הגדיים וכו' אבל עושין אותן סעד לשנה לאו כדפירש"י ז"ל שמצטרפין לא' משלש סימנים קאמר דלשון סעד לא משמע כן דא"כ אינהו גופייהו צרכי עיבור נינהו ומעברין עליהן ולאו סעד נינהו ולא שייך למיתני בהו ליסנא דאין מעברין אלא סעד דקאמר היינו שאין מעברין בשבילן כלל אלא כשהשנה צריכה להתעבר מפני תקופת ניסן לחודא או מפני האביב ופירות האילן או לרווחא דמילתא סומכין את דבריהם לחזק הענין וליפותו על ידן ואומרים ומודיעין שנה זו צריכה עיבור מפני התקופה או מפני האביב ופירות האילן ועוד דגוזלי' רכיכין ואימרייא דעדקין וכ"כ בהדיא הרמב"ם ז"ל שם וכן משמע בהדיא מדברי התוס' ספ"ק דר"ה שכתבו שיש דברים שאין הטעם תלוי בהן והן נעשין סעד לדבר לייפותו וליפותו כאותה ששנינו בפ"ק דסנהדרין אין מעברין את השנה מפני הגדיים והטלאי' אבל עושין אותן סעד לשנה

אהבת איתן

ר' חנינא ור' הושעי' כו'. עיין בתא"ג שמגיה דצ"ל רב חניג' ורב הושעי' כיון דלא נסמכו וכ"ה לקמן (דף סו ב) והם היו אחי רבה שהיה מבית עלי. ונראה דהיינו דאי' בשלהי כתובות שהיה לרבה אחים בא"י. ולפ"ז צ"ל דתרי רב הושעי' הוו דרב הושעי' דהכא אין זה רב אושעי' דאי' בגיטין (דף כ"ס) דבעא מיני' דרב יהודה שהיה בבבל. והתוספות כתבו בעירובין (דף סח) שר' אושעי' לחוד ור' אושעי' לחוד ולפמ"ש היו ג"כ תרי רב הושעי' אחד בא"י ואחד בבבל:

שרו להו הכי כל מן דינכל מן דין סמוכו לנא לא תסמכו לנא לא מסרמיטין ולא מסרמיסין ואמרי לה לא מחמיסין ולא מטורמיסין ר' אבהו כי הוה אתי ממתיבתא לבי קיסר נפקי מטרוניתא דבי קיסר ומשריין לי' רבה דעמיה מדברנא דאומתיה בוצינא דנהורא] בריך מתייך לשלם כדאיתא לעיל בכתובות פ"ב. [דף טז [א"ר שמעון חסידא א כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והי' מנגן מאליו מיד היה דוד עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין לפרנסה אמר להן לכו והתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי ב ואין הבור מתמלא מחולייתו אמר להם לכו פשטו ידיכם בגדוד מיד יועצין באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים א"ר יוסף מאי קרא [שם ע"ב] (דה"א יז) ג ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב אחיתופל זה יועץ וכן הוא אומר (ש"ב טז) ועצת אחיתופל אשר יעץ וגו' ובניהו בן יהוידע זו סנהדרין אביתר אלו אורים ותומים וכה"א (דה"א יח) ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ולמה נקרא שמן כרתי ופלתי כרתי שכורתין דבריהן ופלתי שמופלאין מעשיהן ואח"כ שר הצבא למלך יואב א"ר יצחק בריה דרב אדא ואמרי לה א"ר יצחק בר אבודימי מאי קרא (תהלים נז) עורה כבודי עורה הנבל וכנור

רש"י

בלא קישוט: כל מן דין. כל כמו אלו וכיוצא בהן היו סומכין לנו שראויים הם לסמיכה: סרמיטין. לשון הפכנים כמו סרס את המקרא מסופו לראשו (ב"ב דף קי"ט) שמהפכין את טעמי תורה: סרמיטין. לשון סמרטוט כלומר שאין נותנים טעם הגון לדבריהם: חמיסין. חמסנין שמוגעין מלומר טעמי תורה: טורמיסין. לא איתפרש: רבה דעמיה. נשיא בעמיו: מדברנא. מנהיג על שם שהיה פרנס וקרוב למלכות: בוצינא דנהורא. על שם שהי' גדול בנוי כדאמרי' בהשוכר את הפועלים (דף פ"ד) שופריה דר' אבהו מעין שופריה (דר' יוחנן) [דיעקב אבינו]: בריך מתייך. ברוך בואך: כנור. נקב שלו כלפי לפונהיה ובלילה רוח לפונית מנשבת דקיי"ל (בב"ב דף כ"ה) ארבע רוחות מנשבות בכל יום מזרחית בבקר ורוח דרומית בחצי היום ומערבית בתחילת לילה ולפונית בחצי לילה כמהלך חמה שמהלכת ממזרח לדרום ומדרום למערב וממערב ללפון ותניא ביבמות (דף ע"ב) כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר אע"פ שנזופים היו ולא נשבה להם רוח לפונית ביום לא היה יום שלא נשבה להם רוח לפונית בחצי הלילה אלמא חצות לילה עת נשיבתה לעולם ופעמים שהיא מנשבת אף ביום והיא רוח נוחה ויפה לבריות והיום מאיר בה: והיה דוד עומד ועוסק בתורה. כדכתיב חצות לילה אקום (תהלים קי"ט): קומץ. פרנסה מועטת: ואין הבור מתמלא מחולייתו. עוקר חוליא מבור עמוק ותוזר והשליכה לתוכו אינו מתמלא בכך כלומר אין סיפק בידינו לפרנס עניים שבתוכנו: ונמלכין בסנהדרין. נוטלין רשות מהן והיינו מתני': בניהו בן יהוידע. זה סנהדרין שהיה מופלא שבב"ד: ואביתר. אלו אורים ותומים וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. הוא למעלה מהם וקודם היה להם ומדסמך בקרא קמא אביתר בתר בניהו שמע מינה אביתר היינו כרתי ופלתי לספרים דכתיב בהו ואביתר על הכרתי שיבוש הוא שאין מקרא זה בכל הנביאים: שכורתין. חותכין דברים באמונתן: מאי קרא. דכינור תלוי על מטתו של דוד ומקילו לדוד משנתו דכתיב אעירה השחר אני מעורר השחר ולא כשאר מלכים שהשחר קודם ומעוררן

מהרש"א

כפרושין עושין עצמן כעולם עיניו שלא יסתכל בנשים וקרי ליה התם פרוש קוזאי וכן ולא שרק שהוא לבע לפנים הם הם הלבועים עושין עצמן כפרושים לפנים כדאמרינן בפרק בתרא דסוטה שאין דורינו רואה אלא לפנים וכן לא פירכס שהוא לבע שעושה בשערות כן העושין עצמן כפרושים וכנזירים לגדל שער שמכל אלו מדות הלבועין לא היו ברבי זירא אבל יעלת חן שנושא חן מלד עצמו בלי לבע כן היה ר' זירא שהיה מעלה חן שהיא התורה ועיין בחידושינו פרק האשה שנתארמלה: (שם) [לא תסמכו לנא לא מסרמטין כו'. עיין בערוך בערך חמס על כל אלו לשונות ג' פירושים]: (שם) ומשריין ליה רבה דעמיה מדברנא דאומתיה וכו'. לפי שההנהגה הצריכה לנו בגלות צריכה בשתים הא' ההנהגה על פי התורה והשנית ההנהגה על פי המלכות ור' אבהו תרווייהו הוה איתנהו ביה שהיה בעל תורה גם שהי' קרוב למלכות וקרוב לבי קיסר וז"ש לו רבה דעמיה דהיינו בתורה ומדברנא דאומתיה נגד הקיסר ודקאמר ליה בוצינא דנהורא ע"ש שופריה דהוה כעין שופריה דיעקב אבינו כדאמרינן פ' ח"ה וק"ל: (בגמרא דף טז) כנור היה תלוי למעלה וכו' הקושיא שאמר מיד היה דוד עומד וכו' הל"ל שהיה מתנער או קמ"י הכנור ומה ענין שאמר כיון שעלה עמוד השחר נכנסו כו' גם קשה בעניינו וכי לא ידע דוד סוד סברתם דאין הקומץ כו' וע"ק דלכאורה הם ב' משלים אין הקומץ כו' ואין הבור כו' וא"כ הל"ל אי נמי אין הבור כו' וכהאי גוונא איתא פרק הרואה וע"ק בקרא דמסיים עורה כבודי וגו' לכאורה דלפי הדרש יש יתור לשון עורה דלא הוה ליה למכתב רק עורה כבודי נבל וכנור וגו'. ויראה ע"פ מ"ש פ"ק דברכות ודוד בפלגא דליליא הוה קאי מאורתא הוה קאי דכתיב קדמתי בנשף וגו' ומשני ר' זירא עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס מכאן ואילך היה מתגבר כארי וזה שלא אמר בכאן שהיה מתנער בחצי הלילה לפי שבחצי הראשונה נמי לא היה ישן שינה גמורה רק כמתנמנם ועוסק בתורה כפרש"י שם ובחצי השניה אמר כאן שהיה עומד ומתגבר כארי ואמר כיון שעלה עמוד השחר כו' ע"פ מ"ש כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וע"כ כשראו בו שהיה עוסק בתורה כל הלילה א"ל עמך ישראל צריכין לפרנסה והשיב להם לכו והתפרנסו זה מזה בדרך לדקה כי המסתפק אפשר שיספיק לו מעט מהלדקה שיקבל מחבירו וא"ל אין הקומץ משביע כו' ר"ל אין דעת כל העניים שוות ואין הקומץ כו' שיש מהם שלא יסתפק במעט הקומץ הזה שהוא לחם אבל הוא מבקש במותרות ובבשר תאוה כארי זה שאינו נוהם על קופה של תבן רק על קופה של בשר וא"ת שיתן העשיר לעני הרבה שיספיק לו גם לבשר לפי תאותו אין הבור מתמלא מחולייתו כפרש"י פ"ק דברכות שאם תחפור מלד זה ותניח לצד אחר לא מתמלא שמה שנותן כאן חסר כאן כן אם היו נותנין העשירים הרבה לעניים תחסר מן העשירים וע"ז השיב פשטו ידיכם כו' אם לא ירצו לפשוט יד ללדקה להסתפק במעט תפשטו ידיכם כו'. ואמר מאי קרא כו' לפי שיש ג' התעוררות באדם יש שמתעורר לדבר מעצמו ב' שמתעורר עצמו ע"י ד"א ג' שהוא מעורר את האחר וז"ש עורה כבודי בחצי הראשונה מן הלילה אני כבודי מעיר את עצמי לעסוק בתורה אף במתנמנם כמ"ש בפ"ק דברכות ועורה ע"י אחר והיינו ע"י נבל וכנור בחצי השניה ובסוף הלילה אני מוסיף לעורר אחרים שאני מעורר השחר ודוק: (שם) יועצין באחיתופל ונמלכין בסנהדרין כו'. לשון מלך כאן גם הוא מל' עלה כמו וימלך לבי דנחמיה אבל אמר שנטלו עלה שהיא הנהגת המדינה במלחמה מאחיתופל ועוד נטלו עלה מסנהדרין איך יתנהגו במלחמה ע"פ התורה בכמה

א ברכות ג' ע"ב: ב שם ודף נ"ט: ג עי' גי' הערוך ערך אחר א':

חדושי גאונים

כילד מהודעין אגחנא לכון דגוזליי' רכיכין השתא ניחא מהו שהודיעו אותן הרי מילי דגוזלייא רכיכין ואמרייא דעדקין משום דכל מה דאפשר ליפות ולישב העיבור עבדינן אבל לפירש"י ז"ל דאינהו גופייהו צרכי עיבור נינהו א"כ תרתי למה לי בחדא סגי. אבל תימה כיון דאינטעם העיבור תלוי בהנך כלל א"כ מאי שלח להו דזימנא דאביבא לא מטא כי לא מטי זימנא דאביבא מאי הוי אכתי ליכא אלא חדא ואין מעברין אלא על שנים. וי"ל דמכאן נמי מוכח דעל תקופת ניסן לחודא מעברין כדפירש דזימנא דאביבא היינו מפני תקופת ניסן דלכקדלא שלא ואביבא לא מטא אלא זימנא דאביבא דאביב לחוד וזימנא דאביבא לחוד דאביב היינו כשהבית דין רואין שאין התבואה מבושלת עדיין אע"ג דזמן אביב הגיע דהיינו שהתקופה תלה קודם ששה עשר בניסן אם גם פירות האילן לא נמתו עדיין כדרכן מעברין וזימנא דאביבא היינו אפילו התבואה מבושלת ופירות האילן נמתו כדרכן אלא שלא הגיע עדיין זמן הבישול דהיינו שהתקופה תלה בששה עשר בניסן או אח"כ מעברין בשביל התקופה לחודא דילפינן לה בפ"ק דר"ה מדכתיב שמור את חדש האביב שמור אביב של תקופ' שיהא בחדש ניסן וכן משמע בהדיא ברים פ"ד מהלכות קידוש החדש להרמב"ם ז"ל דאביב לחוד וזימנא דאביבא לחוד דזימנא דאביבא היינו מה שמעברין על התקופה:

(תורת חיים)

כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד. זה המאמר יראה פירושו פשוט וברור שבא בדרך משל ולהורותו כתן שהתפלה לאל חי שנתייחסת בו' דוד בל' הכנוד

עיון יעקב

שאין ישאל למחול על כבודו לפי פי"ל שת"ח לריך להיות בו שמיני שבשמינית מסאי"כ רב נחמן בר ילחק דס"ל כבן ענס שמלולכך בטיט ובלואה ומותר למחול על כבודו כי גדולה ענוה שלא מינה ולא מקלתה כיון דשמע הא דאר"א אין אדם עולם לגדולה אא"כ מוחלין על כל עונותיו קשה מנ"ל אלא נ"ל כדאיתא בירושלמי פ"ג דביכורים מדכתיב בן שנה שאול

עין יוסף

מסרמיטין ולא מסרמיסין ואמרי לה לא חמיסין ולא מטורמיסין פי' גאון סרמוטין לשון סירטוט הוא. וכתב מקולקל נקרא סרמוטי. סרמוסין הוא אפקיות של מטה בזמן שמסכסך קורין אותו בארמית סרמוס. זה פי' סרמוסין. חמיסין לשון חטיפה טורמוסין מלשון עוגה שנטלת מן העיסה ואפויה כשהיא בגור

אעירה שחר : ת"ר מניין שמעמידין שופטים לישראל ת"ל (דברים טז) שופטים תתן . שוטרים לישראל מנין ת"ל שוטרים תתן שופטים לכל שבט ושבט מנין ת"ל שופטים לשבטיך שוטרים לכל שבט ושבט מניין ת"ל שוטרים לשבטיך שופטים לכל עיר ועיר מנין ת"ל שופטים לשעריך שוטרים לכל עיר ועיר מנין ת"ל שוטרים לשעריך ר' יהודה אומר אחד ממונה על כולן שנא' תתן לך ארשב"ג אומר לשבטיך ושפטו מצוה בשבט לדון את שבטו] :

יח דף יז ת"ר א וישארו שני אנשים במחנה (במדבר יא) י"א בקלפי נשתיירו שבשעה שא"ל הקב"ה למשה (שם) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אמר משה כיצד אעשה אברור ו' מכל שבט ושבט נמצאו שנים יתירים אברור חמשה מכל שבט ושבט נמצאו עשרה חסרים . אברור ששה משבט זה וחמשה משבט זה הריני מטיל קנאה בין השבטים מה עשה בירר ששה ששה והביא שבעים ושנים ב פיתקין על שבעים כתב זקן ושנים הניח חלק בללן ונתנן בקלפי אמר להם בואו וטלו פתקיכם כל מי שעלה בידו זקן אמר כבר קדשך שמים מי שעלה בידו חלק אמר המקום לא חפץ בך אני מה אעשה לך כיוצא בדבר אתה אומר (שם ג) ולקחת חמשת חמשת שקלים לגולגולת אמר משה כיצד אעשה להם לישראל אם אומר לו תן לי פדיונך וצא יאמר לי כבר פדאני בן לוי מה עשה הביא כ"ב אלפים פיתקין וכתב עליהם בן לוי ועל רע"ג כתב עליהם חמשת שקלים בללן ונתנן בקלפי אמר להם טלו פתקיכם מי שעלה בידו בן לוי א"ל כבר פדאך בן לוי מי שעלה בידו חמשת שקלים א"ל תן פדיונך וצא (תנא) רבי שמעון אומר במחנה נשתיירו בשעה שא"ל הקב"ה למשה

ומעורכן: שוטרים.גוליירים חובטין במקלות ע"פ השופטים לכל מי שאינו שומע: אחד ממונה על כולן.זו סנהדרי גדולה:מצוה בשבט לדון את שבטו. ולא יבאו בני שבט זה לב"ד של שבט אחר: לשעריך.לב"ד שבכל עיר[ועיר]: שנים חלק . לא נכתב עליהם זקן: מי שעלה בידו חלק וכו'. ושנים מאותם שבעים שהלכו ליטול עלה בידם חלק ונשתיירו שני פתקין שהיו כתובים בקלפי שהיו של אלדד ומידד שלא הלכו ליטול ונתיירא שלא יעלה בידן חלק (והיינו דכתיב וישארו שני אנשים במחנה בכתובים כלומר פתקים כתובים היו להם בקלפי ולא הלכו ליטלם):ולקחת חמשת חמשת. בבכורות העודפים על מנין הלוים:אמר להן . לכל הבכורות בואו וטלו פתקיכם : (במחנה נשתיירו . ות"ק נמי מודה לר' שמעון דבמחנה נשתיירו דהא כתיב ולא יצאו האהלה דמשמע שלא יצאו מןהמחנה לבא לאהליהסובהא פליגי ת"ק סבר דהאי דנשתיירו לא מחמת ענוה והסרת גדולה אלא שהיו מתיראים שלא יעלה בידם אלא חלק ונשארים בושים ודריש ליה לוישארו נשארו בקלפי ור"ש סבר מחמת ענוה מנעו עצמן מן הגדולה ועשו עצמם כשיריים ודריש ליה לוישארו נשתיירו

דברים במלחמה וק"ל : (שם) שופטים לכל שבט ושבט וכו' . עי' בתוס' והרמב"ן בחומש פירש בזה עוד פ"א ע"ש : יש אומרים בקלפי נשתיירו . פירש הרא"ש שלא נתקדשו בשם זקן אלא שילא בשם חלק וכו' ואלו השנים נשתיירו בקלפי שילא להם בקלפי חלק שלא היו מאותן שנבחרו וכו' עי' שם באורך. אבל מפי' רש"י בשמעתין אינו נראה כן שכתב ונשתיירו שני פתקין שהיו כתובין בקלפי של אלדד ומידד שלא הלכו ליטול שנתיירא שלא יעלה בידם חלק עכ"ל והיינו כדאמרינן בירושל' דמסורגין עלו ואותן שהיו חלק עלו קודם שעלו אלו ב' הכתובים זקן של אלדד ומידד שנשארו ודו"ק : וב' הניח חלק כו'. ובירושלמי ר' נחמיה מותיב אילו כתבתני זקן סלקית אלא כך עשה נטל ע"ב פתקין וכתב עליהן זקן וב' חלק וכו' מותיב תנייא להבריה הגע עצמך שעלו כולם זקן א"ל מעשה נסים היו ומסורגין עלו אמר ר' שמואל קשיתיה קומי רבי אבהו על דעתיה דתנייא אוחרי מעשה נסים על דעתיה דתנייא קדמיתא אינו מעשה נסים אמר ליה מעשה נסים ומסורגין היו וכה"ג קאמר התם גבי בן לוי והוא מפורש במדרש רבה גבי בן לוי דכל אחד שעלה בידו פיתקא בן לוי יכול לומר כיון שלא היו פתקין של בן לוי רק כ"ב אלף מה היה יכול לעלות בידו אם לא ה' סלעים אלא לכך אמר רבי נחמיה דכן עשה שנטל רע"ג בן לוי מוסף על כ"ב אלף בן לוי ועוד רע"ג ה' סלעים דהשתא אילו היה זוכה למה לא עלה בידו מאותן רע"ג בן לוי שהיה נוסף על כ"ב אלף ופריך עליה בירושלמי לרבי נחמיה נמי הגע עצמך אם עלו כלם בנלוי גם אותן רע"ג ומי היה נותן ה' סלעים ומשני מעשה נסים היה שעלו כ"ב אלף ב"ל ורע"ג ה' סלעים מסורגין ונשארו אח"כ רע"ג ב"ל בקלפי וקאמר ר"ש וכי לרבי יהודה לאו מעשה נסים דאי לאו מעשה נסים דאם ישארו רע"ג ה' סלעים באחרונה ודאי דיאמרו רע"ג האחרונים שעל כרחינו אנו מעלים ה' סלעים כיון שאין שם ב"ל ומשני דאמת הוא לרבי יהודה נמי מעשה נסים הוה דמסורגין עלו היינו שעלו כל ה' סלעים קודם שעלו כולן של ב"ל. ומיהו קשה דא"כ מאי פריך ליה ר' נחמיה לרבי יהודה כיון דאפילו אליביה ע"כ מעשה נסים היה וביפ"מ תירץ בזה דאפ"ה מלו טעני כיון דבהכרח שיעלו פתקי ה' סלעים לרע"ג מה שעלה להם אין ראיה שהם חייבים מזולתם וכו' עכ"ל ע"ש וכן תפרש לה גבי זקנים . וראיתי ומי שהקשה שלא היה לו ליטול רק י"ב פתקין ולכתוב על י' מהם ששה ששה זקנים ועל שתים ה' ה' ונשיא של כל שבט ושבט יטול פתקא אחת מי שיעלה בידו פתקא של ה' לא יהיה לו רק ה' זקנים וכ"ל דלאו קושיא היא דאותן ב' שבטים שיעלה להן ה' ה' ע"כ יצטרכו לכל אחד מהם עוד גורל אחר מי מאותן ו' שלא יהיה בכלל הזקנים שהרי מתחלה נבררו ו' לכל שבט. וראיתי מי שהקשה עוד בזה שהאחרונים יאמרו אילו היינו נוטלים בתחלה היה עולה לנו כמותם ב"ל או זקן שהם היו רובם וכל דפריש מרובא קפריש ואין מקום לקושיא זו דכמו שהיו אז הפתקין רובן ב"ל וזקן גם עתה נאמר שעתה נשארו מרובן דהיו ב"ל וזקן שהרי מסורגין עלו כמ"ש. ויש לשאול עוד בזה דמה נשתנה גבי ה' סלעים שכתבן על רע"ג פתקין היה לו להניחן חלק כי הכא גבי זקנים שהניח ב' מהם

עיון יעקב

במלכו וכי בן שנה היה אלא שנמחלו כל עונותיו א"כ קשה מפני מה נענש שאול אלא נ"ל לפי שמחל על כבודו א"כ כתר תורה עולה על גביהן מכ"ש שאסור למחול כבוד תורתו להכי אמאי לנפשו ועי' בחידושינו בב"מ דפ"ד : אברור ששה מכל שבט נמצא שנים יתירים.אע"ג דשבט יוסף נחלק לשנים הייני לנחלה ולא לשאר דברים כדאיתא בהוריות דף ו' וכן בילקוט פרשה בהעלותך לא קחשיב רק ששה משבט יוסף ע"ש : על שבעים כתב זקן ושנים הניח חלק . כתב מהרש"א וז"ל וראיתי מי שהקשה שלא היה לו ליטול רק י"ב פתקין ולכתוב על עשרה מהם ששה ששה ועל שתים חמשה חמשה ואותו נשיא שבשבט שיקח פתק שיהא כתוב בו ששה יהיה לו ששה זקנים ול"נ דהא בלא"ה נ"ל דאמאי לא בררו תחלה חמשה חמשה מכל שבט ושבט כאילו לא היה נצרכו רק שנים זקנים ועוד י"ב על עשרה זקן ועל שנים יניח חלק אלא נ"ל כיון שכבר צריכין גורל לי"ב יותר טוב לעשות גורל לכל ע"ב מי שיגיע לו חלק א"כ גם בזה לעשות גורל על י"ב שבטים א"כ מוכרח ליפול הגורל שמשני שבטים יהיו חמשה חמשה ובאמת אולי יעלה הגורל בשבט אחד רק ארבע ומשאר שבטים כולם ששה ששה להכי טוב יותר לעשות גורל כזה וע"ש בילקוט שקחשיב באמת משבט לוי רק ארבע זקנים ע"ש ומגיסי הגאון הגדול מהור"ר דוד אופנהיים נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק פראג שמעתי דאלו ע' פתקין לא היה צריכין לכתוב כלל שבוודאי שבכל שבט לבד הש' ראוין לברר הרבה לזקנים אלא שנטלו פתקא וכתבו על ששה זקן ואותם שעלו בידם זקן נבחרו

עין יוסף

כדור ולא השוו פניה ולא תקנוה נקרא טורמוס·וכן היו אומרים אל תסמכו לנו מן שאין טעמיהם ברורין ככתב מסורטט · ולא מן המסכסכין את הדברים זה בזה כמטוה מסוכסך אלא מן שמסלסלין אותו ומעמידים דבר על אופניו · ולא מן שחוטפין את הדבר כחמיסין אלא מיושבים · ולא מן שאין מתקנין את הדברים ומייפים אותם ומי שטעמיהם כטורמוס · פי' אחר מסמרמיטין שמוכים את המסכת חתיכות כסמרטוטין · ולא מן סרמיטין שמסרסין את המסכת ואין שונים ממנה אלא פרק אחד · ולא מן חמיסין ששונים חומשה של מסכת · ולא מן תרמיסין ששונים שתי הלכות מהמסכת (ערוך ערך חמס) :

משה

א עיין ברכה ובתנחומא סדר בהעלותך . וירושלמי פרק קמא דסנהדרין וספרי ס' בהעלותך פיסקא נ"ה . ב פתק בלשון רומיי כתב קטן כתוב בקלף . תרגום בספר ויותקו בפיתקא יתרמשין (מוסף הערוך) :

חדושי גאונים

והתיחסותו כענין שנ' זמרו לה' בכנור בכנור וקול זמרה . הודו לה' בכנור . ואודך בכנור ה' אלהי זמרו לאלהינו בכנור. אותו הסרגל והתמד' שתפלה היה תמיד תלוי למעלה ממטתו של דוד אדונינו ע"ה כלומר היה מותמד מצוי ורגיל תמיד בלי שום מניעה או הפסק אך לקום בזריזות חיש קל מהרה מעל מטתו חצות לילה להודות . וזה בעצמו' אמרו וכיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו והיה מנגן מאליו . ירצה אחר שהיה לו זה הסרגל מותמד הנה לעולם הרגלו היה הסרגל שלטון והיה רוח צפונית מנשבת בו ירצה להיות רוח צפון מצוי ע"כ בא במשל בדבריו אלו וכמו שאמרו ז"ל כל יום שאין רוח צפונית מנשבת בו וכו' או ירצה אומר רוח הצפון וטמון בו רוח חכמה ויראת ה' היתה מנשבת בו כלומר רוח ה' תניחהו להעירו לאהבתו ית' בלי שום מעיר או מעורר שהעירו משנתו בלתי כי אם מעצמו ומאליו הנה מנגן נעים זמירות ישראל . זהו הנראה לי פשוט וברור היות זה הפי' הנכון לזה המאמר והקרוב אליו ומה שהמוחש עמדי יעיד על זה. והנה יעלה ויבא ויגיע תועלת גדול הערך לכל משכיל כל ירא ה' ההולך בדרכיו שיתמיד וירגיל נפשו עד שיהיה רגיל ושוב לא יעצר כלל בהשכימו בבקר ובהתעוררותו בלילות לעסוק בתורת ה' צבאות ויהיה זריז ונשכר כמו שביארנו. (דרש משה) :

מניין שמעמידין שופטים לישראל.פי' לכל ישראל בכלל

(במדבר יא) אספה לי שבעים איש אמרו אלדד ומידד אין אנו ראויין לאותה גדולה אמר הקב"ה הואיל ומיעטתם עצמכם הריני מוסיף גדולה על גדולתכם ומה גדולה הוסיף להם שהנביאים כולם נתנבאו ופסקו והם נתנבאו ולא פסקו ומה נבואה נתנבאו אמרו משה מת יהושע מכניס את ישראל לארץ אבא חנין אומר משום ר' אליעזר על עסקי שליו הן מתנבאים עלי שליו עלי שליו רב נחמן אומר על עסקי גוג ומגוג היו מתנבאים שנאמר (יחזקאל לח) כה אמר ה' (צבאות) [אלהים] האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אותך עליהם וגו' אל תקרי שנים אלא שנים איזו הן שנים נביאים שנתנבאו בפרק אחד נבואה אחת הוי אומר אלדד ומידד. אמר מר כל הנביאים כולם נתנבאו ופסקו והם נתנבאו ולא פסקו מנא לן דפסקו אילימא מדכתיב (במדבר יא) ויתנבאו ולא יספו אלא מעתה (דברים ה) קול גדול ולא יסף הכי נמי דלא אוסיף הוא אלא דלא פסק הוא אלא הכא כתיב ויתנבאו התם כתיב מתנבאים והולכים. בשלמא למאן דאמר משה מת היינו דכתי' (במדבר יא) אדוני משה כלאם אלא למ"ד הנך תרתי מאי אדוני משה כלאם א דלאו אורח ארעא דהוה ליה כתלמיד המורה הלכה לפני רבו. בשלמא למ"ד הנך תרתי היינו דכתיב (שם) מי יתן אלא למ"ד משה מת (מי ניח) [מינח] הוה ניחא ליה לא סיימו קמיה. מאי כלאם א"ל הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם: שם א"ר יוחנן אין מושיבין בסנהדרין אלא בעלי קומה ובעלי חכמה ובעלי

רש"י

במחנה) : שכל. הנביאין כולן. אותן שבעים זקנים נתנבאו אותה שעה ראשונה לבדה כנוח עליהם הרוח סביבות האהל ופסקו : על עסקי שליו. לורך שעה היתה : אל תקרי שנים. [בקמץ] אלא שנים : אילימא מדכתיב בהו. בשאר זקנים ולא יספו [ומפרשת ליה ולא יוסיפו] : אלא מעתה קול גדול ולא יסף. דשכינה הכי נמי דלא אוסיף אלא על כרחך דלא פסק הוא [קול שכינה אינו פסק] : והם כלים מאליהם. פי' בתוספות נבואתם כלה דאין שכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה : [בעלי קומה ומראה. שתהא אימתן מוטלת על הבריות :

מהרש"א

חלק וי"ל שכיון שכבר היה הקדושה בבכורות אילו היו אותן רע"ג חלק היו אומרים אלו רע"ג שאין חייבין ה' סלעים אלא שאותם כ"ב אלף בכורות נתחללו בקדושתן על ב"ל והם נשארו בקדושתן קדושת בכור ולכך נכתב עליהם ה' סלעים ודו"ק : משה מת כו' על עסקי שליו כו' על עסקי גוג ומגוג וכו'. דברי ת"י דכולהו נפקי מהאי קרא ממלת במחנה דכתיב ויתנבאו במחנה ר"ל יהושע משמש במחנה ישראל אחריו ובשליו כתיב ויטוש על פני המחנ' ולענין גוג ומגוג במחנה גדולה שיבא לעתיד ודו"ק : נבואה אחת כו' היינו למר כדאית ליה משה מת ולמר על עסקי שליו ולמר על עסקי גוג אבל בת"י מפורש דאלדד ניבא על משה מת ומידד ניבא על שליו ושניהם נבאו על עסקי גוג כו' ע"ש: מנלן דפסקו כו'. מתוך שמעתין מוכח דפסיקא ליה לתלמודא דלא יספו היינו דפסקו ולא הוסיפו להתנבא עוד. אבל אונקלוס תרגם ולא פסקין ורש"י הביא בשם הספרי דלא נתנבאו אלא באותו היום עכ"ל וה"מ לאתויי פירוש זה מתוך תלמוד ערוך שבידינו גם התלמוד הכא הכי פסיקא ליה דלא יסף לא פסק הוא אבל רש"י בחומש כתב דיש לפרשו ג"כ מלשון לא אוסיף וע"ש גם בפירוש הרמב"ן ודו"ק: והם כלים וכו'. פירשו בתוספות נבואתן כלה וכו' ואין זה סברא שהאמין יהושע שנבואתם אמת ויאמר לכלות נבואתם ולולי דבריהם נראה דיהושע חשב שמתוך גאוה עושין עצמן כנביאים ושיהיו במעלת משה כדלקמן מכלל שבעים זקנים וא"ל הטל עליהם צרכי צבור לעשות רצונם שיהיו מכלל הזקנים במשא את העם עמך והם כלים מאליהם שיראו העולם שאין בהם נבואה וק"ל : התם כתיב מתנבאים וכו'. באלדד ומידד נמי מעיקרא כתיב ויתנבאו במחנה שאותה הנבואה היתה לפי שעה אבל שוב דכל הנביאים פסקו אמר שהם היו מתנבאים והולכין וע"ז אמר ויגד למשה וגו' דלאו אורח ארעא הוא שיהיו מתנבאים והולכים כמו משה ובזה יש ליישב בשינוי המקראות דגבי כל הנביאים כתיב ויאצל מן הרוח אשר עליו שלא היה להם רק אצילות ממשה להיות אתו במשא העם ולא היה להם שום קנאה ליהושע בשביל משה שנבואתם לא היה רק מאצילות רוחו של משה ולכך לא נתנבאו רק לפי שעה אבל באלדד ומידד כתיב ותנח עליהם הרוח מאתו ית' ב"ה מדלא כתיב ותנח רוחו עליהם לפי שזכו שיהיו מתנבאים והולכים כמו משה שהיה נבואתו מאתו יתברך ב"ה ועד"ז נתקנא יהושע בהם שעושין עצמן כמו משה והשיב משה המקנא אתה לי כמ"ש (ה"ל) [בעקדה] ע"פ מה שאמרו בפ' חלק דאין אדם מתקנא בתלמידיו ויליף ליה מיהושע וז"ש המקנא אתה לי ושים לי קנאה בך שהרי אתה תלמידי פמ"ש בענין משרת משה מבחוריו ומי יתן כל עם ה' נביאים כמותי שיהיו מתנבאים והולכים כמו שעשו אלדד ומידד כי יתן ה' את רוחו עליהם ולא רוחי שיהיו חשובים כמותי לא הייתי מתקנא בהם דמ"מ טלם תלמידי ואין

יד יוסף

א כי סיה המנהג בישראל שלא יתנבא שאדם בעתידות במקום נביא גדול ממנו אבל הולכים אחריו כתלמידיםוהם בני הנביאים (מיני תרגימא כסדר בהעלותך) :

חדושי גאונים

דהיינו כנהדרי גדול' שבירושלים פ"ל שופטים תתן מדלא כתיב שופטי' ושוטרי' בכל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך לשבטיך תתן לך דהוה קאי תתן לך על שעריך ושבטיך דוקא וסמיכליה תתן לך לשופטים ושוטרים לכן דריש ליה באפיה נפשיה לומ' שמעמידין נמי שופטים לכל ישראל דהיינו ב"ד של ע"א ר"י אומר אחד ממונה על כולן היינו המופלא שבב"ד כמ"ש התוס' ובספרי גרסינן בהדיא מנין שמעמידין שופטים לכל ישראל דב"ד של ע"א על כל ישראל הוי. נראה דלהכי דריש מעיקרא לשבטיך והדר דריש שעריך אע"ג דשעריך כתיב תחלה משום דנקט להו כסדר המעלות בתחלה לכל ישראל ואח"כ לכל שבט ושבט ואח"כ לכל עיר ועיר. (תורת חיים) : ומה נבואה נתנבאו. ולכאורה מנין להגמ' שהם נבאו הנבואות האלה והנרא' שמבואר במדרש יתרו ובזוהר שכל הנבואו' שיתנבאו הנביאים הכל קבלו ממשה ומשה קבל מהקב"ה ואנו מקווים שלעתיד אי"ה כל ישראל יקבלו הנבואה מאת הקב"ה וביארו בזה המקרא בהעלותך (י"א) ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם וביארו כי הנבואה שניבא אלדד ומידד קבלו מה' לבדו וכמו שאבאר לקמן ולכן אמר המקנא אתה לי ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם ר"ל שהנבואה יהיה מה' ולא על ידי. ויוצא מזה שהנבואה הזאת היתה לא ע"י משה ולכן סובר הא' דהתנבאו משה מת ויהושע מכניס והנבואה הזאת בודאי לא היתה ע"י משה

עין יעקב

מתוך שבט שלו והביאו פתקין אלו אל משה וזרק תוך הקלפי שבעים מהם שכתב עליו זקן ושנים חלק ובזה מיושב למה לא כתבו על שנים אינו זקן והשאר ינית חלק : עלי שליו עלי שליו. אמר כפל לפי שהיו שליו ראשון ושליו שני וכדאיתא בעירובין דף ט"ו ע"ש בתוספות : אמרו משה מת יהושע מכניס לארץ. ע"ד הדרש אמרתי ע"ד דאיתא במ"ע סוכה בילקוט ראובני פרשת ואתחנן שהתפלל משה אעברה נא אעשה ע"ב ראשי סנהדרין נראה מטעם דאיתא שם בילקוט דלכך ע' סנהדרין נגד ע' ימים טובים ושבתות וכתבו המפרשים דאלו לא חטאו אבותינו היה תמוז ואב בקדושה וי"ז בתמוז וט' באב היו י"ט אלו לא נחרב המקדש לכן היה משה רבינו מבקש שיכנס לארץ דאז לא יחרב המקדש ויהיה עוד שני י"ט שיהיה ע"ב סנהדרין ולפי שאלדד ומידד נשתיירו בקלפי לפי שהם רק ע' סנהדרין לכך התנבאו משה מת יהושע מכניס לארץ : בשלמא למ"ד משה מת היינו דכתיב אדוני משה כלאם. שמעתי מאמ"ו מהר"י נר"ו בשם אבי זקיני הגאון מהור"ר יעקב זצ"ל שהקשה דאיך קאמר היינו דכתיב אדוני משה כלאם הא על כרחך לא סיימו קמיה דאל"כ איך אמר משה מי יתן כל עם ה' נביאים מינח הוי ניחא ליה אע"ג דהמקשה אכתי לא ידע האי תירוצא מ"מ אין זה מקשן ותרצן רק סתמא דתלמודא שמיישב המקראות ותירץ דהא דקאמר הש"ס לא סיימו קמיה הפי' משה מת אמרוהו וזה אפשר דהוי ניחא ליה למשה כדי שלא ימנע עצמו מן הרחמים וכדאיתא בפ"ק דברכות גבי חזקיה מלך יהודה אבל מה שאמרו יהושע מכניס לארץ זה לא סיימו קמיה כי מדה טובה אינה חוזרת ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא ע"כ ועי"ל משה מת ניחא ליה כיון שלא נתנו קץ לדבר מתי ימות ולא רצה שיחיה לעולם כי גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן אבל יהושע מכניס לארץ זה ודאי לא ניחא ליה :

הרי"ף

עלי שליו. פירש"י לורך שעה היתה דקדק רש"י דלמ"ד מתנבאים משה מת או למ"ד על עסקי גוג ניחא שאמרו בנבואה עתיד להיות כך אבל למ"ד על עסקי שליו מה זה אמרו עלי שליו בלשון צווי ולא אמרו דרך נבואה עתיד לעלות שליו לכן פרש"י ז"ל לורך שעה היתה ולכך אמרו עלי שליו בעת הזאת שאינה נבואה דעתיד. ועוד אפשר למ"ד משה מת שהמקרא מסייעו דכתיב ויאמר אדוני משה כלאם וכן למ"ד על עסקי גוג מהכתוב כאשר דברתי בימים קדמונים וגו' אבל למ"ד על עסקי שליו אין לו ראיה לזה אמר רש"י דניחא ליה מתנבאים בשליו שהוא לורך שעה מלומר מתנבאים על דברים שלעתיד : אל תקרי שנים אלא שנים וכו'. אין לודק לומר שנים כלל או יאמר בשנים ובימים ההם ולכך אמרו אל תקרי : הכא כתיב ויתנבאו התם כתיב מתנבאים וכו'. וקשה דהדרא קושיא לדוכתין דהא כתיב בהו ויתנבאו ולא יספו ועל כרחך לריך לומר ולא פסקו. ושמא יש לומר באותה נבואה עצמה לא פסקו מלאומרה כמה פעמים אבל לא היו מתנבאים בנביאות אחרות אבל אלדד ומידד היו מתנבאים בכמה נבואות אחרות. ועי"ל דהא דשכינה ולא יסף שהוא ע"כ לא פסק אבל האי ולא יספו אית למימר לא פסקו ואית למימר לא הוסיפו וכשבא להוכיח מלא יספו דהיינו לא הוסיפו דחי ואמר דילמא הכי לא פסקו כמו קול גדול ולא יסף וכשהוכיחו מדכתיב ויתנבאו דמשמע לשעבר התנבאו ופסקו השתא נמי נפרש ולא יספו שלא הוסיפו להתנבאות : הטל עליהם צרכי צבור וכו'. לדעת התוס' י"ל דלש"ד דרשינן כלאם כלם מן העולם בעול צרכי צבור והשתא דמשני דלא סיימו נבואתם לא שייך לומר

עין יוסף

משה מת. למדו זה ממלת במחנה דכתיב ויתנבאו במחנה ר"ל יהושע משמש במחנה ישראל אחריו (מהרש"א) או דרשו מלת מתנבאים. קרי ביה מת נביאים. שהיו אומרים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ. מתנבאים נוטריקון משה תנוח נפשו בגן אלהים יהושע מכניס (בעש"מ) : אל תקרי שָׁנִים אלא שְׁנַיִם :

אלא

ובעלי כשפים. להמית מכשפים הבוטחים בכשפיהם להנצל מידי ב"ד ולגלות על המכשפין המסיתין ומדיחין בכשפיהן כגון המצרים]: מפי המתורגמן. כשבאים עדים לועזים להעיד בפניהם לא יצרכו להעמיד מליצים ביניהם דה"ל עד מפי עד: ומה נחש שממית. אדם ובהמה: ומרבה. טומאה נבילות וטומאת מת בעולם הרי הוא טהור כשהוא מת שאינו בכלל שמנה שרצים: [ולא היא. לאו ק"ו הוא דאין זה חומר אם הוא ממית ומרבה טומאה שהרי כמו כן יש קוצים שהם ממיתין ומרבין טומאה והן טהורין: שנים לדבר. בע' לשון: ואחד לשמוע. שיהיה מבין בע' לשון ואע"פ שאינו יודע להשיב]: שלישית חכמה. סנהדרין שיש בה שלשה מדברים בע' לשון חכמה היא וכשירה אלמא ג' בעינן לדבר: למדין לפני חכמים. כל היכא דאיתמר למדין לפני חכמים היינו לוי שהיה למד לפני רבי: ר"נ. מוסיף שמעון התימני וחמשתן לא באו לזקנה ויושבין בקרקע ומשיבין תשובות קושיות לזקנים והיינו דנים בהלכה:

מראה ובעלי זקנה ובעלי כשפים ויודעים בשבעים לשון שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן א"ר יהודה אמר רב אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר את השרץ מן התורה אמר רב אני אדון ואטהרנו [שם ע"ב] ומה נחש שממית ומרבה טומאה טהור שרץ שאינו ממית ומרבה טומאה אינו דין שיהא טהור ולא היא מידי דהוה אקוץ בעלמא: שם [א"ר יהודה אמר רב כל עיר שאין בה שנים לדבר וא' לשמוע אין מושיבין בה סנהדרין וכו' מיתיבי שלישית חכמה רביעית אין למעלה הימנה הוא דאמר כי האי תנא ד] תניא שניה חכמה שלישית אין למעלה הימנה. למדין לפני חכמים לוי מרבי. דנין לפני חכמים שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא וחנן המצרי וחנניא בן חכינאי. רב נחמן בר יצחק מתני ה' שמעון שמעון ושמעון חנן וחנניא. רבותינו שבבבל רב ושמואל רבותינו שבארץ ישראל רבי אבא. דייני גולה קרנא. דייני דא"י ר' אמי ור' אסי. דייני דפומבדיתא רב פפא בר שמואל. דייני דנהרדעא רב אדא בר מניומי. סבי דסורא רב הונא ורב חסדא. סבי דפומבדיתא רב יהודה ורב עינא. חריפי

שיודע לטהר את השרץ וכו'. וקשה לר"ת דמה לנו בחריפות של הבל לטהר שרץ שהתורה טמאתו ומפרש ר"ת שיודע לטהר מטומאת נבלות שלא יטמא במשא בכזית דכיון דאשכחן דנחש שסורך ורוחש דמיקרי חיה כדדרשי' בפ' ד' מיתות וכל חיה הרומשת זה נחש אית לן למימר דכל שרצים הוו בכלל או בנבלת חיה והשתא מטהר ליה בק"ו לנחש שממית ומרבה טומאה וטהור כדדרשינן בת"כ מן כל הולך על גחון ט':

מהרש"א

אדם מתקנא בתלמידיו וק"ל: ויודעין בע' לשון שלא תהא כו'. וכן היה בנימוסי מלכות מצרים שאמרו פרק אלו נאמרין שאמר פרעה על יוסף גנוני מלכות אני רואה בו דהיינו שהיה בעל קומה ובעל חכמה ובעל מראה וא"ל אם כן יהיה יודע בע' לשון בא גבריאל ולמדו ע' לשון כו' והוא ענין הוויכוח בשינוי מקראות יוסף עם אחיו שא"ל שלוחו של יוסף הלא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש שהוא מבואר כדאמרי' פ' ד"מ כל האמור בפרשת מכשף בן נח מוזהר עליו וז"ש דאדוני שהוא מלך והוא מותר בניחוש שהוא מנחש בו כנגד המנחשים הבוטחים להנצל בו מידי דינו אבל אתם הרעותם וגו' ויש ברעה הזאת משמעות הגניבה שגנבתם הגביע הזה לעשות בו ניחוש ובן נח כמותכם שאינו מלך מוזהר עליה ואזהרתן זו היא מיתתן וע"כ אמרו אשר ימצא מעבדיך ומת כדין מנחש וגם אנחנו וגו' כדין חברי גנבים וא"ל כדבריכם כן הוא וגו' כלומר כדברי תורה ודין שלכם כן הוא שאין המנחש חייב מיתה ואשר ימצא אתו יהיה לי היינו לעלמי עבד כדין גנב שאני שומר לביתו ואני חייב לשלם לאדוני הגביע וכדאמרינן פרק המפקיד דהשומר קונה הכפל כשמצא הגניבה ואף שאפשר לשלם גניבה אחרת הכא זה הגביע שהוא גדול הערך שהוא מנחש בו נגד מנחשים א"א לשלם לו הכפל ויהיה לי עבד ואתם שתרצו להיות עבדים לאדוני לא ידעתי על מה ואתם תעשו עצמיכם נקיים כענין שנאמר והייתם נקיים מה' וגו' ולזה כשבאו אל יוסף א"ל כי נחש ינחש איש אשר כמוני שהותר לי בו שאני מלך יושב על כסא משפט ומה זה אשר אתם עשיתם לגנוב ולנחש ויאמר יהודה וגו' בא בתחלה וגם עתה להתרצות להיות גם הם לו לעבדים כפי מה שאמרו במדרשות שכבר הרגישו קלת והיו מסתפקים בו שהוא יוסף וחשבו כי כל עלילות עליהם הוא כדי למשול עליהם לקיים חלומותיו ולכך נתרצו בזה לראות באם יתרצה גם יוסף ועל כן אמרו הננו עבדים לאדוני גם אשר נמצא הגביע בידו יהיה לך עבד ולא לעבד לאשר על ביתך כמ"ש אשר על ביתו יהיה לי עבד אבל יוסף הבין הדבר ואמר חלילה לי וגו' הנה בזאת אמלא שאלתך אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד דשומר שעדיין לא שילם לא מיקני ליה כפילא כדאמרינן בפרק המפקיד אבל אתם עלו לשלום ויאמר בי אדוני בי הדבר תלוי שאי אפשר לי לעלות לשלום כדמסיק בענין כי עבדך וגו'. ואמר ידבר נא עבדך וגו' לפי שעד כאן דבר עמו ע"י מליץ כמו שכתוב כי המליץ בינותם ועל כן אמר יהודה עתה שבאת בדין עמו ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני שלא תשמע עוד מפי מליץ ומתורגמן ולא מלשון עתה וטעם הענין כי המתורגמן לעולם אי אפשר לדבר ולהמליץ כל דבר הצריך שאמר ליה הבעל דין וזה שדקדק לומר ידבר נא עבדך דבר וגו' כדאמר בפרק מרובה דבר ולא חצי דבר שע"י תורגמן לא תשמע רק חצי דבר ידבר נא עבדך דבר שלם באזני אדוני ואל תאמר שצריך אתה לתורגמן לפי שלא תבין לשונו כי הנה כמוך כפרעה כמו שלא נתמנה פרעה למלך רק אחר שידע ע' לשון כמו שכתוב בנימוסי מצרים כן אתה לא מנו לך מושל עליהם רק אחר שידעת שבעים לשון כדי שלא תשמע בדין מפי התורגמן כמ"ש בפרק אלו נאמרים וק"ל: לטהר השרץ כו'. ענינו שאין מושיבין בסנהדרין אלא שיוכלו ללמוד זכות לחייב וזה שרמז שיודע בדבר שודאי טמא כגון שרץ למצוא לו זכות לטהרו ועיין בזה בחידושי הלכות:

כל עיר שאין בה שנים לדבר וכו'. יש לפרש למאי דאמרינן בר"פ דאיכא מ"ד תרתי אלהים כתיבי בפרשה ואיכא למ"ד תלתא אלהים כתיבי ואלהים משמע מומחה ע"ד והייתם כאלהים בחכמה דהיינו כמלאכים שנקראו אלהים שיודעים בשבעים לשון כמ"ש בפרק אלו נאמרים דבא גבריאל ולמדו שבעים לשון ולזה בעינן לכל הפחות בסנהדרין של כ"ג שיהיו כאלהים למר כדאית ליה תרתי אלהים סגי מן התורה ושלישית אין למעלה הימנו דהיינו יותר ממה שנאמר בתורה ולמר כדאית ליה דבעי שלשה אלהים מדאורייתא ורביעית אין למעלה הימנה יתר על מה שנאמר בתורה ודו"ק:

עין יוסף

אלא בעלי קומה כו'. וכן היה בנימוסי מלכות מצרים. שאמרו פרק אלו נאמרין שאמר פרעה על יוסף גנוני מלכות אני רואה בו דהיינו שהיה בעל קומה ובעל חכמה ובעל מראה. וא"ל א"כ יהיה יודע בשבעים לשון בא גבריאל ולמדו ע' לשון כו': מי שיודע לטהר את השרץ כו'. פי' ר"ת ז"ל שיודע לטהר מטומאת נבלות. והתורת חיים סותר דבריו אלא פירושו כפשוטו וע"ש. והמהרש"א כתב שהכוונה שאין מושיבין בסנהדרין אלא שיוכלו ללמוד זכות לחייב וזה שרמז היודע בדבר שודאי טמא כגון שרץ למצוא לו זכות לטהרו. ועיין בחידושי הלכות: שניה חכמה. סנהדרין שיש בה שנים מדברים בשבעים לשון חכמה היא וכשרה. והתורת חיים הקשה דא"כ הא פליגא אהא דאמר רבי יוחנן לעיל אין מושיבין בסנהדרין אלא היודעים ע' לשון דלדידיה צריך שיהו כולם יודעין בע' לשון כדאיתא בהדיא במנחות פרק ר' ישמעאל כו' ועוד כיון דלרבי יוחנן כולהו סנהדרין בעינן שיהו יודעים בשבעים לשון אמאי קתני בברייתא שלישית אין למעלה הימנה. ומדברי הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות סנהדרין משמע דס"ל דפירושו שניה חכמה שנים שיודעים לדבר וללמד ולהורות בכל התורה כולה: דייני גולה קרני. בב"ב פירש הרשב"ם דייני גולה שמואל וקרני. ובכן ברור דגרס כאן דייני גולה שמואל וקרני: נהר בלאי מתנו רמי בר ברוכי. כן גירסת

חדושי גאונים

שה' לא יאמר לו שלער שהוא ימות ויהושע מכניס כי די לגרה בשעתה. והשני סובר דכתנבאו על עסקי שלין דג"כ לא היתה הנבואה עפ"י משה דהלא משה אמר מאין לי לתת בשר ולא רצה שהשפעת הבשר יהיה על ידו ור"ג דאמר כי התנבאו על גוג ומגוג דזו ג"כ לא היתה ע"י משה כי משה היה מדמה שהוא יביא את ישראל בא"י ויהי' ע"י תיקון אמתי ונצחי ומה מאד בארתי בזה מ"ר (ויקרא א') מה בין משה לכל הנביאי' ר' יהודה בר אלעאי ורבנן ר' יהודה אומר מתוך ט' אספקלריו' היו ראו הנביאים הה"ד יחזקאל (מ"ג) וכמראה המראה' אשר ראיתי ומשה ראה בתוך אספקלריא אחת שנאמר ומראה ולא בחידות רבנן אמרין כל הנביאי' ראו מתוך אספקלריא מלוכלכת הה"ד ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאי' אדמ' משה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת הה"ד ותמונת ה' יביט. והנראה דהכוונה של המספר תשע ואחת כי המקובלים אומרים שיש עשר ספירות והספירה הראשונה הוא כתר ומשה בא לספירה הראשונה שהוא כתר וכתר שקבל מהקב"ה לבדו ואם כן ראה מאת אספקלריא אחת שהיא כתר וכל הנביאים קבלו ממשה וכמ"ש לעיל וקבלו ממלכות אשר הם תשעה ספירות עד כתר ולכן אמרו שכל הנביאים ראו ע"י תשע אספקלריות. והנה מי שרואה הדבר היטב לפעמים רואה ומבין שאינו יכול לראות אבל מי שרואה בראיה מלוכלכת מדמה שרואה אבל באמת אינו רואה ולכן כל הנביאים היו בחינת דמיון שדימו שרואים את הקב"ה ובאמת לא ראו אבל משה היה יודע שאינו יכול לראות ולכן כתיב ותמונת ה' יביט שהבין שרואה כי אם תמונה אבל להקב"ה אינו יכול לראות כי לא יראני האדם ודו"ק כי קצרתי. (עין אליהו):

אמר הבונה למדין לפני חכמים כו'. עתה הבאתי את ראשית פרי כללים אלו להועיל למעיינים בהליכות עולם לפס בכללי הגמרא:

דפומבדיתא עיפא ואבימי בני רחבה. אמוראי דפומבדיתא רבה ורב יוסף. אמוראי דנהרדעא רב חמא. נהרבלאי מתנו רמי בר ברבי. אמרי בי רב רב הונא והאמר רב הונא אמרי בי רב אלא רב המנונא. אמרי במערבא רבי ירמיה. שלחו מתם רבי יוסי בר חנינא. מחכו עלה במערבא ר' אלעזר. והא שלחו מתם לדברי רבי יוסי בר חנינא אלא איפוך שלחו מתם רבי אלעזר מחכו עלה במערבא ר' יוסי בר חנינא: יט שם תניא כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה בית דין מכין ועונשין. וקופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה. וביהכ"נ. ובית המרחץ. ובית הכסא. א רופא. ואומן. ולבלר (וטבח). ומלמד תינוקות. משום רבי עקיבא אמרו אף מיני פירא מפני שמיני פירא מאירין את העינים:

כ דף יח ת"ר ב ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות (שמות יח) שרי אלפי' שש מאות שרי מאות ששת אלפים שרי חמשים י"ב אלף שרי עשרות ששת רבוא נמצאו דייני ישראל שבעת רבוא ושמונת אלפים ושש מאות:

כהן גדול פרק שני

משנה ג ר' יהודה אומר נושא המלך אלמנתו של מלך שכן מצינו בדוד שנשא אלמנתו של שאול שנאמר (ש"ב יב) ואתנה לך את בית אדוניך ואת נשי אדוניך בחיקך: [שם ע"ב] גמ' גופא אין מושיבין מלך בסנהדרין ולא מלך וכ"ג בעיבור שנה. מלך בסנהדרין דכתיב (שמות כג) ולא תענה על ריב לא תענה על רב. לא מלך וכ"ג בעיבור שנה מלך משום אפסניא כ"ג משום צינה. א"ר פפא ש"מ שתא בתר ירחא אזיל איני והא הנך ג' רועי בקר דהוו קיימי ושמעינהו רבנן דקאמרי חד אמר אם בכיר ולקיש כחדא יינץ דין הוא אדר ואם לאו לית דין אדר וחד אמר אם תור בצפר בתלג

רש"י

והא שלחו מתם לדברי ר' יוסי בר חנינא. מוצא [אני] מכלל רבנן בפ' אחד דיני ממונות (דף כ"ד) אלמא שלחו מתם לאו ר' יוסי בר חנינא הוא: עשרה דברים. ב"ד וגבאין ומחלקין [לקמן] הוו להו תלת מילי: רופא. למול תינוקות: אומן. מקיז דם: לבלר. לכתוב ספרים: קופה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה. טעמא מפרש בהשותפין (דף ח'): שרי אלפים שש מאות היו. שהרי ישראל שש מאות אלף רגלי: ולא תענה על רב. אינך רשאי לסתור את דברי מופלא שבדיינים ואי אמר מלך חובה תו לא מצית [איניך] למיחזי ליה זכותא: משום אפסניא. מחלק ממון לחיילותיו כך וכך לשנה ונוח לו שיהו כל השנים מעוברות: כ"ג. אינו רוצה שתתעבר שנה מפני הצינה שצריך לטבול ולקדש ביוה"כ ה' טבילות וי' קידושין ואם תתעבר שנה הרי תשרי במרחשון וצינת מרחשון תהיה בתשרי: א"ר פפא ש"מ. מהא דקתני ולא כ"ג בעיבור שנה: שתא בתר ירחי אזלא. אחר ירחים הראוים להיות אם לא נתעברה הולקקור וחום של שנה וצינה הראויה במרחשון הויא בתשרי כשמתעבר: אם בכיר ולקיש כחדא ייבץ דין הוא אדר. אם יהא חום בקרקע ויצמח זרע הבכיר והאפיל יחד חטים שנזרעו בראש החדש והשעורים שנזרעו עכשיו דין הוא אדר ואי לאו לית דין אדר אלא שבט: אם תור בצפר בתלג ימות. אם בבקר יהא קור חזק עד שיהא השור קרוב למות מחמת הצינה:

תוספות

נמצאו דייני ישראל ז' רבואות וח' אלפים ושש מאות. תימא הא חסרי להו טובא דכי מפקת מס' רבואות ו' מאות לשרי אלפים לא משכחת בתר הכי ו' אלפים לשרי מאות וכי הדר מפקת כל הכי לא משכחת בתר הכי לשרי חמשים י"ב אלף וכ"ש דלא משכחת בתר הכי שרי עשרות ו' רבואות וי"מ דבכל הני שרים אפשר דהוו זקנים יתירים מבני ס' דאמרי' ביש נוחלין דלא נמנו פחות מבני כ' ויתירים מבני ס' ובשרי עשרות לא חיישינן אפילו היו מבני כ' שהם עצמם היו מן החשבון וכל אחד שר על ט' והוא עשירי וי"מ דחשבון השררות קחשיב דתחלתן נמנו שרי עשרות ומחשובים שבהם נתמנו לשרי נ' והחשובין משרי נ' נתמנו לשרי ק' ומשרי המאות בירר החשובים לשרי אלפים: משום צינה. פי' הקונטרס משום שכ"ג טעון טבילה ולא נהירא דמשמע ביומא שהיו מחממין לו קומקום של חמין ביוה"כ לכן נראה לפרש משום קרירות הרצפה שכל היום היה עומד יחף: שתא בתר ירחי אזלא. פ"ה קור וחום של שנה אחר החדשים אם לא היתה השנה מעוברת וקור שהיה ראוי לעשות במרחשון אם לא היתה השנה מעוברת יעשה בתשרי דאי בתר חדשי חמה אזלא מה לו לכהן אם נעבר השנה וקשה והלא כל מה שאנו מעברין היינו כדי להשוות חדשי חמה לחדשי הלבנה ולעשות ממרחשוון תשרי כדי שתפול בו תקופת תשרי ותהא מקלת החג בתקופה חדשה והלא ברוב השנים כמו כן היא נופלת תקופת תשרי בתשרי של לבנה ופירשו בתוס' דאיירי בשמעתא מסו' אביב ופירות האילן דאז משתנה קור של תשרי זה מקור של תשרי של שאר שנים להיות בו צינה כצינה של מרחשון ולהכי פריך שפיר משלשה רועי בקר דמשמע שהפירות והצינה שוים שהרי סימני הרועים האחד היה נותן לפירות והא' לצינת הרוח:

מהרש"א

הנך ג' רועי בקר וכו' ח"א אם בכיר וכו'. מייתי מג' רועי בקר שכל ג' הנפשות שהם טבעית חיונית נפשית הם מרגישים בעת אדר שהצינה והחום

עין משפט

א אפשר מש"ה דוקא לת"ח מזהיר בזה שהם על רוב חולים שהתורה מתשת כחם וכדאי' בר"ה כמאן מגלינן אקיירי ומריעי: ב תנחומא סדר משפטים סי' ו' מכילתא סדר יתרו. ירושלמי סנהדרין פ' א': ג ירושלמי פ' ב' דסנהדרין:

חדושי גאונים

לא סיימו קמיה. לכאורה צריך ביאור דהא ודאי האי משה מת לא הוי ניחא לי' יותר מיהושע מכניס את ישראל לארץ ומה בכך דלא סיימו קמיה דהא השתלה קשה יותר מן הסוף. וכ"ל עפ"י מה דאמר בסוטה פ"א למה נתאוה משה ליכנס לארץ ישראל וכי מפריה היה מתאוה לאכול אלא לקיים מצות התלוים בארץ ע"ש. והשתא א"ש דודאי כאשר נתנבאו משה מת לא חרה לו כי ודאי משה לא חפץ בחיים כהמון העם שמתיראים מן המית' וכמו דמקשה גם הגמ' שם למה נתאוה משה ליכנס לא"י ולא מתרץ שרצה לחיות עוד זמן מה עד שיסיה בא"י וינחלו אותו ולכן חשב משה דכל נבואתם הוא שתשלוט בו מיתה ולא יעלה חי לשמים כאליהו וריב"ל וכדומה ולכן לא חרה לו אבל אי הוי סיימי קמיה דיהושע מכניס את ישראל לארץ והיה ידוע לו דאין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימ' וכדאמרי' בסוטה לענין משה ויהושע ואם כן ע"כ דימות קודם שיכנסו לארץ ולא יוכל לקיים מצות התלויות בארץ זה ודאי היטב חרה לו ולכן משני דלא סיימו קמיה לוער גם הנבואה דיהושע מכנים את העם לארץ. (ערוך לנר): רופא ואומן ולבלר ומלמד תינוקות. פי'

אהבת איתן

שרי אלפים שש מאות כו'. הכי איתא בתנחומא פ' משפטים ומסיים מאי קמ"ל דשרים מלגאו. וכ"מ בספרי פ' דברים:

עין יעקב

ובהכ"נ רופא ואומן. אפשר מש"ה דוקא לת"ח מזהיר בזה שהם על רוב חולים שהתורה מתשת כחם וכדאיתא בר"ה כמאן מגלינן אקיירי ומריעי:

שרי אלפים שש מאות. מה שמונה מספר כולם שהוא לכאורה ללא צורך עיין בפירש"י בחומש ובמפרשים ועי"ל כי היכי דלא תקשה למה לא קחשיב ג"כ לשרי רבבות לאם תירן שרי

עין יוסף

הערוך ערך נהר בלאי: והא שלחו מתם לדברי ריב"ח. ר"ל דאי' בפרק אד"מ דף ע"א דיני נפשות המלמד זכות אין יכול לחזור וללמד חובה ואמר רב לא שנו אלא בשעת משא ומתן אבל בשעת גמר דין מלמד זכות חוזר ומלמד חובה. ת"ש דאמר רבי יוסי בר חנינא אחד מן התלמידים שזיכה ומת רואין אותו כאילו חי ועומד במקומו. ואמאי כיון אלו הוה קיים הדר ביה. השתא מיהא לא הדר ביה. והא שלחו מתם לדברי רבי יוסי בר חנינא מוצא מכלל רבינו (ופרש"י היכי מצית לתרוצא להא דרבי יוסי בר חנינא כרב. והא שלחו מתם לדברי רבי יוסי בר חנינא מוצא מכלל רבינו. ר"ל הא דרבי יוסי לא ס"ל דרב דאמר בשעת גמר דין חוזר לחובה) ומשני אין מוצא איתמר. ופרש"י הכי שלחו ליה לדברי רבי יוסי בר חנינא אין מוציאין מכלל דברי רב דטעמיה דרבי יוסי משום דהשתא מיהא לא הדר ביה ע"כ. ועכ"פ מוכח מכאן שלחו מתם לאו רבי יוסי בר חנינא היא: נגבית בשנים. היינו שני גבאי צדקה. ועוד שלישי שיצטרף עמהן בשעת החלוקה. כן משמע מדברי הרמב"ם בפ"א מהלכות סנהדרין: לבלר. לכתוב ספרים. ובגמרא אי' ולבלר וטבח ומלמד תינוקות. ורש"ל מוחק תיבת וטבח משום דהוה להו יותר מעשרה ואפשר דמאן דגרס לה גרס בגמרא רופא אומן. וחד מילתא הוא רופא שהוא אומן: נמצאו דייני ישראל ז' רבוא כו'. בתנחומא סדר משפטים סימן ו' מסיים מאי קמ"ל דשרים מלגיו: ואת נשי אדוניך בחיקך. בירושלמי מסיים זו רצפה כו' שהיתה פלגש שאול. וע"ש מה שכתבתי: משום אפסנייא. מחלק ממון לחיילותיו כך וכך לשנה ונוח לו שיהו כל השנים מעוברת (רש"י) והערוך פי' להיפך וז"ל משום אפסניא פי' ההוצאה שנותן לחיילותיו חדש בחדש. והוא נוטל המס בשנה ומפזר להם בכל חדש וחדש. ואם יוסיפו חדש צריך ליתן משלו. לפיכך דוחה את העיבור עכ"ל: אפסניא. פי' בלשון יוני שכר אנשי המלחמה מוסיף הערוך: אם תור בצפר בתלג ימות. פי' אם השור בשחר בשלג ימות מרוב הקור.

ימות ובטיהרא בטול תאנה ידמוך ישלח משכיה דין הוא אדר ואם לאו לית דין אדר וחד אמר אם קידום תקיף לחדא יהא יפח בלועך נפיק לקיבליה דין הוא אדר ואם לאו לית דין אדר ועברוה רבנן להאי שתא ותסברא רבנן ארעייתא סמוך אלא רבנן אחושבנייהו סמוך ורועי בקר איסתיועי הוא דאיסתייעא מילתייהו :

דף יט ת"ר בראשונה היו אבלים עומדים וכל העם עוברים והיו שתי משפחות בירושלים מתגרות זו בזו זאת אומרת אני עוברת [תחלה] וזאת אומרת אני עוברת [תחלה] התקינו שיהיו העם עומדים ואבלים עוברים :

כא שם פיסקא מלך לא דן ולא דנין אותו . א"ר יוסף לא שנו אלא מלכי ישראל אבל מלכי בית דוד דן ודנין אותו דכתיב (ירמיה כא) בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט ואי לא דיינינן להו אינהו היכי דייני והכתיב (צפניה ב) התקוששו וקושו א ואמר ריש לקיש קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים אלא מלכי ישראל מ"ט לא משום מעשה שהיה דעבדיה דינאי מלכא קטל נפשא ב אמר להו שמעון בן שטח לחכמים תנו עיניכם בו ונדוננו שלחו ליה עבדך קטל נפשא שדריה להו שלחו ליה תא אנת נמי להכא (שמות כא) והועד בבעליו אמרה תורה ג יבא בעל השור ויעמוד על שורו אתא ויתיב אמר ליה שמעון בן שטח ינאי המלך עמוד על רגליך ויעידו בך ולא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד שנאמר (דברים יט) ועמדו שני האנשים אשר להם הריב וגו' א"ל לא כשתאמר אתה אלא כמה שיאמרו חבריך [שם ע"ב] נפנה לימינו כבשו פניהם בקרקע נפנה לשמאלו כבשו פניהם בקרקע אמר להם שמעון בן שטח בעלי מחשבות אתם יבא

רש"י

ובטיהרא בטול תאנתא ידמוך . ובצהרים יגדל כח החום עד שיהא השור מיצל בצל התאנה מחמת החום: וישלח משכיה. ויפשוט עורו כלומר יתחכך בתאנה מחמת החום: אם קידום תקיף לחדא יהא יפח בלועך נפיק לקבליה. אם כבר השמש כח החורף כ"כ שכשיהא רוח מזרחית חזקה מאד והיא מביאה צינה ואתה מנשב בפיך ויוצא לקראתה ונפיחתך קשה מן הרוח ומתממתה דין הוא אדר : ואם לאו . שעדיין יש צינה חזקה לית דין אדר אלא שבט : ועברוה רבנן. ועשאוהו כשבט שקבעו אדר השני אחריו אלמא שתא בתר עיבורא אזיל ולא נהגא חום דניסן באדר אלא מנהג אדר באדר השני : רבנן אחושבנייהו סמוך . ובלא"ה מעברינן ליה : (והני) [והכא] איסתיועי מסתייעא מילתייהו . כלומר איתרמי להו מזל חשיבות דאיקלע עיבור כמילתייהו ומיהו ברוב העבורים שתא בתר ירחא אזלא: וכל העם עוברי'. היה היה כשמגיע אצל אבל מנחמו ועובר: תנו עיניכם . לדונו בדין ולא תחניפו לו ולא תשאו פניו : ויעידו בך . שעבדך הרג את הנפש דעבדו כחמורו והפסד ממון הוא לו לפיכך צריך לדונו בפניו : נפנה . שמעון לימינו לידע אם יאמרו כמותו : כבשו פניהם . שהיו יראים ממנו

תוספות

ינאי המלך עמוד על רגליך וכו'. וא"ת והא אמרי' בפרק שבועת העדות שאם רצו להושיב שניהם מושיבין דאינו אסור אלא אחד עומד וא' יושב וא"כ לא היה המלך צריך לעמוד ובלבד שישב אותו שכנגדו ויש לומר דדיני נפשות שאני א"נ הכא הוי קבלת עדות וקבלת העדות כשעת גמר דין ובשעת גמר דין אמרי' בפרק שבועת העדות דברי הכל דיינים בישיבה ובעלי דינין בעמידה וא"כ יש להזהר כשהב"ד מושיבין שני בעלי דינין שלא ישבו לא בשעת קבלת העדות ולא בשעת גמר דין דשעת קבלת העדות כמו גמר דין חשוב:

מהרש"א

שולטינהו ולזה הביא דחד רועה אמר אם בכיר ולקיש כהדא ייכן כו' הוא כח טבעי הצומח וח"א אם תור בצפר בתלג כו' הוא כח הבהמי וח"א אם קידום כו' יפח בלועך כו' הוא כח האדם הנפשי אשר בו נשמת רוח חיים וק"ל : יבא בעל השור כו'. הא דלא שדריה להו ושחרריה אפשר שהיה חביב העבד בעיניו והיה קשה בעיניו להמיתו ובתחלה שדריה לקמייהו שסמך עצמו שלא ידונו אותו מאימת המלך כיון שהוא עבד המלך כדאמרינן בעלמא וכן נראה מדברי יוסיפון שזה העבד הרוצח היה הורדוס והמלך היה חפץ להצילו וק"ל : [אלא לפני מי שאמר וכו'. כמ"ש אלהים נצב בעדת אל וא"ע בהאי לישנא לפני מי שאמר והיה העולם וכו' ע"פ מ"ש שהעולם קיים על הדין וכו' ואמר שהקב"ה שאמר והיה העולם רוצה שיהיה הדיין הצדיק מקיימו וע"כ הדין זה לפניו הוא ועי' בביאור בזה בפ' תולין וק"ל]: בעלי מחשבות אתם כו'. ר"ל שאתם עושין עצמיכם כאילו בעלי מחשבות אחרות אתם שדרך בעל מחשבה אחרת לשום פניו בקרקע יבא בעל מחשבות הקב"ה שהוא יודע מחשבות לבו של אדם שאין לכם מחשבה אחרת רק מפני היראה אתם עושים כן ויפרע

הרי"ף

לומר שאמר יהושע שיהיו כלים נגופם כי מה עשו אלא תכלה נבואתם : א"ר יוסף לא שנו וכו'. וקשה דילמא מאי דכתיב בית דוד דינו לבקר הוא מקמי דאתא ינאי מלכא ובתר הכי גזרו הכי לא דן ולא דנים ועל כל המלכים גזר ובזמן שהיה מלכות בית דוד קיימת גם מלכי ישראל היו דנים כדכתיב שימה לנו מלך לשפטינו וי"ל דצווי שצוה הקב"ה לבית דוד דינו לבקר משפט אינו מתבטל מחמת מעשה דינאי דדוקא למלכי ישראל גזרו שאע"פ שהיה המלך לשפטם מ"מ לא צוה להם הקב"ה לשפוט לישראל :
שאלו

עיון יעקב

אלפים שש מאות וכו' הרי דלא קחשיב רק מה שהוא מספר שלם למאה מש"ה הרי רבבות היו רק ששים ולא מאה שלם לא קחשיב ועי"ל דבא לנראות שהיו כ"כ אנשי חיל בישראל : אלא מלכי ישראל מ"ט לא. על מתני' גופה לא היה קשה מ"ט מלך לא דן דהייתי אומר משום כבודו דמלך אין דנין אותו אבל עכשיו דקאמר מלכי בית דוד דן ודנין מקשה שפיר מ"ט : א"ל שמעון בן שטח וכו'. ק"ק לפי מה דאיתא בקדושין פרק האומר דשמעון בן שטח הוה אחי אשתו דינאי המלך וא"כ היה פסול לדונו וצ"ל דאותו פעם לא היה נשוי לאחות אשתו : נפנה לימינו כבשו פניהם בקרקע . הא דמתחלה שלחו ליה תא אנת נמי להכא ולא נשאו לו פנים אפשר דעשו כן ג"כ לטובתו שהרי ינאי היה חפץ להצילו כדאיתא ביוסיפון והובא במהרש"א א"כ היו סוברין כשיהיה ינאי בעצמו כאן משום כבודו ימנעו העדים להעידו עליו וגם הב"ד ישאו לו פנים יותר כי פני אדם כפני אריה ולכן קרי להו בעל מחשבות אתם שמחשבתכם היה לרעה לעוות הדין לכך שלחו ליה תא אנת

עין יוסף

תרגום שור נגח תור נגח. תרגום בקר לפר תרגום שלג תלגא : ובטיהרא בטול תאנה ידמוך ישלח משכיה. פי' ובחצי היום בצהרים ישן בצל התאנ' מרוב החמימות עד שנמרט עורו (ערוך) ורש"י פי' וישלח משכיה ויפשיט עורו כלומר יתחכך בתאנה מחמת החום ע"כ. תרגום והיית ממשש בצהרים בטיהרא. תרגום בצל קורתי בטלל שירותי. תרגום אם תשכב אם תדמוך. תרגום ופשט ושלח: אמר רב יוסף לא שנו כו'. לאע"ג דהא דמלך לא דן ולא דנין אותו תקנתא דרבנן דתקנו בימי שמעון בן שטח משום מעשה דינאי המלך. קאמר רב יוסף דלא תקינו אלא במלכי ישראל. דכיון דמלכי ב"ד מוזהרים לעשות משפט לא מצי רבנן עקרי קרא. ומכיון דחייבים לדון. דנין אותם ג"כ משום התקוששו וקושו (יפה מראה): אבל מלכי בית דוד דן ודנין אותו. וא"ת וכי איך יכול לדון. והא אמרינן לעיל אין מושיבין מלך בסנהדרין משום דכתיב לא תענה על ריב (תוס') ויש לומר דדוקא בסנהדרין אין מושיבין אותו ומשום לא תענה על ריב. אבל כשהוא רוצה לדון יחידי דלא שייך האי טעמא שפיר מצי לדון (תורת חיים) : דכתיב בית דוד כו'. אע"ג דטובא קראי כתיבי שהיו דנין. דגבי דוד כתיב ויהי דוד עושה משפט וצדקה. וגבי שלמה כתיב ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך. מ"מ לא אשכחן דקפיד קרא עלייהו שיהיו מחויבים לעשות משפט. אלא הך קרא דכה אמר ה' וגו'. ואי לאו האי קרא איכא למימר דכי גזרו רבנן ואמרו המלך לא דן כו' אמלכי בית דוד נמי גזרו. דכיון דבא תקלה ע"י שדנו את המלך גזרו אכולהו מלכים דמעיקרא היה להם רשות לדון כשרצו וגזרו חכמים שלא ידונו עוד. אבל כיון דאשכחן דמחייב הכתוב וצוה לב"ד שיעשו משפט ע"כ צריך לומר דלא גזרו אלא אמלכי ישראל. דאין כח ביד חכמים לגזור ולעקור מצות הכתוב שצוה לבית דוד שיעשו משפט (תורת חיים) :
מגוף

עין משפט

א ב"ב דף ס' ע"ב: ב"מ דף ק"ז ע"ב :
ב עיין תנחומא סדר שופטים סי' ז' :
ג ב"ק דף קי"ב ע"ב:

חדושי גאונים

רש"י ז"ל דכל הני חד גברא הוי וזה תימא דהא מלמד תינוקות אסור לעסוק במלאכ' אחרת כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהל' תלמוד תורה מלמד תינוקות שהוא מניח התינוקות ויוצא או שהוא עוש' מלאכ' אחרת עמהן הרי זה בכלל ארור עושה מלאכת ה' ברמיה ומדברי הרמב"ם ז"ל בפ"א מהל' סנהדרין משמע דהא דקתני נגבית בשנים ומתחלקת בג' היינו שני גבאי צדקה ועוד שלישי שיצטרף עמהן בשעת חלוקה ורופא אומן ולבלר ומלמד תינוקות תלתא גברי הוו ולא גרסי' רופא ואומן אלא רופא אומן וחד מלתא הוא רופא שהוא אומן : (תורת חיים) :

יבא בעל השור ויעמיד על שורו כו'. א"ל שמעון בן שטח בעל מחשבות אתם כו'. עי' בתוספות ובמהרש"א ובס' עיון יעקב. אמנם לדברי כלם לא יתיישב הלשון בעלי מחשבות אתם. דלא הל"ל רק בעלי מחשבה אתם מפני מה אמר מחשבות בל' רבים. והנלע"ד דהא יש לדקדק מה שאמר להם שמעון בן שטח בעלי מחשבות אתם וכו' דלמא הם סוברי' כקושית התו' שהמלך אין צריך לעמוד ע"ש. אמנם אחר השקפה הראויה מוכח מדבריהם דאינם סוברים כן. דהא יש לדקדק עוד לאיזה צורך שלחו לאמר יבא בעל השור ויעמוד על שורו. דהנה לכאורה לא הוצרכו להודיע לו רק שהוא בעצמו יבא. ועניין זה נלמד מן והועד בבעליו מ"מ הוסיפו עוד בדבריהם לאמר ויעמוד על שורו כי זה ר"ל ענין עמידה הוא ענין אחר שנלמד מן ועמדו שני אנשים אשר להם הריב כנ"ל ועניין זה אין לו שייכות לשליחות הלז. שלא נעשה רק להודיע אליו מפני דין תורה

בעל מחשבות ויפרע מכם מיד בא גבריאל וחבטן בקרקע ומתו. באותה שעה אמרו מלך לא דן ולא דנין אותו לא מעיד ולא מעידין אותו: כב שם א שאלו תלמידיו את ר' יוסי היאך נשא דוד שתי אחיות בחייהן אמר להן מיכל אחר מיתת מירב נשאה. ר' יהושע בן קרחה אומר קידושי טעות היו לו במירב שנאמר (ש"ב ג) תנה את אשתי את מיכל אשר ארשתי לי במאה ערלות פלשתים מאי תלמודא א"ר פפא מיכל אשתי ולא מירב אשתי מאי קידושי טעות דכתיב (שם א יז) והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו אזל קטליה א"ל מלוה אית לך גבאי ב והמקדש במלוה אינה מקודשת אזל יהבה לעדריאל דכתיב (שם יח) ויהי בעת תת את מירב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל המחולתי לאשה א"ל אי בעית דאתן לך מיכל זיל אייתי לי מאה ערלות פלשתים אזל אייתי ליה א"ל שאול מלוה ופרוטה אית לך גבאי. שאול סבר ג מלוה ופרוטה דעתיה אמלוה ודוד סבר מלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה ואבע"א דכ"ע מלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה שאול סבר לא חזי ולא מידי ודוד סבר חזי לכלבי ושונרי. ור' יוסי האי תנה את אשתי את מיכל מאי דריש ביה ר' יוסי לטעמיה דתניא רבי יוסי היה דורש (שתי) מקראות מעורבין ד כתיב (ש"ב כא) ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לשאול את ארמוני ואת מפיבושת ואת חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדה לעדריאל המחולתי [וגו'] וכי מיכל לעדריאל נתנה והלא לפלטי בן ליש נתנה דכתיב (ש"א כה) ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש וגו' אלא מקיש קדושי מירב

רש"י

ממנו: בעל מחשבות. הקדוש ב"ה: מלוה אית לך גבאי. עושר גדול וקידושין אחרים לא קבלתי: בעת תת. כשהגיע עת לתתה לדוד נתנה לעדריאל: מלוה ופרוטה. מלוה עושר גדול שנתחייבתי לך בשביל גלית ופרוטה שוה כסף קבלתי ממך בהללו ערלות פלשתים: שאול סבר. דעתיה דמקדש לקדש במלוה דחשיבא הילכך לאו קדושין נינהו ואזל יהבה לפלטי בן ליש: ודוד סבר דעתיה אפרוטה. מש"ה קרי לה אשתי: האי תנה את אשתי את מיכל. דמשמע זו אשתי ולא מירב אשתי: מאי דריש ביה. רבי יוסי דלא דריש ולא מירב אשתי: לטעמיה. דדריש ממקרא מעורבב כדלקמן דמה מיכל אשתי אף

מהרש"א

וכו' וק"ל: מלוה אית לך גבאי כו'. ולרבי יוסי שהיו קידושי מירב קידושין גמורים אינו דומה דס"ל דהמקדש במלוה מקודשת דמשמע בכולה סוגיין דפשיטא להו דקי"ל המקדש במלוה אינה מקודשת גם לא שייך למימר הכא בשכר שאעשה עמך דאיכא למ"ד בפרק הגוזל קמא דמקודשת היינו בעושה לה שירים ונזמים כיון דאין לשכירות אלא לבסוף כי מהדר לה מקודשת כפרש"י התם משא"כ הכא דלאו מידי קמהדר לה וי"ל דסבירא ליה דהיה מקדשה בהנאת מחילת מלוה כדאמרינן בפרק קמא דקדושין דאפי' בארווח לה זמן מקודשת כדאמרינן התם ובהכי יתיישב לי מה שהקשו המפרשים כיון דיעקב קיים כל התורה למה נשא ב' אחיות דהוא דבר שעתידה תורה ליאסר דיש לומר כי א"א היה לו ליעקב לינצל מאיסור ב' אחיות שעתידה תורה ליאסר כי באמת רחל נתקדשה לו מן הדין בשכר שבע שנים כמ"ש הבה לי אשתי דהיינו שנתקדשה לי כבר והיא אשתי בשכר ז' שנים דאף ע"ג דהמקדש במלוה אינה מקודשת בשכר הנאת מחילת מלוה מקודשת כדאמרינן פרק קמא דקדושין אך כיון שעדיין אז באמת לבני נח לא נאסרו ב' אחיות הרי גם לאה נתקדשה לו בביאה דלא הוה ליה קידושי לאה קידושי טעות דיעקב ודאי לא היה עושה בעילתו בעילת זנות והשתא אף אם היה מגרש אחת מהם לא היה יכול לקיים דבר שעתידה תורה ליאסר ומן התורה איזה מהן שיגרש הוה ליה השנית אחות גרושתו כיון דבאמת שניהם היו מקודשו' לו ושניהם ודאי לא היה אפשר לו לגרש ודו"ק: האי תנה את אשתי וגו' אף קידושי וכו'. ודקאמר את אשתי את מיכל לאו לדיוקא ולא מירב אשתי אלא שתלה בכ"מ מירב במיכל כמו שמיכל אשתי כך מירב אשתי ואת חמשת בני מיכל אשר ילדה וגו' הכי נמי מפורש דמירב שילדה אותן לעדריאל בעבירה ילדה אותן כאילו ילדה אותן מיכל דהוו ודאי בעבירה כדכתיב מיכל אשתי וקידושי עבירה דקאמר גבי מיכל נמי לאו דוקא דמה עבירה שייך בקידושין כיון שלא נשאה כדלקמן שפלטו אל אלא

יד יוסף

א תוספתא סוטה פ' י"א: ב קידושין דף מ' וד' מ"ו ע"א ודף מ"ז ע"א: ג שם ד' מ"ח: ד תוספתא סוטה פרק י"א:

חדושי גאונים

מוכרח הוא בעצמו לבא · ותו לא · אלא ודאי מדהוו רבנן שהוא לא בא בעצמו אשר ענין זה מתנגד לדין תורה. גלל כן הודיעו לו הדין בשלימות. ר"ל שהוא בעצמו מוכרח לבא וגם מחויב הוא כפי דין לעמוד דוקא בפני ב"ד. וכאשר ראה שמעון בן שטח אח"כ שכבשו פניהם בקרקע שפיר קאמר להו בעלי מחשבות אתם. ר"ל שיש להם מחשבו' שונות. כאשר שמעשיהם סותר לתחלת מחשבתם כנ"ל. וזהו הנראה לע"ד בכוונת התנא שמעון בן שטח. דוק ותשכח האמת לאמתו (דברי חכמים וחידותם):

שאול סבר מלוה ופרוטה דעתיה אמלוה כו'. לכאורה קשה היאך עלה על דעת שאול שדעתיה של דוד על המלוה הא כבר אמר לי' שאול בעצמו בקידושי מירב מלוה אית לך גבאי והמקדש במלוה אינה מקודשת אלא אי בעית דאתן לך מיכל זיל אייתי מאה ערלו' כו' ונראה ע"פ מה שפירש"י מלוה אית לך גבאי עושר גדול וקידושין אחרים לא קבלתי עכ"ל דקשה נמי מאי בעי רש"י בזה פשיטא דלא קיבל קדושין אחרים דהא לא נזכר בשום מקום שנתן דוד שום קדושין אחרים אלא ע"כ דכוונת רש"י דשאול אמר ליה לדוד הכי מלוה אית לך גבאי וקידושין אחרים לא קבלתי דלהוי משמע דלכך אינה מקודשת במלוה לחוד דהשתא הוא דלא יהיב ליה מידי לשם קדושין וגם המלוה מתחלה לאו לשם קידושין בא לידו אבל אם היה נותן לו עכשיו אפילו פרוטה היה מצטרף גם המלוה להיות לשם קידושין והיתה מקודשת גם עם המלוה ולרמות את דוד גם עם מיכל כאשר רימהו עם מירב אמר

עיון יעקב

נמי להכא יבא בעל מחשבות וכו': יבא בעל מחשבות ויפרע מכם. נראה דקרי לגבריאל בעל מחשבות ע"ד דאיתא בשבת דף י"ב שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי וכתבו תוס' שם לבד מגבריאל כדאמרי' בסוטה ותימה דאפילו מחשבה שבלב כל אדם הן יודעים ולשון ארמי אינן יודעים עכ"ל תוס' וא"כ כדי לתרץ דעת התוס' א"כ צ"ל דבאמת המלאכים אינם יודעים המחשבה שבלב שהרי אפילו לשון ארמי אינם יודעים משא"כ גבריאל שמכיר לשון ארמי י"ל שיודע המחשבה שבלב ולהכי י"ל שזה כוונת רש"י בפרשת וישב וימצאהו איש וישאלהו איש זה גבריאל לפי שאמר לו נלכה דותינה פרש"י שמבקשים נכלי דתות להמיתו וקשה מנא ידע שהרי כתיב ויתנכלו אותו להמיתו שהיה רק מחשבתם להמיתו ואיך ידע מחשבותם אלא ודאי שהיה גבריאל שידע המחשבות ולהכי דבר ג"כ בלשון ארמי שאמר דתות שהוא לשון ארמי וא"כ שפיר מקרי בעל מחשבות ועיין בחידושינו לקמן דף כ"ו: בא גבריאל וחבטן בקרקע. כי הארץ עומדת על הדין להכי כתיב מלך במשפט יעמיד ארץ: באותה שעה אמרו מלך לא דן ולא דנין אותו. הא דגזרו כן במלכי ישראל דוקא ולא במלכי בית דוד ואי משום שמעשה היה במלכי ישראל א"כ לא ה"ל לגזור כן רק במלכות בית חשמונאי שמהם היה ינאי המלך וכ"ל לפי מ"ש תוס' דאיך אמרו עמוד על רגליך ויעידו בך הא ת"ח אין צריך לעמוד וכו' ותירצו תוס' שאני ת"ח דתורתו דיליה ויכול למחול על כבודו משא"כ המלך ע"ש וא"כ במלכות בית דוד שהמלכות ג"כ שלו כדכתיב לא יסור שבט מיהודה והמלכות ניתן לו ולזרעו עד עולם יכול למחול על כבודו כמו ת"ח אם כן הוה גם כן בזה לת"ח וליכא חשש זה שנעשה בינאי המלך כי עשה דכבוד מלכות בית דוד כמו עשה דכבוד תורה:

היאך נשא דוד שתי אחיות. לפי מ"ש המפרשים בשם עשרה מאמרות דיעקב הוצרך לישא שתי אחיות לתקן חטא אדם א"כ גם בדוד מצינו שהיה תיקון חטא אדם כי אדם דוד משיח י"ל לכך נשא שתי אחיות: ודוד סבר חזי לכלבי ושונרי. בברכת הזבח ובתשובת צ"ל הקשה ע"ז היאך קידש בזה הא עור אדם אסור בהנאה ובתשובתי ש"י סי' פ"ע כתבתי דלק"מ לפמ"ש תוס' בב"ק דף יו"ד דשובד כוכבים הקטוי לו מותר בהנאה

הרי"ף

שאלו תלמידיו את ר"י היאך נשא דוד וכו'. וקשה וכי לא סבר ר' יוסי שלא היה שם אלא מלוה והמקדש במלוה אינה מקודשת ועוד הכתוב מוכיח שמאל התנאי אשר אמר והיה האיש אשר יכנו יעשרנו וגו' ואת בתו וגו' ויאמר דוד מי אנכי כי אהיה חתן למלך ואח"כ ניתנה לעדריאל. ועי"ק מנ"ל לר' יהושע לדייק מדאמר מיכל אשתי למעוטי לקדושי מירב דלמא משו"ה אמר מיכל אשתי דלא נימא מלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה או דלא נימא דלא חזי ולא מידי לכך אמר אשתי דדעתיה אפרוטה או דחזי לכלבי ושונרי · וכן מה הקשה לר' יוסי האי תנה את אשתי את מיכל מאי דריש ביה לימא דדריש הכי. ועוד מאי האי דקאמר היה דורש שתי מקראות מעורבין ולא מצינו אלא אחד. ונראה לע"ד דרבי יוסי נמי ס"ל דאינה מקודשת במלוה וגם הוא מחל התנאי אבל מצמעות דקרא דחזר דוד אח"כ לקדש את מירב בקידושין גמורין מדכתיב ויהי בעת תת את מירב לדוד והיא נתנה לעדריאל דמשמעו שכיון שהיתה גדולה כדכתיב את בתי הגדולה מירב וגו' וילאה מכשות אביה נתרצית ברצון נפשה לקבל קדושין מדוד ושמע זאת אביה ונתנה בעל כרחה לעדריאל ובזה היה נישואי עדריאל בעבירה ואז אהבה מיכל לדוד ויגידו לשאול וישר בעיניו לתת לו את מיכל ואפשר דכוונתו של שאול להכשילו לדוד באיסור אחות ארוסתו בחייה ועל זה אמר אתננה ותהיה לו למוקש פת עון וזה ששאלו לרבי יוסי איך נשא דוד שתי אחיות וכו'. אבל ר' יהושע סבר דלא היו שם קידושין אחרים כלל במירב זולת מה שאמר לתת לו עושר ואת בתו ואינה מקודשת במלוה ודייק מדכתיב את אשתי את מיכל את את למה לי אלא שבא לומר שני דברים האחד והוא לדחות למירב אמר את אשתי כלומר שאיני מבקש אלא למי שיש לי בה אישות וקידושין ולקרב למיכל אמר את מיכל שארסתיה לי במאה ערלות פלשתים ודעתו אפרוטה וחזי לכלבי ושונרי דאי לא לדחות למירב לא הוצרך לומר את אשתי אלא תנה לי את מיכל אשר ארשתי וגו' והיינו דקשה לרבי יוסי האי תנה את אשתי מאי עביד ביה ומשני דאמר את אשתי להקיש נישואי מירב לעדריאל כמו את מיכל לפלטי מה נישואי מיכל לפלטי בעבירה דכ"ע ידעי שהיתה מקודשת לי כך מירב היתה מקודשת לי שלא מדעת אביה כיון שהיתה גדולה ונישואיה לעדריאל

עין יוסף

מלוה ופרוטה. מלוה עושר גדול שנתחייבתי לך בשביל גלית · ופרוטה שוה כסף קבלתי ממך בהללו מאה ערלות פלשתים· שאול סבר דעתיה דמקדש לקדש במלוה דחשיבי · הלכך לאו קדושין נינהו · ואזל יהבה לפלטי בן ליש · ואע"ג דדעתיה דדוד ודאי אפרוטה הוה כבר אמר ליה שאול מלוה אית לך גבאי והמקדש במלוה אינה מקודשת· שמא יש לומר משום דקי"ל כל המקדש אדעתא דרבנן הוא מקדש וכיון דקים להו לרבנן דשאול דמלוה ופרוטה דעתיה אמלוה ואינה

מקודשת

לעדריאל לקדושי מיכל לפלטי מה קדושי מיכל לפלטי בעבירה אף קדושי מירב לעדריאל בעבירה ורבי יהושע בן קרחה נמי הכתיב (ש"ב כא) ואת חמשת בני מיכל בת שאול (וכי מיכל ילדה והלא מירב ילדה) אמר לך רבי יהושע מירב ילדה ומיכל גידלה לפיכך נקראו על שמה א ללמדך שכל המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו ר' חנינא אומר מהכא (רות ד) ותקראנה לו השכנות שם לאמר יולד בן לנעמי וכי נעמי ילדה והלא רות ילדה אלא רות ילדה ונעמי גידלה לפיכך נקרא על שמה רבי יוחנן אמר מהכא (דה"א ד) ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבי גדור וגו' ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח (לו) מרד מרד זה כלב ולמה נקרא שמו מרד ב שמרד בעצת מרגלים וכי בתיה ילדה והלא יוכבד ילדה אלא יוכבד ילדה ובתיה גידלה לפיכך נקרא על שמה. רבי אלעזר אמר מהכא (תהלים עז) גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה וכי יוסף ילד והלא יעקב ילד אלא יעקב ילד ויוסף כלכל לפיכך נקראו על שמו:

כג שם ג א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו שנאמר (במדבר ג) ואלה תולדות אהרן ומשה וכתיב (שם) ואלה שמות בני אהרן לומר לך אהרן ילד ומשה לימד לפיכך נקראו על שמו (שנא') (ישעיה כט) לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם וכי היכן מצינו ביעקב שפדאו לאברהם א"ר יהודה שפדאו מצער גידול בנים והיינו דכתיב (שם) לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו. לא עתה יבוש יעקב מאביו ולא עתה פניו יחורו מאבי אביו:

כד שם כתיב (ש"א כה) פלטי וכתיב (ש"ב ג) פלטיאל א"ר יוחנן פלטי שמו

רש"י

מירב אשתי : קדושי מיכל לפלטי . פשיטא לן דבעבירה דהא כתיב אשתי מיכל וקי"ל דעתיה אפרוטה דבת קדושין היא : ואשתו היהודיה . בכלב בן יפונה משתעי קרא יהודיה על שם שכפרה בעבודת כוכבים ונתגיירה שכל הכופר בעבודת כוכבים נקרא יהודי דכתיב (דניאל ג') איתי גוברין יהודאין וגו' : ירד אבי גדור. כולהו שמותן של משה הן : תולדות אהרן ומשה. ומפרש בתריה בני אהרן ולא הוזכרו בני משה שם : שפדאו מצער גידול בנים. שהוטל עליו טורח השבטי' [שעל אברהם היה מוטל אותו טורח דכתיב (בראשית כ"ז) והרביתי את זרעך והוא פדאו]. (ובתוספות הקשו ואמרו דלא נהירא חדא דאינו צער אלא שמחה כדאמרי' גבי עובד אדום שברכו ה' בבנים בשכר הארון שהיה בביתו ועוד אברהם היו לו בנים מקטורה ונראה לי צער של יוסף ואחיו

מהרש"א

דקאמר קידושי עבירה אילו נשאה על ידי קידושין הללו ודו"ק] : ללמדך שכל המגדל יתום בתוך וכו' . לא דוקא יתום דכל הנהו דמייתי לאו יתומים היו א"נ יתומים היו דעובד הנולד לרות היה יתום מאב כדאיתא במדרש שמת בועז מיד ועל כן ותקח נעמי את הילד וגו' ותהי לו לאומנת ותקראנה לו השכנות שראו דבר זה שנעמי מגדלתו ואמרו יולד בן לנעמי ותקראנה שמו עובד וגו' ואפשר שזה היה שם במשפחה של נעמי וכן בבתיה שגידלה שהיה משה כמו יתום מאב ואם שלא יכלו לגלות כי הוא בנם וכן ביוסף שהוא כלכל את אחיו גם לאחר מיתת יעקב אביהם וק"ל: [ואשתו היהודיה וגו' ואלה בני בתיה וגו' . עי' פרש"י וכולה מפורש פ"ק דמגילה ע"ש: כל המלמד בן חבירו תורה וכו' . יבואר פרק חלק באגדות ע"ש] : אל בית יעקב אשר פדה וגו' . קשה מה ענין הפדיון ורש"י בפי' ישעיה פירשו לענין מטתו שלימה ואין ענינו לפדיון שלא הוזכר בו רק אברהם גם קשה לשון ולא עתה וגו' גם קשה כפל הענין בשינוי לשון לא יבוש מאביו ולא יחוור מאבי אביו ויש לפרש בזה מעיקר צרותיו של יעקב צרותיו מלבן ועשו והם בעצמם צער גידול בניו שהוצרך מצרותיו של עשו לברוח לבית לבן בעוני גדול ולעבוד שם כ' שנים בבנותיו של לבן כדי להעמיד תולדות ולגדלם בביתו וכמה הרפתקי עדו לו מלבן עד שנולד לו בנו יוסף שהוא שטנו של עשו כדאמרינן פרק [י"נ] שע"כ אז נתן דעתו לחזור לבית אביו ורדף אחריו לבן ובקש לעקור הכל ובאותו דרך חזרה לו צרתו של עשו כמ"ש שהיה ירא והכני אם וגו' וז"ש לא עתה יבוש יעקב מצרותיו של עשו אחיו שבאו לו מאביו ע"י שהיה אוהב לעשו ורצה לתת לו הברכות עד שהוצרך יעקב להגיע אליו הברכות במרמה שמזה נשטם מאחיו עשו ואמר ולא עתה פניו יחורו מאבי אביו כי צרות לבן באו לו על שהוטל עליו להעמיד תולדות ולהרבות שבטים תחת אברהם וזה שפדאו כפרש"י הכא וזה שסיים לומר יבוש בעשו ולא יחוור בלבן ע"ד שאמרו בבושה דאזיל סומקא ואתי חיורא וז"ש בתחלת צרתו ובושה שהיה לו מעשו שהוא אזילת סומקא ע"ש שמו אדום וסוף הבושה שהוא אחוור אפי שהוא צרות ובושה שהיה לו מלבן מלשון הלבנת פנים ודקדק לומר ולא עתה ע"ש לידתו של יוסף כמ"ש ברבה ואחר עד עתה וגו' שעדיין לא נולד שטנו של אותו איש כו' וק"ל:

הרי"ף

בעבירה עד שמתה והיינו דכתיב התם חמשת בני מיכל אשר ילדה לעדריאל וגו' אלא המקרא מעורבב להקים קדושי מירב לעדריאל שהיו בעבירה והשתא ניחא דאיכא ב' מקראות גבי יוסי מעורבין האחד את אשתי וגו' והאחד חמשת בני מיכל וגו' ושניהם באו להקים שהיו קידושי מירב לעדריאל בעבירה ולא נשא דוד למיכל אלא אחר מיתת מירב : שפדאו מצער גידול בנים והיינו וכו' . ויש לדקדק מאי שייכות יש לדרשה זו דקאמר והיינו דכתיב וכו' . ונראה לפי שיש דרשה אחרת לחז"ל במדרש רבה פרשת תולדות שדרשו שפדה את אברהם מכבשן האש שלא היה כדאי אברהם להנצל אלא שצפה הקב"ה שעתיד לצאת ממנו יעקב וכוונת חז"ל לומר שלא הגין זכותו של אברהם ולא של יצחק להנצל לפי שצפה הקב"ה שיוצאים מהם ישמעאל ועשו וזש"ה אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לפי שבית יעקב שהם ילדיו זרע קודש ומום אין בם לכך ניצל מכבשן האש וא"כ כפי אותה הדרשה היה אפשר לומר שיבוש יעקב מאביו על שיצא ממנו עשו ויחוור פניו מאבי אביו על שיצא ממנו פסולת ישמעאל ובני קטורה ועכשיו כפי דרשה זו שאמר ר' יהודה שפדאו מצער גידול בנים אתי שפיר דדרשינן לא עתה יבוש יעקב מאביו ולא עתה פניו יחורו מאבי אביו לפי שגם צדיקים אלו שנולדו לו הם בני אברהם כפי האמת שהוא היה ראוי להולידם ופדאו יעקב מצער הגידול בנים . עוד אפשר שכפי אותה הדרשה שפדאו מכבשן האש אמר יבוש יעקב ויחורו פניו מאבותיו שלא היה להם זכות להנצל מכבשן והוצרכו לזכותו אבל כפי דרשה זו שפדאו מצער גידול בנים היינו דכתיב לא עתה יבוש יעקב שאדרבה יפה כח זכות אבותיו שלא רצה הקב"ה להטריחם בצער גידול בנים מפני גודל מעלתם ודקדקם ונתנו ליעקב .

עיון יעקב

ע"ש ודו"ק : מה קידושי מיכל לפלטי בעבירה . אע"ג דאמרינן לקמן שפלטו אל מן העבירה מ"מ שאול עשה עבירה שמסר בתו המקודשת ליחוד לאיש אחר ועי' במהרש"א : ללמדך שכל המגדל יתום בתוך ביתו . מביא כאן חמשה פסוקים עם הא דארשב"נ אמר ר' יוחנן כל המלמד את בן חבירו תורה היינו כנגד חמשה דברים שהאב זוכה לבנו כדאיתא בפ"ב דעדיות וכתב שם בפי' הרא"ש וכן מתחייב לו בחמשה דברים מאכיל ומשקה מלביש ומנעיל ומנהיג לתורה ולמע"ט ע"ש : בתיה גידלה . עיין בחידושינו בסוטה דף י"ב ד"ה חד אמר שפתחה :

כל המלמד את בן חבירו תורה . דקדק לומר בן חבירו כלומר שאביו הוא ג"כ חבירו בחכמה שלומד ג"כ עם בנו כמו שלמד אביו ג"כ עם בניו כפי סדר משנה כדאיתא בעירובין דף נ"ד אפ"ה כיון שלמד משה ג"כ עמהם מעלה עליו כאילו ילדו בכ"ף הדמיון כי אביו חכם קודם לכן כתיב אלה תולדות אהרן ומשה חשיב אהרן קודם משא"כ שאם אביו אינו חכם א"כ רבו קודם כדאיתא במתני' דב"מ דף ל"ג לא שייך לומר כאילו ילדו דהא עדיף מאביו ובזה מתורץ הא דלא קאמר שגם אהרן הוא תולדות דמשה שהרי משה למד עמו ועם כל ישראל אלא ודאי כמ"ש : שפדאו מצער גידול בנים והיינו דכתיב כי עתה לא יבוש יעקב וכו' . נראה דרוצה למעוטי הא דאמרינן בעלמא שהדורות מתמעטו זה אחר זה שהרי פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה אוי לאותו בושה אוי לאותו כלימה משא"כ באברהם יצחק ויעקב שהיה יעקב בחיר שבאבות כדכתיב כי ביעקב בחר לו יה אע"ג שאברהם נצרף בכבשן האש ונסיונות הרבה ויצחק נעקד ע"ג מזבח ולפי שאברהם נתנסה יותר מיצחק לכן כתיב באברהם יחורו שהוא יותר מבושה אפ"ה יעקב שסבל צער גידול

עין יוסף

מקודשת . הילכך אפילו אי איתרמי מילתא דאית ליה דעתא אפרוטה . בטלה דעתו אצל כל אדם ואין קדושיו קדושין דאפקעי רבנן לקדושין מיניה (תורת חיים) : ירד אבי גדור כו' . כולן שמותיו של משה כדאי' בויק"ר פרשה א' ובמגילה דף י"ג ע"א . ובתרגום דרב יוסף :

(ע"י ה"ד) ולמחוה

יד יוסף

א מגילה דף י"ג ע"א : ב שם : ג עיין סנהדרין דף ל"ט ע"ב :

חדושי גאונים

קולקנהוה סבר שאול אעפ"י שהביא דוד המאה ערלות היה עיקר דעתיה אמלוה כמו שאמר לו בקידושי מירב דאינה מקודשת בשביל שלא היה שם רק המלוה אבל דוד היה סבר מלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה ולא השגית במה שאמר לו שאול ולכך קרי לה אשתי מיכל וק"ל . (חדושי הלכות) : מה קידושי מיכל לפלטי בעבירה כו'. אע"ג דקידושי מירב במלוה הי' והמקדש במלוה אינה מקודשת מ"מ י"ל דר' יוסי ס"ל דנתנלה קידושין אחרים מכח ספיקא וק"ל.(חדושי הלכות) שפדאו מצער גידול בנים . ובמ"ר פ' תולדות איתא ר' שמואל בר רב יצחק אברהם לא ניצל מכבשן האש אלא בזכות של יעקב וכו' כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד להשרף וצפה הקב"ה שיעקב עתיד לעמוד ממנו אמר כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו של יעקב הה"ד לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם . יעקב פדה את אברהם . וא"כ

אהבת איתן

המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתו' כאלו ילדו שנאמר ואלה תולדות אהרן ומשה כו' . ובפ' חלק (דף צ"ט) יליף לה ר"ל מוהנפש אשר עשו בחרן כאלו עשאו. ואפשר דהתם קודםמ"ת הואי וע"כ לא דריש לי' ר"י הכא וכה"ג אי' בעבודת כוכבים (דף כ"ד) ובשבת (ק"ל) וכירו' הביאו התוס' במ"ק (דף כ'). ובספר יד יוסף הקשה דמאי אריא דבני אהרן נקראו בנים של משה משום שלימד תורה להם הא לכל ישראל לימד משה תורה . וי"ל דש"ה שהיה מצווה ללמוד להם כדכתיב גו את בני

ולמה נקרא שמו פלטיאל שפלטו אל מן העבירה מה עשה נעץ חרב בינו לבינה אמר כל העוסק בדבר זה ידקר בחרב [זה] . והכתיב (שם) ויילך אתה אישה שנעשה לה כאישה . והכתיב (שם) הלוך ובכה על מצוה דאזיל מיני'. (ש"ב ג) עד בחורים שנעשו שניהם כבחורי' שלא טעמו טעם ביאה . א"ר יוחנן תוקפו של יוסף ענותנותו של בועז . תוקפו של בועז ענותנותו של פלטי בן ליש . תוקפו של יוסף ענותנותו של בועז דכתיב (רות ג) ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת מאי וילפת א"ר שנעשה בשרו כראשי לפתות. [דף כ] תוקפו של בועז ענותנותו של פלטי בן ליש כדאמרן . א"ר יוחנן מ"ד (משלי לא) רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה רבות בנות עשו חיל זה יוסף ובועז ואת עלית על כלנה זה פלטי בן ליש . א"ר שמואל בר נחמן א"ר יונתן מ"ד (שם) שקר החן והבל היופי שקר החן זה יוסף והבל היופי זה בועז . יראת ה' היא תתהלל זה פלטי בן ליש . ד"א שקר החן זה דורו של משה . והבל היופי זה דורו של יהושע . יראת ה' היא תתהלל זה דורו של (חזקיה) [הזקנים] . ד"א שקר החן זה דורו של משה ויהושע . והבל היופי זה דורו של חזקיה . יראת ה' היא תתהלל זה דורו של רבי יהודה בר אלעאי אמרו עליו על (דורו של) ר"י בר אלעאי שהיו ששה תלמידים מתכסים בטלית אחת ועוסקים בתורה :

רש"י

וגלגול ירידת מצרים) : והא כתיב אישה . אלמא בא עליה : שנעשה לה כאישה . שהיה מגדלה ומחבבה : הלך ובכה אחריה . בקושיא קא נסיב לה : עד בחורים . קרא קא דריש ואזיל : תוקפו של יוסף ענותנותו של בועז . דבר גדול של יוסף כדבר קל וקטן שבבועז . תוקף דבר גדול וחמור ויש לו שם . ענוה דבר קטן שאין לו שם שאדם עושה ולפי תומו: שנעשה בשרו אבר : בראשי לפתות. נתקשה ואעפ"כ כבש יצרו ואע"פ שפנויה היתה ועמו במטה אבל יוסף אשת איש היתה ואינה עמו במטה: תוקפו של בועז ענותנותו של פלטי . דאילו בועז חדא לילה ופלטי שנים רבות: דורו של משה ויהושע . עסקו בתורה הרבה ודורו של חזקיה יותר מהם כדכתיב (ישעיה י') וחובל עול מפני שמן ואמרינן בחלק (דף צ"ד) חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיה שהיה דולק בבתי מדרשות עד שבדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ : מתכסין בטלית אחת . עניים

מהרש"א

ויילך אתה אישה וכו'. הא דלא פריך הכי בפשיטות לעיל לכ"ע בין לר"י בין לריב"ק דקידושי מיכל הוו קידושין והכתיב ויילך אתה אישה די"ל דפלטי הוה ס"ל כשאול דמלוה ופרוטה דעתיה אמלוה ומש"ה נשאה לאשה ממש אבל לר"י שפלטו אל מן העבירה ופלטי נמי הוה חש להא דדוד דמלוה ופרוטה דעתיה אפרוטה ולא נשאה פלטי מעולם פריך שפיר אמאי קרי ליה אישה ומשני שנעשה לה כאישה ר"ל לפי דעת שאול דדעתיה אמלוה ורש"י פי' בע"א : ענותנותו של בועז כו' . יש לדקדק במאמר הזה דרבי יוחנן עשה ג' חלוקות ומעלות זו מזו ביוסף ובועז ופלטי ובקרא רבות בנות עשו וגו' דמייתי ר"י גופיה השוה יוסף ובועז גם למה דימה אותן במעלותן לנקבות ומה ענין שינוי לשון הג' חלוקות שקר החן וגו' וכן לפי דרש ד"א שקר החן זה דורו של משה וכו' מה ענין זה לזה גם קשה אם היה מעשה בועז גדול משל יוסף מפני שהיתה רות פנויה ועמו במטה כפרש"י וא"כ מלד זה מעשה של בועז יותר גדול ממעשה פלטי . הוא מבואר שאמר כאן מעלות ומדרגות במעשים איזו יותר גדולים ועד"ז אמרו בפ"ז דסוטה מיום שגברה החנופה כו' נתקלקלו המעשים ואין אדם יכול לומר לחבירו מעשי גדולים ממעשיך שודאי אין מי שיאמר כן אבל יש העושה שהוא חושב שיש בידו לפי מעשיו לומר לו כן ולזה התחיל במעשה יוסף שהיה גדול הערך שלא יהיה חושב דמעשיו גדולים אבל שאמר שיש למעלה ממנו מעשה בועז וכן בועז יש למעלה הימנו מעשה פלטי וכן אפשר יותר ממעשה פלטי ולא יהיה חושב דמעשיו גדולים שאין למעלה ממנו ואמר אידך דר"י מ"ד רבות בנות וגו' דודאי במעשים באנשים אלו שזכר יש דהאחד גדול יותר מחבירו אבל בנשים של אלו המעשים ברות ואשת פוטיפר אין בהם שום גדולה במעשים אלא רבות בנות עשו חיל במעשה יוסף ובועז כי רות זכתה לעשות חיל במעשה במלכות דוד כמ"ש ועשה חיל באפרתה וכן אשת פוטיפר זכתה להעמיד מבתה תולדות מיוסף מלכות אפרים כמ"ש בירבעם בן חיל אבל את עלית ר"ל את שהוא מעשה מיכל אשתו עלית על כלנה במעשה רב שכ"כ זמן רב שנים היתה אצלו ולא טעמה טעם חטא ולא הגידה הענין לאביה כמו שספר הכתוב בדרש של בחורים שכלל שניהם שלא טעמו טעם חטא וע"פ הדברים האלה אמר ד"א שקר החן זה מעשה יוסף שהיא לא עשתה שום מעשה טוב אבל יוסף נתהלל בזה המעשה שהיה לו שקר החן לפי שהמצריים אחיהם של כושיים ואינן יפין אבל היה לה חן מלד שקשטה לפניו תמיד כמפורש במדרשות ובבועז הוסיף לומר שמעשה בועז יותר גדול שהיה לו הבל היופי של רות ובפלטי הוסיף לומר יראת ה' היא וגו' רלה לומר מלת יראה נאמר על הפורש מן הספק עבירה כמו שהיה זה שלדעת שאול היתה מותרת לפלטי שלא נתקדשה מיכל לדוד כמו שכתבתי לעיל ואעפ"כ פירש עלמו מן הספק לפי דעת דוד ובזה גם היא מיכל יראת ה' תתהלל כמ"ש בחורים כו' שכ"כ שנים שהיה דר עמה כאיש עם אשתו ולא חטאו ד"א שקר החן דרש ליה במעלות הדורות לענין מצוה ותורה ואמר שקר החן זה משה כי טרם שנתנה תורה לא היו רק ז' מצות בני נח שע"ז נאמר ונח מצא חן בעיני ה' לתת לו ז' מצות אבל בדורו של משה שנתנה התורה כלה היה שקר אותו החן שהיה כבר ולפי שבדור המדבר היו יפין בתורה כמ"ש הנך יפה וגו' על דור המדבר אבל לא היה אפשר בידם לקיים כל מצות התורה על מכונן במצות התלויים בארץ ועל כן אמר הבל היה אותו היופי בימי יהושע שקיימו כל מצות התורה בבואם לארץ אבל בכל זה לא היו עוסקין בתורה כראוי שהיו עוסקין בכיבוש

עין יעקב

בנים כ"כ עדיף מינייהו וז"ש אשר כרת את אברהם לכך לא עתה יבוש יעקב ועי' במהרש"א: שפלטו אל מן העבירה . ובסוטה אמרי' יוסף שקדש שם שמים בסתר זכה והוסיפו לו אות אחת משמו של הקב"ה ואפשר דמה"ט בועז שקידש ג"כ ש"ש בסתר יותר מיוסף כדקאמר בסמוך תקפו של יוסף ענוותנותו של בועז לכן זכה לכל השם של הקב"ה כאשר אמרה נעמי ברוך הוא לה' וגו' וכן היה נתברכה כה"ג ברוכה את לה' מאח"כ פלטי בן ליש שתקף יצרו יותר מכולם הוסיפו שם של אל שהוא לשון תקיפות כדאיתא בא"ת סי' ה' ע"ש : א"ר יוחנן תוקפו של יוסף ענוותנותו של בועז . אפשר דר' יוחנן אזיל לשיטתו דאמר בסוטה דף ל"ו ויבא הבית לעשות מלאכתו ששניהם לדבר עבירה נתכוונו : תוקפו של יוסף ענוותנותו של בועז . אע"ג דאמרי' בפ"ק חזי מה בין תקיפי קדמאי לענותנותו בתראי אפ"ה אשמועינן כאן שטובים היו אחרונים מן קדמאי לענין זה : בראשי לפתות . פרש"י ואעפ"כ כבש יצרו ואע"פ שפנויה היתה וכו' עד אבל יוסף א"א היתה. ק"ק לפי מה דאמרינן גדול המצווה ועושה לפי שיצרו תוקפו יותר א"כ ביוסף היה יצרו תוקפו יותר לפי שהיתה אשת איש מאח"כ בפנויה וכה"ג קשה בגיטין דף כ"ז : ד"א שקר החן זה דורו של משה . אפשר לומר לפי שהיה להם פרנסתם בריוות שאכלו המן וכדאמרינן לא נתנה התורה אלא לאוכלי המן והבל היופי זה דורו של יהושע שהבטיח לו הקב"ה רק חזק ואמץ וגו' לא ימוש ספר תורה הזאת מפיך כי אז תצליח ואז תשכיל הרי שבשביל לימוד תורתו הבטיחו הקב"ה שתצליח ותכבוש את הארץ יראת ה' היא תתהלל זה דורו של חזקיה שכבר שלטו עליו האומות קנת שהרי הוצרך לקצץ דלתות היכל לשגר למלך אשור ואפ"ה עסקו בתורה גם נמצא במאכלו ליטרא ירק כדאיתא לקמן דף צ"ד וכ"ש דורו של ר"י בר אלעאי שלמדו תורה מתוך הדחק : שהיו ששה תלמידים מתכסין בטלית אחד . אפשר דקאמר מספר ששה ע"ד דאיתא בפרק הפועלים דף פ"ה ומתניתא שיתא סדרי עד דהדרנא אתנו אהדדי להכי מתכסים בטלית אחד ששה שהם חבורה אחת וכה"ג אמרי' בעירובין ס"ה דף כ"ג אבל ר"א בן שמוע הייתו יושבין ו' ו' באמה ובמצרים היו יולדין ששה ששה בכרס אחד : ועוסקים בתורה מתוך הדחק . שלא רצו ליהנות מכ וד תורתם ;

הרי"ף

מאי דכתיב רבות בנות עשו חיל וגו' וכו' . אפשר דהוקשה לרבי יוחנן כפי פשטיה דקרא שמדבר בשבח אשת חיל מאי האי דנקט בנות ולא נשים ועוד מאי רבות ועוד הוי ליה למימר עלו במעלות ואת עלית על כולנה או יאמר רבות בנות עשו ואת עשית על כולנה אלא לדרשה קאתי שהצדיקים הם נקראים בנות ירושלים על שם שבונים העולם כי עשו חיל לכבוש את יצרם בכח גדול ואת עלית נתעלית במעלה גדולה שעשית כן שנים רבות עלית על כולנה ואע"פ שהגדיל יוסף לעשות שיהיה שקר החן שהיה לו ולא נכשל וכן בועז הגדיל לעשות שיהיה הבל היופי של רות להכשל עמה מ"מ יש לשבח יותר לפלטי בן ליש שעמד ביראת ה' כל אותם השנים והיא תתהלל : שקר החן זה דורו של משה דרך דרש שבקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח אלא שלא אמר שירה על מפלתו של סנחריב והיה הדבר קשה למה לא עשה למשה משיח כיון שאמר שירה על הים לזה דרש שקר החן זה דורו של משה שלא עסקו כ"כ בתורה כמו שעסקו דורו של חזקיהו :

לעולם

חדושי גאונים

המדרש דורש שיעקב פדה את אברהם אבל לא בזכותו והגמרא דרש להיפך שבזכותו ניצל . והנראה דתלוי בפלוגתא של המדרש דאיתא במ"ר לך פ' מ"ד מי הצילו לאברהם הקדוש ב"ה הצילו ודעת אחת איתא שמלאך בא והצילו . והנראה כי הנה הכלל שמלאכים הם שומרים לאדם וכבתוב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. והם שומרים את האנשים העושים רצון ה' . אמנם אם האדם אינו עושה רצון ה' ועובר עביר' במעשה אשר הוא עוש' אזי אינם מצילי' אותו . ובזה יבואר אם נאמר שב"נ מצווה על קידוש השם או אפילו אם אינו מצווה אך רשאי להחמיר ע"ע וא"כ כשראו המלאכים שאברהם השליך עצמו לכבשן האש הלא עשה כדין והצילו כי ה' יצוה את מלאכיו לשמרו ולהצילו . אבל אם נאמר שב"נ אינו מצווה על קידוש השם וגם אינו רשאי להחמיר ע"ע א"כ המלאכים לא יצילוהו מחמת שעושה עביר' ורק הקב"ה בעצמו הצילו משום שממית עצמו עליו אף שהוא שלא כדין ומחמת זה הצילו הקב"ה . ובזה יבואר דהגמ' סובר כהדעה שמותר להחמיר ע"ע וא"כ עשה כדין ולא היה צריך זכות של יעקב ולכן דרשו שפדה יעקב את אברהם מצער גידול בנים והמדרש סובר כהדע'

אהבת איתן

ישראל אבל ללמד לבני אהרן בפני עצמם לא נצטוה ואשמועינן דאעפ"כ כאלו ילדו . ולש"ז הוי מלמד בן חבירו תורה ק"ו מלימד שלמד משה לבני אהרן שהרי מצווה ג"כ ללמד לבן חבירו כדאיתא בספרי והביאוהו הרמב"ם מדכתיב ושננתם לבניך ואלו תלמידי': שקר החן זה יוסף כו' . וי"ל דקיל הא אמר ספ"ד דסוטה כל אדם שיש בו חן בידוע שיש בו יראת שמים

רש"י

היו : רבי יהודה אומר לעולם לפני המטה יוצאות שכן מצינו בדוד שיצא אחר מטתו של אבנר . ואי ס"ד נשים אחר המטה אורחיה דדוד להלך עם הנשים : בתחלה להכרותו . שהיו סבורין שמאתו היתה הריגת אבנר : ולבסוף להברותו . שידעו הבירור שלא מאת דוד נהרג אבנר : למחות בשאול. בהריגת נוב עיר הכהנים: ידיך לא אסורות. אדם חשוב היית לשאול והיה לך למחות ולפי שלא מחית כנפול לפני בני עולה נפלת : מכדי מחויי מחית . וה"ק ידיך לא אסורות היו לא ניהגת בעצמך כאדם חשוב אלא בכל כחך גלית

גמרא

כה שם את"ר מקום שנהגו נשים לצאת אחר המטה יוצאות . לפני המטה יוצאות ר' יהודה אומר לעולם נשים לפני המטה יוצאות שכן מצינו בדוד שיצא אחר מטתו של אבנר שנא' (ש"ב ג) והמלך דוד הולך אחר המטה אמרו ליה לא היה הדבר אלא לפייס את העם ונתפייסו שהיה דוד יוצא מבין האנשים ונכנס לבין הנשים ויוצא מבין הנשים ונכנס לבין האנשים שנא' (שם) וידעו כל העם וכל ישראל כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר . דרש רבא מאי דכתיב (שם) ויבא כל העם להברות את דוד [בכתיב להכרות] וקרינן להברות בתחלה להכרותו ולבסוף להברותו . א"ר יהודה אמר רב מפני מה נענש אבנר מפני שהיה לו למחות בשאול ולא מיחה ר' יצחק אמר מיחה ולא נענה ושניהם מקרא אחד דרשו (שם) ויקונן המלך אל אבנר ויאמר הכמות נבל ימות אבנר ידיך לא אסורות ורגליך לא לנחשתים הוגשו מאן דאמר לא מיחה ה"ק [מכדי] ידיך לא אסורות ורגליך לא לנחשתים הוגשו מאי טעמא לא מחית (שם) כנפול לפני בני עולה נפלת . ומ"ד מיחה ולא נענה אתמוהי מתמה הכמות נבל ימות ידיך לא אסורות ורגליך לא לנחשתים מכדי מחויי קא מחית מ"ט כנפול לפני בני עולה נפלת. למ"ד מיחה מ"ט איענש א"ר נחמן בר יצחק ששהה

תוספות

נשים לצאת לפני המטה . דכיון דשעת צער הוא ליכא למיחש להרהור . ובירושלמי פליגי איכא למ"ד לפני המטה לפי שגרמו מיתה לעולם ואית דנהגו לאחר המטה לפי שגנאי לבנות ישראל שיסתכלו בהן האנשים : ששיהה מלכות וכו' . ואע"ג דדרשינן ומלכים ממך יצאו זה שאול ואיש בושת מ"מ היה יכול להתקיים במקום אחד ולא היה לו להשהות מלכות בית דוד שנמשח כבר ע"פ נביא : (שתי שנים ומחלה . בתוס' הקשו על פירש"י ז"ל והאריכו קצת בפירוש אחר) :

ת"ח ואינו ת"ח אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה דהיינו טליתו של ת"ח שהוא גדול מטלית אחר כדאמרינן בפרק ח"ה כילד טלית של ת"ח כל שאינחלוקו נראה מתחתיו טפח ולגיעות יתירה הוא וגסות הרוח הוא למי שאינו ת"ח ואמר שבדורו של ר"י בר' אילעאי היו ששה תלמידים מתכסין בטלית א' של ת"ח ולא היו מתגאין כלל בטליתות גדולים אך היו עושין ו' טליתות קטנים מטלית א' של ת"ח וק"ל :

[מקום שנהגו נשים לצאת כו'. בירושלמי מפורש מ"ד נשים תחלה שהן גרמו מיתה לעולם ומ"ד האנשים תחלה מפני כבוד בנות ישראל שלא יהו מביטין בהן ע"כ: כתיב להכרות וקרינן להברות כו' . בשום ספר לא מצינו כתיב להכרות בכ' ועיין ברד"ק]: שהיה לו למחות בשאול כו' . פרש"י בהריגת נוב עיר הכהנים עכ"ל אבל קשה לפירושו דאמרינן ס"פ נ"ה בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג ולפי פירושו אתיא הך דרשה דהתם דלא כמאן מהני אמוראי דהכא ועל כן נראה לפרש דהיינו הך דהכא דקאמר לא מיחה היינו מבור ומסירה שהיה לו למחות בשאול ולומר לו כמה לדיק הוא שלא הרגך ולא מיחה כו' כפירוש רש"י שם וק"ל : מכדי מחויי כו' פרש"י לא ניהגת בעצמך כאדם חשוב כו' . עכ"ל יש לפרשו ג"כ בלשון תמיה וכי לא ניהגת עצמך כאדם כו' אבל מ"ש שוב אלא בכל כחך גלית כו' לא יתפרש ועל כן נראה שיש בכאן היפוך דברים וכל"ל לא ניהגת בעצמך אלא כאדם

מהרש"א

א"י ובחילוק שלה אבל יראת ה' היא וגו' זה דורו של חזקיהו שהיו כולם עוסקים בתורה וה' לוחם מלחמתם אף כשהיו ישנים על מטתם במלחמות סנחרב . ואמר ד"א שקר החן זה דורו של משה ויהושע שהיו נחשבין לדור אחד בקבלתן תורת משה נוסף על ז' מלות בני נח והבל היופי זה דורו של חזקיהו שהיה מוסיף בלימוד התורה ולא היה עוסק בכיבוש וחילוק א"י כמ"ש אבל יראת ה' היא וגו' זה דורו של ריב"א שהיו עוסקין בתורה מתוך הדחק נוסף על דורו של חזקיהו והיו או לומדים התורה לשם שמים ולא היו מתגאים וז"ש שהיו ו' תלמידים מתכסין כו' על פי מ"ש פרק המוכר פירות כל המתגאה בטלית של

הרי"ף

לעולם נשים לפני המטה עי' פרש"י . ויש לתמוה דילמא דוד היה הולך אחר המטה והנשים הולכות אחרי דוד שהיה אחרי המטה ונראה דכתיב והמלך דוד הולך אחרי המטה וקי"ל אחר סמוך אחרי מופלג וכיון שדוד היה מופלג מהמטה שוב אין לנשים לילך אחרי דוד שיהיו מופלגות הרבה מהמטה אלא לפני המטה יוצאות : אלא כדי לפייס את העם וכו' . וקשה כיון דלת"ק לא היה יוצא המלך מפלטרין שלו מה צורך עוד לדוד ליכנס לבין הנשים שהיו אחרי המטה כדי לפייס שהרי מיציאתו חוץ לפלטרין מה שאינו יוצא למתו כבר היה הפיוס לכל ישראל על מיתת אבנר אלא ודאי שהנשים היו הולכות לפני המטה כרבי יהודה ולכן דוד היה מהלך אחר המטה לפייס וצ"ל שעדיין לא היה פיוס גמור כי כל העם לא ידעו משפט המלך שאינו יוצא אחר מת מפלטרין שלו : דרש רבא מאי דכתיב ויבא כל העם וגו' כתיב להכרות וגו' . וצריך לבאר מה הוקשה לרבא שאמר מ"ד שאם בא לדרוש הכתיב והקרי הל"ל כתיב להכרות וקרינן להברות ונראה שהוקשה לרבא כיון שדוד אינו מהמתאבלים על אבנר מהו ויבא כל העם להברות את דוד כי אין מברין אלא לקרוביו של מת שחייבים להתאבל עליו ועוד למה באו כל העם לענין ההבראה לכך בא לתרץ עם הקרי וכתיב דכתיב להכרות וקרינן להברות שמקודם קמו כל העם להכרותו וכשידעו האמת קמו כל העם הנזכרים שם להברותו לאו שאינו מענין ההבראה אלא להאכילו שיהיה בריא כי לאם לבב אנוש יסעד . עיין מה שמפרש רש"י למחות בשאול בהריגת נוב עיר הכהנים אין לתמוה דלא פי' על שלא מיחה בשאול היה מקנא בדוד על המלוכה שעתידה לינטל ממנו ולזה חשש אבנר שלא יהיו דברי ו נשמעין אבל בהריגת נוב עיר הכהנים על שאלו באורים ותומים לדוד ואין נשאלין אלא למלך וכפי הדין נשאלים למלך ולמי שהצבור צורך בו ודוד היה צורך הצבור בו ושאול אמר מובו ודרשו חז"ל סובו על הסנהדרין לידע אם חייבים מיתה וכולם אמרו שנשאלים למי שהצבור צורך בו ואילו מיחה אבנר בשאול שיעשה הדין שדנו בסנהדרין היה מוכרח לשמוע בקול מורים ולא נהרגו הכהנים בחרב לכך נהרג אבנר בחרב : ה"ק ידיך לא אסורות וכו' . עיין פירש"י ונראה דדריש ידיך לא היו כפותות כעבד לפני רבו אלא היית כאדם חשוב . ועוד ידיך לא היו אסורות והיית יכול לקום בצבור להרוג את המכים לכהנים וכן היה לך לרוץ ברגליך למונעם . ויש לדקדק למ"ד שלא מיחה א"כ איך היה מקונן עליו כיון שהוא היה אומר בחטאו מת ונראה שהקינה היתה על שלא מת מיתת עצמו כדרך כל הארץ וז"ש הכמות נבל מיתת חרב הראויה לנבל המורד במלכות ימות אבנר בה . מ"מ נענש מפני ששהה מלכות בית דוד ומ"מ לא היה ראוי ליפול בחרב אין זה אלא לפני בני עולה נפלת בעון הדור ויוסיפו כל העם לבכות עליו :

עיון יעקב

לפני המטה יוצאות . וכתבו תוס' וכיון בשעת צער הוא ליכא למיחש להרהור ואע"ג דבקידושין דף פ' אמרינן דאפילו בשעת אנינות יצרו מתגבר עליו והלכתא הכי כמבואר בי"ד סי' שנ"ג ובסי' שנ"ע פסק מקום שנהגו הנשים לצאת לפני המטה יוצאות נ"ל דמשום הרהור לחוד לא חיישינן במקום צער אבל יחיד שהוא חמור אסרו אפי' במקום צער : מפני מה נענש אבנר . ואע"ג דבסוף פרק נגמר הדין איתא שדנו דין סנהדרין לפי שהרג לעשהאל י"ל באמת כמו שתירץ שעשהאל רודף היה ולא היה יכול להצילו באחד מאבריו ומה שאמר יואב שהתא בדופן חמישית כוון ליה אין זה תירוץ נכון להמיתו דאולי שלא בכוונה נכנס בדופן החמישית שהשטן מקטרג בשעת הסכנה ועי"ל כיון שהיה רודף אחר אבנר עצמו להרגו והבא להרגך השכם להרגו אף שיוכל להצילו באחד מאבריו כי לא נאמר אם יוכל להצילו בא' מאבריו אלא ברודף אחר חבירו אבל לא בבא להרוג את הנרדף עצמו מותר להרגו ומחתרת יוכיח וצ"ע ברמב"ם ועיין לקמן דף מ"ט :

כל

עץ יוסף

למחות בשאול . בהריגת נוב עיר הכהנים (רש"י) . עוד יש לפרש ע"פ דאמרינן ס"פ נ"ה בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג . וזהו שאמר כאן דלא מיחה היינו מבור וסירה שהיה לו למחות בשאול ולומר לו כמה לדיק הוא דוד שלא הרגך . ולא מיחה (מהרש"א) . אבל ברבה סדר חקת סי' ב' משמע כפרש"י דאי' אבנר בן נר למה נהרג רבנן אמרי על ידי שהמתין (ובתנחומא גרס ע"י שלא המתין) לשאול להתפייס מן דוד שנאמר ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך . א"ל אבנר מה את בעי מן גלימוי דידך בסירא הוטלת (פי' מה את רוצה מן כנף מעילך בקוץ נכרת) כד אתין למעגל א"ל הלא תענה אבנר בכנף אמרת בסירא הוטלת . חנית ולפחת בסירא הוטלת (ומ"מ לא חס אבנר בטענתו ואמר לשאול שמא אחד מבני הצבא נתנן לו) ויש אומרים על שהיה בידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיחה:ויקונן המלך אל אבנר:כתב בספר תורת חיים דלכך כתיב אל אבנר ולא על אבנר משום דלאבנר הוי קאי שהם כאלו היה חי כדאי' בגמ'

יד יוסף

א ירושלמי סנהדרין פ"ב : ב בדפוס ישן כתיב להכרות בכ"ף וקרי להברות בבי"ת וכן כתבו מנחם בן סרוק . ור' יהודה חיוג . ור' יוסף קמחי. אכן בספרים אחרים שלפנינו כתוב בבי"ת ואין כאן קרי וכתיב ועיין במנחת שי וברד"ק ובכלי יקר ע"ל כ"ר ומדויק דרש זה מדה"ל לכתוב ויבא כל העם להברות לחם את דוד . ולמה הפסיק בין להברות ובין לחם אע"כ שמתחלה לא באו על דע' להברותו לחם אלא להכרות את דוד . ולבסוף לחם :

חדושי גאונים

שאסור להחמיר ע"ע וא"כ אברהם עשה שלא כדין אך מחמת שהמית עצמו בעבור שמו ויעקב עתיד לצאת ממנו ולכן הצילו הקב"ה בזכות של יעקב.(עינאליהו) (שייך לעיל)

בראשי לפתות . פירש"י ואע"פ שפנוי' היתה כו' עכ"ל. משמע דתידוש טפי הוא אי כייף יצרו בפנויה מבאשת איש א"כ היכי קאמר בתר הכי תוקפו של בועז ענותנותו של פלטי בן ליש מאי ענותנותו של פלטי הא אשת איש היתה שכבר קידשה דוד ודבועז פנויה היתה והוה רבותא טפי י"ל דודאי כבישת יצרו באשת איש הוא רבותא טפי כיון דאיסור גדול הוא תקיף יצרו טפי מבפנויה דלאו איסור הוא כ"כ אלא דבבועז נעשה בשרו כראשי לפתות דהשתא הוה

אהבת איתן

מפני שהיה לו למחות בשאול כו' פרש"י בהריגת נוב עיר הכהנים . ומהרש"א הקשה דלפירושו לא אתיא מילתא דרב כהיא דאמר בס"פ נגמר הדין דבור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג והוא מש' שלא מיחה בשאול שרדף אחר דוד ולא למד עליו זכות . ומפרש דר"ג קאמר רב שהיה לו למחות בשאול של

מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה : כו [שם ע"ב] [אמר רב יהודה אמר שמואל כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו רב אמר לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם שנאמר (דברים יז) שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך כתנאי] א ר' יוסי אומר כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו ר' יהודה אומר לא נאמרה פרשה זו אלא כדי לאיים עליהם שנאמר שום תשים עליך מלך ב שתהא אימתו עליך וכן היה רבי יהודה אומר ג שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה . רבי נהוראי אומר לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן שנא' (שם) ואמרת אשימה עלי מלך וגו' . תניא ר' אליעזר אומר זקנים שבדור כהוגן שאלו שנאמר (ש"א ח) תנה לנו מלך לשפטנו אבל עמי הארץ שבהן קילקלו שנאמר (שם) והיינו גם אנחנו ככל הגוים

תוספות

מלך מותר וכו'. תימא למה נענש אחאב על נבות כיון שלא רצה למכור לו כרמו ועוד דבפרק הכונס לאן לדיר קאמר דדוד שאל אם היה יכול להחליף גדישים של שעורים מישראל לתת לפני בהמתו וי"ל דבפרשת המלך כתיב יקח ונתן לעבדיו ולא לעצמו ועי"ל דבחנם היה יכול ליקח אם הי' רוצה אבל כשהיה שואל המלך אחאב שימכרו לו הרשות בידםלומר לא נמכור ועי"ל דנענש לפי ששאל הכרם לעשות עבודת כוכבים דכתיב יהיה לי לגן ירק כמו המתקדשים והמטהרים אל הגנות והנקדן תירץ דאינו מותר רק בשדות הרחוקים מן העיר דלא מעלי כ"כ אבל כרם נבות היה אצל היכל אחאב בשומרון ועוד י"ל דדוקא בשדה מקנה אבל שדה אחוזה שירש מאבותיו לא כמו שהשיב נבות חלילה לי מתתי נחלת אבותי לך. ועי"ל דבפרשת המלך לא נאמרה רק על מלך שנמלך על כל ישראל ויהודה ומאת המקום ואחאב לא מלך על יהודה וגם לא היה מלך מאת המקום :

מהרש"א

חשוב ובכל כחך כו' ודו"ק : [שתי שנים ומחצה. ע' בתוס' ובחידושי הלכות] : [כל האמור בפרשת המלך כו'. מה שיש לדקדק בפרש"י בגרסות דמעתין עיין בחי' הלכות]:וכן היה ר"י אומר ג' מצות כו'.ר"ל וכן הי' ר"י אומר כר' יוסי דיפה כוונו לבקש להם מלךולאפוקי מרבי נהוראי שלא נצטוו ישראל כלל על קמיהו קלא דחוק בפרש"י דלא נאמרה פרשה זו דקאמר ר' נהוראי היינו פרשת התורה שום תשים וגו' דלא הוי כעין לא נאמרה פרשה זו דקאמרי רבי יוסי ור' יודא דהיינו פרשת המלך בספר שמואל ולולא פרש"י היה נראה לומר דרבי נהוראי נמי דקאמר דלא נאמרה פרשה זו כו' אפרשת המלך קאמר דלא נאמרה אלא כנגד תרעומתן נגד שמואל שאמרו שימה לנו מלך לשפטינו ככל הגוים דלא ה"ל לבקש מלךבשביל כך אלא כמ"ש בתורה ואמרת אשימה עלי מלך וגו' שלא הזכיר שם דמשום שיהיה שופט אותם ישימו עליהם מלך דבלאו מלך נמי יוכל למנות עליהם שופטים כמו שהיה שמואל שופט אותן בדין תורה ולא מלך הפורץ גדר לפעמים לדון בדת הנימוסית כמ"ש ככל הגוים ועלה קאמר רבי אליעזר דזקנים שבדור שאלו כהוגן שלא אמרו אלא מלך לשפטנו דיש לפרשו בדין

רש"י

בדעתך ומחית בשאול : ששהה מלכות בית דוד . שהעמיד את איש בושת למלך ואם לא שהעמידו אבנר את דוד היו ממליכין ומשמלך איש בושת עד יום שמלך דוד על כל ישראל היו שתי שנים ומחלה שתי שנים לאיש בשת וחלי שנה בין מיתתו למלכות דוד שמשמת שאול מלך דוד בחברון וכתיב בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים לא מהן חמש שניםשבין מיתת שאול למלכות איש בושת דתניא בסדר עולם (לקמן דף ק"ז) והימים אשר מלך דוד על ישראל וגו' נמלאת מלכות ישראל בטלה ה' שנים אלמא ה' שנים היו בלא מלך נשתיירו שתי שנים ומחלה ממלכות איש בושת למלכות דוד: בפרשת מלך.בספר שמואל (א' ח') בניכם ובנותיכם יקח וכיולא בהם : [רב אמר] לא נאמרה . פרשה דשמואל אלא לאיים עליהם שתהא אימת מלכם עליהם אבל אינו מותר לעשות : ה"ג (רבי יהודה אומר)לא נאמרה פרשה זו אלא לאיים עליהם ול"ג ליראם ולבהלם דהא לר"י יפה כוונו שהרי נלטוו ישראל על כך וה"ג [לה]בתוספתא:שלש מצות. להכי נקט שלש הללו שהן תלויות זו בזו לעשותן כסדרן כדמפרש לקמן בתחלה מלךואחריה עמלק ואחריה בית הבחירה: בבניסתן לארץ . דבכולהו כתיב ירושה וישיבה וירשתה וישבת בה ואמרת אשימה עלי מלך (דברים ט"ז) בעמלק כתיב(שם כ"ה) והיה בהניח ה' וגו' ובבנין בית הבחירה כתיב (שם י"ב) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ וגו' והדר כתיב והיה המקום וגו' : לא נאמרה פרשה זו. שום תשים עליך מלך משום מלוה אלא כנגד תרעומתם שגלוי לפניו שעתידין להתרעם על כך לומר והיינו גם אנחנו ככל הגוים [שנא']ואמרת אשימה עתידין אתם לומר כן : רבי נהוראי אומר כו' . ל"ג ליה בתוספתא ותדע שסיבום הוא דהא קי"ל בעירובין (דף י"ג) דהוא רבי נחמיה הוא רבי נהוראי : עמי הארץ קלקלו . דאינו זקנים שאלוהו לשופט ולרדות הסרבנים שבהם אבל עמי הארץ תלו עליו מלחמותיהם שאמרו ויצא (לפניו) ברא
שנו

עיון יעקב

כל האמור בפ' מלך מלך מותר . וא"כ לפי דעת ר' יוסי א"כ נ"ל דמניית המלך לאו מצוה הוא דהא בסוף פ' מלך כתיב וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא וא"כ איך יצוה ה' מצוה שתהא ע"י לידי תקלה והכתיב דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום משא"כ ר' יהודה דאמר מלך אסור בה ס"ל דמניית המלך הוא מצות עשה ואין כאן תקלה כיון שמלך אסור בו א"כ מדוקדק היטב לשון הש"ס דקאמר וכן היה ר' יהודה אומר שלש מצות נצטוו ישראל וכו' ועיין במהרש"א שמדחיק בזה אך לפי נוסחא שלפנינו דגרסינן בסמוך תניא אידך ר' יוסי אומר ג' מצות וכו' משמע דגם ר' יוסי ס"ל דמניית המלך הוא מצות עשה ,ואולי הוא טעות הדפוס שהיה נדפס ר"ת ר"י וטעו המדפיסים והדפיסו ר' יוסי במקום ר' יהודה וכן מצאתי הגירסא להדיא בילקוט פ' שופטים ושמוא' א' סי' ט"ו ע"ש : מלך מותר בו . עיין בתוס' שמקשים תימה למה נענש אחאב כו' ועוד דבפרק הכונס לאן לדיר קאמר דדוד שאל אם יכול להחליף גדישים של שעורים לתת לפני בהמתו וכו' ע"ש כמה תירוצים ואפשר לומר עוד דבפרשת שופטים בפ' מניית המלך כתיב והיה בשבתו על כסא מלכותו וגו' למען יאריך ימים על ממלכתו וגו' ואיתא במדרש ילקוט שם אם יעשה כל האמור בענין ובענינו כתיב ליראה את ה' לשמור

הרי"ף

זקנים שבדור שאלו כהוגן וכו' . קשה מאי איכא בין זקנים שאמרו תנה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים לעמי הארץ שאמרו והיינו אנחנו ככל הגוים ושפטנו ולע"ד נראה שהזקנים שאלו שימה לנו מלך לשפטנו ואח"כ אמרו ככל הגוים משמע לשפטנו משפט ישר על פי התורה ועמי הארץ אמרו והיינו ככל הגוים הרי שהיו רוצים להיות ככל הגוים בעבודתם ואח"כ ושפטנו ע"פ נמוסם :

ענף יוסף

כו רבי נהוראי אומר לא נאמר כו'. פי' רש"י לא גרסינן רבי נהוראי בתוספתא ושבוש הוא בספרים דקיי"ל בעירובין דרבי נחמיה הוא רבי נהוראי עכ"ל . ודע שנוסח הגמרא שלפנינו אינו כן רק בנוסח הילקוט בשמואל סי' ח' מביא גמרא זו בנוסח זה רבי נחמיה אומר לא נאמר פרשה זו אלא כדי לאיים עליהם שנאמר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך . רבי נהוראי אומר לא נאמר פרשה זו אלא כנגד תרעומותם כו' . וכן היה הגירסא לפני רש"י ז"ל . לכן כתב רש"י רבי נהוראי לא גרסינן כו' דקיי"ל דרבי נחמיה הוא נהוראי (סדר הדורות אות נון בסדר התנאים והאמוראים) :

עץ יוסף

אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא-ועיין מ"ש בדרוש להספד:ששהה מלכות בית דוד-שהעמיד את איש בושת למלך-ואם לא שהעמידו אבנר את דוד היו ממליכים. ומשמלך איש בושת עד יום שמלך דוד על כל ישראל · היו שתי שנים ומחלה . שתי שנים לאיש בושת · וחלי שנה בין מיתתו למלכות בית דוד · ועיין רש"י · ומ"מ לא היה ראוי ליפול בחרב · אין זה אלא לפני בני עולה נפלת בעון הדור · ולכן ויוסיפו כל העם לבכות עליו : ששהה מלכות ב"ד · אע"ג דדרש ומלכים ממך יצאו (תוס') ויש לומר דא"כ אמאי היה רוצה אח"כ להעבירו · ומכ"ש מורד במלכות הוי וחייב מיתה (רמת שמואל) : זקנים שבדור כהוגן שאלו שנא' תנה לנו מלך · בילקוט גרס שנאמר ועתה שימה לנו מלך לשפטנו · שכן כתיב שם ויתקבצו כל זקני ישראל וגו' ויאמרו אליו וגו' עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים · וכוונת הזקנים היה כשורה שימה לנו מלך לשפטנו דהיינו ע"פ התורה · ככל הגוים שהמלך שופטם · ונמצא שההקש אינו אלא לענין המשפט · אמנם עמי הארץ קלקלו ואמרו והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו· שבזה שאמרו והיינו כה"ג ההקש בא על ההויה כוללת בכל מכל כל · אבל קשה כיון שהזקנים כהוגן שאלו· ועמי הארץ עדיין לא אמרו דבריהם כלל עד אחר שאמר להם שמואל הנהגת המלך . א"כ מה זה דכתיב וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו ופרש"י שם לפי שאמרו לשפטנו ככל הגוים הוא כהוגן שאלו כמו שפרשתי · ולולי דמסת פינא הייתי אומר שכוונת הגמרא הוא כך שהזקנים

יד יוסף

א תוספתא פ"ד ע"ש ב כתובות דף י"ז ע"א קידושין דף ל"ב ע"ב סוטה דף מ"א ע"ב ילקוט שמואל רמז ק"ה : ג דברים רבה פרשה ה' ילקוט תורה רמז רס"ה . שוח"ט מזמור ז' . ספרי ח"ב פיסקא ס"ז תנחומא סדר תבא סי' י"א :

חדושי גאונים

רבותא טפי לכבוש יצרו בפנויה דלאו איסור הוא כ"כ מבאשת איש דאיסור חמור הוא דאין חידוש כ"כ שמחוייב לכבוש יצרו אפילו אחזתו יצרו הרבה מאד וכ"ש שבבועז היתה עמו במטה וכבר אחזתו יצרו מאד דהוה חידוש טפי שהיתה פנויה ואפ"ה כבש יצרו

אהבת איתן

שרדף אחר דוד . ואין פירושו מוכרח כלל ואדרבא פרש"י מסתבר טפי דהא לשון זה איתא בהדיא במ"ר פ' אמור ופ' חוקת בשם י"א דנענש ע"י שהיה סיפק בידו למחות בשאול על נוב ולא מיחה. והוא כלישנא דרב הכא ושפיר אית לן לפרושי דאתא כי"א שבמדרש רבה ואין אנו אחראין להביא דס"פ נגה"ד דקאמר מחמת נוב וסיר' שרדף שאול אחר דוד ולא למד עליו זכות דבהדיא פליגי בזה במ"ר שם וברבה פ' מסעי אי' דהכמים אומרים שנענש על שלא הניח לשאול להתפייס מדוד והיה סיפק בידו למחות בנוב עיר הכהנים ולא מיחה . וא"כ שפיר י"ל דרב נמי הכי ס"ל . ושוב מ"כ במפרש פ"מ בירושלמי דסוטה.אך ק"ל לפרש"י מהא דלקמן (דף ק"ד) דאמר ר"י אמר רב אלמלא הלוהו יונתן לדוד ב' ככרות לחם לא נהרגה נוב עיה"כ ולא נהרג שאול וג' בניו . ולפ"ד רש"י דעון נוב גרם לאבנר שנהרג ה"ל למחשבי' ג"כ לאבנר התם ומדלא חשיב לי' ש"מ דלא ס"ל לרב דאבנר נהרג מחמת נוב עכ"ל .

ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו. תניא (אידך) רבי (יוסי) [יהודה] אומר שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה. ואינו יודע איזה [מהן] תחלה כשהוא אומר (שמות יז) כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק הוי אומר להעמיד להם מלך תחלה ואין כסא אלא מלך שנאמר (דה"א כט) וישב שלמה על כסא ה' למלך ועדיין איני יודע אם להכרית זרעו של עמלק תחלה ואם לבנות בית הבחירה [תחלה] כשהוא אומר (דברים יב) והניח (ה') לכם מכל אויביכם וגו' והיה המקום אשר יבחר ה' וגו' הוי אומר להכרית זרעו של עמלק תחלה וכן בדוד הוא אומר (ש"ב ז) ויהי כי ישב המלך דוד בביתו וה' הניח לו מסביב וכתיב (שם) ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וגו':

כז שם אמר ריש לקיש בתחלה מלך שלמה על העליונים שנאמר (דה"א כט) וישב שלמה על כסא ה' ולבסוף מלך על התחתונים שנאמר (מ"א ה) כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה. רב ושמואל א חד אמר תפסח בסוף העולם ועזה בסוף העולם וח"א תפסח ועזה בהדי הדדי הוו יתבי וכשם שמלך על תפסח ועל עזה כך מלך על כל העולם כולו ב ולבסוף לא מלך אלא על ישראל שנאמר (קהלת א) אני קהלת הייתי מלך על ישראל וגו' ולבסוף לא מלך אלא על ירושלים שנא' (שם) דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים ולבסוף לא מלך אלא על מטתו שנאמר (שה"ש ג) הנה מטתו שלשלמה וגו' ולבסוף לא מלך אלא על מקלו שנאמר (קהלת א) (מה יתרון לאדם בכל עמלו וגו' וכתיב) (שם ב) זה

רש"י

[בראשנו]ונלחם את מלחמתנו: בתחלה. קודם שנשא שלמה נשים נכריות מלך אף על עליונים: וכשם שמלך על תפסח ועזה כך מלך על כל העולם כולו. והכי קאמר קרא כי הוא רודה בכל עבר הנהר

מהרש"א

תורה אבל ע"ה קלקלו שאמרו ככל הגוים ושפטנו מלכנו דהיינו בדת נימוסית וקרא דאמר וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו וגו' יש לסרס המקרא וירע הדבר בעיני שמואל אקרא דלעיל מיניה שאמרו מלך לשפטנו ככל הגוים דהיינו ע"ה שקלקלו אך כאשר אמרו הזקנים תנה לנו מלך לשפטנו ולא הזכירו ככל הגוים ויתפלל שמואל עליהם אל ה'. ובתוספתא שלפנינו הוסיף בדברי ר"י אומר ג' מצות נצטוו כו' אם כן למה נענשו בימי שמואל אלא לפי שהקדימו על ידן ויש לפרש כמי דהכי קאמר לפי שהקדימו על ידן ובשבילן לשפטנו ככל הגוים ולא היה להם לבקש רק משום מצות הש"י עליהן בכניסתן לארץ וכדי להכרית אח"כ זרעו של עמלק ואח"כ לבנות להש"י בית הבחירה ויותר נראה להגיה לפי שהקדימו על ידו ור"ל לפי שהקדימו לבקש הדבר ע"י שמואל שהיה שופט אותם וכאילו בו מאסו וכמ"ש וירע הדבר בעיני שמואל וגו' ויאמר ה' אל שמואל וגו' כי לא אותך מאסו כי אותי וגו' ודו"ק: ואין כסא אלא מלך שנאמר וישב וגו'. כמה קראי כתיב בהו כסא המורה על המלכות ולא היו צריכין ראיה לזה אלא דהכי קאמר ואין כסא הנזכר על מלכות שמים כי יד על כס יה אלא מלך ישראל כדכתיב וישב שלמה על כסא ה' למלך שאז היה הכסא והשם שלם אחר שהניח ה' לדוד מסביב כמו שהביא בענין דהיינו אחר שהכרית זרעו של עמלק שנעשה הכסא והשם שלם כמ"ש בו על כסא ה' וגו' והא דמשמע להו והיה בהניח ה' לכם מכל אויביכם וגו' וקרא דדוד וה' הניח לו מסביב וגו' דהיינו מלחמה בעמלק והכרתת זרעו משום דהאי ליטנא גופיה כתיב ביה והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך מסביב וגו' תמחה את זכר עמלק. ויש לדקדק דהיכן מצינו בדוד שהכרית זרעו של עמלק ואפשר דהיינו דכתיב ביואב עד הכרית כל זכר באדום דהיינו בעמלק כדמוכח הסוגיא דפ' לא יחפור דא"ל דוד מ"ט עבדת הכי אמר ליה דכתיב את זכר עמלק וגו' אמר ליה והאנן זכר קרינן וכו'. ומה שיש לדקדק בזה תמלא בחידושינו שם וק"ל: וחד אמר תפסח ועזה כו'. וע"כ דלאו כמשמעו קאמר דהא רודה בכל עבר הנהר כתיב דהוי טפי אלא דהכי קאמר דכשם שמלך על תפסח כו' והא דנקט לה קרא בכה"ג כשם שמלך כו' ולא הזכיר ב' מקומות שהיה אחד בסוף עולם מלד זה והב' מלד אחר בסוף עולם י"ל דנקט אלו ב' מקומות שהיו מפורסמים ממשלתו עליהם ועי"ל דבשני מקומות בשני קצות העולם לא כללו ביה רק האורך של עולם ולא הרוחב של עולם וכן יש לפרש גבי מהודו ועד כוש בפ"ק דמגילה ודו"ק: [לא מלך אלא על ישראל שנאמר אני קהלת וגו' ולבסוף אלא על ירושלים שנאמר דברי קהלת גו'. ואין מוקדם ומאוחר במקראות דהאי קרא דברי קהלת וגו' לקמיה כתיב וק"ל]: ולבסוף על מטתו כו'. משמע שלא היה מושל אז רק על מטתו שנטרד ממלכותו ואם כן סיפא דקרא ששים גבורים סביב וגו' לא יתפרש שפיר אבל בפ' מי שאחזו מפורש דהאי קרא הנה מטתו שלשלמה גו' בתר דהדר למלכותו כתיב ומחמת ביעותא דאשמדאי הוצרך לס' גבורים סביב לה וגו' ואפשר דהתם היינו

הרי"ף

ועדיין איני יודע וכו'. אין לתמוה הרי סמוך לכם י"ה שהוא המלך כתוב הכרתת זרעו של עמלק ואם בית הבחירה היא תחלה היה לו להזכיר בית הבחירה סמוך למלך וי"ל איני יודע אם בית הבחירה תחלה קודם העמדת המלך:

עיון יעקב

את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה וגו' ולפי שאחאב רשע היה ולא עשה כל האמור בענין לכך היה אסור לו מה שנאמר בפ' מלך לכך נענש ודוד אף שקרא לנפשו חסיד מ"מ היה מתיירא אולי חטא כדאיתא בפ"ק דברכות דף ד' לכך שאל שאלתו בבית המדרש: הוי אומר להעמיד להם מלך תחלה. משמעות הש"ס דלא קמספקא כלל אי לבנות ביהמ"ק

תחלה, קודם העמדת המלך לפי דמילתא דפשיטא דהעמדת המלך קודם בנין ביהמ"ק וכדאיתא פ"ק דב"ב שאני בנין בהמ"ק דאי לאו מלכא לא מתבני לכן לא קא מסתפק רק באינך:

בתחלה מלך שלמה על העליונים. ואפשר לומר דמה"ט אמר שלמה בקהלת שבע הבלים נגד שבע מדריגות שהיה לו אחד בתחלה קודם שנמלך וב' שנמלך על העליונים והתחתונים ג' שנמלך על התחתונים ד' שנמלך על ישראל ה' על ירושלים הו' על מטתו הז' על מקלו ועיין ברבה ריש קהלת: **ולבסוף** כו' על מקלו. כלומר שנשאר לו ממשלה מעט

עין יוסף

שהזקנים שאלו כהוגן ועתה שימה לנו מלך לשפטנו. שפירושו שימה לנו מלך אתה בעצמך מלך הגון וכשר והתכלית לשפטנו במשפט יעמיד ארץ שזהו במשפט התורה אמנם עמי הארץ סיימו ככל הגוים ולכן וירע הדבר בעיני שמואל כו' וכפרש"י הנ"ל. ומה שהביא הגמרא קרא והיינו גם אנחנו כו' משום שכאן פירשו כוונתם במה שסיימו לעיל ככל הגוים שכוונתם היה כוללת בכל מכל כל. ובזה שכתבתי ניחא מה דכתיב שם וירע הדבר בעיני שמואל כו' ויאמר ה' אל שמואל שמע בקול העם וגו' דה"ל למימר שמע בקול זקני ישראל. אבל לפי מה שכתבתי ניחא. ואל תתמה במה שכתבתי שהפסוק מחולק שמתחלה אמרו הזקנים ומתחלה אמרו ההמון עם שכן מצינו בספרי חלק ראשון פיסקא פ' שחשב שם הרבה פסוקים על דרך זה. הובא ברש"י שמואל א' ד' פסוק ח' ע"ש. והמעיין יבחר: וכשם שמלך על תפסח ועזה כך מלך כו'. והכי קאמר קרא כי הוא רודה בכל עבר הנהר כמתפסח ועד עזה (רש"י). שלמה היה מלך בכיפה. ואע"פ שמלך מצרים ומלך צור ומלכת שבא היו בימיו. מ"מ קרי ליה מלך בכיפה כיון שלא היה כמותו בעולם שיעכב על ידו במלחמה. והא דכתיב כי הוא רודה בכל עבר הנהר דמשמע דלא היה שליט רק בכל עבר הנהר. יש לומר דכל ח"ל קרי עבר הנהר שהנהר מפסיק בין ארץ ישראל לח"ל. ורבותא קאמר דלאו דוקא א"י אפילו כל ח"ל דהיינו כל עבר הנהר: אלא על ישראל שנאמר אני קהלת כו'. ובשה"ש רבה פ"א סי' י' איתא אלא על ישראל הה"ד משלי שלמה בן דוד מלך ישראל אח"כ נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ירושלים הה"ד אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים:

יד יוסף

א אסתר רבה פ"א סי' ד'. מגילה דף י"א ע"א: ב עיין שה"ש רבה פר' א' סי' י':

חדושי גאונים

מיוסף שלא היה עדיין אחזתו יצרו והיתה אשת איש שאפילו היה אחזתו יצרו כבר היה מחויב טפי לכבוש יצרו מבועז וגם לא היתה עמו במטה וע"י זה לא אחזתו יצרו ואפי' הי' יצרו אחזתו לא הוה חידוש כ"כ לכבוש יצרו כיון דלא היתה עמו במטה אבל פלטי הוה חידוש טפי שהיתה עמו במטה כמה שנים כדאמר נעץ חרב בינו לבינה כו' והיתה אשת איש דאיסורו חמור הרבה ותקיף יצרו טפי ואפ"ה לא אחזתו יצרו כמו דאחזתו לבועז אע"ג דלא הוה איסור כ"כ ולא תקיף יצרו ודוק. (חידושי הלכות): מקום שנהגו נשים לצאת אחר המטה יוצאות לפני המטה יוצאות ר"י אומר לעולם נשים לפני המטה יוצאות כו'. ולכאורה קשה היאך השתיק דוד בזה את העם שידעו שהוא לא סיבב את מיתת אבנר דלמא יחשדו אותו שהוא עושה זאת לפני עיני העם אבל לבו בל עמו אבל לפי פי' התוס' בכאן וז"ל נשים יוצאות לפני המטה דכיון דשעת צער הוא ליכא למיחש להרהור' וא"כ למי שאין לו צער אסור לילך אף באותו שעה אחר נשים וכל ישראל ידעו באותו לדיק דוד שלולי שהיה לו צער על הריגת אבנר לא הלך בין הנשים משום הרהור אלא מסתמא שיש לו צער ומזה היה נקי מה' ומישראל ומה שכתבו תו' במקומנו ובירו' פליג איכא למ"ד לפני המטה משום שגרמו מיתה לעולם ואית דנהגו לאחר המטה לפי שגנאי לבנות ישראל שיסתכלו בהן האנשי' ולכאורה לשון התוס' לא מדויק שהיה להם לכתוב ואית דנהגו לאחר המטה משום אנשים שיבואו לידי עבירה אבל לפי מה שכתבו התוס' בדבור הנ"ל כיון דעת לצער הוא כנ"ל א"כ משום הא עבירה ליכא רק משום גנאי לנשים וק"ל. ולענ"ד דמר אמר חדא מר אמר חדא ולא פליגי דמאן דס"ל שנשים יוצאות לפני המטה משום שגרמו מיתה בעולם א"כ זה שפיר כמי שמת מיתת טבעיות אבל מי שנהרג ע"י אדם מותר לנשים לילך אף אחר המטה אבל אי הטעם משום

היה חלקי מכל עמלי רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר גונדו. הדר או לא הדר א רב ושמואל חד אמר הדר וחד אמר לא הדר. מאן דאמר לא הדר ב מלך והדיוט מאן דאמר הדר מלך והדיוט ומלך:

שם [פיסקא] ופורץ לעשות לו דרך. ת"ר אוצרות מלכים למלך ושאר ביזה שבוזזין מחצה למלך ומחצה לעם א"ל אביי לרב דימי ואמרי לה לרב אחא בשלמא אוצרות מלכים למלך אורחא דמילתא אלא שאר ביזה שבוזזין מחצה למלך ומחצה לעם מנ"ל דכתיב [דף כא] (דה"א כט) וימשחו לה' לנגיד ולצדוק מקיש נגיד לצדוק מה צדוק מחצה לו ומחצה לאחיו אף נגיד מחצה לו ומחצה לאחיו וצדוק גופיה מנלן דתניא רבי אומר (ויקרא כד) והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו:

כח שם לא ירבה לו נשים על י"ח מנ"ל שנאמר (ש"ב ג) ויולדו לדוד בנים בחברון ויהי בכורו אמנון לאחינועם היזרעאלית ומשנהו כלאב לאביגיל וגו' והשלישי אבשלום בן מעכה וגו' והרביעי אדוניה בן חגית והחמישי שפטיה בן אביטל והששי יתרעם לעגלה אשת דוד וגו' (וכתיב) [וקאמר ליה נביא] (שם יב) ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה כהנה שית וכהנה שית הוו להו תמני סרי [וכו'] והא הות מיכל אמר רב עגלה זו מיכל ולמה נקרא שמה עגלה שחביבה עליו כעגלה וכה"א (שופטים יד) לולי חרשתם בעגלתי וגו'. ומי הוו למיכל בני והכתיב (ש"ב ו) ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד עד יום מותה א"ר חסדא ג עד יום מותה לא היה לה ביום מותה היה לה מכדי בני' היכא קא חשיב להו בחברון ואילו מעשה דמיכל בירושלם הוה דכתיב (שם) ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה' ותבז לו בלבה וא"ר יהודה ואי תימא רב יוסף שקלתה מיכל ד למיטרפסה ה אלא אימא עד אותו מעשה היה לה מכאן ואילך לא היה לה. והכתיב (שם ה) ויקח דוד עוד פילגשים ונשים בירושלים למלויי שמונה עשר. מאי נשים ומאי פילגשים

רש"י

כמתפסח ועד עזה: על מקלו. שהשליכו אשמודאי מכסאו כדאמרי' במס' גיטין (דף ס"ח): גונדו. טליתו ובטהרות (כלים פ' ע"ז) פירש רב האי הוא מקודה של חרס וגורס לו חד אמר קודו וחד אמר מקלו והוא מקודה ששותה בה מים: מלך והדיוט. ושוב לא חזר למלכותו: וימשחו אותו. בשלמה כתיב: והיתה לאהרן ולבניו. באלה הפנים כתיב: חרשתם בעגלתי. שמשון קרי לה לאשתו כשהגידה להם חידותיו: ואמר רב שקלה מיכל למטרפסה. זה היה פרעון חטאה מה שנכתב בלדו לא היה לה ולד: (אלא) [אלמא] מההוא מעשה ואילך לא היה לה. אבל מקמי הכי איכא למימר דהיה לה: והא כתיב ויקח דוד עוד. אלמא טובא

מהרש"א

למ"ד דהדר למלכותו דמייתי ליה כמי התם אבל הכא הולרך למימר הכי למ"ד דלא חזר למלכותו קודם שנטרד לגמרי נאמר האי קרא אף שנטרד מכסאו לא נטרד עדיין ממטתו וכל הצריך למטתו משום ביעתותא דהיינו ששים גבורים עד אחר כך שנטרד לגמרי שאמר וזה היה חלקי וגו': ח"א מקלו. דדרך הכתוב לומר כן על מי שיש לו דבר מועט כמ"ש יעקב במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה וגו' ומ"ד גונדו וכו' דודאי יעקב לא היה לו טלית ובגד תפארת לפי שלקח ממנו אליפז כל אשר לו כמ"ש בענין שבקש יעקב על הדבר ונתן לי לחם לאכול ובגד וגו' אבל שלמה כשנטרד ממלכותו ע"י אשמדאי ודאי בבגדיו נטרד ושפיר קאמר אז על טליתו שנשאר עליו וזה היה חלקי וגו' וק"ל:

והא הואי מיכל כו'. אין לפרש דהאי דקאמר לא ירבה לו נשים פריך והא הואי מיכל דומיא דפריך בתר הכי והכתיב ויקח דוד עוד נשים וגו' דהא ודאי באשה אחת במיכל ידע המקשה כמי למימר דלמלויי י"ח הואי אלא דלקמן גבי ויקח דוד עוד פילגשים ונשים פריך לה דמשמע פילגשים ונשים הרבה הוו ולא אסיק אדעתיה למימר דלא הוו רק למלויי אלא דנראה לפרש דאגופה דקרא פריך הכא דחשיב דשם נשים הוו ליה בחברון והא הואי נמי מיכל דבאת אליו כבר בחברון קודם שבא לירושלים ובהכי ניחא דלא פריך ליה מבת שבע דודאי אסיק אדעתיה בה דלמלויי י"ח הוה ולא חשיב לה בחברון דלא נשאה עד שבא לירושלים וק"ל: שקלתה מיכל למטרפסה וכו'. בלאו הכי מגופא דקרא נמי מוכח דלאו ביום מותה נולד יתרעם לעגלה דיום מותה אחר שהיה דוד בירושלים הוה ויתרעם נולד כבר בחברון אלא להחזיק הקושיא פריך מהא דשקלה מיכל למטרפסה משמע דנענשה בהאי עלמא מאותה מעשה ולא נולד לה ולד בהאי עלמא

יד יוסף

א גיטין דף ס"ח ע"ב ירושלמי כנסד' פ"ב: ב גיטין דף ס"ח ע"ב מגילה דף י"א ע"ב: ג במדבר רבה פ"ד ועיין ב"ר פ' פ"ב ואגדת שמואל פרשה י"א: ד פסחים דף כ"ו ע"ב כריתות דף כ"ח · יבמות דף ק"ס: ה פירש גבה דינו ממנו. וי"א מטורפסים לשון ארמי הוא. ופי' נטל חלקו וגורלו מן העונש כנגד חובתו (ערוך):

חדושי גאונים

גנות לנשים כצ"ל א"כ הנשים יוצאת לעולם אחר המטה כן לפני מת על מטתו או נהרג ח"ו וזה הפירוש נכון מה שאמר ת"ר מקום שנהגו נשים לצאת אחר המטה יוצאת לפני המטה יוצאת וא"כ לאותו מקום שנהגו הנשים לצאת קודם המטה מסתמא ס"ל הטעם משום שהביאו מיתה לעולם ואית דאמרי אחר המטה לא ניחא להו האי טעמא דאם כן מפני מה אבל הרוג ח"ו הולכין הנשים ג"כ לפני המטה וזה שאמר רבי יהודה לעולם נשים לפני המטה ולא כסברות שניהם דס"ל כפי' התוס' דכיון דשעת צער הוא ליכא למיחש להרהור ומביא ראי' דאס"ד משום האי טעמא שהביאו מיתה לעולם והרי מצינו בדוד שיצא אחר מטתו של אבנר ואבנר הרוג היה וא"כ מפני מה הלכו הנשים תחלה אלא הטעם כדאמרינן משום צער לא יבואו להרהור והשיב לו המקשן מנא לך הא דילמא טעמי' הא לפיים את העם ואותו פעם הלכו הנשים

אהבת איתן

א"ר חסדא עד יום מותה לא הוה לה ביום מותה הוה לה. ואליבא דרב קיימינן דאית ליה עד ועד בכלל במנחות (דף ס"ח ע"א) מיהו רב חסדא גופיה משמע דס"ל עד ולא עד בכלל בפסחי' (ק"ז). ועי' נדה (דף כ"ח ב') דמסיק דלחומרא אזלינן בדאורייתא:

עין יעקב

שבט מושלים לרדות את העם במקל לקיים מקרא שכתוב לא יסור שבט מיהודה כמו דדרשי' אלו ראשי גליות שרודין את העם במקל כדאיתא בהוריות ועיין לעיל ריש מכילתין ומ"ד גונדו י"ל חבורה שלו שהיה מושל עליו כמו וגונדו דיליה:

לא ירבה לו נשים על י"ח. אפשר דמספר י"ח מכוון כדי שלא יהא זיווגו דלמטה יותר מזיווג שמזווגים ומיחדים כנסת ישראל לאביהם שבשמים י"ח פעמים ע"י י"ח ברכות שמתפללין בכל יום כידוע ליודעי חן וע"ע בברכות פרק תפלת השחר גבי הני י"ח כנגד מי: כהנה וכהנה. והא דנשא מתחלה שש בלתי רשיון מהנביא היינו משום דכל אדם רשאי ליטול ד' נשים כדי שיגיע עונה בחודש כדאיתא בפרק החולץ דף מ"ד וכתיב לא ירבה משמע רק מועט ותפסת מועט תפסת הוא רק שתים: אלא אימא עד אותה מעשה היה לה. ומקוים בה מקרא שכתוב ונקתה ונזרעה זרע וזו הואיל ונסתרה עם פלטי שנעשו שניהם כבחורים שלא טעמו טעם ביאה לכך בודאי זכתה לבנים אלא שאח"כ נענשה שמכאן

הרי"ף

שקלתה מיכל למיטרפסה וכו'. (עי' במהרש"א) וי"ל דס"א שבשעת מיתתה שילדה היתה מיכל בחברון ואע"פ כשהיה דוד בחברון לא נולד עד לאחר שהיה בירושלים מ"מ מנאו הכתוב בכלל הילודים מפני שנולד בחברון לכך פריך מהא דשקלה למיטרפסה וכו':

עץ יוסף

גונדו. בגד כדאיתא בשבת דף קי"ע מלילין מזון ג' סעודות רב ענן לבש גונדא: ופורץ. גדרות אחרים לעשות לו דרך לשדה ולכרמו: שחביבה עליו כעגלה. ולהכי כתיב והששי יתרעם לעגלה אשת דוד · בכולהו לא כתיב אשת דוד כי אם בעגלה. לפי שהיתה חשובה וחביבה מכולם דעגלה זו מיכל בת שאול המלך · לכך קרי לה אשת דוד כדפרש"י ז"ל בפרשת ויגש גבי בני רחל אשת יעקב דבכולן לא נאמר כן לפי שהיתה עיקרו של בית וחביבה עליו (תורת חיים): ואלו מעשה דמיכל בירושלים היה. אחר שיצאו מחברון במה שביזתה את דוד · ויתרעם נולד לדוד כבר בחברון. ואם כן איך אוכל לומר דמיכל זו עגלה · אע"כ דמיכל אינה עגלה וקרא כפשטי' שלא היה לה ולד לעולם. וכדי שלא נתרץ דלעולם מיכל זו עגלה. וביום מיתתה הוו לה. וזהו דכתיב הששי יתרעם לעגלה אשתו · שבשעת מיתתה שילדה היתה מיכל בחברון · ואעפ"י כשהיה דוד בחברון לא נולד עוד לאחר שהיה בירושלים · מ"מ מנאו הכתוב בכלל הילודים · מפני שנולד בחברון · לכך מסיים הגמרא ואמר רב יהודה כו' שקלתה מיכל למטרפס'. דמשמע דנענשה בהאי עלמא מאותו מעשה ולא נולד לה ולד בהאי עלמא מאותו מעשה אף ביום מותה ומשני אלא אימא כו' ודלא כרב חסדא: והכתיב ויקח דוד עוד פילגשים ונשי' מירושלים· וא"ת מאי קא ס"ד דפריך הכי פשיטא הוא דאיכא לשנויי למלויי שמונה עשר. ויש לומר משום דמעיקרא כתיב האי קרא דויקח דוד · ובתר הכי סוגא כתיב עובדא

אמר הבונה ת"ר אוצרות מלכים כו'. אם העם נושאים במשא מלך גם המלך עמוס יום יום מהנהגת העם ולהגן בעדם מכל רע כדכתיב ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו ואם כן מן הנאות שיבאו לידו הון ועושר ולא יחסר לו כסף וזהב וסגולת מלכים כדי הצורך וגם הוא ינהיגם בצדק ונחת. וזה אומרים אוצרות מלכים למלך ושאר ביזה שבוזזין מחצה למלך ומחצה לעם. ז"ש שלמה תועבת מלכים עשות רשע כי בצדקה יכון כסא דבר מתועב הוא למלכים שירשיעו נגד עמם מאחר שבצדקה שנותנים להם העם ומטילים מלאי לכיסם יכון כסא מלכותם ויתקיים:

א"ר יהודה אמר רב נשים בכתובה ובקדושין פילגשים בלא כתובה ובלא קידושין א"ר יהודה אמר רב א ת' ילדים היו לו לדוד כולן בני יפת תואר היו ומגדלי בלורית היו וכולן יושבים בקרנות של זהב ומהלכי בראשי גייסות היו והם בעלי אגרופין של בית דוד א"ר יהודה [אמר רב] ב תמר בת יפת תואר היתה שנאמר (ש"ב יג) דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך ואי ס"ד בת נשואים היא אחתיה מי הוה שריא ליה (תמר) אלא ש"מ בת יפת תואר היתה: (שם) ולאמנון רע ושמו יונדב בן שמעה אחי דוד (והיה) [ויונדב] איש חכם וגו' א"ר יהודה אמר רב איש חכם לרשעה (שם) ויאמר [לו] מדוע אתה ככה דל בן המלך ויאמר לו יונדב שכב על משכבך והתחל וגו' ועשתה לעיני את הבריה גו' ותקח את המשרת ותצוק לפניו אמר רב יהודה אמר רב שעשתה לו מיני טיגן. וישנאה אמנון שנאה גדולה מ"ט א"ר יצחק נימא נקשרה לו ועשאתו כרות שפכה וכי נקשרה לו איהי מאי עבדה אלא אימא קשרה לו נימא ועשאתו כרות שפכה. איני והא דריש רבא מ"ד (יחזקאל טז) ויצא לך שם בגוים ביפיך שאין להן לבנות ישראל לא שער בית השחי ולא (שער) בית הערוה שאני תמר דבת יפת תואר הואי. (ש"ב יג) ותקח תמר אפר על ראשה וכתונת הפסים אשר עליה קרעה תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה גדר גדול גדרה תמר באותה שעה אמרו אם לבנות מלכים כך לבנות הדיוטות עאכ"ו אם לצנועות כך לפרוצות עאכ"ו. א"ר יהודה אמר רב ג באותה שעה גזרו [שם ע"ב] על הייחוד ועל הפנויה:

כט שם ואדוניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלוך (מ"א א) ד א"ר יהודה אמר רב מלמד שביקש להולמו ולא הולמתו (שם) ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו מאי רבותא א"ר יהודה אמר רב ה כולן נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים היו:

ל שם רב יהודה רמי כתיב (מ"א ה) ויהי לשלמה ארבעים אלף ארוות סוסים למרכבתו וכתיב (דה"ב ט) ויהי

רש"י

גוו ליה נשים: יפת תואר. הנשבית במלחמה כדכתיב (דברים כ"ח) וראית בשביה: תמר אחות אבשלום בת יפת תואר היתה קודם שנתגיירה בלב שלם מעכה אמו ילדה לו לדוד את תמר והיתה אלנו בתורת יפת תואר. (ובתוס' האריכו כאן אם מותר לבוא על יפת תואר ביאה ראשונה במלחמה או לא ואין צריך להאריך): ועתה דבר נא וגו'. (יונדב) [תמר] מנסיב ליה עלה לאמנון: מי הוה שריא ליה. אלא שמע מינה עדיין לא נתגיירה אמה כשילדתה ותנן ולד שפחה ונכרית מישראל אין לו קורבת אב במס' יבמות (דף כ"ב.) [מי שיש לו בן מ"מ וכו']: והתחל. עשה עצמך כחולה: הבריה. מאכל: טיגון. פריי"ט: שלא היה להם לבנות ישראל. קודם שחטאו וגבהו בנות ציון (ישעיה ג'): לא שער בית השחי. תחת אצילי זרועותיהן: גדרה תמר. בדמעתה וזעקתה ונהגה עצמה בבזיון נשאו שאר נשים ק"ו בעצמן מה בנות מלכים אירע קלקול זה בהדיוטות עאכ"ו: על הייחוד. דאשת איש ועל הפנויה: שבקש להולמו ולא הולמתו. (ויעש לו רכב ופרשים) ששת בראשו כתר מלכות ולא הולמתו לפי שהיה שרביט של זהב בתוך חללה מדופן לדופן ואינה מתיישבת בראשו אלא למי שיש לו חריץ בראשו והיא עדות לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו ומי שאינו ראוי למלכות אינו הולמתו: מאי רבותיה. שרצים חמשים איש (מאי רבותיה) לבן מלך: נטולי טחול וחקוקי כפות הרגלים. נטולי טחול ע"י סם שהטחול מכבידו לאדם וחקוקי כפות הרגלים אין בשר בפרסותיהם ורצים על

מהרש"א

מאותו מעשה אף ביום מותה ודו"ק: [ת' ילדים היו לו לדוד וכו'. יבואר בפרק חלק]: תמר בת יפת תואר וכו'. פירשו בתוספות למאן דאמר דאף ביאה ראשונה אסור במלחמה לא היתה תמר בת דוד שאמה היתה כבר מעוברת כו' ע"ש לא ניחא להו לפרש שכבר הולידה אמה את תמר קודם שבאתה למלחמה דאם כן לא מקרי לה בנות מלכים דכיון שנולדה כבר לא גידלה בחיקו של דוד וק"ל:[ואי ס"ד בת נישואין הוה אחתיה כו'. עיין בחידושי הלכות]: ויונדב איש חכם כו' איש חכם לרשעה וכו'. מלת חכם נאמר בכל מקום המחכים בדעתו בדבר שאין שאר כל העם יורדין לסוף דעתו אך על הרוב נאמר במחכים לטובה בשום חכמה משא"כ הכא לא מלינו ביונדב בזה שום חכמה להטיב אך להרע ידע: וישנאה גו' ועשאתו כרות שפכה וכו'. ועל זה אמרו בפרקי אבות כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה זו אהבת אמנון ותמר וכו' לפי שהיה תלויה האהבה בדבר דהיינו בזנות ובניאוף בטל הדבר ממש שנעשה כרות שפכה בטלה האהבה וזש"ה גדולה השנאה אשר שנאה שהיה לעולם ע"י שנעשה כרות שפכה מאהבה אשר אהבה שלא היתה רק לאותה שעה: שאין להן לבנות ישראל לא שער בית השחי כו'. מה שנדחק מהרש"ל בזה לפרש שהיה להן שערות מעט מזעיר שלא היו נמאסות לתשמיש וכו' ולאחר שגבהו בנות ציון נתרבה וכו' עכ"ל עיין שם אין זה מוכרח אלא שלא היה להן על ידי גלות ומה שהקשה דאם כן מאי קושיא מתמר הלא מסתמא הבתולות לא גילחו וק"ל לא ידעתי מנין לו לומר שמשום תשמיש היו מגלחות שלא יהיו נמאסו' דאימא בפנויה כמי דליכא משום תשמיש משום יופי היו מגלחים תדע דשער בית השחי ע"כ לאו משום יופי תשמיש הוה והשתא בתולות בית ישראל גלחו עצמן בין בבית השחי ובין בבית הערוה משום יופי כמ"ש ויצא לך שם בגוים ביפיך: [מלמד שביקש להולמו כו'. מבואר בפרק כל הצלמים]:

יד יוסף

א סנהדרין דף מ"ט ע"א קידושין דף ע"ו ע"ב ע"ש: ב ילקוט שמואל ב' רמז קמ"ט ג ע"ג דף ל"ו ע"ב: ד עי' במהרש"א פ' כל הצלמים: ה ע"ג דף ל"ז:

חדושי גאונים

אחר המטה משום שהרוג היה ובעלמא יוצאת הנשים קודם המטה משום שהביאו מיתה בעולם וא"כ אי אתה יכול למידק ממעשה דדוד כלום ודוק היטב בגמ' עם פי' תו' הנ"ל ותמצא שדברי ברורים בעז"ה ודוק. (מגודת דוד): אמר ריש לקיש בתחלה מלך שלמה על העליונים וכו'. ומכח זה נלענ"ד לתרץ מה שהיה קשה לי כל הימי' דבתענית

אהבת איתן

פילגשים בלא כתובה ובלא קדושין. ודע דמדברי רש"י ז"ל בפי' החומש פ' חיי שרה נראה דגרס פלגשים בקידושין בלא כתובה והקשה עליו הרמב"ן דכתוב' אינה אלא מדרבנן וא"כ היאך אפשר לפרש כן פלגשים דכתיב בקרא ונדחק. ובפ' משפטים כתב דרש"י ז"ל ס"ל דכתובה מה"ת. ובס' לדם לדרך הניח בצ"ע דברי הרמב"ם הל' נערה. ולק"מ כמ"ש המשנה למלך פ"א דנערה דקרא איירי לפי המנהג ע"ש. ושוב ראיתי להרמב"ן עצמו שכתב כה"ג פ' ויצא גבי ז' ימי אבל וז' ימי משתה דכתובה בקרא אע"ג דאינו מה"ת דכך היה מנהג קדמוני'. וכ"כ בפ' משפטים אהא דדרשו דרבו חייב לזונאשתו ובניו והוא כמ"ש המ"ל. וכה"ג כתבו התוס' בגיטין (דף מ"ז) ע"ש. ובזה מיושב גם כן מ"ש הלח"מ פ"א דמלוה דאמאי איצטריך קרא בערכין למעוטי שאין מפיירין מזון לאשתו ובניו למ"ד שאינו אלא מדרבנן. ובס' קול הרמ"ז כתב דדרשה זו אסמכתא הוא ולפי מה שכתבתי א"צ לזה:

עין יעקב

ואילך לא היה לה: פילגשים בלא כתובה ובלא קדושין. ונקראים פילגשים ע"ש שהם פלגי נשים: ואס"ד בת נשואים היא אחתיה מי הוה שריא ליה. אין זה מוכרח כל כך דלמא היא אמרה כן כדי לדחותו מעליה כיון שהוא לא חש לאיסור ערוה ואפשר דסברא דיתירו לו משום סכנת נפש ועיין לקמן סוף פ' בן סורר ומורה: אמר ר"י אמר רב איש חכם לרשע. נראה דהרגיש בזה כיון שעצתו היה בענין הזנות והחוטא בזנות אינו חוטא עד שנכנס בו רוח שטות כדאיתא בסוטה דף ג' אם כן איך קורא אותו איש חכם לה"ק איש חכם לרשעה:

אר"י אמר רב מלמד שבקש להולמו. עיין במהרש"א פרק כל הצלמים ועי"ל דנלמד מדלא כתיב להיפך ויעש לו רכב ופרשים והא"כ יתנשא לומר אני אמלוך כמו דכתיב גבי אבשלום אלא ודאי שמתנשא בשביל דבר אחר שבקש להולמו: מאי רבותא. גבי אבשלום בשמואל ב' סי' ט"ו ג"כ כתיב הכי ולא קמקשה התם מאי רבותא י"ל דעיקר הקושיא היא מה רבותא הלא אבשלום ג"כ עשה כן אכן בפרש"י שם פירש כן בתרווייהו ואפשר דגם ש"ס דידן מקשה כן אשני פסוקים רק לפי דמיירי כאן מענין אדוני' ודרך הלצה שמעתי לפרש הפסוק שחמשים איש רצים לפניו בהשתדלות המלוכה:

ענף יוסף

עובדא דבת שבע דקאמר ליה נביא ואוסיפה לך כהנה וכהנה. לכך פריך והכתיב ויקח דוד וגו' א"כ טפי משש נשים הוה ליה מעיקרא. וכי אמר ליה הנביא ואוסיפה לך כהנה וכהנה על כרחך טפי מח"י נשים קאמר ליה. ומשני דאע"ג דויקח דוד מעיקרא כתיב. בתר עובדא דבת שבע הוה. ולא לקחן אלא למלויי שמונה עשר דלא אתי הכתוב אלא להזכיר מעשיו של דוד ולא הזכירן על הסדר. וכן משמע דגבי קרא דויקח דוד כתיב ואלה שמות הילודים לו בירושלים וקחשיב

שלמה בנה של בת שבע אע"ג דעובדא דבת שבע בתר הכי טובא כתיב (תורת חיים): בלורית. פי' בלשון רומי קווצות שער (מוסיף הערוך): אגרופין. ענין זרוע וכח חמה ע"ד דכתיב ולהכות באגרוף רשע: שבקש להולמו ולא הולמתו. עי' רש"י ובערוך פי' בקש שתמלא ראשו חלל העטרה ותתיישב חלל העטרה של מלכות בראשו ולא הולמתו שזו עדות לבית דוד. ומפורש בעבודת כוכבים פרק כה"ל ויתנו עליו את הנזר ואת העדות נזר כלילא. עדות אמר רב יהודה אמר

לשלמה ארבעת אלפים ארוות סוסים הא כיצד אם ארבעים אלף איצטבלאות היו כל אחד ואחד היו בו ארבעת אלפים ארוות ואם ארבעת אלפים איצטבלאות היו כאו"א היו בו ארבעים אלף ארוות. ר' יצחק רמי כתיב (שם) אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה וכתיב (מ"א י) ויתן (שלמה) [המלך] את הכסף בירושלים כאבנים לא קשיא כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה א"ר יצחק א בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים והעלה שירטון ועליו נבנה כרך גדול שברומי:

לא שם וא"ר יצחק מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהן גדול העולם כתיב (דברים יז) לא ירבה לו נשים אמר שלמה אני ארבה ולא אסור וכתיב (מ"א יא) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו. וכתיב (דברים יז) ולא ירבה לו סוסים ואמר שלמה אני ארבה ולא אשיב וכתיב (מ"א יא) ותצא מרכבה ממצרים בשש וגו':

לב שם משנה מלך כותב לו ספר תורה (לעצמו) [לשמו] יוצא למלחמה והוא [מוציאה] עמו נכנס והוא [מכניסה] עמו יושב בדין והוא עמו מיסב והוא כנגדו שנאמר (דברים יז) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו: גמ' (אמר רבי אבא) אמר (רבא) [רבה] אע"פ שהניחו לו לאדם אבותיו ס"ת מצוה לכתוב משלו שנאמר (שם לא) ועתה כתבו לכם את השירה. איתיביה אביי וכותב לו ס"ת לשמו (ובלבד) שלא יתגאה בשל (אבותיו) [אחרים] מלך אין הדיוט לא. לא צריכא [אלא] לשתי תורות וכדתניא וכתב לו את משנה וגו' כותב לשמו שתי תורות אחת שהיא יוצאת ונכנסת עמו ואחת שמונחת לו בבית גנזיו אותה שיוצאת ונכנסה עמו עושה אותה כמין קמיע ותולה בזרועו שנאמר (תהלים טז) שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט אינו נכנס בה לא לבית המרחץ ולא לבית הכסא שנא' (דברים יז) והיתה עמו וקרא בו מקום הראוי לקרות בו:

לג שם אמר מר זוטרא ואי תימא מר עוקבא בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב

רש"י

הקולים ועל הברקים ואין ניזוקין: איצטבלאות. בית גדול (למאכל) [למדור] הסוסים: ארוות. הבדלה בין שורה לשורה על פני הבית: כאבנים. חשיב מיהא פורתא: לא נתגלו טעמי תורה. כגון למה נאסרה לבישת שעטנז ואכילת חזיר וכיוצא בהן: לשתי תורות. הא דשאני מלך מהדיוט דאילו היה הדיוט סגי ליה בחדא ומלך בעי תרתי: משנה. שתים במשמע: כתב עברית. של בני עבר

מהרש"א

הא כילד אם מ' אלפים איצטבלאות כל אחד ואחד היו בו ארבעת אלפים. ושמעינן מהנהו קראי דעבר שלמה אולא ירבה לו סוסים דרבוי סוסים כ"כ א"א שהיו לריכים כולם לרכבו ופרשיו שלא היו בהם כמה סוסים בטלנים ועבר על כל סוס וסוס כדאמרינן לעיל וכ"ה בירושלמי אהני קראי בטלנים היו וק"ל: לא קשיא כאן קודם כו'. דכ"ז שלא נשא בת פרעה והיה עוסק בחכמת התורה לא היה הכסף נחשב למאומה כמ"ש שלמה וקנות בינה מכסף נבחר אבל משנשא בת פרעה מיעט בחכמה וריבה בסעודתו ותענוגי עה"ז כדאיתא פרק בן סורר ומורה היה הכסף נחשב וק"ל: בשעה שנשא כו'. כי זה היה תחלת עבירה לעע"א בירושלי' כדאמרינן פרק במה בהמה שהכניסה לו אלף כלי זמרים ואמרה לו כך עובדים עבודת כוכבים פלוני וזה היה תחלת החורבן כמ"ש פן יפתה לבבכם וגו' ואבדתם מהרה ולכך ביום נעץ קנה כו' כי היה תחלת ישובו של רומי כמ"ש לא נתמלא צור אלא מחורבנה של ירושלים והיה זה ע"י גבריאל כי בידו ניתנגחלי אש לשרוף ירושלים כדאמרי' פ' י"ה ולזה ניתן בידו ג"כ יישוב של רומי שהיה מחורבנה של ירושלים וכמו שהיה שם גבריאל חם ולינן הגחלים י"ל ג"כ שהיה חם ולא נעץ רק קנה א' אבל מאליו העלה שירטון ויש לפרש שנעץ קנה לרמוז על מלכות אדום שנאמר עליו גער חית קנה ע"ש שנמשלו כחזיר יער הדר בינהקנים ועל זה התפלל דוד גער חית קנה גער אותה שחיותה במקום קנה שנעץ גבריאל בים וק"ל: מפני מה לא נתגלו טעמי וכו'. נראה מה שנגלו טעם ב' מצות אלו יותר מכל שאר מצות שבתורה לפי שטעם כל אחד מהב' מצות אלו היא בעצמה ג"כ מצוה שטעם לא ירבה לו סוסים מפני שלא ישוב מצרימה שהטעם היא בעצמה מצוה שלא ישוב שם אף בלי הרבות סוס וכן בלא ירבה לו נשים שטעמו ולא יסור לבבו שהוא בעצמו מצוה שאפי' אחת והיא מסירה לבו אסור שישאנה כדאמרי' לעיל ואמר שאמר שלמה אני ארבה ולא אסור וכתיב ויהי לעת זקנת שלמה גו' על פי מה ששנינו בסוף קינין זקני ע"ה כל זמן שמזקינין דעתן מטורפת שנא' ודעת זקנים יקח אבל זקני תורה כל זמן שמזקינין דעתן מתיישבת כו' שנא' בישישים חכמה וגו' וז"ש שסמך שלמה על חכמתו בזה ומי חכם לב כמוהו בתורה אעפ"כ נשיו הטו לבבו מחכמת התורה בזקנתו ונעשה כזקני ע"ה שמטפשין וכן בלא ירבה לו סוסים שסמך על חכמתו שיכול להרבות סוסים ממקום אחר ולא ישוב מצרימה וכתיב ותצא המרכבה ממצרים דאף מרכבה שלו היתה באיסור ממצרים וק"ל:

[כותב לשמו ב' תורות כו'. ועי' בזה באורך בחידושי הלכות על דברי מהרש"ל במשנתין]: בתחלה נתנה תורה לישראל כו'. קאי אמשנה תורה

עיון יעקב

ונעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך גדול שברומי. ואמרינן בפ"ב דתענית שישראל נתקללו כאשר ינוד הקנה מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובים ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו ואין מזיזין אותו ממקומו כך רומי אינו זז ממקומו עד שאמרו אמלאה החרבה אם מלאה זו חרבה זו וכשתרבה ישראל בגולה לקנה שם הוא מקור ויסוד של רומי:

שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהן גדול העולם. ואין להקשות שהרי בכסף וזהב לא ירבה לו שלא נתגלה הטעם אפ"ה נכשל בהן שלמה כדאיתא במדרשות ואולי ס"ל לש"ס דידן דבכסף וזהב לא נכשל כיון שלא כנס באוצרות כדכתיב לא ירבה לו משמע לאוצרות דוקא והוא נתן בירוש"ים כאבנים ולא היה נחשב לו למאומה ועי"ל כיון שנכשל בשני עבירות אלו שהרבה נשים וסוסים א"כ היה צריך להרבה כסף וזהב כדי ליתן להיילותיו כי עבירה גוררת עבירה ועוד יש לומר דמדקדק הש"ס לומר שהרי שתי מקראות ולא קאמר שתי מצות לפי שבפסוק אחד נאמר לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו כסף וזהב ויש לומר ולא יסור לבבו קאי גם אכסף וזהב שלאחריו וכדכתיב כסף וזהב הרביתי להם וזהב עמו לבעל ואי תקשה לך דאיך קאמר מטעם זה לא נתגלו טעמי תורה שהרי בשוחד נתגלה הטעם דכתיב כי השוחד יעור יש לומר שכבר תיקן זה הש"ס בכתובות דף ק"ה ובפירוש רש"י בחומש לא תקח שוחד אפילו לשפוט צדק כי מקבל שוחד ממנו אי אפשר שלא יטה לבו לספק בזכותו:

כותב לו ס"ת לשמו. אע"ג דכתיב וכתב לו את משנה התורה הזאת דמשמע רק משנה תורה יש לכתוב לו י"ל דעל כרחך על כל התורה קאי כדאיתא בספרי מדכתיב לשמוע את כל דברי התורה הזאת ואת החוקים האלה והא דכתיב משנה תורה היינו לשני תורות או בכתב שעשוי להשתנות לכל חד מ"ד כדאית ליה כמבואר בסמוך פלוגתא דתנאי: שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. וליכא למימר השירה לחוד דהא אסור לכתוב התורה פרשיות וכ"כ הרמב"ם פ"ד מהל' ס"ת והא דקאמר בנדרים דף ל"ח השירה לחודי' נ"ל דאתי' כמ"ד בגיטין תורה מגילה ניתנה דמותר לכתוב פרשיות פרשיות: אינו נכנס בה לבית המרחץ וכו' עד מקום הראוי לקרות בו. ק"ק לפמ"ש הרמב"ם פ"י מהל' ס"ת וכן פסק ביו"ד סי' רפ"ב סעיף ד' משמע דמותר לאחוז הס"ת תוך ד' אמות של בה"כ אע"ג

עין יוסף

רב עדות היא לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו וכל שאין ראוי למלכות לא הולמתו עכ"ל ובערוך ערך חלם גרם חולמתו: שירטון. בלשון יוני ורומי מקום מלא חול בתוך הים (מוסף הערוך) דר"ל שעלה מן הים חול ורפש וטיט שהים גורש. והנה בשה"ש אי' ירד מיכאל. וכן הוא בירושלמי פרק לפני אידיהם אבל בבבלי שבת דף נ"ו אי' גבריאל ועיין באלשיך תהלים סי' ס"ח פסוק ל"א מה שכתב שם: בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי כו'. אמר הכותב במגלה פ"ק סי' ב' שצריך האדם להאמין שתורתנו תורת משה היא נצחית קיימת לעד בתרי"ג מצותיה. ושום אחד מהן לא מתבטל בטול גמור לעולם.

זאת

יד יוסף

א ירושלמי פרק לפני אידיהם. שבת פ' במה בהמה דף נ"ו שה"ש רבה פ"א סי' מ"ב:

חדושי גאונים

אמרי' ויהי כי זקן שמואל ומי היה כולי האי והלא בר ס"ב שנין היה ומתרץ זקנה קפצה עליו ע"ש וא"כ קשה לכאורה למה לא פריך כן גבי שלמה שמת בן נ"ב שנה שמלך בן י"ב שנה ומלך מ' שנה וכתיב ויהי כי זקן שלמה נשיו הטו את לבבו אבל ע"פ דרש הנ"ל נ"ק מידי דבקרא כתיב והימים אשר מלך שלמה בירושלים על כל ישראל ארבעים שנה ואפשר שחי יותר אבל הכתוב אינו חושב כ"א השנים שמלך על כל ישראל ודוק. (מגודת דוד):

ד' מאות ילדים היו לו לדוד כו'. לכאורה תמוה דאיך אפשר שיהיו לו מת"י נשים אשר לא היו כולם אשת יפת תואר שיהיו לו מנשיו יפ"ת ד' מאות ילדים וראיתי ברש"י בקדושין (דף ע"ו שנאמר בזה וכתב דלאו בני דוד אלא בני שאר אנשי ישראל היו ע"ש. אכן בתוספות רי"ד בקדושין (דף כ"ב) הביא בשם א' מגדולי הראשונים פי' אחר דודאי בני דוד היו מאותן יפ"ת שבא עליהן במלחמה ולא לקחם לנשים והם לא היו בכלל י"ת והותרו לו ע"ש. (ערוך לנר):

ועשאתו כרות שפכה. צריך טעם תמר ודאי שבת דוד וצדקת היתה כדאמרי' גדר גדול גדרה תמר מה ראתה לעשותו כרות שפכה וכי לנקום ממנו עשתה כן והא אדרב' רצתה להיות אצלו כנראה מהכתובים שהתחננה ממנו לבל

אהבת איתן

חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית. ונרא' דהיינו דאמר ראב"י בזבחי' (דף ס"ב) ג' נביאים עלו מן הגולה כו' אחד העיד על התורה שתכתב אשורית:

אשורית ולשון ארמי ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש והניחו להדיוטות כתב עברית ולשון ארמית מאן הדיוטות א"ר חסדא כותאי מאי כתב עברית א"ר חסדא כתב ליבונאה. תניא ר' יוסי אומר א ראוי היה עזרא שתנתן תורה על ידו לישראל אלמלא לא קדמו משה. במשה הוא אומר (שמות יט) ומשה עלה אל האלהים בעזרא הוא אומר (עזרא ז) הוא עזרא עלה מבבל מה עלייה האמור כאן תורה אף עלייה האמור להלן תורה במשה הוא אומר (דברים ד) ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חוקים ומשפטים בעזרא הוא אומר (עזרא ז) כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ה' (אלהיו) ולעשות וללמד בישראל חוק ומשפט ואע"פ שלא ניתנה תורה על ידו נשתנה על ידו הכתב שנא' [דף כב](עזרא ד) וכתב הנשתוון כתוב ארמית ומתורגם ארמית וכתיב (דניאל ה) לא כהלין כתבא למיקרי ופשרה להודעא למלכא (מלמד שבאותו היום ניתן) [וכתיב](דברים יז) וכתב את משנה התורה הזאת כתב הראוי להשתנות למה נקראת אשורית שעלה עמהם מאשור. תניא רבי אומר [בתחלה] בכתב זה ניתנה תורה לישראל כיון שחטאו ב נהפך להן לרועץ א)

הנהר : ליבונאה. אותיות גדולות כעין אותן שכותבין בקמיעות ומזוזות : וכתב הנשתוון. כתב שנשתנה והאי קרא בעזרא כתיב שהיו כותבין בימיו כתב משונה שנשתנה ע"י מלאך שכתב מנא מנא תקל ופרסין בימי דניאל כתב דארמי ולשון ארמי ואומר לא כהלין כתבא למקרי (דכיון שחטאו) לא היו יכולין לקרות כתב שכתב המלאך בימי בלשאצר והיו שם יהודים הרבה ש"מ נשתנה להם אותו כתב באותו היום : את משנה התורה. רמז לנו משה רבינו שכתב שבימיו עתיד להשתנות : מן (אשור)[עברי לאשורית]שניתן להם בימי דניאל ובא עזרא וכתב בו את התורה : בכתב זה ניתנה תורה לישראל. בימי משה ולמה לא כהלין כתבא למיקרי דכיון שחטאו בבית ראשון ובזו את התורה נהפך להם לרועץ. לשון תרעץ אויב

ומפרש לה כתב העשוי להשתנות כדלקמן לר' יוסי וכן הוא בילקוט את משנה התורה אמר מר זוטרא כו' וכבר האריכו בזה הריטב"א ובעל העיקרים כמפורש באורך בע"י [בפ"ק דמגילה] והנכון בזה דלא שייך לאקשויי הכא כדפריך בפ"ק דמגילה והא אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה דאין זה חדוש כיון דכתיב משנה תורה דהיינו התורה עשויה להתחדש ולשנות בכתב אחר והא דקאמר ברפ"ק דמגילה מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין היינו כמ"ד דלא נשתנה הכתב ממשה לעזרא כלל והכי מוכח בירושלמי מ"ד ברעץ ניתנה תורה עיין מעשה נסים מ"ד אשורית ניתנה תורה סמ"ך מעשה נסים ומלתא דמר זוטרא כולה כר' יוסי דלקמן וז"ש בתחלה ניתנה תורה בכתב עברי ולשון הקדש דלא מצינו שראוי להשתנות רק הכתב כמ"ש וכתב את משנה וגו' וכן מוכחי הני קראי וכתב הנשתוון כתוב ארמית לא כהלין כתבא למקרי כו' דתלו השינוי בכתב שנשתנה ע"י מלאך בכתב אשורית אבל הלשון לא נשתנה להם מעולם ועדיין הוא בלשון הקדש שנתנה בו התורה ומ"ש שניתנה להם התורה בימי עזרא בלשון ארמי היינו כמי ממה שהמלאךכתב בלשון ארמי מנא מנא תקל ופרסין אבל ישראל לא רצו באותו לשון שכתב המלאך וברו להם בלשון שידעו בו ושניתנה בו התורה מתחלה שהוא לשון הקודש והו"ק : כתב ליבונאה. עי' בפירש"י ובתוס' דשם מקום הוא ואפשר דנקרא ליבונאה ע"ש לבן שע"ש זה ג"כ נקרא כתב עברי שהיה מעבר הנהר גם לשון ארמית הוא לשון לבן שהיה מדבר בו כמ"ש יגר שהדותא ונקרא הוא ארמי אובד אבי גו' ולכך ניתנה התורה מתחלה בכתב עברי שהוא כתב שהורגלו בו ישראל מאבי אמס לבן שלא היה להם כתב אשורית עד שהביאו מאשור אבל לשון הקודש הורגלו מאביהם יעקב שאמר גל עד ולא הורגלו ללשון ארמית : הוא עזרא עלה מבבל מה עלייה כו' אף עלייה האמור להלן תורה כו'. תלה הורתו בעלייתו מבבל לפי שאוירא דארץ ישראל מחכים כמו משה שעלה אל האלהים וק"ל : בכתב זה ניתנה תורה כו' גם היום מגיד משנה וגו'. פירש"י מה ששכחת

עין יעקב

דאסור לקרות בו וכאן משמע דכל שאין ראוי לקרות בו אין נכנס בו וצ"ע : נשתנה הכתב על ידו. וכבר אמרי' במנחות הכותב ס"ת כאילו קבלה מהר סיני וכיון שנשתנה ע"י הכתב מדמה אותו למשה ואפשר דמה"ט לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה ע"ד דאיתא במדרש בשעה שקבלו ישראל את התורה באו א"ה ואמר להם הקב"ה

עץ יוסף

זאת הקדמה מאומתת מושלמת בדברי חז"ל. ולכן הקשה ממנו בעל התלמוד ואמר (מגילה שם) והכתיב אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש כו' ע"ש · ובזאת ההקדמה מתחייב תולדה נודקת והיא אמונה השנית שזה הכתב אשר אנחנו כותבין בו היום ספר תורה וכל דבר שבקדושה הנקרא כתב אשורי · הוא עצמו היה הכתב שבלוחות העדות וס"ת המונח מצד ארון ברית ה'. וזה שאמר רב חסדא (במגילה שם) מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדים. ואם היה נכתב הלוחות בכתב עברי הרי אותיות אלו אינם סגורות ולא היו בנס עמידתם בלוחות · וא"כ כאן שאמר מר זוטרא בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ואם תפרש בתחלה היינו בהס"ת שבארון והלוחות · ורב חסדא מפרש מאי כתב עברי היינו כתב ליבונאה. וא"כ יהיה לדברי רב חסדא סותרין זה את זה · אלא לדברי הכל כתב הלוחות והס"ת שבארון נכתבו בכתב אשורי· אשר בתיקון אותם אותיות ובזיונם ובקשרים שהיה הקב"ה קושר להם נרמזים סודות נפלאים. אולם מחלוקת הג' תנאים שלפנינו היא בזכירת מנהג כותבי ס"ת לעצמם ושאר כתבים · דבהא ודאי פליגי. ת"ק סבר שכדי לחלוק כבוד לכתב אשורית המקודש כיון שבו נכתבו הלוחות וס"ת שבארון לא היו נוהגין להשתמש בו בתמידות בכתיבת ס"ת ושאר כתבים·או מטעם יותר מספיק שלא היו בקיאים בו כ"כ כמו בכתב עברי המורגל אצלם מהאבות אשר בעבר הנהר. אבל אחד מעיר וב' ממשפחה כדניאל וחבריו שהיו בקיאים בו. וזה המנהג התמיד בישראל. עד שבא עזרא הסופר שהיה בקי בתכלית אותו הכתב ולמד לכל ישראל שלא יכתבו שום ס"ת רק בכתב ההוא · ולפ"ז תהיה כוונת מר זוטרא באמרו בתחלה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי שניתן רשות לכל ישראל לכתבה בלשון עברי · וגם בימים ההם הכותב בכתב אשורי הרי זה משובח כיון שהלוחות וס"ת שבארון היו באותו כתב· חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורי · ר"ל שניתן צווי גמור מפי עזרא שכל היחידים לא יכתבו ס"ת רק בכתב אשורי · וזה יורה לשון בירדו להם ישראל להורות שהם בחרו בטוב לכתוב כולם בכתב ההוא שבו נכתבו לוחות וס"ת שבארון : שנאמר וכתב הנשתוון כתוב ארמית ומתורגם

ארמית· הרי שהיו אז הכל מכירים כתב לשון ארמית. וכתיב לא כהלין כתבא למקרי. ואי הוה כתוב בכתב ולשון ארמית למה לא היה יכולת בידם למקרי. אלא ע"כ שהמלאך כתב בלשון הקודש שהוא אשורית המשובח והנעלם מכל האומות לגמרי. וגם מהאומה ישראלית מלבד דניאל וכיוצא בו. ופירש להם דניאל בלשון ארמי מנא מנא כו'. וכיון שראו מעלת הכתב המקודש שהמלאך לא כתב שום כתב אחר רק הכתב המקודש הזה שנכתב הלוחות והס"ת שבארון. הטיל עליהם החיוב הזה שאפילו כל יחיד ויחיד לא יכתוב ס"ת רק בכתב המקודש הזה : ופשרא להודעא למלכא · מלמד שבאותו היום ניתן וכתיב את משנה. כן הוא הנוסחא בכל ספרי עין יעקב. ולפי שבגמרא ליתא הני תיבות מלמד שבאותו היום ניתן · לכן סגרוהו בעין יעקב. אבל לפי מה שכתבתי ניחא שמדלא יכלו לקרותו. ש"מ שלא היה בכתב ארמית אלא בכתב אשורית שלא ידעו עד זמן זה אלא באותו היום ניתן ע"י המלאך : וכתב את משנה התורה הזאת כתב כו' · פי' שמשה רמז לנו שכתב שבימיו עתיד להשתנות מן אשורית לעברית ומן עברית לאשורית שבא עזרא וכתב להם את התורה בכתב אשורית · ואין בזה שום חידוש על התורה. שהרי הכתב הזה כבר היה ידוע בימי משה רבינו ע"ה ונתן לנו בלוחות ובס"ת שבארון : למה נקראת אשורית· ר"ל שאם תפרש כנוי אשורי פירושו כמו כתב עברי שהוא מיוחס לעברי על שבני עבר הנהר החזיקו בו משנים קדמוניות. וזה שקר שהרי לא נודע מעולם אפילו באשור עד שכתבו המלאך. אבל הטעם אמתי להיות מכונה לאשור מפני שעלה עמהם מאשור. כי שם למדוהו באחרית הימים אחר שנתגלה ע"י המלאך. שכיון שענין המלאך היה בימי בלשאצר. והוא מת סמוך לזה. נעתק שם המלכות מבבל ונשאר למלכי מדי ופרס אשר היה מושבם בעילם. שהיא ואשור קרובים והם כאחד. והשם המלכות אשור. והשכל מחייב שהשרים והגדולים שבמלכות יחלו פני דניאל שילמדם הכתב המשובח ההוא בעבור זה יכונה לאשור · וכן עזרא שהיה בקי באותו כתב וסופר מהיר ויתכהו הסי"ת לחן לפני מלך פרס וילמד לכל ישראל אותו הכתב לכתוב כל ספר תורה שלהם : תנא רבי אומר בכתב זה ניתנה התורה

(ע"י ח"ד)

א תוספתא פ"ד דסנהדרין : ב פירוש נער להפוך (ערוך) :

חדושי גאונים

ישלחנה. ולנעג"ד דכלמגמת תמר היה להיות תחתיו דהיינו שיקיים מצות ולו תהיה לאשה כדין אנוסה אך ירצה שלא ירצה לקיים בה מצוה זו ולקחתה לאשה משום דהוי בן מלך ובודאי לא ירצה ליקח גיורת אלא אשה ממשפחה מיוחסת מישראל כאשר כבר הראה דעתו שלא הטה אזנו אל אשר בקשה ממנו לדבר אודותה אל המלך ולא אבה ולכן התחכמה ועשאתו כרות שפכה ולא יהיה מותר עוד בבת ישראל כמצות הכתוב אבל בה יהיה מותר דגיורת היא וקהל גרים לא אקרי קהל כדאמרינן ריש פרק עשרה יוחסין וביבמות (דף ע"ו ע"א). ובזה יובן פי' הכתוב כשאמר לה אמנון קומי לכי כתיב ותאמר לו על אודות הרעה הגדולה הזאת מאחרת אשר עשית עמי לשלחני דלכאורה אין לו מובן כלל וכל המפרשים נדחקו בפירושו דהא דתמר הותרה לאמנון משום דנתעברה אמה בנכריותה אך זה לא היה ידוע לכל אם קודם גיורתה או לאח"כ והנה אם לא ישלחה אלא תהיה אצלו כמשפט הכתוב ודוד לא יקח אותה ממנו אז יהיה ידוע לכל דבת נכרית היא ולא אחות אמנון דאל"כ דוד ודאי לא הניח אחות אצל אחיה אבל אם ישלחה אז ודאי ישפטו השומעים כי לא משום כרות שפכה שלחה דלא אסורה לו דקהל גרים לא אקרי קהל רק דלא השסה אותה מפני שהיא אחותו דכשכבר נתגיירה נתעברה. וא"כ הטעמים עליו כאשמה רבה שבא על אחותו וזה אשר דברה לו בחכמתה ותאמר לו על אודות הרעה הגדולה הזאת אשר יצמח לו מאחרת אשר יעשה עמה לשלחה כי אז ישפטו העם שאחותו היא ושאחותו עינה ואודות הרעה הגדול'

המתורגמן. א) פיר איין אונגליק.

כיון שחזרו בהן החזירו להן שנא' (זכריה ט) שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך. למה נקרא שמה אשורי' שמאושרת[א] בכתב ר' שמעון [בן אלעזר] אומר משום רבי אלעזר בן פרטא שאמר משום רבי אלעזר המודעי כתב זה לא נשתנה כל עיקר שנאמר (שמות כז) ווי העמודים מה עמודים לא נשתנו אף ווים לא נשתנו ואומר (אסתר ח) ואל היהודים ככתבם וכלשונם מה לשונם לא נשתנה אף כתבם לא נשתנה אלא מה אני מקיים את משנה התורה הזאת לשתי תורות אחת שיוצאת ונכנסת עמו ואח' שמונחת לו בבית גנזיו[ב] אותה שיוצאת ונכנסת עמו עושה אותה כעין קמיע ותולה בזרועו שנאמר (תהלים טז) שויתי ה' לנגדי תמיד ואידך האי שויתי מאי דריש ביה ההוא מיבעי ליה לכדרב חנא בר ביזנא [דאמר רב חנא בר ביזנא] א"ר שמעון חסידא המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו שנא' שויתי ה' לנגדי תמיד. לרבי שמעון דאמר כתב זה לא נשתנה מאי לא כהלין כתבא למקרי אמר רב בגימטריא איכתב להון א יט"ת יט"ת אד"ך פוגחמ"ט מאי פריש להו (דניאל ה) מנא מנא תקל ופרסין. מנא מנא אלהא מלכותך והשלמה לך תקל תקלתא במאזניא והשתכחת חסיר. ופרסין פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס. ושמואל אמר ממתו"ם ננקפ"י אאלר"ן ור' יוחנן אמר אנ"ם אנ"ם לק"ת ניסרפ"ו. רב אשי אמר נמ"א נמ"א קת"ל פורסי"ן:

לד שם א"ר יעקב א"ר יוחנן אבישג מותרת לשלמה ואסורה לאדוניה מותרת לשלמה דמלך היה ומלך משתמש בשרביטו של מלך ואסורה לאדוניה דהדיוט הוא. אבישג מאי היא דכתיב (מ"א א) והמלך דוד זקן בא בימים [וגו'] ויאמרו לו עבדיו יבקשו וגו' וכתיב (שם) ויבקשו נערה יפה וגו' וכתיב (שם) והנערה יפה עד מאד ותהי למלך סוכנת ותשרתהו אמרה נינסבן[ג] אמר לה אסירת לי אמרה ליה חסריה לגנבא נפשיה לשלמנא נקיט אמר להו קראו לי לבת שבע וכתיב (שם) ותבא בת שבע אל המלך החדרה א"ר יהודה אמר רב באותה שעה קינחה בת שבע בשלש עשרה מפות[ד]:

רש"י

(שמות ט"ו) ששכחוהו: שובו לבצרון. לעיר מבצר שלכם לירושלים ואבית שני קא מתנבי: גם היום מגיד משנה. מה ששכחת את משנה התורה הזאת: אשיב לך. אחזיר לך מה ששכחת את משנה התורה הזאת: ווי העמודים. יתדות כסף העשוין כאונקלות וקבועים בעמודים שבהם תוחבין לולאות קלעי החצר והמסקוכל אונקלאות דומין לווין אלמא בימי משה עשוין הווין כעין שלנו. והעמודים לא נשתנו ל"ג [לה] בתוספתא והכי גרסינן בתוספתא מה לשונם לא נשתנה דהא ד"ה בלשון הקודש (נכתבה) [נאמרה] ועדיין בלשון הקודש היא: כמו קמיע. קטנה בכתב דק שהיא קלה לשאת: שויתי ה' לנגדי. סיפיה דקרא כי מימיני בל אמוט דוד המלך על שם ספר תורה שבזרועו אמר: לא נשתנה. כל עיקר משמע לא (נשתנה) [נשתכח] בהם כלל דהא עליה דרבי אתא לאפלוגי ומאי לא כהלין כתבא למקרי: יט"ת. בא"ת ב"ש [מנא] מניח את זו וכותב מה שבלדה במקום מ"ם כותב יו"ד הסמוכה לה ובמקום נו"ן כותב טי"ת ובמקום אל"ף כותב תי"ו: ופרסין. שתי פריסות משמע וזו היא פריסת מלכותו ויהיבת למדי ופרס: ממתום ננקפי אאלרן. עשאן שלש תיבות של חמש אותיות לירף אותיות הראשונות של כל תיבה ועשאן תיבה אחת ואחר כך לירף השניות וכן מן השלישית: אסירת לי. שכבר נשאתי י"ח: חסריה לגנבא לשלמנא נפשיה נקט. כשהגנב חסר שאינו מולא מקום לגנוב מחזיק עלמו בענוה כאיש שלום כלומר מפני שזקנת ותשש כחך אתה אומר שאני אסורה לך: וקינחה בת שבע. שבא עליה י"ג ביאות ומקנחת בין תשמיש לתשמיש ובמקרא הזה כתובין שלש עשרה תיבות ותבא בת

מהרש"א

כו' ולדברי רבי משנה התורה נאמר ג"כ על שם הראוי להשתנות מדלא קאמר הכא אלא מה אני מקיים את משנה וגו' כדקאמר רשב"א לקמן והיינו דנשתנה הכתב בין ב' הנתינות כשחטאו בבית ראשון והכי נמי כתיב כתב הנשתוון ולא כהלין כתבא למקרי כפירש"י. ומ"ש נהפך להם לרועץ פירש"י לשון תרעצאויב ששכחוהו עכ"ל והוא דחוק וי"ל שהכתב גופיה מתוך חטאם נשתנה ונהפך להם הכתב כעין כתב שבור ורעוץ באותיותיו היפך שאמר אשורית שהיא מאושרת ובערוך נהפך לרועץ פי' לער בהיפוך ודו"ק: [ממתו"ם ננקפ"י כו'. עי' בחידושי הלכות]:

אבישג מותרת לשלמה כו'. נראה שבא לתת טעםבמה נתחייב אדוניה מיתה במה שבקש את אבישג לו לאשה ואמר לפי שהיתה אסור' להדיוט משום שרביטו של מלך וא"כ כששאל אותה ע"כ שעדיין החזיק עלמו למלך וה"ל כמורד במלך שלמה וז"ש ולמה את שואלת את אבישג לאדוניהו ושאלי לו את המלוכה כי בזה ששואל אותה הוא שואל את המלוכה שהרי היא אסורה להדיוט וע"כ אמר כי בנפשו דיבר להחזיק עלמו במלך ומורד הוה וק"ל: אבישג מאי היא וכו'. ר"ל מאי היא מהיכא מפורש דלא נשאה דוד כיון דיחוד פנויה אסור וקאמר מדכתיב ותהי לו למלך סוכנת ותשרתהו דלא היתה אללו רק דרך שירות ולא כדרך נשוא' ולכך לא הוה נאסרה לשלמה משום אשת אב. ואמר שאמרה נינסבן כו' וכתיב ותבא בת שבע אל המלך החדרה וגו'. דלכאורה סיפא דקרא והמלך דוד זקן ואבישג השונמית משרת וגו' אין לו מקום כאן לפי ענין המקרא ולכך דרשו שהוא נתינת טעם דלכך ותבא אליו בת שבע אל המלך החדרה לתשמיש משום דהמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת וגו' והיתה תולה שלא נשאה משום זקנה

יד יוסף

א סמ"ג רבה פ"ג סי' ג':

הואת שיעמוס עליו בעיני העם איסור כרת דאמותו נא אל ישלחה והרעה הגדול' הואת היה אודות דהיינו תוכן דברים אשר אמרה לו. (ערוך לגר): (לעיל) מלך כותב ס"ת לו כו'. ובברייתא בגמרא ובפסיקתא מפרש שלריך שיהיו למלך ב' ספרי תורות האחת כמו הדיוט כלומר ככל בן ישראל שמחויב לכתוב לו ס"ת. והאחת עודפת למלך. וראוי שנרגה שאשאל למה זה ועל מה זה ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם לחייב כל איש ישראל לכתוב לו ס"ת אע"פ שהניחו לו אבותיו. וכן למה חייבו המלך להיות לו ב' ס"ת ולא יספיק לו באחת כי מה שכתוב בזה כתוב בזה. וראוי שנדקדק על השנות הלשון באמרו כותב לו לעלמו. וכן למה פירשו אלו הג' מקומות דוקא כי לא דבר רק הוא. ואולם אחר העיון היושר נאמר שהנה כבר הקדמנו כמה פעמים וידענו שחלקי האדם שלשה והם גוף ונפש ושכל. וכפי חלוקתם משתתפים בהם מום בם לכל עון אשר חטא. ירלה כי יש עבירות שהגוף פועל ואין לנפש חלק בזה. ויש אשר יהיה הנפש פועל ואין לגוף שום התיחסות בו. ויש אשר יהיה השכל פועל ואין לא לגוף ולא לנפש שום התיחסות בו. וזה דבר ביארוהו חכמי המשנה באבות רבי אליעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם. וכבר ביארנו זה בחיבורינו לזאת המסכתא הנקרא ראשי האבות שלפי שחלקי האדם שלשה כאשר ביארנו הנה כאשר רודף אחרי תאות הגוף ביותר מוציא הגוף מן העולם והוא רדיפת התאוה למען ספות הרוה שהוא פועל הגוף בלבד. וכן כרדפו הקנאה שהיא בלב כמו שכתוב אל יקנא לבך וזה ידוע

עין יעקב

הראה לי ספר יוחסין שלהן לכך הואיל שעזרא רלה ליתן להם התורה כבימי משה לכך יתם אותן מתחלה: מותרת לשלמה. מדאולרך אדוניהו ליטול רשות משלמה ליתן לו אבישג אלא לפי שהיתה מותרת לשלמה לישא לכן בקש מאתו רשות ליקחנה לו: אמרה חסרה לגנבא נפשיה לשלמא נקיט. חשדה אותו כן לפי שהתירו ליחד עמה אלא ודאי מחמת רוב זקנה אין לו גבורת אנשים לכך התירו לו ליחד ולא ידעה שאסירא לו וקשה גירושין והתירו לו ליחד משום סכנת נפש:

ענף יוסף

לג ואידך האי שויתי מאי דריש ביה. כתב מהרש"ל אין לפרש ואידך דלא ס"ל וכתב את משנה התורה לשתי תורות כו' דמאי פריך שמא לאותה ס"ת יחידה הוא עושה כך. ועוד מי איכא דלא ס"ל שיש למלך שני ספרי תורות. דאל"כ וכתב לו דגבי מלך למה לי הרי אפילו כל הדיוט וכו'. ועוד הלא סתמא דמתני' קאמרה דגבי מלך בעינן שתי תורות כו' עכ"ל. ולא קשיא מידי דודאי מאן דדריש את משנה לכתב המשתנה אית ליה דמלך נמי בחד ס"ת סגי ליה. ואילטריך למיכתב קרא דוכתב לו לאשמועינן שיכתבנה לעלמו ולא יתנאה בשל אבותיו לאפוקי הדיוט דסגי ליה בשל אבותיו. ולית ליה דרשה דרבא דדריש מקרא דועתה כתבו לכם דהדיוט נמי מלוה לכתוב משלו דמילתא דרבא אתיא כמאן דדריש את משנה תורה לשתי תורות. דלדידיה שפיר איכא למימר דהדיוט נמי לא יתנאה בשל אבותיו. ומתניתין לא שמעינן אי תרתי קא בעי אי בחדא סגי ליה דלא אתי לאשמועינן אלא דצריך לכתוב לשמו. ובהכי פליגי אביי ורבא דאביי מוקי לה בחדא ולהכי אקשי ליה לרבא ורבא מוקי לה לשתי תורות. והא דפריך ואידך האי שויתי מאי דריש ביה שפיר פריך דמאן דדריש את משנה לכתב המשתנה וסגי ליה בחדא על כרחך לריך לומר דבבית גנזיו היה מניחה ולא עשאה כמין קמיע. דכיון דלא היה לו אלא אחת ודאי היתה כתובה כתיבה גסה ועשויה כתיקונה ארכה ששה טפחים כשאר ספרי תורות דלא גרע מלך מהדיוט. וס"ת כי האי לא שייך לעשותה כקמיע לנושאה תמיד. ועוד דדוקא למאן דבעי תרתי מוקמינן חדא לקמיע דאי לאו הכי תרתי למה לי. אבל למאן דאמר דסגי ליה בחדא אין סברה לומר דעשאה כקמיע דקמיע מאן דכר שמיה לכך פריך ואידך האי שויתי מאי דריש ביה (תורת חיים):

עץ יוסף

התורה לישראל. רבי חולק בקלת על הת"ק וס"ל שכל ישראל נהגו לכתוב כל ס"ת שלהם בכתב אשורי מנתינת התורה ועד בנין הבית כל זמן שלא חטאו. אבל אחר שקלקלו מעשיהם ובפרט אחר שנגנז הארון ונאבד הכתב המקודש ההוא מכלל עם ישראל ולא היו יודעים ממנו זולתי מתי מספר. הלא אחד מהם עזרא והוא למדו לכל ישראל: שמאושרת בכתב. ר"ל שרבי פליג על הת"ק גם בטעם קריאת אשורית. ואמר שנקרא אשורי מן הגדולה והתפארת כמו באשרי כי אשרוני בנות. וזהו שאמר שמאושרת בכתב: לר"ש דאמר כתב זה לא נשתנה. שפירושו לא

המתורגמן. א) גליקליך, געפריזען, ופי' מאושר. ב) שאטץ קאממער. ג) הייראטהע מיך, פי' כי תקחני לאשה. ד) האנדטיכער.

לה שם **אמר** רב שמן בר אבא בא וראה כמה קשה גרושים שהרי (לדוד) [דוד המלך] התירו לו ליחד ולא התירו לו לגרש. א"ר אלעזר א כל המגרש את אשתו ראשונה אפי' מזבח מוריד עליו דמעות שנאמר (מלאכי ב) וזאת שנית תעשו כסות דמעה את מזבח ה' וגו' וכתיב (שם) ואמרתם על מה וגו' והיא חברתך ואשת בריתך. ב א"ר יוחנן ואיתימא רבי אלעזר אין אשתו של אדם מתה אא"כ מבקשין ממנו ג ממון ואין לו שנא' (משלי כב) אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתך. וא"ר יוחנן כל אדם שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב ביהמ"ק בימיו שנא' (יחזקאל כד) בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה לא תספוד ולא תבכה ולא תבא דמעתך וכתיב (שם) ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב וכתיב (שם) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם ומחמד עיניכם. א"ר אלכסנדראי כל אדם שמתה אשתו בימיו עולם חשך בעדו שנא' (איוב יח) אור חשך באהלו ונרו עליו ידעך ר' יוסי בר' חנינא אמר פסיעותיו מתקצרות[א] שנא' (שם) יצרו צעדי אונו רבי אבהו אומר עצתו נופלת שנא' (שם) ותשליכהו עצתו. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן ד קשה לזווגם כקריעת ים סוף שנאמר (תהלים סח) אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות אל תקרי מוציא אסירי' אלא כמוציא אסירים אל תקרי בכושרות אלא בכי ושירות. איני והא אמר רב יהודה א"ר ה ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני לא

רש"י

שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משרת את המלך: **התירו לו ליחד**. עם אבישג ואף על פי שנאסר יחוד של פנויה: **ולא התירו לו לגרש**. אחת משמונה עשרה וישאנה: **אור חשך באהלו**. בשביל אהלו ואין אהלו אלא אשתו: **יצרו צעדי אונו**. בתריה כתיב:

תוספות

ארבעים יום קודם יצירת הולד. ומ"מ מועיל תפלה בתוך ארבעים יום להופכו או לזכר או לנקבה כדאמרינן בברכות ארבעים יום קודם יצירת הולד אדם מתפלל על אשתו שתלד זכר אפי' זווג ראשון מתהפך בתפלה כדאיתא במועד קטן אין נושאין במועד אבל מארסין שמא יקדמנו אחר ברחמים:

מהרש"א

ותשות כח כדקא"ל חסריה לגנבא וק"ל: **התירו** לו ליחד כו'. אע"פ שנאסר יחוד של פנויה כפירש"י ודקאמרינן בס"פ בן סורר דאיכא למ"ד אפי' בפנויה דימות ואל תספר עמו מאחורי הגדר היינו משום גדר ערוה שלא יהיו בנות ישראל פרוצות כיון דלזנות עביד הכי משא"כ בדוד דלא עביד הכי אלא שתהא לו סוכנת וק"ל: כל המגרש כו' אפי' מזבח כו'. הוא משל כאילו המזבח בוכה על שהמגרש אשתו אשת נעורים ממעט אכילת זבחים דאשת הנעורים מצויה שמביאה קיני זיבה ולידה למזבח והיינו דקאמר קרא מאין פנות אל המנחה שהיתה מביאה בזיבה ולידה ואמר על כי העיד ה' בינך וגו' לפי שודאי אם מצא בה דבר ערוה מצוה לגרשה כדאמרי' בס"פ המגרש לזה אמר כי העיד ה' בינך ובין אשת נעוריך וגו' כדאמרי' זכו איש ואשה שם י"ה ביניהם לא זכו אש אוכלתן וזה שמסיים והיא חברתך ואשת בריתך שלא בגדה בך להפריד את השם מביניכם ואסור לך לגרשה למעט אכילת המזבח בזיבתה ולידתה ועיין בזה עוד בחידושי הלכות סוף מס' גיטין וק"ל: ואין אשתו של אדם מתה אא"כ מבקשים ממנו ממון כו'. כתבו התוס' בפ"ק דר"ה וז"ל בסוף פ"ב דזבחים פי' בקונטרס ממון של גזל אבל נראה דמיירי בנדר כדמוכח פרק ב"מ רבי נתן אומר בעון נדרים מתה אשתו כו' עכ"ל ע"ש: כאילו חרב ביהמ"ק כו'. הדמיון בזה לפי שאבילות שאר קרובים יש לו זמן וכמ"ש שהמת נשכח מן הלב גם אפשר בחזרה כענין איוב שנתן לו הש"י בנים כפליים אבל אשתו ראשונה א"א בחזרה כדאמר לקמן לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים ואינו מוצא קורת רוח לעולם באשה אחרת כדאמרי' נמי לקמן וה"ל אבילות ישנה כמו חורבן ביהמ"ק דנוהגין בו אבילות ישנה לעולם וק"ל: כל שמתה אשתו ראשונה עולם חשך בעדו כו'. כלפי מ"ש בפ' הבע"י כתיב אעשה לו עזר כנגדו במה עוזרתו אדם מביא חיטין כוסס פשתן לובש לא נמצא מאירה עיניו ומעמידתו על רגליו והא קאמר כשמתה אור עיניו חשך שאין לו מי שעושה צרכי ביתו ולזה אמר נמי שפסיעותיו מתקצרות ואין לו העמדת רגל להליכה דהיינו שאין לו להרחיק מביתו כיון שאין לו שם מי שעוסק בצרכיו. ואמר עצתו נופלת. לפי כשזכו איש ואשה קיימין השם ביניהם ועצת ה' היא תקום אבל כשמתה אשתו נסתלק השם י"ה מביניהם ועצתו נופלת שאין כאן עצת ה' וק"ל: קשה לזווגם כקריעת ים סוף שנא' כו'. ענין הקושי כדמסיק דאיירי בזווג שני שהוא ביטול הגזרה והמזל לפי מעשה האדם כדאמרי' בריש סוטה דזווג שני הוא לפי מעשיו כן היה ק"ס ביטול הגזרה ומערכת השמים לפי מעשה ישראל ורשעת המצריים. ומייתי מדכתיב מושיב יחידים ביתה וגו' מפורש בב"ר דאפילו ממזר אחד בסוף עולם וממזרת אחת בסוף העולם הקב"ה מביאן ומזווגן זה לזה מ"מ מושיב יחידים גו': אל תקרי בכושרות אלא בכי ושירות. ובתנחומא איכא מ"ד דמפרש לה הכי המצריים בוכים שנאמר ומצרים מקברים וישראל משוררים שנאמר כו' ובריש סוטה ל"ג ליה להאי אל תקרי ופירש"י שם בכושרות חדש שהוא כשר לכם לא חמה קשה ולא גשמים קשים זה ניסן ואיכא מ"ד נמי בתנחומא דמפרש לה הכי וק"ל: [ב"ק יוצאת ואומרת בת פלוני כו'. מה שיש לדקדק בזה תמצא בחידושינו בריש סוטה]:

הרי"ף

(במהרש"א) **מדכתיב** מושיב יחידים ביתה. ואפשר דמוקי גמרא פסוק זה בזווג שני מדאמר יחידים משמע שהיו משותפים בתחלה ונשארו יחידים דהיינו שמת אחד מהן אותן קשה לזווגם:

עיון יעקב

במה קשה גירושין. מוכח דאפילו אשתו שניה ג"כ קשה לגרש מדלא גירס אחת מהן שנשאה באחרונה אלא ודאי דאפילו שניה קשה לגרש ועיין בא"ע סימן קי"ט: **מזבח** מוריד עליו דמעות. עיין בחדושינו סוף מסכת גיטין ותמצא נחת: **אין** אשתו של אדם מתה. בודאי יש הרבה עונות וחטאים שהנשים מתות אלא דה"ק שאין אשה מתה בעון בעלה אא"כ מבקשין ממנו ממון ואין לו ופי' תוספות בפ"ק דר"ה דהיינו בעון שאינו מקיים הנדר כדאיתא בפ"ב דשבת ואע"ג דאנוס הוא כיון שאין לו לשלם י"ל דמיירי בזה שאיחר נדרו עד שלא היה לו לשלם וכן מצינו ביעקב בשביל שאיחר נדרו מתה רחל. ובדרך הלצה י"ל שאם יש לו ממון אין זה עונש שמתה שיש לו הרבה קופצים לישא כי אוהבי העשיר רבים: **כל** אדם שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב בית המקדש בימיו. כי האשה היא עקרת הבית ולכך קורין לאשתו ביתו ומיום שחרב ביהמ"ק נגזר על בתיהן של צדיקים שיחרבו כי קודם שנחרב המקדש המזבח מכפר ועכשיו שלחנו מכפר והוא דומה ממש לחרבן ביהמ"ק כדקאמר בסמוך שעצתו נופלת ועולם חשך בעדו ושני קללות אלו היה בחרבן ביהמ"ק דכתיב ויולך חושך ולא אור במחשכים הושיבני כמתי עולם ובפ"ק דמגילה דף י"ב איתא מיום שחרב ביהמ"ק וגלינו מארצנו נטלה עצה ממנו. ועוד שמעתי לדקדק על תיבת בימיו שהוא מיותר ואמרתי ע"ד דאיתא בש"ס פרק אע"פ דף ס"ב האי ישראל ועובד כוכבים דהוו קאזלי באורחא בהדי הדדי לא מצי עובד כוכבים לסגויי בהדי ישראל אדכריה חורבן ביהמ"ק נגיד ואיתנהו אפ"ה לא הימני עובד כוכבים לסגויי בהדיה א"ל לא אמריתו אנחה שוברת חצי גופו של אדם א"ל ה"מ מילתא חדתא אבל הא דשכיחן בה ע"כ ובסמוך קאמר זה שמתה אשתו ראשונה אף פסיעותיו מתקצרות א"כ זה הוא כאילו נחרב ביהמ"ק בימיו שהוא מלתא חדתא ששוברת חצי גופו שאין יכול לפסוע פסיעות רחבות כאבילות ישנה ודו"ק שהוא נכון: **עצתו** נופלת. עיין במהרש"א שכתב הטעם לפי שבאיש ואשה קיימין השם ביניהם ועצת ה' היא תקום אבל כשמתה אשתו נסתלק השם נפלה עצתו ע"כ ואפשר דמה"ט כשנחרב בית המקדש נטלה עצה ממנו כי מיום שחרב ביהמ"ק וגלינו אין השם שלם כדאיתא בעירובין פ"ב דף י"ח מאחרב ביהמ"ק די לעולם שישתמש בשתי אותיות לכך נטלה עצה מאתנו ואפשר דמה"ט אמרינן בפרקין לעיל שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ אחר מניית המלך להכרית זרעו של עמלק כדי שיהיה הכסא שלם ואזי יהיה כסא המלך נכון ע"פ יועציו שיתיעצו בעצת ה' שלם ואזי היא תקום: **קשה** לזווגם כקריעת ים סוף. עיין בחדושינו פ"ק דסוטה מ"ש בזה:

ענף יוסף

נשתנה כל עיקר זמן מהזמנים דהא עליה דרבי אתא לפלוגי א"כ מאי לא כהלין כתבא למקרי דאיך שהיה כתוב בין בכתב אשורית ובין בכתב ארמית היו יכולין למקרי: **אפילו** מזבח מוריד כו'. לפי שאדם וחוה נבראו גוף אחד דיו פרצופין. ומן המזבח נבראו כמ"ש חכמים עפר מן האדמה ממקום שנאמר מזבח אדמה תעשה לי. לכך כשבוגד באשת נעוריו שהיא בת זוגו מתחלת היצירה ומגרשה עושה כמין פגם במזבח שנבראו ממנו. לכך מוריד עליו דמעות (תורת חיים): **אא"ב מבקשין ממנו** ממון. כתבו התוס' בפ"ק דר"ה וז"ל בסוף פ"ב דזבחים פירש בקונטרס ממון של גזל. אבל נראה דמיירי בנדר כדמוכח פרק ב"מ רבי נתן אומר בעון נדרים מתה אשתו כו' עכ"ל: **ארבעים** יום קודם יצירת הולד. פי' ארבעים יום קודם גמר יצירת הולד. שאין יצירת הולד נגמר עד סוף ארבעים יום. ובת קול יוצאת בתחלת

עין משפט

א גיטין ד"צ ע"ב: ב ר"ה דף ו' ע"א. זבחים דכ"ע ע"ב: ג ועיין תוס' ס"ק דר"ה דהיינו בעון שאינו מקיים הנדר. ואע"ג דאנוס הוא כיון שאין לו לשלם י"ל דמיירי בזה שאיחר נדרו עד שלא היה לו לשלם וכן מצינו ביעקב בשביל שאיחר נדרו מתה רחל: ד סוטה ב' ע"א במ"ר פי"ג: ה מו"ק י"ח ע"ב:

חדושי גאונים

והוא פועל הנפש והרוח שהנפש הוא פועל הקנאה כי נפש כל אדם בלבו הוא. וכמו שכ' ועבר עליו רוח קנאה וכבר ידוע שהרוח הוא הנפש כי נפש כל אדם רוח נשמת חיים הוא. הנה אז יאבד חלק הנפש. וכן כאשר רודף אחרי הכבוד הנה מוציא חלק השכל מן העולם כי הכח השכלי מבקש הכבוד ורודפהו. כלל הדברי' כי כל אלו הג' דברים מאבד כל א' א' מחלקי האדם אשר אמרנו. ולזה ממשפטי התורה כמצות עשה לכתוב כל איש ישראל לו ס"ת לעצמו ולבעבור יזכור ויתגדל להשלים חלקיו יום יום להיותו שלם במעשיו על פי מדותיו מפאת אלו השלשה. ושהתורה משלמת האדם בכל חלקי השלשה שזכרנו וזה ברור. שכן כתוב ע"י דוד מלך ישראל. תורת ה' תמימה משיבת נפש וגו'. שכבר יוקשה באיזו אופן היא תמימה או

אהבת איתן

כל מי שמתה אשתו ראשונה כאלו חרב בהמ"ק בימיו. ע"ד דאי' בירושלמי דכתובו' סוכה בילקוט מלכים אדם אחד יהיו בלבנון ושני הדסים בביתו א"ר אבהו מלמד שחבב הקב"ה פ"ו יותר מבנין בית המקדש. וידוע שעיקר פר"ו הוא באשתו ראשונה וכן אמרו המגרש אשתו ראשונה מזבח מוריד עליו דמעות. וכן מעכב השראת השכינה כדאי' ביבמות (דף ס') שאין הקב"ה שורה בפחות מכ"ב אלף כו':

המתורגמן. א) זיינע שריטטע ווערדען שמעלער.

קשיא הא בזווג ראשון הא בזווג שני. א"ר שמואל בר נחמן לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים שנא' (ישעיה נד) ואשת נעורים כי תמאס. מתני לי' רב יהודה לרב יצחק בריה א אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה שנאמר (משלי ה) יהי מקורך ברוך ושמח מאשת [שם ע"ב] נעוריך א"ל כגון מאן א"ל כגון אמך. איני והא מקרי ליה רב יהודה לרב יצחק בריה (קהלת ז) ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וחרמים וא"ל כגון מאן וא"ל כגון אמך מתקיף תקיפא א) עבורי מיעברא במילי ב). א"ר שמואל בר אוניא [משמיה דרב] אשה גולם היא ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי שנא' (ישעיה נד) כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו. ב תנא אין איש מת אלא לאשתו ואין אשה מתה אלא לבעלה אין איש מת אלא לאשתו שנאמר (רות א) וימת אלימלך איש נעמי ואין אשה מתה אלא לבעלה שנא' (בראשית מח) ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל:

זה בורר פרק שלישי

לו דף כג תניא כך היו נקיי הדעת ג) שבירושלים עושין לא היו חותמים על השטר אא"כ יודעים מי חותם עמהם ולא היו יושבין בדין אא"כ יודעים מי יושב עמהם ולא היו נכנסים בסעודה אא"כ יודעים מי מיסב עמהם:

שם אמר ר"מ זה פוסל עדיו של זה וזה פוסל עדיו של זה. [דף כד] אמר ר"ל פה קדוש יאמר דבר זה. תני עדו. איני והאמר עולא הרואה את ריש לקיש בביהמ"ד כאילו עוקר הרים וטוחנן זה בזה אמר רבינא והלא כל הרואה ר"מ בביהמ"ד כאילו עוקר הרי הרים וטוחנן זה בזה הכי קאמר ג בא וראה כמה מחבבין זה את זה כי הא דיתיב רבי וקאמר אסור להטמין את הצונן אמר לפניו רבי ישמעאל בר' יוסי אבא התיר להטמין את הצונן א"ל כבר הורה זקן א"ר פפא בא וראה כמה מחבבין זה את זה דאילו ר' יוסי קיים היה כפוף ד) ויושב לפני רבי דהא רבי ישמעאל בר' יוסי ממלא מקום אבותיו הוה והיה כפוף ויושב לפני רבי וקאמר כבר הורה זקן:

לז שם א"ר אושעיא מ"ד (זכריה יא) ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד

רש"י

עבורי מיעברא במילי. מעברת על מדותיה: גולם היא. קודם שנבעלה גולם, כלי שלא נגמר קרוי גולם [כדתנן (חולין כה:) גולמי כלי עץ טמאין]: אלא א"כ יודעין מי חותם עמהם. שמא יחתמו עמהם עד אחד פסול ומבטל עדות כלם ונמלאו אלו בושים וכו': ואין נכנסין לסעודה וכו'. שגנאי הוא לתלמידי חכמים ליסב אלא עם הארץ בסעודה: וטוחנן זה בזה. מטיח ומקיש זה בזה אלמא חריפא טובא הוה ומקרי ליה לר"מ דרך ענוה פה קדוש: אמר רבינא. ומאי תמיהא והלא ר"מ עוקר הרי הרים הוא כלומר אלים וגבר טפי טובא: בא וראה כמה. כלומר לא איתמוהי קמתמהי אלא ה"ק בא וראה כמה בני א"י מחבבין זה את זה דהא ר"ל חריף וחכים טובא הוה וקרי ליה לר"מ פה קדוש דקא מחבב ליה ומיישב את הדבר להתקיים: להטמין את הצונן. מים צונן ומתיירא שלא יוחמו אסור להטמינן בחול צונן לצורך שבת: הורה זקן. רבי יוסי דאזלינן בתריה: ממלא מקום אבותיו. חשוב כאביו:

מהרש"א

לכל יש תמורה כו' שנא' ואשת נעורים גו'. הכי משמע ליה מהאי קרא שאמר כי כאשה עזובה גו' ואשת נעורים כי תמאס שדימה ישראל לאשת נעורים שאף אם מואס בה ובוחר לו באחרת אינו רק זמן מועט שאין לו באחרת קורת רוח ואינה מתקבלת לו תמורת הראשונה וק"ל: שנאמר יהי מקורך ברוך וגו'. נראה דרישא דקרא כמי דריש ליה יהי מקורך מלשון קורת רוח או ר"ל מקורך ויליךך יהי ברוך דהיינו באשת נעורים לזווג ראשון שהוא לפי הגזרה קודם יצירת הולד וק"ל: אלא למי שעשאה כלי כו'. שם כלי מונח אדבר שמקבל פעולה מה וקודם שנבעלה אינה מקבלת פעולת ההולדה כגולם הזה שאין מקבל פעולת דבר עד אחר שנבעלה נעשית כלי לקבל פעולת ההולדה וכיוצא בזה שאמרו לעיל דאין לזכר קורת רוח רק מאשתו ראשונה אמר כאן שגם הנקבה אינה כורתת ברית רק לאישה הראשון שעשאה כלי ואמר בדמיון בועליך עושיך ה' וגו' כמ"ש אלכה נא לי אל אישי הראשון שהוא עשה אותנו כלי לקבל פעולת התורה וקודם מ"ת לא היו ישראל רק כגולם שלא היה להם פעולת תורה ומצות וק"ל: אין איש מת אלא לאשתו כו'. הוא כמ"ש לעיל דאין אשה כורתת ברית אלא לבעלה הראשון ואין לאיש קורת רוח אלא מאשתו ראשונה וז"ש אלימלך איש נעמי שהוא נראה כמיותר וכי לא ידענו שהוא איש נעמי אבל קרא אשמעינן דמיתתו היה רושם לה אף אם נשאת לאחר לפי שהוא איש נעמי אישה הראשון שכבר כורתת לו ברית וכן בבואי וגו' מתה עלי רחל דמלת עלי הוא כמיותר למדרש דמיתתה היא עושה רושם לו אף שהיה לו נשים אחרות לא מלא קורת רוח רק בה שהיא אשתו ראשונה ועקרת הבית עקרו של יעקב לא עבד רק ברחל וק"ל:

נקיי הדעת שבירושלים לא היו חותמים כו'. אע"ג דבכל מילי מדינא כל ישראל בחזקת כשרות הם באלו הדברים קאמר דנקיי הדעת נהגו סלסול בעצמן דשכיחו פסולים ועי"ש וק"ל:

הרואה ר"ל בבהמ"ד כאילו עוקר הרים כו' ור"מ בבהמ"ד כאילו עוקר הרי הרים. מה שדימה המחודדים לעוקר הרים והרי הרים מבואר בחידושינו סוף הוריות ע"ש:

מ"ד ואקח לי שני מקלות לאחד כו' עד במחשכים הושיבני כו'. מה שיש לדקדק בזה מה ענין המקלות לת"ח וע"ק למה קרא לת"ח שבא"י נועם

א יבמות ס"ג ע"ב: ב מדרש רות פ"א פסוק וימת אלימלך: ג שבת כ"א:

חדושי גאונים

מפני מה תהיה השירה ורא"י שיובן אמרו תורת ה' תמימה משיבת נפש שירא' כפי הפשט שהיא תמימה בעבור שהיא משיבת נפש וראוי שיובן זה על איזו מהאופן. האמנם ביאר דוד אדונינו ע"ה שהתורה משלמת האדם ומתממת אותו בכל חלקיו ולזה אמר תמימה בכפל. וביאר באיזו אופן היא תמימה שהיא משיבת חלק הנפש כלו' מי שקלקל חלק נפשו במעשיו ובשוב אל ה' ובתורתו יהגה יומם ולילה תשוב תתקן לו ומשיבת נפש כלומר פעל הנפש ואמר עדות ה' נאמנ' מחכימת פתי להורות שהיא משלמת כח השכלי שבאדם. ואמר פקודי ה' ישרים משמחי לב מצות ה' ברה מאירת עינים להורות שהיא משלמת כח וחלק הגופיי ולזה זכר שני ראשי אלו אברי הגוף כמו שבבירור אמרו עינא וליבא תרין סרסורי דעבירה נינהו וידוע מאמרם עינו רואה ולב חומד וכו'. ונתבאר במטעם שהתורה משלמת האדם בכל חלקיו לזה ממצות עשה על כל איש ישראל לכתוב לו ס"ת אעפ"י שהניחו לו אבותיו ס"ת כי כל עיקר כוונת זאת המצוה להזכיר האדם להעירו ולעוררו שישלים חלקיו ויישר דרכיו וייטב מעשיו כמו שזכרנו. ולזה הנה מזה הטע' בעצמו ולזאת הסיבה בעינה כאש' המלך ישראל נכון למועדי רגל בשלש אלה כי קרוב הוא לקלקל מעשיו וחלקיו יותר וביותר מכל האדם כי פעולות אלו יולידו ויצמיחו מפאת הגאוה רום לב ונפש רחבה והמלך לסיבת היותו גאה ורם איש קל מהרה ימעדו קרסוליו. לזה ממצות התורה להיות לו ס"ת מיוחדת יתירה על כל א' מישראל להורות כי כאשר ירד הוא איש קל מהרה לסור מני דרך הטוב מפאת

עיון יעקב

לכל יש תמורה חוץ מאשת נעורים. לכן נמשלו ישראל לאשת נעורים כדאיתא בישעיה וכבר נשבע הקב"ה שלא יחליף ישראל באומה אחרת כדאיתא במדרש ילקוט פרשה כי תבא על פסוק וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה כמו אשת נעורים דאין לו תמורה: אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה. וכן ישראל שנמשלו לאשת נעורים יש להקב"ה נחת רוח מהם וכדאיתא במדרש שאמר ונעשה רצונו: תנא אין איש מת אלא לאשתו שנאמר וימת אלימלך איש נעמי ואין אשה מתה אלא לבעלה. לכאורה קשה קצת איפכא ה"ל למנקט כיון שאני בבואי מפדן כתיב באורייתא ועי"ד הדרש י"ל משום דהא בהא תליא משום דהא וימת אלימלך איש נעמי י"ל מנלן שמת הוא לעונש אשתו ג"כ דלמא הוא נענש רק בשביל שיצא מארץ לחוץ לארץ ואין להקשות דאם כן איהי למה לא נענשה שיצתה ג"כ מארץ ג"כ לארץ אלא ודאי שזה עונשה שמת בעלה דלמא היא היתה מוכרחת לצאת אחר בעלה אלא נ"ל דהכל מעלין לא"י ואין הכל מוציאין וכדאיתא במתניתין סוף כתובות והשתא קאמר שפיר אין אשה מתה אלא לבעלה כדכתיב מתה עלי רחל דהיינו כדאיתא במדרש שמתה רחל בשביל יעקב שאיחר נדרו כי בל"ז הייתי אומר שמתה רחל בשביל חטא עצמה כיון שעיקר כוונתו היה ברחל וכדאיתא בגל אגוזים שבשבילה איחר יעקב כל כך בח"ל לכך מתה בשביל עונש עצמה אבל עכשיו מוכח שמח"ל לא"י הכל מעלין וא"כ לא חטאה שהרי יעקב היה יכול לכפותה לעלות אלא ודאי שמתה בשביל חטא בעלה:

כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין. אפשר דבירושלים עשו כן לפי שעזרה עלה והביא עמו כל הפסולין לירושלים כדאיתא ר"פ עשרה יוחסין לכך לא היו חותמין או יושבין

ענף יוסף

לו נקיי הדעת שבירושלים. הנך רואה אתה שהספרש שבין הזהיר והנקי אע"פ שקרובים זה לזה בעניינם. הזהיר הוא הנזהר במעשיו ורואה שלא יחטא במה שכבר נודע לו ומפורסם אצל הכל היותו חטא. אמנם עדיין איננו אדון בעצמו שלא ימשך לבו מן התאוה הטבעית שלא תטהו להראות לו היתרים באיזה דברים שאין רעתן מפורסמת. וזה כי אע"פ שהוא משתדל לכבוש את יצרו ולכפות את תאותיו לא מפני זה ישנה את טבעו ולא יוכל להסיר מלבו התאוה הגופנית אלא שיכבוש אותה וילך אחר החכמה ולא אחריה. אך עכ"פ תחשך החומריות עושה את שלו להסיתו ולפתותו. אמנם אחר שיתרגל האדם הרגל גדול בזריזות הזה עד שיגיע קנין ראשון מן התאוות המפורסמים וירגיל עצמו בעבודה

עץ יוסף

ארבעים כשמתחיל הולד להתרקם (תורת חיים): פה קדוש יאמר דבר זה. שיפסלו עדות שאינם קרובים או פסולין אלא תני שכך אמר רבי מאיר זה פוסל עדו של זה כו' ועיין שם בגמרא:

המתורגמן. א) צארניג. ב) ווירד בעזענפטיגט דורך ווארטען. ג) פארזיכטיגע, פראממע. ד) ווער געבייגט, פי' נכנע.

מחבלים. בלשון עז וחמה מקשין זה לזה ובני א"י נוחין יחד ומעיינין יחד ומתקן זה את דברי זה והשמועה יוצאת לאור: איפה. זה ילה"ר: שתי נשים. חנופה וגסות הרוח: ורוח בכנפיהם. לשון גסות הרוח: בכנפי החסידה. זו חנופה שמראין עצמם חסידים: לבנות לה בית. ולא כתיב להן אלמא האחת לבדה נתישבה שם: עניות תורה. בעילם היא. דניאל בעילם הוה דכתיב (דניאל ח') ואני הייתי בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ולא רבן תורה עזרא הוה בבבל ולמד חק ומשפט

קראתי חובלים נועם אלו ת"ח שבא"י שמנעימין זה לזה בהלכה חובלים אלו ת"ח שבבבל שמחבלים זה לזה בהלכה (זכריה ד) ויאמר (אלי) אלה [שני] בני היצהר העומדים [ושנים זיתים עליה] יצהר אמר רבי יצחק אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שנוחין[א] זה לזה בהלכה כשמן זית (שם) ושנים זיתים עליה אלו תלמידי חכמים שבבבל שמרירין[ב] זה לזה בהלכה כזית. כתיב (שם ה) ואשא עיני וארא והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם ולהנה כנפים ככנפי החסידה ותשאנה את האיפה בין הארץ ובין השמים ואומר אל המלאך הדובר בי אנה המה מוליכות את האיפה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער אר"י משום רשב"י [א] זו חנופה וגסות הרוח[ג] שירדו לבבל. וגסות הרוח לבבל נחית והאמר מר עשרה קבין גסות הרוח ירדו לעולם ט' נטלה עילם וא' כל העולם כולו. אין לבבל נחית ואשתרבובי[ד] הוא דאשתרבב לעילם דיקא נמי דכתיב [ב] לבנות לה בית בארץ שנער ש"מ. וגסות לבבל לא והאמר מר סימן לגסות הרוח עניות ועניות לבבל נחית מאי עניות עניות תורה דכתיב (שה"ש ח) אחות לנו קטנה ושדים אין לה וא"ר יוחנן זו [ג] עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד. מאי בבל א"ר יוחנן בלולה במקרא בלולה במשנה

תוספות

בלולה במקרא ובמשנה וכו' · פי' רבינו תם דבתלמוד שלנו אנו פוטרים עצמנו ממה שאמרו חכמים ז"ל (עבודת כוכבים י"ט) לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד אע"פ כן אנו קוראים בכל יום בפרשת התמיד ושונים במשנת איזהו מקומן וגורסין רבי ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת וכו':

מהרש"א

בלשון יחיד ולת"ח שבבבל חובלים בל' רבים וע"ק מה ענין ב' מדות הללו שבהם שהם גסות הרוח וחנופה שנשאו האיפה בין השמים ובין הארץ וע"ק מאי קאמר מאי בבל הרי מפורש בתורה כי שם בלל וגו' גם קשה לפר"ת בלולה במקרא וכו' ואנו פוטרים עצמנו כו' מה ענינו לכאן דמשמע הכא דקחשיב חסרון ופחיתות תלמוד בבלי ועוד דתלמוד א"י נמי בלול כה"ג. מבואר דאמרי' פרק המדיר אמר אביי וחד מינייהו עדיף כתרי מינן אמר רבא וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו דהא רבי ירמיה דכי הוה הכא לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן כי סליק התם קרי לן בבלאי טפשאי הקושיא דהיכא מוכח מהא דקרי לן בבלאי טפשאי דעדיף חד מינן כתרי מינייהו ומה טעם דכי סליק דהוה כב' מינייהו ונראה לומר אביי דקאמר התם וחד מינייהו כו' יליף ליה מקרא דמייתי לעיל מיניה ולציון יאמר איש ואיש יולד בה דדרים יהודא דאיש התם דאיש א' שיולד שם עדיף כב' איש מינן ובא רבא לומר דלאו משום דהם עצמם מלך טבעם מוכנים יותר לחכמה מינן אלא משום דאוירא דא"י מחכים טפי דהא ר' ירמיה כי הוה הכא לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן וחד מינן הוה אז עדיף כתרי דידיה וכי סליק להתם אמר בבלאי טפשאי דאוירא דא"י מחכים ליה דהוה כחד מבני א"י דהוה כתרי מינן כדכתי' איש ואיש וגו' וזה גרם לו אוירא דא"י כמלא אנן דהוינן כתרי דידיה כי הוה הכא כי סלקינן להתם יגרום לנו אוירא דא"י דהוינן כתרי מינייהו ולזה אמר ואקח לי ב' מקלות כי דימה שם בכתוב ישראל לצאן והקב"ה לרועה וכמו שהרועה מנהיג הצאן במקל והוא נקרא מלמד והדבן כן ע"י שת"ח יתנהגו ישראל שהם מלמדים אותם דעה ובינה ואמר כי קרא הרועה שהוא הקב"ה המקל שהוא המנהיג ותלמידי חכמים של א"י נועם ע"ש שמנעימים כו' ושל בבל חובלים ע"ש שמחבלים כו' וקרא לת"ח שבא"י נועם בלשון יחיד ולת"ח שבבבל חובלים בל' רבים כמ"ש כי חד מינייהו שבא"י עדיף כתרי מינן שבבבל והוא בעצמו כוונת הכתוב חבלים נפלו לי בנעימים וגו' לפי מ"ש בפרק כ"ג ראוי היה עזרא שתנתן תורה ע"י לישראל אלמלא לא קדמו משה שנאמר ומשם עלה וגו' וכתיב עזרא עלה מבבל מה עלייה האמור כאן תורה כו' ואע"פ שלא ניתנה על ידו כו' והיה לבעל דין לחלוק ולומר שהרי עזרא היה מת"ח שבבבל שנקראו מחבלים זה את זה ועל כן אמר הכתוב שאל התמה על מעלתו כי חבלים שהוא עזרא וסייעתו שעלו מבבל שנקראו מחבלים נפלו לי בנעימים כיון שעלו לא"י נקראו נעימים שע"י כן נחלת ה' שפרה עלי ר"ל יותר מת"ח שבא"י כההיא דר' ירמיה כדסליק לא"י דהוה עדיף כתרי מינן והיינו דדרש הג"ש מעלה עלה שמעלתו היה כשעלה לא"י ור"י דדרש יצהר וב' זיתים נמי ע"ש גאותן שמרירין זה לזה וסמיך לזה ענין החנופה וגסות הרוח שירדו לבבל ע"י שאין תורתם עולה יפה ולפי שאלו ב' מדות הם הפכיים למטה בארץ לפי הנראה כי החונף לחבירו במעלות אינו מתגאה והוא חביב בעיני הבריות מתוך שחונף להם ומספר במעלותם אבל המתגאה לא יספר לעולם במעלות אחרים רק בפחיתות' וע"כ הוא שנאוי בעיני הבריות כדאמרי' פ' המוכר פירות כל המתגאה אפילו על אינשי ביתיה לא מתקבל שנא' גבר יהיר ולא ינוה וגו' והיפך למעלה בשמים מדת הגאוה נאמר בו יתעלה ב"ה ה' מלך גאות וגו' כי גאה גאה וגו' והחנופה שנואה שם כמ"ש בד' כתות שאין מקבלין פני שכינה שנא' כי לא לפניו חנף יבא ולזה אמר שראה אלו ב' נשים שהם הגסות והחנופה ותשאנה האיפה שהיא מדה גסה שיתחברו בה אלו ב' מדות הרעים ואמר שראה אותה בין השמים ובין הארץ כי מדת החנופה לא תבא בשמים שאין לה מקום שם ומדת הגאוה לא תבא בארץ שאין לה מקום בארץ ועל כן אמר אנה מוליכות את האיפה שאפשר שיתחברו במקום אחד ואמר למצוא להם בית ומקום אחד בארץ שנער שיתחברו אלו ב' מדות בת"ח שבבבל דבהלכה מחבלין זא"ז ובמילי דעלמא ובתוכחה לע"ה היו מחניפין היפך ת"ח שבא"י דבהלכה מנעימים זה לזה אבל במילי דעלמא אין מחניפים ואמר מאי בבל דלפי דקדוק הלשון ה"ל לקרותה בלל כמ"ש כי שם בלל גו' ואף אם נאמר דבכפולים נופל למ"ד הפעל כדכתיב ונבלה שם שפתם מ"מ ב' שבתחלת התיבה בבל אין לה מקום ולזה דריש מיניה שהב' רמז על ב' תורות שהן תורה שבכתב ותורה שבעל פה כדדרשינן ב' של בראשית והוא שמתוך גאותן לומדין בלול ומעורבב לפי הזמן דבן ה' למקרא לומדין משנה ובן י' למשנה לומדים תלמוד שבקטנותן לומדין מעורבב משנה ותלמוד מתוך גאותן וקאמר ר' ירמיה על זה במחשכים הושיבני וגו' ירמיה הנביא אמר האי קרא על גלות בבל ואמרו ר' ירמיה ג"כ לסימן על עצמו שהיה מבבל ולמד שם תלמודן מבולבל ומעורב ואמר כמתי עולם אל תקרי עולם אלא עילם וכמתי לשון תרגום כמו כבואו דהיינו כאותן שאתו ובאו לעילם שלא זכו ללמוד כדלעיל:

הרי"ף

ושני זיתים אלו ת"ח שבבבל. וקשה היאך כתיב בתריה מה שני שבלי הזיתים ויאמר אלה שני בני היצהר והם ת"ח שבא"י ואפשר לומר זה ששאל מה שני שבלי הזיתים הם ת"ח שמרירין כזית יהיו על המנורה להאיר ויאמר אלה שני בני היצהר סופם להיות שיעלו לארץ ישראל ויהיו נוחים זה לזה כשמן:

עיון יעקב

בדין, או בסעודה אא"כ היו יודעין מי הוא דלמא פסול הוא ויאמרו כל עורב למינו:

אלו ת"ח שבא"י שמנעימים זה לזה. הטעם יש לומר ע"ד דאיתא בב"מ דף נ"ח במערבא במה זהירי טפי באחוורי אפים ע"ש בחידושינו הטעם נכון ומש"ה אינם מחבלים זה את זה כדי שלא לביישו פני חבירו בהלכה וע"ש בחידושינו דב"מ דף ל"ג ואפשר שזה כוונת המדרש וזהב הארץ ההיא טוב זו אורייתא דא"י דטבא היא בלוייתא טבא היא

בתרייתא הכוונה כי ת"ח שבבבל אסור לעסוק בתורה בדרך כדכתיב אל תרגזו בדרך משא"כ בא"י שלומדין בנחת על כן מותר לעסוק בדרך ואפשר דמש"ה חשיב בשבעת המינין לשבח ארץ ישראל זית שמן ובשאר מינין לא קחשיב רק הפרי אלא שנוחין זה לזה כשמן וקרוב לזה כתב מהרש"א בהוריות פ"ג ע"ש: **מרירין** זה לזה כזית. והזית משכח הלימוד כדאיתא שם בהוריות להכי אמרינן בסנהדרין דף ק"ט בבל סימן רע לתורה פירש"י שכחה ע"ש:

ענף יוסף

ובזריזותו ותגבר בו האהבה אל בוראו והתמדה אליו. הנה כח הרגל הזה ירחיק אותו מעניני החומר וידביק דעתו אל השלימות הנפשי עד שסוף סוף יוכל להגיע אל הקנין השלם

המתורגמן. א) רוהיג, זאנפט. ב) פערביטטערן. ג) שטאלץ. ד) פערשלעפט האט זיא זיך.

יד יוסף

א קדושין מ"ט ע"ב ע"ש: ב שבת ל"ג ע"ב ועי' תוס' קדושין מ"ט ע"ב וברמב"ן בפ' החומש סוף פ' מצות: ג פסחים פ"ז ע"א:

חדושי גאונים

קלקול אלו השלשה כאמור בגלל הדבר הזה יהיה לו כמו כן אזהרה יתירה ושמיר' מעולה והזכר' התיקון והשתדלות הדרך הטובה והישרה כאמצעות כתיבת התורה וזה ביאר באר היטב בפרשת המלך באמרו לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל. וזה בעצמו ביארו בזאת המשנה ואמרו מלך כותב ס"ת לו לעצמו רמזו בזה שתי הוראות. אחת מהנה בעיקר הדין רצוני לומר שיתחייב היות לו לעצמו ס"ת מיוחדת יתירה. והשנית בטוב טעמו והתפרסם סוד עצמותו אמרו לו לעצמו להורו' שירמזו לטעם עצמי שנ' בפ' המלך אשר ביארנו כי הוא הנוגע לתיקון עצמו לזה נצטוה היות לו ס"ת מיוחדת לתיקון עצמו. ולהורות על אלו ג' החלוקות אמרו יוצא למלחמה והיא עמו מה שיורו על מלחמת מצוה מלחמת היצר עם נפשו תרועת מלחמה ומושל ברוחו רוח נפש נשמה כלומר שיזכור להגביר ולהרגיז הנפש ועניינו על היצה"ר כוכרו טעם מצות כתיבת התורה כאשר פירשנו וכנגד כח השכלי אמרו יושב בדין שהוא השכל האמיתי כי המשפט לאלהים הוא וידוע אמרם כל הדן דין אמת לאמיתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעש' בראשית. ולזה ירמוז שהתורה משלמת לו הכח השכלי. וכנגד חלק הגופיי ביארו זה מפורש ושום שכל באמרם מיסב והוא כנגדו ולזה לכוונה רצויה וטוב טעם ודעת נכונה אמרו כאן לשון כנגדו מה שלא אמר כן בשני החלוקות הקודמים שזכר לשון עמו. וזה שיורו עם זה הלשון ב' הוראות יקרות. אחת מהנה להורות

ומשפט בישראל: במחשכים הושיבני. שאין נוחים זה עם זה ותלמודם ספק בידם: רבי מזייה וטופריה. הגדיל שערו וצפורניו לנוול עצמו לעשות תשובה: שאין מכירין אותו. דתשובה דהתם לאו עירומי הוא: ויחזיר אבידה. אם ימלא אבידת חבירו דכיון דמחזיר אבידה הוא ודאי הדר ביה מחמדת ממון: סתם רועה. דאכתי לא חזינן דעיילו בהמותיו בשדות אחרות: סתם גבאי כשר. עד דשמעינן ביה דשקיל יתירתא: כי הוה חזי. אבוה דרבי זירא: רבנן. מיושבי העיר: אמר לך עמי בא בחדריך. דלא ליחזינהו [דף] ריש נהרא שהוא שר העיר ורואה שרבים יושבי העיר וישאל ממון הרבה לכל שנה והוא היה מיקל עליהם המס ומדח' את שר העיר לאמ' שיושביה מועטין ואין ממי לגבות: נכים אבא לפום ברא. ישחוט את האב לפני הבן כלומר יגבה מהן ממון: מגנזו. מתחבאים: כריב. חריש: אמר להו. ר"ל: כהן וחריש. זה כהן הוא שחורש בשביעית דאמרי' לקמן נחשדו כהנים על השביעית: אגיסטון. שכיר וקרקע של עובד כוכבים הוא אי נמי משום ארנונא שכרו בעל הבית לחרוש: כסח. זומר כרם: עקל. רטורט"א וצריכה לבית הבד לקשור את תפוח הזיתים כשעוצרין אותן בקורה: הלב יודע. לבו יודע אם לעקל נתכוון או לעקלקלות: לעקלקלות. לעבור על דת: [תעלה. דתרומה בטילה באחד ומאה והשביעית יאכל זר קודם זמן הביעור: לפחות. ממאה דהויא ליה

לעבר השנה בעסיא. וא"ת היאך היו מעברים בעסיא הא עסיא ח"ל היא כדאמרינן פרק חזקת הבתים (דף כ"ו) עסיא ואספמיא וכו' וי"ל דלעבר ר"ל לחשוב והכי משמע מדקאמר כהן וחריש משמע שבשביעית היתה ואין מעברין השנה בשביעית כדאמרינן לעיל (די"ב):

בלולה בתלמוד. (איכה ג) א במחשכים הושיבני כמתי עולם א"ר ירמיה זה תלמודה של בבל: דף כה ההוא טבחא דאישתכח דנפקא טריפותא מתותי ידיה פסליה רב נחמן ועבריה אזל רבי מזייה וטופריה סבר ר"נ לאכשוריה א"ל רבא דילמא איערומי קא מערים אלא מאי תקנתיה כדרב אידי בר אבין דאמר רב אידי בר אבין החשוד על הטריפות אין לו תקנה עד שילך למקום שאין מכירין אותו ויחזיר אבידה בדבר חשוב או שיוציא טרפה מתחת ידו בדבר חשוב משלו:

לח שם ע"ב אמר רב יהודה ב סתם רועה פסול סתם גבאי [א] כשר. אבוה דר' זירא עבד גביותא תליסר שנין כי הוה אתא ריש נהרא [ב] למתא כי הוה חזי רבנן אמר להו (ישעיה כו) לך עמי בא בחדריך כי הוה חזי אינשי דמתא אמר ריש נהרא אתא למתא והאידנא נכים אבא לפום ברא וברא לפום אבא [דף כו] ומגנזו כולי עלמא כי אתי אמר ליה ממאן ניבעי כי ניחא נפשיה אמר לו שקולי תליסר מעי דציירי לי בסדינאי [ג] והדרו ליה לפלניא דשקלתינהו מיניה ולא איצטריכו לי:

לט שם רבי חייא בר זרנוקי ור"ש בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר שנה בעסיא פגע בהו ר"ל איטפל [ד] בהדייהו אמר איזיל איחזי ג היכי עבדי עובדא חזייה להההוא גברא דקא כריב אמר להם כהן וחריש אמרו לו יכול לומר אגיסטון אני בתוכו. תו חזייה לההוא גברא דהוה כסח בכרמו אמר להו כהן וזמר אמרו לו יכול לומר לעקל [ה] בית הבד אני צריך אמר להם הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות. הי אמר להו ברישא אילימא הא קמייתא אמר להו ברישא הא נמי לימרון אגיסטון אני בתוכו אלא הא אמר להו ברישא והדר אמר להו הך. מאי שנא כהן משום דחשידי אשביעית (דתנן) ג [סאה תרומה שנפלה למאה סאין של שביעית תעלה פחות מיכן ירקבו והוינן בה

עיון יעקב

כי הוה חזו רבנן אמר להו לך עמי בא בחדריך. לרבנן הוה אמר כן בפירוש להצילם כי רבנן פטורים מכרגא כדאיתא בפ"ק דב"ב משא"כ בשאר אינשי אסור להבריח עצמו מן המכס והמסים רק רמז להם דרך רמז שמעצמם יגנזו כדי שלא יכבדו עליהם מסים הרבה יותר מהקצוב להם לכן אמר נכים אבא לפום ברא ועי' בח"מ סי' שס"ט סעיף ו':

הוו קאזלי לעבר שנה בעסיא פגע בהו ריש לקיש. וכתבו תוס' וא"ת היאך היו מעברים בעסיא הא עסיא היא חוצה לארץ וי"ל דלעבר רוצה לומר לחשוב והכי משמע מדקאמר כהן וחריש משמע שבשביעית היתה ואין מעברין השנה בשביעית ובאמת עיקר קושית התוס' יש לתרץ כפשוטו שהם אזלו לעבר השנה לארץ ישראל והא דקאמר בעסיא ה"פ בעסיא פגע בהו ריש לקיש באם הדרך והלך עמם לארץ ישראל ותדע שכן הוא דאם היו בעסיא תוך העיר איך ראה חורש בשדה וזמר אלא שהכל היה בנסיעתם לארץ ישראל ומ"ש תוס' דאיך היו מעברין בשביעית י"ל דלצורך גדול מעברין אפילו בשביעית וכמו שפסק הרמב"ם פ"ד מהל' קדוש החודש ע"ש: **אחזי** היכי עבדי עובדא. וכדאיתא בפ"ק דף י"א ללמוד הלכה

ענף יוסף

שכבר ירבה את התאוה הגופיית מלבו בהתגבר בו החמדה האלהיית ואז תשאר ראיתו זכה וברה שלא יפותה ולא ישיגהו תשך חומרתו וינקה במעשיו מכל וכל. והנה על מדה זו היה דוד שמח בעצמו ואומר (תהלים כ"ו) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'. כי באמת רק מי שינקה לגמרי מכל נדנוד חטא ועון הוא הראוי לראות את פני המלך ה' (מסלת ישרים פ"י):

לז במחשכים הושיבני כמתי עולם א"ר ירמיה זה תלמודא של בבל. לא אמר זה תלמוד בבלי כי כוונתו הוא ע"פ מאמרם ז"ל (סנהדרין דף ק"ט) בבל סימן רע לתורה ופירש"י שכחה וזה שאמר תלמודא של בבל כוונתו מה שלומדים בבבל כי שוכחים הכל. אבל הם מלהזכיר לומר במחשכים הושיבני על ש"ס תלמוד בבלי כדאיתא בב"מ דף פ"ה ע"א. ויש לומר כי מעלת לימוד א"י מלימוד בבל גבוה שתי מעלות. א' דאוירא דא"י מחכים לא כן אויר בבל. הב' לא זו שאויר בבל אינו מחכים. כי גם גורם שכחה. וזה אמר במחשכים לשון רבים כי שתים רעות הן וכל זה ידע רבי ירמיה כדאיתא (בכתובות דף ע"ה) אמר רבא וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו. דהא רבי ירמיה דכי הוה הכא לא הוה ידע מה קאמרי רבנן כי סליק להתם קרי לן בבלאי טפשאי. ולפי"ז הכוונתו להבין מאמרם ז"ל ד' פעמים בש"ס (פסחים דף ל"ד. יומא דף כ"ז. זבחים דף ס'. מנחות דף ל"ב) אמרו בבלאי טפשאי משום דדיירי בארעא דחשוכא אמרי שמעתתא דמחשכא ע"כ. לפי שרבי ירמיה טעם ורואה אור אוירא דארץ ישראל ע"כ קרא לבבל ארעא דחשוכא. אמנם דע כי השכחה לא תפול בדבר שאין בו מחלוקת כלל. כי איך יטעה לומר על האסור מותר ועל המותר אסור בדבר המפורש רק בדבר שנשנה במחלוקת וכל אחד נותן טעם לדבריו. יכול ליפול בגדר השכחה ואלו לא היה בבבל השכחה היה הפלפול הזה למעלה יתירה. אבל מצד שבבל גורם השכחה א"כ הפלפול בהתנגדות לא זו שאינו לתועלת כי עוד יפסיד. וזה שכתב רש"י בסנהדרין דף כ"ד זה תלמוד של בבל. אין נוחין זה עם זה ותלמודם ספק בידם. ולכוונה זו גם רבי זירא כשעלה לא"י שיכח תלמוד בבלי כדאיתא בב"מ דף פ"ה כי כבר היו אצלו שני דברים אלו. הספיקות. והשכחה. ורצה לשכוח הכל. ועיין ריטב"א פרק א' דחגיגה וז"ל מיהו לאו בכל הדורות היה אלא בימי רבה ור"י ורבי זירא כו' אבל אח"כ נתגברה התורה בבבל. כ"ש בימי רב אשי דאמרינן מימות רבי עד רב אשי לא היה תורה וגדולה במקום אחד וכו'. וסיים שם ותיים הם למוצאיהם ע"ש. ע"כ יבעת לבך כשנזכה לעלות לא"י ונהיה שרוין על אדמתינו בלתי ספק כי שם יהיה עיקר למודינו בתלמוד בבלי. ולכל בני ישראל יהיה אור במושבותם כי מתלמוד בבלי יצאו כל הדינים מכל הארבע שולחן ערוך. ומיעוטא דמיעוטא מהירושלמי ולולא תלמוד בבלי היינו הולכים חשכים ואין נוגה מסביב ואם רחמנא עלן ובריך שבחר בהם ובמשנתם. כי היה לנו עוז ואורה רק צריך יגיעה גדולה לחזור על למודו שלא תגבר השכחה. ועכ"ז אחז"ל יגעתי ומצאתי תאמין (אור כשלמה):

עץ יוסף

במחשכים הושיבני. עיין רש"י. וז"ל רש"י חגיגה דף י' ד"ה אפי' כו' לש"ס בבלי שהוא עמוק כדאמרינן במחשכים הושיבני זו ש"ס של בבל ע"כ. ועיין ריטב"א ביומא פרק הוציאו לו דף כ"ו. ותמצאנו מועתק בע"י חגיגה פ"א: פסלי רב נחמן. נ"ל שמתיה. כך גרס הכ"מ בפ"ו מהלכות ת"ת דין יו"ד אהא שכתב הרמב"ם אות י"ע טבח שילא טריפה מתחת ידו ע"ש. ודע שכן אי' נמי ברב אלפס שמתיה רב נחמן ועברי. והנה בהרא"ש סי' ט' שמע רב נחמן כו'. וטעות הדפוס הם וצריך להיות שמתיה רב נחמן ועבריה (מהגאון ר' ישעיה ברלין): **לעקל** בית הבד אני צריך. פי' הבד שנסדקה קושרין ומהדקין אותה בזמורות שהן כגון חבלים לבלתי הפרד שבריה: **אילימא** הא קמייתא. ר"ל כהן וחורש: **הא** נמי לימרו אגיסטון אני. ר"ל שכשם שאמרו לו על זה שחרש יכול לומר אגיסטון אני כך היו יכולין לומר ע"ז דהוה כסח בכרמי יכול לומר אגיסטון אני: **אלא** הא אמר להם ברישא. ר"ל זה שכסח בכרמו כהן וזמיר. וע"ז השיבו

יד יוסף

א בתנחומא סדר נח פי' ג' איתא תורה שבע"פ משולה לחושך: ב ב"מ ה' ע"ב: ג תוספתא תרומות פ"ה:

חדושי גאונים

שזאת השיבה היא כנגדו כלו' נגדיי' לו מתנגדת אליו לפי שמפאת רוב המאכל והמשתה יגיע היפך הכונה במצות התורה כמו שכתוב שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו וגו' וכמאמר איוב ויהי כי הקיפו ימי המשתה ויאמר איוב אולי חטאו בני וכ"ש שיגיע זה לעשירים מהתענוג ומרוב התענוגי' הם שוכחי אלוה ולזה צריך שתהיה הספר תורה כנגדו לשיתה מתנגדת אל אלו המעשים באופן שיזכור אל אלהי עולם כשהוא מיסב וע"י זה יהיה כנגדו הוראה שנית והוא כענין שנ' שויתי ה' לנגדי תמיד זה ודאי מה שרצוהו בלשון כנגדו כמו שזכרנו. ונתבאר' זאת המשנה בחומרם בצורתו. על פי טוב טעמה וסוד מצות'. וסוד כתיבה התורה לכל א' מישראל בבית נכאתה. בהררי קדש יסודתה. קדש מגבתה. למבין ויודעי אותה. ורמיזו' הידות רז"ל אשה אל אחותה. (דרש משה):

רבי חייא בר זרנוקי ור' שמעון בן יהוצדק הוו קאזלי לעבר שנה וכו'. נראה דמייתי ראיה מכך שובדא דמותר לחרוש ולזרוע בשביעית משום ארנונא כדמכריז ר' ינאי מדא"ל דיכול למימר אגיסטון אני בתוכו דהיינו ארנונא בלשון אחר שפירש"י ז"ל ולכך מייתי ש"ס הך עובדא הכא (תורת חיים):

יכול לומר אגיסטון אני בתוכו. פירש"י א"נ משום ארנונא שכרו בעל הבית לחרוש עכ"ל וי"ל לפי' זה ה"ל למימר יכול לומר משום ארנונא הוא חורש דמשום ארנונא אפי' ב"ה גופיה מצי חורש והמהרש"א כתב דשגירת לישנא דפי' קמא נקט רש"י דאיירי בשכירות דלפ"ז משום ארנונא ה"מ לפרש ספיר בב"ה גופיה החורש

אמר הבונה החשוד על הטריפות כו'. התשובה ראוי שתהיה באותו דבר עצמו ונקראת תשובת המשכל לכוף את יצרו מנטייתו הרעה לצד שכנגדו עד שישאר ישר כמו שנתנו הדמיון בתפן להישיר מעט עקום כדברי הרב הגדול הרמב"ם ז"ל פ"ד מהקודמים למסכת אבות עיין שם:

המתורגמן. א) שטייער איננעהמער, ופי' הגובה מס. ב) אבערהויפט פאן דער געגענד. ג) איינגעוויקעלט אין איינער היללע. ד) אנגעשלאססען. ה) איינפלעכטען.

אמאי ירקבו ימכרנו לכהן בדמי תרומה חוץ מדמי אותה סאה ואמר רב חייא משמיה דעולא זאת אומרת נחשדו כהנים אשביעית] אמרו טרודא א) הוא דין כי מטו להתם סליקו לאינגרא ב) שלפוה לדרגא מתותיה ג) אתא לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה בני אדם החשודין על השביעית כשרין לעבר שנה הדר אמר לא קשיא לי מידי דהוה אשלשה רועי בקר ורבנן אחושבנייהו סמיך הדר אמר לא דמי התם הדור אימנו רבנן ועברוה להוא שתא הכא קשר רשעים הוא וקשר רשעים אינו מן המנין א"ר יוחנן דא עקא ד) • כי אתו לקמיה דר' יוחנן אמרו ליה קרי לן רועי בקר ולא (מחית ולא מידי) [א"ל מר ולא מידי] אמר להו ואי קרי לכו רועי צאן מאי אמרי ליה:

מ שם מאי קשר רשעים שבנא הוה דריש בתליסר רבוותא חזקיה הוה דריש בחד סר רבוותא ה) כי אתא סנחריב וצר עלה דירושלם א כ' שבנא פתקא ו) שדא בגירא ז) שבנא וסייעתו השלימו חזקיה וסייעתו לא השלימו שנאמר (תהלים יא) כי הנה הרשעי' ידרכון קשת כוננו חצם על יתר הוה קא מסתפי ח) חזקיה אמר דילמא חס ושלום נטייה דעתי' דקוב"ה בתר רובא כיון דרובא מימסרי אינהו נמי מימסרי בא נביא וא"ל (ישעיה ח) לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר (כלו) [כלומר] קשר רשעים הוא וקשר רשעים אינו מן המנין הלך לחצוב לו קבר בקברי בית דוד בא נביא ואמר לו (שם כב) מה לך פה ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר אמר רב ב טלטולא דגברא קשה מדאיתתא (שם) ועוטך עטה א"ר יוסי ברבי חנינא מלמד שפרחה בו צרעת כתיב הכא ועטך עטה וכתיב התם (ויקרא יג) ועל שפם יעטה (ישעיה כב) צנוף יצנפך צנפה

רש"י

ליה מדומע ואסורה לזרים: ימכרו לכהן. דהא שרייה להו תרומה: בדמי תרומה. כלומר בזול דתרומה אין דמיה יקרים כחולין לפי שאינה ראויה אלא לכהנים כלומר ימכרנה בעליהם לכהנים במה שיכול חוץ מדמי התרומה שהוא חייב לתתם לכהן בחנם דמותר למכור שביעית על מנה לאכול היא ודמיה קודם הביעור: נחשדו כהנים. להשהות שביעית אחר זמן הביעור דמורו בה היתרא משום דאיסתרו תרומה וקדשי קדשים לגבייהו ושביעי' נמי קדושת הארץ היא]: אמרי. ר' חייא בר זרנוקי ור"ש עליה דר"ל: טרודא הוא דין. קנתרן הוא זה ומטריח בדבריו: כי מטו התם. לעלייה שמעברין בה שנה כדאמרי' בפ"ק (דף י"א): החשודין על השביעית. שנעשו סניגורים לרשעים: שלשה רועי בקר. בפ' כה"ג (דף י"ח) (קאמרי' דעברוה רבנן לשתא ע"פ שלשה רועי בקר ובתר הכי קאמר דרבנן לאו ארועי בקר סמכו אלא אחושבנייהו): קשר רשעים הוא. והיאך אנו סומכין על מנין זה לעשות כדבריהם ואפילו (אי עבוד) [אם הן עושין עיבור] כדין וכדת אין השנה מתעברת על ידיהם דבעינן בית דין (נאמנים) [נימנין] ואלו אינן (נאמנים) [נימנין]: דא עקא. שאתה קורא אותם רשעים: שבנא. ממונה על ביתו של חזקיהו מלך יהודה: השלימו. לעובדך: ידרכון קשת כוננו חצם וגו'. על שם שעל ידי החצים מבקש להמית את אדוניו בלשון הרע הכתוב שם: לא תאמרון. אל תחשוב בדעתך חזקיה שיהא מנינו של שבנא מנין ליחשב רוב: בקברי בית דוד. שהיה מתגאה למרוד במלכות וליקבר במותו בקבורת המלכים: צנוף יצנפך צנפה כדור. [סבב] יסובבך חיילות כדור כשורה להגלותך אל ארץ רחבת ידים סיפיה דקרא שמה תמות ושמה מרכבות כבודך קלון בית אדוניך:

מהרש"א

אר"י דא עקא וכו'. מה שלא חשו הם על שקרא להן רשעים ולא חשו רק על שקרא להן רועי בקר אפשר שלא הגידו השומעים להן שקרא אותן רשעים ועי"ל דודאי הקפידו על ר"ל גם בזה אלא שעל ר"י הקפידו גם כן למה מתחלה שקרא אותן רועי בקר לא אמר ליה ולא מידי עד לבסוף שקרא אותן רשעים שא"ל ר"י דא עקא וע"ז השיב להן ר"י ואי קרי לכו רועי לאן כו' ר"ל דע"ז אין לכם להקפיד דמלינו דת"ח מקפחין ומהנדזין זא"ז בהאי לישנא כדאמרי' פ"ק דיבמות דאמר ליה יונתן בן הרכינס לר"ע את עקיבא ששמך הולך מסוף עולם עד סופו ועדיין לא הגעת לרועי בקר וא"ל אפילו לרועי לאן ודו"ק: שבנא הוה דרש בי"ג כו'. ביאור המאמר כי סנחריב חרף מערכות אלהים חיים כמ"ש ביד מלאכיך חרפת וע"כ שבנא וסייעתו שבאו להשלים עמו היו מחשבותם לרעה על ה' וכאילו חשב לעבוד עבודת כוכבים דאמרינן מחשבה רעה בעבודת כוכבים הקב"ה מצרפה למעשה וע"כ אף שהוא וסייעתו היו רובן של ישראל אין הולכין לרעה אחר הרוב אבל שבנא טעה בכל זה וכתב לסנחריב כי סייעתו שהוא הרוב השלימו ומייתי מהאי קרא כוננו חצם על יתר וגו' מלת יתר במקום הזה הוא מלשון יותר כלומר שכתב לו כתב ופתקא בחץ שהיה הוא וסייעתו יתר על חזקיה וסייעתו ואמר שעל כן היה ירא חזקיה כו' שיהיה הוא וסיעתו יתר בא הנביא ואמר לו לא תאמרון קשר גו' כי הקשר הזה שהיה להם עם סנחריב אין הקב"ה מן המנין הרוב שלהן וכינוי דאינו מן המנין כו' קאי על הקב"ה שהוא אינו מן המנין שלהם כי ביד מלאכיו חרף אלהים אבל הוא יתברך ב"ה במנין שלך ואין לך לחוש על קשר מניינם שהוא הרוב כיון שאין הקב"ה בקשר מניינם. וא"ל הנביא מה לך פה כו' לפי שיש לפעמים לאדם שיתוף ויחוס מה לאדם אחר מלד השתוף שהוא ואחרים הם במעלה א' וגם מלד יחוס אבות וע"כ א"ל אם באת לחצוב לך קבר כאן מלד שיתוף המעלה מה לך פה שאין אתה במעלה זו שלא באת למעלת המלכות ואין כאן רק קברי מלכים ואם מלד יחוס אבות מי לך פה שקבור שם שגם אתה רוצה לקבור אללו שהרי אין אתה בן מלך. וענין שאמרו טלטולא דגברא קשה כו'. לכאורה נראה לפרש על טלטול דרך של איש שהוא קשה מדאתתא כדאמרי' בעלמא אשה כלי זיינה עליה ותמלא מרחמים מן האיש אבל בפרק האשה שנתארמלה מוכח דאפי' בעיר אחת אמרו דקשה טלטולא דאיש יותר מן האשה ולריך טעם. ושאמר שפרחה בו לרעת כו'. י"ל ע"פ מ"ש לב חורש מחשבות און זה עוזיה גו' וכתיב וינגע ה' את המלך גו' גם זה שבנא היה חורש מחשבת און גו' כדאמרי' אלו מחשבות של אותו הרשע כו'. ואמר צנוף יצנפך צנפה כדור גו'. כל זה לשון המקרא הוא ולכאורה לא דריש ביה מידי ויש לפרש דכל זה שאמר הוא בקש קלון כו' לפיכך נהפך כו' ותלאוהו בזנבי כו' נדרש כולה מהאי קרא והוא שהמלוכה נקראת לניף כמ"ש הסר המלנפת גו' ונאמר ולניף מלוכה בכף גו' ומלינו ג"כ לשון לנוף בסוסים כמ"ש פרק כילד הרגל סוס שלנף ובפרק ע"פ לא תדור אלא במקום דלניף סוסיא וז"ש הוא בקש קלון בית אדוניו להסירו

עין יעקב

למעשה הוצרכתי כי מעשה רב: א"ל קרי לן רועי בקר ולא מחית. נ"ל דמיירי אחר גזירה שנשאלו הרועים או קודם גזירה ואעפ"ג דיש רועים נאמנים כמו יעקב ומשה ודוד מ"מ קפדו לפי שדימה אותם לג' רועי בקר שהיו עם האריס: טלטולא דגברא קשה מדאיתתא. הטעם י"ל כדאיתא בפ"ג דנדה דף ל"א זה ממקום שנבראת מהארץ שקשה לטלטל וזו ממקום שנבראת מעלמות שאפשר לטלטל כפשוטו: מלמד שפרחה בו לרעת. כדאיתא בחלק דף ק"י כל המחזיק במחלוקת ראוי להצטרע ואין מחלוקת גדול מזה שהחזיק במחלוקת על כלל ישראל ומלכות בית דוד וזה יש לרמוז בפסוק אני שלום וכי אדבר המה למלחמה כלומר מה שדיבר שבנא וסיעתו השלימו

עין יוסף

לו יכול לומר לעקל בית הבד אני לריך • והדר א"ל על זה דקא כריב כהן וחורש וע"ז לא יכלו להושיבו שיכול לומר לעקל בית הבד אני לריך שאינו שייך בזה לעקל והושיבו יכול לומר אגיסטון, אני: צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים • והערוך פי' כדור אל ארץ כדור עגול • וכן כמלך עתיד לכדור פי' כמלך

המתורגמן • א) איין אונרוהיגער מענש. ב) האט מען די טרעפפע פאָן אונטער איהם צו גענאָממען. ג) דאַך שטוב. ד) איין אונרעכט. ה) פּערזאַמלונג, פי' אספת בני אדם. ו) איין בריעפבען. ז) פפייל. ח) געפירכטעט

יד יוסף

א שו"ט מזמור י"א: ב כתובות כ"ח ע"א:

חדושי גאונים

עכ"ל וא"כ דודאי רש"י ל"מ פי' דאגיסטון היינו שהוא שבע"ה וחורש משום ארנונא משום דאגיסטון אין הפי' כן דפירושו של אגיסטון היינו שכיר ולכך מוכרח רש"י לפרש דמשום ארנונא שכרו ב"ה אלא דלפי' רש"י זה קשה בגמרא כמ"ש למה לא אמרו ליה יכול לומר משום ארנונא ונראה דמש"ה אמרו ליה אגיסטון להורות לו שדין דאפי' ישראל מותר לחרוש משום ארנונא דהא ריש לקיש אמר לכו שאותו שחורש כאן הוא ואי שהו אמרו ליה יכול לומר משום ארנונא ה"א דכקהוא דשרי לחרוש משום ארנונא משום דשביעית קיל הוא לגביה כדפירש"י בסמוך משום דאשתרו תרומה וקדשי קדשים לגבייהו ושביעית נמי קדושת הארץ היא עכ"ל וס"ה דמשום האי טעמא קיל באמת שביעית לגבייהו ומותר לחרוש בשביעית משום ארנונא אבל ישראל אסור לחרוש משום ארנונא ולכך אמרו ליה יכול לומר אגיסטון דהיינו שהבע"ה שכרו להורו' דאפי' הבע"ה הוא יהיה מי שיהיה אפי' ישראל נמי מותר לחרוש לו בשדותיו בשביעית משום ארנונא ושכרו לזה לחרוש ודו"ק (חדושי הלכות):

אלימא הא קמייתא אמר להו בריסא הא נמי כו'. וי"ל אפי' אי אמר להו בריסא כהן וזמר קשה נמי אמאי לא אמרו ליה מתחלה דיכול לומר שהוא אגיסטון ונראה ודאי דאי אמר בריסא כהן וזמר ל"ק אמאי לא אמרו ליה אגיסטון משום די"ל דרצו להורות לו שדין דאפי' בשביעית מותר לזמר לעקל בית הבד אבל למאי דס"ד דכהן וחורש אמר להו בריסא ואמרו ליה אגיסטון פריך אר"ל מאי שנא עוד להם כהן וזמר הא ידע דמצו נמי אמרו ליה אגיסטון ודייק שפיר דהא אמר להו בריסא וק"ל. (חדושי הלכו'):

כדור אל ארץ רחבת ידים [וגו'] תנא הוא בקש לעשות גדולה לעצמו וקלון לבית אדוניו לפיכך נהפך כבודו לקלון כי הוה נפיק איהו אתא גבריאל אחדיה לדשא באפי משרייתיה[א] [שם ע"ב] אמרו ליה משרייתך היכא (א"ל מרדו ואהדרו בי) [אמר הדרן בי] אמרו ליה א"כ אחוכי קא מחייכת בן [ב] נקבוהו בעקביו ותלאוהו בזנבי סוסיהם והיו מגררין אותו על הקוצים ועל הברקנים. א"ר אלעזר שבנא בעל הנאה היה כתיב הכא (ישעיה כב) לך בא אל הסוכן וכתיב התם (מ"א א) ותהי למלך סוכנת:

מא שם כי השתות יהרסון צדיק מה פעל (תהלים יא) רב יהודה ורב עינא חד אמר אילו חזקיה וסייעתו נהרסין צדיק מה פעל. וחד אמר אילו בית המקדש יהרס צדיק מה פעל. ועולא אמר אילו מחשבותיו של אותו רשע אינם נהרסות צדיק מה פעל. בשלמא למ"ד אילו מחשבותיו של אותו רשע היינו דכתיב כי השתות יהרסון (כמשמע שנאמר וישת דוד את הדברים האלה אל לבו) ולמ"ד בהמ"ק נמי [א]דתנן אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים ושתייה היתה נקראת אלא למ"ד חזקיה וסייעתו היכא אשכחן צדיקי דאיקרו שתות. דכתיב (ש"א ב) כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל ואבע"א מהכא (ישעיה כח) הפליא עצה הגדיל תושיה. א"ר חנין למה נקרא שמה תושיה מפני שהיא מתששת[ג] כחו של אדם. דבר אחר [ב] תושיה שניתנה בחשאי[ד] מפני השטן. דבר אחר תושיה דברים של תוהו שהעולם משותת עליהם:

תוספות

כדור אל ארץ רחבת ידים. פ"ה כדור כשורה יסובבך חיילות פ"א כגר שהוא גולה לשון דירה כמו מדור באהלי רשע (תהלים פ"ד) ל"א ככדור פלוט"א בלע"ז כמו הכדור והאמוס (לקמן דף ס"ה) ואע"ג דלא כתיב ככדור מ"מ אשכחן כהאי דרשא דכתיב דברי חכמים כדרבונות (קהלת י"ב) ודרשינן [בירושלמי סנהדרין פ"י] ככדור של בנות שזורקין זו לזו ליד חברתה כן אדם מוסר ד"ת לחביריו ולתלמידיו זה לזה ומתפקחין זה מזה ולא כתיב ככדרבונות:

מהרש"א

ממלוכה ולתת עליו לניף המלוכה ונהפך לו אותו לניף מלוכה לקלון דהיינו לניפת הסוסים שמגררין אותו בהם. ואמר כדור אל ארץ רחבת גו'. כלומר כמו שהכדור מטלטל עלמו על הארץ רחבת ידים ומקום שוה שאין בו דבר המעכב בו טלטול הכדור כך יהיה טלטולך על ארץ רחבת גו' שיהיו מגררין אותך שם: וא"ר א שבנא בעל הנאה. לפי שהיה שבנא ת"ח ומלמד תורה ברבים כמסופר ממנו שהיה דריש בתליסר רבוותא וע"כ נקרא שבנא הסופר כמו עזרא הסופר ואמר שאל התמה מה שהקדית תבשילו כ"כ ברבים שהרי כבר העיד עליו הכתוב לך בא אל הסוכן וגו' ע"ש שהיה בעל הנאה ואמר במי התורה מתקיימת במי שממית עליה ולא בבעלי הנאות: אלו מחשבותיו של אותו רשע כו'. כי עדיין לא חטא בפועל במה שכתב שבנ' וסייעתו השלימו גם במה שחלב לו קבר בקברי מלכים אך לפי מחשבותיו להסיר את חזקיה ממלוכה. ואמר שקרא למחשבה שתות ובכל הגמרות כתיב כי השתות יהרסון כמשמע שנאמר וישת דוד אל לבו וגו' ואין זה קרא בשום מקום גם רש"י הביא קרא דכתיב באוריי' ולא שת לבו גם לזאת ע"כ נראה כי טעות נפל בספרים הישנים להביא מקרא וישת דוד גם בילקוט איתו והוא מבואר שקרא המחשבות שת במקום הזה שהוא מלשון עשיה בכ"מ לומר לך כמ"ש לעיל דכל מחשבותיו נחשבו ונלטרפו למעשה כמו בעבודת כוכבים: אלא למ"ד חזקיהו כו'. רש"י פירש לפי דרש זה לדיק מה פעל הקב"ה מה שכר הוא משלם עכ"ל ויותר נ"ל לפרש כמ"ש שהם מצוקי ארץ ועליהם שת התבל עד"ז אמר אלו השתות של התבל שהם חזקיה וסייעתו יהרסון לדיק שהוא הקב"ה מה פעל במעשה בראשית שאלולי הם לא היה העולם מתקיים וכן יש לפרש גבי ב"ה אילו יהרס הקב"ה לדיק מה פעל במעשה בראשית שהרי עליו הושתת כל העולם שע"כ נקרא אבן שתיה ורש"י לא פירש כן וק"ל: הפליא עלה הגדיל כו' מפני שהיא מתשת כחו כו'. ר"ל הפליא הקב"ה עלתו במה כשהרבה והגדיל תורה כמ"ש למען לדקו יגדיל תורה כדי שע"י הרבה מלותיה יתים כחם של ישראל וכמ"ש במס' בילה מפני מה ניתנה תורה לישראל מפני שעזין הן. ואמר ד"א תושיה שנתנה בחשאי כו'. וה"ק הפליא עלתו מלשון והוא פלאי שנתן התורה במכוסה והגדיל לתת אותה בחשות והשאי מפני השטן כדאמרי' פרק רע"ק שאחר שירד משה עם התורה מלפני הקב"ה בא השטן ואמר תורה היכן היא כו'. ואמר ד"א תושיה דברים של תוהו כו'. וה"ק הפליא עלתו כי נפלאות עשה במה שהגדיל דברים של תוהו

רש"י

כי הוה. שבנא נפיק עם סייעתו לצאת מירושלים ולהשלים עם סנחריב: משרייתך היכא. שכתבת לנו שבנא וסייעתו השלימו: הדרו בי. חזרו ממה שהבטיחוני: בעל הנאה. כמשמעו וי"א משכב זכור: סוכנת. מחממתו וחבירו ובוקע עליה ישכן בם (קהלת י'): כי השתות יהרסון וגו'. בתריה דכי הנה הרשעים ידרכון קשת כתיב: צדיק מה פעל. הקב"ה מה שכר שהוא משלם ולקמן מפרש מאי משמע דשתות לשון סיעת לדיקים: אילו בהמ"ק יחרב. ע"י סנחריב בעלתו של שבנא: צדיק מה פעל. היה נפלאותיו של הקב"ה: אילו מחשבות. של שבנא הרשע אין נהרסות והכי משמע קרא כי השתות יהרסון מחשבותיו של אותו הרשע הכתוב למעלה כי הנה הרשעי' ידרכון קשת ולשון שתות מחשבות שהוא משית בקירות לבו יהרסון ראויות הן ליהרס שאם לא כן לדיק מה פעלו של חזקיהו והיכן שכרו. כי השתות לשון ולא שת לבו גם לזאת (שמות ז'): אבן היתה שם. תחת הארון: ושתיה היתה נקראת. שממנה נשתת העולם שנא' (תהלים נ') דבר ויקרא ארץ ואמר מציון מכלל יופי וגו' ביומא (דף נד.) [אומר] עולם מציון נברא: תושיה. על שם שהעולם משותת על התורה ולומדיה נקראת תושיה: מפני השטן. שהיה מקטרג ואמר תסתפק בעליונים ולא ימסרו הלוחות ביד משה: דברים של תוהו. דיבור וקרייה בעלמא וכל דבור אין בו גשישה ממש כתוהו הזה ואעפ"כ עולם משותת עליהם ונוטריקון

יד יוסף

א יומא נ"ג ע"ב תנחומא סדר אחרי סי' ג'. וסדר קדושים סי' י' ויק"ר פ"כ. ילקוט איוב רמז תתקכ"ו: ב עי' תוס' שבת פ"ע ד"ה תורה:

חדושי גאונים

מלמד שפרחה בו צרעת. לפי שכתב לשון הרע על אדוניו ועונש ל"ה הוא צרעת כדאיתא בערכין (תורת חיים): מפני שהיא מתשת כחו של אדם. לכאורה משמע שעל ידי טורח עמלה של תורה קאמר שמתשת כחו של אדם ואין נראה דחוטבי עצים וחוצבי אבנים ושאר בעלי מלאכות טורח מלאכתן מרובה מעמלה של תורה ואדרבה דרכיה דרכי נועם וכל העוסק בה יש לו קורת רוח ודעתו נחה לכך נראה דמה שהיא מתשת כחו של אדם לאו מפני טורח עמלה הוא אלא שכן היא דרכה של תורה שכל העוסק בה נעשה כח תומרו תש כדי שיתגבר עליו כח נשמתו ודעתו וחכמתו שכל זמן שחומרו של אדם מתגבר אין דעתו נכונה וצלולה. ומהאי טעמא אמרו חז"ל תלמידי חכמים כל זמן שמזקינין מוסיפין חכמה לפי שלעת זקנתן תש כח חומר שלהן לכך דעתו נוספת וכן משמע בעובדא דריש לקיש בפרק השוכר את הפועלים דהוי קא חזי ליה לרבי יוחנן דקא סחי בירדנא ושוור לירדנא אבתריה א"ל חילך לאורייתא א"ל שופרך לנשי א"ל אי הדרת בך יהיבנא לך אחותי קביל עליה בעי למיהדר לאתויי מאני ולא מצי הדר ופירש"י ז"ל שם דמשקבל עליו עול תורה תשש כחו אלמא אע"ג דהכתי לא הוה טרח ולא עמל בה נעשה תש כחו רק בקבלה בעלמא וצריך לומר דכך היא דרכה של תורה כדפי' (שם): תושיה שניתנה בחשאי מפני השטן. פירש"י ז"ל שהיה מקטרג ואמר תסתפק בעליונים וכו' וכי האי גוונא איתא במדרש רבה בשעה שנהנו ישראל מסעודת אחשורוש עמד שטן ואמר רבש"ע עד

עיון יעקב

כוונתו היה למלחמה עם חזקיה: אתא גבריאל ואחדיה לדשא באפיה. לפי שעיקר חטא שלו היה רק במחשבה וכדקאמר בסמוך אלו מחשבותיו של אותו רשע וכו' וכן פי' מהרש"א שם דלא חטא בפועל רק במחשבה להסיר חזקיה מהמלוכה לכן בא גבריאל שהוא נקרא בעל מחשבות ונפרע ממנו וכדאיתא לעיל בפ' כהן גדול דף י"ט ע"ש בחידושינו: שבנא בעל הנאה היה. סיפר מדורו של חזקיה דאמרינן לקמן בחלק דף צ"ד ועל אותו הדור הוא אומר אע"פ שאלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה מפני שכל פניותם היה לעסק התורה משא"כ שבנא לפי שלא היתה תורתו רק מן השפה ולחוץ לזכי לא הגין תורה עליו וכדאיתא בסוטה דף כ' בחידושינו והוא הפך מחזקיה שהיה אוכל ליטרא ירק לזכי מכנה אותו בשם לדיק ע"ש שנא' לדיק אוכל לשובע נפשו ועוד י"ל בעל הנאה היה שאפילו בשעת צרה שצר עליהם סנחריב לא ציער עצמו ונהג עידונין בעצמו ולפי שלא ציער בצרת ציבור לא ראה בנחמתן: צדיק מה פעל. עיין פרש"י ומהרש"א ועיקר נראה כפירש"י וכן מצאתי בב"ר סוכה בילקוט תהלים סימן י"א לדיקו של עולם מה פעולה פעלת לפועלי מצות: מפני שמתשת כחו של אדם. כי לכך נתנה התורה

הרי"ף

צדיק מה פעל פרש"י הקב"ה מה שכר כו'. הכא דרש השתות על חזקיה וסייעתו והי"ל לדיקים מה פעלו לכך אמר לדיק האחד קאי על הקב"ה ובדברי עולא דדריש השתות על מחשבותיו של אותו רשע שאם לא כן לדיק מה פעל קאי על חזקיה:

עין יוסף

העומד בתוך המחנה והחיל סבב לו כדכתיב ושאול יושב במעגל והעם חונים סביבותיו: בשלמא למ"ד אילו מחשבותיו של אותו רשע היינו דכתיב כו' כמשמעו. שקרא המחשבות שת במקום הזה שהוא מלשון עשייה בכ"מ. שבעבודת כוכבים נחשב המחשבה למעשה וזהו שסיים כמשמעו שנאמר וישם דוד כו'. כן נראה לי לפרש נוסחא דידן. אבל בגמרא הנוסחא בשלמא למ"ד אילו מחשבותיו של אותו רשע היינו דכתיב כי השתות יהרסון. ולמ"ד בהמ"ק נמי כו'. נ"ל דמפרש השתות מסית בקירות לבו. וכדכתיב מסתין בקיר תרגם יונתן ידע מדע' פרש"י מסית בקירות לבו וכ"כ ולא שת לבו גם לזאת. וקאמר קרא כי השתות המחשבות. יהרסון ראויות הן ליהרס. שאל"כ לדיק מה פעלו של חזקיהו והיכן שכרו: ושתיה היתה נקראת. ובתנחומא סדר קדושים סי' י'

המתורגמן. א) די טהיער צוגעמאכט פאר די ארמעע. ב) שפאססט פאן אונז. ג) פערשוואכט. ד) אין שטיללע.

הוא תוהו שיה משותת : מחשבה. דאגת הלב על מזונותיו של אדם : מועלת. מהניא לשכח ממנו תלמודו : מפר מחשבות ערומים. נותן להם מזונות ומבטל מחשבות מלבם שלא היו מניחים אותם לעשות תושיה. לשון אחר מחשבה שאדם מחשב כך וכך אעשה כך וכך תעלה בידי מועלת להשבית הדבר (ועוקר) שאין מחשבתו מתקיימת אפי' לדברי תורה כגון האומר עד יום פלוני אסיים כך וכך מסכתות בגרסא. מפר מחשבות ערומים שאין מחשבתו עולה בידו ואפי' לתושיה : כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. ונפרעין מהם עונותם ועון אבותיהם : איש באחיו. איש בשביל אחיו : היכי אמרינן להו. לעדים כשמאיימין עליהם : נשיאים ורוח וגשם וגו'. בשביל מתהלל בשקר דהיינו מעידי שקר גשמים נעצרים ואפילו כשהשמים מתקשרים בעבים ורוח להוריד גשמים אין הגשם בא : אמר רבא. מה איכפת להו אם לא ירדו גשמים אמרי בלבם משל הדיוט : שב שני הוה כפנא ואבבא דאומנא לא חליף. על פתח מי שיודע אומנות ובעל מלאכה

מב שם אמר עולא מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה שנאמר (איוב ה) מפר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה אמר רבה אם עסוקים לשמה אינה מועלת שנא' (משלי יט) רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום עצה שיש בה דבר ה' היא תקום לעולם :

מג דף כז ע"ב לא יומתו אבות על בנים (דברים כד) מה ת"ל אם ללמד שלא יומתו אבות בעון בנים ובנים בעון אבות הרי כבר נאמר (שם) איש בחטאו יומתו אלא לא יומתו אבות על בנים בעדות בנים ובנים לא יומתו על אבות א בעדות אבות. ובנים בעון אבות לא והכתיב (שמות לד) פוקד עון אבות על בנים התם כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כדתניא (ויקרא כו) ואף בעונות אבותם אתם ימקו כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם אתה אומר כשאוחזין או אינו אלא כשאין אוחזין כשהוא אומר (דברים כד) איש בחטאו יומתו ב הרי כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. (וכשאין אוחזין) [ו] לא והכתיב (ויקרא כו) וכשלו איש באחיו ג איש בעון אחיו מלמד שכולם ערבים זה לזה התם שהיה בידם למחות [א] ולא מיחו :

מד דף כט ד מאיימין [ב] על העדים. היכי אמרי' להו א"ר יהודה הכי אמרי' להו (משלי כה) נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר אמר ליה רבא יכלי למימר שב שני הוה כפנא [ג] ואבבא דאומנא לא חליף

תוספות

מחשבה מועלת אפילו לדברי תורה כו' · פי' ריב"א דאגת לב האדם על מזונותיו מהניא לשכח ממנו כל מחשבות אף מחשבת דברי תורה שנאמר מפר מחשבות ערומים וקאי אהנותן מטר על פני ארץ וגו' · וי"מ מועלת משקרת ולא תצלח כלומר אם אדם חושב הן להעשיר הן גם לדברי תורה לא יספיק אלא כשעושה לשמה כדמסיק :

מהרש"א

שאדם תוהה ומשתומם עליהם שיהיה העולם משותת עליהם וק"ל :

מחשבה מועלת אפילו לד"ת. עיין פרש"י ותוס' ועי"ל דאפילו לד"ת שעיקרה במחשבת הלב מועלת ולא סגי ליה ללמוד אותה במחשבה בלבד אלא צריך גם למגרסה בפה כדאמרי' בעלמא דעקימת שפתיו הוה קצת מעשה וז"ש מפר מחשבות ערומים הלומד תורה במחשבה בעלמא מפר ומשתכחת ממנו ולא תעשינה וגו' שלא תבא התורה לידי מעשה כי אם בדבור וק"ל :

אף בעונות אבותם אתם ימקו כשאוחזין כו'. בזה יתיישב בהאי קרא שאמר בתחלת המקרא בלשון נוכח והנשארים בכם וגו' בארץ אויביכם וגו' שהוא לשון נוכח וכן מדבר כל הפרשה דלעיל מיניה ובסיפיה דהאי קרא אמר ואף בעונות אבותם אתם וגו' שהוא מדבר בלשון נסתר וכן עד סוף הפרשה וי"ל שענין הפרשה והתוכחה עד כאן מדבר בחורבן בית ראשון שהי' בהם עון עבודת כוכבים שבחורבן בית ראשון עדיין לא היה הסתרת פנים שהיתה עדיין נבואה ואורי' ותומים ולזה אמר בלשון נוכח ולא אמר רק והנשארים בכם ימקו בעונם כי לא היה להם אז רק עון עצמם אבל על חורבן בית שני התחיל לדבר בלשון נסתר לפי שהיה להם אז הסתרת פנים באין נבואה ואורים ותומי' ושאר ה' דברים שנחסרו בבית שני וחסרון הנבואה הוא הסתרת פנים כדאמרי' פ"ק דחגיגה ואנכי הסתר אסתיר אע"פ שהסתרתי פני מהם בחלו' אדבר בו וע"כ אמר בלשון נסתר ימקו בעונם שהיא שנאת חנם שהית' בבית שני ואף בעונות אבותם שהיה בבית ראשון שהיא עון עבודת כוכבי' אתם ימקו וע"ז אמר בגלותם בחורבן בית שני והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו' כל הענין בלשון נסתר שיסתיר הקב"ה פניו מהם ולא יהיו נענים כפרש"י פ"ק דחגיגה והסתרתי פני מהם שלועק מצרות כו' ואינו נענה ואמרי' נמי בפרק הזהב ששערי תפלה ננעלו מיום החורבן וק"ל : איש בעון אחיו מלמד כו'. דלפי פשוטו שיכשלו זה בזה כי יבהלו לרוץ עכ"ל כפרש"י בחומש לכתוב וכשלו איש באחיו שכל אחד מישראל יכשל בחבירו אבל לפי הדרש איש בעון אחיו כתב וכשלו בלשון רבים דלאו עם כלל ישראל ידבר רק באותן שבידן למחות עמהם ידבר שיכשלו איש בעון אחיו אם לא ימחה בו כדמסיק וק"ל :

היכי אמרינן להו נשיאים גו'. פי' זה שמעיד עדות שקר לחבירו אפשר שאין לו ממון לתת מכיסו לחבירו או גם אם יש לו עינו צרה בשלו לתת לחבירו אבל הוא נותן לו מתנה מממון חבירו ע"י עדות שקר שמעיד לו להוציא ממון מחבירו וזו היא מתת שקר וק"ל : שב שני הוה כפנא ואבבא כו'. אפשר דאמרי איכשי משל הדיוט זה מרעב של מצרים שנגזר ז' שני רעב ואמר פרעה לאחי יוסף מה מעשיכם אם אתם בעלי אומניות מאי איכפת לכו ברעב שבאתם כולכם הנה דכפנא אבבא דאומנא לא נחית וא"ל אנשי מקנה רועי צאן היו עבדיך לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן וגו' כי כבד

הרי"ף

התם כשאוחזין מעשה אבותיהם כו'. תימא לוקמי תרווייהו באין אוחזין והתם כשיש בידם למחות ולא מיחו כדמסיק לקמן וי"ל דדוקא קרא וכשלו איש באחיו מוקמינן הכי דיכולין למחות זה לזה אבל הבן כפוף לאביו אינו יכול למחות ולכך מוקמי באוחזין כו' :

עיון יעקב

לישראל לסתים עזותן שאלמלא כן אין אומה ולשון יכול לעמוד בהן כדאי' בביצה ומ"מ אין זה לרעתם וזה ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום כמ"ש בחידושינו פ"ק דב"ב דף י' :

מחשבה מועלת אפילו לד"ת. עיין בפרש"י ותוס' ועי"ל דה"ק מחשבה רעה לעבירה מועלת לבטל עסקיו אפילו לד"ת אע"ג דאין מחשבה רעה מצרף למעשה מ"מ לענין זה מועלת לבטל עסקיו ורבה אמר אם עסוקים לשמה בדברי תורה אע"פ שיש לו מחשבה רעה בענין אחר אינו מבטל כי רבא לטעמיה אזיל דקאמר בפ"ג דסוטה תורה בעידנא דעסיק בה מגוני מגנא אצולי מצלא והיינו דוקא בעסיקין לשמה כמ"ש שם בחידושינו : ובנים בעון אבות לא והכתיב פוקד עון אבות על בנים. לפי פשוטו יש לתרץ דדוקא לענין עונש תמור מיתה ממש אין הקב"ה פוקד עון אבות על בנים אבל לעונש אחר הקב"ה פוקד עון אבות על בנים וזה כוונת צדיק ורע לו זה צדיק בן רשע אלא שהמתרץ לא רצה לתרץ כן דסמיך על הברייתא שמחלק חילוק בין כשאוחזין או לא והברייתא לא יוכל לתרץ כן שהרי מקשה מפסוק אחר אף בעוונות אבותם אתם ימקו ולשון ימקו משמע דאף במיתה החמור פוקד עון אבות על בנים להכי מתרץ הש"ס החילוק בין אוחזין או לא ובזה מתורץ דלא מקשה ברייתא מפסוק הקודם דכתיב בפ' כי תשא פוקד עון אבות וגו' וזה כוונת הש"ס בברכות דף ז' ורמינן קראי אהדדי ולא מקשה כפשוטו והכתיב ובנים לא יומתו אלא ודאי דלק"מ דהייתי אומר לחלק כמ"ש אלא שמכח המקשה והמתרץ מוכח דאי אפשר לומר כן :

היכא אמרינן להו. דליכא למימר דאמרינן להו דע את מי הם מעידין ולפני מי הן מעידין ומי עתיד ליפרע מהן וכדאיתא לעיל בפ"ק דף ו' דא"כ זה האיום אין לפני העדים לבד אלא גם לפני הב"ד ועיקר איום הזה הוא לפני ב"ד כדאיתא לעיל וכן ביהושפט הוא אומר ויאמר לשופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי אם לה' כדאיתא בפ"ק דף ו' ע"ב ועוד י"ל דלהכי מקשה היכי אמרינן להו משום דלקמן דף ל"ז אמרי' דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו א"כ גם עדים יש להם כפרה על הגזל והיכי מאיימין להם להכי מתרץ דאע"ג דגזל ממון מתכפר מ"מ יש איום על העונש שהעידו בשקר :

עין יוסף

איתא ואבן שתיה לפני הארון שממנה נשתת העולם : אף בעונות אבותם אתם ימקו כשאוחזין כו' · ולכך כתיב אתם דמשמע בשביל שיש אתם עונות אבותם שאוחזין בהן ימקו (ת"ח) : א"ל רבא יכלי כו' · הנה רש"י גרס אמר רבא · ומדלג תיבת ליה. וכן בשאלתות ליתא מלת ליה · וכן מוכח בקדושין ע"ב ביום

יד יוסף

א ב"ק פ"ח ע"א : ב ברכות ז' : ג עי' שבועות דף ל"ט : ד עי' שאילתות סדר יתרו סי' נ"ה :

חדושי גאונים

מתי תדבק באומה זו אם רצוך אבד אותן מן העולם וכו'. א"ל הקב"ה תורה מה תהא עליה אמר לפניו רבש"ע תסתפק בעליונים וכו' לכאורה תימא דעליונים תורה למה להם כיון דאין בידם לקיימה דאין ביניהם לא זבין ולא מגורעי' ולא נדה ולא יולדות לא אב ואם כדאית' במדרש. ויש לפרש לפי שאין לך אות או קוץ בתורה שלא יהא תלוי בו סוד קדושתו של הקב"ה ועצמותו ית' נמצא שהתורה נחלקה לשנים עיון ומעשה חלק המעשה הוא שע"י התור' אדם מקיים את המצות והלק העיון הוא שכל המעיין בתורה ומדקדק ברמיזותיה הולך ומתגבר ומשיג על ידיה סוד קדושתו וגבורתו ית' ונהי דבעליונים לא שייך חלק המעשה מ"מ חלק העיון שייך בהו שפיר ואדרבא כיון שהן רוחניי' יכולין להשיג על ידי התורה סוד עצמותו יתברך יותר ממנו אלא כיון דלא שייך בהו חלק המעשה לא רצה הקב"ה ליתן התורה לעליונים כי לא היה מסתפק בחלק העיון בלבד לכך נתנה לנו לקיים שניהם עיון ומעשה והיינו דבשעה שאמר הקב"ה לשטן תורה מה תהא עליה השיב תסתפק בעליונים כלומר דמעיקרא נמי ראוי הי' בעליונים שתתן להם התורה אלא שלא היית מסתפק בחלק העיון בלבד עתה שאין ישראל מקיימין התורה הסתפק בעליונים ובפרק רבי עקיבא קאמר נמי שאמרו המלאכים תנה הודך על השמים וכו' נ"ב נמי כדפי' (תורת חיים) :

אלא אמר רבא אמרינן להו (משלי כה) מפיץ וחרב וחץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר א"ל רב אשי יכלי למימר א שב שני הוה מותנא א) ואינש בלא שני' לא שכיב אלא אמר רב אשי אמר לי נתן בר מר זוטרא אמרי להו סהדי שקרי אאוגרייהו זילי דכתיב (מ"א כא) והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר ברכת אלהים ומלך :

מה שם א"ר שמואל בר נחמן א"ר יונתן ב מנין שאין טוענין למסית מנחש הקדמוני דאמר ר' שמלאי הרבה טענות היה לו לנחש לטעון ולא טען ומפני מה לא טען לו הקב"ה לפי שלא טען הוא מאי הוה ליה למימר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין דברי הרב שומעין. אמר חזקיה ג מנין שכל המוסיף גורע שנא' (בראשית ג) כי אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו רב משרשיא אמר מהכא (שמות כה) אמתים וחצי ארכו רב אשי אמר (שם כו) עשתי עשרה יריעות :

רש"י

לא עבר הרעב: מפץ וחרב וגו' איש עונה וגו'. בעון עדות שקר דבר בא ויתייראו שלא ימותו: אאוגרייהו זילי. הסוכרים אותם (מזולזלים) [וקלים הם] בעיניו: והושיבו שני אנשים בני בליעל. גבי נבות היזרעאלי כתיב שיועצי המלך היו יועצין לשוכרן והיו קורין אותם בני בליעל: [שאין טוענין למסית. המסית חבירו לעבוד עבודת כוכבים אין טוענין אותו ב"ד בשבילו טענת זכות אא"כ טוען הוא]: לפי שלא טען. הנחש לא טען הקב"ה בשבילו: ולא תגעו בו. והקב"ה לא הזהירם על הנגיע' והתוספת גרעו שדחף הנחש את חוה על האילן עד שנגעה בו אמר לה ראי שאין מיתה על הנגיעה אף על האכילה לא תמותו: אמתים. דל אל"ף מהכא קרי ביה מאתים הוי שתי מאות אמה כל אותיות שבתורה (הבחנתה) [הברתה] ככתיבתה כמו ועשית ואמרת כאילו כתיב ה' וכן אתם חסר כמו אותם מלא: עשתי עשרה. הרי

תוספות

דברי הרב ודברי התלמיד י וא"ת א"כ כל מסית יפטור עצמו באותה טענה וי"ל דדוקא נחש שלא נלטוה שלא להסית ולא נענש אלא לפי שבאת תקלה על ידו אבל מסית שנלטוה שלא להסית נמצא כשמסית עובר :

מהרש"א

הרעב וגו' וק"ל: מפץ וחרב גו'. עי' בפירש"י משמע ליה דמפץ וחרב הנהו כולהו כלי מלאך המות ולא חרב ומפץ כלי מלחמ' כמשמעו מדמייתי עליה הך דשב שני הוה מותנא דהיינו דבר דמייתי נמי זה המשל הדיוט בפרק האשה שלום אדבר ולא אחרב וק"ל :

מאי הל"ל דברי הרב כו'. יש לדקדק מאי הרבה טענות דקאמר דאין זה רק טענה אחת ויש לפרש הא דמייתי שכל המוסיף גורע הוא טענה אחרת שאילו לא הוסיפה על צווי הש"י בנגיעה לא היו נכשלים באכילה ומה שיש לדקדק בענין הוספה וטעות של אדם וחוה כפי' רש"י תמלא מבואר יפה בחידושינו פרק קמא דסוטה ע"ש: אמתים וחצי ארכו כו'. פירש"י דל אל"ף מהכא קרי ביה מאתים הוו ב' מאות כל כו' עכ"ל ויש לדקדק לפירושו אם יהיה חסר אל"ף נפרש מתים וחצי ארכו מלשון מאתים שההברה מביא אל"ף והיכן הוזכר אמה בכתוב שנפרש מאתים אמה ואימא מאתים טפחים או אצבעות ועוד אף שמצינו כן בפעלים שההברה מביא א' ובאותיות השמוש אבל בשמות לא מצינו שיהיה חסר ונחה אות א' מיסוד השם. ונראה כי לא נאמר זה רק על הדבור שיש מי שמוסיף בדבור והוא גורע בזה והמשל בשנים שידברו ביחד בענין אמות והאחד שאל לשני כמה אמות אם השני משיב לו מתים נשמע ממנו ב' מאות אמות בהברת א' של מתים אבל אם השיב לו בתוספות א' אמתים לא נשמע ממנו כי אם ב' אמות וא"כ הוא גורע בדבורו תוספת א' ושהביא הפסוק אמתים וחצי גו' אינו רק לסימן בעלמא שהוא אמתים הראשון הכתוב בתורה אבל לא כאילו נכתב בלא א' מתים וחצי ארט שהיינו מפרשים מאתים אמות וחצי דהא לא הוזכר האמה כמ"ש והוא שפיר דומיא דלגבי נחש שע"י תוספת דבור בעלמא שאמרה אל תגעו בו גרעה במצות הש"י ובדבורו ודו"ק :

עיון יעקב

אין טוענין למסית. אי דרשינן טעמא דקרא י"ל הטעם דאין טוענין למסית דוקא דהא דטוענין לשאר בני אדם היינו מטעם כדאיתא בש"ס כגון זה פתח פיך לאלם כיון שאין לו חכמה להשיב תשובה שלימה משא"כ זה שהוא מסית ומטעה לאחרים בודאי הוא בעל תחבולה וערום חכם לרשעה להטעות לאחרים לכך לא טענינן ליה וזה י"ל כוונת הפסוק והנחש היה ערום וגו' לכאורה הוא מיותר דמאי נפקא לן אי היה ערום או לא ולפי מה שכתבתי ניחא לפי שהיה ערום בערמימות וחכם לרשעה לכן לא טענינן ליה : (בגמ' מ"ש מסית). הא דלא מייתי ר' חייא בר אבא ג"כ מנחש הקדמוני י"ל שאני נחש שנעשה מעשה על ידו שאכלו מעץ הדעת אבל שאר מסית לעבודת כוכבים אע"פ שלא נעשה עבירה על ידו הס"ה מחייבין סקילה ואין טוענין לו להכי ילפינן מלא תחמול ולא תכסה עליו ומדיוקא שמעינן אבל לאחרים טוענין ועוד י"ל דמנחש ליכא למילף לאדם דראוי להצלה טפי מבהמה וכן פירש"י להדיא לקמן דף ל"ו ע"ב ומקרא דלא תחמול נמי ליכא למילף מידי דמוכח מיניה רק שלא יהפך בזכותו אבל אם יש לו טענה טובה יש לטעון לפניו לכך מייתי מנחש או י"ל דאי מלא תחמול ולא תכסה לבד ה"א שאני אדם דהוא מועד לעולם כיון שיש לו דעת משא"כ בהמה שאין בה דעת כאדם ראוים לחוס עליה יותר : **מה** ה"ל למימר דברי הרב. כתב מהרש"א יש לדקדק מה הרבה טענות דאין זה רק טענה אחת ומה שתירץ אכתי קשה שאינם הרבה רק שתים ול"נ דהרבה טענות הם על סוג אחד דודאי יש להקב"ה הרבה תוארים אב ואדון רב מלך בורא אלקי וכדומה וע"י כולם היה לה להשיב דברי אב ובנו או דברי אדון ועבדו וכן איך דברי מי שומעין: **דברי** הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. ומה"ט נמי אמרינן אין שליח לדבר עבירה ואפי' למאן דס"ל דמ"מ בדיני שמים חייב השולח והכא דין שמים הוי י"ל לפי מ"ש תוס' לתרץ על קושיא וא"ת כל מסית יפטור עצמו באותו טענה וי"ל דדוקא נחש שלא נלטוה שלא להסית ולא נענש אלא לפי שבאת תקלה על ידו (פירוש והוא מן המצות המושכלות שמחויבים לשמור אע"פ שלא נלטוה עליהם) א"כ י"ל להכי הנחש היה פטור אף מדיני שמים אילו טען כן כיון שלא נלטוה משא"כ לדידן שנלטווינו שלא להביא תקלה ע"י אחר ואדרבה חייבנו להוכיח את חבירו לכן חייב בדיני שמים בשלית לדבר עבירה ובמסית לעבודת כוכבים החמור חייבה התורה אף בדיני אדם וסמ"ך בח"מ סימן ל"ב ס"ק ג' נראה שאישתמיטיה מיניה דברי תוספות אלו : **ברש"י** ד"ה לא תגעו בו וכו'. כאן מקשים העולם דלמה באמת ימות עוד והאי גוונא קשה על הנחש שאמר לא מות תמותון שלא הקב"ה אמר כפי' כי ביום אכלך ממנו מות תמות והילך הכחיש לדברי הקב"ה ועוד למה באמת הוסיפה הנגיעה אמרתי דרך דרש דודאי אף שנגזר מיתה מן השמים על אכילת עץ הדעת מ"מ אפשר להתבטל ע"י תפלה או זכות אחר אך ורק שהקב"ה אמר ביום אכלך ממנו מות תמות כפל כמו דאמרינן הן הן שבועה לאו לאו שבועה כיון שגזר גזירה שיש עמו שבועה אי אפשר להתבטל כלל בשום זכות אך אדם הראשון למד דכפל מות תמות בא להראות שאפי' אגיעה לבד ימות ומזה למד הנחש לומר לא מות תמותון כי הזכות יגין עליך והא דקאמר כפל לא משום שבועה אלא משום הנגיעה וזה כל המוסיף גורע ומ"ש רש"י אמר לה ראי שאין מיתה על הנגיעה אף שנעשה הנגיעה רק באונס שדחפה אותה הנחש מ"מ הוה ליה לנחש להמית כיון שהנגיעה ברצונה נעשה כשדחפה אותה ולא מתה מכלל דאף על אכילה לא תמות : (בתוספות ד"ה דברי הרב וכו'). וא"ת כל מסית יפטור עצמו באותו טענה

ענף יוסף

מה לא תאכלו ממנו ולא תגעו כו'. וא"ת כיון דידעה חוה שלא נצטוו על הנגיעה אמאי הסגיתה עצמה בדברי הנחש במה שאמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה כו'. וי"ל דבשעה שצוה הקב"ה לאדם שלא לאכול מן העץ לא היתה חוה שמה. ולא שמעה הציווי. דהכי משמע מדכתיב ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן וגו'. אלא שאח"כ אמר לה אדם לחוה את מצות השם שלא לאכול מן העץ. ולפי שהנשים דעתן קלות

עץ יוסף

שמת רב יהודה נולד רבא : א"ל רב אשי. מלת ליה ליתא בשאלתות. וכן מוכח בקדושין ע"ב ע"ב ביום שמת רבא נולד רב אשי : סהדי שקרא אאיגרייהו זילי. פי' אף אאיגרייהו זילי שאפילו השוכרים שנהנין מהן מבזין אותן כ"ש שאר כל אדם. נמצא שיגיע להם בושת גדול מכל העולם כולו. וכן כתב בסמ"ג לאוין סי' רמ"ו וז"ל ובגמ' אומר שאומר להם סהדי שקרי אפילו אאיגרייהו זילי :

מה ולא תגעו בו. והקב"ה לא הזהירם על הנגיעה. ובהתוספת גרעו שדחה הנחש את חוה על האילן עד שנגעה בה אמר לה ראה שאין מיתה על הנגיעה אף על אכילה לא תמותו. ואע"פ שאנו מוזהרים לעשות גדר וסייג לתורה כדכתיב ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי. מכל מקום אין לעשות הגדר תוספת על העיקר להיות שניהם נראים יחד. דהיינו שלא לכלול אזהרת הגדר סתם עם משמרת התורה הנאמר ברה"ק עד כי היה נראה להמון עם שהכל משמרת ד"ת מפי הגבורה. שעל כזה נאמר אל תוסף על דבריו משלך לכלול אותו בדבורו. פן יוכיח בך ונכזבת. כלומר פן החולק ימצא בתוספת שלך איזה דבר כזב ושגיאה. כי שגיאות מי יבין בשכל האנושי. ומ ה יכזב ויכחיש גם העיקר לומר כי הכל אין בו ממש. כאשר אירע לחוה. כי לפי שהוסיף לה הגדר על שם הקב"ה כאלו הכל נאמר מפי ה' עברה עיקר הצווי כי נתוכח עמה הנחש ודחפה וא"ל כשם דלא מיתת במקרביה כו'. ועיין בב"ר פ' י"ט סי' ד' ומ"ש שם. ומ"מ הוה חטאה לנפשה. שהיה לה לשאול את פיו. ולא לחושדו כדובר שקרים בשם ה' : אמתים וחצי ארכו. דל אל"ף מתיבת אמתים. קרי ביה

יד יוסף

א יבמות קי"ד ע"ב: ב ועי' תנחומא סדר תזריע סי' ט' ב"ר פ"כ ורבה ותנחומא סדר תוקת: ג אדר"נ פ"א. ילקוט סדר בראשית. בראשית רבה פי"ט :

חדושי גאונים

מפץ וחרב וחץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר. הנראה שאמרו בשבועות פ' שבועת העדות אם רבו אמר לו אתה יודע שאם נותנין לי מאה מנה איני מבדה מנה יש לי אצל פלוני ואין לי אלא עד אחד מנין שלא יצטרף עמו שנא' מדבר שקר תרחק. והנה הגר"א ביאר במשלי מפץ וגו' מפץ הוא קורנס ומחמת שהוא מפוצץ סלע נקרא מפץ ובאלו הג' דרך להמית לאדם וההורג במפץ זו מיתה הקשה מאד וחרב אינו קשה כ"כ וחץ שנון יותר קשה מכולם. ובזה יבואר דאם העד העיד שקר להוציא ממון של חבירו אז הוא מפץ יהיה לו מיתה חמורה ואם יעיד שקר מחמת שמדמה בנפשו שרבו אומר אמת יהיה לו חרב ואם יש עד אחד מעיד שהוא חייב אזי קרוב יותר שהוא חייב ויצטרף עמו יהיה לו מיתה קלה ביותר חץ שנון (עין אליהו) :

מנין שכל המוסיף גורע רב משרשיא אמר מהכא אמתים וחצי ארכו ופירש"י ז"ל אמתים דל אלף מהכא קרי מתים אי

אהבת איתן

מאי הוה לי' למימר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. הקשו התוס' א"כ כל מסית יפטור עצמו באותה טענה. ונראה די"ל דהא בלא"ה קשה האיך היה מועיל טענה זו לנחש לפטור א"ע הא ברפ"ב דקידושין (דף מ"ג) אמרינן דאע"ג דאין שליח לדבר עבירה ופטור המשלח מה"ע דדברי הרב כו' היינו מדיני אדם אבל מ"מ חייב בדיני שמים והכא גבי נחש דין שמים הוי. וכבר הרגישו בזה האחרוני' ותירצו משום דאי' בקידושין

ה מ ת ו ר ג מ ן א) שטערבליכקייט, ופי' כי גם בעת שהמות מצוי בארץ מ"מ לא ימות איש לפני זמנו .

דף ל **הרי** שהיה מצטער על מעות (מעשר שני) שהניח לו אביו ובא בעל החלום ואמר לו כך וכך הם במקום פלוני הן של מעשר שני הן זה היה מעשה ואמרו א דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין:

שם **תניא** ר' נחמיה אומר כך היה מנהגן של נקיי הדעת [א] בירושלים מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהם ומכניסין העדים ושומעין דבריהם ומוציאין אותם לחוץ ונושאים ונותנין בדבר:

שם ע"ב **רבי** שמעון בן אליקים הוה משתקיד עליה דר' יוסי בר חנינא למסמכיה ולא קמסתייעא מילתא [ב] יומא חד הוה יתיב קמיה דר' יוחנן אמר להו מי איכא דידע הלכה כר' יהושע בן קרחה או לא א"ל ר"ש בן אליקים דין ידע א"ל לימא איזי [ג] א"ל ליסמכיה מר ברישא סמכיה א"ל בני אמור לי כיצד שמעת א"ל כך שמעתי שמודה ר' יהושע בן קרחה לר' נתן אמר לזה הוצרכתי השתא ומה עיקר ראיה בהדי הדדי א"ר יהושע בן קרחה לא בעינן הגדה מבעיא א"ל הואיל ועלית לא תרד א"ר זירא ש"מ גברא רבה כיון (דסמיך) [דאסתמיך] סמיך:

דף לא **ת"ר** ב מנין לכשיצא שלא יאמר אני מזכה וחבירי מחייבין אבל מה אעשה שחבירי רבו עלי ת"ל (ויקרא יט) לא תלך רכיל בעמך ואומר (משלי יא) הולך רכיל מגלה סוד:

מו שם **ההוא** תלמידא (דאפיק) [דנפיק עליה קלא דגלי] מילתא דאיתמר בי מדרשא (דרבי אמי) בתר עשרין ותרתין שנין ואפקיה ר' אמי מבי מדרשא (ואכריז עליה) [אמר] דין גלי רזיא [ד] הוא:

שם ע"ב **שלחו** ליה למר עוקבא לדזיו ליה כבר בתיה שלם. עוקבן הבבלי קבל קדמנא ירמיה אחי העביר עלי את הדרך ואמרו לו השיאוהו ויראו פנינו בטבריא [הא גופיה קשיא אמרת אמרו לו אלמא דיינוהו אתון השיאוהו ויראה פנינו בטבריא אלמא שדרוהו הכא אלא ה"ק אמרו ליה דיינוהו אתון אי ציית צייה [ה] ואי לא השיאוהו ויראה פנינו בטבריא] [רב אשי אמר דיני קנסות הוה ובבבל לא דיינו דיני קנסות והא דשלחו ליה הכי כדי לחלוק כבוד למר עוקבא]:

רש"י

דל עיין מהכא הוו להו שתי עשרה: שהניח לו אביו. ולא אמר לו היכן הם: בעל החלומות. שר המראה חלומות בלילה: כך וכך הם. מגיד לו כמה יש: לא מעלין ולא מורידין. ויכול להוציאן במקומן: משתקיד. מלפה ומחזר ושוקד לסומכו: דין ידע. זה יודע ור' יוסי בר חנינא היה: שמודה ר' יהושע לר' נתן. דכי היכי דלא בעי ר' יהושע ראיה כי הדדי הגדה נמי כי הדדי לא בעי: בתר כ"ב שנין. דאיתמר בי מדרשא אפקיה ההוא תלמיד ודבר לשון הרע היה: מר עוקבא. אב ב"ד הוה במס' שבת בבמה בהמה (דף נ"ה): לדזיו ליה כבר בתיה. כמשה שהוא בן בתיה למי שמקרינעור פניו כמרע"ה שגידלתו בתיה בת פרעה. ל"א כבר בתיה כמשה שהוא בן בית דכתיב (במדבר י"ב) בכל ביתי נאמן הוא לדזיו ליה על שם שהיה חכם וכתיב (קהלת ח') חכמת אדם תאיר פניו ומצאתי בספר אגדה שהיה מר עוקבא בעל תשובה ונתן עיניו באשה אחת ועלה לבו טינא ונפל בחולי ואשת איש היתה לימים הוצרכה ללות ממנו ומתוך דוחקה נתרצית לו וכבש יצרו ופטרה לשלום ונתרפא וכשהיה יוצא לשוק היה נר דולק בראשו מן השמים ועל שם כך קרו ליה ר' נתן צוציתא במס' שבת (דף נ"ו) הכא נמי להכי כתבו ליה הכי על שם האור שהיה זורח עליו: עוקבן הבבלי קבל קדמנא. לעק לפנינו: [ואמר] ירמיה אחי העביר עלי את הדרך. איבד ממני דרך בני אדם שירשו כך שמעתי וי"א העביר עלי את הדרך לא נהג עמי כשורה ועל עסקי ממון היה צועק: אמרו לו. לירמיה להתפיים עמו: השיאוהו ויראה פנינו בטבריא. הכריחוהו והזקיקוהו לבא כאן לדון עמו: [דיני קנסות. אלהים כתיב בהן (שמות כ"ב) ובעינן סמוכין ובבבל אין סמיכה כדאמרינן בפ"ק דף י"ד]:

תוספות

כאן בדין מרומה. לא שיודעין בו שהוא מרומה דא"כ אין לדונו כלל כדדרשינן בפרק שבועות העדות מדבר שקר תרחק:

מהרש"א

ירמיה אחי העביר עלי את הדרך. עיין פירש"י ועי"ל שהאחין אלו חלקו להם שדה שירשו מאביהם ולפום דיגא אין להם דרך זה על זה כדאמרי' פ"ק דב"ב וירמיה אחיו של עוקבן העביר הדרך מחלקו על חלקו של עוקבן וזה שקבל העביר עלי דהיינו על חלקי את הדרך ולמ"ד דדיני קנסות הוה ליכא לפרש הכי וק"ל:

מסורת הש"ס

א הוריות י"ג ע"ב. גיטין נ"ב: ב הגוזל דף נ"ט:

חדושי גאונים

שתי מאות אמה כל אותיות שבתורה הכרתה ככתיבתה ועשית ואמרת כאלו כתוב ה"א עכ"ל פי' דבריו שאלו לא היה אל"ף כלל רק מתים הוו פירושו ב' מאות אמה ומ"ש עוד כל אותיות שבתורה וכו' ר' כן דא"ת דלעולם היה צריך לכתוב אל"ף בין המ"ם והתי"ו דלא לישתמע מיתי עולם לזה תירץ דבכל התורה הכרתה של אות שנקראת פת"ח תחת המ"ם הוי כאלו כתוב מאתים באל"ף ומ"ש עוד ב' מאות אמה כאן הבן שואל אמה מהיכא שמעינן נהי דב' מאות שמעי' אבל שהם אמה ולא דבר אחר מנ"ל ובספר חדושי אגדות הגדיל המדורה והדבר ברור כי בל"ב מדות של ר' יוסי הגלילי יש מדה מדבר שחברו מוכיח עליו הכא נמי חבירו שהוא ואמה וחצי מוכיח על מתים שהם אמות (זהב שיבה): שלחו ליה למר עוקבא לדזיו לי' כבר בתיה. יתבאר עפ"י המ"ר בשמות ותקרא שמו משה כי מן המים משיתיהו. בוא וראה כמה גדול כח של גמ"ח דהרי כמה שמות היה לו ולא נקרא שמו אלא שם משה על שם כי מן המים משיתיהו. ומצינו בכתובות פ' מציאת האשה שמר עוקבא עשה צדקה הרבה והחשבון דצדקה שעשה שבעת אלפי דינר וצדקה הוא בגדר ג"ח ולכן כתבו עליו זיו כבר בתיא והזכירו בתיא ר"ל כמו דבתיא עשה ג"ח וגם משה עשה ג"ח ככתוב צדקת ה' עשה והוא ג"כ עשה צדקה כמו בתיא ובנה משה וביארתי בזה המאמר דחולין (דק"מ ע"ב) משה מן התורה מנין

אהבת איתן

שם דאם אמר לשלוחו לא ואכול את החלב דנהנה פטור משום דלא מצינו זה נהנה וזה מתחייב. ומשמע דאף בדיני שמים פטור וא"כ גבי נתש הוא לא נהנה אלא האדם והאשה וע"כ היא טענה לפטור מד"ש. ולפ"ז ל"ק ממסית שיפטור א"ע בטענה זו דדוקא נחש פטור עצמו מטעם הנזכר. א"נ כמ"ש בס' המקנה דס"ע דפטר הנחש מטענה זו מד"ש משום דהאדם והוה שלמו וקבלו דינם על חטאם. וזה לא שייך בשאר מסית שהמסית פטור ואינו מתחייב כלל וגם אין נהנה בזה כלל לכן חייב המסית ואינו יכל לטעון כנ"ל:

עיון יעקב

וכו'. כוונת התוס' דא"כ אמאי קאמר הש"ס הרבה טענות היה לנחש לטעון הל"ל הרבה טענות היה לאשית וגם הנחש בכלל: דאתמר בי מדרשא דר' אמי. ואע"ג דכל מלתא דמתאמר באפי תלתא לית ביה משום לישנא בישא נ"ל כמו שמחלקין תוספות בערוכין דוקא נורא בי פלניא וכה"ג משא"כ לה"ר גמור ועיין במ"א בא"ח סימן קנ"ה ע"ש:

עין יוסף

ביה מאתים. שהסברה מביא אל"ף. ומסיפא דקרא דכתיב ואמה וחצי רחבו הוי שמעינן דרישא נמי מאתים אמה קאמר ולא טפחים ועוד יש לפרש דמוי"ו דוחצי יליף דאי כתיב אמתים חצי ארכו הוה משמע דחצי ארכו של ארון היה אמתים. נמצא דכל ארכו היה ארבע אמות השתא דכתיב וחצי הרי שכל ארכו אינו אלא אמתים וחצי (תורת חיים): דברי חלומות לא מעלין כו'. אע"ג שכוון בעל החלום מנין המעות והמקום. מ"מ כיון דאין חלום בלא דברים בטלים. שמא מה שאמר לו של פלוני הן של מעשר הן. דברים בטלים הם. לכן לא יסמוך עליו ויכול להוציאן במקומן:

מן ת"ל לא תלך רכיל בעמך. וכ"ת דהאי קרא לאזהרה במוציא ומוליך לשון הרע מאדם לחבירו איירי לכן אמר ואומר הולך רכיל מגלה סוד. הרי דמגלי סוד כזה (וכמו דאמר ליה רבי אמי על ההוא תלמיד דין גלי רזיא) מיקרי הולך רכיל. וא"כ הוי בכלל דלא תלך רכיל בעמך (ת"ח): ואיתמר בי מדרשא. אע"ג דמלתא דאיתמר בי מדרשא מפורסם קצת ולא סוד גמור הוא. אפילו הכי הוי בכלל מגלה סוד. כי היכי דהוי בכלל מגלה סוד מי שאמר הריני מזכה וחברי מחייבין כו' אע"ג דמילתא דאיתמר בבי דינא נמי מפורסם קצת ולא סוד ממש הוא. ולהכי מייתי ש"ס הך עובדא הכא (ת"ח):

ענף יוסף

קלות. לכך עשה לה סייג וגדר והוסיף לה על צוויו של מקום ואמר לה שהקב"ה אסר גם הנגיעה. לכך כשדחפה הנחש עד שנגעה באילן ולא מתה האמינה לו כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה. וחזקיה דיליף מהכא שכל המוסיף גורע. ממה שהוסיף אדם לחוה קא יליף שע"י כן אכלה חוה וגרמה שגם הוא אכל ממנו דכיון שאכלה היא ולא מתה אכל הוא ג"כ. והשתא ניחא מה שאמרה חוה הנחש השיאני ואוכל דלכאורה אין זה תשובה כלל למה שאמר לה הקב"ה מה זאת עשית. ונראה לפי שהנחש הטעה את חוה במה שאמר לה כשם שאין מיתה בנגיעה וכו' כיון שלא נצטוו על הנגיעה. לכך אמרה הנחש השיאני ואי' במדרש רבה וכן פרש"י ז"ל השיאני הטעני פי' שע"י כן שהטעה אותי ואמר כשם שאין מיתה בנגיעה כו' אכלתי. דלא הויא מזידה גמורה כל כך (תורת חיים) ואע"ג שנגעה באונס וא"כ אין ראיה מזה שכשם שלא מתה בנגיעה כו'. היא היתה סבורה שהוא כמו סם המות ואף על ידי נגיעה יוכל להזיק. ולכך לא קשה נמי דהא ביום אכלך ועוד היום גדול. משום שלפי דעתה היה מחוייב להזיק תיכף:

המתורגמן. א) פארזיכטיגע, ופי' הנזהרים להיות נקיים מה' ומישראל. ב) דיא זאכע האט זיך ניכט איינגענעבען. ג) ווער איזט ער. ד) ענטדעקין געהיימניסע, פי' מגלה סוד. ה) געהארכען.

א תוספתא דב"ק פ"ב : ב כתובות ק"ג ע"ב :

חדושי גאונים

שנאמר בשגם הוא בשר דהנה התפארת ישראל מביא שטבעיו' של משה היה רע מעלליס והוא שבר כחותיו ותאוותיו [וקצת מבואר ג"כ במ"ר בשיר על המקרא שני שדיך וכו'] והביאור של המקרא לא ידין רוחי באדם לעולם ר"ל מן הראוי הוא שלא ידין רוחי באדם לעולם פירוש שלא יהיה הרבה בשגם הוא בשר . וכמו שמבואר בסוטה (ד"ד ע"א) בשר בושה שרואה רמה וכיון שהוא בשר ועכ"ז משבר כחותיו מחמת זה והיו ימיו מאה ועשרים שנה . ובזה יבואר משה מן התורה מנין"ל מנין שיגדל כ"כ עדי שיקבל התורה וסודותיה וסיים דכתיב בשגם הוא בשר אלמא מי שכחותיו רעי' ומשבר מחמת זה יחיה הרבה וכן משה מחמת שכחותיו רעים היו והוא שבר ומחמת זה זכה לקבל התורה וסודותיה . והנה מר עוקבא היו גם כן כחותיו רעים ושבר כחותיו וכפף ליצרו כמו שמביא רש"י ולכן דימה לו מר עוקבא למשה . מבני הרב מוסר"פ(עין אליהו):
טעו לא ישלמו . הר"ן הקשה על פי' רש"י ופי' דהקושיא היא אהא דחיישינן לנעילת דלת בפני לווין . והז"ל בזה לשיטתו דכן פי' גם לעיל (דף ג' ע"א) דמקשה בגמ' שם ג"כ הכי ורש"י פי' גם שם פי' אחר ומה שהקשה על פי' רש"י י"ל דמה שהקשה הא שייך תשלומין בדבר שאינו נוגע לדרישה וחקירה כלל י"ל דהא לא חיישינן ואמרינן בכ"מ דטעו ישלמו ולא מחלקינן בין טעות שאפשר שיבורר ע"י דו"ח לאשר לא יבורר . גם מה שהקשה עוד איך שייך קושיא זו דוקא אתירוץ ר"ח בלא ר"ח יקשו ליה אמתניתן ובריית' כנדמכבירין שער מאוחר גם בזה י"ל שתירץ רש"י במתק לשונו במה שכתב דדילמא אי

[א"ר חנינא וכו' . ומתני' דאורייתא קמי תקנתא ובריית' דרבנן בתר תקנתא] : [טעו ב"ד בדיני ממונות לא ישלמו . דדלמא אי שבקת להו לדרוש ולחקור הוה רווחא דמלתא ולא הוו טעו : כ"ש שאתה נועל . דמתיירא להפסיד ע"י ב"ד טועין : רבא אמר . תרוייהו בתר תקנתא דרבנן ומתני' בדיני קנסות וליכא למיחש לנעילת דלת אבל בהודאות והלואות דאיכא למיחש לנעילת דלת : בהודאת והלואות . בדיני מלוה וזה בא לידון בעדי הודאה שהודה לו בפניהם או במידי הלואה שהלוהו בפניהם דאיכא למיחש לנעילת דלת] : מרומה . שב"ד מכירין בתובע זה שהוא רמאי או מביניס טענת רמאי בדבריו: בצדק תשפוט . ולא כתיב צדק צדק להזהיר ב"ד לדקדק בו כל כך לדרוש ולחקור : מתניתא . שפיר איתרצו בחד מהני שינויי אי כר' חנינא אי כרבא אי כרב פפא : אבל קראי . דרמי להו ר"ל לא קשו דצדק צדק לאו לדרישה וחקירה אתי אלא צדק דין שלך וצדק פשרה שלך לפי ראות עיניך ולא תרדוף את האחד יותר מחבירו : שתיהן טובעות . שתדחוק זו את זו : ואם בזה אחר זה . שהלך אחת אל היבשה עד שתעבור חברתה ואח"כ תעבור היא: מעלות בית חורון. מקום צר ואין דרך לנטות ימין ושמאל וצריך האחד לנטות לאחוריו עד שמוצא מקום לנטות : אם עולות שניהם . כגון זה עולה מצד זה וזה עולה מצד זה ופוגעות בראש חודו של הר והבקעה עמוקה מימין ושמאל: קרובה.לעיר : ומעלות שכר . לאחת ותדחה : קול ריחים . שנשמעין : בבורני. מקום: שבוע הבן שבוע הבן. סימן הוא שיש שם ברית מילה כמכריז ואומר שבוע הבן כאן והריחים סימן לשחיקת סממנין למכת התינוק ושעת גזרה היה שגזרו שלא למול והיו יראים להוציא קול וקבעו סימן זה : אור הנר בברור חיל . ביום או נרות נראין הרבה בלילה סימן הוא כמי שלועק משתה שם משתה שם . ברית מילה קרוי שבוע הבן על שם שהוא לסוף שבוע : אחר חכמים לישיבה . בית הוועד ששם בית דינן קבוע כגון אחר רבי אליעזר ללוד וכן כולם כל אחד למקומו : לגולה. לפומבדיתא כדתנן בר"ה(דכ"ג)עד שרואה כל הגולה לפניו כמדורת אש ואמרי'(שם) מאי גולה אמר אביי פומבדיתא שעיקר ישיבת בבל שם היתה : אחר חכמים . סנהדרי גדולה : [טועה בדבר משנה .

הלך אחר ב"ד יפה כו' . דלשון תרדוף משמע ליה דבבעלי דינין איירי ובדיינין כבר נאמר בצדק תשפוט עמיתך ומדכתיב לשון כפול צדק צדק בבעלים דריש לדקדק להם שילכו וירדפו אחר ב"ד היפה שבאותו הדור כדמסיק וק"ל :

אחד דיני ממונות פרק רביעי

דף לב [משנה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה [א] שנא' (ויקרא כד) משפט אחד יהיה לכם : גמ' דיני ממונות מי בעינן דרישה וחקירה ורמינהו וכו'

א"ר חנינא דבר תורה אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה שנאמר משפט אחד יהיה לכם ומה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה כדי שלא תנעול דלת בפני לוין [אלא מעתה [שם ע"ב] טעו לא ישלמו כ"ש שתנעול דלת בפני לוין רבא אמר מתניתין דהכא בדיני קנסות ואידך בהודאות והלואות] רב פפא אמר אידי ואידי בהודאה והלואה כאן בדין מרומה כאן בדין שאינו מרומה כדריש לקיש דריש לקיש רמי כתיב (ויקרא יט) בצדק תשפוט עמיתך וכתיב (דברים יז) צדק צדק תרדוף הא כיצד כאן בדין מרומה כאן בדין שאין מרומה רב אשי אמר מתני' כדשנינן . קראי אחד לדין ואחד לפשרה [ב] כדתניא צדק צדק תרדוף אחד לדין ואחד לפשרה א כיצד שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה אם עוברות שתיהן שתיהן טובעות בזה אחר זה שתיהן עוברות וכן שני גמלים שהיו עולין במעלות בית חורון ופגעו זה בזה אם עלו שניהם שניהם נופלים בזה אחר זה שניהם עולים. הא כיצד טעונה [ג] ושאינה טעונה תדחה שאינה טעונה מפני טעונה. קרובה ושאינה קרובה תדחה קרובה מפני שאינה קרובה. היו שתיהן קרובות שתיהן רחוקות הטל פשרה ביניהן ומעלות שכר זו לזו :

מז שם ת"ר (דברים יז) צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד יפה אחר רבי אליעזר ללוד אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל . תנא קול ריחים בבורני שבוע הבן שבוע הבן (שם) . אור הנר בברור חיל משתה שם משתה שם . ת"ר צדק צדק תרדוף הלך אחר חכמים לישיבה אחר ר' אליעזר ללוד אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל . אחר רבי יהושע לפקיעין אחר רבן גמליאל ליבנה אחר ר' עקיבא לבני ברק אחר רבי מתיא לרומי אחר רבי חנינא בן תרדיון לסיכני אחר ר' יוסי לציפורי אחר ר' יהודה בן בתירה לנציבין אחר [ר' חנינא בן אחי] רבי יהושע לגולה אחר רבי ב לבית שערים אחר חכמים ללשכת הגזית:
דף לג [פסקא ד"מ מחזירין בין לזכות בין לחובה . ורמינהו דן את הדין וזיכה את החייב וחייב את הזכאי וכו'] מה שעשה עשוי וישלם מביתו אמר רב יוסף לא קשיא כאן במומחה וכו' [רב ששת אמר כאן שטעה בדבר משנה כאן שטעה בשיקול

עיון יעקב

צדק צדק תרדוף הלך אחר ב"ד יפה . עיין בחידושינו ביבמות דף ק"ט מה שחידשנו לפרש בזה הפסוק למען תחיה וירשת את הארץ ולפמ"ש שם י"ל דקאי אדיינין והי"ל למה שכתב מהרש"א כאן דקאי אבעלי דינין : הלך אחר חכמים לישיבה . וזו הוי גולה למקום תורה :

ענף יוסף

כתיב בצדק תשפוט עמיתך וכתיב צדק צדק תרדוף . מקרא דכתיב שם (דברים יז) גופא . ושפטו את העם משפט צדק לא מצי פריך . משום דשם מלת צדק אמשפט קאי . ואיכא למימר דאתי למעוטי דין מרומה . כלומר משפט צדק ולא משפט מרומה כדאמרינן בפ"ק דשבת כל דיין שדן דין אמת לאמתו כו' וכתבו התוס' דין אמת לאפוקי דין מרומה . ולכך לא כתיב משפט צדק צדק . אבל בצדק תשפוט וכן צדק צדק תרדוף דקאי אדיינין לכך רמי להו שפיר אהדדי (תורת חיים) : אחד לדין ואחד לפשרה כיצד כו'. תימא מאי קשיא ליה דקאמר כיצד וכי עד השתא לא ידעינן איזהו דין ואיזהו פשרה וי"ל משום דתרדוף אדיין קאי משמע דאזהר רחמנא לדיין שירדוף ויעשה פשרה אפילו בע"כ של בעל הדין כי היכי דאזהר רחמנא לעשות דין בע"כ של נתבע . וקשיא ליה הא תינח דין . אלא פשרה מאי איכא למימר . והא לאו בדיין תליא מילתא שאין כח ביד הדיין לעשות פשרה אלא א"כ נתרצו שניהם . לכך קאמר כיצד שתי ספינות כו' . פי' דקרא איירי היכא דאי אפשר לעשות דין · אלא פשרה . כגון שהיו שתיהן קרובות או רחוקות או טעונות . דכיון דשתיהן שוות לענין הדין ע"כ צריך לעשות פשרה ביניהן . ובהא"ג הזהיר הכתוב את הדיין שירדוף לעשות פשרה שמוטל על הדיין לשער כמה שכר תעלה אחת לחברתה כדי שתדחה . ואם תתרצה אחת מהן ליטול השכר הרי טוב . ואם לאו יטיל גורל ביניהם איזהו תטול השכר ותדחה . והיינו דנקט הטל פשרה ביניהם ולא קאמר עשה פשרה ביניהם . לפי שאין כח ביד הדיין לכוף לשום אחת מהן שתטול השכר ותדחה . אלא שהדיין צריך לשער לפי אומד דעתו כמה היא שכר הדחייה ויהיה פשרה זו לפניהם . וכן יתרצו עצמן . או יטילו גורל איזהו תטול השכר (תורת חיים) :

עץ יוסף

אחר ר"י לגולה · לפומבדיתא כדתנן בר"ה דף כ"ב עד שרואה כל הגולה לפניו כמדורת אש·ואמרינן שם דף כ"ג מאי גולה אמר אביי פומבדיתא· שעיקר ישיבת בבל שם היתה (רש"י)·אבל קשה הא לעיל בסמוך קאמר אחר רבי יהושע לפקיעין· לכן נראה כגירסת הילקוט סדר קדושים רמז תרי"א אחר רבי חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה· וכן מצינו שהיה בגולה עיין ברכות ס"ג ע"ב יגנן בכנור (מהגאון ר' ישעיה ברלין) :

המתורגמן. א) נאך פאָרשען אונד נאך זוכען . ב) ערמיטטעלונג , ופי' למצוא דרך הממוצע לשניהם . ג) אנגעלאדענע מיט וואַרען .

הדעת [א] וכו'] איתיביה רב המנונא לרב ששת
א מעשה בפרה של בית מנחם שניטלה האם
שלה והאכילה ר' טרפון לכלבי' ובא מעשה לפני
חכמים ביבנה והתירוה שאמר תודוס הרופא
אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריא של מצרים
אלא א"כ חותכין האם שלה כדי שלא תלד א"ר
טרפון הלכה חמורך טרפון א"ל ר' עקיבא פטור
אתה שכל המומחה לרבים פטור מלשלם [ואם
איתא לימא ליה טועה בדבר משנה אתה
וטועה בדבר משנה חוזר]:

שם ע"ב פיסקא דיני נפשות [מחזירין לזכות ואין
מחזירין לחובה] . ת"ר מנין
ליוצא מבית דין חייב ואמר אחד יש לי ללמד
עליו זכות [מנין] שמחזירין אותו ת"ל (שמות כג)
ונקי אל תהרוג ומנין ליוצא מבי' דין זכאי ואמר
אחד יש לי ללמד עליו חובה מנין שאין מחזירין
אותו ת"ל (שם) וצדיק אל תהרוג אמר רב שימי
בר אשי וחילופא למסית דכתיב (דברים יג) לא
תחמול ולא תכסה עליו . רב כהנא מתני
(שם) מכי הרג תהרגנו:

שם ואין מחזירין לחובה (וכו') [א"ר חייא בר
אבא א"ר יוחנן והוא שטעה בדבר
שאין הצדוקין מודין בו אבל טעה בדבר
שהצדוקין מודין בו זיל קרי בי רב הוא] בעא
מיניה רבי חייא בר אבא מרבי יוחנן טעה
בנואף ונואפת מהו א"ל אדמוקדך יקיד זיל
קוץ קרך וצלי:

מח דף לד אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי
וגו' (תהלים סב) מקרא אחד יוצא
לכמה טעמים ואין טעם אחד יוצא (משתי)
[מכמה] מקראות דבי ר' ישמעאל תנא (ירמיה כג)

שטעותו מצוי בדבר המשנה אין דינו דין לגמרי וחוזר : לרב ששת . דאמר טעה בדבר משנה חוזר : האם שלה . בית הריון ונקראת טרפחת ובלפוחית ובלע"ז מטריל"ו : אין פרה וחזירה יוצאה וכו' . לפי שטובות הן ואין רוצין שיהיו מצויות במקומות אחרות וקא חזינן דמתקיימות : הלכה חמורך טרפון . כלומר צריך אני למכור את חמורי להחזיר פרה לבעליהן : [טועה בדבר משנה אתה . שהם משנה היא באלו טרפות (דף נ"ד) ניטלה האם שלה כשירה : וטועה בדבר משנה חוזר . ולקמן פריך הכא מאי חזרה איכא הא האכילה לכלבים] : נקי . משמע מן החטא ואע"פ שנתחייב בב"ד : צדיק . משמע שנצטדק בדין ואע"פ שאינו נקי : [דבר שאין הצדוקין מודין בו . שאין טעותו מפורש בתורה בהדיא אלא במשנה או בדברי האמוראים : זיל קרי בי רב הוא . תינוקות של בית רבן יודעין שאינו כלום והדר : טעה בנואף ונואפת . זיכה מהן מי אמרי' מהדרינן ליה לחובה דבשלמא ברוצח איכא למטעי במילי טובא דלא מיפרשי בהדיא כגון באומר אבן שהרגו בה לא היה בה כדי מיתה או במותרה מפי ההרוג ולא מפי עדים או באומר הוא היה רודפו ויכול להציל באחד מאבריו ולא הציל אלא הרגו אבל בנואף ונואפת ליכא טעותא לזכותא] : עד דמוקדך יקיד קוץ קרך וצלי . בעוד שהאש דולקת קצוץ דילועין שלך וצלה אותן . כלומר בעוד שאתה עסוק בשמעתא תן לב להבין ולהוסיף לקח הרי שמעת ממני [טעה בדבר שהצדוקין מודין בו חוזר והאי דבר שהצדוקין מודין בו הוא] : טעם אחד משני מקראות . מפרש לקמן (כדתניא דם יחשב לאיש ההוא דם שפך לרבות את הזורק דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר או זבח לרבות את הזורק ותרוייהו מרבו זריקה מר מייתי לה מדם יחשב ומר מייתי לה מאו זבח ואמרי' הכי בגמ' לענין המחלוקת שהיה בין הסנהדרין שאם אמרו שנים טעם אחד משני מקראות אין מונין להם אלא אחד משום דחד מהנך קראי לא להכי אתא דקי"ל לא נכתבו שני מקראות לטעם אחד הילכך חד מינייהו מטעא טעי והביא אביי ראיה מאחת דבר אלהים שתים זו שמעתי אבל שתים לא דבר אלהים לשמוע אחד):

מה פטיש זה . רבינו שמואל גרים מחלק שאין הפטיש מתחלק אלא הסלע וקשה דהוה ליה למימר מה הסלע מתחלק וכן בפרק ר"ע גרסינן מה פטיש מתחלק לכמה ניצוצות אף כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה היה מתחלק לשבעים לשון והוה ליה למימר כמי מה סלע מתחלק ומפרש ר"ת וכפטיש יפוצץ סלע שהפטיש מתחלק מן הסלע כדאיתא במדרש [רבה איכה ד"ה זכו נזיריה] מעשה בא' שלקח סנפירינון הלקוברקו נתנו על הסדן והכהו בקורנס ונבקע הסדן ונחלק הקורנס וסנפירינון עמד במקומו הדא הוא דכתיב וכפטיש יפוצץ סלע :

מהרש"א

מקרא אחד יוצא לכמה טעמים כו' . וכתן טינס בזה בקרא כי עוז וכח חכמה הוא לאלהים לשמוע שתים מדבורו האחת משא"כ עוז וכח חכמה בדבורו של אדם לשמוע שתים בדבורו האחד ומזה נמי מדייק שאין טעם אחד יוצא מכמה מקראות שאין זה כח חכמה אלהית לדבר כפול שאף באדם הדבור המיותר וכפול אינו חכמה ועי' בפירש"י וק"ל : מה פטיש זה מתחלק כו' . עיין בתוס' פי' הר"ת ובפ' החליל הקשו התו' על פירושו מההיא דתענית ע"ש וע"ק דהכא מדמה התורה לברזל של הפטיש מה ברזל הפטיש מתחלק לכמה ניצוצות כו' וכן בפרק ר"ע ובפ"ק דקידושין מדמה הפטיש ליצה"ר דאמרי' שם אם פגע בך מנוול זה כו' אם ברזל הוא מתפוצץ שנאמר הלא כה דברי כאש וכפטיש יפוצץ סלע ויש לפרש בזה דלפום הנהו דרשות מלת סלע הוא מלשון חכמים סלע שהוא מטבע שהיא ג"כ ממתכת וברזל ודימה בפ"ק דקדושין את האדם בצורתו אם טוב ואם רע לצורת סלע כי כמו שהסלע הישנה ממלך ראשון שנפסלת לא נפסל רק צורתו הישנה והאש מתיך אותה והפטיש מפוצץ אותה לתת לה צורה חדשה וטובה היוצאת כצורת האדם שהיה לו צורה נפסלת רעה ממלך הראשון הזקן שהוא יצה"ר הנה ע"י האש התורה שהיא כתובה לפניו באש כו' מתיך ומבטל ממנו צורה הראשונה ועל דרך זה דימה אותו ג"כ לפטיש שהוא מפוצץ הסלע ונותן לו צורה חדשה כן ד"ת נותנין לאדם הנפסל בצורתו צורה טובה ורוח חדש שהוא היצ"ט ועל זה מביא שם כל האי קרא כי הנה כה דברי כאש וכפטיש וגו' שדימה התורה לאש ולפטיש להחזיר לאדם צורה ורוח חדש כמו האש והפטיש לסלע וקושי הברזל שאמרו שם שהוא מתפוצץ הוא על ברזל ומתכת של הסלע שאף שהוא ברזל הוא מתפוצץ ע"י הברזל אחר שהוא הפטיש ובתענית על קושי הברזל שבפטיש קאמר כל ת"ח שאינו קשה כברזל דהיינו ע"י התור' הוא קשה כברזל שבפטיש שהוא מפוצץ מתכת אחר

ותקח

א בכורות דף כח :

שבקת להו כו' דהיינו דאמתניתן וברייתא ודאי לא מצינן לכתוב לכתחלה מאותרין רק אי אירע כן כשר ולכן י"ל דהב"ד היה לשם לבדוק בדו"ח אם נסתפקו בדבר ולכן אתי שפיר דיש"מו אם טעו אבל לבתר דתיקן ר"ח משום נעילת דלת אם כן תקנתא הוא ש"א לבדוק כלל וכיון דאכן לא שבקינן לבדוק בדו"ח שפיר פרי' אלא מעתה טעו לא ישלמו (ערוך לנר): אחר ר' יהושע לגולה . נראה דזה ר"י הוא ריב"ק דהרי כבר קתני אחר ר"י לפקיעין אבל ר' יהושע ב"ק שהיה בן ר"ע כמ"ש התוס' במ"א זה היה אחר חורבן דגם ר"ע הי' עוד אחר החורבן וכדאמרינן (במגילה דף כ"ח) שאל רבי את ריב"ק ועיין בתוס' שבת (דק"ד ע"א) (ערוך לנר) : אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי כו' . והג"ה לפניך ל' הגמ' ומה שיש להקשות לכל מבין וז"ל בסנהדרין דף י"ז ע"א סוף סיף לרעה ע"פ שנים לא משכחת לה אי אחד עשר מזכין ושנים עשר מחייבין אכתי חד הוא אי עשרה מזכין וי"ג מחייבין תלתא הוו א"ר אבהו אי אתה מוציא אלמא במוסיפין ודברי הכל ופי' רש"י אלא במוסיפין ודברי הכל דתנן בשיו נודקין י"א מחייבין וי"א מזכין ואחד אומר איני יודע יוסיפו הדיינין שנים וגו' ע"ש וקשה לי מהא דאמרינן בפירקין דף הכ"ל תא שמע שני סופרי הדיינין וכו' לאו משום דאי חזי טעמא אחרינא וכו' ומתרץ לא כדי שלא יאמרו שנים טעם א' משני מקראות כדבעי מיני' רב אסי מר' יוחנן אמרו שנים טעם א' משני מקראות מהו א"ל אין מונין להם אלא אחד מנה"מ אמר אביי דאמר קרא אחת דבר אלהים שתים זו שמענו וכו' מקרא א' יוצא לכמה טעמים ואין טעם א' יוצא משני מקראו' אם כן קשה על רבי אבהו דלעיל שאמר אי

עיון יעקב

אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי . ויש לפרש ולתלות פסוק זה בפסוק שקודם ושלאחריו לפי שלא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי כי מחשבה רעה אצל עבודת כוכבים מצרף למעשה אף שבפועל עשה טובה ובישראל איפכא אבל אצל הקב"ה המחשבה כמעשה ושניהם כאחד טובים ומהאי טעמא היתה לקמן דף ק"ה מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו וכו' אמר רבי אבא בר כהנא כולן חזרו לקללה והטעם ג"כ כי מחשבה רעה אצל עובדי כוכבים מצרף למעשה ואיתא שם בילקוט סי' ס"ב אל תבטחו בברכות שברך אתכם בלעם לפי שלא ברך אתכם בלב שלם וזה כי יטוב אל תשיתו לב אבל אצל הקב"ה שמחשבה ומעשה שניהם כא' טובים לכך אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי אחת נגד המעשה ואחת נגד המחשבה (כי הכוונה עלה בדעתו לברוא את העולם במדת הדין ראה שאין יוכל להתקיים שיתף מדת הרחמי' הרי ששניהם מתקיימים המחשבה והמעשה) ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא כפי המחשבה אצל ישראל וכדאיתא שם במדרש ע"ש : דבי ר' ישמעאל תנא וכפטיש יפוצץ סלע . והוא ג"כ מענין קרא דהתם דמיירי מנביאים שהתנבאו בשקר וכדאיתא לקמן בפרק הנחנקין דף פ"ט סגנון א' עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסיגנון אחד כמו דאמרינן הכא מקרא א' יוצא

אמר הבונה מעשה בפרה כו' . חסדי החכמים ההם הנאמנים נראה מכאן שלא היו נמנעים מלהורות הוראה בישראל לא מיבעיא רחוקים מכל ריוח כי גם קרובים להפסד לשלם מביתם : וחילופא למסית כו' . מדמייתי קרא דלא תחמול ולא תכסה במסית למדנו שחמלה ותנינה מלפני שוכן מעונה בכל שאר הנדונין מהסנהדרין לתפוס החכל בשני ראשים לזכות להצילו ממות כאשר הוא בכל משפטיו חנון ורחום ארך אפים ורב חסד :

המתורגמן. א) וויא דער פֿערשטאַנד צייגט.

וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות אף מקרא אחד יוצא לכמה טעמים :
מתני' שם ע"ב [**פיסקא** דיני נפשות דנין ביום וכו' .
מנהני מילי א"ר שימי בר חייא אמר קרא (במדבר כה) והוקע אותם לה' נגד השמש א"ר חסדא מנין להוקעה שהיא תליה דכתיב (ש"ב כא) והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה' [דף לה] וכתיב (שם) ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור בתחלת קציר וכתיב (במדבר כה) ויאמר ה' אל משה] קח את כל ראשי העם והוקע אותם וגו' אם העם חטאו ראשי העם מה חטאו א אמר רב יהודה אמר רב א"ל הקב"ה למשה חלק עליהם בתי דינין מ"ט אילימא משום שאין דנין שנים ביום אחד והאמר רב חסדא לא שנו אלא בשתי מיתות אבל במיתה אחת דנין אלא כדי שישוב חרון אף מישראל :
שם **דיני** ממונות גומרין בו ביום [בין לזכות בין לחובה דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה] מנה"מ א"ר חנינא דאמר קרא (ישעיה א) מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים ורבא אמר מהכא (שם) אשרו חמוץ אשרי דיין שמחמץ את דינו ואידך ב אשרי חמוץ ולא חומץ) :
נ שם א"ר אלעזר [א"ר יצחק] כל תענית שמלינין בה צדקה כאילו שופך דמים שנא' (ישעיה א) צדק ילין בה ועתה מרצחים והני מילי בריפתא ובתמרי אבל זוזי וחיטי ושערי לית לן בה :
דף לו [**אמר** רב אנא הואי ג במנינא דבי רבי ומינא דידי הוו מתחלי ברישא והא אנן מתחילין מן הגדול תנ' אמר רבה בריה דרבא ואיתימא רבי הלל בריה דרבי וולס שאני מנינא דבי רבי דכולהו מנייהו מן הצד הוו מתחלי]:
שם **אמר** רבה בריה דרבא ואיתימא רבי הלל בריה דרבי וולס ד מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד . ולא והא הוה יהושע . הוה אלעזר · והא הוה פנחס. הוו זקנים . והא הוה שאול . הוה שמואל . והא נח נפשיה . כולהו שניה קאמרינן . והא הוה דוד . הוה עירא היאירי . והא נח נפשיה . כולהו שניה קאמרינן . והא הוה שלמה . הוה שמעי בן גרא . והא קטליה . כולהו שניה קאמרינן . והא הוה חזקיה . הוה שבנא . והא איקטיל .

והא הוה חזקיה · אית ספרים דלא גרסינן ליה דחזקיה לא הוה מושל על כל ישראל שכבר גלו עשרת השבטים ועוד דשבנא רשע היה ולא ממניינא הוה ותדע דכי פריך הוה דוד לא משני הוה אחיתופל שקראו דוד אלופו ומיודעו כיון דרשע הוה איננו מן המנין וקלת קשה דלא משני הוה מפיבושת שהיה מבייש פני דוד בהלכה :

מהרש"א

דהיינו הסלע והו לא מידי ודו"ק : [**והא** הוי חזקיה כו' . עי' בתוספות ובחידושי הלכות גם עיין בסוגיא זו במס' גיטין בפ' הניזקין בחידושינו] :

[ותקח רצפה בת איה וגו' . אלמא מגולין היו לפי שתלויין על העצים ואי משום לא תלין נבלתו וגו' הא שנינן לה ביבמות (דף עט.) מוטב תיעקר אות אחת בתורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שיהו הכל רואין אותן ושואלין מה טיבן של אלו הללו בני מלכים הם ופשטו ידם בגרים גרורים]: חלק עליהם בתי דינין . וה"ק קרא קח את כל ראשי העם והלוק אותם לבתי דינין הרבה וידונו את עוברי עבירה והוקע אותם את המתחייבים מפני שנלמדו לבעל פעור ועובד עבודת כוכבים בסקילה וכל הנסקלין ניתלין כדאמרי' (בד' מיתות) [נגמר הדין (דף מה.)]: **שאין** . ב"ד אחד דן שנים ביום אחד : **אלא** בשתי מיתות . הוא דאין דנין לפי שאין זו דומה לזו וצריך למצוא טעם לדבריהם כאן וכאן ואתי לקלקולי שמא לא יחפשו ככל הצורך:**אבל** במיתה אחת. ועבירה אחת דנין : **אלא** כדמוכח קרא (במדבר כ"ה) וישוב חרון אף וגו' כשהקב"ה רואה שכולם עסוקי' בדבר ומקנאים לכבודו : [**דיני** נפשות גומרי' בו ביום לזכות וביום של אחריו לחובה . אם זיכוהו ביום ראשון פוסקין את דינו מיד והולך לו אבל אם לא יכלו לזכותו ביום ראשון אין פוסקין את דינו לחובה אלא מלינין את דינו עד למחר שמא ימצא בלילה זכות] : **צדק** ילין בה . רגילים היו מתחלה להלין את הדין כדי לצדקו ועתה כשאינן עושין כן הרי הן כמרצחים: **שמחמץ** את דינו. שמשהה אותו ומלינו כדי להוציאו לאמתו : **ואידך** . מיבעי ליה להך דרשה דאמר בב"ק (דף מ"ו ע"ב) מנין שנזקקין לתובע תחלה כגון התובע את חבירו לדין שהלוהו ואינו משלם וזה טוענו משכון היה לי בידך ונתקלקלה או אבדה נזקקין ב"ד תחלה לתביעת התובע עד שיהא ממונו בידו ואח"כ נזקקין לדין המשכון:**אשרו** חמוץ. החזיקו את הנגזל ולא את הגוזל : **כל** תענית כו' . רגילים היו לחלק לדקה בלילי תעניות והיו עניי עניים נשואות לכך ואם ילינוהו נמצאו עניים רעבי' שנשענו על כך:**והני** מילי. במקום שרגילין לחלק ריפתא ותמרי דבר מוכן לאכילה : **אבל** זוזי או חיטי או שערי . לא נשענו העניים עליהם לאותו הלילה ולית לן בה עד למחר:[**הוו** מתחלי ברישא. במגילה דסיקריקון אמרה רב בפ' הניזקין (ד' נ"ח) דקתני הושיב ב"ד ונמנו שאם שהתה בפני סיקריקון שנים עשר חודש כו' ואמר רב אנא הואי בההוא מנינא ומינאי דידי הוא דאתחילו ברישא: **מן** הצד הוו מתחלי . מפני ענוה יתירה שהיתה בו]:**במקום** אחד. תורתןוגדולתן של ישראל באדם אחד שאין כמותו בכל ישראל בתורה ובגדולה כגון משה שהיה גדול על כל ישראל במלכות ובתורה וכן רבי בנשיאות ובתורה : **הוה** אלעזר . חבירו בתורה ולא הוי במקום אחד : **והא** הוה פנחס . משמתו יהושע ואלעזר : **הוו** זקנים . כגון עתניאל ואבצן ובועז : **עירא** היאירי. במ"ק (דף ט"ז) אמרי' דהוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות ודוד היה מנהיגו עליו לראש דכתיב (ש"ב כ') עירא היאירי היה כהן לדוד : **שמעי** . גדול היה כדאשכחן (שם י"ט) שירד לקראת דוד הירדן באלף איש : **שבנא** . שהיה ישיבתו גדולה משל חזקיהו כדאמרי'

עיון יעקב

לכמה טעמים וכו' והיא היא : **ראשי** העם מה חטאו . ולא בעי למימר כדאמרי' בשבת דף נ"ה אם שרים חטאו זקנים מה חטאו אלא אימא על זקנים שלא מיחו בשרים ה"נ נימא בשביל שלא מיחו וכן איתא בתנחומא באמת וי"ל שלא מצינו שנענשו משום שלא מיחו אלא בעונש שמים ולא בעונש ע"פ ב"ד בידי אדם כי אין דנין בב"ד על שב ואל תעשה כמו דאמרינן לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו וכה"ג כתב מהרש"א לקמן דף נ"ט ובתנחומא דא"ר יהודה ראשי העם תלו לפי שלא מיחו אזיל לשיטתו דס"ל לאו שאין בו מעשה לוקין עליו כדאיתא בשמו במסכת מכות ובשבועות ע"ש ומי שלא מיחה עובר על לא תעמוד על דם רעך: **אלא** כדי שישוב חרון אף מישראל . כיון שהרבה בתי דינין מלמטה ואם יש דין למטה אין דין למעלה : **כל** תענית שמלינין בו צדקה . כדאיתא בברכות דף ו' אגרא דתעניתא צדקתא וזה שמלין בה הצדקה והעניים שהיו עיניהם נשואות לכך צריכין להתבייש עצמם לחזור

עין יוסף

מתני' ראשי העם מה חטאו · וא"ל דלמא באמת צוה להרוג את ראשי העם על שלא מיחו · ותיבת והוקע אותם אראשים קאי . וכדאי' דעה זו בבמדבר רבה פרשה כ' · ויש לומר דס"ל להגמרא דאי אפשר לומר כן דהא כתיב שם אח"כ ויאמר משה אל שופטי ישראל הרגו גו' הרי שלא הראשים תלו · אלא החוטאים · וא"כ מה שאמר הקב"ה למשה קח את כל ראשי העם והוקע כו' ומתרץ שא"ל הקב"ה למשה קח את כל ראשי העם וחלק להם בתי דיני' ותיבת והוקע אותם קאי על החוטאי' (ומ"ד שבמדרש ס"ל דראשים לחוד ושופטים לחוד): נ מלאתי משפט · שהיה ירושלים מלא משפט התורה · שצדק היינו דיני ממונות היו גומרין ופוסקין בו ביום . ולרצות ולהרוג איש היו מלין · ועתה עושים בהיפך צדק ילין בה · ועתה מרצחים פי' בו ביום הורגים ואינם מלינין את דינו . עכ"פ נשמע מזה שדין תורה הוא דיני ממונות גומרין בו ביום ודיני נפשות ביום מחר : **בריה** דרבי וולס · כך שמו : **במקום** אחד ·
תורתן

א ועיין בירושלמי פרק חלק . ובבמדבר רבה פ"כ . וספרי סדר בלק . ותרגום יונתן ירושלמי :
ב יומא דל"ט ע"א :
ג גיטין דנ"ט ע"א:
ד שם :

חדושי גאונים

אתה מוצא אלא במוסיפין והלא מצינן כי הלי גונא לרעה ע"פ שנים דהיינו שעשרה מזכין ושלשה עשר מחייבין ושנים מהמחייבין אומרים טעם אחד משני מקראות אז אין מונין להם אלא אחד וא"כ משכחת לרעה ע"פ שני' בלא מוסיפין כי אין מוסיפין כי אם אחד אומר איני יודע אבל בכה"ג הכל יודעין ואין צריך להוסיף עליהן ודי לכל מבין ומעיין הטיב : **ושמעתי** מהרב הגדול מוהר"ר ליב ראב"ד דק"ק ווילנא לתרץ דמסיק בגמ' היכי דמי טעם אחד משני מקראות ומייתי כמה ראיות והמקשה דוחה כל ראיותיו עד דמסיק אלא אמר רב אשי כדתניא דם יחשב לאיש וכו' ותרוייהו מאי קמרבו זריקה מר מייתי ליה מדם יחשב ומר מייתי לה מאו זבח ומקשה והאמר רבי אבהו שחט וזרק איכא בינייהו לדברי ר' ישמעאל אינו חייב אלא אחת ולדברי רבי עקיבא חייב שתים וא"כ לפי המסקנא לא מצינן טעם אחד משני מקראות כי אם לדברי אביי אבל לרבי אבהו לא משכחת טעם אחד משני מקראות ועי' היטב בזה הסוגיא וא"כ לא קשה מידי אמר רבי אבהו לא משכחת לה אלא במוסיפין כלומר לשארי מ"ד מצינן בשנים שאומרים טעם אחד משני מקראות אבל לרבי אבהו דוקא לא מצינן כי אם במוסיפין וכו' ודפח"ח (מגודת דוד) :
והוקע אותם לה' נגד השמש אמר רב חסדא מנין להוקע שהיא תלייה. ומקשים המשכילים הוה לו לרב חסדא להקשות זה על קרא בלא זה מנין להוקע שהיא תליי' ועוד מנ"ל לרב חסדא ברב שימי ס"ל

כלהו שניה קאמרינן. דמשהותחלה גדילתן לא פסק כלהו שניה והשתא לא קשה לספרים דגרסי והא הוה אלעזר הוה פנחס דהכי פריך והא הוה אלעזר שהותחלה גדולתו אחר של יהושע ותימא דלא משני איהושע הוה עתניאל בן קנז שהחזיר הלכות שנשתכחו מישראל בימי אבלו של משה : והא הוה הונא בר נתן. שהיה קרוב למלכות כדאיתא בפרק שני דזבחים (דף י"ט) דאתקיים ביה והיו מלכים אומניך : דיני נפשות מתחילין מן הצד · משום לא תענה על רב. אבל בדיני ממונות לא חיישינן ומ"מ דרך שאלה יכולין לענות ואפשר לא תענה על רב בדיני נפשות כתיב ולא בדיני ממונות אע"ג דלנטות קאי נמי אדיני ממונות למאן דמוקי לה בריש מכילתין בבית דין נוטה : רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מהכא ויתגרו איש וגו' · הכא משמע שמורד במלכות ובעי למדייניה [דדוד היה חושב עצמו מלך וכן בפרק במה בהמה (דף נ"ו) גבי אוריה שהיה לו לדוד לדונו בסנהדרין ולא דייניה אע"ג שהיה מורד במלכו' כדאמרי' התם] וקשה דהא אמר פ"ק דמגילה דמורד במלכות לא בעי למדייניה וי"ל דלא בעי למדייניה כשאר חייבי מיתו' אלא לקבל עדות ולידע אם הוא מורד במלכות ונראה דהא דאמר לא בעי למדייניה לענינא דתנן בפירקין דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה בלילה שלאחריו אין גומרין והאי גומרין בו ביום לחובה והיינו דקאמרה ליה אביגיל וכי דנין דיני נפשות בלילה כדאמר דעיל בפירקין דנגד השמש בעינן והשיב לה דלא בעי למדייני' כשאר דיני נפשות (דלא) [אלא] גומרין בו ביום לחובה וכמוכח בירושלמי דפרקין דאמרה ליה וכי דנין דיני נפשות בלילה אמר לה כבר נגמר דינו מבעוד יום :

כולהו שניה קאמרינן. והא הוה עזרא. הוה נחמיה בן חכליה. א אמר רב אדא בר אהבה אף אני אומר מימות רבי עד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. ולא והא הוה הונא בר נתן [הונא בר נתן] מיכף הוה כייף א) ליה לרב אשי :

שם [פיסקא] דיני נפשות מתחילין מן הצד. מנה"מ א"ר אחא בר פפא אמר קרא (שמות כג) לא תענה על ריב לא תענה על רב רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מהכא (ש"א כ"ה) ויאמר דוד לאנשיו חגרו איש את חרבו ויחגרו איש את חרבו ויחגור גם דוד את חרבו :

שם ע"ב [פיסקא] ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות. מ"ט דתני רב יוסף ב כשם שב"ד מנוקין בצדק כך מנוקין מכל מום אמר אמימר מאי קראה (ש"ה ד) כולך יפה רעיתי ומום אין בך ודלמא מום ממש א"ר אחא בר יעקב ג אמר קרא (במדבר יא) והתיצבו שם עמך עמך בדומין לך ודילמא ד התם משום שכינה אלא אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא (שמות יח) ונשאו אתך אתך בדומין לך ליהוי :

נא דף לז שררך אגן הסהר אל יחסר המזג וגו' (ש"ה ז) שררך זו סנהדרין למה נקרא שמה שררך ה שהיא יושבת בטיבורו ב) של עולם. אגן שהיא מגינה על כל העולם כלו. הסהר שהיא דומה לסהר. אל יחסר המזג

בפרק זה בורר (דף כ"ו) : לא תענה על רב. כתיב בלא יו"ד ומשמע לא תחלוק על מופלא של ב"ד הילכך לא מתחלינן מיניה דילמא חזי ליה חובה ולא פלגינן עילויה ומתחילין מן הצד שלא ישמע אחד דברי אחד מן המזכים ויסכים עמו : ויחגור גם דוד את חרבו. באחרונה נמנו עליו לדונו משום מורד במלכות : [מכל מום . פגם משפחה : משום שכינה. הנך דבימי משה הוא דבעינן מיוחסין שיהו ראוין שתשרה שכינה עליהן : שכינה. דכתיב (במדבר י"א) ואצלתי מן הרוח] : ונשאו אתך. בסנהדרין שחלק לו יתרו לשפוט את העם דאין כאן משום שכינה דכתיב והקל מעליך ונשאו אתך ולא מונשאו אתך במשא העם (שם) יליף דההוא אשבעים זקנים שהלכו עמו לאהל מועד כתיב ומשום שכינה : סהר. עגול הוא : בטיבורו של עולם. שביהמ"ק באמצעו של עולם : דומה לסהר. בעגולה : המזג. ב' חלקי מים ואחד יין : אל יחסר המזג. לא יחסרו מחלק השלישי שהוא כדי הראוי

מהרש"א

שהיא יושבת בטיבורו של עולם. ר"ל באמצע העולם שהאויר ממוזג ומקום מוכן לחכמה. ואמר אגן שהיא מגינה על כל העולם. כי הם עומדין שלשה עמודי עולם תורה ודין ואמת שלא יצא התורה ודין לאמתו בכל בתי דינין כ"א שם כמ"ש בפ' זקן ממרא. ואמר שהיא דומה לסהר. שעל הרוב אין עיגולה של הלבנה שלם רק חצי עיגול וכן יושבין סנהדרין מה שאין כן החמה שהוא לעולם עיגול שלם.ואמר אל יחסר המזג כו' אם יש כ"ג כנגד סנהדרי קטנה כו'. דימה אותן ליין הממוזג כי כמו שהיין הוא עיקר וב' חלקים מים שמוסיפין בהם הם טפל לגבי היין כן הדבר הזה דב"ד של כ"ג הן הן העיקר שהיו דנין דיני נפשות

עיון יעקב

על הפתחים במקום אחר והמבייש פני חבירו הוא כאלו שופך דמים : למה נקרא שמה שררך שהיא יושבת בטבורו של עולם. ועוד יש לומר דלכך מדמה הסנהדרין לטבור כי כמו הטבור צריך להיות נמוך תוך הגוף ואם יוצא לחוץ והוא גבוה הרי זה מום כדאיתא בבכורות במומין אדם וכן הוא ברמב"ם כך הת"ח צ"ל עניו ושפל ואם מתגאה הרי זה מום וזה כוונת המדרש כולכם בעלי מומין אתם אצל הר סיני : אגן שהם מגינים על כל עולם. כיון שעושין דין למטה אין דין למעלה: ר' זירא אמר מהכא וירח ריח בגדיו.עמ"ש

עין יוסף

תורתן וגדולתן של ישראל באדם אחד שאין כמותו בכל ישראל בתורה ובגדולה · כגון משה שהיה גדול על כל ישראל במלכות ובתורה · וכן רבי בנשיאות ובתורה · וכן רב אשי בגדולה ובתורה · לפי שהתורה יש בה ג' חלקים מקרא משנה ש"ס · ולכך כשם שהמקרא נכתב ע"י משה שלא היה כמותו בכל ישראל בתורה וגדולה · כך המשנה נכתבה ע"י רבי שלא היה ג"כ כמותו בתורה וגדולה בכל ישראל שע"י שהיה הגדול בתורה וגם בגדולה לכך היה כח בידו לאסוף את כל החכמים וקיבץ כל הדינים ופירושים שנתחדשו מימות משה עד זמנו וכתבם על המשנה. וכן רב אשי לפי שהיה הגדול בתורה וגם בגדולה לכן היה כח בידו לאסוף את כל חכמי דורו וקיבץ כל הדינים ומימרות שנתחדשו מימות רבי ואילך וכתבו על הש"ס (תורת חיים) : והא הוה הונא בר נתן · תורה וגדולה היתה לו כדאמרינן במועד קטן דקא דחקי ריגלי דהונא בר נתן . ואמר בפרק ב' דזבחים דף י"ט דאתקיים ביה והיו מלכים אומניך · משמע דפריך ולא וכי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד מימות רבי ועד רב אשי והא הוה הונא בר נתן · ותימא דלמאי קא ס"ד דהונא בר נתן קדים ליה לרב אשי · כיון שאין האמת כן כדאי' בפ"ג דמ"ק רב אשי איתחזי ליה בשוקא א"ל אירתח לי תלתין יומין כו' . ביום תלתין אתא אמר מאי כולי האי א"ל דקא דחקת רגליה דבר נתן ואין מלכות נוגעת בחברתה כו' אלמא דבזמן רב אשי הוה ולא הוה קדים ליה· וכן משמע ממאי דמשני הונא בר נתן מיכף הוה כייף ליה לרב אשי. משמע דלמאי דס"ד הוה סבר דלא כייף ליה מיהו בזמנו הוה ולא הוה קדים ליה ואי לא הוה אתי שפיר דפריך והא הוה הונא בר נתן דאיהו נמי גדול בתורה וגדולה הוה כמו רב אשי · ולא הוה תורה וגדולה במקום אחד באדם אחד · מיהו בכל הספרים גרסינן ולא סגה ובהנזקין (תורת חיים) : מכל מום · פסול יוחסין · ובסנהדרין קאמר או גדולה או קטנה. אבל דייקין בעלמא לא (רש"י פרק י' יוחסין) : עמך מיוחסים כמותך · וליכא למימר עמך בדומה לך שלא יהיה בהם מום · דמשה לאו בעל מום הוה כדאמרינן בפ' מומין אלו דף מ"ד ע"א א"כ עשיתו למשה בעל מום. משום דמפסוק זה אי אפשר למידרש אלא לענין פסול יוחסין דהתם ליכא עבודה שיהא סברא לפסול בעלי מומין (ועיין תוס' יבמות דף ק"א ע"ב ד"ה יפה רעיתי): משום שכינה. סנהדרין שבאותה שעה הוצרכו להיות מיוחסין משום שכינה על שם נבואה נאספו שם כדכתיב (במדבר י"א) ואצלתי מן הרוח וגו' . אבל סנהדרין שהן לדון כגון סנהדרי דיתרו חותן משה לא (רש"י פרק י' יוחסין) : נא אל יחסר המזג · ועיין תוס' ד"ה אל יחסר המזג סנהדרין דף י"ד ע"ב · ותוס' ב"מ דף ס' ד"ה רבא ותוס' ב"ב דף צ"ו ע"ב ד"ה

ענף יוסף

לא תענה על רב . וכתבו התוס' בלשון שני לא תענה על רב בדיני נפשות כתיב (וכן הסכים מהרש"א) ולא בדיני ממונות . וא"ת אמאי קפיד רחמנא על כבוד הגדול שלא לענות אחריו בדיני נפשות טפי ממאי דקפיד בדיני ממונות . ויש לומר דלא קפיד רחמנא על כבוד הגדול כלל בין בדיני ממונות בין בדיני נפשות . כי המשפט לאלהים הוא . ואין חולקין כבוד בכי גוונא אלא משום דדיני נפשות חמירי . חשש הכתוב זימנין יתבייש הקטן לחלוק על הגדול . ויהרג שלא כדין . לכך צוה הכתוב בדיני נפשות לא תענה על רב כי היכי שלא יתחילו מן הגדול אלא מן הצד . דכיון דאסור לענות על רב ע"כ צריך להתחיל מן הצד . אבל בדיני ממונות דלא חמירי לא חשש הכתוב . דאי נמי יתבייש הקטן לחלוק על הגדול לפעמים לית לן בה (כן כתב הכ"י והת"ח) : ומום אין בך . פי' כל

א גיטין דנ"ט ע"א: ב יבמות דף ק"א ע"ב : קדושין דף ע"ו ע"ב: ג קידושין דף ע"ו ע"ב הוריות ד"י ע"ב: ד סנהדרין דף י"ז ע"א: ה עי' תנחומא סדר קדושי' סימן י' :

חדושי גאונים

שהוקעה תליי' הוא דילמא ס"ל לרב שימי שהוקעה מיתה אחרת הוא וי"ל דבתרגום יונתן מייתי והוקענם לה' נגד השמש כלומר להורידם קודם השמש כמו דכתיב לא תלין נבלתו על העץ א"כ קשה על רב שימי מנ"ל שדנין דינו נפשות ביום וא"ת מדכתיב והוקע אותם לה' נגד השמש דילמא כפי' התרגום דקאי שלא ילינם על העץ אלא מוכרח לומר דרב שימי למד זאת מדכתיב קרא יתירא נגד השמש דהכי הוקעה הוא תליי' ובתליי' כתיב מפורש בקרא לא תלין נבלתו על העץ א"כ ל"ל קרא יתירה נגד השמש אלא מוכרח לומר דקאי ע"ד דיני נפשות שידונו דוקא ביום וא"כ משמע ליה לרב דימי ודאי שהוקע' משמע לי' תליי' ולא שאר מיתה דאי סלקא דעתך דהוקע היא מיתה אחרת קשה על רב דימי דלמא נגד השמש בא ללמד דאף בשארי מיתות אסור להלין אלא מוכרח להיות דמשמע ליה דהוקע דוקא תלי' היא ולא מיתה אחרת א"כ פריך שפיר רב חסדא מנין להוקעה שהיא תלייה ודו"ק :
(מגודת דוד)

שהיא יושבת בטיבורו של עולם. פירש"י ז"ל שבית המקדש באמצע של עולם. ועוד נראה דלכך בית המקדש דומה לטבור דכשם שתחלת יצירתו של אדם מן הטבור הוא כדאיתא בפרק עגלה ערופה מהיכן הולד נוצר אבא שאול אומר מטבורו ומשלח שרשו אילך ואילך כך תחילת יצירתו של עולם מבית המקדש הוא כדאיתא בפרק זה בורר כי השתות יהרסון דאיכא למאן דאמר אלו ביהמ"ק יהרס כדתנן אבן היתה שם מימות נביאים הראשונים

המתורגמן א) אונטערגעאָרדנעט , ופי' נכנע ועמד תחתיו . ב) מיטטעלפונקט , ופי' כמו הטבור בבטן האיש.

אשאם הוצרך אחד מהם לצאת רואים אם יש כ"ג כנגד סנהדרי קטנה יוצא ואם לאו אינו יוצא. (שה"ש ז) בטנך ערימת חטי' מה ערימת חטים הכל נהנין ממנה אף סנהדרין הכל נהנין מטעמיהן. (שם) סוגה בשושנים שאפילו בסוגה של שושנים לא יפרצו בהן פרצות והיינו דא"ל ההוא מינא לרב כהנא אמריתו נדה שרי ליחודי בהדי גברא איפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת א"ל התורה העידה עלינו סוגה בשושנים שאפילו בסוגה בשושנים לא יפרצו בהן פרצות ריש לקיש אמר מהכא (שם ו) כפלח הרמון רקתך ב אפי' ריקנין שבך מלאים מצות כרמון. רבי זירא אמר מהכא (בראשית כז) וירח את ריח בגדיו ג אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו (דאפי' בוגדים שבהם יש בהם ריח). הנהו בריוני דהוון בשבבותיה דרבי זירא דהוה מקרב להו כי היכי דניהדרו (בתשובה) [להו בתיובתא] והוו קפדי[א] רבנן כי נח נפשיה דרבי זירא אמרו עד האידנא הוה (קטינא)[חריכא קטין] יחריך שקי דהוה בעי עלן רחמי השתא מאן בעי עלן רחמי הרהרו בלבייהו ועבדו תשובה:

נב שם משנה כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותם ומאיימין עליהם שמא תאמרו מאומד ג) ומשמועה עד מפי עד ומפי אדם נאמן שמא אי אתם יודעים שסופנו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה

רש"י

למזוג: עשרים ושלשה. שליש של שבעים: לצאת. לעסקיו חוץ ללשכה: סייג. הוא גדר: סוגה בשושנים. גדורה בשושנים כלומר באזהרה קלה ובהבדלה מועטת הם נפרשין מן העבירה ואין צריך גדר אבני' להפסיקן שאפילו אין רחוקים מן העבירה אלא גדר שושנים מפסיק ביניהם לא יפרצו בה פרצות הגדר: מהבהבת. אוחזת ודולקת כמו (שבת דף כ"ח) שקפלה ולא הבהבה ובלע"ז פלמי"ד: בריוני. פריצים לשון בורים: רבי זירא. גולא הוה ונחרכו שוקיו ע"י מעשה דבדיק נפשיה בתנורא שגירא בהשוכר את הפועלים (דף פ"ה) וקרי ליה (קטינא חריך) [חריכא קטין] שקי: מאיימין. שלא יעידו עדות שקר: מאומד. בגמרא מפרש:

תוספות

התורה העידה עלינו סוגה בשושנים לענין דם נדות נדרש כשאומרת דם כשושנה אדומה ראיתי מיד פורש כו': וירח את ריח בגדיו. לשון ריח שייך בדם נדות כדאיתא בסוף פרק כל היד ההיא איתתא דאתיא דמא קמיה דר' אלעזר ארחיה אמר האי דם חימוד הוא:

מהרש"א

בכ"מ אלא ששני חלקים דהיינו עד שבעים שהוסיפו הם טפלים לגבי הכ"ג ולא הוסיפו אותן שם אלא שלא יצטרכו להוסיף אם יחלוקו הכ"ג ולהכי לא אקפיד קרא שלא יחסרו אלא על הכ"ג שהם עיקר הב"ד ואמר בטנך ערימת חטים דימה אותן לחטין שהכל צריכין להם בכל ריב שבכל ב"ד ע"ד הכל צריכין למרי חטייא ועיין בחידושינו פ' מי שמת בזה. ואמר שאפי' סוגה בשושני' לא יפרצו כו'. פירש"י גדורה בשושנים כלומר באזהרה קלה כו' ואין צריך גדר אבנים כו' עכ"ל ע"ש ויותר נראה לפרש דנקט גדר של שושנים שהאדם חומד לגדר גופה לעוקרו ולפורצו ליהנות ממנו בריח השושנים והתוס' פירשוהו לקמן גבי נדה לענין דם כשושנה אדומה ראיתי כו' עכ"ל וכן מפורש בשה"ש רבה אבל רש"י בפי' שה"ש פירשו לענין דם כמו שפי' ליה הכא לענין סנהדרין וכן נראה מהא דקאמר בשמעתין דאמר ליה ההוא מינא כו' דמשמע דבגוונא חדא דרשינן ליה לענין סנהדרין ולענין דם נדות. ויש לדקדק בענין שהשיב למין הזה התורה העידה עלינו סוגה בשושנים וכן כפלח הרמון רקתך שהמין לא יקבל דרשה זו אם לא נזכר בקרא זה דבענין דמי נדות קמיירי ונראה דכל הפסוק בענין זה מיירי והוא קרוב לפשוטו דעם האשה ידבר ואמר שררך אגן הסהר וגו' כינה בכאן מקור הדמים ועצבוני הריון ולידת אשה לטבור האשה ולבטנה ואמר שמקור הדמים לא יחסר מזגם וזמן וסת שלהם כאגן הסהר שהיא הלבנה דהיינו לימי החודש שעונה בינונית וסתם וסת שלה מל' יום לל' יום ואמר בטנך שהם לעבר ב' טיפות דמים שלה ולעבר הריון ולידה שבבטנה היא ערימת חטה שע"י חטה שאכלה חוה נגזר עליה כל עצבון זה כר"י דאית ליה פ' בן סורר דאילן שאכל ממנו אדם חטה היה ואמר שע"י זה סוגה היא בשושנים בימי נדתה ולידה ור"ל שאמר מהכא כפלח הרמון וגו' גם כל פסוק הזה נדרש בענין זה שאמר כחוט השני שפתותיך מלינו שכינה כתמי דמים וטומאה לשני זה שהוא אדום ואמר כי הפה והשפתים של מטה הם אדומים כחוט השני בכתמי דמים אבל מדברך נאוה אף שכל הקריבות אסור הדבור מותר הוא עם הנדה או שפי' מדברך הנהגה דהיינו שתנהג נאוה בקישוטיה אף בימי נדותה לא כזקנים הראשונים שאמרו שלא תכחול ולא תתקשט כו' אלא כר"ע דא"כ אתה מגנה אותה על בעלה ואעפ"כ אמר שלא יבא האיש לדבר עבירה כי כפלח הרמון רקתך שאפילו הרקים כו' ואמר מבעד לצמתך ר"ל מלבד שילמלמו עוד עצמן שלא יבוא לדבר עבירה שלא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה ועוד שאר הרחקות ור' זירא שאמר מהכא וירח את וגו' מבואר דודאי יעקב צדיק גמור היה אלא שלבש עתה בגדי עשו הרשע שחמדן מנמרוד הרשע וכמה כתמי דמים מרציחות שהיו בו מרשעים הללו ואעפ"כ בבא יעקב לפני אביו גם אלו הבגדים נתנו ריח טוב שנא' וירח את ריח בגדיו וגו' שנכנס עמו ריח ג"ע והוא סימן לבניו שאף הבוגדים שבהם יתנו ריח במצות כתמי דמים של נדה ודו"ק: השתא מאן בעי עלן רחמי הרהרו כו'. מזה יש להשיב במה שאמר משה כי ידעתי וגו' הן בעודני חי עמכם ממרים הייתם אף כי אחרי מותי וזה אחד מעשרה ק"ו שבתורה הא איכא למפרך דיאמרו עד האידנא הוה משה בעי רחמי עלן השתא מאן בעי רחמי עלן ויהרהרו בתשובה כדאמרי' הכא גבי ר' זירא אבל אין לחוש בזה דפירכא כזאת מבליעין אותה בתוך הק"ו כיון שאינה כתובה בתורה כמ"ש הרא"ם בפרשת וארא גבי הן בני ישראל לא שמעו גו' ודו"ק:

עיון יעקב

בחידושינו בב"מ דף פ"ד ובריש פרקין דף י"ד: השתא מאן בעי עלן רחמי. כיון שרבנן אחרים קפדי עליה דר' זירא אבל אי לא קפדי עליה אף שמת ר' זירא האיכא רבנן אחרים דנבעי רחמי כי וזרח השמש ובא השמש ובזה מתורץ מה שמקשה מהרש"א לפי סוגיא זו על הק"ו שעשה משה הן בעודני חי ממרים הייתם אף כי אחרי מותי הא איכא למפרך עד האידנא משה בעי עליכן רחמים ובאמת לק"מ כיון דאיכא יהושע משא"כ אלו רבנן קפדי עלייהו: שסופנו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה. ובעי"ז תוכלו לבוא לידי

ענף יוסף

מום בין מום דגוף בין מום דיוחסין. ופריך דלמא מום ממש פי' דלמא על מום ממש לבד קפיד קרא ולא על מום יוחסין. אבל גבי אמימר מודה דבמום הגוף ודאי מיירי. ועיין יבמות דף ק"א סוף ע"א ודו"ק:

נא הנהו בריוני כו' הוה מקרב להו כו' והוי קפדי רבנן כו'. לפרש במה מחולקים רבנן דהוו קפדי על רבי זירא על דמקרב להנהו בריוני. ודעת רבי זירא דלא לייתי להו. אמרתי דתלינן במה דמצינו חלוקי דיעות בזמן היותר ראשונים כדאי' בסוטה דמ"ז. ובסנהדרין דף ק"ז ת"ר לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת. לא כאלישע שדחפו לגחזי בשתי ידים כו' ולפ"ז נאמר דהנהו רבנן דהיינו תלמידים קפדו על רבי זירא דהוי מקרב להו משום דרצו כאלישע שדחפו לגחזי ולא קירב לה. ואולם רבי זירא רבם דידע יותר מהנהו רבנן וידע גם הבריית' שמזהיר התנא שלא לנהוג כך. ובפרט בדורות האחרונים שאין כח ביד הכשרים להעמיד הדת על תלה להרחיק הבריוני בהרחקה יתירא לדחות האבן אחר הנופל. לא כאלה בחר רבי זירא דאדרבה בדרך דיחוי לגמרי יפרוש מכל וכל וידמה כמי ששופך שמן לתוך האש לא לבד שאינו מכבהו. אלא אדרבה מוסיף התבערה. ולכן הזהירה הבריי' וגם רבי זירא נזהר בה שתהא שמאל שהיא יד כהה דוחה. וימין שיש בו כח התגברות תהיה נטויה לקרב אליו על יד כך יעזבו החטאים וייטיב מעשיהם (ספר מיני תרגימא בהשמטות): השתא מאן בעי עלן רחמי. הרהרו בלבייהו ועבדי תשובה הקשה המהרש"א ז"ל מזה יש להשיב במה שאמר משה בפ' וילך כי אנכי ידעתי וגו' הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם עם ה' אף כי אחרי מותי וזה א' מעשרה ק"ו שבתורה. והא איכא למיפרך דיאמרו עד האידנא הוה משה בעי רחמי עלן השתא מאן בעי רחמי עלן ויהרהרו בתשובה. וי"ל כי בודאי זכות הצדיק מגין אבל בחטא ע"ג שנא' בו אל קנא לא שייך שיגין זכות הצדיק כי מה שמגין זכות הצדיק הוא לפי שאעפ"י שחטא ישראל הוא. לכן הני בריוני הגין עליהם זכותו של ר' זירא. אבל בחטא עבודת כוכבים נאמר אל קנא ולא יגן זכות הצדיק. כי המודה בע"ג כאילו כופר בכל התורה כולה. ומובן שפיר. אחרי שממרים הייתם עם ה' שהוא חטא ע"ג ועל זה אין זכות הצדיק מגין (מלא העומר):

עץ יוסף

כל חמרא: אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון. הכוונה שגפן הוא כינוי לצדיקים שלומדים התורה ועוסקים במצות לשמה. באהבה ויראה ובחפץ פנימי מלב ונפש. כמו שיש לפרי הגפן משקה כנוס בתוכו. אבל אותן שלומדים תורה ומקיימים המצות בלא לב ולב. מכונים בשם רמונים. ומטעם שגרעיני הרמונים הם יבשים מבלי שום רטיבות בתוכו. כך מעשיהם יבשים מבלי שום לחלוחית יראת שמים: אלא בוגדיו. משום דקשה למה עלה ריח ג"ע דוקא בבגדים. לכך דריש דרמיז נמי שגם הבוגדים יתנו ריח במצות (יפ"ת):

א תוספתא פ"ז. שיר השירים רבה פ"ז סימן ו': ב שיר השירים רבה פ"ו סימן י"ב. ברכות דף נ"ז. עירובין דף י"ט: ג ב"ר פרשה ס"ה סי' י"ח. אג"ב פ' מ"ב: ד ב"מ דפ"ה ע"א:

חדושי גאונים

ושתייה היתה נקראת ופירש"י ז"ל שממנה נשתת העולם שנאמר דבר ויקרא ארן ואמר מציון מכלל יופי במס' יומא אומר עולם מציון נברא (תורת חיים): סוגה בשושנים וכו' עד יש בהן ריח. ולכאורה למה אמרו השלשה מקראות על דבר אחד. והנראה דמבואר בבבא קמא פרק המניח האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין רבא אמר מילי דאבו' ואמרי לה מילי דאבו' ואמרי לה מילי דברכו' ופי' מהרש"א שיש שלשה חלקים טוב לשמים וטוב לבריות וטוב לעצמו. טוב לבריות אמר לקיים מילי דנזיקין וטוב לעצמו במדות אמר לקיים מילי דאבות וטוב לשמים הוא מילי דברכות. והגאון ביאר על המאמר כל ת"ח שאין מהפך תלוקו אין ת"ח ביאר שהמדות של האדם המה נקראים לבוש של אדם. והמדו' טובות הן שלא יהיה תמיד על אופן אחד למשל שלא יהי' תמיד רחמן אלא לפעמים יהיה אכזר על רשעי' ויהפוך המדות בשעה שנצרכים להמדה ההפוכה שפעמי' יהי' אכזר ולפעמים יהי' רחמן. ועל הכוונה הזה אמרו כל ת"ח שאינו מהפך חולוקו ר"ל שאינו מהפך המדות. וביבמות פ' הערל אמרו שישראל יש להם שלש מדות ביישני' רחמני' גומלי חסדים. ובזה יבואר האומה הישראלית

אהבת איתן

אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרימון ובס' טורי אבן במגילה (ד"י) הקשה מכאן הסא דהיכא מ"ד התם רקת זו טבריא ולמה נקרא שמה רקת שאפילו

דיני ממונות · אם העיד שקר נותן ממון לזה שנפסד על ידו ומחזיר לו ומתכפר : לפיכך נברא אדם יחידי. כל זה אומרים להם לפיכך נברא אדם יחידי להראותך שמאדם אחד נברא מלואו של עולם: הרבה רשויות לשמים. וכל אחד ברא את שלו : ולהגיד גדולתו · ועוד לכך נברא יחידי להראות לדורות הבאים גדולתו של הקב"ה שבחותם הראשון כל הדורות טבועות שלא היה תחלה אלא חותם אחד: חותם. היינו אותו ברזל שהצורה חקוקה בו : טובע כמה מטבעות בחותם אחד· כל (המעות) [המטבעות] שאדם טובע ע"י ברזל אחד כולן דומין : בשבילי נברא העולם · כלומר חשוב אני כעולם מלא לא אטרד את עצמי מן העולם בעבירה אחת וימשך ממנה : מה לנו ולצרה הזאת · להכניס ראשנו (בצרה) [בדאגה] הזאת אפילו על האמת : הלא כבר נאמר והוא עד · עליהם מוטל חובה ונשא עון אם לא (תעידו) [תגידו] מה שראיתם : ושמא תאמרו מה לנו לחוב · להיות מתחייבים בדמו של זה נוח לנו לעמוד באם לא יגיד: הלא כבר נאמר באבוד רשעים רנה· אם רשע הוא אין כאן עונש :

הוו יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעותיו תלוין בו עד סוף העולם שכן מצינו בקין שהרג את אחיו שנא' (בראשית ד') קול דמי אחיך צועקים א אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך דמו ודם זרעותיו . ד"א דמי אחיך שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא ומפני [שלום] הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך ושלא יהו המינים אומרים הרבה רשויות[א] בשמים ולהגיד גדולתו של הקב"ה שאדם טובע[ב] כמה מטבעות בחותם אחד כולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחבירו לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם . ושמא תאמרו [שם ע"ב] מה לנו ולצרה [הזאת] והלא כבר נאמר (ויקרא ה) והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד וגו' . ושמא תאמרו מה לנו לחוב בדמו של זה והלא כבר נאמר (משלי יא) באבוד רשעים רנה : גמ' ב ת"ר כיצד מאומד אומר להם שמא כך ראיתם שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתם אחריו ומצאתם סייף בידו ודמו מטפטף[ג] והרוג מפרפר[ד] אם כך ראיתם לא ראיתם כלום :

נג שם תניא אמר שמעון בן שטח ג אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו לחורבה ורצתי אחריו וראיתי סייף בידו ודמו מטפטף

דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו כו' . ר"ל שנותן אותן דמים שגזל ואין צריך ליתן אותן דמים הראוים לבא ברבית וביטול דמיו משא"כ ד"נ דמו ודם זרעותיו הראוים לבא לעתיד כולם אי אפשר להחזיר שנא' דמי אחיך צועקים וגו' אינו אומר דם אחיך גו' וכן מדקדק בב"ר מדכתיב את דמי נבות גו' וימת בדמי יהוידע גו' ובגמ' שלנו בפרק כ"ה איכא פלוגתא בדמי נבות ואת דמי בניו איכא למ"ד אותו ואת בניו הרג ואיכא למ"ד בניו הראוים לצאת ממנו וקרא דמייתי הכא במתני' יותר מדוקדק מלשון צועקים בלשון רבים ע"ש דמו ודם זרעותיו וק"ל : שהיה דמו מושלך על העצים כו'. מפורש לקמן מלמד שעשה קין בהבל חבורות חבורות כו' שמתוך שעשה בו הרבה חבורות ופציעות היה הדם ניתז בהרבה מקומות על עצים ואבנים לכך נאמר דמי בלשון רבים וכפירש"י בחומש ועוד י"ל לפי שמפורש בב"ר שהרגו בקנה עץ או באבן ועל אותו עץ ואבן היה דמו מושלך וז"ש עשה בו חבורות חבורות פציעות פציעות דהיינו בקנה דבר שעשה בו חבורה ובאבן דבר שעושה בו פציעות כמפורש בב"ר ודו"ק : לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך כו' . כתב בעל יפ"מ ואע"ג שכל המינים נבראו יחידים כו' אדם שאני שהוא מדיני בטבע והיו צריכים מתחלה לעזור כו' ועוד שלא יצטרכו להיתר עריות שהרי קין נשא אחותו עכ"ל והדברים דחוקים הם ונראה לפרש דה"ק שנברא יחידי שאדם נברא תחלה ואח"כ נבראת חוה מצלעותיו משא"כ בכל המינים שנבראו זכר ונקבה ואמר ללמדך שכל המאבד נפש אחת מישראל כו' דקדק לומר נפש אחת מישראל שצורת אדם שנברא יחידי היא דיוקנו של מעלה כיחודו של עולם וצורת יעקב הוא דמות דיוקנו כדאמרי' פ' ח"ה אבל בעובדי כוכבים המאבד נפש אחת מהם אינו כמאבד עולם מלא [רק כמאבד נפש אחת] וכן המקיים נפש אחת מהם כו' [דעובדי כוכבים לפנים לא היו מועילים לעולם] וע"פ דרך זה יש לפרש דקאמר שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך והוא מפורש בגמ' מפני המשפחות שלא יהיו מתגרות זו בזו ואמרו עוד שלא יאמר הצדיק אנו בני צדיק אבינו צדיק נברא כו' ופירש"י ואין אנו צריכין להתרחק מן העבירה כי לא נכשל בה ואנו בני רשע ואין אנו נזקקים בתשובה ולהצטדק כי לא יועיל כפירש"י לקמן והוא לפי שטבע ומזג הולד בדומה על הרוב כמולידיו אם כאביו אם כאמו ואילו היה האדם נברא זכר ונקבה כשאר הנבראים היו אומרים כן שאלו בני צדיק בטבע ומזג הזכר ואלו בני רשע בטבע הנקבה או בהיפך ובין הצדיק ובין הרשע מוכרח על מעשיו לפי טבע מולידיו וע"כ נברא יחידי שאף הנקבה ממזג וטבע הזכר נבראת בתחלת היצירה וא"כ על כרחך אין מעשה האדם משתנה לטוב ולרע תלוי בטבע היצירה רק בבחירתו של כל אדם נעשה צדיק ורשע ועל דרך זה נמי אמר בגמ' שלא יהיו המשפחות מתגרות כו' דהיינו לומר שאבא גדול מאביך ולפי טבעו ומזגו הוא מוכן יותר למעלה מאחר דאינו כן שהרי מטבע אחד נבראו כולם מאדם יחידי שאפילו הנקבה ממזג וטבע הזכר בתחלת היצירה ועל דרך זה אמר שלא יהיו המינין אומרים הרבה רשויות כו' גם זה ע"ד שאמרנו דאילו נברא האדם זכר ונקבה ואמר הכתוב בצלם אלהים ברא את האדם היו אומרים שהם ב' רשויות שהא' ברא הזכר והשני ברא הנקבה וע"כ נברא יחידי דמו' דיוקנו צורה של מעלה כיחודו של עולם כמ"ש לעיל ואמר ולהגיד גדולתו של הקב"ה שאדם טובע כו'. יבואר לקמן בגמ': ושמא תאמרו מה לנו לחוב בדמו כו'. ר"ל וקרא דאם לא יגיד ונשא עונו לא איירי כלל בדיני נפשות ת"ל באבוד רשעים וגו' וא"כ שפיר מיירי גם אם לא יגיד בדיני נפשות וק"ל :

יד יוסף

א ב"ר פרשה כ"ב סימן כ"א . ילקוט סדר בראשית · אדר"נ פרק ל"א . תרגום ירושלמי : ב תוספתא פ"ה : ג תוספתא פ"ה שבועות ל"ד :

חדושי גאונים

מוזהרים כ"כ בנזקין שאפי' אם עפ"י דין אינו גזל אלא מגדר הוא כמו שמצינו כמה פעמים גזל מפני דרכי שלום וע"ז אמרו שאפילו הגדר הוא כשושנה עכ"ז לא יפרצו בהן וזו נגד מזיקין וחד אמר שפושעי ישראל מלאים מצות כרמון הוא נגד ברכות שהוא בין אדם למקום וחד אמר וירח כ' את ריח בגדיו ר"ל שהריח את הריח מהמדות של ישראל ואמר א"ת בגדיו אלא בוגדיו ר"ל אפילו המדות של רשעים עכ"ז שמה טובים שהם רחמנים ביישנים ג"ח וזהו נגד מילי דאבות (עין אליהו) : שלא יהו המינים אומרי' הרבה רשוי'. לפי שהאדם הוא תכלית כל הנבראים

אהבת איתן

רקנין שבה מלאים מצות כרמון והשתא מאי רבותא דעבריה הא על כל ישראל מעיד הכתוב כן . וי"ל דמ"ד הנזכר ס"ל כמ"ד ברכה שס"ם דרקתך קאי אסנהד'· ועוד נראה דודאי משכחת לה בישראל רקים שאין בהם שום מצות והכתוב מעיד ע"ז רק הרוב הם מלאים כו' . וכהכי א"ש הא דאמר בברכות (דף נ"ז) הרואה רמונים בחלום אם ע"ה הוא יצפה למצות שנאמר כפלח הרמון רקתך אפילו רקנין כו' והשתא כיון דהכתוב מעיד שאין אחד מישראל ריקן שאינו מלא מצות כרמון הלום זה צ"ל . ולפמ"ש א"ש דהכתוב אינו מעיד כן על כל ישראל ממש רק על הרוב. וכה"ג כתבו תוס' בשבת (דף נ"ו ע"ב) אקרא דאין צדיק בארץ ע"ש וקרוב לזה מצאתי במדרש רבה במדבר ג' דמשמע שם דלאו

עיון יעקב

הזמה כדלקמן ומהיימנין כן עכשיו תחלת עדות כדי שלא לאטרוחי בית דין בכדי לא מטרחינן :

הרי"ף

קול דמי אחיך צועקים. נראה דגם בזה היו מאיימין דבכל מקום שהיה דם היה צועק נמצא קולות הרבה על ההורג ובדיני ממונות אם מחזיר הממון ניצול הוא מקול צעקתו של נגזל:

עץ יוסף

נב בשבילי נברא העולם . כלומר חשוב אני כעולם מלא · ולכאורה זה גבהות גדול שיאמר אדם בלבבו אשר רק בשבילו נברא העולם. אכן באמת כי זה צריך אל העבודה . אשר לא יספיק לו כל מה שלמד וכל מה שעבד עד הנה בתורה ובמצות והכל יהיו לאין ולאפס בעיניו . ויהיה נדמה לו כאלו לא עשה כלל . ובכל עוז ישתדל עוד בתורה ובמצות ה'. כאלו רק עליו העולם עומד . והוא מקיימו . על כן צריך שלא יחשה ולא יתבטל אף רגע כמימריה ויעבוד בכל כחו ועבודתו . כי הרבה מוטל עליו והמלאכה מרובה · ולא יטריד עצמו מן העולם בעבירה אחת . וימשך ממנה כי אם יבין האדם שכל מעשיו ודבוריו ומחשבותיו עושים רושם בשמי השמים · וכאשר עושה בהם מצות ה' מייחד שמותיו הקדושים עליו גורם שפע וברכה רבה בכל העולמות כולם · ואם עושה בהם דברי איסור · מקלקל כל צנורות השפע וממעט השפע והברכה מכל העולמות ופוגם ח"ו בשמותיו הקדושים ב"ה · אזי ממילא ילהב לבו לעשיית המצות · עד אין שיעור ולדקדק בהם על צד היותר טוב . שיהיו נעשים ברוב אהבה וחיבה ואימה ויראה ודקדוק גדול בזריזות ונקיות וטהרות המחשבה .

ויירא

המתורגמן. א) פיעל הערשאפטען . ב) פרעגען , ופי' חקיקה או מדפים כחותם . ג) טריעפען . ד) צאפפעלען .

(ע"י ה"ד)

והרוג מפרפר ואמרתי לו א רשע מי הרג לזה או אני או אתה אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי שהרי אמרה תורה (דברים יז) על פי שנים עדים יומת המת היודע מחשבות יפרע מאותו האיש שהרג את חבירו אמרו לא זזו משם עד שבא נחש והכישו [א] ומת. והאי בר נחש הוא והאמר רב יוסף וכן תני דבי חזקיה ב מיום שחרב בהמ"ק אף ע"פ שבטלה סנהדרין ד' מיתות לא בטלו. לא בטלו והא בטלו. אלא דין ד' מיתות לא בטלו מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו מי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו. מי שנתחייב הריגה או נמסר למלכות או לסטים באים עליו. מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי. [ג] אמרי ההוא חטא אחריתי הוה ביה דאמר מר מי שנתחייב שתי מיתות ב"ד נידון בחמורה: נד שם [פיסקא הוו יודעין וכו'] אמר רב יהודה בריה דר' חייא ג מלמד שעשה קין בהבל אחיו חבורות חבורות פציעות פציעות שלא היה יודע מהיכן נשמה יוצאת עד שהגיע לצוארו. ואמר רב יהודה בריה דרבי חייא ד מיום שפתחה הארץ את פיה וקבלתו לדמו של הבל שוב לא פתחה שנאמר (ישעי' כד) מכנף הארץ זמרות שמענו צבי לצדיק מכנף הארץ ולא מפי הארץ

רש"י

או אני או אתה. שמעון בן שטח קאמר ליה הכי: דין ד' מיתות. פורענות בידי שמים הדומה למיתה שהוא מחויב בה: נחש מכישו. דקלי ליה זיהרא ארס של נחש שורפו: נופל מן הגג. דומיא דסקילה כדתנן לקמן (דף מ"ה) בית הסקילה היתה גבוה שתי קומות וקומה שלו הרי כאן שלש: ליסטין באין עליו. שדרכן להרוג בסייף וכן נמסר למלכות שמתיזין ראשו: חטא אחריתי הוה ביה. שהיה מחויב שריפה שהיא חמורה דאילו רוצח בסייף הוא ומיתת סייף קלה כדאמרינן בפרק ארבע מיתות: פצעים. מכת חרב קרי פצעים: חבורות. חבורות. לכך נאמר דמי:

תוספות

שאין דמך מסור בידי. מדמייתי האי עובדא אמתניתין דכילד מאומד משמע דדריש מהאי קרא דמאומד לא מיקטל דמשמע ע"פ שנים עדים שראו את המעשה ואחריני הוו עם שמעון בן שטח והאי דלא חשיב להו משום כבודו והאי דקאמר או אני או אתה לאו דוקא לשון יחיד אלא אנו: מיום שחרב בהמ"ק. תימה דה"מ למימר דאף בזמן שב"ה קיים כי עובדא דשמעון בן שטח א"נ שלא בעדים והתראה וכו' והאריכו קצת ואח"כ כתבו וא"ת והא חזינן כמה רשעים דמתים כדרכן וי"ל דזכות [מילה] תולה ושכר מצות שעשו משתלמין בעה"ז כדכתיב ומשלם לשונאיו ועובדא דריש הפועלים דאפקוה לגברא וזקפיה דהוא ובנו בעלו נערה המאורסה התם נמי זכות תולה לו שלא נענש בסקילה ונידון בקלה א"נ הוא ובנו לאו דוקא אלא בנו תחלה ואח"כ הוא דמיתתן בחנק ויש מפרשים דנקט משחרב בהמ"ק משום דבזמן בהמ"ק בגדי כהונה היו מכפרין מיהו הני מילי כשעשו תשובה: מיום שפתחה וכו'. כל דמים נבלעים בארץ אלא שרשומן ניכר ושל הבל אין רשומו ניכר כלל: מכנף הארץ זמרות שמענו. כתוב בתשובות הגאונים שאין בני ארץ ישראל אומרי' קדושה אלא בשבת דכתיב גבי חיות שש כנפים לאחד וכל כנף הוא אומר שירה אחת ביום בששת ימי החול וכשיגיע שבת אומרים החיות לפני המקום רבש"ע אין לנו עוד כנף והקב"ה משיב להם יש לי עוד כנף אחד שאומר לפני שירה שנאמר מכנף הארץ וגו':

מהרש"א

היודע מחשבות וכו'. לפי שלא היה שם התראה דצריך להתרות בו שישראל הוא ובן ברית הוא כדאמרי' בפרק בן סורר ושמא זה היה סבור שהוא עובד כוכבים או שמא נתכוון זה להכות על מתניו ולא היה בו כדי להמית על מתניו והלכה לו כו' וכל הנהו דחשיב להו בפ' הנשרפין דפטור אמר היודע מחשבות והוא יודע שידעת שישראל הוא וכל הנהו דפרק הנשרפין דפטורין לא נתכוונת והוא יפרע כו' מיהו בדיני אדם בלאו הכי הוא פטור אי משום דמאומד הוא ואי משום דעובד כוכבים הוא כדקאמרינן וק"ל: [אע"פ שבטלה סנהדרין כו'. מפורש בפרק אלו נערות ע"ש]: מיום שפתחה כו'. פירשו התוס' כל דמים נבלעים כו' ויראה בזה על פי מה שאמרו בתנחומא ובב"ר שאמר קין להבל נחלוק העולם א"ל הן נטל הבל צאנו וקין אדמה לעבוד כו' התחיל לרעות צאנו וקין רודף אחריו מהר לבקעה כו' עד ועמד והרגו שנאמר ויקם קין וגו' ולזה האדמה שנפלה בחלקו של קין חסה עליו לבלוע דם של הבל עד שאין רשומו ניכר וע"כ אמר קול דמי אחיך צועקים מן האדמה ר"ל מתוך האדמה שבלעה את דמו ועתה ארור אתה מן האדמה שנפלה בגורלך שפלתה את פיה לחסות עליך לבלוע הדם כי תעבוד את האדמה כו' נע ונד תהיה בארץ שהיא חלקך לא יהיה לך בה מקום יישוב כמו שהבל אחיך היה נע ונד בה ע"י רדיפתך כדלעיל ואמר שגם בזה נענשה האדמה עד"ז שלא תפתח פיה לטובה ולזמר ולפי שכל הנבראים חייבים לומר שירה לפניו ית' ב"ה כמפורש פרק שירה אמר שכנף ארץ אומר שירה תחת פה הארץ וק"ל:

א ועי"ג דאינממיתין על אומד כזה. מ"מ מותר לקרותו רשע: ב כתובות דף ל' ע"ב. סוטה דף ח' ע"ב.ע"ש: ג תנחומא סדר בראשית סימן ט': ד ילקוט ישעיה רמז רל"ב:

חדושי גאונים

ובעבורו נבראו כולם ואלו נבראו שתחלה יותר מאחד היה מקום למינים לומר הרבה רשויות יש וכל אחד ברא אדם לעצמו להיות תפלית כל הנבראים (תורת חיים): מיום שפתחה הארץ את פיה וקבלתו לדמו של הבל שוב לא פתחה כו'. והמאמר הזה מוקשה הוא ונראה לפי שאין לך דבר קטן וגדול בעולם ואפי' עשב קטן אחז"ל שיש לו מלאך מכהו ואומר לו גדל בפסוק משטרו בארץ וכלל העולם יש לו מלאך אחד קראוהו חכמים ז"ל שר העולם בפסוק נער הייתי גם זקנתי שרו של עולם אמרו לפסוק הזה. מזה נלמוד שהארץ יש לה מלאך כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם. באופן שהארץ אשר היא עשויה בכללה בגלם ודמות פרצוף אדם כראש ועין הארץ וידים רחבת ידים וירכים ירכתי ארץ וערוה ערות הארץ באתם לראות ופה הארץ ותפתח הארץ את פיה זהו הגשמי והמלאך הרוחני שהוא נשמה לעול' מעתה כשפתחה הארץ את פיה לדמו של הבל ותחנף הארץ בדמים נאלם אותו המלאך מפיו מלומר שירה כי הפה שאסר ונאסרו בדם שפיכות דמים איך יהיה לו פתחון פה לשבח בו לפניו ית' ולז"א שמיום שקבלה דמו של הבל שוב לא פתחה פיה כי בעבירות כתיב ונטמאם בם לי'

אהבת איתן

בכל הזמנים אלא כשישראל צדיקים ובני תורה אפילו בוריכן גומלי חסדים אינון:

עיון יעקב

רשע מי הרג לזה. ואע"ג דאין ממיתין על אומד כזה מ"מ מותר לקרותו רשע או י"ל דזה רשע מעיקרא הוי כדקאמר בסמוך האי חטא אחרינא הוי ביה: היודע מחשבות. וכהאי לשון מצינו בשמעון בן שטח וע"י קללתו מיסר לפרוע מהם שהרי זה חטא מעיקרא ולא נענש עד שקללו שמעון בן שטח: מיום שחרב ביהמ"ק. עיין בחידושינו פרק אלו נערות:

אמר רב יהודה אמר רב מלמד שעשה קין בהבל כו'. נראה דהרתי שמעינן מינה מקול דמי אחיך יש ללמוד דמו ודם זרעותיו ומדכתב אח"כ לקחת את דמי אחיך מידך ובודאי לא בלעה הארץ רק דם הבל ולא דם זרעו שעתיד להוליד ועדיין אינו כאן אלא ודאי שהיה דמו מושלך על עצים ואבנים לכך קאמר דמי: חבורות חבורות פציעות פציעות. אפשר דדריש כן מדכתיב איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי מסכה דריש שעשה בו חבורות ופצעים ואע"ג דהאי קרא גבי למך כתיב מ"מ יש ללמוד ממנו על קין וכדומה לזה דריש ברבה פ' כ"ג הובא בילקוט דף י"א ע"ש: מכנף הארץ זמרות שמענו. מ"ש תוספות בשם תשובת הגאונים שבשבת הקב"ה שומע שירה מכנף ארץ כ"ל ליתן טעם ע"ד דאיתא במדרש אבכיר הובא בילקוט דף ב' ע"ד את השמים ואת הארץ הארץ היתה בוכה אמרה לפניו רבש"ע שמים וכל אשר להן נהנין מזיו השכינה ואין מלאך המות שולט בהם לפיכך הן מזמרין אני שתליתי מזוני ביד אחר וכל מה שעלי מלאך המות שולט בכן לפיכך אני בוכה אמר לה הקב"ה אל תיראי אף אתה עתיד לומר שירה שנאמר ה' מלך תגל הארץ וכתיב מכנף ארץ זמרות שמענו עכ"ל וצ"ל דעיקר הנחמה היה לארץ על העתיד שיהיה בלע מות לנצח ואז תשיר ומה"ט איתא במדרש בכו בכה להולך זה עשו שכפר בתחיית המתים פי' נמצא שאין לו נחמה ולכך ביום השבת שמרמז אל עוה"ב יום שכולו שבת שיסיר המות

עין יוסף

ויירא מלעשות דבר איסור קטן וגדול להיותו יודע הפסדו בכל העולמות. משא"כ אם ידמה אדם בנפשו שכל עשיותיו ח"ו אינו פועלים כ"כ. לא ידקדק בעשיית המצות כ"כ. ולא יפחד מהעבירה:

נג מפרפר. בהתחנו אלינו תרגום ירושלמי מפרפר קדמיכן פירש מתעגל באפר (ערוך): שהרי אמרה תורה על פי שנים עדים כו'. דריש מהאי קרא דמאומד לא מיקטיל. דמשמע על פי שנים עדים שראו את המעשה. דמשמעות לשון עד לא הוי אלא בראה וידע. מדכתיב בשבועת העדות והוא עד או ראה או ידע משמע דה"ק והוא עד גמור דראה וידע. או ראה ולא ידע דהיינו מנה לויתי לך בפני פלוני ופלוני. או ידע ולא ראה דהיינו מנה הודית לי בפני פלוני ופלוני. כדאי' בפרק שבועת העדות. ואין להקשות כיון דלשון עדים לא שייך אלא בראה וידע. א"כ בדיני ממונות דכתיב בהו נמי ע"פ שנים עדים יקום דבר אמאי העדות מתקיים בידיעה בלא ראיה שאני התם דגלי קרא והוא עד או ראה או ידע דלא משכחת לה אלא בדיני ממונות כדאי' בפ' שבועת העדות (תורת חיים):

נד מלמד שעשה קין בהבל אחיו חבורות חבורות פציעות פציעות. למד מדכתיב כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי. והאי קרא בלמך כתיב. ומפרש בב"ר פ' כ"ג דכנגד קין דיבר שלמך לא הרג איש לפצעו וילד לחבורתו כקין שהרג את הבל שנקרא איש וילד. ומדכתיב לפצעי ולחבורתי משמע דקין בפצע ובחבורה הרג. דבסכין ובחרב לא שייך פצע ובחבורה שהוא מכה בעצמא אלא הוא התזה גמורה. וה"ל למימר סתם הריגה שהוא לפי חרב. אע"כ

המתורגמן. [א] געביססען. [ג] ערשטיקקונג, פי' גרגזו יצבס ויחנק.

איתיביה חזקיה אחיו (במדבר טז) ותפתח הארץ את פיה א"ל לרעה פתחה לטובה לא פתחה. וא"ר יהודה בריה דרבי חייא גלות מכפרת עון מחצה א מעיקרא כתיב (בראשית ד) והייתי נע ונד ולבסוף כתיב (שם) וישב בארץ נוד: אמר רב יהודה גלות מכפרת ג' דברים שנא' (ירמיה לח) כה אמר ה' היושב בעיר הזאת ימות בחרב ברעב ובדבר והיוצא [ונפל] אל הכשדים (וחיה) [הצרים עליכם יחיה] והיתה לו נפשו לשלל (וחי) ר' יוחנן אומר גלות מכפרת על הכל שנאמר (שם כב) כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד ומושל עוד ביהודה ובתר דגלה כתיב (ד"ה א ג) ובני יכניה אסיר (בנו) שאלתיאל בנו ב אסיר שעיברתו אמו בבית האסורים שאלתיאל ששתלו אל שלא כדרך הנשתלין גמירי אין האשה מתעברת מעומד [דף לח] והיא נתעברה מעומד. ד"א שאלתיאל ג שנשאל על אלתו אל (שם) זרובבל שנזרע בבבל ומה שמו נחמיה בן חכליה שמו: יהודה וחזקיה בני רבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמיה דרבי ולא הוו קאמרי ולא מידי אמרי להו ד אגברו חמרא אדרדקי א) כי היכי דלימרו מילתא

רש"י

בארץ נוד · ולא כתיב נע שכיפרה לו גלותו דכתיב (בראשית ד') ויצא קין: שלשה דברים. חרב ורעב ודבר: לא יצלח · שום הצלחה ויכניה מלך יהודה כתיב: והיא נתעברה מעומד · שהיה בית האסורין צר ואין מקום לשכב ושלשלו שם אשה ובאגדה דויק"ר [סוף פרשת מצורע] אמרינן לה: על אלתו · להתיר גזירה שנשבע שלא יהיה לו בן והתירו לו פמליא של מעלה ושבועה כתיבא בההיא פרשה דכתבו את האיש הזה בספר ירמיה (כ"ב):

תוספות

לטובה לא פתחה. וא"ת והא כתיב תבלעמו ארץ וי"ל עוכת המצריים אינה קרויה טובה:

מהרש"א

גלות מכפרת עון מחצה כו' · נראה דלפי דרש זה אין פירוש נע ונד ענין גלות כדברי המתרגם מטלטל וגלי תהי כו' וכפירוש רש"י בחומש דלא יתכן דגלות דויצא קין וגו' מכפר על חצי גלות דנע ונד אלא דפירוש נע ונד כמדרש תנחומא דכל מקום שהיה הולך היתה הארץ מזדעזעת תחתיו והיה כו' ע"ש דהשתא שפיר קאמר דגלות דהיינו שאמר הן גרשת אותי וגו' וכמו שכתוב ויצא קין מכפרת מחצה עונש דנע ונד שהיתה מזדעזעת הארץ תחתיו דלא כתיב בעונש רק וישב בארץ נוד אבל בויק"ר פרשת י' אמרו בל' זה תשובה מכפרת מחצה שכיון שעשה קין תשובה שאמר גדול עוני מנשוא · נמנעה ממנו חצי הגזירה שנא' וישב בארץ נוד נע ונד לא כתיב כאן אלא נוד ולפי זה יתפרש שפיר נע ונד מלשון גלות כדברי המתרגם ורש"י בחומש ותו לא מידי ודו"ק: גלות מכפרת ג' דברים כו' · והיינו מדתלה העונש מיתה מג' דברים ביושב בעיר והצלתו ביוצא מעיר דהיינו גלות ולדעת ר' יודא אין הגלות מכפר רק על גזירת המיתה מג' דברים שזכר כמו שכתוב והיה והיתה לו נפשו וגו' דהיינו חיות נפש לבד אבל לא שיחזרו שם לגדולתה ור' יוחנן הוסיף לומר דגלות מכפר על הכל דהיינו שיחזרו בניו לממשלה כמו שכתוב כתבו האיש הזה ערירי וגו' כתבו דהיינו הגזירה ובתר דגלה כתיב ובני יכניה אסיר וגו' בדברי הימים ביחוס מלכות בית דוד כתיב האי קרא ואפשר דמשמע ליה דבתר דגלה כתיב משמעותיהן דדריש אסיר על שם בית האסורין ושאלתיאל כו' אך יש לדקדק מה שייך הכא דרשה דזרובבל שנזרע בבבל ומה שמו כו' שהרי הוא היה בן שאלתיאל כדכתיב בספר נחמיה וע"כ נראה דמייתי האי קרא דזרובבל לראיה אהך דרשה דשאלתיאל שלא זכה יכניה להוליד זרע עד שגלה לבבל שע"כ קרא שאלתיאל את בנו זרובבל שאילולי שגלה יכניה אביו לבבל לא היה נזרע בגזירת כתבו את האיש וגו' ואמר ומה שמו נחמיה בן חכליה כדמוכחי קראי דזרובבל היינו נחמיה ואם כן ע"כ שם זרובבל ושאלתיאל להנך דרשות וק"ל:

הרי"ף

לטובה לא פתחה. וקשה בשלמא אם פתיחת הארץ לקבל דמי של הבל היה לטובה שייך למימר שוב לא פתחה לטובה אבל כיון שאצל הבל היה פתיחתה לרעה שהרי נתקללה על זו וגם בבלועי קרח פתחה לרעה א"כ היאך הוא אומר שוב לא פתחה ונראה מה שפירשו תוס' ושל הבל אין רשומן ניכר כוונתם לתרץ היאך אמר שוב לא פתחה והרי אם שופך דם חבירו עיניו רואות שנבלעת בארץ לכך חילקו בין רשומן ניכר ובזה י"ל שכוונת הארץ שנתחכמה ועשתה טובה מפני כבודו של הבל לבלוע הדם לגמרי כי חרפה להיות ניתז על העצים והאבנים וע"ז נענשה שעשתה שלא כמנהגו של עולם ומ"מ היה שם בחינה של טובה. ועוד אפשר לומר שוב לא פתחה לרעה לצדיקים אבל לרשעים פתחה ולטובה לא פתחה בין לצדיקים ובין לרשעים. ועוד י"ל שאלמלא לא קבלה דמו של הבל היתה נפתחת פעמים לטובה ופעמים לרעה אבל עכשיו נענשה שלא פתחה אלא לרעה:

עיון יעקב

אז נשמע השירה מכנף הארץ. ב תוס' ד"ה לטובה לא פתחה וא"ת הא כתיב תבלעמו ארץ וכו'. מקשים העולם אמאי לא מקשו תוס' קושיא זו תיכף על הא דקאמר שוב לא פתחה וכ"ל משום די"ל שני פשטים הא דשוב לא פתחה א' י"ל שהיה עונש מאת הקב"ה בשביל שקבלה דמה של הבל שוב לא יפתח או י"ל לפי שנענשה הארץ ונתקללה הואיל שקבלה דמה של הבל שוב לא פתחה מעצמה וכן הוא באמת בילקוט דף ע"ב ע"ג בשם המכילתא והכ"מ הוא זה דהא אמרינן שהוא עונש מן הקב"ה א"כ י"ל דעונש הוא דוקא לטובה לא יפתח משא"כ לרעה אין זה עונש ומותר לפתח אבל אם הארץ עצמה לא פתחה את פיה כיון שנתקללה א"כ דנכים לי' חיווא בישא אפילו חבל מדחיל לה ולא פתחה לגמרי ועיי"ל הכ"מ דהא אמרינן שהוא עונש מאת הקב"ה שלא יפתח א"כ אם בתוך זמן נתן רשות מאתו יתברך לפתוח פיה הותרה הרצועה לפתוח תמיד אבל אם היא מעצמה סגרה פיה מחמת מורא שנתקללה א"כ אינה פותחת פיה אלא בשעה שניתן לה רשות וא"כ המקשן היה סבור שהארץ מעצמה סגרה את פיה להכי מקשה מתפתח הארץ את פיה ולא מתבלעמו הארץ ששם היה צוה הקב"ה בפי' כדכתיב נטית ימינך תבלעמו ארץ והתרצן שמתרץ לו לטובה לא פתחה מכלל דס"ל שהוא עונש מהקב"ה וא"כ מקשים תוספות והכתיב תבלעמו ארץ וכיון שניתן רשות שוב הותרה הרצועה להפתח ומתרצין התוס' דאינה קרויה טובה וא"כ לא הותרה מעולם לענין הטובה: גלות מכפרת עון מחצה. ואע"ג דקין הרג במזיד וגלות אינה מכפרת אלא שוגג ולא מזיד כדאיתא בפ"ק דמכות מ"מ קין שהרג בלא עדים והתראה גם עדיין לא ניתנה תורה לכך סגי ליה בגלות ועיין במהרש"א שמביא בשם המדרש דתשובת קין עשה מחצה ונראה דפליגי מה דפליגי תנאי בעלמא עיין במ"י דף ק"מ ע"ב אי תשובה עושה כולה אי מחצה וה"ה בגלות פליגי בענין זה: גלות מכפרת שלשה דברים. והיינו נמי שלשה דברים שנתחייבו בדיני שמים אבל אי נתחייבו מיתת ב"ד אין הגלות מכפר רק על שהרג בשוגג ועי"ל לבור שגלו שאני וקצת ל"ע דמה מייתי ראיה מגלות בבל לשאר גליות דהא אמרינן בעלמא לבנת הספיר משגגלו ללמדך שכך שעבודה של בבל קשה כדאיתא בירושלמי דסוכה פרק לולב ע"ש: דבר חרב ורעב. ונראה שזה כוונת הפסוק בשמות מזבח לה' אלהינו פן יפגענו בדבר או בחרב ויאמר אליהם וגו' תפריעו וגו' לכו לסבלותיכם כיון שהגלות מכפר על אלו הדברים זה כוונת הפסוק נרפים אתם על כן אומרים נזבחה לה' אלהינו ודו"ק: יהודה וחזקיה בני ר' חייא הוו יתבי בסעודתא ולא קאמרי ולא מידי. ובאמת שלשה שישבו ואין ביניהם דברי תורה הוי כאילו אכלו מזבחי מתים כדאיתא בפ"ג מאבות להכי אמר אגברו חמרא כי היכי דלימרו מילתא כי חמרא וריחני פקחין וכדאיתא לקמן פרק

עץ יוסף

דמעיקרא כתיב והייתי נע ונד כו' והנה מלת נע שרשו נוע. והוראתו גם על הטילטול ממקום למקום כמו שאה"כ (עמוס ט') כאשר ינוע בכברה וגו'· והנענוע בכברה הנה מה שבתוכה הוא מטלטל ממקום למקום · אבל מלת נד שרשו נוד · והוראתו על העומד במקום אחד ושרשו במקום עמדו ועכ"ז מתנודד. וכמה שאה"כ כאשר ינוד הקנה במים · והקנה שרשו בארץ וינוד הנה והנה · וזהו שאמר בתנחומא כל מקום שהיה הולך היתה הארץ מזדעזעת מתחתיו. ולא קאמר כל מקום שהיה עומד משום שלא היה יכול לעמוד במקום אחד מחמת קללת נע · אלא היה מוכרח לילך ממקום למקום. ובכל מקום שהיה הולך היתה הארץ מזדעזעת מתחתיו מחמת קללת נד · ואחר ששב בתשובה כתיב וישב בארץ נוד פי' שביטל ממנו נע והיה יכול לישב במקום אחד אלא שבאותה מקום היתה הארץ מזדעזעת תחתיו:

נה על אלתו. להתיר לו גזירה שנשבע שלא יהיה לו בן · והתירו לו פמליא של מעלה. ושבועה כתיבה בהאי פרשתא דכתבו את האיש הזה בס' ירמיה (סי' כ"ב) ועכ"פ משמע מכאן דהקב"ה שואל על שבועתו לפני פמליא של מעלה ותימא דפרק המוכר את הספינה איתא דאמר רבה בר בר חנה שמעתי בת קול שאומרת אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי מיפר לי. ואמאי אינו שואל על שבועתו לפני פמליא של מעלה (ת"ח): דבר אחר שאלתיאל שנשאל כו'· לולי דמסתפינא הייתי אומר שכך צריך להיות דבר אחר אסיר שאסר הקב"ה בשבועה את עצמו (בענין המלוכה של בית דוד) שאלתיאל שנשאל על אלתו אל. וכן הוא בשה"ש רבה פ"ח ד'· גם מה שדרשו כאן שם זרובבל תמוה מה שייכות לזה כאן אבל לפי מה דאי' בשה"ש רבה יובן. דהכי אי' שם גדול כחה של תשובה שמבטלת הגזרה ומבטלת את השבועה · מבטלת הגזרה מנין שנאמר (ירמיה כ"ב) כתבו את האיש הזה ערירי וכתיב (חגי ב') ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל

יד יוסף

א תנחומא סדר בראשית סימן י"ב · ויק"ר סדר י: ב לפי דרש חז"ל זה אסיר ושאלתיאל א' הוא ונקרא כן ע"ש שעיברו כו': ג שיר השירים רבה פ"ח סימן ד' ויקרא רבה פרשה י' סימן ה': ד ילקוט ישעיה רמז ר"פ:

חדושי גאונים

טמטום וסתום ולזה הוכרח השיר הזה ליאמר ע"י הכנף שיש לו לאותו מלאך הארץ וכנף הוא ל' כנופיא כמו שפירש החסיד כמהר"ר מ ש ה קורדובירו זלה"ה במשחז"ל נתמעטו כנפי החיות משחרב בית המקדש שהכוונה שנתמעטה הכנופיא של מלאכים או אורו' מהחיות וכיוצא בזה אומר אני שאמר כאן מכנף הארץ מכנופיא של הארץ זמרות שמענו. ואולי יהיה זה כשר פעמיים סנדלפונ שים לו בראשו של עולם הפעמים כנופיא של מלאכים כבוד אל בראש עולם העשים. ועוד נלאוה מילין למעלה למעלה שאפילו בארץ החיים שאמרו עליה חז"ל ונוחלת הארץ אפשר שאפילו שם הגיע הפגם הזה לסתום את פיה לפי שנכנס זה העון של שפיכות דמים דרך פיה לקטרג ונסתם פיה בקטרוג הזה ולזה זומר מכנף הארץ זמרות שמענו צבי לצדיק לצדיקו של עולם בסוד צדיק ופדיק כי צדיק ה' צדקות אהב. ולזה כשהקשה מ פ ס ו ק ותפתח הארץ את פיה ותירץ לרעה פתחה לפי שבהיות המקום הוא של המלאך הנז' הנקרא פיה סגור באותו הקטרוג של שפיכות דמו של הבל אין קטיגור נעשה סניגור ליפתח לטובה אלא לרעה יפתח לקטרג וליפרע ומזה נלמוד כמה גדול כחו של עון אשר הוא תלוי בפיו של אדם שקשה מאד להיו' הפה ההוא מליץ עליו טובה אלא בקושי ובתשובה (פלי פז):

שנשאל על אלתו

אהבת איתן

שאלתיאל שנשאל על אלתו אל. נספר

המת: רגמן. א) דער חיין האט זיך געשטארקט אין דען קינדערן, ופי' כי שתו יין ויהיו כנערים אשר לא ידברו.

א קדושין דף ע"א : ב עירובין דס"ה . במדבר רבה פרשה י"א : ג גיטין דף פ"ח ע"א : ד סדר עולם רבה פרק כ"ה . ספרי ח"ב פיסקא שנ"ב ילקוט מלכים ב' כ"ד . ילקוט דניאל ט' : ה תוספתא פרק ח :

חדושי גאונים

כו' ועיין בפירש"י וקשה בס' בנין שלמה שאין גבי הקב"ה שייך חרטה וחזרה ע"ש ונעלם מעמו במהר"ק הש"ס דחגיג' באפי נשבעתי וחזרתי ועי' בברכות פ' אין עומדין שם אמר רבא עד שיתר לו נדרו הוא דאינו מיחל אבל אחרים מוחלין ע"ש . ומזה מוכח בבדיא דשייך התרה גבי הש"י ומה דכתיב כי לא יתנחם היינו כשלא יתפלל כ"ש כתפלת משה שהועיל וגם הדבור לא היו בכעס אבל אם הדבור הי' בכעס וע"י תפלה משתנה וזה הוא כאומר נאחוי בני ה"ה הכא ע"י גלות נתכפר לו אולם מצאתי ברשב"א שם שפי' שם הש"ס שהוא ע"ד משל כדרך שמתירין הנדר אבל אם הש"י רוצה אין צריך לאחרים וע"ש ובמהרש"א בח"א ותבין בזה (עטרת צבי) :

א"ל רבי חייא אל ירע בעיניך יין ניתן בשבעים וסוד ניתן בשבעים נכנס יין יצא סוד וכו' . ולכאורה יש לתמוה שבודאי

אהבת איתן

תורת חיים כ' דמשמע דהקב"ה שואל על שבועתו לפני פמליא של מעלה ותימא דבפ' השפינה אי' שאמר רבב"ח שמעתי ב"ק שאומרת אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי מפר לי ואמאי אינו שואל לפני פמליא ש"מ . ולפמ"ש הרב בעצמו לקמן בפ' חלק אהיא דפ' השפינה לק"מ דשאני התם דאיירי בשבועת הגלות ובה לא שייך חרטה דע"כ הוצרכו להיות בגלות כיון שחטאו משא"כ בשאר שבועות שנשבע בכעס שייך חרטה . וע"ש מ"ש בפ' השפינה בזה . אך אכתי קשה מפ"ק דר"ה (די"ח)

נכנס יין יצא סוד . היינו דאמרינן בפ' הדר המתייחד ביינו הרי יש בו מדעת שבעים זקנים שהסוד מתגבר על היין ואין כח ביין להוציא:

מהרש"א

אין בן דוד בא כו' נכנס יין יצא סוד · הוא מבואר בסוד עיבור החודש וע"פ מ"ש פ"ב דר"ה ר' חייא חזייה לסיהרא דהוה קאים בצפרא דכ"ט שקל קלא פתק בה אמר כו' זיל איכסי א"ל רבי לרבי חייא זיל לעין טב וקדשיה ושלח לי סימנא דוד מלך ישראל חי וקיים והכוונה בסוד העיבור שדומה לו מלכות בית דוד כמ"ש במדרשות שכמו שהלבנה אחר ט"ו יום שנתמלאה תתחיל לחסר כן היה מלכות בית דוד אחר שהיו מזרעו ט"ו מלכים נחסר המלכות בימי צדקיהו ולא נשאר לו רק ממשלה קצת ר"ג בבבל ונשיא בא"י וכמו שהלבנה הולכת ומתחסרת ט"ו יום עד שתחסר לגמרי ואחר כך מתחדשת באורה כן אחר שתכלה ממשלת מלכות בית דוד לגמרי דאף ר"ג בבבל ונשיא בא"י יכלו שוב יתחדש מלכותו ולזה כיון שכיסוי הלבנה הוא סימן לרבי שהיה נשיא שיכלה נשיאותו לא רצה הוא לומר כן זיל איכסי רק ע"י רבי חייא גם לא רצה הוא לקדשה ביום שלשים כאילו היא מכוסה אז שזה סימן רע לנשיא דאדרבה שכל עוד שאינו מתכסה הוא סימן טוב על הנשיאות שימשך וע"כ אמר לרבי חייא דלקדשיה אז ע"פ אותו הכיסוי שא"ל זיל איכסי ולזה א"ל רבי שלח לי סימנא דוד מלך ישראל כו' ר"ל דאף שהכיסוי של הלבנה הוא סימן רע לנשיאות שיכלה הנה מצד אחר הוא סימנא טבא דדוד מלך ישראל חי וקיים שאחר שיכלה הנשיאות יתחדש מלכותו ויצמח קרן דוד וע"כ אמר זיל לעין טב וקדשיה ע"ש סימן טוב וז"ש הכא אין בן דוד בא עד שיכלו ב' בתי אבות ר"ג ונשיא דאחר שיכלה ממשלתו לגמרי כמו הלבנה אחר ט"ו יום שתתחסר לגמרי, אז יתחדש מלכותו כמו שתתחדש הלבנה והיה רבי מיצר ע"ז שיכלה נשיאותו וא"ל רבי חייא אל ירע בעיניך שע"י שנכנס יין יצא מהם דבר סוד העיבור שיתחדש שוב מלכות בית דוד וגדולת משפחות הנשיאים בב"י: החרש והמסגר אלף כיון שפותחין כו' . דלפי פשוטו שהם בעלי אומניות כמו שתרגם יונתן אומניא והרעיא לא יתכן מ"ש הכתוב הכל גבורים עושי מלחמה דאין דרך בעלי אומניות להיות עושי מלחמה אבל לפי הדרש היינו גבורים בתורה ועושי מלחמה של תורה · ואמר וכמה היו אלף אשמועינן שהיו הרבה חכמים וגבורי תורה בגלות יכניה ובזה יתיישב מ"ש בס"פ יש בערכין דבקש הקב"ה להחזיר העולם לתוהו בשביל יהויקים כיון שנסתכל בדורו נתיישב דעתו וביקש הקב"ה להחזיר את העולם לתוהו בשביל דורו של צדקיהו כיון שנסתכל כו' והיינו דבימי יהויקים עדיין היו בירושלים החרש והמסגר אלף ת"ח אבל בדורו של צדקיהו לא היו שם ת"ח שכבר גלו עם יכניה ועי' בחידושינו פרק המגרש וק"ל : שהקדים ב' שנה לונושנתם כו' · משמע ליה דמלת ונושנתם מיותר בקרא למדרש מיניה גימטריא ור"ל שהקדים ב' שנה קודם שנתמלאה שאתם שהיה מתקיים בהם אבד תאבדון וגו' · ואמר ש"מ מהרה דמרי עלמא תתנ"ב כו' · ר"ל על כל פנים דלא הוי פחות ממנין זה ואשמעינן בזה בהיפך בענין הגאולה שאם יתמהמה חכה לו ואל תתייאש ממנה באריכות הגלות אף שכמה כתובים הם מורים בהיפך על קירוב הישועה כמ"ש כי קרובה ישועתי לבא ונאמר ואכרתך מהרה תאמח אל תתמה על כך כי מי יודע בכמה מהרה דמרי עלמא שיומו אלף שנה ומצינו בו מהרה בתתנ"ב שנה וסמך רב אחא ב"י דבריו אלו אדרשה דונושנתם שהיו ישראל ראוים ליאבד ח"ו לגמרי לזמן תתנ"ב אי לאו שהקדים הש"י ב' שנים בצדקתו ואבד תאבדון לפי הראוי ליאבד לגמרי נאמר אבל אי לאו הך דרשה הייתי יכול לומר דאבד תאבדון לאו לגמרי משמע אלא דבזמן השופטים נמי שהיו תחת יד עמון ופלשתים וכמה אומו' נתקיי' בהם אבד תאבדון דהשתא מהרה דמרי עלמא לא הוי כ"כ וע"כ הוצרך לדרוש דונושנתם וע' בחידושנו פ' המגרש ודו"ק:

כיון דאיבסום [א] פתחו ואמרו אין בין דוד בא עד שיכלו שתי בתי אבות מישראל אלו הן ראש גולה שבבבל ונשיא שבא"י שנא' (ישעיה ח) והיה למקדש ולאבן נגף ולצור מכשול לשני בתי ישראל אמר להם בני א קוצים אתם מטילים לי בעיני א"ל ר' חייא רבי אל ב ירע בעיניך יין ניתן בשבעים אותיות וסוד ניתן בשבעים אותיות נכנס יין יצא סוד. ג אמר רב חסדא אמר מר עוקבא ואמרי לה אמר רב חסדא דרש מרי בר מר מ"ד (דניאל ט) וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו משום דצדיק ה' וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו (אלא) [אין] צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים גלות צדקיה ועוד גלות יכניה קיימת דכתיב בגלות יכניה (מ"ב כד) החרש והמסגר אלף ד חרש כיון שפותחין הכל נעשו כחרשין מסגר כיון שסוגרין בהלכה שוב אין פותחין וכמה היו אלף. עולא אמר שהקדים שתי שני' לונושנתם. אמר רב אחא בר יעקב ש"מ מהרה דמרי עלמא תמני מאה וחמשין ותרתין הוו:

נז שם ה ת"ר אדם יחידי נברא ומפני מה שלא יהו מינין אומרים הרבה רשויות בשמים ד"א מפני הצדיקים ומפני הרשעים שלא יהו צדיקים אומרים אנו בני צדיק ורשעים אומרים אנו בני רשע . ד"א מפני המשפחות שלא יהו משפחות מתגרות [ב] זו בזו ומה עכשיו שנברא יחיד מתגרות אם נבראו שנים עאכ"ו . ד"א מפני הגזלנים ומפני החמסנים [ג] ומה עכשיו שנברא יחידי גוזלין וחומסים אם נבראו שנים עאכ"ו :

והיה מושיען · של ישראל : למקדש · של ישראל : ולאבן נגף · [ממהר הגלות] שמנגפת את הרגלים : ולצור מכשול · סלע מכשלה יהיה לשני בתי ישראל : בשבעים אותיות · בגימטריא: וישקוד. וימהר כמו כי שוקד אני (ירמיה א') ומתרגמינן מוחי : שהקדים . מיהר גלות צדקיה שהיא אחרונה בעוד שגלות יכניה קיימת שעדיין לא מתו אותן שגלו לבבל עם יכניה שהיו חכמים בתורה ולמדוה לבני גולה האחרונה : פותחין · בתורה : כחרשין · קרי ביה החרש : כיון שסוגרין . דבר הלכה הנעלמת מהן אין לה פותחין אחרים : עולא אמר· צדקה של שקידה היינו שהקדים חורבן (של מקדש) ב' שנים לגימטריא דונושנתם דהיינו תמני מאה וחמשין ותרתין והם גלו לסוף שמונה מאות וחמשים שנכנסו לארץ דכתיב (מלכים א' ו')ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה וגו' וימי בית ראשון ארבע מאות ועשר הרי שמונה מאות ותשעים לא מהם ארבעים שנה שנשתהו במדבר הרי ח' מאות וחמשים ואלמלא (היו ממתינין)[היה ממתין] עד ונושנתם היה מתקיים בהם כי אבד תאבדון מהר והשמד השמדון דכתיב בההוא פרשתא (דברים ד') : מהרה דמרי עלמא כו'. דהוא גימטריא דונושנתם וקרי ליה אבד תאבדון מהר והקדמה דשתי שנים צדקה היתה: אנו בני צדיק . אבינו צדיק נברא לפיכך אנו צדיקים ואין אנו צריכין להתרחק מן העבירה כי לא נכשל בה: אנו בני רשע· ואין אנו זקוקין בתשובה ולהצטדק כי לא יועיל : אם נבראו שנים · יאמרו זה לזה אבא גדול מאביך : הגזלנים והחמסנים · שיאמרו קרקע זה לבני אבינו הראשון היתה

עין יעקב

בן סורר ומורה : **אין** בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות . וזה כוונת הפסוק לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו שהם ראשי גליות שבבבל ונשיא שבא"י כדאיתא ריש מכילתין דף ו' עד כי יבוא שלה (שאז יכלו) שהוא מלך המשיח שהמלוכה שלו כפרש"י בחומש ולפי שהם אמרו פסוק אחר דכתיב ביה צור מכשול ואבן נגף שהוא כקוץ בעיניו ולזה אמר קוצים אתם מטילין בעיני : **נכנס** יין יצא סוד . כי סוד ה' ליראיו ומורא רבך כמורא שמים ועי' דמכסמי סר מהם היראה והבושה והעיזו פנים כ"כ ברבם ואין להם יראת שמים כדאיתא לקמן פרק בן סורר ומורה על פסוק למואל ע"ש : **ויפקוד** ה' . עיין בגיטין דף פ"ח בחידושינו : **שהקדים** גלות צדקיהו ועוד גלות יכניה קיימת . וזה אפשר הכוונה הוי גולה למקום תורה כלומר אע"פ שילך לגלות מסר היינו בשביל תורה : **אדם** יחידי נברא מפני מה . כלומר דהיה מן הראוי לברא הרבה אנשים ביחד מפני ישוב העולם כי לשבת יצרה : **שלא** יהא המינים אומרים . ואף לפי מה דאיתא במדרש ב"ר פרשה ח' והובא בילקוט דף ד' ע"ג על פסוק נעשה אדם שאמר הקב"ה כתוב והרוצה

עין יוסף

בן שאלתיאל עבדי וגו' · מבטלת את השבועה מנין שנאמר (ירמיה כ"ב) חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני וגו' וכתיב (ד"ה א' ג') בני יכניה אסיר שאלתיאל בנו וגו' כו' :

המתורגמן. [א] בעטרונקען . [ב] צאנקען , קריעגען . [ג] רייבער .

נח שם [פיסקא ולהגיד גדולתו כו' ת"ר] א ולהגיד גדולתו של ממ"ה הקב"ה שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה אבל הקב"ה טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחבירו שנאמר (איוב לח) תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש ומפני מה אין פרצופיהן[א] דומין זה לזה שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה ויאמר שלי הוא שנא' (שם) וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר. תניא היה ר' מאיר אומר בשלשה דברים אדם משתנה מחברו בקול. במראה. ובדעת. בקול ובמראה משום ערוה. ובדעת מפני הגזלנים והחמסנים: נט שם ת"ר ב אדם נברא בערב שבת ומפני מה שלא יהו מינין אומרים שותף היה לו להקב"ה במעשה בראשית. ד"א שאם תזוח דעתו עליו[ב] אומרים לו יתוש[ג] קדמך במעשה בראשית ד"א כדי שיכנס למצוה [מיד]. ד"א ג כדי שיכנס לסעודה מיד משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין ושיכללן[ד] והתקין סעודה ואח"כ הכנים אורחים שנאמר (משלי ט) חכמות בנתה וגו' טבחה טבחה וגו' שלחה נערותיה תקרא וגו' חכמות בנתה זו מדתו של הקב"ה שברא את כל

רש"י

היתה ולא לבני אביהם: תתהפך כחומר חותם · לאחר מיתתו של אדם מתהפך חותם שלו לחומר ויתיצבו כמו לבוש בתחיית המתים ומדקרי לה חותם ש"מ בחותם הן טבועין: ויאמר שלי הוא · ואין אדם מכחישו הואיל ואין היכר ביניהן: וימנע מרשעים אורם · קלסתר פניו ומתוך כך שלא יהא קלסתר פנים דומה לשל חביריהם וזרוע רמה תשבר שאין יכול לומר שלי הוא: משום ערוה · שלא יתחלף לאשה בבעלה לא ביום מפני המראה ובלילה מפני הקול: ובדעת מפני הגזלנים · (כי) אם יודע מה בלב חבירו יחפש [מטמוניו] ויודע היכן ממונו: שלא יאמרו המינין שותף היה · אדם במעשה בראשית לפיכך קדמו לו כולם: למצוה · שבת: שיכנס לסעודה מיד · שימצא הכל מוכן ויאכל מאשר יחפוץ:

גפי

מהרש"א

שהוא טובע כל אדם בחותמו של אדם הראשון וכו' · ר"ל לפי הדרך שאמרו שאדם זכר יחיד נברא בזולת נקבה שאף היא בחותמו של אדה"ר נבראה שלולי זאת שהיה שינוי בבריאה זכר ונקבה היה לבעל דין לחלוק שהצורות משתנין לפי שינוי הבריאה זכר ונקבה · ואמר דאין אחד דומה לחבירו שנא' תתהפך כחומר וגו' · עיין פרש"י שהוא דחוק ונראה לפי הדרש אמר שמתהפך ומשתנה הצורה של אדם הראשון לתולדותיו כחומר חותם ר"ל כחותם העשוי מחומר הרך שהיוצר יכול לשנות צורת וחותם אותו החומר כפי רצונו וכמו שיסד הפייטן כי הנה כחומר ביד היוצר ברצותו מרחיב וברצותו מקצר שנותן לו צורה כפי רצונו כן משתנה חותם וצורת אדם הראשון כפי רצונו ית' ב"ה ואמר ויתיצבו כי שינוי הצורות כמו לבוש שמשתנה האדם בצורתו כפי שלבוש שהוא לבוש דמשום הך טעמא להגיד גדולתו וכו' לא הוי סגי ליה אלו היה טוב לעולם שיהיו דומין בצורות אבל כיון דאדרבה דיותר טוב לעולם בשינוי הצורו' כדקאמר שלא יראה אדם דירה נאה ואשה נאה וכו' ברא יחידי להגיד גדולתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא טובע כל שינוי הצורות בחותם אחד ועיין ביפ"מ וק"ל: שנאמר וימנע מרשעים וגו'. עיין פירש"י ועוד נראה לפי הדרש זה המקרא נאמר בתר האי קרא דתתהפך כחומר וגו' דר"ל דלכך מתהפך ומשתנה חותם וצורת אדם כדי שימיע מרשעים אורם שנתן עיניו באשה אחרת וזרוע רמה וגו' ע"פ מ"ש בפ' ארבע מיתות לא ניתנה קרקע אלא לבעלי זרוע וז"ש דלכך ג"כ נשתנה ונתהפך צורת האדם כדי שתשבר עי"ז זרוע רמה של בעלי זרוע להחזיק בזרוע דירה נאה של אחרים לומר שלי הוא וק"ל: בקול ומראה משום ערוה ובדעת מפני הגזלנים וכו' · וה"ה דהוה מצי למימר בקול ומראה מפני הגזלנים אלא דעדיפא מיניה קאמר משום ערוה ובירושלמי קאמר מראה ודעת מפני הגזלנים: ובדעת מפני הגזלנים. פרש"י אם יודע מה שבלב חבירו וכו' ע"ש וכתב בעל יפ"מ ולא נהירא דמה שלא ידע אדם מה שבלב חבירו לא הוי שינוי בדעת האנשים וכו' ונ"ל דשינוי דעת האנשים שאין חפצו של זה כזה כי זה יחפוץ בשדה פלוני וזה באחר כו' שאילו היו הכל חפצים בדבר א' יבקשו הכל לגזול כו' עכ"ל ועוד האריך ע"ש: שלא יהו המינים אומרים שותף וכו' · מייתי הך מלתא הכא דלפי מ"ש דאדם יחידי נברא מה שלא נבראו כן כל שאר הנבראים קאמר דלכך נברא בע"ש דאלו נברא האדם קודם ע"ש היו המינים אומרים שותף כו' דכמו שהקב"ה יחידו של עולם בשמים גם הוא יחיד בארץ ושותף היה לו בבריאת שמים וארץ · ואמר שאם תזוח כו' אומרים לו יתוש קדמך כו' · שאל יתגאה האדם כי בריה קלה כיתוש זו קדמו לפרוע ממנו כענין שאמרו בעובדא דטיטוס שהיה מתגאה לומר אם גבור הוא יעלה ליבשה ויעשה עמי מלחמה כו' בא יתוש ונכנס בחוטמו כו' כמ"ש בפרק הנזקין. ואמר ד"א כדי שיכנס למצוה · דאיכא בב"ר מאן דס"ל אדם מצווה על השבת מדכתיב ויניחהו · ואמר ד"א כדי שיכנס לסעודה כו' חכמות בנתה ביתה זו מדתו של הקב"ה כו' · כתב בעל יפ"מ ולדעת חכמי אמת שז' ימי בראשית כנגד ז' ספירות הענין יותר נכון וא"ש טפי שהזכיר שהבריאה בחכמה וא"ש לשון הברייתא חכמות

עיון יעקב

לטעות יטעה י"ל כיון שהראה הקב"ה כבר כמה פעמים שלא יוכלו לטעות תו לא חש על זה מקום לטעות כיון שיש דרך ישר לפני האיש וגם בזה הוי מצי למימר כמו באינך ומה עכשיו שנברא יחידי טועין הם המינים אם נברא שנים עאכ"ו:

ומפני מה אין פרצופין דומין זה לזה. ולע"ג דקאמר הטעם להראות גדולתו וכו' שמעתי נפרש דס"ק יעשה איפכא שיעשה בהרבה חותמות ודומין זו לזו וזה יהיה ג"כ גדולתו היפך מבשר ודם ומתרץ שלא יראה אדם אשה נאה פי' במעשיה ול"נ עיקר לפרש דאי על הנשים לא קמקשה כלל שיהיו דומין זו לזו דאז יתחלפו הנשים ואין אדם יודע אשתו ויבוא לידי ערוה החמורה (כי האיש תובע ולא האשה ולהיפך האשה בעלה משמרה) לא שמקשה על האנשים מפני מה אין דומין זה לזה ומ"מ יתנכר גדולתו ע"י הנשים לזה מתרץ שפיר שיראה אשה נאה כיון שלא יהא דומין זה לזה: ובדעת מפני הגזלנים והחמסנים. עיין פי' רש"י ומהרש"א ויותר נראה לפרש ובדעת כלומר שאין אדם יודע מטמוניות של חבירו כי יש מתרושש והון רב להכי שפיר קאמר מפני הגזלנים וחמסנים: אדם נברא בע"ש ומפני מה. פירוש למה נברא כל הנבראים אפילו השפלים מאד כמו יתוש קודם אדם שהוא בריה חשוב לזה מתרץ שלא יהא המינים אומרים שותף היה לו להקב"ה במ"ב ואפשר דה"ס דידן ס"ל כדרב יהודה אמר רב לקמן דבשעת בריאת האדם ברא ג"כ כתות המלאכים אבל מאן דס"ל במדרש שהמלאכים נבראו ביום ב' קשה אכתי יאמרו שותף היה במ"ב וה"ל לברוא ביום ו' כמו האדם ואולי י"ל דהאדם יש חשש יותר שיאמרו כיון שיש במ"ב רוחני וגשמי יאמרו שהקב"ה ברא דברים הרוחניי' והאדם שהוא הגשמית ברא דברים הגשמי לזה יאמרו שהוא שותף במ"ב לכך נתאחר בריאתו מבריאת המלאכים ביותר: שלא יהא המינים אומרים. ואפשר דזה כוונת המדרש בב"ר פ"ח שאלו המינים את ר' שמלאי כמה אלוהות בראו את העולם א"ל אני ואתה נשאל לימים ראשונים וכו' כלומר בשביל שלא נברא האדם בימים ראשונים מוכח שלא אחד בראם ובמדרש איתא דכ"ע מודים שלא נברא ביום הראשון כלום שלא יאמרו מיכאל מותח בדרומו וכו': שאם תזוח דעתו עליו. אפשר לומר דעל אדם הראשון ממש קאמר לפי שקודם החטא שהיה אדם הראשון מיסב בגן עדן בכבוד גדול כדאיתא לקמן דף נ"ט לכך רמז לו שאם תזוח דעתו שאומרין לו יתוש קדמך כי בריאת היתוש הוא לנשיכת נחש כדאיתא בפ"ת דשבת יתוש לנחש וזה בא מכח חטא אדם ע"י שנתקללה הנחש הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב וכשיראה שהנחש ימשול עליו לא יתגאה עוד מכח בריאות היתוש: כדי שיכנס

עין יוסף

נח ובדעת מפני הגזלנין. כי אם יודע מה בלב חברו · יחפש ויודע היכן ממונו (רש"י) ועוד יש לפרש דשינוי דעת האנשים שאין חפצו של זה כזה · כי זה יחפוץ בשדה פלוני וזה באחר כו' · שאלו היו הכל חפצים בדבר אחד יבקשו הכל לגזול (יפה מראה):

ענף יוסף

נט ת"ר אדם נברא בע"ש ומפני מה נברא בע"ש כו'. וקשה דהא אחז"ל במדרש רבה וברש"י בחומש הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום (ר"ל מן המלאכים) שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו והקב"ה ממדד באמצע. אלא אנכי ה' נוטה שמים לבדי מי אתי כתיב מי היה שותף עמי בברייתו של עולם. הרי דמשמע בהדיא דכיון דביום ראשון לא נברא כלום מכאן ואילך אין טענה שהיה שותף להקב"ה במעשה בראשית. דאי עדיין איכא חששא. מה תיקן הקב"ה במה שבראם ביום ... אי אכתי יאמרו שהיה לו שותף מיום שני ואילך. וא"כ למה לא נברא אדה"ר ביום ב' או ג' כו' ומ"מ לא יאמרו שהיה שותף להקב"ה במעשה בראשית (יד יוסף) ונראה להרץ עפ"ד דאי' בזוה"ע ורוח אלהים מרחפת על פני המים זה רוחו של אדם הראשון. ועיין בב"ר פ"ח ומ"ש שם. לכן אפשר שכונת הגמרא כאן מפני מה נברא (ר"ל גופו) בע"ש. ולא ביום ראשון כשנברא נשמתו ע"ז מתרץ שלא יאמרו שהיה שותף כו'. ובהטעמים אחרים מתרץ ג"כ למה לא נברא בשני או בג' כו':

המתורגמן. [א] געזיכטער, תואר פנים. [ב] ווירד ער איבערמיטהיג, פי' כי יגאה מאד. [ג] איינע מיקע. [ד] פאללבראכט, פי' כלה לעשות הכל.

א תוספתא פ"ח: ב תוספתא פרק ח': ג ב"ר פ"ח כ' ה':

חדושי גאונים

רבי ידע מזה הדרוש ומה איכפת לי' בזה ונלענ"ד שהרע לו על שהקדימו ריש גלותא לנשיא וכפי' התוס' בפ"ק דסנהדרין על האי קרא לא יסור שבט מיהודה ומחוקק וכו' ע"ש ומסיים דריש גלותא מזכרים ונשיאים מנקבות ולפיכך הקדים נקרא שבט למחוקק ואפשר שהיה בסוד לפני המון עם וכדאמרינן בכתובות פרק אע"פ רבי איעסק לברי' בי ר' חייא כי מטא למכתב כתובה נח נפשיה דרביתא אמר רבי ח"ו פסולא איכא יתבו ועיינו במשפחות רבי אתי משפטיה בן אביטל שהיה בן דוד ורבי חייא משמעי אחי דוד א"כ ידע ר' חייא משפחות רבי שהוא מנקבות בית דוד ולא אחר ואפשר שר' חייא גילה רז זה לבניו וכשמכסמו גילו רז זה וכמו דאמרינן בעלמא שותא דינוקא או דאבוא או דאימי' ולפיכך נענש ר' חייא ואמר יין ניתן בשבעים כו' כדי שלא יחשדו רבי שהוא נוח אותם לגלות זה ודו"ק (מגדת דוד): ואשה נאה ויאמר שלי היא. א"ל איך שייך אשה נאה אם כל ב"א דומין זל"ז דבלא"ה צריך לבאר מאי פריך ומפני מה אין פרצופים' דומין דהא כבר אמר להגיד גדולתו של הקב"ה אכן קושייתו הוא כך דודאי ההבדל בגופי ב"א הוא להגיד גדולתו של הקב"ה אכן אכתי צריך טעם למה ההבדל זה הוא דוקא בפרצוף ולא באחד משאר האברי' וע"ז תירץ שלא יראה אדם אשה נאה דשפיר שייך נאה בשאר האברים גם אם הפרצוף דומה והוא לא יהיה ניכר רק ע"י הפרצוף ולכן אין אדם מכחישו דזה דומה לזה (ערוך לנר): מפני מה נברא האדם בערב שבת

אהבת איתן

דאיכא למ"ד דגזר דין דיחיד אינו נקרע כלל ואף למ"ד דמקרע מ"מ כשיש עמו שבוע' אינו נקרע לכ"ע (שהרי הפי' דלגבור אמר התם שאינו נקרע כשיש עמו שבועה) והרי אמר הכא שנשאל אל והתיר שבועה דגז"ד וי"ל דשלתיאל מלך היה ומלך הרי הוא כצבור דאף גז"ד שיש עמו שבועה נקרע. אך לא משמע כן ביבמות (ק"ו). אלא י"ל ע"פ מ"ש בספר ס"ע דאף מ"ד דגזר דין דיחיד אינו נקרע היינו בשב מיראה אבל מאהבה נקרע. וא"כ י"ל דמאהבה מהני בצבור או במלך אף כשיש שבועה ושאלתיאל שב מאהבה ועיין ברכה מגורע: בג' דברים אדם משתנה מחבירו בדעת פרש"י שא"י מה שבלבו של חבירו. ול' משונה לא משמע כן אלא דכל אח

העולם כולו בחכמה. חצבה עמודיה שבעה אלו שבעת ימי בראשית. טבחה טבחה מסכה יינה אלו ימים ונהרות וכל צרכי עולם. (אף ערכה שלחנה אלו אילנות ודשאים). שלחה נערותיה תקרא זה אדם וחוה. א על גפי מרומי קרת רבה בר בר חנה רמי כתיב על גפי וכתיב על כסא בתחלה על גפי ולבסוף על כסא. (שם) מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו אמר הקב"ה מי פתאו א) לזה אשה אמרה לו דכתיב (שם ו) נואף אשה חסר לב. [תניא] היה ר"מ אומר אדם הראשון מכל העולם כולו הוצבר ב) עפרו שנא' (תהלים קלט) גלמי ראו עיניך וכתיב (זכריה ד) עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ:

ם שם אמר רב אושעיא משמיה דרב אדם הראשון (שם ע"ב) גופו מבבל וראשו מארץ ישראל ואיבריו משאר ארצות עגבותיו ג) א"ר (יוחנן) [אחא] מאקרא דאגמא. א"ר (אחא) [יוחנן] בר' חנינא ב שתים עשרה שעות הוי היום. שעה ראשונה הוצבר עפרו. שניה נעשה גולם. שלישית נמתחו ד) אבריו. רביעית נזרקה בו נשמה. חמישית עמד על רגליו. ששית קרא שמות. שביעית נזדווגה לו חוה. שמינית עלו למטה שנים וירדו ארבעה. תשיעית נצטווה שלא לאכול

רש"י

גפי · מקום גבוה: ולבסוף · שסרח נטרד: מי פתי יסור הנה · בתריה דהאי קרא כתיב: מי פתאו לזה · שיסור הנה לאכול מן העץ: חסר לב אמרה לו · האשה שהיא חסר לב אמרה לו: גלמי ראו עיניך · מכל מראה עיניך נגלמתי והיינו כל העולם כדכתיב בזכריה (ד') עיני ה' [המה] משוטטי' בכל הארץ: גופו מבבל · על שם שהיא עמוקה נראה שמשם לוקח ולכך נעשה מצולה: וראשו מא"י · שהיא [גבוה] וחשובה מכל הארצות: ואבריו. ידיו ורגליו: משאר ארצות · מכל העולם כדיליף לעיל: מאקרא דאגמא · בבבל הוס

תוספות

חצבה עמודיה שבעה. דבז' ימים נברא העולם שאף ע"פ שבששה ימים נברא העולם מ"מ היה חסר מנוחה עד שבא שבת בא מנוחה והיינו דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי: על גפי. פ"ה במקום גבוה ולבסוף כשסרח נטרד על כסא וקשה דבסוף פ"ק דע"ז משמע דכסא עדיף מגפי דדריש גבי תלמיד שבתחלה על גפי גולה ממקום למקום ולבסוף כשנעשה ראש ישיבה על כסא וכאן נמי יש לדרוש כנקודם שנזדווגה לו חוה על גפי כמו אם בגפו יבא ולבסוף על כסא: וירדו ד'. אדם וחוה וקין ותיומתו אבל הבל לא נולד באותו פעם כדכתיב ותוסף ללדת ושני תיומות נולדו עמו דדריש בב"ר מדכתיב את אחיו את הבל:

מהרש"א

בנתה ביתה זו מדתו של הקב"ה וק"ל עכ"ל ע"ש עוד בזה. ומ"ש אלו ז' ימי בראשית-כתבו התוס' דבז' נברא העולם שאע"פ שבששה ימים נברא העולם מ"מ היה עולם חסר מנוחה כו' עכ"ל והקשה ביפ"מ ומ"מ קשה דהא"ר ביום ו' נברא וי"ל דשלחה נערותיה לאו בתר ז' ימים קאמר כו' ע"ש ולולי דברי התוספות היה נראה לומר מלשון עמודיה דלאו על שבעת ימי הבריאה קאמר רק שהעולם עומד ומתקיים על זמן של ז' ימי בראשית ומילי מילי קחשיב שעשתה החכמה ותו לא מידי. ומ"ש אלו ימים ונהרות וכל צרכי עולם כו' · פרט את הימים ונהרות טפי מכל שאר צרכי עולם לפי שהם צריכין ביותר כמ"ש שא"א לעולם בלי מים אבל אפשר בימים ובנהרות לאכול הדגים ולשתות המים שבהם ויפ"מ כתב בזה בדחוקים ואין להאריך · עוד כתב שם ונראה לי דקמפרש טבחה טבחה מלשון בישול דלשון זביחה אי אפשר שהרי לא הותר לאדם הראשון להמית ב"ח אבל לשון בישול יצדק במתה מאליה כו' עכ"ל וכ"ל דאין צורך לזה דתחלת הבריאה קאמר שהיתה ע"ש כך לאכול בשר שחוטה אילו זכה אדם ולא חטא שהרי נח זכה הותר לו לאכול בשר וק"ל: שלחה נערותיה תקרא זה אדם וחוה כו' · קראן נערים שנבראו כך כנערים שראוים להוליד שהרי בו ביום נולדו קין והבל ואיתא בב"ר כבן כ' נבראו מפירוש יפ"מ שלחה נערותיה תקרא החכמה הנזכרת שלחה אל נערותיה וקראתם וזימנתם לסעודה וק"ל: [כתיב על גפי וכתיב על כסא כו' מפורש בפ"ק דעבודת כוכבים ע"ש]: מי פתאו לזה כו' · פירש רש"י מי פתאו לזה שיסור הנה לאכול מעץ הדעת ור"ל דאחר שזימנו לסעוד' כזו שהיה בו כל צרכי עולם מי פתאו לאדם שיסור מאותה הסעודה הנה לאכול מעץ הדעת לעבור על ציווי השם יתברך: אשה אמרה לו · פירש רש"י האשה שהיא חסר לב אמרה לו עכ"ל אבל קרא דמייתי נואף אשה חסר לב משמע דחסר לב קאי על אדם ולא על חוה ויש לפרש שאמר שבזה פתאו שאמרה לו שהוא חסר לב כל זמן שאינו אוכל מעץ הדעת וכמ"ש הנחש כי ביום אכלכם ממנו וגו' והייתם כאלהים יודעי טוב ורע וגו' ועוד י"ל מי פתי יסור שנעשה סר ונגרש מג"ע הנה לקדמת עדן מי פתאו לזה אשה אמרה לו כדלעיל וק"ל: אדם הראשון מכל העולם כולו כו' · מבואר שכל העולם נברא בשבילו כמ"ש לעיל וע"כ ברא מכל עולם והשליטו על הכל כמ"ש כל שתה תחת רגליו וקאמר מסתברא דראשו שבו במוח כח הנשמה והשכל הוא מא"י שהיא מקום מוכן לחכמה כמ"ש אוירא דא"י מחכים ושם בירושלים מקום שער השמים לנשמה אבל גופו שבו אברים הפנימים ורוח החיוני שבלב הוא מבבל שגם שם מקום מוכן למעלות החכמה שע"כ סבב הקב"ה הגלות לבבל ושאר אבריו שהם אינן רק כלים לראש ולגוף משאר ארצות שהם טפלים לגבי א"י וק"ל: שעה ראשונה הוצבר עפרו כו' · גם בהמה ורמש וחית ארץ בו ביום נבראו קודם שנברא אדם ולא פרט בהם באיזו שעה ביום דאפשר דבלילה נבראו אבל האדם שהיה תכלית הבריאה סיפר בו שנברא ביום כמ"ש ביום ברוא אלהים אדם וגו' ויקרא את שמם אדם ביום הבראם וגו'. ומ"ש שמינית עלו למטה ב' וירדו ד' כו'. לפי סדר הפרשה והאדם ידע את חוה וגו' כתיב בתר שנטרד מג"ע אבל דרשו כן מדכתיב והאדם ידע שהקדים השם לפועל ולא כתב וידע אדם כמ"ש רש"י בחומש ועיין בזה ברא"ם ועוד דרשו זה ספר תולדות אדם ביום ברוא וגו' שביום שנברא הוליד וכתבו התוספות וירדו ד' אדם וחוה וקין ותיומתו אבל

עיון יעקב

לסעודה מיד. לפי שבשעה חמישית עמד על רגליו ובשעה ששית אכל ת"ת וגם בע"ש אין לאחר אכילתו כדי שיהא תאב לאכול בשבת לכך קאמר כדי שיכנס לסעוד' מיד: בתחלה על גפי ולבסוף על כסא. עי' בפרש"י ובתוס' ואפשר לפרש ג"כ ע"ד שכתבו תוספות בתחלה על גפי קודם ששמוהו בגן עדן היה משוטט בארץ מקום אשר לוקח משם ואח"כ כאשר שמוהו בגן עדן על כסא ולכן שפיר תלה הא דקאמר ר' מאיר שמכל העולם כולו הוצבר עפרו: מכל העולם כולו הוצבר עפרו. ובילקוט בשם פרקי רבי אליעזר סיים כדי שבכל מקום שימות שיקלוט אותו הארץ ע"ש:

גופו מבבל וראשו מא"י ואבריו משאר ארצות. אפשר לרמוז על מה דאמרינן בעלמא שלשה שותפים יש באדם הקב"ה אביו ואמו על כן גם בו שלשה ארצות וארץ ישראל הוא חלק הקב"ה שהוא הראש לכל וא"י נקרא ראש עפרות תבל ואפשר דמש"ע אמרינן סוף כתובות שבעת המתים יהיה גלגול מחילות לארץ ישראל כי בתר רישא גופא ושאר איבריו גרירא: שתים עשרה שעות הוי היום. עיין במהרש"א שדוקא ביום נברא וכן נטרד ביום לרמוז שלעולם יצא אדם בכי טוב ויכנוס בכי טוב גם למה דאמרי' אנן פועלי דיממא אנן כי אדם לעמל נברא: שתים עשרה נטרד והלך לו. ופליגי ארבנן דאיתא התם בילקוט תהלים סימן מ"ט שלן בכבודו בג"ע עד מ"ש ובמ"ש נטרד א"כ נטרד בלילה ור"א בר חנינא סובר דמסתבר שלא נטרד בלילה כי לעולם יצא בכי טוב וא"כ שפיר יתיישבו המקראות אדם ביקר בל ילין ורמיה לזה נמשל כבהמות נדמו שאז חיה רעה שולטת באדם וא"כ אין לצאת אלא בכי טוב ביום כדכתיב תשת חושך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער וכן דריש להדיא בילקוט ח"ב סי' י"ג מקרא זה דאין לצאת בלילה: תוספות ד"ה וירדו ד' אדם וחוה וקין ותאומתו אבל הבל לא נולד כו'. נראה דקשה לתוספות מנלן דקאי על

עין יוסף

נט גלמי ראו עיניך · של מראה עיניך נגלמתי והיינו כל העולם בזכריה עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ (רש"י) משום שכל העולם נברא בשבילו. על כן ברא מכל העולם והשליטו על הכל כמ"ש כל שתה תחת רגליו (מהרש"א) ובמדרש מפרש טעמא שהוצבר עפרו מכל העולם · שבכל מקום שימות שם תהא הארץ קולטתו · ועניין הקליטה נראה כדי שיתחבר עפר גופו של אדם לגוף הארץ להיות גולם אחד · ולא יהיה שום הפרש ביניהם כדבר השב אל מקורו · ואלו לא הוצבר עפרו מכל העולם אכתי הוה רושם הגוף ניכר · וטעם העניין לפי שהנשמה משתוקקת אל הגוף. וכל זמן שרושם הגוף ניכר · הנשמה מצטערת עליו ואינה מתיישבת למעלה תחת הכסא (תורת חיים וע"ש שהאריך בזה): שנאמר גלמי ראו עיניך · משום דקשה ליה באיזה ענין הפליג אדם הבורא ית' במאמר גלמי ראו עיניך · הלא לא יגרע משארי הברואים הנעשים בתחבולת הבורא יתברך ולמה לא תראינה עיני יוצרו את גלמו. לכן פי' שהיתה כוונתו להפלגת הגולם · שגלמו נוצר מכל מקום אשר רואות שמה עיני ה'. והוא מכל העולם כי עיני ה' משוטטות בכל הארץ (ספר עוין):

יד יוסף

א עבודת כוכבים דף י"ט ע"ש: ב אדר"נ פ"א ע"ש כמה שינוים. תנחומא סדר פקודי סי' ג' ומה שהקב"ה שהה כל כך ביצירת אדם ולא בראו ברגע א' כאשר סיפורים כבר תירץ היפ"ת בפרשה אמור פ' כ"ט להורות חיבת יצירתו כדבר חשוב שנעשה בעיון ובמתון:

חדושי גאונים

כדי שיכנס למצוה מיד רצה בזה לפי שהעולם הזה דומה לערב שבת כמו שאמרו מי שלא טרח בע"ש מה יאכל בשבת ולפיכך ברא הקב"ה את האדם בע"ש לגלות את אזניו שאפילו מיום הולדו אינו בטוח שמא יום המחרת הוא יום שכלו שבת אצלו וכ"ש הימים שבאים אחר יום הולדו שהמשכיל צריך לספק בכל יום שמא יום המחרת הוא סוף ימי חלדו ובסיבה זו אם תבא מצוה לידו יעשנה היום ואל ידחה אותה ליום המחרת כי יכול להיו' שהיום הוא כאן ומחר בקבר וזה שאמרו כדי שיכנס למצוה מיד שהערה זו ילמוד האדם מתחלת יצירתו שאם תבא מצוה לידו באיזו זמן אזי יעשה אותה מיד ותיכף ואל ידחה ליום המחרת כמו שאמר אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום וכן ארז"ל היום לעשותם ולא למחר לעשותם רצו בזה שאם יבא מצוה ליד האדם אזי יעשנה היום ולא יאחרה ליום המחרת כי לא ידע מה יולד יום (עוללות אפרים): שעה ראשונ' הוצבר עפרו כו'. והענין כי סדר השעות בבריאת האדם וגמרו ותקונו כסדר ששת ימי הבריאה. שעה ראשונה שהוצבר

אהבת איתן

משונה מחבירו בדעת וכ"ל ע"פ מ"ש באדר"נ שמשונה בנעימה והיינו מה שזה חפץ לא חפץ זה שלא יתקנא אחד בחבירו וז"ש כאן מפני הגזלנין שאם יחפוץ של חבירו יגזול ממנו. ועיין בח"א: וירדו ארבעה כו' בתוס' שהביאו

המתורגמן. א) בערדעט. ב) פערזאממעלט. ג) שאם גליד. פי' מגושיו. ד) אויסגעצאָגען. געפּאָרעמט, פי' נעשו כתיקונים.

הבל כו' עכ"ל והרא"ם כתב על אגדה זו דעלו למטה שנים וירדו ד' דלא דריש אתיים לרבויא עכ"ל נראה מדבריו שהוא מפרש וירדו ד' היינו אדם וחוה וקין והבל ונעלם ממנו דברי התוס' דהכא דלפי סוגיא דשמעתין כמי וירדו ד' היינו אדם וחוה וקין ותיומתו אבל הבל לא נולד באותו פעם ובהדיא אמרינן בפרק הבע"י ותוסף ללדת את אחיו את הבל הבל ואחותו קין ואחותו וקאת קשה לדברי התוס' דהכא שהביאו הב"ר דדרש את אחיו את הבל דשתי תיומות נולדו עם הבל והניחו תלמוד ערוך בידינו בפרק הבע"י דלא דריש רק את הבל לתאומה אחת ולא דריש את אחיו לרבות עוד תאומה שנית להבל והא דדריש קין ואחותו היינו מאת קין כפירש רש"י התם דאת אחיו ודאי לא משמע לרבות תאומה לקין ודו"ק: שנאמר נמשל כבהמות נדמו כו'. מכפל לשון נמשל ונדמו דרש נמשל מלשון ממשלה וט"ן נמשל נו"ן הנפעל שהאדם נמשל ונשלט מחיה רעה ששולטת ומושלת עליו לפי שכבהמו' נדמו בעיני החיה והוא מבואר שכל זמנים לו צורת אדם כאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו' כפירוש רש"י בחומש ומשאבדה לו צורה זו ונדמה לבהמה שולט בו החיה כמו בבהמה וק"ל: רבש"ע מה מעשיו כו'. הוא מבואר שאמרו בזה במ"ר בשעה שברא הקב"ה את האדם כו' נעשו המלאכים כתות כתות חסד אומר יברא שעושה ג"ח ואמת אומר אל יברא שכולו שקר לדק אומר יברא שעושה לדקות שלום אומר אל יברא שכולו קטטה וקטטה כו' והן הן הב' כתות מה"ש א' של אמת ואחד של שלום וז"ש שא"ל הקב"ה כך וכך מעשיו דהיינו ג"ח ולדקה ואמרו לפניו רבש"ע מה אנוש כי תזכרנו שהוא כולו שקר כמו דור אנוש עובדי עבודת כוכבים ובן אדם כי תפקדנו שהוא כולו קטטה כמו קין שהיה מתקוטט עם אחיו הבל והרגו ואמר שהושיט הקב"ה אצבעו ביניהם אצבעותיו הן שבהן ברא את העולם כמ"ש כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו' והן מדותיו שבהן ברא את העולם וז"ש שהושיט אצבעו ביניהם דהיינו מדת ג"ח שבו נברא העולם שנא' עולם חסד יבנה ובו שרף את הכתות דהיינו שנלחום במדתו החסד לברוא את העולם והיא ג"ח כת שלישית שהסכימה לברוא עולם מה שאתה רוצה לעשות כו' כיון שהגיע לאנשי דור המבול שהיה כולו קטטה ודור הפלגה שהיה כולו שקר אמרו לא יפה אמרו ראשונים שהן ב' כתות מה"ש אמת ושלום שנלחת אותן וא"ל עד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול וגו' ר"ל עד יום מתן תורה שהיה הקב"ה כזקן מלא רחמים וכשיבה יושב בישיבה כמ"ש במדרשות עד זמן ההוא אסבול תרעומתכם על בריאת האדם ושם תמלאו תשובה כמ"ש בפרע"ק שהתרעמו מלאכים ג"כ בזה במתן תורה ואמרו מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם וגו' וא"ל הקב"ה למשה אחוז בכסא כבודי וחזור להן תשובה כו' א"ל תורה שאתה נותן מה כתיב בה אנכי וגו' שבת לא תשא לא תרלח וגו' שהתורה היא סבה לבריאות עולם שיקיימוה ישראל ודו"ק: אדה"ר מסוף העולם כו' שנאמר אחור וקדם לרתני וגו'. פרש"י הכא שני לורות דו פרלופים עכ"ל אבל יותר נראה לפרש לפי הדרש דהכא כפירושו פרק אין דורשין אחור וקדם לרתני שתי פעמים ילרתני תחלה גבוה ולבסוף שפל עכ"ל ועוד נראה לפרש מדברי ב"ר אחור וקדם דהיינו ממזרח שנקרא קדם עד מערב שהוא אחור ילרתני מתחלה. ואמר שהניח ידו עליו ומיעטו שנא' ותשת עלי כפיך ודקאמר כמי פרק הספינה דקומתו של אדם היה מאה אמה היינו אחר שמיעטו דמתחלה היה מסוף העולם ועד סופו ויש בזה רמז ותשת עלי כפיך ששת עליו כ"ף גי' מאה ומ"ש חדא מדה היא כבר האריך בזה הרא"ם ושאר מפרשים אחרונים אחריו אבל התוס' בפרק אין דורשין הניחו הדבר כפשטיה דבתמיד פ"ד איכא פלוגתא בהך מלתא דזקני הנגב אומרים דממזרח למערב יותר רחוק מהשמים לארץ וא"א זה וזה שוים שנאמר כגבוה שמים על הארץ כרחוק מזרח ממערב ומה שהקשה הרא"ם אדם היכי קם קודם שחטא כבר תירלו בזה שם שסובר שהיה בגן עדן עד שנתמעט עכ"ל ועיין במסכת תמיד בחידושינו בזה:

מן האילן. עשירית סרח[א]. י"א נידון. י"ב נטרד והלך לו שנאמר (תהלים מט) אדם ביקר בל ילין. אמר רמי בר חמא [א] אין חיה רעה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לו כבהמה שנאמר (שם) נמשל כבהמות נדמו:

הוה והוא עמוק מאד: בל ילין. לינת לילה: עד זקנה. כל ימיו אסבלנו: [מסוף העולם ועד סופו היה. ארכו: ברא אדם מקלה הארץ. מקלה עד קלה: אחור וקדם. שני לורות דו פרלופין (ברכות דף ס"א.): על

סא שם אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש הקב"ה לבראות את האדם ברא כת אחת של מלאכי השרת אמר להם רצונכם (בראשית א) נעשה אדם בצלמנו אמרו לפניו רבש"ע מה מעשיו אמר להם כך וכך מעשיו [ב] אמרו לפניו רבש"ע (תהלים ח) מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו הושיט אצבעו הקטנה ביניהם ושרפם וכן כת שניה. כת שלישית אמרה לפניו [ג] רבש"ע ראשונים שאמרו לפניך מה הועילו כל העולם כולו שלך הוא כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה כיון שהגיע (לדור)[לאנשי דור] המבול ואנשי דור הפלגה שמעשיהם מקולקלי'[ב] אמרו לפניו רבש"ע לא יפה אמרו ראשוני' לפניך אמר להם (ישעיה מו) ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול [וגו']. א"ר יהודה אמר רב אדה"ר מסוף העולם ועד סופו היה (כו' כתוב לעיל בחגיגה פ"ב דף י"ב). [שנאמר (דברים ד) למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים כיון שסרח הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו שנאמר (תהלים קלט) אחור וקדם

עין יעקב

קין ותיומתו דלמא קאי על קין והבל כי גם הבל נולד באותו פעם והא דכתיב ותוסף ללדת היינו להראות שנולד עמו תוספות שני תאומים להכי כתבו תוספות ושני תיומות נולדו עמו דדריש בב"ר מדכתיב את אחיו את הבל ואם כן למה כתיב ותוסף אלא להראות שלא נולד באותו פעם:

כת שלישית אמרה לפניו רבש"ע ראשונים שאמרו לפניך כו'. הא דלא הרגישו גם הכת שניה בזה י"ל דכת שניה היה סבור דהא דנשרף כת ראשונה היינו ע"ד דאמרינן בסמוך דף ל"ט ופ"ק דע"א גבי קטיעה בר שלום מימר שפיר קאמרת מיהו כל דזכיא למלכא שדיא לביבר ואם כן כת שניה אף אם יאמרו ג"כ הכי לא ישרפו כיון שכבר כת ראשונה סתרו עלת ה'. אבל כאשר שרפו גם כת שניה הבינו כת שלישית להכי אמרו ראשונים שאמרו לפניך מה הועילו כל העולם כולו שלך כוונתם בזה אע"ג דבבשר ודם אף שאמרו שפיר אפ"ה אם סותרין דבריו של מלך ממיתין אותו היינו לפי שאין יכול למחול על כבודו משא"כ הקב"ה דכל העולם כולו שלך תוכל למחול על כבודך כדאיתא בפ"ק דקדושין:

עד זקנה. פירש מהרש"א עד מתן תורה כי העבירה אין מכבה תורה:

עץ יוסף

ס אלא א"כ נדמה לו כבהמה. לפי שהאדם נברא בצלם דיוקן יולרו כמ"ש כי בצלם אלהים עשה את האדם. וכל זמן שעליו דמות תבניתו יתב' אימתו מוטלת על החיה ובהמה. וזהו שנאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ. פי' שע"י שיהיה עשוי בצלמנו כדמותנו יהיה היכולת בידו לרדות ולמשול בבהמה וחיה וכל הארץ. וכן כתב בזוהר פרשת משפטים דכיאל כד רמו יתיה לגובא דאריוותא אסתלים בצולמא דמריה ולא אישתני צולמיה לצולמא אחרא ועל דא דחלו אריוותא מיניה ולא הבלוה. וכל זמן שאדם עושה רצונו של מקום צלם אלהים עליו ומושל בחיה. ואם אינו עושה רצונו של מקום הצלם ההוא נסתלק מעליו והחיה מושלת בו (תורת חיים):

ענף יוסף

סא אר"י אמר רב בשעה שבקש הקב"ה לבראות את האדם כו'. והנה יפלא כי מה משפט חרון הוא. וכי בשביל שנתנו עלה לפי דעתם יהיו חייבים שרפה. וי"ל דטעם הקפדתו ית' על שהשיבו מה עלה על דעתך כלל לעשות הדבר הזה מה אנוש כי תזכרנו. הנה זאת התשובה ממיעוט דקך ארץ. שהורו בזה שיש חסרון דעת כביכול בשואל. אשר עלה בדעתו מעיקרא כן לברא את האדם. אלא היה להם לומר לדעתינו אל יברא האדם. אבל עכשיו בתשובתם מה אנוש וגו' כאלו הם עוקרים דעת עליון מעיקרא ומתפלאים על שהזכיר הש"ת כלל לברוא אנוש על הארץ ומה ספק יש בו. לכן היו ראוים אל העונש ותבער בם אש ה' כי לא השיבוהו כמשפט (תולדות נח): א"ל רצונכם נעשה אדם בצלמנו כו'. עיקר שאלתו יתברך ממלאכי השרת על בריאת האדם לא היתה מגדו. כי הוא יתברך יודע ילרינו כי עפר אנחנו. אלא עיקר שאלתו היתה מגד המלאכים. לפי שהאדם עשוי בדמותן לא רצה לבראו בלי דעתן שלא יתקנאו בו כמו שפרש"י רש"י בחומש. והיינו דקאמר אמר להן רצונכם נעשה אדם בצלמנו. פי' וכי רצונכם הוא ולא תתקנאו בו. והמה השיבו לו מה אנוש כי תזכרנו וגו'. כלומר כיון דאנוש אנוש הוא ובן אדם מאדמה הוא ואי אפשר שלא יחטא אין לך לזוכרו ולפקדו מגדך. ועל עיקר שאלתו יתברך אם מגדם לא יבצר לא השיבו כלום. משמע דלא הוה ניחא אלא שתלאו הדבר בו יתב'. ולכך שרפם. וכן כת שניה. אבל כת שלישית השיבו כהוגן ואמרו רבש"ע ראוי היה לנו להשיב כמו שאמרו ראשונים כי מגדך אין ראוי לזוכרו. אלא לפי שהראשונים לא הועילו

המתורגמן. א) געזינדיגט. ג) פערדארבען.

א עי' ב"ר פרשה ח' סימן י"ב. שבת דף קנ"א: ב ב"ר פרשה ח' סימן ה': ג יומא דף כ"א:

חדושי גאונים

עפרו כנגד יום אור שהיה הצילו' מעורב ולא נבדל דבר מדבר. שניה שנתן גבול לעפר הנלבר באיזה מקום יהיה הראש או רגליו ושאר האברים כנגד יום רקיע שנתן הי' בתוך המים לפעול הפעולות בהם כאדם הבונה תורבה והוא מסמן זו חדר וזו פנים. שלישית שנתן בו ליור אברים ונתגלו האברים כנגד יום שלישי שנתגלית הארץ ונלטיירה שנא' ותראה היבשה. ד' נזרקה בו נשמה כנגד המאורות וכן הנשמה אור הגוף. ה' עמד כנגד המלאכים שנבראו ביום ה' שנקראים עומדים שנאמר (זכריה ג') בין העומדים האלה. ו' קרא שמות כנגד יום ו' שהיה. ז' נזדוגה לו חוה כנגד יום ז' שהוא שבת (שישראל בן זוגה) נזדווגה לו חוה למטה (רבינו בחיי):

אהבת איתן

ממ"ר דב' תאומות נולדו עם הבל. ולכאורה קשה דלא משמע הכי ביבמות (דף ס"ב) וכ"ה בגליון. וכבר הקשה מהרש"א בח"א כאן ובסוטה (ד"ט) הקשה כן אפרש"י התם. אך י"ל דהכיא דיבמות אליבא דב"ש קאי וקושטא דשאר תנאי פליגי וסברי כהב"ר: נידון. ראיתי מי שהקשה דאיך נידון אדה"ר ביום שנברא הא עדיין לא היה בר עונשין. ומ"ש שהיה לו דעת כשנברא כמו גדול דתוק. אלא נראה כמ"ש ביפ"ת לתרץ ע"פ מ"ש המדרש כשנבראו אדם וחוה כבני כ' שנה נבראו. וכי תימא דאכתי קשה דקודם מ"ת לא היו ראוין לעונש בידי שמים קודם ק' י"ל דנלטוה והותרה בפירוש מפי הי"ת שימות ביום שיאכל:

א עבודת כוכבים דף ה' ע"א ב"ר פרשה כ"ד תנחומא סדר כי תשא סימן י"ב . זוהר סדר בראשית דף נ"ה . פסיקתא רבתי פרשה כ"ג . ילקוט ריש ד"ה . ילקוט תהלים סדר עולם רבה פ"ל זוהר סדר לך לך דף נ' . זוהר סדר יתרו דף ע' . אדר"נ פ' ל"א . שוח"ט מזמור קל"ט : ב אבות פרק ב' מי"ד : ג ב"ר פרשה ח' סי' ח' . ירושלמי ברכות פרק הרואה דברים רבה פ"ב ילקוט סדר בראשית :

[אדה"ר בל' ארמי סיפר כו'. מבואר יפה בארוך בפ' הספינה גבי עתידין לדיקים שנקראין ע"ש של הקב"ה כו' ע"ש]: מין היה. פירש"י נוטה לעבודת כוכבים עכ"ל דקדק לפרש שהיה נוטה לעבודת כוכבים ולא שהיה מין וכופר בעיקר דא"כ היינו דר"נ דאמר כופר בעיקר היה וכ"כ הרמב"ם בה' עבודת כוכבי' בדורו של אנוש שהיו עובדי עבודת כוכבי' אע"פ שלא היו כופרי' בעיקר כו' ע"ש: [מושך בערלה כו'. לא מלינו שנלטווה אדם על המילה אלא שהיה נולד מהול כדאיתא במדרשות והיה נושך ערלתו אח"כ וק"ל]: הוי שקוד ללמוד תורה כו'. [עי' הפירושים בספר מדרש שמואל ועוד] נראה לפרש לפי שהאפיקורסים מתוך דקדוקי המקראות לפי טעותן ילמדו לשקר במינות וע"כ אמר הוי שקוד ללמוד תורה שבכתב שתוכל להשיב להן מתוך המקרא כדלקמן שתשובתן בלדן כי הם לא יקבלו בתורה שבע"פ ובמדרשות וז"ש ודע מה שתשיב להן לפי המקרא שהוא לא יאמין במדרש ובתור' שבע"פ וז"ש אבל אפיקורוס ישראל כ"ש דפקר טפי שהוא ידע במדרש חכמים ואם נשיב לו כפי המקרא כ"ש דפקר טפי בתורה שבע"פ ובמדרש

על הארץ ולמקצה השמים · כלומר עומד בארץ וראשו מגיע השמימה]: ולי מה יקרו רעיך אל · בתר גלמי ראו עיניך כתיב באותו מזמור ובילירת אדם מדבר:(הג"ה מ"ה י"קרו ר"עיך א"ל ר"ת למפרע ארמי):מין היה·נוטה לעבודת כוכבים: שקוד · מהיר וזריז: כדי שתדע להשיב לאפיקורוס · הבא להביא ראיה מן התורה לדברי מינות: כל שכן דפקר טפי. (אם תחזור לו תשובה) שהרי (ככר) הכיר וכפר ומתוך כך מדקדק ולא תוכל להשיבו דבר המקובל לו: (כל מקום) שפקרו המינין. שמביאין ראיה מן התורה להפקירן: ויברא · יחידי:

צרתני וגו' ותשת עלי כפך אמר ר"א אדם הראשון מן הארץ עד לרקיע היה שנאמר למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ ולמקצה השמים (עד קצה השמים) כיון שסרח הניח הקב"ה ידיו עליו ומיעטו שנאמר (תהלים קלט) אחור וקדם צרתני וגו' קשו קראי אהדדי אידי ואידי חדא מדה היא]:

סב שם אמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון בלשון ארמי סיפר שנאמר (שם) ולי מה יקרו רעיך אל והיינו דאמר ר"ל א מ"ד (בראשית ה) זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו הקב"ה דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו כיון שהגיע לדורו של רע"ק שמח בתורתו ונתעצב במיתתו אמר ולי מה יקרו רעיך אל. ואמר רב יהודה אמר רב אדם הראשון מין היה שנאמר (בראשית ג) ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה אן נטה לבך. ר' יצחק אמר מושך בערלתו היה כתיב הכא (הושע ו) והמה כאדם עברו ברית וכתיב התם (בראשית יז) את בריתי הפר. רב נחמן אמר כופר בעיקר היה כתיב הכא עברו ברית וכתיב התם את בריתי הפר ואומר (דברים כט) על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם:

סג שם תנן התם ב רבי אליעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס אמר ר' יוחנן לא שנו אלא אפיקורוס עובדי כוכבים אבל אפיקורוס ישראל כ"ש דפקר טפי. אמר ר' יוחנן כל מקום שפקרו ג המינין תשובתן בצדן (בראשית א) נעשה אדם בצלמנו ואומר (שם) ויברא אלהים את האדם בצלמו. (שם יא) הבה

עיון יעקב

אדם הראשון בלשון ארמי סיפר . אמר כן שאל תתמה למה לא נשמע תפלתו של אדם הראשון לזה קאמר שבלשון ארמי סיפר ובפ"ק דשבת אמרינן שאין מלאכי השרת נזקקין בלשון ארמי להכי אל תתמה שלא נתבטל גזירת אדם אף שמלינו תשובה תפלה ולדקה מעבירין את רוע הגזירה ולדקה לא היה אדם יכול לעשות לפי שלא היה עני עדיין בעולם ותפלה ותשובה עשה כדאיתא בעבודת כוכבים דף ח' שישב ח' ימים בתענית ותפלה ולא נתבטל גזירתו לפי שבלשון ארמי סיפר כדכתיב ולי מה יקרו רעיך אל ויקרו הוא לשון ארמי והיינו דאמר ר"ל כלומר שריש לקיש ג"כ קאמר שפסוק זה קאי על אדם ומה שקאמר כיון שהגיע לדורו של ר' עקיבא ר"ל לפי שרלה אדם לדמות לעליון שנאמר והייתם כאלהים לפיכך שמח בתורתו של ר' עקיבא שדרש את ה' לרבות תלמידי חכמים שמע מיניה שיש לדמות דמיון לעליון אבל נעלב במיתתו שמת במקום הסכנה באחד כדאיתא בילקוט ראובני פרשת וישב אפשר שנענש כן בשביל חטא זה שאין לדמות לשכינה כלל לכך נענש ועיין בחידושינו בפסחים דף כ"ב ולזה אמר מה יקרו רעיך אל כלומר שכבוד אלהים יקר מאד ואין לדמות לו כלל ועיין בחידושינו בברכות דף ס"א : אמר רב יהודה אמר רב אדה"ר מין היה . נראה ג"כ דבא לתרץ למה לא היה מועיל תשובתו לזה קאמר מין היה וכל באיה לא ישובון ואם ישובו לא ישיגו אורחות חיים לכך לא נתבטל גזירתו גזירת מיתה וכדאיתא בפ"ק דעבודת כוכבים דף ע"ז : משוך בערלתו היה . כלומר דמה"ט נטרד מג"ע כדאיתא במדרש שמה"ט אברהם יושב שם ואינו מניח שם ליכנס מי שנמשך ערלתו : כפר בעיקר . כלומר ומש"ה לא היה מהני תשובתו כדכתיב תשוב עד ה' וכדאיתא במדרש :

הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס . כלומר אף שתהיה מהיר וזריז ללמוד תורה ולא תרבה לחקור בחקירת אלהות דע מה שתשיב לאפיקורוס : כ"ש דפקר

ענף יוסף

בתשובתן נפסוק מזה . ומה שאתה שואל מגדנו אם רצונינו הוא אין זה שאלה כלל . וכי עולם שלנו הוא הלא כל העולם כולו שלך הוא כל מה שאתה רוצה לעשות בעולמך עשה וכיון שהגיע לאנשי דור המבול כו' אמרו לפניו רבש"ע לא יפה אמרו ראשונים שמלדך ראוי היה שלא לזוכרו . והיינו מה שהשיב ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול סיפא דקרא אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול . הזכיר הכתוב אני זה אחר זה כמה פעמים כלומר מגדי אין לתוש כי אני אסבול תטאו . וכמו שיסדו בתפלה הסובל ומעלים עין מסוררים (תורת חיים) :

סב מלמד שהראהו הקב"ה דור ודור כו' . יראה כל הענין נדרש מזה המזמור שהתחיל גלמי ראו עיניך וגו' ואמרו בב"ר עד שאדה"ר מוטל גולם כו' הראהו דור דור ודורשיו כו' וז"ש ועל ספרך כלם יכתבו ימים יולרו ולא אחד בהם וגו' ר"ל כל שיולרו בימים העתידים לא יחסר אחד מהם שלא הראהו . והיה נכתב כל אחד על ספר כדאמרי' פרק הפועלים לדידי חזי לי ספרא דאדה"ר וכתיב ביה שמואל כו' רבי ורבי נתן סוף משנה כו' ע"ש . ואמר לי מה יקרו ריעך אל מה עלמו ראשיהם שהיה שמת בתורתם של ראשי ומנהיגי כל דור . אספרם מחול וגו' אם תקטול אלוה רשע פי' אם תקטול אלוה תקטול הרשע ולא הלדיק היינו שנתעלב במיתתם (מהרש"א בחדושי אגדות במס' עבודת כוכבים): ורבי ילחק אמר (אדם הראשון) משוך בערלתו היה . יש לומר הכוונה בזה . שיש להקשות חטאו של אדם הראשון שעליו נקנסה מיתה לו ולדורותיו . איך לא היה כחא דהיתרא עדיף להעלות תקון לקלקולו ע"י תשובתו ששב בתשובה שלמה כדברי חז"ל בב"ר ובתנחומא . ושם אמרו כי מזמור שיר ליום השבת אדה"ר אמרו והלא אחז"ל גדולה תשובה שזדונות נעשית לו כזכיות כששב מאהבה . ומדה טובה מרובה ממדת פורענות . והתשובה לזה כי מה שאמרו על השב בתשובה שהוא שב למדרגתו הראשונה ולעיונה ממנה . הוא מפני יצה"ר שידו תקפה על האדם . וכמאמר המשורר במזמור ק"ג כרחם אב על בנים רחם ה' על יראיו כי הוא ידע יצרנו וגו' . והנה טעם זה הוא בטל אצל אדה"ר שהרי לא היה יצרו תוקפו קודם שהטיל בו נחש זוהמא . אדרבה להיות אדה"ר יציר כפיו יתברך וקבל הנפש על תומה . והשכל על תכלית מה שביכולת האנושי וכו' על כן היה מריו גדול מאד כפי גודל חשיבותו . כי הטא אפילו קטן לגדול נקרא גדול . ולא עוד אלא כי להיותו נולר על מתכונת ישר ושלם נוטה בטבעו אל הישר והטוב · ככר נחשב עניינו בנאתו חוץ לשיטה כאלו הכריח עלמו לבא לידי מדה זו הרחוקה מטבעו הרחק מאד מאדם ואפשר שלזה כוונו ז"ל באמרם שאדה"ר משוך בערלתו היה . כי כמו שהמושך בערלתו משתדל לכסות עטרת מילתו ע"י משיכת ערלתו בהכרח . כן היה אדה"ר בגעותו אחר התאוה כאלו הטה עלמו בהשתדלות עלום לאטום אטימתו וערלתו של לב שככר היה נימול מעיקר יצירתו הכי נכבדת . וא"כ מילת לבו של אדה"ר בהיותו על עלם תומו . היא היתה בעוכריו לבלתי השיב גזירת מיתה שנגזרה עליו ועל זרעו (ספר נפוצות יהודה) :

עץ יוסף

סב אדה"ר מין היה כו' . הא פשיטא דאדם הראשון חסיד גדול היה כדאי' בפרק עושין פסין רבי מאיר אומר אדם הראשון חסיד גדול היה · כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית מאה ושלשים שנה כו' · ולא פליגי הכא אלא בשעה שאכל מן העץ מה היתה כוונתו · וס"ל לרב דבאותה שעה נזרקה בו מינות מדכתיב איכה אן נטה לבך והיינו מינות כמו שאמרו ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות שנוטה לבו לצד אחר · ולא שהיה מין וכופר בעיקר. דא"כ היינו דרב נחמן ורבי ילחק סבר דאותה שעה משך בערלתו . ורב נחמן סבר דבאותה שעה כפר בעיקר · אבל אחר שראה שנקנסה מיתה על ידו חזר בתשובה והיה חסיד גדול (תורת חיים) : משוך בערלתו היה · ס"ל כדאי' בתנחומא סדר נח סי' ה' · ובאדר"נ · וילקוט ראובני · שאדם נולד מהול . ועיין בב"ר פרשה י"א דאי' שם ששאל מין אחד אם חביבה היא המילה מפני מה לא ניתנה לאדה"ר כו' · ועיין מ"ש שם ובתנחומא : כופר בעיקר היה . באכילת העץ שהאמין בקדמות העולם הלילה · וזהו כופר בעיקר שאינו מאמין שהוא יתברך עיקר ויסוד הכל וכדאי' במדרש כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו כל אומן שונא בני אומנתו מן העץ אכל וברא את העולם והייתם כאלהים יולרי עולמות . וכיון שהאמין לדברים בטלים הללו נמלא שהיה סבור שהעולם קדמון ח"ו . שהרי סבור היה שהעץ קדמון הוא · א"כ באכילת העץ היה כופר בעיקר שלא האמין שהוא יתברך עיקר ויסוד הכל : בעיקר היה כתיב הכא עברו ברית וכתיב התם (דברים כ"ט) ואמרו על אשר כו' . כנ"ל (רש"ל) :

סג ויברא אלהים את האדם בצלמו . ר"ל כתיב ויברא לשון יחיד . וס"ל דכינוי הוי"ו של בצלמו מוסב על הקב"ה · ולא כמו שפרש"י ז"ל בחומש שחוזר על האדם · והא דכתיב נעשה אדם בצלמנו לשון רבים . לפי שהוא יתברך נמלך בפמליא של מעלה כשבראו שלא יקטרגו עליו · ועיין מ"ש בענף לעיל

חדושי גאונים

מלמד שהראה הקב"ה לאדה"ר דור דור ודורשיו דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו . דורש יקרא החכם שיודע לדבר נאות בפני רבים דברי תורה ואגדה להורות להם הדרך הטובה והישרה ולהוכיחם תוכחת מגולה להפרישם ולהזהירם מכל מה שהוזהרו בתורה.חכם יקרא במקום זה הדיין העומד על המשפט לדון ולזכות ולחייב כפי דיני התורה . פרנס יקרא מלך או נשיא או ראש גולה כפי הדור כי לא יחסר ולא יסור שבט מיהודה להוכיח במישו' לענוי ארץ ולהקים דגל התורה ולומדים כל אחד כפי כחו . שלא יהא נתפס כמי שיש בידו למחות ואינו מוחה . ומה שאמר דור ודור לכל אחד ולא אמר דור דור דורשיו וחכמיו ופרנסיו. כי לפעמים יקרה באיזה דור שלא ימלא בו כ"א דורש ולא חכם ופרנס . או חכם ולא דורש ופרנס . או פרנס ולא דורש וחכם . וכן נרמז במה שאמרו זה ספר תולדות אדם מלמד שהראהו וכו' . שכמו שעיקר תולדותיו של אדם הם תור' ומע"ט כן עיקר זרעו ותולדותיו הם תורה ומע"ט של תולדותיו. ולזה אמרו מלמד שהראהו דור דור ודורשיו וכו'. כי לא יקראו תולדות אדם הראשון עמי הארץ . כ"א הדורשים והחכמים ופרנסים וכיולא בהם הנשמעי'

ברדה ונבלה שם שפתם (בראשית יא) וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל (שם לה) כי שם נגלו אליו האלהים (ואומר) (שם) לאל העונה אותי ביום צרתי. (דברים ד) כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו. (ש"ב ז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלכו (לו) אלהים לפדות לו לעם. (דניאל ז) עד די כורסון רמיו ועתיק יומין יתיב הנך למה לי כדרבי יוחנן דא"ר יוחנן אין הקב"ה עושה דבר אלא אם כן נמלך בפמליא [א] של מעלה שנאמר (שם ד) בגזירת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא· התינח כולהו עד די כורסון רמיו מאי איכא למימר [א] אחד לו ואחד לדוד דתניא אחד לו ואחד לדוד דברי ר' עקיבא אמר לו רבי יוסי עקיבא עד מתי אתה עושה שכינה חול אלא אחד לדין ואחד לצדקה· קבלה מיניה או לא קבלה מיניה ת"ש דתניא אחד לדין ואחד לצדקה דברי ר' עקיבא [ב] אמר [לו] ר' אלעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל הגדה כלך אצל נגע' ואהלו' (אלא) אחד לכסא וא' לשרפרף [ב] כסא לישב עליו שרפרף להדום רגליו. א"ר נחמן האי מאן דידע לאהדורי למיני כרב אידית ליהדר ואי לא לא ליהדר. אמר ההוא מינא לרב אידית כתיב (שמות כד) ואל משה אמר עלה אל ה' עלה אלי מיבעי ליה א"ל זהו מטטרון ששמו כשם רבו דכתיב (שם כג) כי שמי בקרבו אי הכי ניפלחו ליה כתיב (שם) אל תמר בו אל תמירני בו אם כן לא ישא לפשעכם למה לי א"ל הימנותא (דידן) [בידן] [ג] דאפי' בפרוונקא

רש"י

העונה· לשון יחיד: אשר הלכו אלהים לפדות לו· הרי לשון יחיד: עד די כורסון רמיו· נתיישבו הכסאות דמשמע שנים: כתיב ביה ועתיק יומין יתיב· יחידי: הנך למה לי· למה נכתב בלשון רבים: כדרבי יוחנן· שהכל בעצת פמליא של מעלה: שכינה חול· שאתה מושיב בשר ודם אצלו: זה מטטרון הוא· אמר עלה אל ה': ששמו כשם רבו· ה' לפיכך לא הזכיר שמו וכתבו סתם: אם כן לא ישא לפשעכם· לא יכול לסלוח לפשעים ומה יתרון בו: א"ל הימנותא בידן· שאין בו כח לשאת פשעינו ואנו נמי מאסנוהו ומיאנו לקבלו אפילו לפרוונקא

מהרש"א

חכמים וק"ל: אלא א"כ נמלך כו'. ורש"י בחומש פי' בזה וז"ל ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן לפי שהאדם בדמות מלאכים ויקנאו בו. לפיכך נמלך בהם עכ"ל ע"ש יראה מפירושו שהרכיב שני טעמים הא' ענותנותו של הקב"ה והב' משום קנאת המלאכים שבאדם נמלך בפמליא של מעלה ואפשר שלקח טעם בקנאת המלאכים מהוך שמעתין שאמר הקב"ה למה"ש רצונכם נעשה אדם וכו' וא"ל מה אנוש כי תזכרנו ולקח טעם הענוה מדברי הב"ר שאם יבא הגדול ליטול רשות מן הקטן כו' א"ל למוד מבוראך כו' שכיון שבא לברוא את האדם כמ"ש ע"כ ורש"י הרכיב דברי התלמוד והב"ר לענין אחד שב' הטעמים קרובים הם בענין וזה דרכו של רש"י בפי' החומש. ומ"ש התינח כלהו עד די כורסון רמיו מאי איכא למימר כו'. דלא יתכן לומר הכא בכסא אחד לו וא' לפמליא שלו שנמלך בהם דהא כתיב שא"ל מיכה לאחאב ראיתי את ה' יושב על הכסא וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו וגו' כמ"ש רש"י בחומש בענין זה וק"ל: אחד לדין ואחד לצדקה כו'. כמפורש שם בענין אחד לדין לחיה הרביעית שמסיים בענין שם ודינא יתיב ושולטנא יהעדון להשמדא ולהובדא וגו' ואחד לצדקה לישראל שמסיים עוד שם ומלכותא ושולטנא וגו' יהיבא לעם קדישי עליונין גו' ודכתיב נמי כורסיה שביבין דינור אם דרמי ליה בפ' אין דורשין אהך קרא היינו הך חד כסא לדינו"ק: א"ל זהו מטטרון. פירש"י שהוא אמר עלה אל ה' ששמו כשם רבו כו' עכ"ל והרמב"ן בחומש פירשו בהפוך וז"ל ואל משה אמר עלה השם הנזכר בתחלת הענין כו' עלה אל מט"ט שנקרא בשמי ה' והטעם עלה כו' אשר שם כבוד ה' ולא אל השם המיוחד כי לא יראני וגו' עכ"ל ע"ש באורך ומ"ש ששמו כשם רבו פירש"י בחומש מטטרון גימ' שד"י עכ"ל ועיין ענין מטטרון בתוס' פ"ק דיבמות ופ' א"ע ומדברי הערוך בערך מטטר שהוא מלשון שמירה: א"ה ניפלחו ליה כו'. המין הזה נתכוין מעיקרא להאמין בשניות כמ"ש עלה אלי מבעי ליה ועל זה השיב לו רב אידית דאין כאן שניות ח"ו אלא דזה הוא הרב וזה עבדו ושמו כשם רבו וחזר המין לומר דאי הכי איכא לאקשויי דבתר הכי דכתיב ועבדתם את ה' וגו' אימא מיהת לעובדו בשניות מלוה היא דגם עליו נתכוון הכתוב לומר לעובדו דהא שמו נ"כ ה' והשיב דעל זה הזהיר הכתוב בענין דאפילו בשניות שלא לעובדו כדכתיב אל תעשהו המורה לעובדו התחתי חזר המין לומר דאם כן לא ישא וגו' דלטעותו בשניות אמר שיהיה פירוש הכתוב כי לא ישא וגו' למעלתו של מלאך ופירוש אל תמר מלשון המראה שלא ימרה את פיו ונתן טעם כי לא ישא לפשעכם אם תמרו בו שלא תחשבו לו לאלהות אבל השתא דאדרבה דאל תמר בו כתיב לגריעותא ולשפלותו שלא תמירו אותי בו לחשבו לאלהות וא"כ ע"כ פירושו לא ישא לפשעכם וגו' היינו שלא יכול לישא פשעכם וא"כ מה יתרון בו ולמה לי הוא והשיב דקושטא הוא דאנן נמי מיאנו מטעם זה מלקבלו אפי' בפרוונקא כדכתיב בפ' כי תשא אם אין פניך הולכים וגו' ומזאת התשובה נראה כפירוש רש"י בחומש שזה המלאך הוא שנכתב בפרשת כי תשא כי לא אעלה בקרבך וגו' ושנתבשרו כאן שעתידין לחטוא וכן יש מי שאומר כן בש"ר ומה שיש לדקדק בזה המלאנו באורך בפירוש הרמב"ן וגם

הרי"ף

אל תמירני בו. נלע"ד דס"ד אל תמר לשון מרי ומרד ולא ישא לפשעכם אם מרדתם בו ועכשיו פי' אל תמר הוא לשון תמורה ולפ"ז הקשה א"כ לא ישא לפשעכם נ"ל דסל"ל לא אשא לפשעכם אם תמירוני בו אבל לפרש"י אינו מובן מה שהקשה גמרא א"כ לא ישא לפשעכם כו'. ואפשר לפרש א"כ דלא ישא את פשעכם למה לי לאזדוריכתו אל תמירני בו דמסיקא ס"ד שימירו בו והשיבו הימנותא כו' לפי שלא רצו ישראל שילך הוא לבדו ע"כ נוס אל תמירני בו כיון שהוא הולך עמי:

עיון יעקב

טפי. ועי"ז נאמר אל תען כסיל באולתו: התינח כולהו. ק"ק בהא כי שם נגלו אליו האלהים וגו' וכן כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו לא שייך הא דנמלך בפמליא שלו ובאמת ברש"י בחומש פרשת וישלח על פסוק נגלו אליו האלהים פרש"י וז"ל במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים כמו אדני יוסף וכו' ע"ש ואולי דהכל עולה אל מקום א' דלכך כל לשון אלהות ואדנות בלשון רבים כיון שדרכם בכל מעשיהם לימלך בפמליא שלהם ועי"ל דלכך נאמר בלשון רבים נגד שיתוף דין ורחמים ואין מקום לטעות: עד די כורסון רמיו. קחשיב ששה מקראות כנגד ששה ימי בראשית משא"כ ביום השבת שהוא עד המעיד על יחודו של עולם כדאיתא במדרש שג' מעידין זה על זה ישראל ושבת מעידין על הקב"ה שהוא אחד וכמ"ש תוספות פ"ק דחגיגה דף ג' עיין בחידושינו שם בחגיגה דף י"ד: א"ל ר' אלעזר ומה לך אצל הגדה כלך אצל נגעים ואהלות. וע"ד דרוש י"ל משום דלכאורה קשה לדעת ר"ע דאמר אחד לדין ואחד לצדקה לפי מה דאמרינן ראה הקב"ה שאין עולם יכול להתקיים שיתף מדת הרחמים למדת הדין וכיון שנשתתפו יחד נ"ל שני כסאות אכן לפי מה שפירש התורת חיים ריש פ"ק דע"א על הא דאמרינן עומד מכסא דין לפי שמחשבה של הקב"ה היתה בתילה וכיון שבקש לברוא העולם במדת הדין לכך הצדיקים גמורין שיכולין לעמוד במדת הדין יושב עליהם במדת הדין לכך מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה מה שאין כן בשאר עלמא עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים וזה שתף מדת הרחמים למדת דין ולפ"ז י"ל שפיר שיש שני כסאות אך הא דאמרינן שמחשבה של הקב"ה היתה בתילה זה נסתר למ"ד שמיתה בא בשביל אדם ומחשבת הקב"ה היה שיהא חי לעולם והא דמיתה בא בשביל אדם זה מוכח מכח נגעים ואהלות כמ"ש לעיל בפרק [illegible] דף נ"ט

עץ יוסף

סי' ס"א: כה' אלהינו בכל קראנו אליו. הרי נאמר בל' יחיד· וריפא דקרא ה"ק כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כדמיון קרובים רבים· לפי שיש כמה מיני קורבה שמצד התולדה כאב ואם· יש מצד התכונות· ויש מצד החיוב כמלך על עבדיו וכרועה על הצאן. והוא יתברך קרוב לנו בכל מיני קורבה הכל לפי התפלה והצעקה אשר אנחנו קוראים אליו· הוא עונה אותנו· והיינו דקאמר סיפא דקרא בכל קראנו אליו· וכן משמע בירוש' ברכות פ' הרואה ע"ש: לך אצל נגעים ואהלות שהן חמורים ובהם אתה מחודד ולא בהגדה (רש"י סנהדרין דף ס"ז סוף ע"ב): ששמו כשם רבו· פי' רש"י בחומש מטטרון גימטריא שדי ע"כ. והערוך פי' מטטור לשון שמירה. וישמור משמרתי תרגום ונטר מטרת מימרי· והמוסיף הערוך כתב מטטור בלשון רומיי ממונה הולך לפני הצבא לתור לאנשי המלחמה מנוחה ובית מלון· ועיין בתוס' פ"ק דיבמות ופרק א"ט: בפרוונקא. פי' תייר· ור"ל שאפילו כתייר לא קיבלנוהו (ערוך) והמוסיף כתב פרוונקא בלשון

יד יוסף

א חגיגה דף י"ד: ב שם:

חדושי גאונים

אליהם. ומה שאמרו דור דור ולא אמרו דור ודורשיו דור וחכמיו וכו' לרמוז כי לא יטוש ה' את עמו בכל דור ודור מבלי דורשי' וחכמי' ופרנסים או לפחות שנים או אחד מהם בכל דור ודור זה אחר זה. לא יחסר שום דור שלא יהיו בו רועים (בית אלהים): אדם הראשון משוך בערלתו היה כו'. וזה לפי שאדם נולד מהול ונשאר תמים באות ברית קודש קודם החטא ולא הי' משמש באשר הוא כי אם לקיום המין ואחר החטא נתוספה לו תאוה למלאות רצון יצרו לפיכך היה לו לחרפה ונתבייש לעמוד ערום ואז חילל קדושת המילה ונעשה ערל (עוללות אפרים): הוי שקוד ללמוד תורה כו'. וכתב הרב ר' ישראל כי הורה לנו דרך הלימוד כי ראוי לאדם להקדים תחלה לימוד התורה והגמ' והלכותיה עד אשר ישקע בלבו וידע כלליו ופרטיו ודיניו ומשפטיו ולז"א תחלה הוי שקוד ללמוד תורה ואח"כ ילמוד החכמות החיצונות כדי לדעת תשובת התועים ויגצחם בטענותיהם וע"כ חז"ל מנעו בניכם מן ההגיון ולא אמרו מנעו עצמיכם לפי שהבנים לא רוו צמאון שכלם בתורה ובגמרא ואם ילמדו מיד ההגיון והיא הקדמה ללמוד שאר החכמות אולי ישתבשו בסברתם ויצאו מהרה מן הכלל וכן אמרו חז"ל ארור שילמד את בנו חכמת יונית ולא אמרו ארור שילמוד חכמת יונית מהטעם שזכרנו ע"כ: וי"מ כי אפיקורוס הוא שם איש מגדולי הפלוסופים ונקראו כל התועים אחריו על שמו כמו צדוקים וביתוסים על שם צדוק וביתוס: והר"ס אלמושנינו ז"ל פי' ז"ל הנה יש לדקדק שהיה לו לומר

המתורגמן. א) פאמיליע, האָפלייטע. ופי' הגלגים סביבו. ב) פוסבאנק. ג) איין גלויבען איזט בייא אונז.

נמי לא קבילניה דכתיב (שמות לג) ויאמר אליו אם אין פניך הולכים וגו׳ . א"ל ההוא מינא לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי כתיב (בראשית יט) וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה׳ מאתו מיבעי לי׳ א"ל ההוא כובס[א] שבקיה אנא מהדרנא ליה דכתיב (שם ד) ויאמר למך לנשיו עדה וצלה שמען קולי נשי למך נשיי מיבעי ליה אלא משתעי קרא הכי ה"נ משתעי קרא הכי א"ל מנא לך הא מפירקיה דר׳ מאיר שמיע לי דא"ר יוחנן כי הוה דריש ר׳ מאיר בפירקיה הוה דריש תילתא שמעתא תילתא אגדתא תילתא מתלי וא"ר יוחנן ג׳ מאות משלי שועלים היו לו לרבי מאיר ואנו אין לנו אלא שלש [דף לט] (ירמיה לא) אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה (ויקרא יט) מאזני צדק אבני צדק (משלי יא) צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו :

סד שם א"ל (קיסר)[כופר] לרבן גמליאל אלהיכם גנב הוא דכתיב (בראשית ג) ויפל ה׳ אלהים תרדמה על האדם ויישן אמרה ליה ברתיה שבקיה דאנא מהדרנא ליה אמרה ליה תנו לי דוכוס אחד אמר לה למה ליך [אמרה ליה] ליסטין בא עלינו הלילה ונטלו ממנו קיתון[ג] של כסף והניח לנו קיתון של זהב אמר לה הלואי שיבא עלינו בכל יום ולא יפה היה לו לאדם הראשון שנטלו ממנו צלע

שליח מוליא ומביא : שמיע לי · שהמקרא הזה תשובה לזה : אבות אכלו בוסר · משל הוא שרימה השועל את הזאב לכנוס לחצר היהודים בע"ש ולתקן עמהם לרכי הסעודה ויאכל עמהן בשבת וכשבא ליכנס חברו עליו במקלות בא להרוג את השועל אמר לא הלקוך אלא בשביל אביך שפעם אחת התחיל לסייען בסעודה ואכל את כל נתח טוב אמר לו ובשביל אבא אני לוקה אמר לו (הן) [הנה] אבות אכלו בוסר וגו׳ אבל בא עמי ואראך מקום לאכול ולשבוע בא לו על הבאר ועל שפתו מוטל עץ והחבל מושכב עליו ובב׳ ראשי החבל שני דליים קשורים ונכנס השועל בדלי העליון והכביד וירד למטה ודלי התחתון עלה אמר לו הזאב למה אתה נכנס לשם א"ל יש כאן בשר וגבינה לאכול ולשבוע הראה לו דמות הלבנה במים כדמות עגול כמין גבינה עגולה אמר לו אני היאך ארד אמר לו הכנס אתה בדלי העליון נכנס והכביד וירד ודלי שהשועל עליו עלה א"ל היאך אני עולה אמר לו צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו לא כך כתיב מאזני וגו׳ : בוסר . ענבים קודם בישולם ומקהין את השינים : אמרה ליה תנו לי דוכוס אחד . שופט לנקום נקמה אותביה

בספר עטרת זקנים האריך בדרוש זה ואין כאן מקום להאריך : מאת ה׳ מאתו מבעי ליה כו׳ . כן הוא בגמרות שלנו מאתו ביו"ד ואינו נכון משום דא"כ הוה הקושיא בלשון מדבר בעדו וכמוהו נשיי מיבעי ליה בלשון מדבר בעדו וזה לא שייך הכא דכל הכתוב מדבר בלשון נסתר על אחר אבל הגירסא מאתו בוי"ו מיבעי ליה דהיינו דלא הוה לי׳ להזכיר ב׳ שמות ויי׳ המטיר וגו׳ מאת ה׳ דמאתו הוה סגי דקאי על השם הנזכר בריש המקרא וכמוהו נשי למך דלא ה"ל להזכיר ב׳ פעמים למך אלא נשיו דהוה סגי דקאי אויאמר למך דרישא דקרא אלא דמשתעי קרא הכי בלשון כפול וכ"ה בהדיא בב"ר אר"י בתורה ובנביאים ובכתובים מלינו שההדיוט מזכיר שמו ב׳ פעמים בתורה נשיי אין כתיב כאן אלא נשי למך . בנביאים ויאמר המלך קחו לכם מעבדי אדוניכם וגו׳ בכתובים אשר נכתב בשם המלך ויש לדקדק גבי ואל משה אמר עלה אל ה׳ אמאי לא השיבו כי הכא דמשתעי קרא הכי בלשון כפול וי"ל דהתם הקושיא לאו משום כפול הוא אלא דכל הפרשיות דלעיל מיניה מדברים בלשון מדבר בעדו הנה אנכי שולח וגו׳ את אימתי אשלח וגו׳ ה"ל למכתב כמי עלה אלי במדבר בעדו ולא ה"ל להזכיר השם כמו שלא נזכר בכל הפרשיות דלעיל גם ברישא דהאי קרא ואל משה אמר וגו׳ ודו"ק: אבות יאכלו וגו׳ מאזני צדק אבני צדק וגו׳. לכאורה לפי פי׳ רש"י אין כאן רק ב׳ משלים ועוד מאי אבני צדק במשל הזה ושמעתי שיש ליישב בזה דמייתי קרא אבני צדק דלכאורה לא שייך הכא בעניינו והוא משל שלישי לפי שהשועל היה ירא לירד למטה בדלי להכניס עלמו בספק נפשות דשמא לא ירד הזאב בדלי השני וע"כ הניח אבן בדלי השני שהיה משקלו יותר ממנו וגם לקח עמו באותו דלי שירד הוא אבן אחר כזה ונמלא שהיה הוא ואותו אבן שעמו משקלו יותר מאבן שהיה בדלי השני וע"י ירד ושוב אם לא היה יורד הזאב בדלי שני היה הוא משליך אותו אבן שעמו מתוך הדלי והיה הוא עולה ע"י אותו אבן שבדלי שני שמשקלו יותר ממנו והיינו דקאמר אבני לדק והשתא ניחא כמו שהראה לו דמות גבינה בלורת לבנה ה"נ הראה לו דמות בשר ע"י לורת אבן ונראה דהמשלים האלה כפרש"י דברי הבאי הם לכאורה אבל הנמשל בהם הוא עיקר והוא שהרשע בכ"מ נקרא זאב כמ"ש זאבי ערב וע"ש שהוא טורף וגוזל למלאת תאותו והחכם בכ"מ המשילו אותו לשועל ע"ש שהוא החכם ביותר בחיות וע"פ מ"ש שסכר הלדיקים אינו בעה"ז רק בעה"ב ומי שטרח בע"ש יאכל בשבת והרשע מקבל שכרו משלם בעה"ז שדומה לע"ש וכשבא הזאב שהוא הרשע לטרוח בקלת בע"ש אין דעתו רק למלאת תאוותו בע"ש כמו אביו הרשע ולכך דוחין אותו במקלות מלטרוח ולקבל כל שכרו בעה"ב שהוא שכר אמיתי כיון שקבל שכרו המדומה בעה"ז בא להרוג ואמר עם"ה לופה רשע ללדיק ומבקש להמיתו וגו׳ ע"פ מ"ש בפ׳ אין דורשין זכה לדיק נוטל חלקו וחלק הרשע בג"ע לא זכה נוטל חלקו וחלק הלדיק בגיהנם שנאמר לכן בארלכם משנה יירשו וגבי רשעים משנה שברון וז"ש לופה רשע ללדיק ומבקש להמיתו וליטול חלק הלדיק בעה"ז אבל ה׳ לא יעזבנו בידו בעה"ז כדי שיקיים מלות התורה ויקבל שכר טוב וחלק הרשע בג"ע לעה"ב ולא ירשיענו בהשפטו ביום הדין לעה"ב לא ירשיע את הלדיק בגיהנם כי הרשע נוטל חלקו של לדיק בגיהנם ואמר ללדיק קוה אל ה׳ בעה"ז ושמור דרכו וירוממך בעה"ב לרשת ארץ החיים גם חלק הרשע כמ"ש בארלכם משנה יירשו ובהכרת רשעים אז מחלקם תראה ויעבור היינו בעה"ז עולם העובר וגו׳ שמר תם וגו׳ בעה"ז ותזכה שתהיה באחריתך בעה"ב שלום מן הרשעים אבל אחרית רשעים בעה"ב נכרתה מחלקם ותשועת לדיקים וגו׳ בעה"ז בדורונות שלא יהרגוהו וא"ל השועל לא הלקוך כו׳ בא לפייסו בשביל אביך שנהנה כ"כ מעה"ז שגם אתה ראוי לכך במעשה אבותיך הרשעים ליהנות מעה"ז וע"ד שאמר הכתוב אבות אכלו בוסר שהנה תענוגי עה"ב שאינן שלמים אבל בא עמי ואראך מקום לאכול כו׳ דהיינו ליהנות ולקבל שכרך משלם בעה"ז והראה לו בשר וגבינה והם הדורונות והמתנות שנותנין לרשעים בעה"ז בתוך הבאר בדמות הלבנה שעה"ז בתענוגיו דומה ללילה ואינו רק שכר מדומה בעלמא והראה לו לירד ע"י המאזנים כי הזכיות והחובות נשקלים במאזנים בחדש תשרי שע"כ נקרא מזלו מאזנים והשועל שהוא דמיון הלדיק מקבל עונשו בעה"ז והיינו שיורד למטה בדלי עם האבן שהוא רמז על היצה"ר שהלך קלת אחריו בעה"ז דאין אדם לדיק וגו׳ ואבן הוא היצה"ר כמ"ש והסירותי לב האבן והוא משליך את האבן שהוא היצה"ר מתוך דליו דהיינו שהוא כובש יצה"ר בעה"ז וע"י זה דליו הולך למעלה בעה"ב ודלי השני שבו הזאב והרשע מכריעו ויורד למטה בגיהנם בעה"ב עם אבן שבתוך הדלי שהוא היצה"ר שלא השליך אותו בעולם הזה וא"ל לדיק מלרה גו׳ דהיינו שנחלץ

עיון יעקב

על בלבלי שמתו ע"ש ובזה מתורץ מה לך אלל הגדה כלך אלל נגעים ואהלות דמהם מוכח שמיתה בא מכח אדם כמ"ש שם בפ׳ הזהב וא"כ מחשבה של הקב"ה בטילה ואין הקב"ה דן במדת הדין לבד נ״ק שתף רחמים לדין וא"כ ל"ל שני כסאות אלא א׳ לכסא וא׳ לשרפרף : אלהיכם גנב הוא . ולא רצה לתרץ כתירוץ של ר׳ יצחק בריש בראשית שהכל שלו ברלונו נטלה וברלונו נתנה י"ל כיון שזה המין ס"ל שהם שתי רשויות שהרי אמר אלהיכם מכלל שהוא ס"ל שיש לו אלוה אחר זולתו לכן א"א לומר שהכל שלו וברלונו נטלה וכו׳ : א"ל ברתיה שבקיה דאנא מהדרנא ליה . אפשר דלכך השיבה לו ברתיה בשאלה זו יותר מאחרות לפי שדבר זה נוגע לכבוד הנשים שהרי בנדה סוף פ׳ המפלת אמרינן שכל טבעי הנשים נמשכין אחר הוה ראשונה ממקום שנבראת כדאיתא שם זו ממקום שנבראת וא"כ אם חוה ראשונה נולדה ונתגדלה מאיסור גניבה גם כל הנשים כן הוא לכן השיבה ברתיה ועיין במהרש"א :

עץ יוסף

יוני ליר רץ ומהיר בשליחותו · וכן פרש"י פרוונקא שליח מולא ומביא : סד קיתון פי׳ בלשון יוני מין צלוחית וכוס (מוסיף הערוך) :

המתורגמן. א) וועשער . ג)איין קרוג .

ודע לפשי׳ לאפיקורו׳ אך רמז בזה לדבר יקר הערך יצטרך מאד בפלפול ובמשא ובמתן עם החולק והוא שמי שישא ויתן עם שכנגדו ויאמר לו תשובות מקובלות אצלו או שמצאם כך כתובות בספר שנה בנקל יהי׳ מנולח אם לא ידע מצד עצמו בידיעה שלימה מה שהוא משיב כי כאשר תהיה תשובתו מצד ידיעתו שנה אז ינצח את הכל ומה גם את האפיקורוס שהוא הסכל הבלתי יודע המושכלות האמיתיות המושגות מלימוד תורתנו הקדושה על כן אמר ודע מה שתשיב כאלו אמר מה שתשיב לאפיקורו׳ דעהו אתה בידיעה שלימה ולא תהיה תשובתך אליו מקובלת אצלך או מלומדת מאחר כי כן לא תנצח אותו כאמור והוא דקדוק נכון עכ"ל : וי"מ שזה שלא יאמר מה לי להתוכח עם האפיקורוס אודה לו לדבריו ולא אכניס עצמי בצער הויכוח לא תעשה כן אבל דע ושים נגד עיניך לפני מי אתה עמל שהוא הקב"ה ואף אם תקבל טורח על חסדו ועל אמתו הוא ישלם לך שכר פעולתך (מדרש שמואל) :

אהבת איתן

ולא יפה היה לו לאדה"ר שנטלו ממנו צלע אחת וכו׳· וקשה הא תניא בר"פ א"נ (דף ס"א) לא הגנובו אפי׳ על מנת לשלם תשלומי כפל וא"כ אכתי קושיי׳ הקיסר לר"ג במקומה עומדת דמ"מ הוי גניבה אע"פ שמשלם יותר ממה שנטל . וי"ל עפ"י מ"ש הרא"ש בפ׳ הכונס דאם התשלומין הן בעין מותר אם הן יפין מן הדבר שלוקח דזכות הוא לבעלים ומזכה להן ע"י אחר. וגפ"ז א"ש דכהיא דלסטים שפיר דמי שנטלו של כסף והניחו של זהב כיון שהיה להן בעין של זהב בשעה שנטלו של כסף וגם זיכו לבעלי׳ ע"י אלרו ורשותו . וכן במעשה דאדה"ר

אותביה תותי בחשא · תחת הרמץ קלו"י בלע"ז וכן דרך ללייתה ומתוך שראה אותה בגנותה נמאסה עליו : הוה מאיסא ליה · שיראה בחתוכה קודם גמר תיקונה : אלהיכם מאי עביד · מכחש היה וכסבור מי הוא יכול להכחישני : חבושי · קודוניי"ן בלע"ז : ארבילא · קורבי"ל בלע"ז : וקא מהדר להו · סביב בארבילא : מנו לי כוכבי. מניין לי הכוכבים כלומר יודע אני מספרם : לא ידעת · שצריך (אתה) למנותם: דאיכא ברקיע ידעת. בלא מנין ולמנותם איך יכול: מי שברא הרים לא ברא רוח · שזה נקרא יוצר וזה נקרא בורא ושני שמות הם : ה"נ מי שברא· אבר זה לא ברא אבר זה וא"ת כן הוא הא תינח באברים המרוחקים מיהו טפח על טפח יש בו באדם ובאותו טפח יש בו שני נקבים האוזן והעין וקרי להאי נוטע אוזן ולהאי יוצר עין תאמר שנתעסקו שנים באותו טפח אמר לו הן: וכי בשעת מיתה שניהם נתפייסו· הבעלים הנוטע והיוצר מסכימים להמיתו : אמגושא. מכשף יודע אני על ידי כישוף דמחלייך ולמעלה דהורמיז סד כדאמרינן הורמיז בר לילתא בב"ב (דף ע"ג :) : דאהורמיז

אחת ונתנו לו שפחה לשמשו אמר לה הכי קאמינא אלא לישקלי' בהדיא [א] אמרה ליה אייתו לי אומצא דבשרא [ב] אייתו לה אותבה תותי בחשאי [ג] אפיקתה אמרה לי' אכול מהאי אמר לה מאיסא לי אמרה ליה ואדם הראשון נמי אי הוה שקילא בהדיא הוה מאיסא ליה . א"ל (קיסר) [כופר] לר"ג ידענא אלהייכו מאי קא עביד (והיכן יתיב) איתנגיד ואיתנח [ד] א"ל מאי האי אמר בן א' יש לי בכרכי [ה] הים ויש לי גיעגועין [ו] עליו בעינא דמחוית ליה ניהלי א"ל מי ידענא היכא נינהו א"ל דאיכא בארעא לא ידעת דאיכא בשמיא ידעת · א"ל (קיסר) [כופר] לר"ג כתיב (תהלים קמז) מונה מספר לכוכבים מאי רבותיה אנא מצינא למימני כוכבי אייתי חבושי [ז] שדינהו בארבילא [ח] וקא מהדר להו א"ל מנינהו א"ל אוקמינהו א"ל רקיעא נמי הכי הדרא א"ד הכי א"ל קיסר ממנו לי כוכבי אמר ליה ר"ג אימא לי כביך [ט] ושיניך כמה הוו שדא ידיה לפומיה וקא מני להו א"ל דאיכא בפומך לא ידעת דאיכא ברקיעא ידעת :

סה שם א"ל א (קיסר) [כופר] לרבן גמליאל מי שברא הרים לא ברא רוח (ומי שברא רוח לא ברא הרים) שנאמר (עמוס ד) כי הנה יוצר הרים ובורא רוח אלא מעתה גבי אדם דכתיב (בראשית ב) ויברא וייצר ה"נ מי שברא זה לא ברא זה טפח על טפח יש בו באדם ושני נקבים יש בו מי שברא זה לא ברא זה שנאמר (תהלים צד) הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט א"ל אין א"ל ובשעת מיתה כולם נתפייסו . ב א"ל ההוא אמגושא לאמימר

מצרה שבעה"ז ויבא רשע תחתיו לקבל חלק גיהנם שלו וק"ל : הכי קאמינא אלא לישקליה בהדיא וכו' . מהנראה מה שא"ל הקיסר אנא הכי קאמינא דלישקליה בהדיא הוא מתרץ ומפרש דבריו הראשונים דלכך הוא גנב דאל"כ הוה ליה לישקול הצלע בהדיא ולא בהיות ישן כדרך הגנבים אמנם קשה דהא המשל שהביאה סותר גם זה דהא גם לשם אף אם נוטל בלילה ובסתר הקיתון של כסף כיון שהוא נותן תחתיו של זהב לא מקרי גנב דהלואי שיבא בכל יום וא"כ הכי נמי הכא כמו שאמרה לו במשל הזה שנתן לו שפחה א' תחת צלע א' ויראה בזה כי רבים אומרים שטוב הוא להיות לאדם לבדו ולחובת האדם נבראת לו וזו היתה דעת אדה"ר כמ"ש האשה אשר נתתה עמדי גומר כמ"ש חז"ל פ"ק דעבודת כוכבים וזו הדעת מדעות הנפסדות כמ"ש שם שאדם כפוי טובה היה בזה אמנם הקיסר היה נוטה לדעת זו הנפסדה שהאשה נבראת לחובת אדם וטוב לו היות האדם לבדו כי מוצא אני מר וגו' וא"כ אין המשל דקיתון של זהב ראיה לאשה זו שהיא חובת האדם לדעתו וזה הוכיח הקיסר דהנה הכי קאמינא דע"כ כן הוא שהוא חובת אדם דאל"כ לשקליה בהדיא בהיותו נעור וכיון שנטל הצלע כשהוא ישן ע"כ דרך גניבה הוא משום דחובת אדם הוא ולא נתרצה היה האדם ליתן לו אשה תחת הצלע ואם כנגנב הוא והשיבה לו דודאי זכות הוא לאדם להיות לו שפחה לשמשו ואדם מכפויי טובה הוא אלא דלכך לא נטל הצלע ממנו בהדיא כשהיה נעור משום דמאיסא ליה ולזה אולי בכל השאלות של הקיסר לא השיבה לו בתו רק בזו השאלה: ידענא אלהייכו מאי קעביד והיכא יתיב וכו' . יראה בזה לפי שהאומות אומרים מיום שחרב ב"ה עזב ה' את ישראל ולקח את האומות לעם תחת עמו ישראל והתשובה להם כיון שכן הוא הנבואה שנטלה מישראל מיום שחרב ב"ה למה לא נתנה להם ולזה אמרה קיסר כמכחיש בדבר שאין בידינו להכחישו שהוא נביא וידע מאי קעביד הקב"ה והיכן יתיב והשיב לו ר"ג בענין בנו דאיכא בארעא בחוש הראות לא ידעת דאיכא בשמים דליכא למידע בחוש הראות רק בנביאות ידעת וק"ל : מונה מספר לכוכבים מאי רבותיה כו' עד רקיע נמי הכי הדרא. יראה בזה דודאי מפני רבוי הכוכבים א"א לאדם לעמוד על מספרם כמ"ש לאברהם וספור הכוכבים אם תוכל לספור וגו' כה יהיה זרעך והקיסר בא כמכחש כדלעיל ועשה עצמו כאלוה שהוא יכול למנות הכוכבים ומי יוכל להכחישו בזה ואמר ומאי רבותיה דמונה מספר לכוכבים ולזה הוצרך ר"ג לאוקמיה במלתא דעלמא כיון דהנהו חבושי בארבלא לא מצית לממני משום דהדרי ביה החבושי רקיע נמי הכי הדרא שהגלגל חוזר חלילה תמיד עם כוכבים שבתוכו וע"כ לא תוכל לממניכהו ולאידך לישנא דקאמר ליה מני לי כוכבי כו' ר"ל שאמר לר"ג מני לי כוכבי כלומר שר"ג ודאי לא יוכל למנותם כמ"ש לאברהם אם תוכל לספור ולדייק מיניה על עצמו אמר הקיסר שהוא יודע מנינם ועשה עצמו כאלוה שהוא יודע מנינם אף שא"א לספור אותם וא"ל ר"ג אימא לי כביך וכו' ודו"ק : מי שברא הרים לא ברא רוח וכו' . לכאורה לפשט המאמר מעיקר' על שאלת ויברא וייצר מיד ה"מ להשיב כך ובשעת מיתה כולן נתפייסו כמו שהשיב לו תשובה על הנוטע והיוצר ויראה כי המין הזה חשב מעיקרא טעותו לצד השניות מי שברא הרוחני לא ברא הגשמי ולזה אמר מי שברא הרים שהוא הגשמי לא ברא רוח שהוא הרוחני והביא ראיה שינה הכתוב כי הנה יוצר הרים וגו' שכתב יצירה בדבר גופני ובריאה ברוחני והשיב לו ר"ג אלא מעתה גבי אדם נמי דכתיב ויברא גבי צלמו שהוא צלם אלהים שהוא רוחני וכתב יצירה גבי יצירת גופו דכתיב וייצר ה' אלהים אדם מן האדמה ה"נ תאמר כן ששנים בראו אותו אחד יצר הגוף והשני ברא הנפש וזה אין סברא כיון שהם מחוברים וא"ת דאפילו הכי שנים בראו הגוף והנפש כיון שהם שני דברים שזה רוחני וזה גשמי מיהו טפח על טפח יש באדם ויש בו אוזן ועין שהם ב' חושים היוצאים מכח הנפש הרוחני וקרי ליה להאי נוטע ולהאי יוצר ואין סברא שב' כחות היוצאים מכח נפש אחד שיהיו להם ב' בוראים וא"ל המין דאעפ"כ כן שנים שבראו כח השמיעה וכח הראות שב' דברים הם וא"ל וכי בשעת מיתה נתפייסו שניהם מי שיש בידו כח חוש השמע ומי שיש בידו כח הראות וא"ש השתא דעל ויברא וייצר אין להשיב וכי בשעת מיתה כולן נתפייסו משום שיש לבעל דין לחלוק דאיכא למימר אם הבורא רוח נוטל חלקו שהוא הנפש ממילא מת הגוף בע"כ של בורא הגוף אף אם לא

עין יעקב

ידענא אלהייכו מה קעביד והיכן יתיב. כוונתו היתה ג"כ בזה שאין ממש לדעתו (הכוזבת) באלהינו כיון דידע מה קעביד והיכן יתיב ובאיוב י"א כתיב החקר אלוה תמצא ומי יבוא עד תכונתו : א"ל מאי האי. אע"ג לדעתו הכוזבת ידע הכל מ"מ דבר זה המסור ללב ויוכל להכחישו לכך רצה שהוא יאמר למה אגגד ואיתנח : שנא' יוצר הרים ובורא רוח. כהאי שאלה גופיה איתא בחולין דף פ"ז והשיב לו שפיל לסיפיה דקרא ה' צבאות שמו מ"מ מדמתירא התם ר' מהאי לדוקי מכלל שיש לדחות התירוץ דהתם ולומר ה' צבאות שמו קאי אתרוייהו שכל אחד נקרא ה' צבאות להכי מתרץ הכא בענין אחר : אלא מעתה גבי אדם דכתיב ויברא וייצר. והשין שלא הקשה מפסוקים אלו הקודמים י"ל דהאי

עין יוסף

אומצא פי' בלשון יוני בשר נא (מוסיף הערוך) : סה אמגושא. פי' בלשון יוני ורומי מכשף (מוסיף הערוך) . ועיין בשבת סוף פרק כלל גדול דף ע"ה :

המתרגמן. א) אָפְּפֶען , קלאר . ב) איין שטיק ראָהעם פֿלייש . ג) אונטער דיא אַשע , פי' אפר . ד) שוואַך געוואָרדען אונד געזייפֿצט . ה) שטעדטע . ו) זעהנזוכט , פי' תשוקה לראותו . ז) איינע גאַטטונג קירשען , מין פרי קטן . ח) זיעב , פי' כברה . ט) באַק צעהנע .

א חולין דף פ"ז ע"ב :
ב בזה יבואר מ"ש חז"ל בדרש לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפשוט ויטול ידיו . וכיון שנפשה יכיר שלא יש שתי רשויות ח"ו . דאם כדעת הנפסד שאומרו המין היה שאיך לאעבורי כו' וכזה יקבל עליו עול מ"ש שלימה ויקרא ק"ש ויתפלל :

חדושי גאונים

אמר לו ר"ג אימא לי כביך ושיניך כמה הוו . הענין כמו שבארתי ביומא פ' שני המקרא אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך וביארו המפרשים החילוק בין מנין ומספר כי מנין הוא בכמות ומספר הוא באיכות . והנה לבד שיש כוכבים הרבה בכמות כמבואר בברכו' פ' אין עומדין וכנ"ל הם רבים ג"כ באיכות כי כל כוכב מה שמשמש והמשמעת שלו אין לספור ולכן א"ל ספור הכוכבים באיכות ר"ל המעלות שיש בהם אם תוכל לספור ויאמר לו כה יהיה זרעך ר"ל בעל אופן זה יהיה זרעך שאיש א' יהיה חשוב ככמה כמו שמבואר במשנה אם יהיו כל חכמי ישראל וכו' וכו' ור' אלעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כולם וזה הבאור של המקרא מונה מספר לכוכבים ר"ל מונה המעלות של הכוכבי' . ואיתא בקבלת י"ב ובטלו הטוחנות כי מעטו ומבואר במדרש הטוחנות זו השמסם כי מעטו אלו השיניים . והכוונה בזה כיון שאין לו שיניים שיוכל ללעוס המאכל מחמת זה המסס לא יטחן כ"כ . ואמרו אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל למעלה . והיוצא מזה שהכוכבי' הם המגדלים ולכן אמר אם תוכל לספור הביניים שבפיך והדע ספשולם שבשיניים שוטים וכיון שזה לא תוכל לספור ואיך תוכל לספור המעלות שבכוכבים (עין אליסו) :
ה"ב מי שברא זה לא ברא זה כו'

אהבת איתן

לא הוי גניבה מה שנטל הקב"ה ממנו

מפלגך לעילאי דהורמיז מפלגך לתתאי דאהורמיז א"ל א"כ היכי שביק ליה אהורמיז להורמיז לאעבורי מיא בארעיה:

סו שם א"ל א קיסר לרבי תנחום תא ליהוי כולן לעמא חד אמר ליה לחיי א) מיהו אנן דמהלינן לא מצינן מיהוי כוותייכו אתון מהילתו והוו כוותן א"ל מימר שפיר קאמרת מיהו כל דזכי למלכא לישדיוה לביבר ולא אכלוה א"ל ההוא מינא האי דלא אכלוה משום דלא כפון ב) הוא. שדיוה לדידיה ואכלוה. א"ל (קיסר) [כופר] לר"ג אמריתו כל בי עשרה שכינתא שריא כמה שכינתא איכא קרייה לשמעיה מחייה בהפתקיה א"ל אמאי (מחית ליה) דעל שמשא בביתא [דכופר] א"ל (קיסר) שמשא אכולי עלמא ניחא (א"ל) ומה ב שמשא דהוא חד מן אלפא אלפי רבוון דמשמשי קמי קודשא בריך הוא ניחא אכולי עלמא שכינתא דקוב"ה על אחת כמה וכמה:

סז שם א"ל ההוא מינא לר' אבהו אלהיכון גחכן הוא דקאמר ליה ליחזקאל (יחזקאל ד) שכב על צדך השמאלי וכתיב (שם) ושכבת על צדך הימנית (אדהכי והכי) אתא ההוא תלמידא א"ל מ"ט דשביעתא א"ל השתא אמינא לכו מילתא דשויא לתרווייהו אמר הקב"ה לישראל זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי היא והם לא עשו כן אלא חטאו וגלו מנהגו של עולם מלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה אם אכזרי הוא הורג את כולן אם רחמן הוא הורג חציין אם רחמן מלא רחמים הוא מייסר את הגדולים שבהם ביסורין אף כך הקדוש ברוך הוא מייסר את יחזקאל כדי למרק ג) עונותיהם של ישראל:

סח שם א"ל ההוא מינא לר' אבהו אלהיכם כהן הוא דכתי' (שמות כה) ויקחו לי תרומה

רש"י

דאהורמיז. הקב"ה קרי הכי: והיכי שביק ליה. א"ל היאך שביק אהורמיז להורמיז לאעבריה מיא [סרוחין] בארעיה א"כ היאך מניח אהורמיז להעביר מים בארצו שכל מה שאדם מכניס דרך פיו מוליא דרך הנקבים התחתונים: לא מצינן למיהוי כותייכו. שאי אפשר להיות לנו (עוד) ערלה: דזכי למלכא. נולחו ומשתיקו בדבריו ומביישו: לביבר. מקום חיות רעות של מלכות: קרייה. ר"ג לשמעיה (דקיסר) [דכופר]: מחייה בהפתקיה. הכהו על לוארו: א"ל קיסר: [כופר]. שמשא אכולי עלמא ניחא: שמשא. חמה: גחכן. חוכא דמשחק בנביאיו: מ"ט דשביעתא. למה לוה הקב"ה על השמיטה: דשויא לתרוייהו. שתהא מועלת לשניהם כמו (אסתר ג') אינשוה להניחם: כדי שתדעו וכו'. ולא ירום לבבכם בשבח ארלכם

תוספות

הורמיז. בקונטרס גרים קמא בלא אל"ף ובתרא באל"ף ור"ת גרים תרווייהו בלא אל"ף אלא קמא הורמיז בזיי"ן כמו איפרא הורמיז (שהוא) לשון חן מאת המקום איפרא כמו אפריין כמטייה ובתרא הורמין בנו"ן כמו הורמין בר לילתא:

מהרש"א

נתפיים הוא עדיין שתלא הנפש מן הגוף ודו"ק: מפלגך לעילאי כו'. נסמך זה המאמר להאי דלעיל דאיירי נמי בכה"ג שהאמגושא היה נוטה למינות שמי שברא הרוחני לא ברא הגשמי ולזה אמר מפלגך דלעיל שהם כלי הנשימ' והרוחניים חלק הקב"ה ומפלגך לתתאי שהם כלים הגשמים חלק כח אחר הם וא"ל א"כ היכי שביק כו': ליהוי כולן לעמא חד וכו'. לפי שכבר נבאו הנביאים דלעתיד יהיה אמונה אחת כמ"ש כי אז אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד לז"א הקיסר לרבי תנחום ניהוי לעם אחד כמו שיהיה לעתיד והשיב ר' תנחום דע"כ לעם אחד דהיינו באמונה ישראלית דאנן דמהלינן לא מלינו כו' והוא הטעם הנכון במלות מילה אות ברית בבשרנו דלא מלינן להוי ככל האומות וק"ל: כל בי עשרה שכינתא שריא כמה כו'. מבואר במ"ש באגדות שבי דבי אתונא שהקב"ה אין לו גדר במקום כמ"ש מלא כל הארץ כבודו ואומר ברוך כבוד ה' ממקומו כי הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו והמין לא יאמין בזה כי הוא מאמין בגשמות ולדעת זו נטה הקיסר להאמין בגשמות ולז"א כמה שכינתא איכא במקומות הרבה דכל בי עשרה כו' והביא לו משל וראיה מן השמש שהוא גשם ויסוד פשוט א' דאכ"ע נייחא שכינתא דאינו גשם עאכ"ו דאכ"ע נייחא ואין לו גדר במקום ודו"ק: השתא אמינא לכו מלתא דשויא כו'. יש לדקדק מאי קאמר להו דשויא לתרווייהו דמה שהשיב למין במנהגו של עולם במה תלה הדבר בשמיט' שהשיב לו לתלמידו גם בקרא מפורש מספר הימי' אשר תשכב עליו תשא את עונם וגו' ונשאת עון בית ישראל וגו' ומה היא שאלת המין ומה הוסיף לו ר' אבהו במשל במנהג של עולם ונראה דעיקר שאלת המינדאי כדכתיב לשאת את עון בית ישראל ובית יהודה מה היה ענין מספר הימים אשר תשכב עליו וגומר שלש מאות ותשעים יום ונשאת עון בית ישראל וגו' ונשאת את עון בית יהודה ארבעים יום וגו' ולזה השיב לו אמינא לכו מלתא דשויא לתרווייהו השמיטו שבע והן לא עשו כן אלא חטאו וגלו ע' שנה לקיים אז תרלה הארץ את שבתותיה כמ"ש בסוף ירמיה רלאה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה למלאות ע' שנה דהשתא ניחא אשר תשכב עליו מספר הימים ש"ן יום יום לשנה לשאת עון בית ישראל שכך שנים חטאו ולא שבתה הארץ כמו שפי' רש"י ביחזקאל ומ' יום יום לשנה לשאת עון בית יהודה שכך שנים חטאו הם אחר שגלו ישראל ולא שבתה הארץ הרי סך כולם ת"ל שנים ושבה שנים אחר זאת הנבואה חרב הבית בזמן תל"ו שנים האלו שחטאו שמיטין ויובלות ע' שנים כמו שפרש"י כל זה ביחזקאל ועד"ז אמר במשל אם אכזרי הוא הורג את כולם והיה ראוי להיות כליה וגלות שלימה בכולם בין בבית ישראל ובין בבית יהודה אם רחמן הוא הורג חלים והיה ראוי להיות כליה וגלות שלימה בחוטאים הראשונים שחטאו ש"ן שנה שהם בית ישראל ואם רחמן מלא רחמים הוא ברחמיו המרובים גם הראשונים בית ישראל לא ניתנו לכליה והיה מייסר יחזקאל כמפורש בקרא למרק עונותיהן של ישראל שהם החוטאים הראשונים ודו"ק:

עיון יעקב

ויברא ויילר מידי גבי סדדי כתיבן ודרך הפסוקים לדבר כן משא"כ בחד פסוק שמשנה בשינוי לשון משמע דכל אחד מנברא אחר ומכח זה נימא ג"כ גבי אדם כן לס"ק אלא מעתה: **תא** ליהוי כולן לעמא חד. בתיבת כולן רמז כיון שהם רובן ככולן לכן ראוי לישראל שהם מועטין להיות נוטין אחר הרוב להיות כמותם וזה שאמר שוב כל דזכי למלכא שדיא לביבר כיון שגילה בדעתו שישראל יכפרו באמונתם: **אתון** מהילתו והוו כוותן. ואז יהיה שפיר עם אחד כדמלינו בבני יעקב שאמרו כן לשכם אם תהיו כמונו להמול לכם כל זכר וכו' והיינו לעם אחד: **אדהכי** אתא האי תלמידא א"ל מ"ט דשביעית. אפשר לומר ע"ד הדרש כי אפשר לומר טעמא דשביעית כדאיתא במפרשים לפי שהעולם ומלואו לא נברא רק בשביל התורה ולפי שבכל השנה מבטלין שני חדשים יומי ניסן ויומי תשרי ובששה שנים הוא י"ב חדשים לכך משמטין השביעית אבל עכשיו שמקשה על יחזקאל וצריך לומר שייסר הקב"ה את הגדול כדי למרק עוונותיהם של ישראל והטעם נ"ל כדאיתא בבית מועד דף ז' הטעם שהצדיקים נתפסים בעון הדור כי העולם נברא בזכות הצדיקים וכדי שלא יחרב העולם בסבת הרשעים הרי הצדיקים חייבים באחריות הרשעים אחרי שבעבורם נברא העולם עכ"ל וא"כ לא נברא העולם בזכות התורה שנקרא ראשית לכך מקשה מ"ט דשביעית: **אלהיכם** כהן הוא כו' כי קבר למשה במה טבל. עיין בתוס' ומהרש"א ועי"ל דעיקר שאלת המין הוא להכחיש גאולתינו העתידה דכתיב וזרקתי עליכם מים טהורים כדמיון הכהן

עץ יוסף

מפלגך לעילאי דהורמיז מפלגך לתתאי דאהורמיז. פי' שא"ל שהורמיז ברא הפה המכניס הטעמים היפים והמשקין הנקיים וכיולא בהן ואהורמיז ברא למטה הנקבים המשמשין הרעי והשתן וכיולא בהן (ערוך):

סז אם רחמן מלא רחמים. שגם בפלגא דדינא רוצה לעשות רחמים. והיינו מלא רחמים. מייסר הגדולים שבהן בלבד ביסורים. שבכל מקום אשכחן כי גדול הדור הוא שקול כנגד כל הדור כדאמרינן שקול משה כנגד כל ישראל. וכיון דשניהן שקולין נמלא דגדול הדור פלגא דדור הוא. ושאר כל הדור כולו נמי כפלגא דדור דמי. וכשהקב"ה מייסר את הגדול בלבד ומניח כולן הרי הוא דן אותן פלגא דדינא ופלגא רחמים. ואפילו פלגא דדינא נמי יש בו רחמים דאע"ג דגדול הדור שקול הוא ככל הדור. ופלגא ופלגא נינהו. מ"מ אידך פלגא דדרא כולה עדיפא. שע"י כן כל הדור מתקיים. וזה טעם מה שהלדיק נתפס בעון הדור (תורת חיים):

יד יוסף

א עיין ילקוט לפניס ג': ב וזהו שאה"כ (דברים ד) וידעת היום ר"ל השמש והשבות אל לבבך ר"ל משמשא דהוא אחד משמשי הקב"ה והוא מתפשט בעולם כולו. מזה תישב דעתך כי ה' הוא האלהים וגו' ולא תימא כמה שכינתא איכא:

חדושי גאונים

ובשעת מיתה כולן נתפייסו וכו'. הא דלא אמר ליה מיד ובשעת מיתה כולן נתפייסו וכי לא ידע שעל אותו תשובה טפח על טפח כו' יוכל להשיב שהאמת כן הוא מי שברא נקב זה לא ברא נקב זה משום דהי לאו דא"ל טפח על טפח כו' לא ה"מ נמי למימר ובשעת מיתה כולן נתפייסו משום דויברא דכתיב גבי אדם אכולה אדם קאי וכן וייצר נמי אכול' אדם קאי וא"כ מאי למימר דבכל אבר ואבר נשתתפו ונתרצו יחד לברוא כל אבר ואבר ביחד וא"כ כשם שנתפייסו יחד לברוא אותו כן נתפייסו יחד בשעת מיתה להמיתו אבל השתא דאמר ליה טפח על טפח כו' דע"כ מי שברא אוזן לא ברא עין דבאוזן כתיב הנוטע ובעין כתיב יוצר ואם כן לא נתרצה זה באבר של זה אלא זה ברא לעצמו מה שחפץ וזה לעצמו מה שחפץ והשיב לו שפיר ובשעת מיתה כולן נתפייסו וק"ל (חדושי הלכות):

אהבת איתן

צלע א' ונתנו לו שפחה לשמשו. ואף על גב שלא היתה ולא נבראת עדיין בשעה שנטל הצלע מ"מ לגבי הקב"ה הוה כאלו היתה כבר בעולם כי הוא אמר ויהי. וראיתי בס' יד המלך שתמה ע"ד הרא"ש הנזכ' ממתני' דפ' הגוזל גבי לא יקון את סוכו כו' דמותר ליקח של חבירו בלי ידיעתו. ואיני יודע מה זו תמוה דקושטא דהרא"ש לא פסק כהסיא מתני' ע"ש:

רש"י

ותשכחו עול מלכותו: וכל אשר לא יבא באש וגו'. דחוי דחייה ודריש ליה הכי כל מי שאינו יכול לבא באש מפני שישרף (באש) תעבירו במים: כל הגוים כאין [נגדו]. גם אתכם לא הוציא מן הכלל: מדידכו. נביאים שלכם דהיינו בלעם שהיה עובד כוכבים העיד עלינו שאין אנו בכלל: ובגוים לא יתחשב. כל מקום שהוזכרו שם עובדי כוכבים לא הוזכרו ישראל בכלל: כשהוא משקה. אינו מונע המים ליתן לטובים ולרעים לפי שאינו אלא טורח אחד וכשהוא עודר דהוי טורח לכל אחד ואחד אינו עודר אלא הטובים: עודר. חופר. כך הקב"ה זן טובים ורעים הכל בדבור אחד ממלא את כל העולם כולו טובה שהכל שלו אבל כשבא להגין מן הפורענות ולשלם שכר אינו אלא (לבניו)[לקויו]: ויעבור הרנה. מדלא כתיב רנה משמע הרנה המיוחדת שהיתה עתידה לבא שכבר הוזכרה והיכן הוזכרה באבוד רשעים רנה והיה העולם מצפה מתי תבא הרנה איבודו של אחאב וכשנהרג עברה והוזכרה הרנה בפי הכל: בצאת לפני החלוץ ביהושפט כתיב כשיצא להלחם בעמונים שבאו עליו: כי טוב. משמע כי טוב בעיניו הודאה ושמחה:

גמרא

כי קבריה למשה במאי טביל וכי תימא במיא והכתיב (ישעיה מ) מי מדד בשעלו מים א"ל בנורא טביל דכתיב (שם סו) כי הנה ה' באש יבא וגו' ומי סלקא טבילותא בנורא אמר ליה אדרבה עיקר טבילותא בנורא הוא דכתיב (במדבר לא) (כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר וגו') וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים. א"ל ההוא מינא לר' אבינא כתיב (ש"ב ז) ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ מאי רבותייהו אתון נמי ערביתו א) בהדן דכתיב (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו. א"ל מדידכו אסהידו עלן דכתיב [שם ע"ב] (במדבר כג) ובגוי' לא יתחשב (כדר' אלעזר ד)ר"א רמי כתיב (תהלים קמה) טוב ה' לכל וכתיב (איכה ג) טוב ה' לקויו משל לאדם שיש לו פרדס כשהוא משקה משקה את כלו כשהוא עודר אינו עודר אלא טובי' שבהם:

סט שם ויעבור הרנה במחנה (מ"א כב) א"ר אחא בר חנינא (משלי יא) באבוד רשעים רנה באבוד אחאב בן עמרי רנה. א ומי חדי קודשא בריך הוא במפלתן של רשעים והכתיב (ד"ה ב כ) בצאת לפני החלוץ ואומרים הודו לה' כי לעולם חסדו וא"ר יונתן מפני מה לא נאמר בהודאה זו כי טוב לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים דא"ר שמואל בר נחמן א"ר יונתן

מהרש"א

כי קבריה למשה במאי טביל וכו'. המין הזה המאמין בגשמות כי דבר הרוחני לא יקבל טומאה ולפי טעותו השיב לו ר' אבהו בדרך דחייה כפירש"י שהטעהו לפרש לו הכתוב כן דלפי פשוטו ודאי דלטומאת מת לא מהני אש ובעי מים לטהרתו וקרא לענין בליעת איסור איירי דכל אשר לא יבא כבר בתשמישו ע"י אש סגי בהעברת מים: וכתבו התוס'. במאי טביל הא לא קשה ליה היאך נטמא דישראל נקראו בנים למקו' עכ"ל וי"ל דהוה סבר דאיכא למימר דקבורת משה היה כעינמת מלוה כיון דלא ידע איש את קבורתו ומת מלוה מותר לכהן וק"ל: דכתיב כל הגוים כאין וגו'. לאו לענין כליון דלעתיד קאמר דהא מפורש בקרא כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה אלא דמאי רבותייכו וחשיבות יש בכם שאתם גוי אחד בארץ שהרי לענין חשיבות אתון ערביתו בהדן שכל הגוים כאין נגדו ואינם חשובים לפניו ולא הוציא אתכם מן הכלל והשיב שבשתם גוים כמי ישראל לא יתחשב דהיינו בחשבון שבעים אומות ודו"ק: ר"א רמי כתיב טוב ה' לכל וכתיב וכו'. כפי פי' רש"י לא ידעתי לכוונה שייכה הך דרשה להכא גם בגירסת ע"י איתא הגרסא כדרבי אלעזר דר"א רמי כתי' וכו' דמשמע דקאי אדלעיל ונראה דקרא ובגוים לא יתחשב מתפרש להו כלפי מ"ש בתנחומא הן עם לבדד ישכון כשהוא משמחן אין אומה משמח עמהם אלא הכל נוקין וכשהאומות שמחים בעה"ז הם אוכלים עם כל מלכות ומלכות ואין עולה להם מן החשבון שנא' ובגוים לא יתחשב והביא במדרש ילקוט משל לבנו של מלך וכו' כך בעה"ז כדי שלא יהא נפשם של ישראל עגומה לכן נתן להם הקב"ה שיהו אוכלים עם כל מלכות ומלכות וכשתבא גאולה לעתיד הם אוכלין לעצמן שנא' הן עם לבדד ישכון אמרו שמא מה שאכלנו עם האומות לשעבר מתחשב לנו ת"ל ובגוים לא יתחשב והאי מייתי כדרבי אלעזר דר"א רמי כתיב טוב ה' לכל וכתיב טוב ה' לקויו וקאמר משל לאדם כשהוא משקה כו'. דהיינו הטובות שנותן הקב"ה לנכרים בעולם הזה הוא משקה כולו ומטיב לישראל עמהם ואינו מתחשב להם וכשהוא עודר דהיינו בגפן יחידי אינו עודר אלא הטובים היינו ישראל בעה"ב שהם היו קויו בעולם הזה וק"ל: באבוד אחאב כו'. כפרש"י מדכתיב הרנה בה"א דריש ליה דברה"ק אמר שלמה באבוד רשעים רנה על אחאב ואמר רשעים בלשון רבים עליו ועל כל בני ביתו וכמ"ש בו ובערתי אחריך ונתתי את ביתך וגו'. ומי חדי קב"ה כו'. הוא מבואר שהשמחה לפניו הוא החפץ והרצון וכבר אמר הכתוב כי לא אחפוץ במות הרשע כי אם בשובו מדרכו וחיה וז"ש שלא נאמר כי טוב במפלתן של רשעים דכי

הרי"ף

ומי חדי קב"ה וכו'. קשה למה לא הקשה בל"ז על קרא באבוד רשעים רנה. וע"ק דלמא הא דקאמר ויעבור הרנה הוא לבני אדם ולא להקב"ה וע"ק הרי דרשו חז"ל על פסוק שמחה לצדיק עשות משפט שמחה לצדיק של עולם עשות משפט ברשעים וכן ק"ג פרשיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר יתמו חטאים וגו'. וע"ק למה אמר יהושפט הודאה לה' בדבר שאינו טוב בעיניו וע"ק הלא כתיב אז ישיר משה וגו' מרכבות פרעה וגו' שאמרו שירה על מפלתן וגם דרשו וארנן לבקר חסדך ארנן על מה שכתוב ויהי באשמורת הבקר וישקף ה' אל מחנה מצרים וגו'. וע"ק למה אמר אחרים משיש הל"ל אבל אחרים ששים ועוד מאי האי דנקיט דיקא נמי. ונראה דבל"ז י"ל באבוד רשעים רנה לבני אדם ולא לפניו יתברך ועוד יש לפרש באבוד רשעים אחר שנאבדו שמח הקב"ה ולפי זה כל אותן המקומות שזכרנו שמח הקב"ה איירי אחר שנאבדו אבל קודם לכן אינו שמח לפי שהם מעשי ידיו ולא ניחא ליה שיאבדו ולכן יהושפט בצאתו לפני החלוץ לא אמר כי טוב ומ"מ ישראל היו מודים ומשבחים לה' שיצילם מיד אויביהם ושיאבדו מן העולם ולכך לא הקשו ומי חדי קב"ה אלא מהאי קרא דכתיב ויעבור הרנה דקשה הל"ל וירונו במחנה ועוד מ"ש ויעבור לשון זכר והרנה לשון נקבה דהל"ל ותעבור ועוד מאי הרנה בה"א הידיעה לזה דרש ר' אחא ויעבור הקב"ה הרנה המיוחדת שהיתה לפניו קודם הריגתו של אחאב ועכשיו אחר כשנהרג ויעבור הקב"ה אותה הרנה במחנה שגם הם ירננו ולזה הקשו מדכתיב הרנה משמע דחדי הקב"ה במפלתן כלומר אף בשעת מפלתן והכתיב בצאת לפני החלוץ שהיה שעת מלחמה אומר הודו לה' ולא נאמר כי טוב שאין הקב"ה שמח בשעת מפלתן כיון שהם מעשה ידיו לפ"ז אין לתרץ הוא אינו שש אבל אחרים ששים הלא מדכתיב ויעבור הרנה דמשמע הרנה העומדת מאז לפניו העבירה במחנה לכך הוכרח לתרץ הוא אינו שש אבל אחרים משיש והכי דרשינן הרנה המיוחדת לפניו יתברך למשיש אחרים קודם הריגתו של אחאב ועכשיו אחר שנהרג העביר אותה הרנה בפועל אבל לפניו יתברך אין שמחה בשעת מפלתם וזו שאמר דיקא נמי כמו הכרח לדבר דאי איתא דהאחרים ששים היל"ל כן ישיש אויביכם מאי ישיש ה' אלא משמע דאינם ששים מעצמם כי אם ע"י הקב"ה וכשם שמדייק דיוק זה מדייק נמי עוד דלא כתיב ישוש דמשמע שהקב"ה שש אלא כתיב ישיש דמשמע שהקב"ה ישיש לאחרים ועיין בכסף מזוקק פרשת כי תצא ע"ש:

עיון יעקב

באפר חטאת וגו' דאיך יטהר אותם כיון שעדיין הוא עצמו בטומאתו ולא יכול לטהר את עצמו לפי דעת המין ובאמת מעיקרא אין כאן קושיא כי אין לדמות לעליון שום טומאה שהרי אפילו בד"ת מצינו כה דברי כאש מה אש אינו מקבל טומאה כדאיתא בברכות דף כ"ב גם ויקחו לי תרומה אין ענין מצד הכהונה וכן הטהרה דלעתיד רק שהכל היה לדחיית המין: דכתיב כל הגוים כאין נגדו. בילקוט שם בשם התנחומא מבואר דהאי קרא קאי על האומות ולא על ישראל אלא שהמין מכחיש כל זה להכי הוצרך להשיב מקרא גופיה: באבוד אחאב בן עמרי רנה. כלומר אף שהיה מלך ישראל אפ"ה כיון שהיה רשע רנה לכן אמר זה בפרוטרוט יותר משאר רשעים: ומי חדי קוב"ה במפלתן של רשעים. הא דלא מקשה כן על הפסוק דכתיב באורייתא דכתיב כן ישיש ה' עליכם להאביד אתכם וגו' כיון שאכתי לא ידע מהחילוק הוא אינו שש י"ל דמן התורה לק"מ שיש לומר שהקב"ה משיש עליהם להרע אותם מ"מ בשעת מעשה איבודן ממש דרכו לרחם ולהנחם על הרעה ואינו שש אבל כאן דקאמר בשעת איבודן ממש רנה מקשי שפיר: דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן. הא דהוצרך להביא הא דר' שמואל ולא מקשה רק מר' יוחנן לבד משום די"ל דמר' יוחנן לבד לא קשה מידי דהייתי אומר דוקא בא"ה אין הקב"ה משמח במפלתן לפי שגם בהטבתן אינו שש משא"כ בישראל שמשמח בהטבתן על כן ברשעתן ומפלתן ג"כ שש וכדכתיב בהדיא וסיה

עץ יוסף

סח וכל אשר לא יבא באש תעבירו כו'. זה ודאי דקרא לענין בליעת איסור איירי דכל אשר לא יבא כבר בתשמישו ע"י אש סגי בהעברת מים אבל לטומאת מת לא מהני אש ובעי מים לטהרתו. אלא רבי אבא השיב לו לפי

ענף יוסף

סט הא כתיב בצאתו לפני החלוץ כו' מפני מה לא נאמר בה כי טוב כו' מאי דכתיב ולא קרב כו'. יש להקשות דהוה להקדים הא דמן התורה דלא קרב זה אל זה וא"כ מדברי קבלה הוי להביא. ונראה דהא דרבי יונתן אמר דלא נאמר בה כי טוב לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים נלמוד נמי מהא דלא נאמר כי טוב בשני לפי שבו נברא גיהנם ורשעים נידונין בו. וא"כ נלמוד מקרא המוקדם מלא קרב זא"ז כל הלילה (רמת שמואל) וכדאי' בפרק מקום שנהגו מפני מה לא נאמרה כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של גיהנם לפי שבגיהנם רשעים נופלים בו ואין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים. לכך לא נאמרה בו כי טוב:

יד יוסף

א מגילה דף י' ע"ב וע"ש:

חדושי גאונים

ומי חדי קוב"ה במפלתן של רשעים כו'. קשה והלא ישראל באמת אמרו שירה אחר שנטבעו המצרים וגם כאחאב אחר מיתתו ועוד מה צרה יש באבידת אפיקורסין המשחיתין ומאבדין את העולם לכן נראה כי הנה מבואר הוא דכשהקדוש ב"ה עושה משפט ברשעים שמו מתגדל ומתקדש כדכתיב נודע ה' משפט עשה וכן פי' רש"י בכמה מקומות ובודאי הקב"ה חדי בזה. אמנם זה דוקא כשהוא משפט צדק ולזה כל הלילה שקטרגו המקטריגים הללו עובדי עבודת כוכבים והללו עובדי עבודת כוכבים ולשבועת האבות הוכרח להציל את ישראל ולהטביע את מצריים למען יגלו ברכוש גדול וכיון שהללו עובדי עבודת כוכבים והללו עובדי עבודת כוכבים היה נראה לפני המקטרגי' כביכול כעול בחיקו יתברך ולכן לא שמח במפלתן משא"כ אחר שירדו בים וסיתה יסודם לקדשו והאמינו בה' וזכו ישראל ונעש' המשפט של המצרים משפט צדק ראוי לומר שירה על שנתגדל שמו של הקב"ה וכן ביהושפט דכתיב שם ועוד העם לא הכינו לבם וגו' לכך לא שמח וכן באחאב אשר בשבילו

אהבת איתן

ומי חדי קודשא ב"ה במפלתן של רשעים והכתיב כו'. וקשה דמאי מקשה מיהושפט ומצרים דהתם ה"ט דלא חדי שעדיין לא נתמלאה סאתן ולא נאבדו אלא בשביל ישראל וכן אי' בהדיא בס' הזוהר פ' נח (דס"א) ואם כן מאי מקשה לאחאב דאיכא למימר שנתמלא סאתו שהתמכר לעשות רע וכה"ג חדי כמ"ש בזוהר שם. וי"ל ע"פ מ"ש בפ' חלק (דף ק"ב) דאחאב שקול היה אי נמי שכיפרו לו מחצה בשביל שההנה לת"ח:

המתורגמן. א) בירגט, ופי' תהיו ערבים.

מ"ד (שמות יד) ולא קרב זה אל זה כל הלילה באותה שעה בקשו מה"ש לומר שירה לפני הקב"ה אמר להן הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרי' שירה לפני. א"ר יוסי ב"ר חנינא הוא אינו שש אבל אחרים משיש דייקא נמי דכתיב (דברים כח) והיה כאשר שש ה' וגו' כתיב ישיש ולא כתיב ישוש ש"מ:

ע שם והזונות רחצו וגו' (מ"א כב) א"ר אלעזר למרק שתי חזיונות אחת של מיכיהו ואחת של אליהו במיכיהו כתיב (שם) אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי באליהו כתיב (שם כא) במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות. רבא אמר זונות ממש אחאב איש מצונן [א] היה ועשתה לו איזבל שתי צורי זונות במרכבתו כדי שיראה אותן ויתחמם. (שם כב) ואיש משך בקשת לתומו ויכה וגו' ר' אלעזר אמר לפי תומו [ג] רבא אמר לתמם שתי חזיונות אחת של מיכיהו ואחת של אליהו:

עא שם כתיב ויקרא אחאב אל עובדיהו אשר על הבית ועובדיהו היה ירא את ה' מאד (מ"א יח) א מאי (א"ל) [קאמר קרא] אמר רבי יצחק הכי אמר ליה ביעקב כתיב (בראשית ל) נחשתי ויברכני ה' בגללך וביוסף כתיב (שם לט) ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף וביתיה דההוא גברא לא (קא) [הוה] מבריך שמא לא ירא אלהים (הוא) [אתה] יצאת בת קול ואמרה ועובדיהו היה ירא את ה' מאד וביתו של אחאב אינו מזומן לברכה. אמר (רבא) [ר' אבא] גדול שנא' בעובדיה יותר ממה שנאמר באברהם אבינו דאילו באברהם לא כתיב מאד

רש"י

דכתיב (כן ישיש ה') עליכם להאביד אתכם וגו'. ישיש אחרים שונאיכם: והזונות רחצו. באחאב כתיב במיתתו: למרק. לנטות ולהאיר כלומר רוחצו והובררו השתי חזיונות שנאמרו עליו: מצונן היה. לא היה אוהב תשמיש: דמות שתי זונות כו'. והיינו רחצו אותן ב' צורות נרחצו מדמו: לתמם. להשלים: מאי קאמר. (האי) קרא מה ענין ועובדיה היה ירא אצל (מקרא שבאחאב) [ויקרא אחאב]: באברהם כתיב (בראשית כ"ב) ירא אלהים אתה

מהרש"א

טוב נאמר על הקיום והרצון לפניו כמו שפירשו המפרשים בההוא כי טוב דכתיבי במעשה בראשית. ואמר מ"ד ולא קרב זה אל זה וגו' בקשו מלאכי השרת לומר שירה כו'. אפשר שדרש ולא קרב זה עם"ה וקרא זה אל זה ואמר דכתיב גבי שירת מלאכי השרת בכל יום ומלת וקרא מלשון פגישה ופגיעה זה לזה באמרם שירה קאמר הכא שלא קרבו אז זה לזה לומר שירה ושוב מלאתי קרוב לזה בתנחומא ע"ש וענין שירה זו לכאורה שהיא שירת אז ישיר אבל במ"ר אמרו שאמר הקב"ה למלאכים אז ישיר משה ובני ישראל תחלה ואחר כך המלאכים ויש לחלק דבלילה שדרך המלאכים לומר שירה בכל לילה באותה לילה לא אמרו אבל ביום ז' אמרו אחר שאמרו ישראל ואיתא נמי במדרש שביום ח' אמרו ישראל שירת אז ישיר כמ"ש רש"י בחומש סוף פר' שלח לך ועי"ל דשירה דקאמר הכא היינו הלל אבל לאז ישיר אין לחוש וכן מ"ש מפני מה אין ישראל אומרים לפניך שירה בר"ה היינו הלל כדמוכח פ"ב דערכין אמנם יש לדקדק לפי זה מה שכתבו התוספות פ"ב דערכין מדקאמר מפני מה אין אנו אומרים שירה משמע שמלאכי השרת אומרים שירה ולכך אור"י בר"ה ובי"כ אין לדלג והחיות ישוררו כו' עכ"ל וא"כ ביום ז' של פסח שאף מלאכי השרת אין אומרים שירה דהיינו הלל מכ"ש דאין ישראל אומרים הלל ולמה לי התם טעם דפסח אין חלוק בקרבנותיו וי"ל דדוקא באותו יום ז' של פסח שנטבעו לא אמרו מה"ש שירה אבל אח"כ בכל שנה ביום ז' של פסח אומרים שירה כמו ישראל או לאו בישראל משום דאינו חלוק בקרבנותיו ועוד י"ל דודאי בר"ה וביוה"כ דספרי חיים ומתים דכל ישראל פתוחים לפניו אין ישראל אומרים שירה אבל המלאכים אומרים אבל ביום ז' של פסח שנטבעו המצרים ביה אין שירה לפניו מאת המלאכים משום מעשה ידיו טובעים כו' אבל ישראל יאמרו שירה כדמסיק דאחרים משיש אי לאו טעמא דאין חלוק בקרבנות והו"ק: אר"א למרק ב' חזיונות כו'. סיפא דקרא קאמר כדבר ה' אשר דבר הן ב' חזיונות שזכר ברישא דעניגא שלא בא לביתו לשלום כחזיון דמיכיהו כדכתיב וימת בערב וגו' וכתיב וילוקו הכלבים את דמו הוא חזיון דאליהו ודרש ח' במקום ה' שהה' והח' מתחלפים במבטא באחע"ה גם בלורתן וכיוצא בזה מלינו בתלמוד וק"ל:

[לתומו ר"א אומר לפי תומו. כפרש"י בספר מלכים לתומו שלא ידע שהוא מלך ישראל עכ"ל ע"ש]:

ויקרא אחאב אל עובדי' וגו'. עי' פרש"י ולישנא דתלמודא מאי א"ל לא משמע כפירושו וע"ק ומאי קושיא ענין עובדי' היה ירא אצל ויקרא אחאב הא איכא למימר כדאמרינן גבי אברהם מתוך שהזכירו סיפר בשבחו שנא' זכר לדיק לברכה והנראה לפרש דה"ק תלמודא מאי א"ל אחאב לעובדיה דבכל קריאה מלינו אמירה אחריה וכאן לא הזכיר האמירה אחר הקריאה אלא ועובדיה היה ירא וגו' והא דכתיב אחר כל הענין ויאמר אחאב אל עובדיה לך בארץ היא אמירה אחרת ולא קאי אויקרא אחאב אל עובדיה ע"כ דרשו דעובדיה היה ירא וגו' היא תשובה לאמירת אחאב החסירה מן הכתוב שא"ל אחאב ביעקב כתיב נחשתי ויברכני גו' שמא לאו ירא אלהים אתה והיתה תשובת ב"ק ועובדיה היה ירא וגו': ביתו של אחאב אינו מזומן לברכה. פירוש מתוך שהוא רשע ואע"ג דלבן נמי רשע היה וכן פוטיפר שהיה קונה את יוסף למשכב זכור מ"מ בנותיו של לבן היו מזומנים לברכה וכן בת פוטיפר אבל באחאב כל ביתו אינו מזומן לברכה כדכתיב לא אשאיר לאחאב משתין בקיר וגו' וק"ל: גדול שנאמר בעובדיה כו'. יראה לפרש דודאי שאין לנו עובד לאלהים שעבד מאהבה כאברהם שנאמר אברהם אוהבי כמו ששנינו במסכת סוטה שהיא המדה הגדולה שבמדות אלא דה"ק גדול הנאמר בקרא מפורש בעובדיה ירא מאד ובאברהם לא כתיב מאד מיהו טעמא אית ביה דלאברהם דלנוכח קאמר ליה הקב"ה ומקלת

יד יוסף

א ילקוט מלכים שם:

חדושי גאונים

נגף ישראל כדכתיב ראיתי את העם כפולים כי נהדי הולא לקי כרבא ונענשו שלא במשפט לכך ליכא שמחה לפניו (אמת ליעקב):

עיני יצחק

אמר רבא גדול מה שנא' בעובדיה כו'. המאמר הוא תמוה מאד שהרי בלי ספק היה א"א גדול הרבה מעובדי' שהרי אחז"ל (ברכות ט"ז) אין קוראין אבות אלא לשלשה ומסקנא שם עד הכא חשיבא וכו'. ולמה נאמר בעובדי' מעלה יתיר' מאברהם. ויותר תמוה על קושית הש"ס מפני מה זכה עובדי' לנביאות שמאחר שזכה שנכתב עליו יותר מעל אברהם א"כ למה לא יזכה לנבואה. ונראה משו' דאי' שם הזון עובדי' כה אמר ה"א לאדום מאי שנא עובדיהו לאדום. אר"י אמר הקב"ה יבוא עובדי' שדר בין שני רשעים בין אחאב לאיזבל ולא למד ממעשיהם ויתנבא על עשו וכו'. ולפ"ז מבואר שמאחר שעובדי' הי' דר ומשרת את שני הרשעי' אחאב ואיזבל ולא הי' סיפק בידו להוכיחם על מעשיה' ולכן הוא עצמו הי' קרוב לחטוא תמיד מאחר שהי' מתערב ביניהם. ולכן הוצרך תדיר לחשוב בירא"ת העונש ופחד המיתה וגיהנם כדי שבזה יעצור ברוחו לבל יפרץ גדר חסידותו ולא יפול ביד יצרו. אבל א"א שאמרוחז"ל (יומא כ"ח) שהי' זקן ויושב בישיבה והי' תמיד לומד עם תלמידי' צדיקי' שהי' מעמיד וכמחז"ל ע"פ ואת הנפש אשר עשו בחרן ולכך לא הוצרך לחשוב תמיד ביראת העונש כי באתרא דליעול ירקא וכו'. שהי' תמיד מלובש ביראת הרוממות ואהבת ה' וכמחז"ל לא עבד אברהם אבינו אלא מאהבה וזה מ"ש (גדול מ"ש בעובדי' וכו') ר"ל במעלת יראת העונש בלבד הי' עובדי' יותר גדול מא"א ע"ה מפני שהוא הוצרך לזה יותר. ולכך כתיב בעובדיה ירא את ה' מאד ובא"א לא כתיב מאד. אמנם ממה דאיתא (ברכות ל"א) שאין השכינה שורה לא מתוך עצבות וכו' אלא מתוך שמחה וידעו שמי שמחשבותיו שקועות תמיד ביראה ותרדת העונש לא ימלט מעצבות ושבר רוח וכש"כ שהוא שרוי בלא שמחה. וא"כ עובדי' שהי' תמיד שקוע במחשבת יראת העונש ע"כ תמהו חז"ל (מפני מה זכה עובדיה לנביאות) שהרי להשיג הנבואה צריך להיות בשמחה ותירצו (מפני שהחביא הנביאים) ר"ל ע"י שהי' הנבואה לו בדרך חיוב מדה כנ"מ ולכך זכה לזה שלא כדרך שאר הנביאים והיינו שהקב"ה זיכה אותו לשמחת הלב כדי שיוכשר להשראת הנבואה:

עיון יעקב

והיה כאשר שש וגו' להכי הוצרך להביא עיקר דברי ר' יוחנן שסמך עצמו על הא דאר"ש בר נחמני שאמר מעשי ידי טובעים בים וכו' משמע דאין לחלק בין ישראל לא"ה כיון שהכל מעשה ידיו מקפה ספיר: **הוא** אינו שש אבל אחרים משיש. בישעיה סימן ס"ה דכתיב ישיש עליך אלהיך אבל הטובה י"ל לפי שכתוב בתורה שם להראות שהוא עצמו משמח ומשמח גם אחרים לכך שינה ישעיה: **למרק** שתי חזיונות. כלומר דאף שנבואה אחד אם מתנבא לרעה דרכו של השם לנחם על הרעה וכדאיתא בירמיה כ"ח ועיין ברמב"ם סוף הל' יסודי תורה מ"מ כששנים מתנבאים ראוי שישלים נבואתם לה"ק למרק שתי חזיונות ורבא קאמר נמי לתמם שתי חזיונות ופלוגתות אלו תולין זה בזה: **מאי** א"ל. עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל דעיקר דיוק הש"ס מדכתיב בקרא אשר על הבית הוא מיותר אלא ודאי משום דאמר ביתא דהאי גברא לא מתברך ואע"ג דלקמן בפרק חלק דף נ"ב אמרינן ודאי שעותו בדרך לחיים. שהטעו לפרש לו הכתוב כן דכל מי שאינו יכול לבא באש מפני שישרוף באש תעבירו במים:

הרי"ף

רבי אלעזר אומר לפי תומו. קשה מה חידש ר' אלעזר ז"ל קרי בי רב הוא וע"ק מנלן לרבא להוציא מקרא מידי פשוטו ונראה שהוקשה להם בכתוב זה דהל"ל ואיש לתומו משך בקשת או יאמר משך בקשת ויכה את מלך ישראל לתומו ולמה הפסיק לומר לתומו באמצע לכך דרש רבא לתמם שתי חזיונות אבל ר' אלעזר כבר דרש לעיל מן והזונות רחצו למרק ב' חזיונות לכך דרש לפי תומו כלומר לפי תומו של אחאב שהיה בו תמימות כדכתיב לעיל יען רך לבבך ותכנע גו' ולפי אותו תומו פרע לו הקב"ה שלא הרגוהו בהריגה מגולת אלא בקשת משך ויכה וגו':

עץ יוסף

סם מעשה ידי טובעים בים. לפי שהכל נברא במאמר והאדם נברא בידיו ית' כמ"ש ותשת עלי כפכה כדפרש"י ז"ל בפרשה בראשית כביכול כאלו היתה טרחה לפניו בבריאת האדם יותר מאשר כל הבריאות לכך נקט מעשי ידי טובעין בים כאלו אמר כחי ועולם ידי עשתה זאת ואתם אומרים שירה (תורת חיים):

מ"מ

המתורגמן. א) איין קאלטער מאנן. ג) אהנע אבזיכט, פי' בלי כוונה.

ובעובדיהו כתיב מאד· וא"ר יצחק מפני מה זכה עובדיהו לנביאות מפני שהחביא מאה נביאים במערה דכתיב (מ"א יח) ויהי בהכרית איזבל את נביאי ה' ויקח עובדיה מאה נביאים ויחביאם חמשים איש במערה וגו' מ"ש חמשים איש א"ר אלעזר מיעקב למד [שנא'] (בראשית לב) והיה המחנה הנשאר לפליטה ר' אבהו אמר לפי (שלא היתה) [שאין] המערה מחזקת יותר מחמשים (איש). (עובדיה א) חזון עובדיה א כה אמר ה' אלהים לאדום וגו' מאי שנא עובדיה לאדום א"ר יצחק אמר הקב"ה יבא עובדיה שדר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם ויתנבא על עשו [הרשע] שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם. אמר אפרים מקשאה תלמידו של ר"מ משום ר"מ עובדיה גר אדומי היה והיינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא:

עב שם ב ויך את מואב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו' (ש"ב ח) אמר [ר' יוחנן משום] רבי שמעון בן יוחאי היינו דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא· כי אתא רב דימי אמר ירך מתוכה מסרחת. ג (מ"ב ג) ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה רב ושמואל חד אמר לשם שמים וחד אמר לשם עבודת כוכבים בשלמא למ"ד לשם שמים היינו דכתיב (שם) ויהי קצף גדול על ישראל אלא למ"ד לשם עבודת כוכבים מאי ויהי קצף גדול על ישראל כדרבי יהושע בןלוי דריב"ל רמי כתיב (יחזקאל ה) וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם וכתיב (שם יא) וכמשפטי הגוים[אשר סביבותיכם עשיתם]וגו' (עשיתם) כמתוקנים[א] שבהם לא עשיתם (אבל) כמקולקלים[ב] שבהם עשיתם. (מ"ב ג) ויסעו מעליו וישובו לארץ א"ר חנינא בר פפא אותה שעה ירדו שונאיהם של ישראל למדריגה התחתונה. והנערה

כתיב מאד: מפני מה זכה לנביאות. שהרי גר היה (כדלקמן) ואין השכינה ... אלא על המיוחסין שבישראל כדכתיב (בראשית יז) להיו' לך [לאלהים] ... זרעך אחריך: מאי שנא חמשים. ולא החביא (כל המאה) [כולן] במערה ... אחת: אין מערה מחזקת (יותר מכ'). מערות שלו לא היו מחזיקות יותר: ... מאי שנא עובדיה לאדום. הואיל ולא ... נבא נבואה אחרת למה נבחר לזו ... אחר הנביאים: שני רשעים. אחאב ... איזבל: שני צדיקים. יצחק ורבקה: ... מיניה וביה אבא ליזיל ביה נרגא. אבא ... יער. מעצמו של יער יכנס בתוך הגרזן ... להיות בית יד ויקצצו בו את היער וכן ... עובדיה לאדום ודוד למואב והוא יצא ... מרות המואביה: מתוכה. מסרחת. ... מגופה ומתוך עוביה מתחיל הסרחון: ... כמתוקנין שבהם לא עשיתם. כגון ... עגלון מלך מואב שהיה מכבד את השם ... כשאמר לו אהוד דבר אלהים לי אליך ... המלך מיד ויקם מעל הכסא (שופטים ג'): ... כמקולקלין שבהם. כגון מישע מלך ... מואב שהקריב בנו לעבודת כוכבים כך ... היו ישראל עושין ובאותה שעה נזכר להם ... אותו עונשיו רגילים גם הם בו: לארץ. ... מדלא כתיב לארצם ה"ק לשפלו' ולתחתית ... שבו שנגזר עליהם פורענות:

שבחו בפניו וכולו שלא בפניו וכהאי גוונא כתבנו במ"ש בפ"ק דב"ב גדול הנאמר באיוב כו' ע"ש: א"ר יצחק מפני מה זכה עובדיה לנביאות כו'. עיין בפרש"י לכאורה קשה דהא לא פסיקא ליה לקמן לרבי מאיר דעובדיה גר היה אלא משום דמ"ש עובדיה לאדום כו' ור' יצחק גופיה קאמר ביה טעמא אחרינא יבא עובדיה הדר בין ב' רשעים כו' וא"כ מי הכריחו לומר הכא דגר היה ואולי קבלה היה בידם דגר אדומי היה וק"ל: מ"ש חמשים איש אר"א מיעקב למד וכו'. יש לשאול בזה מי דחקו לומר מיעקב למד עובדיהו לעשות כן ואימא מסברא דנפשיה עבד הכי כדי שיהיו הנשארים לפליטה כמו יעקב שעשה כן מסברא בלי לימוד מאחר שהיה לפניו וי"ל דאילו עשה עובדיהו כן מסברא דנפשיה לא הוה ליה לקרא לשתוק מלהזכיר גביה טעם הענין ויחביאם חמשים חמשים איש כי אמר כי תבא איזבל להכות בחמשים יהיו הנשארים לפליטה כמו שכל זה מפורש גבי יעקב אבל השתא שעובדיהו לא עשה כן מסברא דנפשיה אלא שלמד לעשות כן מיעקב לא חש הכתוב להזכיר טעם הענין שסמך הכתוב עצמו על מה שהוזכר גבי יעקב שהוא המלמד אשר ממנו למד עובדיה לעשות כן ודו"ק: עובדיה גר אדומי היה כו'. ר"ל יותר יתאמת זאת הנבואה שהיה עובדיה מדידהו להעיד עליהם כמ"ש לעיל גבי בלעם וכן גבי וימדדם בחבל גו' שלא מצינו בשום אומה שכבש דוד לעשות עמהם כזאת אלא משום שהיה ממואב ומדידהו עשה להם כך שיתאמת בזה יותר שהיו ראוים לכך וק"ל: חד אמר לש"ש כו' היינו דכתיב ויהי קצף גדול מפי' הרד"ק שקצףהקב"ה עליהם כי מלך מואב לא חמל על בנו שחשב בו לעשות רצון האל וישראל היו מקניפין אותו וכמ"ש פ"ק דתענית ולא עלתה על לבי זה מישע מלך מואב ולמ"ד לשם ע"ז העלה ומפני זה חמה חסר וי"ו כי היה עובד לחמה והעלה בנו לחמה ומ"ש ויהי קצף גדול שנזכרו עונותיהן של ישראל שגם הם היו שורפים את בניהם לעבודת כוכבים כו' עכ"ל ומ"ש: וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם גו' כמתוקנין שבהם לא עשיתם כו'. עיין פירוש רש"י כמתוקנין שבהם היינו כגון עגלון כו' וכמקולקלין שבהם כו' כגון מישע כו' עכ"ל אבל לפי הנראה דלענין הקרבת קרבן קאמר נמי כמתוקנין שבהם דהיינו בלק דלשם שמים נתכוין להקריב מ"ב קרבנות לא עשיתם

עיון יעקב

שמהנה ת"ח מנכסיו מתברך מ"מ דקדק לומר ביתו זו אשתו שהשתה אותו לעבודת כוכבים לכך אינו מתברך: מפני מה זכה עובדיה לנביאות. דהא אין השכינה שורה אלא על עשיר והרי עובדיה לוה ברבית מיהורם בן אחאב כדאיתא במדרש גבי והנושה בא לקחת לפ"ק מפני שהחביא מאה נביאים במערה וכלכלם עד שהוצרך מפני זה ללות ברבית לכך זכה לכך: מ"ש חמשים איש. פירוש כיון שלא זכה לנבואה אלא מפני זה א"כ ל"ל שחזה כן ברוח הקודש הא עדיין לא זכה להתנבאות אלא אח"כ: אר"א מיעקב למדה. אע"פ דל"ד להדדי דהתם הלך בפומבי אצל עשו ואם ילחום עמו בע"כ יהיה המחנה הנשאר לפליטה כפרש"י בחומש משא"כ כאן שהחביאם שימלטו כולם ואם יודעו למלכות שניהם יהרגו מ"מ אתא במעשה אבותיו ומטעם זה ר' אבהו חולק עליו כיון דל"ד להדדי: מ"ש עובדיה לאדום. ובילקוט בשם תנחומא כתב לפי שאליפז הוכיח לאיוב בסעיפים מחזיונות יבוא עובדיה בנך ויתנבא בחזיון עליך ע"ש: אמר רשב"י מיניה וביה אבא כו'. נראה דר' שמעון לא בעי למייתי ראיה מעובדיה דאוא היה מן הזכרים ובני נח יש להם שאר האם ולא שאר האב כדאיתא לקמן בפ"ד מיתות וכ"ע שם בש"ס משא"כ דוד היה מהנקבו' ממואב ולה"ק רב דימי ירך מתוכה מסרחת היינו דוד שהיה מונח תוך בטן מואבית משא"כ בעובדיה דלעיל:

עץ יוסף

עא מ"מ זכה עובדיה לנביאות· שהרי גר היה כדלקמן· ואין השכינה שורה אלא על המיוחסים שבישראל (רש"י) וכתב המהרש"א אולי קבלה היה בידם דגר אדומי היה ע"כ או אפשר שאינו שואל למה זכה לנביאות כי זכות גדול היה לו שהיה ירא את השם מאד אלא ששאל למה זכה לנבואה דוקא מאי מדה כנגד מדה היא זו. שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה. ולזה משיב מפני שהחביא מאה נביאים. ולפי שהציל נביאים זכה לנבואה (כלי יקר): מאי שנא חמשים חמשים. ולא החביא כל המאה במערה אחת (רש"י) קשה למה לא אמרי' דג"כ מסברא דנפשיה עביד דיהיה מחנה אחת לפליטה ותירץ בספר רמת שמואל דלא פריך דהוה להחביאם במערה אחת כפרש"י אלא דפריך דהוה להחביאם ביותר מקומות ועל זה משני הגמרא מיעקב למד דלא עשה ג"כ רק ב' מחנות עכ"ל. וקשה הא יעקב עשה ג' מחנות מבניו ונשיו כדכתיב מפורש בקרא וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשונה. ואת לאה וילדיה אחרונים ואת רחל ואת יוסף אחרונים. וע"כ על שהם היו חביבים עליו יותר מהעם אשר אתו והצאן והבקר וא"כ קשה באמת למה לא עשה עובדיהו כן ועיין בצל"ח: עב מיניה וביה כו'. משום שלא מצינו בשום אומה שכבש דוד לעשות עמהם כזאת אלא משום שהיה ממואב שיצא מרות המואביה ומדידהו עשה להם כך כדי שיתאמת בזה יותר שהיו ראוים לכך: אותה שעה ירדו כו'. לפי שתיבת וישובו חסר ו' כתיב. ועוד דלא כתיב

ענף יוסף

עב וימדדם בחבל השכב אותם ארצה אר"י היינו דאמרי אינשי מניה וביה כו'. ועי' בעץ יוסף והענין כי בחינת ניצוצי הקדושה הנאסרים במאסר הקליפות נידודים בפח יוקשים. כאשר יזכו ע"י תורה ותפלה של בני אדם לעלות משם אז הם בעצמם נוקמים נקמת איביהם אלו הקליפות אשר היו בשביה תחת ידם והם המכלים אותם ונוקמים נקמתם מהם עד אשר לנצח יאבדו. ועל כן דוד המלך שבא ממואב הוא הוציא כל בחינת בירורי ניצוצי הקדושה מהם והוא נקם נקמתו וימדדם בחבל וגו' (בנ"ח):

המתורגמן. א) וויא דיא גערעכטע. ב) וויא דיא פערדארבענע

יד יוסף

א יומא דל"ח ע"ב: ב ילקוט שמואל ב' סוף רמז קמ"ו: ג תענית דף ד' ע"ב. ילקוט מלכים ב' רמז רכ"ז:

חדושי גאונים

וא"ר יצחק מפני מה זכה עובדי' לנביאו'. פירש"י דאין השכינה שורה אלא על המיוחסין שבישראל וכו' מפני שהחביא מאה נביאי' במערה וכו' ועפי"ז מיושב המצך כפ' ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע וגו' פירש"י בני הנביאים תלמידי נביאים וכו'. וקשה והא זאת האשה הית' אשת עובדי' שהיה נביא וחיבר ספר נבואתו בפני עצמו דכתיב חזון עובדיה א"כ אמאי כתיב בני הנביאים רק תלמיד כמו שאר תלמידים של נביאים וכ"ל ליישב דאיתא לקמן פ' חלק גדול' לגימא שמרחקת את הקרובים וכו' ומשרה שכינה על נביאי הבעל וכו' א"כ גבי עובדיה שזכה לנביאות שהי' גר צדק ואינו מיוחס כלל ואין השכינה שור' אלא על מיוחסין כמבואר אלא שזכיה הי' מחמת לגימא שזן ופרנס את מאה נביאי' מה שהחביא במערה דכתיב ויחביאם וגו' וכלכלם לחם ומים וגו' אם כן עיקר נבואתו הי' מחמת בני נביאים מחמת שזן אותם לכן אמר מנשי בני הנביאים שמהם זכה לנביאות לכן י"ל עפי"ז מיושב הקושיא דאיתא במס' פסחים (דפ"ז) אין לך כל נביא שלא קיפח ד' מלכים והא עובדיה היה בימי אחאב ומת בימי יהורם בן אחאב כמו דכתיב ואשה אחת צעקה וגו' עבדך אישי מת וגו' אלא לפי שלא היה ראוי לנביאות רק מפני שזן את מאה נביאים כנ"ל שהיה לפי שעה לעת זקנתו משא"כ הנביאים שמה היו מתחילה נביאים (ראש יוסף):

חזון עובדיה וכו' מ"ש עובדיה לאדום אמר אפרים מקשאה

אהבת איתן

מפני מה זכה עובדיה לנביאות.פי'

(מ"א א) והנערה יפה עד מאד א א"ר חנינא בר פפא עדיין לא הגיעה לחצי יופיה של שרה דכתיב עד מאד ולא מאד בכלל:

היו בודקין פרק חמישי

דף מא ע"ב **אמר** רב אחא בר חנינא א"ר אסי א"ר יוחנן עד (מתי) [כמה] מברכין על החדש עד שתתמלא פגימתה וכמה אמר ר' יעקב בר אידי אמר רב יהודה עד שבעה. נהרדעי אמרי עד ט"ז [דף מב] ותרווייהו כר' יוחנן ס"ל הא למהוי כי יתירא הא למהוי כי(כפיא)*)[א] [נפיא][ב] אמר לי' רב אחא מדפתי לרבינא וליבריך הטוב והמטיב א"ל אטו כי חסר מי מברכינן דיין האמת [דלבריך הטוב והמטיב] וליברכינהו לתרוייהו כיון דהיינו אורחיה לא מברכינן:

ע"ג שם **אמר** רב אחא בר' חנינא [אמר רב אסי] א"ר יוחנן כל המברך על החדש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה כתיב הכא (שמות יב) החדש הזה וכתיב התם (שם טו) זה אלי ואנוהו תנא דבי ר' ישמעאל אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהן שבשמים כל חדש וחדש דיין אמר אביי הלכך נמרינהו מעומד מרימר ומר זוטרא מכתפי [ג] אהדדי ומברכי א"ל רב אחא לרב אשי במערבא מברכי ברוך מחדש חדשים א"ל האי נשי דידן נמי מברכי אלא כדרב יהודה דאמר רב יהודה ברוך אתה ה' אשר במאמרו ברא שחקים [וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמחי' לעשות רצון קונם פועלי אמת שפעולתן אמת וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהן עתידין להתחדש כמותה

*) נ"ל תרוטה. פי' עגולה כך גירסת התוס' בבכורות מ"ד ע"א ד"ה מחוי.

ולא מאד בכלל. ובשרה כתיב (בראשית י"ב) כי יפה היא מאד והאי קרא דאבישג נקט למדרש הכא משום דרשה דלעיל דדרש מאד דכתיב בעובדיה: **עד** כמה מברכין. אם לא בירך היום יברך למחר: על החדש. על הלבנה בהתחדשה: עד שתתמלא פגימתה. אבל בתר הכי לא שייך למימר מחדש חדשים שהרי כבר נושנת היא: ותרוייהו כרבי יוחנן. במילתיה דר' יוחנן פליגי ועד שנתמלא ס"ל מיהו רב יהודה סבר מלוי פגימתה דקאמר רבי יוחנן למיהוי כי יתירא דהואי כמו יתר של קשת שתהא כל פגימת הקשת מלאה עד היתר דהיינו חצי העיגול והאי לסוף ז' הוא ונהרדעי סברי מלוי פגימה דקאמר רבי יוחנן עד שתהיה כי נפיא עגולה במילואתה: וליבריך הטוב והמטיב. אדרב יהודה פריך נהי נמי דמשבעה ואילך ליכא למימר מחדש חדשים ליבריך מיהא הטוב והמטיב שכל שעה הוא מטיב לנו במילואתה תמיד שמוספת להאיר לעולם: אטו כי חסר. מי חשבינן ליה רעה לגבן לברך דיין האמת דנחשוב את מילואתה טיבותא לברוכי הטוב והמטיב: ונבריך לתרוייהו. דיין האמת בחסרונה וטוב ומטיב במילואתה: דהיינו אורחיה. בכל חודש בריאת עולם כמנהגו היא ואין כאן דין פורענו' בחסרונה ולא הטבתה לנו חסד במילואתה: דיין. אילו לא זכו למצוה אחרת אלא לזו שמקבלין פני שכינה פעם אחת בחדש כדאמרן בגזירה שוה: אמר אביי. הואיל ומקבל פני שכינה: מעומד. בעי לברוכי מפני כבוד שכינה שהוא מקבל: תפקידם. מלו' שלויתי' להתנהג בהילוך תקופותיהם: ששים ושמחים. כדכתיב ישיש כגבור: (תהלים י"ט): פועלי אמת. הם שאינם משנים את סדרם: וללבנה אמר. הקב"ה שתתחדש בכל חדש: עטרת תפארת. היא זו: לעמוסי בטן. סימן הוא להם שאף הם שמוכין להם *) עתידים להתחדש בגלותן כמותה ולפאר ליוצרם:

*) נ"ל לה.

תוספות

פועלי אמת. פ"ה שאין משנין את סדרן ואית דגרסי פועל אמת והקב"ה קאי שבאמת ובדין מיעטה

וכמקולקלין שבהם דהיינו מישע שהקריב בנו לעבודת כוכבים עשיתם ואשר סביבותיכם משמע ממותב שהיתה קרובה מסביבות של א"י: **לא** הגיעה לחצי יופיה של שרה דכתיב עד מאד כו'. ועניינו דמלת מאד מורה על ריבוי הענין ורוב מיעוט שנים דהיינו כפל וע"כ אמר באבישג עד מאד דהיינו עד הריבוי והכפל וק"ל:

כאילו מקבל פני שכינה כו'. עיין בזה בפי' הר"י בסוף פרק תפלת השחר עי"ל לפי שישראל בגלותן אינן זוכין פני שכינה ורחוקין מקבלתה אבל חידוש הלבנה הוא סימן לישראל שהם עתידין להתחדש כמותה לפאר ליוצרם בקיבול פני שכינה כמו שיורה על זה נוסח ברכת הלבנה ולזה כשאנו מברכין על החדש בזמנו שהוא סימן שאנו עתידין להתחדש כמותה והרי אנו כאילו מקבלין פני השכינה וק"ל: **האי** נשי דידן נמי מברכין כו'. ר"ל תפלה קצרה כזו נשי נמי תוכלו לברך בע"פ בלילה א"נ דה"ק נשי נמי תוכלו לברך כדקאמרת ברוך מחדש ברכה זו בלא הזכרת השם בטומאת לידתן ונדתן אבל בודאי צריכה ברכה זו הזכרת השם כדמסיק ברוך אתה ה' מחדש חדשים וק"ל: ופירוש נוסח ברכה זו ברוך אשר במאמרו ברא שחקים כו' דבי' מאמרות נברא העולם ובראשית נמי מאמר הוא כדאמרי' במס' ר"ה פ' י"ט וסמך לו וברוח פיו כל צבאם עש"ה בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם ואשמעינן דברוח פיו במאמר בעלמא ברא אותם כדאמרינן בה"א נברא העולם דהיא אות קלילא: ואמר חוק וזמן כו'. חוק הוא דבר קבוע לשמש ביום ולירח בלילה וזמן נתן להם דהיינו זמן סיבוב גלגל הלבנה בכ"ט י"ב תשל"ג וסיבוב גלגל החמה בשס"ה יום ורביע: ושלא ישנו את תפקידם פי' שלא ישנו מינוי שלהם מלשון ויפקידהו על ביתו ורש"י פירש מלשון ליווי: ואמר ששים ושמחים לעשות כו'. אע"פ שמיעט הלבנה גם היא ששה ושמחה לעשות רצון קונה להתמעט עצמה ועל זה אמר פועל אמת לפי שבדין מיעטה כדאמרינן במס' חולין וכמו שכתבו התוס' ואמר שאתה רואה שהוא פועל אמת בראוקך שפעולתן אמת בלי שינוי כמ"ש החוקרים דמהותו יתברך אי אפשר לאדם לידע אבל מציאותו ע"י פעולתו ניכר. ואמר וללבנה אמר כו'. גם שנתן להם חוק וזמן שלא ישנו אל תתמה על שינוי הלבנה בכל יום ויום מימי החדש בחסרונה ומלואה כי אין זה שינוי דהיינו אורחיה כדקאמר לעיל אבל כן אמר הש"י ללבנה בתחילת יצירתה שתתחדש בכל חדש והוא סימן עטרת תפארת כו' ר"ל עטרה הוא עטרת מלוכה שתחזיר לבית דוד אחר שחסרה שע"כ אומרים בחידושה דוד מלך ישראל חי וקים כמפורש לעיל בחידושינו פאד"מ ותפארת היא סימן לתפארת ישראל שתחזיר אחר שנחסרה והיינו לעמוסי בטן. פ"ה בישעיה העמוסים מני בטן נאמר על ישראל שיתחדשו לעתיד כולד

ולהכי קאמר בתר הכי וללבנה אמר שתתחדש:(אה"כ ובמס' ברכות ס"פ היה קורא כתבנו פירוש זאת הברכה להרא"ה ז"ל עי' עליו כי הוא דבר מחודש ונפלא): ורב

עין יעקב

הלכך נימרינהו מעומד. כי אין זה דרך כבוד להיות יושב במקום שכינה וכדאיתא במדרש ועתוק תרגמי מה ענוה סרבה שהוא עומד והוא יושב פתח האוהל אבל לאדם אחר לא סרבה ענוה זו להיות יושב במקום גילוי השכינה רק לאבות שהן הן המרכבה ולהכי מצינו אין ישיבה בעזרה אלא למלכות בית דוד כי דוד ג"כ נמשל ללבנה שהוא כפני שכינה ולכך אומרין בברכה דוד מלך ישראל חי וקיים וכה"ג אמרינן לעיל עד די כרסון רמיו אחת לו ואחת לדוד (ויש בזה כמה סודות התורה ליודעי חן בפירוש ברכת קידוש לבנה) ולענין זה אפשר נמי נמשל מלכות דוד ללבנה כי שאר מלכים לא דן ולא דנין אותן בסנהדרין משא"כ מלכות בית דוד דן ודנין אותן כדאיתא לעיל ריש פ' כהן גדול וסנהדרין מדמה לעיל ללבנה כדאיתא לעיל דף ל"ז שסהר שהוא דומה לסהר ע"ש:

הרי"ף

כתיב הכא החודש הזה וכתיב התם זה אלי ואנוהו. נראה דבג"ש זה זה רמז דדוקא מברך שמקיים ואנוהו:

עין יוסף

ע"ג מרימר ומר זוטרא מכתפי אהדדי ומברכי. ויראה שהיו זקנים ולא יכלו לעמוד בלא סמיכה. לכך היה כל אחד מניח את ידו על כתף חבירו וסמך

ויסובו אל הארץ. דרשו לשון ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון. ר"ל שירדו למדרגה התחתונה (כלי יקר):

יד יוסף

א ילקוט מלכים א' א' רמז קס"ו:

חדושי גאונים

תלמידו של ר' מאיר וכו' עובדי' גר אדומי הי'. וקשה מנלן דגר אדומי הי' דלא כתיב רמז בזה בקרא. ונ"ל קרוב לפשוטו דאיתא גבי ישעיה הנביא חזון ישעיהו פי' חצי זעם וחצי נחמה משום דכתיב בספרו פורענות על ישראל גם נחמות על ישראל אך גבי עובדיהו כתיב ג"כ חזון עובדיהו קשה מאי שייך כאן חצי זעם וחצי נחמה שהי' נבואתו פורענות על אדום אלא מפני שהי' גר אדומי ואיתא לקמן פ' חלק ויחד יתרו שנעשה בשרו חדודין וכו' אמר רב היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרא אל תבזה ארמאי קמי' וכו' לכן אמר ג"כ חזון עובדיהו חצי זעם שאמר פורענות על אדום שהיה גר אדומי וחצי נחמה שבזה נחמה לישראל דכתיב אמלאה החרבה וגו' (ראש יוסף):

והנערה יפה עד מאד כו'. אף דמצינו בכ"מ דעד ועד בכלל מ"מ הכא ע"כ דלא מאד בכלל מדלא כתיב מאד לאודא דומיא דשרה מוכח דלא הגיע ליופיה של שרה וי"ל דהנה יש יופי בטבע וגם מצינו דחוט של חסד מושך עליו דומיא דאסתר ולכך בשרה הית' כפל היופי כמ"ש המהרש"א בח"א וזה דכתיב שקר החן והבל היופי כו' דבין היופי מחמת החן של החסד ובין היופי

אהבת איתן

רש"י הרי גר היה. וקשה בח"א דמי הכריתו לר' יצחק דגר היה דטעמא דקאמר ר"מ לקמן דעובדי' לאדום משו' דאמרי אינשי מיניה וביה אבא ליזל ביה נרגא. הא ר"י גופי' קאמר טעם אחר בסמוך. ומיהו מצינו לר"י גופיה דקאמר במ"ר פרשה מצורע דעובדיה גר אדומי היה ונפקא לי' מדכתיב ממנו משפטו ושאתו יצא:

המתורגמן. א) וויא איין פויסט, ווה קף. ב) איין זיעב, פי' ככרה. ג) אונטערשטיצט, פי' כי האחד נשען על חבירו.

ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו ברוך אתה ה' מחדש חדשים]:

עד שם כי בתחבולות תעשה לך מלחמה (משלי כד) א"ר אחא ב"ר חנינא א"ר אסי א"ר יוחנן במי אתה מוצא מלחמתה של תורה במי שיש בידו חבילות של משנה קרי רב יוסף אנפשיה (שם יד) ורב תבואות בכח שור:

[פיסקא] מצאו לו זכות וכו' ולא היו שותין יין כל היום וכו' יין מ"ט לא א"ר אחא בר חנינא אמר קרא (שם לא) ולרוזנים אי שכר העוסקין ברזו של עולם אל ישתכרו:

נגמר הדין פרק ששי

דף מג אמר רב חייא בר רב אשי אמר רב חסדא היוצא ליהרג א משקין אותו קורט[א] של לבונה בכוס של יין כדי שתטרף[ג] דעתו שנא' (משלי לא) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ותניא נשים יקרות שבירושלים היו מתנדבות ומביאות אותן לא התנדבו נשים יקרות משל מי הא ודאי מסתברא משל צבור כיון דכתיב תנו מדידהו:

עה [שם עב] א"ר יהושע בן לוי כל הזובח את יצרו ומתודה [עליו] מעלה עליו הכתוב כאילו כיבדו להקב"ה בשני עולמים בעוה"ז ובעוה"ב ב דכתיב (תהלים נ) זובח תודה יכבדנני ואמר ריב"ל (בא וראה כמה גדולים נמוכי הרוח לפני הקב"ה) בזמן שבית המקדש קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו

רש"י

מלחמתה של תורה. הורותיה ולעמוד על בוריה ועל עיקרה לא כאדם המפולפל ומחודד ובעל סברא ולא למד משניות וברייתות הרבה כי מהיכן יתגלה לו הסוד אלא בבעל משניות הרבה שאם יצטרך לו טעם בכאן ילמדנו מתוך משנה אחרת או אם יקשה לו דבר על דבר יבין מתוך משניות הרבה שבידו הא מני פלוני היא ששמענוהו במקום אחר אומר כך: שתטרף דעתו. ולא ידאג ויתמהמה בהריגתו*): זובח את יצרו. לאחר שהסיתו לחטוא הוא זובחו והורגו ושב בתשובה ומתודה עליו. הכי גרסינן ודרים

*) נ"א ויתמקמק בשרו.

תוספות

ורב תבואות בכח שור. משום דיוסף מיקרי בכור שור כדכתיב (דברים ל"ג) בכור שורו הדר לו ובעל שמועות הוא בעל חטים כדאמר (הוריות י"ד) הכל צריכין למרי חיטיא ואמרי' בשלהי הוריות (שם) דרב יוסף סיני: העוסקין ברזו של עולם. היינו דיני נפשות אבל לא דיני ממונות והא דאמר (עירובין ס"ד) שתה רביעית יין אל יורה היינו הוראת איסור והיתר:

לקרותו טבוח אלא טובח שבא לטבוח אחרים אבל לפי מ"ש הכא שהכובש את יצרו ומנלחו הוא זובח יצרו במ"ת כמי דודאי הוא זיקא שהוא השטן הוא היצה"ר הוא רוח מה"מ שבא לטבוח את ישראל אילו לא קיבלו התורה אבל כיון שקבלו התורה וכבשו את יצרם הרי אדרבה זבחו ישראל את היצה"ר ושפיר מקרי טבוח. וקאמר כאילו כבדו להקב"ה כו'. דב' הגונ"ן של הכינוי דאותי דקאי על הקב"ה ב' פעמים דהיינו במה שכובש את יצרו להבא מכבדו בעוה"ז ובמה שמתודה לשעבר מכבדו בעוה"ב כדלקמן שכל המתודה יש לו חלק לעוה"ב ומייתי לה מדכתיב שים נא כבוד לאלהי ישראל ותן תודה וכן אמרו בויק"ר זובח תודה יכבדנני זה עכן שזבח את יצרו כו' ודו"ק: שכר עולה בידו כו'. ר"ל דאין לו אלא שכר עולה ואם עשה עבירה שחייב עליה

מהרש"א

הנולד מני בטן וע"כ יתחדשו מלכותן ותפארתן משום כבודו יתברך כדי לפאר ליוצרם ע"ש כבוד מלכותו כמ"ש והיה ה' למלך וגו' וק"ל: שיש בידו חבילות כו'. לפי שכבר אמר שלמה [בפ"כ] בתחבולות עשה מלחמה וע"כ דרשו האי קרא דהכא דאינו מלשון תחבולה ממש אלא מלשון חבילה ומלינו תי"ו נוספת בכזה כמו דור תהפוכות וגו' ודו"ק: ולרוזנים אי שכר העוסקים ברזו של עולם כו'. והיינו ד"נ כמ"ש התוס' דנפשו של אדם היא רזו של עולם כי הוא עולם קטן כמ"ש החוקרים וק"ל:

כל הזובח את יצרו כו'. ר"ל הכובש את יצרו כמו שיסד רבנו אפרים [בסליחה למוסף דיה"כ] גבורות הזובחי' אשר יצרם טובחים ומודים ומשבחים המה הגבורים ור"ל שכובש את יצרו להבא ומתודה לשעבר וע"פ דרך זה יתיישב מ"ש פ' מפנין מעלי יומא דעצרת נפיק ביה זיקא ושמיה טבוח דאי לא קבילו ישראל התורה הוה טבח להו לבשרייהו כו' דלכאורה קשה דלא ה"ל

הרי"ף

אמר ריב"ל כל הזובח יצרו ומתודה כו'. ויש לדקדק מהו הכבוד שמכבדו להקב"ה בעה"ב ונראה שמצינו לעתיד כל הקרבנות בטלים וקרבן תודה אינו בטל שנאמר ומביאי תודה בית ה' וזה שבאה עבירה לידו ונתגבר על יצרו ושתטו כמו שעתיד הקב"ה לעתיד לבא לשחוט ליצה"ר בודאי שהוא מכבדו להקב"ה בעה"ז וגם מכבדו להקב"ה בעה"ב שאינו צריך לזביחת יצה"ר בשכבר זבחו הוא בעה"ז ומה שהתודה להקב"ה בעה"ז הוא גורם להיות מביא תודה לעה"ב וזש"ה זובח תודה דהיינו זובח יצרו גם מתודה על מה שכבר חטא יכבדנני כבוד כפול בעה"ז ובעה"ב: כמה גדולים נמוכי הרוח וכו'. ויש לדקדק מאי שנא דנקט דוקא קרבנות ועו"ק מ"ש ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת דנראה שהוא בא לומר מעלה גדולים שיש יותר לנמוכי הרוח ונקט שאין תפלתו נמאסת שהיא מלתא זוטרתי לגבי כל קרבנות. ואני שמעתי בשם הראשונים תירוץ לקושיא זו עם מאמז"ל שדרשו פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם שנכנס בלשון יחיד ויצא בלשון רבים ותירצו חז"ל שקודם דיבר בתפלת היחיד שהקב"ה פונה ומפשפש בה אם היא תפלה הגונה ואז הוא מקבל אותה והה"כ דיבר בתפלת רבים אע"פ שאינה הגונה לא בזה הקב"ה אותה תפלה כמו שנאמר הן אל כביר לא ימאס וז"ש ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת כלומר אף שהיא תפלת יחיד אם הוא דעתו שפלה כאילו היתה תפלת צבור ואין הקב"ה מפשפש בה ורמזו בפסוק לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה דהיינו העבודה שבלב שהיא התפלה לא תבזה כתפלת הרבים דכתיב בה ולא בזה את תפלתם. ועוד נראה לבאר שידוע הטעם כוונת הקרבנות כמו שפירש החסיד רבינו יונה ז"ל כי בראותו משפט העולה וניתוחה התי יתן אל לבו שבדרך זה היה ראוי לעשות לו ומתוך כך יכנע לבבו ושב ורפא לו א"כ כל תכלית הקרבנות הם לבא לידי הכנעה ומי שדעתו שפלה ונמוך רוח אין לו צורך בכל הקרבנות ולכך מעלה עליו כאילו הקריב כל הקרבנות. ומ"ש שאין תפלתו נמאסת יתבאר לע"ד עם מה שפירש רבינו יונה להיות דבר ידוע שהתפלות כנגד תמידין תקנום ומצינו שהקרבנות מכפרים על השוגג ולא על המזיד לז"א דוד על עון בת שבע שהיה מזיד ה' שפתי תפתח וגו' להתפלל לפניך ובזה תכפר לשוני כי לא התפוץ זבח ואתנה עולה לא תרצה כי הקרבן אינו מכפר על המזיד אבל לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה ובזה נבא לביאור כי הייתי אומר שגם התפלה אינה מכפרת שהרי תפלות כנגד הקרבנות תיקנו לכך אמר ולא עוד כו' כלומר לא זו בלבד יש לנמוכי רוח כאילו הקריב כל קרבנות ומתכפר לו השגגות אלא יש לו עוד מעלה יתירה שאין תפלתו נמאסת אפי' בעון מזיד אבל בקרבנות נמאס לפניו יתברך כמו שנאמר זבח רשעים תועבה אלא התפלה מכפרת על זדונות ובזה אני מבאר מ"ש הכתוב זבח רשעים תועבת ה' ותפלת ישרים רצונו ר"ל ישרים הם נמוכי רוח אף שחטאו בעון מזיד רצונו יתברך בתפלתם ואינה נמאסת:

עיון יעקב

במי אתה מוצא מלחמה של תורה כו'. כי כמו שבמלחמה צריך להיות גבור כן במלחמה של תורה כי איזה גבור כל הכובש את יצרו להיות מתמיד בתורה ולא ילך אחר תאוות לבו כדי שיהא בידו חבילות של משנה:

כל הזובח את יצרו ומתודה כו' כאילו כבדו להקב"ה כו'. אפשר ע"ד דאמרינן בפ"ק דקדושין אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו טוב לשמים ולבריות כי פרי מעלליו יאכלו וא"כ זה שזובח יצרו וכובשו מלחטוא הוא טוב לשמים גם בזה שמתודה הוא טוב לבריות שעל ידי כן מחזיר הבריות למוטב וכדאיתא בסיפא דקרא ושם דרך ודרשינן במדרש שהראה דרך לשבים וזה מקרי מכבדו בשני עולמות בעה"ז ובעה"ב כיון שהוא טוב לשמים ולבריות: כמה גדולים נמוכי הרוח. כבר מבואר כל זה בחדושינו בסוטה דף ה' טעם דברים אלו ע"ש:

עין יוסף

עצמו בכתפו של חבירו ומברך. ואשמעינן דאע"ג דקיי"ל דסמיכה כישיבה דמי. מ"מ כה"ג שרי. ולפי זה היה נראה דלכתחלה יש ליזהר שלא יהא אדם נשען על מקלו ויברך. דעמידה מעליא בלא סמיכה בעינן. מיהו בכ"י גרים מרימר ומר זוטרא מכתפי להו ומברכי. וכן גרים הטור. וכה"ג איתא בפ' אין לדין אמימר ומר זוטרא מכתפי להו בשבתא דרגלא. וא"כ אין מכאן ראיה (תורת חיים): קורט של לבונה. פי' גרגיר של לבונה שלא שלטה בהן האור (ערוך):

אמר הבונה עוסקין ברזו של עולם. קרי לדיני נפשות שעוסקים לדעת דבר סוד סתר ונעלם אם אמת שזה חייב ליהרג או לאו וכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו איבד עולם מלא: תניא נשים יקרות כו'. אולי הנשים היו מתנדבות הצריך ליוצא ליהרג להקל מעליו פחד המיתה שתטרף דעתו ולא ידאג כי נשים רחמניות הן ואמר שהיו מתנדבות משלהן וגם מביאות אותן בעצמן לגמול חסד עם העלוב ההוא:

המתורגמן. א) איין קערנבען, ג) צו מישט ווערדען.

[יד יוסף]

א שמחות פרק ב':
ב ויקרא רבה פרשה ס' אותיות דר"ע אות ח'. זוהר סדר ויקרא דף כ':

חדושי גאונים

הוא מטבע הוא הכל אבל באבישג היו היופי מטבע ולא מחן של חסד והיו חצי מצרה ולכך יש סמיכות מעובדיהו הנביא כפרש"י דדשו דגבי עובדיהו מצינו יותר יראת שמים דכתיב מאוד כן הכא לסיפוך לא הגיע היופי לשרה שלא היתה בירא' שמים כ"כ שיהיה חן של חסד משוך עליו ויש להם שפיר סמיכות זה לזה כנ"ל ודו"ק (עטרת צבי):

כל הזובח את יצרו ומתודה עליו וכו'. שמעתי מאא"ז הרב הצדיק המנוח כקש"ת מהור"ר ארי' ליב זצוק"ל אבד"ק וואשילישאק דלכאור' קשה מאי קאמר הגמ' שיתודה מה שזבח היצר הרע הלא אם זבח היה לו לשמוח על זה ולא להתוודות וביאור כי רבים וגדולים אומרים מה שיאכל האיש ויהנה מן עוה"ז ויהיה כוונתו לש"ש אזי יותר טוב מהאיש אשר לא יהנה מן עוה"ז כלל כי האיש אשר כוונתו בעוה"ז לש"ש הוא עושה תיקון בעוה"ז ובעוה"ב. והנה האיש כמענה

אהבת איתן

מי שדעתו שפלה עליו מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כו'. והש"ג אמר בפ"ד דסוכה (דף מ"ט ע"ב) גדולה צדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח ופרש"י הכל בכלל זבח כו'. וק"ל הא אמר בפרק י' דמנחות (ד"ל ע"ב) הרי הוא אומר זבח גבי נסכים ועוף אינו זבח. וי"ל דדברי תורה לחוד ודברי קבלה לחוד וכדאמר בכמה דוכתי. וב"כ תוס' בקידושין (דל"ז ב') דלשון תורה לחוד ולשון נביאים לחוד ולשון חכמים לחוד. ובזה א"ש מ"ש המ"ל

הכתוב כאילו הקריב כל הקרבנות כולן שנאמר (תהלים נא) זבחי אלהים רוח נשברה ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שנאמר (שם) לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה :

ען שם משנה היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומרים לו התודה שכן דרך כל המומתין מתודין שכל המתודה יש לו חלק לעוה"ב שכן מצינו בעכן שאמר ליה יהושע (יהושע ז) בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה וגו' ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי וכזאת וכזאת וגו' ומנין שכיפר לו וידויו שנאמר (שם) ויאמר יהושע מה עכרתנו יעכרך ה' ביום הזה . א ביום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעוה"ב . ואם אינו יודע להתודות אומרים לו אמור תהא מיתתי כפרה על כל עונותי רבי יהודה אומר אם (הוא) [היה] יודע שהוא מזומם אומר תהא מיתתי כפרה על כל עונותי חוץ מעון זה אמרו לו א"כ יהו כל אדם אומרים כן כדי לנקות עצמן :

עז שם ת"ר (יהושע ז) נא ב אין נא אלא לשון בקשה בשעה שאמר לו הקב"ה ליהושע (שם) חטא ישראל אמר לפניו ג רבש"ע מי חטא א"ל הקב"ה וכי דילטור א) אני לך הפל גורלות הלך והפיל גורלות ונפל הגורל על עכן א"ל עכן יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אתם אם אני מפיל עליכם גורל על אחד מכם הוא נופל א"ל בבקשה ממך אל תוציא לעז

רש"י

לשני כבודים : זבחי אלהים . לשון רבים משמע : לא תבזה . אין דרכך לבזותו : כזאת וכזאת עשיתי . בגמ' מפרש (טעמא) שמעל בחרמים אחרים : שהוא מזומם שהעדים שקרים ומחשבתם הרעה הרגוהו : יהו כל אדם . אף החוטאים יהו אומרים כן לנקות את עצמן מן הבריות ויוציאו לעז על העדים והדיינים : שים נא כבוד . נא בקשה : דילטור . רכיל : א"ל עכן יהושע בגורל אתה בא . להרגני שלא בעדים : בבקשה ממך . היינו דקאמר ליה נא :

תוספות

אל תוציא לעז . אע"ג דבחלוקת הארץ היו אורים ותומים :

מהרש"א

חטאת ואשם אין מתכפר לו אבל רוח נשברה דהיינו שב בכל לבו ורוחו מקרי זבחי אלהים דעולה לו גם בשביל חטאת ואשם . ואמר ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת כו'. ע"פ המדרש בשר ודם מואס בכלים שבורים ומדת הקב"ה אינו כן שהוא אינו מואס בכלים שבורים שנאמר לב נשבר וגו' לא תבזה וק"ל: א"ל התודה שכן דרך [כל] המומתין כו'. לשון מומתין משמע דאיירי בחייבי מיתה וקשה דא"כ מאי קאמר בסיפא ואם אינו יודע להתודות כו' וליכא למימר דאיירי נמי בחייבי מיתות אלא שאינו יודע להתודות דהיינו שהוא יודע שהוא מזומם דא"כ היינו ר' יהודה ודוחק לומר דבהא פליגי דת"ק ס"ל במזומם יאמר סתם תהא מיתתי כפרתי על כל עונותי ולא יאמר חוץ מעון זה ור"י ס"ל שיכול לומר חוץ מעון זה וי"ל דה"ק שא"י להתודות היינו בארוכה כדרך המתודים לפרט חטאם מ"מ א"ל אמור וידוי בקצרה תהא מיתתי כפרה כו' והשתא א"ש דכולה מלתא בחייבי מיתות איירי מיהו בפ' ב"מ מוכח דכל הנוטה למות חייב להתודות ע"ש ודו"ק : ואי אתה עכור לעוה"ב . ויש לדקדק מנין שכפר לו וידויו דאימא מיתתו של עכן היה כפרתו ולא הוידוי ולמ"ד לקמן בהרוגי ב"ד כיון דבדין מקטלי ליה לא הוה מיתתן כפרה ניחא דבוידויו קאמר הכא דיש לו כפרה ומשמע ליה הכי מהאי קרא דיעכרך היום הזה ולא בעה"ב אוידוי קאי ולא אמיתה דעדיין לא הוזכרה ועיין בזה ביפה מראה וק"ל : מי חטא א"ל וכי דילטור אני כו'. ילא להם זה ממה שא"ל הקב"ה ליהושע חטא ישראל וגו' גם לקחו מן החרם וגו' ולוה לו על הגורלות קום קדש גו' ונקרבתם בבקר לשבטיכם והיה השבט אשר ילכדנו וגו' ולא גילה לו להדיא מי הוא שלקח מן החרם ואמר דהיינו משום וכי דילטור אני וכו' : ומ"ש אתה ואלעזר הכהן כו' אם אני מפיל עליכם גורל כו' . אין זה דומה לכאורה שהרי לא נפל בהם הספק לבד משא"כ כאן שהפיל גורל על הספק כולו דהיינו על כל ישראל אלא שאמר עכן שכמו שזה הגורל באתה ואלעזר ע"כ אינו אמת כן זה הגורל ג"כ אפשר שאינו אמת רק מקרה בעלמא ואינו מלווה בזה מפי המקום עד שהביא לו יהושע ראיה מתורת משה דגורל כזה שהוא על ספק כולו כגון חלוקת א"י לכל השבטים הוא אמתי ואין להוציא לעז עליו . ומ"ש א"ל בבקשה כו' תן תודה כו' . הכא משמע דא"ל תן תודה משום לעז הגורלות ובמתני' משמע דא"ל תן תודה משום כפרה שכל המתודה יש לו חלק לעה"ב ויש ליישב דחלק לעה"ב יליף ליה משום דכתיב שים נא כבוד לאלהי ישראל ותן לו תודה דכבוד לאלהי ישראל היינו לעה"ב

עין יעקב

היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות . לכך קאמר כעשר אמות שהוא רשות אחריני דאל"כ מפני אימת מות אי אפשר להתודות כמ"ש בפירוש הרע"ב : שכן דרך כל המומתין . לאו דוקא המומתין בידי אדם אלא אף הנוטה למות בידי שמים מתודין וכדאיתא בפ"ב דשבת דף ל"ב : שכל המתודה יש לו חלק לעה"ב . ואע"ג דאמרינן לקמן כל ישראל יש להם חלק לעה"ב מכל מקום גם שם על ידי וידוי קאמר : בני שים נא כבוד לאלהי ישראל וגו' . אפשר לומר ע"ד הפשוטה שים נא כבוד כמו שהתפלל יהושע ומה תעשה לשמך הגדול המשותף בשמנו וזה שים נא כבוד לה' אלהינו וע"ד הדרש י"ל דאיתא לקמן הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם למה נקוד על עי"ן שבעד לומר לך שלא נענשו על הנסתרות עד שעברו את הירדן רבי נחמיה אומר וכי עונשין על הנסתרות לעולם פירשו תוספות שם דלכך פליג ר' נחמיה התם דהוא נגד הסברא שיהו אחרים נענשין על הנסתרות ע"ש בתוספות באריכות ועיין בזוהר ובחיי שפירשו הפסוק הנסתרות לה' אלהינו קאי על תורה שבנסתר ושבנגלה לנו ולבנינו ולכך נקוד על עיין שבעד לומר מעשעברו ישראל את הירדן

הרי"ף

אין נא אלא לשון בקשה . וצריך לבאר למה הצריך כאן מה שייך בפסוק חטא ישראל לא הול"ל אלא המתייהם בפסוק זה שים נא כבוד שאל תוציא לעז על הגורל ונראה דהוקשה לו איך נתחדש עכשיו נתינת הכבוד לה' לאחר שנלכד עכן והלא כבוד ה' במקומו הוא מונח בין אם יודה או לא . אלא שכיון שאמר הקב"ה חטא ישראל והפל גורלות משמע שמתוך הגורל יתאמת ואם לא יודה נמצא פוגע בכבוד ה' שעדיין לא נתאמת הדבר בגורל ומזה ימשך ג"כ להוציא לעז על הגורלות שאמר ה' לחלק בהם א"י והוא כבוד ה' ולכך הוא אמר נא לשון בקשה שאל תוציא לעז על הגורל אשר צוה ה' ונרמז זה במאי דאמר ה' אלהי ישראל כלומר אשר צוה ה' אלהי לחלק לישראל בגורל . ומ"ש אין נא אלא לשון בקשה בלשון שלילה לפי שהוקשה לו דהול"ל נא בני שים כבוד או יאמר בני נא שים כבוד וגו' ומדכתיב באמצע הענין אינו נדרש לשון בקשה לכך אמר אע"פ שאינו מתיישב יפה מ"מ צריך לדחוק ולדרוש שאין נא אלא לשון בקשה כדאמרן דהרי כבוד ה' מחויב בכל העתים אלא בבקשה

וזכו לאוירא דארץ ישראל שהוא מחכים מותר לעסוק בסתרי תורה משא"כ מקודם שעברו הירדן כדאמרינן אא"כ היה נבון וחכם מבין מדעתו ולפ"ז י"ל כר' נחמיה דלעולם אין עונשין מצד הסברא כלל על הנסתרות אכן לפי מה דאמרינן כבוד אלהים הסתר דבר א"כ אף בא"י אין לנו לעסוק בנסתרות לעולם ובזה יתורץ כי עכן סבור בדעתו שלא יענשו ישראל על חטאו שעשה בסתר כי אין עונשין על הנסתרות לעולם וקרא דהנסתרות לה' אלהינו קאי אסתרי תורה שאסורין היו לעסוק בהן קודם שעברו הירדן לכך אמר יהושע לעכן לא כמחשבותיך מחשבותי שים כבוד לה' ותן תודה כי מענשין על הנסתרות מעשעברו הירדן ובסתרי תורה אסור לעסוק לעולם כי כבוד אלהים הסתר דבר . ובדרך אחר י"ל משום דבספרי איתא דלכך נלקו במלחמת עי לפי שלא הלך יהושע בעצמו למלחמה רק שלח את ישראל וכתוב כי הוא ינחיל והוא יעבור משא"כ אם לא ילך בעצמו וכן פרש"י בחומש ריש פרשת ואתחנן ע"ש אך אי אמרינן שלוחו של אדם כמותו א"כ מוכח שנענשו בשביל חטא עכן והיינו דאיתא לעיל פ"ד דף ל"ח ואל משה אמר עלה אל ה' עלה אלי מבעי ליה זה מטטרון ששמו כשם רבו וצ"ל הטעם שמטטרון הוא נער משרת ה' וכדאיתא בפיוט הובא בתוס' פ"ק דיבמות ובחולין דף ס' ולפי ששלוחו של אדם כמותו לכך שמו כשם רבו וא"כ זה שאמר יהושע שים נא לשון בקשה שיתן תודה ולא יאמרו שבשביל יהושע נענשו שלא הלך בעצמו לפי ששלוחו של אדם כמותו וא"כ יהיה כבוד לאלהי ישראל שלא יאמרו שני רשויות הם והא דכתיב עלה אל ה' זה מטטרון ששמו כשם רבו לפי שהוא משרת ה' ושלוחו של אדם כמותו וכשם הגאון מהו' גרשון פז זצ"ל שמעתי שאם יתן תודה יהיה מוכח שעל הנסתרות נענשו לאחר שעברו עבר הירדן והיינו מדנקוד על לנו ולבנינו ועל ע' שבעד וא"כ קשה ס"ל לנקוד על השם עצמו אלא צ"ל שאין דרך כבוד לינקוד על השם וזה תנו כבוד לה' אלהינו משא"כ אם לא יתן תודה יאמרו שאין עונשין על הנסתרות לעולם רק שנענשו מטעם אחר ולא יהיה כבוד לה' אלהינו : בני שים נא כבוד . אפשר דמתיבת בני קדריש כדאמרינן בסוטה שאמר דוד על אבשלום ז' פעמים בני דאסקי' משבעה מדורי גיהנם מש"ה ג"כ אמר אליו בני לומר שאם יתן הודאה יהיה לו חלק לעה"ב אך אכתי קשה יאודה בינו לבין הקב"ה ולמה יתודה בפרהסיא לעין כל להכי קדריש דמש"ה בקש ממנו הודאה בפרהסיא כדי שלא תוציא לעז על הגורל ועיין במהרש"א : ומנין שכפר לו וידויו . אף שמיתת ב"ד מכפר מ"מ בעינן נמי עיכול בשר לכך מביא מקרא יעכרך ה' היום הזה ללמוד שמיד נתכפר לו אף בלא עיכול הבשר רק היום הזה אתה עכור ועיין במהרש"א :

עין יוסף

ען אומרים לו התודה . והא דאמר לעיל היוצא ליהרג משקין אותו קורט של לבונה כו' כדי שתטרף דעתו עליו . צ"ל דהיינו אחר שהתודה . לאחר

יד יוסף

א ויקרא רבה פ"ט . תנחומא סדר וישב סימן ב' . פדר"א פרק ל"ו . ילקוט יהושע רמז י"ח : ב ברכות דף ט' ע"ב : סוטה דף י' ע"ב סנה' פ"ט ע"ב : ג ירושלמי פרק ששי :

חדושי גאונים

את נפשו וירא אם יהנה מעוה"ז ויתקע עצמו בתענוגים הוא ירא דלמא ישכח את ה' עושאו ולכן יענה עצמו ונקרא שהוא זובח היצר הרע טוב הוא אבל הדרך אמתי הוא שיהנה מן עוה"ז הנקרא יצר הרע ויעבוד ה' ביצה"ר וא"כ מתודה למה זבחו דהלא טוב היה שיציית להיצר הרע . אבל אם כוונתו יהיה לש"ש מעלה עליו כאילו כבדו בעוה"ז ובעוה"ב ויחשוב ה' כאלו עבד ה' ביצה"ר ומביא המקרא זובח שר"ל שזבח להיצר הרע שלא נהנה מן עוה"ז תודה ומתודה עליו למה לא נהנה מעלה עליו כאלו כבדו ביצר הרע ובעוה"ב וכנ"ל כאלו עשה התיקון בעולם הזה ובעוה"ב . ועוד נראה לי לבאר דמבואר בירושלמי דסוטה פ' כשם פיסקא ה' אין לך פרוש מאהבה כאברהם אברהם עשה היצר הרע טוב מ"ט ומצאת את לבבו נאמן לפניך אמר ר' אחא והפשיר עמו וכרות עמו הברית אבל דוד

אהבת איתן

פ"ג מה' אבל דקרא דכתיב בדברי הימים ויזבחו לה' וגו' למתרת . ביום ההוא . איירי בעופות · דאף על גב דבלשון תורה אין עופות בכלל זבח . בלשון קבלה הוי בכלל זבח . וכדמשמע נמי בשמעתין ובספ"ד דסוכה . ונסתלק מה שהקשה עליו בשער המלך פ"ג ממעשה הקרבנות דהא קרא זבחים כתיב וזבחים דכתיב בקרא דייק עפי ולכ"ע לא הוו עופות בכלל . ולק"מ דז"א אלא זבחים דכתיב בקרא דדברי תורה ולא זבחים דכתיב בקרא דדברי קבלה וכן בלשון חכמים הוו עופות בכלל כמ"ש הכ"מ בהלכות חגיגה :

המתורגמן . א) פערלייםדער פי' מלשין .

על הגורלות שעתידה א"י שתחלק בגורל שנא׳ (במדבר כו) אך בגורל יחלק את הארץ תן תודה אמר רבינא שחודי שחדיה במילי א"ל כלום אני מבקש ממך אלא הודאה תן לו תודה והפטר [מיד] ויען עכן את יהושע ויאמר אמנה אנכי חטאתי לה׳ אלהי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי א"ר אסי א"ר חנינא מלמד שמעל עכן בשלשה חרמים שנים בימי משה ואחד בימי יהושע שנאמר וכזאת וכזאת עשיתי ר׳ יוחנן אמר משום ר׳ אלעזר בר׳ (יהושע) [שמעון] חמשה ארבעה בימי משה ואחד בימי יהושע שנאמר אנכי חטאתי וכזאת וכזאת עשיתי · ועד השתא מ"ט לא איענוש א"ר יוחנן משום ר׳ אליעזר בר׳ שמעון לפי שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן:

עַד שם כתנאי (דברים כט) הנסתרות לה׳ אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם למה נקוד על לנו ולבנינו ועל ע"ן שבעד מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את

רש"י

שחדיה במילי׳ · השחידו בשוחד דברים עד שהודה שכשאמר לו תן לו תודה סבר שאין מבקשין ממנו אלא הודאה ולא יהרגוהו : אנכי חטאתי. במעל זה : וכזאת וכזאת עשיתי . הרי שלשה: שנים בימי משה. אותו של כנעני מלך ערד דכתיב (במדבר כ"א) וידר ישראל נדר וגו׳ והחרמתי את עריהם אסרום עליהם בהנאה וכיוצא בזו עשה בעיירות אחרות ולא נתפרסמו: מ"ט לא איענוש . ישראל על מעילתו כי היכי דאיענוש השתא: לפי שלא ענש . המקום את לדיקים שבישראל:על הנסתרות.שביד עוברי עביר׳ אלא על העבירות הידועות: עד שעברו את הירדן . ושמעו וקבלו עליהם ברכות וקללות בהר גריזים והר עיבל ונעשו ערבים זה בזה כדאמרינן במס׳ סוטה (דף ל"ז) מיד נענשו זה על זה ואפילו לא ידע זה בעבירות שבידי חבירו ובימי עכן כבר עברו את הירדן : מלמד שלא ענש על הנסתרו׳ עד שעברו וכו׳. נ"ל דה"ג מלמד שענש על הנסתרות משעברו ולמאי דגרס נמי שלא ענש עד שעברו היא היא וה"ק מלמד שמה שלא ענש על הנסתרות לא נהג אלא עד שעברו אבל משעברו ענש והכי דרשינן לקרא הנסתרות לה׳ אלהינו משמע עליו לבקש עלבון העבירה (העשויה בסתר) וליפרע מן העוברים ואין עלינו עונש בדבר והנגלות לנו ולבנינו קולר תלוי בצואר כולנו ואי לאו נקודה הוה אמינא כך היא המדה לעולם באה אותה הנקודה לדרוש דאין מדה זו נוהגת לפוטרנו מן הנסתרות אלא עד שעברו את הירדן והיה לו לנקוד את הנקודה הזאת על לה׳ אלהינו ללמד שלא עד עולם הן לה׳ אלהינו אבל לאו אורח ארעא לנקוד את השם ונקוד על לנו ולבנינו לומר שאין כאן מקומו ממש אלא למעלה מן הנגלות נמי ניתן לדרוש כך הנסתרות לה׳ אלהינו ולנו ולבנינו שאף אנו נענשי׳ ומיהו אי הוה כתיב ליה הכי הוה משמע דאף קודם שעברו את הירדן נמי להכי פלגינהו ונקד לומר דלכאן ולכאן הוא נדרש ולומר לך דעד השתא בסוף מ׳ שנה שנאמר להם מקרא זה בערבות מואב לא היו הנסתרות אלא לה׳ אלהינו אבל מכאן ואילך הם אף לנו ולבנינו והנקודה דעי"ן שבעד לחלק באת דלא תימא מעולם ועד עולם אלא מעתה מתחלת מדה זו ותנהוג עד עולם

תוספות

כזאת וכזאת. הא דלא מרבינן חרמים הרבה כדדרשינן (לעיל דכ"א) גבי כהנה וכהנה לפי שלא היו כ"כ מלחמו׳ במדבר שנוכל לרבות שמעל בחרמי׳: מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו את הירדן. כך כתוב ברוב ספרים וקשה דהא אי לאו הנקודה הוה אמינא דלא נענש אפילו אחר שעברו דהכי משמע פשטיה דקרא הנסתרו׳ לה׳ אלהינו ולא לנו עונש לדבר וא"כ באתה נקודה לדרוש דמשעברו ענש ולכך גרים בקונטרס מלמד שענש הקב"ה על הנסתרות משעברו ונקודה דעי"ן שבעד פירש הקונטרס דלחלק באתה דלא תימא מעולם המה לנו ולבנינו אלא מעתה מתחלת מדה זו ותנהוג עד עולם וקשה דבלאו נקודה דעי"ן הייתי יכול לומר כן דא"כ לא ניכתוב אלא הנסתרות והנגלות לנו ולבנינו[עד עולם] ועל כרחך מדכתיב לה׳ אלהינו וכתיב נמי נקודה יש לי לדרוש שתיהם וי"ל לפי שטתו דע׳ שבעד נקוד כדי לנקד י"א אותיות כנגד י"א אותיות שבשם לאשמעינן שהנקודה ראויה להיות על השם למעט משום דמעתה גם הנסתרות לנו ולבנינו אלא שאין דרך לנקוד את השם:

מהרש"א

כמ"ש לעיל ומדכתיב נא לשון בקשה יליף נמי דמשום לעז הגורל בקש ממנו שיודה וכן מצאתי ברד"ק ב׳ טעמים לתן תודה וק"ל: אלא תן הודאה לו והפטר כו׳. עיין פירוש רש"י ויותר נ"ל לפרש שהיה יהושע ירא שלא יודה משום חמוד ממון הגנבה והחרם לכך לא אמר ליה התודה סתם אלא תן תודה דר"ל לא נבקש ממך ליתן רק הודאה אבל ממון החרם הפטר ואל תתן וק"ל: מלמד שמעל עכן בשלשה חרמים ב׳ בימי משה וא׳ בימי יהושע שנא׳ כזאת וכזאת ר"י אומר משום ראב"ש ה׳ ד׳ בימי משה כו׳. יראה למ"ד ב׳ בימי משה כזאת היינו כזאת של יהושע דהיינו אחד וכזאת היינו עוד אחד כשל יהושע הרי שנים בימי משה וכה"ג דרשו בפ׳ כ"ג גבי כהנה וכהנה כהנה שית שהיו לו ו׳ נשים כבר וכהנה עוד שית הוו להו י"ח אבל מ"ד הכא ד׳ בימי משה וא׳ בימי יהושע מאי משמע ויותר נכון גירסת הרד"ק בזה וכן הוא בירושלמי דגרים וי"א ד׳ ג׳ בימי משה ואחד בימי יהושע דהשתא ניחא דכזאת משמע א׳ כזאת של יהושע דהשתא הוו ב׳ וכזאת משמע עוד ב׳ דהיינו כאותן ב׳ שנזכרו כבר הא׳ בימי משה וא׳ בימי יהושע וכה"ג. איכא למ"ד דדרש שם כהנה י"ב וכהנה כ"ד והתוס׳ שכתבו כזאת וכזאת הא דלא מרבינן חרמים הרבה כדדרים גבי כהנה כו׳ יתיישב לפ"ז דר"ל דלא מרבה מוי"ו דוכזאת עוד חרמים הרבה דכה"ג איכא התם למאן דדריש וי"ו ה"ל מ"ח נשים ודו"ק. ופירש"י בשמעתין ב׳ בימי משה אותו של כנעני מלך ערד כו׳וכיוצא בזה עשה בעיירות אחרות ולא נתפרסמו עכ"ל אבל בירושלמי מפורש בד׳ חרמים מעל בחרם כנעני מלך ערד ובחרם סיחון ובחרם מדין ובחרם יריחו וכ"פ הרד"ק והיינו כמ"ד ג׳בימי משה וא׳בימי יהושע ולמ"ד ב׳ בימי משה לא חשיב הך דמדין דהא כתיב ויקחו את כל השלל וגו׳: מלמד שלא ענש על הנסתרות כו׳. עיין בתוס׳ באורך על פירש"י והרא"ש קיים פירושו ע"ש ויש לעיין לדברי ר׳ יהודה דנענשים גם על הנסתרות אפי׳ מאשתו ובניו למה נ"ל בפ׳ במה אשה דלדיקים נענשים בשביל הרשעים משום דבידם למחות ולא מיחו הא על הנסתרות דאין בידם למחות נענשים משום ערבות לר׳ יודא ודוחק הוא לומר דהסוגיא אתיא כר׳ נחמיה ולא כר׳ יודא ויש ליישב דודאי אין סברא שיענשו בעלמא על הנסתרות משום ערבות אלא בכה"ג דהכא כיון שחרם זה היה בלא רשות הקב"ה כדלקמן שא"ל הקב"ה אתה גרמת כו׳ היה לך להעמיד שומרים שיפקחו בדברים שלא יעברו על החרם וזש"ה וימעלו בני ישראל מעל בחרם ויקח עכן וגומר דבזה מעלו בני ישראל על שלקח עכן שהיה להם

הרי"ף

תן כבוד לה׳ אשר צוה להפיל הגורל: מלמד שמעל עכן בשלשה. נראה דר׳ אסי דרש חטאתי חד וכזאת תרי וכזאת תלת ור׳ יוחנן מוסיף לדרוש הווי"ן וכזאת הרי חמשה: אתה

עיון יעקב

אמר רבינא שחודי שחדיה במיליה. והוציא שקר מתוך פיו כי מותר לשנות בדבר השלום שלא יהיה מחלוקת בישראל בחלוקת א"י ע"פ הגורל וגם לזכות אותו לעה"ב: בשלשה חרמים. היינו משום דכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ולפי שמעל פעם השלישי נענש ואפשר דר׳ יוחנן דקאמר חמשה פעמים ס"ל דפעמים ושלש יחד קאמר שהן חמשה פעמים אך מדמקשה ועד השתא מ"ט לא איענש מוכח דלא"א לומר כן ועיין במהרש"א: ארבעה בימי משה. והא דפרש"י בשיר השירים פ"ד על פסוק שכלם מתאימות ושכלה אין בהם שלא נחשדו על הגזל שהביאו כל השלל מדין אל משה אתיא כמ"ד שנים בימי משה שהשלל מדין לא קחשיב דשם לא נחשדו לאותו מ"ד ועיין במהרש"א: מלמד שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן. משמע דמשעברו ישראל את הירדן נענשו מכח הערבות על הנסתרות ועיין במהרש"א שמקשה מהא דבמה אשה דקאמר דנענשו בשביל שהיה בידם למחות ולא מיחו והא על הנסתרות דאין בידם למחות נענשו משום ערבות ע"ש ובאמת משם לק"מ דהתם בדינא רבא קאמר בדינא דידהו אך אי קשיא הא קשיא מהא דאיתא בפ׳ שבועת הדיינים דף ל"ט הא דאמרינן וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו היינו דוקא כשיש בידם למחות ולא מיחו ע"ש ואפשר לומר דגם ר׳ יהודה ס"ל הסיקם נסתרות לנגלות לומר לך שאין עונשין על הנסתרות אא"כ שגם על הנגלות לא היו מוחין מש"כ

ע"ן יוסף

שנטרף דעתו לא שייך להתודות. וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפ׳ י"ג מהל׳ סנהדרין: עז שעתידה ארץ ישראל שתתחלק בגורל. אע"ג דבחלוקת הארץ היו אורים ותומים. מ"מ יוציאו לעז ולא יבחינו בין גורלות אלו לאלו. ויוציאו לעז גם על גורל של א"י מי שלא תתקרר דעתו בחלקו. כגון בני יוסף שאמרו מדוע נתת לי נחלה גורל אחד. ולולי מפני הוצאת הלעז לא היה חושש לדבריו של עכן אלא היה הורגו בלא הודאתו כי ביד יהושע להרגו ומי ימחה בידו (יפ"מ:)

חדושי גאונים

לא היה יכול בו והרגו שנאמר לבי חלל בקרבי . ויתבאר ע"פ מ"ש הרמב"ם בהלכות דעות שכל אחד מחויב לילך בדרך הממוצע תאוה והעדר התאוה אבל הבעל תשובה מחויב להרחיק עצמו בקצה האחרון ויהיה מרוחק מכל וכל ולכן אברהם עבד ה׳ ביצר הרע וביצר טוב ג"כ והלך בדרך הממוצע . לא כן דוד שהיה בעל תשובה והלך בקצה האחרון והרחיק מן התאוה מכל וכל ולכן אמר לבי חלל בקרבי ובזה יבואר כל הזובח את יצרו ר"ל שהולך בקצה האחרון ומתודה למה לא הלך בדרך הממוצע ביצר טוב וביצר הרע מעלה עליו כאלו כבדו בעוה"ז ובעוה"ב ר"ל כאלו הלך בדרך אברהם שהפך את היצר הרע לטוב (עין אליהו) : הנסתרות לה׳ אלהינו והנגלות לנו ולבנינו . עמ"ש רש"י והרמב"ן ז"ל כתב דעתי בדרך הפשט כי הנסתרות הם החטאים הנסתרים מן העושים אותן כמו (תהלים יט) שגיאות מי יבין מנסתרות נקני. יאמר הנסתרות לה׳ לבדו הם אין בהם לנו עון אשר חטא אבל הנגלות שהן הזדונות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת חקת עולם שכך קבלנו על

אהבת איתן

ראב"ש ד׳ בימי משה ואחד בימי יהושע כו׳ כזאת וכזאת עשיתי. פי׳ הרי"ף דדריש וי"ו . וקשה דרא"ש לא דריש וי"ו ביבמות (דף ע"ב) גבי וביום השמיני . ומיהו מצינו תנאי דלפעמים דרשי וי"ו ולפעמים לא דרשי וכמ"ש תוספות בפ"ק (דף י"ד) : לפי שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן . והקשה מהרש"א דאם כן למה אמר בשבת דנענשו הלדיקים בשביל שבידם למחות ולא מיחו הא נענשים גם על הנסתרות שאין בידם למחות משום ערבות . ולפ"ד ה"ל להקשות כן גם אהא דאיתא לעיל

הירדן דברי רבי יהודה א"ל ר' נחמיה וכי ענש על הנסתרות לעולם והלא כבר נאמר עד עולם אלא כשם שלא ענש על הנסתרות כך לא ענש על עונשין שבגלוי עד שעברו ישראל את הירדן אלא [דף מד] אעכן מ"ט איענוש משום דהוו ידעי ביה אשתו ובניו. (יהושע ז) חטא ישראל א א"ר אבא בר זבדא ב אע"פ שחטא ישראל הוא א"ר אבא היינו דאמרי אינשי אסא[א] דקאי ביני חילפי[ג] אסא שמיה ואסא קרו ליה. (שם) וגם עברו את בריתי אשר צויתי אותם וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם ג א"ר אלעאי משום ר' יהודה בר מספרתא מלמד שעבר עכן על חמשה חומשי תורה שנאמר חמשה גם · וא"ר אלעאי משום ר' יהודה בר מספרתא עכן מושך בערלתו היה כתיב הכא (שם) וגם עברו את בריתי וכתיב התם (בראשית יז) את בריתי הפר פשיטא מהו דתימא במצות גופיה לא פקר קמ"ל. (יהושע ז) וכי עשה נבלה בישראל א"ר אבא בר זבדא מלמד שבעל עכן נערה המאורסה כתיב הכא וכי עשה נבלה וכתיב התם (בראשית לד) (כי נבלה עשה בישראל) (דברים כב) [כי עשתה נבלה בישראל] פשיטא מהו דתימא כולי האי לא פקר נפשיה קמ"ל רבינא אמר דינו כנערה המאורסה דבסקילה א"ל ריש גלותא לרב הונא כתיב (יהושע ז) ויקח יהושע את עכן בן זרח וגו' ואת בניו ואת בנותיו וגו' אם הוא חטא בניו ובנותיו מה חטאו אמר ליה ולטעמיך אם הוא חטא כל ישראל מה חטאו דכתי' (שם) וכל ישראל עמו אלא לרדותן[ג] הכא נמי כדי לרדותן. (שם) וישרפו אותם באש ויסקלו אותםבאבני' בתרתי אמר רבינא הראוי לשריפה לשריפה הראוי לסקילה לסקילה.

רש"י

עולם: וכי ענש על הנסתרות. את האחרים לעולם: והרי כבר נאמר עד עולם. ואי לא אפטורא דנסתרות קאי לאשמועינן דעד עולם תנהוג מדה זו דלא תימא משעברו את הירדן ויקבלו עליהם ערבות יענשו זה על זה למה לי דכתביה אי משום חיובא דנגלות פשיטא דעונש הנוהג עכשיו ינהוג לעולם דמה לי לפסוק. אלא הנקודה למדתך דהאי דכתיב לנו ולבנינו לאו עד הנה נהגה מדה זו אלא מכאן ואילך דכל נקודה למעט: כך לא ענש. את האחרים על העונשין שבגלוי עד שעברו את הירדן: אלא. לר' נחמיה כיון דאף משעברו לא ענש על הנסתרות: אעכן מ"ט איענוש. ישראל עליה הלא בסתר היה: חטא ישראל. מדלא אמר חטא העם עדיין שם קדושתן עליהן: חילפי. אורטיגא"ש: מושך בערלה. משך את עור אמתו תמיד עד שנתרבבה וכיסתה את ראש הגיד כדי שלא יראה מהול: פשיטא. הא ר' אלעאי גופיה אמר דעבר על כל התורה: לא פקר. לא הפקיר עצמו כל כך: בנערה המאורסה. כתיב כי עשתה נבלה בישראל: כולי האי. רע לשמים ורע לבריות לביים את משפחתה ולאוסרה על בעלה: דיניה כנערה המאורסה. נלטוו לסקלו: לרדותן. שיראו את קלקולו ויזהרו בעצמן ולא יוסיפו למעול בחרם: הראוי לשריפה. כסף וזהב ובגדים: הראוי לסקילה. הוא שורו ובהמותיו וקנס היה לרדות את האחרים:

תוספות

*)א"ל רבי נחמיה וכי ענש על הנסתרות את האחרים לעולם והלא כבר נאמר עד עולם. והפטורא דנסתרות קאי דעד עולם תנהוג מדה זו דלחיובא דנגלות לא איצטריך דעונש הנוהג עתה פשיטא שינהוג עד עולם אלא הנקודה למדוך דחיוב דנגלות לא נהגה אלא מכאן ואילך ולכך ניקדה י"א אותיות כמנין אותיות של השם לומר לך שאף הנגלות לשם דהיינו קודם שעברו את הירדן עד שלא קבלו ערבות. ור"ת מקיים גירסת הספרים והנסתרות לה' אלהינו לאו היינו פשטא דקרא דאין לנו עונש בדבר אלא (נלמוד)[כלומר] הנסתרות שאין מכיר בהם אלא השם והנגלות שניהם לנו ולבנינו ליענש עליהם ונקוד על לנו ולבנינו למימר שאין גזרת מדה זו נוהגת לעולם אלא משעברו את הירדן ולא קודם ואם היה נקוד על כל עד או לא היה נקוד על עד כלל הוה אמינא דבין נסתרות ובין נגלות כך דינם לכך נקוד עי"ן שבעד אלי התיבה לומר לך אליין לעולם ואליין משעברו ומסתברא דנסתרו' משעברו ונגלות לעולם א"ל ר' נחמיה וכי ענש על הנסתרות והלא כבר נאמר עד עולם ואי קאי עד עולם אנסתרות על כרחיך יש להשוותן (כי היכי) [דבאותו ענין] דקאי אנגלות קאי אנסתרות דמסתמא קאי בשוה אם אי' דקאי אתרוייהו אלא ודאי לא קאי אנסתרות כלל שזו היא הסברא דלא מענשי אחריני עלייהו לעולם ולא כתיב נסתרות אלא להקים להו נגלות דכשם שלא ענש על הנסתרות קודם שעברו שזהו הסברא כך לא ענש על הנגלו' ולהכי אתיא היקש ונקודה דאי לאו נקודה הוה אמינא דאהכי היקשא דלא מיענשי עונשא רבא אבל זוטא מיענשי לפי שהיה להם למחות קמ"ל נקודה דלא מיענשי כלל · ולפירושו נקודה דעי"ן לא יתיישב לרבי נחמיה :

מהרש"א

לעשות שמירה טובה שלא יבא עכן לידי כך וזה שכתוב ויחר אף ה' בבני ישראל ודו"ק: [חטא ישראל כו'. אע"פ שחטא ועבר על כל התורה כדלקמן לא הוי כעובדי כוכבים וכמ"ש אף במומר לכל התורה דישראל הוא לכל דינין וק"ל]: על חמשה חומשי תורה שנאמר חמשה גם. מלת גם הוא ריבוי בכל מקוםמורה על רוב מצות התורה כמו שכתוב אכתוב לו רובי תורתי גו' וה' גם משמע שעבר [על] רובי של חמשה חומשי תורה ולא כולם דהשתא ניחא דאיצטרי' קרא למושך ערלה ולנערה המאורסה כדלקמן ודו"ק: דינו כנערה המאורסה ולרבינא לא בא על נערה מאורסה אלא בדין סקילה כנערה מאורסה. ואיתא במדרש שמדין חרם היה לו דין שריפה שנאמר והיה הנלכד בחרם ישרף אותו ואת כל אשר לו וגו' אלא שע"כ היה נדון בסקילה לפי שהיה מחלל שבת שבשבת נלכדה יריחו והוא הוליא הגניבה מרשות לרשות אבל לא ידעתי למה תלה סקילתו בנערה מאורסה גם קשה בהמותיו שהיו לסקילה כדלקמן הראוי לסקילה סקילה מה טעם מיתתן סקילה בהם ודו"ק: אלא לרדותן ה"ג לרדותן כו'. בגרסת ילקוט אלא להראותן הכא נמי להראותן כו' והיא היא שהמכוון להראות להם ברידויו ויוסרו הם כפירש"י בספר יהושע ומה שפרט בניו ובנותיו בזה מכלל ישראל לפי שהם נכשלו כבר בזה בקלת כדאמרינן דהוי ידעו ביה אשתו ובניו וק"ל :

*) רש"ל כתב דקך עם דלעיל הוא דבור אחד :

יד יוסף

א ילקוט יהושע סוף רמז י"ז : ב דייק מדלא אמר ישראל חטאו אלא חטא ישראל. למימר אף על פי שחטא ישראל הוא עדיין. שם קדושתו עליו. (כלי יקר) : ג ילקוט יהושע רמז י"ח :

חדושי גאונים

אשר אינגו פה לדורות עולם ולפי שהביא באלה את ישראל לעשות כל המצוה הוציא מן החרם כעושה בשגגה שלא יקולל באלה הזאת ע"כ. והחכם רבי אברהם ז"ל פירש הנסתרות מי שיעבוד ע"ג בסתר משפטו ביד השי"ת והוא יפרע ממנו אין לנו בו חיוב אבל בגלוי החיוב לנו ולבנינו לעשות ככל דברי התורה הזאת. ושמעתי בשם הרמב"ם ז"ל בפירוש פסוק זה הנסתרות לה' אלהינו יאמר סודות התורה אסתרי' וטעם המצו' לשם יתעלה הם ואם יזכה אדם שיקח אזנו שמן מנהם בידיעת שורש המצוה ועקרם בנסתר שבה אל יפטר בכך מן הנגלה שלא יעשה המצוה בענין גופני אין לו להמנע מזה שהרי הנגלות לנו ולבנינו לעשות והפי' הזה בעצמו שוהם יקר וספיר אבל אינו בענין הפרשה : ויתכן לפרש הנסתרו' לה' אלהינו כי מפני שהזכיר בפסוק של מעלה ויתשם וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה וגלות הנדחים והנפוצים הוא ארוך ביותר והקץ סתום ונעלם ונסתר לכך סמך מיד ואמר הנסתרות לה' אלהינו

אהבת איתן

דכל ישראל ערבים זב"ז כשיש בידם למחות דוקא. אך בשבועות (דף ל"ט) איתא דאין נענשים בדין העובר אלא בדין אחר חמור. וי"ל דהיינו בנגלות אבל בנסתרות כ"ע בדין הקל ובשבת איירי בחמור והא דנענשו הצדיקים בדין חמור כרשעים בשעת חורבן י"ל דכיון דנתנה רשות אינו מבחין ועוד שהיתה לטובת ישראל כדאיתא בתנחומא תזריע :

עין יעקב

אם מוחין על הנגלות אז אין הקב"ה מענש על הנסתרות רק מגלה להם הנסתרות כדי שימחו בהם ומצאתי און ראיה ברורה לדברי במדבר רבה סוף פ"ג שאיתא וז"ל עשיתם הגלויים אף אני אגלה לכם הנסתרות : אע"פ שחטא ישראל הוא. וע"י כן שמו מצותף בשמנו וכמו שהתפלל יהושע ומה תעשה לשמך הגדול וכדאיתא שם במדרש ילקוט ע"ש : מלמד שעבר עכן על חמשה חומשי תורה. אפשר משום דהתורה נחלק לחמשה חלקים דהיינו תורה ומצות חוקים ומשפטים עדות ונגד זה הם ארבע מיתות ב"ד ומיתה בידי שמים שהם נגד אלו חמשה ולפי שעבר על חמשה דברים אלו שהם נגד חמשה חומשי תורה לכך נענש במיתה החמורה סקילה ולהכי קאמר בסמוך דינו כנערה המאורסה לפי שראוי לידון בחמורה דהלכתא כרבנן דסקילה חמורה : אמר ריש גלותא לר"ה אם הוא חטא בניו ובנותיו מה חטאו . ולא ניחא ליה למימר לפי שידעו בו ולא מיחו כדאיתא במדרש

עץ יוסף

עה שעבר עכן על חמשה חומשי תורה · הכוונה כי בספר ראשון הזהיר על הגזל מכל עץ הגן אכול תאכל ולא מן הגזל · ושם דור המבול להוכיח שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל · ואברהם אמר הרמותי ידי אל ה' וגו' · ויוסף הצדיק כתיב ביה וילקט יוסף את כל הכסף ביתה פרעה ולא רצה לקחת מאומה אע"פ שע"י הפתרון החלומות בא אותו הכסף · ועכן עבר על כל זה · וכן בס' שני פרעה שחמס את יגיע כפי ישראל ונשתעבד בהם שב עמלו בראשו ובפרשת יתרו בעשרת הדברות לא תגנוב · ובפרשת משפטים דיני הגנב · וכן בספר ג' אדם כי יקריב מכם ולא מן הגזל כאדם הראשון שהיה הכל שלו · ושם כתיב והשיב את הגזילה אשר גזל · ובספר ד' פרשת שלח מצות ציצית ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם ולא מן הגזל · וקרח נתן עינו בכהונה שאינו שלו נבלע · ובס' ה' כתיב בעשרת הדברות ולא תגנוב · באופן שבכל חמשה חומשי תורה יש הזהרה ולווי על הגזל · נמצא עכן עבר על ה' חומשי תורה שהזהירו על הגזל ·

המתורגמן. א) איינע ראָזע, מירטהע. פי' שושנה. ב) דאָרנען פי' קוצים. ג) זיא צוא בעשטראָפען.

(יהושע ז) וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף רב אמר איצטלא דמילתא ושמואל אמר סרבלא דצריפא[א]· (שם) ויציקם לפני ה' אמר רב נחמן בא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבש"ע על אלו תיהרג רובה של סנהדרין דכתיב (שם) ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש ותניא שלשים וששה ממש דברי ר' יהודה א"ל ר' נחמיה ·וכי נאמר שלשים וששה איש והלא לא נאמר אלא כשלשים וששה איש אלא זה יאיר בן מנשה ששקול כנגד רובה של סנהדרין: עט שם אמר רב נחמן אמר רב מ"ד (משלי יח) תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות. תחנונים ידבר רש זה משה ועשיר יענה עזות זה יהושע מ"ט אילימא משום דכתיב (יהושע ז) ויציקם לפני ה' ואמר רב נחמן בא וחבטן[ב] לפני המקום אטו פנחס לא עבד הכי דכתיב (תהלים קו) ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגפה וא"ר אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל מלמד שעשה פלילות עם קונו בא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבש"ע על אלו יפלו עשרים וארבעה אלף מישראל דכתיב (במדבר כה) ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף ואלא מהכא (יהושע ז) למה העברת העביר את העם הזה את הירדן משה נמי מימר אמר (שמות ה) למה הרעותה לעם הזה אלא מהכא (יהושע ז) ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן. (שם) ויאמר ה' אל יהושע קום לך דרש ר' שילא א"ל הקב"ה שלך קשה משלהם אני אמרתי (דברים כז) והיה בעברכם את הירדן תקימו ואתם ריחקתם ששים מיל בתר דנפק אוקים רב אמורא עליה ודרש (יהושע יא) כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע ולא הסיר דבר מכל אשר

רש"י

איצטלא דמילתא. טלית של צמר נקי בן יומו (שמכסים) [שמכבנין אותו] למילת ומלבישן לבוש שלא יתלכלך למרו: סרבלא דצריפא. לבוש בצריף שקורין אלו"ס: זה משה. כשהיה צריך לבקש רחמים על ישראל היה מדבר בלשון רכה: פלילות. דין: ולו הואלנו. ולואי שהואלנו לישב ולא לעבור את הירדן משמע שטוב היה לנו שלא לקיים מלותך שאמרת לנו קום עבור את הירדן: קום לך· משלך ומידך היתה זאת להם שאף בשבילך נענשו שלא קיימת את דברי: ריחקתם ששים מיל. הר גריזים והר עיבל רחוקים ששים מיל מן הירדן במס' סוטה (דף ל"ו) ושם הקימו את האבנים: כן עשה יהושע. מקרא כתיב כן ולא יפה דרש רבי שילא שיהושע

תוספות

ואתם ריחקתם ששים מיל. דהר גרזים והר עיבל היו רחוקים ששים מיל מן הירדן כדאי' בפ' ואלו נאמרים (דל"ו) ויש לתמוה והלא כדין עשה דהא כתיב והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה אשר אנכי מצוה אתכם היום בהר עיבל ומה היה יכול לעשות שלא מלא הר גריזים והר עיבל עד שם. ובפ' אלו נאמרים (דל"ג) פליגי תנאי דתניא הלא המה בעבר הירדן מעבר הירדן ואילך דברי ר' יהודה פי' ברחוק מן הירדן היושב בערבה אלו הר גרזים והר עיבל שיושבין בהו כותיים ר"א אומר הלא המה בעבר הירדן סמוך לירדן דאי מעבר הירדן ואילך והא כתיב והיה בעברכם את הירדן (כתיב) וס"ל לר' אליעזר דהר גרזי' והר עיבל שבסמוך לירדן דבר הכתוב ושני' היו ובירושלמי אמרו מה מקיים ר' אליעזר הר גרזים והר עיבל שתי גבשושית עשו וקראו לאחד הר גרזים ולאחד הר עיבל על דעתיה דר' יהודה ששים מיל הלכו באותו יום ועל דעתיה דר' אליעזר לא זזו ממקומם והשתא ר' שילא דהכא (דאמר) [סבר דקראי] כר' אליעזר והיה לו ליהושע לעשות כן והוא הלך להר גרזים והר עיבל שבין הכותיים ורב דאמר הכא דיהושע שפיר עבד מלי סבר כרבי יהודה או כר"א:

מהרש"א

בא וחבטן. פירוש מדכתיב ברישא דקרא כל הסיפור בלשון רבים בוי"ו ויקחום מתוך האהל ויביאום וגו' דקאי אמלאכים שזכר ששלח יהושע ובסיפא דקרא אחר שהביאום אל יהושע כתיב ויציקם חסר וי"ו דרשוהו לשון יחיד על יהושע שהוא הציקם וחבטן כו': שהיה שקול כנגד רובן של סנהדרין כו'. ר"ל בחכמה כמו שהולכין בודאי אחר דעת ל"ו בסנהדרין בין לזכות בין לחובה כך היה ראוי לילך אחר דעתו וק"ל: תחנונים ידבר רש זה משה כו'. לכאורה נראה לפרש דרש זה משה ע"ש שהיו דבריו תחנונים ועשיר זה יהושע על שם שענה עזות והוא דחוק דמשמע בקרא דהרשות מביאו לדבר תחנונים והעשירות מביאו לענות עזות ויש לומר דרש זה משה שלא ניתן לו לכבוש א"י רק ארץ סיחון ועוג ועשיר זה יהושע שניתן בידו לכבוש כל א"י וק"ל: אטו פנחס כו' על אלו יפלו כ"ד אלף כו'. יש לדקדק דודאי לעיל גבי עכן שלא חטא אלא הוא ולקח מן החרם שפיר קאמר על אלו יפלו רובן של סנהדרין אבל הכא בזמרי שחבטן פנחס לפני המקום ואמר על אלו יפלו כ"ד אלף למה תלה נפילת כ"ד אלף בזמרי כיון דכבר רבים מן העם חטאו כדכתיב ויחל העם לזנות וגו' וישתחוו לאלהיהן וגו' ויחר אף ה' בישראל דהיינו ששלח בהם מגפה וי"ל מדכתיב ויבא אחר איש ישראל אל הקובה וידקור את שניהם וגו' ותעצר המגפה מזה משמע דעיקר עונש המגפה היה בשביל מעשה זמרי שהיה נשיא שבט ולכך נעצרה המגפה כשנהרג וק"ל: משה נמי מימר אמר למה הרעות. לא היפה דבר משה בזה שהרי בפרק חלק אמרו ועל דבר זה נענש משה רבינו שאמר ומאז באתי וגו' הרע לעם הזה ובפרש"י בחומש וידבר אלהים דבר אתו משפט על שהקשה לדבר לומר למה הרעות גו' אלא דה"ק דלא הקשה יהושע לדבר בזה יותר ממשה שאמר כה"ג ולמה קרי לזה ידבר תחנוני' ולזה יענה עזות ולמאי דמסיק אלא מהכא ולו הואלנו וגו' היינו שהוקשה לדבר יותר ממה שתלה הדבר בהם כפרש"י וק"ל: ואתם ריחקתם ס' מיל כו'. לפ"ז הקמת האבנים היה קודם מעשה העי ולפי סדר הכתובים אינו כן דאחר כל מעשה העי שנכבשה כתיב

הרי"ף

על אלו תהרג כו'. נראה שהתרעם שלא הוי ליה לענוש אלא מי שמעל בחרם: מ"ד תחנונים ידבר רש כו'. נראה דהוקשה לו למה אמר לשון יחיד ולא אמר תחנונים ידברו רשים ועשירים יענו עזות לזה דרשו שהכתוב מדבר בענין הארץ דמשה היה רש שלא בא לארץ מדבר בתחנונים כדכתיב ואתחנן אל ה' וגו' ועשיר זה יהושע שנכנס לארץ יענה עזות שאמר ולו הואלנו ונשב בעבר הירדן ואף שדיבר משה ג"כ עזות למה הרעות לא היה בענין הארץ: א"ל הקב"ה שלך קשה וכו'. תימה היה לו להענישו מיד שעברו הירדן ולמה בהליכתו אל העי להלחם בה וע"ק למה צוה הקב"ה ליהושע על הקמת האבנים בגלגל דכתיב שאו מתוך הירדן וגו' והנחתם אותם עמכם במלון וכן עשה יהושע ולמה לא צוה ג"כ על הקמת אבנים בהר עיבל ולא תרחיקו. ונראה שהקב"ה צוה בפרשת כי תבא דכתיב והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים ואותם הם שהקים יהושע בגלגל בלילה הראשונה וסמוך לזה כתיב והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים בהר עיבל והם אינם ביום עברם אלא לאחר שתעברו רק מלחמת יריחו צוה הקב"ה מיד אבל קודם שנטפל במלחמת העי הו"ל להקים אבנים ולבנות מזבח בהר עיבל הסמוך לירדן ואתם ריחקתם ששים מיל כי שנים היו כמ"ש התוס' על זה אמר הקב"ה קום לך שלך קשה:

עיון יעקב

ילקוט בשם פרקי ר' אליעזר דא"כ הני דבי ריש גלותא ראוי ליתפס אכ"ע וכדאיתא בפ' במה בהמה דף נ"ד להכי השיב טעם אחריני: ותניא שלשים וששה ממש דברי ר' יהודה א"ל ר' נחמיה. אפשר לומר דר' יהודה ור' נחמיה כל אחד אזיל לשטתו דלעיל דר' יהודה דס"ל דמש"ה נענשו בעכן מטעם הערבות בנסתרות א"כ הערבות היה דכל ישראל עריבים זה לזה למה יתפוס דוקא הגדול והמובחר שבהם להכי אמרי' שהיו שלשים וששה ממש משא"כ ר' נחמיה סובר דמטעם נגלות נענשו לפי שידעו בו אשתו ובניו וה"ל למחות א"כ י"ל דמש"ה נענש הגדול שבכולם ששקול כנגד רובו של סנהדרין להראות שמטעם שלא מיחו נענש וזה מוטל יותר על הגדול שבהם שיש בידו למחות: תחנונים ידבר רש זה משה. עי' במדרש זה שדרש מקרא זה על הפסוק ואתחנן משה אל ה' ולהכי קרי ליה רש לפי שהיה סמוך למיתתו שאין שלטון ביום המות כי ערום ישוב שמה משא"כ יהושע שהיה תחלת ממשלתו קרי ליה עשיר והמקשה שהקשה מפנחס וממשה נמי מימר הכי עיקר קושייתו על הא דרב נחמן אמר רב דדריש עשיר יענה עזות על יהושע דוקא ולא דריש על פנחס או משה גופיה: למה העברת העביר את העם הזה. אפשר לומר משום דקודם שהעביר אותם לא היו נענשו על הנסתרות או על הנגלות לכל חד כדאית ליה: משה נמי אמר הכי למה הרעותה לעם הזה. ובילקוט למה

עין יוסף

ולכך אמר ה' פעמים גם (כלי יקר): סרבלא דצריפי. פי' רבינו חננאל ז"ל טלית נקי לבן כדמתרגמינן ותרבי לך בורית ותסגי לך צריפתא (ערוך):

חדושי גאונים

כלומר אין לנו בו שום ידיעה כי הוא ענין נסתר לה' אלהינו לבדו ואין אתנו יודע עד מה. והנגלות לנו ולבנינו כלומר כשיהיו אותן הנסתרות נגלות לנו ולבנינו עלינו לעשות את כל דברי התורה הזאת. ולמדנו הכתוב הזה כי תורתנו קיימת לעולם לא תבטל בזמן מן הזמנים ואפי' בזמן המשיח וקיום תורת משה שוה בכל זמן בין בזמן הנסתרות שהוא הגלות בין בזמן הנגלו' שהיא הגאולה ומזה דרשו רז"ל (דברים י"ז) ימי חייך העולם הזה כל להביא לימות המשיח (רבינו בחיי): ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש חז"ל דקדקו ב' ענינים בפ' האחד דמאחר שהכתוב יודע אם הם ל"ו או ל"ה חסר או יתר למה לא כתב החשבון בדקדוק אלא בכף הדמיון ועוד דקדוק אומרו איש דהיל"ל אנשים ולזה אמר שאיש א' היה והוא יאיר ששקול כל"ו איש רובה של סנהדרין ובדבריהם נבין תיבת מהם היות' מיותרת דידוע דמהם היו אלא כוונת הכתוב שהם לפי האמת לא הכו אלא איש אחד והוא יאיר אלא שהחסרון שחסרו בו כלבד חשוב כאלו חסרו ל"ו איש. וצריך לדעת האיש א' יחטא ועל כל העדה יקצוף ואיך יתכן שהצדיק אבד כיאיר בן מנשה שהי' שקול כרובה של סנהדרין ועכן המועל בחרם ניצל עד שנידון בדיני אדם והרלב"ג תירץ בזה וז"ל שהחיל והקבוץ להיותו מתייחד וכאיש אחד נחשב והשגחת ה' על כללו וכאשר יחטא ואפילו יחיד יגרום לסלק השגחת ה' מהם ויהיה החיל ההוא נעזב במקריהם ולזאת הסיבה קרה במקרה שמתו לו איש עם היותם צדיקים ולא מת עכן החוטא כי לא יקרה רע מצד העדר השגחת השי"ת תיכף למי שהיה ראוי שיבואהו רע כעכן יען שלא שם נפשו במקום סכנה אמנם אותם האנשים ששמו עצמם במקום סכנה מתו כי ראוים היו למות מפני מערכת' ושמו נפשם במקום

צוה ה' את משה א"כ מה ת"ל קום לך א"ל אתה גרמת להם והיינו דקא"ל בעי (יהושע ח) ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה רק שללה ובהמתה תבוזו לכם:

פ שם ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא וגו' ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי ויפול יהושע אל פניו ארצה וישתחו (יהושע ה) היכי עביד הכי והא"ר יוחנן א אסור לו לאדם שיתן שלום לחברו בלילה חיישינן שמא שד הוא שאני התם דקא"ל אני שר צבא ה' עתה באתי ודילמא משקרי גמירי דלא מפקי שם שמים לבטלה [שם ע"ב] א"ל אמש בטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בטלתם ת"ת א"ל על איזה מהם באת א"ל עתה באתי מיד (וילך) ב [וילן] יהושע בלילה ההוא בתוך העמק וא"ר יוחנן מלמד (שהלך) [שלן] בעומקה של הלכה אמר (ר') שמואל בר (אויא) [אוניא] משמיה דרב גדול ת"ת יותר מהקרבת תמידין שנאמר עתה באתי:

פא שם א"ל אביי לרב דימי האי קרא במערבא במאי מוקמיתו ליה (משלי כה) אל תצא לריב מהר פן מה תעשה באחריתה בהכלים אותך רעך ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל בשעה שא"ל הקב"ה ליחזקאל לך אמור

רש"י

סיני: אתה גרמת להם. שלא היה לך לאסור עליהם ביזת יריחו: והיינו דקאמר להו בעי. רק שללה ובהמתה תבוזו שלא תחרימם עוד: היכי עביד הכי. דמשתחוה לאדם בלילה דכיון דא"ל הלנו אתה אם לצרינו (יהושע ה') מכלל דלילה הוא דאי ביממא וכי לא היה מכיר בין שרי ישראל לשרי עובדי כוכבים: שמא שד הוא. ואין מוציאין שם שמים על המזיק דשלום שם שמים הוא שנאמר (שופטים ו') ויקרא לו ה' שלום וכל שכן שאין משתחוים דדומה כמשתחוה לשעירים: א"ל אמש בטלתם וכו'. עתה באתי דרשינן מדקא"ל עתה באתי מכלל דמילתא אחריתי א"ל (יהושע) דמהדר ליה עתה באתי: אמש. היום כשהעריב בין הערבים קרי ליה נמי אמש שאין זה אלא לשון ערבית: ועכשיו בטלתם ת"ת. וכיון דביום אי אתם יכולים לעסוק בתורה מחמת עסקי מלחמה צריכין אתם לעסוק בתורה בלילה והיה לך לשכב בגלגל ששם המחנה ולא במצור: עתה באתי. על של עכשיו באתי ליפרע: מיד. נזהר יהושע ולא הוסיף עוד לבא במצור בלילה לכך נאמר בעי (וילך) [וילן] יהושע בלילה ההוא בתוך העמק (שהלך) [שלן] בעמק של(הלכה) [תורה]:

תוספות

חיישינן שמא שד הוא. דוקא בשדות ובהרים מקום שאין בני אדם מצויים דשכיחי שם שדים אפי' ביום כההוא דפרק בתרא דיבמות (דקכ"ב) שעלה להר אבל בעיר אפילו בלילה לא חיישינן דאלת"ה היאך אדם נותן שלום לחבירו בלילה והיאך אשה מתגרשת בלילה והא דלא מפני הכא דחזי ליה בבואה דבבואה כדמשני ביבמות (שם) משום דאין בבואה נכרת בלילה:

מהרש"א

מעשה דהקמת אבנים דבהר עיבל ובהר גריזים ול"ל דאין מוקדם ומאוחר בזה וכן מוכחת הסוגיא בפ' א"כ ע"ש וק"ל: קום לך [א"ל] אתה גרמת להם כו'. וכו' בעל יפ"ת ופרש"י שלא היה לך לאסור עליהם ביזת יריחו משמע דיהושע חידש ענין זה והרי משה עשה כזאת ג' פעמים ויפה עשה ללמוד ממשה עכ"ל ואין מקום לקושייתו דמשה ודאי עשה יפה שלא יענש כל ישראל ע"ז אם יעבור א' מהם ליהנות מן החרם שעדיין לא נענשו ישראל על הנסתרות לר"י ולנגלות לר' נחמיה אבל ביהושע כיון שעברו ישראל את הירדן יענשו בו וק"ל: והיכי עביד הכי והא"ר"י כו'. פרש"י היכי עביד דמשתחוה לאדם בלילה כו' מכלל דלילה הוה דאי ביממא כו' עכ"ל ועוד נראה לפי מה שפרש"י פ' הדר שהדבר מוכיח שעל עסקי ת"ת הוכיחו מדכתיב כו' במלחמתה של עי שהית' אחריה וילך יהושע בליל' ההוא בתוך העמק ואר"י מלמד שלן בעומקה של הלכה עכ"ל ומינה מדכתיב בההיא מלחמת עי שהיתה אחריה בלילה ההיא לדייק מיניה דבלילה של מלחמה שלפניה ביריחו לא היה לן בלילה בעמק של הלכה: אמש בטלתם תמיד כו'. פירש"י מדכתיב עתה וכו' והוא דחוק דמי יימר לן דביטול של תמיד בין הערבים הוה ולא עון אחר וי"ל מדכתיב אני שר צבא ה' וגו' והוא מיכאל שהוא שר של ישראל שהם צבא ה' כפרש"י ביהושע והיינו שבא על ביטול הקרבן כי מיכאל הוא השר המקריב בשמים כמפורש במדרשות [א] וז"ש אף שאני שר צבא ה' והיה לי להוכיח אותך על ביטול תמיד של בין הערבים מ"מ עתה באתי להוכיחך על ת"ת שהוא גדול יותר ומה שהקשה הרד"ק בדברי המאמר הזה הכל יתיישב בפרש"י ותוס' הכא ופ"ק דמגילה ופרק הדר ע"ש: וילך יהושע בלילה ההוא גו' מלמד שלן בעומקה כו'. נראה שדרשו כן לפי שנראה דהאי קרא כפול בשינוי לשון דכתיב לעיל מיניה וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם וע"כ דרשו בתוך העמק בתוך עומקה של הלכה וק"ל: במאי מוקמיתו ליה אל תצא לריב מהר כו'. יש לפרש דמשמע ליה דכל הני קראי דלעיל מיניה בכבוד אלהים הסתר דבר וגו' דברים עניא קמשתעי וכן מפורש במדרשות ועיין בילקוט וז"ש במאי אוקמיתו להני קראי דאל תצא לריב מהר וגו' לענין כבוד אלהים הסתר דבר וגו' ועוד נראה דלפי פשוטו לענין מוסר בעלמא לא הל"ל לריב מהר וגו' וריבך ריב וגו' אלא דה"ל להזהיר במוסר שלא יריב אדם כלל עם חבירו וק"ל: וסוד אחר אל תגל. ודאי דרך משל הוא זה ואינו דבר אמת אלא ע"ש כך נקרא סוד שאם יעמדו לפניך לא היית אומר להם דבר זה שלא בפניהם בסוד אמרת כן והוא כמו הולך רכיל מגלה סוד וק"ל:

עיון יעקב

הרעות לעבדך במדבר י"א: אתם גרמתם להם. אע"ג דגם בזה לא הסיר מכל אשר צוה משה שהרי גם משה עשה כן ג' פעמים כתב מהרש"א דשאני התם דעדיין לא עברו הירדן ולא נענשו על הנסתרות ועי"ל לפי מה דאיתא במדרש במשה שהשכינה עמו הלך עמהם כמו שאמר אם אין פניך הולכים שעמו הסליחה ונושא פנים לא נענשו משא"כ לככי ביהושע שלא הלך עמהם רק המלאך דכתיב בו כי לא ישא לפשעכם נענשו לכן לא היה ליתן חרם ועיין בילקוט סוף פרשת משפטים על פסוק הנה אנכי שולח מלאך וגו' השמר מפניו: ויהי בהיות יהושע ביריחו. נראה דתלי האי דרשה כאן לפי שאמר יהושע מדעתו עשה החרם ביריחו וא"כ תקשי לך מה בעי המלאך ביריחו אלא כי בל"ז הייתי אומר שבא וציוה לו שיעשה החרם אבל עכשיו שאמרינן שלא ע"פ צווי עשה והכי קאמר שבא להוכיח אותו על הקרבת התמיד ות"ת: ועכשיו בטלתם ת"ת. אפשר ע"ד דאמרינן פ"ק דברכות כל הרגיל לבוא לב"ה ולא בא הקב"ה משאיל בו וביהושע שנא' בו ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האוהל וכתיב יהושע הזהיר לו רק חזק ואמץ לא ימוש ס"ת הזה מפיך לכך הוכיחו מיד ע"ז: האי קרא במערבא במאי מוקמיתו לה אל תצא לריב מהר. אפשר לומר דקדק דוקא לומר במערבא משום דקשיא ליה מה אל תצא לריב מהר משמע אבל מותר להיות מתון במריבה וזה אינו דודאי גדול השלום אלא אפשר לומר דקאי לענין דברי תורה ששם כאויבים בשער בזה צריך להיות מתון וכן באמת דריש בילקוט אל תצא לריב מהר ע"ש אבל במערבא

הרי"ף

במאי מוקמיתו ליה. נראה דקשיא ליה רישא לסיפא דכתיב אל תצא לריב וגו' בהכלים אותך רעך משמע שלא לריב עם רעהו ואחר כך כתיב ריבך ריב את רעך ולכך דרש בשעה וכו':

עין יוסף

פ א"ל אמש בטלתם כו' א"ל על איזה מהם באת כו'. לדעת רש"י לא נזכר לשון השאלה בלשונו של יהושע. רק שנדע אותה ממאמר התשובה שהשיבו עתה באתי מזה אנו למדין תחלת דבריהם. שהמלאך האשימו בשני דברים. אמש בטלתם כו' כלומר כשהעריב היום היה לכם להקריב תמיד הערב וביטלתם אותו. שהייתם במערב העיר חנם. שאין זמן מלחמה בלילה משתחשך ועכשיו שהוא לילה היה לכם לעסוק בתורה שהרי אינכם נלחמים בלילה. ושאל לו יהושע על איזה מהן באת. א"ל עתה באתי ר"ל על של עכשיו. אבל תוס' לא ניחא להו כפרש"י לפי שאין שום רמז בלשון השאלה לפי פרש"י. לכן העמיסו שאלת יהושע על איזה מהם באת בלשון המאמר הלנו אתה אם לצרינו. וה"ק ליה יהושע הלנו אתה אם בשביל התורה דכתיב בה תורה צוה לנו. אם לצרינו בשביל קרבנות המגינים עלינו מצרינו. והשיב לו המלאך עתה באתי על תלמוד תורה באתי דכתיב בה ועתה כתבו לכם השירה הזאת (דברים לא): וילן יהושע כו'. דע דכתוב אחד כתיב (יהושע ח) וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם. וכתיב אחד אומר (שם) וילך יהושע בלילה ההוא בתוך העמק וקרא זה במלחמת העי כתיב. ודרשו כאלו כתיב וילן כו' בתוך העמק שלן בעומקי של הלכה. ור"ל דודאי במלחמת יריחו נמי היה יהושע עוסק בתורה בלילה. דהא אסור לו לת"ח לילך אפילו ארבע אמות בלא תורה. אלא לפי שלן במצור לא הוה אפשר ליה ללמוד בעמקה של הלכה אלא בהעברה בעלמא מפני טרדת המלחמה. דשמעתא בעיא צלותא. ועל זה קפיד המלאך שלא למד כדבעי למיעבד. ולכך כתיב במלחמת העי שהלך ולן בעומקה של הלכה ולא כמו שעשה ביריחו (תורת חיים): אמר רבי שמואל כו' גדול ת"ת כו' שנאמר עתה באתי. הא דמביא הא דרבי שמואל דהא שמואל נמי מביא מזה הלימוד דעתה באתי. משום דאי מלעיל ה"א דאינה גדולה. והא דאמר עתה באתי משום דעברו אתרווייהו. ולכך מביא הא דרבי שמואל (רמת שמואל):

[א] מהרש"א ד"ה אמש כו' כמפורש במדרשות. כן הוא במנחות (דף ק"י) וע"ש בתוס':

יד יוסף

א מגילה ד"ג ע"ב:
ב עירובין דף ס"ג ע"א:

חדושי גאונים

הכנה ע"כ תורף דבריו ולעד"נ ללמוד טענה אחרת ממ"ש למעלה בפסוק השמרו מן החרם שלוה שיפקחו עיניהם איש על חבירו לראו' שלא ישלח יד וישמרהו שלא יכשל בו ולפ"ז היו בזה חוטאים רבים מפני שלא נתנו עיניהם בו למחות בו שלא יחטא לשלוח ידו בחרם ולכך נענשו בהצטרף שלא הלך יהושע עם כל העם ועל פי טענה זו יתבאר בפסוק זה יתור תיבת מהם שר"ל שלא בחיל ולא בכח של אנשי העי אלא מהם מישראל עצמם מגד שלא נתנו עיניהם למחות בעכן הם היו סיבת ההכאה וז"ש ויכו מהם אנשי העי ולכך עלה מספר המוכים ל"ו כי לו חכמו ישכילו זאת וישמרו מהכשל עכן בחרם והם היו ג"כ נשמרים ולכך לקה יאיר בן מנשה ששקול כרובה של סנהדרין כי היה בידו למחות (כלי יקר): בתוס' ד"ה חיישי' שמא שד הוא. דוקא בשדות ובהרים. פי' וכך דיהושע גם כן בשדה היה אף דכתיב ביריחו פי' בגבול יריחו דהא עדיין במצור היה ואפילו רחוק ממחנה ישראל היה יהושע באותו זמן כמש"כ רש"י (לקמן ע"ב בד"ה ועכשיו בטלתם) והא דהוצרך רש"י לפרש דבלילה היה הא בשדה גם ביום אין עונין כמו שהוכיחו התוס' היינו משום דאם לא היה בלילה היה סימן בבואה דבבואה. כמ"ש התוס' (ערוך לנר): האי קרא במערבא במאי מוקמיתו ליה וכו'. הענין שאמרו דוקא במערבא במאי מוקמית משמע בבבל הבינו את המקרא ורק בא"י שאלו במאי כו' ואבאר גם כן

להם לישראל (יחזקאל טז) אביך האמורי ואמך חתית אמרה רוח א פסקונית לפני הקב"ה רבש"ע אם יבואו אברהם ושרה ויעמדו לפניך אתה אומר להם ומכלים אותם ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל. ומי אית ליה רשותא כולי האי אין דא"ר יוסי בר חנינא שלש שמות יש לו פיסקון. איטמון. סיגרון. פיסקון שפוסק דברים כלפי מעלה. איטמון שאוטם עונותיהם של ישראל. סיגרון כיון שסוגר שוב אינו פותח:

פב שם היערוך שועך לא בצר (איוב לו) אמר ר' אלעזר לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שאלמלא לא הקדים אברהם תפלה לצרה בין בית אל ובין העי לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריד ופליט. ר"ל אמר כל המאמץ עצמו בתפלה מלמטה אין לו צרים מלמעלה. ר' יוחנן אמר לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצים את כחו ואל יהו לו צרים מלמעלה:

פג שם [ת"ר מנין שכיפר לו וידויו שנא' (יהושע ז) ויאמר לו יהושע וגו' יעכרך ה' ביום הזה ביום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעולם הבא וכתיב (ד"ה א ב) ובני זרח זמרי ואיתן והימן וכלכל (ודרדע) [ודרע] כולם חמשה מאי כולם חמשה כולם חמשה הם לעוה"ב]. כתיב זמרי וכתיב (יהושע ז) עכן רב ושמואל חד אמר עכן שמו ולמה נקרא שמו זמרי שעשה מעשה זמרי וחד אמר זמרי שמו ולמה נקרא שמו עכן שעיכן עונותיהם של ישראל:

פד שם פיסקא [ר' יהודה אומר אם היה יודע שהוא מזומם [a] אומר תהא מיתתי כפרה על כל עונותי חוץ מעון זה אמרו לו א"כ יהו כל אדם אומר כן כדי] לנקות עצמן. וינקו את עצמן כדי שלא להוציא לעז על בתי דינים ועל העדים. ת"ר א מעשה (באחד) [באדם אחד] שיצא ליהרג אמר אם יש בי עון זה לא תהא מיתתי כפרה על כל עונותי ואם אין בי עון זה תהא מיתתי כפרה על כל עונותי ובית דין וכל ישראל מנוקים והעדים לא

רש"י

אביך האמורי. תרח ואבותיו מכנען באו: אמרה רוח פסקונית. גבריאל: אתה מכלים אותם. שאתה קורא אותם אמורי וחתי: ריבך ריב את רעך. אם יש לך להוכיח את ישראל הוכיחן בעצמן וסוד של אברהם ושרה אל תגל לבזותם פן מה תעשה בבואם אברהם ושרה לפניך ואומרים מה הטאנו לך שאתה מכלימנו: ומי אית ליה רשותא. לגבריאל כולי האי להוכיח דברים כלפי מעלה: כיון שסוגר. שאין לו רשות לבקש רחמים כיון שנגזרה חימה: שוב. אין מלאך אחר פותח בבקשה כי לא יועילו: היערוך שועך לא בצר. כך היו אומרים חביריו לאיוב כלום הקדמת שועקא בצר עד לא באה הצרה אם היית עושה כן היו הכל מאמצין את כחך (ומסייעין את כחך): כל המאמץ עצמו בתפלה מלמטה. אין צרים יכולים להסטינו מלמעלה: לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצים את כחו. שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים ושלא יהיו לו מסטינים מלמעלה והכי משמע היערוך שועך אם באת לערוך שוע כזאת תערכהו לא בצר שלא יהיו לך צרים ושהכל יהיו מאמצי כחך: זמרי הוא עכן. כדמפרש לקמיה וכוללו הכתוב עם שאר אחיו שהיו צדיקים: כתיב זמרי וכתיב עכן. הכא קא חשיב לבני זרח ולא כתיב עכן וביהושע (ז') כתיב ויקח יהושע את עכן בן זרח וגו' אלמא בריה הוא: רב ושמואל. דאמרי תרוייהו הוא עכן הוא זמרי: חד אמר עכן שמו וכו' מעשה זמרי. נואף כדאמרן לעיל בא על נערה המאורסה ועוד שנענשו ונגפו ישראל בעונו כמו שנענשו על זמרי שמתו כ"ד אלף וכאן רובה של סנהדרין: שעיכן. גלגל עליה פקודת עונותיהם כעכנא זו שמתגלגלת בהיקף עיגול: וינקו את עצמן. ומאי איכפת לן דקאמרי רבנן א"כ יהו כל אדם אומר כן ומשני

תוספות

שאלמלא לא הקדים אברהם תפלה כו'. למדו לומר מדכתיב לעיל מיניה בסמוך בבא אברהם לאלוני ממרא שבנה שם מזבח על בשורת הזרע וא"י וכאן סתם הכתוב ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח וגו' ולא נזכר על מה למדו לומר דעל העתיד עשה כן ולכך מסיי' ביה ויקרא בשם ה' דהיינו שהתפלל שם על עון עכן וק"ל: ר"י אומר לעולם יבקש אדם רחמים כו'. ר"י הוסיף על דברי ר"א שאמר כל המאמץ בתפלתו בצרכיו אין לו צרים מלמעלה ולר"י על דבר זה גופי' צריך לאמץ בתפלתו שיהא הכל מאמצים כחו שלא יהיו לו צרים מלמעלה דולא בצר קאי אהיערוך שועך וק"ל:

כתיב זמרי וכתיב עכן כו'. יראה דמשמע ליה דזמרי היינו עכן דכיון דבא הכתוב כולם חמשה לכלול החוטא עם הצדיקים ולא בא הכתוב לסתום רק לפרש דהיינו שמצינו חוטא בבני בניו של זרח עכן ואית לן למידק בשמיה דהיינו זמרי ע"ש שעשה מעשה זמרי אבל שמות ארבעה האחרים איתן הימן כלכל ודרדע מצינו בהם שהיו חכמי' כמ"ש ויחכם מכל אדם מאיתן האזרחי והימן וכלכל ודרדע ואע"ג דעכן לאו בן זרח היה אלא בן בן בנו כמ"ש עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח כלל החוטא עם בני זרח שהיו מפורסמים בחכמה לזכות לעוה"ב וכן מצינו שקראו הכתוב ע"ש זה בענין זה עכן בן זרח שנא' ויקח יהושע את עכן בן זרח וגו' ורש"י שפי' בשמעתין אלמא בריה הוא עכ"ל לכאורה אינו מדוקדק דודאי לאו בריה הוא אלא בן בן בנו אלא דה"ק אלמא דקראו הכתוב כאן בריה של זרח וכללו עם שאר בניו מפורסמים שיש להם חלק לעולם הבא ועיין בזה דרך רחוק ביפ"מ ודו"ק:

מעשה כו' אמר אם יש בי עון כו'. מעלמו אמר כן אבל אין אומרי' לו להתודות כך כדקתני במתניתין לת"ק וכדי שלא להוציא לעז על בתי דינין כו' וברייתא זו אמעינן דאפי' באינו מוציא לעז רק על העדים והם גופייהו חוזרים

הרי"ף

שאלמלא לא הקדים אברהם. אע"פ שנפלו רובם של סנהדרין אבל אלמלא לא הקדים לא נשתייר וכו':

עונותיהם של ישראל. עיין ברש"י נראה שעונותיהם על דכתיב והיה בעברכם את הירדן תקימו והם ריחקם ס' מיל כדדרש לעיל:

עיון יעקב

שאינם מתכלין זה לזה בהלכה רק נוחין זה לזה לככי מקשה במאי מוקמת ליה: אמרה רוח פסקנית לפני הקב"ה. פרש"י גבריאל נראה דלהכי תליא האי פסקא כאן ומפסיק בה בין ענייני דעי לפי שהרמב"ן פירש שהסר נבא שבא אל יהושע היה גבריאל וכ"כ הכחיי הובא בילקוט ראובני פרשת משפטים ע"ש להכי מייתי כאן האי פיסקא להראות דדרכו של גבריאל בכך להיות אוטם עוונותיהן של ישראל לכן הוכיח ליהושע להיות אוטם עוונותיו:

שאלמלא לא הקדים אברהם תפלה כו'. ואפשר דמס"ע כתיב ויט אהלה שהקדים אהל אשתו לאהלו שתפלת האשה נשמעת מקודם לפי שמקרבת הנייתה כדאיתא בתענית דף כ"ג ע"ב:

כולם חמשה הם לעולם הבא. ולהכי חשיב בני זרח זמרי אע"פ שהיה עכן בן בן בנו ולא בנו ממש אלא להראות שיש לו חלק לעה"ב כמו שאר בניו וכ"כ מהרש"א ובזה מתורץ שביהושע קחשיב שני פעמים עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח ובשעה שלקחו לדון כתיב בן זרח אלא ודאי להראות כיון שבשעה שלקחו כבר הודה על חטאיו וע"י שהתוודה יש לו חלק לעה"ב כדאיתא להכי קחשיב בן זרח להראות כמו שאר בניו שיש להם חלק לעה"ב כן עכן ג"כ יש לו חלק לעוה"ב:

עין יוסף

פא אמרה רוח פסקנית. גבריאל (רש"י) ובספר חסידים סי' תתשס"ט א' רוח פסקנית. עיר וקדיש בגי' פסקני"ת. זהו וגזרת עילאה היא כמו שהיא פוסקת כך גוזרין למעלה. לכך נקראת פסקית שמכרעת בין המלאכים כשמקלתן מחייבין ומקלתן מזכין עכ"ל:

פב ר"י אמר לעולם וכו'. עי' במהרש"א וזהו שאמר לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמלין את כחו שיסייעוהו מלאכי השרת לבקש רחמים ושלא יהיו לו מסטינים מלמעלה. והכי משמע היערוך שועך אם באת לערוך שועך כזאת תערכהו לא בצר שלא יהיו לך צרים ושהכל יהו מאמצים כחך:

פג מאי כלם חמשה אמר ר' יוחנן כלם חמשה הם לעוה"ב כנ"ל (רש"ל):

קלני

יד יוסף

א תוספתא פרק ט':

חדושי גאונים

פתיחתא דאיכה אות ט"ו אמר ר' יצחק כל המעמיד תלמיד רשע בא"י כאלו מעמיד לסטים וכחו"ל כאלו מעמיד עבד. ולכאורה למה בא"י לסטים ובחו"ל עבד דאיתא בסנהדרין פרק ג' (דף כ"ד ע"א) אר"א מה דכתיב ואקח לי שתי מקלות לאחד קראתי נועם ואלו ת"ח שבא"י שמנעימין זה לזה בהלכה חובלים שמחבלין זה לזה בהלכה. ואמרו בקדושין פ"ו ע"א כל הארצות עיסה לא"י וא"י עיסה לבבל. והיוצא מזה שבבבל היו מיוחסים ובא"י לא היו מיוחסים ונטמעו שם בזנות. ובזה יבואר דלכן שאל האי קרא אל הגא לריב מהר במאי מוקמית לה בשלמא בבבל שהיו חובלין זה לזה בהלכה לא קשה משום דהיו חובלים זה לזה בהלכ' ולכן אמר המקרא שלא יצא לריב מהר פן מה תעשה באחריתה בהכלים אותך רעך כמה שאין אתה יודע בהלכה אבל בא"י שלא היו חובלים זה לזה בהלכה של מה יאמרו והשיב שיאמרו אביך האמורי ואמך החתית שיזלזלו בזנות יען שא"י עיסה לבבל. והיוצא מזה שבא"י היו מנעימין זה לזה בהלכה ואמרו בנדרי' פרק שלישי ונתתי לכם לב רגז בבבל כתיב ואם כן בבבל היו רגזנים אך היו מרוחקים מזנות שהיו מיוחסים ועבדים היו פרוצים בעריות כמבואר בפ"ק דגיטין שכיחא ליה פריצה ליה ולכן אמרו כל המעמיד תלמיד רשע בא"י ואף שבא"י היו מרוחקים מן גזלה כנ"ל שהיו רחמנים והתלמיד רשע יהיה גזלן ויהיה דבר תמוה כאילו מעמיד לסטים ובחו"ל ר"ל בבבל שבבבל נקרא חו"ל כאלו מעמיד עבד ר"ל אף שבבבל היו מרוחקים מזנות והוא יהיה כעבדים שפרוצים בזנות ויהיה דבר תמוה (עיין אליהו):

המתורגמן. [a] פאלש בעשולדיגט.

תהא להם מחילה לעולם כששמעו חכמים לדבריו אמרו להחזירו א"א שכבר נגזרה גזירה אלא יהרג ויהא קולר [א] תלוי בצואר העדים. [פשיטא] כל כמיניה. לא צריכא דקא הדרי בהו סהדי וכי הדרי בהו מאי הוי והא כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד לא צריכא דאע"ג דקא יהבי טעמא למילתייהו כי ההוא מעשה דבעיא מיכסא: פה דף מו משנה כיצד תולין אותו [משקעין את הקורה בארץ והעץ יוצא ומקיף שתי ידיו זו על גב זו ותולה אותו רבי יוסי אומר הקורה מוטה על הכותל ותולה אותו כדרך שהטבחין עושין ומתירין אותו מיד] ואם לן עובר עליו בלא תעשה שנא' (דברים כא) לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי וגו' כלומר [ב] מפני מה זה תלוי מפני שבירך את השם ונמצא ש"ש מתחלל א"ר מאיר בשעה שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי קלני מזרועי [ג] א"כ המקום מצטער על דמם של רשעים שנשפך ק"ו על דמם של

מהרש"א

ויהבי טעמא למלתייהו לא שמעינן להו וק"ל: כי קללת אלהים תלוי וגו' כלומר מפני שבירך השם ונמצא ש"ש כו'. האי טעמא לא שייך אלא בברכת ה' וכן בע"ז והיינו כמ"ד דאינו נתלה אלא המגדף ועובד ע"ז ולמ"ד דכל הנסקלים נתלין איכא לפרושי קללת אלהים תלוי כר"מ דלקמן משלו משל לב' אחים כו' וק"ל: קלני מזרועי כו'. עיין פירש"י ובפ' אין דורשין [א] הוסיף לפרש כבד אני מזרועי שילדתי זה שמת בעונו עכ"ל וק"ק לפ"ז מאי קאמר ק"ו על דמן של צדיקים שהרי זה אינו מת בעונו ועיין פירוש הרמב"ם בפירוש המשנה בזה ועיין גם בערוך בערך קל בזה ולפי מה שנסמכו דברי ר"מ הכא נראה דאיירי כמי בהאי קרא דקללת אלהים תלוי בשעה שאדם מצטער אף לאחר מיתתו בהאי דקיימינן באם היו מלינין אותו על העץ כמ"ש אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל גם השכינה מצטערת ואומרת קלני כו' כדמפרש קלילא לי עלמא ומראשי ומזרועי דקאמר ע"ש כשאדםמצטער מניח זרועו על ראשו והם ב' מקומות של הנחת תפילין והיינו קללת

רש"י

שלא להוציא לעז וכו': אי אפשר. שכבר נגמר הדין: כל כמיניה. וכי נאמן הוא דקא חשדינא להו לסהדי לומר קולר תלוי (בצוארם) [בצואר עדים]: כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד. דבר המכחיש את הראשון דכתיב (ויקרא ה') אם לא יגיד אהגדה קמייתא קפיד קרא ואפי' מחשדינהו נמי לא מבעי דאיכא למימר דהאי דהדרי בהו דאמרי מה לנו לחוב בדמו: דיהבי טעמא למלתייהו. מפני שנאת פלוני עשינו: דבעיא מיכסא. *) מעשה במוכס אחד מישראל רשע שמת ובו ביום מת (חכם) [אדם] גדול וכל גדולי העיר נתעסקו במטתו וקרובי אותו המוכס נתעסקו בזה של מוכס והוליאוהו אחרי המטה של חכם גדול קפלו אויבים עליהם והניחו המטות וברחו כלם היה שם תלמיד אחד ולא הניח מטת רבו למחר חזרו הגדולים לקבור את החכם ונתחלפה מטתם וקברו המוכס בכבוד והתלמיד היה צועק ובוכה ולא הועיל וקרובי המוכס קברו החכם בקבריהם והתלמיד נצטער ואמר מה חטא רבי שנקבר בבזיון וזה הרשע מה עשה שזכה לזה הכבוד בא רבו בחלום ואמר לו אל תצטער בא ואראך מקומי בג"ע ומקום המוכס בגיהנם וציר פתח גיהנם סובב באזנו אבל פעם אחת שמעתי בגנות של ת"ח ולא .חיתי ונענשתי וזה פעם אחת הכין סעודה לשר העיר ולא בא וחלקה לעניים ונטל שכרו ואמר לו התלמיד וזה עד מתי יהא נדון בכך א"ל עד מיתת שמעון בן שטח ויכנס תחתיו אמר ליה ומפני מה אמר ליה מפני נשים כשפניות ישראליות שבארץ אשקלון ואינו עושה בהן דין למחר סיפר התלמיד הדברים לשמעון בן שטח מה עשה כינס שמונים בחורים בעלי קומה וביד כל אחד כד אחד גדול וטלית בתוכו ויום הגשמים היה אמר להם הזהרו בהן שהן שמונים וכיון שתכנסו הגביהו איש אחד אחת מהן מן הארץ ושוב אין מכשפותן שולט בהם ואם לאו לא נוכל להן הלך לו לטרקלין שלהן והניח בחוריו מבחוץ אמרו לו מי אתה אמר להם מכשף אני ולנסותכם בכשפים אני באתי אמרו לו ומה כשפים בידך א"ל יכולני להביא לכם שמונים בחורים כלם עטופים טליתות נגובים ואע"פ שהיום יום גשמים א"ל הכרלה יצא לחוץ ורמז להם והוציאו הטליתות מן הכדים ונתעטפו בהם ונכנסו ואחז כל אחד את אחת מהן והגביהום ויכלו להן והוליאום ותלאום כלם ונתקנאו קרוביהם בדבר ובאו שנים מהם וטוטו והעידו על בנו של שמעון בן שטח חיוב מיתה ונגמר דינו וכשהיה יוצא ליסקל אמר אם יש בי עון זה לא תהא מיתתי כפרה על עונותי ואם אין בי עון זה מיתתי תהא כפרה עלי ועליכם ותהא קולר תלוי בצואר עדים ושמעו אלו וחזרו בהם ונתנו טעם לדבריהם ואעפ"כ לא נפטר: [משקעין. נועלין: והעץ יוצא. ממנה כמין יתד הוא ענף יוצא מן הקורה סמוך לראשה: ומקיף. סומך לו זו אצל זו כמו (חולין דף ז') שלא מן המוקף סמוך וכמו מקפת וקורא לה שם (טבול יום פ"ד) לשון קירוב: ותולה אותו בידו: מוטה על הכותל. לא היתה נעוצה בארץ אלא ראשה אחד על הארץ וראשה אחד סמוך על הכותל]: שם שמים מתחלל. שמזכירין שזה ברכו: שאדם מצטער. שפורענות באה עליו בעונו: מה לשון אומרת. באיזה לשון היא קובלת ומתודדת עליו: קלני מראשי. כמו שאדם יגע ועיף

*) כל המעשה הלזה איתא בירושלמי חגיגה פ"ב וכ"כ תוס' חגיגה ט"ז ע"ב ד"ה אב בשינוי קצת. וגירסת רש"י בגמ' כאן ג"כ בשינוי קצת מגנוסחת רש"י שבע"י:

**) נ"ל שנאת הכשיא. כי שמעון בן שטח נשיא היה בזמן הבית:

הכותב

וזה לשון הרמב"ם בפירוש המשנה מה הלשון אומרת כלומר אי זה דבר הוא מנהג בני אדם לומר כשהוא רוצה (לענוש) [לענות] מי שמצטער בצער ואין הנאה בזה המעשה ולא בהנחתו והדברים שהיו אומרים בימי רבי מאיר קלני מראשי קלני מזרועי כך אמר הכתוב שבמיתת זה החוטא יש חרבן המציאות ולהניח אותו בחיים אינו טוב ואם זה אומר במחויב מיתה כל שכן מי שנהרג נקי:

עיון יעקב

מחילה לעולם. כי דמו ודם זרעותיו תלוין בו עד סוף העולם כדאיתא לעיל פ"ד דף ל"ז במתני': שכבר נגזרה גזירה. פרש"י שכבר נגמר דינו משמע דאילו לא נגמר דינו היה אפשר לבטל ובאמת י"ל דס"ק שכבר נגזרה גזירה דהיינו גזרה דאורייתא דכתיב על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת ואולי י"ל דדעת רש"י דקודם

עץ יוסף

פה קלני מראשי. כמו שאדם יגע ועייף אומר ראשי כבד עלי וזרועי כבד עלי והיינו קללת קל לית אני איני קל (רש"י) וכתב התורת חיים נראה דלכך נקט ראש וזרוע. לפי שהן מקום הנחת תפילין. דגם הוא יתברך מניח תפילין כדאיתא במסכת ברכות מניין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו. והענין כמו שאנחנו מניחין תפלין נגד הלב ומוח. כדי שנזכור תמיד באהבתו ויחודו שנאמר ולזכרון בין עיניך. כך הוא יתב' כביכול מניח תפילין באלו מקומות שיזכור תמיד באהבתינו ושאנחנו עמו. והיינו דקאמר התם תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו מי כעמך ישראל גוי אחד ומי גוי גדול אשריך ישראל ולתתך עליון. ולכך קאמר הכא בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשי כו' שבזמן שאין ישראל או אדם יחידי עושין רצונו של מקום כביכול מכבידין ומתישין כח של מעלה כאלו אינו יכול להטיב עמהן כמ"ש צור ילדך תשי. לכך השכינה קובלת ואומרת קלני מראשי קלני מזרועי כלומר מקום הנחת תפילין אשר בהן מזכירין לטובה כשעושין רצונו כביכול אז מוסיפין למעלה שנאמר ועתה יגדל נא כח. עתה שאין עושין רצונו כביכול כאלו ראשו וזרועו כבדין עליו מלהטיב עמהם: א"כ המקום מצטער על דמם של רשעים כו'. כי כשהקב"ה מטיב לאדם ומשפיע לו ברכתו. אז יותר ממה שאדם מתענג בה כביכול הקב"ה שש ושמח בזה. כי חפץ חסד הוא. ויותר ממה שהעגל רוצה כו'. ובזה שהקב"ה מתענג מזה.מגיע עוד יותר ויותר שפע ברכה לאדם הזה על שגרם נחת רוח לפניו ית' במה שהקב"ה משפיע לו.והב' הוא להיפוך ח"ו כשאדם מצטער אז שכינה מה אומרת קלני כו' ובכל צרתם לו צער. כי צער האב גדול בחולשת בנו. מצער הבן וגם זה הוא טובה לאדם שכאשר האדם חוזר בתשובה והקב"ה מושיעו מצרתו אז מקבל שכר ג"כ על ישועת ה' במה שיצא מצרתו כביכול ב"ה:

ואי

המתורגמן. א) האלז קעטטע. ב) דאס הייסט. ג) געשענדעט בין איך פאן קאפף. געשענדעט בין איך פאן ארעם, ופי' הדברים כי חרפה הוא לי לעזוב בחיים יען כי חפץ חיים אנכי, אחרי כי חוטא הוא. וחרפה הוא לי לעשות בו משפט מות בזרועי הלא הוא יציר כפי, ועי' בפי' המשניות להרמב"ם.

[א] מהרש"א ד"ה קלני ובפרק אין דורשין (דף ט"ו):

חדושי גאונים

בשעה שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת קלני מראשו קלני מזרועי כו'. פירש"י מכובדני מזרועי שילדתי בו את זה שמת בעונו. הקשה מוהרש"א לפי"ז מאי קאמר ק"ו על דמן של צדיקים שהרי זה אינו מת בעונו עכ"ל. ומה שנ"ל ליישב זה הק"ו הוא אחר שנקרב את המאמר קלני מראשי ומזרועי. אל הלשון הנאמר בבני אדם (ואז נשאלהו כ"י לייחסאליו ע"ד דברה תורה בלשון ב"א). והוא כי האדם האומן העושה מעשהו וגומר מלאכתו באופן המרוצה אליו ומכוון במחשבתו. אז נהנה הוא מיגיעי כפיו. ולא יחשוב א"ע כעמל ויגע במלאכתו. אחר אשר השלים כוונתו וזהו מה שרצהו לעשו' ולהוציא מכחו אל הפועל. אמנם כאשר אחר עמלו והשתדלותו במעשיו נשחת הכלי ולא יצלח אל אשר עמלו יהיה בו. אז רעיוניו מתופפים על לבו לאמר מה יתרון לי בכל עמלי אשר עמלתי ואשר יגעתי: אחר כי שוא עמלתי בו והנה ידענו כי בורא העולם ית"ש עם זו יצר לו תהלתו יספרו אם בהשכל וידוע אותו בעיוניים אלהיים. ואם במעשה המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. אז אחר אשר ישלם הצדיק כוונת הבריאה הקדוש ב"ה שש ושמח במעשיו. ולא נחשב לו ית' לעמל ויגיעה. (גם בהשאלה) כמ"ש

אהבת איתן

קלני מראשי קלני מזרועי. י"ל ע"פ מאי דאי' בפ"ק דברכות דהקדוש ב"ה מניח תפילין בראשו ובזרועו ורומז להשגחתו ויכלתו. וז"ש כשאדם חוטא וגורם להסיר השגחתו מעליו וז"ש קלני מראשי וקלני מזרועי שהם התפילין שמנית והחוטא נעלם מהשגחתו שנרמז בתפילין:

צדיקים ולא זו בלבד אמרו אלא כל המלין את מתו עובר בלא תעשה הלינו לכבודו [להביא לו ארון ותכריכים] אינו עובר עליו ולא היו קוברין אותו בקברות אבותיו אלא שתי בתי קברות היו מתוקנין לב"ד אחת לנהרגין ולנחנקין ואחת לנסקלין ולנשרפין נתעכל[א] הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותן במקומן והקרובי' באים ושואלי' בשלום הדיינין ובשלום העדים כלומר שאין בלבינו עליכם שדין אמת דנתם [שם ע"ב] ולא היו מתאבלים אבל אוננים[ג] שאין אנינות אלא בלב: גמ' תניא א"ר מאיר משלו משל למה"ד לשני אחים תאומים בעיר אחת אחד מינוהו שר ואחד יצא ללסטיות צוה השר ותלאוהו כל הרואה אותו אומר השר תלוי צוה השר והורידוהו:

פו שם א"ר *) יוחנן משום רשב"י מנין למלין את מתו שעובר עליו בלא תעשה שנא' (דברים כא) כי קבור תקברנו מכאן למלין את מתו שעובר בלא תעשה [א"ד] א"ר יוחנן משום רשב"י רמז לקבורה מן התורה מנין ת"ל כי קבור תקברנו מכאן רמז לקבורה מן התורה א"ל שבור מלכא לרב (חסדא) [חמא] קבורה מדאורייתא מנא לכו אישתיק ולא אמר ולא מידי (א"ל) [אמר] רב אחא בר יעקב אימסר עלמא בידי דטיפשאי איבעי ליה למימר כי קבור דליעביד ליה **) ארון תקברנו לא משמע ליה ולימא מדאקבור צדיקי מנהגא בעלמא מדאקבריה רחמנא למשה דלא לישתני ממנהגא ת"ש (מ"א יד) וספדו לו כל ישראל וקברו אותו דלא לישתני ממנהגא. (ירמיה טז) לא יספדו ולא יקברו לדומן על פני האדמה יהיו דלישתנו ממנהגא· איבעיא להו קבורה משום בזיונא הוא או משום כפרה הוא למאי נפקא מיניה דאמר לא (תקברוה) [בעינא דליקברוה] להדוא גברא אי אמרת משום בזיונא הוא

אומר ראשי כבד עלי וזרועי כבד עלי היינו קללת קל לית אני איני קל: ולא זו בלבד. בלא תעשה: אלא. כל מתים הלנתן בלא תעשה הוא כדיליף בברייתא מרבויא דתקברנו: ולא היו קוברין אותו בקברות אבותיו. לפי שאין קוברין רשע אצל צדיק כך מפרש לה בגמ': שתי קברות. בגמ' מפרש טעמא דהלכה למשה מסיני ב' ולא ד': נתעכל הבשר. כבר נתכפר במיתתו ובבזיונו מלקטין את העצמות וקוברין בקברות אבותיו: ולא היו מתאבלים. עליהם כדי שתהא בזיונם כפרה להם אלא אוננין בלבד דאין זה כבוד להרוג ואין כפרתו נמנעת בכך שאין אנינות אלא בלב [בלבד]: לשני תאומים כו'. אף אדם עשוי בדיוקנו של מקום: ה"ג ת"ל כי קבור תקברנו. מרבויא דריש כל המתים: רמז לקבורה. שאדם חייב לקבור את מתו: דליעביד ליה ארון. אבל קבורת הארץ לא מישתמע מיניה להכי לא אמר ליה מהאי: ופרכינן נימא ליה מרבויא דתקברנו: ומשני לא משמע. לגוי שבור מלכא דרשה מרבויא: ונימא ליה מדאקבור צדיקי. אברהם יצחק ויעקב: ומשני מנהגא בעלמא הוא· שנהגו כן קודם לכן: ונימא ליה מדקבריה רחמנא למשה. אלמא דעתו הסכימה: ומשני דילמא כי היכי דלא נישתני. משה ממנהגא דעלמא: וספדו לו. באביה בן ירבעם כתיב ואחיה השילוני נתנבא עליו דבר זה לשבח יען כי נמצא בו דבר טוב שביטל פרדסיאות שהושיב אביו: ולא יקברו. ברשעים כתיב ומדלייט להו הכי ש"מ קבורה משמיא אסכימו עלה: משום בזיונא הוא. שלא יתבזה לעין כל כשיראוהו מת ונרקב ונבקע או כי היכי דתיהוי ליה כפרה בהטמנה זו שמורידין ומשפילים

קבורה משום בזיונא או משום כפרה. על כרחין איכא כפרה כדאמרינן לקמן (פ' ד' מיתות) (דף מ"ז) כפרה מאימת הוי מכי חזו לערא דקברא פורתא אלא אפי' אי איכא בזיונא וכפרה מיבעי ליה הי עיקר וא"ת והא איכא כפרה טפי בשלא נקבר משנקבר כדאיתא בשמעתין (שם)אמי' יפה לו למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה מת שלא נספד ולא נקבר וי"ל דלאו ולא נקבר כלל קאמר אלא לא נקבר לפי כבודו והאי בזיונא דהכא לאו בזיונא דמת קאמר דאם כן אמאי לאו כל כמיניה אלא בזיונא דמשפחתו אבל למת [אית] *) לו בזיון אם [אינו] שוכב על המטה בכבוד:לא תקברו לההוא גברא. והא דאמרינן בסוף פ"ט דכתובות דף פ"ד המוכר קברו באין בני משפחה וקוברין אותו בעל כרחו משום פגם משפחה שאני התם דבעי דלקברוה בהד דוכתא:

*) נ"א אין

מהרש"א

קללת אלהים תלוי ודו"ק: משלו משל לב' אחים תאומים כו'. עיין בפירש"י ובחומש פירש"י זלזולו של מלך הוא שאדם עשוי בדמות דיוקנו וישראל הם בניו כו' עכ"ל מפירושו נראה דאין זה רק בישראל ולא באוה"ע וע"פ הכונה שישראל זרע יעקב הם דמות דיוקנו כדאמרינן בפ' ח"ה [א] אדם הראשון הוא דיוקנו של מקום ויעקב אבינו הוא דמות דיוקנו אבל הרמב"ן כתב על דבריו שאינו כאשר חשב הרב בישראל שנקראו בנים למקום כו' ולכן לוה יהושע ויורידום מעל העצים כו' עכ"ל והאריך ע"ש ולכאורה דכן הוא דהך דיהושע שהיו ה' מלכים עובדי כוכבים ולוה יהושע להורידם קשה לפירש"י ויש לייטב לפירש"י איכא ב' טעמים בלא תלין נבלתו הא' קללת אלהים תלוי והאי טעמא איכא בישראל ולא בעובדי כוכבים ועוד איכא טעמא אחרינא ולא תטמא את אדמתך וגו' כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ ההוא טעמא שייך נמי בעובדי כוכבים וכ"כ רד"ק בס' יהושע ע"ש:

*) גירסת הילקוט אמר רבי יוחנן מנין למלין את מתו שהוא עובר בל"ת ת"ל לא תלין נבלתו מנין שעובר אף בעשה ת"ל כי קבור תקברנו א"ר רמז לקבורה מן התורה מנין ת"ל כי קבור מת"ל תקברנו מכאן רמז לקבורה: **) גירסת הערוך ארגז וע"ש מה שכתב בשם רב האי גאון:

עיון יעקב

שנגמר הדין כיון שהיו רואין הדין מרומה היו מרבין בדרישות וחקירות כדי שלא להמיתו: הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכין. וה"ה להביא לו מקוננות או שאר עניני הספד כמבואר בי"ד סימן שכ"ז אלא לפי שעיקר משנה זו שנויה אצל הרוגי ב"ד ועליהם אין מספידין: ולא היו מתאבלין אלא אוננין. פרש"י כדי שיהא בזיונם כפרה להם ולא ניחא ליה לפרש משום דבאבוד רשעים רנה כיון שהתודה ונידון ולא מת מתוך רשעו אין רנה באבודם אע"ג שעדיין לא נתכפר עד שיתעכל הבשר או חזי לערא דקבר פורתא מ"מ אינם בכלל רשעים לענין זה לכן מתאונן עליהם בלב אכן לפי פירוש הרמב"ם וכמ"ש התוי"ט לכך אין ראוין להתאבל עליהם כיון שעדיין לא נתכפרו מקרי רשעים ובאבודם רנה ק"ק דהא בי"ד סימן שמ"ה מבואר בטור והרמב"ם והרא"ש דכל הפורשים מדרכי צבור וכיוצא בהם אין מתאבלין עליהם אלא לובשין לבנים ואוכלין ושותין ושמחים כי באבוד רשעים רנה הרי שאין אוננין אפילו בלב מטעם זה רק שמחים ממש וי"ל: לשני אחין תאומים בעיר אחת. עיין במהרש"א שיש שני טעמים ולטעם הב' משום לא תטמא את אדמתך א"כ אינו נוהג אלא בא"י משא"כ לטעם הראשון ועיין בסמוך:

מנין למלין את מתו שעובר בל"ת. מדקאמר מתו משמע דוקא אותן שמוטל עליהם לקברו וכבר הארכתי בזה בתשובתי סוף ספר מנחת יעקב על מי שמוטל לקברו או לא: אישתיק ולא א"ל ולא מידי. כי שתיקתו כהודאה דמיא לפי סברא דאין סמך לקבורה מן התורה רק מנהגא בעלמא כדמשני על מדאיקבר צדיקי ואיך: מדאיקבר צדיקי. ק"ק אמאי לא מייתי ג"כ מהאי קרא בזעת אפך תאכל לחם עד שובך אל האדמה כי עפר אתה ואל עפר תשוב: אבעיא להו קבורה משום בזיונא. ע"פ הדרש אמרתי דקבורה כמו

ס"ת שבלו טעון גניזה ג"כ אדם שמת דומה לס"ת כדאיתא בפ"ק בשבת פ' האורג ופ' אלו מגלחין כל העומד אצל יציאת נשמה מחויב לקרוע דומה לרואה ס"ת שנשרף כי אין לך ריק בישראל שאין בו תורה ומצות לכך טעון גניזה וקבורתו זו היא גניזתו ומה"ט אמרינן כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות ועפ"ז אמרתי כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו לפמ"ש תוספות בגיטין דף מ"ה ס"ת שכתבו שלא לשמה יגנז וזה שמתעצל בהספדו של חכם והעדרו מראה שניחא ליה בהעדר החכם כדי שיהא הוא חשוב מכולם נמצא דלמודו שלא לשמה להתייהר לכך טעון גניזה אף קודם שבלו ומת ומה"ט הלומד שלא לשמה נח לו שלא נברא דהרי אף שנברא טעון גניזה ובעי קבורה ועיין בחידושינו בשבת דף ק"ו ועי"ל לפי מ"ש מהרש"א ז"ל ועוד איכא טעמא אחריני ולא תטמא את אדמתך וגו' כי המת שאינו נקבר הוא טומאת הארץ עכ"ל וכ"כ רד"ק בספר יהושע א"כ אמאי קמבעיא בש"ס שהרי הטעם מפורש בקרא אלא צ"ל דהאי טעמא לא שייך אלא בא"י וכי קמבעיא בח"ל א"כ איך מבעיא למיפשט מהנקברים בא"י ואולי יש לדחוק ולומר דס"ק זו היא טומאת הארץ כיון שלא נקבר ולא נתכפר או משום בזיונא: תוס' ד"ה קבורה משום בזיונא וכו'. וא"ת והא איכא כפרה אפילו בשלא נקבר וכו' בל"ז הייתי אומר דהא דאמרינן בשמעתין סימן יפה למת שלא נקבר שנפרעין ממנו הייט דסובר קבורה משום בזיונא ולא משום כפרה אבל עכשיו שכתבו תוספות דלכולי עלמא איכא כפרה כשנקבר קשה: בא"ד והאי בזיונא דהכא. פירוש דקשה לתוספות דאם לא נקבר כהלכה הוי כפרה מכח הביזוי כ"ש אם נתבזה שלא נקבר כלל א"כ איכא טפי כפרה לכך כתבו תוספות והאי בזיונא לאו בזיונא דמת כלומר שלמת אין ביזוי אם לא נקבר כלל:

[א] מהרש"א ד"ה משלו משל כו' בפ' ח"ה (דף נ"ח.):

חדושי גאונים

הגביה ע"כ שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה גו' אלהי עולם ה' לא ייעף ולא ייגע ואמרו במדרש מי ברא אלה בזכות אלה שמות בני ישראל. בזכות אלה המצות כו' כלומר ואז כיון שהאורה ויצראל השלימים מונת הבריאה. אז נאמר אלהי עולם ה' לא ייעף ולא ייגע גו'. אמנם כשאדם הישראלי מריע מעשיו ואינו משלים כוונת הבריאה בו. אז הה"ק מוחה קלני מראשי כלומר כבד אני מאד שנפחתי בו הנשמה העיונית המיוחדת אל הרא"ש שלמעלה קלני מזרועי' כלומר כבד אני ממעשה זרוע ויד שלמעלה כי שוא עמלתי בו. אולם למה שידענו. כי הש"י נתן הבחירה באדם להרע או להיטיב. א"כ מה שבחר האדם להרע מעשיו. גם בזה יתייחס אל מעשה ה' כי נורא הוא. וכד"א (תהלים ס"ו) לכו וראו מפעלו"ת אלהים נורא עלילה על בני אדם גו' ואמרו (ב"ר פ' פ"ד) למה וישנאו אותו בשביל שיקרע הים לפניהם (ועיין ביאורו דרוש פורת פ') הרי שגם הבלתי ראוי (והוא הבאה לאה) ייחסהו למפעלות אלהים והיינו לפי שהכח הבחיריי אשר באדם להרע נתחדש ביצירת השפלים (לא כן בעליונים) להרבות שכרו בהתגברו על זה א"כ ראוי שלא תתייחס מעשה הרשע אשר באדם לכוכב ויגיעה כ"כ. אחר אשר גם זה הכח מכוונת היצירה היתה. אמנם האדם המעלה והצדק אשר כבר גבר וכבש את יצרו להיטיב מעשיו. ונשפך דמו על ידי המתקוממים לירות חצים לישרי לב. ידומה יותר לפועל מעשיו כיי לבטלה ולכוכב ויגיע' שהרי ביטול של זה הצדיק מקיום מצות התורה. לא מכח הבחירה הנתונה לו נתהווה רק מכח אחר

לאו כל כמיני' אלא אי אמרת משום כפרה הוא דאמר לא בעינא כפרה מאי ת"ש מדאיקבור צדיקי אי אמרת משום כפרה הוא צדיקי לכפרה צריכי. אין דכתיב (קהלת ז) כי אדם אין צדיק בארץ וגו' ת"ש וספדו לו כל ישראל וקברו אותו [כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר] אי אמרת כי היכי דתיהוי ליה כפרה הנך נמי ליקברו כי היכי דתיהוי להו כפרה. האי *) דצדיק [הוא] תיהוי ליה כפרה הנך לא ליהוו כפרה. ת"ש לא יספדו ולא יקברו דלא תיהוי להו כפרה:

פז שם **איבעיא** להו הספדא יקרא דחיי הוא או יקרא דשיכבי א) הוא למאי נ"מ דאמר לא תספדוה להההוא גברא א"נ לאפוקי מיורשים (מאי) ת"ש (בראשית כג) ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה אי אמרת משום יקרא דחיי הוא משום יקרא דאברהם משהו לה לשרה. שרה גופא ניחא לה כי היכי דנתייקר בה אברהם. ת"ש וספדו לו כל ישראל וקברו אותו ואי אמרת משום יקרא דחיי הוא הני בני יקרא נינהו. ניחא להו לצדיקי דנתייקרו בהו אינשי. ת"ש לא יספדו ולא יקברו (אי אמרת משום יקרא דשכבי שפיר דהני לאו בני יקרא נינהו אלא אי אמרת יקרא דחיי הוא הא נמי יספדו כי היכי דתיהוי להו יקרא לאינשי) לא ניחא (להו) [לצדיקיא] דנתייקרו ברשיעיא תא שמע (ירמיה לד) בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים וגו' והוי אדון וגו' יספדו לך אי אמרת [משום] יקרא דחיי הוא מאי נפקא ליה מינה ה"ק ליה ליתייקרו בך ישראל כי היכי דאיתיקרו באבהתך [דף מז] ת"ש (תהלים טו) א נבזה בעיניו נמאס זה חזקיה מלך יהודה שגירר עצמותיו של אביו במטה של חבלים ואי אמרת יקרא דחיי הוא מ"ט עביד הכי משום דתיהוי כפרה לאביו ומשום כפרה דאבוה משהי ליה ליקרא דכל ישראלי ישראל גופייהו ניחא להו דמחלו יקרייהו לגביה. ת"ש אמר להו (רבי) ב אל תספדוני בעיירות ואי אמרת יקרא דחיי הוא מאי נפקא ליה מינה קסבר (רבי) ליתייקרו בו ישראל טפי (פורתא)

*) האי דהוי צדיק כצ"ל:

רש"י

אותו בתחתיות: לאו כל כמיניה. דבזיון הוא לקרוביו: הא אמר לא בעינא כפרה. ואי נמי קברי ליה לא מתכפר: ולא יקברו. ואי משום כפרה היא יקברו ויתכפר להם. ומשני לא ניחא להקב"ה דתיהוי להו כפרה לפי שאף על פתח קברם לא היו חוזרין: אי נמי לאפוקי מיורשין. על כרחן שכר הספדנין אי יקרא דשיכבא כי אמר לא תספדוה לייתינן ליה ואי לא אמר ואמרי יורשין לא ניחא לן כפינן להו ואי יקרא דחיי הוא לדידיה לא לייתינן ליורשין לייתינן: משהו לשרה. עד שבא אברהם מעקידת יצחק דמדכתיב ויבא אברהם מכלל דהיא שעתא לא הוה התם: הנך בני יקרא נינהו. בתמיה והלא כל בית ירבעם הגותרים רשעים היו: ולא יקברו. ואי יקרא דחיי הוא והלא הנותרים יש בהם צדיקים: והוי אדון יספדו לו. לצדקיהו נאמר: נבזה בעיניו נמאס. בתהלים כתיב מי יעלה בהר ה' נקי כפים ובר לבב וגו' וקא חשיב נמי האי: על מטה של חבלים. דרך בזיון מפני שהיה אביו רשע וביזהו לעין כל כדי שיתיסרו האחרים ולכבוד עצמו לא חש ומפני כבוד אב נמי ליכא למיחש דכסיא בעמך כתיב (שמות כ"ב) בעושה מעשה עמך נבזה בעיניו הוא עצמו נתבזה ונמאס בפני עצמו שלא חש לכבודו במקום קידוש השם: ואי אמרת. כבוד שעושין למת אינו שלו אלא של חיים מאי טעמא עביד הכי למה ביזה את החיים: אל תספדוני בעיירות. רבינו הקדוש צוה את בניו בכתובות הנושא (ק"ג) אל תספדוני כשתוליכו את ארוני למקום

תוספות

הספידא יקרא דחיי. תימה דאמרינן בפרק הערל (דף ע"ח) אל שאול ואל בית הדמים אל שאול שלא נספד כהלכה ואי משו' יקרא דחיי הרי מחלו ישראל על כבודן שלא הספידוהו וי"ל דיראין היו לסופדו להראות שמצטערין עליו מפני דוד ועוד דאפילו הוי יקרא דחיי שאני מלך דאיכא בזיון טפי לגביה שלא נספד כהלכה:

מהרש"א

הספידא יקרא דחיי כו'. כתבו התוספות תימא וכו' ע"ש וכצ"ל אהא דפ' האורג גבי יהושע שרגש עליהן הר געש להרגן על שלא נספד דאפילו הוי יקרא דחיי מלך שאני דיהושע נמי כמו מלך היה אך קשה לתירוץ זה מאי פריך מהוי אדון יספדו דכתיב גבי צדקיה שהיה מלך ולולי דבריהם נרא' יקרא דחיי הוא לבני המת ולמשפחתו וניחא דיהושע ושאול ודו"ק: [משהו לה לשרה כו'. עי' בפירש"י ובחומש פירש"י ויבא אברהם מבאר שבע עכ"ל ועיין בזה בדברי הרמב"ן ובדברי הרא"ם באורך]: בפירש"י בא"ד ויבא אברהם מכלל דההוא שעתא כו'. דאם לא היו משהין את שרה עד שבא אברהם אלא שבא מיד אחר מיתתה לא הו"ל להזכיר כלל שבא אברהם ממקום אחר ועוד דלא ה"ל למכתב ויבא אברהם לספוד גו' דמשמע דביאתו היה על זה אלא דה"ל למכתב שבכה וספד אברהם על שרה וגו' אלא שהוצרך ביאתו להזכיר שהיו משהין אותה עד ביאתו כדי להספידה ואין לומר שהיו משהין על ביאתו משום דלא היה לה מקום לקוברה כמשמעות הכתובים שהוצרך אברהם להשתדל מקום קבורה דא"כ לא ה"ל להזכיר ביאת אברהם גבי הספד ובכיה אלא גבי קבורה הל"ל ויבא אברהם לקבור את שרה ודו"ק: [נבזה בעיניו נמאס זה חזקיהו כו'. מפורש בחידושינו ספ"ב דמכות ע"ש]:

עיון יעקב

תום' ד"ה הספדא יקרא דחיי תימא וכו' ועוד דאפי' הוי יקרא דחיי שאני מלך דאיכא בזיון טפי כו'. וצ"ל לפ"ז מאי מקשה מצדקיה מהוי אדון כיון שהיה מלך צ"ל דלכך דקדקו התוספות שלא נספד כהלכה אבל אי לא נספד כלל אין כאן בזיון לשכבא וא"כ למה הוצרך לבשר צדקיה על כך כיון דאין לו נפקותא בזה ומ"ש עוד מהרש"א ז"ל וכצ"ל אהא דפ' האורג גבי יהושע שרגש עליהם הר געש להרגן על שלא נספד דיהושע נמי כמו מלך היה ולולי דבריהם נראה יקרא דחיי הוא לבני המת ולמשפחתו להכי לא מקשה תוספות מיהושע שלא היה לו בנים אך משאול מקשים תוספות שפיר מסוגיא דפ' הערל דשם משמע דקתבע לכבוד שאול עצמו כדמקשה שם קתבע אל שאול שלא נספד כהלכה וקתבע על אשר המית הגבעונים ומשני אין באשר משפטו שם פעלו וכו' מוכח להדיא דעל שאול עצמו קאי א"כ מקשים תוס' שפיר ואיך מוכיח משם לקמן במסקנא דהספידא יקרא דשכבי וי"ל דהתם מיירי שהיו באים להספידו ונאנסו ולא נספד אבל על מי שלא נתעוררו להספדו זהו מחסרון כבודו לפי שמתוך ההספד ניכר כבודו ולמאי דכתבו התוס' לעיל דהאי לא נקבר לאו לא נקבר כלל קאמר אלא לא נקבר לפי כבודו ה"ה נמי לא נספד פרש כן לא נספד כראוי קאמר: **ת"ש** נבזה בעיניו נמאס זה חזקיה כו'. ותימא דהא תריצנא לעיל גבי לא יספדו דלא ניחא להו לצדיקי דנתייקרו ברשיעייא וא"כ ה"נ ובמאי י"ל דמלך שאני דכל ישראל מתייקרים ביה ועי"ל דאע"ג דלא ניחא להו לצדיקי לאתייקורי ברשעים מכל מקום לא ניחא להו לחיי להתבזות בהו כגון הא דגיררו במטה של חבלים דהוי בזוי את כל החיים אבל קשה דאפילו את"ל דיקרא דשכבי הוי תיקשי דנהי דלא יעשה לו כבוד אבל הגרירה שהיא ביזוי גם אל החיים ולמה ביזה את החיים וע"כ צ"ל שעשה כן כי היכי דתיהוי ליה כפרה לאביו אם כן לימא ליה וליטעמיך ויש לומר דעיקר הקושיא היא מ"ש ומשום דתיהוי ליה כפרה לאביו משהי יקרא דכל ישראל:

הרי"ף

הנך נמי לקברו. ולפי פירוש תוספות קשה גם למ"ד משום בזיונא אמאי לא יקברו יש לומר דלא איכפת לנו ברשעים אם בני משפחתו מתבזים גם הוי מצי למימר ולטעמיך אי משום בזיונא דמשפחה אמאי לא יקברו:

לאפוקי מיורשין. עיין פרש"י וקשה דלעיל איבעי קבורה אי משום בזיונא דהיינו בזיונא דמשפחה כמו שכתבו התוספות לימא נמי נ"מ לאפוקי מיורשין אי לא אמר ואמרו יורשין לא ניחא לן למקבריה אי משום בזיונא דחיי לדידיה לא לייתינן ליורשים לייתיק וצ"ל דיקרא דחיי גבי הספידא הוא ליורשין דוקא שהם הקרובים אליו יותר אבל גבי קבורה דהוי בזיונא דמשפחה אע"ג דאמרי יורשין לא ניחא לן אפ"ה לא לייתינן להו משום בזיונא דשאר בני משפחה: **הספדא** יקרא דשכבי וכו'. ותימא והלא אדרבה אם לא נספד כלל סימן יפה הוא לו כדאמרינן לקמן ונמצא כבודו כשלא נספד יותר מכשנספד

עין יוסף

פז ואי אמרת משום יקרא דחיי מאי נפקא ליה מינה. שיעשו לו כבוד ככבוד שעשו לאבותיו מלכים הראשונים כיון דלאו יקרא דידיה הוא. ומשני הכי קאמר ליה לייקרו בך ישראל כו'. וא"כ נפקא ליה מיניה דניחא להו לצדיקיא דמייקרו בהו אינשי כדאמר לעיל. והוה מצי לשנויה דאפילו הוה יקרא דחייא נפקא לה מינה משום דמלך שאני דאיכא בזיון טפי לגביה כשלא נספד בהלכה כמ"ש התוס' לעיל. ולהכי הבטיחו שיספדו לו כהלכה כהספד מלכים הראשונים

א מכות דף כ"ד. פסחים דנ"ו ע"א: ב כתובות דף ק"ג ע"ב. ב"ר סדר ויחי פרשה ק'. ירושלמי כלאים פ"ט. וב"ר פרשה ל"ו:

חדושי גאונים

בא לו. קיימו ולא קיימו בטלו ולא בטלו וזה אשר אמרו חז"ל אם הקב"ה מצטער על דמן של רשעים כו'. ואמר על מיתתו שנספך ע"פ דיני התורה. (על בחרו במעשיהם הרעים) קלני מזרועי כובד אני מזרועי שילרתי בו כו'. ותיבת זה לכובד. אף שנתקיים בזה מקלת כוונת הבריאה. אם מכח הבחירה האפשריית. ואם מה שדנו בו דין תורה. ק"ו על דמן של צדיקים שנשפך מההורגים שלא כדין. שלא נתקיים בו הכשר כוונת הבריאה. לא בכח בחירתו ולא בדיני התורה. והנמשך להם מזה מאמר המשורר והשב שבעתי' אל חיקם גו' ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם ונספר תהלתך ואז נאמר אלהי עולם ה' לא ייעף ולא ייגע כו' (אוי היום):

הספידא יקרא דחיי אויקרא דשכבי. והקשה התוס' משאול דלא נקבר כהלכה ונספד שלא כהלכה הרי מחלו על כבודם כו' ונלפענ"ד לייסבה ע"ד רמז ואקדים להעתיק מ"ש אא"ז הגאון מהר"א ז מרגליות זצלה"ה בספרו הספידן של צדיקים אשר רמז בהם אפרים בפרשת וילך שהם דברים יקרים בש"ס בעובדא דרבה דנפיק אביי וכולהו רבנן לאעסוקי ביה לא הוה ידעו דוכתא היכא כו' ע"ד שכתב המגיד מישרים דכד מסתלק צדיק מן העולם כמה נפשין דאזלין ערטלאין ולית להון ניחא אזלין לגביהו וכד מספדין ואמרין עליו דברי תורה נפשין מתעטפין בהני מילין וע"י כן היא סלקא בדרגין עילאין והכך נפשין מתעטפין באילין מילין קדישין ועי"כ האגזר עלייהו דיתגלגלו ובכאי דוכתא יתגלגלו והיינו רזא דהודה

[ת"ש א) הלינו לכבודו להביא לו ארון ותכריכין אינו עובר עליו מאי לאו לכבודו של מת לא לכבודו של חי ומשום כבודו של חי מבית א) לי' למת אין כי אמר רחמנא (דברים כא) לא תלין נבלתו על העץ דומיא דתלוי דאית ביה בזיון אבל הכא כיון דלית ביה בזיון לא ת"ש הלינו לכבודו לשמע עליו עיירות להביא לו מקוננות להביא לו ארון ותכריכין אינו עובר עליו שכל העושה אינו אלא לכבודו של מת ה"ק כל העושה לכבודו של חי אין בו בזיון למת] ת"ש ר' נתן אומר סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה מת שלא נספד ב ולא נקבר או שחיה גוררתו ב) או שהיו גשמים מזלפים ג) על מטתו זהו סימן יפה למת ש"מ יקרא דשכיבא הוא ש"מ:

פה שם א"ר אחא בר חנינא מנין שאין קוברין רשע אצל צדיק דכתיב (מ"ב יג) ויהי הם קוברים איש והנה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע וגו' ויחי ויקם על רגליו ג א"ל רב פפא ודלמא לקיומי (שם ב) ויהי נא פי שנים ברוחך אלי א"ל אי הכי היינו דתניא על רגליו עמד ולביתו לא הלך אלא ויהי נא פי שנים היכי משכחת לה דאחיי א"ל*) רבי יוחנן שריפא צרעת נעמן שהיא שקולה כמת דכתיב (במדבר יב) אל נא תהי כמת וכשם שאין קוברים רשע אצל צדיק כך אין קוברין רשע חמור אצל רשע קל: שם א"ל רבא מי קא מדמית נהרג מתוך רשעו למת מתוך רשעו כיון דכי אורחיה קמיית לא הויא ליה כפרה נהרג מתוך רשעו כיון דלאו כי אורחיה מיית הוי ליה כפרה תדע דכתיב (תהלים עט) מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך וגו' נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידיך לחיתו ארץ מאי עבדיך ומאי חסידיך לאו חסידיך חסידיך ממש עבדיך הנך דחייבי דינא מעיקרא וכיון דאיקטל קרי להו עבדיך:

רש"י

קבורתי דהוא מת בליפורי וקבורתו בבית שערים אל תספדוני בעיירות קטנות שתעברו עליהן אלא בכרכים גדולים דאיכא אינשי טובא ומכנפי מהעיירות נמי להתם: [מאי לאו לכבודו של מת. אלמא יקרא דעבדי ליה דיליה הוא: ומבית ליה למת. תרגומו של מלין: כי אמר רחמנא לא תלין. ורבינן נמי שאר כל המתים היינו כי משהו ליה לדחוייה בעלמא דלא איכפת ליה ביה דהיינו בזיון ודומיא דתלוי אבל האי דליתייקרו ביה קרוביו לאו בזיון הוא לדידיה: לשמע. כמו (ש"א ט"ו) וישמע שאול לשון אסיפה להספידו]: סימן יפה למת. שנפרעין ממנו בעוה"ז לאחר מיתה דיש לו כפרה בכך: ש"מ יקרא דשיכבא. דאי לא יקרא (דידיה) [דשיכבי] אמאי מיכפר בבזיוניה: ויחי ויקם על רגליו. אותו הנקבר נביא השקר היה הוא הנביא אשר השיב את עדו לאכול ולשתות בבית אל ונענש עדו על ידו והמיתהו האריה וכשמת לאחר ימים קברוהו אצל אלישע ולא הוכשר (לפני) [אצל] המקום שיקבר אצלו והחייהו: פי שנים. ואליהו החיה את המת והיה לאלישע להחיות שני מתים והוא לא החיה אלא בנה של שונמית: לא הלך. ואי משום ברכתא דאליהו הוא היכי מקיימא בהכי: וכשם שאין קוברין כו'. לפרושי טעמא דמתני' מהדר דלפיכך נתקנו שני קברות שאין קוברין נסקלין ונשרפין שהם רשעים חמורים אצל נהרגין

מהרש"א

ויחי ויקם על רגליו. פירש"י אותו הנקבר נביא שקר היה וכו' ולמאי דמסיק על רגליו עמד ולא הלך לביתו היינו שקברוהו אח"כ בניו אצל קבר עדו הנביא כמפורש בקרא מיהו גם אם ראה זה במדרש שזהו הנביא שקר שהשיב את עדו הנביא הוא תמוה דכיון דהיה רשע ולא הוכשר אצל המקום לקברו אצל אלישע הצדיק איך הוכשר אצל המקום לקברו אצל עדו הנביא אמת וצדיק כמ"ש וקברתם אותי בקבר אשר איש אלהים קבור בו אצל עצמותיו הניחו עצמותי וכן עשו לו כמ"ש גבי מעשה דיאשיהו וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משומרון ויש ליישב דלא קאמר אלא אצל עצמותיו הניחו עצמותי דהיינו אחר שנתעכל הבשר דאז נתכפר הרשע כדתנן במתני' נתעכל הבשר מלקטין עצמותיו וקוברין אותן במקומן וכדמפרש בגמרא לקמן אבל לגבי אלישע נקבר ההוא נביא שקר מיד אחר מותו: ויהי נא פי שנים ברוחך וכו'. ומתקיים ביה ברכתא דאליהו שהלך לביתו והוליד בן כדאיתא במדרש והביאו הרד"ק שלום בן תקות שהלך לביתו והוליד את חנמאל ע"ש: חסידיך ממש ועבדיך הנך דחייבי דינא דמעיקרא כו'. ולכך שינה לומר גבי עבדיך מאכל לעוף השמים דאע"פ שבטלו סנהדרין דין ד' מיתות לא בטלו כדאמרינן פ' אלו נערות ויש מהן דחייבין דין סקילה ואמרינן דכל הנסקלין נתלין והיינו מאכל לעוף השמים לא לחית ארץ וק"ל:

א לעיל מ"ו ע"ב: ב לאו לא נקבר כלל קאמר. אלא לא נקבר לפי כבודו תוספות ד"ה קבורה סנהדרין דמ"ו ע"ב: ג חולין דף ז' ע"ב:

חדושי גאונים

דמעות על אדם כשר כו' וז"ש אל תבכו למת ואל תנודו לו שהוא צדיק וא"צ לזה והבכי' הוא לצורך ההולך כי לא ישוב עוד דהיינו הנך נפשאין ערטלאין וע"י בכייתו והספידו יגרום ורואה את ארץ מולדתו שיתגזר עליו ויתגולל וזה מנוחתם ולכן אמר לא הוה ידעו דוכתא היכא אי כבר סליק בדרגין עילאין א"נ שיתחממו עליו ביותר וגם לא חשובי שלי האי שיעשו אבל כבד עליו כמ"ש בבינה לעתים אהא דאמר ליה אביי לרבה כגון מר כו' כיון דהוי לפרי דקמטלל שהם נשמתין ערטלאין אשר שם יקבלו באו להעטף ולהתלבש באילו מילין קדישין אמרי ש"מ בכא דוכתא דהכתי לא סליק בדרגין עילאין ולכך ספדוהו כו' עכ"ל הא"ז הגאון זצלה"ה ודפח"ח. וז"ש הש"ס יקרא דחיי דאף דלדיק שמת א"צ להספד מ"מ הוא יקרא להצדיק שחי וניחא ליה להצדיקים בזה שהחיי' מתייקרו' בהם וז"ש על שאול שלא נספד כהלכה כו' דניחא ליה ביקרת דחיים שיאמרו עליו מילין ד"ת ויזכו נשמות וע"י"כ הוא טובה להחיים. וז"ש דניחא לי' לשרה דמייקר בה אברהם דיולדו נשמות על ידו כמו שמצינו באברהם את הנפש אשר עשו בחרן ובמיתת צדיקים לא מהני מחילה של החיים כנ"ל ודו"ק בזה. ולפי מסקנת הש"ס דיקרא דשכבי היינו במיתת כל אדם אבל בצדיק י"ל דיש בה טובה גם לחיים שמספידין עליו דמוליד נשמו' ובמית' כל אדם הוי רק יקרא דשכבי כנ"ל ולכך ניחא מה שאמר הש"ס דלישראל גופייהו ניחא להו כו' היינו לטובתו שיהיו לו כפרה כמובן ועד"ז מלינו כל המתעצל בהספידן של צדיקים ראוי

הרי"ף

ויקם על רגליו וגומר. הא דלא משני מיד הא נתקיימו ברכתא דאליהו ברפואת נעמן דה"א שהברכה מוכרת להיות בתחיים ממש כמו שהחיה אליהו הוצרך לשנויי הא לביתו לא הלך והשתא ע"כ צריך לאוקמי ברפואת נעמן:

*) ס"א אמר ר"י ובחולין איתא כדאמר ר"י.

עיון יעקב

ועיין בחדושינו ביבמות דף ע"ח ובסוף פ"ק דב"ק: **יקרא** דשכבא ש"מ. ולשכי אם אמר אל תספדוני שומעין לו וכ"פ כל הפוסקים וכמבואר בי"ד סימן שד"מ ולפ"ז נראה דה"ה לענין אבילות שבעה וקריעה שהוא ג"כ לכבוד המתים וכמבואר בי"ד סימן שמ"ה שמה"ט המאבד עצמו לדעת ואיך דכותים שאין מתאבלין עליהם ואין קורעין עליהם כיון שהא כבוד המתים אבל עומדין עליהם בשורה וברכת אבילים שהוא כבוד החיים וכן משמעות הש"ס ורוב הפוסקים והרמב"ם מכללם שאבילות הוא כבוד המתים ודלא כרמב"ן וא"כ אם צוה שאל תתאבלו שומעין לו ודלא כמו שפסק שם סימן שד"מ סעיף י"ד בהג"ה שאין שומעין לו והוא מתשובת מהרי"ו כי הוא סובר דהוא יקרא דחיי ובאמת זה אינו גם טעם שני שכתב שם בתשובה אינו נכון כלל וכן עשינו הלכה למעשה שלא כדבריו: **מנין** שאין קוברין רשע אצל צדיק. עיין בחידושינו ריש סוטה:

עין יוסף

אלא דבלאו הכי משני שפיר (תורת חיים): **ש"מ** יקרא דשכבי. דאי לאו יקרא דידיה אמאי איכפת בבזיוניה · וא"ת א"כ איך מתרץ לעיל כי היכי דתיהוי כפרה לאבוה · אכתי תיפשוט דיקרא דשכבי הוי דאי לאו הכי אמאי מיכפר בבזיוני. וי"ל דמלך שאני דאיכא בזיון טפי לגביה כשלא נספד ונקבר כהלכה אע"ג דהספדא יקרא דחיי הוא כמ"ש תוס' (תורת חיים):

פה פי שנים. ואליהו החיה את המת בן הצרפית · ואלישע בן השונמית · וצריך להחיות עוד אחד כדי לקיומי ברכתא דאליהו דלא סגי שלא תתקיים דכתיב בצדיקים ותגזר אומר ויקם לך · אבל לאו משום אלישע הוה (רש"י במסכת חולין דף ז'): **היינו** דתניא. בתמיה ואי משום ברכתא דאליהו היה צריך להחיות ממש כמו שעשה אותו שהחיה אליהו · אלא לאו ש"מ משום אלישע הוה ולא היה צריך לאלישע אלא לסלקו מאצלו והחייהו עד שנסתלק משם (רש"י שם):

ענף יוסף

פה ויחי ויקם על רגליו כו'. פרש"י אותו הנקבר נביא שקר היה (ועיין בשה"ש רבה פסוק סמכוני באשישות) הוא הנביא אשר השיב את עדו (עיין סד"ע רבה פ"כ כו') ולמאי דמסיק על רגליו עמד ולא הלך לביתו. היינו שקברוהו אח"כ בניו אצל קבר עדו הנביא כמפורש בקרא (מלכים ב' כ"ג) ויאמר מה הציון הלז וכתב רש"י שם והרד"ק הביא בשם מדרש רבה שאדו אחד עלו בו חרולים וקמשונים. ולדו אחד עלו בו הדסים ועשבי בשמים לפיכך תמה ושאל מה הציון הלז. והיה זה כי צדיק ורשע היו נקברים בו. נביא אמת ונביא השקר. וכתיב שם וימלטו עצמותיו את עצמות הנביא אשר בא משמרון. ופירש הרד"ק הוא הנביא הזקן נביא השקר כו' ע"ש. והקשה המהרש"א כיון דהיה רשע ולא הוכשר אצל המקום לקבור אצל אלישע הצדיק. איך הוכשר אצל המקום לקברו אצל עדו הנביא אמת וצדיק. ותירץ דאחר שנתעכל הבשר דאז נתכפר הרשע כדתנן במתני' נתעכל הבשר מלקטין עצמותיו וקוברין אותן במקומן. אז קברוהו אצל עדו הנביא. וזהו שאמר הנביא השקר אל בניו אצל עצמותיו הניחו עצמותי. אבל לגבי אלישע נקבר ההוא הנביא שקר מיד אחר מותו ע"כ. והטעם שאין קוברין רשע אצל צדיק כתב מהרי"א ז"ל שהם הקב"ה על כבודם של צדיקים. כי לא יאות הגוף של נביא שהיה משכן לשכינה מצד קדושתו ופרישותו. שיתחבר אליו גוף האיש הבליעל שהיה מעון לטומאה ולעוונות. וכמו שנבדלה מחיצתו בעולם הנפשות. כן ראוי שיובדל גופו מקבורת הרשע ומפני זה עשה השי"ת הנס לכבוד אלישע שלא יתערבו עצמותיו עם עצמות האיש ההוא ע"כ. והכלי יקר על נ"ר כתב בשם חז"ל שאפילו אחרי הפרד הנפש מהגוף וישאר חלק מהנפש על גוף המת ואפילו על עצמותיו שומר אותו. והוא השומע בבוא אדם להשתטח על קברות הצדיקים. ולזה נקראו הקברות נפשות על שם השארות אותו חלק הנפשיי אשר שם כנזכר. והנפש מודיע לרוח שבג"ע. והרוח לנשמה שבעולם העליון. ונשמה להקב"ה מודיעים לעורר הבאים להשתטח שם ועניים. ומלבד זה התורה שאדם לומד הוא עומד על גופו בקברו כדכתיב בשכבך תשמור עליך ודרשו חז"ל בקבר. והקיצות בתחיית המתים היא תשיחך. והוא מ"ש לא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו לעולם ואפילו אחר המות. וא"כ לכבוד התורה שהיא שמותיו של הקב"ה העומדת בקבר לשמור גם נפש הצדיק כאמור לכך ראוי שיעשו הנסים האלה אפילו אחר המות שגם הוא דבוק אלסי עם היותו מתחלף אל הדיבוק אשר בחיים ע"כ:

המתורגמן. א) איבער נאכטען לאססען. ב) פערשלעפט. ג) טרייפעלען.

פט שם ע"ב קבריה דרב הוו שקלי מיניה עפרא לאישתא [א] בת יומא אתו אמרו ליה לשמואל אמר להו יאות עבדין קרקע עולם היא א וקרקע עולם אינה נאסרת דכתיב (מ"ב כג) וישלך את עפרה על קבר בני העם מקיש קבר בני העם לעבודת כוכבי' מה עבודת כוכבי' במחובר לא מיתסרא דכתיב (דברים יב) אשר אתם יורשים אותם את אלהיהם על ההרים הרמים אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם ה"נ במחובר לא מיתסר:

צ דף מח ע"ב ת"ר ב הרוגי מלכות נכסיהם למלך הרוגי ב"ד נכסיהם ליורשים ר' יהודה אומר אף הרוגי מלכות נכסיהם ליורשים אמרו לר"י והלא כבר נאמר (מ"א כא) הנה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו אמר להן בן אחי אביו היה וראוי ליורשו היה אמרו לו והלא הרבה בנים היו לו אמר להן אותו ואת בניו הרג שנאמר (שם ב ט) אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי ורבנן ההוא בנים הראוין לצאת ממנו בשלמא למ"ד נכסיהם למלך היינו דכתיב (שם א כא) ברך נבות אלהים ומלך אלא למ"ד נכסיהן ליורשין למה לי ומלך ולטעמיך אלהים למה לי אלא לאפושי ריתחא [ג] הכא נמי לאפושי ריתחא. בשלמא למ"ד נכסיהם למלך היינו דכתיב (מ"א ב) וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח וכתיב (שם) ויאמר לא (אצא) כי פה אמות: אלא למ"ד נכסיהם ליורשים מאי נפקא ליה מינה לחיי שעה:

צא שם וישב בניהו את המלך דבר לאמר כה דבר יואב וכה ענני (שם) א"ל זיל אימא ליה תרתי לא תעביד בההוא גברא אי קטלת ליה קבול לטותיה דלטייה אבוך ואי לא שבקיה דליקום בלטותיה דלטייה אבוך (שם) ויאמר לו המלך עשה כאשר דבר ופגע בו וקברתו אמר רב יהודה אמר רב כל קללות

רש"י

ונהנקין שהם רשעים קלים: לאשתא בת יומא. ביום ראשון שלה והם מתרפאין בלותו עפר: אמרו לו לשמואל. משום דמת וכל הנקבר בו איסורי הנאה נינהו דגמר שם שם מעגלה ערופה כדלקמן: יאות עבדין. כדמפרש לקמן שקרקע אינה נאסרת: עבודת כוכבים לא מיתסרא במחובר לקרקע. דכתיב אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם: הרוגי מלכות. שנתחייבו מיתה למלכי ישראל כגון שמרדו בו דכתי' (יהושע א') כל איש אשר ימרה את פיך וגו': לרשתו. משמע ירושה גמורה ומן הדין: והלא הרבה בנים היו לו. לא ידענא מהיכן ילפינן: היינו דכתיב ומלך. שהעידוהו שמרד במלכות כדי שיתחייב מיתה למלכות ויהיו נכסיו למלך: למה לי ומלך. אי משום למיקטליה וירשנו מחמת קורבה בברך נבות אלהים סגי: וליטעמיך. דמלך לחייבו מיתת מלכות נאמר: אלהים למה לי. הא מחייב ליה משום מלכות: לאפושי ריתחא. דדיינין עליו שלא ירננו אחר אחאב למימר בשבילו הרגו ובלי פשע: כי פה אמות. ביואב כתיב לא אהיה נדון למלכות כדי שלא יהו נכסי למלך: לחיי שעה. דחויא בעלמא עד שישיבו הדברים לשלמה ויבואו: כה דבר יואב וכה ענני. משמע דבר ועניה הרבה. וקרא כי פה אמות הוא דכתיב ותו לא אלא ה"ק ליה תרתי לא תעביד לי:

כולן

מהרש"א

והלא הרבה בנים היו לו א"ל כו'. פירש"י לא ידענא מהיכא ילפינן עכ"ל אבל בבן אחי אביו דקאמר ל"ק מהיכא יליף ליה כיון דאוקמא בהכי משום קושיא דירד שם לרשתו אית לן למימר דמשמע שפי ירושה ממש בבן אחי אביו אבל מגליה להקשות והלא הרבה בנים כו' ומהיכא פסיקא ליה לומר כן דהיו לו בנים וק"ל: ורבנן ההוא בנים הראוי לצאת ממנו כו'. לכאור' דר"ל דמי בניו היינו בנים הראוי' לצאת מנבות גופיה אבל קשה מהא דדרשינן פ' אחד ד"מ דמי אחיך דמו ודם זרעותיו, וא"כ ה"נ מדמי נבות נפקא שפיר בניו של נבות הראוים לצאת ממנו ודמי בניו ל"ל ונראה דודאי בנים הראוים לצאת מנבות מדמי נבות נפקא שפיר לכ"ע אלא דה"ק ההוא דמי בניו לאו דמי בניו דהיינו בנים הראויים לצאת מבניו שכבר נולדו שהרג אחאב בני נבות שנולדו כדא"ר יודא אלא דבניו שנולדו לא הרג וההוא דמי בניו היינו בנים הראוים לצאת מבניו הראוים לצאת ממנו עדיין דהיינו בני בנים דקרוין בנים והבנים גופייהו שעדיין ראוים לצאת ממנו נפקא שפיר מדמי נבות ודו"ק: ה"נ לאפושי כו'. פירש"י לאפושי ריתחא דדיינין וכו' והוא דחוק שהרי אחאב לא ידע בהריגתו שהרי נהרג ע"י זקני עירו בעדות שקר גם קשה מאי קאמר ה"נ לאפושי ריתחא מאי שייכא הכא למ"ד נכסיהן ליורשים ול"ל ומלך ולולי פירש"י היה נראה כמ"ש הרד"ק בזה שהזקנים ידעו הדבר כי שקר היה ולמה הוצרכו לכל זה יהרגוהו כך במצות איזבל בלא עדות והתשובה כי זקני העיר היו מועטין כו' ואילו היו הזקנים מגלים הדבר לעם לא היו מניחין להרגו בחנם כו' לפיכך בקשה איזבל עליל' שיהרג הוא ובטחה איזבל בזקנים שיכסו עליה ויעלימו הדבר כו' עכ"ל ועוד האריך ע"ש והשתא לאפושי ריתחא דקאמר הוא נגד העם דלכךאמרה שיעידו בו תרתי שבירך אלהים ומלך ולאפושי ריתחא שלא יהיו העם חסים עליו ולא ידקדקו בדינו אם הוא אמת שיחשבו שאפשר שאחד מהם אמת ודו"ק: מאי נ"מ לחיי שעה. עד השיבו דברים לשלמה ויבואו כפירש"י ונראה כי שלמה נתן ליואב רצונו להמיתו שם כמ"ש פה אמות וגו' ויאמר המלך עשה כאשר דבר ופגע בו והא דכתיב מעם מזבחי תקחנו למות היינו שאם כהן הוא ורוצה לעבוד עבודה תקחנו למות כפירש"י בחומש ולקמן דקאמר דשלמה קבל הקללות עליו והיינו מהאי קרא דעשה כאשר דבר וגו' כפירש"י בספר מלכים היינו דרשא דקרא אבל פשטיה דעשה כאשר דבר וגו' היינו להורגו שם ומיהו לכתחלה אמר שלמה לבניהו להוציאו ממקדש להמיתו בחוץ ולא יהרג במקדש דכתיב כה אמר המלך צא וגו' אע"ג דע"כ אין איסור בדבר כמו שאמר לבסוף ובניהו נמי לא רצה להרגו שם בלי רשות המלך וק"ל:

קביל לטותא דלטייה כו'. ולא א"ל אי קטלת ליה בטל לטותא ממני דכיון דכבר גזר דוד עליו הנך תרתי שלא כדין לפי דעתו אי אפשר שיבטל

יד יוסף

א עבודה זרה דף מ"ה ודף נ"ד ע"ב: ב תוספתא סנהדרין פ"ד ע"ש הפלוגתא מאופן:

חדושי גאונים

לקוכח בחייו כי קילר חייהם של נשמת שיכול לחיות כנ"ל (עטרת צבי): וישלך את עפרה על קבר בני העם. קברו דרב הוו שקלי מיניה עפרא לאישתא בת יומא. הרד"ק ז"ל כתב על קבר בני העם שהיו עובדים להם בחייהם השליך עפר השרפה על קבריהם לבזיונם כלומר ראו מה שהיתה עובדים בהייהם כדי שיוסרו החיים וכן בד"ה ויזרוק על פני הקברי' הזובחים להם ותפר הנסמך על הקברים קברי הזובחים להם כמו העם המלחמה וי"ת לקברי גליא וגליא הוא שם ע"א וכן בדחז"ל בית גליא קורין לה בית כריא ע"כ וכן הרלב"ג קבר בני העם שהיו עובדים עמדם כוכבים והוסיף ומכאן למדנו שקבר אסור בהנאה שאם היה מותר בהנאה היה לו לחוש שמא יהנו בקברי העם ונמצא נהנים מעבודת כוכבים ע"כ. והנה משקנת הגמרא חולק על דברי הרלב"ג ז"ל דהא אמר שמואל יאות הם עבדין וקשה על הגמ' מה שהקשה הרלב"ג שאם היה מותר בהנאת הקבר היה לו לחוש שמא יהנו בקברי בני העם ונמצא נהנים מעבודת כוכבים. ולעד"נ דאין זו קושיא דתשא רחוקה היא שיבאו לאישתא בת יומא לרפאתם בקבר בני העם. ואפשר עוד שסגולת הקבר גורם וקבר של לדיק ג"כ והכי דייק לשון הגמ' קברו דרב הוו שקלי מיניה כו' מיניה ביחוד מכל שאר הקברות בזכות רב. ואפשר לומר עוד כי מה שהיו לוקחים מקברו דרב היה מהמחובר קרקע עולם דאינה נאסרת כמו שלמדו ההקש כי התולש קבר בנין אסור ליהנות ממנו מעתה מה שהשליכו האפר לקבר בני העם הוא לפי שהעפר

עיון יעקב

שקלי מיניה עפרא לאשתא בת יומא. ואע"ג דהוי לרפואה מ"מ אין מתרפאין מהם כיון שהם איסורי הנאה עיין בי"ד סימן קנ"ה ובסימן שס"ד:

אמרו לו והלא הרבה בנים היו לו. פירש"י לא ידענא מהיכא ילפינן ועיין במהרש"א ול"נ דודאי גם המקשה ידע דמקרא מלא הוא ואת דמי בניו ראיתי אלא שסבור שלא המיתם ממש כיון שלא נזכר מתחלה רק מיתת נבות על שבירך אלהים ומלך אם הוא חטא בניו מה חטאו והא דקאמר דמי בניו היינו בשביל בהלה שנבהלו על הריגת אביהם נסתלק דמיהם וכה"ג פירש"י וגם דמו הנה נדרש דמו ודם הזקן אף שלא נהרג אביהם:

ורבנן ההוא בנים הראוים לצאת מהם. כתב מהרש"א אבל קשה מהא דדרשינן פ' אחד ד"מ דמי אחיך דמו ודם זרעותיו וא"כ ה"נ מדמי נבות נפקא שפיר בניו של נבות הראוים לצאת ממנו וא"כ ודמי בניו ל"ל ולפמ"ש בסמוך לק"מ דדווקא התם נלמד מדמי דמו ודם זרעותיו היינו מדכתיב צועקים אלי מן האדמה משמע בהריגתו ממש הרג גם זרעותיו

הרי"ף

ברש"י דכתיב כל איש אשר ימרה את פיך וגומר. וקשה הא לא נתחייב אלא משום הוא גופיה מורד במלכות כדלקמן א"כ מה הועילו לנוס ואמר כי פה אמות הא איקרי הרוגי מלכות וי"ל שטעה בזה שלא נתחייב משום מורד במלכות כי לא נטה אחרי אדוניה להיות מלך כל שני חיי דוד:

עין יוסף

צ א"ל והלא הרבה בנים היה לו. דהא כתיב אם לא את דמי בניו ראיתי וסבירא ליה להו לרבנן דבניו לא היו נהרגין דלא מצינו דהיו נהרגין. וגם לא יומתו בנים על אבות כתיב. וקאמר ואת דמי בניו היינו משום דלקחו ממנו הכרם דהיה לבניו וכתיב וקבע את קובעיהם נפש משום שכל הגוזל את חברו כאלו הרגו והוה כאילו דמי בניו. ועכ"פ מדכתיב בניו לשון רבים ש"מ דהרבה בנים היה לו:

וסמלך

המתורגמן. א) היטצקראנקהייט. ג) צו פערגרעססערן דען צארען.

שקלל דוד את יואב נתקיימו בזרעו של דוד (ש"ב ג) ואל יכרת מבית יואב זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם. זב מרחבעם דכתי' (מ"א יב) והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלים וכתיב (ויקרא טו) וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב יטמא. מצורע מעוזיהו דכתיב (ד"ה ב כו) וכחזקתו גבה לבו עד להשחי' וימעל בה' אלהיו ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטורת וכתיב (שם) והצרעת זרחה במצחו . מחזיק בפלך מאסא דכתי' (מ"א טו) רק לעת זקנתו חלה את רגליו ואמר רב יהודה אמר רב א שאחזו פודגרא א"ל מר זוטרא בריה דרב נחמן לרב נחמן היכי דמי א"ל כמחט בבשר החי מנא ידע אבע"א מיחש הוה חייש ביה[א] ואבע"א מרביה הוה גמיר לה ואבע"א (תהלים כה) סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם . נופל בחרב מיאשיהו דכתיב (ד"ה ב לה) ויורו היורים למלך יאשיהו ואמר רב יהודה אמר רב ב שעשו כל גופו ככברה[ב] . וחסר לחם מיכניה דכתיב (מ"ב כה וירמיה נב) וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו . א"ר יהודה א"ר היינו דאמרי אינשי [דף מט] תהא לוטא ולא תהא (מלטטא) [לייטא][ג] . אתיוה ליואב דייניה א"ל מ"ט קטלתיה לאבנר א"ל גואל הדם דעשהאל הואי . עשהאל רודף הוה א"ל היה לו להצילו באחד מאיבריו א"ל לא הוה יכול ליה א"ל השתא בדופן חמישית כוון ליה דכתיב (ש"ב ב) ויכהו אבנר באחרי החנית אל החומש וא"ר יוחנן בדופן חמישית במקום שמרה וכבד תלוים בו באחד מאבריו לא יכיל ליה אמר ליה ניזיל לאבנר מ"ט קטלתיה לעמשא א"ל עמשא מורד במלכות הוה דכתיב (ש"ב כ) ויאמר המלך לעמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וגו' וילך עמשא להזעיק את איש יהודה ויוחר וגו' אמרו ליה עמשא אכין ורקין דרש אשכחינהו לישראל דפתיח להו במסכתא אמר כתיב (יהושע א) כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת יכול אפי' לד"ת ת"ל (שם) רק חזק ואמץ אלא ההוא גברא

רש"י

כולן נתקיימו בזרעו של דוד . מפני שקבלן שלמה עליו : לעלות במרכבה וגבי זב כתיב נמי מרכב אסמכתא לג"ש : מחזיק בפלך . אוחז מקל ליסען עליו מחמת חולי הרגלים : פודגרא . כן שם החולי אף בלשונו : מנא ידע . רב נחמן : וארוחתו ארוחת תמיד . מאת נ"נ היתה לו : תהא ליטא ולא לייטא . נוח לך להיות מן המקוללים ולא מן המקללים לפי שסוף קללת חנם לשוב אל המקלל : היה לו . לאבנר : להציל . את עצמו : באחד מאיבריו . של עשהאל ולא יהרגנו דהכי אמרינן בפ' בן סורר ומורה (דף ע"ד) הרודף אחר חברו להורגו ויכול זה להציל את עצמו באחד מאבריו של רודף ולא עשה כן אלא חזר כנגדו והרגו נהרג עליו : אמרו ליה לא יכול ליה . אבנר לכוין באחד משאר אבריו : אמר להו . יואב השתא בדופן חמישית כנגד צלע חמישי : אמרו ליה ניזיל לאבנר . דינו של אבנר פטור אתה עליו : אבין ורקין דריש · שמלאן שהיו עסוקים במסכתא ולא רצה לבטלםכדמפרש ואזילדאינו מורד במלכות דכתיב רק חזק ואמץ מיעוטין שאם בא המלך לבטל דברי (נביא) [תורה]

תוספות

מ"ט קטלתיה לעמשא . וא"ת היאך נתחייב יואב באתאי דקטליה לעמשא הא בעי התראה ואפילו למ"ד חבר אינו צריך התראה הכא לא היה חבר בדבר זה שהיה חושבו מורדבמלכות והוה ליה שוגג וי"ל דלא נתחייב אלא משום הוא גופיה דהוה מורד במלכות :

מהרש"א

אחד מהם אי לאו שיקבל אחד מהם המקללו בחנם וק"ל : כולן נתקיימו בזרעו של דוד כו' . אע"ג דרובן נענשו מפני החטא כגון עוזיהו שגבה לבו ליטול לו הכהונה ואסא אמרינן בפ"ק דסוטה מפני מה נענש שעשה אנגריא בת"ח וכן יאשיהו נענש מפני החטא שלא שמע לפרעה נכה שהיה מפי ירמיה מ"מ אי לאו קללתו של דוד אפשר שהיה מתכפר להם בעונש הקל ממנו : [שאחזו פודגרא כו' . מפורש פ"ק דסוטה ע"ש] : דכתיב ויורו היורים גו' .כמה מלכים מיהודה שנהרגו ג"כ כגון יואש אמציה אמון אבל אינו מפורש בהם מכת חרב כמו ביאשיהו ומש"ה לא סגי ליה לאתויי מקרא דויורו היורים וגו' ומייתי מדאמר ר"י אמר רב שעשו כל גופו ככברה דהיינו מכת חרב ודו"ק: ארוחת תמיד. פירש"י מאת נ"נ היתה לו עכ"ל ואינו כן אלא מאת אויל מרודך היתה לו ארוחתו תמיד אחר שמת נ"נ ויש ליישב דבריו דה"פ דמה שהיה לו ארוחתו תמיד מאויל מרודך לא היה חסר לחם אבל מיניה נשמע דבזמן נ"נ לא היה לו ארוחתו תמיד והיה חסר לחם וק"ל: א"ל ניזיל לאבנר כו'.והכתוב שאמר והשיב ה' את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים וגו' גם דוד אמר אשר עשה לשני שרי צבאות ישראל וגו' ויהרגם וגו' היינו לפי דעתם שלא היה יכול אבנר להציל עצמו בא' מאבריו של עשהאל ועוד דאיכא למ"ד דפליג דאפילו ביכול להציל עצמו בא' מאיבריו ולא הציל פטור הנרדף : עמשא מורד במלכות כו' א"ל עמשא אכין ורקין כו' . י"ל דדריש זה מדכתיב וייחר ביו"ד וקרינן ויוחר בוי"ו דריש וייחר מעצמו כמו שחשב יואב שהיה מורד במלכות וקרינן ויוחר בוי"ו שנתאחר ע"י אחרים דאשכחינהו דפתיח להו במסכתא וכו' ודריש ליה ג"כ מדכתיב ויוחר מן המועד וגו' דהיינו שנתאחר מן המסכתא אחד מסדר מועד שפתחו ועסוקין בה וק"ל: אלא שהוא גברא מורד במלכות כו' . למ"ד לעיל הרוגי מלכות נכסיהן למלך ניחא דהוצרך לומר לו דבלאו שהוא חייב מיתה ממה ששפך דם עמשא אלא דמורד במלכות נמי הוה ונכסיו למלך ולמ"ד דמורד במלכות נמי נכסיהן ליורשין קא"ל דמורד במלכות הוה לפי דעתו שלא היה חייב מיתה בהריגת עמשא ונראה דדריש ליה דהרגו ליואב נמי מפני שהיה מורד במלכות מדברי דוד שאמר וגם אתה ידעת אשר עשה לי יואב וגו' דהיינו שהיה מורד במלכות ממה שנטה אחרי אדוניהו כמ"ש

יד יוסף

א סוטה דף ח' ע"א: ב במדבר רבה פ' כ"ג . אגדת שמואל פרשה כ"ה . תנחומא סדר מסעי . איכה רבתי פסוק צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי :

הדושי גאונים

התלוש אסור ולא יהנו ממנו כי אם מקבר המחובר ועפר שרפה דהיינו אפר ניכר ובזה נתיישב דברי הרלב"ג ז"ל שמ"ש הרלב"ג ז"ל ומזה למדנו לקבר אסור בהנאה רוצה לומר בקבר בנין ועפר תלוש אסור הוא בהקש קבר בני העם לעבודת כוכבים מה עבודת כוכבים במחובר לא מתסרא אבל בתלוש מתסרא כן קבר בני העם בתלוש אסור במחובר מותר ובזה לא פליג הרלב"ג ז"ל על הגמרא שמה שהוכיח בגמ' הוא במחובר קרקע עולם אבל האפר הזה התלוש לא יהנו ממנו הנאסר הוא בעבודת כוכבים התלוש הנאסרת ובזה מתיישבים דברי הגמ' ודברי הרלב"ג ז"ל ומהרי"א ז"ל לפי שמנשה והמון שמו האשרה בבית ה' אמר שיאשיהו הסיר אותה משם ושרף אותה והשליך עפרה על קבר עובדיה לבזיונם באומרם ראו מה עבדתם בחייכם וכהרד"ק ז"ל (כלי יקר) :

אמר רבי יהודה אמר רב כל קללות שקלל דוד את יואב נתקיימו בזרעו של דוד וכו'. עפ"י רש"י ומהרש"א . אבל לפי פירוש מהרש"א . קשה דלמה מביא התלמוד ראיה מזה הפסוק המאוחר היה לו להביא מן המוקדם דכתיב וידבר אתו טובו' ויתן את כסאו מעל כסא המלכים אשר אתו בבבל ושנה את בגדי כלאו ואכל

אהבת איתן

אתיוהו ליואב דייניה כו' מ"ט קטלתי' לעמשא מורד במלכות הוה כו' . כתבו התוספות דלא נתחייב אלא משום דהוא גופי' הוה מורד במלכות אבל אמאי דקטלי' לעמשא

עיון יעקב

משא"כ כאן אפשר לומר דדמי קאי על בני משפחתו שנסתלקו דמיהם ע"י שנכשלו מכת חרבתו : **מחזיק** בפלך מאסא . עיין בחדושינו פרק קמא דסוטה : **תהא** לוטא ולא תהא לטעא . רבים נבוכים בזה ומנלן לומר כן דלמא שאני הכא שדוד קבל על עצמו כן ולק"מ דרש"י נשמר מזה וכתב שסוף קללת חנם לשוב אל המקלל וזה נלמד שפיר מדהוצרך שלמה לקבל על עצמו הלטותא ולא בעל הלטותא אלא ודאי שכיון שקטל ליואב א"כ קללת דוד בחנם היה ממילא חזרה הקללת חנם על עצמו וזה כוונת מהרש"א וכמו שהאב זוכה לבן בחמשה דברים כמבואר לקמן פ"ק דעדיות כן מתחייב בה' דברים כמו שחשיב כאן ה"ה קללות וכ"כ לקמן בפירוש הרא"ש על מתני' ז' דעדיות ע"ש ובילקוט שם : **אתיוה** ליואב דייניה . לאו כדין סנהדרין ממש קאמר דהיה צריך חקירות ובדיקת עדים ויד העדים תהיה בו אלא שדין מלכים שאני כמ"ש הרמב"ם בהלכות מלכים ובזה מתורץ קושיות התוס' שהרי לא התרו בו ע"ש : **ניזיל** לאבנר . אפשר דמה"ט למד הרמב"ם שבשביל שלא הצילו בא' מאבריו אין דנין אותו למיתה ומש"ע קאמר הש"ס לעיל דף כ' מפני מה נענש אבנר ועמ"ש שם : **אלא** האי גברא מורד במלכות הוא . עיין במהרש"א וזה שאמר דוד אתה ידעת את אשר עשה לי יואב ועי' בילקוט שם בשם המדרש אשר עשה לי שהראה האגרת לישראל

עץ יוסף

צא והמלך רחבעם התאמץ כו' · אסמכתא לג"ש (רש"י)· ולכן כתיב התאמץ כי קשה היה לו הרכיבה מפני חולי הזוב שהיה לו (רד"ק): מחזיק בפלך. אוחז מקל ליסען עליו מחמת חולי הרגלים : פודגרא · כן שם החולי אף בלשונינו (רש"י) וקשה מנלן לרב שאחזו לאסא המלך פודגרא דילמא חלה ברגליו חולי אחר · וי"ל דאיתא במסכת ב"ב פ"א על הפסוק כה אמר ה' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי· וז"ל כל המאוחר בפסוק קשה מחברו.חרב קשה ממות·רעב קשה מחרב· שבי קשה מכולם· והנה בקללות שקלל דוד את יואב הכי סדרן זב ומצורע ומחזיק בפלך ונופל בחרב וחסר לחם· ממילא ג"כ על סדר זה כל המאוחר קשה מחברו למצורע קשה מזב וחרב קשה ממצורע וחסר לחם קשה מחרב · ולכך אמר רב מלמד שאחזו פודגרא מדחשיב מחזיק בפלך בתר מצורע שהוא חשוב כמת . מוכח דמחזיק בפלך קשה ממצורע

ענף יוסף

צא ויכהו שם אל החומש אר"י בדופן חמישית מקום שמרה וכבד תלוין כו' . נראה דהיינו הא דכתיב ויקרא אבנר אל יואב ויאמר הלנצח תאכל חרב הלא ידעת כי מרה תהיה באחרונה . לכך נקט כי מרה לפי שנגלה בו רוח הקדש ונתנבא שלבסוף ינקום בו נקמת אחיו עשהאל ויכהו גם הוא במקום שהמרה וכבד תלויה בו . ולכך אמר ג"כ הלא ידעת הלא בה"א רמז לדופן חמישית (תורת חיים) :

המתורגמן. א) ער האט זעלבסט געליטען דאפאָן. ב) איין זיעב. ג) בעסער צו זיין געפלוכט, נור ניכט פלוכען דען צוויטען.

מורד במלכות הוה דכתיב (מ"א ב) והשמועה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום לא נטה מאי לא נטה א"ר יהודה שבקש לנטות ולא נטה ומ"ט לא נטה א"ר אלעזר עדיין ליחלוחית[א] של דוד קיימת ר' יוסי בר' חנינא אמר עדיין איצטגניני של דוד קיימין דאמר רב יהודה אמר רב ת' ילדים היו לו לדוד כולן בנייפת תואר היו ומגדלי בלורית[ב] היו ומהלכין בראשי הגייסות[ג] היו והן הן בעלי אגרופין[ד] של דוד:

צב שם ופליגא דר' אבא בר כהנא דא"ר אבא בר כהנא אלמלא דוד לא (עסק) [עשה] יואב במלחמה ואלמלא יואב לא עסק דוד בתורה כדכתיב (ש"ב ח) ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו (וסמיך ליה) ויואב [בן צרויה] על הצבא מ"ט דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו משום דיואב על הצבא ומ"ט יואב על הצבא משום דדוד עושה משפט וצדקה [לכל עמו]. (שם ג) ויצא יואב מעם דוד וישלח מלאכים אחרי אבנר וישיבו אותו מבור הסירה ודוד לא ידע מאי בור הסירה אמר רבי אבא בר כהנא בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג. (שם) ויטהו יואב אל תוך השער לדבר אתו בשלי א"ר יוחנן שדנו בדין סנהדרין א"ל מ"ט קטלתיה לעשהאל עשהאל רודף הוה היה לך להצילו באחד מאבריו לא יכילנא ליה השתא בדופן חמישית איכוונת ליה באחד מאבריו לא יכלת ליה. לדבר אתו בשלי א"ר יהודה אמר רב (לדבר אתו) על עסקי שלו *) (שם) ויכהו שם החומש אמר רבי יוחנן בדופן חמישית מקום שמרה וכבד תלוים בו. (מ"א ב) והשיב ה' את דמו על ראשו אשר פגע בשני אנשים צדיקים וטובים ממנו ויהרגם בחרב. טובים שהם דרשו אכין ורקין

רש"י

אין שומעין לו: השמועה. כשנמשח שלמה באה אל יואב ונתיירא: כי יואב נטה אחרי אדוניה ואחרי אבשלום [לא נטה] כשמרד בדוד אביו לא נטה: מאי לא נטה. מה לנו להזכיר זאת כאן וכי (לא) [מה] היה לו לירא בשביל שלא נטה אחרי אבשלום וכאן נטה אלא מגיד לך הכתוב שביקש לנטות גם אחרי אבשלום אלא שלא נגמר מחשבתו כדמפרש ואזיל מפני שעדיין היה לו ליחלוחית גבורתו של דוד קיימת אבל עכשיו שהזקין יצא מדרכו ונטה אחרי אדוניהו: איצטגניני דוד. בעלי אגרופין שלו שעל ידם הוא נלחם ויוצא ובא על פיהם ואלטגניטות דכל התלמוד לשון מזלות וחוזים בכוכבים והכא קרי הכי משום שהיה דוד נסמך עליהם ועושה על פיהם והולך אחר דבריהם: ילדים. בחורים: ומגדלי בלורית. כמשפטי העובדי כוכבים כדי שיראו בעלי (קומה) [אימה] ויפחדו מהן: בני יפת תואר. בני עובדי כוכבים שהיו לוקחים בשביה והתירם הכתוב כדכתיב (דברים כ"ב) וראית בשביה וגו': אלמלא דוד. שהיה עוסק בתורה לא עשה יואב מלחמה אבל זכותו של דוד עומדת לו ליואב במלחמות של דוד: בור וסירה גרמו לו לאבנר שיהרג. בור לפחת המים שלקח דוד מראשותיו של שאול כשהיה ישן במעגל וכשאמר להם דוד בני מות אתם שלא שמרתםאדוניכםשכבר הייתי יכול להורגו (ש"א כ"ו) ראו נא איפה חנית המלך ואיה צפחת המים היה לו לאבנר למחות בשאול ולומר לו ראה כמה צדיק זה שלא הרגך ולא מיהה בו אלא א"ל שמא אחד מבני הצבא נתנם לו. וסירה קוץ כשכרת דוד את כנף מעילו של שאול במערה היה לו לאבנר ללמד זכות על דוד ולומר לשאול ראה כמה חס עליך שלא הרגך בהיותך יחידי עמו במערה ולא לימד זכות אלא אמר לו שמא כשעברת אצל הקוצים והסירים נכנס אחד מן הקוצים בכנף מעילך והוא היה טמון שם וחתכו: שדנו דין סנהדרין. כמו (דברים כ"ה) אל זקני עירו ואל שער מקומו דסתם שער לשון סנהדרין הוא שהיו דנין שם: על עסקי שלו. לשון של נעלך (שמות ג') שאל לו בערמה יבמה נגדמת היאך חוללת התחיל שוחה לפניו ומראהו כך היא חוללת בשיניה והוא שלף חרבו והרגו כדכתי (מ"א ב) בחגורתו אשר במתניו ובנעלו אשר ברגליו: שהם דרשו אכין ורקין. שלא לקיים מצות המלך לעבור על דברי תורה. עמשא כדאמרן אבנר כשאמר לו

מהרש"א

הרד"ק שהרי היה יואב ידע כי בלב דוד להמליך שלמה והוא מורד בהם ונטה אחרי אדוניהו כו' ע"ש: [ואחרי אבשלום לא נטה כו'. מלתא באנפי נפשיה והוא סיפא דקרא דלעיל ומפרש ליה הכי]:

לא עסק דוד בתורה כו'. לכאורה דהל"ל אלמלא יואב לא היה דוד עושה משפט וצדקה דכתיב ויהי דוד עושה וגו' ונראה שדקדק לומר כן ממה דכתיב לכל עמו דמי שלא למד הדינין על בוריין א"א לעשות משפט צדק לכולם שלא יכשל בהם אבל אמר דוד שהיה עוסק בתורה ולמד הדינין על בוריין ובזה היה עושה משפט צדק לכל עמו ולא היה נכשל וז"ש אלמלא יואב לא היה דוד פנוי לעסוק בתורה מפני הטירדא ולא היה יכול לעשו' משפט צדק לכל עמו וק"ל: בור וסירה גרמו לו כו'. עיין פירש"י והוא דחוק דמה תלה אבנר בבור ולא הוה דומיא דסירה שתלה הדבר בסירה ופירוש הרד"ק יותר נכון בזה שא"ל אחד מן הנערים שכחה בבור ומלאה דוד בבור עכ"ל דהשתא הוי שפיר דומיא דסירה ודו"ק: על עסקי שלו כו'. עיין פירש"י ובפרק מצות חליצה איבעי להו הך מלתא בלשון אחר גדמת מהו שתחלוץ והך איבעיא לא הוה צריך לשחות ולהראות היאך תחלוץ בשיניה אלא דהמ"ל תחלוץ בשיניה כדאמרינן התם מי כתיב וחלצה ביד אבל הכא יואב הוה מבעיא ליה לאבנר היאך חולצת בשיניה ולהכי היה צריך אבנר לשחות להראות לו וק"ל: טובים שהיו דורשין כו'. ר"ל טובים שהיו דורשין אכין ורקין שבתורה הנקראת טוב וצדיקים נאמר על המעשה כמו והיה מעשה הצדקה וגו' שהן שמעו אפילו מפי המלך ולא עשו לבטל התורה והוא על פי האגרת מן המלך עשה לבטל התורה ודו"ק:

הרי"ף

שבקש לנטות ולא נטה. וקשה למה צריך להביא שחייב משום שבקש לנטות אחרי אבשלום תיפוק ליה שחייב משום שנטה אחרי אדוניה ואפשר משום הא אינו חייב כי לא היה כוונתו להמליך אותו בחיי דוד כדכתיב ואדוניה בן חגית מתנשא לאמר אני אמלוך ויהיו דבריו עם יואב גו' כלומר שכרת עמו ברית להמליכו אחר מיתת דוד ואף ע"פ שנתן הנביא אמר כי ירד היום ויזבח וגו' ויאמרו יחי המלך אדוניה זהו הוסיף נתן הנביא שאמר אני אבא אחריך ומלאתי את דבריך שדרשו מכאן חז"ל מותר לומר לשון הרע על בעלי מחלוקת ולפי דעתי נראה דזה הוי שלשון הרע מה שהוסיף שאמרו יחי המלך אדוניה כי לא מצינו שאמרו כן ואדרבה בדברי עצמו שאמר נתן אתה אמרת אדוניה ימלוך אחרי מוכח שאדוניה רצה למלוך אחרי דוד וא"כ אין בזה מורד במלכות אלא משום שבקש לנטות אחרי אבשלום ובנטותו עכשיו אחרי אדוניה גלגל עליו עון הראשון וראוי ליענש: ופליגא דר"א ב"כ. נראה דבזה פליגא דלעיל אמרי' שע"י בני יפ"ת הוא נלחם ור"א אמר דזכות התורה עומדת ליואב במלחמה:

עיון יעקב

ואלמלא יואב לא עסק דוד בתורה. ולא קאמר לא עסק בצדקה ומשפט כי גם אם היה דוד בעצמו במלחמה היה יכול לעשות צדקה משא"כ בתורה א"א לעסוק בשעה שטרוד במלחמה וכדאיתא לעיל ובפ"ק דמגילה עתה באתי על תלמוד תורה לפי שבטלת מלחמה פטורין כת"ת ע"ש ודין היינו תורה ועיין בחדושינו בסוטה דף מ"ב ועיין במהרש"א: בור וסירה גרמו לאבנר שיהרג. עיין במהרש"א ולהכי צריך קרא למימר שדוד לא ידע שלא תימא שדוד ידע מזה כי נער שנאה מכח בור וסירה לה"ק שאפ"ה לא ידע מזה: לדבר עמו על עסקי שלו. פירש"י ששאלו הגדמת היאך חולצת אפשר לומר ע"ד הדרש דלכך שאל לו שאלה זו לפי שמכח שאלה זו מוכח דלא אמרינן שתחלוץ דוקא מה שדרך ומצוי לחלוץ אבל כל אדם היינו ביד אלא ס"ה בכל דבר מדלא כתיב וחלצה ביד וכדאיתא בש"ס ביבמות ותקשי לך הלא אפילו אי כתיב ידה ה"א ס"ה בכל דבר אלא שדבר בהוה ומצוי וכדאיתא בפרק בן סורר ומורה גבי מחתרת דלאו דוקא מחתרת אלא ס"ה בדבר אורים ע"ש: והן הן אגרופין של דוד. עיין בחידושינו בקדושין דף ע"ו:

עץ יוסף

דכתיב הרבה. ועל זה הקשה מר זוטרא היכי דמי פודגרא שיהיה יותר קשה ממצורע שהוא חשוב כמת. והשיב לו כמחט בבשר החי. ועל זה הקשה מנא ידעי זה. דמוכח דהיה יודע מדפריש קרא הכי דקאי על פודגרא שהיא קשה ממצורע (בית לוי): בלורית. בלשון רומי קווצות שער (מוסיף הערוך): בעלי אגרופין. פירוש גבורים על דרך ולהכות באגרוף רשע:

המתורגמן א) די זאַפט, והכוונה סחות הנותנת חיים. ב) האָאר לאָקקען. ג) רעגימענטער, חיל וצבא. ד) פויסט העלדען, פי' הגבורים סיולאים ראשו גם במלחמה.

חדושי גאונים

לאם לפניו תמיד כל ימי חייו א"כ נשמע ג"כ מפסוק זה שבימי כ"נ לא הי' חסר לאם וגם קשה קושיית הרד"ק ורלב"ג שהפסוקים סותרים זה את זה דמפסוק

אהבת איתן

לא נתחייב דכיון דהי' חושבו מורד במלכות ה"ל שוגג. ודע דהרב כ"מ בספ"ה מה' רוצח הקשה ע"ד תוספות אלו וכו' וז"ל פשטא דקרא ומשמעות לא משמע שנהרג אלא מפני שהרג ואפילו לפי דבריהם עדיין הקושיא במקומה עומדת דהא לא היה חייב מיתה אלא מדינא דמלכותא וה"ל למזבח לקלוט אותו דהא כ'רמב"ם שם מי שפחד מן המלך שלא יהרגנו בדין המלכות וברח למזבח ונסמך לו ואפי' היה זר ה"ז ניצל. ואם כן איך אמרו בפ"ב דמכות שיואב טעה ג' טעיו' שאינו קולט אלא גגו וכהן ועבודה בידו כו' והניח בקושיא: ובספר לחם יהודה נדחק לומר דסוגיא דידן פליגא אסוגיא דמכות. ובס' מגדת דוד תי' דמחמת שהרג לעמשא ולא דרש אכין ורקין נתחייב יואב במה שמרד בצווי דוד שיציל לאבשלום ולא הציל. ואין לו תי' שזה היה כמצות התורה שלא להחיות לאבשלום כיון שהיה חייב מיתה. שהרי לדעת יואב שהרג לעמשא צריך לעשות צווי המלך אף שלא כדת. ומה נפסך נתחייב יואב או מחמת הריגת עמשא או משו' דמרד במלכו' במה שהרג לאבשלום עכ"ד. אך אכתי תקשי מ"ש הכ"מ דה"ל למזבח לקלטו. עוד הקשה ע"ד התו' בשו"ת זרע אברהם חי"ד סי' ג' וז"ל אי איתא שלא נהרג אלא משום שהיה מורד א"כ מאי קאמר יואב לבניהו זיל אימא לי' תרתי לא עביד בהוא גברא אי קטלית לי' קבול לטותא דלטיה אבוך. והרי לא היו על דבר אחד דמה שקללו אביו היה על הריגת אבנר ועמשא ומה שנהרג עכשיו היה משום

שאול לעבדיו (ש"א כ"ב) סובו והמיתו את כהני ה' וגו' וכתיב (שם) ולא אבו עבדי המלך לשלוח את ידם לפגוע וגו': והוא לא היה דורש. והרג את אוריה במלותו של דוד אע"ג שלא לוה דוד בפיו אלא באגרת כדכתיב (שם ב' י"א) ויכתוב בספר לאמר הבו את אוריה וגו': ויקבר בביתו במדבר. ביואב כתיב: מופקר לכל. לעניים להתפרנס [מביתו]: אפילו מוניני ולחנתא טעים. אפילו דברים דקים ועינוגים: טעים. שהיה טועם: פרים להו. משלח להם למזונות לעניי העיר. פרים לשון פרס שנוטלין מבית המלך ופסוק זה בדברי הימים כשלכד דוד את מצודת ציון: מוניני. דגים קטנים: צחנתא. מין דגים קטנים: [משקעין אותו. שלא יתהפך אנה ואנה ותפול הפתילה על בשרו מבחוץ]: קשה לתוך הרכה. כורכים סודר קשה לתוך הרכה מפני שהרכה אינה חונקת לפתוח פיו והקשה מחבלת את גרונו ומכוולתו לפיכך קשה מבפנים לחנוק ורכה מבחוץ להגין: [ומדליק · מתיך]: הפתילה. בגמרא מפרש פתילה של אבר: וחומרת. לשון חמרמרו מעי (איכה ב') [כוולת]: [רבי יהודה אומר אין חונקין אותו בסודרין דאף הוא אם היה מת בידם ע"י חניקתם קודם זריקת הפתילה לא היו מקיימין מצות שריפה אף הוא ליסנא בעלמא הוא כלומר אם יחניקוהו אף הוא ימות בידם ואין זו שריפה: בצבת. טינגליי"ש בלע"ז: לא היה ב"ד של אותו שעה בקי. לדוקין היו שאין להם ג"ש אלא קרא כמשמעו]: מנ"ל. דכי האי גוונא שריפה היא [דקאמר רחמנא]: אתיא שריפה שריפה. כתיב הכא (ויקרא כ"א) באש תשרף וכתיב התם (במדבר י"ז) אשר הקריבו השרופים מה להלן גוף קיים [ולקמן פריך מנ"ל]: מבני אהרן. דכתיב בהו (ויקרא י') יבכו את השריפה: מנ"ל. דעדת קרח הכי הוו: בנפשותם. ולא בגופם: שריפה ממש. הלכך ע"כ לא מצינן למילף גוף קיים מהתם [ולקמן פריך תהוי שריפה ממש ולילף שריפת ב"ד מיניה ותהוי ממש]: על עסקי נפשותם. על חנופת אכילה ושתייה הנכנסת בנפשותם: בחנפי לעגי מעוג. בשביל חנופה של לגימות מעוג שהאכילם והשקם קרח לעדתו ונתחברו עמו חרק עלי וגו'. מעוג לשון דבר המאכל כדכתיב (מ"א י"ז) באלמנה הצרפית

אמר רב שלא חשדו כו'. רצה לומר אם לא ראה החרב בידו מאי קאמר דלא נשמר מן החרב אלא דקאמר אף שהיה לו לשמור עצמו מחרב שבידו לא היה נשמר בו וקאמר רב דהיינו משום שלא חשדו שיהרגנו וכמ"ש ויסם דמי מלחמה בשלום שהיה להם שלום עמו ולא היו נשמרים ממנו כפירש"י ודו"ק: ויקבר בביתו במדבר כו'. נראה לפרש ע"פ הדרש שהביא הרד"ק הרוגי ב"ד אין נקברים בקברי אבותיהן כו' מוטב לי שאמות כאן ואקבר בקברי אבותי כו' ולדעת בעל זה הדרש בא טעם וקברתו יפה כלומר פגע בו שם כדבריו וקברתו בקברי אבותיו עכ"ל וזש"ה ויקבר בביתו דהיינו בקברי אבותיו ואמר שזכה לזה יותר משאר הרוגי ב"ד מפני שהיה ביתו מופקר כמדבר כו' ואמר אף ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות לפי שדרך בעלי מלחמות שמצוי בהם גזל ועריות אמר שלא כן ביתו ובעלי מלחמות שבחיל שר צבא יואב שהם היו מנוקים מגזל ועריות כמו שדרשו בפסוק שיניך כעדר הקצובות גו' על י"ב אלפים שצבאו על מדין שהיו מתרחקין מן הגזל ומן העריות שלא כדרך שאר בעלי מלחמות וק"ל: אפילו מוניני כו'. עיין פירש"י ובערוך פירש מוניני ליר של דגים כו' כלומר כל שהיה אוכל אפילו דבר מועט היה מחלק עכ"ל ע"ש ונראה דדריש ליה ממלת שאר דאפי' דבר טפל שעשוי שיריים היה מחיה ופריס לעניי העיר וק"ל: ארור שזו ילד כו'. נקט ג' לשונות משונות ארור שזו ילד על אמה ארור שזו גידל על מניקתה ארור שיצאה זו מחלציו על אביה וק"ל: [על עסקי נפשותם כדר"ל כו' וכבר היו משה ואהרן מהלכין כו' מה שיש לדקדק בכ"ז תמצא בחידושי הלכות ע"ש]:

והוא לא דרש וצדיקים שהם בפה ולא עשו והוא באגרת ועשה. (ש"ב כ) ועמשא לא נשמר בחרב אשר ביד יואב וגו' (א"ר יהודה) אמר רב שלא חשדו. (מ"א ב) ויקבר בביתו במדבר אטו ביתו מדבר הוא אמר רב יהודה [אמר רב] כמדבר מה מדבר מופקר לכל אף ביתו של יואב מופקר לכל. ד"א כמדבר הזה מה מדבר הזה מנוקה מגזל ועריות אף ביתו של יואב מנוקה מגזל ועריות. (ד"ה א יא) ויואב יחיה את שאר העיר אמר רב יהודה (אמר רב) אפי' מוניני וצחנתא טעים פרים להו:

ארבע מיתות פרק שביעי

צג דף נב תניא היה רבי מאיר אומר מה ת"ל (ויקרא כא) את אביה היא מחללת שאם היו נוהגין בו קדש נוהגין בו חול כבוד נוהגין בו בזיון [א]אומרים ארור שזו ילד ארור שזו גידל ארור שיצאה זו מחלציו אמר רב אשי כמאן קרינן רשיעא בר רשיעא ואפילו לרשיעא בר צדקיא כמאן (כהני תנאי) [כהאי תנא]:

משנה מצות הנשרפים היו משקעין [א] אותו בזבל עד ארכבותיו ונותנין סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו זה מושך אצלו וזה מושך אצלו עד שפותח את פיו ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו וחומרת [ב] את בני מעיו [ר' יהודה אומר אף הוא אם מת בידם לא היו מקיימין בו מצות שריפה אלא פותח את פיו בצבת[ג] שלא בטובתו ומדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו ויורדת לתוך מעיו ותומרת את בני מעיו] אמר רבי אלעזר (בן) (*) צדוק מעשה בבת כהן אחת שזינתה והקיפוה חבילי זמורות ושרפוה אמר (ו) לו מפני שלא היה ב"ד של אותה שעה בקי:

גמ' מאי פתילה [ב] אמר רב מתנה פתילה של אבר] מנ"ל אתיא שריפה שריפה מעדת קרח [ג] מה להלן שריפת נשמה וגוף קיים אף כאן שריפת נשמה וגוף קיים רבי אלעזר אומר אתיא שריפה שריפה מבני אהרן מה להלן שריפת נשמה וגוף קיים אף כאן שריפת נשמה וגוף קיים. מאן דיליף מעדת קרח מנ"ל דכתיב (במדבר יז) את מחתות החטאי' האלה בנפשותם שנשמתם נשרפת וגוף קיים ואידך ההיא שריפה ממש [היא] ומאי בנפשותם שנתחייבו שריפה על עסקי נפשותם כדריש לקיש דאמר ריש לקיש מאי דכתיב (תהלים לה) בחנפי לעגי מעוג חרק עלי שנימו בשביל חנופה שהחניפו לקרח על עסקי לגימה[ד] חרק עליהם שר של גיהנם שיניו ומאן דיליף מבני

עין יעקב

בכל דבר אלא לפי שרוב גנבים מצוין במחתרת אלא נ"ל דס"ל מחתרת דוקא וא"כ אין ללמוד ממנו שהבא לסרגך השכם להרגו ושלא כדין הרג לעשהאל א"כ שפיר דנו אותו ועיין בחדושינו ביבמות דף ק"י ובסנהדרין לעיל דף כ': והוא באגרת ועשה. מזה קצת ראיה לאותן דס"ל דכתיבה לאו כדבור ממש דמי ועיין בספרי שבות יעקב סימן קג"ו: **אומרים** ארור שזו ילד. עיין במהרש"א ולדבריו קשה הל"ל ג"כ אמה מחללת וכן המגדלת ול"נ דקאמר שלשה דברים נגד שלשה עתים שיש בה קטנה ונערה ובוגרת או כשהיא על קטנותה אמר שזה ילד ועל נערותה אמר שזה גדל ועל בגרותה או כשהיא אומר שזו יוצאה מחלציו לפי שאז יוצאת מרשותו לגמרי: **ואידך** האי שריפה ממש ומאי בנפשותם שנתחייבו שריפה על עסקי נפשותם. לכך נשתנו שריפתם משאר שריפה דכל התורה כולה לפי שהגוף נכנס מסעודה של קרח לכך נשרף אף גופם והא דמקשה ואידך אע"ג דמיתת בני אהרן כתיב קודם באורייתא מ"מ מקשה שפיר מאן דיליף מבני אהרן א"כ ל"ל בנפשותם בקרח כילף ג"כ מבני אהרן להכי איצטריך לומר האי שריפה ממש וכו': **בחנפי** לעגי מעוג וכו' בשביל חנופה שהחניפו לקרח. ונראה דיש לפסוק זה לחבר עם פסוק הקודם ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים כדדרים בב"מ דף נ"ט שבאו אל דוד ואמרו הבא על אשת איש מיתתו במה ואני אומר הבא על א"א יש לו חלק לעוה"ב והמלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב להכי מסמיך פסוק זה שגם עדת קרח ביישו והלבינו פניו בזה כדכתיב וישמע משה ויפול על פניו מלמד שחשדוהו מא"א לכך חרק עליו שר של גיהנם שיניו לפי שאין להם חלק לעולם הבא:

יד יוסף

א כי ג' דברים גורמים לפעמים רשעת הבן פעמים הריון גורם וכמ"ש נדרים דף כ' ע"ב אם אביו אינו נוהג בקדושה בשעת תשמיש. וכן מזל שעת הלידה גורם כמ"ש סוף שבת. והשולם על כל. הדרכת האב לבן. וחנוך לנער על פי דרכו. וזהו הג' דברים. ילד גדל יצא מחלציו. וזהו ג"כ קודש וחול. כבוד ובזיון: ב פסחים ע"ה. שבת קי"ג ע"ב. סנהדרין נ"ח ב': ג תנחומא סדר נח סימן ע"ו:

חדושי גאונים

ראשון משמש שאכל לפניו על שולחנו ומסייס וארותתו ארוחת תמיד מאת המלך משמע שלא היה מאוכלי שולחן המלך רק שהיה בפני עצמו ע"ש ברד"ק ורלב"ג. ונלענ"ד לולי דברים' הקדושי' שהיה קשה לרש"י מפני מה לא מביא

אהבת איתן

מורד במלכות ע"כ. ולדידי לק"מ דודאי אי לא היה עליו שום חיוב רק משום דינא דמלכותא שהיה מורד קשטא שהיה ניצל בקליטת קרנות המזבח. אבל כאן שהיה עליו חיוב הריגה משום שהרג לעמשא נכי שהיה סובר דמותר להרגו וה"ל שוגג מ"מ הא קיי"ל דגבי הורג בשוגג אינו קולט אלא גגו וכהן ועבודה בידו וכלא"ה רשות ביד גואל הדם להורגו. וא"כ ה"נ גבי יואב כיון דהכי הריגתו לעמשא שלא נקלט היו יכולים ללקחו משם ולהורגו מחמת מרדו. ולפ"ז נסתלקו כל הקושיות הנז' דבאמת אהני שני הדברים שיהרג יואב. דעיקר חיוב הריגתו היה מחמת מרדו אלא דאם לא היה הורג לעמשא היה נקלט בקרנות המזבח ומחמת שהרגו לא נקלט. וא"ש מאי דמשמע משמעות דקרא. ושמעתא שנהרג מפני שהרג. דזה היה סיבה שנהרג כיון שלא נקלט. גם א"ש מ"ש יואב תרתי לא תעביד כו' דהרי מה שנהרג בשביל

המתורגמן. א) פערזינקען. ב) פערברענט, ציהט צו זאממען. ג) צאַנגע, צוואַנג. ד) צעֿבין, פי' לבלוע בפיו.

אהרן מנ"ל דכתיב (ויקרא י) וימותו לפני ה' כעין מיתה ואידך ההוא שריפה ממש הואי ומאי דכתיב וימותו דאתחיל בהו מגואי[א] כעין מיתה א דתניא אבא יוסי בן דוסתאי אומר שני חוטין של אש יצאו מבית קדשי הקדשים ונחלקו לד' ונכנסו שנים בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה ושרפום והכתיב (שם) ותאכל אותם אותם ולא בגדיהם:

צד שם ב וכבר [א] היו משה ואהרן מהלכי' בדרך ונדב ואביהוא מהלכין אחריהם וכל ישראל אחריהם א"ל נדב לאביהוא אימתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור אמר להן הקב"ה הנראה מי קובר את מי אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני:

צה שם א"ר אלעזר [שם ע"ב] למה ת"ח דומה לפני עם הארץ בתחלה דומה לו לקיתון של זהב סיפר (עמו) [הימנו] דומה לו לקיתון של כסף נהנה ממנו דומה לו לקיתון של חרס כיון שנשבר שוב אין לו תקנה:

צו דף נה (תניא כתיב (דברים יב) ואשריהם תשרפון באש) ומה אילנות שאין אוכלין ואין שותים ואין מריחין אמרה תורה השחת שרוף וכלה הואיל ובא לאדם תקלה על ידן

תוספות

ההיא שרפה ממש הואי. וא"ת והא אמרי' בפ' הישן (דכ"ה) מישאל ואלצפן היו שנדחו לפסח שני ואי שרפה ממש הואי לא נטמאו וי"ל דהשלדן קיימת הואי כדאמרי' בהמפלת (דכ"ז) מת שנשרף ושלדו קיימת טמא: אותם ולא בגדיהם. וא"ת והכתיב (ויקרא י') וישאום בכתנותם וי"ל דלא ידעינן אם בכותנות שנושאים או בכותנות הנישאים:

מהרש"א

למה ת"ח דומה לפני ע"ה כו'. ר"ל בתחלה דומה לקיתון של זהב ע"ש התורה שבו שנאמר בה הנחמדים מזהב סיפר הימנו דברים של חולין אזלה ליה התורה הדומה לזהב ודומה לו עדיין לקיתון של כסף ע"ש החכמה שבו שנאמר כי בצל החכמה בצל הכסף נהנה ממנו הרי הוא השוחד המעור עיני חכמים אזלה ליה החכמה ודומה לו לקתון של חרס כיון שנשבר כו' שמתוך שנהנה ממנו מתקלקלים המשפטים כמ"ש ויסלף דברי צדיקים וק"ל:

רש"י

שאמרה לאליהו חי ה' אלהיך אם יש לי מעוג: מנ"ל. דגוף קיים בבני אהרן: שריפה ממש. אף הגוף אבל מבפנים התחילה שריפתן ושרפה ואכלה עצמות ובשר: והכתיב ותאכל אותה. ומשמע מיעוט אותם ולא דבר אחר ואם הכל נשרף מאי קא ממעט ומשני אותם ולא בגדיהם: וכבר היו. איידי דאיירי בבני אהרן תנא לי' הכא לאשמעי' דבשביל שהיו מבקשין שררה ורבנות מתו: נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני. הרבה גמלים זקנים שטוענין עורות גמלים יונקים שמתו בכרי מדין ועיפה (ישעיה ס') מתרגמי' הוגני בכרה קלה (ירמיה ב') היינו גמלה נערה ויונקת שהיא קלה ועסקיה רעים מחמת שלא הורגלה לטעון משאוי: למה ת"ח כו'. משום דאיירי בעדת קרח נקט לה שהיו ת"ח כדכתיב (במדבר ט"ז) נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם ועל שם שפיתם אותו רשע כשנהנו ממונו הוקלו בעיניו להשיאם ולהחזיק ידו במחלוקת ולמרוד בהקב"ה: בתחלה. בעודו מתנהג בכבודו שאין צריך לו הוא יקר בעיניו: [אילנות. של אשרה דכתיב בהו (דברים כ"ב) תשרפון באש]: [אמרה תורה כו'. אלמא תקלה אעפ"י שאינקלון דהא אשרה לעובדי כוכבים אינה קלון אלא תקלה שאף הם הוזהרו

[א] גמ' וכבר כו'. באור ארוך בזה כ' המהרש"א בחידושי הלכות:

יד יוסף

א פורת כהנים סדר שמיני סימן ל"ד: ב ויקרא רבה פרשה כ' תנחומא סדר אחרי תו"כ סדר שמיני. ילקוט תורה רמז שס"א:

חדושי גאונים

בגמ' הראי' של תסר לחם מקרא קמא כנ"ל וגם קושיות הרד"ק ורלב"ג ורש"י פירך הכל בוא לשונו בקיצור

אהבת איתן

מרדו ג"כ היה מסיבת שהרג לעמשא וגרם לו זה שלא נקלט בקרנות המזבח וע"כ אמר דליקבל לטותא דלטיי' אבוה על הריגת עמשא ואם לא יקבל עליו שלמה שלטותא הדין נותן שיקלט ולא יוכל להרוג אותו על מרידתו במלכות: ולדעת התו' דמאי דקטלי' יואב לעמשא לא נתחייב דהי"ל שוגג שהיה חושבו למורד במלכות. לפי"ז צ"ל דיואב שגג נמי בהא דאמרינן פ"ה דשבת (דף נ"ו) דמורד במלכו' בעי למדייני' בסנהדרין וכ"מ לעיל פ"ד (דף ל"ו) וכמ"ש התוספות שם. תדע דאל"כ עדיפא הל"ל דהיה לך לדונו בסנה' וכדאמר בפ"ה דשבת גבי הריגת אוריה דבזה הוי מזיד גמור אף למאי דסבר יואב דהוא מורד. אלא ש"מ דיואב לא ידע כלל מזה והוה שוגג גמור במה שחשבו מורד ולא דנו בסנה' ולא נתחייב אלא מטו' הוא גופי' דהוה מורד במלכות. ומיהו לכאורה קשה לפ"ד התוס' דלעיל (דף ל"ו) שזכרתי דמורד במלכות צריך לדייניה בסנהדרין. וא"כ לפ"ד התוספות דהכא דעיקר מה שנהרג יואב היה מחמת מרדו הו"ל לדונו בסנהדרין ולא מצינו שדנו ליואב בסנהדרין. ולפמ"ש הטורי אבן בפ"ק דמגילה א"ש שכתב דמורד א"צ לדונו כלל בסנהדרין אם הוא בודאי מלך וברור שהוא מלך גמור:

עיון יעקב

ואידך האי שריפה ממש. והא דנשתנו דין נדב ואביהוא משאר שריפות שבתורה לפי שהיו דוגמת הקרבן לתכן בהם בהמ"ק וכמו שהעולה כולה כליל כן נשרפו לגמרי ועיין בסמוך מה שאמרתי על דרך הדרש: ונחלקו לד' נכנסו שנים בחוטמו של זה. אפשר לומר דלכך מסמיך האי פיסקא וכבר היו משה ואהרן מהלכין בדרך וכו' כאן להראות שעונשם מדה כנגד מדה לפי שאמרו מתי ימותו שני זקנים לכך נכנס לכל אחד שני חוטין של אש בחוטמן ועי"ל לכך מסמיך כאן לפי שאמר דגופן נשרפין ולא כשאר שריפות שנשרפו רק נשמתן על דרך דאי' בשבת דף קי"ג תחת כבודו כבודו ממש פירש"י שם כבודו גופו קרוי כבודו וכל הרודף אחר הכבוד בורח ממנו והם רדפו אחרי הכבוד שאמרו מתי ימותו שני זקנים וכו' לכך ברח מהם כבוד גופו ונשרפו ועי"ל דלהכי מסמיך האי פיסקא כאן לפי מה דמבואר במס' שבת פרק שני והשבת לרעך כמוך קאי גם אקב"ה קשה למה נשרפו עדת קרח בגופם ה"ל לקיים בהם והשבת לרעך כמוך לכך מתרץ וכבר היו משה ואהרן מהלכין ונדב ואביהוא אחריהם ואמרו מתי ימותו שני זקנים הרי שלא קיימו והשבת לרעך כמוך לכך נענשו מדה כנגד מדה ולא ברור להם מיתה יפה ונשרפו גם גופם ועי"ל על דרך הדרש דאיתא במדרש מקרה אחד לצדיק ולרשע זו בניו של אהרן וקרח הוא נכנס במחלוקת ושרף הם נכנסו שלא במחלוקת ונשרפו ע"כ ולפי מדרש זה קשה דהלא לכל הני תנאים אינו דומה שריפתן זו לזו איך קאמר מקרה א' לצדיק ולרשע אלא צ"ל דהני תנאי לא ס"ל כמדרש הנ"ל ומוקי ליה האי קרא מקרה אחד לצדיק ולרשע כדאיתא בשבת והתוית תי"ו על מצחת אנשים אלו בני אדם שקיימו התורה מאל"ף ועד תי"ו ולפי שלא מיחו נענשו כמו האנשים אלו הרשעים וזה מקרה אחד לצדיק ולרשע ועיין בברכת שמואל שמקשה על גמרא זו למה נענש אביהוא הלא רק נדב אמר כך לאביהוא אבל לפמ"ש אתי שפיר שהיה לו למחות ולא מיחה לכך נענש גם אביהוא ובזה מתורץ עכשיו דקאמר לכ"ע שקרח נדב ואביהוא לא נשרפו בשריפה שווים א"כ קשה מאי מקרה אחד לצדיק ולרשע אלא צ"ל דקאי אצדיק שלא מיחה קשה מנ"ל מי שלא מיחה שהוא ג"כ נענש כמו שעבר עבירה עצמו ע"ז אמר וכבר היו מהלכין וכו' וקשה למה נענש אביהוא דרק נדב אמר לאביהוא אלא צ"ל מפני שלא מיחה נענש כמו נדב. וע"ד הדרוש אמרתי דלכך מסמיך האי וכבר משום דלכאורה קשה לפי מה דמסיק לעיל דנדב ואביהוא נשתנו מכל שאר שריפות ונשרף גופם היינו ע"ד דאיתא בע"מ דבני אהרן נסתלק נשמתן שבעת ימים מקודם ושבעת ימי מלואים היו כמו ז' ימי אבילות יע"ש אך אי אמרינן דעונש נדב ואביהוא היה מחמת חטא הכניסה שהקריבו אש זרה או אינך קשה למה נסתלק נשמתן מקודם לזה אמר וכבר היה משה ואהרן מהלכין נמצא שהיה להם חטא מקודם וא"כ י"ל שפיר שנסתלק נשמתן מקודם לכך הוצרך לשרוף עכשיו גופן ממש לקיים בהם מצות שריפה כיון שלא היו להם נשמה:

ספר עמו דומה לו לקיתון של כסף. כי שיחת של ת"ח צריכה לימוד וביומא דף ט' אמרינן מאן דמשתעי בהדי ריש לקיש וכו' כי כל כה"ג אמרינן ת"ח צריך להיות לו שמינית שבשמינית כמ"ש בחדושי סוטה פ"ק ונראה לומר דאם ספר עמו סופו ליהנות ממנו וכדאמרינן על פסוק אשרי האיש אשר לא הלך אם הלך סופו לעמוד ואם עמד סופו לישב:

ומה אילנות שאינם אוכלין ואינם שותים. לפי שכל המסית ומתעה חבירו היינו בשביל הנאת גופו שמייעצו לפי דרכו והנאתו ולפי שעיקר הנאת הגוף בעוה"ז הוא אכילה ושתיה וריח שעליהן מברכין ברכות הנהנין ואלו לא שייכים באילנות אפ"ה אמרה תורה לכלות אותם הואיל ובא תקלה על ידן המתעה חבירו עאכו"כ: השחת שרוף וכלה. אפשר דנקט בג' לשונות של כליה כנגד הא דתנן שלש אשירות הן ועיין בי"ד סימן קמ"ה:

ענף יוסף

צה למה ת"ח דומה לפני עם הארץ כו'. ולכאורה האי כיון שנשבר שוב אין לו תקנה כמיותר דפשיטא דכלי חרס שנשבר אין לו תקנה. ולכן שבירתו מטהרתו מטומאתו. ונראה דהנה יש ג' סוגים האחד ת"ח עשיר ופרנסתו מצוי מאד ואין עסקו עם שום אדם רק תורתו אומנתו. והשני שמתפרנס אע"פ ממעותיו אך עסקיו עם בני אדם. והשלישי שאין לו ממה להתפרנס ונהנה משל אחרים. והכ"מ פ"ג מהלכות ת"ת הלכה יו"ד האריך בהיתר זה. ובזה יובן דאמר למאי ת"ח דומה בפני ע"ה היינו הסוג הראשון שאין עסקיו עם בני אדם זה נחשב לקיתון של זהב. דיבר עמו ר"ל שעסקיו עם בני אדם לפרנסתו אז הוא נחות דרגא ונחשב רק לקיתון של כסף. נהנה ממנו היינו הסוג השלישי שאין לו ממה להתפרנס והוצרך לבריות אז נחשב לקיתון של חרס. והוכר כיון שנשבר שוב אין לו תקנה רצה לומר כיון שהוא כעת עני שוב אין לו תקנה ויהיה לעולם בגדר זה (שמח דתיי דרוש יו"ד):

עץ יוסף

צג וימותו לפני ה' כעין מיתה. ובתנחומא סדר נח סי' ס"ו למד מדכתיב ותאכל אותם. אותם ולא הגוף. אותם ולא בגדיהם. וע"ש: ההיא שריפה ממש הואי. עי' בתוס' עוד י"ל דאף דהיתה שריפה ממש. מ"מ כיון דנכנסו החוטין בחוטמיהן א"כ מתו תיכף דילאו נשמתן בעוד הגוף קיים תיכף ונטמאו הבגדים והוו טמאי מת דהוה אבי אבות הטומאה דמטמא אדם. דכל הכלים הוי טומאת מת חוץ מכלי חרס ואוכלין ומשקין. ולכך נטמאו מישאל ואלצפן מטומאת הבגדים דהוי אב הטומאה ומטמא אדם וכלים. אף דאח"כ נשרפו ממש אף הגוף. אף דלא ידעי בוודאי מ"מ אף מספק היו נדחין שמא מתו נדב ואביהוא תיכף (רמת שמואל): והא כתיב ותאכל אותם - עי' בתוס' והנה קשה על התנחומא הנ"ל שלמד מאותם אותם ולא גופם אותם ולא בגדיהם דילמא קאי אותם למעט רק בגדיהם לבד. והא דכתיב וישאום בכתנותם ה"א בכתנות מישאל ואלצפן. וי"ל דס"ל להתנחומא מדכתיב בכתנותם וכל כתנת דכתיב בת"כ איירי כתונת של בגדי כהונה. ומישאל ואלצפן לא היו כהנים אלא לוים. ומאין היה להם כתנות אלא ודאי קאי אמתים. וזהו שכתב רש"י בחומש בכתנותם של מתים. ומה שסיים התנחומא אותם ולא בגדיהם. אגב דקאמר אותם ולא גופם קאמר נמי אותם ולא בגדיהם אבל עיקר דיוקו מדכתיב וישאום בכתנותם ודו"ק:

צד א"ל נדב לאביהוא אימתי כו'. דייק מדכתיב ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ומדלא קאמר ונדב ואביהוא שהיה משמע שהם טפלים למשה ולאהרן. אלא אמר נדב ואביהוא מוכח שהיו גאים ומבקשים לעמוד במקום משה ואהרן בחשבם עצמם חשובים כמשה ואהרן ולא טפלים להם: אימתי ימותו כו'. ר"ל שאמרו שמשה ואהרן אינם ראוים להיות מנהיגים כי אם מצד שהם זקנים ולא מצד מעלתם (כלי יקר):

המתורגמן. א) פאן אינגען, פי' בתוך ובקרב.

המתעה את חבירו מדרכי חיים לדרכי מיתה על אחת כמה וכמה:

צז דף נו ת"ר א שבע מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם ועבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים וגזל ואבר מן החי [שם ע"ב] ר' (חנינא) [חנניא] בן גמליאל אומר אף על הדם מן החי ר' חידקא אומר ב אף על הסירוס[א] ר"ש אומר אף על הכישוף ר' יוסי אומר כל האמור בפרשת מכשף בן נח מוזהר עליו (דברים יח) לא ימצא בך מעביר בנו [ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים] כי תועבת ה' כל עשה אלה ובגלל התועבת האלה [ה' אלהיך מוריש אותם מפניך] ולא ענש הכתוב אלא אם כן הזהיר. ר' (אליעזר) [אלעזר] אומר אף על הכלאים. מותרים בני נח ללבוש כלאים ולזרוע כלאים ואינם אסורים אלא בהרבעת בהמה והרכבת אילן. מנה"מ א"ר יוחנן דאמר קרא (בראשית ב) ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל ויצו אלו הדינין*) וכה"א (שם יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וגו'. ה' זו ברכת השם וכה"א (ויקרא כד) ונוקב שם ה' מות יומת. אלהים זו עבודת כוכבים וכה"א (שמות כ) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. על האדם זו שפיכות דמים וכה"א (בראשית ט) שופך דם האדם. לאמר זו גילוי עריות וכה"א (ירמיה ג) לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר. מכל עץ הגן ולא גזל. אכול תאכל ולא אבר מן החי. כי אתא ר' יצחק תאני אפכא ויצו זו עבודת כוכבים אלהי' אלו הדינין. בשלמא אלהים אלו הדינין דכתיב (שמות כב) ונקרב בעל הבית אל האלהים אלא ויצו זו עבודת כוכבים מאי משמע רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי חד אמר מהכא (שם לב) סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם וגו' וח"א מהכא (הושע ה) עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלך אחרי צו. ג ואדינין בני נח איפקוד והתניא עשר מצות נצטוו בני ישראל במרה שבע שקבלו עליהן בני נח והוסיפו עליהם דינין ושבת וכיבוד אב ואם. דינין (דכתיב) (שמות טו) שם שם לו חק ומשפט. שבת וכיבוד אב ואם דכתיב (דברים ה) כאשר צוך ה' אלהיך ואמר רב יהודה ד כאשר צוך במרה. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה לא נצרכה אלא לעדה ועדים והתראה[ג] אי הכי מאי והוסיפו עליהם דינין אלא אמר רבא לא נצרכה אלא לדיני קנסות אכתי והוסיפו בדינין מיבעי ליה [אלא אמר רב אחא בר יעקב לא נצרכה אלא להושיב בית דין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר והא בני נח לא איפקוד והתניא כשם שנצטוו ישראל להושיב בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר כך נצטוו בני נח להושיב בתי דינין בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר] אלא אמר (רב פפא) [רבא] האי תנא תנא דבי מנשה הוא דמפיק ד"ך ומעייל ס"ך דתנא דבי מנשה ז' מצות נצטוו בני נח. עבודת כוכבים וגילוי עריות. ושפיכות דמים. וגזל. ואבר מן החי. וסירוס.

רש"י

הוזהרו על עבודת כוכבים]: וגילוי עריות. כולן חוץ מנערה המאורסה דכתיב גבי אבימלך (בראשית כ') הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל בעולת בעל יש להם נערה מאורסה אין להם: פרשת מכשף. זו היא שמזכיר והולך לא ימצא בך ובגלל התועבות האלה וגו' ומדנענשו עליהן ש"מ הוזהרו על כולן דלא ענש אלא א"כ הזהיר: מותרין בני נח כו'. סיפא דמילתא דרבי אליעזר היא וכוליה מפרש לקמן: מכל עץ הגן ולא גזל. מדאיצטריך למישרי ליה ולהפקיר לו עצי הגן ש"מ שאינו מופקר נאסר לו: אכול תאכל. העומד לאכילה ולא תאכל אבר מן החי דבהמה בחייה אינה עומדת לאכילה אלא לגדל ולדות: עשוק אפרים. מיד שונאיו ורצוץ משפט רצוץ ע"י שפטיו של הקב"ה: כי הואיל הלך אחרי צו. מפני שנתרצה ללכת אחרי צווי נביאים של בעל: כאשר צוך ה' אלהיך. כדכתיב בדברות האחרונות גבי שבת וכבוד אב ואם והיכן צוך הא ליכא למימר דמשה הוה אמר להו בערבות מואב כאשר צוך בסיני דמשה לאו מאליו היה שונה להם משנה תורה ומזהירם על מצותיו אלא כמו שקבלה הוא היה חוזר ומגיד להם וכל מה שכתוב בדברות האחרונות היה כתוב בלוחות וכן שמע בסיני: לעדה ועדים והתראה. וכן נצטוו ישראל במרה להיות דנין בסנהדרין של כ"ג כדאמרינן (לעיל ב') עדה שופטת ועדה מצלת דבני נח לא איפקוד בהכי כדילפינן לקמן (דף כ"ז) מקראי דבן נח היה נהרג בעד אחד ובדיין אחד: א"ה מאי הוסיפו עליהן דינין. אין אלו דינין אלא מצות דיינין: דיני קנסות. הוסיפו במרה דבני נח לא הוזהרו עליהן דכתיב ילו ונמרינן לה מאשר יצוה דהתם לדקה ומשפט כתיב דהיינו דין ופשרה אבל קנסות לאו משפט ניהו דקנסינן ליה טפי מדיניה: בדינין מיבעי ליה. דליהוי משמע שהוסיפו להם בהלכות דינין שנצטוו עליהם כבר אבל השתא דקתני הוסיפו עליהם דינין משמע כל הלכות דינין הוסיפו: [כל פלך. מדינה: ישראל נצטוו להושיב. דיינין בכל עיר ועיר כדכתיב (דברים י"ז) תתן לך בכל שעריך: כך נצטוו עובדי כוכבים. דהא משפט כתיב ביה והכא נמי כתיב (שם) ושפטו את העם משפט צדק]: האי תנא. דברייתא דלעיל דקתני הוסיפו עליהן דינין דמשמע דבני נח לא נצטוו עליהן תנא דבי מנשה הוא: ד"ך. דינין וברכת השם: ס"ך. סירוס וכלאים: שבע מצות וכו'. לקמן מפרש דתנא דבי מנשה לא דרש ויצו (דכל חדא) [והני כל חדא] באנפי נפשיה כתיבא בהו:

תוספות

לאמר הן ישלח אע"ג דהאי קרא במחזיר גרושתו כתיב ובני נח לא הוזהרו בה מכ"מ מייתי ראיה דגבי אישות כתיב לאמר: אבל תאכל ולא אבר מן החי. והא דאמרי' לקמן (דנ"ט:) דלא הותר לאדם הראשון בשר לאכילה היינו להמית ולאכול אבל מתה מאליה שריא ואתא לאפוקי אבר מן החי דאפילו נפל מאליו אסור: עשר מצות. תימה הא איכא גיד הנשה למ"ד (בחולין דף ק') לבני יעקב נאסר ומילה שניתן לאברהם אבינו:

מהרש"א

ת"ר ז' מצות נצטוו ב"נ כו'. כל הסוגיא מבוארת בחידושי הלכות ע"ש]:

הרי"ף

בתוספות והא דלא הותר לאדם הראשון בשר לאכילה. אפשר לתרץ זו אתיא כמ"ד אדם הראשון לא נצטוה אלא על ע"ז אבל למ"ד דס"ל שנצטווה על אבר מן החי סבר שהותר לאדם אכילת בשר:

עיון יעקב

עשרה מצות נצטוו בני נח. הא דלא קאמר נצטוו בני אדם י"ל משום דאתם קרוין אדם ואין א"ה קרוין אדם ועמ"ש לעיל דף ל"ז על הא דאמרינן למה נברא אדם יחידי (ועיין בתוספות ריש פ"ק דע"א דף ב') ועי"ל דלכך מקרי בני נח ע"ש דכתיב ונח מצא חן לא שהיה ראוי לכך אלא שמצא חן מכח חסד עליון כן לא היו ראוין להיות בעולם רק מצד החסד משא"כ ישראל שהן קיימין בזכות תורה ומצות: ויצו אלו הדינין. הוא מצוה ראשונה לפי שעליה העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום וכולם היו נכללין בדין כדאי' לעיל במסכת שקלים ומ"ד ויצו זו ע"א היא מצוה ראשונה שניתן בעשרת הדברות לישראל אנכי ולא יהיה לך ומאן דדריש הדינים ויצו כדכתיב למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה ומשפט א"כ מותרין ג"כ לפשר הדבר כדכתיב לדקם ומשפט ומ"ד אלהים אלו הדיינים כדכתיב ונקרב בעל הבית אל האלהים אסור לבני נח לבצוע: לא נצרכה אלא לעדה ועדים והתראה. משמע דדינים היינו דיני נפשות והא דמצינו התראה אצל פרעה וכן אצל בלעם אפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר י"ל דכבר הפסוק עצמו מתרץ בא אל פרעה לך והתרה בו ואי תקשה לך הא בן נח א"צ התראה לז"א כי אני הכבדתי את לבו לכך התרה בו למען ידע כי אני ה' בהראות את אותותי וכן גבי בלעם

יד יוסף

א תוספתא עבודת כוכבים פרק ט'. סנהדרין דף ע"ד ע"ב: ב ב"מ דף צ' ע"ב: ג הוריות דף ח' ע"ב: ד שבת דף פ"ז ע"ב:

חדושי גאונים

לשון ורש"י ז"ל למד לפי משמעותו שכך פי' הקרא בעברים וחמשה לחודש כשא אויל מרודך וגו' ויתן את כסאו וגו' ואכל לחם לפניו תמיד כל ימי חייו א"כ כל ימי חיי אויל מרודך לא היה חסר לחם ומפרש הפסוק בעצמו ומספר איך שהי' בימי נ"נ ואומר הפסוק כאדם המספר לחבירו וארוחתו ארוחת תמיד נתנו לו מאת המלך כלומר מהמלך נ"נ דבר יום ביומו ופי' התרגום מסורתי' דהיינו שנלה לו מאת המלך נ"נ כל יום סעודתו ופי' בקלבס כדרך התפוסים בבית כלא וא"כ פי' חסר לחם לפעמים שהיה שיעור כמה פעמים שישלחו לו וביני לביני היה חסר לחם שהיה צריך להמתין עד ששלח לו המלך ולא היה פת בסלו אבל אבל אויל מרודך היה מאוכלי שולחנו וכלום חסר בבית המלך וא"כ שפיר מה שמליין רש"י וארוחתו ארוחת תמיד מאת נבוכדנאצר היתה לו כלומר דהאי קרא קאי על נ"נ ולא על אויל מרודך דהי' קשה לרש"י הוי' ליה להביא ראיה מקרא המוקדם כנ"ל ובזה סרו תלונות הרד"ק והרלב"ג ומהרש"א וגם מתורץ מה שהיה קשה לכאורה שהפסוקים כפולים ונראה כיתור ודוק היטב: וגם מה שהמפרשים מסופקים על מלת כל ימי חייו אי קאי על יהויכין או על אויל מרודך סרו הספקות שקאי על נ"נ לפי פרושינו ודו"ק (מצודת דוד): ת"ר שבע מצות נצטוו בני נח כו'. למה נקראו מצות אלו

אהבת איתן

ויצו אלו דינין וכה"א למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט. ו ה ק ש ה מהרש"א דלמאי לא תביא נמי לדקה ופי' דמסיק

המתורגמן. א) פערשניידען, לכרות את אבר המוליד כי לא יוליד עוד. ב) ווארנונג, ופי' להזהירו כי יענש בחטאו (ע"י ח"ד)

וכלאים. ר' יהודה אומר אדם הראשון לא נצטווה אלא על עבודת כוכבים בלבד שנא' (בראשית ב) ויצו ה' אלהים על האדם ר' יהודה בן בתירא אומר אף על ברכת השם וי"א אף על הדינין:

דף נז ע"ב [אשכח ר' יעקב בר אחא דהוה כתיב בספר אגדתא דבי רב] בן נח היה נהרג [בדיין אחד ובעד אחד שלא בהתראה מפי איש ולא מפי אשה ואפילו קרוב משום ר' ישמעאל אמרו] אף על העוברין [מנהני מילי אמר רב יהודה דאמר קרא (בראשית ט) אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש אפילו בדיין אחד (שם) מיד כל חיה אפילו שלא בהתראה (שם) אדרשנו ומיד האדם אפילו בעד אחד (שם) מיד איש ולא מיד אשה אחיו אפילו קרוב משום רבי ישמעאל אמרו אף על העוברין] מ"ט דר' ישמעאל דכתיב (שם) שופך דם האדם באדם דמו ישפך איזהו אדם שבאדם הוי אומר זה עובר שבמעי אמו:

דף נח ע"ב ת"ש מפני מה לא נשא אדם את בתו כדי שישא קין את אחותו שנאמר (תהלים פט) כי אמרתי עולם חסד יבנה:

צח שם [א"ר חנינא עובד כוכבים שהכה את ישראל חייב מיתה שנא' (שמות ב) ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי וגו'] וא"ר חנינא הסוטר לועו[א]

רש"י

אדם הראשון לא נצטווה אלא על ע"ז בלבד שנאמר ויצו ה' אלהים ואת אלהותו צוה עליו על האדם שלא ימירהו באחר: אף על ברכת השם. דנפקא ליה נמי מאלהים אלהותו צוה עליו שלא יקללהו כדכתיב (שמות כ"ב) אלהים לא תקלל: אף הדינין. מאלהים נפקא נמי יהא אלהותו עליך להיות מוראו [עליך ולהיותו מוראו] בלבך ולא מורא בשר ודם להטות משפט כי המשפט לאלהים הוא כדמפרש ואזיל.(ועוד מאריך בעניינים אלו בגמ'): [מפי איש. על ידי דיין איש או עד איש: אף על העוברין. הכה את האשה ויצאו ילדיה נהרג עליהן ובישראל עד שיצא לאויר העולם כדתנן במסכת [נדה] (דף מ"ד) תינוק בן יום אחד ההורגו חייב היכא דקים ליה בגוויה שכלו לו חדשיו ואינו נפל: מיד כל חיה. מיד כל דבר חי: שופך דם האדם באדם. שבתוך האדם דמו ישפך]: חסד יבנה. תחלתו של עולם נבנה בחסד שצוה אדה"ר לגמול חסד את בנו ואסרה לו והתירה לקין כדי שיבנה העולם והיינו דכתיב (ויקרא כ') כי יקח איש את אחותו בת אביו חסד הוא מה שהתרתי לקין חסד גמלתי עמו: [וידאת המצרי. משום דהכה איש עברי]:

תוספות

לא נצטווה אלא על ע"ז. מה שנאסר לו בשר ועץ הדעת לא קא חשיב לפי שלא היה נוהג לדורות ודוקא אדה"ר קאמר אבל מודה ר"י דבני נח נצטוו אחר המבול דהא אמרינן בפרק גיד הנשה (ד"ק.) לר' יהודה גבי אבר מן החי דאתי איסור אבר מן החי וחייל אאיסור טומאה שכן איסורו נוהג בבני נח: **מפני** מה לא נשא אדם את בתו. שכשאכלה חוה מעץ הדעת היתה ראויה למות מיד ואי משום אדם שהיה שרוי בלא אשה היה יכול ליקח בתו מסיק כדי שישא קין את אחותו:

מהרש"א

בן נח נהרג אף על העוברין כו'. בזה אמרתי ליישב בפרשת שמות שדקדק הכתוב לאמר ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות דודאי פרעה לא שאל מהם להרוג הזכרים בידים דבנח מוזהר על ש"ד ולקללא אמר כן למילדות המצריות שהוזהרו על שפיכות דמים אפילו בעוברים אבל למילדות העבריות אמר שהותר לכם להרוג עובר במעי אמו וראיתם על האבנים קודם שיצא לאויר העולם אם בן הוא וגו' וכיון שא"א להם לפטור מש"ד רק בתחלת יציאת הולד קודם שיצא ראשו או רובו הוצרך לתת להם סימנין כמ"ש בפ"ק דסוטה וראיתם על האבנים סימן גדול מסר להם כו' ירכותיה מצטננות כו' וכן פניו למעלה כו' ע"ש ודו"ק:

עובד כוכבים שהכה ישראל חייב מיתה כו'. שלא היה הכאת מצרי בישראל מכת מות וכפרש"י בחומש וכדאמרי' פרק הכתנקין כל היכא דאיכא הכאה סתם לאו מיתה הוא ולא תקשי לך מויך את המצרי אע"ג דלא כתיב בו מיתה הרי הוא מוכרע ממקומו דהוה הכאת מיתה דכתיב ביה ויטמנהו בחול. ודע שכתב הרמב"ם פ"י דהלכות מלכים עובד כוכבים שהכה ישראל כו' אע"פ שהוא חייב מיתה אינו נהרג עכ"ל וכ' בעל כ"מ דראייתו מדסקלינן וטרינן בהלו הן הגולין אם גר תושב שהרג ישראל גולה או נהרג אם איתא לסקול ולימרי בחובל בישראל כו' עכ"ל ע"ש ואין ראייתו מכרעת דהתם בשוגג איירי ומסתייה שיהרג בשוגג על הריגתו ולא על חבלתו ועוד דמשום הריגת בר מיניה הוצרך למינקט הריגה דגר תושב אינו חייב על גר תושב בחבלה בעלמא ונראה דטעמו של הרמב"ם מדלא חשיב ליה בהדי ז' מצות ע"כ היינו טעמא משום דאין נהרג עליו ע"פ ב"ד כמו שנהרג על ז' מצות דאזהרתן מוזלו ה' וגו' זו היא מיתתן אבל בהכאה לישראל שמעינן מיניה שהוא חייב מיתה בידי שמים דעובד כוכבים היו לא מעלין ולא היו מורידין ומזה נראה מ"ש בס"ר וכתבו רש"י בחומש וירא כי אין איש וגו' ראה שאין תוחלת לדיקים עומדת ממנו ולא מזרעו כו' פירש היינו משום דבדיני אדם לא היה חייב מיתה כדעת הרמב"ם אלא שראה שהיה חייב מיתה בידי שמים ואין תוחלת לדיקים לעמוד כו' לכך הרגו ועוד האריך הרא"ם ורוב דבריו ע"פ ס"ר ואכ"מ להאריך ודו"ק: הסוטר לועו כו'. מבואר במ"ש בפ' ח"ה דאדם הראשון הוא דיוקנו של מקום ויעקב הוא דמות דיוקנו ולזה ישראל נקראו אדם ולא העובד כוכבים וע"כ הסוטר לועו של ישראל שהוא דמות דיוקנו של שכינה כאילו סוטר לועו כו' ומייתי שנאמר מוקש אדם וגו' שע"כ קרא ישראל במקום הזה אדם לפי

עיון יעקב

כיון שאמר לך אתם לכך היה צריך להתרות עוד: **בן** נח נהרג אף על העוברין. עיין בחדושינו פ"ק דסוטה דף י"א על מה דדרשינן שם ולא עשו כאשר דבר אליהם: **עובד** כוכבים שהכה ישראל. עיין לקמן במהרש"א הא דלא מקשה כאן וליחשוב גבי ז' מצות דידהו ול"כ דלק"מ דזה הוא בכלל הדינים כדאיתא במדרש ואלה שמות שנתן משה נפשו על הדינים שנאמר ויצא ביום השני לכך נאמר שופטים ושוטרים תתן לך הרי זה בכלל הדינים: **חייב** מיתה. כתב הרמב"ם אע"פ שחייב מיתה אפ"ה אינו נהרג בידי אדם ומקשה מהרש"א מנלן דהא כתיב ויך המצרי משמע שהרגו ממש ואפשר דהרמב"ם למד כן מהא דאיתא במדרש בשם רבנן ויפן כה וכה ראה שאין תוחלת יוצא לו ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו ומדהוצרך להראות כן מכלל שאינו חייב מיתה בידי אדם דאל"כ למה הוצרך לראות אם יוצא ממנו זרע מעליא או לא הלא הרוגי ב"ד קיימא לן אשה שהיא מעוברת מכין אותה כנגד בית הריון עד שתפיל עוברה מכל שכן שאין חוששין מה שעתידה להתעבר ולהוליד אלא ודאי שלא היה חייב מיתה בידי אדם רק מיתה בידי שמים ולפי שראה משה שאין תוחלת עומדת ממנו הרג אותו ע"פ דעת ב"ד של מעלה כדאיתא באבות דר' נתן דף וי"ו ע"ש ומהרש"א תירץ דסובר הרמב"ם מדלא חשיב בהדי ז' מצות דידהו מכלל שאינו נהרג בידי אדם אבל קשה לפי זה מה מקשה הגמרא על שבת ותורה ליחשוב גבי ז' מצות דידהו הא הרמב"ם ג"כ פסק בזה דחייב רק מיתה בידי שמים אבל אינו נהרג ותירץ המהרש"א דהכי מקשה באמת הש"ס דליחשוב גבי ז' מצות וליחייב בידי אדם א"כ גבי הכאה ג"כ קשה כהאי גוונא ונ"ל בענין אחר דהא דפסק הרמב"ם דאינו חייב רק מיתה בידי שמים על הכאה למד כן מהא דאיתא ברבה ויך את המצרי ר' אביתר אומר באגרוף הכהו ורבנן אומרים הזכיר עליו השם והרגו נראה דפליגי בהא דר' אביתר סבר דנידון בדיני אדם ונהרג ממש בידו אבל רבנן סברי דלא נהרג רק בידי שמים ופסק הרמב"ם כרבנן וכן פירש רש"י בחומש ולהכי אתי שפיר הא דלא חשיב גבי ז' מצות משום דאינו נידון בידי אדם כלל והא דמקשה בגמרא לקמן גבי שבת ותורה וליחשוב גבי ז' מצות אע"ג דאינו נהרג בידי אדם י"ל דמה"ט פסק הרמב"ם בפ"י מה' מלכים גבי עובד כוכבים שעסק בתורה או ששבת מכין אותו ועונשין אותו ומודיעין לו שחייב מיתה על זה אבל אינו נהרג ואם כן כיון דעכ"פ נידון בדיני אדם שמכין אותו ועונשין אותו מקשה שפיר דליחשוב גבי ז' מצות: **באילו** סוטר לועו של שכינה. כי האדם נברא בצלם אלהים ועוד מזלזל בכבוד חבירו ואמרינן בפ"ד דאבות כבוד חבירך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים:

עץ יוסף

צח מפני מה לא נשא אדם את בתו. עי' תוס' ואין להקשות שכיון שהיתה חוה ראויה למות א"כ היה ראוי אדם ג"כ למות מיד. ויש לומר דשאני חוה דהוה דינה כמסית. שהסיתה לאדם. ובמסית מחמירין והיתה ראוי למות מיד מה שאין כן אדם:

צח הסוטר לועו של ישראל כאלו סוטר לועו של שכינה. לאו משום לער הוא אלא לפי שמבייישו בכך. וכן משמע בפרק החובל דתנן התם התוקע לחבירו נותן לו סלע. סטרו נותן לו מאתים זוז לאחר ידו כו'. ופרש"י ז"ל נותן לו סלע משום בשת. משמע דכולהו משום בושת ניהנו. וכן משמע בתוספתא דב"ק ע"ש. והשתא ניחא הא דהוה כאלו סוטר לועו של שכינה. והמרים יד ומכה את חבירו ישראל לא אשכחן דהוי כאלו הריס ידו בשכינה לפי שהמבייש את

חדושי גאונים

שבע מצות בני נח ולא נקרא שבע מצות בני אדם. מאחר שאדם נצטוה בהן. כי האדם נצטוה בשמונה מצות. ולא נשארו לדורות אלא שבעה. ומאחר שלא היה אפשר לתלותן באדם. תלאן בנח. שהוא היה האב הראשון אחר המבול. ואין להקשות דהרי מצינו שעוד נצטוה בענין מניעת אכילת הבשר. (כדאיתא להלן סי' ק'). שהרי לא הותר רק בירק השדה. ולא בבשר. כמדרשם ז"ל. כי זה היה בכלל איסור שפיכות דמים. כי

אהבת איתן

לקמן דקום ועשה לא קחשיב. ואין תי' זה עולה רק לפרש"י שפי' בריש (דף נ"ט) גבי דינין דקחשיב להו אע"ג דקום עשה ניהנו משום דאיכא בהו נמי שוא"ת דהיינו שלא יעשו עול ואפילו אינו מצווה לעשות משפט והוא יושב בטל מוזהר שלא לעשות עול. ולפ"ז לא הוי לדקה דומה לדינדנהי דאית בהו לאו דלא תאמץ לבבך ולא תקפוץ ז"א בלתי קום עשה דנתינת לדקה דאם לא הי' מצווה על הנתינה לא היה שייך בו הלאו דלא תאמץ ולא תקפוץ ידך וכה"ג לא קחשיב. ועיין במ"ל פ"י דמלכים. אבל לפי' התוס' (שם ע"ב) קשה דלדידהו קחשיב כל קום עשה שנמשך ממנה שוא"ת. וי"ל דה"ט דלא קחשיב לדקה דלא דמי לשאר מצות דאסור לישראל להיות מעשה שיהיו טתנים לישראל כדאי' בב"ב (דף י' ע"ב). א"כ משום דהמעלים עין מן הלדקה הוא כאלו עובד ע"ג: ועיין מ"ש מהרש"א פרק חלק גבי סדום שלא עשו לדקה ומשפט ולא היו רק כשוגגי' משו' שלא נלטוו. והוא תמוה דסותר למ"ש כאן: עשר מצות נלטוו ב"י במרה כו' ושבת. ומיהו איכא מ"ד דבאלוש נלטוו אשבת בירושל' רפ"ב דבילה ורבה פ' מקב: ר"י אומר אדה"ר לא נלטוה אלא על ע"ז בלבד. במשנה למלך ה' מלכי' הקשה דאמאי לא חשיב פ"ו.

המתורגמן. א) שלאגען אין דיא וואנגען, אָהרפייגען, פי' להכותו ביד על הלחי.

רש"י

מוקש אדם ילע קודש. המוקש את האדם היינו ישראל שקרויין אדם דכתיב (יחזקאל ל"ד) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרויין אדם וכו': ילע קודש. כאילו לועה את הקודש כלומר כסוטר על לועו · סוטר מכה: ואם לא לקחתי בחזקה· בבני עלי כתיב שהיו תוקפין בבשר הזבחים ואומרים אם לא תתן לי אקח בחזקה דהיינו כמרים ידו שהיו מגזמים להכות: וזרוע רמה. המגביה לרוס על חבירו: קץ ידא. מאדם אחד שהיה רגיל להכות את חבירו וקנסו בכך כדאמרינן בפרקין דלעיל (דף מ"ו) בית דין היו מכין ועונשין שלא מן התורה לעשות סייג וגדר לדבר: איש זרוע. איש שמניף זרוע לו הארץ מתוקנת לקבורה כלומר ראוי להמיתו ולקוברו: לא ניתנה קרקע. כלומר אין ראוי לקנות קרקע אלא לבני זרוע מפני שהתגר רבה ע"י קרקע שבאות בהמות ומפסידות וגנבים באין וגונבים (ועוברים עליה) [ועוררין עליו] וצריך שיהא חזק לעומתם לעמוד כנגדן: כעבד לאדמה. לעסוק בה תמיד לחרישה והשקאה וניכוש ועידור: עובד כוכבים שבת. ממלאכתו יום שלם חייב מיתה שנא' ויום ולילה לא ישבותו וקא דריש ליה לא ישבותו ממלאכה דאבני אדם [נמי] קאי ולא תימא לא ישבותו אהך ו' עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו לא יפסקו מלהיות.
פשיטא

גמרא

של ישראל כאילו סוטר לועו של שכינה שנאמר (משלי כ) מוקש אדם ילע קודש. אמר ר"ל א כל המגביה ידו על חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע שנא' (שמות ב) ויאמר לרשע למה תכה רעך [למה] הכית לא נאמר אלא [למה] תכה אע"פ שלא הכהו נקרא רשע. אמר זעירי א"ר חנינא נקרא חוטא שנא' (ש"ב ב) ואם לא לקחתי בחזקה וכתיב (שם) ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' ב רב הונא אמר תיקצץ ידו שנא' (איוב לח) וזרוע רמה תשבר רב הונא קץ ידא. ר' אלעזר אומר אין לו תקנה אלא קבורה שנאמר (שם כב) ואיש זרוע לו הארץ ואמר ר' אלעזר לא נתנה קרקע אלא לבעלי זרועות שנא' ואיש זרוע לו הארץ ואמר ר"ל מ"ד (משלי יב) עובד אדמתו ישבע לחם אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה ישבע לחם ואם לאו לא ישבע לחם:
צט שם אמר ריש לקיש עובד כוכבים ששבת חייב מיתה שנאמר (בראשית ח) ויום

תוספות

קץ ידא. פ"ה שהיה רגיל להכות את חבירו וקנסו בכך וי"ל דדינא הוא דהא מקרא דריש וזרוע רמה תשבר ובפ' כל היד (די"ג) גבי יד לאמה תקצץ אמרינן דינא (הכי) [תנן] כדרב הונא דרב הונא קץ ידא אלמא דינא הוא והא דאשכחן בפ' ד' וה' (דל"ז) גבי חנן בישא דרב הונא גופיה לא חייבו אלא ממון שאני הכא דמועד ורגיל בכך [היה] להכות באגרוף רשע דדיניה הוא בכך וכן יד לאמה רגיל הוא בכך:

מהרש"א

שאן דמות דיוקנו ודו"ק: למה הכית לא נאמר אלא למה תכה כו'. פי' הכית הוא מלשון עבר כמו על מה הכית אתונך וגו' ותכה הוא לשון עתיד כמו ויאמר לא תכה וגו' דמלכים[ב' ו]והקשו המפרשים דמהיכן למדו לומר שבהכאה זו נקרא רשע דאימא שהיה רשע מקודם זה המעשה כמו חברו שהיה רשע כבר מדכתיב רעך שפירושו רשע כמותך ונראה לומר בזה לפום ריהטא ממשמעו' הכתוב שמשה קראו רשע ה"ל לכתוב רשע למה תכה וגו' אבל נכתב לרשע בלמ"ד שמשמעו שהוא סיפור הכתוב שמשה אמר לאותו שנעשה רשע למה תכה וגו' ולמה כתב לנו כאן שהיה רשע כיון שמשה לא אמר לו כן אי לאו לאשמעינן דבהכאה זו נעשה רשע אבל מלת רעך שהוא סיפורו של משה קראו כך ע"ש שהיה רשע כבר כדאמרינן בש"ר ודו"ק:

ואם לא לקחתי בחזקה כו'. מלת חזקה מורה ע"ז כי הרוצה לעשות דבר בכח ובחזקה הוא מרים ידו כענין שנאמר בידך החזקה ובזרועך הנטויה וגו' ומ"ש ותהי חטאת הנערים וגו' אע"ג דלפי משמעות נראה ותהי חטאת הנערים וגו' אהא דכתיב בטרם יקטירון את וגו' קאי שהיו לוקחין בשר הזבח קודם הקטרת אמורין מ"מ מדסמיך ליה ותהי חטאת הנערים וגו' לואם לא ולקחתי בחזקה וגו' דרשו שלקחו בחזקה שהיא הרמת יד היא היה חטאת הנערים וק"ל: שנאמר איש זרוע לו וגו'. גם זה מדה כנגד מדה לפי שהוא מגביה ידו ממקום הנמוך אשר נברא ממנו דהיינו מן האדמה ראוי הוא שלו יהיה הארץ לקבורה שישפיל ויבא לארץ ממקום שבא: לא נתנה קרקע כו'. פרש"י לא ניתנה קרקע כלומר כו' ע"ש אבל לא ידענא לפי זה מאי שייכא הך דרשה דעובד אדמתו ישבע לחם וגו' לכאן ולולא פרש"י נראה לפרש לא נתנה קרקע אלא לבעלי זרועות היינו שיש להם זרוע וכח לעבוד האדמה ולא לתשושי כח שלא יוכלו לעבוד אותה כראוי והשתא שפיר שייכא הך דרשה דעובד אדמתו ישבע לחם דמיירי נמי בכה"ג שעושה עצמו כעבד לעבוד אותה כראוי לה ומדכתיב עבד אדמתו חסר וי"ו דרש לה כעבד ודו"ק:

עובד כוכבים ששבת חייב מיתה כו'. יש לעיין בזה מה טעם ענין זה דוקא באלו הב' מצות דבדבר שאנחנו חייבין לעשות שיהיה אל העובד כוכבים היפך זה לחייב מיתה בעשייתו והנראה שהכוונה בזה שהתורה נקראת ארוסה לפי שרוב ההמון אין עוסקין בה והויא התורה לגביה כארוסה בבית אביה שהניחה להיות תורת ה' אבל העוסק בה ודאי דה"ל נשואה ונקראת תורתו כמ"ש בפ"ק דעבודת כוכבים [א] והוא שאמרו בפסחים [ב] כל העוסק בתורה לפני עם הארץ כאילו בועל ארוסתו לפניו שנא' תוה לנו [משה] מורשה וגו' למאורסה כל קהלות יעקב מבואר לפי שע"ה אינו עוסק בה והויא ליה ארוסתו וכן מצות שבת נקראת בהרבה מקומות כלה כמ"ש בואי כלה בואי כלה דכארוסה ודאי דלא הויא דכל ישראל קבלו עליהם שמירת שבת וכנשואה נמי לא הויא לפי שאינן שומרים אותה כראוי כמ"ש פ' כל כתבי אלמלא שמרו ישראל ב' שבתות כו' ומשום הכי הויא שבת לגבייהו ככלה שנכנסה לחופה ולא נבעלה ולזה כיון שהעובד כוכבים שאר עריות ובעולת בעל יש להן חוץ מארוסה וכלה שנכנסה לחופה דאין להן כדאמרינן לעיל מ"ה הויא ליה עסיקת התורה לגבייהו כאילו בועל ארוסת ישראל ואם הוא שומר שבת ה"ל כאילו בא על כלת ישראל שנכנסה לחופה ולא נבעלה ואמרינן לעיל דנידון בדיני ישראל ועל כוונה זו אמרו בש"ר פרשת בשלח מהו נתן לכם ולא לאו"ה מכאן אמרו אם יבאו בני נח לשמור שבת לא דיין שאין מקבלין שכר אלא שחייבין מיתה שנאמר ויום ולילה לא ישבותו ואזהרתן זו היא מיתתן וכה"א ביני ובין בני ישראל וגו' משל למלך יושב ומטרונא יושבת כנגדו העובר ביניהם חייב מיתה ע"כ. ודע שהרמב"ם בהלכות מלכים כתב הא דקאמר הכא דחייב מיתה היינו בידי שמים אבל אינו נהרג וכתב הכ"מ לפי דבריו דהא דקאמר דלא ליחשביה בהדי ז' מצות ה"ק ולמנייה בהדייהו למימר דאסורין בה קאמר אבל לא לענין קטלא כו' עכ"ל ועוד האריך ע"ש וא"א לומר כן דא"כ

עיון יעקב

נקרא רשע שנאמר ויאמר לרשע. תיבת לרשע מיותר דמה בא ללמדינו כיון שאינו מפורש מי הוא ואם מפורש במקום אחר אלא שם כתיב להדיא סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ודאי ללמוד בא שהמגביה ידו על חבירו נקרא רשע: רב הונא קץ ידא. תוספות פ"ה שהיה רגיל להכות חבירו וקנסו בכך וי"ל דדינא הוא דהא מקרא דריש וזרוע רמה תשבר ע"כ ובתשובתי ש"י סימן ק"ל כתבתי דודאי גם מרש"י לא נעלם כל זה אע"ג דדינא הוא מ"מ רב הונא שהיה בבבל בזמן שאין דנין דיני מכות וחבלות איך קץ ידו לכך פרש"י דקנס בכך משום מגדר מילתא ע"ש: ר' אלעזר אומר אין לו תקנה אלא קבורה. פרש"י ראוי להמיתו ולקברו וק"ק דא"כ הל"ל חייב מיתה כדלעיל ולולי דבריהם הייתי אומר אין לו תקנה אלא קבורה אידו וזרועו קאי שראוי לקברו אחר שנקצץ כי שאר יד אין צריך לקוברו כמו שכתבתי בזה בתשובתי משא"כ בזה הוא גזירות הכתוב ועוד י"ל על דרך דאמרינן בעלמא כל המתעצל בהספדו של צדיק ראוי לקברו בחייו גם זה שזילזל בכבוד חבירו בכלל זה: לא נתנה קרקע אלא לבעלי זרועות. עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל דה"ק לא נתנה קבורת קרקע אלא בשביל אותן שהם בעלי זרוע רמות שמתגאים לכך נתנה הקרקע לקבורתו להראות שעפר אתה ואל עפר תשוב וע"י זה החי יתן אל לבו להשפיל עצמו עד לעפר כמו שאמר ראש ענוים אברהם ואנכי עפר ואפר וע"ז קאמר שפיר ר"ל אם עושה אדם עצמו כעבד לאדמה ואינו מתגאה אז ישבע לחם משא"כ כשנוהג עצמו בגסות כי סימן לגסות עניות עד שמבקש ככר לחם עמ"ש בחידושינו בסוטה דף ד' פ"ס נמצא שכל פסקא זו בחדא מחתא שייטא:

אמר ר"ל עובד כוכבים ששבת חייב מיתה. עיין במהרש"א שכתב הטעם ג"כ דהוי כאילו בא על ארוסתו ע"ש וכן י"ל הטעם לפי שאלתן מעידין זה על זה כדאיתא

עץ יוסף

חברו עכשו גדול ממכה את חברו שהמכה את חברו מכת פצע וחבורה הצער הוא מגיע לגופו · אבל המביישו הרי לער ההוא מגיע לנשמתו הנאצלת מן השכינה . ולכך הסוטר לועו ומביישו הוי כמבייש פני השכינה כביכול דבבשת וקללה וזלזול· הנשמה מרגשת ולא הגוף . לפי שהוא כבודו של אדם ובאה ממקום הכבד ותכליתה הכבוד כמ"ש כבוד חכמים ינחלו ולכך היא מרגשת בצער הבשת שהוא היפך הכבוד (תורת חיים) :

[א]מהרש"א ד"ה עובד כוכבים . בפ"ק דע"ז(די"ט): [ב] פסחי' (דמ"ט):

יד יוסף

א שמות רבה פ"א סימן ל"ד . זוהר סדר בראשית דף כ"ז . במדבר רבה פרשה י"א סימן י' . ילקוט סדר שמות : ב נדה דף י"ג ע"ב :

הדושי גאונים

מאחר שנאסר לו לשפוך דם בהמה . הרי הוא לו כשפיכת דם האדם . ומשום זה מנינו שהותר בבשר בהי' יורד מן השמי'. כמוזכר שם . ויש לדקדק באיזה אבר מן החי נאסר . מאחר שנאסר להם הבשר לגמרי. וראיתי במערכת אלקות פרק ט' שכתב כי קודם שחטא היה מותר לאכול בשר . וכמו שאמרו שהמלאכים היו צולין לו בשר . ולאחר שחטא נאסר בבשר . והנה לא ראה הגמרא בזה . שהרי הקשו בגמרא ממאמר אחד על חבירו והוצרכו לתרץ בבשר היורד מן השמים . ולדבריו לא קשה מאומה . והתוס' כתבו שם דלא נאסר להם הבשר אלא שהיו אסורים להמית הבעלי חיים לצרכן . אבל אם היה מת מאליו מותרים בו . ואבר מן החי אסר להם . אפילו נפל מאליו . אבל קשה על דברי התו' . דא"כ למה הוצרך לתרץ שם בגמרא דפריך מהא דאיתא התם דנאסר לו הבשר . הא דאמר רבי יודא בן תימא אדה"ר מיסב בג"ע היה . והיה מלאכי

אהבת איתן

וי"ל עפמ"ש בקדושין (דף ל"ה) אליבא דר"י דס"ל כרבנן דר"י ב"ב ביבמות דדרשי מקרא דגבי אדם דאשה אינה מצווה על פ"ו.ופשטא א"ש דלא חשיב כאן רק מה שנצטוה אדם הראשון ואשתו. ותדע דדריש מפסוק ויצו ה' אלהים על האדם לאמר ובזה נרמז גם הוה דאי' בתנחומא הובא בילקוט ס"פ בראשית

ולילה לא ישבותו ואמר מר אזהרה שלהן זו היא מיתתן (פשיטא) אמר רבינא (לא נצרכה) אפי' אבשני בשבת וכו'.[דף נט] א"ר יוחנן עובד כוכבי' שעוסק בתורה חייב מיתה שנא' (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה · לנו מורשה ולא להם. וליחשבה גבי שבע מצות. ב מ"ד מורשה מגזל קא גזיל לה. מאן דאמר מאורסה דינו כנערה המאורסה דבסקילה. מיתיבי היה רבי מאיר אומר גמנין שאפילו עובד כוכבים ועוסק בתורה שהוא ככהן גדול שנאמר (ויקרא יח) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כהנים לוים וישראלים לא נאמר אלא האדם הא למדת שאפילו עובד כוכבים ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול התם בשבע מצות דידהו :

ק שם ע"ב אמר רב יהודה אמר רב יאדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה דכתיב (בראשית א) לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ ולא חית הארץ לכם וכשבאו בני נח התיר להם שנא' (שם ט) כירק עשב נתתי לכם את כל יכול לא יהא אבר מן החי נוהג בו ת"ל (שם) אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו [יכול אף לשרצים ת"ל אך ומאי תלמודיה אמר רב הונא דמו מי שדמו חלוק מבשרו יצאו שרצים שאין דמן חלוק מבשרן] מיתיבי (שם א) ורדו בדגת הים מאי לאו לאכילה לא למלאכה ודגים בני מלאכה נינהו אין כדרחבא דבעי רחבא הנהיג בעיזא ושיבוטא

רש"י

פשיטא לא גרסינן דהא טובא קמשמע לן דאבני אדם קאי: לא נצרכה כו'. לא תימא שביתה דקאמר ר"ל לשום חובה קאמר דלא לכוין לשבות כגון בשבת שהוא יום שביתה לישראל וכא' בשבת ששובתין בו העובדי כוכבים אלא מנוחה בעלמא קא אסר להו שלא יבטלו ממלאכה ואפילו יום שאינו בר שביתה : שני בשבת. יומא קמא דלאו [יום] בר שביתה נקט וה"ה דהוה מלי למינקט ג' וד' : מורשה לנו ולא להם. ואיכא משום גזל כדמפרש : מורשה מאורסה. אמוראי איכא דדרשי להו גבי עם הארץ בפ' אלו עוברין בפסחים (דף מ"ט): מיגזל קא גזיל להו. והא קחשיב גזל וכן נערה המאורסה דהא בכלל גילוי עריות הוא : בשבע מלות דידיה. עוסקין בהלכות אותן שבע מלות להיות בקיאין בהן: לא הותר (לו) בשר לאכילה. דכתיב הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו' ולכל חית השדה לכם ולחיות נתתי כל העשבים ואת כל האילנות ואת כל ירק עשב לאכלה אבל כל חית הארץ לא נתתי לכם : כירק עשב. שהפקרתי לאדה"ר לאכול נתתי לכם מעכשיו את כל אפילו בהמות וחיות: [יכול אפי' לשרצי'. יהא אבר מן החי אסור להם : ת"ל אך. מיעוט וכל אכין ורקין מעוטין : מאי תלמודא. היכי משמע דשרצים ממעטי מיניה דילמא בהמה וחיה ממעטינן מיניה ולא שרצים: אמר רב הונא דמו. האי דמו יתירה הוא דהוה ליה למכתב בשר בנפשו לא תאכלו דהיינו בעוד שהנפש בו אל תאכלו את בשרו האי בנפשו דמו למה לי וכי לא ידענא דנפש זהו הדם אלא לומר לך מי שדמו חלוק מבשרו שהדם קרוי נפש והבשר בשר יצאו שרצים שאין דמן חלוק מבשרן שאין דמן קרוי דם שכשהוזהרו ישראל על הדם לא הוזהרו על דם שרצים משום דם אלא משום שרצים כבשר והכי אמרי' בכריתות בפ' דם שחיטה (דף כ"א) דם שרצים התרו בו משום שרץ לוקה משום דם אינו לוקה]: ורדו בדגת הים. לאדם הראשון נאמר: הנהיג בעיזא ושבוטא. קשר קרון לדג שבים ולעז ביבשה על שפת הים שניהם מנהיגין אותן :

מהרש"א

למה לא מנה בהדי ז' מלות לאיסור הא דעובד כוכבים ששבת ישראל דחייב כמי מיתה בידי שמים ואינו נהרג כמ"ש הרמב"ם שם אבל הנראה לדעת הרמב"ם דכל מה דלא חשיב בהדי ז' מלות אין נהרגין עליהן והא דפריך הכא וליחשביה בהדי ז' מלות ה"ק דאמאי לא חשביה לשבת נמי בהדי ז' מלות ויהיה בן נח נהרג עליה ומשני קום עשה לא קחשיב דבקום עשה אין בן נח נהרג דלא מלינו אפי' בישראל בשום קום עשה שיהיה נהרג בידי אדם וכן בההיא דעובד כוכבים עוסק בתורה פריך נמי הכי וליחשביה בהדי ז' מלות ויהיה בנ"ח נהרג עליו ומשני למ"ד מאורסה כו' דאין חיובו מלד עלמו ולא הוי אלא כאסמכתא בעלמא ואין כאן אזהרתן זו היא מיתתן. ונראה מה שהביא לדרוש לא ישבותו אבני נח. ולא אשבת עתים דכתיב לעיל מיניה. נראה כמ"ש הרא"ם שהשבות בכ"מ הוא מנוחת הפועל ממלאכתו ולא מנוחת הפעולה והחום והקור כו' הם הם פעולת המזלות כו' ולא תפול בהם שביתה עכ"ל ע"ש : [אדה"ר לא הותר לאכול בשר כו'. עיין בטעם הענין זה במפרשי התורה באורך

הרי"ף

דינו כנערה המאורסה. הא דאמרינן לעיל נערה המאורסה אין להם י"ל אין להם כנערה המאורסה שלהן אבל בשל ישראל חייב והתורה מאורסה לישראל :

עיון יעקב

בפ"ק דחגיגה הקב"ה ושבת שישראל הם עם אחד נמלא דהוי כמעיד שקר לפי דעתו כאילו לא בחר בישראל עמו אך קשה דהא בש"ס קאמר אפילו שני בשבת ותו קשה לפי דעת מהרש"א למה לא מתרץ ג"כ על הא דמקשה וליתשוב גבי ז' מלות ה"ל לתרץ כדמתרץ לקמן דינו כנערה מאורסה ואדרבה נראה דלסכי מסדר הש"ס קושיא זו ולחשביה גבי ז' מלות אחר דברי רבינא שאמר לא נצרכה אפילו שני בשבת מוכח דטעמים אלו אינו אלא הטעם כפשוטו כי אדם לעמל יולד לכך נאמר יום ולילה לא ישבותו ולישראל נתן יום השבת למנוחה רק לעסוק בתורה : עובד כוכבים שעסק בתורה חייב מיתה וכו' מ"ד מורשה ירושה היא לנו וכו'. נ"ל דנ"מ בין שני דעות אלו דלמ"ד מגזל גזיל אם ישראל רולה למחול חלקו הרשות בידו משא"כ לאידך מ"ד דינו כנערה המאורסה אינו יכול למחול אך קשה לדעת המ"ד דינו כנערה מאורסה היאך נהג משה טובת עין ונתן התורה לישראל כיון שמתחלה לו לבדו נתנה והוי לדידיה כנערה מאורסה אסור שוב לישראל אחר אכן לפי מה דאמרינן גבי קבלת התורה ויחן ישראל נגד ההר כל ישראל היו אז חשובין כגוף ונפש אחד לא קשה מידי ועיין באהבת איתן שכתב קהלת יעקב בשעת נתינת תורה שכל קהלות ישראל נקראין בשם יעקב וזה כוונת הפסוק תורה צוה לנו משה קשה הלא מורשה דינו כנערה מאורסה ואיך נתן לישראל ע"ז קאמר קהלת יעקב שכולם נקראים קהלת יעקב שהם גוף ונפש אחד לכך מותר ליתן להם : וליחשבה גבי ז' מלות. ק"ק דלמא לא קחשיב רק מה שנלטוו קודם מ"ת ג"כ משא"כ תורה היה מותר ללמוד קודם מתן תורה ונח למד תורה : קום ועשה לא קחשיב. ולכך פסק הרמב"ם שאינו נהרג ועיין במהרש"א וכן בהא שעובד כוכבים דעוסק בתורה שחייב מיתה ג"כ ואינו נהרג כי בודאי הא דקאמר מגזל קא גזל אינו דומה לגזל ממש דהא לא קחסר לנו ע"י זה כמו בנגזל וכן הא דהא על ארוסתו ג"כ אין לו דמיון דהתם נאסר ארוסתו ע"י בעילה של זה משא"כ כאן אלא שהוא תולדה של אלו עבירות ותולדותיהן לאו כיולא בהן לכן אין דינן למיתה רק בז' מלות דידהו עיין במהרש"א : הרי הוא ככהן גדול. מדמה אותו לכ"ג היינו לפי דאמרינן ממזר ת"ח קודם לכ"ג עם הארץ ועוד י"ל דאתי לאשמועינן שנוטל חלק בראש וצריכין לגדלו כמו דאמרינן בישראל גדלהו משל אחיו וזה ומי בהם שתהיה בהם :

אמר רב יהודה אמר רב אדה"ר לא הותר לו בשר לאכילה. אפשר לומר הטעם ע"ד הפשוט כיון שהם נבראים מששת ימי בראשית לא הותר לו להמית בעל חי ולאכלם אך בני נח מותר להם לפי שנח מלא חן וניצל בדור המבול ואלולי נח היה נמחה כל היקום ונאסף כל בהמה וחיה ולפי שבזכותו ניצל הכל לכך הותר לו להמיתם ולאכלו אך למ"ד

עין יוסף

צ שנאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם · אתלמוד תורה קאי דברישא דקרא כתיב ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם · ושמרתם היינו משנה כדפירש"י ז"ל בפרשת ואתחנן גבי ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים : אלא האדם. והטעם נראה לפי שנא' ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו · וישראל חלק ה' המה יעקב חבל נחלתו. לכך נקראין אדם על שמו יתברך · כשם שיאמר אומות הנתונים תחת השרים העליונים קראם נקראו על שם שריהם שהם הפרסיים קרויין דוב שנא' והרו חיום אחרי תנינה דמיה לדוב · ואחז"ל אלו הפרסיים · והשר שלהם נקרא ג"כ דוב כדאי' ביומא בההיא שעתא עיילו לדוביאל שרא פרסאי · ובמדרש רבה פ' בשלח נמי איתא והנה מצרים נוסע אחריהם שרן של מצרים היה שמו מצרים כו' · והשתא ניחא דיש לחלק בין אדם להאדם · דהאדם בה"א הידיעה משמע דאיירי במין בן אדם הידועה ונראה לפניו · ולכך האדם הכל במשמע דהכל מין אדם הוא · אבל אדם בלא ה"א רמז לאדם העליון · לכך אמר אתם קרויין אדם שיש לכם חלק בו כדכתיב כי חלק ה' עמו וגו' (תורת חיים) :

ק אדה"ר לא הותר לו בשר לאכילה. והא דיליף לעיל מאכל תאכל דנאסר לו אבר מן החי · כתבו התוס' ורש"י ז"ל לעיל דנפקא מינה דאפילו אבר שנפל מאליו אסור · ועוד נראה דרב פליג וס"ל דאדם הראשון לא נלטוה על אבר מן החי כי אם על שש מלות · והכי אי' בב"ר פ' ט"ז רבי לוי אמר על שש מלות לוהו · וכן אי' ברבה סדר ואתחנן ע"ש וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפ' ט' מהלכות מלכים על ששה דברים נלטוה אדה"ר כו' הוסיף לנח אבר מן החי שנאמר אך בשר בנפשו וגו' : יכול אפילו לשרצים. יהא אבר מן החי אסור להם : ת"ל אך. מיעוט וכל אכין ורקין מיעוטין : מאי תלמודא · היכי משמע דשרצים ממעטי מיניה דילמא בהמה וחיה ממעטינן מיניה ולא שרצים : אמר רב הונא דמו · האי דמו יתירה הוא דהוה ליה למכתב בשר בנפשו לא תאכלו · דהיינו בעוד שהנפש

יד יוסף

א כי אדם לעמל יולד לכך נא' יום ולילה לא ישבותו ולישראל ניתן שבת למנוחה ולעמל בתורה : ב פסחים דמ"ט ע"ב : ג ב"ק דל"ח ע"א. עבודה זרה דף ג' ע"א : ד הטעם בזה כי ע"י הקרבת קרבן שהקריב אדה"ר כשור פר מקרין כו' נתקנו הבע"ח ולא היו לריכים עוד לתיקון ע"י בני אדם ולכן נאסרו לאכילה ובדור המבול שהשחיתו דרכם נתקלקלו ושוב הוצרכו לתיקון ע"י האדם ואז הותר האכילה בכדי לתקן (האר"י ז"ל) :

חדושי גאונים

השרת צולין לו בשר. ומסננין לו יין. שאין בו הנחש וראה

אהבת איתן

לאמר לאכריו ונכראה מלגעו : ואפי' בשני בשבת. ק"ל מכאן אהא דאיתא ברבה ס"פ דברים דכותי ששמר את השבת ח"מ. רחב"א אמר ר"י מה ראית ומסיק מדכתיב ביני ובין ב"י כו' ומשמע דדוקא כששבת בשבת הוא דחייב מקרא דביני ובין ב"י ולא כששבת בשאר ימות השבוע. ואמאי לא מחייב מקרא זה דאמר ר"ל בשמעתין דלא ישבותו גם כששבת בשאר ימות השבוע. וי"ל דר"ל לטעמיה בקידושין (דף ע' ע"ב) מוכח דסבר דלא בעי' קרא לחלק וא"כ לדידיה יום ולילה משמע אחד מהם ולכך מחויב כששבת בשבת דנמלא עובר על יום ולילה לא ישבותו. אבל ר' יוחנן במדרש אזיל לשיטתו בקידושין דבעי' קרא לחלק וא"כ יום ולילה משמע שניהם דוקא לא ישבות. ואין השובת בשבת עובר על יום ולילה לא ישבותו אם עושה מלאכה ביום של ע"ש ובלילה של מולאי שבת ולכך הולרך למילף מקרא דביני ובין בני ישראל. ומ"מ אפשר דאם שבת יום ולילה דלאחריו מודה ר"י דחייב גם בשני בשבת : מ"ד מורשה מגזיל קא גזיל לה מ"ד מאורסה דינו כנערה המאורסה.

מאי ת"ש (בראשית א) ובעוף השמי' מאי לאו לאכילה לא למלאכה. ועופות בני מלאכה נינהו אין כדבעי (רבא) [רבה] בר רב הונא דש באווזין ותרנגולין לרבי יוסי ברבי יהודה מהו ת"ש (שם) ובכל חיה הרומשת ההוא (מיבעי ליה) לאתויי נחש הוא דאתא דתני' ר"ש בן מנסיא אומר א חבל על שמש גדול שאבד מן העולם שאלמלא לא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היו מזמנים לו שני נחשים טובים אחד משגרו[א] לצפון ואחד משגרו לדרום להביא לו (סנדלפין)[סנדלכונים] טובים ומרגליו' טובו' ולא עוד אלא שמפשילין[ב] לו רצועה מתחת זנבו ומוציא בו עפר לגינתו ולחורבתו · מיתיבי [היה] רבי יהודה בן תימא אומר אדם הראשון מיסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומצננין לו יין והציץ בו נחש וראה כבודו ונתקנא בו. התם בבשר היורד מן השמים. ומי איכא בשר היורד מן השמים אין כי הא דרבי שמעון בן חלפתא הוה קא אזיל באורחא פגעי ביה הנך אריותא והוו קא נהמי באפיה אמר (תהלים קד) הכפירים שואגים לטרף נחיתו תרתי אטמאתא[ג] חדא אכלוה וחדא שבקוה אייתי ואתא לבי מדרשא [בעו עלה דבר טמא הוא זה או דבר טהור] אמרו ליה אין דבר טמא יורד מן השמים:

דף ס [פיסקא] נגמר הדין וכו' [והדיינין עומדין על רגליהן וקורעין וכו']. עומדין מנ"ל א"ר יצחק בר אמי דאמר קרא (שופטים ג) ואהוד בא אליו והוא יושב בעליית המקרה אשר לו לבדו ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליך ויקם מעל הכסא והלא דברים קל וחומר ומה עגלון מלך מואב שהוא נכרי ולא ידע אלא בכינוי עמד. ישראל ושם המפורש עאכ"ו. קורעין מנ"ל דכתיב (מ"ב יח) ויבא אליקים בן חלקיה ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים ויגידו לו את דברי רבשקה. ולא מאחין[ד] מנ"ל א"ר אבהו אתיא קריעה קריעה כתיב הכא קרועי בגדים וכתיב התם (מ"ב ב) ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים.

ב ממשמע שנאמר ויקרעם לשנים איני יודע שהן קרעים ומה ת"ל קרעים מלמד שהן קרועים לעולם:

רש"י

מהו. לוקה משום מנהיג בכלאים או לא. חורש בשור ובחמור לאו דוקא דכל הרי מיני נמי אסירי כב"ק בשור שנגח את הפרה: דש באווזין ותרנגולי' לר' יוסי ברבי יהודה מהו. בהשוכר את הפועלים תנן היה עושה בידיו אבל לא ברגליו [ברגליו אבל לא בידיו הרי זה יאכל כדכתיב כי תבא בכרם רעך וגו' בביאת פועל הכתוב מדבר ר' יוסי בר יהודה אומר אינו אוכל עד שיעשה בידיו וברגליו וקמבעיא ליה לרבה דש באווזין ותרנגולין שאין להם אלא רגלים מהו מי עבר עלייהו משום לא תחסום שור או לא ידיו ורגליו בעינן כשור וליכא או דילמא כל כחו כשור בעינן והא איכא] אלמא בני מלאכה נינהו: ובכל חיה הרומשת. ואי לאו לאכילה חיות לאו בני מלאכה נינהו ומשני: ההיא לאיתויי נחש קאמר. ולמלאכה דנחש בר מלאכה הוא קודם שנתקלל לילך על גחון: חבל. הפסד [לשון אהה] כל חבל לשון (חבלה) [קבל] וצער הוא כלומר הפסד בא לעולם ויש לנוד ולקבול על שמש גדול שאבד וכו': סנדלבין. שם אבן טובה: צולין לו בשר. אלמא הותר לו לאכול בהמות וחיות: נהמי באפיה. לאכלו: קרועי בגדים. על גידופין ששמעו מפי רבשקה כדכתיב (מ"ב י"ט) אשר שלחו מלך אשור לחרף אלהים חי:

מהרש"א

בחורך]: חבל על שמש גדול כו'. מבואר כי באמת כל הנבראים נבראו לתכלית אדם ולתשמישו אמנם הנחש היה מלך בריאתו השמש הנבחר מכלם שהוא היה ממוצע בין האדם ושאר ב"ח שמצינו בו כח הדבור וערום מכל החיות וכן אמרו פ"ק דסוטה אני אמרתי יהא מלך על כל החיות כו' ולפי שדרך כבוד לאדם שיהיו לו ב' משמשין כמ"ש ושני נעריו עמו לז"א שהיו מזדמנין לו ב' נחשים טובים אחד משגרו לצפון כו' נקט צפון ודרום שלפי דעת התוכניים שישוב בני אדם הוא מקצה מזרח לקצה מערב באורך אבל לדרום ולצפון אין שם ישוב בני אדם מפני הקור והחום לז"א שהי' משלח שם שלוחו הנחש במקום שלא היה אדם יכול לילך בעצמו. ואמר ולא עוד אלא שמפשילין כו'. הזכירו בו ב' דברים אלו כי מתוך קללותיו של אותו הרשע שנתקלל נלמד כן כמ"ש רש"י כיוצא בו במס' סוטה פ"ק [א] ואמר כי תחת שהיה לאדם ברכה זו קודם הקלקול שהי' לו רגלים כאדם ושכל לדבר ולהבין כדי לשגרו בעצמו למרחוק לצפון ולדרום משא"כ בשאר בעלי חיים משנתקלקל אמר על גחונך תלך שלא יוכל לילך מהר כמי שהולך על רגליו ותחת שהיו מפשילין רצועה תחת זנבו כדי להוציא עפר לגינתו משקלקל נתקלל ועפר תאכל וגו' ודו"ק: אמר הכפירים שואגים לטרף וגו' נראה מתוך ענין המעשה שזה הכתוב הכפירים שואגים לטרף גם סופו לבקש מאל אכלם אמרו ר"ש בן חלפתא בדרך תפלה ובקשה ונענו לו בכל זה מן השמים ור"ל שהכפירים שואגים לטרף שאר ב"ח גם את האדם שלא מרצון ובחירה אך לבקש מאל אכלם מצד אחר וכשאין להם אוכל הוצרכו לטרוף שלא מרצון ונתקבלה תפלתו שנחיתו תרתי אטמאתא שא' יהיה אוכל לכפירים והשניה אוכל לטרף דהיינו לר"ש שהיה נטרף מהם אילו לא נתקבלה תפלתו ויהיה לבקש מאל אכלם לשורבים דהמ"ל לבקש מאל אוכל וכתב אכלם דהיינו אוכל לכפירים ואוכל לטרפו שהוא ר"ש שהיה נטרף מהם אי לאו דנחיתו

[א] מהרש"א ד"ה חבל. במס' סוטה פ"ק (דף ט':)

יד יוסף

א אדר"נ פרק א':
ב מ"ק דף כ"ו ע"א:

חדושי גאונים

וראה בכבודו ונתקנא בו. ומשני התם בבשר היורד מן השמים כו'. ולדברי התוס' קשה. למה לא מתרץ דהכא בשר הוא מבשר שמתו מאליהן. ואפשר לדחוק ולומר לדעת התוספות דלא משני הכי. דודאי מלאכי שרת לא היו מאכילין אותו נבילות. דבר שעתיד לאסור בתורה ולטמאו. ויותר נראה לפרש שנאסר בכל בשר אפילו לאחר שמתה הבהמה. והא דנאסר כאבר מן החי. מיירי ג"כ בבעלי חי. ביורד מן השמים. שאותו בשר הי' מותר לאכול. ובו היה נאסר כאבר מן החי. אך לפי זה קשה לפי מה דסליק דעתיה

אהבת איתן

ונראה דמר אמר חדא כו' לא פליגי מ"ד מורשה לשון ירושה קאי על תורה שבע"פ שנמסרה לישראל ולחכמיהן וכהן תלוי דרשותיהם ביגיעתם ועמלם. ומ"ד מאורסה קאי על תורה שבכתב והלוחות שנתן משה לישראל. והכי א"ש הא דבברכות (דנ"ז) אי' הבא על נערה המאורסה בחלום יצפה לתורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה ודרים מאורסה. והשתא למ"ד מאורסה לשון ירושה מאי רמז לתורה איכא בזה שבא על נערה המאורסה. אך לפי מ"ש דבתשב"כ לכ"ע הוי מאורסה א"ש. וכן א"ש הא דאיתא לקמן בפ' חלק (דף צ"א ב') אמר ר"י אמר רב כל המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גוזלו מנחלת אבותיו שנאמר אשר צוה לנו משה מורשה וגו' מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית. והשתא למ"ד מאורסה מאי איכא למימר. אבל לפמ"ש א"ש הא דרב לכ"ע דאיירי בהלכה דהיינו תורה שבע"פ וכזה לכ"ע הוי גזל ויש להביא ראי' מדאיתא בספרי דמחליף דברי ר"א לדברי ר"י עובר בלא תסיג גבול. ועוד דבעובד כוכבים העוסק בתורה שבע"פ איכא עפי משום גזל דע"י כן יוכלו לומר דהתורה ניתנה להן כמ"ש תוס' בגיטין (דף ס' ע"ב) וכ"ה בירוש' ספ"א דחגיגה ולפ"ז יש לאסור לישראל ללמד תורה שבע"פ לעובד כוכבים מטעם זה ודלא כמ"ש הט"א רפ"ב דחגיגה דאם ישראל מלמדו ליכא משום גזל

עיון יעקב

לעיל שכל העולם והנבראים נברא בשביל אדם היה מותר לו לאכול בשר: מיתיבי ר' יהודה בן תימא אומר אדם הראשון מיסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר. ק"ק לפמ"ש תוס' לעיל על הא דאכל תאכל ולא אבר מן החי וז"ל הא דאמרינן לקמן דלא הותר לאדם הראשון בשר לאכילה היינו להמית ולאכול אבל מתה מאליה שריא ואתי לאפוקי דאפילו נפל מאיליו אסור עכ"ל וא"כ אמאי לא משני נמי הכא דמתה מאיליה י"ל כיון שזה היה קודם חטא אדם שהרי אח"כ נתקנא בו נחש וא"כ לא היה מיתה כלל בעולם עד אחר שחטא אדם והאכיל ממנו כל הברואים כן תירץ באסיפת חכמים אבל אי אפשר לומר כן דא"כ גם אכל תאכל נאמר קודם החטא וליכא למימר דנאמר על תנאי דאם יחטא דא"כ מעיקרא קושית תוספות ליתא דאי נימא שניתן על תנאי אם יהיה מותר לבני נח בשר אולי י"ל דנפל מאיליו אבר א' ודאי היה שייך אף קודם החטא ועי"ל כיון דנאסר אבר מן החי שנפל מאיליה מכ"ש מתה לגמרי מאליה: אמר הכפירים שואגים לטרף. לא שהיה חושש על עצמו שיטרוף שהרי חיה רעה אין שולטת באדם אלא א"כ נמשל כבהמות נדמו אלא לפי שהיו שואגים לטרף מי שימצא לטרוף מחמת רעבון ולפי שהתפלל על אחרים שיצילם השם יתברך שלא יטרפו הוא נענה תחלה שנחית לו ג"כ אחת כדי לאכול:

עין יוסף

שהנפש בו אל תאכלו את בשרו · האי בנפשו דמו למה לי וכי לא ידענו דנפש זהו הדם אלא לומר לך מי שדמו חלוק מבשרו שהדם קרוי נפש והבשר בשר יצאו שרצים שאין דמן חלוק מבשרן שאין דמן קרוי דם שכשהוזהרו ישראל על הדם לא הוזהרו על דם שרצים משום דם · אלא משום שרצים כבשר. והכי אמרינן בכריתות בפרק דם שחיטה דף כ"א דם שרצים התרו בו משום שרץ לוקה · משום דם אינו לוקה: סנדלבין שם אבן טובה. ראמות וגביש תרגום סנדלכין ובירולין (ערוך): מה"ש צולין לו בשר ומצננין לו יין. אבל לחם היה מוכן לפניו ולא היה צריך שום תיקון · כי אז היתה הארץ מוציאה גלוסקאות כמו שתוציא לעתיד כדאמרינן בפ"ב דשבת. אלא שלאחר החטא נתקלל בזעת אפיך תאכל לחם. משמע דקודם לכן לא היה צריך להטריח עצמו בתיקון לחם (תורת חיים): ולא ידע אלא בכנוי. קשה אי גמיר הכנוים הכתובים בתורה שם המיוחד שכתב שם נמי גמיר · ואי לא גמיר שם המיוחד א"כ כנוים נמי לא ידע. וי"ל שמה שאמר ולא ידע אלא בכנוי היינו בכנוי שהעובדי כוכבי' קורין להקב"ה בלשונם דאינהו נמי בכלל כינוים הם · ובזה הכינוי אמר לו אהוד · אבל ליכא לתרץ דה"פ דאהוד לא הזכיר לו אלא כנוי דקאמר ליה דבר אלהים לי אליך · דא"כ ה"ל למימר ולא שמע אלא כינוי · מדנקט ולא ידע אלא כינוי צריך לומר כדפרשתי דסתם עובד כוכבים אינו יודע לא שם המיוחד ולא כינוים הכתובים בתורה והא דקאמר ולא ידע אלא בכינוי היינו בכינוי שהיה הוא קורא להקב"ה

המתורגמן. א) איהן שיקקען. ב) אנהענגען, פי' לקשור. ג) זייטע פליישׁ. ד) צו נעהען.

שם [אמר רב יהודה אמר שמואל השומע אזכרה מפי העובד כוכבים אינו חייב לקרוע וא"ת רבשקה ישראל מומר היה ואמר רב יהודה אמר שמואל אין קורעין אלא על שם המיוחד בלבד לאפקי כינוי דלא ופליגא דר' חייא בתרווייהו ד] א"ר חייא השומע אזכרה בזמן הזה אינו חייב לקרוע שאם אי אתה אומר כן נתמלא כל הבגד קרעים ממאן אילימא מישראל מי פקירי(א) כולי האי אלא פשיטא מעובד כוכבים ואי בשם המיוחד מי גמירי אלא לאו בכנוי וש"מ בזמן הזה הוא דלא הא מעיקרא חייב ש"מ:

קא דף סג א"ר יוחנן אלמלא וא"ו שבהעלוך נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה כתנאי אחרים אומרים אלמלא וא"ו שבהעלוך נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה א"ל ר"ש בן יוחאי אוהלא כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם שנא' (שמות כב) בלתי לה' לבדו אלא מה ת"ל (שם לב) אשר העלוך ב שאיוו(ב) לאלהות הרבה:

קב שם תניא מנין לאוכל מן הבהמה קודם שתצא נפשה שהוא בלא תעשה ת"ל (ויקרא יט) לא תאכלו על הדם. דבר אחר לא תאכלו על הדם לא תאכלו בשר ועדיין דם במזרק. רבי דוסא אומר ג מנין שאין מברין(ג) על הרוגי ב"ד ת"ל לא תאכלו על הדם. ר"ע אומר ד מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמין כלום כל אותו היום ת"ל לא תאכלו על הדם. א"ר יוחנן אזהרה לבן סורר ומורה מנין ת"ל לא תאכלו על הדם:

קג שם ע"ב אמר אבוה דשמואל אסור לאדם שיעשה שותפות עם העובד כוכבים שמא יתחייב לו שבועה ונשבע בעבודת כוכבים שלו והתורה אמרה (שמות כג) לא ישמע על פיך. כי אתא עולא בת בקלנבו א"ל רבא והיכא בת מר א"ל בקלנבו א"ל והא כתיב (שם) ושם אלהים אחרים לא תזכירו א"ל הכי א"ר יוחנן כל עבודת כוכבים הכתובה בתורה מותר להזכיר שמה והא היכא כתיבא כדכתיב (ישעיה מו) כרע בל קורס נבו. א"ר נחמן כל ליצנותא אסירא ה חוץ מליצנותא דעבודת כוכבי' דשריא דכתיב כרע בל קורס נבו קרסו כרעו יחדו (כי) לא יכלו

תוספות

כל המשתף שם שמים וכו'. לא דמי להא דכתי' (שופטים ז') חרב לה' ולגדעון וכן (במדבר כ"א) דברנו בה' ובך דלא אסיר אלא במידי דאלהות:

מהרש"א

אטמאתא ודו"ק: אלמלא וי"ו שבהעלוך כו' רש"א כל המשתף ש"ש כו'. ירלה דודאי לכ"ע טפר בעיקר גרע טפי וחייב כליה אלא דר"ש קאמ' דכל המשתף ש"ש וד"א דהיינו המאמין בשניות כמי חייב כליה ונעקר מן העולם אלא מה ת"ל אשר העלוך דודאי האמינו בהמלא ולכך לא נעקרו אלא שאיוו לאלהות הרבה ואמרו שהאחד הנמלא נתן כח לאלהות וכוחות רבים עזב ה' את הארץ ואלו הכוחות ואלהות יהיו מנהיגים בארץ וכ"כ הרמב"ם שזה דעת רבים מעובדי ע"ז שעובדים אותה שאומרים שנתנה ההנהגה בידם ועד"ז יש לכוונמה שאמר משה ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה וגו' דבא משה להתכלל בעדם שאמר משה להקב"ה שהרי אתה אומר אלי העל את העם וכוונתך שאתה מעמיד אותי למנהיג להם וא"כ תלית העלייה בי כיולא בזה כוונו ישראל שאמרו אשר העלוך וגו' שאתה נתת לו כח להעלות ולמנהיג בעלמא ולא כוונו כלל לעבודת כוכבים ולשתוף ש"ש וד"א

רש"י

[השומע אזכרה. ברכת השם מפי עובדי כוכבים אינו חייב לקרוע: וא"ת הרי קרעו על רבשקה. ישראל מומר היה]: בזמן הזה. שאנו בגלות ואין אימת ב"ד מוטלת עליהן לדון חייבי מיתות: נתמלא כל הבגד קרעים. לפי שהדבר תדיר לפי שאין מתיראים מב"ד: מי גמירי. עובדי כוכבים שם המיוחד כ"כ שמקללין בו תמיד דקאמר נתמלא כל הבגד כולו קרעים: אלא לאו בכנוי. תדיר ובזמן הזה הוא דלא קרעינן משום דנתמלא כל הבגד וכו' אבל בזמן ב"ד קורעין על עובד כוכבים ואכנוי: אלמלא וי"ו שבהעלוך. דהשתא לא כפרו בהקב"ה לגמרי שיתפוהו בדבר אחר: לאלהות הרבה. אף לאלהות אחרים וקבלו עליהם: ועדיין הדם במזרק. הקרבנות: שאין מברין. את האבלים ברחבה כדרך שמברין את האבלים בסעודה ראשונה משל אחרים כדאמרינן במ"ק (דף כ"ז): על הדם. על הנרלח ומסברא מוקמינן לה להרוגי ב"ד שנהרגין על עונש שלא ינהגו בהם כבוד משום כפרה: לבן סורר ומורה. דלא ענש אלא א"כ הזהיר והיכן הזהיר לא תאכלו על הדם לא תאכלו אכילה שתהרגו עליה: בת בקלנבו. לן באותה העיר והיא נקראת על שם ע"ז שבה: קורס. נתרז כלומר כרע על ברכיו ונתרז דהיינו ליצנותא דאישתעי ביה קרא: לא יכלו מלט משא. הרעי שבנקביהם לא יכלו לסבול ונתרז:

יד יוסף

א סוכה דמ"ה ע"ב: ב עבודת כוכבים דנ"ג: ג שמחות פ"ב: ד מו"ק די"ד ע"ב: ה מגילה דף כ':

חדושי גאונים

דמקשה שם. דלא ידע מכשר הנופל מן השמים. ולכן פריך מרבי יודא בן תימא אמאי לא הוקשה לו ממה שנאסר לו אבר מן החי. מכלל דבשאר בשר שרי. ועוד יקשה לפי זה על תרוץ שכתבתי למעלה. דהרי הדרא קושיא לדוכתיה, שהרי לפי זה אסור אכילת בשר הוא איסו' כולל. ואפילו לאחר שמתה הבהמה ואינו בכלל אסור שפיכות דמים. וא"כ אמאי לא מנו רק שבעה מצות. ולכן נראה לי לפרש. דאיסור אכילת בשר. הוא בכלל אבר מן החי. כי למדו חז"ל איסור אבר מן החי. ממה שנאמר (בראשית ב') מכל עץ הגן אכל תאכל. ולא מאבר מן החי. והוא הדין שנוכל לדרוש אכול תאכל מעץ הגן ולא בעל חי כלל. והא דנקט אסור אבר מן החי. משום דאותו איסור נשאר לבני נח. שהותרו באכילת בשר. ולא נאסרו רק באבר מן החי. ובגמרא רצה להודיענו ענין מצות בני נח. שהגוי מוזהר. על כן הוצרכו להזכיר איסו' הנשאר. ועל כן הוכרחו גם כן לומר שבע מצות בני נח. ולא אמרו שבעה מצות בני אדם. כי המצות נשתנה במקצת בענין אסור אכילת הבשר. בין בני נח. ובין בני אדם. זהו הנראה לי בזה. ואפשר שלזה כוונו בב"ר פ' נח. אמרו רבותינו ז"ל (שם ט) אך בשר בנפשו דמו. רבי יוסי בר אבין בשם רבי יוחנן אדם הראשון שלא הותר לו בשר תאוה לא הוזהר על אבר מן החי אבל בני נח שהותרו בבשר תאוה הוזהרו על אבר מן החי. ולפי זה אסור אכילת בשר הוא עצמו אסור אכילת אבר מן החי. אלא שאדם נח היה אסור כל דבר שבא מן החי. כן אבר כן בשר. ולאח"כ לא נאסר רק אבר מן החי ממש (תורת העולם):

עין יעקב

והלא כל המשתף שם שמים וד"א נעקר מן העולם שנאמר בלתי לה' לבדו. ות"ק סובר דהאי בלתי לה' לבדו בא ללמוד על כל העבודות כדאי' לעיל דף ס' ע"ב ע"ש:

מנין שאין מברין על הרוגי ב"ד. פירש רש"י שאין מברין את האבלים ונראה דהאי אבלים לאו דוקא דהא אין מתאבלין על הרוגי ב"ד כדאיתא לעיל אלא כלומר אותן שהן ראוין להתאבל במתים אחרים שאין מתים על ידי ב"ד: ר"ע אומר מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמין כלום. נראה דר"ע אזיל לטעמו דאמר בסוף

ענף יוסף

קא אלמלא ו' שבהעלוך נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה. ופרש"י דהא לא כפרו בהקב"ה לגמרי שהרי שתפוהו בדבר אחר. ונשאלתי ע"ז שהרי נחמיה אמר בתוכחתו ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים. והשבתי בודאי הערב רב הם עשו את העגל. והנה הערב רב מגזע בישא כוונתם היה לע"ז גמורה. רק שביקשו להתעות גם את ישראל. שאולי לא יחפצו לכפור בעיקר לגמרי אמרו בלשון שיתוף כמפורש בתורה לשון רבים. אמנם באמת אין זה מופת חותך שכוונו רק לשיתוף. כי כבר פרש"י שלשון אלהות הוא בלשון רבים כמו כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי. וכן אשר לו אלהים קרובים אליו. וא"כ כוונת הערב רב באמת היתה לאלהות גמור. ונחמיה בתוכחתו גלה כזאת שכן דרך המוכיח להגדיל החטא. וגלה איך נכשלו באיסור ע"ג גמורה שבאמת כוונת אמרם לפי כוונת הע"ר שחשבוהו לאלהות גמור. וכוונתם רק לעגל לבדו. ויאמרו כי כוונת אמירתם היה. זה אלהיך ישראל אשר העלך ממצרים. ולא אמרו בלשון רבים. רק כדי שיוכלו להתעות את ישראל. כי חשבו שאם לא יאמרו כן לא יקבלו מהם כלל וכלל א"כ יש לומר שישראל חשבוהו לשיתוף. רק הע"ר היה כוונתם לעגל לבד (מלא העומר):

עץ יוסף

בלשונו (תורת חיים): אלא לאו בכינוי. כבר כתבתי לעיל דגם הכינויים לא גמירי בתורה. והא דקאמר אלא לאו בכינוי היינו בכינוי שהעובדי כוכבים קורין להקב"ה בלשונם דאינהו נמי בכלל כינויים הוא והמברכו חייב כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפרק כ"ו מסנהדרין גבי מקלל חבירו או דיין דאינו לוקה עד שיקלל בשם. וכתב שם דאם קלל בכל לשון חייב שהשמות שקוראין בהן עובדי כוכבי' להקב"ה הרי הן ככל הכינויים (תורת חיים) ועכ"פ בזמן הזה הוא דלא קרעינן על כינוי משום דנתמלא כל הבגד כו' אבל בזמן ב"ד קורעין על עובד כוכבים ואכנוי:

קא אלמלא וא"ו שבהעלוך נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה. דהשתא לא כפרו בהקב"ה לגמרי ששתפוהו להקב"ה בדבר אחר. ולהכי כתיב וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך. ולא כתיב נמי ויאמרו לו לפי ששתפוהו יתברך עמו ואמרו להם אלה אלהיך ישראל אשר העלוך וגו' ועוד אפשר שהכתוב מתרעם על ישראל על שלא שתפוהו אלא באחרונה ולכן קאמר וישתחוו לו פירש בתחלה לא השתחוו אלא לו לבדו. וכן ויזבחו לו לבדו. ובאחרונה שתפוהו ואמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך (ת"ח):

אמר הבונה השומע אזכרה כו'. מי יתן ובזמן הזה לא ליהוי ישראל פקירי כולי האי אם לא בברכת השם באזכרה כמשמעו אשר אף עליה ראוי למלאות הבגד קרעים. וילמדו מעגלון מלך מואב שלכנוי השם לבדו עמד. ישראל ושם המפורש עאכו"כ שאין לסקל באזכרתו:

המתורגמן. א) אויסגעלאססען. פריי. ב) געלוסטעט. ג) שפייזע געבען.

אחבת איתן ולאח"כ לא נאסר רק אבר מן החי ממש (תורת העולם): אמר ר"י אלמלא וא"ו שבהעלוך נתחייבו רשעיהם של ישראל כליה וכו' אמר רשב"י והלא כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם אלא מה ת"ל שאיוו לאלהות הרבה. עי' מהרש"א ולפמ"ד י"ל ע"פ מ"ש בשבת (פ"ח ע"ב) מי שהכל שלו מכפר לו על עון עגל. ודע שכ"פ ג"כ הרא"מ פ' כי תשא וכס' גל"ד הקשה ע"ז מע"ז (דף ג"ג) וגם בשמעתין מייתי לה גבי אומר אלי אתה וכתבתי ליישב בחי' לשבת:

מלט משא וכתיב (הושע י) לעגלות בית און יגורו שכן שומרון כי אבל עליו עמו וכמריו עליו יגילו על כבודו כי גלה ממנו אל תקרי כבודו אלא כבדו. א"ר יצחק מ"ד (שם יג) ועתה יוספו לחטוא ויעשו להם מסכה מכספם בתבונם עצבים מעשה חרשים וגו' מאי בתבונם עצבים א מלמד שכל אחד ואחד עשה דמות יראתו ומניחו בכיסוי בשעה שזוכרה מוציאה מתוך חיקו ומחבקה ומנשקה. מאי (שם) זובחי אדם עגלים ישקון א"ר יצחק דבי רבי אמי שהיו כומרים נותנים עיניהם בבעלי ממון ומרעיבין את העגלים ועושים דמות עצביהם ומעמידין אותם בצד אבוסיהם ומוציאים אותם לחוץ כיון שראו אותם רצין אחריהם וממשמשין בהן אומרים לו עבודת כוכבים חפץ בך יבא ויזבח עצמו לו אמר רבא האי זובחי אדם עגלים ישקון [עגלים ישקון] לזבוח אדם מיבעי לי' אלא אמר רבא כל הזובח את בנו לעבודת כוכבי' אומרי' לו דורון גדול הקריב לו יבא וישק לו. א"ר יהודה אמר רב (מ"ב יז) ואנשי בבל עשו את סכות בנות ומאי ניהו תרנגולת ואנשי כותא עשו את נרגל ומאי ניהו תרנגול. אנשי חמת עשו את אשימא ומאי ניהו ברחא קרחא. והעוים עשו את נבחן ואת תרתק ומאי ניהו כלב וחמור. (שם) והספרוים שורפים את בניהם (ואת בנותיהם) באש לאדרמלך וענמלך אלהי ספרוים ומאי ניהו הפרד והסוס אדרמלך דאדר ליה למריה בטעינא[א] וענמלך דעני לי' למריה בקרבא[ב]. אף חזקיה מלך יהודה בקש אביו לעשות לו כן אלא שסכתה אמו סלמנדרא. אמר רב יהודה אמר רב יודעים היו ישראל בעבודת כוכבי' שאין בה ממש ולא עבדו עבודת כוכבים אלא להתיר להם עריות בפרהסיא מתיב רב משרשיא (ירמיה יז) כזכור בניהם מזבחותם וגו' וא"ר אלעזר כאדם שיש לו געגועין[ג] על בנו. בתר דאביקו[ד] ביה. תא שמע (ויקרא כו) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם אמרו אליהו הצדיק היה מחזר על תפוחי רעבי[ה] שבירושלים פעם אחת מצא תינוק שהיה תפוח ומוטל באשפה א"ל מאיזה משפחה אתה א"ל ממשפחה פלונית אני אמר ליה כלום נשתייר מאותה משפחה א"ל לאו חוץ ממני א"ל אם אני מלמדך דבר שאתה חי בו

רש"י

לעגלות בית און. על עגלים שבבית אל: יגורו שכן שומרון. ידאגו שוכני שומרון: כי אבל עליו עמו. שיטלם סנחריב וילך לו: וכמריו. שהיו נושאים אותו: עליו יגילו. שהיו שמחים על כובד משאו שגלה (ממנו) [מהם]: כבודו אלא כבדו. משאוי ענבותיו ורעי שבהן ואע"ג דלאו בעלי חיים נינהו ואין בהם רעי אשתעי בהאי קרא לשון גנאי: מרעיבין את העגלים. בעלי חיים שהיו עובדים אותם והיו מרעיבין אותם ועושין דמות עלביהם של בעלי ממון כלומר דמות דיוקנם ומעמידין אותם בלד אבוסיהן של עגלים ומחמת שהיו רואין את הדמות תמיד היו מכירים אותם (וכשהיו מוליאין אותן לחוץ היו רעבים ורואין את בעלי הממון וסבורים שאלו הן הרגילין לעמוד אצל אבוסיהן) ורצין אחריהן וממשמשין בהם כלומר האכילונו ואומרים להם הכומרים ע"ז חפץ בך וכו': זובחי אדם. משמע אותן שזבחו האדם: עגלים ישקון. לאחר מכן לעגלים ישקון: לזבוח אדם מיבעי ליה. להם הם הכומרים אומרים עגלים הללו נושקין אתכם לזבוח עלמיכם להם: ואנשי בבל עשו את סכות בנות. פסוק אחד בספר מלכים באותן [אומות] שהושיב סנחריב בשומרון ובעריה ועשו להם ע"ז: תרנגולת. היו עובדין לדמות תרנגולת ובלשונם קורין לתרנגולת סכות בנות: ברחא קרחא. עז. ברחא קרוי כל צאן והעז קרי ליה קרחא על שאין לו למר כל כך: נבחן. כלב נובח: דאדר ליה למריה. מהדר את אדוניו ומכבדו שמשליך עליו משאו שהיה צריך לטעון על צוארו: אדר מלך. מהדר את מלכו כלומר את אדוניו: לעשות לו כן. לשורפו באש כמו הספרוים: סלמנדרא. חיה קטנה שיוצאה מתנור שהאש בוערה בו שבעה שנים והסך מדמה אין האור שולט בו ובאחז מלכו [כתוב] גם את בנו העביר באש ולא מלכו לו בן אלא חזקיהו: אלא להתיר להם עריות בפרהסיא. שהיה יצרן תוקפן על עריות אמרו נפרוק כל עול תורה מעלינו ואל יוכיחונו על העריות אבל ע"ז לא תקפן יצרם: כזכור בניהם מזבחותם. משמע שהיו להם געגועין עליהם כאדם שיש לו געגועין על בנו ובזוכרו נאנח והכי משמע כזכור בניהם דומה להם זכירת מזבחותם ואשיריהם: בתר דאביקו ביה. אחר שנקשרו בה מעצמן תקפה חיבתן עליהן: תפוחי

מהרש"א

וק"ל: לעגלות בית און כו' עי' פרש"י ובספ"ג דמגילה דהה רש"י פירוש זה ופי' בע"א וכמריו אשר עליו יגילו שהיו רגילים לשמוח יתאבלו כו' ע"ש]: ועתה יוספו לחטוא כו'. והיינו שהוסיפו לחטוא דבלאו עצבי ע"ז שהיה להם בבית ע"ז שלהם הוסיפו להם כל א' וא' לעשות לו דמות ע"ז שיהא מצויה לו בכיסו כשזוכרה לחבקה ולנשקה ויהיה בתבונם עצבים כמו בחילוף בי"ת במ"ם בומ"ף בתמונם עצבים דהיינו שהיה להם עצבים בבית עבודת כוכבים ובתמונתה עשה לו כ"א ע"ז קטנה מצויה להם בכיסם גם לפי פשוטו בתבונם כמו בתבונתם כמו שפרש"י שם ודו"ק: [שהיו נותנין עיניהם בבעלי ממון כו'. אפשר שהיה נימוס עבודת כוכבים כל מי שנזבח לה גם הממון לעבודת כוכבי' או אפשר שנתן לכהן כופר נפש וק"ל: עושין דמות עצבים ומעמידין כו'. והוא פי' בתבונם עצבים דבהאי קרא דלעיל מיניה דר"ל שהיו עושין תמונת דיוקנם של אותן בעלי ממון כפרש"י ומלת עצב כאן מלשון צורה ודמות וק"ל]: סכות בנות. פרש"י ורד"ק בספר מלכים דמות התרנגולת עם אפרוחיה וכן הוא בירושלמי ובנות היינו אפרוחיה וסכות היא תרנגולת שהתרנגול נקרא סכוי מפי' הרד"ק ואשימא הוא תיש לפי שאין לו צמר והוא כמו שומם ובירושלמי אשימא אימרא כמו באיל אשם: ואת נבחן הוא כלב. מפי' הרד"ק י"ם שכתוב בנו"ן ואינו כי אם בזי"ן והיא מלה מורכבת נובח חז כשהכלב נובח מראה שיניו ובמסורה ראיתי נבחז זי"ן רבתי ע"כ ואפשר כי מז' רבתי טעו שהיא נו"ן פשוטה: אדר מלך דאדר למרי' בטעינא כו'. פרש"י שמהדר ומכבד אדוניו כו' ורד"ק פי' דאדר מלשון דרי טעוניה שהוא לשון משא והענין מבואר בזה כו' האושר וההצלחה היא בג' דברים והם חכמה וגבורה ועושר יש מהמינים שחשבו שתכלית האדם והצלחתו היא הגבורה ויש שחשב שהוא העושר כמ"ש ר"ש אבן תבון בהקדמתו לפרקי אבות ואלו הן הב' כתות שעבדו לפרד שהוא אדרמלך שאף המלך צריך לו להצלחתו בעושר לטעינה ולכל מלאכה ושעבדו לסוס שהוא ענמלך שאף המלך צריך לו לגבורה במלחמה וע"כ עבדו לאלו שחשבו שזהו תכלית הצלחת אדם ודו"ק: [בתר דאביקו כו'. וההיא נמי בפרק חלק דאתחזי ליה מנשה בחלמא ואמר ליה אי הוית התם הוית נקיטנא בשיפולי גלימא כו' היכא לאוקמי בתר דאביקו ביה וק"ל]:

א שבת דפ"ג ע"ב:

חדושי גאונים

אשר הפלוך שאיוו לאלהות הרבה. וגמ' זו הוא תמו' רבתא שהקשה על ר"י שאמר אלמלא וכו' וכי הוא שיתוף איזה שיתוף מכופר בכל שלא המה שוים לרעה וכמו שהקשה לו רשב"י ומהיכא תיתא שיהיה איזה צד קולא ח"ו •שיתוף המכופר בכל רק לבני נח שרי שיתוף משא"כ לבני ישראל שהוא קוצץ בנטיעות כנודע. גם קשה על רשב"י שאמר שאיוו לאלהות הרבה היאך מתורץ הקושיא ואי משום רק מאהבה ולא משום אלוהות אם כן ליתני סתם שאיוו לאלהים אחרים גם בלשון איווי אין לו פי' ליתני לשון תשוקה או אהבה וזה בלשון לא מצינו בשום מקום אך נ"ל ליישב כל זאת נקדים דאיתא במדרש וברש"י על פסוק אנכי ה' אלהיך גו' למה אמר לשון יחיד כדי ליתן פתחון פה למשה ללמד סניגור' במעשה העגל וזהו שנא' למה יחרה ה' גו' לא להם ציותי לא יהי' לך אלהים אחרים אלא לי לבדי וכו'. וקשה ושלא כל עשרת הדברו' הוא בלשון יחיד ולמה אמר על זה שנאמר בלשון יחיד ולמה היא הסמי' על פסוק לא יהי' לך יותר מכל עשרת הדברות ונ"ל פי' זה דאיתא במ' מלמד שהי' הדבור מחזיר על כל אחד ואחד ואמר מקבל אתה את הדבור עליך וכו' לאמר מלמד שהי' עונין על הן הן ועל לאו לאו היינו על עשה אומרים הן ועל לא תעשה אומרים לאו ואי' הקדמה מפורסמת אנכי ולא יהי' לך בדבור א' נאמרו א"כ הי' הן ולאו בדבור א' משא"כ בבשר ודם לדבר ולז היאך השיבו על אותו דבור אי הי' אומרים הן אזי אנכי ה' אלהיך קבלו עליהם ולא דבור לא יהיה לך וגו' ואי אומרים לאו אז הוא להיפוך ונ"ל שהיה אומרים רק הן באשר באופן זה קבלו עליהם דבור אנכי גו' אבל אם הי' אומרים לאו אז לא כלום אף אפילו דיבור לא יהיה לך כיון שעדיין לא קבלו את ה' עליהם לאדון ולאלהים איש בייך ותיבור כלל לא יהיה לך אלהים אחרי' ואין לומר שהי' אומרים שני לשונות הן ולאו זה ג"כ אינו כלום הן ולאו ורפי' בידם אלא מאי נ"ל שאומרים רק הן ואז אנכי ה' אלהים גו' הי' מקבלים אבל לא יהיה לך לא קבלו

עיון יעקב

פ"ק דמכות שאילו היה בסנהד' לא נהרג אדם מעולם וא"כ אותם סנהד' שהרגו את הנפש צריכין כפרה ונכפר להם הדם לכן מתענין אותו יום: יבא ויזבח עצמו לו. קחשיב ג' עבירות ע"א ושפיכת דמים שזבח בניהם והכל כדי להתיר להם עריות וזה עבירה גוררת עבירה וכדאמרי' פ"ק דיומא ד"ט מקדש ראשון מפני מה חרב שהיו בו שלש עבירות ע"א וגילוי עריות ושפיכת דמים ע"ש:

עץ יוסף

קג תרנגולת. לדמות תרנגולת היו עובדין ובלשונם קורין לתרנגולת סוכות בנות. ורש"י ורד"ק פירשו בספר מלכים דמות התרנגולים עם אפרוחיה וסוכות היא התרנגולת שהתרנגול נקרא סכוי. ובנות היינו אפרוחיה: סלמנדרא. עי' פירש"י ובחולין דף קכ"ז פירש"י סלמנדרא שרץ שנולד מן האור מעצי הדם או ע"י כשפים כו' ומינה דלב הוא. ועיין מ"ש בתנחומא סדר וישב סי' ג' בעץ יוסף:

המתורגמן א) לאסט טראגען. רייטען. ב) אין שטרייט. ג) זעהנזוכט. פי' תשוקה לראותו. ד) אגעשלאססען. ה) פאן הונגער געשוואלענע.

אתה למר א"ל הין א"ל אמור בכל יום שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אמר לו [דף סד] (עמוס ו) הס כי לא להזכיר בשם ה' שלא למדוהו אביו ואמו מיד הוציא יראתו מחיקו ומנשקה ומחבקה עד שנבקע' כריסו ונפלה יראתו [לארץ] ונפל הוא עליה לקיים מה שנאמר ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. בתר דאביקו[א] ביה. ת"ש (נחמיה ט) ויזעקו בקול גדול אל ה' אלהיהם מאי אמור א"ר יהודה ואי תימא רבי (יוחנן) [יונתן] בייא בייא היינו דאחרוביה לביתא וקליא[ב] להיכלא וקטלינהו לצדיקיא ואגלינהו לישראל מארעייהו ועדיין הוא מרקד בינן כלום יהבתיה לן אלא לקבולי אגרא לא איהו בעינן ולא אגריה בעינן (וכו' עד בקרובתיה כדאיתא ביומא פרק בא לו). [בתר דאביקו ביה יתבי תלתא יומא בתעניתא בעו רחמי נפל להו פיתקא מרקיעא דהוה כתיב בה אמת אמר רבי חנינא שמע מינה א חותמו של הקב"ה אמת נפק כגוריא דנורא מבית קדשי הקדשים אמר להו נביא לישראל היינו יצרא דעבודת כוכבים בהדי דקתפסי ליה אישתמיט[ג] ביניתא מיניה ואזל קליא בארבע מאה פרסי אמרו היכי נעביד דילמא משמיא מרחמי עליה א"ל נביא שדיוה בדודא דאברא וכסיוה באברא דשייף קליה דכתי' (זכריה ה) ויאמר זאת הרשעה וישלך אותה אל תוך האיפה וישלך את אבן העופרת אל פיה אמרי הואיל ועת רצון הוא נבעי רחמי איצרא דעבירה בעו רחמי אימסר בידייהו חבשוה תלתא יומי איבעו ביעתא בת יומא לחולה*) ולא אשכחו אמרי היכי נעביד ניבעו פלגא פלגא מרקיעא לא יהבי כחלינהו לעיניה אהני ביה דלא איגרו איניש בקרובתיה] אמר רב יהודה א"ר מעשה בעובדת כוכבים אחת שהיתה חולה ביותר אמרה אם תעמוד ההיא אשה מחליה תלך ותעבוד לכל עבודה זרה שבעולם עמדה ועבדה **) לכל עבודה זרה שבעולם כיון שהגיעה לפעור שאלה לכומרים במה עובדים לזו אמרו לה אוכלין תרדין[ד] ושותין שכר ומתריזין בפניה אמרה מוטב שתחזור ההיא אשה לחוליה ולא תעבוד

*) רש"ל גרס בכל א"י **) רש"ל גרס והלכה

רש"י

רעב. כמו נפוחי: הס. שתוק כמו (במדבר י"ג) ויהס כלב השתיקם: ויזעקו. בני ישראל: בקול גדול. באנשי כנסת הגדולה כתיב: בייא. בלשון ארמי הוי לשון גנוח וצעקה כמו אהה בלה"ק: היינו [האי] דאחרביה לביתי'. למקדשו: לקבולי ביה אגרא. לכוף את יצרינו ולקבל שכר על כך: לא איהו בעינן וכו'. אלמא יצר תקפן: [יתבי תלתא יומין וכו' מלתיה דרב יהודה מסיק: אמת. משמע מסכימאני עמהם בתקנה זו שטוב הדבר לסלקו: חותמו של הקב"ה אמת. שהמלך נאות ומסכים עם עבדיו חותם עמהם בתקנתם את חותמו: כגוריא. ארי קטן: ביניתא. שער: דודא דאברא. קלחת של עופרת: אברא שאיף קליה. שואף את הקול ומעכבו לצאת יותר מכל כלי מתכות: זאת הרשעה. זהו יצר הרע ובנבואת זכריה כתב שהיה בתחלת בית שני: דעבירה. של עריות: חבשוה תלתא יומין וכו'. ומתוך כך פסק חמום הזכרים מלהוליד והנקבות מלילד: איבעו ביעתא בת יומא (ולא אשתכח). נתבקשה ביצה שנולדה בו ביום: ולא אשתכח. שאפילו אותן שהיו גמורות קודם לכן פסקו מלצאת: לבעו פלגא. שלא יהא שולט במקום עבירה כדי שלא יהא תובע עריות: כחלינהו לעיניה. שמו עיניו בכחול: אהני ביה. כך תקנתא פורתא דלא איגרי בקריבתה באמו ובאחותו אבל מתגרה הוא באשת איש ובנדה]: תרדין. בלד"ס בלע"ז ומשלשלין את המעים וכן

מהרש"א

שלא למדו אביו כו'. דאילו למדו אביו לא היה אומר הס כדאמרי' ס"פ לולב הגזול [א] תינוק היודע לדבר אביו מלמדו ק"ש והיינו שמע ישראל וגו' דהוא ק"ש של רבי יהודה ודו"ק: אל ה' [אלהיהם] מאי אמור כו'. יש לדקדק מאי קאמר מאי אמור הא מפורש בההוא קרא שנאמר קומו וברכו את ה' וגו' וכל הענין ומהיכן משמע להו כך דרשה דאמר בייא בייא כו' ושנפל פתקא דכתיב ביה אמת גם הוא זר בב' יצרין הן ממש שרצו להמיתן ולמה לא הזכיר בזה גם יצרא דממונא וע"ק אם הוא אמת דלא איהו ולא אגרא בעינן א"כ הותרה הרצועה לית דין ולית דיין ח"ו גם בשאר עבירות וענין גוריא דנורא הוא מבואר שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך שכל הפעולות נמשכים לפי שלשה חלוקות אלו שהם לב גוף וממון ויש בכ"א מהם יצר להרע או לטוב ונקדי' לזה מ"ש פרק אין עומדין אר"א אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ואתה הסבות את לבם אחורנית וא"ר ש"ב ב"ר יצחק והודה לו הקב"ה דכתיב ואשר הרעותי וגו' וא"ר א"א אלמלא ג' מקראות נתמוטטו רגלי שונאיהן אשר הרעותי וגו' והנה כחומר וגו' והסירותי את לב האבן וגו' כפרש"י שם ביד הקב"ה לתקן יצרנו וכו' ויש להם פתחון פה במשפט כו' עכ"ל והוא כוונת הפסוק ה' תשפות שלום לנו כי כל מעשינו פעלת לנו דהיינו שכל מעשים הרעים ופעולתינו ע"י שבראת היצה"ר והוא מבואר דודאי אין זה טענה במשפט שהרי ניתן לאדם הבחירה וכמ"ש בראתי יצה"ר בראתי תבלין שהיא התורה דאל"כ הותרה הרצועה ח"ו אלא כדי לזכותו ניתן הבחירה לאדם וע"י התורה אבל ר"ל דיש טענה קצת לענין שלא נתמוטטו לגמרי ולזה דרשו ויזעקו בקול גדול וגו' דע"כ לא קאי אקומו וברכו את ה' וגו' דא"כ לא ה"ל להזכיר מי הם שקמו וברכו שכבר הזכירם ועוד שהזכיר גבי קומו וברכו וגו' עוד אנשים אחרים שלא הוזכרו כבר גבי ויזעקו בקול גדול וגו' וע"כ דרשו שהוא מלתא באנפיה נפשיה שהטיחו דברים בקול גדול כלפי מעלה אל ה' אלהיהם וכענין אליהו וז"ש בייא בייא כו' לא איהו בעינן כו'. שביד הקב"ה להסיר היצה"ר מעלינו כמ"ש ואשר הרעותי וגו'. ואמר שנפל פתקא כו' דהוה כתיב ביה אמת דהיינו כמ"ש שהודה הקב"ה בדבר ויצא להם זה הדרש מדכתיב בסוף תפלתם דאנשי כנסת הגדולה ואתה צדיק על כל הבא וגו' כי אמת עשית דהיינו שקבלו וצדקו דין שמים עליהם ואמרו ואתה צדיק על כל עונש הבא עלינו בעבור שהלכנו אחר יצרנו ואף כי הוא אמת שאתה עשית את היצה"ר ובידך להסירו ויש לנו לומר לא איהו כו' מ"מ אנחנו הרשענו שלא נלחנו אותו כיון שהבחירה ניתן לאדם כמ"ש לעיל ואמר שישבו בתענית עד שנמסר יצרא דע"ז בידם דהיינו שבטלו כחו שהלב בסיוע דשמיא כמ"ש בדרך שאדם רוצה כו' והבא לטהר מסייעין לו ויצרא דע"ז הוא היצה"ר שבלב כמ"ש מחשבה רעה דע"ז מצרפה למעשה שנא' למען תפוש ישראל בלבם ודו"ק: מעשה בעובדת כוכבים אחת כו'. נראה שנסמך האי עובדא למאמר דלעיל ורב אמרן תרוייהו שאמר לעיל יודעין היו ישראל בע"ז שאין בה ממש ולא עבדו ע"ז אלא להתיר להם עריות אמר כמו כן בבעל פעור בנכרית אחת וכו' והרי ישראל ג"כ ידעו שאין בה ממש אבל היו נצמדים לבעל פעור כצמיד פתיל שהוא נצמד יפה בשעוה כפרש"י מפני היתר עריות של בנות מואב שזה הביא לעבוד עבודת כוכבים בזויה כזו אבל הדבקים בה' אלהיכם אינו רק כב' תמרות כו' שאי אתם דבוקים בו כ"כ מפני איסור בנות נכרים כמ"ש ולקחת מבנותיו לבניך וזנו בנותיו אחרי אלהיהן והזנו וגו' ובמתניתא תנא בהיפך הנצמדים לבעל פעור כצמיד על ידי אשה דהיינו הצמידים שעל ידיה שאינן דבוקין יפה ממש ובקל יכולה להסירן מעל ידיה כן היו הנצמדים לבעל פעור שהיה אהבה התלויה בדבר בזנות של בנות מואב בטל דבר בטלה האהבה אבל אתם הדבקים

[א] מהרש"א ד"ה שלא ס"פ לולב הגזול (דף מ"ב.)

יד יוסף

א שבת דנ"ה ע"א:

חדושי גאונים

עליהם אבל אי אמר לשון רבים וגזר עליהם' כמלך על עבדיו ואז לא היה צריך להשיב כן או לאו הי' בשכרת גם לא יהיה לך לקבלו והשתא ניחא בשלמא על כל עשרת הדברות לא קשה מידי דאמר בלשון יחיד כטעם המ' הנ"ל שאמר לכל יחיד ויחיד מקבל אתה הדבור עליך ואמר על כן הן ועל לאו לאו אבל על זה הדבור אנכי ולא יהיה לך קשה למה אמר לשון יחיד ואז בשכרה שהשיבו על שני דברו' אנכי ולא יהיה לך רק הן לחוד כנ"ל ואז לא קבלו עליהם לא יהי' לך הי' לומר לשון רבים שהוא גזירת המלך עליהם וא"צ להשיבו כלל הן או לאו לכן אמר כדי ליתן פתחון פה למשה וכו' והקושיא הנ"ל הוא התירוץ ללמד סניגורא עליהם שלא קבלו עליהם לא יהי' לך כנ"ל וזה התירוץ שפיר אי עבדו גם את ה' בשותפות אבל אם כפרו בה' לגמרי אז עברו גם על דבור אנכי ה' אלהיך וזה קיבלו עליהם שאמרו הן כנ"ל ואז חייבים כליה וזהו שאמר ר"י אלמלא וא"ו שבהעלוך נתחייבו רשעים של ישראל כליה כאשר השתא עבדו גם את ה' בשותפות ולא עברו דבור אנכי גו' רק לא יהיה לך וזה לא קבלו עליהם כנ"ל אבל ר' שמעון בן יוחאי לא סבר תירוץ הנ"ל ואמר כל המשתתף שם שמים וד"א וכו' ואמר תירוץ אחר שהי' רק חשק ותאוה לאלהות אחרי' הרב' ונקדי' שמ' רבה פ' כי תשא אמר רשב"י י"א יום הי' עם הקב"ה וכ"ט יום הי' מחשבים היאך לעשות את העגל כמו שכתוב אחד עשר יום מחורב ואח"כ דרכו עשו דרך הר שעיר וכו'. וקשה למה פרט את עשו יותר משאר אומות שעובדים עבודת כוכבים אלא נ"ל שפי' כך הוא דאי' מ' חולין (דף ס') ואת חמשת סרני פלשתים גו' והעוי' אמר חמשה ותשיב שיתא וכו' אמר רב עוים מתימן באו וכו' ולמה נקראו שמן עוים שעותו את מקומן ד"א עוים שאיוו לאלהות הרבה וכו' פי' רש"י מתימן בן אליפז בן עשו באו ואיוו לאלהי פלשתאי וכו' והשתא מיושב הגמ' הנ"ל דרשב"י אזיל לטעמיה ואמר תירוץ על רשעי ישראל שאיוו לאלהות הרבה שהיה רק חשק ותאוה ומשכח כן מפסוק דכתיב אחד עשר יום מחורב גו' היינו כדאמרי' לעיל דרשב"י סבר י"א יום היה עם הקב"ה וכ"ט יום היה מחשבים לעשות העגל דכתיב דרך הר שעיר ופרט עשו באשר שעשו מעשה עשו היינו עוים שבאו מתימן בן אליפז בן עשו שהיה ג"כ איווי לאלהות הרבה וע"ש זה נקראו עוים כנ"ל וישראל ג"כ איוו לאלהות הרבה לכן אמר לשון זה להורות על מעשה עשו הנזכר בפסוק דרך הר שעיר ובזה היה להם איזה תירוץ שהיה רק חשק ותאוה בעלמא ועיין מזה מ' חולין סוגיא הנ"ל (ראש יוסף): נפל פתקא מרקיע דכתיב בה אמ"ת וכו'. נ"ל שהוסיפו להם זה השם רמוז למ"ש מוהרי"ע שער ה'

המתורגמן. א) אנגעשלאססען, פי' דבוק. ב) פערבראנט. ג) אוים געריססען. ד) זענף, וזה מין למת

עבודה זרה בבך . אתם בית ישראל אינם כן (במדבר כה) הנצמדים לבעל פעור כצמיד פתיל (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם כשתי תמרות הדבוקות זו בזו.במתניתא תנא הנצמדים לבעל פעור כצמיד על ידי אשה ואתם הדבקים בה'אלהיכם דבוקים ממש: [ת"ר מעשה בסבטא בן אל"ס שהשכיר חמורו לעובדת כוכבים אחת כיון שהגיעה לפעור אמרה לו המתן עד שאכנס ואצא לאחר שיצאת אמר לה אף את המתיני עד שאכנס ואצא אמרה לו ולא יהודי אתה אמר לה ומאי איכפת ליך[א] נכנס פער בפניו וקינח בחוטמו והיו משרתי עבודת כוכבים מקלסין לו ואומרים מעולם לא היה אדם שעבדו לזו בבך] :

שם [משנה הנותן מזרעו למולך אינו חייב עד שימסור למולך ויעביר באש וכו' :

גמ' תניא אחד למולך וא' לשאר עבודת כוכבי' חייב ר' אלעזר בר' שמעון אומר למולך חייב שלא למולך פטור אמר אביי רבי אלעזר בר"ש ור' חנינא בן אנטיגנוס אמרו דבר אחד ר' אלעזר בר' שמעון הא דאמרן רבי חנינא בן אנטיגנוס דתניא] ר"ח בן אנטיגנוס אומר מפני מה תפסה תורה לשון מולך כל שהמליכוהו עליהם ואפילו צרור[ב] ואפי' קיסם[ג] רבא אמר מולך עראי[ד] א"ב [שם ע"ב] א"ר ינאי אינו חייב עד שימסרנו וכו'א"ר יהודה אינו חייב עד שיעבירנו דרך העברה ה"ד אמר אביי שרגא דלבני במיצעי נורא מהאי גיסא ונורא מהאי גיסא רבא אמר כמשוורתא דפוריא :

שם א"ר יוסי בר חנינא שלש כריתות בעבודת כוכבים למה אחת לכדרכה ואחת לשלא כדרכה ואחת למולך [ולמ"ד מולך עבודת כוכבים היא כרת במולך למה לי למעביר בנו שלא כדרכה ולמ"ד מגדף עבודת כוכבים היא כרת במגדף למה לי לכדתניא] (במדבר טו) א הכרת תכרת הכרת בעוה"ז תכרת לעוה"ב דברי רע"ק א"ל ר' ישמעאל והלא כבר נאמר ונכרתה וכי ג' עולמים יש אלא

רש"י

שבר חדש : אתם בית ישראל אינן כן.רב יהודה קאמר לה למדרשיה לקרא: הנצמדים לבעל פעור . כלומר אבל אבותם לא הטיבו זאת על לבם שע"ז מגונה היא מכל ע"ז שבעולם ונלמדו ואדבקו בה כצמיד פתיל המוקף על פי כלי שממרחין אותו בטיט יפה ואבל המקום ב"ה לא היו נלמדים אלא דבוק כתמרות המדובקות שדבוקות ואינן דבוקות:במתניתא תנא שבח הוא אלא דדבוק משמע חבור טפי מנלמד למידים אינן מחוברין ונמשכין וזזין אילך ואילך דבוק משמע יפה יפה: [סבטאי. שם יהודי הוא : בן אל"ס . בסמ"ך ושם מקום הוא : וקינה בחוטמו. של פעור : מקלסין . משבחין : שימסור למולך . מוסרו ביד משרתי עבודת כוכבים : ויעביר באש . בגמרא מפרש היכי הוו עבדי וילפי מקראי דתרוייהו בעינן] : [אחד למולך וא' לשאר עבודת כוכבים . העביר זרעו חייב קסבר מולך נמי עבודת כוכבים ולא אילטריך לאזהורי עלה בכדרכה דמאיכה יעבדו (דברים י"ב) נפקא אלא לומר לך שאם עשה שלא כדרכה חייב: שלא למולך פטור. דמולך דווקא כתיבא שדרכה בכך ולא משום עבודת כוכבים אזהיר עליו דהא מאיכה יעבדו נפקא אלא חוק הוא להם והתורה הקפידה על חוק זה בסקילה לפיכך הואלך [לכתוב] : כל שהמליכוהו עליהם. שקרא שמו מולך : רבא אמר. לא אמרו דבר א' דמולך עראי איכא ביניייהו כגון לרור וקיסם שאינו ראוי לכך וזה לפי שעה שהמליכוהו עליו [להעביר לו בנו זה לר' אלעזר בר שמעון לא מיחייב אלא במולך קבוע ובא ר' ינאי לפרושי עד שימסור דמתניתין אתא למימר דהך מסירה למשרתי עבודת כוכבים: דרך העברה. שלא שינה מן החוק אלא כדרך מנהג העברת המולך : שרגא דלבני . שורת לבנים גבוה לבנה על גבי לבנה והאש מכאן ומכאן ומעבירין עליו ואינו שורפו מדקתני לקמן המעביר עצמו פטור אלמא לאחר העברה הוא חי והא דאמרינן (דף ס"ג) גבי חזקיה שסכתו אמו שלמנדרא לאו למולכיה אלא לאלהי ספרוים דהתם שריפה כתיב: רבא אמר כמשוורתא דפוריא . אינו מעבירו ברגליו אלא קופץ ברגליו כדרך שהתינוקות קופלין בימי הפורים שהיתה חפירה בארץ והאש בוער בו והוא קופץ מספה לספה : שלש כריתות בעבודת כוכבים . תרתי גבי מולך בקדושים תהיו ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אותו מקרב עמו ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו ואת כל הזונים אחריו וגו' ונתתי את פני וגו' ואי נמי ס"ל דמולך לאו עבודת כוכבים הוא מ"מ קרי ליה עבודת כוכבים והשלישי בשלח לך אנשים כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא וגו' ותניא לקמן באלו שאין להם חלק לעוה"ב דבר ה' בזה זה דבור ראשון שנאמר בסיני והוא עובד כוכבים והא דכתיב הכרת תכרת חדא חשיב ליה כדמפרש לקמן דברה תורה כלשון בני אדם . את ה' הוא מגדף ונכרתה לקמן מפרש : אחת שלא כדרכה . כרת יתירא גבי מולך אם אינו ענין לו תנהו ענין לזבוח וקטור ונסוך והשתחואה שהוא חייב לו עליהם אף שלא כדרכה: ואחת למולך דאע"פ שדרכן בכך מיבעי ליה למיכתביה באפי נפשייהו דמולך לאו עבודת כוכבים הוא והקפידה תורה עליו: [ולמ"ד מולך עבודת כוכבים הוא . והוי בכלל כדרכה דכל שאר עבודות מאיכה יעבדו נפקא בא הכתוב לחייב עליו אף בשאר עבודת כוכבים שאין דרכו בכך שלא מצינו אלא זבוח וקטור ונסוך והשתחואה: ולמ"ד . בכריתות (דף ז:) מגדף זה העובד עבודת כוכבים כגון מסורר לעבודת כוכבים : כרת דכתיב במגדף למה לי אחרי שדרכה בכך ופלוגתא היא בכריתות (דף ז') איכא למ"ד מגדף היינו מברך את השם: לכדתניא . כדמוקים ליה רבי ישמעאל אחד לעוה"ז ואחד לעוה"ב : והלא כבר נאמר ונכרתה . באותה פרשה עצמה גבי מגדף ור"ע ס"ל מגדף היינו מברך את השם כדאמר בכריתות ועולם הבא לא נפקא ליה בעבודת כוכבים אלא מהכרת תכרת ור' ישמעאל לאו לר"ע פריך והלא כבר נאמר ונכרתה דהא ר"ע במברך את השם מוקים לה אלא טעמא דנפשיה קאמר והלא כבר נאמר ונכרתה והנא ס"ל דבעבודת כוכבים כתיבא: וכי ג' עולמות יש וכו'.ודומה לו בשחיטת חולין והלא במוקדשין האומר רגלה של זו עולה כולה עולה דהא פרכא לאו לשכנגדו פריך דאיהו ס"ל אפילו במוקדשין דאין כולה עולה אלא טעמא דנפשיה אמר בפרק [בהמה

תוספות

שלש כריתות בעבודת כוכבים . פ"ה שתים גבי מולך בקדושים והשלישי בשלח לך כי דבר ה' בזה וקשה (לר"י) [לרבי] דאית ליה בריש מי שהוי' טמא (ד' ל"ג) מגדף היינו מברך השם ובסוף פ"ק דשבועות (דף י"ג) מוקי כי דבר ה' בזה לפורק עול ומגלה פנים בתורה כרת בעבודת כוכבים שלא כדרכה מנלן וי"ל דכרת ג' בפרשת אחרי מות דכתיב מולך גבי עריות ואכולהו כתיב כי כל אשר יעשה מכל התועבות וגו' ואע"ג דה"ל טפי לאוקמי לגופיה למעביר בנו שלא כדרכה ניחא ליה לאוקמי' בעבודת כוכבים באם אינו ענין כיון דהשתא סבירא ליה מולך לאו היינו עבודת כוכבים וחוק בעלמא הוא דלא מסתבר לחיובי עליה אלא כדרכה : למעביר בנו ובתו שלא כדרכה . תימה כיון דמולך עבודת כוכבים הוא ת"ל מההוא כרת דמוקמי' לעבודת כוכבים שלא כדרכה וי"ל דלא הוה מוקמינן ליה לעבודת כוכבים כיון דגבי מולך כתיב אי לאו דאשכחן קרא אחרינא למולך : וכי שלשה עולמות יש . לאו לר' עקיבא פריך דאיהו מוקי לה במברך את השם אלא אליבא דנפשיה קאמר כדפ"ה ואו"ת לרבי עקיבא נמי תקשה וכי ג' עולמות יש דלעולם הזה נפקא לן מקראי דמולך כעבודת כוכבים מיהו רבי עקיבא איכא למימר דלא דריש כי דבר השם בזה בעבודת

מהרש"א

הדבקים וגו' דבוקים ממש לעולם שהיא אהבה שאינה תלויה בדבר וק"ל : (בגמ') [והיו הכומרים מקלסין לו כו'. פרש"י משבחין עכ"ל ואפשר דנקט האי לישנא שהוא סובל ג"כ לשון לעג וקלס כמ"ש התוס' דהיינו,שהכומרים עצמם ג"כ אפשר שנתכוונו באמירתם לגנאי ליהודי וק"ל]:

יד יוסף

א חלק ל' ע"ב :

חדושי גאונים

בדרוש הפתירה . כי יאמר במלאכים . פעולתם אמת . שהרצון להם פעולתם הכרחיית . לא בחירייה כו' ע"ש . והנה בענין שלפנינו למה שבקשו אנשי כה"ג דליבטל יצרא . דהאי הוא דאחרביה לבי מקדשא לא איהו בעינן ולא אגרא בעינן ויעתר להם הסי"ת והפיל פתקא מן שמיא . דכתיב בה אמ"ת . כלומר שמעתי תפלתכם ונעניתי לכם עד שגם אתם תהיו מתוארים בשם פועלי אמת . כלומר בלתי בחירייה כי היצר יתבטל . ותהיה דומים בזה כמלאכים וא"ש בזה מ"ש ר"א עוד ש"מ חותמו של הקב"ה אמת . והנה אם לא היה בשם זה כוונה אחרת . זולת מה שהוא חותמו של הקב"ה . שר"ל אני מסכים לזה . א"כ מאי שמע מינה כו' . שמשמעו שיש בזה הוכחה שהוא כך . אבל עיקר הכוונה הוא בענין אחר . והיינו הא שכתבתי זולת מה שנפל זה השם . ולא שם אחר. מורה על בכרת . ש"מ שיש בזה ג"כ הוראה . שחותמו של הקב"ה אמת . אולם בזה אין פירושו שפעולתו ית' אמת . ולא רצוניית ח"ו . אבל ר"ל . הוא עצמו ית' . מתואר בשם אמת וע' דרוש מקוה מים ו' כי שם הוי"ה מורה על הנצחיית (פי' הווה ויהי') הוא עצמו מדת האמת . כלומר בלתי שנוי כאמרו ית' אני הוי"ה לא שניתי כו' . ע"ש. ודע דאיתא בירושלמי כי תיבת אמת. מורה ראשון ואחרון (א' ת') ואחדות.ונתקשה הי"מ על הוראת האחדות היכן רמיזא והנ"ל כי רמז למ"ש שבת ק"ד . מ"ם סתומה מ"ם פתוחה מאמר סתום מאמר פתוח.ע' דרוש שירת הים ה' . כי מלת חס"ד מתאר את הטוב הגלוי ומבואר לעין כל . שהוא אך טוב . לא מעיק . אמנם מלת אמ"ת נאמר על הטובה המעוטפת תוך מחלמות איזה פגע ודבר המעיק . ואין

עיון יעקב

הנצמדים לבעל פעור כצמיד . הכוונה כי מדה טובה מרובה ממדת פורעניות כי במדת פורעניות לא נענשו עד שהיו נצמדים ממש ובמדה טובה אפילו דבוקים רק כשתי תמרות חיים כולכם היום ובמתניתא דתני להיפך ס"ל דהבא לטהר מסייעין לו אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו למעלה הרבה כיון שהוא נותן אל לבו להדבק בדרכי ה' מסייעין לו להיות

המתורגמן. א) וואס קיממערט דאס דיך . ב) שטיינבען . ג) שפאן . ד) צייטליך , פי' אינו תמיד וקבוע .

ונכרתה בעוה"ז הכרת לעוה"ב תכרת א דברה תורה כלשון בני אדם :

דף סה **מתני'** בעל אוב זה פיתום המדבר משחיו א). וידעוני זה המדבר בפיו הרי אלו בסקילה והנשאל בהם באזהרה :

שם ע"ב **ת"ר** בעל אוב זה המדבר בין הפרקים ומבין אצילי ידיו ידעוני זה המניח עצם ידוע בפיו והוא מדבר מאליו מיתיבי (ישעיה כט) והיה כאוב מארץ קולך מאי לאו דמשתעי ג) כי אורחיה לא דסליק ויתיב בין הפרקים ומשתעי : [ת"ש (ש"א כח) ותאמר האשה אל שאול אלהים ראיתי עולים מן הארץ מאי לאו דמשתעי כי אורחיה לא דיתיב בין הפרקים ומשתעי ה"ד בעל אוב אחד המעלה בזכורו וא' הנשאל בגולגולת מה בין זה לזה מעלה בזכורו אינו עולה כדרכו ואינו עולה בשבת נשאל בגולגולת עולה כדרכו ועולה בשבת עולה להיכא סליק הא קמיה מנח אלא אימא עונה כדרכו ועונה בשבת] :

קד שם **ואף** שאלה זו שאל טורנוסרופוס הרשע את רע"ק א"ל מה יום מיומים א"ל ומה גבר מגוברין א"ל דמרי צבי. שבת נמי דמרי צבי אמר ליה הכי קאמינא לך מי יימר דהאידנא שבתא א"ל נהר סבטיון יוכיח בעל אוב יוכיח קברו של אביו יוכיח שאינו מעלה עשן בשבת א"ל בזיתו ביישתו וקללתו :

קה שם **תניא** (דברים יח) ודורש אל המתים זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית

המקסם] (דף ס"ע)] : פיתום . שם המכשף המדבר משחיו . מעלה את המת מן הארץ ומושיב לו בשחיו תחת זרועותיו ומדבר משחי איישל"ה בלע"ז : ידעוני המדבר בפיו . כדמפ' בגמרא חיה אחת יש ששמה ידוע ומכניס ממנה עצם לתוך פיו והעצם מדבר מאליו ע"י כשפים : הרי אלו בסקילה. כדכתיב (ויקרא כ') באבן ירגמו אותם : והנשאל בהם . שבא ושואל בהם להגיד לו דבר העתיד כגון שאול : באזהרה . דאל תפנו אל האובות (שם י"ט) ואזהרה דמכשפים גופייהו מלא ימצא בך וגו' וחובר חבר ושואל אוב וידעוני (דברים י"ח) : מבין הפרקים . מעלה את המת ויושב לו באחד מבין פרקי העצמות של מכשף כגון על פרקי אצבעותיו או על [פרקי] ברכיו: ידוע. שם חיה : כי אורחיה . מתוך קברו ומתוך כך קולו נמוך : לא דסליק ויתיב בין הפרקים. ומיהו קולו נמוך לפי שאין בו חיותא: [בזכורו . מעלה ומושיב את המת על זכרותו : בגולגולת . המוטלת מן המת לארץ ועונה מה ששואלין אותו ע"י כישוף : אינו עולה כדרכו . אלא רגליו למעלה : עולה כדרכו . ולא סליק למיתב בין הפרקים]: מה היום מיומים. למה תחשוב יום שבת יותר . משאר ימים : ומה גבר מגוברין . מה לאיש כמוך להיות שר וגדול מכל אנשים:דמרי צבי . אדוני חפץ לגדלני המלך קיסר המשילני : שבת נמי דמרי צבי. הקב"ה חפץ והזהיר על כבודו:מי יימר דהאידנא שבתא היא . ודילמא אחד משאר ימים הוא שבת : נהר סבטיון יוכיח . נהר אחד של אבנים ובכל ימות השבוע שוטף והולך וביום השבת שוקט ונח: בעל אוב יוכיח . שאינו עולה בשבת : קברו של אביו . דטורנוסרופוס כל ימות השנה היה מעלה עשן שהיה נידון ונשרף ובשבת פושעי גיהנם שובתין : בזיתו ביישתו קללתו. הך קללה אינה אלא גדוף כן היה לשונם כמו(מ"א ב')קללה נמרצת שלא הי'

כוכבים אלא כדדרשינן פ"ק דשבועות (שם) אבל מר' ישמעאל קשיא דדריש בחלק (דנ"ע) המבזה דיבור ראשון שנא' בסיני דהיינו עבודת כוכבים דאכתי תקשה ליה וכי ג' עולמות יש דעבודת כוכבים נפקא לי' מקראי דמולך וי"ל דר' ישמעאל הוה דריש קראי דמולך תרתי לעבודת כוכבים שלא כדרכה משום עוה"ז ולעולם הבא אי נמי חד לעבודת כוכבים שלא כדרכה ותרתי למולך לעוה"ז ולעוה"ב :

והנשאל בהם . פירש הקונטרס באזהרה דאל תפנו ואזהרה דמכשפים גופייהו מלא ימצא בך וקשה דהאי אל תפנו אזהרה לנשאל א"כ יהא בו כרת דכתיב בפרשת קדושים והנפש אשר תפנה וגו' והכרתי אותה וי"ל איפכא דאזהרה לנשאל מלא ימצא בך דכתיב בקרא בתריה שואל אוב וידעוני :

מעלה בזכורו. פ"ה מעלה ומושיב המת על זכורו ולא יתכן בבעל אוב דשאול אלא נראה דשם מכשפות כך הוא תרגומו דאוב וידעוני מתרגמי בידין וזכורין ומיהו יש לתמוה קצת דהוה ליה למנקט המעלה בידין שהוא תרגומו של אוב :

מהרש"א

מי יימר דהאידנא שבתא א"ל נהר סמבטיון כו' . יראה ששאל לו מי יימר דהאידנא שבתא בשלשה דברים הא' מי יימר דזה היום הוא שבת בראשית שבו שבת אל מכל מלאכתו . הב' מי יימר דזה היום שלוה בו אתכם לשבות . הג' מי יימר דזה היום הוא שבת לעתיד ומנוחה לחיי עוה"ב והשיב לו נהר סמבטיון יוכיח כו' שמעת הילירה הוא נח ביום שבת שהרי בו שבת אל בשעת ילירה ובעל אוב יוכיח הרי גם עתה אין לעשות בו מלאכה כמו שבעל אוב היום אינו עושה פעולתו ומלאכתו . וקברו של אביו יוכיח הרי שבעוה"ב נוחין בו ביום זה ולזה א"ל בג' לשונות בזיתו ביישתו וקללתו וק"ל :

יד יוסף

א ברכות ל"א ע"ב . קידושין י"ז ע"ב חלק נ' ע"ב :

חדושי גאונים

הטובה מבוארת למשיגים . זולת מגד האמונה אל המאמינים . נאמר אך טוב לישראל אלהים לברי לבב . כלומר ענין דיניי המיוחס לאלהים משפטיי אל ברי לבב שבישראל . הוא אך טוב . ועי' פסחים נ' מגיין י"ז אטו האידנא לאו ה' אלא האידנא על שמועות טובות . ברוך הטוב והמטיב על שמועות רעות ברוך דיי"ן אמ"ת. ע"ש ביאורנו. (וע' דרוש מקוה מים י"ג י"ד) לעתיד לבא כולו הטוב והמטיב . כלומר אז יתגלה אחדותו . והנה מ"ס סתומה . אשר מורה מאמר סתום . היינו ענין הטוב הנעלם אשר איננו נגלה . ומ"ס פתוח . אשר מורה טוב גלוי . הוא מבואר לעין כל . והרי לפנינו . כי המ"ס אשר הוא אמצעי כתיבת אמת . והיא כפולה . מורה מאמר סתום מאמר פתוח מורה על אחדותו ודוק . כי קצרתי וסמכתי על המקומות אשר רמזתי בזה : שם היינו הא יצרא דעבודת כוכבי' כו' . בהדי דתפיס ליה בזה כו' אזל קלא ת' פרסי כו' שדיוהו בדודא דאברא כו' . דשאיב קלא שנאמר ויאמר זאת הרשעה כו' . מפרשי האגדה רב גובריהו מרחוק שאת דעה לבאר זה ואנחנו במה שהורשינו נתבונן לומר אחר שידענו כי עיקר עבודת כוכבים הוא במה שסוברים כי הארץ נתנה ביד שרי השמים וכסיליהם . ומגד זה עשו כוונים למלכת השמים : והנה ידענו אף כי אמר אלהים לה' הארץ ומלואה . עכ"ז מקומות מקומות יש בענין התייחסות העולם אליו ית'. (נאמרו דרך כלל שמים וארץ קנין אחד) והוא מאמר השם יתברך (הושע י"א)בקרבך קדוש ולא אבא בעיר . כלומר בעיר אחרת זולת ארץ ישראל . אינני בא. והיינו כי ארצות אחרות נתוני' נתוני'

עיון יעקב

דבוק ממש מש"כ לרעה פותחין לו ואין מסייעין לו : **א"ל** נהר סמבטיון יוכיח בעל אוב יוכיח קברו של אביו יוכיח. נראה דלכך אמר לו שלשה הוכחות אלו לקיים ע"פ שנים עדים או שלשה עדים יקום לפי שיש ג' חלקי עולם שליש ים ושליש מדבר ושליש ישוב להכי הביא מנהר סמבטיון שהוא מעיד משליש ים ובעל אוב הוא המעיד משליש ישוב וקברו של אביו יוכיח משליש מדבר ששם עיקר המקום של הנדונין כדכתיב בקרח ופדתו וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה וכדאיתא בפרק המוכר את הספינה תא ואחוי לך בלועי דקרח ששם הוא מקום הנראה : **בעל** אוב יוכיח. נ"ל הטעם דבעל אוב אינו עולה בשבת לפי שהרשעים אינן נדונין בשבת כדקאמר קברו של אביו יוכיח ואם מעלין ע"י בעל

עין יוסף

ומבין אצילי ידיו. פי' ואין הקול יוצא כי אורחיה . אלא מבין אצילי ידיו משחיו כמ"ש הרמב"ם ז"ל . והראב"ד כתב שמדבר משחיו של מת . והיינו דפריך מאי לאו דמשתעי כי אורחיה ולא משחיו (תורת חיים) : **דמשתעי** כאורחיה. מתוך קברו ומתוך כך קולו נמוך כפשטיה דקרא שמשמע שהקול יוצא מתחת לארץ דומיא דרישא וסיפא דקרא דכתיב ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך והיה כאוב מארץ קולך ומעפר אמרתך תצפצף :

קד דמרי צבי . אדוני חפץ לגדלני המלך קיסר המשלני · ובתנחומא אי' אני מלך מלכים רוצה לכבדני ואפשר שגם כאן פירושו כן למרי הקב"ה שהוא מלך מלכים שראה בי מסתמא איזה מעלה יותר מבזולת כבדני . כי ה' אינו נותן גדולה לאדם עד שבדקו תחלה כדאיתא ברבה ובתנחומא סדר שמות : נהר. סמבטיון הוא נהר של אבנים וחול שמושך אבנים בימי החול ובשבת נח · וקורין אותו סמבטיון מפני שביתתו בשבת שהשבת בלשון ערבי סבטי וגנוג הוא

אמר הבונה ת"ר בעל אוב כו' . סוללות העם מימי קדם אשר זכרה תורה ואסרה אותן לישראל המובאים בגמרא בפרק זה קצתם מוזכרים פה וקצתם הביא בעל ע"י הן המה המורים בפרשת שופטים לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים אשר קראם הכתוב תועבות הגוים ההם כי כדבר הרב המופלא הרמב"ם ז"ל הלכות עבודת כוכבים פרק י"א דברים אלו כלן דברי שקר וכזב הן והן שהטעו בהם עע"ז הקדמונים לגויי ארצותיהם כדי שינהגו אחריהן וכו' וכל המחשב שהן אמת ודברי חכמה אבל התורה אסרתן אינו אלא מן הסכלים וחסרי הדעת וכו' וחקר על כל זה בתבונה הרשב"א ז"ל בתשובותיו סימן תי"ג ואומר אני שזהו שהכתוב הולך ומבאר לישראל שם תמים תהיה עם ה' אלהיך כי הגוים האלה אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך . היה כאומר ראו הבדל הקדושה והחכמה שתנן לכם ה' כשתרצו לדעת העתיד תמורת הבלי האומות והם האורים ותומים כי הבליהם אלה המגלות בדויות מאתם והכניסם נתבאים אחורי פסילים והם היו מטיבים ונראה הקול יוצא מן הפסל ולכן תשובתם תמיד משתמע לתרי אנפי כדי שלא יוכלו להוכיח להם שקר התשובה כמו שהשיבו לאותו קיסר ששאל אם יצליח ללכת למלחמה תלכו ותשובו לא ילכדו אתכם שהיה אפשר להבין תלכו ותשובו לא ילכדו אתכם או ילכדו אתכם לתת לשקר רגלים לכל הפנים אבל תשובת האורים ותומים היתה ברורה ותוכה כאז"ל הכרתי והפלתי כרתי שכורתין דבריהן פלתי שמופלאים במעשיהן וכו' כי מהאמת מוצאה לכן אמר מה טוב אם תמים תהיה עם ה' אלהיך ולא תטעה בכזבים הללו כי הגוים האלה אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו שומעים דברי המעוננים והקוסמים בעלי העוננות והקסם לא מן העוננות והקסם כי תהו המה ולזה מסופקים תמיד ואתה באורים ותומים . לא כן נתן לך ה' אלהיך דבר ברור ותוכו נתן לך . או לא . או כן . כשתשאלו הנעלה למלחמה יהיב או לא תעלו או עלו בלשון לא ומוחלט . וכן יהיו דברי הנביאים כמו שממשיך הדבור לומר נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך וגו' :

המתורגמן א) אונטערין ארעם . ג) רעדעט .

הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה וכשהיה רע"ק מגיע למקרא זה היה בוכה ומה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה שורה עליו רוח טומאה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה עאכ"ו אבל מה אעשה שעונותינו גרמו לנו שנא' (ישעיה נט) [כי אם] עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם. אמר רבא אי בעו צדיקי ברו עלמא שנאמר כי אם עונותיכם היו מבדילים וגו' רבא ברא גברא שדריה לקמיה דר' זירא הוה קא משתעי בהדיה ולא הוה קא מהדר ליה א"ל מן חבריא את הדר לעפריך. ר' חנינא ורבי הושעיא הוו יתבי כל מעלי שבתא ועסקי בספר יצירה ומיברו להו עיגלא תלתא ואכלו ליה:

קו שם ת"ר מעונן ר"ש אומר זה המעביר שבעה מיני זכור על העין וחכ"א זה האוחז את העינים רע"ק אומר זה המחשב עתים ושעות ואומר היום יפה לצאת למחר יפה ליקח [לימודי ערבי שביעיות חיטין יפות עיקורי קטניות מהיות רעות] ת"ר מנחש זה האומר פתו נפלה מפיו מקלו נפלה מידו בנו קורא לו מאחוריו עורב קורא לו צבי הפסיקו בדרך נחש מימינו שועל משמאלו (דף סו) אל תתחיל בי שחרית הוא ר"ח הוא מוצאי שבת הוא. ת"ר (ויקרא יט) לא תנחשו כגון אלו המנחשים בחולדה [א] בעופות בדגים ובכוכבים:

קז דף סז ת"ר (מכשף) [מכשפה] אחד האיש וא' האשה א"כ מה ת"ל (שמות כב) מכשפה (לא תחיה) מפני שרוב נשים מצויות בכשפים וכו'. [שם ע"ב] א"ר יוחנן א למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של מעלה. (דברים ד) אין עוד מלבדו אמר ר' חנינא אפי' בדבר כשפים ההיא אתתא דהות קא מהדרא למשקל עפרא מתותי כרעיה[ג] דר' חנינא אמר לה אי מסתייעת זיל עביד אין עוד מלבדו כתיב איני והא א"ר יוחנן למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של

רש"י

שם קללה אלא גדוף: שתשרה רוח טומאה עליו. שד של בית הקברות יהא אוהבו ומסייעו בכשפיו: המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה. שכינה ונבואה: עאכ"ו. שהיא המדה נותנת שע"י תענית ובקשה תשרה עליו שכינה דהא מדה טובה יתירה על מדת פורענות ואנו נועקין על כך ואין אנו נענין אבל מה אעשה כו': אי בעו צדיקי. להיות נקיים מכל עון: הוו ברו עלמא שנאמר כי אם עונותיכם היו מבדילים. הא אם לא היו בהם עונות אין כאן הבדלה: ברא גברא. ע"י ספר יצירה (שמלמד) [שלמד] צירוף אותיות של שם: ולא הוה מהדר ליה. שלא היה בו דבור: מן חבריא. מן הנבראים ע"י החברים אתה: עיגלא תלתא. גדול כאילו הגיע לשליש שניו וגמר גדולתו דהכי שביחא ומעלי למיכל כמו (ב"מ סח) ומגדלין אותן עד שיהו משולשין ל"א שהיה טוב בעל טעם כאילו היה שלישי לבטן: ז' מיני זכור. שכבת זרע מז' בריות ומעביר על עיניו ועושה כשפים: אוחז את העינים. אוחז וסוגר עיני הבריות ומראה להם כאילו עושה דברים של פלא והוא אינו עושה כלום: המחשב עתים ושעות. לשון עונה [כמו בעל עונות שמבחין את עונה ואומר היום יפה לצאת לדרך ויצליח למחר יפה ליקח מקח וישתכר בו הלוקחו]:[למודי ערבי שביעיות. כלומר ערב שביעית למדין ורגילין להיות חטין יפות: עקרי קטניות מהיות רעות. כלומר העוקר קטנית ואינו קוצרן שוב אינן מתליעות ואין מרקיבות]: פתו נפלה מפיו. צריך לדאג היום מהיזק: נחש. בא לו מימינו או שועל משמאלו סימן רע הוא לו: צבי הפסיקו. שהוא הולך ממזרח למערב והצבי הולך מצפון לדרום והפסיק דרכו: אל תתחיל בי. כשבא הגבאי לגבות מס ממנו או המוכס אומר לו בבקשה ממך אל תתחיל בי להיות ראשון בדבר הפסד שסימן רע הוא לי: שחרית הוא. שהיה תובע ממנו חוב א"ל שחרית הוא ולא אתחיל תחלת מעשה היום בפרעון: ר"ח הוא. המתן לי עד מחר: מוצאי שבת הוא. ראשון לימי השבוע: המנחשים. כשיוצאין לדרך (הם מנחשים) [או כשמתחילין] בשום דבר: אחד האיש ואחד האשה. דהא גבי אוב וידעוני דמכשפים הם לא חלק בין איש לאשה דכתיב (ויקרא כ') איש או אשה: כשפים. נוטריקון כחש פמליא של מעלה שעל מי שנגזר לחיות הן ממיתין: אפילו כשפים. אין להם כח לפני גזירותיו שאין ממשלה אלא לו לבדו: מתותי כרעיה. לעשות לו מכשפות: אי מסתייעא. מלתא אם את מצלחת לעשות לי מכשפות עשי: אין עוד מלבדו כתיב. ואם המקום חפץ בי לא תוכלי להרע

תוספות

שנאמר כי [אם] עונותיכם וגו'. מבואר בפי חכמי אמת כי בכל מעשה אדם נברא דבר רוחני לפי המעשה הן טוב הן רע ומלאכי משחית הבאים מעונותיכם הם היו מבדילים ביניכם וגומר מהגיע רה"ק עליכם וק"ל: ולא הוה קמהדר ליה כו'. לפי שכח הנשמה שהוא הדבור לא היה יכול לברוא ולפי שאין בו הנשמה שהוא הרוח העולה למעלה רק רוח החיוני שהיא גם כן בבהמה היורדת למטה א"ל הדר לעפריך וי"מ מן חבריא היינו מן חוברי חבר ולא יתכן דאין זה מעשה חובר חבר לברוא גברא אבל מן חבריא היינו מן החכמים שעוסקין בספר יצירה שדרכן לקרות זה לזה כנכמו הוגא חברין וק"ל: [אלו המנחשים בחולדה ובעופות כו'. מפירוש הרמב"ן [עה"ת] המביט בעופות בכנפיהן או בצפצופיהן כנודע שכתוב כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר כו' ע"ש באורך: כשפים שמכחישין פמליא כו'. עיין בחידושי אגדות פרק קמא דחולין]:

הרי"ף

א"כ מה ת"ל מכשפה לא תחיה. תימא אם נאמר דמכשף הוא איש ולא אשה פשיטא קשה למה נאמר מכשפה וגו' ואפשר לתרץ אם נאמר דאוזהרה שלא ימצא בך לאיש מוזהר הייתי אומר לאיש מכשף כל ישראל מחויבים עליו לבערו אבל על האשה לא הוזהרו ואין ערבות עליך אלא לא תחיה שלא תהיה בכלל ומי אחיך עמך שלא תחזיק להחיותה אבל לפי דאמרינן אחד איש ואחד אשה כולם שוים באזהרה קשה א"כ מה ת"ל מכשפה וגומר:

עיון יעקב

אוב שמה מרגיזין מאימת הדין כדאיתא בחגיגה דף ד' למה הרגזתני להעלות דכתיב בשמואל להכי אין עולין בשבת:

אבל מה אעשה שעונותינו גרמה לנו. וכדאיתא לעיל פ"ק דסנהדרין דף י"א משמתו נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל עד ונתנה עליהם בת קול מן השמים יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו אלא שאין דורו זכאי לכך ע"ש:

והחכמים אומרים זה האוחז את העינים. והלכתא כחכמים ולהכי לא כתבו הפוסקים הא דר"ע ור"ש עי' ב"י ד סימן קע"ט ומ"מ הא דמעביר ז' מיני זכור הוא בכלל כישוף לפי פירש"י: שרוב נשים מצויות בכשפים. אפשר שהכל בא מתולדת נחש שהטיל בה זוהמא: איני והאמר ר' יוחנן למה נקרא שמם כשפים שמכחישין פמליא של מעלה. ועל הא דדרש ר' חנינא אין עוד מלבדו אפילו לדבר כשפים לק"מ דהא האי פסוק אין עוד מלבדו כתיב גבי טובה שהקב"ה נותן לעמו כדכתיב שם או הנסה וגו' שזה הוא אין עוד מלבדו אבל לרעה אם רוצים לעשות ע"י כישוף שמכחישין בפמליא של מעלה ותכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו אך מכח זה שהיה רוצה להרע לו ואפ"ה אר"ח אין עוד מלבדו

עין יוסף

בלשונם להוסיף בתוארים יון אוזביון חירמיון מוליון וכן הרבה (רמב"ן) ויש גורסין שבתיון לפי שנח בשבת:

קז איני והאמר רבי יוחנן כו'. יש להקשות דאמאי לא פריך בגמרא מר' יוחנן תיכף כשאמר רבי חנינא אין עוד מלבדו אפילו לדבר כשפים. וי"ל משום דהוה מתרצינן דרבי חנינא פליג ארבי יוחנן. משא"כ גבי הסיא מעשה דאיתתא דאמר לה זיל שקול אין עוד מלבדו כתיב פריך שפיר איך סמך על עצמו דלמא נימוד דרבי יוחנן אמת. ומתרץ שאני רבי חנינא דנפיש זכותיה ומסרי נפשייהו משמיא לאצוליה. ועכ"פ משמע כאן מפרש"י דבכל אדם אפילו שיגזור עליו מן שמיא לחיות יכולין המכשפים להמיתו. אבל לא כן משמע מפירש"י חולין דף ז' ע"ב דפירש שם שמכחישים פמליא של מעלה שלא גזרו על אדם זה למות והוא

ענף יוסף

קה כל מעלי שבתא הוו עסקי כו' ומיברי להו כו'. משום כבוד שבת עשו כן. אבל בלאו הכי לאו שפיר למיעבד הכי כדאשכחן בפ"ג דתעניות גבי בריה דרבי יוסי דאמר ליה אבוה אתה הטרחת את קונך להוציא תאנה פירותיה שלא בזמנן כו' ואמרו דאשתמש בתגא חלף (תורת חיים):

יד יוסף

א חולין ד"ז ע"ב. ועיין בנפש החיים שער ג' פרק י"ב ביאור ע"ז המאמר:

חדושי גאונים

תחת ממשלת המזרו'. איש איש ממלאכתו אשר המה עושים (זולת שהמ' מוכרחי'. לא רצוניים ובחיריי') אמנם בארצנו הקדושה. נאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה וביארנוהו (דרוש מי ראש י"ג) כי גם שאר ארצות המה תחת ממשלתו ית'. אמנם לא בכל יום ויום יביע הש"י אומר אל מנהיגיהם מה יעשו. אבל רק מתחלת השנה. כבוא בני האלהים להתיצב על ה' למשפטיו יעמדו אז. לדעת מה יעשו. אז בטוב העולם נידון על התבואה ועל הפירות: שנה זו תהיה גשומה שתונה כו' ומן היא והלאה הארצות נתנו ביד צבא השמים. איש אל ארצו ואל עמו. לא יגרעו מעבודתם דבר כו'. האמנם קדושת ארץ ישראל נפלאה וראמה ונשגבה. עד כי עיני ה' אלהיך בה. מראשית השנה ועד אחרית שנה. כלומר. עיני השגחתו משוטטות בה תמיד לרגעים ישקנה לילה ויום יצרנה. עוד בה שלישיה. מכון לשבתו פעל ה' מקדש ה' כוננו ידיו שם נגלה כבוד ה'. בנסים מופלאים ביתר שאת ויתר עז: מכחינת כלל הארץ. אולם הכופרים הבוערים בעם. כחשו בה' ויאמרו לא הוא. ואומרים עזב ה' את הארץ כולה. ומסרה ביד צבא השמים. לרשת משכנותם. שאגו צוררינו בקרב מועדי אל לאמר· גם זאת הארץ נתנה לנו למורשה. גם מקום המקדש שמו בו אותותם אותם. לייחסו אל תוצאות מזרות. ועל כוונה זו העמיד מנשה צלם בהיכל. אמנם אנשי כנה"ג והנביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי בהתבוננם אשר אבותיהם חטאו ויזעקו אל ה' אלהים'

המתורגמן. א) מין חיה קטנה ושמה מארדיר. ג) פאן אונטער דיא פים.

מעלה שאני ר"ח דנפיש זכותיה. א"ר אייבו בר נגרי א"ר חייא בר אבא בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים וכה"א (בראשית ג) ואת להט החרב המתהפכת. אמר אביי דקפיד אמנא שד דלא קפיד אמנא כשפים. אמר אביי הלכות כשפים כהלכות שבת יש מהן בסקילה ויש מהן פטור אבל אסור ויש מהן מותר לכתחלה. העושה מעשה בסקילה. האוחז את העינים פטור אבל אסור. מותר לכתחלה כדרבי חנינא ורבי אושעיא*) כל מעלי שבתא הוו עסקי בהלכות יצירה ומיברי להו עיגלא תילתא ואכלי ליה אמר רב אשי חזינא ליה לאבוה דקרנא דנפיץ ושדי כריכי דשיראי מנחיריה[א]. (שמות ח) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים הוא א"ר אלעזר מכאן שאין השד יכול לבראות בריה פחותה מכשעורה רב פפא אמר האלהים אפילו כגמלא נמי לא מצי ברי אלא האי מיכניף ליה והאי לא מיכניף ליה אמר ליה רב לרבי חייא לדידי חזי לי ההוא טייעא דשקליה לספסירא וגיידיה לגמלא וטרף ליה בטבלא וקם א"ל לבתר הכי דם ופרתא מי הואי (א"ל לא) [אלא] ההיא אחיזת עינים הואי. זעירי איקלע לאלכסנדריא של מצרים זבן חמרא כי מטא לאשקויי מיא פשר קם אגמלא דאסקוניתא א"ל אי לאו דזעירי את לא הוה מהדרינן לך מי איכא דזבין מידי הכא ולא בדק ליה אמיא. (רבי) ינאי איקלע לההוא אושפיזא אמר להו אשקיון מיא קריבו ליה שתיתא חזייה להההוא איתתא דהוה קא מרחשן שיפוותה שדי פורתא מיניה הוה עקרבא אמר להו אנא שתאי מדידכו ואתון נמי

רש"י

ואם תוכלי מאתו יצא ואני אסבול ואקבל: נפישא זכותיה. ומסרי נפשייהו מסמיא לאצוליה: בלטיהם. כמו (שופטים ד') ותבא אליו בלט בסתר זה מעשה שדים נסתרים ולא נראים כ"מ (שבא) [שנאמר] בלטיהם (מן) [היו] החרטומים עושים (אותם) בלחשיהם ע"י שדים: כשפים. אינם נעשים ע"י שדים אלא מעצמן: להט החרב המתהפכת גו'. מתהפכת מאליה ודומה לכשפים שלא ע"י שדים היתה מתהפכת אלא מאליה וקרי ליה להט: דקפיד אמנא שד. מי שמקפיד על הכלי שאינו יכול לעשות הדבר בלא כלי הראוי לאותו דבר כגון שדי בוקן שצריכין סכין שקתו שחור ושדי כוס שצריכין כוס של זכוכית: דלא קפיד אמנא. אינו חושש באיזה כלי הוא עושה: כהלכות שבת. דמלאכות בסקילה ושבות פטור אבל אסור וצידת (נחש ואחרות) [צבי וצפור שנכנסה לו תחת כנפיו יושב ומשמרו עד שתחשך ומפיס מורסא להוציא ממנה לחה הכי איתא בפרק רבי אליעזר (דף ק"ז) וכן צד נחש במתעסק בו שלא ישכנו אותו] מותר לכתחלה ה"נ העושה מעשה [ממש] בסקילה: האוחז את העינים. מראה כאילו עושה ואינו עושה כלום פטור אבל אסור: עסקי בהלכות יצירה. וממילא מברי להו עגלא תלתא ע"י שהיו מצרפין אותיות השם שבהן נברא העולם ואינכאן משום כשפים דמעשה הקב"ה ע"י [שם] קדושה שלו היא: אבוה דקרנא. מכשף היה: מנפיץ. מנפץ חוטמו בכח ובלע"ז מוקי"ר: ושדי כריכי דשיראי מנחיריה. ומשליך חתיכות של מעילים (מנחיריו): אצבע אלהים הוא. מכה זו של כנים לא ע"י מכשפות באה אלא ע"פ הקב"ה ואין חרטום יכול לה: לא מצי ברי. אינו יכול לבראות אפילו בריה גדולה אלא כשהשד צריך לבריות גדולות הוא מאסף (ומקבץ) ומביא מן ההפקר: האי מיכניף ליה. בריות גדולות נוחים לקבצם ונאספים אליו אבל קטנה אינה נאספת אליו שאין בה כח לבא מרחוק: ה"ג א"ל רב לרבי חייא כו' ול"ג אני: טייעא. סוחר ערבי: דשקל ספסירא וגיידיה לגמלא. נטל החרב וחתך גמלו לאברים. גיידיה כמו ראוהו מגוייד פרק בתרא דיבמות (דף ק"כ): וטריף ליה בטבלא. קשקש לו בזוג אישקלייט"א בלע"ז: וקם. ועמד על רגליו: א"ל. רבי חייא לרב: ובתר הכי דם ופרתא מי הוה. אחר שעמד הגמל כלום מלאת לכלוך מן הדם והפרש: ההיא אחיזת עינים היה. ולא מגוייד היה שאינו יכול להחיות את המת: פשר. נמס המכשפות כל מיני מכשפות נבדקין על מים חיים וגימוחין: קם אגמלא דאסקוניתא. נעשה החמור דף של גשר שעשו תחלה את הדף חמור. גמלא גשר. דאסקוניתא מין עץ הוא: איכא דזבין הכא מדעם וכו'. כלום יש לוקח בעיר הזאת שמוחזקת בכשפים שום סחורה ואינו בודקה על המים: ינאי איקלע לההוא אושפיזא. גרסינן ולא גרסינן רבי ינאי דהאי ינאי לאו אינש מעליא הוא שעשה כשפים: שתיתא. קמח ערוב במים: חזייה דמרחשן שיפותיה. ראה ינאי את האשה המביאה לו את המשקה שהיו שפתיה נעות והבין שמכשפה היא: שדא פורתא. מן המשקה לארץ ונעשו עקרבים (ואלמלא שתה מהן היו נעשין בגופו עקרבים): אנא שתאי מדידכו. לא

מהרש"א

בלטיהם אלו מעשה שדים בלהטיהם אלו מעשה כשפים. כן הוא הגירסא בספרים שלפנינו וכן פירש רש"י הכא וכן פירש הרמב"ן בחומש פרשת וארא ע"ש ועיין גם ברא"ם בארוכה בזה אבל בערוך בערך לט ג' כתב הגירסא בהיפך לטיהם אלו מעשה כשפים להטיהם אלו מעשה שדים וכה"א ואת להט החרב המתהפכת פי' סימנא בעלמא הוא שהשד מתהפך לכמה גוונים כו' עכ"ל אבל הכתובים בפרשת וארא מוכיחין כגירסת רש"י והרמב"ן דגבי בלהטיהם אמר הכתוב ויקרא וגו' ולמכשפים וגבי בלטיהם לא הזכיר מכשפים אלא ויעשו חרטומי מצרים בלטיהם ודו"ק: [הלכות כשפים כו' מותר לכתחלה כדר"ח כו'. הך דמברי להו עגלא תלתא לאו ע"י מכשפות הוא אלא מעשה הקב"ה כפרש"י ולא קרי ליה בכלל הלכות מכשפים אלא לפי הדמיון שחשבו ליה כמעשה כישוף וק"ל]: אצבע אלהים הוא אר"א וכו'. גם מכאן ראיה לגירסת רש"י דגרס בלטיהם אלו מעשה שדים ולא כגירסת הערוך דהא הכא בלטיהם כתיב גבי כנים וקאמר עלה שאין השד יכול וכו'. ויש לדקדק למאי דמסיק האי מכניף והאי לא מכניף משמע משום דהשד אינו עושה מעשה אבל ע"י כישוף שעושין מעשה גמור היו יכולין לברוא כינה וכן משמע מדברי המפרשים והפוסקים דע"י כישוף עושין מעשה גמור וא"כ מאי קאמר ולא יכלו להוציא הכנים הא יוכלו להוציאם ע"י כישוף ואמאי קאמרי כמי חרטומי מצרים במכת כנים אצבע אלהים היא ולא חשבו שעשו כן משה ואהרן ע"י כישוף כמו שחשבו במכות הראשונות וי"ל דאע"ג דע"י כשוף יכול לעשות מעשה גמור מ"מ לאו בכל הדברים היו יכולין לעשות דאם כן היו יכולין לברוא עולם חדש ומשום הכי לא הוזכר בלהטיהם ומכשפים אלא בנס המטה ושוב אח"כ לא הוזכר כישוף רק בלטיהם דהיינו מעשה שדים לגירסת רש"י לפי שלא היו יכולין לעשות כישוף בשאר הדברים אבל ע"י שד יכלו בכל הדברים דמכנפי ואיכא למידק במכת דם שעשו כן החרטומים בלטיהם היינו מעשה שדים מאי מכניף שייך בו וי"ל שעשו כן החרטומים ע"י אחיזת עינים דהוא ג"כ אינו עושה מעשה כמו מעשה שדים והא דלא הוציאו החרטומים אח"כ את הערוב ע"י מעשה שדים כמו שהוציאו הצפרדעים דהא ערוב נמי

יד יוסף

א שמ"ר פרשה י"א:

חדושי גאונים

לאמר בייא בייא. סייעו האי דאתרכיה למקדשא כו' ויתבי בתעניתא ג' יומי וג' לילי מסרינהו ניהלי'. נפק אתא כי גוריא דנורא מבית ק"ק כו' כלומר עכ"פ השכינה בנפלאותיו. אשר בק"ק לייחסו אל השם לבדו ואין עמו אל נכר. וגרשוהו ליצרא דע"ז עכ"פ מבית ק"ק אבל עדיין רמא קלא ת' פרסי כו' והוא גדר על כלל ארץ ישראל באמרו. נהי דמודינא. שהמקומות המקודשים ומקדש ה' כוננו ידיו. מכון לשבתו מצד הנסים הגלויים אשר נראו שם בהיותם על מכונם. אבל כלל הארץ ארץ כנען הנה הנם ככל הארצות. וישאר ח"ו פתוי היצר להקטיר קטרות אל מלכת השמים. גם בארץ אשר ה' אלהיך דורש אותם. אמנם הנביא הקדוש נעתר אל ה' לאמר גם לזאת ישא ה' פניו. ותפיא לפומא באבר דשאיב קלא. והנ"ל כי זהו גדר אל הרשעים הכופרים בו ית'. וכאמרו על זמן המיועד הטוב והסיר' כל בדילי"ך גו'. ונאמר (ירמיה ו') נחר מפוח מאש תם עופר"ת גו'. והנה אין לך בדיל ועופרת יותר גדול מעמלק אשר בצאת ישראל ממצרים. קרהו בדרך ויזנב גו' ולא ירא אלהים. וביארנו דרוש (מים הזידוני') א'. כי הש"י רמז במאמרו (דברים כה) זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך גו'. וכן על ידי הנביא (שמואל א' ט"ו) אשר שם לו בדרך גו' כי דעת עמלק היתה גלויה לפניו ית' במה שנתפו להלחם בישראל בעודם בדרך בהיותם עדיין בארצות לא להם. אבל חלק ה' אותם לכל העמים וכל מדינה ומדינה ועיר ועיר מיוחדת אל איזה שר ושופט מזרים אשר שולט עליה. לא כן ארץ כנען לגבולותיה אשר ה' אלהינו דורש אותה לא נשא עמלק נפשו להלחם שם עם ישראל. חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו כו' ע"ד הנז' אות ב'.

עיון יעקב

מקשה שפיר: שאין השד יכול לבראות בריה פחותה מכשעורה. אף שהכינה שהיה במצרים גדול מאד כדאיתא במדרש מ"מ כיון שהבריאה בעצמו הוא קטן אין יכולין לבראות בריה כו: בדק ליה אמיא. כי כשפים אין להם קיום אמיא וזה כוונת הפסוק תהלים כ"ד לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה ואם יאמר האומר כדעת המינים שאין ממשות בבריאות רק כדרך כישוף ואחיזת העינים על זה קאמר שא"א לומר כן כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה שא"א לעשות ע"י כישוף וק"ל:

ענף יוסף

קז מטא לאשקויי מיא פשר. שכל מיני מכשפות נימוחין על ידי מים חיים לפי שמעשה כשפים ומעשה שדים מיסוד הטומאה המה נמשכין ויוצאין. ולכך אין השד יכול לבראת בריה פחותה מכשעורה שהוא פחות מכשיעור טומאת עצם המת. ולהכי המה נימוחין על ידי מים חיים לפי שהטומאה בורחת ממים חיים שמקור יסודן הוא סטרא דקדושה כמ"ש אותי עזבו מקור מים חיים כדאשכחן בטמאת מת שטהרתו במי חטאת שהן מים חיים דוקא (תורת חיים):

עץ יוסף

מת ע"י כשפים ע"כ · משמע אבל אם גזרו עליו שיחיה אין כח בכשפים להמיתו ע"ש: וכן הוא אומר ואת להט החרב המתהפכת. עיין בספר האמונות והדעות לר"ס גאון בהבדל שביניהם:

המתורגמן. א) געשטרייט אונד געוואָרפען שטיקקער ציג פאַן נאַזע.

שתו מדידי אשקייה הות חמרא רכבה סליק לשוקא אתא חבירתה פשרא [א] לה חזיוה דרכיב [דקאי א] איתתא בשוקא. (שמות ח) ותעל הצפרדע ותכס גו' א"ר אלעזר [צפרדע] אחת היתה והשריצה ומלאת כל ארץ מצרים כתנאי א רע"ק אומר צפרדע אחת היתה ומלאת כל ארץ מצרים ב א"ל רבי אלעזר בן עזריה עקיבא מה לך אצל הגדות כלה מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות צפרדע אחת היתה ושרקה להם והם באו:

קה דף סח תניא כשחלה ר' אליעזר נכנסו רע"ק וחביריו לבקרו הוא יושב בקינוף [ב] שלו והם יושבין בטרקלין [ג] שלו ואותו היום ע"ש היה ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפיליו גער בו ויצא בנזיפה אמר להם לחביריו כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה אמר להו דעתו ודעת אמו נטרפה היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שבות כיון שראו חכמים שדעתו מיושבת עליו נכנסו וישבו לפניו מרחוק ארבע אמות אמר להם למה באתם אמרו לו ללמוד תורה באנו אמר להם ועד עכשיו למה לא באתם אמרו לו לא היה לנו פנאי. אמר להם תמה אני אם ימותו מיתת עצמן א"ל רע"ק (שלו) [שלי] מהו א"ל שלך קשה משלהן נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם שתי זרועותי שהן כשתי ספרי תורות שנגללין הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת [ד] ולא עוד אלא שאני שונה

רש"י

גלה לכן שהבין לדבר והראה עצמו כאילו שתה : הות חמרא . האשה נעשית חמור: רכבה . יצאי וסליק בשוקא : פשרא לה. מיחת את הכשפים וחזרה לקדמותה : הצפרדע . חדא משמע : השריצה . ממעיה יצאו ולדות : מדברותיך . מנע מדבריך ופנה לך להלכות נגעים ואהלות שהן חמורים ובהן אתה מחודד ולא באגדה : שרקה להן. ושמעו קולה כל הצפרדעים [שבעולם והם באו] : קינוף . בד' עמודים וכילה פרוסה עליה כדאמרינן בסוכה (דף י) : לחלוץ תפליו של אביו דקסבר שבת לאו זמן תפלין הוא ואסור להניחם שמא יצא בהן לרשות הרבים : שדעתו של אבא נטרפה . וקרוב הוא למות שאילו היתה דעתו מיושבת עליו היה חולץ תפליו : איסור סקילה . הדלקת הנר והטמנת חמין ועוסקין בדבר שאינו אלא איסור שבות במניח תפלין בשבת אינכאן איסור מלאכה ואפי' יצא לר"ה דהא דרך מלבוש הוא ותכשיטין הוא לו בחול : ברחוק ד' אמות . מפני הנדוי שברכוהו במחלוקת תנורו של עכנאי בב"מ (דף נ"ט.) : שלו מהו . במה תהא מיתתו : שלך קשה משלהם . מפני שלבך פתוח כאולם ואילו שמשתני היית למד תורה הרבה : נטל . ר"א שתי זרועותיו: שנגללין . כשגוללין ס"ת והכתב מכוסה כך תתעלם ותתכסה תורה שבלבי כשאמות לפי שלא שמשוני ולמדו ממני: ולא חסרתי מרבותי אפילו ככלב המלקק מן הים . לפי חכמתם שהיתה גדולה אין תלמודי עולה לחסרם ולקבל מהם חכמה אלא מעט ככלב המלקק מן הים וכן תלמידי לא חסרוני ולא קבלו מחכמתי לחסר את יתרון חכמתי מהם אפי' כמו שמחסר המכחול בשפופרת בטבול אחד : לא חסרתי . כלומר לא חסרתים מחכמתם ממה שבא מתחלה גדולים יותר ממני וגם עתה גדולים הם ממני לפי (שלמדתי) [שלא למדתי מחכמתם כי אם] מעט מהם : שפופרת . קנה שנותנים לה כחול (ומכחול) קיסם של עץ או של כסף. שתוחבין

תוספות

לחלוץ תפלין . פ"ה של רבי אליעזר אע"ג דלא היה ר"א זז ממקום אחד קרי ליה איסור שבות דכל שאסרו חכמים לצאת בו לרשות הרבים אסור לצאת בו לחצר וה"ה אפילו יושב במקום א' אסור : היאך מניחין איסור סקילה . משמע דמדליקין ואחר כך חולצין וקשה דבפ' במה מדליקין (דף ל"ה:) משמע איפכא דתניא שלישית להדליק את הנר דברי רבי נתן ר' יהודה אומר שלישית לחלוץ תפלין ופ"ה התם ומדליק ברביעית ואין לומר ומדליק בשנייה מדקאמר התם בתר הכי שנייה להדליק כמאן כר' נתן ולא כרבי יהודה הנשיא וגם אין לומר שמדליק בשלישי וה"ק שלישי אף לחלוץ תפלין ולעולם מדליק ברישא מדקאמר התם שלישית להדליק ומוקי לה כרבי נתן ולא כרבי יהודה הנשיא ועוד קשה אטו הורקנוס לא ידע מנהגו וי"ל דודאי תפלין ברישא אלא שבאותה שעה איחרו להדליק

מהרש"א

מכניף הוא י"ל כיון דכבר ראו במכת כנים דאצבע אלהים הוא האמינו אח"כ בכל המכות דמאלהים היו ולא עשו כמו כן ע"י שדים ודו"ק: צפרדע אחת היתה והשרילה כו'. [מדכתיב לפרדע בל' יחיד דרים ליה הכי ואף שמלינו כיולא בו בלשון יחיד ע"ש המין כמו ותהי הכנם וגו' ויסר מעלינו את הנחש גו' היכא דאיכא למידרש כי הכא דרשינן . ונראה הא דניחא ליה לראב"ע לומר הכי לפרדע אחת היתה שרקה כו' ולא כדברי רע"ק דלפרדע א' השרילה כו'] למאי דאמרינן לעיל שעד מכת כנים היו מלריים חושבים שע"י מכשפות היו המכות הראשונות משא"כ בכנים דלא מכניף והשתא לדברי ראב"ע שהאחת שרקה וכלן באו היינו דמכניף שפיר חשבו המלריים דע"י מעשה שדים באו ועלו שהשד הכניפן אבל לדברי רע"ק שהאחת השרילה כולן דבר זה בריאה חדשה הוא ומעשה גמור הוא ואמאי לא קאמרי המלריים עלה אלבע אלקים הוא דהא השד לא יוכל להכניף ובהכי ניחא דשייך מאמר זה בשמעתין ודו"ק :

דעתו ודעת אמו נטרפה כו'. לפי שלא הדליקה עדיין הנר שהמלוה באשה וק"ל : שלך קשה משלהם כו'. עיין פירש"י ועי"ל מפני שאתה ידעת ביותר שיש בידי ללמוד ממני מההיא דנטיעת קשואים כדלקמן וק"ל : אוי לכם שתי זרועותי שהן כו'. תלה הדבר בזרועותיו שמלת זרוע נאמר בכ"מ על כמו ושם בשר זרועו לך זרוע עם גבורה . ואמר שב' זרועותיו הן כב' ס"ת שנגללין . ר"ל שהיה בכחו ללמוד תורה לאחרים ולא ילא לפועל ללמדם כמו ס"ת שנגלל שיש בכחה ללמוד תורה ממנה ולא למדו ממנה שהניחו אותה נגלל ודו"ק : ככלב המלקק מן הים כו'. על עלמו אמר זה המשל אף שהוא קלת גנאי שדימה עלמו לכלב המלקק אבל על תלמידיו לא אמר זה המשל שהוא קלת גנאי ואגר עליהם משל אחר כמכחול בשפופרת גם מטעם זה בעלמו דאפילו ככלב המלקק כו' לא חיסר מהם אבל בתלמידיו לא הפליג כ"כ בדבר ואמר לא חסרוני אלא כמכחול כו' דמשמע כשיעור הזה חסרוני שאין ידיו גנאי כ"כ כמותו ולפרש"י נראה הגירסא בהיפך דגרסינן אלא ככלב המלקק כו' אפילו כמכחול בשפופרת והדבר בשינוי לשון לריך טעם ודו"ק :

הרי"ף

צפרדע אחת היתה וכו'. נראה שכיון דבמכת הדם כתיב והדגה אשר ביאור מתה מסתמא גם הצפרדעים מתו שאין חיותן אלא במים א"כ מהיכן היו הצפרדעים ביאור דכתיב ועלו ובאו בביתך וגו' לזה פליגי ר"ע וראב"ע :

בסוף סוטה משמת ר' אליעזר נגנז ס"ת : **ולא** חסרוני תלמידי אפילו כמכחול בשפופרת.

עיון יעקב

נכנסו וישבו לפניו מרחוק ד' אמות . משמע שנכנסו לתוך קינוף שלו רק שהיה רחוק ד' אמות ובאמת בי"ד סימן של"ד מבואר מדברי כל הפוסקים דלביתו אסור ליכנס אפילו רחוק ד' אמות דהא ד' אמות אסור מטעם הגירו וא"כ ה"ה לביתו אפילו רחוק וע"ש בב"י ולע"ג : **שהם** כשני ס"ת הנגללין . דהיינו תורה שבכתב ושבעל פה וכדאמרינן שהוא מועט ופחות הרבה מכלב המלקק מן הים שהם מועטין לכך אמר תמה אני ואפשר

ענף יוסף

נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם כו'. לפי שכל המלמד תורה לתלמידיו . הוא נושא ונותן עמהם בידיו וזרועותיו כדאי' בפ"ק דסוטה גבי יהודה קא ידע למשקל ולמיטרח בשמעתא ידיו רב לו . ופרש"י ז"ל שם למשקל ולמטרח לישא וליתן עם שאר החכמים . ידיו רב לו יהא לו נלחון לריב ריבו . ולפי שלא באו חכמים ללמוד ממנו . לכך אמר אוי לכם שתי זרועותי שהן כשני ספרי תורה שנגללין . כיון שלא נשא ונתן בהן כראוי ולכך הניחן על לבו כי משם תצא תורה (תורת חיים) :

המתורגמן. א) צערפליססען. פי' המים. ב) פאוויליאן. ג) שפייזע זאאל. ד) וויא דער פינזעל וועלכען מאן טונקט אין איין ראהר מיט פארב .

א שמות רבה פ' י'. ב חגיגה די"ד ע"א:

חדושי גאונים

בביאור דברי רז"ל . אשר קרא . בן בנו של קרהו בא עליהם הס"ד אשר קרך בדרך . עיין שם . שרצונם לומר . מפורש נחש יצא צפע . כי המן ימ"ש נחש ג"כ להלחם נגד האומה הישראלית . בהיותם עדיין בארץ לא להם טרם יבאו אל המנוחה ואל הנחלה אל נחלתנו את גאון יעקב כו' ע"ש . והנה זה היה בעת אשר האומה הישראלית היתה מגשאת את נפשה . ללכת ארצה כנען . לשכון כבוד בארצנו בזמן בית שני והוא הדבר אשר רמזו רז"ל כי חפיא לפומא דיצר הרע (אשר פתה והסית להאמין . כי כלל הארץ הקדושה . אשר גדרה ה' מאות פרסה. בן שמה תחת המזלות) כ א ב ר ועופרת דשאיב קליה. כלומר הרי שמן זרע עמלק אשר תארם . עופרת וכדיל. ביטלו לקול פתוי היצר בזה. בסרי מה שמיהרו ופתו להלחם נגדם בארץ אויביהם עדיין לא בהיותם בארץ ישראל . הלא הם יודו . אשר ארץ כנען לגבולותיה. היא ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה . וכל זה רמז הכתוב זכריה (שם ה') ויאמר זאת הרשעה וגו' (היא יצרא דע"ז) וישלך אבן העופרת אל פיה גו' ואשא עיני וארא והנה ש ת י ם נשים יוצאות גו' ולהנה כ נ פ י ם כ כ נ פ י החסידה ותשנה את האיפה בין הארץ ובין השמים . ר"ל אלה שתי נשים הן היה לבני ישראל למעול מעל בה' . ולהסותם להאמין . כי המדה הנאותה . הנוטה למדות החסידות . הוא לייחס ההשפעה בין הארץ ובין השמים . כלומר השמים המה המשפיעים ענינם אל הארץ . לתת זרע לזורע ולחם לאוכל (ומדות החסידות שבזה . הוא כדעת דור אנוש האומרים אינכבודו ית' להשגיח על חומריים ארציים.

והאשה השנית . זאת אומרת . כי אין לייחס את הרצון אל המחויב המציאות . כי הרצון המייחס השינוי אל בעל הרצון) אמנם . ממה שנעתר הש"י אל אנשי כה"ג לבטל הדעת היצריי הנז' . גם מכלל הארץ קדושה . היה עולה על דעתם . כי אז תתבטל זאת הרשעה ואיפתה מכל וכל ותעלה בארץ והאבד לזה שאל הנביא אנ"ה שמה מוליכות את האיפה . כלומר ראוי שתתבטל לגמרי ושלא יהיה לה שום מקום

שלש מאות הלכות בבהרת עזה ולא היה אדם שואלני בהם דבר מעולם ולא עוד אלא שאני שונה ש' הלכות ואמרי לה שלשת אלפים הלכות בנטיעת קישואין ולא היה אדם שואלני בהם דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך אמר לי רבי למדני בנטיעות קשואים אמרתי דבר אחד נתמלאה כל השדה קשואים אמר לי רבי למדתני נטיעתן למדני עקירתן אמרתי דבר אחד נתקבצו כולן למקום אחד אמרו לו א הכדור והאמום[א] [והקמיע וצרור המרגליות ומשקולת קטנה מהו אמר להן הן טמאים וטהרתן במה שהן מנעל שעל גבי האמום] מהו אמר להם [הוא] טהור ויצאתה נשמתו בטהרה. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר הותר הנדר הותר הנדר למו"ש פגע בו רע"ק (מן) [בין] קיסרי ללוד היה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ פתח עליו בשורה ואמר (מ"ב ב)אבי אבי רכב ישראל ופרשיו הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן[ג] :

בן סורר ומורה פרק שמיני

קט דף סט (דורות הראשונים היו מולידים בני שמונה שנים) מנ"ל [דאוליד] אילימא מדכתיב (ש"ב יא) הלא זאת בת שבע בת אליעם אשת אוריה החתי וכתיב (שם כג)אליעם בן אחיתופל הגילוני וכתיב (שם יב) וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה בעבור(כי)ה' (אהבו) וכתיב (שם יג) ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים לאבשלום וכתיב (שם) ואבשלום ברח וילך גשור ויהי שם ג' שנים וכתיב (שם יד) וישב אבשלום בירושלם שנתים ימים ופני המלך לא ראה וכתיב (שם טו) ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום אל המלך אלכה נא ואשלם את נדרי אשר נדרתי לה' בחברון וכתיב (שם יז) ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו ויחבוש את החמור [ויקם] וילך אל ביתו ואל עירו ויצו אל ביתו ויחנק וכתיב (תהלים נה) אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ותניא ב כל שנותיו של דואג אינם אלא ל"ד ושל אחיתופל אינם אלא ל"ג כמה הויא להו תלתין ותלת דל[ג]

רש"י

שתופרין [מכחול] בתוכו ומטבלו בכחול ומוליאו : בבהרת עזה . בהלכות מראות נגעים: בנטיעת קשואים. הלכות מיני כשפים שעל ידיהם נתמלאה כל השדה קשואין : אמרו לו הכדור והאימום וכו'. [כדור פלוט"ה מחופה עור ומלאה מתוכו למר של איל בדוחק וכן אימום שלהם של עור היה כעין מנעל וממולא מתוכו שער ופיו תפור וכו היו עושין המנעלים כמו שעושין הרלענין שלנו בדפוס של עץ : הקמיע . של עור וממולא מתוכו ותלאהו בלואר לנוי : משקולת קטנה . כעין אונקיא שעושין מעופרת ומחפין אותה בעור כדי שלא תחסר אבל משקולת גדולה אין דרכה לחפותה בעור : וצרור המרגלית. תופרין המרגליות בעור ותולין אותו בלואר בהמה לרפואה : מהו . לפי שנחלקו באלו רבי אליעזר וחכמים בסדר טהרות (כלים פכ"ג) וחכ"א אינן מקבלין טומאה לפי שכלי עור אין מקבל טומאה אא"כ יש לו בית קבול דהא איתקש לשק והני הואיל וקבולן נעשית למלאותן מלוי בתוכו עולמית לא שמיה קבול ורבי אליעזר אומר מקבל טומאה דבית קבול העשוי למלאות שמיה קבול ועוד נחלקו בכדור ובאימום שנקרע ונראה חלל שלהם דמודו רבנן דמקבלי טומאה דהא איכא בית קבול ופליגי לענין טבילה שחכ"א מה שבתוכו חולץ ור' אליעזר אומר מה שבתוכו אינו חולץ דכוליה חד כלי הוא ובשעת פטירתו היו רוצין לידע אם חזר בו ושאלוהו מה אתה אומר באותן שני המחלוקת אמר להם טמאים אפילו שלמים והטומאה נוגעת מבחוץ : וטהרתן במה שהן. כלומר אם נקרעו שחכמים מודים שמקבלין טומאה וחלוקין עלי לומר שהמלוי חוצץ ועומד אני בדברי שהמלוי אינו חוצץ שמטבילן כמות שהן: מנעל שעל גבי אימום מהו. שאף בו נחלקו בתוספתא דטהרות חכמים אומרין הואיל ואינו מחוסר מלאכה הצריכה אומן שהדיוט יכול לסלקו מעל האימום כבר שם כלי עליו וטמא ורבי אליעז' מטהר שעדיין לא נגמר' מלאכתו]: הותר הנדר. שברכוהו: בין קסרי ללוד. שהיו נושאין את מטתו מקסרי ללוד: פתח עליו בשורה . שהיו עושין שורה סביבות המטה להספד: הרבה מעו' יש לי. להחליף: ואין לי שולחני להרצותן . כלומר הרבה שאלות יש לי לשאול ואין לי למי [לשאול]:

אילימא מדכתיב בת שבע בת אליעם . ואליעם בן אחיתופל וכתיב בלדת שלמה בנה ותקרא את שמו ידידיה וסמיך ליה ויהי לשנתים ימים אחר לידתו הרג אבשלום את אמנון וברח לגשור וישב שם ג' שנים הרי ה' שנים לשלמה וכשבא מגשור שפייס יואב את דוד ע"י התקועית להשיבו ישב בירושלים שנתים ואח"כ מרד דכתיב בתריה ויהי מקץ מ' שנה והני מ' שנה נקט ליה למנין (שנה) ששאלו מלך כדאמרינן בתמורה (דף ד') (כדכתיב ויאמר המלך לאבשלום וגו')והלך ומרד ובאותו פרק נחנק אחיתופל כדכתיב ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עלתו ויצו אל ביתו ויחנק הרי שלמה בן ז' שנים:חצי ימיו

תוספות

מפני שהיו טרודין בחוליו ולכך היה גוער בו : וטהרתן במה שהן . פ"ה דנחלקו לענין טבילה בנקרעו אי חולץ מה שבתוכו או לא ובהדיא לא אשכחן פלוגתא אלא בפ' כ"ג דכלים תנן הכדור והאימום והקמיע ותפילין שנקרעו הנוגע בהן טמא במה שבתוכו טהור אלמא אין תוכו חשוב חיבור ותניא בתוספתא ר' יהושע ב"ק אומר משום ר' אליעזר אף מטבילן כמו שהן אלמא מדלא חייץ בטבילה ש"מ דהוי חיבור :

היה מכה בבשרו . ומשום שרט לנפש (ויקרא י"ט) ליכא דמשום תורה קעביד כדאמר הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרלותן :

מהרש"א

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו כו' . האי קרא הוא אלישע אמרו על אליהו בענין תפלה כדברי המתרגם והמפרשים אבל הכא נראה לפרש רבי רבי הוא רכב ישראל ופרשיו במלחמתה של תורה:ואמר מעות יש לי כו' . ודימה את עלמו ליש לו מעות ומטבעות ואינו יודע ומכיר אותןשבודאי כשנותנן לאחרים שאינו שולחני הוא מפסיד בהן כן הדבר הזה דרבי עקיבא ודאי יש לו תורה אבל אמר שאינו יודע ומכיר בה ככל הלורך בשאלות ובספיקות שהיו לו ואין לו שולחני להרלותן ולהשיב על ספיקיו ככל הלורך ודו"ק :

וכתיב ויהי לשנתים ימים ויהיו גוזזים וגו'. ופרש"י וסמיך ליה כו' עכ"ל אינו סמוך ממש שהרי הפסיק במעשה אמנון ותמר אלא דמשמע ליה דמעשה אמנון ותמר מיד אחר לידתו של שלמה היה גם מה שהפסיק בענין אחר לידתו של שלמה וילחם ברבת בני עמון וגו' אין זה הפסק דבאותו זמן היה ודו"ק :

עין יעקב

שדימה עלמו לכלב כיון שנדו אותו וכדאמרינן במועד קטן דף י"ז שדיא שמתא אגנובתיה דכלבא ואיהו דידיה עבד : **הרבה** מעות יש לי ואין לי שולחני . ע"ד דאמרינן בפ' התקבל דף ס"ז ר"ע אוצר בלום ופירש"י שם בשם אדר"נ שנטל הכל וערב תוך קופתו וכו' נעשה חכם גדול עשה כל התורה מטבעות מטבעות הלכה לעלמם והגדות לעלמם ע"ש ולה"ק ר"ע כאן הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרלותן ולברר כל א' וא' בפני עלמו : **ושל** אחיתופל ל"ג שנה . ואע"ג דבן חמשים לעלה מ"מ אחיתופל יעץ בימי נעוריו

עץ יוסף

קח ש' הלכות בבהרת עזה כו' ש' הלכות ואמרי לה שלשת אלפים הלכות בנטיעת קישואין . ואפשר היינו דאי' בתמורה דאמר רב ש' הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. היינו בבהרת עזה. ושמואל דסבר ג' אלפים הלכות היינו בנטיעת קשואין (רמת שמואל) : למו"ש פגע בו ר"ע . אבל בשעה שילתה נשמתו לא היה שם שכבר ילא משם קודם שנטל שתי זרועותיו והניחן על לבו . הכי אי' בהדיא בזוהר פרשת וירא דמייתי התם הך עובדא וקאמר לבתר נפק ר"ע כו' דחיק ליה שעתא לר"א אפיק תרין דרועוי ושוינן על לביה כו' . וכן משמע כאן מדקאמר חוץ מעקיבא בן יוסף משמע שלא היה שם באותה שעה: (ת"ת)

יד יוסף

א כלים פכ"ג ע"א :
ב חלק דף ק"ו ע"ב :

חדושי גאונים

קנוע . ויאמר המלאך לבנות לה בית בארץ שנער גו' . כלומר בארלות אחרות. אשר שם המזרות שולטים שם נשאר עדיין מקום לשיסבור הסוגר . כי הארץ נתנה בידם . לכל אשר יחפצו יטו אותה . כד"א (דברים ד') והפיץ ה' אותם בעמים גו' . ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם גו' . כלומר השארתי אשרות הבחירה והסכמות יצרא דעבודת כוכבים (איי היש) :

דורות הראשונים היו מולידים בני שמונה שנים מנלן וכו' . וקשה בגמ' לקמן שאמר רק בתמניה אוליד והלא כתיב בקרא אבי מלכה ואבי יסכה א"כ מוכח בשבעה אוליד והא ליכא הוי אמינא לומר בשבעה אוליד וא"ל שהי' תאומות אם כן לא מוכח כלל שמא אברהם ונחור הי' ג"כ תאומים . גם יש לדקדק למה הביא שני טעמים דנקרא יסכה וכו' הי' להביא רק לר"י שאמר יסכה זו שרה ותו לא ומ"מ יסיה הוכחה כנ"ל גם יש לדקדק מאי בא הכתוב כאן גבי נשואי' לספר בשבחה שסוכה ברוח הקודש והלא כבר סיפר בשבחה בפסוק כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ילפינן בג' פ' מגילה(די"ד) שהיה שרה א' משבע נביאות וידוע ליודעי חן שמעלת הנבואה הוא גדול בכמה מעלות מרוח הקודש א"כ למה אמר כאן גבי נשואים שסוכה ברוח הקודש . ונ"ל ליישב דקושיא א' הוא תירוץ לקושיא שני' דמחמת דכתיב יסכה להורות שסכה ברוח הקודש קשה מאי בעי כאן להורות בזה כקושיא הנ"ל אלא משום אע"ג דכתיב בקרא אבי מלכה ואבי יסכה מ"מ יסכה היא הגדולה ומלכה הקטנ' ממנה אך דכתיב ברישא מלכה ואח"כ יסכה דגבי נשואים היתה שני' דתחלה נשא נחור את מלכה ואח"כ נשא אברהם את יסכה וסא דכתיב

שבע דהוה שלמה פש[א] להו עשרים ושית דל תרתי שני לתלתא עבורי אישתכח דכל חד וחד בתמני אוליד. ממאי דלמא תרוייהו בתשע אוליד ובת שבע אוליד בשית משום דאתתא בריא היא תדע דהא הויא לה ולד מעיקרא אלא מהכא (בראשית יא) ואלה תולדות תרח תרח הוליד את אברם את נחור ואת הרן ואברהם גדול מנחור שנה ונחור גדול מהרן שנה נמצא א אברהם גדול שתי שנים מהרן וכתיב (שם) ויקח אברם ונחור להם נשים וגו' וא"ר יצחק יסכה זו שרה ולמה ב נקרא שמה יסכה שסוכה[ב] ברה"ק והיינו דכתיב (שם כא) כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ד"א יסכה שהכל סכין ביופיה וכתיב (שם יז) ויפול על פניו ויצחק ויאמר בלבו וגו' כמה קשישי[ג] אברהם משרה עשר שנין וקשיש מאבוה תרתין שנין אשתכח כי אולדה הרן לשרה בתמני אולדה. ממאי דילמא אברהם זוטא דאחוה הוה ג ודרך חכמתן קא חשיב להו תדע דקא חשיב להו קרא דרך חכמתן דכתיב (שם ה) ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת שם גדול מחם שנה וחם גדול מיפת שנה נמצא שם גדול מיפת ב' שנים וכתיב (שם ז) ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ וכתיב (שם יא) ואלה תולדות שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול בן ק' שנה בר מאה ותרתין שנין הוה אלא דרך חכמתן קא חשיב להו ה"נ דרך חכמתן קא חשיב להו. א"ר כהנא אמריתה לשמעתא קמיה דרב זביד מנהרדעא אמר אתון מהכא מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה (שם י) ולשם יולד גם הוא אבי כל בני עבר אחי יפת ד הגדול [יפת] הגדול שבאחיו [הוה]

רש"י

של אדם ל"ה דכתיב (תהלים צ') ימי שנותינו בהם שבעים שנה: פשו להו עשרין ושית. לאחיתופל כשנולד שלמה ובתוך כ"ו שנים נולדו ג' דורות אליעם ובת שבע ושלמה: דל תרתי שנין דתלתא עבורי. כלומר פחות מח' חדשים אין שהות לעובר ז' חדשים להריון וחודש לימי נידות וטהרה: אשתכח דכל חד וחד בתמני אוליד. אחיתופל אוליד אליעם לח' שנה וח' חדשים (לעיבורו) ואליעם הוליד בת שבע לח' שנה וח' חדשים ובת שבע לח' שנים וח' חדשים ללידתו של שלמה הרי כ"ו שנים: דאיתתא בריא היא. אשה דרכה להיות בריאה וממהרת להזריע: ותדע. דע"כ דאשה ממהרת: דהא הוה לה לבת שבע ולד מקמיה שלמה. אותו הולד שמת לדוד שנולד ראשון דכתיב ביה וכאשר מת הילד קמת ותאכל לחם: אברהם גדול מנחור שנה. מדקא חשיב ליה קרא ברישא: וכתיב ויקח אברם ונחור להם נשים. שם אשת אברם שרי ושם אשת נחור מלכה בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה אלמא יסכה בת הרן ויסכה זו שרה: דילמא זוטרא דאחוה הואי. והרן הוא דקשיש מיניה: ויהי נח בן חמש מאות שנה. לאחר שהיה בן ת"ק שנה הוליד את שלשתן. שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול: בר מאה ותרתין הוה. הואיל והוא גדול מכולן נמצא שנולד בת"ק שנה לנח וכשירד המבול היה בן מאה שנה אלא ש"מ קטן מכולם הוה ובת"ק ותרתין שנין לאבוה אתיליד ודרך חכמתן חשיב להו: (ואמרו בתוספות תימה א"כ ליחשוב חם לבסוף

מהרש"א

אברהם גדול מנחור שנה ונחור כו'. לעיל באחיתופל ואליעם ובת שבע דסגי ליה ח' חדשים לכל עיבור היינו בעיבורין שאין בזה אחר זה כגון הך דאחיתופל וכו' וכהך דחור ואורי ובצלאל אבל בעיבורים של אחים שהם בזה אחר זה כגון הך דאברהם ונחור והרן אנו נותנין לעיבור אחד שנה שלמה דא"א שתתעבר מיד אחר לידת הראשון ממנו וכן צ"ל בהך דלקמן דשם גדול מחם שנה וחם גדול מיפת שנה דבאחים שהם עיבורים בזה אחר זה אנו נותנין לכל עיבור שנה אך קשה דדל ח' חדשים לעיבורה של שרה ואשתכח בז' שנין וד' חדשים אוליד הרן לשרה ונראה דלא בעי תלמודא לדקדק טפי ממאי דבעי דדורות הראשונים אולידו לח' ותדע דהא מוכח דמעיקרא הוליד הרן את מלכה כדכתיב אבי מלכה ואבי יסכה דמשמע דמלכה גדולה מיסכה היתה אלא ע"כ דהתלמוד לא בעי לדקדק טפי ממאי דבעי ובב"ר איתא הכי בהדיא דהרן לששה שנים אוליד דאברהם גדול מהרן שתי שנים ושנה לעיבורה של מלכה ושנה לעיבורה של יסכה וצ"ל דהב"ר לית ליה דחייה דהכא דלמא דרך חכמתן קחשיב להו. ומ"ש יסכה זו שרה כו' עיין דברי הרא"ם ודברים דחוקים הם וכ"ל דכיון דהיתה שרה בת אחי אברהם כדאמרי' פ"ד מיתות [א] ולא הוזכרה שם שרה כלל בבנות הרן ולא בין בני נחור בסוף פרשת וירא ע"כ לומר שהוזכרה שרה כאן והיא שרה היא יסכה: בר ק"ב שנין הוי אלא דרך חכמתן כו'. כתב הרא"ם וא"ת אכתי איך ידע מזה שיפת הוא הגדול משם דלמא מבן ת"ק שנה התחיל נח להוליד ולא נולד יפת עד אחר ג' שנים משהתחיל להוליד שהיה נח אז בן תק"ג ושם נולד אחר ב' שנים משהתחיל להוליד שהיה נח אז בן תק"ב שנה שנמצא בזה ששם היה ק' בנה שנתים אחר המבול ויפת בן ק' שנה בג' שנים אחר המבול וי"ל כו' עכ"ל ור"ל ע"כ דבשנת ת"ק נולד חם דאז התחיל להוליד דא"כ קושייתו לאו קושיא דמ"מ שפיר מוכח דקא חשיב בקרא דרך חכמה שהרי חם גדול משם וקחשיב שם וחם וגו': יפת גדול שבאחיו כו'. וכ"ה בב"ר ובחומש פרש"י איני יודע אם יפת הוא הגדול אם שם כשהוא אומר שם בן מאת שנה שנתים כו' עכ"ל והאפשר לומר כיון דסתמא דתלמודא לא בעי למילף ליה מיפת הגדול אלא רב זביד ע"כ דאית ליה לתלמודא דלאו ראיה גמורה היא מאחי יפת הגדול והיינו משום דאיני יודע כו' ובפרשת נח גבי בנו הקטן פרש"י הפסול והבזוי וכתב הרא"ם דא"כ מאי הקטן והלא גדול הוא מיפת שהרי הכתוב מונה אותו קודם יפת וה"א לומר דומיא דשם שמונה אותו ראשון כו' דבשלמא גבי שם איכא למימר משום חשיבותו אלא גבי חם מאי איכא למימר עד כאן לשונו ודבריו תמוהים דבהדיא קאמר הכא רב זביד יפת גדול שבאחיו והלמודא לא פליג עליה בהא וליכא בינייהו אלא משמעות דורשין ועוד דרש"י דמפרש הקטן הפסול הם דברי ב"ר והב"ר אית ליה בהדיא דרשא דהכא דאחי יפת הגדול ועוד דבהדיא פרש"י בחומש כדי שלא יהיה יפת הגדול שבבניו ראוי לעונשים כו' ומ"ש

עיון יעקב

כדכתיב ועצת אחיתופל אשר יען בימים ההם הכוונה, אף שעדיין לא הגיע לימי זקני העצה אפ"ה יען כאשר ישאל איש בדבר אלהים: אלה תולדות תרח. ק"ק אמאי לא מביא מפסוק קודם לזה ויחי תרח בן שבעים שנה ויולד את אברם את נחור ואת הרן: ממאי דלמא אברהם זוטא דאחוה ודרך חכמתן קחשיב. וקשה דהא שם כתיב ויקח אברם ונחור להם נשים ובנשואין הולכין אחר הזקנה ולא אחר החכמה וכדאיתא בב"ב פ' יש נוחלין דף ק"כ ואולי י"ל כיון דלא היה כאן מי שמופלג בזקנה ואברהם היה מופלג בחכמה

עץ יוסף

קמ ודרך חכמתן קא חשיב להו. דכיון שהכתובים באו ליחס לידתן מסתמא דרך חכמתן קחשיב להו לייחסן (מהרש"א בב"ב): בר מאה ותרתין שנין הוה. הואיל והוא גדול מכולן נמצא שנולד בחמש מאות שנה לנח וכשירד המבול היה בן מאה שנה. אלא ש"מ קטן מכולם הוה ובחמש מאות וב' שנים לאבוה אתילד ודרך חכמתן חשיב להו. והיינו נמי מטעם הנ"ל דכיון דהכתוב בא לייחס ליתן מסתמא מייחסן דרך חכמתן (מהרש"א שם): אלא דרך חכמתן קא חשיב. תימא א"כ ליחשוב חם לבסוף. וקרא קא חשיב שם וחם ויפת (תוס') והנה לפי מה שמבואר בפרש"י במסכת עבודת כוכבי' שיפת הבכור וחם האמצעי ושם אחרון יש לתרץ קושית התוס' דשם שחכמתו טובא אפילו מיפת אקדימיה הכתוב במקום יפת ויפת במקום שם וחם כלדקאי קאי לפי שלא היה יפת חכמתו טובא כנגד חם. ולפי דעת הרא"מ דחם היה הבכור והא דכתיב אחי יפת הגדול לא נאמר אלא כלפי שם ולא כלפי חם (וכדמשמע קצת כן בב"ר פ' ל"ז דקאמר הוי יפת הוא הגדול ולא קאמר הגדול שבאחיו) יש ג"כ לתרץ קושית התוס' דאקדמי' לשם לפי שהיה חכמתו טובא אבל חם ויפת חשיב להו סדר תולדותם לפי שלא היה חכמתו של יפת מרובה (אבל לא משמע כן מגמרא דילן דקאמר לקמן יפת הגדול שבאחיו היה דמשמע לכל אחיו) ולפי דעת הרמב"ן ז"ל דס"ל דחם היה קטן מכולם ונולד אחר שם קשה קושית התוס': יפת הגדול שבאחיו הוה. ומכאן קשה על הפדר"א פ"ח דכתב שם דשם היה הבכור. אבל במדבר רבה פ"ד אי'

[א]מהרש"א ד"ה כדאמרי' פרק ד' מיתות (דף נ"ח:)

יד יוסף

א סדר עולם רבא סוף פרק ב': ב בראשית רבה סוף פ' ל"ח. ילקוט סדר נח. ירושלמי יבמות פ"י. ב"ר פ' מ"ה. מגילה דף י"ד ע"א: ג ב"ב דף ט"ז ע"ב: ד ב"ר פרשה ל"ז. במ"ר פרשה ד':

חדושי גאונים

ויקח אברהם ונחור דרך חכמתן וכו' אך קשה דודאי על אברהם לא קשה מידי שהיה גדול מנחור ומ"מ נשא אשה אחר נחור דהא הרן קטן מכולם ונשא בראשונה אך על יסכה קשה שהיתה גדולה מן מלכה וכתיב לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה והיא היתה ברשות עצמה שהיתה יתומה דהרן כבר מת בשעת נפילת אברהם באור כשדים וכתיב אחר ויקח אברם גו' לכן אמר הכתוב שסכה ברוח הקודש שישא אותה אברהם אח"כ והמתינה עליו לישא אותו משום הכא כתיב כאן יסכה שסוכה וכו' אם כן מוכח דיסכה היא הגדולה ומוכח שפיר בתמני' אוליד אבל אח"כ סותר הוכחה זו ואמר דילמא אברהם זוטרי דאחוי הוי וכו' והא ליכא הוכחה כלל דגדולה לגדול וקטנה לקטן ויסכה הקטנה רק דנקרא יסכה שהכל סוכין ביופי' לכן הביא הג' שני הטעמים דלפי סברת הוכחה הנ"ל הוא פי' יסכה ברוח הקודש אבל אח"כ שסותר הוכחה אז פי' השני יסכה שהכל סוכין וכו' (ראש יוסף): אחי יפת הגדול כו'. והקשיתי הא ברש"י בפ' נח מוכיח דיפת הגדול מדכתיב אלה תולדות כו' אם כן קשה על הש"ס דהכא דיליף מיפת הגדול לחוד ומצאתי בכתבי של אא"ז הגאון בעל המחבר פנים יפות זצלה"ה שתירץ בשם אביו הגאון אא"ז ז"ל שתירץ דאמ"כ מוכח דקאי איפת דעל שם לא צריך קרא וע"כ דדרך

המתורגמן. א) בלייבט איבער. ב) האט געזעהן. ג) עלטער.

אלא מנ"ל מהכא (שמות לח) ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה וכתיב (ד"ה א ב) ותמת עזובה (אשת כלב) ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור וכי עבד בצלאל משכן בר כמה הוה בר תליסר(שני)דכתי' (שמות לו) איש איש ממלאכתו אשר המה עושים א ותניא שנה ראשונה עשה משה משכן שנייה הקים משכן ושלח מרגלים וכתי' (יהושע יד) בן ארבעים שנה אנכי בשלוח משה עבד ה' וגו' ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה. כמה הויא להו ארבעים דל ארביסר דהוה בצלאל פשו להו עשרין ושית דל תרתי שני דתלתא עבורי אישתכח דכל חד וחד בתמני אוליד:

שם [פיסקא] בן ולא בת תניא אר"ש בדין הוא שתהא בת ראויה להיות כבן סורר ומורה [דף ע] שהכל מצוין אצלה בעבירה אלא גזירת הכתוב הוא בן ולא בת:

קי' שם ב א"ר חנן לא נברא יין בעולם אלא לנחם אבלי' ולשלם שכר לרשעים שנא' (משלי לא) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש א"ר יצחק מ"ד (שם כג) אל תרא יין כי יתאדם אל תרא יין שמאדים פניהם של רשעי' בעוה"ז ומלבין פניהם לעוה"ב רבא אמר אל תרא יין כי יתאדם אל תרא יין שאחריתו דם. ג רב כהנא רמי כתיב תירש וקרינן תירוש זכה נעשה ראש לא זכה נעשה רש. רבא רמי כתיב (תהלים קד) ישמח וקרינן ישמח זכה משמחו לא זכה משממהו והיינו דאמר רבא חמרא וריחני פקחין. א"ר עמרם בריה דר"ש בר אבא א"ר חנינא מ"ד (משלי כג) למי אוי למי אבוי

רש"י

וקרא קא חשיב שם חם ויפת): ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור. אלמא חור בר כלב הוה ובצלאל היה דור שלישי שלו: וכי עבד משכן היה בן י"ג דקרי ליה איש איש ממלאכתו וכשנשתלחו המרגלים בשנה השנית כבר היה בן י"ד שנה וכתיב בן ארבעים שנה אנכי היום: שהכל מצוין אצלה בעבירה. וכשהיא זוללה וסובאה בקטנותה סופה כשלא תמצא למודה עומדת בפרשת דרכים ומרגלת הבריות לעבירה בשביל אתנן: לשלם שכר לרשעים. שמתעדנין בו בעוה"ז ומקבלין בו שכר מצות שעושין בעה"ז: לאובד. היינו רשע שנטרד והולך לו: למרי נפש. לאבלים לפכוחי צערייהו: אל תרא יין. כלומר אל תתעינך להמשך אחריו: שאחריתו דם. סופו יהרג עליו: כתיב יין ישמח. לבב אנוש בשי"ן דמשמע לשון שומם שמשממהו ונוטל חכמת לבו (כמו פנו אלי והשמו לשון תמהון לבב): וקרינן. ישמח לשון שמחה: זכה. כלומר אם זכה וידע להזהר בעצמו מלשתות יותר מדאי משמחו שמפקח את הלב: פקחין. עשאוני פקח: אבוי. לשון צעקה בלשון ארמי כמו בייא בייא (לעיל דס"ד):

מהרש"א

הרא"ם שהרי הכתוב מונה אותו קודם יפת כו' כבר הרגישו בזה התוס' בשמעתין גם ברמב"ן בחומש עיין ישוב לזה ודו"ק: ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת גו'. כל"ל ובקרא דד"ה משמע שהיה לו לאשה שמה עזובה גם הוליד ב' בנות קודם שנשא אפרת וכפרש"י שם מיהו לפי דרש התלמוד פ"ק דסוטה [א] לא קשה מידי דדריש התם עזובה זו מרים שהכל עזבוה בתחלתה הוליד כו' יריעות שהיו פניה דומין ליריעות כו' ע"ש אבל רש"י בד"ה פירש שהוליד ב' בנות עזובה ויריעות ולא וחשוב שכ"א מהם הי' פחות מח' שנים כו' כלב היה בן ח' כשהוליד עזובה אשה ובן ט' כשהוליד יריעות ואחר מיתת עזובה אשתו לקח אפרת והולידה לו את חור בשנה אחרת הרי בן י' שנים וחור בן ח' כשהוליד את אורי ואורי בן ח' כשהוליד בצלאל הרי כ"ו שנים כו' עכ"ל ע"ש וזה סותר סוגי' דפ"ק דסוטה דדרש עזובה ויריעות זו מרים גם מ"ש בפרש"י שם וכן מפורש פרק בן סורר לכאורה הוא תמוה דהא חשיב הכא תרתי שנין דתלתא עיבורי ואפשר שהוא מפרש דל תרתי שנין דתלתא עיבורי היינו בעיבורין שהיו זה אחר זה באיש אחד בכלב דהיינו עזובה ויריעות וחור אבל עיבורין שאינן זה אחר זה כגוןחור אורי בצלאל לא חשיב אבל הוא דחוק דלא הוי דומיא דלעיל באחיתופל דקאמר דל תרתי שני דתלתא עיבורי דהיינו שאינןבזה אחר זה אליעם ובת שבע ושלמה ול"ע: [ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה. בס"א נמחק כל זה וקרא דלא צריכא הוא וק"ל]:

לא נברא יין אלא לנחם כו'. משום דאמרינן בכמה כתובים קלקולים הבאים מן היין כגון מעשה נח והשותים במזרקי יין ואומר הרואה סוטה בקלקולה יפריש עצמו מן היין וכמו שעשו בני יונדב בן רכב וע"כ היה ראוי שלא לבראו כלל אי לאו לנחם אבלים כו' וק"ל: ומלבין פניהם לעוה"ב כו'. דכתיב בתר הכי אחריתו כנחש ישוך וגו' דהיינו אחריתו של אדם שהוא עוה"ב. ושאמר אל תרא יין שאחריתו דם. כי מתוך מריבה וקטטה על היין עם חבירו בא הוא או חבירו לידי פצע וחבורות של דם כמ"ש למי שיח למי פצעים וסיפיה דקרא כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים כתיב בכים וקרינן בכוס ר"ל שאם יתן האדם את עינו שלא לשתות יותר מדאי בין לפי ממון שבכיס ובין לפי היין שבכוס ולא ישתכר הרבה אז יתהלך במישרים עם חבירו ולא יבא עמו לידי קטטה וק"ל: כתיב תירש וכתיב תירוש זכה כו'. והוא כמו

עין יעקב

אז אפילו בנשואין הולכין אחר החכמה ולא אחר הזקנה ועיין בי"ד ס"ס רמ"ד:

שקט לרשעים רע להם ורע לעולם. לכך אין שלום אמר אלהים לרשעים כי מאתו לא תצא הרעות לכל:

לא נברא יין בעולם אלא לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים. אע"ג דיש בו צורך העולם וצורך מצוה לנסך יין ולקדש על היין מ"מ אפשר לברא יין שלא ישכר כל כך ולשמח הלב שיומשך אחריה העולם ולבוא לידי תקלה על ידי כן אלא כדי לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים להכי מתוק לחיך ומשכר כדי לשכח צערם ודאגתם כדכתיב במשלי ישכח רישו וגו' עיין בעירובין דף ס"ה בחידושינו: חמרא וריחני פקחין. אפשר דמטעם זה מבדילין על היין ובשמים במו"ש ומתפללין כדאיתא בתיקוני שבת שיסיר לב טפש ממנו עיין ביומא דף

ענף יוסף

קט ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה. כל זה בספרים אחרים אינו וקרא דלא צריכא הוא. ונראה לתרץ הספרים דגרסי האי קרא דאי הוי מביא האי קרא לבד בן מ' שנה אנכי היום הוי קשה דילמא איירי בתחילת מ' שנה לכלב דלא נשאר רק ל"ט שנים שלימים לכלב. ודל מינייהו י"ד דהוה לבצלאל ותרתי שנין דתלתא עיבורי. פשי להו כ"ג. וא"כ אשתכח דכל חד וחד בז' ושני שלישי מולדו. לכך מביא האי קרא ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה. ומהאי קרא נלמוד בערכין די"ג ע"א דבשבע כבשו. ואי אמרת דשילוח מרגלים היה בתחלת ארבעים שנה לכלב. א"כ בשמנה כבשו. וליכא למימר דבן חמש ושמונים שנה נמי בתחלת פ"ה וא"כ מוכח דבשבע כבשו. זה אינו דהא כתיב אנכי היום בן פ"ה שנה. וא"כ ע"כ קאמר במלאים מדקאמר היום. כמו שדייק הגמרא גבי משה. וא"כ הוי שמנה שנים שכיבשו. אלא ע"כ דאיירי בן מ' שנים מלאים וליכא להקשות הא גופא מנלן להגמרא שם בערכין. כבר כתבו תוס' בערכין שם ד"ה כלב דלה בא הכתוב לסתום אלא לפרש דמה לנו לשנות כלב אם לא להודיענו בודאי שבשבעה כבשו ובשבעה חלקו:

קי לא נברא יין בעולם. פי' בעוה"ז. ק"ק אמאי לא קאמר סתמא לא נברא יין אלא כו'. ונראה לפי שסכרן של צדיקים לעולם הבא נמשל ליין כדאמרינן בפרק אין עומ'ין עין לא ראתה אלהים זולתך זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. וכיו דשכר

הרי"ף

לא נברא יין אלא וכו'. יש לדקדק הל"ל ג"כ להשקות להרוגי ב"ד כדאמרינן בגמרא ויליף מהאי קרא תנו שכר לאובד. ושמא כיון שעשו כדי שתטרף דעתם ולא ירגישו צער מיתה אם כן הוי בכלל לשלם שכר לרשעים. גם מה שאמר לא נברא יין אלא כו' הא אמרינן נמי אם זכה נעשה ראש ואפשר דפליגי אהדדי א"כ כיון שמרבה היזקו לא ראוי להבראות אלא משום לשלם שכר כו': מ"ד אל תרא יין כי יתאדם. נראה דהוקשה לו הל"ל יין אדום מאי יתאדם הלא מעיקרא הוא אדום לזה דרש שעתיד להאדים פניהם בעולם הזה כו' או אחריתו דם: חמרא וריחני פקחין. פירש"י עשאוני פקח נראה דקשה לרש"י הלא רבא הוא דאמר פעמים משממו והיאך אמר בסתם חמרא וריחני פקחין לכן מפרש על עצמו הוא אמר עשאוני פקח שנזהר מלשתות יותר מדאי א"כ הוא אמר שמשמח והיאך מביא

עץ יוסף

שיפת היה הבכור כמו דקאמר כאן: אר"ש בדין הוא כו'. אתי לשנויי דלא תיקשי כיון דבן סורר ומורה נידון על שם סופו שהוא יוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות והאי טעמא לא שייך בבת א"כ למה לי קרא למעוטי בת. לכך קאמר דאדרבא הבת ראויה להיות נידון בדין סורר ומורה כיון שהכל מצוין אצלה בעבירה כו'. והכא אי' בהדיא בתוספתא א"ר שמעון בדין הבת ולא הבן אלא גזירת המלך הוא (תורת חיים):

קי חמרי וריחני פקחין. עשאוני פקח (רש"י) הרגיש רש"י ז"ל כיון שאמר רבא כאן זכה משמחו לא זכה משממו שיש ב' בחינות ביין או לטובה או לרעה. ואיך אמר הוא חמרי וריחני פקחין דמשמע שלעולם היין מפקח. והלא גם היין משמים לזה פרש"י דפקחין אינו ר"ל שהייןטבעו הוא לפקח כי זה תלויה בזכות אם זכה ואם לא זכה משממו אלא מה שאמר רבא חמר וריחני פקחין הוא מדבר על עצמו שהיין עשאו פקח לפי שהיה לו זכות. וקאמר והיינו דאמר רבא כו' שדבר זה נסהו בפועל שהיין עשו פקח. ועכ"פ צריך לומר דהא דאמר רבא

[א] מהרש"א

פרק קמא דסוטה (דף י"ב.)

יד יוסף

א תענית דף כ"ט ע"א. זבחים דקי"ח ע"ב. ערכין די"ג ע"א: ב עירובין דס"ה ע"א: ג יומא דע"ו ע"ב: ד גם זה שם ביומא והוריות דף י"ג ע"ב:

חדושי גאונים

חכמתןקא חשיב כנ"ל ע"ש ועדיין קשה לי אם קאי איפת למה לא קחשיב יפת בסופו והתוס' הקשה זאת אך י"ל דלא קחשיב רק שם בריש' מכח חכמתו ועל חם ויפת לא קפיד דחם גדול כמו כתרן והרן וכן כתב הס' ב"ש ע"ש. אך בא' תמוה דהא יפת גדול מחם דכתיב אחי יפת הגדול ול"א דמי לתרן והרן. אך די"ל דלכך כתיב יפת בסופו דאם יכתוב יפת ואח"כ חם י"ל דדרךחכמתן קא חשיב ולכך כתוב בסופו דהוא הגדול ולכך כתב חם בריש' לגלות דיפת הגדול שבאחין ולא קאי הגדול אשם וממילא מוכח מזה דדרך חכמתו קא חשיב והגדול קאי איפת כנ"ל אבל אם לא נא' דדרך חכמתו קחשיב א"כ למה כתוב יפת בסופו אם יפת הגדול משם וע"כ דהגדול קאי אשם ויפת הקטן שבכולם א"כ מדכתי' חם ברישיה ש"מ דדרך חכמתן קא חשיב אבל מאלה תולדות שם מוכח דשם קטן מיפת ולא מוכח דיפתגדול משם שגדול שבאחין ולכך אינטריך ג"כ ליפת הגדול מאחיו ושפיר כוונת רש"י בחומש ובש"ס הנ"ל ודו"ק בליסנא דש"ס גדול שבאחין שסרי לא צריך לדייק רק דהיה גדול משם וממילא מוכח דדרך חכמתן קחשיב רק דקשה להו קושיות התוספות ולכך קאמר דנקיט הקטן קטן קודם ויפת הגדול שבאחין וקחשיב יפת בסופו לגלות ע"ז ואם היה נקיט יפת קודם ס"ד דהוא דרך חכמתו ואם גדול מיפת ומיושב

רש"י

שיח. לער כמו אריד בשיחי : למי . כל אלה למאחרים על היין : מרישיה לסופיה מדריש . נדרש משמעותו יפה וה"ק למי כל אלה למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך שחוקרין היכן היין הטוב הממוסך בבשמים כמו מסכה יינה (משלי ט') : ומאן דדריש ליה מסופיה לרישיה מדריש . נדרש משמעותו יפה וה"ק למי שיש לו אוי ואבוי ושיח דהיינו אבלים ולמי שיש לו מדנים ופצעים חנם דהיינו רשע הנלחם עם הבריות ולמי שיש לו חכלילות עינים מרוב שומנו ושקיטתו להם ראוי להיות מאחרים על היין : י"ג ווי"ן . לשון ווי. ויאמר ארור כנען לא חשיב אלא עד שידע דנגמר לו עונשו של יין : מתוך שקלקלו ברביעי. שמנעו מלהוליד בן רביעי: קללו ברביעי . קלל את בן רביעי שלו . כוש ומצרים ופוט וכנען ויאמר ארור כנען : איש האדמה. אמאי קרי ליה איש האדמה ע"ש שהוכיחו הקב"ה היה לך ללמוד מאיש האדמה דהיינו אדה"ר שהיין קנס עליו

תוספות

י"ג ווי"ן. לא קא חשיב ויפת לפי שהוא שם : קללו ברביעי . מה שלא קלל חם עצמו משום דאמרינן בב"ר רבי יהודה אומר לפי שכתב ויברך אלהים את נח ואת בניו ואין קללה במקום ברכה לפיכך ויאמר

גמרא

למי מדנים למי שיח למי פצעים חנם למי חכלילות עינים למאחרים על היין לבאים לחקור ממסך כי אתא רב דימי אמר אמרי במערבא האי קרא מאן דדריש ליה א מרישיה לסופיה מדריש ומסופיה לרישיה מדריש . דרש עובר גלילאה ב י"ג ווי"ן נאמרו ביין (בראשית ט) ויחל נח איש האדמה ויטע כרם וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלו וירא חם אבי כנען את ערות אביו ויגד לשני אחיו בחוץ ויקח שם ויפת את השמלה וישימו על שכם שניהם וילכו אחורנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם וגו' וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן . רב ושמואל ג חד אמר סרסו וחד אמר רבעו מ"ד סרסו מתוך שקלקלו ברביעי קללו ברביעי ומ"ד רבעו גמר וירא וירא כתיב הכא וירא חם אבי כנען [את ערות אביו] וכתיב [התם] (שם לד) וירא אותה שכם בן חמור [וגו'] בשלמא למ"ד סרסו משום הכי קללו ברביעי אלא למ"ד רבעו מאי שנא רביעי נלטייה בהדיא הא והא הואי . ויחל נח איש האדמה ויטע כרם אמר רב חסדא אמר (מר)[רב] עוקבא ואמרי לה אמר מר עוקבא א"ר זכאי א"ל הקב"ה לנח נח לא היה לך ללמוד מאדם הראשון שלא גרם לו אלא יין כמ"ד אותו אילן שאכל ממנו אדה"ר גפן היה ד דתניא ר"מ אומר [אותו אילן שאכל

מהרש"א

תהא רואה ותהא רש . ואמר לא זכה משמהו בשי"ן כפרש"י וח' במקום ה"א שמתחלף באחה"ע : מרישיה לסיפיה מדריש . ר"ל הני לשונות מדרשי למי אוי למי אבוי למי שיח שלועק על ג' מיני צרות הא' אוי על כאב ראשו כששותה יותר מדאי והב' אבוי על אבוד ממונו בקנייתו היין הג' שיח הוא לער שמלער על אבוד זמנו ואמר למי פצעים חנם דשאר כל אדם גם אם יבא לו פצע מאדם אחר המזיקו אינו חנם שמשלם לו המזיק אבל זה יש לו פצעים חנם שאינו יודע בשכרותו ממי בא לו הפצע שישתלם ממנו ואפשר הוא היה הגורם או שע"י נפילה באתה לו הפצע ואמר לבאים לחקור ממסך ר"ל לאותו שבא לחקור על היין אם הוא מסוך שיותר חפץ ביין חזק וקשה שאינו מסוך שבו ישתכר יותר ולא עביד כדרבא דרמי ליה על חד תלתא דאז אין משתכר בו ולכך אמר רבא חמרא וריחני פקחין שלא היה שותהו חזק וקשה כ"כ ורש"י לא פירש כן גבי לחקור ממסך ע"ש ומאן דדריש מסיפיה לרישיה ה"ק למי שיש לו אוי בג' ימים ראשונים באבלות ולמי שיש לו אבוי בז' ימים של אבלות ושיש לו שיח בל' ימי אבלות ולמי שיש לו לער שיש לו פצעים חנם ולמי שיש לו בכייה ולער שע"י זה חכלילי עינים כל אלה לפכוחי לערייהו ראו לזיות מאחרים על היין וק"ל : י"ג ווי"ן נאמרו ביין ויחל וגו' . יראה הכוונה בזה כי הי"ג וי שזכר הם בי"ג תיבות שהם כולה פעולות ולשמות ומלות כמ"ש התוס' דויפת לא קחשיב לפי שהוא שם ולהורות לנו עי' כל פעולות הבאות מהיין ראוי לצווח עליהן וי שהרי אם נעיין בי"ג פעולות האלה שזכר הוא ראשונים ויחל ויטע וישת וישכר ויתגל וירא הם מהפעולות הרע והו' האחרונים ויקח וישימו וילכו ויכסו וייקץ וידע הם מלד פעולות הטוב ויגד לאחיו וגו' הוא הממולע ביניהם והזכיר בכולן לשון וי להורות שאף מפעולות הטובות היו נמשכים פעולות הרע לצווח עליהן וי כי לולא הפעולות ויסכר ויתגל וגו' היה בטל פעולות ויקח וישימו ויכסו גו' וק"ל : היה לך ללמוד מאיש האדמה . דהיינו אדם הראשון כפרש"י ור"ל אדם הראשון נקרא איש האדמה שנברא מן האדמה כדכתיב וילר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה אבל אחר כל בני אדם ממנו נבראו ולא מן האדמה אבל אין לפרש דלכך נקרא אדם הראשון איש האדמה בעבור היות ממשלתו על כל האדמה וממנו נתייסבה דא"כ מה"ע גם נח ראוי לקרות ע"ש זה איש האדמה אחר המבול כמ"ש הרמב"ן ומנא לן למידרש לא היה לך ללמוד מאדם כו' ודו"ק :

הרי"ף

מפקח לכך פירש"י עשאוני פקח כלומר מתוך שמחה שורה החכמה : רש"י ד"ה איש האדמה כו' . דהיינו אדם הראשון . הרמז דע"י היין נקבר באדמה כדכתיב ואל עפר תשוב ... כירק עשב נתתי לכם את כל דמה"ט אמרינן לעיל שהותר לו לאכול בשר אף שנאסר לאדם ... היה ללמוד מאדם כדאמרינן בפ' אחד דיני ממונות דף ל"ח אדם הראשון מין היה

עין יעקב

ע"ז בחידושינו : י"ג ווי"ן נאמרו ביין . על שם וי שבשביל היין ועיי"ל ע"ש הששה דברים שנאמרו על היין למי אוי ולמי אבוי וכו' : לא היה לך ללמוד מאדם שלא גרם לו אלא היין . אף על גב שהוא נצטווה שלא לאכול מעץ הדעת משא"כ נח התיר לו את הכל לאדם ותו הל"ל היה לך ללמוד מאדם איך נענש ולשון גרם הוא רק גרמא בעלמא וי"ל וכופר בעיקר כל זה גרם לו בשביל ששתה יין כדאמר בסמוך שעל ידי כן אמרו למה

עץ יוסף

חמרא וריחני פקחין פירושו או חמרא או ריחני דאל"כ איך אמר והיינו דאמר רבא כו' הא אין הנידון דומה לראיה דהתם נאמר דיין לבד משמחו והכא קאמר חמרא וריחני שניהם יחד פקחין : למאחרים על היין כו' . כמ"ש בישעיה ה' הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם . שינה הכתוב לשונו ואמר אצל בקר שכר ו' רדופו . ואצל יין אמר למאחרים וידליקם והענין הוא . כי בעת עמדו בבקר וצריך לילך לעבודתו ולפעולתו ורוצה לשתות יין . אך שאין לו עת פנוי לקבוע על הסיבת היין מגודל בהלתו לרוץ למלאכתו . ולכן הוא רודף אחר שכר והוא יין ישן חזק מאד . וממנו לא יהיה צריך לשתות הרבה לשכר את עצמו . וממלא תאותו בהמעט ששותה ומשכר א"ע . ואחר ביאת השמש ופנה היום ויבוא לילה למעונתו אז קובע עצמו לישב ולשתות יין הרבה כדי שבהמשך שתייתו יומשך תאותו ושותה הרבה עד שישתכר . וזהו משכימי בבוקר למלאכתם ואינם יכולים לקבוע הסיבתן על היין . ואז ירדפו אחר שכר למלאו כדי שיפיקו רצונם וימלאו תאותם . מאחרי בנשף הוא בערב יום אחר גמר מלאכתם אז יושבים כל הלילה ושותים היין עד שהיין ידליקם . וז"ש כאן למאחרים על היין . הוא שמאחרים עצמן בלילה על שתיית היין שאינו חזק כל כך . לבאים לחקור ממסך פי' שבאים לחקור ולדרוש על השכר איה הוא הממסך שכר כדי לשתותו (הגר"א): י"ג ווי"ן נאמרו ביין . לא קא חשיב ויפת לפי שהוא שם (תוס') . עוד יש לומר דלא חשיב אלא הכך שמנוקדים בפת"ח תחת הוי"ו דהוי לשון וי . אבל ויפת הוי"ו מנוקד מקמ"ץ ואינו לשון וי . ולכך לא חשיב ליה (תורת חיים) : שקלקלו ברביעי . וכדאי' בב"ר פ' ל"ו הרבה לער נצטער נח בתיבה שלא היה לו בן קטן שישמשנו . אמר לכשאצא אני מעמיד לי בן קטן שישמשני . וזהו שאמר שקלקלו ברביעי שמנעו מלהוליד בן רביעי . קלל את בן רביעי שלו כוש ומצרים ופוט וכנען . ויאמר ארור כנען .

ענף יוסף

רותני של מצות נמשל ליין רותני . גם את זה לעומת זה עשה אלהים לשלם לרשעים בעוה"ז שכר מועט מצות שעושין ביין גשמי כדי להאבידן מן העוה"ב . והיינו דנקט לא נברא יין בעוה"ז לאפיקי יין של עוה"ב המשומר לצדיקים . וכיון דשכר מצות יין הוא . או רותני או גשמי . נראה דהיינו מה שנאמרו מספר שלש עשרה ווי"ן גבי יין כדאמר בסמוך לפי ששכר של עוה"ב נכלל במספר שלש עשרה כדאשכחן גבי רבי אליעזר בן פדת תליסר נהרי דמשכי אפרסמונא דכיא . וגבי רבי שמעון בן יוחאי דהוה יתיב אתלת עשרה תכתקא פיזא . ורבי אבהו דאחוו ליה י"ג נהרי אפרסמון כדאי' בב"ר סוף פ' חיי שרה . והיינו כמנין אהב"ה ומספר שלוש עשרה מדות של רחמים והרשעים שמחליפין עולם העומד בעולם העובר בתענוגי יין גשמי ומהפכין ש"ש עשרה מדות של רחמים לרוגז . לכך נהפך להם טובתן לרעה לעוה"ב בגיהנם שמקבלין בו עונש במספר שלשה עשר . כשם שהצדיקים מקבלין שכר במספר י"ג . וזהו הטעם שלש עשרה פעמים ווי רמז לדבר תנו שכר לאובד אוב"ד בגימטריא שלשה עשר שע"י השכר מקבל עונש ואבדן במספר י"ג (תורת חיים) :

יד יוסף

א ברכות ד"ס ע"א ודף ס"ג ע"א:ב ב"ר פרשה ל"ו : ג ב"ר פרשה ל"ו תנחומא סדר נח סימן ט"ו : ד ברכות ד"מ ע"א ב"ר פרשה ט"ו אי' ר"מ אומר חטים היו ר' יהודה אמר ענבים היו :

חדושי גאונים

בזה קושיות התוספות ודו"ק (עטרת צבי) : דרש עובר גלילאי י"ג ווין נאמרו ביין ויחל נח וכו' פרש"י לשון וי . וקשה למה י"ג ובגי באחד או בשני' דתפסת מרובה לא תפסת . ונ"ל קרוב לפשוטו דאיתא במס' ב"מ (דק"ז) מהלה זו מרה פ"ג הלאים תלוי' במרה וכולם פת שחרית וקיתון של מים מבטלתן וכו' פירוש התוס' מכ"ש יין וכו' ת"ר י"ג דברי' נאמרו בפת של שחרית וכו' ואיתא במס' זו לעיל אגברי חמרא לדרדקי נכנס יין יצא סוד שעולה שבעי' שניהם ואיתא במס' יומא גבי יין דכתיב משמח את הלב זכה משמחו לא זכה משממהו פי' רש"י אם שהסכישו' אז הוא טוב אבל אם הוא שתה הרבה משממהו וכו' ולפ"ז הפי' בגמ' הנ"ל באשר פ"ג חלאים הוא במרה כמנין מחלה וכולן פת שחרי' ויין מבטלתו היינו פת י"ג כדאי' י"ג דברים נאמרו בפת שחרית ושבעים מבטל יין שהוא בגי' שבעים היינו אם שותה כשיעור אבל אם שותה הרבה אז לא די שלא הועיל לעצמו ואינו מבטל שבעים תלאים השייך לו אלא אף מזיק לאחריני מה שהי' פת הועיל לבטל י"ג כמבואר אזי הוא מכלה ומזיק אותו לכן כתיב י"ג ווין ביין אם שותה הרבה (ראש יוסף) : חד אמר סרסו וחד אמר רבעו מ"ד סרסו מתוך שקלקלו ברביעי קללו ברביעי . ועל דבר זה מתלוננים בשביל שאין הדעת מקבל כי נח שהיה איש צדיק יהי' נענש בו בדבר המגונה הזה אחר שנצול מן המבול שהוא דבר פלא גדול ועצום שיהיה נעשה לו נגלוי

אדה"ר ממנו] גפן היה [שם ע"ב] שאין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין ר' יהודה אומר חטה היה שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן . ר' נחמיה אומר תאנה היה שבדבר שקלקלו בו נתקנו שנאמר (שם ג) ויתפרו עלה תאנה :

קיא שם דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו (משלי לא) א"ר יוחנן משום רשב"י אמלמד שכפאתו[א] אמו על העמוד ואמרה לו (שם) מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי מה ברי הכל יודעין שאביך ירא שמים היה עכשיו יאמרו אמו גרמה לו ומה בר בטני כל הנשים של בית אביך כיון שמתעברות שוב אינן רואות פני המלך ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מזורז[ב] ומלובן ומה בר נדרי כל נשים של בית אביך היו נודרות ואומרות יהא לי בן הגון[ג] למלכות ואני נדרתי ואמרתי יהא לי בן זריז וממולא בתורה והגון[ג] לנביאות . (שם) אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין אל למלכים אמרה לו בני מה לך אצל מלכים ששותין יין ומשתכרים ואומרים למה לנו אל ולרוזנים אי שכר מי שכל רזי עולם גלוים לו ישתה יין וישתכר . א"ר מי שכל רוזני עולם משכימין לפתחו ישתה יין וישתכר . א"ר יצחק מנין שחזר שלמה והודה לאמו דכתי'(שם)כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי כי בער אנכי מאיש מנח דכתיב (בראשית ט) ויחל נח איש האדמה ולא בינת אדם לי זה אדם הראשון :

רש"י

מיתה:שאין לך דבר שמביא יללה על אדם אלא יין.הילכך מסתברא דעל ידו נכנסה מיתה ובכיה לעולם : שאין התנוק יודע וכו' . ומדקרי ליה הדעת טוב ורע ש"מ היינו חטים : בדבר שנתקלקלו בו נתקנו . מדת הקב"ה באיזמל שהוא מכה בו הוא מרפא נס בתוך נס כגון וילא אש בליון (איכה ד') וכתיב (זכרי' ב')ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב : דברי למואל מלך. שלמה המלך [למואל] מעשיו וחכמתו (למואל)להקב"ה.למואל(כמו למו) שבינה הוא כמו (איוב מ') ידי שמתי למו פי : משא אשר יסרתו אמו . פרשת תוכחה שהוכיחתו אמו : שכפאתו על העמוד. להלקותו יסרתו לשון מלקות כדאמרינן לקמן (דף ע"א.) ויסרו אותו זה מלקות ומפני שהיתה רואה שהוא בעל הנאה ומרבה בסעודתו היתה מוכיחתו : אמו גרמה . להיות רשע שהרי באביך לא יתלו החובה והיינו מה ברי למה תגרום לרנן אחריך כי אתה בני ולא בן אביך : בר בטני . מעי גרמו לך להיותך בעל צורה ובעל כח שדחקתי ונכנסתי שהשמים יפה לולד ללבנו ולזרעו כדאמרינן במסכת נדה (דף ל"א.) ג' חדשים האחרונים תשמיש יפה לולד שמתוך כך ילא הולד מלובן ומזורז:אי שכר כלומר אל לרוזנים לומר איה שכר לא נאה להם לומר כן : בער אנכי מאיש.בההוא משא כתיב: זה אדה"ר שנכשל ביין ואני שתיתי יותר מהם:

נעשית

תוספות

אָרור כנען : בה נתקנו . פירש בקונטרס מדת הקב"ה באיזמל וכו' ואין ענין זה לזה כלל אלא היינו כדאמר בב"ר משל לבן מלך שקלקל עם אחת משפחותיו כיון ששמע המלך טרדו והוציאו חוץ לפלטרין שלו והיה מחזר על הפתחים של שפחותיו ולא היו מקבלין אותו אלא אותה שקלקלה עמו פתחה לו דלתיה וקבלתו כך בשעה שאכל אדם מפרי האילן טרדו והוציאו חוץ לג"ע והיה מחזר על כל האילנות ולא היו מקבלין אותו מה היו אומרין לו א"ר ברכיה הא גנבא דגנב דעתיה דברייה הה"ד אל תבואני רגל גאוה רגל שנתגאה על בוראו ויד רשעים אל תנידני לא תיסב מני עלה אבל התאנה ע"י שאכל ממנה פתחה לו דלתיה וקבלתו :

מהרש"א

אין לך כו' אלא יין כו' . במס' ברכות גרסינן בזה שנאמר בנח וישת מן היין וישכר אבל בשמעתין ל"צ ליה וכן נראה לגס מפרש"י ונראה כמלשון יין כדאמרי' פ"ב דיומא [א] למה נקרא שמו יין שמביא יללה לעולם ויין מלשון תאניה כפרש"י שם ובגמטרי' יל"ל : חטה היה שאין התינוק יודע כו' . וע"ד זה אמרו בס"פ לולב הגזול [ב] קטן שיכול לאכול כזית דגן מרחיקין מלואתו שנא' יוסיף דעת יוסיף מכאוב ובב"ר נדרש גבי אדה"ר ע"י שהוסיף דעת הוסיף מכאוב וק"ל : מה ברי ומה בר בטני כו' . ירלה דדרשות האלו מלשון בר שכתוב לשון תרגום במקום בן בלה"ק שהרי כל הספר נאמר בלה"ק וע"כ דרשו בו שאמרה מה ברי דהיינו שאתה בירור שלי לחובה שהכל יודעין שאביך ירא שמים וירא חטא ואינו משתכר כדאמרי' [ג] לא תירוי ולא תחטא ויאמרו אמו גרמה לו שהיא שכורה והוא בן מאחד מהשע מדות בני שכורה וע"כ הוא שכור. ואמר מה בר בטני כל הנשים כו' כדי שיהא לי בן מזורז ומלובן . והיינו בן ברור וזך בשכלו לתורה כמ"ש נשקו בר וגו' וכן מה בר נדרי שאני נדרתי ואמרתי יהא לי בן מזורז וממולא לתורה ולנביאות שיהא ברור וזך בשכלו גם הנביאות נקרא בר כמ"ש מה לתבן את הבר : מה לך אצל מלכים כו' . מלת למואל דריש למה אל שאר מלכים המשתכרין אומרין כן אבל למואל קמא דבריש דעניגא דברי למואל על שלמה נאמר וכפרש"י ולמואל כמו לאל כמו למופי שהוא לפי ועוד נראה כי ע"ש שהיה שלמה מתנהג בתחלה להשתכר כל הלילה כשאר מלכים והיה ישן עד ד' שעות כדאמרינן במדרשות שעשה כן ע"י בת פרעה ולזה נקרא אז למואל כמו למה לנו אל שהיה ג"כ משתכר כשאר מלכים ולא היה נכנס בבקר למקדש האל וק"ל : מי שכל רזי עולם גלוים לו ישתה כו' . מי שכל רזים והסודות גלוים לו ורלוי בדעתו להיותן סודות אלו שלא לגלותן לאחרים ישתה יין וישתכר לגלות הסודות כמ"ש בפ' אד"מ [ד] נכנס יין ילא סוד וא"ד מי שכל רוזני עולם משכימין כו' דהיינו סנהד' שנקראו כן ע"ש שעוסקין ברזו של עולם דהיינו בד"ג כדאמרינן פרק היו בודקין והם משכימין לפתחו ללמוד ממנו לדון בד"ג שאתה חכם יותר מהם כמ"ש ויחכם מכל האדם מאיתן והימן וכלכל ודרדע ומשכימים לפתחך לדון בד"ג בבקר כמ"ש דינו לבקר משפט ואתה שותה יין ומשתכר ועדיין אתה ישן לבקר בהשכמה עד ד' שעות וק"ל : כי בער אנכי מאיש וגו' . פרש"י בההיא משא כתיב עכ"ל ואינו כן אלא בפרשה הקודמת כתיב בתחלת דברי אגור בן יקא המשא וגו' ע"ש וצ"ל דאין מוקדם ומאוחר דההוא משא דבער אנכי מאיש וגו' בתר משא אשר יסרתו אמו אמר שלמה להודות לאמו : זה אדם הראשון . פרש"י שנכשל ביין וכו' ויהיה מ"ס מאיש מ"ס היותר כמ"ס ויחכם מכל האדם ועוד יש לפרש כי בער ששתיתי יין ולא למדתי מאיש ולא הבנתי מאדם שלא לשתות ולהשתכר ביין ויהיה מ"ס מאיש כמו מן כמ"ס מכל מלמדי השכלתי וגו' וק"ל : ולא בינת אדם לי זה אדם הראשון כו' . וכמ"ד לעיל אילן שאדם אכל ממנו גפן היה דהיינו היולא מהגפן א"כ לאיך תגאי שהיה לו ללמוד מאדם הראשון שהיה מסתפק בלא יין כדמשמע מקרא ויחל נח ויטע כרם וגו' שאז היה תחלת נטיעת הכרם שיהיה רלוי לשתות וק"ל :

אוצר בלום

[א] מהרש"א ד"ה פ"ב דיומא (דע"ו:) [ב] בס"פ לולב הגזול (דף מ"ב:)[ג]כדאמרי' ברכות (דף כ"ט:) [ד] בפאד"מ (דף נ"ח.)גם בעירובין (דף ס"ה.)

יד יוסף

א תנחומא סדר שמות סימן א' :

הדושי גאונים

ובזיון זה או שסרסו או שרבעו וכל זה הגיע להם בשביל כי המתלוננים האלו לא ירדו לדברי תורה רק כפשטה בלבד לא בעיון השכלי אבל חכמינו היה להם העיון השכלי שאם לא היה נעשה לנח רק שראה את ערות אביו וכי בשביל זה היה מארר ומקלל את בנו אשר כל אדם בטבעו מוסר נפשו על בנו ובשביל דבר ערוה שהגיע לו שראה את ערות אביו יקלל את בנו ולא היה בעולם רק הוא ובניו ומוכח זה ג"כ הכתוב שאמר את אשר עשה לו בנו הקטן ומה עשה לו שייך כאן ולפיכך פרשו הכתוב בחכמתם בעשה לו גנות וחסרון גדול למ"ד רבעו ולא יהיה קשה לך וכי מעשה גנאי וגנות כמו זה יעשה חם כי אין זה קשיא למי שעומד על ענין חם ויעיד על זה מעשה תולדותיו שהם כנען ומצרים שהיו תולדות שלו אשר התורה הגאמנה העידה בפרט על אלו בנים שהם תולדות חם מעשה תועבותיהם בזנות כדכתיב כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה וגו' הרי על אלו בנים מעיד הכתוב מעשיהם בזנות ובערוה ולפיכך מזה תדע איך היה דבק חם אביהם בזנות ובערוה עד שאלו בניהם היו יוצאים מהם ומזה תדע כמה היה דבק חם בזנות שאין לך פחיתות וגנות כמו זה להיות רובע אביו וכל זה מחייב השכל והדעת למי שיבין וידע כח חם בפרטו ולמ"ד סרסו סבר כי חם הוא

עין יעקב

לנו אל כן היה לו ללמוד נח ממנו שעל ידי שתיית יין בא לידי עבירה אלו : ר"י אומר חטה היה . במקלת ע"י כתב וקרי ליה עץ ע"ש העתיד שחטה תתמר כדקל ובאמת א"ל לזה

הרי"ף

עפר תשוב : ברש"י ד"ה אי שכר . או נדרוש אי מלשון אין שיאמרו אין שכר שלא ישתוהו :

שכתבו המפרשים שגם קודם החטא היה הכל כמו שיהיה לעתיד ולכך נאסר לו החטה דוקא שהוא מקודש ביותר שהיא תחת יד הקב"ה בעצמו ולא תחת שום שר כדאי' בש"כ [על התורה] פ' עקב ע"ש : כי בער אנכי מאיש מנח וכו' ולא בינת אדם לי זה אדם הראשון . הא דמהפך לומר נח קודם אדם הראשון לפי פשוטו י"ל ע"ד דאיתא במדרש פ' שמיני בפ' שתויי יין על פסוק ענבימו ענבי ראש וגו' מרורות למו זה נח שע"י הגפן נתקללו בני בניו לעבדים ד"א ענבימו ענבי ראש זה אדם שגרם לו היין מר המות ע"ש להא"ק במ"כ כי בער אנכי מאיש מנח שגרם לו היין כדכתיב ענבימו וגו' ואח"ל דקאי על אדם הראשון ולא בינת אדם לי וע"ד הדרש נראה לי משום דמנח ליכא למילף לכהורה,דמש"ה י"ל נענש כדאמרינן כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין ודור המבול נדונו לפי שהיו שטופים בזמה והיה לו להזיר עצמו מן היין אך אי אמרי' לא אתתם גזר דינם אלא על הגזל א"כ איכא למילף מינה ועיין פירש"י בחומש עשה לך תיבת הרבה רווח והצלה לפניו ולמה הטריחו בבנין כדי שיראו אנשי דור המבול ושואלין מה זאת והוא אמר להם עתיד הקב"ה להביא מבול לעולם אולי ישובו עכ"ל א"כ לפי מה דאיתא ביפה תואר פ' בראשית דף ס"ג לכך לא נתקבל תשובת אדם לפי שלא שב מעצמו אלא מפני עונש א"כ ליכא למימר אולי ישובו דהא תשובה מחמת יראת עונש אינו כלום אלא נ"ל הטעם של עשיית התיבה היה מפני הגזל ונח ג"כ קצת נכשל בזה שהרי כתיב ונח מצא חן בעיני ה' שלא היה ראוי לכך אלא שמצא חן וקי"ל מי שגזל רבים ואינו יודע ממי גזל יעשה בהן צרכי רבים לכך עשה תיבה והציל בתוכו כל בהמות וחיות אין לך צרכי רבים יותר מזה וכזה מתורץ בער אנכי

המתורגמן. א) געבונדען. ב) געשיקט , פי' חכם ונבון. ג) טויגליך.

קיב דף עא א"ר זירא הישן בבית המדרש תורתו נעשית לו קרעים [קרעים] שנאמר (משלי כג) וקרעים תלביש נומה:

קיג שם תניא ר' יהודה אומר אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול ובמראה ובקומה אינו נעשה בן סורר ומורה (שנאמר) [מ"ט דא"ק] (דברים כא) [איננו שומע] בקולנו ומדקול בעינן שוין מראה וקומה נמי בעינן שוין. [כמאן אזלא הא דתניא בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב א דרוש וקבל שכר כמאן כרבי יהודה איבעית אימא ר' שמעון היא ד] תניא א"ר שמעון וכי מפני שאכל זה תרטימר[א] בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי אביו ואמו מוציאין אותו לסקלו אלא לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר אמר רבי יונתן אני ראיתיו וישבתי על קברו. כמאן אזלא הא דתניא ב עיר הנדחת לא היתה ולא עתידה להיו' ולמה נכתבה דרוש וקבל שכר כמאן כר' אליעזר דתניא ג ר"א כל עיר שיש בה אפי' מזוזה אחת אינה נעשית עיר הנדחת (דכתיב) [מ"ט דא"ק] (שם יג) ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחובה ושרפת באש וכיון דאיכא מזוזה לא אפשר דכתיב (שם יב) לא תעשון כן לה' אלהיכם א"ר יונתן אני ראיתיה וישבתי על תלה: ד כמאן אזלא הא דתניא בית המנוגע לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר כר' אליעזר ב"ר שמעון ה דתנן ר"א בר"ש אומר לעולם אין הבית טמא עד שיראה כשתי גריסין[ב] [על שתי אבנים בשתי כתלים בקרן זויות ארכו כשתי גריסין] ורחבו כגריס מ"ט דר"א בר"ש כתיב

רש"י: נעשית לו קרעים. שוכח תלמודו ואינו נזכר אלא לסירוגין: בקולנו. חד קול משמע מדלא כתיב בקולותינו או בקולינו ביו"ד: אפילו מזוזה אחת. וכ"ש אחד מן החומשין או ספר מכל הנביאים שאזכרת השם כתובה שם ולא קרינא ביה את כל שללה ושרפת: לא תעשון כן וגו'. בתר ואבדתם את שמם כתיב: גרים. זה שיעור נגעים וכשתי גריסין על שני אבנים דכתיב (ויקרא י"ד) וחלצו את האבנים תרתי משמע ובכל אחת שיעור נגע: בקרן זוית. ואותן ב' אבנים יהיו בקרן זוית אחד בכותל זה וא' בכותל זה והנגע משוך בשתיהן ארכו ב' גריסין ורחבו כגרים שיהא בכל אבן כגריס על גריס: מ"ט דרבי אליעזר. דבעי קרן

מהרש"א: מדקול בעינן שוה כו'. יש לעיין בזה היכי משמע מאיננו שומע בקולנו ומהיכן בא לומר מדקול בעינן שוה מראה וקומה נמי וכו' ור"ש דקאמר וכי מפני כו' הוא תמוה לכאורה אם אינו ראוי ליסקל למה כתבה התורה שהוא ראוי ולא שייך בזה דרוש כו' ונראה כי הבן סורר אף כשהוכיחו אותו אביו ואמו כמה פעמים כמפורש בקרא ויסרו אותו אביו ואמו וגו' אמר כי מעולם לא הוכיחו אותו שניהם אלא אביו או אמו ואומר אילו הוכיחו שניהם היה מקבל תוכחתם וא"כ ע"כ בשקול שניהם שוה שיכול לומר שהי' שבור בכל התוכחו' שלא היו רק מאחד מהם או מאביו או מאמו וא"כ ע"כ דמראה וקומה נמי שוין דאל"כ אף בשקולן שוה אכתי לא היה יכול לומר דאחד מהם היה כיון דמראיהן או קומתן אינו שוה וזה דבר שא"א שיהיו שוין בכל דבר ולא היה ולא עתיד להיות ור"ש דקאמר וכי מפני שאכל כו' דודאי לדעת ר"ש התורה חייבה עליו מיתה שהגיעה תורה לסוף דעתו וכו' כדלקמן אלא דקאמר דאביו ואמו ודאי דלא יוליאו אותו בשביל זה לסקילה שהם ודאי לא יגיעו לסוף דעתו ויאמרו שסופו לחזור מדרכיו הרעים ויהיו חסים עליו וע"כ לא היה ולא עתיד להיות שאביו ואמו לא יגיעו לסוף דעתו ויכמו עליו מלהוליאו לסקילה בשביל תרטימר אחד ולמה נכתב אלא דרוש שאביו ואמו ידרשו שהתורה הגיעה לסוף דעתו דבכזה הוא ראוי ליסקל וע"י זה יוכיחו וייסרו את בניהם ויקבלו על זה שכר וכדאמרינן הכי נשי [א] במאי זכיין שמגדלין בניהן לת"ת אבל בזמן הזה אין נותנין לב לזה וכל אחד מחפה על בנו אף שהוא באמת חייב מלקות ומיתת ב"ד ואין מוכיחין אותן והנערים הולכים רוב ימיהן בביטול ת"ת ואמרינן פרק כל כתבי [ב] לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו בו תינוקות של בית רבן וכו' ודו"ק:

[א] מהרש"א ד"ה מדקול כו' הכי נשי ברכו' (די"ז.) [ב] (שם) פ' כל כתבי (דף קי"ט:)

יד יוסף
א לעיל כ"א ע"ב וס"נ.סוט'דמ"ד ע"א: ב תוספתא פי"ד: ג חולין קי"ג ע"א: ד תוספתא דנגעים פ"ו: ה נדה די"ט ע"א. נגעים פי"ב מ"ג לקמן פ"ו ע"ב:

חדושי גאונים
היה הגורם להעדר ולקללה כי נח שהיה מוכן ומסוגל לצאת ממנו תולדות העולם וזה הבן היה גורם שלא יהי' יוצא ממנו עוד תולדות העולם וסרס את אביו ועשה דבר זה לאביו מפני שהוא היה רוצה להיו' במקום אביו ולכך קללו ברביעי גם כן שאין לך מניעת ברכה מן העולם כמו זה כי מן נח יצא כל העולם והיה מונע מן נח הברכה שלא יעשה עוד תולדות ולכך קללו ג"כ. והנה אלו בני החכמים אמר כל אחד חכמה גדולה כי למ"ד שרבעו היה דבק חם בפחיתות היותר גדול שרבע את אביו ולאידך היה חם דבק באסור היותר גדול ולכך סרס את אביו ומנע מן אביו אשר היה מסוגל ומוכן שיצאו ממנו תולדות העולם והיה חם מונע ממנו הברכ' ובזה היה דבק בהעדר ובקללה ואין קללה כמו זאת ולפיכך אמר שסרס אביו וכו' דבק בזנות ג"כ עד שהיה מקולקל בגופו ובנפשו כי הזנות הוא לגוף והיה דבק בהעדר ג"כ במה שסרס את אביו ובזה הוא מקולקל בגופו ובנפשו וגם י"ל שהכתוב הוא כפשוטו רק שבאו לפרש מה היה גורם הדבר הזה שראה חם ערות אביו כי מאחר שהכתוב אומר וירא נח את אשר עשה לו בנו הקטן הלשון הזה מוכח כי מעשה גדול מאוד היה כי אם לא היה זה מעשה גדול למה אמר אשר עשה כי אין הראיה מעשה נחשב ולפיכך כתיב וידע נח כי נח בחכמתו ה"ס יודע המעשה הגדול הזה

עין יעקב

מאיש זה נח ואי תקשה לך מנא ליכא למילף לפי שראה סוטה בקלקולה דור המבול שנענשו בשביל שהיו שטופים בזמה זה אינו דא"כ למה עשה התיבה אלא ודאי שנענשו על הגזל ועשו משום לרכי רבים וליכא למימר משום שיעשו תשובה לזה קאמר ולא בינת אדם לי למה לא נתקבל תשובת אדם אלא צ"ל דתשובה מתמת יראת עונש אינו כלום א"כ למה הולרך נח לעשות התיבה אלא צ"ל משום לרכי רבים כי נתחתם גזר דינם על הגזל ואם כן למה נענש על היין שהרי לא ראה סוטה בקלקולה אלא צ"ל דכל אדם ראוי להתרחק עלמו מן היין:

תורתו נעשית לו קרעים. כמו קרע שנקרע בבגד אע"פ שמתקנו מ"מ רשומו ושלאי ניכר כן בזה אף שחוזר ושומע אח"כ ניכר בו שאינו זוכר אותו כמו אלו למד עם שאר התלמידים שקומטו עלמם מן השינה כי הוא אחד מן המעלות שהתורה נקנית במיעוט שינה כדאיתא בפרקי אבות:

שנאמר בקולנו. עיין פרש"י מדלא כתיב קולותינו או קולינו ביו"ד וקשה דהא כתיב וישמע ה' את קולנו חסר יו"ד אף על גב דאין קול כל ישראל שווים י"ל כיון דגבי אדם תרי קלא לא משתמע מה שאין כן הקב"ה שומע מה שאין אוזן בשר ודם יכול לשמוע להכי קרי בלשון יחיד ועי"ל דקולנו מיותר דה"ל למיכתב איננו שומע לנו בקולנו ל"ל אלא להראות דקול בעינן שוה: **אלא** לא היה ולא עתיד להיות. הא דקאמר ולא עתיד להיות הל"ל לא היה ולא יהיה אפשר לומר משום דאמרי' לעיל פ"ד מיתות הלכתא למשיחא מתניתין משום דרוש וקבל שכר לס"ק ולא עתיד להיות אפילו בזמן משיחא דכתיב בן מנבל אב ובת קמה באמה וגו' אפ"ה לא עתיד להיות וכן בעיר הנדחת אף שעתידה תורה להשתכח מישראל אפ"ה לא עתיד להיות: **אלא** לא היה ולא עתיד להיות. בש"ס איתא מדבעינן קול ומראה וקומה שוה לכך לא היה ולא עתיד להיות שמעתי בשם גדול א' משום דסימני סרים ואיילונית אם האיש קולו כאשה או להיפך לכך לא היה ולא עתיד להיות כיון שע"כ א' מהם עקר:

עץ יוסף

קיב תורתו נעשית קרעים. שוכח תלמודו ואינו נזכר אלא לסירוגין (רש"י) או פי' נעשית קרעים שלומד תחלה ואח"כ יפסיק ואח"כ ילמוד וכן בכל יום. והוא כבגד קרוע (הגר"א):

קיג דכתיב לא תעשון כן וגו'. בתר ואבדתם את שמם כתיב. וקשה אמאי לא אתי עשה דהכה תכה את יושבי העיר ואת כל שללה תקבוץ ושרפת באש ודחי לא תעשה דלא תעשון כן לה' אלהיכם וצ"ע (תורת חיים). אבל לפי מה שפירש"י בסנהדרין דף קי"ג ע"א ובמזוזה הואיל וכתב בה אזכרות אי אפשר לשרפה משום קרא דלא תעשון כן ואנן בעינן שללה וליכא דהאי שלל שמים הוא עכ"ל וכמו דאי' שם דף קי"ב ע"א שללה ולא שלל שמים. א"כ מתורץ קושיא הנ"ל כיון שהעשה אינו אלא על שלל הדיוט אבל לא על שלל שמים ואדרבה על שלל שמים היינו מזוזה וספרי קודש איכא לאו לא תעשון כן לה' אלהיכם. וא"כ איך נאמר שהעשה תדחה לא תעשה של שלל שמים שמיעטה התורה בפירוש שללה

ענף יוסף

קיג תניא רבי יהודה אומר אם לא היתה אמו שוה לאביו בקול כו' אינו נעשה בן סורר ומורה. כתב בהגהת הב"ח שע"כ שהוא שרבי יהודה ס"ל שבן סורר לא היה ולא נהיה. משום דהא ס"ל דצריכין להיות שוים בקול א"כ בע"כ או שיש לה קול פאיש או שיש לו קול כאשה. וא"כ או הוא סרים או היא איילונית. דקול הוא מן הסימנים. וא"כ אי אפשר להיות בן סורר ומורה: **ולמה** נכתבה דרוש וקבל שכר. תימא כיון דתכלית הדרוש מה שמביא לידי מעשה א"כ מה תועלת יש ללמוד דבר דלא שייך ביה מעשה. ולאו קושיא הוא לפי שאין לך קץ בתורה ואין לך מצוה שאין לה סוד בעצמותו יתברך שנאמר אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה מקומה היינו יסודה ומקורה בעצמותו יתברך. וכל העוסק בתורה אע"ג שאינו עושה. הרי הוא עוסק בכבוד קדושתו ומדבק שכלו בו יתב'. ולכן בקשו המלאכים שתנתן להם התורה אף שידעו שאינם יכולים לקיים פשטיות התורה היינו דיני נדה וזיבה יולדת ודיני צרעת וכדומה. אך ע"כ משום דתרתי גווני אית בתורה עשייה ושמיעה דהיינו שמשיגין על ידה כבודו יתברך וקדושתו. לכן עלה על דעת המלאכים דבשמיעה לחוד סגי ועדיף ליה יתב' שיתנה להן כיון שהן רוחני ויש להן כח להשיג על ידה כבודו יתברך עפי מישראל שהן ב"ו. והשיב להן וכי יש ביניכם זבין ומצורעין כו' דתרתי בעינן ותרתי ודאי עדיף (תורת חיים):

אמר הבונה כל עיר שיש בה מזוזה כו'. בא וראה כמה גדול כח שמירת המזוזה ואם לדק רבינו הקדוש כששלח לארטבן תמורת מרגליות טובה מזוזה א' ושלח לו לאמר אנא שלחית לך מלתא דלית דמיך והיא מנטרא לך דכתיב בשכבך תשמור עליך וגו' כדאיתא בירושלמי דפאה שהיא כדאי לשמור ולהציל עיר גדולה ראויה להיות שוממה על עון עבודת כוכבים שאין גדול ממנו ויתכפר לכל המקום בעבורה: כמאן אזלא הא דתניא כו'. זה סובא בגמרא נמשך למ"ש שם בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות ולמה נכתב דרוש וקבל שכר וכן עיר הנדחת ואמר ר' יונתן אני ראיתיו וישבתי על קברו אני ראיתיה וישבתי על תלה סובא בע"י וכן אמרו בבית המנוגע. מאשר נראה כמה יש לדקדק בפרטים של בן סורר ומורה להוציא ממנו רוע היות זולל וסובא והוא תועלת במדות. ובעיר הנדחת יראה לנפשו מחטאת עבודת כוכבים והוא תועלת באמונה. ומנגעי הבית שאז"ל ובא אשר לו הבית שהיה אוצר שהבית שלו והוא תועלת בדעות אפילו אליבא דמ"ד שהיו ונמצאו כל שכן למ"ד שלא היו ואינם עתידים להיות אלא שנכתבו בתורה לתת שכר על החקירה ודרישה בהן:

המתורגמן. א) שם משקל ידוע בזמנם. ב) באהנען, והוא מין קטניות אשר גרעיניו גדולים.

קיר וכתיב קירות איזהו קיר שהוא בקירות הוי אומר זה קרן זוית. תניא אמר ר' אליעזר בר צדוק מקום היה בתחום עזה והיו קורין אותו חורבתא סגירתא א"ר שמעון איש כפר עכו פעם א' הלכתי לגליל וראיתי מקום שמציינין אותו ואמרו אבנים מנוגעות פינו לשם:

קיד דף עב תניא רבי יוסי הגלילי אומר א וכי מפני שאכל זה תרטימר בשר ושתה חצי לוג יין האיטלקי אמרה תורה יצא לב"ד ויסקל ב אלא הגיעה תורה לסוף דעתו של בן סורר ומורה שסופו מגמר נכסי אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא ויוצא לפרשת דרכים ג ומלסטם את הבריות אמרה תורה (מוטב) שימות זכאי ואל ימות חייב שמיתתן של רשעי' הנאה להם והנאה לעולם ולצדיקים רע להם ורע לעולם. שקט לרשעים רע להם ורע לעולם ולצדיקים הנאה להם והנאה לעולם. יין ושינה לרשעים הנאה להם והנאה לעולם ולצדיקים רע להם ורע לעולם. פזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם ולצדיקים רע להם ורע לעולם: משנה הבא במחתרת נדון על שם סופו וכו': גמ' אמר רבא ד מ"ט דמחתרת חזקה שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו והאי מימר אמר אי אזלינא קאי לאפאי ולא שביק לי ואי קאי לאפאי קטלינא ליה ה והתורה אמרה אם בא להורגך השכם להורגו:

דף עג מנין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו ת"ל (ויקרא יט) לא תעמוד על דם רעך והא מהכא נפקא מהתם נפקא אבידת גופו מנין ת"ל (דברים כב) והשבותו לו אי מהתם הוה אמינא ה"מ בנפשו אבל מיטרח ומיגר אגרי[א] אימא לא קמ"ל:

דף עד בעו מיניה מר' אמי בן נח מצווה על קדושת השם או אינו מצווה על קדושת השם אמר אביי ת"ש ז' מצות נצטוו בני נח ואם איתא תמני הויין א"ל רבא אינהו וכל אביזרייהו[ב] מאי הוה עלה א"ר אדא בר אהבה אמרי בי רב כתיב (מ"ב ה) לדבר הזה יסלח ה' לעבדך בבוא אדוני בית רמון להשתחות שמה

רש"י

זוית: כתיב קיר. ומראיהן שפל מן הקיר (ויקרא י"ד): חורבתא סגירתא. חורבה מצורעת מתרגמינן סגירתא שנותץ משם בית המנוגע: מציינין אותו. שלא יאהילו עליו דאבן מנוגעת מטמא באהל דמצורע הוקש למת אל נא תהי כמת: מגמר. מכלה: למודו. מה שהורגל בבשר ויין: הנאה להם. שאין מוסיפין לחטוא: והנאה לעולם. ששקטה כל הארץ: רע להם. שהיו מוסיפין זכו': ורע לעולם. שהיו מגינים על דורם ומוכיחי' את הדור: שקט לצדיקים הנאה להם והנאה לעולם. שיש להם פנאי לעסוק בתורה ובמצות: יין ושינה לרשעים הנאה להם והנאה לעולם. כל זמן ששותים וישנים אינם חוטאין ואינן מריעין לבריות: לצדיקים רע להם. שאין עוסקין בתורה: ורע לעולם. שהתורה שהן עוסקין בה מגינה על הדור וכשהן מתבטלין פורענות בא לעולם: פזור. שנפרדין זה מזה ואין יכולין להועץ עצה רעה ולסייע זה את זה: הבא במחתרת. שאמרה תורה יהרג: נדון על שם סופו. דהא לא קטיל ומקטיל משו' דסופו להרוג בעל הבית כשיעמוד כנגדו להציל ממונו: מ"ט דמחתרת. שאמרה תורה אין לו דמים כלומר הרי הוא לך כמי שאין לו דם ונשמה ומותר להרגו: חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו. שרואה שאחר נוטלו ושותק הלכך יודע הגנב הזה שבה"ב עומד על ממונו להצילו ומימר אמר הגנב אי אזילנא לגביה קאי באפאי ואי קאי קטילנא ליה ואמרה לך [תורה] אין לו דמים ומלמדך מאחר שהוא בא להרגך השכם אתה להרגו: אבידת גופו. כגון נטבע בנהר מנין שאתה מצווה על השבתו: ת"ל והשבותו לו. קרא יתירא הוא למדרש השב את גופו לעצמו: ה"מ בנפשו. אם זה הרואהו יכול להצילו יצילהו: קמ"ל. לא תעמוד על דם רעך לא תעמוד על עצמך משמע אלא חזור על כל לצדדין שלא יאבד דם רעך: בן נח מוזהר על עבוד' כוכבים. כדאמר בפרק ד' מיתות (דף ס"ז) ואם אמר עבוד ואם לא תהרג. מצוה היה לקדש את ה' או לא: אביזרייהו. כל מידי דשייך ביה וקדושת השם שייכא בהו דאם א"ל לעבור על אוהן מצות או יהרג אם לא יקדש את ה' יעבור עליהן הלכך האי נמי בכללן הוא אביזרייהו טורא"פר"טמנט ודוגמתו במנחות (דע"ג:) עולה וכל אביזרהא: לדבר הזה. מאחר שקבל עליו נעמן שלא לעבוד עבודת כוכבים אמר לו לאלישע לדבר הזה יסלח ה' לעבדך שאני אנוס בדבר שאדוני נשען על ידי וכתיב ויאמר לו לך

תוספות

ת"ל והשבותו לו. הכא מוקי ליה לאבידת גופו ובפ"ב דב"מ [דף כ"ח]: מוקי ליה שלא יאכילו עגל לעגלים התם דריש והשבותו [והכא מלא יתירא]:

בן נח מצווה על ק"ה. וא"ת והא וחי בהם בישראל כתיב ואפילו ישראל היה מחויב למסור עצמו אפילו בצנעא אי לא דכתיב וחי בהם וי"ל דדילמא לא אצטריכותי בהם אלא כי היכי דלא נילף שאר מצות מרוצח ונער' מאורס' דאפילו בצנעא יהרג ואל יעבור לכ"ע:

מהרש"א

אלא הגיעה התורה לסוף דעתו וכו' ומלסטם כו'. גם אין זה ממש סוף דעתו דא"כ אכתי לא היה חייב סקילה החמורה אלא שיבא לידי עבירות החמורות בתורה ויהיה בהם דינם בסקילה וכדאמרינן [א] החייב ב' מיתות נידון בחמורה וק"ל: מיתתן של רשעים הנאה כו'. משמע דכל זה בענין בן סורר הוא שמיתהן של רשעיםהנאה להשלא יוסיפו לחטוא כמ"ש ימות זכאי כו' והנאה לעולם כמ"ש לסוף יוצא ומלסטם את הבריות. ואמר יין ושינה הנאה לרשעים כו'. שמתוך הנאת יין שמשתכר בו בא לידי הנאת השינה בבקר עד ד' שעות כמ"ש במלכי עובד כוכבים. וכן הוא בבן סורר ומורה שהנאה לו היין והשינה והנאה לעולם שכל זמן שיש לו ממה לקנות בו יין והוא ישן אינו מלסטם עד אחר שמגמר נכסיו ואמר שקט לרשעים רע. דלכך אמר בבן סורר ומורה שיסרו אותו אביו ואמו שלא יהיה שקט ושלו לעשות רע לו ורע לעולם. ואמר כנוס לרשעים רע כו'. כמ"ש בבן סורר אכל בחבורה שכולה פריקין חייב אכל בחבורת מצוה פטור והיפך בזה הפיזור ובצדיקים בכל זה ההיפך וק"ל:

[א] מהרש"א ד"ה אלא וכדאמרינן לקמן (דף פ"א:)

יד יוסף

א תנחומא ר"פ סדר כי תצא: ב ספרי ס"פ פיסקא רי"ח: ג הקשו למה יהיה תחלתו חמור מסופו. יהיה נידון בסייף כמו רוצח ותירצו שסופו להרוג בשבת שהוא איסור סקילה (מלא העומר): ד יומא דף"ה ע"א: ה ברכות נ"ח ע"א ודף ס"ב ע"ב:

חדושי גאונים

שעשה חם אבי כנען שראה ערות אביו כי נראה זאת רבעו כי הזנות בכ"מ נקרא ראיה וראה את ערותם והיא תראה את ערותו הרי כי החבור בזנות נקרא ראיה וכאן דכתיב וירא חם ראיה זאת היה לגמרי של זנות כי אין כל הראיות שוות כי הם לפי גודל כחו שהיה דבק בזנו' היה ראיה שלו מעשה זנות לגמרי ונחשב זה שרבעו וכל זה ידוע מעלם כחו של איש זה שהיה חם זה דבק בערוה ובזנות עד שהראיה שלו בלבד נחשב זנות ולכן אמר שרבעו ולמ"ד סרסו סבר כי הראיה הזאת סרס את נח והיה מבטל כחו של נח מלהוליד כי עלם האבר הזה ראוי לו בעצמו שלא יהיה לו הגלוי וגלוי ערוה הוא בטול כח שלו ולפיכך אמר כי בראיה זאת סרסו וכן אמרו בפרק חלק כל הרואה בערו' קשתו ננערת שנאמר עריה תעור קשתך ופירשנו שר"ל אדם הרואה בערותו ניטל ממנו חוזק וכח של האבר הזה כי ראוי ביהיה האבר הזה במכוסה לכך גלוי ערוה מבטל הכח והאבר רואה בערוה נטל כחו ממנו וזהו שאמר קשתו הוא האבר לפי שהזרע יורה כחץ כמו שאמרו רבותינו ז"ל והוהו כח ננער ונטל ממנו ולפיכך אמר שסרסו בזה שראה ערותו כי כבר אמרנו שאין הכל שוים בענין זה כי לגודל כחו של חם בזנות היה נחשב זה אליו רביעה וגם סרוס (באר הגולה):

עין יעקב

ויוצא לפרשת דרכים ומלסטם את הבריות. ולפ"ז אפשר לומר הא דאמר ר"ש דף ס"ח תניא אמר ר"ש בדין הוא שתהא בת ראויה להיות בן סורר ומורה שהכל מצוין אצלה בעבירה אלא גזירת הכתוב הוא בן ולא בת ולפ"ז אנ"ל שהוא גזירת הכתוב אלא שאין דרך האשה לכבוש וללסטם הבריות ומשום זנות ליכא למיחש כיון דפנויה היא וכשתנשא לאיש בעלה משמרה: ומלסטם הבריות. וכתבו המפרשים והא דסוקלין הייני שימית אדם בשבת ויתחייב סקילה ועי"ל דמגרפין לזה שמורד באביו ואמו שהוקש כבודם לכבוד

ענף יוסף

קיד בן סורר ומורה נדון על שם סופו כו'. ולפ"ז ניחא דכל חייבי מיתות שבתורה קטלינן להו אפילו לא עברו אלא חד זימנא אחר שהתרו בהן. ובן סו"מ לא קטלינן ליה בפעם ראשונה אלא בשניה. אלא לפי שלא חטא כלום דוכי מפני שאכל תרטימר בשר כו' ולא קטלינן ליה בשנייה אלא על שם סופו סוף מגמר נכסי אביו ומבקש לימודו וכו' וכיון שחטא ושנה הותרה לו כדאמרינן בעלמא ולא ישוב עוד. ומעיקרא נמי לא נתחייב מלקות מן הדין אלא כדי שיתן אל לבו לחזור מדרכו. וכיון דחטא ושנה נעשה מלומד בכך וסופו יגזול וישפוך דמים (תורת חיים):

עין יוסף

ולא שלל שמים ור"ל דהמזוזה היא בכלל שללה. אך השם אינו בכלל שללה ולכן השם מציל את כל העיר:

קיד אלא הגיעה התורה לסוף דעתו כו'. עי' במהרש"א והקושיא מפורסמת מפני מה תלה רבי יוסי הגלילי שיבא ללסטם את הבריות שנדון בסייף. ואינו מפרש האמת שיבא לידי עבירה חמורה דבסקילה. ועיין בזרע אברהם על הספרי סדר כי תצא פיסקא רי"ז מה שמתרץ ע"ז: חזקה שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו. מלהציל את ממונו מיד גנב שירא' שאחר נטלו ושותק והאי גנב דאתי במחתרת מידע ידעי דקאי בעל הבית באפי' להציל את ממונו. ואדעתא דהכי אתא דמימר אמר כי קאי לאפאי קטילנא ליה. ואין זה ספק נפשות. אלא ודאי נפשות. והתורה אמרה לו כאן אחרי שבא להורגך השכם להרגו (רש"י ביומא):

המתורגמן. א) מטהען, פי' לשכור איש בכספו. ב) אבשטאממונג, פי' דבר היוצא ממנו ושייך אליו.

והוא נשען על ידי והשתחויתי וכתיב (מ"ב ה) ויאמר לו לך לשלום [דף עה] ואם איתא לא לימא ליה הא בצינעא הא בפרהסיא :

קטו שם אמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת והעלה לבו טינא [א] באו ושאלו לרופאים אמרו אין לו תקנה עד שתבעל לו אמרו חכמים ימות ואל תבעל לו. תעמוד לפניו ערומה ימות ואל תעמוד לפניו ערומה. תספר עמו מאחורי הגדר ימות ואל תספר עמו מאחורי הגדר. פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי שמואל (בר נחמיה) [בר נחמני] חד אמר אשת איש היתה וחד אמר פנויה היתה בשלמא למ"ד אשת איש היתה שפיר אלא למ"ד פנויה היתה מאי כולי האי א"ר פפא משום פגם משפחה רב אחא בריה דרב איקא אמר כדי שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות. ולינסבה מינסב לא מיתבא[ב] דעתיה כדר' יצחק דא"ר יצחק מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה שנא' (משלי ט) א מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם :

הנשרפין פרק תשיעי

קטז דף עו אל תחלל את בתך להזנותה (ויקרא יט) רבי אליעזר אומר זה המשיא בתו לזקן רע"ק אומר זה המשהה בתו בוגרת. א"ר כהנא משום ר' עקיבא איזהו עני רשע ערום זה המשהא בתו בוגרת. [שם ע"ב] וא"ר כהנא משום רע"ק הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו. א"ר יהודה אמר רב המשיא בתו לזקן והמשיא אשה לבנו קטן והמהזיר אבידה לעובד כוכבים עליו הכתוב אומר (דברים כט) למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה'

רש"י

לשלום אלמא הודה לו : ואם איתא. דבן נח מוזהר על קדושת השם לא לימא ליה לך לשלום דמשמע דהודה לו נהי דלהוכיחו לא היה מצווה דהוכח תוכיח את עמיתך כתיב (ויקרא יט) ולא גר תושב מיהו אודויי לדבר אסור לא לודי: בצנעא. נעמן בצנעא הוה ולא היו ישראל בבית רימון שהוא משתחוה לשם וגבי קדושת השם בתוך בני ישראל כתיב ואפילו נצטוה בן נח עליה לא נצטווה לקדשו בתוך העובדי כוכבים אלא בתוך ישראל : והעלה לבו טינא. נימק מרוב אהבה נטמטם לבו והעלה חולי : משום פגם. משפחת האשה שהיו בושין בדבר : שלא יהיו בנות ישראל פרוצות בעריות. לעמוד בפני האנשים לתת בהם עיניהם וימסרו להם לביאה : ולינסבה מינסב. דאין כאן פריצות בעריות דכולהו הכי עבדו ולינסבן ואין כאן [עבירה] אלא מצוה : לא מיתבא דעתיה. ולא ירפא בכך : מיום שחרב בהמ"ק. כשל הכח מדאגות רבות ואיקרות קמה באים להיות תאב לאשתו לפיכך ניטל טעם ביאה : וניתן לעוברי עבירה. שילה"ר תוקפן ומרבה תאוהן : דכתיב לחם סתרים ינעם. לישנא מעליא נקט דכתיב כי אם הלחם אשר הוא אוכל (בראשית ל"ט) : המשיא בתו לזקן. מתוך שאינה מקבלתו מזנה היא תחתיו : המשהא בתו בוגרת. שמתאוה להפקירה ומזנה : איזהו עני רשע ערום. שבשביל עניות מרשיע : זה המשהא וכו'. שמשהא אותה בשביל מלאכה וזו היא ערמת רשע שגורם להזנותה בשביל הנאתו שאין רוצה לקנות שפחה לשמשו: לפי דרכו. להנאתו: [המחזיר אבדה לעובד כוכבים. השוה וחבר עובד כוכבים לישראל ומראה בעצמו שהשבת אבד' אינה חשובה לו מצות בוראו שאף לעובדי כוכבים הוא כן שלא נצטווה עליהם]:למען ספות. לחבר כמו ספו שנה על שנה (ישעיה כ"ט) : רוה את הצמאה. שבע בדבר עם צמא לדבר זקן וילדה זו צמאה לתשמיש וזקן שבע וכן גדולה לקטן:

תוספות

אי זהו עני רשע ערום. רשע ערום איכא טובא כדמפרש בסוטה פרק היה נוטל [דף כ"א] אבל עני רשע ערום ליכא אלא האי לחודיה :

מהרש"א

נטלה טעם ביאה כו' פרש"י כשל הכח מדאגות רבות כו' עכ"ל ואין צורך דגם שאר טעמים דלא שייך בהו דאגה נטלו כמ"ש בסוף סוטה מיום שחרב בהמ"ק כו' הטהרה נטלה הטעם ואת הריח כו': ושאמר ונתנה לעוברי עבירה שנא' מים גנובים ימתקו. האי קרא ודאי דלא אמרו שלמה אחר שחרב בהמ"ק אלא דה"ק דמתוך שהילה"ר תוקף יותר בעוברי עבירה ומרבה תאוהן כמ"ש מים גנובים ימתקו לא ניטל מהם הטעם :

זה המשהא בתו בוגרת וכו'.בתו בוגרת אינה ברשותו להשיא' אבל הוא משהה אותה בערמה לומר להפריז לה נדוניא להגון לה כשתשיג ידו ואינו עושה כן אלא להנאתו משהה אותה שתעשה לו מלאכתו וגורם להזנות' : המשיא בתו לזקן כו' למען ספות וגו'. עיין פרש"י באורך ול"נ לפרש ע"פ מ"ש [א] אבר יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע דהיינו שהוא מוסיף ומעורר לו התאוה יתירה ע"י טעם ביאה וכן בתו הגדולה טרם שיודעת טעם ביאה אינה מתאות כ"כ וכשמשיאה לזקן או לקטן והיא טועמת טעם ביאה מוסיף ומעורר לה התאוה ולפי שאינה מקבלתו לזקן ולקטן מזנה עליו וה"ז ממש למען ספות הרוה שהיתה שבעה ורוה מהשמיש את הצמאה שמוסיף לה התאוה וצמאה להשמיש ע"י שהשיאה לזקן ולקטן וכן בהחזרת אבידה לעובד כוכבים יש לפרש בדרך הזה שהעובד כוכבים חומד לעולם ממון אקשל אחרים ואינו שבע לעולשוכל עוד שמוסיף ממון הוא מוסיף התאוה להרבות ממונו וזה שנוהגלו אבידתו להשביעו מממונו מרעיבו יותר לחמוד גם ממון של אחרים וז"ש למען ספות הרוה וגו' שבמה שבא להשביעו בהחזרת אבידתו הוא מוסיף לו למה

עין יעקב

המקום ומברך השם בסקילה: באו ושאלו לרופאים.עי' בתשובתי ש"י סי' ס"ה שכתבתי מיעוט רופאים שנים כי מכה של חלל הגוף הייבינן שאומרין בדדמי אלא א"כ שמעידין שנים על הדבר ע"ש: אין לו תקנה עד שתבעל לו. וצ"ל דהא דקאמר שוב תעמוד לפניו ערומה וכו' תספר עמו מאחורי הגדר אינו מדברי הרופאים דלא יסתרו דברי עצמן שאמרו אין לו תקנה עד שתבעל לו דוקא אלא הוא מלשון הש"ס דאף אם היו מצווין דברים קלים כאלו ג"כ לא יעשה וימות: מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה. משא"כ קודם החורבן היו מתיראין ממים המאררים ועיקר יש לומר דקודם החורבן שהיו ישראל בקדושתן ואיש ואשה זכו שכינה ביניהם ומשמרן משא"כ משחרב בה"מ נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהן שבשמים ודיו לעולם להשתמש בשתי אותיות כדאיתא בפ"ב דעירובין נתמעט זיווג העליון כביכול וכן זיווג התחתון ונתגבר כח הטומאה לכך ניתנה לעוברי עבירה עד שיבנה בית המקדש בבי"א וכיה"ר עיין בחידושינו בפסחים דף פ"ב :

זה המשיא בתו לזקן. דהיינו בן ששים לזקנה כדאיתא באבות : ר"ע אומר זה המשהה בתו בוגרת . ונראה דר"ע קאי אזה שכבר קידש את בתו ומשהה אותה להכניסה לחופה לנשואין עד שתתבגר זה עני רשע ערום שבכסף קידושין קיבל עבורה כשהיא קטנה או נערה ומ"מ מעשה ידיה שלו עד שתתבגר דאם לא קידשה ג"כ עד שתתבגר אין זה חלול זנות דפטי שבא על הפנויה לא עשאה זונה אלא לר' אלעזר ועיין במהרש"א : היועצך לפי דרכו . ומצינו באחיתופל שיעץ בא אל פילגשי אביך כדי שימלוך הוא כדאיתא במדרש חזי מה עלתה לו ועיין לקמן דף ק"א שלשה נכטו ולא ראו עיין שם בפירוש רש"י : המשיא בתו לזקן והמשיא אשה לבנו קטן והמחזיר אבידה לעובד כוכבים . כל אלו שנשה הם לכאורה מתכוונין לשם מצוה זה שמשיא בתו לזקן סובר שמשיא בתו לזקן לפי כבודו והוא הגון לה והמשיא אשה לבנו קטן כדי להצילו מן עבירה והמחזיר אבידה לעובד כוכבים סובר ג"כ שעושה מצוה שלא ליהנות ממה שאינו שלו ובאמת כל אלו גורמים לעבירות שהמשיא בתו לזקן וכן לקטן גורם שתזנה תחתיו וכן המחזיר אבידה גורם דאזיל ומודה וזה למען ספות הרוה את הצמאה להוסיף חטא על פשע :

עץ יוסף

קטו ונתנה לעוברי עבירה . פי' עריות דסתם עבירה עריות הוא כדאיתא בפ"ק דר"ה פושעי כו' בגופן אמר רב בעבירה . ופירש"י ז"ל שם בעריות וכן סימן לעבירה הדרוקן דמייתי לה ש"ס בפרק הבא על יבמתו אהא דקתני התם וכל אשה יודעת איש בראויה ליבעל הכתוב מדבר כו' דאייתי במילי דעריות (תורת חיים) :

קטז ה"ק איזה עני רשע ערום . עי' (רש"י) עוד יש לומר דאביי מפרש

ענף יוסף

קטו מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם ביאה ונתנה לעוברי עבירה . לא ח"ו שהקב"ה נתן בכוון טעם גדול בביאה לעוברי עבירה . כי למה יעשה ה' כן לבריותיו אשר ברא . רק שאחר החורבן ניטל טעם ביאת ההיתר מאפס כח האנושי מעול הגלות והלחץ וכאשר העידה נתב (יהושע ב) ולא קמה עוד רוח באיש וגו' ואחז"ל (זבחים דף קי"ו ע"ב) שאפילו אקשויי לא אקשו לשכב עם אשה כי אפס הכח יבטל התאוה . ולעוברי עבירה מחמת דמים גנובי' ימתקו הם מתגברים בכחם למאד מאד ומרגישים הטעם כבראשונה.ולא דניתן להם מחדש רק שמהם לא ביטל ונשארו כבראשונה להיותן עוברי עבירה ומים גנובי' ימתקו (במ"ח):

מסורת / הגהות

[א] מהרש"א ד"ה המשיא. ע"פ מ"ש לקמן בסנה' (דף ק"ז.) ובסוכה (דף נ"ב :)

יד יוסף

א סוף נדרים .

חדושי גאונים

מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת כו'. אמר רב פפא משום פגם משפחה. ופי' רש"י משום פגם משפחת האשה כו'. מה שיש לדקדק הרי הרופאים אמרו כשלא תבעל לו ימות א"כ מה נקטו שתעמוד לפניו ערומה או שתספר עמו אחורי הגדר הרי לא יועיל לו יש לומר לחיי שעה ומה שיש להקשות מפני מה פריך המקשה הקושיא ולינסב' מינסב על רב אחא היה לו לשאול בלא זאת על רב יהודה י"ל הפשט בגמרא כך הוא פליגי ביה ר"י בר אידי ור"ש בר נחמיה חד אמר אשת איש היתה וא"כ א"א לנסבה ורב פפא ס"ל פנויה היתה אבל הטעם משום פגם משפחה לולי פי' רש"י הי' נראה שזה האיש היה מזרע פסול ומעשיו הוכיחו עליו ויכול להיות שהיה ממזר וא"כ לא קשה ולנסבה שהית' אסורה עליו אף שהיתה פנויה אבל על רב אחא דאמר שלא תהא בנות ישראל פרוצות בעריו' וכפרש"י לעיל פריך שפיר לנסבה דמשום גזירה לגזירה יניחו למות אדם מישראל ומתרץ מיום שחרב בית המקדש וכו' ועל פי זה נלענ"ד פי' הפסוק בשמואל גבי מעשה אמנון ותמר ויאמר לה שכבי עמי וגו' ועתה דבר נא אל המלך כי לא ימנעני ממך ולא אבה לשמוע לה וכו' ולפום ריהטא קשה על תמר שבקשה שישאנה והלא לא ישקוט את יצרו בכך משום מים גנובים ימתקו אבל לפי דברי ר"י דמיום שחרב בית המקדש נתן טעם ביאה לעוברי עבירה וזה המעשה היה קודם חורבן הבית לא קשה מידי וק"ל (מגדת דוד) :

ה"ק איזהו עני רשע ערום זה

המתורגמן. א) אייפער, פי' תאוה הבוערה בקרבו כאש מאכלה. ג) בערוהיגען.

שמשהה . ק"ק מה ערמה יש כאן דאין חכמה ותחבולה בזה שאינו רוצה להשיאה כדי שיהי' לו שפחה לשמשו ועוד איך שייך שהוא משהה אותה בוגרת תקדש איהי לנפשה דהא בוגרת אין לאביה רשות לקדשה ולעיל ע"א

א יבמות דף ס"ב : ב ב"ב דף קי"ח : ג קידושין דף ל"ב ע"א : ד רש"ל מוחק זה : ה ילקוט יחזקאל סימן י"ח :

חדושי גאונים

בד"ה זה המשהה פי' רש"י שמתאוה להפקירא ומזנה ונראה שרלה לתרץ זה דהיינו מתוך שאינו משיאה גם היא לא תנשא דבהפקירא ניחא לה אבן לפי האמת דמתרץ איזהו עני רשע ערום ל"נ עוד לזה אלא משום דאביה שתן לה עלה לפי דרכו כשרוצה להנשא שלא תנשא לאותן האנשים שעי"כ תהי' לו לשפחה וזה ערמתו ולכן א"ש הא דשביא מימרא בתרא דה"כ משום ר"ע הוי זהיר מן היועצך לפי דרכו דדמי להך מימרא קמייתא (ערוך לנר) : דרש רב אחא ברבי חנינא מ"ד אל ההרים לא אכל וכו'. עי' פרש"י ורש"א : ולע"ד נראה לתרץ קושית מהרש"א ע"ד הפשוט . באשר שכל מצות התורה נכנסים תחת ב' סוגים עליונים . הסוג הא' הם המצות שבין אדם למקום ב"ה . והסוג השני הם המצות שבין אדם לחבירו. ובתוך עם ה' נמצאו ג' כתות . הכת האחת שכפי הנראה ממנה היא נזהרת במצות שבין אדם למקום . אמנם במצות שבין אדם לחברו נהגלה קלונה . וכת הב' היא בהיפך . ר"ל במצות שבין אדם לחבירו מתנהגת את עצמה בדרך הישר . אבל במצות שבין אדם למקום נשמע או נראה ממנה לפעמים דברים אשר לא כדת של תורה . וכת הג' המה השרידים אשר ה' קורא אליהם . לוחזים בשני עמודים אשר בית ה' נכון עליהם . ר"ל מצות שבין אדם למקום והמצות שבין אדם לחבירו . והשבדל בין שתי כתות ראשונות הוא לע"ד כך . הכת הא' אשר נשמע ולנ"ל אם נראה ממנה שאינה נזהרת במצות שבין אדם לחבירו . כמו גזל ואונאה וגניבת דעת וחנופה ולה"ר וכדומה . היא בודאי מכת הנגועים אשר אינם עושין במצות שבין אדם למקום כי אם לפנים . ואין יראת ה' באמת נגד פניהם . ראיה לדבר ממה שברך החכם התלמודי את תלמידיו יה"ר שתהיה מורא שמים עליכם כמור

מגדף הוראה שעה היתה. תימה למ"ד לקמן [דף פ'] מקושש נמי הוראת שעה היתה: **לא היה יודע באיזו מיתה.** ואף ע"ג דמיתה סתם חנק היא מתוך הסברא היה מדמה לעובד עבודת כוכבים דבסקילה דמחלל שבת בפרהסיא ככופר בעיקר דכופר במעשה בראשית:

מהרש"א

ותאוה לממון אחרים וק"ל: (בגמ') [האוהב את אשתו כו' והאוהב את שכניו כו'. מבואר בפרק הבע"י] : אל ההרים לא אכל כו'. פרש"י סופיה דקרא חיה יחיה לומר זה לדיק גמור כו'

סלוחלו (וסמוך לפרקן שפיר דמי להשיאן לקטני' וקטנות). (כדאמרינן ביבמות פרק הבא על יבמתו) [מיתיבי א האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפרקן עליו הכתוב אומר (איוב ה) וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא סמוך לפרקן שאני תנו רבנן האוהב את שכניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דוחקו עליו הכתוב אומר (ישעיה נח) אז תקרא וה' יענה] :

עם **אמר** שמואל מפני מה לא נאמרה יד בברזל שהברזל ממית בכל שהוא תנ"ה רבי אומר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהברזל ממית בכל שהוא לפיכך לא נתנה תורה בו שיעור וה"מ דברזייה מיברז [א] :

דף עח [**משנה** המכה את חבירו בין באבן בין באגרוף ואמדוהו למיתה והיקל ממה שהיה ולאחר מכאן הכביד ומת חייב ר' נחמיה אומר פטור שרגלים לדבר : **גמ'** ת"ר את זו דרש ר' נחמיה (שמות כא) אם יקום והתהלך בחוץ [שם ע"ב] על משענתו ונקה המכה וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג אלא זה שאמדוהו למיתה והקל ממה שהיה ולאח"כ הכביד ומת שהוא פטור] ורבנן האי ונקה המכה מאי דרשי ביה מלמד שחובשין אותו ור' נחמיה חבישה מנ"ל יליף ממקושש ורבנן נמי לילפו ממקושש מקושש בר קטלא ומשה לא הוה ידע קטליה במאי לאפוקי האי דלא ידעינן אי בר קטלא הוא אי לאו בר קטלא הוא ורבי נחמיה יליף ממגדף דלא הוה ידע אי בר קטלא הוא וחבשוה ורבנן מגדף הוראת שעה היתה ב כדתניא יודע הי' מרע"ה שהמקושש במיתה שנא' (שמות לא) מחלליה מות יומת אלא לא היה יודע באיזו מיתה נהרג שנא' (במדבר טו) כי לא פורש וגו' אבל מגדף לא נאמר בו אלא לפרוש להם ע"פ ה' שלא היה משה יודע אם הוא בן מיתה כל עיקר אם לאו :

דף פ ע"ב **א"ל** שמואל לרב יהודה שיננא [דף פא] לא תימא לי' לאבוך הכי ג דתניא הרי שהיה אביו עובר על ד"ת לא יאמר לו אבא עברת על ד"ת אלא אומר לו אבא כך כתיב בתורה סוף סוף היינו הך אלא אומר לו אבא מקרא כתוב בתורה כך ד הוא :

קיז שם **דרש** רב אחא ה בר' חנינא מ"ד (יחזקאל יח) אל ההרים לא אכל שלא אכל

רש"י

והמכבדה. בתכשיטין נאין: סמוך לפרקן. עדיין קטנים הם וסמוך לפרקן שאני דלאו קטנים הם כולי האי דמשום שנה או חצי שנה לא תזנה עליו: תקרא וה' יענה. לעיל מיניה כתיב הלא פרוס לרעב לחמך וגו' ומבשרך אל תתעלם היינו נושא בת אחותו ומקרב את קרוביו ואוהב את שכניו נמי כמקרב את קרוביו דכתיב (משלי כ"ז) טוב שכן קרוב מאח רחוק ומלוה סלע לעני בשעת דוחקו בכלל פרוס לרעב לחמך וכי תראה ערום]: **לא** נאמר יד בברזל כמה שנא' (במדבר ל"ה) באבן יד בכלי עץ יד משמע שיש בה אחיזה דבעיא שיעורא אבל בברזל כתיב ואם בכלי ברזל הכהו : **שהברזל** ממית בכל שהוא. ע"י תחיבה שתחב לו מחט בוושט או בלבו: דברזיה מיברז. פוגש"ט בלע"ז אבל הכהו לארכו דרךהכאה שיעורא בעי: [ואמדוהו למיתה. ב"ד אבל אמדוהו תחלה לחיים אפילו לרבנן פטור : והיקל ממה שהיה . וחזרו ואמדוהו לחיים : שרגלים לדבר. שלא מת מחמת מכה זו שהרי היקל : על משענתו. מתרגמינן על בורייה שנתרפא לגמרי ונשען על כחו : וכי תעלה על דעתך . למה ליה למימר ונקה המכה ממיתה: אלא זה שאמדוהו. מתחלה למיתה ובא הכתוב ללמדך שאם יקום מן המשכב והתהלך בחוץ ואמדוהו למשענת חיים ונקה המכה ואפילו מת לאחר מכן שחזר והכביד] : ורבנן האי ונקה המכה מלמד שחובשין אותו. אם אמדוהו למיתה חובשין המכה שלא יברח עד שנראה אם ימות אם לאו להכי אתי ונקה המכה דמשמע לבסיקו' ונקה (המכה) מכלל דעד השתא חבוש הוא: יליף ממקושש. דכתיב (במדבר טו) ויניחו אותו במשמר: מקושש בר קטלא הוא. פשיטא ליה למשה דבר קטלא הוא כדאיתא לקמן בברייתא יודע היה מרע"ה שהמקושש במיתה שהרי כבר נאמר בתורה מחלליה מות יומת אבל לא היה יודע באיזו מיתה יומת ורבנן ס"ל כמ"ד לא בעינן שיודיעוהו בהתראתו באיזו מיתה נהרג: דלא היה יודע אי בר קטלא הוא אי לא. כדמפרש לקמן אבל מגדף לא נאמר בו אלא לפרש וכו' : הוראת שעה היתה. אי לא כתב חבישה דהכא מחבישה דהתם לא הוה גמרינן דהוראת שעה היתה שהרי לא נלטוו מתחלה על אותו חבישה ומעצמם עשו דכיון דלא נאמר בו מיתה מתחלה מה ספק היה להם להטיל עליו ספק מיתה ולחובשו: כדתניא . סייעתא להא דאמר לעיל מקושש לא נסתפקו עליו אלא באיזה מיתה נהרג אבל מגדף לא היו יודעין שהיה חייב מיתה : מה יעשה לו . משמע בר עשייה הוא אבל לא היו יודעין מהו : לפרוש להם . ולא כתוב מה יעשה משמע כל דינו היו לריכין לפרש להם : לא תימא ליה לאבוך הכי. להודיעו בהדיא שהוא טועה משום דמכסיף ומלטער : אלא אומר לו אבא כך כתיב בתורה . קס"ד בתמיהה קאמר וכי כך כתיב בתורה : סוף סוף היינו הך. דמבייש ואומר וכי יפה אתה עושה : אלא. בניחותא א"ל מקרא האמור בתורה ואומר לו אבי מקרא כך[וכך] כתוב בתורה והוא עלמו ישים על לבו על מה זה מזכירו וה"ה אין לך לומר לאביך לא תהגייה הכי : אל ההרים לא אכל . סופיה דקרא לדיק הוא חיה יחיה לומר זה לדיק גמור ועל כרחיך משום דלא עבד הכי לאו לדיק הוא אם עבר

עין יעקב

אל ההרים לא אכל וכו'. עיין פרש"י ועי"ל שהרגים בזה דכתיב ואיש כי יהיה לדיק ועשה משפט ולדקה א"כ מה לורך לכתוב אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל ואת אשת רעהו לא טימא דודאי מי שהוא לדיק לא יכשול באיסורים חמורים

עץ יוסף

דוהמשהה בתו בוגרת דסיפא לאו מילתא אחריתי היא . אלא סיפא לפרושי דרישא קאתי . דקתני רישא אין לך עני בישראל אלא מי שבשביל עניותו הוא רשע ערום ומפרש סיפא ואיזהו עני רשע ערום פי' מי הוא זה שבשביל שהוא עני נעשה רשע ערום זה המשהה בתו בוגרת (תורת חיים) : שהברזל ממית בכל שהוא . ע"י תחיבה שתחב לו מחט בוושט או בלבו (רש"י) וקשה דא"כ אפילו קוץ נמי . אלא נראה משום דאמר בשבת דף קל"ד ע"א דברזלא מיזרף זריף פי' מנפחו רש"י בשבת. ובחולין פרש"י עושה חריצים בבשר ומכאיב המכה וביבמות פירש"י עושה חבורה. לישנא אחרינא מעלה נפח: שיננא. בערוך ערך שן פי' שיננא מחודד בתלמוד מלשון חץ שנון . ויש אומר גדול השנים . ובשיטה מקובצת כתובות י"ד פי' לפי ששניו גדולות קרי ליה שיננא ע"ש : לא תימא לאבוך הכי. דאי' בדף פ' ע"ב שא"ל רב יהודה לאבוה בפירוש שטעה. ואמר ליה איהו לא תימא לאבוך הכי להודיעו בהדיא שהוא טועה משום דמכסיף ומלטער :

הרי"ף

מ"ד אל ההרים גו' ועיניו לא נשא אל גו' . עבירות חמורות שלא גזל בהרים ולא חטא בגלולי ישראל היא ע"ז ואשת רעהו ונדה ואם לא עשה שאר מצות עדיין אינו נקרא לדיק לזה דרש שמדבר בדקדוקי מצות ולכך סמך שהיה ר"ג בוכה כו' דאי הוה כפשוטו

המתורגמן. א) שטעכען . באהרען .

אם עבר עבירות אחרות אלא לאו כמשמעותיה מדרים אלא כו' ויש לדקדק דלפי הדרש נמי דגבי שלא אכל בזכות אבותיו ניחא שהרי חסיד הוא אבל שלא הלך בקומה זקופה ושלא ירד לאומנות חבירו ושלא נהנה מקופה של צדקה תקשי לך נמי משום דלא עביד הכי ואפילו באחד מכל אלה כדמסיק לדיק גמור הוא אף אם עבר עבירות אחרות וי"ל דסיפיה דקרא חיה יחיה מלשון כפול משמע חיה בעוה"ז ויחיה לעוה"ב ולפי שאלו עבירות שזכר לפי פשטיה דהיינו ע"ז ועריות האזכר בהם עונש ושכר בעה"ז דהיינו מיתת ב"ד וכרת וע"כ אמר במה יזכו גם לעה"ב שאמר חיה יחיה ואמר דבכלל אלו שזכר נתכוון הכתוב בדרשה זו שמהם יזכה

עבירות אחרות אלא לאו כמשמעותיה מדרים אלא אל ההרים לא אכל שלא נצטרך לזכות אבותיו מתוך שהוא חסיד : שלא נהנה מקופה של צדקה . שהוא דבר גנאי לאדם הגון : מי שלקה ושנה . שלקה ב' פעמים על ב' עבירות : שלא בעדים . שלא ניתן לב"ד להרגו : [לחם צר. לקמן בעי מ"ש בכיפה קמייתא]:היכא רמיזא. ודאי הלכה למשה מסיני הוא האי עונש דכיפה ומיהו היכא רמיזא מקלת :

בזכות אבותיו ועיניו לא נשא אל גלולי בית ישראל שלא הלך בקומה זקופה ואת אשת רעהו לא טימא שלא ירד לאומנות חבירו ואל אשה נדה לא יקרב שלא נהנה מקופה של צדקה וכתיב (יחזקאל יח) צדיק הוא חיה יחיה . אכשהיה ר"ג מגיע למקרא הזה היה בוכה ואמר מאן דעביד לכולהו הוא דחיי בחדא מינייהו לא (חיי) א"ל ר"ע אלא מעתה (ויקרא יח) אל תטמאו בכל אלה הכי נמי בכולהו אין בחדא מינייהו לא אלא באחת מכל אלה הכא נמי באחת מכל אלה :

קיח שם ע"ב **משנה** מי שלקה ושנה ב"ד כונסין אותו לכיפה[א] ומאבילין אותו שעורים עד שכריסו נבקעת . ההורג נפשות שלא בעדים כונסין אותו לכיפה ומאבילין אותו לחם צר ומים לחץ : **גמ'** מאי כיפה אמר רב יהודה מלא קומתו והיכא רמיזא אמר ריש לקיש

לעה"ב דהיינו שלא אכל בזכות אבותיו בעה"ז הרי שהניח לו אותו זכות לעה"ב גם שלא היה רוצה ליהנות מעה"ז שהי' עניו ושלא ירד לאומנות חברו ושלא היה נהנה מקופה של צדקה כל אלו המדות הם על דעת זה שלא היה רוצה ליהנות מעה"ז והיה נדחק עצמו לקבל עליו עניות ויסורין בעה"ז כדי שיהיה לו שכרו משלם בעה"ב ודרש ועיניו לא נשא וגו' . שלא הלך בקומה זקופה. דימה הגאוה לעובד עבודת כוכבים כדאמרינן פ"ק דסוטה [א] כל שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים כתיב הכא תועבת ה' גו' גם ההולך בקומה זקופה [ב] כאילו דוחק רגלי שכינה . ודרש אשת רעהו לא טימא שלא ירד לאומנות חברו. כי דימה בכ"מ מחייתו של אדם לאשה כמ"ש ראה חיים עם אשה וגו' כי בה תלה מחייתו כמ"ש פ' הבע"י[ג]

עזר כנגדו במה עוזרתו אדם מביא חיטין חיטין כוסס כו' . ודרש ואל אשה נדה וגו' שלא נהנה מקופה כו' . דימה הצדקה לאשתו נדה שכבר היה לו בה שעת היתר אבל יתרחק ממנה בעבור דמי הנדה שבה עתה כן ממון הצדקה היה לו שעת היתר בידי בעלים אבל יתרחק עתה ממנו בעבור נפשות ודמי עניים התלוים בזה הממון הצריכים לצדקה יותר ממנו ויש לעיין בזה דהאי קרא חיה יחיה בסיפא דענייני כתיב דבתר הסוא קרא דאל ההרים לא אכל ואיש לא יונה חבלתו חוב ישיב גזילה לא יגזול כו' ואח"כ כתיב חיה יחיה ולמה לא דריש בהו כדדריש בקרא אל ההרים וי"ל משום דכתיב לעיל ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה והשתא האי קרא ואיש לא יונה כולה מלתא במשפט וצדקה איירי אם עשאן בשלימות וז"ש לא יונה דבתורה כתיב ולא הונו איש את עמיתו דהיינו במלות שהוא ישראל וקאמר דיקדש עצמו במותר לו ואיש לא יונה סתם אפי' עובד כוכבים לא יונה כמו שמצינו בכמה חכמים בתלמוד שהזהירו על טעות עובד כוכבים משום קדוש השם ואמר חבולתו חוב ישיב מלת חוב הוא מיותר לומר שאם הבל ועבר על השבת השבוע יקדש עצמו שישיב המשכון ויהיה לו המלוה לחוב בעלמא ואמר גזילה לא יגזול מלת גזילה הוא מיותר לומר לך בגדר הגזילה גם אם לפי דעתך חבכך גזל אותך לא יורה לך היתר לגזול שוב את חברו ואמר לחמו לרעב יתן דהיינו מלחמו שהוא אוכל ולא מלחם אחר הפחות ממנו וערום יכסה בגד לפי שישעיה אמר וכי תראה ערום וכסיתו במה שהוא הוסיף הוא לומר שיכסהו בבגד שהוא דבר חשוב בכ"מ ג' על ג' עכ"פ ואמר בענין רבית בנשך לא יתן ובתרבית לא יקח וגו' לא אמר בשניהן (אלא) לשון נתינה שהוסיף לומר ברבית כדאמרינן ר"פ איזהו נשך דאוזפיה ק' בק"כ מעיקרא קיימא ק' בדנקא ולבסוף ק"ך בדנקא דלא הוי רק הנתינה בנשך ואם אוזפיה ק' בק' מעיקרא קיימא ק' בדנקא ולבסוף קיימא ק"ך בדנקא דלא הוי רק הלקיחה ברבית שבשניהם יאסרו לו ואמר מעול ישיב ידו דהיינו מליקח שחד לעשות עול במשפט או דאיירי במשקל שקר דכתיב ביה כל עושה עול שיש אנשים שיש להם משקל יפה אבל מותח חבל מאזנים לעשות עול ואמר משפט אמת יעשה בין איש לאיש דהיינו שיקיים הדיין ב' עמודי עולם אמת ומשפט ושיים בכפל ומשפטי שמר לעשות אמת דהיינו הבעל דין ישפוט בדעתו את עצמו אם יש לו דין ודברים עם חבירו שלא לבא בהתחבולות ועקיפין עמו ושיים איש כזה שיש בו כל מדות הללו לקדש עצמו במותר לו לדיק גמור הוא חיה בעה"ז ויחיה בעה"ב ולא הוצרך אלו לפרש לפי שבכלל משפט ולדקה הן בודאי אבל אל ההרים כו' דהנהו לפי פשוטן לאו בכלל משפט ולדקה הן ע"כ הוצרך להוציא מפשטן כדקאמר תלמודא ודו"ק : [והיכן רמיזא אר"ל התמותת רשע רעה. עי' פרש"י ולפי עניות יותר נראה לפרש התמותת רשע רעה שעושין לו דהיינו לכנסו לכיפה ולהאכילו שעורים כו'

הכותב

פירוש הרמב"ם ז"ל . כיפה . מושב מאסר שעושים בבית הסהר גבהו כשיעור קומת האדם שוה בשוה ואין לו שם מקום להתפשט ולא לישן : שלא בעדים . כלומר שלא בעדות שחייב מיתה הוא שלא תתקיים העדות בשום פנים שהמיתה נמנעת בשביל אותה עדות ואף על פי שהוא אמת כגון קלקול ההתראה או ספקות שארעו בבדיקות ובחקירות ובכיוצא בזה וכל מי אשר יתחייב בכגון זה נותנין לו לחם צר ומים לחץ עד שיכשלו כחותיו ויכחש בשרו ואחר כך מאכילים אותו פת שעורים עד שכריסו נבקעת ע"כ :

הרי"ף

אתיא שפיר עושה כל אלה חיה אבל אם יש בידו אחד מעבירות הללו לא חי אבל השתא שמדבר בדקדוקי מצות ואפ"ה דוקא מאן דעביד לכולם היה בוכה :

מאי כיפה וכו' והיכא רמיזא . עיין ברש"י ויש לדקדק למה לא הקשה היכא רמיזא מקודם שנפרש מאי כיפה וי"ל דבל"ז הוי אמרינן הכנסתו לכיפה אינו מהעונש אלא מאמר כדי שלא יברח וינצל אלא העונש הוא לאחר שהיו מאכילין אותו לחם צר ומים לחץ ביוקשטו מעיו היו מאכילים אותו שעורים כדי שיבקע כריסו א"כ לא הוי מצרכינן רמז למיתתו כיון דהלכה למשה מסיני היא אבל השתא דאמר מלא קומתו נמצא כיפה זו הוא עוגם לכך נתחדש שאלה היכא רמיזא אע"ג דמיתתו הלכה למשה מסיני עונש דכיפה היכא רמיזא ומבני תמותתהו רעתו אע"פ שלא ימיתוהו ב"ד כילד בהיותו עומד כמלא קומתו

עין יעקב

כאלו לאכול מזבחי מתים ולעבוד עבודת כוכבים ולבוא על א"א ואשה נדה להכי דריש כל הני בדברים שאינם חמורים כ"כ אל ההרים כמו אל ההורים שהוא זכות אבות וכדאי' בפ"ק דר"ה דף י"א מדלג על ההרים בזכות אבות ואל גלולי בית ישראל לא נשא עיניו שלא הלך בקומה זקופה כי ההולך בקומה זקופה רואה אל מקום גבוה רמה ונשאה שאם היו דרכם לעשות גלולי"הם ואת אשת רעהו לא טימא שלא ירד לאומנות חבירו כי הוא בכלל לא תחמוד אשת רעך וכל אשר לרעך ואל אשה נדה לא קרב שלא נהנה מקופה של צדקה דקדק לומר קופה של צדקה שקופה של צדקה מתחלקת בע"ש וניזון ממנה שבעת ימים כדאיתא ביורה דעה סימן רנ"ו כמו נדה שרואה יום אחד וטמאה שבעת ימים : **כשהיה** ר"ג מגיע למקרא הזה היה בוכה . הייתי דוקא למאן דדריש לעיל אמנות אחרות אבל למאן דדריש כפשטיה ודאי העובר על אחת מהן חיה לא יחיה וכדומה לסוגיא זו ממש איתא בסוף מסכת מכות : **ומאבילים** אותו שעורים . אפשר מטעם שאמר ר' גמליאל פ"ב דסוטה דף י"ד כשם שעשתה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה וזה שעשה מעשה בהמה שבכ

עץ יוסף

קין אלא מעתה אל תטמאו בכל אלה כו' אלא באחת מכל אלה . וא"ת מי כתיב באחת . בכל אלה כתיב . וי"ל דהכא נמי דריש כל לשון כל דהו . אל תטמאו בכל דהו מאלה כדדריש לעיל ואיש כי יכה כל נפש כל דהו נפש . וכן ולא יעיר כל חמתו . וכן ולא יבא בכל עת אל הקדש (ת"ח) : הכי נמי באחת מנ"ל אלה . אע"ג דהכי לא כתיב כל אלה . יש לומר דר"ג כי בכה אסיפא דקרא סמיך . סיפא דקרא והוליד בן פריץ שופך דם והוא את כל אלה לא עשה כי גם אל ההרים אכל ואת אשת רעהו טמא וגו' וחי לא יחיה . משמע אפילו עשה קלתן כיון דלא עשה את כל אלה וחי לא יחיה . א"כ ע"כ רישא דקרא לדיק הוא חיה יחיה בעשה כולן קאמר . והשיב לו רבי עקיבא דהכי נמי באחת מכל אלה קאמר (ת"ח) : מי שלקה ושנה . דע שמשנה זו היא חלוקה בגמרא לב' מסגיות:

המתורגמן . א) געוועלב, וכאן פי' בית צר .

[א] **מהרש"א** ד"ה אל ההרים פ"ק דסוטה (ד"ה.) [ב] כאילו דוחק וכו' כדאי' קדושין (דף ל"א.): [ג] פ' הבע"י (דף ס"ג) :

יד יוסף

א שו"ע מזמור פ"ו :

חדושי גאונים

כ"ו . אמרו לו רבי עד כאן ותו לא . והשיב להם הלואי וכו' נמשך מזה שמי שאין לו בושה מכ"ו שבודאי לא יבוש ולא מתיירא מפני המקום ב"ס : אמנם הכת השנית הנ"ל שנמנאת שלם במצות שבין אדם לחבירו . כאף אמנם שנשמע או שנראה ממנה שאינה נזהרת במצוה מהמצות שבין אדם למקום. מ"מ יש בידינו לעשות סניגורין בעדה . אם שנעלם ממנו הדבר והוא לא ידע ואשם . או מפני שהרגל עם אנשים שאינם הגוני'. אף גם לפעמים מפני עומק המושג וקוצר המשיג . שרצה לחקור בטעם כל מצוה ממצות ה' ויצא שעיקול הזה . ר"ל שהוא קוצץ בנטיעות. כמאמר המלך החכם אל תתחכם הרבה וגו' והנביא אמר צדיק באמונתו יחיה [ולא בחקירתו] יהי' איך שיהיה יש בידינו לתקן אותן אנשים אשר הם מכת השנית וזה להורותם באמרי טעם . מוסר השכל . מקום טעותם . וענין זה חוב מוטל עלינו כאשר הורתנו להוכיח במישור את עמיתנו . ועל הרוב כאשר התוכחה תהיה מאיש הראוי' וכדרך הראוי' העשה רושם ולא תשוב ריקם : ומה שאמרו חז"ל ישראל דפקר כ"ש דפקיר עפי נאמר באדם שעושה דבר אשר לא כדת מפני הפקרותא. באופן שכפיו דבר ויקרא דלית דין ולית דיין . אשר על אנשים כאלה גם המלך החכם הזהיר אל תוכח לץ וגו' ואפשר שלמד ענין זה מדברי דוד אביו שאמר סביב רשעים יתהלכון כרום זולת לבני אדם : הנה בפסוק זה נתקבצו בו המפרשים . וכפי מה שדרשו בו חז"ל במס' ברכות אין

(תהלים לד)תמותת רשע רעה ואמר ר"ל מ"ד (קהלת ט) כי [גם] לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה מאי מצודה רעה אמר ר"ל חכה[א]:

קיט שם פיסקא הבועל ארמית קנאין פוגעים בו . בעא מיניה רב כהנא מרב [דף פב] לא פגעו בו קנאין מהו אינשייה[ב] רב לגמריה אקריוה לרב כהנא בחלמיה (מלאכי ב) בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר אתא א"ל הכי אקריון אדהכי אדכריה[ג] רב לגמריה בגדה יהודה זו עבודת כוכבים וכה"א (ירמיה ג) בגדתם בי בית ישראל נאם ה' ותועבה נעשתה בישראל ובירושלים זה משכב זכור וכה"א (ויקרא יח) ואת זכר לא תשכב משכבי אשה תועבה היא . כי חלל יהודה קדש ה' זו זונה וכה"א (דברים כג) ולא יהיה קדש*) ובעל בת אל נכר זה הבא על הארמית וכתיב בתריה (מלאכי ב) יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה' צבאות אם ת"ח הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה בתלמידים אם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' צבאות. א"ר חייא בר אבויה כל הבא על הארמית כאילו מתחתן בעבודת כוכבים דכתיב ובעל בת אל נכר וכי בת יש לו לאל נכר אלא זה הבא על הארמית . כי אתא רב דימי אמר בית דינו של חשמונאי גזרו הבא על הנכרית חייב עלה משום נשג"א . כי אתא רבין אמר משום נשג"ז נדה שפחה גויה זונה אבל משום אישות לית להו ואידך נשייהו ודאי לא מיפקרי . [אמר רב חסדא הבא לימלך אין מורין לו איתמר נמי] אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן הבא לימלך אין מורין לו ולא עוד אלא שאם פירש זמרי והרגו פנחס נהרג עליו. נהפך זמרי הרגו לפנחס אין נהרג עליו שהרי רודף הוא (במדבר כה) ויאמר

*) נ"ל ולא תהיה קדשה מבנות ישראל וכ"ה בשאלתות וכ"נ מפורש ברש"י שבת נ"ה ע"ב ד"ה אפשר :

רש"י

תמותת רשע רעה . מי שהוחזק רשע המוחזק רעתו אלמא מוחזק רשע בר מיתה הוא : מצודה רעה . איידי דאיירי הכא ר"ל בהאי קרא מייתי לאידך דרשה דר"ל: מאי מצודה רעה חכה. אנגואיל"א בלע"ז שהוא רע וחלש וקטן ואוחז בו דגים גדולים פתאום ואינו [רואה ואינו] דומה לנאחז ברשת על ידי מארב והתבולות : קנאין פוגעין בו. בני אדם כשרים המקנאי' קנאתו של מקום פוגעין בו בשעה שרואין את המעשה אבל לאחר מיכן אין מיתתו מסורה לבית דין והלכה למשה מסיני הוא: פוגעין . ממיתין כמו לך ופגע בו (מ"א ב'): לא פגעו בו קנאין מהו . מה עונש בדבר : אנשייה רב לגמריה . שכח מה שאמר רבו בדבר זה ולא ידע להשיבו : וכה"א ואת זכר וגו' ס"ד תועבה היא : זונה. מופקרת ואפילו ישראלית: קדש . הפקיר קדושתו והולך לרדוף זונות. קדשה מחללת קדושתה וכן קדש מחלל קדושתו : חייב עליה . כלומר נענש בה משום כל אלו . [נדה . אע"פ שדם עובדת כוכבים כדם בהמה מ"מ מיאוס וחילול לקדושת השם הוא : שפחה . שהיא כשפחה אצלו שכנסת ישראל גבירה נקראת : עובדת כוכבים . לא תתחתן בם כי יסיר וגו' כל המסירות את הלב במשמע ומיהו לאו דלא תתחתן ליכא דאורייתא דדרך חתנות משמע ובית דינו של חשמונאי גזרו דלפרוש מיניה משום כל הני : א"א . ולאו ממש דקדושין לית להו ומיהו לא"א דמיא וחייב לפרוש הימנה שלא יהא רגיל בא"א:אבל אישות אין להם . שסתם עובדת כוכבים מופקרת ואינה מיוחדת לבעלה ולא דמיא לא"א: אמר רב חסדא קנאי הבא לימלך. בב"ד בשעת מעשה אם יפגע בו אין מורין לו שלא נאמר אלא למקנא מעצמו והיינו נמלך : ולא עוד אלא שאם פירש זמרי. מן האשה והרגו פנחס אחר כן נהרג עליו שלא נאמרה הלכה זו אלא בשעת מעשה

מהרש"א

שימות שם מאליו דהשתא הוה מלת רעה דומיא דאידך דר"ל מצודה רעה וק"ל: מאי מצודה רעה א"ל חכה . ממלת רעה שהוא מיותר דרים דהיינו חכה שהוא רעה בגופו של דג ומכאיב לו בבשרו משא"כ שאר מיני מצודות שנילד בו שהוא נלוד מחוץ לגופו וק"ל] :

בגדה יהודה זו עבודת כוכבים כו' . ר"ל בגדה יהודה בשם עצמו הנקרא כולו על שמו של הקב"ה כדאמרי' פ' א"נ [א] יהודה שקדש ש"ש בפרהסיא נקרא כולו על שמו וכה"א בגדו בי דהיינו בשמי ע"ש יהודה בגדו בית ישראל ועבדו עבודת כוכבים נאם ה' ע"ש אותיות שם יהודה. ואמר כי חלל יהודה קדש וגו' זו זונה . ר"ל שחלל יהודה על שמו שהם קדושי כסף שטר וביאה שהם קידושי ה' ע"פ תורתו הקדושה ובא על זונה בלא קידושין : וכה"א לא יהיה קדש . מזומן לזנות בלי קדש ה'. ואמר ובעל בת אל נכר כו' . זה הבא על הגויה ר"ל שלא תפרש בת אל נכר על עובדי ע"ז ישראל הבא על בת ישראל שיהיה עובד ע"ז אלא בת אל נכר ממש כדמפורש לקמן וכי בת יש לאל נכר אלא זה הבא על הגויה שהיא ממש בת עובד ע"ז אבל בת ישראל העובד ע"ז בתו אינה בת עובד כוכבים ממש אלא ישראלית היא לכל דיניה ובניה ישראלים הם מה שאין כן בבת נכרי עובדת ע"ז דבניה עובדי כוכבים דישראל הבא על הארמית בניה עובדי כוכבים ומוליד בן לעבודת כוכבים : ואמר אם תלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער בחכמים כו' . עיין פרש"י ומ"ש לא יהיה לו ער בחכמים פרש"י ער חריף להבין ולהורות כו' ועוד נ"ל ע"פ מ"ש פ' בן סורר [ג] כל הישן בב"ה תורתו נעשית לו קרעים שנאמר וקרעים תלבים נומה וז"ש שלא יהיה זוכה שיהיה לו ער בחכמים בבית המדרש אלא שיהיה ישן ותורתו נעשית לו קרעים. ואמר ועונה בתלמידים. ר"ל מי שיכול לענות ולהשיב לשואלו בתלמידים . עוד יש לפרש דה"ק שלא יהיה לו בן ת"ח המקיים שתם עונה שהיא עונת ת"ח משבת לשבת אלא שיהיה לו בן וזרע מאומנות הספנים והחמרים וגמלים שיש להם עונה אחרת וק"ל :

[א] מהרש"א ד"ה בגדה פ' א"נ (דף ל"ו:) גם שם פ"ק (דף י"ד:) [ג] פ' בן סורר (דף ע"א.)

חדושי גאונים

קשור בפסוק זה מסופו לראשו: ולע"ד ידמה לומר כפי' הפסוק זה ע"ד משל . שבני בני אדם תועים במה בדרך . באופן שאחד מהם תעה מדעתו בכיון ללכת בדרך עקלתון . מפני שאין לו חפץ לילך לעיר מאיזה טעם שיהי' . אמנם השני תעה במקרה . ואם יפגוש אדם הגון בהם לדבר אל לבם להטותם אל דרך הישר לעיר. הנה בודאי אותו אשר תעה במקרה . יתרצה מיד לדבריו לשמוע בקולו ויאמר לו תשואת חן . משא"כ אותו אשר תעה מדעת הנה מלבד שלא יתן מקום לדבריו אף גם אם ירבה אליו דברים עוד יבזה אותו . וזה מפני שדרך הישר לא נכון בעיניו מטעם הכמוס עמו : וזה שאמר דוד סביב רשעים יתהלכון . ר"ל שבכוונה ורצון הם הולכים סביב . וא"כ כרום ירצה כשאתה חפץ להרים ולסלק אותם מדרכם הרע . זולת לבני אדם . הם מזלזלים אותם . ואל תתמה על פירושי בתיבת כרום . שהרי בגמ' דרשו גם כן תיבה זו לשון הרמה יע"ש : ונחזור לענייננו הנה כפי פשטות המקרא אל ההרים לא אכל אינו משמעותו כי אם בעברות שבין אדם למקום . כנראה מפי' רש"י ורד"ק ז"ל ביחזקאל אמנם על זה קשה כפי' רש"י הנ"ל . וכי מאן דלא עבד הא . צדיק הוא. מפני כך דרשו חז"ל שהענין מדבר בעברו' שבין אדם לחבירו . ואם בעבירות כאלה האדם נזכר אזי באמת חי' יחי' ואינו מקו' עוד להקשות משום דלא עבד הכי לאו צדיק הוא וכו' כנ"ל (דברי חכמים וחידותם) : הבא לימלך אין מורין לו ולא עוד אלא שאם פירש זמרי והרגו פינחס נהרג עליו . נראה דהיינו הא דכתיב פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי

עיון יעקב

על קיאו לכך מתגנו מאכל בהמה : אמר ר"ל חכה . שזו מצודה רעה שעושה חבורה תוך פיו ויש לו צער . ומה"ט אמרינן במ"ק דף כ"ה ח"ו דהכה בצדיקי איכא כי מיתתם כמשחל בניתא מחלבא שהוא מיתת נשיקה :

לא יהיה לו בן מגיש מנחה . ונראה דמה"ט מדה כנגד מדה ניתן לפנחס שקנא קנאת ה' צבאות בזה שהיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם וזה כוונת המדרש בדין ביטול שכרו ועמ"ש לעיל בחידושינו בקידושין דף מ' בזה : אם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה' צבאות . ואפשר לומר ע"ד הפשוט שזה כונת המדרש בשעה שאמר הקב"ה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך הרע לו וכו' הכוונה ע"ד דאיתא בזבחים דק"ב וי"א לא פסקה כהונה מזרעו של משה ובאשר רצה משה שאמר ואתה הקרב אליך אהרן אחיך לפי שפסקה כהונה מזרעו א"כ יאמר לא ישראל ח"ו שמשה ג"כ חטא במה שבעל בת אל נכר כמו שאמרו לו בת יתרו מי התיר לך לכך לא זכה להיות לו בן מגיש מנחה ופסקה כהונה מזרעו להכי אמר לו הקב"ה התורה היתה שלי ונתתיה לך וכו' נמצא שכל ישראל תלמידיו ואם היית חוטא בזה הדבר לא היה לך ער ועונה בתלמידים : ב"ד של חשמונאי גזרו הבא על הכותית. אפשר לפי שבזמן הבית שני נשאו נשים נכריות לכך נענשו בימי חשמונאי מדה כנגד מדה שנגזר עליהם גזירות כל כלה שנשאת תבעול להגמון תחלה לכך גזרו גזירה זו:ולא עוד אלא שאם פירש זמרי והרגו פנחס נהרג עליו נהפך זמרי והרגו לפנחס כו'. ק"ק דהא היה מיגדר מילתא בדבר ויש כח ביד ב"ד להרגו אף שלא מן הדין וא"ל דב"ד דוקא משא"כ פנחס שלא דנו דין סנהדרין ואפשר שזה שקאמר לקמן התחילו השבטים מבזין אותו כי אין בודקין מסנהדרין ולמעלה כדאיתא בפ' עשרה יוחסי שצריכין להיות מיוחסין וזה שאינו מיוחס א"כ אינו ראוי לדונו בדין סנהדרין למגדר מילתא לכך התחיל הכתוב ליחסו ובמדרש איתא ויקם מתוך העדה דהיינו סנהדרין ע"ש ועי' עוד בסמוך :

הרי"ף

והוכל לתם לר ואחר כך שעורים את מעלמו : ואר"ל מ"ד כי לא ידע גו' מאי מצודה רעה כו' . נראה דהוקשה לו למה תלה ידיעת אדם בדגים והלא כל אדם חזו בו שלא יודע את עתו וע"ק אף אם לא יהיו נאחזים במצודה רעה אינם יודעים את עתם להיות נאחזים ולכך חזר ושאל מאי מצודה רעה וכי יש מצודה טובה ומתרץ חכה ובזה יתורץ הכל לא מבעיא שאין האדם יודע מה שיהיה לו אלא אף בעתו שיש לו עת רצון וטובה אינו יודע מה שימשך לו ממנה כי פעמים היא גורמת לו רעה כמו הדגים כשבולעים החכה חושבים שהם אוכלים ליהנות בו ונהפך להם לרועץ כן האדם : אם ת"ח לא יהיה לו ער בחכמים וכו' . תימא מי שאינו ת"ח ולא כהן אם יחטא באחת מהנה לא פירש עונשו ואפשר דענשייהו

ענף יוסף

קיט נהפך זמרי והרגו לפנחס אין נהרג עליו שהרי רודף הוא . וכמו שמבואר בפירוש המשניות שם שהתורה לא גזרה בזה מיתה ואילו נמלך בב"ד לא היו מורין לו .

עץ יוסף

קיט זונה שאם כהן הוא יש כאן משום לאו דזונה . ולא לאו ממש אלא גזירה משום זונה ישראלית שנבעלה לאסור לה (רש"י במס' עבודת כוכבים דף

המתורגמן. א) אנגעל, וזה מוט אשר עליו קרס ברזל ועל הקרס התוב בשר והדג אשר יבלעהו נתתב הקרס בפיו. ב) פערגעססען. ג) עראינערט, פי' נזכר .

הלך שבטו של שמעון אצל זמרי כו'. עיין ברא"ם מהיכן למדו כן עי"ל שדקדקו לומר כן מדכתיב והנה איש מבני ישראל בא וגו' למה לא הזכירו בשמו ומהיכן בא אלא מכלל בני ישראל שהם בני שבטו הוא בא להקריב את המדינית לעיני משה וגו' ומדלא הוזכרה כאן בשמה אלא מדינית סתם דרשו מדינית יוצאה לשתים שהקריב דין מדינית לעיני משה אם זו מדינית אסורה גם אשתך בת יתרו מדינית היא ואסורה. ואמר על שנתעלמה ממנו הלכה געו כולם בבכיה מדכתיב והמה בוכים פתח אהל מועד תלה הבכיה באהל מועד מקום שההלכה יוצאת משם ועתה על שנתעלמה מהם בכו:

מעשה: זמרי. הוא שלומיאל נשיא שבט שמעון כדלקמן: שמעון שני. (לשבטים) [לבטן] לוי שלישי לבטן: בת יתרו מי התירה לך. משה קודם מתן תורה נשאה וכשנתנה תורה כולן בני נח היו ונכנסו לכלל מצות והיא עמהם וגרים רבים של ערב רב: ונעלמה ממנו הלכה. שנאמרה לו בסיני הבועל עובדת כוכבים וכו':

משה אל שופטי ישראל וגו' א הלך שבטו של שמעון אצל זמרי בן סלוא אמרו לו הם דנין דיני נפשות ואתה יושב ושותק מה עשה עמד וקיבץ כ"ד אלף מישראל והלך אצל כזבי אמר לה השמיעי לי אמרה לו ב בת מלך אני וכן צוה לי אבי לא תשמעי אלא לגדול שבהם אמר לה אף הוא נשיא שבט הוא ולא עוד אלא שהוא גדול ממנו שהוא שני לבטן והוא שלישי לבטן תפשה בבלוריתה א) והביאה אצל משה א"ל בן עמרם זו אסורה או מותרת ואם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך נתעלמה ממנו הלכה געו ג) כולם בבכיה והיינו דכתיב (במדבר כה) והמה בוכים פתח

א רבה ותנחומא סדר בלק: ב כדאי' ברבה שאמרה שהיא בת בלק:

הרי"ף

הוי כרת אבל סתם שהתורה מגינה עליו עונשו שלא תחזור התורה על אכסניא ולא יהיה לו ער ועונה וכן כהן עונשו אע"פ שהיא למשפחת בית אבות לא יהיה לו בן מגיש מנחה ואחרים עונשם כרת: הם דנין דיני נפשות ואתה יושב ושותק. וקשה מה יש בידו לעשות האם יערער על הקב"ה דאמר קח את כל ראשי הלק להם ב"ד ועוד מה תיקן זמרי שהם דנו דיני נפשות על עון פעור הלך הוא וגירה עצמו בזנות וע"ק מ"ש פנחס על אלו יפלו כ"ד אלף הלא כל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא באה והורגת טובים ורעים ומיד שקינא לאלהיו השיב חימה והמגפה נעצרה וע"ק למה צריך להביא ראיה שנא' ויהיו המתים וגו' גם מהו זה שמדייק והיינו דכתיב ויעמוד פנחס ויפלל גו' ועוד למה בקשו מלאכי השרת לדחפו אם מפני שבדין נגפם ה' על זנות והפעור א"כ מה השיבם הקב"ה הניחו לו קנאי בן קנאי כו' וכי בשביל זה מותר להטית דברים ח"ו ועוד הוי ליה לשבח אותו קנאי הוא משיב חימה הוא למה הזכיר בן קנאי בן משיב חימה ועוד מהו הלשון התחילו השבטים וכו' גם היאך שייך שהשבטים מבזין אותו על הריגה והמלאכים דוחפים אותו על הפלילה וגם רש"י בד"ה אבי אמו יתרו כו' ומפרש באגדה שפיטם עגלים ואמרינן בסוטה פוטיאל מיוכף שפטפט כו' מה צורך להביא כאן מה דאמרינן בסוטה כי הגמרא דהכא לא הזכירו אלא שפיטם עגלים כו' שנזלזלו בו והוא היפך להתייחס דאתי מיוסף שפטפט ביצרו א"כ גם פנחס אחריו לגדור בעריות ועוד מה תיקן הכתוב שמייחסו אחר אביו כי עדיין ערעור של אמו קיים ועוד היכן מצינו רמז בפסוק לכל הדברים הללו וכן מ"ש הקב"ה הקדם לו שלום גם מ"ש ראויה שתהא מכפרת לעולם. ונלענ"ד לפי שהקב"ה אמר למשה קח את כל ראשי העם הושב עליהם בתי דינין ומשה קרא לשופטי ישראל ואמר הרגו איש אנשיו ובכלל השופטים לא היה זמרי והוא ראש השבט שמעון לזה הלכו רכיל בני שבטו ואמרו לו הם נידונים ואתה יושב ושותק כלומר שנזלזלו בך להתמנות עמהם לדון את העם וכמה קשה לשון הרע שהכים באזניו ויקרב לאחיו את המדינית שהוא יעבור עבירה זו ולא יחשוש לדינם מה עשה כינס כ"ד אלף שהיו בעוזריו ונרמז בכתוב שנא' ויקרב אל אחיו היל"ל לעיני אחיו ולעיני משה לכך דרשו שכינס בני שבטו וז"ש ויקרב אל אחיו שהקריב אחיו בני שבטו אליו והלך לו עמם אל המדינית והביאה לעיני משה וגו' והמה בוכים וירא פנחס לסברת רבי יצחק דדריש ראה המלאך שהשחית בעם נ"ל שהוא דורש והמה בוכים פתח אוהל מועד מפני שהשחית המלאך בם והיו בוכים על אותם שנשחתו ומתו וירא פנחס על שהשחית המלאך ולמאן דאמר ראה מעשה ונזכר הלכה דריש קרא הכי והמה בוכים כי עתה המתים ויקנאו על אותו מעשה וירא פנחס שהיו מקנאים ונזכר הלכה שהקנאים פוגעים בו ומ"ש וכיון שהגיע אצל שבט של שמעון כו' נרמז בכתוב שאמר ויבא אחר איש ישראל כלומר שנכנס אחריו ואמרו כדי לעשות צרכיו נכנס ומהו אחר איש ישראל סמוך לו כיון שהוא איש ישראל גדול הערך נכנס גם הוא אחריו אל הקובה. ומ"ש אני גדול ממנו שאני שני כו' נרמז בכתוב והנה איש מבני ישראל מאי מבני ישראל דקאמר אלא שבא בטענה זאת שהוא גדול משבט לוי מסדר דורות בני ישראל שיעקב הוליד לשמעון ואח"כ ללוי. ועם זה אני מבאר מ"ש הכתוב ויבא אחר איש ישראל שכשנכנס פנחס אמר היכן מצינו שבטו של לוי גדול משמעון אף הוא לעשות צרכיו נכנס וזהו ויבא אחר איש ישראל אחר דבריו של האיש הישראלי שאמר אני גדול ממשה וכן פנחס גם הוא אמר טענה זו להטעותם כי זמרי הוא גדול ממנו שהוא משבט שמעון שהוא שני והוא בא מלוי שהוא שלישי ואינו חסיד ממנו ובטענה זו נכנס אחריו: ותעצר המגפה ירצה עם מאמר חז"ל במדרש רבה שמנו י"ב נסים שנעשו לפנחס והי"ב הוא כשילא עמד שבטו לפגוע בו ירד המלאך ונגף בהם כשראה פנחס שמבקש לכלותן חבטן בקרקע ועמד והתפלל וסילקן הה"ד ויעמוד פנחס ויפלל שהוא עושה את הדין כד"א ונתן בפלילים ויש לדקדק שהכתוב אומר ותעצר המגפה והיאך דרשו שירד המלאך ונגף בהם וכ"ל דדייק קרא דקאמר ותעצר המגפה מעל בני ישראל והיה מספיק לומר כדכתיב באהרן ותעצר המגפה ולא כתיב מעל בני ישראל וע"ק כיון שנעצרה המגפה איך הוא אומר אח"כ ויהיו המתים במגפה וקודם היל"ל ויהיו המתים במגפה ואח"כ ותעצר המגפה לכך יש לדרוש קרא דלדיוקא קא אתא והכי קאמר וידקור את שניהם וגו' ובאותו מעשה ותעצר המגפה מעל בני ישראל אבל בא המלאך ונגף עתה מחדש אותם הכ"ד אלף שעמדו על פינחס כשילא לפגוע בו וכיון שראה פינחס שהיה מבקש לכלותן חבטן בקרקע ואמר לפניו רבונו של עולם על אלו יפלו כ"ד אלף מישראל שנאמר ויהיו המתים במגפה ר"ל שהם דבריו של פנחס שנתרעם והיינו דכתיב ויעמוד פנחס וגומר כלומר דרשה זו שדרשנו במקרא זה נרמזה ג"כ בפסוק ויעמוד פנחס

ויפלל שעשה פלילות עם קונו. עוד ירמוז והיינו דכתיב ויעמוד פנחס דהיל"ל ויפלל פנחס אלא ויעמוד שבעמידתו שכתוב ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו באותה קימה נעצרה המגפה על זה עשה פלילות שהיה לו למנוע המגפה מכל וכל ולא לעצור המגפה מעל ישראל ושלטה בכ"ד אלף משבט שמעון וענין הפלילות הוא שאמר פנחס הן אמת שבענין הזנות אנדרלמוסיא באה לעולם אבל זה אינו אלא בזמן שהיא עבירה גלויה לעין כל ואין מוחה בידם אבל בכאן היה זנות בסתר של בנות מואב ולא היה בגלוי כי אם זמרי בן סלוא וכבר נעשה דינו ונהרג ותעצר המגפה ועל אלו שכבר נעשה בהם הדין יפלו כ"ד אלף. עוד ירצה שאמר פנחס מכח שקנאתי לה' ולהיות תועלת לישראל לעצור המגפה ועי"ז קמו לנגדי לפגוע בי וזה היה גרמא שימותו כ"ד אלף וז"ש על אלו שהרגתי יפלו כ"ד אלף נמצא ע"י זכות זה שעשיתי גרם להענים כ"ד אלף מישראל. עוד ירצה שאחז"ל שהכ"ד אלף היו מכל ישראל שכן אמרינן והלך וכינס כ"ד אלף מישראל ולא היו כולם משבטו של שמעון וכיון שעמדו לפגוע בו עמדו שבטו בלבד כמבואר במ"ר והשילא הקצף עוררה שה"ד על כל אותם הכ"ד אלף שהיו בעזרתו שקבלם וזהו שעשה פינחס פלילות עם קונו ואמר רבונו של עולם על אלו יפלו כ"ד אלף וכו' כי תינח בני שבטו שעמדו לפגוע בי אבל שאר בני ישראל עד כ"ד אלף אין להם אשם בזה ועל אלו שבאו לפגוע בו אמר בשביל אלו יפלו כ"ד אלף מישראל וז"ש ויפלל בפלילים לומר הכזה משפט ישראל ומלאכי השרת בקשו לדחפו לפי שנעשה לכבודו על שרצו לפגוע בו והוא הטיח דברים כלפי מעלה ואמר הקב"ה הניחו לו קנאי בן קנאי שהוא משבט לוי שקינא במעשה דינה ואם כן הייתי מוכרח לקנאות לו כשהיו באים לפגוע בו משלו נתתי לו ולא עשיתי עמו לפנים מן השורה ואף אם הוא מטיח דברים יש בדין לחוש לכבודו כיון שהוא קנאי גם היה לי לקנאות לכבודו וכיון שהוא משיב חימה בן משיב חימה הוא רוצה שפעולתו אשר פעל ועשה תהיה משיב חימה ולא להעלות חימה כי אחר המעשה שעשה גרם שנפלו כ"ד אלף מישראל וזהו נוגע לכבודו שאביו השיב חימה והוא העלה חימה הניחו לו שהדין עמו להיות דואג על הדבר. עוד יש להרחיב הענין שהשיב הקדוש ברוך הוא הניחו לו כי כמו שהוא קנאי בן קנאי הוא רוצה להדמות לאביו ולהיות משיב חימה בן משיב חימה כאביו שהשיב החימה וממנו אדרבה העלה החימה וע"ז הניחו לו ובזה שכתבתי למעלה אפשר שנרמז בכתוב ויעמוד פנחס ויפלל שהיל"ל ויעמוד ויפלל פנחס אבל ר"ל פנחס רמז שעשה אהרן ויעמוד בין המתים ובין החיים וע"ז ויפלל כלומר היתכן שבסיבתי שמנעתי המגפה יפלו כ"ד אלף ואע"פ שמלאכי השרת בקשו לדוחפו הקדוש ברוך הוא חשבה לו לצדקה וזה תתחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם שניתנה לו כהונת עולם לדורי דורות. עוד ירמוז שכשם שכיפר עכשיו על בני ישראל כך לעולם יהיה פנחס זה אליהו מכפר על בני ישראל ולכן כיון במה שאמר וראויה כפרה זו שתהא מכפרת לעולם ע"י אליהו. עוד רמז ויעמוד פנחס מ"ש ויקם מתוך העדה ועל אותה קימה עשה פלילה עם קונו שאני מסרתי נפשי היה לנגוף את הקמים עלי ולא יפלו על אלו כ"ד אלף מישראל וכשראו השבטים לפינחס עושה פלילות עם קונו ואמר על אלו יפלו כ"ד אלף כלומר על ההדיוטות הללו הראוי ליענש כללות ישראל כי הם אינם נחשבים למאומה התחילו הם לתבוע עלבון הנשיא ואמרו הראיתם בן פוטי זה יהרוג נשיא מישראל. עוד ירצה שמקודם לא מלא לבם לדבר תועה על פינחס אבל כיון שראו לפינחס שמטיח דברים כלפי מעלה והוא קורא תגר על מעשה ה' ואיך לא נקרא תגר על מעשיו שהרג נשיא שבט מישראל במקום גדולים ממנו שהם משה ואלעזר על דבר הזנות שאין בו מיתת ב"ד יהרוג נשיא שבט מישראל ודקדקו לומר הראיתם בן פוטי זה לפי שדחז"ל פוטיאל מבנות (יתרו) [יוסף] שפטפט ביצרו וכפי זה אתי שפיר שנקרא פוטיאל שפטפט ונשבע שאמר לאלהים איני עושה הדבר הזה אבל לדרשת שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז אינו צודק לומר פוטיאל כי אין לאל חלק בזה רק נקרא בשם פוטי ולא נזכר אל ולכך כשבאו לבזותו על ע"ז אמרו בן פוטי זה אין לקרותו פוטיאל כי אם פוטי ע"ש פטימת העגלים לע"ז ולזה כיון רש"י ז"ל שהביא כאן דרשת מס' סוטה דאתי מיוסף לפי שהוקשה לרש"י ז"ל למה אמרו השבטים הראיתם בן פוטי זה ולא אמרו בן פוטיאל זה דפוטיאל הוזכר בכתובים ולזה רש"י ז"ל הביא ענין התוספתא שנקרא פוטי ע"ש העגלים שפטם לע"ז ובמסכת סוטה דרשו פוטיאל שפטפט ביצרו ולכך כשבאו השבטים לא קראוהו בשם פוטיאל שנרמז בשם זה שבא ליוסף שפטפט ביצרו והם באים לבזותו ולכך קראוהו בשם פוטי על שם פיטם לע"ז והם לא להזכיר שם אל. וענין דבריהם בביזוי זה היה לומר כי כיון שהיו כאן ב' עבירות א' ע"ז ויצמד ישראל לבעל פעור וא' זנות למה קינא על הזנות ולא

עין יוסף

ל"ו ע"ב) ועיין בתוס' שם: ואם תאמר אסורה בת יתרו מי התירה לך. נפקא ליה מדכתיב ויקרב אל אחיו את המדינית לעיני משה. מדקרי ליה מדינית משמע דס"ק ליה אם תאמר זו אסורה הואיל ומדינית היא. א"כ בת יתרו כהן מדין שהזכירו זאת.

ענף יוסף

ובירושלמי הביאו במגדול עוז דפנחס שלא ברצון חכמים עשה ע"ש וא"כ שפיר נקרא פנחס רודף משום כך. ויש לחקור אם הרגו לפנחס אדם אחר היאך דינו. אי נימא דנמי אינו נהרג עליו מחמת שהוא רודף והטור סי' תכ"ה חידש ובאר דין זה דאדם אחר נהרג על פנחס ע"ש והב"י לא הראה מקור לזה ומחמת שלא מצא מקור לפוסקים הראשונים. כתב על הטור ז"ל פשוט הוא ומרוב פשיטתו לא ניתן לכתוב עכ"ל ועיין בגליא מסכת שהאריך בזה:

חדושי גאונים

מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם רש"י ז"ל פי' בקנאו את קנאתי בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף וקשה כיון דלא השיב חמתו ית' בקצפו אשר קצף כי אם בנקמתו אשר נקם הוה ליה למיכתב בנקמו את נקמתי דבקנאו את קנאתי משמע שהשיב חמתו ית' בקצפו דקנאה לי' קצף הוא. ונראה דודאי ע"י קצפו ורגזותו של פנחס שהיה מתחרה כשראה המעשה הרע הסוא ועבר עליו רוח קנאה השיב את חמתו ית' שעל ידי כן הרגם מיד בשעת רוגזו כשראה את חילול השם קודם שפירש שאלו פירש לא היה בידו להרגו כמצא שעל ידי קצפו השיב את חמתו לפי שאין טבעו של אדם לעשות רציחה בשעה שדעתו שפוי בלא רוגז וכ"ש להרוג נשיא ובת מלך א"כ אלמלא קצפו של פנחס שהרגו מיד בשעת רוגזו קודם שפירש לא השיב חמתו דאחר שפירש היה אסור להרגו. ונראה דלכך כתיב וירא פינחס שעל ידי שראה המעשה הרע עבר עליו רוח קנאה וקצף. ושמא לכך נקט הבועל עובדת כוכבים ומזלות קנאין פוגעין בו קנאין ל' רגזנין כלומר אותן שטבען לקנא קנא' ה' לבאות ולקצוף את קצפו בשעה שהן רואין מעשה רע פוגעין בו ל' פגיעה שייך במי שהורג מיד כמו פגע בכהנים אבל מי שאין טבעו כך לא דאם פי' פטור ואי הוה נקט הבועל עובדת כוכבי' ומזלות פוגעין בו הוה משמע אפי' אחר שפירש לכך קאמר קנאין פוגעין בו דדוקא בעת רוגזן וקנאתן של מקום בשעה שרואין המעשה פוגעין בו. ונראה דהיינו דאיתא במדרש רבה פ' בלק הביאו רש"י ז"ל שם והמה בוכים בעגל הוא עומד בנגד ששים רבוא

המתורגמן. א) האאר לאָקען. ג) האבען אוים געשריען.

(ע"י ח"ד) מם

אהל מועד וכתיב (במדבר כה) וירא פנחס בן אלעזר מה ראה אמר רב ראה מעשה ונזכר הלכה א"ל אחי אבי אבא לא כך למדתני בירידתך מהר סיני הבועל ארמית קנאין פוגעין בו א"ל קריינא דאגרתא[א] איהו ליהוי פרוונקא ושמואל אמר ראה שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה' כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב רבי יצחק (אמר) [א"ר אלעזר] ראה שבא מלאך והשחית בעם (שם) ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו מכאן שאין נכנסין בכלי זיין לביהמ"ד בשלף שננה[ג] והניחה באונקלי שלו והיה [שם ע"ב] נשען [והולך] על מקלו וכיון שהגיע אצל שבטו של שמעון אמר היכן מצינו ששבטו של לוי גדול משל שמעון אמרו הניחו לו אף הוא לעשות צרכיו נכנס התירו פירושים את הדבר:

קב שם א"ר יוחנן ששה נסים נעשו לו לפנחס. אחד שהיה לו לזמרי לפרוש ולא פירש. ואחד שהיה לו לדבר ולא דבר. ואחד שכוון בזכרותו של איש

מהרש"א

[הבועל ארמית קנאין פוגעין בו כו'. כמ"ש בקנאו את קנאתי וגו' וענין הקנאה בזה כתבנו בחידושי אגדות בפ' ר' ישמעאל במסכת עבודת כוכבים ע"ש]: והניחה באונקלי כו'. מדכתיב ויקח רומח בידו דרשו לומר כן דרומח נאמר על הברזל שלקחו בידו מתוך העץ שהיה קבוע בו והניחו באונקלי שלא ירגישו בני שבטו בדבר:

לעשות צרכיו כו'. דכתיב ויבא אחר איש ישראל וגו' לפי מחשבתם שהניחו אותו ליכנס שהוא בא אחר איש וגו' לעשות צרכיו אחריו וק"ל:

ששה נסים נעשו לו כו'. ובמדרשים מונה עוד ו' נסים אחרים ופרש"י בהם ששי שבא מלאך המשחית וטרדו בני שבטו ולא הרגו לפנחס עכ"ל אבל בת"י לא חשיב זה הנס אלא שזהו הנס דבא המלאך והשחית וע"י שבא פנחס וחבטן בקרקע ואמר על אלו יפלו כו' מיד עצר המגפה ע"ש והיינו שעשה פלילות וריב עם קונו ועל שהקשה לדבר כן בקשו מלאכי השרת לדוחפו וק"ל:

רש"י

אחי אבי אבא. היינו משה שהיה אחי אבי אביו אהרן: פרוונקא. שליח: שמואל אמר. מאי וירא ראה שאין חכמה כלומר נזכר פסוק [משלי כ"א] אין חכמה ואין תבונה נגד ה' שכל מקום שיש חילול השם אין חולקים כבוד לרב לפיכך הורה פנחס הלכה בפני רבו ולא המתין ליטול רשות ממשה שלא יראו הרואים וילמדו להתיר את העובדת כוכבים: ויקם ויקח. מכלל דעד השתא לאו בידו הוה: העדה. סנהדרין שהיו יושבין ודנין כדכתיב קח את כל ראשי ואמרי' בפ' אחד דיני ממונות (דף ל"ה.) חלק להם בתי דינין לדונם דיני נפשות על עון פעור: שלף שננה. שלף הברזל שבראש העץ של רומח: אונקלי. מלבוש: נשען [והולך] על מקלו. על העץ לבדו בלי הברזל שלא יהו מכירין בו בני שבטו שלהרוג הוא בא: היכן מצינו כו'. כלומר אתם מפקירים עצמיכם אחר בנות מואב אני למה לא אעשה כמותכם וכי שבט שלי גדול משלכם שאהא פרוש וטהור יותר מכלכם כיון ששמעו כן אמרו הניחו לו ליכנס לקובה שאף הוא רוצה כמותינו: צרכיו. תשמיש: התירו פרושים את הדבר. ודאי מותר לעשות כן שהרי פנחס עשה כמותינו כך אמרו העומדים שם כשראו שנכנס: שהיה לו לפרוש. מן האשה ושוב לא ניתן להרגו: לדבר. לזעוק לאנשי שבטו לסייעו: שכוון בזכרותו ובנקבותה. וראו אותן דבוקים זה בזה וידעו שניתן רשות לקנאי לפגוע בו ולא יאמרו שנאה היה בלבו עליו:

עיון יעקב

מאי ראה. כלומר כיון שעשה כן לעיני משה ולעיני כל עדת ישראל אם כן מה ראה הוא שלא ראו כולם: לא כך למדתני ברדתך מהר סיני. דייקא לפי שהם שאלו בת יתרו מי התיר לך ובאמת משה לא קשה מידי כי נתנה תורה ונתחדשה הלכה לפ"ק לא כך למדתני ברדתך מהר סיני נתחדשה הלכה זו משא"כ אתה עשית קודם ירידת הר סיני שנתחדשה

הרי"ף

על ע"ז אלא רוצה לאחוז מעשה אבי אמו ולכך על הזנות שפטפט ביצרו אבי אמו מגד האב לכך נזדרז בו וקינא על הזנות ועל הע"ז שפיטם אבי אמו מגד האם לא קינא כי לא זלזל במעשה אבי אמו וכיון שיש בידו שורש פורה ראש ע"ז לא היה ראוי לו שיהרוג נשיא שבט מישראל שלא היה לו חלק בפעור בא הכתוב ויחסו פנחס בן אלעזר בן אהרן שזה אינו הולך אחר אלעזר שנשא בנות פוטיאל אלא הוא בן אהרן ממש שאין לו שייכות עם בנות

פוטי וא"כ מ"ש בן אהרן אינו חוזר לאלעזר אלא על פינחס שאילו היה בן אלעזר בלבד לא היה נכנס בכהונה כיון שכבר נולד בשעה שנמשחו אהרן ובניו ולא בני בניו הילודים באותה שעה אבל זה נחשב כאילו נולד עכשיו לאהרן וניתנה לו הכהונה עכשיו ויש סעד לזה עם מ"ש בזוהר שבשעה שדקר לזמרי נבדל פנחס משבטו של שמעון ויצאה נשמתו ונכנסו בו ב' נשמות של נדב ואביהוא ונקרא באמת פנחס בן אהרן הכהן ועם זה ילדק מ"ש הקב"ה למשה לך הקדם לו שלום לפי שנדב ואביהוא פ"א נכנסו להקטיר קטורת ונשרפו אמר הקב"ה עכשיו הקדם לו שלום שלא יירא עוד כי בריתי היתה החיים והשלום ואע"פ שבאותה כפרה כשנכנסו להקטיר לא כפרו עוד כי שם מתו אבל כפרה זו ראויה להיות לעולם כי פנחס זה אליהו הוא חי וקיים לעד מכפר כפרתן של ישראל ונרמז מה שיחסו הכתוב בשביל דבר השבטים שהיו מבזים אותו במ"ש וידבר ה' אל משה לאמר פנחס כי לאמר זה אינו נודק לומר לאחרים ואם הכוונה לו לפנחס כבר הוא אומר לכן אמור הנני וגו' ולזה רמזו שדבר הקב"ה עם משה על דבר השבטים הראיתם בן פוטי זה וגו' ומבזה אותו הנני מיחסו זה שמו אשר נקרא פנחס בן אהרן הכהן כי בריה חדשה הוא מנשמות נדב ואביהוא שהן בני אהרן וכיון שפנחס הוא בן אהרן א"כ נסתלקה קורבת אלעזר מבנות פוטיאל והרי הוא נחשב לבן אהרן שנשא לאלישבע בת עמינדב לכך ייחסו הכתוב מי שהוא בן אלעזר מפתח הוא נקרא בן אהרן הכהן. עוד ירצה שמקודם לא היו מדברים בפינחס כי כיון שהוא מגד עצמו כשר מה לו לאבי אמו אבל כיון שהקב"ה אמר הניחו לו וכו' בן משיב חימה ונשתבח מגד אבותיו א"כ התחילו לבזותו מגד אבי אמו. עוד אפשר כיון שראו השבטים קיטרוג מ"ה על פינחס שהטית דברים כלפי יוצרו ומתל לו הקב"ה ואמר למלאכים הניחו לו היה ראוי לפנחס ללמוד מדרכי קונו ולמחול לנשיא שבט מישראל ולא יהרגנו מיד ועל זה התחילו מבזים אותו הראיתם בן פוטי וכו' שלא הלך בדרכי טובו ית'. עוד אפשר שבא לומר על שהיו מודים אותו שבסיותו בן מי שפיטם עגלים לעבודת כוכבים לכך לא קינא על דבר פעור לכך אמר לו הקב"ה הניחו לו קנאי בן קנאי הוא שהרי אביו קינא על עבודת כוכבים כי במעשה העגל קנאו בני לוי וגם הוא קנאי בעבודת כוכבים כמוהו שאינו הולך כי אם אחר אבי אביו והוא לוי. עוד השיבו הקב"ה בשביל שביזו אותו אמר הקב"ה בן אלעזר בן אהרן הכהן שהלך לאכול לחם עם יתרו לפני שקירב עצמו לפני האלהים ואחר שנתגייר לקח אלעזר מבנותיו לאשה ואין לכם לזלזלו ביתרו שנעשה בריה חדשה. עוד אפשר שאמר וראויה כפרה זו שתהא מכפרת לעולם לתקן מה שביזו אותו שלא בא פנחס לכפר על עון פעור אמר ראויה כפרה זו של עכשיו שמתוכה אתן לו את בריתי שלום דהיינו החיים והשלום זהו אליהו שהוא חי וקיים שהוא ג"כ עתיד לכפר על עבודת כוכבים כשיקנא על נביאי הבעל והרגם כדי לסלקא עצמו מזלזול השבטים שהיו אומרים בן מי שפטם והרי הוא עתיד ליפרע מעובדי עבודת כוכבים ונביאי הבעל ואז יאמרו שהוא מתייחס אחר אביו בן אהרן הכהן שהיה לבו אל ה' במעשה העגל ומתוך כך קירבו הקב"ה אל הכהונה וגם בזה פנחס לבו לשמים אף ע"פ שלא קינא על עבודת כוכבים של פעור ולזה אפשר שכוון שם אליהו באומרו קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל גו' ר"ל עד עכשיו היתה בידי קנאה אחת והיו השבטים מבזים אותי הראיתם וכו' ועכשיו קנא קנאתי עוד אחרת שהיא על עבודת כוכבים שעזבו בריתך בני ישראל ויגאלו לבעל ויבקשו את נפשי לקחתה ואתה הבטחתני לתת לי ברית החיים והשלום גם יש לבאר עם זה מ"ש שם ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו' להיות שפנחס זה אליהו ביזו אותו השבטים שמה שקינא בזנות לא היה לאהבת ה' כי אם לאחוז מעשה אבותיו של אמו שבא מיוסף שפטפט ביצרו ולא נכשל בזנות ומטעם זה לא קינא על עבודת כוכבים לפי שבא מיתרו ואוחז מעשה אבותיו עתה כשבא לקנאות על עבודת כוכבים מתפלל אליהו ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל בזכות האבות עזרני לנקום נקמת עבודת כוכבים והיום יודע כי אתה אלהים בישראל וגם יודע שאני עבדך דבוק ביחודך ומואס עבודת כוכבים ואיני מתייחס אחר מי שפיטם עגלים לעבודת כוכבים ועתה ידעו כי בדברך עשיתי את כל הדברים האלה אפילו קנאת זנות לא היה בשביל אחיזת מעשה אבותי שפטפט ביצרו אלא לקיים דבריך עשיתי מאז עד עתה. עוד ירמוז וראויה כפרה זו שתהא מכפרת לעולם עם משאחז"ל על וכיפר על בני ישראל וכי קרבן הקריב שנאמר בו כפרה אלא ללמדך שכל השופך דמם של רשעים כאילו הקריב קרבן וא"כ כיון שאופן כפרה זו אינה מחמת קרבן ראויה כפרה שעשה פנחס שתהא נוהגת ומכפרת לעולם ועד בין בפני הבית בין שלא בפני הבית וכיון שהקרבן שהקריב לכפר הוא נוהג לעולם גם ברית כהונתו תהיה לעולם וכהם שעשה שלום ביני ובין ישראל וגרם להחיות את שארית ישראל כך הקדים לו שלום. עוד חידשתי דרך ישר במשאחז"ל לפי שהיו השבטים מבזים אותו שחשבוהו לפנחס שמה שהרג לזמרי הוא בשביל מה שזלזל בכבוד אבי אמו זה יתרו כי כשתפסה המדינית והביאה אל משה כו' וא"ל בת יתרו מי התירה שגם היא בת מדין ובני ז"ל רמז דחז"ל שאמר למשה בת יתרו מי התירה לך דהיינו מ"ש הכתוב ויקרב אל אחיו את המדינית כלומר ושזכר שנשא בת יתרו המדינית ומיד שפגע בו פנחס והרגו חשדוהו לפינחס שלא קינא לכבוד ה' רק לכבוד אבי אמו ולכך אמרו הראיתם בן פוטי זה כו' יהרוג נשיא מישראל ר"ל הראיתם שבשביל שזלזל לאבי אמו שלא היה מכלל הכשרים וכי ראוי הוא שבשביל כבוד אבי אמו יהרוג נשיא מישראל ולכך בא הקב"ה ליחסו פנחס בן אלעזר שלא היה בשביל כבוד אמו רק להיות קנאי בן קנאי כאהרן שקינא שבטו במעשה העגל כדכתיב מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי כך קינא הוא שעבדו ישראל לפעור וכהם שאהרן השיב חימה ועצר המגפה כך השיב חימה בהריגתו זמרי ולפ"ז נתכוין וז"ש הכתוב פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן כי עשה מעשה אבותיו אלעזר ואהרן והשיב את חמתי בקנאו דהיינו משיב חימה וקינא לשמי לכן אמור שיטול שכרו כדין נגד הקנאה שקנא לאלהיו שכיפר על בני ישראל כך יזכה לכהונה להקריב קרבן כפרה על ישראל וכהם שהשיב חימה מעל ישראל כך הנני נותן לו את בריתי שלום שיהיה חי וקיים כי פנחס זה אליהו:

ענף יוסף

מי התירה לך כיון דמדינית היא (תורת חיים): כל מקום שיש חילול השם. היינו כשעושה כן בפרהסיא לפני עשרה מישראל. כי היכי דקידוש השם לא הוי בפחות מעשרה מישראל כדאמרינן בס"פ בן סורר ומורה. הכי נמי חילול השם. והבא על כותית אין הורגין אותו אא"כ יודעין בו עשרה מישראל. וכ"כ הרמב"ם ז"ל בפי"ב מהלכות אסורי ביאה (ת"ח):

קב ואחד שכוון בזכרותו כו'. כדי שתהא זכרותו נראה בתוך הקובה שלה.

יד יוסף

א ע' או"ח סי' קנ"א סעיף ו' ברמ"א:
ב רבה ותנחומא סדר בלק:

חדושי גאונים

ויקח את העגל אשר עשו ורפו ידיו כאן אלא בשביל פינחס שיבא ויטול את הראוי לו ותימה אמאי היה פינחס ראוי לאותו מעשה יותר מאחר ויש לפרש לפי מאמר' דפנחס הוא אליהו הנביא ואשכחן באליהו שדרכו הוה לכעוס ולקנא קנאת השם כשראה איזה מעשה רע שנא' קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך והיינו דאיתא בסוף פרק חלק דרש ר' יוסי בציפורי אבא אליהו קפדן הוה הוה רגיל למיתי גביה איכסי מיניה תלתא יומי ולא אתא כי אתא א"ל אמאי לא אתא מר א"ל קפדנא קרית לי א"ל הא דקמן דקא קפיד מר לכאורה תימה אמאי השיב לו הא דקמן דקפיד מר ולא השיב לו אמת הוא דקא קפיד מר על אחאב כדדרים ועוד מאי תמה דקא"ל קפדנא קרית לי והא אמת הוא דהוה קפיד על אחאב. ונראה לפי שאמרו בפ"ק דתענית האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דמרתחא ליה שנאמר הלא כה דברי כאש כלומר האי צורבא מרבנן דרתח לאו מדה רעה היא לגביה דודאי אלו הוה קפיד בשבילו הוה מדה רעה אבל אורחא דצורבא מרבנן להקפיד על הרשעים כשרואין אותן עוברים על התורה דאז מקנאין קנאת ה' צבאות ולכך קאמר אורייתא הוא דמרתחא לי' כשרואין אותן עוברים על התורה לובשין כעס לקנא קנאת ה' וזהו מדה טובה וזכות הוא לו והיינו דא"ל אליהו לרבי יוסי קפדנא קרית לי תמה עליו וכי בכי האי גונא שהקפדתי על שעבדו עבודת כוכבים בימי אחאב ראוי לקרות אותי קפדנא והלא יפה עשיתי דאורייתא הוא דמרתחא לי ולהכי איצטריך ליה לרבי יוסי למימר הא דקמן דקא קפיד מר פי' תינח מה שהקפדת בימי אחאב לקנאת ה'

המתורגמן. א) דער לעזער פאן דעם בריעף. ג) ער האט הערויסגענאממען אונד געשערפט.

ובנקבותה של אשה. ואחד שלא נשמטו מן הרומח. ואחד שבא מלאך והגביה את המשקוף. ואחד שבא מלאך והשחית בעם ובא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבש"ע על אלו יפלו כ"ד אלף מישראל שנאמר (במדבר כה) ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף והיינו דכתיב (תהלים קו) ויעמוד פנחס ויפלל א"ר אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל מלמד [כביכול] שעשה פלילות עם קונו בקשו מה"ש לדחפו אמר להם הניחו לו קנאי בן קנאי הוא משיב חמה בן משיב חמה הוא אהתחילו שבטים מבזין אותו ראיתם בן פוטי זה שפיטם [א] אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים והרג נשיא שבט מישראל בא הכתוב ויחסו (במדבר כה) פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. אמר לו הקב"ה למשה הקדם לו שלום שנאמר (שם) לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום וראויה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת לעולם. אמר רב נחמן אמר רב מ"ד (משלי ל) זרזיר מתנים או תיש ומלך אלקום עמו תכ"ד בעילות בעל אותו רשע אותו היום והמתין פנחס לו עד שתשש כחו והוא אינו יודע שמלך אלקום עמו. במתניתא תנא ששים עד שנעשה כביצה המוזרת [ב] והיא היתה כעריבה המלאה מים א"ר כהנא ומושבה בית סאה תני רב יוסף קבר שלה אמה א"ר ששת לא כזבי שמה אלא שוילנאי בת צור שמה ולמה נקרא שמה כזבי שכזבה באביה. ד"א כזבי שאמרה לאביה כוס בי עם זה והיינו דאמרי אינשי בין קני לאורבני שוילנאי [ג] מאי בעיא. בהדי קלפי

רש"י

שלא נשמטו מן הרומח. לפרוש זה מזה עד שראו ישראל שהרגם בדין: והגביה את המשקוף. והוליאן (עד שהן) כדבקין ולא הוצרך להשפיל הרומח וישמטו: ואחד שבא מלאך והשחית בעם. והוטרדו בני שבטו במגפה ולא הרגו לפנחס: פלילות. ריב: בן קנאי. משבט לוי שקנא במעשה דינה דכתיב (בראשית ל"ד) הכזונה יעשה את אחותנו: בן משיב חמה. אהרן במעשה דקרח דכתיב כי יצא הקצף וכתיב ויתן את הקטורת: אבי אמו. יתרו דאלעזר אבי פנחס לקח מבנות יתרו דכתיב ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנו' פוטיאל לו לאשה ומפרש באגדה פוטיאל זה יתרו שפטם עגלים לעבודת כוכבים ואמרינן בסוטה (ד' מ"ג פוטיאל זה בנו של יוסף שפטפט בילרו ומשנינן או אבוה דאימיה מיתרו ואימיה דאימיה מיוסף או אבוה דאימיה מיוסף ואימיה דאימיה מיתרו דיקא נמי דכתיב פוטיאל ולא פוטאל: וראויה כפרה זו. שעשה פנחס: שתהא מכפרת לעולם. דכתיב (במדבר כ"ה) ברית כהונת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר (דכפרה זו לעולם עומדת לזכרון טוב לישראל): תכ"ד וכו'. זרזיר בגימטריא הכי הוו: מתנים. לשון המתנה: או תיש. עד שתשש כוחו (כלומר כמספר זרזיר המתין כדי להתיש כחו): אלקום עמו. שכל הקמות שלו: ופנחס לא היה יודע. שהקב"ה שמו מלך אלקום עמו שלא היה לריך להמתין שיותש כחו. ונראה בעיני שהתיבה הזאת לשון ערבי שכל פתיחת היבותיהם אל: ששים. ואין לדבר רמז במקרא: שנעשו. ביצים שלו כביצים מוזרות שהוקלש ונתבלבל שכבת זרע שבתוכו מרוב בעילות: והיא נתמלאת. שכבת זרע כעריבה מלאה מים: מושבה. מושב שלייתה שהיתה רחבה ביותר: וקבר שלה. פתיחת רחמה: שכזבה באביה. שלוה אליה אל תשמיעי אלא לגדול שבהם: כוס בי עם זה. שהוט אותם ע"י: והיינו דאמרי אינשי. על שם כזבי אומרים דבר זה: בין קני לאורבני. מקום ייחוד: אורבני-ערבה דקה הגדלה בין האגמים אלטיי"ן בלע"ז: מאי בעיא. ודאי משום זנות הלכה שם: בהדי קלפי דקני.

מהרש"א

קנאי בן קנאי כו'. פרש"י בן קנאי משבט לוי כו' וזכר זה כאן שפנחס עשה כמעשה אבותיו לפרוש מן הזנות מה שלא עשה כן זמרי שהיה בן קנאי משבט שמעון שהיה ג"כ מקנא במעשה דינה כו' והוא לא הלך בדרכי אבותיו לפרוש מן הזנות וכן אמר משיב חימה בן משיב חימה שהוא אהרן אבל זמרי הביא החימה וחרון אף בזנותו וילא להם זה הדרש מתוך הכתוב שאמר פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב חמתי שהתם הכתוב מי היה המשיב חימה שיש לפרשו אאהרן דסמיך ויש לפרשו כפשוטו ארישא דקרא אפנחס וע"כ אמרו שנתכוין הכתוב לשניהם משיב חימה בן משיב חימה כו'. ואמר שהתחילו שבטים מבזים כו' בא הכתוב ויחסו כו'. לפי שכבר יחסו כן בפרשה דלעיל קודם מעשה זמרי אלא שלא בא שוב כאן ליחסו אחר מעשה זמרי אלא מפני שהיו מבזין אותו כו': א"ל הקב"ה למשה הקדם לו שלום כו'. לפי שהיו מריבים עמו ומבזין אותו הקדם לו שלום שיהיה לו שלום מהם: ואמר וראויה כפרה זו שתהא מכפרת והולכת כו'. עיין פרש"י ועוד נראה לפרש מדלא כתיב וכפר על בני ישראל וגו' בלשון עבר וכתי' ויכפר בלשון עתיד דרשו כן ואפשר שגם רש"י נתכוון לזה וק"ל: זרזיר מתנים וגו'. כ"ל בהך דרשה שלקחו זה המקרא לסימן לקבלתם במעשה זמרי שהיה שטוף בזמה וכן מלינו בזרזיר שהוא שטוף בזימה כדאמרי' פ' [א] החובל לא לחנם הלך זרזיר אצל עורב כו' והעורב ידוע שהוא א' מאותן ששמשו בתיבה כדאמרינן פ' חלק [ב] וכן התיש הוא שטוף בזימה בבהמה דקה: כזבי שכזבה באביה ד"א כו'. דודאי אביה ראש אומות במדין היה ולא הפקיר בתו אלא לגדול שבישראל והיא כזבה לאביה בזה. ואמר ד"א שאמרה לאביה כו'. שאביה ודאי לא הפקיר בתו אבל היא בקשה על הדבר: והיינו דאמרי אינשי בין קני כו' גייפתה לאמה. ר"ל דודאי האב אינו מפקיר בתו אבל על ידי שהיא יצאנית במקום הפקר באתה לידי זנות ובזה הוא גייפתה לאמה שמוליאה שם רע על אמה שעשתה כדוהיא בתה למדה ממנה לעשות כן כדאמרי' בעלמא [ג] רחילא

הרי"ף

מ"ד זרזיר מתנים וגו'. נראה שמה שהקפיד הקב"ה על שהמתין פנחס לזמרי עד שיותש כחו לפי שכל זמן שהיה קיים זמרי היה המלאך נוגף את ישראל ואילו הרגו מיד גם היתה המגפה נעלרת מיד:

עיון יעקב

הלכה זו: ראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודת כוכבים. אפשר לומר כן כלומר כיון שאבי אמו היה מיתרו נמלא שאביו בעל בת אל נכר מי התיר לו ואיך הוא מקנא על בעילת בת אל נכר ועיין מ"ש בסמוך בענין מגדר מילתא י"ל דלס"ק יהרוג נשיא

עץ יוסף

מפני שהיו אומרים אף הוא נכנס ועשה לרכיו. כן אי' בתנחומא. ואע"פ שהיו נדקרים יחדיו היו אומרים שאחר שפירשו זה מזה עשה לרכו ושוב דקרם. או אחר שדקר את זמרי עשה לרכו ושוב דקר גם את כזבי ונתחברו בחנית יחד. אבל עכשיו שהיה זכרותו בנקבותה ידעו כי לא נפרדו זה מזה. ולא יכלו לומר שמקודם עשה פנחס לרכיו ושוב נזקקו הם זה לזה. שהרי ראו שזמרי עשה לעיני כל ישראל מתחלה ובודאי שלא יפרד ממנה ויתן מקום לפנחס תחלה (יפ"מ): והגביה את המשקוף. והוליאן עד שהן נדבקים ולא הולרך להשפיל הרומח וישמטו (רש"י) וקשה דהשתא נמי נשמטין היו לולי הנס הרביעי. וא"כ אף שישפיל לא ישמטו בנס. אך לשון המדרש נראה שטעם הנס כדי שבילאתם מיד ותיכף יראו לעין כל לפי שעיני כל ישראל תלויות מה יעשה בדבר זה. ולזה רלה הקב"ה כי תיכף ליליאתם יראו תלוים לעין כל (יפ"מ): שבא המלאך והשחית בעם. וז"ל התנחומא עמדו כל בני שבטו לפגוע בו ירד מלאך ונגף אותם לפניו. כשראה פנחס שמבקש הקב"ה לכלותם חבטן בקרקע כו'. מ"מ הולרך לנס השני שאפילו שהיו טרודים מאז במגפה. לא יניחו את זמרי בידו כשהיה לועק. ועוד כי לא אבה ה' להשחית במגפה מאז שימותו רבים (יפ"מ): התחילו שבטים מבזים אותו כו'. משום שבכל מקום שיש חילול השם ורולה אחד להתנדב עלמו לקנא קנאת ה'. לריך שיהא בו אחד משני פנים. או שיהיה הוא עלמו אדם גדול בישראל. שלא יאמר לו טול קורה מבין עיניך. ולשם יוהרא ולהתפאר עשה כן. ולא לקנא קנאת ה'. או אפילו מי שאינו גדול כך אם אבותיו היו גדולי ישראל הכל מחזיקין לו טובה ואומרים עליו ברא כרע' דאבוהי הוא ויש לו טבע אבותיו. ולפי שהיו שם גדולי ישראל יותר מפנחס. משה אלעזר ונשיאי העדה ועליהם היה מוטל לקנא קנאה זו. ולכן התחילו השבטים מבזים אותו ראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לע"ז וא"כ איך נתמלא לבו לקנא קנאת ה' בשביל עבודת ע"ז. דעיקר חטאן ע"ז היה שעבדו תחלה לפעור כדאי' במדרש. וכיון דאבותיו עובדי ע"ז היו. אינו ראוי לקנא על כך. לכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן. דראוי הוא לכך מגד אבותיו כי הוא בן בנו של אהרן קדוש ה' (תורת חיים): ששים עד שנעשה כבילים המוזרות. ואפשר לדרוש זמרי מלשון מזרי כבילה מוזרת. כתיבות המתחלפות כבש כשב ודרש נמי בן סלוא ס' לא לו כלומר דבעל ששים בעילות שאינה ראויה לו:

המתורגמן: א) גמעסטעט, פי' האכיל מספוא להשמין עגלים. ב) צו שלאגען. צו מישט. ג) נאמען איינער אויש געלאססענען פרוי.

[א] מהרש"א ד"ה זרזיר פ' החובל (דף צ"ב:) [ב] פרק חלק (דף ק"ח): [ג] סוף ד"ה והיינו כדאמרי' בעלמא כתובות (דס"ג.) נדרים (דף נ.):

יד יוסף

א בנא בתרא דק"ט סוטה דף מ"ו:

חדושי גאונים

נבאות אבל הא דקמן דקפיד מר משום כבוד עלמך לא לקנאת ה' א"כ יש כך מדות קפדנות וכיון דדרכו של אליהו הוה לקנא קנאת השם ולעשות מעשה בקנאתו לה' ובכעסו כמו שאמר חי ה' אם יהיה טל ומטר וגו' לכך קאמר במדרש בעגל עמד משה וכו' אלא בשביל פינחס שיבא ויטול הראוי לו כי לו היה ראוי לעשות כמעשה הזה ולא לאחר דלאו כל אדם יש לו טבע זו ללבוש כעס לנקום נקמת ה' אבל פינחס היה מסוגל לזה כיון דהוא אליהו וטבעו של אליהו לקנא קנאת ה' תמיד כדפירש' ונראה דהק"ד השיב את חמתי בקנאו את קנאתי כלומר השיב את רוגזי ברוגזו שאם יש דין למטה אין דין למעלה (תורת חיים): למה נקרא שמה כזבי שכזבה באביה עד גייפתה לאמה. ונראה שמשל מה דאמרי אינשי בין קני וכו'. והענין לכאורה יש לנו ללמד זכות שהלא אביה היה מלך וגם היא לא רלתה כי אם לגדול שבישראל ואם כן כוונתה היתה לש"ש ובפרט מה שלייתה לאביה וקיימה כבוד אב בודאי היתה כוונתה לש"ש. והלא אמר בכור נסנהדרין (דף ק"ו ע"א) עשה להם קלעים מהר שלג עד בית הישימון וא"כ עשו קלעים בפרהסיא שיהיה שם בית הזונות. ובזה יבואר מה שנאמר דקיימה מלות כבוד אב א"כ כוונתה היה' לש"ש ולכן דרשו כזבי שכזבה באביה וכו' וא"כ לא קיימה מלות כבוד אב ועוד שלא אמרה כוס בי עם זה א"כ לא היה' כוונתה לש"ש כי אם להיות

דקני שוילנאי [מאי בעיא] גייפתה לאמה. א"ר יוחנן א חמשה שמות יש לו זמרי ובן סלוא. ושאול ובן הכנענית ושלומיאל בן צורישדי. זמרי על שנעשה כביצה המוזרת· בן סלוא על שהסליא עונות שלמשפחתו. שאול על שהשאיל עצמו לדבר עבירה. בן הכנענית על שעשה מעשה כנען ומה שמו שלומיאל בן צורי שדי שמו:

קבא [פ"ב ע"א] שם א"ר חייא בר אבויה כתוב על גולגלתו של יהויקים זאת ועוד אחרת.

זקנו דר' פרידא אשכח ההוא גולגלתא דהוה שדיא בשערי ירושלים והוה כתיב עילויה זאת ועוד אחרת קברה והדר נבוג קברה והדר נבוג אמר דילמא האי גולגלתא של יהויקים דכתי' ביה (ירמיה כב) קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים אמר מלכא הוא ולאו אורח ארעא לבזוייה שקלה כרכה בשיראי ואותביה בסיפטא אתא דביתהו חזיתא נפקת אמרה להו לשיבבתהא אמרה לה האי דאתתא קמייתא היא דלא קא מנשי לה שגרתא לתנורא וקלתה כי אתא אמר ב היינו דכתיב עילויה זאת ועוד אחרת:

אלו הן הנחנקין פרק עשירי

דף פד ע"ב **איבעיא** להו בן מהו שיקיז[דם]לאביו רב מתנה אמר (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך רב דימי בר חנינא אמר מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לרפואה פטור אף מכה אדם לרפואה פטור. רב לא שביק לברי' למשקל ליה סילוא· מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למפתח ליה כוותא דילמא חביל והוה ליה שגגת איסור. אי הכי אחר נמי. אחר שגגת לאו בנו שגגת חנק:

קכב דף פו **משנה** זקן ממרא ע"פ ב"ד שנאמר (דברים יז) כי יפלא ממך דבר

בקליפות הקנים: שוילנאי מאי בעי. ודאי משום זנות הלכה שם: גייפתה לאמה. הנאיפה אמה כלומר הוליאה שם גייפתה לאמה שכיון שזנתה קורין אותה זונה בת זונה: הסליא. גרס שיזכרו ויספרו לשון (איוב כ"ח) לא תסולה המסולאים בפז (איכה ד') שהיו מעריכין עלמן בפז ואת זה ואת משפחתו סלו בניאופים. ל"א גרס לחפש ולדקדק אחר עונם לשון מסלסל בשערו (נזיר דף ג'): מעשה כנען. זמה כדאמרינן בע"פ (דף קי"ג:) חמשה דבריסלוה כנענאת בניו אהבו את הזמה: זאת ועוד אחרת. נקמה נעשית בה כבר ועוד אחרת תעשה בה: זקינו דרב פרידא. הוא ר' חייא בר אבויה והכי אמרינן בחלק: נבוג· בלבלה ויצאה מקבורת': קבורת חמור. מושלך ברחובו': בסיפטא. ארגז: לשיבבתהא. אל שכנותיה: דלא קא מנשי לה. איכה נשכחת מלבו: שגרתא. לתנורא. הסיק' את התנו': **מה** מכה בהמה לרפואה. כגון מקיז דם פטור מןהתשלומין שהרי לא הזיקה: אף מכה אדם. דהיינו אביו: לרפואה פטור. ממיתה ואע"ג דחבורה הוא: ואהבת לרעך כמוך. לא הוזהרו ישראל מלעשות לחביריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו: סלוא. קוץ ישב לו בבשרו. למפתח ליה כותא. כויה להוליא ליחה ממנה: אי הכי אחר נמי. לא ליפתח שהרי כל ישראל הוזהרו על חבלת חבירו דכתיב (דברים כ"ה) לא יוסיף פן יוסיף: שגגת לאו. כשאין מתכוין הוי שגגה באיסור שזדונו לאו בעלמא דקיל:

בתר רחילא אזלא: חמשה שמות יש לו זמרי כו'. דלא מסתברא לומר שנשא שמעון כנענית שהרחיקו אבותיו ודבר שעתידה תורה ליאסר ודרשו נמי שלומיאל גו' שהוא היה נשיא שבט שמעון ובמעשה זמרי נמי כתיב נשיא בית אב לשמעוני ואע"ג דה' בתי אבות היו לשמעון וכל אחד מהם היה נשיא למדו לומר שהוא היה ג"כ נשיא השבט כדאמרינןלעיל שהלכו שבט שמעון אצל זמרי בן סלוא נשיאם משה דן דיני נפשות ואתה יושב ושותק מה עשה כו' ואע"ג שיש לבעל דין לחלוק בזה ולומר שאחר שמת שלומיאל בן צורישדי נתמנה זמרי להיות נשיא השבט דהא בין מעשה דנשיאים ובין מעשה זמרי היה כמו ל"ח שנים שזה היה בשנה שניה ליציאת מצרים ומעשה זמרי היה בשנת מ' מ"מ כיון שלא נזכר בתורה שנתמנו נשיאים אחרים עד לסוף בפ' מסעי בחלוקת ארץ לא נאמר כן בלי ראייה שנתמנו ג"כ אחרים קודם זה אלא שכל זמן שהיו ישראל במדבר עד חלוקת הארץ לא נתמנו אחרים וא"כ ע"כ שלומיאל הוא זמרי. ומ"ש ומה שמו שלומיאל בן צורישדי ולא ידעתי מה ידרשו בצורישדי דהא בין בני שמעון חשיב ליה לשאול בכל המקרא וה"ל לכתוב שלומיאל בן שמעון. ודע דלפי הדרש נ"ל דלכל הפחות היה זמרי במעשה הזה בן ר"ן שנה דהא חשיב ליה לשאול בן הכנענית מיורדי מצרים ורד"ו שנה היו במצרים ובשנת ארבעים ליציאתם נהרג זמרי הרי ר"ן שנה ואין זה תימה שהיה חיה כ"כ כמו שפרש"י במנחות [א] גבי פתחיה על הקינין שהוא מרדכי ועיין בתוס' שם ודו"ק: דכתיב קבורת חמור יקבר סחוב. פרש"י מושלך ברחובות עכ"ל וכן ת"י כמה דמסגרין ית נבלת חמרא כו' ע"ש אבל מלשון קבורת חמור יקבר משמע דמיתת קבורה קלת יש לו לחמור והיינו משום טומאת נבלות או משום סרחון אין משליכין אותו ברחובות אלא שאין מקפידין להעמיק קבורתן והכלבים מסחיבין אותן מקבורתן ודקאמר מלכא הוא ולאו אורח ארעא לבזוייה וכבר נתקיים בו קבורת חמור שבלבלה מקבורתה וק"ל:

[א] מהרש"א סוף ד"ה ה' שמות במנחות (דס"ד :)

יד יוסף

א תרגום דרב יוסף ד"ה א' ד' פסוק כ"ה ב ר"ל דועוד אחרת קאי על שישרוף לגמרי :

חדושי גאונים

למכשול לבני ישראל. והיינו דאמרי אינשי בין קני לאורבני שוילנאי מאי בעי ר"ל כיון שהיא היתה במקום הזנות בודאי גם כוונתה היתה לשם זנות ועוד בהדי קלפי דקני ר"ל כשהקנים היו קלופים ואינם דבוקים זה לזה כי כשאינם קלופים ומדובקים א' לחבירו אזי אין נראה אבל כשעושה בין קנים קלופים ואינו מחובר אחד לחבירו וא"כ הזנות היה בפרהסיא ואם כוונתה היתה לש"ש לא היו זנו בפרהסיא אלא ודאי דכוונתה היתה לשם זנות. ומה מאד בארתי בזה אדר"נ (פרק כ"ו) אל תרגיל עצמך לאכול מן הסעודה שמא יבא סופך לאכול מןהקנים. ותמוה מאד והנראה דכתיב בפ' בלק כ"ה ותקראנה לעם וגו' ויאכל העם וישתחוו ומבואר ע"ז באגדה שבלעם אמר להם שישראל הם רעבים שלא אכלו במדבר כי אם המן בלבד ולכן צוה למואב שיעשו מאכלים טובים וא"כ מחמת זה באו לידי זנות ומבואר הכא דמקום הזנות היה בין הקנים ולכן אמר אל תרגיל עצמך לאכול מן הסעודה שמא יבא סופך לאכול מן הקנים רצה לומר מן הקנים שהוא מקום זנות ולכן תלי בקנים מחמת המקרה שקרה הזנות במקום הקנים ובני הרב מוה"פ נ"י ביאר שאמרו לעיל נקיי הדעת שבירושלים לא היו נכנסין בסעודה אלא אם כן יודעים מי מיסב עמהם והנה כשהגמ' רוצה לומר שהוא אינו חשוב קאמר אטו קטלא קני באגמא הוא. ובזה יבואר האדר"נ דאמר אל תרגיל עצמך לאכול בסעודה שמא יבא

הכותב

כתב הרמב"ם ז"ל [בפירוש המשנה] זקן ממרא ע"פ ב"ד. הוא אותו שאומר כך דרשתי וכך דרשו לי חכמים כך למדתי וכך למדו לי. ואמרו אם שמעו אמרו להם ר"ל אותו הב"ד אם הם יודעים אותו הדין ושמעו דין התורה בו יגידו מה שיודעים לזקן ממרא ולאותם שחולקים עליו ויודעים האמת עם מי הוא ואם אין אצל אותו הב"ד ידיעת אותו הדבר שואלין מאותם שלמעלה מהם עד שיגיע הדבר לב"ד הגדול ואם ב"ד הגדול מקובלים בדבר ההוא יודיעום מה שהם יודעים מן הקבלה ואם לא שמעו בו שום דבר ידונו בו כפי הסברות וההיקשות התוריות הידועות אצלם עד שיסכימו כולם או רובם שהדין כך ויאמרו להם שיתחייבו לעשות כן ומי שיחלוק על מה שיאמר אם הוציא אותו בסברא הוא זקן ממרא דאמר רחמנא על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה וזה הדבר שלומדים אותה בהיקש ויביאם אליו העיון צוה הש"י שנעשה כדברם שנאמר תעשה. אח"כ אמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל וזהו המקובל אצלם ב"ד מפי ב"ד והוא שיאמרו כך קבלנו ולכן אמר יגידו לך שאין להם בזה אלא ההגדה בלבד שיגידו לך במה שהם יודעים בלבד שהוא מן הקבלה. ולא יתכן היותו זקן ממרא שיהא חייב מיתה עד שידין הפך דינם בדברים הנעשים בהיקש וסברא בדבר שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת או שיתגלגל מצד דינו לזה כגון שיחלק עליהם באילן פלוני אם הוא חייב בערלה או אינו חייב ובזה יוצא מעיקר הכונה אם היא חייבת בערלה אם לאו לפי שזה המחלוקת יצא לדבר שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת לפי שמי שקדש אשה באותן הפירות לדעת מי שאמר שהיא ערלה אינה מקודשת והבא עליה פטור ועל דעת מי שאמר אינה ערלה הרי היא מקודשת והבא עליה בשוגג חייב חטאת ובמזיד חייב כרת וכמו כן אם הנגע הזה טהור או טמא יתגלגל ממנו בטומאת מקדש וקדשיו דבר שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת ועד"ז תקיש ודע זה הענין כי הוא דק וצריך לחזרו הרבה מאוד ובמעשים שיתחברו לו בכל הקבלה או בקצתה יהיה הבא ממנו בסוף לדבר שחייבים על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת וכן כשיחלוק עליהם בפירוש מקובל שאין בו היקש ואפילו לא יצא ממנו לבסוף אלא לאיסור לאו או עשה יהרג מצד שהוא מין ובה' טוטפות יהיה זקן ממרא ג"כ במצות עשה זו בלבד לפי שנתקבצו בו תנאים אינם מצויים בזולתה כמו שנתבאר בתלמוד וכבר ביארנו בפתיחת חבורינו זה עיקרים גדולים מועילין בזה השער ממה שבארנו בפי' המקובל ואפי' הלמד בהיקש. ולא יתכן היות זקן ממרא עד שיהיה חכם שהגיע להוראה לפי שדבריו נשמעים והוא ראוי לדון כמ"ש כי יפלא ממך דבר וגו' ממי שלא יפלא ממנו אלא הדבר הנפלא הקשה אבל תלמיד שלא הגיע להוראה אסור לו לדון ואפילו דין אמת שאין בו מחלוקת

עיון יעקב

שבט כלומר אי משום מגדר מילתא היה יכול לעשות כא' מאחר העם שחטאו ולא בנשיא שבט : **קברה** והדר נבוג קברה והדר נבוג. שני פעמים כדי לקיים בו זאת ועוד אחרת וכי קלתה חזי דעוד אחרת קאי עד שישרוף לגמרי ועיין בפ' חלק דף ק"ד בחדושינו :

הרי"ף

רש"י ד"ה זקינו דרבי פרידא הוא ר' חייא בר אבויה. כוונת רש"י כיון דזקנו של רבי פרידא ראה המעשה מה חידש רבי חייא באומרו כתוב על גולגלתו כו' לכך פי' דזקנו הוא ר' חייא בר אבויה :

אמר הבונה רב לא שביק לבריה כו'. המאמר הזה ודלעיל מיניה באו שניהם על גודל האזהרה הצריכה לבלתי עבור על מצות כיבוד אב ואם ועיין מה שכתבתי לעיל בפ"ק דמס' קדושין :

למשפט וגו' ושלשה בתי דינים היו שם אחד [יושב]על פתח הר הבית ואחד [יושב] על פתח העזרה ואחד [יושב] בלשכת הגזית באים לזה שעל פתח הר הבית ואמר להם כך דרשתי וכך דרשו חבירי כך למדתי וכך למדו חבירי אם שמעו אמרו*) להם ואם לאו (אלו ואלו) באים לאותן שעל פתח העזרה ואומר כך דרשתי וכך דרשו חבירי כך למדתי וכך למדו חבירי אם שמעו אמרו להם ואם לאו אלו ואלו באי' לב"ד הגדול שבלשכת הגזית שמשם תורה יוצאה לכל ישראל שנא' (דברים יז) מן המקום ההוא אשר יבחר ה' חזר לעירו ושנה ולמד כדרך שהיה לומד פטור ואם הורה לעשות חייב שנא' (שם) והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע וגו' אינו חייב עד שיורה לעשות תלמיד שהורה לעשות פטור נמצא חומרו קולו:

קכג דף פח ע"ב **תניא** אמר רבי יוסי מתחלה לא היו מרבין מחלוקת בישראל אלא בית דין של שבעים ואחד יושבים בלשכת הגזית ושני בתי דינין של עשרים ושלשה אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה ושאר בתי דינים של כ"ג יושבים בכל עיירות ישראל הוצרך הדבר לשאול שואל מב"ד שבעירו אם שמעו אמרו להם ואם לאו באים לזה שסמוך לעירו אם שמעו אמרו להם ואם לאו באים לזה שעל פתח הר הבית וכו' עד באים ללשכת הגזית ששם יושבים מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים ובשבתות ובימים טובים יושבים בחיל[א] נשאלה שאלה בפניהם אם שמעו אמרו להם ואם לאו עומדין למנין רבו המטמאין טמאו רבו המטהרין טהרו משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צורכן רבו מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות. משם כותבין ושולחין בכל מקומות כל מי שהוא חכם ושפל ברך[ב] ודעת הבריות נוחה הימנו יהא דיין בעירו

*) נ"ל אומרים כך הגי' במשנה שבמשניות ועתוי"ט:

רש"י

ג' בתי דינין היו שם. בירושלים דמשתעי בה קרא וקמת ועלית: אחד יושב על פתח הר הבית. הוא שער המזרחי שלפנים מן החיל לפני עזרת נשים: ואחד יושב. למעלה הימנו. כשעברו עזרת נשים ובאין לעזרת ישראל: ואחד בלשכת הגזית. שהיא בנויה בתוך העזרה חציה בקודש וחציה בחול כדאמרינן בסדר יומא (דף כ"ה): באין לזה שעל פתח הר הבית. זקן זה שהורה בעירו ונחלק ב"ד שבעירו עליו והזקיקו הכתוב לעלות לירושלים ולשאול ובאין הוא וב"ד שבעירו לב"ד זה שעל פתח הר הבית שהרי בו פוגעין תחלה: תלמיד שהורה. לעשות תלמיד שלא הגיע להוראה ונחלק על ב"ד שבעירו ובאו לב"ד הגדול ושאלו וחזר לעירו והורה כבתחלה פטור שאין לסמוך על הוראתו והתורה לא חייבה אלא מופלא ומומחה לב"ד כדאמרי' בגמ': נמצא חומרו קולו. חומר שהחמירו עליו שאינו ראוי להוראה (סוטה כ"ב) עד שיהא בן ארבעים שנה נעשה לו קל לפוטרו מן המיתה: יושבים בחיל. מפני שהעם רב ומקום צר להם בלשכה א"נ שלא יהו נראין כיושבין בדין שבלשכת הגזית היו

מהרש"א

שלא שמשו ת"ח כל צרכן כו' התורה כב' תורות כו'. שימוש ת"ח הוא שורש ומקור ללימוד התורה על בוריו כדאמרינן פ' היה נוטל מי שלא שמש ת"ח כו' תני תנא ולא ידע מאי אמר כו' ונעשה תורה כב' תורות שזה מטהר וזה מטמא זה מתיר וזה אוסר וכל א' מהם נותן טעם להחזיק דבריו כמ"ש הרמב"ם ודעת כל א' מהם נראין כתורת אמת וק"ל:

חדושי גאונים

סופך לאכול מן הקנים ר"ל שתאכל אפילו עם אכבים שאינם חשובים והם כקנים ודפ"ח חן (עין אליהו):

תניא אמר רבי יוסי מתחלה לא היו מרבין מחלוקת בישראל וכו'. ויש ליישב על פי זה מה שאמר בפרק ארבע מיתות תניא כשחלה רבי אליעזר וכו' נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם שתי זרועותי שהם כשתי ספרי תורות שנגללין ולכאורה לפרש"י קשה וז"ל כשגוללין ס"ת והכתב מכוסה כך תתעלם ותתכסה תורה שבלבי וכו' עכ"ל וקשה אם כן למה אמר כשתי תורות היה לו לומר כספר תורה. ולולי דבריו הקדושים היה נראה משום שהוא היה מתלמידי שמאי וחלק עם חכמים עד שנדוהו בתנור של עכנאי והיה יכול לצאת מכשול ממנו שיהיה התורה כשתי תורות ח"ו ולפיכך בכה והתודה על זה דאי כפי' רש"י קשה מה התאונן על זרועותיו כי הצדיק מת לדורו ולא לו אלא כמו שפירשנו ודו"ק. וא"כ התאונן הוא על שלא שמש כל צרכו וכמו שמסיק הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבותי וכו' וגם על תלמידיו אמר כך שלא שמשו כל צרכן אצלו כמו שמפרש רש"י גבי רבי עקיבא שלך קשה משלהם מפני שלבך פתוח כאולם ואלו שמשתני היית למד תורה הרבה משלמדת ודו"ק (מגודת דוד):

הכותב

ולפי שעבר והורה בהמראה שזה תוספות כי הנה עבר ב' עבירות איסור ההוראה ואיסור המראה נפטר מן המיתה. ובא בזה המאמר שאינו חייב מיתה. חומר בד"ס מד"ת האומר אין תפילין לעבור על ד"ת פטור ה' טוטפות לעבור על ד"ס חייב. אמרו פטור כשהודה בחיובו בהם אבל הוא יבטל אותם בהוראה כמ"ש לעבור על ד"ת עד שיודה שהיא עבירה ולפיכך אינו חייב מיתת ב"ד לפי שלא יהרג מי שבטל מצות עשה אבל אם אמר אין תפילין ע"ד כפירה יהרג מצד שהוא מין לא מצד שהוא זקן ממרא ודע זה הענין היטב לפי שנסתפק על רבים מהחכמים זה הענין וחושבים שזה שאומרים בתלמוד בזקן ממרא אינו חייב עד שיאמר כן ויעשה כן ובתנאי כן וכשלא ישלים אותו התנאי שהוא ניצול בעצמו אין הדבר כן אבל פירושו אינו חייב משום זקן ממרא ופטור מדין זקן ממרא אבל הוא חייב מיתה מפנים אחרים האתה סובר שיאמר אדם שדעתו ואמונתו השניות או השלישות וזה בלא ספק מכחיש למה שכתוב בתורה ה' אלהינו ה' אחד שנאמר שאדם כזה אינו נהרג או שהוא זקן ממרא ודאי זה יהרג משום שיצא מן הכלל כלומר מכלל ישראל אשר מהם יהיו החוטאים שאחד מהם כלומר אחד מן החוטאים זקן ממרא לפי שאין זקן ממרא ההורס לחומת התורה ולא המכחיש לכל הקבלה מכל וכל כגון צדוק ובייתוס אלא אדם שהוא רואה דבריו יותר מדברי ב"ד הגדול ולכן חייבתו תורה מיתה לכבוד ב"ד ומעלתם כמו שחייב המקלל אביו ואמו מיתה לכבוד אביו ואמו ולפיכך אמר אחד מן החכמים זקן ממרא ע"פ ב"ד שרצו ב"ד למחול לו מוחלים לו אבל אין הדבר כן מן הטעם שזכרוהו כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל אבל צדוקין וביתוסין שמכחישין את הקבלה מכל וכל ומסתפקים על הכתוב בתורה וסברתם בהם אינם מזה הכת אבל הם מן הכת שאומרים אין תורה מן השמים כמו שביארנו בפרק עשירי מזו המס' כשמנינו יסודי התורה אבל הם נהרגין על הכפירה כמו שנהרג המכחש באלהות או מי שמכחש תורת משה רבינו ע"ה כי כל ההורס יסוד מאותן היסודות שאמרתי לך יצא מדין בעל תורה ואמנם הארכתי בדבר זה לפי שגם הוא יש בו עיקרים מן האמונה אין כל אחד מתעורר עליהם עכ"ל הרמב"ם:

א"ר יוסי מתחלה כו'. רבינו הרמב"ם ז"ל בפתיחת פי' המשנה הזכיר ענין נאה בפי' ברייתא זו וז"ל מי שיחשוב שיש מחלוקת בדינים המקובלים מפי משה וחושב שנפלה המחלוקת מדרך טעות ההלכות או שכחה או מפני שאחד מהם קבל אמת והשני טעה בקבלתו או שכח ולא שמע מפי רבו כל מה שצריך לשמוע ויביא ראיה על זה מה שנאמר משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צורכן רבתה מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות זה דבר מגונה והוא דברי מי שאין לו שכל ואין בידו עיקרים ופוגם באנשים אשר נתקבלו מהם המצות וכל זה שוא ובטל ומה שהביאו להאמין באמונה הזאת הנפסדת הוא מיעוט הסתכלותו בדברי חכמים הנמצאים בתלמוד שהם מצאו שכל הפי' המקובל מפי משה הוא אמת ולא נתנו הפרש בין העיקרים המקובלים ובין תולדות הענינים שיוציאו אותם בעיון אבל אתה אל יכנים בלבך ספק שהמחלוקת ב"ש וב"ה באמרם מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידים או נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית ותחשוב שאחד מב' הדברים האלו אינו מקובל מפי משה מסיני אבל הטעם שהוא גורם להיות חולקין מה שנזכר בתלמוד שאחד מהם אוסר להשתמש בעם הארץ והשני מתיר וכן כל מה שידמה לאלו המחלוקות שהם ענפי הענפים אבל מה שאמרו משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צורכם רבתה מחלוקת בישראל זה ענין מבואר שכל שני אנשים בהיותם שוים בשכל ובעיון ובידיעת העיקרים שיוציאו מהם הסברות לא תפול עליהם מחלוקת בסברתם בשום פנים ואם נפלה תהיה מיעוטא כמו שלא נמצא שנחלקו שמאי והלל אלא בהלכות יחידות וזה מפני שדעות שניהם היו קרובים זה לזה בכל מה שיוציאו בדרך סברא והעיקרים כמו כן הנתונים לזה אבל כאשר רפתה שקידת התלמידים על החכמה ונחלשה סברתם נגד סברת הלל ושמאי רביהם נפלה מחלוקת ביניהם בעיון על דברים רבים שסברת כל אחד ואחד מהם היתה לפי שכלו ומה שיש בידו מן העיקרים ואין להאשימם בכל זאת שלא נכריח אנחנו לב' חכמים מתוכחים בעיון להתוכח כשכל יהושע ופנחס ואין לנו ספק כמו כן במה שחלקו בו אחרים שאינם כמו שמאי והלל או כמי שהוא למעלה מהם שהקב"ה לא צונו בעבודתו על ענין זה אבל צונו מחכמי הדור לשמוע כמו שאמר ואל השופט אשר יהיה בימים ההם ועל הדרכים האלה נפלה המחלוקת לא מפני שטעו בהלכות ושהאחד אומר אמת והב' שקר ומה מאד מבואר ענין זה לכל המסתכל בו ומה יקרו גדול זה העיקר במצות ע"כ פירוש הרמב"ם:

עיון יעקב

ושלשה בתי דינים שם היו. כי בכל דבר צריך אזהרה והתראה ג' פעמים וכן אין נעשה מועד עד שהעידו ג' פעמים בו וכן להזמין לדין מזמינו שני וחמישי ושני וכן מכריזין על אבידה ג' פעמים וכ"ש דיני נפשות שאין דנין אותו עד שיעידו בו ג' פעמים כי לא דמו לשאר דיני נפשות לפי שי"ל שטועה בדעתו לפי סברת לימודו לכך צריכין לילך עמו לג' בתי דינים ועדיין מחזיק בדעתו אז דנין אותו לזקן ממרא:

ובשבתות וי"ט יושבין בחיל. ובמתני' דלא תני כן משום דקאי שם אזקן ממרא שהולכין עמו דודאי אין הולכין עמו בשבת וי"ט שאין דנין בו: כל מי שהוא חכם ושפל ברך ודעת הבריות נוחה. שאז הוא מתלמידי הלל שנוחין ועלובין היו

עץ יוסף

קכג כל מי שהוא חכם ושפל ברך כו' נוחה הימנו. כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהלכות סנהדרין הרי הוא אומר אנשים חכמים ונבונים הרי בעלי חכמה אמור. וידועים לשבטיכם אלו שרוח הבריות נוחה מהם. ובמה יהיו אהובים לבריות בזמן שיהיו בעלי עין טובה ונפש שפלה כו' ומה משה רבינו עניו אף כל

המתורגמן. א) איין פלאטץ אומגעבען מיט איין מויער. ב) נידעריג. געבייגט, פי' שפל ועניו.

משם מעלין אותו להר הבית משם לעזרה משם ללשכת הגזית :

קכד שם שלחו מתם אי זהו בן עוה"ב ענוותן ושפל ברך שייף עייל שייף ונפיק וגריס באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה יהבו ביה רבנן עינוהי ברב עולא בר אבא :

דף פ"ט ת"ר ד' צריכין הכרזה מסית ובן סורר ומורה וזקן ממרא ועדים זוממים . בכולהו כתיב בהו וכל העם וכל ישראל בעדים (זוממים) כתיב והנשארים דלאו כולי עלמא חזו לסהדותא :

קכה שם ת"ר שלשה מיתתן בידי אדם המתנבא מה שלא שמע וכו' כגון צדקיהו בן כנענה דכתיב (מ"א כב ודה"ב יח) ויעש לו צדקיה בן כנענה קרני ברזל מאי הוה ליה למיעבד רוח נבות אטעיתיה דכתיב (שם ושם) ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמות גלעד [וגו'] ויצא הרוח ויעמוד לפני ה' ויאמר אני אפתנו [וגו'] ויאמר תפתה וגם תוכל צא ועשה כן א"ר יהודה מאי צא א צא ממחיצתי . מאי רוח א"ר יוחנן רוחו של נבות היזרעאלי . הוה ליה למידק כדר' יצחק דא"ר יצחק סיגנון[א] אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. עובדיה אמר (עובדיה א) זדון לבך השיאך ירמיה אמר (ירמיה מט) תפלצתך השיא אותך זדון לבך והני מדקאמרי כולהי בהדדי ש"מ לאו כלום קאמרי . דלמא לא הוה ידע ליה להא דר' יצחק יהושפט הוה התם וקאמר להו דכתיב (מ"א כב ודה"ב יח) ויאמר יהושפט האין פה נביא עוד לה' א"ל הא איכא כל הני א"ל כך מקובלני מבית אבי אבא סיגנון אחד עולה לכמה נביאים ואין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד :

שם המתנבא מה שלא נאמר לו כגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון וקאמר (ירמיה מט) כה אמר ה' הנני שובר את קשת עילם נשא חנניה ק"ו בעצמו ומה עילם שלא באה אלא לעזור את בבל אמר הקב"ה הנני שובר את קשת עילם כשדים עצמן עאכ"ו אתא איהו בשוק התחתון אמר (שם כח) כה אמר

רש"י

דנין וזה עיקר : משם מעלין אותו . להיות דיין בהר הבית כשמת אחד מהם ויושב שם עד שמת אחד משל עזרה ומעלין את זה שם וכולן יש בהם מעלה זה מזה : שייף . שוחה נכנס ושוחה יולא והכי אמרי' בב"ב (דף ז') גבי תקרת הבית שנחבטה שוף עול שוף פוק : [הכריזה. פלוני מת בב"ד על שעבר עבירה זו כדי לרדות את האחרים]: וכל ישראל. ישמעו ויראו : ובעדים זוממים כתיב והנשארים . ישמעו וייראו משום דלא שייך [למיכתב] וכל העם דלאו כ"ע חזו לסהדותא שיש גזלנין ומלוי ברבית ומועלין בשביעית שהן פסולין לעדות : (צדקיה בן כנענה.היה מתנבא לאחאב שילא את ארם) : ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו. אלא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו : (צא ממחילתי. משום דובר שקרים לא יכון לנגד עיני): כגנון. דבר מלילות של רוח הקדש : עולה לכמה נביאים . נכנס בלבם לזה בלשון זה ולזה בלשון זה והכל אחד (כמו זדון לבך השיאך תפלצתך השיא אותך היינו דבור אחד והלשון חלוק. תפלצתך כשיעת:לאו כלום קאמרי . שכלם לשון אחד היו אומרים דכתיב הנה כל הנביאים פה אחד טוב והוה ליה לצדקיה בן כנענה לאסוקי אדעתיה דרוח טומאה מתעה אותם : אמר ליה אחאב . הא איכא כל הני : מבית אבי אבא. לאו דוקא) : המוותר

מהרש"א

ענוותן ושפל ברך כו'.לפי שהיא מדה העליונה שבמדות כמ"ש בה מאד מאד הוי שפל רוח והיפך הגאוה הוא הגרוע שבמדות ונזכרה במלות כפולות וחלוקות בענין והוא לפי שיש מי שמתגאה בדעתו ושכלו ויש בגופו וגבורתו ויש בעושרו כמ"ש פ"ק דסוטה ולזה אמר שהוא עניו בכלן ענוותן על שם דעתו. ושפל ברך ע"ש גופו שמשפיל אותו כברכיים הללו שהם שפלים בגוף . ושייף ועייל כו' היינו בעשרו שאינו מהדר להיות לו דירה נאה ובית גבוה כדרך העשירים ואמר שכל המדות הללו בענוותנים לו אפשהוא לומד תורה תדיר ולא מחזיק טובה לו לומר שכבר הייתי יולא ידי חובתי בקביעות עת לתורה והרי אני מחזיק טובה לי שאני לומד תורה תדיר ביום ובלילה יותר ממה שאני חייב ללמוד וק"ל :

אר"י רוחו של נבות כו'. מדכתיב הרוח בה"א הידיעה דריש ליה אותו שנעשה רוח ע"י אחאב שהרגו ונטל נשמתו ורוחו ולהאי טעמא דקאמר בפ' שואל [א] דקא"ל לא ממחילתי משום דכל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחילתו של הקב"ה ניחא ויתיישב מ"ש הקב"ה מי יפתה את אחאב ונתן רשות לפתותו היינו למלאכים משחיתים שהיו לפניו כמ"ש וכל לבא שמים עומדים על ימינו ושמאלו אבל לרוחות ונשמות לא נתן רשות עד שבקש רוחו של נבו' על עלמו אני אפתנו אבל להאי טעמא דמסיק שם [ב] דא"ל לא ממחילתי משום דובר שקרים לא יכון לנגד עיני קשה דהא הקב"ה קאמר מי יפתה את אחאב וי"ל דנתן רשות לפתותו בדברי פתויים של אמת אבל להיות אומר שקר ולפתותו בו לא ניתן רשות עד שבקש רוח נבות על עלמו להיות רוח שקר בפי כל נביאיו ודכתיב נמי ועתה הנה נתן ה' רוח שקר וגו' היינו שנתן לו רשות אחר שבקש ע"ז דבדרך שאדם רולה לילך מוליכין אותו וק"ל:[ואין ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד עובדיה אמר כו' ירמיה אמר כו' . שנתנבאו תרוייהו על אדום בסגנון א' דעולה לב' נביאים ואין ב' נביאים מתנבאים בסגנון א' והענין כשמכוונין לסגנון א' בודאי שכוונו לכך ביחד לומר שקר וכה"ג איתא בירושלמי לענין עדות כד הוה חמי סהדי מכוונין הוה חקר וכד הוה חמי הכן והכן הוה מכוון ועיין בטור ח"מ סי' כ"ח והו"ק] : ויאמר יהושפט כו'. אמרו כן לפי שהיו שם ד' מאות נביאים אין סברא שהכיר יהושפט את כולם שהיו נביאי הבעל ובקש ואמר האין פה נביא עוד לה' אלא משום דראה בשקרותם שהיו עולים בסגנון אחד ולזה א"ל כך מקובלני כו' וק"ל : הנני שובר את קשת עילם נשא חנניה ק"ו כו' אמר כה אמר ה' שברתי את עול מלך בבל זה המקרא הנני שובר את קשת עילם וגו' הוא בסוף ירמיה וצ"ל דאין מוקדם ומאוחר בכתוב וכן מוכיחין הכתובים דבההוא דשובר את קשת עילם כתיב בראשית ממלכת צדקיהו ובהך דשברתי את עול מלך בבל כתיב בשנה הרביעית בחדש החמישי והא דכתיב ביה נמי בראשית ממלכת צדקיהו פירשו בס"ע שירד להקביל פני נ"נ

[א] מהרש"א ד"ה אר"י רוחו בפ' שואל (דקמ"ט.) : [ב] בא"ד דמסיק שם וכן לקמן (דף ק"ב :) :

יד יוסף

א לקמן דף ק"ב ע"ב. שבת דף קמ"ט ע"ב. ילקוט שמעוני סימן כ"ב :

חדושי גאונים

שלחו מתם איזה בן עוה"ב ענוותן ושפל ברך שייף עייל ושייף נפיק . פירש"י שוחה נכנס וכו' וגריס באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה . ונלענ"ד שלמדו זה מהא דאמרינן לעיל בפרק בן סורר דפ"א ממה דכתיב ביחזקאל וז"ל דרש רב אחא ב"ח מ"ד אל ההרים לא אכל שלא אכל בזכות אבותיו ופי' רש"י שהוא חסיד לא נלטרך לזכות אבותיו עכ"ל ועיניו לא נשא וגו' שלא הלך בקומה זקופה ואת אשת רעהו לא טמא שלא ירד לאומנות חבירו ואל אשה נדה לא קרב שלא נהנה מקופה של לדקה וכ"ל שזהו שאמרו בכאן שזה האדם בן עוה"ב דהיינו שפל וכו' ואינו הולך בקומה זקופה ואינו יורד לאומנות חבירו משמע שהוא עוסק בתורה תדירה וא"כ אין לו פנאי לקפח פרנסת חבירו ונגד שאמר שאינו מחזיק טיבות' לנפשי' דהיינו שאינו מתפרנס מהלדקה כפירוש מהרש"א שיש ת"ח שמחזיקים טיבותא לנפשייהו וסוברים משום שהם עוסקים בתורה תדירה הותר הרלועה להתפרנס מהלדקה אבל מי שהוא לומד לשמה מחזיק עלמו לעבד להקב"ה ומקיים פת במלח תאכל וכו' ושם מסיים בפסוק חיה יחיה דהיינו בעוה"ב וק"ל (מגודת דוד): הוי ליה למידק כדר' ילחק . ק"ק אכתי איך קרי ליה מתנבא מה שלא שמע הא ודאי שמע כן דהא אמרינן דרוח נבות אטעיתיה ועוד איך קאמר דהוי לי' לדייק דאין ב' נביאים מתנבאים בסגנון א'

עיון יעקב

וכיון דהלכה כב"ה בשביל כך מושיבין אותו דיין לעירו : איזה בן עולם הבא . אע"ג דכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא מ"מ בן עה"ב כלומר שהוא גדול וחשוב לעוה"ב לה"ק ענוותן וכו' וכדאיתא בפ"ד דפסחים דף נ' אור יקרות וקפאון אלו בני אדם שהם יקרים בעוה"ז וקפאון לעוה"ב ועולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה ע"ש ועיין בחדושינו פ"ק דב"ב דף יו"ד על שאלו שלמה בן דוד איזהו בן עולם הבא : כגון לדקיה בן כנענה . אע"פ שד' מאות נביאים נתנבאו כן מ"מ אינו מזכיר כן רק לדקיה שמפורש שמו ושם אבותיו ועוד שהוא התנבא כן אחר שאמר יהושפט האין עוד פה נביא לה' וגם אחר שהתנבא מיכיהו כתיב ויכה על הלחי וגו' לכן ראוי להמיתו בידי אדם כנביא שקר:מה ה"ל למיעבד. וגם מה שהטעה רוח נבות את הנביא בשקר שראוי להמיתו והוא לא עשה לו מאומה : עובדיה אמר זדון לבך השיאך . לאו לענין אחאב נבאו כן רק על אדום כמבואר שם בקרא :

הרי"ף

שלחו מתם אי זה בן עוה"ב . הדר בא"י הוא מתמלי עה"ב דכתיב העם היושב בה גו' לכך שלחו מתם לבבל שאינם דרים בא"י אי זה בן עוה"ב השיבו ענותן כו' דכתיב הקיצו שוכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו הם אינם נקראים מתים אלא בסקין ממשנתו :

עץ יוסף

קכד שלחי מתם איזהו בן העוה"ב . אע"ג דכל ישראל יש להן חלק לעוה"ב . היינו לאחר שמת ונידון בחיבוט הקבר ובענשו של גיהנם . שהמיתה והעונשין מכפרין עליו ונעשה בן העוה"ב . והכא קאמר איזהו בן העולם הבא כמות שהוא חי (תורת חיים) :

המתורגמן. א) אויסדרוק, פי' אופן סדור.

ה' שברתי את עול מלך בבל א"ל רב פפא לאביי האי לחבירו נמי לא נאמר א"ל כיון דאתיהיב ק"ו למידרש כמאן דאיתמר ליה דמי הוא ניהו דלא נאמר לו. המתנבא בשם עבודת כוכבים כגון נביאי הבעל· הכובש את נבואתו כגון יונה בן אמיתי. והמוותר ע"ד נביא כגון חבריה דמיכה דכתיב (מ"א כ) ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכני נא וגו' וכתיב (שם) ויאמר לו יען אשר לא שמעת וגו'· ונביא שעבר על דברי עצמו כגון עדו הנביא דכתיב (שם יג) כי כן צוה אותי וכתיב (שם) ויאמר לו גם אני נביא כמוך וכתיב (שם) וישב אתו וכתיב (שם) וילך וימצאהו אריה:

שם תני תנא קמי' דרב חסדא הכובש את נבואתו לוקה א"ל מאן דאכיל תמרי בארבילא לקי מאן מתרי ביה אמר אביי חבריה נביאי. מנא ידעי אמר אביי דכתיב (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו ודלמא הדרי ביה אם איתא דהדרי ביה אודועי הוו מודעי לכלהו נביאי והא יונה דהדרי ביה ולא אודעוה יונה מעיקרא נינוה נהפכת אמרו ליה איהו לא ידע אי לטובה אי לרעה. המוותר על דברי נביא מנא ידע דאיענש דיהב ליה אות והא מיכה דלא יהב ליה אות ואיענש היכא דמוחזק שאני דאי לא תימא הכי אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק. אליהו בהר הכרמל היכי סמכי עלי' ועבדי שחוטי חוץ[אלא היכא דמוחזק שאני]:

קכו שם ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם (בראשית כב) אחר מאי א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן זמרא אחר דבריו של שטן

רש"י

המוותר על דברי נביא. המפקירם שלא חשם למ"ש לו הנביא: חבריה דמיכה. דכתיב ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו בדבר ה' הכני נא זה היה מיכיהו בן ימלא שנתנבא אותו היום על אחאב ליפול ביד ארם מפני שנפל בן הדד בידו ושלחו לשלום והיינו דקאמר אחאב ליהושפט לא ידבר עלי טוב כי אם רע מפני שנתנבא כבר את זו עליו ולא קיבל חבירו את דבריו דכתי' וימאן האיש להכותו: עדו הנביא. שנתנבא על מזבח ה' בבית אל שהיה ירבעם מקטיר עליו ובד"ה גבי יאשיה כתיב והוא היה עדו: כי כן צוה אותי. בדבר ה' לאמר לא תאכל לחם ולא תשתה מים במקום הזה ועבר על דברי עצמו ושמע לדברי הנביא שקר ואכל ושתה: תמרי בארבילא. תמרים הנתונים בכברה: דלמא הדרי ביה. פמליא של מעלה וניחם על הרעה והם אינם יודעים והילך מתרים בו התראת ספק: והא יונה דהדרי ביה. מהפוך את נינוה: מעיקרא נינוה נהפכת אמרו ליה. ברה"ק ומשמע נמי לטובה שיהפכו מעשיהם מרעה לטובה וכיון שעשו נתקיימה הנבואה ולא מהדר הוא (הנבואה) ואיהו דלא ידע הוא היה טועה וסבור שהוא לרעה: מנא ידע. האי גברא שזה נביא אמת שהקב"ה עונשו והלא שמא סבור שזהו נביא שקר לפיכך מוותר על דבריו היכא דהוחזק שהוא לדיק ונביא אמת: שאני. ולא בעי אות: היכי שמע ליה ילחק. שהוא דבר אמת מה שלא נאמר שום אדם להקריב את בנו: שחוטי חוץ. שהרי בהמ"ק הי' בירושלים: הנסה

מהרש"א

והשליטו על המלכים כפרש"י וק"ל:כיון דאתייהב ק"ו למדרש כמאן דאיתמר לי' דמי כו'. משמע דק"ו אמת הוא אלא דמקרי נאמר לחברו וקשה דמתוך הכתובים משמע דשקר היה נבואתו של חנניה כמ"ש כה אמר ה' מוטות עץ שברת ועשית תחתיהן מוטות ברזל ואתה הבטחת העם הזה על שקר וי"ל דודאי במה שאמר שברתי את עול מלך בבל אמת היה מק"ו דשובר את קשת עילם אלא דלא נאמר לו מקרי אבל מה שהוסיף בנבואתו שיהיה זה בעוד שנתים ימים אני משיב אל המקום וגו' אשבור את עול נ"נ מלך בבל בעוד שנתים ימים מעל לואר וגו' והוא נבואת שקר היה ונבואת שקר ה"מ נמי לאתויי מחנניה אלא דמייתי מלדקיהו בן כנענה דלקמיה וזה שאמר ירמי' שמע נא חנניה לא שלחך ה' במה שאמרת שברת את עול מלך בבל אלא אותי שלח ע"ז מק"ו דעילם ומה שאמרת שיהיה בעוד שנתיםימיםהבטחת העם הזה על שקר והענין נכון בדברי הכתובים. ומה שלא דנו אותו למיתה בידי אדם כדין נביא שקר היינו לפי שכבר בטלו סנהדרין אז וה"נ ל"ל שלא דנו אותו למיתה על שאמר ג"כ מה שלא נאמר לו דחייב נמי מיתה בידי אדם ועי"ל לפי שרבים מרשעי ישראל עזרו לו וכן ל"ל בלדקיהו בן כנענה וק"ל: חבריה דמיכה דכתיב ואיש אחד מבני הנביאים אמר אל רעהו וגו'. לכאורה דקאמר חבריה דמיכה מדכתיב ואמר אל רעהו דמשמע שחבירו ג"כ נביא שידע שאמת אמר לו אבל איש אחר שאינו נביא אינו חייב להאמין אלא בנותן לו אות אבל ממה שאמר המוותר על דברי נביא סתם משמע להו דאפילו אחר שאינו נביא חייב להאמין לו אף בשלא נתן לו אות והיינו במוחזק לנביא כדמפרש ומוכח לקמן: כגון עדו הנביא כו'. פרש"י שנתנבא על המזבח בבית אל כו' ובדברי הימים גבי יאשיהו כו' עכ"ל אינו מפורש בדברי הימים רק במלכים גבי יאשיהו ומ"ש שהיה עדו וכפרש"י בפרק כ"ה אינו מפורש בהדיא בקרא בשום מקום ואפשר שזה היה קבלה בידם והרד"ק כתב רמז לזה בד"ה שנאמר ובחזות עדו החוזה על ירבעם בן נבט וק"ל: מעיקרא נינוה נהפכת א"ל כו'. פירש"י ואיהו דלא ידע טעה וסבר שהוא לרעה עכ"ל ולשון איהו דלא ידע אי לטובה או לרעה לא משמע כן שהיה יונה טועה אלא דגם יונה שלא ידע היינו שהיה מסתפק אי לטובה נהפכת שיעשו תשובה אי לרעה שיהיה נהפכת כמשמעו שלא יעשו תשובה ובהכי מתרלה שפיר הא דפריך והא יונה דהדרי בהו ולא אודעוה דהא ודאי מעיקרא אודעוה במלת נהפכת כשיעשו תשובה לטובה ולא לריך לאודועי להם בתר הכי דהדרי מינו איך שיהיה ק"ק מאי פריך והא יונה דהדרי בהו ולא אודעוה דאימא דאודעוה ואי דלא מפרש בקרא דאודעוה לכולהו נביאי ה"נ אינו מפורש דאודעוה לכולהו נביאי את עונשה שיהיה נהפכת וי"ל דאי הוה מודיעים להו ליונה נמי הוו מודיעים ליה ואין כאן התראה כלל אבל למסקנא דנהפכת לטובה נמי משמע מעיקרא שפיר הוו מתרו ליה שיקיים נבואתו שנאמר לו לקרוא כי נינוה נהפכת גם אם הוא לטובה וק"ל: אחר מאי אחר דבריו של שטן כו'. מפורש ברא"ס שאין פירוש אחר הדברים מאבימלך דסליק מיניה לפי שבכ"מ שנאמר אחר סמוך וכאן עברו י"ב שנה ולפיכך אמרו אחר דבריו של שטן כו' עכ"ל וצ"ל לדבריו דאחר סמוך הוא ואף שהיה זה גם כן יותר מופלג מעשיית המשת' שזכר מ"מ היה סמוך לקטרוגו של שטן על עשיית משתה שזכר ועוד נראה דלמ"ד נמי דאחר מופלג הוא מ"מ משמעו בכ"מ שבסיבת הדברים שזכר בא הענין שזכר כאן וז"ש אחר מאי אחר איזה סבה מן הדברים שנזכר בא הענין שזכר כאן ואמר שהיה זה בסבה שזכר שעשה משתה והשטן ודאי קטרג מיד

יד יוסף

א מכות ד"כ ע"ב.

חדושי גאונים

הא הוא באמת התנבא בסגנון אחר דהנביאי' אמרו עלה והללח ונתן ה' ביד המלך והוא אמר כה אמר ה' באלה תנגח ארם עד כלותם גם בפסוק שם גופא י"ל דלאחר שאמר מיכיהו ג"כ טוב על המלך אמר לו עד מתי אני משביעך כי לא תדבר אלי רק אמת בדבר ה' הא ניבא לו ככל נביאיו ומאן לימא לן דלא אמת דבר לו. וכ"ל דהא אמרינן במעתין דיהושפט אמר לאחאב כי כל נביאיו נביאי שקר הם מפני שמתנבאים בסגנון אחד והנה אמת דגם ללדקיהו נאמר הנבואה באותו סגנון כמו לשאר הנביאים דהיינו בל' עלה והללח. אכן כיון ששמע דברי יהושפט דהוכיח מזה דשקר הם דוברים שינה לשונו ואמר בל' שלא שמע באלה תנגח ארם והיינו דאמרינן מתנבא מה שלא שמע כגון לדקי' אכן אם נבואתו הי' אמת לא יקרא בשביל זה מתנבא מה שלא שמע מפני ששינה הלשון אבל הי' ליה למידק כדדייק יהושפט דכל נבואתו שקר דאין ב' נביאים מתנבאים בסגנון א' ומדלא דייק ש"מ דשקר הוא דובר ושידע הוא עלמו בו ולכן קרי ליה מתנבא מה שלא שמע וכיון דמיכיהו בתחלה אמר גם כן כך לישנא דנביאים עלה והללח ונתן ה' ביד המלך בזה הורה דשקר הוא דכבר ידוע היה מפני יהושפט דאין ב' נביאים מתנבאים בסגנון אחד ולכן אמר לו אחאב עד מתי אני משביעך אשר לא תדבר אלי רק אמת בשם ה' (ערוך לנר):

עץ יוסף

קכו אחר דבר של שטן כו' מיד והאלהים נסה את אברהם· משמע דמעשה העקדה היה מיד אחר דבריו של שטן· וכן משמע ממה שנאמר ויהי אחר הדברים האלה דכל מקום שנאמר אחר סמוך. ותימא דמדקאמר שטן מכל סעודה שעשה לא היה לו להקריב תור אחד· משמע דמיד אחר הסעודה הוה

אמר הבונה הכובש את נבואתו כו'. מן הדין שיהיה גדול עונש הכובש נבואתו אף כי לכאורה נראה שאין מרמה בפיו ממתנבא מה ש"א שמע ואחרים שנמנו עמו כי מאחר שיושב בסתר עליון נתרלה להשרות שכינתו עליו למען יוזהרו להשיב רבים מעון והוא מונע טוב מבעליו גדול עונו מנשוא ולהכי אמר אביי שמן השמים מודיעים לנביאים אחרים מה שהוא מלווה נראה שמדייק זה מדכתיב כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים דבר אחד וסוד אחד מגלהו לנביאים רבים. כדי שאם יכבוש ויעלור נבואתו ידעו חביריו תעלומו ויתרו בו. והנה יונה כובש נבואתו היה ודאי שברח תרשישה מלפני ה' לבלתי לכת להתנבאות על נינוה כאשר לווהו וע"כ נענש שהשליכוהו במלולה בלבב ימים ולהיות במעי הדג ג' ימים וג' לילות. ואולם קשה מ"ש יונה מעיקרא נינוה נהפכת אמרו ליה איהו לא ידע אי לטובה אי לרעה שהרי הדברים הללו נינוה נהפכת אמר יונה בקריאתו על נינוה אבל מעיקרא כשלוה לו ה' ללכת להתנבא עליה שמפני זה ברח וכבש נבואתו ונענש לא א"ל כי אם קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא עליה ולא א"ל נינוה נהפכת אלא שרוחב לב נכון אין חקר רש"י ז"ל הרגיש כל זה ואת הכל תקן במלה אחת בבאורו באמרו מעיקרא נינוה נהפכת אמרו לו ברוח הקודש כי מה שהיה לו להוסיף ברוח הקודש אמו לא ידענא שכל הנאמר לנביא נאמר להם ברוח הקודש אלא רלה שכשאמרו לו וקרא עליה ברוח הקודש באמרו לו מה תהיה הקריאה דהיינו שיאמר כלשון הזה שעלתה רעתם לפני המקום עד שניטם תהפך עם שלא נכתב ברור וכן בפעם שנייה כשא"ל וקרא עליה את הקריאה אשר אני דובר אליך והוא טעה בהפיכה זו וסבר שהוא כמו בהפוך את הערים וגו' לרעה ולא שיהפכו במעשיהם מרעה לטובה ונתרעם שלא קיים הקב"ה מה שייעד מן הרע ואמר כי ידעתי כי אתה אל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה:

דכתיב (בראשית כא) ויגדל הילד ויגמל אמר שטן לפני הקב"ה א רבש"ע זקן זה חננתו למאה שנה פרי בטן מכל סעודה שעשה לא היה לו תור אחד או גוזל אחד להקריב לפניך א"ל כלום עשה אלא בשביל בנו אם אני אומר לו זבח את בנך לפני מיד זובחו מיד והאלהים נסה את אברהם ויאמר קח נא את בנך אמר ר' שמעון בר אבא ב אין נא אלא לשון בקשה משל למלך ב"ו שעמדו עליו מלחמות הרבה והיה לו גבור אחד ונצחן לימים עמדה עליו מלחמה חזקה א"ל בבקשה ממך עמוד לי במלחמה זו שלא יאמרו ראשונות אין בהם ממש אף הקב"ה אמר לאברהם ניסיתך בכמה נסיונות ועמדת בכולן עכשיו עמוד לי בנסיון זה שלא יאמרו אין ממש בראשונים. את בנך. שני בנים יש לי. את יחידך. זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אשר אהבת. תרווייהו רחימנייא) להו. את יצחק. וכל כך למה כדי שלא תטרףב) דעתו עליו קדמו שטן לדרך א"ל (איוב ד) הנסה דבר אליך תלאה הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק כושל יקימון מליך כי עתה תבא אליך ותלא א"ל (תהלים כו) אני בתומי אלך. א"ל (איוב ד) הלא*) יראתך כסלתך אמר ליה זכר נא מי הוא נקי אבד כיון דחזי דלא קא שמיע ליה ג א"ל ואלי דבר יגונב כך שמעתי מאחורי הפרגודג) שה לעולה ואין יצחק לעולה א"ל כך עונשו של בדאיד) שאפי' אמר אמת אין שומעין לו. רבי לוי אומר

*) פירושו דמלתא תמצא בתוס' ב"מ נ"ח ע"ב סד"ה אלא:

רש"י

הנסה דבר אליך תלאה. וכי היה לאוהבך לנסותך בדבר (שהוא מלאה) [שהיא תלאה] אותך ומכרית את זרעך: הנה יסרת רבים. רליתה והחייתה [לו] כל באי עולם בדבריך ועתה הנה בא להלאותך ולבהלך

מהרש"א

אבל והאלהים נסה וגו' ומעשה דעקידה היה מופלג ולא תקשי לך למה לא ניסה אותו מיד סמוך לקטרוגו דלמ"ד נמי סמוך לקטרוגו היה מעשה דעקידה לקטרוגו תקשי לך למה לא קטרג השטן מיד לעשיית המשתה ודו"ק: לא היה לו תור אחד וגוזל כו' ר"ל דאפילו קרבן קטן כזה שהוא קרבן דל לא הביא לפניך ובב"ר אמרו בל"א דאפילו פר אחד ואיל אחד כו': אין נא אלא לשון בקשה כו'. ר"ל אין נא האמור פה אלא לשון בקשה כו' כמ"ש הרא"ם]: משל למלך כו' ענין המלחמה בנמשל הוא קטרוגו של שטן והוא השטן הוא היצה"ר והגבור הוא אברהם שכבש את יצרו ונצחו כמ"ש איזהו גבור הכובש כו'. ומ"ש כ"כ למה. פי' הרא"ם דלא הל"ל אלא קח נא את יצחק עכ"ל ואין זה נכון דכמה יצחק איכא בשוקא אלא דאמרו כ"כ למה על יחידך אשר אהבת כיון דתרווייהו יחידים ואהובים היו כדמסיק ולא הוה ליה לכתוב רק בנך יצחק. עוד כתב הרא"ם דמה שפרש"י בתומם שלא לערבבו פתאום תזוח דעתו עליו ותטרף איכו כתוב בב"ר ולא ידעתי היכן מלא אותו עכ"ל ולא זכר הרא"ם סוגיא דהכא דקאמר בהדיא וכ"כ למה כדי שלא תטרף דעתו: [ומה שכתב רש"י עוד וכדי לחבב כו' הוא ע"פ ב"ר]: א"ל הנסה דבר אליך וגו'. כל הכתובים אלו אליפז אמרן לאיוב בדרך מוסר שאל יחשוב שהרעות שבאו עליו שלא בצדק ח"ו וכפי' המפרשים וכ"ה בפ' הזהב [א] אל יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב כו' זכר נא מי הוא נקי אבד וגו' אלא שבשמעתין יחסו הדברים אלו לשטן לפי כוונתו להסית לאברהם שהוא השטן הוא היצ"ה ותשובת אברהם אליו גם בזה והוא שמדרך החכמים במדרשות לייחס הדברים לראוי לו בדרך הקירוב והייחוס ולפי שאליפז היה מנביאי אה"ע והן הנביאות מלאכיו והיה זרעו של עשו שהוא כח השטן וסמאל יחסו בדרשה זו דברי השטן לאליפז וקצת מדבריו ייחסו לאברהם כי אליפז היה מזרעו של אברהם ויצחק שע"י נעשה ענין העקידה אך קצת עירבוב דברים יש כאן דמה שהשיב אברהם ואני בתומי אלך איכו נזכר בענין אליפז והוא פסוק מספר תהילים ונראה שילא להם שהיה זה תשובת אברהם ואני בתומי אלך מתשובת השטן שא"ל יראתך וגו' ותום דרכיך שעל שא"ל אברהם ואני בתומי אלך א"ל כי תום דרכיך שאמרת היא כסלתך ודו"ק: וכתבו התוס' בפרק הזהב הלא יראתך כסלתך לשון בטחון כו' ובס"פ הנחנקין יש לפרש כמו כן לשון בטחון ולא סכלות דא"ל לאברהם כו' עכ"ל ע"ש ויותר נראה לפרש הכא שהוא מלשון סכלות וכסלות כפרש"י בספר איוב שא"ל השטן כי יראתך מהקב"ה היא כסילות ושטות לשחוט את בנך וכן אמרו בב"ר בא לו סמאל אצל אברהם וא"ל סבא אבדת לבך בן שניתן לך למאה שנה אתה הולך לשוחטו. ומ"ש שא"ל אברהם כך עונשו של בדאי כו'. תשובה זו אין כאן מקומה אלא שאחר שא"ל המלאך אל תשלח ידך וגו' ונתאמתו דברי השטן שא"ל ששמע מאחורי הפרגוד השה לעולה ואין יצחק לעולה א"ל דלכך לא האמין לו כמו שהאמין אח"כ אל המלאך משום דזה עונשו של בדאי משום דכבר בא אליו בדברים בדויים אבל קודם שא"ל המלאך אל תשלח לא יתכן לומר אפי' אומר אמת דלאברהם אכתי לא ידע אז אם אומר אמת אם לאו ונראה שהוליאו מסיפא דקרא דכתי' ותקח אזני שמץ

עיון יעקב

מכל סעודה שעשה לא היה לו תור או גוזל אחד. אפשר לומר משום דבבריתות ברית כתיב בפ' לך לך קחה לי עגלה משולשת עז משולשת ואיל משולש ותור וגוזל ויבתר אותם בתוך ואת הצפור לא בתר א"כ למה נזה ליקח אותם מסתמא לקרבן והוא לא הקריב תור או גוזל אחד לכך קטרג השטן עליו בזה עד שהשיב לו הקב"ה אם אני אומר לו בפירוש זבח את בנך לפני הוא זובח מיד משא"כ זה לא נזה לו בפירוש להכי אמר לו הקב"ה בפירוש את בנך יחידך את יצחק: וכל כך למה שלא תטרף דעתו עליו. אע"ג דלבסוף אמר והעלהו לעולה ומתחלה אכתי לא ידע כלל שיאמר לו שיקריב בנו ומה טירוף הדעת יש בכאן אכתי י"ל מדאמר לו נא לשון בקשה ידע שיהיה שם בקשת נסיון אם אמר לו מיד היה טירוף הדעת ועיין בב"ר ובפרש"י כדי לחבב עליו את המצוה וליתן לו שכר על כל דבור ודבור ע"ש: הנסה דבר אליך תלאה. כל אלו המה דברי אליפז לאיוב ואין לו שייכות לענין אברהם ונקט לשון המקרא:

הרי"ף

ויגדל הילד ויגמל וכו'. יש לתמוה איך המתין השטן מיום שנגמל יצחק מחלבו וכ"ש למ"ד הגמל מיום מילתו וכן למ"ד שהגמל מילרו יש זמן רב עד היותו יצחק בן ל"ז שנים כשנעקד וי"ל דאתיא הא כמ"ד במדרש שנענש אברהם על שהקריב ז' כבשות לקיום בריתו של אבימלך והשתא ניחא דמצא שטן מקום לקטרג על שלא הקריב אברהם בסעודת בנו תור או גוזל ובברית אבימלך הקריב שבעה כבשים: קח נא את בנך אין נא אלא לשון בקשה. מ"ש לשון שלילה הענין הוא לפי שא"א לפרש כאן קח נא עכשיו דהא נאמר ביום השלישי וישא אברהם את עיניו גם אם הוא ל' בקשה הל"ל נא קח את בנך וממה שהפסיק

עץ יוסף

אמר הכי. וסעודה ביום הגמל את יצחק הוה ובשעת העקדה כבר היה בן ל"ז שנה (תולדת חיים): אין נא אלא לשון בקשה. פי' אין נא האמור פה אלא לשון בקשה (מזרחי) וטעם היות זה מלשון בקשה יש לומר משום דזריזין מקדימין למצות פשיטא דתיכף ומיד יזדרז אברהם למצותו מבלי שיאמר לו נא. אע"כ דנא האמור כאן הוא לשון בקשה. ומה שהוצרך לבקשה בנסיון זה יותר מבשאר נסיונות משום שהיה אברהם יכול להשמט ולומר אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע ועכשיו אתה אומר לי שחטהו: שני בנים יש לי כו' זה יחיד כו'. ואע"ג דבמקרא משמע דבבת אחת אמר הקב"ה כל הדברים. מסברא אמרינן שבא תשובת אברהם בינתים. כי לא ילדק להוסיף בדברים אם לא להוליא המדובר בו מספק שיסתפק בדברים הקודמים (יפ"ת): א"ל הנסה דבר אליך תלאה כו'. נראה שזה מכוון למה דאי' בב"ר פ' נ"ו בא לו סמאל אצל אבינו אברהם א"ל סבא סבא אובדת לבך בן שניתן לך למאה שנה אתה הולך לשחטו. א"ל על מנת כן אמר לו ואם מנסה אותך יותר מיכן אתה יכול לעמוד (איוב ד) הנסה דבר אליך תלאה ופי' היפ"ת שא"ל השטן ואם מנסה אותך יותר מכאן ר"ל שילוך לפגוע בעלמך וזהו הנסה דבר אליך תלאה כלומר אם ינסה אליך ממש בודאי תלאה. ור"ל כי לא ימלא את ידו עם יצחק שעוד ישוב ויבקש מיתתו. ואז ילטרך למרות דבריו. ולכן טוב לו שימרה מעכשיו א"ל ויותר על דיין אפילו שיגוה על עלמו לא יהרהר ויקיים דבריו בלי התנצלות אמר לו למחר אומר לך שופך דמים את שפכת דמו של בנך א"ל על מנת כן ע"כ וזהו שאמר כאן שא"ל הנסה דבר אליך תלאה פי' אם מנסה אליך בעלמך שיאמר לך שאתה תשחט עלמך בודאי תלאה ולא תליית ליה. א"ל ואני בתומי אלך ואליית לו. א"ל הלא יראתך כסלתך הוא כסילות ושטות שתהי' שופך דמים. א"ל זכר נא מי הוא נקי אבד ואתה תרלה לאבד את יצחק שהוא נקי מכל חטא: א"ל כך עונשו של בדאי שאפילו אמר אמת אין שומעין לו. (עיין במהרש"א) מה שכתב ומשבש הגירסא שלפנינו. ולי קשה לשבש שכן אי' ג"כ בתנחומא סדר וירא סי' כ"ב. לכן נראה דנ"ל אמר לו לדבריך שקר. כך עונשו של בדאי כו'. ור"ל כך עונשו הוא מלשון

[א] מהרש"א ד"ה א"ל בפרק הזהב (דף נ"ח:):

יד יוסף

א עיין ב"ר פנ"ה:
ב תנחומא סדר וירא סי' ל"ב ורבה פנ"ה:
ג תנחומא סדר וירא:

חדושי גאונים

משל למלך ב"ו כו'. לכאורה אין המשל דומה לנמשל כלל דגבי המלך ב"ו הוצרך לתשועת הגבור להציל את נפשו מהמלחמות שעמדו עליו ולכן אמר נא הושיעני מה שלא בייך בהקב"ה גם כשאמר הקדוש ב"ה לאברהם שיעמוד לו בנסיון זה תלה הטעם כדי שלא יאמרו הראשונים אין בהם ממש וכי לא די בזיון וקלף אם לא יעמוד בנסיון זה ויצא למה הוצרך הטעם שיאמרו הראשונים אין בהם ממש. ונ"ל ע"פ מה שכתבתי כבר במ"א דהמלחמה בקריעת י"ס דקאמר קרא ה' איש מלחמה ובגמ' דבים סוף נגלה הקב"ה כגבור איש מלחמה היה שהוצרך הקב"ה לעשות נס לאינם ראוין עדיין לכך כטענת שר הים הללו עובדי עבודת כוכבים והללו עובדי עבודת כוכבי' והוצרך הקב"ה לגלה משפטו אין עול בו להציל את ישראל וכן היה גבי אברה' שאיבד הקב"ה את המלכים מפניו ונגף לפרעה ואבימלך בעדו וכהנה מהנסים שנעשו לו וח"ו יהיה זה עול במשפט השם אם לא היה אברהם ראוי לכך ע"י לדקתו ואם לא יעמוד אברהם בנסיון זה יאמרו הראשונים אין בהם ממש כמאמר שטן על איוב החנם עבד איוב את ה' וא"כ לא היה אברהם ראוי להאביד שונאיו מפניו וח"ו עביד קוב"ה דינא בלא דינא וזה בדמיון המלחמה שקמה נגד הקב"ה ולכן קאמר שלא יאמרו אין ממש בראשוני' דדוקא בזה תלי מה שהוא מלחמה נגד הקב"ה אבל לא במה שלא יצלח במלחמה זו כי זה לא יתן תפלה במשפט אלהים אם יש ממש בראשונות וראוי היה

אחר דבריו של ישמעאל ליצחק א א"ל ישמעאל ליצחק אני גדול ממך במצות שאתה מלת בן שמונת ימים ואני בן י"ג שנה אמר לו ובאבר אחד אתה מגרה בי אם אמר לי הקב"ה זבח עצמך לפני אני זובח מיד והאלהים נסה את אברהם : דף צ א"ר אבהו א"ר יוחנן בכל אם יאמר לך נביא עבור על ד"ת שמע לו חוץ מעבודת כוכבים שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע אל תשמע לו . תניא רבי יוסי הגלילי אומר הגיעה תורה לסוף דעתה של עבודת כוכבים לפיכך נתנה תורה ממשלה בה שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע אל תשמע לו · תניא אר"ע ח"ו שהקב"ה מעמיד חמה לעוברי רצונו אלא כגון חנניה בן עזור שמתחלתו היה נביא אמת ולבסוף נביא שקר :

חלק פרק אחד עשר

קכז שם [משנה] כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנא' (ישעיה ס) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר . ואלו שאין להם חלק לעוה"ב האומר אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים . ואפיקורוס . ר' עקיבא אומר אף הקורא בספרים החיצונים ב והלוחש על המכה ואומר (שמות טו) כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. אבא שאול אומר אף ג ההוגה את השם באותיותיו:גמ' וכל כך למה תנא הוא כפר בתחה"מ לפיכך לא יהיה לו חלק בתחה"מ שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד

רש"י

ולבסוף : נתנה תורה ממשלה בה . כלומר אפילו הראה אותו נביא מושל ועושה כרצונו דכתיב (דברים י"ג) ונתן לך אות או מופת: [שתחלתו נביא אמת . כגון חנניה הנביא והאי נתן אליך אות בעודו נביא אמת יתן לך אות בנבואה אחרת ולבסוף כשיחזור להרשיע יאמר לעבוד עבודת כוכבים וסמוך עלי שהרי מוחזק אני ע"י אות ומופת שנתתי לך כבר] :

כל ישראל וכו' . מעיקרא איירי בד' מיתות ואזיל ומפיק להו לכולהו [ואמר אע"פ שעברו עבירות כיון שקבלו דינם הרי הן ככל ישראל ויש להם חלק לעוה"ב] והדר מפרש הני שאין להם חלק לעוה"ב : ה"ג האומר אין תחה"מ מן התורה . *) שכופר במדרשים דדרשינן בגמרא לקמן מנין לתחה"מ מן התורה ואפי' יהא מודה ומאמין שיחיו המתים אלא דלא רמיזא באורייתא כופר הוא הואיל ועוקר שיש תחה"מ מן התורה מה לנו ולאמונתו וכי מהיכן הוא יודע שכן היא הלכך כופר גמור הוא: אפיקורוס . מפרש בגמרא:ספרים החיצונים . מפרש

*) כתב הב"ח שאין זה מדברי רש"י

מהרש"א

מנהו פי' שא"ל אברהם כי דברים אלו ראויים להאמין אלא שתקה אזני שמך ודופי אף לדברים אלו מנהו מן הדברים הראשונים שבדית אלי : אחר דבריו של ישמעאל כו' . גם לפי זה ר"ל אחר סבת הדברים שזכר בפרשה הקודמת בענין עשיית המשתה והרא שרה את בן הגר וגו' מצחק פירשו במדרשות שענין הצחוק שא"ל ליצחק בדרך צחוק אני גדול ממך שאתה נימול כו' ולפי דרש זה נ"ל דאחר מופלג הוא שהרי מעשה דעקידה היה זמן רב אחר מעשה הצחוק הזה שהיה ביום עשיית המשתה ולא כדברי הרא"ם ז"ל : אם הקב"ה א"ל זבח עצמך לפני וגו' . מיד והאלהים נסה את וגו' . אע"פ שלא א"ל הקב"ה ליצחק עצמו שיזבח מ"מ ע"י אברהם שהיה נביא א"ל כנולולי שהאמין יצחק בנבואת אברהם לא הניח עצמו לעקוד שבן ל"ז שנה היה וכדאמרי' במעתין דאת"ה אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק:

[כל ישראל יש להם כו' שנאמר ועמך כולם צדיקים וגו'. לפי שבפרקים הקודמים זכר כל החוטאים בגדולות שהם החייבים בד' מיתות ואמר עליהם כל ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא ויש להם חלק לעה"ב כדאמרינן פ' נ"ה גבי עכן ודקדק לומר חלק שאין החלקים שוים כדאמרינן כל צדיק וצדיק נכוה מחופתו של חבירו ועיין בזה במפרשים . ומייתי ראיה לזה מקרא שנאמר]: ועמך כולם. ר"ל ועמךכולם אף החוטאים אחר שקבלו דינם בד' מיתות כולם צדיקים הם כדאמרי' כמי התם פרק נ"ה את נבלת עבדיך וגו' חסידיך ממש עבדיך הנך דחייבי דינא דמעיקרא וכיון דאיקטול קרי להו עבדיך ולז"א שע"י שיקבלו דינם בעה"ז יזכו לעולם יירשו ארץ

דהיינו לעה"ב דכתיב בהאי ענינא בארצם משנה ירשו ואמרי' פרק אין דורשין [א] זכה צדיק נוטל חלקו וחלק הרשע בג"ע והיינו דקאמר נצר מטעי שהג"ע הוא נצר מטעיו של הקב"ה ית' ב"ה שלא היה שולט יד בן אדם במטעיו מה שאין כן העולם הזה שנא' ויחל נח וגו' ויטע כרם שבו זוכה הרשע בטובתו של העולם הזה כדאמרי' פרק בן סורר ואמר דא"כ מאי רבותיה דצדיק שזוכה לעוה"ב והרי הרשע זוכה לעוה"ז אל תאמר כן שהצדיק זוכה שהוא יכול להתפאר בדבר שהוא מעשה ידי הקב"ה דהיינו עוה"ב ונצר מטעי עולם נלחי בב"ת כמו פועלו שהוא יתברך ב"ה משא"כ טובותיו של עוה"ז ומטעיו שהוא מעשה ידי אדם שהוא ב"ת . [ועיין בזה המאמר בעקידה ובמדרש שמואל ושאר מפרשים]: תנא הוא כפר כו' . הא ודאי דכפירה גדולה היא אבל אמר וכ"כ למה שהקדים כפירת תחה"מ קודם לכפירת תורה מן השמים ואפיקורסים ואמר לפי שזה הוא מדה כנגד מדה יותר משאר כפירות וק"ל :

הכותב

[כל ישראל יש להם חלק וכו' . הך בבא אינה מן המשנה אלא אגדה בעלמא וכתובה כאן כדי להתחיל הפרק בדבר טוב אבל רישיה דפרקא קאמר הכי ואלו שאין להם חלק לעה"ב ומהדר אהך פרקין דלעיל אלו הן הנשרפין ונראה למורי דהנחנקין ראוי שיקדים לפרק זה ע"כ מצאתי בפירוש אחד שאינו לרש"י ז"ל:

הרי"ף

לא בין קא ובין את בנך א"כ אינו צודק לדרוש כאן לא בלשון בקשה מ"מ צריך אתה לדחוק ולומר שאין נא אלא לשון בקשה כו' :

הוא כפר בתחיית המתים כו' . נראה דמהא אין ראיה הא דתנן אלו שאין להם חלק לעה"ב שג"כ אין להם תחיית המתים די"ל שלא דיבר המשנה בתחיה כלל דעולם יש להם תחיה אלא שהוכיח בזה שמודדים לו מדה כנגד מדה ואין לו תחיה והיאך יזכה לעוה"ב שהיא אחר התחיה : מאי וירמסוהו העם בשער כו' . וקשה אכתי נימא בשביל קללת הנביא היה כן לפי שהנביא אמר כך סאה סולת וגו' בשער שומרון ואמר הנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל היינו בשער מקום שראה בו הסולת וי"ל דדייק הכי כיון שהזכיר הנביא כעת מחר סאה סולת בשער שומרון וכשקללו אמר הנך רואה בעיניך וגו' והיה אפשר להתקיים אחר שיראה הסולת בשער ימות באיזה מקום שיהיה ויתקיים בו משם לא תאכל ומדלא נרמס במקום אחר אלא בשער על עסקי שער בשביל שהוא לא האמין הנבואה שיהיה סאה סולת בשער מדה כנגד מדה ונדרשות בס' צרור המור הרחבתי הביאור :

עין יעקב

כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב . עיין במפרשים על זה ולפי דאמרינן לעיל אע"פ שחטא ישראל הוא א"כ הכל בכלל דהיינו אחר שנידון על עבירות שעשה : ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ. וכ' התורת חיים לפי שבא להם בתורת ירושה ואין לעבור אחסנתא אפילו מברא בישא לברא טבא להכי כולם יירשו ארץ אכן לפי הטעם דאמרינן שם דאין להעביר נחלה מברא בישא משום דלא ידעינן מה זרע נפיק מיניה ולעולם הבא אין פריה ורביה גם הכל גלוי לפניו א"כ ליכא למימר הטעם זה אלא טעם כפשוטו ועמך כולם צדיקים אחר שנדונין וכפרש"י : שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה . עיין בסוטה דף ט' וכאן אתי לאשמועינן אף דתחיית המתים הוא דבר כללי והיה מן הראוי שהכופרים בה יעמדו בתחיית המתים כדי שיראו שטיקרו במה שכפרו ואחר התחייה ידונו אותן להכי מייתי ראיה מהשלים שהיה ג"כ כדוגמא זו שכיחש בדברי נביא ואמר היעשה ה' ארובות בשמים ג"כ לא היה לו להמית מיד עד שיראה תחלה שהיה הסאה סולת בשקל ואח"כ ידונו אותו אלא שמדותיו של הקב"ה כן הוא :

עין יוסף

הגמרא ולא מדברי אברהם : אחר דבריו של ישמעאל ויצחק ס"ל כדאי' בפדר"א דישמעאל בא באותה הלילה ממדבר פארן לראות את אברהם (יפ"ת):שאתה מלת בן ח' ימים ולא היה בידך סיפק למחות . ואע"פ שחביבה מצוה בעונתה ובזמנה לשמנה ימים מ"מ מה שנמלתי לי"ג שנה יהיה סיפק בידי למחות ולא מחיתי עדיפא ממילה בזמנה . כי זה אינו זכות ליצחק כי מתנה הוא שנותנה לו ולא יחצק טובה לעצמו :

קכז כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב והא דקאמר בפרק הגוזל נפק ב"ק ואמרה כל דהוה באשכבתיה דרבי מזומן לחיי העוה"ב אע"ג דכל ישראל יש להם

על כוונת התנא בזה . וזה שהם כוון לומר שכל איש ישראל א' חכם ואחד רשע וא' שאינו יודע כולם כאחד יש להם חלק לעולם הבא הנה הוא באמת עול גמור אם בבחינת איפיהם זה עם זה ואם בבחינתם

[א] מהרש"א ד"ה ועמך פרק אין דורשין (דף ט"ו.) :

יד יוסף

א תרגום יונתן : ב שבועות דף ט"ו ע"ב : ג חגיגה דף ט"ו ע"ב . עבודת כוכבים דף י"ה :

חדושי גאונים

להנסים שנעשו לו ומפני שהנסיון זה היה גדול כ"כ עד שכל צדקת אברהם וגם יושר משפטי ה' היה תלוי בו לכן י"ל שהמתין הקדוש ב"ה בנסיון זה עד שהיה יצחק בן ל"ז שנה דוקא דהנה שנות אברהם היו קע"ה כמבואר בכתוב אכן אמרינן במדרש זרע יעבדנו יסופר לאדני לדור מכאן שאין מונין לשנותיו [של אדם אלא משעה שנמול ודוגמת זה אמרינן לקמן (דקי"ט סע"ב) וגם אמרינן במדרש לא מאיצטגנינות שלך אברם אין לו בן אברהם יש לו בן הרי שנעשה אברהם אז כשנמול בריה חדשה וגם היה אז גר שנתגייר דכקטן שנולד דמי אם כן התחילו שנות אברהם משנת צ"ט שלו שנמול אז והיה א"כ ע"ו שנה וכשנולד יצחק היה אברהם בן ק' שנה א"כ כשיצחק הי' בן ל"ז שנה נשלמו לאברהם ל"ח שנה שהוא חצי ע"ו ואמרינן בגמ' כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא וכיון שעברו ליצחק ל"ז ויום א' בשנת ל"ח שלו עברו לאברהם רוב שנותיו ולכן בטוח היה שלא יחטא עוד ולא יהרהר בליווי הקב"ה כמו שלא הירהר עד רוב שנותיו ולכן המתין הקב"ה לנסותו עד הזמן ההוא להקל מעליו הנסיון הגדול הזה ולחזקו בחסדו לעמוד בנסיונו ועיין במש"כ בהקדמה לשו"ת בנין ציון עוד בביאור המאמר (ערוך לנר) :

כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנאמר (ישעיה ס') ועמך כלם צדיקים וכו' . ורלשונה יש לדקדק

מדה דאמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה שנאמ' (מ"ב ז) ויאמר אלישע שמעו דבר ה' כעת מחר סאה סולת בשקל וסאתים שעורים בשקל בשער שומרון וכתיב (שם) ויען השליש וגו' ויאמר והנה ה' עושה ארובות בשמים היהיה כדבר הזה ויאמר הנכה רואה בעיניך ומשם לא תאכל וכתיב (שם) ויהי לו כן וירמסו אותו העם בשער וימות. ודלמא קללת אלישע גרמה ליה א דא"ר יהודה א"ר קללת חכם אפי' בחנם היא באה א"כ לכתוב וירמסהו וימות מאי בשער על עסקי שער: קכח שם [א"ר יוחנן] מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר (במדבר יח) ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן ב וכי אהרן הכהן לעולם קיים (שישראל) [והלא לא נכנס לא"י ש]נותנים לו תרומה אלא מלמד שעתיד לחיות וישראל נותנים לו תרומה מכאן לתחה"מ מן התורה דבי ר' ישמעאל תנא לאהרן כאהרן מה אהרן חבר אף בניו חברים (מכאן שאין נותנים מתנה לכהן עם הארץ) אמר רשב"נ [א"ר יונתן] מנין שאין נותנין תרומה לכהן ע"ה שנאמר (דה"ב לא) ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מנת (לכהנים ולוים) [הכהנים והלוים] למען יחזקו בתורת ה' כל המחזיק בתורת ה' יש לו מנת ושאינו מחזיק בתורת ה' אין לו מנת. אמר רב אחא בר אדא אמר רב יהודה כל הנותן תרומה לכהן עם הארץ כאילו נתנה לפני ארי ג מה ארי ספק דורס ואוכל ספק אינו דורס ואוכל אף כהן ע"ה ספק אוכלה בטהרה ספק אוכלה בטומאה. רבי יוחנן אומר אף גורם לו מיתה שנאמר (ויקרא כב) ומתו בו כי יחללוהו דבי רבי אליעזר בן יעקב תנא אף משיאו עון אשמה שנאמר (שם) והשיאו אותם ד עון אשמה באכלם את קדשיהם.

רש"י

בגמרא: ויהי לו כן וירמסו אותו. בדבר שכפר בו נדון שלא אכל משם ונרמס ברגלי הבאים לקנות: וכי אהרן קיים לעולם. כלומר וכי אהרן הוא שחיה לו כל כך שתנתן לו תרומה והלא לא נכנס לארץ ישראל ומאי האי דקאמר ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן. לעולם קיים [לאו דוקא אלא כלומר שלא לא נגזר עליו שיחיה כ"כ]: [שעתיד לחיות. לעוה"ב]: דבי ר' ישמעאל תנא. הא דכתיב לאהרן לאו להכי הוא דאתא אלא לומר לך כאהרן וכו': מה ארי ספק דורס ואוכל. ואין אנו יודעים כשנוטל בהמה מן העדר אם דעתו לדורסה לאוכלה מיד קודם שתסריח או לא אלא לטרוף ולמלאות (חורו) [תאו ו] ולאחר זמן יאכלנה כשתסריח וה"נ כהן ע"ה כשאנו נותנין לו תרומה בידו אין אנו יודעין אם אוכלה בטהרה או בטומאה. [א"נ] ספק דורס שארי דרכו לדרוס ולרמוס [בהמה] ברגליו ואוכלה [כשהיא דרוסה] מנוולת ופעמים שנותנה בחורו ואינה מנוולת: עון אשמה. עונות הרבה מטעין עליו: באכלם את קדשיהם.

מהרש"א

מנין שכל מדותיו של הקב"ה מדה כו'. נראה דלא סגי ליה לאתויי הכא הא דתניא בפ' המקנא רבי אומר מנין שבמדה שאדם מודד מודדין לו שנא' בשלחה וגו' דהתם אפשר לפרש דאמרינן במעשה אדם אבל הכא הוסיף לומר מנין שכל מדותיו כו' שאף בכופר במחשבה בתחה"מ דלעתיד הקב"ה משלם לו מדה כנגד מדה שנאמר ויאמר אלישע וגו' שזה השליש כפר במחשבה הפרטית כזו שלא היה אפשר כביכול לתת לחם לכלם וע"כ א"ל הנך רואה בעיניך בהשגחה פרטית זו ומשם לא תאכל שאין אתה ראוי ליהנות בהשגחה זו במדה כנגד מדה וכתיב ויהי לו כן וגו': [קללת חכם אפילו על חנם כו'. עיקר הך מילתא בפ' אלו הגולין גבי דוד ואחיתופל ע"ש: מאי בשער על עסקי שער כו'. ויהיה שער מל' יצא השער ובשער הגבוה דפ' איזהו נשך שהיה מלעיג השליש כן על דברי אלישע שאמר כעת מחר סאה סולת וגו' בשקל בשער שומרון דהיינו במקח ושער היוצא בשומרון וק"ל]: [והלא לא נכנס אהרן לא"י כו' מכאן לתחה"מ כו'. ונרמז דבר זה בתרומת מעשר שהלוי נותן מעשר לכהן ממעשר דגן שקבל מישראל שהוא קודש מן הקודש ראוי שיקבלו אהרן שהוא קודש קדשים כדאמרי' בסוף הוריות בעוה"ב שהוא כולו קודש קדשים וק"ל]: כל המחזיק בתורת ה' כו'. נ"ל לפרש דלמען יחזקו גו' קאי על הנותן המנה כדרך שאחז"ל עץ חיים היא למחזיקים בה לעוסקים בה לא נאמר אלא למחזיקים בה דהיינו המסייעים ומחזיקים לתורה ונותנים ללומדי תורה כגון המעשרות ללוי ולכהן ולזה הזהיר על הנותן להחזיק בתורת ה' בנתינתו שיתנו כדי שילמדו הכהנים ולוים על ידו וק"ל: מה ארי ספק דורס כו'. עיין פירש"י והנראה הדמיון בזה שהדריסה היא עיקר מסימני טומאה כמפורש פ' א"ט [א] והאריות רובן דורסין כדאמרינן שם ולזה אמר מה ארי ספק דורס ואוכל כו' אבל יש לילך אחר הרוב שדורסין לאכול בטומאה אף כהן ע"ה ספק אוכלה בטהרה כו' ורובן והאי דאין נזהרין ואוכלין בדרך דריסה שהוא סימן טומאה ואזלינן בתר רובן שלא ליתן להם: אף משיאו כו' שנא' והשיאו אותם עון וגו'. דהשתא יתפרש המקרא כפשטיה שאחרים שהם הנותנים להם הם משיאין אותם עון וגו' ולא כדרשה דר"י שזה א' מג' אתין שנדרשים על עלמם כפרש"י בפרשה וזאת הברכה בפסוק ויקבור אותו וגו' ע"ש. [וכינה עון הזה לאשם הזה שהוא הקרבן הבא על הספק ברוב

[א] מהרש"א ד"ה מה ארי פרק א"ט (דף נ"ט.):

יד יוסף

א מכות די"א ע"א. ברכות דנ"ו ע"א: ב והלא לא נכנס לארץ (רש"י) ואיכא לאקשות דהא איתא במדרש וברש"י גבי יען לא האמנתם בי גילה הכתוב שאלולי חטא זה היו נכנסין לארץ. י"ל דהקב"ה יש לו ידיעה לעתיד אף דאינה מוכרחת כדאיתא במפרשים ובזה ניחא מה דאמר לקמן נקוטו פיהת פלגא בידייכו. פי' שיודע עתידות וא"כ ידע נמי דאהרן לא יכנוס לארץ מחמת חטאו וא"כ איך אמר הקב"ה ונתתם את תרומות ה' לאהרן הכהן והלא לא נכנס לארץ אלא מוכח תה"מ מן התורה (רמת שמואל): ג פסחים דמ"ט ע"א: ד כינהו לאשם שבא על ספק ברוב מקומות. שגם זה ספק עבירה היא וספק אוכל בטהרה:

חדושי גאונים

עם שאר האומות וכי משוא פנים יש בדבר כי להיות זרע ישראל עבדו יזכו כלם לחיי העוה"ב והיה כלדיק כרשע חלילה לו. ואם כוון לומר שכל אשר בשם ישראל יכנה הוא מובטח שיהיה לדיק ומזה יתחייב שיהיה לו חלק לעוה"ב הנה זה א"א כי הנה המליאות יכחיש זה מהמלא שיהיה אפיקורסים הם מהגדולים הם מהבינונים ומהדיוטים. והם ז"ל סתרו שתי אלו הכוונות כאשר מנו שם ואלו שאין להם חלק לעוה"ב וכו'. וכלם מבני ישראל המה. אמנם הכוונה האמיתית לו והחדוש שחדש במאמרו הוא שאינו נקרא ישראל באמת כי אם אשר הוא לדיק כי ישראל ולדיק מתהפכים במשא כי כל ישראל לפי ההנהגה שמחוייב להתנהג בה על פי התורה כמו שאמרנו יחוייב להיות לדיק ואם כן כל לדיק על דרך האמת הוא ישראל ומזה יתהפכו ג"כ בן ישראל ובן העוה"ב כי כל בר ישראל הוא בן עולם הבא וכל מי שהוא בן העוה"ז הוא בר ישראל כענין הסגלה שכל אדם שותק וכל שותק אדם והוא מאמר (שמות י"ט) והייתם לי סגולה מכל העמים ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש

עיון יעקב

וכי אהרן לעולם קיים. ונראה לי דפליגי הני תרי מ"ד בהא ר' ישמעאל סבר מה אהרן חבר ס"ל דמשה לא היה כהן דאל"כ למה לא כתיב ונתתם תרומת ה' למשה דמשום שעיקר התורה נקראת על שם משה והוא היה רבו של אהרן אלא נ"ל דמשה לאו כהן הוה אבל ר' יוחנן סבר דמשה כהן הוה ולכך כתיב לאהרן להראות על תחיית המתים ומשום הכי לא היה יכול לכתוב למשה דמשה לא מת כדאיתא במדרש שמשה עומד ומשמש דגמרינן בגזירה שוה דשם שם ובזה מתורץ המדרש הרולה לידע תחה"מ מן התורה יראה והנה מרים מלורעת כשלג דהטעם דמרים נעשה מלורעת כשלג דוקא לפי שדברה על משה שהיה משמש ארבעים שנה בכהונה גדולה וכפר על ישראל כדכתיב אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו לכך נענשה מדה כנגד מדה א"כ שפיר קאמר הרולה לידע תחיית המתים מן התורה יראה והנה מרים מלורעת כשלג קשה למה כשלג דוקא אלא נ"ל שדברה על משה שהיה כהן א"כ אם משה היה כהן למה לא כתיב ונתתם תרומת ה' למשה אלא נ"ל משום דמשה לא מת והפסוק בא להראות דאהרן יעמוד בתחיית המתים ממילא מוכח דתחיית המתים מן התורה: לעולם קיים. משמע דאי אהרן קיים לעולם ניחא וקשה הלא אמרינן בעירובין כל הנותן מתנותיו לכהן א' מביא רעה לעולם ואולי י"ל דאהרן שאני שהיה ראש לכל הכהנים ועי"ל על דרך דאמרינן לאהרן ולבניו מתלה לאהרן ומתלה לבניו והכי נמי קאמר לא שיתן לאהרן כל מתנותיו רק מתלה לו מתלה לבניו: כל המחזיק בתורת ה' יש לו מנת. נראה דכל המחזיק בתורת ה' כדי ללמוד אע"פ שאינו תלמיד חכם גמור יש לו מנות מסא"כ לתנא דבי ר' ישמעאל לריך שיהא תלמיד חכם וחבר גמור כמו אהרן עיין בתוס' בפ' הזרוע ולחיים דף ק"ל שכתבו אם אין כאן כהן חבר מותר ליתן לכהן עם הארץ אכן לפי דברי רב אחא ור' יוחנן משמע דבכל ענין אסור ליתן לו וצ"ע: אף משיאו אותו עון אשמה. כי

ענף יוסף

קכח מנין לתחה"מ מן התורה. כל גדולי המפרשים מוכיחים שענין תחיית המתים יהיה ממש חזרת הנשמה לגוף. וכתב רמב"ם שיאכלו וישתו ויולידו עד כלות העולם. וענין האכילה היא כאשר ידענו בעת מתן תורה שהוליא הקב"ה לחם ומזון שמתוך קלותו נבלע באברים ולא היה בו מן המותרות שיבלבל השכל כמו שאר אכילות. כי כל דבר נמזג מד' היסודות שהם הפכיים ולכן יבלבלו השכל ומולידים המותרות והדמים נפסדים אבל המן מאחר שהיה מעולם השמים היה פשוט בתכלית הפשיטות ולא היה נמזג מארבע היסודות ולא היה בו מן המותרות המונעים את האדם מלהשיג השכל והמושכלות ושלימות התורה שהיא כוללת הכל. דוגמת דבר זה יהיו אלו המאכלות לעת מוכנת לצורך השגת האמת לאחר התחיה. וזהו ענין הסעודה הנאמרת בדברי חז"ל מאכילת שור הבר ולויתן ויין המשומר בענביו מששת ימי בראשית אין כוונתם לסגולת החיך ולמלוי הכרס. אלא כוונתם שיהיו מועילין להשגה כדרך המן וכנ"ל. ואשה שהיו לה אנשים רבים יורישו אז משה רע"ה למי שהיא ראויה. כי גם הוא יעמוד ומי יורה לפניו. אך לפי הסברא ודאי מי שהיו לו נשים רבות כולן ראויות לו ליסאר אלו ואשה שהיו לה אנשים הרבה נראה שתשאר אצל האחרון. כי מיתת בעלה הראשון דומה לגירושין שכתוב (דברים כ"ד) לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה ולכן לראשון אינה ראויה אחרי אשר הוטמאה ובזמן התחיה יקיימו התורה והמצות בלי מונע להסיר שכליהם ולזכך רעיוניהם אחר שיתחייב להוסיף מעלה על מעלתם. והא דאמרינן בנדה פי' שאשה עושין כלאים לתכריכי מתים ואמר רב יוסף זאת אומרת מצות בטלות לעתיד לבא. ר"ל כל זמן שהוא מת. דלא תימא במותו דומה

עין יוסף

חלק לעוה"ב. כתבו התוס' שם דכל היכא דאמר מזומן לחיי עוה"ב היינו בלא דין ובלא יסורים. וקאמר כל ישראל יש להם חלק פי' כמנין י"ש. היינו ש"י עולמות כדאי' לקמן פרק זו עתיד הקב"ה להנחיל לכל לדיק ולדיק ש"י עולמות. וטעם מספר ש"י כתבתי שם ע"ש. או כך פירושו כל ישראל יש להם חלק אלוה ממעל שבה יוכל לזכות לחיי לעוה"ב. והיא הנשמה הקדושה. ומתורץ בזה קושי' תוס' הנ"ל:

ומתרגמינן במיכליהון בסואבא ית קודשיהון : אלא להם . דמשמע שהבטיח הקב"ה לאבותינו אברהם יצחק ויעקב שיתן להם א"י וכי להם ניתנה והלא לבניהם ניתנה אלא מלמד שעתידין לחיות ועתיד הקב"ה ליתן להם א"י : הנך שוכב עם אבותיך . וקם . הנה אתה מת שוכב והנה אתה קם שתחיה לעתיד לבוא והאי וקם אהנך קאי: דלמא וקם. אהעם הזה וזנה דלקמיה קאי ולאו אדלעיל והיינו אחד (מג')[מה'] מקראות

מקומות שזה הנותן לו תרומה בספק עבירה נותן לו כדקאמר לעיל ספק אוכלה בטהרה כו' וק"ל] : לכם לא נאמר אלא להם כו'. נראה אע"ג דהאי קרא עם משה ידבר ושפיר מלינן לפרושי כינוי דלהם אבני ישראל מ"מ משמע להו טפי לפרש כינוי דלהם אאבות כמו כינוי דאותם דשב על האבות אבל בני ישראל לא הוזכרו כאן שיהיה שב כינוי דלהם עליהם ועוד נראה דסמך בהך דרשה אקרא דמייתי לקמן בפרשת עקב דכתי' ביה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם דהתם כיון דעם ישראל ידבר בלשון נוכח לאבותיכם ע"כ דכינוי דלהם לשון נסתר אינו שב על בני ישראל רק על האבות ורבי סימאי מייתי האי קרא שהוא מוקדם בתורה וסמך עצמו אההוא קרא

תניא ר' סימאי אומר מנין לתחה"מ מן התורה שנא' (שמות ו) וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחה"מ מן התורה:[צר"ק ג"ם גש"ם ק"ם סימן] שאלו צדוקים את רבן גמליאל מנין שהקב"ה מחיה המתים אמר להן מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים ולא קבלו ממנו מן התורה דכתי' (דברים לא) ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם אמרו ליה ודילמא וקם העם הזה

דכינוי דלהם בין הכא ובין הכא אאבות ומהאי דכתיב באברהם קום התהלך וגו' כי לך אתננה וביעקב כתיב הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה וגו' משום דהתם באברהם נתנה לו במתנה בכח ולא בפועל דהיינו שיחזיק בה בהילוכו בה לרוחב ולאורך וכן ביעקב לא נתנה לו בפועל רק בכח שנפלה לו הארץ כדי שתהא נוחה לבניהם ליכבש כדאמרינן בפ' ג"ה [א] ומש"ה קאמרי' לקמן בפרקין [ב] שהיה להם לאבות מקום להרהר על שלא נתקיימה המתנה בהם בפועל אבל האי קרא והקימותי את בריתי וגו' נאמר על קיום הברית ועל המתנה שנתקיימה בהם בפועל ולכן יקשה וכי להם נתנה בפועל והלא לבניהם נתנה אלא מלמד שעתידים כו' ומיהו לקמן בפרקין מוקמי ליה להאי קרא והקימותי וגו' נמי אמתנה שלא נתקיימה וכבר כתבנו דהך דרשה דהכא עיקרה סמוכה אהאי קרא דפרשת עקב אשר נשבע לאבותיכם לתת להם שהוא נאמר על קיום השבועה ועל המתנה שתתקיים בהם בפועל ולא נתקיימה אלא שעתידין כו' ותו לא מידי וק"ל:(בגמ') צר"ק ק"ס גש"ס ג"ס סימן. כל"ל מספר ישן והוא סימן לחמשה כופרים שואלין בענין תחיית המתים וה' חכמים המשיבים להם והם ה' הכופרים צר"ק ק"ס צדוקיים רומיים קלפטרא קיסר מינא וה' חכמים משיבים גש"ס ג"ס גמליאל יהושע מאיר גמליאל אמי ודו"ק : ודלמא וקם העם הזה גו'. ביומא פ"ה [ג] חשיב ליה וקם בהנהו ה' מקראות שאין להם הכרע והם שאת משוקדים מחר ארור וקם ואפשר דר"ג השיב להם כיון דאין לו הכרע הוא סובל שני הפירושים ומשמע נמי דקאי אדלעיל עם אבותיך וקם והכופרים השיבו לו דיש להם הכרע ודלמא וקם העם גו' והוא מבואר לפי תשובת ר"ג שהמקרא הזה אין לו הכרע שבא הרמז בזה שמיתת צדיקים אינו העדר והפסד להם אלא שהם העדר והפסד לדורם וז"ש שוכב עם אבותיך וקם שאין אתה העדר לך במיתתך לפי שאתה קם לזמן התחייה אבל אתה העדר גדול לדורך וקם העם הזה וזנה וגו' דלא יהיה להם מוכיח ועומד בפרץ

הרי"ף

לתת להם את ארץ כנען וכו'. וקשה מנ"ל דלהם קאי על האבות דילמא דבר הכתוב באותם שבאו לכלל אנשים מבן כ' שנה ומעלה ועד בן ס' שנה וכיון שהם אינם נכנסים לארץ לא אמר והקימותי בריתי לתת לכם אלא להם לאותם הנכנסים או לבניהם של אלו אחריהם וי"ל דכיון דבאותו ענין כתיב והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי ובודאי דבר הכתוב על הפחותים מבן כ' ויתרים על בן ס' שנכנסו לארץ א"כ גם בפסוק הקודם היל"ל והקימותי את בריתי לתת לכם ומדכתיב להם הוא על האבות: **שאלו צדוקים** את ר"ג. וקשה מה דעתיה דר"ג להביא ראיה מהנך שוכב או יחיו מתיך כיון דאפשר לאוקמא כמו שהשיבו וע"ק דלדברי הצדוקים נמי דמיירי במתי יחזקאל הא מיהא איכא תחיית המתים ועוד נבאר והכך כיין הטוב היכא משתמע מיניה תחיית המתים וע"ק כיון שהביא להם ראיה מאשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם למה לא הביא מפסוק וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם והוא קודם בתורה בפ' וארא וגם ר' סימאי הביא ראיה מפסוק זה וגם הקימותי וגו' לתת להם. ונלע"ד שר"ג השיב להם ראיות שהם מן התורה וכו' ולא נחה דעתם עד שאמר להם ראיה מן הכתוב לתת להם ואז הודו כי זה יוכיח על הכתובים האחרים ובזה ידוקדק שאמר כלל ופרט מן התורה וכו' מהתורה שנאמר כלומר שמכח המקרא של תורה יתבארו הראיות כולם של תורה נביאים וכתובים שיש תחיית המתים והכריח ר"ג מדכתיב הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וגו' דאי קאי וקם אמאי דאבתריה קשה מאי וקם כי אין זה קימה ואדרבה היא נפילה להם שכיון שהם זונים אחר

עיון יעקב

אין מיתה בלא חטא ור"א בן יעקב מוסיף אף משיאו אותו עון שיסורין באין עליו כדאמרינן אין יסורין בלא עון : **לכם** לא נאמר אלא להם. כתב מהרש"א דאע"ג דעם משה דבר ושפיר שייך לומר דלהם אבני ישראל קאי וכו' עיין שם ועוד י"ל מדכתיב מקודם ונודעתי להם דקאי אאבות גם בפסוק זה דסמיך ליה ג"כ קאי אאבות וגם לפי מה דדרשינן לקמן דף ק"א דקאי אענין של מעלה אמר הקב"ה חבל על דאבדין וכו' וגם הקימותי וגו' וכשבקש לקבור את שרה לא מצא מקום לקבור מוכח דאאבות עצמו קאי : **מנלן** שהקב"ה מחיה המתים ויודע מה שעתיד להיות. נ"ל דאיתא בישעיה מ"ו פסוק י' מגיד מראשית אחרית יש שני פשטים על זה או שקאי שאין מוקדם ומאוחר בתורה או שפירושו שהקב"ה מגיד עתידות ועיקר הטעם שאין מוקדם ומאוחר בתורה שאלמלא ניתן התורה כסדר היה כל אחד ואחד מישראל בידו להחיות מתים א"כ מכח זה פשוט שהקדוש ברוך הוא מחיה מתים לכך שאל הני תרתי יחדיו : **דכתיב** ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם. הנה ודאי אי המקרא נדרש לפניו אם כן המקרא שלאחריו העם הזה וזנה וגו' אין לו דביקות ופירוש כלל וצריך לומר דודאי אף למאן דדריש לפניו ודאי דורשו ג"כ לאחריו כדי ליישב המקרא ואשמועינן דאף אם חטאו ישראל מ"מ יקומו בתחיית המתים כמו משה וכדאמר וקם העם הזה וזנה וגו' ונראה לדעת יש אומרים שבפ"ק דסוטה במשה עומד ומשמש ולא מת א"כ ע"כ צ"ל שהמקרא נדרש רק לאחריו ותשובת הצדוקים כאן

ע"ז וע"ק למה הוזכיר שכיבתו סמוך לענין הזנות. וע"ק מה שהפסיק לומר העם הזה בין וקם למ"ש וזנה דהיל"ל וקם וזנה העם הזה לכך דרשו דהאי וקם אהנך שוכב עם אבותיך קאי והם תנחומין למשה על מיתתו שא"ל הקב"ה הן קרבו ימיך למות והתפלל שיתמנה יהושע ואח"כ נתקנא ממנו וניחמו הקב"ה כי הוא עתיד לחיות הוא והעם הזה בני דורו והוא עובר לפניהם ויתא ראשי עם וז"ש הנך שוכב עם אבותיך והנה קם אתה והעם הזה : **פרש"י** ז"ל והאי וקם אהנך קאי וביאור דבריו לפי שיקשה לפי' ר"ג דדריש וקם שהוא תחיית המתים שא"כ היל"ל וקמת מאי וקם לזה פרש"י ז"ל והאי וקם אהנך קאי וה"ק הנך שוכב עם אבותיך וקם וקאי נמי לקמיה וקם העם הזה כלומר גם העם הזה יקום לתחיה ויבאו עמך וכפי זה מ"ש וזנה לא קאי אוקם אלא רמז לו מה שלעתיד יהיה שיזנה העם הזה וכו' והקשו הצדוקים ודלמא אוקם העם הזה וזנה ופרש"י ז"ל ודילמא וקם אדבתריה קאי ולא אדקמיה והוא אחד מן הכתובים שאין להם הכרע והכוונה לרש"י ז"ל משום דלפי' דר"ג קאי למעלה ולמטה שוכב וקם. וקם העם הזה והוי בא מהכתוב שיש לדרשם למעלה וגם למטה ולא מכחשו דרשי אהדדי והצדוקים דחו דילמא אבתריה דוקא קאי ולא אקמיה וזהו אחד מג' מקראות שאין הכרע לדרשתם אם הם למעלה ולא למטה או למטה ולא למעלה וכן אם נדרוש האי וקם למטה לא נדרשנו למעלה ובזה ידוקדק מ"ש רש"י ז"ל אחד מג' מקראות ומצינו ה' מקראות שאין להם הכרע שאת משוקדים ארור מחר וקם אלא שהב' מהם הם נדרשים למעלה ולמטה דהיינו ארור ומשוקדים אבל הג' הם או למעלה או למטה כמ"ש ולא שלתם בעמלק מחר או נאמר מחר אנכי נצב וגו' דאי קאי לקמיה לא קאי אבתריה. והביא ראיה מדכתיב יחיו מתיך נבלתי יקומון ופרש"י ז"ל מתיך של א"י נבלתי אלו הנפלים והכוונה לרש"י ז"ל כי ר"ג רצה לדחות פי' הצדוקים דמיירי בתחיית המתים של יחזקאל לפי שהיה בבקעת דורא שהיא ח"ל והכתוב אומר יחיו מתיך של א"י הרי מוכח תחיית המתים ועוד שאלו שהחיה יחזקאל היו אותם שיצאו קודם לקץ או למ"ד משל היה שעתידים לחזור בני גלות למקומן לא שייך לומר נבלתי יקומון על הנפלים כי לא היו נפלים באותם שיצאו קודם לקץ והם דחו סדרשה ההיא של נבלתי אלו הנפלים והביא ראיה מוחכך כיין הטוב שהוא על ד"ס שחביבים דברי דודים כיינה של תורה שיין עולה ע' כי ע' פנים לתורה ואמר וחכך של הסופרים כיין הטוב הולך לדודי למישרים ואז דובבים שפתי ישנים בתחייה והם אמרו דלמא מרחשן שפוותיה עד שהביא המקרא לתת להם כו' ומה שלא הביא מפסוק וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם וגו' הענין לפי שיש לדרוש בו כרבותינו שדרשו חבל על דאבדין ולא משתכחין שהקימותי את בריתי לאברהם יצחק ויעקב לתת להם את ארץ כנען וכשרצה אברהם אבינו לקבור את שרה וכו' :

ענף יוסף

לתינוק חי דאסור לאכילו נבלות בידים. ולשון לעתיד לבא נופל שפיר על סמוך כדאמרינן בשבת על חזרת כלי זיין כדי שלא תהא מכשילו לעתיד לבא ר"ל לשבת אחרת והא דאמרינן בפרק קמא דע"ז היום לעשותם ולא למחר אותו מחר ר"ל לעולם הנשמות. אבל בזמן התחייה חייבים במצות (ספר הנצחון) : **הנך** שוכב עם אבותיך וקם. ואם תאמר והא פשטא דקרא משמע דוקא אלקמיה קאי ומנא ליה למילף מיניה תחיית המתים ויש לומר דהנה ביומא פ"ה חשיב ליה קם בהנהו ה' מקראות שאין להם הכרע. ונראה כוונתם משום דאי אלקמיה קאי. קרא יתירא הוא דהוה מצי למיכתב הנך שוכב עם אבותיך וזנה העם הזה. ע"כ דדרשינן ליה אדלעיל הנך שוכב עם אבותיך וקם. אך אם אדלעיל לבד קאי ה"ל למיכתב וזנה העם הזה אע"כ שקאי גם אלמטה וקם העם הזה וזנה. וה"ל כאילו כתיב הנך שוכב עם אבותיך וקם וקם העם הזה וזנה. ובזה ניחא מה שאמר לקמן שאלו הרומיים את ר' יהושע בן חנניא מנין שהקב"ה מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות כו' הנך שוכב כו' ודילמא כו' אמר להו נקיטו מיהא פלגא בידייכו דיודע מה שעתיד להיות. ור"ל שאמר להם הלא ע"כ אתם מוכרחים להודות אף אם לא נכתב תיבת וקם שיודע מה שעתיד להיות א"כ מיותר תיבת וקם. ע"כ להורות לנו שקאי גם אלמעלה וא"כ מוכח שניהם תחיית המתים ושיודע עתידות. ובזה ניחא מה שאמר אחר תשובת רבי יהושע בן חנניא איתמר נמי כו' מנין שהקב"ה מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות שנאמר הנך שוכב כו'. דקשה הא ריב"ח לא הכריח תחיית המתים מזה הפסוק שהרי אמר נקוטו מיהא פלגא בידייכו. וא"כ מאי איתמר נמי דקאמר שדרש מזה הפסוק תרתי. אבל לפי מ"ש ניחא שגם ריב"ח הוכיח להם מזה הפסוק תרתי שהיה כאילו כתיב הנך שוכב עם אבותיך וקם וקם העם הזה וזנה. אבל קשה ליכתוב הנך שוכב עם אבותיך וקם וזנה

[א] מהרש"א ד"ה לכם פרק גיד הנשה (דל"א:) : [ב] (שם) לקמן בפרקין (דקי"א.) : [ג] (שם) ד"ה ודילמא ביומא פ"ה (דף נ"ב:) :

חדושי גאונים

כי ענין הסגולה הדבקה בעם ישראל אשר זכר אותו בשם זה באומרו (שם) כה תאמר אל בית יעקב ותגד אל בני ישראל הוא שיהיו ממלכת כהנים וגוי קדוש וזאת היא באמת נחלת עבדי ה' וצדקתם לעולם הבא בלי ספק . אמנם האנשים אשר לא יאבו שמוע אל דברי התורה והמצות ולא יתנהגו בה לקבל תועלותיה בתקון טבעם ודעותיהם אינו ישראל רק במאמר לבד ואין דקדוק בשמות והנה באומרו כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב ישראל אשר הוא ישראל גדל על הסיפרות הנה כי כמוהו עושה מעשה ישראל ולזה אמר הנביא ועמך כלם צדיקים שהעם היושב בתוך הכנסיה הזאת. מתנאם להיות כלם צדיקי' דכתיב (צפני' ג') שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב וגו' כי כלם נשתתפו בחנוכם על התורה האלהית ובמעשה מצותיה וכל מנהגיה ואע"פ שלא ישתתפו בדברי עיוניה וחכמותיה לתת טעם לדבריה ולרדת אל סודותיה כי זה לא נתן אלא למיוחדים שבהם . וכמו שביאר זה הענין משה רבינו באומרו (דברים ל"ג) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב [וזה כי הוא וכו' ר"ל כי החכמים השלימים באומתנו הישראלית מבינים חכמת התורה בכל פרטי חלקיה . והיא מאירה שכלם לאור באור החיים . ותורה להם את הדרך אשר ילכו בה לטוב להם כל הימים . כמאמ"כ ,,ותורה אור" אפס וזאת מקהל ישראל ; ר"ל המון העם אשר בעבור קוצר שכלם ותבונתם ומיעוט לימודם לא יבינו עניני התורה על נכון . הם שומרים ומיקרים אותה רק בעבור שהיא מורשה למו מאבותיהם . כאיש אשר יאהב נחלת אבותיו ותהי לו לסגולה ולמחמד עיניו כל ימי חייו . וע"ז מורה הכ' ,,תורה צוה לנו משה" (ר"ל לנו השרידים בעם צוה משה תורה בבחינה אמיתית . מייגע בעלעהרונג אוכד פערגונסטערייבטונג איך וואהרען זיננע דעם ווארטעס . כי אנחנו מבינים סודותיה) ,,מורשה קהלת יעקב" אך

וזנה. מן הנביאים דכתיב (ישעיה כו) יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך [וארץ רפאים תפיל] ודילמא מתים שהחיה יחזקאל · מן הכתובים דכתיב (שיר ז) וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים ודילמא רחושי מרחשן שפוותיה בעלמא כדר' יוחנן א דאר"י משום ר"ש בן יהוצדק כל מי שנאמרה הלכה בשמו בעוה"ז שפתותיו דובבות בקבר שנאמר דובב שפתי ישנים עד שאמר להם מקרא זה (דברים יא) אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם לכם לא נאמר אלא להם מכאן לתחה"מ מן התורה. וי"א מן המקרא הזה (שנאמר) [אמר להם] (שם ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום מה היום כלכם קיימים אף לעוה"ב כלכם קיימים. שאלו רומיים את ר' יהושע בן חנניא מנין שהקב"ה מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות אמר להו תרווייהו מן המקרא הזה שנא' (שם לא) ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה ודילמא וקם העם הזה וזנה ב אמר להו נקוטו מיהא פלגא בידייכו דיודע מה שעתיד להיות. איתמר נמי א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי מנין שהקב"ה מחיה מתים ויודע מה שעתיד להיות שנאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם וגו':

קכט שם תניא א"ר אליעזר ברבי יוסי בדבר זה זייפתי ספרי (כותים) [צדוקים] שהיו אומרים אין תחיית המתים מן התורה אמרתי להם זייפתם תורתכם ולא העליתם בידכם כלום שאתם אומרים אין תחה"מ מן התורה הרי הוא אומר (במדבר טו) הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה הכרת תכרת בעוה"ז עונה בה לאימת לאו לעוה"ב א"ל רב פפא לאביי ולימא להו תרווייהו מהכרת תכרת [אינהו הוה אמרי ליה] דברה

רש"י

שאין להם הכרע: יחיו מתיך. דמתים שבא"י יחיו: נבלתי יקומון. אפילו נפלים יחיו במס' כתובות (דף קי"א.): ודילמא מתים שהחיה יחזקאל. דהאי קרא יחיו מתיך ישעיהו אמר והוא קדם ליחזקאל שנתנבא בימי חזקיה והיה מתנבא פסוק זה על שהיה עתיד יחזקאל להחיות [מתים] אבל לעוה"ב לא: דובב. פרונמייר"ה בלע"ז כלומר נעות ומתנודדות שפתי ישיני עפר מכלל שיחיו: מרחשן שפוותייהו בעלמא. שפתותיהן נעות מעט בתוך הקבר אבל אין חיין וויולאין לאויר העולם וכדר' יוחנן וכו'. ולא קבלו ממנו עד שאמר להם וכו': חיים כלכם היום. דהאי (יום) [היום] מיותר דמלי למיכתב חיים כולכם מה ת"ל היום כהיום מה היום כו' כך שמעתי: הנך שוכב עם אבותיך וקם. הרי תחיית המתים העם הזה וזנה הרי מה שעתיד להיות: פלגא בידייכו. דמהאי קרא נפקא דיודע מה שעתיד: זייפתם ולא העליתם כלום. כזב אתם אומרים ואין ממש בדבריכם: לאו לעוה"ב. אלמא יש תחה"מ: מהכרת תכרת. הכרת בעוה"ז תכרת לעוה"ב: אינהו [הוו] אמרי ליה דברה תורה כלשון בני אדם. ולהכי א"ל הכי כי

מהרש"א

כמו שעשית אתה להחזירן למוטב ולהדריכן בדרך ישרה כמה פעמים אחר שחטאו גם להתפלל עליהן וק"ל: יחיו מתיך נבלתי יקומון גו'. פרש"י יחיו מתים שבא"י יחיו כו' במס' כתובות עכ"ל והיכא למ"ד התם נבלתי יקומון מתים שבח"ל ולפי ב' הדרשות יהיה כינוי דמתיך לא"י אבל כינוי דנבלתי לא יתפרש לפי הדרש וי"ל כינוי דמתיך להקב"ה דהיינו המתים שמתו בידי שמים יחיו ע"י ית' ב"ה אף אותן שלא מתו בידי שמים ונהרגו יחיו ויקומו ע"י ית' ב"ה וזה שכלל ישעיה את עצמו עמהן שגם הוא נהרג ע"י מנשה וכינוי דנבלתי על עצמו שאמר שיקום נבלתי שנהרג ע"י מנשה [א] עם שאר הנהרגים ואמר: הקיצו ורננו וגו' כי טל אורות טלך. כלפי שאמרו שם בכתובות שמתים שבח"ל יחיו בגלגול ע"י מחילות ע"ז אמר שהתחייה תהיה טל אורות שלאורו של טל התחייה ילכו הצדיקים במחילות תחת הקרקע עד לא"י וז"ש וארץ רפאים שהיא ארץ עוג שנקרא מיתר רפאים ששם קבור משה שעמו יחיו מתים שבח"ל אותה ארץ תפיל במחילות שיבואו מתים שבח"ל עם משה לא"י כדאמרי' במדרשות וק"ל: וחכך כיין הטוב הולך לדודי וגו'. דריש ליה על התחייה ואמר במעלת עה"ב אחר התחייה וחכך יתענג כיין הטוב הוא היין המשומר לעתיד מששת ימי בראשית ואמר שזה היין אינו יין המשכר בעה"ז אבל הוא הולך את המתים לדודי למישרים בעומק מחילות עד שעולים בא"י ומסיים עוד במעלתו שאינו כיין של העה"ז המשכר ומביא השינה לאדם אלא אדרבה הוא דובב שפתי הישנים להקיצם משנתם ולדבר בשפתיםדברי אלהים חיים: ואמרו לו ודלמא רחושי מרחשן שפוותיה בעלמא כר"י כו'. ר"ל בעלמא בעה"ז ומלתא דר"י מפורש ביבמות פ' האשה רבה [ב] ע"ש:

[אפילו ביום שכולם מתים אתם חיים כו'. וה"ק קרא לפי שאתם הדבקים בה' אלהים חיים החיים לדבקין גם בכם להיותכם נצחיים וקיימים לעתיד כהיום בעוה"ז]: שאלו רומיים כו'. הם הפילוסופים הכופרים בידיעה ובתחיית המתים והם שאלו על שניהם מנין מן התורה: וא"ל נקוטו מיהא פלגא בידייכו וכו'. יש לדקדק לכאורה בהאי ליפנא דהול"ל נקוטו מיהא חדא בידייכו דהיינו הידיעה ואפשר לפרש דהכי קאמר נקוטו מיהא פלגא בשאלת תחיית המתים בידייכו שהרי הכתוב הזה וקם אין לו הכרע כדלעיל והוי הראיה כמחצה על מחצה ונקוט נמי בידייכו הך כולה מלתא דיודע מה כו' וק"ל:

זייפתם תורתכם כו'. נראה לפרש זייפתם תורתכם דהיינו מקראות שמפורש בהם ת"ה שהביאו לעיל אשר נשבע לאבותיכם לתת להם וקרוב היה זה להזדייף לכתוב לכם תחת להם ועשו כן לפי שנתיישבו בארץ ישראל ואמרו שלא יצא הארץ מידם לעולם וזה הכתוב לאבותיכם לתת להם כבר נתקיימה לתת לכם אבל לא יתקיים לעולם לתת להם בעצמם לעתיד וע"ז אמר ליה זייפתם תורתכם להכחיש עה"ב לכתוב לכם תחת להם שלא העליתם בידכם כלום שלא הועיל זה לכם שהרי כתיב הכרת תכרת עונה בה שאחר שאדם נכרת בעה"ז בידי שמים קודם זמנו מאי עונה בה אלא על העתיד

עיון יעקב

כאן: שפתותיו דובבות בקבר. עיין בחדושינו פ' האשה רבה: עד שאמר להם המקרא הזה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם. ולא בעי לאתויי הקרא דפ' וארא וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם כדר' סימאי לפי שאין תשובה זו מספיק לצדוקים כיון שאפשר לפקפק על לימוד זה כמ"ש לעיל בסמוך בשם מהרש"א:

הרי"ף

בדבר הזה זייפתי כו'. צריך לפרש על כל אותם המקראות שדחו הצדוקים אותם מפשוטם הרי הם מזייפים תורתם אבל עכשיו לא העליתם בידכם כלום ובזה זייפתי ספרי כותיים ועדיין צריך להבין דכעי הגרסא זייף את דבריהם אבל היכן מצינו שזייף את ספריהם וי"ל הוא מה שכתוב בספריהם את כל דברי ספר התורה וכיון שכתוב בספר עונה בה והם כופרים בתחיית המתים א"כ צריכים הם לומר שספריהם הם מזוייפים שאין לכתוב עונה בה. ויש לדקדק דלימא להו מדכתיב ונכרתה וכתיב הכרת תכרת דבשלמא דהכרת תכרת לבד יש להם פתחון פה לומר דברה תורה כלשון בני אדם אבל ונכרתה הכרת מאי הוא. וי"ל דיש להם לדחות דלמא מגדף הוא מברך כתיב בה ונכרתה ובע"ז כתיב הכרת תכרת דברה תורה כלשון בני אדם ויש לדקדק דגם בהאי קרא דעונה בה יש להם לדחות דהכי שתכרת הנפש אחר מיתה בעוה"ב לידון בגיהנם אבל מנין לתחיית המתים מן התורה וי"ל עם מה שפי' שלעה"ב הוא אחר התחיה וכיון שיש עוה"ב הוא מבואר שיש תחיית המתים. ועדיין קשה איך זייף רבי אליעזר ספרי כותים בהאי קרא דעונה בה כיון שעדיין יש להם פתחון פה לדרוש עונה בה כדדרש ר"ע ור' ישמעאל. ונראה דאפי' ר"ע ור"י לא דרשו בזמן שעונה בה אלא על הכרת של עוה"ב אחר התחיה אבל שב בתשובה קודם מיתה אינה .כרתת לעוה"ב אחר התחייה אבל לעולם שהכרת של עוה"ז הוא אע"פ שחזר בתשובה קודם מיתה דאין התשובה ממרקת ההסיא דדרש ר"י בד' חלוקי כפרה עבר על כריתות ומיתות ב"ד תשובה וי"כ תולין ויסורין ממרקין אלא מדכתב

ענף יוסף

העם הזה. אך בא לרמוז נמי להא דאיתא באיכה רבתי שאמר הקב"ה לירמיה בשעת חורבן שילך ויעמוד על שפת הירדן ויקרא בן עמרם עמוד הגיע העת שאתה מבוקש לפני הקב"ה. וכן עשה העמידו למשה והיה צועק ובוכה כו'. לכך קאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם לתחיה וגם וקם אתה העם הזה וזנה שכברו שיקום שני פעמים אחת בזמן התחיה ואחת ביעמוד ויקום מקברו בשעת החורבן וזהו וקם העם הזה וזנה וגו' ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכול הודיעו שיקום מקברו בשעה שיהיה העם לאכול דהיינו שעת החורבן. דכולי קרא בחורבן איירי ועיין בתורת חיים קצת מזה:

עין יוסף

קכח עד שאמר להם מקרא זה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם. קצת תימה דמייתי האי קרא דפרשת עקב ולא מייתי קרא דלעיל וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען דפרשת וארא (תורת חיים):

[א] מהרש"א

ד"ה יחיו כו' שנהרג ע"י מנשה כדאיתא ביבמות (דמ"ט·): (שם) סוף ד"ה ואמרו כו' פרק האשה רבה (דף צ"ז.):

יד יוסף

א יבמות דף צ"ו • בכורות דל"א ע"ב. שה"ש רבה פ"ז סימן ט"ו. פסיקתא רבתי פ"ב. ירושלמי שקלים פרק ב'. שוח"ט מזמור א' ומזמור ל': ב מ"ק דכ"ח ע"א:

חדושי גאונים

לזולתינו מהמון העם היא רק נחלה הבאה להם בתורת ירושה. ובכל זאת כאשר ישמרו מצותיה ותקותיה תהיה גם משכרתם שלימה מעם ה' אלהי ישראל אף שלא יוכלו לבא בעיונם אל הקודש פנימה להבין גם סודותיה] וזה כי הוא הורה שהשרידים בהם יאמרו תורה צוה לנו משה כי שם תורה הוא מורה על החלק העיוני שבה מאיר אל פני החלק השכלי וכמו שכתב הרב המורה בהקדמה ז"ל כי ענין המאמר הזה כלו וכל מה שהוא מימינו הוא חכמת התורה על האמת ועליהם מוטל להאיר דברי התורה עד שיושכם השם עליה הוראה שלמה כמו שאמר החכם (משלי ו') ותורה אור. אמנם לקהלת יעקב יאמר שהיא בתורת ירושה כי היורש נכסי' ושואלי' ממנו מהיכן זכה בהם הוא סותם טענותם במה שאמר לא ידעתי סבותיו וגלגוליו אלא מצאתי וירשתי וזו היא טענה נצחת לכל ערעור. דתנן בפרק חזקת הבתים (מ"א:) הבא משום ירושה אינו צריך טענה וכן הראוי לכל קהל עדת ישראל הבלתי מעמיקים בסתר כי יש להם לטעון טענת ירושת נחלה ובזה יזכו לעצמם ואין מוציאין אותה מידם [מצורף וכו' מה שהוא על הדרך העיוני קשה ורחוק מאד. כמו שהוא קשה ורחוק מאד להקים מעפר בית וכו'. כצ"ל. ור"ל שמלבד שתועיל התורה האלהית הזאת המקובלת מפי מרע"ה לקהלת יעקב אשר לא היו ביכלתם להשיג האמת זולתה בעבור קוצר יד שכלם. תועיל גם מאד לחכמים האלהיים. אשר יש להם כשרון חכמה ודעת לעיין ולהתבונן בעיונים ומושכלים כי עכ"פ תקל להם העבודה הזאת. אשר תכבד מאד על אותן החכמים אשר לא עליהם נגה אור התורה האמיתית ד"מ חכמי יון ושאר העמים הקדמונים

תורה כלשון בני אדם כתנאי הכרת תכרת הכרת בעוה"ז תכרת לעוה"ב דברי ר"ע א"ל ר' ישמעאל והלא כבר נאמר (במדבר טו) את ה' הוא מגדף ונכרתה וכי ג' עולמים יש אלא ונכרתה בעוה"ז הכרת לעוה"ב הכרת תכרת דברה תורה כלשון ב"א בין רבי ישמעאל ובין ר"ע עונה בה מאי עבדי לי' ההוא מיבעי לי' לכדתניא א יכול אפי' עשה תשובה ת"ל עונה בה לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה. שאלה קליאופטרא מלכתא את רבי מאיר אמרה ידענא דחיי שכבי דכתיב (תהלים עב) ויציצו מעיר כעשב הארץ אלא כשהן עומדי' ב עומדים ערומים או בלבושיהם עומדי' אמר לה ק"ו מחטה ומה חטה שנקברה ערומה יוצאה בכמה לבושים צדיקים שנקברים בלבושיהם עאכ"ו. א"ל קיסר לרבן גמליאל אמריתו דשכבי חיי הא הוו עפרא ועפרא מי קא חיי [דף צא ע"א] אמרה ליה ברתיה שבקיה ואנא מהדרנא ליה שני יוצרים יש בעירנו אחד יוצר מן המים וא' יוצר מן הטיט איזה מהן משובח אמר לה זה שיוצר מן המים אמרה ליה מן המים צר מן הטיט לא כל שכן. דבי רבי ישמעאל תנא ג ק"ו מכלי זכוכית מה כלי זכוכית שעמלן ברוח ב"ו נשברו יש להם תקנה ב"ו שברוחו של הקב"ה עאכ"ו. א"ל ההוא (מינא) [צדוקי] לרבי אמי אמריתו דשכבי חיי הא הוו עפרא ועפרא מי קא חיי א"ל אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך ב"ו שאמר לעבדיו לכו ובנו לי פלטרין[א] גדולים במקום שאין מים ועפר הלכו ובנו אותו לימים נפלו אמר להם חזרו ובנו אותן במקום שיש עפר ומים אמרו לו אין אנו יכולין כעס עליהם אמר להם במקום שאין מים ועפר בניתם עכשיו שיש מים

רש"י

שיכי דלא ליהוי להו פתחון פה: הכרת תכרת. בעבודת כוכבים כתיב: והלא כבר נאמר. בעבודת כוכבים את ה' הוא מגדף ונכרתה דס"ל (סנהדרין דף ס"ד ע"ב כריתות ז' ע"ב) מגדף היינו עובד עבודת כוכבים: וכי ג' עולמים וכו'. ורבי עקיבא ס"ל דמגדף היינו מברך השם: והשתא בין לרבי ישמעאל בין לר"ע עונה בה מאי עבדי ליה מבעי ליה וכו' שעונה בה שלא שב קודם מיתה הוי בכרת אבל שב לא: דחיי שיכבי. שהמתים חיים: ויציצו מעיר. שעתידין ישראל לצוץ ולפרוח מעיר ירושלים וכדאמרי' (כתובות דקי"א) הקב"ה עושה להם מחילות לצדיקים והולכין ועולין לירושלים: אמרה לו ברתיה דקיסר לר"ג שבקיה: ב' יוצרים וכו'. משל הוא אלו היו שני יוצרים בעירנו אחד יוצר כלים מן המים וכו': אמרה לו. אם כן הקב"ה אם מן המים הוא מצייר דמטפה סרוחה שהוא כמים הוא מוליד מן העפר לא כ"ש שבידו: דבי רבי ישמעאל תנא ק"ו מכלי זכוכית. זו היא תשובה שהשיבה לאביה: מה כלי זכוכית שעמלן ברוחו של אדם. שכשהוא עושה אותו יש לו שפופרת ונופח לתוכו וכן (נמסך) [נשמע] מפי האומנים: יש להם תקנה. להתיכן ולחזור ולעשו' מהן כלי וזהו דאמרינן בחגיגה (דף ט"ו) ונוחין לאבדן ככלי זכוכית לא שאין להם תקנה אלא שנפסדין לשעתן ואין מתקיימין: עכשיו שיש מים. והכי נמי הקב"ה יוצר את האדם מטיפה קטנה שאין בה ממש וכ"ש שיכול לבראתו מן העפר א"כ כל העולם כולו יצר

מהרש"א

נאמר שיהיה עונה נאמר בה לדון עליו ולזה דקדק הכתוב לומר בלשון נקבה עונה בה ולא עונו בו שעל דין הנשמה לעתיד אמר כן ודו"ק: ויציצו וגו' עומדין ערומין כו'. נראה דמהאי קרא קא מספקא ליה שדימה תחייתם לעתיד כעשב הזה העולה מן הארץ ערום בלא לבוש ודבר גנאי הוא שיהיו עומדין ערומין וא"ל ק"ו מחטה ומה חטה כו' ועשב הנאמר בהאי קרא הוא עשב החטה שנקברה ערומה כו' ודו"ק: ועפרא מי קא חיי כו'. הקיסר הזה מין היה ולא האמין גם מה שנאמר בתורה וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וגו' והאמין בקדמות העולם וע"כ השיבה לו מתוך היצירה שעינינו רואין מטיפה סרוחה שהיא כמים וכן בההוא מינא שאל לר' אמי נמי הכי ועפרא מי קא חיי יש לפרש כן דע"כ לא האמין בתחלת יצירה של אדם הראשון וא"ל במקום שאין מים ועפר כו' היינו כפי' ראשון שפרש"י שהקב"ה יוצר את האדם מטפה שאין בה ממש כו' אבל פירוש שני שפירש רש"י א"כ כל העולם יצר בתוהו עכ"ל לא יתכן להשיב למין הזה שלא האמין בתורה בבריאת אדם מן האדמה וק"ל: ק"ו מכלי זכוכית כו'. עיין פרש"י דלא נראה לו לפרש דבי ר"י תנא ק"ו כו' הוא מלתא באנפי נפשי' משום דודאי אין לנו לדון ק"ו על תחיית המתים דכמה מקראות מפורשין בה כדאיתא במשנתין ועוד מה צריך ראיה מק"ו שאפשר בתחייה מן העפר למאמין בתורת משה שכתוב בה אדם נברא מן האדמה אלא דהאי ק"ו הוא תשובה למיני' שאינם מאמינים בתורה ובמקראותיה וק"ל: [מה כלי זכוכית כו'. עיין פרש"י ולא ידענא מה קשיא ליה דהא אהדדאמר התם ר"מ ונוחין לאבדם ככלי זכוכית

יד יוסף

א שבועות י"ג ע"ב: ב קהלת רבה פ"ה סימן י"ב: ג ב"ר פרשה י"ד:

חדושי גאונים

אשר נלאו מאד למצוא האמת הברור. ותחת כי אלה נדמו לאיש אשר יוכרח לעמול עמל רב להקים בית משכן לו מערמות עפר. נדמו חכמי ישראל לאיש אשר כבר ירש מאבותיו בית נכון לשבתו. אשר יצטרך רק לפתוח דלתיו ולבוא כאות נפשו מבלי מעצור ומכלים בידו אל תוך חדריו ותאיו] מצורף למה שהוא קצת מורשה לענין שהקירוב והקלות לבא בה אל שלמותם מה שהיה על הדרך העיוני קשה ורחוק מאד כמו שהוא קשה ורחוק מאד להקים מעפר בית גדול ומאספות בית מבצר וכשיירשהו האדם נמצא שכל מוכן לפניו בלי עמל ויגיעה כמו שאמר (דברים ו') ערים גדולות וטובות אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ובורות חצובים אשר לא חצבת כרמים וזתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת וכן בתורה שכל מוכן לפניו כשלחן ערוך מלא דשן מכ"מ זה טעם ועמך כלם צדיקים והיא ראיה שלמה שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב וזה שאם הונח שהצדיקים יש להם חלק לעוה"ב נתחבר אליה הקדמה שנית והוא שהעם הזה כלם צדיקים יתחייב שלכלם יהיה חלק לעוה"ב. ואמר נצר מטעי מעשה ידי להתפאר להורות על התנאי שאמרנו בזאת הגזרה שיהיה שם ישראל קורא עליו באמת לומר כי מי שאינו מעשה ידיו להתפאר אינו ממטעיו ונצר שרשיו בלי ספק (עקידת יצחק):

א"ל קיסר לר"ג אמריתו דשכבי חיי הא הוו עפרא ועפרא מי קא חיי א"ל ברתי' שבקיה ואנא מהדרנא ליה כו'. מה דקדק הקיסר לומר אמריתו דשכבי חיי. ומה היתה כוונתו במלת אמריתו ומה ראתה הבת

הרי"ף

עונה בה לעולם הבא הרי שיש תחיית המתים מן התורה ובזה זייף ספרי הכותים: אמריתו דשכבי חיי דכתיב ויציצו מעיר וגו'. ואע"ג דפשטיה דקרא מדבר בשפע הארץ ובפירותיו ויציצו פרח האילנות כמו עשב הארץ מ"מ יש להכריח שמדבר במתים שאין דרך האילנות להיות בעיר אלא מרחיקין האילן מהעיר והיל"ל ויציצו כעשב הארץ ומדכתיב ויציצו מעיר הוא לומר שעתידין שמגלגלין ויוצאים הצדיקים ביום המתים ועולים מירושלים כדאמרינן בכתובות פרק י"ג שנאמר ויציצו מעיר ואין עיר אלא ירושלים שנאמר העיר אשר בחרתי בה. וגם דרשו במסכת שבת עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנא' יהי פסת בר בארץ וכן דרשו במסכת סנהדרין עתידה חטה שתתמר כדקל בראש ההרים שנאמר בראש ההרים וגו' וכל זה בזמן המתים והשתא ניחא דסמיך ליה ויציצו מעיר שהוא ענין המתים. ומה שהסתפקה אם עומדים ערומים אפשר דמדכתיב כעשב הארץ משמע ערומים בלא לבוש ואמר לה מדכתיב כעשב הארץ ולא עשב סתם הוא לרמוז על החטים שיוצאים בכמה לבושים וכדכתיב יהי פסת בר בארץ שהוא החטה דממנה יצא לחם וכדכתיב להוציא לחם מן הארץ. יש לדקדק למה לא אמר תנא דבי רבי ישמעאל ורבי אמי כמו שהשיבה בת קיסר שמא ידחה ויאמר דנהי שיכול לצור צורה חדשה מן הטיט אבל להחזיר לצור צורה שנתקלקלה מנין ולכך תנא דבי רבי ישמעאל שהשיבה ק"ו מכלי זכוכית שהוא לימוד לדבר שנתקלקל שיש לו עוד תקנה ומ"מ יש עדיין פתחון פה שכלי זכוכית שנשברו לא נתבטלו ממה שהיו כי בתחלה היו זכוכית ואחרי שנשבר עדיין זכוכית אבל הכ"ו שנתבטל ונעשה עפר איך ישוב העפר להיות אדם ולכך השיב ר' אמי אמשול לך משל וכו' ובזה יש ליישב למה לא השיב לו מדכתיב וייצר ה' אלהים עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים הרי מצינו דעפרא חיי אמנם בא להוכיח שאע"פ שנתקלקל אותו עפר ראשון חוזר הקב"ה ובורא ויש לדקדק במשל הזה שהוא תחיית המתים שיש כאן עפר אבל לא מצינו כאן מים והיכן הם המים ואפשר לומר שהטל שעתיד הקב"ה לחיות המתים הוא המים מן העפר:

עיון יעקב

ובי שלשה עולמים. זה קצת סתירה לדעת הרמב"ם שכתב שיש חילוק בין עולם התחייה לעוה"ב לקמן דף צ"א ע"ש א"כ יש שפיר שלשה עולמות וצ"ע: כשהם עומדים עומדים ערומים. וכתחלת הבריאה אדה"ר שהיו ערומים ולא יתבוששו או דלמא שעומדין בלבושיהם כמו שהיו בחיים חיותו: ק"ו מחטה. כי מפתח של תחיית המתים הוא ביד הקב"ה בעצמו וכן החטה אין לו שום שר וכמ"ש בחדושינו לעיל פ' בן סורר דף ע' ע"ש: הא הוי עפרא ועפרא מי קא חיי. אע"ג דאדה"ר נברא מעפר היינו מעפר המזבח או מעפר הג"ע אבל עפר כפשוטו מי קא חיי ומתים שהחיה יחזקאל היינו מעצמות כדכתיב

עין יוסף

קכט הא הוו עפרא ועפרא מי קא חיי. וא"ת מה עלה בדעתו והרי כל העולם כולו ברא כ"ש שבידו להחיות מתים. ועוד דה"ל למימר אמריתו דשכבי חיי וכי אפשר הוא. ותו לא. ומה הוצרך למימר הא הוו עפרא כו'. ויש לומר שהשואל לא היה מאמין בחדוש העולם והיה סבור שהעולם קדמון חלילה כדעת הכופרים האומרים שאין כח בידו לבראת יש מאין. אלא יש מיש. לכך אמר כיון דהוי עפרא כאין דמי ומי קא חיי. והשיבה לו בתו דלאו יש מאין הוא אלא יש מיש ק"ו ממים שאם יכול לברא אדם מטיפה סרוחה שהיא כמים מכ"ש מעפר. או ק"ו מכלי זכוכית (ת"ח ומהרש"א): מה כלי זכוכית שעמלן ברוח של אדם. שנעשה בכלי בנפיחה ברוח האדם שע"י שהוא רוחני יש לו תקנה. ואם נפיחת מה שבא מכח אדם שאחר השתלם הכלי כבר נפסק השייכות אשר לרוח האדם עם הכלי. שאין החיבור רק בעת הנפיחה. מספיק לתת בו תיקון וקיום נפיחתו של הקב"ה באדם שזולת היותו מדבר הבלתי נפסד. כי הוא המחיה את הכל. גם בלתי נפסקת בדרך כל דבר רוחני שמתרבה ומתפשט ואינו נפסק ונעתק עאכ"ו (אלשיך):

ענף יוסף

קכט ובי שלשה עולמים יש. וא"ת פשיטא דשלש עולמות נינהו העוה"ז ועולם הנשמות ותחיית המתים. ויש לומר דעולם הנשמות ועולם התחיה תלוין זה בזה. שכל הזוכה לעולם הנשמות יזכה לתחיית המתים וכל הנכרת מעולם הנשמות נכרת מעולם התחיה. וא"כ בשתי כריתות סגי. מיהו קשה מהא דתניא בפ"ק דר"ה שלש כיתות ליום הדין פי' כשיחיו המתים. משמע דאע"ג שכבר נידונו אחר מיתתם לג"ע או לגיהנם עדיין יהיה דין אחר אם יזכה לתחיית המתים כמ"ש התוס' שם (ת"ח):

המתורגמן. א) פאַלעסטע.

ועפר עאכ"ו ואם אין אתה מאמין צא לבקעה וראה עכבר שהיום חציו בשר וחציו אדמה למחר השריץ ונעשה כולו בשר שמא תאמר לזמן מרובה עלה להר וראה שהיום אין בו אלא חלזון אחת למחר ירדו גשמים ונתמלא כולו חלזונות. א"ל ההוא (מינא) [צדוקי] לגביהא בן פסיסא אוי לכון חייביא דאמריתו מיתי חיין דחיין מיתי דמיתי חיין א"ל אוי לכון חייביא דאמריתו מיתי לא חיין דלא הוו (הוו) [חיי] דהוו לא כ"ש א"ל חייביא קרית לי אי קאימנא בעיטנא[א] בך ופשיטנא[ב] לעקמותך[ג] מינך א"ל אם אתה עושה כן רופא אומן תקרא ושכר הרבה תטול:

קל שם ת"ר בכ"ד בניסן איתנטילו דימוסנאי[ד] מיהודה ומירושלים כשבאו בני אפריקא לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון א אמרו לו ארץ כנען שלנו היא דכתיב (במדבר לד) ארץ כנען לגבולותיה וכנען אבוהון דהנהו אינשי הוה אמר להו גביהא בן פסיסא לחכמים תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס מוקדון אם ינצחוני אמרו הדיוט שבנו נצחתם ואם אני אנצח אותם אמרו [להם] תורת משה נצחתכם נתנו לו רשות הלך ודן עמהם אמר להם מהיכן אתם

מהרש"א

קאמר התם רע"ק רבך לא כך אמר אלא מה כלי זהב וכלי זכוכית אע"פ שנשברו יש להם תקנה אף ת"ח כו' ע"ש ודו"ק]: ווי לכון חייביא א"ל כו'. נראה לפרש בזה כלפי מ"ש לקמן שיש רשעים שאין עומדין בתה"מ כגון דור המבול לא ידון רוחי לא דין ולא רוח ויש רשעים שיהיו עומדין בתה"מ ויהיו נדונין אז על רשעם כגון אנשי סדום שנאמר רעים וחטאים רעים בעוה"ז וחטאים בעה"ב וז"ש המין על ישראל וקראם חייביא ווי לכון לומר כן דאמריתו מיתי חיין והרי אתם נדונים אז על פשעיכם אבל נוח לכם לומר דחיי מתין דמיתי חיין שאין ת"ה ולא תהיו נדונים והשיב לו אדרבה ווי לכון חייביא שאתה מאותו כת של רשעים שאינן עומדין לעה"ב שאתה כופר בת"ה שאינו בו שאין לו חלק לעה"ב אבל נוח היה לכם לומר דלא הוו הוו דהוו לא כ"ש ואז הייתם זוכים לחלק עה"ב אחר שתקבלו דין שלעתיד דגם הרשעים אחר שנדונים בעה"ב יזכו לעה"ב וק"ל:

[כשבאו בני אפריקא כו'. הם הם הגרגשי שאמרו לקמן בפרקין פנה ונתן להם הקב"ה ארץ כא"י ולא כמ"ש בב"ר גומר ומגוג זה אפריקא דא"כ הוי בני אפריקא מבני יפת והכא קאמרי בני אפריקא וכנען אבוהון דהנהו אנשי הוה]: א"ל תורת משה כו'. הוא מדרך הענוה כשהם ינצחוני תאמרו הדיוט שבנו נצחתם וכשאני אנצחם אל תתלו הנצחון בי אלא תורת משה נצחתכם ואולי עוד שאמר זה לפי שמדרך המתווכחים שלא להשיא לדבר את חברו לדבר אחר אלא תמיד הוא רוצה לנצח חברו ממקום שבא ובאותו דבר עצמו שהביא חברו לראייה הוא מביא ראייה לנצחו ולזה מבואר שא"ל מהיכן אתם מביאין ראיה מן התורה אף אני כו' וז"ש אם אני אנצח אותם א"ל תורת משה נצחתכם לפי שאתם באים בנצחונה של תורה שנאמר בה ארץ כנען לגבולותיה והיא התורה בעצמה נצחתכם שנאמר ויאמר ארור כנען עבד עבדים וגו' ואיכא למידק בטענתם דכיון דבני אפריקא היו באים בראיה מן התורה מדכתיב בה ארץ כנען לגבולותיה על כרחך יאמינו במה שכתוב בתורה וא"כ אין להם פתחון פה כלל דכמה כתובים בתורה שהקב"ה נתן לישראל ארץ ז' עממים ולזה שלא יחיו מהם כל נשמה וכמאמר ר"י מה טעם פתח בבראשית שאם יאמרו אוה"ע ליסטים אתם כו' א"ל הקב"ה בראה ונתנ' להם וברצונו נטלה ונתנה לנו והיא תשובה נכונה למי שיאמין בתורה ועוד אף אם באמת תשובה זו דכתיב ארור כנען עבד וגו' היא תשובה נגד בני אפריקא שהם מזרע כנען הנה תשובה זו מוסיף שאלה נגד פני המלך אלכסנדרוס מוקדון שהיה מבני יפת דעבד עבדים יהיה לאחיו כתיב דהיינו שם ויפת ויהי האלי לבני שם והאלי השני לבני יפת שמזה הטעם הולך ר"י שא"ל הקב"ה בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו כי טענת מה שקנה עבד קנה רבו אינו מספיק כ"א נגד בני כנען ולא נגד בני יפת שהאלי אחר שלהם הוא כמ"ש הרא"ם בתחלת פרשה בראשית והנראה לפי זמן המעשה הזה שהיה בתחלת בית שני כי אלכסנדרוס היה בזמן שמעון הצדיק כדאיתא ביומא [א] והתמיד מיום חורבן בית הראשון היה ידם תקיפה עלינו בתחלה יד כשדיים ואחר כך יד מלכי פרס ומדי ואח"כ יד מלכות יון ומוקדון והיה טענת בני אפריקא על פי דברי התורה כי באמת ברשעתינו נטל הקב"ה הארץ מאתנו ונתנה לכם כמ"ש כי ברשעת הגוים האלה ה' אלהיך מורישם מפניך אבל הנה כבר אתם עשיתם כמונו כתועבת כל הגוים אשר סביבותיכם וקאה אתכם הארץ בחורבן בית ראשון והשליך אתכם לארץ אחרת בחטאתכם כאשר קאה אותנו בחטאתינו ועוד היום אתם בחטאתכם ובעונם הזה שיד אוה"ע תקיפה עליכם ולא טובים אתם מאתנו ואתם תשובו להאחז בארץ הזאת והנה אנחנו קודמים לזכות בה מצד ירושה דכתיב בה ארץ כנען לגבולותיה וכנען אבוהון דהנהו אינשי הוה והיה התשובה גביהא כי באמת הנהו תחת יד אלכסנדרוס והנהו לעבדים לו מ"מ הקב"ה נתן אתכם

רש"י

בתוהו: ואם אי אתה מאמין. שהקב"ה בורא מן העפר: עכבר. שקורין אשקרי"ל ויש במינן שאין נבראין ע"י תולדה: היום. מתחיל לברא ולצאת מן העפר ולמחר מהלך כשהוא נברא כדאמר בשחיטת חולין בהעור והרוטב (דף קכ"ז): ושמא תאמר לזמן מרובה. שאותו שרץ אינו נברא לאלתר אלא לזמן מרובה שבוע או שבועיים ותהא סבור שאין הקב"ה מחיה מתים לפי שעה. לך עלה להר וכו': חלזון. תולעת שיולא מן הים אחד לשבעים שנה (מנחות מ"ד.) ולובעין בדמו תכלת ולכתחלה אינו נראה בכל ההר אלא חלזון אחד: ולמחר. שהגשמים יורדין מתמלאת כולו חלזונות. ונראה למורי שבילי חלזון מגדלין שולן אלמא יש בידו להחיות לפי שעה: גביהא בן פסיסא. כך שמו והיתה לו עקמומית בגבו כדמוכח לקמן: ווי לכון חייביא. אוי לכם לרשעים: דחיי מתים. אותן שהן חיים רואין אנו שמתים והיאך יעלה על דעתנו שהמתים חוזרין וחיין: דלא הוו. אותן שלא היו בעולם נוצרין ונולדין וחיין אותן שהיו כבר לא כ"ש שחוזרין וחיין: א"ל. מינא: חייביא קרית לי וכו'. לקנטרו בא: דימוסנאי. עוררין בעלי חמס שהיו רוצין ליטול חלק ביהודה ובירושלים: שבאו בני אפריקא לדון וכו'. ובמגלת תענית חשיב להו כל אותן ימים שנעשו בהן נסים לישראל וקבעום י"ט ולהכי קאמר הכא בכ"ד בניסן לומר די"ט הוא ואסור בהספד משום נס זה: ארץ כנען לגבולותיה. דלהך ארעא קרי ארץ כנען ואתם ירשתם אותה

עיון יעקב

עלה להר וראה היום שאין בו אלא חלזון א'. מבואר מסוגיא זו דמכלי זכוכית ומחלזון נלמד תחיית המתים ונראה דמה"ט היו שני דברים אלו בחלקו של זבולון כדאיתא בפ"ק דמגילה דף ו' לפי דכתיב שמח זבולון בצאתך ויששכר באוהלך שהיה נותן לתוך פיו של יששכר ואמרינן בפ' שני דייני גזירות עם האראים אינם חיים עד שמלאו להם מקרא מן התורה ואתם הדבקים וכו' כל המכניס ת"ח מנכסיו לכך היו שני דברים אלו בחלקו הרמוזים על תחיית המתים: א"ל חייביא קרית לי אי קאימנא בעיטנא בך ופשיטנא לעקמימותך. נראה דזו היה ג"כ מענין תשובתו דהיה רוצה להוכיח שאין זה ק"ו דלא הוי הוי דהוי לא כ"ש לכ"ק ליה אי קאימנא בעיטנא בך ופשיטנא לעקמומיתך אע"ג דיש ללמוד ג"כ ק"ו כי האי דמי שאין לו עקמומית ובעטו בו נעשה עקום מכ"ש מי שהוא עקום או בעטו בו שנעשה יותר עקום ואני אפשוט עקמימותך מוכח שאין זה ק"ו א"ל אם אתה עושה כן וכו' כלומר ודאי שא"א לעשות כן הוא ק"ו ועל פי זה מתורץ לנעוץ סוף התורה עם תחלת התורה כי סוף התורה האריך בסיפור שבח משה להראות שלא מת בחטאו רק כדי שיעמוד דור המדבר עמו בתחיית המתים וע"ז תקשה לך קושיא דמין דחיי מיתי דמיתי חיי בתמיה ומתרץ בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ היתה תהו ובהו וא"כ מה דלא הוה הוה מה דהוה לא כל שכן: א"ל ארץ כנען שלנו דכתיב ארץ כנען לגבולותיה. אע"ג דהמה מקראות מעידין דהקב"ה נתן לאבותינו ארץ כנען עיין במהרש"א

הרי"ף

מהרש"א ד"ה א"ל כו' לבני יפת שמזה הטעם. נראה מדאמר אח"כ ברוך ה' אלהי שם ויהי כנען עבד למו גם יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם ויהי כנען עבד למו אדסמיך ליה קאי לשם לבד נאמר והאי דקאמר לאחיו על שם וזרעו:

עין יוסף

והא דכתיב ככלי יוצר תנפצם על כרחך לא נאמר אלא שבקל מתבטל ונשבר ככלי חרס בהיותו שורשו של מין האגושי חרס מחרסי האדמה. אבל מ"מ בתיקונו אינו דומה לכלי יוצר שכשנשברה אין לה תקנה-אלא לכלי זכוכית שתיקונו בנפיחה לעשות כלי כבראשונה: אין בו אלא חלזון אחת. גירס' הערוך אין שם חלזון אפילו אחד:

[א] מהרש"א ד"ה א"ל ביומא (דף סט.):

יד יוסף

א ב"ר פרשה ס"א:

חדושי גאונים

היקרה ליטול את השם ברצותה להשיב היא בפני אביה. אמנם יראה כי יש דברים הרבה שהם כבשונו של עולם אשר יראה מסורות אין ראוי לפרסמם ולאמרם בפומבי באזני ההמון למען לא ירחיקום וידיחום בשתי ידים על בלי השיגם אותם. וכענין הזה יש דברים שמשיקין עליהם את הפה וכו' וכהסיא דכבשים ללבושיך. ובאמונת הגלגול כתב הרב מוהרר"ל ן' חביב בתשובותיו שאין לדרוש בה ברבים יע"ש. ותחשב הקיסר כי מעין אלו הדברים הוא גם כן ענין התחיה. שלא תהיה מקובלת אלא אצל הגדולים שבישראל. אבל יתר מהם ירחיקוה והיתה להם לזרא ובעל כן ראוי להעלימם. ולפיכך אמר לר"ג ע"ה כמתמי' אמריתו דשכבי חיי וכו'. אתפלא מכם איך דבר זה תאמרוהו לכל ותפרסמוהו לפני עמי הארץ. כיון שהוא כל כך נגד השכל דהא הוו עפרא. והיך לא תחושו משמון אשר לא יחכמו: דנפיק מיני' תורתא להכחיש זה בלעג וקלס. ובשמוע זה הכבודה בת מלך שהקיסר פגע בכבוד הכלתי חכמים מישראל באמור שאין לומר בפניהם דברים כאלה לתולשת אמונתם. לא יכלה שאת ורצתה להכחישו על פניו ולהראות לו כי כל ישראל הם מאמינים לא בלבד חכמיהם אלא אפילו הקלים שביניהם לא ירחיקו זה אלא אדרבא יקבלוהו ויקרבוהו אל השכל בטענה נכונה. ולכן שאלה מאת אביה שיניחנה להשיב לו ותקהה את שיניו בבטול מחשבתו. עד כי נלאתו בדבריה הנעימים. והורות נתנה בלבה כי כל העדה כלם קדושים. באמונת התחי' איסי'

המתורגמן. א) שלאגין מיט דעם פוס. ב) אויס גלייבען. ג) בוקעל, פי' הגבן אשר עליך. ד) אבגענאממען ווארדען אייגענטהומסרעכט.

להיות עבדים לעבדים דכתיב ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו שפירוש הכתוב שאף אם אחד מאחיו שהם שם ויפת מושל בחברו ויהיה חברו עבד וכנען לו יהיה כנען עבד לאותו עבד והנה אנחנו היום מבני שם עבדים לכנענים לבני יפת מ"מ אתם בני כנען עבדים לנו ועבד שקנה נכסים נכסים למי כו' וכה"ג פרש"י בחומש ויהי כנען עבד למו אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען עכ"ל והו לא מידי זהו הנראה לנו במאמר הזה: ואותה שנה שביעית כו'. פי' שדותיהן שבא"י שהיו מחזיקין בהן בזרוע ובחזקה בטענה זו עד שבא אלכסנדרוס ובאו לפניו לדון ע"ז אבל שדותיהן שבאפריקא אין שביעית נוהג בהן דח"ל הוא ודו"ק: שוב פעם אחת באו בני מצרים וכו'. גם בכאן איכא למידק כיון דבני מצרים היו באים בראיה מן התורה וכמ"ש להם מהיכן אתם מביאים ראיה מן התורה וכו' א"כ מעיקרא דהכא גופיה יש להסתשובה שהרי הקב"ה צוה להם שישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וזהב וי"ל שבני מצרים אמרו שהקב"ה צוה להם שישאלו אבל תחזירו שוב השאלה כדין כל שואל ויתר הדברים במאמר הזה נתבארו לך לעיל: של ת"ל שנה. לאו דוקא שהרי לא היו במצרים כ"א רד"ו שנה גם כל זמן שהיה יעקב ויוסף קיים לא היו משעבדים בהם אלא סירכיה דקרא נקט דכתיב ישבו במצרים ת"ל שנה: בני ישמעאל ובני קטורה וכו'. בדרך הזה שכתבנו לעיל גבי בני אפריקא יש לפרש גם כאן כי בני ישמעאל באו בראיה מן התורה וכמה פעמים כתיב בתורה שנתן הקב"ה ארץ שבעה עממין לישראל אלא שאמרו שכל זה על תנאי אם תזכו בזכות קיום התורה והמצות כמו שנזכר כמה פעמים בתורה אבל אחרי שחטאתם ועוד היום אתם בעונש הזה שיד מלכות האומות תקיפה עליכם ואין אתם באים להאחז בארץ אלא מצד הירושה והבטחתו לאב הראשון אברהם גם אנו בני ישמעאל יש לנו זכות בה מצד הירושה כמותכם שאין אתם טובים מאתנו: אלה תולדות ישמעאל וגו'. ויש לדקדק דמעיקרא הזכיר שבאו גם בני קטורה עמהם ובדברי טענותם לא הזכיר רק ישמעאל שהיה מזרע אברהם ולא הזכיר גם בני קטורה שהיו מזרע אברהם וי"ל שבני ישמעאל היו עיקר בטענה זו שבאו ליטול פי שנים כי בכור היא והכי איתא בב"ר כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים וישמעאל כו' ע"ש: ויתן את כל אשר לו ליצחק כו'. תלמודא דידן מפרשו כמשמעו שנתן ליצחק כל ממונו ועושרו ורש"י שפירש בחומש ברכת דייתיקו וכו' ע"ש הוא ע"פ ב"ר שהוציאו הכתוב ממשמעו לפי מה שדרשו שם שכבר נתן ליצחק כל ממונו מדכתיב וכל טוב אדוניו בידו דשטר מתנה כתב ליצחק וכו'. כפרש"י בחומש ועיין ברא"ם אבל תלמודא יפרש נמי שם כמשמעו שהיה בידו מטוב אדוניו דהיינו נזם זהב ושני צמידים כדי שיתרצו לתת לו רבקה ולא שכתב לו שטר מתנה וכתב הרא"ם ויש לתמוה איך עשה זה אברהם וכו' ואיך העביר נחלה מישמעאל ובני קטורה ונתנה ליצחק הא אמרי' [א] לא תהוי בי עבורי אחסנתא אפי' מברא בישא לברא טבא ושמא י"ל כו' עכ"ל ועי"ל דישמעאל בן שפחה היה שנולד לו קודם שנשתחררה ואין בן שפחה יורש ובני קטורה אע"פ שנולדו אחר שנימול והיה אסור בשפחה ונשתחררה קטורה מ"מ בני פלגש היו כדכתיב ולבני הפילגשי אשר לאברהם וגו' דמשמע דמשום דכל שאר בניו חוץ מיצחק היו בני פלגשים ואינם ראוים לירש עם בן אמתו שהוא יצחק:

שלא כדין דשלנו היא דכנען אבינו היה: (אנטין) [אגטין]. כתבים שלא יטול א' בחלק חבירו כמו שעשה אברהם לישמעאל שלא ליטול במה שנתן ליצחק כלום יש לזה על

מביאים ראיה אמרו לו מן התורה אמר להם אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה שנאמר (בראשית ט) ויאמר ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו א עבד שקנה נכסים עבד למי ונכסים למי ולא עוד אלא שהרי כמה שנים שלא עבדתונו אמר להו אלכסנדרוס מלכא החזירו לו תשובה אמרו לו תנה לנו זמן שלשה ימים נתן להם זמן בדקו ולא מצאו תשובה מיד ברחו והניחו שדותיהן כשהן זרועות וכרמיהן כשהן נטועות ואותה שנה שביעית היתה:

קלא שם ב שוב פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון אמרו לו הרי הוא אומר (שמות יב) וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו אמר גביהא בן פסיסא לחכמים תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס אם ינצחוני אמרו להם הדיוט שבנו נצחתם ואם אני אנצח אותם אמרו להם תורת משה רבינו נצחתכם נתנו לו רשות והלך ודן עמהם אמר להם מהיכן אתם מביאים ראיה אמרו לו מן התורה אמר להם אף אני לא אביא לכם ראיה אלא מן התורה שנאמר (שם) ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה תנו לנו שכר עבודה של ס' רבוא ששיעבדתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה אמר להם אלכסנדרוס מוקדון החזירו לו תשובה אמרו לו תנה לנו זמן ג' ימים נתן להם זמן בדקו ולא מצאו תשובה מיד הניחו שדותיהן כשהן זרועות וכרמיהן כשהן נטועות וברחו ואותה שנה שביעי' היתה. גשוב פעם אחת באו בני ישמעאל ובני קטורה לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון אמרו לו ארץ כנען שלנו ושלכם שנא' (בראשית כה) ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם וכתיב (שם) ואלה תולדות יצחק בן אברהם אמר להם גביהא בן פסיסא לחכמים תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס אם ינצחוני אמרו הדיוט שבנו נצחתם ואם אני אנצח אותם אמרו [להם] תורת משה רבינו נצחתכם נתנו לו רשות והלך ודן עמהם אמר להם מהיכן אתם מביאין ראיה אמרו לו מן התורה אמר להם אף אני לא אביא ראיה אלא מן התורה שנאמר (שם) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות אב (שכתב אנטין) [שנתן אגטין]*) לבניו בחייו

אַקטען. טעסטאמענט. פי' צוואה.

עיון יעקב

ועי"ל כיון שא"י נקרא על שם כנען ודאי מש"ה דלא ניתן ארץ ישראל לחלוטין לאבותינו עד עולם רק לאבותינו וזרעם אחריהם אבל לא עד עולם: ואותה שנה שביעית היתה. פי' בא"י ולא היה להם ממה לאכול כיון שברחו אלו והניחו שדותיהן באפריקא כשהן זרועות ונטועות אכלו מהם בשביעית ודברי מהרש"א בזה הם כשגגה: שוב פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל. ע"ד הדרוש אמרתי דלכך סידר הש"ם שלשה דינים זה אחר זה דמכח תשובת הראשון באו השניה וכן השלישית כי המצרים לא היו יכולין לבא בטענתם שישאילו מהם כלי כסף וכלי זהב שהרי מתנה שלימה הגוזל ומאכיל את בניו או שהניח לפניהם פטורים מלשלם א"כ הניח להם אביהם אחריות נכסים ולהם לא הניח אברהם אחריות נכסים כי ארץ ישראל אינו מוחזק לאם מאבות העולם אבל עכשיו מכח מה שהשיבו לבני אפריקא מוכח שא"י מוחזק להם מאבות העולם א"כ שפיר באו בני מצרים לדון וכן מכח תשובתם שביזת מצרים היה שכר השעבוד א"כ שפיר באו בני ישמעאל ובני קטורה לדון עם ישראל כי בל"ז הייתי אומר שאין ראוי להיות להם חלק בירושת אביהם כיון שהם לא פרעו השט"ח של אביהם ועבדו וענו אותם ארבע מאות שנה כמו שפרעו ישראל משא"כ עכשיו שנטלו שכר השעבוד א"כ באו בני ישמעאל ובני קטורה שפיר: ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. מ"ש מהרש"א בשם הרא"ם איך העביר אברהם הירושה מברא בישא לברא טבא לק"מ שהרי כבר נאמר כי ביצחק

עין יוסף

קלא אב שכתב אגטין. כתבים שלא יטול אחד בחלק חבירו. כמו שעשה אברהם לישמעאל שלא ליטול במה שנתן ליצחק כלום יש לזה על זה כלום. ואף על גב דאם משום הבכור לפשוט אין ממש בדבריו וכמה שנאמר לא יוכל לבכר את בן האהובה. ה"מ בלשון ירושה. אבל בלשון מתנה מהני כדתנן בית נוחלין וכ"ש כשמסר המתנה בחייו שעשה כרצונו. אבל קשה איך העביר אברהם אחסנתא הא אמרינן לא תיהוי מבי עבורי אחסנתא אפי' מברא בישא לברא טבא. ויש להרץ דטעמא מאי דלמא נפיק מיניה זרע מעליא וכתיב יכין רשע וצדיק ילבש. ואברהם

ענף יוסף

קל ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו. ויש להקשות הלא גם יפת אחיו. ונראה משום דאמר לו ארור כנען וארור בו נידוי ותרם. וסתם תרמים לכהנים וישראל נקראו ממלכת כהנים. ולכך שייך לישראל (רמת שמואל):

[א] מהרש"א ד"ה ויתן. הא אמרינן כתובות (דף נ"ג.) ב"ב (דף קל"ג:):

יד יוסף

א מגילה ט"ז ע"א:
ב ב"ר פרשה ס"א:
ג ב"ר פרשה ס"א:

חדושי גאונים

ונשים קטן כגדול (בינה לעתים): ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות כו' מאי מתנות שמסר להם שם טומאה. ואמרו כן ממה שראו שהכתוב אמר קודם שנתן ליצחק כל אשר לו וא"כ מהיכן נתן לו המתנות. אמנם יפלא מאד היאך יתכן לומר שאברהם שהיה מפרסם אלהותו ית' לכל העולם שימסור שם של טומאה לזרעו ועוד מה מתנה היתה זאת. אבל יתכן לומר שאברהם היה מלמד לכל בניו סתרי האלהיות ושמותיו הקדושים. אף גם זאת בני הפלגשים מבלתי היותם כותרי' בהשגה או מחסרון ידיעה או מחמת עולה הנה הסיפר הכתוב שנתן ליצחק כל אשר לו. ר"ל כל סתרי האלהיות שהשיג הוא. ולבני הפלגשים לא אמר הסתרים השם אבל הודיעם שמות הטומאה שיזכרו ולא יאמינו באותם השמו' של טומאה. באופן שליצחק לימדו הטוב ומנעו מן הרע ולשאר הבנים אשר לא רצו בהשגת הטוב לפחות מנעם מן הרע. וכא האות שעד היום כל בני ישמעאל אינם יודעים שמו של הקב"ה רק מציאת אלוה ויחודו ואינם מזכירים שם זולתו וא"כ יהיה אומרם ז"ל שמסר להם שם של טומאה. ר"ל שמסר להם סימן שידעו איזה שם הוא של טומאה שיתרחקו ממנו (מעשי ה'): ועוד נוכל לפרש שמן הראוי לחקור מאיזה משמעות למדו כן. וכ"ל כי כח הנתינה נאמר מאב לבנו מה שיש בבחינת גופו ונפשו. והנה ידענו כי תרח אבי אברהם היה מעובדי עבודת כוכבים. והיינו

ושיגר זה מעל זה הכלום יש לזה ע"ז כלום מאי מתנו' א"ר ירמי' בר אבא מלמד שמסר להם שם טומאה:

קלב שם א"ל אנטונינוס לרבי אגוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין כיצד גוף אומר נשמה חטאה שמיום שפירשה ממנו הריני מוטל כאבן דומם בקבר. ונשמה אומרת גוף חטא שמיום שפירשתי ממנו הריני פורח באויר כצפור. א"ל אמשול לך משל למה"ד למלך ב"ו שהיה לו פרדס נאה והיה בו [שם ע"ב] בכורות א) נאות והושיב בו שני שומרים אחד חיגר ואחד סומא א"ל חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדס בא והרכיבני ונביאם לאכלם רכב חיגר על גבי סומא והביאום ואכלום לימים בא בעל הפרדס אמר להם בכורות נאות היכן הם א"ל סומא כלום יש לי עינים לראות א"ל חיגר כלום יש לי רגלים להלך בהם מה עשה הרכיב חיגר ע"ג סומא ודן אותם כאחד אף הקב"ה מביא את הנשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד שנא' (תהלים נ) יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו יקרא אל השמים מעל זו נשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף:

קלג שם א"ל אנטונינוס לרבי מפני מה חמה יוצאה במזרח ושוקעת ג) במערב א"ל אי הוה איפכא נמי הכי [הוה] אמרת לי א"ל הכי קאמינא לך מפני מה שוקעת במערב א"ל כדי ליתן שלום לקונה שנא' (נחמיה ט) וצבא השמים לך משתחוים א"ל ותיתי עד פלגא דרקיעא ותתן שלמא ותיעול משום פועלים ומשום עוברי דרכים:

רש"י

על זה כלום: שם טומאה. כשוף ומעשה שדים: בכורות. תאני הבכורות: יקרא אל השמים מעל. כלומר יקרא הקב"ה לנשמה הבאה לו לאדם בתוך גופו של אדם מאל השמים מעל ויקרא אף אל הגוף שבא מן הארץ: מפני מה שוקעת במערב. תסובב את כל העולם עד שתחזור למקום זריחתה למזרח ותשקע דאי הוה הכי לא הוה אמינא לך מפני מה שוקעת במזרח דנוהג העולם כך הוא ממקום שיצא שם נכנס: כדי שיתן שלום לקונו. להקב"ה שהשכינה במערב וכיון שמגעת עד מערב הולכת ומשתחוה לפני הקב"ה שברהא לכך שוקעת ונכנסת כפופה לפני הקב"ה: ותיתי עד פלגא דרקיעא. דאם לכך מתכוונת למה הולכת בתוך המערב תבא עד אמצע של רקיע ותשקע לשם ומשם תשתחוה כלפי מערב שכדרך בני אדם שמשתחוה ברחוק לפני המלכותו מתקרב כל כך: משום פועלים דאלו כן היה מחשיך פתאום כשחמה באמצע הרקיע מאירה ביותר וסבורים הם שעדיין יש שהות ביום והיו פועלים שוהין במלאכתן עד שתחשכה ועוברי דרכים [נמי] לא היו יודעים מתי יחשיך לבקש להם בית לינה ולכך שוקעת במערב שכשהולכת ומשפלת הולכת וכלה אורה

מהרש"א

שם טומאה מסר וכו' פרש"י כישוף וכו'. אע"ג דאברהם קיים כל התורה רשאי היה ללמוד מעשה כישוף כדאמרי' סוף פ"ד מיתו' [א] לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות וצ"ל לפרש"י דסוגיא דהכא אתיא כמ"ד [ב] דבן נח לא נצטווה על הכישוף דלמ"ד דבן נח נצטווה על הכישוף ודאי דלא היה מוסר להן כישוף משום ולפני עור וגו' מיהו אי לאו פרש"י הייתי יכול לפרש שם טומאה דקאמר הכא מעשה שדים ולא כישוף וכדברי הרא"ש שמתיר במעשה שדים שאינו בכלל כשפים לכ"ע:

הריני פורח באויר כו'. היא נשמת החוטאים שאין לה מנוחה בעוה"ב ופורחת באויר כצפור לנוד אבל נשמת הצדיקים זוכים למקום מנוחה בישיבה של מעלה וכאמ' ונפש אדוני צרורה בצרור החיים וק"ל: יקרא אל השמים וכו'. ופי' הכתוב יקרא אל השמים שהיא הנשמה לפקוד עליה מה דינה ולפי טענתה יקרא גם אל הארץ שהוא הגוף לדין עמו אל תקרי עמו אלא עמו שיהיה גם הגוף נידון ביחד עם הנשמה וק"ל:

מפני מה שוקעת במערב כו'. פרש"י תסובב כל עולם עד שתחזור למקום זריחתה למזרח ותשקע כו' ע"ש קצת דחוק דמאי קשיא ליה דהיכן תלך בלילה באותה שקיעה ודוחק לומר שתעמוד שם במקומה במזרח כל הלילה וי"ל ע"פ מ"ש פ' לא יחפור [ג] גבי נחזיק טובה לאבותינו שהודיעו לנו מקום תפלה שנא' וצבא השמים וגו' כי מהלך ז' כוכבי לכת שאנו רואין עפ"י גלגל המזלות ממזרח למערב אבל עיקר מהלכם האמיתי ממערב למזרח כמ"ש התוכניים וז"ש אנטונינוס מפני מה חמה יוצאה במזרח ושוקעת במערב היפך מהלך אמיתי שלהם שהוא ממערב למזרח ולפי שלא פי' קושייתו למה לא יהיה כך משמע ליה לרבי כפשטיה וא"ל אי הוה איפכא נמי הוה אמרת לי למה לא יהיה בהיפך וע"ז השיב לו דלא על ההיפך קשה לו לחוד אלא דחדא מינייהו נמי קשיא לי אמאי שוקעת במערב כיון דבעיקר מהלכה שוקעת במזרח וה"ה דהך חדא נמי הוה קשיא ליה אמאי יוצאה במזרח כיון דבעיקר מהלכה יוצאה במערב אלא דנקט התלמוד הך חדא דשוקעת במערב דהאה השיב לו רבי דלכך היה מהלכה ע"י גלגל המזלו' ממזרח למערב היפך מהלכה אמיתי שהוא ממערב למזרח שנכי' אנו

[א] מהרש"א ד"ה שם טומאה ס"פ ד' מיתות (דף ס"ח.): [ב] עיין סנהדרין (דנ"ו:): [ג] (שם) ד"ה מפני מה פרק לא יחפור (דף כ"ה.):

יד יוסף

א תנחומא סדר ויקרא סימן ו'. ויקרא רבה פ"ד:

חדושי גאונים

בכישוף ובמות הטומאה. והנה כשפיע תרח לבנו אברהם כח התחבולו' חכמתו. קבל בנו ממנו מה שנתן לו אבל לפי שלא כאלה חלק יעקב. כד"א לא תעוננו וגו' כי הגוים האלה אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך לכך לא נתן אברהם לבנו ליצחק את אלה השפעות כי לא נחש ביעקב גו' רק לבני הפלגשים וז"ש הכתוב לפי הדרש. כי לבני הפלגשים נתן אברהם מתנות. כלומר אותם המתנות אשר קבל מתרח אביו אותם נתן להם אבל את אשר לו כלומר החכמה המתייחסות לו לאברהם עצמו לא נתן להו אבל ליצחק נתן את כל אשר לו'ו כלומר המתייחס לאברהם לא לתרח אביו. ע"ד אמור לחכמה אחותי את. ועיין יומא כ"ח בביאור דבריהם ז"ל. המושל בכל אשר לו. שמשל בתורת רבו משלימים דבריהם פה (אי' היים):

משל למה הדבר דומה לחיגר וסומא כו'. שודאי לא אמרו כן על הליחות ועצמות וגידים ובשר שעל אלו אמרו חז"ל מרבה בשר מרבה רימה. אבל אמרם משל לסומא וחיגר הוא על התמונה הנשארת מעוטפת בנפש חיוני' אשר התמונה ההיא ברא אותה השי"ת מן היסוד הדק הפשוט ובה יתכן היות העונש (מעשי ה'):

עיון יעקב

יקרא לך זרע ולפי הטעם דלא ידעינן מאי זרעיה נפיק מיניה והרי הכל גלוי וידוע לפניו: מלמד שמסר להן שם טומאה. עיין במהרש"א למ"ד בן נח נצטוה על הכישוף ואולי י"ל דלא נצטוה על הכישוף הבני נח אלא בהיותם על אדמת הקודש שהיא תועבת הארץ כדכתיב ובגלל התועבות האלה ה' מוריש אותם וכן ישראל שבחר ה' בהם משא"כ כשבני נח הם על אדמת אחרת כמו בני קדם לא נזהרו על הכישוף וע"ל בש"ס פ' ד' מיתות:

ונשמה אומרת גוף חטא וכו'. לפי מה שכתבו המפרשים הובא בש"ך פ' וארא וישלח את העורב ערב רמז על הגוף שהגוף ערב בעד הנשמה א"כ אף שהגוף אמר נשמה חטאה הלא הגוף ערב בעד הנשמה נ"ל לפי מה שמבואר בח"מ סוף סימן מ"ט בש"ך שם שיוסף בן שמעון ערב בעד חבירו יוסף בן שמעון כשם שאינו יכול לתבוע את הלוה שאינו יודע איזה הוא גם הערב לא יוכל לתבוע א"כ ה"ק הנשמה אומרת גוף חטא והגוף אומר נשמה חטאה ואי תקשה לך הלא הגוף ערב בעד הנשמה ע"ז קאמר נשמה אומרת גוף חטא וכיון שא"א לתבוע הלוה גם הערב אי אפשר לתבוע לכך הוצרך לזרוק נשמה לתוך הגוף ודן אותו כא': שמיום שפירשתי ממנו הריני פורחת באויר כצפור. הא דלא קאמרה קודם שבאתי לתוך הגוף לא חטאתי י"ל דלפעמים היא נשמה שבאתה לזה ע"י גלגול שהיתה חוטאת מקודם ועי"ל דמ"מ אם יחטיא לבסוף ונעשה רשע והודה על הראשונות ראויה לענוש אותה משא"כ אם שלבסוף אינה חוטאת גם ראשונות לא יתבוננו כמו דכתיב בשוב רשע מרשעתו וגו': הריני פורחת באויר כצפור. אף במקום שמצטרפין המחשבה רעה למעשה וא"כ אפשר דאף הנשמה חוטאת במחשבה מ"מ כיון שאינה באת לעולם לידי מעשה ודאי אין מצטרף המחשבה כלל: מפני מה שוקעת במערב. פירש"י תסובב את כל העולם כולו ונראה דזה השאלה הוא דוקא לר' יהושע דאמר בפ' לא יחפור העולם כמין קובה ורוח צפונית מסובבת דלרבי אליעזר

הרי"ף

מאי מתנות. כי בלא"ז י"ל כל אשר לו הוא הבכורה כשאחז"ל ולבני הפלגשים נתן מתנות כבן פשוט אבל השתא דרשינן כל אשר לו שלא הניח כלום לשאר בניו הקשה מאי מתנות:

אל השמים מעל. דאי אל השמים כמו לשמים קשה היכן מצינו שנקרא הנשמה שמים ועוד דהל"ל מעל השמים כי הנשמה היא חצובה מתחת כסא הכבוד ומדכתיב אל השמים הוא כמו אלהי השמים מעל זו נשמה שהיא מעל השמים: שנא' וצבא וגו'. כיון דמסני טעמים המה משתחוים ושוקעת במערב אף שאר צבא השמים אין לחלק בהשתחוים שלהן שהוא במערב:

ענף יוסף

קלב אף הקב"ה מביא את הנשמה וזורקה בגוף. כתב ספר הברית חלק ג' דף ל"ו ע"א שאין הכוונה גופו ממש רק נפשו התחתונה שהיא כח גופו ומוגשמת במקצת. מפני שיש לאדם הישראלי נפש התחתונה ונפש עליונה אם נגזר על נפש העליונה בחטאותיה עונשים ויסורים מלבישים אותה תוך נפשו התחתונה המוגשמת נפש בנפש כאשר היתה באמנה אתו מלובש בה גם בהיותו חי על האדמה. ועל ידה תרגיש הצער ממש והיסורים והמכאובים המגיעים לה ע"י מלאכי אף וחמה אשר המה המזיקים בה בקצף גדול ומיסרים אותה ביסורים כאשר תרגיש היסורים המגיעים לה על ידי בני אדם בעלי גופים בשעה שהיא מלובשת על נפש היסודית עוד לבוש אחד שהוא הגוף ע"כ ע"ש שהאריך בזה:

קלג כדי ליתן שלום לקונה. ופרש"י דשכינה במערב ומשתחוה לשכינה. ויש להקשות למ"ד שכינה בכל מקום קשה מפני מה חמה יוצאת במזרח ושוקעת במערב. ויש לתרץ דוודאי שכינה בכל מקום מ"מ דמלא כל הארץ כבודו אלא כשמצמצם עצמו מצמצם כבודו במערב. ובזה הודיעו ג"כ לנו מקום תפלה דאע"ג דשכינה בכל מקום. מ"מ כיון כשמצמצם עצמו הוא במערב לכך מקודש המקום יותר. ולכך משתחוים למערב נגד המקודש יותר (רמת שמואל):

עץ יוסף

ראה ברוח הקודש דלא יפוק מהם זרע מעליא. וגם הקב"ה אמר לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה והיא אמרה כי לא יירש עם יצחק: שמסר להם שם טומאה כשוף ומעשה שדים. ומסיפא דקרא נפקא ליה דכתיב וישלחם מעל יצחק בנו קדמה אל ארץ קדם. לפי שמקור הכישופים ומעשה שדים בארץ קדם הוא גבי עז"א ועזא"ל דיתבי התם דמנייהו אתיין כל חרשין בעלמא כמ"ש בזוהר פ' בראשית ופרשה בלק ע"ש (תורת חיים) ועיין במהרש"א בחא"ג:

קלב גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן מן הדין כיצד גוף אומר כו'. פי' שטענתם הוא מאחר שכל אחד לבדו בלתי יכול לעשות מעשה גמור אין ראוי ליענש על מעשה העבירה. דה"ל כשנים שעשו מלאכה בשבת שפטורים מהעונש החמור. ומ"ש הגוף הנשמה חטאת כו' הכי קאמר אני לבדי לא חטאתי הנשמה הוא שסייע אותי. והנשמה קאמרה להיפך. והקב"ה משיבם מאחר שכל אחד אין יכול לעשות עבירה אלא ע"י התחברות. הרי הם חייבים אחרי שכל אחד עושה מה שאפשר לו

המתורגמן. א) פֿריה צייטיגע פֿריכטע. ג) געהט אונטער.

רש"י

ויודעין שמגיע (שעת) חתיכה : משעת יצירה . שנקרם כולו בבשר וגידיו ועלמות : פקידה . משעה שהמלאך פוקד הטפה ומביאה לפני המקום מה תהא עליה כדאמרינן בפרק כל היד במסכת נדה (דף ט"ז) מיד נזרקה בו נשמה וחיות : א"ל · רבי משעת יצירה : א"ל . אנטונינוס וכי אפשר לחתיכה שתתקיים אפילו ג' ימים בלא מלח שאינה מסרחת וה"נ אילו לא היתה נשמה נתונה עד שעת יצירה היאך תתקיים הטפה שלא הסריח במעיה וכיון שטפה מסרחת שוב אינה מולדת : (וא"ל . אנטונינוס לרבי משעת פקידה: א"ל. רבי אין משעת פקידה כדבריך : למדני אנטונינוס . מדבריו למדתי : ופקודתך שמרה רוחי . משעת פקידה נשמר רוחי : משעת יציאה . כשיולא ממעי אמו או משעת יצירה : א"ל . רבי משעת יצירה : א"ל . אנטונינוס א"כ בועט במעי אמו ויולא : א"ל . אנטונינוס משעת יציאה) : בם עור ופסח . שחיין עם מומן:וכתיב אז ידלג כאיל פסח. דמשמע שמתרפאין : עומדין במומן. ואח"כ מתרפאין: בלע המות לנלח . דלעתיד לבא מאחר שחיין שוב אינן מתין:כי הנער. כלומר כשימות אדם לעתיד ומת בן מאה שנה יאמרו נער הוא מת כי הנער בן מאה שנה ימות אלמא מתין: וחפרה הלבנה ובושה החמה· משמע שיהא אורם כהה וכתיב והיה

גמרא

קלד שם א"ל אנטונינוס לרבי נשמה מאימתי ניתנה באדם משעת פקידה או משעת יצירה אמר ליה משעת יצירה אמר ליה איפשר לחתיכה של בשר עומדת שלשה ימים בלא מלח ואינה מסרחת (אמר ליה) [אלא] משעת פקידה (אמר ליה אין משעת פקידה) אמר רבי דבר זה למדני אנטונינוס ומקרא מסייעו שנאמר (איוב י) ופקדתך שמרה רוחי. אמר ליה אנטונינוס לרבי יצר הרע מאימתי שולט בו באדם משעת יצירה או משעת יציאה אמר ליה משעת יצירה [אמר ליה] אם כן יבעוט באמו ויצא אלא משעת יציאה אמר רבי דבר זה למדני אנטונינוס והכתוב מסייעו שנא' (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ :

קלה שם ריש לקיש רמי כתיב (ירמיה לא) בם עור ופסח הרה ויולדת יחדיו וכתיב (ישעיה לה) אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם כי נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה הא כיצד עומדים א במומם ומתרפאים. עולא רמי כתיב (שם כה) בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וכתיב (שם סה) כי הנער בן מאה שנה ימות לא יהיה משם עוד עול ימים לא קשיא כאן בישראל כאן בעובדי כוכבים ועובדי כוכבים מאי בעו התם הנך דכתיב בהו (שם סא) ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר אכריכם וכורמיכם. ב רב חסדא רמי כתיב (שם כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות וכתיב (שם ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה

מהרש"א

רואין בזה המהלך ממזרח למערב שהיא שוקעת ומשתחוה למקום השכינה להודיע לנו בזה מקום תפלה כדאמרינן בפרק לא יחפור והו"ק :

א"ל משעת יצירה א"ל וכו' ג' ימים בלא מלח ואינה מסרחת וכו' · ושעת יצירה הוא מ' יום אחר הפקידה והיאך תתקיים הטפה כ"כ שלא תסריח וכיון שהיא מסרחת שוב אינה מולדת כפרש"י הכי אמרי' בפ' ר"ע [א] ודאמרינן בעלמא האדם נולר מטפה סרוחה היינו דקרובה להיות סרוחה אי לאו הפקידה ממנו ית' ב"ה ע"י המלאך : [ופרש"י ופקודתך שמרה רוחי משעת פקידה נשמר רוחי עכ"ל ולפי ענינו נראה לפרש שיהיה שמרה רוחי פועל שמשעת פקידה שומר רוחי את הטפה שלא תסרח וק"ל] : לפתח חטאת רובץ כו' . ויש להקשו' מהא דאמרי' פ"ב דיומא [ב] ההוא עוברה דארחא ביה"כ אתאי לקמי' [ג]דר"מ א"ל לחושו לה ולא אלחישא קרי עליה זורו רשעים מרחם מהא מוכח ששולט ילה"ר גם במעי אמו ובהא יש ליישב דע"י אמו כי התם אפשר דשולט בו ילה"ר קודם היליאה אבל בולד עלמו אינו שולט ילה"ר דא"כ הוה בועט ויולא אך קשה מהא דדרשינן גבי ויתרוללו הבנים בקרבה שהיתה עוברת על פתח עבודת כוכבים והיה עשו מפרכס לנאת וק"ל :

ר"ל רמי כו' . רמיות קראי פסח אפסח מייתי וה"מ לאתויי קרא דלקמיה דכתיב אז תפקחנה עיני עורים וגו' ולרמויי קראי דעור אעורים וי"ל לפי הטעם שעומדים במומן ומתרפאין אח"כ שהנס ניכר יותר שזהו הוא האיש שכבר היה בעל מום בעוה"ז גם במותו גם שחיה כך בתה"ה במומו ואח"כ נתרפא למעלת עה"ב ולכך מייתי מפסח דהנס ניכר בו שהיה בעל מום כשעמד מה שא"כ בעורון דכמה עורים שאין ניכר בהם עורון ואינן רואים וק"ל: כי הנער בן מאה וגו'.קרא לא כך כתוב אלא לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן לא ימלא את ימיו כי הנער וגו' . ואפשר שהם ב' ראיות אלא שהקדים המאוחר כי הנער בן מאה וגו' דביה מפורש יותר שיהיה מיתה לעתיד ועיין פרש"י למה קראו נער ואיתא במדרש דלכך קראו נער בן מאה לפי שאז ימות ונעשה בר עונשין כשהוא בן ק' כמו שהנער בן כ' הוא בר עונשין בעה"ז ולמאי דמוקי הכא האי קרא באוה"ע שיעבדו מלאכת ישראל י"ל שקראם נער בן מאה שיהיה להם כח כנערים ובחורים לעבוד עבודת ישראל:וחפרה הלבנה וגו'.לכאורה דטפי ה"ל לאתויי קרא לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם וגו' דמפורש ביה טפי שלא ישתמשו כלל באור החמה ולבנה ואפשר משום דבההוא קרא כתיב שמש וירח אבל באידך קרא דמייתי כתיב נמי לבנה וחמה דהכי משמע וחפרה הלבנה שיהיה כאור החמה אף אותה אור הלבנה שיהיה כאור החמה לימות המשיח יהיה חפור לעה"ב ואף אותה אור המה שיהיה שבעתים לימות המשיח יהיה בושה לעה"ב מזיו שכינה ופי' הכתוב ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים עיין בפרש"י בפ' אלו דברים [ד] ועי"ל לפי מה שאמרו בחגיגה [ה] שאור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם לופה בו מסוף עולם וכו' וגנזו לצדיקים לעתיד לבא וז"ש שיהיה

הרי"ף

רש"י ד"ה **א"ל** רבי משעת יצירה. דס"ד של רבי היא דהעובר אתקיים מנשמת המעוברת שלא תסרח במעיה ומדכתיב יולר רוח אדם בקרבו משמע לאחר שהוא אדם כבשר וגידין יולר שם רוח :

אמו ויולא . וכאמת לפי מה דאיתא בנדה דף ל' שהתינוק לומד במעי אמו כל התורה כולה וכיון שבא לאויר העולם סטרו מלאך ומשכחו לק"מ דלכך אינו בועט במעי אמו לפי שהתורה מגלין הוא ליצה"ר עד שראוי לצאת לאויר העולם בא מלאך ומשכחו כל התורה כולה על כן בועט ויולא והיינו דכתיב לפתח חטאת רובץ כדאיתא שם בנדה ובזה מתורץ ג"כ קושית מהרש"א שהיה עשו מפרכס לצאת כי גם במעלליו יתנכר נער שהיה פורק ממנו עול תורה במעי אמו : ריש לקיש רמי . ק"ק דבהאי תירוצא דמתרך לקמן כאן לימות המשיח כאן לעוה"ב איכא לתרולי כל הני מרמי קראי אהדדי וכ"ש לדעת הרמב"ם שיש עולם התחייה ועוה"ב וצ"ע ועיין בחדושינו פ"ק דכתובות דף ח' ע"ב :

עיון יעקב

דעולם לאכסדרה הוא דומה ורוח לפונית אינה מסובבת לק"מ : **א"ל** אפשר לחתיכת בשר עומדת שלשה ימים . עיין פירש"י ומהרש"א ולולי דבריהם הייתי אומר דודאי האדם נולר מטפה סרוחה מ"מ כשנקרם ונעשה בשר עד שנקרם כולו בבשר גידין ועלמות אם לא יהיה בו נשמה נסרח הבשר ושוב אינו נגמר הולד כמו בילה מוזרת : **א"ל** א"כ יבעוט במעי

עץ יוסף

לעשות · וזה דומה למשא שאין אחד יכול להוליאו בשבת והוליאו שנים שניהם חייבים (יפ"ת) :

קלד יצר הרע מאימתי שולט באדם · לא קאמר ילה"ר מאימתי ניתן באדם כדקאמר נשמה מאימתי ניתנה באדם . משום דדוקא נשמה הטהורה שפעולתה יצר הטוב הקב"ה נותנה באדם שמסייעו לטהרו אבל היצה"ר שורש הטומאה אינו ניתן באדם· אלא שבראו וכל הרוצה ללכת אחריו הרשות בידו · כדאמר בפרק הבונה ע"ד אם ללנים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא ליטמא פותחין לו . בא ליטהר מסייעין אותו . ולכך קאמר התם בא ליטמא פותחין לו שנקט ליטנא דקרא דכתיב לפתח חטאת רובץ (תורת חיים) : **לפתח** חטאת רובץ . עי' במהרש"א . ויש לתרץ הא דקאמר משעת יליאה היינו מאותו חדש דראוי ליליאה וזה נמי לפתח מיקרי . והיינו מז' חדשים (רמת שמואל) :

קלה ועומדים במומן· עי' מהרש"א · אבל בתנחומא סדר ויגש סימן ח' אי' ללמדך שכשם שהולך כך הוא בא שלא יאמרו הרשעים אחרים המית ואחרים החיה·אמר הקב"ה יעמדו כמו שהלכו ואח"כ אני מרפא אותם : וחפרה הלבנה ובושה החמה משמע שיהא אורה כהה · וכתיב והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים · שבעתים הן ארבעין ותשע

[א] מהרש"א

ד"ה א"ל בפרע"ק (דפ"ו.) : [ב] (שם) ד"ה לפתח בפ"ב דיומא (דפ"ב :) : [ג] (שם) לקמיה דרבי חנינא כצ"ל: [ד] (שם) ד"ה כי הנער בפ' אלו דברים (דף ס"ה·): [ה] בחגיגה (דף י"ב .) :

יד יוסף

א תנחומא סדר ויגש פדר"א פרק ל"ג . כתובות דף קי"א ע"ב זוהר סדר אמור זוהר סדר פינחס דף רט"ז אותיות דר"ע קה"ר פ"א סימן ו' : ב פסחים דס"ח ע"א:

חדושי גאונים

נשמה מאימתי נתנה באדם. לא דברו על המדרגה העליונה שבנפש המשכלת שעליה אמר הכתוב ונשמת שדי תבינם אלא על הנפש המרגשת שגם היא לפעמים נקראת נשמה מלשון נשימה כמ"ש הרמ"ו בשער הנשמה וכן הוא פשט הכתוב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו ואחז"ל ולא דגים שהיה אם כן על נפש הבהמית דבר ועוד דבר מוכרע בעלמו שהרי הקשו שם אפשר לחתיכה של בשר עומדת שלשה ימים בלא מלח ואינה מסרחת ובנפש המרגשת בלתי נפש המשכלת אין הבשר מסריח וכן כת' בברור ממה שכ' הרמ"ו בס' אוצרות חיים שמש הביא זה כמאמר ע"ש (אמונת חכמי'):

עולא רמי כתיב בלע המות לנלח וכתיב והנער בן מאה שנה ימות כו' . ולעד"נ דקדוק לעולא מ"ק מעל כל פנים דרך כלל משמע ואפילו באומות והגמ' שם שהקשה על דבריו וא"ה מאי בעי התם אמאי לא הקשית מל' מעכ"פ והיה קושיא חזקה ביותר מהקושיא שהקשית דזיל קרי בי רב הוא דכתיב ועמדו זרים ורעו לאנכם וגו' . וארלה לומר דכיון שהפסוק אומר כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל וכולא חדא מילתא כי יגיד עליו רעו דעל כרחין

יהיה שבעתים כאור שבעת הימים ל"ק כאן לימות המשיח כאן לעה"ב א ולשמואל דאמר אין בין העוה"ז לימו' המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד לא קשיא כאן במחנה צדיקים כאן במחנה שכינה. ב רבא רמי כתיב (דברים לב) אני אמית ואחיה וכתי' (שם) מחצתי ואני ארפא אמר הקב"ה מה שאני ממית אני מחיה והדר מה שמחצתי אני ארפא: קלו שם ג ת"ר אני אמית ואחיה יכול תהא מיתה באחד וחיים באחר כדרך שהעולם נוהג ת"ל מחצתי ואני ארפא מה מחיצה רפואה באחד אף מיתה וחיים באחד מכאן תשובה לאומר אין תחה"מ מן התורה. תניא ר"מ אומר מנין לתחה"מ מן התורה שנא' (שמות טו) אז ישיר משה ובני ישראל וגו' ד שר לא נאמר אלא ישיר מכאן לתחה"מ מן התורה כיוצא בדבר [אתה אומר] (יהושע ח) אז יבנה יהושע מזבח לה' בנה לא נאמר אלא יבנה מכאן לתחה"מ מן התורה [אלא מעתה (מ"א יא) אז יבנה שלמה במה וגו' ה"נ דיבנה אלא מעלה עליו הכתוב כאילו בנה]. אמר ר' יהושע בן לוי מנין לתחה"מ מן התורה

רש"י

והיה אור הלבנה כאור החמה: כאן לימות המשיח. כשיכלה השעבוד והיה אור הלבנה כאור החמה ולעתיד לבא וחפרה הלבנה ובושה החמה מרוב נגהה של צדיקים: ולשמואל דאמר. בדוכתא אחריתי אין בין העוה"ז לימות המשיח וכו': אידי ואידי לעוה"ב אלא כאן במחנה שכינה. וחפרה מזיו השכינה. כאן במחנה לדיקים. כאן במחנה רשעים לא גרסינן: כתיב אני אמית ואחיה. דמשמע כשם שאני אמית את האדסך אני מחייהו כשמת בעל מום עומד וחי בעל מום: וכתיב מחצתי ואני ארפא. כשהוא מחיה מרפא את המחץ ועומד שלם: והדר מה שמחצתי. שלאחר כן מתרפאים וכדלעיל עומדין במומן ומתרפאין: מיתה באחד וחיים באחר. וה"ק אני ממית אדם זה ומחיה אדם אחר: כדרך שהעולם נוהג. שזה מת וזה נולד: מה מחץ ורפוי באחד. ואין רפואה אלא במקום מחץ: ישיר משמע לעתיד:

מהרש"א

אז אור החמה כאותו אור הראשון שהיו משתמשין בו בשבעת ימי בראשית ונגנז אח"כ לעתיד וק"ל: [אין בין עוה"ז לימות המשיח כו'. מפורש פ' במה אשה ע"ש]: והדר מה שמחצתי וכו'. בפ' אלו דברים ל"ג הכי בדברי רבא אלא דה"ג רבא רמי כתיב אני אמית ואחיה וכתיב מחצתי ואני ארפא השתא אחויי מחיי אסויי לא כ"ש אלא אמר הקב"ה מה שאני ממית אני מחיה כמו שמחצתי ואני ארפא ובברייתא גרסי' ד"א בתחלה מה שאני ממית אני מחיה והדר מה שמחצתי ואני ארפא וע"ש בפרש"י ולפי גירסא דהכא בדברי רבא רומיא דקרא' אינו מפורש כל הצורך בפרש"י דמשמע ליה מחצתי ואני וגו' שכשהוא מחיה מרפא ועומד כך שלם והיאך חזר מסברתו וממשמעות זה ואמר והדר מה שמחצתי וכו' ויש לפרש דרבא רמי בשינוי הלשון דכתיב אני אמית ואני אחיה בלשון הוה וכתיב מחצתי ואני וגו' בלשון עבר הס"ל למכתב אני אמחוץ והא קאמר דלכך שינה הלשון במחצתי לומר מום שמחצתי כבר קודם המיתה והתחייה אני הדר שאמית ואחיה ואני ארפא והיינו שעומדים במומם שהיה להם כבר ואח"כ מתרפאין ודו"ק: שר לא נאמר אלא ישיר וכו'. מפרש"י בחומש ואין לומר וליישב לשון זה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כמו ככה יעשה איוב ע"פ ה' יחנו וגו' לפי שהן דבר ההוה תמיד ונופל בו לשון עתיד וכו' עכ"ל ע"ש. והרמב"ן טען עליו ומה יאמר הרב בפסוק יעשו עגל בחורב כמה ימרוהו וגו' וכן ומשה יקח את האהל וגו' כי אינו לשון הווה וכו' ע"ש באורך. וכבר השיב הרא"ם ע"ש ואין כאן להאריך דאין טענת הרמב"ן טענה לדרוש רז"ל דהכא כיון דאיכא למדרש ולפרש כמשמעו דרשינן ולא נימא דנכתב עתיד במקום עבר כיון דלא נמלא כן אלא במקומות מעטים ואולי דגם שם איכא למדרש ביה ולפרש כמשמעו ואפי' ההוה במקום עתיד לא נימא דנכתב היכא דאיכא למדרש ולפרש כמשמעו כדאי' בכמה דוכתין. עוד שם בפרש"י בחומש מכאן לתחיית המתים מן התורה כולן יתפרשו כך חוץ משל שלמה שפירשוהו בקש לבנות ולא בנה עכ"ל ולכאורה דבריו תמוהים דהא הכא לא מיקמיינן ליה ההוא דשלמה שבקש לבנות ולא בנה אלא כיון דלא מיחה בנשיו מעלה עליו הכתוב כאילו בנה וכן בפ' במה בהמה [א] בעי לאוקמא מעיקרא שבקש כו' ודחי ליה ומוקים ליה כו' אלא מתוך שלא מיחה כו' ויש ליישב דלמסקנא נמי ל"ל דשמעינן מיניה נמי שבקש לבנות ולא בנה דאי משום דמעלה עליו הכתוב כאילו בנה הל"ל אז בנה דיבנה לא משמע הכי וכן יש להוכיח מדברי התוס' פרק במה בהמה שכתבו שם אהא דמשני שבקש לבנות כו' ופריך אלא מעתה אז יבנה יהושע כו' הקשה הרר"א דבחלק מפקינן מדכתיב אז יבנה יהושע מכאן לת"ה מן התורה א"כ אתא לדרשה ה"נ אתא לדרשה ואור"י דמ"מ פריך מדלא כתיב שבקש לבנות אלא יבנה ש"מ שר"ל יבנה כההוא דיהושע דודאי בנה עכ"ל ור"ל דמעלה עליו הכתוב כאילו בנה היינו ודאי בנה כמו ביהושע ויל"ד אתירוץ ר"י דאכתי לא דמיין דההוא דיהושע דודאי בנה איכא למדרש ביה דמ"ה כתיב יבנה ולא בנה למדרש מינה רמז לת"ה מן התורה אבל ההיא דשלמה כיון דמעלה עליו הכתוב כאילו בנה לא יפול בו ל' יבנה אלא ע"כ דלמסקנא נמי אמרינן דנכתב לשון יבנה שבקש לבנות ולא בנה מיהו הוה

עיון יעקב

יכול תהא מיתה באחד וחיים באחר. פי' כמו וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של זה וזרח השמש של אחר לה"ק מחצתי ואני ארפא בא' דלא שייך למימר בשנים אף מיתה וחיים בא': **כיוצא** בדבר אז יבנה יהושע מזבח. כי מאז ישיר משה ליכא ראיה כל כך כיון דאיכא למ"ד בסוף פ"ק דסוטה שמשה לא מת אלא עומד ומשמש ועי"ל אז ישיר על המחשבה וכפירש"י בחומש פ' בשלח משא"כ אז יבנה יהושע ליכא למימר דקאי על המחשבה וכדאיתא בפ' במה אשה דף נ"ו אלא מעתה אז יבנה יהושע

הרי"ף

(רש"י ד"ה אידי כו') **וחפרה** מזיו השכינה. ונרמז בפסוק וחפרה הלבנה גו' כי מלך ה' צבאות היינו במחנה שכינה ונגד זקניו כבוד היינו במחנה הצדיקים והיה אור הלבנה גו': (מהרש"א ד"ה) **והדר** מה שמחצתי וכו'. רומיא הוא מדלא כתיב אני אמחץ לפי שאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה א"כ היאך הוא אומר אני אמית שהוא רעה יותר ומשני לאותו שמת בעל מום כך אני מחייהו והאי אני קאי לואחיה דלאחריו:

אני אמית ואחיה יכול וכו'. היאך יצדק לומר מיתה באחד אם לא קדמו חיים א"כ לפי ס"ד הול"ל אני אחיה ואמית וי"ל דה"ק יכול וכו' כההוא פ"ק דחגיגה גבי מעשה מרים מגדלת שער נשיא כו' אי איכא צורבא מרבנן כו' היינו מיתה לאחד כדי לתת חיים לאחר ת"ל מחצתי וכו':

עין יוסף

ותשע. וכתיב כאור שבעת הימים ארבעים ותשע כאור שבעת ימים של עכשיו. נמצא עודף על אור של עכשיו ג' מאות וארבעים ושלשה (רש"י פסחים ס"ח ע"א) וכן תרגם יונתן גבי ואהביו כצאת השמש בגבורתו ורחמוהי יהון עתידין לאזהרא בזיהור יקריה על חד תלת מאה וארבעין ותלתא כו' ופי' בערוך משום דשבעתים היינו ז' פעמים שבעה הרי מ"ט. ומדכתיב כאור שבעת ימים. ז' פעמים שבעה מ"ט. הרי שמ"ג משמע דס"ל דכאור שבעת ימים מספר שבעת ימים קאמר. ועוד נראה לפי שאור חמה של עכשיו אינו אלא חלק שביעי מאותו אור ששימש בשבעת ימי בראשית כדאי' בספר הבהיר הובא בספר הזוהר פרשה בראשית וז"ל ונברא אור גדול שאין כל בריה יכולה לשלוט בו. צפה הקב"ה שאין יכולין לסובלו לקח שביעי ושם להם במקומו והשאר גנזו וכו'. ואור החמה לעתיד יהיה שבעתים דהיינו מ"ט פעמים כאותו אור ששימש בימי בראשית נמצא שיהי' שמ"ג פעמים כאותה שהיא עתה (תורת חיים):

קלו שר לא נאמר אלא ישיר כו'. ר"ל מדשני בלשונו וכתב ישיר במקום שר נלמדך שגם לעתיד ישיר השירה. וכדקי"ל כל האומר שירה בעוה"ז זוכה לאומרו בעוה"ב. וכן אי' בזוהר סדר בשלח דף ק"ד דמשה זמין למימר שירתא דאתי וכתב בספר נשמת חיים וזכר לדבר יש שאתה תחזה שישעיה הנביא בהראותו את עולם כבוד מלכותו של משיח בן דוד יחוסו וחכמתו ומדותיו בעשרה תוארים שימצאו בגדולתו. אמר והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו וגו' לקנות את שאר עמו וגו'. וקרא הגאולה העתידה שנית. בהיותה דוגמת הגאולה הראשונה של יציאת מצרים ומתדמה אליה. והוסיף ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי וגו' כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה. ראה נא והבט איך אז בזמן הגאולה הקמים בתחיה יסוררו שירה חדשה. והשיר עצמו שכבר שר משה ובני ישראל. ויען שאז התשועה יהיה תשועת עולמים יוסיפו השם המיוחד ומלא. כי אז יהיה הכסא שלם ושמו שלם. ולרמוז לענין הזה אמרה תורה בלשון עתיד אז ישיר משה ובני ישראל כי אז ישוררו זה המאמר עצמו עזי וזמרת יה וגו' עכ"ל ואפילו למ"ד במכילתא שאין מזכירין יציאת מצרים לעתיד. מ"מ מודה הוא שהשירה יהא נאמר ג"כ לעתיד שהוא אינו זכירת הנס אלא שבחיה דמריה:

ואי

[א] מהרש"א ד"ה שר בפ' במה בהמה (דף נ"ו:):

יד יוסף

א ברכות דל"ד ע"ב. פסחים דס"ח ע"א. שבת דף ס"ג ע"א. שבת דף קנ"א ע"ב: ב פסחים דס"ח ע"א: ג פסחים דף ס"ח ע"א. ספרי סדר האזינו פיסקא שכ"ט: ד תנחומא ומכילתא סדר בשלח:

חדושי גאונים

כי הנער למה ימות בן מאה שנה אם לא על עון פשע שאילו היה חטא קל שוגג יקולל וכיון שכן הוא יהיה כברות הנאהרים שלא יבכו עליו ולא יורידו עליו דמעות לשתי סיבות האחת כי בחטאו מתוהשנית בשקל תיקונו שזקני ישראל ימיו אותם כמו שאחז"ל בפסוק ואיש משענתו בידו להחיות במשענתו מתים של אומות העולם שימותו וכשיליף בג"ש כתיב הכא משענתו בידו והתם באלישע קח נא משענתי בידי מה התם להחיות מתים הכא נמי להחיות מתים ולפי זה אין הכרח מאמר ומחה ה' אלהי' דמעה מעל"פ לשלא ימותו מהאומות אלא שלא תהיה דמעה כלל מהשתי סיבות הנז' יחדיו והוא ענין נכון יוכיח עליו הפסוק שאח"כ אמר וחרפת עמו יסיר וגו' מכלל במאמר מעכ"פ הוא מאמר כללי ואפילו באומות. אמנם בב"ר איתא התם ומחה ה' אלהים דמעה מעכ"פ א"ר חנינא אין מיתה לעתיד לבא אלא בבני נח לבד ר' יהושע בן לוי אמר לא בישראל ולא באומות העולם שנאמר מעכ"פ ומאי עביד ליה ר' חנינא מעכ"פ של ישראל והכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות והא מסייע לר' חנינא ומה עביד ליה ר' יהושע בן לוי ראוי לכלל עונשי' והכתיב כאן לשאול שמו מות ירעם והיא מסייע לר' חנינא ומה עביד ליה ריב"ל לפי שבעוה"ז פרעה בשעתו סיסרא בשעתו סנחריב בשעתו אבל לעתיד לבא הקב"ה עושה מלאך המות הסטעיונר

נשאו קול יחדיו. היינו קול אחד: ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד וגו'. רמז לו שימות ויעמוד לאחר מכן: לקץ הימין. לקץ שעתיד הקב"ה להחזיר ימינו לפניו שהרי כתיב השיב אחור ימינו: המונע הלכה. מללמדו: מששת ימי בראשית. דכתיב בראשית ברא (כלומר) בשביל התורה שהיא ראשית וישראל נקראו (ירמיה ב') ראשית תבואתה שעתידין להנחילה ברא אלהים את השמים וגו': בר. תורה:

דומיא דיהושע דמעלה עליו כמי כאילו בנה והו"ק: אשרי יושבי ביתך גו'. שירה שבעוה"ז לא הוזכר בקרא דאשרי יושבי ביתך קאמר קרא דיהללוך היינו לעוה"ב כדקאמר ריב"ל גופיה מכאן לתח"ה מן התורה אלא ממלת עוד דריש ליה דלשון עוד נופל בדבר הנוסף על הראשון דהיינו בשירה שהללוך כבר בעוה"ז עוד יהללוך לעוה"ב וק"ל: רינגו לא נאמר כו'. בסיפא דהאי קרא מפורש דמשתעי קרא בלעתיד דכתיב כי עין בעין יראו בשוב ה' וגו' אלא משום דאיכא לפרושי שיהיו צופיך ונביאיך מתנבאים בקול יחדיו בעוה"ז על ישראל שיהיו בזמן גאולים כי עין בעין יראו ישראל בשוב ה' ציונאז ועל זה אמר שלא תפרש כן אלא שהנביאים עצמם ישאו קול יחדיו לרנן בעוה"ב מדכתיב ירננו בלשון עתיד ומכאן לת"ה מן התורה שהנביאים שכבר מתו יעמדו בתחייה לעולם הבא והוסיף לומר שעתידין לומר שירה בקול אחד כו' לפי מה שאמרו בפ' ראוהו בית דין [א] דתרי קלי לא משתמעי אמר שלא יהיו להם לנביאים משמעות הרבה קולות אלא קול אחד המשתמע וכדאמרי' שם במגילה והלל דחביבה משתמעין תרי קלי הכי נמי שירה דלעתיד תהיה חביבה להו משתמע בקול א' וק"ל: יחי ראובן כו'. עיין פרש"י בחומש ואל ימות לעוה"ב שלא יזכר לו מעשה בלהה ר"ל שלא הוזכר זה בכל ברכת השבטים שיזכו לעה"ב אלא בראובן

שנאמר (תהלים פד) אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה הילוך לא נאמר אלא יהללוך מכאן לתחה"מ מן התורה. וא"ר יהושע בן לוי כל האומר שירה בעוה"ז זוכה ואומרה לעוה"ב שנאמר אשרי יושבי ביתך וגו'. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מנין לתחה"מ מן התורה שנאמר (ישעיה נב) קול צופיך נשאו קול יחדיו ירננו וגו' רינגו לא נאמר אלא ירננו מכאן לתחה"מ מן התורה. וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן עתידין כל הנביאים כולם לומר שירה בקול אחד שנאמר קול צופיך נשאו קול (וגו') [יחדיו ירננו]. [דף צב] אמר (מר זוטרא) [רבא] מנין לתחה"מ מן התורה שנאמר (דברים לג) יחי ראובן ואל ימות יחי ראובן (לימות המשיח) [בעוה"ז] א ואל ימות לעוה"ב רבינא אמר מהכא (דניאל יב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וגו' רב אשי אמר מהכא (שם) ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין:

קלז דף צא ע"ב אמר רב יהודה אמר רב כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גוזלו מנחלת אבותיו שנא' (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית. אמר רב חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא כל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברין שבמעי אמו מקללין אותו שנאמר (משלי יא) מונע בר [דף צב] יקבוהו לאום ב ואין לאום אלא עוברין שנאמר (בראשית כה) ולאום מלאום יאמץ ואין קב אלא קללה שנא' (במדבר כג) מה אקב לא קבה אל ואין בר אלא תורה שנא' (תהלים ב) נשקו בר פן יאנף. עולא בר

לומר לך שלא יזכר לו מעשה בלהה לעה"ב דאפי' למ"ד פ' במה בהמה [ב] דראובן חטא הרי עשה תשובה ועוד דאפי' בא על אשת איש אמרי' פ' הזהב [ג] יש לו חלק לעוה"ב: [מהכא ורבים מישני עפר כו' בפ"ק דר"ה מפורש אלו הם הב' כתות שיעמדו ליום הדין הא' של לדיקים אלה לחיי עולם והב' של רשעים ואלה לחרפות וגו' ע"ש]: לך לקץ ותנוח ותעמוד גו'. לפי שיש לאדם ב' קילין האחת היא המיתה כמ"ש דוד הודיעני ה' קילי וגו' והב' הוא הקץ של הגאולה לזמן התחייה וז"ש ואתה דניאל לך לקץ המיתה ותנוח שם ע"ד ינוחו על משכבותם ואחר כך ותעמוד בת"ה לגורלך כפי גורלך וחלקך לזכות אם לחיי עולם ואם לדראון. ואמר שתעמוד לקץ הימין. שוא קץ הגאולה לפי שקץ המיתה הוא קץ שמאלי מלד מדת הדין אמר בקץ הגאולה קץ הימין מלד הרחמים גדולים שתהיה התחייה והגאולה בבי"א:

באילו גוזלו כו'. ר"ל שאינו לומד עם התלמיד כר' פרידא [ד] שהיה למד עם תלמידו ד' מאות פעמים עד שהיתה סגורה לו בפה וז"ש שמונע הלכה מפי תלמידו ללמד עמו עד שתהא סגורה לו בפה לפי שאומר הרב שאין הלמיד הגון וראוי לכך וא"א לו ללמדו הרי גוזלו מנחלת אבותיו שהתורה היא מורשה לכל ישראל מששת ימי בראשית ר"ל דלפי בריאותם וטבעם מששת ימי בראשית מוכנים כל ישראל ללמוד תורה. והוסיף בזה ר"ש חסידא כל המונע הלכה מפי תלמיד. ר"ל שאומר שהתלמיד אין לו פה לסדר הדברים ומה אני מלמדו בחנם וז"ש מונע בר קרא התורה בכאן בר שהוא מונע מללמד עם התלמיד על בוריו של ההלכה הרי זה יקבוהו לאום דאפילו עוברין מקללין כו' כלפי מ"ש בפ' המפלת [ה] הינוק במעי אמו פיו סתום ומלמדין אותו כל התורה ואין מונעין ממנו הלכה בשביל שאין לו פה ולדעת זה שמונע מפי התלמיד כ"ש דלפי דעתו שימנע מעוברים שפיהם סתום

חרי"ף

ואמר ריב"ל כל האומר שירה בעוה"ז זוכה ואומרה לעוה"ב שנ' אשרי יושבי ביתך וגו'. דעוה"ז דומה לפרוזדור והכא כתיב ביתך הוא עוה"ב: (מהרש"א ד"ה אשרי) לא הוזכר בקרא דאשרי יושבי ביתך קאמר קרא דיהללוך היינו לעוה"ב. נראה רמז מדכתיב קמיה לבי ובשרי ירננו אל אל חי וסמיך ליה אשרי יושבי ביתך כי עוד יהללוך סלה לעוה"ב: (מהרש"א ד"ה) בקול יחדיו בעוה"ז על ישראל שיהיו בזמן גאולה. נראה כמו שנדרש בספר הזוהר מאי נשאו קול יחדיו היל"ל ישאו קול אלא הנביאים שנשאו קול נחמה בגלות ירננו בשוב ה' וגו':

שנאמר מונע בר וגו'. ולריך לבאר היכא רמיזא הכא התלמיד וע"ק מלמטה למעלה קתיב קודם ביאר לאום ואח"כ יקבוהו ואח"כ אין בר ולמה לא ביארם כסדרן וע"ק למה לא הביא מפסוקים הרבה קבה לי וקבנו לי ונוקב שם ה'. ונראה דיליף מדלא כתיב יקבוהו לאומים או היל"ל יקבהו לאום לכך אמר אין לאום כלומר האמור כאן אלא עוברים ואלו יקבוהו לאום משמע שלא יתקלל אלא מפי העוברים בלבד והוא בא לומר שהקב"ה מקללו וגם העוברים מקללים אותו ולכך הביא פסוק זה מה אקוב לא קבה אל לומר שמלבד קללת ה' יקבוהו העוברים ובזה אפשר דאי לאו דמלינן דלאום הוא עוברים לא הוינא דרשינן בר זו תורה דלמא כמשמעו בר ולחם ומזון ואמר שהמונע מלהאכיל מזון לבריות וכפי זה יהיה יקבוהו לאום כלומר יזעמוהו לאום כמו יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים ואינו לשון קללה אבל כיון דלאום הוא מדבר בעוברים מדלא כתיב יקבוהו לאומים וכתיב יקבוהו לאום שהוא בעוברים דכתיב ולאום גומר השתא אין לדרוש בר מלשון לחם ומזון כי העוברים אין מקללין לו על הלחם לבדו אלא על ד"ת שהעולם מתקיים בתורה:

עיון יעקב

שנקם לבנות ע"ש: הללוך לא נאמר אלא יהללוך מכאן לתחה"מ מן התורה. דהיינו ע"ד כדאיתא במדרש כל מי שנכנס לבתי כנסיות ומדרשות בעוה"ז זוכה ונכנס בהן לעוה"ב: לקץ הימין. עיין פי' רש"י ומהרש"א ועי"ל ע"ד דאמרינן יצר תהא שמאל דוחה וימין מקרבת ולעתיד שיבוער מן הארץ היצר הרע וזה לקץ אותו שצריכין לקרבו בימין ולמ"ד עתידים התורה שתשתכח מישראל י"ל זה קץ הימין התורה שנתנה מימינו אש דת למו:

באילו גוזלו מנחלת אבותיו. ולא קאמר הכא כמו דאמרינן בפ"ד מיתות מאן דאמר מאורסה דינו כנערה מאורסה דהא גם לישראל זו היא מאורסה אלא שגזל גם ארוסתו של חבירו והוא בכלל גזילה אבל לא פגע באיסור נערה מאורסה כיון שגם לו נארסה: אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו. ע"ד הדרש יש לומר דלכך החיוב ללמוד עם תלמידיו כי בכל יום ויום מתגבר עליו יצרו להמיתו והתורה היא תבלין ליצה"ר ע"כ מחויב ללמוד עם תלמידיו כיון שיצה"ר רודפו והרודף אחר חבירו ניתן להצילו בנפשו על כן מחויב להצילו אפי' בנפשו כדאמרינן תוך מחרב הרודה ובפ' בן סורר ומורה דף כ"ו רודף שהיה רודף אחר חבירו להרגו ניתן להצילו בנפשו אומרין לו ראה שישראל הוא ובן ברית הוא והתורה אמרה שופך דם האדם באדם דמו ישפך והיתה שם אדם באדם דמו ישפך איזה אדם באדם זו העובר לה"ק זה שמונע הלכה מפי תלמיד א"כ נ"ל דדריש אדם באדם על ההורג עוברין ואפ"ה מקללין אותו עוברין ואפשר דמה"ט נמי קאמר שמנקבין אותו ככברה כיון שהוא לא חש להצילו בכל יום מהמיתה של יצר הרע לכך מנקבין אותו ככברה ועוד כיון שבחייו לא רצה להנות לאחר מניצוצי אור תורתו כך ניצוצי דמו נתלין ממנו וע"ד הדרש י"ל לפי שלא רצה להצילו בנפשו כי סבר אדם באדם דמו ישפך קאי על העוברין וכדכתיב דמי אחיך צועקים אלי דמו ודם זרעותיו לכך מנקבין אותו ככברה להראות דמי אחיך שעשה בו פצעים וחבורות:

עין יוסף

קלז ואפי' עוברין שבמעי אמן שלא יצאו עדיין לאויר העולם מקללין אותו. או פי' אפילו עוברי' שאין צריכין לתלמודו שיש להם מי שמלמד עמהם כל התורה. כדאי' במסכת נדה שהעובר כשהוא במעי אמו מלמדין אותו כל התורה. אפ"ה מקללין אותו (תורת חיים):

מנקבין

[א] מהרש"א ד"ה רינגו בפרק ראוהו ב"ד (דף כ"ז.): [ב] פרק במה בהמה (דף נ"ה.): [ג] (דף נ"ט.): [ד] עירובין (דנ"ד:) [ה] בפ' המפלת (ד"ל:):

יד יוסף

א כספרי סדר האזינו פיסקא שמ"ז: ב סוטה דף מ"א:

חדושי גאונים

שלהם הס"ד וירדו בם ישרים לבוקר וצורם לבלות שאול מזבול לו מלמד שהאול כלה וגופם אינה כלה למה ע"י שפשטו ידיהם בזבול ע"כ: ולעד"נ לדקדק דאם הקשה לו מקרא דמעכ"פ שבו' דהיכא כל משמע אפי' באומות אם כן מאי קא משני מעכ"פ של ישראל והדקדק עוד למה כפל ואמר מעל כל פנים בישראל קאמר ונראה דס"ק ליה דכיון שהפסוק אמר כל משמע אפילו באומות והמתרץ תירץ לו דכיון דקאמר לשון פנים לא שייך אלא בישראל וזה דקדק המתרץ שאמר מעכ"פ של ישראל כי האומות שעובדי כוכבים אין להם צלם ודמות בפני' שלהם אלא נמשלו כבהמות נדמו ככתוב ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו נמצא שמתוך לשון מעכ"פ הכריח המתרץ שבישראלקמיירי קרא. וערש"י ז"ל והרא"ש ע"ז ז"ל וכן פירש הרד"ק ומהרי"א ז"ל לפי שיש דעה נפסדת סוברת שהמות לנצח ר"ל שהמות לא יכירנו עוד מקום ולא יקום עוד ואז בעת התחיה תוסר הדמעה מעכ"פ שלא יבכו על המתים כיון שראו שופס חיים וכן כיון שישמעו מפי המתים אמונת האל שהוא אמת ומשה ותורתו אמת ואז תוסר חרפת עמו מעל כל הארץ שהיו מחרפים ומגדפים אותם בשאין להם אלוה ולא דת ואז יכירו שהאמת את עמו ותוסר החרפה חרפת עמו מעל כל הארץ ע"כ: ואני שמעתי שאמר וחרפת עמו וגו' לפי שאין לך חרפה גדולה מזו והיא שאין הבדל בין עמו למי שאינו עמו

ישמעאל אומר מנקבין אותו ככברה [א] כתיב הכא יקבוהו לאום וכתיב התם (מ"ב יב) ויקוב חור בדלתו ואמר אביי כי אוכלא *) דקצרי [ג] ואם למדו מה שכרו אמר רבא אמר רב ששת זוכה לברכות כיוסף שנאמר (משלי יא) וברכה לראש משביר ואין משביר אלא יוסף שנאמר (בראשית מב) ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ. אמר רב ששת כל המלמד תורה בעוה"ז זוכה ומלמדה לעוה"ב שנאמר (משלי יא) ומרוה גם הוא יורה:

קלח שם א"ר אלעזר כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת זוכה ומנהגם לעוה"ב שנאמר (ישעיה מט) כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם. וא"ר א גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות שנאמר (שמואל א ב) כי אל דעות ה' [ואמר ר' אלעזר גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות שנאמר (שמות טו) פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך מתקיף לה רב אדא קרחינאה אלא מעתה גדולה נקמה שניתנה בין שתי אותיות דכתיב (תהלים צד) אל נקמות ה' אל נקמות הופיע אמר ליה למילתיה הכי נמי כדעולא דאמר עולא שתי הופעיות הללו למה אחת למידת טובה ואחת למדת פורענות ואמר ר' אלעזר כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה ביהמ"ק בימיו שזה ניתן בין שתי אותיות וזה ניתן בין שתי אותיות]. וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו דעה לסוף מתעשר שנאמר (משלי כד) ובדעת חדרים

*) גירסת הערוך ערך אבל אובלא כב' וע"ש שתי פירושים.

רש"י

יקבוהו. מנקבים אותו לשון (מ"ב י"ב) ויקוב חור בדלתו: אוכלא דקלרי. כלי של טובסין שהוא מנוקב ומזלפין בו מים על הבגדים: ומרוה גם הוא יורה. מי שמרוה ומשביע תלמידו בדבר הלכה גם הוא יורה לעוה"ב. ל"א מרוה לשון מורה: מרחמם. בעוה"ז ינהגם בעוה"ב: [שתי אותיות. של שם כך שמעתי ל"א (של) [כל] שמות על שם דאמרינן בעלמא (חגיגה ט"ז) צבאות אות הוא בצבא שלו קרי להו אותיות לשון מופלא]: [גדול מקדש. חשוב הוא: למילתיה הכי נמי. דגדולה הוא וכדעולא: שתי הופעיות. דכתיב אל נקמות ה' אל נקמות הופיע ואיכא תרי נקמות וחדא הופעה בתרוייהו ודמי כמאן דאיכא אבל נקמה ונקמה חדא הופעה: חדא לטובה של ישראל שסילק שכינתו מעובדי כוכבים ובא על ישראל וקרי ליה נקמות משום דתגמול טוב הוא שזכו לשכינה על שאמרו נעשה ונשמע ונקמה היינו תגמול ואחת לפורענות לארמיים שנפרע מהן ליום הדין כדאמרינן בפרק קמא דמסכת עבודת כוכבים (דף ד') נוקם ה' ובעל חמה לארמיים שהוא בעצמו ובכבודו נפרע מהן והיינו הופעה]: ובדעת. מפני הדעת ימלאו כל החדרים

מהרש"א

לגמרי: מנקבים אותו ככברה. כענין שאמרו בפ' אין מעמידין שהת"ח דומה לצלוחית של פליטון אם הוא מריק תורתו לאחרים ריחו נודף ומוסיף חכמה ואם הוא מחזיק תורתו לעצמו ואינו רוצה ללמדה לאחרים אינו מוסיף חכמה ומאבד תורתו ע"ש וז"ש לפי שזה מונע הלכה מפי תלמיד ללמדו הרי מנקבין אותו ככברה שנתרוקנה תורתו דקדהנקבים ומשתכחה הימנו ואמר אביי בד"מ שהתורה נמשלה למים כמו שהמים יצאו דרך נקבי כלי זה הנקרא אוכלא כך התורה יוצאת ונתרוקנה מאים הזה ומשתכחה הימנו. ואמר אם למדו מה שכרו זוכה לברכות כיוסף לפי שהתורה הוא מזון הנשמה כמו הלחם לגוף וכמו שזכה יוסף לברכות שכלכל את אחיו ועמי הארץ בלחם כן יזכה הת"ח המכלכל אחרים בלחם התורה ומלמדה להם. ומסיים כל המלמד תורה בעה"ז כו' היא היא הברכה לראש יוסף שנא' ברכות אביך גברו וגו' שהוא הנחלה בלי מצרים שבעוה"ב כמ"ש והאכלתיך נחלת יעקב אביך וגו' וע"ז אמר ומרוה גם הוא יורה כמ"ש ביוסף שכלכלם בעולם הזה וזכה לברכת אביו בעולם הבא:

ועל מבועי מים וגו'. אמר המרחם בעוה"ז להנהיגם בנחת זוכה להנהיגם בעה"ב ובתנאי שעל מבועי מים ינהלם דהיינו ע"פ התורה שנקראת מבועי מים חיים ינהלם אבל אם לא יקבלו התורה ינהיגם בקושי להדריכם על פי התורה וק"ל: [גדולה דעה שנתנה כו'. מבואר שהדעת היא העליונה שבג' המעלות שהם חכמה בינה ודעת כפירש"י פרשה תשא והוא רה"ק ואמר שהיא בין ב' אותיות ולא ב' תיבות השם כפרש"י ועוד נראה לפי שאותיות השם אינן כמו תיבה אחרת מחוברת כך אבל מי שיודע לצרף צירופן הוא הדעת ורוח הקודש בעצמו אשר ע"ז אמרו פ' הרואה יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ כתיב הכא וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת וכתיב התם ה' בחכמה יסד ארץ וגו' ולז"א בין ב' אותיות השם הא' מימין והא' משמאל והם מדותיו ואותיותיו הרחמים ומדה"ד ובצלאל היה מצרפן כמו בשמים וארץ שנאמר ביום עשות ה' אלהים ששתף אותן הקב"ה וע"ז הכוונה הוסיף ר"א ואמר גדול מקדש שניתן בין ב' אותיות שהוא נעשה ע"י בצלאל שהיה בו הדעת והיה יודע לצרף האותיות שנבראו בהם שמים וארץ לשתף הרחמים והדין וכתב הרמב"ן [עה"ת] והענין כי המשכן ירמוז לאילו והוא היודע ומבין סודו עכ"ל ומזה יתבאר לך שאר"א עוד כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בהמ"ק כו' כי המקדש ניתן בין ב' אותיות שהוא נבנה ע"י בצלאל שהיה בו דעה שניתן ג"כ בין ב' אותיות על הכוונה שאמרנו ומי שיש בו דעה ג"כ הוא ראוי שיבנה בהמ"ק ע"י בימיו ועוד עיין בזה בע"י [מס' ברכות פ' אין עומדין] בשם חידושי הרשב"א: ואמר אלא מעתה גדולה נקמה שניתנה בין ב' אותיות כו'. ר"ל מה שייך בזה צירוף אותיות השם הרחמים והדין ואמר למלתא ה"נ דב' הופעיות הללו למה א' למדת טובה לישראל וא' לפורענות לא"ה והוא הצירוף הרחמים ומדה"ד ע"י נקמה שהופעה במדת רחמים לישראל והופעה במדה"ד לאוה"ע ויש בזה חילוף נוסחאות דהכא מפ' אין עומדין דהכא גרסינן ב' הופעיות כו' והתם גרסינן ב' נקמות הללו כו' גם התם מייתי קרא דהופיע מהר פארן והכל עולה לענין כוונה אחת שהנקמה היא ההופעה של אותיות השם הא' לטובה מימין לישראל הופיע מהר פארן והא' משמאל לרעה לאוה"ע אל נקמות הופיע ומפורש עוד בפ' אין עומדין בחידושינו ע"ש]: כל אדם שיש בו דעה לסוף מתעשר כו'. לכאורה קשה שהרי נאמר לא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר ויש ליישב ע"פ מ"ש בפ"ב דנדה מה יעשה אדם ויתעשר א"ל ירבה בסחורה וכו' א"ל הרבה עשו כן ולא הועילו אלא יבקש רחמים למי שהעושר שלו וז"ש כל שיש בו דעה לסוף מתעשר דבתחלה מרבה בסחורה ולבסוף שרואה בשכלו ודעתו שלא הועיל לו גמר בדעתו לבקש רחמים ממי שהעושר שלו וז"ש בהיפך זה מי שאין בו דעת לסוף הוא גולה וכו' דמתוך שהוא מרבה בסחורה לא הועיל לו ולפי שאין בו דעת אין מבקש רחמים ונעשה עני לבסוף והוא גולה אף ממקומו שצריך למוכרו מחמת דחקו וק"ל:

עיון יעקב

ואם למדו מה שכרו בעוה"ז. כי הוא מדברים שאוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב: כל המלמד תורה בעוה"ז זוכה ומלמדה לעוה"ב. ולהכי אמרינן בכתובות דף ג' ולדקתו עומדת לעד זה הלומד תורה ומלמדה ומש"ע אמרינן בפ"ק דב"ב ומצדיקי רבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות ע"ש:

שמנהיג את הצבור בנחת. כי דברי חכמים בנחת נשמעים וכדאמרינן בפ"ק דב"ב ואנן היכי חזיתנהו כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם לכך זוכה ומנהיגם לעוה"ב: גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות. כי לעולם אמצעי חשוב כי שלשה שמהלכין בדרך הגדול באמצע ולכך כתיב אל דעות ה' לומר מי שעבר עליו מדת הדין ברא שונה ואעפ"כ עומד בצדקתו בדעה מיושבת ויש בו דעת קונו לבסוף יתנהג עליו מדת הרחמים וזה שאמר לבסוף מתעשר ובזה מתורץ מה שמקשה מהרש"א שלא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר וכדכתיב והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאוד אך מי שאין בו דעה לפי שעברו

הרי"ף

זוכה ומנהיגם לעוה"ב. קשה קושיא דמנ"ל דינהגם בעוה"ב דילמא ינהגם בעוה"ז שמי שהוא רחמן עושה אותו מנהיג לישראל ואפשר דדייק דלא כתיב ברחמן הוא ינהגם וכתיב מרחמם דמשמע שכבר נהגם ברחמים וכיון שכבר ניהגם ברחמים מ"ש ינהגם היה לו לומר מרחמם מנהגם ומדכתיב ינהגם הוא לעתיד לבוא. ועוד ביארתי בפ' אין עומדין:

עין יוסף

מנקבין אותו ככברה. דכברה לאו היינו נפה. אלא הוא כלי שכוברין בו בר. הבר יוצא ממנו והמוץ נשאר בו. וכן משמע בערוך. והשתא נעגם מדה כנגד מדה לפי שמנע את הבר שלא יצא ממנו ולא עשה עצמו כברה זו שמנקבה ומוציא את הבר. לכך מנקבין אותו ככברה (תורת חיים):

חדושי גאונים

כי כמות זה כן מות זה א"כ מה בין עמו לבלתי עמו אמנם אז שבעמו לא תהיה כלל מיתה ובזולת עמו יש מיתה אז ישובו וראו הבדל רב אשר בין העם העובד אלהים לאשר לא עבדו ותוסר חרפת עמו: ולעד"ן לפרש כנז"ל בסברת חז"ל דאין מיתה לעתיד לבא אלא בבני נח ואותה המיתה לא תהיה החלטית כי זקני תורה אשר איש משענתו בידו יחיו אותם כנז"ל מעתה בלע ונשחת המות מהיותו נצחי וממית לנצח שלא יהיה אלא לפי שעה ולכך ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים כי אותה המיתה ה' היא דין ורחמים דין להמיתו לשעתו לחוטא ההוא ועתיד הוא להחיותו ע"י זקני תורה ובלער המיתה יכופר עון ולזה אלהים באותיו' הוי"ה ובניקוד אלהים שהוא רחום בדין ולזה תמחה הדמעה מעכ"פ בהיות המיתה לשעתה לבד להוכיח החוטא לא יבכו עלי' ולא יתגודדו כמשפטם היום להתגודד ולשים קרחה בין עיניהם למת. או יאמר כי בבוא הישועה והגאולה עתיד להיות הדמעה עומדת על הפנים וישועת ה' כהרף עין ומחה ה' אותה מעל כל פני' ר"ל שכבר היא עכ"פ ומשם ימחה ה' אותם וחרפת עמו אשר יש להם היום באומרם שאין עם בעולם חוטא כעמו כיון שאין עם כעמו בזוי ושסוי יאמרו שהעונות גרמו כל זה הפורענות ואין הדבר כן אלא כי ה' דבר וגזר כן בכל שיעור חרפה כחרפת' זו שהם בה להיטיב אותם באחריתם שהרי אברהם בחר בה כמ"ש חז"ל כי גורם מכרם זה אברהם וה' הסגיר' וזהו וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כאשר יתברר להם כי ה' דבר להיות להם החרפה הזאת בשיעור הגדול הזה ולא היה כל השיעור הזה מהעונות ופשעיהם לכל חטאותם (כלי פז):

א"ר אלעזר גדולה דעה שניתנה בין ב' אותיות שנאמר כי אל דעות ה' וכו' שאין בו דעה אסור לרחם עליו כו'.

המתורגמן. א) וויא איין זיב. ג) איין געוויססע געפעס פיר וועשער.

ימלאו כל הון יקר ונעים. וא"ר אלעזר כל אדם שאין בו דעה אסור לרחם עליו שנאמר (ישעיה כז) כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו ויוצרו לא יחננו. וא"ר אלעזר כל הנותן פתו למי שאין בו דעה יסורין באין עליו שנאמר (עובדיה א) לחמך ישימו מזור תחתיך אין תבונה בו ואין מזור אלא יסורין שנאמ' (הושע ה) וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו. וא"ר אלעזר כל אדם שאין בו דעה לסוף גולה שנאמר (ישעיה ה) לכן גלה עמי מבלי דעת:

קלט שם וא"ר אלעזר כל בית שאין ד"ת נשמעין בו בלילה אש אוכלתו שנאמר (איוב כ) כל חשך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח ירע שריד באהלו א אין שריד אלא ת"ח שנא' (יואל ג) ובשרידים אשר ה' קורא. וא"ר אלעזר כל שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אינו רואה סימן ברכה לעולם שנא' (איוב כ) אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו אין שריד אלא ת"ח שנא' ובשרידים אשר ה' קורא:

קמ שם וא"ר אלעזר כל שאינו משייר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם שנאמר (שם) אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו. והא א"ר אלעזר כל המשייר פתיתים [א] על שלחנו כאילו עובד עבודת כוכבים שנאמר (ישעיה סה) העורכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך לא קשיא הא דאיכא שלימה בהדיה הא דליכא שלימה בהדיה. וא"ר אלעזר [ב] כל המחליף בדבורו כאילו עובד עבודת כוכבים כתיב הכא (בראשית כז) והייתי בעיניו כמתעתע וכתיב התם (ירמיה י) הבל המה מעשה תעתועים. וא"ר אלעזר לעולם הוי קבל[ג] וקיים. א"ר זירא

רש"י

און : בשביל לחמך. שנתת למי שאין בו דעה ישימו מזור [תחתיך] : כל חשך וגו'. כל לילה לפון ונחבא ממלפוני התורה שאין ד"ת נשמעין באותו בית : תאכלהו אש לא נופח. זה אשו של גיהנם שאין צריך נפוח : ירע שריד באהלו. מי שרע בעיניו שיש שריד באהלו : כל שאינו משייר פת. צריך לשייר כדכתיב אכול והותר (מ"ב ד') : והא"ר אלעזר כו' שנא' העורכים וגו'. שכן עושין שמניחין שלחן ערוך במאכל ובמשתה לשם אותה עבודת כוכבי' שקורין גד וממלאין כוסות של מרקחים נסוכים לעבודת כוכבים ששמה מני: הא. דקאמר אסור : דאיכא שלימה בהדיה. שמביא שלימה לאחר שאכל ונקנעל השלחן עם הפתיתים ששייר דמחזי דלשם עבודת כוכבים עביד הכי : והא דליכא שלימה בהדיה. מעלי דמזומנים לעניים: הא גדא לביתיה ל"ג : המחליף בדבורו. משנה בדבורו שלא יהא ניכר : הוי קבל וקיים.

מהרש"א

כל אדם שאין בו דעה אסור לרחם עליו וכו'. הא ודאי דיש לרחם על כל מעשיו שלא בטלו לורתן כפי הבריאה אבל האדם כיון שנברא בדעתו ובשכלו אם אין לו דעת הרי הוא מאבד לורתו ואין זה בכלל כל מעשיו לרחמו כי האלהים עשאו ישר בדעת ועד"ז אמר ג"כ כל הנותן פתו למי שאין בו דעה וכו'.וע"פ מ"ש בפ' ע"פ [א] בשעה שאמר לו הקב"ה לאדם קוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות א"ל רבש"ע אני וחמורי נאכל באבוס אחד כיון שא"ל בזעת אפיך תאכל לחם נתקררה דעתו והוא כי היה אדם הראשון חשב מעיקרא כיון שמאכלו שוה כחמור ישתוה בדעתו כחמור כי מזונות החמרי יולידו טבע החמרי ולא נתקררה דעתו עד שא"ל שיאכל לחם כי הלחם הוא טעם דגן וכבר בארנו בפ' בן סורר [ב] גבי חטה שאכל אדה"ר שטעם דגן מביא הדעת לאדם וע"כ זה שנותן הלחם למי שאין בו דעת וראוי למזון החמור שהוא ישתוה לו ראוי שיתייסר על הטא זה : כל בית שאין ד"ת נשמעין וכו'. איירי בבעל הבית שאינו ת"ח ואם אין ד"ת נשמעים בביתו בלילה דאפשר ביום מתוך עסקיו של בעה"ב אי אפשר ללמוד בביתו אבל בלילה שבעה"ב פנוי מעסקיו ואין ד"ת נשמעים בו א"נ דביום אפשר שלא נשמע ד"ת מפני קול המולה של המון אבל אם בלילה שהקול נשמע ואין נשמע בו ד"ת ה"ז שרע בעיניו ללמוד תורה בביתו כדכתיב ירע שריד באהלו ועונשו שאש אוכלתו שהוא אש של גיהנם שאם היה נשמע בו ד"ת שנקראת אש כמ"ש כה דברי כאש לא היה יכול אש של גיהנם לשלוט בו דאש של תורה הוא אשו של הקב"ה אש אוכלה אש. ובענין זה אמר ג"כ כל שאינו מהנה ת"ח וכו'. מיירי נמי שאינו ת"ח וגם אם הוא אינו עוסק בתורה היה לו לסייע לד"ת כמ"ש עץ חיים היא למחזיקים בה לעוסקים בה לא נאמר אלא למחזיקים וזה שאינו מחזיק לומדי תורה אינו ראוי להיות בו סימן ברכה כי התורה נותנת חיים וברכה ללומדיה ולמחזיקים בה: כל המחליף בדבורו כו'. מדלא כתיב מתעתע וכתיב כמתעתע בכ"ף הדמיון דרש ליה הכי שהוא מדמה מחליף בדבורו ומתעה בו חברו כאילו עובד עבודת כוכבים שנקרא תעתע דכתיב תעתועים והוא מבואר כי האמת הוא כלל גדול בקיום התורה והיפך השקר. וכתב בעל עיקרים בזה שבעל עבירה וגזלן בא לפני חכם אחד לקבל התשובה אלא שלא היה יכול לקבל עליו ולהעמיד ע"י עצמו רבוי מלות שבתורה א"ל החכם קבל עליך דבר אחד לשומרו כראוי וא"ל הן א"ל החכם קבל עליך לומר אמת וקבל עליו לימים הלך ללסטם פגע איש אחד וא"ל להיכן אתה הולך נזכר שקבל עליו לומר אמת וסיפר לאיש ההוא וכן פגע באיש אחר וכו' מיד הרהר אותו לסטים אלו ב' יהיו עלי עדים להרגני וכו' עד שנמנע בעבור זה ממעשיו הרעים וכו' ע"ש : לעולם הוי קבל וקיים כו'. מלת קבל הוא תרגומו של חשך בכל מקום ור"ל שיעשה עצמו כאילו הולך במקום חושך ואל

הרי"ף

כל בית שאין ד"ת כו'. יש לדקדק למה בא העונש על הבית כי בעל הבית הוא ראוי אל העונש וע"ק אש של גיהנם שייך אל עונש הנפשות הנידונות בו אבל בבית אין לאש גיהנם ענין בו וע"ק לדרשה זו למה הפסיק בין כל חושך טמון ובין ירע שריד באהלו שהוא ג"כ מי שרע בעיניו שיש שריד שהוא ת"ח באהלו ליערבינהו כל חשך טמון לצפוניו ירע שריד באהלו תאכלהו אש לא נופח אבל עכשיו מ"ש ירע שריד באהלו הוא דבר שאין אחריו גזירה לכך אני אומר שלעולם אש של גיהנם שולטת בבעל הבית שרע בעיניו שריד ברכה. כי טוב עין הוא יבורך ותיקף לת"ח ברכה ולס"ק גם כן לשייר פתיתין על שלחנו ליתן לעניים כדי שיהיה בכלל טוב עין הוא יבורך ואסור ליתן פתו לעם הארץ:

כל המחליף בדבורו כאילו עובד עבודת כוכבים.כי עיקר בחותמו של הקב"ה שהוא אמת והוא אלהים אמת ומלך עולם:הוי קבל וקיים. עיין בחדושינו לעיל פ"ק דו"ד ובסוטה ד"ה ע"ש:

עין יעקב

עליו מדת הדין ומעביר על דעתו בשביל זה על כן לא ירחמנו : כל אדם שאין בו דעה לסוף גולה. לכן כתיב בגאולה העתידה ומלאה הארץ דעה לכך לא יהיה גלות אחריו :

כל בית שאין דברי תורה נשמעין בו בלילה אש אוכלתו. הא דמדקדק דוקא בלילה עיין במהרש"א עי"ל ע"ד דאיתא בסוף מנחות אמרי' ת"ח העוסקים בתורה בלילה כאילו עוסקים בעבודה ובאמת אין עבודה בלילה אך בעולה כתיב הוא העולה על מוקדה כל הלילה לכך מדה כנגד מדה ואפשר לרמוז ג"כ כל זה בפסוק ראשון פ' צו זאת תורת העולה וכו' ולכן נמשלה התורה למים שמכבין אש : כל שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אין רואה סימן

עץ יוסף

קלט כל בית שאין ד"ת נשמעין בו בלילה אש אוכלתו. נקט לילה דוקא. דבלילה אש של גיהנם שולטת בעולם לפי שמשיכת לילה מיסוד האש הוא בא. דיסוד האש חושך הוא. וכ"כ הרמב"ן ז"ל ריש פרשה בראשית האש נקרא חשך מפני שהאש היסודי חשכה. ואלו היתה אדומה היה מאדמת לנו הלילה וכו'. ויסוד האש הוא הגיהנם כמ"ש הראב"ד ז"ל בהקדמתו לספר יצירה שנשמותיהן של רשעים לאחר מיתתן נדבקות באש היסודי דלהכי כתיב ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע. לפי שהאש היסודי הולך וסובב תמיד עם הגלגל כדמות כף הקלע ע"כ.ולכך נקרא אש לא נופח דכיון שהולך יסובב תמיד מתלהט האש מעלמו. ואין לריך ניפוח. וכיון שבלילה חשכת אשו של גיהנם גוברות על העולם. לריך אדם לעסוק בתורה בלילה. דאור תורה מבטל חשכת אש של גיהנם. כדאמרינן ת"ח אין אש של גיהנם שולטת בהן. ואם אינו עוסק הרי אשו של גיהנם אוכלתו (תורת חיים): אין רואה סימן ברכה לעולם. לפי שהמהנה ת"ח ומקריבו אליו ומאריחו בביתו ברכה בביתו. כדאי' בפרק כילד מברכין גבי הא דאמר רב שלש תכיפות הן קאמר אביי אף אנו נאמר תיכף לת"ח ברכה שנאמר ויברכני ה' בגללך איבעית אימא מהכא ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף.לכך כל שאינו מהנה ת"ח מנכסיו אינו רואה סימןברכה לעולם(תורת חיים):

קמ כל שאינו משייר פת על שולחנו אינו רואה סימן ברכה לעולם. שכל דבר מצומצם ואין בו מותר אינו בכלל הברכה כדאשכחן גבי אלישע שאמר כה אמר ה' אכול והותר ולא אמר אכול ושבע אלא לפי שברכת ה' היה באותו הלחם לכך היה בהן מותר :

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה כל כו' בפ' ע"פ (דף קי"ח.): [ב] (שם) בפ' בן סורר (דף ע.):

יד יוסף

א ולין דף קל"ג: ב מס' כלה:

חדושי גאונים

כוונת ר"א להורות לנו תועלת גדול במדות ולרמז שכשם שדעה ניתנה בין שם של אל שהוא המורה מ"ה ושם של ד' שהוא המורה מה"ר כידוע. כן הוא מן המדות הטובות ראוי לאיש הנלבב שינהג במעשיו כדרכיו ע"פ מדותיו בדרך האמצע תחת השיווי מבלי אשר ינטה ימין ושמאל לא' מן הקצוות. ר"ל לא יהיה אכזרי איש ריב איש מדון ועל דרכיו משפט גם לא ינטה להיות רך הלבב רחמן ביותר מהראוי כי שתי אלה נגע מפחיתי' הנפש משני עבריהם הם לכל דרכיו לכל משפטיו והוא הנוגע לו ולבניו אחריו כי הנה האוחז בדין וכל דרכיו משפט וכעס עינו נוח לכעוס וקשה לרצות ככר הוא רשע ואיש און מחשבותיו. יתילב על דרך לא טוב רע לא ימאס אכזרי איש ריב איש מדון ועל פיו יהיה כל ריב וכל נגע ואיש אשר יהיה רך הלבב רחמן ביותר מהראוי הנה יהיו בלי ספק כל מעשיו מקולקלים שחת לו בניו מומם חושך שבטו שונא בנו ולא יעלבו מימיו אשר בגלל הדבר הזה שחת לו ולבניו אחריו איש הישר בעיניו יעשה ולא ישמעון לקול אביהם ונוסף גם הוא על אשר היותו מרחם על מי שאסור לרחם וזה בלתי שום ספק מן המעשים הזרים המכוערים ללמות ולא סדרים. ולהורות זה הענין הנכבד באלבע שהם הביא מיד הפסוק ואמר עם זה שאסור לרחם עליו על מי שאין בו דעה כי הוא המרחם על מי שאסור לרחם ופל זה ברור מאד. ולזה הורה ר"א שאיש הנלבב בעל

אף אנן נמי תנינא א בית אפל אין פותחין לו חלונות לראות נגעו ש"מ. וא"ר אלעזר כל המסתכל בערוה קשתו ננערת שנא' (חבקוק ג) עריה תעור קשתך:

קמא שם א"ר טבי א"ר יאשיה ב מ"ד (משלי ל) שאול ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים וכי מה ענין שאול אצל רחם אלא לומר לך מה רחם מכניס ומוציא אף שאול מכניס ומוציא והלא ג דברים ק"ו ומה רחם שמכניסים בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות שאול שמכניסין בו בקולות אינו דין שמוציאין הימנו בקולי קולות מכאן תשובה לאומרים אין תחה"מ מן התורה. תנא דבי אליהו צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן ד אינם חוזרים לעפרם שנא' (ישעיה ד) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלי' קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימין [שם ע"ב] ואם תאמר אותן (אלף) שנים שעתיד הקב"ה לחדש בהן את עולמו שנא' (שם ב) ונשגב ה' לבדו ביום ההוא צדיקים מה הם עושים הקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטין על פני המים שנאמר (תהלים מו) על כן לא נירא בהמיר ארץ וגו' ושמא תאמר יש להם צער ת"ל (ישעיה מ) וקווי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו. ונילף ממתים שהחיה יחזקאל סבר לה כמ"ד

רש"י

הוי עניו ותחיה. קבל [לשון] אפל עשה עצמך אפל ושפל: בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו. כנגע נראה לי בבית כתיב דמשמע נראה ממילא ועוד דכתיב לי [מ"ק ח'] ולא לאורי נמצא שאפלתו הצלתו וכל זמן שאין כהן רואהו אין מטמא בנגעים: קשתו ננערת. כח קושי אבר שלו ננער שאינו מוליד שנאמר עריה תעור עריה שאתה מסתכל בה ממש בערותה היא תעור קשתך. ד"א המסתכל המחשב בערות דאשת איש. קשתו גבורת ידו ננערת מתהלכת ומתמעטת כמו [ב"מ כ"ט:] מלא כסות מנערה אחת לשלשים יום א"נ כמו] (שמות י"ד) וינער ה': שאול ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים. [קבר לא שבע ממתים] ועוצר רחם בית הרחם שהוא קצר ועצור לא ישבע מבעילות וכן ארץ לא שבעה מים: וכי מה ענין שאול וכו'. למה נסמכו הני אהדדי: מכניס. הזרע ומוציא הולד אף שאול מכניס ומוציא לתחיית המתים: שמכניסין בה בקולי קולות. בבכי גדול קוברין את המת: אינו דין שמוציאין אותו בקולי קולות. שנא' יתקע בשופר גדול: שעתיד הקב"ה להחיות. לימות המשיח לאחר שיחיו שוב אין חוזרין לעפרן. בין לימות המשיח בין לעוה"ב*) אלא הבשר מתקיים עליהם עד שישובו ויחיו לעתיד לבא: ואותן שנים שעתיד הקב"ה לחדש את עולמו. ויהיה עולם זה חרב אלף שנים אותן לדיקים היכן הם הואיל ואינן נקברים בארץ: לא נירא בהמיר ארץ. כשמחליף הקב"ה את הארץ לא נירא לפי שאנו בלב ימים: וקווי ה' יחליפו כח. שיהא להם כח לשוט ולעוף בלי צער: ונילף ממתים שהחיה יחזקאל. שחזרו ומתו כך לדיקים שעתיד להחיות יחזרו לעפרם כך שמעתי: יחזקאל הגלהו נבוכדנאצר עם יכניה מלך יהודה והיה

*) רש"ל גרס לימות המשיח ולעוה"ב:

מהרש"א

יתראה עצמו בפני הבריות ולא יתקנאו בו ותהא קיים שלא ישלוט בו קנאת הבריות ועין הרע ומייתי הדמיון מבית אפל שאפילתו שלא יתראה בו הוא קיומו: כל המסתכל בערוה וכו'. פרש"י מסתכל מחשב כו' מדנקט ערוה לשון יחיד ולא קאמר המסתכל בעריות משמע ליה דבחד ערוה קמיירי והיא אשת איש המצויה ושכיחא ודקאמר מחשב במקום מסתכל הא ודאי דמסתכל ממש כמי עבירה גדולה בידו אלא דעונש הזה דקשתו ננערת הוא בא על המחשב תמיד על אשת איש ומקשה עצמו לדעת אותו הקישוי ננער ממנו:

וכי מה ענין שאול אצל רחם כו'. כבר מפורש בקרא מה ענינם זה לזה שאמר שלש הנה לא תשבענה וגו' שאול ועוצר רחם וארץ לא וגו' וי"ל משום דבארץ מפורש בה ממה שלא תשבע ארץ לא שבעה מים אבל שאול ועוצר רחם אינו מפורש בקרא ממה אינן שבעים דהיינו שאול ממתים ורחם מתשמיש ולהכי קאמר וכי מה ענין שאול אצל רחם דהני תרתי דכתיבי גבי הדדי לענין שאינן שבעים אינו מפורש בקרא כמו בארץ אלא לומר לך שיש להם גם דמיון אחר דמה רחם מכניס ומוציא כו' והוא בעצמו משל דבת קיסר דב' יצירות יש לאדם דיצירתו מן המים הוא ברחם בעוה"ז ויצירתו מן הטיט הוא יצירתו בשאול לעתיד ואמר דיש בו יצירה זו של תח"ה מן השאול זו ק"ו מיצירת הרחם שבעוה"ז: קדוש יאמר לו לכל הכתוב וגו'. גם רשעים יעמדו לזמן תח"ה אבל אמר קדוש יאמר לו לכל הכתוב לחיים דהיינו לצדיקים שנכתבים לאלתר לחיי עוה"ב ולא יאמר כן לרשעים שלא יעמדו רק לחרפת עולם כדאמרי' פ"ק דר"ה [א]: [וא"ת אותן אלף שנה כו'. דהיינו אלף שנה שהוא יומו של הקב"ה שנא' כי אלף שנים בעיניך גו']: יעלו אבר כנשרים ירוצו וגו'. כבר אמר שהקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטין כו' אבל לפי שהנשר ימרט כנף שלו לעשר שנים ויתחדש אחר כך כמ"ש בשם רבינו סעדיה אמר שקווי ה' יחליפו כח שלא יפסוק מהם כחם אבל יעלו אבר תמיד כנשרים הללו אחר שיתחדש שירוצו ולא ייגעו. ויש כאן גמגום קצת בפרש"י שפירש לאחר שיחיו אין חוזרין לעפרן כו' בין לעה"ב אלא הבשר מתקיים עליהם עד שישובו ויחיו לעתיד לבא עכ"ל מאי לעה"ב ומאי לעתיד לבא שיחיו שנית וק"ל: ונילף ממתים שהחיה יחזקאל כו'. [פירש"י שחזרו ומתו כך לצדיקים שעתיד כו' עכ"ל] וקשה לפ"ז דהא בצדיקים

עיון יעקב

כל המסתכל בערוה. אפשר דאפילו בערוה של זכר קאמר וכדמצינו בחם וירא את ערות אביו וכמ"ד רבעו עיין לעיל פ' בן סורר ומורה:

שאול שמכניסין בו בקולות אינו דין שמוציאין בקולי קולות מכאן תשובה לאומרים אין תחיית המתים מן התורה. ואפשר שזה כוונת הפסוק בכו בכה להולך זה עשו שכפר בתחיית המתים על כן בכו בכה בכיות הרבה להראות בק"ו שיש תחיית המתים מן התורה מכח הק"ו: מה קדוש לעולם קיים. וכדאיתא במדרש אתה אמרת קדושים תהיו הסר מאתנו המות ומאן דיליף תחה"מ מק"ו מה דלא הוי חיי א"כ אי אמרינן דין מוכח ג"כ שחוזרין לעפרן: ונילף ממתים שהחיה יחזקאל. כתב מהרש"א ולולי פרש"י נראה דה"פ דאכל הני תנאי ואמוראי שהביאו המקראות נגד המינים פריך הכא דנילף ממתים שהחיה יחזקאל ע"ש ובודאי נתעלם ממנו סוגיא דלעיל דף צ' מן הנביאים דכתיב יחיו מתיך נבלתי יקומון ומקשה שם דלמא מתים שהחיה יחזקאל ואם איתא כדעת מהרש"א לא מקשה הש"ס מידי כיון דס"ל דמתים שהחיה יחזקאל אמת ולא משל א"כ שפיר נילף מינה תחיית המתים אלא ודאי לסוגיא דש"ס דידן דלא ס"ל דיש ללמוד תחיית המתים משם שהיו עצמות משא"כ בתחייה דהוי עפרא ועפרא מי קא חיי כשאלתם דלעיל רק בהא יש ללמוד שחוזרין לעפרן כמו שהם וכה"ג איתא בילקוט יחזקאל סימן ל"ו ע"ש ושפיר

הרי"ף

באהלו והגב בעל הבית תגא אם ותאכל את הבית ונמצא מ"ש תאכלהו אם קאי לפניו ולאחריו. ועי"ל תאכלהו אם אותה הבית אותו שרע בעיניו הת"ח שבאהלו הוא נידון בגיהנם שהוא אש לא נופח ועיין במסכת עירובין:

צדיקים שעתיד הקב"ה להחיות. עיין פירש"י לאחר שיחיו שוב אינם חוזרים כו' וצריך לבאר מ"ש עד שישובו ויחיו לעתיד לבא ולפי דעתי כוונת רש"י ז"ל הוא על הזמן שיש בין זמן המשיח לזמן שהוא לעת"ל שבכל אותו זמן אע"פ שמתים מ"מ אינם חוזרים לעפרם וצריך להגיה בגירסת רש"י בין ימות המשיח לעתיד לבא ומתוך פרש"י נראה שבימים שיש מזמן המשיח יש תחייה לצדיקים בלבד ושאר כל ישראל תהיה תחייתם לעתיד לבא ואז בלע המות לנצח ודייק לישנא דתנא דבי אליהו צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן דנקט דהא ביום התחיה יחיו כל מתי ישראל אלא על הזמן שיש בין המשיח עד זמן עוה"ב ועוד אפשר לומר לפרש"י שיש ב' תחיות לכל העולם האחד בזמן המשיח והאחד לעתיד לבא ובתחיה של ימות המשיח הצדיקים מתים ואינם נקברים לחזור לעפרם ושאר בני אדם חיים ומתים ונקברים בארץ עד זמן התחייה דלעתיד לבא וכפי הנראה דתנא דבי אליהו פליגי דרמי לעיל כתיב בלע המות לנצח וכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות ל"ק כאן בישראל כאן בעה"ע ולתנא דבי אליהו יהיה בתחיה שלעתיד בלע המות לנצח ומ"ד כי הנער בן מאה שנה ימות בתחיה של ימות המשיח והיינו דאמרינן אין בין עה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד כלומר שאף לאחר התחייה שיחיו מתי ישראל לראות ביאת הגואל המשיח מ"מ מות ימותו אלא שיאריכו ימים וביני ביני באותם שנים שעתיד לחדש עולמו ויהיה עולם זה חרב שהם אלף שנים שהצדיקים אינם נקברים בארץ הקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטים על פני המים וזהו נראה בפי' רש"י ז"ל אמנם כפי הפשט

עין יוסף

קמא הקב"ה עושה להן כנפים כנשרים כו'. נשר לפי קרא עוף הוא שאמו חול שלא אכל מעץ הדעת והוא חי לעולם שמתחדש עצמו וחוזר ומגדל אבר כל אלף שנה והוא נקרא נשר שנאמר תתחדש כנשר נעורייכי כדאי' במדרש והכי אי' בב"ר רבי יודן בר שמעון אומר אלף שנים חי. לסוף אלף שנים גופו כלה וכנפיו מתמרטין ומשתייר בו כביצה וחוזר ומגדל אברים. וקאמר הקב"ה עושה להם כנפים לשוט בהן באויר. ומשום דכנפים אינן אלא לפי שעה או פחות ואח"כ תש כחן מחמת עייפות וצריכין לנוח. לכך קאמר כנשרים פי' ככנפי נשר שאמו חול שאחר שתש כחן חוזרין ומתחדשין כל אלף שנה. כך כנפי הצדיקים יחליפו ויתחדשו כח בכל עת תמיד ולא יגעו ולא ייעפו ולא יצטרכו לנוח (תורת חיים): וקווי ה' יחליפו כח. לפי שהכופרים בתחה"מ אומרים

[א] מהרש"א

ד"ה קדוש פ"ק דר"ה (דף י"ז.):

יד יוסף

א נגעים פ"ב מ"ג. חולין דף י' ע"ב: ב ברכות דט"ו ע"ב: ג קהלת רבה פ"ג סימן ב' ופרשה ה' סי' י"ב: ד הוא רמז ג"כ שלא יהיה להם עוד תאוות החומריות. והכנפים הם שיעלו בכל שעה להשגה יותר גדולה. ושטין ע"פ המים. מי מנוחות הנפש (מגאתי):

חדושי גאונים

המדו' הטובו' יכלכל דבריו לכל דבריו ולכל משפטיו כשהן במשפט בחכמה ובדעת בדרך הממוצע תחת השיווי היושר כמו שביארנו ועם כל זה הורה ר"א שעל כל זאת ראוי אחרי מדת הרחמנות להטות מעט מזער לא כביר והוא כדרך שאמרו עשו לפנים משורת הדין: אשר לזה הטעם בעצמו נכתב שם של בן ד' באחרונה להורות שיהיה לו מדת זה השם על סרוב להרבות על מדת שם אל וכמו שנבאר (דרש משה): וכי מה ענין שאול אצל רחם כו'. לכאורה מאי תמיה זה דקחשיב שלשה דברים אשר לא תשבענה כו' אלא דהתמיה דלכתוב שאול אצל ארץ לא שבעה מים אלא כו' מה רחם כו' לפי שהארץ היא האם של האדם כמ"ש ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה והוא השוכב לשוליד וזהו שאמר בזוהר בתר דינקא הדר איתעברית מינייהו (הגר"א במשלי): צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן אינן חוזרן לעפרן וכו'. ידוע שלעתיד יהיו הצדיקים כולם רוחניים ושטים בשכלם במים ודעתם מרחפת על פני מים חיים מי' טהורי' מים קדושים ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים וזה ודאי אמרו ושטים על פני המים וזה ברור ולא יחיגו כל אותן מיני התענוגים והנאות שזכרנו

באמת משל היה דתניא ר"א אומר מתים שהחי' יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ומתו ומה שירה אמרו ה' ממית בצדק ומחיה ברחמים ר' יהושע אומר שירה זו אמרו (ש"א ב) ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל רבי יהודה אומר אמת משל היה א"ל ר' נחמיה אם אמת למה משל ואם משל למה אמת אלא באמת משל היה רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מתים שהחיה יחזקאל עלו לא"י ונשאו נשים [א] והולידו בני' ובנו' עמד ר' יהודה בן בתירא על רגליו ואמר אני מבני בניהם והללו תפילין שהניח [לי] אבי אבא מהן. ומאן נינהו מתי' שהחיה יחזקאל אמר רב אלו בני אפרים שמנו לקץ וטעו שנא' (דה"א ז) ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו ואלעדה בנו ותחת בנו וזבד בנו ושותלח בנו ועזר ואלעד והרגום אנשי גת הנולדים בארץ וגו' וכתיב (שם) ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבואו אחיו לנחמו. ושמואל אמר אלו בני אדם שכפרו בתחה"מ שנא' (יחזקאל לז) ויאמר אלי בן אדם העצמו' האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו ר' ירמיה בר אבא אמר אלו בני אדם שאין בהם לחלוחית[א] של מצוה שנאמר (שם) העצמות היבשות שמעו דבר ה' רבי יצחק נפחא אמר אלו ב"א שחיפו [ג] את ההיכל כולו שקצים ורמשים שנאמר (שם ח) ואבוא ואראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחוקה על הקיר סביב סביב (כתיב הכא סביב) וכתיב התם (שם לז) והעבירני עליהם סביב סביב. רבי יוחנן

רש"י

יחזקאל מתנבא בבבל וירמיה בא"י באותן י"א שנה שמלך צדקיה : באמת. בברור: משל היה. שהיה מרמז לעם על הגלות כאדם מת שחוזר וחי כך ישראל ישובו מן הגלות : מהן. שאותן תפילין היו שלהם : שמנו לקץ. של יציאת מצרים : וטעו. שלא היה להם למנות גזרת ועבדום וענו אותם אלא משנולד יצחק דהא דכתיב (בראשית ט"ו) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם זה יצחק דכתיב בו (שם כ"א) כי ביצחק יקרא לך זרע והם מנו משעת הדבור לאברהם והגיא בס"ע אברהם אבינו בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה היה ומבין הבתרים עד שנולד יצחק היו ל' שנה כדכתיב(שם) ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו כמצאת אומר משדבר עמו בין הבתרים עד שיצאו ממצרים היו ד' מאות ואותן ל' שמן הדבור עד לידת יצחק טעו בני אפרים ומנין שבני אפרים הן שיצאו קודם זמנם ונהרגו שנאמר ובני אפרים שותלח גו' והרגום אנשי גת : ושמואל אמר. מתים שהחיה יחזקאל אלו בני אדם שכפרו בתחיית המתים שנא' אבדה תקותנו : העצמות האלה כל בית ישראל המה. עצמות הללו סימן לכל ישראל הן שעתידה להן תחיית המתים כמו לאלו שהרי אלו אמרו אבדה תקותנו ועכשיו ידעו שאני מחיה את המתים וסימן זה לכל ישראל שגם הם עתידין להחיות ולא מן הדין חיו דהא אמרן (לעיל צ'.) הכופר בתחיית המתים אין לו חלק לעוה"ב אלא משום סימן חיו: שחיפו ההיכל. שהיו מציירין צלמים על קירות ההיכל דכתיב ואבוא והראה מחוקה על הקיר סביב : וכתיב והעבירני עליהם סביב סביב. כלומר על אותן אנשים שכתוב עליהם סביב

מהרש"א

לעתיד אמר כן דלמעלתן שיחיו ולא יחזרו לעפרן גם לשון ונילף לא משמע כן ולולי פירושו היה נראה דה"פ דאכל הני תנאי ואמוראי שהביאו מקראות לתחייה מן התורה נגד הכופרים בתחייה לומר שהוא דבר שא"א כהשוא מינא דחיין מיתין דמיתי חיין וכדברי הקיסר ועפרא מי קחיי פריך הכא דנילף ליה ממתים שהחיה יחזקאל שהתחייה הוא דבר בחיק האפשר ויכולת ביד האל יתברך ב"ה יש להאמין בתח"ה וק"ל: ומה שירה אמרו ה' ממית ומחיה כו'. יש לפרש למ"ד אלו בני אדם שכפרו בת"ה ולא היו ראוים לת"ה לעתיד כדתנן במתניתין וכפרש"י ולכך החיה אותם הקב"ה בעוה"ז להראות להם שהיכולת בידו יתברך ב"ה ולפי שהכופרים אומרי' כיון שהאדם מת בחטאו במה יזכה שוב להיות חי כדברי המין דחיין מיתין בחטאם דמיתין איך יהיו חיין ע"ז אמרו שירה ה' ממית בצדק במשפט צדק דלא עביד דינא בלא דינא אבל הוא מחיה ברחמים שלו ולא לפי הזכות של אדם ור' יהושע אמר שאמרו שירה ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל נראה לדעת ר"י כאיכך אמוראי שמתו קודם זמנם בשביל חטאם והחיה אותם הקב"ה בעוה"ז ונשאו נשים ומתו שוב כדרך כל הארץ ושוב יחיו לעתיד וכדעת ר"י בן בתירא שהיה מבני בניהם וז"ש שירה ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל דלא נראה לו לפרש דכפל הכתוב הענין במלות שונות כפי' הרלב"ג אלא מתים שהחיה יחזקאל אמרו כן ה' ממית אותם כבר בלא עתם ומחיה אותם עתה ושוב ירדו לשאול לזמן מיתתם ויעלו לעתיד לבא ומ"ד באמת משל היה כפרש"י וכפירוש הרד"ק למשל כי בני ישראל יצאו מהגלות שהם בו כעצמות היבשות כו' ע"ש : אלו בני אפרים שמנו לקץ כו'. עיין פרש"י הכא ובספר דברי הימים ועוד נראה לפרש דדקדק לומר והרגום אנשי גת הנולדים וגו' דמשום שטעו בקץ לא היו חייבים הריגה בידי שמים ע"י אנשי גת אבל כבר היתה השבועה בין אברהם ויצחק ובין הפלשתים ואלו בני אפרים עברו על השבועה שבאו לקחת מקנה אנשי גת הנולדים בארץ ר"ל מאותם שהיו אנשי השבועה עם בני אברהם ויצחק ולכך הרגום על שעברו השבועה שעמהם : ומ"ד שכפרו בת"ה וכו' הנה אומרים יבשו וגו' ולא חיו אלא משום סימן לאחרים לכל ישראל כפרש"י. ומ"ד אלו בני אדם שאין בהם לחלוחית וכו'. אלו לא כפרו בתחה"מ אלא שחשבו שהם אינן ראויים לכך כיון שאין בהם לחלוחית מצוה וע"כ חיו לסימן להם שאף הם יחיו לעתיד אחר שיהיו נדונין בגיהנם כדאמרינן פ"ק דר"ה [א]. ומ"ד אלו בני אדם שחיפו את ההיכל כולו שקצים ורמשים כו'. נקט שקצים ורמשים ובקרא דמייתי הזכיר נמי בהמה ויש לפרש לפי הבריאה שהשקצים ורמשים אין להם עצם כלל ולכך ההפסד בהם מצוי כמ"ש דאין מתקיימים [ב] יותר משנה והבהמה שיש לה עצם והוא דבר המתקיים לזמן ומופסד לסוף זמנו אבל מותר אדם מן הבהמה שיש לו עצם אחד המתקיים לעולם כמ"ש שיש עצם אחד באדם נקרא נסכא שממנו נברא לעתיד [ג] וזה שנקט אלו שחיפו את ההיכל בשקצים ורמשים שהוא דבר היותר מופסד לפי שהאמינו שכל העולם הוא דבר מופסד ואין באדם דבר המתקיים יותר משקץ ורמש וז"ש יבשו עצמותינו אבדה תקותנו וגו' לא טובים אנחנו מלך העלם שבו כי כבר יבשו לגמרי ולכך חיו

הרי"ף

נראה דלדיקים דתנא אליהו הוא מדבר על כל ישראל שעתידים לחיות לאחר ביאת המשיח באלף השני קודם חד חרוב וכל המתים שיחיו שוב אינם מתים ובאלף השביעי שהעולם חרב

עיון יעקב

פרש"י בזה : עמדו על רגליהם ואמרו שירה. אפשר ללמוד מכאן כשרוצין לשור שירה לפניו צריכין לעמוד דוקא : ומה שירה אמרו ה' ממית בצדק. זה אתיא כמ"ד בפ' במה אשה דאין מיתה בלא חטא ור' יהושע ס"ל כמ"ד דיש מיתה בלא חטא רק בעטיו של נחש :

ונשאו נשים והולידו בנים ובנות. אתיא לאפוקי דבתחיית המתים דלעתיד אמרינן דלא יהיה אכילה ושתיה ולא פריה ורביה משא"כ אלו עסקו בפ"ו :

עין יוסף

שאין להם תקוה כדאמר שמואל בסמוך אלו בני אדם שכפרו בתחה"מ שנאמר העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו אבדה תקותנו. לכך לדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן וקווי ה' קרי להו שבשביל שהיו מקוים לתחה"מ זכו לחיות. שכל הכופר בתחה"מ אינו חי לעתיד (ת"ח) : באמת משל היה. הא דלא קאמר בקצרה משל היה. לאשמועינן דהלכה היא דכל באמת הלכה היא כדאי' בסוף פרק הזהב (ת"ח) : שנאמר ובני אפרים שותלח כו'. תימא דמאי ראיה מייתי. אכתי מנין דמתים שהחיה יחזקאל הן אותן שנהרגו בגת, ויש לומר דיליף לה מדכתיב במתים שהחיה יחזקאל ופחי בהרוגים האלה ויחיו. אלמא דהרוגים היו. ובבני אפרים נמי כתיב והרגום אנשי גת. דמשמע דהן הן מתים שהחיה יחזקאל, ולכך נראה הא דגרסינן בסמוך וכתיב ויתאבל אפרים אביהם וגו' יש למחקו ולהגיה במקומו וכתיב הכא ופחי בהרוגים האלה ויחיו. דקרא ויתאבל אפרים אביהם לא איצטריך לאתויי

המתורגמן. א) פייבטיגקייט, ופי' כח החיוני הבא לאדם מן המצוה. ג) בעדעקט.

[א] מהרש"א ד"ה אלו פ"ק דר"ה (דף י"ז.) : [ב] ד"ה אלו ב"א שחיפו דאין מתקיימים חולין (דף נ"ח. ע"ש) : [ג] (שם) שממנו נברא לעתיד. בש"ס שלנו לא מצאתי ועי' ב"י או"ח סימן ש"ן :

יד יוסף

א אתיא לאפוקי דבתחיית המתים דלעתיד אמרי' דלא יהי' אכילה ושתיה ולא פ"ו משא"כ אלו עסקו בפו"ר :

חדושי גאונים

בנער ויגיעה לקצר שכלם. כי כלם ידעו את ה' למקטנם ועד גדולם. בשם ה' אל עולם (דרש משה) : וא"ת אותו אלף שנים שעתיד הקב"ה לחדש בכן את עולמו כו'. דע כי רבים מחכמי הפילוסופיא האמינו כי אף שהעולם נברא לא יפסד וכן הוא דעת המורה פ' כ"ז ח"ב וכתב שם שזהו דעת דוד ע"ה שאמר (תהלים ק"ד) יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד וכו' עוד ז"ל שם ואולי תאמר הרי כבר נתבאר שכל הוה נפסד ואם הוא נתהוה הנה יפסד. דע כי זה לא יתחייב לנו. שאנחנו לא אמרנו שהעולם נתהוה כדרך טבעי כי ההתהוות ההוא יתחייב הפסדו בהכרח על המנהג הטבעי כי כמו שטבעו יתחייב שלא היה שמצא תמיד ואח"כ היה נמצא כן כמו כן בהכרח יחייב שלא נמצא כן לעולם שכבר התבאר שזו ההויה בלתי מתמדת החיוב לו לפי טבעו. אמנם לפי טענותינו התוריות אשר היא מציאות הדברים והפסדם לפי רצונו יתעלה לא יתחייב לנו לפי דעת זו שהוא יתעלה כאשר המציא דבר לא יפסיד נמצא שיפסד בנמצא ההוא בהכרח אבל הענין נתלה ברצונו אם ירצה יפסידהו ואם ירצה ישאירהו לנצח וכו' עד וכתובים רבים באו בנצחיותו וכל מה שבא משבוטו

אמר אלו מתים שבבקעת דורא (דא"ר) [וא"ר] יוחנן מנהר אשל עד רבתי בקעת דורא (וא"ר יוחנן) [ש] בשעה שהגלה נבוכדנאצר את ישראל היו בהן בחורים שהיו מגנין[א] את החמה ביופין והיו כשדיות רואות אותם ושופעות[ב] זבות אמרו לבעליהן ובעליהן למלך וצוה המלך והרגום ועדיין היו שופעות זבות צוה המלך ורמסום: קמב שם ת"ר בשעה שהפיל נבוכדנאצר חנניה מישאל ועזריה לכבשן האש אמר לו הקב"ה ליחזקאל לך א והחיה מתים בבקעת דורא כיון שהחיה אותם באו עצמות וטפחו[ג] לו לאותו רשע שחיק טמיא[ד] על פניו אמר מה טיבן[ה] של אלו אמרו לו חבריהם של אלו מחיה מתים בבקעת דורא פתח ואמר (דניאל ג) אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין מלכותיה מלכות עלם וגו' א"ר יצחק יוצק זהב רותח לתוך פיו של אותו רשע שחיק טמיא ב שאלמלא לא בא מלאך וסטרו על פיו בקש לגנות כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים. ג ת"ר ששה נסים נעשו באותו היום אלו הן • צף הכבשן. ונפרץ הכבשן. והומק סורו. ונהפך צלם על פניו. ונשרפו ד' מלכיות. והחיה יחזקאל את המתים בבקעת דורא וכולהו גמרא וד' מלכיות קראי ד דכתיב (שם) ונבוכדנאצר מלכא

מהרש"א

מסום סימן להם שהאדם מגד עלמותיו הוא דבר המתקיים לעתיד ואינו מופסד לעולם. ולמ"ד אלו מתים שבבקעת דורא כו' ולוה המלך והרגוס כו'. כדלקמן שהן הן שטפחו לו לנ"נ על פניו להראות גדולתו של הקב"ה שהן הן שהרגס על לא חמס בכפס ולא הועיל לו שהקב"ה החיה אותם ע"י יחזקאל: חבריהם של אלו. ופרש"י באו עלמות מן הבקעה וטפחו לו כו' והלכו להם עכ"ל לא הולרך לו לומר שבאו מן הבקעה כו' והלכו להם שהרי באותה בקעה שהרגס העמיד הללם שלא השתחוו לו ושם הוליכם לכבשן אש:

פתח ואמר אתוהי כמה רברבן וגו'. הוא האות והנס של חנניה מישאל ועזריה שנללו מכבשן האש ותמהוהי כמה תקיפין וגו' הוא התימהם על שהוא מחיה מתים והיינו כמה תקיפין שהוא בלשון התרגוס גבורה שהקב"ה מחיה מתים בגבורה כמ"ש אתה גבור לעולם ה' מחיה מתים כו' ומסיים מלכותיה מלכות עלם ושלטניה בכל דר וגו' הוא רמז לכל דור ודור מן העולם ועד עולם כמ"ש בפי' רבינו סעדיה בדור המבול ודור הפלגה ומלריים וכל דור ודור עכ"ל ובודאי שאמר כן לדרך כלל בכל דור ודור והיה דעתו לפרש ולספר דרך פרט ממשלתו של הקב"ה שבכל דור ודור אלא שבא המלאך וסטרו כדי שלא יפרע השבחתו וגדולתו של הקב"ה שלא יגנה בהם שירות ותשבחות שאמר דוד כו' שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות כדאמרי' פ"ק דברכות [א] ואין ראוי שהמחריב שהוא נ"נ יוסיף שירות על הבונה ב"ה שהוא דוד ומהכא משמע שהמלאך הבין שירה זו של נ"נ שהיא בלשון ארמי ודאמרינן בעלמא [ב] שהמלאכים אינם מבינים בל' בלשון ארמי שע"כ אומרים קדיש בלשון ארמי [ג] י"ל היינו המלאכים המקטריגין לישראל אבל המלמדים זכות לישראל כי הכא ודאי מבינים בכל לשון: ונשרפו ד' מלכיות כו' וכתיב כו'. והנך דלא כתיבי נשרפו כפרש"י ובספר דניאל הוסיף לפרש שהם אשר הרגס שביב

רש"י

עבר עליהם יחזקאל להחיותן: אלו מתים שבבקעת דורא. שהמית נבוכדנאצר מלך בבל על שהיו יפים כדלקמן: מנהר אשל עד רבתי. מקומות הן היו בקעת דורא: שופעות. מחמת תאוה ולוה המלך והרגן: ועדיין היו שופעות שהיתה נראית זיו הארס ולוה המלך ורמסום: באו עלמות. מן הבקעה וטפחו לו לאותו רשע על פניו והלכו להם ואית דאמרי שמאותן עלמות היו לו כלים וכשהגיע שעה שחיו טפחו לו על פיו כשהיה רולה לשתות בהם: חבריהם של אלו מחיה מתים. על יחזקאל היו אומרים שהיה חבר של חנניה מישאל ועזריה ונבוכדנאצר היה יודע שהי' הקב"ה מחיה אותם: פתח ואמר. להקב"ה: אתוהי כמה רברבין. פסוק הוא (דניאל ג'): יוצק זהב רותח. משום דקא מיירי בשבחו דנבוכדנאצר נקיט נמי לישנא מעליא ולשון קללה: סטרו. הכהו מאחורי ידו: לגנות. שהיה משבחו שבחות נאות יותר מדוד ואילו אמרן הקב"ה היה נוטה אחריהם יותר מאחרי השירות שעשה דוד: באותו יום. שהשליכן לכבשן: צף הכבשן. שהכבשן היה משוקע בארץ כעין כבשן של סיד ולף ועומד ע"ג קרקע כדי שיראוהו כל העולם: נפרץ הכבשן. נפלו קלת כותליו כדי שיוכלו כולם לראות בתוכו: הומק סורו. נכפל גאותו כמו סורו רע (קידושין פ"ו.). לשון אחר [הומק] סודו כמו יסודו נשתלשל וכן לימד רבי יעקב בר יקר אבל מורי גריס והומק סידו סיד הכבשן נמחה מרוב חמימות כך שמעתי והיתה מושכת למרחוק ומהבל של אותו הסיד נשרפו אותן שהשליכו חנניה מישאל ועזריה לתוך כבשן האש: ונהפך צלם. של זהב על פניו: ד' מלכיות. מלכים ואנשיהם שסייעו לנבוכדנאצר להשליך חנניה מישאל ועזריה לתוך האור: מקראי נפקי. דכתיב (דניאל ג') ונבוכדנאצר מלכא שלח למכנש לאחשדרפניא וגו' ולבסוף אחר שילאו מן הכבשן כתוב ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והנך דלא כתיבי נשרפו:

[א] מהרש"א ד"ה פתח. פ"ק דברכות (ד"ז:): [ב] (שם) ודאמרי' בעלמא שבת (דף י"ב:): [ג] (שם) שע"כ אומרים קדיש בל' ארמי עי' תוס' ברכות (דף ג.) ד"ה ועונין דהו בשתי ידים לסברא זו:

יד יוסף

א להראות שהקב"ה בידו להמית ולהחיות מה שא"כ כ"ו שאין בידי להמית בלתי רלון הבורא שהרי נ"נ השליך לחמ"ו לכבשן וניללו: ב שוח"ט מזמור ס': ג שה"ש רבה פסוק זאת קומתך דמתה לתמר: ד תנחומא סדר נו:

חדושי גאונים

של דבר שיראה ממנו שיפסד הענין מבואר בו מאד שהוא משל כמו שאבאר. ואם יאמין זה א' מן הנמשכי' אחר פשוטי הדברים ואמר שא"א לו מבלתי שיאמין הפסדו לא יקפידו עליו אלא לריך שיודיעהו שאין הפסדו הכרחי להיותו מחודש אבל יאמין זה לפי דעתו בהאמין למגיד המשל ההוא אשר הבינהו הוא כפשוטו ואין הפסד בזה בשום פנים עכ"ל. ומעתה שאחר שהרשות נתן לנו להאמין בהפסדו נלך אחר פשוטי הדברים להחזיק בדרך הזה שהעולם יפסד והוא דעת כל המקובלים ואנשי התורה מסכים לאמרם רבותינו ז"ל שיתא אלפי הוה עלמא וחד חרב ואע"ג דהרב המורה ייסבו שם פכ"ד וז"ל ומאמר זה אינו מורה העדר המליאו' לגמרי ואמרו וחד חרב תורה על השאר הזמן וזה עוד על מאמר יחיד והוא על נורה אחת כו' כל זה אינו מוכרח כי רוב החכמים קבלו וקיימו עליהם שהדבר כפשוטו כמו שאמרו שמים שהם עתידים להבראות כו' כמו שיתבאר למטה. ולזה אמרו בגמ' פ' חלק אלף שנים שעתיד הקב"ה לחדש בהן עולמו לדיקים מה

עיון יעקב

בשעה שהפיל נבוכדנאצר חנניה מישאל ועזריה בכבשן אש אמר הקב"ה ליחזקאל לא והחיה מתים בבקעת דורא. להראות שהקב"ה בידו להמית ולהחיות משא"כ במלך ב"ו שאין בידו להמית אפי' בלתי רלון הבורא שהרי נ"נ השליך לכבשן האש חמ"ו וניללו ולהכי אתוהי כמה רברבין וגו': **שאלמלא** לא בא מלאך וסטרו על פיו. עיין במהרש"א שמקשה דאמרינן בעלמא שהמלאכים אינם מבינים בלשון ארמי י"ל היינו המלאכים המקטריגים ואשתמט ממנו סוגיא דסוטה דף ל"ד משמע דאף מלאכים מליצי יושר אינם מבינים לשון ארמי ומעיקרא לק"מ שהרי אמרינן שם דגבריאל שאני שלמד ע' לשון יע"ש ומלאך זה היה ג"כ גבריאל שהרי הוא היה שם כהג"ל חמ"ו וכדאיתא בפסחים דף קי"ח: **וסטרו** על פיו. בקש לגנות אף דמחשבתו היה לטובה אין הקב"ה מלטרף אלא למעשה וכמ"ש תוספות פ"ק דקדושין ובנכרים אפכא ועי"ל דלכך סטרו על פיו כי לו דומיה תהלה ואין להרבות בשבחו כדאמרינן סיימתו לכולהו שבחא דמרא:

הרי"ף

חרב הם שטים בכנפים על פני המים ומיהו מהאי קרא דייתינו מיומים מ"ש לקמן בגמרא שהתחייה הוא בתר חד חרוב ואז יחדש הקב"ה עולמו ויחיה המתים:

פתח ואמר אתוהי כמה רברבן. פרש"י פסוק הוא ונראה שדקדק רש"י ז"ל שכיון שבא נבוכדנלר לשבח להקב"ה אשר בידו להמית ולהחיות מה זה שאמר אתוהי שלא לנוכח כך הי"ל אתוך כמה רברבין ותמהך כמה תקיפין מלכותך מלכות עלם ושולטנך עם דר ודר לזה אמר רש"י ז"ל פסוק הוא בכתב שכתב נבוכדנלר לכל עממיא ולישניא אתיא ותמהיא די עבד עמי אלהא עילאה שפר קדמי להחויא אתוהי כמה וגו' ובאותו פסוק לא יצדק לומר לנוכח לפי שהוא היה כותב לכל עממיא שבחו של הקב"ה וכאן אמר אתוהי לפי שתפס לישנא דקרא פתח ואמר אתוהי כמה רברבין וגו' כפי פשוטו של הכתובים נראה שאמר על הנס שנעשה לו שחזר לדמות שהיה לאחר שהיה כבהמה וכאן דרשוהו שחזר למה שהזכיר קודם מהללת חנניה מישאל ועזריה וגם שבאותו היום החיה הקב"ה מתי יחזקאל וע"ז פתח ואמר אתוהי כמה רברבין: **בא** מלאך וסטרו וכו'. הדבר קשה איך סטרו המלאך על פיו שהיה מהלל להקב"ה ואפשר שהכוונה שכשאמר דמי לבר אלהין בא המלאך וסטרו על פיו כי אין לו בן חלילה וחזר ואמר די שלח מלאכיה וע"ז אמר שאלמלא לא סטרו המלאך כיון שחטא בלשונו אע"פ שחזר ותיקן לומר מלאכיה אינו דומה לשירות ותושבחות שאמר דוד כי בלדק כל אמרי פיו ואפשר שבקש לגנות כל שירות שאמר דוד הוא על מ"ש מלכותך מלכות כל עולמים וזהו כנגד שאמר נ"נ מלכותיה מלכות עלם גם מ"ש דוד וממשלתך בכל דור ודור הוא כנגד מה שאמר נ"נ ושלטניה עם דר ודר והנה דוד לא אמר מלכותך מלכות לעולמים דמשמע לעולם ועד אלא מלכות כל עולמים דמשמע מולך בכל העולמות ובזה לדק מאמר נ"נ יותר מדוד אלא שמתוך מה שאמר דמי לבר אלהין בא מלאך וסטרו על פיו באופן שאין כתהלותיו של דוד:

עץ יוסף

למדרישא דקרא ילפינן לה דבני אפרים הן שנהרגו דכתיב ובני אפרים שותלח וברד וגו' והרגום אנשי גת (תורת חיים): שהיו מגנין את החמה ביופיין. אין זה גוזמא. דהכי נמי אשכחן בריש ברכות רבי אלעזר חלש עול לגביה רבי יוחנן חזי דהוה קא גני בבית אפל גלייה לדרעיה ונפל נהורא. ובפרק הפועלים לייתי כסא דכספא כו' וניתביה בין שמשא לטולא ההוא זהרוריה מעין שופריה דרבי יוחנן. ובפ"ק דמגילה נמי גבי אביגיל קאמר שגילתה את שוקה והלך דוד לאורה ג' פרסאות. אבל התוס' כתבו שם שהלך לאור חמימות שלה קאמר (תורת חיים):

קמב יוצק זהב רותח כו'. הנה כוונתו היה שיולק גלל רותח לתוך כו' אלא משום דקא מיירי בשבחו דנ"נ נקיט זהב רותח לישנא מעליא ולשון קללה או משום כבודו על שהיה מלך (מעריך המערכות): צף הכבשן. ובשה"ש רבה פסוק אמרתי אעלה בתמר חשב ג"כ הששה נסים. רק שבמקום והומק

רש"י

אל ישנה אדם מן הרבנות שלו . שהרי חנניה מישאל ועזריה היו לבושין בגדי תפארתן כשהושלכו לכבשן.אל ישנה שלא יראה מבוהל ומפוחד ומבוייש מן השונאין : פטשיהון וכרבלתהון . עניני מלבושין : גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת . דברישא חשיב תלתא צדיקי ומלאך לבסוף דכתיבי וריויה די רביעיא דמה לבר אלהין :

וטפחו לישראל על פניהם . שהשתחוו לצלם : אני אמרתי . שכל התמר שלי הוא שיהיו בהם צדיקים הרבה ולא עלתה בידי וכו'. ישראל נמשלו לתמר כדאמרינן (סוכה מ"ה:) מה תמר זה אין לו אלא לב אחד כו' : והנה איש רוכב על סוס אדום . בזכריה כתיב : כל העולם כלו ללילה . מפני שהשתחוו לצלם : והוא עומד בין ההדסים . העמיד הקב"ה [עלמו] בזכות ההדסים שבמצולה : האומר לצולה חרבי . לבבל שיושבת במצולה : חרבי . לשון חרבו המים (בראשית ח'): שרוקים. לבועים ואח"כ נעשו לבנים כשנסתכל בצדיקים כח

מהרש"א

אם בהשליכם וכו' כמו שמפורש שם בקרא גובריא אילך די היסקו גו' קטל המון שביבא דנורא : לא ישנה עצמו מן הרבנות כו'. עיין הטעם בפרש"י ועוד נראה הטעם בזה שלא יראה האדם עצמו מצטער ומתאבל על דין שמים אבל יקבלו מאהבה ובשמחה דרך כבוד : גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת כו'. עי' פרש"י לכאורה היכן הוזכרו תלתא צדיקי ברישא דלא כתיב רק חזי גוברין ארבעה שרין גו' שכלל גם המלאך עמהן ויש ליישב דבריו דה"פ מדכתיב וריויה די רביעיא דמה לבר אלהין דמשמע שהמלאך הוא הרביעי מהם כי גדולים הם ממנו ובהליכתן הלכו הם לפניו והוא הרביעי מאחריהם ועי"ל דמצינו שהחכמים קרוים אלהים כמו עד אלהים יבא וגו' אבל המלאך נקרא בר אלהין שאינו חשוב כמו הצדיק שנקרא אלהים וק"ל : לך ה' הצדקה וגו'. כיום הזה דריש ר"ל כיום הזה שילאו מכבשן האש וא"ל העובדי כוכבים יש לכם אלהים כו' היינו אומרים לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים על שטפחו להם עובדי כוכבים על פניהם וק"ל : אני אמרתי אעלה בתמר כו'. בעניגא דלעיל שאמרתי אתעלה ואתגדל בכלל ישראל כמו התמר שאין לו רק לב א' שיהיה גם להם לב א' לשמים שיקדשו ש"ש ולא ישתחוו לצלם ולא עלה שעל ידם נתעלה ונתגדל שמו יתב' ב"ה אבל האחרים חללו שמו והשתחוו לצלם וק"ל : ראיתי הלילה וגו' שנאמר ה' איש וגו'. מייתי ראיה מהתם דאיש מורה אמדת הדין ולפי שבקריאת ים סוף בא הקב"ה ברחמים לישראל ובמדת הדין למצרים ע"כ היה נקרא ה' איש מלחמה וגו' ה' שהוא רחמים לישראל ואיש מלחמה למצרים ואמר שראוי להקדים הרחמים כי ה' שמו אבל איש מלחמה רק תוארו וז"ש במדרש ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש דהיינו ה' הכתוב לפני איש מלחמה אבל הכא שהי' מדת דינו שולט על עולם כולו להפוך לדם אינו נקרא רק איש מלחמה ולא כתיב ה': ואמר אין הדסים אלא צדיקים שנא' ויהי אומן את הדסה וגו'· וכמ"ד בפ"ק דמגילה [א] דאסתר שמה ולמה נקרא שמה הדסה ע"ש הצדיקים והתם מייתי מקרא דהכא וכה"א והוא עומד בין ההדסים וגו' וסמך הכא אדהתם והתם אדהכא וכן דרך התלמוד [ג] לסמוך בב' מקומות מזה על זה . ואמר ואחריו סוסים אדומים שרוקים מיד מלאים רוגז שרוקים אדומים ואח"כ נעשו לבנים . כן הוא הגירסא בילקוט ור"ל ואחריו אחר שבאו סוסים אדומים מתוך שמלאו רוגז על כל העולם שוב אחר שראה במעשה ההדסים הצדיקים נעשו לבנים ובגירסת רד"ק שחורים נעשו שרוקים

גמרא

שלח למכנש לאחשדרפניא [סגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא דתבריא תפתיא וכל שלטוני מדינתא וגו'] וכתיב (דניאל ג) ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא חזיין לגובריא אילך וגו'. תנא דבי ר' אליעזר בן יעקב אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם את עצמו מן הרבנות שלו שנא' (שם) באדין גובריא אילך כפיתו בסרבליהון פטשיהון וכרבלתהון וגו'. אמר רבי יוחנן [דף צג] גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת שנאמר (שם) ענה ואמר הא אנא חזה גוברין ארבעה שרין מהלכין בגו נורא (וכל חבל) [וחבל] לא איתי בהון וריוה די רביעיא דמא לבר אלהין :

קמג שם א"ר תנחום בר חנילאי בשעה שיצאו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש באו כל אוה"ע וטפחו לשונאיהן של ישראל על פניהם אמרו להם יש לכם אלוה כזה ואתם משתחוים לצלם מיד פתחו ואמרו (דניאל ט) לך אדני הצדקה ולנו בושת הפנים כיום הזה . אמר רשב"נ אמר רבי יונתן מ"ד (שיר ז) אמרתי אעלה בתמר אחזה בסנסניו (אמר הקב"ה אני) א אמרתי אעלה בתמר אלו ישראל ועכשיו לא עלה בידי אלא סנסן אחד של חנניה מישאל ועזריה . א"ר יוחנן*) מ"ד (זכריה א) ראיתי הלילה והנה איש רוכב על סוס אדום והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה [ואחריו סוסים אדומי' שרוקים ולבנים] מאי ראיתי הלילה ב בקש הקב"ה להפוך את כל העולם כלו ללילה . והנה איש רוכב אין ג איש אלא הקב"ה שנא' (שמות טו) ה' איש מלחמה ה' שמו· על סוס אדום בקש הקב"ה להפוך את כל העולם כולו לדם כיון שנסתכל[א] בחנניה מישאל ועזריה נתקררה[ג] דעתו שנאמר (זכריה ח) והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה ד ואין הדסים אלא צדיקים שנא' (אסתר ב) ויהי אומן את הדסה ואין מצולה אלא בבל שנא' (ישעיה מד) האומר לצולה חרבי ונהרותיך אוביש מיד מלאים רוגז נעשים שרוקים ואדומי' נעשו לבנים .

*) עי' בילקוט זכריה איתא מאמר זה קצת בנוסחא אחרינא :

הרי"ף

מ"ד והנה איש רוכב על סוס אדום . נראה דהוקשה לר' יוחנן כיון דכתיב רוכב מאי והוא עומד ועוד דהל"ל ראיתי בלילה מאי הלילה לזה דרש שבקש הקב"ה כו' : דלא ע"ש במדותיו רק דזכות תמר גרם כל זאת לכך רמז בזכות תמר אמרתי שכל האילן שבתמר שלי ולא אחזה בידי אלא סנסן אחד : בקש הקב"ה להפוך את כל העולם כולו לדם . ק"ק לפי מה שמבואר בי"ד סי' קנ"ו כל מקום שנאמר יהרג ואל יעבור אם עבר ולא נהרג אע"פ שחלל השם מ"מ נקרא אנוס ופטור ואולי התם בדין אדם קאמר ובדין שמים חיובי מחייב אך דא"כ ה"ל למחשב בש"ס בהני דפטורים מדיני אדם וחייבין בדין שמים ושמא לפי שהיו יכולין לברוח ולא ברחו דאז אף בדיני אדם חיובי מחייב

עיון יעקב

אמר הקדוש ב"ה אני אמרתי אעלה בתמר אלו ישראל . כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואפשר דלכך מדמה לתמר כדאמרינן בפ"ק דסוטה אתה אלת תמר ושני בניה מן האור אני אליל מבניך וכו' ור"ש בר נחמני דאמר בסמוך דהמ"ו לא היו מבני יהודה

עין יוסף

הודו דחשיב כאן אי' שם ונעשה נ"ל אימוק סירוס· וכתב המ"כ שם שצ"ל אימום סירוף פי' נעשה חליו שרוף באש ע"ש : פטשיהון וכרבלתהון . ענייני מלבושין של תפארת ועיין בשה"ש רבה :

קמג אלא סנסן אחת · וכדאי' במדרש שה"ש אחזה בסנסניו הדא תמרתא כדלא עבדא כלום לא פחיתא דהיא עבדא מן תלת אילנין · רמז לחנניה מישאל ועזריה : שנאמר והוא עומד בין ההדסים· הטעם שהמשיל אותם

ענף יוסף

קמב גדולים צדיקים יותר ממה"ש. הכי אי' בבמדבר רבה ובתנחומא כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל עתיד להיות מחיצתן של ישראל לפנים ממחיצת מה"ש . וזהו שפי' בשל"ה הקדוש במה שאמרו המלאכים מה לילוד אשה בינינו פי' שילוד אשה יפסיק בינינו לבינך שמחיצתו ומחיצתו יהיה לפנים מאתנו . והן רואין אותן ושואלין מה פועל הקב"ה לפי שאינן יכולין ליכנס במחיצתן . וטעם הענין לפי שהקב"ה אין סוף לאחדותו האציל ממנו עשר ספירות בלי מה וסדרן. הראשונה כתר . השנייה חכמה . השלישית בינה . ונראה כי ישראל שורש יסודם היא ספירה שנייה הנקראת חכמה ומלאכי השרת שורש יסודם היא ספירה שלישית הנקראת בינה . כמ"ש ה' בחכמה יסד ארץ דהיינו ישראל הנקראים ארץ חפץ . כונן שמים בתבונה היינו מלאכי שמים כונן בבינה . וכן משמע בזוהר חדש פ' בראשית ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה למה ברא הקב"ה הארץ שהוא עולם השפל בסוד החכמה והשמים שהוא עולם גדול ממנו בתבונה שהוא דבר קטן מן החכמה כו' עד והקב"ה יתב' שמו ברא השמים בסוד התבונה שהוא ענין הבינה כו'. ולפיכך כאשר נשמותיהם של ישראל חוזרות להתדבק אל יסוד מחצבן דהיינו החכמה נמצא שהם לפנים ממה"ש שיסוד מחצבן הבינה שהיא יותר חיצונה מהחכמה (תורת חיים וע"ש עוד) :

המתורגמן. א) געזעהען , בעטראַכטעט . ג) אַבגעקיהלט, בערוהיגט.

מהרש"א [א] ד"ה אין הדסים . בפ"ק דמגילה (די"ג.) : [ג] שם (שם) וכן דרך התלמוד וכו'. אשתמיטתי' שכך כתבו התו' להדיא בברכות (דכ"ו :) ד"ה ואין שיחה וצ"ע :

יד יוסף

א שה"ש רבה פסוק אמרתי אעלה : ב ילקוט זכריה סימן א' : ג סוטה דמ"ב ע"ב : ד מגילה דף י"ג ע"א :

חדושי גאונים

הם עושים הקב"ה עושה להם כנפים ושטין על פני המים הרי שהוקשה להם ז"ל מאחר שיפסד העולם לדיקים מה הם עושי' והשיבו ה' יתברך מלבים לכן מלאכות והם הכנפים כמו שנאמר שם כנפים לאחד ושטים על פני המים ואפשר שרצה לומר המים העליונים אשר ממעל לרקיע ולא יפסיד כ"א עולם הגשמי והמים העליונים אינן גשם כמו שאמר רבי עקיבא לתלמידיו אל תאמרו מים מים רק הצורות העליונים הנפרדים נקראים מים כמו שכתב הרב יצחק ישראלי בספרו יסוד עולם ובעל העקידה פרשת בראשית ואם רצונך לומר שהמים שהצדיקים שטים עליהם הם מים ממש וכוונתם שיחזרו הדברים לקדמותן ויחזרו המים בטבעם ויכסו הארץ כמ"ש קודם הבריאה המיושבת (בראשית א') ורוח אלהים מרחפת על פני המים אין היזק בזה וכבר ידוע שזהו דעת החכם א"ע כמו שגלה דעתו בפסוק (שם ח') עוד כל ימי הארץ בפ' נח בענין המבול (תורת העולה) :

תנא דבי רבי אליעזר כו'. עיין פי' רש"י ומהרש"א . ובאתי להוסיף על דבריהם הקדושים ולא לגרוע מהא דאחז"ל אוי לרבנות שמקברות את בעליהן והקשיתי לשאול שכבר אמרו חז"ל מי שנתמנה

אמר רב פפא ש"מ סוסיא חיוורא[א] מעלי[ג] לחלמא.ורבנן להיכא אזול אמר רב בעין [הרע] מתו ושמואל אמר ברוק טבעו ורבי יוחנן אמר עלו לא"י ונשאו נשים והולידו בנים ובנות. כתנאי ר' (אלעזר) [אליעזר] אומר בעין [הרע] מתו ר' יהושע אומר ברוק טבעו וחכמים אומרים עלו לא"י ונשאו נשים והולידו בנים ובנות שנא' (זכריה ג) שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך היושבים לפניך כי אנשי מופת המה איזו הם אנשים שנעשה להן מופת הוי אומר זה חנניה מישאל ועזריה. ודניאל להיכן אזל אמר רב למיכרא נהרא רבא (בטורא) [בטבריא] ושמואל אמר לאתויי ביזרא דאספסתא רבי יוחנן אמר לאתויי חזירי [דאלכסנדריא של מצרים] איני (והתניא) [והתנן] תודוס • הרופא אומר אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריא של מצרים שאין חותכין האם שלה בשביל שלא תלד זוטרי אייתי בלא דעתייהו:

קמד שם ת"ר שלשה היו באותה עצה הקב"ה ודניאל ונבוכדנאצר הקב"ה אמר ליזיל דניאל מהכא דלא לימרו בזכותיה איתנצול ודניאל אמר איזיל מהכא דלא ליקיים בי (דברים ז) פסילי אלהיהם תשרפון באש ונבוכדנאצר אמר יזיל דניאל מהכא דלא לימרו קלייה לאלוהיה בנורא ומנין דסגיד ליה דכתיב (דניאל ב) באדין מלכא נבוכדנאצר נפל על אנפוהי ולדניאל סגיד וגו':

קמה שם כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל אל אחאב בן קוליה ואל צדקיהו בן מעשיה הנבאים לכם בשמי לשקר וגו' (ירמיה כט) וכתיב (שם) ולוקח מהם קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר ישימך ה' כצדקיה וכאחב אשר קלם מלך בבל [באש] אשר שרפם לא נאמר אלא אשר קלם א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי מלמד שעשאם כקליות (שם) יען אשר עשו נבלה

רש"י

נח מכעסו: סוסיא חיוורא מעלי לחלמא. מדקאמר שאודם הוי רמז לקללה: ורבנן. חנניה מישאל ועזריה: להיכן אזול. כשיצאו מן הכבשן דהו לא מדכר להו בכולהו כתובי: בעין הרע מתו. שהיו מסתכלין בהן על שהיו תמהין בהן: ברוק טבעו. באותו רוק שרקקו אוה"ע בישראל שאומרים להם אלוה כזה היה לכם והשתחויתם לצלם: הוי אומר זה חנניה כו'. אלמא חזרו לארץ אצל יהושע כהן גדול: ודניאל להיכן אזל. כשהושלכו חביריו לתוך כבשן האש שלא הולך עמהם: למיכרא נהרא רבא בטבריא. לחפור ולהוציא נהר בטבריא. ל"א למכרא נהרא בטורא בהר: לאתויי ביזרא דאספסתא. להביא זרע של עשב שהוא מאכל בהמה שלחו נ"נ הכי הוה קים להו: לאתויי חזיר ממצרים. שלחו כדי לגדלם לולדות שחזירי מצרים גדולים הם: והתניא אמר תודוס הרופא. לחכמים שהיו אומרים ניטלה האם טרפה והא אינפרה וחזירה יוצאה ממצרי' כו' כדי שלא יהיו מצויין במקומות אחרי' [אעפ"כ חיו]: זוטרי אייתינהו. ולא הטלו על לבם דלפריה ורביה בעי והניחו להוציאן בלא חתוך האם: באותו עצה. שהלך משם דניאל: דלא ליקיים בי פסילי אלהיהם תשרפון באש. דנבוכדנאצר עשאו אלוה כדכתיב ולדניאל סגיד והוה ליה כפסילי אלהיהם שהמקרא הזה היה צווה עליהן לשורפן לכך היה מתיירא: קליות. שבלים המתהבהבין באש:

מהרש"א

והאדומים לבנים עכ"ל אבל בקרא לא הוזכרו שחורים. ואמר סוסיא חיוורא מעלי לחלמא וכו' • כיון שיפה היא בנבואה יפה הוא נ"כ לחלמא שהחלום הוא אחד מששים בנבואה ובפרק הרואה אמרו סוס לבן בחלום בין בנחת בין ברדוף יפה לו אדום בנחת יפה ברדוף קשה ול"ל דהכא ברדוף איירי ודו"ק: ורבנן להיכן אזול וכו'. ר"ל כיון שהיו רבנים וחשובים כדקאמר לעולם אל ישנה מן הרבנות שלו להיכן אזלו דלא מדכר להו תו והיה ראוי לו למלך נ"כ אחר מעשה זה להשליטן ולמנותן במינוי יותר חשוב מאשר היה להם כבר כמו שמצינו בדניאל: ואמר רב שמתו מיד בעין הרע. רב לטעמיה בפ' המקבל [א] צ"ט מתין בעין הרע וא' בדרך ארץ: ושמואל אמר ברוק וכו'. לכאורה הוא דבר זר גם הרקיקה של העובדי כוכבים היה בישראל ולא נזכר שנטבעו מהם ויש לפרש שהוא דרך משל דע"י הרקיקה שהיה לעובדי כוכבים בישראל והיו מביישין אותן כשראו לחנניה מישאל ועזריה כדקאמר לעיל על כן מתו שלא יהיו מביישין ישראל עוד על ידם ומ"ד עלו לא"י שלא רצו עוד במינוי של מלך ולכן לא הוזכרו עוד אלא עלו לא"י ונשאו וכו' • ואמר כי אנשי מופת המה וכו' שנעשה להם מופת וכו'. ר"ל כי הם אנשי מופת שלא הושלכו שם אלא שיהיו לנס ולמופת אבל אתה שהושלכת גם כן אינו מצד המופת אלא מעונש שנשאו בניו נשים שאינן הגונות לכהונה כדלקמן: ודניאל להיכן אזל כו'. יש לדקדק ולמאי דקאמרינן בסמוך דהמלך נ"כ חשבו לדניאל לאלוה והוה סגיד ליה א"כ נימא דאף אם היה שם לא היה המלך חש עליו שישתחוה לצלם שהקים בבקעת דורא וכ"כ אבן עזרא ולדעתי כי פחדו להזכירו אחר שהמלך הקריב לפניו ניחוחים כאשר יעשה לאלהיו וכו' עכ"ל והתלמוד ימאן זה דמשמע שזו הגזירה להשתחות לצלם היה בשתם על הכל גם דניאל היה בכלל כנאמר מאן דלא יפול ויסגוד ביה שעתא יתרמי וגו' גם אם המלך הקריב לפניו ניחוחים אחר כל העם לא חשבוהו לאלוה ולא היה יכול להצילו מפני אחר העם וק"ל: שלשה היו באותה עלה וכו' ודניאל אמר וכו' דלא ליקיים בי פסילי אלהיהם תשרפון וגו' דאין לומר דהקב"ה כמי מטעם זה אמר ניזיל מהכא שאילו ישליך אותו לא יהיה ניצול משום פסילי אלהיהם וגו' דאם היה חייב שרפה בדין שמים ודאי דלא היה א"ל הקב"ה שילך משם להנצל אלא דדניאל היה חושש לכך ובדין שמים ודאי דהיה ניצול אלא שא"ל הקב"ה יזיל שלא יאמרו שנס הם נצלו בזכותו וק"ל:

אשר קלם אמר ר"י משום רשב"י מלמד שעשאם כקליות וכו'. ר"ל לא ששרפם כדין שרפה שבתורה שזורקים פתילה של אבר לתוך הפה דאילו היה נאמר שריפה היה משמע כך ולכך נאמר קלם שעשאם כקליות שמהבהבין אותם באש מבחוץ דהיינו שהשליכם לכבשן אש. ואמר יען אשר עשו נבלה בישראל וגו' מאי עביד אזיל לגביה ברתיה דנבוכדנאצר וכו'. דמשמע דנ"כ קלם בשביל זה שעשו נבלה בישראל ויכאפו וגו' והיינו כדמסיק דע"י

עיון יעקב

כמבואר שם: ודניאל להיכן אזיל אמר רב למיכרא נהרא. אפשר דרב קאמר דעה זו ע"פ עלת ה' דקאמר בסמוך דלא יאמרו בזכותיה אתנצלי לכך רמז למיכרא נהרא שיבואו המים לכבות אש של נ"נ לכך שלחו ושמואל אמר לאתויי בזרא שהוא מגדל צמחים רמז לעלת דניאל דלא ליקיים ביה פסילי אלהיהם תשרפון באש ואסור בהנאה שלא ידבק בידך מאומה מן החרם במקום שאינו מגדל צמחים כדאיתא בש"ס דע"א ור' יוחנן דאמר לאתויי חזירה דהוא מילתא דאסורי והוא רמז לעלת נ"נ שעביד מלתא דאסורה שסגיד ליה:

שלשה היו באותה עלה. לאו דווקא אלא שכיוונו לעלה אחת שילך דניאל מהתם:

הרי"ף

במהרש"א דלא ליקיים בי פסילי אלהיהם תשרפון וגו' ע"ש. אפשר לומר דאין הקב"ה מעניש כיון דדניאל לא קיבל להיות אלוה ואין זה בכלל פסילי אלהיהם ודניאל חשש שמא יגרום החטא:

עין יוסף

להדסים דאמרינן בפ' לולב הגזול היכי דמי עבות אמר רב יהודה והוא דקיימי תלתא תלתא טרפי בחד קינא • ולכן מדמה שלשה לדיקים הללו להדס דקיימו ביה תלתא טרפי בקינא (תורת חיים): קמה קליות • שבלים המתהבהבין באש. והיינו שנחרך גופן ומתו • אבל לא נשרף גופן לעפר. דאהניא להו מאי

[א] מהרש"א ד"ה ואמר רב. בפ' המקבל (דף ק"ז:):

יד יוסף

א בכורות דף כ"ח ע"א:

חדושי גאונים

פרנס על הצבור מוחלין לו כל עונותיו ועיין בחידושינו בסנהדרין פרק דיני ממונות שיש שני מיני רבנות אחת היא מי שרודף אחר הכבוד קודם זמנו ולא הגיע להוראה ומורה וזהו הרבנות שמקברות את בעליהן אבל הרבנות שמגיע לאדם בזמנו טוב לו ולעולם וישתדל להיות איש במקום שאין איש וכמו דאמרינן בעלמא ועצומים כל הרוגים זה שמגיע להוראה ואינו מורה ולפיכך רב זירא הוה מיטמר מלסמכיה שהיה ירא מזה שמא לרעהו הוא ומכיון ששמע נאה דרכי אליעזר אין אדם עולה לגדולה וכו' אמלי ליה נפשיה כמפורש בסנהדרין בפ"ק וא"כ נשמע מכל הנ"ל מי שיש לו רבנות מהקב"ה שראוי לכך הן בלמוד והן בשנים זהו נקראת שלו כמו שאחז"ל קודם שעסק בה נקראת התורה של הקב"ה אבל משעמל בה התורה שלו והיא ישלסלך ותרוממך ובין נגידים יושיבך ולפיכך רב שמחל על כבודו כבודו מחול כמפורש בתוספות בסנהדרין גבי מעשה דינאי מלכא ע"ש וא"כ הרבנות שלו הוא אבל מי שמגביה את עצמו בלא זמנו ולא שימש תלמידי חכמים הרי הרבנות אינו שלו ובכאן מדקדק בלישנא דשמעתין שאמר התנא לעולם אל ישנה אדם את עצמו מן הרבנות שלו כלומר שבא ללמד מוסר שמי שזוכה לרבנות שיהיה שלו מלת ל"ו דייק ונופל בסכנה לא ישנה עצמו מן הרבנות כדי שלא יאמרו העולם שמפני זה נענש שלא הגיע להוראה והורה ועכשיו כשרואה יום מותו חוזר בתשובה ומונע עצמו מן

רש"י

השמיעי. השתמשי: תלתא. ונפישי זכותייהו: הלא זה אוד. מה אוד נחרך אף זה נחרך: אהני. הועיל: אוקדן. שרפו: מ"ט איענש. יהושע דאהכי גורא למאכיה דהאי אהדר איהו לנבוכדנאצר דחייה בעלמא דחייה: שש שעורים. הם גרעינן [שעורים] ממש: וכי דרכו של בועז. ליתן שש שבלים והא תנן (פאה פ"ח מ"ז) אין פותחין לעני בגורן פחות מחצי קב שעורים: אלא שש סאין. דשש קבין או שש לוגין ליכא למימר דלא מייתי בגורן מדה פחותה מסאה: ליטול שש סאין. לישא מצוי כזה: רמז. נרמז לה דשם גרעינין נתן לה לסימן ורמז שעתידין לצאת שש בנים ממנה: יודע נגן גבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר

מהרש"א

ברתיה דנ"נ שמע מהם שהיה יותר בעיניהם אשת איש בישראל וע"י זה קלס באש: שנאמר ויראני את יהושע הכהן הגדול וגו' והשטן עומד על ימינו וגו'. פירושא דהאי קרא לפי הדרש דהכא עומד לפני מלאך ה' וגו' הוא מלאך הרחמים. ואמר שהשטן עמד על ימינו דהיינו להפך הרחמים שהוא הימין למדת הדין ולשטנו על עון בניו שהיו נשואים נשים שאינן מהוגנים לכהונה שהוא מצד הימין. ויאמר ה' אל השטן יגער ה' שהוא מדת הרחמים בך השטן ועוד יגער ה' בך הבוחר בירושלים להפך מדת הדין לרחמים הלא זה אוד מוצל מאש שכבר לא שלט בו אש של מדת הדין וניצל כאוד זה מתוך האש כדלקמן ודקאמר מ"ט איענש פירש"י דאהני ליה גורא דהאי דאהדר לי' לנבוכדנאצר דחייה בעלמא דחייה עכ"ל ולא ידענא מנלן דדחייה בעלמא הוא דהא קרא דאוד מוצל מאש מפרש נמי שפיר לפי המשל דאמרי אנשי תרי אודי וכו' ונראה דהכי פירושו מ"ט איענש להיות מושלך עם חברי רשעים האלו. ואמר שהיו בניו נשואים וכו'. עיין בזה ברד"ק והא דכינה מה שחללו בניו הכהונה בבגדים צואים לפי שעיקרו של דבר שהיה הכהן גדול מובדל משאר כל אדם הוא ע"י ד' בגדים שהיו לכהן הדיוט וח' לכ"ג והיו קדושים ונמשחו בשמן המשחה וע"כ אמר שבגדיו נתלכלכו בצואה וחללו הקדושה ע"י נשים שאינן הגונות להם: **אילימא** שש שעורים ממש. עיין פרש"י ודוחק לומר דשם גרעינן ממש דקאמר היינו שש שבלים ואפשר לרבותא קאמר בקושייתו דאפי' שש שבלים אין דרכו כו' אך קשה במה שפירש אין פותחין לעני בגורן פחות מחצי קב שעורים ושוב פי' דלא מייתי בגורן מדה פחות מסאה דהא ע"כ משום נתינת העני בעי נמי שם מדת חצי קב וכן קב בעי שם אליבא דת"ק [דר"מ] (דר"ש) דבעי ליתן בשעורין קב ולכ"ע בכוסמין בעי קב בסוף מס' פאה ולולי פירש"י אפשר לומר משום דנקט סתם שש שעורין אי לאו דהיינו ממש גרעינין אית לן לאוקמא אסתם מדה בכ"מ דהיינו סאה ונקט הך דרשה אהאי קרא ותאמר שש

גמרא

בישראל וינאפו את נשי רעיהם מאי עבוד א אזיל לגבי ברתיה דנבוכדנאצר אחאב אמר לה כה אמר ה' השמעי אל צדקיהו וצדקיהו אמר כה אמר ה' השמעי אל אחאב אזלה ואמרה ליה לאבוה אמר לה אלהיהם של אלו שונא זמה הוא כי אתו לגבך שדרינהו לגבאי[א] כי אתו לגבה שדרתינהו לגבי אבוה אמר להו מאן אמר לכון אמרו ליה הקב"ה והא חנניה מישאל ועזריה שאלתינהו ואמרו לי אסור אמרו ליה אנן נמי נביאי כותייהו לדידהו לא אמר להו לדידן אמר לן. אמר להו אנא בעינא דאיבדקינכו כי היכי דבדקתינהו לחנניה מישאל ועזריה. אמרו ליה אינון תלתא הוו ואנן תרין אמר להו בחרו לכון מאן דבעיתו[ב] בהדייכו. אמרי יהושע כהן גדול סברי ליתי יהושע דנפיש זכותיה ומגני עלן אחתיוה שדינהו[ג] אינהו איקלו יהושע ב"ג (איחרך) איחרוכי מאניה[ד] שנאמר (זכריה ג) ויראני את יהושע הכהן הגדול עומד לפני מלאך ה' והשטן עומד על ימינו לשטנו וכתיב (שם) ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן ויגער ה' בך הבוחר בירושלים הלא זה אוד מוצל מאש. א"ל ידענא דצדיקא את אלא מ"ט אהניא בך פורתא נורא וחנניה מישאל ועזריה לא אהניא בהו כלל אמר ליה אינהו תלתא הוו ואנא חד א"ל והא אברהם יחיד הוה התם לא הוו רשעים בהדיה ולא איתיהיב רשותא לנורא הכא הוו רשעים בהדי ואתיהיב רשותא לנורא והיינו דאמרי אינשי תרי אודי יבישי וחד רטיבא[ה] אוקדן יבישי לרטיבא. מ"ט איענש אמר רב פפא שהיו בניו נושאין נשים שאינן הגונות לכהונה ולא מיחה[ו] בהן שנא' (שם) ויהושע היה לבוש בגדים צואים וכי דרכו של יהושע ללבוש בגדים צואים אלא מלמד שהיו בניו נושאין נשים שאינן הגונות לכהונה ולא מיחה בהן:

קמז שם א"ר תנחום דרש בר קפרא בציפורי מ"ד (רות ג) ותאמר שש השעורים האלה נתן לי מאי שש השעורים אילימא שש שעורים ממש וכי דרכו של בועז ליתן מתנה שש שעורים [שם ע"ב] אלא שש סאין וכי דרכה של אשה ליטול שש סאין אלא רמז [רמז] לה שעתידין ששה בנים לצאת ממנה שמתברכין בשש [שש] ברכות ואלו הן דוד ומשיח דניאל חנניה מישאל ועזריה דוד

הרי"ף

מ"ד שש השעורים האלה וכו'. צריך לבקש מה הוקשה לו בפסוק זולת מ"ש אח"כ וכי דרכו של בועז וכו'. נראה דהוקשה לו דהיל"ל שש שעורים אלה מאי שש השעורים בה"א הידיעה כיון שאמר האלה ולתרץ זה דקדק רב וכי דרכו של בועז וכו' וכיון שמדבר שיעורי ברכות ע"ז אמר שש השעורים כלומר שש השיעורים הכתובים במקום אחר בענין החכמה שהם יודע נגן וגבור חיל וכו' האלה נתן לי רמז לשש שיעורי ברכות ההם שעתידים להיות

עין יעקב

א"ל אינהו תלתא הוו ואנן תרין. רבים מתקשין בזה דאמאי לא שאיל להם כדשאל ליהושע כהן גדול והא אברהם יחיד הוי ולעד"נ דלא קשה מידי וכדאיתא בפסחים דף קי"ח אמר הקב"ה אני יחיד והוא יחיד נאה ליחיד להציל את יחיד והם אמרו אנן תרין ולא יצילו ע"י הקב"ה שהוא יחיד רק ע"י מלאך ע"כ צריכין תלתא דיפוש זכותם משא"כ ביהושע שהיה ג"כ יחיד בדורו שסברי לכך בחרו בו דוקא לכך שאל לו שפיר והא אברהם יחיד הוי ועוד י"ל דלכך לא שאל להם נ"נ מכח אברהם שהיה קודם חמ"ו משום שהיה מתיירא שישיבו לו כמו שהשיבו למלך טורייג"ס כדאי' בתענית דף י"ח נמרוד מלך הגון וראוי לעשות נס על ידו לכך אמר להם מתניה מישאל ועזריה משם מוכח שהוא ג"כ מלך הגון לעשות נס על ידו: מ"ט איענש. עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל מ"ט איענש שהשטן עומד על ימינו לשטנו ועוד שהיו בניו נשואים וכו' וכפרש"י עצמו לעיל:

אלא רמז רמז לה שעתידין ששה בנים לצאת ממנה שמתברכין בשש ברכות. רש"י פי' בחומש רק שיצא ממנו דוד שמתברך בשש ברכות וכאן דדריש בש"ס כפל ששה ששה לפי דכתיב שני פעמים שש שעורים בקרא ועיין במדרש רבה הא דכתיב בטרם יכיר בטרום כתיב אלא מלמד שהכניס שם שש שעות ואפשר דבא לרמוז ג"כ על זה: דוד ומשיח.

עץ יוסף

הכא יהושע בהדייהו דלא איתיהב רשותא לנורא כולי האי (תורת חיים): יהושע איחרך איחרוכי. הטעם שנחרכו בגדיו דוקא לפי שהיה לבוש בגדים צואים כדאמר בסמוך (ת"ח): הכא הוו רשעים בהדי ואתיהב רשותא לנורא. ומה שלא השיב לו מעיקרא הך מילתא משום דגבי חמ"ו נמי איתיהיב רשותא לנורא. שהרי נשרפו בו האנשים שהשליכו אותן לכבשן האש דכתיב גבריא אלך די הסיקו לשדרך מישך ועבד נגו קטיל המון שביבא דנורא. לכך הוצרך לומר כמי אינהו תלתא הוו דזכותא דתלתא מהניא אפילו היכי דאיתיהיב רשותא לנורא. והיכא דלא איתיהיב רשותא מהניא אפילו זכותא דחדא. אבל גבי יהושע דהוו תרתי לריעותא דאיתיהיב רשותא וליכא אלא זכותא דחדא לכך איחרוכיה מאניה (תורת חיים):

קמז וכי דרכו של בועז ליתן. שש שבלים. והא תנן אין פותחין לעני בגורן פחות מחצי קב שעורים (רש"י) הגה רש"י מפרש שש שעורים שש שבלים משום דקשה לרש"י דהיה להגמרא לומר וכי דרכו של אדם ליתן שש שעורים. אע"כ דהכי פריך הגמרא דאפילו אם נפרש שש שעורים היינו שבלים מ"מ וכי דרכו של בועז גברא רבא דלא עביד כדינא דקיי"ל אין פותחין כו': אלא רמז רמז לה כו' שמתברכין בשש ברכות. ויש להקשות מנלן דרמיז לה שיצאה ממנו

המתורגמן. א) שיקקע איהן צו מיר. ב) פערלאנגט. ג) הערונטער געלאססען אונד הערויין געווארפען. ד) פערזענגט דיא קליידער, פי' רק בגדיו נשרפו מעט. ה) פייכט. ו) געהינדערט.

יד יוסף

א ובמדרש איתא שבאו אצל אשתו של נבוכדנצר:

חדושי גאונים

הרבנות וא"כ יביא את בני האדם לידי מכשול שיחשדו בכשרים ועונש לצדיק לא טוב שכל שמעניסין את חבירו על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה וזהו רמזו בכאן שלא יפנה עצמו מן הרבנות דהיינו מי שזכה לכתר תורה כמו חנניה מישאל ועזריה שהלכו בסרבליהון ופטשיהון אבל מי שיודע בעצמו שעדיין לא הגיע להוראה ומורה וכו' ודוק (מגודת דוד): אמר להו בחרו לכון מאן דבעיתו בהדייכו אמרי יהושע כ"ג וכו'. וצריך ביאור מהא דאמרינן באגדה זו כשניצל יהושע כ"ג מאש שאל אותו נבוכדנאצר מ"ט אהני בך פורתא חמו"ע לא אהני בהו כלל והשיב יהושע כ"ג אינהו תלתא הוו ואנא חד א"ל והא אברהם יחיד הוה וכו' א"כ קשה לעיל תיכף כשהשיבו לנבוכדנאצר אינון תלתא הוו ואנן תרין היה לו לנבוכדנאצר לסתור דבריה' ג"כ מאברה' שהיה יחיד כמו ששאל ליהושע כ"ג ונלענ"ד דלא קשה מידי שהרי אחאב וצדקיה אמרו בזה הלשון אנן נמי נביאי כותייהו וא"כ השוו את עצמם לחמו"ע אבל לא במדרגה יותר גדולה מחמו"ע וא"כ אלו הקשה נבוכדנאצר אותם מאברהם היו משיבים שאברהם היה יותר גדול במדרגה יותר מחמו"ע וממנו ואלו השליכו לשנים משלשה היו ג"כ נשרפים אלא בזכות של כל שלשה היה שקול כמו הזכות של אברהם והיו מחזיקים בתומתם והיו מחזיקי' את השקר שהמה נביאים לפיכך לא הי'

אהבת איתן

מ"ט איענש פרש"י דאהני גורא למאכי' דיהושע דמאי דאהדר איהו לנ"כ משום דהוו רשעים בהדי' דחייה בעלמא דחייה וקי"ל הא ודאי שפיר אהדר ליה ולא דחיי' בעלמא

דוד דכתיב (ש"א טז) ויען אחד מן הנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי א יודע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו ואמר רב יהודה אמר רב כל הפסוק הזה לא אמרו דואג אלא בלה"ר יודע נגן שיודע לשאול. גבור חיל שיודע להשיב. איש מלחמה שיודע לישא וליתן במלחמתה של תורה. ונבון דבר שמבין דבר מתוך דבר. איש תואר שמראה פנים בהלכה. וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום. בכלהו אמר ליה יונתן בני כמוהו כיון דא"ל וה' עמו מלתא ב דבדידיה נמי לא הוה ביה חלשא דעתיה ונתקנא בו דבשאול כתיב (שם יד) ובכל אשר יפנה ירשיע ובדוד כתיב [א] בכל אשר יפנה יצליח. ומנ"ל דדואג (האדומי) הוה כתיב הכא (ש"א טז) [ויען] אחד מהנערים מיוחד שבנערים וכתיב התם (שם כא) ושם איש מעבדי שאול ביום ההוא נעצר לפני ה' ושמו דואג האדומי אביר הרועים אשר לשאול. משיח דכתיב (ישעיה יא) ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה [רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' וגו']. וכתיב (שם) ג והריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח. א"ר אלכסנדרי מלמד שהטעינו מצות ויסורים כרחים רבא אמר דמורח ודאין א) דכתיב לא למראה עיניו ישפוט (שם) ושפט בצדק דלים והוכיח

וה' עמו. הייני שש ברכות: לא אמרו דואג. לקמן מפרש דאחד מן הנערים הייני דואג: אלא בלה"ר. שהיה מספר בשבחו של דוד כדי שיקנא בו שאול ויהרגהו: לישא וליתן במלחמתה של תורה. להתוכח בת"ת: פנים בהלכה. שמביא ראיה לדבריו: דבדידיה נמי לא הוה. דשאול נמי לא הוי הלכה כמותו כדאמרינן בעירובין (דף נ"ג.) דוד דגלי מסכתא כתיב ביה יראיך יראוני וישמחו שאול דלא גלי מסכתא כתיב ביה בכל אשר יפנה ירשיע: נעצר. לפני ה'. ללמוד תורה הרבה: אביר הרועים אשר לשאול. אלמא שהוא מיוחד שבנערים דהיינו דואג דחזינן הכא דקרי ליה אביר הרועים: ונחה עליו רוח ה'. [איזה רוח] רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' הרי ששה: ה"ג והריחו ביראת ה' א"ר אלכסנדרי שהטעינו במצות ויסורים כרחים. היינו והריחו לשון רחים ולא גרסינן וכתיב והריחו: רבא אמר. מאי והריחו דמורח ודאין מריח באדם ושופט ויודע אם חייב הוא: לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח. ואפ"ה ושפט בצדק דלים כגון

השעורים האלה וגו' ולא אקרא קמא דכתיב וימד שש שעורים וישת וגו' משום למאי דמסיק דהיינו שש שעורין שש גרעינין ומדידה לא שייך ביה רק מנין: לא אמרו דואג אלא כו'. לפי שהיה באומרו שאמרו עבדיו יבקשו איש יודע מנגן בכנור והוא אמר יודע נגן ולא אמר בכנור גם כל המעלות גבור חיל וגו' דחשב מי בקש ממנו מזה דרשו דיודע נגן לאו בכנור קאמר אלא יודע לשאול ובענין זה גם הוסיף לומר ולספר בו מה שלא בקשו שהוא גבור חיל דהיינו גבור בתורה להשיב וכן איש מלחמה ט' וכוונתו ללשה"ר כדאמר פרק גט פשוט [ב] כל המספר בטובתו של חברו יותר מדאי בא לידי רעתו וקאמר התם בכה"ג כלך לך מלה"ר זה ומ"ש דבשאול כתיב כל אשר יפנה ירשיע דמלת ירשיע לא יתכן לפי פשוטו כדעת המפרשים שהצליח במלחמות שאינו נאמר כן לגבי דוד אבל מלת רשע נאמר בכ"מ בעובר על ד"ת והאי קרא דמייתי בדוד וכל אשר יפנה יצליח לא נמצא במקרא: משיח דכתיב ונחה עליו רוח וגו'. לפי פרש"י נראה דרוח ה' הוא הכלל וחכמה ובינה עצה וגבורה דעת יראת ה' המה הפרטיים ששה דמייתי והריחו ביראת ה' לא למראה גו' הוא מלתא באנפיה נפשיה דרבי אלכסנדרי מפרש בה ורבא מפרש לה בע"א. ודאמר ר"א שהטעינו מצות ויסורים. ר"ל שהטעינו מצות שבו זכה להיות הגואל גם הטעינו יסורין לסבול עונות ישראל כדאמרי' לקמן בפרקין דיתיב ביני עניי סובלי חלאים דכתיב מחולל מפשעינו ודימה דבר זה לרחים שע"י טעינת רחים וטורח טחינת הרחים אח"כ זוכה ליהנות ממנו מטחינתו כך זוכין ישראל בגאולה ע"י הטענת מצות ויסורין במשיח. ורבא דאמר דמורח ודאין דכתיב לא למראה גו' פרש"י ואפילו הכי ושפט בצדק דלים עכ"ל ויותר נראה לפרש בהיפך זה דלא למראה עיניו ישפוט דאף

עיון יעקב

ע"ש במדרש דקחשיב ג"כ חזקיה ויאשיה כי חשיב חמ"ו רק לאחד ע"ש במתנות כהונה: וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום. עיין בחדושינו פ"ק דסוטה דף ס' ודף כ"א ע"א:

הגה"ה

הרי"ף

להיות בששה בנים היוצאים ממנה: לא אמרו דואג אלא בלה"ר וכו'. וצריך לבקש לך אסמכתא מנ"ל לדרוש לגנאי ונראה דכיון דלא כתיב הכא אלא אחד מהנערים ולא ידענו מי הוא אלא ממה דכתיב התם ושם איש נעצר לפני ה' ושמו דואג וגו' וכי היכי דאשכחן התם שדבר לה"ר על דוד הכא נמי שלא דבר אלא בלה"ר: מצות ויסורים כרחים. פי' רש"י הטעינו ברחים והיינו והריחו ולא גרסינן וכתיב והריחו ויש לדקדק מה שפירש דבריו שאמר ברחים והיינו והריחו לשון רחים ואחר זה חזר לאחוריו לומר ול"ג וכתיב והריחו וא"ל דלעולם סבר רש"י ז"ל דגרסינן בגמרא וכתיב והריחו לסברת רבא דדרש והריחו דמורח ודאין לפי שרוח יראת ה' אין ברכה מאת ה' כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ולכך הוצרך להביא נמי האי וכתיב והריחו ביראת ה' שפירושו שמורח ודאין ובודאי ברכה הוא מ"מ ונחה עליו רוח דעת ויראת ה' שיהיה מריח ודן ביראת ה' אבל לרבי אלכסנדרי דדריש והריחו ביראת ה' שהטעינו יסורין ליכא למדרש להאי רוח דעת ויראת

עץ יוסף

ששה בנים בששה ברכות. דלמא בן חדא בששה ברכות דהוא משיח דכתיב גביה בהדיא ונחה עליו רוח ה' וגו'. וי"ל משום דקשה עוד דהא רישא דקרא כתיב וימד שש שעורים וישת עליה. וכי שייך מדידה בשש גרעינין. וע"כ צריך לומר דודאי שש סאין מדד לה. ואותן שש סאין לא נתכוין שתטול הכל בבת אחת. אלא בפעמים ושלש. אלא שנתן לה עוד שש גרעין לרמז. ועל אותן שש גרעין אמרה לחמותה שש השעורים האלה נתן לי. וכיון דמספר שש גרעין לרמז. מספר שש סאין נמי לרמז לכך דרים מיניה תרתי. עוד יש לתרץ קושיא א'. דכתיב שעורים בוי"ו. ולא כן כתיב גבי קמח שעורים דסוטה. ע"כ לרמז דנתן לה שש שבלים ובכל אחד היה ששה גרעין דרמז לה כו'. ולכך נתן שעורים מלשון שיעורין שוה דיהיה בה. עוד י"ל דבאמת לא נתן לה רק ששה גרעין. ולא מחמת שהיה צר עין ח"ו. אלא כוונתו היה על רמז הנ"ל. ובודאי היא לא הבינה הרמז ומ"מ קבלה השש גרעין למתנה בסבר פנים יפות. ולכך זכתה שיקוים בה זה הרמז. ופירוש הקרא כך הוא מדות שש שיעורים מעלות נתן עליה ר"ל להיות מתברכת בששה בנים היוצאים ממנה. וכל אחד מתברך בשש מעלות למד מדכתיב וימד שש שעורים וכתיב שש השעורים האלה דרש שתי פעמים שש דהיינו ששה צדיקים שבכל אחד שש מדות ודוק: לא אמרו דואג אלא בלשה"ר. דייק שהיה דואג האומר משום דכתיב כאן ויען אחד מן הנערים וגו' וכתיב (שמואל ב' א) ויאמר דוד אל הנער המגיד לו ודרשו בפסיקתא שהיה דואג האדומי. וכן הוא בילקוט שם ולקמן בסמוך דייק לה מפסוק אחר ודייקו שאמר בלשה"ר לפי שעבדיו של שאול אמרו יבקשו איש יודע נגן בכנור. והוא אמר יודע נגן ולא אמר בכנור. וגם כל המעלות גבור חיל וגו' דחשיב מי בקש זאת ממנו. לכן דרשו שאמר זה ללשון הרע. ובודאי אין מקרא יוצא מידי פשוטו יודע נגן בכנור אלא לפי שלא אמר בכנור דרשו שכוונתו ג"כ היה יודע נגן שיודע לשאול. והכי קאמר דואג שלפי שיש בו כל המדות האלו יהיה לו סייעתא דשמיא שבנגינתו בכינור ירוחב לו לשאול ויסתלק ממנו הרוח רעה ויבא עליו הרוח טוב. כך אמר לו דואג לשאול. אבל באמת היה כוונתו ללשה"ר כדי שיתקנא בו שאול וכמו שאחז"ל בפרק גט פשוט כל המספר בטובתו של חבירו יותר מדאי בא לידי רעתו ע"ש: דבדידיה נמי לא הוה. דשאול נמי לא הוה הלכה כמותו כדאמרינן בעירובין דוד דגלי מסכתא כתיב ביה יריאך יראוני וישמחו שאול דלא גלי מסכתא כתיב ביה בכל אשר יפנה ירשיע. ואע"ג דחז"ל במדבר רבה פ' י"א דרשו מהו בכל אשר יפנה ירשיע יגלה י"ל דדרשי ירשיע בד"ת שלא כיון להלכה. מדלא כתיב יצליח. ומ"מ אמת שנצח לפי שהיה עכ"פ גדול בתורה וגם שאר מעלות טובות שהיה בו כדאיתא שם במדרש וכדכתיב בן שנה שאול במלכו ודרשו חז"ל כבן שנה בלא חטא: ובדוד כתיב בכל אשר יפנה יצליח. כתב המהרש"א לא נמצא בו קרא זה. ואפשר שצ"ל ובדוד כתיב (שמואל א' יח) ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו. ופי' משכיל מצליח: דמורח ודאין. היינו שהוא בקלות המשפט כפי בחינת הריח. שהוא בנקל בלא יגיעה ככה יש משפט ששני בעלי דינים חפצים באמת רק לדעת הדין עם מי והנה אמרו לקמן (בדף

[א] גמ' ובדוד כתיב בכל אשר יפנה יצליח. לא נמצא במקרא וכ"כ המהרש"א. ולדעתי צ"ל לכל דרכיו משכיל (ש"א י"ח) ופרש"י מצליח. ודע דבילקוט ליתא להך בשאול כתיב וכו' ובדוד כתיב וכו': [ב] מהרש"א ד"ה לא אמרו. בפ' גט פשוט (דף קס"ד: ע"ש):

יד יוסף

א ילקוט שמואל רמז קכ"ה במדבר רבה פי"ג סימן י"א: ב כתב בספר עשרה מאמרות שהלכה לא היה יכול לומר יהונתן בני כמוהו כיון שהלכה כזה. מהנמנע שיהיה הלכה כזולתו המנגד ע"ש: ג ילקוט שמעוני ישעיה סימן י"א. וילקוט שמואל רמז קכ"ה:

חדושי גאונים

יכול נבוכדנאצר לבוא על האמת רק בצירוף להם עוד אחד אבל גבי יהושע כה"ג ראה נבוכדנאצר שזכותו שקול כאברהם משום שגם הוא ניצול יחידי וא"כ שאל אותו והא אברהם יחיד הוה וק"ל (מצודת דוד): מ"ד. ותאמר שש השעורים וגו' אלא רמז לה שעתידין ו' צדיקים לצאת ממנה כו' כל הענין עד דניאל חנניה מישאל ועזריה דכתיב בהו ילדים אשר אין בהם מאום כו'. וביאור ענין זה שראוי לצאת מרות ששה בנים וזה מורה

אהבת איתן

דהא בב"ק (דף ל) אמרי' דבהדי הוצא לקי כרבא ויליף לה מקרא דהצדיק לוקה כשסוכן אצל רשע. ועיין בח"א ולי נראה דה"פ מ"ט איענש דאתגלגל מילתא דאתא לכך עובדא שהשליכו נ"נ להם עם נביאי השקר ולא הצילו הקב"ה מתחלה שלא יבוא לידי כך. וכה"ג פרש"י גופי' ביומא (דף כב) גבי הא דקאמר מ"ט איענש שאול:

המתורגמן. א) ער ריכט אונד ריכטעט.

במישור לענוי ארץ. בר כוזיבא מלך תרתין שנין ופלגא אמר להו לרבנן אנא משיח אמרו ליה במשיח כתיב דמורח ודאין נחזי אנן אי מורח ודאין כיון דחזיוה דלא מורח ודאין קטלוהו. דניאל חמו"ע דכתיב בהו (דניאל א) ילדים אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה וגו' [ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך וגו'] מאי אשר אין בהם כל מאום אמר רבי חמא בר (חנניה) [חנינא] אפילו כריבדא[א] דכוסילתא לא הוה בהו. מאי ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך א"ר חמא בר' חנינא מלמד שהיו אונסין את עצמן מן השחוק ומן השיח' ומן השינה ומעמידין על עצמן בשעה שנצרכים לנקביהם מפני אימת מלכות: קמז שם ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה (דניאל א) אמר ר' אלעזר כולן מבני יהודה הם ורבי שמואל בר נחמני אמר דניאל מבני יהודה א חנניה מישאל ועזריה משאר שבטים (מ"ב כ) ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל מאי סריסים רב אמר סריסים ממש ורבי חנינה אמר שנסתרסה עבודת כוכבים בימיהם בשלמא למ"ד שנסתרסה עבודת כוכבים בימיהם היינו דכתיב (דניאל ג) וחבל לא איתי בהון אלא למ"ד סריסים ממש מאי וחבל לא איתי בהון חבלא דנורא והכתיב (שם) וריח נור לא עדת בהון לא חבלא ולא ריחא. בשלמא למ"ד שנסתרסה עבודת כוכבים בימיהם היינו דכתיב (ישעיה נו) כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וגו' אלא למ"ד סריסים ממש משתעי קרא בגנותא[ב] דצדיקי. הא והא הוה בהו. בשלמא למ"ד סריסים ממש היינו דכתיב (שם) בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות אלא למ"ד שנסתרסה עבודת כוכבים בימיהם מאי טוב מבנים ומבנות אמר רב נחמן בר יצחק מבנים שהיו להם כבר ומתו מאי שם עולם אתן לו אשר לא יכרת א"ר תנחום

רש"י

כגון ע"י הרחה: בר כוזיבא. (עם מלכי) [ממלכי] הורדוס היה: אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה. משכילים בכל חכמה יודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם הרי ששה: אפילו ריבדא דכוסילתא. לא היתה בגופם שלא היו צריכין להקזה: ריבדא. פגימה בלע"ז: כוסילתא. שם כלי שמקיז: מן השיחה. שלא היו מספרין בדברים בטלים כדי שלא יתגנו בפני המלך: כולם מבני יהודה. כדכתיב לעיל ששה בנים העתידים לצאת מרות וחשיב בהדייהו חנניה מישאל ועזריה: דניאל. לחוד (מבני) [קאי אבני] יהודה אבל חנניה מישאל ועזריה לא ולית ליה הך דרשה דלעיל דששה שעורים: מבניך אשר יצאו ממך. בחזקיה מלך יהודה כתיב: סריסים ממש. שסירסן לחנניה מישאל ועזריה שכן דרכם של מלכים לסרס את האדם כדי שלא ישא אשה ויהא פנוי לעבודת המלך ולית ליה הא דחכמים דאמרי לעיל שעלו לא"י ונשאו נשים והולידו בנים ובנות: ר' חנינה אמר. לא סרסם אלא להכי קרי להו סריסי' שנסתרסה עבודת כוכבי' בימיהם שבימיהם נודע [לכל] שאין ממש בעבודת כוכבי' ופורענו' שהי' נביא מתנבא לחזקי' שיהו נוטלים מארצם ויוליכם בהיכל מלך בבל ור' שמואל בר נחמני דאמר חנניה מישאל ועזריה משאר שבטים היו מוקים הוא קרא בדניאל לחוד: מאי וחבל לא איתי בהון. והלא חבלה היא זו שנסתרסו ומאי קרא דלעיל ילדים אשר אין בהם כל מום לא מצי פריך דאיכא למימר בשעה שבאו לנבוכדנאצר תמימים היו ומרים: חבל די נורא לא איתי בהון. אבל חבלת הגוף מיהא איכא [ופריך] לחבלה דנורא לא אילטריך דהא כתב קרא וריח נור לא עדת בהון: ולא ריחא. עשן הלשם: הא והא הוו. סריסים ממש ונסתרסה עבודת כוכבים בימיהם: טוב מבנים ומבנות. מכלל דבנים לא הוו להו דסריסי' היו: מאי טוב מבני' ומבנו'. הכא לא מצי לתרוצי הא והא הוי דא"כ במאי פליגי: מבנים שהיו להם כבר ומתו. דלא הוו בניהם קיימים ומיהו לא היו סריסים: אתן לו. להם לא נאמר אלא לו לאחד מהם והיינו ספר דניאל שנקרא על שמו [והשתא קא פריך פירכא באפי נפשה אגב דאתי בידו ספר דניאל]:

מהרש"א

שאמרו [א] אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות מ"מ אפשר שיטעה בו בשוגג וכן למשמע אזניו אפשר שאין שופט לדק לפי האמת שהבעל דין יטעה בטענתו ע"י משמע אוזן בעדות שקר הדיין אינו שופט לדק לפי האמת אבל משיח לא יטעה בכל זה שיהיה מורח ודאין דהיינו בחוש הריח ידין עם מי האמת דאין בו טעות כמו בחוש הראייה והשמיעה שזכר והוא כי חוש הריח הוא רוחני מחלק הנשמה כמ"ש [ב] כל הנשמה תהלל יה איזה דבר שהנשמה נהנה ממנו זו הריח אבל שאר החושים יותר גופניים והטעות מלוי בהם וק"ל: [בר כוזיבא מלך תרתין שנין כו'. בביתר היה מולך ואיתא במדרשות שגם ר' עקיבא טעה בו מתחילה ודרש עליו דרך כוכב מיעקב ע"ש]: כריבדא דכוסילתא כו'. עיין פרש"י וכתב מהרש"ל נ"ל לפרש שלא היה בהן רושם כלל כו' עכ"ל וכן נראה מפי' רבי סעדיה ועיין בפירושו של דניאל בפירוש אלו הששה דברים שזכר כאן: והיו סריסים בהיכל מלך כו'. כמה לשונות סריסים דכתיבי במלכי ישראל ואינו דומה שהיו מסרסים את עבדיהם כדי שיהיו פנוים לעבודתם וכן למ"ד שנסתרסה עבודת כוכבי' בימיה' לא שייך בכמה כתובי' דכתיב בהו סריסי' כמו בשמואל דכתיב ונתן לסריסיו ולעבדיו דלא שייך לפרושי ביה לא סריסי' ממש ולא שנסתרסה עבודת כוכבים אלא סריס פי' משרת והרבה כתובים כמוהו וי"ל דהכא לא ניחא להו לפרושי סריסים משרתים כיון דבא ישעיה להתנבא לחזקי' פורענות על בניו ואין זה פורענות דמשרתים בהיכל מלך הוא חשיבות שלא יהיו שפלים בעיני המלך ומלת סריס בכ"מ מורה על עבד חשוב בעיני המלך כמ"ש בתרגום לסריסיו ולעבדיו לרברבוהי ולעבדוהי וכן בכ"מ וע"כ באו לומר דהיינו פורענות דסריסים ממש ומ"ד שנסתרסה עבודת כוכבים דהיינו שיבואו לידי נסיון שישליכו אותן לכבשן אש ולגוב אריות וכן לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וגו' לא היה לו לקרות אותן סריסים לגבי הקב"ה אי לאו שנסתרסה עבודת כוכבים ומזה יתיישב למ"ד סריסים ממש הא והא איתא מי הכריחו לפרש הא והא כיון דע"כ ולסריסי' אשר ישמרו את שבתותי לא יתפרש ליה אלא שנסתרסה עבודת כוכבים נימא והיו סריסים בהיכל מלך נמי הכי יתפרש די"ל דלא משמע ליה פורענות שנסתרסה עבודת כוכבי' בימיהם אלא דאי' כמי סריסי' ממש והיינו ודאי פורענו' ואמר היינו דכתיב וחבל לא איתי בהון למאי דבעי למימר השתא דחבל לא איתי בהון היינו דקודם שהושלכו לא היה בהן כל מום י"ל שזכר זה כאן ששמח המלך בהללתקשראוי' היו בהיכל מלקשראה בהם דלא הוה בהו חבל ומום. ואמר מבנים שהיו להם כבר

[א] מהרש"א ד"ה דמורח. שאמרו (ב"ב דף קל"א. סנהדרין דף ו': נדה דף כ':): [ב] שם (שם) כמ"ש. (ברכות דף מ"ג:):

חדושי גאונים

על הבנים שנמשכו מן הבריכה העליונה (כאשר שתבאר שם בספרו בארוכה). ולכך רמז לה שילאו ממנה ששה בנים וכל אחד מתברך בשש ברכות. ודבר זה יש לך להבין ממה שילדה כל אחת במצרים ששה בכרס אחד. וזה ג"כ בשביל שנתברכו במצרים בבריכה עליונה בבני' עד שכל אחת ואחת ילדה ששה בכרס א'. ויש לך לדעת עוד כי אות הוי"ו שמספרו ששה מורה על זה שהוא כמו קו נמשך ומורה הקו השוה כי הזרע הזה נמשך ובא ממקום עליון מאוד והוא מורה ג"כ על זרע אמת כי האמת אינו נוטה ימין ושמאל וזה ענין הוי"ו שהולך ביושר ואינו נוטה ימין ושמאל וכל זה כמו שאמרנו כי הבריכה החדשה שהי' הקב"ה מבריך בישראל היה מוסיף בישראל זרע אמת כולו. ועוד אלו דברים מופלגים מאוד בחכמה וכאשר תבין זה תדע כי ענין עמון ומואב ראוי לזה מצד שהיה ענין בעמון ומואב שלא היה בשאר האומות שהם נולדו מאב שבא על בנותיו לא כמו שאר בני אדם שיש לכל אחד אשה שהיא חומרית ג"כ חלק בבן ומתוך כך אינו הכל מן האיש. וכאשר בא לוט על בנותיו אשר בנותיו נחשבים טפלים אצל האב והם

אהבת איתן

סריסים ממש. פי' רפ"י דר' יוחנן דאמר לעיל דחנניה מישאל ועזריה עלו לא"י ונשאו נשים לא ס"ל כמ"ד כאן שהיו סריסים ממש. ומיהו י"ל ע"פ הא דאיתא בירושלמי ספ"ו דשבת דנתרפאו כשהושלכו לכבשן האש ומפרש שם דהיינו מש"כ וחבל לא איתי בהון ואף שהיו סריסי' נתרפאו:

הרי"ף

ה' בעינין היסורין דהא לאו ברכה היא לכך אמר רש"י ז"ל לאחר שפי' דברי ר' אלכסנדרי לא גרסינן וכתיב והריחו לפי דלרבי אלכסנדרי אין אנו לומדים סברכה מהשוא קרא אלא מקרא דרות דעת ויראת ה' לחודיה ושמא ידרוש רבי אלכסנדרי שבירכו להסתייע מלמעלה ביראת ה' שבא לטהר מסייעין אותו: אפילו ריבדא דכוסילתא. נראה דהוקשה לו

עיון יעקב

חנניה מישאל ועזריה משאר שבטים. מכלל דר"ש בר נחמני לא ס"ל הא דאי' בפ"ק דסוטה שאמר הקב"ה ליהודה אתה הצלת תמר ושני בניה אני אציל מבניך ג' ולס"ק נמי ר"ש בר נחמני לעיל אני אמרתי אעלה בתמר דלפי סוגיא זו לא עלה על הדעת כלל להציל יותר מגלם: מאי סריסים. עיין במהרש"א ועי"ל דדייק כן מדכתיב בישעיה

עץ יוסף

ל"ח ע"א) אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב וכבר כתבו שאם הדור חייב מעמיד כו' עד שישארו זכאי. א"כ חלק הדין שהיא מלך הקושי בשלה שהרי כולם חפצים באמת. ולכן בן כוזיבא דחזיוהו דלא מורח ודאין. ע"כ שהיה הקושי מלך שהיה בבעלי דינים אחד רשע. א"כ מלך זה א"א שהיה כולו זכאי. ובודאי הוא כוזב וכל רוח לא היה בו (מלא העומר):

קמז היינו דכתיב בביתי ובחומותי יד ושם כו'. לפי שמן הבנים נמשך לאבות שני

המתורגמן. א) איין קראטץ, פי' חריץ קל. ב) דיא שאַנדע.

דרש בר קפרא בציפורי זה ספר דניאל שנקרא על שמו :

קמח שם מכדי כל מילי דעזרא נחמיה [בן חכליה] אמרינהו ונחמיה בן חכליה מ"ט לא א איקרי סיפרא על שמיה אמר ר' ירמיה בר אבא מפני שהחזיק טובה לעצמו שנאמר (נחמיה ה) זכרה לי אלוה לטובה . דוד נמי מימר אמר (תהלים קו) זכרני ה' ברצון עמך ופקדני בישועתך . דוד רחמי הוא דקבעי . רב יוסף אמר מפני שסיפר בגנותן של ראשונים שנא' (נחמיה ה) והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחד כסף שקלים ארבעים גם נעריהם שלטו על העם וגו' ואף על דניאל שגדול ממנו סיפר ומנ"ל דגדול ממנו דכתיב (דניאל י) וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה עליהם ויברחו בהחבא ב ומאי ניהו אנשים א"ר ירמיה ואי תימא ר' חייא בר אבא זה חגי זכריה ומלאכי [דף צד] ג אינהו עדיפי מיניה ואיהו עדיף מינייהו אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ד ואיהו לא נביא ואיהו עדיף מינייהו דאיהו חזא ואינהו לא חזו וכי מאחר דלא חזו מ"ט איבעית אע"ג דאינהו לא חזו מידי מזלייהו א) חזי . אמר רבינא ש"מ האי מאן דמבעית אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי ה מאי תקנתיה לינשוף מדוכתיה ארבעה גרמידי ג) אי נמי ליקרי קריאת שמע ואי קאי במקום הטנופת לימא הכי עיזא דבי טבחא שמינא מינאי :

קמט שם ו למרבה המשרה ולשלום אין קץ וגו' (ישעיה ט) א"ר תנחום דרש בר

רש"י

מכדי וכו' . רוב דברים שבספר עזרא נחמיה אמרן : דוד נמי מימר אמר הכי . כלומר מאי מחזיק טובה איכא : רב יוסף אמר . לאו אהכי איענש דהא דוד נמי אמר כי האי גוונא אלא לכך נענש שספר בגנותן של ראשונים : מאי נינהו . שהיו עמו חגי זכריה ומלאכי וכיון שהם לא ראו והוא ראה אלמא גדול מהם היה ומדאשכחן דניאל הוה חשיב טפי מחגי זכריה ומלאכי דהוו נביאי ש"מ דגדול הוה מנחמיה בן חכליה דלא הוה נביא ואפ"ה ספר עליו דלא אפקיה מכלל גנות הראשונים דניאל היה מבאי גולה עם החרש והמסגר ונחמיה היה מעולי הגולה זמן מרובה לאחר מכן : אינהו עדיפי מיניה וכו' . אגב גררא בעלמא קתני הכא ומלתא באפיה נפשיה היא וברוב ספרים אינה כתובה : מ"ט איבעית . דכתיב אבל חרדה גדולה נפלה עליהם : לנשוף . לדלג : במקום הטנופת . דלא מצי קרי : לימא הכי . לאם כלומר לך אצל העזים והנחני : מ"ם שבתיבת למרבה המשרה סתום לכך נסתם כלומר נסתמו הדברים שעלו במחשבה ולא נעשו . ל"א לכך נסתם שבקש הקב"ה לסתום צרותיהן של ישראל שבקש לעשותו משיח . ומורי אמר לפי שנסתם פיו של חזקיהו ולא אמר שירה :

מהרש"א

כו' . וכן ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש מבנים שהיו להם כבר . ואמר זה ספר דניאל שנקרא על שמו . לאפוקיה מנחמיה בן חכליה כדלקמן והוא זרובבל שהיה ג"כ בכלל סריסי המלך וברישא דקרא אמר ונתתי להם לסריסים בביתי ובחומותי יד ושם דהיינו שע"י תפלות דניאל וחבריו וזרובבל וחבריו נבנה חומות ירושלים ובהמ"ק אבל בסיפיה דקרא כ' ל' יחיד שם עולם אתן לו דהיינו שם הספר שהוא שם עולם אתן לו לדניאל לבד ולא לשאר הסריסים שהוא זרובבל כדמסיק מכדי כל מילי דעזרא נחמיה כו' דנחמיה הוא זרובבל והוא עלה קודם שעלה עזרא והוא כתב כל הספר כנראה מעניינו ולא נקרא על שמו אלא שנקרא ספר עזרא :

ואמר מפני כו' דוד נמי מימר אמר זכרני וגו'. במס' ר"ה פי"ט [א] כמי מדמה להו לענין זכרון של יחיד מיהו מחלק בהו הכא דדוד רחמי הוא דקבעי ר"ל שלא בקש לזכרהו לטובה משום מעשיו הטובים אלא שיזכרהו ברחמים שלו ית' ב"ה משא"כ נחמיה שבקש לזכרהו לטובה משום מעשיו בזה לא עשה כהוגן שכל מעשי האדם לטובה אינן כדי לזכותו אם לא ברחמים שלו ית' ב"ה: ואף על דניאל כו' שהוא דניאל גם היה פחת ושלטון קודם לנחמיה כדמוכח קרא . ואמר ומנלן דגדול ממנו כו' דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא כו' . לכאורה דר"ל דדניאל לאו נביא הוה והמראות דראה הן ברוה"ק ע"כ לא נמנה ספר דניאל מכלל הנביאים אלא בכלל כתובים שהוא ברוח הקודש אבל קשה דא"כ כיון דדניאל נמי גדול היה מהן דהוא חזי והן לא חזו אע"ג דאינהו נביאי הוו והוא לא הוה נביא אימא דנחמיה אע"ג דלא הוה נביא נמי היה גדול מהם והיה גדול נמי מדניאל וי"ל דאין לנו לומר כן נחמיה היה גדול מהן כיון דלא מצינו ביה במה שהיה גדול מהן כמו שמצינו בדניאל דהוא חזי והן לא חזו ושוב ראיתי בפרש"י פ"ק דמגילה [ב] שהרגיש קצת בזה דאינהו נביאי שנתנבאו לישראל בשליחותו של מקום והוא לא נשתלח לישראל בשום נבואה עכ"ל דר"ל דודאי דניאל נמי נביא הוה שהרי ראה כמה נביאות אלא שלא נשתלח בשום נבואה אבל א"כ בפשיטות ה"ל להוכיח דדניאל גדול מנחמיה שהוא היה נביא ונחמיה לא היה נביא וק"ל : ומאן נינהו אנשים כו' . דהכי משמע קרא והאנשים אשר היו עמי והיו ראוים לראות מראות הנבואה ולא ראו וגו' והן הן הראוים לראות דלא מצינו נביאים באותו דור רק אלו חגי זכריה ומלאכי וק"ל : [מזלייהו חזא פי' רש"י בפ"ק דמגילה שר של כל אדם למעלה עכ"ל] : ליקרי ק"ש וכו' . אע"ג דאסור להתרפאות בדברי תורה הכא אע"ג דאיירי בשכבר איבעית לא מיקרי רק להגן דשרי כדאמרינן פ' ידיעות הטומאה [ג] :

למרבה המשרה וגו' . רוב דברי המאמר י"ל דדרשו מתוך פסוקים האלו כי ילד יולד לנו וגו' למרבה המשרה וגו' שנבואה זו נאמרה על חזקיה כמו

עיון יעקב

כ"ו כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו וגו' שם עולם אתן לו אשר לא יכרת דלמה הבטיח על ככה בשביל שהם סריסים לה"ק לפי שנסתרסה עבודת כוכבים בימיהם אם כן הוא מדה כנגד מדה לפי דכתיב ואבדתם את שמם לכך שם עולם אתן להם אשר לא יכרת ומ"ד שנסרסו ממש לכך הבטיח להם שמ"מ לא ימחה ותכרת שמם מן העולם : זה ספר דניאל שנקרא על שמו. אפשר דלכך הבטיח כן לדניאל לפי שדניאל היה מתירא שיהיה לדינו כעבודת כוכבים לפי שהשתחוה לו נבוכדנצר כדאי' לעיל שאמר דלא ליקיים בי פסילי אלהיהם תשרפון באש ובעבודת כוכבים כתיב ושם אלהים אחרים לא תזכירו ואבדתם את שמם ולפי שבאמת הוה נקי מחטא זה ונבוכדנאצר עבדו נגד רצונו לכך ניתן לו ושם עולם לא יכרת : מפני שהחזיק טובה לעצמו . וכבר אמרינן פרק ב' דאבות אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת לקיים התורה והמצות : מפני שספר בגנותן של ראשונים . והתכבד עצמו בקלון חבירו כדי שלא יהיה זכרון לראשונים לכך לו גם כן לא יהיה לזכרון לקרוא ספרו על שמו : ומנלן דגדול ממנו דכתיב וכו' . עיין בפרש"י ומהרש"א ועי"ל כיון דגדול ממלאכי זה עזרא כדמסיק בפ"ק דמגילה דף ט"ו ועזרא היה גדול מנחמיה כדאיתא בעזרא כמה פעמים שהוא הכין לבו והוא הראש מכ"ש שדניאל גדול מנחמיה : ואיהו לאו נביא . ובמגילה דף ט"ו קחשיב דניאל שנתנבא בשנת שתים לדריוש אך רש"י תקן כל זה ברים מגילה ועיין במהרש"א : מ"ט איבעית . כי כל"ז על המקרא ל"ק מאי טעמא איבעית כי הייתי אומר דרוח רעה הבעיתם כדמצינו בשאול המלך שרוח רעה הבעיתו משא"כ עכשיו דקאמר אינהו נביאי שרוח הקודש שורה עליהם מקשה שפיר : למרבה המשרה ולשלום אין קץ . לפי הדרש ולסוגיא זו י"ל דה"ק כדי למרבה המשרה

הרי"ף

דהול"ל אשר אין בהם מום מאי כל מום ועוד דכתיב כל מאום לדרוש אפילו דבר שהוא מאום כלומר מאומה :

ברש"י ד"ה מאי נינהו דניאל היה מבאי גולה . ואע"פ דקודם באי גולה לא היה דניאל נוהג שום שררה כי המלך היה בירושלים גם לא מצינו שחזר ועלה ונהג שררה והיאך סיפר עליה והפחות הראשונים וגו' ואפשר שהוא אמר כן בירושלים על הפחות הראשונים שהיו בבבל :

ענף יוסף

קמח ומפני מה לא נקרא ספר נחמיה בשמו משום שהחזיק טובה לעצמו שנאמר זכרה לי אלהי לטובה . דוד נמי אמר הכי זכרני ה' ברצון עמך וגו' דוד רחמי קבעי כו' . ויש להבין הלא דברי נחמיה ג"כ היה בקשת רחמים שיזכרהו לטובה . אבל הענין הוא כי בדין אין לאדם שום שכר על מעשיו הטובים ע"ד מי הקדמני ואשלם . ובלא עזר ה' לא היה יכול לעשות שום מעשה טוב . אמנם לפנים משורת הדין ה' ברוב רחמיו

עיון יוסף

שני תועליות יד ושם . יד בחייו להשען עליו כדאיתא בסוף פ' הבא על יבמתו לא בעיא הך אתתא חוטרא ליד . ושם לאחר המיתה שלא ימחה שמו מישראל שנאמר והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו ולא ימחה שמו מישראל לפיכך הבטיח הכתוב לסריסים שיתן להם יד ושם טוב מבנים ובנות(תורת חיים):

המתורגמן . א) איהר שטערן , גליק . ג) עללען .

[א] מהרש"א

ד"ה ואמר . במס' ר"ה פ' י"ט (דף לב:) : [ב] שם ד"ה ומנלן . פ"ק דמגילה (דף ג.) : [ג] שם ד"ה ליקרי. פ' ידיעות הטומאה (דט"ו:) :

יד יוסף

א דספר נחמיה היה נקרא בימי חכמי התלמוד עזרא ב' . ועיין ב"ב דף כ"ז ע"ב רש"י ד"ה אין פוסקין דמים :
ב מגילה ד"ד ע"ב :
ג מגילה ד"ג ע"א :
ד עיין מגילה דף ט"ו קחשיב דניאל שנתנבא בשנת שתים לדריוש אך רש"י תקן כל זה ברים מגילה :
ה שם ע"ש היטב :
ו עיין רות רבה פ"ז סימן ב' . ילקוט ישעיה רמז רפ"ד :

חדושי גאונים

ג"כ יצאו ממנו לכך נחשב הכל מן האב ותולדות אלו הם נטעים אחר הצורה כי יש אל האיש משפט הצורה. ולפיכך נאסרו הזכרים ולא נאסרו הנקבות כי הזכרים יש להם משפט הצורה והצורה באומה זאת יוצא מסדר המציאות כאשר כל האומה הזאת יצא מן האב שבא על בתו כי הבת בטילה אצל האב וכאלו הכל היה מן האב שהוא זכר לכך כל האומה הזאת עמון ומואב נמשכים אחר הצורה והצורה הזאת יוצאת מסדר המציאות כי תולדות אלו אינה סדר הש"י כאשר בא הכל מן האב אשר נחשב צורה והיא צורה זרה. ולכך נאסרו הזכרים דוקא ולא הנקבו' כי הזכרי' אשר יש להם משפט הצורה ראוי שיהיו אסורים שהם צורה זרה שהדבר הזה זר ביותר ולא הנקבות . ומ"מ מוטבע באומה זאת כח הצורה ביותר אבל כאשר נטע בריכה זאת בישראל היה עושה פרי חדש והיה עושה שלטון כאשר ראוי אל הצורה שהיא שולטת והיה עושה צורה שלימה על כל הוא המביא שהוא צורה נחשב לישראל ומזה תבין איסור עמון ומואב איסור שלהם איסור עולם בעבור נטועם אל

קפרא בציפורי מפני מה כל מ"ם שבאמצע תיבה פתוחה וזו סתומה בקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך לא עשיתו משיח חזקיה שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר לפניך שירה תעשה משיח לכך נסתתם . מיד פתחה הארץ ואמרה לפניו רבש"ע אני אומר לפניך שירה תחת צדיק זה ועשהו משיח פתחה ואמרה שירה לפניו שנאמר (שם כד) מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק וגו' אמר שר העולם לפני הקב"ה רבש"ע עשה צביונו[א] לצדיק זה יצתה בת קול ואמרה רזי לי רזי לי אמר נביא אוי לי אוי לי עד מתי יצתה בת קול ואמרה (שם) בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו ואמר רבא ואיתימא רבי יצחק עד דאתו בזוזי[ב] ובזוזי דבזוזי. (שם כא) משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה וגו' א"ר יוחנן אותו מלאך הממונה על הרוחות דומה שמו נתקבצו כל הרוחות אצל דומה אמרו לו שומר מה מלילה שומר מה מליל (לא אתא בקר) . אמר שומר אתא בקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שובו אתיו :

תנא משום ר' פפיים גנאי הוא לחזקיהו וסייעתו שלא אמרו שירה עד

רש"י

כל הניסים הללו . שניצל מסנחריב ונתרפא מחליו : שר העולם . מלאך שכל העולם מסור בידו (וה"ק מכנף הארץ זמירות שמענו שפתחה ואמרה שירה) : שמענו צבי לצדיק . שר העולם שאמר עשה צביונו של צדיק : רזי לי רזי לי . נסתרות שלי הן ואני יודע על מה מעכב : אמר נביא [אוי לי] . עד מתי יבא משיח : עד דאתי בזוזי ובזוזי דבזוזי . עד שיתבזזו שונאי ישראל כמה פעמים : על הרוחות . שנשמות נפקדות אצלו והיינו משא דומה כך אמר דומה אלי קורין הרוחות על עסקי שעיר עשו ואומר לי שומר מה מלילה הקב"ה שהוא שומר מה אמר (מלילה זה) מן הגלות שהוא כלילה : שומר מה מליל . מה דבר למתי קץ הגאולה מליל זה: לא אתא בקר. בתמיה ואית ספרים דלא כתיב בהו ונכון: אמר. להם השר כך אמר שומר הקב"ה אתא בקר גאולה תבא וגם לילה אבל מתחלה תהיה גלות הרבה . ל"א לאחר שיגאלו ויבנה מקדש שני יחזרו ויגלו גלות זה . ל"א גם לילה לרשעים וכן תרגומו מוכיח אית אגר לצדיקיא ואית פורענות לרשיעיא : אם תבעיון . אם תבקשו להגאל : בעיו . בקשו רחמים : שובו . בתשובה : ואתיו . לגאולה :

מהרש"א

שכתבו המפרשים ואמר שאותו הילד היה תחלת המחשבה שבקש הקב"ה לעשותו משיח ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא וגו' אלו השמו' ראוים להיות במשיח אבל אמר בקטרוגו של מדת הדין לא נתקיימו בו כל אלו המעלות שיהיו במשיח לעתיד רק נתקיים בו למרבה המשרה ולשלום לו מסנחריב אבל אין זה קץ הגאולה שיהיה הוא משיח יושב על כסא דוד ועל ממלכתו וגו' ועד עולם וגו' וזה שהזכיר על כסא דוד שהוא קטרוגו של מדה"ד דאיך ישב חזקיה על כסא דוד עד עולם ומה דוד גופיה שאמר כמה שירות כו' ומסיים קנאת ה' לבאות תעשה זאת להסכים בזה בקטרוגו של מדה"ד ולכך נסתמה המ"ם בתחלת דברי הענין של מ"ה מ"ם של מרבה המשרה לומר לך שנסתם אז קץ הגאולה . ואמר שפתחה הארץ כו' . ר"ל הארץ הידועה היא א"י דכל זמן שישראל בגלות גם הארץ היא תרלה את שבתותיה וכאילו היא באבלות בכמה ענינים ע"כ פתחה לומר שירה תחת הצדיק חזקיה שלא תחרב ויהיה חזקיה משיח שיחזרו גם עשרת השבטים שכבר גלו וישבו בארץ לזכות בה בכמה מצות וז"ש זמירות שמענו ע"ד זמירות היו לי חקיך וגו' . ואמר שאמר שר העולם . עי' פירש"י ובתוס' פרק א"ט [א] ופ"ק דיבמו' [ב] כתבו שהוא מט"ט ואמר עשה לביונו לצדיק ר"ל שהארץ א"י נקראת ארץ לבי ע"ש זה שהיא עושה לביונו של מקום לומר שירה תחת הצדיק וכיוצא בה אמרינן [ג] בסוף כתובות ונתתי לבי בארץ החיים ארץ שלביוני בה כו' · ואמר רזי לי רזי לי וגו' . הכפל בזה עי' במפרשים ולפי דרש דהכא נראה לומר דה"פ רזי לי אתחלת המחשבה לעשות חזקיה משיח ורזי לי סוד הגאולה שלא עשיתיו משיח או שאמר רזי לי רזי לי על שני החורבנות שיהיו אם לא יהיה חזקיה משיח : ואמר הנביא ישעיה אוי לי עד מתי . לפי שאותו דור היה כולו זכאי כדאמרינן בפירקין שבדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו ע"ה ואם דור כזה לא יזכה למשיח עד מתי יבא שיהיה דור היותר ראוי לכך . ואמר יצתה בת קול כו' עד דאתי בזוזי ובזוזי דבזוזי כו' . עיין פירש"י ובערוך ערך בז פי' באים שודדים על א"י ובאים שודדים אחרים ושודדים המשודדים וישראל עמהם הבוגדים ריקם תרגום בזוזים וסריקין עכ"ל: משא דומה וגו' מלאך הממונה על הרוחות כו' . לפי פשוטו הוא שם אומה כמו משמע ודומה וגו' אבל הוא מבני ישמעאל ולא יתכן בו קורא משעיר וע"כ דרשו כי כשלא נעשה חזקיה משיח ונגזרו הגליות והחורבן שתי פעמים הנשמות ויורדי גיהנם הם המבקשים בתחייתם להיות עולים מגיהנם לזמן הגאולה באו אל המלאך דומה הממונה עליהם ורמז לו ולא כל יורדי דומה כמעט שכנה דומה נפשי : וא"ל שומר מה מלילה שומר מה מליל . כפל הענין ע"ש השני גליות האחד מבבל והשני משעיר ונקט קורא משעיר טפי לפי שממנו יהיו נגאלים אחר אריכות הגלות בו ור"ל מה מלילה מה מליל עד מתי יהיו הלילות והגלות ולפי גרסת הספרים לא אתא בוקר ר"ל וכי לא יבא בוקר וגאולה בין ב' הגלות הדומים ללילות . ואמר שאמר שומר אתא בוקר . שיהיה גאולה בינייהם דהיינו בית שני ת"ך שנה אבל הלילה שאחריה והגלות משעיר נסתם בו הקץ והדבר תלוי בתפלת רחמים ותשובה אם תבעיון וגו' וק"ל :

[א] מהרש"א ד"ה שאמר . פ' א"ט (ד"ס.) : שם (שם) ופ"ק דיבמו' (דט"ז :): [ג] שם (שם) בסוף כתובו' (דף קי"א.) :

חדושי גאונים

הצורה היוצאת מן סדר העולם . וא"א לחבר צורה הרעה אל ישראל אשר צורתם אלהית נבדלת . ולפיכך מעולם היו עמון ומואב צוררי ישראל יותר מכל האומות ועליהם אמר הכתוב ידו פרש צר על כל מחמדיה זה עמון ומואב . כדאי' בפ"ק דיבמות והבן מה שאמר ידו פרש צר ולא אמר אויב כי אין להם חבור ביחד בשביל הצורה הזרה אבל הנקבות מותרות מפני שהנקבה אינה צורה . ולפיכך אפשר לה הדביקות בישראל. ואדרבה ראוים הם שעל ידם יהיו נולדים השלטונים האלהיים וזה שאמרו במדרש ונתים מאבינו זרע בן לא נאמר אלא זרע הבא ממקום אחר וזה מלך המשיח ע"כ . וביאור ענין זה כי לא היה ראוי לצאת המשיח רק בהרכבה הזאת מלוט שבא על בנותיו שהיה נמשך הזרע מן הצורה ויברך אותם בישראל ואז יצא הצורה האלהי' והשלטון הזה הקדושה הוא המשיח שיהיה לעתיד והיינו דאמר זרע הבא ממקום אחר ר"ל שצריך פרי חדש אחר כמו שהתבאר וצריך נטיעה חדשה ודברים אלו עמוקים מאוד מענין זה שאמר זרע הבא ממקום אחר כאשר תעמיק ותבין זה ועל זרע האלהי הזה אמרו בגמרא שהיה רמז לה בועז לרות שיצאו ממנה ששה בנים וכל אחד מו' מדות כי כל זה מורה שהקב"ה היה מברך בישראל זרע אמת אלהית ומצד עצמם הם זרע פסול רק מפני כי שתי בריכות שהוברכו בישראל והם אינם זרים כי הפסול שלהם מצד הצורה והם נקבו' ואינם נחשבים צורים לכך אינם פסולים והם מוכנים אל הזרע הזה הוא המשיח . ולפיכך כל אחד ואחד

הרי"ף

מפני מה כל מ"ם וכו' . הא דנסתמם מ"ם דמרבה המשרה אפשר משום שבקש לסתום הצרות ונתרבה מפני המשרה שלא אמר שירה . ומה שקטרג מדת הדין שלא על מגת כן עשה לו נס וחף שלא יאמר שירה כדאמרינן במדרש ד' מלכים מה שתבע זה לא תבע זה וכו' חזקיה אמר אין בי כח לרדוף ולא להרוג ולא לומר שירה אלא אני ישן על מטתי כו' י"ל דנסי שיעשה לו נס בלא שירה כיהושפט שהוא אומר ובעת החלו ברנה הקב"ה מכה בהם אבל מ"מ לאחר הצלתו הוה ליה למימר שירה ועוד י"ל דעל נס רפואתו היה לו לומר שירה :

עיון יעקב

ולשלום שיהא גאולה שלימה לכן אין קץ לאריכות גלותינו והיינו דקאמר בגד בוגדים וכו' עד דאתי בזוזי ובזוזי דבזוזי כגאולה ראשונה כך גאולה אחרונה כמו שהקושי שעבוד הפליט במצרים לפדות נפשינו כן גאולה אחרונה כשיהיה בזוזי דבזוזי אז יהיה גאולה שלימה לעולמים : אמר ר"י אותו מלאך הממונה על הרוחות . ואפשר דקאמר קורא עלי משעיר על רוחות השדים כדכתיב ושעירים ירקדו שם לפי שלא נגמר מלאכת השדים כדאי' במדרש על פסוק תוצא הארץ נפש חיה לפי שהיה בין השמשות סמוך לשבת לכך נעשו רוחות בלא גופים ולא יגמור אותו בריאה עד לעתיד שיעביר ה' רוח הטומאה מן הארץ ויעמוד גופם עם גופים העומדים בעת התחיה לכן הם מצפים לגאולתינו ופדות נפשינו ונפשם ועיין במהרש"א ובירושלמי פ"ק דתענית :

ענף יוסף

וחסדיו מתחסד עם האדם כאילו לא קדמו ולא סייעו רק בבחירתו בעצמו עשה הטוב והישר . והכל מצד החסד והרחמים ולא מצד הדין . ולכך נחמיה שאמר זכרה לי אלהי (שהוא מדת הדין) לטובה . כאלו אמר שראוי מצד הדין שיזכרהו לטובה על כושר פעולתו . ולכך נענש אבל דוד אמר זכרני ה' (הוא שם הרחמים) ברצון עמך וגו' ר"ל מצד החסד והרחמים . שמצד הדין מגיע לך . רק שבקש מצד הרחמים . יפה דיבר . וזהו שאמר הגמ' רחמי בעי ר"ל שתלה בקשתו במדת הרחמים כאלו אין מגיע לו תשלום שכר מצד הדין : קנ גנאי הוא לחזקיה וסייעתו שלא אמרו שירה עד שפתחה כו' . קשה דה"ל למימר גנאי הוא לחזקיה וסייעתו שלא אמרו שירה ובא הארץ ופתחה ואמרה שירה . מאי עד שפתחה הארץ דמשמע עד שפתחה הארץ לא אמרו וכשפתחה הארץ כו' אמרו שירה וכן קשה במה שאמר לקמן גנאי הוא למשה וששים רבוא שלא אמרו ברוך עד שבא יתרו ואמר ברוך ה' . עוד קשה האי ברוך מאי עבידתיה ואמאי לא סגי להו בשירת אז ישיר . וכן במה שאמר לעיל סימן קמ"ט שאמרה הארץ אני אומרת לפניך שירה תחת צדיק זה קשה וכי יכול אדם לומר לחבירו אל תקרא את שמע ואל תתפלל אני אקרא ואתפלל תחתיך . א"כ ה"נ כיון שעל חזקיה היה מוטל לומר שירה כי פתחה הארץ ואמרה שירה מאי מהניא ליה . ונראה לפי שכל מי שנעשה לו נס צריך להודות ולומר ברוך כדאי' בפ' הרואה ד' צריכין להודות כו' מאי מברך . אמר רב יהודה ברוך הגומל חסדים טובים . ואם הוא נס של רבים צריכין נמי לומר שירה כדאי' בערבי פסחים תנו רבנן הלל זה מי אמרו חכמים אומרים נביאים שביניהם תיקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל צרה שלא תבא עליהן ולכשנגאלין אומרין אותו על גאולתן . והיינו מה שנאמר בשירת דבורה וברק בהתנדב עם ברכו ה' וכתיב נמי המתנדבים בעם ברכו ה' . הוצרכו להזכיר בשירתן לשון ברוך ה'. דשירה

המתורגמן א) מאַבֿע זיינע הערליכֿקייט , פי' תנה לו כבוד והדר . ג) פלינדערער .

שפתחה הארץ ואמרה שירה שנאמר (ישעיה כד) מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק וגו' וכיוצא בדבר אתה אומר (שמות יח) ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם תנא משום רבי פפיים גנאי הוא למשה וששים רבוא שלא אמרו ברוך עד שבא יתרו ואמר ברוך ה'. (שם) ויחד יתרו רב ושמואל רב אמר שהעביר חרב חדה על בשרו ושמואל אמר שנעשה חדודין חדודין כל בשרו אמר רב היינו דאמרי אינשי גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה קמיה. (ישעיה י) לכן ישלח האדון אדני צבאות במשמניו רזון א מאי משמניו רזון אמר הקב"ה יבא חזקיה שיש לו שמונה שמות ויפרע מסנחריב שיש לו שמונה שמות חזקיהו דכתיב (שם ט) כי ילד יולד לנו בן נתן לנו ותהי המשרה על שכמו ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום והאיכא חזקיהו שחזקו יה ד"א חזקיהו שחזק את ישראל לאביהם שבשמים. סנחריב דכתיב ביה (מ"ב טו) תגלת פלאסר (ד"ה ב כח) תלגת פלנאסר (מ"ב יז) שלמנאסר (שם טו) פול (ישעיה כ) סרגון (עזרא ד) אסנפר רבא ויקירא והאיכא סנחריב שסיחתו ריב[א] ד"א שסח ונחר[ב] דברים כלפי מעלה. א"ר יוחנן מפני מה זכה אותו רשע לקרותו אסנפר רבא ויקירא מפני שלא סיפר בגנותה של א"י שנאמר (מ"ב יח) עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם רב ושמואל ח"א מלך פיקח היה וחד אמר מלך טיפש היה

רש"י

גנאי הוא. דבר מגונה עשו: חרב חדה. שמל בשרו ונתגייר: חדודין חדודין. קמטין קמטין שהיה מיצר מאד על מפלת מצרים: גיורא עד י' דרי. הכי הוא משל בני אדם ומיהו יתרו לאו עשירי הוה: פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום: שחיזק ישראל. העוסקין בתורה כדלקמן: תגלת פלאסר. שם א' הוא דכתיב בימי פקח בן רמליהו בא תגלת פלאסר מלך אשור: אסנפר. חד רבא חד ויקירא חד: כלפי מעלה. כדלקמן שחירף ע"י מלאך: אל ארץ כארצכם. ולא אמר

מהרש"א

גנאי היה למשה כו' שלא אמרו ברוך כו'. כבר מצינו בכמה כתובים הקודמים שנאמר ברוך ה' במאורעות נח אמר ברוך ה' אלהי שם וגו' ואליעזר עבד אברהם אמר ברוך ה' אלהי אברהם אשר לא עזב וגו' אלא דה"ק גנאי לו למשה וס' רבוא שלא אמרו ברוך ה' וגו' על נס עצמם עד שבא יתרו ואמר ברוך ה' על נסם משום דהוה נס דרבים כדאמרינן פרק הרואה [א] וק"ל: ויחד יתרו וגו' רב אמר כו' ושמואל אמר כו' אמר רב היינו כו'. ובגירסת הילקוט א"ר פפא היינו כו' וכל"ל דלגרסתנו דרב מייתי ראיה לדברי שמואל בעל פלוגתיה ודלך התלמוד לומר בכה"ג תרגמא רב אליבא דשמואל ומדלא כתיב ויחד וכתיב ויחד דרשו כך. ומ"ש שהעביר חרב חדה כו'. פרש"י שמל את עצמו כו' עכ"ל ואיכא למידק דהיאך לא היה יתרו נימול כבר שהרי ממדין היה ומדין מבני קטורה הוו שחייבין במילה כדמוכח בפ' ד' מיתו' [ב] כמ"ש שם לפי' הרמב"ם [ג] בחידושי הלכות ע"ש וי"ל דלענין פריעת המילה קאמר הכא שהעביר חרב חדה על בשרו להעביר ליין המעכבין הפריעה דאברהם לא היה נצטווה על הפריעה כדאי' פ' הערל [ד] [גיורא עד עשרה דרי כו'. עיין פי' רש"י ובספר בחיי ובחזקוני נתנו טעם דעשירי בדוקא נקט עיין שם ואין להאריך]: מאי במשמניו רזון כו'. ר"ל מאי במשמניו שהרי קפ"ה אלף נהרגו ע"י מלאך ולא היו כולן שמנים ולית ליה הך דרשה לקמן בשמנים דאית בהו דהיינו ראשי גייסות ולכך דריש במשמניו מלשון שמונה דהיינו ח' שמות שהיו לו לסנחריב למעלתו נפחת מהם ונעשה רזון מהם שלא עמדו לו כמו שעמדו הח' שמות לחזקיהו: ומ"ש והאיכא חזקיהו שחזקו יה. ר"ל שחזקו יה כנגד סנחריב שהיה חזק ברוב עם מחזקיה א"כ שחזקו יה מחליו: סנחריב דכתיב ביה תגלת פלאסר וכו'. בימי אחז כתיב וישלח אחז אל תגלת פלאסר וכן שלמנאסר בימי הושע בן אלה וסנחריב בימי חזקיה היה ואפשר שקבלה היה בידם שכל זה אחד הוא: שסיחתו ריב וכו'. יש לפרש שהיה מדבר להם בל'

עיון יעקב

עד שפתחה הארץ ואמרה שירה. ולכך כתיב מכנף ארץ ע"ש קיבוץ גליות שהיה ראוי להיות בימיו כדכתיב לקבץ נדחיו מארבע כנפות הארץ משמע שאחר כך אמר הוא גם כן שירה אלא שפתחה הארץ תחלה וכדכתיב במלכים ב' כ' מכתב ליחזקיה ע"ש במדרש וכיוצא בו מצינו ביתרו אחר שאמר ברוך ה' משם אנו למידין שהרואה מקום שנעשו נסים

הרי"ף

במהרש"א (ד"ה מאי) מלשון שמונה דהיינו ח' שמות שהיו לו לסנחריב. נראה דהל"ל במשמניו לשון שמן ובריא אלא לדרוש לשון שמונה משמניו מחזקיה שיש לו שמונה שמות יפרע במשמניו סנחריב שיש לו שמונה שמות לכך כתיב במשמניו לדרוש בשמניו וגם משמניו:
ברש"י

לישראל שצריך לברך כדאיתא בש"ס ריש פ' הרואה ע"ש: ויחד יתרו רב ושמואל רב אמר שהעביר חרב. נראה מדמשנה הש"ס כי בסמוך קאמר רב ושמואל חד אמר וכאן אמר בפל רב ושמואל אלא ודאי דס"ל דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי דאלו ואלו דברי אלהים חיים כי העביר חרב חדה על בשרו לבד ליכא למימר דא"כ ה"ל למיכתב וימל יתרו אלא ודאי שנעשה בשרו חדודין שהיה מיצר על אבוד מצרים ובשרו חדודין לבד ליכא למימר דא"כ מה זה דכתיב על כל הטובה וגו' ה"ל למיכתב אשר עשה ה' למצרים אלא ודאי דשניהם אמת הם והשתא אתי שפיר לפי גרסא שלפנינו דאמר רב גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאה באפיה שהרי יתרו גייר ומל את עצמו אפ"ה נעשה בשרו חדודין חדודין והא דקאמר עשרה דרי משום שבוב אין זכרון עוד לראשונים כדאיתא במשנה דאבות עשרה דורות מאדם ועד נח: רב ושמואל חד אמר מלך פקח היה. וכה"ג פליגי בפ"ק דמגילה באחשורוש ונראה דפליגי בזה דמ"ד מלך פקח היה להראות גדולת מעשי ה' כשרוצה להציל בני ישראל מידם אף שמלך חכם שבהם יכול להצילם ומ"ד טפש היה להראות דכשאין ישראל

ענף יוסף

דשירה להודאה לא שני בלא הודאה דהיינו ברוך ולהכי משה וישראל לא יצאו ידי חובתן בשירתן כל כמה דלא אמרי ברוך. ובפרק הרואה משמע דאם בירך אחר ואמר ברוך ה' אשר גמלך טוב כו' ועונה אמן יצא ואפילו לכתחלה משמע דשפיר למיעבד הכי. וא"כ בשעה שאמר יתרו לפני משה וכל ישראל ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו' מסתמא כולם ענו ואמרו אמן על ברכתו דקי"ל השומע איזה שבח או ברכה מפי מברך חייב לענות אחריו אמן נמצא שע"י ברכתו של יתרו יצא משה ובני ישראל ידי חובת הודאתן. לכן קאמר גנאי הוא למשה וס' ריבוא שלא אמרו ברוך עד שאמר יתרו. וכן בשעה ששמעו חזקיה וסייעתו שפתחה הארץ ואמרה שירה כמו שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו מסתמא ענו כולם ואמרו אמן ובזה יצאו חובת הודאתן לכך קאמר נמי שלא אמרו שירה עד שפתחה הארץ. ואתי נמי שפיר מה שפתחה הארץ ואמרה אני אומרת לפניך שירה תחת צדיק זה. דברכת הודאה ושירה אם בירך אחר וזה עונה אמן שפיר דמי (תורת חיים): תנא כו' גנאי הוא ליחזקיה וסייעתו שלא אמרו שירה כו' כיוצא בדבר אתה אומר כו' גנאי הוא למשה וששים רבוא שלא אמרו ברוך כו'. ויש להבין מה ענין כיוצא בו להג"ל. ומה בא ללמדנו בזה. אבל הענין כך הוא. דהא ביום בקשו מלאכי השרת לומר שירה. ולא הניחן הקב"ה כדכתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה. הרי דלילה הסוה לא אמרו שירה ומבואר במדרש ילקוט ישעיה וירמיה ביום אומרים קדוש. ובלילה ברוך. וא"כ הם שלא אמרו שירה בלילה מעטו לומר ברוך. א"כ היה ראוי למשה וסייעתו שנעשה הנס בעבורם לומר ברוך תמורת המלאכי השרת. וזהו כיוצא בו כמו שהיה מוטל על חזקיה לומר שירה תמור השירה שלא אמרה החמה כמו שעשה יהושע כדאי' בתנחומא סדר אחרי שאמר יהושע לחמה דום שכשהיא מהלכת אומרת שירה ואמרה מי יאמר שירה במקומי. אמר יהושע אני אומר. כן גנאי למשה וסייעתו שהיה להם לומר ברוך כנ"ל עד שבא יתרו ואמרה (יערות הדבש): ויחד יתרו רב ושמואל רב אמר שהעביר כו' ושמואל אמר שנעשו בשרו חדודים חדודים. ואמר רב היינו דאמרי איניש גיורא עד עשרה דרא לא תבזי ארמאי באפי. ויש להבין על יתרו הצדיק שזכה שנכתב בתורה פרשת הקמת שופטים על ידו שיהיה לו ח"ו צער בשמעו כי קרה פורענות לצורר ישראל והצלה מאלהי ה' אמנה. והכתוב אומר ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לעמו ולא בשביל מה שקרה לפרעה ולמצרים. גם יש להבין מה דאמרי איניש שקשה לגר עד י' דורות לשמוע זילותא דעובד כוכבים. שחלילה להוציא לעז על צדיקים הללו שעזבו עבודת כוכבים ודבקו באמונת אלהים חיים. אבל הענין כך הוא שכבר כתב הרמב"ם לשבח לגר אשר בזמן שהעובדי כוכבים הם במעלה עליונה ועושר וכבוד אתם. ואנחנו דלים ודווים עוזבים הכל ומתדבקים באלהי ישראל. הלא נאה יש לשבח ולאהוב ולומר אשר זה שהכיר הבורא בעת כזאת. ולעומת זה אם ישראל במעלה עליונה ותשיבות והעובדי כוכבים שפלים אין כל כך מעלה ושבח לגר שבא להתגייר. וכמו שאמרו אין מקבלין גרים בימי דוד ושלמה. וא"כ י"ל כך הפירוש גיורא עד עשרה דרי לא תבזי כו' דאם מבזה אותם לומר שהם בזויים א"כ אין כל כך מעלה ושבח לו שעזב אותם ובחר בעם חשוב. ועל ידי זה נפשו עגומה. ויותר היה נוח לו אם ישבח אותם שהם בני מעלה ואעפ"כ עזב אותם והדביק עצמו בחי עולמים שבזה יגדל שכרו מס'. וזהו הפירוש לא תבזה באפיה. וזה היה ג"כ ביתרו שחשב שישראל יצאו ממצרים בתפזון לארץ מדבר הם דווים שמלהם בלתה ורגלם בצקה. ומזונותם במאוס. ויתרו שהיה יושב במדין ארץ טובה ורחבה והוא כהן וכל חמדת הזמן היה אתו וילך ויפרוש מזה וילך אחר עם ה' במדבר ולא שת לבו לחמדה המדומה הלא יחשב לו לצדקה ויקר ושבח גדול. אמנם בבא יתרו להם והנה ראה כי היטיב ה' לישראל לא חסר להם דבר שמלתם לא בלתה וכל טוב מצרים בידם לא חסר להם דבר א"כ הגד ואמר מה התוקת טובה לי שדבקתי לעם שיש להם הצלחה כזו ולכך נעשה בשרו חדודין. וזהו כוונת הכתוב ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל וא"כ אין מעלתו כ"כ גדולה שנדבק להם. אבל ממפלת פרעה לא היה מצטער כלום (יערות דבש):

עץ יוסף

קנ חרב חדה. עי' במהרש"א עוד י"ל דיתרו כהן מדין פי' שר מדין אבל מאומה אחרת היה ותדע דהא שר במצרים הוה דג' היו באותו עצה וקחשיב יתרו:

המתורגמן. א) זיין געשפרעד וואר נור קריג. ב) געשריען, ופי' כי דבר ונתן בקולו נגד הקב"ה

[א] מהרש"א ד"ה גנאי. פרק הרואה (דף נ"ד.):
[ב] שם ד"ה שהעביר. בפ"ד מיתות (דף נ"ט:):
[ג] שם (שם) לפי' הרמב"ם. (בפרק י' דהלכות מלכים):
[ד] שם (שם) פ' הערל (דע"א.):

יד יוסף

א ילקוט מלכים ב' רמז רל"ו:

חדושי גאונים

יש בו שש מדות ומה שאמר יודע נגן יודע לשאול. פי' מי שיודע נגן והשואל מדה אחת להם לפי שהתורה משמחת לב האדם וכאשר ישאל אדם הוא משמח לב השומע ופותח את לבו עד ששמח כמו שעושה מי שיודע נגן והתשובה שמשיב לו דומה לגבור חיל מנצח את השואל וזה גבור חיל אבל שנושא ונותן בתורה בעל משא ומתן מקשה ומתרץ זהו נקרא איש מלחמה וכן איש תואר שמראה ומתאר את דבריו הכל מדה אחת היא וכן וה' עמו שהלכה כמותו בכ"מ כי הוא ית' אמת וכאשר דבריו אמת לפי ההלכה אז הקב"ה עמו וזה מבואר. אבל שש מדות האלהיות שהם במשיח הם יותר ויותר. ולפיכך מדות שלו היא רוח חכמה ובינה עצה וגבורה והריחו ביראת ה'. אמר ר' אלכסנדרי מלמד שהטעינו מצות ויסורים כרחיים ובהרבה נסחאות לא מצאתי שהטעינו מצות רק שהטעינו יסורים כרחיים ואם גרסינן מצות פי' שהטעינו מצותהתור' והמשיח יהיה מקיים התורה וזה נקרא בהטעינו מצות כרחיים וכן היסורין ג"כ הם זכוך הנפש. ומפני זה כתב והריחו לשון נופל על לשון שמפני שיהיה לו יסורין ומצות שקשים עליו כרחיים כ' ג"כ והריחו כי מי שיש לו מעלה הנבדלת מן החומר לכך העולם החמרי מתנגד לו ביותר. ולפיכך יש עליו יסורים כרחיים ודרש זו שהוא לשון נופל על לשון לא שיהיה פי' והריחו

למאן דאמר מלך פיקח היה אי אמינא להו עדיפא מארעייכו אמרו קא משקרת מאן דאמר מלך טיפש היה א"כ מאי רבותיך . להיכא אגלי להו מר זוטרא אמר לאפריקי ור' חנינא אמר להרי סלוג . אבל ישראל ספרו בגנותה של א"י כי מטו שוש אמרו שויא כי ארעין כי מטו עלמין אמרו כעלמין כי מטו שוש תרי אמרו על חד תרין :

קנא שם ותחת כבודו א יקד יקוד כיקוד אש (ישעיה י) א"ר יוחנן תחת כבודו ולא כבודו ממש כי הא דרבי יוחנן קרי להו למאניה ב מכבדותי(א) . רבי אלעזר אומר תחת כבודו ממש כשריפת בני אהרן ג מה להלן שריפת נשמה וגוף קיים אף כאן שריפת נשמה וגוף קיים :

קנב שם תנא משמיה ד דרבי יהושע בן קרחה פרעה שחירף בעצמו נפרע הקב"ה ממנו בעצמו סנחריב שחירף [שם ע"ב] ע"י שליח נפרע הקב"ה ממנו על ידי שליח · פרעה דכתיב ביה (שמות ה) מי ה' אשר אשמע בקולו

רש"י

מוטבות מארצכם : קא משקרת. שהרי אין ארץ מעולה הימנה ולכן לא אמר מוטבות מארצכם: להיכא אגלינהו. סנחריב לעשרת השבטים דכתיב (מ"ב י"ח) וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי הי ניניהו אותן מקומות: אבל ישראל. כי אגלינהו סנחריב ספרו בגנותה של א"י דכי מטו לאותו מקום ששמו שוש : אמרי שויא לארעין . זאת הארץ שוייה לארצנו : כשבאו . למקום ששמו עלמין אמרו כי עלמין זה המקום שוה לירושלים שנקרא בית (עלמין) [עולמים] : כשבאו למקום שוש תרי אמרו על חד תרין . כלומר זה יפה פי שנים כמקומנו ועל שם כך נקראו כל אותן מקומות כך : ה"ג תחת כבודו ולא כבודו ממש. דכבודו ממש משמע בשרו וגופו תחת כבודו משמע תחת הגוף והבשר כלומר נשמה שבתוך הגוף והשתא אמר תחת כבודו ולא כבודו ממש נשמה שבתוך הגוף אלא האי כבודו היינו בגדיו דתחת בגדיהם נשרפו וכי הא דר' יוחנן וכו' דכל הגוף נשרף תחת הבגדים ולא גרסינן תחת כבודו ולא תחת כבודו ממש דמשמע דמקרא נפקא לזה דהאי תחת כבודו לא תחת [כבודו] ממש ומהיכא תיפוק ליה האי .אבל השתא דדרשא בעלמא דריש ליה : תחת כבודו ממש . תחת גופו ממש שהגוף קיים ונשמה נשרפת : בעצמו . הוא עצמו ולא ע"י שליח לא היה ביזוי כל כך ולכך הקב"ה כמו כן נפרע ממנו בעצמו ולא נתבייש כל כך דאינו דומה מתבייש מן הגדול למתבייש מן הקטן : ע"י שליח . דהיינו ביזוי יותר אף הקדוש ברוך הוא נפרע ע"י שליח ונתבייש יותר :

מהרש"א

יהודית כדי שירבו ישראל עם חזקיהו כמ"ש אל ישיא אתכם חזקיה וגו' ואל יבטח ואל תשמעו וגו' : [כי מטו שוש כו'. קראו אותה שוש על שם שאמרו שהיא טובה כארץ ישראל שנאמר בה משוש כל הארץ] :

ותחת כבודו וגו' ר"א אומר תחת כבודו ממש כשריפת בני אהרן ובפ' אלו קשרים גרסינן ר"א אומר תחת כבודו ממש רשב"ן אומר כשריפת בני כו' וע"ש ברש"י פלוגתייהו ושם יבואר . וכתב הרד"ק ומ"ש הכתוב מנפש ועד בשר יכלה וגו' כו' מסייע למי שאומר כי הנפש עם הגוף נשרפו והפסוק שאמר וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים מסייע למי שאמר נשמה נשרפה וגוף קיים כו' ונוכל לתרץ ב' הפסוקים כי נשרף מקצת גופם עכ"ל ע"ש והנה הוא לא תירץ רק הפסוקים שאינם סותרי' אבל לא תירץ הפסוקים לפי פלוגתייהו דע"כ חד מינייהו סבר דנשרף מקצת הגוף ואידך סבר נשרף כולו או דלא נשרף לגמרי ונראה ליישב דלמ"ד דהגוף לא נשרף לא תקשי ליה קרא מנפש ועד בשר וגו' דעד ולא עד בכלל ומ"ד דגם הגוף נשרף מ"מ שלדן קיימת ושפיר קאמר כולם פגרים מתים וגו' וק"ל :

פרעה שחירף בעצמו כו' . נראה מכאן לדחות פי' [הרמב"ן] בפרשת בא שמפרש אהיא דמכילתא ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך כו' שדרשו כן בעבור שהפרשה דבור משה עם ישראל והיה ראוי שיאמר ועבר ה' והכה ה' ולכך דרשו ועברתי אני בעצמי כו' עכ"ל דהכא א"א לפרש כן דהא לא כתיב הכא לשון מדבר בעדו אלא כתיב ויגער ה' וגו' דרכת וגו' ואפ"ה אמרו שהקב"ה עשה בעצמו ולא ע"י שליח גם מה שפי' הרא"ם לפירש"י דודאי כל המעשים שבעולם אל השם הם מתייחסים אע"פ שנעשים ע"י שלוחיו מפני שהוא הסבה ראשונה והתם מיותרא דאני ה' דרשו כן כו' עכ"ל והאריך ע"ש הכא א"א לפרש כן דלא נכתב בהני קראי אני ה' והנראה דאף שמצינו בכמה כתובים שאף מעשים הנעשין ע"י שלוחי השם מתייחסים אל ה' מ"מ אינו מוכרח לומר כן בכ"מ ומ"ה היכא דאפשר לפרש כמשמעו ניחא להו טפי למימר דמעשים המתייחסים אל השם הוא בעצמו עשאם ולא ע"י שליח ולזה הכא בויגער ה' וגו' ודרכת בים וגו' וכן בההיא דמכילתא ועברתי וגו' טפי ניחא להו לפרש להניח הדברים כמשמען שהוא עשאן ולא ע"י שליח והכא מייתי קרא ויגער ה' וגו' ולא מייתי קרא דלקמיה ועברתי וגו' דמייתי במכילתא היינו משום דהכא בפרעה גופיה קמשתעי שאמר מי ה' אשר אשמע וגו' ופרעה לא מת במכת בכורות עד קריעת ים סוף שהיה עמהם . ולפי דרכנו יתיישב דרש"י ז"ל בחומש לא פירש כלום על ועברתי והכיתי וגו' אלא גבי אני ה' פי' אני בעצמי אני ולא שליח עכ"ל היינו משום דדרכו לפרש פשט הכתוב וכיון דאפשר לפרשו דמעשה שלוחיו מתייחסים אליו הניח הדבר כפשט הכתוב בשאר מקומות דכמו כן לא פירש כלום הכא גבי ויגער וגו' כיון דאפשר לפרשו על מעשה שלוחיו שמתייחסים אליו שכן נמצא בכמה כתובים אלא גבי אני ה' שהוא יותר קרוב לפשוטו לפרש כן למעט מאני ה' ולא שלוחי · ועניין המאמר מבואר בפרש"י וקצת דחוק הוא דמה שייך ביוש וביזוי בפורענות שסלח הקב"ה עליהן אלא בגודל החמה והרוגז אמרו דאינו דומה עונש מי שחירף ע"י שליח למי שחירף על ידי עצמו דיש לנו לומר בכיולא בזה דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ואין שלוחו של אדם כמותו ולזה לא היה עונשו של סנחריב כ"כ שיהיה נפרע ממנו ע"י עצמו אבל בפרעה שחירף בעצמו היה רוגזו דהקב"ה כ"כ עד שנפרע ממנו ע"י עצמו וכה"ג מצינו בכמה מקומות להפליא הענין לעשות בעצמו וכן לענין הטובה כמ"ש באברהם ויש לשאול בזה מהא דאמרינן לקמן ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' במה הכם רא"א ביד הכם שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה היד שעתיד ליפרע מסנחריב רבי יהושע אומר ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא אצבע שעתידה ליפרע מסנחריב כו' מהכא משמע בין למ"ד היד הגדולה ובין למ"ד אצבע אלהים שהקב"ה בעצמו נפרע מסנחריב כמו בפרעה ויש ליישב דהכא כמ"ד התם אצבע שעתידה ליפרע כו' דכל יו"ד מכות היו על ידי מלאכיו חוץ ממכת בכורות וקריעת ים סוף שהיו על ידי עצמו יתברך ב"ה דכתיב ועברתי וגו' אני ולא מלאך ובקריעת ים סוף דכתיב ויגער ה' כדאמרינן הכא ודאמרינן אצבע אלהים גבי מכות אחרות היינו שלוחיו ומלאכיו דקרויים אלהים כמ"ש בענין ראה נתתיך אלהים לפרעה אבל מכת בכורות וקריעת ים סוף היו על ידו יתברך ב"ה וז"ש בעונש שחירף ע"י עצמו וכו' והכתובים מורים על זה שאמר ראה נתתיך אלהים דהיינו להכות את פרעה בי' מכות שהיו באצבע אלהים אבל אני אקשה לבו בכל זאת שלא ישמע אליכם עד שאני בעצמי נפרע ממנו ונתתי את ידי וגו' שהיא מכת בכורות שהיתה ע"י יתברך ב"ה ואז והוצאתי את עמי הם הצדיקים שבישראל שהלכו

הרי"ף

ברש"י הוא עצמו ולא ע"י שליח . ולא בפרעה לבד גם למרכבו וסוסיו ולכן הביא ג"כ הפסוק מנביאים דרכת בים סוסיך ועי"ל דאי מהאי קרא ויגער ה' את מצרים בהא לא כתיב את פרעה אבל דרכת בים סוסיך דיבר בפרעה כמ"ש כי בא סוס פרעה גו' וישב ה' וגו' ומהאי גופיה ה"א דפרעון היה ע"י הים כדכתיב וישב ה' עליהם את מי הים אבל מן דרכת בים נשמע שנפרע ממנו בעצמו :

עיון יעקב

עושין רצון הקב"ה ומרצין אותו בתשובה ומ"מ מוסר אותן אפילו ביד מלך טפש ואין יכולין להציל א"ע בחכמתן :

ר"א אומר תחת כבודו ממש כשריפת בני אהרן . ולפ"ז צ"ל דר"ש בר נחמני בפרק אלו קשרים דף קי"ד מפרש רק דברי ר' אלעזר לטעמו אזיל דאמר הכי לעיל בפ' ארבע מיתות דשריפת בני אהרן היה שריפת נשמה וגוף קיים ע"ש ועיין בפ' אלו קשרים שנראין שדברי רש"י סותרין קצת זה את זה ע"ש :

פרעה שחירף בעצמו . עיין ברש"י ובמהרש"א ועי"ל ע"ד דאיתא לעיל דף צ"א דאף א"ס הקב"ה מחיה לתה"מ ורעו אחרים וגו' ובני נכר אכריכם וכרמיכם ואותן שהקב"ה נפרע מהן

המתורגמן א) די קליידער בעהרען מיך , כי בני אדם מכבדין את האדם לפי בגדיו .

יד יוסף

א עיין בפרק אלו קשרים דקי"ג ע"ב : ב ב"ק דל"א ע"ב : ג סנהדרין נ"ב ע"א: ד ילקוט מלכים ב' י"ט רמז ר"מ . שוח"ט מזמור י"ח . במדבר רבה פרשה ח' סימן ג' :

חדושי גאונים

לשון רחים כי המ"ם הוא שורש רק הוא לשון נופל על לשון כמו שהתבאר בחבור באר הגולה. ובמדרש ר' אחא בשם ר' הונא לשלשה חלקים נתחלקו היסורים א' לדוד ואחד לדורו של גרות ואחד למשיח . וביאור ענין זה כי ענין היסורים הם מצד התנגדות אשר יש לדבר אחר לכך באים יסורים עליו וידוע כי האומות וישראל הם מתנגדים ודוד היה שהתחלה לענין זה שהיה לוהם באומות המתנגדים ומפני כך האומות שהם רוצים לבטל אשר מתנגד להם לכך האומות גם כן היו מתנגדים ביותר אל דוד שהוא כמו התחלה לדבר זה . והרוגי מלכות הם עלם ישראל שהאומות מתנגדים להם כי הרוגי מלכות היו מוסרים נפשם על התורה והמצות ולכך היו הם עלם ישראל שהאומו' היו מתנגדי' להם והיו שולטין בהם ומלך המשיח הוא יהי' סוף ההתנגדות לפי שמלך המשיח בא לבטל את העבודת כוכבים ולכך בכל כחם יהיו העובדי כוכבים מתנגדים למשיח ואלו דברים הם עמוקים מאוד וזהו דמורת ודאין וכל הדברים האלו מעידים ומורים על מעלת המשיח (נצח ישראל) :

פרעה שחירף בעצמו נפרע הקב"ה ממנו בעצמו כו' . עפרש"י ומהרש"א ותמיה גדולה לי על הגאון מהרש"א שלא ראה לפניו באותו פעם שכ' זה גמ' ערוכה בשבת בדף ק"ח וז"ל שאל ביייתוסי א' את רבי יהושע הגרסי מנין שאין כותבין תפילין ע"ג עור בהמה טמאה מדכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך אלא מעתה ע"ג נבלו' וטרפות אל יכתבו א"ל אמשול לך משל

נפרע הקב"ה ממנו בעצמו דכתיב (שמות יד) וינער ה' את מצרים בתוך הים וכתיב (חבקוק ג) דרכת בים סוסיך חומר מים רבים. סנחריב דכתיב (מ"ב יט) ביד מלאכיך חרפת ה' נפרע הקב"ה ממנו ע"י שליח דכתיב (שם) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וגו' ר' חנינא בר פפא רמי כתיב (ישעיה לז) מרום קיצו וכתיב (מ"ב יט) מלון קיצו אמר אותו רשע בתחלה אחריב דירה של מטה ואח"כ אחריב דירה של מעלה א"ר יהושע בן לוי מ"ד (ישעיה לו) ועתה המבלעדי ה' עליתי אל הארץ הזאת להשחיתה ה' אמר אלי עלה אל הארץ הזאת והשחיתה מאי היא דשמעיה לנביא דקאמר (ישעיה ח) יען כי מאס העם הזה את מי השילוח ההולכים לאט ומשוש את רצין ובן רמליהו אמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר חלף דקץ עמא הדין במלכותא דבית דוד[א] דמדבר להון בנייח כמי השילוח דנגדין בנייח[ב] ואתרעיאו ברצין ובן רמליהו[ג]:

קנג שם א"ר יוחנן מ"ד (משלי ג) מארת ה' בבית רשע ונוה צדיקים יברך מארת ה' בבית רשע זה פקח בן רמליהו שהיה אוכל מ' סאה גוזלות בקינוח סעודה[ד] ונוה צדיקים יברך זה חזקיה מלך יהודה שהיה אוכל ליטרא (בשר) [ירק] בסעודה. (ישעיה ח) ולכן הנה ה' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים את מלך אשור וכתיב (שם) וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע אלא מ"ט איעניש. נביא אעשרת השבטים איתנבי והוא יהיב דעתיה על כולה ירושלים בא נביא וא"ל (שם) כי לא מועף לאשר מוצק לה א"ר אלעזר בר ברכיה אין נמסר עם עיף בתורה ביד מי שמציק לו. מאי (שם) כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים לא כראשונים שהקלו מעליהם עול תורה אבל אחרונים שהכבידו עליהם עול תורה וראויין הללו לעשות להם נס כעוברי הים וכדורכי הירדן אם חוזר בו מוטב ואם לאו אני אעשה לו גליל בגוים. (ד"ה ב לב) אחרי הדברים והאמת [האלה] בא סנחריב מלך אשור ויבא ביהודה ויחן על הערים הבצורות ויאמר לבקעם אליו

מהרש"א

ברצון ממצרים שנאמר ויהי בשלח פרעה ואמר עוד וידעו מצרים וגו' בנטותי את ידי על וגומר היא היד הגדולה שנאמר בקריעת ים סוף ואז והוצאתי את בני ישראל הם רשעי בני ישראל שנשתיירו במצריים עם דתן ואבירם כמ"ש בת"י ולכך לא קרא אלו לא עמי ולא לצאותי כמו שקרא הראשונים גם דקדק לומר כאן מתוכם הם שנשארו בתוך המצריים ביציאת הראשונים ועל ב' כתות אלו אמר הכתוב בסוף פרשת שמות כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם כפל הענין בזה על שני יציאותם בב' מכות דהיינו מכת בכורות וקריעת ים סוף שקרוים ידו יתב' ב"ה שעל אותן שהלכו ממצרים ע"י מכת בכורות אמר ישלחם ביד חזקה של הקב"ה יתב' ועל אותן שנשתיירו אמר וביד חזקה יגרשם ר"ל ע"י יד חזקה של הקב"ה שהיא קריעת ים סוף יגרשם וק"ל: כתיב מרום קיצו כו'. עיין פרש"י ולולי פירושו היה נראה יותר לפרש בהיפוך דמרום קיצו הוא דירה של מעלה סופו של מרום שהוא רוכב בערבות ומלון קיצו הוא דירה של מטה סופו של מלון שהוא קדשי קדשים ששם מלון השכינה בין ב' בדי ארון עש"ה בין שדי ילין וק"ל: דשמעיה לנביא דקאמר יען וגו'. ורבשקה ישראל משומד הוה ושמע כל זאת מישעיה הנביא וטעה כדלקמן שאמר הנביא עד צואר יגיע דהיינו ירושלים ועד ולא עד בכלל ואיהו יהיב דעתיה על כוליה ירושלים ועד צואר עד ועד בכלל ופירוש הפסוק בפרש"י בישעיה כאן ניבא על שבנא וסייעתו שרצו למרוד בחזקיהו שמאסו בו על שראוהו שלא היה בוחר בשלחן מלכים אלא אוכל ליטרא ירק ועוסק בתורה כו' וראו את פקח כו' אוכל מ' סאה גוזלות בקינוח ומליזין על חזקיהו כו' וזה ומשוש את רצין וגו' אמר הקב"ה אוכלין אתם מתאוים אני מביא עליכם אוכלין הרבה כו' עכ"ל ע"ש באורך והיינו נמי דתרגומא לפי הדרש דנגדין בנייח ומסתפקין עצמן במועט ואין מבקשין ברב כמו רצין ובן רמליהו וע"ז הביא הדרש מארת ה' בבית רשע היינו הקללה והמארה שאין שבעין ברוב מאכל שיש להם בביתם אבל נוה צדיק יבורך דהמעט שלהם הברכה מצויה בו שמשביע אותם כמ"ש ואכלתם לחמכם לשובע אוכל קמעא והוא מתברך במעיו וק"ל: אין נמסר עם עיף כו'. שעיף וכחש כחו על ידי התורה ולא יוכלו להלחם כנגדו אין ראוי להמסר ביד המליך לו לבטלו מן התורה: [וראוין הללו לעשות להם נס כו'. שזה הנס שהמלאך שרף קפ"ו אלף מחיל של סנחריב היה נס מפורסם כמו קריעת ים סוף

רש"י

כתיב מרום קצו. בישעיה: וכתיב מלון קצו. במלכים. מרום קצו משמע דירה של מטה. כדכתיב (ירמיה י"ז) מרום מראשון מקום מקדשנו. מלון קצו משמע דירה של מעלה בית מלונו: ה' אמר אלי עלה אל הארץ וגו'. מאי היא. היכן אמר לו הקב"ה להשחיתה: יען כי מאס העם הזה וגו'. ומשוש את רצין ובן רמליהו ואתרעי' [להשחיתם] ברצין ובן רמליהו: מארת ה'. אשר לא ישבע מכל מה שהיה אוכל: אוכל ליטרא (בשר) [ירק]. בסעודה: ועלה על כל אפיקיו. שא"ל הקב"ה עלה והשחת: מ"ט איענים. מאחר שברשות הלך שנביא נתנבא [עליו] מ"ט איענים: בא נביא ואמר לו. כשבא על ירושלים: לא מועף לאשר מוצק לה. לא נמסר עמו של חזקיהו שהוא עיף בתורה ביד סנחריב המציק לו: כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי וגו' לא כראשונים. עשרת השבטים שהקלו מעליהם עול התורה אבל האחרונים עמו של חזקיה הכבידו עליהם עול תורה והיינו דכתיב והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים ראויין הללו לעשות להם נס כיוצאי מצרים שעברו את הים וכדורכי הירדן: אם חוזר בו. סנחריב: מוטב. ואם לאו אעשה אותו גליל הגוים (גלילה בגוים שמתגלגלות) [שמגלגל] בחרפה בכל הגוים ל"א לשון גללים: מ"ד אחרי הדברים והאמת האלה. השתא משמע שהיה מדבר בחזקיהו שהיו עסוקין בתורה בא סנחריב מלך אשור ויבא ביהודה ויחן על הערים ויאמר לבקעם

חדושי גאונים

למה הדבר דומה לב' בני אדם שנתחייבו הריגה למלך אחד הרגו מלך וא' הרגו אספקליטור דהיינו שר הטבחים של מלך איזה מהם מגונה הוי אומר זה שהרגו מלך וכו' ופי' רש"י ואלו לקו על ידי הקב"ה וא"כ דברי רש"י בכאן מגונים ומיוסדים על אדני פז הגמ' הנ"ל ופי' מהרש"א הוא סותר את הגמ' הנ"ל וצריך עיון במהרש"א ודוק. ולפי פי' רש"י שסנחריב היה גרוע מפרעה נלענ"ד עוד טעם דסנחריב גידף בעצמו וע"י שליח שהרי כששלח את השליח טוה לו לחרף וא"כ חירף בעצמו בעת שלוה והוה כשני פעמים אחד בעצמו ואחד ע"י שליח אבל פרעה לא אמר אלא פעם אחד בעצמו ומזה נסתר גם כן פי' מהרש"א ע"ש ומה שמפרש מהרש"א לפי פרושו דסנחריב היה קיל טפי מפרעה משום שבשלוחו חייב דדברי הרב ודברי התלמוד דברי מי שומעין אבל ק' לי הא אין טוענין למסית וזה הסית את עבדו לחרף ה' לבאות כ"ה ודוק (מגודת דוד):

מארת ה' בבית רשע. דלהרשע בעוה"ז אעלו בבית שהוא בקביעות אבל להצדיקים הוא נוה שנוה הוא מקום דירה לפי שעה ואומר שלרשע יהיה מארת ה' אפי' בביתו שבכאן הוא הקביעות שלו יהיה ג"כ מארת ה' מכ"ש בעולם הבא: ונוה צדיקים יברך. ולהצדיקים אפי' הנוה שלהם שהעוה"ז אצלם כנוה לפי שעה יבורך וכש"כ בעולם הבא והענין שבי"ת הוא יסוד בית הקדה והוא סת"ר של בית והוא הגוף והעולם הזה שהניחם בסוד בית אבל הצדיקים עיקר שלהם הנפש רוח נשמה בסת"ר שלהם הוא נו"ה ואמר אבל הישרים סוד שהוא יין ואצל הצדיקים יברך שהוא הברכה והבן (הגר"א במשלי):

עיון יעקב

מכן בעצמן אינן עומדין כלל לתחיית המתים: ואח"כ אחריב דירה של מעלה. כי בית המקדש של מטה מכוון נגד בית המקדש של מעלה:

שהיה אוכל ליטרא ירק בסעודה. ולהכי קרא שם של חזקיה צדיק ע"ש שנאמר צדיק אוכל לשובע נפשו: ולכן הנני מעלה עליהם את מי הנהר. עיין פרש"י בפסוק שם שהוא מדה כנגד מדה לפי הדרש דהכא ועיין במהרש"א: הוא יהיב דעתיה אכולהו ירושלים. וסמך עצמו אכלדאי כדאיתא בסמוך: וראוי לעשות להם נס כעוברי הים וכדורכי הירדן. כדורכי הירדן עמד להם זכות התורה של יהושע שלא ימוש מתוך האוהל ובעוברי הים נמי ניצולו בזכות התורה אע"פ שעדיין לא ניתנה וכדכתיב בסוגיין ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה שהוא זכות התורה וכפרש"י בחומש ואיתא לעיל דף כ'

הרי"ף

וחלף ביהודה. אע"ג דאמר וחלף ביהודה ע"ל שבני יהודה בטחו ברצין ובן רמליהו אבל הקללה והנה ה' מעלה עליהם אתנהי רק על י' שבטים ועל בן רמליהו מלכיהם ונפל מבטחם של בני יהודה וסנחריב חשב שנבואה היה גם על יהודה וירושלים א"ל לא מועף גו':

עץ יוסף

קנב דכתיב וינער ה' כו'. הך קרא בעיקר הפרעון כתיב שטבעו כולם בתוך הים ולא נשאר עד אחד. לכן נייתי ליה ולא מייתי קרא דכחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים דכתיב לעיל מיניה משום דאז לא מתו רק הבכורים לבד. ועוד יש לומר דמכות בכורות טעמא אחריתי אית בה לפי שהיתה דבר

המתורגמן. א) אנשטאט וואס דאס פאלק האט פעראבשייעט דאס הויז דויד. ב) וועלכעס האט זיא געלייטעט מיט זאנפטמוטה, וויא דיא וואסער פון שלוח פליסט זאנפט. ג) אונד האבען זיך אנגעשלאססען אן רצין אונד בן רמליהו. ד) צום נאך טיש, פי' אחר הסעודה אוכלין דבר קל להעביל את המזון.

רש"י

אליו : האי דישנא להאי פרדשנא . וכי מבילין דורון [כזה] לאדון כזה וכי מפני שהאמת בחזקיהו בא סנחריב : אמר רבינא . מאי אחר הדברים והאמת אחר שקפץ הקב"ה ונשבע להביא סנחריב והיינו אמת שחותמו של הקב"ה וקיומו אמת : ויעשה אבום . שיהיו כולם פגרים ויאכלו סוסיהם ובהמתם בתוך הפגרים כעין אבום :
מגבת ועד אנטיפרס . מקומות שבסוף התחומים: אע"פ שאלף גפן באלף כסף. שהם יקרים שאין להם רוב כרמים אפי' הכי לשמיר ולשית יהיה שמניחין אותן לאיבוד ומבעירות אותן והיו עוסקין בתורה : לשלול . כל א' ואחד לעצמו או לחלוק ביחד אותו ממון שנשאר מחיל סנחריב : ל"א או לחלוק לאחרים מה שאתו שוללים אבל אנו אסורים באותו שלל שממון שבזזו מעשרת השבטים מעורב בו ואיכא משום גזל: כמשק גבים שוקק בו . השקאה של ליגורות שמקלחין מהם מים טובעין השקו באותו ממון וטיהרתו דמה ליגורות הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה ע"י טבילה אף ממונם כו': בא על עית וגו' . ומתרגמינן ומכי רבני משרייתיה : עברו מעברה וגו' . ולא קא חשיב עוד היום בנוב לעמוד

גמרא

האי דישנא להאי פרדשנא . אחרי הדברים והאמת מאי אחר אמר רבינא לאחר שקפץ הקב"ה ונשבע ואמר אי אמינא ליה לחזקיה אייתינא ליה לסנחריב ומסרנא ליה בידך השתא אמר לא הוא בעינא ולא ביעתותיה בעינא מיד קפץ הקב"ה ונשבע דמייתינא ליה שנאמר (ישעיה יד) נשבע ה' צבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי כן היתה וכאשר יעצתי היא תקום לשבור אשור בארצי ועל הרי אבוסנו וגו' . א"ר יוחנן [אמר הקב"ה] יבא סנחריב וסייעתו ויעשה אבום לחזקיהו ולסייעתו (שם י) והיה ביום ההוא יסור סבלו מעל שכמך ועולו מעל צוארך וחובל עול מפני שמן א"ר יצחק נפחא חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות מה עשה נעץ חרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זה בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת איש ואשה שלא היו בקיאין בהלכות טומאה וטהרה ועל אותו הדור הוא אומר (שם ז) והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן ואומר (שם) והיה ביום ההוא יהיה כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה אע"פ שאלף גפן באלף כסף לשמיר ולשית יהיה . (שם לג) ואוסף שללכם אוסף החסיל אמר להם נביא לישראל אספו שללכם אמרו לו לבוז או לחלוק אמר להם כאוסף החסיל מה אוסף החסיל כל אחד וא' לעצמו אף שללכם כל אחד ואחד לעצמו . אמרו לו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו אמר להם (שם) כמשק גבים שוקק בו מה גבים הללו מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף ממונם של ישראל כיון שנפל ביד עובדי כוכבים מיד טיהר :
קנד שם אמר רב הונא ב עשר מסעות נסע אותו רשע באותו היום שנא' (ישעיה י) בא על עית עבר במגרון למכמש יפקיד כליו עברו מעברה גבע

מהרש"א

וירדן ולכך היה ג"כ בליל פסח] : האי דישנא כו' . עיין פרש"י אבל בפ"ק דמגילה [א] ובפ' השוכר את הפועלים [ב] מוכח דפרדישנא מל' דורן ומנחה הוא ומזה כתוב בערוך בערך פרדישנא אם היינו מולאין ספר שכתוב בו האי פרדישנא להאי דישנא הוה ניחא לן פרדישנא מנחה דישנא אדם גדול כדכתיב כל איש שמן וכל איש חיל עכ"ל ונראה לי לפום גירסא דילן נמי יש לפרש כן וכי האי דישנא ואדם חשוב ראוי להאי פרדישנא ומנחה וק"ל : מאי אחר אמר רבינא לאחר שקפץ וכו' . פי' אחרי שיהיו הדברים אמת שיבא סנחריב נשבע על כך ואפשר שדרשו האלה מלשון אלה ושבועה אבל אילו הגיד הדברים לחזקיהו הוה אמר לא בעיתותיה בעינא ולא יהיו הדברים אמת דרלון יראיו יעשה ועיין פרש"י . ואמר מיד קפץ הקב"ה ונשבע וכו' . ר"ל דלא נמנע בשביל בעתותיה דחזקיהו והיינו משום שדורו היה זוכה להעשות להם נס כעוברי הים כו' כדאמרינן לעיל וז"ש נשבע ה' לבאות לאמר אם לא כאשר דמיתי וגו' אמר כאשר דמיתי כן היתה בלשון עבר וכאשר יעלתי היא תקום בלשון עתיד ר"ל כאשר דמיתי למלרים כו' למען רבות מופתי וידעו מלרים וגו' וכן היתה במלרים כך נשבע ה' וכאשר יעלתי גם עתה רבות מופתי בסנחריב היא תקום: ועל הרי אבוסנו אר"י כו'. עיין פירש"י ועוד נראה לפרש שהאבום הוא משל כמו שהחמור מולא מזונותיו באבום כן חזקיה וסייעתו שבטלו ממלאכתם כדי לעסוק בתורה כדלקמן לשמיר ולשית יהיה וגומר ומלאו מזונותיהם בריוח משלל סנחריב כדלקמן ואוסף שללכם וגו' והרי סנחריב וסייעתו נעשה לחזקיה אבום ואמר חובל עול של סנחריב כו' : ע"פ מ"ש כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול כו' ונקט שמנו אף שלא חשו דורו של חזקיהו על גפנם שמביא תיפלה וביטול תורה כדלקמן על שמנם חשו כדי להדליק ממנו בבהכ"נ ובית המדרש ואמר שנעץ חרב כו' כל מי כו' . לפי שהכנעני העוסק בתלמוד תורה חייב מיתה כדאמרינן פרק ארבע מיתות [ג] וזה שאינו עוסק בתורה עושה עלמו ככנעני ודינו בחרב וסייף כדין כנעני שמיתתו בסייף: שלא מלאו ע"ה כו' . דהיינו איש ואשה שהיו הכל בקיאים אף באיסור והיתר כן נראה מפרש"י בספר ישעיה אבל בתינוק ותינוקת אמר שלא היו בקיאים באיסור והיתר אלא בטומאה וטהרה שהוא דבר השוה תמיד שהיו אוכלין חולין בטהרה ואמר על אותו דור שבשביל שהיו עוסקין כ"כ בתורה לידע בדיני איסור והיתר וטומאה וטהרה היו מבטלין ממלאכתן בעסק הגפן דלשמיר ושית יהיה כפרש"י שהשכרות מביא לביטול ההוראה באיסור והיתר וטומאה וטהרה כדכתיב גבי איסור שתויי יין להבדיל ולהורות . וסמך לזה הך דרשה ואוסף שללכם אוסף וגו' . ר"ל לפי שע"י שהיו עוסקין בתורה בטלו ממלאכתן ולא היו להם מזונותיהן בריוח א"ל הנביא שימליא להן הקב"ה מזונות ע"י שלל של סנחריב דלעיל מהאי קרא כתיב מקול המון נדדו וגו' ר"ל מקול המון רב של סנחריב נדדו כל העמים שהיה דרכו להעביר עמים מארץ לארץ כמ"ש ואסיר גבולות עמים ואמר מרוממותיך שלחת המלאך ממרום נפלו כל הגוים שהביא סנחריב עמו על ירושלים ואמר הנביא לחזקיהו וסייעתו שתזכו ואסף שללכם וא"ל לבזוז כ"א לעצמו שאין באסיפת השלל ביטול תורה או גם לחלוק שיש בו בחלוקה ביטול תורה . ואמר מה אוסף החסיל כ"א לעצמו כו' . וא"ל והלא ממון עשרת שבטים מעורב בו ואנו לריכין לאותו המעורב להחזיר אבידה לבעליהן לידן של עשרת השבטים וזה מביא לנו ביטול תורה : וא"ל כמשק גבים וגו' אף ממונן של ישראל כו' . ואין אתם לריכין לערוח ולהחזיר אבידתם שכבר טיהר ביד נכריים מדין יאוש בעלים כדין המליל מן הנהר ומן הגייס שאין לריך להחזיר וק"ל : י' מסעות נסע כו' . ר"ל מה שהיה לו להלוך בי' ימים הלך ביום

עיון יעקב

ספר המן והבל היופי זה דורו של משה ויהושע יראת ה' היא תתהלל זה דורו של חזקיה דעדיף : אמר לא הוא בעינא ולא בעתותיה בעינא . כיון שקיבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכשקול יעקב נשמע אין ידים ידי עשו שולטות : נעץ חרב על פתח בית המדרש . כי הסייף והספר נתנו כרוכים מן השמים וכדאיתא במדרש ילקוט ישעיה א' ע"ש : אף ממון של ישראל כיון שנפל ביד האומות מיד טיהר . ובא"ס אמרינן ג"כ עמון ומואב טהרו בסיחון אלא דלרבותא קאמר כן דאפילו בישראל הדין כן ודוקא בממון אמרי' כן אבל בקרקע של ישראל מבואר הדין בגיטין פ' הניזקין דף נ"ה לא היה סקריקון ביהודה ע"ש :

עין יוסף

והיפוכו שהכה בכורי מצרים והציל ביניהם בכורי ישראל . ואין מלאך אחד עושה שתי שליחות . ועוד שהוצרך להבחין בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור כדאמר באיזהו נשך . לכך נעשה ע"י הקב"ה בעצמו. אבל גבי סנחריב כתיב והנה כולם פגרים מתים (תורת חיים) : קנג מפני שמנו של חזקיהו .

[א] מהרש"א ד"ה האי . בפ"ק דמגילה (די"ג.) : [ב] שם (שם) ובפ' השוכר את הפועלים (דע"א.): [ג] שם ד"ה שנעץ . בפ' ד' מיתות (דף נט.) :

יד יוסף

א שה"ש רבה פ"א סי' כ"א : ב ילקוט ישעיה סימן יו"ד :

חדושי גאונים

אמרו לו והלא ממון עשרת השבטי' מעורב בו . קשה דבתחילה שאלו לבזות או לחלק ואח"כ שאלו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בו דשאלה זו היה להם לשאול בתחילה אם מותר להם ליקח השלל וי"ל דידוע הכלל דכל דפריש מרובא פריש וקבוע כמחצה על מחצה דמי וזה ודאי דרוב שלל סנחריב הי' מאומו' אחרות שרבו' שכבש ושל ישראל הי' רק המיעוט ולכן מתחילה לא הוקש' להם איך יקחו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בהם שסברו דבטיל ברוב וכל דפריש מרובא פריש אכן זה שייך דוקא אם לחלק שאז יאסף כל השלל יחד אל מקום אחד ומשם יטול כל אחד חלקו ושייך כל דפריש מרובא פריש אבל אם לבזות שכל אחד נוטל מהגזלני' עצמם שם הוי קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי . ועוד יש חילוק שאם לחלק אז הוי לכל אחד חלקו ביאוש ושינוי רשות דהבעלים כבר נתייאשו ושינוי רשות הוא אבל האוסף השלל כדי לחלק ואז כל אחד מקבל חלקו

אהבת איתן

נעץ חרב על פתח בהמ"ד ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה כו' . עיין במהרש"א והוא דחוק. ולי נראה ע"פ מאי דאיתא הסייף והספר ירדו כרוכין מן השמים. וז"ש על פתח בהמ"ד ע"ד חרב על הבדים כו' ועוד דמלך המלכות דינו בחרב כדאיתא ברמב"ם :

מהרש"א

אחר שכ"כ נתלבש בדרך כדי לעמוד בעוד היום בנוב לפי שא"ל אצטגניניו אם תלחם בה היום תכבשנה וכשעמד בנוב וראה ירושלים עיר קטנה לא חש כו' כך פירש רש"י בישעיה וכדלקמן: נביא הוא כו'. ר"ל צהלי קולך קול יעקב בב"ה בימי חזקיהו שראויים להנצל מעול מלכות גם בעבור עסקם בתורה כדאמרינן לעיל גם שהיא בת גלים בתו של אברהם כו' שעדיין לא תמה אז זכות אבות ודימה זכותן לגלי הים שהן גדולים ראויים שינצלו בהן ישראל אבל אמר הקשיבי לישה כו' שאז כשיבא לישה כ"כ יתמו זכות אבות והדבר תלוי בך להקשיב לתורה ולעניה ונבואות של ענתות שהוא ירמיה הנביא: ואמר ו' שמות יש לארי כו'. וכ"מ לפרושי קרא כדהכא א"כ למקא וממכר כמ"ש כה"ג גבי ז' מיני ארזים הן כו' במס' ב"ב [א]: אותו היום נשתייר מעונה של נוב כו'. לפי שי' השבטים גלו בעון פקד פקדתי בעון העגל ועגלי הזהב שעשו כמפורש במקרא אבל ב' השבטים יהודה ובנימין לא היו בכלל עון עגלי הזהב אבל היה להם עון ביטול העבודה בכמה מלכיות שהיא עונה של נוב שהרגו הכהנים ובטלו העבודה בנוב ואותו עון עמד להם בפרט לשני שבטים הללו שע"י ב' מלכיות שלהם נעשה הריגת הכהנים בו ודוד מיהודה היה הגורם וכדאמרינן לקמן שהיה נענש דוד ע"ז וישבי בנוב וגו' שבא על עסקי נוב ושאול מבנימין הוא צוה להרגם וע"כ נשתייר אותו עון על אלו ב' שבטים והיה נחרב הבית אז בעון זה לולי תורתו של חזקיה וסייעתו כדלעיל: [הלא דא היא קרתא דירושלם כו'. כל זה כמו שהוא לשון ת"י בספר ישעיה ע"ש]: בת דינא כו'. ע"ד לדק ילין בה שאפשר שימלא אח"כ מלמד זכות וסניגור כן היה במעשה הזה שאותו היום היה עדיין מדת הדין ועון נוב מקטרג ואחר כך היה להם מלמדי זכות וסניגורין להנצל

מלון לנו חרדה הרמה גבעת שאול נסה צהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה עניה ענתות נדדה מדמנה יושבי הגבים העיזו עוד היום בנוב לעמוד וגו' הני טובא הויין. צהלי קולך בת גלים נביא הוא דקאמר להו לכנסת ישראל צהלי קולך בת גלים בתו של אברהם יצחק ויעקב שעשו מצות לפני כגלי הים הקשיבי לישה מהאי לא תסתפי[א] אלא איסתפי מנבוכדנאצר הרשע דמתיל כאריה שנא' (ירמיה ד) עלה אריה מסבכו מאי [דף צה] עניה ענתות עתיד ירמיה בן חלקיה מענתות דמתנבי עלה דכתיב (שם א) דברי ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות מי דמי התם אריה הכא לישה א"ר יוחנן ששה שמות יש לארי אלו הם (בראשית מט) אריה (שופטים יד) כפיר (בראשית מט) לביא (ישעיה ל) ליש (תהלים צא) שחל (איוב כח) שחץ אי הכי בצרי להו[ג] עברו מעברה תרתי נינהו מאי (ישעיה י) עוד היום בנוב לעמוד א"ר הונא אותו היום נשתייר מעונה של נוב אמרי ליה א כלדאי[ג] אי אזלת האידנא יכלת לה ואי לא לא יכלת לה אורחא דבעא לסגוייי[ד] בי' יומי סגא בחד יומא כי מטו לירושלים שדו ליה ביסתרקי[ה] עד דסליק ויתיב מעלוי שוראי[ו] עד דחזייה לכולה ירושלים כי חזייה אדזוטר בעיניה אמר הלא דא היא קרתא דירושלם דעלה ארגשית כל משיריתי[ז] ועלה כבשית כל מדינתי הלא היא זעירא וחלשא מכל כרכי עממיא דכבשית בתקוף ידי עלה קם ומניד ברישיה מוביל ומייתי בידיה על טור בית מקדשא דבציון ועל עזרתא דבירושלים אמרי ליה נשדי בה ידא האידנא אמר להו תמהיתו (דאתיתו מאורחא) למחר אייתו לי כל חד וחד מנייכו גולמיה הרג (טינא) מינה מיד (מ"ב יט) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וגו' וישכימו בבוקר והנה כולם פגרים מתים א"ר פפא היינו דאמרי אינשי בת דינא בטל דינא:

רש"י

דהוא לאו מסע הוא אלא כדאמרינן לקמן אותו היום נשתייר מעונה של נוב: הני טובא הוו. די"ב הוא דאיכא: [נביא הוא]. ההוא קרא דצהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה דחשיבנא ביה תלתא בת גלים לישה ענתות איכהו לאו מחושבנא נינהו דנביא הוא דקאמר להו לישראל וכו': מהאי לא תסתפי. שתנצל מידו היינו דכתיב צהלי קולך: אלא איסתפי מנבוכדנאצר. שנמשל לליש דכתיב ביה עלה אריה מסבכו והיינו דקאמר הקשיבי לישה: עניה ענתות. כלומר נביאות ירמיה הענתותי שעתידה לבא על כ"נ שתמסר ירושלים בידו: אריה כפיר וכו'. בדוכתא אחריתי מפורש למה נקראו לו כל השמות הללו: א"ה. דכוליה קרא דצהלי קולך לאו מחושבנא הוא א"כ ליכא אלא ט' מסעות דהא עוד היום לאו מחושבנא כמי הוא. ומתרץ עברו מעברה תרתי איכון. עברו חד מעברה חד ואיכא עשר מסעות: אותו היום נשתייר מעונה של נוב. דמפני עון שהיה להם לישראל על שנהרגו כהני נוב קבע הקב"ה העונש עד אותו היום ואותו יום בלבד נשתייר מזמן העונש ואילו היה נלחם בירושלים אותו היום היה כובשה הכי משמע קרא עוד היום אותו יום העמידו לסנחריב על ירושלים בעון נוב: סגא בחד יומא. והיינו י' מסעות שנסע אותו היום: שדו ליה. לסנחריב בסתרקי תחתיו טפי"ט בלע"ז עד שראה ירושלים כולה: עלה קם ומניד ברישיה. עליה עמד והיה מניד בראשיה: נישדי ביה ידא האידנא. נלחם בה עתה (האידנא): תמהיתו. תימא הוא להתחיל היום משום חולשא דאורחא. ל"א תמהיתו (תבהיתם) נתייגעתם: גולמיה הרג. חתיכה של חומה לשון פרסי אבן רעועה מן החומה ונבקעה: בת דינא בטל דינא. כיון שלן דינא בטל הריב וכן מפני שלא נכבשה בו

[א] מהרש"א ד"ה ו' שמות. ב"ב (דף פ:) (גם בתענית דף כ"ה. ובר"ה דף כ"ג.):

יד יוסף

א תרגום יונתן פסוק עוד היום בנוב לעמוד:

חדושי גאונים

ביאוש ושינוי רשות והותר לו אבל לבזות שהוא נוטל מהגזלן עצמו אז לא הוי רק יאוש כמו באוונכרי בסוכה (דף ל') ועל כן רק כשאמר הנביא להם לבזות שאלו והלא ממון עשרת השבטים מעורב בהם (ערוך לנר): אותו היום נשתייר מעונה של נוב. לא מבואר למה אותו היום דוקא ולפענ"ד יש ליתן טעם לזה שהרי העון היה על שנהרגו כהני נוב כמו שפירש"י ועיקר החטא היה ביטול העבודה ע"י שנהרגו הכהנים כמש"כ המהרש"א והנה ביטול העבודה היה בפרט בערב פסח כי לקרבנות של שאר ימות השנה הספיקו גם מעט כהנים אבל בע"פ שבזמן אחד שעות בין הערבים הוצרכו הכהני' לזרוק דם ולהקטיר החלבי' לכל ישראל לזה ודאי הוצרכו הרבה כהנים ואולי ע"י הריגת כהני נוב נתבטלו ישראל כמה דורות להקריב הפסח ובזה נתגדל עון הריגת כהני נוב עד שנשאר עוד ממנו בימי חזקיה והנה אותו היום ערב פסח היה שהרי בלילה שאחריו נהרגו כל חילי סנחריב כדכתיב ויהי בלילה ההוא והלילה היה ליל פסח כדאי' במדרש וכן יסד הפייטן ולכן אם באותו יום היה לוחם על ירושלים היה מגלא שאז בע"פ היה מתעורר ביותר עונה של נוב אבל כשעבר היום נגלו ישראל שאז באה ליל שמורי' לישראל ונסתתמו המקטרגים (ערוך לנר): אמרי ליה נשדי בה ידא האידנא כלומר נלחמו תכף על העיר אמר להו תמהיתו דאתיתו מאורחא למחר וכו'. ופי' רש"י שלא רצה ללחום תכף משום חולשא דאורחא ולכאורה הוא תמוה אמת שמהם יצא זה שאותו יום היה מסוכן מחמת נוב אבל במה טעה סנחריב וכלא שמע מפי כלדאי אי אזלת האידנא כבשת לי' וכ"ל פשוט דדרך חוזי כוכבים לראות מה שיהיה לטובה או לרעה אבל אינם יודעים גוף הענין כמו שראו אצטגניני פרעה על משה שילקה במים ועל ישראל שילקו בדם אבל לא ידעו באיזה דבר

עיון יעקב

צהלי קולך. כלומר כיון שנשמע קולך בבתי כנסיות ובתי מדרשות אין לך לסתירה כדלעיל: **נשתייר** מעונה של נוב. מדקאמר נשתייר כלומר שעיקר העון כבר נתכפר במדתו מה שכלה זרעו דדוד ע"י עתליהו אם אחזיה כדלקמן אלא שעדיין נשתייר קצת מעון על שאול ודורו אותן שלא מיתו בדבר ואותו עונש עדיין נשתייר עד אותו יום:

הרי"ף

רש"י בד"ה אותו היום נשתייר מעונה של נוב. קשה מה עון נוב לירושלים ולמקדש שלא מי שחטא כגון שאול דואג ודוד כבר לקו כו'. ושמא על שלא מיחו ישראל לשאול שלא להורגם וע"י זאת המשכן שהיה בנוב נעשה שמם לכך נגזר עליהם:

אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי. כן מצינו בש"ס כמה פעמים שאמר רב פפא הכי וכן הוא הגירסא לעיל בילקוט בהא דגיורא עד עשרה דרי:

עין יוסף

לפי שהיו עסוקין בתורה תמיד הוצרכו לשמן הרבה כדאיתא בפרק קמא בשבת ברס זכור אותו האיש לטוב וחנניא בן חלקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים ד"ת. מה עשו העלו ג' מאות גרבי שמן וישב בעלייה ודרשן וקאמר אף שלא חשו דורו של חזקיהו על גפנם שמביא תיפלה וביטול תורה. אבל על שמנם חשו כדי להדליק ממנו בב"ה ובה"מ ולמזוזות:

קנד גולמי הרג טינא מינה. בערוך אות גימ"ל מביא הנוסחא למחר כל חד וחד מנייכו ניתי לי גולמהרג טינא מינה וכתב פירוש גולם חותם שבטבעת. הרג הוא סיד של חומה. מינה מן החומה. כלומר דהכי אמר להם למחר אלו לא תהיו עושים אלא כל אחד מכם יביא לי מסיד החומה כמלוא טבעתו שיהא החומה נהרסת. והמוסיף שם כתב וז"ל בנוסחאות שתי תיבות כתובות גולמו הרג. ופרש"י חתיכה של חומה בלשון פרסי: מיד ויהי בלילה

המתורגמן. א) זאלסט ניכט פירכטען. ב) וועניגער. פעהלט. ג) שטערן זעהער. ד) צו געהן. ה) האט מאן איהן אונטער געלעגט טעפיכע. מאטראצען. ו) העבער וויא מויערן. ז) אויף גערידרט מיינע אַרמעע.

קנה שם וישבי בנוב אשר בילידי הרפה ומשקל קינו וגו' [ויאמר להכות את דוד] (ש"ב כא) מאי וישבי בנוב א א"ר יהודה אמר רב איש שבא על עסקי נוב א"ל הקב"ה לדוד עד מתי יהיה עון זה טמון בידיך על ידך נהרג נוב עיר הכהנים ועל ידך נטרד דואג האדומי ועל ידך נהרג שאול ושלשת בניו רצונך יכלה זרעך או תמסר ביד אויב אמר לפניו רבונו של עולם מוטב אמסר ביד אויב ולא יכלה זרעי ב יומא חד נפק לשכר בזאי א) אתא שטן ואדמי ליה כטביא ב) פתק ביה גירא ולא מטייה ג) משכיה עד דאמטייה לארץ פלשתים כדחזייה ישבי בנוב אמר היינו האי דקטליה לגלית אחי [כפתיה] ד) קמטיה ואותביה [ושדייה] תותי בי (סדייא) [בדייא] אתעביד ליה ניסא מכאליה ארעא מתותיה היינו דכתיב (תהלים יח) תרחיב צעדי תחתי ג ולא מעדו קרסולי ההוא יומא אפניא ה) דמעלי שבתא הוה אבישי בן צרויה [הוה] קא חייף ו) רישיה בד' גרבי דמיא חזינהו כתמי דמא ז) איכא דאמרי אתא יונה איטריף קמיה אמר (אבישי) ד כנסת ישראל כיונה אימתילא שנאמר (שם סח) כנפי יונה נחפה בכסף ש"מ דוד מלכא דישראל בצערא שרי. אתא לביתיה ולא אשכחיה (שדר לבי מדרשא ולא אשכחיה) אמרה תנן אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משתמשין בשרביטו בשעת הסכנה מאי אתא שאול בי מדרשא אמרו ליה בשעת הסכנה שפיר דמי רכביה לפרידיה וקם ואזל קפצה ליה ארעא בהדי דקא מסגי חזייה לערפה אימיה דהות (עזלא) [נוולא] כי חזיתיה פסקתיה לפילכא ח) שדיתיה עלויה סברא למקטליה אמרה ליה עלם אייתי לי פלך פתקיה בריש מוחא וקטלה כד חזייה ישבי בנוב אמר השתא הוו בי תרין וקטלו לי פתקיה לדוד לעילאי ודץ ליה לרומחיה אמר ניפול עלה ונקטיל אמר אבישי שם אוקמיה לדוד בין שמיא לארעא ונימא ליה איהו ו אין חבוש מוציא (את) עצמו מבית האסורים אמר ליה מאי בעית הכא א"ל הכי אמר לי קודשא בריך הוא והכי אהדרי ליה א"ל אפיך צלותך בר ברך קירא לזבין ואת לא תצטער א"ל אי הכי סייע בהדן היינו דכתיב (ש"ב כא) ויעזר לו אבישי בן צרויה אמר רב יהודה אמר

רש"י

בו ביום לא הצליח ממחרת: [וישבי בנוב]. איידי דאיירי לעיל באותו יום שנשתייר מעונה של נוב נקט הכא וישבי בנוב שבא על עסקי נוב: הרפה. היינו ערפה: משקל קינו. מתרגמינן מתקל סופיניה: נטרד דואג האדומי. שסיפר לה"ר על דוד שנתקנא בו שאול ולפי שקבל אחימלך את דוד בנוב א"ל שאול סוב ופגע בכהני ה' נמצא שעל ידך נהרגו ואתה נכשל ובחטא זה נהרג שאול ושלשת בניו במלחמת פלשתים: שכר בזאי. לשון פרסי קריט"א. ל"א כפר הוא: קמטיה. הכניעו תחת הבד של זיתים ויתיב עלה למעלו: מכא ליה ארעא מתותיה. נתרככה הארץ מתחתיו ולא הזיקו. ל"א מכא ליה. נשפלה הקרקע כעין גומא והיתה מגינה עליו: בד' גרווי. בד' סאין של מים. ל"א בד' (גרווי) בירא דמיא בד' בורות של מים: איטריף קמיה. היתה טורפת. ומחבטת עצמה ומורטת כנפיה והומה ומצערת: קפצה ליה ארעא. כמו לא תקפוץ (דברים יט) נתקצרה הארץ והגיע מהרה לארץ פלשתים: לערפה אמיה. דישבי: (עזלא) [נוולא]. טווה: כד חזיתיה. ערפה לאבישי סברה למקטליה באותו פלך שהיה בידה ולא נגעה בו: אמרה ליה. לאבישי אייתי לן ההוא פלך דנפל לפניך: ה"ג פתקיה בריש מוחא וקטלה. השליך אבישי הפלך לראשה ומתה: פתקיה לדוד לעילא. זרקו כלפי מעלה: ודץ ליה. נעץ תחתיו חניתו בקרקע כדי שיפול עליו וימות: ונימא איהו. דוד עצמו לימא שם: אין חבוש מתיר עצמו. אין דעתו מכוונת עליו לומר השם והשתא ניצל דוד והשליכו השם ברחוק והלכו אבישי ודוד וחזרו להם: א"ל. אבישי לדוד: מאי בעית הכא. למה באת כאן: א"ל. הקב"ה אמר לי רצונך שיכלה זרעך או תמסר ביד אויבך ואהדרי ליה מוטב שאפול ביד אויבי: א"ל אפיך צלותך. הפוך תפלתך ואמור לפניו מוטב יכלה זרעך ולא תמסר ביד אויב דמה לך בצער בניך: בר ברך קירא ליזבן ואת לא תצטער. משל הוא שאומרים בני אדם בר ברך שעוה ימכור ואתה לא תצטער: סייע בהדן. עזרו בתפלה להפכהו: והוה קא רדיף בתרייהו. והן בורחין שהיה

מהרש"א

להנצל כמו שמפורש בענין בתפלתו של חזקיהו ודברי ישעיה אליו: מאי וישבי בנוב כו'. לפי שאחר זה גבי סף אשר בילידי הרפה וגבי גלית שנהרגו ג"כ כתיב בגוב בגימ"ל והכא גבי ישבי כתיב בנוב בנו"ן דרשו מאי וישבי בנוב בנו"ן למה שינה הכתוב מאי בעי בנוב אלא שזה בא להכות דוד כדכתי' ויאמר להכות דוד על עסקי נוב: [ופרש"י הרפה היינו כמו ערפה עכ"ל ובפ' משוח מלחמה ח"א הרפה שמה ולמה נקרא שמה כו' ומתוך ד' דמעות שהורידה ערפה על חמותה זכתה ויצאו ממנה ד' גבורים כו' ע"ש]: ומ"ש רצונך יכלה זרעך כו' ר"ל שיכלה זרעך כמו שכלה זרע הכהנים כדלקמן ע"י שהצלת עצמך ולא נמסרת ביד שאול אויבך או שתמסר ביד אויב שע"י שלא נמסרת ביד אויב דהיינו ביד שאול כלה זרעם של אלו. ואמר דנפק לשכר בוזאי עי' פרש"י ובערוך בערך שכר פי' שכר מלשון רשת כמו שכר אגמי נפש וביזאי כן בלשון ישמעאל כלומר לצוד חיות ועופות ע"ש. ואמר אתא יונה אטריף כו' שנאמר כנפי יונה נחפה וגו'. בכ"מ מפורש הדמיון ליונה שאינה מזדווגת רק לבת זוגה ואמר כנפי יונה גו' כן מעשה ידי ישראל נחפו במצות ובמעשים טובים וע"כ טרפה היונה זו בכנפיה: א"ל א"ה סייע בהדאי מיד ויעזור לו גו' וימיתהו וחרב אין ביד דוד במה עזרו כו'. כך היא הגירסא בילקוט ואינו מובן דמאי קושיא וחרב אין ביד דוד במה עזרו דאימא ביד אבישי הוה חרב שבו עזרו להמית הפלשתי וי"ל דמלת עזר בכ"מ נופל שהנעזר ג"כ מציל עצמו אלא שלא יוכל להציל עצמו רק בעזר העוזר וז"ש וחרב אין ביד דוד ואם כן במה עזרו שהרי הנעזר לא היה לו חרב להציל עצמו שיפול בו לומר שעוזרו העוזר ומסיק שעזרו בתפלה שהנעזר דוד ג"כ היה מציל עצמו בתפלה להפך אותה אלא שלא היה יכול שאין חבוש כו' וע"ז עזרו אבישי בתפלה להפכה [ועוד יש כמה לשונות אחרים בהאי עובדא בילקוט ע"ש ורובו של האי עובדא אינו מפורש

יד יוסף

א ילקוט ישעי' סי' י':
ב עי' בב"ר פ' כ"ט:
ג עיין ילקוט תהלים י"ח: ד ברכות נ"ג ע"ב שבת מ"ט ע"א גיטין מ"ס ע"א:
ה סנהדרין כ"ב ע"א שמות רבה פ"ח:
ו ברכות ה' ע"א:

חדושי גאונים

כמנואר במסכת סוטה אף כאן הני כלדאי המה חוזים בכוכבים וראו שאותו יום הוא מסוכן לפני ישראל בשילך ויעקר מביתו באותו יום וסברו שהמזל מורה דוקא בשילא עם חיילותיו באותו יום ואף שיתמהמה בדרך מהלך עשרה ימים כדרך כל הארץ אעפ"כ יצליח ולא ידעו שנגזר דוקא שילחם באותו יום ולפיכך כשנעשה הנס לשקרא בעון נוב ובא באותו יום הוא סבר שיש לו שהות עוד באיזה זמן שירצה ללחום יצליח מכיון שיצא בעצת הכלדאים ועלתה לו אבל עבדיו הרשעים רות אחרת היתה גם לרעה שילחוסדוקא בו ביום אבל ה' הכל עשה הרעה למען הביא על ישראל הטובה כדמסיק בת דינא בטל דינא ודוק (מגדת דוד):

אמר תנאין רוכבין על סוסו · אם גם מפני מהירותו של אבישי הוצרך לפרד הקל ברגליו יותר מסוס מ"מ יפלא דלא היה לדוד פרד עד שהוצרך לרכוב על פרדו של מלך. וי"ל ע"פ מה דאמרינן בירושל' פ"ח דכלאים ואין רוכבין על הפרד מק"ו מכלאי בגדים ופריך מוירכבו איש על פרדו דבני דוד כשנהרג אמנון ומתרץ אין למדין מהמלכות ופריך תו מוהרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי ומתרץ האי בריה מששת ימי בראשית הוי ע"ש ולכן אבישי דצדיק היה לא רצה לרכוב על שום פרד רק על אותו של דוד דבריה היה מששת ימי בראשית (ערוך לנר):

הרי"ף

אין חבוש מתיר כו'. עיין פרש"י אבל לפי גרסתינו א"ל לפירושו כי בהיותו בין שמיא לארעא א"ל מאי בעית כו' א"ל סייע בהדן ואח"כ אמר אבישי שם בנית. ובודאי אחתים למרחוק רק כוונת רש"י בזה איך בהיותו בין שמיא לארעא הפך תפלתו בעזרו אבישי והלא אין חבוש כו' משמע כלל וכלל לא לכך פי' דמיד שאמר שם ניצל דוד בהשליכו השם ברחוק על הארץ ולא היה חבוש אז הפכו בתפלה:

עיון יעקב

מוטב אמסר ביד אויב ולא יכלה זרעו. ויש בו מדעת קונו כדאיתא במדרש וברש"י פ' יתרו ואשא אתכם על כנפי נשרים כמו הנשר מוטב שיכנס החץ בי ולא בבניי ואבישי דאיפוך היינו מטעם דקא' שלא יכבה נר ישראל שהוא מלכות בית דוד ועוד י"ל דמש"ה קאמר בר ברך קירא ליזבון דדוקא בן הבן אע"פ דע"כ רחמי האב על הבן וכפירוש רש"י בפרשת וירא על פסוק אם תשקור לי ולניני מכל מקום עיקר רחמנות על בנו

עין יוסף

וילא כו'. במדרש קאמר דליל פסח היה · וכן יסד הפייטן· ונראה דנפקא להו מדכתיב בלילה ההוא ולא כתיב בלילה הזה סתם או בלילה הזה כמו ואכלו את הבשר בלילה הזה · וכמו ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה · מדכתיב ההוא רמז לאותו הלילה שכבר נעשו בו נסים (תורת חיים):

קנה אמר אבישי שם אוקמיה כו'. והיינו דכתיב משוה רגלי כאילות ועל במותי יעמידני משוה רגליו כתיב בספר שמואל רמז לרגליו של אבישי שנעשו כרגלי אילה שלוחה שמיהר לבא אצלי וקפלה לו הארץ. ועל מה שהעמיד באויר בשעה שזרקו ישבי כלפי מעלה קאמר ועל במותי יעמידני (תורת חיים):

המתורגמן. א) יאגד. ב) איין הירש. ג) איין פפייל געווארפען אונד ניט ערדייכט. ד) געבונדען. ה) פֿאָראַבענד. ו) געוואשען, גערייניגט. ז) בלוט פלעקקען. ח) האט אונטערבראכען איהר שפינדעל, פי' כי חדלה לטוות.

רב שעזרו בתפלה אמר אבישי שם ואחתיה הוה קא רדף בתרייהו כי מטו קובי אמרי קום ביה כי מטו בי תרי אמרי בתרי גוריין קטליה לאריא[א] אמרי ליה זיל אשתכח לערפה אמך בקברה כי אדכרו ליה שמא דאימיה כחש חיליה וקטליה היינו דכתיב (ש"ב כא) אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה ולא תכבה את נר ישראל:

קנו שם ת"ר א שלשה קפצה להם הארץ אליעזר עבד אברהם יעקב אבינו ואבישי בן צרויה. אבישי בן צרויה הא דאמרן אליעזר עבד אברהם דכתיב (בראשית כד) ואבא היום אל העין למימרא דההוא יומא נפק. ב יעקב אבינו [שם ע"ב] דכתיב (שם כח) ויצא יעקב מבאר שבע וגו' ויפגע במקום וגו' (כו' כמו שכתוב מאמר זה באורך במסכת חולין פרק גיד הנשה). [ג כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ואני לא התפללתי בו בעי למיהדר כיון שהרהר בדעתיה למיהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום דבר אחר ד אין פגיעה אלא תפלה שנאמר (ירמיה יז) ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי וילן שם כי בא השמש בתר דצלי בעי למיהדר אמר הקב"ה צדיק זה בא לבית מלוני יפטר בלא לינה ה מיד בא השמש והיינו דכתיב ויזרח לו השמש ו וכי לו בלבד זרחה והלא לכל העולם כולו זרחה אלא א"ר יצחק שמש שבא עבורו זרחה עבורו] ומנ"ל דכלה זרעיה דדוד דכתיב (מ"ב יא) ועתליה אם אחזיה ראתה כי מת בנה ותקם ותאבד את כל זרע הממלכה והא אשתייר ליה יואש התם נמי אשתייר אביתר דכתיב (ש"א כב) וימלט בן אחד לאחימלך בן אחיטוב ושמו אביתר וא"ר יהודה אמר רב אלמלא (לא) נשתייר אביתר לאחימלך בן אחיטוב לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט:

קנז שם אמר רב יהודה אמר רב בא עליהם סנחריב הרשע בארבעים וחמשה אלף איש בני מלכים ויושבים בקרנות של זהב ועמהם שגלונות וזונות ובשמונים אלף גבורים לבושי שריון קליפה[ב] ובששים אלף אחוזי חרב רצים לפניו והשאר פרשים וכן באו על אברהם וכן עתידין לבא עם גוג ומגוג במתניתא תנא

רש"י

קרוב לארץ פלשתים: כי מטו קובי. לאותו כפר ששמו קובי שבין ארץ ישראל לארץ פלשתים: אמרי קום ביה. אמרו זה לזה עמוד כנגדו ולא נברח ונכנו ולכך נקרא קובי אינהו הוו (בדקי) [בקיאי] בשמות הכפרים ועדיין היו מפחדין ובורחין: כי מטו בי תרי. שם מקום: אמרו בין תרי גוריון. בתמיה: בקברה. שהרגתה: [ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. אלמא בא לחרן וכתיב ויפגע במקום שעדיין לא הגיע לחרן שהיה עדיין בבית אל: שהתפללו בו אבותי. אברהם ויצחק (אברהם דכתיב ויעתק משם יצחק אין מקרא בידי*): הרהר בדעתי' למהדר. למקום: קפצה ליה ארעא. והיה שם מיד וקרא מוכיח דכתיב ויפגע במקום שהמקום פגעו שקפצה לו הארץ ונתקרב לו המקום: הכי גרסינן ד"א אין פגיעה אלא תפלה. ונראה למורי דהכא לא מיגרסא הך מילתא: בית אל. זה ירושלים חרן חוץ לארץ: כי בא השמש. ויבא השמש לא נאמר אלא כי בא השמש דמשמע שהיה דעתו לחזור כי עוד היום גדול כיון שראה כי בא השמש לן: ויזרח לו השמש. משמע השמש שהיה לו כבר שבא בשבילו כבר]: ומנא לן דכלה זרעיה של דוד. כדאפיך גלותיה: התם נמי אישתייר אביתר מכהני נוב: שגלונות. מלכות: על אברהם. כשנלחם בד'

*) רש"ל מ"ז.

מהרש"א

בקרא אבל הוא מגמרא]: ואמר כי אדכרו ליה שמא דאימיה כחש כו'. היינו דאדכרו ליה שמתה אבל עיקר חסר מן הספר והל"ל כדאדכרו ליה דמתה וי"ל דר"ל כד אדכרו ליה שמה ערפה שהוא על שם גנאי כדאמרי' בסוטה [א]שנקראת ערפה ע"ש שהכל ערפוה כו' בזה כחש חיליה כו'. ואמר היינו דכתיב אז נשבעו וגו' ולא תכבה את נר ישראל. ר"ל שיותר יש לחוש שלא תמסר ביד אויב משיכלה זרעך שבמסירתך ביד אויב תכבה נר ישראל ע"ש המלכות או ע"ש תורה ומצות שהיו בו שנאמר כי נר מצוה גו' וק"ל: [אליעזר עבד אברהם דכתיב ואבא היום אל העין כפרש"י בחומש דמלת היום מיותר לדרשה דהיום יצאתי והיום באתי וק"ל: יעקב אבינו דכתיב ויצא יעקב וגו'. מבואר בפרק גיד הנשה בחידושינו]: וכן באו על אברהם כו'. ולא מצינו בקרא שבאו הד' מלכים על אברהם רק אמלכי סדום באו וכשהלכו להם רדף אברהם אחריהם ואולי שקבלה היה בידם שאחרי זאת באו שוב על אברהם ברוב עם שזכר להנקם ממנו וכדלקמן בפרקין כי אייתי עלייהו מלכי מזרח ומערב אתון כו' ונקט אלו הג' מלחמות בענין כי היה בדמיון אחד שאברהם היה במעט עם שי"ח אנשים ואמרו [ב]שלא היה רק אליעזר שמספרו שי"ח אבל הצליח במלחמתו נגד עם רב כזה בנס נפלא ובסייעתא דשמיא כדלקמן בפרקין כי אייתי עלייהו כו'

עיון יעקב

כרחם אב על בנים כתיב ולא בן הבן ויכלה זרעו היינו הרבה דורות שאחריו שעיקר הרחמנות הוא על בנו:

והא אשתייר ליה יואש. ומכל מקום כליון תקרא כיון שלא נשאר רק אחד דכן מצינו

במשה שאמר הקדוש ברוך הוא ואכלה אותם כרגע ואעשה אותך לגוי גדול:

וכן עתידים לבא עם גוג ומגוג. שהרי בקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג:

עץ יוסף

קנו ואבא היום אל העין. דמלת היום מיותר אלא למימרא דההוא יומא נפק וההוא יומא בא (מזרחי) וק"ק למה לא רימזה לנו התורה בתחילת ביאתו לשם. ואפשר שבאמת נמי מרומז. דאמר אליעזר בתחילת ביאתו בתפלתו הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדוני אברהם. נמי נלמוד מהיום משום דראה דנעשה לו נס דקפצה לו הארץ בוודאי לא למגנא הוא הנס ויזדמן לו הקב"ה כהוגן. דאי לאו הכי הוה כשאלה שלא כהוגן כדאי' בגמרא (רמת שמואל): דכתיב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. אלמא בא לחרן וכתיב ויפגע במקום שעדיין לא הגיע לחרן שהיה עדיין בבית אל: שהתפללו בו אבותי. אברהם ויצחק. וכתב רש"י בחולין דף צ"א ע"ב האי בית אל לא הסמוך לעי הוא אלא ירושלים ועל שם יהיה בית אלהים קראו בית אל. והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם והוא שדה שהתפלל בו יצחק דכתיב (בראשית כד) לשוח בשדה: בעי למיהדר. הרהר בדעתו למהדר למקום: קפצה לו ארעא. לשון (דברים טו) לא תקפוץ את ידך. נתקצרה ונתקמצה לו והיה שם מיד. וקרא מוכיח דכתיב ויפגע במקום שהמקום פגעו ושקפצה לו הארץ ונתקרב לו המקום: ד"א אין פגיעה אלא תפלה. לא בא למעט פי' קמא שקפצה לו הארץ. אלא בא לומר שגם זה נדרש. דאל"כ לימא קרא ויפגוש שהוא הלשון המיוחד לפגישה מדכתיב לשון פגיעה ש"מ שפירושו נ"כ תפלה. וגם ליכא למימר שפירושו רק תפלה ולא קפילה ה"ל למכתב ויתפלל שהוא לשון המיוחד לתפלה. וכתיב ויפגע ע"כ הוא משמש לפגישה ולתפלה שקפצה לו המקום וגם התפלל שם: מיד בא השמש. והיינו דכתיב וילן שם כי בא השמש שקשה למה לי למכתב כי בא השמש דבלא זה נ"כ הינו יודעים שלן שם מחמת שבא השמש דסתם הולכי דרכים אין ליכנס אלא מפני שקיעת החמה. אע"כ לומר שקיעה פתאום קודם זמנה. וז"ש וילן שם כי בא השמש שנתן סיבה ללינתו. שלא היתה כוונתו ללון שם אם לא שבא השמש פתאום קודם זמנה: שמש שבא עבורו כו'. ויזרח לו השמש משמע השמש שהיה לו כבר שבא בשבילו כבר: ומנ"ל דכלה זרעיה דדוד. כד אפיך גלותיה: התם נמי אשתייר אביתר. מכהני נוב:

קנז שגלונות מלכות. ע"ד גלבה שגל לימינך וגו': בקרונות של זהב. פי' עגלות של זהב ובלע"ז קר"ו (ערוך) והמוסיף כתב בלשון רומי מין עגלה: שריון

מהרש"א (בגליון)

[א] מהרש"א ד"ה כי. בסוטה (דף מ"ב): [ב]שם ד"ה וכן. ואמרו (נדרים דף ל"ב):

יד יוסף

א ב"ר פ' נ"ט: ב ב"ר פרשה ס"ה: ג חולין דף צא ע"ב: ד ברכות כ"ו ע"ב תענית ז' ע"ב ודף ח' ע"א סוטה י"ד ע"א: ה ב"ר פרשה ס"ה: ו ב"ר פ' ע"ח:

חדושי גאונים

ואמר ר"י אמר רב אלמלא לא נשתייר אביתר לאחימלך בן אחיטוב לא נשתייר מזרעו של דוד שריד ופליט. מזה משמע שנתקיים בדוד כליות זרעו כמו שגזה עליו הקב"ה לכפר על עון נוב כדאמרינן לעיל עד אתי יהיה עון זה עמון בידך וכו' רצונך יכלה זרעך או תמסר ביד אויב. וא"כ קשה אידאמרי' לעיל עוד היום בנוב לעמוד דמעונה של נוב נשתייר יום זה בימי חזקיה ונ"ל דתרי גווני כפרה הוי צריכי כפרה לדוד על ידי שנענשו אחימלך ושאול ובניו על ידו וכפרה על כל ישראל שלא מיחו ביד שאול בהרגו כהני ה'. והנה מה שאמר הקב"ה לדוד רצונך שיכלה זרעך זה היה לכפר על עון עצמו אבל עדיין היה העון שמון בידי ישראל והוצרך לימרק ע"י צרת סנחריב דהיה זה מדה כנגד מדה כמו שנשאו פני המלך והיתה אימתו עליהם להרע בימי שאול כן היה כאן נשיאת פני המלך והתחזקם בממשלתו גבי חזקיה לטוב דכל מלחמת סנחריב לא היה רק כנגד חזקיה לבדו כמו שאמר אל ישיא לכם חזקיה וגו' אל תשמעו אל חזקיה כי כה אמר מלך אשור עשו אתי ברכה וצאו אלי ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו והיה כל צרתם על התחזקם במלך חזקיהו וזה היה כפרה להם על נשיאת פני שאול והתחזקם במלכותו להרוג לכהני נוב וזה מה שכתב רש"י על אותו

המתורגמן. א) צווישען צוויי יונגען האט מען איין לעווען ערשלאָגען. ב) שופפענפאנצער, פי' שריון הנעשה מקשקשי ברזל.

אורך מחנהו ת' פרסה רוחב צואר סוסיו ארבעים פרסה סך מחנהו מאתים וששים רבוא אלפין חסר חד. בעא אביי חסר [חד רבוא או חסר חד] אלפא או חסר מאה או חסר חד תיקו. תנא ראשונה עברו בשחי (שטו ועברו) שנאמר (ישעיה ח) וחלף ביהודה שטף ועבר. אמצעיים עברו בקומה שנאמר (שם) עד צואר יגיע. אחרונים העלו עפר על רגליהם ולא מצאו מים בנהר לשתות עד שהביאו מים ממקום אחר ושתו שנאמר (שם לז) אני קרתי ושתיתי מים וגו' והכתיב (מלכים ב יט) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף וגו' א"ר אבהו הללו ראשי גייסות הן אמר רב אשי דיקא נמי דכתיב (ישעיה י) במשמניו רזון בשמינים דאית בהו אמר רבינא דיקא נמי דכתיב (ד"ה ב לב) וישלח ה' מלאך ויכחד כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה וגו' ויבא בית אלהיו ומיציאי מעיו שם הפילוהו בחרב ש"מ:

קנח שם א במה הכם רבי אליעזר אומר ביד הכם שנא' (שמות יד) וירא ישראל את היד הגדולה היא היד שעתידה ליפרע מסנחריב ר' יהושע אומר באצבע הכם שנאמר (שם ח) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא אצבע שעתידה ליפרע מסנחריב הרשע. ר'(אלעזר) [אליעזר] בנו של ר"י הגלילי אומר אמר לי' הקב"ה לגבריאל מגלך נטושה[א] אמר לפניו רבש"ע נטושה ועומדת מששת ימי בראשית שנאמר (ישעיה כא) מפני חרבות נדדו [מפני חרב נטושה וגו'] רשב"י אומר אותו הפרק זמן בישול פירות היה א"ל הקב"ה לגבריאל כשאתה יוצא לבשל פירות היזקק להם שנאמר (שם כח) מדי עברו יקח אתכם כי בבוקר בבוקר יעבור וגו' אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי אגב אורחך לבעל דבבך אישתמע וי"א בחוטמן נשף בהם ומתו שנאמר (שם מ) וגם נשף בהם ויבשו רבי ירמיה בר אבא אמר כפים ספק להם ומתו שנאמר (יחזקאל כא) וגם אני (הכיתי) [אכה] כפי אל כפי והניחותי חמתי רבי יצחק נפחא אמר אזנים גלה להם ושמעו שירה מפי חיות ומתו שנאמר (שם לג) מרוממותך נפצו גוים:

קנט שם ב כמה נשתייר מהם אמר רב עשרה שנא' (ישעיה י) ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם כמה נער יכול לכתוב (י' וכמה יו"ד) עשרה ושמואל

רש"י

מלכים: בעי אביי. האי חסר חד היכי קאמר אי חסר חד רבוא וכו': ראשונה. כת ראשונה מחייליו של סנחריב: עברו בשחי. שטו הסוסים בירדן ונתמעט המים עד שעברו: האמצעיים בקומה. זקופה ולא היו המים מגיעים אלא עד הצואר יגיע: שחי. כמו שחו: העלו עפר ברגליהם. שלא היה שם מים כל עיקר: קרתי. לשון מקור: ה"ג ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור קפ"ה אלף א"ר וכו'. ולא גרסינן והכתיב ויצא מלאך ה' אלמא כל מחנה אשור אינו אלא קפ"ה אלף ולעיל קתני ר"ס רבוא: הללו. קפ"ה אלף: ראשי גייסות. נגידי החיל שכן עולה החשבון כדאמרי' מ"ה אלף בני מלכים פ' אלף גבורים ס' אלף אחוזי חרב הרי קפ"ה אלף אבל האחרים שמתו אין להם מספר כדאמרי' והשאר פרשים אין מספר: במה הכם. המלאך: היד הגדולה. יד הגדולה לא נאמר אלא היד דמשמע היד שעתידה וכו': מגלך נטושה. שחוזה מגלך להרוג את אלו: גבריאל. ממונה על בישול הפירות: הזקק לאלו. לחיל סנחריב להרגן: אגב אורחך. כשהלך לדרכך לפי תומך: לבעל דבבך אשתמע. לשונאך התראה והפחידו: נשף. נפח: עשרה. שהנער יכול להטיף טפה

מהרש"א

כו': א"ל אייתי הקב"ה לאברהם ואותביה מימיניה והוה שדינן עפרא כו' וכן במלחמת חזקיה שבא עליו סנחריב בעם רב כזה והיה נילול בהם נפלא ע"י מלאך וכן יהיה במלחמת גוג שיהיו ישראל בתכלית השפלות ויבא עליהם גוג ומגוג בעם רב כמפורש בספר יחזקאל שיהיו ישראל נגאלים אז בנס נפלא וק"ל: בעי אביי חסר חד אלפא כו'. לא ידענא אמאי לא קמיבעיא ליה נמי חסר חד רבוא שזכר דהא בחד מאה קמיבעיא אע"ג דלא זכרו במלתיה ואפשר כיון דבא התנא להפליג ברוב גדודיו אית לן למימר דהפלגה קאמר דלא היה חסר מרוב עם שזכר רק אית לן למתלי ההוא חד במועט מיהו באלפא מסתפק ליה כיון שזכרו ולא זכר מאה ואחד: ראשונים עברו כו' אמלעים עברו בקומה כו' אחרונים כו'. אפשר דנקט ג' כתות שהן שזכר לעיל במ"ה אלף בני מלכים כו' ובפ' אלף גבורים כו' ובס' אלף אחוזי כו' ומ"ש אחרונים העלו עפר כו' שנאמר אני קרתי ושתיתי גומר אסיפא דקרא סמיך שנא' ואחריב בכף פעמי כל יאורי מצור וק"ל: אמר לפניו רבש"ע נטושה ועומדת מו' ימי כו'. כבר כתבנו כי זה הנס היה נס נגלה כמו יציאת מצרים וקריעת ים סוף וז"ש נטושה ועומדת מו' ימי בראשית שהקב"ה התנה עם מעשה בראשית על הנסים נגלים שישתנו מעשה בראשית וטבע הבריאה: ושאמר רשב"י אותו זמן בישול פירות היה כו' מבואר דאותו מלאך גבריאל היה כדלקמן דנ"ג חזא לגבריאל בכבשן האש והכירו וקאמר דאגב אורחיה כדמשמע מקרא מדי עברו יקח וגו' דהיינו שליחותו תמיד לבשל פירות שהוא כח אש דמלאך גבריאל הוא מלאך אש כדאמרינן פ' י"ה ואגב הליכתו ושליחותו שע"פ הטבע לבשל הפירות אזל להזקק לסנחריב וגדודיו ומזה אשמעינן גדולתו של הקב"ה דא' משלוחיו אגב אורחיה ולפי תומו עשה מעשים כאלה להכחיד עם רב וגבורי חיל כאלו ושאמר וי"א בחוטמן נפח כו'. גם זה גדולתו של מקום כי ברוח ונפיחה בעלמא המיתם כמ"ש עושה מלאכיו רוחות גו': ושאמר ר' ירמיה בר אבא כפים ספק להם כו'. הוא מבואר כי ב' ידיו הם ב' מדותיו ימין ושמאל רחמים ודין שבהן ברא הקב"ה עולמו כדאמרי' ביום עשות ה' אלהים ארץ גו' שיתף הקב"ה מדת הרחמים עם מדת הדין וברא בהן את העולם ואחר שגברה מדת הדין והוא כף השמאלי בחטאת מלכי יהודה ובחטא אחז אביו של חזקיהו הוא ע"י לדקתו של חזקיהו וסייעתו שיתף הקב"ה מדת הרחמים עם מדת הדין דהיינו ששתף כף הימיני שהוא מדת הרחמים לכף השמאלי שהוא מדת הדין ובהם הכה סנחריב וסייעתו והניחותי חמתי ממלכי יהודה בזכות חזקיה. ושאמר אזנים גלה להם ושמעו כו'. כי הוא חירף מערכה העליונה כמ"ש את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול ותשא מרום עיניך על קדוש ישראל וז"ש שמאותו התרוממות וקדושה ע"י שירות החיות נפל הוא וחילו: כמה נשתייר כו'. להגדיל הנס מהעם הרב שזכר

הרי"ף

ברש"י ה"ג ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור קפ"ה אלף בשלמא אי הוי כתיב ויך מחנה אשור קפ"ה אלף דהוי משמע דכל מחנה הוי הכי היה קשה ולעיל קתני ר"ס רבוא אבל השתא דכתיב ויך במחנה א"כ מאי קושיא אע"פ שהיה יותר מ"מ שמלאך הכה במחנה קפ"ה אלף לכך פרש"י דל"ג והכתיב אלא פירושו דקרא אמר רבי אבהו:

עין יוסף

קליפה. פי' באמצע כל טבעת של שריון תולה קליפה אחת של ברזל כדי שלא יכנס חץ בטבעת (ערוך) ועיין שם במוסיף: בעי אביי האי חסר חד הכי קאמר אי חסר חד אלפא כו'. והא דלא מבעי ליה נמי אי חסר חד רבוא. יש לומר דאם כן הוה ליה למימר סך מחניהו מאתים ונ"ט רבוא אלפין דהוא נמי חשבון גדול אבל אאלפא ומאה וחד בעי שפיר דרלה התנא לחשוב חשבון גדול ארבו אעל כל פנים ולא רלה לחשוב אאלפים ומאות (רמת שמואל):

קנח כשאתה יולא לבשל פירות כו'. נראה דלכך כתיב ויהי בלילה ההוא וילא מלאך ה' ויך במחנה אשור. ולא כתיב ויך מלאך ה' במחנה אשור וילא למה לי. אלא מלמד שילא לבשל פירות ואגב אורחי הכה בהם (תורת חיים):

קנט כמה נשתיירו מהם. להגדיל הנס מהעם הרב שזכר לא נשאר כי אם

המתורגמן. א) זיין זיבעל איזט פאלירט, געשארפט, כי נטושה הוא כמו לטושה.

יד יוסף

א ילקוט מלכים ב' רמז רמ"א: ב איכה רבתי פתיחתא ל' שוח"ט מזמור ע"ט ילקוט מלכים ב' רמז רמ"א וע' תוס' מנחות כ"ט ע"א ד"ה קוצי:

חדושי גאונים

היום נשתייר מעונה של נוב שהיה להם לישראל על שנהרגו כהני נוב ישראל דייקא (ערוך לנר): במה הכם ר' אליעז' אומר ביד הכם שנא' וירא ישראל את היד הגדולה היא היד שעתידה ליפרע מסנחריב. ופי' רש"י היד הגדולה יד הגדולה לא נאמר אלא היד דמשמע היד שעתידה וכו' רבי יהושע אומר באצבע הכם שנאמר ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא אצבע שעתידה ליפרע מסנחריב הרשע ונרא' לענ"ד לתת טעם לשבח על מה שחילק רבי יהושע על רבי אליעזר דהא סברת ר' אליעזר מסתברא טפי כפי' רש"י מה"א יתירה אבל תיבת היא לכאורה אינו מיותר כי כך לישנא דקרא ולבא אל הביאור אקדים מה ששמעתי בשם גאון אחד וקרוב אלי ששמעתי בשם הגאון מהר"ר יחזקאל אב"ד ור"מ דק"ק אלטונא שדקדק מפני מה אמרו במכת כנים אצבע אלהים היא היה להם לשתוק ושארי דקדוקים יבואר מהמירונדאי' במדרש שבימי פרעה שנגאלו ישראל ממצרי' היה לו מלחמה עם מלך אחר אודות אורך המדינה שלו

אהבת איתן

כשאת הולך לבשל את הפירות כו'. יש לפרש ע"פ מאי דאי' בס' מעבר יבק בשם ר"מ דבישול הפירות הוא בשביל ישראל שעוסקי' בתורה ולכך חזקיה שעסק בתורה גבר על סנחריב. ומיהו קשה הא אין מלאך אחד עושה שתי שליחות. וי"ל דעל זה הוא ממונה מכבר לבשל הפירות. ועפ"ז א"ש גבי רפאל באברהם ולוט:

א תד"א ח"א פ"ז :

חדושי גאונים

שמלך מצרים אמר שמדינות מצרים הוא רחוק להלאה יותר מד' מאות פרסה ורצה ליקח מהמלך שהיה בשכנותו מארצו והמלך שני טען שגבולו בסוף ד' מאות פרסה ולא הניחו לעבור בגבולו ואמר הגאון הנ"ל שמשום כך כשהביא הקב"ה המכות על מצרים והמכות לא שמשו כי אם במלכות מצרים ומכת זה נתברר היכן גבול מצרים ומה עשו החרטומים התחכמו והביאו עוד דם ולפרדע מה גבול והלאה כבדי שלא ידע המלך שני באיזה מקום פוסק גבול מצרים ולפיכך עשו גם הם בלטיהם והוסיפו על המכה דלולי זאת קשה איזה ריות והנאה היה לפרעה בהוספתם אבל כשהגיע מכת כנים לא יכלו החרטומים לעשות כן משום שהיא בריה הפחותה משעורה כמפורש בסנהדרין וא"כ יתודע ויתגלה לעין כל עד היכן גבול מצרים מגיע ומה עשו החרטומים התחכמו ואמרו לעולי' במקום שפסק המכה עדיין לא פסק גבול מצרים ומאי תאמר והרי הקב"ה הכה כל ארץ מצרים וכו' על זה השיבו אצבע אלהים היא דכבר אמרו חז"ל שית אלפא פרסה הוי עלמא שני חלקים ים שני חלקים יבשה שני חלקים מדבר וא"כ עולה מזה שהים שני אלפי' פרסה ועל הים לקה הקב"ה את המצרים ביד כמו דכתיב וירא ישראל את היד וגו' וא"כ כשהקב"ה רוצה ללקות שני אלפים פרסה מכה בחמשה אצבעות וא"כ מגיע על אצבע אחת ד' מאות פרסה וזה שטענו המצרי' בשעת מכת כנים לעולם שמדינתנו ארץ מצרים הוא יותר מארבע מאות פרסה רק אצבע אלהים היא שהמכה הזאת הכה הקב"ה באצבע אחת לפיכך לא הלכה המכה יותר מד' מאות פרסה אבל ארצנו ארוכה מארך

ושמואל אמר ט' שנא' (ישעיה יז) [ונשאר בו עוללות כנוקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר [ארבעה חמשה בסעיפיה] וגו' ריב"ל אומר י"ד שנא' שנים שלשה גרגרים ארבעה חמשה וגו' ר' יוחנן אומר ה' סנחריב ושני בניו נ"נ ונבוזראדן. נבוזראדן גמרא ונבוכדנצר דכתיב (דניאל ג) ורויה די רביעאה דמה לבר אלהין ואי לאו דחזייה מנה הוה ידע. סנחריב ושני בניו דכתיב (מ"ב יט) ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב אמר רבי אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו דכתיב (ישעיה ז) ביום ההוא יגלח אדני בתער השכירה [בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה] אתא קב"ה ואדמי ליה כגברא סבא אמר ליה כי אזלת לגבי מלכי מזרח ומערב דאייתיתינהו לבנייהו וקטלתינהו מאי אמרת להו אמר ליה ההוא גברא בההוא פחדא נמי יתיב א"ל היכי נעביד א"ל זיל [דף צו] ושני נפשך[א] במאי אישני אמר ליה זיל אייתי לי מספרא[ב] ואיגזייך [אנא] מהיכא אייתי א"ל זיל לההוא ביתא אייתי אזל אשכחינהו [אתו] מלאכי [השרת] ואידמו ליה כגברי והוו קא טחני קשייתא אמר להו הבו לי מספרא אמרו ליה טחון חד גריויא[ג] דקשייתא וניתן לך טחן חד גריויא דקשייתא ויהבו ליה מספרתא עד דאתא איחשך אמר ליה זיל אייתי נורא אזל ואייתי נורא בהדי דקא נפח [ליה] אתלי ביה נורא בדיקניה אזל גזייה לרישיה ודיקניה אמר היינו דכתיב (שם ז) וגם את הזקן תספה אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי גרירתיה לארמאה ושפר ליה אתלי ליה נורא

מהרש"א

לא נשאר כ"א מעט דהיינו י' שהוא מספר קטן שבעשיריים שגם הנער יכול לכתוב י' רמז שנשארו מעט מהרבה וכן לשמואל הפליג עוד שלא נשארו אפי' במספר קטן שבעשיריות רק ט' שהוא יחידים ומסיפא דקרא דארבעה חמשה יליף לה שהם ט' אע"ג דשנים ושלשה דרישא דקרא ב' או ג' קאמר כפרש"י בסיפא דקרא ארבעה וחמשה דקאי אשיורא דחילו של סנחריב ולא שייך למימר ביה ארבע או חמשה ונקט בכה"ג ד' וה' ולא נקט ט' משום דומיא דרישא דקרא שנים ושלשה ומ"ד י"ד ב' וג' גומר נמי אחילו שנשתיירו קאי ונקט כה"ג ב' ג' ד' ה' ולא נקט בכלל י"ד אפשר לאשמועי' דאף אלו י"ד שנשתיירו מפוזרים היו ולא נשתיירו במקום אחד . ומ"ד ה' סנחריב ושני בניו כ"כ נבוזראדן כו' יש לפרש הוא נשאר שכבר חירף כלפי מעלה ונשאר שיראה כפלאותיו שכל חילו נהרג ובניו נשארו לקלון לו שמוציאי מעיו יכוהו ונבוכדנאצר ונבוזראדן · נשארו לפי שכבר נתחייבו ישראל ויהודה גלות וחורבן אך בזכות חזקיה נגולו לפי אותה שעה ונשתייר מאותו חיל שבע אפו שהם כ"כ ונבוזראדן שהם החריבו ביתו והגלו ישראל מעל אדמתם וק"ל : יגלח ה' בתער כו' אתא קב"ה אדמי ליה. כוליה האי קרא מתפרש לפי דרש זה כפרש"י אבל מאי דכתיב ביה ושער הרגלים אינו מפורש בפרש"י לפי הדרש ויש לפרש דרגלים מלשון רגילות ור"ל אותו שער שעל ידיהן הורגלו בו להכירו גלחו ממנו כמ"ש ז"ל אושפי

רש"י

של דיו והיינו יו"ד שנשארו עשרה : ושמואל אמר תשעה. ונשאר בו עוללות כנוקף זית שאין נשארים בו אלא דבר מועט שנים או שלשה גרגרים בראש אמיר כן לא ישתייר במחנהו אלא דבר מועט וכמה ארבעה וחמשה בסעיפיה פוריה ארבעה וחמשה והיינו תשעה: י"ד. דכתיב שנים ושלשה ארבעה וחמשה (היינו י"ד): רבי יוחנן. מקרא לא דייק להו אלא ה"ק הללו חמשה ישתיירו מהן סנחריב ושני בניו וקרא משמע כנוקף מלקט זית דמשייר (מעליו)[מעט] בראש ענף שנים או שלשה גרגרים כך ישתייר לו מעט ד' או ה': נבוכדנאצר. דכתיב גבי חנניה מישאל ועזריה ורויה די רביעאה דמה לבר אלהין אלמא דחזא גבריאל והכירו בכבשן : סנחריב ושני בניו. דכתיב ויהי הוא משתחוה בית וגו': אי אפשר לאומרו. שהקב"ה בעצמו גלחו לסנחריב : דאייתיתינהו לבנייהו . כדאמרן שהביא עמו מ"ה אלף בני מלכים : אשני נפשך . שנה עצמך כדי שלא יכירוך : ואיגזייך אנא. אני אגלחך: קשייתא . גרעיני תמרים: טחון . אלו גרעינין ונתן לך מספרים והיינו דכתיב בתער השכירה על שכר שטרח נתנו לו תער לגלח ואיזה שכר נתן בעברי הנהר דברים שדרכן לעשות ע"י נהר דהיינו טחינת ריחים : וגם את הזקן תספה . דלא כתיב גלוח אלא אראש אבל אזקן כתיב תספה לשון כילוי (דמשמע) ע"י אור שכלתה לגמרי : גרירתיה לארמאה ושפר באפיה . אם אתה מחרך את הארמאה והוטב בעיניו הבער לו את

ענף יוסף

קנט א"ר אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו דכתיב ביום ההוא יגלח ה' כו' אתא הקב"ה ואדמי ליה כגברא סבא כו' . מבואר נגלה שזה המאמר רחוק מן האמת לפי פשוטו כרחוק מזרח ממערב . ועוד יותר כי לפי פשוטו יש הרבה כפירות באלהות יתב' שמו מכל זה עלוי רב ועל הכל יתגדל ויתקדש ואיך נאמין שכתל אנוש יסתלו בו . אף שרבי אבהו אמר אלמלא מקרא כתוב כו' אני אומר שאף שהמקרא נאמר אי אפשר לאמרו או להאמינו לפי פשוטו כי אלהים בשמים והארץ נתן לבני אדם לא יתלבש בגופניות לירד על הארץ חס ושלום . ולכן אעתיק הנה מה שכתבתי בזה בפירוש הגדות שלי במסכת סנהדרין בסייעתא דשמיא . והנה יש לפרש מאמר זה בא' מחמשת פנים ובכל אחד יתרחק זרותו ואף כי לא מצאתי לראשונים ז"ל שום פירוש עליו אמרתי אקומה נא ואחוס על כבוד קונו יתעלה ויתברך ויתקדש הקדוש ב"ה לעד ולנצח נצחים להרחיק ממנו ההגשמה ושינוי הפעליות יתעלה מזה עילוי רב וזאת היא יסוד אמונת הישראלי . הדרך האחד נראה שכל זה היה בחלום כמו שנאמר (בראשית כ') ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה וגו'. ונאמר (שם ל"א) ויבא אלהים אל לבן בחלום הלילה וגו' . ונאמר כי בא חלום כזה אל סנחריב ונדמה לו כאלו ראה בעיניו וייקץ והנה חלום . וכבר האריך הרב המורה חלק שני פרק אחד וארבעים בענין חלומות אבימלך ולבן שהם לא היו נביאים רק היה גילוי שכינה בעלמא וכן היה מעשה זה של סנחריב . ולהעיר על כוונתן האריכו בספור זו להורות דברים בדויים וגוזמות בענין חלום שבא ברוב ענין . ולפי שאף לענין כזה לא היה סנחריב ראוי ולא היה כדאי כלבן ואבימלך שנגלה עליהן הקב"ה לכבוד הצדיקים אברהם ויעקב . לכן אמרו כאן שאלמלא מקרא כתוב אף זה אי אפשר לאמרו כדי שלא יבין השומע כפשוטו . הדרך השני שהיו הדברים בהקיץ אבל כל זה נאמר לפי דמיונו של סנחריב שהיה עובד עבודה זרה והיה מגשם בדעתו האלוה יתעלה מזה עילוי רב ולזה אמרו שסנחריב מצא איזה גבהה סבא והיה אותו האיש חשוב בדורו על כן סנחריב היה עובדו והיה חושבו שהוא אלוה ואל תתמה על שטותו שהרי ספרו שם עליו שהיה עובד ומשתחוה לבית נסרוך אלהיו וגו' . מצא דפא מתיבותא דנח כו' . ונבוכדנצר היה עובד לדניאל כמו שנאמר ולדניאל הוי סגיד וגו' . לזה אמרו גם כאן שהיה חושב שזה האיש הם ושלום הוא אלוה ובאמת שאלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו שהקב"ה פתח לו לטעותו כמו שנאמר (איוב ב') משגיא לגוים ויאבדם ואמר הבא לטמא פותחין לו . ולזה הזמין לו השם יתברך מלאכי דשוי טחנו קשייתא כמוזכר שם בסיום אותו מאמר ואמרו שם דלא הוה שבע הוכא מייתי להורות על מה שנאמר (משלי י"א) באבוד רשעים רנה לומר שסופן של רשעים כלייה והפסד ולבסוף לא נשבת הוכא מנייהו . הדרך השלישי כי אדמי ליה כסבא הוא סועל יוצא רצה לומר הקב"ה אדמי ליה מלאך נדמה ליה כגברא סבא ואולי היה אליהו זכרונו לברכה והוא בהם גברא

עין יוסף

מעט דהיינו י' שהוא מספר קטן שבעשיריות שגם הנער יכול לכתוב י' שהנער יכול להטיל טיפה של דיו · והיינו י' ולא רצה לפרש שזה שכן דרכו של תינוק להיות כותב ו' · משום דכתיב ושאר עץ יערו מספר יהיו ולשון מספר מורה על עשרה . שעשרה הם ראש המספרים כולם העשירות למאות ואלפים ולרבבות (כלי יקר) : ושמואל אמר תשעה · שמואל הפליג עוד שלא נשאר אפילו במספר קטן שבעשיריות רק ט' שהוא יחידים: שנאמר כנוקף זית כו'. עי' רש"י והא דלא ערבוהי לכתוב תשעה לפי שהחמשה לחוד היו חשובים מאד · והם סנחריב ושני בניו · ונבוכדנצר ונבוזראדן . וארבעה זולתם מהעם (כלי יקר) : י"ד שנאמר שנים כו' · והא דחלקו הכתוב משום ששנים הם נ"נ ונבוזראדן · והשלשה גרגרים הם סנחריב ושני בניו · והתשעה האחרים שחלקם הכתוב בשני חלוקות ארבע' חמש'. אולי היו הארבעה מכשדי' ארצו של נבוכדנצר והחמשה מאשור ארצו של סנחריב וכולם היו י"ד (כלי יקר) : רבי יוחנן אמר ה' כו' . באיכה רבתי אי' שמ"ד חמשה למד מדכתיב שנים שלשה גרגרים בראש אמיר ור"ל שנים שלשה הרי חמשה . והא דלא ערבם הכתוב ולכתוב חמשה גרגרים · משום שהשנים הם נבוכדנצר ונבוזראדן שלא היה להם מלכות אז . והשלשה הם שהיה להם מלכות הוא סנחריב ושני בניו (כלי יקר)· והא דכתיב ארבעה חמשה · הוא לפי שהארבעה ילפינן להו מקראי · והחמש גמרא לכך אמר ארבעה ובהצטרף נבוזראדן עמהם חמשה (שם) אבל לפי הגמ' שלנו שלא הביא ראיה מקרא למ"ד חמשה משמע כפירש"י דלא מקרא יליף לה אלא ה"ק הללו חמשה נשתיירו מהם סנחריב ושני בניו · וקרא משמע כנוקף מלקט זית דמשייר עליו מעט בראש ענף שנים או שלשה גרגרים כך ישתייר לו מעט ד' או

המתורגמן. א) פערשטעללע זיך · ב) איינע שערע · ג) איינע מאאס.

בדיקניה ולא שבעת חוכא[א] מיניה אזל אשכח דפא מתיבותא דנח אמר היינו אלהא רבא דשיזביה לנח מטופנא[ב] אמר אי אזיל ההוא גברא ומצלח מקרב להו לתרין בנוהי קמך שמעו בנוהי וקטלוהו היינו דכתיב (מ"ב יט) ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב [וגו'] :

קס שם ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם וגו' (בראשית יד) א"ר יוחנן אותו מלאך שנזדמן לו לאברהם לילה שמו שנאמר (איוב ג) והלילה אמר הורה גבר ר' יצחק נפחא אמר שעשה עמו מעשה לילה שנאמר (שופטים ה) מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם וגו' · אמר ריש לקיש טבא דנפחא מדבר נפחא . (בראשית יד) וירדוף עד דן א"ר יוחנן כיון שבא אותו צדיק עד דן תשש[ג] כחו ראה א בני בניו שעתידין לעבוד עבודת כוכבים בדן שנאמר (מ"א יב) וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן ואף אותו רשע לא נתגבר עד שהגיע לדן שנאמר (ירמיה ח) מדן נשמע נחרת סוסיו :

קסא שם אמר רבי זירא אע"ג דשלח רבי יהודה ב"ב מנציבין ב הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו והזהרו בוורידין[ד] כרבי יהודה והזהרו בבני

רש"י

בזקנו ולא שבעת חוכא מיניה : בית נסרוך אלהיו . לשון נסר שהשתחוה לנסר ועשאו אלוה : היינו דכתיב ויהי הוא משתחוה בית נסרוך וגו' . דמשמע דמפני שהשתחוה לשם הכוהו בחרב : [ויחלק עליהם] . איידי דאיירי במלכים איירי נמי בהאי קרא [דכתיב] ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' וגו' נקט ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם : מלאך שנזדמן לאברהם לילה שמו . והוא סייעו : מעשה לילה . שנלחמו בשבילו כוכבי לילה כמו שעשו בשביל ברק : טבא . מליה דר' יצחק שהוא נפחא : מדבר נפחא . מרבי יוחנן דמקרי בר נפחא בכולי תלמודא כגון [ב"מ פ"ה :] מאן עייל בר נפחא . נראה למורי דאביו של רבי יוחנן הוה נפח לפיכך נקרא בר נפחא ואית דמפרשי בר נפחא על שם יופיו : הזהרו בזקן . אע"פ ששכח לימודו הואיל ומחמת אונסו הוא : הזהרו בוורידין כרבי יהודה . דאמר בשחיטת חולין (דף כ"ז) עד שישחוט את הורידים של עוף הואיל וצולהו כולו כאחד ואינו חותכו ומולחו כבשר חיה ובהמה : והזהרו בבני עם הארץ . שנעשו תלמידי חכמים

מהרש"א

כפשך שלא יכירוך הרגיל בך להכירך עד עתה וק"ל : היינו אלהא רבא דשזביה לנח מטופנא וכו'. שאין לך דבר מלמטה שאין לו מזל מלמעלה ועובדי כוכבים עובדים לדבר מלמטה ומתכוונים לאותו מזל שלמעלה וגם זה הרשע חשב כן על הנסר הזה שבו ניצל נח מן המבול במזל אותו הנסר שמלמעלה וחשבו לאלוהות לעבדו כמו שעבדו נח כשילא מן התיבה להקריב קרבנות חשב גם הוא לפי טעותו למעלה להקריב את בניו וק"ל :

ויחלק עליהם כו' אותו מלאך כו' . דלפי פשוטו הוא קרא מסורס ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה כדרך הרודפים כו' כפרש"י בחומש ועוד דהיה ראוי לכתוב לפי פשוטו ויחלק עליהם בלילה בבי"ת ומ"ה דרשו מיניה שהפועל היה לילה והוא מלאך כדכתיב הלילה אמר הורה גבר וגו' ודרשינן פרק כל היד[א] דאותו מלאך הממונ' על הריון לילה שמו ונוטל טפה ומעמידה לפני הקב"ה ואומר רבש"ע טפה זו מה תהא עליה גבור או חלש כו' ואולי לזה אמר הכתוב נמרוד היה גבור ציד לפני ה' ירצה כי כבר כשהיה המלאך מעמיד הטפה שנולד ממנה נמרוד לפני ה' היה נגזר עליו להיות גבור ציד ולזה מבואר דלפי הגזירה היה ראוי להיות אברהם מנולח בזאת המלחמה שהיה אמרפל שהוא נמרוד בזאת המלחמה אשר בעת יצירתו נגזר עליו להיות גבור ציד והקב"ה שלח מלאך הזה ששמו לילה בעצמו לשנות גזירת יצירת נמרוד שהיתה על ידו עד שאברהם היה מנלחו ולדעת ר"י נפחא כפי המערכת היה נולד נמרוד במזל וכוכב מאדים כדאמרי' בשבת [ב] מאן דאתייליד במזל מאדים יהא גברא דאשיד דמא ואברהם נולד במזל וכוכב צדק כדאמר שם דכתיב מי העיר ממזרח צדק יקראהו וגו' ירצה אע"ג דצדק יקראהו לרגלו שהוא מזלו מ"מ יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כדאמרינן לקמן בפרקין שמלחמה זו בנס היה שלא בטבע כי אם בעזרת אלהים והקב"ה שינה המערכת עד שהכוכבים אלו בעצמם אשר מחלק מאדים ואילו היו נלחמים נגד נמרוד וחביריו כי המעשי' של אברהם היו משנים הגזירה ומערכה כמו שדרשו בפכ"ד דשבת [ג] ויוצא אותו החוצה מאי דעתך דקאי צדק במערב מהדרנא ליה במזרח דכתיב צדק וגו' וק"ל : וירדוף עד דן א"ר כיון שבא אותו צדיק עד דן כו'. עיין ברא"ם ועי"ל דע"כ דעד חובה הוא פירושו דעד דן דאל"כ לכתוב ועד חובה בוי"ו ומדשינה הכתוב לקורא פעם בשם דן ופעם בשם חובה למדרש מיניה דתשש כחו משום חובה של ע"ז כפרש"י בחומש ואין לפרש שדרשו כן מדקראו בשם דן שלא היה השם הזה בזמן משה הא אמרי' בפ"ק דכתובות [ד] דכתיבי קראי לעתיד ור"י השמיענו גדול עונש הע"ז וכ"ה בב"ר דן שם ע"ז מכה מלפניה ומלאחריה מלפניה וירדוף עד דן ומאחריה מדן נשמע וגו' וק"ל : הזהרו בזקן כו'. נקט זקן שדרך אונס לבא לזקנים ולתשושי כח ואף שאמרו שנתוסף בהם חכמה בזקנותם היינו כשהם עדיין בבריאותם אבל מחמת חולי ותשוש כח השכחה מצויה בהם ועי"ל דנקט זקן על פי מ"ש [ה] אם חכמה אין כאן זקנה יש כאן וק"ל : והזהרו בבני ע"ה כו'. ר"ל אף שאמרו בפ' אלו עוברין [ו] שלא

עיון יעקב

היינו דשזביה לנח מטופינא . אפשר לפי שהיה מתירא ממלכי מזרח ומערב דאייתינהו לבנייהו וקטלינהו ובנת מלינו כדאי' במדרש ורש"י בחומש על פסוק בעצם היום הזה למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אלו אנו רואים אותו נכנס לתיבה אנו שוברין אותו והורגין אותו וניצול נח מהם ונכנס בעצם היום הזה לתיבה להכי אמר אי ישזב ג"כ לדידיה יקריב לפניו שני בניו :

אמר ריש לקיש טבא דנפחא מדבר נפחא . אף דריש לקיש עצמו קאמר בנדה דף י"ד מלאך הממונה על הריון לילה שמו מ"מ ס"ל שזה דוחק לומר שמלאך הממונה על הריון יעשה שליחות אחרת אף שמהרש"א מדחיק בזה לתרץ מ"מ הוא דוחק לה"ק טבא דנפחא מדבר נפחא ואף דר' יוחנן שם בנדה פליג אריש לקיש דאמר שהוא מלאך וקאמר דאסור לשמש מטתו ביום וזה והלילה אמר הורה דוקא לילה ניתן להריון מ"מ י"ל שהדר ביה ר' יוחנן מהאי דהכא וסובר כר' יצחק בשביל שאמר ריש לקיש ועוד יש לומר דאע"ג דר' יוחנן ג"כ סבירא ליה שהוא שם המלאך מ"מ המלאך ע"ש כך נקרא לילה להראות שלילה ניתן להריון ולא יום :

אע"ג דשלח ר' יהודה בן בתירא מנציבין הזהרו . עיין פירש"י ומהרש"א ועי"ל דה"ק

עין יוסף

או ה' : היינו דכתיב ויהי הוא משתחוה כו'. נסרוך לשון נסר שהשתחוה לנסר ועשאו אלוה. וקאמר היינו דכתיב ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו ואדרמלך וגו' ולא כתיב ושני בניו הכוהו והוא משתחוה בית נסרוך אלהיו . אע"כ הקדים ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו שהוא סיבה לבניו שעל כן הכוהו · לפי שעדיין לא שב בתשובה והיה בדעתו להקריבן לעבודת כוכבים (כלי יקר) :

קס תשש כחו כו' · דאל"כ וירדוף עד דן למה לי · אם להודיע מקום מפלתם הרי כבר אמור ויכם וירדפם עד חובה שהוא דן אלא לומר לך ששם תשש כחו ולא היה לו יכולת לרדוף מדן והלאה מפני עון העגל שהעמיד שם ירבעם ולכן שינה הכתוב לקורא פעם בשם דן ופעם בשם חובה למדרש מיניה דתשש כחו משום חובה של עגל שעמדו בדן · ועיין מזרחי :

קסא ששכח תלמודו . פי' אע"פ ששכח תלמודו . הואיל ומחמת אונסו

ענף יוסף

שנא המוזכר בדבריהם ז"ל . והוא אשר עשה כל המעשים הללו המסופרים במאמר ההוא . ובאמת אלמלא מקרא כתוב אף זה אי אפשר לאמרו כי אליהו ז"ל לא יתגלה רק לזכי הנפשות חסידי עליון ולא לרשע כמו סנחריב . הדרך הרביעי כבר ידוע מדרשם ז"ל במה שדרשו ומצרים נוסע אחריהם רצה לומר שרו של מצרים כן שרו של סנחריב נקרא סנחריב על שמו . וכבר כתבתי בזה בפירוש הגדול שלי במסכת שבת באמרם מתנה גנוזה יש לי בבית גנזי ושבת שמה כו' שהכמינו ז"ל כינו כל חלק עליוני על שם מה שממונה עליו מן התחתונים וכמו שדרשו ז"ל (דברים ל"ג) ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן מאי בעי בשעיר ובפארן כו' . וכתוב בספר הזוהר שענין זה נאמר על ממונה שלהם והאריך בזה בפרשת בלק . לכן מלאך של סנחריב נקרא סנחריב וכל המראה זאת היתה במרום שהיו דנין כחו של סנחריב ולזה אמרו שהקדוש ברוך הוא אדמי ליה כגברא סבא יושב לדין עליו כמו שאמרו אין אומה נופלת אלא אם כן שרה נופל תחלה כמו שנאמר (ישעיה כ"ד) יפקוד ה' על צבא המרום במרום . ומה שאמרו שם במאמר מענין גלוח השערות הוא רומז על הסרת כחותיו מלמעלה כמו שהיה בענין שמשון וכמו שכתבו כל המקובלים בענין שערות האדם שרומזים

המתורגמן . א) האסט דוא דען אראמעער געשאָררען אונד עס געפּאָלט איהן , צינדע זיינען באַרד מיט פייער אונד שפּאַססע געננג פאָן איהם . ב) גערעטעט נח פאָן איבערשוועממונג , מבול. ג) איזט שוואַך געווארדען. ד) בלוט אַדערען , וועגען .

[א] מהרש"א ד"ה ויחלק. פ' כל היד (דף ע"ז :) : [ב] שם (שם) בשבת (קנ"ו .) : [ג] שם (שם) בפכ"ד דשבת (דף קנ"ו .) : [ד] שם ד"ה וירדוף . דכתובות (ד"י:) : [ה] שם ד"ה הזהרו. מ"ש (ברכות דל"ט.) : שם ד"ה והזהרו . אלו עוברין (דמ"ט:) :

יד יוסף

א ב"ר פרשה מ"ג :
ב ברכות דף ח' ע"ב ועיין סדר הדורות סדר התנאים והאמוראים דף ל"ח ע"ב ותמצא נחת :

חדושי גאונים

מדה ומתפשט יותר ודפח"ח ודו"ק : ובאשר שהגאון הנ"ל דלי לי חספא מנאתי מרגניתא תותי' דמכל הנ"ל משמע שכשהקב"ה מכה באצבע הולך ארבע מאות פרסה כדמוכח לעיל ולעיל במעתין אמרי' תנא אורך מחנהו ד' מאות פרסה וא"כ זה שהיה קשה לר' יהושע על ר' אליעזר שאמר ביד הכם ולפיכך בא רבי יהושע וחולק עליו ואמר שבאצבע הכם ומדת הקב"ה שמכה באצבע ארבע מאות פרסה ואפשר דר"א ליה ליה האי מתניתא כמה היה אורך מחנהו ודוק היטב כי נכון הוא (מגדת דוד) : א"ר אבהו אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו ביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה וגו' אתא קוב"ה אידמי עליה כסבא כו' אזל אשכח דפא מתיבת' דנח. זאת ההגדה היא רבת המבוכה קשה הציור משונית הסכנה וקשה להולמה מאד ואני המחבר את אשר ישים ה' בפי אותו אשמור לדבר . ר' אבהו ירמוז כי לאחר שיצא מלאך ה' ויך במחנה אשור קפ"ה אלף וגו' נכנע אז סנחריב לפני ה' או נכנע לבבו הערל ובהכנעו רצה לשוב אל ה' ובא לו הקב"ה בדמיונו ובציורו ועיונו ושהוא ה' איש מלחמה המכה את מצרים בכל מכב

עמי הארץ שמהן תצא תורה כי האי מלתא מודעינן להו (ירמיה יב) צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בוגדי בגד נטעתם גם שורשו ילכו גם עשו פרי מה אהדרו ליה (שם יב) כי את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים וגו' משל לאדם אחד שאמר יכול אני לרוץ שלשה פרסאות לפני הסוסים בין בצעי[א] המים נזדמן לו רגלי אחד[ג] רץ לפניו שלשת מילין ביבשה ונלאה אמר לו ומה לפני רגלי כך לפני הסוסים עאכ"ו ומה שלשת מילין כך ג' פרסאות עאכ"ו ומה ביבשה כך בין בצעי המים עאכ"ו אף אתה ומה בשכר ארבע פסיעות ששלמתי לאותו רשע שרץ אחר כבודי אתה תמיה כשאני משלם [שכר] לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפני כסוסים עאכ"ו היינו דכתיב (שם כג) לנביאים נשבר לבי בקרבי וגו' הני ד' פסיעות מאי היא דכתיב (מ"ב כ) בעת ההיא שלח מרודך בלאדן בן בלאדן מלך (אשור) [בבל] ספרים וגו' משום (דשמע) (שם) כי חלה חזקיהו [ויחזק] שדר ליה (שם) ספרים ומנחה [אין] (דה"ב לב) לדרוש (את) המופת אשר [היה] בארץ דאמר ר' יוחנן אותו היום שמת בו אחז שתי שעות היה וכי חלה חזקיה ואיתפח אהדרינהו קוב"ה להנך עשר שעי ניהליה דכתיב (ישעיה לח) הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחורנית עשר מעלות ותשב השמש עשר מעלות במעלות אשר א ירדה אמר להו מאי האי אמרו ליה חזקיהו חלש ואיתפח אמר איכא גברא

רש"י

לעשות להם כבוד: שמהם תצא תורה לישראל. שהרי יצאו שמעיה ואבטליון מבני בניו של סנחריב ומבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק כדלקמן ואע"ג דאמר רבי יהודה הכי הזהרו בבני עם הארץ: כי הא מילתא. דלקמן מודעינן להו דכי היכי דחזינן לקמן דלא זכה נבוכדנצר לאותו כבוד אלא מפני זכות ד' פסיעות כדאמרינן לקמן הכי נמי אמרי' בבני עם הארץ דלא זכו לאותו כבוד אלא מפני זכות מעט שהיה באביהם מ"ר. ואית דאמרי דר' זירא אדלעיל קאי אבני סנחריב אע"ג דשלח ר' יהודה הזהרו בבני עמי הארץ לכבדן שמהם תצא תורה כי היכי דנפקי מסנחריב כי הא מלתא מודעינן להו לבני עמי הארץ דהא דמייקרים להו לאו משום כבוד אביהם אלא בשביל התורה שבהם שלא תזוח דעתם עליהם ויאמרו אבותיהם צדיקים היו: מדוע דרך רשעים צלחה. מפני מה הצליח נבוכדנצר וכבש ירושלים: מאי אהדרו ליה. לירמיה: בצעי מים. מרש"ק בלע"ז: ארבע פסיעות. מפורש לקמן: עאכ"ו. שיהו כל אדם יכולין להתמה על השכר גדול שישתלם להם: לנביאים. אברהם יצחק ויעקב: נשבר לבי בקרבי. כלומר תמהתי על מתן שכרן: שתי שעות. כדי שלא יהא פנאי לספדו ולקוברו: איתפח. נתרפא: אהדרינהו הקב"ה להנך עשר שעות.

מהרש"א

ישא בת עם הארץ מפני שהן שקץ כו' ועוד אמרו שם ולא ישא בת עם הארץ שאם מת או גולה בניו ע"ה היינו בבנותיהן שאין להם ממי ללמוד כ"א מאביהן אבל בניהן אפשר שילמדו מאחרים ת"ח ומהם תצא התורה כמו שכינו התורה איה ירושה לך וע"כ הזהרו בהן ובכבודן ולא תזלזלו בהן מפני אביהן שהם ע"ה. ואמר כי האי מלתא כו'. ר"ל הגם שאסור ללמוד תורה בפני עם הארץ כדאמרי' פרק אלו עוברין [א] כי האי מלתא מד"ת מודעינן להו לע"ה שאפשר שיזכו לכבוד בניהם בזכות מעט כמו שזכה נ"כ לכל הכבוד הזה בזכות המועט. ואמר צדיק אתה ה' וגו'. ר"ל צדיק אתה ה' וגו' בכל הפורענות שבא על ישראל לפי שחטאו כענין שנאמר לך ה' הצדקה ולנו וגו' אבל זאת אני מתמיה מדוע דרך רשעים וגו'. שהם דרך ד' פסיעות של נ"כ צלחה כ"כ שזכות מועט כזה ודאי לא ימנע שיש ג"כ לישראל והם אינם מצליחין. ואמר שיותר תמה על כי שלו בוגדי בגד. כי ישראל שבגדו בך אינן שלוים והם הרשעים נ"כ וחביריו כפל בבגידה דהיינו בוגדי בגד ושלו. ואמר נטעתם גם שורשו. ר"ל שאין לתלות שלוותם של רשעים במזל שיש להם אבל ראיתי שאתה נטעתם וגו' ר"ל שהוא מאתך שאתה נטעתם גם שורשו מאתך במה שילכו גם עשו וגו' ר"ל מלך הליכתם הד' פסיעות זכה לכך גם יש לו קצת זכות גם קרוב אתה בפיהם וגו' דהיינו שהקדים נבוכדנצר שלמא דשמיא מקמי שלמא דמלכותא דארעא כדלקמן אבל רחוק אתה מכליותיהם כמו שאמר נ"כ אעלה על במתי עב אדמה וגו'. ואמר מה אהדרו ליה כי את רגלים וגו' משל לאדם אחד שאמר יכול אני לרוץ כו'. נקט ג' דבריםבזה המשל השתים מפורשים בקרא דהיינו לפני הסוסים כמ"ש כי את רגלים רצתה וגו' ואיך תתחרה את הסוסים וגו' ובין בצעי מים דהיינו סיפא דקרא ובארץ שלום אתה בוטח דהיינו ביבשה ואיך תעשה בגאון הירדן דהיינו מקום בצעי מים אבל מ"ש ג' פרסאות לא נזכר בקרא אבל הוסיף אותו במשל לפי הנמשל מנ"כ בשכר ד' פסיעות כו' שאמר. ואמר היינו דכתיב לנביאים נשבר לבי בקרבי. פירש"י לנביאים אברהם יצחק ויעקב כו' והוא דחוק ונראה לפרש כפשוטו לנביאי שקר שאמרו לישראל שלא תבא להם רעה ע"י נ"כ שהוא יותר חוטא מישראל נשבר לבי וגו' כי חטאת ישראל גדלה כי מנאפים מלאה הארץ וגו' ומפני זה אלה אבלה הארץ וגו' וזכה לזה נ"כ בזכותו מועט ותהי מרוצתו של ד' הפסיעות רעה לישראל שע"י זכותו זה יחרב על ידו הבית וישראל יגלו מעל אדמתם וק"ל: לדרוש את המופת וגו' פסוק הוא בד"ה גבי מליצי שלוחי בבל לחזקיהו ומפרש ר"י להאי קרא דאותו היום שמת אחז כו' דלעיל מיניה דהאי קרא דשלח מרודך בלאדן וגו' כתיב במלכים וישב את צל המעלות אשר ירדה וגו' דהיינו שנתקצר היום ביום שמת אחז עשר שעות כדי שלא יהא נספד ולא יהיו מתאבלין עליו דאבילות יום ראשון דאורייתא ובב' שעות הראשונות שעמד היום אפשר שהיו מתעסקים בקבורתו ואחר שנקבר שהל

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה כי האי. אלו עוברין (דמ"ט:):

יד יוסף

א עיין שה"ש רבה פרשה ג'. אסתר רבה ריש פ"ג זוהר מקץ דף ר"ב ע"א. זוהר תרומה דף רע"ד סוף ע"ב וריש דף רע"ה. תנחומא סדר כי תשא סי' ה' ילקוט מלכים ב' רמז רמ"ד:

חדושי גאונים

אלכי קדם וגם עד זקנה ושיבה הוא ועתיק יומין יתיב גואל ישראל וקדושו וככלל לא זכר את אשר עשה אחר שלח לחרף אלהים חי ומת אשר נגזר עליו וכאלו זכר בעיונו כי לא זו המכה בלבד היא קשה לו אבל מה יאמר ומה יענה ומה יעשה אנה יוליך חרפתו לעיני כל העמים והשרים להמלכים מגני ארץ ורוזנים יחד אשר כבש תחתיו ולקח מסם בני התערובות והוא לא ידע מה לעשות על זה ובמה יכופר עונו ובמה ואיככה יוכל לתקן את אשר עוות. וכאלו חכמות מחשבותיו תעניה וכה נשמתי אף היא תשיב אמריה לו ז"ל שני נפשך ירצה שישנה מעשיו וישוב אל ה' וירחמהו וגו' וכאלו התבונן על איזו מהאופן יצוייר זה השינוי ובאתהו התשובה על זה ז"ל אייתי מספרא ואגזייך בא הרמז והרצון בו שיצטער ייכה כף על ירך וכענין שנאמר קרחי וגוזי הרחיבי קרחתך וגו' והתבונן אז מאין ולאין יקח זו המספרים ר"ל תיקון מעשיו באיזו אופן היו ומי הם המורים לו ומודיעים אותו כל זה. והנה כאילו קול לו קול אליו ז"ל

אהבת איתן

כי האי מילתא מודעינן להו לבני ע"ה. פרש"י שלא תזוח דעתן. ונראה דצריך כן משום דאי' בפ"ז דב"מ דת"ח בן ע"ה מתגאה:

עיון יעקב

אף על גב דשלח ר' יהודה בן בתירא הזהרו על הדברים שצריכין להזהר יותר מדאי אפ"ה צריך להודיע להם עוד דבר זו שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אפילו שיחה נאה ושכר פסיעות כדמפרש ואזיל: **היינו** דכתיב לנביאים נשבר לבי בקרבי. עיין פרש"י ומהרש"א. ויותר נראה דכוונת הש"ס אסיפא דקרא ותהי מרוצתם רעה על זה נשבר לבי דכמו שהקב"ה משלם שכר פסיעות לטובה כן ישלם ה' לאותן שמרוצתן רעה: **וכי** חלה חזקיהו ואיתפח אהדרינהו הקב"ה להני עשר שעות. כי היה אות וסימן כמו שנתוסף על היום כך נתוסף לו שנים על חייו וכן משמעות המקרא שם ועיין במהרש"א ועי"ל כי כמו שבשביל אחז נתקצר היום כדי שלא יספידו וחזקיה שהיה ראוי למות באותו היום וע"י בקשות ורחמים ניתוסף לו ט"ו שנים כמו שאמר לו ישעיה כי מת אתה ולא תחיה ואח"כ נאמר לו והוספתי על ימיך ט"ו שנה ונתן לו ישעיה אות על זה כי על שלא ימות לא היה צריך אות שהרי יחיה לפנינו וניתן לו הוספה על שנותיו ונתארכו לו היום מאד להראות שהיה ראוי למות באותו היום ולהספידו הספד גדול כדכתיב וכבוד עשו לו במותו ועיין סוף פ"ק דב"ק לכך נתארך היום שיהיה לו לאות שמה שהיה חי יותר הוא רק תוספה בעלמא והא

הרי"ף

במהרש"א **היינו** דכתיב לנביאים נשבר לבי פרש"י וכו' והוא דחוק וכו' ונראה לפרש כפשוטו וכו'. כי הם ראוים לשכר ואין עליהם תמיה לכן כתב ונראה לפרש:

ענף יוסף

על כתות עליונות. וענין הטחינה שאמרו במדרש רומז על ענין הכנעה שהיה נכנע לפני מלאכי ישראל שהיו טוחנין עד הנה רצה לומר שהיו נכנעים תחלה לפניו ואמר שטחנו קביית' מלשון קובי הוא עול השעבוד וההכנעה. או בא הרמז על שר ישראל גבריאל שטוחק מן לצדיקים וענין גרעיני תמרי הוא רמז למה שאמרו שמקריב נשמות של צדיקים הנקראים תמר שנאמר (תהלים צ"ב) צדיק כתמר יפרח וגרעין הוא הדבר הפנימי המקיים התמרה כדמות הנשמה שבגוף וענין השאלות אלו שאמרו כי אתית לגבי מלכי מזרח ומערב כו' להורות שהדין הוא על הרעה שאיבד כל כך נפשות ואמרו אדאתא אתיך כו'. רומז להעדרת כחותיו הנמשל להעדר ולחושך וכל זה מבואר למשכיל. הדרך החמישי שהקב"ה

עץ יוסף

הוא שתלה או שנטרד בדוחק מזונות הזהרו בו לכבדו (רש"י ברכות דף ח' ע"ב): בין בצעי המים. עי' מהרש"א אבל קשה דלפ"ז ה"ל לומר במשל ד' פרסאות לפני הסוסים. אבל לפי מה דאיתא בילקוט ובמדרש שרץ ג' פסיעות ניחא ול"ע: **עאכ"ו**. שיהיו כל אדם יכולין לתמוה על השכר גדול שישתלם להם (רש"י). ולכאורה הוא דחוק כיון שהם ראוים לשכר אין עליהם תמיה. ויש לתרץ (ועי' מ"ש ברות רבה פסוק ותאכל מן המקום בעץ יוסף) דאם כשרשע עושה מצוה אחת ונתן לו שכר למשל א' מדה. אם הצדיק שעשה מצות רבות עושה

הַמְּתוּרְגְמָן. א) זומפּפען. ג) דאס איהן געטראפּפען איין פוסגעהער.

לחזקיהו דאותו יום שנתרפא חזקיה היה של כ"ב שעות: רהט בתריה. דשליח: לא היה להם תקנה. שהיה שכרו מרובה והיה לו רשות לאבד שאריתנו: הוה כתב שמיה ושמיה דאבוה. כדי שיתכבד אביו לכך נקרא שם אביו עליו שנקרא מרודך בלאדן דאי לא כתיב אלא מרודך בן בלאדן לא הוה מתקרי עליה שמיה דאבוה דהכי כתבי כלהו איגשי פב"פ להכי כתב מרודך בלאדן: בחדש החמישי בשבעה לחדש בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלים. אלמא נבוכדנאצר סליק לירושלים: ומי סליק · והכתיב בההוא פרשתא ויעלו לדקיהו אל המלך רבלתה אלמא ברבלה הוה: זו אנטוכיא. ואנטוכיא קי"ל (גיטין מד) דאיכה מא"י: דמות דיוקנו. של נ"נ: חקוקה לו על מרכבתו. של נבוזראדן ודומה לו כמי שעומד לפניו ולכך כתב בא נבוכדנאצר והיינו

דין אבילות יום ראשון דאורייתא מיהר הגל לירד י' מעלות ונעשה לילה ולא היו מתאבלין עליו כלל וכל זה שיהיה לו כפרה כדאמרינן פרק נגמר הדין [ב] כל מי שלא נספד כהלכה מכפרין לו ובשעת קבורתו נמי כשנשאוהו לקבורה היה בבזיון כדי שיהיה לו כפרה כדאמרי' פ' מקום שנהגו [ג] גירר עצמות של אביו על כו' כדי שיהיה לו כפרה ואותן עשר שעו' חזרו ונתארך היום עשר שעות ביום שנתרפא חזקיהו מחליו והוא ע"ש שהשמש מרפא כדאמרי' [ד] אדלי יומא אדלי קלירא וחירגא דיומא מסי [ה] וזה שא"ל חזקיה חלם ואתפח כו' דהיינו ע"י שנתארך היום והשמש עמד עשר שעות יותר נתרפא חזקיהו מחליו. ואמר א"ל קריתו ליה אלהא רבא כו'. ר"ל לפי שעבדו ע"ז לאלוהות הרבה לרמש בהמה חיה ועוף היותר שפלים מבן אדם ואילו לא קריהו אלהא רבא רק אלהא דים לפרשו ע"ש שום ע"ז היה ראוי להקדים שלמא דמלכא חזקיה לפניו אבל כיון דקריתו ליה אלהא רבא שהוא אל הגדול מכל האלהים כמ"ש כי עתה ידעתי כי גדול ה' מכל אלהים והיינו שהוא עשה נס כזה לשנות הטבע להעמיד החמה עשר שעות שאין כח זה באלהים אחרים א"כ אין ראוי להקדים לפניו שלום מלך בשר ודם. ואמר קריינא דאגרתא כו'. ר"ל הסופר הגדול הקורא כל הכתבים מפי כל שאר סופרים אם נכתבו כהוגן ומגיה ומתקן אותם כראוי נקרא כן כמו שעשה נ"נ שהוא היה אז סופר הגדול של בלאדן מאחר שאתה נותן לבך לתת שבח למקום בקריינא להגיה בו ולהקדים שלום אלהא

כי (האי) [הכי] ולא בעינא לשדורי ליה[א] שלמא כתבו ליה שלמא למלכא חזקיהו שלם לקרתא דירושלם שלם לאלהא רבא. נבוכדנאצר ספריה דבלאדן הוה ההיא שעתא לא הוה התם כי אתא אמר להו היכי כתביתו אמרו ליה הכי כתבינן אמר להו קריתו ליה אלהא רבא וכתביתו ליה לבסוף אמר אלא הכי כתובו שלם לאלהא רבא שלם לקרתא דירושלם שלם למלכא חזקיה אמרו ליה קריינא דאיגרתא[ב] איהו לידוי פרוונקא[ג] רהט בתריה [כד רהיט] ארבע*) פסיעות אתא גבריאל ואוקמיה א"ר יוחנן אלמלא (לא) [א] בא גבריאל והעמידו לא היה תקנה לשונאי ישראל:

קסב שם מאי בלאדן בן בלאדן אמרי בלאדן מלכא הוה ואשתנו אפיה[ד] והוו כי דכלבא הוה יתיב בריה על מלכותא כי הוה כתב [הוה כתב] שמיה א ושמיה דאבוה [בלאדן מלכא] והיינו דכתיב (מלאכי א) בן יכבד אב ועבד אדוניו בן יכבד אב הא דאמרן ועבד אדוניו דכתיב (מ"ב כה) ובחדש החמישי בשבעה לחדש**) היא שנת תשע עשרה [שנה] למלך נבוכדנאצר מלך בבל בא נבוזראדן רב טבחים (לפני) [עבד] מלך בבל ירושלים וישרוף את בית ה' ואת בית המלך [שם ע"ב] ומי ב סליק נ"נ לירושלם והכתיב (שם) ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה וא"ר אבהו זו אנטוכיא רב חסדא ורב יצחק בר אבדימי חד אמר דמות דיוקנו[ה] היתה חקוקה לו על מרכבתו וחד אמר אימה יתירה היתה לו ממנו

*) במד' ובילקוט אי' שלש וכ"כ ברש"י ירמיה י"ב פ"ה. **) כ"א בחודש החמישי בעשור לחדש והוא וגו' מירמי' נ"ב וכ"ה בגמ' וברש"י.

רבא ראוי גם לך להיות שליח להחזיר הכתב כדי להגיה בו. ואמר רהט בתריה ד' כו'. ובילקוט ג' פסיעות כו' וכ"ה במדרשות ג' פסיעות פסעת בשביל כבודי חייך שאני מעמיד ג' מלכים ממך כו' וכן אמרו הרמז אחר ג' פסיעות שאחר י"ח אומרים יהי רצון שיבנה ביהמ"ק כו' לפי שע"י ג' פסיעות של נ"נ נחרב הבית. ואמר אתא גבריאל ואוקמיה כו'. שהוא מלאך החורבן והיה חס על ירושלים שלא תחרב כולה לעולם כמ"ש בפרק י"ה אלמלא לא נלטננו גחלים מידו של כרוב לידו של גבריאל לא נשתיירו פו':

מאי בלאדן ואשתנו כו' שמיה ושמיה דאבוה כו'. לכאורה דבהיפך זה אמרו בכבוד אב דלא יקרא את אביו בשמו ואפי' אחרים שנקראו בשם אביו לא יקרא אותם בשמם לדעת הרמב"ם וי"ל דרבותא הוא אע"ג דנשתנו אפיה דאביו כי כלבא ואין לך מבוזה בעיני הבריות ככלב לא היה מבוזה בעיני בנו לקרות עצמו על שם אביו כאילו עדיין בגדולתו וז"ש בן יכבד אב כאילו אביו עדיין בכבודו: חקוקה על מרכבתו. פרש"י ולכך כתיב בא נ"נ והיינו כיבוד עכ"ל י"ל דלפי דרשה זו יתיישב ג"כ הא דכתיב בספר ירמיה ברישא דעניינא בא נ"נ וגו' מלך בבל הוא וכל חילו על ירושלים וגו' ובסיפא דעניינא כתיב ויעלו אותו אל מלך בבל רבלתה וגו' דמשמע דלא סליק נ"נ ירושלים ולפי הדרש ניחא דבא צורת נ"נ ירושלים חקוקה על מרכבתו של נבוזראדן ושאמר היינו כיבוד דיכבד דקרא קאי נמי אעבד אדוניו והיינו כבוד כאילו בא נ"נ לירושלים ושיקרא כיבוש ירושלים ע"ש נבוכדנאצר. ומ"ד

הרי"ף

ברש"י ואנטוכיא קי"ל דאינה מא"י. כי בלא דברי רבי אבהו הוי אמרי' רבלתה מא"י היתה וקרובה לירושלים ומקודם בא נבוזראדן לפניו ואח"כ עלה רבלתה ולזה פירש"י ואנטוכיא קי"ל דאינה מא"י:

עיון יעקב

דצריך ישעיה לתת אות אף שהיה נביא מוחזק היינו לפי שאמר לו חזקיה כלה נבואתך וגא כדאי' בברכות דף י' ע"ש: א"ל קריתו ליה אלהא רבא וכתביתו ליה לבסוף. משמע דעל קרתא ירושלים שפיר עבד דכתב אחר שלמא למלכא חזקיה ובשחזר וכתב מחדש כתב מלכא חזקיה אחר קרתא דירושלים י"ל דודאי גם אחרון חביב אלא שהראשון חביב יותר כי אין כבוד לכתוב לבסוף אלהא רבא ולכן כששינה כתב מלכא חזקיה לבסוף כי גם האחרון חביב מקרתא דירושלים: כד רהיט ד' פסיעות. במדרש איתא שרהיט ג' פסיעות לפיכך זכה שהעמיד ממנו שלשה מלכים שמלכו מסוף העולם ועד סופו ולפי גמרא דידן י"ל שזכה שיצא גם ושתי ממנו שמלכה מסוף העולם ועד סופו:

היינו דכתיב בן יכבד אב. אף שאין דרך המלך לכבד אביו כדי שלא יקל בכבודו לפני אחרים וכדאיתא בי"ד סי' ר"מ סעיף ז' דמה"ט מהר"מ כשעלה לגדולה הרחיק נדוד מאביו

עין יוסף

מצוה זו ניתן לו שכר על מצוה זו אלף אלפי שיעורים נגד השכר שניתן לרשע שבצירוף המצות רבות נעשה אורות גדולות בעולם העליון מאותה מצוה מצוה יותר מהאורו' שנעשה מאותה מצוה יחידה שעשה הרשע ע"ד שאמרו איננו דומה זכות צדיק א' לזכות שני צדיקים. ולכן יהיו מתמהין על אותו רבוי שכר שניתן להצדיק בעד מצוה זו משניתן לרשע בעד מצוה זו: פרוונקא. בלשון יווני ציר רץ ומהיר בשליחותו (מוסף הערוך): כד רהיט ד' פסיעות. ובשה"ש רבה פסוק על משכבי בלילות ובאסתר רבתי ריש פ"ג ובזוהר תרומה דף קע"ד ע"ב וזוהר סדר מקץ דף ר"ב ע"ב איתא ג' פסיעות. ואפשר שגם כאן צריך להיות כדרהיט ג' פסיעות. וכן משמע מהמשל שהביא לעיל:

ענף יוסף

האמור בהגדה זאת נאמר על שכל שנקנה הנקרא הקדוש ברוך הוא בפי החכמים כמו שכתב הרב המורה פרק שלשים חלק שני וכתבו בעל העקידה הרבה פעמים או שכל הפועל נקרא כן ואמרו שאדמי ליה כגברא סבא ר"ל שסנחריב היה חשקו להשכיל ואדמי ליה לשכלו הנקרא הקב"ה כגברא סבא רצה לומר כזקן ורצה לומר זקן זה שקנה חכמה. ולכן האציל עליו שכל הפועל עוד חכמה כאלו היה סנחריב גברא סבא כמו שנאמר ישיב חכמה לחכימיא והשכל הוא אשר דבר אליו אלה הדברים רצה לומר שעל ידי נס שנעשה לחילו ראה והשיג כי השם יתברך הוא אלהים ואין עוד זולתו והכיר בלבו על הרעה שעשה לעמו בהגלותו עשרת השבטים. לכן ספר כאלו על דרך משל היה ויכוח ביניהם ואמר ליה כי אזלת לגבי מלכי כו'. לכן אמר שגם הוא בהביאו פחדא הוה יתיב ולכן בקש משכלו שיורה לו דרך ינצל מזה ואז השיב לו שישנה נפשו ר"ל שיתגייר ליה ואמר כמה ישנה ואמר ליה בתספורת

קסב ואשתנו אפיה והוו דכלבא כי הוה יתיב. כצ"ל או צ"ל והוו כי כלבא: טעון תלת מאה כו'. כתב הרשב"ס פסחים דף קי"ט ע"א ד"ה

המתורגמן. א) איהם שיקקען. ג) דער לעזער פאן דעם בריעפע. ג) באטהע, פי' שליח. ד) איזט זיין געזיכט געענדערט געווארדען. ה) זיין בילד.

[א] גמ' אלמלא (לא). (עי' תוס' מגילה כ"ה.): [ב] מהרש"א ד"ה לדרוש. פ' בגמר הדין (דף מ"ז:): [ג] שם (שם) פ' מקום שנהגו (דנ"ו.): [ד] שם (שם) כדאמרינן אדלי יומא (כ"ב ע"ז:): [ה] שם (שם) וחירגא דיומא מסי. (כדאיתא נדרים ח:):

יד יוסף

א כתוב ביערות דבש דאיתא בזוהר כי בלאדן הוא נקרא כלב וכך הלשון בלשון פרסי וזהו שנקרא בלאדן הואיל והיה פניו ככלב ואם כן שפיר בן יכבד אב שחתם עצמו כמו אביו ולא חש לקרות עצמו כלב רק לכבוד אביו עכ"ל: ב ילקוט שמעוני מלכים ב' רמז רנ"א:

חדושי גאונים

לסהוא ביתא שזה רומז אל שילך לדרוש את ה' בבית ה' מעבדי ה' העומדים שם. והם יורוהו המעשה אשר יעשה. ונצטייר ונדמה לו בעיונו כי שם ישבו אלו הצדיקים בצורות אדם ואמנם כלם בני אלהים ומלאכי עליון או שהיו באמת מלאכי עליון בצורות אנשים נדמו אליו ואמנם היותר נכון שאלו הצדיקים עושין כל צדקות ה' ומשל זה בטחינת גרעיני התמרים כי צדיקים תולדותיהן כיוצא בהן תולדותיהן של צדיקים מעשים טובים והם נמשלו לתמר כדבר שנאמר צדיק כתמר יפרח ולזה פעולותיהם ומעשיהם נמשלו לגרעיני התמרים שהם הדבר הפנימי שבתמרי' וכןהמעשי' הטובים הם בחדרי לבבם פנימי חדר בחדר וזה ברור ולהם שאל על שנוי ותיקון מעשיו ורמזו לו שמהם יראה וכן יעשה כמוהם יהיו עושי מעשיהם כל אשר יתמיד בזה הפועל ויתדמה לעשות בהם וכאשר ראה ועלה על לבבו לעשות כן ולהתמיד בזה הנה זכר עד

ודומה כמי שעומד לפניו. אמר רבא טעין תלת מאה כודנייתא נרגא דפרזלא דשליטא בפרזלא שדר ליה נבוכדנאצר לנבוזראדן וכולהו בלעתינהו חד דשא[א] דירושלם שנא' (תהלים עד) ועתה פתוחיה יחד בכשיל וכילפות יהלומון בעי למיהדר אמר מיסתפינא[ב] דלא ליעבדו בי כי היכי דעבדו בסנחריב נפק קלא ואמרה שוור בר שוור נבוזראדן שוור דמטא זימנא דמקדשא חריב והיכלא מיקלי[ג] פש[ד] ליה חד נרגא אתא מחייה בקופא[ה] ואיפתח שנאמר (שם עד) יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות הוה קטיל ואזיל עד דמטא היכלא אדליק א ביה נורא גבה היכלא דרכו ביה מן שמיא שנא' (איכה א) גת דרך אדני לבתולת בת יהודה הוה קא זיחא דעתיה נפקא בת קלא ואמרה ליה עמא ב קטילא קטלת היכלא קליא קלית קימחא טחינא טחינת שנאמר (ישעיה מז) קחי רחים וטחני קמח גלי צמתך חשפי שובל גלי שוק עברי נהרות חטים לא נאמר אלא קמח חזא דמיא דזכריה ג [דהוה קא רתח אמר להו מאי האי אמרו ליה דם זבחים הוא דאישתפיך אמר להו אייתו ואנסי אי מדמו כסי ולא אידמו אמר להו גלו לי ואי לא סריקנא לכו לבשרייכו במסריקא דפרזלא אמרו ליה האי כהן ונביא הוא דאינבי להו לישראל בחורבנא דירושלים וקטלוה אמר להו אנא מפייסנא ליה אייתי רבנן קטיל עילויה ולא נח אייתי דרדקי דבי רב קטיל עילויה ולא נח אייתי פירחי כהונה קטיל עילויה ולא נח עד די קטל עילויה תשעין וארבע

רש"י

והיינו כבוד: טעין תלת מאה כודניאתא. משאוי שלש מאות פרדות: נרגא דפרזלא. פטישי ברזל: דשליטא בפרזלא. ברזל חדוד קוצץ ברזל אחר: בלעתינהו· לא בליעה ממש אלא שברם שהיו פטישיהם מתפוצצין בהכותם בשער לשוברו: פתוחיה יחד· משמע על פתח אחד הלמו כל הכשילין והכילפות יחד ולא הועיל כלום: שוור בר שוור. דלג בר דלג קום וכבש ירושלים [לנבוזראדן קאמר]: (שוור נבוזראדן. דלג נבוזראדן) נ"א שוור בר שוור מדלג בר מדלג קפלת פעם אחת עם סנחריב ועכשיו פעם שנייה: בקופא. מגב הפטיש לא מחודו כמו קופא דמחטא (ב"מ נ"ח): יודע כמביא למעלה. תפלה היא יודע לפניך אותו סבך עץ קרדומות שסיבר בו את ירושלים כאילו הביאו למעלה לכסא הכבוד: גבה היכלא. ובקש לעלות לרקיע: דרכו ביה מן שמיא· והשפילוהו: זחה דעתיה· מתגאה (בעצמו) על שהיה מצליח: עמא קטילא· שכבר נגזר עליהם (כל) [על] כך: וטחני קמח. וטחני חטין לא נאמר אלא קמח שאינו צריך טחינה: צמתך. מקום שהקלעים צומתין בלד הראש: שובל· קלעי הראש שדומין לשבלים: גלי שוק עברי נהרות· פורענות זה היה אומר הקב"ה לישראל לכו וטחנו קמח כלומר טחונים אתם כבר לקמח ותחזרו לרחים עדיין ותגלו קילעי ראשיכם ושוקיכם ותלכו בגלות: אייתו לי ואינסי. ואנסה אם דם זבחים הוא: כסי ולא

מהרש"א

איתה יתירה היתה לו כו'. סמך אסיפא דקרא דאיירי ביראה שאמר ואם אדונים אני איה מוראי וגו': בלעתינהו חד דשא דירושלם שנא' ועתה פתוחיה וגו' פש ליה חד נרגא כו' שנאמר יודע כמביא כו'. הקדים המאוחר במקראות גם קשה לפי ענינו הכתובים שהביא היפך משמען דבלעתינהו חד דשא מייתי מקרא ועתה פתוחיה וגו' דמשמע בהיפך פתחים הרבה וכשיל אחד במשמע ופש ליה חד נרגא כו' מייתי מקרא בסבך עץ קרדומות לאדרבה דמשמע קרדומות הרבה ואולי כי טעות נפל בספרים להפך המקראות ואהא דבלעתינהו חד דשא מייתי שנאמר יודע כמביא למעלה וגו' וכפרש"י בספר תהלים יודע היה האויב כשהיה מכה בשערי המקדש שהוא כמביא מכותיו למעלה ברקיע ומנין היה יודע שהרי רואה שהיה העץ מסבך ואוחז את הקרדומות ובולען כמ"ש רבותינו וטלן בלעתינהו כו' ע"ש ואהא דפש ליה חד נרגא מייתי מדכתיב בתר הכי ועתה פתוחיה וגו' ר"ל דכל השערים נפתחו יחד בכשיל אחד וכילפות ר"ל היינו קופה לחוד שלא בחודו כמו בקרדומות דנקיט לעיל מיניה וקרוב לזה פרש"י בתהלים ועתה אע"פ שהיה רואה שלפני הקב"ה קשה לא היה נמנע מלהלום כל פתוחיה כו' ע"ש: ושאמר עד דמטא היכלא אדליק ביה כו'· היינו מדכתיב בתר הכי שלחו באש מקדשך לארץ חללו משכן שמך היינו דקאמר דרכו ביה מן שמיא לחללו ולהפילו לארץ ומייתי נמי מקרא דקינות גת דרך ה' וגו' לפי שירושלים של מטה היה מתדבק בירושלים של מעלה כמ"ש ירושלים הבנויה כעיר שחברה וגו' שע"ז אמרו שבלעתינהו חד דשא דירושלים שנאמר יודע כמביא למעלה וגו' דהיינו כאילו מביא הכאות אלו בירושלים של מעלה כמו שפרש"י שם ולזה דרכו ביה מן שמיא שלא להתדבק בשל מעלה והוא ענין סילוק השגחה. ואמר דהוה קא זיחא דעתיה· מפורש בהאי קרא אמרו בלבם יחד שרפו כל מועדי וגו' דהיינו דגבה לביה דבכחו ועוצם ידו עשה כל זאת ואינו כן אותותינו לא ראינו וגו' עד מתי אלהים יחרף צר וגו' לומר כן ולמה תשיב ידך וגו' לסלק השגחתך מאתנו אם תשוב להשגיח עלינו לטוב אז יראה שלא עוצם ידם עשתה זאת עד היום והיינו קימחא טחינא טחינת כו' כמ"ש שם קלפתי על עמי וגו' ואתם בידך לא שמת עליהם רחמים וגו' כאילו פועל ידך עשתה כל זאת: [חזא דמיה

יד יוסף

א ילקוט ישעיה רמז שכ"ז: ב איכה רבתי פסוק ממרום שלח אש שם ס"ש רבה פסוק על משכבי בלילות: ג גיטין נ"ז ב':

חדושי גאונים

דאתא איתשן לומר שבא יומו ונספה ונערו מן העולם רמז לבא יומו כי קרב יום אידו וחש והוא הנקרא בשם חשך כדבר שכתוב עד אשר לא תחשך השמש. וכן הוא אומר תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף וזה ברור וידוע. וזכר שכאשר רצה לכבות נרו של עולם רצה להתעסק בנרו של עולם נר מצוה ותורה אור ואמנם האור נאחז לו בזקנו נאחז בסבך א ש ר שלח לחרף אלהים חי אור ישראל וקדושו ולא זכה לחזו' בתשובה שלימה לפניו ולא הספיקו בידו לעשות תשובה גוז לראשו ולזקנו כפי פשט המקרא כלומר שנהרג ע"י בניו: וירמוז עוד עם זה שמכ"מ אין הקב"ה מקפח שכר ונתן שכרו לפניו אחריו ונאחז אותו האור כלומר נר מצוה ואור התורה בזקנו כלומר שהיו בניו זקנים מורים לכל משפטי התורה ובביאור אמרו בסמוך בגמ' מבני ב נ י ו של סנחריב לימדו תורה ברבים ומאן נינהו שמעיה ואבטליון ומהם קבל הלל הזקן אשר ממנו יצאו נמשכו כל נשיאי ישראל עד יום גלות הארץ והוא שושילתא דרבן גמליאל כמבואר בהניזקין וזה ברור וידוע. ואמנם אמרו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו ירצה שאלמלא שכבר כתוב זה המקרא ונגזרה גזירה א"א לאמר שהקדוש ב"ה לא יספיק לעשות תשובה ביד מי אשר ירצה לשוב אליו בכל לבבו ובכל נפשו כי הפותח יד בתשובה לקבל פושעים וחטאי' ואמנם כאשר כתוב זה המקרא נבין שנגזרה גזירה עליו על אשר שלח לחרף אלהים חי ויבאוהו ביומא עבר אדם על

עיון יעקב

ע"ש אפ"ס זה כיבד את אביו בזה: וכולם בלעתינהו חד דשא. אפשר דעדיין לא הגיע אותו עת ורגע לחרוב ואין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא או שאולי תוך כן יחזרו בתשובה עדיין או מדה כנגד מדה לפי כמו ששלח להם הקב"ה הרבה נביאים ולא הועילו להם לחזור בתשובה עד דמחייה אקופיא להחריב בית קדשנו:

ענף יוסף

בתספורת רצה לומר כי ממנהג הגרים להתנהג בתספורת והוא סימן טהרה להם כמו שפסקו האחרונים ז"ל והוא בתשובת הגאונים גר שבא להתגייר גייז מזיא וטקיל טופריה דידיה ודכרעיה כו'. ושאל לו מהיכן ר"ל מאיזה דבר יזכה כי אף אם יתגייר מכל מקום במה יתכפר עונותיו הראשונים שאבד כמה נפשות והשיב לו כי צריך לטחון קפייתא רצה לומר שצריך לסבול עול קושי בגלות ובתשובה כמו שישראל סובלין והמה המלאכים הטוחנין בעולם הזה כדי לזכות לעולם הבא ואז פתרו ליה שאף אם ירצה לטחון רק מספרתא יתנו לו ר"ל מעט צרות יתכפר לו ויתנו לו התספורת ויקובל בתשובה ולזה אמר אדאתא אחשיך ליה רצה לומר קודם ששב מת ובחושך אלך ובחשך שמו מכוסה ולזה אייתי ליה נורא והוא אור של גיהנם שבלע בו עד שנפסד הוא וחכמתו כמו שנאמר (ישעיה ד) וגם את הזקן תספה וזהו לא שבעו חוכא מיניה כמו שנאמר (משלי י"א) באבוד רשעים רנה. והנה זכה שמבני בניו למדו תורה ברבים מאחר שנתן דעתו להתגייר וזהו הנזכר לעיל בפירוש המאמר הזר הזה ואולי כוונתי לאמת בדבר אחד ותגל נפשי והשם יתעלה יראנו נפלאות מתורתו (תורת העולה מאמר א' פרק י"ח):

עץ יוסף

שלש מאות· לאו דוקא וכן כל שלש מאות שבש"ס: תלת מאה כודניאת'. משאוי שלש מאות פרדות· אים על פרדו תרגום גבר על כודניתיה· על הפרדה אשר לי תרגום על כודנתא די לי: נרגא דפרזלא. פטישי ברזל. תרגום לקש נחשבו תותח· היך גילי אתחשבו ליה נרגיא: וכילהו בלעתינהו חד דשא כו'· לא בליעה ממש אלא שברם· שהיו פטישיהם מתפוצצים בהכותם בשער לשוברו. כוונת המאמר שנבוכדנצר רצה לכבוש את ירושלים דרקטבע בחרב וחנית וכלי זין רב. ולכך שדר ליה לנבוזראדן תלת מאה כלומר מספר גדול של פרידות טעונין כלי זיין חשוב· ברזל חדוד דשליט בפרזלא. והראה לו הקב"ה כי הוא נלחם להם בישראל ולולי כן לא יכול להם· שכל כלי זין שלו אינן חשובים לכלום. ולכך כולהו בלעתינהו חד דשא דירושלים: דמטא זימנא דמקדשא חרב והיכלא מיקלי· לכאורה הוא כפל. ונראה דמקדשא חרוב רמז לסילוק קדושת שכינתו יתברך משם· והיכלא מיקלי כפשוטו· שכל זמן שלא נסתלקה השכינה לא היה אפשר לשלוט בו כדאיתא בפתיחתא דאיכה רבה אמר הקב"ה כל זמן שאני בתוכו אין חיילותיו של נ"נ נוגעין בו· אי נמי דמקדשא חרב רמז למקדש שלמעלה· והיכלא מקלי הוא מקדש שלמטה. דמקדש של מעלה נעשה חרב ע"י שנשרף מקדש שלמטה ואין הקב"ה בא במקדש של מעלה עד שיבנה מקדש של מטה (תורת חיים): בקיפא. מגב הפטיש לא מחודו· כמו קופא דמחטא. ור"ל שלא הוצרך לחתוך ולשבר הפתח בחודו של אותו גרזן אלא הכה בו בקופא מקום שהעץ מסתבך בקרדום. רמז לו כי לא בכחו גבר כי אם ברצונו יתברך: וטחני קמח· וטחני חטין לא נאמר אלא

המתורגמן. א) טהיר, דלת. ב) איך פירכטע. ג) זאל אבברענען. ד) איזט געבליבען. ה) ריקקען, גראָבבע זייטע.

ריבוא ולא נח קרב לגביה אמר זכריה זכריה טובים שבהן אבדתים ניחא לך דאיקטלינהו לכולהו מיד נח הרהר תשובה בדעתיה אמר מה הם שלא איבדו אלא נפש אחת כך ההוא גברא מה תיהוי עליה ערק שדר פורטיתא לביתיה ואתגייר] (והאריכו בענין זה כמ"ש במסכת גיטין פרק הניזקין):

קסג שם תנו רבנן[א] נעמן גר תושב היה נבוזראדן גר צדק היה מבני בניו של סיסרא לימדו תורה בירושלים מבני בניו של סנחריב לימדו תורה ברבים ומאן נינהו שמעיה ואבטליון מבני בניו של המן לימדו תורה בבני ברק (ומנו רב שמואל בר שילת) ואף מבני בניו של אותו רשע ביקש הקב"ה להכניסן תחת כנפי השכינה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מי שהחריב את ביתך ושרף את היכלך תכניסו תחת כנפי השכינה היינו דכתיב (ירמיה נא) רפאנו את בבל ולא נרפתה עולא אמר זה נבוכדנצר ר' שמואל בר נחמני אמר אלו נהרות בבל ותרגומא ציינייתא דבבל:

קסד שם אמר עולא עמון ומואב שבבי בישי[א] דירושלם הוו כיון דשמעינהו לנביאי דקא מתנבאי לחורבנא דירושלם שלחו לנבוכדנצר פוק ותא אמר מסתפינא[ג] דלא ליעבדו לי כדעבדו בקמאי שלחו ליה (משלי ז) כי אין האיש בביתו [ב] ואין איש אלא הקב"ה שנא' (שמות טו) ה' איש מלחמה שלח להו בקריבא הוא ואתי שלחו ליה הלך בדרך מרחוק שלח להו אית להו צדיקי דבעו רחמי ומייתו ליה שלחו ליה (משלי ז) צרור הכסף לקח בידו ואין כסף אלא צדיקים שנאמר (הושע ג) ואכרה לי בחמשה עשר כסף וחומר שעורים ולתך שעורים שלח להו הדרי רשיעי בתשובה ובעו רחמי ומייתו ליה שלחו ליה

רש"י

אידמי. שחט בהמות ולא אידמי הדם: פרטתא. שטר צוואה: ואתגייר. [נבוזראדן]: גר תושב. שלא קבל עליו שאר מצות וקבל עליו שלא לעבוד ע"ז: של אותו רשע • נ"נ: רפאנו וגו' ולא נרפתה. שהיה הקב"ה מבקש לרפאותו להכניס מבני בניו תחת כנפי השכינה: אלו נהרות בבלי שהם רעים לשתות: ציינייתא דבבל·[דקלי' מרים הן שעומדי' בנהרות נ"א] דקלים רעי' של נהרות בבל שאין נושאין פירות לפי שהמי' רעים הן לגדל פירו' (בגיטין) [בסוט' דמ"ו:] אמרי' קושטא הוא דאמריתו הכי ציינייתא דבבל משעת ימי בראשית איתנהו ונהר דתחת הנהו ציינייתא מי מרים ניהו: שיבבי • שכנים: פוק ותא • צא ממקומך ובא אל א"י ותכבשנה: כי אין האיש. מקרא הוא במשלי: בקריבא הוא • בקרוב הוא ויבא בעת דחקם לפי דרכו של מקרא זה שהם שלחו לו שומעין אנו שהוא השיבם ככה: צרור הכסף לקח בידו. צדיקים שבהם מתו: ואכרה לי בחמשה עשר כסף· פדיתי אותם ממצרים בט"ו בניסן: כסף וחומר שעורים ולתך שעורים · בזכות צדיקים שנקראים כסף חומר שלשים סאים ולתך ט"ו שאין אלו מ"ה צדיקי' שהעולם מתקיי' עליה' בחולין בפ' גיד הנשה (דצ"ב) פעמים שלשי' כאן בא"י ופעמים שט"ו כאן ושלשים

מהרש"א

דזכריה כו'. ובפ' הניזקין מייתי לה מקרא ונתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות וגו' ויתר הדברים בזה מפורשים שם]: מבני בניו של סיסרא כו'. ר"ל דכמו שהרהר נבוזראדן תשובה בלבו וזכה ליכנס תחת כנפי השכינה הנה אלה רשעים סיסרא שנקרא כושן רשעתים וכן סנחריב הרשע שחרף כלפי מעלה וכן המן הרשע שעמדו ברשעותם ונהרגו על זה בני בניהם הרהרו בתשובה וזכו ליכנס תחת כנפי שכינה ואמר דגם מבני בניו של אותו רשע נ"נ הרהרו בתשובה ובקש הקב"ה להכניסן כו' לפי הראוי מצד עצמן ואמרו מה"ש כו' מי שהחריב כו'. שמצד אביהם לא יהיו ראוים לכך. וז"ש רפאנו את בבל וגו'. דהיינו שבקש הקב"ה לרפאותו ולא נרפתה ע"פ טענת מלאכי שרת: ושאמר אלו נהרות בבל כו'. אפשר ע"ש הכתוב על נהרות בבל שם ישבנו וגו' ר"ל כשגלינו ממימי א"י המתוקים לבבל שם ישבנו על נהרות בבל מים המרים בכינו על מה שאבדנו בזכרנו את ציון שהיו בה מים טובים. ואמר תרגומא ציינייתא כו'. ר"ל אף שמקום גידול תמרים דרך להיות מים מתוקים בבבל לא היה כן שאף מקום גידול תמרים היו מים מרים: עמון ומואב שיבבי בישי כו'. דודאי אחר כל הנסים שראה נ"נ שהיה גדול בחיל סנחריב שנהרגו כולם ע"י מלאך אחד היה ירא ללחום בישראל כדקאמר מסתפינא דלא לעבדו כו' אבל אלו שכנים הרעים וקרובים להם שידעו בטיב מעשיהם של ישראל ותוכחת הנביאים פיתו אותו בדבריהם אלו כדמסיק: שלחו ליה הכי אין האיש בביתו כו'. האי קרא בספר משלי מדבר באשה זונה ודרשוהו הכא ע"ש זה על ישראל שהם זוגתו יתברך ברוך הוא והוא אישה שנא' והלכה אל אישי הראשון וגו' ומעת שחטאו נקראו ישראל אשה זונה כמ"ש איכה היתה לזונה ולזה דרשו בהאי קרא אין האיש של אשה זונה זו בביתו שהוא ב"ה שהיה משכנו ביניהם שם וז"ש ואין איש אלא הקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה שהוא איש של אומה ישראלית ללחום מלחמותיהם שלא מספי מהם כמו שעשה בסנחריב ואילו אינו שם לעת עתה: שלח להו בקריבא הוא ואתי כו'. כמ"ש קרוב ה' לכל קוראיו וגו': שלחו ליה הלך בדרך מרחוק כו' כמ"ש ורחק ה' את האדם וגו' ונאמר רחוק ה' מרשעים וגו': שלח להו אית להו צדיקי כו' שלחו ליה צרור הכסף לקח וגו' והוא כענין מפני הרעה נאסף הצדיק כדי שלא יגין על דור הרשעים:

יד יוסף

א גיטין דנ"ז ע"ב. ילקוט ירמיה רמז של"ח: ב סוטה דף מ"ב ע"ב. כתב בערכי הכנוים איש ר"ת אדני יהוה שדי:

חדושי גאונים

חלול השם אינו מתכפר לו עד שימות שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר לכם העון הזה עד תמותון. וכ"ש זה שחירף וגידף כמו שנאמר שמעתי את אשר גדפו נערי מלך אשור אותי לכן וגו'. וזו מה שיראה לי בשיעור ביאור דברי המאמר הזה. שאמנתי כי אדבר דברים נכוחים דברי אמת וכתוב יושר עד אשר יערה ממרום רוחו ויראני ביאור יותר קרוב ומכוון אל האמת והקרוב אליו לפשיטותו ואמנם עד אשר לא אראה טוב ממנו. אאחוז בו אחזתיו ולא ארפנו (דרש משה):

נבוזראדן גר צדק היה וכו'. דע כי מה שספרו כאן מן הרשעים שזרעם נתגייר בישראל ולמדו תורה ברבים הוא ענין נפלא כי יש לך לדעת שהרשעים כאשר הם מופלגים ברשעות ויש להם כח גדול מאוד כמו שהי' לאלו שזכר א"א שלא יהיה מצורף כח שלהם אל כח עליון כח הש"י רק שהיה זה אצלם בטומאה אבל אצל הבנים כאשר נתגיירו נצרף ונזדכך ונתלבן ולפיכך היו בניהם גדולי' מלמדי' תורה ברבים וא"א שלא יהיה כך שכל כח כמו אלו שהיה להם כח גדול [שלא היה] מאת הש"י וכיון שהוא מאת הש"י יש בו צד בחינה מה של קדושה שהרי הוא מן הש"י ואם אצל האב היה בטל כח הקדושה אצל הטומאה אבל בבנים נתלבן כח זה ולכך למדו תורה ברבים רק מזרע טיטוס לא היה הש"י מכניס תחת כנפי השכינה שאין לו חלק בו ית' והוא נבדל מן הקדושה לגמרי ואינו מצטרף אל קדושה לא כמו כל הכחות האחרים שיש להם חבור ודבוק אל הקדושה ומצד אותו הדבוק נתגיירו ולא כן טיטוס שהיה כח שלו כח משחית ומקלקל כמו שנתבאר ולכך נקצץ נפרד מן השם יתברך ואין מכניס מבניו תחת כנפי השכינה. והדבר הזה הוא דבר עמוק (נצח ישראל):

הרי"ף

כי אין האיש בביתו. פרש"י מקרא הוא במשלי נראה שדקדק רש"י דלא שייך לומר כי אין האיש כיון שאינו נתינת טעם לזה פרש"י כי אין האיש מקרא הוא במשלי ושם מתיחסת מלת כי לפי שהם דברי האשה זונה אומרת לכה נרוה דודים עד הבקר כי אין האיש בביתו: ואין כסף אלא צדיקים וכו'. ויש לדקדק למה לא השיבוהו על זה כבר קבע להם זמן כמו שהשיבוהו אח"כ וי"ל דגדול כח הצדיקים לבטל הגזרה שגזר שלא יבא עד ע' שנה שתשלים גלות בבל כדכתיב צדיק מושל ביראת אלהים אבל כשאין צדיקים אע"ג דליהדרו הרשעים בתשובה אין בהם כח לבטל הגזרה של הזמן הקבוע ומה שאמרו צרור הכסף וכן מ"ש כבר קבע זמן והלא עדיין לא נגזר ע' שנה לגלות בבל. וביאור הענין כפי הפשט אפשר שב"פ בא נ"נ האחד כשגלה יכניה וגלו עמו החרש והמסגר ואח"כ בא בימי צדקיהו ועל הפעם הב' אמר שכבר נגזרה גזרה לפי מלאת לבבל ע' שנה וגם שכבר הלכו הצדיקים לבבל. ועי"ל בפשטיה דמילתא שבפעם הא' שבא נ"נ מדבר וכבר נגזרה גזירה שיהיו בבבל ע' שנה ושמתו הצדיקים כמו שפרש"י ז"ל. אבל קשה מ"ש במדרש איכה שהטעינן נבוזראדן טעון של חול על צואריהן כי היכי דלא ליבעו רחמי שנאמר על צוארנו נרדפנו והשתא אע"ג דלבעו רחמי לא מהני להו כיון שקבע להם זמן ואפשר דקודם דגלו לא מהני רחמי כיון שקבע להם זמן אבל לאחר שגלו מארצם והיו הולכים בגולה אם יזעק

עיון יעקב

מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק ומנו ר' שמואל בר שילת. זה סותר למה דאי' במכילתא הובא בילקוט סוף בשלח שנשבע הקב"ה שמעמלק לא יקבלו שום גר וצ"ע: שלחו ליה כבר קבע להן זמן. להכי לא מהני תשובתם קודם כלות הזמן של שבעים שנה משא"כ בגלות האחרון שלא נקבע זמן אין הדבר תלוי אלא בתשובה כדאיתא לקמן וכל יום ויום

עץ יוסף

קמח שאינו צריך טחינה ופורענות זה אמר הקב"ה על בבל שישתעבדו למלכי מדי ופרס וקאמר קמי רחים כו' כדרך השבוים שעושים מלאכה כבדה עבודת הרחים. וקאמר וטחני קמח ולא אמר וטחני חטין להורות שנענש על שעשה כן לישראל שהיו טחונים מצד גזירת הקב"ה והוא חזר וטחנם:

קסד בקריבא הוא ואתי. בקרוב הוא ויבא בעת דחקם. שכשישראל חוטאין ומרחיקין עצמן ממנו יתברך. גם הוא מתרחק עצמו מהן. וכשהן חוזרין אליו בתשובה גם הוא חוזר אליהן שנאמר שובו אלי ואשובה אליכם. לכך שלח להו בקריבא הוא. סבור היה שעדיין לא חטאו הרבה ולא נתרחק מהן. שכל זמן שלא נתרחק מהן שומע תפלתן בעת דוחקן אע"ג שאינו עמהם שנאמר קראוהו בהיותו קרוב כלומר כל זמן שלא נתרחק ועדיין קרוב הוא: שלחו ליה הלך בדרך מרחוק. שכבר חטאו הרבה ונתרחק מהם: שלח להו אית בהו צדיקי דבעי רחמי ומייתי ליה. דאע"ג שנתרחק הוא שומע תפלתן

המתורגמן. א) שלעכטע נאַכבאַרען, פי' שכנים רעים. ג) איך פירכטע.

כבר קבע להן זמן שנא' (משלי ז) ליום הכסא יבא ביתו אין כסא אלא זמן שנאמר (תהלים פא) בכסה ליום חגנו שלח להו סיתואא) הוא ולא מצינא דאתי מתלגא וממטרא שלחו ליה תא אשינא דטורא שנאמר (ישעיה טז) שלחו כר מושל ארץ מסלע מדברה אל הר בת ציון שלח להו אי אתינא לית לי דוכתא דיתיבנא ביה שלחו ליה קברות שלהם מעולין ב) מפלטירין ג) שלך דכתיב (ירמיה ח) בעת ההיא נאם ה' יוציאו את עצמות מלכי יהודה וגו' ושטחום לשמש ולירח ולכל צבא השמים אשר אהבום וגו' ואשר הלכו אחריהם:

קסה שם אמר ליה רב נחמן לרב [יצחק] מי שמיע לך אימת אתי בר נפלי

א"ל מאן בר נפלי א"ל משיח ומשיח בר נפלי קרית ליה א"ל אין דכתיב (עמוס ט) ביום ההוא אקים [דף צז] את סוכת דוד הנופלת. א א"ל הכי א"ר יוחנן דור שבן דוד בא בו ת"ח מתמעטין והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות עד שהראשונה פקודה שניה ממהרת לבא. ת"ר שבוע שבן דוד בא בו שנה ראשונה מתקיים מקרא זה (עמוס ד) והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר שניה חיצי רעב משתלחין. שלישית רעב גדול ומתים אנשים ונשים וטף חסידים ואנשי מעשה ותורה משתכחת מלומדיה. ברביעית שובע ואינו שובע. בחמישית שובע גדול ואוכלין ושותין ושמחין ותורה חוזרת ללומדיה. בששית קולות. ובשביעית מלחמות. במוצאי שביעית בן דוד בא. אמר רב יוסף הא כמה שביעית דהוה כן ולא אתא אמר אביי ב בששית קולות בשביעי'

רש"י

בא"י ובמס' חולין היכא דקא מפרש האי קרא בצדיקייא (איירי) [אמרי] אין כסף אלא צדיקים וכן הוא אומר צרור הכסף לקח בידו: כבר קבע להם זמן. שלא יבא עד ע' שנה שתשלים גלות בבל: מתלגא ומטרא. מחמת שלגים ומטרות: תא אשינא דטורא. בא דרך תחתית ההרים וההרים יגינו עליך מן השלגים ומן המטרות: שלחו כר מושל ארץ. שלחו שליח אל נבוכדנאצר שהיה מושל [ארץ] שיבא אל הר בת ציון דרך הסלעים וההרים: לית לי דוכתא. לא יהיה לי מקום שביבותיו של ירושלים [שנוכל] לישב בו אני וחילי במקום מכוסה מפני הגשמים: קבריהם. של ישראל ומערות שלהם סביב לירושלי' ובהנאתה וחיילותיך יכולין לישב: יוציאו. את עצמות מלכי יהודה שעתידין להשליך מן הקברים העצמות שנקברין שנאמר בעת ההיא וגו': [אימות אתי בר נפלי]. איידי דאמרינן צרור הכסף לקח בידו שנתמעטו הצדיקים קא מיירי נמי במשיח וקאמר התלמידים מתמעטין ואיידי דאמרינן דותהי האמת נעדרת איירי הא דהוא אתרא דשמיה קושטא את סוכת דוד הנופלת. מלכות דוד שנפלה להכי קרי משיח בר נפלי: עד שהראשונה פקודה. עד שלא כלתה צרה ראשונה שנייה ממהרת לבא. פקודה כמו לא נפקד (במדבר לא): שבוע. שמיטה: והמטרתי על עיר אחת. שיהא מעט מטר ויהא רעב במקום זה ושובע במקום זה: חיצי רעב. רעב מעט שלא יהיה שובע בשום מקום: משתכחת מלומדיה. מתוך שאין להם מה לאכול: בששית קולות. יצאו קולות שבן דוד בא. נ"א קולות מתקיעות שופר שנא' יתקע בשופר גדול (ישעיה כז): מלחמות. בין אוה"ע לישראל: דהוה הכי. שנה אחת רעב שנה אחת שובע ואף ע"פ כן לא בא בן דוד: בששית קולות מי הוה. כלום יצאו קולות שבן דוד בא:

מהרש"א

קבע להם זמן כו'. דכבר נגזרה גזירה עד זמן שבעים שנה ואין התשובה מועלת בו עד אותו זמן: שלח להו סיתוא הוא כו'. לפי שבחודש עשירי בעשרה לחודש בא כ"כ וכל חילו על ירושלים וגו' ויבנו עליה דיק ואין מדרך המלכים לצאת אז למלחמה וע"כ אמר כי זה היה עלת מואב: שנאמר שלחו כר מושל וגו'. זה המקרא נאמר במשא מואב בישעיה שניבא על מפלתן ואמר שהיה שוכן כ"כ על ששלחו כר וגו' ושמה במפלתן של הר ציון. וכמ"ש אי אתינא לית לי דוכתא כו'. לפי שבאותה עת בטבת א"א לאדם לדור באהל כדרך אנשי המלחמה מחוץ לעיר רק בבתים וע"כ שלחו ליה קברות שלהן מעולין כו' וראוים לבית מדור בימות הגשמים: אימת אתי בר נפלי כו'. הא ודאי דקרי ליה בלשון נפילה ע"ש נפילת ישראל בגלות כדכתיב נפלה בתולת ישראל וגו' וקאמר עד אימת יהיה אותה נפילה שיהיה להם תקומה: וא"ל מאן בר נפלי. ואמאי קרית ליה למשיח בר נפלי דהוי ליה לקרותו נפלי על שם נפילת ישראל וקאמר על שם מלכות בית דוד שנפלה בגלות קרי ליה בר נפלי כדכתיב אקים את סוכת דוד הנופלת ועד אימת יהיה אותה נפילה עד שתשוב המלוכה לבן דוד וקאמר ליה כו' דור שבן דוד בא על שם בר נפלי דקאמר באותו דור יהיו תלמידי חכמים מתמעטין כו' שיהיו ישראל בנפילה וירידה התחתונה עד שהראשונה פקודה כו' ע"ש ביום פקדי ופקדתי וגו' ואפשר שהראשונה פקודה כו' דקאמר רמזו על חטא הראשון והוא עון העגל: [שנה ראשונה מתקיי' מקרא והמטרתי על עיר אחת וגו'. פסוק הוא בתוכחות עמוס וקבלה בידם שהוא נאמר על שנה ראשונה משבוע שבן דוד בא בו]: בששית קולות כו'. לפי ב' הפירושים שפרש"י ק"ק ממה שאמרו ג' באין בהיסח הדעת משיח כו' ויש לפרש קולות רעם שיהיו משמים באותה שבוע כשיפקוד הש"י על אומה לפורענות מביא בקול רעם כמו שכתוב מעם ה' צבאות תפקד ברעם וברעש קול וגו'. ואמר במוצאי שביעית בן דוד בא כו'. בכ"מ קרי לשמינית מוצאי שביעית ולפי שהיא השנה הסמוכה לשבוע

יד יוסף

א מדרש שה"ש פסוק ענה דודי. מס' ד"א פרק י'. תד"א ח"ב פ' ט"ז: ב מגילה דף י"ז ע"ב:

חדושי גאונים

אימת אתי בר נפלי א"ל מי הוא בר נפלי א"ל משיח ואמאי קרית ליה בר נפלי על שם ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת וכו'. י"ל אמאי קרי' ליה בר נפלי בלשון רמז ולא משיח וגם מה ענין השם של בר נפלי וי"ל דודאי ידע הגדול השואל שאין איש מי שיודע עת ביאת המשיח דהקדוש ב"ה ליבא לפומיה לא גלי ורנה להראות שאין כוונת שאלתו על השעה אלא לידע איך יהיה ענין שפלות העולם לעת ביאה ולכונה' שאלתו אימת אתי בר נפלי מלשון נפילה שהוא היא ביאה בעת שהגיע הדור ע"י הצרות שעברו עליהם על מצב השפל והבזה. והנה בפסוק ביום ההוא אקים את סכת דוד הנופלת וגדרתי את פרצותיהן גו' ובניתיה כימי עולם פסוק זה יש לבאר דהנה הטבע נותן שכל דבר טוב כשיעלה ויוסיף על שלימותו לא יהיה כן בעת שלימותו אלא בתחלה ירד למטה ממעלתו ויפסד ואחר כך יעלה למעלה כמו בחטה הנזרעת שהיא מתחלה אוכל ואם ירצו שתוליד עוד כמותה בתחלה תזרע ותפסד וכן ענין האדם בעולם הזה כשיעלה במעלתו לבא לידי חיי עולם הבא שאחר תח"ה בתחלה יפסד ויכלה בארץ ואח"כ יחיה ויוסיף במעלתו. ובזה יש ליתן טעם למה בתחלה היה נבנה ביהמ"ק ונחרב דודאי עיקר מעלת ביהמ"ק הוא מקדש שלעתיד מקדש ה' כוננו ידיך והוא אחד מז' דברי' שנבראו קודם בריאת העולם אבל למען יראה במעלה זו בארץ בתחלה הולרך להבנות ולהפסד ואח"כ יוסיף במעלה הרבה על מה שהיה בשיא לע"ל וזה הפי' ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת פירוש ע"י שהיתה נופלת בתחלה אקים אותה אבל לא יהיה לה קימה בלבד באותה מדריגה כמה שהיתה אלא ובניתיה כימי עולם כמו שהיה נבנה לפנים בימי עולם שהוא קודם בריאת העולם. ובזה יש ליתן טעם למה בעקבות משיחא יהי' שפלות הדור כ"כ גדול ויתמעטו הצדיקים ות"ח ותורה מונחת בקרן זוית שקודם שתבא המעלה העליונה יהיה הפסד מהשלמות שהיתה וכמו שאמרנו שהמקדש רק נחרב בערך לפי חק הטבע להקימו לבנין עולם כן גם משרתי ה' והמשתדלי' עול התורה והמצות יתמעטו כדי שיקומו לגורלם ונהנים מזיו השכינה ועטרות אור הקב"ה בראשם וזהו שרמז בשאלתו אימתי אתי בר נפלי פירוש מתי יבא משיח שילא בשלימותו ע"י הנפילה המוקדמת אימתי יבא כמה תהיה נפילת התורה כשיבא ולזה השיב כשימעטו ת"ח וצרות רבות וכו' כשיהיה כן אז מקויימת הנפילה אשר עליה נאמר אקים את סוכת דוד הנופלת ובניתיה כימי עולם (ערוך לנר): אמר ליה ר' נחמן לר"י מי שמיע לך אימת אתי בר נפלי כו' כל הענין עד מאי וסר מרע משתולל כל

עין יעקב

ויום זמניה הוא כדכתיב היום אם בקולו תשמעון: כדכתיב ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת. לרמוז כשיהיה ישראל בדיוטא התחתונה אזי יקים אותם כדכתיב כי שחה לעפר נפשנו קומה עזרתה לנו אזי ישלח עזרתם מקודם או דלכך קרא דוד הנופלת לפי שנגזר על דוד להיות נפל אלמלא לא נתן אדם במתנה ע' שנה משניו וע"ש כך נקרא הנופלת: תלמידי חכמים מתמעטין והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה. לכך ת"ח מתמעטין כי מפני הרעה נאסף הצדיק וכן להיפך כיון שיתמעטו הת"ח אין כאן מי להגין עליהם לכך והשאר עיניהם כלות: בשלישית רעב גדול וכו' ותורה משתכחת. כי אם

הרי"ף

בתפלה היה אפשר להיות נענים ולכך הטעינן על זוהרם כדי שלא יתפללו: אימתי בא בר נפלי וכו'. יש לדקדק מה זו שאלה כיון שקראו למשיח בר נפלי משום דכתיב אקים את סוכת דוד הנופלת א"כ שידע דהוא קרא הרי תשובה מפורשת שם דכתיב לעיל מניה בחרב ימותו כל חטאי עמי וסמיך ליה ביום ההוא אקים וגו' ואפשר בזמן שלא ימותו החוטאים

ענף יוסף

קסה אמר ליה אין דכתיב ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת. כתב בספר אמרות טהורות מאמר חקור דין ח"ב פ"ז שמה שאמר ליה רב נחמן אין דכתיב כו' שנוי' בעלמא קאמר ליה דיותר היה ראוי לקרותו ע"ש הקימה מע"ש הנפילה. אבל באמת הוא שקרא לו כן ע"ד סוד הגלגול שהוא בין אדה"ר ודוד שהיו שניהם נפלים. אדם שנגזרה עליו המיתה ביום יצירתו ודוד שהיה נפל מטבעו ולכך אמר נפלי בלשון רבים עכ"ל וז"ל ספר מגלה עמוקות סוף דרוש לסוכות קרי ליה בר נפלי לפי שהוא בגלגל תליתאי ואדם היה מסוף העולם ועד סופו והעמידו על ק' ודוד היה ראוי להיות נפל כי אדם נתן לו ע' שנה. לכן נקרא משיח בר נפלי בלשון רבים. או יאמר לפי שהוא מדוכא

עין יוסף

של צדיקים שנאמר רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע. נקט לשון שועה דרך משל אע"פ שנתרחק דלשון שועה לא שייך אלא במי שקורא מרחוק כמו ותעל שועת העיר השמימה וכמו ותעל שועתם אל האלהים:

המתורגמן. א) ווינטער. ב) זיינען בעססער. ג) וויא דיא פאַלעסטע.

רש"י

ועוד כסדרן מיהוה.כלומר אלו הצרות דקתני הכא כסדרן לא אתרמו בשבוע אחד אבל כי אתרמי אתי משיח : אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו עקבות משיחך · לא אתפרים האי קרא למאי איכתיב הכא דהא לא קא דריש ביה מידי ונראה למורי שכך נכתב בספרים תחלה כמו ששנינו בפרק אחרון דסוטה (דף מ"ט :) בעקבות המשיח חולפה יסגא וכתבו פירו' זה על בעקבות שהוא לשון סוף כמו אשר חרפו עקבות משיחך : בית הוועד . מקום שת"ח מתוועדין שם ללמוד תורה:ה"ג והגבלן. מקום שסמו כך ישתומם:ואנשי הגבול. אנשי גבול א"י ל"א אנשי גזית סנהדרין : כפני הכלב . דדמיין ממש לכלב מ"ר לשון אחר כפני הכלב שלא יתביישו זה מזה : משתולל על הבריות. כל העולם אומרים עליו שוטה הוא והיינו משתולל לשון שטות כמו מוליך יועצים שולל(איוב יב) : ליכא קושטא בעלמא . אין אדם בעולם שידבר אמת תמיד:אמר לי ההוא מרבנן דאי [הוה] יהבי ליה כל חללי דעלמא לא הוה משני בדיבוריה . לשקרא ואשתעי לי [הכי] זימנא חדא אקלעי לההוא אתרא וקושטא שמיה : טרפא אבבא. שהיתה שואלת אותה: לאו אורח ארעא. לומר היכן היא הואיל וחייפה

גמרא

מלחמות מי הוה ועוד כסדרן מי הוה (תהלים פט) א אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו עקבו' משיחך תניא ר"י אומר דור שבן דוד בא בו ב בית הועד[א] יהיה (לזנות) [לזונות] והגליל יחרב והגבלן (ישתומם) [יאשם] ואנשי (גליל) [גבול] יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמת הסופרים תסרח[ב] ויראי חטא ימאסו ג ופני הדור כפני כלב והאמת נעדרת שנא' (ישעיה נט) ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל מאי ותהי האמת נעדרת אמרי דבי רב מלמד שנעשית עדרים עדרים והולכת לה מאי וסר מרע משתולל אמרי דבי רבי שילא כל מי שסר מרע משתולל על הבריות : אמר רבא מריש הוה אמינא ליכא קושטא בעלמא ד אמר לי ההוא מרבנן ורב (טבות) [טוביה] שמו ואמרי לה רב טביומי שמיה דאי הוו יהבי ליה כל חללי[ג] דעלמא לא הוה משני בדבוריה זימנא חדא איקלע[ד] לההוא אתרא וקושטא שמיה ולא הוו משנו בדבורייהו ולא הוה מיית איניש מהתם בלא זימניה נסיבי איתתא מנהון והוו ליה תרתין בנין מינה יומא חד הוה יתבא דביתהו[ה] וקא חייפא רישא[ו] אתאי שיבבתא[ז] טרפא אדשא[ח] סבר לאו אורח ארעא אמר לה ליתה הכא.

מהרש"א

העברה קרי ליה שבוע שבן דוד בא: אשר חרפו אויביך ה' וגו'.פרש"י לא איתפרש כו' כמו ששנינו בפ"ב דסוטה בעקבות משיחא כו' וכתבו פירוש זה על בעקבות שהוא לשון סוף כמו חרפו עקבות משיחך עכ"ל אבל הכא דלא אתמר בעקבות משיחא כו' אין מקום להאי קרא ונראה לפרש משום דמייתי בהך שמעתין דלקמן עניני אריכו' הגלות ואיחור ביאת משיח הקדים ביה בהאי קרא שעל זה חרפו אויביך ה' חרפו עקבות משיחך : והגבלן ישתומם. עיין פרש"י ובמקרא בס' יהושע והארץ הגבלי ובתהלים גבל ועמון ועמלק וגו' ובתרגום הר שעיר טורא דגבלא:וחכמת הסופרים תסרח ויראי חטא כו' . כלל בזה מעלות השכליות ומעלות המדות שכלם יהיו נמאסים בדור ההוא : ופני הדור כפני הכלב כו'. עי' פרש"י ועוד נראה לפרש כי נקרא כלב כי כולו לב ונאמן לאדוניו ואמר שפני אותו הדור יהיה כפני כלב שמראה לפנים כאילו הוא אוהב אבל לבו בל עמו כי לפי האמת האהבה שהיא נראה לפנים היא נעדרת בלב וע"ז אמרו בפ"ב דסוטה ואין הדור רוא' אלא לפנים: מאי ותהי האמת נעדרת . דלפי פשוטו שהוא מלשון חסר ועידור משמע דנעדר האמת לגמרי לא יתכן כדאמרינן פרק כל כתבי דאפי' בשעת חרבנה של ירושלי' לא פסקו ממנה אנשי אמנה בדברי תורה ואמת נופל על דברי תורה וע"כ דרשוהו מלשון עדר שנעשית עדרים והולכת כו' . ובילקוט אמר שנעשית עדרים במדבר ואיך שיהיה נראה דר"ל כי אנשי אמת יהיו הולכים ונחבאים במדברות מפני הדור הרע ההוא וכן פירש הרד"ק שם במ"ש הכתוב כי כשלה ברחוב אמת כי בסתר היו בהם אנשי אמת וכן אמר ירמיה בקשו ברחובותיה אם יש איש מבקש אמונה וגו' עד כאן לשונו ע"ש וכן מה שאמר מאי וסר מרע משתולל דלפי פשוטו כמו שפי' הרד"ק שהוא מלשון שלל כאילו הוא שללו ובזזו אותו מן העולם עכ"ל לא יתכן דודאי יהיו גם לדיקים באותו דור אלא שיהיה הצדיק מוחזק כשוטה ומשתולל בעיני הבריות: ליכא קושטא בעלמא כו' · ר"ל ליכא קושטא בעוה"ז כמ"ש שהקב"ה נמלך בפמליא של מעלה לברוא את האדם אמת אמר אל יברא שכולו שקר : דאי יהבי ליה כל חללי דעלמא כו' · ר"ל דמלינו ביעקב שמדתו אמת כמ"ש תתן אמת ליעקב וגו' ע"ש שלא היה רולה לשקר באביו כמ"ש והייתי בעיניו כמתעתע ואמרו בזה כל המשקר כאילו עובד עבודת כוכבים ובזה זכה יעקב דיהבי ליה כל חללי דעלמא כמ"ש והאכלתיך נחלת יעקב וגו' שהיא נחלה בלי מצרים שנאמר בו ופרצת ימה וקדמה גו' ולזה אמר הגם אם לא אפסיד והייתי משנה בדבורי והיו נותנים לי נחלה בלי מצרים דהיינו כל חללי דעלמא לא הייתי עושה כן ולא הייתי משנה בדבורי משום מעשה שהיה : לא הוה אינש מהתם מת בלא זימניה כו' . כי חותמו של הקב"ה הוא

הרי"ף

[illegible] איזה סימן יהיה לביאת המשיח א"ל דור שבן דוד בא בו ת"ח מתמעטין כלומר שכל זמן שיש ת"ח בעולם הם מגינין על החוטאים שבדור שלא יפלו בחרב וכל זמן שאלים כלים החוטאים אין קימה לסוכת דוד הנופלת אבל כשת"ח מתמעטים אז לא נשאר מגין על הדור החוטאים שעיניהם כלות וגזרות קשות מתחדשות דהיינו ימותו כל החוטאים וביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת :

במהרש"א מאי ותהי כו' ועידור משמע דנעדר האמת וכו' . בל"ז י"ל לא שייך למימר ותהי האין נודק הויה בדבר חסר לזה דרש מלשון עדר :

עין יעקב

אין קמה אין אורה לכן בתמיהות שיהא שובע גדול התורה חוזרת על לומדיה ולכן לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן מס"ע : אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו עקבות משיחך . האי קרא אין לו דביקות כאן ועיין פרש"י ומהרש"א והאפשר דשייך לעיל דקאמר בביעית מלחמה ובמוצאי שביעית בן דוד בא לזה מייתי סמך מהאי קרא וכדאיתא במדרש ילקוט שמואל סי' קס"ה וז"ל כשיבא משיח ב"ד אינם אומרים שירה עד שיתחרף משיח שנאמר אשר חרפו וכו' ואספתי את כל הגוים ירושלים למלחמה אותה שעה שירו לה' שיר חדש ע"כ : פני הדור כפני הכלב . עיין במהדורינו סוף סוטה בזה : אמר רבא מריש הוה אמינא ליכא קושטא בעלמא. וכן דוד אומר כל אדם כוזב ועוה"ז נקרא עלמא דשקר : אי הוה יהבי

ליה כל חללי דעלמא לא הוה משני בדיבוריה . כלומר אם אמר למכור דבר זו בסך מה ואח"כ בא אחר ונותן לו יותר אע"ג דקי"ל דברים אין בו משום מחוסר אמנה אפ"ה הוא נהג בעצמו שאפילו יהבי ליה כל חללי דעלמא לא הוי משני בדיבוריה : ולא הוו משני בדיבוריה ולא הוי מיית אינש בלא זמניה : נראה דהוא מדה כנגד מדה ע"ד דאמרינן ביבמות דף נ"ן את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות פרש"י שנים שפוסקין לו בעת לידתו לא זכה פוחתין לו ה"נ זה שאינו משנה בדיבורו גם הקב"ה לא שינה דבורו מהשנים שנקצב לו בשעת לידתו

עין יוסף

קסה יהיה לזנות · שכלו החכמים ואין לומד תורה · ויהא חרב מאין איש · ובעלי זמה מתגודדים שם מפני שחוץ לעיר היו בתי מדרשות שלהם (רש"י סוף מס' סוטה) : ישתומם · יהיה שמם : ואנשי גליל יסובבו · וכן הוא בפס"ק רבה פסוק ענה דודי . אבל בגמ' גרס ואנשי גבול יסובבו : תסרח · מלשון וסרח העודף . ור"ל שלעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה · אבל הסופרים והחכמים הסמה יאריכו נאום ולא ינעם לאזני שומעם (מהרב מו"ה אברהם בהגר"א): ופני הדור כפני הכלב . הזקוקין פי' כי מנהיגי הדור יהיו שפלים כמו מנהיגי הכלבים · ועוד פי' כי פני הדור אלו הם העשירים שבדור · כמו שפירש"י בסדר מקץ על פסוק והרעב היה על כל פני הארץ פרש"י מי הם פני הארץ אלו העשירים עכ"ל ור"ל שהעשירים שבדור יהיו כילים וקמצנים בממונם ואכזרים מליתן כלום לעניים כמו הכלב שהוא כילי ואכזר מליתן לחביריו כלום כמו שפירשו המפרשים בשמואל א' כ"ד על פסוק ושם האיש נבל וגו' והאיש קשה ורע מעללים והוא כלבי · ופירשו המפרשים שהיה קמצן וכילי ואכזר מליתן כלום מסעודתו הגדולה לעבדי דוד (ובל"א הוא נקרא קרגער הונט) : שנאמר ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל· וכתיב בתריה וירא כי אין איש וישתומם

ענף יוסף

בשעותיהו (ישעיה נג) אכן חלינו הוא נשא ואין לך יום שאין הקללה מרובה כו' לכן קרי ליה בר נפלי נפילות הרבה וז"ש ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת (עמוס ט) בכל יום נופלת בר נפלי בגימטריא בן ישי עכ"ל:

יד יוסף

א רש"ל מוחק זה : ב סוף מס' סוטה : ג פסיקתא רבתי סוף פרשה א' : ד ב"מ דף מ"ט ע"ש :

חדושי גאונים

שסר מרע משתולל על הבריות . וביאור דברי' אלו דע שנקרא מלכו' בית דוד סוכה כי כל מלכות נקרא בית . וכמו שפרשו רז"ל ויעש להם בתי כהונה ומלכות לפי שהדבר שהוא מניחו' חזק בעולם נקרא בית שהוא בנין קבוע . וכן המלכות נקרא בית מפני החוזק והקביעות ש"ש למלכות וכמו הכהונה נקרא בית מפני חוזק הכהונה שאין לו הסרה לעולם. ולפיכך קרא מלכות בית דוד סוכה לפי שמלכות בית דוד הוא מלכיו' אלהי ולפיכך לא קראו אותו בית שהוא בנין קבוע כמו הדברים הטבעיים שהם בעולם אבל הדברי' האלהיים אינם בעוה"ז קבועי' רק הם ארעי כמו הסוכה שהיא ארעי . ולפיכך קיי"ל סוכה דירת ארעי בעינן מפני שהסוכה מאות אלהיית ראויה שתהי' הדירה שבה ארעי ולא קבע ואמר ביור ההוא אקים את סכת דוד הנופלת . ועוד הבית כאשר נופל נתבטל ענינו הראשון שהיה לו ואם חוזר לבנות הוא בית חדש ולא נקרא שהקי' בית נופל שכבר נתבטל רק כאלו בנה בית חדש מתחלה . אבל הסוכה שאינו בית שהוא בנין גמור וקבוע ובקלות הוא חוזר ומעמידו . לכך אם נפל שייך בו הקמה והוא חוזר לענין הראשון בקלות. וכן מלכות בית דוד שהוא עומד להקמה אחר נפילת המלכות נקראת המלכות סוכת דוד הנופלת ואף בשעת נפילתה יש עליה שם סוכה כיון שהסוכה עומדת להקים אותה וקרוב מאוד הוא להקימו בקלות. ומה שקרא רב נחמן משיח בשם בר נפלי בא לגלות על מה שאמר הכתוב לא יסור שבט מיהוד' כי משיח נקרא בר נפלי שהמלכות נפלה ועומדת להקימה כמו

המתרגמן. א) פערזאממלונג , פי' כמו בית הכנסת. ב) פערדארבען ווערדען . ג) שעטצע, ופי' מלא כל הארץ . ד) געטראפפען . ה) פרוי. ו) געריינינגט אדער געקאממט דען קאפף . ז) דיא נאבבארין . ח) געקלאפפט אן טהיר .

שכיבו ליה תרתין בנ"ה אתו אינשי דאתרא לקמי' א"ל מאי האי אמר להו הכי הוה מעשה אמרו ליה במטותא[א] מינך פוק מאתרין[ב] ולא תיגרי[ג] בהו מותנא בהנך אינשי. אתניא רבי נהוראי אומר דור שבן דוד בא בו ב נערים ילבינו פני זקנים וזקנים יעמדו לפני נערים ובת קמה באמה וכלה בחמותה ג ופני הדור כפני הכלב ואין הבן מתבייש מאביו תניא רבי נחמיה אומר דור שבן דוד בא בו העזות תרבה (והיקר) [והיוקר] יעוות והגפן יתן פריו והיין ביוקר ונהפכה כל המלכות למינות ואין תוכחה. מסייע ליה לר' יצחק דאמר רבי יצחק אין בן דוד בא עד שתתהפך כל המלכות למינות אמר רבא מאי קרא (ויקרא יג) כולו הפך לבן טהור הוא. ת"ר (דברים לב) [כי ידין ה' עמו] כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב אין בן דוד בא עד שירבו המסורות ד"א עד שיתמעטו התלמידים ד"א עד שתכלה פרוטה מן הכיס ד"א עד שיתיאשו מן הגאולה [שנא'] ואפס עצור ועזוב כביכול אין סומך ואין עוזר לישראל כי הא דרבי זירא כי הוה משכח רבנן דמעסקי ביה אמר להו במטותא ד בעינא מינייכו לא תרחקוה דתניא ג' באין בהיסח הדעת[ד] אלו הן משיח מציאה ועקרב:

קסז שם ה אמר רב קטינא שית אלפי שני הוי עלמא וחד חריב שנאמר (ישעיה ב) ונשגב ה' לבדו ביום ההוא אביי אמר תרי חרוב שנא' (הושע ו) יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו תניא כוותיה דרב קטינא כשם שהשביעית משמטת שנה אחת לז' שנים כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלפים שנה שנא' ונשגב ה' לבדו ביום ההוא ואומר (תהלים צב) מזמור שיר ליום השבת יום שכולו שבת ואומר (שם צ) כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי

רש"י

רישה: ה"ג נערים ילבינו פני זקנים. כלומר יחרפו ויביישו אותם: וזקנים יעמדו בפני הנערים. לכבדם והיינו דאמרינן (בסוטה דף מח:) בעקבות המשיח חוצפא יסגא: בת קמה באמה. לחרפה ולביישה: היוקר יעות. מכובד שבהם יהא עותן ורמאי מ"ר נ"א היקר יעות שלא יכבדו זה את זה [יקר כבוד]: והגפן יתן פריו. ואעפ"כ יהיה היין ביוקר שלא יהיה בפרי עצמו ברכה נ"א שיהיו כולן רודפין אחר היין ומשתכרים ומתייקר אף ע"פ שרוב יין בעולם: כולו הפך לבן טהור הוא. כשפשט הנגע בכל העור כך כשנהפכה כל המלכות למינות תבא גאולה: כי ידין ה' עמו. להביא להם גאולה: כי יראה כי אזלת יד. שתלך ותחזק ידן של מסורות ומלשינין במלשינותן: ויתמעטו התלמידים. שמחזיקין ידי ישראל להחזירן למוטב: שתכלה פרוטה מן הכיס. והיינו אזלת יד שיהיו בידים ריקניות: כביכול. כאילו יכולין לומר דבר זה כלפי מעלה: אין עוזר ואין סומך לישראל. שיהו שפלים למאד [ואומר] ואין עוזר וסומך [שיהיו מתיאשין מן הגאולה]: דמעסקי ביה. לידע מתי יבא: ועקרב. נושך האדם פתאום: וחד חריב. שאלף אחד יהיה חרוב חוץ לששה אלפים דהיינו אלף שביעי: תרי. אלפים הוא חרב אלף ז' ואלף ח'. יומו של הקב"ה אלף שנה שנא' כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול: משמט. ונעשה חרב: שכולו שבת.

מהרש"א

אמת ובו קיים את העולם כמ"ש בתחלת מעשה הבריאה בראשית ברא אלהים סופי תיבות אמת ובסוף הבריאה ברא אלהים לעשות סופי תיבות אמת והרי המשנה בדבורו מהרס החותם וקיומו של עולם ואף אם מהרס ופוחת ממנו מספר המועט שהוא אל"ף נשאר מת ובשיפקדמי שלא משנה בדבורו הוא מקיים עצמו ועולמו בחותמו של הבריאה שהיא אמת והיינו דלא מת אינים בלא זמניה שהשקר מביא מיתה בלא זמן וכמ"ש מפן וחרב וחץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר כדאמרינן פרק זה בורר ע"ש: [דור שבן דוד בא כו' נערים ילבינו כו'. בסוף מסכת סוטה יש בדברים אלו קצת לשונות אחרים ע"ש]: תהפך למינות. עי' פרש"י והוא מבואר במדרש שאת זו בבל כו' ספחת זו מדי כו' בהרת זו יון כו' נגע צרעת זו רומי כו' והלבן שבנגע צרעת הוא סימן טומאה לנגע ובעי הסגר רמז על המינו' שבהן שהוא סימן טומאה למלכות אדום שישראל יהיו בהסגר ומאסר הגלות במלכות הרביעית וכשיתהפך כולו ללבן הוא סימן טהרה למוסגר כמ"ש כולו הפך לבן טהור כן כשיתהפך כולו למינות הוא סימן טהרה לישראל שיצאו מתוך ההסגר ומאסר הגלות וק"ל: עד שירבו המסורות כו'. נראה לפרש דכל הני כמ"ד דאין ישראל נגאלין אלא בתשובה ומתוך הני צרות ושעות דחוקות דנקט יחזרו בתשובה שלימה ויש לפרש דלמ"ד נמי דבלאו תשובה נמי נגאלין היינו מתוך שיהיו שפלים למאד וכן פרש"י לקמן גבי א"ל ר' יהושע והלא כבר נאמר ואשמע את האיש וגו' כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד וגו' ע"ש והוא ענין שנתייאשו מן הגאולה שיהיו כ"כ בשפלות עד שיתייאשו לומר שאינו בחיק האפשר שיהיו נגאלין שוב: שלשה באין בהיסח הדעת משיח מציאה ועקרב. כלל אלו השלשה בענין זה אם זכה בהיסח הדעת של משיח יבא לו משיח כהיסח הדעת של מציאה שמשמח וטובה היה לו לא זכה יהיה לו ביאת המשיח כהיסח הדעת דנשיכת עקרב לרעה לו: וחד חרוב שנא' ונשגב ה' לבדו ביום ההוא וכו'. כדאמרינן לעיל בפרקין שבאותם אלף שנים עתיד הקב"ה לחדש בהן עולמו לדיקים מה הן עושין הקב"ה עושה להן כנפים וכו' וביום ההוא הוא יומו של הקב"ה אלף שנים כדלקמן ואביי נמי דאמר תרי חרוב שנא' יחיינו מיומים סמך עלמו אהא דלקמן דחד יומו של הקב"ה אלף שנים ור"ל יחיינו ויחזקנו מאותנב' ימים של הקב"ה דהיינו ב' אלפים שנים שהעולם חרוב והקב"ה יחזק הלדיקים ועושה להם כנפים כנשרים ואמר אבל ביום השלישי שהוא אלף השלישי יקימנו בעולם חדש ונחיה לפניו: כשם שהשביעית משמטת כו'. לפי הכתובים דמייתי מהם ראיה הל"ל טפי כשם שימי השבוע משמט יום אחד לשבוע כך העולם כו' ואפשר דה"ק דכשם שהשביעית משמטת שנה אחת לז' שנים דומיא למעשה בראשית דמשמט יום אחד לשבוע דלכך קאמר במלות שביעית שבת היא לה' כך העולם משמט אלף שנים כו' דומיא דמעשה בראשית שמשמט יום אחד לשבוע ועל זה מייתי שפיר שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא ואומר מזמור שיר ליום השבת כו' וק"ל:

יד יוסף

א שס"ס רבה פסוק ענה דודי: ב סוף מס' סוטה: ג פסיקתא רבתי סוף פרשה א': ד בברכות דף ל"ה ע"ב. וביומא דף ע"ב ע"ב ליתא בעינא וכן לעיל כסמוך במטותא מינך: ה ר"ה דף ל"א ע"א:

חדושי גאונים

האדם שנופל שודאי יעמוד ולא יהיה נופל לעולם. וכך מלכות בית דוד נקרא נופל שהוא עומד להקימה ומאחר שהוא כך א"כ לא סר שבט מיהודה שכאשר יבא מלך המשיח אין זה רק שיקים סוכת דוד הנופלת שהוא ראוי להקימה ולא יהיה מלכות חדש כמו מי שבונה בית שהוא בנין חדש כאלו לא היה כאן בית. אבל מלכות בית דוד הוא כמו סוכה הנופלת שעומד להקים אותה מנפילתה ולא נקרא הקמת בנין מחדש רק שמקים אותה ושם ראשון עדיין עליה והרי לא סר שבט מיהודה אף כי בעוה"ר כבר סר הממשלה מן יהודה כיון שתחזור השבט ליהודה כמו בראשונ' נקרא זה לא יסור שבט ואלו כתיב יהיה שבט מיהודה אז יש להקשות הרי עתה אין כאן שבט מיהודה אבל לא יסור כתיב שלשון זה משמע שלא ייסר מכל וכל עד שלא תחזור הממשלה אליו זה הוא הסרה בודאי אבל כאשר היה לזמן ותחזור הממשלה ליהודה הרי לא סר שאילו סר לא הזרה אליו הממשלה. ולכך אמר ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת ומדברי רז"ל נראה לפרש כמו הסוכה כשהיא נופלת נראה רושם הסוכה והיינו הסכך שנשאר. וכך מלכות בית דוד בזמן נפילתה נראה רושם מה כמו סוכה. וזה שאמרו רז"ל לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל ודבר זה רושם סוכת דוד הנופלת וכבר פרשנו כי לאו דוקא ראשי גליות שבבבל ה"ה נמי כאשר אין ראש גליות זוכה שבט יהודה להעמיד בני

עיון יעקב

אף שלא זכה וכה"ג מלינו בכתובות דף ע"ז אי איתביל אשבועתו ניסדר ואי לא לא ניסדר וע"ז נאמר שפת אמת תכון לעד: שלשה באין בהיסח הדעת אלו הן משיח מציאה ועקרב. אפשר דנקט אלו ג' שיבאו בלי שיאמר מתי יבא כי משיח איך יאמר מתי יבוא דאולי יבא לרעתו שיסכול חבלו של משיח כדלקמן וכן מציאה אולי ישמע למלך ויקחו כל אשר לו כדאי' בברכות דף ס' וכן עקרב כדאמרי' בשבת דף קכ"א נזדמן לו נחשים ועקרבים הרגן בידוע שנזדמן להרגן לא הרגן בידוע שיצאו להרגו לכן על ג' דברים אלו לא יאמר מתי יבוא כיון שאינו יודע אם הוא לרעה או לטובה רק אם מעלמן כאין לו בלי רעה ישמח בטובתו:

אביי אמר תרי חרוב. אפשר לסמיך דברי אביי לסה דאיתא בב"ר פ' י"א והובא בילקוט דף ס' ע"ד אמר שבת לפני הקב"ה רבש"ע לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג א"ל הקב"ה כנסת ישראל בן זוגך עכ"ל ולפי שלעתיד שיחרוב העולם ולא יהיה לו בן זוג כנסת ישראל לכך צריך שיהיה ב' ימים יום השבת ועיין ברוקח הל' יום כיפור:

עין יוסף

כי אין מפגיע ותושע לו זרועו וגו' וילבש צדקה כשרין וכובע ישועה בראשו וילבש בגדי נקם תלבושת ויעט כמעיל קנאה כעל גמולות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאויביו וגו' ובא לציון גואל וגו' ש"מ דקאי על ימות בן דוד:

קסו ונהפכה כל המלכות למינות ואין תוכחה. פי' שאין בר ישראל יוכל להתווכח עמהם להשיב להם תשובה ניצחת כהוגן להוציא המינות מלבם (זקוקין):

קסז כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול. הרי שיומו של הקב"ה אלף שנה. ולא שיש ח"ו אצלו זמן. דאלף אלפים מהשנים כרגע אצלו שאין לו יחס עם הזמן. אלא שע"ד השאלה כתבו שיומו של הקב"ה אלף שנה לדבר בלשון

המתורגמן. א) וויר ביטטען. ב) געהע פֿאָן אונזער שטאדט. ג) זאללסט ניכט רייטצען. ד) אבטהון דען געדאַנקען.

יעבור. א תנא דבי אליהו ששת אלפים שנה הוי עלמא שני אלפים תוהו שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח [שם ע"ב] ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו. א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא אין העולם פחות מפ"ה יובלות וביובל האחרון בן דוד בא א"ל בתחלתו או בסופו א"ל איני יודע. כלה או אינו כלה א"ל איני יודע. רב אשי אמר הכי א"ל עד הכא לא תיסתכי[א] ליה מכאן ואילך איסתכי ליה. שלח רב חנן בר תחליפא לרב יוסף מצאתי אדם אחד ובידו מגלה אחת כתובה אשורית ובלשון הקודש. אמרתי לו זו מנין לך אמר לי לחיילות של (רומי) [פרס] נשכרתי ובין גנזי (רומי) [פרס] מצאתיה וכתוב בה לאחר ארבעת אלפים ומאתים וצ"א שנה לאחר בריאתו של עולם העולם יתום. מהם מלחמות תנינים ומהם מלחמות גוג ומגוג והשאר ימות המשיח ואין הקב"ה מחדש עולמו אלא לאחר ז' אלפים שנה רב אחא בריה (דרבי אבא) [דרבא] אמר לאחר חמשת אלפים שנה איתמר:

קסח שם תניא רבי נתן אומר מקרא זה נוקב ויורד עד התהום (חבקוק ב) כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר ב לא כרבותינו שהיו

רש"י שהעולם משמע: הוי עלמא. העולם כך מתקיים: ב' אלפים מהן היה תוהו. [תחת] שלא ניתנה עדיין תורה והיה העולם כתוהו מאדם הראשון ועד שהיו לו לאברהם חמשים ושתים שנה איכא אלפים שנה כדמוכחי קראי וכשנשלמו אלפים שנה עסק אברהם בתורה שנא' (בראשית י"ב) ואת הנפש אשר עשו בחרן ומתרגמינן דשעבידו לאורייתא בחרן ואמרינן בע"ז (דף ט'.) גמירי דהואי שעתא הוה אברהם בר חמשין ותרתין שנין: וב' אלפים תורה. מן הנפש אשר עשו בחרן עד (שיבא) [אלפים ימות] משיח ארבעים ושמונה שנה עד שנולד יצחק וששים שנה משנולד יצחק עד שנולד יעקב הרי ק"ח וק"ל שהיו לו ליעקב כשבא למצרים הרי רל"ח (ור"י)[ורד"ו]שעמדו במצרים הרי תמ"ח ומשיצאו ממצרים עד שנבנה בית ראשון ת"פ דכתיב (מ"א ו) ויהי בשמונים שנה וארבע מאו' שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים ויבן הבית לה' הרי תתקכ"ח ות"י שעמד בית ראשון כדמוכחי קראי ע"פ חשבון שנות המלכים ושבעים דגלות בבל ות"כ שעמד בית שני הרי תת"ק ותתקכ"ח הן אלפים פחות קע"ב וקע"ב קודם השלמת ארבע אלפים נחרב הבית ולסוף אותן קע"ב נשלמו ב' אלפים תורה. ואיידי דאמר שני אלפים תוהו קאמר שני אלפים תורה ולא שתכלה תורה אחר ב' אלפים.מ"ר:ושני אלפיםימות המשיח. שלאחר שני אלפים של תורה היה דינו שיבא משיח ותכלה הגלות ויבטל השעבוד מישראל: אבל בשביל עונותינו שרבו. לא בא משיח לסוף ארבע אלפים ויצאו מהן מה שיצאו שעדיין הוא מעוכב לבא: פ"ה יובלים. היינו ד' אלפים מאתים וכ' שנה: בתחלתו. של יובל האחרון הוא בא או בסופו:כלה. זמן הזה קודם שיבא משיח או אינו כלה דבתוך היובל בסופו הוא בא: עד הכא לא תיסתכי ליה. עד יובל האחרון אל תצפה לו (שיבא קודם) דודאי לא יבא קודם זמן זה: איסתכי ליה. חכה לו שיבא: אשורית. כתב שלנו [אשורית] שבא מאשור כדאמרן באיזך פרקין (דכ"ג):לחיילותו של (רומי) [פרס] נשכרתי. שהייתי גולייר לאחד מהם:תנינים.דגים:והשאר ימות המשיח.שכלה השעבוד ומשיח בא: מחדש עולמו. לברא עולם חדש: (ויפח לקץ. דבור של קץ לא יכזב שיהיה בעתו):נוקב ויורד עד התהום. מה תהום אין לו [קץ ו] סוף כך אין אדם יכול לעמוד על סוף פסוק זה וכי קא מפרש אימת קאמר אם יתמהמה חכה לו דאין לו סוף:לא כרבותינו.אל תצפה לאותו קץ שהיו רבותינו דורשין:

עד

מהרש"א ב' אלפים תורה כו'. פרש"י מן הנפש אשר כו' וקע"ב קודם השלמת ד' אלפים נחרב הבית ולסוף אותןקע"ב שלמו ב' אלפים תורה ואיידי דאמר ב' אלפים תוהו קאמר ב' אלפי' תורה ולא שתכלה תורה אחר שני אלפים עכ"ל והוא דחוק לומר איידי בכה"ג והנראה לפרש הדברים כפשטנכי באמת אחר שגלו ישראל גלות גמורה אין בהם תורה כדכתיב מלכה ושריה בגוים אין תורה מ"מ קע"ב אחר בית שני מקרי עדיין מיהת שנות תורה כי אז היו דור התנאים ועדיין לא נתדלדלו הישיבות עד אחר שמת רבי וגבר הגלות ורבו הצרות וכלו ימי תורה ומשם ואילך מתוך הגלות והצרות בכל אותו זמן ראוי לבא משיח וימי חבלי משיח מקרי כפרש"י שבבוא משיח תכלה הגלו' ויבטל שעבוד מישראל עכ"ל וע' בספר שבט יהודה במאמר הזה באורך:כלה או אינו כלה כו'.עיין פרש"י וקשה לפירושו דהיאך מספקא ליה למימר דכלה קודם שיבא הא קאמר וביובל האחרון בן דוד בא דמשמע בתוכו ונראה לפרש דהכי קמיבעיא את"ל בסופו הוא בא נימא כשכלה דהיינו בסופו הוא בא ולא יתעכב יותר או אינו בא דוקא כשכל הזמן ההוא אלא דמאותו זמן ואילך זמנו לבא וחכה לו והאי שפיר פליג רב אשי דלא תיבעי לך דבהדיא קאמר ליה מכאן ואילך איסתכי דהיינו אינו כלה ודו"ק: ובידו מגלה א' כתובה אשורית ובלה"ק. דהיינו כתב ולשון שבררו להן ישראל כדאמרי' פר' כ"ג וקאמר הכי דזה הכתב בא ודאי מיד ישראל ויש לו עיקר דאילו היה כתב ולשון אשורית וכן כתב ולשון עברי אפשר שבא הכתב מאחד משאר אומות: מלחמות תנינים כו'. פרש"י תנינים דגים עכ"ל והוא דחוק דמאי קמ"ל שיהיו דגים לוחמים זה עם זה אבל לפי ענינו נראה לפרש על מלחמות מלכיות שנקראו תנינים כמו התנין הרובץ ביס וכן יתפרש הך אגדה בפרק הספינה דאתא תנינא ובלעה כו' עפמ"ש שיהיו מלחמות מלכיות קודם מלחמת גוג ומגוג וביאת המשיח וק"ל: **מקרא** זה נוקב ויורד עד תהום כו'. עיין פרש"י ויותר נראה לפרש ע"פ מ"ש בב"ר על פני תהום זו מלכות אדום שאין לה חקר כמו בתהום כו' ע"ש: לא כרבותינו כו' ולא כר' שמלאי כו' ולא כרע"ק כו'. כ"ל דכל הני מפורשים בהאי קרא דעוד חזון למועד וגו' שאמר לא כרבותינו שהיו דורשים עד עידן וגו' שמפורש לבסוף בלשון קודש עד מועד מועדים וחצי וגו' וכמו שפירשו המפרשים וז"ש דאינו כן אלא דיש עוד חזון לאותו מועד וגו' ואין להבינו כפשוטו ולא כר' שמלאי שהיה דורש האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש דהיינו הקץ וז"ש דאינו כן אלא דיש עוד ויפח ודיבור בזה הקץ שאין להבין בו. והקץ בדרש בדמעות שליש עיין פרש"י ועוד נראה לפרש לפי מ"ש בסמוך ב' אלפים תהו ב' אלפים תורה ב' אלפים ימות המשיח כו' וה"ל ימות המשיח ב' אלפים שהוא שליש משנות בריאות עולם. ולא כר"ע כו' עיין פרש"י בזה ואין להאריך ויש בזה דחוקים וכ"ל לפרש ולא כרע"ק שהיה דורש האי קרא על בן כוזיבא שהוא יהיה משיח כדאיתא במדרש איכה רבתי שדרש דרך כוכב מיעקב אל תקרי כוכב אלא כוזב שיהיה בן כוזיבא משיח וז"ש ולא יכזב שלא יהיה בן כוזיבא מלך המשיח כמו שהבין רע"ק ואמר שהיה רע"ק דורש עוד אחת מעט היא וגו' כל הפרשה על הגאולה עתידה וז"ש עוד אחת מעט היא וגו' שהיה חגי הנביא עומד בגלות בבל וניבא עוד גלות אחת שתהיה אחר חורבן בית שני ומעט היא שלא יהיה מאריך אותו הגלות אלא בפולמוס של אספסייונוס

עיון יעקב

אין העולם פחות משמונים וחמשה יובלות. אפשר שהוא מכוון נגד ספר ויהי בנסוע שהוא פ"ה אותיות וחשיב א' מז' ספרים כדאיתא ריש פ' כל כתבי ע"ש וזכר וסימן לדבר כי אות היא לעולם עולמו של יובל: ויורד עד תהום.וכו' מהרש"א כדאי' בב"ר ע"פ תהום זו מלכות הרשעה שאינה חקר עכ"ל ושם נאמר ורוח אלהי' מרחפת על פני המי' זו רוחו של משיח ע"ש:

עץ יוסף

בני אדם. וא"כ כיון דכתיב כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול משמע שאלף שנה נקרא אצל הקב"ה שנה בלשון בני אדם (יפ"ת): שני אלפים ימות המשיח. שבאותן שני אלפים ראוי שיבא משיח · והיינו דכתיב כי אני ה' בעתה אחישנה ודרשו לקמן לא זכו בעתה זכו אחישנה · ר"ל שהבטיחנו כשנזכה יחישנה לגאלינו בתחלתן של השני אלפים האלו · לא בסופן · אבל בשביל עונותינו שרבו לא בא משיח בתחלתן ויצאו מה שיצאו שעדיין הוא מעוכב לבא: לאחר חמשת אלפים שנה איתמר · לעיל קאי דלאחר חמשת אלפים ומאתים ותשעים ואחת שנה העולם יתום (תורת חיים):

יד יוסף

א ע"ז דף ט':

ב כתבו המפרשים דע כי בודאי בא יבא אך כי כמו שהיו בגלות בבל ג' קצים. כך הוא בגלות הארוך הזה גם כן קצים הרבה. לכן אותם שחשבו הקצים ועבר זמנם כוונו האמת שאותה העת היה ראוי לכך אם היו ישראל זוכים וזה שאמרו חז"ל זכו אחישנה ר"ל לאותן הקצים שחשבו. לא זכו בעתה האחרונית:

חדושי גאונים

אדם חשובים סוף סוף לא סר השבט מכל וכל. כי לא יסור פירושו לא יסור לגמרי מכל וכל. זה שאמר אימת אתי בר נפלי ואמר לו הכי אמר ר' יוחנן דור שבן דוד בא וכו' וביאור ענין זה שקודם שיבא המשיח ראוי שיהיה נמצא הפסד גמור כיון שיהיה הויה חדשה ויהיה כמו עולם חדש שקודםזה הגיעו ישראל עד עפר ועתה ירוםקרנם עד שמי שמים וכי אין דבר זה הויה חדשה. ולכך כאשר תפול הויה חדשה אז יהיה בטילה הויה הראשונה ותתבטל צורת העולם הראשון ולכך יהיו ת"ח מתמעטין פי' אותם שיש בהם השכל יתמעטו וכאשר השכל .מתמעט אז יבא פורעניות על השאר כי כאשר ת"ח בעולם אין פורעניות בא לעולם ואמר והשאר שאינם ת"ח עיניהם כלות ביגון ואנחה וצרות רבות מתחדשות וגזירות קשות מתחדשות בעולם. וזכר ארבע גזירות כי לפעמים הצרה הוא מצד אריכת הזמן שעומד בפורענות זמן רב וכנגד זה אמר עיניהם כלות ביגון שזה נאמר שתמיד יום יום מצפים לטובה ולא תבא להם הטובה שמאריך להם בצרתם ולפעמים הפורעניות הוא מצד הרבוי וכנגד זה אמר וצרות רבות מתחדשות כדי לך כל החלקים עד שיהיה הפסד בכל. ומפני שזכר כאן שהפסד שיהי' בעולם

המתורגמן. א) האפפע ניכט.

א סוכה דמ"ה ע"ב :
ב סוכה דמ"ה ע"ב :

דורשין (דניאל ז) עד עידן ועידנין ופלג עידן ולא כרבי שמלאי שהיה דורש (תהלים פ) האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שליש ולא כר"ע שהיה דורש (חגי ב) עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ אלא מלכות ראשונה שבעים שנה מלכות שניה שתים וחמשים ומלכות בן כוזיבא שתי שנים ומחצה מאי ויפח לקץ ולא יכזב א"ר שמואל בר נחמני א"ר [יונתן] תיפח עצמן[א] של מחשבי קיצין שהיו אומרים כיון שהגיע את הקץ ולא בא שוב אינו בא אלא חכה לו שנאמר (חגי ב) אם יתמהמה חכה לו שמא תאמר אנו מחכין והוא אינו מחכה ת"ל (ישעיה ל) ולכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה מי מעכב. מדת הדין מעכבת. וכי מאחר שמדת הדין מעכבת אנו למה מחכים. לקבל שכר שנאמר (שם) אשרי כל חוכי לו. א אמר אביי לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי אפי שכינה בכל דרא שנאמר אשרי כל חוכי לו ל"ו בגימטריא תלתין ושיתא הוו. איני והאמר רבא דרא דקמי קוב"ה תמני סרי אלפי פרסא הואי שנאמר (יחזקאל מח) סביב שמונה עשר אלף ל"ק הא דמסתכלי באספקלריא[ב] המאירה הא דמסתכלי באספקלריא שאינה מאירה ומי נפישי[ג] כולי האי ב והאמר חזקיה א"ר ירמיה משו' רבי שמעון בן יוחאי ראיתי בני עלייה והם מועטין אם אלף הן אני ובני מהם [אם מאה הם אני

רש"י

עד עידן עידנין ופלג עידן. עידן כעידן הגלות של מצרים והיינו ד' מאות ב' עידנין היינו ח' מאות [והיינו י"ב מאות] ופלג עדן ב' מאות סך הכל אלף וד' מאות: ותשקמו בדמעות שליש. (פירוש שלשה שהיו בגלות מצרים דהיינו ג' פעמים ת' ושלשה שהיו בגלות בבל ע' דהיינו ר"י סך הכל אלף ות"י). [כלומר השקה אותם הקב"ה בין גלות מצרים לגלות בבל שליש גלות אחרון כי קץ גלות אחרון זה יהיה לסוף ג' פעמים ת' שנה וג' פעמים ע' שנה כנגד גלות בבל דהיינו לסוף אלף וד' מאו' ועשר שני'. וכבר עבר ולא היה כך מצאתי כתוב בשם הרב ר' שמואל בר דוד ז"ל]: עוד אחת מעט היא. בנבואת חגי כתוב שהיה מתנבא כשילאו ישראל מגלות בבל ויבנה בה"מ והיינו עוד אחת מעט היא מעט כבוד אתן להם לישראל ואני מרעים את השמים ואת הארץ והבאתי חמדת כל הגוים אל ירושלים ור"ע דריש ליה לימות המשיח ולאחר חרבן והכי דריש ליה עוד אחת מעט היא מעט כבוד אתן לישראל ואח"כ יבא המשיח ודרשה זו אינה אלא קרא אלפני הבית קאי וה"ק חגי מעט גדולה ומלכות אתן להם לישראל ושוב לא יהיה להם מלך כל ימות בית האחרון וכך היה דמלכות ראשונה של בית חשמונאי ע' שנה ואע"ג דאמרי' בסדר עולםדמלכות בית חשמונאי ק"ג ומלכות הורדוס ק"ג עיקר כבודם ופארם שלא שלטה בהם אומה לא נתקיים כל כך ומלכות שניה של הורדוס כ"ב שנה ומלכות בן כוזיבא ב' שנים ומחצה ושוב לא היה להם מלך מ"ד. וכל הנך דרשות לא משנה ולא ברייתא. ל"א עוד אחת מעט היא מעט מלכות אתן להם לישראל לאחר חרבן ולאחר אותו מלכות הנני מרעים את השמים וארץ דיבא משיח ואין דרשה זו כלום שהרי ראינו כמה מלכיות לישראל לאחר חרבן ואעפ"כ לא בא משיח שהמלכו' הראשונה שהיתה להם לישראל לאחר חרבן ע' שנה הורדוס כ"ב בן כוזיבא ב' ומחצה ומצינו בס"ע מפולמוס של אספסיינוס עד פולמוס של טיטוס י"ב שנה ומפולמוס של טיטוס עד מלכות בן כוזיבא י"ז שנים ומלכות בן כוזיבא שתי שנים ומחצה: בן כוזיבא. מלך בביתר: ויפח לקץ. תיפח נפשו של מחשב הקץ שלא היה לו לכזב ולומר כיון שהגיע וכו': יחכה ה'. הוא עצמו מחכה ומתאוה שיבא משיח: סביב י"ח אלף. בירושלים של מעלה משתעי קרא בסוף יחזקאל: באספקלריא המאירה. בחוזק נגהו של הקב"ה אין מסתכלין אלא שלשים ושית אבל בקליפות הנוגה לצדדין מרחוק מסתכלין כתות הרבה: ומי נפישי כולי האי. דלהוי ברור לן דל"ו הוו ולא פחות: והא רשב"י. לא הוה ידע אם אלף הם אם מאה הם אם שנים

מהרש"א

וטיטוס עד מלכות בן כוזיבא שהוא יהיה משיח ואז והרעשתי כל הגוים וגו' וגדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן וגו' היינו בגאולה העתידה ואמר שאינו כן דהקרא לא מתפרש כך אלא שהנביא עמד בגלות וחורבן בית ראשון ואמר עוד גדולה וכבוד יהיה לישראל ומעט כבוד יהיה לנו אלא מלכות ראשון ע' שנה ומלכות שניה כ"ב ומלכות בן כוזיבא רק ב' שנים ומחצה ולא יהיה הוא משיח עד שאחר והרעשתי כל הגוים וגו' וק"ל: שהיו אומרים כיון שהגיע הקץ כו'. ר"ל הקץ שחשבו ולא בא שוב אינו כו' שנא' אם יתמהמה יותר מהקץ שחשבת חכה לו שמא תאמר כו' והוא אינו מחכה כו' דמאי איכפת לי' בטובתם של ישראל שחטאו לפניו ית' ב"ה ת"ל לכן יחכה ה' לחננכם וגו' דכל הענין מדבר שם בחטא ישראל ואעפ"כ הוא מחכה לחננכם. ואמר וכי מאחר כו' מדת הדין מעכבת כו'. ר"ל מה"ד מעכב בשביל חטא ישראל שאין הקב"ה מדלג על הקץ עד בא זמנו כפרש"י שם. ואמר אנו למה מחכים כו'. דהקב"ה דיודע זמן הקץ מחכה לו שפיר אבל אנו שאין אנו יודעין זמנו למה אנו מחכים כי התוחלת ממושכה מחלת לב. ואמר כדי לקבל שכר על לער ומחלת הלב בתוחלת ותקוה ממושכה ועי"ל דה"ק אנו למה מחכין דמשיח לא בא רק בהיסח הדעת וטפי הוי היסח מדעת באינו מחכה ואמר דלכך אנו מחכין לקבל שכר ודו"ק: לו גימטריא תלתין ושית כו'. דלפי הענין מלת לו הוא מיותר דכתיב כי אלהי משפט ה' אשרי כל חוכי לו הל"ל אשרי כל חוכיו דקאי כינוי דחוכיו שפיר אה' דלקמיה לו ל"ל ולכך דרשו אשרי כל חוכי לו שהם במספר ל"ו: דרא דקמיה קוב"ה כו'. עיין פרש"י ובפרק לולב וערבה פרש"י אע"ג דבירושלים שלעתיד לבא כתיב קרא דרשינן ליה נמי להכי דמקום השכינה סובבים אותו י"ח אלף והם הלדיקים הנהוגים לפנים ממ"ה שנא' כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ואומר ליושבים לפני ה' וגו' עכ"ל ע"ש ובתוס' כתבו שם דל"ג פרסי דאטו פרסי מי כתיב בקרא אלא גרסי' י"ח אלפי דרא דקמיה קודשא בריך הוא והוא היקף הדרא דנמלאת רבוע ד' אלפים כו' עכ"ל ע"ש באורך. ודקאמר ל"ק הא דעיילי בבר כו'. לכאורה דהכי דעיילי בבר הם מעלה עליונה מעלה השלישית דהוו פחות מל"ו וקשה דאכתי תקשי דהא רש"י מספקא ליה נמי בהנהו דעיילי בבר אם אלף הם דהוו טפי מל"ו וי"ל דהנהו דעיילי בבר אפשר דאינן רואין כולן באספקלריא המאירה דהשתא מלד אחד שהן עיילי בבר הוו חשיבי מהנהו דרואין באספקלריא המאירה ומלד אחר הן פחותין מהן כיון שהן אין רואין באספקלריא המאירה דהשתא שפיר מספקא ליה בהנהו דעיילי בבר אם אלף הם ואם שנים הן. ויש לדקדק דהיאך קאמר דל"ו לדיקים הם הרואים באספקלריא

חדושי גאונים

לבני אדם זכר אחריו בברייתא הספסד שיהיה במילי דשמיא וזה שאמר בית הועד יהיה לזנות וכו'. כל הדברים אשר נזכרו כאן הם מילי דשמיא. ויותר מזה כי כולם הולכים מהיפך להיפך כי בית ועד יהיה לזנות דהיינו שהדבר הטוב יהיה לרע וכן כולם אבל ותהי האמת נעדרת משמע שיהיה האמת בטל בלבד. לכך דרש ותהי האמת נעדרת שנעשה עדרים עדרים והולכת לה שלא תאמר כי הפתותים יהיו מבקרים בשביל פתיות שלהם ולא נקרא זה שהאמת הלכה לה רק שהם אינם חפצים באמת כי זה אינו כי לא ימצא כלל אף אלל אשר נקראו טובים. ועל זה נא' שהאמת הלכה לה ולא ימצא האמת ודבר זה יותר פתיות שאם בני אדם מצד שהם אינם טובים משקרים אין כאן בטול האמת מן העולם רק שהבריות הם אינם טובים ובאים לידי שקר ולפעמים ימצא אדם כשר ואין הכל משקרים אבל לעתיד יסולק האמת מצד עצמו ולא נמצא אלל אחד שאמת רק כל אדם כוזב. וזה פתיות גדול שאין האמת מצד עצמו נמצא וקאמר עוד תניא ר' נהוראי וכו' ובא לומר כי עוד יהיה בדור שבן דוד בא שלא יהיה סדר בעולם ודבר זה ענין בפני עצמו כי ראוי לפי הסדר שהקטנים מכבדים לגדולים ודבר זה הוא סדר הדור ואלו בדור של משיח לא יהיה סדר הדור כלל. ולכך קאמר נערים ילבינו פני זקנים וזקנים יעמדו לפני נערים וכן שאר הדברים כלם יהיה בהם שנוי הסדר ודבר זה הפסד גמור. ור' נחמיה אמר כי בדורו של משיח יהיה העולם יולא מן הסדר לגמרי וידוע

עיון יעקב

תפח עלמות של מחשבי קילין. שהיו אומרים כיון שהגיע קץ ולא בא שוב אינו בא. ולה"ק תפח עלמותיו לפי דאי' במדרש והובא ג"כ לעיל במהרש"א ד' ל"ב שיש עלם אחד באדם ונקרא שמו נסכא שממנו נברא לעתיד וזה שכופר בקץ ובתח"ה רק שאומר שאדם מופסד לאחר מותו ככל שאר בעלי חיים לאחר מותם לפיכך ראוי לתפח עלמותיו שממנו יחיה לעתיד לפי שהוא כופר בתח"ה לא יהיה לו חלק בתח"ה ואפשר דג"כ מה"ט אמרינן בפ"ק דקדושין דף ל' שאם שהה בן כ' שנים ולא נשא אשה אמר הקב"ה תפח עלמותיו הייט נמי טעמא כיון שמאחר ביאת בן דוד ותח"ה שהרי אינו בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף לכך נענש ג"כ במדה זאת ועיין בחדושינו בקדושין דף ל':

ענף יוסף

קסח מדת הדין מעכבת. בשביל חטא ישראל. כי מיום שחרב בית המקדש השיב אחור ימינו. והשמאל שולטת. וידוע כי שמאל הוא מדת הדין. והיא מעכבת הגאולה עד שיחזרו ישראל בתשובה אז יחזיר הקב"ה וירום ימינו. וז"ש ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין (תורת חיים): אם שנים הם אני ובני מהם. הא דלא קאמר ואם אחד הוא. משום דבציר מתרתי לא סגי בעלמא. שאין העולם מתקיים בפחות משני לדיקים יסודי עולם. כי אז הקב"ה לדיקו של עולם מלטרף עמהם והוי שלשה עמודים. וכן כל דבר שבעולם אומן העושה מטה וכסא שולחן ומנורה בבציר משלשה רגלים לא סגי להו. ולכך

המתורגמן. א) אוים הויבען דיא זעלע. ב) שפיגעל גלאז. ג) פיעל.

אני ובני מהם] אם שנים הם אני ובני הם ל"ק הא דעיילי בבר הא דעיילי בלא בר:
קסט שם אמר רב כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים ושמואל אמר דיו לאבל שיעמוד באבלו כתנאי רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין א"ל רבי יהושע אם (ישראל) אין עושין תשובה אין נגאלין*) אלא הקב"ה מעמיד להן מלך שגזירותיו קשות כהמן [וישראל עושין תשובה] ומחזירן למוטב. תניא אידך רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין שנא' (ירמיה ג) שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם א"ל רבי יהושע והלא כבר נאמר (ישעיה נב) חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו חנם נמכרתם בעובדי כוכבים ולא בכסף תגאלו לא בתשובה ומעשים טובים א"ל רבי אליעזר לרבי יהושע והלא כבר נאמר (מלאכי ג) שובו אלי ואשובה אליכם א"ל ר' יהושע והלא כבר נאמר (ירמיה ג) כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון א"ל רבי אליעזר והלא כבר נאמר (ישעיה ל) בשובה ונחת תושעון וגו' א"ל רבי יהושע לרבי אליעזר והלא כבר נאמר (שם מט) כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי וגו' [דף צח] א"ל רבי אליעזר והלא כבר נאמר (ירמיה ד) אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב א"ל רבי יהושע והלא

רש"י

שנים הם: הא דעיילי בבר. שצריכין ליטול רשות כשנכנסין להסתכל באספקלריא המאירה הנהו לא פחיתי מתלתין ושית אבל אותן הנכנסין בלא רשות מרוב צדקם בהנהו מספקא לן כמה הוו: בתשובה. אם כל ישראל חוזרים בתשובה יבא ואם לאו לא יבא: דיו לאבל שעומד באבלו. דיו להקב"ה שעומד [כמה ימים] בימינו אחור כלומר אם לא יעשו תשובה אינו עומד באבלו כל הימים אלא ודאי קץ (לדבריו) [לדבר] ל"א דיו לאבל דיין לישראל צער גלות דאפי' בלא תשובה נגאלין: לא בכסף. לא בתשובה ומעשים טובים דאפי' אין עושין תשובה נגאלין משום דאמר חנם נמכרתם קרי כסף בל' תשובה: בעלתי אתכם. משמע בעל כרחכם בלא תשובה: אחד מעיר. אברור הצדיקים ואביאם לציון אע"פ שאין כולם חוזרים: כה אמר ה' לבזה נפש למתעב גוי. אותן הבזויים ומתועבין בעבירות אעפ"כ יגאלו ומלכים יראו וקמו:

מהרש"א

המאירה והא אמרינן ס"פ האוחז כל הנביאים נסתכלו באספקלריא שאינה מאירה ומשה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה. ויש ליישב דבנביאים לענין נביאות קאמר דלא מסתכלין באספקלריא המאירה כמו משה אבל החכמים מצד חכמתן כגון הנהו ל"ו צדיקים אפשר דזוכין לראות באספקלריא המאירה כדאמרי' בעלמא דחכם עדיף מנביא ועיין בערוך בערך ספקלריא:

אמר רב כלו כל הקיצין כו'. רש"י פירש כל הסוגיא לשמואל דסבירא ליה כר"י שיהיו נגאלין בלא תשובה כלל אבל א"כ מאי קאמר ר"י אלא הקב"ה מעמיד להם מלך כהמן ומחזירן למוטב דהא א"כ לא יחזרו למוטב נגאלין וע"ק מאי קעביד ר' יהושע בהני קראי דמייתי ר"א ולמה שתק ר"א לבסוף וע"כ נראה לפרש דרב אמר כלו כל הקיצין דאין קץ לדבר כיון דהוא תלוי בתשוב' ומע"ט דהיינו שישובו מצד עצמם ואין זה בידו ית' ב"ה דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ושמואל אמר דיו לאבל כו' ר"ל דיו שישובו ישראל מצד אבלן וגלותן ויש קץ לדבר כשיבא זמן גאולה מעמיד להן הקב"ה כו' ומחזירן למוטב שיעשו תשובה וז"ש. אר"א אם ישראל עושין תשובה. דהיינו תשובה רצונית מצד עצמם שנאמר שובו בנים שובבים ואז ארפא משובתם והשיב לו ר' יהושע דההוא קרא בתשובה הכרחית קאמר כדקאמר לעיל מעמיד להם מלך וכו' ומחזירן למוטב ומייתי חנם נמכרתם דהיינו דומיא דגזירת המן שא"ל המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו וגו' וז"ש בע"ז שהשתחוו לצלם של המן כדאמרי' בפ"ק דמגילה. ואמר ולא בכסף תגאלו לא בתשובה כו'. לכאורה אדרבה הכי משמע לא בכסף ממש תגאלו אלא בתשובה ומעשים טובים וכן פירש"י ורד"ק בישעיה אלא דעל מעשה המן נמי קאמר ולא בכסף שכבר שקלתם למשכן דהיינו תשובה ומעשים טובים רצוניים שהיה להם במשכן על מעשה עגל אלא בתשובה ומעשים הכרחיים ע"י גזרת המן: א"ל ר"א כו' כבר נאמר שובו אלי וגו'. זה הכתוב משמע ליה יותר מפורש בתשובה רצונית שאל מהם לשוב ולא הכריח אותם על התשובה. וא"ל והלא כבר נאמר כי אנכי וגו' ר"ל דודאי שהש"י שאל מישראל על התשובה הרצונית שהיא יותר טובה אבל אם לא יעשו כן הרי נאמר שובו בנים שובבים כי אנכי בעלתי אתכם וגו' דהיינו תשובה הכרחיית שע"י הצרות אנכי בעלתי אחד מעיר ושנים ממשפחה דהיינו הנשארים שיעשו תשובה מתוך צרה א"ל ר' אליעזר והלא כבר נאמר בשובה ונחת תושעון בהשקט וגו'. ר"ל בהאי קרא מפורש תשובה רצונית כי בתשובה שתהיה מתוך השקט ונחת ולא מתוך צרה תושעון והשיב לו ר"י לבזה נפש למתעב גוי וגו'. דהיינו ע"י בזוי ותעוב שיהיה להם בצרת הגלות ישובו ויגאלו ובשובה ונחת תושעון וגו' דקאמר קרא לאו היינו נחת והשקט אשר לפני התשובה אלא אהשקט ונחת שיהיה להם אח"כ מתוך התשובה שיעשו מתוך צרה כמפורש בהאי קרא אחר שהיו בגלות לבזה ותעב ולעבד מושלים יזכו בתשובה מתוך צרה לנחת והשקט כי מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו וגו': א"ל והלא כבר נאמר אם תשוב ישראל וגו'. בהאי קרא מפורש ליה טפי תשובה רצונית מדקאמר לה בלשון אם וספק דהתשובה הכרחיית היא ודאית בידו יתברך ב"ה להביא הגאולה אבל אם ספק משמע אם תשובו ברצון שאין זו בידו ית' ב"ה כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וא"ל ר"י כבר נאמר ואשמע את האיש וגו' וירם ימינו וגו' וישבע בחי

חדושי גאונים

כי העזות יוצא מן הסדר השוה בעזות. וכן כאשר זה שהוא יקר ונכבד יעות דבר זה שנוי יוצא מן הסדר לגמרי והגפן יתן פריו והיין ביוקר דבר זה שינוי גמור שהגפן יתן פריו והיין ביוקר והמלכות כו' ודבר זה ברור כי המין הוא בפני עצמו יוצא מנהאמונה ואין תוכחה שיוצא מן הסדר וכאשר יוכיח אותו אין תקבל תוכחה. הרי ה' דברים שהעולם יוצא מן הסדר הראוי. מפני שהעולם נברא בה' משמו יתברך שמספרו חמשה כנגד זה אמר כי בחמשה דברים יהיה יוצא מן סדר העולם כי הסדר הוא ע"י השם מאמו ית'. ולכך על ידי חמשה יוצא העולם מן הסדר לגמרי אחר כי בה' נברא העולם וסדר שלו וע"י חמשה יוצא מן הסדר והם חמשה דברים אשר נזכרו בדברי ר' נתמיה שיהיו קודם זמן המשיח וכן בדברי ר' נהוראי ג"כ זכר ה' דברים נערים ילבינו וכו' והכל טעם אחד כמו שאמרנו כי אלו ג"כ שינוי העולם שנברא בה"א אבל ר' נהוראי זכר שמונה דברים וכולם הם הדברים שהם אלהות כמו התורה והחכמה יהי' בטל להם ולא שיהיה בטל מהם רק שיהיו מגוני' ושפלים בעיני בנ"א. ואמר רבא מאי קרא כלו הפך לבן טהור הוא. והנה נראה לפי הדעת רחוק מאוד שיביא ראיה ממקרא זה שמדבר בצרעת ודע כי הכתוב שאומר כלו הפך לבן טהור הוא מפני כי כאשר הצרעת במקצת טימא אותו התורה כי הצרעת הוא הפסד לאדם כדכתיב אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו והפסד זה אינו ראוי לפי סדר המציאות. אמנם כאשר פרחה בו צרעת בכלו הוא טהור כי בצד הזה אין הצרעת חוץ לסדר העולם כאשר ההפסד בשביל הויה כי כל הויה יוקדם לה העדר. ומפני כי

הרי"ף

מעמיד להן מלך. יש לדקדק כיון דלר"י נמי בעי תשובה א"כ היכי קאמר כתנאי וי"ל דתשובה זו מחמת יראה ונגאלין משום דיו לאבל ולר"א בעינן תשובה מאהבה עוד אפשר לומר מחזירן למוטב אע"פ שלא יעשו תשובה אלא שלא יוסיפו לחטוא נגאלין. ושתק ר"א וכו' וכ"ת כל הנהו קראי דר"א מאי עביד להו י"ל דנהי שאם יעשו תשובה ממהר לגאלם ומיהו גם אם לא עשו תשובה אינה מעכבת גאולתם אבל קשה מאי אולמיה דההוא קרא דשתק ר"א לבסוף ואפ"ל דר"א דהה פי' זה שלא בכסף שאינו מדבר בתשובה דא"כ היכי אמר שובו אלי ואשובה אליכם דמשמע דאם לא ישובו בתשובה לא ישוב עוד אליהם אבל קרא דשובו בנים שובבים י"ל דהיה מזהירם על התשובה אבל לעולם שגם בלא תשובה עתיד לגאלם בלא כסף ובשהביא ר"י פי' כי אנכי בעלתי בכם בעל כרחכם בלא תשובה והוכיח על פסוק שובו אלי ואשובה אליכם שהיה מזהירם לשוב אליו ואז תזכו שאני אשובה אליכם למקומכם אבל בלא תשובה לא אשיב אני עליכם אלא ולקחתי אתכם והבאתי אתכם אלי ולא אלך אליכם וכשחזר ר"א להביא פסוק בשובה ונחת תושעון זה יורה שהתשועה תלויה בתשובה ומאי דכתיב בעלתי בכם הוא שהם נקראים עבדים כמו שפרש"י פרק י"ה בעלתי הוא עבדים שיש להם בעל ואדון בבחינת עבדים הם נגאלין בלא תשובה אבל בתשובה הם נקראים בנים ונושעים לכך הביא ר"י פסוק כה אמר ה' לבזה נפש שהם מתועבים בעבירות ואפ"ה נגאלין וא"כ מ"ד בשובה אינו לשון תשובה אלא ביטוב הדעת ונחת בלי טירוף תושעון וחזר ר"א להביא פסוק אם תשוב ישראל שהוא תנאי אם תשוב בתשובה ודחהו ר"י מדכתיב ואשמע גו' עד מועד מועדים שאז תכלנה הצרות ויבא משיח וא"כ מ"ד אם תשוב אינו תנאי אלא בתשובה יבא ממהרים הגאולה אבל אין התשובה מעכבת גאולתם:

עין יעקב

כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה. משא"כ אם קבע לו זמן לא מהני תשובה כדאיתא לעיל גבי מה ששלחו עמון ומואב לנ"כ ע"ש: ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומע"ט. תרתי בעינן ואפשר דזה כוונת הכתוב מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב כלומר שחפץ לזכות לתחיית המתים וגאולה העתידה להיות סור מרע ועשה טוב דבעינן תרווייהו וכגאולה ראשונה כדאיתא במדרש משכו ידיכם מע"א וקחו לכם צאן של מצוה כן גאולה אחרונה: די שיעמוד באבלו. דחורבן בה"מ מקרי אבילות ישינה כדאי' בכתובות: שגזרותיו קשה כהמן ומחזירן למוטב. ומה"ע כל המיצר לישראל נעשה ראש

עין יוסף

אמרו על שלשה דברים העולם עומד והעולם קיים. דלא סגי בפחות (תורת חיים): הא דעיילי בבר. שצריכין ליטול רשות כשנכנסין להסתכל באספקלריא המאירה. הנהו לא נכנסין פחיתי מתלתין ושית אבל אותן הנכנסין בלא רשות מרוב צדקם בהנהו מספקא לן כמה הוו (רש"י) משל למלך ב"ו עבדיו ובני ביתו הרגילין אצלו תמיד יוצאים ונכנסין לפניו בלא רשות. כך החסידים הגדולים יחידי הסגולה כיון שנפשותיהן דבוקות בה' בכל עת תמיד נכנסין לפניו יתברך בהסיח עלמא בלא רשות. ולכך היה רשב"י בטוח שיהיה הוא ובנו מהם כיון שהיו במערה כמה שנים ולא שתו לבם לשום עסק כי אם לעבודת האלהים (תורת חיים):

אמגושי

כבר נאמר (דניאל יב) ואשמע את האיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור וירם ימינו [ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי וככלות נפץ יד עם קדש תכלינה כל אלה] שתק רבי אליעזר. וא"ר אבא אין לך קץ מגולה מזה שנא' (יחזקאל לו) ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבא רבי (אליעזר) [אלעזר] אומר אף מזה שנא' (זכריה ח) כי לפני הימי'(האלה)[ההם] שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה וליוצא ולבא אין שלום מן הצר מאי ליוצא ולבא אין שלום מן הצר רב אמר אף תלמידי חכמים (שיש) [שכתוב] בהם שלום דכתיב (תהלים קיט) שלום רב לאוהבי תורתך אין(להם) שלום מפני הצר ושמואל אמר עד שיהיו כל השערים[א] כולן שקולין:

קע שם אמר רבי חנינא אין בן דוד בא עד שיתבקש דג לחולה ולא ימצא שנא' (יחזקאל לב) אז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן אוליך וכתיב (בתריה) (שם כט) ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל א"ר חמא בר"ח אין בן דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה מישראל[ב] שנאמר (ישעיה יח) וכרת הזלזלים במזמרות [ואת הנטישות וגו'] וכתיב בתריה בעת ההיא יובל שי לה' צבאות וגו'. אמר זעירי א"ר חנינא אין בן דוד בא עד שיכלו גסי הרוח[ג] מישראל שנא'(צפניה ג)כי אז אסיר מקרבך

כי למועד מועדים. אלמא יש קץ בדבר: וככלות נפץ יד עם קדש. לכשתכלה תקומתם וחוזק ידיהם שהיתה נפילה אילך ואילך גבורה ותועלת לפשוט אנה ואנה ואחר שתכלה גבורתם שיהיו שפלים למאוד: תכלינה. אלו הצרות ויבא משיח כדאמרינן כי אזלת יד: מגולה מזה. כשתתן ארץ ישראל פריה בעין יפה אז יקרב הקץ ואין לך קץ מגולה יותר:[ר"א אומר אף] מזה. הפסוק כשתראה שאין שום אדם משתכר ואף שכר הבהמה לא נהיה והיינו כדאמרן עד שתכלה פרוטה מן הכיס אין מעות מצויות בכיס: שכר בהמה. עבודת האדמה שהיא ע"י בהמה איננה: וליוצא ולבא אין שלום. אז יבא משיח: שלום רב · והיינו ליוצא ולבא אלו ת"ח אותם שהיה דינם לצאת ולבא בשלום כדכתיב שלום רב לאוהבי תורתך אפילו להנהו אין שלום: מן הצר. מרוב הצרות ל"א מיצה"ר: שקולין. שוין שער התבואה ויין רווחים כדאמרי' ה' שובע גדול. ל"א שקולים שוין שכלם יקרים: כשמן אוליך. שיהו כולם קפויין וכיון שהם קפויין אין דגים נמצאים בהכה: עד שתכלה מלכות הזלה. שלא תהא להם שום שולטנות לישראל אפילו שולטנות קלה ודלה: נטישותיו. ענפים קטנים כלומר השרים

העולם כי למועד מועדים וגו'. ועל הספק כדבריך שאם לא ישובו אין נגאלין לא היה המלאך נשבע אבל אם תשוב ישראל וגו' נאמר על הודאי שישובו בודאי ע"י שמעמיד להם מלך קשה כהמן ומליצו לשון אם בכזה כמו אם כסף תלוה וגו': אין לך קץ מגולה מזה וכו' שנאמר ואתם הרי ישראל וגו'. לפי שכל זמן שאין ישראל על אדמתם אין הארץ נותנת פירותיה כדרכה אבל כשתחזיר ליתן פירותיה זהו קץ מגולה שקרב לבא זמן גאולה שיחזרו ישראל על אדמתן ועוד יש לפרש כמ"ש פרק במה מדליקין דלעתיד אילנות מוציאין פירות בכל יום שנאמר ונשא ענף ועשה פרי וגו' מה ענף בכל יום אף פרי בכל יום וכולי וכן יש לדרוש בהאי קרא ענפיכם תתנו ופריכם תשאו וגו' מה ענף כל יום אף פרי בכל יום תשאו לעמי ישראל וזה יהיה בזמן שקרב לבא זמן הגאולה וזהו דבר נסי ודאי קץ מגולה הוא: ור"א אומר אף מזה שנא' כי לפני הימים האלה שכר אדם לא נהיה וגו'. יש לפרש לפי שזה הענין הוא סוף כל התוכחות בפרשת כי תבא והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה וז"ש כי לפני הימים האלה אחרי כל הצרות יהיה לבסוף ששכר אדם לא נהיה וגו' גם אם ירצה האדם להשכיר עצמו לעבד אין קונה ומשכיר אותו וזהו הקץ מגולה שאין עוד תוכחה אחריה שהוא סוף כל הצרות לפני ימים האלה של הגאולה. ואמר מאי ליוצא ולבא אין שלום וכו'. לפי שדבר זה הוא מקללות הנאמרים בתחלת תוכחות שבמשנה תורה שנאמר ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך וכיון שזכר כאן ענין סוף כל התוכחות שסכר אדם לא נהיה וגו' הקץ מגולה מאי ליוצא ולבא אין שלום שזכר בתר הכי דלפי פשוטו אינו מקץ הגאולה ואמר דגם זה מקץ מגולה דליוצא ולבא וכו' היינו ת"ח שיוצא ובא במלחמתה של תורה ודרכם להיות שלום להם בסופה כדכתיב שלום רב וגו' כדדרשינן את והב בסופה שאינם זזין משם עד שנעשים אוהבים אמר שבקץ מגולה לא יהיה כן שלא יהיה ביניהם שלום כדאמרינן בסוף מס' כתובות דור שבן דוד בא קטיגוריא בתלמידי חכמים ואמר מפני הצר שהוא היצה"ר כפרש"י בל"א שהוא היצה"ר המקטרג הגדול בין התלמידי חכמים באותו דור. ואמר ושמואל אמר עד שיהיו כל השערים וכו'. עיין פרש"י דלפי הפירושים שכתב לדברי שמואל מקום לפרש הקרא שהביא לעיל ומדקאמר ושמואל אמר עד וכו' משמע שבא לפרש המקרא דליוצא ולבא וגו' בענין ודרך אחר וע"כ נראה לפרש דברי שמואל ע"פ מה שנאמר ביחזקאל שיהיה שלום לישראל לזמן הגאולה שבאותו שער שיבואו לא יצאו בו כמ"ש הבא דרך שער לפון להשתחות יצא דרך שער הנגב וגו' דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא וז"ש שבסוף כל הצרות לא יהיה כן אבל ליוצא בשער זה ולבא בשער אחר אין שלום ששער היציאה ושער הביאה כולן שקולין ושוין באין שלום מפני הצר הצורר והוא סימן לקץ מגולה שבזמן גאולה בהיפך זה יהיו שער היציאה ושער הביאה כולן שקולין לשלום: אין בן דוד בא כו' שנאמר אז אשקיע מימיהם וגו' וכתיב בתריה ביום ההוא אצמיח וגו'. דרש זה הוא תמוה בעיני לפי סדר הכתובים דאינו כתיב בתריה ואינו סמוך לו כלל שזה המקרא ביום ההוא אצמיח וגו' כתיב לקמיה בספר יחזקאל סימן כ"ט וזה המקרא אז אשקיע מימיהם כתיב בתריה ואינו סמוך ליה בסימן ל"ב ויש לייסב בדוחק לפי ששני הכתובים מדברים בענין מפלת מצרים אמר כי בתר ענין מפלת מצרים כתיב ביום ההוא אצמיח וגו' ולפי שכבר גלו כל הדגים מא"י לא"ל כדאיתא במדרשות אמר בעת הגאולה שיהיה מפלה למצרים יבקשו שם דג לחולה ולא ימצא שם לפי שיחזרו הדגים לא"י: עד שתכלה מלכות הזלה מישראל וכו'. עיין פרש"י ועוד יש לפרש מלכות הזלה הוא מלכות אדום שקראה הכתוב מלכות מזולזל ובזוי כמ"ש קטן בגוים נתתיך בזוי אתה מאד וז"ש וכרת הזלזלים שהוא מלכות אדום המושלת בישראל במזמרות ר"ל בתפלה שעושין ישראל במזמורים של תהלים שנאמרו על הגלות: עד שיכלו גסי הרוח כו'. כי בעלי הגאוה דוחקין רגלי שכינה ממקומה ואמרו פ"ק דסוטה כל המתגאה כאילו עובד עבודת כוכבים וזה שמסיים בהאי קרא לזמן הגאולה עם עני ודל וחסו בשם ה' ולא כמו שהיו מתגאים בתחלה בשם ע"ז וק"ל:

א תגיגה י' ע"א ע"ש ול"ע:

חדושי גאונים

יוקדם אל ההויה ההעדר. לכן העדר זה הוא בשביל ההויה ואם הגרעת הוא במקלת והנה יש מקלת הויה והגרעת שהוא בו הפסד ההויה לכך הוא טמא כי אין ההפסד זה בשביל ההויה רק הוא הפסד ההויה. כלל הדבר כאשר יש כאן הפסד נהויה יש כאן טומאה רק אם ההפסד הוא בשביל הויה אחרת שכל הוי' יוקדם לה ההעדר אין זה נקרא הפסד רק הוא הויה. וכך ג"כ כאשר הדור כלו מקולקל ונפסד אז אין הפסד זה יוצא מסדר המציאו' שכבר התבאר לך כי התחדשות הויה צריך שיהיה קודם העדר הוי' הראשונה והפסד זה הוא הויה והוא הסדר שראוי והכרחי להיות הפסד שהוא צריך אל הויה ומעתה מביא ראיה מן הכתוב כראוי מאד כאשר תבין. ומ"ש עוד ת"ר כי יראה כי אזלת יד אין בן דוד בא עד שירבו המסורות. ד"א עד שיתמעטו התלמידים. ד"א עד שתכלה פרוטה מן הכיס. ד"א עד שיתיאשו מן הגאולה ואלו ד' דברים בודאי כולם הם אזלת יד כי כאשר האדם נמסר ביד הא' אשר לא יוכל קום בשביל זה מטה ידו וכחו אשר נמסר ביד אחר. וכן עד שיתמעטו התלמידים וזהו מטת יד מצד היסוד של עולם כי התלמידים הם יסוד ישראל שעליהם קיים ישראל בשביל תורה וזה עד שתכלה הפרוטה מן הכיס כלומר שהדבר המקיי' את האדם הוא הפרנסה והממון והממון קיום של אדם כדכתיב ואת כל היקום זה הממון. ולפיכך אמר עד שתכלה פרוטה מן הכיס ויהיה להם עוד מטת יד מצד עצמם. וזה שאמר עד שיתיאשו מן הגאולה וכאשר תבין תדע שאין עוד דבר יותר מן אלו ארבעה דברים הללו למה זה דומה לאילן א' שאם

עיון יעקב

כמ"ש בחדושינו בגיטין דנ"ו ע"ש: אין לך קץ מגולה יותר מזה. עיקרא אסיפא דקרא סמיך והיית להם לנחלה ולא תוסיף עוד לשכלם הרי דא"א לפרש אלא על גאולה אחרונה שלא יהיה גלות אחריו כמו עד עתה וזה סתירה ותשובה לפוקרים:

עד שיתבקש דג לחולה. כדאמרינן בפ' אין מעמידין שדגים קטנים מפרין ומרבין גופו של אדם ואפשר דמש"ה קאמר ההפרון בדגים לפי שהתלמידים מתמעטין וחכמת הסופרים תסרח כדלעיל ואמרינן בפ"ק דע"א דף ג' מה דגים שבים כיון שעולים ליבשה מיד מתים אף בני אדם שפורשין מן התורה מתים לכן תחסרו גם הדגים אז ועוד קאמר שם מה דגים כיון שקדרה להם חמה מיד מתים לעתיד הקב"ה מוציא חמה מנרתיקה והרשעים נידונים בה לכך מתים הדגים אז גם כן: אין בן דוד בא עד שיכלה גסות הרוח מישראל. שידוע שעיקר הגלות הוא סילוק השכינה כדאיתא לעיל דף נ"ו כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק ואמרינן בפ"ק דסוטה כל המתגאה גורם לסילוק השכינה כי אתו לא אוכל אין אני והוא יכולין לדור בעולם כי אני את דכא לכך אין בן דוד בא ויחזור שריית השכינה עד שיכלה גסי הרוח מישראל ומה"ט שפיר מסמיך ליה הא דר' שמלאי משום דר"א בר"ש דאין בן דוד בא עד שיכלו כל השופטים וכו' כי הכל הוא בסוג אחד כדאיתא בשבת דף קל"ט וז"ל ואין הקב"ה משרה שכינה בישראל עד שיכלה שופטים רעים מישראל שנאמר ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך וכו' ע"ש וכדאמרינן לעיל בפ"ק כל

המתורגמן. א) אללע פרייזען, ופי' מחיר הדברים. ב) ביז דיא גערינגסטע מאכט פאָן ישראל ווירד אויפהערען. ג) שטאָלצע מענשען.

מקרבך עליזי גאותך וכתיב (צפניה ג) והשארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם ה'. א"ר שמלאי משום רבי (אליעזר) [אלעזר] ברבי שמעון א אין בן דוד בא עד שיכלו כל שופטים ושוטרים מישראל שנאמר (ישעיה א) ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך ואשיבה שופטיך וגו'. אמר עולא אין ב ירושלים נפדת אלא בצדקה שנאמר (שם) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. אמר רב פפא אי בטלי יהירי בטלי אמגושי[א] [אי בטלי דייני בטלי גזירפטי[ב]. אי בטלי יהירי בטלי אמגושי] דכתי' (שם) ואצרוף כבור סיניך ואסירה כל בדיליך אי בטלי דייני בטלי גזירפטי דכתיב (צפניה ג) הסיר ה' משפטיך פנה אויביך. א"ר יוחנן אם ראית דור שנתמעט והולך חכה לו שנאמר (ש"ב כב) ואת עם עני תושיע ועיניך על רמים תשפיל. וא"ר יוחנן אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר חכה לו שנאמר (ישעיה נט) כי יבא כנהר צר רוח ה' נוססה בו (וכתיב) [וסמיך ליה] (שם) ובא לציון גואל. וא"ר יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב בדור שכולו זכאי דכתיב (שם ס) ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ בדור שכולו חייב דכתיב (שם נט) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע [וכתיב (שם מח) למעני למעני אעשה]:

קעא שם אמר ר' אלכסנדראי ר' יהושע בן לוי רמי כתיב (ישעיה ס) בעתה וכתיב אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה. ואמר רבי אלכסנדראי רבי יהושע ב"ל רמי כתיב (דניאל ז) וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתיה וכתי' (זכריה ט) עני ורוכב על חמור זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על חמור. א"ל שבור מלכא לשמואל אמריתו משיח על חמרא אתי אישדר ליה (אנא)[ג] סוסיא ברקא[ד]

רש"י

והשופטים: וחסו בשם ה'. כלומר שתבא להם גאולה ויחסו בצל שדי: סיגיך. תערובת שבך: בדיליך. המובדלים לראשי עם: יהירי. גסי רוח מישראל: אמגושי. [פרסיים] מכשפים שמצערים ישראל במס' שבת (ע"ה) פלוגתא איכא מ"ד אמגושי חרשי ואיכא מ"ד גידופי עובדי ע"ז: ואצרוף כבור סיגיך. כמו רב דמתרגמינן סגיא רבים וגדולים בנסותם כשאצרף ואסלקם ממך אני אסירה כל בדיליך [אמגושי] הבדלים מירצת המקום: גזירפטי. שופטי או"ה החובטי' את ישראל במקלו': משפטיך. כמו שופטיך: פנה אויביך. גזירפטי: נוססה. כמו (ישעיה י') כמסוס נוסס וכמו (שם כ"א) יאכלם סס רוח המקום נוקבת ומחרבת אותם שהצרות הבאות שאף הוא מתכוין להשמידם: יירשו ארץ. היינו גאולה: עם ענני שמיא כבר איניש אתי. במהירות: וכתיב עני ורוכב על החמו'. כעני הבא על חמורו בעגלות: סוסיא ברקא. סוס מסורק (ומכוין) [ומלויין] וכאה שיש לי דנגאי הוא שיבא על חמור מלגלג היה ל"א

מהרש"א

עד שיכלו שופטים מישראל וכו'. ובפרק חולין איתא בלשון אחר שאמר עד שיכלו שופטים רעים וכו' ומייתי ליה התם אהא דאמר עתידה תורה שתשתכח מישראל וכו' ורשב"י אמר וכו' שלא ימצאו הלכה ברורה וכו' וע"ז קאמר שיכלו שופטים מישראל שלא ידעו לדון ע"פ דין תורה דאף לרשב"י לא יהיה להם הלכה ברורה לדון דין תורה ובהכי יתיישב מה שיש לדקדק בהך מימרא דלקמן דקאמר אין ירושלים נפדית אלא בצדקה שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה דאדרבה משמע ירושלים שהיא ציון [א] נפדית במשפט אבל שביה יהיו נפדין בצדקה אבל לפי מה שאמרנו דלעתיד לא יהיה מי שיודע משפט ודין תורה ע"כ הא דכתיב ציון במשפט תפדה וגו' אינו כמשמעו שהרי לא יהיה אז מי שיודע דינים ומשפטים שתפדה ירושלים וציון בזכותה אלא ע"כ דה"ק קרא ציון במשפט דהיינו ציון והמשפט שיחזור לשם לזמן הגאולה שיזכו בשובם לירושלים כדכתיב ואשיבה שופטיך וגו' בצדקה ר"ל בזכות הצדקה שיהיה באותו דור כי מי שנותן ומוותר משלו לאחרים ודאי דאינו גוזל מאחרים ובזכות זה תשוב המשפט לירושלים כמ"ש ואשיבה שופטיך וגו' וק"ל: אי בטלי יהירי וכו' שנאמר ואצרוף כבור כו' עי' בפרש"י פ' חולין. ועוד נראה לפרש לפי פשוטו שדימה היהירים שעושין עצמן כבשרים לסיג הזה שאינו ניכר זיופו ויהיר נאמר במי שמזויף מתוכו ואינו כברו כמ"ש בפ"ב דסוטה משרבו היהירים התחילו בנות ישראל לינשא ליהירים שאין דורנו רואה אלא לפנים ודימה את האמגושי שהם חנופי רשעי הנכרים לבדיל הזה שמעורב בתוך הכסף וזה מדה כנגד מדה כשיכלו מכם היהירים שמראים עצמם כשרים יכלו ג"כ חנופי נכרים מכם שלא ישלטו בכם וכן היא המדה כשיבטלו דייני רשעי ישראל המטין אחר השחד יבטלו ג"כ מכם שוטרי אדום המושלים בישראל והסיר ה' משפטיך גו' כמו שופטיך וכן ת"י: אם ראית דור שנתמעט והולך וכו'. ר"ל בממון שהעניות מוסיף והולך ואינו פוסק כדכתיב ואת עם עני וגו' וכדאמרינן לעיל שתכלה פרוטה מן הכיס והוסיף ר"י לומר אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר כו' דהיינו כמי שהצרה מוסיף והולך כמו הנהר שהולך תמיד בלי הפסק. ואמר אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי וכו'. יש לפרש דבריו אליבא דרבי יהושע וכמ"ש לעיל דאם ישראל יעשו תשובה רצונית נגאלין ואם לאו הקב"ה מעמיד להם מלך כהמן שיעשו תשובה הכרחית ונגאלין בה וז"ש או בדור שכולו זכאי דהיינו תשובה רצונית כמ"ש ועמך כלם צדיקים וגו' או בדור שכולו חייב שיעמיד להם הקב"ה מלך כהמן שע"י זה יעשו התשובה ויהיו נגאלין כדכתיב וירא כי אין איש וגו' וסיפיה דקרא ותושע לו זרועו וגו' וכן הא דאמר זכו אחישנה וגו' היינו זכו שיעשו תשובה רצונית אחישנה לא זכו שלא יעשו התשובה רצונית בעתה שיעמיד לעת הגאולה עליהם מלך קשה כהמן שעי"ז יעשו תשובה וכן יתפרש זכו עם ענני וכו' דהיינו שזכו לעשות תשובה רצונית וק"ל:

סוסיא ברקא דאית לי כו'. עיין פרש"י ועוד יש לפרש דברקא מלשון השוכר החמור והבריקה דפרק האומנים [ג] שפירשו בו שעיניה יפות ואינו רואה

עין יעקב

דיין שדן דין אמת לאמתו משרה שכינה בישראל ע"ש: אין ירושלים נפדית אלא בצדקה שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. עיין במהרש"א ועי"ל דמשפט וצדקה זו הכל אחד כדאיתא לעיל פ"ק דסנהדרין משפט לזה שהחזיר לו ממונו וצדקה לזה שהוציא גזילה מתחת ידו: אי בטלי יהירי בטלי אמגושי. כי הטעם כי אני את דכא לכך בטלי אמגושא בפמליא של מעלה ואי בטלו דייני היינו דייני רעים המטים משפט כפרש"י בשבת דף קל"ט בעלי גזירפטי נוגשי המלכות המכבידים ומעוותים משפט ישראל: או בדור שכולו חייב. וכן הוא דין שלמטה סנהדרין שדנו כולו לחייב פוטרין אותו אבל דין שלמעלה אינו כן אם יש עליו מלאך מליץ אחד מן האלף דנין אותו לזכות:

זכו אחישנה לא זכו בעתה. נ"ל מה"ט דאמרינן שנסתם הקץ דלעתיד שאם היה הקץ מגולה א"כ קרוב לזמן הקץ לא היו ישראל עושין תשובה שהרי אפי' לא זכו בא בעתה לכך נסתם הזמן והקץ כדי שכל אחד יעשה תשובה כדי למהר ולהחיש את הקץ: לא זכו עני ורוכב על החמור. להורות שלא בא רק מכח עול הקשה והמשא שבגלות המר

עץ יוסף

קעא אמגושי. מכשפים שמצערים ישראל. ובמס' שבת פלוגתא איכא מ"ד אמגושי חרשי. ואיכא מ"ד גידופי עבודת כוכבים: בטלי גזירפטי. שופטים עובדי כוכבים ההובטין את ישראל במקלות. והערוך גרס גאזי רפאטי. ופי' שוטרים שחובטין בני אדם ולוקחין ממונם. והמוסיף הערוך כ' פי' סריסי ושוטרי השרים:

ענף יוסף

קע אין בן דוד בא עד שיכלו שופטים ושוטרים מישראל. הכוונה שיהיה שפלות ישראל כל כך שיהיו שפלים ונבזים בין העובדי כוכבים עד שיכלו מהם כל שופטים ושוטרים שלא יהי' לישראל שום שבט המושל (שמא דחיי) ובזה מתורץ קושית המהרש"א ועיין מ"ש במסכת שבת פרק חולין: או בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב. דחי' במסכת חגיגה אשר קומטו ולא עת אלו תתקע"ד דורות שהעבירן הקב"ה כו' מה עשה עמד ושתלן בכל דור ודור וכן הן עזי פנים שבדור וכי האי גוונא אחז"ל גבי צדיקים, כתיב כי לה' מצוקי הארץ וישת עליהם תבל ראה הקב"ה שהצדיקים עתידין להיות מועטים עמד ושתלן בכל דור ודור שבכל דור ודור עד ימות בן דוד שיתחדש העולם שאז הקב"ה חלק אחד מן הרשעים וחלק אחד מן הצדיקים לפיכך כאשר נראה דור שכולו זכאי או כולו חייב ודאי כבר נגמר

המתורגמן

א) ווען דיא שטאָלצען ווערדען אויפהערען צווישען ישראל, ווערדען אויך דיא היידנישע פאַנאטישע בעדריקער אויפהערען. ב) פויסטריכטער, פי' השופטים באגרוף רשע. ג) איך שיקקע איהם. ד) איינען געפוצטען פפערד.

[ב] מהרש"א

ד"ה עד שיכלו. דאדרבה משמע ירושלים שהיא ציון. (עמ"ש בס"ד על גד הס"ס שבת דף קל"ט. וכן הכא בסנהדרין צ"ח. דאתי שפיר): [ג] שם ד"ה סוסיא. דפרק האומנים (דע"ח:):

יד יוסף

א שבת דקל"ח ע"א ועיין מ"ש שם. ב וכן ברמב"ם פ"י מהלכות מתנות עניים. וכן בטור יו"ד סימן רמ"ז אי' ישראל וכצ"ל למובן ושביה בצדקה:

חדושי גאונים

רוח סערה בא עליו עוקר אותו. וכן אם אין שרשיו מרובין נעקר מעצמו שאין לו יסוד קיים אם הוא נטיעה בארץ מלחה לא תשב ואין לו כח יניקה מן הארץ גם הוא נפסד ולבסוף הוא נעקר. וכן אם יזקין האילן עד שאין לו כח מצד עצמו הרי נחשב נאבד ואלו דברים מפסידים האילן. וכנגד הרוח סערה שעוקר אותו כן הן המוסרין שהן באים על האדם ברוח חזק. לכך מפילין את האילן בחוזק. וכנגד זה שאינלו ליחות ויניקה מן הארץ על זה אמר עד שתכלה פרוטה מן הכיס. וכנגד אותו שאין לו שרשים מרובים אמר שיתמעטו הת"ח שהם לעולם כמו יסוד ושרשים. וכנגד האילן הזקן אמר שיתיאשו בגלות מן הגאולה סוף סוף אלו ד' דברים הם מטת יד. וכבר התבאר לך שצריך קודם שתחול הויה האחרת הפסד הויה הראשו' בכל. ולפיכך כאשר יש מטת יד באלו ד' דברים הוא הפסד הויה הראשו' לגמרי ואז ראוי שיבא הגואל (נצח ישראל):

דאית לי א"ל מי אית לך בר חיוור גוני[א]. (רבי יהושע ב"ל אשכחיה לאליהו דהוה קאי אפתחא דג"ע א"ל אימת אתי משיח א"ל לכשירצה אדוננו הזה א"ר יהושע בן לוי שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי) ריב"ל אשכחיה לאליהו דהוה קאי אפתחא דמערתא דרשב"י א"ל אתינא לעלמא דאתי א"ל אם ירצה האדון הזה אריב"ל שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי (אמינא) [אמר] ליה אימת אתי משיח א"ל זיל שייליה לדידיה. והיכא יתיב אפתחא (דרומי) [דקרתא] ומאי סימניה יתיב ביני עניי סובלי חלאים וכולן שרו ואסירי בחד זימנא ואיהו שרי חד ואסיר חד אמר דלמא מיבעינא דלא איעכבנא אזל לגביה א"ל שלום עליך רבי ומורי א"ל שלום עליך בר ליואי א"ל לאימת אתי מר א"ל היום . אתי לגבי אליהו א"ל מאי אמר לך א"ל שלום עליך בר ליואי א"ל אבטח לך ולאבוך לעלמא דאתי א"ל שקורי קא שקיר בי דאמר לי היום אתינא ולא אתא אמר ליה הכי אמר לך (תהלים צה) היום אם בקולו תשמעו :

קעב שם **שאלו** תלמידיו את רבי יוסי בן קיסמא אימתי בן דוד בא אמר מתירא

רש"י

סוסיא בדקא סוס בדוק לרוץ : בר חיוור גווני . כלום יש לך סוס בר מאה גוונין . שחמור שלו כקהוא במלהא בעלמא דחייה . חיוור מאה בלשון פרסי : גווני גוונין : האדון הזה . שכינה היתה עמהם : קול ג'. דשכינה הוה בהדייהו : לדידיה . למשיח : בפתחא דרומי . נראה למורי לא בפתח רומי ממש אלא גן עדן הוא כנגד כל העולם וקאמר ליה דבאותו צד של גן עדן שכנגד פתח רומי משיח שרוי: סובלי חלאי'. מנוגעי' והוא נמי מנוגע דכתיב (ישעי' נג) והוא מחולל מפשעינו וכתיב (שם) חליינו הוא נשא : כלהו . מי שיש לו ד' וה' נגעים : אסרי להו ושרי בחדא זימנא . מתירין כל נגעיהם ביחד ומקנחין אותן וחוזרין וקושרין אותן: ואיהו . משיח: שרי חד . נגע ומקנחו וקושרו ואח"כ מתיר האחר ועושה (כמו) כן ואינו מתיר שני נגעים יחד דסבר אי בעי ליה לצאת ולגאול את ישראל לא איתעכב כדי קשירו' שני נגעי': א"ל . ר' יהושע למשיח לאימת אתי מר א"ל היום: אבטח לך ולאביך לעולם הבא. דאי לאו צדיקים גמורי' אתם לא הוה יהיב לך שלמא ולא הוה מדכר שמא דאבוך : היום אם בקולו . של הקב"ה תשמעון :

מהרש"א

כו' עיין בערוך [א] ואמר כן כדרך מלגלג למה לו חמור שהוא גנאי שטוב לו אף סוס כזה שהוא נראה יפה ואינו רואה כו' עיין בערוך [ב]. והשיב לו אית לך בר חיור גוני . ור"ל ע"פ מ"ש בפרקין ואח"כ נעשו לבנים דסוס חורא מעלי לחלמא כו' וזה רמז לו דבסוס חיוור בחלום הוא סימן יפה לו אבל אדום סימן רע לו כדאמרינן פרק הרואה ואית לך סוס חיור ר"ל באם אתה בטוח לסימן יפה שמא אית לך היפך זה סוס אדום אבל חמור הוא רמז שהחמור בחלום ודאי סימניפה כדאמרי' פר' הרואה ומייתי ליה מהאי קרא התם ע"ש והיינו דסוס רמז על מלחמה ומריבה אבל חמור רמז ישא עול מצות ותורה כמו שנאמר יששכר חמור גרם רובץ וגו' וק"ל : לכשירצה אדוננו הזה וכו'. ר"ל כדלעיל כשיזכו ישראל ויעשו תשובה אז יתרצה אדוננו הזה . ושאמר שנים ראיתי וקול ג' שמעתי כו' . לכאורה שנים ראיתי על עצמו ועל אליהו שראה אותו וכן קול שלשה על עצמו שאמר אימתי אתי משיח ועל אליהו שאמר לכשירצה אדוננו הזה ועל השכינה ולא הוזכר כאן מה שמע מקול השכינה ואפשר שלא בא להזכיר דהיינו שהשכינה מצטערת כביכול על אריכת הגלות כמו שאמרו בפ"ק דברכות והוא דחוק לומר על עצמו כן שראה את עצמו ושמע קולו ויש לפרש ע"פ מה שאמרו שהנשמה רואה ואינה נראית וע"פ מה שאמרו במדרשות דאליהו מעמיד את האבות להתפלל עמו על חורבן ביהמ"ק וגלות ישראל וז"ש על אליהו שהיה בחיים בגוף ונפש שראה אותו שהיה מתפלל על חורבן בית המקדש וגלות ישראל וקול ג' שמעתי דהיינו ג' האבות שלא היו נשמותיהם נראים אבל קולם שמע שהתפללו על חורבן בית המקדש וגלות ישראל וכן יש לפרש באידך עובדא דהוה קאי אפתחא דמערתא דרשב"י דקול שלשה שמע במערתא דרשב"י שהיו ג"כ מתפללים על גלות ישראל ואפשר שהם רשב"י ובנו ר"א ברבי שמעון ובן בנו ר' יוסי בן ר"א כדאמרינן בפ' הפועלים [ג]: **אפתחא** דרומי וכו'. עיין פרש"י וע"פ מ"ש במ"ר כי משיח נולד כבר בעת חורבן הבית ונלקח מבני אדם לגן עדן מיהו שאר עניים סובלי חלאים שהוא יתיב ביניהם לא ידענא למה הם באים לשם ומה שפרש"י דרומי אותו פתח שכנגד רומי הוא דחוק דכל העולם כולו א' מס' בגן עדן וקשה לכוין פתחה כנגד רומי ויותר נ"ל דרומי מלשון דרום דהיינו שיש לג"ע פתחים מארבע רוחות העולם וקאמר אפתחא של צד דרום הוא יתיב : היום אם בקולו תשמעו וכו'. קרא הוא בספר תהלים ורישא דקרא הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו היום אם וגו' ור"ל כמ"ש בעתה אחישנה זכו אחישנה והיום דקאמר לאו דוקא [ד] דהא לא אתי מאתמול לבשר וכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום וגו' כדאמרינן בפרק מי

[א] מהרש"א ד"ה סוסיא. עי' בערוך (ערך נרק הא') :
[ב] שם עי' בערוך (ערך נרקא א') :
[ג] שם סד"ה לכשירצה . בפ' הפועלים (דפ"ה.):
[ד] שם ד"ה היום אם בקולו תשמעו. והיום לאו דוקא דהא לא אתי מאתמול לבשר וכו' אי נמי דאמרי' לבית דין הגדול קאתי כדאמרינן שם עב"ל . לכאורה כונתו בסך אי נמי וכו' דלעולם היום דוקא . וקשה שהרי אליהו המשיב ידע בעצמו שלא בא לב"ד הגדול מאתמול וגם היום ועי' בעירובין מ"ג : ואם כן הדרא קושיא לדוכתא. ולולא דבריו של גדול ה"א הא דאמר ליה ריב"ל לאליהו שקורי קא שקיר בי לכאורה קשה מנא ידע שלא עוד היום גדול ושמא טרם יבא השמש ויעריב יבא . אע"כ הא דקאמר ריב"ל שקורי קא שקיר בי היינו מצד דלא אתי אליהו מאתמול . וע"ז השיב לו אליהו היום אם בקולו תשמעו. והיינו לפי מה דמסיק הש"ס לעיל בסמוך לא זכו בעתה זכו אחישנה . והנה מלת אחישנה משמע מיד ולאלתר כשכל ישראל מכוונין לבם ועושין תשובה מיד יבא משיח . והא דקיי"ל דאליהו המבשר בא יום שלפניו היינו דוקא כשיהי' בעתה אבל כשזכו ויתקיים אחישנה אז יבא משיח מיד וכדאמרן*) . ולכוונה זו השיב לו היום אם בקולו תשמעו ועושין תשובה מיד יבא . אף שלא בא המבשר מאתמול . ודע דהחילוק שכתבתי מוכרח ממה דאמר לעיל בסמוך והיכא יתיב וכו' איהו שרי חד ואסיר חד אמר דילמא מיבעינא דלא אעכב ועי' פרש"י . הרי אע"ג דלא אתי אליהו מאתמול אפ"ה סבר משיח דילמא מיבעינא וכו'. והיינו ע"כ על ידי תשובה כשעושין ישראל הוכרח לבא כמו רגע בלתי התמהמה . [ואל תשיבני מסוגיא דעירובין מג : דשתם ודאי דמשום דשמא יעשו כל ישראל בבת אחת תשובה ויבא בן דוד בלתי אליהו לא חיישינן להחמיר

עיון יעקב

כמו שור לעול וחמור למשא או לסראות שלא בא אלא בזכות אברהם דכתיב בו ויחבוש את החמור כדאיתא ברבה ובזוהר פ' פנחס : **לאליהו** דקאי אפתחא דגן עדן . ובעלמא אמרינן דאברהם יתיב אפתחא דג"ע וזה שאמר שנים ראיתי וקול ג' שמעתי וכן בעובדא דמערתא דר"ש בן יוחאי הכוונה ג"כ על אליהו ור"ש בן יוחאי שהם שנים ועיין במהרש"א : א"ל אתינא לעלמא דאתי . אפשר דלכך היה מסתפק בנפשיה לפי שלא מת ע"י מלאך המות כי המיתה היא כפרה גדולה לכך איתא במדרש לחד מ"ד והנה טוב מאד זה המות אף שהוא היה צדיק גמור מ"מ אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא גם משום חלק ערבות שהוא ערב בעד אחרים ואולי משום זה יחסר מחלקו נגד חביריו שמתו ע"י מלאך המות מ"מ יהיה חלקו מלא וגדוש בצירוף בזכות אביך שמת ע"י מלאך המות ולכך הבטיחו לו בסמוך לך ולאבוך לעלמא דאתי כלומר אף שאתה לא מת ע"י מלאך המות מ"מ יהא חלקך מלא וגדוש בצירוף בזכות אביך שמת ע"י מלאך המות ובדבר זה אבא מזכה ברא כי זכות אבותם מסייעתם אל צדיקים ועיין בתוספות דסוטה דף י"ד ולקמן דף ק"ד בחידושינו : **שרי** חד ואסיר חד דילמא מיבעינא ולא איעכב . אע"ג דמזה מוכח שהוא מסופק בעצמו והיינו דלמא זכו אחישנה אבל אם לא זכו בעתו על זה שאלו לו : **שלום** עליך רבי ומורי . מזה יש ללמוד למי שגדול ממנו יש לומר כן אף על פי שלא למד ממנו דבר :

ענף יוסף

חשבון הדורות הראויין להיות עד ימות בן דוד כיון שאין בו חלק מן הרשעים או מן הצדיקים כלל . וא"כ בן דוד בא (תורת חיים) :

קעא **סובלי** חלאים . עיין מ"ש בעץ יוסף ועתה ארחיב הדיבור קצת נודע שסבלות משיח בעוונותיהם של ישראל להקל ולמעט עונשם בחבלי משיח . ועיין בס' חסידים שכתב שהרבה חסידים היו מייסרים עצמם ביסורים בעוה"ז כדי להקל סבלות משיח . ושכרם שמורים במחיצתו כי הם שותפים למעט חבלי משיח ישראל וז"ש יושב בין עניים סובלי חלאים והיינו שותפים לסבול יסורים בעבור ישראל למעט חבלי משיח . וזו התדבקות במדת השי"ת המצטער בחבל ויסורי ישראל (מעין הברכות בהקדמה) : **איהו** שרי חד ואסר חד אמר דלמא מיבעינא דלא מיעכב . תימא כי נמי מיעכבה פורתא כדי קשירה נגע אחד שהוא כהרף עין מאי הוי ויש לומר דאי' במדרש הביאו רש"י ז"ל בפ' בא ויהי בעצם היום הזה מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין . והטעם לפי שישראל לא היו ראוין להגאל מצד מעשיהן ולא נגאלו אלא מפני שהזמן גרמה שנאמר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים שהגיע הקץ והשעה שקבע לגאלם ואלו עבר הזמן אפילו כהרף עין מיד היה מקום למקטרגים שלמעלה לקטרג עליהם אלו עבדו אליל ואלו עבדו אליל והיינו דאיתא במדרש והכלתם אותו בחפזון זה חפזון שכינה . פי' השכינה היתה ממהרת מפני המקטרגים להוציאן באותו הרף עין שקבע להם . והיינו נמי טעמו של בן דוד שהוא חושש לעכב אפילו כדי קשירה נגע אחד כשיגיע הזמן כדי שלא יעבור זמן הקץ מפני המקטריגים שלמעלה משום דאמרינן לעיל שאין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב לפיכך אע"ג שעדיין מנוגע הוא ומחולל מפשעינו אפ"ה חושש שמא דור שכולו חייב הוא ויהיו נגאלין מצד הזמן לא בשביל מעשיהן . לכך הוא ממהר שלא יעבור הזמן רגע אחד שלא יקטרג על מעשיהן כשיעבור הזמן (תורת חיים) :

עץ יוסף

קעא **אפתחא** דרומי. ר"ל בגן עדן באותו צד שכנגד פתח רומי משיח שרוי· כי משיח נולד כבר בעת חורבן הבית ונלקח מבני אדם לג"ע כדאיתא במדרש איכה · אך קשה למה לא בחר להסתופף בשמים לעומת ערי ישראל אלא לעומת רומי שבח"ל . אך יובן במאמר חז"ל כי מערה אחת היה בין צפורי שהיה דר בו רבי לרומי שהיה דר בו אנטונינוס והיה הולך ללמוד עם רבי בכל יום ויום כו' · והיעלה על לב כי מהלך גדול של רומי היתה מערה מפולשת והיא מהלך כמה חדשים והים הגדול בנתים שהיה הולך ושב בכל לילה . אך הנה בעינינו ראינו עוד היום קרוב לציפורי עיר ששמה רומי ושם היה מושב אנטונינוס ויסב את שמה רומי כשם עיר מלכותו והיא בקרב א"י הקדושה ועליה אמר כי המשיח כנגד פתחה של רומי על השמים כבודו ושם דבר עמו ריב"ל (אלשיך בשה"ש) : סובלי חלאים . לפי שגם משיח סובל יסורים בשביל כפרת ישראל כדאיתא במדרש הנקרא ברייתא דריב"ל ובילקוט ישעיה ריש רמז של"א · ובריש רמז של"ח :

המתורגמן. א) הונדערט פארביג.

אני שמא תבקשו ממני אות אמרו לו אין אנו מבקשים ממך אות אמר להן לכשיפול השער הזה ויבנה ויפול ואין מספיקין לבנותו עד שבן דוד בא אמרו [לו] רבינו תן לנו אות אמר להן ולא כך אמרתם לי שאין אתם מבקשים ממני אות אמרו לו ואעפ"כ אמר להם אם כך יהפכו מי מערת פמיים לדם ונהפכו [לדם] . בשעת פטירתו אמר להם העמיקו לי ארוני [שם ע"ב] שאין כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של פרסיים נקשר בו ואין לך כל ארון וארון שבא"י שאין סוס מדי אוכל בו תבן. [ב] א אמר רב אין בן דוד בא עד [ג] שתתפשט מלכות הרשעה על ישראל תשעה חדשים שנאמר (מיכה ה) לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו ישובון על בני ישראל:

קעג שם אמר עולא ייתי ולא אחמיניה[א] וכן אמר ב (רבא) [רבה] ייתי ולא אחמיניה רב יוסף אמר ייתי ואזכה דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה אמר ליה אביי (לרבא) [לרבה] ג מאי טעמא אילימא משום חבלו של משיח והתניא שאלו תלמידיו את רבי (אליעזר) [אלעזר] מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח יעסוק בתורה ובגמילות חסדים ומר הא תורה והא גמילות חסדים אמר שמא יגרום החטא כדרבי יעקב בר אידי ד דרבי יעקב בר אידי רמי כתיב (בראשית כח) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכתיב (שם לב) ויירא יעקב מאד ויצר לו שהיה מתירא ה שמא יגרום החטא כדתניא (שמות טו) עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שנייה אמור מעתה ראויין היו [ישראל] לעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרם החטא וכן א"ר יוחנן ייתי ולא אחמיניה א"ל ר"ל מ"ט אילימא משום דכתיב (עמוס ה) כאשר ינוס איש מפני הארי ופגעו הדוב ובא הבית וסמך ידו על הקיר

רש"י

השער הזה. של רומי שברומי היה באותה שעה : ואין מספיקין לבנותו. פעם שלישית : מי פמיים. שירדן נובע ממנו כדתניא בבכורות (דף נ"ה) ירדן יוצא ממערת פמייס ומפרש התם שפיר : העמיקו ארוני. עשו לי קבר בקרקע עמוק : שאין סוס מדי אוכל בו תבן. שמוליכין הארונות חוץ לקרקע ועושין מהן אבוסים במלחמת גוג ומגוג: שאין כל דקל וכו'. כלומר עתידין פרס ומדי לבא על בבל וללכדה ותתמלא כל ארץ בבל חיילות פרסיים [וסוסיהם] ובאים בהם לא"י ולוכדין אותה : עד שתפשט מלכות אדום על ישראל ט' חדשי' שנאמר לכן יתנם. לישראל עד עת יולדה ילדה והיינו תשעה חדשים כדמתרגמינן בכן יתמסרון כעידן דילדתא למילד וכתיב (מיכה ה) ועמד ורעה בעוז ה' וישבו וגו' ומתרגמינן [ויתיבון מביני] גלותהון: על בני ישראל. היינו כל העולם שישראל מפוזרים בו: ייתי. משיח ולא אחמיניה : בטולא דכופיתא דחמרי'. בצל הרעי של חמורו כלומר אפילו בכך אני רוצה ובלבד שאראנו. כופיתא. רעי כמו ורמא טופתא וסכר ירדנא בב"ב (דף ע"ג:) : מ"ט . אמר לא אחמיניה : חבלו של משיח. גורלו וחלקו ולקמן בעי מאי היא ל"א חבלו פחדים וחבלים שיהיו בימיו מחיל הגוים : לעשות להם (נ"כ) נס . לעלות בזרוע על כרחם של מלכי פרס : בביאה שנייה . בימי עזרא כביאה ראשונה בימי יהושע מדקיקן הכתוב : מ"ט . אי זו צרה באה [בארץ] בימיו

מהרש"א

שהוציאוהו[א] א"כ דאמרי' לב"ד הגדול קאתי כדאמרי' שם ודו"ק: לכשיפול השער הזה וכו'. עפרש"י שברומי היה אותו השער עכ"ל נראה שדקדק לפרש כן על שער רומי דנפילת השער ב' פעמים הוא סימן על מפלת רומי האמור בכמה כתובים ומיהו מתוך הסוגיא לקמן נראה דבא"י היה דר רבי יוסי בן קסמא דקאמר העמיקו ארוני וכו' דאין לך כל ארון שבא"י וכו' ובפרק שנו חכמים קאמר רבי יוסי בן קסמא מעיר גדולה של חכמים וכו' אני משמע דלאו ברומי היה וק"ל : רבינו תן לנו אות וכו'. מלת אות נופל בדבר נסי ולזה בנפילת שער ב"פ אין זה אות ונסי דלפעמים יפול בנין בישן או בסבה אחרת אבל היפוך המים לדם הוא דבר נס ואות כמ"ש במצרים והיה אם לא יאמינו לשני האותות וגו' ולקחת ממימי היאור וגו' וק"ל : תשעה חדשים וכו'. בכמה מקומות מדמה חבלי משיח לחבלי לידה כדלקמן ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה וגו' ואמר דבט' חדשים כחבלי אשה יהיה הצרה ביותר שיהיו כל ישראל תחת יד מלכות הרשעה דכל זמן שהם מפוזרים גם תחת שאר מלכיות אין הסכנה כ"כ כדאמרינן בפ"ק דע"ז [ד] גבי קטיעא בר שלום דאמר לקיסר לא יכילת להו לכולהו דכתיב כי כארבע רוחות וכו' וק"ל : [מה יעשה אדם וינצל מחבלי של משיח כו'. המ"ל דיקיים ג' סעודות בשבת כדאמרינן פרק כל כתבי ע"ש וק"ל: שמא יגרום החטא כו'. מפורש פ"ק דברכות ע"ש]: דכתיב כאשר ינוס איש וגו'. משמע ליה דאיירי בחבלי של משיח מדכתיב לעיל מיניה הוי המתאוים יום ה' וגו' דהיינו יום ביאת משיח כדכתיב לפני בא יום ה' וגו' ויש לפרש בקרא הזה שזכר הנביא כל הצרות שבאו על ישראל מד' מלכיות עד חבלי משיח וז"ש כאשר ינוס מפני הארי הוא מלכות בבל שנמשל לאריה כמ"ש עלה אריה מסבכו ודניאל ראה קדמיתא כאריא וגו' ופגע בו הדוב זה מלכות מדי שראה דניאל תניינא דמיה לדוב וגו' וע"ש זה קראו לשר של פרס דוביא"ל בפי"ה וסמך ידו אל הקיר רמז למלכות יון היה השלישית שראה דניאל שמלכו בזמן שב"ה היה קיים דהיינו שסמכו ישראל בצרתם עצמם אל

גבי מזיר ותו למה דקיי"ל דמזיר תוספא הוא לא שייך זה ודי בזה] . והאגדה זו דאמר ליה אבטח לך ולאבוך לעלמא דאתי היכא למידק והלא כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב ולמאי איצטריך הבטחתו . ועי' תוס' כתובות ק"ג: ד"ה מזומן וכו' ותירוצם לא שייך הכא . (בקונטרס שערי המאוחרין כתבתי ביתר ביאור): [א] שם (שם) בפ' מי שהוציאוהו (דף מ"ג :) : [ב] גמ' אמר רב אין בן דוד בא וכו' . (יומא יו"ד ע"א):[ג] שתפשוט מלכו' על ישראל. (ושם איתא בכל העולם כולו וכן גי' תוס' בעבודת כוכבים ב : ד"ה משכא וכ"א בפירש רש"י מיכה ה') : [ד] מהרש"א ד"ה תשעה . בפ"ק דעבודת כוכבים (דף י:) :

יד יוסף

א יומא דף י' ע"א ושם איתא בכל העולם כולו . וכן פירש רש"י כאן על ישראל היינו על כל העולם : ב נ"ל רבה: ג נ"ל לרבה: ד ברכו' ד"ד ע"ב : ה ברכות דף ו' ע"ב . סוטה דף ל"ו ע"ב :

חדושי גאונים

אמר רבא ייתי ולא אחמיניה רב יוסף אמר ייתי ואזכה דאיתיב בטולא דכופיתא דחמרי' כו'. פי' דעת ר' יוסף שאמר ייתי ואחמיניה ואשב בצל צואת החמור שלו כי העולם הזה גשמי ביותר ועולם המשיח הוא יהיה נבדל יותר ואמר שאם לא אפשר לי להיות עם המשיח ולהיות עמו במעלה הגדולה שלו שאז בודאי יקנה האדם מעלה אלהית אלא אף אם לא אזכה לזה רק שאהיה בתכלית ה' חזק עד שלא אשתתף עם עיקר המעלה האלהי' שלו רק אשתתף ואשב במדרגה הפחותה ונקרא זה צואת החמור שלו כלומר בענין החמרי שלו אשתתף ולא עם עיקר

הרי"ף

מהרש"א [ד"ה לכשיפול] לקמן נראה דבארץ ישראל היה. י"ל שאח"כ בא לארץ ישראל רק הא קשיא דנתן אות שיהפך מי פמיים שהירדן נובע היאך יוכלו לראות ברומי ושמא י"ל עיר אחת היה בא"י שהיה שמה רומי הוא אומר ושם היה ר' יוסי יושב : ומר הא תורה והא ג"ח. אע"ג דאיתא בתוספות ר"ה דף י"ח רבא לא עסק טובא בג"ח מ"מ א"ל שפיר כיון שיש בידך לעשות ג"ח הרבה מ"ט אמר דלא אחמיניה : אמר שמא יגרום החטא וכו'. דאי אשמועינן עד יעבור הוה אמינא דוקא חטא רבים גורם קמ"ל מיעקב :

עיון יעקב

אמרו רבינו תן לנו אות. פי' תן לנו אות עכשיו קודם שיפול השער הזה לזמן שקן ומ"ש מהרש"א בזה הוא שלא לצורך : ואין לך ארון שבא"י שאין סוס מדי אוכל בו תבן. והחילות שלהם דרכם היו לשכון בקברות ישראל וכדשלחו עמון ומואב לא"כ קברות שלהן מעולין מפלטרין שלך כדאיתא לעיל דף נ"ו : על ישראל תשעה חדשים. עיין במהרש"א שחבלי משיח הוא דומה ממש לחבלי לידה ואפשר דמש"ט אומרים למנצח בכל יום קודם ובא לציון גואל לפי שלמנצח הוא סגולה לחבלי לידה כדאי' והובא בילקוט חדש ערך תשובה סימן קמ"ה שיש בה ט' פסוקים נגד ט' ירחי לידה וז' אותיות נגד ז' צעקות אשה בחבלי לידתה לכן אחר שאומרים למנצח ובא לציון גואל :

רב יוסף אמר ייתי. עיין בחדושינו בסוטה דף ה' דלכך אמר רב יוסף הכי לפי שרב יוסף אמר בסוף סוטה לא תיתני ענוה דאיכא אנא וענוים ניצולו מחבלי של משיח כדכתיב וענוים יירשו ארץ לכן אמר ייתי ואחמיניה ע"ש בארוכות : יעסוק בתורה ובג"ח. עיין בחידושינו ביבמות לדף ק"ס :

עין יוסף

קעג ביאה ראשונה . שבאו לארץ בימי יהושע : זו ביאה שניה . כשעלו מגלות בבל בימי עזרא : ראויין היו לעשות להם נס . לעלות בזרוע על כרחם של מלכי פרס כבימי יהושע מדקיקן הכתוב . אלא שגרם החטא ולא עלו אלא ברשות כורש . וכל ימי מלכי פרס נשתעבדו להם לכורש ולאחשורוש ודריוש האחרון (רש"י במס' ברכות) :

ענף יוסף

קעג ויצר לו שהיה מתירא שמא יגרום החטא. ויש לדקדק דאימא היה ירא יעקב בשביל שנתמעטו זכיותיו כדאמרינן פ' ב"מ לעולם אל יעמוד כו' שאם היו עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו מאי קרא קטנתי מכל החסדים וגו'. וי"ל דבשביל שנתמעטו זכיותיו לחוד ודאי דלא היה מתירא שיתבטל ההבטחה ומדה טובה שיצא מפי הקב"ה כיון שלא תלה התנאי בריבוי זכיותיו . אבל בשמא יגרום החטא ודאי מסתמא תולה תנאי ההבטחה . ומשום שמא יגרום החטא לחודיה נמי ודאי דלא היה מתירא דריבוי הזכיות מגינים עליו לקיים ההבטחה אף במקום חטא . וכן רבא שאמרו לו ומר הא תורה והא ג"ח והיה ירא שמא יגרום החטא היינו נמי שע"י חסדים שמעשה עמו יכנו לו מזכיותיו ושוב יגרום החטא (מהרש"א במסכת ברכות) :

המתורגמן . א) ער זאל קאממען נור איך זאל איהן ניכט זעהן .

ונשכו הנחש בא ואראך דוגמתו בעוה"ז בזמן שאדם יוצא לשדה ופגע בו סנטר דומה כמי שפגע בו ארי נכנס לעיר ופגע בו גבאי דומה כמי שפגעו דוב נכנס לביתו ומצא בניו ובנותיו מוטלין ברעב דומה כמי שנשכו נחש אלא משום דכתיב (ירמיה ל) שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה ונהפכו כל פנים לירקון מאי ראיתי כל גבר אמר רבא בר יצחק אמר רב מי שכל גבורה שלו ומאי ונהפכו כל פנים לירקון א"ר יוחנן פמליא של מעלה[א] ופמליא של מטה (באותה שעה אומר) [בשעה שאמר] הקב"ה הללו מעשי ידי והללו מעשה ידי היאך אאבד אלו מפני אלו [אמר רב פפא] היינו דאמרי אינשי רהיט ונפל תורא ואזיל ושדי ליה סוסיא באורייה[ג]:

קעד שם אמר רב גידל אמר רב עתידין ישראל דאכלי שני משיח אמר רב יוסף

פשיטא ואלא מאן אכיל להו חילק ובילק אכלי להו לאפוקי מדרבי הילל דאמר אין משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה. אמר רב לא איברי עלמא אלא לדוד. ושמואל אמר למשה. ורבי יוחנן אמר למשיח. מה א שמו דבי ר' שילא אמרי שילה שמו שנא' (בראשית מט) עד כי יבא שילה. דבי רבי ינאי אמרי ינון שמו שנאמר (תהלים עב) יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו. דבי ר' חנינא אמרי חנינה שמו שנאמר

רש"י

שאתה אומר לא אחמיניה: סנטר. מפרש בב"ב [דף ס"ח] בר מחוזנייתא שיודע מיצרי השדות וגבוליהן עד כאן של פלוני מכאן ואילך של פלוני וצידו לרבות לאחד ולמעט לאחד וכשפוגעו אותו סנטר רוצה למדוד שדות ולקצר מיצרי השדות ודומה כמי שפגע בו ארי: גבאי. גובה מס המלך: מי שכל הגבורה שלו. הקב"ה מצטער בעצמו כיולדה ואומר בשעה שמעביר העובדי כוכבים מפני ישראל היאך אאביד אלו מפני אלו: פמליא של מעלה ושל מטה. מלאכים וישראל. אפילו הגרים לא גרסינן: רהיט ונפל תורא ואזיל ושדי סוסיא באורייה: כשרץ השור ונפל מעמידין סוס במקומו באבוסו מה שלא היה רוצה לעשו' קודם מפלתו של שור שהיה חביב [עליו] שורו ביותר וכשמתרפא שורו היום או למחר ממפלתו קשה לו להוציא סוסו מפני השור לאחר שהעמידו שם כך הקב"ה כיון (שבאה) [שראה] מפלתן של ישראל נותן גדולתן לאוה"ע וכשחוזרין ישראל בתשובה ונגאלין קשה לו לאבד אוה"ע מפני ישראל. אוריה כמו ארות סוסים (מ"א ד): דאכלי שני משיח. שובע שיהיה באותן הימים לישראל יהיה: אלא חילק ובילק אכלי להו. כדהיו רגילין לומר כאדם שאומר שדיסושדתות יאכלוהו ובמס' חולין (דף יט) לא חילק ידענא ולא בילק ידענא. ולי נראה דמשמעות ל' חילק ובילק ל' חורבה כמו בוקה ומבוק' ומבולקה (נחום ב) ואמרינן בחולין (שם) לא חילק דרבנן דמצריכין לחלק הסימן שמצריכין לחלק כל הטבעת ולשייר על פני כולו ולא בילק לר' יוסי שמחריב הסימן שחותך קצת בתוך הטבעת והשאר חוץ לטבעת ונראה למורי דאין לו משמעות לא הכא ולא התם. ל"א חילק ובילק שני דייני סדום שהיו שמותיהם כך: אין משיח לישראל. שחזקיה היה משיח ועליו נאמרו כל הנבואות אצמיח קרן לבית ישראל (מיכה ה) ועמד [ורעה] בעוז ה': אלא לדוד. בזכותו שהיה עתיד לומר כמה שירות ותושבחות: למשה. בשביל משה שהיה עתיד לקבל את התורה: מה שמו. של משיח: ינון שמו. כמו ינאי כל אחד היה דורש אחר שמו: לפני שמש. עד שלא נברא היה שמו ינון והיינו אחד משבעה דברים שעלו במחשבה ליבראות

מהרש"א

הקיר המזבח והמקדש בנס חנוכה ונשכו נחש הוא מלכות אדוסחים הרביעי' שראה דניאל שהוא כח נחש הקדמוני המושל מחורבן הבית עד חבלי משיח וביאתו במהרה בימינו ואמר דמשום צרה האחרונה המשכחת הראשונות שהיא נשיכת נחש אין ראוי לומר על חבלי משיח דלא אחמיניה דים דוגמתו בעוה"ז שצרה אחרונה שבני ביתו מוטלין ברעב שדומה כנושכו נחש דמשכחה הראשונות: כל גבר ידיו וגו'. משתעי בחבלי משיח דכתיב בתריה הוי כי גדול היום וגו' ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע ואמר מאי כל גבר מלת כל יתורא א"כ דמלת גבר נמי יתורא היא דה"מ למכתב אם ילד זכר מדוע ידיו על וגו' וע"כ דרשו כל גבר מי שכל הגבורה שלו ור"ל דמדמה ישראל בעת גאולתן לקטן שנולד דמי והקב"ה מולידן כמ"ש אם יולד גוי פעם אחת גו' אם אני המוליד וגו' והרבה מקראות כמוהו וכמו שהיולדה מצטערת עצמה בחבלי לידתה כן הקב"ה מצטער כביכול בחבלי משיח שיהיו אז לישראל כמ"ש עמו אנכי בצרה ורש"י פירש גם הכא שמצטער על אבדן של אוה"ע ואין צורך לו כאן ואמר ונהפכו כל פנים וגו' מלת כל יתורא הוא לדרוש כל פנים בין פנים פמליא של מעלה ובין פנים פמליא של מטה דהיינו כשנופלת אומה מלמטה נופל שר שלה מלמעלה והיינו כל פנים לירקון ודרש עוד כל פנים וגו' דהיינו כשאומר הקב"ה היאך אאבד אלו כו' יהיו ישראל ואוה"ע שניהם בספק וילטערו על כך עד ביאת המשיח בב"י ועו"ז מייתי משל רהיט ונפל כו' דהתורא והסוסיא שניהם בספק להצטער אם יחזור השור למקומו או לא ורש"י פי' קצת בענין אחר וק"ל: חילק ובילק כו'. פרש"י ב' דייני סדום ע"ש וכ"ה בערוך בערך חילק וע"ש מעשיהם הרעים נקראו בשמות אלו דהכ"ג אמרינן לקמן בפרקין ד' דייני הוו בסדום שקראי וכו' ע"ש מעשיהם הרעים ואפשר דנקט הכנו דייני סדום ע"פ מ"ש לקמן רעים וחטאים רעים בעוה"ז וחטאים לעולם הבא וא"כ לא אכלי שני משיח וק"ל: לא איברי עלמא אלא לדוד כו'. ר"ל הבטחת ה' שיהיה לעולם כגון המלכות שניתן לו היא לעולם לו ולזרעו כמפורש בכמה מקראות וכן למשה גדולת התורה ופלפולה ניתן לו ולזרעו עד עולם כדאמרי' במס' נדרים [א] וכן למשיח הגדולה יהיה לו לעולם: שילה שמו כו'. עיין פרש"י נראה דכולהו שמות תוארים וכולהו איתנהו ביה כמו במשה שהיה לו כמה שמות תוארים ושילה שמו ע"ש יובל שי לו כדאמרי' במדרש וינון שמו ע"ש שררה ומלכות כמ"ש המפרשים וע"ש שם בן ד' אותיות כי ב' נונין במקום ב' ההי"ן בא"ע ב"ח וכדאמרינן פרק הספינה [ג] משיח נקרא ע"ש של הקב"ה שנאמר זה שמו אשר יקראו ה' צדקנו.

עיון יעקב

מי שכל גבורה שלו. ואיזה גבור הכובש את יצרו אפ"ה ידיו על חלציו באותו פעם כדאמרי לעיל כמה תנאים ואמוראים ייתי ולא אחמיניה:

לא איברי עלמא אלא לדוד. ואפשר דכולהו סמכי אקרא בראשית ברא אלהים מ"ד דוד דריש בראשית בשביל דוד שהוא מלך ראשון במלכות בית דוד ומ"ד בשביל משה שהוא גואל הראשון כדאיתא במדרש בראשית בשביל משה שנקרא ראשית ומ"ד משיח שהוא ראש וראשון לגאולה אחרונה שהוא עיקר הגאולה ומלכות יסוד בית דוד כדאמרינן בסמוך כגון קיסר ופלגי קיסר והוא מגיד מראשית אחרית וסוף המעשה תחלת המחשבה ששמו של משיח הוא מדברים שעלו במחשבה קודם בריאות העולם כדאיתא בפסחים:

ענף יוסף

קעד שנאמר עד כי יבא שילה. וא"ת והא נפסקה מלכות בית דוד זה כמה שנים ואיך קאמר הפסוק לא יסור שבט מיהודה וגו' עד כי יבוא שילה וי"ל שכבר פרש"י ז"ל בגמרא לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את העם בשבט. ומחוקק מבין רגליו אלו נשיאי א"י וס"ק קרא לא יסור שבט ממשלת יהודה מישראל עד כי יבא שילה הוא משיח. ומאז יתפשט מלכותו כמ"ש ולו יקהת עמים וכ"ש בישראל אבל בעוה"ז אין שבט ממשלתו אלא בישראל. ובספר ישועת משיחו תירץ קושיא הנ"ל שס"ק קרא עד כי יבא שילה בזמן שיבא שילה (ויהיה עד כמו עידן שר"ל זמן) שזאת ההבטחה לא תתחיל רק אחרי ביאת הגואל ומשם ואילך לא תפסוק המלכות מזרעו. ובספר פענח רזי תירץ שס"ק קרא לא יסור וגו' עד כלומר לעולמי עד לא יסור שבט מלכות ומחוקק משבט יהודה כשיבא שילה הוא משיח. וכאלו כתיב כי יבא שילה לא יסור שבט מיהודה ומחוקק

עין יוסף

קעד דבי רבי שילא כו' דבי ר' ינאי כו' דבי רבי חנינא כו'. כתב בספר ישועת משיחו שאין ספק שכל אחד מהחכמים האלה היה דורש טוב לעצמו ומיחס שם המשיח כשמו. כי דבי רבי שילה קראוהו שילה כשם רבם. ודבי רבי ינאי קראוהו ינון שהוא ינאי. ודבי רבי חנינא קראוהו חנינה בשם רבם:

מהרש"א

[א] מהרש"א סד"ה לא איברי. במס' נדרים (דף ל"ח.): [ג] שם ד"ה שילה. פ' הספינה (דע"ה:):

יד יוסף

א מדרש איכה פסוק כי רחק ממני מנחם. מדרש משלי קפיטל י"ט:

חדושי גאונים

החמור רק עם היוצא מן החמור שלו ר"ל הנדחה מן החומר והוא המדרגה השפלה ביותר אם אשתתף בזה די לי שגם בזה יקנה האדם מעלה עליונה במה שהוא בדור עם המשיח ויקנה מעלה האלהית שהרי העולם הזה המעלה הגדולה שלו אינו שוה למעלה הפחותה שהיא בתכלית הפחיתות של המשיח. ולפיכך אמר אזכה ואשב בכופיתא דתמרי' וקאמר ליה אביי לרבה למה אמר ייתי ולא אחמיניה אילימא משום חבלי משיח וכמו שאמרנו למעלה כי הויה הזאת א"א שלא תהיה בלא צער שהרי הויות המשיח בריאה חדשה שלא היה בעולם וזה גורם שנוי כי כל הויה שנוי וכל שנוי רע והתניא כו' פי' כי מציאות עוה"ז הם שני דברים גופנים ובלתי גופנים ודבר זה ידוע וכאשר האדם הוא בעל גמ"ח ובעל תורה ועוסק באלו שניהם הוא מתחבר בטוב בכל ב' חלקים כי התורה היא טוב בלתי גופני וכמו שאמר הכתוב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו וגמילות חסדים הוא טוב גופני שהוא עושה טוב לבריות כי בני אדם בעלי גוף צריכין זה לזה וזהו ענין גמילות חסדים ואיש כזה הוא טוב לגמרי שהוא טוב לשמים ולבריות וכאשר הוא טוב יוצא מחבלי המשיח כי חבלי המשיח הוא מצד השנוי וזהו ענין חבלי המשיח וכל שנוי אינו טוב אבל הוא רע. לפיכך המתדבק לגמרי

המתורגמן. א) פאמיליע. האפלייטע. ג) לויפט דער אָכס אונד פאלט, שטעללט מאן דאס פפערד אין זיין שטאל.

(ירמיה טז) אשר לא אתן לכם חנינה. וי"א מנחם בן חזקיה שמו שנאמר (איכה א) כי רחק ממני מנחם משיב נפשי. ורבנן אמרי חוורא דבי רבי שמו שנאמר (ישעיה נג) אכן חלינו הוא נשא ומכאובינו סבלם ואנחנו חשבנוהו נגוע מוכה אלהים ומעונה. אמר רב נחמן אי מן חייא הוא כגון אנא שנאמר (ירמיה ל) והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו יצא. אמר רב אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש אי מן מתייא הוא כגון דניאל איש חמודות. אמר רב יהודה אמר רב עתיד הקב"ה להעמיד להם דוד אחר שנא' (שם) ועבדו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם הקים לא נאמר אלא אקים א"ל רב פפא לאביי והכתיב (יחזקאל לז) ודוד עבדי נשיא להם לעולם כגון קיסר ופלגי קיסר. דרש ר' שמלאי מאי דכתיב (עמוס ה) הוי המתאוים את יום ה' למה זה לכם יום ה' הוא חושך ולא אור משל לתרנגול ועטלף שהיו מצפים לאור א"ל תרנגול לעטלף אני מצפה לאורה שאורה שלי הוא ואתה למה לך אורה [דף צט] והיינו דא"ל ההוא (מינא) [צדוקי] לר' אבהו אימתי אתי משיח א"ל לכי חפי להו חשוכא[א] להנהו אינשי א"ל מילט קא לייטת לי א"ל קרא כתיב (ישעיה ס) כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. תניא רבי אליעזר אומר ימות המשיח ארבעים שנה שנא' (תהלים צה) ארבעים שנה אקוט בדור ר' אלעזר בן עזריה אומר ע' שנה שנא' (ישעיה כג) והיה ביום ההוא ונשכחת צור(מעיר) שבעים שנה כימי מלך אחד אי זהו מלך מיוחד הוי אומר זה משיח. רבי אומר שלשה דורות שנא' (תהלים עב) ייראוך עם שמש

רש"י

ליבראות:ולא אתן לכם חנינה עדיין לא יבא משיח:מנחם. בן חזקיה:חיורא דבי רבי. מצורע של בית רבי:אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש.אם משיח מאותן שחיים עכשיו ודאי היינו רבינו הקדוש דסובל תחלואים וחסיד גמור הוה כדאמרינן בב"מ (דף פ"ה): ואם הוא מאותן שמתו כבר היינו דניאל איש חמודות שנדון ביסורין בגוב אריות וחסיד גמור היה והאי כגון לאו דווקא. נ"א כגון רבינו הקדוש כלומר אם יש דוגמתו בחיים היינו רבינו הקדוש ואם דוגמא הוא למתים היינו כגון דניאל איש חמודות:דוד אחר.שעתיד למלוך עליהם: אקים. הקים לא נאמר אלא אקים: כגון קיסר ופלגי קיסר. מלך ושני לו כך דוד החדש מלךכדכתיב ודוד מלכם אשר אקים ודוד המלך שני לו דכתיב נשיא להם ולא כתיב מלך: עטלף. קלב"א סור"ן בלע"ז ואין לה עינים: שאורה שלי הוא. שיש לי עינים לראות ונמלאתי נהנית בה כך ישראל מצפין לגאולה שיום ה' יהיה להם אור גדול אבל העובדי כוכביםלמה מקוים אותו הרי הוא להם חשך ולא אור: ה"ג היינו דא"ל ההוא מינא לר' אבהו וכו': אקוט בדור. אקח ישראל ואמלוך עליהם כמו נקיט נקטיה: ארבעים שנה אקוט בדור. אעשה בדור קטן של מ' שנה שהוא משונה מדורות שלפניו ומסתמא היינו משיח ששנוים גדולים יהיה בדורו ופשטיה דקרא מיירא גבי מתי מדבר אבל מדכתיב אקוט משמע אף להבא היה מתנבא: מיוחד. חשוב: ה"ג רבי אומר ג' דורות שנא' ייראוך עם שמש. כלומר בהדי משיח שכתוב בו לפני שמש ינון שמו ייראוך כל ישראל ולפני ירח לפני מלכות בית דוד שנמשל כירח כדכתיב כירח יכון עולם וגו'כמו כן ייראוךדור דורים דור א'

מהרש"א

וחנניה שמו וגם בשם זה יש בו שם ד' בחילוף כ' אחד בה' בא"ט ב"ח ויהיה באותיותיו חן י"י: מנחם בן חזקיה שמו שנאמר כי רחק ממני מנחם כו'. ירמיה אמרו בשעת חורבן שאז נולד משיח ונתרחק מבני אדם לג"ע כדאי' במדרשים ובן חזקיה לאו מקרא משתמע אלא קבלה בידם הוא. ורבנן דאמרי חוורא דבי רבי כו' עפרש"י ובערוך בערך חורא ונראה דנקרא דבי רבי ע"ש רבינו הקדוש שנקר' רבי וכדלקמן שהיה סובל תחלואים ויסורין כמוהו: כגון אנא שנאמר והיה אדירו וגו'. רש"י לא פירש כלום ונראה לפרש דמשמע ליה אדירו ממנו וגו' ר"ל דמשיח שהוא אדירו יהיה ממנו ומושלו וגו' מאותן הבאים מבני דוד ועדין היה להם ממשלה גם בגלות וכמ"ש לא יסור שבט מיהודה ור"נ שהם הוא אתניה דר"ג שהיה מבני דוד ואפשר שהיה הוא ג"כ מבני דוד וע"ז אמר כמי אי מן חייא הוא כגון רבינו הקדוש שהיה לו ממשלה בימי אנטונינוס קיסר ואי מן מתיא הוא כגון דניאל כו' שהיה לו ממשלה אצל כ"כ וגם אצל מלך פרס ועי"ל כולה מלתא לענין יראת חטא כדאמרי' בסוף מסכת סוטה משמת רבי בטלה יראת חטא ואמר ר"נ לא תתני יראת חטא דאיכא אנא וק"ל: אלא אקים כו'. מלת אקים הוא עתיד לנוכח אבל אמר הקים שהוא לשונעבר לנסתר והיינו משום דרישא דקרא ועבדו את ה' אלהיהם וגו' הוא עתיד לנסתר ודו"ק: למה זה לכם יום כו'.יום בכ"מ נאמר על הגאולה ולילה על הגלות ולזה אמ' לרשעי' הוי המתאוים את יום ה' וגו' שהיא הגאולה דלמה זה כו' וק"ל: א"ל מילט קא לייטת כו'. ר"א א"ל כן למינא בלשון נסתר שהיה ירא ממנו לקללו להדיא כדאמרינן פ' כל כתבי שהיו יראים מהמינים וא"ל המין מפני מה קלייטת לי דכוונתך עלי הוא וא"ל ר"א דקרא כתיב כי הנה החשך וגו' ואני קרא השבתיךעל שאלתךאימתי אתי משיח ולא כוונתי לקללך: ארבעים שנה אקוט כו'. ופרש"י מסתמא היינו משיח ששנוים גדולים כו' ופשטיה דקרא במתי מדבר כו' עכ"ל ע"ש ול"נ דקרא איירי במשיח דכתיב לעיל מיניה היום אם בקולו תשמעו וגו' דהיינו היום אתי משיח אם בקולו תשמעו כדאמרינן לעיל. ואמר אל תקשו כו'. דהיינו לדורו של משיח אמר כן שלא יקשו לבבם כמריבה וגו' אשר נסוני אבותיכם וגו' דהיינו כמו שעשו אבותיכם דור המדבר ועל אותו דור של משיח אמר בלשון להבא אקוט בדור גו' כפרש"י וק"ל: איזהו מלך מיוחד כו'. פרש"י מיוחד חשוב עכ"ל ויותר נראה לפרש כפשטיה מיוחד שלא יהיה שום מלך בעוה"ז רק מלך המשיח כמ"ש בכמה מקומות וגם דוד המלך לא יהיה רק נשיא לגביה ותלה חורבנה של צור בביאת המשיח כדאמרינן[א] לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים וכשזה קם זה נופל: שנאמר ייראוך עם שמש וגו' דור דורים. המזמור הזה מתחיל לשלמה אלהים וגו' אבל רוב דברי המזמור לא נתקיימו עד ביאת המשיח והאי קרא נמי ייראוך עם וגו' על ימות המשיח נאמר שיהיה אז יראת ה' בעולם בתפלה כמ"ש על מקרא זה בברכות תפלה כוותיקין ע"ש בחידושינו ואמר שזה יהיה דור דורים היינו ג' דורות והיינו משום דמלכות בית דוד לא היה ג' דורות בשלימות דבימי רחבעם נחלקה מלכותו אבל לימות המשיח קאמר שיהיה מלכותו שלימה ג' דורות:

עיון יעקב

כגון אנא שנא' והיה אדירו ממנו ומושלו מקרבו. מהאי קרא לכאורה אין סמך כלל ועי' במהרש"א ואולי תיבת מקרבו הוא גימטריא כמו ר' נחמן שמ"ח במספר א': לבי חפי

ענף יוסף

מבין רגליו עד כי יש לך עד שאינו פוסק לעולם כמו מן העולם ועד העולם: משל לתרנגול והעטלף כו'. וא"ת מאי קשיא ליה דאיצטריך לאתויי משל זה. וי"ל דקשיא ליה אמאי קאמר קרא למה זה לכם יום ה' הוא חשך ולא אור. הא פשיטא דכולי אור הוא כדמייתי בסמוך מדכתיב ועליך יזרח ה' וגו'. לכך מייתי משל לתרנגול ועטלף. דודאי יום ה' כולו אור הוא אלא מפני שיתבטלו אז חמה ולבנה כמ"ש וחפרה הלבנה וגו' והיה ה' לאור עולם ואין הרשעים יכולין להסתכל באור כבודו יתברך מחולשות ראות עיני שכלם שלא קיימו התורה והמצות דומיא דעטלף והוא עוף שפורח בנשף מפני שאינו יכול להסתכל באור השמש ובחשכת הלילה הוא מצפה לאור כי גם החשכה קשה לו. ואמר לו התרנגול אתה למה לך אורה כיון שאין אתה יכול להסתכל בו. והיינו דמייתי ראיה מקרא דכתיב כי הנה החושך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכיון שיתבטלו חמה ולבנה לעתיד והרשעים אין יכולין להסתכל באורו יתברך על כרחיהם החשך וערפל יכסה אותם (ת"ח): והעטלף. כתב רש"י עטלף אין לה עינים קלבייא סוריי"ן. ר"ל (שאנו סורי"ס.

המתורגמן. א) ווען פינסטערנים ווירד בעדעקקען.

[א] מהרש"א ד"ה איזהו. כדאמרינן (מגילה דף ו:):

חדושי גאונים

כטוב בתורה שהיא טוב אלהי וטוב הבריות ושהוא טוב גופני יגאל מחבלי המשיח שאינו רק רע וראיה לזה שביום שני שהוא התחלת השנוי שלכך נקרא שני ע"ש שנוי לא נאמר בו טוב כי בריאת יום השני הוא שנוי שהוא חלוק המים אלו מאלו. לכך אין ראוי שיהיה טוב בו כלל. ולפיכך אלו שני דברים כמו שחבלי המשיח הוא שנוי וכל שנוי הוא רע. כך אלו שני דברים הם הטוב ולא ימשול בו רע כאשר הוא דבק בטוב ולפיכך הרוצה שיהיה ניצול מחבלי המשיח יהיה עוסק בתורה ובגמילות חסדים. והדבר הזה הוא עוד ענין עמוק מאוד שהרוצה להנצל מחבלי המשיח יהיה עוסק בתורה ובגמ"ח והדבר הזה הוא ענין עמוק מאד באלו שתי מדות שהם התורה והחסד מדות שבהם מדרגת הפשיטות שהתורה והחסד והוא נרמז במה שאמר הכתוב כי בחסד ואמת יכופר עון ומצד הפשיטות שיש באלו שתי מדות ניצול מן חבלי המשיח שהוא שנוי בעולם כי הפשיטות אין בו שנוי כאשר ידוע למבין ומתרץ שמא יגרום החטא וכבר בארנו דבר זה בחבור גבורות ה' ע"ש ותמצא מבואר. וקאמר ר"ל לר' יוחנן מ"ט אמרת ייתי ולא אחמיניה אילימא משום דכתיב וכו' פי' בודאי מה שכתוב כאשר ינוס האיש מפני הארי וגו' שכתוב בא לומר שלא יהי' באותו זמןהשקט ומנוחה. וזהו חבלי המשיח כי כל שנוי אין שם מנוחה כלל. ולפיכך אמר כאשר ינוס האיש מפני הארי וגו' והדוב הוא יותר רע מן הארי דכתיב גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך לשון גם יש בו תוספת והנחה עוד יותר רע ומזיק וקאמר שאין הכתוב מדבר מן כמה גדול יהיה השנוי רק הכתוב מדבר מן רבוי הצרות שלא יהיה השקט ושלוה שבן הוא ענין השנוי שאין שם הנחה. ולפיכך שמשל הוא

ולפני ירח דור דורים. רבי הילל אומר א אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו אמר רב יוסף שרא ליה מריה א) לר' הלל חזקיה אימת הוה בבית ראשון ואלו זכריה קא מתנבי בבית שני ואמר (זכריה ט) גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא [עני ורוכב על חמור ועל עיר בן אתונות]: קעה שם תניא אידך רבי אליעזר אומר ימות המשיח ארבעים שנה כתיב הכא (דברים ח) ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וכתיב התם (תהלים צ) שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה רבי דוסא אומר ת' שנה שנאמר שמחנו כימות עניתנו וגו' וכתיב (בראשית טו) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה רבי אומר שס"ה [שנה] כמנין ימות החמה שנאמר (ישעיה סג) כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה מאי יום נקם בלבי אמר רבי יוחנן ללבי גליתי לאברי לא גליתי רבי שמעון בן לקיש אומר ב ללבי גליתי למלאכי השרת לא גליתי. תנא אבימי בריה דרבי אבהו ימות המשיח לישראל שבעת אלפים שנה שנאמר (שם סב) ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך. א"ר יהודה אמר שמואל ימות המשיח כמיום שנברא העולם ועד עכשיו שנאמר (דברים יא) כימי השמים על הארץ רב נחמן בר יצחק אמר כימי נח עד עכשיו שנאמר (ישעיה נד) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי. אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן ג כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעוה"ב (שם סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ופליגא דשמואל דאמר שמואל ד אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד. וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה

רש"י

דורים ב' הרי ג': אין להם משיח לישראל. אלא הקב"ה ימלוך בעצמו ויגאלם לבדו: שרא ליה מריה. ימחול לו הקב"ה שאמר דברים אשר לא כן: ואילו זכריה מיהא מתנבא על משיח בבית שני דכתיב בתרי עשר הנה מלכך יבא לך וגו'. ולאו היינו זכריה בן יהוידע הכהן שניבא בבית ראשון אלא זכריה בן ברכיה שהיה במלכות דריוש: רבי אומר שס"ה כמנין ימות החמה דכתיב כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה ליום נקם של מרגלים מ' יום מה יום נקם של מרגלים שנה אחת לכל יום דכתיב יום לשנה יום לשנה גו' כך שנת גאולי באה שנה ליום שנה ליום שלכל יום ויום של שנה זו הכתובה שנת גאולי במקרא זה נותנין שנה אחת ואית דגרסי רבי אומר שס"ה אלפים שנה דכתיב ושנת גאולי באה ושנה של הקב"ה הכי הוי דכתיב כי אלף שנים בעיניך כיום: ועד עכשיו. עד ימות המשיח: לאברי לא גליתי. שלא הוצאתי דבר מפי שהיו איברי יכולין לשמוע אבל בלבי היה טמון הדבר: למען ירבו ימיכם כימי השמים על הארץ. ולא עמדו בארץ כ"כ אבל עתידין לעמוד כשיבא משיח: כמשוש חתן. שבעת ימי המשתה כן ישיש עליך ז' ימים ויומו של הקב"ה אלף שנה: כי מי נח. כמו כימי נח כחשבון השנים שנמלא בידי לאותו זמן שנשבעתי מעבור מי נח על הארץ כן נשבעתי כפי אותו חשבון נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך שלא אחריב את עולמי לאחר שיבא משיח עד שיכלה זה הזמן: לא נתנבאו. טובה

מהרש"א

בימי חזקיה כו'. כפרש"י שלא יהיה להם גואל אלא הקב"ה בעצמו דודאי כמה וכמה נבואות הן בנביאים שלא נתקיימו עד בוא זמן הגאולה ורבי הלל ודאי דמודה בזה והיינו דהקב"ה בע למו יגאל אותן ולכך לא קאמר רב יוסף שרא ליה מריה כו' אלא מהאי קרא דזכריה דמפורש ביה ביאת המשיח הנה מלכך וגו' עני ורוכב גו' ודו"ק: ימות המשיח מ' שנה כו'. משום דאילו לא חטאו במדבר במרגלים היו באים מיד לא"י לטובתן ואלו מ' שנים שהו שם בעינוי ורעבון ימלא להם הקב"ה לימות המשיח דמדה טובה מפי הקב"ה אינה חוזרת והיינו שמחנו לימות המשיח כמו השנים שראינו רעה במדבר וכן י"ל לרבי דוסא דכתיב ועבדום וענו אותם ארבע מאות וגו' לולי דבורו של אברהם במה אדע כי אירשנה וגו' לא היה נגזר עליהם ענוי ד' מאות והיו זוכים מיד להבטחת הקב"ה לתת לו ולזרעו ארץ כנען ומדה טובה מפי הקב"ה אינה חוזרת וימלא להם אותן ד' מאות שנה לימות המשיח וק"ל: שס"ה ימים. עיין פרש"י ול"נ דהכי פירושו דבנקמת ה' מאדום משתעי כל הענין כדכתיב מי זה בא מאדום וגו'. ואמר כי יום נקם דהיינו בכל יום מימי השנה שהרעו לישראל יש לי נקם בהם כנגד זה שנת גאולי יהיו שס"ה דהיינו שנה ליום שהם בעצמם שנים של הנקמה באדום לעתיד וכה"ג מלינו במרגלים שהיה פורענותם שנה ליום וק"ל: ללבי גליתי לאברי לא כו'. כדי לשבר את האוזן נאמר כן ורצונו שהוא יום נקם סתום וחתום שלא הוציא אותו הקב"ה בפיו כפרש"י ור"ל שאמר למלאכי השרת לא כו'. היינו נמי בכה"ג כמפורש בדניאל שא"ל המלאך סתום הדברים עד עת קץ וגו': ימות המשיח כו' ז' אלפים כו'. יומו של הקב"ה הוא אלף שנה כפרש"י ושכר הצדיקים לעולם הבא אינו נותן כפי המקבל שהוא בעל תכלית רק לפי הנותן ית"ש שהוא בב"ת ועי"ז נאמר בהאי ענינא הנה שכרו אתו ופעולתו וגו' וק"ל: כמיום שנברא עולם ועד עכשיו וכו'. ר"ל עכשיו אותו זמן שיבא משיח ומייתי ליה מדכתיב כימי שמים וגו' דהאי קרא בלעתיד קמשתעי מדכתיב ביה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם וגו' ודרשינן לעיל לכם אין כתיב אלא להם כו' וכן למ"ד כימי נח עד עכשיו היינו עד זמן שיבא משיח והענין בשניהם שלא יהיו ימי המשיח פחותים מימות עולם הזה וק"ל: [כל הנביאים לא כו'. כל הסוגיא מפורש פ"ה דברכות]:

עיון יעקב

תשובה להנך אינשי. וזה כוונת המקרא אמר שומר אתא בקר וגם לילה: ר' הלל אומר אין משיח לישראל. קבע זו בגמרא כדי שיתייאשו מן הגאולה ויבא בהיסח הדעת ולא תרתיקו: תניא אידך ר"א אומר. כל הני פלוגתות שבסוגיא אלו לא דינא והלכתא נינהו ולמשיחא הוא רק דפליגי למיסבר קראי: רבי אומר שס"ה. פרש"י אית דגרסינן שס"ה אלף שנה כי כל תנאי אלו הבתראי לאסופי קאתי: שבעת אלפים שנה שנאמר כמשוש חתן על כלה. אע"ג דבגלות נקראים ישראל היתה כאלמנה וכאלמנה שמחתה רק שלשה וכמבואר בא"ע סי' ס"ג מ"מ בזמן הגאולה תתחדש כנשר נעוריכי ודין כדין בתולה וכן המקרא מפורש שם כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך ומשוש חתן וגו': כל הנביאים לא נתנבאו.

עץ יוסף

קעה ללבי גליתי. עי' רש"י והגר"א ישעיה א' כתב לב העדה הם הזקנים ויושבים בישיבה ולומדים תורה שבכתב שהיא סתום כמו הלב. ופה העדה הם הלומדים תורה שבע"פ שהוא המגלה כדרך הפה מגלה מה שבלב. וז"ש לבא לפומא לא גליא פירוש לא ניתן דבר זה לתורה שבע"פ לגלות עכ"ל ואפשר שגם כאן כן הוא הכוונה שהלב הוא סתום כן תורה שבכתב סתום. והאברים הם בגלוי וכן תורה שבע"פ הוא בגלוי. או כשם שהלב נותן חיות לכל האברים כי ממנה תוצאות חיים. כן תורה שבכתב נותנת רמזים לכל תורה שבע"פ דליכא דבר דלא רמיזא באורייתא. וז"ש ללבי גליתי לאברי לא גליתי:

ענף יוסף

ובל"א פלעדער מויז) והוא העטלף בעל כנפים אשר יעוף בלילה (ספר הפיון): לאפוקי מדרב הלל דאמר אין משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו. פירש"י שחזקיהו היה משיח, ואף כי אמרו עליו שרא ליה מארי לרבי הלל. מ"מ נתן מקום לטעות ולומר כן באמת אף קדמוהו רבנן לרבי הלל שדרשו ז"ל בפסוק למרבה המשרה שבמ"ם סתום שביקש הקב"ה לעשות לחזקיה משיח אף שקטרגה מדה"ד לומר מה דוד מלך ישראל אמר כל שירות ותשבחות שבעולם לא עשיתו משיח. חזקיה שעשית לו הניסים ולא אמר לפניך שירה תעשהו משיח לפיכך נסתם (עיר בנימין שני): לאפוקי מדרבי הלל דאמר אין משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה. ר"ל שמגיד ישראל לא יבא משיח מאחר שהם חוטאים. אך הס"י יביא משיח למען שמו הגדול לבל יתחלל בגוים וכמו שאמר הנביא ישעיה (ישעיה נט) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו. ויחזקאל אמר (יחזקאל לו) כה אמר ה' לא למענכם אני עושה וגו' וקדשתי את שמי הגדול וגו'. וזהו אמרו שכבר אכלוהו בימי חזקיהו כמו שאמרו במסכת שבת שבימי חזקיהו כבר נשלם זכות אבות (ספר תורת העולה): רבי הלל אומר אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיהו. ופירש"י אלא הקב"ה בעצמו יגאלם בלי משיח. ופירוש זה מוכרח שזה. דאלת"ה אדמקשה ליה רב יוסף מעני רוכב על חמור דיש לדחות דקאי על נחמיה כמ"ש רמב"ן סוף פירוש שיר השירים ולא דמאי מדברי זכריה שיצאו מים חיים מבית ה' וראיה זו כתב הרלב"ע סוף זכריה ע"ש. אע"כ מזה אין ראיה דודאי גם לרבי הלל יש גאולה. אלא שאין משיח מלך. וגם בזה לית הלכתא כוותיה. והאומר אין משיח וקים ליה כרבי הלל. הרי כופר בכלל התורה דכיילי אחרי רבים להטו

יד יוסף

א הכוונה שלא יבא משיח בזכותם שאותו שהיה ראוי שיבא בזכותם כבר בא להם בימי חזקיהו שהיה צדיק ובזכותם עשה הקב"ה תשועה בימיו ויך במחנה אשור (ר"ע מברטנורא על מגילת רות): ב עיין שוח"ט מז' ב' וקהלת רבה פ' י"ב סי' י': ג שבת דף ס"ג ע"א: ד שם שם. שם דף קנ"א ע"ב פסחים דף ס"ח ע"ב ברכות דף ל"ד ע"ב: לעיל דף ל"ח ע"ב:

הדושי גאונים

אל אשר הוא ממונה על גבול השדות וגובה מס מבני העיר וכאשר יבא אל השדה והשנטר בא אליו ודומה כאלו בא עליו ארי ובורח אל העיר ושם רגיל יותר להיות מנוח לו שאין השנטר רודף אחר אדם רק כאשר ימצא אותו על השדה שממנו המס. וכאשר בא לשם יבא עליו גבאי גובה מס המלך שחוזר בעיר ודומה לו שבא עליו דוב והוא בא לביתו ושם סובר שימצא מנוח שאין גבאי חוזר רק בעיר ומצא שם בניו ובני ביתו מוטלים ברעב. וזהו כאלו נשכו נחש ואין הענין רק שיש רבוי צרות בכל מקום שאין מקום בלא צער ואין מדבר בצער גדול שיהיה. כלל הדבר שאמר כי חבלי משיח אין זה רק כמו שבא הארי והדוב. וכן הנחשים שבאים על האד' שאפשר שהאד' יציל עצמו מהם. וכך ישראל נקראים אדם באים עליהם הישמעאלים שהם ארי ודוב ונחש ויש לישראל כח להציל עצמם מהם רק שלא יהיה כאן הפסקט ומנוח כלל אבל הצער הגדול שיהיה אינראים מזה. וא"כ למה אמר ייתי ולא אחמיניה ומתרץ משום דכתיב מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו וכו' וביאור זה הכי השתאות המשיח הוא אבדון הישמעאלים. וזהו השנוי הגדול ודבר זה נחשב הפסד העולם כאשר מגיע שנוי אל העולם בכללו והכן מה שאמר מדוע כל גבר ודרשו אותו מי שכל גבורה שלו שפעל הזה הוא גבור' לאבד ולשנות אלו מפני אלו ואף מי

המתורגמן. א) דער הערר זאלל איהן פערצייהען.

רש"י

לישראל: עין לא ראתה. דאין קץ לדבר: צדיקים אינן עומדין. דגדול כחן של בעלי תשובה שאין כל בריה יכולה לעמוד במחילתן: ברישא לרחוק. שנתרחק מן הקב"ה ואח"כ שב אליו בתשובה: והדר. שלום לקרוב מעיקרו לדיק גמור דגדול כחן של בעלי תשובה: שהיה רחוק מן העבירה כל ימיו. דהיינו לדיק גמור: אפיקורוס ומגלה פנים. מפרש לקמן: ברית בשר. מילה: מכאן. מן הפסוק הזה שכתוב כי דבר ה' בזה א"ר אלעזר וכו' מחלל את הקדשים דמחלל קדשים ומבזה מועדות ומגלה פנים בתורה היינו דבר ה' בזה דבזיון הוא: מפר ברית. היינו את בריתי הפר: מועדות. חולו של מועד: דקדוק זה. חסרות ויתרות: מקל וחומר זה ומג"ש זו. שאמר ליה רבו גזירה שוה לא גמר מרבו: המשנה. זה שעושה כמי שאינה עיקר: זה העובד עבודת כוכבים. היינו דבר ה' דבור שדבר הקב"ה בעצמו לישראל דאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה

מהרש"א

האומר אין תורה כו'. היינו שבזה התורה לומר שאינה דבר ה' דהיינו שאינה מן השמים ואפילו שאומר כל כו' חוץ מפסוק זה כו' נפקא ליה נמי מדכתיב כי דבר ה' בלשון יחיד ולא כתיב דברי ועוד דריש מלשון דבר אפילו חוץ מק"ו או ג"ש שאינו נאמר אלא בדבור ואינו כתוב מפורש בתורה וק"ל: **מכאן** אר"א המחלל כו'. אמפר ברית ואמגלה פנים קאי אבל המחלל הקדשים והמבזה כו' לאו מהאי קרא נפקא ליה ועיין ברמב"ם: כי דבר ה' בזה זה הלומד כו'. דלומד אפשר בשמיעה אבל מלמדה לאחרים א"א אלא בדבור דבר ה' וזה שאינו מלמדה ה"ז מבזה דבר ה' ושאמר שאינו משגיח על המשנה היינו כמי שאינו חוזר על משנתו בדבור וק"ל: כל הלומד תורה כו'. דרך הלומד הוא השומע מפי אחרים ומלמדה מפיו בדברו לאחרים וז"ש דבר ה' בזה כי השמיעה לא בזה אבל דבורו בדבר ה' לאחרים בזה ומ"ד כל מי שאינו משגיח כו'. כי המשנה היא פירושה של תורה שבכתב וזה שאינו משגיח בפירושה שהוא המשנה הרי הוא מבזה דבר ה': ומ"ד כל שאפשר כו'. כיון שאפשר לו לעסוק ואינו עוסק בה אלא בדברים בטלים הרי הוא מבזה דבר ה' לגבי דברי'

גמרא

אבל צדיקים (עצמם) [גמורים] עין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דרבי אבהו דא"ר אבהו [א"ר] א מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקי' גמורים יכולים לעמוד שם שנא' (ישעיה נז) שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו ברישא רחוק והדר קרוב מאי רחוק רחוק דמעיקרא ומאי קרוב קרוב דמעיקרא [ודהשתא]. ור' יוחנן אמר לרחוק שהוא רחוק מעבירה קרוב שהוא קרוב מעבירה ונתרחק ממנה. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן ב כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח ולעושה פרקמטי' א) לת"ח ולמהנה ת"ח מנכסיו אבל ת"ח עצמן עין לא ראתה אלהים זולתך מאי עין לא ראתה אמר ר' יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית ריש לקיש אמר זה עדן שלא ראתה עין מעולם וא"ת אדם היכן דר בגן וא"ת גן הוא עדן תלמוד לומר (בראשית ב) ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן:

קעו שם פיסקא והאומר אין תורה מן השמים. ת"ר (במדבר טו) כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת זה האומר אין תורה מן השמים. ד"א כי דבר ה' בזה זה אפיקורוס. ד"א כי דבר ה' בזה זה המגלה פנים בתורה ואת מצותו הפר זה המפר ברית בשר הכרת תכרת הכרת בעולם הזה תכרת בעולם הבא מכאן אמר רבי אליעזר המודעי המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלבין פני חבירו ב) ברבים אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא. תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו זה הוא כי דבר ה' בזה ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מקל וחומר זה מג"ש זו זהו כי דבר ה' בזה. תניא היה רבי מאיר אומר הלומד תורה ואינו מלמדה זהו דבר ה' בזה רבי נתן אומר כל מי שאינו משגיח על המשנה. ר' נהוראי אומר כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק. רבי ישמעאל אומר זה העובד עבודת כוכבים מאי משמעה דתנא דבי ר' ישמעאל כי דבר ה' בזה זה המבזה דבור שנאמר לו למשה מסיני (שמות כ) אנכי

יד יוסף

א עיין בדרשות מהר"י מינץ דף י"א טעם כזה ובעל עקדה פ' נלבים שער ק' ובספר במ"א סדר בראשית דף כ': ב ברכו' דל"ד ע"ב:

חדושי גאונים

שהוא גבור נהפרמכת גבורה זאת ושנוי זה מפני כי אחר שנוי כמו דבר זה שהוא שנוי גדול בכלל העולם ימשכו עוד שנוים אחרים ג"כ ולכך קאמר ייתי ולא אחמיניה (גלת ישראל):

בענין כי אור מאמר מקום שבעלי תשובה עומדין אין לדיקים יכולין לעמוד כו' ראינו להליג פה מבעל עקדה שער ל"ז וזה לשונו: וכבר ראיתי לבעל מקדש מעט ובדרשות הרב ן' שועיב ז"ל שכתב בשם הרב רבינו יונה זצ"ל שזהו טעם אומרם ז"ל (ברכות ל"ד:) במקום שבעלי תשובה עומדים אין לדיקים גמורי' יכוליםלעמוד וזה כי הבעלי תשובה לא יקנו זה התואר על דרך האמת כי אם בהמלאם במקומו' המסוכנים ההם והוא שהתיחד עם האשה האסורה במקום ובפרק המוכן לתאוה בה כמנהג והם יכבשו את ילרם והנה הלדיקים הגמורים אינן רשאים להעמיד עלמן במקומות ההם המסוכנים אבל חייבו להתרחק מאד מכא בנסיונם וכן בכל כדומה לזה. וגם אני ראיתי וכו' [כוונתו כי כמו שבבחינת חולי הגוף יש הבדל בין עלית החולי ובין ירידתו. כי איש בריא אשר יחל להתחלות יחלש גופו ואבריו תחלה. וראשו יכבד עליו: וככה יגדל ויכבד החולי מעט מעט עד שיגיע באחרונה אל מדרגתו העליונה. וכן גם כאשר יבריא החולה וויא ער ווידער געגעזעט ימעט חליו רק לאט לאט נור איינצעלנ-ווייזע עד שבסופו יהיו רק גופו ואבריו חלשים עוד וראשו כבד עליו לבד. ומעמד זה נקרא בבחינת החולה שמבריא הזה „טוב" אף שבבחינת הבריא

עין יעקב

עיין בברכות בפ"ה דף ל"ד ע"ש: יין המשומר בענביו. עיין בחדושינו סוף כתובות: **כי** דבר ה' בזה. בשבת פ' כ' דף קל"ח אמרינן דבר ה' זה הקץ ע"ש פלוגתא דתנאי והכא לא קאמר נמי דבר ה' בזה זה הכופר בקץ שזה כבר קחשיב במתני' הכופר בתחיית המתים וכו': **מכאן** א"ר אליעזר המודעי המחלל את הקדשים וכו'. לפי שכולם והכופר בה ככופר בכל התורה כולה ולכל מה שהתנבאו נביאים כדאיתא בפ' שלח לך פ' ט"ו פסוק

הרי"ף

ואינו מלמדה זהו דבר ה' בזה. נראה דדריש הא דכתיב ואת בניכם ילמדון וכתיב ואותי לוה ה' ללמד אתכם חקים הרי שדבר הקב"ה ללמד את ישראל וזה שאינה מלמדה דבר ה' בזה ור"נ דריש מדכתיב ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה ודרשינן

ככלנו בכלל דבר ה' בזה וכולם הוקשו שם לע"א (ועיין בשבת דף קל"ח וקל"ט) והכופר ב

ענף יוסף

כיון שרבו עליו חכמי ישראל ואמרו דלא כוותיה שוב אין אדם ראוי להמשך אחריו ועי' בספר שאלות תם סופר תשובה שנ"ס שהאריך בזה:

קעו מכאן אר"א המודעי המחלל כו'. הא דנקט כל אלו הדברים בלשון הוה המחלל המבזה והמגלה והמלבין כו' ולא אמר מי שחילל את הקדשים מי שביזה את המועדות כו' לומר שמה שאין לו חלק לעוה"ב הוא מפני שעודנו מחזיק ברשעתו ועדיין הוא מחלל ומבזה. אמנם אם היה עושה תשובה אין לך דבר שעומד בפני התשובה. אבל קשה איך פליג ר"א המודעי אמתניתין דפרקין דקא חשיב אותם שאין להם חלק לעולם הבא ולא

עץ יוסף

עין לא ראתה. אין קץ לדבר. ובשבת פירש"י עין של נביאים לא שלטה לראותו: אין בן העוה"ז לימות המשיח. אע"ג דהשתא אין ירושלים ואין בית המקדש. והלו לימות המשיח יהיה הכל בנוי. לריך לומר דהאי אין בין לאו דוקא (תוס' שבת דף ס"ג ע"א): מקום שבעלי תשובה עומדים שם אין לדיקים גמורים יכולין לעמוד שם. מרוב קדושתן של בעלי התשובה וכדאמרינן בפרק הספינה שכל לדיק נכוה מחופתו של חבירו שגדול ממנו. והטעם לפי שבעלי תשובה כיון שטעמו טעם איסור קשה עליהן לפרוש ולקיים המלות וטורחן מרובה. לכך שכרן יותר מרובה (תורת חיים): אלא למשיא בתו לת"ח כו'. מיירי בבני אדם שאינם בעלי תשובה ולא לדיקים והשיאו בתם לת"ח או אהנו ת"ח מנכסיהן. ואז יזכו לנחמות של הנביאים (הרי"ף במס' ברכות) וזה שאמרו ספ"ב בכתובות ואתם הדבקים בה' וגו' וכי אפשר לידבק בשכינה אלא זה המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא כו'. שדבקות שלהן מביאן לידי שכר הנאמר שכח ביד אדם הגשמי להשיגו. אבל שכר הת"ח בעוה"ב הוא שכר רוחני ממש בב"ת שאין שכל ועין אדם משיגו רק אלהים שהוא בב"ת והיינו יעשה למחכה לו שהוא הת"ח (מהרש"א שם): זה יין המשומר בענביו כו'. יש בזה סוד. ולפי פשטן של דברים מפני שהיין משמח את הלב ומשכח דאגות המקרים כאמרו ויין ישמח לבב אנוש. ואמר ישתה וישכח רישו. על כן רמז השמחה והתענוג של העוה"ב שלא יתערבו עמהן לער ודאגה ביין. ואמר שהיין הוא גנוז לת"ח. מפני שהתורה גם היא רמוזה ביין כאמרו לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. ונאמר ושתו ביין מסכתי. ע"כ אמרו שהיין הוא גנוז למתעסקים בדבר הנרמז ליין מדה כנגד מדה. ואמרו המשומר בענביו מששת ימי בראשית רמז שהוא תענוג מתוקן מעשת היצירה (הכותב בברכות): זו עדן. שבגן שבו עמד אדם הראשון היו אילניו ומעייניו וכל ענייניו ליורין אלו לדברים דקים מאד יראה בהם ויתבונן בהם בענייניס רוחניים. וכענין שנתן לנו יתברך ליורי המשכן והמקדש וכל כליהם המנורה והשולחן והמזבחות לליורים שכליים. ולהתבונן בהם האמיתות העליונות. ולפי שהיה אדה"ר יותר מקודש ליר כפיו של הקב"ה הניחוהו בגן שיבין הסודות המרומזות באילני הגן ומעייניו. אבל העדן רמז למקום מולא המעיין שנאמר

המתורגמן. א) געשעפט. ב) פערשעממט. דאס בלוט פאן געזיכט פעריאגען.

ה׳ אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים וגו׳. רבי יהושע בן קרחה אומר כל הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר. רבי יהושע אומר כל הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיולדת וקוברת. רבי עקיבא אומר [שם ע״ב] זמר בכל יום זמר בכל יום אמר רב יצחק בר אבדימי מאי קרא שנאמר (משלי טז) נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוא עמל במקום הזה ותורתו עומלת לו במקום אחר. א״ר אלעזר [כל] אדם לעמל נברא שנא׳ (איוב ה) כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר (יהושע א) לא ימוש ספר התורה הזה מפיך הוי אומר לעמל תורה נברא והיינו דאמר רבא כולהו גופי דרופתקי נינהו טוביה לדזכי והוי דרופתקי דאורייתא[א]

רש״י

שמעמוס:חוזר. לשונה:זמר בכל יום. היה מסדר תלמודך אע״פ שסדור בפיך כזמר והוא יגרוס לך שתהא לעולם [הבא] בשמחה ובשירים: נפש עמל עמלה לו. (מפני שעמל עמלה לו) מפני שעמל בתורה תורה עומלת לו: כי אכף עליו פיהו. מפני שהוא משים דבריה בפיו תמיד כאוכף שעל החמור. ל״א זמר כלומר שעסק בשירים ובזמירות תדיר נעשה הזמר כך החוזר על התורה נעשה לו סדורה בפיו: תורה עומלת לו. שמחזרת עליו ומבקשת מאת קונה למסור לו טעמי תורה וסתריה וכ״כ למה מפני שאכף שכפף פיהו על דברי תורה: דרופתקי. טרחנין כלומר כל הגופין לעמל נבראו: טוביה לדזכי. אשריו למי שזכה והיה עמלו וטרחו בתורה. ל״א דרופתקי כיס ארוך שמשימין בו מעות כל הגופין נרתקין הם לקבל ולהכניס דברים אשריו למי שזכה ונעשה

מהרש״א

בטלים וק״ל: הלומד ואינו חוזר כו׳. כי הלומד תורה ואינו חוזר עליה תחלת פעולתו הוא ללא יועיל לו ולאין תכלית וכן הוא פעולת הזורע ואינו קוצר דתחלת פעולתו שלמד לריק הוא ושאמר כל הלומד תורה ומשכחה כו׳. עד״ז שהרי תחלת פעולתו כלא היה מעולם הוא כיון ששכחה כן היא האשה שיולדת וקוברת דתחלת פעולתו של ולד כלא היה מעולם וע״פ מ״ש [א]שהמת משתכח מן הלב. ושאמר זמר בכל יום כו׳ לפרש״י לא יתכן שפיר מאי דקאמר עלה מאי קרא שנאמר נפש עמל וגו׳ ויש לפרש דה״ק אם אתה מזמר בכל יום בלמוד תורה גם התורה מזמר לך בכל יום שמגלין לו רזי תורה ועלה שפיר קאמר מאי קרא כו׳ הוא עמל במקום כו׳ א״כ י״ל דזמר מלשון זומר בגפנים ור״ל אם אתה נוטע ועומל וגם זומר שהלומד תורה וחוזר עליה הרי הוא כזורע וגם קוצר כדלעיל גם התורה עומל וזומר עליך במקום אחד. ושאמר לעמל פה נברא כולי. והיינו עמל פה שטרח ולומד עליה וחוזר בכל יום א״כ שעומל ומלמדה לאחרים כדלעיל והרמז שמעתי בזה במלת לעמ״ל שהוא ר״ת ללמוד על מנת ללמד. ושאמר אם לעמל מלאכה כו׳ ר״ל לעמל מלאכה דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה ומסיק הוי אומר לעמל פה נברא ואין צריך לעמל מלאכה כדאמרי׳ בברכו׳[ב]בחסידי׳ הראשוני׳ שהיה תורתן אומנתן ומלאכתן נעשית מאליה וכן היה תחלת הבריאה לולי שעל חטא האדם נאמר לו בזעת אפיך תאכל וגו׳. ואמר אם לעמל שיחה כו׳. אפי׳ שיחה בטלה כי תכלית בריאת האדם שנקרא חי מדבר שתם ובזה נשתנה צורתו משאר ב״ח ואמר דאינו כן דדבורו לא יהיה דבור ושיחה בטלה אלא דבור של תורה שנאמר לא ימיש גו׳. ואמר טוביה לדזכי

עין יעקב

כ״ב ברש״י בחומש לה״ק אע״פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא: דומה לאשה שיולדת וקוברת. כי הזורע ואינו קוצר אף שהוא אין לו הנאה מ״מ יש הנאה לאחרים או לבהמות גם אם אין לו הנאה מ״מ אין לו צער משא״כ שיולדת וקוברת שאין לאחרים שום הנאה ויש לה צער שמתו בניה גם לו ששכח תורתו אין לשום אדם הנאה ויש לו צער: ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה. וא״ת מה

הרי״ף

זו משנה א״כ מי שאינו מעגית על המשנה זהו דבר ה׳ בזה: דומה לאשה יולדת וקוברת. נראה מה דאמר ריב״ק שאינו חוזר עליה הוא דומה לזורע ואינו קוצר שעודנו עומד ליקצר כך אם יחזור עליו תלמודו יתקיים בידו והמשכחה ממש דומה ליולדת וקוברת כי לא ישוב עוד: ואמר ר״א אדם לעמל יולד כו׳. ראוי לדקדק מה בא ללמדנו במה דכתיב כך הילי״ל אר״א כתיב אדם לעמל יולד איני יודע כו׳ וע״ק איך נסתפק ר״א בזה אם נברא לעמל תורה או לעמל מלאכה א״כ אין אחרית ותקוה ח״ו מה שנסתפק או לעמל שיחה אשר אין שחר ולא יעלה על לב לומר כדבר הזה ולכאורה נראה שהיה לבארו כך לעמל מלאכה הוא מלאכת המצות ונסתפק אם תלמוד גדול או מעשה המצות והוכיח שלא נברא האדם אלא לעמל ת״ת שהתורה מקיימת העולם ואח״כ נסתפק עוד אם הוא לעמל תורה שיעסוק בה או לעמל שיחה דהיינו לזכות את הרבים בשיח שפתיו להדריכם בקיום התורה והוכיח מפסוק דלא ימוש ספר התורה מפיך שצריך שהוא יעסוק כל ימיו זה היה אפשר לפרש וכפי דרכי ימתק לחכי דבר דבור על אופני הפשט. וע״ק אחרי שהוכרח להביא ראיה אח״כ מפסוק דלא ימוש ספר התורה א״כ היה לו להביא תחלה פסוק דלא ימוש דהו ליכא לספוקי מידי ונלע״ד לכאורה אליפז הסיב אדם לעמל יולד לאיוב על מה שנתרעם ואמר שהיסורים היו באים לו מפאת המערכה וגם מרוע הרכבתו של אדם אשר מחומר קרוץ וזה וזה גורם יסוריו ואינם מצד השגחת הבורא יתב׳ לזה אמר כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עמל מסיבת הרכבת האדם שהוא מיסוד עפר ומאדמה לא יצמח עמל וטורח אל האדם שאין זה גורם כי איך יתכן לומר שהאדם שהוא מובחר המין ביצירה נולד לעמל ועופות השמים שהם בני רשף יגביהו עוף וימצאו מזונותיהם בלא עמל ויגיעה כמאמר התנא לא ראיתי צבי קייץ וארי סבל כו׳ והם מתפרנסים שלא בצער אלא שהרעותי מעשי כי כל מעשה האדם בהשגחת הבורא יתב׳ ואולם אנכי אדרוש אל אל המשגיח ומנהיג העולם אליו אשים דברתי כי הוא הגוזר הטוב והרעות וכפי דרך זה אין כונת הכתוב לומר שהאדם נברא לעמל כי אדרבה הכתוב מתמיה ומוכיח שלא נברא לעמל היתכן שהאדם הנבחר לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף בלא יגיעה אלא רוע מעשיו הסגית ה׳ ממעון קדשו והם הביאו עליו העמל לזה בא ר״א והודיע לנו שהוא כפשוטו של מקרא שהאדם לעמל נברא שנאמר אדם לעמל יולד פי׳ כפשוטו ונסתפק אם נברא לעמל תורה כו׳. זה יתבאר לע״ד עם מה דאמרינן בגמרא ברכות שרבי ישמעאל סובר דלא ימוש ספר התורה אינו כפשוטו משום דהא כתיב ואספת דגנך אלא נהוג בהם מנהג דרך ארץ ורשב״י סובר דברים ככתבן לא ימוש ספר התורה הזה מפיך אלא אם זכה אדם יתקיים בו ועמדו זרים ורעו צאנכם ואם לא זכה ואספת דגנך והיה ר״א מסתפק אם נברא לעמל המלאכה ולנהוג מנהג דרך ארץ כסברת רבי ישמעאל או כסברת רשב״י ז״ל שלא נברא אלא לעמל של תורה והכריע כדברי רשב״י מכח הפסוק כי אכף עליו פיהו שהאדם לא נברא אלא לעמלה של תורה והקב״ה יגמור בעדו ותעשה מלאכתו ע״י אחרים: ועדיין איני יודע וכו׳. יתכן עם דקדוק במאמר שבתחלה בספק הראשון אמר איני יודע אם לעמל כו׳ נברא או כו׳ נברא ועכשיו אמר אלא לעמל תורה או לעמל שיחה ולא אמר נברא אמנם מעולם לא נסתפק בבריאת האדם ח״ו אם היתה לעמל שיחה רק בא לדחות ולומר דילמא הפסוק לא בא להזהיר על עמל התורה אלא להזהיר על עמל השיחה שלא ירבה דברים כדפרש״י ז״ל בפסוק בכל עצב יהיה מותר שר״ל כל עמל ויגיעה שיעמול האדם יהיה לו יתרון אבל היגיעה בדבר השפתים יגיע לו חסרון גדול וז״ש נפש שעמל עמלה לו בכל אופן יגיעה יהיה עמל לו לתועלתו וכתנאי שאכף עליו פיהו שסכר פיו מלדבר שיחה בטלה ואם כך הוא פירושו של מקרא ותזרנו לענין ולספק ראשון דילמא כר׳ ישמעאל דיפה ת״ת עם ד״א לכך הכריח מפסוק לא ימוש ספר התורה. ומה שלא הביא מתחלה משום דיש לדחות שזה הפסוק אינו לא חובה ולא מצוה אלא ברכה כדאיתא בגמרא מסכת מנחות ראה הקב״ה את יהושע שחביב עליו משנה תורה בירכו ואמר לו לא ימוש ספר התורה וגו׳ וא״כ אין מכאן ראיה כלל לכך הביא תחלת פסוק כי אכף עליו פיהו והשתא אין לומר עוד שפירש פסוק לא ימוש הוא לברכה לפי דכתיב לא ימוש והגית ומספיק לומר לא ימוש ספר התורה מפיך מדכתיב והגית שהוא מיותר הוא להזהיר על ב׳ דברים על עסק התורה ועל אזהרת השיחה ואם כן השתא ליכא למימר שנאמר פסוק זה לברכה דא״כ מאי שנא יהושע הרי כל ישראל מצווים ומוזהרים שלא לדבר בדבר שיחה במה דכתיב נפש עמל עמלה לו להנאתו בזמן שאכף עליו פיהו מדברי שיחה ומה זו ברכה שבירכו הקב״ה ליהושע והגית בו לא בדברי שיחה הרי כל ישראל מוזהרין בו וע״כ נפרש בהאי דכתיב והגית דאתי לאיובא לחייב כל אדם מישראל שלא ידברו כי אם בד״ת ומדסיפיה דקרא אתא לאיובא א״כ גם תחלת הכתוב שאמר לא ימוש

ענף יוסף

קחשיב חדא מהני. ועיין מה שתירץ ע״ז במדרש שמואל על פרקי אבות: נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו. עיין בעץ יוסף. עוד נראה לפי שאמרו אינו דומה מי ששונה פרקו מאה פעמים למאה ואחד. והטעם משום דשם שר הממונה על השכחה בגימטריא מאה. ושם שר הממונה על הזכרון הוא מיכאל עולה מאה ואחד. לזה קאמר נפש עמל שחוזר על תורתו תמיד. עמלה לו היא מחזרת עליו שאינו משכחה כי אכף עליו פיהו כשחזר עליה הרבה במספר פיה״ו שעולה מאה ואחד. וכן אכ״ף בגימטריא מאה ואחד (תורת חיים):

עץ יוסף

ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. לא הניחו לאדה״ר שם לפי שסודות אלו לא היה יכול להשיג אף קודם החטא. וע״כ אמרו כאן כי אף העדן ותענוגיו שנעלמו מעין כל חי ולא נודע אף לאדה״ר. גם הוא מתוקן לת״ח (כותב שם): קעץ ואיני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא. פי׳ איני יודע אם ת״ת גדול ממעשה או מעשה גדול. וזהו אם לעמל פה היינו לימוד או לעמל מלאכה ר״ל מעשה המצות ועבודת השם. כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא. ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה ר״ל שעדיין ספק איזה טוב אם תורה או תפלה. ותפלה איקרי שיחה כדאמרינן ויצא יצחק לשוח בשדה אין שיחה אלא תפלה. וקאמר לעמל תורה. כי באמת לולי תורה אין תפלה בכונה (יערות דבש ח״ב דף ס״ב ע״ג): דרופתקי. הערוך הביא הנוסחא כולהו גופי דרפתקי נינהו טוביה לגופיה דגרים דיזכה והוי דרפתק׳ דאורייתא שנאמר כי נ״ס כי תשמרם בבטנך פי׳

המתורגמן. א) דער מענש איזט צוא ארבייטען געשאַפֿען. וואהל דעם וועד עס ארבייט אין דער תורה.

מהרש״א

[א] מהרש״א סד״ה הלומד. ועפמ״ש (פסחים דף כ״ד): [ב] שם ד״ה אם לעמל. בברכות (דף לה׳):

חדושי גאונים

אשר החל להתחלות נקרא „רע״. כן גם בבחינת חולי הנפשות מעט הרע אשר יעשה עוד השב מרשעתו הנקרא כבר בבחינתו המוסרית הקדומה בשם „טוב״ ונסלח לו בעבור זה ג״כ על נקלה. יען כי עכ״פ עזב כבר את דרכו הראשון אשר היה רע עוד יותר מזה. יחשב בכל זאת אל הצדיק לרע גדול עד שנקרא בעבורו בשם „מרשיע״. יען כי על ידו ירד כבר ממדרגתו הקדומה ועל נקלה יוכל ללכת עוד יותר מדחי אל דחי בבחינתו המוסרית. וע״ז רומזים גם דחז״ל „במקו׳ שבעלי תשובה עומדים״וכו׳ ר״ל מעט הרע אשר יוסלח עוד לבעלי תשובה אם יעשוהו. בעבור שיוכלו לשוב רק לאט לאט מדרכם הרעה. ולא יוכלו להתהפך כמו רגע ובבת אחת להיות מעתה שלימים ותמימים לאמיתות תחת היותם עד הנה רשעים. לא יוסלח לצדיקים אשר כבר הרגלו מנוער לעשות

אהבת איתן

הלומד תורה ואינו חוזר עליה דומה לאדם שזורע ואינו קוצר ר״י אומר כל הלומד תורה ומשכחה דומה לאשה שיולדת וקוברת. י״ל עפ״י הא דאיתא בפ״ק דמ״ק (ד״ט) שזורע ואינו קוצר הוא לפעמי׳ לטובה לענין שלא יקבור בניו ולכן אמר ר״י דכאן אין טובה כלל שהרי דומה לאשה שיולדת וקוברת. ועפ״ז יובן ג״כ הא דאיתא במדרש איכה שפתרו לחד תלמיד שחלם שימות באדר דהיינו בהדורה של תורה ומה שיזרע לא יקצור ושלא יקבר את בניו׳ הוא מלה במדה דכיון שהתורה היא אצלו בלתי שכחה לא יקבור את בניו:

(משלי ו) נואף אשה חסר לב אר"ל זה הלומד תורה לפרקים שנאמר (שם כב) כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדו על שפתיך:

קעז שם תנו רבנן (במדבר טו) והנפש אשר תעשה ביד רמה זה מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי[א] אמר [וכי] לא היה לו למשה לכתוב אלא (בראשית לו) ואחות לוטן תמנע ותמנע היתה פלגש לאליפז (שם ל) וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה יצתה בת קול ואמרה לו (תהלים נ) תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך וגו' ועליו מפורש בקבלה (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה מאי כעבות העגלה א א"ר אסי יצר הרע בתחלה דומה לחוט של כוביא[ב] ולבסוף דומה לעבות העגלה. דאתאן עלה מיהא אחות לוטן תמנע מאי היא תמנע בת מלכים הואי דכתיב (בראשית לו) אלוף לוטן אלוף תמנע וכל אלוף מלכותא בלא תגא[ג] היא בעיא לאיגיורי באתה אצל אברהם יצחק ויעקב ולא קבלוה הלכה והיתה פלגש לאליפז בן עשו אמרה מוטב תהא שפחה לאומה זו ולא תהא גבירה לאומה אחרת נפק מינה עמלק דצערינהו

רש"י

נרתק לתורה: לומד תורה לפרקים. ואינו לומד תדיר [תדיר] כמי שאין לו אשה ובועל פעמים זו ופעמים זו: [כי נעים כי תשמרם]. אימתי תשמרם בבטנך בזמן שיכונו יחדו על שפתיך: לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע. בתמי' דבר שאינו צריך הוא וכן הי' מלגלג ואומר שכ' משה שלא לצורך ולקמיה מפרש דהיינו מגלה פנים בתורה: וילך ראובן וגו'. והיינו נמי שלא לצורך: בחבלי השוא. בחנם בלא שום הנאה היה חוטא: מלכותא בלא תגא. שר גדול אלא שאינו (מוכתר) [מעוטר] וכיון דתמנע היתה אחות מלך ודאי בת מלך היא: מוטב שאהיה שפחה לאומה זו- לבני אברהם יצחק ויעקב שהם יראי שמים ולא אהי' גברת לאומה אחרת ולכך נעשית פלגש לאליפז בן עשו שהיה

מהרש"א

כו' דהיינו דזכי לתכלית מה שנברא וק"ל: נואף אשה כו' זה הלומד תורה כו' כי התורה דומה לאשתו של אדם בכ"מ והיא אילת אהבים כשעוסק בה תדיר ומצויה לו בביתו כאשתו אבל הלומד לפרקים איננה מצויה לו כאשה זו המנאפת וסיים ואמר שזה חסר לב לפי שיחשוב האדם כי איננו צריך לחזור בה תמיד כיון שיש לו לב טוב להבין וע"כ אמר שאינו כן אבל זה שאינו חוזר תמיד על למודו הוא חסר לב: שהיה יושב ודורש כו'. פי' שהיה מגלה פנים בתורה בפרהסיא והיינו אשר תעשה ביד רמה אבל בגרסת ילקוט איתא את ה' הוא מגדף זה מנשה בן חזקיה וכו' ושאמר וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן וכו'. ונראה דאקרא דלקמיה דכתיב ותמנע היתה פילגש לאליפז וגו' לא היה אומר שהוא דבר שאינו צריך דא"כ בכל ספורי בני עשו ובניו ויחוס משפחותיהם אמאי לא היה אומר נמי שהוא דבר שא"צ אלא על שאמר הכתוב ואחות לוטן תמנע שבא להודיענו שתמנע שהיתה פלגש לאליפז היא היתה אחות לוטן ואשר מזה הוכרח ליזקק לכתוב כל משפחות החורי שלא היו מזרע אברהם ויצחק והיה מלגלג דדבר שאין צריך היה בעיניו ליחס כל משפחות החורי בשביל תמנע שלא היתה רק פלגש לאליפז והכי פירושו וכי לא היה לו למשה אלא לכתוב כל ספר יחוס בני חורי אלא משום אחות לוטן תמנע להודיענו מאיזו משפחה היתה תמנע פלגש של אליפז מיהו בב"ר דריש לה אקרא קמא והכי איתא שם תני רשב"י למה לי לדרוש ולומר ותמנע היתה פלגש כו' אלא להודיעך שבחו כו'. והרא"ם כתב גם לפי הב"ר למה הוצרך הכתוב להודיענו שאחות לוטן וכו' והוא דחוק לפרש דברי הב"ר כן עי' דברי הרמב"ן בזה לפי דברי הב"ר ובביאורי מהר"ן ע"ש ועוד נראה לפרש לדברי הב"ר שדרשו כן דלמה לו להזכיר שהיתה פלגש ולא אשתו אי לאו להודיעך שבחו וכו' דודאי מה שנשאת לאליפז לא היה חדוש דהא אהליבמה נמי בת אלופים ונשאת לעשו ולא קאמר שם להודיעך שבחו אבל מה שנשאת תמנע שהיתה בת אלופים לפלגש לאליפז הוי רבותא להודיעך שבחו וכו' והכי מוכח לישנא מוטב תהא שפחה וכו' וכל זה לדברי הב"ר אבל לדברי תלמודנו דנקט במלתיה ואחות לוטן תמנע אין לך אלא כמו שכתבנו ודו"ק: דבעי' לאגיורי ובאתה אצל אברהם כו'. נראה שיצא להם זה הדרש מדהקפיד הכתוב לומר שאמו של עמלק היתה תמנע ושילדה אותו לאליפז כדכתיב ותמנע היתה פלגש וגו' ובכל שאר בני אליפז תימן אומר צפו גו' לא הזכיר הכתוב מי היתה אמן דרשו בו דהכי קאמר דמשום דלא קבלוה אברהם וכו' הוצרכה להיות פלגש

יד יוסף

א סוכה דנ"ב ע"א:

חדושי גאונים

אך את הטוב לבד. והפסע הראשון אשר יפסעו אל הרע [אונד דער ערשטע שריטט דען זיא צום בעזען מאכען ככר יחשב להם לעון גדול]. שאפשר לומר בזה ענין אחר כאות מאד בפני עצמו וזה שהוא מבואר שהבעל תשובה יקרא טוב ויהיה ראוי אל השם יתעלה אבל קצת מעשי' שהצדיק יקרא רשע אצלם והוא להיותו אצלם דרך עליה ותוספת או בדרך ירידה וחסרון. דרך משל הסובל מעט הקדחת כי אם הוא בתחלת החולי ועלייתו יקרא מתחלא כי הוא נעתק מהבריות ודורך אל החולי ואם הוא בירידתו וחסרונו יקרא מבריא כי הוא נעתק מהחולי ודורך אל הבריות וכן יש הטאים קלים שאם יעשה אותם הצדיק יקרא עליהם מרשיע לעשות וכשיעשם החוזר בתשובה ממעשים יותר קשים ורעים מהם לא יקרא עליהם רשע כי הוא דורך בהם מהלך התשובה הגמורה. הלא תראה דוגמת זה ממש בכתוב באומרו בכל המלכים הישרים אשר ספר בהם בספר מלכים רק הבמות לא סרו (מלכים ב' י"ב) כי הזבוח בבמות בימי שלמה שמלך היה תחלה חטא ומכשול עון כמו שאמר ויאהב שלמה את ה' ללכת בחקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר וילך המלך גבעונה לזבוח שם כי היא הבמה הגדולה וגו' (שם א' ג'). ומשם ואילך גבר החולי עד שנא' בסוף ויעש שלמה הרע בעיני ה' לא מלא אחרי ה' כדוד אביו אז יבנה שלמה במה לכמוש וגו' ולמולך שקוץ וגו' (שם א' י"א) והוא הדרך אשר הלכו בו כל מלכי ישראל והרבה ממלכי יהודה. אמנם במלכים הטובים אשר היו אחריו ששבו אל ה' היה הזבוח בבמות לבד חורה מהם וענין התשובה כמו שנזכר בהם

הרי"ף

הוא לחיובא לומר שפי' יעסוק בתורה ומלאכה תיעשה ע"י אחרים כי סופו של כתוב מוכיח על תחלתו:

ודורש בהגדות של דופי כו'. תימא מי זוטר מ"ד במנשה הרבה לעשות הרע בעיני ה' להכעיס שבקשו בו זאת ועוד מנא משמע בהאי קרא שדורש אגדות של דופי והא כתיב אשר תעשה ביד רמה את ה' הוא מגדף. ונראה מהא נפיק ליה מדכתיב כי דבר ה' בזה לבתר מהאי קרא דוהנפש אשר תעשה גו' ונכרתה שיקשה איך תלה טעם הכרת מפני כי דבר ה' בזה והרי טעם עונשו מפורש מפני את ה' הוא מגדף לכך דרשוהו במנשה שאע"פ שגידף השם מ"מ כתוב בד"ה ובהיצר לו חילה את פני ה' וגו' ויעתר לו והשיבו ירושלים למלכותו והאי מ"ד סבר בעוה"ז למלכותו השיבו ולא לעולם הבא והדבר קשה למה אין לו חלק לעוה"ב כיון שחזר בתשובה ונתר לו תתירה מתחת כסא הכבוד לקבלו לזה דרשו בו הכתוב הזה והנפש אשר תעשה ביד רמה במנשה את ה' הוא מגדף ונכרתה ומ"מ עון זה תלוי בתשובה אבל היה ביד מנשה עון אחר כי דבר ה' בזה לדרוש באגדות של דופי ובדבר הזה לא שב יצאת ב"ק וכו' בבן אמך תתן דופי היינו שהיה דורש הגדות של דופי ואע"פ שאלה עשית והחרשתי שהוא בעוה"ז מ"מ נענש שבזה דבר ה': בעיא לאגיורי באתה אצל אברהם ויצחק ולא קבלוה וכו'. ותימה הוא אמאי לא קבלוה דהא הרבה נפשות גייר אברהם כדכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן ונראה לתרץ עם מה שפרש"י ז"ל בפי' התורה פרשת וישלח ותמנע היתה פלגש ובד"ה מונה אותה בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר ויצאת תמנע מביניהם וכו' ע"ש א"כ היתה תמנע ממזרת ולכך לא רצו לגיירה כי לא יבא ממזר בקהל ה' ומ"מ נענשו משום דלא איבעו להו לרחקה והיה להם לגיירה אע"פ

עיון יעקב

טובה יש בשיחה ופשיטא דקאי על עמל תורה דהל"כ מה רבותא שאמר אדם לעמל יולד י"ל לפי שהבטלה מביאו לידי שיעמום או זמה כדאיתא בכתובות להכי איצטריך לאתויי קרא דקאי לעמל תורה או אתי למעוטי אפי' שיחה של ת"ח שצריכה לימוד ואפ"ה קאמר דעיקר עמלו צ"ל בד"ת ולא בשיחה אפי' שיחת ת"ח: נואף אשה חסר לב זה הלומד תורה לפרקים. מדמה אותו לנואף אשה ע"ד דאמרי' בעירובין דף נ"ד אילת אהבים ויעלת חן נמשלה ד"ת לאילה מה אילה זו רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה אף ד"ת חביבה על לומדיה כשעה ראשונה ע"כ וא"כ זה שלומד לפרקים ואינו חוזר על לימודו כל שעה ושעה הרי שממאס בה אם לומד בה תדיר דמי לנואף אשה שממאס ג"כ באשתו המצויה אצלו תדיר ושפיר נקרא חסר לב כי החכמה והתורה הוא בלב נבון תנוח חכמה ועיין בילקוט ריש משלי:

מנשה בן חזקיה היה יושב ודורש בהגדות של דופי וכו'. ע"ד הדרש אמרתי דאיתא הטעם דד"ת כבודן בעמידה דילפינן מישראל שעמדו על הר סיני כדי לקבל התורה אך זה יש לדחות דשאני התם דלכך הוצרכו לעמוד כדי לפסוק זוהמתן כדאמרינן ישראלשעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן ואיתא שני טעמים דלמה יצא ישמעאל מאברהם לפי שהגר היתה רק פילגש שפחת שרה לכך יצא ממנו ישמעאל וטעם אחר לפי שהבכור לעולם שואב הזוהמא לכך גבי ראובן כתיב וישכב את בלהה פילגש אביו לפי ששאב הזוהמא תחלה עד שבאו ישראל ועמדו על הר סיני פסקה זוהמתן ואיתא בבתיי דלכך כתיב ותמנע היתה פילגש כדי שלא תתמה למה באדומי כתיב לא תתעב אדומי כי אחיך הוא והלא עמלק ג"כ אחיך הוא מזרע עשו לה"ק ותמנע היתה רק פילגש לאליפז בן עשו לא מקרי זרע כשר ועל הא דכתיב וילך ראובן בימי קציר חטים להראות שצדיקים אין פושטין ידיהם בגזל וכזה מתורץ מנשה היה יושב ודורש להראות דמותר לישב וליכא למילף מהר סיני דהתם הוצרכו לעמוד כדי שיפסוק זוהמתן והא ראיה מישמעאל שהיה רשע לפי ששאב הזוהמא אך דלמא הטעם משום שהוא בן פילגש שלא מקרי זרע לכך דרש בהגדות של דופי דלמה למכתב ותמנע היתה פילגש כי באמת בן פילגש הוא זרע גמור וא"כ ע"כ ישמעאל היה רשע לפי ששאב הזוהמא ועל כן שאל ג"כ ל"ל למיכתב וילך ראובן בימי קציר חטים דליכא למימר להראות שצדיקים אין פושטין ידיהם בגזל דהא ראובן היה בכור ושאב הזוהמא

עץ יוסף

דרפתק נרתק. והמוסיף הערוך כתב דרופתקא בלשון יוני גדר של עצים ויתידות ותקועים בארץ מחילה וסייג עכ"ל: זה הלומד תורה לפרקים. ואינו לומד תדיר כמי שנואף אשה שאין בועל אותה אלא לפרקים פיון שאינה מצויה לו (תורת חיים והגר"א):

קעז לחוט של בוכיא. עכבים שקורין איריני"א (רש"י בסוכה דף כ"ב ע"א) אבל בגמרא כאן הגירסא כוביא. ובערוך גרס כוכיא ופירש הכלי שמשליך האורג

ענף יוסף

קעז ת"ר והנפש אשר תעשה ביד רמה זה מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי כו'. לכאורה פלא תיבת שהיה יושב ודורש. משמעותו הוא שהיה אומר איזו דרש. ואין זה כי אם מנאץ ומלגלג. ואמר הגאון שבאמת מנשה בן חזקיה דרש בהם טעמים ולבו ראה הרבה העולה על רוחו. אבל הכל מסברת עצמו אשר בדה מלבו. מה שהקדמות

המתורגמן. א) זאגען צו טאדלען. ב) שפין געוועבע. ג) קראָנע.

תמיד מתחלת תורתם עד שנגמרה התשובה לגמרי. באשא נאמר ויעש אסא הישר בעיני ה' כדוד אביו ויעבר הקדשים מן הארץ ויסר את כל הגלולים אשר עשו אבותיו וגם את מעכה אמו ויסירה מגבירה וגו' והבמות

גמרא

לישראל מ"ט דלא איבעי להו לרחקה. וילך ראובן בימי קציר חטים אמר רבא בר יצחק אמר רב מכאן לצדיקים שאין פושטים ידיהם בגזל. וימצא דודאים בשדה מאי דודאים אמר רב א יברוחי. לוי אמר סיגלי. ר' יונתן אמר (סיבסוך) [סביסקי]. א"ר אלכסנדראי כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה שנא' (ישעיה כז) או יחזק במעוזי יעשה שלום לי שלום יעשה לי. רב אמר כאלו בנה פלטרין א) של מעלה ושל מטה שנא' (שם נא) ואשים דברי בפיך וגו' לנטוע שמים

רש"י

מזרע יצחק: לרחקה. מתחת כנפי השכינה שהיה להם לגיירה: בימי קציר חטים · לאחר שקצרו השדה שהכל רשאין ליכנס לתוך שדה חבריהן: יברוחי. כדמתרגמינן ולא איתפרש מאי היא: סיגלי (וסיבסוך) [וסביסקי]. מינין אחרים סיגלי עיקרי עשבים והוא ממיני בשמים ואמהות של אותן עשבים קרי סיגלי (וסיבסוך) [וסביסקי] נמי מין בשמים: מעוז. תורה: שלום שלום · תרי זימני אחד למעלה ואחד למטה: פלטרין של מעלה ושל מטה. כדכתיב לנטוע שמים וליסוד ארץ:

מהרש"א

לאליפז ואמרה מוטב תהא שפחה וכו' ועי"ז נענשו הם שנולד ממנה עמלק דלעריגהו לישראל ודברים אלו נוטין לדברי הרמב"ן ע"ש · ושאמר שהיה מלגלג על הא דכתיב וילך ראובן וגו' וכו'. יראה שעל כל ספור הענין שמלא דודאים בשדה ויבא אותם אל אמו וגו' לא היה מלגלג דהא"כ בכל ספורי ומעשה אבות שבתורה למה לא היה מלגלג אלא שהיה מלגלג שלא היה לו לכתוב שהיה נעשה כל הענין בימי קציר חטים אם לאו דמאי איכפת לן בזה וע"ז השיבו שבא להודיע שאין הצדיקים פושטים ידיהם בגזל ופרש"י בימי קציר חטים לאחר שקצרו השדה שהכל רשאין ליכנס וכו' עכ"ל ואין לשון קציר חטים סובל פירושו דבימי קציר חטים משמע שאז היה זמן קציר חטים ולא עבר עדיין קציר חטים והכי מפורש בהדיא בב"ר למאן דאמר שעורין היו דשעורין בזמן קציר חטים בשדה של הפקר הןשכבר כלה קציר של שעורים כו' ע"ש וה"כ יש לפרשו לפום שמעתין דאע"פ שהיה זמן קציר חטים והיו החטים מצוין בשדה לא לקח מהם אלא מןהמופקר שמלא דודאים בשדה וגו' וכן נראה מפרש"י בחומש:[יברוחין.עי' פרש"י ועי' ברמב"ן בחומש בזה באורך]:ומ"ש סיגלי הכא ובפ' כילד מברכין ובפ' במה טומנין פרש"י ווייאו"לש ובחומש פרש"י סיגלי עשב הוא ובלשון ישמעאל יסמ"ין עכ"ל ועי' בזה טענת הרמב"ן ומהוך טענותיו כתב הרא"ם לשבש ספרי פרש"י שבחומש וטעות נפל בפירושו בין סימל"ק לסיגל"י שסימל"ק הוא יסמי"ן ובלשון ישמעאל כמו שפרש"י בפ' כילד מברכין וזה תוכן דבריו ואינן נוחין לדבריו ישבש גם כל נוסחת תלמוד שבסוגיא זו שכתוב בהן לוי אמר סיגלי [וכן הביאו הערוך בערך סיגלי] ולפי פרש"י שבחומש הדודאים הוא סימל"ק הוי דלא כחד מהני אמוראי דפליגי הכי ודוחק הוא דג' שמות יש לו דסיבסו"ך דקאמר ר' יונתן הכא הוא סימל"ק דהיינו יסמי"ן כפרש"י בחומש לגירסת הרא"ם. גם אטענת הרמב"ן שכתב אבל אין זמנם בימי קציר חטים עכ"ל השיב הרא"ם שלפי גרסתו בפרש"י סימל"ק שהוא יסמי"ן וזה ימצא בכל שנה עכ"ד אין זה מספיק לשמעתין דללוי שאמר הכא סיגלי תחול קושית הרמב"ן אבל לפי מה שפרש"י בשמעתין בימי קציר חטים לאחר שקצרו השדה לא קשיא מידי גם לפי הפי' שכתבנו דבימי קציר חטים היינו בזמן שעדיין היה קציר חטים י"ל שמצאן במקרה כמ"ש הרמב"ן.ואמר יצתה בת קול ואמרה לו תשב באחיך וגו' · הוא לשון תחלת המאמר שהיה יושב ודורש וכו' באחיך תדבר ר"ל במשה רבינו דכל בני ישראל אחים הן בבן אמך תתן וגו' שהיו ג"כ אחים מן האם דארבע אמהות היו משה מלוי ומנשה מיהודה מאם אחת נולדו מלאה והיינו שהתן בו דופי לומר עליו חס ושלום שהוא אמר בתורה דבר שאינו צריך אלה עשית אם החרשתי לך ולא אשיבך על נגלונך דמית ח"ו והיית חושב שאהיה כמוך לדבר שוא ושקר אבל לא אחרים לך ואוכיחך ואערכה נא לעיניך שדברי אינם בדאים אבל הם צריכים וכדמסיק וק"ל: הוי מושכי עון וגו' · עי' פרש"י הכא ובפרק מי שמתו ועוד נראה לפרש דה"פ שהיה מושך חטאו ועונו בשוא שאמר לשוא ולחנם כתב משה דבר זה · ומ"ש מאי כעבות העגלה וגו'. ר"ל כיון שמתחלה קאמר בחבלי שוא שאינו כל כך [עב] מאי קאמר שוב לשון הסותר כעבות העגלה שהוא עב הרבה ואמר להודיענו כי היצר הרע מתגבר על האדם בכל יום ומושכו ומרגילו בעון אחד שהוא אינו מתחלה אלא כחבלי שוא והוא דמיון חוט של בוכיא ולבסוף עבירה גוררת עבירה עד שיתרבו כל כך שאפשר ליגדל מהם חבל עב כעבות העגלה: כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא כו' שנאמר או יחזיק במעוזי וגו'. ר"ל כל העוסק בתורה שלא לשמה הוא רפה וחלש בתורה וקרוב הוא לעזוב ממנה מפני המלעיגים עליו אבל העוסק בה לשמה הוא מעיז פניו נגד המלעיגים ומחזיק בה שע"כ נקראת התורה עוז שנא' ה' עוז לעמו יתן וגו' וז"ש או במקום אם יחזיק במעוזי לעסוק בה לשמה יעשה שלום לי וגו' כפל הענין השלום לו ית' ב"ה כי שני העולמות שלו ית' ב"ה הם והפך הענין כי בראשונה הקדים עשייה לשלום יעשה שלום לי ובשנית הקדים השלום לעשייה שנאמר שלום יעשה לי לפי שבפמליא של מעלה השלום הוא בעצמות וע"כ סמך השלום לו ית' ב"ה אלא שע"י חטא באתה קטגוריא בפמליא של מעלה שיש מלמדים על האדם זכות ויש מלמדים חובה וזה שלומד לשמה עושה השלום העצמי בפמליא של מעלה אבל בפמליא של מטה סמך העשייה לו ית' ב"ה לפי שהשלום אינו עצמי אלא מקרה כמ"ש בבריאות עולם שאמר שלום אל יברא שהוא כולו קטטה אלא שע"י מעשה האדם שלומד לשמה נעשה שלום בפמליא של מטה. ושאמר כאילו בנה פלטרין של מעלה כו'. ר"ל דרך בשר ודם שא"א לבנות העליה קודם שבונה הבית שהוא היסוד לו אבל מעשה אלהים שברא בנה השמים העליונים ואח"כ הארץ התחתונית כמ"ש בפרק אין דורשין לדעת ב"ש השמים נבראו תחלה ואח"כ הארץ והנה העוסק בתורה לשמה הפליא לעשות כמעשיו ית' ב"ה שהוא בונה בתחלה פלטרין של מעלה דהיינו שמקיים עולם שלמעלה ואח"כ מקיים עולם שלמטה כמ"ש ושמתי דברי בפיך וגו' כמו שהיה דברי בבריאת עולם שמים ואח"כ ארץ כן שמתי בפיך לקיים

עיון יעקב

ולא היה לדיק: א"ר אלכסנדרי כל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ופמליא של מטה וכו'. נ"ל לפי דאיתא טעם דלכך כתיב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך ולא אשר בראתיך כדאיתא בשבת שאמר הקב"ה תשובה למלאכים כלום למצרים ירדתם ובזה נדחים גם האומות שאין להם טענה בתורה כיון שלא ירדו למצרים אך לפי טעם שנוח לאדם שלא נברא א"כ עדיין יש למלאכים טענה ומריבה ועיין בברכות דף ע"ז כל העוסקים שלא לשמה נוח לו שלא נברא וע"ש בתוס' וא"כ בזה מתורץ כל העוסק בתורה לשמה א"כ נוח לו שנברא וא"כ קשה למה כתיב אשר הוצאתיך ולא כתיב אשר בראתיך אלא ודאי כדי שלא יהא למלאכים והאומות טענה ומריבה על קבלת התורה בתירוץ כלום למצרים ירדתם א"כ משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה וזה כוונת הפסוק שלום רב לאוהבי תורתך אוהבי תורתך היינו לשמה כפרש"י על למוד מאהבה לשמה: משים שלום בפמליא של מעלה. ע"ש בברכות דף ע"ו בחידושינו ושם אמרי' דבתר צלותא דר"ס אמר יה"ר שתשים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה וכו' וכל העוסקים שלא לשמה יה"ר שיהא עוסקים

הרי"ף

שלא ישיאהו: כל העוסק בתורה לשמה וכו'. נראה שלהיות שמלאכי השרת קטרגו על זה לומר תנה הודך על השמים מה אנוש כי תזכרנו וגו' ולפיכך בהיות ישראל עוסקים לשמה ולא לשום פניה אחרת שוב אין להם לקטרג והם בשלום עם הקב"ה להסכים על נתינת התורה לתחתונים ונמצא משים שלום בפמליא של מעלה גם ה' יתן הטוב ויברך עמו בשלום דהיינו שלום בפמליא של מטה שאם ח"ו אינם עוסקים לשמה גרמו לריב ה' עם התחתונים על שקבלו התורה ולא עסקו בה לשמה: רב אמר כאילו בנה פלטרין של מעלה. כי השמים והארץ וכל צבאם תלוים בשבי' התורה בתחתונים כדכתיב נמוגים ארץ וכל יושביה ובזכות

ענף יוסף

שאלו לא שמע מפי רבו ורבו מרבו כו'. והיה הכל יסוד רעוע. דהא באמת רז"ל היו דורשים מעשה כולם כמבואר בגמרא עמוד זה. ע"כ מה שדרש זולת דרשתם היה שקר מוחלט. לז"א שהיה יושב ודורש בהגדות של דופי (אור כשלמה): משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה. בפמליא של מעלה הן צבא השמים ומלאכי מרום יש מהן שלג וברד. ויש מהן אש ולהבה. ואין מזיקין זה את זה מרוב שלום שביניהם שנאמר המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו. כי חוק וזמן וגבול נתן להם שלא ישנו את תפקידם ואין אחד נכנס בתחומו של חבירו. ופמליא של מטה הן צבא הארץ ארבע יסודות אש וברד שלג וקיטור רוח סערה גם שמה אע"פ שמתנגדים זה לזה אין מזיקין זה את זה מרוב שלום כי חוק נתן להם ולא יעבור כמ"ש האותי לא תיראו אשר שמתי חול גבול לים וגו' וידוע כי חוקים אלו לא מתקיימים אלא ע"י עסק התורה כמ"ש אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי חוקות דייקא. והטעם משום דתחלת בריאתן לא היתה אלא ע"י תורה כדאי' בריש מדרש רבה ואהיה אצלו אמון אומן התורה אומרת אני הייתי

עץ יוסף

בנפש המסכת עליו הערב כרוך נקרא כוכיא בלע"ז דרוגיי"לא עכ"ל: יברוחין. כתרגומו. ויש להם ריח טוב · וכן כתיב הדודאים נתנו ריח · וכן על צורת בן אדם כי יש להם דמות ראש וידים. ויש אומרים כי יועילו להריון · ועיין ביפ"ת: סיגלי· פי' בלשון יוני ורומי מין פרח ולו ריח טוב ולפי דעת רבים הוא הנקרא נרקס (מוסיף הערוך): סביסקי· הערוך העתיק רבי יונתן אמר סביס והמוסיף כתב וז"ל ובנוסחאות כתוב סיבסוך · וכתב רש"י שהוא מין בשמים:

המתורגמן א) פאלעסטא.

יד יוסף

א בראשית רבה ריש פרשה ע"ב. ילקוט סדר ויצא יונתן ב"ע סדר הנ"ל ותרגום אונקלוס:

חדושי גאונים

לא סרו רק לבב אסא היה שלם עם ה' כל ימיו (שם א' ט"ו) הורה כי בערך התטאי' העצומי' אשר היו ביד אבותיו היה הוא שלם ונרצה לפני אלהיו אף כי היו הבמות נוהגות שלא כדת וכן ביהושפט בנו נאמר וילך בכל דרך אסא אביו לא סר ממנו לעשות הישר בעיני ה' אך הבמות לא סרו עוד העם וגו' (שם א' כ"ב). וכן ביואש ויעש יהואש הישר בעיני ה' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן רק הבמות לא סרו וכן באמציהו וכן בעזריהו. עד שבאו חזקיהו ויאשיהו שלא הם אשר הסירו את הבמות וכל שאר הגלולים לפי שגמרו מלאכת התשובה כמו שנזכר ביאשיהו וכמהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו וגו' (שם ב' כ"ג). והענין הזה הוא נכבד בפני עצמו. אמנם ע"ד האמת כו' [ר"ל כי אחרי שהביאו חז"ל ראי' על מאמר זה מה"כ „שלום שלום וכו'" נראה בבירור שלא כוונו בדבריהם אלה על מה שנאמר ר' יונה ז"ל. ועל מה שכתב הרב ז"ל. כי אם כונתם רק להורות שמעלת בעלי תשובה אשר כבר טעמו טעם החטא והעון. וערב לחכם ובכל זאת יכבשו עתה יצרם לבלתי חטוא עוד. גדולה ממעלת הצדיקי' אשר מנעוריהם גודלו על ברכי החיים המשוערי' והמוגבלי' דיא שאן פאן יוגענד אויף אן איין מעסיגעס לעבען געוואהנט זינד. וכח תאותם הגופנית איננו חזק כל כך עד שבנקל יוכלו להכניעו תחת יד שכלם] זה וזה לא יתכן במאמר הסוה שאומר במקום שבעלי תשובה עומדים וכו' לפי כוונת אומרו כי הוא

רש"י

אשר עשו בחרן. דמתרגמינן דשעבידו לאורייתא בחרן וקרי להו עשייה: כאילו עשאו. לאותו דבר מצוה: והלא אהרן הכהו. דכתיב (שמות ז') אמור אל אהרן קח מטך ונטה ידך: מגלה פנים בתורה. מעיז פניו כלפי עוסקי תורה. מגלה פנים משתמע לן דחמיר מאפיקורוס דאפיקורוס היינו דאית ביה אפקירותא בעלמא: אלא למ"ד מבזה ת"ח עצמו אפיקורוס הוי. כ"ש דמבזה חברו בפני ת"ח לאו מגלה פנים בתורה הוי והשתא מגלה פנים מאי ניהו: מנשה בן חזקיה. שהיה דורש באגדות של דופי: איכא דמתני לה אסיפא. דברייתא דקתני מכאן אר"א וכו' המגלה פנים בתורה

גמרא

וליסוד ארץ (ר' יוחנן אמר) [אמר ר"ל] אף מגין על כל העולם כולו שנא' (שם) ובצל ידי כסיתיך ולוי אמר אף מקרב את הגאולה שנאמר (שם) ולאמר לציון עמי אתה. אמר ריש לקיש א כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו שנאמר (בראשית יב) ואת הנפש אשר עשו בחרן. רבי (אליעזר) [אלעזר] אומר כאלו עשאו לדברי תורה שנא' (דברים כט) ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם. רבא אמר ב כאלו עשאו לעצמו שנא' ועשיתם אותם אל תקרי אותם אלא אתם א"ר אבהו כל המעשה את חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו (עשאו) [עשאה] שנא' (שמות יז) ומטך אשר הכית בו את היאור וכי משה הכהו (את היאור) והלא אהרן הכהו אלא לומר לך כל המעשה את חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו (עשאו) [עשאה]:

קעח שם [פיסקא] אפיקורוס. רב ורבי חנינא אמרי תרוייהו זה המבזה תלמיד חכם רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי זה המבזה חבירו בפני תלמיד חכם בשלמא למאן דאמר המבזה חבירו בפני תלמיד חכם אפיקורוס הוי מבזה תלמיד חכם עצמו מגלה פנים בתורה שלא כהלכה הוי אלא למאן דאמר מבזה תלמיד חכם עצמו אפיקורוס הוי מגלה פנים בתורה כגון מאן כגון מנשה בן חזקיה. ואיכא דמתני לה אסיפא מגלה פנים בתורה רב ורבי חנינא אמרי זה המבזה תלמיד חכם רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי זה המבזה את חבירו בפני ת"ח בשלמא למ"ד המבזה ת"ח עצמו מגלה פנים בתורה הוי מבזה חבירו בפני תלמיד חכם אפיקורוס הוי אלא למ"ד המבזה חבירו בפני ת"ח מגלה פנים בתורה הוי אפיקורוס כגון מאן אמר רב יוסף כגון הני

מהרש"א

פמליא של מעלה שהוא לנטוע שמים ואח"כ שלמטה ליסוד ארץ. ושאמר אף מגין כו' שנאמר ובצל ידי כסיתיך וגו'. כי צל ידו ורשותו הוא עולם ומלואו ואמר כי בכלל צל ידו ומגינו שמגין על כל העולם כסיתיך ר"ל בשבילך: ושאמר לוי אף מקרב הגאולה שנאמר ולאמר לציון עמי וגו'. כי לפי הענין ה"ל למכתב ולאמר לישראל או ליהודה עמי אתם אבל אמר לציון לפי שכבר אמר הנביא הושע ואמרתי ללא עמי ישראל בגלותם שתהיו עמי אתם בגאולה לעתיד אמר הנביא ישעיה ולציון כי ע"י שתהיו מצויים בהלכה לעסוק בתורה לשמה תהיו נקראים עמי אתם בגאולה: כל המלמד את בןחבירו תורה כו' כאילו עשאו שנא' ואת הנפש וגו' [מפורש בב"ר אם מתכנסין כל או"ה אין יכולין לזרוק נשמה ביתוש ואת אמרת אשר עשו כו' ע"ש] והוא מבואר הנפש שזכר היא נפש אדם אשר עשו כי טרם היותו יודע דרכי התורה מותר אדם מן הבהמה אין ובידיעתו דרכי התורה תבדל יצירתו מכל שאר ב"ח ונעשה אדם שזאת היתה תכלית בריאתו. ושאמר כאילו עשאו לד"ת כו'. ע"פ מ"ש הרבה למדתי מרבותי ויותר מחבירי ויותר מתלמידי שע"י משא ומתן בלימוד עם בן חברו נתחדשו לו דברים והרי הם כאילו עשאם וחדשם בעולם וז"ש ושמרתם את דברי הברית שיהיה שמור בפיך ד"ת לבן חברך וע"י כך ועשיתם אותם. ושאמר כאילו עשה לעצמו כו'. הוא מוסיף בזה שאף הוא עצמו אפשר בתחלת למודו עם בן חבירו לא היה נקרא אדם ובלמודו עמו תוסיף לו החכמה עד אשר נפשו נעשית נפש אדם ודו"ק: כל המעשה את חבירו לדבר מצוה כו' שנאמר ומטך וגו'. הורה דבר זה במקום הזה כלפי מ"ש לפי שהיו מרננים על המטה שהוא מוכן לפורענות בו לקה מצרים כמה מכות לכך אמר ומטך אשר הכית בו וגו' שהוא מוכן גם לטובה והוא מבואר שמעשה הש"י אינן בטבע אבל בדבר אשר הוא מוחץ הוא רופא ובמטה אשר הכית בו היאור לפורענות הכה בו הצור לטובה ולפי שיש בזה לבעל דין לחלוק כי מעשיו משתנים לפי השלוחים כי שם הכה אהרן לפורעניה וכאן הכה משה לטובה וע"כ רמז לך הכתוב כאן כי הכאת אהרן ביאור היא עצמה כאילו היתה הכאת משה כי המעשה את חברו כו' שזה אינו אלא דבר מצוה מפי הש"י וכן הם מעשיו בו שמוחץ בו הוא מרפא לפי עונש ושכר המקבל: אפיקורוס זה המבזה כו'. ואפיקורוס מלשון אפיקורסת ואליפות וי"מ מין א' היה נקרא שמו כן ונראה לדעת רב יוסף שאמר אפיקורוס כגון הני דאמרי מאי אהנו לן רבנן כו' היינו

הרי"ף

התורה שהיא אנכי תכנתי עמודיה סלה: ולוי אמר אף מקרבת הגאולה שנאמר זכרו תורת משה עבדי וסמיך ליה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וה"ד הכא ולאמר לציון עמי אתה כלומר לת"ח המצויין בתורה ללמוד לשמה עמי אתה שותף בגאולה שהקב"ה הוא גואלם וזה הוא ממהר הגאולה: ר"א אמר כאילו עשאם לד"ת. נראה דכוונת ר' אלעזר שכיון שהקב"ה לימד תורה לישראל ויאחז צדיק דרכו של הקב"ה ללמד לבן חבירו תורה אע"פ שלא הוזכר אלא והודעתם לבניך ולבני בניך עשה מעשה ה' והרי הוא כאילו הוא עשה לד"ת ור"ל סבר כאילו עשאו דכיון שלימדו עשאו בריה חדשה: רבא אמר כאלו עשאו לעצמו. כיון דיש בו כח לעשות לאחרים הרי הוא כאילו ברא את עצמו מכ"ש: כל המעשה כו'. פרש"י כאילו עשאו לאותו דבר מצוה וקשה הא קי"ל גדול המעשה יותר מן העושה ונראה דהכא נמי משמע הכי שיש בידו ב' מצות אחד כאילו הוא עשאו לאותה מצוה בפועל וג"כ שיזכה לאחר לעשות המצוה מאח"כ בעושה המצוה שאין בידו אלא שכר מעשה עצמו:

עין יעקב

לשמה ע"כ ע"ש ולפי סוגיא זו שני תפלות אלו חדא גורמת לחברתה ע"ש: אף מקרב את הגאולה. אפשר מטעם לפי שאלו מתגאים ומתנאים בשל אחרים שאין אומרים דבר בשם אחרים זה לומד שלא לשמה ולהתגדל בה משא"כ זה שלומד לשמה אומר דבר בשם אומרם מביא גאולה לעולם להכי קאמר מקרב את הגאולה: כל המעשה את חבירו לדבר מצוה. ובמדרש איתא כל המנהיג את חבירו לדבר מצוה והיא היא ואפשר דרמז דבר זה למשה כאן לפי שהיו מריבין עם משה שנאמר מה תריבון עמדי עיין במדרש שם כאילו אתם מריבין עם ה' שהרי כל דבריו עשה על פי ה' ולכך רמז להם דבר זה כאן שהם כאילו מריבין ומנסין את ה' ועיין במהרש"א:

מבזה ת"ח עצמו מגלה פנים בתורה שלא כהלכה הוא. מבואר להדיא מסוגיא זו דמגלה פנים בתורה חמור מאפיקורוס וצ"ע על מ"ש התוי"ט פ"ג דאבות על המשנה זו דר"א המודעי אומר המחלל הקדשים וכו' ומגלה פנים בתורה בשם דרך חיים דחמיר

ענף יוסף

כלי אומנתו של הקב"ה מה אומן אינו בונה מדעת עצמו אלא דיפתראות ופנקסאות יש לו כו' כך הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם לכך חוקותיהן לא מתקיימין אלא ע"י התורה שאלמלא תורה היו החוקות בטלות והיה זה נכנס בגבולו של זה ומזיקין זה את זה והיתה ריב וקטטה ביניהם. לכך קאמר שהעוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה (תורת חיים): אמר ריש לקיש כל המלמד את בן חברו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאו שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. ולכאורה למה אמר את בן חברו ולא אמר את חברו. אמנם יראה כי עיקר מהות האדם וגדרו שהיא צורתו ונפשו. אין לאביו ואמו שום חלק בה. כי היא באה מאת ה' מן השמים. ורק את חלק החומרי יוליד האב בבנו כנודע מדבריהם ז"ל. נמצא א"כ שהאב לא יקרא עושה את הבן כיון שהעיקר חסר ממנו שהיא הנשמה. ולא תאמר שעביה אלא בדבר הגלם והעצוי ומתוקן מכל וכל. והאב שהאדם לא יתכן שם עשיה אלא מגד הנפש כאמרו ונשמות אני עשיתי מה שאין זה בכח האב. זה שאמר ריש לקיש כי עם היות בן אצל האב הטבעי שאינו עושה את בנו אלא מולידו. הנה יכול להיות אחר שיקרא ממש עושה הבן בשלימותו העיקרי שהוא תיקון נפשו. וזהו המלמד את בן חברו תורה. כי אע"פ שהוא בן לחברו אשר ילדו. מ"מ זהו בלבד מגד החומר. אבל זה המלמדו ע"י לימודו עמו עשאו ממש כי נשמת זה הבן עשאה המלמד ע"י למודו. והראיה ע"ז נפלאה מאמרו ואת הנפש אשר עשו בחרן כי לפי שגיירם ולמדם להכנס תחת כנפי השכינה אמר שעשה את נפשם ממש: (בינה לעתים): כל המלמד את בן חבירו כאלו עשאו. לפי שהאדם נברא גוף ונשמה. גוף מאב ואם. ונשמה מהקב"ה. ושניהם צריכין גידול ותיקון. ותיקונן היא עצייתן. וכשם שהמגדל את הגוף ומתקנו מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו כדאמר בפרק כ"ג נערב ילדה ומיכל גידלם לפיכך נקראו על שמה שכל המגדל יתום כו'. כך המגדל את הנשמה ומתקנה בת"ת ומצות הוה כאלו עשאה. דתיקונה היא עשייתה כדפרש"י ז"ל גבי ויעש האלהים את הרקיע. וזה טעם ויגדל הילד ויגדל משה תרי זימני אחד לגידול גופו ואחד לגידול נשמתו (תורת חיים):

עין יוסף

קעח אפיקורוס. בריש גמרא דהדר פי' אפיקורותא חציפותא. (המוסיף הערוך כתב אפיקורוס שם פילוסוף יוני כופר בהשארות הנפש וחכמינו העתיקו מלה זו למבזה חכמים ודבריהם הנאמרים באמת):

יד יוסף

א לעיל י"ט ע"ב: ב תנחומא סדר תבא סימן י"ט. ויקרא רבה פרשה ל"ה. אך שדרשו שם מפסוקים אחרים וע"ש:

חדושי גאונים

הבית ראיה מהכתוב האומר שלום שלום לרחוק ולקרוב ישעי' נ"ז) לרתק תחלה ואח"כ לקרוב וא"כ לא זה הדרך אלא בודאי במעלת הגבורים הכובשים את יצרם הוא מדבר כמו שיתבאר היטב בסיום עניני התשובה בשער ק' ב"ה. וכבר יתכן לאיש השלם שיהיה גבור כנגד יצרו אף שלא יהיה במקום חטא במה שינהגו בעצמם הפך מנהג רוב האנשים וזה שרוב העם חושבי' שהגבור היא אשר ינצח בה האדם את זולת בהיות לו דבר עמו של קנטור ואינו כן כי ודאי המנצח לזולתו בכעסו וזדונו ועושה כרצונו הנה הוא הנופל חלל במלחמה הזאת אשר לפניו שהרי כבר גברה תאות רצונו על שכלו והפילתו לפניו. וכמה הפליגה התורה להיסיר אותנו אל נצחון המלחמה הזאת במה שאמרה כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבנו לו (שמות כ"ג) ובא בקבלה האמיתית [רמז בזה על מחז"ל (ב"מ דל"ב) „אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו". והכונה אף שבהשקפה ראשונה היינו חושבי' בהפך להקדים פריקת האוהב מפני שני דברים הא' בעבור שהוא אוהבנו. והב' להקל עול הבהמה בעבור צער בע"ח. בכל זאת נצטוינו להקדים טעינת השונא למען כבוש בזה יצרנו הרע ומשטמת את אשר בקרבנו. וע"כ נאמר גם הפריקה בשונא (בפרשת משפטים) והטעינה באוהב בפרשת כי תצא יענקי היישרת האדם המוסרית צריכה לעלות תמיד מסקל

דאמרי מאי אהנו לן רבנן לדידהו קרו לדידהו תנו א"ל אביי האי מגלה פנים בתורה נמי הוא דכתיב (ירמיה לג) אם לא א בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. אמר רב נחמן בר יצחק מהכא נמי שמע מינה שנא' (בראשית יח) ונשאתי לכל המקום בעבורם אלא כגון דיתיב קמי רביה ונפלה ליה שמעתא בדוכתא אחריתי ואמר הכי אמרינן התם ולא אמר הכי אמר מר. רבא אמר כגון הני דבי בנימין אסיא דאמרי מאי אהנו לן רבנן(בעולם)[מעולם][דף ק] לא שרו[א] לן עורבא ולא אסרו לן יונה. רבא כי הוו מייתי טרפה [דבי בנימין] קמיה כי הוה חזי ביה טעמא להתירא אמר להו תא חזו דקא שרינא לכו עורבא כי הוה חזי ליה טעמא לאיסורא אמר להו תא חזו דקא אסרנא לכו יונה:

קעט שם רב פפא אמר כגון דאמר הני רבנן רב פפא אישתלי[ב] ואמר כגון הני רבנן ואיתיב בתעניתא· לוי בר שמואל ורב הונא בר חייא הוו קא מתקני מטפחות[ג] ספרי דבי רב יהודה כי מטו מגלת אסתר אמרי הא מגלת אסתר לא בעיא מטפחת אמר להו כי האי גוונא נמי מיחזי כי אפקירותא רב נחמן אמר זה הקורא רבו בשמו דא"ר יוחנן מפני מה נענש גיחזי מפני שקרא לרבו בשמו שנאמר (מ"ב ח) ויאמר גחזי אדוני המלך זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע. יתיב רבי ירמיה קמיה דרבי זירא ויתיב וקאמר עתיד הקב"ה להוציא (מעין) [נחל] מבית קדשי הקדשים ועליו כל מיני מגדים שנא' (יחזקאל מז) ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה א"ל ההוא סבא יישר וכן א"ר יוחנן יישר א"ל רבי ירמיה לרבי זירא כי האי גוונא מיחזי ב אפקירותא א"ל האי סיועי קא מסייע(ליה)[לך] אלא אי שמיע לך הא שמיע לך כי הא דיתיב ר' יוחנן וקא דריש ג עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהן שלשים על שלשים אמות וחוקק בהם י' ברום עשרים ומעמידן בשערי ירושלים שנא' (ישעיה נד) ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וגו' לגלג[ד]

רש"י

רב ורבי חנינא וכו': מאי אהנו לן. והם אינן יודעין שהעולם מתקיים עליהם: מגלה פנים בתורה הוא. שכופר במה שכתוב בתורה אם לא בריתי יומם ולילה וגו' שמהנין לעולם ומקיימין אותו והוא אומר דלא מהני מידי: מהכא · נמי שמעינן שהצדיקים מהנין לאחרים: לא שרו לן עורבא. לא אמרו לנו דבר חדוש שלא מצינו בתורה (דשרי לן עורבא): דקא שרינא לכו עורבא. שהיתר זה אינו מלוי בתורה אלא שסופרים אמרוהו: כגון דאמר הני רבנן. כאדם שאומר אותו ת"ח דלשון ביזוי הוא זה שהיה לו לומר רבותינו דמקום פלוני ל"א דאמר הני רבנן דכשהוא מספר שום דבר מרבנן אומר הני (רבנן) ולשון גנאי הוא הני אבל הנהו רבנן אינו גנאי: כי מטו מגלת אסתר. לתקן לה מטפחת אמרי הא מגלת אסתר לא בעיא מטפחת כלומר בלשון בעיא אמרי ליה לרב יהודה הא ודאי לא צריכה מטפחת כגון האחרות ולשון גנאי הוא דהוה להו למימר לרבם בלשון שאלה כך צריכה או אינה צריכה: מעין מבית ה'. יצא והשקה את נחל שטים (יואל ד'): מגדים. דינטר"ש בלע"ז כל מיני פירות מתוקים: יבכר. בכל חדש וחדש יתבשלו בו פירות: בשמו · שאומר (ר') פלוני ואינו אומר מורי רבי פלוני: א"ל ההוא סבא יישר וכן א"ר יוחנן. כדבריך ורבי יוחנן נמי ה"ק כדאמרת. מ"ר. ולא גרסינן וכן א"ר יוחנן יישר: כי האי גוונא. מי מחזי כאפקירותא: אלא אי שמיע לך מידי הא שמיע לך · לגלג עליו אותו תלמיד אדר"י דהיינו אפקירותא: כדכד. אבן טובה וכך שמה: שמשותיך· (כמו שמש ומגן מ"ר ונראה לי שמשותיך) חלונות שהשמש זורח בהן (ושמש) [כמו שמש] ומגן (תהלים פ"ד) היינו שמש ממש: לאבני אקדח. שהקב"ה חוקקן כבמקדח עד שחוקק בהם עשר ברום עשרים

מהרש"א

כמאן דאמר דאפיקורוס זה המבזה ת"ח גופיה וזה שאומר מאי אהנו לן רבנן כו' הרי מבזה אותן אבל מגלה פנים בתורה היינו כגון מנשה בן חזקיה שמבזה התורה גופה כדאמר לעיל וע"ז השיב לו אביי דבכלל זה שאומר מאי אהנו לן רבנן לדידהו קרו להו כו' הוה מגלה פנים בתורה ומבזה דברים פשוטין שבתורה שנא' אם לא בריתי יומם ולילה גו' שהוא מפרש לה בפנים אחר שלא כהלכה · ושאמר ואמר הכי אמרינן התם כו'. ר"ל אף שהדבר אמת הוא שילא מתוך משא ומתן של הרב עם התלמיד מ"מ אפקירותא הוא לתלות הדבר גם בו אלא שיתלה הדבר ברב לחוד דהכי אמר מר. ושאמר מעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרו לן יונה כו'. דבכמה דוכתין תלה הטומאה בעורבכמו לא לחנסהלדהזריר אלא עורב לפי שהוא מפורסם טמא ושטוף בזמה שהוא אחד מהמשמשים בתיבה ודהיפך ביונה שתלה בכ"מ הטהורים בו כמו יונתי בחגוי הסלע וגו' לפי שהוא אינו מזדווג רק לבת זוגו ומפורסם לטהור וז"ש מאי אהנו לן רבנן דמעולם לא שרו לן דבר הנראה טמא כעורב וכן לא אסרו לנדבר הנגלה ונראה לטהור כיונה וע"ז רבא כי הוו מייתי טרפה קמיה וחזא ביה איהו טעמא להיתרא אף שאינו גלוי להיתרא אלא לפי הנראה היה הדבר אסור א"ל חזי דקא שרינא לכו עורבא וכן להיפך בחזי ליה טעמא לאיסורא וק"ל:

מגלת אסתר לא בעיא מטפחת כו'. אפשר דסברי כמ"ד בפ"ק דמגילה [א] מגלת אסתר אינו מטמא ידים ולא ברוח הקודש נאמרה ליכתב ולכך לא בעי בה מטפחת [כדבעינן בשאר ספרי קודש כדאמרינן ר"פ בני העיר] והיינו אפקירותא כיון דאיכא כמה תנאי דפליגי התם לא ה"ל למיפסק הלכה כנגד רבןרב יהודא ועוד י"ל דהיינו אפקירותא שזלזלו במגילת אסתר דאע"ג דלא נאמרה ליכתב ברוח הקדש מכל מקום לקרות אותה נאמרה ברוח הקודש כדאמרינן התם ואין לזלזל בה ודו"ק: [מפני מה נענש גחזי מפני שקרא לרבו כו'. נראה דלאו על הצרעת אמור שהרי הוא מפורש בקרא שנענש בצרעת על שלקח הכסף ובגדים מנעמן אלא על מה שכינו לקמן שגחזי אין לו חלק לעוה"ב ולא היה ראוי לעונש זה אלא מפני שקרא לרבו בשמו וק"ל]: נחל מבית קדשי קדשים כו'. כולה מלתא מפורש בקרא בכל הענין שם אלא דקאמר שיש להאמין בזה שהדברים כפשטן שלא תאמר להוציאן ממשמען שנאמרו בדרך משל כמו והיה כעץ שתול על פלגי מים וגו' וקא"ל ההוא סבא יישר לפרש הדברים כפשטן וקבעי ר' ירמיה למימר דמחזי כאפקירותא לעלות על דעתו לפרש הדברים דרך משל כי כן דרך האפיקורסים להוציא הדברים ממשמען וא"ל דאדרבה דסיוע מסייע לך במה שא"ל יישר נגד האפיקורסים אלא אי שמיע לך הא שמיע לך כו' דלגלג עליו אותו תלמיד ולא האמין להעמיד הדברים כפשטןעד דחזינהו למה"ש דהוו מנסרי אבנים טובות כו' הא ודאי דרך האפיקורסים הוא שלא להאמין

[א] מהרש"א ד"ה מגלת. בפ"ק דמגילה (ד"ז.):

יד יוסף

א ובריתי קאי ע'יק' אתורה שבע"פ כדאיתא בגיטין דף ס' א"ר יוחנן לא כרת הקב"ה עם ישראל ברית אלא על תורה שבע"פ שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית: ב בבא בתרא דף ע"ה ע"א:

חדושי גאונים

אל התמור. ויותר נקל לו לכבוש את יצרו ולשכות שנאתו ולפרוק משא הבהמה בעבור שיאלצוהו לזה גם לער בע"ח והרגש החמלה הטבעית עליה. ממה שיוכל להסיר האיבה מלבו ולטעון חמור שונאו למען שחר בזה רק טובת בעליו השונא לו לבד. ורק ע"י עשותו תחלה הפריקה ע"פ מצות בורא ית'. ויסיר עי"ז כעס ושנאת את מלבו יטעון אח"כ גם את בהמתו יען כי לאט לאט ישכח שנאתו ויתחבבו לאוהב לו] שטעינת השונא קודמת לפריקת האוהב אף על פי שבשוים פריקה קודמת משום צער ב"ח כי על כן נכתבה מצות פריקה בשונא ומצות טעינה באה ללמד שכל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום וכאשר יתעסק עם השונא בפריקה במצות הבורא כבר יעזרהו בטעינה מצד קירוב דעת ואחוה. ולזה היו הגבורים אשר מעולם מהחסידים ואנשי המעשה מעבירים תמיד על מדותיהם ומוחלין הפושעים כנגדן ולא עוד אלא שהיו מפייסין אותם כדי שיהיה לבם חלל בקרבם והיו מלמדין לכל אדם להיות תמיד מן הנעלבים ולא מן העולבים ושומעין חרפתן ואינן משיבין להיות מעבדי ה' אשר נאמר עליהם ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (עכ"ל עקידת יצחק): יתיב ר"י וקא דריש עתיד הקב"ה להביא

עין יעקב

אפיקורס ממגלה פנים בתורה וצ"ע: לא שרא לן עורבא ולא אסיר לן יונה. מזכיר אלו שנים לפי שיש מין עורב דדמי ליונה ברא"שו כדאיתא בחולין דף ס"ג ע"ש ועיין במהרש"א: אשתלי ואמר הני רבנן ואותיב בתעניתא. דשכחה לא הוי אונס: כי אמרו מגלת אסתר. עיין במהרש"א וצ"ע בהרמב"ם בהל' טומאה בזה: מפני מה נענש גיחזי מפני שקרא לרבו בשמו. לא ידעתי על איזה עונש קאמר אי אצרעת הלא זה נעשה קודם שאמר דבר זה למלך וכן על מה שנענש שאין לו חלק לעוה"ב זה ג"כ נאמר מקודם כדאיתא לקמן דף ק"ה ואולי י"ל מדמצינו שדרך סיפור דבריו קרא כן כמה פעמים קודם לזה וע"י עבירה זו נענש שבא לידי עבירות גדולות וכדפרשנו

הרי"ף

ברש"י ד"ה מעין מבית ה' יצא והשקה את נחל שטים. ואפשר מפסוק גופיה לא שמעינן אלא לאחר שיצא מבית ק"ק נעשה נחל והדש ר' ירמיה שגם בתוך קדשי קדשים יצא הנחל ויעלה על שפתו וגו':

המתורגמן. א) ערלויבט. ב) האט פערגעססען. ג) הילע. מענטעלען. ד) געשפאַטעט.

עליו אותו תלמיד [אמר] השתא כביעתא דצילצלא לא משכחינן כולי האי משכחינן לימים הפליגה ספינתו בים חזינהו למה"ש דקא מנסרי[א] אבנים טובות ומרגליות אמר להו הני למאי אמרי ליה עתיד הקדוש ב"ה להעמידן בשערי ירושלים כי הדר אשכחיה לרבי יוחנן דיתיב וקא דריש א"ל רבי דרוש ולך נאה לדרוש כשם שאמרת כך ראיתי אמר לו ריקה אם לא ראית לא האמנת מלגלג על דברי חכמים אתה [א] יהב ביה עיניה ועשאו גל של עצמות · מיתיבי (ויקרא כו) ואולך אתכם קוממיות רבי מאיר אומר [ב] מאתים אמה כשתי קומות של אדם הראשון רבי יהודה אומר מאה אמה כנגד היכל וכותליו שנא' (תהלים קמד) אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל כי קאמר רבי יוחנן לכוי דבי זיקא :

קף שם [מאי] ועלהו לתרופה (יחזקאל מז) רב יצחק בר אבדימי ורב חסדא [ג] ח"א להתיר[ב] פה של מעלה וחד אמר להתיר פה של מטה איתמר נמי חזקיה אמר להתיר פה אלמים . בר קפרא אמר להתיר פה עקרות . ר' יוחנן אמר לתרופה ממש מאי לתרופה רבי שמואל בר נחמני אמר לתואר פנים של בעלי הפה:

קפא שם דרש ר' יהודה בר' סימון כל המשחיר פניו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מבהיק זיוו[ג] לעוה"ב שנא' (שה"ש ה) מראהו כלבנון בחור כארזים א"ר תנחום ברבי חנילאי כל המרעיב עצמו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה משביעו לעולם הבא שנא' (תהלים לו) ירויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם כי אתא רב דימי אמר עתיד הקדוש ברוך הוא ליתן לכל צדיק וצדיק מלא עומסו שנאמר (שם סח) ברוך ה' יום יום יעמס לנו האל ישועתנו סלה א"ל אביי וכי אפשר לומר כן והלא כבר נאמר (ישעיה מ) מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן א"ל מאי טעמא לא שכיחת באגדתא דאמרי במערבא משמיה דרבה בר

רש"י

עשרים : צילצלתא . עוף קטן : גל של עצמות . שמת דאדם שמת נעשה גל של עצמות : קוממיות · ב' קומות של אדה"ר כדאמרינן במסכת חגיגה (דף י"ב) שמיעטו הקב"ה והעמידו על מאה אמה שנא' ותשת עלי כפכה כף בגימטריא הכי הוו : כנגד היכל וכותליו · שכך היה אורך כל ההיכל עם הכותלים דכתיב (מ"א ו') והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו וכותל מזרח שש אמות וכותל מערב שש אמות ואמה [אחת] טרקסין הרי י"ג אמות ואולם עשר אמה רוחב וכותל האולם שש הרי כ"ט ומאחורי האולם תא אחד רחבו שש וכותלו ה' הרי מ' אמה וששים אמה של אורך הבית הרי מאה והיאך יכולין לכוף קומתן וליכנס בפתח שאין לו אלא רום כ' כדאמרת : אשר בנינו . כלומר בנים שלנו יהיו לעתיד כאילנות גבוהים מגודלים : ובנותינו . בנות שלנו כזויות המחוטבות לתבנית היכל כלומר ככותל היכל מחוטבות כמו (דברים כ"ט) מחוטב עציך ל"א אהיכל דבית שני קאמר וקים לן היכל ס' אורך ברום מאה הואי: לכוי דבי זיקא. לחלונות שהשמש והאורה נכנסין בהם אבל השערי' גבוהי' יותר: להתיר פה של מעלה · להתיר פה אלמים שיהיו מדברים : להתיר פה של מטה · רחם שכל העקרות האוכלות מן העלין נפקדות: איתמר נמי חזקיה וכו'. והיינו הך דלעיל לתרופה : מראהו כלבנון . וכתיב לעיל מיניה שחורות כעורב וסמיך ליה חכו ממתקים : ירויון מדשן ביתך. [דלעיל מיניה מהאי קרא מיירי ענייתא דמרעיב את עצמו וקאמר ירויון מדשן ביתך] שהקב"ה משביען לעוה"ב : מלא עומסו . מלא חפניו של הקדוש ב"ה טובה : וכי אפשר לומר כן · היאך אדם יכול לקבל מלא עומסו של הקב"ה והרי אין לו מקום ליתן דכל העולם כולו אינו אלא כמזרת ועד

מהרש"א

שהדברים כמשמען ויתר דברי המאמר הזה מפורשים בפרק הספינה ע"ש : ועלהו לתרופה חד אמר להתיר כו' . דלפי פשוטו מלשון רפואה הוא"ו נוספת . ושאמר לתואר פנים של בעלי הפה · ר"ל בעלי הפה שהיו הוגים בתורה בפה כדאמרינן לעיל שהאדם לעמל פה נברא ולפי שהם משחירין פניהם על התורה בעוה"ז יהיה להם תואר פנים לעוה"ב וע"ז סמך מאמר כל המשחיר פניו על דברי תורה כו' שנאמר מראהו כלבנון בחור וכו' פרש"י דכתיב לעיל מיניה שחורות כעורב וגו' כמה קראי דלעיל מיניה כתיב ונראה לפרש דבחור נמי משמעו שחרות כמו הילדות והשחרות הבל ובלשון המשנה ונוח לתשחורת ובשחורות כעורב פרש"י ג"כ ע"ש שהוא נוי לבחור ולזה אמר שהאדם זוכה שמראהו בעוה"ב מבהיק כלבנון אם היה בחור כארזים שהיה משחיר פניו בעוה"ז בבחרותו שהוא עת השחרות שהאדם בכחו ללמוד תורה :

כל המרעיב כו' הקב"ה משביעו לעוה"ב שנאמר ירויון מדשן ביתך גו' . פירש"י דלעיל מיניה מהאי קרא מיירי עניי דמרעיב עצמו כו' עכ"ל מפורש לא ידענא ענינא דמרעיב עצמו לעיל מיניה בכולי האי מזמורא ויש לפרש דבקרא דלעיל מיניה כתיב מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון וע"פ מ"ש בפ' כ"ג דבדורו של ר"י בר אילעאי היו ששה תלמידים מתכסין בטלית א' והיינו שהיו מרעיבין עצמן על ד"ת ואף טלית לא היה לכל אחד מהן כדרך טלית של ת"ח שהוא גדול כדאמרינן פ' המוכר פירות רק כנף א' מהטלית היה די להם וז"ש מה יקר חסדך אלהים בעיני ת"ח שהרי בצל כנפיך יחסיון דדי להן כנף אחד מטלית שראוי לת"ח וק"ל: עתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק מלא עומסו כו'· כי השכר שהוא יתברך ב"ה נותן הוא לפי יכלתו שהוא בב"ת ולא לפי המקבל שהוא בעל תכלית וז"ש ברוך ה' יום יום יעמס וגו' שברכת ה' יהי' לפי יכולתו יום יום יעמס יום של הקב"ה שהוא אלף שנים נגד יום אחד של אדם יעמוס לנו וזה שתמה אביי וכי אפשר כו'.כי האדם שהוא בעל תכלית יקבל שכר כ"כ שהוא בב"ת לפי הנותן

יד יוסף

א ברכות כ"ח ע"א שבת דף ל"ד ע"א : ב ב"ר פרשה י"ב תנחומא בראשית סי' ו' : ג מנחות דף ל"ח ע"א ע"ש :

חדושי גאונים

אבנים טובות ומרגליות כו' לגלג עליו אותו תלמיד כו'. ר"ל ומה שאמר לגלג עליו אותו תלמיד מפני שהיה התלמיד מדמה העול' שלעתיד לעוה"ז . ואמר פעם אחד הפליגה ספינתו בים הגדול ר"ל השיג בענין הזה לעיין בעומק דבר זה ועתה ראה בחכמה שמלאכים מנסרים וכו' . פי' שהחכמה היא רחבה מני ים ופעם הפליג' ספינתו שהיה נכנס בחכמה שהיא רחבה מני ים ועמד על הניסור הזה ר"ל גזירה זאת שהרי לשון גזירה הוא כריתה וניסור ג"כ ל' כריתה וראה שהעליונים גוזרין דבר זה שכל דבר הוא בגזירת עליונים והם גוזרין ולכך נקרא זה ניסור ואז היה מודה לדבר זה. ומפני שלא היה מאמין עשאו גל של עצמות שנענש על ידו ומת ונעשה גל של עצמות ומקשה מיתיבי וכו'. ונראה מחלוקת החכמים בענין זה דמ"ד מאה כי מאה מספר שלם מורה על שלימות מבלי חסרון וענין מאה שהוא מספר שלם התבאר בחבור גור אריה כפ' ואתחנן ע"ש ולפיכך אמר שקומת האדם מאה אמה ולמ"ד ר' כשתי קומות של אדם הראשון דעתו כי אדם היה מאה אמה כי זה המספר הוא שלם לכך אדם הראשון שנברא בשלימות היה לו המספר הזה עד אחר שחטא שמיעט אותו ומ"מ אדה"ר לא היה לו השלימות רק מצד גופו החמרי אבל לעתיד יהיה השלימות הן מצד גופו החמרי הן מצד הצורה והצורה יש לה מדריגה השניה ולכך קומת האדם יהיה מאתים וכבר התבאר למעלה אצל כפל אגבי זה ורבי יהודה סבר מאה אמה כי האדם דומה להיכל שהוא קדוש והוא היה מאה אמה וזה יהיה לעתיד שיהיה האדם בית קדוש וכו יושב השכינה שהיה נלון מן הש"י כמו שהיה במקדש נלון כבודו ית'.ולפיכך אמר כי יהיה מאה אמה כמו ב"ה. ודע עוד כי מאןדאמר מאתי'

הרי"ף

ר' יוחנן אמר לתרופה ממש . נראה דר' יוחנן דרש מלשון רפואה לזה הקשה דעלהו עצמו תרופה מאי לתרופה הל"ל ועלהו תרופה ומשני כו' העוסקים בתורה בפה להם מבהיק פנים ועי"ל כמ"ש ועלהו לא יבול שביתת ת"ח צריכה לימוד לאותם שלא שתו שיחה בטילה : כל המרעיב עצמו על ד"ת וכו' . צריך להבין היכא רמיזא ושמא משום דכתיב בפסוק שלפניו לדקדק כהררי אל שהררי אל הם ת"ח שמפרקים הרים ויש להם עוני ורעבון דהיינו משפטיך תהום רבה והם נוגים בחסד מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון שאין מחסה להם זולתי תחת כנפיך וסמיך ליה ירוין מדשן ביתך בעוה"ב שהוא הבית

עיון יעקב

בנדרים גבי מפני מה נענש אברהם ונשתעבדו בניו ע"ש וכה"ג פי' מהרש"א לקמן גבי גסות הרוח שהיה בירבעם והוכיחו ברבים וכו' ע"ש: כי קאמר רבי יוחנן לכוי דבי זיקא . קאי קשה מגלן לרבי יוחנן למדרש הקרא דכתיב שעריך לאבני אקדח למדרשא אכוי דבי זיקא ולא דרשה נמי אשערים ממש שהיו גבוהים הרבה ואפשר כיון דפלוגתא דתנאי הוא אי מאתים או מאה להכי לא קמיירי בזה ועי"ל דלא רצה רבי יוחנן למדרשא על השערים הגבוהים כ"כ ולא ילגלג עליו שהרי אפילו על שלשים שאמר לגלג אותו תלמיד וכ"ש אאחר: לתואר פנים של בעלי הפה . וזה חכמת אדם תאיר פניו לעוה"ב : כל המרעיב המשחיר פניו על דברי תורה בעוה"ז . וכה"ג אמרינן לקמן בפ"ק דע"א דף ג' כל העוסק בתורה בעוה"ז שהוא דומה ללילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד בעוה"ב שהוא דומה ליום : מלא עומסו . ושכרם מדה כנגד מדה לפי עסקו בתורה כל ימיהם הניתנה מימין דכתיב מימינו אש דת למו לכך נותן להם שכר יד מלא וזה ברוך ה' יום יום העוסקים בכל יום ויום בתורה ומצות לכך ניתן להם שכר והיינו דכתיב ימינך

עץ יוסף

קעט גל של עצמות.שמת · דאדם שמת נעשה גל של עצמות (רש"י) ובפרק במה מדליקין פרש"י כמת שנרקב בשרו ונפל מזמן רב עכ"ל· והוא כענין שאמרו בפרק מי שמתו הרשעים בחייהם קרויים מתים · ועל כן נרקב בשרו מיד כאלו מת כבר בחייו (מהרש"א בבא בתרא) : קוממיות ב' קומות של אדה"ר·לפי דאי' בב"ר פי"ב אלה תולדות · כל תולדות שבתורה חסר יו"ד בר מן תרין. הדין · ואלה תולדות פרץ. כנגד ששה דברים שנטלו מן אדה"ר ואינן חוזרין לתיקונו עד שיבא בן פרץ · והאחד מן הששה דברים הוא קומתו · ולפי שמדת הקב"ה לנחם בכפליים שנאמר נחמו נחמו עמי . ודרשו במדרש שיתנחמו בכפלים

המתורגמן. א) זעגען . ב) אויפצובינדען . ג) מאכט העלל זיין גלאנץ .

מרי א עתיד הקב״ה ליתן לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה עולמות שנאמר (משלי ח) להנחיל אוהבי יש וגו׳ יש בגימטריא תלת מאה ועשרי הוי. תניא [א]ר׳ מאיר אומר ב במדה שאדם מודד מודדין לו דכתיב (ישעיה כז) בסאסאה בשלחה תריבנה. (א״ל רבי יהודה) [א״ר יהושע] וכי אפשר לומר כן אדם נותן מלא עומסו לעני בעוה״ז הקב״ה נותן לו מלא עומסו לעוה״ב והא כתיב (שם מ) ושמים בזרת תכן ואתה אי אומר כן אי זו היא מדה מרובה מדת טובה מרובה או מדת פורענות [שם ע״ב] ג הוי אומר מדת טובה מרובה ממדת פורענות במדה טובה כתיב (תהלים עח) ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו ובמדת פורענות הוא אומר (בראשית ז) וארובות השמים נפתחו במדת פורענות כתיב (ישעיה סו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר והלא אדם מושיט אצבעו באור עולם הזה מיד נכוה אלא כשם שנותן הקב״ה כח ברשעים לקבל פורענותן ד כך נותן הקב״ה כח בצדיקים לקבל טובתן:

קפב שם [פיסקא] רבי עקיבא אומר אף הקורא בספרים החיצונים. תנא בספרי מינים רב יוסף אמר אף בספר בן סירא [נמי] אסור למיקרי אמר ליה אביי מאי טעמא אי לימא משום דכתיב ביה לא תינטוש גילדנא מאודניה דלא ליזיל משכיה לחבלא[א] אלא צלי יתיה בנורא ואיכול ביה תרתין גריצן אי מפשטיה באורייתא נמי כתיב (דברים כ) לא תשחית את עצה אי מדרשא אורחא דארעא קא משמע לן דלא ליבעול שלא כדרכה ואלא

רש״י

מגודל: ש״ש מאות וכו׳. כאותן עולמות יקבל הצדיק את שעומס: במדה שאדם מודד. אם מדד ונתן לדקה לעני מלא חפניו הקדוש ב״ה מודד בחפניו ונותן לו: וכי אפשר לומר כן. שיהא הקב״ה נותן לאדם מלא חפניו והלא אינו יכול לסבול כל כך: הוי אומר מדה טובה מרובה ממדת פורענות. דבמד׳ טוב׳ כתי׳ דלתות ובמדת פורענו׳ כתיב ארובות ודלת גדול מארובה דד׳ ארובות יש בדלת במס׳ יומא בפרק יוה״כ (דף ע״ו) אלמא מדה טובה מרובה ומעכשיו אין לתמוה היאך יש באדם כח לקבל שכר כל כך שהרי למדת פורענות נותן הקב״ה כח באדם לקבלו כל שכן שנותן כח באדם לקבל מדה טובה: צדוקים. שכופרין באל חי: רב יוסף אמר אף בספר בן סירא. (כלומר קורא בספרים החילונים היינו נמי בספר בן סירא) שיש בו דברי הבאי ובא עליהם לידי ביטול תורה: לא תפשוט גילדנא מאודניה. כלומר לא תטול עורו של דג אפי׳ מעל אזנו מפני שאתה מפסיד העור דאזיל משכא לחבלא להפסד אלא צלי יתיה בנורא ואכול ביה תרתין גרילין שאתה יכול לצלות עוד הדג עמו ולאכול בו שתי חלות דהוי לפתן (שתי) [לשתי] חלות. גילדנא שם הדג. ל״א להכי נקט מאודניה שדרכו של דג להתחיל הפשטו מאזנו: אי מפשטיה. אי ממשמעותיה קא מתמהת באורייתא נמי כתיב: דלא לבעול שלא כדרכה. דאין נכון לאדם לשנות את דרכו והיינו דקאמר מאודניה:

מהרש״א

כמ״ש מי מדד וגו׳ שמדתו גדולה עד בב״ת והשיב לו עתיד הקב״ה ליתן לכל צדיק וצדיק ש״י עולמות שנא׳ להנחיל אהבי יש וגו׳. שלא הזכיר בקרא מהו אותו היש וע״כ דרשוהו בגי׳ י״ש עולמות דבאותן עולמות יכול האדם לקבל שכרו כ״כ ועיין בזה סוף מסכת עוקצין ולפי הקרי אוהבי בלשון רבים אבל לפי הכתיב אוהבי ובלשון יחיד דרשוהו בו לכל א׳ מאוהבי · ועד״ז אר״מ במדה שאדם מודד מלמטה מודדין לו שכר מלמעלה. בלתי ב״ת ותמה ר״י וכי אפשר לאדם לקבל שכר כ״כ והשיב במדה טובה כתיב ויצו שחקים קראן כאן שחקים ע״ש שסוחקין מן לצדיקים כדאמרינן בחגיגה. ואמר ודלתי שמים פתח כאן בטובה כינה הפתיחה על שמו יתברך ב״ה לכך היתה מרובה שני דלתות אבל בפורענות כתיב נפתחו כאלו מאליהן כי מדת הפורענות מעוטה רק שני ארובות ומביא ראיה מפורענות שהוא הנראה לעינים שא״א לאדם לסבול בעה״ז הרבה שהרי אדם מושיט אצבעו באור מיד נכוה ואעפ״כ כתיב ויצאו וראו וגו׳ דהיינו שיראו דבר נפלא בעיניהם על הפושעים כי תולעתם לא תמות כי דבר שאין לו עלם כמו התולעת אינו מתקיים משנה לשנה ותולעתם לא תמות ויהיה קיים להוסיף להם פורענות כמ״ש קשה רמה למת כמחט בבשר החי אלא כשם שנותן כו׳. דודאי אין זה כח הרמה שתהיה קיים כ״כ אלא שהקב״ה נותן כח ברשעים לקבל פורענותם כך נותן הקב״ה כח לצדיקים שיהיו מקבלים טובתן לפי הנותן שהוא בב״ת:

לא תנטוש גילדנא מאודניה כו׳. בערוך פי׳ ולא תפשוט העור מן האוזן של הבהמה שאותו העור לחבלה יהיה ולא

[א] גמ׳ תניא ר׳ מאיר אומר במדה וכו׳ (סוטה דף ח: ושם איתא רבי):

יד יוסף

א משנה סוף עוקצין: ב סוטה דף ח׳ ע״ב: ג יומא דף ע״ו ע״א סוטה ד׳ י״א ע״א: ד משום שרוב הטוב׳ וההשפעה שהיא עלם הברכה קשה להם לסבלה וצריכים כח ממנו ית׳ לעמוד בה:

חדושי גאונים

אמה כפל קומת אדם הראשון סבר כי אדם הוא גשמי והצורה בטלה אצלו וכאלו היה כולו גשמי חמרי אבל לעתיד יהיה קומת אדם מאתים נגד חומר וצורה ואין אחד בטל אצל השני ומ״ד מאה אמה כי לעתיד יהיה החומר בטל אצל הצורה וכאלו האדם אינו גשמי ולכך לא יהיה רק מאה אמה ומתרץ הני לכוי דבי זיקי פי׳ חלונות המביאים האויר לשם שאע״ג שאינו פתח ליכנס מ״מ שם פתח עליון שהוא מביא האויר ויש עליו שם פתח אף שאינו פתח גמור לכנוס לשם מ״מ הוא פתח שהוא מביא אויר וכל פתח הוא צורת העיר. ולכך אמר הני לכוי דבי זיקי כלומר שהשיעור שאמר ר״י אין זה רק שיש שם פתח עליו להביא האויר לשם לא שיבא האדם שם ולא דברנו רק מצד מעלת המקו׳ מצד עצמו לא מצד האדם אבל מצד האדם בודאי יהיה יותר גדול. (נצח ישראל):

עתיד הקדוש ב״ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש״י עולמות שנא׳ להנחיל אוהבי יש ואוצרותיה׳ אמלא. והנה ראוי שנדקדק בדבריו אלה מאד להבינם. וזה כי כפי המציאות היה איפה המה אותן הש״י עולמות שזכר · שנית כי הוא מן התימה שיראה שלפי שמצא במקרא תיבת יש לזה דריש כתשבונו ומספרו עולמות שלפי הנראה שאם היה במקרא תיבה שמספרו עולה למנין אלף או יותר היה גם כן דורש כמספרו עולמות ואין אלו אלא דברי תימה. שלישית והיא קושיא חזקה בערך הראשונות והיא כי למה הפך התנא דבריו היפך מהכתוב שהכתוב אומר להנחיל אוהבי יש והוא היפך ואמר ש״י עולמות והוא פלא כי מה יתן ומה יוסיף בזה · וכדי לבא אל תכונת ביאור זה המאמר כי תורה הוא יאות לנו ומחויב שנקדים שני ענינים ולהזכיר גם כן מה שיפול בכן מהספק והראוי שנדבר בו בראשון הוא ממה שהוא מן הידוע שכשאמר לו משה להקב״ה הראני נא את כבודך לא היה בלי שום ספק בדעת משה אדונינו לראותו ח״ו כל תמונה. אך כי אמנם לידע אמיתת מקום כבודו ואמיתת מציאתו כמו שביאר והרמב״ם בראשון

עיון יעקב

ה׳ נאדרי בכח לתת כח לצדיקים לקבל טובתן כדבסמוך: עתיד הקב״ה ליתן לכל צדיק וצדיק ש״י עולמות. אפשר דמכוון למספר הזה לפי שיש תרי״ח מצות דהיינו תרי״ג מצות דאורייתא וחמשה מצות דרבנן חנוכה ומגילה וט״ב ועירובין וידים וכ״כ הרמב״ם ריש ספרו במנין המצות וכל צדיק ע״כ צריך להיות רובי זכיות וחציו מצות הם ש״ט וכדי להכריע לכף זכות צריך עוד אחד שהם ש״י ונגד כל מצוה עולם א׳ ועיין בחדושינו סוף מסכת עוקצין עוד טעמים ע״ש: הוי אומר מדה טובה מרובה ממדת פורעניות. עיין בפ״ק דסוטה דף י״א וע״ש בתוספות ועיין ביומא דף ע״ה ע״א ובילקוט תהלים סימן ע״ח ע״ש:

רב יוסף אמר אף בספר בן סירא אסור למקרי. אבל לא שיהא בכלל ספרי מינים שאין להם חלק לעה״ב אלא שאסור הואיל שמבטל מת״ת ועי״ל דזה גרע משאר ביטול תורה דאתי לאמשוכי יותר בתרייהו לפי שסובר שזה ג״כ בכלל לימוד כמו שאר ספרי קודש:

הרי״ף

הנאמן ונאל עדיך תשקס: א״ל ר׳ יהודה וכי אפשר לומר כן וכו׳. וקשה דלא השיב לו עתיד הקב״ה להנחיל לכל צדיק ש״י עולמות ובאותם העולמות יקבל העומסו ושמא בימי רבי מאיר עדיין לא נאמר תידוש זה אבל קשה לרב דימי שלא השיב לאביי תשובת ר״מ כשם שנותן הקב״ה כח כו׳ וי״ל דהכי שנותן כח באדם לקבל רוב טובה אבל שאל אביי היכן יניח מלא עומסו של הקב״ה שאין לו מקום ליתנן בו ולכן השיבו שיש לו לכל צדיק ש״י עולמות ובהם מניח מלא עומסו של הקב״ה אבל רבי יהודה שאל היאך יקבל אדם כל אותם טובה ואינו מפני חסרון המקום אלא מפני כח המקבל לזה תירץ לו כי הקב״ה נותן בו כח:

ענף יוסף

קפא עתיד הקב״ה ליתן לכל צדיק וצדיק ש״י עולמות. טעם מספר ש״י עולמות נראה לפי שעשרת הדברות יש בהן תר״ך אותיות נגד תרי״ג מצות ושבע מצות בני נח במספר כת״ר עליון. ונראה שכנגדן יש לו לאדם תר״ך עולמות. אלא לפי שהאדם נברא דו פרצופין זכר ונקבה ויקרא את שמם אדם. וכן כל הנשמות זכר ונקבה נבראו ובין שניהם נשלם ונעשה אדם במלואו וטובו לשמור ולעשות את כל מצות ה׳ לכך גם אותן תר״ך עולמות יחדיו יחלוקו מחציתו לזכר ומחציתו לנקבה. והיינו ש״י עולמות לכל צדיק וצדיק · ולהכי בשעה שרצה הקב״ה ליתן עשרת הדברות ובא והודיע להן מתן שכרן תחלה צוה להגיד לנשים בפני עצמן ולאנשים בפני עצמן שנאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל אתם ראיתם וגו׳ והייתם לי סגולה מכל העמים וגו׳ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו׳ לומר דנשים ואנשים שניהם שוים בקבלת שכר הנמשך מתר״ך אותיות של עשרת הדברות שהן נגד מספר כל מצות ה׳ דאיש ואשה כחד גופא נינהו ושניהם שקולין וזה טעם אחשורוש שאמר לאסתר המלכה מה שאלתך וגו׳ עד חצי המלכות ותעש כלומר שהיא חשובה בעיניו כמוהו ויחדו יחלוקו בכתר מלכות וישלטו שניהן בשוה (תורת חיים):

עתיד הקב״ה ליתן לכל צדיק וצדיק ש״י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא. וה״ק קרא להנחיל אוהבי יש הך ש״י עולמות. ולא די שנוטלות אותן ש״י עולמות אלא אף ואוצרותיהם של רשעים שיש להם ג״כ חלקם בג״ע אמלא לצדיקים כמו שאחז״ל שהרשע נוטל חלקו וחלק הצדיק בגיהנם. והצדיק נוטל חלקו וחלק הרשע בג״ע (מגלה עמוקות):

קפב אורחא דארעא קמ״ל דלא ליבעול שלא כדרכה. משמע דאיסורא ליכא למיבעל שלא כדרכה אלא דלאו אורח ארעא הוא. וכן משמע בסוף פ״ב דנדרים שהיה דאתאי לקמיה דרבי א״ל ערכתי לו שולחן והפכו פי׳ שבא בעלה עליה שלא כדרכה. אמר לה בתי התורה התירתך לו. ואע״ג דבסוף פרק ד׳ אהין קאמר דמעשה ער ואונן הוו שבאו עליה שלא כדרכה כבר תירצו התוס׳ שם דלא שרי שלא כדרכה אלא בלא הוצאת זרע ועוד תירצו דאינו אסור אלא כשמתכוין להשחית זרע ורגיל לעשות כן אבל באקראי בעלמא שרי. מיהו ב״י כתב בטור א״ס דבר קשה הוא להתיר הוצאת זרע אפילו באקראי ושומר נפשו ירחק מזה (תורת חיים) ועיין בש״ע אבן העזר סימן כ״ה סעיף ב׳ ברמ״א ובח״מ ובב״ש:

עץ יוסף

בכפלים. לכן יהיו אז הקומה של אדם כפלים משל אדה״ר (תורת חיים):

קפא במדה שאדם מודד מלמטה. אם מדד ונתן צדקה לעני מלא חפניו: מודדין לו מלמעלה. שהקב״ה מודד בחפניו ונותן לו. לפי שהנותן צדקה לעני כביכול כאילו ניתנה לו יתברך כי הוא יעמוד לימין אביון. וכ׳ מלוה ה׳ חונן דל. וכיון שהוא יתברך המקבל כביכול. גם הוא המחזיר. לכך הוא מחזירה בעומס שלו

המתורגמן. א) דיא גאנצע הויט זאל ניכט בעשעדיגט ווערדען.

רש"י

לא יישן . אינו יכול לישן : קטנה . קודם שהביאה ב' שערות : נערה . משהביאה ב' שערות עד שירבה שחור על הלבן הרי היא בוגרת: בנערותה שמא תזנה. משבגרה ראויה היא לנישואין להכי אמר שמא לא תינשא: דויא . דאגה : מנע רבים . אותם שאין לך עסק עמהם מנעם מתוך ביתך : ולא הכל תביא אל ביתך · אפי' אותם שאתה מתעסק עמהם לא תביאם תדיר לביתך אלא מבחוץ תדבר עמהם : איש רעים. שיש לו רעים הרבה : להתרועע. לסוף מריעים לו שמתקוטט עמהם : זלדקן. מי שזקנו דקה וקלושה : קורטמן. תדע שחכם וחריף הוא ביותר: עבדקן סכסן. מי שזקנו עבה שוטה הוא.סכסן. כמו כל בר בר חנה סכסא בבבא בתרא (דף ע"ד) : נפח בכסי . מי שנופח אופיא שבכוסו : לא צחי . בידוע שאינו צמא : אמר במאי איכול לחמא. האומר באיזה לפתן אוכל פת זה : סב לחמא מיניה . בידוע שאינו רעב וקח הלחם מידו שאילו היה רעב היה אוכל : מאן דאית ליה מעברתא בדיקניה. שזקנו מחולק ומפוצל ויש בין שתי שבילות כמין מעבר : כ"ע לא יכלי ליה.בערמימותיה דמתוך שחשב כל ימיו בערמימות הוא משים ידו לזקנו ומושך כאדם שמחשב עד שנקרחה . ל"א [גרסינן]מכרתא מי שיש לו היכר בזקנו שסעד כ"ע שלא סעדו אין יכולין להגיע לכחו . ל"א גוורתא והוא לשון קרחה וכל הני דברי רוח ולכך אין קורין בו : דרשינן . כלומר אמרינן להו בפירקא ומשמעינן להו לכ"ע כגון כל הני אשה טובה וכו' אשה רעה צרעת לבעלה מה תקנתו יגרשנה מביתו כך הלשון בספר בן סירא . אשה רעה מתנה רעה ל"ג : כפלים . מרוב הנאה חשובין ככפלים : אל תט.אצל בעלה למסודעמו יין ושכר: רבים היו פצעי רוכל . כמה וכמה מכות מקבל רוכל המחזר בעיר ונושא תכשיטי נשים ועסקו עמהם שפעמים שמוצאו בעלה עמה מתייחד עם אשתו ומכהו ופוצעו: המרגילים לדבר עבירה.ניצוץ הרי הן כניצוץ מבעיר גחלת כשביב המבעיר את הפחם קכלל אשר להם כלה והולך : גחלת. אקרי פחם שאינו בוער כדאמרינן (ברכות דף כ"ג) גחלים עוממות: מ"ר: ככלוב. דירה של עופות : רבים יהיו דורשי שלומך . שתהא מתאהב עם הכל ואעפ"כ לא תגלה סודך לכולם

גמרא

משום דכתיב בת לאביה מטמונת שוא[א] מפחדה לא יישן בלילה בקטנותה שמא תתפתה בנערותה שמא תזנה בגרה שמא לא תנשא נישאת שמא לא יהיו לה בנים הזקינה שמא תעשה כשפים הא רבנן נמי אמרוה אי א אפשר לעולם בלא זכרים ובלא נקבות אשרי מי שבניו זכרים אוי לו למי שבניו נקבות אלא משום דכתיב לא תעיל דויא בלבך דגברין גוברין קטיל דויא[ב] הא שלמה נמי אמרה (משלי יב) דאגה בלב איש ישחנה ב ר' אמי ור' אסי חד אמר יסיחנה מדעתו וחד אמר ישיחנה לאחרים ואלא משום דכתיב מנע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא אל ביתך והא רבי נמי אמרה דתניא רבי אומר ג לעולם אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו שנאמר (שם יח) איש רעים להתרועע אלא משום דכתיב זלדקן קורטמן עבדקן סכסן . דנפח בכסי לא צחי . אמר במאי איכול לחמא לחמא סב מיניה[ג] . ד מאן דאית ליה מעברתא בדיקניה כולי עלמא לא יכלי ליה.אמר רב יוסף מילי מעלייתא דאית ביה דרשינן להו ה אשה טובה מתנה טובה בחיק ירא אלהים תנתן אשה רעה צרעת לבעלה מאי תקנתיה יגרשנה מתוך ביתו ויתרפא מצרעתו אשה יפה אשרי בעלה מספר ימיו כפלים העלם עיניך מאשת חן פן תלכד במצודת' אל תט אצל בעלה למסוך עמו יין ושכר כי בתאר אשה יפה רבים הושחתו ועצומים כל הרוגיה רבים היו פצעי רוכל המרגילים לדבר ערוה כניצוץ מבעיר גחלת ו ככלוב מלא עוף כן בתיהם מלאים ערמה . מנע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא אל ביתך רבים יהיו דורשי שלומך גלה סודך לאחד מאלף משוכבת חיקך

מהרש"א

יללה למלאכה אלא כו'] : בת לאביה מטמונת שוא כו'. לפי שיחשוב האדם שנולדה לו בת שיש לו בה שכר יותר משנולד לו בן כי הבת מיום שנולדה היא ברשותו למכרה לאמה ולהשיאה והוא מקבל כסף קידושיה ומעשה ידיה שלו וכן שבח נעורים לאביה מה שאין כן בבן. ואמר כי מטמון זה שיש לו בה הוא מטמון שוא כי יצא שכרו בהפסדו כי הוא מפחד תמיד עליה ואף בלילה לא יישן מדאגתו עליה שצריך לשומרה בקטנותה שמא תתפתה וכו' דבנערותה אפשר שיהיה לו שכר הפתוי דהיינו הקנס שהוא לאביה אבל בקטנותה אין לה קנס כר"מ . ואמר בנערותה שמא תזנה אבל בגרה ודאי תזנה והוצרכת להשיאה ושמא לא תמצא להשיאה להגון לה כדאמרי' בתך בגרה שחרר עבדך וכו' · נשאת שמא לא יהיה לה בנים וזו הדאגה בבת ולא בבן כי אין האשה אלא לבנים . ושאמר אי אפשר לעולם בלא זכרים וגו' מבואר בפ"ק דב"ב ע"ש : [וח"א ישיחנה לאחרים כו' . שמא הם ישיאוהו עלה טובה להשיבו מדאגתו וכן פרש"י בפי"ה ע"ש] : מנע רבים מתוך ביתך וכו' . אבל רבים אמר שימנע אותם מתוך ומפנימות של ביתו כי אפשר ברבים שימצאו בהם רשעים שאין לאדם לגלות להם מסתוריו אבל אל הבית דהיינו מחוץ לבית יביא רבים הצריכים לו כי העניים רבים הם אך לא הכל תביא אף מחוצה לו ועל הראשונות מייתי דאמר רבי לא ירבה אדם רעים בתוך ביתו דהיינו בפנימית של בית כי ברבים הריעים אפשר שיהיו בהסרשעים כמ"ש איש רעים להתרועע וק"ל: אשה טובה מתנה כו' . ר"ל היא מתנה טובה לפי הגזרה כמ"ש מ' יום קודם יצירת הולד ב"ק יוצאת בת פלוני לפלוני אבל אמר שאפשר שתשנה גזירה והיא בחיק ירא אלהים תנתן ע"י בקשת הרחמים : ואמר אשה רעה וכו' . כמו הצרעת שהיא רעה הדבוקה באדם כמ"ש וצרעת נעמן תדבק וגו' כך האשה הרעה היא הרעה הדבוקה באדם עד שמרחיקה ומגרש' מתוך ביתו . ואמר אשה יפה . לפי פשוטו גם היפה במעשיה אשרי בעלה שהיא מצילה אותו מאשת אחרים כמ"ש דיה שמצלת לן מעבירה וז"ש מספר ימיו כפלים לפי שנא' בעבירה הכרת תכרת בעוה"ז ובעה"ב ואמרי' בפרק הזהב בעבירות אשת איש שהוא מיורדי גיהנם ואינן עולין וא"א באשה המצלת את האדם מעבירה שמספר ימיו כפלים בעולם הזה ובעה"ב העלם עיניך מאשת חן וכו' והיא א"א כי אפשר שלא תהיה יפה אבל הילה"ר נותן לה חן בעיני רואיה וז"ש פן תלכד במצודתה כי היא אינה רק מצודת הילה"ר : אל תט אצל בעלה למסוך וכו' כמ"ש זנות יין ותירוש וגו' . כי בתואר אשה יפה וכו' . כי אשה פה לבעלה הנזכרת לעיל הוא גם במעשים זוכה לעה"ב ולעה"ז אבל הרואה רק בתואר של אשה היפה רבים הושחתו בעוה"ז ועצומים כל הרוגים לעה"ב ביורדי גיהנם. ואמר רבים פצעי רוכל וכו'. כי הרוכל הוא הממציא להם דברים שהנשים מתקשטות בהם ומביאים לדבר ערוה כדאמר בבנות ציון בפ' במה אשה [א] ומכניסות ילה"ר בבחורי ישראל כארס בכעוס וז"ש הכא כניצוץ המבעיר גחלת כן מבעירים אש של הילה"ר באדם. ואמר ככלוב מלא עוף וכו' . כמו שאלו העופות המלאים בכלוב נראים מבחוץ וא"א שלא יגיע גם מגולהם מבחוץ כן בתיהם מלא ערמה וא"א שלא יגיע מערמתם מבחוץ בדבר ערוה שזכר ואמר מנע רבים וכו' . מבואר לעיל. ואמר רבים יהיו דורשי שלומך וכו' . ואעפ"כ לא תגלה סודך וכו' . כי

עין יעקב

בקטנותה שמא תתפתה . נראה דאתי למימר דבכל יום נוסף דאגתו עליה בקטנותה שאין יצרה תקפה כל כך חושש שמא תתפתה וכשהיא נערה חושש שמא מעצמה תפקרנה לזנות ומ"מ ידו להשיאה בגרה אין לך רשות להשיאה חושש שמא לא תנסב ויהיה מופקרת לזנות תמיד וכשנשאת שמא לא יהיה לה בנים ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה בעלה מגרשה וע"י כן תחזור לקדמותה לזנותיה : אשה טובה מתנה טובה וכו'. כל אלו הדברים יתבאר בחידושינו בפרק הבע"י דף ס"ג ע"ש :

עץ יוסף

(תורת חיים): קפב כולי עלמא לא יכלי ליה. כ' המוסיף הערוך שיפה פירש"י שבעלי חכמת הפרצוף הסכימו שזה סימן לערום. והערוך פי' מי שיש לו היכרא בזקנו

המתורגמן א) איין פֿאלשער שאטץ. ב) די מוטה פֿאן מענשען פֿערטרייבט די זארגע. ג) נעם צו. ד) וויא איין פֿונק צינדעט קאהלען.

[א] מהרש"א ד"ה רבים. בפרק במה אש' (דס"ג:):

יד יוסף

א ב"ב דף ט"ז ע"ב קידושין פ"ב ע"ב פסחים דס"ה ע"א : ב יומא ע"ה ע"א סוטה מ"ב ע"ב : ג ברכות דס"ג ע"א: ד עיין תקוני זוהר דף ל"ג ע"ג ד"ה דיקנא : ה יבמות ס"ג ע"ב :

חדשי גאונים

ממדע . ובס' מורה הנבוכים בפרק ל"ד מהראשון . ויעוין עוד בפרק ד' ופל"ח ופל"ז ופל"ח ממנו. עם היות שנראה ביניהם קצת קיצור ותילוף ויוקשה שם לפי זה למה השיבו ית' וראית את אחורי. או מה הוא ההבדל אשר נבין לפ"ז בין פנים לאחור . ואשר הוא מהראוי שנדבר בו עוד הוא לפי מה שדרשו בו רז"ל בברכו' ובג' ממנחות ואמרו מלמד שהראה לו הקב"ה למשה קשר תפילין . יפול בזה התימה הנורא לאיזו ענין הראהו יתברך הקשר ומה היתה הכוונה בזה אתו ית' . ועוד ראוי לנו שנחקור לדעת למה זה ועל מה זה הראהו דוקא הקשר ולא הש"ין מקדם ויהי לאחור ולא לפנים . האמנם ע"פ דרכינו ימשך אל כל זה ביאור טוב ויפה : אמרת א'וה ארופה. כי כאשר הקדמנו וכאשר הוא ידוע ומפורסם בסיפורי המקראות כי ענין השגת האל והראותו אל האבות היה בשם של שדי לפיכך משה אדונינו חפן למען לדקו להבין זה הענין וסוד השגתו על השלמות רצוני לומר להשיג כח השגת סוד שם של שדי מכל וכל כי האבות נראה מסיפורם שלא הבינוהו כולו אפס קצהו . כדבר שנאמר באברה' ויצחק ויקרא שם בשם ה' אל עולם הרי שיחסוהו בשם אל עולם כי לא הבינו יותר . ולזה אמר משה אדונינו ע"ה הראני נא את כבודך וזה כאשר ביארנו כאשר שיש ראיה בלב כמו ולבי ראה כמו שבא מבואר במדרש קהלת רבה . וביאר זה הרמב"ם מהראשון ברביעי מספר המור' שהושאל להשגת השכל וכל דבר עיון או הסתכלות · וכאתתו התשובה וראית את אחורי ומה טוב ומה נעים מה יקר מה מתוק מדבש פירוש רז"ל ודרשתם . ברוך שבחר בהם ובמשנתם שאמרו שהראהו קשר של תפילין למביני דבריהם דברי חכמי' ותודותם . גילו סוד ה' ליראיו למוצאי סוד להבנת דברותם . שרמז בזה סוד גדול

שמור פתחי פיך אל תצר צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום שמא למחר איננו ונמצא מצטער על עולם שאינו שלו. (משלי טו) כל ימי עני רעים בן סירא אומר אף לילות בשפל גגים גגו ובמרום הרים כרמו ממטר גגים לגגו ומעפר כרמו לכרמים. א א"ר זירא אמר רב [מ"ד (שם)] כל ימי עני רעים אלו בעלי תלמוד וטוב לב משתה תמיד אלו בעלי משנה רבא אמר איפכא והיינו דאמר רב משרשיא משמיה דרבא מאי דכתיב (קהלת י) מסיע אבנים יעצב בהם אלו בעלי משנה (שם) ובוקע עצים יסכן בם אלו בעלי הש"ס רבי חנינא אומר כל ימי עני רעים זה מי שיש לו אשה רעה וטוב לב משתה תמיד זה שיש לו אשה טובה רבי ינאי אמר כל ימי עני רעים זה אסטנים[א] וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו יפה[ב] רבי יוחנן אמר כל ימי עני רעים זה רחמני וטוב לב משתה תמיד זה אכזרי רבי יהושע בן לוי אמר כל ימי עני רעים זה [דף קא] שדעתו קצרה וטוב לב משתה תמיד זה שדעתו רחבה ב ואמר רבי יהושע בן לוי כל ימי עני רעים והאיכא שבתות וימים טובים כדשמואל דאמר שמואל ג שינוי וסת תחלת חולי מעיים:

קפג שם תנו רבנן:הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר והקורא פסוק בבית משתאות בלא זמנו מביא רעה לעולם מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה ואומרת לפניו רבש"ע עשאוני בניך ככנור שמנגנים בו (עובדי כוכבים) [לצים] אמר לה בתי בשעה שאוכלין ושותין במה יתעסקו אמרה לפניו רבש"ע אם בעלי מקרא הם יעסקו בתורה ובנביאים ובכתובים אם בעלי משנה הם יעסקו במשנה בהלכות ובהגדות ואם בעלי תלמוד הם יעסקו בהלכות הפסח בפסח בהלכות עצרת בעצרת בהלכות החג בחג. העיד רבי שמעון בן אלעזר משום רבי שמעון ה בן חנניא כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר (משלי טו) ודבר בעתו מה טוב:

קפד שם והלוחש על המכה. אר"י וברוקק[ג] בה לפי שאין מזכירין שם שמים על הרקיקה. איתמר רב אמר אפילו

רש"י

לכולם אלא לאחד מני אלף: מה ילד יום. מה אירע היום שמא למחר איננו שמת הוא היום: ונמצא שמיצר על עולם שאינו שלו. על יום שאינו עתיד לראות והיינו עולםשאינו שלו שהוא מצטער עליו ודואג על חנם מיוםהמחרת שלא תבא עליו צרה: כל ימי עני רעים. וטוב לב משתה תמיד פסוק הוא במשלי: בשפל גגים גגו. שעני הוא ואינו יכול להגביהו. לפיכך ממטר גגים לגגו. שיורד מטר הגגים הגבוהים לגגו ומזלפין עליו הגשמים ואינלו מנוחה אפי' בלילות: במרום הרים כרמו. שאין לו השגת יד לקנות כרם בשפלה בדמים יקרים וקונה לו באחד מן ההרים בזול וכל עפר שהוא מוליא לזבל מוליך הרוח מן ההר לשאר כרמים שבבקעה ונמלא העני נפסד: בעלי הש"ס. שקשה ללמוד מרוב קושיות וסוגיות שיש בו: משנה. נוחה ללמוד: רבא אמר איפכא. דבעלי הש"ס נהניןמיגיעו שידעו להורות איסור והיתר אבל בעלי משנה שונה ואינו יודע מהו אומר דאין מוריןהלכה מתוך משנה: יסכן. יתחמם:דעתו קצרה. משים ללבו כל דאגות חבירו ודואג על כל מה שעתיד לבא עליו: רחבה. ואינו משים ללבו דאגה כל כך ל"א דעתו קצרה רגזן:והא איכא שבתות וימים טובים. שאין לך עני בישראל שאין לו מעדנים: שנוי וסת. משנה וסת ואוכל יותר שאינו רגיל לאכול היינו תחלת חולי מעיים לפיכך אפילו שבתות וי"ט רעים לו: ה"ג הקורא שיר השירים ועושה אותו [כמין זמר] שקורא בנגינה אחרת שאינו נקוד בה ועושה אותה כמין שיר אע"פ שמשיר השירים הוא ועקרו שיר אסור לעשותו כמין שיר אלא בקריאתו: הקורא פסוק בבית המשתאות בלא זמנו. במיסב על יינו ועושה שחוק בד"ת וקורא פסוקים בקול רם לשחק בהם בבית המשתה אבל אם אמרו בזמנו על המשתה כגון שהוא יו"ט ונוטל כוס בידו ואומר עליו דברי הגדה ופסוקים מענינו של יום מביא טובה לעולם:וברוקק.שכן דרך מלחשין לרקק קודם הלחש ואסור להזכיר פסוק על הלחישה ויש לחשים שדרכן לרוק אחריהם ואומר אותו בלשונלעז ומזכירים להם שם בלשון לעז ואומר לי רבי דמותר דאין אסור אלא לוחש אחר הרקיקה דנראה שמזכיר השם על הרקיקה ועוד לא נאסר אלא בלה"ק אבל בלעז לא: אפילו בנגע

מהרש"א

שמא לבם אינם שלמים עמך והוסיף לומר דאפי' נגד שוכבת חיקך שהיא אשתך שמור פתחי פיך. ואמר אל תצר וכו'. התחיל בלשון נוכח וסיים שמא למחר איננו בלשון נסתר ואפשר שלא רצה להיות תולה קללתו לנוכח כדרך הכתובים ועי"ל כי שמא למחר איננו ר"ל שגם הצרה שדואג עליה איננו תהיה. ואמר כל ימי עני רעים וכו'. מבואר בפרק מי שמת עיין שם:

הקורא פסוק של שיר השירים וכו'. לפי שהספר נקרא שיר השירים ומדבר במשל ומליצה יחשוב המשורר לעשותו כמין זמר ושיר בעלמא:והקורא פסוק בבית משתאות בלא זמנו וכו'. היינו במשתאות ושמחות הרשות שהם בכל השנה בלא זמן שאותן השמחות גופן של איסור הם ולאפוקי במשתאו' ושמחות שהם של מצוה בזמנו כגון פסח בפסח וכו' כדלקמן.ואמר שמביא רעה לעולם מפני שהתורה וכו'. כמ"ש דבשמחה של איסור הוא בכל השנה ולא הביא ראיה לזה אבל סמך אהיפך דקאמר לקמן כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה וכו'. וז"ש עשאוני בניך. בשמחת רשות שלהם ככנור שמנגנים בהם גוים בשמחתם: ואמר לה בתי בשעה שאוכלים ושותים וכו'. גם בלא שמחה בכל השנה במה יעסקו: אמרה לו רבש"ע אם בעלי מקרא כו'. ר"ל יהיה להם עסק בהם כעוסק בתורה ולא כעוסק בשיר וזמר כדאמרינן גמרא גמור זמורתא תהא ומייתי לה מקרא ודבר בעתו ר"ל דבר של תורה בעתו דהיינו פסח בפסח וכו' שהוא שמחה של מצוה מה טובה מביא לעולם:

והלוחש על המכה וכו'. והטעם שאסור להתרפאות בדברי תורה ממכה וחולי שכבר חלה לפי שעושה התורה כשאר דברים שבעולם המרפאים החולה והמכה ואינו כן כי התורה יש לה מעלה יתירה שבקיומה ולימודה היא מגינה על האדם שלא יבא כלל לידי חולי ומכה וכדקאמר בפרק ידיעות הטומאה דלהגן בתורה שרי והיינו דמייתי מקרא לא אשים עליך לפי שהיא מגינה וק"ל:

הגהות וציונים

א ב"ב דקמ"ה ע"ב: ב כתובות דק"י ע"ב נדרים דל"ז ע"א ב"ב דקמ"ו ע"א: ג נדרים ל"ז ע"א וש"נ: ד מס' כלה: ה ברב אלפס איתא רבי יהושע:

חדושי גאונים

ונפלא והוא זה. כי להיותם שני אלו האותיות בתפילין של ראש השי"ן מקדם והדל"ת מאחור. הנה רמז לו יתברך ואמר וראית את אחורי לסורות נתן לו לרמוז ולהבינו שאינו ראוי כלל להבין את זה הסוד בשלימות בכל מכל כל כן בעודנו חי בהיות עוד בחיים חייתו אך שיראה אחוריו והוא קשר של תפילין שהוא הדלת שבתפילין של ראש. וכל זה לרמוז ולהבינו בדרך נעלם גם נסתר ומכוסה לא מבואר וגלוי עינים. וזה בעצמו על זה האופן נאמר לו וראית את אחורי כי הדבר ידוע במשל כי האדם יראה לעינים ולפניו של חבירו תהיה ותתחקה לו אז בנפשו צורתו עד שלא יתערב לו עם זולתו אפילו בשעה שאינה רואה אותו האמנם כשהוא רואהו מאחוריו אף ע"פ שהוא מכירו בראיה שהיא פעמים יסופק עליו גם יתערב עליו עם זולתו וכן השגתו ית' על האמת. ולזה אמר וראית את אחורי וגו' ירצה לא תוכל להשיג שמו הקדוש הנמשך לאבות כל עוד אשר אתה חי על פני האדמה וזהו מאמר כי לא יראני האדם וחי. ואמנם לעתיד נאמר והיו עיניך רואות את מוריך ועל תבנית זה האופן אמר התנא עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות ירצה לעתיד כי יהיו מסולקים מעניני החומר ומופשטים הימנו וכל אחד פשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים הנה אז ישיגו תכלית זה הענין על אמיתתו ועל בוריו השגה אמיתית ברורה. זהו ש"י עולמות ירצה כמה שבין משה כח סוד שקשר שהוא הדל"ת הטל השי"ן בראשם ושיו"ד בסופם הרי שם של שדי. ומזה הטעם בעצמו ולזאת הסיבה בעינה הוכרח התנא להפכו מלשון הכתוב כי הכתוב להיותו מבואר ברמז נפלא עמוק מכוסה הנה שידר ־דבור מה שבא הסוד מבואר בזו התיבה אשר בהיפוכה יתבאר כל זה. ואמנם התנא בהיותו רוצה לבארו ברמז

עיון יעקב

הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר. אפשר דלהכי נקט שיר השירים דאיכא למ"ד שלא נאמר ברוח הקודש עיין בריש מגילה ולכך מביא רעה מדה כנגד מדה דזה ששר בשירים הוא ודאי מרוב טובה שהשפיע לו השם כי אין דכן לשור על לב רע כדכתיב ושר בשירים על לב רע וכיון שאינו מכיר בטובה שעשה לו הש"י להודות ולשבח לו רק מרד בטובתו ע"כ מביא רעה על עצמו ודורו: **בשעה** שאוכלין ושותין במה יתעסקו. כלומר כדי שתהא סעודתם כסעודת מצוה ולא סעודת רשות ועיין ברמב"ם פ"ה מהלכות תענית ובא"ח סימן תק"ס סעיף ג' וסימן תר"ע סעיף ב' בהג"ה:

איתמר רב אמר אפילו כנגע צרעת. לכאורה נראה דהאו שני מ"ד פליגי אר' יוחנן דטעמא דר' יוחנן משום רקיקה על הזכרת השם ואינהו מיירי בלחישה שאין בו הזכרת השם אבל מלשון הש"ס נראה דאין כאן פלוגתא דמכל מקום כל התורה צירופי

עיון יוסף

כגון שחור ולבן כולי עלמא לא יכלי ליה דהוי ערוס גדול: מאי דכתיב כל ימי עני רעים כו'.משום דקשיא להו והאיכא שבתות וי"ט.ותו וטוב לב משתה תמיד. וכי תמיד יש לו משתה טוב לב. וקאמר רב דאילו בעלי תלמוד ובעלי משנה. ורבי חנינא קאמר דזה מי שיש לו אשה רעה או טובה כו' דכל הנך איתנהו תמיד בכל יום (תורת חיים):

קפג א"ל רבש"ע כו'.עי' מהרש"א. ועיין במג"א סי' תק"ס ס"ק י'. ועכ"פ מכלל הן אתה שומע לאו שאם קורא הפסוק בבית המשתאות שלא בזמנו שיגרום רעה ח"ו ולכן לא יפה עושים האנשים המתאספים יחד לשמוע חזן או משורר בבתיהם ולפעמים להנעים הנגינה משורר איזה נזמור או פיוט. ובפרט אם שותים אז ביין עליהם נאמר בשיר לא ישתו יין. ולפעמים בא מרעה אל רעה

המתורגמן. א) איין פערצערטעלטע מענש פי' רך ועגוג. ב) דער וועלבער ערטראגט אללעם. ג) באיים שפייען.

גמרא

בנגע צרעת ר' חנינא אמר אפי' ויקרא אל משה:
קפה שם רב יצחק בר שמואל בר מרתא איקלע להההוא אושפיזא[א] אייתיאו ליה משחא[ב] במנא שף נפקן ליה צמחי באפיה נפק לשוקא חזיתיה ההיא איתתא אמרה זיקא דחמת קא חזינא הכא עבדא ליה מלתא ואיתסי[ג] א"ל רבי אבא לרבה בר מרי כתיב (שמות טו) כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך וכי מאחר שלא שם רפואה למה א"ל הכי אמר ר' יוחנן מקרא זה מעצמו נדרש שנא' (שם) ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך אם תשמע לא אשים ואם (לאו)[לא תשמע]אשים ואעפ"כ אני ה' רופאך:
קפו שם אמר רבה בר בר חנה כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להם חמה עזה יש בעולם התחילו [הם] בוכים ור' עקיבא משחק אמרו לו מפני מה אתה שוחק אמר להם וכי מפני מה אתם בוכים אמרו לו אפשר ס"ת שרוי[ד] בצער ולא נבכה אמר להם לכך אני משחק שכל זמן שאני רואה רבי שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש ואין דובשנו מדביש אמרתי שמא ח"ו קבל רבי עולמו ועכשיו שאני רואה רבי בצער אני שמח א"ל עקיבא כלום חיסרתי מן התורה כולה א"ל למדתנו רבינו (קהלת ז) כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא:
קפז שם תנו רבנן כשחלה רבי אליעזר נכנסו ארבעה זקנים לבקרו רבי טרפון ורבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור"ע נענה רבי טרפון ואמר טוב אתה לישראל מטיפה של גשמים שטיפה של גשמים בעוה"ז ורבי בעוה"ז ולעוה"ב. נענה ר' יהושע ואמר טוב אתה לישראל יותר מגלגל חמה שגלגל חמה בעוה"ז ורבי בעוה"ז ולעוה"ב. נענה ר' אלעזר בן עזריה ואמר טוב אתה לישראל יותר מאב ואם שאב ואם בעוה"ז ורבי בעוה"ז ולעוה"ב. נענה רבי

רש"י

לרעת. אפי' לוחש האי קרא דלית ביה ש"ש על הרקיקה שקורא נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן (ויקרא יג) לשם רפואה אין לו חלק לעוה"ב: ואפי' ויקרא אל משה. שאין בו לא חולי ולא נגע דאין ראוי ללוחשו על המכה ואין מזכירו לשם רפואה אלא כסבור הוא להנצל בזכות דברי תורה שהוא מזכיר אסור ללוחשו: שף. סך שמן בפניו: צמחין. אבעבועות מלכ"ן: זיקא דחמת. רוח של אותו סד ששמו חמת אני רואה בפניך שאחזתך: חמה עזה יש בעולם. על עצמו היה אומר שכעס עליו המקום והכביד חוליו: שכל זמן שהייתי רואה את רבי שאין יינו מחמיץ וכו'. כלומר שהיתה הצלחה בכל מעשיו אמרתי קבל רבי את עולמו כל שכרו: רואה רבי בצער. ושכרו משתמר להבא ולכך אני שמח: מדביש. מתקלקל ונעשה צלול מחמת חימום: כלום חיסרתי. שאתה אומר שאני סובל עונותי: שגלגל חמה בעולם הזה. ולא לעתיד שהמאורות

מהרש"א

אם תשמע לא אשים כו'. מבואר כדלעיל אם תשמע לא אשים לפי שהתורה מגינה. ולכך אם תשמע לא אשים ואם לא תשמע אשים וכו'. מבואר בת"י ואם תעברון על פתגמי משתלחין עליך ואם תתובון אעדינון ארום אנא ה' מסאך. ולכאורה מלת כי אינו מיושב לפי הדרש ולפי הדקדוק שהוסיף רש"י בפי' החומש יתיישב שכתב ואם אשים הרי הוא כלא הושמה כי אני ה' רופאך עכ"ל דר"ל דואם אשים חסר מן המקרא אבל כיון דהשימה הוה כאילו לא הושמה יהיה ואם אשים בכח המאמר דולא אשים וזה שנתן טעם דלכך הוה גם השימה כאילו לא הושמה כיון שאני ה' רופאך ויכולת בידי לרפאות משא"כ בכח ב"ו שגם אחר רפואה המכה נכרת ברושם מה ודו"ק: חמה עזה יש בעולם וכו'. עיין פרש"י אבל מלשון יש בעולם לא משמע כן אלא דיש לפרש שעליהן אמר כן כמ"ש בס"פ ד' מיתות [א] שאמר להן תמה אני אם ימותו מיתת עצמן כו' ע"ש וכן מ"ש הכא ס"ת שרוי בצער ואכן לא נבכה. ע"פ מ"ש שם נטל ב' זרועותיו והניחן על לבו אמר אוי לכם ב' זרועותי שהן כשני ס"ת כו' כמבואר שם וכן מ"ש כלום חסרתי מן התורה. מבואר שם. וסא"ל ר"ע למדתנו רבינו כי אדם וגו'. אע"ג דקרא הוא א"ל בלשון הזה כדרך שאלת ותשובת התלמיד לרב ויש לדקדק בזה דבפ' במה בהמה [ב] איכא למ"ד דאין מיתה בלא חטא כו' ומסיק עליה תיובתא מהסיא דד' מתו בעטיו של נחש ואמאי לא מסייע מהכא דקא"ל ר' עקיבא לר"א כי אדם אין צדיק וגו' דמשמע מיניה דאין מיתה בלא חטא ולפי מה שכתבו התוספות שם אהסיא דד' מתו בעטיו של נחש והא דכתיב כי אדם אין צדיק בארץ וגו' ברוב בני אדם קאמר עכ"ל יש ליישב דה"נ רע"ק קאמר לר"א שאפשר שגם אתה מרוב בני אדם ודוחק:

טוב אתה מטפה כו'. ירצה שכל אחד מהם נקט בדבריו טובה והנהגה אחת שבעולם מן הג' עולמות כי הנהגה של גשמים הנראית פועלת להטיב לבריות היא מלמטה כמ"ש [ג] שאין לך טפה היורדת מלמעלה שאין עולין כפלים מלמטה והנהגה שנית מגלגל חמה נראית פועלת להטיב לבריות מעולם אמצעי והנהגה השלישית מאב ואם שהם בדבורם וכח הנשמה שמעולם עליון מגדלים ומנהיגים להטיב לבניהם אחריהם אבל הנהגות שלהם אינן רק בעוה"ז משא"כ הנהגת הרב לתלמידו שמטיב לו בעוה"ז ובעוה"ב ולפי שראה ר"ע שהיו מלטערין על צערו כדלעיל לכך אמר שאל תלטערו בכך לפי שחביבין יסורין

הרי"ף

מהרש"א ד"ה אם תשמע מלת כי אינו מיושב לפי הדרש. נראה דאם תשמע אמר לא אשים ולא אמר ארפא מכותיך הטעם הוא כי אני ה' רופאך אע"פ שלא תשמע: רש"י ד"ה חמה עזה. על עצמו היה אומר ואפשר י"ל לא על עצמו כי אמר יש בעולם כוונתו דיסורין עליו מעונות הדור ולזה הם בוכים כו' א"ל כלום חיסרתי להכרית היסורין אינן מצד עצמו השיבו ר"ע אין צדיק גמור א"כ י"ל עבור עצמו ושלא יקבל שכרו אלא להבא:
נענה רבי טרפון כו' מטפה של גשמים. נראה לפי דאמרינן יומא דמטרא כיומא דדינא ואעפ"כ מועילים לישראל והם אינם אלא לעולם הזה ויסורין של רבי מכפרים על ישראל ומגינים עליהם אף לעוה"ב ור' יהושע הביא ראיה לפי דאמרינן בשיתין פולסא דנורא מחו לחמה כל יומא שיוצא ומאיר לישראל בעוה"ז ויסורין של רבי מכפרין עונותיהם של ישראל ומועילים להם לעוה"ב וראב"ע אמר יותר מאב ואם שהן מייסרין בדברים לבניהם כדי לקרבם בעוה"ז אבל מתוך יסורין של רבי יאמרו כולם אם בארזים נפלה שלהבת כו' נמצא חוזרים בתשובה ובאים לעוה"ב אבל רע"ק אמר אינו כן כי לפי דבריהם אינן חביבים היסורין כיון שאינם באים עבור עצמו רק להטיב לאחרים אלא חביבין יסורין שמכפרין על עצמו כי אדם אין צדיק וגו' והביא ראיה ממנשה אע"פ שלמד תורה הרבה לא הועילו אלא יסורין:

עיון יעקב

שמות של הקב"ה הן כדאיתא במדרשים וכל המפרשים ומה"ע שמכינן לברכת התורה כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו והשתא אתי שפיר הא דאמר רבי חנינא אפילו ויקרא אל משה דלכך האל"ף זעירא שאינו מצירוף השמות לפי שמשה לא ידע לצרפו וזה ותהסרהו מעט מאלהים כמ"ש המ"ע הובא בילקוט ראובני ריש פרשת ויקרא אפ"ה אין להזכיר על הרקיקה בשביל שאר אותיות ועוד שהאותיות עצמן יש בהן קדושה ועיין פרש"י ובזה מתורץ מה שמקשה הב"י בי"ד סימן קע"ע על הרמב"ם ע"ש: וכי מאחר שלא שם רפואה למה. ק"ק לפי מה דאיתא בפ"ק דמגילה דף י"ג שהקב"ה שם רפואה קודם למכה ע"ש א"כ אתי שפיר שהקב"ה הקדים הרפואה שלא תבא המחלה וצ"ע:
חמה עזה יש בעולם. כי לפי שטתו שלא חטא כלל א"כ מת בעון הדור כי מפני הרעה נאסף הצדיק לכך התחילו הם בוכים משא"כ ר"ע לשטתו דבסמוך דקאמר שחטא כדכתיב כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לכך היה משחק:
נענה ר' טרפון. בזה ג"כ הלכו לשטתם דלעיל דאינהו סברי שלא חטא כלל והוא רק להגן על בני דורו חלה כי מפני הרעה נאסף הצדיק לכך אמרו טוב אתה לישראל להגן

חדושי גאונים

מפורש ובוש שכל ולהבין במקרא. הנה ביארנו מעט ביותר מבואר מאשר מבואר במקרא עצמו ולזה היפך התיבה אל סוד ביאור הענין וכונתו וטעמו ולזה אמר ש"י עולמות מה שיבואו אותיות שם של שדי בזה הסדר כראוי ונכון ודברים אלו מזהירים כזוהר הרקיע וכעצם השמים לטוהר. ואמנם אמרו ש"י עולמות רוצה לומר משיגים הדברים הנעלמים משמשך עניני זה השם וסודו כי עולם נגזר מן נעלם וכמו שביארנו ז"ל זה שמי לעולם לעלם כתיב. וזהו אמרו ופדויי' ה' ישובון וגו' שמחת עולם על ראשם כלומר ישיגו הדברים הנעלמים הנרמזים בתיבת עולם. וזה שנאמר ששון ושמחה ישיגו להורות שאו השמחה אינה שמחה גשמית עולמית זולתי השגה ושמחת עולם כלומר עניינים נעלמים וכמו שביארנו. וזהו דדרשו ז"ל שמחה שמעולם על ראשם. ועתיד שנבאר זה המדרש רחב הביאור במקומו אי"ה בשבת פרק ר' עקיבא. ולזה תקנו לנו חז"ל בנוסח התפלה על כן נקוה לך ה' אלהינו לראו' מהרה בתפארת עוזך וכו'. שמלת לראות הושאל להשגת השכל כמו שביארנו. ולזה תקנו מיד בסמוך לתקן עולם במלכות שדי. והבן זה ודעהו כי הוא ברור בעומקו ומאמת כל דברינו ומברר שהם דברים ברורי' בחכמה במאד מאד (דרש משה): אמר ליה רבי אבא לרבה בר מרי כתיב כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך כו'. הנך רואה שדקדק החכם בלשונו לומר מקרא זה מעצמו נדרש.

[א] מהרש"א ד"ה חמה. ד' מיתות (דס"ח.): [ב] שם ד"ה למדתנו. במה בהמה (דף נ"ה:): [ג] שם ד"ה טוב. כמ"ש (תענית דף כ"ה:):

עין יוסף

לעורר מעניני תפלה ומוליא שם שמים לבטלה חס ושלום: קפה ואף על פי כן אני ה' רופאך. ר"ל שאף על פי שאשים עליך לא תאמר שהכה אותך דרך נקמה ולא יהיה לך ע"י המחלה רפואת הנפש. אלא אני ה' רופאך רפואת הנפש ע"י המכות. וה"ק קרא והיה אם שמוע תשמעו וגו' לא אשים עליך. ואמר הטעם משום כי אני ה' רופאך ע"י המכות וכיון שתשמע לקול ה' א"כ לא תצטרך לרפואה. א"כ מוכח הא אם לא תשמע אשים כדי לרפאות אותו מחולי הנפש. נמצא שזה שאמר הגמרא ואם לאו אשים ואעפ"כ אני ה' רופאך הוא בכח המאמר דולא אשים כי אני ה' רופאך:

המתורגמן. א) גאַסטהויז. ב) אעהל. ג) געזונד געווארען. ד) ליגט, רוהעט.

עקיבא ואמר חביבין יסורין [אמר להם סמכוני ואשמעה דברי עקיבא תלמידי שאמר חביבין יסורין] א"ל עקיבא זו מנין לך אמר מקרא אני דורש (מ"ב כא) בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים ויעש הרע בעיני ה' וכתי' [שם ע"ב](משלי כה)גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה וכי חזקיה מלך יהודה לכל העולם כולו לימד תורה ולמנשה בנו לא לימד תורה אלא מכל טורח שטרח בו ומכל עמל שעמל בו לא העלהו למוטב אלא יסורין שנא' (ד"ה ב לג) וידבר ה' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו ויבא ה' עליהם את שרי הצבא אשר למלך אשור וילכדו את מנשה בחוחים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכוהו בבלה וכתיב (שם) וכהצר לו חלה את פני ה' וגו' ויתפלל אליו ויעתר לו [וישמע תחנתו] (מאי עבוד ליה שדיוה בדודא דנחשא[א] ושדו נורא תותיה והוה קא מצטער טובא[א]אמר היכי ליעביד נקרייה[ג] להקב"ה בעים עילואי נקרייה לעבודת כוכבים לית בה ממשא מה עשה קרא לגדולים ולא ענייוה קרא לקטנים ולא ענייוה אמר רבונו של עולם אי ענית לי ענית ואי לא אמינא איהו נמי כוותהון מיד ויעתר לו) וישיבהו [ירושלים] למלכותו [וידע מנשה כי ה' הוא האלהים] הא למדת שחביבין יסורין :

קפח שם תנו רבנן שלשה באו בעלילה ואלו הן: קין . עשו . ומנשה. קין דכתיב (בראשית ד) גדול עוני מנשוא אמר לפניו רבש"ע כלום גדול עוני מששים רבוא שעתידין לחטוא לפניך ואתה סולח להם . עשו דכתיב (שם כז) הברכה אחת היא לך אבי . מנשה בתחלה קרא לאלוהות הרבה ולבסוף קרא לאלהי אבותיו :

קפט [דף צ] א משנה שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא. שלשה מלכים. ירבעם. אחאב . ומנשה . רבי יהודה אומר מנשה יש לו חלק לעולם הבא שנא' (ד"ה ב לג) ויתפלל אליו [ויעתר לו] וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו אמרו ליה למלכותו השיבו ולא לחיי עולם הבא השיבו . ארבעה הדיוטות . בלעם . ודואג . ואחיתופל . וגיחזי : גמ' (מי מנאן א"ר אשי אנשי כנסת הגדולה) :

קצ [דף קא ע"ב] ב תנו רבנן ירבעם שריבע עם. ד"א ירבעם שעשה מריבה בעם. ד"א ירבעם שעשה מריבה בין ישראל לאביהם שבשמים . בן נבט בן שניבט ולא ראה . תנא הוא נבט הוא מיכה הוא שבע בן בכרי .

ולטובתו הן באין לכפר עליו : ואמר וכי חזקיה לכל עולם כולו לימד תורה כו'. לפי שספר משלי מדבר בהנהגת בן אדם ובדרך ארץ ע"פ התורה אשר גם דת הנמוסית מודה בזה ע"כ אמר לכל עולם כולו לימד: ושאמר שדיוה בדודא דנחשא ושדי נורא תותיה כו'. אפשר דילא להם זה הדרש מויאסרוהו בנחשתים דהיינו בדוד של נחשת ודריש ליה כמי נחשת מלשון שולים כמו נחשתה מחממתה וכמו נחשתו של תנור דמסכת כלים כפרש"י פרק כירה [א] והיינו שהיה מיסרו בנחשתו ושולים של הדוד ע"י שהסיק תחתיו האש וע"י זה הילך לו וחלה וגו' ושאמר היכי ליעבד כו' קרא לגדולים כו'. כל זה בספרי הגמרות אינו וילא להם זה הדרש מדכתיב בסיפיה דקרא ויתפלל וגו' וידע מנשה כי ה' הוא האלהים דמשמע שקרא קודם לאלהים אחרים : ג' בעלילה באו וכו'. עיין פרש"י אבל לשון עלילה לא נאמר קנבכ"מ אלא אדרבה נאמר על מי שבא בעקיפין ודבר שאינו אמת וזהו בנין אב לכולן ושם לה עלילות דברים וגו' ונראה לומר בכוונת רש"י דודאי שטענות אלו הג' היו עלילות ולא טענות אמיתיות ובודאי שהיה להם תשובה אלא דלפי דעתם שהיו דבריהם טענות של נצוח שלא היה תשובה וכדי שלא יהרהרו אחרי מדותיו של הקב"ה עלתה להם טענתם אף על פי שבעלילה היו וק"ל : מס' רבוא כו'. יש לפרש דחטא הרבים שהם ס' רבוא הוא יותר גדול מחטא של יחיד א"נ י"ל כלום גדול עוני שהוא בין אדם לחבירו רליחת הבל מעונם' רבוא שעשו את העגל שהיא עבירה בין אדם למקום וזה שדקדק לומר שעתידין לחטוא לפניך דהיינו עון שהוא לפניך וק"ל : הברכה אחת היא לך אבי כו'. שהיה לו מקום הרהור אילו לא ברכו שהיה מהרהר כי יש שתי רשויות וכביכול שאין ביד הקב"ה כל הברכות אלא ביד אלוה אחר וז"ש הברכה אחת היא לך מהקדוש ברוך הוא : [מי מנאן כו'. דמי יודע מזה אם לא בנבואה ואמר דאנשי כנה"ג שהיו בהן נביאים חגי זכרי' ומלאכי מנאו אותן ע"פ הנבואה]: שריבע עם כו'. פרש"י שהשפיל את ישראל מלשון רביעה וכדאמרי' בפ' במה בהמה [ג] בשעה שהעמיד ירבעם ב' עגלי זהב נבנה כריך אחד והוא איטליא של יון ועי"ל שהוא נעשה בעל של עם כדאמרינן בתענית למה נקרא רביעה שרובע הקרקע שהוא נעשה בעל של הארץ:שעשה מריבה בין ישראל כו'.עי' פרש"י ולולי פירושו היה נראה לפרש כפשוטו שעשה מריבה בין העם שנעשו לשני ממלכות ונחלקו זה עם זה.ושאמר שניבט ולא ראה.ר"ל שלא היה לו רק הבטה בעלמא ולא ראיה ממש שהרי טעה:הוא נבט הוא מיכה הוא שבע כו'.

מתחדשות:חביבין יסורין.שמכפרין עליך:גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה . היינו תלמידי חזקיה כדקיי"ל בהשותפין בב"ב (דט"ו) חזקיה וסיעתו כתבו משלי מכלל דחזקיה היה מלמד לכל וכדאמרן (לעיל ל"ד)נעץ חרב על פתח בהמ"ד וכ"ש שלמנשה בנו לימד : מכל טורח שטרח בו . ללמדו : שלשה באו בעלילה . שלא באו לבקש לפני הקב"ה (בתחלה) [בתפלה] אלא באו בעלילה שאמרו דברים של ניצוח שאין להם תשובה: הברכה אחת היא . וכי אין לך ברכה יותר . התשובה נלחת הסיבו ועלתה לו : מנשה . בא בעלילה שלא להתפלל למקום אלא לבסוף אם לא תושיעני מה הועיל לי שקראתי לך יותר משאר אלוהות והיינו דכתיב ויכנע לפני ה' אלהי אבותיו מכלל דעד השתא לפני אלוהות אחרים נכנע : (מי מנאן. להנך ג' מלכים וארבעה הדיוטות דקתני במתני' אין להם חלק) : שריבע עם . שריבדאת ישראל והשפילם:עשה מריבה בעם. הריבם אלו עם אלו בעסק עבודת כוכבים זה עובד וזה מוחה בידו ובאין לידי מחלוקת : שניבט ולא ראה . היה סבור להביט יפה ולעמוד על דבר עיקר ולא ראה שטעה כדאמרי' לקמן ראה אש

[א] מהרש"א ד"ה שדיוה . פ' כירה (דף מ"א.) : [ג]גמ' אמר היכי ליעביד נקריי' וכו' ואי לא אמינא איהו נמי כוותהון. (בערוך ערך אפיא איתא הא כל אפיא שוין) : [ג] מהרש"א ד"ה שריבע . בפ' במה בהמה . (דף נ"ו.) :

יד יוסף

א חגיגה דף ט"ו ע"ב:(שלשה מלכים) רמז לזה בני אמי נחרו בי . אמי מטריקון א ח א ב מנשה ירבעם אילו ג' שהרשיעו ביותר והתירו לעבוד עבודת כוכבים (מגלה עמוקות) : ב ילקוט מלכים סימן י"א :

חדושי גאונים

הורה בזה שסוא דרך דרוש ומקרא אינו יוצא מידי פשוטו . וכבר התאמצו המפרשים לעמוד הדבר על מכונו ע"ד הפשט . והרואה יראה כמה מהלחן והדחק שנמצא בדבריהם: והנלע"ד הוא באשר שנודע שחכמת הרפואה כוללת ב' סוגים עליונים (א) לעמוד הגוף על מכונו שלא יבא לידי חולי [בל"א דיעט]: (ב) להסיר ממנו החולי אשר כבר נפל בו . ומושכל ראשון הוא שהעמדת הגוף על מכונו שלא יבא לידי חולי הוא יותר קל מהסרת החולי . משל לבית בנוי' שהשמירה בו מכל ענוף ומכשול היא יותר קל מלהעמידו כאשר נחרב . נמשך מזה מי שיש לו ידיעה לבנות בית על מכונו. אזי בודאי יודע לתקן אם יארע בו מקרה יהיה מה : ובזה נתבאר אצלי מאמר הכתוב . והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך וגו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. ר"ל שאם תתן עיניך ולבך אל כל האמור בפסוק זה שהוא כולל כל התורה עשין ולאוין . אזי נכון יהיה לבך בטוח שתנצל מכל מכשול ופוקה. כי על ידי שמירת התורה

הכותב

כתב הרמב"ם בפי' המשנה ג' מלכים כו' . אולם זכר אלה לגודל מעלתם בחכמה ושמא יחשוב החושב כי לרוב חכמתם וזכות התורה שהיו יודעין אותה ידיעה גדולה יש להם חלק לעולם הבא לכן הודיענו שיסודי האמונה נתקלקלו אצל הנזכרים ונסתפקו בקצתם ולפיכך נדחו מחיי העולם הבא וזכר בלעם והוא אינו מישראל לפי שחסידי אוה"ע יש להם חלק לעוה"ב והודיע כי בלעם מרשעי אוה"ע ואין לו חלק לעולם הבא :

עיון יעקב

לאגן עליהם ורבי עקיבא לשיטתו דבאו עליו יסורים לכפרת חטאו לה"ק חביבין יסורין וכפרש"י שמכפרין עליך : ולמנשה בנו לא למד תורה . שעיקר חטאו היה שגילה פנים בתורה ואלמלא למד שפיר לא עשה כן : מי מנאן . עיקר הקושיא מה מנאן בודאי מנינא למעוטי אתי דשאר מלכים אף שהיו בתוכם ג"כ רשעים יש להם חלק לעוה"ב ולהכי מקשה מי מנאם וידע זה אם לא אנשי כנסת הגדולה שידעו זה ברוח נבואה אבל אלו שאין להם חלק לעוה"ב כולהו נפקא מקרא כמבואר בסמוך א"כ לא קשה מי מנאן : שריבע עם . אפשר

עץ יוסף

קפח כלום גדול עוני מששים רבוא כו' . לא ידענא מי גילה לו לאותו רשע נבואה זו . וי"ל שספרו של אדה"ר חזיה ליה שהיה כתוב בו דור דור ודורשיו וכו' (תורת חיים) : מששים רבוא . וה"ק להקב"ה וכי גדול עוני מנשוא לך שלא תוכל לסבול יותר מעון ששים רבוא שעתידין לחטוא . וענין

המתורגמן. א) קופפערנען קעססעל. ג) אנרופען .

נבט שניבט ולא ראה · מיכה שנתמכמך בבנין ומה שמו שבע בן בכרי שמו . ת"ר שלשה ניבטו ולא ראו ואלו הן · נבט · ואחיתופל . ואצטגניני פרעה . נבט שראה אש שיוצא מאמתו הוא סבר איהו מליך ולא היא ירבעם הוא דנפיק מיניה . אחיתופל ראה צרעת (שפרחה) [שזרחה] לו על אמתו הוא סבר איהו מליך ולא היא בת שבע [בתו] היא דנפק מינה שלמה . אצטגניני פרעה דא"ר חמא בר חנינא מאי דכתיב (במדבר כ) המה מי מריבה המה שראו אצטגניני פרעה וטעו ראו שמושיען של ישראל במים הוא לוקה אמרו (שמות א) כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והם לא ידעו שעל עסקי מי מריבה הוא לוקה . ומנא לן דלא אתי לעלמא דאתי דכתיב (מ"א יג) ויהי בדבר הזה לחטאת בית ירבעם ולהכחיד ולהשמיד מעל פני האדמה להכחיד בעוה"ז ולהשמיד לעוה"ב . אמר רבי יוחנן מפני מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח את שלמה (לשם שמים) ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים שנאמר (שם יא) וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה בנה את המלוא סגר את פרץ עיר דוד אביו א"ל דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא[א] לבת פרעה ומאי וזה הדבר אשר הרים יד במלך אמר ר"נ שחלץ תפיליו (לפניו) [בפניו] :

קצא שם אמר רב נחמן גסות הרוח[ג] שהיה בו בירבעם טרדתו[ג] מן העולם שנא' (מ"א יב) ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלים ושב לב העם הזה אל אדוניהם אל רחבעם מלך יהודה והרגוני ושבו אל רחבעם מלך יהודה . [אמר] א גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית יהודה בלבד כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא

רש"י

יולאה מאמתו וכו': נתמכמך בבנין. של מלרים שנתנוהו בבנין במקום לבנה כדמפרש באגדה שא"ל משה להקב"ה אתה הרעות לעם הזה שעכשיו אם אין להם לבנים משימין בניהם של ישראל בבנין א"ל הקב"ה קולים (אני מכלה) [הם מכלים] שגלוי לפני אלו הם חיים היו רשעים גמורים ואם תרלה תנסה ותוליא א' מהן הלך והוליא את מיכה. ל"א נתמכמך עסק בבנין עד שנעשה מך כדאמרינן (סוטה י"א) כל העוסק בבנין מתמסכן : הוא סבר איהו מליך. ולכן נתאמן שבע בן בכרי וקבץ כל ישראל אליו והיה רולה למלוך כדכתיב במקרא: איהו מליך. ולכן נעשה יועץ לאבשלום כדי שתסוב המלוכה מדוד לאבשלום ובין כך ובין כך יתגלגל הדבר והשב אליו: על מי מריבה. שבעון שאמר שמעו נא המורים נענש ולא נכנס לא"י: ומנא לן דלא אתי. ירבעם לעלמא דאתי וה"כ מפרש לקמן בכולהו ג' מלכים וד' הדיוטות: הוכיח את שלמה. כדמפרש ואזיל דאמר דוד אביך כו' : ומפני מה נענש שהוכיחו ברבים . לביישו : פרץ פרצות בחומה. כדי שיעלו ויכנסו בריוח: ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא. כדי שיכנסו בשערים לידע מי נכנס כדי לגבות מס לבת פרעה . מ"ר . ל"א שסגר השערים ועשה מגדל לבת פרעה על אחד מן השערים וכולם עוברים דרך שם כדי שיהיו מלויין עמה לכבדה ולעבדה כל עבודת בית המלך קרי אנגריא . ל"א לעשות אנגריא שהיה רגיל שלמה לסגור דלתות העזרה ומלניע מפתחות בידו ודרכו של מלך ליסן שלשה שעות ביום וישראל עומדין על פתח העזרה עד שיעמוד המלך ואמר לו ירבעם אתה רולה שיהנו לך אנגריא לבת פרעה אשקדשתן להם מפתחות : בית המלוא . אחת מן הפרלות גדר ומלאו לכותל החומה ובנה שם מגדל לבת פרעה ולאנשים שעובדים לה. לעיל מהאי קרא כתיב וירם יד במלך כלומר קם בדברים כנגד המלך ומרד בו: שחלץ תפיליו בפניו . שהיה לו לפנות לצד אחר מפני אימת מלכות ולחלוץ שלא בפניו . ל"א שחלץ תפיליו בפניו לבא להתרים כנגדו בחזקה. חלץ תפיליו אין נכון להיות בגלוי ראש לפני המלך והוא התחיל במרד בכך להראות ולומר לו שאינו נוהג כמלך: גמירי דאין ישיבה.

מהרש"א

דנבט היה משבט אפרים ובמיכה ובשבע בן בכרי מפורש בתנ"כ איש מהר אפרים גם במעשה דשבע בן בכרי כתיב ושם נקרא איש בליעל ע"ש מעשה מיכה שקודם לו דכתיב בעובדי ע"ז יצאו אנשים בני בליעל גו' עם לבבך בליעל גו' ובמעשה דירבעם כתיב ושם אמו צרועה אשה אלמנה וגו' ע"ש מעשה דשבע בן בכרי שקודם לו שנהרג אביו נבט שהוא שבע בן בכרי והיתה אשתו אלמנה במעשה דירבעם וקאמר דבמעשה מיכה קראו מיכה ע"ש מעשה דקודם לו במלרים שנתמכמך בבנין ובמעשה דירבעם שקראו נבט ע"ש שניבט ולא ראה שעל מעשה ירבעם ראה יולא אש מאמתו אך קשה בקרא לומר דשבע בן בכרי הוא נבט דהא בשבע בן בכרי כתיב איש ימיני דמשמע שהיה מבנימין ונבט מאפרים היה וי"ל דקראו איש ימיני ע"ש שהיה חולק במלכות בית דוד ששבט בנימין היו חולקים במלכותו של דוד בשביל שאול : שראה אש יולאה מאמתו כו' . אמתו הוא רמז על זרעו שממנו ילא אש המחלוקת לכלות מלכות בית דוד וכן לענין לרעת פרחה על אמתו רמז על זרעו שיפרח ממנו המלוכה ע"י לרעת כדאמר לקמן שנלטרע דוד ו' חדשים ע"י מעשה דבת שבע : [שראו אלטגניני פרעה כו'. מבואר בפ"ק דסוטה ע"ש :] לחטאת בית ירבעם להכחיד כו' . נקט בית ירבעם לענין הכחדה שבעה"ז כדכתיב שלא נשאר לו נין ונכד: מפני שהוכיחו ברבים כו' . כיון דכל זה תוכחה היה לא היה לו לקרותו מרד כמ"ש וזה הדבר אשר הרים יד גו' אי לאו שהוכיחו ברבים שהוא הוא המרד שהי' לו להוכיחו בלנעה ויש לדקדק דהא עונשו של ירבעם מפורש בקרא שנענש על שהחטיא ישראל בע"ז וי"ל כענין שאמרו עבירה גוררת עבירה דאי לאו גסות הרוח שהיה בו שמרד במלכות בית דוד לא היה בא להחטיא ישראל לעבוד ע"ז כדלקמן : וזה אשר הרים גו' שחלץ תפיליו כו'. שמעתי בזה ע"פ מ"ש בר"פ אלמנה נזונית[א] כל מלאכות שעבד עושה לרבו תלמיד עושה לרבו חוץ מהתרת מנעל ולא אמרן דלא מנח תפילין אבל מנח תפילין לית לן בה והשתא כשהוא חולץ תפילין לפניו מראה שאינו רולה לעבוד[ב] לו עוד כל עבודות שהעבד עושה לרבו וק"ל :

כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב כו'. ילא להם זה הדרש כי לפי פשוטו הענין כפול בקרא דכתיב ושב לב העם אל אדוניהם גו' ושבו אל רחבעם מלך גו' וע"כ דרשו ושבו אל רחבעם וגו' מלשון ישיבה שיראו אותו בישיבה בעזרה ואני עומד והיינו גסות הרוח שהיה בו שלא היה הוא רולה לעמוד

[א] מהרש"א ד"ה וזה. בר"פ אלמנה ניזונית (דנ"ו.)[ב]שמעתי כו' שאינו רוצה לעבוד וכו' . (היכא למידק הא כתבאר בסוגיא דכתובות ל"ו . דבמקום שמכירין אותו אף דלא מנח תפילין עושה תלמיד לרבו כמו שהעבד עושה לרבו [והנה ענין דירבעם במקום שמכירין הוה] וכבן לא טובה השמועה ששמע הגאון רבינו מהרש"א ז"ל אלא יותר נראה כמ"ש רש"י ז"ל ד"ה חלץ תפליו ואין נכון להיות בגלוי ראש לפני המלך והוא התחיל במרד בכך וכו') :

יד יוסף

א סוטה דף י"ג . יומא דף כ"ה . קידושין דף ע"א . תמיד דף כ"ז :

הדושי גאונים

הכוללת מניעת אכילת ובעילת אסורות. ויתר הדברים הנלרכים להעמדת הגוף . כמו הסרת הקנאה והתאוה . ודומיהן . לא תבא לידי מכשול: אמנם פן יעלה על לבבך דבר בליעל לאמר במה אדע שאלה הדברים יש להם סגולה לשמירת הבריאות גלל כן אמר הכתוב כי אני ה' רופאך . ירלה כבר רפאתי אותך מחולי קשה מאוד . מכה נושנת . שהיית משועבד במלרים . אשר היתה מכה שלא תוכל להרפא בדרך הטבע. כנודע מדברי חז"ל שאפי' עבד א' לא הי' יכול לברוח משם. וא"כ נכון יהי' לבך בטוח שבשמירת המלות תלך בטח . ובאופן זה יתפשטו כל הקמטים במאמר הלז (דברי חכמים והידותם) :

א"ר יוחנן מפני מה זכה ירבעם למלכות מפני שהוכיח את שלמה ומפני מה נענש מפני שהוכיחו ברבים כו' וכ ונתם ז"ל לדקדק יתור וזה הדבר אשר הרים יד

עיון יעקב

שחטא במשכב זכור : איש יולא מאמתו . אפשר משום אמת ר"ת אתה מלך תהיה לכן טעה וסבר דהיהו מליך ובאמת אין תלוס בלא דברים בטלים ובזה טעה ועיין במהרש"א : המה שראו אילטגניני פרעה וטעו . עיין בחידושינו בסוטה דף י"ב : מפני מה זכה ירבעם למלכות . כיון שלא היה לו זכות אבות שאבותיו היו מיכה ושבע בן בכרי א"כ לריך להיות לו זכות עלמו שזכה לכך והא"כ שאל מפני מה נענש פי' משום דגמירי דטבא לא הוי בישא על כן ז"ל שבאותו פעם שהיה טבא לא עשה בשלימות : שחלץ תפיליו לפניו . וכה"ג בפני רבו ג"כ אסור וכן מבואר בא"ח סימן ל"ח ע"ש בטור וב"י הרבה טעמים שנאמרו בזה וע"ש בדברי אחרונים ועי"ל הטעם לפי שהיו נוהגין להניח תפילין כל היום ולא היו חולצין אותן אלא א"כ כשהלכו למקום הטנופת כגון לבית הכסא וכיולא בזה שהוא בזוי וזלזל כן בפני רבו ומלך לכן נחשב לו לחטא :

עץ יוסף

הסבל שמעבירה נברא מקטרג אחד אשר הוא מרוחק מפניו יתברך וכביכול הוא נגד רלונו :

קצא גסות הרוח. ואע"ג דלכאורה לא היה זה מגסות הרוח · אלא מקולר רוח סכנה גדולה ותמירא סכנתא שאם עומד ואם יושב יהרגוהו יש לומר כיון שהובטח ירבעם ע"י אחיה השילוני במלכות של עשרת השבטים · היה לו להשען באלהיו וללכת ירושלים ולעמוד בעמידה ולא יחטא ולא יירא מרבבות עם אשר סביב ולא מישיבת בית דוד. ולא יתחייב שהמלכים יועדו יהדיו במקום אחד · אלא הגסות רוח אשר לא מלאו לבו להיות הוא עומד ורחבעם יושב היא

המתורגמן. א) שווערע דינסט . ב) שטאלץ , פי' גאוה . ג) האט איהן פערטריבען .

קאימנא סברי הא מלכא והא עבדא ואי יתיבנא מורד במלכות הואי וקטלינלי ואזלו בתריה מיד (מ"א יב) ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אליהם רב לכם מעלות ירושלים הנה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים וישם את הא' בבית אל ואת האחד נתן בדן מאי ויועץ אמר רב יהודה (אמר רב) שהושיב רשע אצל צדיק אמר להו חתמיתו על כל דעבידנא אמרו ליה הן אמר להו מלכא בעינא למיהוי אמרו ליה הן כל דאמינא לכו עבדיתו א"ל הן אפי' למפלח לעבודת כוכבים אמר ליה צדיק ח"ו א"ל רשע לצדיק א סלקא דעתך דגברא כירבעם פלח לעבודת כוכבים אלא למינסנהו[א] הוא דקא בעי אי מקבליתו למימריה (או לא) [דף קב] ואף אחיה השילוני טעה וחתם דהא יהוא צדיקא רבה הוה שנאמר (מ"ב י) ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני וגו' וכתיב (שם) ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה' אלהי ישראל וגו' מאי גרמא ליה אמר אביי ברית כרותה לשפתים שנא' (שם) אחאב עבד הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה רבא אמר חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה דכתיב (הושע ה) ושחטה שטים העמיקו ואני מוסר לכולם א"ר יוחנן אמר הקב"ה הם העמיקו משלי אני אמרתי כל שאינו עולה לרגל עובר בעשה והם אמרו כל העולה לרגל ידקר בחרב:

קצב שם ויהי בעת ההיא וירבעם יצא מירושלים וגו' (מ"א יא) תנא משום רבי יוסי עת היא מזומנת לפורענות (בראשית לח) ויהי בעת ההיא וירד יהודה תנא משמיה דרבי יוסי עת היא מזומנת (לרעה) [לפורענות] · (ירמיה נא) בעת פקודתם יאבדו תנא משום ר' יוסי עת מזומנת לפורענות . (ישעיה מט) בעת רצון עניתיך תנא משום רבי יוסי עת היא מזומנת לטובה.(שמות לב)וביום פקדי ופקדתי

רש"י

הלכה למשה מסיני ולא מקרא : שהושיב רשע אצל צדיק . ואומר להם להעמיד להם צלם אחד בבית אל ואחד בדן הסכימו עמו : א"ל רשע לצדיק ס"ד גברא כירבעם פלח לעבודת כוכבים אלא לנסיונהו בעי . אם דעתם שלם עמו נתרצה בדבר וכך היה מטעה רשע לצדיק עד שהיו כולן חתומין וכשהן היו רוצים לשוב לא היו יכולין לחזור בהם : אף אחיה השילוני טעה . בדבר דסבר לנסיונהו אתי וחתם באותו מעשה : שנא' ויאמר ה' אל יהוא וגו' לעשות הישר וכתיב ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה'. ואמרינן מאי גרמא ליה ואמר רבא חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה מכלל דהוא טעה : ושחטה שטים העמיקו . שטים עבודת כוכבים ע"ש שטים אחריה לשוט לעבודת כוכבים : העמיקו . והאמירו שאמרו שכל מי שעולה לרגל ידקר בחרב כדי שילכו כולם וישחטו לפני העגלים: ואני מוסר לכולם. כלומר הכי לא חשתי כ"כ לכבוד עצמי לומר כל מי שאינו עולה לרגל ידקר בחרב כמו שחשו הם לכבוד עבודת כוכבים אלא יסורין בעלמא יסרתים כלומר דעבר בעשה. [ל"א] שטים כלומר שטיות שלהם שסרו מאחרי העמיקו עד שחיטה שחייבו מיתה כל מי שעולה לרגל ומניח את העגלים. ושחטה לשון שחיטה: מזומנת לפורענות . שכם נחלקה מלכות ישראל דסמיך ליה ויקח את השלמה ויקרעה לי"ב קרעים וגו' : ויהי בעת ההיא וירד יהודה· מזומנת לפורענות שתמר נתחייבה שריפה ומתו שני בניו : וביום פקדי . בט' באב שבכל השנה מאותן מ' שנה שעמדו במדבר יום מזומן לפורענות בו חזרו מרגלים בו נחרב הבית בראשונה

מהרש"א

במקום שרחבעם יושב . ואמר ואי יתיבנא כו'. אף שאסור לישב רק למלכי בית דוד לא היה חושש לעבירה זו מפני גסות הרוח שהיה בו אלא שהיה חושש שיהרגוהו שם על שהוא חושב עצמו למלך בירושלים עיר רחבעם ומורד במלכות בית דוד הוא והרד"ק הביא מאמר זה בדרך אחרת שאמר דחזו לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי מורד במלכות הואי כו' ע"ש ואין נראה כן מסוגיא זו אלא שאם היה עומד ודאי דלא היה מורד במלכות אלא מפני גסות הרוח שהיה בו לא היה עומד וק"ל : ויועץ וגו' שהושיב כו'. משום דבפסוקי' הקודמים כתיב ויועץ המלך רחבעם עם הזקנים וכתיב ויועץ את הילדי' גו' וכאן כתיב ויועץ ולא מפורש ביה עם מי היתה זו העצה ולהכי קאמר מאי ויועץ ומפרש ליה שהושיב רשע כו' : ס"ד דגברא כירבעם פלח לע"ז כו'. ר"ל שהרי הוכיח את שלמה במילי דשמיא . ואמר דאף אחיה השילוני טעה בו. בירבעם וחשבו לצדיק כמ"ש בענין כאשר בשרו על המלוכה וע"כ חתם ומייתי ראייה דהא יהוא צדיקא רבא כו' אשר הטיבות לעשות הישר גו' וכתיב ויהוא לא שמר גו' דמשמע דבכל התורה היה יהוא ישר רק לא סר מכל חטאת ירבעם גו' והיינו כדמסיק משום חותם של אחיה שטעה בו להשכיסטל חטאת ירבעם.ואמר דכתיב ושחטה שטים העמיקו גו'. יראה דהיא ראייה לדרשה דלעיל וסמך בעיקר אקרא דבתר הכי שמפורש בו כל הענין שזכר דכתיב אני ידעתי אפרים וישראל לא נכחד ממנו כי אתה הזנית אפרים נטמא ישראל ר"ל שאמר על ירבעם שנקרא ע"ש אפרים ואמר שהעמיק עצת שטים להאמינו במה שאמר כי אני מוסר לכלם ע"ש שהיה מוכיח את שלמה במילי דשמיא ואמר אני ידעתי אפרים כלומר ידעתי שכוונתו לרע אבל ישראל דהיינו הצדיקים שנקראו ישראל לא נכחד ממני לכפור בי כמו שהיה כוונת ירבעם בחתימת הצדיקים ומפרש לה אתה הזנית אפרים לעבוד ע"ז עגלי הזהב ועל ידו נטמא ישראל כמ"ש ירבעם החטיא ישראל ואגב דנקט תלמודא האי קרא קמייתי נמי מאי דדרים ביה ר"י אמר הקב"ה הם העמיקו כו' ור"ל הם העמיקו יותר משלי כו' שהעמיקו עלתם לענוש בעובר על ציווים יותר משלי כי אילו לא היה עונשם מיתה לידקר בחרב רק בעונש קל לא אחד ממנו היה עובר על מצות עשה של תורה לעלות לרגל לירושלים אבל מפני יראת עונש מיתה לידקר בחרב היה עובר על מצות עשה דאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש וק"ל :

עת מזומנת לפורענות וביום פקדי וגו'. עיין פרש"י לפי פירושו נראה שאמר כן על מעשה מרגלים אבל הקרא כתיב במעשה עגל וכדלקמן בשמעתין וע"כ נראה יותר לפרש על י"ז בתמוז במעשה עגל כדאמרינן בסוף תענית ה' דברים אירעו לאבותינו בי"ז בתמוז בו נשתברו הלוחות ובטל

חדושי גאונים

במלך כי אחר שאמר וירם יד במלך שלמה בנה כו' גם דקדקו לשון הדבר מלי' דבור ולכך דרשו שכוונת הכתוב לומר כי מ ל י א ו ת התוכחת נדקה התחשב לו ובשבילה זכה למלכו' אבל מלד הדבור היותו ברבים נחשב אשר הרים יד במלך ז"ש וזה הדבר אשר הרי' יד במלך.ורש"י ז"ל הביא זה המדרש הוכיחו ברבים וזה הדבר אשר הוכיחו עליו שלמה בנה את המילוא ובבנין בה סגר את פרץ עיר דוד שהיה הפרץ אחורי המילוא א"ל אביך פרץ פרצות בחומה ליכנס בו עולי רגלים ואתה גדרת אותם לעשות אנגריה לבת פרעה להושיב שם עבדים ושפחותיה ע"כ וכן הרד"ק ז"ל הביא דחז"ל הנז' והוא כתב שהמילוא היה מקום בעיר ירושלים סמוך לירושלי' והיה רחב להתאסף שם העם מענין קראו מלא אחריך מלא שהוא ענין אסיפת עם ושלמה בנאו כשהוצרך לו לבת פרעה והנה לא היה טוב בעיני העם והיה יראים ממנו לאמר כך וכך עשה וירבעם העיז פניו ואמר שלמה בנה את המילוא ועוד שאמר שלמה ולא אמר המלך שלמה ועוד אמר סגר את פרץ דוד אביו פרשו בו כי דוד עשה פרץ בחומת ציון שאם ימרדו בו ישראל יצא ויברח משם בלא דעתם כמו שהוא מנהג היום בישמעאל שיעשו פרץ במגדלים' שאם ימרדו על המלך בני העיר שיברח ויקראו שמו שער הבגד ושלמה סגר אותו ואמר ירבעם ראית גבהות לבו שסגר הפרץ לומר שאינו ירא עד כאן ומהרי"א ז"ל כ'המלא

אהבת איתן

וביום פקדי פרש"י בט' באב כו' בו חזרו מרגלים . והקשה מהרש"א דקרא כתיב במעשה העגל. ולק"מ ע"פ דברי הרא"מ פ' במדבר דעונש המרגלים לא היה רק משום חטא העגל :

עיון יעקב

ואי יתיבנא מורד במלכות הוא . כלומר כל זה יעלה על דעתם שאנא עבדא וראיה שלכך הוצרכתי לעמוד משום דאי יתיבנא מורד במלכות הוי וקטלינא ליה דאי מלכא אנא מותר לישב כי אין הכל יודעים דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד ולא למלכים אחרים ומשום גסות זה שהיה בו דלא יאמרו עליו שהוא עבד חטא כ"כ ועיין במהרש"א : ס"ד דגברא כירבעם פלח . הלא גמירא דטבא לא הוי בישא :

וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם תנא משום רבי יוסי עת היא מזומנת לפורענות.

ענף יוסף

קצא ואף אחיה השילוני טעה כו'. הענין הוא כך שכל תחבולות ירבעם היה מבלי לעלות לרגל כדי שלא ישוב העם אחר רחבעם . ועל זה היה כל כוונתו . וחשב שישבו רבים מחסידים המסתופקים לקיים מצות עשה זו בח"ל ויהיו פטורים מראיה כמ"ש התוספות בריש פסחים גבי האי עובדא דעובד כוכבים דסליק ע"ש . ולכך חשב שישבו בח"ל . וכבר אמרו כל הדר בח"ל כאלו עובד עבודת כוכבים וזהו כוונתו אפילו לעבוד עבודת כוכבים ר"ל אפילו יצוה לישב בח"ל כדי שלא יצטרכו לילך ולעלות לרגל ג"כ ישמעו לו . וע"ז הסכים אחיה השילוני . שכוונתו היה לדבר מצוה כדי שישמעו לקול מלך . והוא מ"ע בתורה ששקול כבודו לכבוד המקום . וכדי לעשות שלום ולא יעלו לרגל וימרדו

עץ יוסף

היא שטרדתו מן העולם וסכלה דעתו לומר אי קאימנא אמרי הא עבדי כו' ואי יתיבנא כו' (כלי יקר) : ברית כרותה לשפתים וזהו שאמר הכתוב ויהוא לא שמר פיו ולשונו · שאילו שמר פיו היה מוכן ללכת בתורת ה' כי ברית כרותה לשפתים (כלי יקר): הותמו של אחיה כו'. ולפ"ז פי' הכתוב כך הוא· ויהוא לא שמר עלמו שלא לחתום בשטר אלא על מנת ללכת בתורת ה'· אלא במהירות חתם א"ע על שטר שהיה כתוב בו לעבוד ע"ז (כלי יקר). ויש רמז להך מילתא דכתיב (מלכים ב' י) ויהוא וגו' לא סר מעל חטאת ירבעם אשר החטיא· חטאת ירבעם אשר החטיא ראשי תיבות אחיה . אבל בכל שאר מלכי ישראל אשר הלכו בחטאת ירבעם שינה הכתוב ולא נמצא רמז זה (תורת חיים) :

המתורגמן א) צו פראָבירען.

עלידהם חטאתם תנא משום רבי יוסי עת היא מזומנת לפורענות.(מ"א יב) וילך רחבעם שכם כי שכם באו כל ישראל להמליך אותו תנא משום ר' יוסי מקום מזומן לפורענות בשכם ענו את דינה בשכם מכרו אחיו את יוסף בשכם נחלקה מלכות בית דוד. (שם יא) א וירבעם יצא מירושלים וגו' א"ר חנינא בר פפא ב שיצא מפיתקה של ירושלי'. (שם) וימצא אותו אחיה השילוני הנביא בדרך והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם בשדה מאי בשלמה חדשה אמר רב נחמן כשלמה חדשה מה שלמה חדשה אין בה שום דופי אף תורתו של ירבעם לא היה (בו) [בה] שום דופי ד"א שלמה חדשה שחדשו דברים שלא שמעה אוזן מעולם מאי ושניהם לבדם בשדה אמר רב יהודה אמר רב שכל ת"ח דומין לפניהם כעשבי השדה ואיכא דאמרי שכל טעמי תורה מגולין להם כשדה.(מיכה א) לכן תתני שלוחי' על מורשת גת בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל א"ר חנינא בר פפא יצתה בת קול ואמרה להן מי שהרג את הפלשתי והוריש אתכם גת תתני שלוחים לבניו בתי אכזיב לאכזב למלכי ישראל:

קצג שם ג אמר רבי (חנינא) [חיננא] בר פפא כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל שנא' (משלי כח) גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית ואין אביו אלא הקב"ה שנאמר (דברים לב) הלא הוא אביך קנך ואין אמו אלא כנסת ישראל שנא' (משלי א) שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך. מאי חבר הוא לאיש משחית חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית ישראל לאביהם שבשמים:

קצד שם וידח ירבעם (בן נבט) את ישראל מאחרי ה' והחטיאם חטאה גדולה (מ"ב יז) א"ר חנין כשתי מקלות המתיזות זו את זו. (דברים א) ודי זהב אמרי דבי רבי ינאי אמר משה לפני הקדוש ב"ה רבש"ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להן לישראל עד שיאמרו די גרם להם לעשות להם אלהי זהב משל אין ארי דורס ונוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר אמר רבי אושעיא עד ירבעם היו ישראל יונקים מעגל אחד מכאן

רש"י

ובשניה: בשכם מכרו אחיו את יוסף. כדכתיב (בראשית ל"ז) הלא אחיך רועים בשכם ודותן דכתיב בקרא היינו כפר הסמוך לשכם ונקרא על שם שכם א"נ כמדרשו שהיו דנין עליו להרגו : בשכם נחלקה מלכות בית דוד. כדכתיב במלכים (א' י"ב): מפתקה של ירושלים. מכללה שלא לחזור בה לעולם ולא ליטול חלק בעבודה: מפתקה. כגון (ב"מ פ"ז.) נפל פתקא מרקיעא כלומר מחזקה של ירושלים הכתוב וחתום בה: שום דופי. מגמגום בתלמודו: שחדשו. ודרשו דברי תורה בין ירבעם לאחיה: יצתה בת קול ואמרה. כשהמליכו את ירבעם: מי שהרג את הפלשתי. דוד ועל ידי כן היה מוריש לכם גת לכן תתני שלוחים לבניו שתעזבו מלכי בית דוד ותמליכו אחרים: בתי אכזיב לאכזב. למלכות בית דוד אתם מכזבים והלכתם אחרי מלכי ישראל לפיכך תהיו נמסרים לאכזב ביד האויבים שהם שטי כזב: אין אביו אלא הקב"ה שנאמר וכו'. ואין גזלה כלפי מעלה וכלפי כנ"י אלא זו בלבד שמונע מלברך ככ"י הוא גוזל להקב"ה שחכמים תקנו על כל דבר ודבר ברכה כדאמרי' (ברכות ל"ה.) כל הטועם ואינו מברך נקרא גזלן שנא' לה' הארץ ומלואה: כשתי מקלות המתיזות זו את זו. כאדם שיש בידו מקל א' ומכה בו מקל אחר ומתיזו ומשליכו ברחוק כך הדיח ירבעם את ישראל מאחרי ה' בעל כרחם : ודי זהב. איידי דאיירי עד השתא בעגלים של ירבעם מפרש האי קרא : מתוך קופה של בשר. כשיש לו סרכה לאכול הוא נוהם: עד ירבעם היו

מהרש"א

התמיד והובקעה העיר ושרף את התורה כו' ודו"ק : ועניין עת מזומנת הן לטובה הן לרעה מבואר כי הש"י מביא הטוב והרע לעולם קרוב לטבע וע"כ כשמביא הטוב לאדם לפי שכרו מביאו בעת המזומן לטובה כפי המזל שבאותו זמן וכן להיפך [ברעה כשמביא העונש לאדם מביא בעת המזומן לרעה כפי המזל שבאותו זמן] וכן יתבאר מקום מוכן כו' כפי המזל השולט באותו מקום : וירבעם יצא גו' שיצא מפתקה כו'. דלא הל"ל מהיכן יצא ושהיה עליו שלמה חדשה ושהיו לבדם בשדה אלא דה"ל למכתב ויהי בעת ההיא וימצא אחיה השילוני את ירבעם ויתפוש אחיה בשלמה אשר עליו גו' וע"כ דרשו בו הנך דרשות ועניין יצא מפתקה של ירושלים עיין בפרש"י ובערוך פי' יצא מן הכתב הכתוב לצדיקים לעתיד שיחיו וישמחו בירושלים כו' ע"ש : מה שלמה חדשה אין כו' אף תורתו כו'. דימה תורת ת"ח לשמלתו וכמ"ש שמלה לכה קצין גו' לפי שהת"ח ניכר בשמלתו וטליתו שהוא משונה מטלית של אחר כמ"ש במסכת ב"ב ואמר שהיתה תורתו כשלמה חדשה המחוורת עדיין בלי רבב ואשמועינן בדרש הזה שכשר היה ירבעם באותו שעה כשנתמנה למלך ע"י אחיה:[שכל ת"ח דומין לפניהם כעשבי כו'. לפי שגדולי התורה כדמו לארזי הלבנון וקטנים שלפניהם דומין לעשבי השדה שהוא נמוך לפני הארזים : לכן תתני שלוחים גו' עיין פרש"י כאן ובספר מיכה מפורש יותר] :

ואומר אין פשע וגו'. שהוא חושב דבר זה לעבירה קלה ואינו פשע שהוא מרד כמו שגזל אביו ואמו שיחשוב שאין זה גזילה שאביו ואמו ימחלו לו גם שיהיה לאחר זמן שלו ואמר שאינו כן אלא עבירה גדולה הוא בידו שחבר הוא לאיש משחית דכמו שירבעם השחית והפריד את ישראל מאביהם שבשמים שלא יעלו לרגל למקום שהשכינה שרויה שם לברך משם את ישראל כן זה שאינו מברך ברכת הנהנה מונע לברך את ישראל כפרש"י ועיין בחידושינו פרק כילד מברכין וע"ז מייתי וידח וגו' את ישראל מאחרי ה' גו' כב' מקלות המתיזות כו' דהיינו שע"י ע"ז שעשה הדיחן והפרידן מאחרי ה' שלא ללכת לירושלים אשר שם לוה י"י את הברכה ואמר כב' מקלות כו' יש לפרש שאמר כן ע"ש ב' עגלים שעשה האחד בדן והאחד בבית אל כב' מקלות שכ"א מתזת את חברתה ממקומה כן נפרדו ישראל ממקום ירושלים לדן ולבית אל לב' מקומות רחוקים זה מזה וק"ל :

בשביל כסף וזהב כו'. נקט נמי כסף ע"ש הכתוב וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל דר"ל דהוה סגי להם ברבוי כסף אבל ע"י הזהב שנוסף להם עשו העגל מתוך רבוי הטובה ועיין בזה בחדושינו במסכת ברכות וק"ל:יונקים מעגל אחד וכו'.ענין יניקה זו כמו שאין ראוי להניק מעגל ואדרבה

א ילקוט מלכים א' סימן י"א : ב לפי שנחלק על מלכות בית דוד שעל ידו נתקדשה ירושלים מאם גם בירושלים : ג ברכות דף ל"ה ע"ב :

חדושי גאונים

מקום לאסיפת עם והוא גנהו בפני רבים שאמרו ראו מה עשה שלמה בנה את המילוא וכהרד"ק והוסיף במ"ש סגר את פרץ עיר דוד שהוא עשה פרץ חומה פרוצה שיכנסו ישראל לפניו כרגלים בריבותיהם ודיניהם ימסרו לבא אל המלך והוא סגר כדי שלא ישמע אותם. והביא כהרד"ק ז"ל ודחה אותו ע"כ. ולעד"נ מלבד מה שדקדקתי על פי שיטת חז"ל אומרו לשון זה הדבר שהוא לשון דבור שהיה עונו גדול מלד דברו בפומבי ובאומ' שלמה בנה כאילו הוא הדיוט בזה אבין אומרו לשון אשר הרים יד במלך כלומר שלא הזכיר לאמר המלך שלמה בנה את המילוא אלא לא הזכיר מלך וזה היה עונו אשר הרים ידו במלך שהרי אמר שלמה בנה כו' ולא א' המלך (כלי יקר): אמר רבי חנינא שיצא מפתקא של ירושלים. כוונת חז"ל מהכרח קושיא שלא הזכיר הכתוב להיכן יצא דהיינו תכלית יציאתו להיכן ולאיזה מקום לזה אמרו שיצא מעולמו ומפתקא של ירושלים שצריך כל הכתוב בירושלים לחיים הנצחיים שיהיה כתוב בה כדכתיב והיה כל הנשאר בציון והנותר בירושלי' דהיינו ציון וירושלים של מעלה קדוש יאמר לו. וזה יצא מירושלי' מפתקה של ירושלי' של מעלה על ידי השררה (כלי יקר) :

א"ר נחמן כשלמה כו'. ולעד"נ לדקדק מאי ק"ל בפסוק שסבריתו דרשתם זו ועוד מאי איכא בין בני הלשונו' עד שאמר דבר אחר כשלמה חדשה וכו' ואומרו ומהו שניהם לבדם בשדה כאשר הוא

הרי"ף

רש"י בד"ה אין אביו. שנאמר לה' הארץ. אבל לאחר ברכה הארץ נתן לבני אדם והיינו דסמיך לסוף קרא ואנחנו נברך יה :

עיון יעקב

אע"ג דאין מזל לישראל היינו אם אין ישראל חוטאים אבל כשחוטאים השטן מקטרג בשעת הסכנה ופוקד עליהם עון זה עם עון הראשונים : שיצא מפתקה של ירושלים. היינו ע"ד דאיתא ביש"עיה ד' כל הכתוב לחיים בירושלים קדוש יאמר לו וירבעם יצא מפתקא זאת :

כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו גוזל. שהגוזל אסור לברך ונקרא מנאץ כדכתיב בוצע ברך נאץ ה'. כן זה שנהנה בלא ברכה כאילו גזל ועיין בחדושינו בברכות דף ל"ה בכל זה : כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל. פרש"י שנקרא גזל להקב"ה שנאמר לה' הארץ ומלואה וגם הוא גוזל לכנסת ישראל כיון שהוא אין מברך אין יכולין לעמוד אמן וגדול העונה אמן כדאי' בשבת דף קי"ט דכל העונה אמן בכל כחו קורעין לו גז"ד אפי' יש בו שמץ ע"א מוחלין לו וכיון שהוא מונע רבים ממצוה נקרא חוטא ומחטיא רבים שנענשו בעון ע"א להכי מדמה אותו לירבעם שמנע רבים ממצות עלייה לרגל וחטא והחטיא את רבים בע"א : כשתי מקלות המתיזות זו את זו. שאחד דוחה את חבירו כן עגלי ירבעם דחו את ישראל מלעלות לרגל: היו ישראל יונקין מעגל אחד. לפי שספקו מדבר שיש בו ממש לדבר שאין בו ממשות לכך כינס ג"כ כאלו מעגל יינק ובאמת הוא להיפך ש:עגל

ענף יוסף

במלכות ירבעם אשר נמלך מפי הקדוש ברוך הוא ע"י. ומה היה סופו מזה מרה. שהוסיפו למעול מעל עד שגרם גלות ארץ ישראל והורבן בית המקדש (יערות דבש) : מקושר עם הד"א או לכל הפירושים. ונראה דקשיא להו ז"ל למה יזכיר כשלמה חדשה או ישנה. וכי קימא משום מה שיזכיר אח"כ ויתפוש אחיה בשלמה החדשה אשר עליו ויקרעה שנים עשר קרעים אכתי קושיא דאם והוא מתכסה בשלמה חדשה על ירבעם קא' היה ראוי לכתוב וירבעם יצא מירושלים מתכסה בשלמה חדשה וימצא אותו אחיה ואם מאמר והוא מתכסה בשלמה חדש' חוזר לאחיה לא יצדק להזכיר והוא מתכסה אחר וימצא אותו אחיה ואין צורך להזכיר זה כלל עתה כיון שבסוף יזכיר כן ויתפוש אחיה בשלמה חדשה אשר עליו ואם הכוונה על אחיה ממילא משמע שהיתה השלמה חדשה עליו ולעומת כל הנזכר אמרו הם ז"ל מאי בשלמה חדשה ומשני

ואילך משנים וג' עגלים. א"ר יצחק אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מכ"ד בהכרע ליטרא[א] של עגל הראשון שנא' (שמות לב) **וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. א"ר חנינא לאחר כ"ד דורות נגבה פסוק זה שנאמר** (יחזקאל ט) **ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פקודות העיר ואיש כלי משחיתו בידו** (מ"א יג) **אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה וגו' מאי אחר אמר (רבא) [ר' אבא] אחר שתפשו הקב"ה לירבעם בבגדו א"ל חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע א"ל ומי בראש א"ל**

רש"י

ישראל יונקים מעגל אחד. [לוקין] על חטא עגל אחד שעשו במדבר: ה"ג מכאן ואילך [היו] יונקים משלשה עגלים. שנים מירבעם ושלישי של המדבר ולפי מ"ש בספרים שנים ושלשה עגלים ניחא כלומר מב' שעשה ירבעם ושלישי שנעשה במדבר (היינו שלשה) [ושלשה היינו שלישי] כמו (משלי ו') שלשה המה נפלאו ממני וארבעה לא ידעתים: אחד מכ"ד בהכרע ליטרא. לאו דוקא אלא כלומר דבר מועט כמה שכף המשקל נוטה לצד זה יותר מצד זה בב"ב (פ"ט.) מפרש כמה הוי הכרע ליטרא: אחר כ"ד דורות. למעשה העגל: נגבה פסוק זה. דכתיב בעגל וביום פקדי והכא בימי צדקיה כשחרב בהמ"ק כתיב קרבו פקודות העיר קרבו אותו מעשה שנאמר וביום פקדי וממעשה העגל עד צדקיה כ"ד דורות דבימי נחשון נעשה העגל צא וחשוב כמה דורות מנחשון ועד צדקיה נחשון שלמון בנו בועז בנו עובד בנו ישי בנו דוד בנו שלמה בנו רחבעם בנו אביה בנו אסא בנו יהושפט בנו יורם בנו אחזיה בנו יואש בנו אמציה בנו עוזיה בנו יותם בנו אחז בנו חזקיה בנו מנשה בנו אמון בנו יאשיה בנו יהואחז ויהויקים בניו ומלכו זה אחר זה ודור אחד הם יהויכין בנו של יהויקים הרי כ"ד (יהויקים) [יהויכין] לא סיים מלכותו שהוגלה לבבל עם החרש והמסגר והמליכו לצדקיהו דודו במקומו והלכך לא קא חשיב לצדקיהו

דור

מהרש"א

הוא רוצה לינק כך ישראל לא היו ראוים לאותו מעשה להניק מן מעשה העגל כדאמרינן פ"ק דע"ז [א] ואמר דגם מכאן ואילך היו יונקים מב' וג' עגלים כי דורו של ירבעם לא היו ראוים לאותו מעשה אבל ירבעם הכריח אותם לכך כדאמרי' לעיל ודו"ק: אין לך כל פורענות כו'. אמר כנלפי שמיני הפורענות באין כפי העבירות כמ"ש בפרק ה' מאמרות ז' מיני פורענות באין לעולם על ז' גופי עבירות כו' וכדאמרינן פרק במה מדליקין אמר ר"י כאן שעונש עון העגל יבא על כל מיני פורענות. ואמר שאין בה אחד מכ"ד בהכרע כו'. לפי שדימה הכתוב הזכיות והחטאים כאילו הם בכף מאזנים כמ"ש נושא עון כדאמרינן בפרק קמא דר"ה שאם הזכיות מרובין מכריעין לטובה ואם החטאים מרובים מכריעין לרעה אמר שזה עון עגל הראשון שהוא תחלת כל חטאים של ישראל שאמר עליה הכתוב חטא העם הזה חטאה גדולה הוא מכרעת כף מאזנים שאף אם הזכיות והחובות שקולים אז בדור ההוא עון העגל הראשון היא מכרעת שיהיו העונות מרובין כמ"ש וביום פקדי וגו' ר"ל וביום פקדי על הזכיות והחובות שלהם אז ופקדתי עליהם על הכף מאזנים את חטאתם זאת שיהיו הם מכריעים את הזכיות. ואמר שלאחר כ"ד דורות נגבה פסוק זה כו'. ר"ל שבאותו מעשה היו ישראל ח"ו לכליה כמ"ש ואכלם ואעשה וגו' וע"י תפלת משה נתבטלה הגזרה אז אבל נתקיים ונגבה פסוק זה בחורבן הבית: שנא' קרבו פקודות העיר גו'. הן ב' פקידות הא' עון שהיה כבר במעשה עגל נקרב עתה לעונות הדור ההוא. ואמר ואיש כלי משחיתו בידו גם שכבר ביטל משה פקידת הגזירה הנה עתה איש כלי משחיתו בידו מוכן הגזירה לבא ואין מעכב בשעת החורבן ודו"ק: מאי אחר כו'. לפי שכל הענין שלפניו אינו מדבר בירבעם רק במעשה נביא שאכלו אריה ולכך קאמר מאי אחר מה ענין זה למעשה שלפניו דמלת אחר משמעו שבסבת הדבר שנזכר למעלה בא הענין שזכר כאן. ואמר שתפשו הקב"ה כו'. דמדכתיב לא שב גומר משמע שהמבוקש ממלת אחר שיחזור בו. וא"ל אני ואתה ובן

חדושי גאונים

[א] מהרש"א ד"ה יונקים. בפ"ק דע"ז (דף ד':):

מה שלמה חדשה כו' כך תורתו של ירבעם לא היה שום דופי לא דופי טעות ולא היה' קריאתם שלא לשמה ח"ו שאין דופי גדול מזה לזה אמר שלא היה בה שום דופי לא גשמי ולא רוחני. ותורה נרמזה בתיבת בדרך כמו והודעת להם את הדרך ילכו בה והמעשה כו' ולפי שלזה הפי' קשה או' בשלמה בבי"ת כיון שהוא משל היל"ל כשלמה בכ"ף הדמיון לז"א ד"ה שלמה חדשה שחדשו כו' הכוונה להיו' הקדמה ידועה מס"ה שמהתורה והמצות נעשה לבוש לנפש נקרא חלוקא דרבנן ויש שני לבושי' שאחד ממעשה המצות ואחד מכוונת המצות (כלי יקר):

אחר שתפש הקב"ה בבגדו וא"ל חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע. א"ל מי בראש כו'. אין ספק כי זה המאמר תמוה הוא והוא פלאי כי איך יובן שתפשו הקב"ה בבגדו. או לאיזו סיבה תפשו בבגדו ואיך יובן אמרו מי בראש אחרי שעם שניהם יטייל הוא ית' זכרו בג"ע. ולא עוד אלא שהקדימו לבן ישי אחרי שא"ל ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע שמזה יראה שהוא בראש אחרי שהקדימו וכן ראוי שיובן כוונת אמרו בן ישי בראש. האמנם הביאור הברור האמיתי הוא שענין אחרי תפשו בבגדו הוא ממה שרמז לו ית' שהוא סיבב המלוכה בידו בנבואת בגד כמו שכתוב בנבואת אחיה שם והוא מתכסה בשמלה חדשה ושם נאמר והיה אם תשמע לקול וגו' והלכת בדרכי והייתי עמך וכל זה לכוונה שילך בדרכיו כמו שנא' והלכת בדרכיו והדרכים והמעשים הטובים יקראו בשם בגד כמו שכתוב הסר מעליו בגדים וגו' והלבשת אותו מחלצות ולזה רמז לו שהוא סובב המלוכה אליו להסיר מעליו בגדים הצואים והלבש

עיון יעקב

יונק מאחרים וקאמר מכאן ואילך יונקים משנים ושלשה עגלים והכ"מ הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ששוב אינו נושא לו פנים כיון שהוא משולש בעבירה: **א"ר חנינא** לאחר כ"ד דורות נגבה פסוק זה. ואפשר לזה כתיב וביום פקדי כמו שהיום כ"ד שעות כך נגבה פסוק זה לאחר כ"ד דורות: **אחר** שתפשו הקב"ה לירבעם בבגדו א"ל חזור בך. וזה סותר לכאורה מה דאמרינן החוטא ומחטיא אין מספיקין בידו לעשות תשובה ואולי לפי שהיה בעל תורה גדול עד שאמרו עליו לעיל שתורתו של ירבעם לא נמצא בו שום דופי לכן ריחם הקב"ה עליו להחזירו בתשובה שתפסו בבגדו כדאמרינן לעיל כשלמה חדשה: **א"ל** ומי בראש. כדאיתא לעיל דף צ"ט אי גדולים בעלי תשובה מצדיקים גמורים או צדיקים גדולים וכ"ל דפליגי אי תשובה עושה כולה או בעל תשובה עדיף אבל אי אמרינן

הרי"ף

א"ל חזור בך. נראה שלהיות דוד ראש לבעלי תשובה כדאמרי' לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא כדי להורות תשובה אבל אותם שחטאו והחטיאו אין יכולין ללמוד ממנו תשובה רק אם שב ירבעם אזי אף הוא היה ראש לבעלי התשובה שהחטיאו ולכך אמר הקב"ה לירבעם חזור בך כו' נטייל בג"ע שהטיול הוא להשתעשע בבעלי תשובה היושבים בג"ע אמר ומי בראש כי לי קדימת מעלה על דוד כיון שהתשובה ממני יותר מעולה לקרב אף המחטיאים אמר הקב"ה בן ישי בראש כי הוא הקים ראשונה עולה של תשובה:

ענף יוסף

קצד אחר כ"ד דורות נגבה פסוק זה. לפי' שנאמר פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים וגו' ואחז"ל כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן. וכן תרגום אונקלס על בני מרדין. והטעם נראה משום דזימנין האב חוטא ואין הקב"ה פורע ממנו את הכל אלא הוא יתברך ברחמיו מסלק החטא ההוא לצד אחר כאלו נשכח ממנו כביכול. וכשרואה אחד מבני בניו אוחז מעשה האב בידו. חוזר וניעור החטא הקדום ונזכר לפניו יתב'. וכיון דברא כרעא דאבוה הוא. פורע לו יתברך גם את חטא האב. לכן כשעשו ישראל העגל נשמר העון לדורות ונעשה כשכחה לפניו שנאמר גם אלה תשכחנה ואחז"ל שהוא רמז לאלה אלהיך ישראל. וקודם החורבן אחזו ישראל מעשה אבותיהם בידיהן. דעיקר החורבן בשביל שעבדו ע"ז היה כדמוכח קרא'. ואמרו במדרש שלא הניחו תלם שלא העמידו בו ע"ז לכך חזר וניעור ונזכר אז לפניו מעשה אבותיהן דהיינו חטא העגל שעשו ונפרעו גם ממעשה העגל ולהכי כתיב בכולן לשון פקידה פוקד עון אבות. וביום פקדי ופקדתי קרבה פקודת העיר דהיינו לשון זכירה דקודם שחזר וניעור ע"י הבנים נעשה לפניו יתברך כשכחה כביכול (תורת חיים): **שתפסו** הקב"ה לירבעם בבגדו וא"ל חזור בך. והמאמר הזה תמוה. א' בהקב"ה אמר אני ואתה ובן ישי ואיך חזר אח"כ לומר בן ישי בראש לא איש אל ויכזב. ויש לומר דהא דאמר הקב"ה אני ואתה ובן ישי והקדים את ירבעם לבן ישי. היינו כאמרו חזור בך כלומר בלי שום סיבה רק מאהבת הבורא. ואז יהפך הזדונות לזכיות וממילא יהיה לו הרבה זכיות שיהפכו כל עונותיו לזכות ויהיה מוקדם לבן ישי. אך מיד ששאל ואמר מי בראש. הרי אינו תשובה מאהבה גמורה רק לקבל פרס. ולא יהפכו עונותיו לזכיות שפיר אמר הקב"ה בן ישי בראש. אך יש לדקדק מה ראה ירבעם לשאול ומי בראש הוא ישמע מהקב"ה שאמר אני ואתה ובן ישי. ויותר פלא על ירבעם שפיקח היה מה ראה לשטות זה וכי בשביל שבן ישי יטייל בראש בג"ע ימאן לטייל בג"ע. הלא טוב לו להיות אחורי בן ישי בג"ע מלהיות נידון בגיהנם. ויש לומר דהנה התשובה צריכה דוקא תשובת המשקל. והמחטיא את הרבים אין לו תקנה אם לא יזכה את הרבים. ולכאורה קשה במאי דאמר הקב"ה חזור בך כו' הא אף אם ישוב הוא לבדו לא יועיל אם לא יזכה את הרבים. וצריך לומר כי בזה גופה יהיה מזכה רבים להורות תשובה אך הא כבר נלמד מדוד ע"ה דאחז"ל במס' עבודת כוכבים לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא כדי להורות תשובה. וצריך לומר כי מדוד לא נלמד רק דתשובה מועיל אם יחטא באחת או בשתים וכמ"ש חז"ל דוד בשתים אבל ירבעם שעבר על כל התורה אם יקובל תשובתו אז ידעו כל עמי הארץ כי ידו פתוחה לקבל שבים אף מי שעשה כל תועבת ה'. ולא ימנעו עצמן מן הרחמים. ואמנם אחז"ל במס' הוריות דף ח' גדולה עבודת כוכבים שכל מי שמודה בה ככופר בכל התורה. וגם קיי"ל בקידושין דף ל"ט בעבודת כוכבים המחשבה רעה מצטרף למעשה. ואצל דוד המלך ע"ה היה מחשבת עבודת כוכבים וכמ"ש ז"ל במס' סנהדרין דף ק"ז ע"א בפסוק ויהי דוד בא עד הראש שביקש דוד לעבוד עבודת כוכבים. ולפ"ז גם מדוד נלמד דתשובה מהני גם לעובר על כל התורה. וממילא לא יועיל תשובת ירבעם שהחטיא את הרבים ובמאי יזכה הרבים. וכן הן דברי ירבעם דאמר מי בראש ר"ל מי בא עד הראש ואמר לו הקב"ה בן ישי כי דוד בא עד הראש ולכן אמר ירבעם אי הכי לא בעינא כי לא יועיל תשובתי. אבל הקב"ה היודע נסתרות ידע שמעולם לא עלתה על דעת דוד המלך החסיד לעבוד כוכבים להיות מודה ח"ו בעבודת כוכבים רק שלא יהיה חילול השם שלא יאמרו מלך שכמותו יהרגוהו בנו ויאמרו שח"ו לית דינא ולית דיינא. ולכן שפיר אמר הקדוש ברוך הוא חזור בך (ספר סמא דחיי דרוש ס'): **עוד** נוכל לפרש כוונת האגדה זו דהנה כבר כתבתי כמה שדרך לקרות הסיבה בשם המסבב כגון אם ראובן יסבב סיבות שיהרג שמעון ע"י אחד. דרך לומר שראובן הרגו לשמעון אף שראובן לא הרג. וכיון שהקב"ה הוא סיבת כל הסיבות כשנולד התעוררות תשובה באדם ע"י היצר טוב או על ידי התורה יכולין אנו לקרוא להקב"ה שהוא היה המעוררו לתשובה לזה אמר שבא פעם אחת לירבעם התעוררות תשובה גדולה ע"י היצ"ט או ע"י התורה. קורא ההתעוררות החזקה הסיא לתשוב כאלו תפסו בבגדו ואמר לו חזור בך ואורוים הרשעים שאפילו בשעה שמתעוררין בתשובה אין תשובתן שלימה. והיה חושב במחשבתו שהוא יותר גדול מדוד ולזה חשב בשכלו שאם יחזור בתשובה יהיה יותר חשוב מדוד. ולכך אמר בשם הקדוש ברוך הוא שהקב"ה ואחריו הוא ואחריו בן ישי יטילו בג"ע ואמר אח"כ מי בראש כלומר אתיישב בדעתי כשאחזור בתשובה אצטרך לעלות לרגל לירושלים. והמלוכה תחזור לדוד ולזה אמר בן ישי בראש כלומר כשאחזור בתשובה ע"כ צריך לעשות לבן ישי בראש. ולכך אמר אי הכי לא בעינא. והורה לנו בזה המאמר איך שהקנאה מוציאה את האדם מן העולם (נחלת יעקב): **אמר** לו מי בראש. קשה שלא הקב"ה אמר לו ואני ואתה ובן ישי נטייל בג"ע א"כ הקדימו הקב"ה לבן ישי וא"כ מה היה לשאול מי בראש. ועוד קשה איך חזר הקב"ה ממאמרו הראשון ואמר בן ישי בראש. וי"ל לפי שנוכל לפרש דברי הקב"ה בשני אופנים. אופן אחד ונטייל אני קודם ואתה אחרי ובן ישי אחריך. וא"כ ירבעם קודם לבן ישי. אופן ב' ונטייל אני ואתה לפני ובן ישי לפניך. נמצא בן ישי קודם. ולכן שאל מי בראש. והשיב לו הקב"ה בן ישי בראש שכוונת דברי כאופן השני. שכך מדתו של הקב"ה להטיב

המתורגמן. א) איינע צונייגונג אין געוויכט.

דור באפי נפשיה דהוא מלך בדור כ"ד: דהוה דריש בשלשה מלכים. דהוה קאי במתניתין דג' מלכים אין להם חלק : איתפח. נתרפא : אמרו לו. תלמידיו לא קבלת עליך וכו' : אמר אינהו מי הדרי בהו. מדרכם הרעה דהנא אהדר לי מלדרוש : אוקים אג' מלכים. אוקים סיים הך פירקא עד שהגיע לג' מלכים : אמר למחר נפתח בחבריא. נדרוש בחבירינו שהיו תלמידי חכמים כמותינו ואין להם חלק לעתיד : א"ל. מנשה בחלום חבירך וחברא דאבוך אנא כלומר וכי סבור אתה שנהיה חבירך וחבירי דאבוך : מהיכא בעית למישרא המוציא (א"ל איני יודע. בדבר זה) איך יודע מאיזה מקום בפת אתה צריך לבצוע המוציא : וחבריך קרית לן. ואתה קורא אותנו חבירך : מהיכא דקרים בשולא. דריפתא ממקום שנקרמין פניה של פת בתנור דהיינו מלמעלה או מסביבות הפת או מצדיו אבל באמצע לא שאם הביאו לפניו פרוסה של לחם לא יהא בוצע ומבצע אלא מצדי הפת ולא מאמצעיתו : נ"א מהיכא דקדים כלומר מהיכא שמקדים לאפות והיינו הך. נ"א מהיכא דגמר בשולא ממקום שהלחם אפוי [יפה] ולא מאותו מקום שקורין בשו"ל וראשון נראה: הות נקיט שיפולי גלימך. היית מגביה שפת חלוקך מבין רגליך כדי שתהא קל לרוץ והיית רץ לשם מפני יצר עבודת כוכבים שהיה שולט : נפתח ברבוותא. [נתחיל] לדרוש ברבותינו ולא אמר בחברינו

א"ל בן ישי בראש (אמר) אי הכי לא בעינא :

קצה שם רבי אבהו הוה רגיל דהוה קא דריש בשלשה מלכים חלש קביל עליה דלא דריש כיון [שם ע"ב] דאיתפח הדר קדריש (אמרו ליה)[אמרי] לא קבילת עלך דלא דרשת בהו אמר אינהו מי אהדרו בהו דאנא אהדר בי· רב אשי אוקים אשלשה מלכים אמר למחר נפתח בחבריא אתא מנשה איתחזי ליה בחילמיה אמר חבריך וחברי דאבוך קרית לן מהיכא בעית למישרא[א] המוציא א"ל לא ידענא א"ל מהיכא דבעית למישרא המוציא לא גמירת וחבריך קרית לן א"ל אגמרן לי (מיהא) ולמחר דרישנא ליה משמך בפירקא א"ל מהיכא דקרים[ב] בישולא א"ל מאחר דחכימת כולי האי מ"ט קא פלחיתו לעבודת כוכבים אמר ליה אי הות התם הות נקיט בשיפולי[ג] גלימא (בשינך) ורהטת אבתראי למחר אמר להו לרבנן נפתח ברבוותא

ישי נטייל כו' בן ישי בראש כו'. והיינו אחר ממה שא"ל הקב"ה שבן ישי יהיה בראש והוא יהיה האחר לכך לא שב ירבעם גו' וק"ל:

מי אהדרו בהו דאנא כו'. כי גם הם היו להם מקום לחזור בתשובה במה שאירע להם כגון בירבעם שנלא ידו במזבח לאמר תפשוהו ותיבש ידו גו' ויאמר אל איש האלהים חל גו' ויחל איש אלהים גו' ובמעשה דחלה אביה בן ירבעם וכגון באחאב וישמע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק וגו' דהנא אהדר בי משום מעשה שאירע לי דחלשי וק"ל: נפתח בחברין כו'. הקושיות מה ענין שזכר מנשה ומה ענין שהוסיף לומר וחברי דאבוך ומה ענין דין זה מהיכא בעית למישרא המוציא ונראה ע"פ מ"ש ר"י במשנה בר"פ דמנשה יש לו חלק לעה"ב שעשה תשובה ואינו בכלל ג' מלכים שאין להם חלק לעוה"ב ולהכי הא דקאמר נפתח בחברין משום מנשה אמר כן דלגבי ירבעם ואחאב ודאי דלא הוה קאמר הכי דמקרי לעיל ירבעם חבר לאיש משחית ולפי שאמר חברין בלשון רבים וכלל מנשה עם ירבעם ואחאב שאין להם חלק לעוה"ב אתחזי ליה מנשה. וא"ל חבריך וחברי דאבוך. דחברין משמע גם בלשון רבים מדבר בעדם דמשמע חבריך בעוה"ז וחברי דאבוך שמת בעה"ב כאילו יש להם חלק לעה"ב וזה שאמר קרית לן דהיית כולל אותי בדבורך עמהן לקרות חברין בעה"ז ובעה"ב ואינו כן דלהם אין חלק לעה"ב ולי יש חלק לעה"ב ע"י התשובה שעשיתי וז"ש לו מהיכא בעית למישרי המוציא. והוא מבואר שברכת לחם יצא מכלל כל ברכת הנהנין הנבראין דמברכין עליהם בלשון בריאה והוא לפי שבחטא אדם הראשון נתקללה האדמה מטבע הבריאה מתת כחה בעיקר מאכל האדם שהוא הלחם כמ"ש ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה גומר בזעת אפך תאכל לחם וכמ"ש בענין זה שהלחם צריך י' מלאכות קודם שנעשה לחם והוא שהאדם נענש בחטאו שלא תוציא הארץ בטבעה את הלחם אך ע"י התשובה שעשה היה עליו חסד אלהים להוציא לחם מן הארץ בכח אלהי וזהו נוסח שינוי ברכת הלחם המוציא בכחו נגד הטבע את הלחם מן הארץ בחסדו וזה שזכר לו מהיכא דבעית למשרא המוציא שזו הברכה הוראה על כח התשובה להשפיע מטוב חסד העליון יתברך אל האדם למטה ורמז לו שגם הוא מנשה בכלל בעלי תשובה לקבל חסד אלהים בעה"ב ואין ראוי לכללו עם ירבעם ואחאב שאין להם חלק לעה"ב ולזה א"ל מהיכא בעית למישרא המוציא להורות על כונה זו ומסיק מהיכא דקדים בישולא. דנגמר מלאכת הלחם שנתקיים בו חסד האלהים בתחלה ע"פ התשובה וא"ל מאחר דחכימת כולי האי. לעשות מעשיכם ע"פ כוונת התשובה ולהשפיע מטוב חסדו עליכם אמאי קא פלחיתו לעבודת כוכבי' כו'. וא"ל הות נקיט בשיפולי כו'. ע"ד טומאתה בשוליה רמז שדם חימוד כדה תמיד בשולי בגדיה כן גם אתה היית חומד ומתאוה לטומאת עבודת כוכבים והיית נקיט בשולי בגדים שלי אחר טומאת עבודת כוכבים עליהם והיית רץ אחרי לעבודת כוכבים כי אז עדיין יצה"ר של עבודת כוכבים היה קיים [א] עד זמן כנסת הגדולה שבטלוהו: ולמחר אמר נפתח ברבוותא. משום מנשה

[א] מהרש"א ד"ה הות נקיטא. עדיין יצה"ר כו' הי' קיים (יומא דס"ט):

חדושי גאונים

אותו מחלצות והוא לא עשה כן ויקו לעשות ענבים ויעש באושים . ולזה רמז לו שעוד יחזור בו ויסר מעליו בגדי' הצואים והלבש אותו מחלצות ויתן לו שכרו מהלכים גם לעולם הבא ויטייל עמו בגן עדן . ועוין זה הטייל ידוע והכור וגלוי לעינים אין צורך לבאר. והשיבו ירבעם מי בראש שאין הכונה מי בראש בג"ע שזה אינו לטעמים שזכרנו אבל שאל מי בראש בירושלים כלומר כשאעלה לרגל מי ישב בראש אני או רחבעם או מי יהיה לראש שם . והשיבו הק' בן ישי בראש להורות על שרחבעם ישב בראש וזה שאמר בן ישי להורות על שבן הוא הדין מדוד ואילך והוא בן ישי שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד . ולכן ענה ואמר לו אי הכי לא בעינא כלומר א"כ אסור אני רוצה גם בג"ע שהרי כל עיקר כונתי היה במעשה העגלים מזה הטעם כמו שנאמר ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלים ושב לב העם הזה אל אדוניהם אל רחבעם מלך יהודה וגו' והרגוני ודרשו ז"ל זה למעלה ואמרו דגמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד וכיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי הא מלכא והא עבדא ואי יתיבנא אמרי מורד במלכות הוא וקטלו יתי מיד ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב . וזה אמרו אי הכי לא בעינא שכל עיקר כונתי אשר בתחלה עובד עבודת כוכבים הייתי לא בשביל שיש בה ממש אבל לבטל זה שהוא ישב בראש ואני עומד לפניו כעבד ולכן נתיאשתי מטיול הגן עדן (דרש משה) :

רב אשי אוקים כו'. מהיכא בעית למשרי

עיון יעקב

תשובה עושה מתלה או שזדונות נעשה לו כשגגות או ודאי לדיק עדיף ובעל תשובה צריך עכ"פ לבוא בגלגול כדי לתקן שורש עונו שקלקל וזה צער גדול יותר מדין גיהנם כמ"ש בספרי מוסר ופי' בזה כוונת הש"ס בצער גלגול מחילות כי שמת בחוץ לארץ צריך לבוא בגלגול ובזה הקשה הש"ס בנדה כתיב כי לא אחפוץ במות המת וכתיב כי חפץ ה' להמיתם כאן בשעושין תשובה כאן בשאין עושין תשובה ולפי שירבעם היה בעל תורה שודאי עשה תשובה כדאמרינן אל תהרהר אחריו לכך אמר הקב"ה שיעשה תשובה ויטייל בג"ע והוא שאל מי בראש א"ל בן ישי בראש אם כן גדולים צדיקים כי צריך בעל תשובה לבוא עדיין בגלגול לכך אמר לא בעינא שמוטב לו לידון בגיהנם על רשעתו ולא יבא בגלגול ועי"ל א"ל בן ישי בראש דקדק לומר בן ישי כלומר אע"פ דגדולים בעלי תשובה מצדיקים גמורים מ"מ בן ישי בראש שהוא בר אבהן שהרי ישי מת בעטיו של נחש כדאיתא סוף פ"ק דב"ב וירבעם היה בן נבט שהוא מיכה ושבע בן בכרי כדאיתא לעיל דף ק"א :

כיון דאתפח הדר קא דריש. ק"ק לפי מה דמבואר בי"ד סימן רכ"ח סעיף מ"ה בהג"ה דנודר בעת צרה אין מתירין לו אלא לצורך מצוה ואולי גם זה מקרי צורך מצוה ללמוד ולדרוש הפסוקים וגם מצוה לגנות בו הרשעים כדי שלא יזידון עוד כיון דלא הדרי בהו : למחר נפתח בחברין אתא מנשה וכו'. אפ"ל ע"ד הדרש דלכך קרא ליה חברין אע"פ שמנשה היה גדול בתורה כדאמר לקמן שהיה שונה חמשה וחמשים פנים בתורת כהנים מ"מ ס"ל לרב אשי דמעשה גדול מתלמוד שהוא התכלית כדאיתא בקדושין דף מ' ע"ש בחדושינו לה"ק ליה גברא דלא ידע מהיכא למשרי המוציא חברא קרית ליה דבשלמא אי הוה ידע דעיקר מצוה לעשות המוציא על אפיה אחרונה שהוא עיקר כי סוף המעשה הוא תחלת המחשבה א"כ ש"ה כאן המעשה עיקר אבל עכשיו דהדין לעשות המוציא היכי דקדים בישוליה כי טוב ראשיתו מאחרית הדבר א"כ תלמוד גדול שהוא תחלת המעשה ושביאו לידי מעשה לכך אמר נפתח ברבוותא ולהכי מסמיך לכאן מימרא בסמוך שהיה תחלה :

ענף יוסף

הצדיק ומלאכיו לפניו כדאיתא בפתיחתא דאיכה רבתי סימן כ"ד שהמלאכים הלכו אחרי הקב"ה ויראים לפניו ע"ש. והיינו הא דכתיב אתהלך לפני ה' בארצות החיים. ארצות החיים היינו ג"ע שהתפאר דוד עצמו שיטייל ויתהלך בג"ע לפני ה' לפניו יתברך וקודם לו כדאמר הכא בן ישי בראש. ועיין בספר קטן עשרה למאה דרוש ח' ביאר על זה המאמר בארוכות : א"ל בן ישי בראש אמר אי הכי לא בעינא. והקשו המפרשים לרבי אבהו דאמר בברכות במקום שבעלי תשובה עומדים שם אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. דבעלי תשובה עדיפי מצדיקים א"כ הרי אמרו בשבת דף נ"ו ע"א כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה. והא דכתיב מדוע בזית וגו' לעשות הרע היינו שבקש לעשות ולא עשה . א"כ מדוע לא יהיה ירבעם בראש כשיעשה תשובה. אך י"ל דהמהרש"א בברכות שם כתב וז"ל דלא איירי בחטא ועבר עבירה בפועל כו' אלא דר"ל שהיה קרוב לפי מחשבתו לעבור עבירה וגבר על יצרו ולא עבר והיינו בעל תשובה ממחשבתו שחישב לעבור עבירה דודאי הוא גובר על יצרו ולא עשה עבירה סבר רבי אבהו דיש לו מעלה יתירה על הצדיקים גמורים שלא היה כהן הסתת היצה"ר כלל כו' עכ"ל. וא"כ לפי דברי המהרש"א הנ"ל א"ש דעל דוד שבקש לעשות ולא עשה עליו נאמר מקום שבעלי תשובה עומדין כו'. משא"כ ירבעם שעבר בפועל וכדאמרן (ספר זכרון יצחק פ' בראשית) : א"ל בן ישי בראש. אמר אי הכי לא בעינא . עיין מה שכתבתי במאמר הקדוש שנראה משם שאם היה הסדר כך. הקב"ה ולפני הקב"ה דוד ולפני דוד ירבעם. היה רוצה ירבעם בזה על שהוא בראש קודם דוד . אבל ראיתי בספר זכרון יצחק פ' וילך ובריש שיר השירים בשם הזוהר פ' שלח לך דהשלם בדרכי השלימות זוכה שהשכינה הולכת לפניו. והוא הולך אחריה להתענג מזיו שכינתו ית' . ומי שאינו במדריגה המעולה כל כך הולך עם השכינה בסמוך לה אך אם אין האדם ראוי ובלתי שלם באמונתו ית' אז מהכרח לילך לפני השכינה שלא להתענג מאומה מזיו יקרו ית' ע"כ וא"כ יש לומר בזה שאל מי בראש לא היה כוונתו שילך הוא לפני דוד אלא כוונתו היה שידע כוונת הקב"ה אם ילכו אחרי השכינה ויתענג מזיו השכינה . או לפניו ולא יתענג מזיו השכינה . ולכן שאל מי בראש כדי שמהתשובה ידע זאת והשיב לו בן ישי בראש וא"כ יהיה הסילוק כך הקב"ה וירבעם לפניו ובן ישי לפני ירבעם ולכן אמר לא בעינא שאהיה לפני השכינה אלא שאהיה אחרי השכינה . אבל זה שדוד ילך לפניו לא הקפיד רק הקפדתו היה שילך אחרי השכינה ודוק :

המתורגמן. א) אנפאנגען . ב) פריער פערבאקט . ג) זיים .

א אחאב אח לשמים ואב לעבודת כוכבים אח לשמים דכתיב (משלי יז) ואח לצרה יולד אב לעבודת כוכבים דכתיב (תהלים קג) כרחם אב על בנים (מ"א טז) ב ויהי הנקל לכתו בחטאת ירבעם בן נבט א"ר יוחנן קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם ומפני מה תלה הכתוב בירבעם מפני שהוא היה תחלה לקלקלה. (הושע יב) גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי אמר ר' יוחנן אין לך כל תלם ותלם בארץ ישראל שלא העמיד אחאב עליו עבודת כוכבים והשתחוה לה: קצו שם ג ומנא לן דלא אתי לעלמא דאתי דכתיב (מ"א כא) והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל עצור בעוה"ז ועזוב לעוה"ב. א"ר יוחנן ד מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך אחד בארץ ישראל שנא' (שם טז) ויקן את ההר שומרון מאת שמר בככרים כסף ויבן את ההר ויקרא [את] שם העיר אשר בנה על שם שמר אדני ההר שומרון. א"ר יוחנן מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה ה מפני שכיבד את התורה שניתנה בכ"ב אותיות שנא' (שם כ) וישלח מלאכים אל אחאב מלך ישראל העירה ויאמר לו כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם (שם) כי [אם] כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו (שם) ויאמר למלאכי בן הדד אמרו לאדני המלך כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה אעשה (לך) והדבר הזה לא אוכל לעשות מאי מחמד עיניך לאו ספר תורה. ודלמא עבודת כוכבים לא ס"ד דכתיב (שם) ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם אל תשמע ולוא תאבה ודלמא סבי דבהתא הוו מי לא כתיב (ש"ב יז) ויישר הדבר בעיני אבשלום ובעיני כל זקני ישראל ואמר רב יוסף סבי דבהתא התם לא כתיב וכל העם הבא

רש"י

בחבריהו: אח לשמים. רע לשמים כדאמרי' (מגילה י"א.) באחשורוש אח לראש: דכתיב ואח לצרה. ווי לצרה אלמא אח ל' רעה ווי: לעבודת כוכבים. שהיה אוהבה ביותר: דכתיב כרחם אב. אלמא אב מרחם הני קרא בכדי נקיט להו: ויהי הנקל. באחאב כתיב כלומר קלות היו לאחאב כל חטאתיו של ירבעם: מפני מה תלה הכתוב בירבעם. דבכמה מקומות כתיב לא סר מכל חטאת ירבעם ולא כתיב אחאב אף ע"פ שהיה רשע ממנו: תחלה לקלקלה. שהיה מלך ראשון שהקדיח את תבשילו: גם מזבחותם. והכי רישיה דקרא בגלגל שוורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי: משתין בקיר. ת"ח משים בקירות לבו. מנין שכיבד את התורה דכתיב והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם. והיינו ספר תורה ועל זה השיבו את הדבר הזה לא אוכל לעשות: ודלמא. מחמד עיניו היינו עבודת כוכבים: לא ס"ד. מדקאמרי ליה זקנים אל תשמע ולוא תאבה ואי עבודת כוכבים מי הוו אמרי ליה הכי: סבי דבהתא. זקנים שפלים שהיו רשעים כמו שמצינו באבשלום דקרי ליה לסבי דבהתא זקנים:

מהרש"א

אמר כן משום החלום שחלם וק"ל: אחאב אח לשמים כו'. ר"ל כשהיה בצרה ואח הלה עינו לשמים כמ"ש הראית כי נכנע אחאב מלפני: ואב. כשהיה בטובה כרחם אב וגו' תלה הדבר בעבודת כוכבים כמ"ש בעובדי עבודת כוכבי' אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי מימי ולמרי וגו': כחמורות שעשה ירבעם כו'. הן עגלי הזהב שעשה הן הקלות לאחאב שהוסיף לעשות הבעלים והאשרות כדמסיק אין לך כל תלם כו': ומנלן דלא אתי וגו' עצור בעוה"ז ועזוב לעוה"ב כו'. מה שלא דרשו כן בירבעם דכתיב נמי הכי והכרתי לירבעם משתין בקיר עצור ועזוב וגו' משו' דבירבעם יש לפרש כפשטיה משא"כ באחאב דכתיב ברישא דקרא ואבד כל בית אחאב וגו' דהיינו כלל לא ה"ל לפרט שוב העצור ועזוב ממנו אי לאו לכך דרשה עצור בעוה"ז עזוב לעוה"ב ומזה דקדק נמי רש"י לדרוש בהאי קרא משתין ת"ח משית כו' עכ"ל משום דהוה בכלל רישא דקרא ואבד כל בית אחאב וגו' אי לאו דאצטריך לכך דרשה וק"ל: מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כו'. לפי המקראות נראה שזכה עמרי למלכות טרם שקנה ההר שומרון ויש לפרש שר"ל שזכה מה שלא זכו מלכי ישראל שהיו לפניו דהיינו שזכה שבנו ובן בנו ישבו על כסא המלוכה וכ"ה במדרש ילקוט מה כשתגה אחאב כו' עד שבא עמרי והוסיפו לו ג' מלכים על כסאו כו' על שהוסיף עיר גדולה בישראל כו' ע"ש: מפני מה זכה אחאב כו'. בא ליתן טעם באחאב יותר מכל שנו' מלכי ישראל וגם מלינו בירבעם שמלך כ"ב שנה ולא נתנו בו טעם ואפשר דלפי גודל החטא שנאמר באחאב מכל מלכי ישראל וכמ"ש לעיל קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם לא היה לו לזכות במלכות כ"ב שנים אי לאו שכיבד את התורה כו'. ומפרש לה וישלח וגו' שבשליחות שא"ל כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך וגו' ויאמר כדבריך וגו' ובשליחות השני שהוסיף לו והיה כל מחמד עיניך וגו' לקח עלת זקנים והשיב לו כל אשר שלחת אל עבדך בראשונה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות וגו' הרי שלא מנע ממנו זהבו כספו ונשיו ובניו שבקש בתחלה רק על דבר החביב לו יותר שקרוי מחמד עיניו מנע ממנו ואמר לא אוכל לעשות והיינו התורה שהיא מחמד עיני האדם יותר מכסף וזהב כמ"ש הנחמדים מזהב וגו'. ופריך ודלמא עבודת כוכבים שהיה מחמד עיניו שהיה חביב להם עבודת כוכבים שלהם יותר מכסף וזהב ונשיו ובניו כמ"ש שהיו מקריבין בניהם לעבודת כוכבים ומסיק מדכתיב וכל העם דה"א דלא הוו בהון לדיקי דכתיב וגו' והם ודאי דלא מנעו עבודת כוכבים רק הס"ת ותלה הדבר בו שהוא כיבד את התורה דאילו לא היתה חביבה בעיניו לא היה קורא להם ליקח מהם עלה על זאת גם לא היה חש לעלתם כמו שלא השגיח בהם מלעבוד עבודת כוכבים:

עיון יעקב

אח לשמים. כדאמרינן בסמוך שהיה מהנה ת"ח מנכסיו דהוא כאילו מדבק בשכינה ואב לע"א דכתיב כרחם אב על בנים כי הוא ידע יצרנו וגו' כלומר כמו שאב מרחם על הבנים אף שיודע שהבנים אינם הגונים אפ"ה חס ומגין עליהם כן אחאב אף שידע שאין ממש בע"ז אפ"ה עבדו ועיין בפרש"י ומהרש"א:

ומנלן דלא אתי לעלמא דאתי. כלומר השתא דאמרת לעיל שירבעם היה תחלת הקלקלה א"כ ליכא למילף מיניה אף דקלות של אחאב היה כחמורות של ירבעם מ"מ י"ל שאני ירבעם שהיה תחלת הקלקלה: כמפני מה זכה עמרי למלכות. היינו עד ג' דורות כדאיתא במדרש הובא במהרש"א וע"ז שפיר משני מפני שהוסיף כרך אחד לפי שעשה צרכי רבים בצדקה זו שהוסיף כרך אחד לכך עמד לו זכות עד ג' דורות כדכתיב וצדקתו לבנים וכדאיתא בירושלמי דפאה הובא בילקוט תהלים סימן ק"ג ע"ש: מפני מה זכה אחאב למלכות כ"ב שנה. עיין במהרש"א ועי"ל דעיקר הקושיא בשעה שבא עליו בן הדד במלחמה ראשונה למה ניצול והצליח אז כיון שהיה רשע והשטן מקטרג בשעת הסכנה היה לו ליפול במלחמה זו: לפי שכבד את התורה. עיקר כיבוד היה במ"ש כל אשר שלחת בראשונה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות הראה שחביב עליו התורה מכל כסף וזהב שלו שהיה יכול לכתוב לו בקיצר לא אוכל לעשות אשר שלחת אלי וזה כיבודו:

הרי"ף

רש"י בד"ה אח לשמים כו'. ואפ"ל אח לשמים שהיה מכבד את התורה שאמר למלאכי בן הדד אמרו לאדוניכם כל אשר שלחת וגו' והדבר הזה לא אוכל לעשות מאי מחמד עיניך ס"ת ואע"פ שהיה מגיע לו צרה מזה:

עין יוסף

קצו שנאמר וישלח מלאכים אל אחאב כו'. כדי להבין כוונת המאמר אעתיק לפניך לשון התנחומא סדר שמות סימן כ"ט וז"ל תדע לך כששלח בן הדד אצל מלך ישראל כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי הם נשיך ובניך הטובים לי תתן. שלח לו מלך ישראל כדברך אדוני המלך לך אני וכל אשר לי. שלח לו פעם שניה. כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו. וכי כל מה שתבע בראשונה אינו חמדה. בקש זהב וכסף והן חמדה שנאמר כו' בקש נשים והן חמדה שנאמר כו' בקש בנים והם חמדה שנאמר כו' הוי כל מה שתבע בראשונה חמדה. ומהו והיה כל מחמד עיניך. דבר שהוא חמדה מתוך חמדה ואיזהו זו התורה שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב. כיון ששמע מלך ישראל כך אמר אין זו שלי. הדבר הזה של זקנים. מיד ויקרא מלך ישראל לכל זקני הארץ ויאמר דעו נא וראו כי רעה זה מבקש כו' ויאמרו אליו כל הזקנים וכל העם אל תשמע ולא תאבה. מיד ויאמר למלאכי בן הדד אמרו לאדוני המלך כו': מאי מחמד עיניך לאו ס"ת. ורצה להתעולל בה. או סבר להעבירם על דתם. לזה היה רוצה ליטול ס"ת מידם להשכיחם (יפ"ת):

מהן

יד יוסף

א ילקוט מלכים א' סימן ע"ז ר"ו: ב ילקוט מלכים א' סימן ע"ו רמז ר"ו: ג ילקוט מלכים סי' ע"ז רמז ר"ו: ד ילקוט מלכים א' סימן ע"ז רמז ר"ו. תד"א ח"א פרק ט': ה תנחומא סדר שמות סימן כ"ט:

חדושי גאונים

המוציא א"ל לא ידענא כו' אמר ליה אגמרי' לי כו'. כמה דיו נשפך וכמה קולמסין נשתברו בכונת המאמר הזה. אמנם על קוטב אחד ישובו להסביר הענין על דרך דרוש. ורחק מאוד מכונתהמאמר. כי על הרוב כונתם לשלב ולגמד מה שאמר חברך וחבריה דאבוך קרית לן עם השאלה מסיכן בעית למשריה המוציא. ומפני כך הם קושרי' הבל בהבל ונימא בנימא לאמר לדבק טוב. וכאשר ישקיף המעיין בעיון השכל היטב ימצא שקוריהם לא יהיה לבגד ומלבוש. לכבוד ולתפארת מאמר הלז. גם מה שרוצי' לדקדק מ"מ שאל לו דוקא שאלה זו אינמשראוי' להשים לב עלי' כי שאלה כזו נופלת על כל איזה שאלה ששאל. אבל אמתות הענין הוא כאשר שמנשה כעס על רב אשי על אשר קרא לו חבר. מפני כך כדי לבזותו שאל לו שאלה שאינה חמורה כל כך. כמנהג אצל בני אדם בענין זה: אמנם מה שראוי לדקדק ולהשים לב עליו במאמר הזה. דאיך יעלה על דעת שעד זמן דאיתחזי מנשה לרב אשי בחלום לא היה יודעים כל ישראל מהיכ' למשרי' המוציא. אתמהא באשר שמצינו בכל מצוה ממצות התורה: שיש לה חק וגבול ידוע. עליה אין להוסיף וממנו אין לגרוע. ודרך כלל אמרו חז"ל שיעורין הל"מ. רצו בזה כשקיבל אדון הנביאים המצוה מאת ה' בהר סיני אזי מיד נאמר לו מפי ה' שיעור המצוה וגבולה. ד"מ כשקיבל מצות סוכה נמסר לו מיד שיעור ארכה ורחבה וגבהה וכמו

כתיב וכל העם דאי אפשר דלא הוו בהון צדיקי דכתי' (מ"א יט) והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו:

קצז שם אמר רב נחמן אחאב שקול היה שנא' (מ"א כב) ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמות גלעד ויאמר זה בכה וזה [אומר] בכה מתקיף ליה רב יוסף מאן דכתי' ביה (שם כא) רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' אשר הסתה אותו איזבל [אשתו] ותנינא בכל יום (ויום איזבל) היתה שוקלת שקלי זהב לעבודת כוכבים ואת אמרת אחאב שקול היה אלא אחאב וותרן בממונו היה ומתוך (שהיה מהנה)[שההנה] ת"ח מנכסיו כיפרו לו מחצה. (שם כב) ויצא הרוח ויעמוד לפני ה' ויאמר אני אפתנו ויאמר ה' אליו במה ויאמר אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו ויאמר תפתה וגם תוכל צא ועשה כן א מאי רוח א"ר יוחנן רוחו של נבות היזרעאלי מאי צא אמר רבינא (א"ל הקב"ה) צא ב ממחיצתי שכן כתיב (תהלים קא) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני א"ר פפא היינו דאמרי אינשי דפרע קיניה מחריב ביתיה. (מ"א טז) ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב [לעשות] להכעיס את ה' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו א"ר יוחנן שכתב על דלתות שומרון אחאב כפר בה' אלהי ישראל לפיכך (לא יהיה) [אין] לו חלק באלהי ישראל. (ד"ה ב כב) ויבקשו את אחזיהו וילכדהו והוא מתחבא בשומרון אמר רבי לוי שהיה קודר אזכרות וכותב עבודת כוכבים תחתיהן:

קצח שם ג מנשה שנשה יה דבר אחר מנשה שהנשי את ישראל לאביהם שבשמים ומנא לן דלא אתי לעלמא דאתי דכתיב (מ"ב כא) בן שתים עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים ויעש הרע בעיני ה' (שם) ויעש [אשרה] כאשר עשה אחאב מלך ישראל מה אחאב אין לו חלק לעוה"ב אף מנשה אין לו חלק לעולם הבא: [פיסקא] רבי יהודה אומר מנשה יש לו חלק לעוה"ב שנאמר (ד"ה ב לג) ויתפלל (מנשה אל ה') [אליו] ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים למלכותו אמרו [לו] למלכותו השיבו

רש"י

שקול היה. מחצה עונות ומחצה זכיות מדמהדרי כולי האי מי יפתה את אחאב משמע דבקושי גדול נענש: רוחו של נבות. שלפי שהוא (הרגו)[הרג נבות] היה רוחו מחזר לפתותו ולהפילו: דפרע קיניה. הפורע קנאה נוקם חמתו וקנאתו מחריב ביתיה. כרוחו של נבות שנקם כעסו מאחאב ויצא ממחיצתו של הקב"ה: קודר אזכרות. מוחק שמות שבתורה: וכותב שם עבודת כוכבים תחתיהן. לפיכך היה מתחבא שאלו היה עושה בפרהסיא לא היו מניחין לעשות כן. קודר כמו (עירובין ל"ט) מקדרין בהרים ל' [נוקב] מחטט ונוקר: שנשה יה. ששכח הקב"ה: שהנשי. השכיח (או מלשון שרה והעתקה): מה אחאב אין לו חלק. כדאמרן עזוב לעולם הבא:

מהרש"א

אחאב שקול היה כו'. עיין פרש"י ויותר נראה לפרש מדכתיב ויאמר זה בכה וזה אומר בכה וגו' דנראה שהיו הדעות חלוקות בפמליא של מעלה לזכות או לחיוב כמ"ש וכל צבא השמים עומדים לו מימינו ומשמאלו: שקלי זהב לעבודת כוכבים כו'. מלשון התמכר לעשות הרע וגו' כאילו היה נמכר לעבודת כוכבים בכל יום שהיתה קונה אותו בשקלי זהב מרשות עבודת כוכבים: שהיה וותרן כו'. אולי קבלה היה זה בידם ואפשר שמה שאמר שמהנה ת"ח מנכסיו. ע"פ מ"ש ברפ"ק דחולין שכן מלינו ביהושפט מלך יהודה שנהנה מסעודת אחאב וסיעתו שהיה ליהושפט עמו כמ"ש ויזבח לו אחאב צאן ובקר לרוב ולעם אשר אתו וגו'. וענין שכפרו לו מחצה במצוה זו כי המהנה ת"ח כאילו דבק בשכינה כמ"ש ואתם הדבקים בה' וגו' וכי אפשר לידבק בשכינה אלא זה אוא המהנה ת"ח מנכסיו וז"ש שכפרו לו מחצה הגם שהיה אדוק ודבק בעבודת כוכבים הרי ממה שהיה מהנה ת"ח היה גם דבק בשכינה: מאי רוח כו'. הנבואה של אמת נקראת רוח סתם בכמה פסוקים ותנח עליהם הרוח וגו' ומי יתן כל עם ה' נביאים כי יתן ה' את רוחו עליהם הנבואה הוא ברוב פעמים על ידי מלאך כמ"ש עושה מלאכיו רוחות וכאן כתיב הרוח בה' הידיעה הוא הרוח הידוע של נבות: מאי לא. כו' דכיון דא"ל עשה כן הוה בכללו כמי מה שאמר אלא ומלת לא שאמר לו הוא מיותר לדרשה לא ממחילתי כי רוחות ונשמות של ישראל צרורות בצרור החיים תחת כסא הכבוד דהיינו במחילתו ודובר שקרים לא יכון שם כי שם צורת יעקב חקוקה שמדתו אמת שנאמר תתן אמת ליעקב וגו' וק"ל: אחאב כפר באלהי ישראל וכו'. דהיינו מדכתיב להכעיס ה' אלהי ישראל ומדכתיב לעשות דרשו שבעשיה היה זה דהיינו שכתב כן על דלתות שומרון וז"ש מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו שהמלכים שהיו לפניו עבדו עגלי הזהב בשתוף אבל הוא אחאב הוסיף לעבוד את הבעלים וכפר באלהי ישראל דוגמא שאמרו בפרק אין לדין ויוסיפו בני ישראל לעשות וגו' ויעבדו את הבעלים וגו' ויעזבו את ה' ולא עבדוהו ממשמע שנא' ויעזבו את ה' איני יודע שלא עבדוהו וכו' אפילו כתורמוס הזה וכו' ואוכלין אותו בקינוח סעודה לא עשאוני בני דהיינו בעבודת הבעלים לא עבדו ה' בשתוף: ויבקשו את אחזיהו וגו'. הוא היה ממלכי בית יהודה ונסמך ענין אחזיהו לכאן כמ"ש הוא הלך בדרכי בית אחאב כי אמו וגו' והוציאו הכתוב הזה מפשטיה שהיה מתחבא לקדור אזכרות משום דכתיב בתריה ויבאוהו אל יהוא וימיתהו ויקברוהו כי בן יהושפט הוא אשר דרש ה' וגו' שאין זה נתינת טעם על שהמיתהו דאדרבה משום שהיה בן יהושפט לא היה לו להורגו שלא אמר הנביא ליהוא רק והכית את בית אחאב וגו' ולזה דרשו שהוא נמשך אדלעיל דמשום שהיה מתחבא בשומרון והיה קודר האזכרות הביאוהו ליהוא ודנו דין מיתת ב"ד כמודה בעבודת כוכבים וכי בן יהושפט וגו' דקאמר אינו אלא טעם על שניתן לקבורה עפי מיורם בן אחאב שנהרג עמו שלא נזכר בו שניתן לקבורה לפי שהיה אחזיהו בן יהושפט מלך אב ולא היה מבית אחאב רק מלך אם וק"ל: שהנשי את ישראל כו'. פרש"י מלשון שכחה ויותר

הרי"ף

רש"י ד"ה שקול היה. מחצה עונות ומחצה זכיות. נראה דכיפר לו מחצה בשביל שכיבד את התורה כדאמרינן לעיל:

עיון יעקב

ומתוך שהיה מהנה ת"ח מנכסיו כיפר לו מחצה. כי הוקש כבודם ויראתם לכבוד המקום כדאיתא בקדושין דנ"ז וב"ק דף מ"א את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וזה קיים מקצת ובטל מקצת והיה זהיר ביראת וכיבוד ת"ח ומרד כלפי שמים לכן קאמר שקול היה בענין זה אך אל תתמה על זה איך בטל את העיקר וקיים את הטפל להכי מייתי הא דאחזיהו שהיה קודר את האזכרות וכתב שם ע"א תחתיהן לכן גם אחאב היתה מחשבתו כן במקום השם תבה כאילו נכתב שם ע"א ואת בא לרבות תלמידי חכמים לכבודם ויראתם: א"ר יוחנן שכתב על דלתות שומרון. אפשר דמתיבת אחאב שהוא מיותר דה"מ למיכתב ויוסף להכעיס את ה' פשיטא דקאי אאחאב דמיירי ביה אלא דמלת אחאב מרומז ר"ת אין חלק אלהי כי שהיה כותב על דלתות שומרון: למלכותו השיבו ולא לעוה"ב השיבהו. וצ"ל

עין יוסף

קצז שנאמר מי יפתה את אחאב. מדמהדרי כולה האי מי יפתה את אחאב משמע דבקושי גדול נענש ולפי שעונותיו וזכיותיו שקולין היו לכך כתיב ברישא דקרא וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו ואחז"ל אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה דהוה ליה פנים לכאן ולכאן כיון דשקול היה. ואמר הקב"ה מי יפתה את אחאב כלומר מי יוכל למצוא בתוך עונותיו עון חמור שיכריע את הכף לחובה ועל ידי כן תהיה היכולת בידו לפתותו שיעלה ויפול ברמות גלעד. ויאמר זה בכה בעבירה פלונית וזה אומר בכה בעבירה פלונית. ויצא הרוח ויעמוד לפני ה' ויאמר אני אפתנו פי' בעבירה שעשה בי שהרג אותי אפתנו. ויאמר תפתה וגם תוכל דשפיכות דמים חמורה מאד לכך היא מכרעת והיכולת בידך לפתותו ע"י עבירה זו. והיינו דאמר ליה תפתה וגם תוכל. ולפי שנהרג נבות ע"י עדות שקר נהרג גם הוא על ידי נביאות שקר (תורת חיים):

יד יוסף

א שבת דף קמ"ט ע"ב: ב ר"ל כפרד שכלך מהתקרב אלי לדעת אותי. ועיין דברי הרמב"ם פ"ז בהקדמתו למסכתא אבות ענין מחילה: ג ילקוט מלכים ב' סי' כ"א רמז רמ"ה:

חדושי גאונים

כן אצל מצות ד' מינים שבלולב. וכן בכל מצוה ומצוה. וזה כדי שתהי' תורה אחת ומשפט אחד לכל אומה הישראלית הנקראים בשם גוי אחד ומאמינים באל אחד: וכל מה שתקנו חז"ל כעין דאורייתא תיקון. ר"ל שנתנו לכל סעיפי וענפי המצות ג"כ חק וגבול שלא לעבור על הפקידם. ד"מ המשה דברים המעכבים את התפלה כמבואר ברמב"ם ריש פ"ד מהלכות תפלה. והטור וש"ע העתיק אותם להלכה. ובענין זה הוסיף כל אחד אשר בשם ישראל יכונה. כמו שהוא הענין ג"כ בעשרה דברים המעכבין בתפילין שנים בכתיבתן ושמנה בחיפויין וקשירת רצועותיהן. כמבואר ברמב"ם פ"א ופ"ג מהלכות תפילין. וכמו כן עשרה תנאים הצריכין להיות בבית כדי שיתחייב במזוזה. ואם חסר תנאי אחד מהן פטור מן המזוזה. כמבואר ברמב"ם פ"ו מהלכות מזוזה. ומאלה תקיש על השאר שאין לך מצוה דאורייתא או דרבנן בלי חק וגבול [עי' בפ"ה דירושלמי ממסכת שקלים] נמשך מזה שכאשר תקנו חז"ל לברך על הלחם לפני' ולמשרי' המוציא תקנו בודאי על אופן שיהיה כל ישראל שוים בו. לא שאחד יבצע במקום דקדים ואחד במקום דגמיר בשולו. ענין זה בודאי לא יעלה על דעת המשכיל ואם כן לא ימלט מחלוקה. אם שרב אשי הי' בצע בדקדי' או אדגמיר בישולו. יהיה איך שיהיה תשובתו אינו יודע. אינו עולה כהוגן. דממ"נ אם בצע אדקדים בישולו הנה באמת היה יודע הדין כמו שאמר מנשה. ואם רב אשי

מהרש"א

נראה לפרש מלשון הסרה והעתק כמו גיד הנשה נשתה גבורתם וק"ל : בגלל מנשה שעשה תשובה ואיכהו לא כו'. ר"ל שהי' להם ממי ללמוד ולא למדו ממנו לעשות תשובה כמ"ש ויכנע מאד מלפני אלהי וגו' : דל מינייהו כ"ב פשו להו ל"ג כו' . אבל השנים שקודם שנמלך לא נחשבו דקטן היה אז די"ב שנים היו לו כשנמלך ועוד דקודם שנמלך היה אביו חזקיה קיים ולא היה בידו לחטוא ולהחטיא ישראל : [ויחתר לו וגו' . לא מלאתי זה הפסוק אבל בד"ה כתיב ויתפלל אליו ויעתר לו וגו'] :

וכי עד האידנא לא הוו מלכי כו'. עיין פירוש רש"י ואי עד האידנא לא הוו מלכי הוה ניחא ולא הוה קשיא ליה למכתב בראשונה מלך דבראשית הכי משמע אתחלת דבר שזכר כמו בראשית ברא דהיינו תחלת הבריאה שבעולם ה"נ הכא בראשית ממלכת משמע תחלת המלוכה שבעולם ומשום הכי קשיא ליה וכי עד האידנא כו' : נסתכל בצדקיהו ונתקררה כו'. כדאמרינן דבשביל צדיק אחד נברא עולם שנא' וצדיק יסוד עולם : שהיה בידו למחות כו'. נראה דמעשה הרע המפורש בו בספר ד"ה ויעש הרע בעיני ה' אלהיו לא נכנע מלפני ירמיה וגו' וגם במלך נבוכדנאצר מרד אשר השביעו באלהים וגו' לא קשיא ליה דלא היה זה נחשב לעון גדול שהרי ראינו שהי' מאמין לדברי ירמיהו והגילו מבני דורו הרשעים כמה פעמים והיה מאמין לו מה שא"ל אם יצוא תצא וגו' וחיתה נפשך וגו' ואם לא תצא וגו' ונתנה העיר וגו' ושרפוה באש ואתה לא תמלט מידם אלא שהיה דואג מפני דורו כמ"ש אני דואג את היהודים אשר נפלו אל הכשדים פן יתנו אותי בידם וגו' גם בענין השבועה לנבוכדנאצר שמרד בו היה על פי דורו שהתירו לו השבועה אבל עיקר הקושיא הכא ממה שכתב בספר מלכים בצדקיהו ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים דנראה מזה שעשה כתועבות יהויקים ולא היה טוב ממנו ומשני משום שהיה בידו למחות בדורו שהיו רשעים כמו יהויקים ולא מיחה בהם נקרא הרע שעשו דורו כיהויקים על שמו אבל הוא בעצמו צדיק היה כנראה מתוך הכתובים בספר ירמיהו : איש חכם וגו' את איש אויל וגו' . לפי שהיו שניהם ממלכי יהודה קרא שניהם איש אויל כאילו הם איש אחד וענין שלותם לפי שכבר ראה

גמרא

ולא לעולם הבא השיבו . א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו שנא' (ירמיה טו) ונתתים לזועה (לרעה) לכל ממלכות הארץ בגלל מנשה בן יחזקיהו מר סבר בגלל מנשה שעשה תשובה ואינהו לא עבוד ומ"ס [דף קג] בגלל מנשה דלא עבד תשובה. א"ר יוחנן כל האומר מנשה אין לו חלק לעולם הבא מרפה ידיהם של בעלי תשובה דתני תנא קמיה דרבי יוחנן מנשה עשה תשובה ל"ג שנים דכתיב (מ"ב כא) בן שתי' עשרה שנה מנשה במלכו וחמשים וחמש שנה מלך בירושלים וכתיב (שם) ויעש (הרע) [אשרה] כאשר עשה אחאב וגו' כמה מלך אחאב עשרים ותרתין שנין מנשה כמה מלך נ"ה דל מינייהו כ"ב פשו להו ל"ג . א"ר יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב (ד"ה ב לג) (וישמע) [ויתפלל] אליו א ויחתר לו ויעתר לו מיבעי ליה מלמד שעשה לו הקב"ה כמין מחתרת ברקיע כדי לקבלו בתשובה (והטמינו) מפני מדת הדין :

קצט שם ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מאי דכתיב (ירמיה כו) בראשית ממלכות יהויקים בן יאשיהו וכתיב (שם כח) בראשית ממלכת צדקיהו וכי עד האידנא לא הוו מלכי אלא ביקש הקב"ה להחזיר את כל העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל יהויקי' כיון שנסתכל[א] בדורו נתקררה[ב] דעתו. וביקש הקב"ה (להפוך) [להחזיר] את העולם כולו לתוהו ובוהו בשביל דורו של צדקיה נסתכל בצדקיה ונתקררה דעתו . בצדקיה נמי כתיב (מ"ב כד) ויעש הרע בעיני ה' שהיה בידו למחות ולא מיחה :

ר שם ב ואמר רבי יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב (משלי כט) איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת אמר הקב"ה כעסתי על אחז ונתתיו

רש"י

ושניהם . רבי יהודה דאמר יש לו חלק ורבנן דאמרי אין לו חלק : בגלל מנשה שלא עשה תשובה . והמשיכו כולם אחריו : כאשר עשה אחאב . דמשמע כשיעור השנים שחטא אחאב במלכותו חטא מנשה והיינו עשרים ושתים שנה שחטא בהם כנגד כ"ב שנה שמלך אחאב : פשו להו ל"ג . שעשה תשובה: וישמע אליו (ויעתר) [ויחתר] לו . ומבחוץ כתיב (ויחתר) [ויעתר לו] כך שמעתי: מדת הדין . היתה מעכבת שלא לקבל פני מנשה בתשובה ועשה הקב"ה מחתרת ברקיע ופשט ידו וקבלו בלא ידיעת מדת הדין : מ"ד בראשית ממלכת יהויקים ובראשית ממלכת צדקיה . מאי טעמא כתיב בהני בראשית יותר מבאחריני : וכי עד האידנא לא הוו מלכי . ואי משום תחלת מלכותו קאמר הוה ליה למכתב בשנה ראשונה למלכותו אלא להכי שני קרא בדבוריה וכתב בראשית ללמדך מעשה בראשית היה בימי יהויקי' שביקש הקב"ה להחזיר את עולמו לתוהו ובוהו כמו שהיה מבראשית : כיון שנסתכל בדורו של יהויקים . שהיו צדיקים שעדיין לא גלו החרש והמסגר : דורו של צדקיהו . היו רשעים שהצדיקים הגלו כבר עם יהויכין: איש חכם נשפט . זהו הקב"ה שנקרא ה' איש מלחמה . אויל אלו מלכים שבסמוך אחז ואמציה : ורגז ושחק ואין נחת . בין שהוא כועס עמהם בין

עיון יעקב

לפי שתשובתו הי' מתוך אונס כדאי' לעיל דף ק"א שלא החזירו למוטב אלא יסורין גדולים: דל מינייהו כ"ב שנים . וי"ב שנים היה כשנמלך נמצא שהיה ברשעתו עד ל"ד שנים ואז אילו לא שב בתשובה היה מת באותו פעם כדאמרינן כל שנותיו של דואג ואחיתופל אלא ל"ד שנים כי רשעים לא יחצו ימיהם ולפי ששב האריך ימים עוד ל"ג שנים :

בקש הקב"ה להפוך את כל העולם לתוהו ובוהו בשביל יהויקים . כי תועה ה' יאבד עובה הרבה וכן להיפך לדיק יסוד עולם :

אמר הקב"ה כעסתי על אחז . אע"ג דאמליה היה ברישא מ"מ נקט כפי סדר דכתוב בקרא מתחלה ורגז ושחק וכפי הסדר נח לכעוס ונח לרצות ואילו היה כתב להיפך

ענף יוסף

קצח שעשה לו הקב"ה כמין מחתרת ברקיע מפני מדת הדין . אע"פ דבלאו הכי איכא מקום סתר לבעלי תשובה לקבלם מפני מדת הדין כדאי' בפרק ע"פ וידי אדם מתחת כנפיהם ידו כתיב וזה ידו של הקב"ה שהיא פרושה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין . שאני מנשה שהרבה לעשות כל כך הרבה בגלוי עד דלא הוה מסתייע ליה מילתא לקבלו משם . והוצרך עוד סיוע אחריתי כדי לקבלו כדאמרינן בפרק הקומץ העולם הזה נברא בה"א שדומה לאכסדרא מ"מ תליא כרעיה . דאי הדר בתשובה מעיילין ליה . ולעיילוה בהך . לא מסתייע מילתא כדאמר ריש לקיש הבא לטהר מסייעין אותו (תורת חיים) :

עין יוסף

קצח ויחתר לו ויעתר לו מיבעי ליה בפסוק כתיב ויעתר . וכן העתיק לעיל בגמרא דף ק"א ע"ב . ואפשר דבדברי הימים שהיה לפני רשב"י היה כתוב ויחתר לו . ועמ"ש תוס' בשבת דף נ"ה ע"ב ד"ה מעבירים כו' (גליון הש"ס) אבל בדברים רבה פ"ב אי' ויעתר לו ויחתר לו מלמד כו' וכתב המת"כ דדרש ויחתר בחילוף א' בעיי"ן כמשפט אותיות אהח"ע . ועיין בכל המקומות שציינתי ביד יוסף . ונראה שהוא ט"ס בגמרא וכך צ"ל מאי דכתיב וישמע אליו ויעתר לו ויחתר לו מלמד כו' :

ר איש אויל . אלו ישראל שנא' (ירמיה ד) כי אויל עמי (מדרש איכה) : ורגז ושחק ואין נחת . ר"ל שבין שהקב"ה מראה להם פנים של רוגז ובין שמראה להם פנים שוחקות אין להקב"ה בהם נחת . שמהרוגז אין מקבלים מוסר . ומהשחוק ומהשמחה שמראה להם אינם מוסיפים אהבה להקב"ה . אלא עושים נגד רצונו ית' . ומפרש ואמר אמר הקב"ה כעסתי על אחז ונתתיו ביד מלכי דמשק כדכתיב שם ויתנהו ה' אלהיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויביאו דרמשק. וכיון שראה אחז שצרתו יותר מכל מלכי יהודה שהיו לפניו שלא היו עובדי כוכבים כמותו . א"כ היה לו ללמוד שבשביל שהוא עובד לכוכבים באת לו הצרה הזאת . מ"מ כתיב בו (שם) ובעת הצר לו ויוסף למעול בה' הוא המלך אחז ויזבח לאלהי דרמשק המכים בו וגו' . וכן בהיפך אמציהו עשה הישר בעיני ה' והצליח במעשיו

המתורגמן א) געזעהען . ב) בערוהיגט .

יד יוסף

א עיין ילקוט מלכים ב' סימן כ"א רמז רמ"ו . ובירושלמי פ' חלק . וברות רבה פ"ה . דברים רבה פ"ב . ובזוהר סדר תולדות . ב"ר פס"ג: ב איכה רבתי פתיחתא י"ד . ילקוט משלי רמז תקס"ב :

חדושי גאונים

פי' מנהגו לבלוע אדגמיר בישולו . הי' לו להשיב על השאלה כפי מנהגו . אמנם מה שהשיב לא ידענא אין לו ענין כלל . ולא מצאתי באמתחת המפרשים והדרשנים מי שהעיר על ענין זה: עוד יפלא מה שאמר רב אשי מאחר דחכימת כלו האי וכו' הנה כפי שעחיית המאמר יקשה מה חכמה יתירה מצא רב אשי בתשובת מנשה. הלא כפי הנראה אמר לי' מלתא בלא טעמא ומדוע מצאה התשובה הזאת כ"כ חן בעיני רב אשי . עוד יש לדקדק בדברי מנשה מפני מה אמר מסיכא ולא אמר היכא : אמנם לע"ד נראה כוונה אחרת במאמר הלז באופן שרב אשי היה יודע הדין על נכון . ותשובת מנשה היתה בעומק העיון . וזה בהקדים שתי הקדמו' אמתות :

הקדמה א דאיתא בפ"ו דברכות דל"ח ע"א . ת"ר מה הוא אומר המוציא לחם מן הארץ . ר' נחמיה אומר מוציא לחם מן הארץ . אמר רבא במוציא כ"ע לא פליגי דאפיק משמע. [שהוציא כבר והא ודאי ברכה הגונה היא דשעבר בעינן וכו' יע"ש בפרש"י] דכתיב אל מוציאם ממצרים . כי פליגי בהמוציא רבנן סברי המוציא דאפיק משמע דכתיב המוציא לך מים מצור החלמיש . [וכבר הוציא] ר' נחמי' סבר דמפיק משמע [שעתיד להוציא] דכתיב המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים . [עי' בפי' רש"י] ופריך הש"ס ורבנן. ומתרץ הכי קאמר להו הקב"ה לישראל . כד מפקינא לכו עבידנא לכו מילתא כי היכי דידעיתו דאנא הוא

ביד מלכי דמשק זיבח וקטר לאלהיהם שנא' (ד"ה ב כח) ויזבח לאלהי דרמשק המכים בו ויאמר כי אלהי מלכי ארם הם מעזרים אותם להם אזבח ויעזרוני והם היו [לו] להכשילו ולכל ישראל. שחקתי עם אמציה ונתתי מלכי אדום בידו הביא אלהיהם והשתחוה להם שנא' (שם כה) ויהי אחרי (כן) בוא אמציה מהכות את אדומים ויבא את אלהי בני שעיר ויעמידם לו לאלהים ולפניהם ישתחוה ולהם יקטר אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי בכיי ליה למר ולא ידע אחוכי ליה למר ולא ידע ווי ליה למר דלא ידע בין טב לבישא). (ירמיה לט) ויבאו כל שרי מלך בבל וישבו בשער התוך (מאי שער התוך) א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי אמקום שמחתכין בו הלכות. א"ר פפא היינו דאמרי ב אינשי באתרא דמרא ביתא תלה ליה זייניה תמן קולבא רעיא קולתיה תלה:

רא שם אמר רב חסדא א"ר ירמיה בר אבא מ"ד (משלי כד) על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה. על שדה איש עצל עברתי זה אחז ועל כרם אדם חסר לב זה מנשה והנה עלה כולו קמשונים זה אמון. כסו פניו חרולים זה יהויקים. וגדר אבניו נהרסה זה צדקיה שנחרב בית המקדש בימיו. ואמר רב חסדא א"ר ירמיה בר אבא ארבע גכתות אין מקבלין פני שכינה. כת לצים. כת שקרנים. כת חנפים. כת מספרי לשון הרע. כת לצים דכתיב (הושע ז) משך ידו את לוצצים. כת שקרנים דכתיב (תהלים קא) דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. כת חנפים דכתיב (איוב יג) כי לא לפניו חנף יבא. כת מספרי לה"ר דכתיב (תהלים ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע. ד צדיק אתה ולא יהיה במגורך רע:

רב שם ואמר רב חסדא א"ר ירמיה בר אבא מאי דכתי' (תהלים צא) לא תאונה אליך רעה ונגע לא יקרב באהלך לא תאונה אליך רעה שלא ישלוט בך יצר

רש"י

שהוא שוחק עמהם אינן יראין מלפניו ואינם חתים לחזור למוטב: [בכי ליה למר וכו'. לאו דוקא נקט מר אלא משום דהכי מילי דאינשי כשהוא חכם כשהוא רוצה להשפט ולהתוכח עמהם בין שהוא שוחק עליהם בין שהוא כועס עמהם אינם יראים מלפניו ואינם חתים לחזור למוטב]: מקום שהיו מחתכין בו. והורשין הלכות נהפך למושב ליצים של שרי מלך בבל: בשער התוך. לשון חותך והיינו בהר הבית ובעזרה ששם היו יושבין סנהד' וכדאמרי' בעלמא (לעיל פ"ו) שלשה בתי דינין היו שם אחד בלשכת הגזית ואחד על פתח העזרה ואחד על פתח הר הבית: קולתיה תלה. כלומר במקום שהיו חותכין בו הלכות בו דנין שרי בבל הדינין שלהם: באתרא דמרי ביתא תלה זייניה. מקום שהאדון תולה כליו: קולבא רעיא. נבל רועה: קולתי' תלה. כדו תלה לשכמו (בראשי' כ"ד) כדה דמתרגמי' קולתא ליסנא אחרינא קודתיה מקדתו כמו (סוטה ט') מקדה של חרס: והנה עלה כולו קמשונים זה אמון. שהעלה שממית על גבי המזבח לקמן: כסו פניו חרולים זה יהויקים. שכסה פניו מאורו של הקב"ה כדאמרינן לקמן כלום אנו צריכין אלא לאורו יטול אורו: על שדה איש עצל עברתי זה אחז. ולהכי קרי ליה עצל שחתם את התורה ובטל את העבודה לקמן: ועל כרם אדם חסר לב זה מנשה. שקדר אזכרות והרס את המזבח (כל אלה במשמע לשון) חרולים אורטיגא"ש: זה צדקיה. שהיה צדיק ונהרס בהמ"ק בימיו: משך ידו את לוצצים. משך הקב"ה את ידו מן הלוצצים שלא להתקרב אצלם: לא יגורך רע. היינו מספרי לה"ר דכתיב בתריה תאבד דוברי כזב איש דמים וגו' ועוד

מהרש"א

אחז בצרתו יותר מכל מלכי יהודה שהיו לפניו שלא היו בהן עובדי עבודת כוכבי' כמותו והיה לו ללמוד שבשביל שהוא עובד עבודת כוכבים באת לו הצרה וכתי' בו בעת הצר לו ויוסף למעול בה' וגו' וכן בהפך אמציה עשה הישר בעיני ה' והצליח במעשיו כמפורש בעניניה והיה לו ללמוד שבשביל שאינו עובד עבודת כוכבים הוא מצליח וכתיב ביה בהצלחתו מהכות את אדומים ויביא את אלהי בני שעיר וגו': ויבואו גו' בשער התוך כו' מקום שמחתכין בו הלכות כו'. לא נמצא בשום מקרא שער הנקרא כן בירושלים וע"כ דרשו שער ע"ש מקום המשפט כמו ועלית ובאתו השערה והתוך במקום חתוך והוא מקום שבית דין הגדול יושבים בירושלים שמשם הלכה יוצאה חתוכה ופסוקה כמ"ש וקמת ועלית אל המקום וגו' לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין וגו' והענין אמרו ע"ש במקום המשפט שם הרשע:

על שדה איש עצל כו'. כלל בזה המקרא מלכי יהודה אשר בימיהם נתרשלו ידי ישראל וחסרו מיום אל יום עד שבימי צדקיהו נחרב הבית וגלו ישראל וז"ש על שדה איש עצל זה אחז כי הוא היה המלך הראשון ממלכי יהודה שגרם לישראל לעבוד עבודת כוכבים ונתרשלו ידיהם של ישראל ועל כרם ישראל נקראו כרם ה' צבאות ואז היו כרם אדם חסר לב זה מנשה שבימיו חסרו ישראל מיום אל יום עד שבימי אמון שהרבה אשמה ועלה כרם ה' שהוא ישראל כולו קמשונים ובימי יהויקים שעשה התועבות כדלקמן כסו פניהם של ישראל חרולים בכל הצרות שעלה עליהם עד שבימי צדקיה גדר אבנים שהוא בה"מ נהרסה: ארבע כתות כו'. דכתיב משך ידו וגו'. לפי הדרש נראה לפרש ידו מלשון מקום אבל רש"י פי' מלשון יד ממש ויש לפרש דנקט יד ע"ש שהלוצצים מראים ליצנותם בידם. ואמר כת שקרים דכתיב דובר שקרים וגו' לנגד עיני. לפי שהדובר שקר מאמת דברים בפני השומע וע"כ אמר לנגד עיניו יתברך לא יכון שעיניו משוטטות בכל ויודע בשקרו. ואמר כת חנפים כי לא לפניו חנף יבא. כי כן דרך החונף בתחלת ביאתו לדבר מבוקשו יבא בחנופה לדבר עם המתבקש. ואמר כת לשון הרע דכתיב כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע לצדיק וגו'. הוסיף מלת לצדיק בענין שהוא פירוש מלת אתה דה"ק לפי שאל לא חפץ רשע כי לצדיק אתה שהוא הפך רשע שזכר וע"כ לא יהיה במגורך רע שהוא בעל לשה"ר ופרש"י מדכתיב בתריה תאבד דוברי כזב וגו' עכ"ל אבל במשמעות זה הוא דובר שקרים ויותר נראה לפרש כפירושו מדכתיב בתריה אין בפיהם נכונה קרבם הוות וגו' וכפרש"י פרק א"כ וק"ל:

לא תאונה אליך רעה וגו'. מלת אינה מורה על הסבה וגורם הדבר. וז"ש שלא ישלוט בך יצה"ר. שהוא הגורם לרע וכן חלומות רעים כו'

הרי"ף

ונגע לא יקרב באהלך. נראה דקפיא לערבינהו ולכתוב לא תאונה אליך רעה ונגע או לא יקרב רעה ונגע באהלך לזה דרשו כו':

עיון יעקב

הוה אמינא ואין נחת קאי על ורגז דכתיב מקודם ולהכי כתיב להיפך וסמך ושתק לאין נחת מכ"ש דעל ורגז שאין נחת:

על שדה איש עצל עברתי זה אחז. מתחיל מאחז שבימיו היו ישראל הולכים ודלים שבימיו התחיל גלות י' השבטים כדאי' במלכים ב' י"ז עד צדקיהו שנחרב המקדש: ד' כתות אין מקבלין פני שכינה. עיין בחידושינו לעיל בסוטה דף מ"ב:

עין יוסף

כדכתיב ואמציהו התחזק וינהג את עמו וילך גיא המלח ויך את בני שעיר עשרת אלפים ועשרת אלפים חיים שבו יהודה. והיה לו ללמוד שבשביל שאינו עובד לכוכבים הוא מצליח. וכתיב בו ויהי אחרי כן בא אמציה מהכות כו':

רא כסו פניו חרולים זה יהויקים. שכסה פניו מאורו של הקב"ה כדאמרינן לקמן כלום אנו צריכין אלא לאורו יטול אורו: משך ידו את לוצצים. משך הקב"ה את ידו מן הלוצצים שלא להתקרב אצלם:

ענף יוסף

רא כת מספרי לשון הרע דכתיב לא יגורך רע. עיין בעין יוסף. ועוד נראה דכל המוציא זרע לבטלה נקרא רע שנאמר ויהי ער בכור יהודה רע כמ"ש הזוהר. והחוטא בלשונו ומספר לשון הרע כמוציא זרע לבטלה דמי. דברית הלשון וברית המעור זה לעומת זה כן כמ"ש בר"י. וזהו שנאמר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך. ולהכי איהו נמי אקרי רע (תורת חיים):

המתורגמן. א) ווינסט דו פאר איהם פיהלט ער ניכט, לאכסט דו פאר איהם פיהלט ער ניכט. וועהע דעם דער וואש אונטערשיידעט ניכט צווישען גוט אונד שלעכט. ב) וואו דערווירטה הענגט זיינע געשירר, דארט הענגט דער נידעריגער הירט זיין קרוג.

יד יוסף

א ויק"ר פרשה ד': ב ב"מ דפ"ד ע"ב: ג סוטה דמ"ב ע"א ע"ש: ד שבת דף קמ"ט ע"ב. חגיגה דף י"ב ע"ב. סוטה דף מ"ב ע"א:

חדושי גאונים

דאפיקת יתכון ממצרים. [שאני הוא שמוציא אתכם] דכתיב [שמות ו' ז'] וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם וגו' [בזה רמז להם על קבלת התורה בהר סיני שעי"כ נודע להם בבירור כי ה' הוא אלהים אין עוד מלבדו קדמון לכל דבר ובעל יכולת לשדד מערכת הטבע הנבראת ממנו ובידו לעשות גדולות עד אין חקר ונפלאו' עד אין מספר. כן פי' הה"ס ר"י אברבנאל אף שאין זה לשונו יע"ש]. ומסיק הש"ס והלכתא המוציא לחם מן הארץ. דקי"ל כרבנן דאפיק משמע: והתוס' ד"ה והלכת' כתבו וז"ל אף על גב דמוציא כ"ע לא פליגי דאפיק משמע וכו' עכ"ל: וידמה לומר בכונת התוס' דהנה לאורה מה שאמרו בגמ' והלכתא. נרא' כשפת יתר דהא קי"ל בכל דוכתא יחיד ורבים הלכה כרבים מפני כך כתבו התוס' כנ"ל. ר"ל כיון דבמוציא כ"ע לא פליגי. הייתי אומר דאין הלכה כרבנן. בשביל כך הוצרך הש"ס לפסוק הלכה בהדיא כרבנן. וזה פשוט לע"ד בכונת התוספות: עוד כתבו התוס' ז"ל ובירושלמי מפרש טעמא כדי שלא לערב האותיות כגון העולם מוציא. ואע"ג דלחם מן נמי איכא עירוב. שאני התם דקרא כתיב מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת אדם להוציא לחם מן הארץ. וע"כ יש לבצוע בשתי ידים בעשר אצבעות נגד יו"ד תיבות שבמקרא זה. עכ"ל: היוצא מדברינו שכפי דברי התוס' הנ"ל יתבאר הטעם במה שאמרו בגמרא והלכתא המוציא וכו' אמנם באמת היא הלכתא בלא טעמא. דאכתי יקשה הא

יצר הרע ונגע לא יקרב באהלך א שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שתבא מן הדרך. דבר אחר לא תאונה אליך רעה שלא יבעתוך[א] חלומו' רעים והרהורי' רעים. ונגע לא יקרב באהלך שלא יהא לך בן או תלמיד שמקדיח תבשילו[ג] ברבים ע"כ ברכו אביו. מכאן ואילך ברכתו אמו (תהלים צא) כי מלאכיו יצוה לך וגו' על כפים ישאונך וגו' על שחל ופתן תדרוך וגו' עד כאן ברכתו אמו מכאן ואילך ברכתו (שכינה) [שמים] [שם ע"ב] (שם) כי בי חשק ואפלטהו וגו' יקראני ואענהו וגו' אורך ימים אשביעהו וגו':

רג שם **אמר** רבי שמעון בן לקיש מאי דכתיב (איוב לח) וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר. מפני מה עי"ן של רשעים תלויה כיון שנעשה אדם רש מלמטה נעשה רש מלמעלה ולא נכתביה כלל ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר מפני כבודו של דוד וחד אמר מפני כבודו של נחמיה בן חכליה:

רד שם [ת"ר] מנשה היה שונה חמשים וחמשה פנים בתורת כהנים כנגד שני מלכותו. אחאב שמונים וחמשה. ירבעם מאה ושלשה. בתניא היה ר' מאיר אומר אבשלום אין לו חלק לעוה"ב שנא' (ש"ב יח) ויכו את אבשלום וימיתוהו. ויכו בעוה"ז וימיתוהו לעולם הבא. תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר משום רבי

רש"י

דכתיב בתריה קרבם הוות קבר פתוח גרונם וגו': **שלא** תמצא אשתך ספק נדה וכו'. והיינו באהלך באשתך כדאמרי' (מ"ק ז':) אין אהלו אלא אשתו בשעה שאדם בא מן הדרך קשה לו כשימצא את אשתו ספק נדה יותר מנדה ודאית שעל ספק נדה הוא מיצר ויצרו תקפו ואומר טהורה היא ועל חנם אני מונע: ע"ב ברכו אביו. דוד לשלמה בנו מסתמא לפי ענין הברכות יש לידע שדוד ברכו שכן דרך האב בדברים האלו בספק נדה וביצר הרע ובהרהורים רעים ובבנים ותלמידים שלא יקדיחו תבשילם ברבים אבל אשה אינה נותנת דעת בכך אלא מתוך רכות הלב שיש לה מתפללת על בנה שינצל מאבן נגף ומרוחין ושדים לפיכך קא דריש לפי הענין שאלו ברכות ברכתו אמו כי מלאכיו יצוה לך. מ"ר. ועוד משום דכתיב כי מלאכיו משמע ליה דסליק ענין אחד דברכה ומכי מלאכיו עד כי בי חשק סליק חד ענין הלכך מוקים דמי לדמי דעד כאן ברכו אביו וכו'. מ"ר: כי בי חשק. לא שייך אלא ברבונא דעלמא כלומר אותו שחפץ בי ובירא[ת]י אפלטהו: עי"ן שברשעים תלויה. שאינה כתובה בשיטת אותיות התיבה אלא תלויה היא למעלה ונראה בכתב רשים: כיון שנעשה אדם רש מלמטה. שיש לו שונאין ואין רוח הבריות נוחה הימנו: נעשה רש מלמעלה. בידוע ששונאים אותו מלמעלה להכי כתיב רשים ב' מיני רשות: ולא נכתביה. לעי"ן כלל: משום כבודו של דוד. (לומר) שאין הדבר נוהג (אלא ברשעים ולא) בצדיקי' ודוד היו לו שונאי' הרבה ונחמיה בן חכליה היו לו שונאים הרבה מנכרים שבקשו להורגו על שהיה בונה בהמ"ק כדכתיב בעזרא (נחמי' ד') ידו אחת מחזקת בשלח וגו'. ל"א מצינו בעזרא שהיה לו לנחמיה שונאים וקנאים מישראל דכתיב ורבים מיהודה בעלי שבועה לו כי הוא חתן לשכניה בן ארח שהיו מבזין אותו. בקדושין (דף ע') מפרש להאי קרא [ולהכי איכתבא לומר שברשעים אמרינן ולא בצדיקים]: נ"ה פנים בתורת כהנים. ספר ויקרא היה דורש בנ"ה פנים שבכל שנה ושנה היה

מחדש

מהרש"א

שהשד גורם לחלום רע כמפורש פרק הרואה. ואמר ונגע לא יקרב באהלך ולא תמצא אשתך כו'. כי האשה נקראת בשם אהל ובית כדאמרינן פרק כל כתבי [א] מעולם לא קריתי אשתי אלא ביתי והיינו משום שהיא עקרת הבית ומצויה תדירה שם כדאמרי' כל כבודה בת מלך פנימה. ואמר ונגע לא יקרב וגו'. כי כמו שטומאת הנגע בבית הוא מורה על חטא הדבוק בדרוש בו כדאמרי' בערכין כן טומאת הנדה בבואו מן הדרך לביתו יורה על חטא האיש ואמר ספק נדה כי הודאי נדה היא בזמן הוסת ואין זה מורה על חטא האיש אבל ספק נדה בא שלא בזמן וסת דרך מקרה שע"ז יורה מלת יקרב הוא ודאי יורה על החטא ולפי הדרש שלא יהיה בן או תלמיד כו' באהלך היינו אהל של תורה. ואמר שמקדיח תבשילו ברבים כו'. דימה התורה והמעשים למבשל כמ"ש מי שטרח בע"ש יאכל בשבת וזה שקלקל למודו ותורתו במעשיו ה"ז כמקלקל בשולו ע"י קדוח. ואמר עד כאן ברכו אביו כו'. עיין פרש"י ועוד נ"ל לפרש לפי שעד כאן היו הברכות כמתפלל ומבקש מלפניו יתברך בלשון נוכח על בנו כמ"ש אומר לה' מחסי וגו' כי הוא יצילך מפח וגו' יפול מצדך וגו' כי אתה ה' מחסי וגו' לא תאונה וגו' וע"כ אמר שע"כ ברכו אביו ברחמיו על בנו להתפלל מלפניו יתברך אבל מכאן ואילך מדבר כמתפלל בלשון נסתר לשומרו ע"י מלאכיו כמ"ש כי מלאכיו יצוה לך וגו' והוא בדרך הנסים שאין שמו יתברך הקדוש שגור בפיהם כ"כ שהטומאה מצויה בהן וע"כ מבקשין על נסיהם לשומרם ע"י המלאכים. ואמר מכאן ואילך ברכו שמים כו' שנא' כי בי חשק וגו'. כפשטיה שהם דברי הש"י בעצמו וברכתו שאמר שלא בשביל בקשת אביו ואמו אברכהו אבל לפי שהוא חשק בי ואפלטהו ולא בשביל שאביו ידע שמי להתפלל בעדו אבל לפי שהבן גופיה ידע שמי ויקראני אענהו ולא בתפלת אמו שאשמרהו ע"י מלאכים אבל עמו אנכי בצרה אחלצהו וגו' וק"ל:

כיון שנעשה אדם רש מלמטה כו'. וכפרש"י שיש לו שונאים ומלת רש נופל בזה כמ"ש כל אחי רש שנאוהו וכן היה בדוד שהיה נרדף מאחיו מישראל וכן נחמיה ובאיסור היו שונאים אותם כמ"ש לא תשנא את אחיך וגו' ונכתבה העי"ן מפני כבודן לומר שאין מדה זו נאמר אלא ברשעי' ששונאין אותן אחיו מישראל מפני רשעתן דמותר לשנאן שהן נעשו שונאין גם למעלה ושייכא דרשה זו לכאן שהכתוב זה איירי בעוה"ב דכתיב לעיל מיניה תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש וע"ז אמר שימנע אז בעוה"ב מרשעים אורם שהיה להם בעוה"ז וזרוע רמה שהיה להם בעוה"ז תשבר לעוה"ב וק"ל: נ"ה פנים בת"כ כו'. אשמועינן דאין לאלו ג' מלכים חלק לעוה"ב שהרי ידעו רבונם שפיר ומרדו בו ונקט ת"כ שהיא כלל עבודה שיתקרבו לשמו יתברך ע"י הקרבנות והם רחקו עצמן ממנו יתברך ב"ה לקרב לעבודת כוכבים:

ויכוהו בעוה"ז וכו'. אע"ג דכמה הכאות כתיבי במקרא דלית בהו מיתה הכא לא איצטריך ליה לפרש דהוה הכאה של מיתה דכתיב בתר הכי שקברוהו

עין יעקב

ונגע לא יקרב באהלך שלא תמצא אשתך ספק נדה. כי עיקר נגעים באים אם אביו ואמו משמשין נדה וזה בא ע"י ספק מאח"כ ודאי נדה לא נחשדו ישראל על כך:

עד כאן ברכו אביו. נראה דשלשה ברכות הם נגד שלשה שותפים שיש באדם הקב"ה ואביו ואמו וכל אחד מברך את שלו וכסדר בריאתם שאביו הוא המתחיל והקב"ה גומר גמר הברכה לכן אביו מברך שלא לבוא לידי הרהורים רעים שבא מהמות שהוא מלובן והאם מברכו שישמור גופו והקב"ה מברך ג"כ את שלו אורך ימים וכו':

כיון שנעשה אדם רש למטה. עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל ע"ד דאמרינן איזהו עשיר השמח בחלקו א"כ מי שהוא עלב עלבות יתירה מקרי עני ורש בוודאי נעשה רש למעלה וזה וימנע מרשעים אורם דהיינו שמחה כדכתיב ליהודים היתה אורה ששון ושמחה וזרוע רמה כלומר למעלה תשבר וא"כ שפיר קאמר מפני כבודו של דוד דכתיב גביה מעתי בדמעתי וגו' וכן בנחמיה דכתיב ואבכה ואתאבלה ימים רבים ומה שפרש"י כל שאין רוח הבריות נוחה הימנו זו מבואר במתני' פ"ג דאבות ע"ש:

מנשה היה שונה. למאן דס"ל בסוטה דף כ"ב דתורה אגוני מגנה אצולי מצלה אפי' בעידנא דלא עסיק ביה ק"ק על כל הני דלא אגין תורתו עליהם ובפרט ירבעם לפי מה דאמרינן לעיל שתורתו של ירבעם לא היה בה שום דופי וצ"ל כדאיתא בחגיגה דף ט"ו שהיה טינא בלבם ע"ש וע"ש בחידושינו בסוטה: **אבשלום** אין לו חלק

הרי"ף

רש"י ד"ה **משום** כו' היו לו שונאין הרבה מנכרים. ואפשר ע"י שנלחם עם נכרים היה לישראל חשש סכנה ובזה היה לו שונאים ג"כ בישראל דבשנאת נכרים לבד לא שייך לומר שיהיה לו שונאים מלמעלה:

מהרש"א בד"ה **ויכוהו** בעוה"ז. נראה דדייק מדלא כתיב ויכו וימיתוהו לאבשלום אלא מדכתיב ויכו את אבשלום ר"ל בעוה"ז שלא יזכר עוד שמו ואחר כך וימיתוהו לעולם הבא:

עץ יוסף

רד ויכוהו בעוה"ז. אפשר דהיינו קודם שבכה עליו דוד אז נאמר וימיתוהו לעוה"ב. אמנם אח"כ הביאו לעולם הבא בהומר אבשלום בני ח' פעמים כדאי' בילקוט קפיטל י"ט (בשמואל ב) לחד מ"ד ע"ש (כלי יקר):

[א] מהרש"א

ד"ה ונגע. פ' כל כתבי (דף קי"ח:):

יד יוסף

א ברכות דף נ"ה ע"ב וע"ש הטיב. ב"מ דף ק"ז ע"א. תענית דף ו' ע"א: ב ילקוט שמואל ב' סימן י"ח.

חדושי גאונים

במוניא כ"ע לא פליגי דודאי לשעבר משמע. והטעם שכתבו התוס' שלא לערב אותיות לע"ד אינו מספיק דהא יכולין להפסיק קצת ליתן ריוח בין הדבקים. כמו בתיבת לחם מן שצריכין נמי ליתן ריוח. כמ"ש בטור וש"ע סימן קס"ז: ולא אכחיד תחת לשוני דכאשר עיינתי בירושלמי [מדפוס א"ד ע"פ ר' אליהו באר[ק]ן] מצאתי שלא תירץ על קושי' זו [ר"ל בלחם מן] כלום יע"ש. ובהגהו' בסוף הספר גם גירסת הירושלמי שלנו היא בהיפך מגירסת הש"ס יע"ש: ובאמת אין לסמוך על נסחו' הירושלמי שבידינו. עי' בשו"ת ח"י סימן כ"ג. ובתשובות הרמב"ן סימן נ"ו: ועיין יפה תואר בר"ר פרשה ע"ו סימן ח' שהעמיק הרחיב הדבור בפלוגתא דרבנן ור"נ ובגירסות שונו' הנמצאו' בענין זה: [אגב באתי להעיר שאם יראה המעיין בדברי הרא"ש ובב"י בסי' קס"ז ימצא שדבריהם אינם עולים בכיון עם דברי הירושלמי שלנו דוק ותשכח ופה אין מקום אתי להאריך בענין זה. ומ"ש התוס' ז"ל יש לבצוע בשתי ידים וכו' תמצא בטור א"ח סימן קס"ז בביאור יתר באר. וממנו העתיק הרב אבודרה' ז"ל]: כלל היוצא מדברי הגמ' והתוס' הנ"ל דמוניא ודאי לשעבר משמע. והיא ברכה מבוררת. ובהמוניא פליגי רבנן ור' נחמיה. ואיפסק הלכתא כרבנן דאמרו המוניא. והיא

רש"י

מחדש ודורשו מפלפולו : **לא חיין**. לא יחיו לעוה"ב עם הצדיקים ואין נידונין ימי בגיהנם ודוקא קאמר מלכי ישראל אבל שלמה וצדקיה מבית דוד אתו ואע"ג דכתיב בהו ויעש הרע חיין הן לעתיד : **אחז ואחזיה**. ממלכי יהודה וקים להו שהיו רשעים ואמון ויהויקים לא חשיב ואע"ג דהוו רשעים מאד כדלקמן בהנהו קים להו דחיין : **הורג את כולם**. שהיו נבקעין בכובד המשאוי: **כמאן דאמר שהרג ישעיה**. והא קאמר קרא מלא את ירושלים פה לפה שנשמתו של צדיק שקולה כמו שמלא את ירושלים חללים : **כתיב**. במלכים וישם את פסל הסמל אשר עשה בבית האלהים:וכתיב· והעמיד את האשרים והפסילים. בד"ה : **ולבסוף עשה**. מנשה לאותו צלם ארבעה פרצופות : **כדי שתראה שכינה**. מכל צד שתכנס להיכל תראה הפרצוף כנגדו ותכעוס : **מלהשתרר עליו שני רעים**. שכינה וצלם : **מצע**. בהמ"ק : **תעשה לו מסכה צרה**. כאשה שנעשית צרה לחברתה : **העלה שממית**. קורי עכבים שבטל העבודה מכל וכל עד שארגו עכבים קוריהן על גב המזבח: **התיר**. נעשה לו כהיתר : **ממקום שיצאת משם**. מקום שאדם יוצא ממנו שבע הוא ממנו ואינו מתאוה להנאת אותו מקום : **קמאי לא ידעי לארגוזי**. מלכים ראשונים שלפנינו לא היו יודעים להכעים המקום כמו שהוא חרף ואמר כלום אנו צריכים אלא לאורו שמאיר לנו השמש יבא ויטול אורו:

גמרא

מאיר אחז ואחזיה וכל מלכי ישראל שכתוב בהן ויעש הרע בעיני ה' לא חיין ולא נידונין (מ"ב כא) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלים פה לפה לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ה' הכא א תרגימו שהרג ישעיה. במערבא אמרי שעשה (צלם) [דמות] משאוי אלף בני אדם ובכל יום ויום היה הורג (את) כולם : רה שם כמאן אזלא הא דאמר רבה בר בר חנה שקולה נשמה של צדיק אחד כנגד כל העולם כולו כמאן דאמר ישעיה הרג. כתיב (דה"ב לג) פסל וכתיב (שם) פסילים א"ר יוחנן בתחלה עשה לו פרצוף[א] אחד ולבסוף עשה לו ד' פרצופין כדי שתראה שכינה ותכעוס. אחז העמידו בעליה שנאמר (מ"ב כג) ואת המזבחות אשר על הגג עלית אחז וגו'. מנשה העמידו בהיכל שנא' (שם כא) וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר ה' אל דוד ואל שלמה בנו בבית הזה ובירושלים אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעולם · אמון הכניסו לבית קדשי הקדשים שנאמר (ישעיה כח) כי קצר המצע מהשתרע וגו' מאי כי קצר המצע מהשתרע א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן ב כי קצר מצע זה מלהשתרר עליו שני רעים כאחד. מאי (שם) והמסכה צרה א"ר שמואל בר נחמני ר' יונתן כי הוה מטי להאי קרא הוה קא בכי מי שכתוב בו (תהלים לג) כונס כנד מי הים תעשה לו מסכה צרה. ג אחז חתם את התורה שנא' (ישעיה ח) צור תעודה חתום תורה בלמודי. מנשה קדר את האזכרות[ב]. אמון שרף את התורה. אחז בטל את העבודה. מנשה הרס את המזבח. אמון העלה שממית[ג] על גבי המזבח. אחז התיר את הערוה · מנשה בא על אחותו. אמון בא על אמו שנא' (דה"ב לג) כי הוא אמון הרבה אשמה. רבי יוחנן ור' אלעזר חד אמר ששרף את התורה וחד אמר שבא על אמו אמרה לו אמו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו אמר לה כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי כי אתא יהויקים אמר קמאי לא ידעי לארגוזי[ד] כלום אנו צריכים אלא לאורו יש לנו זהב

מהרש"א

בפחת הגדול ויליבו עליו גל : **אחז ואחזיה וכל מלכי ישראל שכתוב בהן ויעש הרע וגו'** . עיין פרש"י ועוד יש במלכי יהודה דכתיב בהו ויעש הרע בעיני ה' כגון ביהורם בן יהושפט ויהואחז בן יאשיהו ויהויכין וקים ליה דלא היו רשעים כ"כ : **תרגימו שהרג ישעיה**. מפה לפה דריש ליה שהרג לישעיה בפה על שחטא בפיו כדאמרינן פ' החולץ[א] איבלע ישעיה בארזא אתיוה לארזא ונסרוה כי מטא להדי פומיה נח נפשיה משום דאמר ובתוך עם טמא שפתים וגו'. ולמ"ד שעשה צלם כו' והרג כלם. שעשה ב' עבירות בפעם אחד דהיינו עבודת כוכבים ושפיכת דמים שהיו זה כנגד זה בב' הלוחות כדאמרינן לא תרצח נגד אנכי והיינו מפה לפה: [**כדי שתראה שכינה ותכעוס כו'** . יש לפרש שעשה לו ד' פרצופין דוגמת כסא כבוד של השכינה שיש לו ד' פנים כדי שתראה השכינה ותכעוס] : **כי קצר המצע וגו'**. בספר ישעיה כתיב האי קרא ומוקמינן ליה באמון שבו כתיב שהוא הרבה אשמה דהיינו שהוסיף על עון אבותיו שאחז לא העמידה אלא בעליה ומנשה העמידה בהיכל והוא הוסיף להעמידה בקדשי הקדשים שהוא המצע ששם היה מקום השכינה שורה על הכפורת וכמ"ש בין שדי ילין וגו'. ושאמר מי שכתוב בו כונס כנד מי הים תעשה לו מסכה כו' ר"ל מי שיוכל להרחיב העולם אפי' בים שכונס כנד מי הים להיות שם מקום יבשה תעשה לו המסכה צרה במקום הזה בשביל חטאם ועי"ל מי שכונס כנד מי הים ולא הקפיד הקב"ה שם מליך מסכה ופסל מיכה עמהם כדלקמן ועבר בים צרה תעשה לו במקדש צרה בשביל חטאם: **אחז בטל את העבודה וחתם כו'**. תעודה היינו עבודה שתעיד שהשכינה שורה בישראל והיינו צור שקשר העבודה וחתם התורה כו' כדאמרינן במדרש שאחז [חתם] בתי כנסיות ומדרשות שלא ילמדו תשב"ר תורה ואמר אם אין גדיים אין תישים וכו' וזהו חתם תורה בלמודי דהיינו תשב"ר שהם לימודי ה' : **ומנשה הרס המזבח** · מדכתיב בד"ה שאחר ששב בתשובה ויבן את מזבח ה' וגו' נשמע מיניה שהוא הרסו ברשעו דבימי אביו חזקיהו היה בנוי : **ואמון שרף התורה כו'** . דהיינו שהוא הרבה אשמה כדלקמן ומשום שכבר אמרו שאבותיו אחז ומנשה עברו על ב' עמודי עולם שהם התורה והעבודה אמר שהוא הרבה אשמה בשתיהם ששרף התורה והעלה שממית על כו'. ושאמר אחז התיר הערוה ומנשה בא על אחותו שמצינו דכתיב בהו כתועבות הגוים וגו' והיינו עריות דכתיב כי את כל התועבות האל עשו אנשי וגו' ומדקאמר באמון שהוא הרבה אשמה אמרו שגם בעריות הרבה אשמה שבא על אמו דאינו אלא להכעיס ואולי דדייקי בשמיה אמון ע"ש אמו כמו מואב מאב וק"ל : **כלום אנו צריכין אלא לאורו כו'** . כפר בהשגחה שאמר עזב ה' את הארץ לזה אמר כלום צריכין לאורו כמ"ש לבסוף השמים שמים לה' אשר שם המאורות אבל הארץ נתן לבני

עיון יעקב

הכא תרגימו לעוה"ב . עיין בסוטה דף י' שיש פלוגתא בזה לכן לא קחשיב אותו במתני' : **הכא** תרגימו שהרג את ישעיה . והוי כאילו הורג עולם מלא כי לדיק יסוד עולם והא דכתיב פה לפה איתא במדרש זו ישעיה ששקול כמשה דכתיב פה אל פה אדבר בו ועיין ביבמות דף מ"ט בחידושינו שם :

תעשה לו מסכה צרה . צרה לשון צר כדכתיב כי קצר המצע נגד מה שנאמר כונס כנד מי הים מועט מחזיק את המרובה עכשיו יהיה לו מקום צר וכדאמרינן ריש פרקין דף ז' כי רחימתין הוה עזיזא אפותיא דספסירא שכיבן השתא דלא רחימתין וכו' ע"ש ועיין בחידושינו ביומא דף ט' :

עין יוסף

רה מהשתרר· דריש בנוטריקון מהשתרר ריע ור"ל כי קצר מצע זה היינו בית המקדש מלהשתרר עליו שני רעים היינו השכינה והסמל כאחד · וכדאיתא בויק"ר פ' י"ז שאין המטה יכולה לקבל אשה ובעלה וריעה . והבעל והריע הם הרעים דקאמר והוא דכמו שאין המטה סובלת שיהיה עם האשה אישה ותשוקה כן בית המקדש לא יסבול הסמל עם השכינה: **מי שכתוב בו כונס כנד מי הים**. ולא הזכיר שבח אחר של הקב"ה · הוא להגדיל התימא · כי איך השוו המסכה שאין בה ממש לכונס כנד מי הים שהוא נס גדול מפורסם . עוד יש לומר לפי שהכל מודים שהקב"ה יחיד ע"י נסים שבמים · כדאי' במס' ע"ז · לכן הזכיר כאן כונס כנד מי הים (יפ"ת) : **שנאמר צור תעודה** · כלומר שאחז צרר וקשר והסגיר התעודה זה בתי מדרשות שהם מקום בית ועד לתורה כדי להיות חתום תורה בלימודו להשכיח התורה מישראל ולסלק השכינה מישראל (נזה"ק) : **כלום אנו צריכין וכו'**. עי' רש"י · והקשה בספר תורת חיים וז"ל לדברי המרג,,ז

המתורגמן. א) בילד, געזיכט. ב) אויס געשניטטען דיא נאמען פאן גאטט. ג) שפיננע. ד) צו ערצירענען.

[א] מהרש"א ד"ה תרגימו פרק החולץ (דף מט:):

יד יוסף

א יבמות דמ"ט ע"ב: ב יומא דף ט' ע"ב פתיחתא איכה רבתי סי' כ"ב ויק"ר פ' י"ז : ג רות רבה פ"א אסתר רבה פ"א ב"ר פ' מ"א תנחומא סדר שמיני סי' ט' :

חדושי גאונים

הלכתא בלא טעמא כנ"ל . ובזה נשלמה הקדמה א' :

הקדמה ב שברוב מצות ממצות התורה ומצות דרבנן תמצא הערה על חדוש העולם. כי ממנו יתד ממנו פנה לכל פנות שאנו סונים בתורה . יסוד מוסד אשר עלי' נבנו כל האותות והמופתים אשר עשה אדון הנביאים והבאי' אחריו לעיני כל ישראל . ובנין אב לכלם הוא יציאת מצרים ומצות שבת . שניהם כאחד טובים מורים באצבע על חדוש העולם כנודע. ומקרא מלא נאמר כי ששת ימים עשה ה' וגו' ומפני כך אמרו הז"ל כל המחלל את השבת הרי הוא כאלו עובד עבודת כוכבי'. וכל קדושת ראשית שנמצאו בתורה כמו קדושת בכור אדם ובהמה. ראשית הגז . בכורים. חלה. וכדומה הוראת כולם על חדוש העול'. להשריש בלבנו האמונה האמתית שהי"ת הוא קדמון לכל דבר אשר נברא. ראשון ואחרון לכל הנמצאים . גם ענין המעשר מעיר אותנו אל השורש הנ"ל . כאשר שמספר עשרה הוא ראש המספרים כנודע . ותעיר ברעיוננו ג"כ מספר עשרה מאמרות שבהם נברא העולם מאין ליש. לא בכלי מעשה. רק ברצון ה' . הוא אמר ויהי . וכאשר תתבונן בענין הבחיני' בכמה מצות תמצא הערה על ענין זה . ר"ל לנטוע בלבנו אמונת החדוש ושהוא ית' קדמון לכל דבר כאשר העירו על ענין זה רבים וכן שלמים שלומי אמוני ישראל הרב בעל עקדת יצחק והחכם ר"י אברבנאל ועוד רבים אשר אתם. ומלכם בראשם

מהרש"א

אדם ויש לנו בארץ זהב פרוים שהוא זהב האדום ביותר כמ"ש בפ' טרף בקלפי זהב פרוים הוא אדום ודומה לדם פרים ומתוקדשהוא אדום אורו מבהיק ביותר:

ח"א שחקק כו'. עליו ממש על גופו מדכתיב לעיל מיניה ותועבותיו אשר עשה משמע דקאי על תועבותיו דמשמע ערוה בכל מקום ולמ"ד שם עבודת כוכבים הוה ממש תועבותיו ב' תועבות עבודת כוכביםוערוה בכל מקום ודכתיב והנמלא נראה לפרש כמ"ש שדורו היו לדיקים והיה מתיירא ומתבייש מפניהם לעשות כן בגלוי אך אחר מותו נמלא עליו כן. ושאמרו מפני שפתו מלויה לעוברי דרכים שנאמר ועבר בים וגו'. לכאורה נראה דל"ג שנא' אלא ועבר בים לרה וגו' והוא מלתא באנפי נפשיה ואפשר לקיים מלת שנאמר ור"ל כמו שחס עליו הקב"ה שעבר מיכה עם ישראל בים והיה פסלו עמו כך חס עליו מלמנותו בהדיוטות לפי שפתו מלויה וכו' ומה שפרש"י שהיה לו אותו שם שהשליךמשה אל הים לעלות ארונו של יוסף כו' כדאיתא במדרשות שהיה כתוב עליו עלה שור עלה שור והוא השליכו לאור ועשה ממנו העגל: לדוחפו כו'. פרש"י למיכה ועוד נל"פ לדוחפו לעשן הפסל שהעשן של מערכה מתמר ועולה כמו ששנינו לא נלחה הרוח את עמוד העשן אבל עשן הפסל היה מתעקם ג' מילין והיה מתערב בעשן מערכה ובקשו מה"ש לדחוף אותו עשן הפסל מעשן המערכה שלא יתערב בו: ועד"ז נענשו כו'. ר"ל שזה הדבר שהיה פתו מלויה לעוברי דרכים הטעה את אנשי ישראל במעשה פלגש בגבעה שלא מיחו במיכה ובאו לעונש כזה שנפלו מהם מ' אלף שא"ל הקב"ה בכבודי כו':

גדולה לגימה שהרחיקה כו'. מכאן נראה לדחות פירוש הרמב"ן פרשת כי תצא דאשר לא קדמו לא קאי אלא אעמון ולא אמואב מדכתיב אוכל בכסף תשבירני וגו' כאשר עשו לי בני עשו וגו' והמואבים וגו' ועוד האריך ע"ש דהכא אמרי' בהדיא דאשר לא קדמו וגו' הרחיקה גם משפחת מואב גם נראה מכאן לקיים דברי המפרש דאשר לא קדמו היינו בחנם דכן משמע לשון לגימה אכילה שמאכילין אורחים בחנם כפרש"י דהיינו בחנם ודומיא לגימה של יתרו דקאמר דמשמע בחנם קראן לו ויאכל לחם ומה שטען הרמב"ן על זה כי די למחנה שימכרו להם כאשר ירצו לקנות כו' עכ"ל אין כאן טענה שכן דרך המלכיות השכנים ושלום ביניהם אם יבא חיל אחד בגבול חברו קרוב לו נותנין לו אפסניא והם לא עשו כן כשבאו ישראל בגבולם והיה להם שלום עמהם כמ"ש אל תגר את מואב וגו' ואעפ"כ לא קדמו אותם ליתן להם אפסניא בחנם והוצרכו לקנות מהם בכסף ומה שטען עוד שהכתוב יספר שעשו המואבים כאשר עשו בני עשו ולמה ירחיק המואבים לעולם בעבור זה ולא יתעב אדומי כו' עכ"ל גם זה אינה טענה שאפשר ששניהם עשו עבירה אחת שיהיה תולה לאחד מהן זכותו ולא יענש כמו השני שלא היה לו זכות וה"נ זכות היה לבני עשו שלא נתרחקו כ"כ כמ"ש כי אחיך הוא: מרחקת את הקרובים כו'. פרש"י קרובים ממש ליכא למימר דהא מדין מבני קטורה

גמרא

פרוים שאנו משתמשים בו יטול אורו אמרו לו והלא כסף וזהב שלו הוא שנא' (חגי ב) לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות אמר להם כבר נתנו לנו שנאמר (תהלים קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם:

רז שם אמר ליה רבא לרבה בר מרי מפני מה לא מנו את יהויקים משום דכתיב ביה (דה"ב לו) ויתר דברי יהויקים ותועבותיו אשר עשה והנמצא עליו מאי והנמצא עליו ר' יוחנן ורבי אלעזר חד אמר שחקק שם עבודת כוכבים על אמתו וח"א שחקק שם שמים על אמתו א"ל במלכים לא שמעתי בהדיוטות שמעתי מפני מה לא מנו את מיכה מפני שפתו מצויה לעוברי דרכים[א] שנא' (זכריה י) ועבר בים צרה והכה בים גלים א"ר יוחנן זה פסלו של מיכה. תניא רבי נתן אומר מגרב לשילה שלשה מילין והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבין זה בזה בקשו מלאכי השרת לדוחפו אמר להם הקב"ה הניחו לו שפתו מצויה לעוברי דרכים. ועל דבר זה נענשו אנשי פילגש בגבעה אמר להן הקב"ה א בכבודי לא מחיתם על כבודו של ב"ו מחיתם:

רז שם א"ר יוחנן משום ר' יוסי בן קסמא ב גדולה לגימה[ג] שהרחיקה שתי משפחות מישראל שנא' (דברים כג) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים ורבי יוחנן דידיה אמר מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עינים מן הרשעים ומשרה שכינה על נביאי הבעל ושגגתה עולה זדון. מרחקת את הקרובים [דף קד] מעמון ומואב.

רש"י

שאנו משתמשין בו. שמאיר ביותר: אמרו לוי בני דורו והלא כסף וכו' דבני דורו לדיקים היו כדאמרינן נסתכל בדורו של יהויקים ונתקררה דעתו: מפני מה לא מנו את יהויקים. בהדי הנך שאין להם חלק לעוה"ב: משום דכתיב ויתר דברי יהויקים. בתמיה משום דכתיב ביה רשע כזה לא מנאוהו: שם עבודת כוכבים על אמתו. מתוך שהיה אדוק בה: שם שמים. משום בזיון: במלכים לא שמעתי. מפני מה לא מנו את יהויקים: בהדיוטות שמעתי מפני מה לא מנו את מיכה. בהדי ד' הדיוטות דמתני': פתו מלויה לעוברי דרכים. שהיו כל העולם מתארחין אללו כדכתי' במקרא כל העובר ושב אל הלוים זה מיכה (א"ה פסוק זה לא נמלא): זה פסלו של מיכה. כשכתב משה את השם והשליכו על נילוס להעלות ארונו של יוסף בא מיכה ונטלו בהחבא והיינו דכתיב ועבר בים לרה כשהעביר הקב"ה לישראל עבר מיכה עמהם שבידו השם לעשות העגל. ל"א מיכה עשה פסל והביאו עמו כשעברו ישראל הים: גרב. מקומו של מיכה בגרב היה פסלו של מיכה קבוע ובשילה היה המשכן: לדוחפו. למיכה: ועל דבר זה. על פסלו של מיכה שלא מיחו ישראל בידו נענשו אנשי פלגש בגבעה שנפלו ביד בנימין והרגו מהם מ' אלף: לגימה. אכילה שמאכילין אורחים: שתי משפחות. עמון ומואב שלפי שלא קדמו ישראל בלחם ובמים נכתב שלא יבאו בקהל: מעלמת עינים מן הרשעים. מעלמת מעיני המקום שלא להביט ברשעו לשלם לו כדרכו הרעה אלא עושה כאילו אינו רואה במעשיו: עמון ומואב. קרובים לישראל שבאו מלוט בן אחי אברהם ורחקם המקום שלא יבאו בקהל [נ"א] קרובים ממש ליכא למימר דהא מדין בני קטורה הוו בני אברהם וקרובים היו בני מדין לישראל יותר מעמון

עין יעקב

מפני שפתו מלויה לעוברי דרכים. וגדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני שכינה לכן כיפר לו על עבודת כוכבים ויש לו חלק לעוה"ב:

שהרחיקה שתי משפחות מישראל. עיין ביבמות דף ע"ו בחדושינו ומ"ש שם ועיין כאן במהרש"א מה שהשיג על הרמב"ן והן הן דברי הבחיי וכ"ל דזו מדה כנגד מדה על דבר שלא קדמו אותם בלחם לכן לא יבא עמון ומואב בקהל גרים כי עיקר

הרי"ף

רש"י ד"ה ב' משפחות. שלפי שלא קדמו ישראל בלחם. נראה מדלא כתיב ועל אשר שכר עליך את בלעם אלא לומר עיקר ריחוק שלא יבא ע"ד אשר לא קדמו ואשר שכר

עץ יוסף

הלז תמוהים וכי לאורו בלבד היה לריך. ושמא לפי שהקב"ה ברא עולם התחתון בשלמות ואין לריך לעולם העליון כלל זולת מה שהאור זורח משם לעולם התחתון. לכן אמר הכי עכ"ל:

רז פתו מלויה לעוברי דרכים. שהיו כל העולם מתארחין אללו כדכתיב במקרא (שופטים י"ז ח) וילך האיש מהעיר מבית לחם יהודה לגור באשר ימלא ויבא הר אפרים עד בית מיכה לעשות דרכו. ופירושו ויבא הר אפרים. ולא בא לשם מלד הר אפרים עלמו אלא מלד היות שם בית מיכה. והתכלית לעשות לידת דרכו. כי שם יותן לו שבית מיכה היה פתוח לרוחה לעוברים ושבים. וכן כתיב (שם י"ח ב) ויבאו הר אפרים עד בית מיכה וילינו שם. שפירושו ויבאו הר אפרים. ולא באו שם מלד הר אפרים עלמו אלא מלד היות שם בית מיכה. וז"ש עד בית מיכה שפתו היה מלויה לעוברים ושבים: שנאמר ועבר בים לרה. האמת יורה דרכו דלא גרסינן תיבת שנאמר. אלא ועבר בים לרה כו' והוא מילתא באנפי נפשיה. וכן בילקוט שמעוני ריש מזמור י"ז שופטים ליתא תיבת שנאמר. ועיין במהרש"א בחדא"ג שמתרץ קלת הגירסא שלפנינו:

רז מרחקת את הקרובים. עי' מהרש"א. אבל קשה דלפירושו למה אמרו מעמון ומואב הא עמון לא שייך הכא. ובספרי אי' באותם שעה עמדו עמונים

יד יוסף

א פדר"א פ' ל"ח: ב ילקוט יתרו רמז קס"ט ילקוט שמואל א' סי' כ"א רמז ק"ל:

חדושי גאונים

הרב המאמין ז"ל במקומות נפרדות מפי' המשנה ובחבורו בספר המדע. וביתר שאת ועוז בספרו מורה נבוכים ראה דרכיו וחכם: הנה אף אמנם שהנסים והנפלאות שנעשו במצרי' מורים כאלבע שיד ה' עשה את כל אלה. ובידו לשדד המערכת. בכל זאת היה נשאר מקום למינים לפקפק בזה. עד אשר במעמד הגדול עת מתן תורתנו הקדושה יתברר ויאלבן העיקר הגדול הזה מחדוש העולם. ויתאמת עי"כ אמונת אומן שכל מה שנעשה בענין יליאת מלרים יד ה' עשתה זאת. כאשר יתבאר בדברינו. ובזה נשלמה הקדמה ב':

אחר הדברי' והאמ' האלה נבוא אל ביאור המאמר. דמה ששאל מנשה לרב אשי מהיכא למשרי המוליא לא היתה כוונת שאלתו על מקום הבליעה כנראה מפשטיות המאמר. כי ענין זה בודאי כבר היה נודע בישראל מאז כנ"ל. אמנם שאלתו היתה על ענין הברכה. וז"ש מהיכא משרי' המוליא [המוליא דייקי] ר"ל זה שמברכין המוליא אמור לי הטעם. כי מן הראוי היתה לברך מוליא דמשמע לשעבר אליבא דכ"ע. על זה השיב רב אשי לא ידענא כי באמת לא ידע טעם הדבר. באשר שכפי מסקנת הש"ס הלכתא היא בלא טעמא. כנ"ל בהקדמה א'. ומפני כך אמר לי' רב אשי אגמרי' לי: ועל זה השיב לו מנשה מהיכא דקדים בישולא. ר"ל באשר שהלכה מרותת בישראל לבלוע על הפת במקום דקדים בישולו מפני כך תקנו חז"ל ג"כ לברך המוליא דוקא ולא מוליא. מפני שעניןא' עולה לכאן ולכאן. כי זיל בתר טעמא מ"מ תקנו לבלוע על היכא דקדים בישולא בודאי כוונתם היתה להעיר אותנו על

המתורגמן. א) זיין ברויט איזט פרייא פיר רייזענדע, ופי' כי הוא מכניס אורחים. ב) שפייזע.

ומקרבת את הרחוקים מיתרו דאמר רבי יוחנן בשכר (שמות ב) קראן לו ויאכל לחם זכו בני בניו וישבו בלשכת הגזית שנאמר (דה"א ב) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב וכתי' התם (שופטים א) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים וגו'. ומעלמת עינים מן הרשעי' ממיכה. ומשרה שכינה על נביאי הבעל מחברו של עדו הנביא דכתי' (מ"א יג) ויהי הם יושבים אל השולחן ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו. ושגגתה עולה זדון דאמר רב יהודה אמר רב אלמלי הלוהו יהונתן לדוד שתי ככרות לחם לא נהרגה נוב עיר הכהנים ולא נטרד דואג האדומי ולא נהרג שאול ושלשת בניו:

רח שם ב ומפני מה לא מנו את אחז א"ר ירמיה בר אבא מפני שמוטל בין שני צדיקים בין יותם לחזקיהו רב יוסף אמר מפני שהיה לו בושת פנים מישעיהו שנאמר (ישעיה ז) ויאמר ה' אל ישעיהו צא נא לקראת אחז אתה ושאר ישוב בנך אל קצת תעלת הברכה העליונה אל מסלת שדה כובס מאי כובס איכא דאמרי דכבשינהו[א] לאפיה וחליף[ב] ואיכא דאמרי אובלא דקצרי סחף ארישיה[ג] וחליף. מפני מה לא מנו את אמון מפני כבודו של יאשיהו מנשה נמי לא נמנייה מפני כבודו של חזקיהו [ג] ברא מזכי אבא אבא לא מזכי

רש"י

מעמון ומואב שהם בני אברהם אלא עמון ומואב שכנים וקרובים היו לא"י ומדין רחוקים להם היו : וישבו בלשכת הגזית שנאמר ממשפחות סופרים . והאי קרא מפרש ליה כולו ובספרי בפרשת ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני : המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב . וקינים אלו בניו של (רכב) [יתרו] דכתיב ובני קיני חותן משה ובניו של יתרו הן הן בניו של רכב דכתי' הקינים הבאי' מחמת אבי בית רכב וכתי' (ירמי' לה) ולבית הרכבים אמר ירמיהו כי כה אמר ה' וגו' יען אשר שמעתם על מצות יהונדב אביכם וגו' לא יכרת איש ליונדב בן רכב [עומד] לפני כל הימים ואמרינן בספרי אפשר עובדי כוכבים הם ונכנסין להיכל והרי כל ישראל לא נכנסו להיכל אלא שהיו יושבין בסנהדרין ומורין בד"ת . מ"ר : ממיכה . דאמרינן לעיל הניחו לו שפתו מצויה לעוברי דרכים : ומשרה שכינה על נביאי הבעל מחבירו של עדו הנביא . דעדו הנביא נתנבא על מזבח בית אל שיחרב מפני שהעמיד בו ירבעם צלמים דכתיב במ"א (י"ג) והנה איש האלהים בא מיהודה וגו' ויאמר מזבח מזבח ומפרש בסדר עולם דהיינו עדו הנביא ובא נביא השקר והטעהו לעדו והשיבו לבית אל והעבירו על מצות הקב"ה שאמר לו לא תשוב לבית אל והאכילו ובזכות שהאכילהו שרתה עליו שכינה שנאמר ויהי דבר ה' אל האיש הנביא אשר השיבו להאכילו אללו : ושגגתה עולה זדון. שהרי מצינו ביהונתן ששגג ולא הלוהו לדוד שתי ככרות ונענש דאמר רב יהודה כו' : לווהו . לשון לויה : לא נהרגה נוב . שלא היה צריך דוד לשאול לחם מכהני נוב ולא היה דואג מלשין עליהם : ולא היה שאול נהרג. על אותו עון: שמוטל בין שני צדיקים. דאביו יותם ובנו חזקיהו:

ושאר. מישראל ששבו להיות (בניס) [בניך] ותלמידיך וכל מי שישוב לביתך דהיינו תלמידיו וכדמתרגם ושאר דלא חטאו ודתבו חטיאי תלמידוהי : מאי כובס דכבשינהו לאפיה . שכבש את פניו והיה מתבייש מפני ישעיהו . כובס כמו כובס : אובלא דקצרי סחף ארישיה . כלי מנוקב של כובסין שמזלפין בו מים על הבגדים ואותו כלי הפך אחז על ראשו כדי שלא יכירו ישעיהו שהיה מתבייש ממנו : יאשיהו . בן אמון : חזקיה . אבי מנשה : ברא מזכי אבא כו' . יאשיה מזכי אמון אביו ולא חזקיה מנשה בנו :

דכתיב

מהרש"א

היו בני אברהם וקרובים היו בני מדין לישראל יותר מבני עמון ומואב אלא עמון ומואב שכנים היו וקרובים היו לא"י ומדין רחוקים להם היו עכ"ל ופירושו דחוק דא"כ מאי רבותיה דמרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים ויש לפרש לפי מעשה בית פעור היה יותר להרחיק מדין ממואב שהמואבים עשו כן מיראה לפי שישראל באו במקום קרוב לגבולם כדכתיב והוא יושב ממולי אבל מדין היו רחוקים ולא היה להם ליראה אלא שנתעברו על ריב לא להם דמטעם זה אמר נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ולא מאת המואבים אבל הלגימה שלא עשו מואב לישראל היא מרחקת את הקרובים שהם מואב שהיו קרובים במעשה בית פעור וההפך הלגימה שעשה מדין לישראל היא מקרבת אותן אף שהיו רחוקין במעשה בית פעור והיו ראוין לעונש יותר ממואב : בשכר קראן לו כו'. תימה דהכא קאמר דבשכר קראן לו וגו' זכה יתרו שבני בניו ישבו בלשכת הגזית ולקמן בפרקין ובפ"ק דסוטה אמרינן ג' היו באותה עלה כו' יתרו שברח זכו בני בניו לישב בלשכת הגזית כו' ואינו דומה דפליגי דאם כן ה"ל תלמודא לאתויי הני תרי מימרות כחדא ולמימר בהו דפליגי וי"ל דבשכר קראן לו וגו' לא זכה אלא שיהו בניו ראוין לבא בקהל דומיא דמואב שבעונש זה נתרחק מלבא בקהל והתם קאמר דבשכר שברח ולא השיא בעלה הרעה זכו בני בניו לישב בעלת סנהדרין וה"ק הכא דבשכר קראן לו וגו' זכה לבא בקהל וע"י זה בזכות אחר דהיינו שלא השיא לעלת פרעה זכה לישב בלשכת הגזית ולולי זכות דהכא שהותר לבא בקהל לא היה אפשר לו לזכות לישב בלשכת הגזית דאין מושיבין בסנהדרין אלא המיוחסין ומותרין לבא בקהל ולזה אמר זכו בני בניו דבמואב נמי זכו בני בנותיהן לבא בקהל כדאמרינן ברות מואבי ולא מואבית אבל בני בניהם אסורים משא"כ במדין דאף הזכרים כשרים לבא בקהל: יושבי יעבץ תרעתים כו' . הכל מפורש בפרש"י בפ"ק דסוטה יעבץ אדם גדול היה בתורה דכתיב ויקרא יעבץ לאלהי ישראל אם ברך תברכני בתורה והרבית גבולי בתלמידים וגו' תרעתים מפורש בספרי ששמעו תרועה בהר סיני ל"א ע"ש שישבו בשערי ירושלים שמעתים ששמעו מצות אבותיהם דבבני יונדב בן רכב משתעי קרא כו' סוכתים ע"ש שהיו יושבים בסוכות כמ"ש ונשב באהלים וקרי להו משפחת סופרים דהיינו סנהדרין כו' עכ"ל ע"ש: מחברו של עדו כו' . כיון ששקר היה אומר לעדו מפי ה' וקרי ליה נביא היינו ע"ש נביא שקר מיהו לא מצינו אז במלכות ירבעם שהיו עובדים לבעל רק לעגלים רק אחאב הוסיף לעבוד לבעל ואפשר שקרא לו נביא בעל שמצינו בעובדי הבעל נביאי שקר : ב' ככרות כו' . אפשר דהיינו ב' סעודות ליום כדאמרינן מי שיש לו מזון שתי סעודות לא יטול כו' ועני העובר ממקום למקום נותנין לו ב' סעודות : ולא נהרג שאול וג' בניו כו' . אף ע"ג דכששאל שאול ע"י אוב את שמואל והגיד לו שיהרג הוא ובניו לא הזכיר לו רק חטא שהשאיר את עמלק מ"מ משמע ליה דלא היה ראוי בשביל חטא זה אלא נטילת המלכות אבל הריגה לא היו ראוים אי לאו חטא נוב עיר הכהנים שהרגם וכן מוכח בפרק שני דיומא ע"ש :

מאי כובס א"ד כו' . דבשדה איכו מקום כביסה ולא ניחא להו לפרש שנגיבת בגדי הכובסים היה שם בשדה כפרש"י בספר ישעיה וק"ל : **אבא** לא מזכה כו' . לפי שדרך קלת רשעים שאין רוצין שיהיו בניהם כמותן אלא שיהיו צדיקים וע"כ ברא מזכי אבא שאביו אע"פ שרשע הוא היה מוכיחו

הרי"ף

וגו' גורם לא תדרוש שלומם וטובתם גו' : רש"י ד"ה **לא** נהרגה נוב שלא היה צריך דוד לשאול לחם . הא דלא חשיב נמי שלא נכרת זרעו של דוד י"ל דאילו בירר הוא שיהיה נמסר ביד אויב לא כלה זרעו א"כ זו גרם בעצמו :

ברא מזכי אבא אבא לא מזכי ברא . קשה הא אמרינן במדרש אמרו מה"ש לפני הקב"ה

עיון יעקב

שבתו של גר כדכתיב ואוהב גר לתת לו לחם וגם בשביל אשר שכר עליך את בלעם בן בעור לקללך לכן לא יקויים בך וברך את לחמך כי מקללך אאור : **ומקרבת** את הרחוקים מיתרו . כי גדולה הכנסת אורחים כהשכמת בית המדרש כדאיתא פ' מפנין וגם הלחם והמים נמשל לתורה כדכתיב לכו לחמו בלחמי לכן ישבו בני בניו בלשכת הגזית שמשם דולין ומשקין מתורתן לאחרים ומעלמת עין כמ"ש לעיל מילתא בטעמא ומשרה שכינה כי גדולה

הכנסת אורחים כהקבלת פני שכינה : **ולא** נהרג שאול ושלשת בניו . וכדאיתא במדרש אמר לפניו רבש"ע מלך ראשון ידקר הוא ובניו בחרב א"ל משה ולי אתם שואל אמור אל הכהנים שהרג עי' שם ועי' במהרש"א: **ברא** מזכי אבא אבל אבא לא מזכי ברא. הטעם נ"ל דא"כ מי שיודע שאביו מת בצדקו לא יעשה טוב כי אם רע שיסמוך על זכות אביו אבל אביו על הרוב הוא מת

ע"ן יוסף

ומואבים ובנו להן מקולים (נוסח אחר קלעים) מבית הישימות ועד הרי השלג והושיבו שם נשים וכו' . א"כ גם עמון היה באותו חטא ושכן לארץ ישראל :

המתורגמן. א) פערדעקט, פערדריקט. ב) פֿאָראיבערגעגאנגען. ג) מיט איין געלעכערטען וועשער דעקעל האט ער זיין קאפף בעדעקט .

יד יוסף

א עיין בויק"ר פ' ל"ד ובפ"ק דסוטה : ב ילקוט ישעיה רמז רע"ו: ג והטעם בזה כמ"ש ביבמות כ"ו גבי וכולן מותרות לבניהם או לאחיהם וא' לא מיבעי אביו דבזיז בנו מינייהו אבל בנו דלא בזיז אביו מיניה אימא לא קמ"ל (הגר"א) :

חדושי גאונים

קדמות ה' ית' ר"ל שהוא קודם לכל הנבראי' ובורא העולם מרצונו הטוב יש מאין . ואת הכל יפה עשה בעתו לצורך אדם . ובאשר שעיקר חיות אדם תלויה בפת [אשר מפני כך כל הסעודה נקראה בשם לחם] . לפיכך קבעו חז"ל ענין זה על הלחם ונמשך מזה ג"כ דמה שתקנו לברך דוקא המוציא להעיר בלבנו ענין הנ"ל . ר"ל שהקב"ה הוא קדמון לכל דבר. כמנהגם בכל מקום להעיר על עיקר הזה. כנ"ל בהקדמה ב' . וענין זה הוא כאשר יתבאר : כבר זכרנו לעיל דמ"ש רבנן דהמוצי' לשעב' מממע' נלמד מפסוק וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרי'. ופירשו בו רבנן כד מפיקנא לכו עבידנא לכו מלתא כי היכא דידעיתו דאנא הוא דאפיקת יתכון ממצרים . ובזה רמז להם על קבלת התורה כנ"ל בהקדמה א' : הנה לכאורה יפלא בדבריהם מה הצריך הקב"ה לזה . שלא בנסים שנעשו במצרי' היה די והותר להכיר השגחתו ויכלתו בב"ת . אמנם אחר השקפה הראוי' יבואו דבריהם על נכון . דהא על כל הנסים הנעשים במצרים הי' אפשר למפקפק לומר שנעשו בלהט וכשוף כדרך חרטומי מצרי' האף אמנם שיצאו משם לחירות היה למפקפק לומר שענין זה נעשה בערמה כאשר יתבאר: אמנם במעמד הגדול והיקר מאד את מתן תורה כאשר ראו בעיניהם ההר בוער באש עד לב השמים . וקולות וברקים וקול שופר חזק מאד עד שחרדו כל העם אשר במחנה

ברא (כדתניא) [דכתיב](דברים לב)ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל אין יצחק מציל את עשו . השתא דאתית להכי אחז נמי לא אימני משום כבודו של חזקיהו :

רט שם ומפני מה לא מנו את יהויקים משום דרבי חייא בר אבויה דא"ר חייא ברבי אבויה כתוב על גולגלתו של יהויקים זאת ועוד אחרת. זקנו דרבי פרידא*) אשכח ההיא גולגלתא דהות שדיא[א] בשערי ירושלים והוה כתיב עילויה זאת ועוד אחרת קברה והדר נבוג[ב] קברה והדר נבוג אמר דלמא האי גולגלתא של יהויקים היא דכתיב ביה (ירמיה כב) קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים אמר מלכא הוא ולאו אורח ארעא לבזוייה שקלה כרכה בשיראי[ג] ואותבה בסיפטא אתיא דביתהו חזיתא נפקא אמרה להו לשיבבתא אמרי לה האי דאיתתיה קמייתא היא דלא קא מנשי לה שגרתה לתנורא וקלתה כי אתא אמר היינו דכתיב עילויה זאת ועוד אחרת :

רי שם תניא אמר ר' שמעון בן אלעזר בשביל (מ"ב כ) הטוב [בעיניך עשיתי] (שם) מה אות בשביל מה אות אכלו עובדי כוכבים על שולחנו בשביל עובדי כוכבים שאכלו על שולחנו גרם גלות לבניו . מסייע ליה לחזקיה דאמר חזקיה כל המזמין עובד כוכבים לתוך ביתו ומשמש עליו גורם גלות לבניו שנאמר (ישעיה לט) ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל . (שם) וישמח עליהם חזקיהו ויראם את בית נכתה [את הכסף] ואת הזהב ואת הבשמים וגו' אמר רב מאי בית נכתה אשתו השקתה עליהם ושמואל אמר בית גנזיו הראה להם ורבי יוחנן אמר זין אוכל זין הראה להם :

רש"י

דכתיב ואין מידי מציל. ודרשינן ליה בהגדה אין אברהם מציל כו': השתא דאתית להכי. דברא מזכי לאבא: אחז נמי. לא תימא דכבשינהו לאפיה אלא מפני כבודו של חזקיהו לא מנאוהו : מפני מה לא מנו את יהויקים. באותם שאין להם חלק לעולם הבא: משום דרבי חייא בר אבויה. שנתכפר על שלא ניתן לקבורה. וכל הני מפני מה לא מנו לא בעי אלא מהנך דהוו רשעים גמורים כדחשיבנא להו לעיל אחז חתם את התורה וכו' : זאת ועוד אחרת. נקמה נעשית בה כבר ועוד אחרת תעשה בה : זקנו דר' פרידא. הוא ר' חייא בר אבויה:נבוג.בלבלה ויצאה מקבורתה: קבורתחמור.מושלךברחובו':בסיפטא. ארגז : לשיבבתהא.לשכינותיה : דלא קא מנשי לה.אינה נשכחת מלבו:שגרתא לתנורא . הסיקה את התנור : בשביל הטוב מה אות. בשביל חזקיה ששיבח את עצמו ואמר הטוב בעיניך עשיתי גרם לו שאמר מה אות כי אעלה בית ה' ששאל אות מאת הקב"ה שעבירה גוררת עבירה:אכלו עובדי כוכבים על שולחנו. אותו ששלח לו מרודך בלאדן ספרים ומנחה על ידם : ומשמש עליו . כגון חזקיה דאמרינן לקמן אשתו השקתה עליהם: גורם גלות. (רע) דכתיב וישמח עליהםחזקיה ויראםאת בית נכתה וכתיב בתריה ומבניך אשר יצאו ממך יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל:אשתו השקתה עליהם.(היא עצמה היתה משקה שקילו"ן בלע"ז)היא עצמה מוזגת להם והיינו בית נכתה לשון מנכה על שם ללע שנפחתה מן האדםוממנה נבראת אשה:בית גנזיו. והכי מתרגמינן בית גניזותו ומנחם פתר במחברתו לשון סממנין כמו נכאת וצרי ולוט : זין אוכל זין . כגון פרזלא דשליט

מהרש"א

להדריכו בדרך טוב ואין אבא מזכי ברא שהיה לו ממי ללמוד ולא למד : כתוב על גולגלתו של יהויקים כו'. הכתיבה עליו היה עונש חטאו שגם הוא כתב עליו שם עבודת כוכבים על אמתו כדלעיל ופירוש זאת ועוד אחרת היינו ב' עונשין שלו האחד שלא ניתן לקבורה והב' שניתן לשריפה והם עונשין על ב' עבירות דנקט לעיל תחת שזלזל בגופו לכתוב שם עבודת כוכבים על אמתו לא ניתן גופו לקבורה ותחת שאמר אין אנו צריכין לאורו, הושלך גופו לאור אש : בשביל הטוב בעיניך מה אות כו'. ר"ל דבשביל שאמר הטוב בעיניך עשיתי ותלה בזכות עצמו בא הכתוב ותלה לו בזכות אבותיו כמו שנא' למעני ולמען דוד עבדי כדאמרינן פ"ק דברכות ע"ש ע"י זה היה חושש שאדרבה יזכר לו עון אבותיו חטא אביו אחז וע"כ בקש אות על הדבר וניתן לו שאותן מעלות שירדו בימי אחז בשביל חטאו שבו אחורנית עשר מעלות ובשביל וע"י אות הזה שחזר הגלגל אחור שלח מרודך בלאדן שלוחיו אל חזקיהו כפרש"י בספר ישעיה והאכיל אותן שלוחים עובדי כוכבים על שלחנו וגרם גלות כו' ומייתי מדכתיב ומבניך אשר יצאו ממך וגו' ר"ל ומבניך אשר יצאו מאדיך בגלות ממך היא שאתה גרמת להם : מאי בית נכתה אשתו כו'. עיין פרש"י והוא דחוק ונראה כפשטיה מלשון אוצר ר"ל שדרך האשה להיות צנועה באהל ובבית כאוצר הזה כמ"ש כל כבודה בת מלך פנימה אבל חזקיה לא עשה כן רק אשתו שהיא נקראת ביתו כמ"ש ר"י [א] שקרא לאשתו ביתו והיא היתה ראויה להיות בית נכותו ואוצרתו שלא להראותה והוא הרא' אותה בגלוי בבית המשתה שהשקת' עליהם ומ"ד זין אוכל זין יהיה נכתה מלשון הכאה ממש שברזל אחד מכה חבירו או שהוא מלשון נשיכה שהאחד נושך את חבירו וק"ל :

מפני

הגהות

[א] מהרש"א ד"ה מאי · כמ"ש ר"י שקרא (שבת דף קיח:) :

חדושי גאונים

אח"כ שמעו קול אלהים מדבר מתוך האש שני דברות הראשונו' ולא יכולי' לסבול עוד ענין הוא עד שהוכרחו לומר אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהי' פן נמות. אז ע"י ענין זה נפקחו עיניהם וידעו בבירור כי יד ה' עשתה הכל במצרים. ועל ידי כן שהאמינו בה' ובמשה עבדו : ומצאתי און לדברי . ר"ל במ"ש שיציאת מצרים לא היה מספיק לפרסם השגחתו ויכלתו ב"ה ממה שכתב החכם ר"א אשכנזי בספרו מעשי ה' בחלק מעשה מצרים פרק ו' בפסוק ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה · הכונה אלו בזה שאף אם ישלח בו ידו בחזקה לא יתן אתכם להלוך בהחלט. רק על דרך ג' ימים וע"ש :

אהבת איתן

ולא אברהם מציל את ישמעאל . בספר תו"ה הקשה דהא אמרי' בבבא בתרא דישמעאל עשה תשובה וכתב דדוחק לומר דהך דהכא פליג אהא . ונעלם ממנו דכבר הרגישו בזה התוס' ספ"ג דיומא ומבואר מדבריהם דתליא בפלוגת' שהיא דב"ב ואיכא דס"ל דלא עשה תשובה . וכ"מ לשון המדרש רבה ר"פ חיי שרה והארכתי בזה בחי' לב"ב : השתא דאתית להכי אחז נמי לא נמנה.ופרש"י דלא תימא דכבש לאפי' ולכאורה קשה דמנ"ל דר"י דאמר טעם זה חזר בו דאימא דלא חזר רק מטעם דמוטל בין ב' צדיקים אבל טעם דר"י קאי דלמה יחזור מטעמו ועדיף לתלות מפני מעשה אחז עצמו ונראה דע"כ גם ר"י חזר בו דא"כ כבר נתכפר בחייו ואמאי גירר חזקיהו עצמות אביו כדי שיתכפר כדאי' לעיל (דף מז) :

עיון יעקב

*) ג' הע"י כאן כעין נוסחת הגמ' לעיל דפ"ב ובגמ' הנוסחא משונה קצת

קודם לבנו ולא יכול לסמוך על בנו שיעמוד בצדקו עד יום מותו כי אל תאמין בעצמך וכו' לכן ברא מזכה אבא ואל תקשה למ"ד בפ"ק דברכות דף ז' רשע וטוב לו רשע בן צדיק והיכי אמרינן כאן דאין אבא מזכה ברא י"ל דמ"מ די שאינו מחייבו גם אביו משא"כ ברשע בן רשע גם עון אבותיו מסייעו כיון שאוחז מעשה אבותיו וכן כשהוא צדיק בן צדיק מעשה אבותיו מסייעתו אבל להציל את הרשע אינו מציל ועוד י"ל לכך ברא מזכי אבא כי כחו כגופו משא"כ אבא לא בא מכח ברא או מטעם שהב' יוכיח את ברא משא"כ ברא אין דרכו להוכיח אביו שיזכה על ידו : השתא דאתית להכי אחז נמי לא אימני · כלומר כיון דמסיק ברא מזכה אבא אבא לא מזכה ברא א"כ א"א לומר מפני שמוטל בין שני צדיקים שהרי יותם לא מזכה בנו אחז וצריך לומר משום כבודו של חזקיה לבד : קברה והדר נבוג . הטעם י"ל שלא ניתן לקבורה לפי שאיתא במדרש שבא על אמו מקום שיצא משם ובקבורה כתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב וזה חזר בעבירה למקום שיצא משם לכך לא יחזור לעפרה והא דנשרף לפי ששרף המגילה כדכתיב ויהי כקרוא יהודי שלש דלתות וגו' גם לפי שחקק על ערותו להשוות עצמו לע"ז וכתיב פסילי אלהיהם תשרפון באש וע"ל סוף פ' הנשרפין : בשביל הטוב מה אות. נ"ל דה"פ בשביל הטוב בעיניך עשיתי שגנז ספר רפואות כדאיתא בפ"ק דברכות זה גרם ששאל מה אות אם ירפא ה' לי כי קודם שגנז ספר רפואות היה הרפואה דרך הטבעי ולא דרך נס לא היה צריך לאות :

הרי"ף

ווי שמלך אחז אמר להם בן יותם הוא הרי אבא מזכי ברא וי"ל"פ דלהאי עלמא מגין זכות כדכתיב ועושה חסד לאלפים אבל לעוה"ב אבא לא מזכי ברא :

מהרש"א ד"ה בשביל . ר"ל דבשביל שאמר הטוב בעיניך עשיתי ותלה בזכות עצמו . נ"ל בשביל הטוב בעיניך עשיתי שגנז ספר רפואות ואי עדיין הוי בידו היה מתרפא בה ולא שאל אות רק בשביל שגנז אמר מה אות כי ירפא ה' לי ויאמר ישעיהו כי ישוב הצל

ענף יוסף

רי בשביל הטוב בעיניך עשיתי מה אות כו'. וא"ת מנ"ל דעבירה שניה בשביל הראשונה היתה . ושלישית בשביל השניה · דילמא כי היכי שחטא בראשונה בלי סיבה כך חטא נמי בשניה ובשלישית בלי סיבה . וי"ל דה"ק בשביל הטוב בעיניך עשיתי מה אות . דהא אפשר הוה לרפאותו בלא בשורה . כי היכי דלא ליתי לידי שאלת אות . אלא לפי שחטא בהטוב בעיניך לכן בישרו הקב"ה ע"י ישעיה ואמר לו שמעתי את תפלתך הנני רופא לך ביום השלישי וגו' כדי לנסותו אם ישאל אות על הבשורה . בשכר עבירה עבירה . וכן בשביל מה אות אכלו עובדי כוכבים על שולחנו . דהא אפשר היה באות אחר דלא ליתי לידי חטא זה . אלא לפי שחטא בשאלת אות לכך נתן לו זה האות שסב השמש עשר מעלות אחורנית וע"י כן שלח לו מרודך בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה לדרוש את המופת כדאמרינן לעיל דאמר איכא גברא כי האי ולא בעינא לשדוריה ליה שלמא . וכל זה כדי לנסותו אם יזמין השלוחים לאכול על שולחנו דשכר עבירה עבירה . וכיון שעשה זה גרם גלות לבניו (ת"ח) :

עץ יוסף

רה אין אברהם מציל את ישמעאל. תימא דמאי הצלה קא בעי · והא בסוף פ"ק דבתרא קאמר דישמעאל עשה תשובה דלכך נאמר בו גויעה (תורת חיים) וי"ל דלאו דוקא לישמעאל בעצמו אלא לזרעו. והוא ע"ד דכתיב (משלי יז) עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם ופי' הגר"א עטרת זקנים בני בנים כי הבן מגין על אביו ואף על אבי אביו עד אברהם. אבל אביו על בנו אינו מגין ואינו לו לעטרת· רק הוא מתפאר באבותיו. ומכ"ש שאינו מגין על בן הבן:

המתורגמן . א) אומגעווארפען. ב) הערויסגעקראָבען . ג) איינגעוויקעלט אין איין קלייד.

ריא שם איכה ישבה בדד(איכה א) אמר א (רבא) [רבה] א"ר יוחנן ב מפני מה לקו ישראל באיכה מפני שעברו על ל"ו כריתות שבתורה. א"ר יוחנן מפני מה לקו באל"ף בי"ת מפני שעברו על התורה שניתנה באל"ף בי"ת. ישבה בדד אמר (רבא) [רבה] א"ר יוחנן אמר הקב"ה אני אמרתי (דברים לג) וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל עכשיו יהיה בדד מושבם. (איכה א) העיר רבתי עם אמר (רבא) [רבה] א"ר יוחנן ג שהיו משיאין[א] קטנה לגדול וגדולה לקטן כדי שיהיו להם בנים הרבה. (שם) היתה כאלמנה א"ר יהודה אמר רב ד כאלמנה ולא אלמנה ממש אלא כאשה שהלך בעלה למדינת הים ודעתו לחזור אליה. (שם) רבתי בגוים שרתי במדינות אמר (רבא) [רבה] א"ר יוחנן כל מקום שהם הולכים נעשים שרים לאדוניהם:

ריב שם תנו רבנן ה מעשה בשני בני אדם שנשבו בהר הכרמל והיה שבאי[ב] מהלך אחריהם [שם ע"ב] ואמר אחד מהם לחבירו גמל שמהלך לפנינו סומא באחד מעיניו וטעונה שתי נודות אחד של יין וא' של שמן ושני בני אדם המנהיגין אותה אחד עובד כוכבים ואחד ישראל אמר להם שבאי עם קשה עורף מאין אתם יודעים אמרו לו גמל מעשבים שלפניה מצד שרואה אוכלת מצד שאינה רואה אינה אוכלת וטעונה שתי נודות אחד של יין ואחד של שמן של יין מטפטף ושוקע[ג] ושל שמן מטפטף וצף[ד] ושני בני אדם המנהיגים אותה אחד עובד כוכבים ואחד ישראל עובד כוכבים נפנה לדרך וישראל נפנה לצדדין רדף אחריהם ומצא כדבריהם בא ונשקם על ראשם והביאם לביתו ועשה להם סעודה גדולה והיה מרקד לפניהם ואמר ברוך שבחר בזרעו של אברהם ונתן להם מחכמתו ובכל מקום שהם הולכים נעשים שרים לאדוניהם ופטרן[ה] והלכו לבתיהם לשלום:

רש"י

בפרזלא: איכה. ל"ו בגימטריא: ל"ו כריתות. בכריתות (דף ב') חשיב להו: לקו באל"ף בי"ת. שכל מגילת איכה סדורה באלפא ביתא: בטח בדד. שיושבים יחידים ואינם מתיראין לא מן העובדי כוכבים ולא מן חיות רעות: רבתי עם. עם שמתרבה והולך יותר משאר עם: קטנה לגדול. שכבת זרע של קטן אינו מבושל ואינו מזריע מהר (וקולט) כשל גדול וכן רחם של קטנה אינה קולטת מהר כשל גדולה לפיכך משיאין גדולה לקטן כדי שתהא זרעו קולט מהר וקטנה לגדול כדי שיהא שכבת זרעו קולט מהר ולא קטנה לקטן שאין להוליד. ולא קטן וקטנה ממש אלא שעומדין על פרקן וראוים הם להוליד ומיהו אין זרע שלהם מתבשל כל כך: אמר אחד. מן השבוין לחבירו: גמל. זה שמהלכת לפנינו סומא וכו': מצד שרואה. שאינה אוכלת פעמים מצד ימין ופעמים מצד שמאל כבהמה הרואה שאוכלת מכאן ומכאן אלא מצד שרואה אוכלת: יין מטפטף ושוקע. בקרקע ורואין אנו בין רגלינו הטיפין שנפלו כשעבר הגמל במקום הזה מצד אחד הטיפין שוקעין בקרקע ומצד אחר לפין ועומדין (והיינו שמן או דבש אלא שבשמן היו עסוקין יותר מהדבש): נפנה לצדדין. שכן דרך ישראל להיות לנוע: רדף השבאי.

מהרש"א

מפני מה לקו ישראל באיכה כו'. לפי שבמגלה א"ב שחיבר ירמיה בתחלה לבד מאני הגבר שהוסיף אחר שנשרף אותו יהויקים התחיל אות האל"ף בלשון איכה ולא כן שאר האותיות ואמר רמז לו גימט' שעברו על ל"ו כריתות שבתורה שהן העבירות היותר גדולות שבתורה ועד"ז אמר מפני מה לקו בא"ב כו'. שכל ספר הקינות חברן ירמיה בדרך א"ב ולא מלינו כן באחד מספרי הקודש ואמר שעברו על התורה כו'. ואמר אני אמרתי וישכון ישראל בטח בדד וגו'. הוא הבדד למעלה מתוך שיהיה בטוח יהיה שכן בדד כמ"ש כלביא שכן שיתרחקו ממנו מתוך שיפחדו ויראו עלמם מפניו הנה עכשיו לפחיתותם בדד מושבם מתוך שנמאסו בהם יתרחקו ממנו כמ"ש בדד ישב מחוץ וגו': רבתי עם וגו' שהיו משיאין כו'. דרשו רבתי מלשון הרבה רבוים דהיינו שבכל העם היה אחד מהרבוי דהיינו או גדול או גדולה ולא היו משיאין קטן לקטנה שאין בו שום לד רבוי וק"ל: אלא כאשה כו'. לפי שבאוה"ע נאמר ועתה שמעי זאת עדינה וגו' לא אשב אלמנה וגו' ותבאנה לך שתי וגו' שכול ואלמון וגו' דהיינו במפלתם סר כחם ומזלם מן השמים שאין לך אומה שנפלה שלא תפול מתחלה מזלה ויהיו אלמנה ממש ממושיעם ואלהותם שמת כחם אבל ישראל אינם כן כי גם בצרתם לא סר כחם וצילם מעליהם כי הוא חי וקיים לעולם ואינן אלא בדמיון אלמנה שאין בעלה אלא דהיינו שהלך למ"ה על ידי שסרחה אשתו ודעתו לחזור כשהיא תשוב אליו: במקום שהם הולכים נעשים שרים כו'. פי' הפסוק גם כשהם תחת האוה"ע ובמדינות אחרות בגלות נעשו שרים לאדוניהם שמשעבדים בהם והביא מהמעשה בב' בני אדם כו' אמר להן עם קשה עורף כו' לפי שהשיעבוד וגלות מביא לאדם שמשכח חכמתו ממנו כמ"ש ואבדה חכמת חכמיו וגו' וע"כ א"ל שאתם קשה עורף שלא תהיו נכנעים בגלותכם ומחזיקים עדיין עצמכם לחכמים או לנביאים כי מאין אתם יודעין זה אם לא בנבואה או בחכמה נפלאה ולזה כשראה האמת אתם אמר ברוך שבחר בזרעו של אברהם ונתן להם מחכמתו כו' שאין אומה זו כאומה אחרת אבל בחר בזרעו של אברהם ונתן להם מחכמתו וע"כ חכמתן נצחית שלא תשתכח מהן אף בגלותן:

הרי"ף

אחורנית עשר מעלות וע"י אות הזה כו': באשה שהלך בעלה למד"ה וכו'. וא"ת הא ובה זו והיאך אמר איכה על כבה ונראה דתרתי לריעותא שאין בידה לעשות כטוב בעיניה לא היא ברשותו להעניסה אם תחטא לו אבל לטובה היא כאשה עזובה שאין מרחם עליה ו ה"ק אילו היתה אלמנה ממש אין להפליא כ"כ אבל כיון שלא אלמן ישראל מאלהיו אז יש להפליא איך נשאר בדד:

עיון יעקב

מפני מה לקו באיכה. דהל"ל איך ישבה בדד אלא דלכך אמר איכה בה"א לפי שהמספר גימטריא נגד ל"ו כריתות: מפני מה לקו באל"ף בי"ת. אפשר לומר משום דחורבן ראשון היה נגד קללות שבת"כ שהקב"ה קללם בה' ואף שקללם בכ"ב אותיות היינו מוי"ו ועד ה"א ולא קללם כסדר א"ב וכדאיתא בכ"ב דף פ"ח כדי שלא יהיה להם סדר תכלית אמיתי כמ"ש מהרש"א וא"כ מפני מה לקו כסדר א"ב לזה אמר שעברו על התורה שניתנה בסדר א"ב שפתחה באנכי: אני אמרתי וישכון ישראל בטח בדד. כלומר שהקב"ה עצמו יעזרם שאין צריך סיוע לשם מלכות אחרת ובשטאו לא שמו בטחונם בה' והשם בטחו במלכות מצרים ושאר מלכים לעזרם ובאמת היתה להם כאשר ישען אדם על קנה רצוץ כאשר וכיתן הנביא על זה לכן נשארו בדד: העיר רבתי עם וכו'. כדי שיהיה להם בנים הרבה והיה מדרך הטבעי להיות נוצחין ולא מנוצחין ואפ"ה מאת ה' היתה זאת כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט וכן להיפך ח"ו: כאלמנה שהלך בעלה למדינת הים. שחייב לתת לה מזונותיה וכל צרכיה ופדיונה כדאיתא בהא"ע סימן ע' וע"ש אף גם ישראל אף שהם בגלות והקב"ה הלך מהם כדכתיב כי אף בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם והשתא שפיר מסמיך כל מקום שהם הולכים נעשים שרים לאדוניהם כי בכל דור ודור עמיד להם מגינים קרובים למלכות כדאיתא במדרש וכו': מעשה בשני בני אדם. נראה שבא להראות אף דאמרי' שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים אפ"ה מרוב חכמתם הבינו בזה:

עין יוסף

ריא מפני שעברו על התורה שניתנה באל"ף בי"ת. והכונה הנכונה בזה כי ירמיה ראה שכל הרעות האלה. ואם רבו חלקיהן כולם נקבצו באו להם לישראל בעלם. וכל עיקר קינתו ובכיתו היה על העון והחטא שגרמו הרעות. ולא על הרעות עצמן. כי כל מה שהיה מפליג בסיפור הרעות והצרות הוא להפליג על הסיבה אשר גרמה אותן והם העונות. והוא מה שכלול בסוף הסדר זה באמרו נפלה עטרת ראשנו אוי נא לנו כי חטאנו. כלומר כי אם שנפלה עטרת ראשנו וכל טובנו. הנה אין היללה ראויה רק על הסיבה שגרמה כל זה והוא החטא. וזה אמר אוי נא לנו כי חטאנו. ועל כן למה שראה ישראל עברו חק התורה הפרו ברית המצות הכלולה כולם באלפא ביתא על כן בכה עליהם באלפא ביתא. ורמוז עוד בכלל דבריו שראוי לקונן עליהם בכל מה שהפה יכולה לדבר. אחר שעברו בכל מה שהפה יכולה לדבר. וכאילו עוברים על התורה כולה (מהר"מ אלמושנינו): קטנה לגדול. עי' רש"י וכדאיתא במדרש איכה

יד יוסף

א מדרש איכה פ"א סי' א' וילקוט איכה: ב מדרש איכה פ"א סי' כ"א וילקוט איכ': ג מדרש איכה פ"א סי' ב' ובילקוט איכה: ד מדרש איכה פ"א סי' ג' תענית ד"כ ע"א: ה עיין איכה רבתי פרש' א' סימן ט':

חדושי גאונים

לחזור. ומה שנאמר ביד חזקה יגרשם ר"ל שיגרשם לפי שעה ע"מ שישיבו בשרי אמרו חז"ל אוקטורין שלא עמהם. ע"כ תוכן דבריו יע"ש. כי הוא האריך קצת בענין זה בדברי חן ובכל טוב ועיין מ"ש הרמב"ם ז"ל באגרת תימן נוף דבש אמרי נועם. מעט הכמות ורב האיכות. ראה דבריו ותכם: היוצא מדברי

אהבת איתן

העיר רבתי עם אמר רבא א"ר יוחנן שהיו משיאין קטנה לגדול וגדולה לקטן כדי שיהיו להם בנים הרבה. פרש"י ולא קטן וקטנה ממש אלא שעומדים על פרקן וראוי הן להוליד כו'. וק"ל דמשמע שפי' כן כי היכא דתוקי מילתא דר"י אף למ"ד דקטן אינו מוליד והרי מוכח בריש פ' בן סורר (דף ס"ט) דלמ"ד אינו מוליד ס"ל דקודם הבאת ב' שערות אין אשה מתעברת ממנו כלל. ובשלמא גבי קטנה משכחת לה כדאמר בפ"ו דיבמות (דנ"ב ובדף נ"ג) מסיק דאפשר דמתעברת בקטנות והכי איתא למ"ד בירוש' דיבמות דבן ט' מוליד אבל גבי קטן לא משכחת כלל שיוליד קודם זמן גדלותו. ע"כ נראה דר' יוחנן ס"ל כמ"ד בר"פ בן סורר דקטן מוליד והכי אי' למ"ד בירוש' דיבמות דבן ט' מוליד. וה"נ מוכח מהא דאר"י ביבמות (דמ"ז). ועי' במדרש איכה דמבואר שם ג"כ שהיו מולידין קודם י"ג שנה. אך קש' להגהת ר"י ברלין כאן דנ"ל אמר רבה אר"י והרי רבה ס"ל בר"פ בן סורר דאינו מוליד וכ"ה ברא"מ סוף פ' ויקהל דקטן גרע מקטנה:

מתורגמן. א) פערהייראטהעט. ב) דער פאנגער. ג) טריפט אונד פערזינקט. ד) שווימט. שטעהט פאן אבען. ה) בעפרייעט. אבגעשיקט.

[א] מהרש"א ד"ה כל המיצר. וזהו למעלת ישראל וכו' (וכ"כ תוס' חגיגה דף י"ג: ד"ה שלא יאמרו לסדיא):

יד יוסף

א רבה ותנחומ' סדר שלח ואיכה רבתי פ' א' סי' כ"ג ילקוט סדר שלח וילקוט ישעיה רמז רפ"ז: ב עיין איכה רבתי פסוק לוא אליכם:

חדושי גאונים

הרב המחבר הנ"ל שעל יציאת מצרים היו יכולים לפקפק ולומר שברמאות נעשה. כי מפני שהבטיחו את פרעה שיחזרו אחר ג' ימים מפני כך היה מתרצה לשלוח אותם וגם על אופן כך השאילו להם המצריים כלי כסף וכלי זהב. לא זולת זה. אמנם במעמד הר סיני התבאר להם הענין על נכון שכל מה שנעשה במצרים היתה מנפלאות תמים דעים ומהשגחתו בלתי תשוער. כמבוא' הכל באר היטב בספר מעשי ה' הנ"ל יע"ש דפח"ח הכו ממתקים וכבר העירו על ענין זה גדולי המפרשים הרב בעל עקדת יצחק והחכם ר"י אברבנאל בפירושם על התורה יע"ש: ומטעם זה העיר אדון הנביאים את ישראל בתוכחותיו במשנה תורה בתהלה על מעמד הר סיני באמרו[דברי' ד' ט'] רק השמר לך וגו' והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך וגו' והמשיך תוכחתו עד ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל וגו' הנך רואה שהקדים מעמד הר סיני ליציאת מצרים. גם בפ' הנ"ל העיר עוד בתהלה על מעמד הר סיני באמרו השמע עם קול אלהים וגו' ובפסוק שלאחריו אמר או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות וגו'. אתה הראת לדעת שתמיד הקדים ענין מעמד הר סיני ליציאת מצרים. וענין זה לע"ד הוא תוקף וחזוק למה שבארנו. ובחיור לעניננו

ריג שם **בכה תבכה בלילה** (איכה א) שתי בכיות הללו למה אמר (רבא) [רבה] אמר רבי יוחנן אחד על בית ראשון ואחד על בית שני. בלילה על עסקי לילה שנא' (במדבר יד) ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא. אמר (רבא) [רבה] א"ר יוחנן אותו היום ערב תשעה באב היה אמר להם הקב"ה לישראל א אתם בכיתם בכיה של חנם ואני אקבע לכם בכיה לדורות. דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה קולו נשמע. דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה כוכבים ומזלות בוכין עמו. דבר אחר בלילה שכל הבוכה בלילה השומע קולו בוכה כנגדו. מעשה באשה אחת שכנתו של רבן גמליאל שמת בנה והיתה בוכה עליו בלילה שמע רבן גמליאל קולה ובוכה כנגדה עד שנשרו ריסי עיניו[א] למחר הכירו בו תלמידיו והוציאוה משכונתו. (איכה א) ודמעתה על לחיה אמר (רבא) [רבה] א"ר יוחנן כאשה שבוכה על בעל נעוריה שנאמר (יואל א) אלי כבתולה חגורת שק על בעל נעוריה. (איכה א) היו צריה לראש אמר (רבא) [רבה] א"ר יוחנן כל המיצר לישראל נעשה ראש שנאמר (ישעיה ח) כי לא מועף לאשר מוצק לה וגו' אמר (רבי אלעאי בר ברכיה) [רבה] א"ר יוחנן כל המציק (להם) לישראל אינו עייף:

ריד שם ב**לוא אליכם כל עוברי דרך** (איכה א) אמר (רבא) [רבה] א"ר יוחנן מכאן לקובלנא[ג] מן התורה. כל עוברי דרך אמר רב עמרם אמר רב עשאוני כעוברי על דת דאלו בסדום כתיב (בראשית יט) וה' המטיר על סדום ואלו בירושלים כתיב (איכה א) ממרום שלח אש בעצמותי וירדנה וגו' [וכתיב] (שם ד)

רש"י

דרך הגמל והמנהיג ומלא כדבריהם*): על עסקי לילה. לפי שבכו אותה לילה בכיית חנם: קולו נשמע. יותר מביום כדאמרינן בעלמא (יומא כ.) מפני מה אין הקול נשמע ביום כבלילה מפני גלגל חמה המנסר ברקיע והיינו דכתיב בכה תבכה בלילה כדי שיהא קולה נשמע וירחמו עליה ואעפ"כ אין מנחם לה: כוכבים ומזלות בוכין. שנכמרו רחמים עליו: בוכים כנגדו. מתוך שנשמע בהדיא מרכךלבו של אדם השומע קולו לבכות עמו: ריסי עיניו. שער שבגבת העין היה נופל ונכפל על העין מרוב דמעות: על לחיה. לשון לחות ונערות כגון לח ויבש. (ל"א שמעתי): על בעל נעוריה. שבוכה תמיד ומלויה דמעתה: אלי. קונני קינה מתרגמינן אילייא: מכאן לקובלנא מן התורה. כשאדם מודיע צערו לאחר צריך שיאמר לו לא תבא זאת לך כמו שבאה אלי כי קשה הוא לשמוע שפעמים חוזרת עליו והמקפיד על זה אין בו משום ניחוש. ל"א לקובלנא כשיש לו צרה יודיענה לרבים. קובלנא צעקה. ל"א נגד מתרגמינן קבל כאדם שאומר לחבירו לא כנגדך אני אומר: וירדנה. ושרף אותה והיינו עשאוני כעוברי דת שדנני באש כסדום: לוא אליכם. נביא היה מתנודד על החורבן (כי לא) [כאילו] באה עליו צרה ומהפכה לאחרים ואומר להם לישראל לא תהא לכם צרה כזאת וכמדומה [לי] נביא היה מדבר כנגד בני משה או כנגד עשרת השבטים שלא הגלה נבוכדנאצר: וירדנה. לשון שבירה כמו (במדבר כ"ד) וירד מיעקב כאדם המושל בחבירו להלקותו ולשברו:

*) עי' הגי' ברש"י בגמרא.

מהרש"א

בכה תבכה בלילה ב' כו' ועל מקדש שני. ירמיה שהיה במקדש ראשון רמז כאן בב' הבכיות גם על מקדש שני שהיה בו ביום שנחרב מקדש ראשון ולפי שלא היה עיקר החורבן בלילה דרש לכך נכתב לילה לרמוז על מעשה מרגלים שהיה העיקר בלילה ההוא שמאותו מעשה נגזרו ב' החורבנות דהיינו בכיה לדורות והוא מדה כנגד מדה שהם מאסו בארץ ולכך כשחטאו גלו ממנה. ואמר ד"א שכל הבוכה בלילה כו'. שאפשר שהאוהב לא ידע בצרתו ולכך בוכה בלילה שאז ודאי קול הבכיה נשמע להאוהב ואף ע"פ כן אמר אין לה מנחם מכל אוהביה וגו' ואמר ד"א שכל כו' כוכבים ומזלות כו'. בכיה שלהם היינו שאספו נגהם כמ"ש שמש וירח קדרו וגו' ולפי שבלילה נראים הכוכבים של המזלות יותר מביום אמר שבלילה היה נראה יותר בכייתם מלהאיר לעולם על צער החורבן. ואמר שמע רבן גמליאל קולה בכה כו' באיכה רבתי מפורש שהיה שומע קולה ונזכר בחורבן בית המקדש כו' ע"ש: כאשה שבוכה על בעל נעוריה כו'. דהיינו על השכינה שנפרד ממנה כמ"ש בהפך זכרתי לך חסד נעוריך וגו' והיינו דמעתה על לחייה תמיד מרוב צער ואבלה: כל המיצר לישראל כו'. דהיינו בשביל חטאם כדמסיים בהאי קרא כי ה' הוגה על רוב פשעיה וגו' שהקב"ה מעמיד אותו להיות הוא שבט אפו הרי הוא נעשה ראש כי הקב"ה הוא המתנשא לכל לראש וזהו למעלת ישראל [א] שלא יהיו נכנעים ביד בזוי ושפל ומייתי מדכתיב כי לא מועף לאשר מוצק לה שזהו הטעם כי המוצק לה הוא על פי הקב"ה ולכך לא נעשה עיף כי הקב"ה נותן לו כח בשביל חטא ישראל:

מכאן לקובלנא מהתורה כו'. כפרש"י כשיש לו צרה יודיענה לרבים כו' והטעם שבואר בזה כדי שיבקשו עליו רחמים כדאמרינן בס"פ במה אשה ולא אליכם אפשר שהוא מדרך ארץ אבל הקובלנא גופא שאמר ראו והביטו אם יש מכאוב כמכאובי וגו' הוא מן התורה כדילפינן נמי שם מטמא טמא יקרא וק"ל: עוברי דרך וגו' עשאוני כעוברי כו'. דלפי פשוטו לכתוב הולכי דרך כמו הולכי על דרך שיחו ולכך דרשוהו לפי משמעו עובר על דרך ואינו הולך בה וכינה הדת האמתי בלשון דרך כי הוא דרך סתם דרך הישר דרך ה': עשאוני כעוברי על דת דאלו בסדום כו'. ר"ל כעוברי על דת הנימוסית דבר שהשכל נותן שהיו עוברים בסדום

עיון יעקב

אחד על בית ראשון ואחד על בית שני. ואתי שפיר דמשנה הקרא ולא כתב בכה בכה אלא כמו דכתיב גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון וכדאיתא בפ"ק דב"ב כן היה גדול החורבן בית שני מן הראשון שלא ניתן קצבה לקץ גליותינו לכך כתיב תבכה בכיות יותר ולפי שהם בכו בכיה של חנם במרגלים בכיה כפולה לפי שבכו בלילה גם השומעין בוכין עמו לכך נקבע להם בכיה לדורות לכך כתיב בלילה וכי ביום לא בכו ואדרבה עיקר הבכיה ראוי להיות ביום כשרואין החורבן לאור היום אלא ודאי לרמוז על זה: **ודמעתה** על לחיה א"ר יוחנן כאשה שבוכה על בעל נעוריה. ואע"ג דמקבלין תנחומין על המת כמו דאמרינן היתה כאלמנה שהלך בעלה למדינת הים וסופו לחזור לכך לא קבלו תנחומין על החי ונשאר תמיד הדמעה על לחיה אין לה מנחם עד שיבוא הבע' בעצמו כדכתיב אנכי וגו' מנחמכם וגו': **כל** המיצר לישראל נעשה ראש. עיין במהרש"א ועיין בחידושינו בגיטין דף נ"ו מילתא בטעמא ע"ש:

אמר ר' יוחנן מכאן לקובלנא מן התורה. עיין פרש"י שני פשטים ומדכתיב לוא מלא בוי"ו אל"ף לפי פשט ראשון יש לומר דה"ק כשמדבר אם ה' אומר לו לא כלומר לא לך אני אומר רק עליהם כל עוברי דרך שעוברים על דת אני אומר שיבא דבר רע זה ולפי פשט שני שפירש"י י"ל דה"ק לא לו לבד יהיה הצער אלא עליכם כל עוברי דרך לידע דבר זה:

הרי"ף

כל המיצר לישראל. נראה דהכל"ל היו צריה ראש מאי לראש אלא בשביל כדי להיות לראש היו צריה דכל המיצר כו':

ענף יוסף

ריג אתם בכיתם בכיה של חנם ואני אקבע לכם בכיה לדורות. הרמב"ן ז"ל בפרשת שלח לך כתב על זה ולא ידעתי מאיזה רמז שבפרשה הוציאו זה ע"כ. ונראה דהוציאו זה מדכתיב ויבכו העם בלילה ההוא ולא כתיב בלילה הזה דומיא דואכלו את הבשר בלילה הזה. ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה. אלא ודאי רמז הכתוב שבכו בלילה ההוא המיוחדת לבכיה דהיינו בליל תשעה באב. ואע"ג דבשעה שבכו עדיין לא נקבע בכיה לדורות. מ"מ קרא דויבכו העם בלילה ההוא לא נכתב עד סוף ארבעים שנה שכתב משה את התורה ואז כבר קבע בכיה לדורות בט' באב על שבכו אז בכיה של חנם (תורת חיים). עוד יש לומר שדייק כן מדכתיב בכה תבכה בלילה שתיבת בלילה מיותר כי לו כונת שהוא אמת שהיתה בלילה. מ"מ לא היה ראוי שיאמר הכתוב שהיה בלילה. כי מאי איכפת ליה אם היה בלילה או ביום ומה בא ללמדנו. וכך הו"ל למימר בכו תבכה ודמעתה על לחיה. אע"כ שבא לרמוז על לילה של מרגלים. וה"ק בכו תבכה על הבכיה של חנם שבכו בלילה של מרגלים:

עץ יוסף

כילד היו ישראל פרים ורבים היה אדם משיא בנו בן שתים עשרה שנה אשה שהיא ראויה לילד. והיה חוזר ומשיא בן בנו בן שתים עשרה שנה. לא היה מגיע לעשרים ושש שנים עד שהוא רואה בנים לבניו:

ריג כל המציק כו' נעשה כו'. כדי שיתגו לב להצירן שע"י כן יהיו לראש. והתוס' בפרק הנזקין כתבו שזה לכבוד ישראל שלא יהיו כפופים אלא לגדולים. ועיין מ"ש באיכה רבתי כמה פירושים: אינו עיף. כדי שלא יחדלו מלהציקן (תורת חיים):

המתורגמן. א) הערוים געפאללען דיא אויגענברוינען. ג) עפפענטליכע קלאגע.

ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכי משוא פנים יש בדבר אמ' (רבא)[רבה] א"ר יוחנן מדה יתירה היתה א בירושלים שלא היתה בסדום דאלו בסדו' כתיב (יחזקאל טז) הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ויד עני ואביון לא החזיקה וגו' ואלו בירושלים כתיב (איכה ד) ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן. (שם א) סלה כל אבירי אדני בקרבי כאדם שאומר לחבירו נפסלה מטבע זו :

רטו שם פצו עליך פיהם (איכה ב) אמר (רבא) [רבה] א"ר יוחנן (מפני) [בשביל] מה הקדים פ"א לעי"ן בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם . (תהלים יד) אוכלי עמי אכלו לחם ה' לא קראו אמר (רבא) [רבה] א"ר יוחנן ב כל האוכל מלחמן של ישראל טועם טעם לחם ושאינו אוכל מלחמן של ישראל אינו טועם טעם לחם · ה' לא קראו רב אמר אלו הדיינין ושמואל אמר אלו מלמדי תינוקות [מי מנאן אמר רב אשי כנה"ג מנאום] :

רטז שם ג אמר רב יהודה אמר רב בקשו עוד למנות אחד באתה דמות דיוקנו(א) של אביו ונשתטחה(ג) לפניהם ולא השגיחו עליה באתה אש מן השמים וליחכה אש בספסליהם

רש"י

ה"ג ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכי משוא פנים יש בדבר.הואיל וישראל רשעים יותר מסדום למה לא נהפכו כסדום.ל"א וכי משוא פנים יש בדבר דהתם כתיב וה' המטיר הוא בעצמו והכא כתיב שלח ע"י שליח:מדה יתירה.לטובה דבירושלי'כתיב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו שהיתה מזומנת חברתה ואוכלת בנה אלמא רחמניות היו ואלו בסדום כתיב יד עני ואביון לא החזיקה ומדה זו כפרה עליה' שלא נהפכו. ל"א מדה יתירה פורענות גדולה היתה בירושלים שילדיהן היו אוכלות זו עם זו דכתיב היו לברות למו ואלו בסדום כתיב גאון שבעת לחם שלא טעמו טעם עוני הא למדת גדול פורענות ירושלים מפורענות סדום ולא היה משוא פנים בדבר : סלה . לשון מסילה כלומר כל האבירים פסלם הקב"ה ועשאם פסולים וכבושים כמסילה זו והיינו דומיא למטבע שנפסל ואין לו תקנה : מפני מה הקדים פ"א לעי"ן.ברוב האלפא ביתא שבאיכה: מפני מרגלים . שהקדימו מאמר פיהם עד שלא ראו בעין : טועם טעם לחם . שהעובדי כוכבים מוצאים טעם בלחמם של ישראל שהנאה הוא להם כשגוזלין אותם : אלו הדיינין.מטה משפט בשביל שוחדיהם היו לחם עמי מאכל לאויביו : מלמדי תינוקות.שעושי'מלאכת' ברמי': [מי מנאן. להנך מלכים והדיוטות דקתני במתני' אין להם חלק]: עוד אחד.שלמה (אע"ג שמתמ'הזה נאמר בגמ' בפי'משנת שלשה מלכים וד' הדיוטות אין להם חלק וכו' וע"ז אמרו שבקשו למנות עוד מלך א' עמהם והוא שלמה):דיוקנו.של דוד אביו נשתטחה

מהרש"א

כדלקמן שלא היה להם משפט ולדקה שהשכל נותן לפי הנהגת המדינה . וז"ש ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום כו'.לפי שסדום לא נחשב להם רק כחטאת שלא נלטוו על כך אבל ישראל שנלטוו על כך נחשב להם לעון שהוא מזיד וז"ש וכי משוא פנים יש בדבר . שלא נהפכו כסדום ואמר דאע"פ שלזה נחשב כשוגג ולישראל כמזיד מ"מ מדה יתירה כו' ר"ל מדה טובה אחרת היה בישראל שהיו רחמנים וכל המרחם מרחמין עליו ולכך לא נהפכו ובמדרש נאמר בזה עון בית ישראל גדול במאד מאד ובסדום נאמר וחטאתם כי כבדה מאד ועי"ל לפי המדרש מאד מלשון ממון ומאד ומדת סדום שאמרו שלי שלי ושלך שלך לא חטאו רק בממונם אבל ישראל שנא' בהם גזלת העני בבתיכם חטאו גם בממון האחרים וק"ל : סלה כל אבירי וגו' כאדם שאומר לחברו נפסלה . ר"ל אבירי מלשון אברי ע"י שנרמסו האברים ולא ניכר צורתן וה"ל כמטבע שנפסלה צורתה ואמר כן שהן נהרגים ונשותיהם אסורין להנשא לשוק ודו"ק :

פצו עליך פיהם כו' בשביל מה הקדים פ"א כו'. כן הוא בכל א"ב שבספר קינות חוץ מא"ב ראשון ואפשר דאי הוה שינה גם בראשון היה אפשר לומר שכן היה סדר של ירמיה בא"ב אבל השתא בראשון הראה לנו שכן היה סדרו וכן סדרן דוד בתהלים אלא ששינה בא"ב אחרונים לדרשה זו וק"ל : אוכלי עמי אכלו לחם כו' כל האוכל מלחמן כו' . כי כמו שאין האדם ניזון ואין דעתו נוחה בכל אכילות עד שיאכל עמהן לחם כך אין האוה"ע נוחין באכילתן אלא מישראל כמ"ש והיה לאכול וגו' דהיינו שהם אכילה שהוא הלחם . ואמר ה' לא קראו אלו הדיינין כו' . מפרש לה שהדיינין ומלמדי תנוקות אם הם אוכלי עמי אוכלי לחם שאין להם קורדום אחר לאכול רק דבר זה אין ראוין לקרות ה' דהיינו הדיין הזה כשקורא שבועה לבעל הדין והמלמד לתינוקות כשקורא עמו אינו ראוי להוציא השם מפיו : בקשו למנות עוד אחד כו' . דהיינו שלמה שמלינו בו כשיו הטו את לבבו ללכת אחרי אלהים אחרים כו' : באתה דמות דיוקנו של אביו כו' . ר"ל שהיה במעשיו דמות דיוקנו של אביו שנאמר ויאהב שלמה את ה' ללכת בחקת דוד אביו וגו' ומיהו דמותו ממש לא הוה כמ"ש ס"פ במה בהמה כלבב דוד לא הוה הא מחטא לא חטא ואז יבנה שלמה לכמוש וגו' שבקש לבנות ולא בנה וע"כ לא השגיחו בדבר זה: באתה אש מן

הרי"ף

מהרש"א ד"ה פצו עליך פיהם ואפשר דאי הוה שינה . ונראה באיכה ראשונה בא לרמוז שראו בעיניהם שבח א"י ואח"כ פתחו פיהם לדבר ואילו לא ראו בעיניהם לא היו עונשם מרובה כ"כ ובא"ב אחרונים בא לרמוז שחטאו לדבר בפיהם מה שלא ראו בעיניהם :

שלא שמו על לבם כי לא לאדם תשפטו כי המשפט לאלהים הוא כדאיתא בפ"ק דסנהדרין והיו מטין המשפט כי מקום המשפט שמה הרשע ושמואל אמר אלו מלמדי תינוקות שהיו עושין ברמיה וכתיב ארור עושה מלאכת ה' רמיה ועיין בש"ס דב"ב דף כ"א :

באתה דמות דיוקנו של אביו ונשתטחה לפניהם ולא השגיחו . כדאמרינן לעיל אין אבא מזכה ברא באתה אש מן השמים ולחכה אש בספסליהם לראות שעשה מצוה שסורד אש מן השמים לאכול העולה והזבחים וכמ"ש מהרש"א ולא השגיחו עליו כי העבירה מכבה מצוה כיון שיצאה בת קול חזית איש מהיר במלאכתו שעשה המקדש וזיכה

עיון יעקב

בשביל המרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם . והא דבאל"ף בי"ת ראשון הוא כסדר עיין במהרש"א ול"נ ע"ד דאיתא בסוטה דף ל"ה שאמרו אמת בתחלתו ארץ זבת חלב ודבש לכך פעם ראשון נכתב כסדר שאמרו תחלה בפיהם מה שראו בעיניהם : כל האוכל מלחמן של ישראל טועם טעם לחם . וזה עונשן כאשר הוכיחן הנביא ככה יאכלו בני ישראל לחמם טמא בגוים וגו' : ה' לא קראו רב אמר אלו הדיינים .

עץ יוסף

ריד וכי משוא פנים יש בדבר · כיון שהגדיל עונש יותר מחטאת סדום למה סדום נהפכה כמו רגע ולא נשאר מהם פליטה ומהם נשאר פליטה . ומתרץ שמדה יתירה היתה בירושלים שהחזיקה יד עני כדכתיב ידי נשים רחמניות וגו' והכתוב עצמו מספר והולך דרך שאלה ותשובה · ואמר סדום ההפוכה כמו רגע ולא נשאר בה פליטה · הוא משום שלא חלו בה ידים למצות · אבל אלו יושבי יהודה וירושלים ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן · וכל כך למה בשביל שהיו לברות למו על שבר בת עמי פי' שמה שבישלו ילדיהן היינו משום דהיו לברות למו ר"ל שעשו הבראה לאבל ולא היה להם מה ליתן לבניהם לאכול נחשב להם כאלו בשלו ילדיהן. ועיין מ"ש בשס"ש רבה פסוק משכני אחריך נרוצה:

רטו הקדים פ"א לעי"ן · ברוב האלפא ביתא שבאיכה . מפני המרגלים שהקדימו מאמר פיהם עד שלא ראו בעיניהם . ונראה דרש"י רצה לתרץ בזה דלפי לשון הגמרא שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם א"כ לא לכתוב עיי"ן כלל · לכן פי' שהקדימו מאמר כו' · אבל קשה מה אמרו בפיהם מה שלא ראו תחלה אלא אח"כ. הא כל מה שאמרו היה מה שראו תחלה או שקר גמור· ואפשר שהכוונה ע"ז שפרש"י בחומש וילכו ויבאו מהו וילכו ויבאו· להקיש הליכתן לביאתן · מה ביאתן בעצה רעה אף הליכתן בעצה רעה עכ"ל נמצא בעת הליכתן נתייעצו ואמרו שיאמרו גנות הארץ קודם שראו.ועיין מ"ש באיכה רבתי בענף פסוק פצו עליך פיהם : טועם טעם לחם כדי שיתנו לב לגוזלן תמיד· וכה"ג אי' באיכה רבתי והרקח המרקחה לפי שהיו ישראל אומרים נבוכדנצר כנס כל ממונו של עולם ולממון

ענף יוסף

רטו מפני מה הקדים פ' לע'. עיין בעץ יוסף . והא דלא הקדים הפ' לעי"ן גם בא"ב ראשון . הוא משום שלא נאמר שכן היה סדר של ירמיה בסדר אל"ף בי"ת שלו. אבל השתא בראשון הראה לנו שכן היה סדרו. וכן סדרו דוד בתהלים . אלא ששינה אח"כ בא"ב אחרונים לדרשה זו (מהרש"א) ועיין מ"ש באיכה רבתי :

רטז באתה דמות דיוקנו של אביו ונשתטחה לפניהם . יש לפרש הכוונה ע"ד דאיתא בתנחומא סדר וישב סי' ח' שראה איקונין של אביו וא"ל יוסף עתידין בניך לכתוב באבני אפוד תרצה שתהא חסר מכללן כו' וכתבתי שם בשם מגלה עמוקות פירושו שר"ל שהשקיף עליו אור השכל שהוא דיוקנו של אביו . ונראה שאם יעשה כן ימחה מתוך אחיו . ואם כן נוכל לומר גם כאן שהשקיף עליהם אור השכל שהוא דיוקנו של דוד . וראו שבודאי אינו רצון דוד בזה . ועיין פי' נכון ע"ז תמצא בשל"ה למסכת פסחים דף קע"ב :

יד יוסף

א איכה רבתי פ"ד סי' ט' ושס"ש רבה פסוק משכני וילקוט יחזקאל רמז שנ"א וילקוט איכה : ב סוף מזמור י"ד ילקוט תהלים רמז תרס"ב : ג שס"ש רבה פ"א פסוק א' ובמדבר רבה פ' י"ד וירוש'פ"י דסנהדרין וכשו"ט :

חדושי גאונים

שכונת מנשה לא סיתה לשאל מרב אשי על מקום הבליעה . רק הטעם במה שמברכין המוצי' ולא מוציא שהיא ברכ' מבוררת יותר . וע"ז השיב רב אשי לא ידענא כנ"ל . ומנשה גילה לו במעט דברי' ורב הענין הטעם שבוצעין על מקום דקדים בישולא. והוא כדי להעיר אותנו על יסוד ועמוד חזק אשר כל בית ישראל נשענים עליו באמת כנ"ל ומזה נמשך ג"כ הטעם שקבעו חז"ל לברך המוציא דוקא משום דנוסח הברכה זו ר"ל המוציא מעיר כמו כן אותנו על ענין היקר הזה כפי אשר פירשו בו חז"ל כנ"ל . באשר שע"י מעמד הר סיני דוקא נודע לנו בבירור שכל הנסים והנפלאות שנעשו במצרים מאת ה' היתה זאת לנו . ועל ידי הנסים והנפלאות מודע בבירור השגחת ויכולת ה' ית' בכ"מ אשר בידו לשדד המערכת ולכל אשר יחפוץ יטנו . כי מאין ליש בכל לכבודו ברא . ומיש לאין ברצונו ישיבנו כנ"ל : ובאשר בכין רב אשי ברב תבונתו את עומק ענין התשובה שהביע לו מנשה במעט דברים ורב ענין כדקדקתם אמתי · שפיר קאמר ליה מאחר דחכימת כולי האי מ"ט פלחת לעבודת כוכבים.כ"ל איך עשית מעשה לסתור . כאופן שהוכנקדקתו' ומשיב אינם רצויים.והשיב לו וכו' : והוא מה שרמזו לבאר בכוונת המאמר סלו . ואין להאריך עוד כי אין ביכולת הקולמס להסביר הענין יותר. והמשכיל יבין.ובאמ' ותמים אני אומר כי האריכתי בענין זה

המתורגמן. א) דיא פארם פאן זיין געשטאלט . ג) אויס געשטרייטעט .

ולא השגיחו עליה יצאת בת קול ואמרה להם (משלי כב) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים מי שהקדים ביתי לביתו ולא עוד אלא שביתי בנה בשבע שנים וביתו בנה בשלש עשרה שנה. לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים ולא השגיחו עליה יצאת בת קול ואמרה (איוב לד) המעמך ישלמנה כי מאסת כי אתה תבחר ולא אני וגו'. אדורשי רשומות היו אומרים כולם באים לעולם הבא שנאמר (תהלים ס) לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי יהודה מחוקקי מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי. לי גלעד זה אחאב שנפל ברמות גלעד. מנשה כמשמעו. אפרים מעוז ראשי זה ירבעם דקאתי מאפרים. יהודה מחוקקי זה אחיתופל [דף קה] דקאתי מיהודה. מואב סיר רחצי זה גיחזי שלקה על עסקי רחיצה. על אדום אשליך נעלי זה דואג האדומי. עלי פלשת התרועעי אמרו מה"ש לפני הקב"ה רבש"ע אם יבא דוד שהרג את הפלשתי והוריש את בניך גת מה אתה עושה לו א"ל עלי לעשותם ריעים זה לזה: ריז שם מדוע שובבה העם הזה ירושלים משובה נצחת וגו' (ירמיה ח) ב אמר רב תשובה נצחת[א] השיבתו כנסת ישראל לנביא. אמר להם נביא לישראל חזרו בתשובה אבותיכם שחטאו היכן הם אמרו להם ונביאים שלא חטאו היכן הם שנאמר (זכריה א) אבותיכם איה הם והנביאים הלעולם יחיו אמר

רש"י

נשתטחה לפניהם שלא למנותו עמהם: יתיצב לפני חשוכים. בגיהנם (בתמיה) לפני מלכים יתיצב בג"ע ולא לפני חשוכים: המעמך ישלמנה. וכי עליכם לשלם תשלומי עונשו לאדם שאתם מואסים בו בשלמה לומר שאין לו חלק לעולם הבא: כי אתה תבחר ולא אני. וכי הבחירה בכם תלויה ולא בי לומר מי יש לו חלק ומי אין לו חלק הלא בי הדבר תלוי: דורשי רשומות. דורשי פסוקים דכתיב (דניאל י') את הרשום בכתב אמת: היו אומרים. שכולם יש להם חלק אפילו למנשה ולירבעם ולאחאב: לי גלעד ולי מנשה. עלי לסבול עונשם כדי שיהו הם זוכין: מנשה כמשמעו. מנשה בן חזקיה: דקאתי מיהודה. דאמר לו דוד ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי שהיה קורא לאחיתופל מיודעי קרובי שהיה משבט יהודה כדוד: מואב סיר רחצי. דוד דקא אתי ממואב (הוא): סיר רחצי. גיחזי שסר ונצטרע על עסקי רחיצה. על אדום אשליך נעלי. אנעיל אותם בג"ע: אם יבא דוד שהרג את הפלשתי. ויצעק לפניך על שאתה נותן חלק לדואג ואחיתופל לעוה"ב מה אתה עושה לפיס דעתו שהם היו שונאים אותו: אמר להם. עלי לפייסן ולעשותם ריעים ואוהבים זה לזה והיינו התרועעי

מהרש"א

השמים כו' היינו שעל ידו של שלמה ותפלתו ירדה אש מן השמים ותאכל העולה והזבחים וכבוד ה' וגו' כמ"ש בד"ה ואותו אש ליחכה בספסליהם ולא השגיחו גם בזה: יצתה בת קול וא"ל חזית איש מהיר במלאכתו וגו'. כינוי של מלאכתו קאי אהקב"ה ואמר לפני מלכים וגו' דהיינו לפני כל המלכים הזוכים לעוה"ב יתיצב ולא לפני המלכים החשוכים בגיהנם יתיצב ולפני בזמן נאמר שהוא היה קודם לכל המלכים בזמן חוץ מדוד. ואמר יצתה ב"ק כו' כי אתה תבחר ולא אני כו'. פרש"י בלשון תמיה ויותר נראה לפרש כפשטיה כלפי מה שאמרו [א] הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כו' דהיינו שהבחירה ניתן ביד האדם וז"ש כי ודאי אתה תבחר לטוב או לרע ולא אני שאינו בידי אבל השכר ועונש תשלומי מעשה אדם לטוב ולרע המעמך היא דודאי בידו יתברך ב"ה היא וק"ל: לי גלעד ולי מנשה זה אחאב שנפל כו' ר"ל שנפילתו ומיתתו שנהרג שם היא כפרתו שיזכה לעוה"ב. ואמר מנשה כמשמעו. שכל האחרים כינה אותם בשם אחר כי שמם ממש הוא שם הרשעות כל ימי חייהם משא"כ מנשה שעשה תשובה בחייו ושמו ממש עדיין עליו בתשובה להביאו לעוה"ב. ואמר מעוז ראשי זה ירבעם כו'. ר"ל שהוא היה מעוז ראשי של כל מלכי ישראל שהוא היה הראשון ונמלך ע"פ דברי הנביא ואינו ראוי להיות מיורדי גיהנם. ואמר יהודה מחוקקי זה אחיתופל כו'. דוד קאמר לה שהוא היה רבו של דוד והיינו מחוקקי וע"י דוד תלמידו זכה אחיתופל לעוה"ב כדאמרי' בפרק אין דורשין גבי אחר שר"מ תלמידו הביאו לעוה"ב. ואמר מואב סיר רחצי פרש"י דוד דקאתי ממואב עכ"ל ולכאורה אין לו מקום כאן ויש ליישב דקאי מלת מואב אדלעיל שאמר יהודה מחוקקי זה אחיתופל מי אמר כן מואב דהיינו דוד דקאתי ממואב. ואמר סיר רחצי זה גיחזי שלקה כו'. ר"ל שמה שלקה על עסקי רחיצה של נעמן וצרעתו דבקה בו היא כפרתו לזכותו לעוה"ב. ואמר על אדום אשליך נעלי זה דואג כו'. ע"פ מ"ש לקמן שאחד ממלאכי חבלה פיזר את אפרו בבתי כנסיות כו' ודוד קאמר לה שעליו דהיינו על אפרו אשליך נעלי לדרוס בנעלי עליו והיא כפרתו להביאו לעוה"ב: ואמר אמרו מה"ש כו' שהרג את הפלשתי והוריש את בניך גת כו'. עיקר התרעומות לגבי דואג ע"כ נסמך לכאן על אדום וגו' זה דואג אף שהיה לפני אחיתופל וז"ש שהרג את הפלשתי ובא גאולה שלמה ע"י שהורים ע"י זה גת לבניך ודואג קטרג עליו אז כמ"ש בן מי זה העלם שא"ל דואג לשאול עד שאתה שואל אם הוא הגון למלכות שאל אם הוא ראוי לבא בקהל גם שהלשין על דוד נגד שאול בחרב הפלשתי שלקח מכהני נוב והיאך יבא לעוה"ב. ואמר שא"ל עלי לעשותן ריעים כו'. ר"ל כיון דאין עליו רק עבירות שבין אדם לחבירו שאינו נמחל עד שירצה חבירו כמו ששנינו פרק י"ה הרי עלי לעשותן ריעים שירצה דוד לו וימחול לו ויבא לעוה"ב וק"ל:

מדוע שובבה העם הזה וגו' תשובה נצחת כו'. אע"פ שהודו אח"כ מקרי תשובה נצחת לפי דעתם ויש לדקדק דלמה הודו כיון שהיה להם תשובה נצחת ויש לפרש לפי שינוי הלשון באבותיכם איה הם ובנביאים הלעולם יחיו שאין זה לשון כ"י אלא לשון תשובת זכריה הנביא אלא דמתוך תשובתו זאת נראה כשאמר להם איה אבותיכם שחטאו השיבו לו והנביאים שלא חטאו היכן הם ואמר להן דאינו דומה דהנביאים שמתו כדרך כל הארץ ונתנו לקבורה יודעין אנו היכן הם וכי לעולם יחיו אבל אבותיכם שמתו במיתות משונות שלא על מטתן כנאמר בתוכחה ואף במותן לא ידעתם היכן הם וז"ש אח"כ אך דברי וחקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלא השיגו אבותיכם דהיינו כל פורעניות שנאמרו בתוכחה מפי משה ושאר נביאים מזה תראו

[א] מהרש"א ד"ה יצתה. מה שאמרו (ברכות דף לג:):

יד יוסף

א עיין פרש"י ברכות דף כ"ד ע"א ד"ה דורשי כו': ב ילקוט ירמיה רמז רע"ט:

חדושי גאונים

שלא כמנהגי. כי האריכות שנאה נפשי אמנם פה יצאתי חוץ מגדרי מפני שהדבר נוגע אל אמונה. וכבר כתב הרמב"ם ז"ל בפי' המשנה שלשי פרק בתרא דברכות שיקר בעיניו ללמד עיקר מעיקרי הדת יותר מכל אשר לימד עכ"ל. (דברי חכמים וחידותם):

מפני מה קדמה אות הפ"א לעי"ן במגילת איכה לפי שמרגלים אמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם. ונראה ליתן עוד טעם בדבר לפי שהפ"א כוללת כל עמל האדם בעניני הגוף כמ"ש כל עמל האדם לפיהו והעי"ן כולל הראיה השכלית הלבבות כמ"ש החכם עיניו בראשו שהוא מקדים בראש עיני בחינתו והסתכלות השכלי והסכל מקדים הפ"א לעי"ן להיותו עיקר אצלו וכן המרגלים לא תפשו בארץ מצד היותה אורא דמחכים כ"א מצד היותה זבת חלב ודבש ומטעם זה הקדימו הפ"א לעי"ן (עוללות אפרים):

אמר רבא אמר ר' יוחנן מפני מה הקדים פ"א לעי"ן מפני המרגלים שהקדימו פה לעין. ר"ל כי המרגלים שהוציאו דבה על הארץ בשקר דכתיב יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות ולכך החטא הזה שהוציאו דבה על הארץ גרמה להיות נכרתין מן הארץ ללכת לגולה ובערכין רבי אבא בר חנינא אמר סיפר לשון הרע אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוה"ק שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות כי החטא הזה מיוחד לכריתה ביותר והטעם בארצו במקו' אחר כי זהו ענין

עין יעקב

רבים עי"ז שלא לן עם אדם עון שהקרבנות מכפרין והמזכה רבים אין חטא בא על ידו בודאי כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה וכדאי' בשבת סו"פ במה בהמה ע"ש: **עלי** לעשותם רעים זה לזה. וכך הוא מדתו וכדאמר לעושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל: **אמרו** להם ונביאים שלא חטאו היכן הם. נראה דכוונתם שאין עונש ושכר כלל ולית דין ולית דיין ואח"כ חזרו והודו כאשר אמרו כדרכינו וכמעללינו עשה ה' לנו:

הרי"ף

תשובה נצחת כו'. וקשה שלא חזרו והודו. ונראה תשובה נצחת הוא מה שאמרו ישראל והנביאים הלעולם יחיו לנצח וס"ק תשובה של ישראל שאמרו נצחת והנביאים

עין יוסף

שלנו הוא לריך אמר הקב"ה חייכם אני עושה ממונכם חביב עליו כמו בשמים הללו שהן עולין בסעודה (תורת חיים):

רמז אלא שביתי בנה בשבע שנים כו'. ר"ל שבבנין בית המקדש היה זריז ובבנין ביתו היה מתעצל. ודייקו זה מדכתיב (מלכים א ו) בשנה הרביעית יוסד בית ה' וגו' ובשנה האחת עשרה וגו' כלה הבית וגו' הרי דנשמע מזה שבנהו שבע שנים. א"כ למה זה מסיים אח"כ ויבנהו שבע שנים. אלא שלא תאמר שנתעצל בנתים מהבניינים ולא התעסק כל השבע שנים בבנין. לכן חזר ואמר ויבנהו שבע שנים למימר שנתעסק בו תמיד בשבע שנים (כלי יקר). אבל בבנין ביתו מתעצל ולכן האריך הבנין שלש עשרה שנה: **המעמך** ישלמנה. עי' רש"י. ונראה דלישנא בעלמא נקט ליה הכא. דהא האי קרא במענה אליהוא כתיב. ובמה שיאמר האדם לפני המקום מדבר ואין שם ענין להא דהכא (יפ"מ): דורשי רשומות דורשי פסוקים. דכתיב ואת הרשום בכתב אמת (רש"י). והתורת חיים כתב פי' מקראות סתומות כדאי' בפרק אלו מציאות מתניתין ברשום פי' שהכתיבת סתומה וחתומה ומהודקת יפה: **ריז** הלעולם יחיו ואעפ"כ

המתורגמן. א) איינע פעסטע אנטווארט.

רש"י

לשון ריעות : ושמואל אמר . מאי תשובה נצחת בכי האי גוונא באו עשרה בני אדם וכו' : עבד שמכרו רבו . מאחר שמכרנו הקב"ה לנ"נ וגרשנו מעליו יש לו עלינו כלום : מ"ד דוד עבדי ונ"נ עבדי . שקראו לאותו רשע עבדי כמו שקראו לדוד דכתיב בסוף ירמיה (מ"ג) הנני שולח ולקחתי את נ"נ עבדי לא מפני שדומה זה לזה אלא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידין ישראל לומר כבר מכרנו הקב"ה לנ"נ לפיכך הקדים הקב"ה וקראו עבדי לנ"נ כדי להחזיר להם תשובה: עבד למי נכסים למי. כלומר נ"נ עבדי הוא וכל מה שקנה לי הוא ועדיין לא יצאתם מרשותי: והעולה על רוחכם וגו'. כל מה שאתם סבורים לא יהיה : כל כי האי ריתחא . מי יתן ויבא לנו זה הכעס בחימה שפוכה אמלוך עליכם שיגאלנו בעל כרחנו וימלוך עלינו: אמר רבי אבא בר כהנא. היינו תשובה נצחת דא"ל אלהיו יורנו שאין אנו יכולים לייסר אותו : בלא עם . שאין לו חלק עם עם : שבלה עם . שבלבל ישראל בעצתו שהשיא לבלק כדבעינן למימר לקמן והפיל מהם כ"ד אלפים: שבא על בעיר. שבא על אתונו כמו בהמה דמתרגמינן בעיר : תנא הוא בעור. אביו של בלעם הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי: אחת בימי יעקב . שרדף אחריו ובקש לעקור את הכל : ואחת בימי שופטים . לאחר מיתת יהושע דכתיב (שופטים ג') ויחר אף ה' בישראל וימכרם ביד כושן רשעתים: בנו בעור . משמע בעור בנו של בלעם היה:בנו הוא.לבלעם בנביאות

גמרא

להם אבותיכם חזרו והודו שנא' (זכריה א) אך דברי וחוקי אשר צויתי את עבדי הנביאים הלא השיגו אבותיכם וישובו ויאמרו כאשר זמם ה' צבאות לעשות לנו כדרכינו וכמעללינו כן עשה אתנו . (אמר שמואל) [שמואל אמר] באו י' בני אדם וישבו לפניו אמר להם חזרו בתשובה אמרו לו עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום אמר לו הקב"ה לנביא לך אמור להם (ישעיה נ) איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי וגו' והיינו דאמר ר"ל מ"ד דוד עבדי (ירמיה מג) נבוכדנאצר עבדי גלוי וידוע למי שאמר והיה העולם שעתידין ישראל לומר כך לפיכך הקדים הקב"ה וקראו עבדו עבד שקנה נכסים עבד למי נכסים למי. (יחזקאל כ) והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן חי אני נאם אדני אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם . אמר ר"נ כל כי האי ריתחא לירתח רחמנא עלן ולפרוקינן (ישעיה כח) א ויסרו למשפט אלהיו יורנו אמר רבה בר בר חנה אמר להן נביא לישראל חזרו בתשובה אמרו לו אין אנו יכולין יצה"ר שולט בנו אמר להם יסרו יצרכם אמרו לו אלהיו יורנו :

ריח שם [פיסקא] ארבעה הדיוטות. בלעם. ודואג. ואחיתופל. וגיחזי. בלעם בלא עם. ד"א בלעם שבלה עם. בן בעור שבא על בעיר . תנא הוא בעור הוא כושן רשעתים הוא לבן הארמי . בעור שבא על בעיר . כושן רשעתים דעבד שתי רשעיות [בישראל] אחת בימי יעקב ואחת בימי שפוט השופטים ומה שמו לבן הארמי שמו . כתיב (במדבר כב) בן בעור וכתיב (שם כד) בנו בעור אמר רבי יוחנן אביו בנו הוא לו בנביאות .

מהרש"א

שבחטאם מתו לא כמו הנביאים שמתו כדרך כל הארץ וע"ז הודו וישובו ואמרו כאשר זמם ה' לצבאות לעשות לנו וגו' כן עשה אתנו דהיינו כל הפורענות שנאמרו ע"י הנביאים ואמר עשה אתנו במקום לנו שאמר בתחלה י"ל ע"ד עמו אנכי בצרה גלו לבבל שכינה עמהן והיינו שהוא לא עשה לנו לבד כאשר זמם אבל מרחמיו שהוא עשה אתנו והוא עמנו בצרה : ושמואל אמר באו י' ב"א כו' איזה ספר כריתות כו' . וכן בפסוק שאחרי זה דרשו בפ"ק דברכות[א] כשהקב"ה בא לב"ה ולא מצא י' מיד הוא כועס שנא' מדוע באתי ואין איש וגו' דכל בי י' שכינתא שריא וע"כ באו י' בני אדם לפרוק עול שכינה מעליהם וזה שא"ל עבד שמכרו כו'.לפי שישראל נקראו בנים ועבדים לה' בכמה מקראות וע"כ אמרו אם כעבדים הרי מכרם לנבוכדנאצר ואם כבנים הרי כבר גירשה אמם ואלו הבנים נולדו לה אחר הגרושין ואינן שלו יתברך ברוך הוא וא"ל איזה ספר כו' ר"ל היא כאשה שמרדה בבעלה והלכה ממנו בלא גט דהיינו ובפשעיכם דהיינו מרדים ועדיין הוא בעלה והבנים שלו ואם כעבדים אמר או מי מנושי וגו' דודאי אין הקב"ה צריך למכור כלום כי עולם כולו שלו אבל אפשר שהוא חייב שכר לאומה אחת ואין הקב"ה מקפח שכר כל בריה וע"כ הוא מוכר עבדו לו לשעבד בו בשכר שהוא שחייב לו וז"ש מי מנושי וגו' כי לנבוכדנאצר הרשע אין אני חייב שכר כלום אבל בעונותיכם נמכרתם כי כן דרך העבד הפושע ברבו נותן אותו רבו ביד אחר גם ביד עבדו השני שהוא מיסרו בשעבודו כמ"ש נ"נ עבדי כו' :

יד יוסף

א ילקוט ישעיה רמז ש"ב :

חדושי גאונים

הלשון שהוא עושה פירוד והבדל בין איש לחבירו ולכך אמרה תורה בדד ישב מחוץ למחנה הוא היה עושה פירוד והבדל בין איש לאשתו ובין אדם לחבירו ולפיכך בדד ישב גם כן שיהי' נכרת ונבדל משרשו כאשר הוא עושה הבדלה : ודע כי העין הוא התחלה כי מתחלה הוא רואה ואח"כ עושה . וכמו שהעין הוא התחלה כך הפה גומר שהוא מוציא הדיבור לפועל וכאשר מקדים העין לפה נמשך הפה אחר התחלה שהוא העין והעין שהוא הראיה הוא דבק אל השכל כמו שארז"ל שורייא דעינא בליבא תליא עד שבזה הוא דבק בשכל לגמרי והשכל יש לו דביקות בו ית' ומפני כך לא היו גולים מן הארץ כאשר היו דביקים בו ית' . אבל הם הקדימו הפה לעין ולא היה הגמר נמשך אל ההתחלה שהוא העין ולא היה לגמר הזה שהוא הפה דביקות בהתחלה השכלית ובזה היו מסולקים מן הש"י . ודבר זה היה גורם הגלות שהוא הרחק' ממנו ועוד כי הדבור הוא לנפש המדברת וכאשר נוטה בנפש המדברת אל הרע לדבר לה"ר בזה נכרת נפש המדברת מן העיקר ומה שהקדים הפה לעין כי העין שהוא רואה הנמצא לפניו לכך העין דבק אל המציאות . והדבר שהוא רע כאלו אינו נמצא כלל. ויש לסור עינו מן הרע ולכך הפה אחר העין שלא ידבר האדם רק מה שהוא שייך לעין הוא המציאות.כמו התורה והמצוה . אבל אלו הקדימו הפה לעין שהיו מדברים מה שאין לו מציאות כלל ולכך נכרתו מן המציאות . ודברים אלו ברורים מאוד

הרי"ף

הלעולם לנצח יחיו : אמר שמואל באו י' בני אדם כו' . נראה דשמואל נמי דריש תשובה נצחת שהוא מלשון נצח כלומר הלנצח אנו משועבדים להקב"ה כיון שגירש אותנו כדכתיב שלחתי ואתן ספר כריתות וגו' וע"ז הוכיחם הנביא מדוע שובבה העם הזה משובה נצחת וגו' החזיקו בתרמית מאנו לשוב הקשבתי ואשמע לא כן ידברו . כי טענת הגירושין אינו מפני שבשעת נתינה צריך שיאמר הרי את משולחת ממני אבל אם אמר הרי את משולחת ואחר שעבר זמן מה נתן לה גט ולא היה מדבר עמה על עסקי גיטה לא מהני וז"ש שלחתיה ולאחר זמן ואתן ספר כריתות ובשעת נתינה לא אמר כלום ולכך אמר הקב"ה איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה בשעת נתינת ספר כריתות א"כ אין כאן גירושין אלא עדיין אנו משועבדים לעולם ולנצח . ואי מבחינת עבד מי מנושי אשר מכרתי אתכם לא מכרתי לנושי שאני חייב לו אלא מי שקנה אתכם הוא חייב לי והיינו דאמר ר"ל נבוכדנאצר עבדי ועבד שקנה נכסים כו' א"כ עדיין משועבדים לי לנצח : והעולה על רוחכם . נראה דקשיא ליה למה הפסיק היו לא תהיה בין העולה על רוחכם בין אשר אתם אומרים כך הל"ל העולה על רוחכם בין אשר אתם אומרים נהיה וגו' וע"ק דכתיב העולה על רוחכם דמשמע שחשב במחשבה ואח"כ אמר אתם אומרים שהיא אמירה ממש אמנם יש כאן ב' דברים הא' העולה על רוחכם עבד שמכרו רבו זה היו לא תהיה כי עבד שקנה נכסים כו' גם אתם אומרים נהיה וגו' לשרת עץ ואבן חי אני וגו' : אלהיו יורנו . נראה לפי שאמר הקב"ה ואשר הרשותי ויש בידו כח ליסרו ומתוך כך לא חזרו בתשובה וזה אינו שהבחירה נתנה הקב"ה באדם לעשות כטוב בעיניו ומה ה' שואל מעמך כי אם ליראה אותו :

בן בעור שבא על בעיר . פירש"י שבא על אתונו תימה היאך אמר א"כ על אביו של בלעם תנא הוא בעור כו' בעור שבא על בעיר וכי היכן מצינו באביו שבא על בעיר :

עין יעקב

באו עשרה בני אדם. לפרסומי מילתא בעי עשר וכן הדין בגט ובכל מילי דבעו פרסומי מלתא צריכין עשרה : אמרו לו עבד שמכרו רבו . נראה דזה כוונת הקרא שובו בנים שובבים דאם נקראים עבדים או אשה אז יש פתחון פה שלא לשוב בתשובה כי עבד שמכרו רבו או אשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום אבל כשהם נקראים בנים אז ודאי שוב אין להם פקפוק תירוץ על זה : ואשה שגרשה בעלה . אפשר לומר דזה לא אמרו כלפי עצמם אלא שתורה ניתנה לישראל כדמות אשה לבעלה כדאמרינן מצא אשה מצא טוב זו תורה וכהדא דכתיב תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרא מורשה אלא מאורסה דינה כנערה מאורסה ובזוהר פרשת קדושים איתא דלאחר שקבלו ישראל התורה נקראים בנים למקום ואם כן כשאמרו ישראל עבד שמכרו רבו וכו' תקשה לך הלא מכח קבלת התורה נקראים בנים לזה קאמר אשה שגרשה בעלה ומאסו בתורת ה' וא"כ הוי להו כדין עבדים וכיון שמכרו רבו אין לזה על זה כלום : והעולה על רוחכם היו לא תהיה . כלומר במה שאתם אומרים עבד שמכרו רבו א"כ אתם סוברים שדינכם כדין עבד כנעני והמוכר עבדו לנכרי יוצא לחירות וזה שאמר נהיה כגוים היו לא תהיה כי דינכם דין עבד ישראל שנמכרנו להקב"ה לעבד עולם ואין כאן חירות כלל : בלעם בלא עם . אפשר דדריש הכי דרבות מדכתיב פ' וישלח כתיב בלע בן בעור ונראה שהוא הכל א' אלא שכאן קראו בלעם

עץ יוסף

חזרו והודו לו . כצ"ל . וכן אי' בילקוט : אמר שמואל ז"ל ושמואל אמר וכן אי' בילקוט ובגמרא.ור"ל שמואל אמר מאי תשובה נצחת. כי האי גוונא באו עשרה בני אדם כו': אמר רבה בר בר חנה. הגה רש"י גורס אמר רבי אבא בר כהנא. וכן אי' בילקוט ישעיה סי' כ"ח ור"ל שרבי אבא בר כהנא אמר היינו תשובה נצחת דא"ל אלהיו יורנו . שאין אנו יכולים ליסר אותו :

ריח תנא הוא בעור. הוא בלעם נקרא בעור וכושן רשעתים. בלעם נקרא על שם שבלה עם . או בלא עם . ובעור ע"ש שבא על בעיר וכושן רשעתים ע"ש שעשה שתי רשעיות ועיקר שמו הוא לבן הארמי . ונמצא אתי' זה כדאי' בתנחומא סוף סדר ויצא בלעם זה לבן וכן אי' בתרגום יונתן . ופי' בעל זקוקין דנורא שבלעם היה גלגול לבן וע"ש עוד מ"ש שם . אבל מ"מ גם דרש זה מודה שאין מקרא יוצא מידי פשוטו שבלעם היה בנו של בעור . ולהכי קאמר אח"כ כתיב בן בעור וכתיב בנו בעור כו' ובמה שכתבתי מתורץ קושית הרי"ף ע"ש : שתום

בלעםהוא דלא אתי לעלמא דאתי הא שאר עובדי כוכבים אחריני אתו מתני' מני רבי יהושע היא דתניא רבי אליעזר אומר (תהלים ט) ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים ישובו רשעים לשאולה אלו פושעי ישראל כל גוים שכחי אלהים אלו [פושעי] עובדי כוכבים דברי ר"א אמר לו ר' יהושע וכי נאמר (בכל) [ככל] הגוים והלא לא נאמר אלא כל גוים שכחי אלהים אלא ישובו רשעים לשאולה מאן נינהו כל גוים שכחי אלהים ואף אותו רשע נתן סימן בעצמו אמר (במדבר כג) תמות נפשי מות ישרים אם תמות נפשי מות ישרים תהא אחריתי כמוהו ואם לאו הנני הולך לעמי: רית שם וילכו זקני מואב וזקני מדין (שם כב) תנא מדין ומואב לא היה להם שלום מעולם משל לשני כלבים שהיו בעדר והיו צהובין[א] זה לזה בא זאב על האחד אמר האחד אם איני עוזרו היום הורג אותו ולמחר בא עלי הלכו שניהם והרגו הזאב אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי כרכושתא ושונרא עבדו הלולא מתרבא דביש גדא[ב]. (שם) וישבו שרי מואב עם בלעם ושרי מדין להיכן אזול כיון דאמר להו לינו פה הלילה והשבותי אתכם דבר אמרו כלום יש אב ששונא את בנו א"ר נחמן חוצפא אפי' א כלפי שמיא מהני מעיקרא כתיב (שם) לא תלך עמהם ולבסוף כתיב (שם) קום לך אתם אמר רב ששת חוצפא מלכותא בלא תאגא היא דכתיב (ש"ב ג) ואנכי היום רך ומשוח מלך והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני וגו':

רב שם א"ר יוחנן בלעם חיגר ברגלו אחת היה שנא' (במדבר כג) וילך שפי. שמשון בשתי רגליו שנא' (בראשית מט) שפיפון עלי אורח הנושך עקבי סוס. בלעם סומא באחת מעיניו היה שנאמר (במדבר כד) שתום העין. ב קוסם באמתו היה דכתיב הבא נופל וגלוי עינים וכתי' התם (אסתר ז) נופל על המטה וגו'. אתמר מר זוטרא אמר קוסם באמתו היה מר בריה דרבינא אמר שבא על אתונו מאן דאמר ב קוסם באמתו היה כדאמרן מ"ד בא על אתונו היה כתיב הבא (במדבר כד) כרע שכב

רש"י

שבלעם גדול מאביו היה בנביאות: הא שאר עובדי כוכבים אתו. כלומר מדקא חשיב תנא דמתניתין בלעם שהיה עובד כוכבים בהדי הדיוטות וקאמר דאין לו חלק מכלל דשארי עובדי כוכבים יש להם חלק: מתניתין מני כו'. א"ל רבי יהושע אילו נאמר ישובו רשעים לשאולה (בכל) [ככל] הגוים משמע כדקאמרת השתא דכתיב כל גוים שכחי אלהים לא משמע אלא אותן השוכחים אלוה כגון בלעם ושכמותו אבל אחריני אתו כדאמרי' בריש פרקין (דף ל"ח) ורעו זרים לאנכם ובני נכר אכריכם לעולם הבא: מאן נינהו כל גוים שכחי אלהים. דמכל האומות בורר הקדוש ב"ה הרשעים שבהם ונותן אותם בגיהנם ואין להם חלק לעתיד אבל השאר יש להם חלק: ואף אותו רשע נתן סימן בעצמו. שאין לו חלק לעתיד: תמות נפשי מות ישרים. אם ימות מיתת עצמו תהא אחריתי כמוהו דודאי יש לו חלק עמהם: ואם לאו. דלא ימות אלא יהרג הנני הולך לעמי לגיהנם: לא היה להם שלום. דכתיב (בראשית ל"ו) המכה את מדין בשדה מואב: צהובין. כעוסין שכשאדםכועס פניו להובים: כרכושתא. חולדה. כרכושתא ושונרא אין להם שלום מעולם: ביש גדא. מזל רע: כלום יש אב ששונא את בנו. שהוא סבור שיאמר לו הקב"ה קלל את בני דקאמר בלעם לינו פה הלילה: חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני. דאהני ליה במה שהחליפפניו לומר לשלוחי בלק [לינו פה] שאמר לו הקב"ה בתחלה לא תלך והדר לך: מלכותא בלא תגא. כלומר שררה גדולה ואינו חסר אלא כתר מלכות: אנכי היום רך ומשוח מלך והאנשים האלה קשים ממני. כלומר אינו גדול מהם אלא משיחת מלכות: שפי. כמו בוקא דאטמא דשף מדוכתיה (חולין כד): שפיפון. משמעו שתים: שתום העין. שתום פתוח כמו שתומיה ניכר כלומר עינו אחת פתוחה מכלל דהאחרת סתומה והכי נמי מתרגמינן דשפיר חזא מ"ר. ואית דמפרשי שתום כמו סתום ולאו מילתא היא: קוסם באמתו. כגון מעלה בזכורו:

מהרש"א

חוצפא מלכותא בלא תאגא כו'. ר"ל שהמלך שיש לו תגא מגלחו בלא כח וקושי אבל המולך מעצמו אינו אלא בכח וחוצפא ומייתי מבני צרויה קשים ממני קשי פנים תרגום חציפי אפין וק"ל: חיגר ברגלו אחת שנאמר וילך שפי כו'. מלשון גוממו עם השופי דפ' ג"ה[א] והשוק והשופי דפ' אינמעמידין[ב] ע"ש ואשמועינן לבו הרעה על ישראל שהיה חיגר ברגל ואפשר שבא לו זה בעונש שהלך לקלל כמ"ש ותלחץ רגל בלעם וגו' ואעפ"כ לא נמנע מלומר ואלכה אולי יקרה ה' אף שהלך שפי וכן בסומא באחת מעיניו בעונש שרלה לקלל ישראל כדאי' במדרש וכן בשמשון אשמועינן אע"פ שהיה נכה בב' רגלים עשה גבורתו בפלשתים: [קוסם באמתו כו'. עיין פרש"י והתוספות דחו פירושו בפרק ד' מיתות ע"ש]:

[א] מהרש"א ד"ה חגר. דפרק ג"ה (חולין ע"ד: ל"ב:): [ב] שם (שם) דפרק אין מעמידין (דכ"ט.):

יד יוסף

א ועיין בתנחומא סדר בלק סימן ח': ב שכל מעשה רשעתו שהיה עינו רעה להזיק בהסקפתו לרעה כמו שקראו חז"ל עין רעה ולכן היה קוסם באמתו כדי לטמא את עצמו בקרי כידוע מה שאמרו שאשה בשעת ווסתה מזקת ומקלקלת בראייתה ואמרו שאם תראה במראה באותה שעה נעשה כתם על המראה ואף רז"ל אמרו שאם עוברת בין שני אנשים מזקת בין בתחילת ווסת בין בסוף:

חדושי גאונים

ועוד הם עמוקים אף על גב כי באיכה הראשון האלפא ביתא כסדר. היינו שלא יאמר האדם כי יש להיות כך הפה קודם לעין. ולפיכך אחר שסדר האלפא ביתא באיכה הראשון כסדר העי"ן קודם הפ"ה סדר אחר זה הפ"ה קודם העי"ן לרמוז על חטא שלהם (נלח ישראל): ומ"ד בא על אתונו היה כתיב הכא כרע שכב כו': הגרי"פ גמגם בראיית פסוק זה והגר"א ז"ל משבש ליה ולע"ד הכוונה מפני שתפס לשון שכיבה אשר מלאכוהו גבי בעילה כדמסיק ולא רבן כלישנא דיעקב (ויחי) והוא ע"ד שאמרו במ"ר (בלק) על אמרו כי התעללת לשונו סרוח ופי' המ"כ שתפס לשון טומאה כד"א ויתעללו בה. וכן בב"ר פ' פ"ז בפסוק ותאמר שכבה עמי להלן ופרשת כנפיך כו' אבל זו כו' ע"ש. (הגהות הרש"ש):

עיון יעקב

בשביל דרשות אלו: בלעם הוא דלא אתי לעלמא דאתי. ק"ק מנ"ל למידק הכי דלמא משום הכי הוצרכו למחשביה דלא תימא כיון ששרה עליו רוח נבואה אתי לעוה"ב לכך אתי לאשמועינן דמפני חטאו לא אתי לעולם הבא:

וילכו זקני מואב וזקני מדין תנא מדין ומואב וכו'. עיין פירוש רש"י בחומש שפי' כן על קרא הקודם על ויאמר מואב אל זקני מדין והלא מעולם היו שונאין זא"ז ע"ש ואולי י"ל דגמרא ס"ל דמהאי קרא ליכא למילף מידי אע"ג דכתיב המכה את מדין בשדה מואב י"ל דדור זה של מואב היו ילדים ולא ידעו ממלחמה שהיו לזקנים עם זקני מדין בשנים הקדמוניות משא"כ בהאי קרא כתיב זקני מואב עם זקני מדין יליף שפיר ודוחק: אמרו כלום יש אב השונא את בנו. כי הם היו סבורין בעיקר רבותא דידיה הוא ע"י כישוף שמכחיש בפמליא של מעלה אבל עכשיו שאמר כאשר ידבר ה' אלי על כן אמרו כלום יש אב שסונא את בנו אפילו סרת נגדו כרחם אב על בנים כתיב: חוצפא אפילו כלפי שמיא מהני. בפ"ב דמכות דף י' איתא דמן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו מן התורה דכתיב לא תלך עמהם וכתיב קום לך אתם וכו' מ"מ שפיר למדין מכאן דחוצפא כלפי שמיא מהני שאע"ג שהקב"ה מדריך לאדם בדרך שרוצה לילך מ"מ אינו אומר כן בפירוש להיפך מה שנאמר לו תחלה אלא דחוצפא מהני לזה ומה שפירש"י מה שהחליף לומר לשלוחי בלק לינו פה הלילה אינו מדוקדק שאז עדיין לא נאמר לו לא תלך עמהם אלא הכוונה על שאמר אחר שנאמר לו לא תלך עמהם חזר ואמר לשלוחים שנית שבו נא בזה גם אתם הלילה ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי ע"ש:

בלעם חיגר ברגלו אחת. נראה דעונש שניהם שוה ברגל והעין לפי שניהם היו להוטים אחר הזנות ועין נואף שמרה נשף ורגליהם לרע ירוצו שהרי בלעם בא על אתונו וכן הטעה לישראל בעצמו לזנות לפעור וכן שמשון חטא בעין זנות שנאמר כי היא ישרה בעיני אך לכך נענש שמשון בשתי עיניו ושתי רגליו ובלעם רק באחת אכן לפי שסביביו נשערה מאד שהקב"ה מדקדק עם צדיק ביותר:

הרי"ף

א"ל ר' יהושע כו'. עי' ברש"י שפי' א"ל ר"י אילו נאמר ישובו רשעים לשאולה בכל הגוים משמע כדקאמרת כו' נ"ע היכי הוי משמע כדקאמרת הא ר"א דריש ישובו רשעים לשאולה אלו פושעי ישראל כל גוים על עובדי כוכבים א"כ לפי דברי ר"א א"א לומר הלשון בכל הגוים ועוד שאין הבנה כלל לכתוב בכל ונ"ל דהוי דרשינן בי"ת בכל כמו עם גוים כולם ועוד אפ"ל דנפל טעות בספרים בי"ת במקום וא"ו וכך צריך לגרוס אילו נאמר ישובו רשעים לשאולה וכל גוים כדקאמרת שהיה מדבר בתרי גווני בני אדם א' פושעי ישראל ואחד כל גוים אלו כו' אבל השתא כתיב בלא וא"ו הוא פי' על רשעים מאן נינהו כל גוים שכחי אלהים ושמא טעה המדפיס הבי"ת רפויה היא כמו שקרינן הוא"ו ובמקום הוא"ו וכל כתב בכל והוא ע"ד שכתב הר"ן בברכה ע"י חופה וקידושין שהוא כמו חופה בקידושין כי הבי"ת רפויה דומה קריאתה לוא"ו: נתן סימן בעצמו. ר"י הביא ראיה לדבריו דאי אמרת שאין לעובדי כוכבים חלק לעוה"ב מה סימן נתן לדבר שא"א להשיגו:

ענף יוסף

רב כתיב הכא כרע שכב. קשה הא קרא בשבת ישראל נאמרה כדמפורש בתרגום ורש"י וכן בברכות דף י"ב ע"ב (גליון הש"ס בשם הגאון ר' ישעיה ברלין). וביותר קשה להבין פרש"י שפי' אף כריעה דהכא דכתיב נופל כו' הא בהאי קרא כרע שכב לא כתיב תיבת נופל. ולולא דמסתפינא הייתי אומר שכך היה הנוסחא בגמרא כתיב הכא נופל וגלוי עינים כו' וכך נ"ל ברש"י מה נפילה דהתם דאית ביה כריעה בעילה היא אף נופל דהכא

עין יוסף

רב שתום העין שתום פתוח. כמו כדי שישתום (עבודת כוכבים דף ס"ט ע"א ופרש"י כדי שיפתח. ועיין שם ברש"י ד"ה ותיגוב שכתב ושתום לשון שתום העין (במדבר כד) עין פתוחה דשפיר חזי ע"כ: קוסם באמתו היה. שכל פעולת רעות שלו היו באמתו ובשכבת זרע כדאי' בזוהר פרשת בלק (תורת

כרע נפל. מה כריעה דהתם דאית ביה נפילה בעילה היא אף כריעה דהכא דכתיב נופל בעילה היא שבא על בהמתו: [דעת בהמתו לא הוה ידע. מאי בעיא לאהדורי כדמפרש דאמרי ליה שרי בלק מאי טעמא לא רכבת אסוסיא: ברטיבא. באחו לרעות עשבים לחים: אמר להו לטעינא בעלמא. לישא משאות ולא לרכוב. אמרה ליה אשר רכבת עלי: אקראי בעלמא. כשאין לי סוס מזומן: אמרה לו מעודך: מעשה אישות. שאתה בעלי: סוכנת. מחממת: מן השטים ועד הגלגל. משחטאו בשטים ועד שנכנסו לארץ וחטאו בגלגל עשיתי עמהם לדקות הרבה: כל אותן הימים. שהי' בלעם מצפה לקללכם בשעה שהקב"ה כועס בה כל הקללות מתקיימות: ה"ג לא זעם ה'. אותן הימים לא זעם ה': אל זועם בכל יום. קרא הוא: כמה זעמו רגע. כדמפיק ליה מקרא כי רגע באפו חיים ברצונו: בתלת שעי קמייתא. של יום זמן קימה שכל שלש שעות זמן קימה לעמוד ממטתו וכועס הקב"ה בשעה שרואה המלכים שמשתחוים לחמה בשעה שמניחין כתריהם בראשם כדלקמן: כרבלתא. קירשת"א בלע"ז: כל שעתא נמי חיורא. רוב שעות מתלבנות ומכספת שאינה כל שעה בחוזק אדמימות: סורייקי סומקי. אפי' כשמכספת יש בה שורות שורות אדומות מאד כרגילות' אבל אותה שעה כולה מכספת: גם ענוש לצדיק לא טוב. אין נכון לצדיק שיהא מעניש ולא הוה ליה איניש נענש בשבילו]: אהבה. שאהב (אברהם את) הקב"ה [את אברהם] ביטל שורה של גדולה שחבש הוא בעצמו: ושנאה. ששנא בלעם הרשע את ישראל ביטל שורה של גדולה שחבש הוא בעצמו: מ"ב קרבנות. בין פרים ואילים שבעה פרים ושבעה אילים שלשה פעמים הרי

כרע נפל וגו'. פרש"י מה כריעה דהתם דאית ביה נפילה כו' אף כ. יעה דהכא דכתיב נופל כו' עכ"ל ק"ק דבפשיטות מנפילה גופיה ה"מ למילףהכי מה נפילה דהתם בעילה היא כדאמרינן [א] דז' בעילות כו' אף נפילה דהכא כו' ודו"ק: [ויודע דעת עליון. כל הסוגיא מבואר פ"ק דברכות ופ"ק דע"ז ע"ש]: תנא משום רשב"א אהבה מבטלת שורה של גדולה כו'. פרש"י שחבש אברהם בעצמו וכן בבלעם והכי מפורש בב"ר אבל לפי זה עיקר חסר מן הספר בלשון הברייתא דמייתי הכא ויותר נראה לפרש לפי לשון הברייתא דשמעתין דה"ק לפי שמדרך הגדולים והשרים שאין משכימין בזריזות לקום בבקר לילך מביתם לדרכם והאהבה של אברהם והשנאה של בלעם שהיו גדולים מבטלת שורה זו שעמד כל א' בזריזות בבקר לילך מביתו לדרכו וק"ל: [שמתוך שלא לשמה כו'. מבואר בהוריות פ"ג:]

וכתי' התם (שופטים ה) בין רגליה כרע נפל שכב וגו': **רכא** שם ע"ב ויודע דעת עליון (במדבר כד) השתא דעת בהמתו לא הוה ידע דעת עליון הוה ידע [מאי דעת בהמתו דאמרי ליה מאי טעמא לא רכבת (סוסיא) [אסוסיא] אמר להו שדא להו ברטיבא אמרה ליה הלא אנכי אתונך לטעינא בעלמא אשר רכבת עלי אקראי בעלמא מעודך עד היום הזה ולא עוד אלא שאני עושה מעשה אישות בלילה כתיב הכא (שם כב) ההסכן הסכנתי וכתיב התם (מלכים א א) ותהי לו סוכנת אלא מאי ויודע דעת עליון שהיה יודע לכוון אותה שעה שהקב"ה כועס בה והיינו דקאמר להו נביא לישראל (מיכה ו) עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים ועד הגלגל למען דעת צדקות ה' מאי למען דעת צדקות ה' אמר להן הקב"ה לישראל דעו נא כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי כל אותן הימים בימי בלעם שאילמלא כעסתי כל אותן הימים לא נשתייר מרשעיהם של ישראל שריד ופליט היינו דקאמר ליה בלעם לבלק מה אקב לא קבה אל וגו' אותו (היום) [הימים] (לא זעם ה') אל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע שנאמר (תהלים ל) כי רגע באפו חיים ברצונו וגו' איבעית אימא (ישעיה כו) לך עמי בא בחדריך וסגור דלתיך בעדך חבי כמעט רגע עד יעבור זעם אימת רתח בתלת שעי קמייתא כי חוורא כרבלתא דתרנגולתא[א] כל שעתא ושעתא נמי חוורא כל שעתא ושעתא אית ביה סוריקי סומקי[ג] ההיא שעתא לית ביה סוריקי סומקי ההוא צדוקי דהוה בשיבבותיה דריב"ל דהוה קא מצער ליה יומא חד נקט תרנגולתא ואסר ליה בכרעיה ואותיב אמר כי מטא ההיא שעתא אילטייה כי מטא ההוא שעתא נמנם אמר ש"מ לאו אורח ארעא דכתיב (משלי יז) גם ענוש לצדיק לא טוב אפילו בצדוקי לא איבעי ליה למימר הכי תנא משמיה דרבי מאיר בשעה שהחמה זורחת והמלכים מניחין כתריהן על ראשיהן ומשתחוים לחמה מיד כועס]: **רכב** שם[א] ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אתונו (במדבר כב) תנא משום ר' שמעון בן אלעזר[א] אהבה מבטלת שורה[ג] של גדולה מאברהם דכתי' (בראשית כב) וישכם אברהם בבוקר שנאה מבטלת שורה של גדולה מבלעם דכתיב ויקם בלעם בבוקר ויחבוש את אתונו:

רכג שם[ב] אמר רב יהודה אמר רב[ב] לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק זכה ויצתה ממנו רות וא"ר יוסי בר (חוני) [הונא] רות

[א] מהרש"א ד"ה כרע. כדאמרינן (יבמות קג:):

יד יוסף

א ב"ר פ' כ"ה ועיין ברבה ובתנחומ' סדר בלק: ב פסחים דף נ ע"ב ערכין די"ו ע"ב סוטה דכ"ב ע"ב ודף מ"ז ע"א הוריות דף י' ע"ב נזיר דף כ"ג ע"ב:

חדושי גאונים

שנאמר כי רגע באפו כו' והב"א כו' אי מקרא קמא לא איריא כ"כ דאיכא למדחי דהתם לא קמשתעי ברייתא דרתח ארבים דהיינו לכללות אלא ליחידים השרידים אשר ה' קורא המתחסדים עם קונם אלא מיהא להיות כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא קא רתח עלייהו רגע בלבד למרק איזה עון אבל על כלל הקהל דילמא טובא הוי תדע דהתם הכי כתיב זמרו לה' חסידיו כי רגע באפו ותו בר מן דין איכא לאקשויי דהתם ע"כ רגע לאו דוקא דהא מסייסקרא בערב ילין בכי ולבוקר רנה הרי דכל לילה קא משכא רתחא ואזלא מדאיכ' בכי וליכא רנה עד צפרא והא דקרי ליה רגע כלפי הרצון שהם חיים ארוכים ולעולם לאו דוקא וה"ט דמתרגמינן שעתא רוגזיה הילכך מייתי מאידך קרא חבי כמעט רגע ומיהו מהכא נמי ליכא כ"כ ראיה שהוא רגע דוקא בגמגום דהא כתיב כמעט רגע כלומר בקירוב ותו דהתם לאו ברתחא דקב"ה משתעי קרא דאם כן מאי מהניא הסתירה דכתיב בא בחדרך וסגור כו' חבי כו' אטו מידו ברות יברח וכתיב ואין נסתר מחמתו אלא קרא התם קאמר דבעידנא דאיכא רתחא שניתנה רשות למשחית לחבל מדי עברו לעשות שליחותו אי פגע באינש אית ליה רשותא לחבל וזהו ויש נספה בלא משפט כנודע מדברי הזוהר דהיינו טעמא דתיבת נח והא קאמר לך עמי כו' חבי כמעט

הרי"ף

מהרש"א ד"ה כרע נפל. דהתם בעילה היא כדאמרינן. י"ל התם נמי אינה בעילה אלא מכה בין רגליה כרע שמדבר בבעילה אנו דורשין גם בנפילה:

עיון יעקב

שנאה מקלקלת את השורה של גדולה מבלעם. ק"ק מנ"ל דשנאה קלקל השורה דלמא אהבה שאהב מואב קלקל את השורה ועוד קשה דלמא משום אהבת הכבוד עשה כל זה כאשר שלח מואב אליו כי כבד אכבדך מאד והיה נפש גבוהה ואולי י"ל דא"כ ל"ל תרי קראי דאם בשביל אהבת כבוד ב"ו אמרינן שאהבה מקלקלת שורה של גדולה מכ"ש אהבה של הקב"ה אלא אברהם אלא ודאי מיתורא דקרא בא להראות שגם השנאה מקלקלת את השורה: **לעולם** יעסוק אדם. עיין בנזיר דף כ"ג בחדושינו שם:

עץ יוסף

חיים): כרע נפל שכב עי' רש"י אבל בויקרא רבה פ' כ"ג אי' ותכסהו בשמיכה כו' ומהו שמיכה שמי כה שמי מעיד בה שלא נגע בה אותו רשע ע"כ והוא בילקוט שופטים ד'. אבל בעל בא"ש ובעל מסורת הברית הגדול בסימן תתקל"ג מתרצים שלא נגע בה דקאמר הכא פי' להנאתה שהיא לא נתכוונה אלא לש"ש. אבל זה דחוק כמו שכתב היפ"ת. ועיין בכלי יקר פסוק בין רגליה כרע נפל:

ענף יוסף

בעילה היא שבא על בהמתו. ובזה מתורץ קושית המרש"א על רש"י ועיין ברי"ף והחילוק שבין מר זוטרא ובין בר בריה דרבינא שמר זוטרא ס"ל שהיה קוסם באתמו ע"י הוצאת זרע לבטלה ובר בריה דרבינא ס"ל שבעל ממש אתונו ודוק:

רכג **לעולם** יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. אמר לעולם יעסוק כו' ר"ל שאפילו אם לפעמים עולה על לבו ועל מחשבתו איזה פניה לשם גיאות ושארי פניות אל ישגיח בזה כלל שבעבור זה יפרוש ממנה ח"ו כי א"א בשום אופן לבא לידי מדרגה לשמה אם לא שיהיה מתחלה שלא לשמה. וע"ד משל למלך שאמר לעבדו שיעלה לעליה. אין סברא מעולם שיכעוס עליו המלך על שהוא הולך דרך מדריגת הסולם. והנמשל מובן. ולכן אמר לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות · ורמז בתיבת לעולם שר"ל בקביעות תמיד שלא להפסיק פומיה מגירסא (כמ"ש חז"ל מאי דכתיב ותעשה אדם כדגי הים. מה דגים שבים כיון שפורשים מן המים מיד מתים אף בני אדם כיון שפורשים מן התורה מיד מתים. כי התורה נקרא חיי העולם וחיי האדם כמה שנאמר כי הוא חייך ואורך ימיך. לכן צריך האדם לעסוק בתורה תמיד לבל יפרוש ממנה אפילו רגע אחד. ואם הוא פורש מקביעות התורה. מיד חשוב כמת ח"ו אפילו בחייו. כיון שפורש משרשו הנאחז בתורה כמו הדגים שבים שכל חיותם הוא רק במים וכיון שפורשים מן המים מיד מתים) ואז בודאי יבוא לשמה: **עוד** יש לומר דרך אחר שבשעת לימודו שלא לשמה יחשוב שמתוך כך יבוא לשמה. ולא שילמוד ח"ו כל ימיו שלא לשמה כמו בענין המשל שכתבנו

רגע עד יעבור זעם היינו כלי משחתו ית' שעובר לעשות נקמה בגוים כדכתיב בתריה כי הנה ה' יוצא ממקומו לפקוד עון יושב הארץ כו' באופנדלא מהכא ולא מהכא איכא ראיה גמורה אלא דרבנן סבי קים להו ולהמסוס אקרא (למנצח לדוד): **אימת** רתח תנא משמיה דר"מ בשעה שחמה זורחת כל מלכי מזרח ומערב מניחים עטרותיהם ומשתחוי' לחמה מיד כועס הקב"ה דע כאשר תמצא בתורה בכ"מ לשון חרון אף ה' חטא עבודת כוכבים דכתיב וחרה אף ה' בכם וגו' וכן מה חרי האף הגדול הזה למה יחרה אפך וכן הרבה מאד ומזה יצא אל הרמב"ם ז"ל בספרו שלא נמצא חרון אף ה' רק בענין עבודת כוכבים ויחר אף ה' במשה ויחר אף ה' וילך וחרה אפי ביום ההוא וגו' ואני אומר שאין דעת הרב שלא ימצא לשון זה כלל על שום חטא בעולם מזולת עבודת כוכבים רק שבעבודת כוכבים וכיוצא בו נמצא לשון חרון אף

המתורגמן. א) ווען עס ווירד ווייס דער קאם פאן האן. ב) ראטהע שטרייפען. ג) ציילע, געוואהנהייט פי' הרגל.

בתו של עגלון בנו של בלק מלך מואב היתה: רכב שם **אמר ליה רבא לרבה בר מרי כתיב** (מ"א א) **ייטיב אלהים את שם שלמה משמך ויגדל [את] כסאו מכסאך אורח ארעא למימר ליה למלכא הכי א"ל מעין קאמר ליה דאי לא תימא הכי** (שופטים ה) **תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תבורך**[א] **נשים באהל מאן נינהו שרה רבקה רחל ולאה אורח ארעא למימר הכי אלא מעין קאמר הכא נמי מעין קאמר ופליגא דרבי יוסי בר חוני דאמר ר' יוסי בר חוני בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו. בנו משלמה. ותלמידו אי בעית אימא** (מ"ב ב) **ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ואי בעית אימא** (במדבר כז) **ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו: רכה** שם **וישם ה' דבר בפי בלעם** (שם כג) **רבי אלעזר אומר מלאך רבי יונתן אמר חכה**[א]**. א"ר יוחנן מברכתו של אותו רשע**

רש"י

מ"ב בין פרים ואילים: אורח ארעא למימר הכי. וכי דרך ארץ כן שיאמרו ייטיב אלהים שם שלמה משמך והא חלשא דעתיה דאמרי ליה שיהא גדול מאביו: מעין. שמך קאמר ליה ומעין כסאך ולא גדול ממנו: נשים באהל. שרה רבקה רחל ולאה דכתיב בהו אהל. שרה ורבקה דכתיב (בראשית כד) ויביאה יצחק האהלה שרה אמו. רחל ולאה דכתיב (שם לא) ויצא מאהל לאה ויבא באהל רחל: אורח ארעא. שתאמר דבורה ליעל שתהא ברוכה משרה ורבקה אלא מעין ברכת שרה קאמרה: ופליגא וכו'. האי דקא משני שם שלמה משמך מעין פליגא אדרבי יוסי בר חוני: בנו מנין. שאינו מקנא בו: משלמה. דקאמרי ליה לדוד ייטיב אלהים שם שלמה משמך: ותלמידו. איבעית אימא דקאמר ליה לאליהו ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. ונתן לו אליהו ולא נתקנא בו: ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו. אע"ג דהקב"ה לא אמר ליה אלא וסמכת את ידך עליו חדא אזל איהו וסמך תרתי: מלאך. שמסרו הקב"ה למלאך שלא יניחנו לקלל: חכה. נתן בפי בלעם שלא היה מניחו לקלל והיינו וישם דבר: מברכותיו אתה למד מה היה בלבו. דכתיב (דברים כג) ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה (קללה שהיה רוצה לקלל הפךהקב"ה לברכה) הוא היה רוצה לקללם בכך שלא יהו להם בתי כנסיות ולא נתן רשות ואמר מה טובו אהליך יעקב:

ריחו

מהרש"א

כתיב ייטיב אלהים את שם שלמה כו' דאלת"ה תבורך מנשים כו'. הך אגדה לא שייכא הכא באגדה זו דבלעם ובלק וכ"ל שקלרו הכא באגדה דמייתי לעיל שבשכר מ"ב קרבנות כו' דבנזיר ובהוריות מייתי עלה הא דיעל דקאמר גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה ומייתי מיעל דכתיב בה תבורך מנשים באהל ואהא שפיר מייתי דהא דרבה בר מרי דמפרש לה תבורך מנשים מעין קאמר פליגא אהך דהתם ודו"ק: בנו משלמה. וכן הוא ליה את שם שלמה משמך כמ"ש שמלך שלמה על כל עולם ויגדל כסאו וגו' כדאמרינן שישב שלמה על כסא ה' וק"ל: תלמידו אי בעית אימא ויהי נא פי שנים וגו'. אף שא"ל אליהו כי הקשית לשאול לאו משום קנאה א"ל כן אלא שאמר ליה שדבר גדול שאלת מה' ותלה הדבר באם יזכה לראות כשלוקח ממנו ע"י המרכבה רכב אש וסוסי אש יזכה גם לדבר הזה וק"ל. ושאמר ואי בעית אימא ויסמוך את ידיו וגו'. כמ"ש בפ' החובל[א] מנא הא מלתא דאמרי אינשי חמרא למריה וטיבותיה לשקיה דכתיב וסמכת את ידך עליו וגו' וכתיב ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה ידיו וגו' ועיין בתוספות שם והוא מבואר כי מצינו במשה לשון יד אחד למלחמה שנא' במטה אשר בידי והיה כאשר ירים משה ידו וגו' ומצינו ב' ידיו לתורה ולחכמה דכתיב שני לוחות הברית על שתי ידי והנה בקש משה יפקוד אלהי הרוחות וגו' שהם ב' רוחות דכתיב רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה וגו' ונענה לו הקב"ה על אחד וא"ל קח וגו' וסמכת את ידך וגו' איש אשר רוח בו שהוא יד אחד למלחמה ורוח גבורה אבל לחכמה אמר שלא יצא ממשפחתו של משה כמ"ש והעמדת אותו לפני אלעזר וגו' ושאל לו במשפט וגו' ומשה הוסיף לו דבר התלויה בב' ידיו דהיינו גם רוח חכמה ולכך הביא בענין זה בפרק החובל קרא זה דזאת הברכה דביה מפורש רוח חכמה שאילו לא סמך ב' ידיו לא היה זוכה גם לחכמה רק לגבורה וק"ל:

וישם ה' דבר וגו' ר"א אומר מלאך. דהיינו דבר שהמלאך נברא בדבורו של הקב"ה ואותו מלאך הפך דברו של קללה בפיו לברכה. ושאמר ר"י חכה שמם הקב"ה בפיו דבר שדרכו לתת בפה דהיינו חכה וכמו שהחכה מלערת הדג להוליכו בע"כ הפך רצונו כך היה מלער בלעם שהוליכו בע"כ הפך רצונו מקללה לברכה. וז"ש מברכתו של אותו רשע אתה למד כו'. דודאי לא היו ראוים ברכות אלו לחול על ישראל מפי רשע זה אלא

[א] מהרש"א ד"ה ואב"א. בפ' החובל (דף צב:):

יד יוסף

א נזיר דף כ"ג ע"ב:

חדושי גאונים

וזה כי הוא חטא שהוא מתנגד אל כבודו יתברך לעבות אלהים זולתו והמסכ' לרם אליו וזהו התנגדות אל ה' כי כל שניות הוא התנגדות וזה מביא חרון אף ולפיכך בעבודת כוכבים יש חרון אף וכן כל כיוצא בזה שכאשר בקש הקב"ה שילך משה בשליחות והיה משה מתנגד לדבריו שלא רצה ללכת דבר זה הוא התנגדות אליו ומביא חרון אף ה' וכן ויתר גם וילך כי דבר זה היה התנגדות אל הש"י שדברו במשה ופי' רש"י ז"ל כיון שהוא עבדי אף שאינו במשה ומכ"ש שהוא עבדי והוא משה וכן וחרה אפי ביום ההוא שמי שהוא מענה יתום ואלמנה ואין מענה את אדם גדול וזה בודאי מפני שהוא ירא מעזר בשר ודם ובשביל שיתום ואלמנ' אין להם עוזר והם השוכי כח מענה אותם ולא ירא מן הש"י אשר הוא ית' אבי יתומים ודיין אלמנות וזה התנגדות אל ה' ובדבר זה יאמר וחרה אפי ביום ביום ההוא מ"מ לשון חרון אף נאמר כפי התנגדות שיש אל הש"י כי כאשר יעבור מצותיו אף אם הוא מצות שבת לא יתנגד רק אל המצות אלא אם הוא כופר שצוה במצות שזהו בכלל כופר בו ית' ומ"מ עיקר חרון אף נאמר על דבר שהוא מתנגד לו וכאשר אתה מתבונן בעולם הזה הוא עולם הטבע נמצא הדברים מסודרים זה על זה במדריגתם ונסדרם עד השמש שהוא מנהיג העולם השפל וכדכתיב בתורה את המאור הגדול לממשלת היום וגו' ודבר זה ידוע כי השמש נקרא מלך בצבא השמים והוא יתברך מושל על כל מ"מ יש לשמש שם ממשלה וכאשר בני אדם אינם עוברים את העולם הטבע לעבוד את ה' כמו שראוי לעשות רק הם נשארים בעולם הטבע ולא יבינו את אשר פעל ועשה כל אלה רק די להם בעוה"ז ואין מקשרין עוה"ז בו יתברך הנה יש כאן עבודת כוכבים ולא כן כשבני אדם עובדים לדברי הבאי כמ"ש משה למה יחרה אפך בעמך ופירשו חכמים אלו היו משתחוים לדבר שיש בו ממש יש לך להיות עליהם חרון אף אבל שמשתחוו לדבר שאין בו רוח חיים אין ראוי לכעוס כמו שמבואר בדברי חכמים באריכות אבל מה שיש לשמש שם וממשלה בעולם השפל ואשר משתחוים לאמה הרי דבר זה שנוי סדר העולם שהם מנתקין הקשור הזה שצריך לקשור השמש במלך

עין יעקב

אלא מעין קאמר. לפי מה דמסיק בש"ס דנזיר אלא כמצוה שלא לשמה אתי' שפיר כהאי דאמרינן הכא מעין אמר ודלא כמהרש"א דכתב דפליגי אהך דהתם:

ר"א אומר מלאך ר' יונתן אמר חכה. ובתנחומא מפרש יותר מלאך ישב לו בגרונו רצה לברך מניחו רצה לקללם בולמו ואינו מניחו ואין דברו האמור כאן אלא מלאך שנא' ישלח דברו וירפאם ר' אלעזר אומר מסמר של ברזל נתן בגרונו רצה לברך מניחו רצה לקללם בולמו ואינו מניחו ואין דברו האמור כאן אלא מסמר של ברזל שנאמר וכל דבר אשר יבא באש ואם תקשה לומר שזו סותר למה דאיתא פ"ק דעבודת כוכבים כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי הא אפילו אם היה כועס היה מוכרח לדבר מה שהקב"ה שם בפיו י"ל דאם היה

הרי"ף

רבי יונתן אמר חכה. יש לדקדק מאחר שאין כחו של בלעם אלא לכוין הרגע שהקב"ה כועס בו והקב"ה עושה צדקה שבאותם הימים לא זעם א"כ למה הוצרך לתת חכה יניחנו ויקלל מאחר שאין בדבריו ממש כיון שלא זעם או כיון שנתן חכה למה הוצרך שלא לזעום כל אותם הימים וכן אמת שגד זה מבואר שאילו היה אל זועם בכל יום הזעם לא היה מניח להאריך פנים ולבקש להם זכות ליתן חכה לכך הוצרך לעשות צדקה אבל מ"מ קשה מצד השני כיון שלא זעם למה הוצרך ליתן חכה ומורי ז"ל פירש שלהיות כל הברכות חוזרו לקללות כמו שהיה בלבו הנה הקב"ה צפה והביט שכל אותם קללות עתידין לבוא על ישראל ואילו לא נתן חכה לתוך פיו והיה מקללם אע"פ שלא היו באים אותם קללות מכחו כיון שלא זעם הקב"ה מ"מ היה נמשך הילול השם שיאמרו הדורות הבאים שקללתו עשתה רושם ומתמהו באו הקללות האלה לכך נתן בפיו חכה כדי שלא יוכל לקללם כלל ואפשר לתרץ על פי דרכו גם לענין בבתי כנסיות ומדרשות לא נטל מפיו החכה אע"פ שלא היה צורך בה כי הוא אין סופה ליבטל דכתיב ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה מ"מ מתוך שהיתה צריכה החכה לעניינים שלפניה ושלאחריה שוב לא נטל וקרוב לזה ראיתי כתוב להראשונים ז"ל שהחכה היתה לפי שגלוי לפניו יתברך המגפה שעתידה לבא על ישראל ולא יאמרו שקללותיו של בלעם עשו פירות לכך מנעו הקב"ה ונתן חכה לתוך פיו שלא יוכל לקלל. ול"נ שכוונת הקב"ה לתת חכה כדי שיתברכו ישראל מפי שונא כשארז"ל כל מה שאוכלים ישראל בעולם הזה הוא מברכותיו של בלעם אבל ברכות שבירכו האבות הם משומרים לע"ל כדכתיב ואהבך וברכך ושמר ה' לך את וגו' ואם לא נתן הקב"ה חכה אז לא היה מברכם כי גם קוב לא יקובם גם ברך לא יברכם ורצונו יתברך היתה שיהא מברך אותם ויספים לברכותיו של יעקב וז"ש וישם ה' דבר בפי בלעם כלומר דבר הברכות הניח בפי בלעם כדי שיתברכו מפי שונא והדבר אשר ישים ה' בפיו אותו ישמור לדבר. ויש סעד לזה מדברי חז"ל שאמרו שהיתה בדעתו של בלעם לקללם שלא יהיו להם בתי כנסיות ועל כרחו ברכם מה טובו אוהליך הרי שבהיות החכה לתוך פיו הפך ה' הקללה לברכה. ובתוספות בפ"ק דברכות הקשו גבי הא דאמר אלמלא כעסתי לא נשתייר וכו' וא"ת מה היה לו לומר בשעת רגע וי"ל דהיה יכול לומר כלם אי נמי מאחר שהיה מתחיל קללתו באותה שעה היה מזיק אפי' לאחר כן והשתא קשה לתירוץ הראשון היאך היה בדעתו לקלל כל אותם הקללות האמורות במאמר שלא יהיה להם בתי כנסיות ולא תמשך מלכותם וכל שאר הדברים ברגע אחד ולתירוץ האחרון של תוספות ניחא אך קשה כיון שתלה הכתוב טעם הפיכת הקללה לברכה מפני האהבה שנא' ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך למה הפך הקללה ולא הקללות והלא לא דבר פיו לא קללה ולא קללות ולמה חזרו כולם לקללה כי מה שהיה בלבו לקלל הם דברים שבלב אינם דברים וע"ק כיון שסוף סוף עתידין כל הקללות לבא א"כ מה הועיל הקב"ה שלא זעם בכל הימים. ונראה שכוונת בלעם היתה לקלל ישראל בכל הקללות האלו דבר יום ביומו אחת לאחת כי בכל יום ויום יאמר בשעת זעמו של הקב"ה קללה אחת עד תום כל הקללות האלו ואע"פ ששיעור הקללה האחת היתה יותר משיעור הרגע של הזעם הנה כך היה בדעתו לכוין קודם אותו רגע סמוך לו יאמר מבתי כנסיות והוא היה מגמגם שבעוד שהוא אומר מבתי כנסיות הוא הגיע הרגע של הזעם והיה חותם ואמר מלת כלם בשעת הרגע ממש וכבר שלא כוונתו סמוך לרגע ממש יכלם וכך עד"ז בשאר כל הדברים ולכך לא זעם הקב"ה בכל אותם הימים וזהו שאמר מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו לקללם וכולם חזרו לקללה ופו' שכוונה שדבריו של בלעם היו סובלים שתי הכונות האחת לברכה והאחת לקללה והוא היה בדעתו לומר על אופן הקללה והקדוש

ענף יוסף

אם יראה המלך שהעבד הולך על הסולם אנה ואנה ואינו הולך כלל בעליה בודאי יכעוס עליו ויתחייב מיתה למלך (בשם הגאון דוואלאזין):

רכה ר"א אומר מלאך. ר"י אמר חכה. אמר הקדוש מוהר"ש מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. עם הקדמה מפורסמת. שהשם הוי"ה ב"ה כולו רחמים. אבל אותיות הראשונות דהיינו שם יה מורה על דין. ובשם אלהים הוא להיפך. כל השם אלהים מורה על דין. ושתי אותיות הראשונות הוא שם אל. מורה על חסד ורחמים. אמור מעתה שני האמוראים ניבאו בסגנון אחד ולדקו יחדו. כאשר רצה אותו הרשע לקלל בשם אלהים

עץ יוסף

(דף י' ע"ב) **רכג** בתו של עגלון. לאו דוקא בתו דהא בהוריות דף י' ע"ב אי' רות בת בנו של עגלון היתה:

המתורגמן. א) אנגעל, שפערהאליץ, ופי' עך או ברזל מה שמשים בפי איש שלא יוכל לדבר.

ריחו נודף. ממלות: וירום מאגג מלכו. מתרגמינן ויתקף מאגג שתהא מלכותו עז: וכולן. כל הברכות של בלעם חזרו לקללה כמו שהיה כוונתו מתחלתו: חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות. שלא יפסקו מישראל לעולם: הקללה לברכה. אחת מן הקללות הפך לברכה שלא חזרה לעולם ולא כל הקללות לברכות שחזרו: נעתרות נשיקות שונא. נעתרות נהפכות כמו עתר שמהפך התבואה כלומר נאמנים פצעי אוהב ונהפכות מגאמגות נשיקות שונא: מחליף. לאחר שנקצץ: אינו עומד במקום מים. והאי דכתיב כארזים עלי מים שכינה היא דאמרה דאיהו אמר כארזים כלומר שאין עומדים במקום מים אמרה שכינה עלי מים וכן כולהו מפרש להו באגדות בכי האי גוונא כנחלים נטיו הוא אמר כנחלים פוסקים [לפעמים] יצתה בת קול אמרה נטיו. הוא אמר כגנות אמרה בת קול עלי נהר הוא אמר כאהלים יצתה בת קול אמרה נטע ה': רוח דרומית. קשה:

אתה למד מה היה בלבו בקש לומר שלא יהיה להם בתי כנסיות ובתי מדרשות (במדבר כד) מה טובו אוהליך יעקב. לא תשרה שכינה עליהם. משכנותיך ישראל. לא תהא מלכותן נמשכת. כנחלים נטיו. לא יהיה להם זיתים וכרמים. כגנות עלי נהר. לא יהא ריחן נודף[א]. כאהלים נטע ה'. לא יהיו לכם מלכים בעלי קומה. כארזים עלי מים. לא יהיה להם מלך בן מלך. יזל מים מדליו. לא תהא מלכותן שולטת באומות. וזרעו במים רבים. לא תהא עזה מלכותן. וירום מאגג מלכו. לא תהא איומה[ב] מלכותן. ותנשא מלכותו. א"ר אבא בר כהנא כולן חזרו לקללה חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שנאמר (דברים כג) ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך קללה ולא קללות:

רכו שם אמר רבי שמואל בר נחמני [א"ר יונתן] מ"ד (משלי כז) נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא טובה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל יותר מברכה שברכם בלעם הרשע. אחיה השילוני קלל את ישראל בקנה שנא' (מ"א יד) והכה ה' את ישראל כאשר ינוד הקנה במים וגו' מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו [דף קו] מחליף[ג] ושרשיו מרובין ואפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות[ד] אותו ממקומו אלא הוא הולך ובא עמהן כיון שדוממו הרוחות עומד קנה במקומו. אבל בלעם הרשע ברכם בארז מה ארז [זה] אינו עומד במקום מים ושרשיו מועטין ואין גזעו מחליף אפי' כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו כיון שנשבה בו רוח דרומית מיד עוקרתו והופכתו על פניו ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול ממנו קולמ[ו]ס[ה] לכתוב בו ספר תורה נביאים וכתובים:

מפי לדיק שבידיהם נתן הקב"ה הברכות כמ"ש באברהם אבל אתה למד שבכל אלו הדברים היה בא לקללם אלא שהקב"ה הפכם לברכה: בתי כנסיות ובתי מדרשות מה טובו כו'. דמלת אהל נאמר במי שמרחיק עצמו מן עסקי העולם ועוסק בצרכי שמים כמו ויעקב איש תם יושב אהלים ואמר משכנותיך ישראל שהם ממש משכנו שעליהם הוא שוכן שהאבות הם המרכבה וכינוי משכנותיך להקב"ה. ואמר מלכותן נמשכת כנחלים נטיו. כמ"ש[א] לא היו מושחין שום מלך רק על הנהר מטעם זה כמ"ש בשלמה. ואמר זיתים וכרמים כגנות כו' נקט אלו שהם עיקר הברכה של הגנות שקובעין ברכה לעצמם: ריחן נודף כאהלים כו'. רש"י פירש ממלות ויותר נראה לפרש לענין שם שיהיו שמם ושמעם נודע למרחוק כמו שמצינו ביהושע ודוד ושלמה: בעלי קומה כארזים כו'. שכן נאמר על הקומה בחור כארזים וגובה ארזים גבהו: מלך בן מלך יזל מים מדליו כו'. ר"ל מאותו שדלה כבר המים: וזרעו במים רבים כו'. שהאומות נקראו כן מים רבים לא יכבו את האהבה: וירום מאגג כו'. לפי שיש מלכות שולטת בחברו במסים אבל אין שולטת בהן לכלותן ולהורגן ע"כ אמר וירום מאגג שהיה שולטת בם להורגן. ואמר איומה מלכותן ותנשא מלכותו. כענין שאמרו נהוג נשיאותך ברמה: קללה ולא קללות כו'. היינו הראשונה שבקש לקללן על בתי כנסיות ובתי מדרשות שאז היא היתה קללה אחת אבל כל השאר כשבקש לקללן היו קללות וק"ל: כיון שנשבה בו רוח דרומית וכו'. הוא מבואר שרוחות רעות הם ארבע רוחות עולם רמז לארבע מלכיות בבל מצפון לארץ ישראל מדי ממזרח יון ממערב אדום מדרום של ארץ ישראל וז"ש אין מזיזות הקנה שהוא ישראל ממקומו לעקרו עקירה גמורה ח"ו אבל הוא הולך ובא עמהן כפי המלכות המושלת אז וכיון שדוממו אלו ארבע רוחות לעתיד שיכלו עמד קנה במקומו דהיינו במקומו המיוחד לו דהיינו בארץ ישראל: אבל בלעם כו' אפי' כל הרוחות כו'. דהיינו בשלשה מלכיות הראשונים יהיה להם תקומה אבל כיון שנשבה רוח דרומית כו' בא לקללן שהמלכות רביעית שהוא מלכות אדום שהיא בדרום של ארץ ישראל תבא ועוקרתו והופכתו על פניו: ולא עוד אלא שזכה קנה כו'. ר"ל אף אם לפעמים גם הקנה נעקר ממקומו הוא זוכה במקום אחר אף בתלוש ליטול ממנו קולמוס כו' כך ישראל אף בגלותן שנעקרו ממקומם זוכין ללמוד תורה בגלות משא"כ הארז שברכן בו בלעם כשנעקר אינו עומד לדבר המתקיים רק לשריפה ולכליון וק"ל:

[א] מהרש"א ד"ה מלכותן. כמ"ש (כריתות דף ה':):

חדושי גאונים

מ"כמ שהוא מושל על כל והם אינם עושים כך רק הם נשארים אצל החמה כאילו הוא הנהגת העולם ואף אם אינם משתחוים לחמה ממש אין בזה די כי כאשר הם עוזבים את ה' שלא לעבוד השם המיוחד הנה במה שכל בני אדם הם תחת המלך והמלך הוא תחת כח החמה והם עוזבים את ה' שלא לעבוד אליו ממילא נשארו תחת החמה אשר העולם הזה התחתון הוא תחתיו בזה עושים הם החמה למלך כאשר אינם מקבלים מלכות שמים על כל רק נשארים אצל החמה והרי הוא עבודת כוכבים מצד עצמו אם לא כי הם עובדים ומיחדים את ה' שהוא ברא השמש והיינו דקאמר בשעה שהמלכים מניחין כתריהן בראשיהן ומשתחוים לחמה ביאור זה כי בני אדם הם תחת המלך והמלך מניח כתרו בראשו ומשתחוה לחמה בשרי המלך הוא תחת ממשלת החמה ואם אין המלך והמושלי' אשר בעולם התחתון מקבלים מלכות שמים בזה נשארים תחת החמה ומקבלים ממשלת החמה ואז הש"י כועס בודאי במה שיש בעולם דבר זה מצד בני אדם אשר אינם עובדים את ה' המיוחד ואינ' מקשרי' את העוה"ז באחדותו ית' ובזה הם משתחוי' לחמה וכאשר יש בעולם עבוד' כוכבים הרי הכעס בעולם ואין ספק כי יש אומות אשר אינם מקבלים אחדותו ית' ולפיכך א"א שיהיה העולם בלא כעס וזעם אף כי ישראל בודאי הם מקבלים מלכותו ית' דבר זה הוא מצד שיש לישראל מעלה עליונה עד שאינם נחשבים תחת החמה אבל מצד עולם הזה התחתונים לעולם הזה פירוד מן הש"י ולכך הוא הכעס על עוה"ז. אמנם מה שאמר שכעסו רגע דבר זה הוא ענין נפלא מאד כי ראוי לקשר העוה"ז שהוא עולם התחתון בו ית' ולא יהיה העולם הזה נפרד לעצמו והם עושים את העוה"ז התחתון שתלה לעצמו ע"י השמש ולפיכך זמן הכעס הוא רגע שהוא התחלה כי כל התחלה לא יחלק כלל וזה שהוא בתלת שעי קמייתא שהוא התחלת היום כי התחלת היום הוא בשלש שעות ראשונות כי עד כאן הוא זמן קימה והוא זמן האחדות לקבל מלכות שמים ולפיכך אמר כי יש בעוה"ז לד מה אשר הנבראים אינם נחשבים שהם אל הש"י כאלו עושים התחלת עולם השפל הזה אשר ראש העולם הוא החמה ויוצאים מן האחדות ונמצא כי יש חרון אף בעולם שכפי החסרון שיש בעולם חסרון שעושים השמש שיהיה התחלת עולם הטבע כך יש שעות הזעם בעולם וזה אל זועם בכל יום. אמנם כל זמן שהיו ישראל במדבר שהיה

הרי"ף

ברוך הוא הפכם שיהיו על אופן ברכות כגון מה טובו אוהליך יש בו בלשון קללה והוא כמו מה אדם ותדעהו שהכונה להבזיל מעשיהם כי מה טובה עושים בבתי כנסיות כדי שיתקיימו להם וכן לענין השכינה מה מעשים יש בידם של ישראל שיהיה ראויים שתשרה שכינה במשכנות של ישראל כנחלים נטיו להמשכתן שאין להם קיום והעמדה היו יהיו כמו אכזב מים לא נאמנו כיון שהם חוץ למקומם כגנות עלי נהר שהם יושבים למעלה גבוהות מהנהר שאין המים נכנסים לתוכן כלל שהם עתיד ליפסד כאהלים נטע ה' כארזים עלי מים כמו האילנות הגבוהים שעומדין על המים שאם יבא הרוח היא עוקרן והופכן על פני המים יזל מים מדליו כלומר שבמקום הנטיעות שהם צריכין למים יהיו צריכין לטרוח לשתות מים מר מדלי ובמקום הזורעים שאינם צריכים כ"כ מים כדי שלא יתעפשו שם יהיו מים רבים וז"ש וזרעו במים רבים שהזרעים יהיו במים רבים וירום מאגג וגו' יש בו אופן קללה שגם לפעמים אם ירום מלכו של ישראל מאגג עכ"ז סוף דבר תנשא מלכותו של אגג ותחזור המלכות לבעליה באופן שבדברים אלו יש במשמען לשון קללה ולא היו דברים שבלב וברצונו של הקב"ה אמרם בלשון ברכה מפני זכיותיהן של ישראל לפי שמי גרם שלא יזעם ה' ולא יחולו קללותיו של אותו רשע היו זכיותיהן של ישראל וכיון שגברו עונותיהם באו עליהם כל אותן קללות ומ"מ קללה של בתי כנסיות ה' הפכה תמיד לברכה לפי שאין הקב"ה מעניש לאדם שלא יעשה מצוה ויתבטלו מהם כי הבא לטהר מסייעין אותו ואין מעכב ה' לאוהב דרכי תשובה לדרוש את ה' ותהיה הבחירה בידו:

ברש"י ד"ה אינו עומד. והאי דכתיב כו' שכינה. עלי מים כו' כלומר למעלה ממקום המים ואינו במקום מים ממש דהא אין עומדים שם:

עיון יעקב

ה' בלאותו פעם בכעס לא משים בפיו ברכה רק קללה כי אין ריצוי בשעת הכעס: שלא יהא להם בתי כנסיות ובתי מדרשות. נראה דזה נמי בכלל אידך שלא תשרה שכינה עליהם ע"ד דאיתא סוף מסכת ברכות ומ"ק דכל היוצא מבהכ"נ לביהמ"ד זוכה ומקבל פני שכינה וכן מה שאמר שלא תהא מלכותן נמשכת הוא ג"כ על דרך זה וכדאיתא ביומא דף כ"ב מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בו שום דופי ופרש"י שם שנתגאו המלכים היוצאים מזרעו ע"ש וא"כ ה"ק שלא ימשכו מלכותן ע"י שיתגאו וזה גורם סילוק השכינה כי אני את דכא כדאיתא בפרק קמא דסוטה: לא יהיה להם שדות וכרמים. אפשר דמרמז על בעלי משנה ובעלי תלמוד וכדאיתא במדרש ילקוט בקהלת דף קפ"ג ע"ב על פסוק נטעתי לי כרמים ע"ש:

טובה קללה שקללן אחיה השילוני. סוגיא זו מבוארת יותר בתענית דף כ' ע"ש:

ענף יוסף

שמורה על דין. הכה ניתן לו לתוך פיו ותיכף שפתח פיו ואמר שם אל מאלהים. תאלמנה שפתיו ולא יכול לדבר עוד. ולא יצא מפיו אלא שם אל אשר חפץ חסד. וה"ה נמי כאשר אותה נפשו לקלל בשם יה המורה על הדין. אזי ניתן לו מהמלאך כל שם הוי"ה לתוך פיו. והיה ברכה ורחמים. והיינו דאמר מה אקוב לא קבה אל. ומה אזעום לא זעם ה'. כי בשני שמות אלה נתהפכה לו הקללה לברכה. והיינו דאמר לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי וגו' וזכר שני שמות הללו עכ"ל:

המתורגמן. א) ווייט שמעקקען. ב) געפירבטעט, גלענצען. ג) זיין ווארצעל וואקסט ניכט אב. ד) רידערן ניכט. ה) איינע פעדער.

רכז שם א **וירא את הקיני וישא משלו** (במדבר כד) א"ל בלעם ליתרו קיני לא היית עמנו באותה עצה מי הושיבך אצל איתני עולם והיינו דא"ר חייא בר אבא א"ר (שמלאי) [סימאי] ב שלשה היו באותה עצה אלו הן בלעם. איוב. ויתרו. בלעם שיעץ נהרג. איוב ששתק נידון ביסורין. ויתרו שברח זכו בני בניו וישבו בלשכת הגזית שנאמר (ד"ה א ב) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב וכתיב (שופטים א) ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים (במדבר כד) וישא משלו ויאמר אוי מי יחיה משומו אל אמר ר"ל אוי מי שמחיה עצמו בשם אל אר"י אוי לה לאומה שתמצא בשעה שהקב"ה עושה פדיון לבניו מי מטיל כסותו בין לביא ללביאה בשעה שנזקקין זה עם זה. (שם) וצים מיד כתים אמר רב ליבון אספיר. (שם) וענו אשור וענו עבר עד אשור קטלי מקטל מכאן ואילך משעבד שעבודי:

רכח שם **הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך** (במדבר כג) עמך לעם הזה ג מיבעי ליה אמר רבי אבא בר כהנא כאדם שמקלל את עצמו ותולה קללתו באחרים א"ל אלהיהם של אלו שונא זמה הוא

רש"י

לא עמנו היית באותה עצה. שגזר פרעה כל הבן הילוד היאורה בתמיה ודאי היית כדלקמן: ומי הושיבך אצל איתני עולם. שעתידין בניך לישב בלשכת הגזית והיינו דכתיב איתן מושבך וכי בין איתני עולם אתה יושב מי הזקיקך לכך: שמחיה עצמו בשם אלוה. עושה עצמו אלוה. ל"א מי שמחיה עצמו בשם אל כלומר אוי להם לאותן בני אדם שמחיין ומעדנין עצמן בעוה"ז ופורקין עול תורה מעל צוארם ומשמנין את עצמן: משומו אל. כששם הקב"ה פדיון לעמו ומשלם גמול לצדיקים לעתיד לבא. כך שמעתי: אוי לה לאומה שתמצא בשעה ששם ה' פדיון לבניו. אוי לה לאומה שתהיה באותן הימים שיעלה על דעתן לעכב את ישראל: מי מטיל כסות בין לביא וכו'. לעכבן שלא יזדקקו זה לזה דמסוכן הוא כלומר מי הוא שיכול לעכב את ישראל והקב"ה מכניסם: צים. ספינות גדולות כמו (ישעיה ל"ג) וצי אדיר בל יעברנו: וצים מיד כתים אמר רב ליבון אספיר. דכתים היינו מקום ששמו כך: עד אשור מיקטל קטלי. (כתיים רומיים) ומאשור ואילך משעבדי להו שעבודי: וצים מיד כתים וענו אשור. דקטלי להו וענו עבר דמשעבדי להו: עד אשור. כלומר אותן אומות שמביא הקב"ה בצים עתידים להרוג את כל האומות עד אשור ומאשור ואילך מניחין אותם ומשעבדין בהם ולעתיד קא מיירי: הן הנה היו לבני ישראל ל"ג אלא הכי גרסינן. הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך עמך לעם הזה מיבעי ליה. שהשיא עצה לבלק שנכשלו בה ישראל הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם: ותולה קללתו בחבירו. כך בלעם לא רצה לתלות שפלות זה בבלק שיהא הוא צריך לבקש עצה היאך יכשלו [בה] ישראל אלא בישראל תלה השפלות לומר שהם צריכים לעצה שיכשלו בה בני מואב שלא תתקוף ידי מואב על ישראל והיינו דכתיב אשר יעשה העם הזה לעמך. מ"ר. ל"א תולה קללתו בחבירו כלומר שתלה הכתוב קללה במואב

מהרש"א

וירא את הקיני וגו' לא היית עמנו כו'. משמע להו דבדרך תימה אמר כן ולא בדרך אמת בשביל שברח זכה לכך דאם כן ה"ל להזכיר זכותו שברח כמו שהזכיר זכותן של ישראל בענין כי לא נחש ביעקב וגו' וק"ל: מי שמחיה עצמו בשם אל כו'. עיין פרש"י ועי"ל ר"ל בשם אל ממש כשתבא עליהם רעה לכלותן בשביל עונם הם מחיין ומצילין עצמן בשם אל ממש ופועלים בשמות וכ"ה במדרשות שעשו כן בשעת החורבן ואמר אוי לאותן שעושין כן שאינן רצויין להנצל בפעולת השמות וק"ל: פדיון לבניו כו'. ור"ל בשומו אל כשיחזור הקב"ה להשים שם אל המשותף בשמם ישראל דהיינו שנזקקין זה לזה בשם אל המשותף ומלת לביא ולביאה לרמוז ב"י א"ל ב"י הא"ל וק"ל:

כאדם שתולה כו'. עיין פרש"י ועוד נראה לי בפשיטות טפי לפי שזה היה להקל למואב לדבר מגונה וזילותא להפקיר בנותיהן לזנות ע"כ תלה קללתו וזלזלתו באחרים כאילו ישראל הפקירו בנותיהן ולשון קללה במקום הזה בלשון

יד יוסף

א שמות רבה פכ"ז: ב סוטה די"א ע"א ש"ר פ' א' סי' י"ב ספר הישר פ' שמות ילקוט ד"ה א' רמז א' ע"ד זוהר סדר בא דל"ג ע"א ועיין זוהר סדר יתרו דף ס"ט ע"א: ג עיין בפרש"י בחומש שמחלק המקרא כו':

חדושי גאונים

העולם נוהג בהנהגה שאינ' טבעית ולא הי' נקרא העוה"ז התחלה כי כאשר העולם נוהג במנהגו הטבעי יש להנהגה הזאת התחל' וראש העולם השפל הוא השמש שהוא מנהיג הטבע אבל כאשר היה העולם נוהג במנהג בלתי טבעי כמו כאשר היו ישראל במדבר אז היה העולם נוהג שלא ע"פ הטבע רק על כל מוצא פי הש"י לכלא היה כעס כלל כי העולם הזה התחתון מתעלה ומתדבק בו ית' עד שאין עולם התחתון התחלה כלל לעצמו ולפיכך אין כאן זעם כלל. ומ"ש שהזמן הוא כאשר יש סורייקא חיוורא בתרנגול והדברים האלו אמתיים כי התרנגול שנוי הזמן עושה בו רושם בסגולה ובשלש שעות ראשונות שהיא התחלת עולם הטבע ויש להתחלה זאת פירוד ממנו ית' כמו שנתבאר ודבר זה גורם סלוק רצון הש"י מן העולם ונמשך מזה שנוי ויש לתרנגול בדבר זה הכנה בסגולה כמו שיש לו הכנ' בסגולה בכל שנוי זמן ודבר שהוא בסגולה אין קשיא ותמיהה כלל כי הוא סגולה בלבד וא"כ אין קשיא מה שהתרנגול מבחין שנוי הזמן ותדע כי התרנגול נקרא גבר והגבר מגיד שהוא גבר מתעורר בזמן הכעס ולכך מרגיש השנוי בזמן הכעס ביותר שהוא בעולם ומעתה הדברים האלו הם ברורים למבין אותם כי אל זועם בכל יום מגיד שיש בעולם דבר זה שהוא אינו מתקשר לגמרי עם אחדות השם כאשר ראוי (באר הגולה): (לעיל) אמר רשב"נ א"ר מאי דכתיב נאמנים פצעי אוהב ונעתרות נשיקות שונא טובה קללה שקלל אחיה השילוני את ישראל יותר מברכה שברכם בלעם הרשע אחיה השילוני קלל את ישראל בקנה וכו' אבל בלעם ברכם בארז וכו'. בפירוש מאמר זה י"ל שבני אדם חושבים שמי שנתן לו הקב"ה התרוממות בעושר ובכבוד הוא המתברך ומי שהוא בשפלות ובכנעה הוא המקולל אכן הענין בהיפוך שהכנע' בחיי העוה"ז טובה מן התרוממות בארבעה דברים. א) בענין

הרי"ף

רש"י ד"ה **שמחיה** עצמו. ומעדנין עצמן בעוה"ז כו'. דאמר כך ניזונו האל וחי בהם וע"כ מעדן עצמו בעוה"ז כו': **וענו** עבר עד אשור כו'. דאם שניהם שוים בעונש הל"ל וענו אשור ועבר ומדכתיב וענו עבר הוי כריבוי אחר **ריבוי** ובא למעט:

עיון יעקב

קיני לא היית עמנו באותה עצה מי הושיבך. אפשר דהתמיהא אע"פ שלא יעץ כלום להרע לישראל ואדרבה בשביל שברח זכה לכך מ"מ עשה שלא כדין בהתחברו לרשע וכדכתיב בהתחברך לרשע פרץ ה' את מעשיך וכדאמרינן בשבועות דאם דיין יודע בחבירו שהוא רשע שאל יצטרף עמו ת"ל מדבר שקר תרחק והוא בכלל קשר בוגדים ועונשו חמור כי אם יהיה לבער קין עם גלות עשרת השבטים ולא גלות עולם עיין פרש"י בחומש: **שלשה** היו באותה עצה. עיין בחידושינו בסוטה דף י"א: **אוי מי שמחיה עצמו בשם אל**. עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל ע"ד דאיתא במדרש רבה קהלת על פסוק את הכל עשה יפה בעתו דמאן דעסק בקבלה מעשיות אסור ליהנות משום אדם כלום דדלמא בעי מן בר נש כלום ולא יהיב ליה ואזיל קטיל ליה וזה מי שמחיה עצמו בהנאת פרנסתו בשם אל ודבר כן על עצמו שרצה לקבל שכר ממלך מואב לקלל ישראל בשם אל וכן איתא במדרש מטות הובא בילקוט דף ר"ג ע"ג שהשתמש בשם המפורש כשבא ליטול שכר ע"ש:

עמך לעם הזה מבעי ליה. ועיין פירוש רש"י בחומש שמחלק המקרא איעצך הוא מקרא קצר מה הוא העצה ואשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים קאי על העתיד שיעשה בימי דוד כדכתיב ומחץ פאתי מואב: **כאדם** שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים. עיין בפרש"י ומהרש"א ועוד י"ל דה"ק לפי שבלעם לא היה רוצה לתלות קללתו בישראל כיון שכבר אמר הקב"ה לא תאור את העם כי ברוך הוא וגם הקב"ה שם דבר בפי בלעם מלאך או חכה כדאיתא לעיל אם כן גם עצתו לרעת ישראל לא היה מוציא מפיו אלא כאדם

ענף יוסף

רכז בלעם שיעץ. ולפ"ז חי שנים רבות. וזה חולק על האומר שלא חי ל"ה שנה שנאמר אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם (יפ"ת) אבל בסה"ד כתב דאותו בלעם שיעץ מת ונתגלגל שנית בזמן דור המדבר ונהרג בחרב בחצי ימיו ונפרע ממנו מה שחטא בגלגול הקודם בהיותו יועץ פרעה עכ"ל וא"כ לפ"ז מה דהי' לעיל שאמר קיני עמנו היית בעצה. פי' בגלגול ראשון היית עמנו: **איוב** ששתק נידון ביסורין. ובזוהר פ' בא דף ל"ג ע"א אי' וכד קם פרעה עלייהו דישראל בעא למקטלא לון. א"ל איוב לא. אלא טול ממוניהון ושלוט על גופיהון בפולחנא קשיא ולא תקטול לון. א"ל הקב"ה חייך בההוא דינא ממש תהא דאין מה כתיב ואולם שלח נא ידך וגע אל עצמו ואל בשרו וגו' במה דאיהו דן ביה אתדן ע"כ. ועיין בזוהר סדר יתרו דף ס"ט ע"א. ובמדרש ספר הישר אי' סדר זו שאמר איוב לפרעה כטוב בעיני המלך יעשה:

רכח אלהיהם של אלו שונא זמה הוא ואשיאך עצה. משמע דעצת בלעם לא היתה להכשיל את ישראל אלא בזנות לחוד. אבל מה שעבדו לפעור ואכלו זבחי מתים. לא בעצת בלעם נעשה. אלא הנשים מעצמן עשו כן שלא רצו להתפתות לזנות עד שעבדו לפעור ואכלו מזבחי אלהיהן וכן משמע בספרי פ' מטות דעצת בלעם לא היתה אלא על הזנות לבד. ולפ"ז ניחא כשקצף משה על פקודי החיל אמר להם החייתם כל נקבה הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה' על דבר פעור. כלומר הן הנה שלא הנשים היו לבני ישראל למכשול בעצת בלעם כשנתן עצה על הזנות אז הוסיפו הנשים למסור נמי מעל בה' על דבר פעור. שלא עבדו לפעור אלא ע"י תחבולתן של הנשים ותהי המגפה בעדת ה'

עץ יוסף

רכז לא עמנו היית באותה עצה. שגזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו בתמיה בודאי היית כדלקמן: **מי הושיבך אצל איתני עולם**. פרש"י בחומש מי הושיבך באיתן ומעוז של ישראל. וכאן פרש"י ומי הושיבך אצל איתני עולם שעתידין בניך לישב בלשכת הגזית והיינו דכתיב איתן מושבך וגו'. ובשמות רבה פ' כ"ז אי' אמר לו למקום יפה ברחת. הוי איתן מושבך כאברהם ע"כ פי' שאברהם נקרא איתן כדאמרו בויק"ר מאיתן האזרחי זה אברהם. ונמצא לפ"ז אף כאן פירושו אצל איתני עולם היינו האבות שנקראו איתנים כדאיתא בר"ה (דף י"א ע"א): **בלעם** שיעץ נהרג. ואע"ג דעל עצתו בשטים נהרג. אימא דהא והא גרמי (יפ"ת): **איוב** ששתק נידון ביסורין. דכל שיש בידו למחות ואינו מוחה נתפס עליו. ואפילו דאי מיחה לא הוו מקבלי מיניה נתפס. דאי לפני ה' גלוי לפניו מי גלוי וכדאמר בפרק במה בהמה: **ויתרו** שברח. שמיחה בדבר ורצה פרעה להרגו וברח מלפניו לארץ מדין: **מיד** כתים אמר רב ליבון אספיר. דכתים היינו מקום ששמו כך (רש"י) והערוך גרס ליבין אספ"ר. פי' אותו מלכות ים נקרא ליבין אספר. ובתשובת פירש לא כך הוא אלא ליגין אספר מחנה של רומיים שבאין עד אשור והורגין מכאן ואילך משעבדין עכ"ל:

רכח א"ל אלהים של אלו שונא זמה הוא. יודע היה בלעם כי הוא יתברך הוא האלהים אין עוד מלבדו. שהרי נביא היה. והא דאמר אלהיהם של אלו. לפי שהוא יתברך מייחד שמו על ישראל ונקרא אלהי ישראל. לכך אמר אלהיהם של אלו. ועוד לפי שכבר נבאו בהקב"ה ונטרד כדפרש"י ז"ל בפרשת בלק. דלכך אמר לבסוף לא אוכל לעבור את פי ה'. ולא אמר ה' אלהי כדלאמר מעיקרא. וכיון שכבר היה נבאו ונטרד ממנו יתברך. לכך אמר אלהיהן של אלו ולא אמר אלהים שונא זמה הוא (תורת חיים):

והם מתאוים לכלי פשתן בוא ואשיאך עצה עשה להן קלעים[א] והושיב בהן [זונות] זקנה מבחוץ וילדה מבפנים וימכרו להם כלי פשתן
א עשה להן קלעים מהר שלג עד בית הישימון והושיב בהן זונות זקנה מבחוץ וילדה מבפנים ובשעה שישראל אוכלים ושותים ושמחים ויוצאים לטייל בשוק אומרת לו הזקנה אי אתה מבקש כלי פשתן זקנה אומרת לו בשוה וילדה אומרת בפחות ב' וג' פעמים ואחר כך אומרת לו הרי אתה כבן בית שב ברור לעצמך וצרצורי[ב] של יין עמוני מונח אצלה ועדיין לא נאסר יין של עובדי כוכבים אמרה לו רצונך שתשתה כוס של יין כיון ששתה בער בו אמר לה השמיעי לי הוציאה יראתה מתוך חיקה אמרה לו עבוד לזה א"ל הלא יהודי אני אמרה לו ומה איכפת לך[ג] כלום מבקשים ממך אלא פיעור[ד] והוא אינו יודע שעבודתה בכך ולא עוד אלא שאיני מניחתך עד שתכפור בתורת משה רבך שנא' (הושע ט) המה באו בעל פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים כאהבם:
רבה שם וישב ישראל בשטים (במדבר כה) ב רבי אליעזר אומר שטים שמה רבי יהושע אומר שנתעסקו בדברי שטות. (שם) ותקראן לעם לזבחי אלהיהן רבי אליעזר אומר ערומות פגעו בהן רבי יהושע אומר שנעשו כולם בעלי קריין. מאי לשון רפידים רבי אליעזר אומר רפידים שמה ר' יהושע אומר ג שריפו עצמן מדברי תורה (כשם) שנא' (ירמיה מז) לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים. א"ר יוחנן ד כל מקום שנא' וישב אינו אלא לשון צער

רש"י

ולא רצה לכתוב כלפי ישראל כמ"ש בלעם הרשע: קלעים. אהלים של קלעים כמו שעושים בשוקים: בערבות מואב מהר שלג. שניר: כשהיה אומר לה. ישראל כלי פשתן זה בכמה (נקנה) זקנה אומרת לו דמי שויו וילדה אומרת לו בפחות מכדי שויו וכן עושין עד ב' או ג"פ: ברור לעצמך. כל תכשיטים שאתה רוצה: צרצורי. כאדות: בוער בו. שהיה משתכר ובוער בו יצה"ר: השמיעי. הוי שומעת לתשמיש: פיעור. כך היתה עבודתו של פעור שמתריזין לפניו. ה"ג כלום מבקשין ממך אלא פיעור והוא עושה ושוב אומרת לו כפור בתורת משה רבך והוא עושה: וינזרו לבשת. סרו מדרכם והלכו אחר הבשת: כאהבם. מתוך תאות אהבתם לזנות היו משוקצים שכופרים בהקב"ה: ותקראן. בגופן [ותקראן] משמע לשון מקרה: מאי רפידים. איידי דלעיל אפליגו ביה רבי אליעזר ורבי יהושע במשמעות דשטים נקט נמי רפידים דפליגו ביה בהא"נ: לא הפנו אבות אל בנים. להיטיב להם: מפני רפיון ידים. של תורה ומצות והכי נמי רפידים רפיון ידים הוא כלומר מפני שרפו ידים מד"ת בא עליהם עמלק:

מהרש"א

גנאי וזילותא וק"ל: מתאוים לכלי פשתן כו'. לפי שכבר במצרים הפשתן מצוי כמ"ש עובדי פשתן וגו' והורגלו ישראל בהן ובתוך מ' שנה במדבר נחסר להן והן מתאוים לקנות מאשר ימצאו. ואמר הוציאה יראתה מתוך חיקה כו'. ממקום הבזוי ואמרה כלום מבקשים ממך אלא פיעור לא מבקשים ממך לעובדה בכך אלא לבזויה בכך: כפור בתורת משה רבך כו'. שאסר את מואב לבא בקהל: ר"י אמר שנתעסקו בדברי שטות כו'. לר"י ודאי נמי דשם המקום לא היה כן כפשטיה דקרא אלא דקאמר דלכך נקרא שם המקום ההוא כן על שנתעסקו בדברי שטות וקלקול וכת"י ע"ש וכן יש לפרש ברפידים ע"ש רפי ידים וק"ל: ערומות פגעו כו'. כפרש"י ותקראן בגופן כו' עכ"ל ר"ל ותקראן מלשון פגיעה ובמי שהוא לבוש הוא פוגע בתחלה בבגדיו קודם שפוגע בגופו אבל אלו הלכו ערומות ופגעו בתחלה בגופן: רפידים ר"י אמר שרפו כו'. והיינו שהללו שבת שהיא שקולה ככל התורה כדמוכח פרק כל כתבי ע"ש ומייתי מקרא דלא הפנו אבות אל בנים פרש"י דהתם נמי מרפיון ידים של תורה הוא ודחוק הוא דהא אמפלת פלשתים נאמר האי קרא ומאי תורה שייך בהו וק"ל: [כ"מ שנא' וישב כו' עי' פרש"י בחומש פ' וישב באורך:]

הרי"ף

רבי יהושע אומר שנתעסקו בדברי שטות. יש לתת טעם לדברי ר' יהושע לפי שישראל חנו בערבות מואב על הירדן מבית הישימות עד אבל השיטים כמו שכתוב בפ' מסעי ולא ישבו בשטים ועוד דאבל השטים נקרא ועוד השטים הם אילנות כדכתיב עצי שטים וא"כ מאי וישב ישראל בשטים לכך דרש ר' יהושע: רבי אליעזר אומר ערומות פגעו בהם וכו'. צריך לדקדק שאע"פ שהיה נדרש ותקראן מלשון מקרה שפגעו בהם מ"מ ערומות מנ"ל ועוד נדקדק לדרשה זו היכי שייך לזבחי אלהיהן ונראה דדרש לזבחי אלהיהן שהיו עובדות לפעור וכיון שפרעו עצמן ונתגלו היו ערומות אז באותה שעה קרה מקרה לפגוע ישראל בהן: מאי לשון רפידים וכו'. צריך להבין ולמה דרש ר' יהושע על שרפו ידיהם מהתורה ועוד איך יתכן לכתוב בפרשת ואלה מסעי ויחנו ברפידים ויסעו מרפידים שהוא מדבר על שרפו ידיהם מהתורה שהדברים מוכיחין שהוא מקום על שם המסעות למקומות ונראה דכולי עלמא סברי דרפידים הוא שם מקום ומה ששאלו כאן הוא בפרשת ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים אין הכתוב מסודר דהיה לו למימר שם המקום בביאתו של עמלק ויבא עמלק לרפידים וילחם עם ישראל וע"ק שלמעלה מזה כתוב ויקרא שם המקום מסה ומריבה וסמיך ליה כתוב וילחם עם ישראל ברפידים והול"ל וילחם עם ישראל במסה ומריבה כי זה שמו אשר יקראו ועל שתי דקדוקים אלו הקשה לשאול מהו לשון רפידים: רבי אליעזר אומר רפידים שמה. שאע"פ שקרא שם המקום מסה ומריבה מ"מ לא זז שם הראשון

עיון יעקב

המקלל עצמו ותלה קללתו באחרים אף שכונתו על עצמו כן היה בלעם תולה עצתו לרעה לישראל נגד מואב אף שכונתו היה להיפך שכן יעשה מואב לישראל: והיו מתאוים לכלי פשתן. וכן פירש"י בפרשת בא ושמלות שהיו חשובין להם מן הכל ועיקר שמלות שלהן היו מכלי פשתן שהיו במצרים כדכתיב עובדי פשתן וכן איתא בב"מ הרוצה לאבד את מעותיו ישתמש בכלי פשתן: ובשעה שישראל אוכלים ושותים ושמחים. להראות שעבירה גוררת עבירה מתוך אכילתם ושתייתם יותר מדאי ושמחים בשמחה שאינה של מצוה עי"כ הלכו לטיול ולא עסקו בתורה ומצות ובאו לידי שתיית יין וניאוף וע"ז: כיון ששתה בער בו. וכדאמרינן בסוטה הרבה יין עושה הרבה ילדות עושה כ"ש כאן שהיו תרווייהו יין וילדות: ר"א אומר שטים שמה. כלומר שהמקום גורם לזנות כדאיתא במדרש ולא פרצו עד שבאו לשטים ור' יהושע דאמר שנתעסקו בדברי שטות היינו כדאמרינן בפ"ק דסוטה אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות: כל מקום שנא' וישב אינו אלא לשון צער. אע"פ דלשון וישב משמע לשון ישיבה בשלום ובטח מ"מ זו גורם שהשטן מקטרג על שרצה לישב בשלוה ונולד ממנו צער וכדאיתא במדרש ריש פרשת וישב יעקב ע"ש ברש"י בחומש והא דלא מייתי קרא דפרשת בראשית וישב בארץ נוד וכן בפרשת לך לך וישב אברהם באלוני ממרא וכתיב אח"כ ויהי בימי אמרפל וגו' אולי י"ל דהתם וישב בארץ נוד היה הצער מתחלה שהרג קין להבל וישב אברהם באלוני ממרא י"ל ויהי בימי גרם הצער כדאי'

עין יוסף

רבה לא הפנו אבות אל בנים להיטיב להם. מרפיון ידים פי' מפני רפיון ידים של תורה ומצות. והכי נמי רפידים רפיון ידים הוא כלומר מפני שרפו מד"ת בא עליהם עמלק (רש"י) וכתב המהרש"א דלדחוק הוא דהא אמפלת פלשתים נאמר האי קרא ומאי תורה שייך בהו ע"כ. אבל במכילתא אי' אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ידיהם מדברי תורה לכך בא השונא עליהם. לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מן התורה שנאמר (ד"ה ב' יב) ויהי במלכות רחבעם עזב את תורת ה' וכל ישראל עמו ומה הוא עונשו של דבר (מלכים א' יד) ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ויקח את אוצרות בית ה' ע"כ. ואפשר שכאן הביא ראיה מדכתיב שם רפיון ידים אף כאן רפידים רפיון ידים. ומה רפיון ידים היה כאן היינו שרפו ידיהם מן התורה: וישב אינו אלא לשון צער. דוישב הוא לשון נוטריקון וי שב (תורת חיים):

ענף יוסף

דעיקר המגפה בשביל שעבדו לפעור היתה. נמצא שראוי לתת נקמת ה' בנשים טפי (ת"ח): ועדיין לא נאסר יין של כו'. פי' סתם יינם עדיין לא נאסר שהוא אינו אסור אלא מדרבנן ופנחס גזר עליו אחר מעשה מדין. ויש אומרים דניאל גזר עליו כדכתיב וישם דניאל על לבו אשר לא יתגאל וגו'. אבל י"ל גמור אסור מדאורייתא אף בימים ההם (זרע אברהם):

רבה כל מקום שנאמר וישב אינו אלא לשון צער. טעמא דמלתא משום דצריך האדם לעשות דירתו בעוה"ז עראי כאלו אין לו יישוב קבוע. למען יזכור תמיד מיתתו וישוב אל ה'. ולכך כל מקום שרצו ישראל לעשות לעצמן יישוב קבוע קפץ עליהם איזה רוגז ואע"ג דאשכחן כמה צדיקים שזכו לשתי שולחנות. ואיתא נמי בגמרא אטו צדיקי אי אכלי בתרי עלמא מי שני להו. היינו כשבא להם העושר והתענוג מאליו. אז הם מותרים ליהנות ממנו דרך עראי כאורח נטה ללון. אבל לעשות לעצמו סדר ויישוב קבוע לבקש תענוגי העוה"ז ועשירות פשיטא דאסור להם לצדיקים לעשות כן. והיינו נמי דאי' במדרש צדיקים מבקשים לישב בשלוה בעוה"ז אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעוה"ב כו'. כלומר כשצדיקים מבקשין לעשות סדר לעצמן ליהנות מצלות עוה"ז דרך ישיבה ולא דרך עראי. אז אומר הקב"ה לא דיין לצדיקים כו'. ונראה דהיינו הא דאיתא במדרש רבה הלל הזקן כשהיה יוצא מבית המדרש אמרו לו תלמידיו רבי לאן אתה הולך. אמר להם לגמול חסד עם הדא אכסניא דאית לי בגוי ביתאי. אמרו לו וכי בכל יום אית לך אכסנאי. אמר להם הדא נפשתא עלובתא לאו אכסניא הוא היום בכאן כו' הה"ד גומל נפשו. נראה דלכך לא השיב להם בפירוש שהוא הולך לאכול. כי היה בא להודיע וללמד את תלמידיו כוונת אכילתו של אדם ותענוגיו בעוה"ז שלא יהיה רק כדרך אורח המתאכסן והסוסים קשורים בעגלה ללכת. אותו אורח מקצר בתענוגו וחוטף ואוכל ושותה וממהר. כך לא יעשה אדם סדר וישיבה בזה העולם. אלא הכל יהיה לו דרך עראי ומהירות כאורח נטה ללון (תורת חיים): כל מקום שנא' וישב אינו אלא לשון צער. קשה שמצינו הרבה פעמים

יד יוסף

א במדבר רבה פ"כ תנחומא סדר בלק סי' י"ח: ב בכורות ד"ה ע"ב: ג תנחומא בשלח סימן כ"ה מכילתא סדר בשלח: ד תנחומא ריש סדר וישב:

חדושי גאונים

למוד תורה ע"ד שאמרו חז"ל לא בשמים היא לא תמצא תורה במי שמגיס דעתו וכנגד זה אמרו לא תמצא תורה אלא במי שמשפיל עצמו שלכך נמשלה התורה למים שעוזב מקום גבוה ונוזל אל מקום נמוך. ב)לענין גידול בנים לתורה ולמצות שהתרוממות של האבות בקל יביא הבנים לבעוט בתורה ובמצות כמו שאמר ישעיה בשם הקב"ה בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי ע"י שגדלתי ורוממתי אותם תחת שהי' להם ליתן לי הודאה ע"ז הם פשעו בי משא"כ בבני עניים אשר על זה אמרו חז"ל הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה. ג)לענין חיזוק האמונה של העושר כאמר וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית אבל מי שחי בהכנעה לבו נכנע לעבודת ה'. ד)לענין הוית האדם שבהכנעה אין עומד כנגדו לשברו כי בכל מאורעות שבאות לעולם ידע להכניע עצמו עד יעברו עליו ושוב מקים עצמו אבל מי שרגיל להיות בהתרוממות ועושר אם יבואו מאורעות שמאבדים עשרו אינו יכול להרגיל עצמו בהכנעה ונשאר נשבר ונדכה. וזה ענין המשל לקנה אשר במים שיש לו הד' מעלות אשר פרטנו שעומד במקום מים זה מעלת התורה שנמשלה למים וגזעו מחליף הוא נגד ברכת הבנים שאם נקטף האב מעוה"ז יגדל ע"י הבנים הדומים לו ושרשיו מרובין הוא נגד חיזוק האמונה שיחזק בה כמו הקנה מוחזק בשרשיו בארץ ואפילו כל הרוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו הוא כנגד המעלה שלא יהיה נשבר על ידי שמאורעות שבאות

המתורגמן. א) פאוויליאָנען, פּאָרהאנגען. ב) שלוּיבּע קריג. ג) וואש אַרט דיך. ד) ענטבלעססען ופי' להגלות:

שנא' (במדבר כה) וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות[וגו']. (בראשי' לז)וישב יעקב בארץ מגורי אביו [וגו']ויבא יוסף את דבת' רעה. [ונאמ'](שם מז)וישב ישראל בארץ מצרים ויקרבו ימי ישראל למות (מ"א ה) וישב יהודה וישראל לבטח איש תחת גפנו וגו'. (שם יא)ויקם ה' שטן לשלמה את הדד וגו': רל שם א ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם וגו' ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב (במדבר לא) בלעם מאי בעי התם א"ר יוחנן שהלך ליטול שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מישראל אמר מר זוטרא בר טוביא אמר רב היינו דאמרי אינשי גמלא אזל למיבעי קרני אודני דהוו ליה גזיזו מיניה[א]. (יהושע יג)ואת בלעם בן בעור הקוסם קוסם נביא הוא אמר ר' יוחנן בתחלה נביא ולבסוף קוסם אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי מסגני ושליטי הוות אייזן לגברי נגרי. [שם ע"ב] (שם) הרגו בני ישראל בחרב אל חלליהם אמר רב שקיימו בו ארבע מיתות סקילה שריפה הרג וחנק א"ל ההוא מינאה לר' חנינא מי שמיע לך בלעם בר כמה (שני) הוה אמר ליה מיכתב לא כתיב אלא מדכתיב (תהלים נה) אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם או בר תלתין ותלת שנין או בר תלתין וארבע אמר ליה שפיר קאמרת לדידי חזי לי פנקסיה[ב] דבלעם והוה כתיב ביה בר תלתין ותלת שנין בלעם חגירא כד קטל יתיה פינחס ליסטאה. א"ל מר בריה דרבינא לבריה בכולהו לא תפיש[ג] למדרש לבר מבלעם הרשע דכמה דמשכחת ביה דרוש ביה: רלא שם כתיב (ש"א כב) דואג וכתיב (שם) דויג א"ר יוחנן בתחלה ישב הקב"ה ודואג שמא יצא זה לתרבות רעה לאחר שיצא אמר וי שיצא זה.

שכר כ"ד אלפים מישראל. שהרגו בעצתו הלך ליטול מבלק ומזקני מדין: גמלא תבע קרני. כך בלעם שאל שכר ונהרג: גזיזו מיניה. חתכו מיניה: בלעם בן בעור הקוסם. הרגו בחרב ההוא קרא ביהושע כתיב: ולבסוף. שנתן עיניו לקלל את ישראל ניטלה ממנו נבואה ונעשה קוסם: מסגני ושליטי הוות. אשת סגנים ושרים היתה: אייזן לגברי נגרי. זינתה למושכי חבל הספינה. ל"א (נגרי) [נגדי] חרשים: הרגו אל חלליהם. מיתות הרבה משמע שתלאוהו והליתו אש תחת הלליבה וחתכו ראשו ונפל להוקדהאש. תלייה היינו חנק וחתיכת הראש הרג כשנפל לארץ סקילה וכשנפל לאור [היינו] שריפה: בר תלתין ותלת. ור' חנינא לית ליה דרבי סימאי דאמר לעיל שלשה היו באותה עלה דפרעה. בלעם איוב ויתרו [דלרבי סימאי בלעם חיה יותר ממאתים ועשר שנים דהא היה בעצת פרעה דכל הבן הילוד היאורה תשליכוהו] דלרבי סימאי כל אותן מאתים ועשר שנים שהיו ישראל בגלות מצרים עד מלחמת מדין חיה בלעם: חגירא. תרגום של פיסח: כד קטל יתיה פנחס ליסטאה. שר צבא ואפילו קטליה אחר כל המלחמה נקראת על שמו: בכולהו. מלכים והדיוטות: לא תפיש ותדרוש. לגנאי: לבר מבלעם. דכל מה דמשכחת לגנאי דרוש: שמא יצא זה לתרבות רעה. לאחר שיצא לתרבות רעה אמר ווי להכי

מאי בעי התם. ר"ל דמארם נהרים היה. וקאמר ר"י שהלך שם ליטול שכר כו'. מה שהלך למדין ולא למואב שהבטיחו על השכר כבר האריכו המפרשים בזה ועי"ל לפי שבלק מלך מואב א"ל לבלעם אמרתי כבד אכבדך והנה מנעך ה' מכבוד ולא הלך אחר עצתו אבל זקני מדין הלכו אחר עצתו שהרי צור שהוא המלך ונשיא על כלם הפקיר בתו לזנות שעי"ז נפלו כ"ד אלף מישראל כדאמרי'[א]ויפלל פנחס שעשה פלילות עם קונו שבא וחבטן לפני המקום אמר לפניו רבש"ע על אלו יפלו כ"ד אלף מישראל וע"כ בא לקבל שכר ממדין ומזה הטעם י"ל נקום נקמת בני ישראל ממדין ולא ממואב: קוסם נביא הוא כו'. שהרי השכינה דברה עמו כמה נבואות העתידות שנכתבו בתורה על ידו:ד' מיתות סקילה כו'. פרש"י הוא דחוק שהסקילה והשריפה היו בו לאחר מיתתו שכבר נחתך ראשו גם אין זה דין שריפה שבתורה דהיינו פתילה של אבר לתוך פיו וכ"ל דבתחלה סקלוהו באבנים קלת ולא עד למיתה וכן בפתילה של אבר נתנו מעט להודפיו שלא מת עדיין וכן בחנק שחנקוהו מעט ולא למיתה ואח"כ חתכו ראשו בסייף דהיינו הרג ומקרי שפיר ד' מיתות כדאמרינן בעלמא[ב] מה לי קטלא כולה מה לי קטלא פלגא ויהיה לפי דרש זה כינוי חלליהם על בני ישראל ר"ל שהרגוהו על חלליהם ומיתות שלהם בדין תורה ואפשר דהוו ידעי דבכל הד' מיתות היה חייב דכולהו איתנהו ביה דמה"ט קאמר לבר מבלעם הרשע דכמה דמשכחת ביה דרוש ביה: או בר ל"ד שנין כו'. דהיינו קרוב לחצי שנותיו שיהא ניכר שע"כ הוא מת שלא יגיע לחצי שנותיו והטעם דכיון שאינו חוזר ממעשיו הרעים עד חצי שנותיו שוב אינו חוזר ואינו ראוי להיות עוד חי וכן בהפך במדת הצדיקים כדאמרינן ביומא[ג]כיון שהגיע לרוב שנותיו ואינו חוטא שוב אינו חוטא ושאמר דואג שמא יצא כו' דויג לאחר שיצא אמר ווי כו' שהשכינה מלטערת על אבדן של רשעים כדאמרי' פ' כ"ה[ד]שהשכינה אומרת קלני מראשי כו':

[א] מהרש"א ד"ה מאי. כדאמרי' (לעיל דף פ"כ): [ב] שם ד"ה ד' מיתות. כדאמרי' בעלמא. (חולין דף לה: נדה דף כ"ה:): [ג] שם ד"ה או. ביומא (דף ל"ח:):[ד]שם (שם) פ' כ"ה (לעיל דף מ"ו.):

יד יוסף

אתנחומא סדר מטות סי' ג' רבה במדבר פ"כ ירושלמי פרק חלק זוהר סדר בלק דף קל"ד:

חדושי גאונים

לעולם כי הוא יפוף ראשו עד יעברו ושוב יזקיף עצמו אמנם הכל בהיפך בארז כמי שרולה לדמות לו בגבהו שאינו עומד במקום מים של תורה שלא ימצא במי שמגים דעתו ואין גזעו מחליף שבניו מתוך שרירות העושר לא ילכו בדרכיו אחריו ולא יקויים בו מי שמעמיד בן לדיק כאלו לא מת ושרשיו מועטין שהוא בעצמו בעודו חי לא ישרש באמונה בחזקה והוא בסכנה להעקר ולהפך למינות ע"ד וישמן ישורון ויבעט וגם אם כל הרוחות שבעולם כל זמן שעשרו בידו לא יפילו אותו לארץ כיון שנשב בו רוח דרומית מיד עוקרתו והופכתו על פניו דאמרו רז"ל מקום העושר הוא בצפון כנאמר מצפון זהב יאתה ולכן אם מנשב רוח דרומית הוא מנשב נגד רוח צפוני' ומעביר משם העושר וע"כ נשיבת רוח דרומית הוא משל לאבידת העושר וזהו מה שאמר אם גם כל הרוחו' שבעולם שהם המאורעות שבאות לעולם אין מזיזות אותו ממקומו שיצא אותם בעשרו וישאר שמח וטוב לב אבל כשמנשב רוח דרומית שמנשב נגד הצפון ונאבד עשרו אין לו תקומה שנפל מבלי להוסיף לקום וע"כ טוב להדמות לקנה מהדמות לארז ולכן נאמנים פצעי אוהב אוהב מנשיקות שונא טובה קללת אחיה השילוני מברכת

עין יעקב

בפ"ק דמגילה ועי"ל והוא עיקר דכל הני דכתיב אמרה הישיבה גרס לפי שישבו בשטים מקום שגורם הזנות וכן וישב יעקב שביקש לישב בשלוה לכך קפץ עליו רוגזו וכן בשביל שישב יעקב בארץ גושן ויצא מארץ לחו"ל גרם המיתה וכן איך: של רפידים ממקומו והוא עיקר הפס ור' יהושע אמר שהוא על שרפו ידיהם מהתורה ולכך כתב גבי וילחם עם ישראל משבת רפיון ידי ישראל מתורה:

הרי"ף

שהלך ליטול שכר עשרים וארבע אלף שהפיל מישראל. וכן עכשיו במלחמת מדין שסבר שאז ראוי לקבל שכר לפי שנתמעטו ישראל כל כך שאין להם כח גדול להלחם עמהם בעם רב לכך יתנו לו שכר עכשיו במלחמה זו לפי דעתו ועיין במהרש"א: בתחלה נביא ולבסוף קוסם. עיין ברש"י ויותר נראה לומר קודם שנתן עצה רעה על הזנות היה נביא ואח"כ כשנתן עצה על הזנות וכל מקום שאתה מוצא קדושה גדר מן הערוה נסתלק הקדושה ממנו ונעשה קוסם: שקיימו בו ארבע מיתות. אע"ג דקי"ל תרי מיתות לא קטלינן כדי רשעתו כתיב מ"מ י"ל לפי שהיה קוסם אולי ע"י כישופיו לא היה יכול להמיתו כפשוטו עד שניסה אותו בד' מיתות כ"ד: בכולם לא תפיש למדרש. דהא דורשי רשומות היו אומרים דכולם באים לעוה"ב חוץ מבלעם דכ"ע ס"ל דלא אתי לעלמא דאתי לכן כל כמה דמשכחת בו דרוש:

ענף יוסף

מאד וישב וישבו שאין שם שום צער ונזק כלל ואדרבה יש שמחה בקצתם כגון וישב באלוני ממרא. וישב אברהם בבאר שבע. וישב יוסף במצרים. וישב יצחק עם באר לחי רואי. וישב עמו חדש ימים. ועוד הרבה עצמו מספר. וי"ל כבר אמרו אין למדין מן הכללות אף במקום שנאמר בהם הוץ. ומש"ש במדרשי חז"ל שכל עיקרם הוא רק דרך אסמכתות. והכללים התלוים בשערה כן הסמיכו לדרשם בפסוקי המקראות. וכן מוכרח במה שאמרו כל מקום שנאמר ויהי אינה אלא צרה והיה שמחה. ואנחנו מצאנו לאלפים ויהי אינה צרה. וכן והיה אינה שמחה. אלא ברור שעל הרוב דברו וכדרך אסמכתות המדרשות בכל מקום. ועל דרך דרוש וקבל שכר:

רל כתיב בפינקסו דבלעם בר תלתא ותלתין שנין הוה כד קטליה יתיה פינחס ליסטאה. פרש"י ואפילו קטליה אחר כל המלחמה נקראת על שמו לפי שהיה שר צבא ע"ש. ונראה שכוונת רש"י לתרץ מאי דמפורש בזוהר ובמדרשים שאיש אחר הרג לבלעם כדמפורש בזוהר שאיש אחד נקרא שמו צלה ופרח באויר למעלה מבלעם שנשא עצמו לפרוח וקטל יתיה ע"ש. לכן דייק רש"י אף שאיש אחר קטל לבלעם הואיל ופנחס היה שר צבא נקרא על שמו (גליה מסכת):

עץ יוסף

רל שהלך ליטול שכר כו'. עי' במהרש"א. ולי לא קשה שבמלחמה זו היו מואבים ג"כ כדאי' בספרי סדר מטות וצור זה בלק כדאיתא ברבה סוף סדר בלק. והיה שם באותה מלחמה שהבטיח לבלעם לתת לו שכר: או בר תלתין ותלת שנין או בר תלתין וארבע. נראה דהכי פי' או בר תלתין ותלת ונכנס ברביעי הוה. או בר תלתין וארבע ונכנס בחמישי. דמספקא ליה אם נחשב לו לבלעם במנין חייו מקצת שנה ככולה כדאשכחן בדור המדבר אי לאו. דאם נחשב לו מקצת שנה ככולה א"כ צ"ל דטפי מבר תלתין ותלת ונכנס ברביעי לא הוה. דאי הוה בר תלתין וארבע ונכנס בחמישי. נמצא דחלה ימיו כיון דמקצת שנה ככולה ואם אין נחשב לו מקצת שנה ככולה איכא למימר דטפי מבר תלתין וארבע לא הוה (תורת חיים):

רלא אמר ווי שיצא זה. שהשכינה מלטערת על אבדן של רשעים כדאמרינן

המהירגמן. א) דער קאממעל האט פֿערלאנגט הערנער האט מען אים אויך זיינע אָהרען אב געשניטען. ב) דאס בוך. ג) ניכט מעהרען.

רש"י

כתיב דוינ: אמר לו הקדוש ב"ה לדואג · והלא גבור אתה בתורה למה תתהלל לספר לשון הרע על דוד: לא חסד תורה עליך. לא הכם בתורה את דכתיב (משלי ל"א) ותורת חסד על לשונה: מרצחים. שהרג נוב: עלי פיך · ולא בלב: בתחלה ייראו. הצדיקים היו יראים שלא ילמד אדם ממעשיו של דואג שהולך וחוטא ומצליח: ולבסוף. כשמת בחצי ימיו ושב גמולו בראשו ישחקו: חיל בלע ויקיאנו. השמן עד שתשכח תורתו: אמר לפניו ומבטנו יורישנו אל. אל תמתין לו עד שתשכח אלא תמהר והשכיחנו:

מהרש"א

לא גבור כו' מה תתהלל כו'. ר"ל שאתה גבור בתורה ואין זה תהלתך שאתה עוסק בלשון הרע לא חסד אל שהיא מדתו הטובה נטויה עליך כל היום לקבל תשובתך. ושאמר מה לך לספר חקי כו'. כדלקמן שהיה סופר ג' מאות הלכות כו' ומיכה דכ"ש שהיה סופר מנין המצות שהם תרי"ג וע"ז אמר מה לך לספירתם ולמנייתם שהרי בידך חסרו כמה ממנייהם דהיינו פרשת מרצחים כולה ופרשת מספרי לה"ר שאתה עובר עליהם לפי פשוטיהם ומה אתה דורש בהם להוציאם מפשט הכתוב. ושאמר ותשא בריתי עלי פיך כו'. פרש"י בלא לב ועוד נראה לפרש למאי דמפרש לה מן השפה ולחוץ דר"ל אף שאר כלים הפנימים כוחי הדבור כגון החיך והגרון לא היה משתמש בהם בדברי תורה רק משפה ולחוץ ולא היה משמיע קולו בדבורו בד"ת כענין שנא' בחנה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע דכן הדין בתפלה משא"כ בד"ת דצריך האדם להשמיע קולו בגירסתו. ואמר בתחלה ייראו כו'. ר"ל בתחלה יראו ממנו בעבור לשון הרע שהיה עושה

א"ר יצחק מאי דכתיב (תהלים נב) מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום א"ל הקב"ה לדואג לא גבור בתורה אתה מה תתהלל ברעה לא חסד אל נטוי עליך כל היום. ואמר ר' יצחק מאי דכתיב (שם נ) ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי א"ל הקב"ה לדואג הרשע מה לך לספר חקי כשאתה מגיע לפרשת מרצחים ופרשת מספרי לשון הרע מה אתה דורש בהם (שם) ותשא בריתי עלי פיך אמר רבי אמי אין תורתו של דואג אלא משפה ולחוץ. וא"ר יצחק מאי דכתיב (שם נב) ויראו צדיקים וייראו ועליו ישחקו בתחלה ייראו ולבסוף ישחקו. וא"ר יצחק מאי דכתיב (איוב כ) חיל בלע ויקיאנו מבטנו יורישנו אל אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע ימות דואג אמר לו חיל בלע ויקיאנו אמר לפניו מבטנו יורישנו אל. ואמר רבי יצחק מאי דכתיב (תהלים נב) גם אל יתצך וגו' אמר הקדוש ברוך הוא לדוד

בצדיקים כמו שעשה בנוב עיר הכהנים ובדוד ולבסוף כשמת קודם זמנו ישחקו כמ"ש באבוד רשעים רנה דהיינו איבוד קודם זמנו: חיל בלע ויקיאנו כו'. האי קרא באיוב אמרו צופר הנעמתי על הרשעים החנפים ובעלי לה"ר ודרשו על דואג שא"ל הקב"ה לדוד שחיל בלע ר"ל שהתורה שיש בו דרך בליעה בעלמא ולא דרך אכילה יקיאנו מאליו דהיינו שישכח אותה קודם מותו וקאמר לו מבטנו יורישנו דהיינו שיורישנו מגופו ע"י אחר כדלקמן שנזדמן לו מלאך א' ששכח תלמודו וקאמר אמר לפניו גם אל יתצך וגו' שאמרו דוד על דואג וכתיב ביה כהאי לישנא אהבת כל דברי בלע וגו' ויש לפרש אהבת כל דברי בלע

הרי"ף

מ"ד מה תתהלל ברעה. הוקשה לו שאם הוא מתהלל ברעה אינו מתהלל בחסד אל שהם דברים הפכיים ועוד דליערבינהו מה תתהלל ברעה ובחסד אל הגבור או יאמר מה תתהלל הגבור ברעה ובחסד אל לזה אמר שאמר הקב"ה לדואג מה תתהלל בלה"ר וכי אינך גבור בתורה שידעת כמה חמור עון לה"ר וכן לא חסד אל שהוא התורה ללמדך כמה קשה לה"ר: מ"ד מה לך לספר חקי. נראה דהוקשה ליה למה חזר לומר ותשא בריתי עלי פיך אלא א"ל מה לך לספר חוקי על פרשת מרצחים ופ' מספר לה"ר אחר הראית שבשני דברים אלו הם חוק בלי טעם ולכך ספרת וגם התורה שלמדת ותשא בריתי היא מהשפה ולחוץ עלי פיך לפי שכל הסנהדרין הורו לו שנשאלים למלך ולמי שהצבור צורך בו באורים ותומים והוא היה ממרא ב"ד והרגם באופן שבריתי של התורה היתה עלי פיך ומן השפה ולחוץ: מ"ד יראו צדיקים וייראו. הוקשה לו מלבד הקושיא שיראו הוא היפך ישחקו עוד יקשה אמרו וייראו ועליו ישחקו דהיל"ל וייראו וישחקו עליו. ולמה הפסיק במלת ועליו בין וייראו בין ישחקו לכך דרש בתחלה וכו': מ"ד חיל בלע ויקיאנו וכו'. הוקשה לו בכתוב שתחלתו מדבר לשעבר חיל בלע ויקיאנו והגיו מדבר לעתיד מבטנו יורישנו אל לכך דרש הכתוב שמדבר בדואג ויש לדקדק מנ"ל שאמר דוד ימות דואג והשיבו הקב"ה חיל בלע ונראה שאע"פ שפסוק זה נאמר באיוב בדברי צופר הנעמתי יש סמך לדבר שהכתוב קודם לזה אם תמתיק בפיו רעה יכחידנה תחת לשונו שמדבר על לשון הרע שאם תמתיק בפיו אותה רעה לא יוציאנה מפיו ויכחידנה תחת לשונו וסמך לזה ואמר לחמו במעיו נהפך מרורות פתנים בקרבו שהיא תפלתו של דוד לפני הקב"ה על דואג שדבר בפיו רעה שיהיה לחמו במעיו נהפך למרורת פתנים וסמיך ליה חיל בלע שהם דברי הקב"ה כו'. וז"ש ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה כלומר תהרגהו לה"ר ההורג כנחש ואפעה. והטעם דהקב"ה אמר המתן עד שתשכח תורתו כי מרפא לשון עץ חיים כל זמן שעוסק בתורה אינו לוקה בנגעים ולזה התפלל דוד יתוך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים שלא יעסוק בתורה שהוא עץ חיים: מ"ד גם אל יתצך. דקשיא ליה מאי גם לכך דרש אמר הקב"ה כו' ולזה אמר גם אל המלמד עליו זכות יסכים עמי דלא ניתי לעלמא דאתי:

עיון יעקב

לא גבור בתורה אתה. דליכא למימר גבור כפשוטו איזה גבור הכובש את יצרו דהא קאמר מה תתהלל ברעה ש"מ דלא כביש יצרו אלא דה"ק לא גבור בתורה אתה דכתיב ועץ חיים מרפא לשון ואיך תתהלל ברעה לדבר לה"ר הא התורה מגלת מלה"ר: לא חסד אל נטוי עליך. כלומר תורת של חסד זה הלומד תורה לשמה כדאיתא בסוכה דף מ"ט וא"כ אם אין התורה מגלת אותך מן החטא ודאי לא למדת לשמה וזה לא חסד אל נטוי עליך שלא היתה תורתו רק מן השפה ולחוץ: מה לך לספר חקי כשאתה מגיע לפ' מרצחים. לפי פשוטו י"ל אפשר משום דיש מצות מושכלות כמו רציחה ולה"ר ואף אם לא נכתב ראוי לשמרן מצד המושכל והנהגת בני אדם הצודקים ויש מצות שהם חקים וגזירות של הקב"ה שהשטן ואו"ה משיבין עליהם וכדאיתא ביומא דף ס"ז ע"ב ומי שאינו מקיים ומשמר מצות המושכלות מכ"ש שאינו משמר החקים שאינם מצד השכל וא"כ ה"ק ליה מה לך לספר חקי שהם המצות שהשטן ואו"ה משיב עליהם שהרי כשאתה מגיע לפ' מרצחים ולה"ר מה אתה דורש בהם שעברת עליהם מכ"ש על החקים מה לך לספר ועי"ל על דרך הדרש דאיתא בגמרא דסוטה דף כ"ב דעבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה ואלמלא דרשו דואג ואחיתופל האי קרא לא רדפו בתר דוד דכתיב לאמר אלהים עזבו לפי שאמרו שעבירה כבתה זכיותיו ולא ידעו שאין עבירה מכבה תורה וזה כונת הגמרא דלעיל אמר הקב"ה לדואג לא גבור בתורה אתה דאיתא שני פשטים על הא דנקרא תורה תושיה כדאיתא בגמרא דסנהדרין למה נקרא תורה תושיה שמתשת כוחו של אדם ד"א שהעולם ומלואו מושתת עליהן ואיתא בסנהדרין דף ל"ח בשעה שביקש הקב"ה לברוא האדם נברא כת של מה"ש אמרו מה אנוש כי תזכרנו וגו' וכן כת שניה ושלישית כשהגיע לאנשי דור המבול ודור הפלגה אמרו לפניו רבש"ע לא יפה אמרו ראשונים לפניך אמר להם עד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול ופירש בחדושי אגדות עד נתינת התורה שנראה הקב"ה כזקן ונראה לי הטעם דבאמת הקב"ה ראה לפניו מעשה רשעים ולפי מה דאיתא דעבירה מכבה מצוה לכך אמרו יפה שאמרו ראשונים מה אנוש כי תזכרנו כי עבירה מכבה מצוה והשיב להם הקב"ה עד זקנה שהוא נתינת התורה אני אסבול כי אין עבירה מכבה תורה וא"כ זה שאמר הקב"ה לדואג לא גבור בתורה אתה אע"ג דכתיב תושיה שמתיש כחו אלא צ"ל תושיה שהעולם מושתת עליהן לפי שאין עבירה מכבה תורה וא"כ מה תתהלל ברעה שאתה מדבר על דוד ודבר זה שאין עבירה מכבה תורה יש ללמוד מפ' רוצחים כדאיתא במכות דף י' מנין לדברי תורה שהם קולטין שנאמר את בצר במדבר וגו' וזאת התורה מזה מוכח דאין עבירה מכבה תורה אך דאיכא למיפרך דשאני התם דמיירי מרציחה שוגגת לכך מגין תורתו עליו משא"כ במזיד ויש ללמוד דבר זה מלשון הרע כדאי' בערכין מה תקנתו של מספר לה"ר יעסוק בתורה שנאמר עץ חיים מרפא לשון אך על זה איכא למיפרך דשאני לה"ר דהוא דבור בעלמא ולא עביד מעשה אך יש ללמוד מתרווייהו מרציחה ומלה"ר במה הצד וא"כ הכי קאמר כשאתה מגיע לפ' מרצחים ולפ' מספרי לשון הרע מה אתה דורש בהם דכיון דמתרווייהו מוכח במה הצד דאין עבירה מכבה תורה א"כ מה תתהלל ברעה ומדבר על דוד. ועי"ל בדרך אחר ע"פ מה שהקשו המפרשים למה נענש דואג כל כך על שסיפר לה"ר הא לית בה אלא לאו ואע"פ דאמרינן כל המספר לשון הרע הורג שלשה מ"מ הוא רק מדינא דגרמא וגרמא בניזקין פטור ותירצו דמלך שאני כיון שדבר לשון הרע אל המלך ובמלך מיד אתת דתו להמית אכן לפי מה דאמרינן שמיד שאמר שמואל לשאול קרע ה' ממך את הממלכה ליתן לרעך הטוב ממך לא היה לשאול דין מלך א"כ הדרא קושיא לדוכתא למה נענש שאול ודואג היה לו תירוץ על שהרג נוב עיר הכהנים שלא היה יכול להמרות פי המלך אע"ג דבשאר בני אדם קיימא לן דאין שליח לדבר עבירה מ"מ במלך שאני כי הוא לא דרש אכין ורקין והוה ס"ל דאפילו לדבר עבירה צריך לשמוע למלך ובזה מתורץ כשאתה מגיע לפ' מרצחים ולפ' מספרי לה"ר מה אתה דורש בהם כי על פ' מרצחים לבד היה לך תירוץ שנעשה על פי צווי המלך והוכרחתי לעשות כן ועל לה"ר לבד ג"כ יש לך תירוץ שהוא רק גרמא בעלמא אף על גב דבמלך מיד אתת דתו להמית מכל מקום יש לומר דשאול לא היה דין מלך אבל תרווייהו יחד דממה נפשך אין לך תירוץ אם כן מה תתהלל ברעה: אין תורתו של דואג אלא מן השפה ולחוץ ולא בלב. עיין בחדושינו פ"ק דסוטה דף כ' דלכך לא אסיק שמעתתא אליבא דהלכתא ובדף ה' בחדושינו שם: בתחלה ייראו ולבסוף ישחקו. עיין בפרש"י ומהרש"א ועי"ל דבתחלה ייראו לפי שראו מי שנאמר בו איה שוקל ואיה סופר וכו' יכשול בחטאים גדולים כזו ולבסוף שראו שתורתו לא היה רק מן השפה ולחוץ ולא אסיק שמעתתא אליבא דהלכתא ישחקו עליו:

עץ יוסף

פרק כ"ה שהשכינה אומרת קלני מראשי כו': לא גבור בתורה אתה · וראה לסנהדרין · מה תתהלל ברעה למה תתהלל לספר לשון הרע על דוד · וכי זו גבורה היא שרואה אדם את חברו על פי הבור ודוחפו לבור · ורואה אותו על ראש הגג ודוחפו זו גבורה היא · אלא אימתי הוא גבור בשעה שיבא חברו

ענף יוסף

רלא חיל בלע ויקיאנו. האי קרא באיוב אמרו צופר הנעמתי על הרשעים החנפים ובעלי לשון הרע ודרשוהו על דואג שא"ל הקב"ה לדוד שחיל בלע שר"ל שהתורה שיש בו דרך בליעה בעלמא ולא דרך אכילה יקיאנו מאליו דהיינו שישכח אותה קודם מותו. וקאמר ליה מבטנו יורישנו דהיינו שיורישנו מגופו ע"י אחר כדלקמן שנזדמן לו מלאך אחד ששכח בלמודו: א"ל הקב"ה לדוד לימרו שמעתתא כו' להוי ליה בנין רבנן

חדושי גאונים

בלעם: א"ר חייא ב"א אמר רב סימאי ג' היו באותה עצה בלעם איוב ויתרו בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נידון ביסורין יתרו שברח זכו בני בניו לישב בלשכת הגזית · למה איוב מפני ששתק נידון ביסורין יש לבאר מדרש תמוה בשעה שהתרעם איוב על היסורין הראה לו סוכה של ג' דפנות ובפירוש י"ל שמי ששותק מלעשות עצה טובה הוא מדה כנגד מדה שנידון ביסורין דיסורין מעוררין קול לצעקה שלא לרצונו והוא העונש שלא פתח פיו לעמוד לימין חבירו בעצה טובה ולכן גם איוב ששתק מלתת עצה טובה לפרעה שיצלח ישראל מפני שתיקתו נידון ביסורין. ועפ"ז יובן הפסוק אמרה דרכי וגו' נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר כלומר שדוד היה רוצה לשתוק לגמרי שלא לחטוא בפיו ועי"ז החשיתי מטוב אבל כאבי נעכר דמי ששותק מטוב נידון ביסורין. והנה לאיוב לכאורה היה התנצלות על ששתק שהיה ירא שלא ימית אותו פרעה אם יאמר נגדו עם העצה שהיה בלבבו וכמו שבאמת יתרו ברח מטעם זה אפשר שהוא ירא מלברוח אכן אין זה תירוץ שאין לעשות עול מיראת אנשים שבני אדם אין להם ממשלה רק כשהם בעוה"ז אכן העוה"ז אין סתום מכל צד שצד אחד פתוח לצאת ממנה ולא יעכבוה אנשים והנה ידוע שיש פלוגתא אי סוכה בעי ג' דפנות או ד' דלמ"ד ד' דפנות ס"ל סוכה דירת קבע בעינן ולמ"ד ג' ס"ל סוכה דירת עראי בעינן גם ידוע דסוכה מרמז על עוה"ז ע"ד לא מדירת קבע ושב בדירת עראי שימי שבתינו על הארץ הם כמו ישיבת עראי ולכן איוב שלא שם לבו לזה שימי שבתנו על הארץ הם כמו דירת עראי ושתק מיראת אדם הראו לו סוכה של ג' דפנות ובעולם הזה נידון ביסורין (ערוך לנר):

ניתי דואג לעלמא דאתי אמר לפניו גם אל יתצך לנצח. לימרו שמעתא בי מדרשא משמיה יחתך ויסחך מאהל. ליהוי ליה בנין רבנן ושרשך מארץ חיים סלה. וא"ר יצחק מאי דכתיב (ישעיה לג) איה סופר איה שוקל איה סופר את המגדלים איה סופר כל אותיות שבתורה איה שוקל ששוקל כל קלים וחמורים שבתורה איה סופר את המגדלים שהיה סופר ש' הלכות פסוקות במגדל הפורח באויר. א"ר אמי ארבע מאות בעיי (הוו) בעו דואג ואחיתופל במגדל הפורח באויר ולא אפשיט להו חד. אמר רבא רבותא למיבעי בעיי[א]. א בשני דרב יהודה כולי תנויי בנזיקין ואנן קא מתנינן טובא בעוקצין וכי הוה מטי רב יהודה האשה שכובשת ירק בקדירה ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן טהורין אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן קא מתנינן בעוקצין תלת סרי מתיבתא ורב יהודה שליף מסאניה[ב] ואתא מיטרא ואנן צווחינן וליכא דמשגח בן אלא הקב"ה לבא בעי דכתיב (ש"א טז) וה' יראה ללבב:

רלב שם אמר רב משרשיא דואג ואחיתופל לא [הוו] סברי שמעתא. מתקיף לה מר זוטרא מאן דכתיב ביה איה סופר איה שוקל איה סופר את המגדלים ואת אמרת לא הוו סברי שמעתא אלא דלא הוה סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא דכתיב (תהלים כה) סוד

רש"י

בי מדרשא. מאהל זה בית המדרש: ושרשך מארץ חיים סלה. שורש שלו תנסח מארץ חיים דלא ליהוו ליה בני רבנן: כל אותיות שבתורה. שהיה בקי בחסירות ויתרות: שוקל קלים וחמורים. ויודע לדרוש בק"ו: במגדל הפורח באויר. מתג העליונה שלמעלה מן הלמ"ד מפני מה כפופה למטה. מ"ר מפי השמועה. ל"א במגדל הפורח באויר הנכנס לארץ העמים בשידה תיבה ומגדל אם הוא טמא אם לאו. ל"א שלש מאות הלכות במגדל הפורח באויר לעשות כישוף להעמיד מגדל באויר כגון שלש מאות הלכות בנטיעת קישואין דאמרינן בפרקין דלעיל. ולמורי נראה דה"נ שלש מאות הלכות במגדל העומד באויר ומשנה היא באהלות (פ"ד) דמשתעי בהפי מגדל העומד וטומאה בתוכו כלים שבתוכו טמאים וכן נראה לרבי: רבותא למבעי בעיי. וללמוד תורה רחמנא לבא בעי דהא בשני דרב יהודה כולהו תנויי בסדר נזיקין הוה כל התלמוד שלהן לא הוה אלא בסדר נזיקין שלא היו מרבין כל כך לדרוש: האשה שכובשת ירק בקדרה. לא אשכחתיה במסכת עוקלין: שכובשת ירק. בחומץ או בציר טהורים דאין מקבלין טומאה על ידי עוקלין שאם נגעה טומאה בשרשים העלין טהורים שאין נעשין יד לעלין מאחר שכבשן שאין מניחן לשם אלא למראה: זיתים שכבשן בטרפיהן. איתא במסכת עוקלין (פ"ב) טרפיהן עלין שלהם טהורים הזיתים שאין נעשין להם בית יד להכניס להם טומאה: הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא. דלא הוה ידע מ"ט הם טהורים: תליסר מתיבתא. י"ג ישיבות אנו שעוסקין כולן במסכת עוקלין ויודעין אותה יפה ואפ"ה (הם) [בהם] היו חסידים יותר ממנו דאילו רב יהודה וכו': לא סברי. לא היו יודעין הלכה לפרשה כתקנה בטעמה: דלא סלקא להו שמעתתא כו'.

מהרש"א

דהיינו דבריו של בלעם שנקרא בלע בן בעור שהוא היה נ"כ בעל לה"ר ועין רעה. ואמר דניתי דואג לעלמא דאתי. ויסקול למטרפסיה בהאי עלמא ואמר גם לעוה"ב לא יזכה דהיינו יתלך לגלה שהוא לעולם הגלוי. וקאמר לימרו שמעתא בי מדרשא משמיה כו'. משום דנענה בתפלתו דוד מלפניו שיאבד דואג משני עולמות רצה הקב"ה ברחמיו לזכותו במקצת משני עולמות דהיינו דלימרו שמעתא בי מדרשא משמיה דאמרי' פ' האשה רבה[א] אגורה באהלך עולמים וכי אפשר לו לאדם לגור בשני עולמות אלא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע יה"ר שיאמרו דבר שמועה מפי בעוה"ז כו' ע"ש ע"ז התפלל דוד שלא יזכה דואג גם לזה. ואמר יחתך ויסחך וגו'. בלשון כפל דהיינו שלא יהיה דר בשני עולמות: בנין רבנן כו'. אפשר שהיה דואג אוהב בעלי תורה ואמרינן פ' ב"מ[ב] דרחים רבנן ה"ל בנין רבנן גם ע"ז התפלל דוד שלא יזכה גם לכך ואמר ושרשך מארץ חיים שהתורה שהיא עץ חיים תשרש אחריו מן הארקו"ל: כל אותיות שבתור'. כדאמרי' פ"ק דקידושין[ג] למה נקראו הראשונים סופרים לפי שהיו סופרים כל אותיות שבתורה שהיו אומרים וי"ו דגחון חציין כו': ואיה שוקל ק"ו. פרש"י יודע לדרוש בק"ו עכ"ל ומלשון שוקל נראה דבר נוסף שהיו יודעין לשקול בק"ו שהם מתהפכים לאיזה צד נוטה לפי הסברות והפרכות. ואמר שהיה סופר ג' מאות הלכות במגדל הפורח באויר כו'. עיין פירושו בפירש"י ועוד כ"ל לפרש ע"פ מ"ש בפרק איזהו מקומן[ד] שהיו יושבין ברמה ועוסקין בניו של עולם כו' לא ידעו דוכתיה היכא אמרי נחתי ביה קליל דכתיב ובין כתיפיו שכן כו' ועד"ז נתקנא דואג האדומי בדוד דכתי' כי קנאת ביתך אכלתני וגו' וכתיב זכור ה' לדוד את כל ענותו וגו' ע"ש שפירשו זה על דואג דכתיב לעיל מניה מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי דהיינו שבעיני דואג היה דוד נחשב לנכרי כדאמרינן פ' הערל[ה] שאמר דואג על דוד שאל נא אם ראוי לבא בקהל ולפי שהמקדש קרוי מגדל כמ"ש כמגדל דויד צוארך וגו' ע"כ אמר שדואג היה סופר ולמד ג' מאות הלכות במגדל הפורח באויר שעל שם שלא ידעו מקומו של ב"ה קראו כמגדל הפורח באויר והוא למד ג' מאות הלכות היכן הוא מקומו ולא ידע שפיר עד כי בא דוד כמ"ש שם ואמר מגדלים בלשון רבים ע"ש הלשכות רבים שהיו ששא"כ ע"ש מקומותיו רבים שהיו מסופקין בו דואג ואחיתופל וד' מאה בעיי דבעו דואג ואחיתופל במגדל כו' היינו נמי שהיו מסופקים במקומו. וז"ש רבותא למבעי בעיי כו'. שהיו מסופקים בדבר ולא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא ומסיק אלא הקב"ה לבא בעי דכתיב וה' יראה ללבב דהיינו קרא דכתיב גבי דוד שהוא היה מתכוון בדבר ההוא דסלקא ליה אליבא דהלכתא כדמסיק: [ועיין כי הוה מטי רב יהודה האשה כו' מבואר

עין יעקב

דלא סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא. ולכך לא ניצולו מן החטא כדאיתא בסוטה דף כ' הגיע לפרשת דרכים ניצול מכלם זה תלמיד חכם דאסיק שמעתתא אליבא דהלכתא

ענף יוסף

אמר דוד ושרשך מארץ חיים סלה. הכוונה בזה דאמרו בפ' יש נוחלין בפסוק אשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים. ר' יוחנן ורשב"ל חד אמר כל שאינו מניח בן ליורשו וחד אמר כל מי שאינו מניח תלמיד ע"כ. עוד אמרו בפרק הנ"ל בדוד נאמר שכיבה מפני שהניח בן כמותו. אבל יואב שלא הניח בן כמותו לכך נאמר בו מיתה. עוד אחז"ל בדוד אגורה באהלך עולמים הייתו שיאמרו דבר הלכה משמו לאחר מיתה ויהיו שפתותיו דובבות בקבר ויהיה כמו שהוא חי בשני עולמים. ומעתה יובן. ומעתה יבואר מאמר הנ"ל:

רלב אלא דלא הוה סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא. ולכך לא ניצולו מן החטא כדאי' בסוטה דף כ' הגיע לפרשת דרכים ניצול מכולם זה ת"ח דאסיק שמעתתא אליבא דהלכתא:

עין יוסף

ליפול ואוחזו בידו שלא יפול. וכן מי שרואה חברו שנופל לבור ומעלהו. ואתה ראית שאול כועס על דוד והטלת מים על אבריו (מדרש שוח"ט): **האשה** שכובשת ירק בקדרה. לא אשכחתיה במסכת עוקצין (רש"י) ובמסכת תענית דף כ"ד ע"ב פרש"י במסכת טהרות היא בפרק שני גבי ידות מיירי דקיימא לן (עוקצין פ"א משנה א') כל ידות האוכלים אם נגעה טומאה בהן נטמא גם האוכל הצריך לידות. דיד מכנים ומוציא. וקתני התם אשה שהיא כובשת ירק דידות שלהן טהורין דכשהיא עוצרה אותן הידות מתשברות ואי אפשר ליטול הירקות בידות שלהן שנשמט ונפסק האוכל מן היד מחמת כבישת ע"כ: **כובשת**. עוצרת שילא המשקה שלהן ויבשו. דרך אשה בכך כובשת ירק ממים שישתמרו לזמן מרובה טהורין העלין והקלחין (רש"י שם): **ואמרי לה**. כי מטא לאידך בפרק שני (דעוקצין משנה א') זיתים שכבשן בטרפיהון. כתרגומו עלה טרפא (בראשית ח') עלין שלהם דהיינו ידות: **טהורין**. אם נגע שרץ בעלין. טהורים הזיתים והעלין. דלא חשיבי העלין לא יד ולא שומר. לפי שלא כבשן בטרפיהן אלא למראה כדי שיהו נראין יפין יותר כשהעלין עמהן. דנראין כאלו מחדש נתלשו: **הויות דרב ושמואל קא** חזינא הכא. כלומר טעם משניות הללו קשה עלי ככל הקושיות שהיו שני רבותי מתקשין בהן בכל הגמרא (רש"י ברכות דף כ'): **תליסר** מתיבתא. י"ג ישיבות איכא בהך מתא דגמרי מסכת עוקצין (רש"י תענית) ויודעין אותה יפה. ואפ"ה הם היו חסידים יותר ממנו. דאלו רב יהודה כד הוה שליף חד מסאנא משום עינוי: **אלא הקב"ה לבא בעי**. שהכל תלוי בלב כי בו משכן הנשמה וכל האברים גרירי בתריה. וכל העוסק בתורה ומצות ואין לבו לשמים הרי הוא כגוף בלא נשמה ונמשל כבהמות נדמו. והיינו דאמר בפרק אבות רואה אני את דברי רבי אלעזר בן ערך מדבריכם שאמר לב טוב. שבכלל דבריו דבריכם (תורת חיים):

[א] מהרש"א ד"ה לימרו פרק האשה רבה (דצ"ו): [ב] שם ד"ה בנין. פ' ב"מ (שבת דף כ"ג:): [ג] שם ד"ה כל. פ"ק דקידושין (דף ל.): [ד] שם ד"ה שהיה. בפרק איזהו מקומן (דף נ"ד:): [ה] שם שם פ' הערל (דף ע"ו:):

יד יוסף

א ברכות דף כ' ע"א תענית דף כ"ד ע"ב:

חדושי גאונים

ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי וגו'. הכוונה בזה הנה איכא פלוגתא בערכין פ"ג אמר ר' חמא בר חנינא מאי תקנתם של מספרי לה"ר אם ת"ח הוא יעסוק בתורה וכו' ר"א בר חנינא אמר סיפר אין לו תקנה שכבר כרת דוד ברוח הקודש. ובזה יבואר מה לך לספר חוקי כשאתה מגיע לפרשת מצורע ופרש' מספרי לה"ר ר"ל כמבואר בקרא חק שהוא לשונם והוא כמו חק ואמר בערכין במערבא אמרי לשון תליתאי קטיל תלתא הורגת למספרו ולמקבלו ולאומרים עליו ר"ל מה לך לספר חוקי כי התור' לא תציל אותך ממה שספרת לה"ר וכמ"ד שאם סיפר אין לו תקנה ותשא בריתי עלי פיך וגו' אין תורתו של דואג אלא משפה ולחוץ ר"ל הפילו להדעה שאם סיפר יש לו תקנה שיעסוק בתורה אבל כיון שאתה תשא התורה כי אם על פיך משפה ולחוץ תורה כזאת בוודאי לא יועיל למי שמספר לה"ר (עין אליהו): **במגדל** הפורח באויר. אולי דלכן אמרו דוקא בהלכה זאת דהתחכמה נקראת בית ככתוב (משלי ט') חכמות בנתה ביתה ובית הוא כמחובר ואינו מקבל טומאה והמגדל כשהוא קבוע ומחובר אינו מקבל טומאה וכשהוא פורח באויר הוא מטמא ורמזו שאם היה לומד תורה לשמה לא היה מקבל טומאה כמ"ש הלא כה דברי כאש נאם

המתורגמן. א) איזט דען דאס גרויס פֿראגען צו מאַכען. ב) האט דיא שוהע נור אב געצאגען.

בסוף הוריות ע"ש]:הוא ימות באין וגו'.ברשע איירי דכתיב לעיל מיניה עונותיו ילכדנו הרשע וגו'. ואמר אף שבחייו היה לו מוסר ותורה הוא ימות באין מוסר שבשעת מיתתו לא יהיה לו מוסר. ואמר וברוב אולתו בד"ת שאמר על דוד לפוסלו מן הקהל ישגה ולא נתכוון אל האמת כדאמרי' פרק הערל[א]: שנצטרע.כדאמרי' פ' יש בערכין[ב] כל המספר לשון הרע נגעים באין עליו שנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית וכתיב התם לצמיתות ומתרגמינן כו' ומיהו ק"ק דהכא נמי עפי ה"ל לאתויי האי קרא דמלשני בסתר רעהו אותו אצמית וגו' דמפורש בו לה"ר וק"ל: ג' מלאכי חבלה כו'. יש לפרש דהיינו הג' כיתות של מלאכי חבלה שיוצאים לקראת הרשע כשנאבד מן העולם כדאמרינן פרק הנושא[ג] אחת אומרת אין שלום אמר ה' לרשעים והיינו הא' שע"י שכח דואג תלמודו שהתורה נותנת שלום והאחת שאומרת לו למעצבה ישכבון היינו ששרף נשמתו שאף הנשמה נשכבה למעצבים והאחת שאומרת לו רדה והשכב את ערלים היינו שפיזר עפרו כו' שבערלים נאמר ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם וגו' וק"ל: דואג ואחיתופל לא ראו זה את זה כו'. דכיון דדואג במלכות שאול היה ואחיתופל במלכות דוד ע"כ שלא ראו זה את זה שהרי דואג היה במלכות שאול בסנהדרין ודוד היה אז עדיין נער והיה דוד ע' שנים ואחיתופל היה במלכות דוד קצת בסוף מלכותו שנמשך מ' שנים והם לא חצו ימיהם כדלקמן ואשמעינן שאילו היו בזמן אחד אפשר לא היה יכול דוד לקום מפני עצתם הרעה עליו.ואמר שלא חצו ימיהם שנא' אנשי דמים.שהוא דואג שהרג אנשי נוב עיר הכהנים ומרמה הוא עצת אחיתופל וק"ל:

שלא זכו לקבוע הלכה כמותן:ומתרגמי' לחלוטין. ואנן תנן לשון חלוטין גבי מצורע: אלופי. היינו רבי: אוכל לחמי. לומד תורתי:

ה' ליראיו. אמר רבי אמי לא מת דואג עד ששכח תלמודו שנאמר (משלי ה) הוא ימות באין מוסר וברוב אולתו ישגה רב אשי אמר נצטרע שנאמר (תהלים עג) הצמתה כל זונה ממך וכתיב התם (ויקרא כה) לצמיתות ומתרגמינן לחלוטין א ותנן אין בין מוסגר ומוחלט אלא פריעה[א] ופרימה[ב]. א"ר יוחנן שלשה מלאכי חבלה נזדמנו לו לדואג אחד ששיכח תלמודו. ואחד ששרף נשמתו. ואחד שפיזר עפרו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות וא"ר יוחנן דואג ואחיתופל לא ראו זה את זה. דואג בימי שאול ואחיתופל בימי דוד. וא"ר יוחנן דואג ואחיתופל לא חצו ימיהם תניא נמי הכי (תהלים נה) אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ב כל שנותיו של דואג לא היו אלא ל"ד ושל אחיתופל אינם אלא ל"ג:

רלג שם ואמר רבי יוחנן בתחלה קרא דוד לאחיתופל רבו ולבסוף קראו חבירו ולבסוף קראו תלמידו. בתחלה קראו רבו (תהלים נה) ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי. ולבסוף קראו חבירו (שם) אשר יחדו נמתיק סוד וגו'. ולבסוף קראו תלמידו (שם מא) גם איש שלומי אשר בטחתי בו אוכל לחמי וגו':

רלד [דף קז] אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון שהרי דוד מלך ישראל הביא עצמו לידי נסיון ונכשל אמר לפניו רבש"ע מפני מה אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב

בתחלה קראו רבו כו' חבירו כו' תלמידו גם איש שלומי כו'. הני קראי אינן כתובין כסדר הזה בספר תהלים דקרא דגם איש שלומי וגו' כתיב מקמיה דהני קראי אחרינא אלא דמסתמא אחיתופל שהוא רשע תורתו היה משתכח ממנו ודוד בזקנותו היה מוסיף בתורה כדמוכח בכמה דוכתין ולפי המדרש שאמרו כי דוד מלך ישראל למד מאחיתופל ב' דברים היינו מהאי קרא דאשר יחדיו וגו' דכתיב בתר האי קרא דקראו אלופי ומיודעי לפי שמלא אחיתופל את דוד שהיה לומד תורה ביחידי א"ל אשר יחדיו נמתיק סוד ושוב ראה אותו שהלך בנחת לב"ה א"ל בבית אלהים נהלך ברגש וקשה היאך יליף הכא תלמודא מהאי קרא שקראו דוד חברו דאדרבה אחיתופל קאמר הכי לדוד וע"י כך קראו רבו ויש מדרשים חלוקים מה שלמד דוד ממנו ובפרק אלו הן הגולין אמרינן בהאי דכרה דוד שיתין קפא תהומא כו' ולמדו אחיתופל בק"ו לכתוב שם אחספא כו' ועד"ז יש לפרש האי קרא ואתה אנוש וגו' שאחר שראית בתהום שיהיה העולם כדור אנוש שהציף התהום את שליש העולם נעשית אלופי ומיודעי וגו' להודיעני דבר זה לכתוב שם אחספא כו' שיהיה העולם קיים. ודרש איש שלומי וגו' על אחיתופל שהוא ודאי היה איש שלומי שהיה דוד נשוי לבת בנו של אחיתופל שהיא בת שבע בת אליעם בן אחיתופל ועליו היה בטח דוד שלא יהיה עוזר ליתן עצה לשונאו ואוכל לחמי שהיה גם כן תלמידו ואע"פ כן הגדיל עלי עקב ר"ל שהגדיל אחיתופל בעצתו על דוד את בנו אבשלום שהוא עקבו וסופו של דוד וק"ל:

הרי"ף

במהרש"א בד"ה הוא ימות כו' עונותיו ילכדנו הרשע וגו' ובדואג דרש לעיל ולרשע אמר וגו' או מדכתיב הוא ימות ובדואג כתיב והוא נגב על עבדי שאול: (עוד שם)ד"ה שנצטרע ומיהו ק"ק דס"ג כו' ואפשר י"ל קושית מהרש"א בזה דאי מאותו אצמית ה"א מנ"ל דלהכי הוא דאתי דלמא מיבעי ליה לכדרב חסדא דאמר שם המספר לה"ר ראוי לסקלו באבן כתיב הכא אותו אצמית וכתיב התם צמתו בבור חיי וידו אבן בי לכך דרש מהאי שנאמר הצמת גו' וקמ"ל אפילו לרב חסדא וק"ל:

מפני מה אומרים וכו'. יש לדקדק היל"ל למה אין אומרים אלהי דוד ולמה לו להזכיר סוד אחר ולומר מפני מה אומרים אלהי אברהם וכן נבאר מ"ש לו הקב"ה את לא מינסת דמשמע שיש ספק בו ח"ו אם יעלה בנסיון או לא הרי הכל גלוי וצפוי לפניו. וע"ק כיון שאמר לו הקב"ה כך איך מלאו לבו להתרים ולומר בחנני ה' ונסני אמנם נלע"ד לפי שא"ל הקב"ה ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ ודרשינן בפרק ערבי פסחים זה שאומרים מגן דוד ושם כתבתי ביאורו ולכך שאל דוד ואמר כיון שלא נאמר מגן ליצחק וליעקב ועכ"ז אומרים אלהי יצחק ואלהי יעקב ואני שהובטחתי להיות הקב"ה מגן לי ראוי שייחד שמו עלי לומר אלהי דוד כי מובטח אני שלא יגרום כי החטא יותר מיצחק ויעקב שלא הובטחו במגן כי אם מצד שהוא מגן לאביהם אברהם והשיבו הקב"ה איננו מינסו את לא מינסת לי כלומר איך עומד בנסיון חזר ואמר דוד בחנני ה' ונסני באופן שלא רצה דוד שינסהו השם רק שיבחנהו במבחן קל ואם יעמוד בו ינסהו אח"כ והשיבו הקב"ה כן אעשה והנני מודיעך שהנסיון והמבחן יהיה בדבר עריות והנה המבחן הראשון שחטא בו דוד להפוך משכב לילה ליום וכתיב בווה דרכיו יומת זה המשמש מטתו ביום והיה לדוד לעסוק בתורה כי אם פגע בך מנוול זה משכהו לבה"מ והוא לא כן עשה וז"ש ויהי לעת ערב ויקם דוד מעל משכבו דהיל"ל ויהי בערב כלן רמז חטאו שעשה ביום מה שהוא ראוי לעת ערב כי למדנו מאחשורוש בערב היא באה ולא עוד אלא שכשקם ממשכבו היה לו ללכת לבית המדרש אלא ויקם ויתהלך על הגג בית המלך וזה גרם וירא אשה רוחצת מעל הגג ידוקדק דהיל"ל וירא מעל הגג אשה רוחצת אבל רמז שוירא אשה

עיון יעקב

ע"ש בחידושינו: עד ששכח תלמודו. כי אחרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו והא דאמרי' במשנה שנסתם ממנו מעיינות החכמה היינו שלא הוסיף חכמה להיות כמעיין הנובע אבל מ"מ לא שכח מה שכבר למד ועיין בחדושינו בסוטה פ"ק דף י"ג ע"א: שלשה מלאכי חבלה נזדמנו לו. אפשר נגד שלשה מעלות שהיה בו כדקאמר לעיל איה סופר וגו' ואפ"ה חטא חטאים גדולים כאלו לכך נענש בשלשה מלאכי חבלה:

בתחלה קרא דוד לאחיתופל רבו. נראה דבא ללמוד סדר לימוד שיבא ממעלה אל מעלה כמו שעשה דוד שמתחלה למד אצל רבו כדאמרינן הרבה למדתי מרבותי ואח"כ למד עמו כמי שלמד עם חבירו כי מחבירי יותר מהם ואח"כ שנתחכם הרבה למד כמי שלמד עם תלמידו כי מתלמידי יותר מכולם אבל לא יהפך הסדר קודם שלמד מרבו וחביריו רוצה ללמוד עם התלמידים ע"ז נאמר רבי לא פנה חייא מנ"ל:

לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון. תיבת לעולם בא ללמוד אף שדוד היה לבו חלל בקרבו זה יצר הרע וכן הוא במדרש ילקוט סימן כ"ו ומה דוד שהיה בו כל המדות הללו כי חסדך לנגד עיני וגו' כל השבחים הללו וכו' ע"ש וזה שמדקדק דקאמר דוד מלך ישראל כלומר אף שהיה מלך ישראל שמותר להרבות נשים כדאיתא בפ' כהן גדול אפ"ה נכשל בזנות לפי שהביא עצמו לידי נסיון מכ"ש אדם אחר:

עין יוסף

רלב אחד ששיכח תלמודו ואחד ששרף נשמתו. דאי לאו ששכח תלמודו תחלה לא היתה האש שולטת בנשמתו. כדאמרינן בפ"ג דחגיגה ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהן ק"ו מסלמנדריא שהיא תולדות האש הסך מדמה אין אור שולטת בו. ת"ח שכל גופן אש דכתיב הלא כה דברי כאש נאם ה' עאכ"ו: ואחד שפיזר עפרו בב"כ ובבמ"ד. להיות מדרס לכף רגלי הצדיקים וכדאמרי'

בפ"ק דר"ה פי' בגופן לאחר י"ב חודש נשמתן נשרפת ורוח מפזרתן ונעשין אפר תחת כפות רגלי הצדיקים שנאמר ועסותם רשעים וגו' (תורת חיים):

רלד מפני מה אומרים אלהי אברהם כו'. הא פשיטא דאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם. אלא שידע דוד שאף אחרי מותו לא יהיו אומרים אלהי דוד כמו שאומרים אלהי אברהם כו' אחרי מיתתן ולכן אמר

[א] מהרש"א סד"ה הוא. בפרק הערל (דף עו:): [ב] שם ד"ה שנצטרע. פ' יש בערכין (דף טו:): [ג] שם ד"ה ג'. פ' הנושא(דק"ד.):

יד יוסף

א מגילה דף ח' ע"א ערכין דט"ז ע"ב: ב סנהדרין דף ס"ט ע"א:

חדושי גאונים

ה' מה אש אינו מקבל טומאה אף ד"ת אינם מקבלים טומאה אבל תורתו שהיה לומד מן השפה ולחוץ הוי כמגדל הפורח באויר ומקבל טומאה(שם): ואחד שפיזר עפרו בבתי כנסיו' ובבמ"ד. והענין שפיזר עפרו בבתי כנסיות ובבתי מדרשו' הוא ע"פ מה שבארתי לעיל בדורשי רשומות היו אומרים כולם באים לעוה"ב ומסיק שגם דואג האדומי ג"כ יהיה לו חלק לעוה"ב והקשיתי איך יחלוקו הדורשי רשומות על המשנה שמבואר שאין להם חלק לעוה"ב ותרצתי ע"פ מאמר דתד"א בעת שהתיב יהיו הרשעים אפר ככתוב (מלאכי ג') ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ומבואר בתד"א שהצדיקים יקומו על אפרם ומחמת הצדיקים יקומו גם הרשעים ויחיו ובזה תרצתי שהמשנ' אמרה מחמת זכותם לא יהיה להם חלק לעוה"ב אבל מחמת אחרים יקומו ויהי' להם חלק לעוה"ב וכמו כן יפזר ה' עפרו בבתי כנסיות ובבמ"ד ומחמת שיהי' העפר בבהמ"ד והת"ח שילמדו הם יקומו על העפר הזה ומחמת זכותם גם דואג יעמוד ויהיה לו חלק לעוה"ב(שם): עי' ברש"א סד"ה שנצטרע ואפשר י"ל קושית מהרש"א בזה דאי מאותו אצמית ה"א מנ"ל דלהכי הוא דאתי דלמא מבעי ליה לכדרב חסדא דאמר שם המספר לשה"ל ראוי לסקלו באבן כתיב הכא אותו אצמית וכתיב התם צמתו

המתורגמן. א) ענטבלעסען ופי' גלוי. ב) צעררייסען.

ואין אומרים אלהי דוד אמר אינהו מינסו לי את לא מינסית לי אמר לפניו רבש״ע נסני שנאמר (תהלים כו) בחנני ה׳ ונסני א״ל מינסנא לך ועבידנא מלתא בהדך דלדידהו לא הודעתינהו ואלו אנא קא מודענא לך דמנסינא לך בדבר ערוה מיד (ש״ב יא) ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו וגו׳ אמר רב יהודה שהפך משכבו של לילה למשכבו של יום ונתעלמה ממנו הלכה א אבר קטן יש באדם משביעו רעב ומרעיבו שבע (והיינו דכתיב) (שם) ויתהלך על גג בית המלך וירא אשה רוחצת מעל הגג והאשה טובת מראה מאד בת שבע הות קא חייפא רישא[א] תותי חלתא אתא שטן אידמי ליה כצפרתא פתק ביה גירא[ג] פתקא לחלתה אגלייה וחזייה מיד (שם) וישלח דוד וידרוש לאשה ויאמר הלא זאת בת שבע בת אליעם אשת אוריה החתי וישלח דוד מלאכים ויקחה ותבא אליו וישכב עמה והיא מתקדשת מטומאתה [ותשב אל ביתה] והיינו דכתיב (תהלים יז) בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמותי בל יעבר פי אמר איכו זממא נפל בפומיה דמאן דסני לי ולא אמר כי הא מלתא: דרש רבא מאי דכתיב (תהלים יא) למנצח לדוד בה׳ חסיתי איך תאמרו לנפשי נודי הרכם צפור אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע מחול לי על אותו עון שלא יאמרו (הרשעים) הר שבכם צפור נדדתו. דרש רבא מאי דכתיב (שם נא) לך לבדך חטאתי וגו׳ אמר דוד לפני הקב״ה גליא וידיעא קמך

רש״י

שהפך משכבו וכו׳ · שהיה משמש מטתו ביום כדי שיהא שבע מתשמיש ולא יהרהר אחר אשה כל היום: ונתעלמה ממנו הלכה. שהמשביע אברו בתשמיש רעב ומרעבו תאוה: ה״ג ויתהלך על גג. ול״ג והיינו: חלתא. כוורת: פתק בה גירא. בכוורת כלומר שהכה (בה) ושברה לשון אחר פקחה שברה ונפתחה: מתקדשת מטומאתה. (ובא עליה) [אותה שעה פסק טומאתה ולא בא עליה] כשהיא נדה: פקדת לילה. על מעשה לילה פקדתני אם אוכל לעמוד בנסיון של דבר עבירה: צרפתני בל תמצא. חשבת לצרפני ולא מצאתני נקי: איכו זממא. מי יתן והיה בפי הסן ואפשר לעכב את דברי שלא אומר דבר זה של בחנני: הר שבכם. מלך (שבכם) [של לכם]: צפור נדדתו. דע״י צפור נטרד

מהרש״א

ואין אומרים אלהי דוד וכו׳. הא פשיטא דאין הקב״ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם אלא שידע דוד שאף אחרי מותו לא יהיו אומרים אלהי דוד כמו שאומרים אלהי אברהם כו׳ אחרי מיתתן. וז״ש אינהו מנסו לי. כבר בחייהן ולכך אחרי מיתתן הייתי מייחד שמי עליהם מיהו בחייהן לא כמ״ש הן בקדושיו לא יאמין אבל אתה בחייך לא מינסת לי ולכך אף במיתתך לא אייחד שמי עליך ואמר בחנני ה׳ ונסני וגו׳ כמ״ש ה׳ צדיק יבחן זה אברהם שנא׳ והאלהים נסה את אברהם וגו׳ משל ליוצר שאינו בודק קנקני׳ מרועעי׳ שאינו מספיק להקשת עליהם עד שישברם והוא בודק קנקנים יפים כו׳ וז״ש בחנני ה׳ וגו׳ צרפה כליותי וגו׳ ר״ל שהוא יכול לעמוד בבחינה ונסיון כמו הקנקנים הנצרפין בכבשן יפה דהיינו צרפה כליותי ולבי. ואמר דמנסינא לך בדבר ערוה כו׳. אין זה מפורש במקרא אבל ממה דכתיב ויהי לעת ערב ויקם דוד מעל משכבו למדו לומר כן כי לא זו הדרך לקום לעת ערב ממשכב אלא בבקר אלא שאחרי שהודיע אותו ונסו בדבר ערוה הפך משכבו של לילה כו׳. כדי להשביע עצמו בתשמיש ונתעלמה ממנו הלכה כו׳ שהמשביעו רעב. ואמר קא חייפא רישה כו׳. אפשר שאמרו כן ממה שאמר וירא אשה רוחצת מעל הגג וגו׳ דהיינו שראייתו היה מעל הגג בשוה דהיינו רחיצת הראש אבל רחיצת הגוף לא ראה בשוה מעל הגג רק מן הצד. ואמר תותי חלתא. דודאי בת שבע בצנעא היתה רוחצת תחת החלתא אלא ע״י שנדמה השטן לדוד כצפור ועמד על החלתא השליך גירא עליה ושבר החלתא ונתגלתה בת שבע. ואמר מיד וישלח דוד וגו׳. ר״ל היצר הרע לא עזב ממנו. ואמר והיינו דכתיב בחנת לבי. על שאמרתי בחנני פקדת לילה בנסיון של דבר עבירה על שאמרתי ונסני צרפתני וגו׳ על שאמרתי צרפה כליותי וגו׳: אמר איכו זממא נפל בפומיה דמאן דסני לי כו׳. דוד ודאי על עצמו אמר זמותי וגו׳ אבל התלמוד תולה קללתו בחברו: הצפור נדדתו כו׳. עיין פרש״י ועי״ל ע״פ מ״ש במסכת סוכה[א] שיה״ר נדמה לצדיקים להר ולרשעים לשער וז״ש שיאמרו דוד אינו צדיק כי הר שבכם שנדמה לצדיקים להר נדמה לדוד לדבר קטן כצפור ואעפ״כ לא כפה אותו אלא שהצפור כפה אותו ונדדתו ממקומו והיינו שעל ידי מעשה זה נגזר עליו מעשה אבשלום שהוצרך לנדד ממקומו וק״ל: מ״ד לך לבדך וגו׳. ר״ל ע״פ מ״ש[ב] כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות היה כותב לאשתו וא״כ נגד ישראל לא חטא באיסור א״א אבל לך לבדך חטאתי שאמרת לנסני בדבר ערוה לא בערוה גופה אלא בדבר הקרוב לערוה כגון זה ולא עמדתי בנסיון בדבר זה חטאתי לך לבדך וקמך הרי גם כן גלו דאיבעי למכפיה כו׳ אלא אמינא שתצדק בדברך שלא אוכל לעמוד בנסיון ואל יאמרו

עיון יעקב

לך לבדך חטאתי וגו׳ שלא יאמרו עבדא דגלא למאריה. עיין במהרש״א מה שכתב בזה דלמה אמר לך לבדך חטאתי עיין בו ולי נראה הפירוש כפשוטו דאי׳ בגמרא דב״מ גבי פלוגתא דר״א ור׳ יהושע שאמר אליהו מאי קא עביד הקב״ה אחיך ואמר נצחוני בני ובזה מתורץ כיון שמצינו בכמה מקראות שהקב״ה קרא לדוד עבדי וכדאיתא במדרשות ע״כ אמר שלא יאמרו עבדא נצח למריה משא״כ אם היה בנו מצינו בכ״מ שאמר הקב״ה נצחוני

הרי״ף

רואה מסיבת שעלה על הגג ולא הלך לבית המדרש או ישב בביתו ללמוד תורה וישלח לדרוש לאשה אם היא פנויה או נשואה ושם השיבוהו כי זאת בת שבע בת אליעם שהיא קטנה כמ״ש חז״ל שבת שבע היתה בת ח׳ שנים ונשואי קטנה אין בהם ממש אם לא מדעת אביה ושמא היתה יתומה ואח״ל שהיה לה אב י״ל הלא זאת בת שבע שנתנה דוד לאוריה שהיה נושא כליו של גלית ולא היה דוד יודע לפתוח תיק החרב של גלית ויאמר דוד מי שיפתח אותה אתן לו נערה מבנות ישראל לאשה ויפתח אותה ונתנו בת שבע הרי שנתנה לאוריה שלא מדעת אביה וקי״ל שאע״פ שנתרצה אח״כ אביה בקידושיה לא מהני עד שיחזור ויקבל אביה קידושיה וישלח ויקחה ומ״מ מפני חילול השם שלא לקרות לאוריה אולי ימצא לו עון של חיוב מיתה ומרד במלכות שאמר לו לך רד לביתך ולא ירד וגם אמר אדוני יואב כמ״ש חז״ל וכשמת אוריה שלח דוד ויאספה לו ולדעת התוס׳ שהיה על תנאי כיון שמת אוריה נתגרשה למפרע אבל מה ששלח לאסוף אותה לביתו היה חילול השם בדבר וירע בעיני ה׳ ויבא אליו נתן הנביא והמשיל לו משל כי לרש לא היה לו כל זולת כבשה אחת ויאמר דוד חי ה׳ כי בן מות הוא ואת הכבשה ישלם ארבעתים ואע״ג דקי״ל דקים ליה בדרבה מיניה מכדי רשעה אחת ואינו לוקה ומשלם אפשר דהני מילי כשהתשלומין בהים בשעת מיתה אבל כאן נתחייב בתשלומין משעה שלקח את הכבשה וא״כ בשעת העשיה נתחייב מיתה והנמשל הוא מדוע בזית את דבר ה׳ והוא כמו שכתבנו שנשמש מטתו ביום שנקרא בוזה דרכיו ומזה נמשך שעשית הרע בעיני ה׳ אז התודה דוד ואמר חטאתי לה׳ ויאמר נתן גם ה׳ העביר חטאתך שהוא הקטיגור שנעשה מהחטא העבירו ה׳ שלא יקטרג לפניו ולא תמות כאשר משפטך תרצת כי בן מות הוא וכיון שהודית לה׳ לא תמות :

מאי דכתיב בה׳ חסיתי וגו׳ וכו׳. נראה דהוקשה לו מה צודק בטחונו בה׳ לענין איך תאמרו לנפשי וכי בשביל שהוא חוסה בה׳ לא יאמרו לנפשו שנדדו צפור לזה אמר מ״ד בה׳ חסיתי וגו׳ ודרשו שאמר דוד מחול לי על אותו עון וכו׳ וצריך לדקדק וכי בשביל שלא יאמרו כן תכופר חטאתו והלא לא היה לו ליכשל ביד פשעו ועוד קשה מהו שלא יאמרו צפור נדדתו והלא השטן המסית לבריות הוא שנדדו והכשילו והיה לו לכבוש את יצרו. ואפשר לומר שאמר דוד לך לבדך חטאתי לקיים מה שאמרת שלא אעמוד בנסיון וגלוי לפניך דאי בעינא לנצות ליצרי מצינא אלא למען תצדק בדברך וכיון שבשביל שמך עשיתי וחטאתי ואיך תאמרו הר שלכם צפור נדדתו דהיינו ששולט בו יצרו שנדמה לצפור ולא כבשו על כן מחול לי על אותו עון ועוד י״ל בה׳ חסיתי שאמרת להיות מגן לי ואמרתי בחנני ה׳ ונסני כי לא אמעד כיון שיש לי מגן ולא ידעתי שיסור ממני מגני ועתה מחול לי על אותו עון פן יאמרו הר שבכם שהיה מבלר משגב ומגן נדדתו צפור להטעיאו ולא הועיל לו המגן ולא ידעו שסר ממני כחי ומגני : מ״ד לך לבדך חטאתי. הוקשה לו דפשיטא דאין

עין יוסף

להקב״ה מפני מה כו׳ לפי שכבר שהאבות הן הן המרכבה והן שלשה רגלי הכסא וכך דוד גם הוא נעשה רגל רביעי לכסא כמ״ש בשערי אורה. וזהו מה שאומרים בא״י מגן דוד · וכיון דהאבות הן הן רגלי הכסא לכך אומרים אלהי אברהם כו׳ כביכול כאלו הכסא מתקיים על ידיהם · ולכך דוד נמי כיון שנעשה גם הוא רגל רביעי לכסא אמר מפני מה אין אומרים אלהי דוד דומיא דאבות (תורת חיים):

ויאמר הלא זאת בת שבע כו׳ · יבואר ע״פ מה שאחז״ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה · כי בת זוגו היתה · ובודאי שלא נעלם זה מדוד כי רוח ה׳ דבר בו ומלתו על לשונו · ועל כן כאשר דרש לאשה ויוגד לו למי הנערה · אז אמר דוד הלא זאת בת שבע בת אליעם כלומר כי בת זוגי היא · והיא אשת אוריה החתי · אז וישלח דוד ויקחה. כי כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות

[א] מהרש״א ד״ה הצפור. במס׳ סוכה (דף נ״ב:) : [ב] שם ד״ה מ״ד. ע״פ מ״ש (שבת דף נו׳) :

יד יוסף

א סוכה דף נ״ב ע״ב:

חדושי גאונים

בכור מיי וידו אבן כי לכך דרש מהאי שנאמר הנמתה וגו׳ וקמ״ל אפילו לרב חסדא וק״ל (חדושים על ע״י) : אבר קטן יש בו באדם משביעו רעב מרעיבו שבע. ולדעתי על הלב או העין ידבק זה כי העין רואה והלב חומד וכל אחד מהם הוא אבר קטן מחזיק כל תאוות שבעולם כמו שאמר ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו׳ (במדבר ט״ו). ואמרו עינא וליבא תרי סרסורי דעבירה (ירושלמי פ״א דברכות ה״ד). ואין ספק שהמרעיב עצמו מהם לאחד מהם אשר יתאוה הנה הוא מקצר תאוותיו. אמנם המשביעו הוא מלמדו לאוות וכמו שאמר שאול ואבדון לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה (משלי כ״ז). וכבר כתב זה החכם על ההשתדלות המדיניות בפרק י׳ מסי׳ מהמדות. ובמס׳ תמיד (ל״ב:) זכרו חז״ל ענין נכבד קרה לאלכסנדר מקדון בשובו מאיי הים אמר כי שקיל ואתי יתיב אההוא מעיינא וקא אכיל נהמא גלדני מליחי בהדי דמחורי להו נפל בהו ריח אמר ש״מ האי מעיינא מגן עדן קא אתי. אית דאמרי שקל מיניה מייא וטרא באפיה. ואית דאמרי אדלאי כוליה עד פתח ג״ע רמא להו קלא פתחו לי בבא אמרו ליה זה השער לה׳ צדיקים יבואו בו אמר להן אנא מלכא אנא מחשבי חשיבנא הבו לי מידי הבו ליה גלגלתא חדא אתי תקליה לכולי כספא ודהבא דיליה בהדיה ולא הוה תקיל אמר להו לרבנן מאי היא אמרו ליה גלגלתא דעינא דבישרא ודמא

כדאמרינן אדמי ליה כלפורא : עבדא זכיה למאריה . העבד נלחו לאדוניו בתוכחתו: כי אני לצלע נכון . אותו צלע היה נכון לי: שאכלה פגה . שקפץ את השעה ליזקק על ידי עבירה : נאספו עלי נכים. בעלי מומין כמו פרעה נכה (מ"ב כג) והיו מלעיגין עלי ואני כלא יודע . לשון אחר ולא ידעתי לא הייתי יודע כשמלעיגין כלומר פתאום בא עלי אותו עון שלא ידעתי עד שניתן פתחון פה לביישני: ה"ג בשעה שעוסקין במיתות בית דין אומרים לי הבא על אשת איש מיתתו וכו' : שמונה עשר עונות . לשמונה עשר נשיו שלא לענגן : באנחתי אשחה . אפילו בשעת אנחתי אשחה בכל לילה מטתי. תשמיש המטה ענין סחי ומאוס (איכה ג) קרי ליה:בדמעתי ערשי אמסה. בשעת דמעתי אני ממאיס את מטתי בתשמיש:יאמרו מלך שכמותי. חסיד שכמותי יהרגנו בנו ויהיו מתרעמין על מדותיו של הקב"ה ונמצא ש"ש מתחלל בפרהסיא:מוטב אעבוד עבודת כוכבים. ואחלל את השם אני לבדי ולא יחללו אותו

דאי בעאי למכפייה א) ליצרי הוה כייפינא אלא אמינא דלא לימרו עבדא זכי למריה. דרש רבא מאי דכתיב (תהלים לח) כי אני לצלע נכון ומכאובי נגדי תמיד ראויה היתה בת שבע בת אליעם לדוד מששת ימי בראשית אלא שבאת עליו במכאוב. וכן תנא דבי רבי ישמעאל ראויה היתה לדוד בת שבע בת אליעם אלא א שאכלה פגה ב). ב דרש רבא מ"ד (שם לה) ובצלעי שמחו ונאספו עלי נכים ולא ידעתי קרעו ולא דמו אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע גלוי וידוע לפניך שאם היו קורעין (את) בשרי לא היה דמי שותת ג) ולא עוד אלא בשעה שהם עוסקים(באהלות ונגעים) [בד' מיתות ב"ד] פוסקים ממשנתן ואומרים לי דוד הבא על א"א מיתתו במה אמרתי להם הבא על א"א מיתתו בחנק ויש לו חלק לעוה"ב אבל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב:

רלו שם אמר רב יהודה אמר רב אפילו בשעת חליו של דוד קיים שמונה עשר עונות שנאמר (תהלים ו) יגעתי באנחתי אשחה בכל לילה מטתי בדמעתי ערשי אמסה :

רלז שם ואמר רב יהודה אמר רב ג בקש דוד לעבוד עבודת כוכבים שנא' (ש"ב טו) ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים ואין ראש אלא עבודת כוכבים שנאמר (דניאל ב) הוא צלמא ראשיה די דהב טב (ש"ב טו) והנה לקראתו חושי הארכי קרוע כתנתו ואדמה על ראשו א"ל לדוד יאמרו מלך שכמותך יעבוד עבודת כוכבים א"ל מלך שכמותי יהרגנו בנו מוטב יעבוד עבודת כוכבים ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא .

העבד נלח למריה וק"ל : כי אני לצלע וגו'. לפי שראוי ונכון היתה לי מששת ימי בראשית ע"כ קראה צלע שהאשה בימי בראשית נבראת מן הצלע . ואמר אלא שבאת עליו במכאוב . היינו ע"י נסיון כדאמרינן לעיל . וכן שאכלה פגה. שע"י שהביא עצמו לידי נסיון אכלה קודם זמנה שהיתה ראויה לו ופגה היא התאנה שלא נתבשלה כל צרכה כמ"ש התאנה חנטה פגיה ועי' בערוך בערך פג : [מ"ד ובצלעי שמחו כו'. עי' בפרק הזהב] :

בקש דוד לעבוד עבודת כוכבים כו'. ר"ל שבקש לעבוד עבודת כוכבים דהיינו לילך ולברוח מפני בנו מא"י לחו"ל דה"ל כעובד עבודת כוכבים כמ"ש דוד בהיותו בורח מפני שאול שאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' כדאיתא בסוף כתובות. וא"ל חושי מלך שכמותך כו'. אף שכבר היית בורח מפני שאול לחו"ל שלא היית עדיין מלך ומפני פקוח נפש שלא יהרגך שאול אבל אתה מלך שכמותך כו' . וא"ל מלך שכמותי יהרגנו בנו . מוטב שאברח לחו"ל דהוי כעובד עבודת

הרי"ף

אדם חוטא אלא להקב"ה לכך דרש רבא אמר דוד כו' וזה לך בשבילך חטאתי : מ"ד ובצלעי שמחו וכו' . ביארתיו למעלה במסכת מציעא ע"ש :

בקש דוד לעבוד עבודת כוכבים כו' . צריך ליישב למה בחר בעבירה זו יותר מאשר עבירות חמורות כי גם בהם היה נמלט מחילול ש"ש בפרהסיא לקהל"ל שחלילה לדוד לעבוד עבודת כוכבים בלב ונפש רק יצא להשתחוות לעבודת כוכבים ועיקר השתחויה בקרב לבו היתה לשמים וזהו אשר ישתחוה אלהים ולכך לא בחר בעבירה אחרת שיש בה מעשה . ומה הכריח לרב להוציא המקרא מדי פשוטו שהוא בא עד ראש ההר שיוכל לראות משם מקום המקדש וישתחוה שם לאלהים השוכן שם כדי להפטר בו לילך לדרכו א"כ מאי זה חושי הארכי קרוע כתנתו ואדמה על ראשו כי אין בריחתו של דוד כדאי לקרוע וליתן אדמה לראשו לכך דרש שבקש לעבוד עבודת כוכבים ועל זה קרע וכו' ואמר מלך שכמותך כו':

עיון יעקב

בני אכן לפי מה דאיתא בפסחים דף קי"ח למנצח מזמור לדוד לא כמלך ב"ו מנצחין אותו ועצב אבל הקדוש ב"ה שמח כשמנצחין אותו א"כ מה תירוץ יש לדוד וי"ל דלהכי מדקדק הש"ס לומר שלא יאמרו כי וודאי נגד הקב"ה אין לו תירוץ שהרי הוא שמח כשמנצחין אותו אך כל בני אדם אינם יודעין זה וסוברין מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא וזה כוונת הפסוק בתהלים סימן נ"א למנצח וגו' לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדברך תזכה בשפטך והוא נכון ואמת עיין בחדושינו בשבת ד"ל : דאבעי למכפיה ליצרי הוה כפינא . כדאמרינן פ"ק דעבודת כוכבים מדכתיב ולבי חלל בקרבי זה היצה"ר ואפשר ג"כ לפרש הקרא דלעיל זמותי בל יעבר פי זמותי מלשון זמם מחשבתי היה דלכך חטאתי בל יעבור פי ה':דרש רבא מאי דכתיב ובצלעי שמחו ונאספו.עי' בב"מ דנ"ט בחידושינו עי"ש :

אפילו בשעת חליו של דוד קיים י"ח עונות . אפשר דאתי לאשמועינן להסיר התלונה מדוד שעשה תשובה גדולה על מעשה דבת שבע כדכתיב מטתי בדמעתי וגו' דקאי על דוד כדאיתא במדרשות ויאמר האומר דלכך עשה תשובה כמו שאמרה לו אבישג השונמית חסרה לגנבא נפשיה לשלמא נקיט כדאיתא לעיל דף כ"ב לס"ק שאפי' בשעת חליו קיים י"ח עונות :

מלך שכמותך יעבוד עבודת כוכבים . לכאורה אין זה אלא דברי נביאות היכן רמיזא בקרא שדבר אליו חושי ארכי כלום ואפשר לומר דנרמוז במה דכתיב ואדמה על ראשו היינו מתאונן על מה שבקש דוד להשתחות לראש זו עבודת כוכבים עיין במהרש"א עוד י"ל דלא רצה לעבוד ע"א ממש רק כמ"ש הרמב"ם שדורות ראשונים עבדו עבודת כוכבים להראות מגדולת עבד נודע גדולת רבו אף ורק מלך שכמותך דכתיב וה' עמו יעשה כן דהוו כאילו הקב"ה מגדיל העבד א"ל מלך שכמותי שה' עמי יהרגנו בנו הא ה' נצב עליו לשומרו א"ל מ"מ קנסבת יפת תואר כי כל מקום שאתה מוצא קדושה צריך להיות גדור מן הערוה וכו' :

עין יוסף

כותב לאשתו:רלה בשעה שהם עוסקים בנגעים ואהלות·וכן הוא בב"מ דף נ"ט ע"א·ור"ל שאפי' בשעה שהם עוסקים בנגעים כו' שהיה להם ליזהר בלשונם הרע עלי· שהנגעים באים על לשון הרע כדאמרינן בערכין . מ"מ הם אינם יראים· ואומרים לי דוד הבא כו'· ואגב דנקט נגעים נקט נמי אהלות· דבכל מקום הוזכרו בהדדי כדאמרינן כלך אצל נגעים ואהלות . ותוס' בב"מ פירשו ולא עוד אלא בשעה שעוסקין בנגעים ואהלות כלומר לא מבעיא בשעה שהם בטלים אלא אפילו עסוקים בהלכות חמורות· וגם אין ענינם לאשת איש עכ"ל· אבל כאן בגמרא הגירסא ולא עוד אלא בשעה שהם עוסקין בארבע מיתות ב"ד פוסקין כו' ולגירסא זו קשה דכיון דעוסקין בארבע מיתות מאי פוסקין משנתן דקאמר (תורת חיים) וי"ל דה"ק בשעה שעוסקים בד' מיתות ב"ד והם קורין ואלו הם הנחנקים הבא על אשת איש· וכיון שהם עוסקים בדין זה ובקיאים בו מה להם להפסיק ולשאול לי דוד שבא על א"א כו' הרי גמרא ערוכה בידם· ע"כ שלא כוונו אלא לביישני: ויש לו חלק לעוה"ב· דמיתת ב"ד היא כפרתו :

רלז בקש דוד לעבוד עבודת כוכבים . לא בלב שלם . אלא לפנים· ולקדש שם שמים היה רוצה כדמסיק יאמרו מלך שכמותי הרגו בנו· על כן אמר מוטב שאעבוד עבודת כוכבי' לפנים ואל יתחלל שם שמים שיאמרו חסיד כדוד יהרגנו בנו ויהיו מתרעמין על מדותיו של הקב"ה· אבל עכשיו יצדיקו דין שמים בהריגתי כי יאמרו שהייתי עובד עבודת כוכבי' והשי"ת השיב גמולי בראשי· ולעומת זה בא אליו חושי בטענת חלול ש"ש ואמר לו לדוד מלך שכמותך יעבוד עבודת כוכבי' ר"ל אתה בורח מחילול השם ואתה נכשל בו שיאמרו מלך שכמותך יעבוד. וחילול שם שמים גדול יש בדבר· אמנם דוד הפליג הענין ואמר שעכשיו יהיה חילול השם בכפלים האחת הנ"ל שיאמרו חסיד כדוד יהרגנו בנו ויהיו מתרעמין על מדותיו של הקב"ה· ועוד שנית שיאמרו שאין הבחירה ביד האדם אלא כל מה שעושה האדם טוב או רע כפי אשר גזר עליו הקב"ה· והוא כי ה' אמר לו הנני מקים עליך רעה והוא אבשלום· הרי שהיה בגזירת ה' שיקום עלי לרודפי· וקשה הא הבחירה היא ביד אדם . וזה בן שמורד באביו הוא עון פלילי· ואיך יבוא עליו השי"ת וישימו לעונש ולגזרת מה' להיות בן רודף· הא זה מבטל הבחירה אע"כ שבאמת אין הבחירה ביד האדם· וזהו שאמר דוד יאמרו מלך שכמותי יהרגנו בנו· ויהיה חילול ש"ש בתרתי· א"כ מוטב שאעבוד עבודת כוכבים ויהיה מתוקן הכל·א' שיצדיקו דין שמים בהריגתי כי יאמרו שהייתי עובד מזלות והשי"ת השיב גמולי בראשי· וממילא יתבטל חילול ש"ש· השני כי כיון שיאמרו עלי שאני רשע וקיי"ל בכבוד אב בעושה מעשה עמך. הא אביו רשע אינו חייב כלל בכבוד

יד יוסף

א הא"ל נקודה בחטף פתח וכ"כ בקמ"ץ : ב ב"מ דף נ"ט ע"א : ג ילקוט מלכים ב' רמז ק"נ :

חדושי גאונים

הוא ד"א קא שבע אמר להו ממאי דהוה הכי בקיל קליל עפרא וכסא לאלתר תקיל דכתיב שאול ואבדון לא תשבענה ועיני האדם לא תשבענה . ראו מוסר נפלא ונאות מאד לאיש ההוא אשר נאמר עליו לפי גודל תאותיו אשר אלו הם לנחות הזמניות אשר קצר ימיו בהשגתם . ועל דרך זה אמר אבא שאול שנשקע עד חוטמו בגלגל עינו של אבשלום (נדה כ"ד:) כמו שיבא עניינו בשער פ"א ב"ה . ומסגולה זאת אמרו אין אדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו (מדרש קהלת פ"א) לפי שכל עוד שיוסיף לקנות עושר ונכסים לפיהן ולשיעורם יוסיף תאותיו וכן לכל שאר תשוקות כאלו לא הגיעו במה שקנה מהם רק הידיעה וההכרה אל מה שיכסוף ממה שאין לו כי על זה עצמו אמר החכם שלמה ע"ה לעלוקה שתי בנות הב הב שלש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון (משלי ל') כי העלוקה הזאת היא בריה קטנה מאד דומה למה שאמרו אבר קטן יש באדם ואמר שיצר לב האדם הוא דומה לה וקצת המפרשים אמרו שהוא כמו עקולה שמתעקלת והולכת וכן הוא עקוב הלב ונפתל מתולדתו של נחש ואמר שמתחלה עשה אלהים את האדם ישר בשת היה לו תאוה טבעית מבוערת לפי צרכו אמנם כשהתחיל להתעקל ולהתעקש הנה נתוסף לו רצון ותשוקה שנית אל הדברים המותריים ועוד מעט תהיינה שלש כי לא תשבענה. וגם בזאת לא יעמוד עד שיוסיף עוד שרה בקרית ארבע וכוליה האי ועדיין לא אמרה הון כי אחר שהיו תאוותיו במספר מיסודות אשר ממנו תוכר עוד יותר רסקהשלות עד שימצאו לו תאוות חדשות מורכבות מזו ומזו ויעלו לאין מספר ואך ימות בלי תמדה: (עקידה) : אמר רב יהודה אמר רב בקש דוד לעבוד עבודת כוכבים כו'.

המתורגמן. א) צווינגען, בייגען. ב) אונרייפע פרוכט. ג) געטרייפט, געפלאססען.

אמר מאי טעמא נסבת יפת תואר א"ל יפת תואר רחמנא שרייה א"ל לא דרשת סמוכין דסמיך ליה (דברים כא) כי יהיה לאיש בן סורר ומורה כל הנושא יפת תואר יש לו בן סורר ומורה: דרש רבי דוסתאי דמן בירי למה דוד דומה לסוחר כותי א אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע (תהלים יט) שגיאות מי יבין א"ל שביקי לך[א]. מנסתרות נקני שביקי לך. גם מזדים חשוך עבדך [שביקי לך. אל ימשלו בי אז איתם] דלא לישתעו[ב] בי רבנן שביקי לך. (אל ימשלו בי אז איתם) ונקיתי מפשע רב ב שלא יכתב סורחני[ג] אמר לו אי אפשר ומה יו"ד שנטלתי משרי ג עומד וצווח כמה שנים עד שבא יהושע והוספתי לו שנא' (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע כל הפרשה כולה על אחת כמה וכמה. [ונקיתי מפשע רב אמר לפניו רבש"ע מחול לי על אותו עון כולו אמר] כבר עתיד שלמה בנך לומר בחכמתו (משלי ו) היתחתה איש אש בחיקו ובגדיו לא תשרפנה אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה כן הבא אל אשת רעהו

רש"י

כל (העולם) [העם]: אמר לו. חושי הארכי לדוד קוב"ה לא עביד דינא בלא דינא שמעמיד בנך (עליך) להרגך דאת מאי טעמא נסבת יפת תואר דאמו של אבשלום מעכה בת תלמי מלך גשור (ש"ב ג) ותפסה דוד במלחמה דאין לומר בעבירה באה לו דהא כתיב (מ"א ע"ו) רק בדבר אוריה החתי: סוחר כותי. דרכו לפנות את סחורתו מעט מעט (יותר מדאי) להעמידה על דמים מועטים: שגיאות מי יבין. מי יוכל להשמר משגגות: אמר ליה. הקב"ה: שביקי לך. מחול לך: נסתרות. מזיד של ליגנא: זדים. מזיד של פרהסיא: ה"ג אל ימשלו בי דלא לישתעו בי רבנן. והיינו אל ימשלו לשון משל שלא ידרשו בחטאתי חכמי הדורות: אז איתם שלא יכתב סורחני. שתמחוק אותה פרשה מן המקרא וישתכח הדבר לעולם: כל הפרשה. שכתובה כבר שעשית אותו חטא: על אחת כמה וכמה. שלא תיעקר:

מהרש"א

כוכבים ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא. וא"ל מ"ט נסבת יפת תואר. ויצאת כבר בשבילה לחו"ל וזה הביאך לכך לצאת אז בח"ל ועבירה גוררת עבירה. וא"ל יפת תואר רחמנא שריא. ליסא אותה ואמרי' דמותר לצאת מא"י לח"ל כדי ללמוד תורה ולישא אשה. וא"ל לא דרשת סמוכין כו'. ואם כן משום ליסא יפת תואר ודאי דלא הותר לצאת מא"י לחו"ל אלא משום מלוה להלחם על אויביך: דומה לסוחר כותי כו'. כפרש"י ובמדרשות לעני כותי המבקש על הפתח כו' עיין במדרש ילקוט. ואמר שגיאות מי יבין שביקא לך. אין זה מפורש אבל ממה שבקש שוב אחר כך על הגדולות ממנו דהיינו מזדים מוכח דשבק לו הראשונים דומיא דמשל הכותי. ואמר מנסתרות נקני. גם שאינן שוגג כיון שהם נסתרות מעיני בני אדם אין בהם חילול השם כ"כ כמו הזדים דנקט בתר הכי שהם המזידים לעיני בני אדם ולזה אמר אף שידעו בו רבנן חשוך עבדך כינוי עבדך קאי על הרבנן שיחשכו וימנעו מלשתעי בי ורש"י פי' וגרס דמאל ימשלו בי דריש ליה דלא לשתעו רבנן ביה אבל בכל נוסחאות שלפנינו אין הגירסא כן דמייתי אל ימשלו בתר הכי ודרש אל ימשלו בי אז איתם דהיינו שלא יכתב סורחני ואפשר דדריש איתם מלשון אות שאל ימשלו בי אז איתם דהיינו אותיות שבפרשה שתמחק כולה: וא"ל ומה יו"ד שנטלתי משרי עמד כו'. בא ענין זה בכאן לפי מה שמבואר במסכת סוטה כי שם י"ה הוא מחבר איש ואשה אם זוכים ואם לאו סר שם י"ה מהם ונשאר אש ואש וע"כ נטל הקב"ה היו"ד משרי שהוא אות השם שבאיש ונתן לה אות ה"א לרמוז שזכתה לאות השם שבאשה וע"כ לא זכתה לבן כשהיה לה אות יו"ד שהוא השם שבאיש עד שניתן לה אות ה' שהיא אות השם שבאשה והיה היו"ד עומד וצווח עד שניתנה באיש שהוא יהושע ומ"מ כיון שאות יו"ד מנע אותה מלהיות לה בן וע"כ כשנתוסף ליהושע לא זכה לבן אף שזכה על ידי היו"ד ליכנס לא"י שהצילה אותו מעצת מרגלים וז"ש כל הפרשה כולה שמדברת באיסור א"א ומחבר שם אותיות י"ה עאכ"ו שא"א להיות חסר מן התורה. ואמר ונקיתי מפשע רב מחול לי על אותו עון כו'. לפי שכבר נמחל לו בקלת כמ"ש לו הקב"ה ע"י נתן הנביא כשהודה על חטאו ואמר חטאתי לה' ויאמר נתן גם ה' העביר חטאתך לא תמות אבל יפרע מבניו כמ"ש ישלם ארבעתים ילד אמנון תמר אבשלום מ"מ כלו לא נמחל דלא נפרע מגופיה עד שנצטרע כדאמרי' ביומא וע"כ בקש כאן ונקיתי מפשע רב שיהיה נמחל כלו ויהיה נקי מן החטא. ואמר היתחתה איש וגו'. לפי שיש אדם החוטא ויש לו זכות ומע"ט המגינים עליו או זכות אבותיו מגינות עליו וע"כ אמר כי חטא זה הוא גדול כ"כ שאין מועיל לו זכותו וזכות אבותיו וז"ש שעון זה מפריד השם י"ה מהם ונשאר אש וזה כאילו אהם מחתה אש של אשה בחיקו ובגדיו שהן מעשים טובים כמ"ש בכל עת יהיו בגדיך וגו' לא תשרפנה. דאותו אש שחיתה בחיקו שורפין את מעשיו שאינן מגינין עליו: ואם יהלך איש על גחלים שהוא אש של איש ורגליו לא וגו'. ר"ל זכות אבותיו שהם יסוד ורגל של אדם כמ"ש על אברהם יצחק ויעקב כסא של

עין יעקב

לסוחר כותי. היינו עני שמבקש על הפתחים כדאיתא שם במדרש ובאמת דבר זה פלוגתא דתנאי היא ביומא דף ל"ו אם מתודה תחלה על השגגות או על הזדונות

הרי"ף

אמר דוד לפני הקב"ה מחול לי על אותו עון וכו'. ראיתי מי שדקדק מה זה שאמר בח[יי] שלמה בנך מודיע ותירץ שלהיות עון חילול השם תלוי עד אחר מיתה כדכתיב אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון לכך לא הודיעו עד לאחר מיתתו של דוד שאז נתכפר העון ועדיין אני מגמגם בזה לפי ששאל דוד מהקב"ה מחול לי על אותו עון ואמר לו הקב"ה מחול לך הרי שמיד מחל לו הקב"ה בעודו בחיים חיותו אלא שלא רצה להודיע האות לכל ישראל אלא לאחר מיתה ומה טעם. ונלע"ד עם מה שכתבו חכמינו ז"ל בפסיקתא שאמרו משנעשה הבית בירה בול הוא מרחשון לא שרתה בו שכינה ונעשה שנים עשר חודש והיו הכל מליזים על שלמה לומר לא בנה של בת שבע הוא סילק הקב"ה שכינתו לתוך מעשה ידיו והקב"ה חשב לעכב שמחת בית המקדש בחודש שנולד בו אברהם בירח האיתנים זה חדש תשרי וכו'. ובזה אני אבאר שאע"פ שמחל לו הקב"ה אותו עון מ"מ אמר בחיי שלמה בנך אני מודיע ולפי שאע"פ שאם נעשה אות בחיי דוד שמחל לו אותו עון מ"מ ימלאו ידיהם לומר כי להיות שלמה בנה של בת שבע לא שרתה השכינה לפי שאע"פ שנמחל עון דוד שעשה תשובה דלא לימרו עבדא זכי למארי מ"מ העון שחטאה בת שבע להיות נשמעת אל דוד עדיין הוא קיים [ו] גם שהיא מוזהרת על גלוי עריות ותיהרג ואל תעבור אליבא דמאן דגרים הכא כמו שכתבו בתוספות פרק בן סורר ומורה וחטאתה עומד ושלמה לא בנה של בת שבע הוא לכך לא שרתה שכינה במעשה ידיו והם אינם יודעים הטעם שעכבו הקב"ה עד ירח האיתנים שנולד אברהם ואע"פ שתרד אח"כ השכינה לא יתלו בזכות שלמה ולעולם לא יצא מלבם מה שהם חושבים שעון בת שבע יעמוד לה ולדוד שלא נמחל עדיין לכך בחיי שלמה בנך אני מודיע מה יראו אח"כ שהארון לא נכנס אלא בזכות דוד ויראו האות שמחל לו הקב"ה על אותו עון אז יכירו וידעו שעכוב השכינה לא היתה בשביל כך וז"ש בחיי שלמה בנך שהוא מיותר לומר בנך כי ידוע הוא אלא לומר שיכירו שהוא בנך ולא כמו שהם אומרים שהוא בנה של בת שבע ותלוי בה ולא יוסיפו לדבר תועה על שלמה כי המה ראו אלא נדקו בדברי פיהם בתחלה שחשבו שגם עון דוד גורם ודבר שבטל מקלתו בטל כולו:

ענף יוסף

רלח למה דוד דומה לסוחר כותי כו'. ובמדרש שוח"ט אי' אסך קרא אמר רב אחא הכותים הללו יודעים לסבב על הפתחים בתחלה הוא אומר תנו לי מעט מים ונותנין לו. ואומר תנו לי בצל אחד ונותנין לו. ואמר להם בצל בלא פיתא נסיב ליבא. וכן הצדיקים יודעין לרצות את בוראן כו'. ולכאורה יש לדקדק במדרש זה דמאי יודעים לסבב על הפתחים דקאמר. דבשלמא בקשה ראשונה היא כהוגן דמים מידי דהפקר נינהו. ובקשה שלישית נמי ניחא דקאמר בצל בלא פיתא נסיב ליבא. אבל שאלת בצל לאו כהוגן היא. וי"ל לפי ששתית מים רעים וכן מים רבים מזיקין לגוף. ותקנתן הם השום והבצלים. כשאדם אוכל שום ובצלים ושותה מים. אין המים מזיקין אותו. וכן נהגו הולכי מדברות ודרך רחוק מוליכין עמהן השום והבצלים לצורך תקנת שתיית מים אשר הם שותין תמיד והשתא ניחא מתחלה שואלין המים שהם הפקר. ואח"כ שואלין הבצל לתקן המים. הפתח. ואפשר שגם כאן פי' לעני כותי. וסוחר מלשון סחור סחור אמרינן לנזירא לכרמא לא תקרב. שהעני מסבב על הפתחים: שגיאות מי יבין. סגייתא דעבדינן קמך. כן הוא במדרש הנ"ל:

עץ יוסף

אביו. וא"כ אין כאן בגדר עבירה שבן ימרוד באביו. ולכך נגזר גזרה. ולכך מוטב שיאמרו מלך שכמותי יעבוד עבודת כוכבים. משיצא קלקול גדול מזה. ע"ז הסיבו חושי תשובה נצחת והוא במה שאמר לו מ"ט נסבת יפ"ת וכדמסיק מ"ט לא דרשת סמוכין. דסמיך ליה כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. ר"ל אין חילול ש"ש בדבר כי לא יאמרו מלך שכמותך הרגו בנו דכיון שהוא בן יפ"ת זה משפטו בנו להיות בן סורר ומורה להרוג את אביו. ולא ביטל הקב"ה בחירתו ודו"ק: רלח לסוחר כותי. דרכו לפנות את סחורתו מעט מעט יותר מדאי להעמידה על דמים מועטים (רש"י) ובשוח"ט מזמור י"ט אי' לעני כותי המבקש על

המתורגמן: א) עס איזט דיר פֿערציהען, אבגעלאזען. ב) שפרעכֿען. ג) מיין פֿערברעכֿען

יד יוסף

א שוח"ט מזמור י"ט וילקוט שם: ב עיין היטב יומא פ"ו ע"ב: ג ב"ר פ' מ"ז ש"ר פ' ו' ויק"ר פ' י"ט במדבר רבה פ' י"ח. חזית פסוק ראשו:

חדושי גאונים

הנה במאמר הלז תלויה בו כל שלטי הגבורים בתורה. והמתאור לענ"ד הוא מ"ש הרב המחבר סמיכת חכמים שהקשה במאמר זה וכי אומרים לאדם חטא כדי שיזכה תבירך. עוד הקשה מ"מ בחר דוד דוקא בעבירה היותר חמורה: ואמר הרב המחבר הנ"ל שבאמת לא עלה על דעת דוד לעבור עבירה כלל. וא"כ אם היה בוחר בעבירה אחרת אזי בהכרח היה לו לעשותה בפועל. וענין זה לא עלה על דעתו מעולם. אלא כן עלה עד הראש. וידוע שעל כל הר וגבעה היה דרכם לעמוד עליה עבודת כוכבים ונמצא מזה שכל מי שהיה רואה את דוד עולה להר היה סובר שבקש לעבוד עבודת כוכבים. ואף אמנם שראו בעיניהם שלא עבד. אעפ"כ יכולים לחשוב עליו מחשבת שהי' מהרהר בעבודת כוכבים. ובעבודת כוכבים מצרף הקב"ה מחשבה למעשה. אבל באמת לא היה דוד מהרהר ח"ו. וזאת היתה כוונת דוד בענין זה. ומפני כך בחר בו. משא"כ אם היה בוחר בעבירה אחרת [שאין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה] אז היה מוכרח לעשותה בפועל ממש. ע"כ תוכן כוונת הרב המחבר הנ"ל אף שאין זה לשונו מ"מ. דברי פה"ח שפתים ישק. (דברי חכמים וחידותם: ע"א בקש דוד לעבוד עבודת כוכבים כו'. ועיין בפירש"י וכל הרואה ישתומם שקדוש עליון משיח ה' יעלה על לבבו לעבוד עבודת כוכבים כאשר הגר לו ולכן כבר נדחקו גדולי המפרשים להוציא הדבר מפשוטו. המהרש"א פירש מה שנאמר ברצה לברוח לח"ל וביערות דבש פירש שרצה להעמיד

שלא רגלים דע"י אותו אם תבואת הרגלים של כשה ועי"כ אמר כולי האי נטרד כו׳ . ר"ל שלא יועיל לו זכותו ולא זכות אבותיו . וא"ל קבל עליך יסורין . לפי שהיסורין לצדיקים בעולם הזה על מיעוט עבירות שלהם במקום דין ומשפט של רשעים בגיהנם לעולם הבא ובפרק הזהב אמרינן שהבא על א"א הוא מיודי גיהנם י"ב חדש כמ"ש התוס׳ שם אבל אתה קבל עליך יסורין בעוה"ז רק החלי מי"ב חדש דהיינו ששה חדשים והשאר נמחל לך לעולם הבא והוא כוונת הכתוב כי משנה שברון שברם דהיינו לעולם הבא כדאמרי׳ בחגיגה . ואמר ששה חדשים נצטרע דנגעים באין על גלוי עריות כדאמרי׳ בערכין ומייתי

רש"י

תחטאני באזוב. מכלל שהיה צריך טהרת אזוב כמצורע : בחברון מלך שבע שנים וששה חדשים . מדהכא חשיב להו ובאידך קרא לא חשיב להו ש"מ לא היה מלכותו שלימה שנצטרע אותן ו׳ חדשים: ה"ג אבל בחיי בנך אני מודיע ולא גרסינן לך: כ"ד רננות. בין תפלה תחנה ורנה איכא כ"ד:

גמרא

לא ינקה כל הנוגע בה. א"ל כל הכי נטרד א) ההוא גברא א"ל קבל עליך יסורין קביל עליה. א ואמר רב יהודה אמר רב ששה חדשים נצטרע דוד ונסתלקה הימנו שכינה ופירשו ממנו סנהדרין. נצטרע דכתיב (תהלים נא) תחטאני באזוב ואטהר וגו׳ . נסתלקה הימנו שכינה דכתיב (שם) השיבה לי ששון ישעך וגו׳ . ופירשו ממנו סנהדרין דכתיב (שם קיט) ישובו לי יראיך וגו׳. ששה חדשים מנ"ל דכתיב (מ"א ב) והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה [שם ע"ב] בחברון מלך שבע שנים ובירושלים מלך שלשים ושלש שנים וכתיב (ש"ב ה) בחברון מלך על יהודה שבע שנים וששה חדשים ובירושלים מלך שלשים ושלש שנה והנך ששה חדשים לא קא חשיב ש"מ דנצטרע (כתיב (תהלים פו) עשה עמי אות לטובה וגו׳) ב אמר לפניו רבש"ע מחול לי על אותו עון. מחול לך . עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו וגו׳ א"ל בחייך איני מודיע אבל אני מודיע בחיי שלמה בנך . ג בשעה שבנה שלמה את בהמ"ק בקש להכנים ארון לבית קדשי הקדשים ד דבקו שערים זה בזה אמר כ"ד רננות ולא נענה אמר (שם כד) שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד וגו׳ ולא נענה כיון שאמר (דה"ב ו) ה׳ אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדרה ג) וידעו כל ישראל שמחל לו הקב"ה על אותו העון :

רלט שם [פיסקא גיחזי דכתיב] (מ"ב ח) ויבא אלישע דמשק. להיכן אזל

מהרש"א

מדכתיב תחטאני באזוב וגו׳ כפרש"י ויש לפרש גם מסיפא דקרא ומשלג אלבין שאחת ממראות הנגעים דומה לשלג . ואמר נסתלקה ממנו שכינה לפי שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה ודוד הי׳ אז בדאגה ובצרה ע"כ התפלל השיבה לי ששון ישעך וע"י שתשמחני אשוב לרוח נבואה בנדיבה גם שאיני ראוי לכך אלא בנדבה ממך יתברך ב"ה. ואמר ופירשו ממנו סנהדרין . כדין מצורע וטמא טמא יקרא והיה חסר בשתים דהיינו ממנין עשרה לכל דבר של קדושה ועוד היה חסר חבר שיהיה שונה בד בבד וע"ז התפלל ישובו לי יראך שאוכל להתפלל דבר שבקדושה בי׳ והתפלה נקראת יראה כמ"ש ייראוך עם שמש וישובו לי יודעי עדותיך ללמוד עמהם ולא ביחידי . ואמר כתיב בחברון מלך ז׳ שנים וגו׳ . היינו קרא (דד"ה) [דמלכים] וכתיב מלך על יהודה ז׳ שנים וששה חדשים גו׳ היינו קרא דשמואל ונראה דמקראי דשמואל גופיה מצי להוכיח כן דכתיב לעיל מהאי קרא בן שלשים שנה דוד במלכו ומ׳ שנה מלך הרי דלא חשיב הנך ששה חדשים פירש"י דלא חשיב להו משום דלא היה מלכותו שלמה כו׳ עכ"ל ויותר נראה לפרש כדאמרינן דמצורע חשוב כמת שנאמר אל נא תהי כמת וגו׳ ולכן לא חשיב ליה הנך ששה חדשים שהיה מצורע וחשוב כמת. ואמר מחול לי על אותו עון. היינו אחרי שקבל כבר יסורין וא"ל מחול לך על ידי היסורין . ואמר עשה עמי אות וגו׳ . לפי שרבים משונאיו היו מביישין אותו ברבים במעשה דבת שבע ואוריה כדאמרי׳ פרק הזהב בפסוק ובצלעי שמחו ונאספו וגו׳ על זה ביקש שיעשה לו אות לטובה וגו׳ לפי שמלינו אות מורה לטובה ומלינו בו מורה לרעה כמ"ש בפרק במה בהמה והתוית תיו רמז לטובה תחיה ולרעה תמות והם שונאיו בקשו עליו לרעה שימות על מעשה דבת שבע כמ"ש אויבי יאמרו רע לי מתי ימות וגו׳ כל שונאי עלי יחשבו רעה לי גו׳ וע"כ בקש על אות תי"ו שהיא לטובה כמ"ש ואתה ה׳ חנני והקימני וגו׳ ואמר כי בזה יראו שונאי ויבושו ואני לא אבוש עוד מפניהם כמו שהיו מלבינין פני עד עתה כי יראו שאתה ה׳ עזרתני במעשה דבת שבע ע"ד אעשה לו עזר וגו׳ כמ"ש ראויה היתה לו בת שבע לדוד מששת ימי בראשית ואמר נחמתני במיתת אוריה וא"ל ודאי דבפני אויביך אודיע שתחיה אבל בחייך איני מודיע לכל ישראל עד בימי שלמה בנך שהוא לעיני כל ישראל ע"י בנין ב"ה אודיע דבר זה ועיין בס"פ הכונס ד"א בהאי קרא דעשה עמי אות לטובה וגו׳ : ואמר שבקש להכנים ארון כו׳ כ"ד רננות כו׳ . עיין פרש"י ר"ל באותו פרשה בד"ה דמסיים בה האי קרא אל תשב פני משיחך גו׳ כתיבי מקמיה בתפלת שלמה כ"ד רננות דהיינו לשון תפלה ותחנה ורנה וכולה מלתא רמיזא בההיא פרשתא דכתיב בה ואשים שם את הארון אשר שם ברית ה׳ גו׳ ודרשו מיניה שעל זה הי׳ מתפלל להשים שם הארון לפי שנדבקו השערים זה לזה ובתר האי קרא דאל תשב פני משיחך זכרה גו׳ כתיב וככלות שלמה להתפלל והאש גו׳ כי מלא כבוד ה׳ את בית ה׳ דמשמע דלא נענה להיות הארון בא במקומו שהשכינה ירדה עליו עד שכילה להתפלל דהיינו ה׳ אלהים אל תשב וגו׳ וקודם שכילה תפלה זו בכל עשרים וארבע רננות דכתיב מקמיה לא הי׳ נענה . ושאמר שאמר שאו שערים ראשיכם וגו׳ . בתהלים כ"ד ומתחיל לדוד מזמור אלא שדרשו לפי ענינו ששלמה אמרו וכמה מזמורים שאמר בהם לדוד והמה מיוחסים לאחד מעשרה שנאמר תהלים על ידן וכפל הענין במלות שונות שאו שערים וגו׳ והנשאו פתחי גו׳ ע"פ מ"ש שיש מקדש למעלה נגד מקדש למטה ולזה שיתנשאו ויתכבדו ראשי שערים דמקדש דלמטה וע"י זה יתנשאו ויתעלו גם פתחי עולם עליון של המקדש שלמעלה והיינו שיתנשאו ויתעלו על ידי שיבא בהם מלך הכבוד על הארון שכבודו יתברך שם : דכתיב וילך אלישע וגו׳. אין זה מקרא גם קשה מאי קשיא

עיון יעקב

ויש דעות בין הפוסקים אם הלכתא כחכמים או לא ע"ש בהרא"ש : ששה חדשים נצטרע דוד . כי נגעים הוי מזבח כפרה כדאיתא בפ"ק דברכות ולכך לא קחשיב הני ששה חדשים כי מצורע חשוב כמת כדכתיב אל נא תהי כמת ונסתלקה ממנו השכינה כי המצורע נשתלח חוץ למחנה שכינה ולפי שנסתלק ממנו השכינה ומלינו בדוד וה׳ עמו שהלכה כמותו בכל מקום ולהכי אמרינן דוד דגלי מסכת כדכתיב יראך יראוני וישמחו כשפירש ממנו השכינה לא אסיק שמעתתא אליבא דהלכתא פירשו ממנו סנהדרין : עשה עמי אות לטובה אמר

ענף יוסף

ואח"כ הלחם משום דבגל בלא פיתא נסיב ליבא (תורת חיים) : דבקו שערים זה בזה . בשוח"ט גרסינן בקש שלמה להכניס את הארון והיה השער קטן חמש אמות ארכו ושתי אמות וחצי רחבו . והארון היה אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו . וכי לא היה אמה וחצי נכנסת בתוך שתים וחצי . אלא באותה שעה דבקו שערים זה בזה ואמר שלמה כ"ד רננות כו׳ . וכן איתא בבמדבר רבה פ׳ י"ד שדבקו השערים זה בזה . וכן בשבת פ"ב משמע שדבקו השערים ולכן לא היו יכולין להכניסו לארון . אבל בש"ר פ"ח איתא עשה ארון של עשר אמות כיון שהגיע לפתח בית ק"ק היה הפתח של עשר אמות והארון של עשר אמות . ואין עשר אמות יכולין להכנס בתוך עשר אמות . ועוד שהיו טוענין בו . כיון שבא להכניסו לא היה יכול כו׳ ע"ש ונראה דבהא קמיפלגי דמכיון דלא נזכר מעשה הארון במלכים ולא בד"ה כשמזכיר כל הכלים שעשה שלמה נראה שלא עשה ארון . כי ארון שעשה משה חשוב ואין צורך לארון אחר . ומכיון דקים לן דנעשה נס בהכנסת הארון הוצרכו לומר שדבקו שערים זה בזה . אבל ההיא דשמות רבה ס"ל שעשה ארון אחר להכניס בתוכו ארון שעשה משה . ליותר תפארת ושמירה . ולכן לא נזכר בתוך הכלים שעשה שלמה שכולם היה תכלית הכלים שעשה משה להיות במקומן . וזה לא היה כי אם לשמירה וכמו שכתבתי שם בש"ר שם . ומיהו מה שאמר בשוח"ט שהפתח של ק"ק היה חמש אמות כו׳ ובשמות רבה אמר עשר אמות ודאי פליגי וצ"ע (יפ"ת) : זכרה לחסדי דויד עבדך מיד נענה . עיין מ"ש המהרש"א אבל קשה הא קודם כתיב (ד"ה ב׳ ה) הבאת הארון למקומו ושכינת הענן . ואח"כ (שם ו) כתיב מאמר שלמה וברכתו ותפלותיו . ואחר כך בסוף התפלה כתיב קומה ה׳ אלהים לנוחך וגו׳ אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דויד וגו׳ . ואח"כ (שם ז) כתיב וככלות שלמה להתפלל וגו׳ . ויש לומר שבתחלה סיפר הכתוב תוכן הדברים שהכניסו הארון למקומו ושעל ידו שרתה שכינה ואחרי כן הסב שלמה פניו ויברך את ישראל . ושוב פירש על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון כי הכנסת הארון היה ע"י שהתפלל הרבה . ושוב הזכיר זכות דוד (יפ"ת) :

המתורגמן א) אונרוהיג זיין . ג) דיא זוימען פאן טאפף , דעק.

יד יוסף

א יומא דף כ"ב ע"ב אבל בירושלמי איתא ששה שנים . וכתב הרב במאמר חקור דין ח"א פרק י"ד דאפשר דהא והא אי׳ כי ששה חדשים בלבד ישב בבית החפשית משום טומאת צרעת ופרשו ממנו סנהדרין . ואח"כ בקש רחמים כדכתיב ישובו לי יראיך וטהר מטומאתו . אך לא נתרפא עד ששה שנים ומשום הולי לא מידתי מנשיאותיה ולכן באו השש שנים בחשבון כדאי׳ בפ׳ בתרא דהוריות אבר נשיא יתעא פרעו לאולא כו׳ והששה חדשים דלא קחשיב עיין שם בירושלמי : ב שבת דף ל׳ ע"א מ"ק דף ט׳ ע"א : ג שם סוטה דף ט׳ במדבר רבה פ׳ י"ד ופרשה ט"ו שמות רבה פרשה ח׳ ועיין שבת דף ל׳ ע"א פסיקתא רבתי כ"ב קהלת רבה כ"ד שוח"ט מזמור כ"ד : ד ובמדרש רבה פ׳ ותרא קאמר דארון שעשה שלמה של עשרה אמות היה כיון שהגיע לפתח בהמ"ק היה הפתח של עשר אמו׳ והארון של עשר אמות ואין עשר אמות יכולין להכנס בתוך עשרה אמות התחיל להתפלל כו׳ :

חדושי גאונים

לאבשלום לדיין דהוי כאילו הקים אברה וכדומה . אכן כל דברים אלו דתוקים ויוצאים מגדר הפשט של דברי רז"ל . וביותר יש לתמוה שגם חושי הארכי אף שהיה מתנגד לבקשת דוד (וכפי הנראה הוציאו חז"ל זה ממה שכתוב והנה לקראתו חושי הארכי) עכ"ז גם הוא לא הגדיל הדבר מצד עצמו שאמר לדוד יאמרו מלך שכמותך יעבוד עבודת כוכבי׳ דמשמע דכל הקפידה אינה רק מה שיאמרו ולא מצד העון עצמו וגם מה זה שאמר מלך שכמותך כאלו אין זה נחשב לעון גדול רק למלך שכמותו ולא לכל הפחות שבישראל כמוהו אכן מלבד כל הקושיות הללו שקדמוני כנגר

א"ר יוחנן אשהלך להחזיר גיחזי בתשובה ולא חזר א"ל חזור בך א"ל כך מקובלני ממך ב החוטא ומחטיא את הרבים ג אין מספיקין בידו לעשות תשובה מאי עבד איכא דאמרי אבן שואבת (א) תלה לחטאת ירבעם והעמידה בין שמים לארץ ואיכא דאמרי שם חקק בפיה והיתה מכרזת ואומרת אנכי ולא יהיה לך ואיכא דאמרי רבנן דחה מקמיה שנא' (מ"ב ו) ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו מכלל דעד השתא לא הוה דחיק:

רמ שם תנו רבנן ד לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת לא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידים ולא כיהושע בן פרחיה שדחה לתלמידו בשתי ידים. גיחזי דכתיב (מ"ב ה) ויאמר נעמן הואל קח ככרים [ויפרץ] בו ויצר ככרים כסף וגו' ויאמר אליו אלישע מאין גיחזי ויאמר לא הלך עבדך אנה ואנה ויאמר אליו לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות. ומי שקל כולי האי כסף ובגדים הוא דשקל. א"ר יצחק באותה שעה היה אלישע יושב ודורש בח' שרצים. (שם) ונעמן שר צבא מלך ארם היה מצורע אמרה ליה ההיא רביתא (ב) דאישתבאי (ג) מארעא דישראל אי אזלת לגבי אלישע מסי (ד) לך כי אתא א"ל זיל טבול בירדן א"ל אחוכי קא מחייכת בי (ה) אמרו ליה הנהו דהוו בהדיה מאי נפקא

רש"י

שואבת. מגנטת מתכת בלא נגיעה כעין אותו שלועזין יימאנ"ט בלע"ז וע"י אותו אבן העמיד העגלים של ירבעם באויר: רבנן דחה מקמיה. התלמידים דחה מישיבתו של אלישע: צר ממנו. מכלל דעד האידנא לא הוה צר: הואל וקח. השבע שאלישע שלחך: ויפרץ בו. גיחזי: העת לקחת את הכסף והבגדים וגו'. שמונה דברים קא חשיב בהאי קרא: וגיחזי מי שקל כולי האי. מנעמן כסף ובגדים הוא דשקל דכתי' ויצר ככרים וגו': אותה שעה היה אלישע עוסק. בפרק שמונה שרצים:

מהרש"א

להיכא אזיל הא כתיב לדמשק אבל קרא כתיב במלכים ויבא אלישע דמשק וגו' והשתא כיון דכתיב ויבא אלישע דמשק וגו' ולא זכר הליכתו כדרך הכתובים וילך יעקב משמע דלא הלך לשם בעבור בשורת חזאל המפורש באותה פרשה אלא שאמר הכתוב אחר שבא לשם בסבה אחרת בא חזאל אליו ובישר לו אלישע והשתא פריך שפיר להיכן אזל דלאיזו סבה הלך לשם שלא נזכר בקרא וקאמר ר"י שהליכתו לשם להחזיר גחזי כו' ולכך לא נזכר ההליכה לשם דסבת ההליכה גם כן חסר מן המקרא: החוטא ומחטיא את הרבים כו'. ר"ל כמ"ש כל חטא עושה ובורא מלאך דורה רע לפי פעולתו וע"כ המחטיא הרבים כל הרוחות רעות שנבראו מחטאן תלויים בו והם בעצמם מונעין ממנו התשובה הפך המלאך טוב המסייע את האדם לדבר מצוה ורש"י בפי' המשנה כתב הטעם בזה שאין בדין שיהיו התלמידים בגיהנם והמחטיא אותן יהיה בגן עדן כו' ואמר שבזה הי' מחטיא כלל הרבים שאבן שואבת תלה וכו': וא"ד שם חקק כו'. שזה היה מטעה את ההמון להחזיק בטעותן ולומר שיש בה ממש ח"ו ושאומרת אנכי ולא יהיה וגו' היה מטען שזה העגל כמו העגל שעשו במדבר שאמרו עליו ההמון אלה אלהיך וגו': וא"ד רבנן דחה כו' יושבים שם לפניך צר ממנו מכלל דעד השתא כו'. ר"ל דזה המקרא כתיב בתר עניכא דגחזי לומר שעל ידו הי' צר להם המקום וכנוי דממנו קאי על גחזי שנזכר למעלה שממנו היה צר לנו במקום ההוא: שמאל דוחה כו'. תלה הדחייה בשמאל והקירוב בימין שבכ"מ השמאל רמז למדת הדין והימין לרחמים וז"ש תהא שמאל שהוא מה"ד דוחה והימין שהם הרחמים יקריב. ואמר לא כאלישע שדחפו לגיחזי בב' ידים. דהיינו שהפך גם הרחמים לרוגז ומייתי דכתיב ויאמר נעמן הואל וגו' שלא האמינו רק בשבועה שאלישע שלחו לכך קללו אלישע בצרעת של נעמן כדאמרי' בערכין שהצרעת בא על שבועת שקר: ומי שקל כולי האי כו'. ר"ל דלא לקח גיחזי מנעמן רק שני דברים דהיינו כסף ככרים וב' חליפות בגדים כדכתיב מפורש בקרא אבל אלישע נקט עוד ששה דברים גם כפל בקרא מלת לקחת שאמר העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וגו' המיותר לדרוש מיניה שלקח כ"כ כסף שראוי לקחת ולקנות בו כל אלו הדברים שנתכוין גיחזי לקנות לו בכסף זה והם ח' מינין בין הכל שרמז לו שהזמין לו הקב"ה כסף כ"כ שיהיו בקנייתו לו ח' מינין כדי ליטול בעוה"ז שכר התורה שלמד בח' מיני שרצים ואפשר לומר שרמז כמו שמרובה הטומאה בח' שרצים שמטמאין אפילו בכעדשה ומטמאין אף באויר כלי חרס כך יתרבה טומאת הצרעת בך ובזרעך לעולם ומה שלמדו לומר דכי אתא הזייה אלישע דפרחה ביה צרעת על רישיה כו' י"ל מדכתיב בקרא ויצא מלפניו מצורע כשלג דלא אילטריך ליה למכתב שיצא מלפניו מצורע אלא אחר הקללה נעשה מצורע אלא אתא לדייק מיניה שבלאתו ממנו נעשה מצורע כשלג ולא כן בבואו שלא היה עדיין מצורע כשלג אבל בקלת היה גם בבואו מצורע דהיינו דפרחה ביה כו'. ואמר ההיא רביתא דאישתבאי כו'. כל זה בסוגיא דפרק עגלה ערופה אינו גם לכאורה קשה כל זה מפורש בקרא ויש לפרש שכוונו בזה פירוש הפסוקים לפי שיש רפואה טבעית כמו שמרפאין עצמן בחמי טבריא ויש רפואה שעושין לצדיקים בתפלתן כמ"ש משה אל נא רפא נא לה וזאת הריבה א"ל לנעמן אלישע מסי לך בנס ובתפלתו ולפי שהצדיקים אין מבקשים בנס רק בשהוא קרוב לטבע ע"כ כי בא נעמן א"ל אלישע טבול בירדן שיהיה הרפואה בנס קרוב לטבע שיש מים שמרפאים אבל נעמן חשב כי בטבע גמורה רוצה לרפאותו ברחיצה במים בירדן וז"ש אמרתי אלי יצא וקרא בשם ה' וגו' דהיינו בתפלה כמו שעשה משה אבל השתא דא"ל רחץ בירדן ברפואה טבעית בא לרפאותי והלא טוב אמנה ופרפר וגו' לרפואתי בטבע וא"ל הנהו דהוו בהדיה מנ"מ זיל נסי כו' כי ע"י מי ירדן נמי בנס הוא ע"י תפלתו שהרי אין דרכן לרפאות ודבר גדול דבר לך הנביא ע"י מי

עין יעקב

לפניו רבש"ע · עיין בפ"ב דשבת סוגיא זו ע"ש: א"ל כך מקובלני ממך החוטא ומחטיא את הרבים. ואלישע אף דידע כל זה ומ"מ בקש להחזירו בתשובה לפי שהוא גרם לו שדחפו בשתי ידים כדבסמוך ועוד שלמד מירבעם שהקב"ה אחז להחזירו בתשובה כדאיתא לעיל דף ק"ב וע"ש בחידושינו: שמאל דוחה וימין מקרבת. עיין בסוטה דף מ"ז ובחדושינו שם:

הרי"ף

לעולם תהא שמאל דוחה כו'. יש לדרוש שאמר לעולם לפי שבג' דברים שהם יצר תינוק כו' מצינו אזכרה שתהא שמאל דוחה וימין מקרבת אבל האדם שהוא גדול לא מצינו לז"א לעולם תהא שמאל דוחה אפילו בגדול כגון גיחזי עי"ל הכוונה שאפי' במקום שאמרו לרחק כגון בגיחזי שחילל ש"ש בלקיחת כסף ובגדים מנעמן בשם אלישע והוא נשבע חי ה' אם אקח וכדי להראות לנעמן שמדעת עצמו הלך לו לכך קללו בצרעת נעמן שתדבק בו בדבר שהם ידעו כולם כי לא עבר אלישע על שבועתו שאפ"ה לעולם שמאל דוחה וימין מקרבת שהיה לו להעניש בדבר אחד בקל מהצרעת באופן שיקרבנו אחר כך בימינו:

ענף יוסף

רמ כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידים. קשה היכן מצינו שדחפו לגיחזי בשתי ידיו דבשלמא ביהושע בן פרחיה מצינו שדחפו דהא כל יומא אתי קמיה ולא קבליה אבל גיחזי לא מצינו שבא אל אלישע ולא קיבלו. ונראה שמתוך הקללה שקללו בצרעת שצריך ליבדל מבני אדם וכ"ש ממנו אין לך דיחוף גדול מזה. שאילו קללו בעונש אחר לא היה הולך מאצלו. והיה חוזר בתשובה. אבל בקללת הצרעת דחפו בשתי ידיו שלא לעמוד אצלו. ומתוך כך עבר עבירה שהחטיא בה הרבים (רי"ף במסכת סוטה):

עץ יוסף

רלט רבנן דחה מקמיה · דוחה היה את התלמידים מפני אלישע כשהיה משמש לפניו· דכתיב לאחר שפירש ממנו המקום אשר אנחנו יושבין בית המדרש של רבנן צר ממנו שנתוספו התלמידים שהיה גיחזי דוחה (רש"י סוטה):

רמ באותה שעה היה אלישע יושב ודורש בח' שרצים · במסכת סוטה מסיים בא ועמד לפניו · א"ל רשע הגיע העת שאתה מבקש ליטול שכר שמונה שרצים וצרעת נעמן תדבק בך וגו' ע"כ ולפי"ז ה"א של העת לא תהיה ה"א התימה · אלא ה"א הידיעה. שהודיעו אלישע שהעת הזאת עת לקחת את הכסף וגו' בשכרו (כלי יקר):

המתורגמן. (א) מאגנעט. (ב) איין מעדכען. (ג) וועלכעס איזט געפאנגען געוועז. (ד) אויס קורירען. (ה) דוא לאכסט פאן מיר.

יד יוסף

א ילקוט מלכים ב' סי' ו': ב סוטה דף מ"ז ע"א יומא דף כ"ז ע"א: ג ואלישע אף דידע כל זה מ"מ בקש להחזירו בתשובי' לפי שהוא גרם לו שדחפו בשתי ידים כדבסמוך: ד סוטה דף מ"ז ע"א ילקוט מלכים ב' רמז רכ"ט:

חדושי גאונים

המפרשים בכאן קשה לי מאד מה שלא ראיתי מי שהעיר עליה שדרשת חז"ל שעד הראש הוא עבודת כוכבים כפי הנראה נסתרת מן הכתוב שבגדו שהרי נאמר אשר ישתחוו שם לאלהים ושם זה ודאי קודש הוא לא בלבד ע"פ התרגום והמסורה אלא שגם נקודתו מורה על זה כמו שכתב רש"י בפסוק זובח לאלהים יחרם דאם ניקוד הלמ"ד של לאלהים בציר"י ולא כתוב אלא אחרים הוא קדש וא"כ איך אפשר לפרש בא עד הראש על עבודת כוכבים כיון שכתוב בגדו אשר ישתחוו שם לאלהים אבל יבואר זה ע"פ מה דאמרינן בכריתות (דף ג') שגגת עבודת כוכבי' היכי דמי אלימא דעמד בבית עבודת כוכבים וסבר בהכ"נ הוא והשתחוה הרי לבו לשמים וכתב רש"י דאי נמי בבית עבודת כוכבים השתחוה לשמים לאו איסורא עבד וליכא חטאת עכ"ל וכתב הבאר שבע וקשה לי על פירושו נהי דחטאת ליכא איסור' מיהו ודאי עביד מפני החשד שנראה כמשתחוה לעבודת כוכבים דהא גדולה מזו אמרו בפ"ב דמס' עבודת כוכבי' ישב לו קוץ בפני עבודת כוכבים לא ישחה ויטלנו מפני שנראה כמשתחוה לעבודת כוכבים וכל שכן בבית עבודת כוכבים עצמה ונראה דרש"י גופא נשמר מזה בפ' כלל גדול שפירש הרי לבו לשמים ואין כאן חיוב עונש ולא פירש דאין כאן איסורא ואפשר לפרש פירוש רש"י דהכא דמה שפירש לאו איסורא עבד ר"ל שיהיה חייב עליו עונש

אמר ליה הגיע עת ליטול שכר פרק שמונה שרלים שעסקתי בו וכו'. ולהכי כתיב בהאי קרא שמונה דברים כנגד אותו פרק כלומר בכסף ובגדים שקבלת ממנו מנעמן סבור אתה לקנות דברים הללו להיותם לך שכר שמונה שרלים: יצר. אם ילר תאותו מרחיקו ממנו לגמרי ממעט ישיבת העולם ואם מקרבו לגמרי בא לידי איסור שאינו יכול לכבוש ילרו מדבר עבירה: תינוק ואשה. דעתן קלה ואם תדחה אותם מטרידן מן העולם: חלה. חד חליו תרי אשר ימות בו הלת: בעא רחמי דלהוי חולשא. כדי שיהא פנאי לבניו לבא כל אחד ואחד ממקומו להיות עליו בשעת מיתה שכיון שרואין שנפל למטה יודעין שימות ומתקבלין ובאין: מיתפח. מתרפא: לא ידון רוחי לא דין ולא רוח. שאין עומדין בדין ואין להם רוח להיות עם הלדיקים שיש להם חלק: ויפץ ה' אותם. בעולם הזה ומשם הפילם בעולם הבא: אלו ואלו. אנשי דור המבול ואנשי סדום ובהדא פליג רבי

ירדן ולא מי אמנה וגו' שהם קרובים לטבע לרפואה יותר ממי ירדן. ואמר אייתי ליה כל הני דנקט י' ככרי כסף וששת אלפים זהב ועשר חליפות וגו' כדרך שנותנין שכר לרופאים ולא רלה לקבלן להורות שבתפלתו נתרפא בנס ואסור לו לקבל שכר על זה וז"ש חי ה' אשר עמדתי לפניו ואין עמידה אלא תפלה שנא' ויעמוד פנחס ויפלל כדאמרי' בברכו' (ו:) אבל גיחזי כפר בכל זה ואפטר מקמיה כאילו נוטל רשות ממנו לעשות מלאכתו והלך לקבל שכר על הרפואה כאילו היא טבעית וע"כ קללו בלרעת נעמן שירלה בזה שאינו טבעית במי ירדן שלא יהיה לו ולזרעו רפואה לעולם ודו"ק: וארבעה אנשים היו מלורעים וגו' אר"י זה גחזי ושלשת בניו כו'. בפירוש כלי יקר כתוב שדקדק לומר כן דלפי פשוטו דמלת היו קאי אפתח השער הל"ל ארבעה אנשים מלורעים היו פתח השער אבל מלת היו קאי על המלורעים שהויה אחד היו לד' אנשים אלו שנתהוו מלורעים על ידי קללת אלישע שזכר כבר כמ"ש ולרעת נעמן תדבק בך ובזרעך וגו' ודו"ק: שלשה חולאים חלה אלישע כו'. מבואר פרק הפועלים ע"ש:

דור המבול אין להם חלק לעולם הבא כו' מפורש בב"ר כי הרוח היא החי לעוה"ב שנאמר ואת רוחי אתן בקרבכם וגו']: דור הפלגה כו' ומשם הפילם ה' לעוה"ב כו'. וסיפיה דקרא דמשם הפילם ה' על פני כל הארץ יתפרש ע"פ מ"ש פ"ק דר"ה [א] ברשעים שהגוף כלה והנשמה נשרפת והרוח מפזרתןתחת כפות רגלי הלדיקים כו' וז"ש גם כאן בדור הפלגה שהרוח מפזר ומפיץ את אפרן על פני כל הארץ במקום שהלדיקים הולכין שם וק"ל: וחטאים לעוה"ב כו'. יש לפרש חטאים מלשון חסרון כמו אני ובני שלמה חטאים או כמשמעו שלא יזכו גם לעוה"ב שגם אז ישארו חטאים ודקאמר עומדין בדין היינו לדונם גם בעוה"ב בעונם על חטאם וכדמסיק שעומדין בעדת רשעים לדון עמהם.

לדמינה זיל נסי[א] אזל וטבל בירדנא ואיתסי[ב] אתא אייתי ליה כל הני דנקיט לא צבי לקבולי מיניה[ג]. גיחזי איפטר מקמי אלישע אזל שקל מאי דשקל ואפקיד כי אתא חזייא אלישע לצרעת דהוה פרחה עילוי רישיה א"ל רשע הגיע עת ליטול שכר שמונה שרצים. (שם) וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם ויצא מלפניו מצורע כשלג. (מ"ב ז) וארבעה אנשים היו מצורעים פתח השער א א"ר יוחנן גיחזי ושלשת בניו. יהושע בן פרחיה מאי הוא כו' (כדאיתא בסוטה פ"ט) תניא אמר רשב"א ב יצר תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת:

רמא שם **תנו** רבנן ג שלשה חלאים חלה אלישע. אחד שגירה[ד] דובים בתינוקות וא' שדחפו לגיחזי בשתי ידים ואחד שמת בו שנא' (מ"ב יג) ואלישע חלה ד את חליו אשר ימות בו. עד אברהם לא היתה זקנה ה כל דחזי לאברהם אמר האי יצחק כל דחזי ליצחק אמר האי אברהם. בעא אברהם רחמי דליהוי ליה זקנה שנאמר (בראשית כד) ואברהם זקן בא בימים. עד יעקב לא הוה חולשא בעא רחמי והוי חולשא שנא' (שם מח) ויאמר ליוסף הנה אביך חולה. עד אלישע לא הוה איניש חליש דמיתפח ואתא אלישע ובעא רחמי ואיתפח שנאמר (מ"ב יג) ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו:

רמב שם **משנה** דור המבול אין להם חלק לעוה"ב ואין עומדין בדין שנאמר (בראשית ו) לא ידון רוחי באדם לעולם [לא דין ולא רוח]. דור הפלגה אין להם חלק לעוה"ב שנא' (שם יא) ויפץ ה' אותם משם וגו' וכתיב (שם) ומשם הפיצם ה' [ויפץ ה' אותם בעוה"ז ומשם הפיצם ה' בעוה"ב]. אנשי סדום אין להם חלק לעוה"ב (אבל עומדין בדין) שנאמר (שם יג) ואנשי סדום רעים וחטאים [רעים בעוה"ז וחטאים לעוה"ב אבל עומדין בדין] ר' נחמיה אומר אלו ואלו אין

עיון יעקב

וצרעת נעמן תדבק בך. במדרש ילקוט בשם התנחומא אני אמרתי שלא יהא לך משלו מאומה ואתה חזרת ולקחת ממנו מאומה חייך מומו אתה נוטל ובערכין דף ט"ז שנלטרע בשביל שבועת שוא ע"ש ועיין בחדושינו בסוטה דף מ"ז: **שלשה** חלאים חלה אלישע. שני חלאים הראשונים לכפר על שגירה דובים בתינוקות ושדחפו לגחזי בשתי ידים וחולי שלישית בדרך כל אדם ועיין בפרש"י שפי' חליו תרי ועי"ל דמאת קדרים חולי שלישית ועי' בבא מליעא דף פ"ז מ"ש בחדושינו שם: **ואין** עומדין בדין שנאמר לא ידון רוחי באדם. ובש"ס קאמר ר"א שאין הנשמה חוזרת לנדנה ונראה דהיא היא ע"ד דאיתא לעיל דף ל"ב שאמר אנטונינוס יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין כילד הנשמה אומרת גוף חוטא וגוף אומר נשמה חטאה מה עושה הקב"ה זורק הנשמה בגוף וזה שאין הנשמה חוזרת לנדנה לכך אין יכולין לדון

עץ יוסף

רמא כל דחזי לאברהם כו'. מפני שהיה אדם חי מאה ומאתים שנה ולא היה מזקין: **בעא** אברהם רחמי. כדאי' בתנחומא סדר חיי שרה סי' א' אמר אברהם רבש"ע לריך אתה להפרים בין האב לבן ובין נער לזקן שיתכבד הנער בזקן. א"ל הקב"ה חייך ממך אני מתחיל. הלך ולן באותו הלילה ועמד בבקר. כיון שעמד ראה שהלבין שער ראשו וזקנו כו'. אבל קשה הא כבר כתיב באנשי סדום מנער ועד זקן. וכתיב ואבינו זקן. ובאברהם גופיה כתיב ואדוני זקן. ואברהם ושרה זקנים. ומאי אולמי האי קרא ואברהם זקן מכל הני קראי. וי"ל דודאי זקנה ע"ש רוב השנים היה כבר בעולם. אלא שלא היה בעולם הזקנה הניכרת בליבון שער. ודבעי לדבר עם אברהם דיבר עם ילחק. וע"ז בקש רחמים להיות הזקנה ניכרת בליבון שער. ודרים לה מדכתיב ואברהם זקן בא בימים דכבר כתיב מקודם שנולד ילחק ואדוני זקן. ואברהם ושרה זקנים שהיה אז אברהם בן ק' שנה. אבל האי קרא ואברהם זקן בא בימים היה אחרי זה. לפי שהיה אז ילחק ג"כ בחתימת זקן ומאן דבעי לדבר עם אברהם דיבר עם ילחק וע"כ ביקש אברהם רחמים שיהיה לו זקנה בליבון שער (מהרש"א בפרק הפועלים): **בעא** רחמי והוה חולשה. פי' התפלל דלהוי חולשא כדי שיהא לבניו פנאי לבוא כל אחד ואחד ממקומו להיות עליו בשעת מיתה שכיון שרואין שנפל למטה יודעין שימות ומתקבלין ובאין:

רמב ויפץ ה' אותם: בעוה"ז ומשם הפילם בעוה"ב (רש"י) שאין להם חלק לעוה"ב דאל"כ ומשם הפילם למה לי הרי כבר אמור ויפץ ה' אותם משם (מזרחי)

ענף יוסף

רמא אתא אלישע ובעא רחמי ואיתפח. קשה דהכא קאמר שאלישע בעא רחמי ואיתפח מה שלא היה מקודם. כי לא נתרפא אדם מעולם. אבל אלישע נתרפא. והתם גבי חזקיהו הובא בילקוט בסימן רמ"ג אמרו חזקיהו חידש עמידת חולה ע"ש אלמא משמע דמקודם לזה היו מתים כל החולים. וגם התם גבי מלך ארם שאל האחיה מחולי זה. אלמא כבר היו מתרפאים החולאים שכבר נתרפא אלישע. דאל"כ מה שייך לשאול האחיה מחלי זה. ומי חיה מחולי זולתו עד שיחיה הוא. ונראה שאלישע מה שנתרפא מהחולי לא לגמרי אלא שהאריך ימים רבים. אבל עמידה לגמרי ברפואה שלמה לא היה זה אלא מחזקיהו וזהו ויחי מחליו. אמנם באלישע חלה החולי הראשון והיה קם על משענתו אבל אותו החולי היה בו וזה יוכיח לשון הפסוק שאומר ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו שאע"פ שהם ג' חלאים עשאם הכתוב כאילו הם חולי אחד. ושאלת מלך ארם היה אם יחיה ולא ימות אלא ישאר אלוש מחוליו מעט. כמו שידע שאלישע ג"כ לא נתרפא לגמרי (כלי יקר):

[א] מהרש"א ד"ה דור. פ"ק דר"ה (דף יז.):

יד יוסף

א ילקוט מלכים ב' סי' ז': ב שמחות פ"ב סוטה דף מ"ז ע"א: ג ב"מ דף פ"ז ע"א: ילקוט מלכים ב' סי' י"ג: ד עי' רש"י. ובגמ' פ' הפועלים אמרו את חליו אשר ימות בו מכלל דחלה עוד אחריתי שלא מת בו ע"כ. או חלם חד. את לרבות עוד חולי אחד. חליו אשר ימות בו שלש (כלי יקר): ה תנחומא סדר חיי שרה וב"מ דף פ"ז ע"א:

חדושי גאונים

כרת אבל איסורא ודאי איכא וכו' ב"מ בהדיא דיחיד אסור להתפלל בבית עבודת כוכבים מטום חשדא כנ"ל עכ"ל הכ"ס. הן אמת דלכאורה נראה סתירה לזה ממה דאמרינן בסנהדרין דבעו מיניה מר"א אם ב"נ מלווה על קידוש השם ופשיט ליה מנעמן דכתיב לדבר זה וגו' וסוא נשען על ידי והשתחויתי וכתיב ויאמר לו לך לשלום ואם איתא לא לימא ליה ע"ש ואי ס"ד דהיכא דלבו לשמים אין כאן משום משתחוה לעבודת כוכבים איך פשיט מנעמן מדהתיר לו אלישע להשתחוות דאין ב"נ מלווה על קידוש השם הרי לבו לשמים אבל באמת אדרבא משם ראיה להיפוך דכבר הקשה שם הר"ן הרי בעושה להנאת עלמו א"ל למסור נפשו ותירץ וז"ל שנעמן לא היה ידוע לכל שהיה כופר בעבודת כוכבים והרואה אותו שהיה משתחוה עם המלך היה סבור שיתשחוה ממש לעבודת כוכבי' והיה חלול השם בדבר עכ"ל. הרי בפירוש שבאמת לא היה שם איסור עבודת כוכבים רק חשדא והיוצא מזה להלכה דהמשתחוה לפני עבודת כוכבים ואפי' בבית עבודת כוכבים ולבו לשמים אין בזה איסור עבודת כוכבים רק באסור משום חשד

המתורגמן. א) געהע פרובירע. ב) איזט געזונד געווארדען. ג) האט ניכט געוואלט פאן איהם אננעהמען. ד) גערייצט

א ב"ר פרשה כ"ו: ב שם: ג תוספתא דסוטה פ"ג: ד ב"ר פרשה ל"ב סי' י"א: ילקוט סדר נח: ה ב"ר פ' ל"ג סי' ז': ילקוט סדר נח:

עומדין בדין שנאמר (תהלים א) על כן לא יקומו [דף קח] רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים. על כן לא יקומו רשעים במשפט זה דור המבול וחטאים בעדת צדיקים אלו אנשי סדום אמרו לו בעדת צדיקים אינם עומדין אבל עומדין הם בעדת רשעים: גמ' ת"ר דור המבול אין להם חלק לעוה"ב שנאמר (בראשית ז) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה וגו' וימח את כל היקום בעוה"ז וימחו מן הארץ לעוה"ב דברי ר"ע ר' יהודה בן בתירא אומר לא חיין ולא נידונין שנא' (שם ו) לא ידון רוחי באדם לעולם לא דין ולא רוח ד"א לא ידון רוחי א שלא תהא נשמתן חוזרת לנדנה[א] ר' מנחם בר' יוסף אומר אפילו בשעה שהקב"ה מחזיר נשמות לפגרים מתים ב נשמתן קשה להם בגיהנם שנא' (ישעיה לג) תהרו חשש תלדו קש רוחכם אש תאכלכם:

רמג שם תנו רבנן ג דור המבול לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע[ב] להם הקב"ה ומה כתיב בהם (איוב כא) בתיהם שלום מפחד וגו' וכתיב (שם) שורו עבר ולא יגעיל וגו' וכתיב (שם) ישלחו כצאן עויליהם וגו' ישאו בתוף וכנור וגו' יבלו בטוב ימיהם וגו' [וכתיב וברגע שאול יחתו וגו'] והיא גרמה (שם) שאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו ומה שדי כי נעבדנו וגו' אמרו כלום צריכים אנו [לו] אלא לטיפה של גשמים יש לנו נהרות ומעיינות שאנו מסתפקין[ג] מהם אמר הקב"ה בטובה שהשפעתי להם בה מכעיסים אותי ובה אני דן אותם שנאמר (בראשית ו) ואני הנני מביא את המבול מים. רבי יוסי אומר דור המבול ד לא נתגאו אלא בשביל גלגל העין[ד] שדומה למים שנא' (שם) ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו לפיכך דן אותם במים שדומה לגלגל העין שנא' (שם ז) נבקעו כל מעינות תהום רבה. אמר ר' יוחנן דור המבול ברבה קלקלו ברבה נידונו. ברבה קלקלו דכתיב (שם ו) וירא ה' כי רבה רעת האדם ברבה נידונו דכתיב (שם ז) נבקעו כל מעינות תהום רבה וכתיב (שם ח) ויסכרו מעינות תהום א"ר יוחנן ה שלשה נשתיירו מהם בלועה דגדור וחמי טבריא ועינא רבתי דבירם:

נחמיה: רשעים דור המבול. דכתיב בהו כי רבה רעת האדם: חטאים אנשי סדום. דכתיב בהו רעים וחטאים: אבל עומדים הם וכו' שחיין ונידונין: נשמתן קשה להם בגיהנם. נשמת עצמן שורפתן דכתיב רוחכם אש תאכלכם: בשביל גלגל העין. שרואים טובתם שלמה והיו גובהי עינים ומנאפים אחר עיניהם: במים שדומה לגלגל העין. מעינות שנובעים ממקור קטן כמו עין: שלשה נשתיירו. מאותן מעינות של דור המבול שהיו חמין כדאמרי' לקמן ברותחין קלקלו וברותחין נידונו: וכולם

ואמר על כן לא יקומו רשעים במשפט אלו דור המבול. כדלקמן שפשטו ידיהם בגזל וכתיב החמס קם למטה רשע ואמר וחטאים בעדת צדיקים אלו אנשי סדום שהיו רחוקים מן הצדקה כדלקמן בעובדא דהויא ריבה וק"ל: [שנאמר וימח וגו' וימחו מן הארץ לעוה"ב כו' ויתפרש מן הארץ היינו מן ארץ החיים דלעוה"ב וק"ל]: שלא תהא נשמתן חוזרת לנדנה כו'. נדנה הוא לשון נרתיק ור"ל הגוף הוא התיק ונרתיק לקבל בו הנשמה. ואמר ואת רוחי. שהיא הנשמה שראוי לחזור להיות חיה בתוך הגוף כמ"ש ואת רוחי אתן בקרבכם וגו' בקרב אלו לא ידון וחסר נו"ן הראשונה כאילו כתיב לא נדון ומליצו כ' נופל נגיפה נתינה וק"ל: נשמות לפגרים כו'. ר"ל דהיינו לזמן התחיה שיחזרו שאר הנשמות תוך הגוף נשמתן של אלו קשה להן לבא תוך הגוף כי הנשמה בעצמה נעשית אש ושורפת הגוף וז"ש תהרו חשש תלדו קש שהגוף נעשה דבר המבעיר דהיינו חשש וקש והנשמה נעשית אש ותאכל הגוף וק"ל: ובה אני דן אותם שנא' ואני וגו'. דרשו כן מדכתיב ואני וכמו כן דרשו בב"ר ואני הנני מסכים לדברי המלאכים וכו'. ופירש הרא"ם ואני כמו גם אני כי הוי"ו כאשר יחובר בשם או עם הכינוי שהוא תמורת השם פי' במקום גם וכו' עכ"ל. וה"נ דרשו ליד הכא במקום גם כמו שאתם מכעיסים אותי במים גם אני דן אתכם בדבר הזה והנני מביא מבול וגו'. ואמר מה כתיב בהם בתיהם שלום מפחד וגו'. בדור המבול משתעי קרא דכתיב ברישא דעניינא מדוע רשעים יחיו וגו' ובב"ר נדרש בתיהם שלום מפחד וגו' ישלחו כצאן עויליהם וגו' לענין שלא היו מזיקים שולטים בהם. ושאמר וכתיב וברגע שאול יחתו וגו'. גם זה קאי על רוב הטובה שהיו מתין ברגע בלא יסורים כך פרש"י בספר איוב ולולי פירושו היה נראה לפרש דה"פ שעל ידי רוב טובה שהיו להן נענשו דברגע שאול יחתו ר"ל בפעם אחת כלם נאבדו בשאול ע"י המבול ופירש לך שהטובה שהיה להם היא גרמה שאמרו לאל סור וגו' וזכר כאן שנח לבד היה צדיק תמים כי דעת דרכיך וגו' הוא הפך מהתמים בדרכיו ומה שדי כי נעבדנו הוא הפך מצדיק במעשיו ומה נועיל כי נפגע בו על טפת הגשמים מבואר כי הודו שיש אלוה נמצא אבל חשבו כי הארץ נתן לבני אדם כמאמר המינים עזב ה' את הארץ וגו' ולזה אמרו כלום אנו צריכים לטפת גשמים הבאה מן השמים הלא הארץ נתן לנו ויש בה נהרות ומעיינות כו' אמר הקב"ה כו' וק"ל: גלגל העין כו'. יראה שדימה גבה עיניהם אחרי הניאוף לגלגל במקום הזה כי העולם עיניו מראות ברע נראה עינו מסוכה ולא נראה עגול אבל המגביה וזוקף עינו לפותחו נראה עגול כגלגל וכמו שהמים מקיפין את העולם בגלגל ואמצעו נגלה שהיא עין הארץ כן גלגל העין הוא הלבן שבו מקיף השחור שהוא העין הנגלה וע"כ הביא עליהם מים מדה כנגד מדה שע"י שזקפו עיניהם וגלה אותו גלגל שהוא הלובן שהיה ראוי להיות מכוסה אם היו עצמו עיניהם מראות ברע לפיכך דן אותן במים שהם גלגל העולם וכסה בו את עין הארץ ומייתי שנא' נבקעו כל מעינות וגו' דריש מעינות מלשון עין וק"ל: ברבה קלקלו וברבה נדונו וכו'. מבואר כדלעיל שהקב"ה משלם מדה כנגד מדה לפי שהם קלקלו בשאה

חדושי גאונים

וכפני עשרה מישראל איכא נ"כ משום חלול השם. והנה זה בכל אדם אבל במעשה דדוד היו בני עניים מתנגדים שבכל צד יש חילול השם אם יעבוד עבודת כוכבי' לעיני העם יש משום חילול השם ואם לא יעבוד ובחסידותו יהרגנו בנו יהיה נ"כ חילול השם כמו שפירש"י ד"ה יאמרו מלך שכמותו חסיד שכמותו הרגו בנו ויהיו מתרעמין על מדותיו של הקב"ה ונמצא שם שמים מתחלל בפרהסיא עכ"ל ומאחר שלכל צד יש חילול השם הכריע דוד שמוטב שיעשה מעשה שהוא לבדו מחלל השם ולא יהיה חילול השם בפי כל העם וכמו שכתב רש"י מוטב אעבוד עבודת כוכבי' ואחלל את השם אני לבדי ולא יחללו אותו כל העם עכ"ל. ובזה יובן ענין המאמר אריא"ר בקש דוד לעבוד עבודת כוכבי' שנאמר ויהי דוד בא עד הראש פי' שדוד רצה לעשות בפני העם כאלו עובד עבודת כוכבים למען יחשבו אותו לרשע ולא יחללו שם שמים בפרהסיא ולכן כשבא עד הראש במקום שהעמידו שם פלשתי' עבודת כוכבים רצה להשתחוות שם לא ח"ו לשם עבודת כוכבים דלזה מעיד הכתוב אשר ישתחוה שם לאלהים כי לבו יהיה לשמים הוא ישתחוה להקב"ה ובזה אין איסור עבודת כוכבים כנ"ל רק יש איסור משום חשדא וזה היה מגמתו להעלות חשד זה על עצמו בעיני העם שלא יתרעמו על מדותיו של הקב"ה כן היה כוונת דוד וכשהמתיק סודו עם איש עצתו חושי הארכי רעו והנה לקראתו היה מתנגד לו ויאמר לו רצה שלא הועלת כלום שאתה רוצה להביאים

עין יעקב

אותו: וימח את כל היקום בעוה"ז וימחו מן הארץ לעוה"ב. ולכן בנח היה להיפך כדאי' במדרש נח בעה"ב ועיין בחדושינו בקדושין דף מ': **בשביל** טובה שהשפיע להם שהטעימן מעין עוה"ב. ולפי שהכעיסו בטובה שהשפיע להם מעין עוה"ב לכך לא יזכו לעוה"ב: **בשביל** גלגל העין שדומה למים. ועיין בקהלת י"ב על פסוק ותרוץ גולת הזהב וגו' ונרוץ הגלגל ע"ש בפרש"י ובשבת דף ק"ב:

ענף יוסף

רמג ת"ר דור המבול לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע להם כו'. ר' יוסי אומר דור המבול לא נתגאו אלא בשביל גלגל העין כו'. והנה שניהם אמת. ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. כי בשניהם חטאו. ואמנם הנה חטא גבהות עינים קודם לכל. כי זה שאמרו כלום אנו צריכין לו אלא לטיפה של גשמים מוכרח ליקדם חטא גבה עינים. כי כאשר לא תגבה עינים ודאי לא יאמרו זה. ובודאי אחר שגבהו עיניהם. עתק יוצא מפיהם ואמרו כלום אנו צריכין לו כו'. ועבור זה דן אותם כסדרן. אשר בתחלה נבקעו מעינות הדומים לגלגל העין. ואח"כ וארובות השמים נפתחו בשביל מה שאמרו כלום אנו צריכין אלא לטיפה של גשמים כאמור (באר מים חיים סדר נח דף פ"א ע"ב):

עץ יוסף

לא דין ולא רוח. שאין עומדים בדין ואין להם רוח לחיות עם הצדיקים שיש להם חלק ודרש לא ידון רוחי בתרי אנפי. א' לא ידון רוחי פי' מאמרי ורצוני לא ידון באדם היינו דור המבול שנאמר בהם וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ לעולם וגם מפרש לא יעמוד רוחי באדם היא נשמת אדם האצולה מרוחו ית' כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים. ומ"ש לא ידון כלומר לא יתנהג רוחי באדם. כי הרוח הוא דיין הגוף כשופטו ומנהיגו בהיותו בקרבו. וכענין שאמרו צדיקים יצ"ט שופטן רשעים יצה"ר שופטן כלומר מנהיגם. ומדכתיב לא ידון רוחי באדם לעולם דתיבת לעולם מיותר. ע"כ דלעולם בא לרבות גם לתחיית המתים. להורות כי בסילוק רוחם מגופם בעוה"ז שוב לא ישוב עוד רוחם בקרבם לעולם שלא יקומו עוד דור המבול לתחיית המתים: **רמג** ג' נשתיירו מהם. מאותן מעיינות של דור המבול שהיו חמין כדאמרינן לקמן ברותחין קלקלו וברותחין נדונו ודייק זה שלא נסתמו כולם משום דלרעה

המתורגמן. א) שיידע. ב) געגעבען אין איבער פלוס. ג) נוטצען. געברויכען. ד) אויגאפפעל.

וכולם חזרו. להזדווג עם מיניהם: חוץ מתושלמי. עוף הוא שאוחז עדיין תרבות רעה שמזדווג עם הכל. תושלמי עוף אחד במסכת חולין (דף ס"ב:) גבי שמונה ספקות איתא הרנוגי תושלמי ומרדי ודרכו של אותו עוף להרביע כל בריות: שזקף. החמס עצמו כמקל והיינו החמס קם למטה רשע: לא מהם. אין תועלת לא בהם ולא בהמונם ולא במשאם מהמהם אסטרי"א בלע"ז: כי נחמתי כי עשיתים ונח. סמוכים דריש:

רמד שם כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ (בראשית ו) א"ר יוחנן אמלמד שהרביעו בהמה על חיה וחיה על בהמה והכל על אדם ואדם על הכל אמר רבי אבא בר כהנא וכולם חזרו חוץ מתושלמי. (שם) ויאמר (ה') [אלהים] לנח קץ כל בשר בא לפני א"ר יוחנן בא וראה כמה גדול כח של חמס שהרי דור המבול עברו על הכל ולא נחתם עליהם גזר דינם (אלא) עד שפשטו ידיהם בגזל שנאמר (שם) כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ וכתיב (יחזקאל ז) החמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולא נה בהם א"ר אלעזר מלמד שזקף עצמו כמקל ועמד לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולא נה בהם. תנא דבי ר' ישמעאל ב אף על נח נחתך גזר דין [אלא שמצא חן בעיני ה'] שנאמר (בראשית ו) כי נחמתי כי עשיתים ונח מצא חן בעיני

מהרש"א

גדושה ורבה נדונו במדה זו גדושה ורבה: כי השחית כל בשר כו'. מפורש בב"ר כי השחית כל אדם אין כתיב כאן אלא כל בשר כו' ע"ש ולכאורה שזה המאמר סותר מ"ש לקמן אם אדם חטא בהמה מה חטאת כו' וכ"כ הרא"ם ע"פ הב"ר והוא דחוק שהביא התלמוד ב' המאמרים כאילו אינן חולקין ור"י ודאי דלא פליג אתנא דברייתא דלקמן והנראה דאף ע"פ שלא דבקו חיה ובהמה במינם מ"מ שפיר קאמר בהמה וחיה מה חטאו שהרי לא נצטוו על כך ועוד דהרביעו משמע ע"י אדם ולא מעצמם אבל האדם כבר נצטוה על העריות מדכתיב ויצו ה' וגו' כדאמרינן פרק ד' מיתות [א] ושאמר כי השחית כל בשר וגו' אלא להודיע גנות אותו הדור שאפי' בהמה וחיה קלקלו והאדם גרם להם וק"ל: בא וראה כמה כחו של חמס כו'. וכתב הרא"ם שאין זה סותר מ"ש כ"מ שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא בא לעולם דאי לא החמס לא היה הגזירה בא עליהם לא כללית ולא פרטית ועל ידי החמס באה הגזרה והזנות חייב להיות' כללית כו' עכ"ל אבל ק"ל מההיא דפרק ד' מיתות בז' מלות בני נח ע"ז וג"ע וש"ד וגזל כו' ע"ז וג"ע דכתיב ותשחת הארץ וכ"מ שבא' השחתה אינו אלא ע"ז וג"ע כו' ומדאענוש עלייהו איפקוד עלייהו גזל דכתיב כירק עשב וגו' והשתא לדברי הרא"ם כיון דעיקר הגזירה היה בשביל החמס ואי לאו החמס לא היה הגזרה כלל א"כ עפי ה"ל לאתויי גזל מדור המבול מדכתיב כי מלאה הארץ חמס וגו' ומדאענוש עלייהו איפקוד עלייהו וע"כ צ"ל לפרש ע"פ מאי דמסיק פ"ק דר"ה (ד' יח.) יפה לצעקה לאדם אפי' ליחיד בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד והא דאיכא לפלוגי בין יחיד לרבים היינו לאחר שנחתם גז"ד דאינו נקרע ליחיד ולזה ודאי דבשביל זנות היה עיקר הגזרה כללית כמפורש בקרא כי השחית וגו' וכדאמר מדאענוש עלייהו איפקוד עלייהו אלא מדכתיב בסיפא דקרא כי מלאה הארץ חמס וגו' למדו לומר שאף שכבר נגזרה הגזרה בשביל ע"ז וג"ע מ"מ לא היה נחתם והיה אפשר ליחיד הצדיק להיות נענה בתפלתו וכילול אלא ע"י שפשטו ידיהן בגזל נחתם גז"ד גם היחיד לא יהיה נענה בו ובזה יתיישב בסמוך שאמר גם על נח נחתם גז"ד כו' שהרי הגזרה היתה כללית ע"י הזנות ונחתם ע"י גזל שלא יהיה היחיד נענה אלא שנח מצא חן דהיינו במתנת חנם יותר על המדה וק"ל: החמס קם למטה רשע. קרא הוא ביחזקאל ודרשוהו על דור המבול מדכתיב בסיפיה דקרא ולא נה בהם בה' ולפי שאין לו משמעות דרשו בו כאילו כתיב בא' ולא נח בהם וק"ל: שזקף עצמו כו'. ע"פ מה שמפורש בב"ר גזל ש"פ חמס שאינו ש"פ וכך היו דור המבול עושים היה א' מוליא קופתו תורמסים זה בא ונוטל פחות מש"פ שאינו יכול להוציא בדין א"ל הקב"ה כו' ויש לדקדק שהרי בן נח נהרג על פחות מש"פ ואפשר דהיינו דמסיק התם הלא נסע יתרם בם ימותו ולא בחכמה ר"ל ולא בחכמת התורה דהיינו דלפי התורה בן נח נהרג על פחות מש"פ וז"ש החמס שעשו בפחות מש"פ כדי שלא יהיו נידונים עליו נצטרפו כל פחות ופחות מש"פ ונעשו כמקל גדול ועמד לפני הקב"ה שיהיו נידונים עליו בדין תורה שבן נח נהרג עליו והענין החמס קם כי כל עבירה עושה רושם ומעמיד מלאך רע להעיד על אותו עון. ואמר לא מהם. שהם רעים לה'. ולא מהמונם. שהם רעים להמון הבריות. ולא מהמהם. שהם רעים להם דהיינו לעצמם. וסיים ולא נה בהם. שאף עליו נחתם גז"ד אלא שנח מצא חן וגו' כמ"ש לעיל וזש"ה על זאת יתפלל כל חסיד וגו' שאף נח שהיה חסיד הוצרך לתפלה רק לשטף מים רבים שלא יגיעו אליו ע"י גזרה כללית שנחתמה אך לעת מצא היינו שמצא חן וגו' וע"ז התפלל אתה סתר לי מצר וגו' דהיינו והצילו בנס נסתר ולא בנס נגלה גם שריוח והצלה הרבה למקום כו' כפרש"י לא הצילו בנס נגלה שלא היה ראוי לכך מפני הגזרה כללית ומסיים רני פלט תסובבני כו' לפמ"ש שהרשעים

עיון יעקב

וכולם חזרו חוץ מתושלמי. הלשון אינו מדוקדק היטב דהא כל אותן שנדבקו שלא במינן נימוחו מן העולם וגם כדאיתא לקמן וגם התושלמי שניצל במי המבול שלא נדבק שלא במינן וצ"ע: ולא נחתם גזר דינם אלא עד שפשטו ידיהם בגזל. כי בלעס כראה כלם מ"מ אי לאו שחטאו בזנות שדומה לגלגל העין כדלעיל לא היו נענשים במבול אדרבה כי בעון הג"ע הגשמים נעצרים כדאיתא בפ"ק דתענית דף ז' ועיין במהרש"א בשם הרא"ם: אף על נח נחתם גזר דין אלא שמצא חן. ומש"ה הצריך הקב"ה לנח לעשות התיבה והצלה לפניו אלא שהיה חשוד ג"כ על הגזל וכדי לכפר על הגזל רבים עשה התיבה שהיה צרכי רבים להציל כל חי וכמו שכתבנו לעיל בחדושינו דף ע' ועי"ל דלכך אף על נח נחתם גזר דין אע"פ שלא היה רשע כיון שאנדרלמוסיא בא לעולם והורג טובים ורעים כפרש"י בחומש על כן הוצרך למציאות חן:

עץ יוסף

כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה וגו' אבל לטובה ויסכרו מעינות תהום רבה אבל לא כל מעיינות (ב"ר פ' ל"ג) וטעם שנשתיירו שלשה אלה שהם מעיינות של חמין לרפואה. וקודם המבול לא הוצרכו לכך שאז היה להם אויר יפה וממוזג ולא היה חולי מצוי בעולם ולאחר המבול נתקלקל האויר ונתחדשו החולאים בעולם כדאי' בב"ר פ' ל"ד ולפיכך מאז נשארו אלו לרפואה ור' יוחנן מזכיר אלו המעיינות המצויים בארצנו. וכן כיוצא בהם בשאר ארצות וכנודע (נה"ק): רמד ולא נחתם גז"ד אלא עד שפשטו ידיהם בגזל שנאמר כי מלאה הארץ חמס. לכאורה מאי ראיה מייתי מחמס לגזל. הא איתא ברבה גזל שוה פרוטה חמס אינו שוה פרוטה וכן היו דור המבול עושין היה אחד מוציא קופתו תורמסין זה בא ונוטל פחות מש"פ כו'. ונראה משום שדין עובד כוכבים שנהרג על פחות מש"פ. וא"כ לגבי עובדי כוכבים אפילו פחות מש"פ ממון הוא. והוה כמו גזל גמור לגבי אינו עובד כוכבים וזהו שאמר ר"א מלמד שזקף עצמו כמקל כו' ר"ל החמס שעשו בפחות מש"פ כדי שלא יהיו נידונין עליו נצטרפו כל פחות פחות מש"פ ונעשו כמקל גדול ועמד לפני הקב"ה שיהיו נדונין עליו בדין תורה שהעובד כוכבים נהרג עליו. והענין החמס קם כי כל עבירה עושה רושם ומעמיד מלאך רע להעיד על אותו עון: ולא נה בהם. הנה רש"י פי' ביחזקאל אין בהם נוהה אחרי מגעגע ונותן לב אלי כמו וינהו כל בית ישראל אחרי ה' (שמואל א' ז'). והמצודות פי' אין ראוי שיהיה הנהי והיללה בעבורם. ועיין בתנחומא סדר נח סי' ד' ומ"ש שם. אבל מלשון הגמרא שמסיים תנא דבי רבי ישמעאל כו' נראה שמפרש ולא נה בהם ולא נח בהם. שאותיות אחה"ע מתחלפין זה בזה. ור"ל שאף נח לא היה כדאי בהם אלא שמצא חן בעיני ה': אף על נח נחתם גז"ד כו'. דייקו זה משום דקשה כיון דכתיב כי נחמתי כי עשיתים משמע דלידת האדם בכלל שלא לצורך. והיכי קאמר תו ונח מצא חן דא"כ היה ראוי להיות יצירת האדם בעבורו כדאמרינן ביומא פרק המנונה שאפילו בשביל צדיק אחד נברא העולם. אע"כ שאף נח לא היה כדאי להנצל אלא שמצא חן. וממילא ודאי

ענף יוסף

רמד מלמד שזקף עצמו כמקל ועמד לפני הקב"ה ואמר לפניו כו'. לפי שכל חטא ועון שהאדם עושה נברא מן החטא מלאך מחבל עומד ומקטרג לפניו יתברך וניטל רשות ורודף אחריו להמיתו. והכי אי' בספר הזוהר פרשת קדושים אל תפן אל קשי העם הזה אל רשעו ואל חטאתו. מהו אל תפן והכתיב כי עיניו על דרכי איש וכו' אלא הכי תנינן בר נש דעביד מצוה ההיא מצוה סלקה לעילא וקיימא קמיה קב"ה וכו' עבר על פתגמא אורייתא ההיא עבירה סלקא קמיה ואמרה אנא מפלניא דעביד לי. וקב"ה מני לה וקיימא תמן לאשגחא ביה לשצאה ליה הה"ד וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו מהו וירא ההוא דקיימא קמיה תב בתשובה מה כתיב גם ה' העביר חטאתך דעביר ההוא חובה מקמיה בגין דלא יסתכל ביה ועל דא אל תפן אל קשי העם וגו'. והיינו דקאמר הכא שזקף עצמו כמקל כלומר בקומה זקופה וגבוה הרבה לאשגחא ביה קב"ה טובא ולשצאה להו. לכך כתיב וירא ה' כי רבה רעת האדם כלומר גדלה ועמדה בזקיפה. ונראה דנקט מקל כדי ללקות אותן בו כדאי' במדרש סדר בחוקותי הככר והמקל ניתנו מכורכים מן השמים אמר להם אם שמרתם את התורה הרי ככר לאכול. ואם לאו הרי מקל ללקות בו כי העבירה עצמה נפרעת מן האדם. וכן המצוה ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה (תורת חיים):

[א] מהרש"א סד"ה כי. פ' ד' מיתות (דף נו:):

יד יוסף

א תנחומא סדר נח סי' ה': ב ב"ר סוף פ' כ"ח. ופ' כ"ט ופ' ל"א. ילקוט סדר בראשית. ילקוט יחזקאל רמז שמ"ס:

חדושי גאונים

ריתך בעיני העם שלא יהרהרו על מדותיו של הקב"ה שיחשדו אותך אבל שלא יאמרו מלך שכמותך יעבוד עבודת כוכבים בתמיה אלא הם מכירין חסידותיך ויבינו שאמת שמה שאתה משתחוה אף שהוא במקום עבודת כוכבים שלא לפני עבודת כוכבים אתה משתחוה אלא לפני הקב"ה אבל דוד השיב הלא גם לצד אחר יאמרו מלך שכמותו יהרגנו בני אם באמת אני חסיד שאין יהרגנו בנו אלא ודאי ישפטו שטעו בי ושבאמת השתחויתי לעבודת כוכבים שיותר יתלו התכרין כי מלכאתין שהקב"ה לא יעשה משפט ולכן אמשה המשפט שיהיה להם פתחון פה להאמין שרשע אני ומגין לא יתחלל ש"ש ואז השיב לו חושי לא תצטרך לצדקות כרשע ואעפ"כ לא יסרסרו ישראל אחר מדותיו של הקב"ה דלמה לא דרשו סמוכין שאז לא היה לוקח יפ"ת ועכשיו שלקחת ידעו ישראל שמספי שאבשלום הוא בן סורר ומורה שנולד מיפ"ת הוא רודף ולא מפני שרשע אתה ח"ו (ערוך לנר) (לעיל) א"ר יוחנן דור המבול ברבה קלקלו וברבה נידונו ברבה קלקלו דכתיב וירא ה' כי רבה רעת האדם ברבה נידונו דכתיב נבקעו כל מעינות תהום רבה. וי"ל איך שייך זה דו, לתיבת רבה ויש לבאר ע"פ מה דאמרי' בסוכה (דף נ"ב) דרש רב עוירא ואיתימא ריב"ל שבע שמות יש לו ליצה"ר הקב"ה קראו רע שנאמר יצר לב האדם רע מנעוריו משה קראו ערל שנאמר ומלו

[א] מהרש"א ד"ה קל כדאמרי' משפט דור המבול (עדיות פ"ג):

באו להורגו והקב"ה סיבב והקיף התיבה באריות להצילו שם ודו"ק: וא"ד לא יפה כו'. בלשון ראשון מלשון נחמה שהיה מתנחם על אבדן ובלשון ב' מלשון חרטה שהיה מתחרט על אבדן ומה שלא פירש כמשמעו שהיה מתחרט על שעשאם בארץ דלא אילטריך ליה דכבר כתיב כי נחמתי כי עשיתים ואע"ג דהאי קרא קודם אבדן כתיב יתכן לומר שהיה מתחרט על שנגזרה גזרה על אבדן ועי"ל דאין מוקדם ומאוחר בתורה וק"ל: וכ"ש בדורות אחרים וכו'. עיין בדברי הרא"ם ונראה שדרשו כן דס"ל למכתב איש צדיק תמים היה בדורו כמו אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה אבל כתב בדורותיו לשון רבים למר כדאית ליה ולמר כדא"ל לרמוז על דורות אחרים ולא ניחא להו למימר כי דורות רבים היו שעברו מעת שהשחיתו כמ"ש הרמב"ן דאין זה דורותיו דאין לנח דור אלא אחד ועוד דתקשי להו ממתושלח הצדיק כמ"ש הרמב"ן ע"ש וק"ל: בהמה וחיה ל"ל כו'. ושנים שנים שנשארו מכל מין ומין היה בזכות נח לקיום המין לדורות וק"ל: ולא דגים ש' . אע"ג שהמים רותחין היו דברותחין נדונו כדלקמן היינו במקום חרבה מעיקרא אבל במקום ים מעיקרא לא נעשו רותחין כדמוכח במסכת זבחים ודו"ק: קל הוא על פני מים גו'. כל אותה הפרשה נדרשת על רעת דור המבול ואמר שהוכיחן על רעתן שהיו כפויי טובה שאמרו כלום צריכים אנו אלא לטפה של גשמים כדאמרי' לעיל וז"ש לכן שבמי הגשמים הבאים מלמעלה יהיו נידונין בהן שיהיו מי הגשמים הבאים על פני המים מקפה נבלתם כזיקין שיהיה רוח בהן ולפין כך ולא יטבעו מהר כדאמרינן משפט דור המבול[א]שנה תמימה כמו משפט רשעים בגיהנם ולכך דור המבול אינו ידון לעתיד ולכך לא נטבעו ג"כ מהר כדי שילטערו

ה' (שם) וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ כי אתא רב דימי אמר אמר הקב"ה יפה עשיתי שתקנתי להם קברות בארץ מאי משמע כתיב הכא וינחם וכתיב התם (שם נ) וינחם אותם וידבר על לבם ואיכא דאמרי לא יפה עשיתי שתקנתי קברות בארץ כתיב הכא וינחם ה' וכתיב התם (שמות לב) וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו:

רמה שם אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו (בראשית ו) א"ר יוחנן א בדורותיו ולא בדורות אחרים. וריש לקיש אמר בדורותיו כ"ש בדורות אחרים. א"ר חנינא משל דרבי יוחנן למה הדבר דומה לחבית של יין שהיתה מונחת במרתף של חומץ במקומה ריחה נודף[א] שלא במקומה אין ריחה נודף. א"ר אושעיא ב משל דריש לקיש למה הדבר דומה לצלוחית של פלייטון[ב] שהיתה מונחת במקום הטנופת במקומה ריחה נודף וכל שכן במקום הבוסם. (שם ז) וימח את כל היקום אשר על פני האדמה אם אדם חטא בהמה מה חטאת תנא משום רבי יהושע בן קרחה משל לאדם שעשה (סעודה) [חופה] לבנו והתקין מכל מיני סעודה לימים מת בנו עמד (ובלבל) [ופיזר] את חופתו אמר כלום עשיתי אלא בשביל בני עכשיו שמת חופה ל"ל אף הקב"ה אמר כלום בראתי בהמה וחיה אלא בשביל אדם עכשיו שאדם חוטא בהמה וחיה למה לי. (שם) מכל אשר בחרבה מתו. ג ולא דגים שבים. דרש ר' יוסי דמן קסרי מאי דכתיב (איוב כד) קל הוא על פני מים תקולל חלקתם בארץ מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח בהם ואומר להם עשו תשובה ואם לאו הקדוש ברוך הוא מביא עליהם את המבול ומקפה נבלתם על

יפה עשיתי כו'. שאילמלא דרך רשעים כזה: לא יפה עשיתי. דאפשר היו חוזרים: כל שכן. אלו הוה בדורות אחרים היה צדיק יותר: פלייטון. בושם שריחו נודף ואינו אפרסמון: מקפה. מציף כמו (מ"ב ו) ויצף הברזל דמתרגמינן וקפא:

הרי"ף

ולא דגים שבים וכו'. ותימה כיון דאמר לעיל אם אדם חטא בהמה מה חטאה ואמר משל וכו' וכפי טעם זה גם הדגים שלא נבראו אלא לצורך האדם כדכתיב צונה ואלפים וגו' צפור שמים ודגי הים ולמה לא מתו ואפשר לומר שכיון שהשחית כל בשר את דרכו על הארץ אע"פ שאינם מצווים מתו לפי שלא נבראו אלא לצורך אדם אבל הדגים לא השחיתו לכך לא לקו הדגים: מ"ד קל הוא על פני מים וכו'. נראה דהוקשה לו דאמר קל הוא על פני מים בלשון יחיד ואח"כ תקולל חלקתם בארץ בלשון רבים לזה דרש וכו' וכפי דחז"ל בבראשית רבה וז"ל קל הוא על פני מים גזרה שנגזרה עליהם כלומר ע"ד ק: מן שמיא נפקי תקולל חלקתם בארץ מי שפרע מדור המבול דהיינו לוקח מהם קללה לחוזרים בדבורם כמי שפרע מדור המבול והשתא ניחא דאמר קל הוא משמים גזר הקב"ה שיאבדו על פני מים תקולל חלקתם בארץ שלוקחים מהם קללה:

עיון יעקב

אמר רבי יוחנן בדורותיו ולא בדורות אחרים וריש לקיש אמר בדורותיו לשבח וכל שכן בדורות אחרים. וקשה לכאורה אם אפשר לדרוש לשבח למה דורש ר"י לגנאי והלא צריכין לדון לזכות ונראה דלא פליגי אהדדי דודאי במה שהיה נח לבריות דהיינו צדקה וגמ"ח וכה"ג אם עשה כן בדורו של רשעים כ"ש אם היה בדור של צדיקים שהיה מטיב עמהם יותר ור"י אמר על חלק שנה לשמים כדכתיב את האלהים התהלך נח כמדרש שהיה צריך סעד לתמכו ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום שלא היה צריך סעד לתמכו כדכתיב התהלך לפני והיה תמים ועיין בחידושינו בקדושין דף מ': אם אדם חטא בהמה מה חטאה. ואף על גב דכתיב לעיל כי השחית כל בשר ואמרינן לעיל שכולן דבקו שלא במינם מ"מ כיון שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל וזה לא שייך בבהמה לכך שואל בהמה מה חטאה ומש"ה לא קשה לסיפך ג"כ נימא אדם בזכות בהמה תושיע ה' כדאיתא בתהלים סי' ל"ו במדרש ילקוט ע"ש אלא ודאי דגם בהמה לא היה לה זכות לפי שדבקו שלא במינם אבל אותן שדבקו במינם נשארו וניצל באמת נח בזכותם אע"פ שגם עליו נתחתם גזר דין אלא שמצא חן ועיין במהרש"א לעיל וכאן וע"ל בפ"ד מיתות בדף כ"ט שכתבנו דנח הותר לו לאכול בשר לפי שהבהמות ניצולו בזכותו הוא סותר לכל זה ע"ש: מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח אותם וא"ל עשו תשובה ואם לאו הקב"ה מביא מבול עליכם. אפשר לומר ע"ד הדרש דאיתא בספרי דעת הטעם דלא נחתם גזר דין אלא על הגזל לפי שבזנות אנדרלמוסיא בא לעולם והורג טובים ורעים לפי שא"א לעשות ע"י הקב"ה בעצמו בזנות לפי שבכל מקום שיש בו קדושה גדר מן הערוה לכך נחתם גזר דין על הגזל ויכולין לעמוש ע"י הקב"ה כי מפתח הגשמים הוא ביד הקב"ה בעצמו ועיין במהרש"א דכתב אף שגזלו לכל א' היה פחות מש"פ מ"מ ימותו בלא חכמת התורה שדינן כדין בני נח דאיתא בן נח נהרג על פחות מש"פ ולא ניתן להשבון אף אם רוצה לחזור בתשובה אין מקבלין סימנו ובזה מתורץ אמר להם נח עשו תשובה ואם לאו הקב"ה מביא בעצמו עליכם את מי המבול אמרו א"כ שהקב"ה בעצמו מביא המבול מכלל שעל

עין יוסף

באותו הדור היה כלמות נחמה על כלל יצירת האדם. אבל מ"מ עכשיו שהכבר נכרא נח מצא חן בתורת חסד לקרבו אצלו. והיינו בזכות תולדותיו הצדיקים העתידים כדאי' בב"ר סוף פ' כ"ט ובתנחומא סדר נח סי' ב' דדרשינן סמיכות פרשיות ונח מצא חן בזכות אלה תולדות נח. וע"ש מ"ש. והענין הוא אף שהיה צדיק תמים בדורותיו. אבל כל צדקו לא היה אלא בדרך טבע העולם עושה מצות כפי כח גופו. ומתרחק הרבה מן החטא. אבל לא למעלה מהטבע לשבר ולהכניע כל כחי גופו ותאות מורשי לבבו בכל עת ובכל שעה ובכל רגע ולמסור נפשו על קדושת בוראו כמו אברהם. שלא היה צדיק אלא לפי דורו שהם היו רשעים והלכו בפחות מטבע העולם והוא היה עובד ה' בכל כחו בטבע. אבל לא למעלה מהטבע:

רמה אמר ר"י בדורותיו כו'. משום דבדורותיו מיותר. דפשיטא דבדורו הוה. ואין לומר שאין בדורו כמותו. הא נמי פשיטא מדלא ניצול אחר זולתו. להכי רבי יוחנן ור"ל כל אחד כדאית ליה (יפ"ת): בדורותיו ולא בדורות אחרים. לפי דורו שהיו כולם רשעים הולכי חושך נקרא הוא צדיק תמים: כ"ש בדורות אחרים. ומה אם שהיה צדיק בדורותיו שלא היה לו ממי ללמוד היה צדיק. אלו היה בדור צדיקים כ"ש שהיה צדיק. ובין רבי יוחנן ובין ריש לקיש ס"ל שלא היה צדיק גמור אלא לפי דורו. דאל"כ מאי כ"ש דקאמר כ"ש בדורות אחרים. אלא דפליגי שניהם בפירוש בדורותיו מ"ם בדורותיו לשבוחי הוא דאתא לומר שאף בדורותיו שהיו כולם רשעים והיה לו ללמוד ממעשיהם. אפ"ה היה צדיק. כ"ש אם היה כו'. ומ"ס לגנותו הוא דאתא לומר דוקא בדורותיו היה צדיק כו'. אבל כ"ע מודו שאלו היה בדור צדיקים והיתה צדקתו כמו שהיתה בדורותיו לא היה נחשב לכלום: פלייטון. בושם שריחו נודף ואינו אפרסמון (רש"י) והמוסיף הערוך כתב פלייטון פי' בלשון רומי ויוני מין שמן מרקחת מוורדין ובשמים: ולא דגים שבים. שהדגים לא מתו כלל במבול. ואע"ג דמי המבול רותחין הוו ונתחממו הנהרות והימים מהם אפשר שלא נתחממו אלא עליוני המים. והדגים שבמצולות נמלטו (יפ"ת): ואם לאו הקב"ה מביא כו'. דריש קל לשון גזירת דין. ע"ד קל מן שמיא נפל שפירושו בת קול וגזירה. ואמר להם נח עשו תשובה שהגזירה הוא שיהיה מקפה

יד יוסף

א ב"ר פ"ל סי' ט': ילקוט סדר נח: תוספתא זוהר ריש סדר נח: זוהר סדר נח: תנחומא סדר נח סי' ה': ב ב"ר פרשה כ"ח סי' ו' וילקוט סדר בראשי': ג זבחים דף קי"ג ע"ב: קדושין דף י"ג ע"א: ב"ר סוף פ' ל"ב: ילקוט סדר נח:

חדושי גאונים

ומלתם את ערלת לבבכם דוד קראו טמא שנאמר לב טהור ברא לי אלהים מכלל דאיכא טמא שלמה קראו שונא שנא' אם רעב שונאך האכילהו לחם ישעיהו קראו מכשול שנאמר ואמר סולו וגו' הרימו מכשול מדרך עמי יחזקאל קראו אבן שנא' והסירותי לב האבן מבשרכם יואל קראו צפוני שנאמר ואת הצפוני ארחיק מעליכם ולבאר מה ענין השמות הללו ליצה"ר נאמר שבשבע בחינו' קשה היצה"ר שהוא בעצמו מקור כל החטאים והעונשים בני אדם שהוא הרע: (ב) שהיצה"ר עומד נגד הטוב שלא יכול לבלוע כאדם כמו בערלה שעומדת לפני הבשר ולכן נקרא ערל: (ג) שאפילו המחשבות הקדושות הנטועות בלב האדם מטמא ולכן דוד קראו טמא: (ד) שלא בלבד שמריע לאדם כפורע אבל הוא כמו השונא שאוסב ורודף לאדם: (ה) וגם מי שנשמר ממנו ועומד כנגדו נעשה לו מכשול בדרך ומתנכל לו עד שאין להנצל ממנו ולזה ישעיה קראו מכשול: (ו) היצה"ר אין נקל להסירו מהדרך כי כבד וקשה הוא כמו אבן: (ז) היצה"ר אי אפשר להכירו בכל עת כי לפעמים נראה לאדם כאילו מיעצו טוב ולכן צריך בחינה להכיר הצפון המסית בו וזהו שקראו יואל צפוני. והנה עונש דור המבול בא בב'

המים כזיקים שנא' קל הוא על פני מים ולא עוד אלא שלוקחין מהם קללה לכל באי עולם שנא' (איוב כד) תקולל חלקתם בארץ. (שם) לא יפנה דרך כרמים מלמד שהיו מפנים דרך כרמים אמרו לו ומי מעכב אמר להם פרידה אחת יש לי להוציא מכם [שם ע"ב] אם כן לא נפנה דרך כרמים:

רמז שם דרש רבא מאי דכתיב (איוב יב) לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח אותם ואומר להם דברים שהם קשים כלפידים והיו מבזין אותו אמרו לו זקן תיבה זו למה אמר להם הקב"ה מביא עליכם את המבול אמרו מבול של מה אם (אמר) מבול של אש יש לנו דבר אחד ועליתה[א] שמה ואם של מים הוא מביא אם מן הארץ הוא מביא יש לנו עששיות[ג] של ברזל שאנו מחפין[ב] בהם את הארץ ואם מן השמים הוא מביא יש לנו דבר ועקב שמו ואמרי לה עקש שמו אמר להם הוא מביא מבין עקבי רגליכם שנאמר (שם) נכון למועדי רגל. תניא מימי המבול קשים (ועבים) כשכבת זרע שנא' נכון למועדי רגל. א א"ר חסדא ברותחין קלקלו בעבירה וברותחין נידונו כתיב הכא (בראשית ח) וישכו המים וכתיב התם (אסתר ז) וחמת המלך שככה:

רמז שם ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ. (בראשית ז) ב מה טיבם[ד] של שבעת הימים אמר רב אלו ימי אבילות של מתושלח

רש"י

בזיקים. נאדות: לא יפנה דרך כרמים כו' אמרו לו ומי מעכב. שאינו עושה מיד אם יש בידו כח לעשות כך: פרידה אחת יש לי להוציא מכם. מתושלח הצדיק ימות קודם ולא יהא נידון עמכם: א"כ לא נפנה דרך כרמים. כלומר לא נסור ולא נפנה את דרך הכרמים אלא כל שעה נלך בהם כלומר אם כן לא נלך דרך כבושה ולא נחזור מסורנו אלא נלך ונקלקל השורה דרכים מסובבים בקוצים וברקנים כעין שבילי כרמים: לעשתות. כמו לעשתונות שיושבין שאנן וחושבין מחשבות רעות: עליתה שמה. ואין אש שולטת בה: מבין עקבי רגליכם. בשכבת זרע שלכם יכול למחות אתכם. ל"א מבין עקבי רגליכם מן הרגל יוציא ממש מים אם היה רוצה ואי אפשר לחפות רגליכם בעששיות: כשכבת זרע. רותחין ועבין היו. עבין ל"ג ופירוש הוא: חמת המלך שככה. נחה מרתחו הכא נמי מים

מהרש"א

אז על הטובה שמנע מהן כדלקמן ולא עוד אלא שלוקחין מהן קללה לכל באי עולם כדאמרי' לעיל עכשיו שאדם חטא בהמה וחיה ל"כ. ואמר לא יפנה דרך כרמים מלמד וכו'. ר"ל דמעשה שהיה כך היה שאז בסוף ק"ך שנה שניתן להם בשעה שהוכיחן היו מפנים דרך הכרמים. וא"ל ומי מעכב על ידו שהרי עברו הק"ך שנים. והשיב פרידה אחת יש לי להוציא מכם. וראוי להספידו עוד ז' ימים ואולי תשובו עי"ז כדלקמן. וא"ל אם כן הוא לא כו'. שהיו מבזין ומקנטרין דרך התול את נח על קלקולו וא"ל כי אתה הוא תחלת הקלקול במה שנטעת כרם ובזה נשוב שאין אנו עוד מפנים דרך כרמים למנוע מלאכתנו מן הכרם שהוא תחלת קלקולך ולזה נסמך שהיו מבזין אותו דרך התול על שהיה מוכיחן. וז"ש מ"ד לפיד בוז וגו'. ירלה שהוכיחן דסמך אקרא דלקמיה דכתיב שחוק לרעהו אהיה וגו' שפירושו שחוק היה לרעהו של נח כשהיה קורא לו לשוב לאלוה ויענהו בשחוק על שהיה צדיק תמים ופירש בקרא שאחריו לפיד שהיה אומר להוכיחן בדברים שהם קשים כלפידים כאילו ניתנו מסיני והם בוזו לו בדברי קנטור אם מבול של אש מה יועיל לך התיבה אבל לנו יש ד"א ועליתה שמה ואפשר שהוא סלמנדריא ע"ש שעולה מן הכבשן אחר ז' שנים. ואמר אם של מים הוא מביא אם מן הארץ הוא מביא יש לנו עששיות של ברזל שאנו כו'. דריש לה מלשון עשתות שאנן דבקרא. ואמר אם מן השמים הוא מביא יש לנו דבר ועקב שמו כו'. פי' בערוך מלשון ספוג ששמו עקב ועי"ל ע"פ מ"ש והקימותי את בריתי אתך [אתה] לריך ברית שהגבורים מהם א' היה נותנאת עקב רגלו על התהום כו' וז"ש יש לנו דבר והוא העקב לסתום התהום ובו במדה נפרעו שהביא המבול עליהם מבין רגליהם שנא' נכון למועדי רגל דהיינו קשים כשכבת זרע כי ברותחין קלקלו וברותחין נידונו ואמרי' פ"ק דר"ה אותו יום י"ז חשון היה שמזל כימה עולה ביום ומעיינות מתגברים ומתוך ששינו מעשיהן שינה הקב"ה מעשה בראשית ונטל ב' כוכבים מכימה והביא המבול מאי שינה כדרב חסדא ברותחין קלקלו כו' יש לפרש ע"פ מ"ש פ' הרואה (נ"ט) אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני ליגה של כימה כו' וז"ש ששינה מעשה בראשית לדונם ברותחין ע"י מזל כימה שטבעו קר וז"ש (כי) [ואני] הנני מביא את המבול מים על הארץ וגו' לא כמו שחשבו להביא מבול של אש שיוכלו להציל עצמם בעליתה וסלמנדריא אבל אביא מבול של מים לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים דהיינו אף הסלמנדריא בכלל: ויהי לשבעת וגו' אלו ימי כו'. מיהורא דה"א הידיעה דרשו כן שהן ז' ימים הידועים שהן אבלו של מתושלח כו' אבל רש"י בחומש הביא דרשה דהכא אקרא דלעיל מיניה דכתיב כי לימים עוד שבעה וגו' והוא מבואר דבהספידו של לדיק אולי יחזרו בתשובה שאין עוד מי שיגן עליהם כי אפס הלדיק כמ"ש מי מעכב

הרי"ף

ויהי לשבעת הימים אלו ימי אבלו וכו'. וקשה למה לא הוכיחו זה מהפסוק הקודם שאמר כי לימים עוד שבעה וכן פרש"י בתורה גם נמי דרשינן מפסוק כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר וגו' ארבעים יום כנגד מה שעברו על התורה שניתנה למ' יום ולא דרשוהו מספור המעשה ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וי"ל דלמא הא דקאמר כי לימים עוד שבעה הוא לתשלום המאה ועשרים שנה שכשנכנס לתיבה היו חסרים מהק"כ שנה אלו שבעת ימים אבל מדכתיב הכא ויהי לשבעת הימים ולא אמר ויהי לק"כ שנה ומי המבול היה על הארץ מלמד שהספידן וכו':

עיון יעקב

הגזל נחתם גזר דינם קשה שלא היה פחות מש"פ אלא ודאי שדנם כדין בני נח א"כ לא נפנה דרך כרמים להשיב בתשובה כדין בני נח שלא ניתן להשבון: מלמד שהיה נח הצדיק מוכיח וכו' והיו מבזים אותו זקן תיבה זו למה. ע"ד דרש י"ל דאיתא במפרשים הא דלא התפלל נח על דורו (וכדאיתא בתענית זקן יורד לפני תיבה עיין בבאר שבע) ולמ"ד שנח בעצמו לא היה כדאי להפקיע את עצמו ועוד תירצו שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל דאז אינו מועיל תפלה עד שיוציא גזילה מתחת ידו ועי"ל דהיה לאחר גזר דין שיש עמו שבועה דאין מועיל תפלה ותשובה ובזה מתורץ שהיו מבזים אותו דהיינו שאומרים זקן למה לא התפללת על בני דורך אלא צ"ל שהוא עצמו לא היה כדאי א"כ היו מבזין אותו ואין לומר שהיה גזר דין שיש עמו שבועה על זה אומר תיבה זו למה אלא צ"ל כדאי' במדרש ובמפרשים כדי שישובו בתשובה וא"כ מוכח דלא היה גזר דין שיש עמו שבועה אלא שנח לא היה כדאי על כן היו מבזים אותו ועל זה השיב הקב"ה מביא עליכם את המבול מוכח דלא נגזר עליהם בשביל זנות דא"כ לא היה קדושה ואם כן שפיר עבד שלא התפלל על בני דורו:

עץ יוסף

(פי' מליף · כמו וילף הברזל דמתרגמינן וקפא) כנלתכם על פני מים כזיקים (פי' כנאדות) · ולא עוד אלא שלוקחין מהן קללה לכל באי עולם שנאמר תקולל חלקתם בארץ · פי' שיהיה נשאר שמם לקללה שמקללים לחוזר בו במקחו מי שפרע מדור המבול הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו · ועיין בב"ר פ"ל:

לא יפנה דרך כרמים מלמד כו'. קשה להם שאם פירושו כמו שפרש"י באיוב שאמרו שלא יפנו בדרך הטוב דרך הלדיקים שנקראו כרמים (כמו ונתתי לה את כרמיה משם תרגום יונתן ית פרנסהא) למה לא אמרו לא נפנה דרך הלדיקים. ומה להם לדבר ברמז. על כן קאמרו דמעשה שהיה כך היה שאז בסוף ק"ך שניתן להם ארכה לתשובה בשעה שהוכיחן נח שיחזרו בתשובה כנ"ל היו מפנים דרך הכרמים שלהם מקוצים וברקנים · ואמרו לו לנח מי מעכב על ידו שאינו עושה מיד אם יש כח בידו · אמר להם פרידה אחת יש לי להוציא מכם פי' מתושלח הלדיק ימות קודם שלא יהא נדון עמכם · והשיבו הם לו א"כ לא נפנה דרך כרמים פי' לא נהיה מפנים דרך הכרמים מקוצים וברקנים אלא נלך בדרך קוצים וברקנים · כלומר א"כ לא נלך דרך כבושה ולא נחזור מסורנו אלא נלך ונקלקל השורה · ותוכן כוונת המאמר שלפי שעסקו אז בהפנת דרך הכרמים לכן אמרו לו לא נפנה דרך כרמים · וכוונתם היה שלא ילכו בדרך ישר וטוב אלא בדרך מקולקל (ועי' קצת במהרש"א וברש"י):

רמז ועליתה שמה. ואין אש שולטת בה (רש"י) והערוך גרס אליתא · ופי' מין חיה שהיה מכבה את האש: עששיות של ברזל · פירוש חתיכות גדולות של ברזל (ערוך): ועקב שמו ואמרי לה עקש שמו. וז"ל הערוך פי' שהוא מין ספוג ושואב את המים ואנו מניחים אותו על ראשנו לבלוע המים. פירוש אחר ועקוב שמו שמעכב את הגשמים עכ"ל:

ענף יוסף

רמז אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח כו' · קצת תימה אמאי דריש ש"ס הך קרא דויהי לשבעת הימים ולא מייתי קרא דכי לימים עוד שבעה דכתיב ברישא. ועוד דהך דרשה דקבע להם הקב"ה זמן גדול ואח"כ זמן קטן מרישא דקרא יליף כפרש"י בחומש כי לימים עוד מהו עוד זמן אחר זמן זה נוסף על ק"ך שנה. וי"ל הא דקאמר שבינה

יד יוסף

א ר"ה דף י"ב ע"א זבחים דף קי"ג ע"ב: ב תוספתא סוטה פ"י:

חדושי גאונים

במינות דהיינו שנפשתו לאזבות השמים ונבקעו מעינות הארץ דיש ב' מיני יצר הרע יצרא דע"ז שהוא יצה"ר של השכל ויצרא דעריות שהוא יצר הרע דהגוף השכל הוא כח נפש חיים הבא מן השמים והגוף הוא חלק הארץ ודור המבול בבניהם חטאו כמו שאמרו רז"ל שחטאו בע"ז וכפרו בהקב"ה באמרם מה שדי כי נעבדנו ועוד חטאו שהשחיתו את דרכם בגזל ובעריות לכן נענשו מדה כנגד מדה · שבא להם העונש מן השמים ומן הארץ אכן יצרא דעריות פוחת והולך כשאדם בא לידי זקנה ושבע התאוות אבל יצרא דע"ז מוסיף והולך דזקני ע"ה כ"ז שמזקינין דעתן מטורפת ומטפשת עליהם וזהו פירוש מאמר דרבי יוחנן הם הטאו ברבה פירוש שמוסיף והולך חטאם שהי' כן מפני שיצר לב האדם רק רע כל היום שלא היה רק חטא בגוף אלא בשכל ולכן נענשו שנבקעו מעינות תהום רבה ג"כ ענין שלהם להיות רבה דהיינו להיות מוסיף והולך (ערוך לנר):

אמר להם הוא מביא מבין עקבי רגליכם וכו'. ופי' רש"י מן הרגל יוצא ממש מים אם היה רוצה. ונלענ"ד ראיה לדבריו שכן מצינו במדה טובה בברכות פרק אין עומדין גבי מעשה דרבי חנינא בן דוסא שהיה ערוד מזיק הבריות והראוהו חורו של אותו ערוד והניח עקבו על פתחו ומפרש רש"י בשם הלכות גדולות אמרי' במערבא כשהערוד נושך את האדם אם הערוד קודם את האדם למים האדם מת אם האדם קודם אל המים מת הערוד ונעשה נס לר"ח ב"ד ונבקע לו מעיין מתחת עקביו עכ"ל ואפשר מעקביו ממש כמו בכאן וק"ל (מגודת דוד):

המתורגמן. א) נאמען איינעס טהיערעס, סס חיה. ב) לאַטערנעס. ג) בעדעקען. ד) וואס איזט דיא בעדייטונג.

ללמדך שהספידן של צדיקים מעכבת את הפורענות לבא. דבר אחר לשבעת ששינה הקב"ה עליהם סדרי בראשית שהיתה חמה יוצאת ממערב ושוקעת[א] במזרח. דבר אחר שקבע להם הקב"ה זמן גדול ואח"כ זמן קטן. דבר אחר לשבעת הימים שהטעימם מעין העולם הבא כדי שידעו מה טובה מנעו מהם. (בראשית ו) מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו אישות לבהמה מי אית לה א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן ב מאותן שלא נעבדה בהם עבירה. מנא ידע אמר רב חסדא שהעבירן לפני התיבה כל שהתיבה קולטתו בידוע שלא נעבדה בהם עבירה וכל שאין התיבה קולטתו בידוע שנעבדה (בו) [בהם] עבירה רבי (אבא) [אבהו] אמר מאותן הבאים מאליהם:

רמה שם עשה לך תיבת עצי גופר (שם ו) מאי גופר אמר רב אדא אמרי ג דבי ר' שילא זו מבליג[ב] ואמרי לה גולמיש[ג]. (שם) צוהר תעשה לתיבה א"ר יוחנן א"ל הקב"ה לנח ד קבע בה אבנים טובות ומרגליות כדי שיהיו מאירות לכם כצהרים. (שם) ואל אמה תכלנה מלמעלה דבהכי הוא דקיימא. (שם) תחתים שנים ושלישים תעשה ה תנא תחתים לזבל אמצעים לבהמה עליונים לאדם. (שם ח) וישלח את העורב אמר ר"ל תשובה נצחת השיבו עורב לנח א"ל

רש"י

נחו מרתחן: סדרי בראשית. והיינו לשבעת הימים סדר שבעת ימי בראשית שינה להם: זמן קטן. אחר זמן גדול בתחלה אמר להם והיו ימיו מאה ועשרים שנה כשעבר זמן זה ולא שבו לטובה חזר וקבע להם זמן קטן: אישות לבהמה מי אית לה. נקבה אחת נשכבת לכמה זכרים ואין זו אישות: שלא נעבדה בהם עבירה. שלא נזקקו אלא לבן זוגם: מבליג. עץ הוא:

מהרש"א

פרידה אחת יש לי כו'. ושאמר ששינה כו' שהיתה חמה יוצא במערב כו'. לפי דברי התוכניים שגלגל חמה מהלכו ממערב למזרח בשס"ה יום אך גלגל המזלות שהוא גלגל היומי מוליך כל שבעה כוכבי לכת ממזרח למערב ביום ולילה א' ובמבול לא שימש גלגל המזלות כל השנה נמצא שהלכו במהלכם ממערב למזרח ולא היה ניכר בין יום ובין לילה. ושאמר שאח"כ קבע להם זמן קטן. מפני אותן שנולדו באותן ק"כ שנה שיהיה להם התראה מאותן שבעה ימים. ושאמר שהטעימן מעין עוה"ב. יראה בזה לפי שאמר עוברי עבירה כגון אנשי סדום אין להם חלק לעוה"ב ועומדין בדין כדי שיראו במעלת עוה"ב וילטערו עליו כמ"ש יראו ויבושו אבל אלו שאין עומדין בדין כדאמרינן לעיל לא דין ולא רוח ולא יראו אז מעלת עוה"ב שילטערו עליו משו"ה הטעימן בעוה"ז בז' ימים מעין עוה"ב כדי שילטערו באותה שנה שהיו לפין על פני המים כדאמרינן לעיל כדי שילטערו על מה שאבדו עי"ז וק"ל: שלא נעבדה בהן עבירה כו'. מה שפרש"י הכא לא נזקקו אלא לבן זוגם לאו דוקא אלא כיון דמינו הוא היינו בן זוגו דאין אישות לבהמה ואישות שלשן הוא שדבקו במינם וכן פרש"י בחומש וק"ל: ורבי אבהו אומר מאותן כו'. לכאורה לרב חסדא לא באו מאליהן אלא נח העביר כולן לפני התיבה וכל שהתיבה קולטתו כו' ורבי אבהו אמר דלא היה שם קליטת התיבה אלא במה שבאו מאליהן לחוד ידע אבל רש"י בחומש הרכיב שני המאמרים שכתב מאליהן באו וכל שהתיבה וכו' עכ"ל ועיין בביאורי מהר"ן ול"נ ליישב דליסנא דרבי אבהו מאותן הבאין מאליהן משמע ליה דהרבה באו מאליהן ומאותן התיבה קולטת שנים שלא נעבדה בהן עבירה אבל מפירושו בפ' בהרא דזבחים נראה דלר' אבהו בביאתן מאליהן לחוד הכיר בהן ע"ש ועוד יבואר שאר דברים במאמר זה שם: [מאי גופר כו'. ונקרא גופר ע"ש גפרית כן פירש"י בחומש]: ואל אמה וגו' דבהכי קיימא. כפרש"י בחומש כשויה משופע ועולה כו' כדי שיזובו המים למטה מכאן ומכאן עכ"ל: תחתים לזבל אמצעים כו'. דא"ל"כ למה חלקו לג' חלקים ומן הסברא דלפי החשיבות נתחלקו: צוהר תעשה כו' א"ל הקב"ה לנח קבע בה אבנים טובות כו'. עיין ברא"ם ועי"ל דע"כ לא חלון כמשמעו היה דהא לא שמשו המזלות בשנת המבול והא דכתיב ויפתח את החלון לא היה עשוי אלא לשלח היונה ולא לאורה ומלשון זוהר משמע שנעשה לאור כזהרים ובירושלמי דפ"ק דפסחים קצת ראיה לפירוש זה: אמר ר"ל תשובה נצחת כו'. הרא"ם פירש שדרשו כן שפירוש יצא ושוב וגו' שהיה יוצא ומשיב תשובה נצחת וכו' עכ"ל אבל הכא לא הזכירו שדרשו כן מושוב ועוד דביונה נמי כתיב ותשב וגו' מיהו לפי משמעו נמי דמשמעו שיצא יצא ושוב ולא הלך כלל בשליחותו שמיד הלך סביבות התיבה ולשוב שם ובזה ראה נח תשובתו הנצחת ועוד נראה בזה לפי ענינו למה שלח מתחלה העורב ושלח אח"כ היונה למה לא שלח שוב העורב כמו ששלח היונה לראות הקלו המים גם ששלח מתחלה הפרוץ יותר בעריות שהוא אחד מן המשמשים בתיבה כדאמרי' לקמן ועל כן כינו בכ"מ הטמאים על שמו כמ"ש [א] לא לחנם הלך זרזיר אצל העורב והיונה הוא היותר גדורה בעריות כמ"ש [ג] ועריות מיונה שאינה נזקקת אלא לבן זוגה ועש"ז כינו הטהורים בכ"מ על שמה יונתי תמתי ובענין הזה היו משתמשין בלשונם שאמרו [ג] מעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרו לן יונה ומזה דרשו שראה נח תשובה הנצחת שלא רצה ללכת לפי שהיה חושדו שמא לאשתי אתה צריך שלא היה לו לשלח אותו מטעם שלא יחסר מין אחד כשיפגע בו שר חמה או שר לנה לפי שהיה זה בתשרי לרבי אליעזר ובניסן לרבי יהושע דלפעמים יש בזמנים הללו חמה או לנה ואמר ליה נח רשע וכו' קראו רשע על שעבר על מצות קונו לשמש בתיבה וז"ש במותר לי כאסר לי עם אשתך לא כ"ש שלא אעבור על מצות קוני והיה לו זה קצת תשובתו דלכך שלחתיך לפי שאתה רשע ושמשת בתיבה ואין לחוש עליך כמו על שאר העופות גם כי אשתך הרה ממך ונמצא שאין עולם חסר בריה ובבריות אחרות שלא שמשו יש לחוש על כך שיהיה חסר במינם ולפי שראה בו שלא קבל תשובתו וכדי להוציא עצמו מן החשד שלח שוב היונה כי היונה ודאי לא תהיה חושדו דבמותר לה

עין יעקב

ללמדך שהספידן של צדיקים מעכבין את הפורענות. כי בשעת ההספד המת קאי התם כדאיתא בפרק שואל דף קנ"ב להכי מעכב את הפורענות: שהיה החמה יוצאת ממערב ושוקעת במזרח. לפי שבימי המבול לא שמשו המאורות וכפרש"י בחומש על פסוק יום ולילה לא ישבותו וכמו שבלילה בין לפי דעת חכמי ישראל ובין לפי דעת חכמי האומות החמה הולכת בלילה ממערב למזרח וכפי פי' מהרש"א בפ' מי שהיה טמא ע"ש כן בימי המבול שלא שמשו המאורות והיתה כולו לילה היתה מהלכת כן: שהטעימן מעין עוה"ב. כמו שיום השביעי הוא שבת וכן הטעימן מעין עוה"ב שהוא יום שכולו שבת: אישות לבהמה מי אית לה. וה"ל למיכתב זכר ונקבה: מאותן הבאים מאליהם. רש"י בחומש הרכיב שניהם יחד שכתב מאליהן באו וכל שהתיבה קלטתן אפשר דמדייק כן מקרא דכתיב מכל תביא אל התיבה ואח"כ כתיב באו משמע מאליהן לכן פירש"י שניהן כלומר שמתחלה הביא אף אותן שלא שמשו שלא במינן ולא קלטתן התיבה ואח"כ לא באו רק אותן שלא נעבדה בהן עבירה ובחר מהן נח מה שרצה וזה דכתיב תקח לך ועיין במהרש"א: עליונים לאדם. אע"פ שהיה רק נח ובניו ונשיהם מ"מ הוצרכו הרווחה כל כך בתיבה לפי שהביא אתו עמו מכל מאכל אשר יאכל וגם בסמוך אמרי' שעופות טהורין

ענף יוסף

עליהם סדרי בראשית כו' וכן הא דקאמר שהטעימו מעין העוה"ב כו'. לא מצי דריש אלא מהך קרא דלשבעת הימים דשבעת ימי בראשית שבעת הימים קרי להו כדכתיב כאור שבעת הימים ולכך דריש כולהו אהך קרא. מיהו בב"ר אי' נמי ויהי לשבעת הימים מלמד שתלה להם ימי אבלו של מתושלח כו' דבר אחר שבעת ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שיבא המבול ולא דריש עפי וקשה אמאי לא דריש להו אריפא דקרא דכי לימים עוד שבעה (תורת חיים):

רמה תשובה נצחת השיבו עורב לנח. לא ירחק היות הבעלי חי בעלי הבחנה בזמנים הראשונים. ומ"מ התשובות יהיו בלפלוף לבוכה כפי דבורם זה לזה. ונח היה מבין ענייניו בחכמתו וכמ"ש בריש חזית על שלמה המלך ע"ה לפור מגולי והוא היה יודע מה מגולי (יפ"ת). עוד י"ל שלא דברה כן אפילו בלפלוף רק מדלא רצה לילך בשליחותו הבין נח כוונתו ותשובתו. פ"א תשובה נצחת השיבתו עורב לנה כו' אלמלא פוגע בי כו'. ולזה אמר הכתוב ויצא יצוא ושוב עד יבושת המים. כלומר שסבב אל נח בטענה שאינו

עין יוסף

רמה מבליג. פרש"י עץ הוא. והערוך גרס מאי גופר רב אמר אדרא. דבי רבי שילא אמרי זבליגא (ס"א זמליגא) ואמרי לה גולמיש. וכתב המוסיף הערוך אדרא בלשון יוני מין ארז ופריו מאכל חזירים. תרגום על פסוק ויאמר הרבוגא אדרא אמר ילטלב בריש ע"כ ובר"ה דף כ"ג איתא ד' מיני ארזים הן ארז קתרוס עץ שמן וברוש מאי קתרוס אמר רב אדרא. דבי רבי שילא אמר זבליגא ואמרי לה גולמיש. תרגום בחור כארזים חסין כגלמושין:

מהרש"א

[א] מהרש"א ד"ה אמר. כמ"ש (ב"ק דף לב:): [ב] שם שם. כמ"ש (עירובין ק:): [ג] שם שם. שאמרו (לעיל ק:):

יד יוסף

א זבחים דף קט"ז ע"א ע"ש: ב פי' בשביל שלא באו על שאינן מינן עשה להם כבוד וכתב להם אישות כ ב א ד ס (ערוך): ג ר"ה דף כ"ג ע"ב: ד ב"ר פרשה ל"א סי' י"ב ירושלמי פסחים פ"ג פדר"א פרק כ"ג ילקוט סדר נח יונתן בן עוזיאל: ה עיין בב"ר פ' ל"א סימן י"ד ובפדר"א פ' כ"ג:

חדושי גאונים

ד"א לשבעת הימים ששינה הקב"ה עליהם סדרי בראשי' שהיתה החמה כו'. הענין ששינה עליהם סדרי בראשית יתבאר ע"פ דברי הגמ' בב"ב פרק שני אמר ריב"ל בואו ונחזיק טובה לאבותינו שהודיעונו מקום התפלה שנא' וצבא השמים לך משתחוים. וא"כ הם משתחוים במה שהיו הולכים ממזרח למערב דהשכינה הוא במערב והנה בעת האבילות של המלך לא היו השרים משתחוי' לו. וכמבואר במדרש איכה פ"א אמר רב נחמן אמר שמואל משום ריב"ל קרא הקב"ה למלאכי השרת אמר להם ב"ו כשמת לו מת והוא מתאבל מה דרכו לעשות וכו' בשר ודם מה דרכו לעשות מבזע פורפרין שלו ועיין במ"כ לבוש מלכות שלו כך אני עושה דכתיב עשה ה' אשר זמם בצע אמרתו ואם כן הסיר לבוש מלכות שלו ובעת שהסיר הלבוש מלכות אוי עבדיו אין משתחוים לו כמו שהשתחוו לפניו בהיות בגדי מלכות עליו. והנה מבואר במ"ר נח (פ' ל"ב) אמר ריב"ל ז' ימים נתאבל הקב"ה על עולמו קודם שהביא מבול לעולם וא"כ אז היה בחינת אבל וכיון

המתורגמן. א) געהט אונטער. ב) אייבענהאָלץ. ג) צעדער פי' ארז.

רבך שונאני ואתה שנאתני רבך שונאני מן הטהורים שבעה מן הטמאים שנים ואתה שנאתני שאתה מניח ממין שבעה ושולח ממין שנים אם פגע בי שר חמה או שר צנה (ומת) לא נמצא עולם חסר בריה אחת ועוד א"ל שמא לאשתי אתה צריך א"ל רשע במותר לי נאסר לי בנאסר לי לא כל שכן א ומנא לן דנאסרו (עליו) דכתיב (בראשית ו) ובאת אל התיבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך אתך וכתיב (שם ח) צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך וא"ר יוחנן מכאן [אמרו] שנאסרו בתשמיש המטה: ב ת"ר שלשה שמשו בתיבה וכולם לקו כלב ועורב וחם. כלב נקשר. עורב רוקק. חם לקה בעורו. (שם) וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים א"ר ירמיה מכאן שדירתם של עופות טהורים עם הצדיקים. (שם ו) והנה עלה זית טרף בפיה ג א"ר אלעזר אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורים כזית ומסורים בידך ואל יהיו מתוקים כדבש ומסורים ביד בשר ודם. מאי משמע דהאי טרף לישנא דמזוני הוא דכתיב (משלי ל) הטריפני לחם חקי. (בראשית ח) למשפחותיהם יצאו מן התיבה א"ר יוחנן למשפחותם ולא הם:

רש"י

במותר לי. אפילו באשתי אני אסור: רוקק. הזרע מפיו לפיה של נקבה: לקה בעורו. שילא ממנו כוש: מאתו. גבי עורב לא כתיב מאתו מכאן שדירתם וכו' כלומר הנאה הוא להם שדרים אצלם שמכירין בצדיקים כדאמרינן בדוכתא אחריתי: זית טרף בפיה. בפיה היתה שואלת מזון טרף של זית: למשפחותיהם יצאו מן התיבה. אלמא כל חד וחד בפני עצמו היה ולא היו אוכלין כלם באבוס אחד אלא משפחות משפחות היו שרוין:

מהרש"א

נאסר לה דלא תיזקק רק לבן זוגה ודו"ק: ומנלן דנאסרו כו'. מפורש בב"ר כתיב בחסר ובכפן גלמוד אם ראית חסרון בא לעולם וכו' הוי דומה אשתך כאילו היא גלמודה ופירש הרא"ם מדסיכה בלווי הביאה מהיצאה דרשו כן וכתב הרא"ם שיבוש הוא מה שכתוב ברש"י גבי ויבא נח ובניו וגו' האנשים לבד והנשים לבד לפי שנאסרו כו' דהא גבי יציאה ליכא שינוי דכתיב נמי ויצא נח ובניו וגו' ואין זה אלא מעצמם ואורחא דמלתא נקט וכו' עכ"ל ע"ש ועי' בחזקוני ובביאורי מהר"ן תירוצים לזה ויבא עוד בזה בסמוך וק"ל: חם לקה בעורו וכו'. דהיינו הכושיים כי כוש היה הראשון מבניו וק"ל: מכאן שדירתן של עופות טהורים עם הצדיקים וכו'. וכן הוא בב"ר שהטהורים היו אצל נח בתיבה ודקאמרי' לעיל העליונים לאדם היינו העיקר לאדם ואח"כ לכל הגלוים אליו וק"ל: רבש"ע יהיו מזונותי מרורים וכו'. עיין פרש"י ורמב"ן ודברי הרא"ם בזה והענין מבואר כמ"ש [א] המצפה לשלחן חברו חייו אינם חיים ואנו מבקשים בברכת המזון ונא אל תצריכנו ה' אלהינו לא לידי מתנת בשר ודם וכו' כי אם לידך המלאה וכו' וסיים שלא נבוש ולא נכלם וכו' שהוא המונע ממתנת בשר ודם והביאו ראיה דהאי טרף לישנא דמזוני הוא מספר משלי הטריפני וגו' ולא הביאו מקרא דספר תהלים דכתיב טרף נתן ליראיו וגו' וכתיב ויהי טרף בביתי נראה משום דהאי קרא בענין זה עצמו מדבר שאמר ריש ועושר אל תתן לי ר"ל ריש ועניות שאצטרך ח"ו למתנת בשר ודם ועושר שהם יצטרכו למתנתי אל תתן לי שלא אבוש מפניהם ושלא אביים אותם אבל הטריפני לחם חקי מתחת ידך ורמז זה בעלה זית על פי מ"ש התוספות בפ' כל שעה [ב] שהעלה הוא מר ולא הפרי כדכתיב עלה זית לרמוז שיסתפק האדם במועט משל הקב"ה ולא ילך אחר הפרי והמותר משל בשר ודם כמ"ש חז"ל [ג] עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות: למשפחותיהם ולא הם וכו'. עיין פרש"י הכא ויותר נראה לפרש לענין מ"ש לעיל דנאסרו כולם בתשמיש בתיבה וקאמר דכשיצאו

הרי"ף

למשפחותיהם יצאו. עיין פירוש רש"י נ"ל דשייך לקמן אהא דאמר אליעזר לשם רבה כתיב למשפחותיהם יצאו אתון הוכן הויתון דקשה לרש"י היאך שייך האי שאלה לקרא דלמשפחותיהם לזה פרש"י דה"ק כיון דכתיב למשפחותיהם אלמא לא היו אוכלין כולם באבוס אחד היכן הויתון יכולין לתכין וכו' ולזה השיב לער גדול היה כו' ולשונות רש"י ז"ל הם מחולפים:

עיון יעקב

היו אצלו: רבך שונאני ואתה שנאתני. ודאי אין זה תשובה נצחת שבשורת הדין כך הוא שמשנאיך ה' אשנא אלא דעיקר תשובה נצחת היה ממ"ש אם פגע בי שר של חמה או של צנה לא נמצא עולם חסר בריה אחת: שר חמה או שר צנה. שצנים ופחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם והא דקאמר שר של חמה או של צנה אפשר לא שהוא אמר כן אלא שהש"ס אומר כן לדרך ספק במה דפליגי בפ"ק דר"ה השנה אימתי התחלת המבול אי בחשון אי באייר עיין שם וכן הסיום: שמא לאשתי אתה צריך. זו ג"כ סיוע לקושיא ראשונה וכיון שרוצה ליזקק לאשתו לכן אינו חושש שמא יחסר מין אחד כיון שתתעבר ממנו לכן כשאמר במותר לי וכו' תירץ כל הקושיות וק"ל ועיין בש"ס דבכורות דף ח' כל שתשמישן וכו' וצ"ע: וכתיב צא מן התיבה אתה ואשתך. ואע"ג דביציאה כתיב ויצא נח ובניו היינו כדאיתא במדרש שלא רצה נח לצאת מהתיבה עד שנשבע הקב"ה שלא יביא מבול לעולם: וכלם לקו כלב נקשר. לקה הכלב בעונש יותר מאינך לפי שהוא עז מכל כדכתיב והכלבים עזי נפש המה וכן ישראל עזים באומות לכן הם בועלים בעילת איסור קשורה בו ככלב כדאיתא בפ"ק דע"א: מכאן שדירתם של עופות טהורים עם הצדיקים. וכדאיתא בב"ק דף נ"ב מטייל ואזיל דקלא בישא וכו' וכל המחובר לטמא טמא וכל המחובר לטהור טהור: ומסורים בידך. כי רבים רחמיו עיין בחדושינו בעירובין די"ח: למשפחותיהם יצאו מן התיבה ולא הם. עיין בפרש"י ומהרש"א ועי"ל דה"ק דהם יצאו למשפחותיהם דהיינו הטהורים יצאו עם טהורים וטמאים עם טמאים וכדאמרינן כל המחובר לטהור טהור והמחובר לטמא טמא ולא לתוש הלך זרזיר אצל עורב וזה שאמר ולא הם שהרי יצא נח ובניו יחד והם היו רשע שהרי שמש בתיבה וא"כ בדרך זה יש לפרש אתון היכן הויתון כלומר למה יצאתם כולכם יחד ה"ל לייך ג"כ לצדיקים לבד ולמה הלך חם אתכם לזה מתרץ שפיר לער גדול היה לנו בתיבה וא"כ לער זה היה מכפר עליהם שכולם נחשבים לצדיקים:

עין יוסף

ומנ"ל דנאסרו עליו. הטעם שנאסרו שלא יהא הקב"ה עוסק בחורבן העולם והם יבנו כדאי' בתנחומא. ועוד מפני שהעולם בצער ובפרט בצער מיתה. ולכן אף שבני נח היו חשובי בנים מ"מ היו אסורים (יפ"ת): דכתיב ובאת אל התיבה אתה ובניך. לעצמך: ואשתך ונשי בניך. לעצמן: וכתיב צא מן התבה אתה ואשתך כו'. הרי שאח"כ הותרו בתשמיש ואע"פ שהותרו לא קיבל נח עליו אמר אהא פרה ורבה למארה להכי כתיב ויצא נח ובניו וגו' עד שנשבע לו הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם כדאי' בב"ר פ' ל"ד ולא היה נח בזה שלא קיבל עליו ההיתר כעובר על צווי הקב"ה שהרי הקב"ה לא אמר לו דרך חיוב פ"ו אלא רשות א"כ לא בא לבטל אלא דבר רשות ולא נצטוה בחיוב פ"ו אלא בהר הכי דקא"ל ואתם פרו ורבו וכדפרש"י בחומש: וכלם לקו. כי בתיבה היה קדושה יתירה כדאי' בזוהר לפיכך נענשו: חם לקה בעורו. שילא ממנו כוש. רש"י. ובמחילה מכבוד תורתו לשון הם לקה בעירו לא משמע כן. ומלשון המדרש דב"ר פ' ל"ו דאמר יצא חם מפוחם ג"כ משמע שחם בעצמו לקה בעורו (גבול בנימין). ולי אפשר שצ"ל ברש"י חם לקה בעורו ושילא ממנו כוש. וכדאי' במדרש שם לאחד שקבע מוניטון שלו בתוך אהלו של מלך אמר המלך גוזר אני שיתפחמו פניו ויפסול מטבעו כך חם וכלב שמשו בתיבה לפיכך יצא חם מפוחם כו'. וכתב היפ"ת חם נעשה מפוחם וזהו שאמר במשל גוזר אני שיתפחמו פניו. ויצא ממנו כוש שהם שחורים שנפסל זרעו בקלקול צורתם וזהו שאמר במשל ויפסול מטבעו: אמרה יונה כו'. לא שאמרה בפיה כן. אלא שרמז רמזה לו בזה שהביאה עלה זית ולא ממין אחר מתוק כדאי' בב"ר פ' ל"ג: יהיו מזונותי מרורים כזית. והכי פירושו דקרא והנה שיהיה עלה זית טרף ומזון לה היתה אומרת בפיה (יפ"ת) ואשמעינן קרא בזה ללמד אדם דעת ליקח מוסר ודרך ארץ מן היונה וכהא דכתיב ומעוף השמים יחכמנו. והוא שיש לאדם ליהנות מיגיע כפו ולצמצם עצמו במזונות ע"י הדחק כדי להתרחק בכל יכלתו מליהנות מן הבריות שהרי היונה אף כי בתיבה היה לה מזונות בהרווחה לא רצה ליהנות משל אחרים ואמרה שמוטב לה מזונות מרורים וע"י עצמה. ואם כך מדת היונה ק"ו לאדם הנברא בצלם אלהים שיש לו לבטוח בקונו ולהתרחק מהנאת הבריות: למשפחותם ולא הם. יבואר ע"פ האמור בחולין דף נ"ח ע"א כל בריה שאין לה עצם אינה מתקיים שנים עשר חודש (גליון הש"ס).

ענף יוסף

ראוי לצאת מן התיבה כי אם עד יבושת המים מכל וכל ותחזור העולם לכמו שהיה כי פן יפגעני שר חמה או שר צנה (באר מים חיים סדר נח דף פ"ו ע"א): שלשה שמשו בתיבה וכולן לקו כו'. נראה דנלמוד מדכתיב בקרא ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה. דקשה אמאי לא הזכיר בניו. אלא משום דאחד מבניו שמש בתיבה ומאן ניהו ע"כ צריך לומר שהוא חם מדראינו שלקה בעורו. וגם לא הזכיר עופות משום דאחד מהעופות שמש בתיבה ומאן ניהו עורב מדחזינן דמשונה דרוקק הזרע. וגם מדאמר החיה הבהמה הידוע מה שאין כן כלב דפלוגתא הוא אם חיה אם בהמה הוא (רמת שמואל). פ"א ג' שמשו בתיבה וכולן לקו כלב ועורב וחם וכולם לקו כו' חם לקה בעורו עיין בען יוסף ובספר אהבת יהונתן כתב שהוא מדה כנגד מדה. שהיות ידוע שכל ימות המבול עמדו המזלות ולא שמשו. והחמה ג"כ לא הלכה מהלכה בשעת המבול. וזהו שאמרו חכמי הטבעיים שהשחרות באדם הוא מחמת חום השמש. ואם רצה שיהיה זרעו מלובן ומזורז לכן שמש בעת שעמדו המזלות והחמה. לכן נענש מדה כנגד מדה שזרעו שחורים עכ"ל:

שר צנה או שר חמה שזה אינו בידי שמים ויזיקם ואז יחסר מין אחד ודו"ק (מגדת דוד): והנה עלה זית טרף בפיה. כיון שנגזר אבדן ומחייה על האדם ועל כל מה שבארץ אין צריך לומר שנעקרו

[א] מהרש"א ד"ה רבש"ע. כמ"ש (ביצה דף ל"ב:): [ב] שם שם. בפ' כל שעה (דף לו: ד"ה מה וכ"כ תוס' עירובין דף יח:): [ג] שם שם. כמ"ש חז"ל (שבת דף קיח:):

יד יוסף

א ב"ר פרשה ל"א ופרשה ל"ד ילקוט איוב וסדר נח ירושלמי תעניות פ"ק תנחומא סדר נח פדר"א פ' כ"ג: ב ב"ר פרשה ל"ו ירושלמי פ"ק דתענית תנחומא סדר נח: ג עירובין דף י"ח בראשית רבה פ' ל"ג מדרש משלי סי' ל"א פדר"א פ' כ"ג:

חדושי גאונים

שהיה אבל או אין מברתיו משתחוים לו והשמש משתחוה כמה שהולכת ממזרח למערב משום שבמערב השכינה ולכן בשבעת הימים שהיה הקב"ה אבל שינה עליהם סדרי בראשית להראות להם שהקב"ה התאבל עליהם כדי שיעשו תשובה (עין אליהו): תשובה נצחת השיבו עורב לנח וכו' ואתה שונאני שאתה מניח ממין שבעה ושולח ממין שנים אם פגע בי שר חמה או שר צנה לא נמצא עולם חסר בריה. ונלענ"ד דמה שדקדק לומר שר צנה או חמה ולא שר אחר שבודאי נראה שנח שלח אותה בכוון שידע שהש"י ישמרהו כדי שלא יחסר מין אחד מן העולם וירא לשלוח ממין שבעה שולי יגיע לה נזק מגודל האף שהיה אז בעולם שאף שתנזק לאותה בריי' לא יחסר מין שיכול להתקיים מן הנשארים והעורב נשמר מזה והשיבו תשובה נצחת מהא דאמרינן בכתובות הכל בידי שמים חוץ מצנים ופחים ומדייק תוס' שם דפחים היינו חם ע"ש וזה שהשיב לו העורב לנח מה דעתך שהש"י יצילני בכדי שלא יחסר מין אחד מן העולם שמא יפגע בי

רמט שם **אמר** רב חנא בר (ליואי) [ביזנא] א"ל אליעזר לשם רבא כתיב למשפחותיהם יצאו מן התיבה אתון היכן הויתון א"ל צער גדול היה לנו בתיבה בריה שדרכה להאכילה ביום האכלנוה ביום שדרכה להאכילה בלילה האכלנוה בלילה[א] האי זיקתא לא הוה ידע אבא מה אכלה יומא חד הוה יתיב וקא פאלי רמונא[א] נפל תולעתא מיניה אכלה מכאן ואילך הוה גביל ליה חיזרא כי מתלע אכלה. אריא אישתא זינתיה[ב] דאמר רב לא בציר משיתא ולא טפי מתריסר זינא אישתא. אורשינא אשכחיה אבא דגני בספנא דתיבותא א"ל לא בעית מזוני א"ל חזיתיך דהות טרידת אמינא לא אצערך אמר ליה יהא רעוא דלא תמות שנאמר (איוב כט) ואומר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים:

רנ שם **אמר** רב חנא בר ליואי א"ל שם רבא לאליעזר כי אתו עלייכו מלכי מזרח ומערב אתון היכי עבדיתו אמר ליה אייתיה הקב"ה לאברהם ואותביה מימיניה ב והוו שדינן עפרא והוו חרבי גיליג[ג] והוו גירייד[ד] שנא' (תהלים קי) מזמור לדוד נאם ה' לאדני שב לימיני עד אשית אויביך וגו' וכתיב (ישעיה מא) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו [יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו]. נחום איש גם זו הוה רגיל דכל דהוה סלקא ליה

רש"י

אמר ליה אליעזר. עבד אברהם: לשם רבא. גדול בנו של נח: היכי אתון הויתון. היאך הייתם יכולין להכין עניניהם בכך לעשות לכל בריה ובריה חפלה: זיקתא. שם בריה: פאלי. מחתך כמו פלי פלויי במס' נדה (דף כא:): אישתא זינתיה. חמה אחזתו וזנהו ולא היה הושם לדרוש מאכל בהמות: לא בציר משיתא ולא טפי מתריסר זינא אישתא. אין לך חמה קלה שלא תהא חמימותו יכולה לזונו ששת ימים שלא ימות בלא מאכל ואין לך חמה שיכולה לזון יותר מי"ב ימים בלא מאכל ומשתה. כך שמעתי. ואית דגרסי לא פחות מששה חדשים ולא יותר מי"ב חדשים זינתא אישתא ואאריה קאי כלומר לא פחות מששה חדשים ולא יותר מי"ב חדשים ולא נהירא לי: אורשינא. עוף ושמו חול בלשוןהמקרא ואינו מת לעולם: בספנא. בחדר ספון ומתוקן לו: נאם ה' וגו'. אליעזר אמר פסוק זה נאם ה' לאדני אמר הקדוש ב"ה לאברהם אדני שב לימיני וגו':ממזרח. זה אברהם שבא מארם נהרים שהוא במזרח דכתי' (במדבר כג) מן ארם ינחני בלק מלך מואב וגו': כל דהוה סלקא ליה.כל דבר המאורע ליה:

מהרש"א

מן התיבה הותרו מדלא כתיב הם יצאו וכתיב למשפחותיהם יצאו דהיינו כל אחד עם מינו ובת זוגו דהיינו משפחתו וכמו שנלטוה נח דכתיב צא אתה ואשתך וגו' שכל אחד יצא עם בת זוגו ומינו וקרוב לזה פירש רש"י בחומש ולזה נסמך זה המאמר אמר ליה אליעזר לשם רבא כתיב למשפחותיהם יצאו וגו' אתון היכן הויתון וכו' ופרש"י דחוק בזה וע"פ דרכנו הכי פירושו למשפחותיהם יצאו אתון היכן הויתון שדקדקו כל אחד לצאת במינו ומשפחתו ולמה לא יצאתם ג"כ כדקדוק שצוה לכם הש"י צא אתה ואשתך וגו' ואתם לא כן יצאתם דכתיב ויצא נח ובניו וגו' וע"פ המדרש שאליעזר הוא עוג שישב על גדי התיבה ונפלט מדור המבול ורצה שיצאתם או שראה כןמכתבי התורה שאליעזר למד תורה כמ"ש[א] דמשק דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים והשיב לו שם לער גדול היה לנו בתיבה וכו' ומתוך הטרדא והלער שהיה לנו יצאנו משם כמו שהיינו בתיבה שהיה אסור לנו התשמיש וסיפר הטרדא והדאגה שהיה להם שם בריה שדרכה לאכול וכו' ולא היה לנו מנוחה לא ביום ולא בלילה והדאגה מה הוא אוכל של כל מין ומין דהשוא זיקתא כו' ומה ליתן לאריה לטרוף בכל יום שלא יחסר שום מין מבעלי חיים וע"פ המדרש וישאר אך נח וגו' שהכהו אריה פעם אחת על שהשהה ליתן לו מזונו ואמר שמחסד האל היה שאישתא זינתיה על כמה ימים ולא היה מבקש טרף ולולי זאת לא הוה מלי קאי למיקם קמי האריה: **אורשינא** וכו' אמר יהא רעוא דלא תמות וכו'. מהכא משמע דמברכתו של נח זכה לכך אבל בב"ר אמרו ותקח מפריו ותאכל הכל שמעו לה ואכלו חוץ מעוף א' ושמו חול הה"ד וכחול ארבה ימים אלף שנים הוא חי ובסוף אלף שנים גופו כלה וכו' וחוזר ומגדל אבריו וחי ע"כ וק"ל:כי אתו עלייכו מלכי מזרח ומערב אתון היכי עבדיתו כו'. ע"פ מ"ש[ג] וירק את חניכיו ילידי ביתו שמונה עשר ושלש מאות וגו' אליעזר לבדו היה והוא מנין גימטריא של שמו ולזה אמר היכי עבדיתו אברהם ואתה לנלח את כל מלכי מזרח ומערב דהיינו אלו הד' מלכים גדולים שנלחו ה' מלכים אחרים והשיב דלאו במלחמה נלחום אלא אותביה הקב"ה לאברהם מימיניה ר"ל לזכותו במלאכים העומדים לפניו בימין:והוה שדינן עפרא והוו חרבי וכו'. ר"ל שלח מלאכים של חבלה בחרבם שלופה ובקשת דרוכה להכות ארבעה המלכים האלה ומייתי מקרא דכתיב מזמור לדוד נאם ה' לאדני שב לימיני וגו' כי אליעזר אמרו והשיב זה הפסוק לשם כי נאם ה' לאדני שהוא אברהם שב לימיני עד וגו' וכתיב מי העיר ממזרח לדק וגו' שהקב"ה היה משנה לו מזלו ומערכת השמים כדאמרינן בסוף מס' שבת [ג]גבי ויוצא אותו החוצה וגו' מאי דעתך דקאי לדק במערב מהדרנא ליה

[א] מהרש"א ד"ה למשפחותיהם כמ"ש (יומא דף כח:): [ב] שם ד"ה כי. עפמ"ש (נדרים דף לב:): [ג] שם ד"ה והוה. בסוף מסכת שבת (דף קנו:):

יד יוסף

א פי' כאשר לא היו תולעים מצויים לפניה לא אכלה כי ה"א מהמינים היכולים לחיות עת רב בלי אוכל ולאשר היה פיה פתוח תמיד ומלאה את בטנה רוח כדרכה תשב גם נח שמחיתה מן הרוח וע"כ לא דאג בעבורה. יומא חד נ פ ל ה תולעתא (אשר הם מחית נפשה באמת) ואכלה אז ידע נח שעיקר מאכלה תולעים: ב שוח"ט מזמור ק"ו ב"ר פ' מ"ג תנחומא סדר לך לך תענית דף כ"א:

חדושי גאונים

האילנות ונמחו לגמרי עד שהוצרכו רבותינו ז"ל לומר שאפילו אנטרובולין של רחים נמחו במבול ודרשו בזה (איוב יד) אבנים שחקו מים. ואין צריך לומר כי העלה נבל וא"כ מהיכן הביאה אותו. אמרו במדרש ר' לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו דלא טפת ארעא דארץ ישראל במיא דמבולא שכך אמר הקדוש ב"ה ליחזקאל (יחזקאל כב) בן אדם אמר לה את ארץ לא מטוהרה הוא ולא גושמה ביום זעם. לא מטוהרה פירוש שלא נבקעו מעינות תהום. ולא גושמה שלא ירד עליה מטר מן השמיםמגשם המבול. אבל בודאי מי המבול שבשאר ארצות נכנסו לתוכה שהרי הכתוב מעיד בכאן ויכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים ולפי שלא ירד מן השמים הגשם השוטף שהיה משבר כל האילנות לכך לא נעקרו האילנות משם מפני המים הבאים שם משאר ארצות. ולפיכך לקחתו מהר המשחה הוא הר הזיתים. וזהו שאמר וידע נח כי קלו

הרי"ף

שנאמר מזמור לדוד נאם ה' לאדני וגו'. ויש לדקדק מעשה שהיה בימי אברהם הוא וא"כ מהו ענין דוד לזמר נ"ל כי הוא נלחם במלכים להציל את לוט דכתיב שתי בנותיך הנמצאות וכתיב מצאתי דוד עבדי הרי שבהצלה זו שנצול לוט נמצא דוד וא"כ יפה אמר לדוד מזמור. ובני כ"ע פירש עד אשית אויביך הדום לרגליך שהוא ענין הנצחון שהיה ע"י העפר שהוא הדום רגליו של אדם כדכתיב יתן כעפר חרבו וגו':

עיון יעקב

אייתי הקב"ה לאברהם ואותביה מימינו. והיינו דכתיב ה' איש מלחמה:

ענף יוסף

רמט **לשם** רבא. עיין ברש"י אבל בב"ר פ' ל"ז ובמדבר רבה פ' ד' איתא יפת הוא הגדול משם. והר"מ ס"ל דשם היה הבכור. והא דכתיב אחי יפת הגדול לא נאמר אלא כלפי שם ולא כלפי חם. אבל המזרחי ס"ל דיפת היה גדול שבכולם. ובפרש"י פ"ק דעבודת כוכבים מבואר שיפת היה הבכור וחם האמצעי ושם האחרון והרמב"ן ס"ל דחם היה קטן מכולם ונולד אחר שם. ועיין ביפ"ת ובנזה"ק. אבל בפדר"א פ"ח איתא דשם היה הבכור: **לא** בציר משיתא ולא טפי מתריסר זינא אישתא. לפי זה אתי שפיר הא דאי' במדרש אגדה הביאו רש"י ז"ל בפרשת נח גבי וישאר אך נח שהיה גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות. ויש אומרים שאיחר מזונות לאריה והכישו ועליו נאמר הן לדיק בארץ ישולם. לכאורה קשה מנא ליה דאריה הוא ולא דוב או זאב. ונראה דכיון דאריה אישתא זינתיה ולא ידעינן שיעורא דהזנה כמה הוי ונהי דלא הוה בציר משיתא וטפי מתריסר מ"מ משיתא ועד תריסר לא ידעינן. א"כ איכא למימר דנח נמי ספוקי הוה מספקא ליה שיעורא דהזנה כמה הוא. וכאשר בא אליו בשביעי להאכילו לא רצה לאכול דעדיין הוה אישתא זינתיה ולא חזר אליו נח להאכילו עד תשיעי או עשירי. כי הוה סבר שיזון אותו כל כך. ולא הוה הכי דלא זינתיה אישתא כי אם עד שמיני. לכך כשחזר אליו בתשיעי להאכילו הכישו על שאיחר מזונו ולא יהיב ליה בשמיני. ולפ"ז הא דקאמר לא פחות משיתא כו' אארי קאי (תורת חיים):

עץ יוסף

וזהו שקאמר שמשפחותם יצאו ולא הם בעלמם שמתו בתיבה. וא"כ נ"ל מה שנאסר להם תשמיש בתיבה היינו אותםשקיימים י"ב חדש ויעמדו תולדות אחר שיצאו מן התיבה לאחר י"ב חדש אבל לאלו שאין יכולים לחיות י"ב חדש לא נאסר. דא"כ יהיה נחסר בריה אחת או הרבה מהברואים:

רמט **זיקתא**. שם בריה (רש"י) והמוסיף הערוך כתב וז"ל ולי נראה שהיא מין חיה שואפת רוח. ויש שכותבים שהיא נזונת מרוח. תרגום רוח זיקא. ובטנה מלא רוח כנוד. תרגום נוד זיקא עכ"ל: **יהא** רעוא דלא תמות. אע"ג דבלאו הכי לא מת לעולם כיון שלא רצה לאכול מעץ הדעת כשאר עופות כדאי' בב"ר אלו לא ברכו נח היה מת כשאר כל בעלי חיים שכבר גזר הקב"ה למחות את דור המבול מאדם עד בהמה ועד עוף השמים. כיון שהכל נברא בשביל האדם ואפילו על נח נחתם גזר דין אלא שמצא חן בעיני ה' כדאמר לעיל. וכל בעלי חיים אשר באו אל התיבה בזכותו נשארו לחיות זרע על פני הארץ ומהאי טעמא הותר לו לשחוט ולאכול מהם כיון שנתקיימו בעבורו כמ"ש הרמב"ן ז"ל בפרשת בראשית. ולכך הוצרך לברכו שלא ימות (תורת חיים):

רנ **והוו** שדינן עפרא כו'. דייקו זה מפסוק שהביא לקמן בסמוך מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו. דקשה מה שאמר יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו כי אם יהיה חרבו של אברהם כעפר וקשתו כקש אדרבה לא יוכל לנצח את המלכים ואיך אמר יתן לפניו גוים ומלכים ירד. לכן אמר אברהם היה משליך עליהם עפר והוא נעשה חרבות. קש ונעשה חצים. וע"ז אמר יתן כעפר שרבו שכ"כ שיעור צרורי העפר שהיה משליך היה נעשה חרבות. וכן כשיעור שהשליך היה נעשה חיצי קשת (נזה"ק):

ה מ ת ו ר ג מ ן א) געקנעטען עפפעל. ב) דיא היטצע האט איהן גענעהרט. ג) שטראָה קש. ד) פפיילען.

אמר גם זו לטובה יומא חד בעו ישראל לשדורי דורון לבי קיסר [אמרי בהדי [דף קט] מאן נשדר נשדר בהדי נחום איש גם זו דמלומד בנסים הוא כי מטא להההוא דיורא בעא למיבת אמרי לי' מאי איכא בהדך אמר להו קא מובילנא כרגא לקיסר קמו בליליא שרינהו לסיפטיא ושקלו כל דהוה גביה ומלנהו עפרא כי מטא להתם אשתכח עפרא אמר אחוכי קא מחייכי בי יהודאי אפקוה למקטליה אמר גם זו לטובה אתא אליהו ואידמי להו כחד מינייהו א"ל דילמא האי עפרא מעפרא דאברהם אבינו הוא דהוה שדי עפרא הוו חרבי גילי הוו גירי בדוק ואשכחו הכי הוה מחוזא דלא הוו קא יכלי ליה למיכבשיה שדי מהההוא עפרא עליה וכבשוה עיילוה לבי גנזא אמרי שקול דניחא לך מלייה לסיפטא דהבא כי הדר אתא אמרו ליה הנך דיורי מאי אמטית לבי מלכא אמר להו מאי דשקלי מהכא אמטאי להתם שקלי אינהו אמטי להתם קטלינהו להנך דיורי]:

רנא שם פיסקא דור הפלגה אין להם חלק לעוה"ב. מאי עבוד אמרי דבי רבי שילא(אמרו)נבנה מגדל ונעלה לרקיע ונכה אותו בקרדומות כדי שיזובו מימיו מחכו עלה במערבא אם כן ליבנו אחד בטורא אלא אמר ר' ירמיה בר אלעזר א נחלקו לשלש כתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעלה ונעבוד עבודת כוכבים ואחת אומרת נעלה ונעשה מלחמה. זו שאומרת נעלה ונשב שם הפיצם ה'. וזו שאומרת נעלה ונעשה מלחמה נעשו קופין[א] ורוחין ושדים ולילין. וזו שאומרת נעלה ונעבוד ע"ז (בראשית יא) כי שם בלל ה' שפת כל הארץ. תניא ר' נתן אומר כולם לשם ע"ז נתכוונו כתיב הכא (שם) נעשה לנו שם וכתיב התם (שמות כג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז. א"ר יוחנן מגדל שליש נשרף. שליש נבלע. שליש קיים. אמר רב אויר מגדל משכח. אמר רב יוסף בבל ובורסיף סימן רע לתורה. מאי בורסיף אמר ר' אסי בור שאפי[ג]:

[בהדי מאן. ביד מי נשלח: כי מטא להוא דיורא. כשהגיע לאותו מלון: למיבת. ללון: שרינהו (לסוטפיה) [לסיפטיה]. התירו הארגזים והמרצופין ופתחום ונטלו כל מה שבתוכו: אחוכי. מלחקי: הנך דיורי. אותן בני הכפרים]: א"כ ליבנו אחד בטורא. אם כן שבנו (אותו) כדי לעלות לרקיע למה בנו אותו בבקעה היה להם לבנות על אחד ההרים: הפיצם ה'. פזרם בכל העולם: רוחין. בלי גוף וצורה: שדים. יש להם צורת אדם ואוכלים ושותים כבני אדם: לילין. צורת אדם אלא שיש להם כנפים במסכת נדה (דף כד): זו שאומרת נעבוד עבודת כוכבים כי שם בלל ה'. בלבל לשונם כדי שלא יהא אחד מכוון לדעת חבירו לעבוד עבודת כוכבים: שליש נבלע. נבלעו יסודותיה משוקעת היא בקרקע עד שליש ושליש של מעלה נשרף ושליש אמצעי קיים בקרקע ולא שיהא עומד באויר: אויר מגדל. מראש המגדל כמו אוירה של עיר [מי] שעומד סביב למגדל ורואה אוירה ומראה גובה שלו: משכח. שכן נגזר על אותו מקום שישכח ולכך הם עלמס שכחו את לשונם: בבל ובורסיף סימן רע לתורה. במסכתין התלמוד מפני שעומדים באויר המגדל: למה נקרא שמה בורסיף בור שאפי. בור שנתרוקן מימיו כלומר משכח האדם כל מה שלומד: שאפי. כמו (ב"מ נט) השופה את היין לשון (ירמיה מח) הורק מכלי אל כלי ומפני מה שמה בבל במסכתת אמר רב יוסף כי שם בלל לפי שבלבל הקב"ה את לשונם לשם לכך היא משכחת: סימן רע. כלומר שמם סימן שכחה

במזרח דכתיב לדק וגו' ע"ש: **אמר** גם זו לטובה כו'. ר"ל גם על המאורע הנראה רע בעיני כל אמר שגם זו לטובה ע"ד שאמרו בפ' המפלת [א] לעושה נפלאות גדולות לבדו דאין בעל הנס מכיר בנסו משל לשני בני אדם שילאו לסחורה יסב לו קוץ לאחד מהם כו' ע"ש וז"ש הכא דמלומד בנסים היה ובערוךבערך גמזו פירש בשם י"מ דנקרא איש (גם זו) [גמזו] ע"ש המקום כו' ולא ידענא מי הכריחו לסתור פי' התלמוד כאן ותענית פ"ג ודו"ק: **אמרו** נבנה מגדל כו'. לפי שחטא דור הפלגה אינו מפורש בהדיא מה הוא ולהכי אהא דקתני אין להם חלק לעוה"ב בעי מאי עבוד דאיענשי כ"כ ואמרי דבי רבי שילא נבנה מגדל כו' לפי שהם רצו למרוד בה' אלא שהם יראו לנפשם שלא יביא הקב"ה מבול עליהם כמו שעשה לדור אנוש ולדור המבול ולא האמינו בשבועתו ולזה אמרו כיון שאין כחו אלא במים שיש לו מלמעלה נבנה לנו מגדל ונעלה לרקיע ונכה הרקיע בקרדומות עד שיזובו כל מימיו אשר שם ולא יהיו לו עוד מים להביא מבול עלינו ולדעת רבי ירמיה נחלקו לג' כתות אחת אומרת נלך ונשב שם שאף אם יביא המבול לא יגיע אלינו מרוב גבהו של המגדל ואחת אומרת נלך ונעבוד ע"ז שם כי זה המגדל יהיה לנו כדי שנהיה בחבור וקבוץ אחד ואף אם נעבוד ע"ז לא יבא אלינו עונש מבול כמה שאמרו בבראשית רבה דור המבול על ידי שהיו שטופים בגזל לא נשתייר מהם פליטה אבל אילו היו אוהבים זה כו' נשתייר מהם פליטה שאפילו ישראל כו' שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו וזו שאומרת נעשה מלחמה הוסיפה לחטוא לאו כל הימנו שיבור לו העליונים ולנו התחתונים אלא נשים ע"ז בראשו וניתן חרב בידו כו' עיין בבראשית רבה והיה העונש להם במדה שאומרת נעלה ונשב שם הורידם והפילם ה' בכל עולם ושאמרו נעשה מלחמה נעשו קופין כו' שגם מקום התחתונים לא ניתן להם כראוי לבני אדם ולזו הכת אין ראיה מהכתוב ואולי כי בקבלה היה להם כי המינים רבים מבני אדם משונים באיים רחוקים באו מדור הפלגה בחטאם ושאומרת נעבוד ע"ז בקבוץ א' ושפה אחת בלל ה' וגו' וזו גם כן דעת רבי נתן שאמר שכולן לדעת א' נתכוונו לשם ע"ז ועיין פי' רש"י בחומש. ושאמר ר"י כמי מגדל שליש נשרף שליש נבלע ושליש קיים כו'. ע"ש הג' כתות שזכר לעיל שבנו אותו מגדל כפי רוע מחשבתם שאמרו נעשה מלחמה נשרף שאמרו נעבוד ע"ז נבלע שאמרו נשב שם מפני המבול ירד לארץ והוא קיים: **אויר** מגדל משכח כו'. פרש"י הרואה אוירה

[א] מהרש"א ד"ה אמר. בפרק המפלת (דף לא.):

יד יוסף

א אותיות דר"ע אות רי"ש. שוח"ט מזמור א' ועיין בב"ר פרשה ל"ח תנחומא סוף סדר נח:

חדושי גאונים

המים וגו'. ועוד דרשו מג"ע הביאה אותו. ויש לתמוה בזה מהיכן היה יודע נח כי קלו המים כיון שמי המבול לא נכנסו בגן עדן. וכתב הרמב"ן ז"ל אולי היו שעריו סגורין שלא יכנסו בו המים וכאשר קלו המים נפתחו ע"כ. ומלת טרף היה ראוי שיאמר טרפה בפיה אבל הוא שם התואר כמו ערוף וע"כ הוא קמוץ. והיה שכתוב ראוי לומר והנה עלה טרף בפיה והיה מספיק זה לידיעת נח כי קלו המים כי מאחר שלקחה עלה מן האילן איזה אילן שיהיה בידוע כי קלו המים ולמה הוצרך להזכיר שם האילן שהיה זית. וע"ז שתעוררו רבותינו ז"ל במדרש ואמרו רמז רמזה לו אמרה מוטב יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקב"ה ואל יהיו מתוקים כדבש ביד ב"ו. עשו חכמים בפיה לשון מאמר. ועוד דרשו במדרש אמר ר' אבהו מאילן מג"ע הביאה אותו ולא היה לה להביא דבר מעולה או קנמון או פולסמין אלא רמז רמזה לומר מר מזה תחת ידי הקב"ה ולא מתוק מתחת ידיך. ויהיה טרף מלשון מזונות כענין שכתוב הטריפני לחם חקי. והנה יש בזה ק"ו לבריות שאם העופות נוח להם זה עאכ"ו בני אדם שהם בעלי שכל וידיעה ומדת הבושת פרושה על פניהם שאינם רוצים להתפרנס זה מזה (רבינו בחיי):

ונעשה לנו שם. ע"ד הפשט היו מבקשים להתישב במקום אחד להיותם מחוברים יחד ולא מלאו מקום אלא שנער. וע"כ רצו

עיון יעקב

מחכו עלה במערבא א"כ ליבנו אחד בטורא · לפי פרש"י צריך יו"כ מה מתרץ אלא אמר ר' ירמיה בר אלעזר וכו' וגם מהלשון אחד בטורא ה"ל להקשות בקיצור ליבנו בטורא ואפשר דה"ק דא"כ שכוונתם היה רק נעלה לרקיע ונכה אותו בקרדומות א"כ למה אצטריך לבנות להם עיר גדולה ומגדל ה"ל לבנות רק בית אחד על הר גדול ויוכל לעשות ע"י אנשים מעטים להכות בקרדומות שיזובו מימיו להכי שפיר משני שנחלקו לג' כתות ולפי שרצו לעשות דברים כללים להכי הוצרכו לבנות מגדל ועיר גדולה לפי מחשבתם הרעה: **וזו** שאומרת נעלה ונעשה מלחמה נעשו קופין ורוחין ושדים. אפשר דכך המדה הוא כי חפץ שלום הוא כדאי' בב"ר פי"ב והובא בילקוט דמ"ו ע"א בא לבראות אדם אמר אם אני בורא אותו מן העליונים עכביו רבים העליונים מן התחתונים בריה אחת ואין שלום ביניהם אלא הריני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים ע"ש וא"כ כיון שתפלים במלחמה ולא בשלום לכך נשתנה בריאתם שלא יהא משותף מן העליונים והתחתונים וגם בנ"כ שאמר אדמה לעליון נשתנה בריאתו עם חיות ברא: **וזו** שאומרת נעלה ונעבוד עבודת כוכבים כי שם בלל ה'

ע"ן יוסף

רנא ונכה אותו בקרדומות. וא' לשון התנחומא אמרו לא כל הימנו שיבור לו העליונים ויתן לנו התחתונים נעלה לרקיע ונכהו בקרדומות ע"כ. וכאן שמסיים כדי שיזובו מימיו הכוונה כדי שיזובו כל מימיו אשר שם ולא יהיה לו עוד מים להביא מבול לעולם: נעלה ונשב שם. כמלאכי השרת כדי שיהיו מושבינו בעליונים ובתחתונים (אותיות דר"ע): נעלה ונעבוד ע"ז. דייקו זה מדכתיב ונעשה לנו שם ואין שם אלא עבודת כוכבים שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו (אותיות דר"ע): ונעשה מלחמה · וז"ל אותיות דר"ע וכת אחת אומרת נבנה מגדל מהארץ עד לרקיע ונחתוך השמים ושמי השמים חתיכות חתיכות ונעשה מלחמה עם הקב"ה ולא נניחנו במקומו: קופין פי' בלשון לע"ז שימי"א (ערוך) ור"ל שנתגלגלו בבהמות האלו · וקצת מהם נעשו נשמתן מזיקין ורוחות נעות ונדות

המתורגמן. א) אפפען. ג) איין אויסגעשעפּטער

רנב שם **פיסקא** אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא. תנו רבנן אנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא שנאמר (בראשית יג) ואנשי סדום רעים וחטאים לה' מאד [א] רעים בעולם הזה וחטאים לעולם הבא. אמר רבי יהודה רעים בגופם וחטאים בממונם רעים בגופם דכתיב (שם לט) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים וחטאים בממונם דכתיב (דברים טו) והיה בך חטא. לה' זו ברכת השם. [מאד] שמתכוונים וחוטאים. במתניתא תנא [ב] רעים בממונם וחטאים בגופם. רעים בממונם דכתיב (שם) ורעה עינך באחיך האביון. וחטאים בגופם דכתיב (בראשית לט) וחטאתי לאלהים. לה' זו ברכת השם. מאד זו שפיכות דמים שנא' (מ"ב כא) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד [וגו']. [ג] ת"ר אנשי סדום לא נתגאו אלא בשביל טובה שהשפיע[א] להם הקב"ה ומה כתיב בהם (איוב כח) ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש מקום ספיר וגו' נתיב לא ידעו עיט וגו' לא הדריכוהו בני שחץ וגו' אמרו וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם [ועפרות זהב לו] למה לנו עוברי דרכים שאין באים עלינו אלא לחסרנו ממממוננו בואו ונשכח [תורת] רגל מארצנו שנא' (שם) פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל וגו':

רנג שם **דרש** רבא [ד] מאי דכתיב (תהלים סב) עד אנה תהותתו על איש תרצחו כולכם כקיר נטוי גדר הדחויה מלמד שהיו נותנים עיניהם בבעלי ממון ומושיבין אותו אצל קיר נטוי ודוחין אותו עליו ובאים ונוטלים את ממונו. דרש רבא מאי דכתי' (איוב כד) חתר בחשך בתים יומם חתמו למו וגו' [ה] מלמד שהיו נותנים עיניהם בבעלי ממון ומפקידים אצלו אפרסמון[ג] ומניחים אותו בבית

רש"י

שכחה הוא: רעים בגופם. שטופים בזמה: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' והיה בך חטא. והיינו ממון: ארץ ממנה יצא לחם. ארץ שבעה וטובה היא: ותחתיה נהפך כמו אש. ואחרי כן נהפכה: וכי מאחר שארץ ממנה יצא לחם. שיש לנו שיפוע לחם למה לנו עוברי דרכים: ונשכח. שלא יעברו עוברי דרכים בארצנו: פרץ. הקב"ה נחל (של) גפרית ואש: מעם גר. ממקום הליכתו שהיה הולך למעלה והשליכו עליהם הנשכחים מני רגל ונהדלדלו (מאדם)[מארצם]ונעו לדראון: גר קורי"ר בלע"ז כמו (ש"ב יד) מים הנגרים: תהותתו. תבקשו תרמיות ותואנות: תרצחו כולכם. על ידי קיר נטוי וגדר הדחויה: יומם חתמו למו. היום חותמין וסוגרין כאלו לא ידעו אור כלומר סותמין וחותמין אפרסמון שלהם להפקידו ביד בעלי ממון כדי שיהיו מניחין פקדון שלהם בבית גנזיהם ובלילה

מהרש"א

ומראה כו' והיינו תחת לנו והוא דחוק קצת ויש לפרש אויר מגדל דאף העומד בצל האויר של המגדל דהיינו גם בצל החלק הנשרף והנבלע דנעשה אויר עכשיו ומדברי הערוך [א] בערך בורסיף נראה דל"ג אויר אלא אמר רב אויא מגדל משכח והוא שם אמורא וק"ל:

דכתיב ואיך אעשה הרעה וגו'. אף ע"ג דסיפא דקרא הכא ע"כ וחטאתי לאלהים נמי לגופן אתא מ"מ כיון דדייק ליה נמי וחטאים לממון שנאמר והיה בך חטא ע"כ רעים לגופן וכן להפך לתנא דמתניתין דדייק ליה רעים לממון מדכתיב ורעה עינך וגו' ע"כ חטאים הכא לגופן. ומ"ש לה' זו ברכת השם מפורש בד"מ: **מאד** שמתכוונים וחוטאים:. כפרש"י בחומש לה' מאד יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו ולאו מלה' דרשו כך כמ"ש מהר"ן לפרש"י גבי גבור ציד לפני ה' דהכא בהדיא ממלת מאד שהוא מורה על גודל החטא שיודעים כו' אבל מלה' אין נראה להו לדרוש כן ורש"י בחומש הביא כאן דברי רב יהודה רעים בגופן וחטאים בממונן וכתב הרא"ם למה הניח דברי המתרגם בישין בממוניהון וחטאים בגויתהון וכו' וכל שכן שהברייתא לעזרו עכ"ל ונראה ליישב לפי שדרכו לרדוף הפשוטו ופירש סוף הפסוק מאד אליבא דרב יהודה על רבוי החטא שמתכונים למרוד בו שהוא יותר פשוטו משנפרש מאד זו ש"ד כברייתא נקט רש"י שירכיה ופירש כל הפסוק אליבא דרב יהודה ומה"ט השמיט רש"י ז"ל בפירוש החומש דרשה דלה' זו ברכת השם לפי שאינה קרובה לפשוטו וזהו דרכו של רש"י בכמה מקומות בחומש: **אלא** בשביל טובה כו'. לפי שיש ארץ שלומח בה הרבה זרעים ללחם אשר מוכרין ממנה להיות להם כסף וזהב לשאר צרכים וכן להפך יש ארץ אשר עפרות זהב לה ואינה מגדלת לחם וצריכין ליקח להם לחם משאר ארצות ולכך צריכין לעוברי דרכים אבל אנו שיש לנו שתיהן מה לנו לעוברי דרכים נשכח תורת רגל כו' ועוד אמר מרוב טובתן שלא שלטו בארצן מזיקין וחיה רעה כמ"ש נתיב לא ידעו וגו' ולא עדה עליו שחל שכ"ז הביאם למרוד בו כמ"ש בדור המבול:

ודוחין אותו עליו כו'. ר"ל שנוטלין ממונו בדין כאילו הפילו לכן הקיר בידים ונוטלין ממונו ר"ל של הקיר שאומרים שהזיקו להפיל לכן כותל בריא וחייב לשלם אותה הקיר וק"ל: חתר בחושך וגו'. עיין פרש"י הכא ובאיוב ובילקוט נדרש על מעשה דור המבול והנהו קראי דכתיבי נמי בהאי ענינא קל הוא על פני המים וגו' נדרש לעיל על מעשה דור המבול גם יש לדקדק בהנהו קראי דמייתי הכא בסמוך ערום הלכו וגו' חמור יתומים וגו' גבולות ישיגו וגו' והוא לקברות וגו' דכתיבי ג"כ בהאי ענינא ונדרשו ג"כ בילקוט על מעשה דור המבול ולא ידענא למאי מייתי להו הכא באנשי סדום ולא דריש בהו כלום גם הובאו בגמרא שלא כסדר דכתיבי בקרא ואפשר ליישב בקלות דכל הנהו עובדי דמעשה אנשי סדום דמייתי בסמוך נרמזו בהנך קראי מ"ש ערום הלכו וגו' רמז לעובדא דהתנו בהדייהו כל דמזמן אכסנאי לבי הלולא נשלחו לגלימיה כו' ומ"ש חמור יתומים וגו' רמז דפסק ליה לאודנא דחמרא א"ל הבה ניהליה עד כו' היינו שאומרים שאינן גוזלין החמור אבל ינהגו אותו עד שילמח שוב אזנו ומ"ש יחבלו שור אלמנה הוא רמז ליתמא בר ארמלתא שחובלים השור לאחד היתומים בחובם עד שאין לה שור ושוב אמרו דאית ליה חד תורא כו' ומ"ש גבולות ישיגו וגו' אמר שבאותו עדר שגזלו מאלמנה יוסיפו לחטוא וכו' שגבולות ישיגו וירעו אותו עדר בשדות אחרים ומ"ש והוא לקברות וגו' הרמז על מעשה דאליעזר כאילו שהובא לקברות דא"ל גני אפוריא אמטה של מתים אי הוה מאריך גייזי ליה אי הוה גוץ מתחי ליה ואמר תשובתו להם ועל גדיש ישקוד כי הוא שקוד לשכוב תמיד על הגדיש ולא על פוריא על שנדר כן ואיך שיהיה סדר הכתובים דמייתי אינן לפי סדרן בספר איוב ולא לפי סדר המעשים דמייתי לקמן ויראה דחשיב בהנך עובדי דאנשי סדום שלא היה בהם אלו הג' מדות גמ"ח ומשפט ולדקה גמ"ח כמ"ש נשכח תורת רגל מארצנו כו' דהיינו הכנסת אורחים משפט כמ"ש לקמן בד' דייני דסדום לדקה כמ"ש לקמן בהך רביתא ובאינך עובדי ועד"ז יש לפרש שאמר הכתוב במעשה סדום וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו' ואברהם היו יהיה וגו'

עיון יעקב

ספת כל הארץ. ותלקוס לע' לשון ותלקס לשרי של מעלה כיון שמאסו בחלק ה' לבאות שהוא נחר ביעקב חבל נחלתו כדאיתא במדרש: **במתניתא** תנא רעים בממונם וחטאים בגופם. נראה דר' יהודה וברייתא פליגי בהא דלעולם סיפא דקרא להוסיף חטא יותר גדול קאתי ולדעת רבי חטאים בממונם יותר גרוע שהוא רע לשמים ורע לבריות ותנא דברייתא סבור ממון ישנו בהשבון משא"כ חטאים בגופם גרוע יותר:

עץ יוסף

בלי שום מנוחה כלל (ספר נשמת חיים): רנג תהותתו. תבקשו תרמיות ותואנות. ועברש"י תהלים: תרצחו כולכם. יהי רצון שתרצחו כולכם: בקיר נטוי וגדר הדחויה. פי' כמו שאתם מרצחים לאחרים ע"י קיר נטוי וגדר הדחויה: מלמד שהיו נותנים כו'. ומפרש חתמו מלשון סימן. כלומר שהבתים שהיו חותרין בלילה היו מציינים אותן תחלה ביום (ע"י הסמן אפרסמון כדלקמן) כדי לידע בלילה מקום מבוקשתם ע"י אפרסמון וזהו"כ חתר בחשך בתים. למה שיומם חתמו למו פי' ציינו למו:

המתורגמן. [א] פיעל געגעבען. [ג] באלזאם.

מהרש"א

[א] **מהרש"א** סד"ה אויר ומדברי הערוך בערך ברסיף נראה דל"ג אויר אלא אמר רב אויא מגדל משכח והוא שם אמורא עכ"ל *). [אמת שכן הוא נדפס אבל ע"כ דטעות. ממה שכתב הערוך בערך אויר להדיא אויר מגדל וכו' מי שיושן באוירו משכח תלמודו ע"ש וכנראה שהיה כתוב לפני המדפיס אוי' והיה סובר שהוא שם אמורא אבל העיקר אויר וכדאיתא ג"כ לפנינו בגמ' ורש"י ונע"ג על הגאון מהרש"א ז"ל ובגליון הערוך שהארכתי בס"ד]:

*) עיין בהפלאה שבערכין ערך ברסיף.

יד יוסף

א לעיל סי' רמ"ב: ב אדר"נ פ' י"ב ורים פ' ל"ו תנחומא סדר וירא סי' ז' תוספתא פרק י"ג דסנהדרין. יב"ע. ירושלמי פרק חלק הד"א ח"א פ' ל"א: ג תוספתא סוטה פ"ג: ד ילקוט תהלים סימן ס"ב: ה עיין בב"ר פ' כ"ז:

חדושי גאונים

לבנות להם עיר ומגדל שיהיה מחזיק את כלם העיר לישוב והמגדל לאות ולשם שיראוהו בני כל העולם וייראו נגדו ויתישבו באותה העיר ולא במקום אחר וזה טעם פן נפוץ. וע"כ הפילם ה' לפי שבאו כנגד כוונתו שהיה שיתפשטו האומות בכל העולם ויתישבו בכל המקומות שבארץ לפי שנקך נראה ולשבת יצרם: ועל דרך המדרש ונעשה לנו שם זה עבודה זרה כתיב הכא ונעשה לנו שם וכתיב התם (שמות כג) ושם אלהים אחרים לא תזכירו מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז. ועוד דרשו במדרש תהלים הבה נבנה לנו עיר. אין הבה אלא עצה שנאמר (שופטים כ) הבו לכם דבר ועצה הלום ואין עיר אלא אלוה שנא' (דניאל ד) והלו עיר וקדיש. ובמדרש של עברת הדברות ראיתי

מריחין האפרסמון וחותרין שם. מנהגו של מפקיד לורר וחותם: דרשה ר' יוסי. בי מדרשא חתר בחשך בתים: אחתרן תלת מאה מחתרתא. ע"י ריח אפרסמון שהיו מריחין ויודעים היכן מניחים ממונם: מי הוה ידענא דאתו גנבי. לשון אחר מי הוה ידענא דגנבי אתון: שפעי מרזבא דצפורי דמא. דאדם גדול הוה ואיידי דאמר לעיל איתרי מחתרתי בצפורי דאתריה דר' יוסי התם הוה נקיט נמי הא מלתא דכי נח נפשיה כו' לאשמעינן דמצפורי הוה: דאית ליה תורא. כך היה מנהגם של אנשי סדום מי שהיה לו שור אחד רועה כל בהמות העיר יום אחד מי שאין לו שור מגלגלין עליו לרעות שני ימים: אמר להו. יתמא למרא דתורא דאית ליה חד תורא וכו': דעבר במברא. שהמעבורות שלהם מימיו (נחים) [עזין] והיו דנין כך: דלא עבר במברא. אלא בא (לו) דרך אחר: דהוה ליה דרא דלבני. מי שהיה לו שורת לבנים ומגבל ועושה אותן היה בא כל חד וחד ונוטל אחת: שדי תומי או שמכי. מי שהיה מפזר ושוטח לפניו שומים או בצלים ליבשן כל אחד ואחד היה נוטל אחת: אומר לו. לנגזל מה חסרתי לך לא לקחתי ממך אלא שום אחד ונמלא קרח מכאן ומכאן: זייפי. ומצלי דינא וכו': יהבה ניהליה. וישכב עמה עד שתהיה מעוברת: עד דקדחא. עד שתצמח אזנו: דפדע. עשה לו פצע כמו פדעתא במס' עבודת כוכבים (כח): דעבר במיא. עובר ברגליו במים: [גללא. מקל. נ"א אבן]: אמר ליה. דיינא לאליעזר מאי האי: אמר ליה. אליעזר אגרא דמחייבת לי דשקלי לך דמא הב ליה להאי גברא דשקל לי דמא וזוזי דידי כדקיימי קיימי. נ"א [ה"ג] ולואי בדקאי קאי כך אמר ליה הדיין מי יתן

אמר שע"כ אין אני מכסה מאברהם אשר אני עושה בסדום מחמת איזה עבירות שבידם כי אין ראוי להעלים ממנו עונותיהם כי הנה הוא יהיה לגוי עצום ונברכו וגו' ואין ראוי שיהיו בזרעו אלו עונות שאני מעניש סדום עליהם וע"כ ידעתיו ר"ל ידעתיו אותו עונותיהם למען אשר יצוה את בניו שלא יעשו כמותן רק בהפך זה דהיינו ושמרו דרך וגו' דהיינו שישמרו על הדרכי' על האורחים כמ"ש באברהם והוא יושב פתח האהל וגו' וכמ"ש ויטע אשל וגו' גם יצוה לעשות צדקה ומשפט כמשמעו למען הביא וגו' ולולי שיצוה כך בניו יענשו ח"ו כסדום: דאית ליה חד תורא כו'. הגם שאין לדון את הרשעים אלו לכף זכות מ"מ נראה מכל הנך עובדי שלא רצו לגזול להדיא אלא שבאו לרמות הבריות בשקר דינם ומשפטם וז"ש ההוא יתמא בר ארמלתא כי עיקר המרעה שלא יזיק במרעהו שדות אחרים וע"כ אמרו אחר שנזלו מאלמנה השור ואין לה שור אמרו כיון שאין לו שור ויש לו שדות הניזק צריך להרחיק עצמו יותר מן המזיק וצריך לרעות שני ימים משום שדותיו אבל הם שיש להם שוורים הרבה אין להם לחוש כ"כ אם ירעו גם אחרים באותו יום בשדותיו ואין לו להיות רועה רקיום א' אבל הכתוב מעיד על רשעתן גבולות ישיגו באותו יום אחד היינו גבול אלמנה ואותו עדר שגזלו ממנה ירעו בו. ואמר דעבר במברא כו' שאמרו דלא עבר במברא הוא נותן כפל כדרך שעובר המכס אבל הכתוב מעיד עליהן שכל עצמו של מכס דעבר במברא יתן חד זוזא כדי שלא יבא להן עובר ושב והולך דרך שהוא עני כדאמרינן לעיל. ואמר דהוו ליה לבני כו' דלא חסר מיניה רק דבר מועט ואע"פ דבן נח נהרג על פחות מש"פ מ"מ אמרו דדבר קל כזה ניתן למחול: ד' דייני הוו כו'. חשיב ד' דיני מד' דייני דקאמר ולא ידענא מאי שקוראי ואולי שיש לגרוס שקר ודאי דהראשון לענין דינא קאמר דאינו צריך לשלם לו דמי וולדות מטענתו שקר דאפשר דניעברה כו' אבל הב' שאמר גבי פסיקת אוזן החמור הבה ניהליה עד כו' זהו שקר ודאי דלעולם א"א שתצמח אזנו דהוא אחד מראשי אברים שאינן חוזרין והג' דאמר הב ליה אגרא דשקל לך דמא הוא דין מזויף שהרי לא היה צריך לכך

גנזיהם ולערב באים ומריחים[א]) אותו ככלב שנא' (תהלים נט) ישובו לערב יהמו ככלב ויסובבו עיר ובאים וחותרים שם ונוטלין אותו ממון (איוב כד) ערום הלכו וגו' (שם) חמור יתומים וגו' גבולות ישיגו וגו' (שם כא) והוא לקברות וגו' דרשה ר' יוסי בציפורי אחתרן[ב]) ההוא ליליא תלת מאה מחתרתא בציפורי אתו וקא מצערי ליה אמרו ליה יהבת להו אורחא לגנבי אמר להו מי הוה ידענא דאתו [גנבי] א כי קא נח נפשיה דרבי יוסי שפעי[ג]) מרזבי[ד]) דצפורי דמא. ב אמרי דאית ליה חד תורא מרעי חד יומא דלית ליה לירעי תרי יומי ההוא יתמא בר ארמלתא הבו ליה (תרי) תורי למרעי אזל שקלינהו וקטלינהו אמר להו [שם ע"ב] דאית ליה תורא נישקול חד משכא[ה]) דלית ליה תורא נישקול תרי משכי אמרו ליה מאי האי אמר להו סוף דינא כתחלת דינא מה תחלת דינא דאית ליה(חד)תורא מרעי חד יומא דלית ליה[תורי] מרעי תרי יומי ה"נ דלית ליה תורא לשקול תרי משכי*).דעבר במברא ניתיב חד זוזא דלא עבר[במברא]ניתיב תרי.דהוה ליה דרא דלבני[ו]) אתי כל חד וחד שקיל חדא א"ל אנא חדא דשקלי.דהוה שדי תומי או שמכי אתי כל חד וחד שקיל חדא א"ל אנא חדא דשקלי: רנד שם ג ארבעה דייני הוו בסדום שקראי ושקרוראי[ז]) וזייפי ומצלי דינא[ח])

דמחי ליה לאתתא דחבריה ומפלא[ט]) ליה אמרי ליה יהבה ניהליה דניעברה ניהלך. דפסיק ליה לאודנא[י]) דחמרא דחבריה אמרו ליה הבה ניהליה עד דקדחא. דפדע ליה חבריה אמרו ליה הב ליה אגרא דשקל לך דמא.דעבר במברא יהיב ארבע זוזי דעבר במיא יהיב תמני זוזי. זימנא חדא אתא ההוא כובס איקלע להתם א"ל הב ארבעה זוזי א"ל אנא במיא עברי א"ל א"כ הב תמניא (זוזי) [דעברת במיא] לא יהיב פדעוהו אתא לקמיה דדיינא א"ל הב[ליה]אגרא דשקל לך דמא ותמניא [זוזי] דעברת במיא. אליעזר עבד אברהם איתרמי להתם פדעוהו אתא לקמיה דדיינא א"ל הב ליה אגרא דשקל לך דמא [שקל גללא] פדעיה איהו לדיינא אמר מאי האי א"ל אגרא דנפק לי מינך הב ניהליה להאי וזוזי דידי כדקיימי קיימי

*) עי' הגי' בגמרא.

ולא שקל ליה במקום הצריך והד' דעבר במיא ח' זוזי כההוא כובס כו' זהו מטה משפט לבני עירו ושלא יבואו להם עוברים ושבים וכן הך דהוה להו פורייתא כו' כי מאריך כו' וכי גוץ מתחי כו' איכו אלא למעט מהם עוברים ושבים וכן כי מתרמי להו עניים יהבו להו כל חד וחד דינרא כו' דהיינו הצדקה שנותנין אנשים אבל צדקה השייך לנשים שנותנין לחם ומזון דמקרבה הנייתא כדאמרי' בכתובות[א] לא רצו ליתן לעני ומיחו על כך כמו שדנו הך ריבה למיתה

[א] מהרש"א סד"ה ד' דייני בכתובות (סו:) (ובתענית דף כג:):

יד יוסף

א מועד קטן דף כ"ה ע"א וע"ש מ"ש: ב נדה דף ס"ט ע"א: ג ועיין בספר היש"ר באריכות:

חדושי גאונים

שאמרו נקח קרדומות ונבקיע השמים ויזובו כדי שלא יעשה לנו כמו שעשה לדור המבול ונעשה תתיכות מן השמים ונעשה מלחמה עם מלך שבשמים והיה באותו מגדל ע' מעלות למזרח וכנגדם ע' מעלות למערב והקדוש ב"ה ירד שם עם ע' מלאכים ובלבל לשונם ודבריהם ע"כ. ועוד בבראשית רבה אמרו לא כל הימנו שיבור לו העליונים בואו ונעשה עמו מלחמה ע"כ: ועל דרך השכל ונעשה לנו שם היו אנשי הפלגה רשעים משכילים בכל חכמה ועשו העיר והמגדל כדי להנצל מהמבול של אש. מפני שכבר ראו אבדון העולם במבול של מים פחדו לנפשם והוצרכו לעשות בנין מקום שאש ירצה להביא מבול של אש ולשרוף את העולם שינצלו מהם ולא תקרב האש בגבולם. וזהו ענין המלחמה המוזכר במדרש כלומר להעזר עם הכחות העליונים בהפך רצונו יתברך ולקבור חלק מיסוד האש שלא יוכל להתקרב אל העיר. כשם שמצינו אף בדורנו זה קצת החכמים שיודעים כח לקבור חלק א' מן הברק שלא יבא אלא בגבול ידוע. ועוד לטעם אחר כי מפני שראו שגזר הקב"ה מיתה על אדם הראשון והיו רואים עצמם בעלי כח וגבורה עצומה וגדולים בחכמה ובקומה והיו חייהם ארוכים ולא יבצר מהם לעשות כל דבר והנה הם בני תמותה

עין יעקב

כי נח נפשיה דר' יוסי שפעי מרזבי דצפורי דמא. עיין פרש"י ול"נ דהכי מייתי האי מילתא הכא לפי דאיתא במ"ק דף כ"ה כי מתו התנאים והאמוראים מה נס נעשה באותו יום להראות שהיו מגינים על דורם ע"ש וקחשיב שם דר' יצחק ודר' אלישיב אתחתרו שבעין מחתרתא בטבריא ופרש"י שבחייו בזכותו לא אתי גנבי וא"כ גם ר' יוסי שאמר מי הוה ידענא דאתי הכוונה שהיה סבור שבזכותו לא יבואו גנבי אך כדי שלא תימא שאין לר' יוסי זכות כלל להגין על דורו להכי קאמר כי נח נפשיה דרבי יוסי שפעי מרזבי דצפורי דמא להראות דאפ"ה נמי נפישא זכותיה:

ארבעה דייני הוו בסדום. והיו כ"ד שקול כולם שקולים לרשעה לא ראי זה כראי זה לפי ארבעה דיינים שדנו כדקא חשיב ואזיל שכל אחד מהן קבע שקרו וצימוכו אחד לפי שקרו וזיופו:

המתורגמן. א) שמעקקען. ב) האט מען אונטער גיגראבען. ג) עס האט גיפלישען. ד) די רינען. ה) פעל, הויט. ו) צייל ציעגל. ז) פערפעלשער. ח) נייגט אב דס רעכט. ט) דר וואש שלאגט דעם צווייטינס פרויא אונד זיא אבארדירט. י) דר וואש שניידעט אב דס אהר.

הכי אתנו בינייהו כל מאן דמזמין גברא לבי הלולא לשלחו גלימיה הוה ההיא הלולא[א] [איקלע אליעזר להתם ולא יהבו ליה נהמא כי בעי למיסעד] אזל אליעזר עבד אברהם ויתיב אסיפא דכולהו אמרו ליה מאן אזמינך להכא אמר להההוא דיתיב גביה את אזמנתן להכא אמר דלמא שמעי בי דאנא אזמינתיה ומשלחי ליה מאניה דההוא גברא שקל גלימיה ורהט לברא[ב] וכן עבד לכולהו עד דנפקי כולהו ואכלה איהו לסעודתא. הויא להו אפורייתא[ג] דהוו מגני עלה אורחי[ד] כי הוה אריך גייצי ליה כי גוץ מתחין ליה. אליעזר עבד אברהם איקלע להתם אמרו ליה קום גני אפורייא אמר להון נדרא נדרי מן יומא דמיתת אמא (שרה) לא גנינא אפוריא. כי הוה מתרמי להו עניא יהבו ליה כל חד וחד דינרא וכתיב שמיה עליה וריפתא לא הוה ממטו ליה כי הוה מית אתי כל חד וחד ושקל דידיה הויא א ההיא רביתא דהוה קא מפקא ריפתא לעניא בחצבא איגלאי מלתא שפיוה דובשא ואוקמוה על איגר שורא אתי (דבורי[ה]) [זיבורי] ואכלוה והיינו דכתיב (בראשית יח) ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה ואמר רב יהודה אמר רב על עסקי ריבה: רנה שם משנה מרגלים אין להם חלק לעולם הבא שנאמר (במדבר יד) וימותו האנשים מוציאי דבת הארץ רעה במגפה. וימותו בעולם הזה במגפה לעולם הבא. עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא שנאמר (במדבר טז) ותכס עליהם הארץ בעוה"ז ויאבדו מתוך הקהל לעוה"ב דברי ר' עקיבא ב רבי אליעזר אומר עליהם אמר הכתוב (ש"א ב) ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל: גמ' ג תנו רבנן עדת קרח אין להם חלק לעולם הבא שנא' (במדבר טז) ותכס עליהם הארץ בעוה"ז ויאבדו מתוך הקהל לעוה"ב דברי ר' עקיבא ד ר' יהודה בן בתירא אומר הרי הן כאבידה המתבקשת שנאמר (תהלים קיט) תעיתי כשה אובד בקש עבדך [כי מצותיך לא שכחתי]. ויקח קרח ה אמר ריש לקיש שלקח מקח רע לעצמו. קרח (שעשה) [שנעשה] קרחה בישראל. בן יצהר בן שהרתיח עליו את כל העולם כצהרים. בן קהת בן

רש"י

שהייתי כמתחלה: הכי אתנו בהדייהו כל מאן דמזמין. (כל גברא) אכסניא לבי הלולא: לשלחו לגלימיה. יפשיטו את בגדי אותו האיש שהזמינו: אזל אליעזר עבד אברהם ויתיב אסיפא דכולהו. הלך וישב בסוף כולם: אמרו ליה מאן אזמינך. להכא: אמר ליה. אליעזר למאן דיתיב גביה את זמנתני להכא: שקל גלימיה. דיתיב לגביה: ורהט לברא. שהיה מתיירא שלא ישמעו אנשי המקום שאליעזר אמר שהוא זימנו ולשלחו למאניה הלך וישב לו אצל השני ואמר כמו כן וכן לכל אחד ואחד עד דאזלי כולהו ואכל אליעזר כל הסעודה: כי אריך גייזי ליה. כשאורח ארוך יותר מן המטה מקצרין אותו בסכין: גייצי. ל' גוץ. כן שמעתי. ואית דגרסי גיידי ליה: מתחין ליה. עד דמתפרקי אבריו: וכתיב שמיה עלויה. כדי שיכיר כל אחד ואחד דינר שלו ויחזור ויטלנו: וריפתא לא ממטו ליה. התנו ביניהם שלא יתנו לו פת כדי שימות ברעב וכשמת אזיל כל חד וחד שקיל דינרא דידיה: רביתא. נערה: בחצבא. בתוך כד שלה כשיוצאת לשאוב מים: שפיוה. סכו אותה: איגר שורא. על גג החומה: כי רבה. על עסקי ריבה: ר' יהודה בן בתירא אומר. (מאי) ויאבדו הרי הן כאבידה המתבקשת ובאים לעוה"ב שכך אמר דוד על בני קרח תעיתי כשה אובד בקש עבדך הם תעו כשה אובד ואתה ברחמיך הרבים בקש (אחר) עבדך ותביאם לעוה"ב: מצותיך לא שכחתי. שקיימו כל מצותיך כדכתי' כי כל העדה כולם קדושים (במדבר טז): מקח רע. התחיל בקטטה: שעשה קרחה בישראל. שנבלעו: שהרתיח.

מהרש"א

מסוכה על שהיתה נותנת לו מזונות. ומ"ש זעקת סדום וגו' כי רבה כו' על עסקי ריבה כו'. דרשו כן לפי שלשון זעקה היא בכ"מ ממי שנעשה עמו עול ולא ממי שעושה עול כמ"ש ויזעקו בני ישראל וגו' וע"כ פירש גם הכא זעקה על סדום מן הריבה שנעשה עמה עול וכן פירש הרמב"ן זעקת סדום וגו' זעקת עשוקים כו' ע"ש ובב"ר דרשו הכצעקתם לא נאמר אלא הכצעקתה זו דינה של נערה כו' ע"ש וק"ל:

מרגלים כו' שנאמר וימותו וגו' במגפה בעוה"ב. דאין לפרש כאן דאשמעינן קרא באיזו מיתה מתו דהיינו במגפה דא"כ ה"ל למסמך במגפה למיתה וימותו במגפה האנשים מוציאי דבת וגו' ומדכתיב במגפה בסוף המקרא אית לן לפרושי דמלתא אחריתי היא למיתת עוה"ב וק"ל: *)דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב שנאמר במדבר הזה יתמו וגו' בגמ' בברייתא מפרש במדבר הזה יתמו בעוה"ז ושם ימותו בעוה"ב כו' וא"כ הוא קשה מנין לו לומר מהאי קרא דאינעומדין בדיןדלעיל בדור המבול ובאנשי סדום בתר דיליף דאין להם חלק לעוה"ב אילטריך קרא אחרינא דאין עומדין בדין ועי"ל לר"ע ל"ל קרא במרגלים דאין להם חלק לעוה"ב דהא ודאי לא עדיפי מאחר דור המדבר וי"ל דמכאן למד ר' עקיבא דאין דור המדבר עומדין בדין דבהך מלתא גריעי מרגלים שעומדין בדין גם לדונם בעוה"ב ולהענישם ע"כ ודו"ק: אספו לי חסידי וגו'. כדכתיב בדור המדבר זכרתי לך חסד נעוריך וגו' כורתי בריתי עלי זבח כדכתיב במתן תורה ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם וגו' וק"ל: שנאמר ותכס וגו'. בגמרא בברייתא קאמר לה בלישנא דהכי דלעיל דאין להם חלק לעוה"ב ואפשר שדקדק כאן לומר איכה עתידה לעלות לכלול דאין עומדין בדין דהכי משמע קרא ויאבדו מתוך הקהל בדין דלעתיד לבא וק"ל: ה' ממית ומחיה מוריד שאול וגו'. התפללה חנה עליהםע"פ מ"ש חז"ל שקרח ראה שלשלת יוחסין יוצא ממנו וזה הביאו למחלוקתו ולא ידע כי בניו יעשו תשובה ומהם יצא שמואל נמצא שמואל היה סיבת מחלוקת קרח עם משה ע"ה ולזה כשאמרה חנה על עצמה עד עקרה ילדה וגו' אז אמרה ה' ממית ומחיה וגו' כיוןשברחמך חננתני שעקרה כמוני ילדה שבעה ואלו הבנים הטעו את קרח והיא גרמא בנזקיו לכך אני מתפללת עליהם שאתה ממית ומחיה ולאלו לא המתה אותם אלא ירדו חיים שאולה לפתות העלה אותן וזהו מוריד שאול ויעל. מדברי פי' כלי יקר וק"ל: [שנא' תעיתי כשה וגו'. על גלות ישראל נאמר האי קרא וכמ"ש במס' מכות ע"ש בחידושינו ולא מייתי מיניה הכא אלא דמלינו מלת אבידה אדבר המתבקש אבל רש"י הוסיף לפרש הכא האי קרא גם על קרח וק"ל]: ויקח וגו' אר"ל שלקח מקח כו'. דלפי פשוטו נדחק רש"י בפירוש החומש שלקח את עצמו לצד אחד וע"כ דרשו מיניה כי זה בעושרו לא עשה כדרך העשירים שקונים המקח היותר טוב אבל קרח לקח בעושרו מקח רע כמ"ש לקמן עושר שמור וגו' ומדהא לדרשה דרשו כל המקרא לדרשה וכן דרכם במדרשות לדרוש השמות כפי ענינו במקום ההוא. ואמר קרח נעשה קרחה בישראל. ר"ל שמו שנעשה קרחה בישראל שלא יקרא עוד אחר בשם זה כמ"ש ביומא[א] מדכתיב ושם רשעים ירקב ודקדק לומר בישראל דבבני עשו נשאר שם קרח באלופי עשו. ואמר בן יצהר

עין יעקב

שלקח מקח רע לעצמו. עיין בחדושנו בסוטה דף י"א הפירוש על תיבת לעצמו ע"ש ביאור טיטב: בן שהרתיח את כל העולם כולו כצהרים. היינו כדקאמר

ע"ן יוסף

רנה הוה להו אפורייתא דהוו מגני עלה אורחי כי הוה אריך גייצי ליה כי גוץ מתחי ליה. על מאמר זה ישתומם כל בן דעת שלא זה דרכם כסל למו ודבר זה אינו ניתן לעשות אלא למשוגעים ולמטורפים. אך המעשה הזה תרמוז לנו דרך רמז ותידה על אשר לא טוב עשו אנשי סדום בתוך עמם אפילו עם יושבי עירם. כי זה בלתי ספק שכל הרעות שעשו אנשי סדום זה עם זה לא היה זה נגד עשירי העם על כי אלא כביר ידו להלחם עמהם. ועוד דחיישי לגומלין ומחניפים זה לזה אך כל עמל ואון היה ליתר העם מדלת הארץ לדכאם תחת רגליהם. ואף גם זאת היתה ביניהם אנשים ממונים לפקח על עסקי נבור ע"פ יושר המעוקל להם והם הנקראים בזמנינו

מהרש"א (הגהה)

[א]מהרש"א ד"ה ויקח ביומא (לח:):

יד יוסף

א עיין בספר סיטר באריכות: ב במדבר רבה פ' י"ח ב"ר פ' נ"ח: ג תוספתא סנהדרין פי"ג: ד במדבר רבה פ' י"ח: ה סוטה דף י' ע"ב:

חדושי גאונים

ענפים מקולקלים בקלקול השרש לכך חשבו תחבולה שיעשו בנין ולהגביה למעלה עד שיעור ידוע כדי להנצל מן המיתה. ומטעם הזה הפילם ה' שחשבו כנגד גזרתו ית'. והנה הפסוקים סוגרים הדלת בעד המחשבות הרעות שהיו חושבים בלבם ולא רצו לפרסמם. ואל הענין הזה רמזו במדרש שאמרו ודברים אחדים אחודים כלו' סגורים. מעשה דור המבול נתפרש מעשה דור הפלגה לא נתפרש ע"כ. ושמעתי כי בוני המגדל היו שבעים ואין ספק כי היה להם בזה כוונה ידועה: ועל דרך הקבלה ונעשה לנו שם היה חטא אביהם הראשון שקצץ בנטיעות. כן האנשים האלה קצצו בנטיעות והפרידו הפרי מן האילן. וזהו שאמר ונעשה לנו שם כלשון הכתוב בדור אנוש שהיו עובדי ע"ז שהזכיר בו שם שנא' (בראשית ד) אז הוחל לקרא בשם ה'. והוחל מלשון חלול ה' וכן הזכיר בכאן וזה החלם לעשות כי המעשה ההוא היה חלול השם. או נאמר כי אז הוחל והחלם מלשון התחלה ואין להוציאם מפשוטן. והענין בשניהם כי היו עושים התחלה מן הסוף וזהו הקלון. ע"כ הזכיר לשון וזה החלם לעשות כלומר עושים התחלה מן הסוף הנקרא זה. ונקרא שם כי כן אמרו ונעשה לנו שם היא המדה האחרונה ולא היו מאמינים למעלה ממנה והיו בזה מקצצי' בנטיעות. ומפני זה נאמר עליהם ויהי בנסעם מקדם ודרשו רז"ל

המתורגמן. א) האָכצייט. ב) איזט ענטלויפֿן דרויסען. ג) איין בעט. ד) דאס געסט האָבען געשלאָפֿען. ה) בינען.

שהקהה שיני מולידיו. בן לוי בן שנעשה לויה בגיהנם וליחשוב נמי בן יעקב בן שעקב עצמו לגיהנם אמר רב שמואל בר רב יצחק יעקב בקש רחמים על עצמו שנא' (בראשית מט) א בסודם אל תבא נפשי [בקהלם אל תחד כבודי. בסודם אל תבא נפשי] אלו מרגלים בקהלם אל תחד כבודי זה עדת קרח. דתן שעבר על דת אל. אבירם שאיבר[א] (לבבו) [עצמו] מעשות תשובה. ואון שישב באנינות[ב]. פלת שנעשו לו פלאות. בן ראובן בן שראה והבין. ג אמר רב און [בן פלת] אשתו הצילתו אמרה ליה מאי נפקא לך מינה אי מר רבה אנת תלמידא ואי מר רבה אנת תלמידא אמר לה מה אעביד הואי בעצה ואשתבעי לי בהדייהו א"ל ידענא דכולה כנישתא קדישתא נינהו דכתי' (במדבר טז) כי כל העדה כולם קדושי' אמרה לי' תוב[ג] דאנא מצילנא לך אשקיתיה חמרא וארויתיה ואגניתיה גואי[ד] אותבה על בבא [דף קי] וסתרתה למזיה[ה] כל דאתא חזייה הדר אדהכי והכי אבלעו להו: רנו שם ג אתתיה דקרח אמרה ליה חזי מאי קעביד משה איהו הוה מלכא לאחוה שויא כהנא רבא לבני אחוהי שויוהו סגני[ו] דכהנא אי אתיא תרומה אמר תהוי לכהן אי אתו מעשר דשקליתו אתון אמר הבו חד מעשרה לכהן ועוד דגייז ליה למזייכו ומיטלל לכו כי כופתא[ז] עינא יהב במזייכו א"ל הא איהו נמי קא עביד אמרה ליה כיון דכולהו רבותא (בהדיה) [דידיה] אמר איהו נמי (שופטים טז) תמות

רש"י

שהכעיסו: שהקהה שיני מולידיו. שהתביישו אבותיו במעשיו הרעים: בקש רחמים על עצמו. שלא יהא נמנה עמהם: אלו מרגלים. דלא כתיב בן פלוני בן יעקב: שאיבר לבבו. חיזק לבבו כמו (ישעיה מו) אבירי לב: שישב באנינות. שעשה תשובה על שהיה עמהם תחלה בעצה: נעשו לו פלאות. שניצל מהם: ראה והבין. שאין מנהגם כשורה ופירש מהם: אי מר רבה. אם ינצח משה מ"מ אתה תלמיד ואם ינצח קרח אתה תלמיד מה לך בשררה זו: הואי (לי) בעצה. אני הייתי עמהם בעצה ונשבעתי להם שאם יקראוני אלך עמהם: דכולה כנישתא קדישין. דכולם צנועים וקדושים ולא יכנסו אלי אם אני פרועה: סתרה למזיה. סערה ויסבה על פתח הבית כל מי שהיה בא לקרוא רואה ראשה פרועה וחוזר: מעשר ראשון דשקליתו אתון אמר הבו חד מעשרה לכהן: דגייז למזייכו. דכתיב (במדבר ח) והעבירו תער על כל בשרם ומשחק בכם כאלו אתם שוטים: ככופתא. רעי כמו בטולא דכופתא דאמרן לעיל (דף לח:) כגלל הזה אתם חשובים בעיניו: עינא יהב. עין נתן בשערכם כדי שלא יהא בכם נוי כמותו: אמר לה. קרח איהו נמי משה גלח עצמו כל שערו: כיון דכולהו רבותא דידיה הוא. איהו חושש אם גלח עצמו דקאמר לנפשיה תמות נפשי עם פלשתים אגזוז שערי כמותם ומה לי בכך שהם מקיימים אפי' מה שאני מצוה לשחק אגזוז עכשיו

מהרש"א

שהרתית כו'. שאיש אחד הביא חמה וקצף על כל ישראל כמ"ש הבדלו מתוך העדה וגו'. ואמר שהקהה שיני מולידיו. לענין המעלה והיחוס שהיו בני קהת היותר קדושים בכל ישראל. ואמר שנעשה לויה בגיהנם. דהיינו וירדו הם שאולה. וכן בן שעקב כו' לגיהנם. ואמר בסודם אל תבא נפשי אלו מרגלים כו'. יש לדקדק מה ענין מרגלים לשבט לוי שהרי לא היה עם המרגלים משבט לוי ואם על שבט שמעון אמר קשה למה נקטו יותר מאשר י' שבטים אבל רש"י בחומש פי' בסודם אל תבא וגו' זו מעשה זמרי שנאמר בו נשיא בית אב לשמעוני ולא נאמר בן יעקב ואולי קבלה היה בידם שהמרגלי' משבט שמעון הוא היה בעל המעשה ביניהם. ואמר דתן שעבר על דת. כמ"ש רשע למה תכה רעך עליו נאמר והב' המוכה היה אבירם והיה לו לפרוש עצמו ממנו על שהכהו ואעפ"כ איבר לבו מלעשות תשובה והיה ידו עמו בכל רשעו כמ"ש הם שהותירו מן המן. ואמר ואון שנתחרט והיה מצטער כאונן וע"י נעשה בן פלאות [פרש"י] שפירש מהם עכ"ל נראה מפירושו שהוא מלשון הפרשה והבדל' כמו והפליתי ביום וגו' ועוד נראה מלשון פלא ממש שהיה פלא בעיני כל על שניצל הוא. ואמר בן שראה והבין. ר"ל שראה במה שאמרה לו אשתו והבין דבריה כי נכונים הם: ואמרה ליה ידענא דכולה כנישתא כו' דכתיב כי כל העדה כולם קדושים כו'. פרש"י לענין צניעות שלא יכנסו כשאני פרועה עכ"ל אבל לא הוזכר זה כאן עד לקמן ועוד אם היא א"ל כך לא ה"ל לאשקויי חמרא ויש לפרש לפי מה שא"ל מאי נפקא לך מינה אי מר רבה אנת כו' השיב בעצה אישתבעי בהדייהו שאני הוא כאחד מהם ואפשר שאני אהיה רבה וע"ז השיבה לו דידענא דכולה כנישתא קדישתא כמותך דכתיב כי כל העדה כו' ומי יימר דבתוך העדה כולה יפול הגורל עליך שתהיה רבה ואם כן מאי נ"מ אי מר רבה כו'. ואמר דאשקיתיה חמרא וארויתיה כו'. כדי שלא יעבור על שבועתו אם יקראו אותו גם מבחוץ. וסתרתה למזיה כו'. כדי שלא ילכו לתוך אהלו לנערו:

אמרה חזי מאי קעביד משה כו'. ר"ל דמנפשיה קעביד ולא נצטוה על כך ואי אתיא תרומה אמר כו' שלא נצטוה על כהונה נצטוה משה רק על י' דברות ששמעו בסיני כמ"ש כי כל העדה כלם קדושים וכ"ה במדרש: ועוד דגייז למזייכו כו'. לפי שדרך האדם לסלסל בשערו ונתגנה בהשחתתן כמ"ש לגבי נזיר מה ראית להשחית שער נאה שלך וע"כ אמרה כי אמר כן שתשחיתו שער שלכם לגנות שלא תהיו נראין נאים וכשער נזיר שהן נשחתין לשמים לתת במקדש על האש תחת זבח השלמים אין אתם חשובין אבל שעריכם נשלכים שלא בקדש בכ"מ כגלל הזה תחת רגלי בני אדם כי אין אתם חשובים בעיניו רק כגלל הזה: כיון דכולהו רבותא דידיה כו'. ר"ל כיון דכל החשיבות שלו הוא אין לו גנאי כל כך כמו גנות שלכם. ואמר תמות נפשי וגו'. כמו

הרי"ף

יעקב בקש רחמים על עצמו כו'. אפשר משום שלא שייך לדרוש לפורענות לכך בקש רחמים וכו':

עיון יעקב

בסמוך שזרק חילים בשמש וירת עד שהוצרכו לצאת בגהרים: אמרה ליה ידענא דכולה כנישתא קדישתא. עיין פרש"י ומהרש"א ועי"ל לפי שאמרה אי מר רבה אנת תלמידא וכו' ותקשה לך דלמא דעת קרח להיות כולם כהנים גדולים כדאיתא במדרש לזה אמרה ידענא דכולה כנישתא קדישתא כולם שמעו בסיני אנכי ולא יהיה לך ולא מראש בסתר דיבר להיות שום אלוה מוחה בידו להראות שאין כאן רשות אחר אלהי אחר כדאי' במדרש לכך ראוי להיות רק כהן אחד ודבר אחד לדור כדאיתא במדרש ועי"ל כיון שהוא אמר שנשבע עמהם וצ"ל דלא הוי כנשבע לבטל המצוה לפי שחשדו למשה מאשת איש וא"כ מצוה לחלוק עליו על זה קאמר כי כל העדה כולם קדושים גדורים מן הערוה גם משה עמהם ואסור לחלוק עליו וא"כ הוי כנשבע לבטל את המצוה ולא חלה שבועתך: ומיטלל לכו. היינו במה שמניפים

עין יוסף

רנה ואון שישב באנינות. פי' מתאבל על שהיה עמהם תחלה בעצה. וקם והעיז פניו כנגד משה. ואחרים אומרים שישב באנינות לפי שבאה לו ההצלה ע"י אשתו ולא באת לו ע"י עצמו (ס"ך על התורה):

ענף יוסף

שאנים להיות מעשרים באומד דעתן של צרכיו של כל בעה"ב לכסות ולמזונות ולכל חייתן לפי מספר בני ביתו. וכן לעשר את פרנסתו ומחייתו כמה הוא משתכר וכמה ריוח מגיע לו מכל עסקיו וכפי אותן האומד יתן כל איש ואיש מס וסכום להקהל. ונקדים מה שאחז"ל ואת כל היקום אשר ברגליהם זה הממון המעמידו על רגליו. ובזה נבוא אל ביאור המאמר הנ"ל הוי להו אפורייתא הוא כנוי אל הפינקס שבו נרשם כל עסקי משא ומתן של בעלי בתים מה שהרויחו מהם באותה שנה. ולפי שעל ידי משא ומתן ממונו של אדם פרין ורבין לכך נקרא אפורייתא שכן אמרו באגדה פורייתא שפרין ורבין עליה. ואמר דהוו מגני עלה ארחי ר"ל שערי מסים רשמו המכס מכל אשר נשא ונתן ונקראו אורחים שדרכם לשוט בארץ לסחורתם ושבתם הבית מעט (וס"ה אנשי בעלי מחיות ובעלי מלאכות כולן אלא דחדא מינייהו נקט) והוא כדי לידע הריות של כל אחד ואחד להכביד עליו משא המס או להקל ממנו. וזאת עשו להם כי הוה אריך גיילי ליה שמי שהיו עסקיו ארוכים יותר מדאי שהוא עשיר גדול וריוח ממונו שמאריך רגליו של אדם היו ארוכים ורבים הוו גיילי ליה פי' היו מקצרין את רגליו ר"ל שהיו ממעטים באומד דעתם את גודל עשרו והגיעו בעצתם ומלילתם בעדו. ונמצא שעשאוהו מארוך קצר. וכי הוה גוץ ואם היה אחד מאותן שפרנסתו מועטת שרגליו קצרות אדרבה היו מאריכין רגליו שאמרו שיש לו יותר ריוח מכדי צרכו נמצא שעשאוהו מקצר ארוך (דרכי יוסף):

המתורגמן

המתורגמן. א) אבגעהערטעט, פי' הקשה לבו. ב) טרויער. ג) זיטצע. ד) זיא האט איהם מיט וויין בעטרונקען בערוישט אונד איינגעשלעפערט אין צימער. ה) זיא האט זיך ביים טיהר געזעצט אונד דיא האארע צו ווארפען. ו) פארשטעהער. ז) ער שערט אייך אפ דיא האארע אונד זעצט אייך אין מישט.

יד יוסף

א תנחומא סדר קרח סי' ד' רבה ותנחומא סדר ויחי: ב תנחומא סדר קרח סימן י' במדבר רבה פרשה י"ח: ג עיין בשוח"ט מזמור א':

חדושי גאונים

הסיעו עצמם מקדמונו של עולם. וכדי לבאר כי החטא הזה שלהם הוא חטאו של אדם הראשון ע"כ אמר אשר בנו בני האדם. ואמרו במדרש בני האדם מה בני המריא בני גמליא. אלא בנוי דאדם קדמאה. רמזו לנו כי הם בנים דומים לאביהם הראשון בחטא הזה. ומזה לא תמנע בפרשה זו שיזכיר שם אלהים כשם שהזכיר בפרשת המבול. כי דור המבול כפרו במדה אחרונה ולכן נשחתו מן הארץ התחתונה וכן מן העליונה נהרקתם ועם זה היו נמחים מן העוה"ז והבא. והנה זה מדה כנגד מדה חטאו באלהים ונשחתה להם הארץ שהיא מאלהים. אבל דור הפלגה כפרו בשם המיוחד ולכך הענישם בשמו הגדול והראה להם כחו וזהו לשון וירד. הרי שכל אחד נענש במה שחטא בו. והיה ענשם מדה כנגד מדה כשם שהפרידו הם מה שהיה מחובר ומיוחד. כן הש"י הפריד חבורם והפיץ אותם על פני כל הארץ. ועוד כי חשבו מחשבה רעה מתוך חכמה שבהם בשיעור קומת המגדל ידוע אצלם בהיותם מחזיקים בכבוד האיקונים וכופרים בשלטון. וכל זה היה בבבל. וכבר ידעת כי כשחרב בית קדשנו ותפארתנו וכלי הקדש גלו שם גם שם עשה נבוכדנצר צלם הזהב הנקרא בל. וז"ש (ירמיה נא) ופקדתי על בל בבבל. וז"ש (דניאל ג) אקימיה בבקעת דורא במדינת בבל היא הבקעה שבכאן שהזכיר וימצאו בקעה וכל זה בקוע ביחוד וקצוץ בנטיעות. והקדוש ב"ה ישמרנו משגיאות וילמדנו וידריכנו באמתו (רבינו בחיי):

נפשי עם פלשתים ועוד דקאמר לכו עבדיתו תכלתא אי ס"ד תכלתא [חשיבא] מצוה אפיק גלימי דתכלתא כסינהו לכולהו מתיבתך היינו דכתיב (משלי יד) חכמות נשים בנתה ביתה זו אשתו של און בן פלת ואולת בידיה תהרסנו זו אשתו של קרח:

רגנו שם אויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים (במדבר טז) מיוחדים שבעדה. קריאי מועד שהיו יודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים. אנשי שם שהיה להם שם בכל העולם. (שם) וישמע משה ויפול על פניו מה שמועה שמע ב א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן שחשדוהו באשת איש שנא' (תהלים קו) ויקנאו למשה במחנה א"ר שמואל בר יצחק מלמד שכל אחד ואחד קנא את אשתו ממשה שנאמר (שמות לג) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה. (במדבר טז) ויקם משה וילך אל דתן ואבירם אמר ר"ל מכאן שאין מחזיקים במחלוקת דאמר רב כל המחזיק במחלוקת עובר בלאו שנאמר (שם יז) ולא יהיה כקרח וכעדתו רב אשי אמר ראוי ליצטרע כתיב הכא ביד משה לו וכתיב התם (שמות כד) ויאמר ה' לו עוד הבא נא ידך בחיקך. א"ר יוסי כל החולק על מלכות בית דוד ראוי להכישו נחש כתיב הכא (מ"א א) ויזבח אדוניהו צאן ובקר ומריא עם אבן הזוחלת וכתיב התם (דברים לב) עם חמת זוחלי עפר. א"ר חסדא ג כל החולק על רבו כחולק על השכינה שנא' (במדבר כו) בהצותם על ה'. וא"ר חמא בר חנינא כל העושה מריבה עם רבו כעושה עם שכינה

רש"י

כמותם כדי להפיס דעתם: ועוד דקאמר לכו. עשו פתיל תכלת בארבע כנפות הבגד ואי סלקא דעתך תכלת חשוב מפני מה לא יאמר לעשות כל הבגד כולו תכלת: אפיק גלימי דתכלתא. קח לך בגדים של תכלת וכסינהו לכולהו מתיבתך וכסה בהן בבית המדרש אתה וחבורתך: קנא לאשתו. אל תסתרי עם משה. קנוי היינו התראה: ונטה לו מחוץ למחנה. יצא מחוץ למחנה שלא יחשדוהו עוד: מכאן שאין מחזיקין במחלוקת. שמחל על כבודו והוא עצמו הלך לבטל מחלוקת: חולק על רבו. חולק על ישיבתו: אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצותם על ה'. מעלה עליהם הכתוב כאלו היו חולקין כלפי שכינה: מריבה. תגר וקטטה לפעפע

מהרש"א

שמשון לא היה נחשב לו חיותו לגבי מיתת פלשתים כך משה לא היה חושש על גנותו לגבי גנותם: ועוד דקאמר לכו עבדיתו תכלתא כו'. מסמיכות פ' זו לפ' ציצית דרשו כן כדאי' במדרש. ואמר ה"ד חכמות נשים וכו' ואולת בידיה תהרסנה זו אשתו כו'. כמ"ש ותבלע אותם ואת בתיהם וגו':

ואנשים מבני ישראל וגו' מיוחדים וכו'. דודאי שהיו בני ישראל אבל אשמעינן קרא שהיו מובחרים ומיוחדים מתודבני ישראל בכמה מעלות בתורה ובחכמה הגם שמפורש בקרא שהיו נשיאי עדה לאו ממש נשיאי עדה של כל שבט ושבט שהם לא היו רק י"ב וכאן היה ר"ן אנשים אלא חשובי עדה היו. ולזה אמר קריאי מועד שהיו יודעים כו'. דקריאי עדה ממש כבר כתיב נשיאי עדה דהיינו חשיבותן לקרוא להן לכל דבר אבל דרשו בו קריאי מועד ממש דהיינו עבור שנים כו' דבהן תלוי קביעות המועדים וע"כ כתיב מועד ולא עדה כדרך הכתוב בכל מקום. ואמר אנשי שם. הוא דבר נוסף על חשיבותן שהיו להן בני ישראל גם בכל עולם היה להן שם בחשיבות ומעלה ואפשר דהיינו בעושר כמ"ש דקרח העשירן מהלו: וישמע משה וגו' מה שמועה שמע וכו'. דאחר על מה שאמרו רב לכם וגו' ומדוע תתנשאו וגו' אמר ששמע משה לא הו"ל להשמיע אהרן כדכתיב לעיל מיניה ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב וגו' והל"ל וישמעו משה ואהרן ויפלו על פניהםוע"כ דרשו שמיעה הזאת למשה לחוד שחשדוהו בא"א וכבר בארנו זה בפ"ק דב"ק בחידושינו שם לפי שפירש מן האשה ע"פ הדבור והיו ליצני הדור אומרים שא"א ליזהר אשה לפרוש מן האשה ע"ש ודרשו כן מדכתיב ויקנאו למשה במחנה דמשמע כ"ז שהיה במחנה קנאו לנשותיהם עד שנטה אהלו מחוץ למחנה וזהו ויפול על פניו מחמת כיסופא כמו שת"י: ויקם משה וילך וגו' מכאן שאין מחזיקים כו'. דמשום דבור סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים וגו' לא הוה אצטריך ליילך אצלם שהיה אפשר ע"י שלוחו אבל גם אחר שא"ל הקב"ה למשה העלו מסביב למשכן קרח דתן ואבירם וגו' הלך משה בעצמו אליהם לדבר עמם דברי רצוי אולי ישובו עוד ומכאן שאין כו': כל המחזיק כו' שנאמר ולא יהיה כקרח וגו'. דאחר שכתב למען אשר לא יקרב איש זר וגו' ע"כ ולא יהיה כקרח כו' הוא ענין אחר דהיינו שלא יחזיק במחלוקת כמו שעשה קרח ועדתו: ראוי להצטרע כתיב הכא ביד משה וגו'. ומפורש בפרש"י בחומש בחולקים על הכהונה כיוצי דלו על קרח ומהו ביד משה ולא כתיב אל משה רמז לחולקים על הכהונה כו' ע"ש: כל החולק על מלכות בית דוד כו' שנא' ויזבח אדוניהו לאן וגו'. ואע"ג דאדוניהו נמי מבית דוד הוה כיון דכבר נתן דוד המלוכה לשלמה כמ"ש אתה נשבעת בה' אלהים וגו' שלמה בנך ימלוך וגו' מקרי שפיר חולק על מלכות בית דוד. וענין ראוי להכישו נחש כמ"ש שהנחש היה מלך בחיות ונתקנא באדם היותר חשוב ממנו וע"י כך נתקלל כן המתקנא במלכות בית דוד וחולק עליו וע"כ ראוי להכישו נחש הזה שעשה כמדתו. ומ"ש החולק על רבו כו'. פרש"י על ישיבתו כו' ומייתי מקרח שהיה חולק על שררה של משה ובכללו על תורתו של משה כדאמרינן לעיל: ומריבה עם רבו כו'. פרש"י תגר וקטטה כו' דהא דכתיב בהך עניגא ולמה הבאתם את

עין יעקב

אותו וכדאיתא במדרש: אפיק גלימי דתכלתא. עיין בחידושינו בב"ב דף ע"ד ועיין בילקוט שלח לך דף רכ"ח ע"ד ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר כל המקיים מצות ציצית יזכה להיות בימים ההם אשר יחזיקו וגו' וכל המבטל מצות ציצית מצות כנף עליו מהו אומר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה עכ"ל ומה"ט אפשר מ"ד לעיל שעדת קרח אין להם חלק לעולם הבא:

וישמע משה ויפול על פניו מה שמועה שמע. נראה דלה"ק שהיו אנשים חשובים ע"ד דאיתא במו"ק דף י"ח אין אדם נחשד בדבר אא"כ עשהו וכו' והקשה הש"ס שם ויתפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם התם להכעיס הוא דעבוד פי' שעשו להכעיס מכת רשעתן אף שידעו שקר הוא ומקשה הש"ס תו ת"ש וישמע משה וכו' ומשני הש"ס התם משום שנאה הוא דעבוד ע"כ ואיתא בהזהב דף נ"ט דגבי ר' אלעזר דברכוהו דכד נפיל על אפו הרג שונאיו ומת ר"ג כי נפילת אפים גורם נפילת שונאיו ובזה מתורץ דקאמר שהיו מיוחדים שבעדה וכו' ואנשי השם וא"כ ליכא למימר שעברו מתוך רשעתן להכעיס וישמע משה שחשדוהו מא"א וא"כ יאמר השומע שאין אדם נחשד בדבר אא"כ עשהו לכך ויפול על פניו להראות דלכך נפל על פניו כדי לגרום הריגת שונאיו להראות שמשום שנאה הוא דעבוד ועיין בחדושינו פ"ק דב"ק מ"ש שם: אמר ריש לקיש מכאן שאין מחזיקים במחלוקת. תלה דבר זה ג"כ בהא דלעיל דאיך הלך משה אצל דתן ואבירם דא"כ יחזיק לקלא שאמרו שאין כאן שנאה שהרי הלך אצלם לה"ק דלכך הלך אצלם לפי שאין מחזיקים במחלוקת ול"ע בגמרא דקדושין דף ל"ב אי הרב שמחל על כבודו כבודו מחול או לא ע"ש: כל החולק על רבו כחולק על השכינה. כי מורא רבך כמורא שמים ועיין בבאר שבע: כל העושה מריבה עם רבו כאילו עושה מריבה עם השכינה. ולכך נענשו משה ואהרן על עסקי מי מריבה לפי שהם גרמו על שלא התפללו מיד במיתת מרים שנסתלק הבאר ה"ל להתפלל על המים ולא יבואו ישראל לידי מריבה זו וזה כוונת הפסוק

הרי"ף

מה שמועה שמע וכו'. החכם השלם כמה"ר חייא רופא ז"ל פירש עם מאמר חז"ל נואף אשה חסר לב כל המקבל שררה ליהנות ממנה כאילו בא על אשת איש משחית נפשו כמשה שאמר ואם אין מחני נא הוא יעשנה להתנהג ועם זה פירש שחשדוהו מא"א שהוא עושה שררה כדי ליהנות ממנה. לדבריו קשה מ"ש כל אחד קינא לאשתו. ונלע"ד עם מה דקי"ל אין א"א מתייחדת עם איש א' אלא בזמן שאשתו עמו או אשה א' עם ב' בני אדם כשרים דווקא ובמשה מצינו שפירש מאשתו וכתיב ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה והיה כל מבקש ה' יצא וגו' ופעמים רבות תבאנה הנשים הנזכאות לאהלו ובזה חשדוהו בא"א כיון שאין אשתו עמו וכל א' קינא לאשתו בהליכתה אל אהל מועד אל משה וחלילה למרע"ה שהתורה העידה עליו שם כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד וסמיך ליה ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל הרי כאן ב' אנשים ויכולה להתיחד:

ענף יוסף

רגנו שחשדוהו בא"א. יש מפרשים שנתנו טעם לפגם על החשד הזה של אשת איש והיו מקנאים נשותיהם באמרם כי על כן עשה לאהרן אחיו ולבניו כהנים שלא יחפו עליו בהשקאת מים המאררים מאחר שהוא אחיו. והמחלוקת היה על אהרן על כן אמרו שבודאי זה החשד אמת. ואין להקשות על זה שלא ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה זה היה קודם שנתכהן אהרן דהיינו ממחרת יוה"כ עד שהוקם המשכן. דמ"מ כבר הודיע משה רבינו שנצטווה להיות אהרן כהן גדול דהיינו תיכף שצוה על מלאכת המשכן ובגדי

יד יוסף

א תנחומא סדר קרח סי' ד': ב מועד קטן דף י"ח ע"ב יונתן סדר קרח פסוק וישמע משה: ג ברכות כ"ז ע"ב:

חדושי גאונים

מלמד שחשדוהו באשת איש שנאמר ויקנאו למשה במחנה שכל א' קינא אותו עם אשתו. ודבר זה רחוק מן השכל מאד ומדברי קבלה לא ילפינן כי מאן יימר שחשד זה היה בזמן זה דוקא כי אין לו רמז בפסוק. ע"כ אומר אני שבעל אגדה זו רצה לפ' פסוק כי כל העדה כלם קדושים וגו' ומדוע תתנשאו על קהל ה' מה ענין שקדושה אל ההתנשאו ואת"ל שיש יחס ביניהם והקדושה ראוי שתמנע ההתנשאות אם כן היה לו לומר ומדוע תתנשאו על קהל קודש או עדה קדושה. אלא ודאי כך אמר קרח למשה לפי שמצינו במס' סוטה ארז"ל כל המתגאה לסוף נכשל באשת איש ובמקום אחר אמרו כל שמתגאה כאלו בא על כל העריות. וידוע שכל מקום שתמצא קדושה שם תמצא גדר ערוה כי העריות מחללין הקדושה. וכך אמר קרח מסברא דנפשיה הרי כל העדה כלם קדושים וגדורין מעריות. וא"כ מדוע תתנשאו להסתרר ולהתגאות כי דבר זה יגרום לכם שתהיו נכשלים באשת איש ותחללו קדושת העם לכך אמר על קהל ה' ולא אמר על קהל קדוש כי אחר ההתנשאות אין כאן קדושה כי כל המתגאה לסוף נכשל באשת איש ודבר זה גורם חילול קדושת העם. ובזה הבין משה שקרח חשדו שיהיה נכשל באשת איש לכך נאמר וישמע משה ויפול על פניו וטעמו של דבר נראה לפי שכל המתגאה רוצה שיהיה הוא גבוה מעל כל גבוהים אין עוד מלבדו רודה בכל העולם זולתו. ולפי שכל אשה משועבדת תחת יד בעלה כמ"ש והוא ימשל בך ע"כ אין המתגאה יכול לסבול אפילו ממשלה זו שתהיה ביד אחר. וע"כ נקט דוקא אשת איש ולא שאר עריות. ומדוקדק הלשון שאמר לסוף נכשל באשת איש כי כל מי שמתגאה הרי הוא הולך ובודק בכל מיני שררה שרואה בזולתו לכבוש את הכל תחת ידו כדי שתהיה ידו בכל הממשלות ולא ישקוט האיש בכל השררות שבכר השיג עד שלסוף יתן עינו גם בממשלת האיש על אשתו וירצה לכבש תחת ידיו וזהו לשון לסוף כי באמת ממשלה זו סופו לבקש הוא סוף כל דבר וקץ לכולם וזה פי' יקר מאד הן בפ' זו הן בלשון הגמרא (כלי יקר):

שנאמ' (במדבר כ) המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה'. אמר רבי חנינא בר פפא כל המתרעם[א] על רבו כאלו מתרעם על השכינה שנאמר (שמות טז) לא עלינו תלונותיכם כי על ה'׃ א"ר אבהו כל המהרהר אחר רבו כאלו מהרהר אחר שכינה שנא' (במדבר כא) וידבר העם באלהים ובמשה. (קהלת ה) עושר שמור לבעליו לרעתו א אמר ריש לקיש זה עושרו של קרח. (דברים יא) ואת כל היקום אשר ברגליהם א"ר אלעזר זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו וא"ר לוי משוי שלש מאות פרדות לבנות היו מפתחות של בית גנזיו של קרח וכולהו אקלידי וקליפי דגילדא: רנח שם א"ר (חנא)[חמא] בר חנינא ב ג' מטמוניות הטמין יוסף במצרים אחת נגלתה לקרח ואחת נגלתה לאנטונינוס בן אסוירוס ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא. ואמר ר' יוחנן קרח לא מן הבלועים ולא מן השרופים. לא מן הבלועים דכתיב (במדבר טז) ואת כל האדם אשר לקרח (ולא קרח) ולא מן השרופים דכתי' (שם כו) באכול האש את חמשים ומאתים איש ולא קרח. במתניתא ג תנא קרח מן הבלועים ומן השרופים. מן הבלועים דכתיב (שם) ותבלע אותם ואת קרח. מן השרופים דכתיב (שם טז) ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש וקרח בהדייהו:

רנט שם אמר רבא ד מאי דכתיב (חבקוק ג) שמש ירח עמד זבולה לאור חציך

רש"י

נגדו בדברים: מתרעם. אומר על רבו שנוהג לו מדה כבושה ומדת אכזרית: מהרהר. מחפה עליו דברים: אקלידי. מפתחות: וקליפי. מנעולים: דגילדי׳ כולם המפתחות והמנעולים של עור היו ואעפ"כ היו שלש מאות פרדות טעונות. ל"א דגילדי לצורך שקים והמרצופין וכיסין של עור היו: לא מן הבלועים ולא מן השרופים. אלא במגפה מת: ולא קרח. דחמשים ומאתים היו לבד קרח דכתיב חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתתו: מן הבלועים ומן השרופים היה. שנשרפה נשמתו וגופו קיים ואח"כ נתגלגל עד מקום הבלועים ונבלע דכתיב [בפ' פינחס] ותבלע אותם ואת קרח עמהם. ור"י דאמר לא מן הבלועים ולא מן השרופים דריש ליה להאי ואת קרח [לאחריו] ואת קרח במות העדה במגפה: וקרח בהדייהו. דכתיב ותאכל את החמשים ומאתים את לרבות קרח עמהם כך שמעתי. ואית דמפרשי וקרח בהדייהו מדכתיב מקריבי הקטורת וקרח ממקריבי הקטורת היה דכתיב חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתתו: שמש ירח עמד זבולה. לעיל מיניה כתיב ותבקע ארץ בשעת בקיעת הארץ שנבלעו בקרקע שמש וירח

מהרש"א

קהל ה' אל המדבר הזה למות וגו' אין זה מיקרי מריבה אלא תרעומות ועד"ז ודאי לא נענשו משה ואהרן אלא על שהיו מריבים עמהם כשאמר להם המן הסלע הזה נוציא וגו' שהיו ישראל מתקוטטים וא"ל מה לכם מאיזה סלע תוציאו לנו מים לכן א"ל המורים כו' כפרש"י בחומש אשר ע"י קטטה זו נענשו משה ואהרן כדברי המפרשים: המתרעם על רבו כו'. כפרש"י שרבו נוהג עמו מדת אכזריות והיינו שהתרעמו ומתלוננים מי יתן מותנו ביד ה' וגו' בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם וגו' אשר ע"ז השיב משה ונחנו מה לא עלינו וגו' ר"ל הגם שאתם מתלוננים עלינו כמ"ש וילונו כל העדה וגו' על משה וגו' ואין אתם חוששים אבל הוו יודעים כי לא עלינו וגו' כי אם על ה' כי המתרעם על רבו כמתרעם על השכינה: וכל המהרהר אחר רבו כו'. כפרש"י מהרהר מחפה עליו דברים דהיינו דבר נוסף התרעומות דהיינו דבר שנחסר לו עתה ממה שהיה לו מקודם כמו שכתבתי לעיל אבל הרהור הוא המבקש יותר ממה שצריך לו כדכתיב ביה בההוא קרא אחר שהיה להם המן ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ולכך נענשו כאן יותר כי ההרהור הוא דבר נוסף על התרעומות והעונש היה נשיכת נחש כמ"ש לעיל דהמבקש ומתקנא ביותר ממה שראוי לו ראוי לנשכו נחש: עושר שמור כו' זה עושרו של קרח. לפי שעושר זה של יוסף חלק ממנו הוא שמור וגנוז לטובת לצדיקים בעוה"ב כדמסיק קאמר דזה החלק ממנו לקרח היה שמור וטמון לו מאוצרו של יוסף לרעה לו בעוה"ב כדאמרינן לעיל עדת קרח אין להם חלק לעוה"ב שע"י עושרו נתקנא להיות ראוי למעלות משה ואהרן ובניו: ואת כל היקום וגו' זה ממונו של אדם וכו'. בפ' עקב כתיב גבי דתן ואבירם אשר שכתב ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם כתיב ואת כל היקום אשר ברגליהם דהיינו דבר נוסף שהוא עושר וממון שלהם שעל זה סמכו לחלוק עם משה ונסמך זה כאן שהעשירו ג"כ מעושרו של קרח כמ"ש ויקח קרח וגו' שלקחן בממון ובפ' ע"פ (קי"ט.) גרסי' שנא' ואת כל היקום וגו' והוא ראיה אדלעיל וכמ"ש והו"ק: ג' מאות פרדות לבנות כו'. מפרשב"ם בפרק ע"פ לאו דוקא נקט ג' מאות אלא דכן דרך התלמוד מיהו הא דנקט דלבנות היו משמע דדוקא נקט ואפשר משום דמכת פרדה לבנה קשה כמ"ש בפ"ק דחולין (ז.) לכך היה משאו על פרדות לבנות שלא יבא אחר לנגוע באוצר מרצופים של עור ולגנוב מהן שיהיה ירא ממכתן: שלשה מטמוניות הטמין יוסף כו'. כדאמרינן בפ' ע"פ (קי"ט.) דיוסף ליקט כל כסף וזהב שבעולם שנא' וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא וגו' ע"ש ומסיים בההוא קרא ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה דמשמע ביתה מקום פנימיי שהיה לו והיה קבלה בידם שעשה ג' מטמוניות והיא דאמרינן התם דישראל העלוהו ממצרים וכו' והיה מונח עד רחבעם בא שישק וכו' פלוגתא אדהכא וק"ל: לא מן הבלועים כו' דכתיב ואת כל האדם אשר לקרח ולא כו'. כצ"ל הוא מבואר הר"ן איש לא חלקו רק על כהונה של אהרן כדכתיב איש מחתתו ר"ן מחתות ואתה ואהרן אבל דתן ואבירם חלקו גם על מעלות משה כי לא היו בכלל מקריבי הקטורת ולכך הר"ן איש לא נענשו רק בשריפת נשמה וגוף קיים על ידי מקריבי קטרת שהריח הוא דבר שהנשמה נהנה ממנו אבל דתן ואבירם חטאו בכל גופם ומאודם וע"כ נבלעו בכל מכל כל והשתא למ"ד קרח לא עלמו מן השרופין ולא מן הבלועים היה כי לא חטא כ"כ שטעה כדאמרי' שראה שלשלת יוחסין הבאה ממנו ולכך לא נענש בכל זה אלא שמת במגפה בעבור שהוציא דבה על משה ואהרן כמו שמתו המרגלים במגפה על שהוציאו דבה על א"י ומ"ד שהיה מן הבלועים ומן השרופים לפי שהוא היה בעל המעשה וחטא הרבים תלוי בו ובמדרש תנחומא ולמה נענש ב' דינין שאילו נשרף ולא נבלע היו הבלועים מתרעמים כו' ע"ש באורך: וקרח בהדייהו. פרש"י מדכתיב ותאכל וגו' וקרח ממקריבי הקטורת הוה דכתיב כו' לכאורה קשה דאדרבה כיון דע"כ קרח מקריב קטרת היה בזולת הר"ן איש כדמייתי ר"ן מחתות הכותב

זה המאמר לרבא על פסוק שמש ירח עמד זבולה כתוב ג"כ במסכת נדרים פ' אין בין המודר והביאו הרשב"א ז"ל בספר פירוש האגדות הנזכר. וע"ש בע"י ותמצא כל דברי הרשב"א באריכות:

עיון יעקב

כמה וגו' וכן הוא בילמדנו הובא בילקוט פרשת חקת דף רל"ט ע"א: **ואת** כל היקום אשר ברגליהם אר"א זה ממונו של אדם. כלומר כיון דאמרינן לעיל עושר שמור לבעליו לרעתו זה עשרו של קרח שגאה בעשרו לכך נבלע גם ממונו:

שלשה מטמוניות הטמין יוסף. תלה ג"כ בגאה דלעיל כי בל"ז הייתי אומר דאותו אוצר שנתגלה לקרח אותו אוצר עצמו נשאר אחר מות קרח וכל בניו לאנטונינוס אבל עכשיו דקאמר שנבלע ממונו של קרח א"כ צ"ל שאוצר אחר נתגלה לאנטונינוס והא דלא קאמר שאוצר אחר נתגלה לשלמה שאין הכסף נחשב בימיו הא כתיב ביה שכנס כסף וזהב לרוב מכל העולם שנתנו לו מתנות ע"ש במלכים: **קרח** לא מן הבלועים ולא מן השרופים.

עין יוסף

רנח קרח מן הבלועים ומן השרופים. ולמה נענש בו שני דינים. שאילו נשרף ולא נבלע הרי הבלועין מתרעמין ואומרים שלא הביא עלינו את כל הפורעניות הזה אלא קרח והרי הן נבלעין וקרח ניצל. ואילו נבלע ולא נשרף היו השרופין מתרעמין ואומרים שלא הביא עלינו את הפורעניות הזה אלא קרח והרי הן נשרפין והוא ניצל. לפיכך נדון בשני מיתות. לפסו אש תחלה לעיני

ענף יוסף

כהונה הודיעם שאהרן נבחר לכהן. והותחל התחד הזה. ולא נטה לו מחוץ למחנה. ילא מחוץ שלא יתחדוהו עוד כדפרש"י. ועתה בשעת המחלוקת הוציאו מפיהם התחד. ולא וישמע משה ויפול על פניו (של"ה) ועיין מ"ש בתנחומא:

המתורגמן א) בייז ווערדען.

יד יוסף

א פסחים דף קי"ט ע"א: ב פסחים דף קי"ט ע"א: ג רבה ותנחומא סדר קרח: ד רבה ותנחומא סדר קרח כה"ע: ה נדרים ל"ט ע"ב וע"ש מ"ש:

חדושי גאונים

וכל היקום אשר ברגליהם אמר רבי אלעזר זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו. בזה בארתי מה שמבואר בויצא (ל"ב) וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו ומסיים המקרא על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו' כי נגע בכף ירך יעקב. ולכאורה לפי טעם זה רק יעקב לא היה לו לאכול הגיד הנשה ולמה אמר במקרא על כן לא יאכלו בני ישראל ונבאר פ"ד הפנים יפות דשנה ליעקב לא היה להמלאך שליטה כי אם על בניו היה לו שליטה ואמרו בב"ב פ' גט פשוט אמר רב יהודה אמר רב רונן בגזל והנה הגמ' קורא לממון היקום שברגליהם ובזה יבואר וירא כי לא יכול לו ר"ל ליעקב לא היה להמלאך שום פליטה יען שבממון של יעקב לא היה שום חשש גזל ויגע בכף ירכו וכמו שביאר הפנים יפות שנגע בהבנים שיצא ממנו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו ר"ל נגע בהכף ירך ר"ל בהיקום שברגליו כי נגע בממון של בניו אשר יש בהם קצת גזל ולכן היה לו שליטה ביעקב ולכן סיים המקרא על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה כי הלא כל השליטה שהיה למלאך על יעקב לא היה כי אם מחמת בניו ולכן הם לא יאכלו הגיד הנשה (עין אליהו):

אמרו לפניו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ואם לאו לא נצא כו'. הרשב"א בפירוש הגדות בפ"ד דנדרים האריך קצת בענין זה. בדברים של טעם. יע"ש: ואני אבא אחר המלך ומלאתי

יהלכו מלמד שעלו שמש וירח לזבול אמרו לפניו רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ואם לאו לא נצא עד שזרק בהם חצים אמר להם בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחיתם והאידנא לא נפקו עד דמחו[א] להו. דרש רבא מ"ד (במדבר טז) ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה אמר משה לפני הקב"ה אם בריאה גיהנם מוטב ואם לאו יברא ה' למאי אילימא למיברי[ב] ממש והא(קהלת א)אין כל חדש תחת השמש אלא לקרובי פתחא. (במדבר כו) ובני קרח לא מתו תנא משום רבינו א אמרו מקום נתבצר להם בגיהנם וישבו עליו ואמרו שירה אמר רבה בר בר חנה ב זימנא חדא הוה קאזלינא באורחא אמר לי ההוא טייעא תא ואחוי לך בלועי דקרח [אזיל חזי תרי בזעי דהוה קא נפק קוטרא מנייהו שקל גבבא דעמרא אמשייה מיא ואותביה בריש רומחיה ואחלפיה התם איחרך א"ל אצית מה שמעת ושמעית דהוו קאמרי הכי משה ותורתו אמת והן בדאים [שם ע"ב] א"ל כל תלתין יומין מהדרא להו גהינם כבשר בתוך קלחת ואמרי הכי משה ותורתו אמת והן בדאים]: רם שם פיסקא דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב. ת"ר ג דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא שנאמר (במדבר יד) במדבר הזה יתמו ושם ימותו. יתמו בעוה"ז ושם ימותו לעוה"ב. ואומר (תהלים צה) אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי דברי רבי עקיבא רבי אליעזר אומר באים הם לעולם הבא שנא' (שם נ) אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח אלא מה אני מקיים אשר נשבעתי

עלו לאותו רקיע ששמו זבול ואמרי להקב"ה אם אי אתה עושה דין לבן עמרם מקרח ועדתו : לא נצא . ונאיר לעולם : בכבודי לא מחיתם . שהרי בכל יום מלכי מזרח ומערב בשעה שמניחים כתריהן בראשם משתחוים לחמה : והאידנא לא נפקי עד דמחו להו . שכך גזר עליהם המקום . כך שמעתי . ל"א והאידנא לא נפקי מאחר שראו שהקפיד הקב"ה [על] שלא מיחו לכבודו עד דמחו להו לא נפקו שחסו לכבוד המקום על בני אדם שמשתחוים לשמש וירח : אין כל חדש תחת השמש . ואי גיהנם לא איברי עד ההוא שעתא הוה ליה חדש : לקרובי פתחא . שיקרב פתחא של גיהנם ותפתח הארץ במקום שהם : נתבצר . מלשון עיר בצורה (ישעיה כז) התקין להם הקב"ה מקום גבוה שלא העמיקו כל כך בגיהנם ולא מתו: [טייעא. סוחר ישמעאל: בלועי. מקום שנתבלעו לשם עדת קרח: בזעא. ראה נקב שממנו יצא עשן:גבבא.גיזה: אמשייה. שרה אותם במים לשון(ברכות דף י) משה ידיה : (וכל שלשים יום חוזר לגיהנם ועולה לשם) : א"ל. ההוא טייעא : כל תלתין יומין מהדר להו גיהנם. הכי. ואמרי הכי משה ותורתו אמת . שנשה כמה פעמים וראה שכל ל' יום עשן יוצא משם ושומע שאומרין משה ותורתו אמת וכו'] : באפי לא גרסינן : שנאמר . לעיל מייתי קרא ארבעים שנה אקוט בדור דהיינו דור המדבר : כורתי בריתי עלי זבח. והיינו דור המדבר שכרתו ברית של מקום עלי זבחי' ושלמים דכתיב (שמות כד) ויזבחו זבחים שלמים וכתיב(שם)ויזרוק על העם ויאמר

ואתה ואהרן איש מחתתו ולגבי שרופים לא הזכיר רק הר"ן איש משמע דקרח לא היה מן השרופים ויש ליישב דה"ק דילמד סתום מן המפורש כיון דמאתים וחמשים איש נשרפו משום שהיו מקריבי קטורת קרח נמי נשרף שהיה גם כן מקריב קטורת וק"ל :

[מלמד שעלו שמש וירח לזבול כו' . בזה הטעם עיין בחידושינו נדרים פ"ד והאי קרא שמש ירח עמד זבולה איירי במעשה קרח דכתי' לעיל מיניה תבקע ארץ כו' כפרש"י ועיין בר"ן פ"ד פירוש אחר : והא אין כל חדש תחת השמש כו' . בפ' ד' נדרים איתא הסוגיא בע"א דהאה דאם בריאה גיהנם כו' פריך מהא דתניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא עולם וחשיב גיהנם ומשני אם אברי פומא כו' והאה פריך והא אינכל חדש כו' ומה שיש לדקדק בסוגיא עיין בחידושינו שם] : ובני קרח לא מתו כו' מקום נתבצר להם בגיהנם כו'. למדו לומר כן דמדכתי' ותבלע אותם וגו' ואת כל האדם אשר לקרח אפי' למ"ד ולא קרח בניו ודאי בכלל כל האדם הן שגם הן מן הבלועים היו אלא אחר שהרהרו תשובה בלבם נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם כפרש"י בחומש : ושאמרו שירה . הוא בתהלים פ"ח שיר מזמור לבני קרח למנצח על מחלת לענות וגו' וחיי לשאול הגיעו נחשבתי עם יורדי בור וגו' שתני בבור וגו' שכל הענין מדבר שהתפללו ליגלל מתוך הבליעה ואמרו בג' לשונות שיר מזמור למנצח נגד שלשה בני קרח ועל מחלת שמחל להם הקב"ה ומזמור מ"ט אמרו על קרח אביהם הבוטחים על חילם וברוב עשרם יתהללו וגו' : [תא ואחוי לך בלועי דקרח כו' . מפורש בחידושינו פרק הספינה ע"ש] : דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב כו' אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי כו'. לפי פשטיה מנוחתי היא ירושלים ובהמ"ק כמו זאת מנוחתי עדי עד וגו' אבל הדרש ימאן זה דלא שייך שבועה בזה דגם באי הארץ לא זכו לכך עד ימי דוד ושלמה ולכך דרשוהו

א מגילה דף י"ד ע"א שוח"ט מזמור א' רבה ותנחומא סדר קרח : ב ב"ב דף עד: ג ר"ל שידוע מעלת גדולתם שוכו לראות בסיני את הנשמע ועל זה אמרו זה אלי ואנוהו א"כ אין להם צורך לעוה"ב :

חדושי גאונים

את דבריו באופן אחר נאות בענין זה. וסיגנון אחד עולה לכאן ולכאן : הנה מצינו בענין קורח שהיה חולק על משה מפני שכפי שעולה על רוחו היה מן הראויה להיות כל אפין שוין . וזה אמרו . כי כל העדה כלם קדושים. ומדוע תתנשאו על קהל ה'. אמנם באמת הי' לו ללמוד מטבע המציאות שהטביע ה' בעולמו . שכל הנבראים יהיה קצתם מנהיגים ומשפיעים וקצתם מונהגים ומושפעים . מצורף לזה שכל אחד עומד על משמרתו אשר ניתן לו מאת ה' כמאמר הכתוב . ויברא ה' את המאור הגדול לממשלת היום . ואת המאור הקטן לממשלת הלילה וגו' באופן שלא ישנו את תפקידם כל ימי עולם . וכל אחד ואחד מאשר ככבי לכת זה למעלה מזה · ומשתני' הסבסיבובם באופן שכל אחד שומר את תפקידו . לא ישנו בלכתן כל ימי עולם . כנודע לחכמי התכונה.וכמו כן הוא הענין בארבע יסודות שכל אחד למעלה מחברו ואינו משנה את תפקידו . שאלולי כן הי' נפסד המציאות . וענין זה מתנגד לרצון הבורא ית' . כי לשבת יצרה וכמו שהוא הענין בדברים עליונים וביסודות הארבע.כן הוא הענין בעצמו בהנהגת בני אדם . ר"ל שבהכרח ימצאו מנהיגים ומונהגים . כי הנה באדם עצמו נמצא קצת אברים ראשיים על קצתם כנודע . האף אמנם שבכללות האברים נשלם הגוף באופן

עיון יעקב

נ"ל שעמד לו זכות שמואל שיצא ממנו כי ברא מזכה אבא ע"ש : אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא . עיין בחדושינו דנדרים ד' ל"ט ע"ש :

דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב . לפי זה מכ"ש שמרגלים עצמן אין להם חלק לעוה"ב

הרי"ף

ואומר אשר נשבעתי. צריך לדקדק מאי ואומר ואפשר האי דכתיב יתמו וחזר ואמר ימותו כפל הענין במקום שבועה דהן הן שבועה ולעוה"ז לזה הביא ואומר אשר נשבעתי באפי וכו' . ויש להקשות דילמא הא דכתיב באפי אם יבואון אל מנוחתי הוא על א"י וי"ל

ענף יוסף

רנט מלמד שעלו שמש וירח לזבול כו' . הכוונה בהיות כי אמרם ז"ל מחשבתם של ישראל קודם שנברא העולם בשביל התורה שקדמה לעולם אלפים שנה . והמאורות נקבעו ברקיע לקיום השפלים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה . נמצא שתכלית כוונת העולם השפל התורה . וקיום העולם במאורות בגזירת בוראם ית' . וכל מי שגורם סתירת התורה כמסבב סתירת העולם כולו בכללו . וא"כ כל המטיל שבוש בדברי הנביא המשתלת בנתינת התורה סותר את התורה . ואם אין תורה אי אפשר לקיום העולם . ועם זה נתבטלה כוונת המאורות וכאילו אינם צריכים להיותם ברקיע להאיר על הארץ . רק ראוים להסתלק ולעלות משם כדי שלא תגיע מעלתו לעולם השפל כלל . וזהו מאמרם שעלו השמש והירח ממקומם מן הרקיע לזבול עד שינתן הדין למשה ע"ס השליח הנאמן בכל בית ה' שהיה קרח מטיל שבוש בשליחותו . ואמרו אם אתה עושה דין כו' . כי יש תורה ויש עולם אם אתה עושה דין . ואם לאו אין תורה ואין עולם . ואמר להם הקב"ה לכבודי לא מחיתם . שהרי בכל יום מלכי מזרח משתחוים לשמש . ומ"מ אתם יוצאים להאיר וע"כ משום שאתם אומרים וכי בשביל השוטים יאבד עולמו . וא"כ למה מחיתם בשביל כבוד בשר ודם שה"כ וכי בשביל שוטים אלו יאבד עולמו . וזה שאמר הגמרא שזרק הקב"ה חיצים . שדברים אלו שאמר להם הם כדמיון חיצים (ספר כפתור ופרח בשם הרשב"א) : א"ל בכבודי לא מחיתם כו'. ראוי להבין למה עלתה כואת על דעת חמה ולבנה . אמנם לפי שפעמים הזכות גורם בהיות הוא ית' רגלי חסידיו ישמור וימנע מהם מכשול הגם שהבחירה חפשית. כמו ר"ע ור"מ (בקידושין פ"א) שהוכרז עליהם ברקיע הזהר בהם ובתורתם . והנה ודאי ידעו חמה ולבנה כואת שאין להם למנוע מלהאיר בשביל העובדים אותם שא"כ בטל יסוד שכר ועונש . שהיא הבחירה החפשית . שאילו לא יאירו הרי ידעו כולם שאין ממש בעבודתם . אמנם למה שהיה כאן קיבוץ רב מישראל עם קרח . חשבו חמה ולבנה כי זכות רבים יביא המופת עי"ז שלא יאירו . ואחר שיראו הנקהלים מופת זה בודאי ישובו מדרכם הרעה . ויהנו מקום לשלום . ומה גם משה רבינו ע"ה שהיה עניו מכל האדם . בודאי ימחול להם תיכף כשיתנו מקום לשלום . ויגלו נפשות רבות מישראל . ואולם לא היה חפץ ה' בכך בהיות קרח היה רשע גמור ושורש קליפה שאין כדאי שיהיה נשמר ממה שהבחירה חפשית מסורה וצריך זכות להנצל מן החטא כמו ר"ע ור"מ כנ"ל (מלא העומר) :

עץ יוסף

כל השרופים ובידו היתה המחתה והקטורת בה · וקפלתו האש ככדור והאש מגלגלת בו עד שהביאתו לפי הארץ לבין הבלועים (לשון מדרש תנחומא) :

רנט נתבצר · מלשון עיר בצורה · התקין להם הקב"ה מקום גבוה שלא העמיקו כל כך בגיהנם ולא מתו (רש"י) משום שלמעלה אין הגיהנם רותח כל כך כמו שהיא למטה בעומק וכדמשמע בעירובין דף י"ט שאמרו שם עמק שמעמיקין להם גיהנם . הרי שמשמע שלמעלה אין הגיהנם רותח כל כך כמו שהוא למטה · וכן משמע ממ"ש במדרש ישובו רשעים לשאולה לדיוטא תחתונה שבגיהנם. לכך כתיב למ"ד בתחלת התיבה וה"א בסופה· וכיון דלמעלה

רם ת"ר דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב . וראוי שנבין לר"א ע"ה איך הרגיש על עצמו מפסוק אשר נשבעתי וגו' אשר לפי פשוטו אין לו ממנו שום סתירה . כי מנוחה הוא בית

באפי [באפי] א נשבעתי וחוזרני בי ר' יהושע בן קרחה אומר לא נאמר פסוק זה אלא כנגד דורות הבאים. אספו לי חסידי ב אלו צדיקים שבכל דור ודור . כורתי בריתי אלו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן לתוך כבשן האש. עלי זבח אלו ר"ע וחביריו שמסרו עצמן לשחיטה על דברי תורה. רבי שמעון בן מנסיא אומר באים הם לעוה"ב שנאמר (ישעיה נה) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן ג שבקיה ר' עקיבא לחסידותיה שנאמר (ירמיה ב) הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר [וגו'] זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה [ומה אחרים באים בזכותם הם עצמן לא כל שכן]:

רסא שם משנה עשרת השבטים אינם עתידין לחזור שנאמר (דברים כט) וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה מה היום הולך ואינו חוזר אף הם הולכים ואינם חוזרים דברי ר"ע ר' אליעזר אומר [כיום הזה] מה היום מאפיל ומאיר אף (הם) [י' השבטים] שאפילה עליהם [כך] עתידה להאיר עליהם: גמ' ד תנו רבנן עשרת השבטים (אינם עתידים לחזור) [אין להם חלק לעוה"ב] שנאמר (שם) ויתשם ה' מעל אדמתם בעוה"ז וישליכם אל ארץ אחרת לעוה"ב דברי ר' עקיבא. ר' שמעון בן יהודה איש כפר עכו

רש"י

הגה דס הברית אשר כרת ה' עמכם : נשבעתי וחוזרני בי . והיינו אשר נשבעתי באפי מפני כעסי נשבעתי ומתחרט אני: אלו חנניה מישאל ועזריה. שמסרו עצמן למיתה בשביל בריתו של מקום : ופדויי ה'. אלו דור המדבר שנפדו ממצרים : שבקיה ר' עקיבא לחסידותיה. שהיה רגיל לזכות את ישראל והשתא מחייב להו דאמר לעיל (דק"ח) דור המדבר אין להם חלק לעוה"ב לקמן מפרש מאי חסידותיה: שנא' הלוך וקראת. כלומר שהרי היה יכול לדרוש שיש להם חלק לעוה"ב דכתיב הלוך וקראת וגו': עשרת השבטים. שהגלה סנחריב שנאמ' (מ"ב יח) וינחם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי: אין עתידין לחזור · ממקום שגלו והא דאמרינן בגמ' דירמיה החזירן לא שהחזירן כולם אלא מקצתם החזיר: שנאמ' וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה . שכך גזר להם הקב"ה שכיון שעוזבים את תורתו הוא מגלה אותם כיום הזה: מה היום מאפיל. בבוקר אפל ובצהרים מאיר אי נמי בערב אפל והולך ולמחרתו מאיר אףעשרת השבטים (אין) עתידים לחזור להיות להם חלק לעוה"ב לא בבניהם ובני בניהם קאמר אלא אותם שגלו(הם)עצמם אין להם חלק (לעוה"ב) שרשעים גמורים הם אבל בניהם ודורות הבאים זוכין ומזכין . מ"ר : וישליכם אל ארץ אחרת . משמע שיהיו כולם גולין במקום אחד אל ארץ אחרת והיינו עשרת השבטים שהגלה סנחריב והושיבם במקום אחד כדאמרינן (לעיל ד' לד) שהוליכם למדינת אפריקא אבל שני השבטים לא גלו למקום אחד אלא נתפזרו בכל הארצות ועליהם הוא אומר (זכריה י) אשרקה להם ואקבצם: ה"ג מתניתין עשרת השבטים אין עתידין לחזור: גמ' תנו רבנן עשרת השבטים אין להם חלק לעוה"ב . היינו לימות המשיח שלא יקבלם משיח עם שאר גליות לפי שספרו בגנות א"י כדאמרן לעיל (שם) כי מטו שום כו' ובדבר הזה נענשו מרגלים: רבי שמעון אומר. מאי כהיום הזה

מהרש"א

מלשון מנוחה לעוה"ב שהיא המנוחה האמיתית : [נשבעתי וחוזרני כו'. ומתחרט אני דפותחין בחרטה ועל ידי הפרה ועי' בחידושינו על דברי התוספות בזה פרק הספינה ודו"ק] : אספו לי חסידי וגו'. היינו דור המדבר שנאמר בהו זכרתי לך חסד נעוריך וגו' כדלקמן והיינו אספו לי חסידי דמיתת לדיקים אינה אלא אסיפה בעלמא שיעמדו לעוה"ב וק"ל : אלא נגד דורות הבאים אספו כו' עלי זבח ר"ע כו'. ויהיה מלת אספו קאי לג' אלו שזכר אספו לי חסידי הן לדיקים שבכל דור כו' כדאמרי' הקיבוץ ואסיפה טוב להם ולעולם ולרשעים רע להם ולעולם ואספו כורתי בריתי וכן חנניה מישאל ועזריה מתוך שהיו ג' לדיקים בקיבוץ לא שלטה בהן האש כמו ששלטה ביהושע בן יהולדק כ"ג שהיה יחיד כדאמרי' לעיל ואספו עלי זבח הן ר"ע וחביריו מתוך שהיו מאספים אסיפות ברבים לתורה נהרגו על קידוש השם כמו שמלינו בר"ע ובר"י בן בבא ור"ח בן תרדיון וק"ל : [שנא' ופדויי ה' ישובון וגו'. דמשמע קודם שישובון לבא בליון קרויים פדויי ה' ע"ש שנפדו כבר במלרים וק"ל] : שבקיה כו' זכרתי לך חסד וגו'. ומסתמא על מתי מדבר בעון מרגלים קאמר הכי לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה דהיינו שלא באו מעולם לא"י אבל באי ארץ אע"ג שהיה בהם פחות מבני עשרים בגזרת מרגלים והלכו גם כן במדבר שלשים ושמונה שנים מ"מ לא זכו לבא לארץ זרועה בארץ ישראל וק"ל: מה היום הולך ואינו חוזר כו' כי היום והזמן העבר אינו חוזר לעולם א"כ יש לפרש ע"פ מ"ש בפ' מי שהיה (ל"ד ע"א) דגלגל חוזר והמזלות קבועים ומלת כיום נאמר בכ"מ על אורו של יום דהיינו חמה כמו כי הנה היום בא בוער וגו' וז"ש שהיום דהיינו החמה אינו חוזר אלא הגלגל הוא חוזר. ומ"ד מה היום מאפיל ומאיר כו'. דהיינו היום בכלל דאפלה קודם לאור דכתיב ויהי ערב ויהי בוקר וכן וחושך על פני תהום וגו' ויאמר אלהים יהי אור וגו' וק"ל : ויתשם ה' מעל אדמתם בעוה"ז וישליכם וגו'. במתניתין דריש לה ר"ע מכיום הזה אבל הכא דריש לה מכפל הענין וכיום הזה יתפרש טפי כפשטו ר"ל כיום הזה דהיינו

יד יוסף

א חגיגה דף י' ע"א: ב ר"ל שהלדיקים מעשיהם לעשות חסד ואמת : ג אף על גב דכוונת ר"ע היה טוב כמו שכתבתי לעיל מ"מ אמר שבקי ר"ע לחסידותי' משום דלא הוה לי' למימר בלישנא דמשתמע לתרי אפי' כי מאמרו שאין להם חלק לעוה"ב מתפרש ג"כ לגריעותא כפשוטו כו' וה"ל לר"ע לפרש דבריו (עשרה מאמרות): ד תוספתא פי"ג דסנהדרין :

חדושי גאונים

שלכל אחד מהם יש צורך לגוף . מ"מ נמלא למות והלב מעלה יותר מיוחדת משאר אברים. כנודע בחכמת ומלאכת הרפואה : הנה מכל הנ"ל הי' לו לקרת ללמוד שבסברת ראוי להיות אנשים מנהיגים ומדריכים את העם בדרך ישרה . ולנהוג בהם כבוד כראוי כי באופן זה תתקיים המליאות ותיקון קבוץ המדינה לא זולת זה: ובאשר שהאמר יבואר המאמר על נכון . הנה רבא כאשר רצה לדרוש בענין קרא פתח פיו בחכמה . מ"ד שמש ירח עמד זבולה כנ"ל. כוונתו בזה לגנות מעשה קרח . עד שאם השמש וסירח הי' בהם כח הדבור אזי בודאי הי' אומרים רבש"ע אם אתה עושה דין לבן עמרם נלא ר"ל באם הסדר אמוצי בקיומו יעמוד . אזי גם אנחנו על משמרתנו נעמוד · ואם לאו לא נלא . ר"ל שאם יתבלבל הסדר הראוי באופן שקטן וגדול שוים הם . אזי גם אנחנו משנים את תפקידנו. כי בבלבול הסדר היא סיבה קרובה לחרבן העולם . ואין לורך עוד לסדר המאורות ברקיע השמים : ומה שאמר עד שזרק עליהם חיצים הכוונה במליצה זו התשובה שראויים להשיב על ענין זה. וזה אמרו בכבודי לא מחיתם בכבוד ב"ו מחיתם והלא מלינו כמה אנשים עובדים לשמש ולירח ולכל

הרי"ף

כיון דקי"ל מנוחה הוא ירושלים וא"כ איך הוא אומר אשר נשבעתי באפי אם יבואון אל מנוחתי דהיינו ירושלים והלא בכל גבול א"י לא נכנסו כי כולם מתו במדבר לכך דרשו האי מנוחתי עוה"ב : נשבעתי וחוזרני בי . נראה שנרמז האי דיש אם כמו אשר דהיל"ל נשבעתי באפי לא יבואון ומדכתיב אם יבואון לטובה הוי שהשבועה היתה באפי ולפיכך אם יבואון : אלו חנניה מישאל ועזריה . יש קצת תימה דהאי חנניה וחביריו אינם בכלל הצדיקים שבכל דור ודור ואפשר לפי שהיה מקום לומר שחנניה וחביריו נתחייבו בנפשם כיון שלא היה שם עבודת כוכבים אלא אנדריטי : שנאמר הלוך וקראת וגו'. פרש"י שהיה יכול לדרוש שיש להם חלק לעוה"ב דכתיב הלוך וקראת וגו' יש לדקדק דלמאי אצטריך להביא האי קרא הלא כמה הכתובים שלמעלה אספו לי חסידי וקרא דופדויי ה' ישובון וי"ל דלכולהו איכא למדרש דילמא אספו לי חסידי לא נאמר אלא כנגד דורות הבאים וקרא ופדויי ה' ישובון הוא על גאולת מצרים שישובון ומנא ליה שהוא לעוה"ב ולכך הביא האי קרא זכרתי לך חסד נעוריך וגו':

עשרת השבטים אינם עתידים לחזור . פרש"י ממקום שגלו וקשה היאך פרש"י בדברי ר"א עשרת השבטים עתידים לחזור להיות להם חלק לעוה"ב . ועוד מה שגרס בספר עין יעקב בדברי ר"א אף עשרת השבטים אין עתידים לחזור להיות להם חלק לעוה"ב הלא ר"א אמר עתיד להאיר להם והיאך מפורש דאין להם חלק לעוה"ב . ואפשר דמשו"ה

עיון יעקב

שהם המתמיהים שלא יהא רבו בגן עדן ותלמידו בגיהנם : לכתך אחרי במדבר . לאמר זכרתי לך חסד נעוריך ומ"ד שאין להם חלק לעולם הבא ס"ל דהאי באותן שהיו פחות מבן עשרים ויותר מבן ששים שעליהם לא נגזרה גזירה כלל כדאיתא בב"ב ע"ש :

וישליכם אל ארץ אחרת לעוה"ב . כפי מה שפרש"י דהיינו עשרת השבטים שהושיבם במקום אחד אבל שני שבטים נתפזרו בכל הארצות ועליהם אומר אשרקה להם ואקבצם ונראה שזה כוונת הכתוב שם בנצבים ושב ה' אלהיך וגו' וקבצך מכל העמים אבל אותם שהושיבם במקום א' אינו מועיל תשובה ועיין בבעל הטורים דלכך וישלכם חסר יו"ד לומר שאין עשרת השבטים בהשלכה זו ע"ש :

עץ יוסף

אין הגיהנם רותח כל כך כל כמה דמידליא מתקרר והולך · וכיון דנתגדל להם מקום גבוה שם היו יכולים לישב שם ולא מתו (תורת חיים) :

רם נשבעתי וחוזרני בי . וז"ל רש"י בפ"ק דחגיגה דף י' ע"א וז"ל מדקאמר באפי משמע יכול אני לשאול עליו לפי שמחמת אפי ולא בדעת מיושבת נשבעתי · ויש ללמוד מכאן שהמוצא פתח לנדרו כו' מתירין לו ע"כ :

ענף יוסף

עולמים או א"י בכללה . כאמרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה . ולא שת לבו להזכיר פסוק התורה מכפל יתמו ושם ימותו שהוא הפסוק העקרי שמביא ר"ע ע"ה שמשמע הוא מוכרח לפרשו על כפל המיתות . ויש לומר כי ראה ר"א שמתוכו הוא מובן ומוכרח שאין ה' חפץ לכפול להם המיתות . כי יקשה אומרו אני ה' דברתי . אם הוא יתברך היה מדבר עם משה ע"ה כל אותן הדברים למה הוצרך באמצען לומר אני ה' דברתי ועוד שלא באה שום גזרה על אמרו אם לא זאת אעשה וגו' כי לא פירש מה יהיה אם לא זאת אעשה . על כן ידע ר"א שבמשמע עיון יובן הפסוק . כי כוונתו יתברך היא אדרבה לשלול סברת ר"ע ע"ה . ושלא אומרו ובניכם יהיו רועים עד תום פגריכם במדבר כמספר הימים וגו'. ירצה גזרתי טלטול גדול במדבר ארבעים שנה למען ע"י טלטול זה ישאו עונם עד שיגיע לגדר יתמו פגריכם גופותיכם בלבד ויומרקו העונות בזה העולם ולא יגיע העונש גם אל הנפש . ושמא ירצה לכם זה קצף אכזריות . לזה אמר

אומר משום רבי שמעון אם מעשיהם כהיום הזה אינם חוזרים ואם לאו חוזרים רבי אומר באים הם לעוה"ב שנאמר (ישעיה כז) ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן שבקיה רבי עקיבא לחסידותיה שנא' (ירמיה ג) הלוך וקראת את (כל) הדברים האלה צפונה ואמרת שובה משובה ישראל נאם ה' לוא אפיל פני בכם כי חסיד אני נאם ה' לא אטור לעולם. מאי חסידותיה דתניא א קטני בני רשעי ישראל אין באין לעוה"ב שנא' (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושה רשעה קש ולהט אותם היום הבא אמר ה' צבאות אשר לא יעזוב להם שורש וענף שורש בעוה"ז וענף לעוה"ב דברי רבן גמליאל רבי עקיבא אומר באים הם לעוה"ב שנאמר (תהלים קטז) שומר פתאים ה' שכן קורין בברכי הים[א] לינוקא פתיא ואומר (דניאל ד) גודו אילנא וחבלוהי ברם עיקר שרשוהי בארעא שביקו ואלא מה אני מקיים לא יעזוב להם שורש וענף שלא יניח להם לא מצוה ולא שיורי מצוה. דבר אחר שורש זו נשמה וענף זה הגוף. [אבל קטני בני רשעי עובדי כוכבים ד"ה אין באין לעוה"ב. ור"ג נפקא ליה (ישעיה כו) מותאבד כל זכר למו]: רסב. שם איתמר קטן מאימתי בא לעוה"ב ר' חייא ור' שמעון בר רבי חד אמר משעה שנולד וחד אמר ב משעה שסיפר מאן דאמר משעה שנולד שנאמר (תהלים כב) יבואו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה ומאן דאמ' משעה שסיפר דכתיב (שם) זרע יעבדנו יסופר לה' לדור. איתמר רבינא אמר משעה שנזרע דכתיב זרע יעבדנו. רב נחמן בר יצחק אמר משעה שנימול דכתיב (שם פח) עני אני וגוע מנוער נשאתי אמיך אפונה. תנא משום רבי

רש"י

הזה לומר לך אם מעשיהם כיום הזה לא יהא להם חלק לעוה"ב : ואם לאו. שיחזרו בתשובה יחזרו גם הם מגלות ויש להם חלק לעוה"ב : האובדים בארץ אשור. אלו עשרת השבטים והנדחים בארץ מצרים אלו דור המדבר וכן לשון התוספתא ולא שמעתי עוד : שובה משובה. שכל ישראל עתידין לחזור : קטני בני וכו'. רשעי ישראל עצמן פשיטא דאין להם חלק לעוה"ב כדאמרינן בפ' בתרא דכתובות (דקי"א) רפאים בל יקומו מי שמרפה עצמו מדברי תורה אבל בנים שלהם קטנים ולא חטאו פליגי בהו : שורש וענף. אלו בנים קטנים שלהם : שורש בעוה"ז. שימותו נפלים וענף לעולם הבא שאע"פ שאבותיהם היו רשעים הם לא חטאו : עיקר שרשוהי בארעא שביקו. אלו הבנים קטנים שאע"פ שאבות אין להם חלק תקנה יש להם: שלא יניח להם. הקב"ה: לא מצוה ולא שיורי מצוה. לא מצוה חמורה ולא מצוה קלה הכל יהא מעביר ומשלם שכרם לאלתר כדי לטורדן מן העולם: זו נשמה. שמעמדת הגוף כשורש שמעמיד האילן: [אבל קטני בני רשעי עובדי כוכבים. דוקא קאמר רשעי דאלו חסידי אוה"ע פליגי בה ואיכא למ"ד הן עצמן באין ואיכא למ"ד אינן באין כדאמרן לעיל (דף קה) ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים מכאן שאין להם חלק לעוה"ב א"ל רבי יהושע וכי נאמר בכל גוים והלא לא נאמר אלא כל הגוים שכחי אלהים הא אין שכחי אלהים יש להם חלק לעוה"ב: ה"ג אבל קטני רשעי עובדי כוכבים דברי הכל אין באין: מותאבד כל זכר למו נפקא ליה. כלומר לתנא דברייתא והאי דנפקא ליה ד"ה היא דהא שורש וענף מיבעי ליה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה]: זרע יעבדנו יסופר לה' לדור. זרע המסופר יעבדנו לה' לדור ודור שיחזור לו ויחיה: משעה שנזרע. משעה שנקלט הזרע במעי אשה אפילו הפילה אמו ונמחה יש לו חלק לעתיד דכתיב זרע יעבדנו והכי אמרינן בכתובות בפרק בתרא (דף קיא) נבלתי יקומון לרבות נפלים : עני אני וגוע מנוער. אע"פ שעני אני גויעתי חשובה [גויעה] וראוי לומר עלי ויגוע ויאסף כלומר שזוכה אני לעתיד לבא כצדיקים שנאמר בהן גויעה ומאימתי משעה שאני נושא אמיך ופחדך אפונה מתגלגלת ושוכנה עלי והיינו מילה (שבשכר) [שבבשרו] שאנו משמרים מאימתו של הקב"ה : אפונה.

מהרש"א

בעוה"ז נתשם מעל אדמתם כך ישליכם לארץ אחרת בעוה"ב. ומ"ד אם מעשיהם כהיום הזה כו'. ס"ל דע"י תשובה חוזרין כר"א דס"ל הכי בפירקין לעיל א"כ דוקא בי' שבטים ס"ל הכי דאין חוזרין אלא בתשובה ודו"ק: באין הן לעוה"ב שנאמר ביום ההוא יתקע וגו'. והאובדים בארץ אשור היינו עשרת שבטים שהגלם מלך אשור אשורה כמפורש בספר מלכים אבל גלות יהודה ובנימין הגלם מלך בבל לארץ בבל : משובה ישראל וגו'. הרבה נביאות עתידות נאמרו ע"ש ישראל אבל בהאי קרא מוכח בהדיא דעם י' שבטים מדבר דכתיב לעיל מיניה משובה ישראל וגו' בגודה אחותה יהודה וגו' : קטני בני רשעי ישראל כו' שנאמר הנה היום בא בוער וגו'. עיין פרש"י ונראה עוד דמשמע ליה דקרא איירי גם בקטנים שהם עצמם רשעים ג"כ דלפי מאי דכתיב לעיל מיניה ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע וגו' הל"ל והיו כל זדים וכל רשע קש וגו' אבל קרא גם בקטנים איירי הגם דלא שייך בהו רשע כיון דאינן בר דעת מ"מ עושה רשעה מקרי : באין לעוה"ב שנאמר שומר פתאים ה' כו'. דהיינו שומר אותם מלהט יום הבא דכל ההוא מזמור ביורדי ועולי גיהנם איירי כדאמרי' בפ"ק דר"ה ועליהם אמר דוד אהבתי כי ישמע ה' וגו' דלותי ולי יהושיע וגו' ע"ש ודו"ק : אבל קטני בני רשעי עובדי כוכבים ד"ה אין באין לעוה"ב כו'. יל"ד דמשמע דר"ע נמי מודה בקטני רשעי עובדי כוכבים דאין באין לעוה"ב וקשה דהא האי קרא דאייתי ר"ע לעיל ברם עיקר שרשוהי בארעא שביקו דמיני' נשמע דבאין לעולם הבא ברשעי עובדי כוכבים הוא דכתיב בספר דניאל גבי נ"נ ואפשר שהראו לו כן בחלום דאין לך חלום שאין בו דברים בטלים ומ"מ כיון דהראו לו כן בחלום יש לנו לומר דכך הוא המדה בקטני רשעי בני ישראל דאין מראין לאדם בחלום דבר שאינו כלל ומייתי מקטני בני רשעי עובדי כוכבים מותאבד כל זכר למו דהאי קרא איירי בעוה"ב דרישא דקרא מתים בל יחיו רפאים בל יקומו וגו' ותאבד כל זכר למו : משעה שנימול דכתיב עני אני וגו' כו'. עיין פירוש רש"י ופירושו דחוק דהא הכא גויעה לחוד כתיבה וזו מיתת רשעים כדאמרי' פ"ק דב"ב[א]מדכתיב גויעה בדור המבול וע"כ נראה דה"פ עני אני וגוע מנוער מעת שאני ננער ממעי אמי אני גוע כמיתת

עין יעקב

חד אמר משעה שנולד. אע"פ שאין לו זכות מעצמו מ"מ כה"ג שאין לו זכות עצמו אבא מזכה ברא ומ"ד משעה שסיפר כדאי' בסוכה דף מ"ב התחיל לספר אביו מלמדו תורה צוה לנו וגודל שכר הכל תינוקות של בית רבן :

הרי"ף

גרס כך מפני דמפרש אח"כ לא בבניהם ובני בניהם קאמר כו' הם עצמם אין להם חלק לעוה"ב והנלע"ד לקיים גירסת רש"י בגמרא והאי תיבת לא בבניהם הוא טעות המדפיס דהוי ראשי תיבות ליסנא אחרינא והכי קאמר באים לעוה"ב כולם משמע ליסנא אחרינא בבניהם כו' אלא הם עצמן אין להם חלק לעוה"ב. גם נ"ל אף דאמר ר"ע אין עתידין לחזור ממקום שגלו אבל לעוה"ב אמר ר"א עתיד לחזור להיות ל הם חלק לעולם הבא : רש"י בד"ה האובדים בארץ אשור אלו עשרת השבטים כו' וסיים ולא שמעתי עוד. אין בזה הבנה כלל נ"ל שטעות המדפיס הוא ר"ל ול"א ראשי תיבות „ולשונות אחרים" שמעתי עוד כלומר שמעתי עוד פרושים בזה הפסוק רק משום דלא ישרו בעיניו לא רצה לכתוב :

ענף יוסף

אני ה' דברתי. אל תחשבו שגזרתי זאת היא מצד הדין סקשה כי אדרבה בדבורי זה נתנהגתי בעלם הרחמים. וזה אם לא זאת אעשה אם לא הייתי עושה הדבר הזה אשר דברתי להאריך זמן טלטולם ארבעים שנה אלא שאמיתם בלי טלטול וצער. הנה כפי עונם תעאתם היה מתחייב שבמדבר הזה יתמו הפגרים הם הגופות וגם שם בעוה"ב ימותו הנפשות כאשר היתה גזרתי ושבועתי הראשונה. אבל עכשיו חוזרני בי ואתנהג עמהם ברחמים לחוס על נפשם שלא ימותו לעוה"ב ויספיק להם מה שיתמו כאן במדבר ע"י טלטול

המתורגמן א) שטעדט באיים מעער.

[א]מהרש"א ד"ה משעה. פ"ק דב"ב (דף טז.) :

יד יוסף

א תוספתא סנהדרין פי"ג : ב מסכת כלה :

חדושי גאונים

נבא השמים וכי מפני שוטים הללו יאבד ה' את עולמו. כמו שכתב ר' ישמעאל להגמון בפ"א דע"ז. ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין: ומ"ש ושאידנא לא נפקי עד דמתי להו. הכוונה בזה שעד היום ימצא בכל דור ודור ענין בזה שירשנו נער בזקן ונקלה בנכבד באופן שמורא לא יעלה על ראשם. ובאופן זה שויכות של שמש וירח הנ"ל בכל דור ודור הוא עומד ונוה. אמנם תשובה הנ"ל תספוק לענין זה. וזה הוא הענין עד דמתי להו וכו' זה הוא הנלע"ד בכונת המאמר ע"ד הפשוט. והדרשה תדרוש : וכאשר יתקיף המעיין בעיון השכלכפי מה שיצטרך בהבנת הדעות האמתות. אקוה שיבחר ויקרב ענין זה כפי מה שכתבתיהו: וכפי אשר התבאר יובואראלנו עוד ענין חטא דור הפלגה. אשר כבר נתחבטו בענין זה רבים וכן שלמים בלומי אמוני ישראל מפרשי ודורשי תורתו : והענין לע"ד הוא שכל ישעם וכל תפלם הי' לפרוק מעליהם עול מלכות שמים ועול ממשלת ב"ו. וזה שאמרו נבנה לנו עיר וגו' ונעשה לנו שם הורו בזה שאין להם חפץ בראש ומושל ושוטר. ומה שאמרו וראשו בשמים אין הכונה כפי שטחיית הדברים. כי אף אמנם שהיו רשעים. לא היו שוטים כל כך שישכימו על הנמנע שיש לו טבע קיים. שיבואו אותו אל המעל. אמנם כוונתם בזה היה להמשיך את לב המון באמרם וראשו בשמים. ר"ל שאלהי

לשון חופן : מאי אמן . כשעונין על ברכה אמן היאך משמע קבלת יראת שמים : (אמן) אל מלך נאמן . בנוטריקון שמאמין עליו הקב"ה : למי שמשייר אפילו חק אחד . מלשומרו נידון בגיהנם : לא ניחא למרייהו . אין הקב"ה רוצה שתאמר דן את ישראל כל כך לכף חובה : פי שנים בה יכרתו ויגועו והשלישי יוותר בה : אמר ריש לקיש שלישי של שם . ששני חלקים של כל העולם יהיו נכרתים וחלק שלישי יוותר בה ואיזה חלק שלישי כל שלישיות שיש לשלש אנו משלשים שמנח נפרדו כל העולם ושלשה בנים היו לו הרי שליש בניו שם ושליש של שם הוא ארפכשד כדכתיב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ומסתמא בזרעו של ארפכשד יהיה שארית הואיל וישראל יצאו ממנו ושלישי של ארפכשד שהוא שלישי של שם שהוא שלישי של נח יוותר וכל העולם יכרת . ולדברי ריש לקיש כמלאו ישראל מתמעטין ביותר שמארפכשד יצאו ישראל כדקאמר (בבראשית) [בפרשת נח] ארפכשד הוליד את שלח ושלח הוליד את עבר ועבר הוליד את פלג עד אברהם וכשאתה מחלק לשלשה חלקים זרעו של ארפכשד כגון בני ישראל וישמעאל שהם בני אברהם ובני לוט ובני הרן וכן שאר האומות שיצאו ממנו לשלשה חלקים שמא ישראל יהיו מרובין וקרובים להיות כנגד כולם ולא יגיעו כל זרע ארפכשד להיות פי שנים אלא א"כ ישראל משלימין רובם או חציים ונמצאו ישראל מתמעטין בתוך פי שנים : לא ניחא ליה למרייהו . להקב"ה שאתה ממעט אותם כ"כ אלא אפילו שלישי של נח כלומר [מכל בני נח דהיינו] מכל העולם כולו יוותר השלים ומסתמא אותו חלק השלישי שישראל בו יהיה שארית ואם אין ישראל מרובין כ"כ להיות אחד משלשה שבעולם יהיו הגרים וחסידי אוה"ע להשלים לשליש ואם הם מרובים להיות יותר מחלק השלישי יתמעטו קלת ומ"מ לר' יוחנן אין ישראל מתמעטין כ"כ כמו לדברי ר"ש בן לקיש*): דברים ככתבן . שלא ימלטו אלא אחד מעיר ושנים ממשפחה : ולקחתי אחד

*) עי' ברש"י בגמרא שהוא בלשון אחר .

מאיר משעה שיאמר אמן שנאמר (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים אל תקרי שומר אמונים אלא שאומר אמן [דף קיא] מאי אמן אמר רבי חנינא "אל "מלך "נאמן :

רסג שם לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (ישעיה ה) אמר ריש לקיש למי שמשייר אפילו חק אחד אמר [ליה] רבי יוחנן לא ניחא למרייהו דאמרת (עלייהו) [להו] הכי אלא אפי' לא (עשה) [למד] אלא חק אחד . (זכריה יג) והיה בכל הארץ נאם ה' פי שנים בה יכרתו ויגועו והשלישית יותר בה אמר ריש לקיש שלישי של שם א"ל ר' יוחנן לא ניחא ליה למרייהו דאמרת (עלייהו) [להו] הכי אלא אפי' שלישי של נח . (ירמיה ג) כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה אמר ריש

רשעים שאין להם חלק לעוה"ב עד שנשאתי אמיך שהיא המילה שאדם נושא בגופו אז אפוכה כאופן בגלגול מחילות להיות חי בעוה"ב כמ"ש נבלתי יקומון לרבות נפלים : משעה שאומר אמן כו' . עיין פרש"י ונראה לפרש הכא לפי ענינו כי מלת אמן בכ"מ על קיום הדבר ואמיתתו וכמ"ש בנזיר[א] גדול העונה אמן יותר מן המברך כו' וזה הקטן בדבורו על שום ברכה מלה זו לקיים ולאמת הדבר זוכה לפתוח לו שערי ג"ע ועוה"ב ולזה אמר שומר אמונים בלשון רבים כי מלינו בספר תהלים כפל מלה זו אמן ואמן דהיינו רמז לאמת הדבר בעולם הזה ובעוה"ב ע"כ אמר מאי אמן שאומרים אמן אחד על שום ברכה מאי משמע קיום הדבר בעוה"ז ובעוה"ב ואמר אל מלך נאמן דהיינו אל בעוה"ז ומלך לדון לכל באי עולם ביום הדין בעוה"ב ונאמן הוא לשלם שכר ועונש לכל איש כדרכיו ועוד יפורש פ' כל כתבי ע"ש :

אר"ל למי שמשייר כו' אלא למי שלא למד אפילו חק אחד כו' . כן הוא בילקוט ולכאורה לפי משמעו קשה לר"ל וכי משום עבירה אחת נופל בגיהנם ולר"י נמי וכי מצוה אחת מצלת האדם מן הגיהנם ונראה לפרש ע"פ הירושלמי דרש ר"ע לכן הרחיבה וגו' לבלי חקים אין כתיב כאן אלא לבלי חק למי שאין בידו מצוה אחת שיכריעו לכף זכות הוא הדין לעוה"ב אבל בעוה"ז אפילו תתקצ"ט מלאכים כו' הוא מבואר שכל מצוה שאדם עושה קונה לו פרקליט אחד וכן בעבירה קונה לו קטיגור אחד וקאמר דבעוה"ב הדין הוא דין אמת ובחציו זכאי ובחציו חייב לריך מצוה אחת שיכריעו לכף זכות משא"כ בעוה"ז שאי אפשר לאדם שיהיה נידון בחציו זכאי וחציו חייב אלא אפילו אם יהיה מליץ אחד מני אלף דהיינו אפי' מצוה אחת אם אין לו עבירות יזכה לעוה"ב והשתא יש לפרש בשמעתין דריש לקיש קאמר למי שמשייר כו' דהיינו מי שחציו זכאי וחציו חייב ומצוה אחת מכריעו ומשייר אח"כ מצוה אחת יפול בשאול הגיהנם והיינו כדדרש ר"ע : וא"ל ר"י לא ניחא ליה למרייהו דלימא הכי . אפי' בדין עוה"ב אלא אפילו לא למד אלא חק א' אותה מצוה אחת היא לו לפרקליט להצילו מהגיהנם : שלישי של שם כו' . ופרש"י לדברי ר"ל נמצאו ישראל מתמעטין כו' ע"ש ולולי פירושו נראה דודאי גם הנשארים מן הגוים הכשרים שבהם כמ"ש אח"כ והבאתי את השלישית באש ובחנתים וגו' ולא יוותר מכלם בין מישראל בין מכשרי אוה"ע אלא שלישית של שם וא"ל ר"י לא ניחא למרייהו דישראל ודכשרי אוה"ע לימא להו הכי שיתמעטו כ"כ וק"ל : אחד מעיר ושנים ממשפחה אר"ל

הרי"ף

אל תקרי שומר אמונים . נראה שהוקשה לו דלא שייך שמירה אלא אים אמונים או עושין אמונה או מבקש אמונה ועוד כיון דכתיב גוי צדיק פשיטא שהוא איש אמונות דאם אין בו אמונה אינו צדיק והא דכתיב אמונים טוצר ה' הוא שהקב"ה נוצר לאיש אמונים אבל לא יצדק באדם לומר שומר אמונים לזה אל תקרי שומר אמונים אלא שאומר אמן : למי שמשייר אפי' חק אחד . יש לתת טעם לר"ל כי מי ומי קיימו כל התורה ואפשר דקאמר למי שלא קיים חק המילה דכתיב בה ויעמידה ליעקב לחק ובהתבטל המילה שקולה ככל המצות מזומן לגיהנם ור' יוחנן אמר לא ניחא למרייהו לומר שבשביל שיור המילה והוא קיים שאר התורה שיהיה בגיהנם אלא אפילו כו' : אחד מעיר מזכה לכל

עיון יעקב

אמר ריש לקיש למי שמשייר אפי' חק א' . ואין זה סותר למאי דאמר ר"ש בן לקיש שפושעי ישראל שמלאים מצות כרמון אין אור של גיהנם שולטת בהן דמ"מ יורדין לגיהנם כיון ששיירו חק אחד אלא שאין האור שולט בהם : אפילו לא עשה אלא חק אחד . וכדאמרינן בעירובין דף י"ט דמי שהוא מהול אישו מניחו אברהם בגיהנם ומילה נקרא חק כדאיתא בילקוט בישעיה ה' מביא בשם תנחומא דקאי על המילה ע"ש :

עין יוסף

רסג אמר ריש לקיש למי שמשייר אפילו חוק אחד אר"י לא כו' . לפי שיש באדם רמ"ח אברים נגד רמ"ח מצות עשה ושס"ה גידין נגד שס"ה מצות לא תעשה . וצריך האדם להשלים ולטהר אבריו וגידיו בקיום המצות . וס"ל לריש לקיש דמי שמשייר אפילו חוק אחד כיון שלא טיהר אותו אבר או גיד השייך לאותה מצוה וצריך לטהרו בגיהנם . כל האברים וגידין כולן בתריה גרירן לגיהנם . ורבי יוחנן דאמר אפילו לא עשה (ובגמרא הנוסחא לא למד) אלא חוק אחד . ס"ל איפכא דאפילו לא עשה (לא למד) אלא חוק אחד כיון שהשלים וטיהר אותו אבר או גיד השייך לאותו חוק ואינו צריך לטהרו בגיהנם כל האברים וגידין כולן בתריה גרירן . ומאי טעמא קאמר נמי בסמוך דאחד מן העיר מזכה את כל העיר דכולן בתריה גרירן שאם יענשו יושבי העיר יגיע העונש גם לצדיק . ולכך כולם פטורים בזכותו (תורת חיים) : אלא אפילו לא עשה כו' : ובגמרא גרס אפילו לא למד כו' . משום דהרבה מצות אי אפשר לקיימן . וכשאדם לומד ועוסק בתורתן מעלין עליו כאילו קיימן כדאמר במנחות זאת התורה לעולה כו' . זאת העולה כל העוסק בתורת עולה כו' (תורת חיים) : לא ניחא למרייהו דאמרת כן . אין הקב"ה רוצה שתאמר דן את ישראל כל כך לכף חובה : אמר ריש לקיש שלישי של שם . ריש לקיש לשיטתו שיתמעטו ישראל כדלעיל . לכן מפרש

ענף יוסף

רב וסר עונש הפלילי המסובב מהלשון הרע (בינה לעתים דרוש ס"ו) : רסג ופערה פיה לבלי חוק אמר ריש לקיש למי שמשייר אפילו חוק אחד אמר רבי יוחנן לא כו' אלא אפילו לא עשה אלא חק אחד . כתב הבעל העקרים במאמר ג' פרק כ"ט השלמים האלה תולקים אם תורתנו הקדושה נותנת שלמות בכללה או בחלקיה . ושדעת ריש לקיש היא שכל המצות והאזהרות שבאו בתורה הם הכרחיות להקנאת השלימות האנושי . ואם חסר לו אחת מן המצות אי אפשר לו לקנות השלמות האנושית . ומי שמשייר אפילו חק אחד מלשמרו הוא יורד לגיהנם . ושדעת רבי יוחנן היא שקיום מצוה אחת בלבד תספיק להקנות השלמות האנושית . ופערה פיה לבלי חק פירושו למי שלא קיים אפילו חק אחד . והר"י מינ"ץ הרבה להקשות על פי' זה וכתב הוא ז"ל שפי' המאמר הוא כן דבין לריש לקיש ובין לרבי יוחנן פירושא דפערה פיה הוא דיורד לבאר שחת ונדון שם לדורי דורות . ותרוייהו דרשי לבלי חק כמי שאמר כל המצות שבתורה ולא עבר רק על חק אחד ובהא הוא דפליגי . ריש לקיש מוקי לה לקרא במי שלא נזהר מעולם בלא תעשה אחד שקן ומזלזל במצוה ההיא וזהו שאמר למי שמשייר מלהשמר אפילו באזהרת חק אחד שעשה החוק ההוא שיור ופאה כדומה שלא נזהר מעולם בלבישת שעטנז או בשבועת שוא או שאר מצות לא תעשה . שמזלזל בה בשאט נפש בקום עשה . לכן האיש הזה גדול עונו מנשוא ויורד לבאר שחת ונדון בה לדורי דורות . וקאמר ליה רבי יוחנן לא ניחא ליה למרייהו דאמרת עלייהו הכי . דנהי דעון פלילי הוא וראוי לעונש בלי ספק מ"מ אינו נדון עליו לדורי דורות . אלא מאי לבלי חק למי שלא עשה אפילו חק אחד מן התורה פי' שלא קיבל עליו לעשות אפילו חק אחד למצוה שהוא מכחיש וכופר בה בחק ההוא היותו מן התורה . האיש הזה יקרא כופר בתורה מן השמים . וכמו שאחז"ל האומר כל התורה כולה מפי הקב"ה חוץ מפסוק אחד כו' עליו הכתוב אומר

[א]מהרש"א ד"ה משעה . בנזיר (סו: וברכות נג:) :

חדושי גאונים

השמים בלבד יהיה להם לראש ואין עוד מלבדו . ובאופן זה חשבו מחשבות להטות לב המון לדבריהם . כי זה דרכם כסל למו לכל המסיתים . ומדיחים מאז ועד עתה לקרא כלם בשם ה' כי זולת זה אין באפשרי להמשיך לב המון . כנודע לכל מי שקרא הדורות מראש . אבל באמת הם כופרים בכל . ובלבם נינו יחד לית דין ולית דיין . ועולם כמנהגו נוהג . כנראה אח"כ מתוך מעשיהם מעשים אשר לא יעשו : ובאשר שכל ענין זה לא הי' נעלם מן הבוחן לבות וכליות . גלל כן ספר ה' את עצתם וקלקל את מחשבתם כנודע מסיפור המקרא . ודי בהערה הזאת . ישמע חכם ויוסיף לקח (דברי חכמים וחידותם) :

(פ"א) מאי דכתיב שמש ירח עמד זבולה לאור חציך יהלכו מלמד שעלו שמש וירח לזבול כו' . והלא נראה תמוה ששמש וירח הנבראים יבקשו להכריע לבוראם ויתרו בהתראה שאם לא יעשה רצונם לא ישמשו עוד שמושם ומה גם שהקדוש ב"ה לא כעס עליהם על זה רק באשר שתלו תלונתם בכבוד משה ולא בכבודו . אכן ע"פ דברינו בספרי מנחת עני יפורש שהרי קרח ועדתו נתנו טעם למחלוקתם על משה במה שאמרו כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' לומר אחרי שה' בתוכם והוא מנהיגם לא צריך למיצוע להנהגם אכן השקר נראה לכל ע"י השמש והירח כי הלא ה' הוא אור העולם והוא הנותן אור לשמש והשמש נותן אור לירח וכמו שבחר בהם להיות אמצעים לאור הגשמי המאיר על ידו כן בחר ג"כ באמצעי הרוחני להשפיע אור הקדושה שיוצא ממנו

ריש לקיש דברים ככתבן א"ל ר"י לא ניחא ליה למרייהו דאמרת (עלייהו) [להו] הכי אלא אחד מעיר מזכה כל העיר כולה [א] ושנים ממשפחה מזכין כל המשפחה כולה. יתיב רב כהנא קמיה דרב ויתיב וקאמר דברים ככתבן אמר ליה רב לא ניחא ליה למרייהו דאמרת להו הכי אלא אחד מעיר מזכה כל העיר ושנים ממשפחה מזכין כל המשפחה. חזייה דהוה קא חייף[א] רישיה וסליק ויתיב קמיה דרב א"ל (איוב כח) לא תמצא בארץ החיים א"ל מילט קא לייטת לי א"ל קרא קאמינא לא תמצא תורה במי שמחיה עצמו עליה. תניא ר' סימאי אומר נאמר (שמות ו) ולקחתי אתכם לי לעם ונאמר (שם) והבאתי אתכם מקיש יציאתן ממצרי' לביאתן לארץ [ב]מה ביאתן לארץ שנים מס' רבוא אף יציאתן ממצרים שנים מס' רבוא · אמר רבא וכן לימות המשיח שנאמר (הושע ב) וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים :

רסד שם תניא [אמר] ר' אליעזר בר' יוסי (אומר) פעם אחת נכנסתי לאלכסנדריא של מצרים ומצאתי זקן אחד ואמר לי בא ואראך מה עשו אבותי לאבותיך מהם טבעו בים מהם הרגו בחרב מהם מעבו[ג] בבנין ועל דבר זה נענש

דברים ככתבן . לשיטתו שיתמעטו ישראל ור"י לשיטתו שלא יתמעטו : אבל אחד מעיר מזכה כו' . כמ"ש באברהם שבזכותו נצלת עיר צוער ושנים מזכין וכו' כמ"ש במשה ואהרן שבזכותם נבחרו כל שבט לוי לעם קדוש : לא תמצא בארץ וגו'. לעיל מיניה כתיב והחכמה מאין תמצא וגו' ואמר כי לא תמצא בארץ החיים והוא מקום שווקים למצוא בו תענוגי עולם כמ"ש ביומא[א] בארצות החיים וזה מקום שווקים והיינו דקאמר במי שמחיה עצמו עליה : שנאמר וענתה שמה כימי נעוריה וגו'. כלומר שיתמעטו בגלות כמו שנתמעטו בימי נעוריה דהיינו הליכותיה במדבר שלא נשארו רק שנים מהם כלב ויהושע. וכן וכיום עלותה וגו' . ואולי שאלו הב' שנשארו שהם כלב מיהודה ויהושע מאפרים הוא רמז על הב' לעתיד משיח בן דוד מיהודה ומשיח בן יוסף מאפרים: בא ואראך מה עשו אבותי לאבותיך כו' . נראה דודאי שלא היה יכול להראות לו עתה מה שכבר טבעו מהם כו' בזמן שהיה קודם זה כמה שנים אבל אפשר שהראה לו זקן ספר זכרונות שלהם שיש לכל מלכות ספר זכרונות בכל שנעשה מקודם : ועד"ז נענש משה שנאמר ומאז באתי כו' . נראה דלא קאי אמהם טבעו בים דגזירת המלכה ליאור כבר היה קודם שנולד משה אלא דמהם הרגו בחרב ומהם מעבו כו' אפשר שהיה אחרי שליחותו של משה וקאי שפיר עלייהו ועד"ז נענש משה וכו' אמנם מתוך הכתובים נראה שלא הכביד פרעה בשוט דבר על ישראל אחר שליחותו של משה אלא שלא ניתן להם תבן ותוכן הלבנים יתנו ועליה קאי כל הענין ויראו שוטרי וגו' ויאמרו ירא ה' וגו' ויאמר למה הרעותה וגו' ומאז באתי וגו' ואולי מ"ש על זה נענש משה כו' לא קאי אלא אמהם מעבו בבנין ויצא להם לומר כן ממלת לבנים ומלבניכם שהוא מלשון בנים כדאמרי'[ב]כן בעלמא לבנים לבני בנים שא"ל פרעה תבן לא ינתן לכם ואעפ"כ תוכן לבנים תתנו כי יתנו בניהם במקומן בתוכו ומספר גרעון הלבנים כדאמרינן באגדה שא"ל משה להקב"ה למה הרעותה וגו' עכשיו שאין לבנים משימין ביניהם של ישראל בבנין א"ל הקב"ה קוצים כו' ונראה עוד דקאי נמי אמהם הרגו בחרב ממה שאמר בענין לתת חרב בידם להרגנו כי עד היום ההוא היה דן אותם במים לפי שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם אבל בחרב לא

אחד מעיר . בשביל חסיד א' שיש בעיר אקח את כל העיר כולה : חזייה . רב לרב כהנא : דקא חייף רישיה . חופף ראשו ומעדן בעצמו בשעה שהיה לו ללמוד תורה : לא תמצא בארץ החיים . משמע שמקלט לא תבא לעוה"ב: נאמר . בפרשת וארא ולקחתי אתכם לי לעם וכתיב בתריה והבאתי אתכם אל הארץ: מה ביאתן לארץ שנים מששים רבוא. שלא נשתיירו מששים רבוא שיצאו ממצרים אלא שני אנשים יהושע וכלב כדאמרינן בבבא בתרא בפרק יש נוחלין (דף קכא) לא נגזרה גזירה לא בפחות מעשרים ולא ביותר מששים שנה בהנך נמי ששים רבוא שנמנו במדבר לא אחשוב לא פחות מבן עשרים ולא יותר מבן ששים שנה . מ"ר : אף יציאתן ממצרים שנים מששים רבוא . שמכל ששים רבוא שהיו במצרים לא נשתייר מהם אלא שנים בלבד ואותם שנים של ששים רבוא עלו לששים רבואות שיצאו אחד מששים רבוא שהיו בהם והשאר מתו כולם בשלשת ימי אפילה שלא יהו מצרים רואים במפלתן של ישראל: וכן לימות המשיח. שלא ישארו מכל ששים רבוא אלא שנים: וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים. עניים ושפלים יהיו כימי עלותה מארץ מצרים : מעבו בבנין . היו בונין אותם במקום לבנים : ועל דבר זה נענש

[א] מהרש"א ד"ה לא תמצא . ביומא (דף עא.) : [ב]שם ד"ה ועד"ז כדאמרינן (שבת דף עז:) :

יד יוסף

א שוח"ט מזמור כ"ט : ב שמות רבה פ' ה' :

חדושי גאונים

והוא משה ורק על זמן העתיד כשיתוקן העולם עליו נאמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם וזה מה שטעמו השמש והירח אם אתה עושה דין לבן עמרם נצא ואם לאו לא נצא ובזה לא מרדו בהקב"ה כי אמרו שאם אתה עושה דין לב"ע אז ראינו שלדק קרח בטענתו בתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' ועל כן גם נאורנו לא יצטרך העולם כי הלא אתה אור העולם ולכן הקב"ה הקפיד רק במה שתלו הדבר במשה כי הלא גם בו מרדו והיה להם לומר אם אתה עושה דין במורדים בך ולזה ירה בהם חצים (ערוך לנר) :

לא תמצא תורה במי שמחיה עצמו עליה . ולכאורה קשה הא מבואר בויק"ר פ' ל"ד גומל נפשו איש חסיד זה הלל הזקן שבשעה שהיה נפטר מתלמידיו היה מהלך והולך עמהם אמרו לו תלמידיו ר' להיכן אתה הולך אמר להם לעשות מצוה ומה מצוה אמר להם לרחוץ במרחץ ואמרו לו מה מצוה זו א"ל מה אם איקונין של מלכים וכו' מורקן ושוטפן וכו' אני שנבראתי בצלם אלהים עאכו"כ וא"כ משמע דמצוה לרחוץ ודוחק לומר דהוא סבר כהתנא דסובר ואם בשביל ליפות אפילו בחול אסור ועיין בשבת פרק במה טומנין ופליג על הלל זה דוחק . דמנ"ל לסקשות עליו הלא אם פסק כהלל אין עליו אשמה ולמה אמר עליו לא תמצא בארץ החיים .

עיון יעקב

פעם אחת נכנסתי וכו' . הנה הגמרא הזו הוא תמוה חדא מה היה התפארות של זקן זה במה שאמר בא ואראך מה עשו אבותי לאבותיך הלא בני נח מצווין על שפיכות דמים ומה שאמר על דבר זה נענש משה שאמר ומאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה היאך תלה דבר זה במה שמהם טבעו בים ומהם הרגו בחרב הלא כל זה היה רק בשביל שהרע לעם הזה במה שלא נתן להם תבן ושוטרי פרעה מצאו אותם והם מוכים ולוקים דהשלכת בים היה מקודם וכן שחיטת הילדים לצרעת פרעה.וכדי להרץ כל זה צריכין אנו באמת ליתן טעם דלמה נתן הקב"ה בלבו של פרעה להרע לעם הזה להיות מוכים ולוקים ע"י ביאת משה וכבר טרחו כל המפרשים לומר דזה כוונת הכתוב וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' כלומר שאתה סבור שאני נהגתי את ישראל במדת הדין ואינו אדרבה זו היא מדת הרחמים שע"י כן השלים הקושי שעבוד לצאת קודם זמנם אך קשה דהרי כבר התחיל קושי שעבוד כמו שאמר למשה בסנה וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם וא"כ קשה למה הרע לעם הזה יותר וי"ל לומר טעם כפשוטו דאיתא בזרע ברך שני פרשת כי תבוא דרוש ראשון ישראל היו במצרים דין עבד כנעני וידוע דעבד כנעני יוצא בשן ועין וכראשי אברים ואיתא במדרש ילקוט פרשת יתרו בשי' רע"א וז"ל כשיצאו ישראל ממצרים היו רובן ככולם בעלי מומין סומין חרשין וחגרין אמר הקב"ה תורה כולה תמימה היא שנאמר תורת ה' תמימה אתן אותה לדור בעלי מומין אמתין עד שיעמדו בניהם ואני מאחר בשמחת תורה מה עשה הקב"ה ריפא אותם ונתן להם את התורה שנאמר וכל העם רואים ופירשו דמכח שהיו מוכים ולוקים נעשים בעלי מומין ויצאו קודם זמנם וא"כ לטובתם נשברה רגלם ונעשו בעלי מומין כדי שיצאו קודם זמנם אבל משה רבינו היה סבור כמ"ד שישראל נקראו בנים למקום כמו שאמר בני בכורי ישראל ואין להם דין עבד כנעני ואין יוצאין בשן ועין לכך התרעם על שהן מוכים ולוקים ואמר ומאז באתי אל פרעה וגו' הרע לעם הזה וע"ז שפיר קאמר לו הקב"ה וידבר אלהים אל משה אני ה' שזה הרעה הוא לטובתם ורחמים שעי"ז יצאו קודם זמנם כי דינם כדין עבד כנעני שהרי וארא אל אברהם וגו' ושמי ה' לא נודעתי להם כמו שכתבו המפרשים כי אין הקב"ה מייחד שמו המיוחד כי אם לבניו ומהיכן זכו ישראל לקרותם בנים היינו ע"י קבלת התורה שהיא ע"י משה משא"כ האבות לא נתקבל התורה על ידם לא הודעתי להם שמי המיוחד רק למשה א"כ גם ישראל לא נקראו עדיין בנים עד אחר קבלתם התורה ואם כן יש להם דין עבד כנעני שיוצא בשן ועין

הרי"ף

העיר . ותימה איך אמר להגין על משפחה שהיא מעט מעיר צריך שנים . וצ"ל דהכי קאמר אחד מגין על העיר וגם על בני משפחתו היושבים בעירו שכולם הם בכלל בני העיר אבל אם יש מבני משפחתו בעיר אחרת אינו מגין זכותו של זה אמנם אם הם שני צדיקים בעיר אחת אז זכות האחד מספיק לכל בני עירו וזכות הצדיק השני מגין על המשפחה אשר הם בעיר אחרת: נאמר ולקחתי אתכם לי לעם וכו' . צריך לבאר אם דרשה הוא דורש להיקישא היל"ל כתיב והוצאתי אתכם וכתיב והבאתי אתכם מקיש יציאתם ממצרים לביאתם אבל בפסוק ולקחתי אתכם לי לעם אין כאן יציאת מצרים כדי להקיש יציאתם לביאתם ואפשר לומר בדוחק דעיקר היקש הזה הוא מכח קושיא שנא' בתחלה ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים והדר נאמר והבאתי אתכם והרי קודם היל"ל והבאתי אתכם אל הארץ והדר ולקחתי אתכם לי לעם וגו' לפי שאינו מתקיים והייתי לכם לאלהים אלא אחר כניסתם לארץ שכל הדר בארץ ישראל יש לו אלוה והדר בחוצה לארץ כמי שאין לו אלוה ולזה אמר ששינה את הסדר להקיש יציאתם לביאתם כו' :

ענף יוסף

כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר (ובפרט לפי הנוסחות דהי' בגמרא אלא למי שלא קיים אפילו חק אחד מן התורה (וגירסא זו היא העיקרית וכן הביאה בעלי העקרים) ותיבות שלא קיים הוא מלשון קיימו עליהם היהודים . וכן פי' הרמב"ן ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם) כללו של דבר דלרים לקים איירי קרא במי שמקיים וקבל עליו כל המצות והאזהרות שבתורה אלא שמזלזל בחק אחד ושייר מלשמרו . לא מלקיימו ולקבלו עליו למצוה . אלא שעשה החק הזה שיור ופלה. כמי שערכו לפניו הרבה מיני מטעמים וטעם מכולם רק באחד מהם לא שלח ידו כי נתעב בעיניו . ולרבי יוחנן איירי קרא במי שלא קבל עליו חק אחד למצוה כלל . ודע שיש נוסחאות בדברי רבי יוחנן למי שלא למד אפילו חק אחד . ואפשר לפרש ג"כ על כוונה זו שלא למד חוק אחד ומחק אותו מספר תורה שלו מגד שלא קבלה עליו למצוה וכפר היותו מפי הקב"ה : **אמר** רבי יוחנן לא ניחא למרייהו לומר כן אלא למי שלא שמר אפילו חק אחד . עיין בעץ יוסף ובספר עשרה מאמרות מאמר חקור דין פ"ג כתב וז"ל ואדרבה פושעי ישראל בגופן זה ששייר

עץ יוסף

שלישי של שם ר"ל ישראל שיצאו משם בן נח פי' שנים בה יכרתו והשלישית יוותר בה · וא"ל רבי יוחנן לא ניחא כו' אלא אפילו שלישי של נח · ר"ל אפילו מכל ב"כ יוותר שליש והם הכשרים והחסידים שבהם · אבל ישראל אפילו לא קיים אלא מצוה אחת כתקונה יוותר :

המתורגמן. א) רייניגט, קעממט . ג) צו דריקט .

משה רבינו. שבשעה שנעשה לישראל כך התחיל להתרעם ולהרהר לפני הקב"ה אמר משה לפני הקב"ה ומאז באתי וגו': אמר ליה חבל על דאבדין ולא משתכחין. הפסד גדול יש על חסידים שאבדו ואיני יכול למצוא אחרים חסידים כמותם שאין אתה כאברהם יצחק ויעקב שלא הרהרו אחרי מדותי: אל שדי. שאמרתי לו אני אל שדי פרה ורבה וגו' (בראשית לה) אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים (שם יז) והייתי מבטיחו שכל ארץ ישראל לו ולבניו ולא אמרו מה שמך כמו שעשית אתה: בתחלה אמרת לי מה שמך. ועכשיו הרהרת על מדותי ואמרת והצל לא הצלת את עמך: לנטוע אהלו. כמו ויטע אהלי אפדנו (דניאל יא) ולשון נטיעה שייך

היה דן אותם כמ"ש אם נדונם בחרב הרי חרבו שלופה בידו אבל ע"י שליחותו של משה הוכבד עליהם העבודה לכופם במכת חרב כמ"ש לתת חרב בידם וגו' וז"ש משה למה זה שלחתני וגו' שאפשר שעל ידי שאני הייתי השליח גרם הדבר לפי שכבר הרגתי מצרי בחרב הם נחשבים עצמם לנגדי כנרדפים ובזה אני נותן להם פתחון פה לתת חרב בידם להרגנו: הרבה פעמים כו' באל שדי ולא הרהרו על מדותי ולא א"ל מה שמך כו' ואתה אמרת לי מה שמך ועכשיו אתה אומר והצל לא הצלת וגו'. למדו לומר שהוכיחו על דברים הללו מתחלת פ' שלמטה הנסמך לכאן שא"ל הקב"ה וארא וגו' באל שדי ושמי ה' וגו' וגם הקימותי את בריתי לתת וגו' כמפורש בב"ר ע"ש וכן פרש"י בחומש אלא שרש"י בחומש נקט קרא דלמה הרעותה במקום שהזכיר כאן קרא ומאז באתי לדבר וגו' ואין לחוש אלא דנקט תחלת הענין של דברי משה וכן בסוגיא דילן נקט תלמודא בתחלה שנאמר ומאז באתי אל פרעה לדבר וגו' וסיים בסוף בקרא דהצל לא הצלת וגו' אבל הרא"ש לא

משה רבינו שנא' (שמות ה) ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה א א"ל הקב"ה חבל על דאבדין ולא משתכחין הרי כמה פעמים נגליתי לאברהם יצחק ויעקב באל שדי ולא הרהרו על מדותי[א] ולא אמרו לי מה שמך ואמרתי לאברהם (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ב בקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה בארבע מאות שקל כסף ולא הרהר על מדותי אמרתי ליצחק (שם כו) גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך בקשו עבדיו מים לשתות ולא מצא עד שעשה מריבה שנאמר (שם) ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר לנו המים ולא הרהר אחר מדותי. אמרתי ליעקב (שם כח) הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה בקש מקום לנטוע אהלו ולא מצא עד שקנה במאה קשיטה ולא הרהר על מדותי ולא אמרו לי מה שמך ואתה אמרת לי מה שמך בתחלה ועכשיו

כ"כ ע"ש ומתוך שמעתין מוכח כמ"ש דעניינא אחד הוא ויש לדקדק לפי פרש"י בחומש דלמה הרעותה וגו' היה ג"כ הרהור הא אמרי' פ' נגמר הדין[א] ועשיר יענה עזות זה יהושע כו' אילימא מהכא למה העברת העביר משה כמי מימר אמר למה הרעותה וגו' וי"ל דודאי שניהם לשון הרהור משמע אלא ה"ק דאם נקרא יהושע ועשיר יענה וגו' בשביל דבור זה א"כ משה כמי אמר הכי ואמאי נקרא תחנונים ידבר וגו' מוכח לשון תנחומא דלמה הרעותה וגו' הרהור משמע ועיין בב"ר ועיין בזה ברא"ם ובבאורי מהר"ן וכתב רש"י בפירוש החומש ואין מדרש זה מתיישב אחר המקרא כו' עכ"ל ע"ש באורך ועיין בפירוש דבריו בעקידה ובחזקוני וברא"ם ועיין בזה תשובת הרמב"ם והרא"ם טען עליו ע"ש ואין להאריך בדבריהם והנ"ל לקיים דברי המאמר ע"פ דברי הרמב"ן לפי שההבטחה שהיא בשם הגדול היא יותר גדולה מהבטחה שהיא בשמות אחרים ולאבות ג"כ נגלה לפעמים בשם הגדול באברהם בברית בין הבתרים וביעקב במראה החלום אלא שלפעמים לא נגלה להם רק באל שדי ועגין ולא הרהרו אחרי מדותי ולא אמרו לי מה שמך הוא אחד דכמה פעמים נגליתי להם רק באל שדי ולא שאלו ממני להבטיחם בשם הגדול ולא הרהרו אחרי מדותי בשלא נתקיימה ההבטחה להם בעצמם להבטיחם בשם הגדול אבל האמינו בי שיתקיים ההבטחה לדורותם ואתה שאלת להבטיחך בשם הגדול ואעפ"כ הרהרת אחרי מדותי כשלא נתקיימה הבטחה מיד ואמרת למה הרעותה וגו' ויתיישב לפ"ז שלא הוכיחו הש"י מיד כששאל ואמר מה שמך וגו' שלא הוכיחו רק על ההרהור שעכשיו אחר שהבטיחו כבר בשם הגדול היה לו להאמין ולא להרהר ולומר למה הרעותה וגו' וכ"כ מדברי התנחומא שלא הוכיחו כלל על שא"ל מה שמך וגו' דאיתא שם שאסור לאדם לקרות השם באותיותיו תדע לך שלא גילה אותו לאבות ולמה גילה אותו למשה על שהלך לגאול ישראל כו' ובתר הכי מייתי דרשה דהכא שהוכיחו על שהרהר אחר מדותיו והשתא שפיר כמסך וגם אני שמעתי וגו' שהוא תוספת הוכחה למשה מאחר שגם ראית שאני שמעתי נאקת וגו' כדי לקיים הבטחת אבותיהם שלא היה רק באל שדי והיה לך ליסא ק"ו בהבטחתי לך בשם הגדול ולא היה לך להרהר ולומר למה הרעותה וגו' כן נראה לקיים דברי הרמב"ן ויבואו דברי הדרש על נכון עיין שם: אמרתי לאברהם קום התהלך בארץ לארכה וגו'. יראה דכמה קראי בפרשת לך לך דלקמיה מהאי קרא דאית בהו בשורת הארץ משום דהנהו קראי קרובים לפרש כפשוטו שנתבשר אברהם שנתנה הארץ לזרעו והם יקנו אותה בחזקה מה שלא היה אברהם יכול לעשות כן אבל מהאי קרא התהלך בארץ לארכה וגו' דגמרי' מיניה פ' המוכר פירות[ג] שנקניית הקרקע לאברהם בהילוך באורך ורוחב היה אפשר לאברהם להרהר כשבקש מקום לקבור כו' ואע"ג

עיון יעקב

ולטובתם הם מוכים ולוקים וכבר הקשו כל המפרשים דלמה נענשו המצרים על הרעה שעשו לישראל שמהם הרגו מהם טבעו מהם מעכו בבנין הרי היו אנוסים שפרעה המלך צוה להם לעשות כן ולא היו יכולים למרוד במלכות שהיו חייבים מיתה אע"ג דגבי שפיכת דמים וגילוי עריות ועבודת כוכבים מלינו דיהרג ואל יעבור מ"מ מבואר בש"ס דסנהדרין פרק בן סורר ומורה דבן נח אינו מצווה על קידוש השם ונקדשתי בתוך בני ישראל כתיב ולא בבני נח אך לפי מה דאיתא בפסחים דף כ"ה ולעיל בפ' בן סורר ומורה דרוצח יהרג ואל יעבור סברא היא מאי חזית דדמא דידך סומק טפי דלמא דמא דחברך סומק טפי ולפי מ"ש הכסף משנה סוף פ"ה מהל' יסודי התורה דהאי סברא אינה מוכרחת רק שהוא מגד הספק וכן הוא הלכה למשה מסיני א"כ יש לומר דדוקא לישראל הוא מצוה כן אבל לא לבני נח אכן לפי מה שכתבתי דישראל נקראים בנים א"כ בודאי סברא גמורה דדמם סומקא טפי מבני נח ובזה מתורץ פ"א נכנסתי לאלכסנדריא של מצרים מצאתי זקן אחד אמר לי בא ואראך מה עשו אבותי לאבותיך וכו' מהם טבעו וכו' מ"מ אין ראוים לעונש כיון שנעשה בדבר המלך ובני נח אינן מצווין על קידוש השם אך תיקשי מנ"ל כיון שהיה להם אז דין ישראל שהם בנים למקום ודאי דמם סומק טפי ומגד הסברא מחויבין ליהרג ואל יעבור וע"ז אמר שעל דבר זה נענש משה שאמר ומאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה ובאמת הש"י עשה לטובם כדי שיגאלו בשן ועיין א"כ מוכח דיש להם קודם קבלת התורה

ענף יוסף

חק אחד שמצותו בזויה עליו. וזה לא שמר אפילו חק אחד כמאמרו על צד הכוונה אלא מצות אנשים מלומדה עכ"ל ופי' ביד יהודה וז"ל ותרווייהו מי ששייר חק אחד ומי שלא שמר אפילו חק אחד פושעי ישראל בגופן נינהו וזה ששייר חק אחד היינו משום שאותה מצוה בזויה עליו. ומזה מיירי ר"ש לקיש דודאי בלי כוונת בזוי מצוה אין לחייבו דהא צדיק גמור הוא. וקמ"ל ר"ש לקיש היכא דאיכא בזוי מצוה אע"ג דבכל מילי הוא צדיק גמור ומ"מ כיון דאית ביה חד עון מפושעים בגופן דינו לירד לגיהנם. ורבי יוחנן דאמר לא ניחא כו' ס"ל דליכא למימר הכי אלא בבינונים לא בצדיק גמור אע"פ שיש בו עון אחד מפושעי ישראל בגופן. ולכך אמר אלא למי שלא שמר אפילו חק אחד. ואין כוונת רבי יוחנן לפטור מגיהנם מי שלא שמר אלא חק אחד דהא רשע גמור הוא ברובא דרובא עונות. אלא ר"ל שלא שמר אפילו חק אחד כמאמרו על צד הכוונה הראויה ולשמו ית'. כי אם על צד ההרגל כמ"ש הנביא ישעיה ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה דאפילו

עין יוסף

רסד הרבה פעמים נגליתי לאברהם יצחק ויעקב באל שדי. אע"פ שלא מלינו בתורה שנגלה על אברהם באל שדי אלא פעם אחת במילה דכתיב אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים. וליעקב פעם אחת דכתיב אני אל שדי פרה ורבה. וליצחק לא מלינו שנגלה אליו באל שדי. ואף לפי מה שפרש"י בחומש דכיון דקאמר ליה והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך ה"ל כאלו נגלה אליו באל שדי שאותה שבועה באל שדי היה. מ"מ קאמר הרבה פעמים לומר כי כן היה אע"פ שלא נכתבו בתורה. ובאותם פעמים שנגליתי עליהם באל שדי לא נודע להם אז בשם ה' ועל כל זה לא שאלו אותי מה שמי עד אחר שנגליתי להם כמה פעמים באל שדי נגליתי עליהם בשם ה'. ואתה בתחלת שליחותך שאלת מה שמי. הרי שהיו האבות טובים ממך באחד. עוד זאת שהם לא הרהרו אחרי על ירושת הארץ. ואתה הרהרת אחרי ואמרת ומאז באתי אל מדותי. וא"ת והרי לא הבטיח ה' האבות בירושת הארץ אלא לזרעם כדכתיב ודור רביעי ישובו הנה. וי"ל שההרהור אם היה כי יבטיח ה' כ"כ שהארץ תהיה לנחלה לבניהם כאלו יאהבם מאד ושכרם הרבה. ואיך יתכן שהם יהיו כל כך דחוקים שלא יהיה להם אפילו נחלת שדה לקבורה ולאהל ומשכן ומים לשתות. ואיה אהבתם ושכרם (יפ"ת): בקש מקום לקבור כו' ולא הרהר על מדותי. וא"ת והרי לא הבטיח ה' האבות ... ואתה אמרת לי מה שמך. ואע"פ שיראה ששאל כן לדעת מה ישיב לשואליו כמ"ש ואמרו לי מה שמו וגו' ואין זה מגונה. ס"ל שתואנה הוא שביקש לדעת שמו. ומ"מ לא

המתורגמן. א) איבער געטראכט איבער מיינע פיהרונג.

[א]מהרש"א ד"ה הרבה. פרק נגמר הדין (דף מד.): [ג] שם ד"ה אמרתי. פ' המוכר פירות (דף ק.):

יד יוסף

א שמות רבה פ"ו קהלת רבה פ"ז תנחומא ריש סדר וארא: ב ב"ב דף ט"ז ע"א:

חדושי גאונים

והנראה דאמרי' בסוף פרק קמא דקדושין תלמוד גדול או מעשה גדול נענה כולם ואמרו תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה והכא לפניו היה מצוה ליפותעלמו וללמוד והלא לימוד גדול ולכן אמר לו לא תמלא בארץ החיים והלל היה רוחץ אחר שלמד ולא היה מזה ביטול תור' וראה איך פרש"י רמז במתק לשונו תוסף רא שו ומעדן עצמו בשעה שהיה לו ללמוד תורה ורמז בעת שהיה בעת ללמוד תורה אינסעת לעדן עצמו אבל אח"כ הוא מצוה כמו שעשה הלל (עין אליהו):

שנא' ומאז באתי וגו' הרע לעם הזה. איתא במדרש למה הרעותה לעם הזה אמר הקב"ה למשה משה חבל על דאבדין ולא משתכחין כו'. ונראה לי מפשט הכתוב לומר שאין חטא למשה בדבור למה הרעותה וזה לשני טעמים. האחד שבא להודיענו ענין הרע הזה ושהוא יתברך המטיב והמריע כי גם הרע בא ממנו יתברך. וזה דבר הנביא שהיה מוכיח האומר (צפניה א) לא ייטיב ה' ולא ירע וכתיב (איכה ג) מי זה אמר ותהי וגו' וכתיב (שם) מפי עליון לא תצא וגו'. השני שחזר והזכירו פעם אחרת בפרשת מתאוננים למה הרעות לעבדך ואלו הרגיש משה שהקב"ה חשבו לו לחטא לא היה חוזר עליו. אבל החטא היה במה שאמר ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה. יאמר כי מעת שבא

אתה אומר לי (שמות ה) והצל לא הצלת את עמך (שם ו) עתה תראה אשר אעשה לפרעה א במלחמת פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת ל"א מלכים:

רסה שם בוימהר משה ויקוד ארצה וישתחו(שמות לד) מה ראה משה ר' חנינא בן גמלא אמר ארך אפים ראה ורבנן אמרי אמת ראה. תניא כמ"ד ארך אפים ראה דתניא כשעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וכותב ארך אפים אמר לפניו רבש"ע ארך אפים לצדיקים א"ל אף לרשעים אמר לפניו רשעים יאבדו א"ל השתא חזית [מאי] דמבעי לך[א] כשחטאו ישראל א"ל לא כך אמרת לי ארך אפים לצדיקים [שם ע"ב] אמר לפניו רבש"ע ולא כך אמרת לי אף לרשעים והיינו דכתיב(במדבר יד)ועתה יגדל נא כח ה'

רש"י

באהל: עתה תראה. הפעם תראה נפלאות שאני עושה להם: מה ראה. על איזה מדה של י"ג מדות ראה והשתחוה: אמת ראה. ראה במדותיו שנקרא אמת ונתיירא שנתחייבו ישראל כלייה אם הוא דן אותם בדין גמור ומיהר להתפלל עליהם שלא יהא דן אותם לפי מעשיהם. ה"ג תניא כמ"ד ארך אפים ראה דתניא כשעלה משה למרום וכו' אמר לו רשעים יאבדו ולא יהיה לך ארך אפים עליהם א"ל הקב"ה לא כך אמרת ארך אפים לצדיקים ולא לרשעים אמר לפניו וכו'. והשתא מסתברא כמאן דאמר ארך אפים ראה שכיון שראה מדה זו בהקב"ה שהוא ארך אפים אף לרשעים

מהרש"א

דאיש אחר אינו קונה כל הקרקע בהילוך אורך רק הדרך משום חביבותו דאברהם קנה כל ארץ ישראל כדאמר שם וכן ביצחק גור בארץ הזאת וגו' אליו נאמרה הבטחה זו ואעפ"כ לא הרהר כשגירש אותו אבימלך וא"ל לך מעמנו וכן ביעקב הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו' שקיפל לו הקב"ה כל א"י תחתיו וקנה אותה כדאמרינן פרק ג"ה [א] ואעפ"כ לא הרהר כשבקש מקום לנטוע אהלו בא"י: במלחמת פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת ל"א כו'. כתב הרא"ם אין זה סותר מאמר יען לא האמנתם בי וגו' דמשמע דלולא אותו חטא היו מביאין את ישראל לארץ כי יתכן כו' י"ל שלא ידע בנבואתו רק שלא יכנס בה כמו מנהיג כו' ולפיכך שיתף עצמו עמהם ואמר נוסעים אנחנו וגו' והיא דש"ר כו' עכ"ל והאריך ע"ש והדברים דחוקים שיהיה משה נכנס לא"י ויהושע תלמידו יהיה מנהיג בחיי משה ואין המלכות נוגעת בחברתה ואין אלו אלא דברי נביאות שלא ידע משה בנבואתו רק שלא יכניסם כמו מנהיג והיא דש"ר לא משמע כדבריו ועל כן הנראה דודאי ידע משה שנגזר עליו שלא יכנס לארץ אבל חשב משה שאפשר לבטל הגזרה בתפלה שלא היה באותה גזרה שבועה אבל בגזרת מי מריבה היה בו גזר דין שיש עמו שבועה כפרש"י בפרשת חקת לכן לא תביאו וגו' בשבועה כמו לכן נשבעתי כו' עכ"ל ע"ש וכדאיתא פ"ק דר"ה והשתא דנוסעים אנחנו שיתף עצמו עמהם א"ש דקודם מי מריבה חשב משה לבטל הגזירה וכתב הרא"ם עוד לשיטתו והיא דתבאמו ותטעמו שנתנבא שלא יכנס לארץ ואפילו קודם גזירה היא כניבא ואינו יודע מה ניבא עכ"ל ודאי דהכי מוקמינן האי קרא בפ' יש נוחלין[ג]אבל אין הפירוש כמו שחשב הרא"ם דהתם לאו אמשה קאמר דניבא ואינו יודע מה ניבא דמשה ודאי ידע בנבואה שלא יכנס לארץ אבל משום דכל בני ישראל אמרו השירה ואמרו תבאמו ותטעמו ולא אמרו תביאנו ותטענו שהיו מתנבאין ואינן יודעין מה קאמרי על גזירת מרגלים שלא יכנסו לארץ והכי משמע לישנא דתלמודא מתנבאין כו' וכ"ה בהדיא במכילתא וכפירוש רשב"ם בהדיא התם ודו"ק: וימהר משה ויקוד וגו' מה ראה משה כו'. דמשמע להו שהתעורר משה להשתחוות ע"י קריאת המדות ששמע מלפניו ובודאי ידע כבר מדותיו ית' אבל עתה נתעורר יותר בא' מהי"ג מדות ופליגי מר אמר ארך אפים כדמסיק ומר אמר אמת כפרש"י כי זו המדה מנגדת בריאת האדם כמ"ש אמת אומר אל יברא שכולו שקר: וכותב ארך אפים א"ל רבש"ע ארך אפים לצדיקים כו'. בפ' עושין פסין [ג] ובפרק שור שנגח [ד] אמרינן ארך אפים ולא כתיב ארך אף ארך אפים לצדיקים ולרשעים לפי זה ה"ל למשה

עיון יעקב

דין עבד כנעני וכ"ל שזה ג"כ כוונת הפסוק מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים ויאמר וגו' בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה כי משה דיבר בענוה מי אנכי מה זכות יש לי שאוציא אותם קודם זמנו וא"ת שאין צריך שום זכות כי הדין נותן שיצאו לחירות מכח שן ועין הא תינח אם יש להם דין עבד כנעני משא"כ אתה אומר והוצא את בני ישראל לכך דקדק לשונו ואמר וכי אוציא את בני ישראל דייקא והשיב הקב"ה בהוציאך את העם הזה תעבדון את האלהים על ההר הזה וע"י קבלת התורה יהיו בני ישראל משא"כ עכשיו יש להם דין עבד כנעני:

רבי חנינא בן גמלא אמר ארך אפים ראה. לכך מיהר להתפלל על מדה זו שלא יהא ארך אפים לרשעים רק רשעים יאבדו כי בזמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם ולכך באבוד רשעים רנה כדאיתא סוף מכילתין וזה שאומר תניא כמ"ד ארך אפים ראה ומ"ד אמת ראה היינו שלא יהא דן את האדם במדת אמת ע"פ מדת הדין רק ע"פ החסד לפנים משורת הדין ואע"ג דאיתא בר"ה דף ע"ז מתחלה אמת ולבסוף חסד כשאין יכול לעמוד במדת הדין מ"מ בצדיקים שיכולין לעמוד במס"ד דן אותם במס"ד לכך בסביביו נשערה מאד מדקדק עמהם כחוט השערה וכדאמר בסמוך בר' חגי וכו' ש"מ ארך אפים ראה היינו מחשבת מרע"ה מדת אמת שאמר עדותיך נאמנו מאד וגו' ש"מ שטובה בעיניו מדת אמת רק על מדת ארך אפים מיהר להתפלל:

ענף יוסף

דאפילו שמר כל התורה כולה על זה הדרך מפושעים בגופן הוא ודינו בגיהנם. ואם שמר חק ממנה לשמו יתברך הסוא ודאי מצילו מגיהנם דסוף סוף רובא זכיות:

רסד עתה תראה. הפעם תראה נפלאות שאני עושה להם (רש"י) כוון בזה לתרץ דאי מדיוקא דעתה תראה אשר אעשה לפרעה מאי שנא מלחמת ל"א מלכים אפי' מלחמת סיחון ועוג במשמע. לכן כתב רש"י כי לא איירי אלא במלחמות שהיו בהם מופתים מפורסמים כל"א מלכים שנפלה חומת יריחו וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים. שזה דומה לנפלאות שבמצרים אבל מלחמת סיחון ועוג אע"פ שהיו בנס לא היה בהם פלא מוחש. אלא נותנים כדרך כל הארץ וה' עוזר בידם (יפ"ת):

רסה אמר לפניו רשעים יאבדו. ויש לדקדק למה נתאכזר משה כל כך לרשעים. הלא תמיד נשא בעדם רנה ותפלה לה'. והכתוב נות לולי משה בחירו עמד בפרץ. ועיקר הקושיא למה אמר במרגלים והלא בעגל היה מרי גדול להמיר כבוד ה' בתבנית שור והיה צריך יותר תחנונים וארך אף לרשעים. אך יובן שאין ישראל מתוארים כלל בתואר רשעים. והכתוב אומר ועמך כלם צדיקים. וכמאמרם מלאים מצות כרמון. ובפרט כשהם לאחדים והצדיקים והרשעים כגוף אחד נחשב. ואם יש לו תואר פנים למאד רק יש לו חסרון ברגל. ממש יתארהו בתואר נחמד. הואיל ופניו יאירו. וכן הדבר באומה ישראלי דצדיקים שבהם מאירים כשמש לא נקרא חסרון שאר אברים רשעים שבדור. ועל זה חרה למשה כי כל כונתו היה להתגדל עוכת ישראל וכמאמר הנביאה שפוך חמתך וגו'. וכן משה אמר ובמה נפלינו. ולכך אמר רשעים יאבדו ואמר הקב"ה דתיצטריך ליה. וזהו לא היה בעגל. כי בעגל לא היה אריכת אף רק לישראל שהם בתואר צדיק. אבל במרגלים שהיה בחסד ה' מבלי לכלות כרגע דור המדבר· רק במדבר יהיו ארבעים שנה ושם יכלו שנותיהם כנודע וכבר שלם עון האמורים בצאתם ממצרים והגיע עונת של שבעה עממים בא"י לכליון להרוג ולאבד כי עלתה רעתם. והוי ראוי שיבואו ישראל תיכף להרגם ועכשיו שהאריך לישראל להמתין להם במדבר ארבעים שנה ובין כך ישבו עובדי כוכבים

הרי"ף

וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו וכו' מה ראה משה ארך אפים ראה וכו'. ויש לדקדק מה זו שאלה ששאל מה ראה דילמא כל המדות ראה. וע"ק מה היה בדעתו של משה בדבריו של הקב"ה שאמר ארך אפים שאם רצה הקב"ה להאריך גם עם הרשעים היל"ל תיכף ומיד רבש"ע הרשעים יאבדו וע"ק כי לא נכון למשה לייעץ להקב"ה על מדותיו ית' ומי יאמר לו מה תעשה וע"ק איך משה סניגור טוב לישראל שבקים לחסידותיה לומר רשעים יאבדו. וע"ק כשנתרצה הקב"ה לסלוח לא היה על טענת ארך אפים כי אם פן יאמרו הארץ וגו' מבלתי יכולת ה' וגו' ונלע"ד שהוקשה לחז"ל מ"ש וימהר משה ויקוד וגו' דמספיק לומר ויקוד משה ארצה וישתחו לכך הוכרחו לומר שלא המתין משה להשתחוות עד שגמרו כל הי"ג מדות ומה היא המדה שהשתחוה עליה רבי חנינא אמר על מדת ארך אפים וזהו וימהר משה בשם מדות הראשונות. ורבנן אמרי מדת אמת ראה. וכ"ל מרע"ה כשראה שאמר הקב"ה ארך אפים הבינשהוא לצדיקים לבד ואמר ארך אפים ולא ארך אף לומר שמאריך אפו קודם שיגבה מהם וגם כשעדיין לא חזרו בתשובה והתחיל לגבות מהם מאריך אפו לגבות מעט מעט ולא בבת אחת וזו היא דרשה בירושלמי תענית וז"ש משה לפניו ית' רבש"ע יהי רצון שיתקיים בצדיקים ארך שני אפים. אמר לו הקב"ה גם זאת אעשה לצדיקים ואף לרשעים. אז אמר משה תינח אם היית מאריך גם עם הרשעים קודם שתגבה מהם שמא יחזרו בתשובה אבל אם הם עומדים במרדם למה תאריך אפך בפקודות העונש להעניש מעט מעט בשלמא

עץ יוסף

הוכיחו ה' אז· כי לא היה זה כ"כ מגונה· אבל עתה שהרהר אחר מדותיו הוצרך להוכיחו· ואגב זה הוכיחו על הראשונה ג"כ: במלחמת פרעה אתה רואה· דאל"כ עתה תראה למה לי· לא ה"ל למימר אלא עתה אעשה לפרעה שישלחם מארצו (יפ"ת):

רסה אמר לפניו ארך אפים לצדיקים· דדייק משה מדקאמר ארך אפים ולא ארך אף· מסתמא פירושו ארך אפים לצדיקים ולרשעים. ולכן קאמר משה ארך אפים לצדיקים ניחא· אבל לרשעים לא ניחא. והשיב לו הקב"ה שמדתי להאריך אפי אף לרשעים. אמר לפניו רשעים יאבדו דניחא להו לישראל באבוד הרשעים שביניהם כדאי' בסוף פרקין רשע אבד מהעולם טובה בא לעולם שנאמר באבוד רשעים רנה. וזה לא עלתה על דעתו של משה שיחטאו כל ישראל. ולכן כשחטאו כל ישראל בשלוח מרגלים וא"ל הקב"ה לא כך אמרת לי ארך אפים לצדיקים ולא לרשעים· השיב משה ולא כך אמרת לי אף לרשעים· היינו כשכל ישראל יחטאו לפניך· שזה שאמרתי רשעים יאבדו לא היתה כוונתי רק כשיהיה · קצת אנשים רשעים וזהו שאמר משה והמתה את העם הזה כאיש אחד כלומר נהי דאיש אחד שחטא אינו כדאי למדת ארך אפים מ"מ אם תמית כל העם הזה כאיש

מהרש"א

[א] בא"ד פ' ג"ה(חולין דף נא:): [ב] שם ד"ה במלחמת. פ' י"ב (כ"כ דף קיט:): [ג] שם ד"ה וכותב. בפ' עושין פסין (דף כב:): [ד] בא"ד. ובפ' שור שנגח(דף ו:):

יד יוסף

א ש"ר סוף פ"ה תנחומא סדר ויצא סי' ד' וריש סדר וארא: ב עיין שוח"ט מזמור ל"ג:

חדושי גאונים

לפניו בשליחות השם הגדול הרע לעם הזה כי לא ידעו ולא נכנע מפניו כלל והדבור הזה הוא כמהרהר אחר מדותיו וכמטיח דברים כלפי הש"י הגדול שהודיע לו בסנה. ולכן השיב לו עתה תראה אשר אעשה לפרעה בכח שמי הגדול שיתפרסם אלו וידעו כי כל מה שהרע לעם יתוספך עליו עד שהוא בעצמו יודה בשלוחם על כרחו. ולפי שדרשו עתה תראה ולא תראה מה שאעשה לשלשים ואחד מלכים יהיה עונש ונטילת הדין שלא יכנס לארץ. ומצאתי חזוק לדברי ממה שאמרו במדרש ומאז באתי אל פרעה אמר משה לפני הקדוש ב"ה רבש"ע באז חטאתי באז אני מקלסך. באז חטאתי ומאז באתי אל פרעה באז אני מקלסך (שמות טו) אז ישיר משה. והמדרש שהזכרתי למעלה אמר הקב"ה למשה תחלת שליחותי אמרת לי מה שמך ועכשו אמרת לי למה הרעותה הזכיר המדרש למה הרעותה לפי שהוא תחלת הדברים למשה לא לכוונה שיהיה הוא החטא מן הטעמים שאמרתי (רבינו בחיי):

מה ראה ארך אפים ראה כו'. ומאד יפלא במאמרם זה שהניחו בו שמשה היה רוצה באבודן של רשעים ולא בתשובתן. אבל יראה שלא הי' מאמרו של משה שיאבדו הרשעי' דרך אכזריות עליהם חס ושלום. אבל היה אומר כשארז"ל מוטב ימות

המתורגמן. א) דוא ווירסט דאס בעדארפען.

שמח : ה' לאורך ימים . היינו מדת ארך אפים ועליה אמר משה עדותיך נאמנו מאד שראה אותו בחורב ופסוק זה משה רבינו עליו השלום אמרו דכתיב לעיל מיניה תפלה למשה איש האלהים:[יכול לכל. למי שעושין לצביונו אע"פ שמתגאה : כשירים . שיריים שאין נחשבין כך אינו חשוב בעיניו ואינו מתגאה : ולרוח משפט . שופט את רוחו: שרודה יצרו . שבועש יצרו וחוזר בתשובה מן העבירה שעבר : ומתגבר ביצרו . מרגיז יצ"ט על יצה"ר אם יצה"ר א"ל עשה עבירה זו לא דיו שנמנע מן העבירה אלא הולך ועושה מצוה ומתגבר עדיף מרודה : שערה . אלו בתי כנסיות : מה נשתנו אלו מאלו.

כאשר דברת לאמר. רבי חגא הוה סליק ואזיל בדרגא דבי רבה בר שילא שמעיה להההוא ינוקא דאמר (תהלים צג) עדותיך נאמנו מאד לביתך נאוה קדש ה' לאורך ימים וסמיך ליה (שם צ) תפלה למשה וגו' אמר שמע מינה ארך אפים ראה :

רסו שם אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק [שנאמר (ישעיה כח) ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו וגו' מאי לעטרת צבי ולצפירת תפארה לעושים רצונו ומצפים לישועתו יכול לכל ת"ל לשאר עמו למי שמשים עצמו כשירים (שם) ולרוח משפט ליושב על המשפט ולגבורה משיבי מלחמה שערה ולרוח משפט זה הרודה את יצרו וליושב על המשפט זה הדן דין אמת לאמיתו ולגבורה זה המתגבר ביצרו משיבי מלחמה זה שנושא ונותן במלחמה של תורה שערה אלו שמשכימין ומעריבין בבתי כנסיות ובתי מדרשות אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו אמר לה (שם) גם אלה ביין שגו ובשכר תעו

למימר ארך אף לצדיקים וי"ל לפי דעת משה דאין ארך אף לרשעים משה כמי ה"ק לה בלשון קושיא מאי ארך אפים בלשון רבים לצדיקים והשיב לו הקב"ה לצדיקים ולרשעים וכתבו התוס' פ' עושין פסין אפים שוחקות מאריך לצדיקים עד לעתיד וזעומות לרשעים מאחר פורענות עד לעוה"ב וגם זה לטובה שיש להם שהות לחזור בתשובה כדמשמע בחלק דהוי נמי לטובה עכ"ל ואמר כשחטאו ישראל במרגלים א"ל לא כך אמרת לי ארך אפים לצדיקים א"ל ולא כך אמרת לי אף לרשעים כו' דבמעשה העגל לא היה צריך למדה זו שהיה להם חטא הראשון ונחשבו עדיין לצדיקים כמ"ש מעביר ראשון ראשון אבל במרגלים כבר חטאו כמה פעמים כמ"ש בענין וינסו אותי זה עשר פעמים ונחשבו כרשעים ולכך הוצרך למדה זו ארך אף גם לרשעים והיינו דכתיב כאשר דברת לאמר כמ"ש הרא"ם שאיני מבקש ממך בקשה חדשה רק לקיים מה שאמרת דאל"כ מאי כאשר דברת עכ"ל ולפי כוונה זו יש ליישב שהתחיל משה להתפלל גבי מרגלים במדת ארך אפים שהוצרך לה ביותר ולא הזכיר מדת אמת כי לפי מדת אמת היו חייבים כליה כמ"ש אכנו בדבר וגו' אבל במדת ארך אפים אף לרשעים בא להתפלל עליהם ויש לכוין גם שאר מדות מהי"ג שלא נזכרו שם רק אלו שהיה צריך להם אז ארך אפים כמ"ש אף לרשעים ורב חסד ליתן בחסדו לכל בריה די מחסורו והם היו מקטני אמנה כמ"ש בענין עד אנה לא יאמינו לי ואמר נושא עון אבל חטא לא הזכיר כי לא היה כאן שוגג כי העדה היה להם עון שהוא מזיד והמרגלים עשו פשע שהוא מרד ואמר פוקד עון אבות על בנים על שלשים וגו' ואם תהרגם כולם תהיה הפקידה יותר משלשים ורבעים : רבי חגא הוה וכו' לביתך נאוה קודש וסמיך ליה תפלה למשה אמר ש"מ ארך וגו'. לפרש"י הוא דחוק היאך משמע מאורך ימים דארך אפים ראה ובמדרש ילקוט הביא זה העובדא דרבי חגי בענין אחר אמר רבי חגי כו' שמעית קליהון דטליא בכנישתא דמברכין ואמרין עדותיך וגו' ה' לאורך ימים יכול כשם שמאריך רוחו עם הרשעים כך מאריך רוחו עם הצדיקים ת"ל אל נקמות ה' אל נקמות הופיע ונראה לפרש זה המדרש ע"פ האגדה דפ' עושין פסין[א] דמאריך רוחו לרשעים לשלם פורענות לעולם הבא משא"כ בצדיקים דמיעוט עבירות שבידן משלם להם פורענות בעוה"ז והשתא קאמר דארך אפים דכתיב בלשון רבים משמע לצדיקים ולרשעים יכול כשם שמאריך רוחו לרשעים לשלם פורענותן בעוה"ב כך מאריך אף לצדיקים לשלם פורענותן על מיעוט עבירות שלהן בעוה"ב ואמר שאינו כן דבמדת רשעים דוקא כן הוא לשלם פורענותן בעוה"ב ודריש ליה מדכתיב ה' לאורך ימים וסמיך ליה אל נקמות ה' וגו' שמדבר ברשעים כדכתיב הנשא שופט וגו' עד מתי רשעים ה' וגו' דנקמות ופורענות של רשעים היא לאורך ימים משא"כ לצדיקים שמשלם מיעוט עבירות בעוה"ז אבל טובתן הוא מאריך לעוה"ב על מצות שבידן ולפ"ז נראה להגיה בשמעתין ה' לאורך ימים וסמיך ליה אל נקמות ה' וגו' וכתיב תפלה למשה וגו' דלפי הגי' דשמעתין לא הול"ל וסמיך ליה אלא לעיל מיניה כתיב תפלה למשה ואמר דש"מ ארך אפים ראה מדהתפלל משה על מדה זו ותו לא מידי ודו"ק :

עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כו'.שהשכינה שורה על כל ראש צדיק כו' לעושים רצונו כו' וע"ז אמרו [ב] ועטרותיהם בראשיהם כמפורש בחידושינו במסכת ברכות דריש צבי מלשון רצון ולצפירת מלשון מצפים וקאמר לישועתו במקום תפארה כי ישועתו לעמו היא לו תפארה ובפ"ק דמגילה[ג] גרסינן הכי לעושים צביונו ומצפים תפארתו כו' לעושה עצמו כשירים ואינו מתגאה שעליהם שורה השכינה ביותר כמ"ש אני אשכון את דכא ושפל וגו' ואמר לרוח משפט זה הרודה את יצרו מבואר ע"ז שאמר מי יודע רוח הבהמה וגו' ופירשו בו שהכל נאמר על האדם שיש לו אלו ב' רוחות דהיינו האחד הוא רוח החיוני שהוא גם כן כבהמה ורוח הב' היא הנשמה כמ"ש נשמת רוח חיים וגו' והם היצר טוב והיצר הרע והוא ענין שנא' בכלב עקב היתה רוח אחרת וגו' · כי זה הרוח וכח הנשמה היה בו שהוא רוח אחרת כסדר הבריאה החיוני ואח"כ הנשמה וז"ש כאן לרודה באותו רוח הבהמה שהוא כח יצר הרע ואמר ליושב על המשפט זה הדן דין אמת לאמתו עיין פירושו בחידושי סנהדרין פ"ק דהיינו ליושב שהוא מיושב במשפט לדון דין אמת לאמתו ואמר ולגבורה זה המתגבר ביצרו דהיינו שיש עמו רוח האחרת שהוא כח הנשמה להתגבר על כח החיוני שהוא כחו של היצר הרע:(בגמ')משיבי מלחמה שנושא ונותן במלחמתה כו'. דרכה של תורה היא בב' דרכים דהיינו לפלפל בה גם לקבוע עתים לתורה כמ"ש ששואלין [ד] לאדם לעתיד פלפלת בחכמה קבעת עתים לתורה והם שני דברים שזכר כאן נושא ונותן במלחמתה כו' שערה שמשכימין ומעריבין בבהמ"ד כו' וכפירוש רש"י פ"ק דמגילה שנעשין שוערין לפתוח דלתות בהשכמה ולאחר זמן נעילתו : (שם) אמרה מדת הדין כו'. ופרש"י בספר ישעיה וגם אלה ביין שגו יושבי משפט ומשיבי מלחמה שבדור

הרי"ף

לצדיקים שיש בידם כמה מצות ראוי שתענישם מעט מעט אבל הרשעים יאבדו א"ל הקב"ה חזית דמיבעי לך שישראל חטאו בעגל התפלל משה ואמר רבש"ע לא כך אמרת ארך אפים ואע"פ שהיו רשעים שחטאו קודם וימרו על ים בים סוף וחטאו על מי מריבה שאמרו היש ה' בקרבנו ואח"כ עשו את העגל וז"ש בענין העגל ויעבור ה' על פניו ויקרא ה' ה' אל רחום וגו' וימהר משה כלומר על זה שראה משה למהר גביית שעונש בבת אחת ויקוד ארצה וישתחו התפלל עכשיו שיתבטלו דבריו ויתקיימו דברי הקב"ה וז"ש ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אדני ילך נא אדני בקרבנו שכתוב שם זה באדני שרומז למדת הדין שלא יהיה כליון חרוץ רק יתנהל הדין לאט לאט וילך בקרבנו לפי שעם קשה עורף הוא ואם באת להענישם בבת אחת לא ישאר מהם מאומה ונמצינו למדין כי בעונש העגל התפלל משה לומר שיתבטלו דבריו והיינו דכתיב נמי במרגלים ועתה יגדל נא כח אדני שאע"פ שהתפלל פן יאמרו מבלתי יכולת ה' ומ"מ יש לחוש לכבוד שמים שכפרו ביחידו של עולם וצריך להענישם לז"א ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר ה' ארך אפים אף לרשעים ויקבלו עונשם לאט לאט ויאמר ה' סלחתי כדברך שאינה סליחה לגמרי מבלי שיקבלו עונשם אלא כדבריך שיהיה לאורך ימים כי אולם חי אני ליקח נקמתי מעט מעט וימלא כבוד ה' את כל הארץ שלא יהיה חילול ה' : שמעיה להההוא ינוקא כו'. [פי' הרי"ף בזה כפי' מהרש"א ע"ש] והוסיף עוד לדקדק אטו הוא לא קרא מעולם פסוק זה עד ששמעיה מהאי ינוקא אלא תמיד היה קורא בשני מזמורים אבל התינוק קראם כאחד סוף המזמו"ר ה' לאורך ימים ותחלת המזמור אל נקמות וממנו הבין הדרשה זו :

עין יוסף

אחד יאמרו העובדי כוכבים מבלתי יכולת ה' וגו'. ולכך ועתה יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר ה' ארך אפים וגו' . נמצא מסתבר כמ"ד ארך אפים ראה . שכיון שראה מדה זו בהקב"ה שהוא ארך אפים דמשמע בין לצדיקים בין לרשעים. שמח ונתעורר להתפלל בעדם :

ענף יוסף

כוכבים בא"י אף לעובדי כוכבים האריך אפו וקיצר מ' שנה שהיו רשעים . אך שהיה זה בגלל הצדיקים לטובת ישראל כי זולת זה אף בישראל יצא תיכף אפו וחמתו. וזהו דלא צריך ליה בעגל שיהיה ארך אפים לרשעים . והבין כי זה האמת והנכון (יערות דבש חלק שני) אבל בחלק ראשון מתרץ קושיא הנ"ל בזה האופן.וז"ל שכבר נודע אם צדיקים רואים לרשעים עוברי עבירה ואינם מוחים בידם אף המה בכלל עונש כמו הרשעים. וזהו שהקב"ה

[א]מהרש"א ד"ה רבי חגא . דפרק עושין פסין (דף כב.) : [ב] שם ד"ה עתיד. וע"ז אמרו (ברכות יז.): [ג] בא"ד. ובפ"ק דמגילה (דף טו:): [ד] שם ד"ה משיבי . כמ"ש ששואלין וכו' (שבת דף לא.) :

חדושי גאונים

זכאי . ואם אתה מאריך אפים לרשע ירדוף אחרי דרכו ויאבד מכל וכל . ואח"כ דרך רחמים על הרשעים אמר כן שלא יאבדו מכל וכל. וכן אמר לו הקב"ה שיצטרך לזה כשיהיו רבים החוטאים . לכך כאן בראותו שעיקר המדה שהוא צריךלהזכיר לו שיגדל נא כח ה' כאשר דבר הוא שהארךאפיםיוכן לרשעים ג"כ . לכן כאשר בא לומר אל ארך אפים ורב חסד לא רצה לומר אמת.כי הוא הענין שנחלקו אלה השלמים שר"ת אמר ארך אפים ראה וחשב שהוא לצדיקים לבד . רבנן אמרי שלא יצא למשה היות הארך אפים לצדיקים לבד . רק מראותו שנא' ואמת כי מה שיהיה ארך אפים לצדיקים הוא חסד ואמת שאין לחוש שמא הצדיק ירדוף לחטא ויאבד · אבל ישוב ודאי בתשובה כשארז"ל אל תהרהר אחריו . אבל להיות לו ארך אפים לרשעים אין זה חסד של אמת . שאדרבה יאבדו.לכןאמר יגדל נא כח אדני כאשר דברת לאמר ארך אפים ורב חסד ולא הזכיר אמת.ומה שלא הזכיר חטאה פשע לפי שאלו מזידים היו ולא שוגגים . כן כתב הרמב"ן ז"ל (מעשי ה') :

אמר רבי אלעזר אמר ר' חנינא עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק שנא' יהיה ה' צבאות לעטרת צבי כו' . ולע"ד נראה לדקדק מאחר שהקדים ואמר לעושים רצונו ולמצפים גו' איך תסק אדעתין לומר יכול לכל והדבר מעצמו נמנע שכל

[וגו׳] פקו פליליה ואין פוקה אלא גיהנם שנא׳ (שמואל א כה) לא תהיה זאת לך לפוקה ואין פלילה אלא דיינין שנאמר (שמות כא) ונתן בפלילים]:

שם **משנה** אנשי עיר הנדחת אין להם חלק לעוה״ב שנא׳ (דברים יג) יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וידיחו את יושבי עירם וגו׳. (שם) כליל לה׳ אלהיך אמר ר׳ שמעון אמר הקב״ה אם אתה עושה דין בעיר הנדחת מעלה אני עליך כאלו אתה מעלה עולה כליל לפני. (שם) ולא ידבק בידך מאומה מן החרם שכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם אבדו רשעים מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם:

רסז דף קיב **ת״ר** (דברים יג) החרם אותה ואת כל אשר בה פרט לנכסי צדיקים שבחוצה לה ואת כל אשר בה לרבות נכסי צדיקים שבתוכה. שללה ולא שלל שמים ואת כל שללה לרבות נכסי רשעים שחוצה לה. א״ר שמעון מפני מה אמרה תורה נכסי צדיקים שבתוכה יאבדו מי גרם להם שידורו בתוכה ממונם לפיכך ממונם אבד:

רסח דף קיג **וישבע** יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני ה׳ אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו וגו׳ (יהושע ו) [תניא] (ממשמע שנאמר העיר הזאת איני יודע שהוא יריחו אלא מה ת״ל יריחו) לא יריחו על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת על שם יריחו דכתיב (מ״א טז) בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה.א תניא באבירם בכורו רשע לא היה לו ללמוד בשגוב צעירו (רשע) היה לו ללמוד. אבירם שגוב מאי עבוד ה״ק באבירם בכורו (לא) היה לו ללמוד לאותו רשע בשגוב צעירו ממשמע שנאמר באבירם

רש״י

שיש בה מדות הללו מן השאר אמר הקב״ה ביין שגו: ואין פלילה אלא דיינין]: יצאו אנשים בני בליעל מקרבך. שאין להם חלק לעוה״ב: החרם [אותה] פרט לנכסי צדיקים שבחוצה לה. שאם היו צדיקים דרים בתוכה והיו להו נכסים מופקדים במקום אחר ביד אחרים אין מחרימין אותם אבל נכסים שיש להם בתוך העיר מחרימין אותם וטעמא מפורש לקמן: אמר רבי שמעון מפני מה אמרה תורה וכו׳. בכל דוכתא דריש ר׳ שמעון טעמא דקרא: ה״ג וישבע יהושע לאמר ארור האיש וגו׳. וקרא דריש ואזיל בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה כשיתחיל לבנותה ימות בכורו וכשיעמיד דלתיה ימות בנו הקטן: לא יריחו על שם עיר אחרת. שלא יבנה יריחו ויסבב שמה על שם עיר אחרת: ולא עיר אחרת על שם יריחו. שאפילו בנה עיר אחרת וקראה יריחו אסור לבנותה שאפילו שם יריחו ימחה לעולם: כתיב בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו. בימיו של אחאב על שעבר על האלה קרא ליה בית האלי: את יריחו. ולא יריחו עצמה בנה אלא עיר אחרת על שם יריחו שקרא לה שם יריחו ולא איתפרש הא מנא ליה: באבירם בכורו יסדה. אבירם רשע כשמת אבירם הרשע לא היה לו לחיאל ללמוד שלא לבנות יריחו: אבירם ושגוב מאי עביד. דקרי להו רשעים: בשגוב צעירו היה לו לאותו רשע ללמוד. דכיון שקבר בתחלתו אבירם היה לו לחזור בו שלא ימות שגוב צעירו ומלתא באנפי נפשיה הוא ולא דרשה: ממשמע שנאמר באבירם בכורו. הסתא מתמה אקרא איני יודע

מהרש״א

הזה כלומר טובים וחשובים שבהן ביין שגו כי עתה אין טוב בהם עכ״ל ואמר כי ע״ז שבעוה״ז ביין שגו לא די שלא יהיה להם העטרה שבראש לדיק לעתיד אבל יבואו לגיהנם ואמר אין פלילה אלא דיינים כי ע״י שתעו בשכר יכשלו בהוראה ודיני התורה וק״ל:

ולא עיר אחרת ע״ש יריחו דכתיב בנה חיאל בית האלי את יריחו כו׳. עיין פרש״י ולא אתפרש הא מנלן עכ״ל ול״נ דלא עיר אחרת ע״ש יריחו הוא בכלל השבועה דיליף מקרא וישבע יהושע וגו׳ ובנה את העיר הזאת את יריחו וגו׳ דלא הו״ל למכתב רק ובנה את יריחו וע״כ דרשו דתרתי קאמר קרא דעיר הזאת אסור אפילו ע״ש אחרת ואת יריחו אסור אפילו אינו עיר הזאת והשתא ניחא הא דכתיב בנה חיאל בית האלי את יריחו מיירי נמי בהכי עיר אחרת ע״ש יריחו וק״ל: מאי עביד ה״ק באבירם בכורו היה לו ללמוד כו׳. פרש״י מאי עבוד דקרי להו רשעים עכ״ל וק״ק לפירושו דהא גבי שגוב לא קאמר רשע וכ״ל דמשמע ליה באבירם בכורו שהיה רשע לא היה לו ללמוד שמת מקללת יהושע אלא שתלה מיתתו ברשעו אבל בשגוב צעירו שלא היה רשע היה לו ללמוד שמת מקללת יהושע ופריך אבירם ושגוב מאי עביד מהיכא פסיקא ליה במעשיהם דאבירם היה רשע ומעשיו רעים ושגוב לא היה רשע וקאמר דרשע לא קאי על אבירם אלא על אביהם חיאל שהיה רשע דאל״כ מאבירם בכורו שמת היה לו ללמוד שיתקיים קללות יהושע גם בבנו הצעיר ולא למד שלא לבנות עוד ולהביא

יד יוסף

א תוספתא פ׳ י״ד ילקוט מלכים א׳ סימן ע״ז:

חדושי גאונים

אדם יזכה באושר כזה שיהיה ה׳ עטרה בראשו. ועוד יקשה אומר ואין פקו אלא גיהנם וכו׳ ואין פליליה וכו׳. וכדרש״י ז״ל שנגמר דינם לגיהנם הדבר זר מאד וקשה. ונראה דמתוך דברי רש״י ז״ל נראה דהכנת מה נשתנו אלו מאלו הוא על הרשעים שבחיים ועל הרשעי׳ שבגיהנם מה נשתנו אלו מאלו כי גם אלה הרשעים אשר בגיהנם זו היא אשמתם שבשכר וביין שגו וזהו שכתב רש״י ז״ל וגם אלה אלו הרשעים הנידונים בגיהנם ביין שגו כלומר אף הם עשו כהם לפיכך דינם פקו פליליה לגיהנם נשפטו דהיינו אותם שבחיים כדי שלא ישתנו אלו הרשעים שבחיים מהרשעים שבגיהנם אלא יהיו אלו ואלו שוים כיון שגם אלה שבגיהנם הטאם ועונם הוא כעון אשר ביד הרשעים אשר בחיים השוגים ביין ובשכר. והקב״ה ישכים עם מ״ה וזהו פקו פליליה לגיהנם נשפטו. אבל ק״קשבפסוק ובמאמר לא נזכרו שני מיני רשעים אבל סתמא קאמר מה נשתנו אלו מאלו ופשט הדברים של מה נשתנו אלו מאלו על הרשעים והצדיקים קאמר. לכך נראה שאמר שאור ה׳ יהיה על ראש הצדיק והדבקות הזה היא עטרה יקר מכל כלי חמדה וזה רצונו ולמלפים תפארתו שאינו מלפים תפארת אלא לכבוד שמו יתברך ולתפארתו הם מקוים ולזה יזכו לעטרה כזה שיהיה עטרת בראש כל צדיק ואמר יכול לכל ר״ל לכל צדיק שאלפה יזכה לזאת העטרה לזה אמר כי לא כל צדיק זוכה לזה אלא מי שיש בו עקב ענוה וזה שאמר לאשר עמו שעושה עצמו כשיריים ומי שבושט רוחו ויצר הרע שלו

הכותב

כתב הרמב״ם ז״ל בפי׳ המשנה מחויבי מיתות ב״ד היחידים ממונם ליורשיהם אבל הממרים ר״ל אנשי עיר הנדחת התורה אמרה לאבד את ממונם וכל שללם. עוד כתב למעלה על מחלוקת כל המשניות אשר בפרק זה וז״ל כבר זכרתי לך פעמים רבות שכל מחלוקת שיהיה בין החכמים שאינו בא לידי מעשה אלא שהוא אמונת דבר בלבד אין צד לפסוק הלכה כאחד מהם ונזכר זה הענין כולו בזו המסכתא לפי שקדם לו זכרון מיתות ב״ד ומחויבי כרת ומיתה והודיעך כי כשיחטא האדם ונהרג באחת המיתות שלא תחשוב שאין לו חלק לעוה״ב [אבל יש לו חלק ולפיכך סמך לזה המאמר ואלו שאין להם חלק לעוה״ב] וחזר לכונת המסכתא והוא לידע מי הם הנהרגים והיאך נהרגים עכ״ל הרמב״ם ז״ל:

עיון יעקב

מעלה אני עליך כאילו אתה מעלה עולה כליל לפני. כי מה עולה כולה כליל ואין הנאה לשום אדם כן בעיר הנדחת התרם כל רכושה ומה עולה מעביר רוח הטומאה מן הארץ כדאיתא ברקנטי הובא בילקוט ראובני פ׳ נח כן אם אבדו רשעים בעיר הנדחת מן העולם נסתלק חרון אף מן העולם: **פרט** בנכסי צדיקים שבחוצה לה. דנכסי רשעים שבתוכה לה נתרבו מאת כל שללה: **מפני** מה אמרה תורה נכסי צדיקים שבתוכה יאבדו. פי׳ כיון שממעט שללה ולא שלל שמים א״כ נכסי צדיקים נמי כשלל שמים דמי כיון שהם לא חטאו:

ענף יוסף

מאריך אף לצדיקים דהמה בעצמם צדיקים. רק בזו חטאו לנפשם שלא מיחו בעוברי עבירה ע״ז מאריך להם אף לטוב. וסיה דעת משה שלאלו יאריך הואיל ולא פעלו בעצם. אבל לעושי רעה ינקום לבער חטאים מן הארץ. ובעגל כבר נודע כי העיקר העובדים היה שלשה אלפים איש והם נהרגו בחרב בני לוי. ויתר שטעו אחריהם מתו במגפה ובהדרוקן כמבואר בגמרא ובמדרש. ולא היה עיקר החטא והמרי רק בעבור שלא מיחו כמו שעשה חור. וזהו היה אז חטאת הקהל. ולכך שפיר התפלל משה אף לשיטתו ארך אפים. כי כאן היה כל הצורך להאריך אף לצדיקים שלא מיחו כי החוטאים בנפשותם שפו תמו באמת. אבל במרגלים אשר כל העדה סרו לדברי המרגלים וילונו אז הוצרך משה להתפלל לה׳ שאף לרשעים יאריך אף. ולכך אמר כאשר דברת והנה גוף הטעם שמאריך אף לרשעים הוא כי שורת הדין שיש להעניש לצדיק כמו לרשע. כי הרשע טוען אלו היה מוחה לי הייתי שומע בקולו והייתי סור מרע לעשות טוב. וא״כ הקב״ה לא יעות משפט ח״ו וא״כ מה יעשה להעניש לצדיק ג״כ זהו נגד מדותיו הרחמים ארך אפים שמאריך אף וכן היא המדה טובה מלפניו יתברך שמו. ואם יניח לצדיק יצעוק הרשע וכי כך הדין היה לו למחות. וח״ו שילא משפט מעוקל. ולכך מאריך אף לרשעים ג״כ וא״כ אין להם לצעוק. ואם מ״מ אינם שבים אין להם פ״פ עכ״ל:

עץ יוסף

רסז אנשי עיר הנדחת אין להם חלק לעוה״ב. וכתבו התוס׳ בסנהדרין דף מ״ז ע״א ד״ה ואמאי. הני מילי דלא איקטול אבל אם דנו אותם והרגום יש להם חלק ע״כ:

רסח לא יריחו על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת על שם יריחו. נפקא ליה מדכתיב ארור האיש אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו. דה״מ למיכתב את העיר הזאת. ותו לא. משמע דה״ק ארור האיש אשר יקום ויבנה את העיר הזאת דהיינו גוף העיר אע״ג דישנה את שמה. וארור האיש אשר יקום ובנה שם העיר הזאת ששמה יריחו אע״ג דיבנה עיר אחרת אסור לקראתה יריחו. והשתא הא דכתיב בנה חיאל בית האלי את יריחו. היינו עיר אחרת על

בכורו איני יודע ששגוב צעירו מה ת"ל שגוב צעירו מלמד שהיה מקבר והולך מאבירם עד שגוב. אחאב שושביניה הוה אתא איהו ואליהו למשאל[בשלמא][בי טמיא[א]) יתיב וקאמר דלמא כילט יהושע הכי לייט לא יריחו על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת על שם יריחו א"ל אליהו אין אמר ליה (אחאב) השתא לווטתא דמשה לא קא מקיימא דכתיב (דברים יא) וסרתם ועבדתם וגו' וכתיב וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר וגו' וההוא גברא אוקים ליה עבודת כוכבים א על כל תלם ותלם ולא שביק ליה מטרא למיזל מיסגד ליה לווטתא דיהושע תלמידיה מיקיימא מיד (מ"א יז) ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד וגו' חי ה' אלהי ישראל וגו' אם יהיה וגו' טל ומטר וגו' בעא רחמי ויהבו ליה אקלידא דמיטרא וקם ואזל.(שם) ויהי דבר ה' אליו לאמר לך מזה ופנית לך קדמה ונסתרת בנחל כרית וגו' (שם) והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ב מהיכא א"ר יהודה אמר רב מבי טבחי דאחאב. (שם) ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ כיון דחזא דאיכא צערא בעלמא כתיב(שם)ויהי דבר ה' אליו לאמר קום לך צרפתה [וכתיב] (שם) ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבי' בעא רחמי למיתנליה אקלידא דתחיית המתים אמרו ליה שלש מפתחות לא נמסרו לשליח של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים יאמרו שתים ביד תלמיד אחד ביד הרב אייתי האי ושקיל האי דכתיב מיד (שם יח) לך הראה אל אחאב ואתנה מטר :

רסט שם דרש ההוא גלילאה קמיה דרב חסדא משל דאליהו למה הדבר דומה לגברא דטרקיה לגליה ואבדה למפתחיה· דרש ר' יוסי בצפורי אבא אליהו [שם ע"ב] קפדן הוה [רגיל למיתי גביה] איכסי[ג]) מיניה תלתא יומי ולא אתא כי אתא אמר ליה אמאי לא אתא מר א"ל קפדנא קרית לי א"ל הא דקמן דקא קפיד מר :

רש"י

שסגוב צעירו אלא מה ת"ל שגוב צעירו שהיה קובר והולך מאבירם ועד שגוב שהוא צעיר מכולם : אחאב שושביניה. אוהבו של חיאל היה אחאב: בי טמיא. [זי"ג בי טעמא] בית האבל שמטעימין אותו בדברים לנחמו וכמה דוכתין כתיב בבראשית רבה טמיא בלא עי"ן (לשון אחר טמא אבל. האותיות באטב"ח ואלב"ס טמא אבל) : על כל תלם ותלם. שורה של ערוגה ומקום גבוה הוא: ולא שביקא מיטרא מיזל ומסגד . [שהיה הלכלוך הולך וגדל] מרוב הגשמים הבאים לעולם שאין מניחין אותו לילך להשתחוות לעבודת כוכבים מתוך שהדרכים מלוכלכים בטיט: מיד ויאמר אליהו חי ה' אם יהיה השנים האלה מטר וגו'. האי קרא סמוך לקרא דחיאל בית האלי: אקלידא דמיטרא. מפתח של מטר: כיון דחזא הקב"ה דאיכא צערא בעלמא: א"ל [הקב"ה] לאליהו לך צרפתה לגלגל הדבר שיחזיר לו מפתח של מטר כדקא מפרש ואזיל : ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח . על כל האוצרות של הקדוש ב"ה יש מפתחות ונמסרו ביד שלוחים הממונים אבל שלש מפתחות יש לו בידו שלא מינה שליח עליהם מבראשית אלא בידו הם ולא רצה למסור שליח עליהם וקאמר הקב"ה לאליהו אותן ג' מפתחות עכבתי בידי מבראשית ולא מניתי שליח עליהם אלא אותך עשיתי ממונה על אחד מהם ועתה תשאל מפתח שני יאמרו שנים ביד תלמיד ואחד ביד הרב : דטרקיה לגליה · שסגר שער שלו ואבדיה למפתחיה כך עשה אליהו (נטל מפתח של גשמים שהיה השער) [נעל לשערי מטר] ולבסוף אבד המפתח של גשמים שלא נפתח השער של מטר על ידו דכתיב לך הראה אל אחאב ואתנה מטר ולא כתיב ותן מטר: אבא אליהו. חביבי וגדולי: היה קפדן. שכעס על אחאב ואמר חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר : איכסי מיניה . שהיה רגיל למיתי לבי מדרשו כל יומא ולא אתא בתלת' יומי: א"ל. ר"י: הא דקמן דקא קפיד מר. הרי על דבר

מהרש"א

לידי הלבשת דלתות והשתא ניחא הא דקאמר איני יודע לאו מילתא באנפי נפשיה כפירוש רש"י אלא שהפליג ברשעו שכמה בנים מתו לו שהיה מקבר והולך ולא השגיח בדבר ולא חזר עד שמת שגוב צעירו ודו"ק: אחאב שושביניה הוה אתא איהו ואליהו כו'. כל דברי המאמר יבא להם מסמיכות הכתובים שאמר ויעש אחאב את האשרה ויוספו וגו' בימיו בנה חיאל וגו' כדבר ה' ביד יהושע בן נון ויאמר אליהו וגו' אל אחאב חי ה' וגו' אם יהיה השנים האלה מטר וגו' שהפסיק בענין חיאל דודאי על גודל חטא של אחאב שהזכיר לעיל מיניה קאמר אליהו אל אחאב אם יהיה השנים האלה וגו' אבל הפסיק בענין חיאל דע"י שהלכו למשאל בשלמא לחיאל ולנחמו נתגלגל שנשבע אליהו וא"ל לאחאב אם יהיה השנים וגו' כדמסיק א"ל השתא לווטתא דמשה כו' ועצר את השמים וגו' והוא לא יאמין כי הכל נמשך לואבדתם מהרה מעל הארץ וגו' ומהרה דמרי עלמא כמנין ומשנתם כדאמרי' פ"ב דגיטין [א] ולא נעצר המטר בזמן אחאב רק ע"י תפלת אליהו כמ"ש חי ה' וגו' אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים וגו' כי אם לפי דברי וכמ"ש רצון יראיו יעשה וכדי לקיים שבועתו : והעורבים מביאים לו וגו'. הפסיק בענין שאין לזה מקום כאן ועיקר מלתיה בפרק קמא דחולין גבי שחיטת מומר אלא הכא מייתי להכי אגב דאייתי קראי אחריני דבהאי ענינא ואפשר לפרש שזכר זה כאן משום שא"ל לך ונסתרת בנחל כרית וגו' אשר משם יהיה לו לשתות לאליהו מימיו עד שייבש הנחל והיה רואה צער בעלמא ואמר דנס מאין היה לו מזונותיו והעורבים מביאי' לו לחם וגו' דהיינו מבי טבחא דאחאב ואחר שייבש הנחל שהיה צער בעלמא גם הלחם ובשר היה חסר לו שלא מצאו לו העורבים לחם בבית אחאב כמפורש בקרא שהיה כבד הרעב שם כדי שיראה בצער העולם ולפ"ז י"ל כיון דחזי דאיכא צער בעלמא היינו אליהו שע"י שייבש הנחל ולא הביאו לו עוד לחם ובשר ראה דאיכא רעב בעלמא דאפי' משלחן מלכים כגון אחאב היה חסר ובכל זאת לא השגיח אליהו מלעבור על שבועתו עד ויהי דבר ה' וגו' לך צרפתה וגו' בעי רחמי ליתן ליה אקלידא דתחיה כו'. ואמר ג' מפתחות לא נמסרו כו'. ברפ"ק דתענית יליף להו מקרא והא ודאי דנמסרו לפעמים כי הכא באליהו אלא לא נמסרו לשליח להיות לעולם ממונה עליהם כ"כ התוס' ברים פ"ק דתענית ע"ש : דטרקיה לגליה ואבד כו'. לכאורה אין המשל דומה לנמשל דהכא לא אבד אליהו מפתח של גשמים אלא שהחזיר אותו להקב"ה ושמא כיון שאמר מתחלה כי אם לפי דברי דמשמע שעל ידו יפתח שער המטר ושוב הוצרך להחזיר המפתח ולא נפתח על ידו כמ"ש ואתנה מטר ה"ל כאילו אבד המפתח ממנו :

[א] מהרש"א ד"ה אחאב . פ"ב דגיטין (דף נח.) .

יד יוסף

א סנהדרין ק"ב ע"א: ב חולין דף ה ע"א ילקוט מלכים א' סימן י"ז :

הדושי גאונים

ז"ש לרות משפט וליושב על המשפט מדלא קאמר ולשופט ואמר ליושב על המשפט למד מתיבת על שתכלית דינו הוא על אמיתת המשפט וזאת היא הבנת פירוש דין אמת ופיסיה לשם שמים לאמתו והכונה אחרת שכתבו התוס' שדן דין אמת לאמתו של אותו דין הפרטי אשר יש בו רמאות שיבדוק ודינהו כפי שנראה לו וז"ש ליושב ר"ל ליושב ומתיישב לחקור המשפט להוציאו לאורו. ובזה מובן אומר מה נשתנו אלו מאלו על שאר הצדיקים שאינם מסוג לשאר עמו וגו' עליהם הוא אומר דבשלמא אלו הנזכרים שיש בהם כל התנאים האלה ניחא שיזכו לעטרת כי יש להם כמה זכיות ובכללם ליושב על המשפט שדן דין אמת לאמתו מותים הם בלאותו שהיה טוען שקר כדי לגזול את חברו וגם כן ולרות משפט רודפ ביצרו אמנם שאר הצדיקים למה יזכו לג"ע כי הרי הם כמו הרשעים דהיה להם למחות בידם ולא מיחו והרי הוא כאילו גם אלה הצדיקים בשכר שגו וגו' ואז מתחייבים בדין גיהנם כרשעים כמ"ש פקו פלילים נמצא אומר מה נשתנו אלו מאלו על שאר הצדיקים עם הרשעים הסוגים בייון שהם בגיהנם דדוחק לומר שמה שאמרה מדת הדין מה נשתנו וכו' הוא אפילו על הצדיקים הנרמזים בלשאר עמו ולרות משפט וגו' כי לא יתכן שאלו ידונו אותם בגיהנם על שלא מיחו והמעיין יבחר שיוכל לסייע זה מהסיפא וממקדשי תחלו שאפילו המוקדשים נגזרו למיתה (כלי פז) :

מקרא והא ודאי דנמסרו לפעמים כי הכא באליהו אלא לא נמסרו לשליח להיות לעולם ממונה עליהם כ"כ התוס' ברים פ"ק דתענית ע"ש : דטרקיה לגליה ואבד כו'. לכאורה אין המשל דומה לנמשל דהכא לא אבד אליהו מפתח של גשמים אלא שהחזיר אותו להקב"ה ושמא כיון שאמר מתחלה כי אם לפי דברי דמשמע שעל ידו יפתח שער המטר ושוב הוצרך להחזיר המפתח ולא נפתח על ידו כמ"ש ואתנה מטר ה"ל כאילו אבד המפתח ממנו :

עיון יעקב

מיד ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד חי ה' וגו'. נראאות דלכך האריך הקב"ה אפו ולא נעצר המטר מקללת משה לפי שמשה לא אמר כזה בלשון שבועה משא"כ ביהושע דכתיב וישבע יהושע בעת ההיא לכך נענש מיד להכי נשבע אליהו שלא יוריד המטר ונעצר מיד : אבא אליהו קפדן הוה. עיין פרש"י ועי"ל דלכך קרי ליה כאן אבא יותר מכל מקומות שבש"ס לפי שמיירי בענין עצירת ונתינת המטר שהיה המפתח ביד אליהו ע"ד דאמרי' בתענית דף כ"ג אבא דיהיב מטרא לאבא דלא יהיב מטרא ע"ש:

עץ יוסף

שם יריחו שקרא שמה יריחו · ולא יריחו עצמו מדלא כתיב בנה חיאל בית האלי את העיר יריחו · דהוה משמע שבנה את העיר עצמה · אבל את יריחו משמע דשם העיר בנה שקרא עיר אחרת על שם יריחו דגבי יהושע נמי את העיר דקאמר היינו העיר עצמו . ואת יריחו היינו שמו (תורת חיים) :

ענף יוסף

רסט א"ל הא דקמן . וא"ת מאי איצטריך למימר ליה הא דקמן דקפיד מר ולא השיב לו אמת הוא דקא קפיד מר על אחאב . ואליהו נמי אמאי הוה קא מתמה וא"ל קפדנא קרית לי כיון דאמת הוא דהוה קפיד על אחאב . ויש לומר דאורבא מרבנן דרתח לאו ריתותא היא . דאורייתא הוא דמרתחא ליה דכתיב הלא כה דברי כאש כדאי' בפ"ק דתענית דכיון דרואה את הרשע עובר על מצות התורה מקנא קנאת ה' לצבאות וקפיד

המתורגמן . א) אין טרויער צייט . ג) האט זיך בעהאלטען .

פיסקא ולא ידבק בידך מאומה מן החרם (דברים יג) כל זמן שרשעים בעולם חרון אף בעולם וכו'. מאן רשעים אמר רב יוסף גנבי. א ת"ר רשע בא לעולם חרון בא לעולם שנא' (משלי יח) בבוא רשע בא גם בוז ועם קלון חרפה רשע אבד מן העולם טובה בא לעולם שנא' (שם יא) ובאבוד רשעים רנה. צדיק נפטר מן העולם רעה בא לעולם שנא' (ישעיה נז) הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק. צדיק בא לעולם טובה בא לעולם שנאמר (בראשית ה) זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו:

הדרן עלך מסכת סנהדרין

רש"י

שאמרתי עליך אתה מקפיד שלא באת אלי שלשה ימים: מפני הרעה. קודם שתבא הרעה הצדיק נאסף מכלל דכיון שמת הרעה באה: אבל צדיק בא לעולם. פסקה הרעה שנאמר זה ינחמנו:

הדרן עלך מסכת סנהדרין

מהרש"א

ולא ידבק בידך מאומה מן החרם כל זמן שהרשעים כו'. לפי שנתן טעם שלא ידבק וגו' שכל זמן שהרשעים כו' דהיינו אותן רשעים שעוברין על החרם וקאמר מאן איכון רשעים שבכל דור שעוברין כל שעה אחרם ואר"י גנבי הן הגנבים שגונבים בב"ה חרם על הגניבות והם עוברים גם על החרם ובזה מביאין חרון אף בעולם כדמסיים בהאי קרא ולא ידבק וגו' למען ישוב וגו' מחרון אפו וגו'. ומייתי ת"ר רשע בא כו' צדיק בא לעולם כו'. יש לדקדק שסיבה מיתת רשע ממיתת צדיק שאמר אבד רשע צדיק נפטר ובקרא דמייתי כתיב צדיק אבד ובסופיה דקרא נאסף צדיק ואנשי חסד נאספו לשון רבים והוא לפי שהרשע והוא הגנב מתוך שהולך אחר האוות המותרות אם אין לו הוא גונב אמר בקרא דלעיל גבי רשע שהולך אחר תאוות המותרות שאמר אתיו ואקחה יין לשון יחיד ונסבאה שכר לשון רבים והוא כי דרך המתאוים לשתות בחבורה אם אין לו חבר אומר אני אקח לכם משלי בואו אלי ונסבאה יחד שכר הוא דרך שכרות ואמר והיה כזה יום מחר אמר שהוא מתאוה לשתות הרבה יותר מלאכול הרבה על פי מ"ש פרק מי שאחזו [א] א"ל אשמדאי אמאי לא קבעי לי מלכא אמר ליה אנסיה משתיה שקל לבינתא אותבה אחברתה א"ל שלמה הכי אמר לכו אשקוהו ולמחר כו' א"ל אנסיה מיכליה א"ל שקל לבינתא אותבה אארעא אמר ליה הכי א"ל נגודו מיניה מיכלא וע"כ זה המבקש במותר התאוות מבקש יותר בשתיה עם חביריו בשכרות כדי שיוכל לעשות כזה גם יום מחר מה שאין כן באכילה וז"ש גדול יותר מאד שהוא ודאי מגדיל בשתיה מאד יתר התאוה מה שלא יהיה לו כן באכילה ואמר שאנו המתאוים אין איש שם על לב מיתת הצדיק כי אומרים כי הצדיק אבד כמו הרשע שאבד ממש במיתתו ואמר שגם אנשי חסד שהם מתעסקים בקבורת הצדיק נאספו בביתו ואין מספידין אותו כראוי ואין מבין מיתת הצדיק כי מפני הרעה נאסף הצדיק דהיינו שנסתלק מן העולם ואינו אבד כמו הרשע. ואמר צדיק בא לעולם טובה כו'. כמ"ש זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו כמשמעו מקללת אדם בעצבון וגו' ממעשנו הוא מעונש מעשה דור המבול שעל ידו נשבע שלא יוסיף עוד ומסיים בזה לפי שכל פרק חלק מדבר בימות המשיח וגמול ועונש דלעתיד וזאת השבועה שהיא לנח היא לנו הוראה על ברית השבועה אשר עמנו שנאמר כי מי נח זאת לי וגו' כן נשבעתי מקצוף עליך ומגער בך ואז טובה בא לעולם כמ"ש צדיק ונושע וגו' ובכן בב"י א"ס: סליקא לה מסכת סנהדרין

עיון יעקב

ולא ידבק בידך מאומה מנסתרס. אסיפא דקרא סמיך למען ישוב ה' מהרוןאפו: מאן רשעים. מדלא קאמר כ"ז שעיר הנדחת בעולם חרון אף בעולם דעלה קאי אלא ודאי דקאי אף ארשעים אחרים לס"ק גנבי שהם רע לשמים ולבריות שיש להם עונש בעוה"ז ובעולם הבא כדאיתא בקדושין: **צדיק** בא לעולם טובה בא לעולם. כלומר אף שמת צדיק אחד מ"מ כשמקוים וזרח השמש ובא השמש שנולד צדיק אחר אז צדיק ראשון שמת היינו שלא תבוא הרעה ובשביל צדיק זה שנולד טובה בא לעולם כיון שנתקיים וזרח השמש ובא השמש והארץ לעולם עומדת וי"ל זה כוונת הפסוק הצדיק אבד ואין איש שם על לב שסבור שמת לכפר שלא תבא הרעה וזה מפני הרעה נאסף הצדיק אבל אם גם אנשי חסד נאספו מוכח דפירש מפני הרעה שלא יראה הרעה לכך כולם נאספו מזה מוכח שלא היה מבין הפירוש דמפני הרעה וק"ל ובדרוש הארכתי:

הרי"ף

ולא ידבק בידך וכו' כל זמן שרשעים בעולם וכו'. תימה הא דכתיב למען ישוב ה' מחרון אפו דנלמד ממנו כל זמן שרשעים בעולם חרון אף בעולם קאי אדלעיל מיניה דכתיב הכה תכה את יושבי העיר לפי חרב והיאך שייך לא ידבק בידך וגו' כל זמן שרשעים בעולם דהאי איירי באבידת ממון ולא באבידת רשעים וי"ל בדקדוק אחר מה שאמר רב יוסף מאן רשעים גנבי למה לא אמר כפשטיה עוברי עבירות וכדכתיב למען ישוב ה' מחרון אפו גבי מדיחי עיר לעבודת כוכבים אלא דקשה דהוי ליה לכתוב למען ישוב ה' מחרון אפו גבי הכה תכה את יושבי העיר וגו' למה סמיך וכתב גבי ולא ידבק בידך מאומה מן החרם לכך דרש מאן רשעים גנבי דהיינו אותם שלקחו מן החרם וכל זמן שהם בעולם חרון אף בעולם ובאבדם יסתלק חרון אף ובא טובה לעולם:

ענף יוסף

עליו. והיא מדה טובה וזכות הוא לו. והיינו דאמר ליה קפדנא קרית לי דבכה"ג שהקפדתי על שעבדו עבודת כוכבים אינו מן הראוי לקרות אותי קפדנא. ולכך איצטריך להשיב לו הא דקמן דקפיד מר דקפידא זאת בשביל כבוד עצמך עשית כי לא לקנאת השם (תורת חיים):

רשע בא לעולם חרון אף בא לעולם שנא' בבוא רשע וגו'. ויש לתמוה איך יתכן שבבא אדם לעולם יהיה רשע והלא הבחירה חפשית והוא עדיין לא פעל כלל. ואפי' אם נפרש על רשע לבסוף איך יתכן שיבא עמו חרון אפו והלא אין הקב"ה דן את האדם אלא באשר הוא שם. וכ"ש שיבא תריע לאחרים עבורו. אמנם בזה"ק פ' אחרי דף ע"ז ע"א מאן דפגים בעריות אי אוליד בר בההיא זימנא איהו רשיעא דקוב"ה שביק להו לשיצאי להו לעלמא דאתי. א"כ על הנולדים כאלה שייך שפיר לומר רשע בא לעולם כי מצבא לעולם הוא ורשעתו עמו מוכן ואז חרון בא לעולם. ואין לך אדם מישראל שאינו חייב עשה ועל מצות עשה אין עונשין רק בעידן ריתחא. וכיון שחרון אף בא נלכד הצדיק על העשה. וזהו שפירש רש"י ועם קלון חרפה שבוחר בקלון וניאוף (שפת אמת): **כל** זמן שרשעים בעולם חרון אף בעולם. מאן רשעים גנבי. ויש להבין וכי אינו רשעים בעולם זולת גנבים. בעוה"ר הרבה פורצים בעריות. ומחללים שבתות ומועדי ה' וכהנה רבות. אבל כבר נודע כי התמירה התורה בגנב יותר מבגזלן היותו עושה עין של מעלה כאין רואה ח"ו. והנה כתיב מתן בסתר יכפה אף שהעושה כן בסתר אין כוונתו לשום יוהרה או התזקת טובה. רק לש"ש בשביל ה'. לכך יכפה אף. אך גנב שעושה עין שלמעלה כאלו אין רואה א"כ לא שייך מתן בסתר יכפה אף דהא לדעתו אין ה' רואה בכל מעשה בני אדם וא"כ איך יועיל מתן בסתר. וזהו כוונתם בזמן שרשעים בעולם חרון אף בעולם. וקשה איך התליע זה הא מתן בסתר יכפה אף שהיא כתרים בפני הפורענות להגין אף דתימה עזה בשביל עונות מ"מ שוחד בחיק דהיינו צדקה יכפה האף. לזה מתרץ הגמרא מאן רשעים גנבי והם עושים עין שלמעלה כאלו אין רואה וא"כ אף הצדקה בסתר אינו מועיל (יערות דבש):

עין יוסף

רסט ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. סיפא דקרא למען ישוב ה' מחרון אפו לכך דריש שכל זמן שהרשעים בעולם חרון אף בעולם. והנך רשעים לאו באנשי עיר הנדחת איירי שהרי כבר נעשה בהן דין דכתיב ברישא דקרא הכה תכה את יושבי העיר. אבל בגנבי איירי אותן הרשעים שגונבין משלל עיר הנדחת וקאי אולא ידבק בידך מאומה מן החרם דסמיך ליה. והיינו דאמר רב יוסף מאן רשעים גנבי (תורת חיים):

[א] מהרש"א ד"ה ת"ר. פרק מי שאחזו (דף סח:):

יד יוסף

א תוספתא סוטה פ"י:

חדושי גאונים

תנו רבנן כל זמן שהרשעי' בעולם חרון אף בעולם אבדו כו' כה"ע. ולעד"נ לדקדק מה טעם הזכיר ברשע ארבעה חלוקות הא' כ"ז שהרשעים בעולם חרון אף בעולם השנית אבדו רשעי' הג' רשע בא לעולם רעה וכו' הד' אבד רשע וגו' אמנם בצדיקים לא הזכיר בהם רק שני חלוקות צדיק אבד וגו' צדיק בא וכו' שלא הזכיר בצדיקים כ"ז שהצדיקים בעולם טובה בעולם כדוגמת חלוקת כ"ז שהרשעים וגו' ועוד רשע בא לעולם רעה באה לעולם מהיכן יליף לה דלמא רעה באה לו לרשע. וכן חלוקת אבד רשע מן העולם טובה בא לעולם שנא' באבוד רשעים רנה דלמא הרנה מאבוד הרשעים והוא פשטיה דקרא לא מהטובה שבאה לעולם: ונראה דמרובה מדה טובה ממדת פורענות ולזה במדת הפורענות לא יספיק ביאת רשע א' להביא פורענות לעולם כולו אם לא שקדם שהיו רשעים בעולם שהם סיבה לחרון אף ה' וז"ש כ"ז שהרשעים בעולם חרון אף בעולם ממעשיהם אבדו רשעים וכו' נסתלק חרון אף וכו' ועל החלוקה הנז' שכ"ז שהרשעים בעולם חרון אף בעולם נכללו עלה קאי ואומר רשע בא לעולם רעה באה לעולם שבהצטרף קדימת רשעים רבים שהיה חרון אף ה' בעולם בבא רשע לעולם אז רעה באה לעולם כולו ובזה מובן שדיבר בלשון רבים כל זמן שהרשעים בעולם וכו' ואחר כך אמר בלשון יחיד רשע בא לעולם רעה באה וכו' שהרשע היחיד לא יגרום רעה בא לעולם אלא כשקדמו רשעים אשר באו לעולם שבא החרון אף ה' לעולם בבא וכשיבא רשע אחר יצא מהחרון רעה מהכח אל הפועל אמנם בצדיק לא הזכיר כלל חלוקת כל זמן שהצדיקים בעולם רצון השי"ת בעולם כי מודעת זאת בכל הארץ ואין צורך שיקדם הרצון שאלו הוה לכאשר יבוא הצדיק לעולם טובה בא לעולם אלא אפי' יש ויש כמה רשעים בעולם וצדיק בא לעולם טובה באה לעולם והראיה שמביא מפסוק זה ינחמנו וגו' מוכחת כן שעם היות הדורות כולם מאדם ועד נח מכעיסים ובאים עד שבא נח הצדיק הנה אמר זה המורה שהצבע שעם היותו יחיד ינחמנו ממעשנו ומאדמה עם היות אשר ארבה ה' במעשה הרשעים זה ינחמנו. נמצא שהשתי חלוקות הן של רשע בא לעולם וכו' הן של צדיק בא לעולם כולם מוסבות על חלוקת כל זמן שהרשעים בעולם וכו' שאז בבא רשע לעולם רעה באה לעולם אבד מן העולם טובה באה לפי שאבודו יגרום קצת תשובה ויכירו השגחת השי"ת וזה יספיק להביא טובה וכן בחלוקת כל זמן שהרשעים בעולם אם צדיק בא לעולם טובה בא לעולם ואע"פ שיש רשעים רבים כי צדיק אפילו יחיד יסוד עולם כמ"ש זה ינחמנו וגו' ומהאדמה אשר ארבה ה' ואפי' מזמן אדם הראשון שנתקללה ונתארה שאדמה בעבורו. ולמד רשע בא לעולם רעה באה לעולם ממ"ש הפסוק בבא רשע דהיל"ל בא רשע מאי בבא ועוד גם לרבויי מאי כי כל גמים רבויים הם לז"א שהכוונה לומר שרשע בא לעולם רעה באה לעולם יחדיו עם ביאתו וזה הורה באומרו בבא רשע בא גם כן הבוז יחדיו ולא שיבוא אחר כך אלא בבא ר"ל יחד עם ביאתו ואמר גם לרבות שלכל העולם ג"כ בא הבוז ולא לו לרשע לבדו. ולמד אבד רשע מן העולם טובה באה לעולם כי באבוד רשעים אין לרנן כלל וכמ"ש חז"ל אפילו במצריים אמר הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה והקב"ה מצטער על דמן של רשעים כדתנן שכינה מה היא אומרת קלני מראשי קלני מזרועי וכו' לזה הוכרח שפי' באבוד רשעים תבא רנה מהטובה שתבא לעולם ירננו לא מאבוד הרשעים ומהלשון מוכרח ממה שכתוב באבוד רשעים בחול"ם ולא כתיב באבוד רשעים בשור"ק והוא דקדוק נכון מוכיח שאין הרנה מאבוד עצמו של הרשעים אלא שבאבוד הרשעים יבא אח"כ רנה מהתשובה שתתחדש בעולם באמצעות אבודם. ויליף צדיק אבד מן העולם וכו' רעה באה לעולם כדפרש"י ז"ל ולזה הקב"ה מסלקו כדי שלא יגין על הדור וכדי שלא יצטער וזהו מפני הרעה קודם בואה נאסף הצדיק מהטעמים הנז' צדיק בא לעולם תיכף לביאתו ואע"פ שלא יגלו פעולותיו מהכח אל הפועל ויליף לה מלשון זה ינחמנו זה מורה שזה כמות שהוא קטן שעתה נולד ובא לעולם מטעת זאת ינחמנו כי במדה טובה הקב"ה דן על העתיד ואע"פ שבמדת פורענות דן באשר הוא שם שנאמר כי שמע אלקי"ם את קול הנער באשר הוא שם. ועיין רש"י ז"ל וכן הרא"ע ז"ל והוא מדחז"ל הנז"ל. וכן הרד"ק ז"ל והוסיף והדרשנים פי' הצדיק אבד מלוכות נפשו כי טוב יום בעוה"ז מאלף ע"ד מ"ש חז"ל יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי עוה"ב ואין איש שם על לב ובעון הזה שבזו לדבר יתבל להם שאנשי חסד נאספים אל עמם בעבור שאין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק שאילו היה בהם מבין כן ומצטער על זה לא נאספו אנשי חסד נאספים לחקור מה זה ועל מה זה נאסף הצדיק כי לא מצאו מענה באסיפתם ומיתתם וז"ש שאין מבין בכולם שהטעו כי מפני הרעה שעושים החטאים נאסף הצדיק כלומר בעון הדור נלכד בשחיתותם כמאמר הנביא רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם וגו' (כלי פז):

סימן ג כי כרו שוחה ללכדני ר' אלעזר אומר שחשדוהו מזונה רשב"נ אמר שחשדוהו מאשת איש כו' אלא למ"ד שחשדוהו מזונה מאי למות. ופרש"י דזונה פנויה ליכא מיתה. וק"ל הא מ"מ כיון דאיכא מלקות נמי בזונה פנויה לכהן שהרי ירמיה כהן היה שפיר קרי ליה מיתה דהא קיי"ל דמלקות תחת מיתה עומדת כמ"ש הרמב"ם ה' סנהדרין · וי"ל לשיטת הרמב"ם פט"ו מה' א"ב ופי"ט מה' סנהדרין דליכא מלקות בחייבי לאוין בלא קידושין וכ"כ בפי"ז מה' א"ב גבי זונה לכהן דלא לקי עלה בבעילה לחודא בלא קידושין · וא"כ א"ש שבחשד שחשדו לירמיה מזונה היה בבעילה בלא קידושין ולא היה בזה אף חיוב מלקות : שם אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שעושים צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהם שכר · וצריך באור דמאי מדה במדה הוא על שחשדוהו בזנות · וי"ל ע"פ מ"ש בס' יד יוסף פ' ויקרא בענין צדקה שנמשלה לזריעה כמ"ש זרעו לכם לצדקה והוא דכמו שהזורע ראוי לו לבקש מקום טוב כדי שתצמח זריעתו כך הנותן צדקה צריך לבקש עני הגון כדי שיקבל עליו שכר · וז"ש ירמיה על אנשי ענתות שחשדוהו מזונה ונמצא שלא בקשו לזרוע זרעו במקום הראוי מדה במדה לא יזרעו הצדקה שלהם במקום ראוי :

סימן ז א"ר יהודה האי מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין רבא אמר מילי דאבות · נ"ל דרבא אזיל לטעמיה דס"ל בשבת (דף קכ) דחסיד לא הוי אא"כ שמוותר משלו ולכך לא סגי ליה דליהוי חסידא במה שמקיים מילי דנזיקין · ובדרוש הארכתי :

סימן ט כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים · בס' תפארת יוסף כתב דאף בצדיקים גמורים צריך שמירה והביא ראיה מהא דפי' במה בשמה דהיה צריך לרשום על מצחן של צדיקים גמורים · ואינה ראיה דלא נחשבו כגמורים אלא כעין גמורים כיון שלא מיחו ברשעים וכדאי' ברים ע"ז · וגם אי' דצדיקים גמורים אין נתפסין בעון הרשעים · ואפשר דמ"מ רושם בעו מפני המשחית שאינו מבחין מעצמו אף בצ"ג · ועוד הביא ראיה מעובדא דרחב"ד בפ' ע"פ וגם זה י"ל דר"ח היה לו חטא בגלגול הקודם ולכך היה צדיק ורע לו כמו צדיק שאינו גמור וכמ"ש המקובלים : שם ת"ר רעב בעיר פזר רגליך וכו' וכ"ת הני מילי היכי דליכא ספק נפשות אבל היכי דאיכא ספק נפשות לא ת"ש לכו ונפלה אל מחנה ארם וגו' · והקשה הפ"י דמאי צריך ראיה לזה דפשיטא דסכנת רעבון גרע מסכנת חרב כדאיתא בפ' השותפין · ואישתמיטתי' הסוגיא דע"ז (דף כז ע"ב) דיליף מהאי קרא דלחיי שעה לא חיישינן ופי' רש"י דמשום רעב יכולים היו לחיות יום או יומים וכשיפלו למחנה ארם אפשר שימיתו אותם מיד · ולפ"ז א"ש הסוגיא דהכא דס"א דכיון דאיכא ספק נפשות שימיתו אותם מיד לא יפלו בידם משום רעבון דאיכא מיהא חיי שעה · וכן א"ש בזה מה שהקשה מהרש"א בח"א דמאי רבותא דאיכא ספק נפשות הא אם יבאו בעיר ודאי ימותו וא"כ פשיטא דספק נפשות דיליאה מן העיר מוליא מידי ודאי נפשות שיהיו ברעב בעיר ע"כ · ולפי הסוגיא דע"ז הנזכר לק"מ דה"א דספק נפשות דיליאה מן העיר אינו מוליא מידי ודאי נפשות שיהיו ברעב בעיר משום דהתם איכא מיהא ודאי חיי שעה וכשילאו אפשר שימותו מיד וקמ"ל דלחיי שעה לא חיישינן :

סימן ל מנא הא מילתא דאמרי איכשי בתר עניא אזלא עניותא כו' וטמא טמא יקרא · פרש"י לא די לו נגעו אלא שמכריז א"ע · ותמה בס' תו"ח דאמאי לא יליף מכל מילי דחשיב בהאי קרא דהמצורע חייב בהן כגון פריעה ופרימה ועיטוף וישיבת בדד · וי"ל דש"ה שאינן נוהגין באשה וע"כ גזרת הכתוב הוא וישיבת בדד הטעם הוא מדה במדה · וא"כ לאו משום בתר עניא הוא אבל מטמא טמא יקרא דטהג ג"כ באשה לאו גזה"כ הוא ומש"ה א"ל דמשום עניא הוא · ועוד הקשה בס' הנזכר דאיך יליף מזה הא כך מילתא טבא לי' כדי שיודיע צערו לרבים ומבקשים עליו רחמים · ולדידי לא קשה לפמ"ש הרמב"ם הטעם כדי שיפרשו ממנו וה"ה לכל הטמאים שמטמאים אדם · ואף בטמאים טומאת מגע דלא שייך להודיע צערו לבקש עליו רחמים · רק הא דשבת קשה וי"ל דמ"מ מנ"ל מדלא כתבה רחמנא בעלמא דיודיע צערו לרבים ויודיע שהוא טמא רק במצורע ש"מ דמשום בתר עניא אזלא עניותא · וכהג"מ בתוס' זבחים (דף מט ע"ב) · ועיין תוס' ב"ב (דף קמז) :

מסכת בבא מציעא

סימן ג ורוצה לאבדן ישתמש בכלי זכוכית חיורתא · והקשו התוס' דאיפא בסוטה דבטלה זכוכית לבנה משחרב ביהמ"ק וכן הקשו הסוגיא דברכות ופי' דחוק עיי"ש · אלא י"ל עפ"י דאיתא פ"ק דמגילה (דף ו) אהא דכתיב ושפוני טמוני חול זו זכוכית לבנה ומשמע דאותו זכוכית לבנה שנעשו מאותו חול שבחלק זבולון עדיף מהנעשה משאר חול · וא"כ י"ל דהא דקאמר בסוטה דבטלה בחורבן היינו אותו שבחלק זבולון · אבל השאר לא בטלו ובהכך איירי כאן ובברכות :

סימן ה ת"ר מנין שאם א"ל אביו היטמא כו' שנאמר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו וגו' · הטעם שפרש הכתוב מצוה זו שא"ל אביו חלל שבת ע"פ דאי' במדרש רבה דכל המקיים מצות כיבוד אב אין חילל שבת בא על ידו וקיי"ל דמוטב לחלל שבת א' ואל יחלל שבתות הרבה וא"כ אם יקיים עתה מצות כיבוד אב ויחלל שבת זו לא יבא לידי חילול שבתות הרבה ולכך ס"א שיציית לו קמ"ל דלא :

סימן ז שבקו כ"ע מתניתין ואזלו בתר תלמודא הדר דריש להו לעולם הוי רץ למשנה · פרש"י שהיה ירא פן ישתכחו המשניות כו' ובמקום חיוב יאמרו פטור והוא דחוק דכיון שיתעסקו בגמ' לידע סברת טעמי המשניות לא יחליפו הדין · אלא י"ל ע"פ הגמ' דסנהדרין (דף קב) במי אתה מוצא מלחמתה של תורה במי שיש בידו תבילות של משנה ובתענית (ריש דף ח) דתלמודו קשה עליו כשאין משנתו סדורה לו · וא"כ אף לבעל גמרא צריך למוד המשנה ולכך הדר דריש להו ולעולם הוי רץ למשנה גם אחר הגמ' דע"י כן יהיה לו יותר תועלת בלמוד הגמרא וא"ל למ"ש בח"א דלעולם הו רץ למשנה איירי רק קודם זמן למוד הגמרא דהיינו ט"ו שנה דלשון לעולם לא משמע כן · ולפמ"ש א"ש :

סימן ל בר לקישי כי הוה מקשי לי כ"ד קושייתא ומפריקנא ליה כ"ד פירוקי · כתב בס' פ"ת דל"ד כ"ד וכן הא דאי' בשבת גבי רשב"י שהיה מפרק כ"ד פירוקי הוא גוזמא בעלמא ול"נ דדוקא הוא כנגד כ"ד ספרים וכדאמר בתענית (דף ח) דרב אדא ב"א מסדר מתניתין כ"ד זימנין כנגד תנ"ך · ויש לכוון בזה מ"ש במדרש סוף קהלת בפסוק וכמשמרות נטועים מה הספרים כ"ד אף משמרות כ"ד ומה משמרות כ"ד אף משמרות כ"ד ולכאורה מאי שייכת מספר כ"ד לדברי חכמים שכתבו בתחילה · ולפמ"ש א"ש · ויש לכוון ע"פ פי' זה ג"כ מ"ש בסוף כמקרא נטועים דאי' בחגיגה מה נטיעה פרה ורבה אף ד"ת פ"ו והיינו ע"י כ"ד קושיות ופירוקים כמשמרות שהן כ"ד הן פ"ו דבזה רווחא שמעתתא כדאמר הכא :

סימן לד כל המלמד את בן ע"ה תורה אפי' הקב"ה גוזר גזירה מבטלה כו' · ובילקוט משלי כ"ב עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה ר' נחמיה אומר עוז זו תורה מבטחה כל מי שיגע בה בטוח שהוא גוזר ואחרים מקיימין אותו :

סימן לה כל שהוא ת"ח ובנו ת"ח ובן בנו ת"ח שוב אין תורה פוסקת כו' · ועיין בח"א דמ"מ צריך ללמוד תורה ולא סגי במה שהיא ירושה מאביו ואבי אביו וכדהכן באבות · וא"ם מאי אולמא במאי שהוא בן ת"ח הייט שהוא מגיע למלא מקום אבותיו והוא דחוק · אלא י"ל ע"פ מ"ש במגילה דיגעת ומלאת כו' וה"מ בסברא אבל לאוקמא גירסא סייעת דשמיא והייט דקאמר כאן דמי שהוא ת"ח ובנו וב"ב אין התורה פוסקת מזרעו אמר דאוקמא הגירסא דצריך סייעתא דשמיא · והייט דאולמא דאי לאו זכות אבותיו אין לו סייעתא דשמיא ולא מהני יגיעתו וכפי' רש"י שם אבל כיון דהתורה מחזרת על האכסניא שלה איגה משתכחת ממנו מסייעתא דשמיא · ועיין ס' חסידים סי' תקנ"ז ורמ"ג דלפעמים פוסקת אלא שחוזרת כשהיא ג' דורות ת"ח וכ"מ בריש נשא פי"ב דאם אין שומר יתושו אין התורה משתמרת וז"ל לא נתן הקב"ה התורה אלא למי שמשמר יתושו :

סימן לט גזר רבי תעניתא ואחתינהו לר"ח ובניו אמר משיב הרוח ונשב זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מטרא כי מטא למימר מחיה המתים רגש עלמא כו' · בס' זשב שיבה הקשה ומשמע דאוקמא רבי לר"ח ובניו להתפלל אתרפי על עצירת גשמים ועל הגאולה והיכי עביד הכי והא קיי"ל בתענית דלא מצלינן אתרפי · ונעלם ממנו הא דאמר במדרש רבה איכה דאמר רשב"א על עצירות גשמים וגלות מתענין עליהן ופי' שהוא כדבר אחד והטעם איתא בס' נפתלי שבע רצון פ' בחוקותי :

סימן מד אמר ר"י א"ר כל מה שעשה א"א למלאכי השרת בעצמו עשה הקב"ה לבניו בעצמו כו' ויקח חמאה וגו' הנני ממטיר גו' · בס' פרשת דרכים הקשה דת"ל דמן הייט פרנסה ואמרי' בריש תענית דלא נמסרה לשליח ואיך אמר כאן דבשביל א"א נתנו הקב"ה למן בעצמו · ובס' אגודת אזוב תי' עפ"י מ"ש בתענית (דף י) א"י משקה אותה הקב"ה בעצמו וכל העולם ע"י שליח כו' למדנו מזה שמפתח של גשמים לא נמסר לשליח בארץ אבל בח"ל נמסר לשליח וה"ה פרנסה ומש"ה סמן שהיה בח"ל היה נמסר לשליח אי לאו משום אברהם אבינו כדאמר הכא · ואין זה נכון דודאי הא דאמר ר"י דמפתח של פרנסה לא נמסר לשליח הייט אף בח"ל כדמוכח בפ' ע"פ (דף קיח) דא"ר יוחנן קשין מזונותיו של אדם מן הגאולה דאלו בגאולה כתיב המלאך הגואל אותי ובפרנסה כתיב האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה · אלמא דאף בח"ל הוא ע"י הקב"ה דהא יעקב בח"ל הוה כשאמר מקרא זה · והסיא דתענית אינו ראיה כלל דשאני גשמים דח"ל דהוי ע"י שליח משום דאמר התם א"י שותה מי גשמים וכל העולם כולו מתמצית א"י שותה תחלה וכל העולם כולו לבסוף שנאמר הנותן מטר ע"פ ארץ ושולח מים ע"פ חוצות · וכיון דא"י משקה אותה הקב"ה בתחילה בעצמו שולח אח"כ התמצית לכל העולם ע"י שליח : גם זה אינו מוסכם דבריש נזיר (דף ג) איכא מאן דמפרש שולח לשון רבוי ולאו לשון שליחות אבל ודאי לא מצינו מתחיל בח"ל ע"י שליח ולפ"ז פרנסה אינו נותן אף בח"ל ע"י שליח וכדמוכח בפ' ע"פ וא"כ הדרא קושיית הפ"ד לדוכתא דבלאו אברהם אבינו האיך היה נותן המן שהוא פרנסה ובתחלה ע"י שליח · אך י"ל ע"פ מ"ש הרי"ף בעי"י דהטעם דפרנסה לא מסרו הקב"ה לשליח לפי שאם היה ע"י מלאך לא היה מוותר כלום להזמין מזון לרשעים אבל הקב"ה זן ומפרנס נפש כל חי רעים וטובים עכ"ד · ולפ"ז א"ש דגבי מן אי לא עשאו א"א בעצמו הוה נותן ע"י שליח דכאן מדת הדין נותנת שיהא ניתן גם לרעים כמו א"א שהיה מפרנס כל עוברים :

סימן מה היינו דכתיב אל נא תעבור מעל עבדך · עיין בח"א שכתב על פרש"י בתומה שהוא דחוק משום דאמרינן פ"ק דפסחים דבחד ענינא לא אמרינן אין מקודם ומאוחר בתורה · וי"ל דרב לשיטתו דאף בחד ענינא אין מקודם ומאוחר וכמ"ש בתוי' סוטה :

סימן מח עד דאתא אלישע לא הוי דחלים ואתפח · וקשה דא"כ האיך אמרינן דארבעה צריכין להודות וחד מינייהו חולה שנתרפא ויליף לה מדוד והלא בימי דוד לא הוה דחלים ואתפח ודוחק לומר דקרא דדוד נאמר לעתיד לאחר שבא אלישע · ומיהו י"ל ע"פ מ"ש תוס' בב"ב אהא דאמר כאן דעד יעקב לא הוה חולשא דהייט בחולה של מיתה ופי' הרי"ף בעין יעקב כאן דהייט בחולה שנופל על המטה אבל מיחוש שאין בהם סכנה והאדם עומד על רגליו לא הוה · וה"נ י"ל דהא דקאמר דלא הוי דחלים ואתפח עד אלישע היינו מחולה של מיתה דוקא · ומ"מ קשה קרא דכתיב בדוד ויגיעו עד שערי מות וגו' שלח דברו וירפאם · וכן קשה הא דכתיב השולח כו' הרופא וגו' ודרשינן בנדרים (דף מא) דאין החולה עומד מחליו עד שמוחלין לו · וי"ל לפמ"ש הרא"מ פ' וירא אהא דלא הוה חולשא עד יעקב דהייט בידי שמים אבל בידי אדם הוה כגון ע"י ע"ר כמו שהיה בישמעאל שנחלה ע"י שרה · ולפ"ז משמע דהכ"ג נמי הי' מתרפא שהרי ישמעאל נתרפא וכן משמע כאן ברינב"א · וא"כ קראי דדוד בהכי איירי :

סימן נ לא תזבון ארעא דסמיכא למתא כו' אינו והא אשכחינהו כו' ברוך אתה בשדה שיהיו נכסיך קרובין לעיר. ק"ל דמאי פריך דשאני גבי ברכה הכתובה בתורה שבכללה נתברכו ג"כ שלא ישלוט בהן עין הרע וכדאיתא במדרש נשא בפסוק ויהי ביום כלות משה יברכך ה' וישמרך מעין הרע · וי"ל דמ"מ אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין כדאי' לעיל (דף מב) :

מסכת בבא בתרא

סימן ב ילך ויפסק בטינו של עולם זה בהמ"ק דכתיב מחמד עיניכם · י"ל ע"פ מ"ש בתס' ד"א פוה"ז דומה לגלגל עיניו של אדם · לבן שבו זה אוקיינוס שמקיף העולם · שחור שבו זה העולם · קמוט שבשחור זה ירושלים · פרלוף שבקמוט זה בהמ"ק ע"כ · הרי דמחמד העין של האדם דהייט הפרלוף שממנו האור יוצא רומז לבהמ"ק והוא מקרי ג"כ עין בעולם · ובזוהר פ' פקודי דף רכ"ו ופ' ויקרא ושלח לך איתא דהפרלוף רמז לקדשי קדשים שממנו אור יוצא לעולם · וז"ש טינו של עולם זה בהמ"ק והוא נגד מחמד העין של אדם כנ"ל :

סימן ח זה דיין שדן דין אמת לאמתו · מ"ש תוס' לאמתו שלא יטה דין קשה דהוא בכלל אמת · אלא י"ל ע"פ מ"ש בזוהר רות שיש שדן דין אמת ונתפס כגון בזמן שצריך לעשות סייג לתורה ולענוש שלא מה"ת והדיין מזכה הרשע כפי הדין בדקדוק ואין מענים וז"ש לאמתו דהייט לפי האמת שלו שצריך לפי הזמן והסייג ולא סגי באמת לחוד לפי הדין של תורה :

סימן ט א"ר אלעזר גדול המעשה יותר מהעושה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום · וקשה דבפ' חלק (דף צט) א"ר אכנו כל המעשה את חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה שנאמר ומטך אשר הכית בו את היאור וכי משה הכהו והלא אהרן הכהו אלא לומר לך כל המעשה וכו' ואמאי אמר הכא דהמעשה גדול · ורואיתי בס' יד יוסף פ' תרומה שהקשה הה"ג מהא דאיתא במדרש דשכר מעשה כעושה ועפי ה"ל להקשות מתלמודא גופא דפ' חלק הנ"ל · ומצאתי ביפ"מ שם שהרגיש בזה · מיהו א"ש לפמ"ש בס' הנזכר דכאן איירי במי שאינו רוצה לעשות צדקה ובא אחר והכריח אותו לתת לכך גדול המעשה שהוא בחירי מהעושה שהוא מוכרח משא"כ היכא שהעושה ג"כ בחירי ואינו מוכרח במעשיו רק שהמעשה למד אותו לעשות דיו שיהיה כעושה · ובהכי א"ש ולק"מ גם מהגיא דפ' חלק : שם זכה הלא פרוס לרעב להמך כו' · והקשה בס' גבול בנימין פ' שקלים דמאי זכה והלא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וי"ל ע"פ מ"ש מהרש"א בברכות דיש ב' מינים בירא' שכלית וטבעית שרואה פוגה שנעשה לאחרים וזהו בידי שמים · ועפ"ז י"ל ג"כ מה שהקשה עוד בדרוש לפ' פרה אמ"ש ועשית את אשר בחוקותי תלכו מהא דהכל בידי שמים חוץ וכו' :

סימן יא תניא היה ר"מ אומר כו' אזיל לטעמיה בקידושין (דף לו) :

סימן יב פש גבייהו שיבסר דיגרי · עיין במהרש"א שמגיה בפרש"י ערב יוה"כ מדאמר בגמ' כי מטי מעלי יומא דכפורי כו' משמע דפש בהו בעיוה"כ בשנה שניה דהכוא דינא דיוה"כ נמשך עד יוה"כ הבא כדאיתא בר"ה · וקשה דבגמ' דר"ה איתא רק לענין חיים ומות אבל מנ"ל דגם בממון נידונים בינונים ביוה"כ כמו בדיני נפשות וכן מוכח הכא דקאמר דמזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה ולא מפליג בין צדיק או לא משמע דבממון כולם נידונים בר"ה וי"ל דמהרש"א לטעמא דגרים בבילה (דף טז) מר"ה עד יוה"כ וכ"ה בגמ' ובע"י שם : שם כל המעלים עין מן הצדקה כאילו

עובד

עובד עכומ"ז יתכן הטעם עפ"י מ"ש המפרשים בענין ויכוח ר"ע עם טורנוסרופוס איזה מעשים נאים של הקב"ה או של ב"ו · דטענות הרשעים דמעשה של הקב"ה נאים משל ב"ו וא"כ א"א לימול דה"ל להקב"ה לבראו מהול וכן אם אינו חפץ בעכומ"ז ה"ל להקב"ה לבטלה · והתשובה ע"ז דמעשה ב"ו עדיף ולכך צוה הקב"ה אותו על המילה ועל ביטול עכומ"ז והנה ויכוח זה גופה תליא במצות צדקה וכדאי' בסמוך דאמר הרשע לר"ע אם הקב"ה אוהב עניים למה אין מפרנסן והיינו משום דסבר דמעשה הקב"ה עדיף · אבל לפ"ד ר"ע דמעשה ב"ו עדיף שפיר דאוה לנו ה' שנפרנסם וז"ש המעלים עין מן הצדקה מחמת טענת הרשע הוא כעובד עכומ"ז דמחמת טענת הרשע גבי צדקה איכא ג"כ טעות בעבודת עכומ"ז כנ"ל :

סימן יג ר' יהודה אומר גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא · והקשה הרי"ף דמנ"ל דבצדקה לחוד דלמא דוקא עם משפט דכתיב ברישא קאמר · ולפמ"ש תוס' ביומא (דף נז) דר"י לא בעי קרא לחלק דמשמע ליה כל אחד בפ"ע כר' יונתן · א"כ א"ש הא דהכא דאזיל לטעמיה ומש"ה משמע ליה או משפט או צדקה :

סימן יד מאי אשבעא בהקיץ תמונתך אמר רבנ"י אלו ת"ח שמנדדין שנה מעיניהם בעוה"ז והקב"ה משביען מזיו השכינה לעוה"ב · עיין במפרש"א מ"ש בטעמו של דבר ודבריו דחוקים אבל הוא מבואר היטב ע"פ מ"ש בספ"ב דתמיד דכל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר קומי רוני בלילה וגו' נוכח לפני ה' וכ"פ בתרגום ולפ"ז הוי שפיר מידה במידה :

סימן טו א"ר יוחנן ב' צדקות הללו למה אחת שמצלת מדינה של גיהנם · וקשה דר"י גופי' אמר בפ' חלק על פסוק ופערה פיה לבלי חוק למי שלא למד אפי' חוק אחד וא"כ מאי אריא דצדקה שמצלת מגיהנם דה"ל דכל שלמד אפי' חוק אחד שמצלת · וי"ל דר"י אזיל לטעמי' דאמר בשלהי סוטה השותה בד' מיני זמר מביא ה' פורעניות לעולם ומה כתיב אחריו לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה וגו' דהשותה גורם לתורה שתשתכח · וא"כ י"ל דהיינו דאמר בחלק שלא למד אפי' חוק א' דהיינו השותים בד' מיני זמר דאיירי בהו קרא שגורם לתורה שתשתכח מישראל וכאילו לא למד אפי' חוק אחד כנ"ל אבל לא בעי למימר דלימוד של חוק א' מצלת מגיהנם וא"ש דקאמר הכא דצדקה מצלת · ובתענית (דף ה) אמר ר"י דאחת שמבערת רשעים בגיהנם מאי היא עבודת כוכבים :

שם ואחת שמצילתו ממיתה משונה · כתב הטו"א דמשמע דרק שלא ימות מיתה משונה הוא שמצילתו כגון מיתה חטופה או ע"י חיה ונחש אבל מי שאינו ממלא שנותיו לאו בכלל מיתה משונה הוא ואין צדקה מצילתו לר"י ופליג אשמואל ור"ע דדרשי בפ' מי שהחשיך וצדקה תציל ממות לא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה :

סימן יז ומאן דעביד הכי לאו מעליותא הוא והתניא האומר סלע זו לצדקה כו' כאן בישראל וכאן בעובד כוכבים · הקשה בח"א מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור · ולק"מ דהא כתבו התוס' בחולין (דף לג) דגבי מצוה לא אמר הכי :

סימן יט מעשה במונבז המלך שבזבז אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשנת בצורת אמר אני גנזתי דבר שעושה פירות כו' · כתב מהרש"א דהא דלא חשיב לה במתני' דאלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז כו' משום דצדקה היא בכלל גמ"ח דתני התם · ואין זה מחוור דהא תניא בספ"ד דסוכה (דף מט) בג' דברים גדולה גמ"ח יותר מן הצדקה פי' במעשה דצדקה אינה אלא לעניים וג"ח בין לעניים ובין לעשירים וכו' · ולפ"ז אין ללמוד שכר הפירות בעוה"ז לצדקה מגמ"ח וא"כ ה"ל למתני לצדקה בהדיא · ועוד דר' יוחנן בר"פ מפנין קחשיב ששה דברים שהן בכלל הני דמתני' ה"ל למיחשב נמי צדקה אלא ש"מ דקושטא דאינה בכלל גמ"ח · גם דברי מהרש"א שם בסוכה תמוהין ע"ש דנראה מדבריו שאין בצדקה פירות בעוה"ז וזהו נגד סוגיא דגמ' ופרש"י כאן · אלא י"ל דהא דלא חשיב לה במתני' דאלו דברים היינו טעמא משום דאיתא שם בסוכה אמר ר"א מאי דכתיב זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה וא"כ הרי קתני ג"ח במתני' והוי חסד דצדקה בכלל ג"ח והיא היא דכל חסד במשמע · ומיהו מדברי תוס' דלעיל (דף י) משמע דלא בכל צדקה איכא פירות אלא כשא"י למי נותנה כו' · אך קשה משלהי שבת (דף קנו) בעובדא דברתי' דר"ע · ועוד י"ל דלא קחשיב במתני' דפאה אלא דברים שאדם עושה אותן אוכל פירותיהן כו' ומש"ה לא חשיב צדקה דאף דמי שאינו עושה אותה הוא גדול מעושה · ועוד י"ל דשייר צדקה דה"נ משייר שבת דאיתא במדרש רבה פ' בשלח דאדם אוכל פירות מצות שמירת שבת בעוה"ז · אך מסוגיא דקידושין (דף מ) משמע דלא שייר מידי · ועוד אפשר דמש"ה לא תני צדקה משום דאין שכרה ודאי אלא ספק כדאיתא בספ"ד דסוכה :

סימן כ מיום שחרב בהמ"ק ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לחכמים. ובסמוך קאמר לשוטים ותינוקת. ונראה דמר אמר חדא ומר א"ח ולא פליגי · לפמ"ש בזוהר שמות (דף ו ע"ב) דאם העם זכאין כראפים יודעים נבואה כדי שישובו ותתבטל הגזירה אבל כשאינם זכאין הנבואה בשוטים ותינוקות : **שם** דאמר גברא רבא מילתא ומתאמרה הלכה למשה מסיני כוותי' · וז"ש במדרש רבה פ' יתרו דהחכמים קבלו חלקם ג"כ בסיני כמו הנביאים והטעם מבואר בס' ב"ש דשורש הנשמות כל אחד ואחד שרשה בבחי' שורש התורה בכל חלקים · ומטעם זה מצינו דהקב"ה אומר הלכה בשם חכם קודם שבא לעולם בר"פ הוקת דאותה הלכה היא שורש נשמתו.וחלק של נשמת אותו אדם ומיהו נראה דלאו דוקא להלכה למ"מ אלא דכל מה שמכוונין אליבא דהילכתא אל האמת הוא בגדר נבואה דלאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא אינו אלא מסוד ה' ליראיו כדמוכח בפ' חלק (דף קו ע"ב) ואף שמכוון בזה לדעת חכמים שקדמוהו הוא מסוד ה' ליראיו ובעין נבואה · ובזה א"ש דלא תקשי מחגיגה (דף ד ט"ב) דהם משמע דאף מה שאינו הל"מ ממש כל שמכוון להלכה לדעת חכמים הראשונים הוא סוד ד' כל שאומר טעם · ובב"ר פ"א אי' דזה מחמת יגיעם · וברכה בחוקותי הלומד על מנת לעשות זוכה לרוה"ק :

סימן כב ואידך ההוא מיבע"ל לכדר"ל דדרים אשר שברת יישר כחך ששברת · וקשה דא"כ ר"מ דדרש לי' לומר אשר שברת ושמתם דלוחות ושברי לוחות מונחים בארון מנ"ל הא דר"ל · וי"ל דר"מ לשיטתו לא איצטרך לדר"ל דהא אמר באבות דר"נ והובא בילקוט ס"פ בהעלותך דרמ"א ויהיו שם כאשר נוני שנלטוה ושבר הלוחות :

סימן כג לד' נביאים שנתנבאו באותו פרק· מה שהקשה מהרש"א ממיכה כבר תירצו התוס' בר"פ דפסחים ע"ש · ומה שהקשה דה"ל לקדמיה לעובדיה מקמיה עמוס שהיה קודם לו בזמן י"ל ע"פ מ"ש ברבה איכה יועם בפ' תם עונך בת ציון דסמיך עובדיה לעמוס דהיים שירשו שארית אדום ולכן סמיך לי' פורעניות דאדום וירשו הנגב את הר עשו :

סימן כו ולימעטך אליהוא בן ברכאל הבוזי ה"ל דלאו מישראל הוה . כתבו התוס' דאין נגרוס בפ"ק דע"ז אליהוא בן ברכאל. ואד"מ דהא בירושל' דסוטה איכא דסבר דאליהוא זה בלעם · ובהכי תיתי שפיר מה שהקשה מהרש"א שם בע"ז דלא קאמר בלעם עיי"ש :

סימן כט ותסיתני בו לבלעו חנם א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו כביכול כאדם שמסיתין אותו ונסית · ופי' מהרש"א שהוא כדרך שאמרו בכיוצא בדברים אלו שאינן אלא לשבר האוזן ואין לפרש הדברים כפשטן כי אין עולה לפניו ולא עביד דינא בלא דינא ואין בידינו מיסורי הצדיקים · אבל תמר ותסיתני בו לבלעו חנם לפי כוונת השטן שאמר החנם ירא איוב את אלהים כו' עכ"ד · והוא נגד סוגיא דפ"ק דחגיגה (דף ה) ר' יוחנן כי הוה מטי להאי קרא הוי בכי ותסיתני בו לבלעו חנם עבד שרבו מסיתין אותו ויש תקנה יש לו · מוכח בהדיא דר' יוחנן מפרש להאי קרא דבחנם ממש קאמר ולא לפי כוונת השטן · ובטורי אבן שם הקשה אהא דבכה ר"י כי מטי להאי קרא דמשמע דבחנם היו יסורי איוב והא אמר ר' שמלאי בסוטה ג' היו באותה עצה של פרעה איוב ששתק נידון ביסורים הרי שלא היו בחנם ותירץ בדוחק · אלא נראה דר' יוחנן אזיל לטעמיה דאמר לעיל במכילתין (דף טו) איוב מעולי גולה היה כו' ולפ"ז לא היה כלל מיועצי פרעה ושפיר מנ"ל לשיטתו דיסוריו היו בחנם כפשטיה · ומ"ש בח"א דאין לפרש כפשטיה כי אין לפניו עולה לק"מ דכן היא המדה כדמסיק תלמודא בפ' במה בהמה (דף נה.) די"ש מיתה בלא חטא ויסורין בלא עון ואין בזה עולה כי הוא לטובתם כדי להרבות שכרן בעה"ב ע"ד כי את אשר יאהב ה' יוכיח או כדי לכפר עון הדור · ומיהו ר' שמלאי דאמר דאיוב היה מיועצי פרעה ועל ששתק נידון ביסורים ע"כ דלא ס"ל הא דר' יוחנן דמפרש חנם ממש אלא כמ"ש מהרש"א כאן שהוא לפ"ד השטן שאמר החנם ירא איוב אלהים · וה"נ נ"ל לר' אמי דס"ל בפ' במה בהמה שם דאין יסורין בלא עון וע"כ ס"ל דאיוב היה בו עון והנם דקרא מפרש כמ"ש לר' סימאי · אבל הקשה מהרש"א שם לר' אמי דאינו דומה שהיה עון באיוב משום שנאמר בו איש תם וישר כו' וקושיא זו תקשי ג"כ על ר' סימאי · אלא י"ל כמ"ש בחי' לשבת :

סימן לא אברהם אפי' בדידיה לא מסתכל דכתיב הנה נא ידעתי וגו' · הקשה מהרש"א דמשמע שלא ראה אותה כלל א"כ איך קידש אברהם לשרה הא קיי"ל דאסור לקדש אשה עד שיראנה ותירצו א"מ · ולק"מ דהא אמרינן לקמן בפ ג"פ (דף קסח) האי צורבא מרבנן דאזיל לקדושי אשה לדבר ע"ה בהדיה פרש"י שמסתכל ומכיר בנשים אבל צורבא מרבנן לאו אורחיה למידק ולהסתכל בנשים כל כך שיכירם ודלמא מחלפא לה · וא"כ י"ל דאברהם אבינו נמי דבר ע"ה בהדיה ואיהו לא אסתכל בה בעצמו כמו דאורחי' דצ"מ · והכיא דאסור לקדש אשה עד שיראנה לאו הסתכלות הוא אלא ראי' בעלמא וזה היה נמי גבי אברהם וז"ש בדידיה לא אסתכל היינו עד שיכירה דלא לאחלופי אבל מ"מ ראה אותה [ודקדק כאן לשון הסתכלות דוקא שהוא נגד מה שאמר איוב לשון התבוננות מה אתבונן על בתולה היינו ג"כ הסתכלות] ולפמ"ש בחידושי ליבמות וקידושין דאיכא מ"ד במדרש רבה דלא קיים א"א ע"ס מה שאינו מפורש בתורה · י"ל דרבא נמי הכי ס"ל · ומ"ד דס"ל דקיים הכל אפשר דלא דריש קרא דגבי אברהם כדרבא אלא כשארי דרשות דאיתא במ"ר ופרש"י בחומש והובא ברי"ף כאן ע"ש :

סימן לו שלשה לא שלט בהן יצה"ר ואלו הן אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו בכל מכל כל · וכתבו התוס' דאין לפרש שלא שלט בהן כלל דא"כ האיך קבלו עלי' אגרא אלא כו' כיון שראה הקב"ה שהיו דוחקין עצמן כל כך להתרחק מעבירה סייען הקב"ה מיצה"ר · ואין דבריהם מוכרחים דודאי איכא למימר דלא שלט בהן כלל קאמר ומיהו ע"כ ז"א רק לענין לחטוא בשוגג לא שלט בהן היצה"ר אבל להחטיאם במזיד ודאי שהיה שולט בהם והיה הבחירה בידם לעשות רע כמו ביד כל אדם · וע"כ גם לפי' תוס' צ"ל כן דהא איתא בתנחומא פ' תולדות דגבי אבות הלא ייחד הקב"ה שמו עליהן בחייהן משום שנאמר הן בקדושיו לא יאמין · וש"מ דלחטוא במזיד היתה הבחירה בידם · ועוד איתא שם דגם האבות לא נקראו קדושים עד שנקברו ונכתם הגולל בפניהם שנאמר לקדושים אשר בארץ והוא ג"כ משום שאינו מאמין בהן דאפשר שיחטאו וכ"כ הטורי אבן בפ"א דחגיגה · וא"כ ש"מ כמ"ש דהא דתני כאן שלא שלט היצה"ר בתבות היינו להחטיאם בשוגג בלא דעת אבל היה לו שליטה בהם להחטיאם בדעת וברצון · ;נסתלקה קושיית התוס' דהיכי קבלו עליה אגרא דקבלו שכר על שלא חטאו במזיד שזה היה בידם · וכן מחלק בהדיא בירושלמי דפאה גבי מי שבא לידו כו' וכן כתבתי בחידושי לשבת אמימרא דעברו רוב שנותיו כו' בהביאו תוס' כאן וע"ש · וכן הא דאמר בשלהי יומא (דף פז) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו ע"כ היינו בשוגג אבל במזיד אפשר שיחטא שהרי אברהם אבינו זיכה רבים ואעפ"כ לא ייחד הקב"ה שמו עליו בחייו כנ"ל · ובזה נסתלק מה שהקשו התוס' ביבמות (דף קט ע"ב) מהביא דיומא אהא דאמר כל האומר אין לו אלא תורה אין לו אלא תורה . דאייר דקמגמר לאחריני ואזלי ועבדי יתהו דתימא אית ליה אגרא לדידיה קמ"ל · והרי ביומא אמרי' דמזכה רבים אין חטא בא ע"י · ולפמ"ש א"ש דמ"מ במזיד הבחירה בידו לחטוא ובכה"ג אייר התם ביבמות דאומר אין לו אלא תורה ואינו מקיים ומבטל מצות במזיד דזה אפשר אע"ג דקמגמר לאחריני ועבדי והביא דמזכה רבים אין חטא בא על ידו היינו דוקא בשגגה · וכה"ג מצאתי שפירש היפ"ת פי' ת"ש אהסיא דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים היינו בשוגג דוקא · ואף לאביי בברכות (דף ט) דצדיק מעקרו אינו חוטא ומשמע דגם במזיד נראה דהיינו דוקא בעברו רוב שנותיו וכמ"ש בתי' לקדושין · ע"פ הנ"ל מיושב מ"ש מהרש"א אהא דאמר בשבת דקבל דוד לה"ר וזה היה אחר רוב שנותיו דבמזיד אפשר לחטוא : ומ"ש בס' ש"ש פ' ח"ש דשלטו ביצרם היינו רק במה שגדול ביותר באדם גדול כדאיתא כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו אבל במה ששולט על אדם פשוט שלט גם באבות לא משמע כן ספ"ג דנדרים : **שם** א"ר אלעזר אף מרים בנשיקה מתה דאתיא שם שם ממשה · כתב מהרש"א דאינו מופנה לגז"ש רק שם דגבי משה אבל הא דכתיב גבי מרים ותמת שם ותקבר שם אינו מופנה לגז"ש דאיצטריך לגופיה דאי לא הוי כתיב ותמת שם לא הוי ידעינן דמתה בקדש דקרא דקדש על ישיבת העם קאי דכתיב וישב העם בקדש · ושם בתרא איצטריך לסמוך קבורה למיתה גבי נשים לומר דאין מוציאין מטתה לרחובה של עיר כדאמר בשלהי מ"ק עכ"ד · ואין זה מוכרח דודאי איכא למימר דשם דגבי מרים מופנה לגז"ש דכיון דכתיב וישב העם בקדש ותמת מרים ממילא משמע דמיתתה בקדש דכתיב ברישא דקרא וא"כ שם דגבי מיתה מופנה · וכ י"ל דשם דגבי קבורתה מופנה דאילו למימר דסמוך למיתה קבורה אפשר למילף מקרא אחרינא כדאיתא במ"ר פ' וישלח אקרא דכתיב גבי רחל ותמת ותקבר סמוך למיתה קבורה · וא"כ מופנה שם דגבי מרים · וכ"כ התוס' ישנים להדיא ביומא (דף ס) ונראה להביא ראיה לזה מסוגיא דסנהדרין (דף מז) דפליגי אביי ורבא גבי הורג בגד למת דרבא אמר מותר דהזמנה לאו מילתא היא ומפרש טעמא דגמר ותמת שם מרים משם דע"ז ומה ע"ז בהזמנה לא מיתסרא אף מת כו' הרי ע"כ דשם דמרים ג"כ מופנה דאל"כ לא הוי מופנה משני צדדין ואיך יליף רבא הא איכא למיפרך מה לע"ז שלא מתסרא בהזמנה דלאו אורחא כדאמר התם (ריש דף מח) ואיהו ס"ל דגז"ש שאינה מופנית משני צדדים למידין ומשיבין כדמוכח בר"פ הגשרפין (דף עה ע"ב) וכ"כ התוס' שם להדיא ע"ש · אלא ע"כ ש"מ דשם דמרים נמי מופנה לגז"ש ודלא כמ"ש מהרש"א כאן · ומה שהקשה מהרש"א דאי שם דמרים מופנה לגז"ש הוה ליה לר"א למילף דמתה בנשיקה מגז"ש דשם הנאמר באהרן · ולק"מ דהא אמרינן בפ"ג דנדה (דף כג) דאי איכא גז"ש מופנית משני צדדים בבקיאן ;ז"ש שאינה מופנית רק מצד א' ועבדינן המופנית משני צדדים· ומש"ה א"ש כאן דניחא ליה לר"א למילף שם שם מרים ממשה דהיא מופנית משני צדדים משא"כ שם דאהרן אינו מופנה :

סימן מא משחרב בהמ"ק לא ירדו גשמים מאוצר הטוב · יש לפרש פ"פ דאיתא פ"ק דתענית דאין הגשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמנה ואיתא בשלהי סוטה דמשחרב בהמ"ק פסקו אנשי אמנה :

(יתר ההדושים עיין לקמן בסוף חולין) .